Digitized by Google

Digitized by Google

JUGOSLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

R A D

VOL. 70-75

Digitized by Google

J911
.5
.70-75

LIBRARY

OF

PRINCETON UNIVERSITY

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXX.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

VII.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Junije Palmotić. Od A. Pavića. (Svršetak)	1
Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Od dra. T. Maretića. (Nastavak.)	89
Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Od dra. Fr. Račkoga.	153
Dobrušta. Od N. Dučića.	191
Prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih klasika. Od dra. Fr. Maixnera.	196
Izvodi iz zapisnika.	223
Darovane knjige.	236

759869

Digitized by Google

917
.5
70-75

LIBRARY

OF

PRINCETON UNIVERSITY

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXX.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

VII.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Junije Palmotić. Od A. Pavića. (Svršetak)	1
Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Od dra. T. Maretića. (Nastavak.)	89
Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Od dra. Fr. Račkoga.	153
Dobrušta. Od N. Dučića.	191
Prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih klasika. Od dra. Fr. Maixnera.	196
Izvodi iz zapisnika.	223
Darovane knjige.	236

0917
.5
v.70-75

759869

Digitized by Google

Digitized by Google

Junije Palmotić.

Čitao u svečanoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. prosinca 1882.

PRAVI ČLAN ARMIN PAVIĆ.

(Ostatak iz LXVIII. knige Rada.)

b) *Palmotić dramatiše grčke priče, crpene, vala da, iz komentárâ k latinskijem klasicima.*

Armidu i Alčinu odvojili smo od Natjecanja, Došastja, Lavinije i Elene ugrabjene, samo s toga razloga, što u onim dramama pjesnik dramatiše prijedmete crpene iz starih klasika, a u ovima iz italijanskih; inače i Armida i Alčina idu u jedan red s onim dramama: i tu se Palmotić, u Armidi, drži strogo originala, u Alčini maše, ali i u ńoj uzeo je ne samo lica, nego i govore iz originala. Slobodnijim letom raskrilila se tvorna sila pjesnikova u *Akilu* i *Ipsipili*.

7. U *Akilu* dramatisao je Palmotić grčku priču, kako je Tetis, mati Akilova, znajući, da će joj sin pred Trojom poginuti, uzela ga od Centaura Kirona, kod kojega se učaše hrabrosti i junaštvu, i dovela ga je odjevena kao djevojčicu na otok Skiros ka kralju Likomedu, da tu međ ńegovijem kćerima ostane kao djevojka, dok se rat trojanski svrši. Mladi Akil tu zaļubi Likomedovu kćerku Dejidamiju i rodi s ńome sina Neoptolema, ili (drugi ga zvahu) Pirha. Kalhanat u grčkoj vojsci, sakupļenoj u Aulidi, prorokova, da se Troja bez Akila ne može zauzeti; za to Grci pošļu Odiseja i Diomeda, da bi Akila izmeđ Likomedovih kćeri odveli. Oni dođu k Likomedu kao trgovci, i nudeći djevojkama uz svirku bojnijeh trúbâ različite stvari na prodaju, svaka djevojka odabere po kakvi nakit; samo Akile segne za oružjem. Po tomu prepoznaju Akila, i povedu ga u vojsku.

Digitized by Google

Mnogi grčki i rimski pjesnici pomiňu ovu priču, slikari je slikahu, Sofokle i Evripid je dramatski obradiše. Palmotić mogaše za tu priču znati iz komentárâ k Ovidijevim metamorfosama XIII. 162—170, gdje ono Odisej prući se s Ajačem za Akilovo oružje kaže:

Praescia venturi genitrix Nereïa leti
dissimulat cultu natum, et deceperat omnes,
in quibus Aiacem, sumptae fallacia vestis.
Arma ego femineis, animum motura virilem,
mercibus inserui. Neque adhuc projecerat heros
virgineos habitus, quum parmam hastamque tenenti
„Nate dea“ dixi „tibi se peritura reservant
Pergama. Quid dubitas ingentem evertere Troiam?“
Iniecique manum, fortemque ad fortia misi.

U prologu k Akilu govori kao i u Alčini Proteo. On je majci Akilovoj prorekao, da će joj sin pred Trojom poginuti, za to je majka sina od ńegova učitelja, Centaura Kirona, iz Tesalije uzela, i dovela ga je obučena kao djevojče meď Likomedove kćeri. „S dragom diklom i gizdavom on razbludno vrijeme traje, ni se uzvisit s bojnom slavom, ni s hrabrenijem djelim haje. Vidim, gdi je porodila skrovno šńime slavna Pira, ki će s vrijednijeh svojijeh dila bit trojanskih poraz mirâ“. Tetis misli, da je tako srećno Akila spasla od smrti, ali zaman joj se opirati volji nebesa „er komu se što zaruči, vijek ne ubjegne tega udesa“. Eto Diomeda i Ulisa, gdje idu da Akila povedu. Proteo odlazi, da majci tužnoj taj glas donese.

Kako će lako svak na prvi mah poznati, Akil nas opomiňe Alčine, ne samo što u prologu obiju drama govori Proteo, nego i glavnom idejom obiju, a ta je ovdje već u prologu označena: plemeniti mladić junak ne vala da u razbludnoj ljubavi vrijeme traje, nego treba da trudi, i da se uzvisi hrabrijem djelima i bojnom slavom; idući za slavom ne treba se ni smrti plašiti, jer svak će umrijeti, kada mu je od boga određeno. Razlika je meď obje drame dakako velika u tome, što u Alčini Ruđer trajući vrijeme u razbludnoj ljubavi s hudom vilenicom Alčinom, zanemaruje svoju časnu ljubi Bradamante, a ovdje Akil nije nikomu nevjeran, i ljubav ńegova s Dejidamijom nije doduše dopuštena, ali se rodila takijem obstojnostima, da će svak mladoj krvi oprostiti, ako je prevrela.

U prvom činěnu Ulis i Diomed s družbom svojom stupaju na pozornicu. U Aulidi sva je grčka vojska skuplena, samo nema Akila. Kalhanat, zanesavši se duhom, vidje, gdje ga je mati i kako

Digitized by Google

ga je kod Likomeda sakrila, i evo su ova dvojica tu, da ga povedu, i *Diomede* kaže Ulisu:

Mudri Ulise, već ne cknimo,
neg u kraļa Likomeda,
oružani ko stojimo,
uputimo se svi ureda.
Svijes mi veli, srce dava,
s temeļitom prem odlukom
slavna mladca i gizdava
da mu otmemo silnom rukom.

ULISE:

Tuj viteže, silu hrani
proć himbenijem Trojanima,
boj se ne će u ovoj strani,
a najliše proć Grcima;
varka se ovdi i hitrina
hoće, i djelo mudre svijesti;
Peleova ja sam sina
namislio šńom izvesti.

DIOMEDE:

Ne znam, kako je dostojno
u stvar ovu varat nami,
i viteško srce bojno
da se služi s hitrinami? itd.

Tako je hrabri Diomed gotov, da posao svoj svrše otvoreno i junački, a hitri Ulis opomińe druga svoga, da tu treba i varkom se služiti, jer Likomed ni ne zna, da je kod ńega sin Tetisin, nego drži, da je to ńena kćerka; treba dakle najprije da odkriju, koje je Akil. Za to odu na brodove, da se vrate kao trgovci s robom za kraļeve kćeri, meď kojom će biti i oružja; Akil će pouzdano segnuti za oružjem, i time će se izdati.

Ulis i Diomed s družbom odu, a Kiron dođe na pozornicu. On je tu slika kao što u Alčini Atlanat, pa i besjeda im je ista. I Kiron túží, da li je za to toliko trudio oko Akila te bi izašao junak, da sada s mlađahnim djevojčicama danke traje? „S ļuvenijem se natjecańem vjekovita čas ne stječe, s junačkijem neg rvańem, ke kriposna krv obtječe". Dok on tako tuži, evo gdje dolaze iz Likomedova dvora djevojčice. Kiron meď ńima odmah prepozna Akila i sakrije se za dubļe, da otuda sluša, šta li će djevojke govoriti.

*

Digitized by Google

Akil, razumije se kao djevojčica, ne može nasmoći riječi, da bi iskazao Dejidamiji, koliko je ljubi, a tako i Dejidamija Akilu. I sestre Dejidamijine mile se Akilu, da mu nije ni brat miliji, i on bi se držao vrlo srećan, kada bi koja od ńih pošla za ńegova brata, koji je upravo kao što i on, samo što nije djevojka. Djevojčice udare plesati i pjevati, a Kiron, koji je i do sada iza kulisa one ljubavne ekspektoracije mladijeh djevojaka zasaljao mudrim sentencijama, kao „pod ljuvenijem ko god stijegom ne će da vrat svoj prikloni, od ljepote silne bijegom sačuva se i ukloni", prekida tako i milu pjesmicu djevojaka, koje pjevajući uspoređuju ljepotu i milotu ružica s dražestima mladahnih djevojaka. Čuvši posljednu strofu ńihove pjesme: „ocućeńa ne ima cijela, ko još miris vaš (ružica) pogrdi; komu je lijepos ńih (djevojaka) nemila, rijet se može kami tvrdi" gotovi smo oprostiti sa svijem Akilu, te ne misli na Troju, da nas u taj čas ne prene Kironova opomena: „kako u prohod kratka dana rusa vene i opade, tako u brzo poharana ljepota se vaša krade. Slavna kripos, koje cvijetje i ljepota cti do vijeka, sama uresit može bitje ńe mladahna nasljednika, a vaš ures često učini mladca, koga srce stravi, da od kreposti put istini i čas svoju zaboravi. Nu pokli se srce mlado mučno može ustaviti, da ne bude žeļno i rado lijepu i vrijednu vil ļubiti; putom, ki je bez zabave, svoju ļubav tjera i ļubi, i neumrle ļubav slave s tom ļubavi ne izgubi". Akil potresao se ovijem opaskama Kironovim; čim je prvu čuo, odmah mu se učinilo, da ta mudrost progovara iz kojega božanstva. Za sada ne može doznati, od kuda upravo dolazi, jer eto crnoga haduma, gdje tjera djevojke u dvor, po što mu je kraļ oštro zapelio, da djevojke čuva od muškaraca, a evo gdje dolazi na pozornicu „skup građana" širskih.

Taj kor Širana govori publici: Neki misle, da sudbinom ļudskom vladaju zvijezde, drugi da slijepa sreća, a Likomed drži „da mudra svijes gospoduje i sreći i zvijezdami". Za to Likomed, želeći živjeti u miru, ne mari što ga svi grde te nije otišao s Grcima na vojsku; videći što se dogodilo s Elenom, on svoje kćerke pomno čuva, pa među ove je i Tetis s istoga razloga dovela i svoju kćer. Ama i zvijezde, i sreća, i ļudska pamet, ginu i padaju pred božijim razumom. „Tim svoj porod kraļ za ludu i strašiva Teti bļude, ako inako u svom sudu odredio višńi bude".

U drugom čineću Dejidamija i Akil su na samo. Djevojci je milo, da Akila tu može pravim imenom nazvati. Malo joj je teško, što ju je tako preobučen prevario, ma ona ga bezmjerno ļubi, i ta

Digitized by Google

ljubav mora da se začela po volji božijoj. Akil je tješi, da je i njegova ljubav bez kraja, pa će takova i ostati. Straha nema, da bi ko njihovu ljubav odkrio, jer niko ne zna da je on Akil; a ako se i dozna, i mati i otac veseliće se, da dobiju Akila za zeta; i Pelej i Tetis vesela će srca uzeti za nevjestu tako plemenitu diklu. Sada će Akil poći u lov; ona pjesna, koju iza dubja slušahu, podsjetila ga negdašnjega svoga života. Dejidamija rad je da ga prati u lov, ali opet odustane, po što je Akil zamoli, da ne ide s njime, jer on ne bi imao mira od straha, da joj se što ne dogodi: ima na tom otoku i lâvâ i mĕdvjĕdâ. E pa „pođi s bogom (kaže Dejidamija lijepo na narodnu) čes vesela združila te putom svudi, ružicom ti zemja ctjela, srećni bili tvoji trudi". Putom neka zapovjedi pastirici, da joj po običaju pošje u cvijeću skriveno dijete njihovo, da ga se nagleda.

Akil u lovu odmah naiđe na Kirona, i sraman protrne, zatečen od učitelja u djevojačkijem haljinama. Ohrabren hlagom riječi starčevom, Akil pripovijeda, kako je pao u ovo stanje. Mati ga je snom svezana na „plovućijeh kolijeh" dovela u ove krajeve, i kada se je probudio, uzela ga je ljubazno moliti, da bi njoj za volju ostao kao djevojče tu, dok se rat svrši „a koji sin da se ne bi na molbe majčine umolio?" Kiron misli „matere, koja uči sinove na zao put, vrijedan sin odluči moljenja vijek ne čut". Ama Akila srvale su i mnogo jače sile. U taj čas, kada ga majka onako molaše, izađoše Likomedove kćeri, koje su lijepe kao sunce, a Dejidamija je među njima najljepša, kao danica među ostalijem zvijezdama. Djevojke i otac njihov ljubazno ih primiše. Majka ostavi Akila, a Dejidamija toliko ga je zaljubila, da najposlije htje, da im bude jedna općena perina. Djevojka tu nije ništa kriva; ona je Akila držala za djevojku. Ali eto ide čeljad: uklonimo se, učitelju, da ne čuju naše besjede.

Ta čeljad jesu kralj s pratnjom, Ulis i Diomed u trgovačkijem haljinama. Ovi kažu kralju, da su iz bajne zemje Indostana. Obišli su mnogo svijeta. Bili su i u Troji, gdje sjedi otmičar Paris i ruga se Grcima. „Nu ako je slava istini, kom po svijetu svud slovete, ne će teška taj krivina dugo ostati bez osvete". Tako Ulis bocka Likomeda, a još žešće prihvaća Diomed: da su bili i u Aulidi, gdje su svi Grci u obranu svoje časti na okopu, i samo neki ne će da im se pridruže, na što se narod mnogo srdi i ljuti. Likomed malo je smućen, ali opet nije se sav izgubio; i on bi, da nije tako star, pošao u pomoć; ne bi ga odvratilo, što ima

Digitized by Google

kćeri; ama, dodaje brže, kada ste iz tako dalekih krajeva, treb
da imate i lijepe robe, dajte je donesite. Dok oni dođu, kralj ć
šetati po perivoju.

Na scenu dolazi Kiron s Akilom, koji ljuto tuži, što je povrijedi
čas Likomedove kuće. Kiron ga tješi, da je sva krivica tu na ma
teri; u opće ne valja da majke razblude djecu, i čuvaju ih od tr
dova, kojima se krepos stječe: sve se da popraviti, ako Akile n
ustraje u ovoj razbluđenosti; a da se je popravio, to će najbo
pokazati, ako se prezirući izvjesnu smrt pridruži grčkoj vojsci
Aulidi. Akil gotov je poći u boj, ali kako da ostavi Dejidamij
s kojom ima sina Pira? To bi bila najgora kukavština i povrjed
Ne treba, kaže Kiron, da je ostaviš. Najprije očituj ocu ńenon
ko si i što se dogodilo, a onda se javi djevojci, da ideš u boj, ka
što su i svi drugi Grci pošli, da osvetiš čast otaġbine. Akil volja
je sve to izvršiti.

Kralj naređuje hadumu, da za boga oštro pazi na ńegove kće
da se ne sastaju s muškijem glavama, a po što ga hadum uvje
da čini što može, pa da ńegove kćeri i ne izlaze nigda iz ogra
dvorske, samo Tetisina kćerca da ide kad i kada u lov, kralj z
povjedi, neka hadum dovede djevojke, jer će sada trgovci strai
doći s robom.

Hadum idući da izvrši zapovijed kraljevu, jedno bi mu ma
djevojče reklo neku tajnu o Dejidamiji, ako je hadum hoće
dobro nagradi; ali po što hadum, prije nego šta da, hoće da zn
za što će dati, djevojče ode.

Kor završuje drugo činjeńe, razmatrajući, kako je dično za sla
i čast otaġbine boriti se, pa se nada, da će se i Likomed pridr
žiti Grcima.

U trećem činjeńu djevojčice pred kraljem svaka odabire izm
robe Ulisove i Diomedove što najvoli. (Palmotić vrlo rad u dramar
istavlja razliku ljepote spoljašne, koja brzo gine, od ljepote nutr
duševne, koja je vječna. Obično ovake paralele čitamo na kra
pojedinih činjeńa; tu ih kor iznosi kao resultat svega što se je
tom činjeńu dogodilo. U ovoj sceni kor stojeći na iposkeniju, upl
onake paralele odmah za vrijeme same radńe te scene.) Dejidam
prva od donesene robe nešto odabire govoreći:

od bisera istočnoga
ja ću ogrlaj ovi uzeti;
nikad mi se ovakoga
dogodilo nije vidjeti,

Digitized by Google

a kor, očito publiku opominje:

dikla, ka je blage ćudi,
pridobiva biser bijeli,
i goruštoj u požudi
za svu drugu svak je žudi.

Tako kod sedam djevojčica po redu kor smeta radńu dodajući svoje bilješke. Osmi Akil izabere štit i kacigu i britki mač, na što Ulis odmah zapovjedi da truba zatrubi. „Ovdi Ulise i Diomede meću haljine od trgovaca i grabe Akila i pjeva trubļa" a kralj s kćerima bježi u dvore, da protiv gusara dovede vojsku.

Ulis i Diomed očituju se Akilu, ko su, i po što su došli, pak ga zovu neka s ńima pođe u vojsku: „izvan zbora tač hrabrena ti se sam hoć' izdijeliti, djevojčica razbludjena ne zatočnik plemeniti?" Akilu se duša trga, bi li pošao odmah, ili bi prije Likomedu javio, šta se dogodilo? Ulis ga osvjedoči, da je zgodnije, ako prije s ńima ode na plavi pa se odonuda s ńime uputi, obučen kao Akil, pred Likomeda.

Kralj, držeći sve jednako, da je ugrabļena kći Tetisina, skupio je vojsku, i ova se hvasta i gradi, kako će se osvetiti gusarima, kada im plijen otmu. (Tako se i u Eleni ugrabjenoj hvasta vojska spartanska, kada je doznala, da je Paris ugrabio Helenu).

Crni hadum donosi kralu još crnije vijesti. On je, po što mu ona djevojčica reče, da zna za neku tajnu o Dejidamiji, s družinom svojom pazio, i opazio je, kako pastirica Dejidamiji donese u cvijeću sakriveno dijete s pismom adresovanim Dejidamiji, a unutri piše, neka se nagleda i nacjeluje djeteta, za tijem da ga opet vrati. (Kada je ono Akil pošao u lov, Dejidamija ga je molila, da joj dijete ovako pošļe. Slušateļi dakle znadu, od koga je dijete došlo, samo je Akil u drami, odkako je pošao u lov, tako s mjesta zaokupļen drugim poslovima, da nam nije jasno, kada je izvršio žeļu Dejidamijinu. Ovo je mala nejasnoća, koja je lako nastala tijem, te radńa drame treba da se svrši i na jednom mjestu i u 24 sahata). Kralj se kune, da će sve poubijati, koji su krivi toj ńegovoj sramoti, i polazi u dvor.

Kiron, radostan, što su Akila poveli na brodove (on sve to gledaše iz guste dubrave), ide u Likomedov dvor, e da bi tu kraļa smirio.

Slijedeća scena sa svim nas živo opominje Lavinije, Armide, i Alčine: Dejidamija sirota, po što joj oteše Akila, plače i jada; razlika je tolika, što je ńen monolog kratak, a ona plače ne samo

Digitized by Google

kćeri; ama, dodaje brže, kada ste iz tako dalekih krajeva, treba da imate i lijepe robe, dajte je donesite. Dok oni dođu, kralj će šetati po perivoju.

Na scenu dolazi Kiron s Akilom, koji ljuto tuži, što je povrijedio čas Likomedove kuće. Kiron ga tješi, da je sva krivica tu na materi; u opće ne valja da majke razblude djecu, i čuvaju ih od trudova, kojima se krepos stječe: sve se da popraviti, ako Akile ne ustraje u ovoj razbluđenosti; a da se je popravio, to će najbolje pokazati, ako se prezirući izvjesnu smrt pridruži grčkoj vojsci u Aulidi. Akil gotov je poći u boj, ali kako da ostavi Dejidamiju, s kojom ima sina Pira? To bi bila najgora kukavština i povrjeda. Ne treba, kaže Kiron, da je ostaviš. Najprije očituj ocu ńenom, ko si i što se dogodilo, a onda se javi djevojci, da ideš u boj, kao što su i svi drugi Grci pošli, da osvetiš čast otaġbine. Akil voljan je sve to izvršiti.

Kralj naređuje hadumu, da za boga oštro pazi na ńegove kćeri, da se ne sastaju s muškijem glavama, a po što ga hadum uvjeri, da čini što može, pa da ńegove kćeri i ne izlaze nigda iz ograde dvorske, samo Tetisina kćerca da ide kad i kada u lov, kralj zapovjedi, neka hadum dovede djevojke, jer će sada trgovci stranci doći s robom.

Hadum idući da izvrši zapovijed kraljevu, jedno bi mu malo djevojče reklo neku tajnu o Dejidamiji, ako je hadum hoće da dobro nagradi; ali po što hadum, prije nego šta da, hoće da zna, za što će dati, djevojče ode.

Kor završuje drugo činjeńe, razmatrajući, kako je dično za slavu i čast otaġbine boriti se, pa se nada, da će se i Likomed pridružiti Grcima.

U trećem činjeńu djevojčice pred kraljem svaka odabire između robe Ulisove i Diomedove što najvoli. (Palmotić vrlo rad u dramama istavlja razliku ljepote spoljašne, koja brzo gine, od ljepote nutrńe, duševne, koja je vječna. Obično ovake paralele čitamo na kraju pojedinih činjeńa; tu ih kor iznosi kao resultat svega što se je u tom činjeńu dogodilo. U ovoj sceni kor stojeći na iposkeniju, upleće onake paralele odmah za vrijeme same radńe te scene.) Dejidamija prva od donesene robe nešto odabire govoreći:

od bisera istočnoga
ja ću ogrlaj ovi uzeti;
nikad mi se ovakoga
dogodilo nije vidjeti,

Digitized by Google

a kor, očito publiku opomiñe:

dikla, ka je blage ćudi,
pridobiva biser bijeli,
i goruštoj u požudi
za svu drugu svak je žudi.

Tako kod sedam djevojčica po redu kor smeta radńu dodajući svoje biļeške. Osmi Akil izabere štit i kacigu i britki mač, na što Ulis odmah zapovjedi da truba zatrubi. „Ovdi Ulise i Diomede meću haļine od trgovaca i grabe Akila i pjeva trubļa“ a kraļ s kćerima bježi u dvore, da protiv gusara dovede vojsku.

Ulis i Diomed očituju se Akilu, ko su, i po što su došli, pak ga zovu neka s ńima pođe u vojsku: „izvan zbora tač hrabrena ti se sam hoć' izdijeliti, djevojčica razbludjena ne zatočnik plemeniti?“ Akilu se duša trga, bi li pošao odmah, ili bi prije Likomedu javio, šta se dogodilo? Ulis ga osvjedoči, da je zgodnije, ako prije s ńima ode na plavi pa se odonuda s ńime uputi, obučen kao Akil, pred Likomeda.

Kraļ, držeći sve jednako, da je ugrabļena kći Tetisina, skupio je vojsku, i ova se hvasta i gradi, kako će se osvetiti gusarima, kada im plijen otmu. (Tako se i u Eleni ugrabjenoj hvasta vojska spartanska, kada je doznala, da je Paris ugrabio Helenu).

Crni hadum donosi kraļu još crnije vijesti. On je, po što mu ona djevojčica reče, da zna za neku tajnu o Dejidamiji, s družinom svojom pazio, i opazio je, kako pastirica Dejidamiji donese u cvijeću sakriveno dijete s pismom adresovanim Dejidamiji, a unutri piše, neka se nagleda i nacjeluje djeteta, za tijem da ga opet vrati. (Kada je ono Akil pošao u lov, Dejidamija ga je molila, da joj dijete ovako pošļe. Slušateļi dakle znadu, od koga je dijete došlo, samo je Akil u drami, odkako je pošao u lov, tako s mjesta zaokupļen drugim poslovima, da nam nije jasno, kada je izvršio žeļu Dejidamijinu. Ovo je mala nejasnoća, koja je lako nastala tijem, te radńa drame treba da se svrši i na jednom mjestu i u 24 sahata). Kraļ se kune, da će sve poubijati, koji su krivi toj ńegovoj sramoti, i polazi u dvor.

Kiron, radostan, što su Akila poveli na brodove (on sve to gledaše iz guste dubrave), ide u Likomedov dvor, e da bi tu kraļa smirio.

Slijedeća scena sa svim nas živo opomiñe Lavinije, Armide, i Alčine: Dejidamija sirota, po što joj oteše Akila, plače i jada; razlika je tolika, što je ńen monolog kratak, a ona plače ne samo

Digitized by Google

svoga dragoga, nego i oca svoga djeteta. Ima u tom trenosu nekoliko stihova očito uzetih iz Čubranovićeve Jeđupke: „izgubiću život tužna, kada izgubih svu mu diku, lele, lele, veomi ružna, da ne osušim lica viku“ (2103—2106).

Horac u epistoli ad Pisones opominje pjesnike, da grozne, užasne scene, u kojima roditelji kolju svoju djecu, ne iznose na pozornicu; takove događaje, neka vijesnik dođe pripovijedati kao svršene iza kulisa. Te upute vala da se držao Palmotić u dalńem tijeku radńe u Akilu. Pa Horac je vrlo dobro mislio, kada je onako opomenuo pjesnike, samo treba da se ovi umiju zgodno tom opomenom poslužiti; ali Palmotić držeći se te opomene, sada mu u drami započińe čitava trka glasnika; jedan odlazi, drugi dolazi. Tužnoj Dejidamiji glasnica donosi još tužniju vijest, isprekidanu Dejidamijinim užasnim primjedbama: otac je doznao za ńeno dijete. Kada mu ga je hadum donio, trgnuo je otac nož, da dijete ubije. Nož mu u prvi mah, kada je dijete ručice nedužno pružilo, da ga zagrli, pade iz ruke, ali ga je opet brzo digao, i bilo je to tako užasno gledati, da glasnica nije mogla dogledati svršetka, nego je utekla. Bježi nesrećna Dejidamija, jer i tebe otac traži, da te ubije! Ali Dejidamija nema kamo bježati, nego upravo k ocu, neka s unukom ubije i ńu, kćerku svoju.

Tetis doznavši od Protea sve što se dogodilo (on je još u prologu otišao da joj sve dojavi), vidi, da se nije opirati božijoj voli, za to je donijela Akilu od Vulkana novo oružje, ali prije nego pođe u boj, spraviće mu sjajan pir s Dejidamijom.

U što vile morske, koje su s Tetisom došle, pjevajući dozivlu Imenea, glasnica bane na pozornicu plačući, kako su najprije gusari oteli Tetisinu kćer, a sada se eto kral sprema, da ubije i Dejidamiju i ńenoga sina. Tetis sva protrne, jer svemu tomu kriva je ona; za to poleti u grad „da priprave svijetla od pira smrtne u spravi obratimo“.

Skup bojnika (jedan dio je natrag pošao u potjeru gusara, sada ide i ovaj dio), došavši na pozornicu, čudom se pita „što činimo ter ureda ne gredemo za zlim gusarim, koji su odveli Tetisinu kćer?“ (Izgleda kao da upravo samo za to tako govore, da glasnik, što dolazi, ima vremena da dođe.) Ovaj je jedan izmeđ onih što su natrag potrčali za gusarima, i taj im javi, da ono nijesu gusari, nego su dični junaci Ulis i Diomed, i Ulis tako je lijepo i slatko rastumačio, ko su, po što su došli, i ko je ona Tetisina kći, da se odmah sve pomirilo.

Digitized by Google

Opet doleti jedan glasnik iz Likomedova dvora i pripovijeda, kako je Dejidamija došla pred oca, ne mareći da i ńu ubije, samo neka prije čuje svu tajnu. Kada je ona svršila, došao je Kiron i osvjedočavao Likomeda, kako treba da se drži srećan, što je za zeta stekao *Akila*. A jedva je Kiron svršio, došao je i sam Akil u svijetlu junačkom oružju. Kraļ je radostan zagrlio i zeta i kćerku, i predao im je ńihovo dijete. Na to je, da radost bude puna, došla još i Tetis, i žemba se slavna proglasila. I kraļ i Dejidamija napokon su pristali, da Akil pođe pred Troju, samo će prije svršiti pir.

U posļedńoj sceni svi dolaze na pozornicu: kraļ, Tetis, Kiron, Akil, Diomed, Ulis, Dejidamija i ostali. Kraļ je srećan, što nije pogubio kćer i unuka. Tetis priznaje, da bi sva krivńa zlu, koje se moglo izleći, na ńu pala, jer kako da ubjegne od ļubavi mlada s mladijem sjedińena? I Kiron opetuje „mlada s mladom sjediniti ko sestricu ļubko i milo: što se moglo dogoditi, nego što se dogodilo?“ Akil je najsrećniji, što je zadobio Dejidamiju. I ona tako je srećna, da se ne može pravo razabrati, je li živa ili mrtva. Ona rad na molbu Ulisovu i Diomedovu pristaje, neka Akil ide pred Troju, samo neka se tamo sjeti Šira i na Širu svoje ļube i sina. — I kraļ je voļan s ńima u boj poći, ali Ulis tu ponudu odklańa: starac neka maloga Pira odhrani boju, i Grci su zadovoļni, ako im za rat dade brodovļa, novaca i vojnika.

Kor završuje dramu pjevajući „s ne nadanijeh zgoda i dila, koja su se segaj dana čudnom vjerom dogodila sred kraļeva svijetla stana, božjoj voļi, svak nauči, nije uteć kamo i kuda, er što god se komu odluči, vijek ne ubjegne tega suda“. Tako i Proteo u prologu kaže, da je zaman Tetis sakrila Akila „er komu se što zaruči, vijek ne ubjegne tega suda“ (66, 67).

Kačanovski (Glegević str. 21 id.) prigovara komposiciji Palmotićeva Akila ponajprije, što u ńem nije samom radńom prikazano, kako je Akil Dejidamiji očitovao, ko je i kako se zove. Nema sumńe ovakovo očitovańe dalo bi se mnogim efektom prikazati, jer bi se ono imalo dogoditi, odkako se Akil i Dejidamija zaļubiše, ali prije nego što im se dijete rodilo. Nu Palmotić radńu Akila nije iz tako dalekoga započeo; kod ńega čim se radńa započela, Akil i Dejidamija već imaju dijete, i u ovakim obstojnostima samo se sobom razumije, da djevojka zna ko je ńezin dragi: upravo bi neumjesno bilo, da ona to sada tek istražuje. A slobodno je Palmotiću bilo radńu drame započeti, odkako Dejidamija već

Digitized by Google

zna, ko je Akile, jer od ovuda pa da svršetka radńe ima izobila materijala, da od ńega pjesnik zgradi podpunu dramu. Ne razumijem ni toga, za što Kačanovski nije zadovoļan s Palmotićem, kada kod ńega Dejidamija, doznavši od glasnice, da joj otac ubija dijete pak da će i ńu ubiti, ne će da bježi, nego ide drage voļe k ocu:

Kud da pođem ja uteći,
gdi ćaćkova srģba prika
sinka uze, a grabeći
hudi gusar vjerenika?
Već živjeti meni nije;
hod'mo, gredem dobre voļe,
da i mene ćaćko ubije,
kako i porod moj zakoļe.
Neka bude on paziti
krvno djelo svojijeh ruka,
neka oči sve nasiti
smrti kcere i unuka.

Kačanovski kaže: „ne takъ govoritь vzvolnovannaja matь, kotoraja peredъ têmъ, pri vêsti dêvuški o gotovosti umertvitь nevinnago Pirra, nazvala svojego otca svojimъ neprijatelemъ“. Ma ja ne znam, kako će se mati, uzburkana viješću, da joj otac dijete koļe, pa misleći, da ga je već i zaklao, ponijeti sličnije, nego ako bijesnu ocu, po što joj ote što najvoli, ode, neka i ńu ubije?

Još jedan nedostatak u Palmotićevu Akilu misli Kačanovski, da je tamo, gdje skrušeni Akil pripovijeda Kironu, kako je zaļubio Dejidamiju. To je II. 2. Tu pjesnik, po što je Akile pripovijedańe dotjerao dotle, da je Dejidamija zaļubivši Akila požeļela, da im općena bude jedna pernica, prekida scenu dolaskom kraļevim; i nastavļa se onaj razgovor Kironov s Akilom, po što se svršila ta scena, u kojoj kraļ Diomedu i Ulisu naređuje, neka donesu trgovine svoje na prodaju. Kačanovski kori pjesnika, što je ono pripovijedańe prekinuo umetnutom scenom, koja je bez svakoga „otnošenija k upomjanutoj rêči“; boļe bi bilo da je ono pripovijedańe svršeno u jednoj sceni. Ama ja držim, da je Palmotić vrlo dobro prekinuo Akilovo pripovijedańe, po što je došao do toga, da je Dejidamija zažeļela neka ńoj i Akilu bude jedna općena pernica. Što se je dogodilo, po što je to Dejidamija zažeļela, to si svako može misliti, i pjesnik je vrlo dobro učinio, da to Akil Kironu iz bližega kazuje, uklonivši se spred publike, kojoj toga ne treba kazivati.

Digitized by Google

Krivo se Kačanovski žali na Palmotića, što nije prvi sastanak razjarane Dejidamije, kada je pošla k ocu neka i ńu ubije, prikazao na pozornici. Ja držim ovakove groze odveć su grozne, da bi ih gledali, dosta da o ńima čujemo pripovijedati glasnika.

Tomu Kačanovski pravo prigovara, da se, odkako je Dejidamija otišla k ocu, cijela ostala radńa dramina ne vrši, nego kao svršena pripovijeda. Što prije ovoga momenta ima u Akilu, ja bih rekao da je milo i lijepo prikazano, i ako pristajem za Kačanovskim, da pjesnik ni tu nije karaktere lica draminih živo prikazao; i tu je slobodna voļa tijeh lica odveć speta odredbom višńe ruke. A ima u radńi Akilovoj još jedna pogrješka. Akile je u Likomedovu dvoru najmańe godinu dana, jer je tu rodio s Dejidamijom dijete, koje već zna ručice pružati, da djeda, kada ga je naum zaklati, zagrli. Dejidamija ima nekoliko sestara. Akile običaje u lov izlaziti. I jedna djevojčica doznala je, da Dejidamija ima dijete, koje seļanka u cvijeću donosi materi na milovańe. Pa uza sve to u dvoru ni Likomed, ni ńegove kćeri, ni hadum čuvar kćerî, nijesu sve do pod kraj dramine radńe mogli doznati ni spaziti, da Akil nije djevojče! To mi ga je ipak velika nevjerovatnost, koja svakomu čitateļu na prvi mah mora da udari u oči!

8. I za *Ipsipilu* mogaše Palmotić priču izvaditi iz komentárâ k nekolikim mjestima u Ovidijevim pjesmama, može biti upravo iz komentárâ k herojidi VI. Hypsipile Jasoni. Jazon ploveći na brodu Argu s najodličnijim grčkim junacima po zlatno runo u Kolhis nabasa na otok Lemnos. Tu nema na cijelom otoku nijednoga muškarca, sve je samo ženskińe. Nijesu one iz zemļe nikle, bilo je nekoč tu i muškijeh, ali po što se muževi svojijem ženama iznevjeriše ļubakajući se s bludnicama, žene se zavjere, ubiju sve što je na otoku muško, i ne daju ni po što, da bi ikoja muška glava stala na ńihov otok. Ama Argonauti bili su tako lijepi, čili junaci, da se u Ļemńanaka ipak maknulo srce: one im se poudaju; sama kraļica Ipsipile uda se Jazonu.

Toliko iz priče o Jazonu upotrijebio je Palmotić u Ipsipili, ostaviši na stranu, kako je došlo te Argonauti idu po zlatno runo, pa tako i ono, što se dogodilo, odkako se Argonauti s Lemńankama, osobito Jazon s Ipsipilom oženio.

Palmotićeva Ipsipile po nešto nas opomińe ńegove Elene ugrabjene. U objema se prikazuje, kako žensko srce ne može odoļeti velikoj moći maloga vragoļana Kupida. U Ipsipili još glasnije zuje žice ugodne ironične šale.

Digitized by Google

Nu ako je u Eleni pjesnik radńu drame ostavio ne svršenu; u Ipsipili je radńa kraju dotjerana, u ńoj je djelom zasvjedočena istinitost mudre nauke, što ju kor drame uči, a ta je, da se naravnomu zakonu ļubavi niko na svijetu ne može lako oteti. Da je Palmotić tu istinu u Ipsipili rad prikazati načinom lakim, šaļivim, to se pokazuje odmah u prologu.

Vulkan s „jednokastim gvozdolovcima" radi u svojoj kovačnici na Lemnu. Ugledavši, gdje mu dolazi Venera s Kupidom, obustavio je kovańe, te je, narodni bi pjevač rekao, čelo grdno namrdio, a ponisko brke objesio, mrki brci pali na ramena; ļuto se je namrdio, u obraz je sjetno neveselo. Čemu kovati ovim đavolićem strijele ļuvene, da ńima vas svijet raňaju, a otok ovaj, gdje je ńegov dom, da ne zna za ļubav? Nu Venera je brzo smirila ļutńu svoga muža, ta ńezine žeļe ugađaju se s ńegovijema: i ona je rad da Lemńanke puste onu svoju odluku, te da ih sred rata s Argonautima ļubav premogne. Da bi se tako dogodilo, ište od svoga muža, da Kupidu skuje ļubavne strijele.

Kako se u prologu ozbiļnost situacije hitro svršila mirom i zadovoļstvom, tako će se i ozbiļni zapletaj same radńe dramine brzo razviti na sve opće zadovoļstvo.

Čińeńe prvo. Jazon je s Argonautima došao na Lemnos. Nestora i Elkiona odprave, da pođu vidjeti, kamo su to došli, i da glavara zemļe mole, da bi im dopustio, da se nekoliko dana tu odmaraju. Po što je upravo dan, na koji Grci slave olimpijske igre, i oni će se tako zabaviti, dok se ona dvojica vrate, ali najprije neka Orfej, Amfion i Hiron svak svoju odpjeva. Orfej slavi blaženstvo seoskoga, Amfion gradskoga života. Hiron drži, da je samo tamo sreća, gdje su ļudi pregnuli da idu za slavom i krepošću. Kor završuje, da je najveću „čas dobio, ki sred starijeh davnijeh vika najprvi je sjedinio s vjerenicom vjerenika. Da ne iznađe on vez ovi, ļudska narav kijem se vlada, odkud sela i gradovi na svijetu bi bili sada? Od kakve bi čovjek cijene bez sve ļubi mogo biti, bez pomoći, bez odmjene, bez razblude sve na sviti? itd."

Ovo je središńa ideja, koje će se istinitost prikazati radńom drame. Sva ta radńa, da bi se mogla svršiti na jednom mjestu, malo će se prikazivati, nego će se najviše o ńoj kao svršenoj pripovijedati. U prvom čińeńu mogle su se lako one rvalačke igre na istom mjestu, gdje je Jazon s družinom na početku scene stao, svršiti, ali jer se tu treba natjecati ne samo mačevańem nego i trkom pješke i na kolima, i gađańem u daleku biļegu, pjesnik je

Digitized by Google

već toga radi morao ostaviti tu scenu na stranu, da o ńoj kao svršenoj u drugom čińeńu pripovijeda. Po što je na kraju prvoga čińeńa kor svoju rekao, Argonauti su, tako si pomišļamo, ostavili scenu, da pođu svršiti rvalačke igre, i tako je scena ostala prazna, da u

Čińeńu drugom na ńu izađu kraļica Ipsipile sa svojim drugama. Argonautski poslanici Nestor i Elkion već su svršili svoju misiju. Kraļica svomu narodu ženskomu kaže, da su čule, kako su ona dvojica molili „je da bi nam drago bilo, šńim (s Argonautima) desnice združit naše, i na ovemu da otoku koji god bi dan postali, dokle srģbu svu žestoku rasrčeni smire vali.“ Kraļica drži „kad zle misli ne imaju (Argonauti), a bi doć im odi sila, ja bih ńima što pitaju s drage voļe dopustila. Hrabrena je srca djelo i prid svijetom vječne od dike, ļubežļivo i veselo primat na stan svoj putnike.“ Nu neka i one, osobito Polipso, koju najviše slušaju, reku svoju. Polipso je sa svijem protivnoga mišļeńa. Dugačkijem govorom odvraća svoje druge od milosrđa, koreći kraļicu, da je odveć meka srca; ona je i onda, kada su sve ostale rad nevjere svojih muževa poklale sve muške glave u svojijem kućama, radila krivo što je prostila svome ocu. Tako kraļica Ipsipila ne može na ino već poručuje Nestoru i Elkionu, neka jave Jazonu, da se ńegova molba ne prima: treba, ili da s mjesta ostavi Lemnos, ili da se spremi na ļuti rat.

Palmotić je po drugom čińeńu zgodno razasijao sjeme, iz kojega će dalje naravitim redom nići povoļno i srećno riješeńe radńe. Lemńanke su se strašno osvetile muževima, rad ńihove nevjere; ali nijesu to zvjerovi bez svakoga blagoga osjećańa; jedna između ńih prostila je svome ocu, a druge, i ako im nije sa svijem pravo, što je ova tako radila, ipak upravo ńu poštuju kao svoju *kraļicu*. Što je kraļica sklona i voļna, da Lemńanke s Argonautima, dok ih još nijesu ni vidjele, budu blage i milostive, tu je već vidno djelovańe Kupidovih strijela, koje, jer dolazi od boga, ne treba da bude prikazano vidno, dosta te je u prologu rečeno, da će uslijediti. Sad treba samo još maloga povoda, da ostan Kupidov u srcu kraļičinom održi podpunu pobjedu; a kud nagne kraļica, ne će ni druge izostati.

Lemńanke ostaviše scenu, da udare na Jazonovu lađu i ļude, i tijem je isprazniše, da je opet u

Čińeńu trećem Jazon sa svojom družbom, po što svršiše na kraju prvoga čińeńa spremļeńe rvalačke igre, zauzmu. Tek što je Jazon

Digitized by Google

pohvalio heroje, te se tako divno u rvanju poniječe, eto im se vraćaju Nestor i Elkion od Ipsipile, javljajući, šta su doznali o zemlji i ljudima, među koje ih je bura bacila. Kraljica Ipsipile, lijepa kao božica, lijepo ih je dočekala; ali ostale Lemńanke, i one vrlo lijepe, ali plahe i obijesne, ištu rat:

za to ili se odijelimo
priko mora s našom plavi,
ili činit pripravimo
s plasijem diklam boj krvavi.

„Jedan od Argonauta" misli, da ne bi bilo dostojno, da ruke okrvave nejakom krvi djevojačkom, za to da treba otići. Ama Erkule opet misli, da bi im se vas svijet rugao, što su utekli pred ženama; ako nije dostojno ruke ženskom krvi omastiti, a mi im svežimo ruke nazad, i ponesimo ih svojijem ženama kući za robiňe. — „Glasnik s gore" i za ńim „drugi glasnik s mora" dotrče i javljaju, kako su Lemńanke navalile na momčad kod broda, da su se jedva još mogli u ń skloniti i konope poodsijecati, ali im diklice ni tu ne daju počinuti, nego strijeljaju na brod i „jak lavice skaču i prite na ń po moru plovom doći." — Jazon zove junake, da brže pođu k moru, ali (da se scena ne bi mijeńala) eto ti od mora na ńih teku Lemńanke i zovu ih, da polože oružje i bježe. „Jedan od bojnika" odvraća žene od boja, jer da će im ruke nazad povezati, ali one im srčano odvraćaju, da se toga ne boje. Već je na tome, da se općenit boj zapodjene, kad eto Jazon predloži, da bi se sa svake strane samo po pet za sve ostale tukli. Lemńanke prime i tu ponudu. Jazon se bije s kraljicom Ipsipilom. Čudne su to zatočnice! Jazon je širom svijeta mejdane dijelio, ama na takove junake još se nigda nije namjerio; za to predlaže, da bi s obje strane odkrili obraze „neka očito svi gledamo, čije od ruke, ili umriti na viteškom polu imamo, ili koga pridobiti." Lemńanke spremne su sav oklop baciti, i drage volje odkrivaju obraze. Čim si odkriše vizire, peripetija je gotova: jedna i druga strana plane ljubavlju; a da se kurtoasija ne povrijedi, najprije se Argonauti predaju i polažu oružje;

Peripetija, kako Jazon i Argonauti udarivši se s Ipsipilom i Lemńankama, da bi jedni druge poubijali, postaše muž i žena, svršava se strjelovito. Moderni bi pjesnik našao sto načina dražesna, postepena, lagana prijelaza iz neprijateljstva do bračnoga veza; u Ipsipili taj je prijelaz svršen ne viđenom, ali sa svim vidnom silom božanskom. Po što je Kupido u srca i Argonauta i Lemńanaka

Digitized by Google

stavio (u prologu kaže da će to učiniti) ostan ljubavi; poslije je junaštvo Lemńanaka, koje se biju snažnije nego najslavniji heroji, i divota ńihova obraza, to je dovoljan prirast sile, da se jedni drugima predadu.

c) *Još ostaju četiri Palmotićeve drame: Danica, Captislava, Bisernica i Pavlimir. Ove zovemo patriotičnijem dramama; za što tako, to će se pokazati, kada ih iz bližega proučimo, jednu za drugom.*

9. Za *Danicu* uzeo je Palmotić sujet iz svršetka četvrtoga, čitavoga petoga, i iz početka šestoga pjevańa Ariostova bijesna Orlanda. Potreba se ukazuje, da Ariostovo pripovijedańe priopćimo u samom italijanskom originalu, da svak tu kao što i kod Lavnije Armide, Alčine vidi, kako se naš pjesnik ponio, gdje riječi iz matice upravo prevodi.

Vitez Rinaldo, došavši u Škotskoj u neki manastir, monasi mu pripovijedaju:

La figlia del re nostro or si ritrova bisognosa d' aiuto e di difesa contra un baron che Lurcanio si chiama, che tor le cerca e la vita e la fama.

Questo Lurcanio al padre l' ha accusata (forse per odio più che per ragione) averla a mezza notte ritrovata trarr' un suo amante a sè sopra un verone. Per le leggi del regno condannata al foco fia, se non trova campione che fra un mese, oggimai presso a finire, l' iniquo accusator faccia mentire.

L' aspra legge di Scozia, empia e severa, vuol ch' ogni donna, e di ciascuna sorte, ch' ad uom si giunga e non gli sia mogliera, s' accusata ne viene, abbia la morte. Nè riparar si può ch' ella non pera, quando per lei non venga un guerrier forte che tolga la difesa, e che sostegna che sia innocente e di morire indegna.

Il re, dolente per Ginevra bella (che così nominata è la sua figlia), ha pubblicato per città e castella, che s' alcun la difesa di lei piglia, e che l' estingua la calunnia fella, (pur che sia nato di nobil famiglia) l' avrà per moglie, ed uno stato, quale fia convenevol dote a donna tale.

Ma se, fra un mese, alcun per lei non viene o venendo non vince, sarà uccisa. Simile impresa meglio ti conviene, ch' andar pei boschi errando a questa guisa. Oltre ch' onor e fama te n' avviene, ch' in eterno da te non fia divisa, guadagni il fior di quante belle donne dall' Indo sono all' atlantee colonne;

Digitized by Google

E una ricchezza appresso, ed uno stato che sempre far ti può viver contento; e la grazia del re, se suscitato per te gli fia il suo onor, che è quasi spento. Poi per cavalleria tu se' obbligato a vendicar di tanto tradimento costei che, per comune opinïone, di vera pudicizia è un paragone.

Pensò Rinaldo alquanto, e poi rispose: una donzella dunque de' morire perchè lasciò sfogar nell' amorose sue braccia al suo amator tanto desire? Sia maladetto chi tal legge pose, e maladetto chi la può patire. Debitamente muore una crudele, non chi dà vita al suo amator fedele.

Sia vero o falso che Ginevra tolto s' abbia il suo amante, io non riguardo a questo: d' averlo fatto la loderei molto, quando non fosse stato manifesto. Ho in sua difesa ogni pensier rivolto: datemi pur un che mi guidi presto, e dove sia l' accusator mi mene; ch' io spero in Dio Ginevra trar di pene.

Non vo' già dir ch' ella non l' abbia fatto; chè, nol sappiendo, il falso dir potrei: dirò ben, che non de' per simil atto punizïon cadere alcuna in lei; e dirò, che fu ingiusto o che fu matto chi fece prima gli statuti rei; e come iniqui rivocar si denno, e nuova legge far con miglior senno.

Se un medesimo ardor, s' un disir pare inchina e sforza l' uno e l' altro sesso a quel soave fin d' amor, che pare all' ignorante vulgo un grave eccesso; perchè si de' punir donna o biasmare, che con uno o più d' uno abbia commesso quel che l' uom fa con quante n' ha appetito, e lodato ne va, non che impunito?

Son fatti in questa legge disuguale veramente alle donne espressi torti; e spero in Dio mostrar ch' egli è gran male che tanto lungamente si comporti. Rinaldo ebbe il consenso universale, che fur gli antiqui ingiusti e male accorti, che consentiro a così iniqua legge, e mal fa il re, che può, nè la corregge.

Poi che la luce candida e vermiglia dell' altro giorno aperse l' emispero, Rinaldo l' arme e il suo Baiardo piglia, e di quella badia tolle un scudiero, che con lui viene a molte leghe e miglia, sempre nel bosco orribilmente fiero, verso la terra ove la lite nuova della donzella de' venire in pruova.

Avean, cercando abbrevïar cammino, lasciato pel sentier la maggior via; quando un gran pianto udir sonar vicino, che la foresta d' ogn' intorno empia. Baiardo spinse l' un, l' altro il ronzino verso una valle, onde quel grido uscia; e fra dui mascalzoni una donzella vider, che di lontan parea assai bella;

Digitized by Google

Ma lacrimosa e addolorata quanto donna o donzella, o mai persona fosse. Le sono dui col ferro nudo accanto, per farle far l' erbe di sangue rosse. Ella con prieghi differendo alquanto giva il morir, sin che pietà si mosse. Venne Rinaldo; e, come se n' accôrse, con alti gridi e gran minacce accorse.

Voltaro i malandrin tosto le spalle, che 'l soccorso lontan vider venire; e si appiattâr nella profonda valle. Il paladin non li curò seguire: venne alla donna, e, qual gran colpa dàlle tanta punizïon, cerca d'udire; e, per tempo avanzar, fa allo scudiero levarla in groppa, e torna al suo sentiero.

E cavalcando poi meglio la guata molto esser bella e di maniere accorte, ancor che fosse tutta spaventata per la paura ch' ebbe della morte. Poi ch' ella fu di nuovo domandata chi l' avea tratta a sì infelice sorte, incominciò con umil voce a dire quel ch' io vo' all' altro Canto differire.

Tutti gli altri animai che sono in terra o che vivon quïeti e stanno in pace, o se vengono a rissa e si fan guerra, alla femmina il maschio non la face. L' orsa con l' orso al bosco sicura erra; la leonessa appresso il leon giace; col lupo vive la lupa sicura, nè la giuvenca ha del torel paura.

Ch' abbominevol peste, che Megera è venuta a turbar gli umani petti? chè si sente il marito e la mogliera sempre garrir d' ingiurïosi detti, stracciar la faccia e far livida e nera, bagnar di pianto i genïali letti; e non di pianto sol, ma alcuna volta di sangue gli ha bagnati l' ira stolta.

Parmi non sol gran mal, ma che l' uom faccia contra natura e sia di Dio ribello, che s' induce a percuotere la faccia di bella donna, o romperle un capello; ma chi le dà veneno, o chi le caccia l' alma del corpo con laccio o coltello, ch' uomo sia quel non crederò in eterno, ma in vista umana un spirto dell' inferno.

Cotali esser doveano i duo ladroni che Rinaldo cacciò dalla donzella, da lor condotta in quei scuri valloni, perchè non se n' udisse più novella. Io lasciai ch' ella render le cagioni s' apparecchiava di sua sorte fella al paladin che le fu buono amico: or, seguendo l' istoria, così dico.

La donna incominciò: Tu intenderai la maggior crudeltade e la più espressa, ch' in Tebe o in Argo, o ch' in Micene mai, o in loco più crudel fosse commessa. E se, rotando il sole i chiari rai, qui men ch' all' altre regïon s' appressa, credo ch' a noi mal volentieri arrivi, perchè veder sì crudel gente schivi.

Digitized by Google

Ch' alli nemici gli nomini sien crudi, in ogni età se n' è veduto esempio; ma dar la morte a chi procuri e studi il tuo ben sempre, è troppo ingiusto ed empio. E acciò che meglio il vero io ti denudi, perchè costor volessero far scempio degli anni verdi miei contra ragione, ti dirò da principio ogni cagione.

Voglio che sappi, signor mio, ch' essendo tenera ancora, alli servigi venni della figlia del re, con cui crescendo, buon luogo in corte ed onorato tenni. Crudele Amore al mio stato invidendo, fe' che seguace, ahi lassa! gli divenni: fe' d' ogni cavalier, d' ogni donzello parermi il duca d' Albania più bello.

Perchè egli mostrò amarmi più che molto, io ad amar lui con tutto il cor mi mossi. Ben s' ode il ragionar, si vede il volto; ma dentro il petto mal giudicar puossi. Credendo, amando, non cessai che tolto l' ebbi nel letto; e non guardai ch' io fossi di tutte le real camere in quella che più secreta avea Ginevra bella;

dove tenea le sue cose più care, e dove le più volte ella dormia. Si può di quella in s' un verone entrare, che fuor del muro al discoperto uscia. Io facea il mio amator quivi montare: e la scala di corde onde salia io stessa dal veron giù gli mandai, qual volta meco aver lo desïai:

chè tante volte ve lo fei venire, quante Ginevra me ne diede l' agio, che solea mutar letto, or per fuggire il tempo ardente, or il brumal malvagio. Non fu veduto d' alcun mai salire; però che quella parte del palagio risponde verso alcune case rotte, dove nessun mai passa o giorno o notte.

Continuò per molti giorni e mesi tra noi secreto l' amoroso gioco: sempre crebbe l' amore; e sì m' accesi, che tutta dentro io mi sentia di foco: e cieca ne fui sì, ch' io non compresi ch' egli fingeva molto, e amava poco; ancor che li suo' inganni discoperti esser doveanmi a mille segni certi.

Dopo alcun dì si mostrò nuovo amante della bella Ginevra. Io non so appunto s' allora cominciasse, oppur innante dell' amor mio n' avesse il cor già punto. Vedi s' in me venuto era arrogante, s' imperio nel mio cor s' aveva assunto; chè si scoperse e non ebbe rossore chiedermi aiuto in questo nuovo amore.

Ben mi dicea ch' uguale al mio non era, nè vero amor quel ch' egli avea a costei; ma simulando esserne acceso, spera celebrarne i legittimi imenei. Dal re ottenerla fia cosa leggiera, qualor vi sia la volontà di lei; chè di sangue e di stato in tutto il regno non era, dopo il re, di lui 'l più degno.

Digitized by Google

Mi persuade, se per opra mia potesse al suo signor genero farsi (chè veder posso che se n' alzeria a quanto presso al re possa uomo alzarsi), che me n' avria buon merto, e non saria mai beneficio tal per iscordarsi; e ch' alla moglie e ch' ad ogni altro innante mi porrebbe egli in sempre essermi amante.

Io, ch' era tutta a satisfargli intenta, nè seppi o volli contraddirgli mai, e sol quei giorni io mi vidi contenta, ch' averlo compiaciuto mi trovai; piglio l' occasïon che s' appresenta di parlar d' esso e di lodarlo assai; ed ogni industria adopro, ogni fatica, per far del mio amator Ginevra amica.

Feci col core e con l' effetto tutto quel che far si poteva, e sallo Iddio; nè con Ginevra mai potei far frutto, ch' io le ponessi in grazia il duca mio: e questo, chè ad amar ella avea indutto tutto il pensiero e tutto il suo disio un gentil cavalier, bello e cortese, venuto in Scozia di lontan paese;

che con un suo fratel ben giovinetto venne d' Italia a stare in questa corte: si fe' nell' arme poi tanto perfetto, che la Bretagna non avea il più forte. Il re l' amava, e ne mostrò l' effetto; che gli donò di non picciola sorte castella e ville e iurisdizïoni, e lo fe' grande al par dei gran baroni.

Grato era al re, più grato era alla figlia quel cavalier, chiamato Arïodante, per esser valoroso a maraviglia; ma più, ch' ella sapea che l' era amante. Nè Vesuvio, nè il monte di Siciglia, nè Troia avvampò mai di fiamme tante, quanto ella conoscea che per suo amore Arïodante ardea per tutto il core.

L' amar che dunque ella facea colui con cor sincero e con perfetta fede, fe' che pel duca male udita fui; nè mai risposta da sperar mi diede. Anzi quanto io pregava più per lui, e gli studiava d' impetrar mercede, ella, biasmandol sempre e dispregiando, se gli venia più sempre inimicando.

Io confortai l' amator mio sovente, che volesse lasciar la vana impresa; nè si sperasse mai volger la mente di costei, troppo ad altro amore intesa: e gli feci conoscer chiaramente, come era sì d' Arïodante accesa, che quant' acque è nel mar, piccola dramma non spegneria della sua immensa fiamma.

Questo da me più volte Polinesso (che così nome ha il duca) avendo udito, e ben compreso e visto per sè stesso che molto male era il suo amor gradito; non pur di tanto amor si fu rimesso, ma di vedersi un altro preferito, come superbo, così mal sofferse, che tutto in ira e in odio si converse.

*

Digitized by Google

E tra Ginevra e l' amator suo pensa tanta discordia e tanta lite porre, e farvi inimicizia così intensa, che mai più non si possano comporre; e por Ginevra in ignominia immensa, donde non s' abbia o viva o morta a tôrre: nè dell' iniquo suo disegno meco volle o con altri ragionar, che seco.

Fatto il pensier: Dalinda mia, mi dice (che così son nomata), saper dèi che, come suol tornar dalla radice arbor che tronchi e quattro volte e sei; così la pertinacia mia infelice, benchè sia tronca dai successi rei, di germogliar non resta; chè venire pur vorria a fin di questo suo desire.

E non lo bramo tanto per diletto, quanto perchè vorrei vincer la prova; e non possendo farlo con effetto, s' io lo fo immaginando, anco mi giova. Voglio, qual volta tu mi dài ricetto, quando allora Ginevra si ritrova nuda nel letto, che pigli ogni vesta ch' ella posta abbia, e tutta te ne vesta.

Com' ella s' orna e come il crin dispone studia imitarla, e cerca, il più che sai, di parer dessa; e poi sopra il verone a mandar giù la scala ne verrai. Io verrò a te con immaginazïone che quella sii di cui tu i panni avrai: e così spero, me stesso ingannando, venir in breve il mio desir scemando.

Così diss' egli. Io, che divisa e scevra e lungi era da me, non posi mente che questo, in che pregando egli persevra, era una fraude pur troppo evidente; e dal veron, coi panni di Ginevra, mandai la scala onde salì sovente; e non m' accôrsi prima dell' inganno, che n' era già tutto accaduto il danno.

Fatto in quel tempo con Arïodante il duca avea queste parole o tali (chè grandi amici erano stati innante che per Gìnevra si fesson rivali): mi maraviglio, incominciò il mio amante, ch' avendoti io fra tutti li mie' uguali sempre avuto in rispetto e sempre amato, io sia da te sì mal rimunerato.

Io son ben certo che comprendi e sai di Ginevra e di me l' antiquo amore; e per sposa legittima oggimai per impetrarla son dal mio signore. Perchè mi turbi tu? perchè pur vai senza frutto in costei ponendo il core? Io ben a te rispetto avrei, per Dio, s' io nel tuo grado fossi, e tu nel mio.

Ed io, rispose Arïodante a lui, di te mi maraviglio maggiormente; chè di lei prima innamorato fui, che tu l' avessi vista solamente: e so che sai quanto è l' amor tra nui, ch' esser non può, di quel che sia, più ardente; e sol d' essermi moglie intende e brama: e so che certo sai ch' ella non t' ama.

Digitized by Google

Perchè non hai tu dunque a me il rispetto per l' amicizia nostra, che domande ch' a te aver debba, e ch' io t' avre' in effetto, se tu fossi con lei di me più grande? Nè men di te per meglie averla aspetto, sebben tu sei più ricco in queste bande: io non son meno al re, che tu sia, grato; ma più di te dalla sua figlia amato.

Oh, disse il duca a lui, grande è cotesto errore, a che t' ha il folle amor condutto! Tu credi esser più amato; io credo questo medesmo: ma si può vedere al frutto. Tu fammi ciò c' hai seco manifesto, ed io il secreto mio t' aprirò tutto; e quel di noi che manco aver si veggia, ceda a chi vince, e d' altro si provveggia.

E sarò pronto, se tu vuoi ch' io giuri, di non dir cosa mai che mi riveli: così voglio ch' ancor tu m' assicuri che quel ch' io ti dirò, sempre mi celi. Venner dunque d' accordo agli scongiuri, e posero le man su gli Evangeli: e, poi che di tacer fede si diero, Arïodante incominciò primiero;

e disse per lo giusto e per lo dritto, come tra sè e Ginevra era la cosa: ch' ella gli avea giurato e a bocca e in scritto, che mai non saria ad altri, ch' a lui, sposa; e, se dal re le venia contraddittо, gli promettea di sempre esser ritrosa da tutti gli altri maritaggi poi, e viver sola in tutti i giorni suoi:

e ch' esso era in speranza, pel valore ch' avea mostrato in arme a più d' un segno, ed era per mostrare a laude, a onore, a beneficio del re e del suo regno, di crescer tanto in grazia al suo signore, che sarebbe da lui stimato degno che la figliuola sua per moglie avesse, poi che piacer a lei così intendesse.

Poi disse: A questo termine son io, nè credo già ch' alcun mi venga appresso; nè cerco più di questo, nè disio dell' amor d' essa aver segno più espresso; nè più vorrei, se non quanto da Dio per connubio legittimo è concesso; e saria invano il dimandar più innanci; che di bontà so come ogni altra avanzi.

Poi ch' ebbe il vero Arïodante esposto della mercè ch' aspetta a sua fatica, Polinesso, che già s' avea proposto di far Ginevra al suo amator nemica, cominciò: Sei da me molto discosto, e vo' che di tua bocca anco tu 'l dica; e del mio ben veduta la radice, che confessi, me solo esser felice.

Finge ella teco, nè t' ama nè prezza; chè ti pasce di speme e di parole: oltra questo, il tuo amor sempre a sciocchezza, quando meco ragiona, imputar suole. Io ben d' esserle caro altra certezza veduta n' ho, che di promesse e fole; e tel dirò sotto la fè in secreto, benchè farei più il debito a star cheto.

Digitized by Google

Non passa mese, che tre, quattro e sei, e talor dieci notti io non mi trovi nudo abbracciato in quel piacer con lei, ch' all' amoroso ardor par che sì giovi: sì che tu puoi veder s' a' piacer miei son d' agguagliar le ciance che tu provi. Cedimi dunque, e d' altro ti provvedi, poichè sì inferïor di me ti vedi.

Non ti vo' creder questo, gli rispose Arïodante, e certo so che menti; e composto fra te t' hai queste cose, acciò che dall' impresa io mi spaventi: ma perchè a lei son troppo ingiurïose, questo ch' hai detto sostener convienti; chè non bugiardo sol, ma voglio ancora che tu sei traditor mostrarti or ora.

Soggiunse il duca: Non sarebbe onesto che noi volessim la battaglia tôrre di quel che t' offerisco manifesto, quando ti piaccia, innanzi agli occhi porre. Resta smarrito Arïodante a questo, e per l' ossa un tremor freddo gli scorre; e se creduto ben gli avesse appieno, venia sua vita allora allora meno.

Con cor trafitto e con pallida faccia, e con voce tremante e bocca amara, rispose: Quando sia che tu mi faccia veder quest' avventura tua sì rara, prometto di costei lasciar la traccia, a te sì liberale, a me sì avara: ma ch' io tel voglia creder non far stima, s' io non lo veggio con quest' occhi prima.

Quando ne sarà il tempo, avviserotti, soggiunse Polinesso; e dipartisse. Non credo che passar più di due notti, ch' ordine fu che 'l duca a me venisse. Per scoccar dunque i lacci che condotti avea sì cheti, andò al rivale, e disse che s' ascondesse la notte seguente tra quelle case, ove non sta mai gente.

E dimostròlgli un luogo a dirimpetto di quel verone ove solea salire. Arïodante avea preso sospetto che lo cercasse far quivi venire, come in un luogo dove avesse eletto di por gli agguati, e farvelo morire sotto questa finzïon, che vuol mostrargli quel di Ginevra, ch' impossibil pargli.

Di volervi venir prese partito, ma in guisa che di lui non sia men forte; perchè accadendo che fosse assalito, si trovi sì, che non tema di morte. Un suo fratello avea saggio ed ardito, il più famoso in arme della corte, detto Lurcanio; e avea più cor con esso, che se dieci altri avesse avuto appresso.

Seco chiamollo, e volle che prendesse l' arme; e la notte lo menò con lui: non che 'l secreto suo già gli dicesse; nè l' avria detto ad esso, nè ad altrui. Da sè lontano un trar di pietra il messe: se mi senti chiamar, vien, disse, a nui; ma se non senti, prima ch' io ti chiami, non ti partir di qui, frate, se m' ami.

Digitized by Google

Va pur, non dubitar, disse il fratello: e così venne Arïodante cheto, e si celò nel solitario ostello ch' era d' incontro al mio veron secreto. Vien d' altra parte il fraudolente e fello, che d' infamar Ginevra era sì lieto; e fa il segno, tra noi solito innante, a me che dell' inganno era ignorante.

Ed io con veste candida, e fregiata per mezzo a liste d' oro e d' ognintorno, e con rete pur d' ôr, tutta adombrata di bei fiocchi vermigli, al capo intorno (foggia che sol fu da Ginevra usata, non d' alcun' altra); udito il segno, torno sopra il veron, ch' in modo era locato, che mi scopria dinanzi e d' ogni lato.

Lurcanio in questo mezzo dubitando che 'l fratello a pericolo non vada, o, come è pur comun disio, cercando di spïar sempre ciò che ad altri accada; l' era pian pian venuto seguitando, tenendo l' ombre e la più oscura strada: e a men di dieci passi a lui discosto, nel medesimo ostel s' era riposto.

Non sappiendo io di questo cosa alcuna, venni al veron nell' abito ch' ho detto; sì come già venuta era più d' una e più di due fiate a buono effetto. Le vesti si vedean chiare alla luna; nè dissimile essendo anch' io d' aspetto, nè di persona da Ginevra molto, fece parere un per un altro il volto:

e tanto più, ch' era gran spazio in mezzo fra dove io venni e quelle inculte case. Ai due fratelli, che stavano al rezzo, il duca agevolmente persuase quel ch' era falso. Or pensa in che ribrezzo Arïodante, in che dolor rimase. Vien Polinesso, e alla scala s' appoggia, che giù manda' gli, e monta in su la loggia.

A prima giunta io gli getto le braccia al collo; ch' io non penso esser veduta: lo bacio in bocca e per tutta la faccia, come far soglio ad ogni sua venuta. Egli più dell'usato si procaccia d' accarezzarmi, e la sua fraude aiuta. Quell'altro al rio spettacolo condutto, misero sta lontano, e vede il tutto.

Cade in tanto dolor, che si dispone allora allora di voler morire; e il pome della spada in terra pone, chè su la punta si volea ferire. Lurcanio, che con grande ammirazione avea veduto il duca a me salire, ma non già conosciuto chi si fosse, scorgendo l' atto del fratel, si mosse;

e gli vietò che con la propria mano non si passasse in quel furore il petto. S' era più tardo, o poco più lontano, non giugnea a tempo, e non faceva effetto. Ah misero fratel, fratello insano, gridò, perch' hai perduto l' intelletto, ch' una femmina a morte trar ti debbia? Ch' ir possan tutte come al vento nebbia.

Digitized by Google

Cerca far morir lei, che morir merta; e serva a più tuo onor tu la tua morte. Fu d' amar lei, quando non t' era aperta la fraude sua: or è da odiar ben forte; poichè con gli occhi tuoi tu vedi certa, quanto sia meretrice, e di che sorte. Serba quest' arme, che volti in te stesso, a far dinanzi al re tal fallo espresso.

Quando si vede Arïodante giunto sopra il fratel, la dura impresa lascia; ma la sua intenzïon da quel ch'assunto avea già di morir, poco s' accascia. Quindi si lieva, e porta non che punto, ma trapassato il cor d' estrema ambascia: pur finge col fratel, che quel furore non abbia più, che dianzi avea, nel core.

Il seguente mattin, senza far motto al suo fratello o ad altri, in via si messe, dalla mortal disperazion condotto: nè di lui per più dì fu chi sapesse. Fuorchè 'l duca e il fratello, ogni altro indotto era chi mosso al dipartir l' avesse. Nella casa del re di lui diversi ragionamenti, e in tutta Scozia fêrsi.

In capo d'otto o di più giorni in corte venne innanzi a Ginevra un vïandante, e novelle arrecò di mala sorte: che s' era in mar sommerso Arïodante di volontaria sua libera morte, non per colpa di Borea o di Levante. D' un sasso che sul mar sporgea molt' alto, avea col capo in giù preso un gran salto.

Colui dicea: Pria che venisse a questo, a me, che a caso riscontrò per via, disse: Vien meco, acciò che manifesto per te a Ginevra il mio successo sia; e dille poi, che la cagion del resto che tu vedrai di me ch' or ora fia, è stato sol perch' ho troppo veduto: Felice, se senza occhi io fussi suto!

Eramo a caso sopra Capobasso che verso Irlanda alquanto sporge in mare. Così dicendo, di cima d' un sasso lo vidi a capo in giù sott' acqua andare. Io lo lasciai nel mare, ed a gran passo ti son venuto la nuova a portare. Ginevra, sbigottita e in viso smorta, rimase a quell' annunzio mezza morta.

Oh Dio, che disse e fece poi che sola si ritrovò nel suo fidato letto! Percosse il seno, e si stracciò la stola, e fece all'aureo crin danno e dispetto; ripetendo sovente la parola ch' Arïodante avea in estremo detto: Che la cagion del suo caso empio e tristo tutta venia per aver troppo visto.

Il rumor scorse di costui per tutto, che per dolor s' avea dato la morte. Di questo il re non tenne il viso asciutto, nè cavalier nè donna della corte. Di tutti il suo fratel mostrò più lutto; e si sommerse nel dolor sì forte, ch' ad esempio di lui, contra sè stesso voltò quasi la man, per irgli appresso:

Digitized by Google

e molte volte ripetendo seco, che fu Ginevra che 'l fratel gli estinse, e che non fu se non quell' atto bieco che di lei vide, ch' a morir lo spinse; di voler vendicarsene sì cieco venne, e sì l' ira e sì 'l dolor lo vinse, che di perder la grazia vilipese, ed aver l' odio del re e del paese.

E innanzi al re, quando era più di gente la sala piena, se ne venne, e disse: Sappi, signor, che di levar la mente al mio fratel, sì ch' a morir ne gisse, stata è la figlia tua sola nocente; ch' a lui tanto dolor l' alma trafisse d' aver veduta lei poco pudica, che più che vita ebbe la morte amica.

Erane amante; e perchè le sue voglie disoneste non fur, nol vo' coprire. Per virtù meritarla aver per moglie da te sperava, e per fedel servire; ma, mentre il lasso ad odorar le foglie stava lontano, altrui vide salire, salir su l' arbor riserbato, e tutto essergli tolto il disïato frutto.

E seguitò, come egli avea veduto venir Ginevra sul verone, e come mandò la scala, onde era a lei venuto un drudo suo, di chi egli non sa il nome; che s' avea, per non esser conosciuto, cambiati i panni e nascose le chiome. Soggiunse, che con l' arme egli volea provar, tutto esser ver ciò che dicea.

Tu puoi pensar se 'l padre addolorato riman, quando accusar sente la figlia; sì perchè ode di lei quel che pensato mai non avrebbe, e n' ha gran maraviglia; sì perchè sa che fia necessitato (se la difesa alcun guerrier non piglia, il qual Lurcanio possa far mentire) di condannarla e farla poi morire.

Io non credo, signor, che ti sia nova la legge nostra, che condanna a morte ogni donna e donzella che si prova di sè far copia altrui, ch' al suo consorte. Morta ne vien, s' in un mese non trova in sua difesa un cavalier sì forte, che contra il falso accusator sostegna che sia innocente, e di morire indegna.

Ha fatto il re bandir per liberarla (che pur gli par ch' a torto sia accusata), che vuol per moglie, e con gran dote, darla a chi torrà l' infamia che l'è data. Che per lei comparisca non si parla guerriero ancora, anzi l' un l' altro guata; chè quel Lurcanio in arme è così fiero che par che di lui tema ogni guerriero.

Atteso ha l' empia sorte, che Zerbino, fratel di lei, nel regno non si trove; che va già molti mesi peregrino, mostrando di sè in arme inclite prove: Chè quando si trovasse più vicino quel cavalier gagliardo, o in luogo dove potesse avere a tempo la novella, non mancheria d' aiuto alla sorella.

Digitized by Google

Il re, ch' intanto cerca di sapere per altra prova, che per arme, ancora, se sono queste accuse o false o vere, se dritto o torto è che sua figlia mora, ha fatto prender certe cameriere che lo dovrian saper, se vero fôra; ond' io previdi che se presa era io, troppo periglio era del duca e mio.

E la notte medesima mi trassi fuor della corte, e al duca mi condussi; e gli feci veder quanto importassi al capo d' amendua, se presa io fussi. Lodommi, e disse ch' io non dubitassi: A' suoi conforti poi venir m' indussi ad una sua fortezza ch' è qui presso, in compagnia di dui che mi diede esso.

Hai sentito, signor, con quanti effetti dell' amor mio fei Polinesso certo; e s' era debitor per tai rispetti d' avermi cara o no, tu 'l vedi aperto. Or senti il guiderdon ch' io ricevetti: vedi la gran mercè del mio gran merto: vedi se deve, per amare assai, donna sperar d' essere amata mai;

chè questo ingrato, perfido e crudele, della mia fede ha preso dubbio alfine: venuto è in sospizion ch' io non rivele al lungo andar le fraudi sue volpine. Ha finto, acciò che m' allontane e cele finchè l' ira e il furor del re decline, voler mandarmi ad un suo luogo forte; e mi volea mandar dritto alla morte:

chè di secreto ha commesso alla guida, che come m' abbia in queste selve tratta, per degno premio di mia fè m' uccida. Così l' intenzïon gli venia fatta, se tu non eri appresso alle mie grida, ve' come Amor ben chi lui segue, tratta! Così narrò Dalinda al paladino, seguendo tuttavolta il lor cammino;

a cui fu sopra ogni avventura grata questa, d' aver trovata la donzella che gli avea tutta l' istoria narrata dell'innocenza di Ginevra bella. E se sperato avea, quando accusata ancor fosse a ragion, d' aiutar quella, con via maggior baldanza or viene in prova, poi che evidente la calunnia trova.

E verso la città di Santo Andrea, dove era il re con tutta la famiglia, e la battaglia singular dovea esser della querela della figlia, andò Rinaldo quanto andar potea, finchè vicino giunse a poche miglia; alla città vicino giunse, dove trovò un scudier ch' avea più fresche nuove:

ch' un cavaliero istrano era venuto, ch' a difender Ginevra s' avea tolto, con non usate insegne e sconosciuto, perocchè sempre ascoso andava molto; e che, dopo che v' era, ancor veduto non gli avea alcuno al discoperto il volto; e che 'l proprio scudier che gli servia dicea giurando: Io non so dir chi sia.

Digitized by Google

Non cavalcaro molto, ch' alle mura si trovar della terra, e in su la porta. Dalinda andar più innanzi avea paura; pur va, poichè Rinaldo la conforta. La porta è chiusa; ed a chi n' avea cura Rinaldo domandò: Questo ch' importa? E fugli detto, Perchè 'l popol tutto a veder la battaglia era ridutto,

che tra Lurcanio e un cavaliere istrano si fa nell' altro capo della terra, ov' era un prato spazïoso e piano; e che già cominciata hanno la guerra. Aperto fu al signor di Montalbano; e tosto il portinar dietro li serra. Per la vota città Rinaldo passa; ma la donzella al primo albergo lassa:

e dice che sicura ivi si stia finchè ritorni a lei, che sarà tosto; e verso il campo poi ratto s' invia, dove li dui guerrier dato e risposto molto s' aveano, e davan tuttavia. Stava Lurcanio di mal cor disposto contra Ginevra; e l' altro in sua difesa ben sostenea la favorita impresa.

Sei cavalier con lor nello steccato erano a piedi armati di corazza, col duca d' Albania ch' era montato s' un possente corsier di buona razza. Come a gran contestabile, a lui dato la guardia fu del campo e della piazza: e di veder Ginevra in gran periglio avea il cor lieto, ed orgoglioso il ciglio.

Rinaldo se ne va tra gente e gente: fassi far largo il buon destrier Baiardo: chi la tempesta del suo venir sente, a dargli via non par zoppo nè tardo. Rinaldo vi compar sopra eminente, e ben rassembra il fior d' ogni gagliardo; poi si ferma all' incontro ove il re siede: ognun s' accosta per udir che chiede.

Rinnaldo disse al re: Magno signore, non lasciar la battaglia più seguire: Perchè di questi dua qualunque more, sappi ch' a torto tu 'l lasci morire. L' un crede aver ragione ed è in errore, e dice il falso e non sa di mentire; ma quel medesmo error che 'l suo germano a morir trasse, a lui pon l' arme in mano:

l' altro non sa se s' abbia dritto o torto; ma sol per gentilezza e per bontade in pericol si è posto d' esser morto, per non lasciar morir tanta beltade. Io la salute all' innocenzia porto, porto il contrario a chi usa falsitade. Ma, per Dio, questa pugna prima parti; poi mi dà audienza a quel ch' io vo' narrarti.

Fu dall'autorità d' un uom sì degno, come Rinaldo gli parea al sembiante, sì mosso il re, che disse e fece segno che non andasse più la pugna innante: al quale insieme ed ai baron del regno, e ai cavalieri e all' altre turbe tante Rinaldo fe' l'inganno tutto espresso, ch' avea ordito a Ginevra Polinesso.

Digitized by Google

Indi s' offerse di voler provare coll' arme, ch' era ver quel ch'avea detto. Chiamasi Polinesso; ed ei compare, ma tutto conturbato nell' aspetto: pur con audacia cominciò a negare. Disse Rinaldo: Or noi vedrem l' effetto. L' uno e l' altro era armato, il campo fatto; sì che senza indugiar vengono al fatto.

Oh quanto ha il re, quanto ha il suo popol, caro che Ginevra, a provar s' abbi innocente! Tutti han speranza che Dio mostri chiaro ch' impudica era detta ingiustamente. Crudel, superbo e riputato avaro fu Polinesso, iniquo e fraudolente; sì che ad alcun miracolo non fia che l' inganno da lui tramato sia.

Sta Polinesso con la faccia mesta, col cor tremante e con pallida guancia; e al terzo suon mette la lancia in resta. Così Rinaldo inverso lui si lancia, che, disïoso di finir la festa, mira a passargli il petto con la lancia: nè discorde al disir seguì l' effetto; chè mezza l' asta gli cacciò nel petto.

Fisso nel tronco lo trasporta in terra lontan dal suo destrier più di sei braccia. Rinaldo smonta subito, e gli afferra l' elmo, pria che si lievi, e gli lo slaccia: ma quel, che non può far più troppa guerra, gli domanda mercè con umil faccia, e gli confessa, udendo il re e la corte, la fraude sua che l' ha condutto a morte.

Non finì il tutto, e in mezzo la parola e la voce e la vita l' abbandona. Il re, che liberata la figliuola vede da morte e da fama non buona, più s' allegra, gioisce e racconsola, che, s' avendo perduta la corona, ripor se la vedesse allora allora; sì che Rinaldo unicamente onora:

e poi ch' al trar dell' elmo conosciuto l' ebbe, perch' altre volte l' avea visto, levò le mani a Dio, che d'un aiuto com' era quel, gli avea sì ben provvisto. Quell' altro cavalier che, sconosciuto, soccorso avea Ginevra al caso tristo ed armato per lei s' era condutto, stato da parte era a vedere il tutto.

Dal re pregato fu di dire il nome, o di lasciarsi almen veder scoperto, perchè da lui fosse premiato come di sua buona intenzion chiedeva il merto. Quel, dopo lunghi preghi, dalle chiome si levò l' elmo, e fe' palese e certo quel che nell' altro Canto ho da seguire, se grato vi sarà l' istoria udire.

Miser chi mal oprando si confida ch' ognor star debbia il maleficio occulto: chè, quando ogni altro taccia, intorno grida l' aria e la terra istessa in ch' è sepulto: e Dio fa spesso che 'l peccato guida il peccator poi ch' alcun dì gli ha indulto, che sè medesmo, senza altrui richiesta, inavvedutamente manifesta.

Digitized by Google

Avea creduto il miser Polinesso totalmente il delitto suo coprire, Dalinda consapevole d' appresso levandosi, che sola il potea dire: e aggiungendo il secondo al primo eccesso, affrettò il mal che potea differire, e potea differire e schivar forse; ma sè stesso spronando, a morir corse:

e perdè amici a un tempo, e vita, e stato, e onor, che fu molto più grave danno. Dissi di sopra, che fu assai pregato il cavalier che ancor chi sia non sanno. Alfin si trasse l' elmo, e 'l viso amato scoperse, che più volte veduto hanno; e dimostrò com' era Arïodante, per tutta Scozia lacrimato innante;

Arïodante, che Ginevra pianto avea per morto, e 'l fratel pianto avea, il re, la corte, il popol tutto quanto: di tal bontà, di tal valor splendea. Adunque il peregrin mentir di quanto dianzi di lui narrò, quivi apparea; e fu pur ver che dal sasso marino gittarsi in mar lo vide a capo chino.

Ma (come avviene a un disperato spesso, che da lontan brama e disia la morte, e l' odia poi che se la vede appresso, tanto gli pare il passo acerbo e forte) Arïodante, poi ch' in mar fu messo, si pentì di morire: e come forte e come destro e più d' ogni altro ardito, si messe a nuoto, e ritornossi al lito:

e dispregiando e nominando folle il desir ch' ebbe di lasciar la vita, si messe a camminar bagnato e molle, e capitò all' ostel d' un eremita. Quivi secretamente indugiar volle tanto, che la novella avesse udita, se del caso Ginevra s' allegrasse, oppur mesta e pietosa ne restasse.

Intese prima, che per gran dolore ella era stata a rischio di morire (la fama andò di questo in modo fuore, che ne fu in tutta l' isola che dire): contrario effetto a quel che per errore credea aver visto con suo gran martire. Intese poi come Lurcanio avea fatta Ginevra appresso il padre rea.

Contra il fratel d' ira minor non arse che per Ginevra già d' amore ardesse; chè troppo empio e crudele atto gli parse, ancora che per lui fatto l' avesse. Sentendo poi, che per lei non comparse cavalier che difender la volesse (chè Lurcanio sì forte era e gagliardo, ch' ognun d' andargli contra avea riguardo;

e chi n' avea notizia, il riputava tanto discreto, e sì saggio ed accorto, che se non fosse ver quel che narrava, non si porrebbe a rischio d' esser morto; per questo la più parte dubitava di non pigliar questa difesa a torto); Arïodante, dopo gran discorsi, pensò all' accusa del fratello opporsi.

Digitized by Google

Ahi lasso! io non potrei, seco dicea, sentir per mia cagion perir costei: troppo mia morte fôra acerba e rea, se innanzi a me morir vedessi lei. Ella è pur la mia donna e la mia Dea; questa è la luce pur degli occhi miei: convien ch' a dritto o a torto, per suo scampo pigli l' impresa, e resti morto in campo.

So ch' io m' appiglio al torto; e al torto sia: e ne morrò; nè questo mi sconforta, se non ch' io so che per la morte mia sì bella donna ha da restar poi morta. Un sol conforto nel morir mi fia, che, se 'l suo Polinesso amor le porta, chiaramente veder avrà potuto che non s' è mosso ancor per darle aiuto;

e me, che tanto espressamente ha offeso, vedrà, per lei salvare, a morir giunto. Di mio fratello insieme, il quale acceso tanto foco ha, vendicherommi a un punto; ch' io lo farò doler poi che compreso il fine avrà del suo crudele assunto: creduto vendicar avrà il germano, e gli avrà dato morte di sua mano.

Conchiuso ch' ebbe questo nel pensiero, nove arme ritrovò, novo cavallo; e sopravveste nera e scudo nero portò, fregiato a color verdegiallo. Per avventura si trovò un scudiero ignoto in quel paese, e menato hallo: e sconosciuto, come ho già narrato, s' appresentò contra il fratello armato.

Narrato v' ho come il fatto successe, come fu conosciuto Arïodante. Non minor gaudio n' ebbe il re, ch' avesse della figliuola liberata innante. Seco pensò che mai non si potesse trovar un più fedele e vero amante; che, dopo tanta ingiuria, la difesa di lei contra il fratel proprio avea presa.

E per sua inclinazion (ch'assai l'amava), e per li preghi di tutta la corte, e di Rinaldo che più d' altri instava, della bella figliuola il fa consorte. La duchea d' Albania, ch' al re tornava da poi che Polinesso ebbe la morte, in miglior tempo discader non puote, poichè la dona alla sua figlia in dote.

Rinaldo per Dalinda impetrò grazia, che se n' andò di tanto errore esente; la qual per voto, e perchè molto sazia era del mondo, a Dio volse la mente. Monaca s' andò a render fin in Dazia, e si levò di Scozia immantinente.

Tako Ariosto, a sad da vidimo Palmotića.

U prologu rijeka Sava kaže Dubrovčanima, da će se pred ńima danas ponoviti uspomena starijeh zgoda, koje se nekoč svršiše u zlatorodnoj Bosni, kada ńome kraljevaše hrabreni Ostoja. Tu je Matijaš, mladi dubrovački plemić, hrabrošću stekao slavno i vječno ime. Ńemu je kralj Ostoja, deseći se slučajno u Dubrovniku, kada

Digitized by Google

se rodio, kumovao, i za to ga je doveo na svoj dvor, gdje se izučio viteškijem djelima. Matijaš i Danica, Ostojina kći, zaljubiše se. Svijes vuhvena Hrvoja, bana hrvatskijeh strana, učiniće, da Matijaš u Savi potraži smrt, a to jer je i Hrvoje rad, da preko Jerine, Daničine dvorkiñe i izbrane druge, kraljevu kćer dobije za ženu. Ali eto gdje dolazi Hrvoje s Jerinom.

Hrvoje moli Jerinu, da bi ga pomogla, jer on snubi Danicu. Jerina (ta ona Hrvoja toliko ljubi, da mu je i čast svoju u ruke dala) ustreperi, da je sada ljubavnik zamijeni s drugom dragom. Nu Hrvoje ne pita Danice, jer mu je draga i mila. Sva ñegova razbluda jedina je Jerina. On prosi Danicu, nadajući se, kako kralj nema sinova, da bi ga mogla vremenom zapasti i kraljevska kruna. Time bi se i Jerinina sreća uzvisila, jer ona će vazda u ñegovu srcu ostati prva.

Jerina, i ako s mnogom mukom, obećaje Hrvoju svoju pomoć. Ali eto gdje dolaze braća Janko i Matijaš, dubrovački plemići. Jerina se ukloni, otišavši za onim svojim poslom.

Mislim, da je u ove prve dve scene dobro istavljen karakter ohola, vuhovita Hrvoja, komu je ljubav k Jerini potreba fisična, a ljubav k Danici sredstvo, da zasiti svoje nezaslužene ambicije, pa tako i karakter Jerinin, koja kako je nepažljivo s Hrvojem proigrala čast svoju, isto je tako lakoumna, gdje se radi o sreći ñene gospoje, koju je poslije svoje časti prvu na svijetu dužna paziti i štovati.

U trećoj sceni Matijaš, upitan od brata Janka, šta li se je jadan snuždio a kod tolikoga odlikovaña i ljubavi, kojom ga paze u dvoru kralja Ostoje, ñegova kuma, ispovjedi bratu, da ljubi kraljevu kćer Danicu, a i ona ñega; i da bi znao, za što je kod sve tolike sreće ipak tužan neveseo, pripovjediće mu redom sve što i kako se dogodilo. On je kao dijete u dvoru Ostojinu uzrastao pored Danice i postao ñenim vitezom. Jednoć u velikom lovu dvorskom obkole ih gusari tatarski. Matijaš izbavi kralja, ali izbavljajući još i Danicu, Tatari oboje zarobiše. Pod gusarskim čadorom Matijaš se dosjeti, kako će Danicu izbaviti. Dok su Tatari spavali, dotlje oni pod čadorom izmijeniše odijelo, i Danica u odielu Matijaševu reče gusarima, da je dvoranin kraljeve kćeri, koja je tamo pod čadorom; neka je puste ka kralju, da će im donijeti silne odkupe. Tatari se prevariše, i puste je. Poslije Matijaševa glava, jer gusari opaziše prijevaru, višaše o nitu, ali se brže primiriše, kada su od kralja za Matijaša stigli silni odkupi, te i ñega pustiše slobodna. Kralj i

Digitized by Google

Danica i sav rod ńihov ne smogoše riječi, da iskažu Matijašu dostojnu zahvalnost, i još ga kraļ sjajno nadari. Malo poslije digla se na kraļa buna. Matijaša je poslužila sreća, da je u boju na odmetnike, ńihova vojevodu pogubio i tijem najviše doprinio k pobjedi. Za to je kraļ, darujući uz ostale vjerne vojevode i ńega, obećao mu, da za ń hrani još i veće dare. I Danica mu reče, da će mu dok bude živa ostati držana. Rekavši tako, uprla je u ń oči, i sva se sramno zarumenila, a to ga je tako ranilo, da nije znao, šta bi joj odgovorio. U tancu, koji se za tijm počeo, sa svijem ga je porazila, ne samo što ga je pozvala da s ńime igra, nego i što tancajući „za biļeg od ļubavi moju ruku svojom stište". Ne dugo za tim u perivoju jedno drugomu smiono odkriše ļubav, i ona se zakle, da ničija ne će biti nego ńegova. Sada jadan Matijaš čuje, da Hrvoje prosi Danicu, i to je uzrok, što je toliko tužan neveseo; strah ga je, da kraļ Hrvoja kao moguća ne uzme za zeta. — Janko tješi brata, da će sve dobro proći, jer kraļ je čovjek mudre svijesti; pa ako je Hrvoje od gospodskoga plemena, i oni su dva tako; oni su od vlastele dubrovačke, koji se broje čast jezika slovinskoga. I tako braća odu, da motre, kako će ta stvar prohoditi.

Ako je Matijaš imao tolike dokaze Daničine ļubavi, pa ipak ga sam glas, da sada Hrvoje Danicu prosi, toliko smeo, te se boji, da će je kraļ dati Hrvoju; ako je Matijaš tako sumńive naravi, tomu bi dobro pristajalo, što on poslije lake ruke vjeruje još i mnogo nevjerovnije stvari; samo bi trebalo, da pjesnik smisli takove prilike, te će nam se tolika lakovjernost Matijaševa činiti moguća. S te strane bi ova treća scena mogla vršiti u drami sa svijem dobru zadaću. Ovdi nas svakako kod strašno dugačkoga pripovijedańa Matijaševa (ono zaprema čitavijeh 366 stihova) smeta, kako da brat Janko svega toga već od prije ne zna? Pjesnik je doista po nešto motivisao neznańe Jankovo: on je, kada se sve ono što Matijaš pripovijeda zbivalo, boravio u Ugrskoj, učeći se tamo viteštvu, pa za to nije nigda čuo one zgode po redu, kako ih sada čuje; ama i one zgode i to, da sada Hrvoje prosi Danicu, pa to da je uzrok Matijaševe tuge i smetenosti, sve su same takove stvari, koje bratu Janku, i ako je jedno vrieme boravio u Ugrskoj, morahu biti dobro znane.

U sceni četvrtoj Danica odlučno odvraća Jerini, da nigda ne će poći za Hrvoja. Ńu su prosili „drugi vitezovi" kao n. pr. despot Đurađ, vojevoda Janko, Svilojević, i „sva slovinska gospoda", ona

Digitized by Google

ih je odbila, pa kako da pođe za Hrvoja? Hrvoje je plemenita roda, ali opake svijesti, a ona je već drugome srce poklonila. Jerina pogodi, da je taj drugi Matijaš, i odvraća svoju gospođu od ńega, jer otac ne će dopustiti, da za ń pođe. A za što ne će? pita Danica. Ta on je dubrovački plemić, a već se u najstarije doba Pavlimir vjerio s Dubrovkińom Margaritom[1]. Matijaš je kumče kraļevo, i po što je kraļu toliko služio, on mu je obećao „najveći dar", a koji bi to mogao biti drugi nego jedinica kći ńegova?

Jerina je zahvatila, da još daļe hvali Hrvoja, ali je u tom smete dolazak dvorkińica, koje pjevaju, da je Danica međ djevojkama kao što je zvijezda danica međ ostalijem zvijezdama.

Kor završuje prvo čińeńe, misleći, da osobito kraļevi treba da budu zahvalni dobročincima. Za to i kraļ Ostoja pravo ima što poštuje Matijaša, a i Danica sloviće do vijeka, što ga časti vrh svijeh vitezova.

U čińeńu drugom Danica je Matijaša dozvala k sebi, i kaže mu, neka ga ne smeta, ako je čuo, da je sada u oca prosi Hrvoje, jer prije će Sava svoj tijek na trag obratiti, nego da ona bude ičija van ńegova, i ona je namislila danas ocu svome reći, neka je ńemu uda.

U ovom dijalogu mislim da nije umjesno, što Danica svu svoju ļubav k Matijašu istavļa poglavito kao akat zahvalnosti, da joj je Matijaš, kada je ono Tatari zaplijeniše, spasao život. A sa svijem dugačka rekapitulacija te zgode u ovoj sceni umara čitateļa, koji se već u prvom čińeńu umorio, slušajući gdje Matijaš to isto malo drugačije pripovijeda. Pjesniku bi ova scena vrlo dobro poslužila, kad bi je poslije, gdje ono Matijaš Danicu drži nevjerom, upotrijebio tako, te bi tamo Matijaševo tvrdo osvjedočeńe, da je Danica doista nevjera, motivirao tijem, de bi Matijaš, opomenuvši se riječi Daničinih u ovoj sceni, tumačio ih tako, da ńezina ļubav nije ništa nego puka zahvalnost što joj je život spasao; ali toga tamo nema. Dubrovački pjesnik, to doznasmo iz korske pjesme na kraju prvoga

[1] Stihove 764—768

izglede mu glasovite
svijetla i srećna kaže vira
od ńihove Margarite,
od našega Pavlimira

mogli bismo uzeti kao svjedočanstvo, da su Dubrovčani prije Danice vidjeli Palmotićeva Pavlimira prikazivati; po noticama rukopisnim Pavlimir i je prikazan 1632 a Danica 1644.

Digitized by Google

akta, sa svijem tvrdo drži, da se ljubav djevojačka stječe službom, kojom je štovatelj zaslužio zahvalnost.

Hrvoje u drugoj sceni bijesni, po što je od Jerine čuo, da Danica za ń ne će ni da čuje. A tako je pakostan i prevejan, te je odmah smislio onu vražju osvetu, privoljevši Jerinu, da ga noćas dočeka odjevena kao Danica. I baš mu u zgodan čas u sceni četvrtoj dolazi Matijaš. Hervoje mu nudi (cijeli taj dialog je gotovo sa svijem vjerno iz Ariosta uzet), da noćas može na svoje oči vidjeti, kako se on k Danici uspiñe na milovañe.

Kor na kraju drugoga činñeña sudi o ženama sasvijem drugačije, nego što malo prije čusmo Hrvoja: „svemoguća narav mila nije mogla na sem sviti od gizdavijeh lijepijeh vila draže stvari poroditi".

U trećem činñenu Matijaš ne zna, bi li vjerovao što mu je Hrvoje govorio o Danici. Ide da vidi šta će biti, i ako vidi, da je Hrvoje pravo rekao, da odmah umre. Ama po što je Hrvoje varalica povesti će brata sa sobom.

Matijaš srne u svoju propast, a ipak je ńegova sreća stalna i sigurna da ne može biti bolje. Ta evo u drugoj sceni kralj je sazvao vijeće bosanske gospode, da se s ńima posavjetuje, kome bi udao Danicu kod ove velike pogibije što Bosni prijeti od Turaka: oni su srušili Bugarsku, Srbiju, ne davno su razbili Sigismunda, te se jedva živ spasao u Dubrovnik, gdje i sada boravi. Prosi Danicu Hrvoje; on je u zemlji najsilniji vlasteo, ali kralj je mnogu zahvalnost dužan Matijašu, pa jer mu je taj i inače mio, rad bi je ńemu dao. Sada jedan svjetnik zagovara Hrvoja, jer je on najbogatiji, po plemenu prvi, najsilniji, i k tome domaći vojevoda; ako kćer uda tuđinu, nastaće u zemlji nezadovoljstvo. Drugi svjetnik dugačkom besjedom zagovara Matijaša. Hrvoje je himbenik, pa će takav ostati i kao zet. Ako je bogat, ama kralj ima toliko vlasti i bogatstva, da zeta svoga može učiniti još bogatijega. Matijaš i ako je tuđ, ali se odhranio na kraljevu dvoru, i toliko je kralja junaštvom poslužio, da mu je dužan zahvalnost. Pa Matijaš je kao Dubrovčanin svjetlijega roda nego i Hrvoje; Dubrovčani su potomci Rimljana i čestite družbe Pavlimirove! (Vidi stihove 1850—1894 kojima pjesnik uznosito slavi svoj Dubrovnik).

A iznad svega kralj je Matijašu na onoj gozbi Danicu već i obećao.

Argumente ovoga drugoga svjetnika najsilnije podkrepljuje dolazak glasnika iz Dubrovnika, koji nosi vijest, kako je Sigismund počastio kneza i sve Dubrovčane, a sada vraćajući se kući doći će

Digitized by Google

sjutra k Ostoji ńegov poslanik Mihajlo Svilojević, da s kraļem ugovori pomoć, koju će Sigismundu ďati protiv carevih neprijateļa. Kraļ se svemu tomu mnogo raduje, i on će Danicu vjeriti s Matijašem.

Po što je ovako u drami pjesnik pokazao, da Matijaš nema nikakova razloga o Daničinoj vjeri sumńati, to jest po što Matijaš ima od same Danice, s kojom od mladosti druguje, najpouzdanije uvjeravańe ńene nepomične ļubavi; po što su Matijaš i ńegov brat Janko mogli znati, da i kraļ želi Matijaša za zeta: prema svemu tome scena četvrta, koja slijedi, nema nikakova efekta, a u ńoj bi upravo trebala da bude concentresina sva sila ove drame. U toj sceni Matijaš noću namjesti brata Janka tako daleko, da bi ga mogao čuti, ako ga zapomogne, ali Janko, bójeći se za brata, došao je za ńim nazorice i postavio se sa svijem blizu. Tu Janko vidi, kako se k Danici (on misli, da je Danica), uspińe hotim i s ńim se miluje. Jedva se Janko u misli prepao, šta li će učiniti Matijaš, kada to vidi, eto dođe Matijaš, i protuživši nešto malo, gotov je da se na mač nabode", ali Janko ga još u zgodan čas odvrati, neka rađe ode kraļu i odkrije mu krivńu ńegove kćeri. Ovo je scena, kojoj ima vrlo mnogo prigovora. Dva su brata tako blizu, da raspoznaju na doksatu Danicu, a ona ne vidi i ne čuje ništa, da bi se smela u svom milovańu. Obojica prepoznaju Danicu, ali Janko, ne prepoznaje Hrvoja! Zar nijedan od ńih nema toliko srca, da bi se zaletio sa svijem blizu, da vidi, ne varaju li ga oči? Ta osobito Matijaša trebalo bi da ponuka muževan jar, da Danici, ako je već drži za Danicu, uloviši je na samom djelu, u lice kaže sav svoj prijezir. I Ariosto pripovijeda, da se je sve ovo upravo ovako dogodilo; ali drugo je pripovijest, kod koje samo čujemo događaj, a drugo drama, u kojoj ga gledamo; pa kod Ariosta Ariodante nema tolikih dokaza Đinevrine ļubavi kao što kod Palmotića Matijaš ļubavi Daničine.

Kor ne zna za skandal, što se u ovoj sceni dogodio. On hvali kraļa, što mu je draža krepost Matijaševa nego li zlato Hrvojevo, te je kćer svoju maum udati Matijašu. Misli što ih iznosi kor, poredeći prolaznu cijenu zlata a vječitu vrjednotu kreposti, gotovo da su iste, koje u došastju Eneinu govori Fabricije.

U čineću četvrtom Palmotićeva drama Danica počińe trpjeti od mahane kao i druge drame: mjesto da se radńa daļe na pozornici radi, nastaje trka glasnika, doji dolaze javļati, što se je sve dogodilo.

*

Digitized by Google

Ako u ovim scenama vrlo mnogo plaču za tobožem mrtvim Jankom, to možemo odbiti na račun, da je pjesnik u tome posledovao narodnomu običaju naricańa za mrtvima. Ali oni mnogi izvještaji, koje tu slušamo, kako se Janko utopio, kako se Danica od bola prenemogla, kako se kralj jada, doista su dosadni. A čovjek ne zna, šta da sudi i misli o pameti i kraljevoj i cijeloga dvora, te nijesu mogli pronaći, da Danica nije ništa kriva. Janko je ocu Danicu tužio, da se je noćas k ńoj na prozor uspeo hotim; zar Danica nije znala ocu reći: oče, ta ja noćas nijesam ni spavala u onoj sobi, ja sam mojoj Jerini pustila, da ona danas tamo noći? Ili ako se već tako nije bludńa odkrila, ama čusmo da je Jerina utekla iz dvora, jerbo je kralj uzeo na strogi ispit sve dvorkińice; zar ni u kralja, ni u drugog nikoga u dvoru bijeg Jerinin, koja s Danicom najviše opći, nije spotakao sumńu i doveo ih na trag, šta se je dogodilo? Nespretnost čitavoga dvora u toj aferi tako je golema, da ona postaje upravo smiješna, i tijem sve one plačne scene gledatelja ne mogu skloniti plaču. I Ariosto pripovijeda, da se sve ovo gotovo upravo ovako dogodilo, ali ponajprije drugo je pripovijest, drugo drama, a k tome je još i ta velika razlika, što je kod Ariosta tek osam dana poslije one noćne scene došla vijest, da se je Ariodante utopio!

U dvije posledńe scene četvrtoga akta dva krvnika Jerinu hoće da ubiju, ali još u zgodan čas je oslobodi Sigismudov poslanik Mihajlo Svilojević, koji tuda iz Dubrovnika ide k Ostoji.

Kor zove Svilojevića, Janka vojevodu, Sekulu sestričića, Batora, Skenderbega, svu ugrsku gospodu, da dońu braniti Danicu; nigda nije bilo za viteza časnije prilike glavu podložiti smrti, jer od Danice nema ljepše djevojke u svijetu, a ko joj obrani čast, postaće kralj bosanski!

Peto činńeńe sadržaje što još ima od Ariostove pripovijesti gotovo sa svim vjerno i po redu.

Kor svršava dramu mudrom naukom, da u svijetu nema tajne, koja ne bi vremenom izašla na vidik. „Bježi kud hoć', zli grešniče, i sakrij se na kraj svita, svud te iznađe, svud dotiče božja ruka trjeskovita".

Palmotić je dramom Danicom sa svijem očito išao za tijem, da u nas u pobudi sažalost s prijeke sudbine Ariodantove, Jankove, kraljeve, i cijeloga dvora, u koju su zapali s krivoga mišljeńa, da je Danica bestidna bludnica. Ama drama Danica ni po što ne vrši te zadaće, jer su motivi s kojih Ariodanat, Janko, kralj, i cijeli

Digitized by Google

dvor Danicu drže onakom bestidnicom, tako nespretni, da nas mjesto da bismo žaljeli tu čeljad, spopada ljutńa, što su kod zdravih očiu tako ludo slijepi. Čitava ona obmana Ariodantova i Jankova i kraljeva, prava je komedija. i ona samo u komediji može dobro poslužiti kao momenat te se radost i veselje, koje uslijed ńe bijaše već na tome da će se eto na izvrnuti u žalost, brže opet povratilo.

U Engleskoj poznavahu Ariostovu episodu o Đinevri i Ariodantu vrlo rano. Još god. 1582 prikazivala se pred kraljicom Jelisavom drama Đinevra i Ariodante. Godine 1591 Englezi već imahu prijevod čitava Ariostova Orlanda, a ona episoda izašla je još prije i osobito u engleskom prijevodu. Italijanski kńiževnik Bandello, nešto mlađi od Ariosta, spisao je 242 novele, uzimajući za mnoge prijedmete iz drugih autora. U dvadeset i drugoj obrađuje onu Ariostovu episodu. I te novele Bandelove Englezi vrlo rano poznavahu. Čini se, da je Šekspir upravo po ovoj dvadeset i drugoj Bandelovoj noveli gradio svoju komediju „much ado about nothing:“ mnogo vike ni za što.

Poredeći Šekspirovu dramu s Palmotićevom pravo ćemo poznati onu pogrješku Palmotićevu, te pjesnik dramatišući kakav događaj gotovo samo oko toga nastoji, da dobije prilike, kako će lica drame, osobito kor, prosipati u dugačkijem prodikama spasonosne moralne nauke, koje se iz čitave dramine radńe crpu, a ne brine se o tom, da u licima drame istavi takove karaktere, iz kojih će, kada se sastanu, radńa dramina teći kao naravita posljedica, jer takovi ljudi kod prilika kakove im se draminom radńom dese ne mogu drugačije govoriti ni raditi nego što eto u drami rade i govore. Moral svakoga događaja dramine radńe ne treba da lica drame publici tumače, taj se svakomu iz same radńe, ako je dramatski dobro prikazana, nameće sam po sebi.

Kod Šekspira u kuću se Leonata, Mesinskoga namjesnika, prepunu bogatstva i bezbrižne radosti, navrati poslije srećno svršena velikoga boja kraljević aragonski don Pedro sa svojom pratńom, da se tu mjesec dana odmara i veseli. Leonato ima lijepu, divnu, skromnu jedinicu Hero. Mladi grof Klaudije, hrabar vitez u pratńi Pedrovoj, poznavao je Hero i prije nego je pošao u onaj rat, pa ona mu se vidjela i lijepa i mila, ali kako je mladić naravi lake te mu dušu svak puta samo jedna misao samo jedna želja zauzima, da se pored ńe ne umije razabrati, nije u oči rata u koji je polazio dalje mislio o djevojci; taj čas ništa u ńegovu srcu nije imalo mjesta nego rat. Po što se u tom ratu iskazao tolikim junaštvom,

Digitized by Google

da ga je kraljević odlikovao kao najboljega prijatelja, volio ga je više nego i nezakonitoga brata svoga Don Juana. Mladića je ta vlastitom zaslugom stečena sreća razmazila, njega je, kako se kod takovih ljudi rado događa, vrijeđala i razjarila svaka najmanja stvar, koja bi i iz najdaljega mogla u njem makar i neopravdanu sumnju pobuditi, da mu ko budi čime krivo čini. Sada u kući Leonatovoj odmah prvi dan zaljubi Hero tako strastveno, te je vrlo rad primio ponudu kraljevićevu, da će večeras na krabuljnom plesu za nj prositi ruku djevojčinu. Don Juan, kao što već jesu Šekspirovi bastardi, naravi mrke i himbene, nije zadovoljan, što mu je prije rata brat Pedro oprostio prvanja bezdjela i s njime se izmirio, nego i sada sve jednako snuje smutnje i svađe. Doznavši, da kraljević na balu za Klaudija prosi ruku Herinu, on dođe ka Klaudiju, pa držeći ga, jer je i Klaudije maskovan, tobože za drugoga nekoga, prišane mu tajnu, kako kraljević ruku Herinu prosi za se. Klaudije, kako je lakomisaon i razdražljiv, odmah povjeruje i plane bijesom, prokljinući i djevojku i takova prijatelja kao što je kraljević. Po što je poslije vidio, da je kraljević za nj prosio djevojku, da je ova pristala a i otac privolio, pa je odmah ugovoren i dan svadbe, Klaudije se već i ne opominje te je malo prije planuo onakim gnjevom. Ali među tijem je Don Juan smislio sa svim goru prijevaru. Borachio, jedan iz njegove družine, ljubi Herinu dvorkinjicu Margaretu i dolazi noću k njoj. Tomu Borakiju Juan plati 1000 dukata, i on će Margareti reći, neka se odjene kao Hero, pa će tako noću u oči Klaudijevih svatova k njoj doći na prozor, a Don Juan će dovesti kraljevića i Klaudija neka vide, kakva je Hero. Kada je Don Juan kraljevića i Klaudija pozvao, neka dođu ono vidjeti, Klaudije odmah plane i odluči, ako to doista vidi, da će sjutra pred oltarom osramotiti djevojku. Šekspir prizora, kako ona trojica gledu pa doista vjeruju da je Borakijo k Heri došao na prozor, ne prikazuje na pozornici, nego se dalje na nj kao na čin svršeni pozivlje, a to je vrlo dobro učinio, jer kada se taj događaj tek ovako kao svršen pripovijeda, ne će se slušatelj u prvi mah sjetiti absurdne nevjerovatnosti čitave te afere. Šekspir je upravo smiješnu lakovjernost kraljevića i Klaudija odmah poslije one scene majstorski gledatelju prikazao tijem, te dva stara Leonatova policajna činovnika, ljudi dobri, ali priproste pameti da već ne može prostije biti, oni su doznali i odkrili, česa ona dva strastvena vjetrenjaka nijesu mogli a pred nosom im je bilo. Njihovi stražari čuli su noću, gdje Borakije svomu drugu Konradu pripovijeda, kakovu

Digitized by Google

je lopovštinu za 1000 dukata učinio, i kakav će se skandal u crkvi sutra dogoditi; i straža je tu dvojicu uhitila. Ona dva starca policiste dođu k Leonatu baš kada se spremao u crkvu na vjenčańe Herino, i jave, da su uhitili dva lopova, koje treba brže saslušati; ali starci tako metu i pletu, a u kući Leonatovoj tolika je vreva, da gospodar nema vremena ispitivati onih lopova, i pušta tu stvar starcima, neka je sami dovrše. Kod vjenčańa u crkvi, Klaudije upitan, uzima li Hero za ženu, odgovori da ne, jer da je ona izdala svoju djevičansku čast. Djevojka odrješito reče da to nije istina, ali po što i kraljević i Don Juan potvrdiše da su i oni vidjeli, djevojka zarumeni, oči joj planu vatrom prijezirne indignacije i prenemogne se od bola. Kraljević i Don Juan odu.

Užas ove scene Šekspir je i opet majstorski ublažio, da za gledatelja ne bude odveć krut. Iz prijašńe scene znamo, da su zlikovci već odkriveni i zatvoreni, pa tako smo za sudbinu nesrećne djevojke, koja sa svim nedužna pati, smireni. A još nečim je majstor Šekspir strahotu ove scene u crkvi vrlo vješto ublažio. Ako se otac Herin, kao otac, na čuveńe one strašne osvade u prvi mah izgubio te lud vjeruje a ne vidi prijevaru; ali fratar, koji je vjenčavao, on je po licu Herinom, kada je onako napadoše, spoznao, da je nevina. I rođaka Herina, Beatriča, obijesna veselica, kune se, da ono ne može biti istina. I Beatričin ljubavnik, Benedikat, smeten je, jer zna da su i kraljević i Klaudije ljudi pošteni; ali videći da je u ńihovoj družbi i Don Juan, za koga zna kakav je prevejani — himbenik, pane mu na um sumńa, nije li taj tude skuhao kakovu lopovštinu; i po što ga Beatriča pozivlje, da od Klaudija ište rad one grube osvade viteśku zadovoljštinu, voljan je to učiniti.

Fratar, željan da bi i Klaudije čim prije svoju bludńu spoznao i pogrješku popravio, svjetuje oca, neka sve spremi tako kao da je Hero umrla. Kada to Klaudije dozna, ńega će uspomena na svoju zaručnicu potresti; mirnije će o ńoj suditi, a tako i najbrže spoznati bludńu. Taj savjet svi primiše; ali stari Leonato i ńegov stari brat Antonije, javljajući kraljeviću i Klaudiju smrt Herinu, pokvare sav posao jer ljutiti zaiskaše od ńih viteśku zadovoljštinu, čime ih vrlo ljuto razjariše. Mladići ne mogu primiti poziva da se biju sa starcima, ali eto i mladi Benedikat dođe i zove Klaudija na dvoboj. Po što su od ńega kraljević i Klaudijo čuli, da je Don Juan utekao iz Mesine, sada prvome kraljeviću mune sumńa, da ih je taj hinbenik sve skupa nasadio. U taj čas ona dva stara či-

Digitized by Google

novnika, svršivši istragu s Borakijem, koji je sve priznao, vode ga k Leonatu prolazeći kraj kraljevića i Klaudija. Tu Borakijo kraljeviću ispovjedi svu svoju i Don Juanovu lopovštinu.

Klaudije spreman je za pokoru sve učiniti što mu Leonato zapovjedi. Ovaj ište od ńega, da se najprije na grobu Herinom pokaje, a onda da uzme za ženu ńegovu sinovicu. Svršivši Klaudije kajańe, Leonato mu dovede onu tobože sinovicu maskiranu da se tako s ńome vjenča. Klaudije se ni malo ne skańuje. Na to ona tobožem sinovica Leonatova, ali to je u istinu Hero, na veliku radost kraljevićevu i Kladijevu odkrije lice. Glasnik jedan dođe javiti, da straža vodi ulovļena Juana, ali na ovoga sada nitko daļe ne misli.

Tako je Šekspir onu Ariostovu episodu vrlo vješto upotrijebio za komediju. Da žalac one krute scene, kako sa svijem nedužnu djevojku nemilo osramotiše, još boļe otupi, pjesnik je ovu glavnu radńu zaodjenuo drugom paralelnom, koja je puna komičnoga efekta. Beatriča, obijesno djevojče, puna rogobora i šale, mrzi muškarce, ne bi se pod živu glavu nigda udala; Benedikat, mladi plemić u pratńi Pedrovoj, i on obijestan šaļivģija, mrzi žene, ništa na svijetu nema što bi ga sklonilo pod jaram ženidbeni. Veselo društvo u kući Leonatovoj odluči da će ovo dvoje, koji se v j e č n o s v a d e i b o c k a j u, svesti da se zaļube i ožene. Pa to im do ista pođe za rukom, a sve u šali. Najprije muškarci međ sobom, tako da ih čuje Benedikat, govore kako Beatriča kao luda ļubi Benedikta, onda opet ženske, da ih čuje Beatriča, kako Benedikat silno ļubi Beatriču. Ova je prijevara ono dvoje napokon svela na ženidbu. Ta paralela, kako ove dvije promjenļive naravi prisluškivańem neistine postaše muž i žena, znamenito ublažuje ozbiļnost one radńe, u kojoj i opet prisluškivańem neistine rad nestalnosti i lakomišļenosti Klaudijeve gotovo te nije planula tragedija, ali se i ona u zadńi čas srećno izvrnula u veseļe i radost.

Šekspir je naslovom svoje drame, „mnogo vike ni za što“ vrlo dobro označio radńu one Ariostove episode, a takova radńa samo je za komediju prikladna.

Ovako nepovoļan sud izlazi o Palmotićevoj Danici, kada je sudimo, po pravilima pojetike, postavļenim na temeļu najodličnijih drama, i kada poredimo Palmotića sa starijim evropskim dramatičarom Šekspirom, koji živļaše u v e l i k o j Britaniji, kada je ova dolazila u napon goleme svoje moći, kojoj u Evropi nije bilo ravne. Sa svijem će drugačiji taj sud izaći, kada uzmemo na um,

Digitized by Google

da Palmotić živ|aše u hrvatskom gradu, koji bijaše gotovo jedina kulturna oaza u pustoj, bojevima rastrganoj otaġbini hrvatskoj i srpskoj, koja osim dubrovačke kńiževnosti gotovo nemaše i ne mogaše imati nikakove druge. U dubrovačkoj hrvatskoj kńiževnosti Palmotićeva je Danica pojava vrlo znamenita. Po tome što Palmotić u Danici dramatiše scenu iz italijanskoga klasika, ova bi pravom s Armidom i Alčinom spadala u jednu vrstu pjesnikova rada. Mi Danicu ipak odvojismo od Armide i Alčine, jer ovima je pjesnik hrvatsku dramatiku tek toliko nastavio, što je prvi, može se reći, među dubrovačkim dramatičarima stvorio hrvatsku ozbi|nu dramu, koja nije zgo|ni prijevod italijanskih originala; a Danica ne samo što nije zgo|an prijevod, nego se još tijem odlikuje, da je to drama eminentno patriotična. U svih naroda punijem se pravom osobito cijene drame, koje prijedmet crpu iz narodne istorije. Palmotić se je u Danici prvi između dubrovačkih pjesnika sjetio domaće hrvatske istorije, on je prvi kojekakva grčka, latinska i italijanska imena: Jokaste, Atamante, Arijadna, Dafne, Juturna, Adon itd. zamijenio imenima: kra| Ostoja, ban Hrvoje, despot Dorđe, vojevoda Janko, Svilojević, koja hrvatskoj publici dubrovačkoj bijahu i poznatija pa već i za to kud i kamo milija. Ta Janko, Svilojević i Sekula stereotipna su imena, oni su stalni herosi stare hrvatske narodne pojezije, koju su nam sačuvali prijepisi upravo samih Dubrovčana. Palmotić godio je u Danici slovinskomu patriotismu Dubrovčana, ali opet i specijalno patriotismu dubrovačkomu tijem, što je za protagonistu odabrao mladoga dubrovačkoga plemića Matijaša i ńegova brata Janka. Palmotić kod toga imena za cielo da je mislio na istorijska lica Dubrovčana Lukarevića. Kra| Sigismund, potučen od Turaka kod Golubca g. 1428, bježao je kroz Bosnu. Tu ga Dubrovčani trgovci braća Matej, Fraño, Petar i Ivan Lukarevići primiše u svoju kuću i obskrbiše sa 15000 dukata. Lukarevići tako postadoše ugrska vlastela Talovići i dobiše najviša dostojanstva u zemlji: Matko postane banom hrvatske kra|evine i blagajnikom ugrsko-hrvatske krune, Ivan zapovjednikom biogradskim i prepoštom Vranskim, Petar knezom cetińskim te banom dalmatinskim. Fraño bijaše također ban hrvatski i slavno pomagaše Sibińanin Janka a onom dičnomu pohodu preko Balkana: s bratom Ivanom zapovijedaše lijevim krilom Vladisav|eve vojske kod Varna; na Kosovu 1448 pogibe s jednim Frankopanom. (Ļubić Ogledalo II. 36 i da|e.) Ima doista u ovom prvom pokušaju, te hrvatski pjesnik u dramu uvodi istorijska lica

Digitized by Google

i jedna krupna pogrješka, koja se samoga toga tiče; ali koji prvi pokušaj je bez pogrješaka? Nu daj da vidimo, koja je to pogrješka. Ako pjesnik istorijska lica u dramu uvodi, ne smije o ńima istom što god pripovijedati, nego tek što je bar u glavnome istorijski istinito. Ama što Palmotić u Danici priča o kralu Ostoji, ńegovoj kćeri Danici, Hrvoju, Svilojeviću, u tome nema upravo ništa istine. Hrvoje bijaše doista čovjek silovit, a devisa ńegove politike bila je sobstvena korist. Ali pjesnik toga radi ni pošto ne bijaše vlastan od velikoga vojevode Hrvoje, najsilnijega vlastelina i u Hrvatskoj i u Bosni, koga pažahu i kralevi i carevi, načiniti onaku karikaturu te ljubaka s Daničinom dvorkińicom i uspińe se k ńoj noću.[1] Još gore je što pjeva, da je Hrvoje poginuo bijući se sa Svilojevićem, jer to se u opće nikako nije moglo dogoditi: Hrvoje umro je 1416, a Svilojević mnogo je kasnije izašao na istorijsko poprište. Palmotić nije u Danici smio pomińati ni Sibińanin Janka, sestrića Sekulu, Batora, Skenderbega, jer to su sve istorijska lica, koja prosluše junaštvom tek davno poslije i Hrvojeve i Ostojine smrti; Ostoja umrije 1418.

10. *Captislava.* Slava, majka puka slovinskoga, došla je s družbom Hvala u Dubrovnik, kojega svijetlo sunce slobode nigda ne zapada. Došla je, da u prologu Dubrovačnima navijesti, kako je nekoč Krunoslav, kral svih Slavena, želeći pokojno živjeti, došao u Epidaur, kolevku Dubrovnika. Kao što ostalijem predobivenijem narodima tako i Epidauranima nije nametao druge dužnosti, nego da prigrle slovinski jezik, pa za to ga i jesu svi narodi ljubili. Epidaur je po ńegovoj kćeri Captislavi dobio ime Captat. Ljubav Captislavina s Gradimirom pokazaće danas, „vjere i ženbe da ne slijede po ispraznom ljudskom svjetu, neg ko višńi zgar odrede.“

Tako prolog istavla smisao dramatske radńe u Captislavi, koja ima ovaj sadržaj.

Kral Krunoslav, i kralica Ljubislava, kći Ostoje (stih 463) bosanskoga krala, s kojom se Krunoslav oženio po što joj oca bješe u boju predobio, imaju sina Vladimira i tri kćeri: Captislavu, Ljubicu i Teuku. Captislavu su roditeli još kao malo dijete zaručili s Bojnislavom, sinom srpskoga krala Kažimira, Krunoslavleva prijatela. Bojnislav je Krunoslavu mio jedno kao sin prijatela, a još i za to, što mu je jednoć mlađu kćerku Ljubicu oslobodio, kada

[1] Kod Šekspira ova uloga ne zapada samoga don Juana, nego tek neznatnoga nekoga bojnika iz Juanove pratńe!

Digitized by Google

je bješe ljuti zmaj spopao, da je proždre. Roditelji vrlo su željni, kad bi još mogli i Ljubicu vjeriti s ugrskim kraljevićem Gradimirom, koji se desi u njihovu dvoru. Dan vjenčanja Bojnislavljeva je tu, i kralj naređuje kraljici, neka Captislavi javi njihovu volju, jer ona toga još ne zna.

Bojnislav i njegova hrabra družba nestrpljivo čekaju, da bi brže došle lađe, koje će ih s Captislavom kući povesti.

Ali nebesa drugačije se odlučila. Gradimir tužan pripovijeda svome prvobratučedu Laušu, češkomu kraljeviću (i taj je u dvoru Krunoslavljevu), kakvi su mu jadi na srcu. Čuvši kod kuće, kako se junaštvom proslaviše u svijetu Captislava, Vladimir, a i Lauš, i njega je obuzela želja, da se tako proslavi, pa se digao u svijet. Junakujući po svietu namjera ga, biće tome godina dana, namjerila jedan sahat daleko od Smedereva. Tu dočuje kakav je zulumčar smederevski poglavica Vučistrah, sin hitroga Vukmana i himbene Kunovice. Svome kumu, drugu i susjedu, knezu Prizrenskome, kada je bolan ležao, dođe u gosti, i otme mu lijepu ljubu Zorku. I ne da se s toga stidi, nego je razglasio na sve strane, da je svakomu spreman oružjem pokazati, da je njegova mila Zorka najljepša od svijeh gospoja. Gradimir se digne, da zulumčara kazni. Pred zoru na putu zaspi. U snu mu se ukaza krasna oružana djevojčica, i ostavi kraj njega štit, na kom je njena slika udjelana, zovući ga, neka se brže diže da osveti, kako je pošao, žensku diku. Još mu reče „vjerenica ja sam tvoja, blagodarno nebo milo nakon vele truda i znoja za tvoju me odredilo. Pri velikoj tvoj potrebi brzo me ćeš opaziti, ti čas našu, a ja tebi gredem život sahraniti.“ Probudivši se nađe doista kraj sebe štit. Pred Smederevom srećno svlada Vučistraha i odsiječe mu glavu. Legavši za tijem ne daleko od grada u jedan gaj spavati, himbeni Vukman sa svojijem ljudma nađe ga i sveže. Šćahu ga u vatru baciti, ali još u zadnji čas doleti nepoznati vitez i oslobodi ga. Taj vitez bijaše ona djevojka, koja mu se u snu ukazala i ostavila mu štit sa svojom slikom, a to je Captislava. Gradimir joj se ponudi za slugu i za roba, a ona ga primi kao prijatelja i ne rođena brata, pa tako junakovahu skupa po svijetu. Gradimir je ljubi da se žešće ne može, za to je i došao s njom u Epidaur. Čujući tu, da je ona drugome obećana, ljuto se boli. — A jesi li joj igda ljubav svoju odkrio, pita Lauš. — Nijesam „er kad bih se njoj odkrio, a ona mene ne uslišila, oni čas bih mrtav bio s odgovora ne nemila.“ — E to nijesi pravo uradio. Djevojčica ako i najžešće ljubi ne će svoje

Digitized by Google

ljubavi odkriti, nego želi i čeka to od ljubavnika „smjenstvo hoće i sloboda u djelim se od ljubavi, smionijeh slijedi dobra zgoda, tko nije smion, vile ostavi.“ Što je obećana Bojnislavu, to ništa ne smeta, po što nije tome još privoljela. Treba da joj se odkriješ; ta ona prikaza u noći pred Smederevom očit je znak nebeski, da je Captislava tebi suđena. Gradimir obećaje, da će poslušati savjet, da će Captislavi odkriti ljubav svoju.

Ni malo se ne čudimo Laušu, te je, čuvši onu pripovijest svoga prvobratučeda Gradimira, odmah spoznao, da Captislava ljubi Gradimira koliko i on ńu, ali čudimo se, kako da prvobratučed Lauš cijelu tu istoriju treba da sada istom čuje, a da mu nije već od prije znana. Mi lako razumijemo, za što se Captislava smela, zasramila i u licu promijenila, kada joj mati usred onoga razgovora Gradimirova s Laušem dođe javiti, neka bude spremna „primiti u krilo svoje vjerenika Bojnislava“, komu je roditelji „narekoše“ odmah kada se rodila; ali nikako nerazumijemo, kako da mati, javljajući kralju uspjeh svoje misije, uzroka one Captislavine smetenosti ne može dokučiti, pa kako da i sam kralj drži, da ona smetenost nije ništa drugo, nego djevojački stid od matere jer da Captislava za cijelo Bojnislava „u svom srcu scijeni i ljubi.“ Ta kralju i kraljici mora da je ona Gradimirova istorija i bolje znana nego nama, a mi čim je čusmo odmah smo situaciju razabrali. Pjesnik da bi nam iole vjerovatnim prikazao neznańe roditelja, da se Gradimir i Captislava ljube, a za Bojnislava da Captislava ne mari, trebaše mu smisliti govore i općeńe Captislave s Bojnislovom, po kojemu bi i mi za čas pomišljali da nema zapreke, te će se želja kraljeva ispuniti. Pjesnik je vrlo dobro i sa svijem na naroduu smislio najčišću ljubav brata i sestrice tijem, što roditelji poslaše sina Vladimira, da dozna od sestrice česa ńima nije htjela povjeriti. Sestra doista odmah bratu očituje uzrok svoga jada: „ćaćko i majka mene kolje, i u trudu mi čine stati, priko moje što me volje Bojnislavu hoće dati.“ Na to je brat odmah ugonenuo, da sestra ljubi Gradimira. Pa nije ni čudo da je pravo ugonenuo, jer i bratu za cijelo da je ona istorija Gradimirova dobro znana. Što dalje sestra bratu pripovijeda, za što ljubi Gradimira, to jest za to jer su se onako ne bez volje božije kod Smedereva našli, za tijem su skupa svijetom junakovali, pa se na tom putu namjerili i na Sjevernicu, glasovitu vilenicu i kraljicu od sjevera, koja ih vođaše po svem svome sjevernom strašnom carstvu, napokon i u pigmejske pokrajine, gdje je Captislavu posadila na krilata konja, te je pa-

Digitized by Google

tuļke oslobodila od neprijateļskih ptića, i obećala im „doć će brijeme, o ļubjeni moji, opeta, da na piru vidite me posred vaše strane od svijeta; i do sada znaće moje s nebeskoga prava suda vas mnokrati branilo je od poraza smrtna i huda“ — cijela ta pripovijest tu sa svijem je suviša, jer bratu Vladimiru mora da je znana cijela, a i mi je većim dijelom znamo već od Gradimira, za nas je novo samo ono što tu Captislava pripovijeda o Sjevernici. Ele brat pita sestricu, da li je kada Gradimiru odkrila svoje plame? — Nije, ali sada je tome došle vrijeme, jer ona će prije umrijeti, nego da podje za Bojnislava, koga nikako ne voli. — Brat hrabri sestru, da će se sve svršiti srećno i zadovoļno. On će za sada reći roditeļima, da nije imao prilike sa sestrom se sastati, tako će dobiti vremena, a „tko ima brijeme, život ima.“ — Captislava ovako ohrabrena odluči „ja se ne ću odkrivati za sad momu Gradimiru, što ne budem krepko znati, kako ļubi moju viru.“

Lađe srpske već dolaze, da povezu Bojnislava i Captislavu. Tako ti Bojnislav u početku 3. čińeńa javļa kraļu i kraļici, i moli ih „neka stoji spravna s dobrom družbom blage sreće, da žudjena dikla slavna uputi se sa mnom veće.“ Kral ni malo ne dvoji, da će se ńegova voļa ispuniti; Captislava (kaže kraļ Bojnislavu) „pospješna, spravna je, ko žudiš i ko hoć' u rodne tve kraje združena s tobom poć.“ Ni kraļica ni malo nije smetena, i ona se veseli što će joj postati zetom Bojnislav, tako častan vitez, i koji im je Ļubicu oslobodio od drokuna. Ova pouzdanost i kraļeva i kraļičina nije pravo razumļiva, jer i kad bi se moglo pomisliti, da oni nijesu u svojoj kući spazili da se Gradimir i Captislava ļube, ali kraļica se malo prije sama začudila, za što se Captislava smela, kada joj je navijestila da će poći za Bojnislava, a na svršetku ovoga prikazańa tu se i kraļ čudi, kako da im nema nikakova glasa od Vladimira. Pjesnik osim toga nije u ovoj sceni ni tamo srećne ruke, gdje nam unaprijeda odkriva, kako će se cijela radńa svršiti. Roditeļi kažu Ļubici, neka zahvali Bojnislavu, što ju je ono od drokuna oslobodio. Djevojčica i čini tako, pa onda ode, da skupi drúge svoje na ples kod pira Bojnislavļeva s Captislavom. Kada je otišla, Bojnislav roditeļima kaže, da mu se Ļubica toliko mili, „da nijesam ńe sestricu za mu ļubi steko od prije, ńu bih pito vjerenicu.“ Ova doista nespretna galanterija Bojnislavļeva očito je pjesniku došla samo za to na um, da bi pripravio riješeńe čvora, te će malo poslije Bojnislav lake ruke mjesto Captislave zadovoļiti se s Ļubicom.

Digitized by Google

Glasnik jedan dođe javiti, da srpski brodovi ulaze u luku, a sa zapada vidi se gdje jedri još i drugi jedan brod. Kralj se odmah sjeti „plav je kralja ugrskoga, iz zapada koja hodi, ku po sina ima svoga, kako čujem, poslat odi.“

U skazanu (sceni) četvrtom sastali su se Captislava i Gradimir; ovaj po savjetu Lauševu namjeran, da Captislavi očituje ljubav, a ona „da se ne će svome Gradimiru za sad odkrivati, što ne bude krepko znati, kako ljubi ńenu viru“. Romantična ljubav ovoga dvoga živa je slika sadržaja onih dubrovačkih trubadurskih kanconijera 16 vijeka, u kojima ljubavnik nema srca, da bi ljubljenoj vili spovjedio svoju ljubav, bojeći se, da je tijem ne bi uvrijedio. Captislava se moli Gradimiru, da bi joj očitovao koga ljubi; on joj odgovara, čemu da joj očituje, kada eto svojijem očima vidi ko je ta. Captislava ne vidi nikoga tu, nego onu sliku na Gradimirovu štitu, pa tobože nikako ne može da razumije Gradimirovih riječi, da je to ńezina slika. Napokon se Gradimir dosjeti, kako će joj pokazati koga ljubi: ide po ogledalo. Poslije ovake kaprice Captislavine doista je čudan ńezin monolog, kada je ostala čekajući dok Gradimir dođe, u kojem među ostalim govori „Gradimir je me mladosti prava miso, slatka želja, bez ńega mi nije radosti, bez ńega mi nije veselja. Sve mi je puno svijetla uresa, kad se on nađe blizu mene, sja mi sunce zgar s nebesa, livada mi cvijetjem zeneˮ. Djevojka, koja tako ljubi, doista ta ne može s ljubovnikom svojim onako se šaliti u čas, kada je roditelji sile, da pođe za Bojnislava, kojega toliko mrzi, da „kada uza se ńega vidi, sve joj je žalos, sve joj je tmina, gine, gasne, trepti, blidi, nije joj mirnoj bit načina“.

Prije nego što će se Gradimir vratiti s ogledalom, Bojnislav je sa srpskim poslanicima došao pred kralja i kraljicu, noseći sjajne darove za cijeli kraljevski dvor. Ljubica primajući ńoj poslane darove lijepo zahvaljuje Bojnislavu, i ńena je „želja ogńena, kraljevića plemenita upaziti uzvišena vrh kraljeva svijeh od svita“, a Bojnislav isto tako želi, da Ljubica „nadvisi srećnijem djelim vedre od svijeta sve kraljice“. Kralj je toliko zadovoljan, da ostavši sam s kraljicom već pomišlja, kako bi lijepo bilo, kad bi još sina Vladimira mogao oženiti s Bisernicom, sestrom Gradimirovom, kćerju ugarskoga kralja Vladislava.

Kraljica se malo plaši, hoće li se srećno svršiti vjeridba Captislavina s Bojnislavom; nešto joj se djevojče odveć smelo, kada joj je ono tu odluku ńihovu navijestila, a ni od Vladimira nema joj

Digitized by Google

nikakih vijesti. Kralj misli, da ona smetenost potječe od „djêlâ sasma ognene ljubavi", neka samo dvorkinica pođe po nju „poslušna će i priklona bit, kad čuje me besjede".

Sada Gradimir dođe k Captislavi sa zrcalom i moli je neka pogleda u nj, pa će vidjeti gospoju „koja ga sveza i zatravi". Captislava grubo ga odpravi „od veće je plaho i smiono, kraljeviću, tve željene, htjet kušati bezakono tijem zrcalom moje htjene. Znaš da ja sam narečena . . . Ali" došla je dvorkinica od roditelja po Captislavu, i ona brže ostavi siromaha Gradimira sama. Misao da se Captislava „rasrčila, pošla, utekla k Bojnislavu" i da je „njegovo ufanje drugi stekao" tako je teško udarila Gradimira, te u monologu javlja stanovitu odluku, da ide umrijeti.

Kod onolike pojetske, beskrajne ljubavi Captislavine, kolika se očituje u njenom monologu i razgovoru s bratom Vladimirom, njezina je caprica ovdje sa svijem nerazumljiva.

Gradimir je otišao, da se ubije. Sada po običaju Palmotićevih drama počine trka glasnikâ. K Vladimiru i Laušu dotrči ona dvorkinica, koju su natrag roditelji poslali po Captislavu i pripovjedi im: po što je Captislava roditeljima odlučno izjavila, da voli umrijeti, nego za Bojnislava poći, dozvala je potajno tu dvorkinicu k sebi i prišaptala joj „teci, reci Gradimiru moje od strane: dušo moja, Captislava za te umiru, sam ti moj si, a ja tvoja". Kada je s tom porukom došla ka Gradimiru, našla ga je „u desnici s mačem golim blijeda, mrtva, protegnuta". Vladimir i Laus otrče, da vide Gradimira „je da u životu jošte bude". Ako je Captislava natrag snubljene Gradimirivo odbila, da po onomu šta će na to uraditi vidi, koliko je ljubi; kako da mu sada po dvorkinici šalje onakovu poruku, prije nego je vidjela, kako je ono odbijanje njezino djelovalo na nj? Ona je već i prije znala, da je stalna volja njezinih roditelja, da pođe za Bojnislava!

Kralj je silno uzrujan: „ja do sada s Kazimirom, ko brata ga svedj ljubeći, nerastavnijem živjeh mirom, ne bih šnime vik u smeći; njemu obećah iz djeteta, na riječi ga dugo hranih, i sina mu kako zeta u našemu dvoru odhranili; primih s plavi poklisare, nevjestu bi ki poveli, primih pozdrav, primih dare, i pripravih pir veseli; a da sve se sad razvrže, i narodi svijeh jezika vrijedna od kralja da me drže za himbena nevjernika".

Je doista i hrvatski narodni običaj, da roditelji djecu vjere još pri njihovu porodu, ali za cijelo da ni u najstrožoj kući roditelji ne će vjeru i izvršivati, dok ne vide, kako će njihovu odluku pri-

Digitized by Google

miti vjerena djeca kada odrastu. Tu strogim roditeljima ostaje pravo, ako bi se koja strana otimala, siliti je nagovorom, da se pokore njihovoj volji, ali za cijelo, da niko ne će primiti svate, dok nije od djeteta dobio odgovor, šta tome veli. U našoj drami, kralj je doista poslao Captislavu pitati prije nego što je svate primio, ali po svemu kako se djevojka držala, kada joj javiše želju roditelja, kralj ni pošto nije smio onakom pouzdanošću svate primati. Mi ga ni po što ne možemo žaljeti, što je tako sramotno nasio; drugo nije ni zaslužio.

Pred kralja, razjarena što ga kći osramotila, dođe Lauš i plačući javlja, da je Gradimir mrtav. Kralj se silno uplaši i jada. Došao je od oca brod po Gradimira, pa sada da im ga mjesto živa povrati mrtva! Mi razumijemo tu žalost kraljevu, ali da on ne zna „koje hudo zlo pogubi (Gradimira), koja ga zla nesreća umori;“ da Captislava, kada je natrag roditeljima očitovala da ne će pod živu glavu za Bojnislava poći, nije tom prilikom roditeljima kazala i uzrok, za što ne će, to je sa svim nerazumljivo.

Peto činjenje u Captislavi je neobično dugačko, ima ga 1318 stihova, a to je trećina čitave drame. Pjesnik nije ni tako dugačkijem aktom uspio, da bi pogrješke, koje su u drami natrag, popravio.

Dvorkinica javlja publici, da su Gradimir i Captislava utekli: eno ih gdje stoje skupa na ugrskoj galiji. Dvorkinica se sakrije za dub, da čuje, šta će govoriti. I ona tu čuje, da Gradimir nije bio posvema mrtav; kada se nad njim ranjenim nagnula Captislava, to ga je povratilo životu. Sada se kune, da ga ljubi bez kraja, a što mu toga nije prije očitovala „djevičkoga pošteńa sram joj je branio“. (Natrag smo vidjeli, da Captislava od puke caprice svoje ljubavi nije očitovala). Sada drage volje pristaje, da bježe na brodu u Ugrsku, i „galija se diže“.

Ne znam je li se ovaj prizor u dubrovačkom teatru mogao prikazivati drugojako, nego da je scena bila sa svijem na kraju morske obale i Gradimir je s Captislavom stajao u pravoj galiji. Da je tako vidiće se još pouzdanije u slijedećoj sceni.

Kralj i kraljica ne znaju za sve ovo ništa. Oni se (a oko njih stoje Bojnislav, Vladimir, Ljubica, Teuka i vas dvor) Bojnislavu ispričavaju, što se pir ne može još danas svršiti: Gradimirove smrti radi treba da se odgodi. Te iluzije razbiju se brzo, jer eto dođe ona dvorkinica, što je gledala i slušala Gradimira i Captislavu na galiji, i pripovijeda im na dugačko i na široko, kako je Captislava

Digitized by Google

ozdravila Gradimira te su na galiji utekli. Pa kralj i svi oko ńega doista vide, gdje brod bježi morem kao strijela. Bojnislav psuje Gradimira, što mu je ugrabio vjerenicu, i ode da ga svojim brodovima stigne. Sada Vladimir čita Captislavinu knjigu na kralja, koju je ona dvorkińica u Gradimirovu stanu našla. Knjiga piše, da je Captislava utekla s Gradimirom, jer da ju je s ńime očita volja božija vjerila.

Vladimir tješi razjarene roditelje. „Ne budite tijem smeteni, viliňe je ke god dilo; u moju se mlados meni dosta ovega dogodilo. Pogledajmo, što će biti; vidjeńe ovo prem neskladno brzo će se obratiti u veselje ke nenadno". Na ovako naviješteni deus ex machina ne pušta nas pjesnik da bismo duže čekali: „gora se rastvara i izhodi Sjevernica iz gore i mańici Pigmeji". Ona uči kralja, da je Captislavu nebo odredilo za Gradimira, a za Bojnislava prilińija je Ljubica, koju je nekoč od zmaja izbavio. Kralj posluša savjet ńen, i ona ode, da povrati ugrsku galiju s Gradimirom i Captislavom. Dok se to zbude, Pigmeji slave pjevajući pir Captislavin s Gradimirom. Za tijem dolazi Bojnislav sa svojim vojevodama i hrusti se, kako će taj čas stići „izdavnoga" Gradimira. (Taj rogobor Bojnislavljev, najprije u onom monologu malo natrag, i sada tu, mnogo nas opomiňe onoga hvastańa Spartanaca, kada čuše, da je Paris ugrabio Elenu.) Ali Vladimir Gradimira osvjedoči, da je nebo odlučilo, da Captislava bude Gradimirova, a ńegova da bude Ljubica; i Bojnislav, po što i poklisari srpski pristaše uz argumenta Vladimirova „gre ispunit ńihove svjete, nu još sumńi, što će biti". Sada Sjevernica dovede ugrski brod i iz ńega Captislavu i Gradimira. Bojnislav prima mjesto Captislave Ljubicu, Gradimir, na veliku radost Vladimirovu, kaže, da je od oca dobio knjigu, u kojoj mu daje kćer Bisernicu, a Krunoslav, na savjet Sjeverničin, daje i Teuku kraljeviću Laušu.

Moral što ga pjesnik u početku i na svršetku Captislave istavla riječima „vjere i ženbe da ne slijede po ispraznom ljudskom svjetu, neg ko višńi zgar odrede" pravo bi trebalo da glasi: vjere i ženbe ne valja da slijede, kako odrede roditelji, ne saslušavši volju svoga poroda; oni mogu mudrim savjetom djecu putiti na što misle da će im biti korisnije, ali napokońu odluku treba prepustiti ńihovoj slobodnoj volji, koju imaju od boga. Takova nauka nije u drami prikazana radńom, sastavljenom iz momenata, za koje bi nam se moglo činiti vjerovatno, da su tako igda u svijetu jedan za drugim uslijedili. Radńa je u prva četiri činńena tako spletena, da bi u

Digitized by Google

petom nužnom posljedicom morala izaći katastrofa ta, da se osramoćeni Bojnislav i Gradimir pobiju; što u drami ne biva tako, nego se posredovańem vile Sjevernice rješava sa svim drugačije, to nije logično, a po tomu je dramatski pogrješno.

Drama Captislava je puna patriotisma dubrovačkoga, koji je razumljiv i ugodan. Ona je puna i patriotisma panslavističkoga, ali u ovom žali bože nema upravo nikake istorijske realnosti. Kakav je to kralj Krunoslav u Captatu, kralj što nekoč vladaše svijem slovinskijem zemljama „ki se s ledna mora do adrijanskijeh voda steru", i koji je, svladavši bosanskoga kralja Ostoju, oženio se s ńegovom kćerju Ljubisavom, a na dvoru ńegovu su kraljević ugrski Gradimir, sin kralja Vladislava, i ńegov prvobratučed Lauš, kraljević češki, i Bojnislav, sin *Kazimira*, kralja srpskoga!? Pa zar je takav kralj trebao tek zapovijedati, da bi „Moski, Rusi, i Poljaci, Pomerani, i Vandali, Česi, Srbli i Bošńaci, u naprijed govorili slovinskijem jezikom, ter oni „pogodiše svi hoteći ovoj blagoj zapovijedi, slavni jezik zagrleći, ko hrabreni kralj naredi"? Nijesu li ti narodi i od prije govorili slovinskim jezikom? Pjesnik za cijelo nije mislio, da su u doba Krunoslavljevo svi Slaveni govorili samo jednim jezikom, a sada da govore različito, nego se tu, kao što u ńegovo vrijeme bijaše običajno, držao mišljeńa, da hrvatski (slovinski ili ilirski) govore svi slavenski narodi, među koje brojahu i negdašńe Gote, Vandale itd. Pa ako je taj Krunoslav bio kralj svih slavenskih naroda, kako da pored ńega ima ipak i kralj češki, i kralj srpski, a i kralj ugrski? Pjesnik u pogledu istorije ima isto tako malo mari za vjerovatnost, kao što i u rasporedańu te vezańu pojedinih episoda u cjelinu dramatske radńe.

11. *Bisernica* je nastavak Captislave. Gradimir, s Captislavom vjenčan, i Vladimir, došli su u Budim u dvor kralja Vladislava. Tu će se danas svršiti pir Vladimirov s Bisernicom. „Svi kolici glasoviti zatočnici, ki slovinsku zemju rese, skupili su se, neka budu proslaviti kraljeviće glasovite i ljubovce ńih čestite". Tu su Bojnislav i Lauš, zeti cara Krunoslava; Lazar, izabrani despot od bijeloga Smederova; mladi ban Vasilj, kojega otac vlada svu državu moške i ruške zemlje; Jagelon, koji gospoduje poljačku kraljevinu; vojevoda ugrovlaški i bogdanski; vitezovi, vojevode, bani i knezovi iz carske zemlje Grecije (Leon, sin grčkoga ćesara), Erdelja i Bugarske; Maćedonski junaci; množ mladosti, koja hodi s banom Matijašem iz hrvatske zemlje i Bosne, on i svekar gdje gospodi; plemenita gospoda iz ćesarskoga grada Beča (mladi Gvozdislav,

Digitized by Google

jedini sin rimskoga cara), danski, svečki i gotski kraļevići; zatočnici iz Dalmacije. Bisernica od svega srca ļubi Vladimira, pa za to je silno smeta ružan san, u kom je snila, kako je goļubicu isred ptica pjevačica odnio jedan grdi orao. Na što taj san sluti vidjeti je odmah po tomu, što malo poslije čujemo. Među sabrane vitezove došla je Dunavom i čudnovata gvozdena silna tvrđa kremskoga tatarhana Oritrijesa. S ńim je hudi vilenik Vilozmaj, ńegov učiteļ, te braća Grabislav i Strašimir. I tatarhan želi Bisernicu za ženu, pa jer mu je otac nije ponudio, nego se sprema da je vjeri s Vladimirom, eto je došao, da je silom otme. Ńegov učiteļ, vilenik Vilozmaj, koji ga je mlada, kao što ono Kiron Akila ili Atlanat Ruđera, „hranio mozgom vrlijeh od pantera i medvjeda“ itd., ima muke i truda, da gojenče svoje odvrati od take nerazborne silovitosti. Ko će djevojku oteti isred tolikoga grozda najsvjetlijih junaka! Tu treba prijevare. On će, pretvoren u lik i sliku Oritrijesovu, Bisernicu iz vrta ponijeti na ogńevitijem kolima. Oritrijes, kada vidi kod ńega djevojku, bježati će za ńime ńe radi, i tako će ga odmamiti iz Budima.

Uza sve silne junake, što se skupiše u Budimu, bog zna kako bi prošla slava pirna, da nije protiv silnoga vilenika Vilozmaja drugoj strani došla u pomoć vila Sjevernica. Ona nosi Captislavi čudnom moći nadareni prsten, koji smeta sva vilińa djela, za tijem Gradimiru Bisernici i Vladimiru, svakomu oklopje, koje nijedan mač ni kopje ne može probiti i tri mača, koji opeta svaku tvrdinu i gvožđe sijeku, a Bisernici bisernu krunu. Ovakim oružjem snabdjeveni nije nas strah, da će junaci drame, koji imaju naše simpatije, podleći vileništvu Vilozmaja.

Kraļ se s vitezovima i Sjevernicom diže, da idu gledati svršetak pirnih igara, a među tijem Vilozmaj pomoću paklenih nemani ugrabi u bašči Bisernicu, i ponesu je na ogńevitijem kolima pod oblake.

U petom čińeńu hvastaju se Gradimir, Vladimir i ostali kraļevići, da će hudoga Vilozmaja stići i plijen mu oteti; ali svima klonu srce, kada razabraše, da su tu djela vilenička, kojima ne dotječe junačka snaga, da bi ih svladala. Sred te nevoļe ńihove eto im Sjevernica vodi izbavļenu Bisernicu. Sjevernica je Captislavu posadila na krilata końa; tako je stigla Vilozmaja, koji ima sliku Oritrijesovu, i pomoću onoga prstena srvala ga i bacila u Dunavo.

Oritrijes, koji je iz one vileničke zgrade gledao, kako Captislava baci Vilozmaja, pretvorena u ńegovu sliku, u Dunav, sav vri i bijesni. S bratom Grabislavom i Strašimirom se diže, da Bisernicu

Digitized by Google

silom preotme Vladimiru. Djetića Nanina pošļu neka navijesti kraļu, po što dolaze.

U šestom, posļedńem skazańu, biju se, i najprije srva Bojnislav Strašimira, onda Vladimir Oritrijesa; Grabislav se preda Gradimiru, i puste ga, da se slobodan vrati kući, i mrtvu braću sobom ponese.

Kako je vidjeti, radńa Bisernice odmakla se od zemļe i poletjela je pod oblake, a i istorijska vjerovatnost sa svijem je zanemarena. Mislim da ni bajoslovne slike Vilozmaja i Sjevernice nemaju realna temeļa u narodńem pričańu, nego su izumi pjesnikove fantasije, koja se grijala na romantičnom suncu Ariostova eposa.

Nijedan stari biograf ne pomińe Bisernice međ Palmotićevijem radńama. Ni rukopisi nemaju za ńu onoga dodatka, da je igda u Dubrovniku prikazivana. Ovo su znameniti razlozi sumńi, da li je ona doista radńa Palmotićeva.

12. *Pavlimir.* Tu je priča dukļanske kronike i legenda o svetom Ilarionu dramatski obrađena. Hrvatska kronika priča u glavama 22—27 ovako:

Post eum (Svetozar) regnavit Radaslavus, qui patris sui vestigia secutus, omni bonitate fuit ornatus. Praeterea genuit filium, quem Ciaslavum vocavit; qui juvenis effectus, caepit esse inobediens patri suo. Eo tempore banus Croatiae Albae cum suis ommibus rebellaverunt regi. Tunc rex Radaslavus, congregans exercitum, partem exercitus dedit filio suo Ciaslavo, partemque secum tulit. Post haec abeuntes circumdederunt rebelles hinc inde, et comprehenderunt illos ac depraedaverunt. Sed quotquot rex comprehendit liberos abire permisit; quos vero filius Ciaslavus comprehendit, militibus in servitutem tradidit. Quam ob causam indignati sunt milites, qui cum rege erant, et relicto eo abierunt post Ciaslavum filium eius. Tunc Ciaslavus, elevatus in superbiam, expulit patrem suum de regno, et consilio militum caepit persequi eum. Rex denique fugiens, venit in locum, qui dicitur Lasta. Cernens itaque non posse evadere manus filii sui, cum aliquantis, qui eum diligebant, venit ad littus maris. Post haec, quia Ciaslavus cum suis iam prope erat, tempore percussi cum equitibus, ut stabant natantes, pervenerunt et ascenderunt quamdam petram, quae non multum longe erat a terra. Et sic evasit rex. Non multo post voluntate Dei transibat navis, quae de Apulia erat, tunc rex et qui cum eo erant, caeperunt clamare, et vocare nautas. Et nautae navigantes venerunt, ut viderent, quidnam esset. Ut autem cognoverunt causam, cum honore susceperunt regem et omnes eius, et duxerunt ad civitatem

Digitized by Google

Sypontinam. Inde perrexit Romam ad limina apostolorum Petri et Pauli. Ab illa autem die petra illa vocata est: Radaslavi Camich, (seu) petra. Ciaslavus praeterea maledictus a patre caepit regnare. Eo tempore erat quidam adolescens nomine Tycomil in partibus Sraga filius cuiusdam presbyteri de vico Rabici, pascebatque greges ovium cuiusdam principis, cui nomen Budislavus. Et quia Tycomil fortis erat viribus, et robustus venator, atque valde levis ad currendum, quandocumque princeps exibat venatum, ducebat eum secum. Quadam vero die dum iret venatum, Tycomil, nolens, sed casu percutiens virga, quam manibus gestabat, unam canem, nomine palusia, interfecit eam. Unde nimis terrore perterritus, eo quod princeps eam valde diligeret, fugam petiit, et venit ad Ciaslavum, a quo statim susceptus est. Regnante ergo Ciaslavo rege, Kiis princeps Ungarinorum cum suo exercitu venit Bosnam, et devastabat atque depraedabatur eamdem provinciam. Tunc rex, congregans populum, exiit ei obviam in Drina iupania iuxta fluvium. Ubi commisso bello, Tycomil supradictus adolescens, hinc inde hostes vulnerans, cucurrit et interfecit Ungarinorum principem, et amputato illius capite, regi praesentavit. Ceciderunt die illa innumerabiles ex gente Ungarinorum in loco, qui Civedino dicitur, quasi prorugitus pecorum; sic enim rugiebant ibi Ungari, dum interficerentur ut porci in loco, ubi interfectus fuit Kiis princeps, Ciscono usque in praesentem diem. Post haec rex Ciaslavus valde laetus dedit Tycomil iupaniam Drinae, et filiam bani Rassae dedit ei uxorem, eo quod interfecisset Kiis principem. Uxor autem principis, audiens mortem viri sui, perrexit ad regem Ungariae, quaesivit et adiutorium et exercitum, quatenus vindicaret mortem viri sui. Accepta autem innumerabili gente, venit supra regem Ciaslavum, invenitque eum in Seremo. Nesciente autem rege, nocte irruerunt Ungari in eius castra, et captus est rex Ciaslavus, et omnes parentes illius, quos jussit uxor Kiis, ligatis manibus et pedibus proiici in flumen Sauum. Sicque factum est, conversus est dolor eius in peccatum, quod exercuit circa patrem suum super caput eius, et periit ipse et domus eius tota. Post haec remansit terra sine rege, et bani caeperunt dominari terram suam, unusquisque super provincias et regiones, subiugaveruntque sibi iupanos, et ab eis tributa accipiebant, sicut rex solebat accipere. Nomen vero regis nemo audebat sibi imponere. Tycomil etiam, defuncto socero, dominabatur terram Rassam, sed nec regem nec banum ausus est se vocare, sed tantum iupanum maiorem, et ideo quoniam praecrat caeteris iupanis Rassae. Sicque

Digitized by Google

dominaverunt terram multis temporibus. Praeterea parentes regis Radaslavi, et milites, qui cum ipso erant Romae, audientes quod accidit, rogaverunt regem, ut uxorem acciperet. Qui coactus eorum precibus accepit uxorem romanam, valde nobilibus ortam natalibus. De qua genuit filium, quem Petrislavum vocavit. Post haec in senectute bona mortuus est, et sepultus in ecclesia Sancti Joannis Lateranensis cum magna honorificentia. Accepit post haec Petrislavus uxorem puellam nobilem romanam, de qua genuit filium, quem Paulomirum vocavit. Post haec vivens annis plurimis cum parentibus suis romanis, et ipse mortuus est. Post mortem vero eius, parentes eius caeperunt habere inimicitias cum caeteris Romanis, et caeperunt dura bella facere in civitate, sicuti saepe solent facere. Paulimirus iam iuvenis effectus, caepit esse valde robustus, et fortis bellator, ita ut in civitate romana nullus ei esset similis. Unde parentes eius, nec non alii Romani caeperunt illum valde diligere, immutaveruntque nomen eius, et imposuerunt ei nomen Bello, eo quod bellum facere valde delectabatur. Eo tempore exivit Stolum a Sicilia multitudo copiosa navium Saracenorum, quod Stolum vocatur „miria armeni“ graece, id est latine, decem millia vella. Omnes civitates maritimas destruxerunt; Latini autem fugientes montana petebant, quo Sclavi habitabant, revertentes in suas civitates. Sed Sclavi comprehendentes illos pro servis tenuerunt. Post haec plurimi Latinos dimiserunt tali pacto, ut omni tempore tributa eis redderent et servitia exercerent. Sicque caeperunt reaedificare civitates maritimas a Saracenis destructas. Per idem tempus romani parentes Belli, qui et Bellimirus, quod non possent sustinere magnatum romanorum insidias atque inimicitias, eo quod nolent se humiliare, ac pacem cum inimicis facere, exeuntes omnes de civitate una cum Bello et filiis ac filiabus, milites numero quingenti, acceptis parvulis et mulieribus, venerunt Apuliam. Inde intrantes naves transfretaverunt in partes Dalmatiae. Venerunt ad portum, qui Gravosa dicitur, et Umbla. Miserunt enim Sclavi Bello, qui et Paulimirus, nuncios, ut veniret accipere regnum patrum suorum. Et hac de causa secuti sunt illum parentes eius. Igitur descendentes de navibus, construxerunt castellum et habitaverunt ibi. Audientes homines Epidauriae Civitatis, qui per silvas et montana manebant, quod Bellus cum Romanis venissent, et castellum fecissent, congregantes se venerunt, et una cum ipsis aedificaverunt civitatem supra mare in ripis marinis, quas Epidaurii lingua sua Laus dicunt. Unde ea civitas Lausium vocata est, quae postea r p r o l posita Ra-

Digitized by Google

gusium appellata est. Sclavi vero Dubrovnich appellaverunt, id est, Sylvester, sive Sylvestris, quoniam, quando eam aedificaverunt, de sylva venerunt. Inter haec audientes bani et iupani terrae advenisse Bellum, nepotem Radaslavi regis, laetati sunt, et maxime populus terrae Sclavorum caeperunt undique ad eum confluere, inprimis habitatores regionis Tribuniae venientes cum magno honore duxerunt illum in Tribuniam.

U Palmotićevu Pavlimiru prolog (grad Epidavro) publici pripovijeda: Po što Goti, a za ńima Saracini razoriše Epidaur, građani, potomci rimske krvi, živu u pastirskim haļinama, jedni posred Graca i Spilana, drugi po dubravama. Danas će „vrh ovijeh oštrijeh hridi, ke mjesto ovo Lavim zove, iz praha Epidavra grada niknuti Dubrovnik, slavan nad ostale slovinske gradove". Podignuće ga kraļ Pavlimir, koji se iz Rima, vodeći sobom cvijet rimske mladosti, vraća „put slovinske kraļevine, gdje djed ńegov jur stolova". „Prokleti kraļ Strmogor", bješe noćas „u studenu Vjetrńicu, koja uzdrži vjetre prike" poslao nemilosne vilenike Tmora i Sniježnicu, da bi potopili Pavlimirovo brodovļe „nu što višńa moć odredi, na svrhu ima svoju doći, zaman pako tamni i blijedi opire se višńom moći". Pavlimir je, izgubivši u buri devet brodova, s desetim srećno se spasao: „nebu ugodne svete moći, koje u drijevu nosi svomu, činiše mu vrha doći hudom moru i plahomu". Upravo danas slave raspršani Epidavrani spomen, što ih je nekoč sveti Ilar spasao od strašnoga zmaja Voasa, koji „pun otrovi, pun čemera, ńive, dubja, stada, ļudi, splesa, obori, pokla, izdera". Ali eto gdje dolazi Tmor i Sniježnica!

U prvom čińeńu skupilo se „kon jezera pod orahom" oko kraļa Strmogora vileničko vijeće: Tmor, Sniježnica („kojijeh uspe svijetla slava na visoke dvije gore, ke su blizu oštrijeh Lava"), Čemernica, Kovač, Vitoš, Zelengora, Toplica, Kunovica („koju slijede izabrane s vilenicim vilenice, ke planinu staru brane"). Strmogor, razloživši sakupļenima, koja im pogibija prijeti, ako Pavlimir uspije, te na stijenama Lava podigne grad, u kom će se nastaniti puk Epidavra, koji oboriše „mrazni Goti i gusari od Libije", i gdje će kršćanska vjera sveđer u slobodi cvasti, pita Tmora i Sniježnicu, koliko su opravili, kada su iz Vjetrńice pustili na Pavlimirovo brodovļe buru. Ovi referuju, kako se, žali bože, brod Pavlimirov iz grozne bure spasao u Gruž, gdje danas narod slavi spomen Ilarov. Kraļ i ostali zbor vilenički ne plaše se prvoga neuspjeha „od udarca vijek prvoga u dubravi dub ne pada". Ta

Digitized by Google

oni su digli „vrle Gote i Slovine, da zbiju sve Rimjane i Latine u primorsku Dalmaciju“ pa se nadaju, da će i maloj druzbi Pavlimirovoj „vrha doći“. Tmor će nabuniti Epidavrane, a Snježnica građane od Trebińa („koje sebi ime nosi slično dilu, er u svomu hrani krilu, što je bojnom bjeńu trijebi“) i ńihove susjede Vlahe, prosuvši među ńih vijest, da Pavlimir dolazi, da im slobodu pogazi. Ali eto Pavlimira s družbom na pozornicu.

Pavlimir hrabri i sokoli svoju družbu, neka poslije noćašńe nesreće ne klonu duhom, a po što mu se drugovi javiše spremni, da će ga slijediti, kud goď ih povede, te se raziďoše po vrhovima górâ, da s ńih gledaju, ne bi li ugledali još koji spaseni brod, strah ga je, ako se svi potopiše, kako će ga sama s tako malom moći primiti Slovini: „za mogućstvom vas svijet ide, a svak bježi od nesreće!“ U takom žalosnom monologu smete Pavlimira dolazak Dubravka.

Dubravko je drug pustińaka Srďa, koji u samotnoj spili žive o vodi i travi. U toj su spili izdjelane slike, koje slikuju čitavu budućnost ovoga mjesta, i Srď će ih narodu rastumačiti. Glasovit je pustińak još i sa svoje nećakińe Margarite, koje „krv izlazi od onoga slavna bana, ki Brgata jur porazi, kletu gusu, sred sjevera ledenoga ka se rodi“. Srď je poslao Margaritu, da skupi sve djevojke i dovede ih u crkvu, gdje će se slaviti spomen, što je Ilar pogubio zmaja Voasa. I Dubravko će s pastirima doći u crkvu, a prije nego je tomu doba, slave svetoga Ilara tu na mjestu. Dubravko pripovijeda, kako je Ilar ni čim nego molitvom strašnu neman iz mora doveo na kopno i tu je na „drvenoj zgradi“ spalio. Od toga doba „pomrča stara slava Dolerije, Hoje i Lera, i krstjanska poče vjera sred ovezijeh sjat ďržava“. Skup pastira prekida ńegovo pripovijedańe, moleći sveca, da bi na ńih iz nebesa pogledao. Napokon ďođe i Margarita sa skupom vila te slaveći i one sveca, svi skupa udare u tanac, i tijem se čińeńe prvo svršava.

Pavlimir je cijelu predńu idilsku scenu iza kulisa slušao i gledao. U početku drugoga čińeńa stoji na pozornici, i ispovijeda publici, da mu se narod ovdje toliko mili, te bi rad tu podići grad, a još mu se srce kida neizvijesnošću: rad bi ljubio Margaritu, koja se u gizdavom lijepom zboru Slovinčica ńegovu pozoru objavi kao Danica među zvijezdama; ali ovo tužno doba, gdje mu je žaleti izgubljene drugove i gdje ga slovinska gospoda zovu na kraljevstvo, nije prikladno da se odaje ljubavi. Napokon se ipak odluči, da će nastojati da djevojku „po zakonijeh prave vjere osvoji za dragu vjerenicu“. U toj ga odluci podkrijepi ńegova družina, od koje

Digitized by Google

jedan dijel (šestorica ostaše na straži, da paze hoće li se koji brod pokazati) dolazi k ńemu, i pripovijeda mu, kako su ovdje blagi i plemeniti ljudi, vjerni kršćani, krasne djevojke, a najlepša među ńima je Margarita, koju prose svi knezovi, bani, hercezi, župani slovinski, ali ona se za nijednoga od ńih vjeriti ne će. Oni bi najvoljeli, da bi se Pavlimir vjerio s Margaritom, a oni s ostalim djevojkama. Ali eto Srđa s pastirima i vilama, pred kojima se Pavlimir i družba ńegova uklone za kulise.

Epidavrani svršiše u crkvi spomen svetoga Ilara, i sada ih Srđ poziva, da svi pođu u ńegovu spilu, da u ńoj svetkovinu dovrše. Pavlimir s družbom izađe k ńima i javi im se, ko je.

Srđ se vrlo raduje dolasku Pavlimirovu. On mu pozna i djeda Radoslava, koji je, kada Srđ još bješe dijete, upravo na svetkovinu Ilarovu jednoć ovo mjesto pohodio. Svi skupa idu u Ilarovu spilu, gdje sada Srđ stanuje; samo Margarita ostaje sa svojom drúgom Dubravkom na pozornici. Kao što je prije Pavlimir na prvi pogled zaljubio Margaritu, tako je i ona (to sada ispovijeda Dubravci) Pavlimira. Međutim je Pavlimir Srđa u spili pitao za rod Margaritin, i po što je čuo, da krv ńena „izhodi od hrabrenijeh svijetlijeh bana“, odmah je zaželio, da mu ona bude zaručnicom; tako javlja djevojkama pastijer, kojega su iz spile poslali po Margaritu.

Ali do toga su Tmor i Sniježnica izvršili, što u prvom čineću bjehu obrekli. Najprije Sniježnica pripovijeda Tmoru, kako je srećno nabunila Trebińane i Vlahe, onda Tmor Sniježnici, kako je unatoč budnosti Srđeve osvjedočio Epidavrane, da im Pavlimir radi o slobodi, da će Margarita kao vjerenica ńegova za prćiju dobiti ńihovu slobodu. Ovoliki uspjesi još im nijesu dosta. Sniježnica će si iz pakla dobaviti glavńu smrtnoga sna, da ńome uspava Pavlimira i tako ga ubije, a Tmor će se preobraziti u sliku Pavlimirova druga Krstimira, i prevariće Pavlimira, da mu se je cijelo društvo u moru potopilo.

Dok Sniježnica na pozornici dobavlja iz pakla glavńu smrtnoga sna[1], do toga se Tmor preobrazio u Krstimira, i evo ga gdje Pavlimiru pripovijeda, kako se cijela družba u moru potopila, sam on se na jednoj dasci jedva živ izbavio. Pavlimir i preostali dijel ńegove družbe nariču poginule drugove[2] i spremaju se, da ńihov

[1] Ńezin govor u stihovima 1645—1664 gotovo je isti kao Vilozmajev u Bisernici 1614—1625, a početak obaju opomiće nas u Gundulićevu Osmanu stihova II. 136—148.

[2] Plač taj u stih. 1790—1839 mnogo je nalik na scenu u Danici stih. 2427—2516.

Digitized by Google

spomen dostojno proslave. Ali u to doleti jedan od one šestorice, koji su na gori stražili, ne bi li odkuda došao morem koji brod, i zove kralja, neka brže bježi, jer se sav narod na ńih nabunio; pet su drugova pohvatali i povezali, i sada se spremaju da udare na Pavlimirov brod. Pavlimir iz prva ne sluša poziv toga vijesnika, da bi bježao na brod; on srčan hoće da se s nabuńenicima pobije, ali mudri i obzirni svjetnik, najprije ga opomińe, da je ludo „s brojem malim veliku se mnoštvu oprijeti", a onda ga osvjedoči, da mu je dužnost poći na brod, da u ńem čuva svete moći „Polonije, Domitile, Pankratija, Srđa i Baka, i hrabrene Petronile, nada sve ino križ prisveti, na kom božiji sin izbrani za grijeh ljudski hotje umrijeti". Krstimir se raduje uspjehu svoga djela, i sprema se, da će dalje Pavlimirovu družbu nabuniti, neka ga ostavi, po što se uza ń nema nadati nego zlu i nevolji.

Kao što Gundulićeva Arijadna, po što je bješe ostavio Tesej; Palmotićeva Dejidamija, po što se od ńe dijelio Akil; Danica, po što je čula, da joj se Matijaš utopio itd. tako ovdje Margarita, po što joj vjerenik Pavlimir bješe na brodu otišao, plače svoju jadnu sudbinu 2010—2125. Bijednu djevojku ne mogu ńene druge utješiti; ona od ńih odleti očitom namjerom, da se baci u more.

Skup pastira Epidavrana završuje drugo čińeńe. Oni drže da je način, kako se kod ńih vlada, gdje nema vlasti ni oligarhija, ni ohlokratija, nego gdje „plemenitijeh izbor ljudi vlada na izmjenu" najboji, za to nikako ne će, da spadnu pod Pavlimira kao samosilnika. Pet su mu drugova pohvatali i na smrt odsudili, pa tako će i s cijelom ostalom ńegovom družbom učiniti.

U trećem čińeńu buna je stišana. Epidavrani ispričavaju se Srđu, te su bili tako ludi i dali se od Tmora i Sniježnice smesti, da dignu bunu protiv Pavlimira, koji je od boga određen, da ovu dubravu „učini svijetlu". Pustili su onu petoricu na slobodu, i drago im je, što je Srđ izmeđ ńih šest pastira poslao, da u Pavlimira ištu oprošteńe. A i Trebińani pošli su mu se pokloniti. I Margarita otišla ga je moliti, da bi se vratio, pa će s ńome (tako Srđ pastirima govori) odmah i doći, i podignuće se ńime Dubrovnik (2325—2345). Sve to je djelo svetoga Ilara, koji se Srđu u snu ukazao i odkrio mu odkle se buna rodila. Još je svetac obrekao, da će se danas odkriti znamen onih slika, što su u kamen spile udjelane. Sada najprije polaze u crkvu, da se bogu zahvale, a kada dođe Pavlimir, počeće tumačeńe onih slika.

Digitized by Google

Sniježnica sramna pripovijeda publici, kako je srećno Pavlimira uspavala, ali ńegova ļepota toliko ju je osvojila, da ga je s mjesta zaļubila. Pa ni lica ńegova nije joj bilo dano nagledati se, jerbo su u taj čas došli Margarita i pastiri Pavlimira moliti, da bi im se vratio, i ona je morala uzmaći. K ńoj tako jadnoj dolazi Tmor, i on još jadniji. Svete moći, što se hrane u Pavlimirovu brodu, zapriječile su ńegov naum, da bi nabunio ńegovu družbu. Otuda otišao je na grobove vilenika Mrkana i Bobare. Tu „poče metati hamalije od dohodnijeh zgoda i česti", ali je tu u zao čas po se doznao, kako se sav ńihov dosadašńi rad izjalovio, i da bi malo muku svoju stišao, donio mu je jedan paklenik pehar kobne vode s ļute rijeke, u ńoj će sa Sniježnicom razabrati sudbinu Dubrovnika. Sada jadni vilenici gledaju, kako divno Dubrovnik raste i cvjeta. Srećno je odbio i Soldana iz Afrike, i Bodina, i Vojsava, i hercega Stjepana, i sultana Mehmeda! Tmor ļutit prolije kobnu vodu i odlazi. Sniježnica ostaje; ona će Margaritu zaspavati, onda će se preobraziti u ńenu sliku i poći k Pavlimiru, da bi je tako obļubio.

Pavlimir i Margarita srećni su i radosni, što se opet združiše, i tako srećni idu k Srđu.

Skup Epidavrana veseo pripovijeda sjajnu istoriju, koju će Dubrovnik po kazivańu Srđevu doživjeti, i polaze da vide ukopnu slavu, što ju je Pavlimir spremio drugovima onih pet potopļenih brodova.

Pavlimiru (koji je toga radi izašao na scenu) dolazi glasnik javiti, da mu se družba dovezla u Gruž, pa eto odmah doista Krstimira, koji pripovijeda, kako se srećno spasoše. I s Krstimirom spaseni drugovi radosno primaju Pavlimirovu ponudu, da se svak vjeri s jednom Epidavrankom. Svi polaze, da vide, kako će se Dubrovnik podići.

Prije nego ova slava započe, Dubravka i ńene druge vesele se, što je Srđ smeo naum Sniježničin, da bi u slici Margaritinoj došla k Pavlimiru (u slijedećoj sceni vilenica sramotno bježi u planine), i raduju se, te će se vjeriti s Pavlimirovom družinom „za sve da se latinskijeme rodom diči ńih visina, i naše je svijetlo pleme glasovitijeh od Latina".

Sada Srđ pred svima kazuje, kakav će biti Dubrovnik, koliko će u ńemu biti crkava, manastira, i drugih javnih zgrada (3366—3393). Usred toga slavļa eto poklisara iz slovinskih zemaļa gdje nose Pavlimiru kraļevske znakove, i mole ga, da im dođe za kraļa. Pavlimir prima ponudu, a novo podignuti grad Dubrovnik dariva svojoj družbi i Epidavranima.

Digitized by Google

Iz ovako razložena sadržaja drámâ Danice, Captislave, Bisernice i Pavlimira svak će lako razabrati, da smo ih nazvali patriotičnim dramama s toga, što se pjesnik u svakoj mnogo brine, da proslavi svoj mili, dični Dubrovnik. Najmaće je tome imao prilike u Bisernici, a najviše u Pavlimiru. Ja mislim da je već i prema tome pjesnik Pavlimirom najviše ugodio publici dubrovačkoj, a u ovom je osim toga, i ako je i tu pjesnik vrhnaravnim prikazama onih vilenika dramu spleo s dodacima sa svijem epskima, opet je u ńoj spletaj i razmršaj podpune dramske radńe obavļen naravnije i logičnije, nego i u kojoj drugoj. I Gradić osobitom hvalom između svih drama pjesnikovih najviše istavļa Pavlimira. Ja mislim Pavlimir bi, nešto malo priudešen, i danas na pozornici vrlo dobro uspio, a to bi za pjesnika bila najzboritija slava.

Eto tako razabrasmo što prošlost javļa, i rekosmo što mi sudimo 1) o Palmotićevoj latinskoj pojeziji, 2) o ńegovim mańim pjesmama, od kojih nam se tek neke religiozne sačuvaše, 3) o ńegovoj pojeziji satirskoj, 4) o dramama. Ostaje, da još razaberemo

5. *Palmotićevu Kristijadu.*

Da doznamo, kakova je Palmotićeva Kristijada, koliko ona u istoriji naše knńiževnosti vrijedi, najprije nam treba reći, kakav bijaše pjesnik Vida, i kakova je ńegova latinska Kristijada, jer svi Palmotićevi biografi sloški uče, da je ńegov epos postao u povodu onoga latinskoga.

Marko, Jerolim Vida rodio se godine 1470 u Kremoni. Rana mladost pjesnikova padaše u najsjajnije doba humanističkoga nastojańa, kada se ono dvorovi svetih otácâ papa u Rimu, Sforce i Viskonta u Milanu, Gonzage u Mantovi, Esteja u Ferari, Mediča u Fiorenci itd. takmiše u mecenatstvu, pomažući glasovite grčke i latinske pjesnike, retore, juriste, filosofe, sabirući spomenike grčke literature i umjetnosti. Mladi je pjesnik što naporedo s ovim životom renesanse rastao, ili je u mladosti crpao neposredne posļetke toga nastojańa. Izučivši po raznim gradovima nauke: retoriku, pojetiku, filosofiju i teologiju izvrsnim uspjehom, dođe još sa svijem mlad u Rim, gdje postane kanonik u zboru svetoga Ivana Lateranskoga. U to vrijeme bijaše papom Lav X., to je Ivan Mediči, sin Lorenca magnifika. Nigda znanost i umjetnost nije imala gorļivijega zaštitnika papu. Osim mnogih drugih dokaza ńegove darežļivosti i staraňa oko izučańa staroga grčkoga svijeta, bijaše i osobita akademija, povjerena Jovanu Laskarisu, koja je sabirala te štampala plodove stare grčke knńiževnosti. Taj Laskaris preporučio

Digitized by Google

je uluđenom i učenomu papi Vidinu komičnu epsku pjesnu Scacchia, u kojoj se igra šah šale radi prikazuje tonom ozbiljnim kao da je igra bojna. Kada je to papa proučio, vrlo mu se talenat te lakoća Vidina pjesničkoga sloga sviđala, i rekao je, da je eto u Vidi našao davno izčekivana pjesnika, koji je stvoren, da izućim i elegantnim stilom spjeva život spasiteljev, oko čega se do sada već nekoliki pjesnici, nu slabim uspjehom trudiše. Da pjesnika u tom teškom poslu ništa ne bi smetalo, sveti mu otac darova priorat tuskulanski. Smrću Lava X. (1521) izgubi pjesnik protektora, koji ga sveudilj badraše, neka djelo svrši. Nijemac Hadrijan VI., prije toga kraljev namjesnik u Španiji, vikao nesmiljenoj strogosti španske inkvisicije, kojoj bijaše načelnikom, nije od brige oko radikalnih reformi sveštenstva, imao ni vremena ni volje, da se zauzima za umjetnost i pojeziju. Sreća po Vidu te Rimljani, nezadovoljni s mrkim strancem, dvije godine poslije ńegova papovańa mogoše liječniku ńegovu na kuću staviti nadpis: liberatori patriae populus romanus salutem dicit, to jest Hadrijan IV. umrije već 1623. Poslije ńega naslijedi svetu stolicu Julije Mediči, kao papa Klimenat VII. Bijaše to vjeran odvjetak svoga po napredak znanosti i umjetnosti svjetske toli sjajno zaslužena roda. Vida dobije i opet papinski poziv, neka Kristijadu svrši. Papi, kada je gotov epos pročitao, toliko se svidio, da je pjesnika za uzdarje uživańa, što ga imaše čitajući, odredio za biskupa liguraskoga u Albi, pa je to malo poslije doista i postao pod Pavlom III. Pjesnik umrije u Albi g. 1566.

Još godine 1531 biše u Rimu štampana djela Vidina: de arte poetica lib. 3, de bombyce lib. 2, de ludo scacchorum, hymni, bucolica. Ova zbirka bi poslije često preštampavana, a rano je u ńu pridošla još i Kristijada. Pjesna o šahu i Kristijada prevođene su na italijanski jezik. Mnogi učeni ljudi i pjesnici hvališe Vidu kao prvoga latinskoga pjesnika, koji je ako ne prestigao, ali je stigao slavu Verigilijevu. Neki pisahu i komentare ka Kristijadi. Veliki engleski pjesnik Aleksander Pope vrlo se rad zanimaše Vidinom pojezijom, i u mladosti svojoj toliko mu se milila, da slaveći vijek Lava X. Vidu poređivaše s Vergilijem. Za to i je Rikardo Russel Londinsko izdańe Vidinih djela g. 1732 posvetio Popu. Kažu da je papa Lav X., proučivši prva pjevańa Kristijade budući i sam pojeta uskliknuo u tili čas smišljen distih:

cedite romani scriptores, cedite graii,
nescio quid maius nascitur Aeneide.

Digitized by Google

Nije doista mala stvar, što se pjesnik u ono doba najlepšega cvjetańa humanisma među tolikim slavnim latinskim pojetama vinuo do tako velike slave pjesničke; to je već znak sa svijem izredna talenta.

Kakom je pozornosti pjesnik i kako dugo izrađivao Kristijadu, svjedoči već i ńegova biografija, koliko je natrag priopćismo. A ne znam doista je li za volu Kristijade, ali toliko je pouzdano, da je pjesnik, prije nego je svršio Kristijadu, o pravilima i zakonima kako treba epos graditi toliko razmišlao, da je sastavio cijelu pojetiku. To su Vidini „poeticorum ad Franciscum Francisci regis Franciae filium, Delphinum libri tres". Po ovomu naslovu tražio bi ko u toj knizi Vidinu teoriju pjesništva, i ta bi nas tijem većma zanimala, što se može uzeti kao vjerovatno, da su naši stari Dubrovčani i ovu knigu Vidinu poznavali. Nu Vidini libri poëticorum nijesu ono što Aristotelove dvije knige περὶ ποιητικῆς, nego kao što Horacijeva epistola ad Pisones podaje u heksametrima praecepta pjesničke umjetnosti, tako je i Vida rad da u toj knizi čini. Nu velika je razlika među finim, bistro smišlenim, tačno određenim bilješkama Horacijevim, od kojih mnoge sadržaju vječita pravila za dobra pjesnika, i među bilješkama Vidinim, ako je koja nova. Vida radi samo o epskoj pojeziji. Ńemu je Vergilije uzor svijeh pjesnika, i ńegova praecepta o pojeziji u opće i osobito epskoj nijesu nego kursorne bilješke, koje si čitatel pravio učeći Vergilijev epos. Ima li gdje poređeńa s Homerom, po mišleńu Vidinu, Vergilije svak puta je boli.

Vidina knižica ne podaje nam ni teorije samoga eposa. Najglavnijih pitańa pjesnik nije se ni taknuo.

Bistroumni Starigit kaže, prva je stvar kod pjesne ńezin mitos, to će reći: povjest, pa za to o ńoj govori prvoj i govori najviše. Vida o povjesti, kakovu epski pjesnik treba da odabere, nema ništa određeno.

Je li Vida pjevajući Kristijadu bio zadovoljan s izborom toga prijedmeta, i je li ga pjevao onim zanosom, kao što rade pjesnici, koji su srećno našli povjest, kakova im se sa svake strane vidi zgodna poslu što ga vrše, ili se Vida može biti tek pokoravao volji papinoj, toga ne znamo, a ocjeńujući pjesnikovo djelo vrlo bi nam dobro došlo, kada bismo i to znali.

Lako je na prvi pogled velikih eposa razabrati, da pjesnici budi iz narodne tradicije budi iz istorije biraju za epose velike svjetske događaje. Lica, koja su kod tih događaja najviše zabavlena, ka-

Digitized by Google

raktera su junačkoga, a zgode su takove, da svoje junaštvo mogu pokazati. Od drame se epos razlikuje ponajglavnije tijem, što dramatski pjesnik radńu prikazuje, a epski je pripovijeda. Dramatski pjesnik treba da vazda drži pred očima kazalište; ko tako ne radi, ne će u poslu svome uspjeti. Ovom razlikom uvjetovan je različit obseg drame i eposa. Dramatski pjesnik može tek ono zaokupiti što se na daskama da zgodno prikazati, a toga ima kud i kamo mańe nego što se da pripovijedati; dramatski pjesnik zaokružuje radńu, da ne bude veća i punija nego što je slušalac za tri ili četiri časa može lako pregledati i razumjeti, a od eposa koliko ne pročitaš danas, nastavićeš sjutra. Za to su eposi puni najrazličnijih episoda, koje doista treba da budu u jedinstvenoj svezi s glavnom radńom, nijedna ne smije biti takova, da je u čitańu možeš izostaviti, a glavna radńa ostaje uza sve to razumļiva, nu svaka ili mnoge od ńih tako su pune i znamenite, da mogu poslužiti za radńu cijele drame. Motivacija prijelaza iz jedne dramatske episode k drugoj je psihološka, jedna iz druge slijedi logičnom nuždom; u eposu vlada slučaj: pjesnik gdje mu se svidi prekine pripovijest, uplete episodu, malo čas pa i ovu prekine vraćajući se k pripovijesti, opet onu nadoveže itd. U eposu puklo je najšire poļe bujnosti pjesničke fantasije, i koliko koji čuvajući vazda jedinstvenost sveukupne radńe, umije više istorijom ili tradicijom stvoreni događaj iskititi svojim dodacima, toliko će nas boļe zabaviti. Ńemu se pri tome ne treba zaustavļati u svijetu zemaļskom, nego mu je slobodno polijetati u svijet duhova. Bogovi nebeski, morski, pakleni, vrači, vještice, i šta još toga svijeta ima, ne samo da nijesu isključeni iz radńe epske, nego su upravo ńeni glavni pokretači.

Ovo je karakteristika epske radńe kakva je u Ilijadi, Odiseji, Enejidi, Mahabarati, Ramajani, Nibelungima, Šahname, Kalevali, Bijesnom Orlandu, Oslobođenom Jerusalimu, Lusijadima, a i naš Gundulić nema sumńe te je plan za Osmana udesio prema tijem karakteriskama.

Nema svaki pjesnik jednako slobodne ruke u smišļańu dodataka. Ćim je povjest istorijska mlađa, tim se više mora držati istorije, a kako je pjesniku prva, da pjeva šta je vjerovatno, to će se u ovakim prijedmetima tek najvećom opreznošću moći služiti onom tako zvanom „Göttermaschinerie“, koja epsku radńu pokreće, ali samo onu pokreće zgodno, koja je iz takova doba, u kojem su ļudi vjerovali u take priče, te se upliv takove vjere pokazivao u svem ńihovom životu. Volter je u Henrijadi mjesto mitologijskih

Digitized by Google

bića uzeo alegorijske personifikacije: mrzosti, nenavisti itd. U Getovu Hermann u. Dorothea motivacija je radńe psihološka, ali to je epos idilski.

Vrlo tešku zadaću imaju pjesnici, koji prijedmetom eposa izaberu takove događaje iz vjerske tradicije, koji su svakomu vjerniku u najtańe poznati. U pjesmi vaļa samo ono što je vjerovatno, ali ļudi ne vjeruju ono što tačno znaju, ili vjeruju, da nije bilo kako pjesnik kaže. Prema ovoj prvoj zasadi pjesničke umjetnosti pjesniku su kod onakih vjerskih prijedmeta ruke gotovo sa svijem vezane, da bi ih iskitio dodacima svoje fantasije. Ne samo sadržaj takovih događaja, nego i lica, koja su pri tome zabavļena, tako su tačno određeni, da pjesnik, mijeńajući išta, dira u najosjetnija čuvstva ļudskoga srca, koje se zgraža, ako mu se ruši, što je vikio držati nepomičnom, pače svetom istinom. Epski će dakle pjesnik kod ovakih prijedmeta broditi među dva zla: ako ih obradi istorijski objektivno, ne mijeńajući u stvari ništa, ne će nas zabaviti novošću; ako ih iskiti kao druge priče ili istorijske prijedmete, čusmo što mu se lako može dogoditi.

Tri su velika genija prijedmete vjerske obradili u velikih kompositicijah: Dante, Milton, Klopstok.

Dantova velepjesan nije epos; to je sam pjesnik znao, pa joj je, ne znajući pravo u koju vrstu da je metne, radi laka načina pripovijedańa nazvao comedia, kojemu je s ļepote pjesni zamakńeni svijet dodao pridjevak: divina.

Volteru se Šekspir činio buńište, na kojem ima i po koja vrijedna odlomčina, Lesingu se i pogrješke Šekspirove čińahu majstorska vještina. Nema u svijetu ništa nesigurnijega od estetskoga suda. Ja svoga ne ću nikome narivavati, ali mene se od svih velikih umjetničkih epskih kompositicija, što ih znam, slabo dojima Miltonov The lost paradise. Jer i ako nemam snage, da izrečem kako me uznosi orijaška sila ne umoļena republikanskoga puritanca protestanta, i gdje prikazuje idilsko uživańe naših prvih roditeļa u raju te po što zgriješiše ńihovo užasno kajańe, i gdje je tu istoriju biblijsku iskitio dodavši onaj velik svijet duhova božijih odpadnika, koje je prema bogu plastičkom živošću crtańa istavio kao jezovito ustrajne i strašne oponente; ipak mi divotom te veličine osvojenu dušu nigda nije smirilo podpuno zadovoļstvo, nego me svak puta uspjeh đavoske oposicije protiv sve moguće sile božijih odredaba, budući nerazumļiv, ostavio nezadovoļena. Resonirańe Miltonovih duhova odpadnika takom je retorskom vještinom istavļeno, da ti

Digitized by Google

se časomice ńihova oposicija prikazuje kao pravedna, i malo te ne žališ poraz ńihova nastojańa protiv, kako oni kažu, tiranske samovļe božije, koji ne da, da mu iko bude ravan.

Najteža je za pjesnike vjerskih prijedmeta, ako odaberu eposom pjevati život i smrt spasiteļevu. Taj događaj je doista izmeđ znamenitih najznamenitiji: on zanima cjelokupni kršćanski svijet. Ali upravo s toga i je taj prijedmet najteže u eposu obrađivati; u ńem je svaki momenat tako dobro svijetu poznat, da za pjesnika nastaje pretežak posao, kako će iznaći dodataka, koji ni malo ne će zbuńivati vjeru čitateļa. Pa ipak su se upravo ńega u pobožno doba sredńega vijeka pjesnici rad mašali.

Početkom devetoga vijeka narodni su pjevači saksonskih Germana život i smrt spasiteļevu pjevali kao što su grčki rapsodi trojanski rat ili naši pjevači rat s Turčinom; i po zapovijedi Ļudevita pobožnoga neki je monah oko 830 godine od takovih narodnih pjesama sastavio cjelinu. Tako po mnijeńu nekih literarnih istorika postade saksonska Evangelien-harmonie, koju je u naše doba Schmeller pod imenom Heliand štampom u svijet iznio. To je germanski narodni epos, u kojem se život i smrt spasiteļeva kao sina božjega ali kao čovjeka pripovijeda kronologijskim redom, i to što se stvari tiče sa svijem istorijski objektivno po kazivańu jevànđêļâ. Narodni pjevač nije ništa dodao svoga nego formu, a to je mila epska obširnost i naivnost stila, koji govori bez ikakova umjetna aparata, riječima kakove se iz svetošću stvari podražena srca izļevaju kao same od sebe. Ako Vilmar (Geschichte d. deutschen, National Literatur 1875 str. 29) za Helianda kaže, da je „bei-Weitem das Trefflichste, Vollendetste und Erhabenste, was die christliche Poesie aller Völker und aller Zeiten hervorgebracht, ja, abgesehen von dem christlichen Inhalt, eins der herlichsten Gedichte überhaupt von allen welche der dichtende Menschengeist geschaffen hat, und welches sich in einzelnen Teilen, Schilderungen und Zügen vollkommen mit den homerischen Gesängen messen kann. Es ist das einzige wirkliche christliche Epos“ tu ćemo velik dio takove hvale morati odbiti na račun ńegova patriotisma. Ta hvala ńegova pobija se onim što opet na str. 413 kaže, da je objektivno istorijsko prikazivańe života, râda i smrti istorijskoga Isusa, kakovo je u Heliandu „in der modernen Welt unmöglich.“ Ako je time mislio reći, da danas Isus istorijski prikazivan ne bi više zadovoļio, srušio je onu veliku hvalu, jer pjesnička djela monumentalne znumenitosti zadovoļavaju svijem vijekovima. Čisti epski

Digitized by Google

oblik Helianda doista da je u modernom svijetu nedostižan: takav epski oblik vezan je o doba, kada narod epski žive, i svako umjetno podražańe tomu stilu, na prvi se pogled odaje kao imitacija, koja ma da je koliko vjerna originalu, opet nije original. Kako je jadno umjetničko iscifran stil pojeta kńiževnika napram svježoj naravi narodnoga pjevača, to se najboļe razabire, kada se Krist Otfrida Weisenburgskoga, i opet stara germanska evanđeoska harmonija, 30 godina poslije Helianda spjevana, poredi s tim Heliandom.

Klopstok u Mesijadi pjeva život, râd i smrt Isusa boga. Danas je jedan glas, da je veliki pjesnik, nezgodan prijedmet odabrao. Radńa spasiteļevih, koliko ih znamo iz tradicije, premalo ih je, da bi ispunile veliku epsku komposiciju, punu raznolikih, svaki čas drugačijih episoda. Pjesnik je prinuđen, da invenciji otvori širom vrata, a tu se kod ovako uzvišenih, umu ļudskomu ne dokučivih misterija vrlo lako osklizne, te reče nešto, kojim se čuvstvo čistoga srca ļuto sablažńava. Klopstok je, da bi što jače istavio Isusa boga, smislio je takove situacije i govore, koji koliko su divni, ama vrijeđaju, jer se iz ńih sa svim vidno promaļa diteisam.

Sada daj da čujemo kako se ponio Hieronymus Vida.[1]

I. Vida je rad pjevati odluku (consilia) boga oca, i pokazati uzroke ne smiļenoj smrti dvaput rođenoga vladara, koji je sa strane višńega roditeļa sišao u utrobu netaknute djevice, i primio narav čovječju, da smrću svojom izbavi ļudstvo tmînâ, a blažene duše da dovede u nebo (1—15).

Isus, videći da mu je već umrijeti, iđaše vraćajući se iz Fenicije, u Jerusalim. Odabravši izmeđ množine sļedbenika dvanaest učenika, govori im, da mu vaļa poći u Jerusalim, gdje će mnogo stradati, ubiće ga, i treći dan će ustati od mrtvih. Petar ga odvraća od puta, ali Isus ļutit prekori Petra i hrabri učenike, neka idući za ńim podnose nevoļe, jer će za ńih steći vječitu slavu. (Matej. XVI. 21 do kraja; Vida 15—90).

Na to pođe s učenicima u goru i dođe u Jeriho k Zakeju, koji bijaše lihvar, ali poznavši se s Isusom podijeli nepravo stečeno imańe među siromahe. (Luka XIX).

Tu ga zateče glas, da je u Vitaniji Lazar na umoru, i zove učenike da ga pođu od smrti izbaviti. (Luka XIX, Ivan XI. 1—17; Vida 90—120).

---

[1] Jakova Bunića „De vita et gestis Christi eiusque misteriis et documentis opus egregium in XVI libros divisum. Romae 1526“ nijesam nigdje mogao dobiti.

Digitized by Google

Dok on iđaše u Vitaniju, do toga kraj pakleni sazva paklenike, i šalje ih, neka sveštenike i glavare židovske, i onako na Isusa kivne, još većom mržńom nadahnu, a i između učenika Isusovih, neka gledaju, da kojega zavedu. (120—235).

U Vitaniji Isus Lazara probudi od mrtvih. (Ivan XI. 19—44; Vida 245—300).

Za tijem se navrati u kuću Simonovu, kojega je nekoč od gube iscijelio. Tu dođe Marija, negda bludnica, da zamami Isusa, ali ugledavši ńegovu svetost, pokaja se, sedam plamena t. j. sedam zlih duhova iz ńe izađe, pade pred Isusa na koljena, opere mu noge suzama, otare kosama, i namaže mirom. (Matej XXVI. 6—12, Luka VII. 36 do kraja, VIII. 1—2, Marko XIV. 3—8; Vida 300—367).

Iz mjêstâ naokolo skupiše se slijepi, gluhi, nijemi, bjesomučni, i svijeh izliječi. (Matej. IV. 23—24). Digavši se na put iđaše u Jerusalim; oko ńega naroda na hiljade. On jaše na osliću priprosto odjeven. U gradu ga dočekaše velikom slavom. Prvaci naroda čudiše se smućeni, odkuda za ńim toliko sljedbenika, i za što ga narod tako pozdravlja. (Matej. XXI. 1—11; Vida 367—435). Ušavši u grad spazi na raskršću silu svijeta. Tu je bańa, oko koje stoje bolesnici. Anđeo s neba silazi i zamuti vodu. Ko u taj čas skoči u vodu ozdravi. Među ńima ležaše neki što već 38 godina trpi od kostoboljc. Sam ne može u onaj čas brže u vodu, a nema nikoga, da ga unese. Isus mu reče: diži se; i bolesnik se digne i zdrav ponese svoj odar. (Ivan V. 2—9; Vida 435—510).

U crkvi i pred crkvom prodavahu i kupovahu životińe za žrtve. Isus izvrne trpeze i bičem istjera kupce iz crkve, koja je za molitvu, i u kojoj bog više ne traži krvavih žrtava. (Matej XXI. 12—13, Ivan 14—16; Vida 510—535).

Isus pred oltarom moli se bogu. Sveštеničke glave snuju, da ga ubiju, ali se boje mnogoga svijeta, što uza ń pristaje. Dok Isus kleči moleći se, učenici razgledaju crkvu. Isus se vrati među ńih i proriče, kako će se crkva srušiti, jer je narod tolike proroke umorio, i jer se on sam uzalud trudio da svih skupi kao kvočka piliće pod svoje krilo. Za tijem tumači učenicima tajinstvene znakove po stijenama crkve. Oni prikazuju: postańe svijeta, grijeh Adama i Eve u paradisu, duše otaca u limbu, potop, braću kako prodaju Josipa, povratak Židova iz Egipta. (535—725).

Izlazeći iz crkve spase Isus bludnu Susanu, koju Židovi vodiše, da je kamenuju (Ivan VIII. 3—11; Vida 725—792).

*

Digitized by Google

Mrak je već pao na zemlju, i Isus izađe iz grada. Druge učenike ostavi u dolu, a sâm s Jakovom i Petrom popne se uz goru, da se s ocem prije smrti razgovori. Moli se ocu, ako je već suđeno, da za svijet podnese smrt, da ne da paklenicima, te bi smeli širenje njegove nauke. Bog otac obećaje, da će se ona pružiti širom svijeta, i u Rimu će joj biti središte. Na to zasja neobična svjetlost, oblak ponese Isusa, i bog otac cjeluje svoga sina. Vrativši se u svoju prijašnju sliku, umiri Isus prestravljene učenike. (Tako je preobraženje Isusovo, o kom Matej XVII. 8—9, Marko IX. 3—9, Luka IX. 28—36, Vida obradio 830—963).

II. Noću svećenici i književnici u Jerusalimu nemaju mira, snujući kako bi Isusu došli glave. Paklenici sjate se u grad. Spuste se na torњeve, krovove, u ulice, kao jeseni ptice selice. Uliju u srca Jerusalimljana bijes i mržnju, raznoseći o Isusu koje kakve laži. Neki, učinivši se crkvenim poslužnicima, sazovu očeve u crkvu. Dvanaestorica se latiše dvanaes učenika, ali samo Judu premami vrag u slici Iore, Judina rođaka. U crkvi predsjeda Kaifa vieću svešteničkomu. Neki su za to, da Isusa ulove odmah; drugi se za sada boje naroda. Nikodim kaže, da je Isus tvoreći čudesa jasno pokazao, da je prorečeni spasitelj, i da mu se treba pokloniti. Svi ostali planu na њ bijesni, i svi su da se Isusu dođe glave, ali se ne mogu sporazumjeti kako. U to krišom dođe Juda, i ponudi im, i oni primiše, da im Isusa za 30 srebrњaka izda. (1—270).

Slučajno se približavaše pasha. Sav židovski narod ide po plemenima u crkvu. Pjesnik zove u pomoć anđele, da mu pomognu redom kazati svako pleme, i onda ih redom pomiње (270—530).

I Isus ide u grad s učenicima, da proslave pashu. Pošalje Petra i Ivana, neka idu za djetićem, koga će naći, gdje nosi vodu; i u koju kuću uđe, tu da gazdi kažu, da će Isus doći. Ona dvojica tako idući dođoše u kuću Simonovu, koji se vrlo obradova dolasku. (Opisuje se sjaj njegove kuće i kako onoj dvojici pjeva povratak Židova iz Egipta). (530—642).

Isus dođe, i kod večere reče za kruh i vino, da je to njegovo tijelo i krv, i neka se za uspomenu njegove smrti blaguje. Po večeri pere učenicima noge. Sjedavši opet među njih, kaže, da će ga jedan od njih izdati. Svi se uzbune, i Petar trže mač, pitajući, ko je taj, da ga sasiječe. „Dux autem signis manifestis prodidit hostem, sed cunctis mentem eripuit, voluitque latere, donec res perfecta.“

Digitized by Google

Reče učenicima, da će ga noćas svi ostaviti, a Petru, da će ga do ponoći tri puta zatajiti. (642—730).

Isus ode s učenicima u maslinsku goru. Ovi svi od umora zaspaše. On se moli ocu, da bi odklonio od ńega muke smrtne, van ako je tako nepomična odluka. Oblije ga krvav znoj. Anđeo sleti s neba, da mu utre znoj, i da ga tješi. (730—764).

Vojnici dođu, da Isusa ulove. — Evo koga ištete! Za što me nijeste spopali, kada sam javno naučao? Čemu se krijete noću? — Svi popadaše ničice, i jedva se digoše. Juda cjeluje meštra. Ovaj mu govori: tako mi ljubav vraćaš izdajstvom? Sada vojnici navale na Isusa. Najgori je ropče Malchus. Petar mu odsiječe uho. Isus mu ga opet iscijeli, i prekori Petra; kad bi trebao pomoći, anđeli bi ga branili. Vojnici svežu Isusa, i gone ga lupajući, i dovedu ga Kaifi. Ovaj pita Isusa, je li i sada tvrdi, da je sin božiji. Jesam! Ljutit Kaifa zapovjedi, da Isusa, po što se usuđuje izdavati kao bog, odvedu k Pilatu, da mu sudi. Petar strašivo slijedi Isusa nazorice. Služavka jedna upita ga, da li je on sljedbenik Isusov. Petar se prestravi i reče, da nije. Tako još dva puta zataji Isusa, i pijetli zapjevaše, a jadan se Petar sjeti, što mu meštar na posljednjoj večeri proreče. U cik zore dovedu Isusa k Pilatu. Ovomu se Isus činjaše potomak bogova ili kraljeva, tako bijaše veličanstven, i pita ga: Šta si skrivio? Odkuda si? Čiji si? Kakovo kraljevstvo ištеš? Isus odvrati: Kriv nijesam ništa. Oca nebeskoga zapovijed slušam, a ne tražim svjetovnoga kraljevstva, i ako sam od kraljevske krvi. Više mu Isus na pitańa ne odgovaraše ništa, i Pilat, da bi se svijet smirio, sakrije Isusa u kuću. (764—1001).

III. Glas se raznese po okolnim gradovima, da je Isus predan Pilatu. Josip dohrli iz Nazareta u Jerusalim. Srete ga Ivan, i rekavši Josipu, šta se i kako se dogodilo, odu k Pilatu, da mu sve rastumače i Isusa oslobode. Pilat pita Josipa, da mu pripovjedi sav život Isusov. Sada najprije Josip čitavim pjevańem trećim za tijem Ivan čitavim četvrtim pjevańem, a to su od prilike dvije tisuće heksametara, pripovijedaju, kako je Isus začet, kako se rodio, kako je živio, koja je čudesa činio, i šta je naučao. Sve je to pripovjeđeno vjerno po jevanđeljima i drugoj dobro znanoj tradiciji.

Kada je Ivan u pjevańu četvrtom stihom 1041 svršio pripovijedańe, Židovi navru u Pilatov dom, ištući da se Isus kazni. Ivan s Josipom uklone se i odu k majci Isusovoj.

V. Pilat, želeći Isusa spasti, odpravi svjetinu, neka pošlu koga, da dokaže, šta je Isus kriv. Judu spopade kajańe. Baci sveštenicima natrag novce, i objesi se o drvo (1—81).

Digitized by Google

Ranim jutrom skupe se sveštenici pod trijemom Pilatove kuće. Pilat sjede na sudački stolac i pita ih šta je Isus kriv; ńemu se čini da je bog, ili potomak božji. Vješti besjednik Ana dokazuje krivńu Isusovu. Slučajno je u grad došao Irud, kraļ Galilejski, i po što je Isus Galilejac pošaļe ga Pilat k ńemu, da mu sudi. Irud pitaše Isusa, ali ovaj ne odgovaraše. Irudu se Isus učini sa svim neznatan pa ga pošaļe natrag Pilatu. (82—199).

Pjesnik i opet zove u pomoć boga, da ga uči, kako će pjevati teške muke Isusove (200—224).

Pilat gleda, da bi Židove umirio, ali ne može. Po što je običaj, da im na svetac pusti kojega krivca, pita ih, hoće li Isusa ili Barabu da oslobodi. Ali Židovi viču, neka oslobodi Barabu. Pilat zapovjedi, da Isusa išibaju, ali Židovom to nije dosta, nego ištu smrt. Žena Pilatova prestravļena noćnom prikazom posla muža moliti, da ne sudi Isusa na smrt. Pilat se već skańuje, ali kraļ pakleni pošaļe na ńega s t r a h, i slušajući, gdje Židovi bijede Isusa, da se izdaje za kraļa, Pilat se poboja, opere ruke i preda im Isusa (224—368).

Sluge rugaju se Isusom. Odjenu ga crvenom svitom, metnu mu u ruke žezlo, na glavu trnovu krunu. Načine križ. Isus izmučen prti križ. Žene i djevojke plaču. (368—447).

Bog i anđeli s neba gleđu povorku, gdje se uspińe na Kalvariju. Isus jadan gleda, ne bi li smotrio kojega od svojih, ali nigdje nikoga! I usklikne: oče, zar me ostavļaš? Bog otac čuje i šuti. Ali anđeli se digoše da pomognu Isusu. (Opisuje se ńihova oprema u boj). Ali na vratima nebeskijema zaustavi ih bog. Isusa pribiju na križ. Uza ń dva razbojnika. (447—757).

Majka Isusova, Ivan, Marta sa sestrom, Salome i Kleofina žena pođu da vide Isusa. Majka, kada sina ugleda na križu, skameni se. Isus je tješi, a Ivanu kaže; ovo će ti biti mati, pazi i čuvaj je. Majka nariče. Vojnici još se rugaju propetijem, a on moli oca, da im oprosti, jer ne znaju šta rade. S lijeve obješeni razbojnik i on se ruga Isusu. Ali onaj s desne prekori ga, i moli se Isusu, da ga se spomene. — Bićeš još danas sa mnom u raju! (758—939).

Isus žedan zaište piti. Dadoše mu žuči. Kockaju se za haļine Isusove. Podne je. Sunce potamni. Nebo ustrepti. Zemļa se trese. Zastor pred oltarom u crkvi razdrije se. Isus klikne: svršeno je, primi, oče, moju dušu. Nagne glavu i izdahne (940—995).

VI. Pod večer Josip od Arimatije moli Pilata, da mu dopusti Isusa pokopati. Pilat drage voļe dopusti. Josip i Nikodim dođu i

Digitized by Google

nađu gdje razbojnicima, jer još ne bjehu umrli, lome kosti te ih pokopaše. Isus već bješe mrtav. Kažu da su anđeli dolazili te u zdjelama nosili ńegovu krv u nebo. Longin probode Isusu stranu, i iz rane poteče voda s krvlu. Josip skine Isusa, i ponese ga u grob. Majka drži mrtvaca u krilu, druge žene jaučući opremaju ga za grob. Jedva im ga oteše i sahraniše. -- U Jerusalimu boje se, da se ne bi ispunilo, što proroci pjevaju o uskrsnuću Mesije, i pošlu ljude, koji će grob dan i noć čuvati (1—109).

Pjesnik i opet zazivle pomoć božju, da ga pomože, što još ima pjevati.

Isus siđe u tmine podzemne, gdje trpe anđeli odpadnici, da izvede duše pobožnih otaca u nebo. Ovi ne trpe muke kao prokletnici, nego tu jednu, što u tminah čekaju spasitelja. One su baš u radosnu razgovoru, kako će eto do mala kucnuti hora ńihova izbavlenja, a eto Isusa. Silnom rukom razlupi strašna vrata. Na silni tutań razvalenih dvari dolete nakaze paklene, ali ugledavši božanski sjaj Isusov pobjegnu zastrašeni natrag u tmine, a blažene duše radosno pozdrave odkupitelja boga. I sve za ńim uzlaze u vječnu svjetlost. (110—293).

Treći dan poslije pogreba ranim jutrom dođoše Magdalena i ńene drugarice, noseći dragocjenu mast, i govorahu među sobom, ko li će im odići kamen s groba, da tijelo namažu. Oko groba, za čudo, ne nađoše stražara, sa groba je odvalen kamen, i nikoga unutri. Eto anđela, koji im kaže, da je Isus uskrsnuo (294—347).

Marija spazi na kamenu grobnom izdjelanu sliku, kako je Jonu riba treći dan izbacila na obalu, pa joj tim postane jasno, kako je i Isus uskrsnuo. Tu stupi pred ńu Isus kao vrtlar i za malo opet izčezne (348—391).

Sveštenici sipahu novac miteći stražare groba, da reku, da su učenici meštra iz groba ukrali, ali istina se nije dala zatajiti, nego se sve većim mahom širila (392—404).

Učenici, do sada koje kuda raspršani, opet se skupiše, ali su žalosni, dok ne čuše glas, da je Isus uskrsnuo. Ipak pravo ne vjeruju, dok im se skuplenim u istinu ne ukaza. Tome ne bijaše tada među ńima, i kada je došao, ne htjede vjerovati, da su doista vidjeli uskrsnula Isusa. U to što drugi Tomi dokazuju, da ih je upravo živ Isus pohodio, doleti Kleofa i Amaon te pripovijedaju, kako su išli u Emaus, i pridružio im se nepoznani putnik. Oni putniku tumače, kako su ražalošćeni smrću meštra svoga, a on ih oštro prekori, da li ne znaju, da je Isus svojom volom umro, da

Digitized by Google

ublaži gnev oca boga? Došavši u Emaus primi naš poziv te skupa skrenemo u jednu kuću, da večeramo i noćimo. Čim je putnik kod večere po svom običaju kruh prelomio, sine im obojici, prepoznaju Isusa, ali ovaj izčezne. Tako Kleofa. Ali Toma ne će da vjeruje, dok sam ne vidi, dok se ne takne rânâ. Pa eto Isusa živa! Svi padoše nica, i Toma, moleći Isusa, da mu oprosti, što ne htjede vjerovati Tako je Isus 40 dana pohađao učenike (405—595).

Jednoć Petar i drugovi loviše uzaman ribu. Mladić s obale ih gledaše i reče: skrenite desno, tu ćete naći izobila ribe. Poslušaše i uloviše. Ivan po tome prepozna, da je onaj mladić Isus. Petar skoči u vodu, da brže stigne k obali, ostali se na lađi dovezu. Sjedoše jesti. Kada se nasitiše, Isus ih badri, neka srčano cijelomu svijetu navještaju jevanđele. Odabere Petra za prvoga. Uskrsne. (Opisuje se na široko) [596—800].

Učenici još se ne usudiše u javu, dok im ne dođe Isusom obećani Duh sveti, da ih podkrijepi. A to se dogodilo deseti dan poslije Isusova uzašašća na nebo. Učenici se raziđoše svijetom, i svuda velikim uspjehom propovijedaju riječ božiju (801—986).

Na kraju eposa pobožni je pjesnik dodao bilješku: si quid hic factum dictumve contra sanctorum patrum scita, infectum indictumve esto.

Dakle pjesnik se trudio, da ostane što više može vjeran i sadržaju i riječima svetoga pisma.

Pa tako i je. Pjesnik, u velike zadovoljan s materijalom kolik je sadržan u jevanđelima, gledao je, da ga razreda, kako se redaju sujeti istorijski i iz tradicije crpeni u eposima.

On se ne drži, kao što germanske jevanđeoske harmonije, reda kronologijskoga, nego zahvaća in medias res. Po preceptima, što ih u drugoj knizi pojetike daje, ne pjeva život Isusov, nego iz toga života odabire malen odsjek.

Čitava radńa Kristijade obuhvaća biće dva posledńa mjeseca Isusova života, i po tomu pjesnik se držao onoga svoga naputka u pojetici, da slušatelja treba odmah u početku pjesme pred svršetak radńe staviti, da mu tijem čitańe omili, jer misli, da ga ne će stati truda, dok dozna sam svršetak.

Glavna radńa Kristijade nije, što se tiče množine momenata od kojih se sastoji, velika. Pa pjesnik u pojetici kaže, da su mu ovake radńe milije; jer one daju pjesniku prilike, da ih iskiti obiljem dodataka svoga izuma.

Digitized by Google

Ali je li to pjesniku pošlo za rukom? Doista da nije. Pa je i lako razumjeti, za što nije. Pjesnik se žacao, pa je i pravo imao, da bi odstupao od smisla svetoga pisma, a ovo kako ide za istinom, a ne za pričom, pripovijeda golim riječima sušte događaje. Materijal, kolik je sadržan u svetom pismu, ne dotječe, da bi pjesnik od ńega sklopio velik epos pun raznolikih episoda, ni za onoga čitatelja, kojemu je sve to ne poznato, kamo li za onoga, za koga svi ti događaji nemaju dražest novosti.

Što je pjesnik svoga u Kristijadu unio, to se kod tačnijega izučańa, ne može pohvaliti, da je dobro uspjelo. Motivacija događaja u svetom je pismu psihološka. Pjesnik, držeći se Homera i Vergilija, uzeo je u Kristijadi u pomoć silu duhova. Odmah u prvom pjevańu, kada se Isus digao iz Jeriha u Vitaniju, da Lazara od mrtvih probudi, kral je pakleni sazvao vijeće i poslao paklenike, da sveštenike nauste protiv Isusa, i da nastoje od ńegovih učenika kojega zavesti. A paklenici dobivenu zapovijed doista i vrše; oni podbadaju i bez toga kivne Židove protiv Isusa; jedan od ńih doista zavede Judu na izdajstvo, i opet paklena srda straha učini te je Pilat u svojoj neizvijesnosti, bili Isusa na smrt sudio, napokon pregnuo na zlo; ali prema velikoj sili, kojom pjesnik crta rogobor paklenika u onom ńihovu vijeću, sa svim je slabo pjesnik pokazao putove i moć ńihova paklenskoga rovańa; kod ńega je sve to sa svim vidno kao umjetnom silom onako s polja prilijepleno, samo da bude tu.

I raspored episoda u glavnoj radńi Kristijade, kakav je kod Vide, ne pokazuje, da je u pjesnika srećna i snažna sila invencije. Glavna je radńa: Isus znajući, da mu treba umrijeti, ide u Jerusalim, gdje ga ulove, sude, na križ pribiju, sahrane, a on treći dan uskrsne iz groba, i četrdeseti dan uzađe k ocu svome na nebo.

Pjesniku je u prva dva pjevańa doista pošlo za rukom pozornost čitatela najugodnije nàpêti. Velikim crtama prikazana je tolika svetost Isusova, iz ńegove blagosti i čudesa, kako su u pjesmi prikazana, probija tolika u istinu božanska moć, da strahom i trepetom čitatel radoznal dršće, kada mu pjesnik velikim mahovima uzlulava zabrinuto srce, šta će biti od spasitela, po što je svetost ńegova i Rimlanina Poncija Pilata tako osvojila, te ga je od bijesne svjetine zaklonio u kuću, ne bi li ga kako god spasao. Tu je pjesnik prekinuo pripovijedańe, upletavši episodu, koja zaprema čitavo pjevańe treće i četvrto, a to je podpuna trećina cijele Kristijade. Josip i Ivan dođu k Pilatu i pripovijedaju mu cijelu

Digitized by Google

biografiju Isusovu u najtaće, ne bi li time sklonili Pilata, da ga ne sudi na smrt. Ovo je retardacija glavne radńe, koju pjesnik želi upotrijebiti, da nam kaže, šta se dogodilo prije onoga momenta, kojim se ńegov epos započińe. Držim da se taj umetak tu, i tako dugačak te širok, ne može nikako odobriti. Epske retardacije treba da budu svrstane u episode, koje za čas čitateļa od glavne radńe skreću, ali su s ńome tako svezane, da sadržaj ńihov djeluje na daļni razvoj pjesme, i doista te nije dobro, ako se takim retardacijama započeto pripovijedańe u predaleke prekida. Duļina Vidom umetnute episode, ne samo što je predugačka, nego ona ne stoji ni u kakom razmjeru k sili, kojom bi sadržaj ńezin morao djelovati na daļni razvoj glavne radńe. Zadaća toga umetka imala bi biti ta, da Pilat, čuvši sav život Isusov, pregne te ga ne sudi na smrt. U petom pjevańu doista vidimo, da se Pilat mnogo skańuje Isusa suditi, ali ga ipak sudi, i time je onaj umetak promašio svoju svrhu, jer Pilat je još na kraju drugoga pjevańa tako obuzet svetošću Isusova lika i lica, da ga već tamo zaklańa od razjarene svjetine. Sadržaj ovih dvaju pjevańa nije u opreci s onim što daļe u pjesmi slijedi, on ne smeta daļńemu razvoju glavne radńe, ali mu i ne pomaže; ta dva pjevańa možeš u čitańu i izostaviti, pa će Kristijada opet ostati cijela; a dijelovi pjesme, koji cjelini niti što pomažu niti odmažu, ne spadaju pravo k cijelomu.

Ovake pogrješke u komposiciji Vidina eposa za cijelo da su osjećali i prosvjetni umovi prošlih vijekova, a ako se uza sve to diviše geniju pjesnikovu, držim pouzdano, da su druge svijetle strane pjesme, koje im zadovoļiše. A lako je pogoditi, da su te strane, svetost prijedmeta, koja u ona vremena još mnogo većom silom nego danas obuzimaše počitańem čuvstva čitateļa, a drugo je način, kako pjesnik taj prijedmet prikazuje. Kako u Vidinu eposu gledamo Vergilijevim stilom zaodjenut prijedmet najuzvišenijega domašaja u istoriji svjetske kulture, možemo si pomisliti zadovoļstvo, kojim oni vijekovi preporođenih klasičnih nauka pozdraviše Vidinu Kristijadu. Zaista te osim naporna truda i marļivosti treba da dosudimo i odličan talenat pjesniku, koji je epskomu načinu prikazivańa umio toli vješto podražati kao što je Vida. Pjesnik se nije svigđe zauspregao od lirskih izļeva čuvstva, ali toga je tek malo, a u velike cijelom pjesmom ostaje pjesnik u zatku i pripovijeda objektivno. Ta se objektivnost razļeva u potrebnu epsku obširnost, kakova se očituje u čestim upravnim govorima, vrlo čestom poređivańu, opisivańu, ukrasnim epitetima i obiļem

Digitized by Google

raznolikih figura; samo palilogije se pjesnik klonio, držeći da je ona dosadna, i ako je kod Homera vrlo običajna.

Mi danas dakako da Vergilija, taj ideal Vidin, gledamo sa svijem drugijem očima, i Vidinu se umijeću u podražańu, klańamo više kao trudom stečenoj siloj imitatorskoj, ne go li kao živoj tvornoj sili pjesničkoga genija; ali pomišljajući se natrag u vijek pjesnikov, vrlo dobro razumijemo te drage vole sudimo, da je zaslužena slava, koje se pjesnik dostao.

Sada da vidimo, kako stoji Palmotićeva Kristijada k Vidinoj. Đorđe, brat pjesnikov, kaže da se je Đono, pjavajući Kristijadu latinskoga originala držao, kao što Enije Evripida, ili Cecilije i Terencije Menandra. Stjepan Gradić razmjer hrvatski obrađene Kristijade k latinskomu originalu poređuje s Ciceronovim obrađivanjem Platonove filosofije. Obojica dakle u Palmotićevu radu vide znamenitu pjesničku samostalnost. Za dokaz takova rada pjesnikova Cerva pomińe omašnost hrvatske Kristijade, koja je narasla na 24 pjevanja ili 4319 strofa. Tako i Andrija Brlić iz razmjerja šest pjevanja originala k dvadeset i četiri hrvatska kluči, da je hrvatskomu pjesniku original tek služio „da se duh (Palmotićev) u svom slobodnom pjesničkom poletu ńečesa pridržati more.“ Tako i drugi literarni istorici našega doba.

Nu iz tačnoga poređivańa naše Kristijade s latinskom izlaze sa svijem drugačiji resultati. Ako naša Kristijada broji dvadeset i četiri pjevanja a latinska šest, iz samoga toga još ni po što ne slijedi, da je naša znamenito veća; ona bi mogla biti i znamenito mańa: tu odlučuje veličina hrvatskih pjevanja i latinskih. Kada se ova izmjeri, onda razlika kvantitativna ne izlazi velika. Vidina Kristijada ima 6012 heksametara a Palmotićeva 17340 osmeraca. Ako se uzme, da su heksametri od prilike dva puta koliki osmerci, čitava razlika svodi se na 5000 osmeraca, a kod tolike razlike već bi vrlo lako moglo biti, da naša Kristijada nije ništa drugo nego slobodan prijevod latinske. Moglo bi doista biti, da je naš pjesnik neka latinska pjevanja obradio u kratko, a druga opet samostalnim radom razveo u velike; ali kod tačnoga poređivańa vidimo, da nije ni tako. Palmotić je svako od šest latinskih pjevanja razdijelio na četiri, i broj osmeraca svakoga hrvatskoga pjevanja stoji k broju latinskih heksametara u razmjeru, kakovo je od prilike između svih heksametara cijele latinske Kristijade k svijem osmercima hrvatske. Prvo pjevańe Vidino ima 963 heksametra, od kojih 235 odpadaju na Palmotićevo prvo pjevańe s 604 osmerca;

Digitized by Google

heksametri 235—435 odpadaju na Palmotićevo pjevańe drugo s 636 osmeraca; heksametri 435—724 na pjevańe treće s 644 osmerca; heksametri 724—963 na pjevańe četvrto s 620 osmeraca. Tako su podijeljeni i heksametri Vidinih pjevańa 2, 3, 4, 5, 6 na Palmotićeva 5—8; 9—12; 13—16; 17—20; 21—24.

Kako eto vidjesmo kvantitativni razmjer obiju Kristijada, ako ga pravo izmjerimo, ne pokazuje ni po što na samostalnost Palmotićeve radńe. A kakva je ova, kada poredimo šta svaki pjesnik u citovanoj količini stihova pjeva? Palmotić, šta se tiče same komposicije, nije upravo ništa mijeńao. U ńegovoj Kristijadi episode od prve pa do posljedńe idu sa svijem onakim redom kao što kod Vide. S te strane, a ta je doista glavna, nema u Palmotića samostalnosti rada.

Nu ako uzmemo na um, da Dubrovnik porijeklom bijaše grad latinski, ako dodamo, da u ńem u crkvi, školi i uredu vladaše jezik ili latinski ili italijanski, našemu će hrvatskomu patriotizmu biti zadovoljeno i tijem, što taj grad uza sve to u polovici sedamnaestoga vijeka bijaše toliko hrvatski, da se je u ńem našao pjesnik, koji je jezik hrvatski držao dovoljno jak, da na ń prenese čitav latinski epos, i koji je vidio u Dubrovniku uvjete, da je hrvatska Kristijada moguća, to jest da ima za ńu publike, a ja bar držim, da se Palmotić toli teškoga posla ne bi bio laćao, da nije znao, da ima za koga ga radi. Kod svakako velike znamenitosti latinskoga originala još ćemo biti više zadovoljeni, ako nađemo, da je Palmitić taj original lijepo hrvatski prikazao.

Naš je pjesnik, uzevši u velike, latinski original preveo na hrvatski jezik. Palmotić doista te nije „religiosus interpres“ što se tiče riječi originala, ali je takav, što se tiče sadržaja tijeh riječi. Gotovo sve misli Vidine kazane su jedna za drugom hrvatski. Palmotić je latinski original najvećim dijelom, kako naši stari kažu, „istumačio“ iliti „stumačio“.

Da pokažemo, kako je to izvedeno, evo na ogled nekoliko mjesta iz latinskoga originala. Vida počińe ovako:

Qui mare, qui terras, qui coelum numine comples, spiritus alme, tuo liceat mihi munere regem bis genitum canere, e superi qui sede parentis virginis intactae gravidam descendit in alvum, mortalesque auras hausit puer, ut genus ultus humanum eriperet tenebris et carcere iniquo morte sua, manesque pios interret Olympo. Illum sponte hominum morientem ob crimina tellus aegra tulit, puduitque poli de vertice solem aspicere, et tenebris insuetis terruit orbem.

Digitized by Google

Fas mihi te duce mortali immortalia digno ore loqui, interdumque oculos atollere coelo, et lucem accipere aethéream summique parentis consilia atque necis tam dirae evolvere causas.

Iam prope mortis erant metae finisque laborum Christo aderat, Solymumque ideo haud ignarus ad urbem, Phoenicum extremis remeans de finibus ibat. Illum ingens comitum numerus iuvenesque senesque sponte sequebantur, rerum quos fama trahebat undique collectos; nam magnas sive per urbes ferret iter, seu desertis in montibus iret, olli se innumeri iungebant, usque parati iussa sequi, vellet quascunque abducere in oras, atque novos erat hic semper fas cernere coetus. Pinifero veluti Vesuli de vertice primum it Padus, exiguo sulcans sata pinguia rivo, hinc magis atque magis labendo viribus auctus surgit, latifluoque sonans se gurgite pandit victor, opes amnes varii auxiliaribus undis hinc addunt atque inde, suo nec se capit alveo turbidus, haud uno dum rumpat in aequora cornu. Tum vero numero socios seiunxit ab omni bis senos, sibi quos olim delegit, ut essent tantorum memores operum testesque laborum. Atque ubi secretos nemora in seclusa vocavit, procera innitens cedro, moestissimus ore, eque imo rumpens suspiria pectore, fatur.

Poredi s ovim Palmotićeve stihove 1—96.

Ovako pjesnik najvećim dijelom misao po misao latinskoga originala prevodi na hrvatski jezik. Hrvatski je pjesnik, radeći s jezikom, koji se istom uvodio u književnost, često bio silen uresna i značajna epiteta jezika latinskoga, izdjelana velikom literaturom i genijalnim pjesnicima, rastvarati u parafrasu. Čestim slikovima za volu opet je prevoditel tačnost zanemarivao. A kako u naravi strofe stoji, da se ńome po mogućnosti stavak završuje, hrvatski je prevoditel latinske velike i umjetno zgloblene perijode rastavljao u kraće rečenice. Time cijena hrvatskomu djelu nije ni po što pala, nego je rađe narasla, samo treba na um uzeti, komu je namijeńeno. Latinski je original namijeńen književno nabraženim čitatelima, koji su izvješteni onako umjetno i sjajno u velike građenim rečenicama lako shvaćali i ovoga pjesnika; a hrvatskomu je pjesniku, to nam kaže i negov brat Đorđe, bio na pameti živi vas ukupni narod, i dobro je radio, što se trudio, da besjedu udesi prema shvaćańu te publike; što je gledao, da ova uz blesak neobične sjajne dikcije ne štetuje kod razumijevańa sadržaja. Pjesniku prinuđenu ovakijem uzrocima pripovijedańe originala raširiti, izašao je prijevod dvaputa koliki je original, a po što su već i u ovome pojedina pjevańa vrlo dugačka, za cijelo te našega pjesnika nijesu vodili drugi motivi

Digitized by Google

nego obzir na strpljivost čitatelja, te je svako pjevanje originala rasjekao na četiri, da tako čitateljima markira mjesta, kod kojih će zgodno u čitanju počinuti. Na raznoličnost publike pazio je pjesnik i tijem, što je ne dirajući u smisao originala neke slike zamijenio. Kremonski pjevač poređuje svakim danom rastući broj Isukrstovih sljedbenika rastenju rijeke Pada od njegovih izvora do ušća, a slovinski pjevač uzeo je mjesto Pada Dunaj. S toga je hrvatski pjesnik i latinski „Olimp“ zamijenio „rajskijem svjetlostima“. Po svuda dakako da naš pjesnik nije uspio grčko-latinske mitologijske slike zamijeniti našijema. Tako odmah u ovom drugom komadu, koji ćemo porediti.

Isus s mnogim narodom polazi u Vitaniju; a pakao se buni. (I. 121—166):

Interea longe mundi regnator opaci, infelix monstrum, penitus non inscius, illam iam prope adesse diem, superi qua maximus ultor imperio patris infernis succederet oris manibus auxilio ac sedes vastaret opertas, sollicitus partes animum versabat in omnes, si qua forte potis regno hanc avertere cladem, molirique Deo letum meditatur, ea una denique cura animo sedet, haec saepe una resurgit. Demens, qui id propter tantum non viderat ipsum demissum coelo iuvenem, quo sponte piaret morte obita veterum culpam et scelus omne parentum. Protinus acciri diros ad regia fratres limina, concilium horrendum et genus omne suorum imperat. Ecce igitur dedit ingens buccina signum, quo subito intonuit caecis domus alta cavernis, undique opaca, ingens; antra intonuere profunda atque procul gravido tremefacta est corpore tellus. Continuo ruit ad portas gens omnis et adsunt lucifugi coetus varia atque bicorpora monstra, pube tenus hominum facies, verum hispida in anguem desinit ingenti sinuata volumine cauda. Gorgonas hi Sphyngasque obscoeno corpore reddunt, Centaurosque Hydrasque illi, ignivomasque Chimaeras; centum alii Scyllas ac foedificas Harpyas, et quae multa homines simulacra horrentia fingunt. At centum-geminus flammanti vertice supra est arbiter ipse Erebi centenaque brachia iactat centimanus, totidemque eructat faucibus aestus. Omnes luctificum fumumque atrosque procaci ore oculisque ignes et vastis naribus efflant. Omnibus intorti pendent pro crinibus angues nexantes nodis sese ac per colla plicantes, in manibus rutilaeque faces uncique tridentes, queis sontes animas subigunt atque ignibus urgent. Nec minus illi etiam diversis partibus orbis conveniunt properi, qui

Digitized by Google

terris omnibus errant hortantes scelera ac variis mortalia ludunt pectora imaginibus rectique oblivia suadent. Nec non ventorum tempestatumque potentes nubivagum genus, haud certa regione locati, nimborum in media consueti nocte vagari. Ergo animis prompti atque opibus coiere parati una omnes, fremitu vario sonat intus opaca regia, rex donec, nigram igne tricuspide dextram armatus, coetu in medio sic farier orsus. Poredi Palmotića I. 301—424.

Bleskavim pjesničkim sjajem iskićeno pripovijedanje Vidino i prosta neiskićena jednostavnost Palmotićeva tumača vrlo se jasno ogleda u ovom trećem komadu, koji ćemo porediti.

Bogorodica pripovijeda, kako je zatrudnjela (III. 373—396):

Interea nubes, maculoso discolor auro, demissa ad terram croceis me amplectitur alis: diffulgent intus radiique, ignique coruscae scintillant veluti squamae vario ordine circum; squamaeque stellaeque auri fulgore micantes, adverso quales imitatur sole colores, cum picturato coelum distinxit amictu, nubicolor liquidis effusis imbribus arquus. Hanc simul omnipotens genitor perflavit ab alto, continuo ruit, ecce, voluta liquentibus astris aura potens, quaque illa venit, procul undique circum scintillae absiliunt radiis vibrantibus aureae. Turbine corripior rapido, visque illa per omnes aurai vis omnipotens mihi diditur artus, aethereusque vigor toto se corpore miscet; visaque praedulci mihi corda liquescere amore. Qualis secreto naturae foedere tellus concipit, et vario clam foetu plena gravescit, matris ubi in gremium descendit plurimus aether, auraque foecundos afflavit verna tepores. His actis, clarum sonuere per aethera coetus aligeri cantu vario, plausumque dedere. Hinc tonitru ingenti tremuerunt ardua Olympi, crebraque per coelum hic illic rima ignea fulsit. Palmotić: X. 301—328.

Nema sumńe, da naricańe za mrtvima nije narodni običaj tek od danas, nego od vajkada, a Dubrovčani su, to znamo iz ńihove trgovačke i političke istorije, dolazili toliko u dodir s najčišćim narodom hrvatskim, da su mu običaji ńegovi bili vrlo dobro znani. Naš je Palmotić imao za cijelo dosta prilike slušati naricańe naroda za mrtvima, a ovo ima često tako lijepim pjesničkim oblikom zaodjenutu intimnost čiste, prave žalosti, da mnoge tužaļke narodne mogu služiti uzoritijem primjerima te vrste pjesništva. Palmotić je plač bogorodičin pod križem po mislima vjerno istumačio s latinskoga na hrvatski, nu meni se hrvatski tumač čini toliko

Digitized by Google

narodan, da u ńem slušam ma i daleke zvukove čisto narodne pojezije. Čujmo Latinca:

Bogorodica pod križem nariče mrtva Isusa (V. 855—891):

Heu! quem te, nate, aspicio? Tua ne illa serena luce magis facies aspectu grata? tuine illi oculi? Quae tam scelerata insania tantum ausa nefas? Heu! quam nato mutatus ab illo, cui nuper manus impubis omnisque iuventus occurrit festam venienti laeta per urbem perque viam ut regi velamina picturata, arboreasque solo frondes et olentia serta sub pedibus stravere, deum omnes voce fatentes? His exornatum gemmis, hoc murice cerno? At non certe olim praepes demissus Olympo nuncius haec pavidae dederat promissa puellae. Sic una ante alias felix ego, sic ego coeli incedo regina, mea est haec gloria magna, hic meus altus honos? Quo reges munera opima obtulerunt mihi post partus? quo carmina laeta coelestes cecinere chori, si me ista manebat sors tamen et vitam cladem hanc visura trahebam? Felices illae, natos quibus impius hausit insontes regis furor ipso in limine vitae, dum tibi vana timens funus molitur acerbum. Ut curperem te diluvio cecidisse sub illo! Hos, hos horribili monitu trepidantia corda terrificans senior luctus sperare iubebat, et cecinit fore, cum pectus mihi figeret ensis: nunc alte mucro, nunc alte vulnus adactum. Saltem huc ferte oculos, vos o quicumque tenetis hac iter, et comitem dulci me reddite nato; quando nulla mihi superant solatia vitae atque meo maior nusquam dolor, addite me me huic etiam, si qua est pietas, et figite trunco. Aut vos o montesque feri, quaeque ardua cerno me supra frondere cacumina, parcite, quaeso, vos saltem, vos o nostro exaturata dolore respicite et miserae tandem succurrite matri: nunc, nunc praecipiti casu convulsa repente in me unam ruite et tantos finite labores. Poredi Palmotića XX. 229—368.

Po što je Isukrst u Vidinoj Kristijadi uskrsnuo na nebo k bogu ocu, ovaj mu obećaje, da će se ńegova nauka predati cijelomu svijetu, i poslije petnaest stotina godina osobito će se slava Isusova pjevati u Kremoni; to je rodno mjesto pjesnikovo. Naš je Palmotić mjesto Kremone metnuo Dubrovnik i vrlo se ugodno prima čitatelja patriotsko ćuvstvo pjesnika, kada svome rodnome mjestu proriče i tom prigodom vječnu slavu.

Bog otac Isusu po što je uskrsnuo kazuje (VI. 880—897):

Quin etiam mox tempus erit, cum scilicet olim ter centum prope lustra peregerit aethereus sol, tum veri Graium obliti mendacia

Digitized by Google

vates funera per gentes referent tua carmine verso, atque tuis omnes resonabunt laudibus urbes, praesertim laetam Italiae felicis ad oram Addua ubi vagus et muscoso serius amne purior electro, tortoque simillimus angui, qua rex fluviorum Eridanus se turbidus infert, moenia turrigerae stringens male tuta Cremonae, ut sibi iam tectis vix temperet unda caducis; illic tum nivei velut inter nubila cygni, omnibus in ripis pueri innuptaeque puellae carmina casta canent, mixtique in gramine molli laudibus incipient certatim assuescere nostris, et teneri prima coetus te voce sonabunt. Haec tibi certa manent, haec vis movet ordine nulla.

Poredi Palmotića XXIV. 213—291.

Kad u Palmotićevoj Kristijadi ne bismo nigdje ništa drugo dobra našli, nego po svuda samo ovaki prijevod latinskoga originala, mogli bismo ńome već i tako biti zadovoļni, i ponosom bismo mogli slaviti srećan udes Dubrovnika, koji se tako mudro umio vladati, te je u ńem u sedamnaestom vijeku ovakova kńiževna radńa hrvatska mogla postati.

A ima u našoj Kristijadi dosta i takovih mjesta, koja pokazuju, da naš pjesnik nije puki prevađač, nego je prijedmet, o kome se radi, tako temeļito poznavao iz samijeh izvora, koji i Vidi služiše, te je držao nužnim, da gdje gdje nešto reče ne samo po riječima nego i po smislu drugačije, a gdje gdje opet dopustio si je Palmotić dodati samostalno smišļen pjesnički ukras.

1. Vida polazak pakļeńaka u svijet, da ga nabune protiv Isusa, poređuje s pčelama, kada u proļeće izlijeću i biju se (I. 229—233). Tako i Palmotić (I. 585—592), ali (593—600) on dodaje još i drugo poređeńe s vjetrovima, koji na moru haraju plavi a po poļu i strmijem planinama ore i nose lijes i kami.

2. Vida (I. 236—299) pjeva, kako je Isus Lazara, brata Marije Magdalene i Marte, od mrtvih probudio. Svršivši pripovijest ovoga čuda po[1] glavi 11 jevanđeļa po Ivanu, Vida stihovima 300—367 pjeva, kako je Isus došao u kuću Simonovu, kojega je nekoč iscijelio od gube. Kad tu jeđahu, eto djevojke lijepe i lijepo odjevene. Ta bješe ostala jedina baštinica silnoga očeva imetka. Kad je bila na bijes djevojka, omami je strast ļubavna i postane bludnica. Začuvši, da je u Simonovoj kući muž krasna tijela, koga drže bogom, dođe da ga vidi. Ali vidjevši časno, sveto lice, skameni se, i ćud

[1] Samo što u jevanđeļu ne piše da se Marija zove Magdalena, nego se dodaje „a Marija, koje brat Lazar bolovaše, bješe ona što pomaza gospoda mirom i otr noge ńegove svojom kosom".

Digitized by Google

joj se promijeni. I nuto sedam joj plamena izađe iz usta. Ta sedmoglava srda moraše svijest bijedničinu, reče bog. Tada Marija, tako se zvaše, potrga nakit i ures, i zasrami se. Padnuvši na koljena moljaše boga, da joj oprosti, perući mu noge suzama, taruci ih haljinom i namazavši dragocjenom pomasti. Bog sve to ljubazno primi i nagovori je prijateljskijem riječima. — Ovako pjeva Vida, skupivši što čitamo kod *Luke* VII. 36—50; VIII. 1—2; *Mateja* XXVI. 6—13; *Marka* XIV. 3—9.

Kod Palmotića je Marija grješnica identifikovana s Marijom sestrom Lazarovom. Prema tomu kod našega pjesnika (II. 1—464) Isus dođe u Vitaniju, da Lazara probudi od mrtvih. Tu vidi Lazarove sestre Martu i Mariju Magdalenu u velikoj tuzi. Sestra Marija bješe baštinila veliki imetak. Odijelila se od brata i sestre te živući sama postane grješnica. (Njezin život opisuje se kao kod Vide.) Čuvši da je Isus u kući Simonovoj dođe tu (pripovijeda se kao kod Vide). Oprostivši joj Isus, življaše opet s bratom i sestrom. Te dvije sestre dakle vidi Isus. Sada se dalje pjeva buđenje mrtva Lazara kao kod Vide, a poslije ovoga kod Palmotića slijedi ono što i kod Vide, po što je Isus u Simonovoj kući Mariji odpustio grijehe.

3. Vidini stihovi II. 253—257:

> Talia fatus erat; furiis stimulantibus intus
> experti passique senes eadem ore fremebant.
> Omnibus idem animus, sed qua ratione, quibusve
> id fieri occulte queat artibus exquirebant.
> Cum subito ecce suis clam se furatus Iudas
> improvisus adest cunctis mirantibus etc.

Poredi s Palmotićevim V. 729—780.

4. Pomińući Vida po redu jevrejska plemena, kako koje na pashu ulazi u tempal, broji i gradove, po kojima svako pleme žive. Naš je Palmotić tamo gdje je pomen o plemenu Judinom (VI. 173—204) dodao (205—252) čega u originalu nema: kako je tu nekoč mali David svladao silnoga Golijata.

5. Pomenuvši pleme Simeonovo i opet je Palmotić (VI. 369—420) dodao, kako su Simijun i Levi udarili na grad Sikemov, koji im bješe silom odveo sestru Dinu, te tu posjekoše sve od najvišega do najnižega.

6. Gdje pomiče grad Betuliju dodao je Palmotić VI, 521—525:

> Tu se rodi slavna dikla,
> kroz hrabrenost ka zamjernu
> strahovito grlo prikla
> oholomu Olofernu.

Digitized by Google

7. Na gori maslinskoj Isusu (II. 758—759).

toto simul ibat corpore sudor
proruptus simul et sanguis vel sanguinis instar.

PALMOTIĆ:

Od mnoge mu muke vrvi
niz prečisto sveto tilo
znoj, ki sličan rusoj krvi
travnoj zemļi pada u krilo.

Ali naš je Đono još dodao:

Ah jaoh, ku će krv ranama
prolit naše rad ļubavi,
ako isteže misao sama
bez rane mu pot krvavi?
Ali ako još uvrijedjeno
ļutijem ranam tijelo nije,
srce mu je sve ranjeno,
množ ga naših grijeha bije.
A ti srce moje opako
suzit, plakat još lijeno si,
bolovańe toli jako
gdi spasitel tvoj podnosi;
gdi sniživa svoje božanstvo
sin višńega kraļa za te,
da se staro tvoje sužanstvo,
da se tuge tvoje skrate.
Ljevaj, ljevaj suza rijeke,
pače se u plač sve rastopi,
gdi za tvoje zlobe prijeke
boga ovaki jad priklopi.

8. Kada Isusa uloviše, kod Vide ga odmah povedu Kajfi (II. 875—seq). Latinski se je pjevač držao jevanđeļa po Mateju (gl. 26); naš Palmotić, kako i drugdje, tako i tu rad pristaje za jevanđeļem po Ivanu (gl. 18), te (VIII. 321—396) pjeva, da Isusa najprije dovedoše pred Kajfina svekra Anu, tek od ovoga k samome Kajfi,

9. Josip pripovijeda Pilatu: kada sam s bogorodicom došao u posjet k Zakariji i Jelisaveti, ova pozdravi bogorodicu. Slijede riječi, kako ju je pozdravila, a onda:

Dixerat, at teneri qualis rosa plena pudoris,
haud animis elata tumentibus, aurea virgo (t. j. bogorodica)
coelicolum regi laudes laetata canebat,
quod se tam prope sidereo aspexisset Olympo
indignam bonus atque humilem, nil tale merentem,
exultansque suos sibi vaticinatur honores,
promissos attavis priscisque parentibus olim. (III. 498—504).

Digitized by Google

Palmotić je besjedu bogorodičinu prenio u upravan govor i nešto je dodao; vidi kod ńega X. 609—688.

10. Josip pripovijeda, kako je s bogorodicom iz Nazareta narodnoga popisa radi došao u svoje rodno mjesto Betlem:

vix patriae intraram muros et rara domorum
tecta, soporiferis cum nox coelum abstulit umbris.
Est sedes deserta humilem ingredientibus urbem (III. 547—549).

Palmotić dovedavši putníke u Betlem, prije nego se dao opisivati štalicu, u kojoj će se Isus poroditi, upleo je među stihove 548 i 549 originala svoje stihove XI. 165—200.

11. Malo prije pol noći Marija je Isusa

ediderat nullo nixu, nullo aegra dolore.
Astabant taciti bos hinc, hinc tardus asellus
pabulaque obliti pariter capita alta tenebant.
Ipsa etiam radiis fulgebat mater utroque
poplite subsidens, oculos demissa nitentes,
ah! nudum lacrymis parvum spectabat obortis,
tendebatque manus suffuso lumine iunctas. (III. 580—586).

Palmotić je (XI. 285—340) prevodeći ove stihove dodao doista vrlo naivnu apostrofu na onoga osla i vola, što Isusa dahom svojijem grijahu.

12. Kod velikoga siromaštva i noćne tame Josip niti šta drugo imaše niti mogaše donijeti, da prostre pod rodilju božju, nego dio svoje haljine. Tako Vida (III. 590—594), a i Palmotić, nu ovaj je tu još nešto dodao (XI. 369—392).

13. Četrdeset dana poslije poroda bogorodica dođe u tempal, da po običaju evrejskomu za svoje očišćeńe bogu prikaže dvije golubice. Po što se žrtva svrši

grato vapor it super aethera fumo
araque Panchaeos flagrans exhalat odores.
Ecce hominum subito turbantur pectora casu.
Nomen avi Simeon referens erat obsitus annis,
quo nemo tota urbe fuit ferventior aequi etc. (III. 682 sq.).

Palmotić je u ovo pripovijedańe, spjevano po jevanđelju Lukinom (II. 22—35), dodao po istom jevanđelju, što u ńemu dalje slijedi (36—38), metnuvši među stihove originala latinskoga 679 i 680 svoje (XI. 681—710).

14. Josip pripovijeda Pilatu, kako je došavši s Marijom i Isusom u Egipat prebirao gradove, u kojem bi se nastanili.

Ponosita Ermopoli
za stanovat nije mi draga
ni od sto vrata grad oholi
Tebe, puna piće i blaga. (XII. 349—352).

Digitized by Google

Dalje Palmotić dodaje čega u originalu nema:

Ni grad oni, svijem obilni,
vuhovite stan čeljadi,
ki Leksandro jur kralj silni
za spomenu svoju zgradi.

15. Anđeo naredi Josipu u snu, neka se vrate iz Egipta.

In patriam redeo atque memor vestigia retro
observata legens pignus cum matre deduco. (III. 894—895).

Dalje pita Josip Pilata:

Forsitan et puero (t. j. Isusu) fuerit quae cura requiris?
Quae mens an virtus illi maturior aevo etc.

Palmotić opet se vjerno drži riječi jevanđelista (Matej I. 22—23: otide u krajeve Galilejske. I došavši onamo, namjesti se u gradu, koji se zove Nazaret, da se zbude kao što su kazali proroci, da će se Nazarećanin nazvati), te je među stihove 895 i 896 originala dodao (XII. 436—448):

Tuj misleći o djetetu,
ki sve naše bješe ufanje,
u čestitom Nazaretu
izabrasmo naše stanje,
a to neka on daleko
Jerudova bude sina,
koji bješe krunu steko
vrh židovskijeh pokrajina,
i pjevanje da ispuni se,
koje s mnogom grada scijenom
u svetomu pismu šti se,
da će zvan bit Nazarenom.

16. Ivan jevanđelista pripovijeda Pilatu o Isusu (IV. 598—603):

atque equidem memini (vix actus volvitur annus)
nuper Joannis comperta caede recenti,
quem rex uxorem praereptam reddere fratri
admonitus tenebris ferro obtruncarat in atris,
urbibus his abiit cautus populisque relictis
digressus sylvae elapsum accepere profundae.

Poredi s ovim Palmotićeve stihove XV. 209—284.

17. Pilat posla Isusa k Irudu, a ovaj ispitavši ga:

Ergo illum nil supra hominem miratus et ultro
irridens iterum iubet ad praetoria duci
et rursum haud laeto Romano redditur insons (V. 197—199).

Poredi s ovim kod Palmotića stihove XVII. 599—632

18. Isus obećaje s desne propetomu razbojniku, da će još danas s njime doći u raj. Tu je Palmotić dodao stihove XX. 525—556.

Digitized by Google

19. Tako i poslije Vidina stiha V. 958, po što Židovi kockahu za haljine Isusove, Palmotić dodaje stihove XX. 597—688.

20. Učenici razdijeliše među se države, u koju će svak poći vjeru Isusovu naviještati:

Tum cuncti inter se moesti sic ore precari:
si nunc, si nobis auraï coelitus almae
halitus omnipotens patefacto aspiret Olympo,
quandoquidem toties nobis Deus omnibus illum
auxilio fore pollicitus, sane omnia vera
praedixit, desit veris hoc hactenus unum.
Talia suspensi secum aegra mente ferebant (VI. 907—913).

Poredi Palmotićeve stihove XXIV. 323—482.

Ova odstupaña Palmotićeva od latinskoga originala najbolje prikazuju osobitost našega pjesnika. Đorđe Palmotić kaže, da mu je brat u oporuci svojoj odredio, da izda Kristijadu, djelo „magna cura studioque perfectum". Od Gradića znamo, da je pjesnik u prvi mah svoj posao brzo svršio, ali svršivši ga tako, nije do smrti prestao prenačiñavati ga, da izađe što bolji. Nema za što ne bismo Gradiću vjerovali; on je kao rođak i savremenik pjesnikov mogao biti svjedok, kako je pjesnik radio. A i učeñe samoga djela pjesnikova vodi nas k spoznañu, da se oko ñega doista morao mnogo truditi. Ovim putem kadri smo i to dokučiti, oko čega se pjesnik najvećma trudio. Još kod poređeña onih mjesta u našoj Kristijadi, na kojima se pjesnik trudio, da se što maňe odmakne od riječî originala, našli smo očevidnu težñu našega pjesnika za što bržom i lakšom razumljivošću. Za cijelo te je pjesnik i uz onakovo staňe hrvatskoga jezika, kakovo bijaše u ñegovo doba, nekim trudom mogao, da je htio, ostati vjerniji originalu, ali videći da bi takim natezañem štetu nanosio jasnoći, volio je biti jasan nego li vjeran, a ovo je postigao zamijenivši ulogu prevoditelja s onom tumačitelja. Nema sumñe te je tijem načinom hrvatska Kristijada postala sa svijem drugačijega karaktera, nego što je latinska. Ovoj je glavna svrha, da čitatelju pripravi estetsko uživaňe, a Palmotićeva Kristijada, čini mi se, da je od samoga pjesnika sa svijem očevidno namijeňena, da prije svega u čitatelju podraži vjersko čuvstvo. Govor kao izraz mišljeña i čuvstva u pjesmi zabavljenih lica može imati dva izvora: srce i um. Od srca govori, koji kaže upravo ono što mu je na srcu, ne razmišljajući dugo, kako će kazati; od uma govori, koji podražajući neosjećanu čuvstvu prebire riječi, kako će takav afekat što ljepše zaodjeti govorom. Ovakav po pravilima poetske retorike građeni govor, karakteristika je cijele sredñe-

Digitized by Google

vjeke pojezije latinske, pa takav je i u Vidinoj Kristijadi. U Palmotićevu prijevodu pretvorila se Vidina pjesnička retorika u homiletičnu. Naš pjesnik kod situacija, koje su kadre čitatelja zaljuljati u pobožna čuvstva, boravi dugo, i čisto da obori čitatelja, puteći ga obširnim razlagańem u božansku svetost upravo toga momenta, kod kojega se u radńi pjesme desi. Iz ove težńe našega pjesnika teku natrag ispisani dodaci ńegovi k Vidinoj Kristijadi. Tim dodacima nije vrjednota Vidine Kristijade ništa dobila, nego više izgubila. Kod velike obilnosti ovih digresija s polja pojezije u polje homiletike čitatelj gubi s vida povjest cjelokupne pjesne, a gubeći se ova, nestaje i veza, koji će prijelaze s jednoga takoga momenta k drugomu držati na okupu i u jedinstvenosti, bez koje će oni čitatelju do mala dosaditi. Dosadiće naša Kristijada čitatelju, koji se spremi, da u ńoj nađe estetsko uživańe, kakovo izvire iz eposâ poglavito toj svrsi namijeńenih; ali ko od ńe ište da zadovolji samo pobožnosti srca, za tu će svrhu ona mnogo bolje poslužiti, nego latinski original.

Čisto pobožna čitatelja neće smetati ni Palmotićevo naivno apostrofovańe srećna vola i magarca, koji su tek porođena spasitelja svojijem dahom topili (vidi natrag tačka 11). Biće da je upravo ta pažńa na pobožnost čitateljevu pjesnika nukala, te je prema originalu latinskom, gdje ovaj obrađuje upravo govore iz jevanđelja, ostao vjeran riječima samoga jevanđelista. Ima tome nekoliko primjera u natrag pomińanim dodacima Palmovićevim, a ima i drugih još jačih n. pr.

1. Isus kazuje učenicima, da će ga Židovi ubiti, i treći dan da će ustati. „I uzevši ga Petar poče ga odvraćati govoreći: Bože sačuvaj, to neće biti od tebe. A on se obrnuvši reče Petru: Idi od mene sotono; ti si mi sablazan; jer ne misliš što je božije nego ljudsko. (Matej XVI. 22, 23).

Kod Vide Isus Petru počne besjediti: „Non pudet, o nunquam sapiens, mortalia semper volvere"; kod Palmotića: „Pođ **napasti** tija od mene i ne smetaj stavne odluke božanstvene itd."

2. Isus reče Mariji, koja mu je u Simonovoj kući noge oprala: Vjera tvoja pomože ti idi s mirom (Luka VII. 50).

Vida kaže „illam (Mariam) dignatus venia monitis implevit amicis", ali kod Palmotića Isus govori: „Shrańena si tvojom virom! Grijesi ti su svi kolici odpušteni, pođi s mirom."

3. Na grobu Lazarovu „Isus reče: uzmite kamen. Reče mu Marta, sestra onoga što je umro: Gospode! već smrdi, jer su četiri dana kako je umro. (Ivan XI. 39). Kod Vide nema

Digitized by Google

tijeh riječi, ali Palmotić ih je upotrijebio. „On (Isus) se ńima (Mariji i Marti) obećava, da će opeta živa i zdrava draga brata uživati, za sve da mu one vele, ko zlo veće dahne i smrdi, ko četr dni jesu cijele, da je zakloplen u grob tvrdi.“

4. Bludnici Suzani Isus kod Vide govori: „i melior, veterum famam iam extingue malorum“; kod Palmotića: „Svak ostali kad se odijeli i nitko te sudit ne će, ne sudim te ni ja, veli, poď i ne moj griješit veće“ a to je sa svijem prema jevanđelju: „Ženo! gdje su oni što te tužahu? ni jedan te ne osudi.“ A ona reče: „Ni jedan, gospode!“ A Isus joj reče: Ni ja te ne osuđujem; idi, i odsele više ne griješi (Ivan VIII. 10—11).

Tako gotovo svak puta Palmotić ostaje što se više da vjeran svakoj riječi jevanđeliste.

I time s jedne na drugu rad pristajemo uz riječi Đora Palmotića, koji u slavu svoga brata pjeva:

Ako je tebe smrt nemila,
Palmotiću glasoviti,
rodnom mjestu ugrabila,
živeš, ne mreš ti na sviti
jer iz praha gradu tvoga
vječna je poma procavtjela,
plod uresa razlikoga
tve kreposti ka je donijela.
I cvatiće po sve vike,
dokle bude sunce sjati,
i dokoli brze rike
budu u more utjecati.
Pod pjesni će slatke tvoje,
kraļa od nebi koje slave,
širit grane svuda svoje
preko naše sve države.
Već se ne boj Dubrovniče
silne od trešńe zgode prike;
u Dubravi tvojoj niče
dub pun sreće, slave i dike,
u komu će udjeļana
vjekovita bit spomena;
žive, ne mre zakopana,
Đono, slava Tvoga imena.

U prvom dijelu ove rasprave grieškom je u Radu LXVIII. na str. 97 Lavinija dva puta brojena; molim, da se u retku 18 izostavi riječ: Laviniju.

Digitized by Google

Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. ožujka 1883.

PROF. DR. T. MARETIĆ.

Ima tomu već 11 godina, kako je nezaboravni sviju nas mladjih filologa učitelj Daničić napisao u XX. knjizi „Rada" jugosl. akademije raspravu: „Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske" Odmah na početku te svoje rasprave veli Daničić, da je znati istoriju akcentuacije, ako se može, i koliko se može, isto tako „vrijedno i potrebno, kao što mu drago drugo u jeziku." Ta je rasprava Daničićeva osnovana na pisanju njekolicine starih pisaca: na koji su slog u staro vrijeme pisci metali znakove, kakima se i danas bilježe akcenti, ili gdje su koji slog napisali dvjema vokalima, ili iza kojega su napisali dva konsonanta mjesto jednoga, tu je Daničić tražio tragove akcentima ili duljini. Dakako da nije ni njegovu bistru pogledu umaklo, da gdjekad koje od onoga trojakoga bilježenja, što je malo prije spomenuto, stoji samo od besposlice t. j. da nemamo dovoljno razloga baš u svakom slučaju bez izuzetka odmah tvrditi, da je slog bio akcentovan ili dug u ono vrijeme, kad ga je koji pisac kojim od ona tri načina obilježio. Uza svu nužnu kritičnu reservu, kojom je ta rasprava Daničićeva pisana, opet se može iz nje mnogo naučiti, a ponajglavniji resultat njezin jest, da u ono vrijeme, kad su pisani upotrebljeni izvori (od XIII. do polovine XVII. vijeka) nije bila štokavska akcentuacija različita od čakavske onako, kako je danas, nego su se i Čakavci i Štokavci u akcentuaciji dobrano slagali.

Ja evo sada izlazim pred učeni svijet s novim prilogom za istoriju naše akcentuacije. Nego kakav je materijal, iz kojega je složena ova moja radnja? To vidi svak, tko samo malo dalje zaviri u raspravu. Mislim, da moj materijal — slikovi u starih pjesnika

Digitized by Google

hrvatskih — nije manje pouzdan za ovako ispitivanje, nego li je ono trojako prije spomenuto pitanje. Kada se pomisli, da vrlo mnogi slikovi, što ih nalazimo u starih naših pisaca, ne valjaju upravo ništa, ako stihove akcentujemo, kako je danas u Štokavaca, i kada se pomisli, da su naši stari pisci mnogo pazili na čistoću i glatkost versa imajući pred sobom lijepe uzore talijanske i latinske,[1] onda mislim, da nijesam na stramputici, ako u onijem slučajevima, gdje su slikovi u starih pisaca po današnjem štokavskom izgovaranju rdjavi, tražim tomu razlog u razlici izmedju današnje štokavske akcentuacije i njekadanje, koje su se držali stari pisci hrvatski. Danas ne bi nijedan ikoliko dobar pjesnik i ikoliko dobar Štokavac napisao:

i po tom vil *ova*, ljubavi, mož *vidjet*,
noseći luka *dva* gdi čudno hara *svet* (Stari pisci II. 44)

jer slikovi ova-dva, vidjet-svet, izgovarajući ih štokavski, ne daju ni malo one zvonkosti, koju trazimo od dobra slika. A kad mi take i slične slikove neiskazano mnogo puta nalazimo u djelima starih pisaca, onda je li daleko od istine, ako velju: riječi ova i vidjet, koje danas glase u Štokavaca: ôvâ, vîdjet, izgovarao je narod ako ne sav, a ono onaj, iz kojega su bili ti stari pisci, u ono vrijeme, kada su spomenuta dva stiha napisana s akcentom na zadnjem slogu? Ne nalaze se samo taki slikovi, koji se dadu upotrebiti za istoriju akcentuacije, u starih pisaca, t. j. da bi jedan dio slika bio riječ od dva sloga, a drugi od jednoga (ova-dva), nego ima i takih primjera, gdje je jedan dio slika riječ od tri ili četiri sloga, a drugi od jednoga n. pr.

u ruke vam na *svit* pravda je i zakon *dan*,
bez vas se *sahranit* ne može *pravedan* (Stari pisci 4. 460)

budi *milosrdan*, ako hoć da i *ti*
zadružiš koji *dan* dil božje *milosti* (Stari pisci 5. 8)

Riječi: sahranit, pravedan, milosrdan imale su dakle u vrijeme Vetranića i Dimitrovića akcente na zadnjem slogu; što se tiče gen. sg. milosti, o tom ću poslije reći što mislim.

Nije ni malo vjerojatno, da bi danas koji Štokavac napisao stihove:

a drugi nije *uzrok* od zlata nać rudu,
da ostane vas *istok* i zapad u trudu, (Stari pisci 3. 166)

[1] Samo njeke pjesme Marulićeve (osobito pjesma o začeću Isusovu) i Gjora Držića imadu rdjavih slikova toliko, da se čovjek ne može na njih osloniti, već ih treba izostaviti iz ispitivanja.

Digitized by Google

jer je slik: uzrok-istok po današnjem štokavskom izgovaranju rdjav do zla boga t. j. i nije nikaki slik, a kad mi ipak slik uzrok-istok nalazimo u Vetranića, je li što vjerojatnije, nego da je on izgovarao te dvije riječi ne: ïstok, ùzrok, kako danas izgovaraju Štokavci, nego istök, uzrök?

Isti je Vetranić takodjer govorio: razabrȁh, poznȁh, probūdīh, oćūtīh, dok piše:

i kad se *probudih* i s sankom *razabrah*,
veselje *oćutih*, očito za č *poznah* 3. 184.

Ovi primjeri i nebrojeni drugi uzdižu dakle iznad svake dvojbe naše mišljenje, da su i Štokavci u vrijeme n. pr. Vetranićevo imali akcenat i na zadnjem slugu riječi. Tko bi rekao, da je to doduše istina, ali da nije istina, da su Štokavci stari pisci, koji su upotrebljeni u ovoj radnji, a to su svi oni, kojima su djela štampana u prvih XI. knjiga „Starih pisaca hrvatskih", tomu bi se moglo odgovoriti, da kod mnogo drugih nedvojbenih štokavskih osobina u većine naših starih pisaca ne može biti sumnje, da im je i akcentuacija bar onoliko štokavska, koliko je u njihovo vrijeme bila štokavska u Dubrovniku i okolici dubrovačkoj. Spominjem za to Dubrovnik, jer veći dio pisaca u ovoj radnji upotrebljenih bili su Dubrovčani, a oni, koji nijesu iz Dubrovnika, kao Hektorović i Lučić, tako se podudaraju u akcentuaciji, koje si sliku gradimo iz njihovih slikova, s Dubrovčanima, da tim dobijamo nov dokaz, da u ono vrijeme, kad su življeli pisci upotrebljeni u ovoj raspravi, nije doista bila štokavska akcentuacija onaka, kaka je danas. Tko ne bi uz to pristao, valjalo bi mu pristati uz paradokson, da u starih dubrovačkih pisaca, osobito čim se više primiču našemu vremenu, imade deklinacija i konjugacija lice štokavsko, a akcentuacija čakavsko. Najtvrdji je čakavac od starih pisaca upotrebljenih u ovoj radnji Marulić, pa što vidimo, kada isporedimo njegove slikove sa slikovima pravih Dubrovčana? Da su razlike neznatne, da vrlo mnogo riječi i Marulić i Dubrovčani oksitonuju. Akcentuacija, kakova je bila u običaju u Dubrovniku za vrijeme pisaca upotrebljenih u ovoj radnji, nije naprečac prestala i postala onaka, kaka je danas u Dubrovniku i okolo njega; ta još Stulić, koliko je godj inače nepouzdan, akcentuje vrlo mnoge riječi u svom rječniku na skrajnjem slogu, te se ne može misliti, da je baš svuda pogriješio, gdje se ne slaže s Vukovom akcentuacijom. Drugi su Štokavci može biti mnogo prije nego li Dubrovčani prestali oksitonovati riječi; to bi se dalo već i od tuda zaključiti, što slavonski

Digitized by Google

pjesnici n. pr. Kanižlić i Reljković nemaju onakih slikova, kaki su malo prije spominjani; osobito je Kanižlić (u svojoj Rožaliji) sasvim onaki u gradjenju slikova, kaki su danas najbolji pjesnici štokavski; u Reljkovića ima dosta vrlo rdjavih slikova, ali oni ostaju jednako rdjavi, ako ih čitaš i starinskom akcentuacijom. Još ima jedan pjesnik, Nedubrovčanin, Bošnjak, dakle Štokavac, a to je fratar Matija Divković. Ja sam i za njim posegnuo, da bih omjerio akcentuaciju Dubrovčana o njegovu, ali u njega su slikovi tako rdjavi i stihovi rapavi, da je gotovo nemoguće rekonstruirati si sliku akcentuacije na temelju njegovih slikova

Ni djela u prvih XI. knjiga starih pisaca nijesam sva upotrebio, izostavljao sam one pjesmotvore, koji su pisani u osmercima. Evo tomu razlog. Pisci pjevajući u osmercima rado su se uklanjali oksitonovanim riječima u slikovima; to su činili valjda s toga, što je ritam osmerca u talijanskoj i u vulgarnoj latinskoj poeziji trohaičan, pa su i hrvatski pisci po mogućnosti nastojali, da i njihov osmerac ima taj ritam. A gdje se nalaze u osmercima slikovi, koji se po onom, što od drugud znamo, čitaju s akcentom na skrajnjem slogu, ti su slikovi vrlo često takovi, da se mogu čitati i s akcentom na drugom slogu odzada, jer već iz spomenute Daničićeve rasprave znamo, da su riječi kao: mène, vòda u starije vrijeme i štokavci doduše akcentovali na kraju: menè, vodà, ali da su u isto vrijeme i prvi vokal dobrano dizali, više nego li danas mi dižemo drugi vokal u te dvije riječi (Rad XX. 232); ako dakle gdje u osmercu nalazimo slik: m è n e — ž e n e (nom. pl.), tu možemo misliti, da se je u jednoj i u drugoj riječi prvi vokal tako visoko izgovarao, da ne samo nije bio niži od drugoga vokala, nego da je slik bio upravo trohaičan. Kako su stari pisci rado ostavljali osmercu njegov trohaičan ritam, vidi se odatle, što isti pjesnik od koga imamo pjesama i u dvanaestercu i u osmercu, ima drukčije slikove u onim pjesmama nego u ovim; tako ćemo uzalud tražiti u Gundulićevu Osmanu slikove: d a n a s - v a s, p a s t i r - p i r, v e č e r a s - č a s itd. kako ih nalazimo u onim dijelovima „Dubravke", koji su spjevani u dvanaestercima. Gdje sam ipak našao i u osmeračkim pjesmama bezdvojbenih potvrda, da je akcenat bio na kraju koje riječi, upotrebio sam i njih. Što sam uopće izostavljao osmeračke pjesme, to je razlog, da nijesam upotrebio za ovu raduju XII. i XIII. knjige starih pisaca, u kojoj su drame Palmotićeve spjevane malone poprijeko u osmercima.

Digitized by Google

Da su se u starijē vrijeme dugi vokali zaista dugo izgovarali, dulje nego li danas, to se mislim dade lako dokazati i spominjanom Daničićevom raspravom i ovom mojom. Iz Daničićeve se rasprave vidi, da su stari vrlo često bilježili dug neakcentovan kojim od glavna 4 akcenta vokal, a bilježili su ga za to, jer im se je duljina toga vokala činila vrijedna toga; mnogo puta nijesu kojoj riječi akcenat zabilježili, a duljinu jesu. A tko samo malo zaviri u primjere ove moje radnje, razabrat će, da vrlo često odlučuje duljina (a ne akcenat) da bude slik; tako n. pr. nema nikaka razloga misliti, da je u riječi gledam vokal *a* bio akcentovan, on je bio samo dug kao i danas; za to i čitamo u Nalješkovića slik: gledamvam, u Marulića ima slik: gledaš-čekaš, koji ne bi jamačno valjao ni u Marulićevo vrijeme, da se dugi vokali nijesu jače izgovarali nego li danas.

S tim njekadašnjim jačim i markantnijim izgovaranjem dugih vokala prema današnjemu mlitavijemu stoji jamačno u svezi i taj pojav, da su stari mnoge vokale oduljivali, koji su danas kratki. Tako je n. pr. *a* u gen. sg. na kraju danas u štokavaca kratak, ali stari su ga oduljivali, jer šta drugo znače Daničićem skupljeni primjeri za taj padež (Rad XX. 209) kao: glasà, корнєнаа, новєбраа, покладаа богаа, domà, laná, господинаа, uzrokà, господаа, родителаа, nego da je zadnji vokal u tom padežu dug? S tim se sasma lijepo slažu slikovi, koje sam ja našao: grada-da, grada-prida, leda-da, meda-da, raja-ja, raja-sja, raja-tvoja, raja-dodija, zmaja-ja, znoja-ja, uzroka-neboga itd. Danas je samo u subst. fem. dugačak *o* u instr. sg. n. pr. rïbôm, ali u starije vrijeme, bio je dugačak i kod drugih subst. Iz Daničićeve rasprave (Rad XX. 210) vidimo primjere: himbenikoom, lažceem, puteem, glaasoom, korenoom, vratoom, bogoom itd. a i u mojoj raspravi ima tomu potvrda, n. pr. bogom-dom, bogom-tvom, bogom-sobom, bogom-njegovom, domom-grom, domom-jednom, narodom-sobom, prstom-ustom, putem-svem, Radatom-tom itd.[1] Bit će dugačak i *a* u dat. loc. instr. plurala: mojiema-ma, rukama-ma,

[1] To se može potvrditi i današnjim čakavskim govorom; iz rasprave na ime g. D. Nemanića (Čakavisch-kroatische Studien u Sitzungsberichte der k. Akademie CIV. 1) vidi se, da gdjegod današnji čakavci imadu akcentovan zadnji vokal u instr. sg. masc., da je tu samo dugi akc. n. pr. popôn, vencên, kolāčên petehôn itd. Tako je isto i u dat. pl.

Digitized by Google

riečima-ma, zvjezdama-sasma itd.; isto će tako biti dugačak *i* na kraju u: ričmi-velmi, ženami-mi, namimi itd. Daničić (Rad XX. 211) bilježi instrumentale plur.: darmii, ljudmii, sakramentmii, čripijmaa, a na str. 214: divicamij, molbamij, suzamij, na str. 215: ričijmaa. Za cijelo mislim, da je *i*, kad stoji na kraju u padežima i-deklinacije, bio u staro vrijeme dugačak: bolesti(instr. sg.)-ti bolesti-(nom. pl.)-ti, lieposti(gen. sg.)-ti, liposti(instr. sg.)-ti, ljubavi(gen. sg.)-vi, ljubavi(loc. sg.)-vi, milosti(gen. sg.)-cti, naravi(gen. sg.)-shrani, radosti(instr. sg.)-ti itd. Takih se primjera nalazi i u Daničićevoj raspravi, str. 215. Ne mogu premučati, da je i u infinitivu *i* od nastavka bio dugačak; tomu ima u mojoj raspravi sila potvrda, n. pr. biti-ti, dati-biti, klanjati-biti, čuti-staviti, čuvati-ti, dati-ti, dobiti-ti, gledati-ti, imati-ti, moliti-ti, moliti-obrati itd. U Daničića nalazimo str. 221. 222 primjere: bitij, pitji, **крѣпити**, **разорити**, **приказовати**, ali se ti primjeri čine Daničiću sumnjivi, valjda za to, što su osamljeni.

Najviše ima u mojoj raspravi primjera, da riječ, koja je u staro vrijeme bila drukčije akcentovana nego danas, imade danas akcenat slabi kratki ili slabi dugi na slogu pred onijem, koji je u staro vrijeme bio akcentovan, n. pr. gospodä, danas gospòda, närõd danas národ itd. O tom se je pojavu već mnogo govorilo, za to ga ja ovdje samo spominjem. Nego ima velik broj i takih primjera, gdje danas stoji jaki kratki ili dugi akc. na vokalu, koji je pred onim, što je u staro vrijeme bio akcentovan; tako n. pr. stari nijesu akcentovali riječi: blâgo, zdrâvlje, mjëstо, ïstok, vjëtar, vïdjeti onako, kako bismo očekivali, t. j. kako je i danas u štokavaca, nego je u tim i u mnogim drugim riječima akcenat bio u njih na slogu, što stoji iza onoga, koji je danas u štokavaca akcentovan. Spomenutijem riječima, kao i mnogim drugima eno potvrda u mojoj radnji, koje su tim jače, što i u Daničićevoj raspravi nalazimo zabilježeno: **благω**, blagò, zdravjee, mistoo, mistò, istook, istòk, istók, vitaar, vidijl, itd.

Ima napokon i takih primjera, gdje je onaj vokal, koji je bio u staro vrijeme akcentovan, od onoga, koji je danas akcentovan, rastavljen jednim ili dvjema slogovima; tako n. pr. danas je u Štokavaca: bògastvo, òrūžje, mīlostiv, dòstôjan, pòdoban, prävedan, srämotan, žälostan, rädovati se, pòmilovati itd., a stari su Dubrovčani akcentovali: bogastvö, orūžjë, milostïv, dostojän, podobän,

Digitized by Google

pravedän, sramotän, žalostän, radovät se, pomilovät itd. Sve to potvrdjuju primjeri moje radnje, a u Daničićevoj raspravi čitamo: orudjè, dostojaan, podobaan, sramotaan, žalostaan itd. Osobito je vrijedno pamtiti akcentuaciju u participiju praet. pass., mi danas akcentujemo: ìzranjen, òzdravljen, òtkûpljen, a u starih je bilo: izranjèn, ozdravljèn, otkupljèn; medju Daničićevim primjerima nalazimo: oppaljeen, očišćeen, naučeen.

Toliko je dosta o samoj svrsi ove radnje i o primjerima, koji su u njoj priopćeni. Na koncu ove radnje nalazi se pogovor ili résumé, u kojem potanko govorim o stvarima, koje možemo naučiti iz ovih primjera; za sada je dosta reći, da su gotovo svi priopćeni primjeri taki, da možemo samo za zadnji slog držati, da je bio akcentovan, resp. dug, a to je dobitak ne samo positivan, nego često negativan, jer onda znamo, da je drugi vokal te i te riječi bio bez akcenta. Osobito će se onaj moći koristovati ovom mojom raspravom, tko ju bude čitao u savezu s Daničićevom spomenutom radnjom; rekao bih, da te dvije radnje jedna drugu popunjuju i da se primjeri jedne daju primjerima druge kontrolirati.

Još samo nješto o samim primjerima. Da mi u radnji ne bude suvišna balasta, uzimao sam samo onake primjere, koji mi se čine, da mogu, osobito u svezi s drugim primjerima, nješto dokazati; da sam uzimao i druge primjere, koji samo na polak dokazuju, radnja bi bila ogromna, a to bi prije odmagalo nego li pomagalo jasnoći i preglednosti. Mislim, da se ne će moći reći, da je mnoštvo primjera u ovoj radnji suvišno; a komu bi se ipak činilo, da je previše primjera, neka promisli, kako se ovaka pitanja, kao što je istorija akcentuacije, teško pomiču naprijed. koliko treba okolišiti, dok se uzmogne doći do sigurnih resultata. Tješe me riječi Curtiusove: „— — — das ist der ganz normale Fortschritt der Wissenschaft, der ja, wie man richtig bemerkt hat, überhaupt selten in gerader, sondern meist in der Spirallinie erfolgt.“

Riječima, što dolaze u azbučnom redu, stavljeni su akcenti po današnjoj južnoj akcentuaciji; citati su štampani sasvim onako, kako i u akademičkim izdanjima, odakle su uzeti.

Àbrâm.

Jesuse dragi moj, oni sam ja *Abram,*
koga je otac tvoj iz glasa zazval *sam.* 4. 213.

priti će boži *plam,* a za njim glas paka,
ki će rit, da *Abram* zakolje Izaka. 7. 459.

Digitized by Google

Absalon.

Absalon siuko moj, Absalon, *Absalon,*
pokli je htil takoj nesrećni taj *zakon.* 3. 153.

Àdâm.

Svih nas je bog stvoril, on sam je otac *nam,*
svim je roditelj bil pak Eva i *Adam.* 1. 198.

a ti znaš i ja *znam* da prvi oni grieh,
kada zgrieši *Adam* veći je oda svieh. 5. 124.

tužeći grih veli još s ocem *Adamom,*
kojim nas uhili i s materju *Evom.* 1. 165.

Adrast (Ἄδραστος).

Ganu me na toj *glas* čuv liepe dvie kćeri
da ima kralj *Adras* ke ište da vjeri. 11. 24.

i može činiti, da štetom kralj *Adras*
bude se vratiti, a uzvisit Tebu i *nas.* 11. 45.

postavši mao čas *tu* sreća mu bi taka,
da kralju *Adrastu* bi prijatelj, zet paka. 11. 9.

Amen (vidi primjer i kod: *rastaviti*).

Vazda će bit *blažen* meju sve kamenje
po vas vick i *amen* kažući zlamenje. 3. 197. 381.[1]

kako se dostoja; vazda budi *hvaljen*
od svega stvorenja u vik vikom *amen* 1. 168. 339.

u tužbi i vaju da vajmeh *poražen*
jadovne dni traju po vas viek i *amen* 3. 57.

neka se puk spravi, da bože *priblažen*
hvali te i slavi po vas viek i *amen.* 3. 135. 150.

ki vam je *pripravljen,* gdi ćete pribivat
i uviek i *amen* svu rados uživat. 7. 458.

da si ti jedini u trojstvu *proslavljen*
s početka po sve dni i vieke *amen.* 7. 455.

ja ino ne rekoh ner: makar i *amen*
ter k ličcom potekoh vas kako *zamamljen.* 2. 280.

Àndrija.

Peto je *Andrija* Bičić, kum dragi moj,
ki meni suncem *sja* u tmasti u svakoj. 11. 199.

Ângjeo.

Tebi svi *angjeli* svaki hvale poje
i verni na *zemlji* svi, ki se tebe boje. 1. 124.

Angjèlskî.

Čuju se i pjesni tuj, brate, *angelske,*
da duša uzbjesni od slasti toj *rajske.* 7. 68.

[1] Gdje bilježim dva ili tri broja, kojima mislim strane, to znači, da se isti slik nalazi na tim stranama, ali sami stihovi nijesu si jednaki.

Digitized by Google

i očima sve *takoj* pastieri vidješe
po rieči *angjelskoj* rečeno što bješe. 3. 307.
ere bog *nebeski,* koga vas raj slavi
tere kralj *angjelski* ovoj nam svim pravi. 2. 374; 3. 380.
u vrata *nebeska* od pričiste svjetlosti,
gdi je družba *angjelska* pri božjoj milosti. 3. 260; 6. 187.

Apolo.

Sad se rieč *Apola,* ma kćerce veće zbi,
a 'eda ka jošte *zla* reko je on tebi? 11. 85.

Àpostol (Dan. u akad. rječn. àpostol).

Kad sidiše za *stol,* na krilu mu drima
ovi sam *apostol* ter otajstva prima. 1. 205.
neba i zemlje *okol* tvojom slavom zvoni,
skup svetih *apostol* tebi hvale kloni. 1. 239.

Arion. (Ἀρίων)

Rad pjesni, koje *on* meu muze vam daje
ljepše neg *Arion* na ribi plivaje. 5. 103. 311.

Artižan.

Ako je prem soldat, težak al *artižan*
ter da pas nosi zlat i ohol da je *zvan.* 1. 277.

Atena (Ἀθῆναι)

i gdi s strane *jedne* s oružjem nastoji
oni od *Atene,* da nam grad posvoji. 10. 308.

Atrid (Ἀτρείδης)

kraljevi, brata dva, sinovi *Atrida*
i grčka vojska sva k tebi me šlju *sada.* 4. 438.

Augustin.

Koje prorok *istin* upisa i pravi
i sveti *Augustin* u knjige postavi. 1. 172.

Àvâj.

Tad reče majka: *avaj,* hajmeh sinko meni!
nigdar na svitu *znaj* da te matere ni. 1. 178.
tad gospa reče: *avaj,* gorčija od svita,
očito ne *otaj* gdi mu raj obita. 1. 186.

Bâbine.

vješta si, dobro *znam,* ži mi bog i glava,
pribitku i *babinam* i što je ta sprava. 7. 444.

Badil.

Ter prave, raja *dil* svaki će dobiti,
zemlje samo *badil* u obrov da hiti. 6. 270.

Bàlsam.

I tu je još *balsam,* govoru ja tebi,
ki raste, gospo *sam* i nikne po sebi. 4. 274.

Bàreta.

Ogrn' se kapom ti i hran' mi *baretu,*
sad ćete viditi, obadva sjedte *tu.* 7. 48.

Bèdro.

Biser i na *bustih* i sve od zlatih plas
(ja) sjati se na *bedrih* prehitro kovan pas. 1. 38.

Digitized by Google

Bèsjediti.

I poče *besjedit* veleći rieči ove:
tko je taj na saj *svit* pameti oslove? 11. 190.

novi grieh *besjedeć*
proć bogu, ki se sam dobrota može *reć*. 10. 127.

nu što vrieme ovdi *već*
gubim ja *besjedeć?* 10. 196.

Bèzočiti.

Ne moguć viek k njemu od srama nigdir *prit;*
a da sad višnjemu budem se *bezočit*. 5. 82.

Bèzrêd.

Ter ob dan ter ob noć trudeći u *bezred*
ne mogoh gojno proć bez družbe jednu *ped*. 4. 7.

i prie će u *bezred* vas saj sviet pogorit,
na ćeš ti niednu *zled* u zlobi satvorit. 4. 45.

Bèzredan.

Svi od mene otidte vi, koji po sve *dni*
sve zlobe činite na način *bezredni*. 3. 433.

da kegod ne budu morile život *moj*
tih stvari u trudu i tuzi *bezrednoj*. 6. 70.

Bèzuman.

Za č ovu, ružan cvit, proslavljam svaki *dan?*
muiti će zlobni svit, da sam ja *bezuman*. 2. 60.

veselje, plač i *smieh* u sebi još plode
i mnoštvo *bezumnieh* stramputno zavode. 4. 161.

Bèzûmlje.

I za toj nikoga ne krivim nebog *ja,*
neg mene samoga i moja *bezumja*. 5. 61.

Bič.

Kako Susanu *prem,* ku hudi hoteći
ubit, bijući *bičem* on ote braneći. 1. 93.

Biće.

A nije kreposti u meni ni *bitja,*
iz kaone tamnosti da budem izit *ja*. 3. 468.

Bijedan.

Niti ga mogu spat ni, što sad *biedan*
vidismo, mogu znat, ali 'e bilj, ali *san*. 7. 38.

Bijèlôst.

Od zuba gdje *bielos* vidi se svieh strana
od pilja kako *kos* na toran strugana. 4. 55.

Bijênje.

Da za pravdu trpiv trude, muke, *bjenja*
uzidu zasluživ u vičnja *veselja*. 1. 156.

Bijèsan.

Neka ja kako *pjan* za tobom vas zadju
kako pjan i *biesan,* dokli te iznadju. 2. 344.

čuju ga u gnjivu gdi vika jak *biesan,*
dat će bog da živu kraljicu pusti *van*. 10. 293.

Digitized by Google

Bjèšnjeti.

Smami se i *bjesni,* da trudna svies svoja
ni javi ni u *sni* ne prija pokoja. 4. 57.

Bîlje.

Ti grišnih k sebi *zva,* nemoćnih izliči
ne likom od *bilja,* da moćju tve riči. 1. 169.

ovoj su tva *bilja,* kima me zamami
ter činiš, da sam *ja* vas oblit suzami. 8. 48.

Biljeg.

Da pravi da *biljeg* i pravo da reče,
prid nami tko u *bieg* iz vrta uteče. 4. 369.

spravi se ter putuj i ovoj za *biljeg*
najti ćeš spilu tuj, gdje prvi najdeš *brieg.* 4. 190.

a nego na *bilig* da će prit nje slave,
koju cvit ali *stig* ljepotom svi prave
2. 60. 272; 3. 87; 11. 24.

Biògrad.

Vojniče tiekom *sad* za toj se poteži
u stojni *Biograd,* Matijaš gdi leži. 3. 56.

pod mire da *došad* oganj tuj zaduše,
kakono *Biograd* jeda ih razruše. 6. 272.

Bisâk.

Čim ruho ja spravih i dočim u *bisak*
brašance postavih, etoj ti prodje *mrak.* 5. 215.

Biser.

mni mi se, jer *biser* da nižu za rados,
ka bi jad i *čemer* svrnula u slados. 2. 93. 102. 264.

za č nitko za *biser* toliko ne haje
ter s jutra ni *večer* o drugom ne traje. 2. 31.

na njem pismo sjaše od drobna *bisera:*
stoj daleč, pravljaše, ja sam zvir *cesara.* 2. 387.

ruse je kosice povila biserom
jakino rosice travicom pod *gorom.* 2. 489.

Biseran.

Nu vienče *biseran* i cviete gizdavi,
čin', da nie trud *zaman* pri tvojoj ljubavi. 4. 360.

Bîti (esse).

Zemlja t' će stan *biti,* u zemlju poć imaš,
od zemlje pokli s' *ti* satvoren kako znaš. 5. 33. 231. 266.

mogaše taj *biti* pravo do istine,
Golubiniću *ti* Petre gospodine. 6. 291; 10. 11. 100.

ako ti kako znaš u brzo liek *dati,*
sluga t' sam od danas i viek ću tvoj *biti.* 2. 487.

meju žene ine blažena ćeš *biti,*
čuvši tvoje ime svak će se *klanjati.* 1. 167.

al prije neg umriet za tebe ja *budem,*
ovu stvar mislim riet, ki budu oudi, *sviem.* 8. 83.

Digitized by Google

i spravna kom *budeš,* skačući doteci,
što vidiš i *čuješ* tere mi sve reci. 4. 252.
ner koliko tribi *bude,*
da ti duši ča ne *pride.* 1. 271.
Kad suditi *bude,* koga diva rodi,
i prid njim se *skupe* od svita narodi. 1. 116.
učini, da puk tvoj trpjeti ne *bude*
toliki nepokoj i žalos i *tuge.* 3. 365.
hajmeh! jutri dan, čim naslajeni *budu*
kada u Hjerusolim, moja majko, *idu.* 1. 174.
milosrdan *buduć* tko će pravo živit,
ne će ga zlobe *tuć,* blagoslovljen će bit. 6. 40.
drugovja, li *buduć* razbojnik pustinjom
vidih ženu *greduć,* nitkor ne biše s njom. 1. 276.
i kako tri *buduć,* li samo ti jesi
jedan bog *svemoguć,* ki vladaš nebesi. 6. 278.

Bîti (percutere).

Svud ga će tim iskat, da mu se *osveti,*
s njim će se pak sastat i s njim će boj *biti.* 7. 67.

Bjẽgati.

Ali nas ne *poznaš?* popovi mi stari,
prid nami ter *bjegaš* jak da smo gusari. 4. 354.
Suzana, ne *bjegaj,* kamo se obrati?
potreba za č je *taj* s tobom se sastati. 4. 354.
biljeg je što *bježim,*
da se jaoh bolim *njim.* 10. 87.

Bjèžati.

Vid dobro sinko *viš,* da s' moje rojenje,
za č od mene *bižiš* slatko zgovorenje? 1. 177.
sile te, ke *činiš,*
što hoće da *bježiš.* 10. 75.
njegda mi s' *bježala,* ali ne ć sad bježat,
er su se tvoja *zla* svakomu dala znat. 10. 63.

Blâgo.

da bi htili dat sve *blago*
sve koliko srebro i *zlato.* 1. 324.
gospodom uresi, zakonmi i *pravdom,*
razlicim uzvisi imanjem i *blagom.* 5. 352.

Blãgoslôv.

I moja *blagoslov* pisan, kako može,
daje mu sada *ov,* potvrdi ti bože. 6. 264.

Blagoslòviti.

Za tim će te tvoj trag vazda *blagoslovit,*
da rodivši se nag tobom oblada *svit.* 1. 11.
i čas, ki te rodih, budi *blagoslovljen,*
vrime ko te nosih i ko si *odgojen.* 1. 181.

Digitized by Google

Blágôst.

Jer znaše, da *blagost* velika jest tomu
s ljubavju prijat *gost* u koga je domu. 1. 27.

Blagòvati.

Oni čas kad pridu, da veće nie *čekat,*
neg na sto da sjedu, da počnu *blagovat.* 4. 332.

on hteći *blagovat* pri ter posli mnogu
općaše *podavat* hvalu vazda bogu. 1. 202.

sad vesela dosti sa mnom pij ter *blaguj*
i s ovimi gosti obilo se *počtuj.* 1. 46.

koga si *blagoval* u vrime od muke,
kad si se sam *podal* grješnikom u ruke. 3. 399.

Blâto.

Cosi è, kako t' *rieh,* moj senso, me stanje
u ovezieh *blatieh,* da ti je na znanje. 5. 100.

Blâvôr.

I ako sam sad *blavor,* još se će zgoditi,
u drugi ljepši *stvor* da se ću stvoriti. 4. 145.

a po tom taj *blavor* pri vodi studeni
da slatki *odgovor* pod borkom tuj meni. 4. 144.

Blázniti.

Pasoh ju i *hranih* i liepo njegovah,
gladih ju i *blaznih* i sedlom darovah. 4. 167.

Blážen.

I za toj bio *blažen,* Šimune ljuveni,
u vike i *amen,* po ocu i meni. 4. 221, 3. 197, 294, 381.

Izače dragi moj, u vieke bio *blažen!*
ostavi nepokoj, sa mnom ćeš bit *shranjen.* 4. 215.

i tko bi stanom stal, gdi je divna taj *zelen,*
taj bi se do vik zval pričestit i *blažen.* 4. 285.

pravo se može svet život riet i *blažen,*
ki nakon pedeset godiš je *ugašen.* 5. 32.

ni djevi *blaženoj,* ka Isusa porodi,
kojom se velik *broj* sužanstva slobodi 3. 281.

za toj vas molim svieh, slišajte nauk *moj,*
hrlite na pospjeh k toj djevi *blaženoj* 4. 62.

koja se dariva dušici *pravednoj,*
gdi se raj uživa u slavi *blaženoj* 3. 364.

za toj te sad molim, o bože *pravedni,*
ja ki se nag bolim i plaču po sve *dni* 3. 456.

ner zovu tebe zgor, o kralju vrhu *svieh,*
i s tobom višnji dvor svieh duha *blaženieh* 3. 43.

prid svim skupom *svetih,* koji se vesele
ter duše *blaženih* k sebi priti žele 1. 116.

Digitized by Google

Bláženstvo.

U svoje *kraljestvo* čini nas jošter prit
i da nam *blaženstvo* koje nie moć izrit
5. 43; 1. 103; 2. 389; 3. 7. 440.

ti, ki ključe nosiš vičnjega *kraljevstva,*
ki Petrov broj vodiš dileći *blaženstva* 1. 242

a ostalo *otajstvo* tko može da zbroji,
jedino *blaženstvo* u trojstvu gdje stoji 3. 146.

mi mnihomo, da *uboštvo*
dovede nas na *blaženstvo* 1. 287.

i još dobrih *tovarištva*
moga su uzrok sad *blaženstva* 1. 282.

Bnèci.

Ovoj gospodinu drugomu vrhu *svieh*
momu Agustinu da se da u *Bnecieh* 5. 322.

Bôg.

Sad z bogom ostani, ostani sad z *bogom,*
da te bog sahrani i ostali vas tvoj *dom* 4. 367.

nauku još po *tvom* od grieha, mogu reć,
grešnici pred *bogom* proštenje mogu steć 5. 322.

a sad da ti *sobom* iskusiš, jer nitkor
zvat se more *bogom* ner Nabukdonozor 1. 25.

moj brajo, podj z *bogom,* hvala ti na službi,
svudi bog bil s *tobom* po putu u družbi
4. 328, 367; 1. 81; 2. 504; 5. 352; 7. 445.

da moj duh sahranjen najde se prid *bogom,*
ki je vas izranjen i griehom i *zlobom* 3. 264.

za to ni neuzmožno svaka rič prid *bogom,*
da vse je uzmožno s kripostju *njegovom* 1. 168.

bogovi,

hotje'te slišati moj razlog sada *vi!* 11. 32.

gospoje, po vas *ov* vik ne bih iskazal,
od božic i *bogov* tko t' je ča prikazal 6. 290.

sad niesu druga *dva* državi u ovoj
od tizieh *bogova,* koji rod vode svoj. 10. 19.

vojujuć što smete svom gradu dobra *sva*
o crkve prisvete nebeskieh *bogova!* 11. 32.

i zovem *bogove,* da budu svjedočit,
što učinim da to *sve* s razlogom hoće bit. 11. 27.

Bògme.

Vjerujem, a *bogme s'* prem junak viditi
dano mi 'e toj s *nebes.* 7. 53.

Bògat.

Človik će svak umrit star, mlad, ubog, *bogat,*
kad će toga doprit on ti ne more *znat.* 1. 224.

Digitized by Google

ako bi bil *bogat,* poželi prvu stvar
da se on more *zvat* od svega gospodar. 5. 31; 11. 250.
da nije mlad ni star, ni ubog ni *bogat,*
nije kralj nit je car, ki mirno može *stat.* 8. 89; 9. 78.
kada budeš *bogat,* život svoj ne zapusť,
da budeš zdravje *imat,* pri zdravju blago pust. 1. 142.
a razum se *podat* pristoji ludakom,
ne tebi, ki *bogat* kripostju si svakom. 6. 189.
za č ubog i *bogat* u vrieme u svako
boljanin i *kuriat* lomi svies jednako. 3. 139.
zadovoljno *bogat* kad budeš, pripravi
i znance *poštovat* vele krat ne ostavi. 1. 132.
ovo je grad slavan Dubrovnik i *bogat,*
vazda bil pripravan s vami *prijaznovat.* 6. 249.
nu ka je moć bila *ta;* koja je izvadi
iz dvora *bogata,* ki joj ti sagradi. 9. 86.
u kući *bogatoj* malo krat tko godi
nadje se, život *svoj* da čisto provodi. 5. 13.
tko godi zna boga, ne slači se u *tih,*
pri ljubi uboga ner želi *bogatih.* 1. 118.

Bògatstvo.

I tiem, kih ne znaš ti, dil tvoje *bogastvo,*
bolje ti je dobiti prijatelje neg *carstvo.* 11. 246.
to li sve *bogastvo* nie dosta za tebe,
sama bih u *robstvo* podala ja sebe. 4. 313.
svjetovno *bogastvo* za č ko se dobiva,
prislavno *božanstvo* pri njem se zabiva. 3. 168, 351.
njegovo *prijateljstvo* da budeš imiti,
bito bi *bogastvo* tve velje na sviti. 4. 485.
za zlobno *neharstvo* kako li bit može,
da imaju *bogastvo* i ostale raskoše. 4. 47.
u meni *bogastva* moja mi čes ne da,
nu poznam, liepos *tva* da toga ne gleda. 8. 18.
gdje su jaoh *bogastva* i dobra tolika
našega *kraljestva,* gdje li moć velika. 4. 445.

Bòjati se.

a ja ti hoću *dat* svita sad neluda:
veće s' imaš *bojat* od človika huda. 1. 143.
pinez ne ćeš imit ni ćeš hnreda *imat,*
i to će t' dobro bit, ne ćeš ga se *bojat.* 1. 156.
boga se ne *bojat,* nju pravu kriveći,
od ljudi sram *nimat,* svim pukom hineći. 1. 84.
i počni se boga *bojat,*
boga ljubit, boga *štovat.* 1. 310.

Digitized by Google

a ti se ne *bojiš*,
ner išćeš svita slast; umriti li ne *mniš?* 1. 231.
nimaj strah od smrti da je se ne *bojiš*,
grihov se isprti, a nastoj da *živiš*. 1. 133.
kad bih se *prijao* nebog ja za gore,
još bih se *bojao* da se ne obore. 5. 186.

Bôjâzan.

Pak strašna *bojazan* mnoga hoće biti
grišnikom oni *dan*, ku hoće imiti. 1. 116.
morit se razlog *ni* toliko, liepa ma,
taštome *bojazni* i mislim jednima. 9. 77.

Bôk.

Pokoja nimaše od protivšćin *mnozih*,
od gute skučaše, od fibre od *bocih*. 1. 152.

Bòkarâr (figulus).

Kad počne mazati oni nje obraz *star*,
veće kole trati neg Gjivo *bokarar*. 5. 293.

Bôlan.

Mož li znat, kade ja toliko bjeh *bolan*,
da nejmah pokoja ni javi ni u *san*. 5. 32.
mož li znat, kada ja toliko bjeh *bolan*
da ne imah pokoja ni u noć ni u *dan*. 8. 50, 110.
miran sam i *gojan* ja ovdi prišal sad
nu trudan i *bolan* podnosim gorki jad. 4. 192.

Bôlêst.

Ajme kakva *boles* skončava život moj,
kroz moju trudnu *ćes* mislim ja sada toj.
2. 446; 3. 75, 190; 6. 234; — (na ovom pošljednjem mjestu stoji: *bolest čest).*
za č vrieme prišlo *jes* sa mnome cvieliti
i žalos i *boles* na pola dioliti.
3. 152, 454; 5. 38; 7. 12, 73; 8. 125.
vrati mi um i *svies*
ter ne da učinit taku joj tu *boles*. 10. 37, 178.
tuži t' se na taj *vez* i na te okovi,
sva žalos i *boles* da mu se ponovi. 4. 60.
božicam a umrit ni dano zgar s *nebes*,
a vajmeh ni moć skrit ljuvenu mu *boles*.
7. 37; 3. 52 106; 4. 209 221.
s milosti vidjet (ću) ja gizdavi nje *ures*,
gdi žali tužbe me i žali mu *boles*.
10. 70. 84; 2. 151; 7. 77; 11. 109. 162.
s kojom se ja mukom i s kojom *bolesti*
razabrati s tezim snom, nu misli kruno *ti*. 8. 124.
promisli dake *ti*, gizdava gospoje,
jesu li *bolesti* velike sad moje. 8. 76 104; 11. 81.

Digitized by Google

Bôlestan.

Kako sve *bolestan,* tugami razdieljen
i jošte togaj *van* nepravo ucviljen. 11. 42.

Bôlnîk.

Tere sam jak *bolnik* kad no zla dva ima:
jednomu što je *lik,* tim drugo moć prima. 5. 351.

Bòljeti.

Nemoj se majko *ti* za muke za ove
na Judu *boljeti* ni na zle Židove. 5. 125: 10. 152.

on tebe *slobodit* u mni je tada htil,
a ti se zlom *bolit* mojim nisi hotil. 1. 241.

velmi se još *bolim,* za č vajmeh u vaju
suzice ke *ronim* ne viem kud padaju. 4. 72.

i da se ne *bolim* tvom smrti sada ja
ni mogu i ne *umim,* kćerce draga moja. 4. 443.

nemoj da se *bolim,* nemoj da se tužim,
nemoj da smrt *želim,* da se njom sadružim. 2. 185. 460.

ako se tobome, Ljubmiru, ne *bolš,*
boli se onome, vrh svega ku *ljubiš.* 7. 75.

ter se grihov svak vas *boli,* (imperativ)
da bog grihov vas *slobodi.* 1. 313.

Ljubmira suzami ništa se ne *boljah,*
ma gluha jak kami na njegov plač *stojah.* 7. 80.

Bòljezan.

ponavljam *bolizan*
čuvši me plač dile sa mnome po vas *dan.*
7. 10. 80; 1. 175; 2. 513; 3. 41.

cić želje ljuvene i javi i u *san*
nevirna jaoh mene skončaje *bolizan.*
2. 400; 3. 68, 187, 408; 4. 83.

još taj trud s tugami i plačna *boljezan*
stanovit živ kami podira zemlje *van.*
3. 89. 137. 199; 1. 148 (bis).

mol' mjesec još *jasan* i zviezde ostale,
da moju *boljezan* i moj trud požale. 3. 194.

ova je *boljezan,* ka na se svieh prima
jak dohodak *jedan,* ki narav dat ima. 5. 53.

tu, svemogi bože, kolik bi plač *slišan,*
tko sciniti može gospoje *bolizan!* 1. 189.

muku ter *boljezan,* koju ktje patiti,
u ku sam ja *ufan,* da mi ćeš prostiti. 5. 34.

tako ti ja *zaman* u željah sve tužu
ćuteći *boljezan* tuj liepos da združu. 4. 348.

kako ja *nesrećan,* ki ćutim na sviti
poveću *boljezan,* neg li je ćutiš ti. 11. 197.

Digitized by Google

ki javi i u *sni* svak čas me skončava
tolikom *boljezni* koju mi zadava. 3. 150; 4. 26.
i smrtne *boljezni,* što ćutim nebog ja
ni javi ni u *sni* ne imavši pokoja. 3. 192. 393.

Boljèznіv.

Ar vajmeh *boljeznіv*, pravedno mogu riet,
nikomu niesam *kriv*, što živjeh na saj sviet. 3. 155.
tiem djevo pridraga, dokli sam vajmeh *živ*,
čin' da te primaga ovi plač *boljezniv*. 3. 267.
tad Isus gospoju s križa doli *pozriv*,
dragu majku svoju, reče joj *bolizniv*. 1. 186.
vaj bože *milostiv*, aj slavni bože,
ovi trud *boljezniv* procienit tko može? 3. 48. 265. 434.

Boljèžljiv.

S rasrgjbom er bi *gnjiv* višnji bog zgar poslal,
rad koga *bolježljiv* ovi bi puk ostal. 4. 383.
čudo jer ostah *živ*, tej misli kad imah
ter svak čas *bolizljiv* veću tugu primah.
2. 379; 3. 71. 108.
zlovoljan tiem stoju, rasceviljen i *plačljiv*
kušaje čes moju i moj trud *bolježljiv*. 3. 446.

Bôljî.

Ne ćeš to učinit, poslušna ma *boljim*
od tebe budeš bit mudrosti, moći *svim*. 4. 429.

Bòriti se.

Simo tamo *pozrit* ne staje, jer vidi,
da mu se je *borit* s vitrom, s morem, s diždi. 1. 31.

Bòsil.

Mu perlu, moj *bosil,* moj garopalak,
koji sam ja *gojil* u staros mu štapak. 7. 33.
svud raste ružica i rumen *trendofil*
i hroma ljubica, kaloper i *bosil*. 4. 267; 3. 90.

Bòsilak.

Ter pasu ružicu ter pasu, gospo, *zlak*
ter pasu ljubicu i drobni *bosilak*. 4. 279.

Božànstvo (vidi primjer i kod: *bogatstvo*).

Neka sviet ne čuje človječe *neharstvo,*
gdje kune i psuje toj tvoje *božanstvo*. 3. 77.
er nebog ne znadiše skrovito *otajstvo*
u kom se tajaše istino *božanstvo*. 3. 311; 4. 246.
trojstvo te jedino izabra *božastvo,*
prija nere ino stvori i *zemaljstvo*. 1. 165.
zemlja se strese *sva* za žalos, gdi pati
isti sin *božanstva,* da naš dug zaplati. 2. 343.
da cić grihov *mnoštva* ne zgubi ufanje
jor narav *božastva* prostit pripravna je. 1. 121.

Digitized by Google

vrućak od milosti tere sud *božastva,*
hram svake kriposti i shrana *otajstva.* 1. 169.

Bòžjî.

Nu Ana ti *kaži,* ki s' našo u njem grieh?
čini se sin *boźi* i kraljem vrhu svieh. 5. 134.

jata doletiše jarebic brez *broja,*
kojih se najiše, ubi ih moć *božja.* 1. 257.

mnoga j' slabost *moja* i zloba velika,
ner ča ljubav *božja* ne će smrt grišnika. 1. 122. 227.

ne boj se, *Marija,* iznašla si milost,
ovo je rič *božja* i njegova kripost. 1. 167.

po tebi bože *moj* utješen duh biti
i vazda u *božjoj* milosti živiti. 5. 45.

podj na slavu *božju,* kontent sam i toj dat
za ljubav, ku t' *nošu,* ništa ne ću gledat. 5. 281.

reče im: dviju *sih* razlučit imate,
da sud pravad *božjih* od mene slišate. 1. 89.

da zdravjem *obojim* budu izličeni
i hotinjem *božjim* paka uzvišeni. 1. 204.

Božûrak.

Ter pasu *božurak* ter pasu, gospo, cmilj,
ter pasu *kaćunak* i rumen trendofil. 4. 280.

Brâća.

Njega nam bog dozva, Pero je živ i *ja,*
s kiem živem kako dva rodjena prem *bratja.* 5. 291.

Bráda.

Do pasa u *bradah* starce vidim šetat
da ih je brate *strah* u obraz zagledat. 7. 65.

Brâdâš.

Pošteni moj kneže, pišem ti, neka *znaš,*
kako nam pobježe u Dubrovnik *Bradaš.* 5. 332.

Brániti.

Dokli si daj taka, nemoj mi ti *branit,*
što ja znam er paka moglo bi drugo *bit.* 5. 261.

van sebe oto s' *ti*
za što se meni sad ima toj *braniti.* 10. 174.

spovjedj nam, što je toj, ako ti trudno *ni,*
da li i san u plač tvoj slatki ti mir *brani?* 4. 401; 10. 305.

Brât.

Ne samo da *bratu,* opeta kada bi,
kraljestva ne da *tu,* neg mu i grad ugrabi. 11. 9. 73.

Brâtac

Ovdi će dva *braca* za tudj grih smrt primit,
dva sinka za zla *oca* pravi će ovdi umrit. 4. 392.

Brâtstvo.

Sazva još k ovomu i pope za *bratstvo,*
da žežinu svomu pokripe *mlohavstvo.* 1. 27.

Digitized by Google

Brázda.

Niti se trapljaše po vas dan u *brazdi*
ni lozje sadjaše, kako se sad *sadi*. 3. 7.

Brîjeg.

Grana ga grediše vojena po *brigu*
ter vode nesiše tad gradu po *sridu*. 1. 29.

pojdoše po *brigu*, i kad bi blizu vrat,
Judita *napridu* uzupi napan vrat. 1. 51.

Bŕlog.

Er kad te stvori *bog*, hotje te postavit
u zemlju i *brlog* pak meni objavit. 11. 191.

ah kada ne ćeš *rog* dignuti svrh oči,
podj svinjo u *brlog*, a ovdi ne hroči. 9. 139.

puku svomu *pomog* skazal je svu kripost,
nečistih u *brlog* vrže, nam da milost. 1. 52.

da tlače svoju čas i pravdu i *razlog*
jak prase kad se vas umiesi u *brlog*. 7. 99; 1. 284; 2. 150.

u griha bo *brlog* ne padoh s njimi ja,
on, ki je sam *svemog*, hoti da bižim tja. 1. 43.

Bròditi.

Ona mi vitar *tih* poda, ona čini,
mirno da se *brodih* po morskoj pučini. 6. 188.

Arion dragi moj, ako se sad *brodiš*
u plavci u kojoj mrnare ter *dvoriš*. 3. 67.

Brôj (vidi primjer i kod: *božji*).

Iz kojih jedan čas ne mogu izit *ja*,
jurve sam satren vas u mukah bez *broja*.
2. 514. 519; 5. 43. 56. 87. 317. 338; 8. 20. 38; 10. 143; 11. 27. 116. — (svuda je pred genetivom riječi „broja“ prijedlog: *bez*).

i zlobu mu smrsi, smjerno te molim *ja*,
i moje izvrzi griehove iz *broja*. 5. 66.

oto sam čuo *ja* tu vojsku, ka je s njim,
velika da 'e *broja* i vješta boju svim. 11. 35.

Bròjênje.

Trideset se daje tretomu *brojenja*,
a toj ti poznaje, ki no šti *vangelja*. 1. 206.

Bròjiti (vidi primjer i kod: *roditi*).

Jove je u moj rod s Elektrom, kako *viš*,
ostali vas narod ne marim da *brojiš*. 6. 190.

Diani dava se čista krv jedne *vil*,
u sobi koja se pravedna vik *brojil*. 10. 15.

zdol imenovane, ke sam ja *brojio*
i složil na člane, kako sam *umio*. 6. 69.

Digitized by Google

Brštan.

I da je blažen *stan* i bitje veselo,
gdje škrobut i *brštan* sve bješe poplelo. 4. 289.

u škrobut i *brštan* pri hridu skril se bjeh,
izljesti vajmeh *ran* iz krova gdje ne smjeh. 4. 120.

i krasan i zelen i okolo *brštanom*
lovorjem opleten i mrčom *gizdavom*. 4. 107.

Bûbanj.

Gorštače, u selo, gdi je taj pir, hodmo *na nj*,
ti glumac veselo, a ja ću bit *bubanj*. 9. 153.

nu neka huka, smijat ću ja se i *za nj*
glumac sam, u Vuka poslo sam po *bubanj*. 9. 162.

Bûdîm.

U mraku i tmasti ostal sam, pravo *dim*,
bez kraljeve vlasti udovac ja *Budim*. 3. 63.

Bûgarin.

Ali je *domaćin*, ali je prišalac,
ali je *Bugarin* i čestit vladalac. 3. 213.

Bùmbâk (pamuk).

Tuj te će naći žnoj tere ćeš bit *nejak*,
a oni štap će tvoj mekši doć neg *bumbak*. 5. 189.

Caesar.

Čas je ona vridna *stvar* ku glavom štitiše
Leksandro i *Caesar* i cić ke umriše. 7. 18.

Cârigrâd.

I s vašom vojnicom, višnjega boga *rad*,
oružnom desnicom primite *Carigrad*. 3. 220.

do tamo, čto no *sad* zovu more veće,
ke mimo *Carigrad* svej vodu van meće. 6. 263.

Cârstvo (vidi primjer i kod: *bogatstvo*).

K tomuj ga *krstjanstvo* nevjerom pomaga
ter svoje toj *carstvo* sve sile primaga. 3. 65. 373.

ter gdje toj razbirah kraljevstvo i *carstvo*,
pri njemu zabivah me plačno *sužanstvo* 4. 109.

Càvtjeti.

A pelin kad *cafti* s svih strana po gori,
rekla bi, gospo, *ti*, živi plam da gori. 4. 268.

nje ličce pribilo kako gilj gdi *cafti*,
sve se je zabilo, u željah sve *dahti*. 2. 61. 72. 216.

da bi još tve prsi, ružicom ke *cafte*,
uzdihal' jak vrsi na dubju kad *trepte*. 2. 427.

dubak sam malahan od fierle prije *bil*,
u zemlji mladjahan rastal sam i *caftil* 4. 144.

Cêsar (vidi i: *česar*).

Ter mu zavijaše Aležandar *cesar*,
jer u njem vijaše kriposti velik *dar*. 6. 44.

Digitized by Google

Brázda.

Niti se trapljaše po vas dan u *brazdi*
ni lozje sadjaše, kako se sad *sadi*. 3. 7.

Brîjeg.

Grana ga grediše vojena po *brigu*
ter vode nesiše tad gradu po *sridu*. 1. 29.

pojdoše po *brigu*, i kad bi blizu vrat,
Judita *napridu* uzupi napan vrat. 1. 51.

Bŕlog.

Er kad te stvori *bog*, hotje te postavit
u zemlju i *brlog* pak meni objavit. 11. 191.

ah kada ne ćeš *rog* dignuti svrh oči,
podj svinjo u *brlog*, a ovdi ne hroči. 9. 139.

puku svomu *pomog* skazal je svu kripost,
nečistih u *brlog* vrže, nam da milost. 1. 52.

da tlače svoju čas i pravdu i *razlog*
jak prase kad se vas umiesi u *brlog*. 7. 99; 1. 284; 2. 150.

u griha bo *brlog* ne padoh s njimi ja,
on, ki je sam *svemog*, hoti da bižim tja. 1. 43.

Bròditi.

Ona mi vitar *tih* poda, ona čini,
mirno da se *brodih* po morskoj pučini. 6. 188.

Arion dragi moj, ako se sad *brodiš*
u plavci u kojoj mrnare ter *dvoriš*. 3. 67.

Brôj (vidi primjer i kod: *božji*).

Iz kojih jedan čas ne mogu izit *ja*,
jurve sam satren vas u mukah bez *broja*.
2. 514. 519; 5. 43. 56. 87. 317. 338; 8. 20. 38; 10. 143; 11. 27. 116. — (svuda je pred genetivom riječi „broja“ prijedlog: *bez*).

i zlobu mu smrsi, smjerno te molim *ja*,
i moje izvrzi griehove iz *broja*. 5. 66.

oto sam čuo *ja* tu vojsku, ka je s njim,
velika da 'e *broja* i vješta boju svim. 11. 35.

Bròjênje.

Trideset se daje tretomu *brojenja*,
a toj ti poznaje, ki no šti *vangelja*. 1. 206.

Bròjiti (vidi primjer i kod: *roditi*).

Jove je u moj rod s Elektrom, kako *viš*,
ostali vas narod ne marim da *brojiš*. 6. 190.

Diani dava se čista krv jedne *vil*,
u sobi koja se pravedna vik *brojil*. 10. 15.

zdol imenovane, ke sam ja *brojio*
i složil na člane, kako sam *umio*. 6. 69.

Digitized by Google

Brštan.

I da je blažen *stan* i bitje veselo,
gdje škrobut i *brštan* sve bješe poplelo. 4. 289.

u škrobut i *brštan* pri hridu skril se bjeh,
izljesti vajmeh *van* iz krova gdje ne smjeh. 4. 120.

i krasan i zelen i okolo *brštanom*
lovorjem opleten i mrčom *gizdavom*. 4. 107.

Bûbanj.

Gorštače, u selo, gdi je taj pir, hodmo *na nj*,
ti glumac veselo, a ja ću bit *bubanj*. 9. 153.

nu neka huka, smijat ću ja se i *za nj*
glumac sam, u Vuka poslo sam po *bubanj*. 9. 162.

Bûdîm.

U mraku i tmasti ostal sam, pravo *dim*,
bez kraljeve vlasti udovac ja *Budim*. 3. 63.

Bûgarin.

Ali je *domaćin*, ali je prišalac,
ali je *Bugarin* i čestit vladalac. 3. 213.

Bùmbâk (pamuk).

Tuj te će naći žnoj tere ćeš bit *nejak*,
a oni štap će tvoj mekši doć neg *bumbak*. 5. 189.

Caesar.

Čas je ona vridna *stvar* ku glavom štitiše
Leksandro i *Caesar* i cić ke umriše. 7. 18.

Cârigrâd.

I s vašom vojnicom, višnjega boga *rad*,
oružnom desnicom primite *Carigrad*. 3. 220.

do tamo, čto no *sad* zovu more veće,
ke mimo *Carigrad* svej vodu van meće. 6. 263.

Cârstvo (vidi primjer i kod: *bogatstvo*).

K tomuj ga *krstjanstvo* nevjerom pomaga
ter svoje toj *carstvo* sve sile primaga. 3. 65. 373.

ter gdje toj razbirah kraljevstvo i *carstvo*,
pri njemu zabivah me plačno *sužanstvo* 4. 109.

Càvtjeti.

A pelin kad *cafti* s svih strana po gori,
rekla bi, gospo, *ti*, živi plam da gori. 4. 268.

nje ličce pribilo kako gilj gdi *cafti*,
sve se je zabilo, u željah sve *dahti*. 2. 61. 72. 216.

da bi još tve prsi, ružicom ke *cafte*,
uzdihal' jak vrsi na dubju kad *trepte*. 2. 427.

dubak sam malahan od fierle prije *bil*,
u zemlji mladjahan rastal sam i *caftil* 4. 144.

Cêsar (vidi i: *česar*).

Ter mu zavijaše Aležandar *cesar*,
jer u njem vijaše kriposti velik *dar*. 6. 44.

Digitized by Google

na njem pismo sjaše od drobna *bisera:*
stoj daleč, pravljašc, ja sam zvir *cesara.* 2. 387.

Cijèniti.

Ako si *cienio* s strašiviem biti boj,
čemu si *vodio* toliki vojske broj? 11. 31.

i takoj on *cieneć,* da 'e brata ubio
i vas boj da je *već* s kraljestvom dobio. 11. 73.

Cjelívati.

A ti mniš, da ju ja brže htijah *celivat,*
izvuć se s vragom tja, razumjet hoć mi *dat.* 5. 251.

prie neg se rastanu, neka te *celivam*
i smrtnu tuj ranu neka ti *zavijam.* 7. 467.

kroz toj svom kreposti priklonju glavu k *vam,*
umiljen zadosti sad ruku *celivam.* 11. 124.

Cjêlôv.

Ni javi ni speći ovdi vam nie *lov,*
man oba stojeći želite moj *celov.* 4. 358.

ar pitah nje *celov,* ka reče: što za toj?
ja rekoh: *u darov* budi ti život moj. 2. 222. 257. 266.

Cjelúnuti.

Ter će t' bit u zao čas, ako te nadju *nut*
jaoh rajski tvoj obraz da bi mi *celunut.* 5. 179.

Cknjêti.

Ako bi mogla *ti,* bolje bi da sada
podjemo, er *ckniti,* starice, nije kada. 4. 446.

Cîkva.

Mnokrat me u *crkvi* prid pukom vidiste
i nigda na me *vi* ruku ne staviste. 5. 129. 130.

pastiri, pokli *svi* i riečma i djeli
sva smo veće u *crkvi* činjenja dospjeli. 9. 175; 10. 167.

rugaste se svetim *pismom,*
smih činiste božjom *crikvom.* 1. 304.

Cîljen.

Meni ja kad *stavljen* očutih na glavi
venčac bil i *crljen,* vas ostah u slavi. 2. 192.

bez zlatieh tieh mrava jošte se po sve *dni*
ni mitra ne dava ni klobuk *crljeni.* 4. 164.

Cîn (vidi primjer i kod: *strana).*

Vaj ne će čut pastir u gori u *crnoj*
ni vila ni satir, što je plač i trud *moj.* 4. 16.

zgar mi bi još *dano,* mogu riet po bogu,
što je bielo i *crno* razlučit da mogu. 4. 43.

Cîv.

Pića sad si gnusnih *crvi,*
tvoje tilo u prah *leži.* 1. 315.

i ki je sad hoteć da vlada zemljom *svom,*
malo malo posteć pića će bit *crvom.* 1. 18.

Digitized by Google

Cvîjeće.

Svila bih sad bogu korunu od *cvitja,*
viditi da mogu pastira moga ja.
5. 203, 315; 8. 3. 53. 131; 10. 37.

Cvîjet.

Ravnina što je *ta,* što li je tolika
po njojzi od *cvieta* izvrsnieh razlika? 5. 314.

ter za toj molim *te,* zautra da čekaš
jur ondi moj *cvite,* kako no sama znaš. 2. 499; 8. 23. 129.

er ljubav, koja *tu*
jak pčela u *cvitu* (stojaše). 10. 36.

Cvijètak.

Na kom se zove *svak* ružice bez tebe,
jakino gdi *cvitak* prid mrazom ozebe. 2. 86.

da bi još vrat visok usahal jak *cvitak,*
kiem vidiš vas istok jak s neba *mjesečak.* 2. 427.

Cvîljênje.

I da bi tuj bile, što želim tužna *ja,*
svrhe jaoh nemile mojega *cviljenja.* 10. 234.

Cvîljeti (vidi primjer i kod: *ustaviti*).

Gdi vidim Troju grad, ne mogu ne *cvilit,*
po zemlji gdi je sad, kako gre ovi *svit.* 4. 470.

i toj sad misli *ti,* kad se ja osamlju,
čini me *cviliti* i da se zamamlju. 2. 267; 11. 150.

ki li bude zlo činit,
osujen će vazda *cvilit.* 1. 280.

pokol htiste krivo *živit,*
vazda ćete u paklu *cvilit.* 1. 294.

i vi vode i luzi pomozte nam *cvilit,*
er tolikoj tuzi, jaohi, ni moć *odolit.* 7. 115; 2. 381.

kroz to te sad *molim,* moj venče zeleni,
ne čin me da *cvilim* u željnoj ljubezni. 2. 498.

kroz toj se ustavi, ako ku vil *slidiš*
po gustoj dubravi, da u vik ne *cviliš.* 7. 70.

ljubeći ter ljubav ni stekal ni *primil*
i tužio da bih prav po vas vik i *cvilil.* 11. 126.

Čâstan.

i ures naš *častan,* tko li će sad rieti,
gdje će naš biti *stan* odsela na svieti. 4. 153; 7. 456.

jur je dar *pripravan,* kako se može znat,
uljudan i *častan,* što ćemo prikazat. 7. 450.

Čêkati.

Veselo tiem ću *stat* i ob noć i ob dan
i s veseljem *čekat,* moj bože smrtni san. 3. 282.

u robstvu er *čekat* što mogu neg nečas
i sluga komu *ostat* neharni život vas. 4. 426.

Digitized by Google

oni čas kad pridu, da veće nie *čekat,*
neg na sto da sjedu, da počnu *blagovat.* 4. 332.

ter pridi na pospjeh, dokli te ja *čekam,*
grešniče, kako t' rieh, da ti raj vječni *dam.* 5. 112.

vrjemena ner *čekaš,* da suzom dug plati
i da mu milos *daš,* ako se obrati. 3. 371.

ti koji od vieka ljubil si život *naš*
ter grješna čovjeka na pokoru *čekaš.* 5. 41.

ter za toj molim te, zautra da *čekaš*
jur ondi moj cvite, kako no sama *znaš.* 2. 499.

koliko mož', umiš, dokla vrime *imaš,*
jere konac ne viš, kad će bit, ki *čekaš.* 1. 101.

a ti, ku stvar inu, ženo mila, *čekaš,*
na tuj smrt ne mninu pojti jur ča *predaš.* 1. 87.

Dubrovnika slava od tebe taj *čeka,*
ku prija država od Homera *Grka.* 5. 352.

i kako toj reče, odgovor ne *čekav,*
plaho od nas uteče u srdjbi kako *lav.* 10. 315.

Čȅljâd.

Vidiš li ovu *čeljad* toliko gizdavu?
vridnosti časte *grad* i svu ovu državu. 7. 24.

neka idu ja sade u selo po *čeljad,*
a ti ostan' s njim, Rade, molju te boga *rad.* 7. 92.

niesam nego *sad* zgodi mi se upazit
urvom mnogu *čeljad* u ovi dvor ulazit.
7. 22. 103; 10. 154.

čestita ta *čeljad* stan je svoj obrala
dio cvietnich vrh *livad,* a dio vrh žala. 9. 115.

Čȅmêr (vidi primjere i kod: *biser).*

Ni mi tko nazivaj dobar dan ni *večer,*
jer gdi se zove vaj, dobro ni ner *čemer.*
2. 146. 169. 173; 3. 272.

lice mi sve bliedi cjeć gorka *čemera,*
koji me svud sliedi bez goja i *mira.* 2. 493.

ako ćeš moj nauk, da živeš u *miru,*
da ne imaš viek jauk, ne služi *čemeru.* 2. 485.

i nalip s *čemerom* — brižna ti ja bila! —
me srce *kosorom* koriepi iz tila. 4. 317.

Čȅmêran.

Da znate ljuven trud, koli je *čemeran*
i što je vele hud i u svem *nesrećan.* 2. 481.

jere mi dodija nesreća *nemirna*
i ljuće neg zmija igrani *čemerna.* 2. 421. 381.

Digitized by Google

Čēsar (vidi: *cesar*).

Nu ni kralj ni *česar* ne može odolit,
da mene slavan *car* ne bude posvojit. 3. 53.

al ćemo za tu *stvar* pisati put Rima,
neka zna i *česar*, koga ovdje ima. 5. 135; 3. 83.

bivši kralj i *česar* i slavan vojvoda
i vječni *gospodar* oda svieh naroda. 3. 303. 281.

i bez njih *nikadar*, još mnozi govore,
niedan kralj ni *česar* krunit se ne more. 4. 163.

Čēsarstvo.

Čemu je gospostvo, čemu su *česarstva*
i stavit u robstvo bez broja *sužanstva?* 3. 39.

Čēstit.

Prem blažen i *čestit*, odluku s radosti
ki nadje zrelu u *cvit* od svoje mladosti. 10. 15.

da bi se pomladio i da bi mnogo *lit*
drag i mlad Mioni bio i podj, da si *čestit*. 7. 61.

blažeo je i *čestit*, za č slavu priživa,
razuma svega *sit*, ki u njem pribiva. 3. 200: 4. 6. 164.

kamo se na saj *svit* sva slava dje tvoja?
jedan dan bih *čestit*, jedan dan zgiboh ja. 11. 84.

dočime bih *čestit*, mnozi t me ljubiše;
ki pravljahu *ljubit*, svi me ti zabiše. 2. 498.

sad se ću nazobat, sed se ću *nasitit*,
sad se ću moći zvat i blažen i *čestit*. 4. 157.

i blažen i *čestit* može se reći taj,
tko bude *pridobit* i sebe i sviet saj. 3. 276.

samiri tvoju svies, kći liepa tvoja *ta*
u ovieh strana jes na puno *čestita*. 9. 104.

molim vas rad boga, gospodo *čestita*,
iz vrta ovoga nu s bogom pojte *tja*. 4. 355.

a Splite *čestiti*, ku si sriću imil,
da s' vazda gnizdo *ti* razumnim ljudem bil.
6. 25. 218; 7. 24. 438; 10. 30.

Čēstititi (gratulari).

Čestit ti prstenčac, gospodje od svih *vil*,
da bih ti još venčac s biserom *čestitil*. 2. 224.

Čēsto.

er *često*
jači je, tko moli, neg vojske tisuć *sto*. 11. 28.

Čēznuti.

Nu za to ne *čeznut* ne mogu sada vas,
zapriečio da mu *put* tko godi nije danas. 11. 63.

i reče diete toj od muke *pakljene:*
čemeran život moj vas trepti i *čezne*. 4. 137.

Digitized by Google

zlo vrime *mene* postopi smeteno.
gdi duša ma *čezne* prid smrti bezredno. 3. 470; 4. 244.

Čičeron.

U knjigah, *Čičeron* ke sinu učini,
i ne toj samo *on*, nu mnozi još ini. 5. 312.

Činiti.

Lipa ćeš virom *bit*, ako dila sveta
s virom budeš *činit*, inako si speta. 1. 99; 5. 15.
da malo krat svrši kako počne *činit*
i huje izvrši nere budemo *mnit*. 1. 128.
da što imam već *činit*? hoće li za žalos
ovako sve dni *mrit* nesrećna ma mlados? 10. 22.
nego nam ne daš *ti*,
da kako ostale budemo *činiti*. 5. 245; 10. 71; 11. 252.
ubog život nosit, *imit*,
potribljivi naruč *činit*. 1. 260.
ako l' budeš tako *činit*,
napast ne će tebe *slidit*. 1. 271.
a potakli dobro *činit*,
da s' svetimi budeš *živit*. 1. 282.
budem ti znat *činit*, nemilo kako je
dragoga *odilit* od svoje gospoje. 7. 95.
Mojses tokoj *činit* i svaki ustraja,
ki hti zlo *pritrpit*, da bogu ugaja. 1. 34.
toj dušo razmišljaj ter ćeš se *uklonit*
griha; da ne ostaj svako dobro *činit* 1. 101.
er ovo ne *činju*, da vas ja pogrdim,
a više stavim *nju*, neg da rieč potvrdim. 5. 221. 268.
veselo reče *njim*: što ćete meni dat,
da meštra ja *činim* u ruke vam imat. 5. 126.
aj, aj nebore moj, Panuciju, jur *viš*,
da dojde život tvoj, ki tiskan li *činiš*. 1. 274.
kim čudom toj *činiš*, ljubavi, ktje mi rit,
ki ga u ognju tač *držiš*, a ne ć ga izgorit. 7. 12. 73.
oni si dobil dan, u ki dobro *činiš*,
a ne kako sanan, u ki no lin *sidiš*. 1. 131. 240.
Kujača, što *činiš*? nu sjemo bliže pridj'
a gospo, što *veliš*? ovdi sam, zapovidj'. 4. 321.
i uz to ako plam od ognja, ki *činiš*,
u sebi crn *vidiš*. 10. 121.
art ako *naučiš*, teg za toj ne zapust',
nastoj da ga *činiš*, linost od sebe odpust'. 1. 145.
toj što me potvaraš, za ino ne *činiš*,
nego smrt da mi daš i da me *umoriš*. 8. 117.

Digitized by Google

rih ja: ča t' se *čini* od toga človika?
reče: meni se *mni* od broja velika. 6. 36; 1. 144; 5. 18.

uboštvo teško *ni*, da za to, neka znaš,
teško ti se *čini*, jer mu dobro ne znaš.
1. 154. 206. 274; 5. 11.

vrime s blagom *gubi*, pameti tančinu
debeliju *čini*, oblama jačinu. 1. 126.

ljubav, ka je u *meni*, srce mi goreći
ovi vjetar *čini* oko ognja leteći. 7. 73.

da zaman ufaju, ki no zlo *čine*,
od zla se ne kaju, a dobro imat *mne*. 1. 100.

Mariju pitajte; nie mi ništa, *ne*,
za isto, dumo, te tri ovo sve *čine*. 5. 273.

da na sramotu mu s tilom se *razdilih*,
s tilom onim, komu sve na volju *činih*. 1. 234.

kako taj, ki no *znah*,
er privar njoj *činjah*. 10. 36.

veli nam višnji zgor: nitkore ne *čini* (imperativ)
drugomu onu stvar, ka draga njemu *ni*. 5. 3.

a sada sve *čini* (imperat) što t' drago i tvori,
molim te, daj ne *skni*, skoro me umori. 8. 120.

morem gospoduju, na kopno s vojskom *steć*
viteški vojuju vazda pravdu *čineć*. 1. 242.

silom dobro da bi *činil*,
ne bi plaće dostojan *bil*. 1. 298.

nu mi reć boga *dil* i daj mi odgovor:
da što si ti *činil*, kad minu kroz moj dvor? 2. 245.

Činjênje.

Kad će bit plaćen svak za svoja *činjenja*,
nie se kajat pak, pobjegne vrieme *tja*. 5. 132.

Čôvjek (čôvjek).

Er na svit ni *človik* toliko zlovoljan,
tko našal ne bi *lik* kon tebe podoban.
2. 72. 111; 6. 43; 7. 89; 11. 132.

ter ne će živ *človjek* do malo vrjemena
najti se moć za *liek* od moga sjemena. 3. 61.

u svjetu ne budi odveće brz ni *priek*,
prešenje jer udi, nu polie bud *čovjek*. 5. 10.

kralj nebeski, bog i *človik*
ća će trpit vazda u *vik*.
1. 280; 2. 98. 273; 3. 12; 5. 100; 6. 250; 7. 109.

mnim vajmeh, taj *človjek*, tko bi mu vas sviet dal,
ne bi se po vas *vik* u plavcu ukreal.
3. 165. 268. 440; 4. 75. 346; 5. 58; 8. 95; 10. 50.

Digitized by Google

za što sam vas *grješnik,* za što sam vas zloban,
za ku stvar zvat *človik* niesam se podoban.
2. 340; 1. 193.

stopit ust ne bi čim, prisihat ja *jazik,*
usne pucat, za tim bliditi vas *človik.* 1. 30. 138.

da njeki zal *človik* ovomu uzrok jes
i njegov hud *jezik* još gori ner zla čes.
2. 313. 103; 3. 455.

i ljutice zmije ter pješac ni *konjik*
proći tuj ne smije ni zena ni *človik.* 4. 261.

ovdi, brate, *putnik* ima mirno stanje,
ne sumnji, zao *človik* da mu uzme imanje. 7. 65.

oh je li živ *človik,* da pravo procieni
slavni car što *tolik* tuj plienak poplieni? 3. 48.

ov grad, a nimati škodu ni trud *velik,*
tako da s te rati ne zgine ni *človik.* 1. 40. 198.

a kamo da *človik* ričju ga izreći,
da bi bil *govornik* od svita najveći. 6. 278.

nu oni *Lakonik* er je bio proć njemu,
vriedan se prem *čovik* ukazo u svemu. 10. 308.

i oni *razbojnik* na križu viseći,
da si bog i *človik* tuj tebe videći. 3. 398; 4. 224.

sin boži i *človik* vas ranjen, vas izbjen
na drievu *vaskolik* razapet i pribjen. 2. 340.

meni se tako mni, da nigdir *človika*
na svitu sada ni, koji je prez *griha.* 1. 107.

ne imaš stvar žudit, ka može *čoviku*
od štete uzrok bit i dat mu žalos *ku.* 5. 20.

Čovjèčji.

Stvoritelj za č biše naredil toj *takoj,*
da hrana ne lipše naravi *človječoj.* 3. 7.

trudno je još vidjet, gdi lakom *nepokoj*
omasti vas saj sviet u krvi *človječjoj.* 3. 159. 282.

Čŭditi se.

Kruto se je *čudit* misleći u sebi,
da ov himbeni *svit* pritegnu sve k sebi. 1. 104.

nemoj se *čuditi,* da cvilim u pjesni,
uzrok si, kruno, *ti* od moje boljezni. 8. 51.

ter slavni moj bože, nie se moć ne *čudit,*
da človjek sam može tuj tanač *iskusit.* 3. 178.

i poče se veće *čudit,*
kako je vridno grih *spovidit.* 1. 266.

gradom se ne *čudim,* to ni čudno bilo,
ni na sela *tužim,* vazda je to bilo. 1. 105.

Digitized by Google

ter svudi, kud *stupah,* velmi se ja takoj
snebivah i *čudjah* videći pismo toj. 4. 284.

Čūdo.

Za ljubav, ka s *nebes* čini te doli prit
ter nakon svih *čudes* za puk na križ umrit. 1. 225.

Čūti.

Lovorka si otac *ti?*
o čudo veliko, što mi još bi *čuti!* 10. 187. 293.
svaku rieč ne imaš na pamet *staviti,*
kadgodier nu imaš činit se ne *čuti.* 5. 14.
sve ino, što *čujem,* sve ino, što vidim,
tuga je, kroz ku *mrem,* muka je, s ke blidim. 11. 214.
i kad se uputim, ali pak kad *stoju,*
sve vidim, sve čutim i ušima sve *čuju.* 4. 145.
i spravna kom *budeš,* skačući doteci,
što vidiš i *čuješ,* tere mi sve reci. 4. 252.
da molbe nje *čuješ,* ka ti se umolí,
nje suze da *otreš,* ka se tvojim boli. 4. 419.

Čúvati.

Lagahan se hoć *zvat,* nestanovit u sud
za to se htij *čuvat* ne pasti u taj blud. 1. 146.
po vodah i gorah ovako teci *ti,*
a od stada ne imaj strah, ja ću t' ga *čuvati.*
9. 148; 10. 82.
čin', da si milostiv i laže se *čuvaj,*
k svakomu dobrostiv, starim čast vazda *daj.* 6. 37.
za toj se svak *čuvaj* slavne nje lieposti,
jer meni zada *vaj* ljuvenom krieposti. 2. 11. 166; 4. 90.

Čútjeti.

Mem srcu što *ćutim,* vajmeh, ovoj što je,
jadovno tere *tim* razdiram prsi moje? 2. 445; 8. 80.
i cvilim i *ćuću* ter taj vil od gore
mni, da se ja *bludju,* a toj bit ne more 2. 122.
rajski taj miris dim, ki ovdi ne *ćutim*
ni cvietje toj vidim, vidjeti ko *žudim.* 3. 460.

Dake (= dȁklē).

Odkli su tiem *dake* srid vode srid slane
u pupku *zemaljske* osnovi snovane. 3. 125.

Dalek.

Stojeći na *dalek,* neka te ne vidju,
da mi toj nije *liek,* neg na smrt da pridju. 8. 50.
i vele na *dalek* oda svih rodjaka
prikrati njegov *viek* u tri dni smrt jaka. 5. 328; 8. 104.
nigdar jelin *tako* ne priniče k rici,
ki tiran *daleko* ujde prid lovnici. 6. 282.
gdi no ih vezati svih budu *žestoko*
i bijuć peljati u robstvo *daleko.* 1. 20.

Digitized by Google

Dânak.

Ter mi je bio *danak* i sunce sve mračno
jakino noćni *mrak,* kad je sve oblačno. 8. 362.

gdje tvoj život skončava se, a blaženu tvoju *majku*
učeniku pridavaše na ishodnjemu tvomu *danku.* 3. 322.

Dânas.

Kunući svaki dan, svaku noć, hip i *čas*
ki godi u zaman prodje nam do *danas*
8. 90; 1. 24. 231; 3. 297. 473; 4. 145; 7. 22.

i kad čuh jezik moj cvileći u plačan *glas*
gorčiji nepokoj ne očutih do *danas.*
3. 76; 4. 25. 324; 7. 424.

i da se bog *danas* iz glasa proslavi,
u pokoj koji *nas* u ovi postavi.
5. 174; 1. 29. 61; 2. 340; 4. 222; 5. 128.

ako ne dojde *spas,* ki mnju da će biti,
ča ste rekli *danas,* hoćemo stvoriti. 1. 32.

na ku stvar odlučen budući ja *danas*
smućen sam i mučen u mojoj misli *vas.*
6. 256; 1. 181; 3. 289; 4. 9. 226; 5. 138; 11. 63.

a plače krv na *vas* prid bogom i cvili,
koju ste do *danas* po zemlji prolili.
3. 39; 1. 292; 2. 459. 491; 8. 73.

ke mi si zadala s početka do *danas,*
odkli s' me prijala pod tvoju tužnu *vlas.* 4. 74; 5. 91.

djevojku je *danas* doveo u svoj dvor,
koje sja lip *obraz* jak sunca iza gor. 7. 23.

odlučiv od *danas* ljubit ga dan i noć
i u grieh ne *upas,* da bi znal život oć. 5. 36.

kolika *oholas* i s njomo mala moć
u starih jes *danas,* izriet ju nie moć. 7. 91.

Danil.

A za to je *Danil* po božjoj oblasti
pokli sam na sto *sil* da sudim u časti. 4. 385

Dâr.

Opak je način *svim,* koji me učiš ti;
ne daj bog s *darovim* k Dubravci hoditi. 9. 154.

Darov.

Najliše gdi doni na moj ust svoj *celov,*
koji mi pokloni za milos u *darov.* 2. 276.

Darôvati.

ka ga će svojome ljubavi *darovat,*
u vieke kojome moć će se blažen *zvat* 7. 66.

kada darkom malim dojde te *darovat*
s ljubve srcem pravim prijatelj *nebogat.* 1. 128.

Digitized by Google

i nose priprave, što nie moć *pobrajat*,
kad kralja pozdrave, što mu će *darovat*. 7. 449.
tiem joj se *darovah* u ruke sva sa sviem
i srce *prikazah* životom sviem mojiem. 2. 447.
on mi te k sebi *zva*, da k njemu putuješ,
pak meni *darova*, da sa mnom drugueš. 4. 306.
viteze poljubi, svakoga *darova*,
od koga nahoj bi hrabro da se *rva*. 1. 8.
ja rekoh: ne jedan, da još mu dva *daruj*,
ako ti po vas dan izreče pritač *tuj*. 6. 7; 11. 48.
srce mu užeži i jadom tvojim *otruj*,
tvrdom ga uzom sveži, meni ga pak *daruj*. 7. 38.
ako li još bolje tko ima, on *raduj*,
meni je dovolje, ništa mi ne *daruj*. 2. 244.
za što bih stanovit, da ću bit *darovan*,
da ću bit darovit, kad nam se zgodi *van* 2. 244.
imam ja sad milos, prsten zlat da sam *zvan*,
pokli sam za milos i ljubav *darovan*. 2. 209.

Darovit.

Od tebe, moj Frane, pohvaljen samo *bit*
volim, neg od strane drugoga *darovit*. 6. 283.

Dāti.

viknuše: ako *ti* ne propneš ovoga,
tot ga hoć nam *dati* za kralja i boga.
5. 135. 298; 7. 31; 10. 155; 11. 143.

Dávati.

Ako budeš tako *davat*,
taj grih ne će tobom *vladat*. 1. 261.
daj, što ć' dat, veselo, ako ć' da dobro *daš*,
ne poniz tve čelo, jak silom da *davaš*. 5. 5.
moj Niko ljuveni, dostoji ures *vaš*
tej hvale, ke meni za malos ti *davaš*. 5. 98.
svakoja ki *vladaš*, o bože istini,
i živi duh *davaš* svakojzi živini. 3. 437.
ter kad se od taj *dva* jednomu dogode,
kako ovi sviet *dava*, ke godi nezgode. 5. 304.
sestre drage, tuj vas *zazvah*
cić naukov, ke vam *davah*. 1. 258.
vrzi rieči i *dava'* razumjet drugi put,
svirimo *obadva*, koga je bolje čut. 9. 138.

Dàvid

mogući kralj *David* za zlatieh pram kosi
pustivši s strane *stid* kako sviet pokosi. 11. 152.
oni sam ja *David*, o vječna svitlosti,
komu je žena *vid* zanila liposti. 4. 218.

Digitized by Google

Dàvidov.

Korienak *Jakobov* jurve se rasplodi
i sinak *Davidov* na saj sviet ishodi. 7. 436.

Derenčin.

Od njega jest mladi dvigal se *Derenčin,*
velike, znaj, nadi njegova sina *sin.* 6. 242.
ne manje sada ti, govore, da si *smin,*
da pravo mlajahti zoveš se *Derenčin.* 6. 256.
da 'vo gre *Derenčin* s slugami od zgara,
slište po ki *način* s njimi se zgovara. 6. 228.

Dèsnî.

U lugu u tomu držeći u *desnoj,*
da služi svakomu tko tamo pride k *njoj.* 4. 52.
i u ruci u *desnoj* zlatan bat nošaše,
zvjerenje ter sve *toj* prid sobom zgonjaše. 4. 101.

Desperati.

U vrime nevolje ne htij se *desperat,*
da u bogu dovolje ufanja htij *imat.* 1. 136.

Dêvêt (ili: dêvet).

U tisuću i pet sat tridesti i *devet*
zgodi i upisat od Marča na dni *pet.* 5. 299.
serafski kor *prisvet* najviše ki staše,
pravi broj do *devet* ostavljen kagaše. 3. 359.

Dičiti.

Kim je urešen *bil* i jezik slovinski,
i kim se je *dičil* tokoje latinski. 6. 25.

Dijèliti.

S besjede moguće usiljen na to *bit*
uzdisah goruće i s tiem se svim *dielit.* 9. 35.
evo će se *dilit* iz tila duša ma,
dostojaj se *primit* nju k sebi ljubav tva. 1. 226.
ljuveno ki cvile da umim *požalit,*
s njima plač i cvile da umim još *dilit.* 7. 98.
tuj slatku krv *dieliš,* o vječna ljuvezni,
da moj grieh *zamieniš* tom tvojom boljezni. 3. 393.
er čudo vrh čuda, pokli se ja *dielih*
hrleći od tuda, srjed puta *zamjerih.* 7. 448.
dobro znaš, svaka *zla* i svaka veselja
vazda sam *dielila* na poli s tobom ja. 8. 79.

Dijète.

Da'te joj da stupi gdjegodi blizu *tu*
jedan čas da kupi po kutla *djetetu.* 5. 265.
maj, tu vrag s *djetetom!* što ćemo još vidit?
podj mi ti igrom *tom,* ne ću te ja slidit. 7. 39.

Dijeti (liberi).

Nesrićna ženo *ti,* podj' veće, ukopaj
tvoje mrtvo dvoje *dieti* i veće ne krsmaj. 4. 489.

Digitized by Google

Dika.

i tebi, cića *ke* vas svit ako se bit
bude vičnje *dike* kruna se hoće svit. 6. 199.

Dînâr.

Sada je jur *dinar* svim ženam vojvoda,
počtenje čas i *dar* svaka za nj jer proda. 2. 432.

prilična niedna *stvar,* tako se meni mni,
ni blago ni *dinar* prijatelju vjerni ni. 5. 15. 89; 11. 192.

začuvši ovu *stvar* veseli svi staše,
ter Judi tries *dinar* za toj obećaše. 5. 126.

to je sad za *nemar,* rodjak te znat ne će,
tim nastoj steć *dinar,* scienjeń ćeš bit veće. 11. 192.

što ne ćeš satvorit, človiče, za *dinar,*
ki ne vi govorit, a svim je *gospodar.* 2. 334. 431.

tiem njegdje *iznevar* sta igrat toga rad
lakomos i *dinar* i krepos za oklad. 11. 189.

Dionik.

Ako t' bih jošte *lik* ne mogla nać sada,
da sam daj *dionik* od tvoga sad jada. 2. 212.

od ke sam *dionik* na posli s tobom ja
i mišlju bit u *vik* po sunce, koje sja. 2. 306. 239; 6. 203.

Divljâk.

Gdje je taj naš *ludjak,* za vilom ki podje,
vukovom a *divjak* u goru stado odje. 7. 99.

Dîzati.

Pak su se ustali k nebu ruke *dižuć*
i veli i mali bogu *zahvaljujuć.* 1. 91.

Djâk.

Najbrže neg podji tere se vjeri *tom,*
a kurvu tu odji popovom i *djakom.* 5. 290.

Djëca.

Tužna sam, ti ćeš riet, prem sasma za *djecom,*
i druzi na saj sviet bolesti bole *tom.* 4. 422.

Djëlo.

U Nazaret *divom* kada ti stojaše,
pametju i *dilom* sasvim boga znaše. 1. 166.

a da mu u *djelieh* ne učini koji stvor:
toj bi bil', jak u *mieh* beza dna dut odzgor. 5. 90.

ni s nikime skladan človik, ki liše *inih*
sobom je neskladan u ričeh i u *dilih.* 1. 126.

kroz toj svi na *posljeh* od mene podjite,
vi koji u *djelieh* nepravde sliedite. 5. 57.

Djelovati.

Ke s' naučio ti znanje, to hotjej *djelovat,*
er to djelovanje čini te bolje *znat.* 11. 253.

kroz toj već ti s nami milosno *djeluješ,*
kada nas tugami pohodit gdje *budeš.* 5. 52.

Digitized by Google

općiti nemoj, *čuj*, s čeljadi da bi s kom,
i uhom već *djeluj* nego li jezikom. 5. 8.

Djetece.

Velmi boljezniva gdi mrtvo na *krilce*
suzami poliva jedino *djetece*. 3. 382.
a navlaš kostreti i meke *vunice*,
što ćemo prostrieti pod nago *djetece*. 7. 441.

Djètić.

Sad jedan mlad *djetić* s tim vlam pri vodi
stare kuće *Držić* svu mlados provodi. 7. 68.

Djéva.

Nisam li se zvala vazda majkom *tvojom*
i tebe imala i rodila *divom*? 1. 187.
ti si diva nad sve *dive*,
blaženo je tvoje *ime*. 1. 335.

Djèvica.

Pisan će ova bit od pričistih *divic*,
s kimi će skup hodit počtenih *udovic*. 1. 219.

Djèvôjka.

Najliše *djevojak* (gen. plur.), ter da ih namjesti,
da se te mogu *pak* u svoj dom povesti. 11. 100.

Djevstvo.

Dobri mir, *jedinstvo* ljube umiljeni,
prez koga no *divstvo* ugodno bogu ni. 1. 108.
svak čas u *jedinstvu* novu pisan poje,
ki u svetom *divstvu* dospije dni svoje. 1. 124.
uboštvo obraše tere *umiljenstvo*
bogu obećaše prikazati *divstvo*. 1. 117.

Dlâka.

Od gore tej *rajske* od tebe što čuju,
sve ti to do *dlake* bez sumnje vjeruju. 4. 286.

Dôba.

Razum ga susrite, kruna od *razloga*,
do istine svite noseć u toj *doba*. 1. 150.

Dôbar.

Nut što je bog *dobar!* nut što je milostiv!
je li toj velik *dar* od mrtva biti živ. 5. 196; 7. 107.
vaj nu je trudna *stvar* u sebi smišljati,
što zloban i *dobar* jednako zlo pati.
3. 133. 301; 5. 10. 129.
ni dobra, kad *dobar* ne bude plod dati,
potrebu svoju *zgar* kad ne more imati. 4. 444; 5. 148.
da bi bio toko *mudar*,
koko s' bio, mužu, *dobar*. 1. 291.
a gdi je slobod zla i *dobra*,
ku vam da bog s nebes *zgora*. 1. 298.
ter sluga po *dobroj* volji se ne daj reć,
kad prava ni na *broj* brojena služba već. 2. 144.

Digitized by Google

čuj se prihiljena človika i *dobrom*
izvan obnajena kako mido *srebrom*. 1. 146.

z ženom toko *dobrom* smrt me hti rastrti,
kako mogu za *njom* žalost ostaviti? 1. 160.

odvrat' za zlo *dobrim*, za njih se htij molit,
ki t' zgrišiše, i *tim* boga ćeš utolit. 1. 200.

koje samo meni jes tolicih od *dobar*
ostalo za ures, ostalo za lip *dar*. 4. 426.

nie zloba ni vaš *grieh*, nu očito vidim ja,
vrhu zlieh i *dobrieh* da gorko sunce sja. 3. 132.

o da si kleta, *rih*, nesrićo zlobiva,
koje jad na *dobrih* vazda se proliva. 6. 274.

protivnici biste *dobrih*,
osudiste krivo *mnozih*. 1. 304.

novu je crkvu dim u srcu od *dobrieh*,
ku rek bi da vidim, sagradil na *pospjeh*. 5. 72.

vaj da li smrt ovaj mori zle i *dobre*,
tkogodi na sviet saj rodi se, da svak *mre*. 8. 125.

Dobaviti se.

Tko želi *dobavit* brašna se za dosti,
počan od mladih *lit* do vele starosti. 6. 39.

Dobitak.

Ne brin' se, er će *pak* i tebi bit bolje;
činit ću *dobitak* da ti vuk ne kolje. 5. 211; 11. 75.

grub pitam *dobitak* istinom, ovo znam,
nu kako vidi *svak*, on mi uzrok dava sam. 11. 72.

Dobiti.

Er ako ja skončan ovako budem *bit*,
tvoj obraz vas sončan koju će čas *dobit*?
2. 145; 3. 114. 139; 4. 266; 5. 19.

k srcima časnimi nie triebi s darom *it*,
ako u vik prid njimi omraze ne ć *dobit*. 9. 154.

za č mnozi govore: trudno je tamo *prit*
u nebeske dvore blaženstvo toj *dobit*. 3. 388.

u toj se ne daj *ti*, ako mir ljubiš tvoj,
nikada *dobiti* žalosti ljuvenoj. 10. 31; 11. 73.

a tuj napast ako ć *dobit*,
ovim putem hoćeš *hodit* 1. 271. 265.

ljubav sama *dobit* može jakost moju,
uz toj, ako ć' *hotit* skazat harnost tvoju. 1. 171.

prijatelja *dobit* premda mož pričanjem,
li kadgod mu *zgodit* triba je mučanjem. 1. 131.

nepravo je sad *izgubit*
sve, ča iskasmo s trudom *dobit*. 1. 299; 2. 401.

Digitized by Google

er scieni čas *dobit,*
er scieni svu rados život moj *pogubit.* 2. 401.

u oružju za č sam toj veće ja *stanovit,*
da može svaki boj odrvat i *dobit.* 3. 280. 430.

trudili ste, ne za *učinit*
naruk ljudem ner za *dobit.* 1. 288.

Aležandar, ki *bi* od Srblji kralj, i ki
za tim vas svit *dobi* i zva se veliki. 6. 264; 2. 198. 201.

imanje *izgubiv* nemoj se dreselit,
stekši ga ter *dobiv* prie se htjej veselit. 11. 255.

ja ga sam jur *dobil*
pravednom istinom, ali on ne bi *htil.* 10. 182.

vele krat ostane dobitcem, ki je *dobit*
i ki gori ustane, hoće potlačen *bit.* 1. 134.

Dobivati

Sinovom ako ti bogastvo ne mož *dat,*
uči ih truditi i hranu *dobivat.* 11. 245.

Dobrohotan.

Isusov slidnik pon', al njemu *podoban,*
ne bude t' človik on, ki ni *dobrohotan.* 1. 204.

Dobrostiv.

Jer si pravden i *dobrostiv*
i podnosit ti svaka *htiv.* 1. 328.

sa svim bud *dobrostiv* i nosi sviem ljubav,
toliko tko t' je *kriv,* koliko tko t' je prav. 5. 8.

Dobròta.

Nijedan ni grih *ta,* ni je toko velik,
da božja *dobrota* ne će mu dati lik. 1. 119; 2. 496.

nu dake sprave *te* hoćeš im skoro ti
rad tvoje *dobrote* sasma prikratiti. 5. 57.

uskrsnuv hoćeš *ti* Sion pomilovat
po tvojoj *dobroti* i vječni mir mu dat. 5. 71. 301.

stanovito ufaj u božju *dobrotu*
ter ćeš imit u raj vikovnju svitlost *tu.* 1. 99.

o stvorče od nebes', privelja *dobroto,*
koja te milos jes na djelo ganul' *to?* 5. 25. 92.

od zla se *odvrati,* nepravde ostavi,
u božjoj *dobroti* ufanje postavi. 1. 121.

tada se nahaja Judit u gradu *tom,*
ka no svih nadhaja lipostju, *dobrom.* 1. 32.

Dočekati.

I njega *dočekat,*
kad bude spili doć za hudu smrt mu *dat.* 10. 104.

tko je toliko smiv, ki bi ih *dočekal?*
al na daleč vidiv da bi se ne *pripal?* 1. 15.

Digitized by Google

Dȍčuti.

Kad ovo ja *dočuh,* on čas se zatekoh
ne mogši u *posluh* veće stat ter rekoh. 2. 201.

Dóći.

I tvoja umriet će Kasandro miła *kći*
vrh tebe toj sve će zlo pasti i *doći.* 4. 488.

ovo ja, ki *dodjoh* na smrtne tej muke,
uteći ne *mogoh* nebeske odluke. 11. 193.

ja ne znam ništore, mrtva ga tuj *nadjoh,*
nesrećna na more i tužna kad *dodjoh.* 4. 453; 7. 24.

k vojsci ja toj *došad* nadjoh ju stojati
tač spravnu jak da *grad* prem hoće rvati. 11. 15.

u Fočidu *došad* bozi mu daše glas
gorčiji nego *jad* i hudji neg poraz. 11. 7.

ne pišu t', da je jil on meso, razmi *kad*
s apostoli jest sil, vazmeni dan *došad.* 1. 203.

čin' poni angel tvoj da s nebes tuj *došad*
objavi, tko je moj druga na svitu *sad.* 1. 273.

da li jaoh nis *došal,* da s kćerkom i ja umrem,
da svršim život *zal,* da suze već ne trem. 4. 439.

nu mi je mnogo *žal,* er od pri do mene
toj mi reć nis *došal,* daj za cić spomene. 2. 253.

da kako si *počal,* udilje ga soli,
dokla bude *došal,* da umi ča koli. 1. 127.

ako si *prišal* s žudjenim glasom tim,
na brieme si *došal,* ja ino ne želim. 4. 438.

i za sve er *došo* jesam ja u svoje,
jer mi je vjeru *do* tko drži sve moje. 11. 19.

odkad te s njim nije, kada si sam *došo,*
je li živ, ali je u boju mrtav *po?* 11. 53.

Dȍdati.

Ostojko, nu *sada*
čašu onu od zlata s vinom mi ti *doda'.* 10. 170.

Dȍdijati.

Jer slavnu nje liepos u pjesni stavit *ja*
ne mogoh steć kriepos, stvar ka mi *dodija.*
2. 96. 475; 4. 347; 5. 223. 264; 8. 89.

bez koje ne mogu prijati *pokoja,*
bez koje nebogu živjet mi *dodija.* 8. 85.

Dogoditi se.

Je li se ikadar ikomu *dogodil'*
ovaki primit dar od svoje drage *vil.* 8. 92.

Dogȍrjeti.

Ki mi će jednaga s životom *dogorjet*
gospoje pridraga, toj pravo mogu *riet.* 8. 105.

Digitized by Google

Dȏgovȏr.

Otvori višnji kram, otvori višnji *dvor*
i odzgar pozri sam krvavi *dogovor*. 4. 372.
slišaje *dogovor* tieh vila od gore,
da mene, boži *stvor*, prie reda umore. 4. 131
za č čine *dogovor* tri dusi pakljeni,
da tebe u *mramor* satvore studeni. 4. 92.

Dòhititi.

Drum hoću ja *sliedit* od kćeri Danaovieh.
ne mogu *dohitit* besjeda tvojieh tieh. 11. 83.

Dòhodak.

A ovi ne daje da se da *dohodak;*
misli ti, koja je česaru šteta *pak*. 5. 134.

Dòjiti.

Majka sam ljubavi, Kupida ja *rodih*,
Adone gizdavi, i prsmi ovim *dojih*. 7. 37.
blagoslovljeno je mlieko, kim te *dojih*,
pelene i povoje, v ke te najpri *zavih*. 1. 181.
ako vas za moj grieh niesu ke zvieri *zle*
u gorah priljutieh čemerom *dojile*. 10. 270.

Dokom.

Pak počam od boka Cicilije, *dokom*
Jafeta široka mejaš takneš *nogom* 1. 16.

Dòlac.

Kojim ne će bit *konac*
mučiti se u ov *dolac*. 1. 323.
Adam kad stvori grih, naš prvašnji *otac*,
bog nas postavi svih u saj suzni *dolac*. 1. 161.
nit koja ni *orca*, ka bi tamo zašla,
ne može nać *doca*, gdje bi se napasla. 4. 264.

Dolètjeti.

Ter da je *doletil* u strane u naše,
neka se vrh svieh *vil* najljepša ukaže. 8. 9.
ali je svoj ures meu cvietjem *procaptil*,
ali je zgar s nebes na zemlju *doletil*. 4. 57.

Doljesti.

Da drugo ovoj *zlo*, od koga hoću reć,
blizu je *dolizlo*, bliže se ne će već. 6. 269.

Dom.

Ufanja, jaoh, a *ma* nesreća ne stječe
pobjeguć iz *doma* tukuć se daleče. 9. 128.
ja ne mljah, majko *ma*, da ćeš se ti smesti,
er ti ću sin *doma* odmjenu dovesti. 9. 158; 10. 138.
evo t' se kunu ja: da bi mi tries i *grom*
ubio tečenja i čeljad svu *domom*. 5. 188.
ke kad odsla *domom* i jur pritvori vrat
mladac stazom *jednom* dojde k njoj i ja stat. 1. 85.

Digitized by Google

došal si zdrav *domom*, kad zginut mogaše
sa svimi, kih *sobom* u brodu imaše. 1. 158.
da s kieme spiš *domom?*
mogao bih i s *tobom*, er niesam pero plah. 7. 107.

Domàćin (vidi primjer kod: *Bugarin*).

Dònijeti.

Evo ide Ulise, vidim ja s prešom *it;*
Ekuba, spravi se, nov ti će glas *donit*. 4. 415.
majke poć jedan čas tere ću još *donit*
svakojzi ja od vas od šta će krunu *svit*. 5. 175.
iz doma brate moj; masaoca ovi *mieh*
u liepo mjesto ovoj, da prodam *donieh*. 7. 65; 5. 159.

Dòpasti.

Ne čini majci *žal* otcu zgodit hoteć,
obima si *dopal*, obima bud služeć. 1. 141.
kad nimaš blaga part, a sinov si *dopal*,
čin' da se uče art, na ku je ki *pristal* 1. 130.

Dòprijeti.

Jedva se potezam ter ne vim tebi *riet*,
umorio er se sam, hoću li moć *dopriet*. 11. 41.
človik će svak *umrit:* star, mlad, ubog, bogat,
kad se toga *doprit*, on ti ne more znat. 1. 224.
ritko ti ovo *gre*, vladavac, ki dere,
starosti da *dopre*, zal i pun nevere. 6. 28; 1. 136.

Dopùstiti.

Trud mu će veći *bit*,
kadgodir tuj milos budem mu *dopustit*. 10. 59.
a za toj ne *dopust'* toliku na svit zled,
daruj mi tvoje *ust*, iz kih vri slatki med. 2. 102.
a ti mi daj *dopus'*
da počnem daj jesti tvojega hljeba *kus* 5. 91.

Dosèći.

Ča ne moreš *doseć*, toga se ne hitaj,
ča t' pismo pravlja *steć* toj virom obhitaj. 1. 133.

Doségnuti.

Ne bih se *sponenul* od živa duha vik,
kad bih ja *dosegnul* od srca moga lik. 2. 453.

Dòsta.

Joakin gori *usta*, i tim ki se čtiše,
zahvali svim *dosta*, da pravdu učiniše. 1. 94.

Dòstići.

Sudi te zlo tvoje, koje te *dostiglo* —
jaoh sinci, jaoh moje oči, jaoh velje *zlo!* 4. 487.

Dòstôjan (vidi primjer i kod: *zlotvoran*).

Jer od taj prvi *dan* vidjeh se, mogu rit,
da niesam *dostojan* tvoj ures obazrit. 8. 15. 21. 70.
ter niesan *dostojan*, da se sin zovem tvoj,
neg da uviek imam *stan* u muci pakljenoj. 5. 40; 10. 13.

Digitized by Google

ako si prem *psovan* od luda, ki viska,
ne di t' ča s *dostojan,* da ča ga ćud stiska. 1. 153.
dobro da svak *vriedan* sunce je svojim svim,
krune je *dostojan* od krune dili tim. 4. 427.
ne ćud' se človiku, ki no je *pokajan*
u korist veliku ne buduć *dostojan.* 1. 136.
ere je *dostojan* svakoga honora
i biti *poštovan* od nas de ogn' ora. 5. 100.
težinu nevolje, ke budeš *dostojan,*
trpi s dobre volje, a ne bud' *zlovoljan.* 1. 140.
ki bihu *dostojni* raja vičnje slasti,
svi biše *podložni* djavalskoj oblasti. 1. 102.

Dostòjati se (vidi primjer i kod: *stvorenje).*

A za tuj milost, kuj obitaš i *stvoriš,*
daj ti plaću onuj bog, koje *dostojiš.* 1. 43.
vaj da se *dostojiš,* da krilo toj tvoje,
Jesuse, *otvoriš,* na molbe na moje. 3. 133.
ako li, oče, *ja* želju protiv tebi,
ča se vek *dostoja,* ti odluč' u nebi. 1. 182; 3. 428; 8. 113.
kako se *dostoja* s nebes doli priti,
s višnjega *pristolja* za narod umriti. 1. 102.
a blaženstvo *onoj,* ko s' izreć ne more.
koga nam se *dostoj'* dat bog, ki sve more. 1. 101.
prijat tvojih dari pisma se *dostojaj,*
ki vladaš sve stvari, privedi nas u *raj.* 1. 95.
bogu govoreći: o bože *dostojaj*
smilit se videći da prava jest *ovaj.* 1. 88. 240.
Zakeju s' *otpušćal* ožure grih očit
ter si se *dostojal* tad k njemu nastanit. 1 225.

Dosvršiti.

Da bude *dosveršen* jure blagoslov moj,
na ki budeš *stavljen,* blagoslovljen križ tvoj. 1. 181.

Došašće.

Ovoga *došastja* uzrok će težak bit,
unutra poću *ja,* kralju ga naviestit. 10. 237.

Dotèći.

Ljudem je to svima vlaštito, a tko *već*
za sebe uzima, može ga neg *doteć.* 11. 29.

Dotrúditi.

Cić koje nemilo, vaj, svemu *dotrudih,*
i dušu i tilo i ime *izgubih.* 7. 74.

Dotrudniti.

i taj smrad u tebi, ki se je *uplodil,*
bogu je na nebi i svetiem *dotrudnil.* 3. 79.

Dovèsti.

Iz nutra more bit inak ner vanka *jest*
i bude u nj živit, ča ga će u raj *dovest.* 1. 277.

Digitized by Google

rieše nam njekoga Jesusa *dovesti*
reče im: ovo ga; što ćete, ja sam *ti*. 5. 129; 11. 36.

Dòzvati.

Njega nam bog *dozva*, Pero je živ i ja,
i kiem živem kako *dva* rodjena prem bratja. 5. 291.

Drâg.

Blagoslov' te otac *dragi*,
ki istini jest bog *pravi*. 1. 338.
ima se od *drazieh* činiti sciena taj,
od haljin kako *tieh* čini se na sviet saj. 10. 22.
gdi svaki čestit *prem* zagrlit vrat ima
ljubovcam *drazijem*, sinovim milima. 9. 14.

Drágôst.

Nu pokli tu *mlados* zeleni, moj bože,
od svieta sva *dragos* otkupit ne može. 4. 30.
o koliku *radost* očutit ćeš tada,
kad svih svetih *dragost* reče: hod' k nam sada. 1. 101.

Drakun.

I skratit život moj biesan lav i *drakun*
za zlosrd narav svoj, otrovi ki je *pun*. 3. 386.

Dreselje.

Čin' da se opraviš u tvomu *rečenju*,
a mene ne ostaviš u vječnom *dreselju*. 3. 434.

Drhtati.

Nu prjedje neg *ustah* govoru t' ja sprave,
tvrdo ti ja *drhtah* od pete do glave. 7. 443.
dimajući garbun jidrom praha, *huhće*,
miša s morem salbun, on od straha *drhće*. 1. 56.

Drijevlje.

Jer hip još ne posta posiče i *drivje*,
ni loza ne osta u zemlji ni *žilje*. 1. 17.
totu bo rastiše svake vrsti *drevje*,
pod kimi sin biše, dubi, hrasti, *jelje*. 1. 77.

Drîjevo.

S galijam i s *drievmi*, tovare tere njih
ne lana, kako *mi*, neg specij svakojih. 5. 102.

Drûgî.

Da ipak vrime *drugo* ne budeš čekati
upustivši *prvo*, ko ne hti gledati. 1. 149.
hrlo se zateče konj jedan proć *drugom*,
tko vidi da reče, sokol je pri njih *trom*. 11. 73.
sebe, jur ki *druzih* cieć djela zla moga,
mogu rit, veće *bih*, neg sebe samoga. 10. 138.
i za toj svaki *grieh*, prostimo koji mi,
tisuću hoć *druzieh* oprostit ti nami. 5. 92.
tad se će poznati, kako 'e pod *jedniem*
gospodarom stati, kako li pod *druziem*. 11. 65.

Digitized by Google

žene smo pritužne pod vlasti od *druzih,*
nejake i sužne nevolje pune *svih.* 4. 460; 8. 95.
oh jeda može bit, nemojte u *griesieh*
dušice tač znobit i vaše i *druzieh.* 4. 358.

Drugovja.

Videć da ne ću *ja,* ni oni ne htiše,
neg da za *drugovja* hrane odlučiše. 6. 8; 8. 93.

Drùžba.

Ljubica, u *družbi*
s Lovorkom našasta u spili koja *bi.* 10. 119.
dodje mu u *družbi*
s majkom svom, vazda ko uza nju mladu *bdi.* 10. 32.
majku mu još dragu zov' k meni u *družbi,*
ka kriepos i snagu cvieleći *izgubi.* 3. 195.

Dŕžati.

tašća i ponosna da te ne budu *zvat*
želeć ti milosna da te budu *držat.* 1. 130.
o sliepi, nesrećni Lovorko, komu *mniš*
da vjeru ti *držiš?* 10. 100.
i u mistih ovih povrnuv se *leže*
ter u rukah svojih Jerosolim *drže.* 1. 24.
ter ti sam toj *držan,* za što ti obećah
najprvi oni *dan,* kada se tebi dah. 8. 97.

Dŕžava.

Dake moć od *držav* i mnoštvo od blaga
i biti jak i *zdrav* — ništor ne pomaga. 5. 47.

Držić (vidi primjer i kod: *djetić*).

četvrto jes *Držić,* primili moj rodjak,
učini taj *plemić* za mene, što bi jak. 11. 199.

Dûb.

zagrliv srid *duba* od želje tolike,
da rečeš: nisu *dva,* nego dvi prilike. 5. 318.
vaj tko mi prida glas i s njim plač i *tužbu,*
Absalon da za vlas obisnu o *dubu.* 3. 152.

Dûblje.

Kudgodi gledah *ja* svud vidjah veliku
od voda i *dubja* i sjeni razliku. 5. 316; 9. 138.
kad ti su odnieli zelena pak *dubja,*
reci mi, žali li, kako sad ovu *ja.* 8. 131; 10. 75.

Dubljina.

Jesus moj *gospodin,* človjek i bog pravi,
jeda me iz *dubin* u polje zastavi. 3. 460; 4. 225.

Dùbok (vidi primjer kod *seka*).

Dùbrava.

Jer otkad najprie niče ova *dubrava*
i otkad se obstrie slobodniem plotom *sva.* 9. 129. 148.
Dubravko, *dubrava* ti si ta, a zvier je
nemilos vrla *tva,* ku t' srce zlo krije. 10. 6.

Digitized by Google

vidj' luge *dubrave* i polja i gore,
veće gdi eto *sve* u ognju mom gore. 9. 154.

što je taj rogobor u ovoj *dubravi?*
što mnite, u obor da ste tuj došli *vi?*
5. 229; 7. 40. 119.

prascu, ki svaku slast kalidonskih *dubrav,*
toku imaše vlast, gubljaše ne *sustav.* 1. 60.

Dùbrôvčanin.

Naši *Dubrovčani* za toj se ne haju,
ali im dano *ni,* da trge tej znaju. 5. 102.

Dùbrôvnîk.

Neka ti po vas *vik* oni plod bude znan,
kim slavni *Dubrovnik* prodil te ovih dan. 6. 74.

Dûkat.

Za nj da me tko plati, kad bih htjela *brat,*
kiticu prodati mogla bih zlat *dukat.* 4. 267.

kuće mi te ne će, neg hoće sve *dukat*
i prosi dvaš vece neg mu ja mogu *dat.* 5. 280.

Dûnâj.

I slavan bio sam štit, ki ne dah na sviet *saj*
Otmanom Savu prit ni Dravu ni *Dunaj.* 3. 62.

Tèr Savu i Dravu i tihi još *Dunaj*
učini krvavu jaki no ljuti *zmaj.* 3. 48.

Dûnav.

Da mnokrat tih *Dunav,* krajišta gdi su taj,
činil je vas *krvav* jedan i drugi kraj. 3. 54.

Dûnja.

Rakle mi dvie *dunje* darova iz njedri,
da od oči svietlieh *nje* popievam zrak vedri. 9. 139.

Dúša.

Zdrav križu, ki jesi satvoren da se *nam*
o tebi objesi spasenje sviem *dušam.* 5. 115.

Dvâ.

Popi se zovihu, kim obima *dvima*
mnoga lita bihu, a malo *razuma.* 1. 79.

Dvôje.

U ruci držim *ja,* o dušo, kako znaš,
da nam se je u *dvoja* moljenja otac naš (umolil) 5. 95.

Dvôr.

I svedjer predat ću, dokligod u *mojih*
sadružen *dvorovih* (ne budem s tobom bit). 10. 210.

Dvòriti.

Hoću te ja na har priverno vik *dvorit,*
za svoju jer tko stvar bude ti sluga *bit.* 5. 88.

jurve su sedam *lit,* gospodje izbrana,
odkli ja stah *dvorit* tva lica sunčana. 11. 134.

odkoli tvoj ures odlučih ja *dvorit,*
vremena dosti jes izišlo, mogu *rit.* 8. 25.

Digitized by Google

tako mi ne *dvorit* goremu od mene
i tužno ne *vamrit* od želje ljuvene. 2. 325.

Djavao.

Dim, da je človjek *zal,* od koga narav svoj
gorči je ner *djaval* u jami pakljenoj. 3. 374.
jer pakleni ljuti *djaval*
jedne duše ne bi *prodal.* 1. 324.
ki je pripravljen crnim *djavlom*
i nevernim zlim *krstjanom.* 1, 306.

Djâvol.

Ki bješe tač *ohol,* da u pakli pribiva,
od angjela *djavol* ter se sad naziva. 3. 297.

Djavòljî.

Od zloba od *mojieh* odvrati na prješu,
od uza *djavoljieh* neka se odvežu. 3. 438.
jer je veća muka, za ku se ja *molih,*
koja me iz ruka izvadi *djavoljih.* 5. 34.

Edip.

Oni sam ja *Edip,* ki njekad učinih
dobitak toli *lip* i cienjen od svih bih. 11. 85.
za sve er sam star i *slip,* nevoljan i tužan,
vazdašnji ja *Edip* biti ću noć i dan. 11. 82.
priliepa djevice, kćeri *Edipova*
i naše kraljice, u koj su dobra *sva.* 11. 12.

Egipat.

I pokol stiskati glad mnogi ja vas *svit,*
taj puk pojde stati dvigši se u *Egipt.* 1. 22.
Surijom *Egipat* i Arabe još mnoge
obrati pod svoj *bat* i skljusi pod noge. 3. 45.
što veliš? u *Egiptu* niesu li tej sile
od ljudi i moć *tu* njih žene slomile. 4. 465.
da jur se uzgrusti kralju od *Egipta,*
na njih ti pripusti, li da ih *pohita.* 1. 23.

Evàngjêlje.

To t' Isusa jest *rečenje*
u njegovo *evangjelje.* 1. 271.

Frâncav.

A nut još ovoj *stav'* na pamet ter gledaj,
gdi nam će doć *francav;* ah bože ti ne daj! 5. 282.

Fratar.

Makar svi popovi da dodju i *fratri*
vidjeti rug ovi, ki činiš s ove *tri.* 5. 272.
još mu će bit triebi da prispi u *fratar,*
da se ne otriebi od uši *nikadar.* 5. 332.

Gabrijel.

A najme *Gabrijel,* užgan od ljubavi,
teciše vas *vesel* s krunicom na glavi. 1. 211.

Digitized by Google

Gȁće.

Bez gaća svi idu, a žene u *gaćah,*
kad ljudi k njim pridu, neka ih nije *strah.* 5. 101.

Ganuti.

Ja ću vil tuj *ganut,* neka te pomili,
da veće taj plač *ljut* tve srce ne cvili. 2. 437.

Garopalak.

Mu perlu, moj bosil, moj *garopalak,*
koji sam ja gojil u staros mu *štapak.* 7. 33.

Giljak.

Da mu se na bile nje ruci ozri *svak,*
ke su snig dobile bjelućom i *giljak.* 2. 83.

Gízda.

Dvignuto u *gizdah,* od bana služena,
djevica ka se *zvah* u svemu blažena. 4. 425.

Gízdav.

Jer imaš taj ures izmedju svih *gizdav,*
jaki no ima čes nada sve zviri *lav.* 2. 235.
a toj sve hoće rit rekući za *ljubav,*
človik će pri tom prit pjesnivac i *gizdav.*
2. 307; 3. 310. 410; 4. 121.
travice zelene, u vaš kril *gizdavi*
trudjahta jaoh mene daj primte sada *vi.* 7. 40; 8. 4
er kletva nije *toj,* ljubovnik ku tvori
mladici *gizdavoj,* u bludu čim gori. 9. 23.
scienit vil *gizdavu* za ženu lakomu,
ja ne ću mudros *tvu* poslušat u tomu. 9. 154.
ovuj ću diklicu hvaliti nada *sve,*
za č nosi pri licu lieposti *gizdave.* 2. 460.

Glȃd.

Do sada i *vazda* razmirja i rati
ni pomor ni *glada* ne da mu poznati. 3. 205.

Glȃs.

Dviže se vas istok, kralj grede od *Tarsa,*
kralj grede od otok uzmnožita *glasa.* 7. 447.

Glȃva.

Još su nici *glave,*
lipa rila i nosa,
da proside jure *brade.* 1. 252.
ako li hoć *glavu* usjeć mi, evo ti vrat,
na volju sada *tvu* evo ti budem stat. 4. 442.
istočnoga okola jur šćićase *stranu*
noć dvižuć od zdola crnokosu *glavu.* 1. 27.

Glȅdati.

Er većn gdi da mi ku milos bude *dat,*
nje ličce kada mi brani mal čas *gledat.*
2. 368; 5. 48. 188. 247. 281; 6. 191; 11. 101.
i možeš ti *gledat,* gdi gine u sebi
pram ovih kosi *zlat,* kim svezan njekad bi. 10. 64.

Digitized by Google

ako će prav se *zvat*,
općene stvari ima, ne svoje kralj *gledat*. 10. 246.

po djelieh sudit *hti'*, a ne pe jeziku
i nemoj *gledati* na obraz človiku. 5. 12.

i ako ljubiš *ti*, majka si njegova;
toj vojska *gledati* ne ima naša ova.
4. 464; 5. 77; 8. 105.

zlo vrh zla za *gledat* sim plačnim očima,
a svrhu ne *ufat* nevoljam mojima. 4. 416.

da plati grieh svoj, a sunce zgar *gledat*
ne ima zlo tolikoj ni zemlja *uzdržat*. 4. 464.

kad pozrim ja proć *vam*, prosuze me oči
kako no da *gledam* proć sunčoj istoči. 5. 219.

o človiče umni, čagodire *gledaš*,
ljubav je, ino ni, ku s' prijal i *čekaš*. 1. 171.

pažah ju i *gledah*, nu ne htjeh bliže prit,
vidjeli za č *željah*, napokon što će bit. 4. 96.

a tko bi rad umriet, nu mi ga ovdi *daj*;
lasno je riečju riet, ma stvora podj, *gledaj*. 2. 52; 5. 282.

mojemuča pak reče: satire nu *gledaj*,
kako sad pokleče oholi tovar *taj*. 4. 170; 10. 183.

a mene ne *gledaj*, neg tvoj mir i pokoj,
prieku mi smrt *zadaj*, a smiri ures tvoj. 8. 137.

mišljaše *gledaje* ča bi ovo dilo,
ovoj *pozdravljenje*, ko prija ni bilo. 1. 167.

ne cknimo, Ulise, srdačce ovdi *stav*
raspada meni se na majku mu *gledav*. 4. 433.

tiem svud noć mrkla je, gdi svietli zrak *gledam*
nie me vil, koja je sunce, zora i moj *dan*. 9. 132.

ter da ja od svih *stran* vas gledam tvoj ures,
kako je svit *gledan* od zvizda iz nebes. 2. 201.

Gnjêv.

Nu tiho kad tvori štogod se bez *gnjiva*,
mudro se govori i dobra tuj su *sva*. 11. 26.

otrovi kroz svoje zasliepi pamet *tvu*,
tač dobro da tvoje ne poznaš u *gnjevu*. 11. 29.

Gòdište.

Jaoh, nu nebog ja govorit ne vim *šta*,
budući sva moja potrajal *godišta*. 5. 52.

jošte sam pristala, ako i peset *godiš*
jes, er sam se udala, govore; a što *mniš*? 7. 91.

a od malo jur *godiš*, za diku za veću,
na obruč ga u *okoliš* u krkla umeću. 3. 99.

Digitized by Google

Gôjan.

Miran sam i *gojan* ja ovdi prišal sad
nu trudan i *bolan* podnosim gorki jad. 4. 192.
vaj veće ne cvieli toliko *jadovno,*
ner s tiełom duh dieli pokojno i *gojno.* 3. 107.

Gòjiti.

Na svrhu da ju *ti*
sramotom ljuvenom budeš tač *gojiti.* 10. 10.
a ti to ne smišljaš, nego tilo *gojiš,*
svita slast pribiraš; umriti li ne *mniš?* 1. 230.
zlosrdje za č *gojiš* vas spravno stojeći,
da mene *potopiš* s plavcom se brodeći. 4. 19.
s radosti rajskom *stah* u dvoru carskomu
i mlados mu *gojah* u dobru svakomu. 4. 426.
mu perlu, moj *bosil,* moj garopalak,
koji sam ja *gojil* u staros mu štapak. 7. 33.

Golôbrad.

Evo sam *golobrad,* u najliplju mladost,
za to umriti *sad* mnoga mi je žalost. 1. 151.

Gològlav.

Da nu bi srce *lav,* ko se pri bojaše,
ter podjoh *gologlav,* gdi vila stojaše. 2. 239.
ja tudjer pritekoh ter vajmeh *gologlav*
smiljeno njoj rekoh: molim te za *ljubav.* 4. 177.

Gòniti.

I počeh driemati, za č se već ne *mogah*
s tiem sankom rvati od sebe ki *gonjah.* 4. 166.

Gòra.

Medju gorom i *gorom* jes blizu Kotora
lupeški stan i *dom* u luci kraj mora. 3. 220.
za dobro podji *me*
ištuć ga *gorome.* 10. 116.
taj Radat slidjaše bielu vil po *gorah,*
a od ljudi bježaše jak prid psi jelin *plah.* 7. 42.
satir će ma zaman it za njom po *gorah;*
slidiv ju noć i dan trajat će u *suzah.* 7. 67.
lav reži u *gorah,*
režanje nu i to ljuveni jes mu *uzdah.* 10. 10.
tad ću biti bilji ner je snig na *gorah,*
ali ner su žilji ki restu pri *vodah.* 1. 238.

Gôrî.

A na zlo sve *gore* i muku hudju već
nego li da *umre* hrani se sad živeć. 11. 8.

Górak.

Jer mi se jid *niki* i čemer prem spusti,
ki čini, kus *gorki* da reste srid usti. 6. 192.

Digitized by Google

krst po smrti *gorkoj*
na nebo u miru uzajde u *pokoj*. 1. 228.
njemu ću svu izrit nevolju mu *gorku*,
još da znam ne izdvorit prid njime boles *ku*. 4. 456.

Gòrjeti.

Kako je sigur *bit*, koga mladost vari,
ako bludom *gorit* mogli su i stari? 1. 95. 303.
i stari znaju toj, ako se i hoće *rit*,
njih srca oganj moj da ne može *gorit*. 7. 97.
bolje biše blago ne *imit*,
ner u ognju uvik *gorit*. 1. 288.
jer sjaje promineš i kud se ti *ozriš*,
svitlostju prosineš ter suncem sva *goriš*. 2. 68.
neka ja takoj *vrać* teku sve za tobom,
užežen i *goruć*, kako sam za sobom. 2. 344.

Gòspâr.

Tamno ti viek lice, a na tvu malu *har*,
bezočna gladnice, svim vam sam ja *gospar*. 11. 190.
er sprva zvan sluga hoće ti bit *nohar*,
pak ti se za druga učini, pak *gospar*. 11. 187.

Gòspôd.

Rad bih ja, gospoje, a višnji zna *gospod*
u tuge dat tvoje razgovor *kakvgod*. 11. 73.

Gospòda.

I tamo od zapada uzmnožna *gospoda*
ljube ih sva sada, milos im tuj bog *da*. 7. 66.

Gospòdâr.

Sviem carom ter je *car*, jošte je k tomuj sad
sviem kraljem *gospodar* s istoka u zapad. 3. 45. 60. 314.
neka ti dobro viš, ne scienju veći *dar*,
neg da mi zapoviš jak sluzi *gospodar*.
2. 157. 214. 233; 4. 60. 157; 9. 128. 11. 202.
ter volim zà slugu u tebe stat na *har*,
neg steći vil drugu i bit joj *gospodar*. 8. 18.
pozna me *gospodar* vesel, da me je sril,
jere u stari *Hvar* u mene biše bil. 6. 34.
doći će *gospodar*, koji će s ulice
začuti vas taj *kar* i plač od Milice. 5. 240.
da si prem *gospodar*, ne pogrd' mudar svit
togaj, ki ima *mar* veran ti sluga bit. 1. 139.
a ti sad ovu *stvar* njoj ako propusti
vladanje t' *gospodar* komu si, opusti. 2. 44. 77. 128. 322; 3. 81. 138; 4. 317; 6. 11; 7. 461; 10. 225; 11. 64.
a za toj jedan vas najbrže hod' od *zgar*,
er želi čuti glas pakljeni *gospodar*. 4. 203.

Digitized by Google

tko čini da služba ma ide u *nehar*,
da mu je, vaj, tužba i čemer *gospodar*. 2. 501.

ki ne će čovjeka kako prav *gospodar*
pravedna do vieka ostavit *nikadar*. 3. 228; 6. 263. 275.

budući *gospodar* od svieta i od nebes
nie pri njemu *nikogar* na službi da mu jes. 7. 421.

Gospòdin.

Za što će *gospodin* istinu iskati
i za vaš svaki *čin* razloga pitati. 3. 458.

ki su zgor i ki su zdo, on je svih *gospodin*;
on je alfa i o početak tere *fin*. 1. 207.

ter trpi trujenje, ko t' šalje *gospodin*
za tvoje spasenje; boga štit ne bud' *lin*. 1. 153. 194.

i kralj se svieh kralja i slavan *gospodin*
na slami nag valja budući boži *sin*.
7. 421; 1. 41. 102. 114; 5. 87; 6. 16.

z ocem, z duhom *svetim*, ki su tri bog jedan
i jedan *gospodin*, ne svim jednako zvan. 1. 211.

od zgara iz *visin* vrh nebes svieh stoje
usliša *gospodin* moljenje sve moje. 3. 433.

Gospòditi.

Želeći cienjen *bit*
i druge toga rad na svietu *gospodit*. 10. 260.

većem ćeš *gospodit* kraljestvom vas tvoj vik
dostojan ter ćeš *rit* da ti sam ljubovnik. 9. 77.

meni se sva u dar darova, pravo *dim*,
ter se mnjah Lehsandar, da vas svit *gospodim*. 2. 274. 50.

jedna ti *gospodiš* vrhu vil mu mlados,
suzno me ti *vidiš*, toj mi je za rados. 2. 476.

Gòspodja (gospòdja).

Cić togaj ovi svit skoro ću oći *ja*,
pokli mi već živit ne dava *gospodja*. 2. 151. 356; 5. 160. 235; 7. 114. 461; 8. 7. 16. 59. 106.

od krvi rodjena kraljeve *gospodja*,
u slavi gojena, što sam sad, gdje li *ja*. 4. 425.

nu lipšu *gospodju* nego li rajski cvit,
kojojzi ne *vidju* prilike u vas svit. 2. 429.

a tko se ne će bit i vazda u svaki *boj*
dobrovoljno hodit zacić tacih *gospoj*? 1. 41.

ali pak tolik *broj* razlike milosti
od žena i od *gospoj* izvrsnieh za dosti. 3. 57.

za č skrivaš svoj obraz od mene, cvite *moj*?
ne znaš li, jer sam vas ja sluga od *gospoj*?
2. 4. 33. 56. 94.

Digitized by Google

kraljica svih *gospoj* ti jesi prozvana,
ti s' sladki od pčel *roj*, ti s' nebeska mana. 1. 215.
jer taka od *gospoj* prije bi na manje
dovela život *svoj*, nego li vjeru nje. 8. 30; 3. 74. 307
jer ako još ljubav ne vara mene *toj*
ter ja smim reć uprav: ti si cvit od *gospoj*.
2. 70. 101. 215; 3. 182
aj tko bi sad zbrojil, gospoje od *gospoj*,
uzmnožan što je bil prie toga ures *tvoj*.
3. 83; 4. 134; 7. 36. 76; 8. 86
a za toj hrlo *podj*, dokli mi čuješ duh
ter ovu od *gospodj* prit na tvoj čin' posluh. 2. 43.
neka se proslavlju po družbi jur *mojoj*
i da te postavlju slaveći vrh *gospoj*. 2. 32.
o slava od *gospoj*, angelska liposti,
ka nosiš vas *opoj* ljuvene kriposti. 2. 65.
još mogu rit *ovoj*: jer mene tko ljubi,
kad pri tom od *gospoj* mučanje ne gubi. 2. 261; 11. 90
molim te nu za toj, gospodje od *gospoj*,
ljuveni da trud moj obratiš u *pokoj*. 2. 153. 400.
za dobra sva djela još sam bog ktje *takoj*,
o zviezdo prisvietla i kruno svieh *gospoj*. 3. 406; 7. 448
a za toj još molju, gospoje od *gospoj*,
ne čin' tač da bolju u tuzi *ljuvenoj*. 2. 155.
a ti ka s', mogu reć, gospoja od *gospoj*,
gdi stojiš odtle ne ć odnesti *nepokoj*.
8. 26; 2. 142; 3. 403; 4. 5
ne krije zlat pjenez skup človik *tolikoj*,
koliko svoj ures ovaj vil od *gospoj*. 2. 7.
pastieri tuj su svi sa dragiem *gospodjam*,
koji su ljubavi ćutjeli slatki *plam*. 9. 77.

Gospodòvati.

Inako tomu, tko ne htje mi biti *brat*,
kunu t' se u kratko budem *gospodovat* 11. 25.
volim se sluga *zvat* tvoj, draga i mila,
neg svit *gospodovat* s kom drugom od vila. 7. 79.
Nabudkonosora zovući: zemlju *tuj*
ostaviv i mora, hod' ovdi *gospoduj*. 1. 44.

Gospòstvo.

Oh pusti požudu prokletu *gospostva*,
kugu tuj prihudu, s ke su zla na sviet *sva*. 11. 29.
u slavnom *gospostvu*
gdi sjedi i kako kroz milos njeku *svu* (reče) 10. 33.
pokoli toj *ljudstvo* od Grka tvojih tih
drži tve *gospostvo* u sumnjah tolicih. 4. 464.

Digitized by Google

plačite na ljubav, uze vas u *robstvo,*
stavi vas jak zvier lav u svoje *gospodstvo.*
2. 462; 3. 39. 48. 281; 4. 60; 8. 15. 20.

o vridno *uboštvo!* kim no se kupuje
nebesko *gospostvo,* ko se ne scinjuje. 1. 202.

Gòstiti.

Ah mudro ti umje *rit!* sjutra te za tuj rič
budem liepo *gostit,* tako mi zdrav Radič. 7. 54.

družbu sam ja gostio i još ću *gostiti,*
er nisam rdja bio ni vedaš kako *ti.* 7. 64.

Gôvôr.

Spravih se ja hrlo i pridoh na nje *dvor*
i puštah sve grlo, da čuje moj *govor.*
2. 275. 312; 5. 326; 6. 203

opatica svršiv *govor*
s ostalimi pojde u *kor.* 1. 272.

ki čudesi *govor* potvrdi istini,
ka človik, ki je *stvor,* ne more da čini. 6. 280.

da ju on ščeka *zbor,* rukom da zlamenja,
da muče ter *govor* sliše. 1. 52.

i kad pram njim *odzgor* Judita iskasi,
svakoga ju *govor* s hvalom dobročasi. 1. 58.

i očiju tvojih prislatki on *pozor,*
očiju, od kojih vazda je moj *govor.* 6. 212.

Govòrênje.

Reče tad *Marija* svetomu anjelu
ova *govorenja* tomu Gabrijelu. 1. 167.

Govòriti.

U svem će tebi *bit* čast svaka, bože moj,
jer lipo *govorit* i dobro dar je tvoj. 1. 75; 10. 60.

veće se ne more od srama *govorit,*
što mi je još gore na ženu došlo *rit.* 2. 331.

potrebno bješe tim, Apolo sam na *svit*
što ima doći svim da bude *govorit.* 11. 46.

ne htijte, reče, imit pečal ni *govorit:*
ča ćemo jist i pit, čim ćemo se *pokrit?* 1. 202.

i došav u kući k Mariji *govorit,*
blizu nje budući poča ovo *pravit.* 1. 166.

poni u toj doba Oloferne *srdit,*
jer vlada njim zloba, tako ja *govorit.* 1. 25.

u sebi misleći muku, ku će *trpit,*
gorko se boleći ja tako *govorit.* 1. 181.

prišadči jur roci, da imaše *umrit,*
stisnuv sveti oči ja tako *govorit.* 1. 188.

Digitized by Google

još suhi javor taj, da može *govorit,*
zbrajal bi plačan vaj i čemer *jadovit.* 3. 188.

i poče ju stid *ophodit,*
za to lako ja *govorit.* 1. 269.

ja vam sad to svim *govorim,*
sinka za vas vazda *molim.* 1. 335.

to li ćeš boj biti, kako ti *govoriš*
i vrata razbiti, da robje *izvodiš.* 4. 202.

mej prisidci stola i gdi je starih *zbor*
ne imij jazik vola, malo riči *govor'.* 1. 141.

za toj mi jur *otvor'* misal ter srdače,
a veće ne *govor'* prisvitlo sunačce. 2. 214.

u mom kraljestvu ako ćeš milos *steć*
oholas sniži tvu prida mnom *govoreć.* 9. 105.

i druzim *govoril,* da ću toj pustiti,
i sam sam vazda *mnil,* da će tako biti. 6. 65.

i od njih primati sve riči, ke s' *račil*
Mojsesu ti dati, kad si s njim *govoril.* 1. 76.

Govornik (vidi primjer kod: *čovjek).*

Gòzba.

Nu maje ne bješe, ter ve mi trudno *bi*
i tamo mi rieše: njegdi 'e na *gozbi.* 7. 448.

Grâd.

Što svoju on ženu, ku mu bog prvo *da*
u svemu poštenu odagna iz *grada.* 10. 302; 11. 27.

i crno sve more od grada do *grada*
branit se ne more, ner mu se sve *prida.* 3. 45.

otac žali t' *sinov,* oca sini takoj,
po stanja svih *gradov* zgaja se često toj. 1. 158.

tako da u *gradovih* žene dni ne gube,
nu drže velik *grih,* kad koga ne ljube. 10. 22.

Grâdjanin.

Majko, ovdi je kon tebe, ne kako *gradjanin,*
da ni kralj od Tebe, da ni tvoj pravi *sin.* 11. 21.

Grána.

Ovdi čut zle zvieri ni inoga glasa *ni,*
neg što sam žuberi tih slavic na *grani.* 9. 128.

Gřbav.

Odkli me putnik *prav,* ner se kriv nahodi,
trjebi je da *grbav* svoj život provodi. 4. 110; 5. 342.

da se mnom pomože tko je hrom i *grbav*
ter hodit ne može ni o sebi stat *uprav.* 4. 145.

Gřbavac.

Ovdi je *grbavac,* prišal je sam sade,
od smrjeka *peharac* ki vilam ukrade. 4. 122. 123.

Digitized by Google

vaj ter se spraviše ter zube od *prasca*
u čeljus staviše od mene *grbavca*. 4. 140.
i kliče u taj čas: ovo vam *peharca!*
spaš jedna zlatan pas ter svežte *grbavca*. 4. 127.

Grèsti.

Ona gre veselo hvale bogu *pojuć*,
a za njom sve selo raduje se *greduć*. 1. 257.
i riše *pitajuć:* ka je toj kraljica,
ka se sva sja *greduć* kako no danica? 1. 211.

Grijeh (vidi primjere i kod: *čovjek, drugi*).

Smrti smo podložni i svakomu *grihu*
i malo uzmožni, dokle smo u *kipu*. 1. 111.
nemoj da budu *svi* prid tvoj sud istini
prit moji *griehovi*, ni broja kojim ni. 5. 78.
svagdan se na nj misli za slavu tvoju *tov*
žrtja, ko no čisti grišnike od *grihov*. 1. 20.
eto jur začet ja u bezakonju *bih*
i mati jaoh moja zače me u *griesih*. 5. 66.
koji šam u *griesieh* i začet i rodjen,
u muke za ke *bjeh* pakljene osudjen. 5. 114.
a ja sam zloban vas ter trudim vrhu *svieh*
predaje svaki čas zapleten u *griesieh*. 3. 383. 431.
jaoh, kojim tužni mi vrvemo na *posp̨jeh*,
jere smo jak kami otvrdnul' u *griesieh*. 5. 35.
od ljudi *pozlobnieh*, ki po zlom zakonu
tope se u *griesieh*, svaki čas i tonu. 3. 44.

Grimiz.

Kad pusti ovaj glas iz usti jak *grimiz*,
misli svak koju slas ne ćutim i *miris*. 2. 197.

Grjèšan (i: griješan).

I tako *pedipsan* bit će ki zlo tvori,
ki budući *grišan*, grihom pravìh tvori. 1. 86.
kako poni, ki smo *inih*
odrišili od grihov *grišnih*. 1. 285.

Grjèšnik (vidi primjere i kod: *čovjek*).

Ako sam i *grješnik*, kladenac nu si ti,
u kom je vječni *lik*, komu se daš piti. 3. 398. 409.
vaj neka te duše tač tvrde od *grješnik*
i cvile i tuže u pakli po vas *vik*.
3. 77. 261. 266. 282. 447.

Grk.

Dubrovnika slava od tebe taj *čeka*,
ku prije država od Homera *Grka*. 5. 352.
ni silom ni *varkom*, o kralju, neć nikad
odoljet ti *Grkom* ni shranit ovi grad. 11. 64.

Digitized by Google

Grȍb.

Imena od *kojieh* u zabit ostaju
i pisma na *grobieh* jedva se poznaju. 3. 39.

Gromor.

Judita sta više i jer staše *gromor,*
svi bo se čudiše ne mneći jur *nitkor.* 1. 52,

po vojsci sta *gromor,* tekoše k šatoru,
ki bihu pod *šator,* staše prid komoru. 1. 55.

Grozan.

vjetrici uzdasi, žuber su tužbe *me,*
suza se vir glasi romonom *groznieme.* 9. 130.

nie se pripasti od dobra kralja, *ni,*
prida nj ću ja pasti, njemu otkrit plač *grozni.* 4. 456.

Grôždje.

U vrime toj *lozje* da na sviet sazdava
i vino i *grozdje* razlika narava. 3. 9. 357. 455.

Gùbiti.

Viknuše još veće: što rieči tej *gubiš?*
ne čin' nam tej smeće; raspni ga, eto *križ.* 5. 136.

ludost je čtit, s česa vrime s' i trud *gubi,*
ter poet čudesa, u kih istine *ni.* 1. 140.

vrime s' ono *gubi,* ko praznujuć mineš
i kriv si sam *sebi,* ako tač primineš. 1. 137.

i što se već *siljah* sinovom pomoć dat,
sve s njimi već *gubljah* ni mogah odrvat. 4. 482.

Gûsâr.

Kako no da bi bil razbojnik i *gusar*
ter svako zlo imil i svaku hudu *stvar.*
1. 194. 275; 3. 69; 4. 234. 279.

Gvôždje.

(Smrt) dvojice od *gvozdja*
učinit što ću *ja.* 10. 104.

Hàjati.

I ništar se *hajah* ni srama ni stida,
u sebi er ne *imah* pameti ni vida. 4. 347.

Hàljina.

Kako no knez jedan u svitlih *haljinah*
baniš se; ja biedan, da s' ti, nikad ne *mnjah.* 7. 22.

Hàrâč.

I ako bih ja *harač* Otmanom obslužil,
vaj ne bih tolik *plač* i tužbu sadružil. 3. 64.

Dubrovnik slabi grad jošte se njemu *tač*
od mnogo liet do sad postavi u *harač.* 3. 49.

Háran.

tere ja da *haran* ne budem bit njemu
i taj dar po vas *dan* razmišljat u svemu. 5. 90.

što stojiš ter ckniš već gubeći vrieme *man?*
nemoj ti paka reć, da t' niesam bio *haran.* 10. 45.

Digitized by Google

Havjar.

A sad me ovdi čes doncse njeka *zyar,*
gdi ljudem obraz jes bio kako *havjar.* 5. 101.

Herceg.

A od ruk tvojih *teg* kigod bi imio
knez, ban ali *herceg,* njim bi se dičio. 6. 57.

Herkules.

Ne zna boli, jer jača nego *Herkules?*
za č ljubav od mača ostrija mnogo *jes.* 2. 330.

Hiljada.

Kad zbrogi zastupi, piših ih biše *tad,*
s kimi se uputi, sto dvadeset *hiljad.* 1. 11.

Hipolit.

Moj cvite izbrani, imam ti har *nosit,*
veće ner Diani prilipi *Hipolit.* 2. 235.

Hitati.

I umiem *zapinat* zecovom tonote
i pod ploču *hitat* lisice meu plote. 7. 107,
u vjeru ne davam, jamac se ne *hitam,*
na vrat ne prodavam, moe posle činim *sam.* 7. 49.
ako je i blagu, za sve er je ne *hitaš*
u rukah i dragu i blizu tĕbe *imaš.* 10. 6.

Hládak.

Na trzni ali *pak* u cvietju i travi
gdi prši tih *hladak* od rajske ljubavi. 3. 6.

Hóditi.

A tko se ne će *bit* i vazda u svaki boj
dobrovoljno *hodit* zacić tacih gospoj? 1. 41.
ki nosiš manipul, čistoću t' je *nosit,*
Isusov discipul ako hoćeš *hodit.* 1. 205.
triebi je *hoditi,* nie mi moć inako,
podj', mile, domom *ti.* 7. 104; 9. 154.
ali si sliepa, *dim,* vidiš li, gdi se trem?
vidj', striela, gdi *hodim,* napunjen svudi grem.
2. 44; 4. 420.
jaoh što ja oni hip ne vidih, što sad *vim,*
ma mu bih jakno slip ter ne znah, kud *hodim.* 2. 513.
pravo je, da *stojiš* slavan nada svimi,
da vazda zdrav *hodiš* i vesel s tvojimi. 1. 43.
nu odkle sad *hodiš,* da tamo vrh gore
bogu se *pokloniš* noćaska prie zore. 4. 250.
stran puta s njom *hodih,* da nigdi ne zgine,
tako ju *uklonih* griha i vaščine. 1. 276.
da od velje tužice, pustinjom gdje *hodjah,*
u sebi dušice pojmiti ne *mogah.* 4. 100.
ter plačan i tužan kudgodi ja *hodjah,*
pogrdjen i ružan suzice svud *ronjah.* 4. 141.

Digitized by Google

ter gorom tuj *hode* (part. praes.) stramputno proz luge
nigdjer me ne *ojde* tužica vrh tuge. 4. 113.
kad dojde, — biserna kruna mi s' — reče — *bil,*
strila zlatoperna, kud si god *hodil.* 1. 11. 147; 2. 54.
Nikolu hvalismo, brzo da je *hodil*
i dobro t' je, rismo, kupil sve ča je *htil.* 6. 24.
prosedte se puti, po kih sam kad *hodil,*
i mista i kuti, gdi sam stal i *sidil.* 1. 235.
kad si tako *hodil* i ni te pokril val,
nis' ništar *izgubil,* pokle si skapulal. 1. 158.

Hômût.

I kom se stvoriše u čemer toli *ljut*
tudjer se sklopiše sve zajedno u *homut.* 4. 167.

Hòtjeti.

Ča prudi zlo se *odit,* na odru spat golu,
a bogatih *hotit* jistvine na stolu. 1. 203.
ako li ne učinim, ča budete *hotit,*
ruke će vaše, vim, mene pravu *zgubit.* 1. 81.
sluga t' se nazivat i srcem *služit ću*
tvom dvoru pribivat po vieke ja *hoću.* 2. 446.
jer ako me *hoćeš* pečali izbavit,
samom ričju *moreš,* listo mi htij pravit. 1. 275. 327.
a prvo ću obujat države od *onih,*
ku se ne htiše dat, kakono ja *hotih.* 1. 10.
Judita obudovi, muža veće ne *hti,*
bogata, mlada bi, bogu služit *hoti.* 1. 220.
ono ja *hotijah* tvu vjeru poznati,
a nigda toj ne *mnjah,* da se ćeš zaklati. 5. 197.
najprvo me *hoti'* pogledat ganutje,
a drugo svako *ti* protivno krenutje (na pamet ne stavi). 5. 84.
i ki je sad *hoteć,* da vlada zemljom svom,
malo malo *posteć* pića će bit crvom. 1. 18.
ne čin' majci žal ocu zgodit *hoteć*
obima si dopal, obima bud' *služeć.* 1. 141.
Isus hodi *učeć* po zemlju žudijsku,
da spase svih *hoteć* i po galilijsku. 1. 204.
takoj mi umnoži, kako bih sam *hotil*
ter mi se odloži žalosti velik *dil.* 3. 456.
mnokrat sam dat *hotil* svrhu mom životu,
nesviesan drage *vil* er odjoh ljepotu. 11. 117,
jer ako bi *hotil,* da ti dam sžeženja,
stada bih ma *pobil* dilj tvoga počtenja. 1. 239.
otac je moj *hotil,* da budem s neba sit,
za toj sam krv *prolil* da se njom shranil svit. 4. 218.

Digitized by Google

da človjek može riet: pravi je sud *hotil*
onogaj, ki je sviet s nebesi *satvoril*. 3. 79.

od meči, od uzah kad si godi *hotil*
i od jacih rukah ti nas si *slobodil*. 1. 21.

ništare rekal ni, ništare *učinil*,
po čem da bismo mi spaseni, ni *hotil*. 1. 203.

Hrábar.

Jaki tere *hrabar* tada t' veće bude,
kada doteče *dar*, da sebe dobude. 1. 144.

a kad im došla je nesrićna koja *stvar*,
tada se poznaje, ki je jak i *hrabar*. 6. 39; 3. 136.

Hrániti.

Dosele jest *hranjen* od svake pogibi,
još na muku *stavljen* od nikogar ne bi. 1. 173.

Hûd.

Ah strielo prem *huda*,
božice huda i ti, ka joj vlas taku *dâ*. 10. 144.

ostali smo u docu *suznom*
medju djavli s družbom *hudom*. 1. 286.

ki pogrdi bludi *hudi*
a čistinju vazda *ljubi*. 1. 269.

za dignut jaoh ove s očiju nje *hudih*
nesrećne sinove i uzet život *njih*. 10. 247.

Hudòba.

Zdrav križu, koji smrt od smrti naše *bi*,
koji sam može strt svu oblas *hudobi*. 5. 115.

veće sada krivim *sudom*
ne ć suditi ni *hudobom*. 1. 313.

Hûliti.

Što budeš ti *hulit*, ne djeluj zlobu tuj,
grubo je tudj *grieh rit*, a sam bit u tomuj. 11. 245.

Hváliti.

Slaviti i *hvalit*
tuj ljubav, kom ćete hvaljeni vazda *bit*. 10 166.
pomogal si mene udovicu *hvalit*,
sad ove družbene hvale pomoz mi *dit*. 1. 75.
tad i uzu *trpit* vele manji jest trud,
a boga u svem *hvalit* i pravde njegov sud. 1. 30.
pravo je da *slaviš* tvojome ljepotom
i da se još *hvališ* izvrsnom dobrotom. 2. 491.

Hvâtati.

Kad se kusa budeš *hvatat*,
kus od tebe bude *skakat*. 1. 306.

Ići.

Maja se skončava, er domom ne *ideš*;
jeda ti 'e ka strava, što tako *uzdišeš*? 7. 102.

Digitized by Google

ter tužan jure *bih* pogriešil put pravi
ter kako sliep *idih* k nevoljnoj dubravi. 5. 59.
a pače razdvojen bez uma ja *idjeh*,
tolikoj opojen ljubavju njekom *bjeh*. 2. 54. 438.

Igdar.

Jer imat mogah *dar*, kojim bih odlučen
plaćen bit, što *igdar* ljuveno bih mučen. 2. 239.
jer videć ti s nebes, o bože, svaku *stvar*,
ka je bil', koja jes i ka će bit *igdar*. 5. 74.

Igra.

Da plačem ovakoj žalostan kudi *gre*
svud smeta mir i goj, pjesance i *igre*. 7. 73.

Igrati.

U toj tri vile hode cvietje će poljem *brat*
za poći na vode vjenačce svit, *igrat*. 5. 201.

Ikad.

Za sve er bih vrh inih liep, bogat, drag i *mlad*,
ne bješe ni vidjen ni ljubjen već *ikad*. 10. 16.
ke ne znam ja *ikad* stavim li na svoj red,
nu misli oto *sad*, kakva je moja zled. –
6. 73; 7. 20; 10. 6. 160.

Ikadar.

Je li se *ikadar* ikomu dogodil
svaki primit *dar* od svoje drage vil. 8. 92.
je li tko na saj svit zamjeril *ikadar*
ovaki gizdav cvit, ovaku ali *stvar*? 2. 74. 121.

Ikakor.

Jer da me *ikakor* slobodi od jada
i tužni moj *prikor* pogubi od sada. 2. 484.

Imánje.

Razumom *imanje* za što je lasno steć
al blagom razum *nie*, ako je pravo reć. 5. 220. 305.
razbluda (će) ti otit raskošna *življenja*,
blago na manje prit crikvena *imanja*. 1. 243.

Imati (vidi primjere i kod: *bogat, bojati se*).

Kako će bit ovoj, i ki ću način *dat*,
neka je meni u toj svu misal tu *imat*.
4. 465; 5. 126; 9. 27; 10. 97.
bolje je zlo *imat*, nego li zla dobit,
zla dobit viek će *stat*, a zlo viek ne će bit. 5. 19.
tim želje, neka j' *znat*, moj gilju, ma kripos,
skoro će smrt *imat* želeći tvu lipos. 2. 428; 7. 18; 8. 97.
ako ćeš velik broj prijatelja *imati*,
malo ih u tvojoj potrebi kušat *hti'*. 5. 15.
inako pokoja er ne ću *imati*,
nego kad umru ja, ali kad prideš *ti*.
8. 83; 9. 137; 10. 7.

Digitized by Google

čovječe, što s mirom bez boja mož *imat,*
nikada s nemirom ne imaš toj *iskat.* 7. 119.
išće te nadseći, da budeš brigu *imat*
nje volju čineći ter se sasvim *pridat.* 1. 141.
i moje sve dike na službu hoć *imat,*
po sve dni sve vike sa mnome *pribivat.* 2, 448.
ne mogu *vjerovat,* tolika da lipos
u sebi ne će *imat* kugodi još milos. 7. 15; 10. 65. 265.
mučeći ja *imam* jaganjac majko bit,
trjebuje da se *dam* za narod ja ubit. 5 123.
neka se ja spražu, neka grem vas u *plam*
za tobom, jer dražu tebe stvar ne *imam.* 2. 343; 8. 32.
u gjonti ja *imam* kmeticu jednu tuj,
koja će činit *vam* svaki red: nut miruj. 5. 262.
zdravlje me kakvo je, pokoli tužna *znam*
veselje sve moje izgubit da *imam.* 5. 122.
razumni sudče *naš,* pokli ti dao jes
višnji bog da *imaš* toliki um i svies. 5. 218.
bogu i meni *znaš* da prava jesi u tom,
utišiti *imaš* sebe misalju tom. 1. 87. 321; 4. 211.
a ti toj ne *poznaš,* kako ja neboga,
za č sinka ne *imaš* od srca od tvoga. 4. 321; 10. 98.
ne gledav gdi *striljaš,*
ni ali čovjeka ali ubit zvier *imaš.* 10. 147.
ako bi kad put *ma,* nemoći svoje dil,
na svak čas ku *ima,* tomu se protivil'. 5. 84; 8. 19.
al trude te ne *dah* nikomu na znanje,
ni tebi ku *imah* za moje ufanje. 8. 23.
za č ako trud i *strah* bješe me neboga
ufanje nu *imah* u pomoć svieh boga. 4. 142
jer dokli ja ne *znah* tvoj ures ljuveni,
dotle ga ne *imah,* sad kako, u scieni. 8. 48.
od tri me žalosne sestrice, ke *imah*
gizdave kreposne i kim se mila *zvah.* 10. 233.
ako mi što reku, riet im ću da *imah*
potrebu ja njeku s kumpanjim ter *postah.* 5. 287.
vreću jarebica jučera mu *prodah*
i peset piplica i dobru platu *imah.* 7. 30.
blaženstva ka *imah* jedan mi dan uze,
osta mi sam *uzdah,* kim živem, i suze. 4. 420.
i dobra ka *imah,* ne mogu neg reći,
u zaman *potrajah* nepravo živeći. 5. 40.
ni se raskoši *daj* ni slasti vrimenoj
sa svakim mir *imaj,* u svem se boga boj. 1. 144. 173. 276.

Digitized by Google

slavu vazda *imaj,* jedini bože i troj,
a nas uzviš' u *raj,* ki resi pogled tvoj. 1. 239.
otajne stvari svit z drugom onim *imaj,*
ke te ne će otkrit, da mučat svaka *taj.* 1. 136.
molim te, ne *krzmaj,* prislatki bože moj!
milosrdje *imaj,* primi me u skut tvoi. 1. 226.
jaoh kraljice, milos *imaj*
smrt žalosni meni *podaj.* 10. 256.
ja bih se tač *imal,* toj narav donosi;
nu krepos, ku mi s' *dal,* u bitju pronosi. 5. 83.
ovi bo je broj *mal,* jer nisam ni tretu,
ča bih reći *imal,* rekal ni desetu. 6. 58.
prez sinov si *ostal* jeda ti sam listo?
ki grad to ni *imal,* al ko na svit misto? 1. 158.
i ti si majku *imal,* i ljubav drage tve
majke si, mnim, *poznal,* umiješ sve, poznaš sve. 4. 429.
bil sam mlad i *pristal* i u snagu najbolju
i sve sam ja *imal* što sam htil na volju. 4. 89.
za č tko bi tuj *zidal* s obori naselje,
čovjek bi taj *imal* sve rajsko veselje. 4. 285.

Ime.

Pokli mi dopusti, da zlobno srce *me*
i grešne još usti pomenu tve *ime.*
5. 55. 45. 59; 8. 78; 11. 138.
ti si diva nad sve *dive,*
blaženo je tvoje *ime.* 1. 335.
koga se napiti želiju brez *mire,*
napivši vapiti dan i noć tve *ime.* 1. 192.

Imjeti.

Za č je taj dar veći i ufat grob *imit,*
srid mora neg leći i pića ribam *bit.* 6. 72; 1. 146.
al bih utrgnul *cvit,* ki želim vrh svega,
ali sve čto *imit* more se brez njega. 6. 189.
kruh, ki no kraj zvanje čist da je, budeš *mnit,*
a jida poganje drugda bude *imit.* 1. 84.
oci će sveti *rit:* u koru našem stan',
jer viru hoti *imit,* ka bi od nas počan. 1. 101.
nitkor hudobe s te ne će dobro *imit,*
svi se hine, ki mne, da im će laž *probit.* 1. 92.
ako li ćeš ljubav od bludnih žen *imit,*
Ovidija pročtav hoć ju steći *umit.* 1. 132.
poni se *uklonit* svaki laže nastoj
i na pamet *imit,* da je hći djavla toj. 1. 92.
ajme, koli lip *bih,* koli se jak rvah,
mlada lita *imih,* umrit nigdar ne mnjah. 1. 235.

Digitized by Google

vas svit tvoj da bi *bil*, ča biti ne more
ter sva blaga *imil*, ča t' prudi nebore. 1. 115. 194.

ter meni reć more: parjaj me boga *dil*
oh ivrdi mramore, taj čemer gdi s' *imil*? 2. 322.

svaku milost ki je *prosil*,
od mene ju j', znajte, *imil*. 1. 335.

dušu je bog *stvoril* na priliku svoju,
za to bi ti *imil* stavit pomnju tvoju. 1. 126.

dila je *učinil* izvrsne ljubavi,
još ina brž *imil*, ner listo ka pravi. 1. 277.

proroci će te zvat, jer s' ufanje *imila*,
reć ćeš ti: smit ćeš stat, jer s' s nami *ufala*. 1. 101.

Imovit.

Po svem je vidjeti, tako mi zdravu *bit*,
da s' dobre prodrieti i čovjek *imovit*. 7. 438.

Indje.

Gdje? jeda u grčkih šatorih, ali *indje*?
stan je ovdi po se od svih žena, toj zlato gdi *je*. 4. 474.

Inî (vidi primjer i kod: *djelo*).

Ah tako mene *ini* ljuven plam ne gorit,
mislim te sve moe *dni* i služit i dvorit. 7. 5.

eto na misto toj nitkore ni *ini*
nere ti sama, koj ljubav nosimo *mi*. 1. 81.

mahnitac vazda *mni*, to njemu jes zakon,
da je mahnit svak *ini*, kako je mahnit on. 5. 10.

znaj, da je sad *meni* usiona smrt ovaj.
ako nie liek *ini*, meni t' je u svem vaj. 2. 479; 5. 32.

Virgjilio i *ini*, na svietu ki su bil',
ki se su rad *pjesni* neumrli učinil. 5. 97.

srce čisto išće tere *poniženo*,
od nas veće nišće ne će blago *ino*. 1. 121.

ni slična *inomu* neg morskoj pučini,
odkli vjetri ne *dmu*, mir s krajem uščini. 2. 386.

da mnjah svaku *inu*, dostojna slave ni
i ne stah sliedeć *nju* po travi zeleni. 11. 143.

i kako vrh *inih* zvaše se čestita,
zrcalo tužno *svih* da si sad od svita.
4. 397. 484; 8. 122.

Akila sve časti držimo vrh *inih*
dostojna, er pasti htje za čas od *naših*. 4. 422.

teška je miso taj i trudna vrh *inih*,
ka se ima na sviet saj od stvari *općenih*. 10. 237.

zapoviedat *inim* veliku cieniš stvar,
magla je toj i *dim* i nadut sve vjetar. 11. 29.

Digitized by Google

za č je toj sramota i tebi i nam *sviem,*
da tvoja ljepota zavidi sad *iniem.* 8. 122.

Inostran.

Za što bih rad znati, gdje će tvoj biti *stan,*
da se umiem vladati Piligrin *inostran.* 4. 174.
človjek je *inostran* nu sudim po hodu,
da je velmi *kripostan* i kaže slobodu. 4. 199.

Inostránac.

U tužbi još stoje sinovom *nebavac,*
od majke od moje tudjin *inostranac.* 3. 474.

Inud.

Nu taj stvar za moj *sud* i razum nie sad,
tiem podjte vi *inud* sud iskat boga rad. 5. 219.
znam, da će bit vam *trud,* jer ovo žalostan
imam ti poć *inud* za ovo malo dan. 8. 67.
brže će on biti što ide od *onud,*
pak se ću činiti gledati ja *inud.* 5. 176.

Iskati.

Pastieri, jeda vi umiete glas mi *dat,*
gdje ona boravi, da je budem poć *iskat,* 9. 86; 10. 214.
ne mogu veće *stat* ovako u trudu,
poć ga ću tja *iskat,* jeda ga nać budu. 5. 192; 7. 95.
od tebe drugo ja sad ne ću, kralju *iskat*
neg svitlos da tvoja mu misao bude *znat.* 4. 464.
zaman je muže *zvat* i boge poganske,
potrebno je *iskat* načine krstjanske. 6. 74; 7. 18. 67.
za toj se *ti,* Dubravko, i nemoj
prij vremena *iskati* vremena nepokoj.
10. 8; 5. 88. 330; 9. 146.
svud ga će tim *iskat,* da mu se osveti,
s njim će se pak *sastat* i s njim će boj biti. 7. 67.
za to ga diliti bog veli, ne *iskat*
ter blago želiti, ko no ne će *skončat.* 1. 155.
tvoj razum bogati dobar je *svjetovat*
i pomoć sviem dati, ki ti je budu *iskat.* 11. 197.
veće je nać ne *mnjah* ter stojah žalostan,
pak gdi ju ne *iskah,* nadjoh ju njeki dan. 8. 54.
bogm' ovdi ja *zaspah,* voj Stojna, pri vodi
Miljenka ne *iskah,* a ti za njim hodi. 7. 97.
Isusov križ *iščuć* na zemlji iznajde
od zemlje *minujuć* na nebo uzajde. 1. 220.

Iskra.

Kolik se od *iskre* od male učini,
ki svak čas napried *gre.* 8. 12.

Iskrcati.

Nakrcah plav moju, a nie mi dano *znat,*
u miru i u goju gdje ju ću *iskrcat.* 4. 20.

Digitized by Google

Iskúsiti.

Zaman se tiem *trudiš* i trgaš svies tvoju,
ako hoć da *iskusiš* tko sam ja, ki stoju. 4. 145.

prjedje bi *izgubil* i pamet i um svoj,
ner li bi *iskusil*, kako bit može toj. 3. 126.

nu mimo sve ino rado bih *uprosil*,
tko je trojstvo jedino u hipu *iskusil*. 3. 429.

Ispísati.

Jere svih *počitat* koja bi mogla moć
al imena *ispisat* po vas dan i svu noć? 1. 219.

Ìspliti.

Ja hoću sve more u droban sud *isplit*,
a toj bit ne more, ako bih htil *umrit*. 2. 6.

ali ćeš tih *isplit*, ali ćeš s plahosti
trudjahne *rascvilit* mrnare za dosti. 4. 19.

strnući kad ćeš *ti* s ostima iz dubine
na skorup *ispliti* od morske pučine. 4. 19.

Ispokòjiti.

A prem se će vitez uza nju *ispokojit*,
a za nidan pinez ne će ga ona *izgubit*. 7. 31,

hodi se *ispokoj* i okriepi svaki vas,
vječni mir, vječni *goj* er će nać u saj čas. 7. 437.

putniče dragi *moj*, nut vazmi ter pini,
a pak se *ispokoj* i mato počíni. 4. 305.

meu toj u ovu u hižu sa mnom *poj*,
kakovu takovu, tere se *ispokoj*. 6. 249.

Ìspovijest.

Ako je *ispovis*, svaku zled ka čisti,
ima bit moja *svis* jaki no snig isti. 2. 307.

Ìspràviti.

Uči se, da si umić, nastoj ter se *isprav'*,
jer tko je neumić, ni človik nego *brav*. 1. 138.

Isprazan.

U noći misliti trjeba je, što ob *dan*
ima se tvoriti, a ne stat *isprazan*. 5. 9.

Ispròsiti.

Ja ti ću u selu djevojku *isprosit*
gizdavu Veselu, ka ti će draga *bit*. 7. 35.

a kamo tuj milos od tebe *isprosit*,
iz mraka na svitlos da bude k tebi *prit*. 3. 458.

ja milost vam ne ću *isprosit*,
da vam budu veće *udit*. 1. 292.

Ìspuniti.

Tko hoće sve volje stcu svom *ispunit*,
napokon dovolje pogrdjen ima *bit*. 5. 12.

nu kad ih budeš *sit*, pravo ti ja velju,
trudno ćeš *ispunit* na puno tvu želju. 4. 160.

Digitized by Google

da može toliku kralju nam *učinit*
obećaj veliku i pak ju *ispunit*. 10. 281.
zbudi se toj *meni* sve po riči tvojoj,
volja se *ispuni* gospodinja u toj. 1. 168.
moju si zadosti zapovied *ispunil*
i sinku ne prosti, ki ti je toli *mil*. 4. 305.

Ispûstiti.

Još ne bjeh iz usti dobro rič *ispustil*,
čemernu jur pusti ta vila na me *stril*. 2. 394.

Istakmiti.

Onda ću i po tom ne plakat i rad *bit*,
kad ljubav s lipotom bude se *istakmit*. 2. 103.

Ìstî.

Ti si oni bog *isti*, koji si i tad bil
i da se pismo *čti*, kako se tada čtil'. 5. 94.
naj sinko ubrus *ti*, kad te sam rodila,
u nj te sam u *isti* veselo zavila. 5. 139.
a gori, u koj *sta* i ka je vrhu nas,
od Brgata *istoga* Brgat je ime i danas. 9. 149.
ne bješe ricči *te* planinske, neg li sam
gore glas, naše *iste* besjede ki šlje nam. 9. 89.

Ìstisnuti.

Bude te proždriti i tu ćeš svršit *put*. —
iz driva tko će bit ki me će *istisknut*. 4. 487.

Istočaj.

Ter novom svjetlosti sunčani *istočaj*
u tamnoj mrklosti obasja vas sviet *saj*. 3. 301.

Ìstok.

Vas zapad, vas *istok* činil bih da pride,
činil bih na ov *rok*, što čuju, da vide. 2. 92. 263. 280;
3. 39. 122. 177. 363. 469; 4. 36. 180; 7. 414.
otide vas *narok*, zavi se i spravi
sunačce svoj *istok*, u zapad da stavi. 2. 324.
kako je prikrila rodiotski *otok*
čudna moć i sila, ku poda vas *istok*. 6. 270; 7. 447.
a toj bi sve *uzrok* liposti tvoje glas,
kom zapad ter *istok* u slavi cafti vas. 2. 103; 3. 166.
gdi cafti vrak *visok* ružicom od cvitja
jaki no sam *istok* zoricom s prolitja. 2. 264. 427.

Ìstrgati.

I vele takoj *stah*, neka još gorore,
ter oči *istrgah* zrčeći nje dvore. 2. 252.

Ìsus.

Da slatki *Isuse*, slatko te ja molim,
jur na me smili *se*, neka te proslavim. 1. 193.

(Nastavit će se).

Digitized by Google

Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. travnja 1883.

PREDSJEDNIK DR. FR. RAČKI.

I.

Društvo.

U drugom dielu svoje razprave: „Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod" (Rad LVI., 63—140. LVII., 102—149) nastojao sam razjasniti etnografske odnošaje u našoj hrvatskoj domovini za ono doba. Posljedak iztraživanja u tom pitanju svodi se u kratko na to, da se je uz novi gospodujući živalj hrvatski sačuvao samo u njekih primorskih gradovih, imenito u Zadru, Trogiru, Spljetu, Dubrovniku, Krku i Rabu, davni romanski živalj; ali da se je i tu stao pretakati u glavni hrvatski. Taj romanski živalj, koj valja razlikovati od potonjega za mletačkoga gospodstva pridošloga talijanskoga, ne bijaše znamenit toliko po svojem broju, koliko po tom, što je dugo ostao nosiocem društvenih, prosvjetnih i državnih rimskih uredaba. On je u tom pogledu ostao znamenit i kašnje, kada je zavladavšom hrvatštinom proriedjen i u nadošlu talijanštinu pretočen bio. One su uredbe u svojoj bitnosti preživile romanstvo i u Dalmaciji, kano što su ga preživile i u drugih njekada rimskih zemljah.

Sada prelazim na izpitivanje, ne etnografskih, nego *društvenih* odnošaja naroda u Hrvatskoj u dobi njezine podpune samostalnosti, t. j. u razdobju prije XII. vieka.

Kano što staro tako i sredovječno društvo, ovo dapače još više, sastajalo se je iz stališa. Ali stališ nije se, kano što danas, osnivao na zanimanju, zvanju, nego na pravnom položaju. Ako i jest pravni položaj društvenoga člana djelovao na zanimanje njegovo u životu, to je ovo bilo ipak onomu podredjeno. S toga gledišta dielilo se je

Digitized by Google

sredovječno društvo u dva stališa, u stališ na ime slobodnih i u stališ neslobodnih ljudi. Prvi su stojali pod zaštitom i gospodstvom obćih zakona, drugi visili su o volji svojih gospodara. Za prve rabio je latinski izraz: „ingenuus, liber", za druge: „servus, ancilla". Ali pripadnici jednoga i drugoga stališa dielili su se u više razreda prema različitom položaju u okviru stališa; pak je svaki takav razred imao svoj poseban naziv.

Započeti ću sa stališem neslobodnih ljudi.

Neslobodan u strogom značenju bio je onaj, koj u društvu nije smatran za osobu nego za stvar. Takav je u društvu stajao izvan obćenitoga pravnoga reda, viseći jedino o volji svoga gospodara. Volja gospodareva i po njem ustanovljen kućni red bijaše mu jedinim zakonom, koj mu je i dužnosti i prava odmjerio. On se je smatrao kano druga stvar privezanim na kuću i na imovinu gospodara; pa kano što je gospodar vlastan bio prodati, prikazati, zamieniti svoj negibivi imutak, tako je to isto vlastan bio učiniti i sa svojim u tom odnošaju stojećim čeljadetom. Gospodar mu je i zanimanje odredjivao: ovomu je zakazao kućne ili poljske radnje u svom dvoru (mansus) ili u dvorcu (curtis) i na pripadajućih jim zemljištih; onomu timarenje marve i pašnju stada; jednomu zanat i obrt, drugomu sitnu trgovinu. Ali glavno zanimanje neslobodnjaka bijaše ratarstvo i stočarstvo. Kano što je na dalje pripadao u kuću, u obitelj svoga gospodara, ne bijaše bez njegove dozvole vlastan ženitbe sklapati; pa kada ju je uz tu dozvolu sklopio, djeca odavle rodjena došla su pod vlast gospodarevu onako kano što on sam. Pred zakonom nije imao svojega imutka; sve što je stekao, spadalo je u vlastničtvo gospodara. On nije mogao primiti nikakovih obveza; pred sudom ne imaše glasa, već bio tuženik ili tužitelj bijaše po gospodaru zastupan. Za prestupke odgovarao je samo svomu gospodaru, koji ga je po svojoj volji kaznio.

Bilo je i u neslobodnom stališu više razreda. Neslobodni ljudi, koji su crkvi, imenito samostanom, pripadali, za tim koji su na vladalačkih imanjih različite poslove obavljali, imali su i u društvenom životu povoljniji položaj. Mogli su se pred sudom sami braniti i ondje svjedočiti; prestupci proti njim bijahu strože kažnjeni; njihove dužnosti i podatci bijahu tačnije ustanovljeni, ali ni oni nisu posjedovali vlastitoga negibivoga imetka. Još su bolje stajali oni neslobodnjaci, koji nisu smatrani kano vlastničtvo gospodara, već kano osobe stojeće pod vlašću njegovom. Oni su dakle stajali pod zaštitom obćega prava, te su sastavljali srednji razred izmedju

Digitized by Google

pomenutih neslobodnjaka i slobodnjaka. Oni su uživali blagodati proizličuće iz obiteljskoga prava; mogli su posjedovati vlastiti imetak i primati obveze; bijahu smješteni na gospodarevih zemljah uz njeke dužnosti i podatke. I „coloni" bili su pod vlašću svojega gospodara, a u ostalom osobno slobodni. Na ustanovljenu službu bili su obvezani, na dvor ili zemlju privezani, bez dozvole gospodara nisu smjeli ništa odtudjiti. Podatci davani su obično u stvarih, koje je gospodar trebovao za obskrbu svoje kuće; njeki davani su za odštetu primanih pogodnosti. Služba pako bijaše tako uredjena, da je gospodar sve gospodarstvene potrebštine mogao kroz svoju neslobodnu čeljad, družinu, podmiriti.

Položaj neslobodnih ljudi okrećao se sve više na bolje u sredovječnom društvu, čim su kršćanska načela dublje u njega prodirala. Načelo jednakosti i bratinstva, kršćanstvom propoviedano, najprije je ublažilo položaj neslobodnoga čovjeka, smirilo i sbližilo s njim gospodara njegòva, te mu postupice i podpunu slobodu dovelo. Krštenjem došao je neslobodnjak sa svojim gospodarom u novu pravnu zajednicu, koja mu je i u odvisnosti preobrazila gospodara u blagovoljnoga zaštitnika i zastupnika. I tim je crkva poboljšanju neslobodnoga stališa mnogo pripomogla, što je ženitbu neslobodnoga čeljadeta u svoju zaštitu uzela. Tako je polagano taj stališ društva dolazio pod zaštitu občega prava i zakona.

Put, kojim je čovjek u sredovječnom društvu dospio u stališ neslobodnih ljudi, jedan je naravan a drugi tako rekuć umjetan. Prvim putem postao je čovjek neslobodnim kroz porod od neslobodnih roditelja i kroz ženitbu medju slobodnim i neslobodnim čeljadetom. Drugi je put predaja slobodnoga čovjeka u položaj neslobodni, i to bilo svojevoljno, bilo nedobrovoljno, kano uslied kojega zločina, s kojim bijaše gubitak slobode skopčan, ili poradi duga i nevolje, ili zarobljenjem u ratu.

Neslobodno čeljade dovinulo bi se slobode obično na tri načina: ili svojim vlastitim nastojanjem, a to imenito odkupom, ili voljom gospodara, na ime oslobodjenjem, ili zakonskom odredbom, tako uz ostalo, kada se je gospodar dopustio zlostavljanje, koje je zakonom zabranjeno bilo. Drugi način bijaše najčešći, najobičniji; gospodar bi podielio svojemu neslobodnomu čeljadetu slobodu, sada iz duševnih, sada iz svjetovnih obzira. Oslobodjenje samo moglo je biti različito prema stupnju neslobode: ili je na ime neslobodnomu čeljadetu, dotle kano stvar držanu, podieljena osobna sloboda te ono pridržano samo u vlasti gospodarovoj, ili je i ova dokinuta te samo

Digitized by Google

pravo zaštite nad njim pridržano, ili mu je podieljena podpuna, neograničena sloboda. Sam čin oslobadjanja obavljao bi se uz njeke obrede i ustanovljene propise, koji su kod različitih naroda i u različitih zemljah bili različiti.

Ovoliko u obćenitih i glavnih crtah o stališu neslobodnih ljudi, kakav nam se prikazuje u društvu romanskom i germanskom srednjega vieka.[1] Držao sam pako za nuždno predpostaviti ove crte, da se bolje razjasni s iedeće iztraživanje, koje se nas tiče.

Prvo nam se namiče pitanje: je da li je i hrvatsko društvo ovako razdieljeno bilo u stališe? Poimence je da li je u tom društvu bilo neslobodnih ljudi, kano što jih je bilo u romanskom i germanskom? Ovo pitanje nije izlišno obzirom na to, što se je mislilo, da je društvo u slovjenskih naroda počivalo na drugom osnovu, pak da je ono i drugačije sastavljeno bilo.

A da na ovo pitanje bude odgovor jasan, scienim, da u pogledu Hrvatske valja razlikovati društvo romanskih gradova od čisto hrvatskoga društva; pak da se imade i iztraživanje prema ovoj razlici udesiti.

Započeti ću s društvom *romanskih gradova.*

U izpravi od 7. ožujka 1095. godine, kojom je crkveni sabor dalmatinskih biskupa držan u Zadru potvrdio sloboštinu, koju je taj grad benediktinskomu samostanu sv. Marije podielio bio, čitaju se ove značajne rieči: „ut nullus de clero vel populo, magna vel parua persona, *ingenuus uel seruus,* ab inde in antea quicquam auferre presumat.“[2] Ovdje se dakle kaže, da nitko bio kojega mu drago stališa, svećenik ili pučanin, dostojanstvenik ili gradjanin, *slobodan* ili *neslobodan,* ne smie vriedjati one sloboštine. Rabe se za oznaku stališa slobodnih i neslobodnih ljudi oni isti izrazi „*ingenuus et servus*“, kojimi se oni označuju u latinskih spomenicih kod drugih zapadnih naroda. Prema tomu predpolaže ova izprava,

[1] Za Njemačku i germanske narode vidi uz ostale pisce F. Waltera: Deutsche Rechtsgeschichte. Bonn 1857. II., 1—68. Za Francezku osobito u XI. vieku v. dr. K. Lamprecht: Beiträge zur Geschichte des Französ. Wirtschaftslebens im XI. Jahrh. Leipzig 1878. S. 70. ff. Za Italiju L. Cibrario: Della economia politica del medio evo. Torino 1861. Della schiavitù e del servaggio Milano 1868. Napose za Mletačku: P. G. Molmenti: La storia di Venezia nella vita privata. Torino 1880.

[2] Registrum membr. in monasterio s. Mariae Jaderae. Documenta p. 160.

Digitized by Google

da je u Zadru medju stanovničtvom uz slobodne bilo i neslobodnih ljudi.

A što se ovdje samo obćenitim izrazom nagoviešta, to se pojedinimi primjeri može potvrditi, popuniti i razjasniti. Zadarski prior Andrija imao je početkom X. vieka na svojih za ono doba dosta razgranjenih zemljištih u zadarskom okolišu više osoba, koje se u dotičnoj izpravi[1] zovu „servi et ancillae", upravo kano što se mužka i ženska neslobodna čeljad u drugih izpravah imenuje. Na zemlji u Diklu imao je „servum et ancillam", a da se pod ovimi imadu razumievati neslobodna čeljad, privezana na zemlju, razabire se odatle, što jih je gospodar ujedno sa zemljom i marvom poklonio zadarskomu samostanu sv. Krizogona. Na dalje spominju se u istoj izpravi Andrijini „servi et ancillae": Marunko sa ženom i djecom, Dominik Caltaroso sa ženom i djecom, Kasan sin Justa Butirana sa ženom i četiri sina; za tim sinovi Prisnaka i Pribine, onda Tjehamila i Milica iz Sjekirana sa dva sina, žena Rakinakova sa sinovi Strietehom, Semisimom, Sriemilom. Taj dakle imućnik Zadranin imao je na svojih zemljah priličan broj ljudi, koji su na nje privezani bili. — Na dobrih spljetske nadbiskupije spominju se takodjer „servi et ancillae". Na dobru u Lazanih i u Tugarih, koje se mjesto spominje i danas kod Omiša u Poljicah, navode se godine 852 „servi et ancillae Stepus, Zagole, Goretin"; na dalje ondje pod Mosorom „servi: Gorento, Postel, Načeša, Domača, Ilen, Trubula sa ženami, onda Ljutamir, Strehemil, Nedamuslo, Tješina, Ljutica i Gostilo[2]. Ovi „servi et ancillae" bili su svojinom nadbiskupije upravo tako, kano njezina „immobilia et mobilia". I na drugom dobru ove nadbiskupije, na ime u Putalu, spominju se takodjer „servi et ancillae", koji su takodjer spadali, kako se veli u izpravi[3], na „dominium" nadbiskupa. Premda su Lazani i Tugari ležali izvan područja grada Spljeta: to sam ovaj primjer ovdje naveo, jer je u onom području stanovao gospodar dobra, na koje bijahu oni „servi et ancillae" privezani.

Sada prelazim na drugi dio pitanja, je da li imade traga neslobodnim ljudem na zemljištu izvan područja njekada romanskih gradova, na *zemljištu čisto hrvatskom?* Da je takovih bilo i u tom području, evo njekoliko primjera. Hrvatskoga bana Godomira sestra

[1] Ibid. p. 17—19.
[2] U listini kneza Trpimira ibid. p. 4—5.
[3] Listina kr. Svinimira od god. 1076. ibid. p. 106.

Digitized by Google

Jelenica pokloni god. 1029. zadarskomu samostanu sv. Krizogona svoje dobro, koje je od svoje majke obaštinila u mjestu Obrovcu, pak takodjer „gregem ouium cum pastore nomine Uilcona, duo paria boum cum duobus seruulis ad opus fratrum, qui ipsa colerent territoria.“ [1] Ovo dobro u Obrovcu ležalo je u području hrvatske zemlje, njegova vlastnica bijaše Hrvatica, pak je imala na njem družine, koja je na dobro privezana bila, i koju je ona ujedno s marvom darovala. Drugi primjer. Hrvatski ban Stjepan pokloni god. 1042. spomenutomu samostanu uz druge stvari tri dvorca (curtes) s pripadajućimi jim zemljami, pak na prvom dvorcu Vituli, takodjer „sex servos et quatuor ancillas“, na drugom Novih Selih, „duodecim familias“, na trećem, Batina-vesi „octo familias,“ [2] dakle ukupno 20 obitelji, te šestero čeljadi mužkoga a četvero ženskoga spola. Ova družina bijaše vezana na ove dvorce, te je ujedno s njimi ustupljena novomu vlastniku od bivšega jim gospodara. Treći i najjasniji primjer. Imućni vlastelin Petar Črne, Gumajev sin, nabrajajući svoje zemlje i od koga jih je nabavio, nabraja takodjer „servos et ancillas“, i navodi način, kojim jih je u svoju odvisnost dobio.[3] Ti pako „servi et ancillae“ jesu: Semianus, Ciprianus s djecom, Nikola sa ženom Dabrinom i s djecom, Negočaj, Dragača, Zloba, Petar i Gjuro Draculo, Andriulo, Pribil, Boleša, Dragaded, Dedona sa sinom, Marak, Vlkota, Radovan, Dedulo, Brateša, Nikola sa sestrom Marinom, Dešina, Lubić, Rakana, Lutić, Perina, Nadeja i majka njegova, žena Nenada s kćerju, Strianova majka, Vlkoš, Uteha sa dva sina, Porcanus. Kako se odavle vidi, imao je Petar Črne dosta čeljadi, koja je posvema visila o njegovoj volji. Još se pominje[4] Petric kano gospodar imajući „servos et ancillas“.

Nastaje pitanje: *kojim su načinom ovi „servi et ancillae“ došli u tu ovisnost* od svoga gospodara; koje je pitanje jedno s više navedenim, na ime: je da li je i u Hrvatskoj, kano što u drugih zemljah, stališ neslobodnih ljudi postajao jednakim načinom i putem?

U navedenih primjerih najviše se pominje *kupnja,* kojom je čeljade došlo u vlast gospodara. Petar Črne kupio je većinu onih ljudi za novac. Ciena bijaše različita počam od 40 zlatnih solida

[1] Autographum u zad. arkivu. Documenta p. 38.

[2] Ibid. p. 46.

[3] Taj znamenit popis, sačuvan u registru čita se u Docum. p. 127—136, imenito p. 134—136.

[4] Ibid. p. 152—3.

Digitized by Google

pak do dva; a najčešće od 15—3 solida za jedno čeljade. Ima nekoliko slučajeva, gdje se je uz novac davala i roba ili ova sama. Škaranova kći sa sinom joj Nadejem kupljena je za jedan solid i dva stara žita; Nenadova žena s kćerju za jedan solid i jednu libru platna; Dragaded kupljen je za mjernik (žita); Marak za jednoga konja. Ciena se je svuda obično mjerila po čovječjoj radnji i njezinoj zaslužbi; ova pako bijaše u različitih zemljah i mjestih različita prema gospodarskoj privredi i mjestnim okolnostim. U Francezkoj n. p. bijaše u isto doba, na ime u XI stoljeću, ciena neslobodnu čeljadetu od 12 do 60 solida; jer se je ondje godišnja zaslužba običnoga radnika poprieko na 26 solida cienila.[1] U Njemačkoj se je, bar u starije doba, takovo čeljade obično na 12—15 solida cienilo.[2] Kadšto se je njeka svota davala za više članova obitelji ili za cielu obitelj. Zanimiv je u tom pogledu primjer, što no ga nalazimo u rieči Petra Črneta: „comparavi mater de Striani de Cirnecha, filio prioris, pro III solidis, et filiam comparavi de Longobardis pro x solidis in tali tenore, ut sint omnes fratres et sorores in seruitute".[3] Strianova dakle majka stajala je 3 solida, kći 10 solida; ali uz uviet, da se sva braća odreku slobode. Glede prodavalaca takove čeljadi iztičemo samo one slučajeve, u kojih su prodavaoci bili rod njezin; tako je jedan imenom Zloba prodan bio od svoga otca još kano dječak; Girgo prodao je svoga brata Nikolu sa suprugom mu Dabrinom i s djecom njihovom. Inače nalaze se medju prodavaoci Bartol satnik, redovnik sv. Bartola i pop orehovački. Na dalje dogadjalo se je, da se čeljad takova mjesto kupnje i prodaje dala u zamjenu. Tako je Tolan dao Petru Črnetu Vlkoša mjesto drugoga, kojega mu je bio ukrao Tolanov otac, imenom Miroslav. Istomu Petru dao je Gruba, sin Purkov, Ljubicu za robinju i dječarca.

Imade takodjer slučajeva, da se *radi duga* izgubila sloboda. Andriolo postade „servus" rečenoga Petra, što otac njegov nemogaše mu povratiti 40 solida; pošto Lutic ne mogaše povratiti dugovinu od 3 solida. „dedit se seruum".

Ali imade i slučajeva, gdje su ili roditelji svoju djecu ili gospodari svoje čeljade ili pojedinci same sebe *dobrovoljno drugomu predali* u takovu osobnu odvisnost. Mirana dala je Petru Črnetu dječaka Brateša; Zaharija predao je svoga sina Čudula „ut esset ser-

[1] Sr. Lamprecht op. cit. p. 78.
[2] Walter op. cit. II, 13 §. 393.
[3] Docum. p. 135.

Digitized by Google

vus s. Petri"; Rakana dao je istomu samostanu svojega sina Beloticu, Dabreša sina si Strojila; Apric vlastelin u Jelčanih poklonio je kralju Petru Kresimiru svojega najboljega dječaka a njegovoj supruzi kraljici najbolju služavku.[1] njeki pako, imenom „Porcacus" predao se sam, te ga je opat Dešina izliečio od bolesti, koju je na glavi imao.

Napokon imade primjera, da su izgubili osobnu slobodu oni, koji su pali *u sužanjstvo,* pak da su se oslobodili odkupom. Njeki Črnec, vlastnik u Miranih u okolišu biogradskom pripovieda[2] sâm, kako mu je sestra zarobljena bila i prodana izvan zemlje; pa kako ju na njegovu prošnju, pošto nije sam imao toliko novaca, opat samostana sv. Ivana u Biogradu „pretio redemit et sic de captivitate liberavit." Petar Črne odkupio je Semiana od „neprijatelja njegovih" za 40 zl. solida („romanatis"); pak je postao njegovim čovjekom i dotle ostao, dok se nije odkupio. Zadarski prior Andrija ostavio je 100 solida za odkup zarobljenika (et in captiuis dentur solidi centum").

Iz ovih se primjera razabire dosta jasno, da se je u Hrvatskoj osobna sloboda gubila onim istim načinom kano i drugdje naime prodajom, zamjenom, radi duga, kada se nije mogao inače podmiriti, zasužnjenjem, dobrovoljnom predajom. Od svih ovih načina bijaše, sudeć po primjerih, onaj prvi najčešći i najobičniji. Dobrovoljna predaja u stanje neslobode jest rjedja, a dogadjala se je obično u korist crkve i crkvenih redova. Tako je bivalo i drugdje, a glavnim bi uzrokom ne samo bogoljubje nego i ta okolnost, što se pod zaštitom crkve gubitak osobne slobode malo osjećao; s toga imade primjera,[3] da se je i niži plemić, želeći se osloboditi pritiska feudalnoga si gospodara, odrekao na korist crkve i crkvenih redova svoje osobne slobode, predpostavljajući biti njihov „servus" pod zaštitom njihovom i crkvenih zakona nego li biti slobodnim pod silovitim gospodarom feudalnim.

Kralj Dimitrija Svinimir obvezao se je početkom listopada god. 1076 svečano u krunitbenoj zakletvi: „hominum venditioni contradicam";[4] a oni primjeri svjedoče, da su u njegovoj kraljevini ljudi prodavani. Nije li se kralj obvezao na nješto, česa se nije držati mogao ili što je kašnje propustio? Pošto je prodaja ljudi u onih

[1] Ibid. p. 162.
[2] Ibid. p. 109.
[3] Raumer: Geschichte der Hohenstaufen. IV. Aufl. Bd. V., S 8.
[4] Documenta p. 104.

Digitized by Google

primjerih, koje navedosmo, obavljana, kako ćemo odmah viditi, uz javnu formu, što se ipak ne bi moglo dogoditi, kada bi prodaja ljudi u obće zabranjena bila: to se ima uzeti, da je onoj obvezi drugo značenje. Ne sumnjam, da se pod „venditio hominum", koju zapriečiti obveza se hrvatski vladalac, imade razumievati trgovina s robovi na javnih tržištih u svrhu spekulacije. Takovu je trgovinu crkva najprije dokinuti nastojala; s toga je ponajprije zabranjivala prodati kršćanina nekršćaninu, imenito židovu, koji su robljem rado tržili. Tim nastojanjem je uspjela u njekih zemljah prije, u drugih kašnje: u obsegu bivše franačke države prestala je trgovina s robljem već koncem X vieka, dočim je ona na britanskih otocih čak do XII. stoljeća trajala.[1] Papa Grgur VII., pred kojega izaslanici je Svinimir zakletvu položio, nastojaše svim svojim uplivom tu trgovinu dokinuti, pak u obće prodaju ljudi ograničiti. Primasu Engleske Lanfranku naloži, da se uztrudi stati na put gadnomu običaju u Škotskoj, po kojem bi muž prodao svoju ženu.[2] Ako je papa od svojega hrvatskoga štićenika zahtievao onu obvezu, radio je prema iztaknutom i po crkvi zastupanom načelu; ali taj oprez nije bio suvišan za Hrvatsku. Njezini susjedi Mletčani tjerali su od davna trgovinu robljem. Uzprkos zabrani pape Zaharije (741—52) niesu oni prestali sticati si tim putem imetak, tako da se je ista vrhovna vlast domaća našla god. 960 potaknutom zabraniti svakomu Mletčaninu kupovati robove trgovine radi. A odkle su oni velikim dielom tu ljudsku robu tada dobivali, vidi se iz sliedeće ustanove: „zapoviedamo, da nijedan gospodar ladje, ne smije primati robova na svoj brod, niti iz Mletaka, niti iz Istre, niti iz Dalmacije, niti iz drugih miesta na ni jedan način, pak niti uzeti na svoju ladju takova trgovca ili židova".[3] Uz ostale zemlje bijaše dakle Istra i Dalmacija polovinom X vieka vrelom za njihovu trgovinu s robljem, pak su ladje mletačke služile i drugim trgovcem, imenito židovom, za taj nečisti posao. Premda se ne ima za sliedeći viek tako očita dokaza, da bi se trgovina s robljem otvoreno vodila, ali nije imala ipak posvema prestati, kada se uzme na um, da joj se Mletčani niesu mogli odreći u sliedećih stoljećih čak do

[1] Hefele: Sklaverei und Christenthum (Wetzer und Welte: Kirchenlexikon. Bd. X., 212 ff. Freiburg 1853).

[2] Mansi: Conc. collectio XX., 374.

[3] Documenta p. 198. A. Fr. Gfrörer: Byzantinische Geschichte I, 84—86. 205. 264—77.

Digitized by Google

XVI vieka, premda jim se je izvor za nju kašnje na daleki iztok pomaknuo.[1]

Hrvatski dakle kralj D. Svinimir obeća, da neće trpiti u svojoj zemlji takove trgovine s robljem. Odkle možemo zaključiti, da oni „servi et ancillae", o kojih se kupnji i prodaji govori u naših primjerih, nisu spadali u razred tih nesretnika, koji su kano stvar prelazili iz jedne ruke u drugu, iz jedne zemlje u drugu, i koji su bili predmetom spekulacije. U tom shvaćanju utvrdjuje nas ta okolnost, što je većina te neslobodne čeljadi privezana bila, kako spomenusmo, na crkvena dobra, na imanja na ime spljetskoga nadbiskupa i na samostanska. I Petar Črne poklonio je onu čeljad, koju je, kako veli, kupio benediktinskomu samostanu sv. Petra u Selih. „Servi" pako na crkvenih dobrih nisu nigdje zauzimali ono najniže mjesto u stališu. neslobodnih ljudi, koje su zauzimali kod Rimljana, poganskih Germana i drugih nekrštenih naroda. Ovi nevoljnici smatrani su bili, kako rekosmo, pukim vlastničtvom gospodara bez svake zaštite obćenitoga pvava. Ovomu su shvaćanju bila protivna načela kršćanska, po kojih je i neslobodan čovjek krštenjem postao dionikom pravne zaštite, jer je postao članom velike kršćanske zadruge. Crkva je ženitbu neslobodnih ljudi priznala za pravu ženitbu, te jim priznala i pravo sklopiti takav savez takodjer sa slobodnimi. Ona je priznavala kod svojih sudova svjedočanstvo njihovo. Ona jih uzimala u zaštitu proti samovolji njihovih gospodara, dočim je ove kaznila, ako su jih bez krivnje zlostavljali ili ubili. A najviše jih uzdigla i sa slobodnimi uzporedila, kada jih je sposobne učinila za stališ svećenički i za najviša u njem crkvena dostojanstva.[2] Ali uza sve to i crkva je na svojih dobrih, kano što i druga vlastela, držala neslobodnu čeljad; samo što je ona, upravo kano što neslobodna čeljad na krunskih dobrih (servi fiscalini), bila u boljem položaju, jer zakonom zaštićena.[3] Da su „servi" i u Hrvatskoj na crkvenih dobrih bili u povoljnijem polo-

[1] P. G. Molmenti: La Storia di Venezia nella vita privata. Torino 1880. p. 293—6. „Nel archivo notarile esistono volumi intieri di contratti di compravendita, permuta, donazione cessione ecc di schiavi, che cominciano dal sec. XII e giungono quasi alla fine del sec. XVI. ma in misura decrescente". Zanimiv je „Quaderno di spesa per conto delli schiavi" od god. 1588. Ibd. p. 601.

[2] Tako n. p. učeni lionski biskup Agobardo i rheinski nadbiskup Ebo u IX v. bješe od neslobodnih roditelja rodjeni.

[3] Za Njemačku v. Waltera op. cit. II. p. 25. §. 402.

Digitized by Google

žaju, daje se razabrati iz onih primjera, u kojih ili se je sam slobodan čovjek predao crkvi, kano što „Porcarus se dedit in nominata ecclesia (s. Petri)", ili su roditelji dobrovoljno predali crkvi svoje diete: „Dedit Zacharia filium suum, Chuduli nomine, ut esset seruus s. Petri . . . et Raccana similiter dedit filium suum Belotize in prefata ecclesia in sempiternum . . . Dabressa dedit filium suum Stroiil in memorata ecclesia, ut esset seruus in sempiternum".[1] A da je i hrvatska crkva uzimala u zaštitu „seruum", tè da se je za njega brinula, potvrdjuje nam ustanova spljetskoga crkvenoga sabora od 924 godine, kojom se svim pravim kršćanom nalaže: „ut seruos suos litterarum studiis tradant"[2], da jih dakle dadu u nauke. Ovoj se dodaje druga ustanova, čovjekoljubnim duhom odišuća: „ut illi (sc. domini) eos instanter corripiant, et ipsi eos libenter exaudiant, non ut peregrinos sed ut proprios". Ovom se dakle ustanovom odredjuje izmedju gospodara i „serva" odnošaj, u kojem nije stajao rob u strogom značenju rieči; gospodar je dužan svoje čeljade, koje o njem visi, koriti, upućivati, da kako i kazniti, ono pako ima ga slušati; ali neka ga gospodar ne smatra niti za tudjina nego neka ga smatra kano svojega ukućanina; pak neka prema tomu postupa. Kada sabor obvezuje gospodara, da dade svoje čeljade u nauke, predpostavlja se, da ni u Hrvatskoj nije bio „servus" izključen iz svećeničkoga stališa, ako mu je i valjalo imati privolju gospodara. I za to imademo primjer. „Emimus — pripovieda vlastelin Petar Črne — puerum adhuc paruum, qui nuncupatur Slobba, a suo genitore, quem studio litterarum erudire fecimus, quemque libertauimus, et usque ad presbiterii honore(m) sublimari fecimus; ad eiusdem ecclesie (sc. s. Petri) opus ibi illum perpetuo manere uolumus".[3] Petar je dakle, sliedeći ustanovu spljetskoga sabora, dječaka Zlobu, kojega je od otca kupio, dao u nauke, dao ga izučiti za svećenika, podielio mu slobodu, da uzmogne biti zaredjen; ali htjede, da bude u službi po njem sagradjene crkve sv. Petra. Odkle se vidi, da se je i u Hrvatskoj zahtievalo, da neslobodnjak bude prije zaredjenja proglašen slobodnim; ali da je i ovdje bivšemu gospodaru pridržano pravo, da može slobodnjaku naznačiti crkvu, kod koje ima svećeničku službu (opera spiritualia) obavljati. Ovo je načelo svuda zavladalo u zapadnoj crkvi.[4]

[1] Documenta p. 135.
[2] Ibid. p. 192.
[3] Ibid. p. 134.
[4] Vidi G. Phillips: Kirchenrecht I., 479.

Digitized by Google

Kakav je položaj zauzimao „servus“ u hrvatskom društvu, razjasnit će nam donjekle i *forma, koja je obdržavana, kada je njetko prelazio u ovisnost.* Forma ova bijaše u različitih zemljah različita i negdje s različitimi simboli skopčana. Tako se je negdje[1] kod predaje (traditio) budući neslobodnjak kleknuo pred budućim gospodarom svojim, postaviši si na glavu novac, u znak daće, na koju se je obvezao i svoje odvisnosti, a gospodar je taj novac uzeo; te bi jedan mu diel razdielio medju prisutnu neslobodnu čeljad kano prisutne svjedoke. Ako se je njeko predao u službu crkvi, postavio bi „capaticum“ na žrtvenik; ako se je predao samostanu, omotao bi si zvončano uže oko vrata; ako se je dao za služećega redovnika (servus dei), omotao bi si žrtveničko platno itd. U Hrvatskoj, koliko se iz preostalih primjera dade zaključiti, predaja u neslo bodni stališ, bila ona nedobrovoljna ili dobrovoljna, smatrana bješe njekim javnim činom, koj se je pred svjedoci obavljao, tè kadšto i pismenom izpravom potvrdio. Prisutni pako bjehu i onaj, u čijoj je dotičnik vlasti dotle bio, i onaj, u kojega je vlast prelazio. Medju svjedoci nalazimo uz gradjane i pučane dostojanstvenike, častnike i plemiće, kano što su sam spljetski nadbiskup Lovro, župani Stjepan, Bran, Saruba, Rusin, spljetski prior Dujam, satnik Bartol, dvornik Prodan, monasi dotičnoga samostana itd. Za svjedoke bili su i rodjaci dotičnikovi, što se je njeko vrieme zahtievalo i drugdje kod dobrovoljne predaje. Mjesto, gdje se je čin obavljao, nalazimo naznačeno kod jednoga primjera. Dedona sa sinom postao je „servus“ „ante ecclesiam“ pred svimi redovnici i Tugarani. Za pismeni ugovor imamo svjedočanstvo kod kupnje Nenade s kćerju, gdje se dodaje: „ego Dabro diaconus scriptor sum et testis“.[2] Kakav je obred uz taj čin bio skopčan, nije nam potanje poznato; ali se navodi jedan izraz, koj nam ga može donjekle odkriti. Taj nam se izraz navodi kod sliedećih primjera: „In eadem ecclesia (s. Petri) dedimus seruum nomine Nicolaum ... quia comparavimus illum a fratre suo Girgi.. dedimus illum *per manum* suo fratri Girgi. Comparavimus seruum nomine Dragaded ... qui fuit *per manupreso* de Ludino et ipse mediator ex seruo. Comparaui seruum nomine Vilcota, quod dedit mihi Tollanus pro seruum, quem mihi furauit Miroslaus, pater Tollani, per *manupriso*.. Comparaui seruum Radouano nomine .. et Dedullum per *manum* ad Ursanum ... Comparaui

[1] Lamprecht op cit p. 73.
[1] Documenta p. 135.

Digitized by Google

seruum filius Mirane et dedit michi per se puerulum nomine Bratessa... et prenominatus filius Mirane pro *manupriso*.. Comparaui seruum nomine Desinna.. pro manupriso pater suus Vilconiza. Comparaui seruum nomine Lubizo.. rogante me patre suo, ut illum redimirem .. pater uero suus per *manupriso* et mater..."[1] Ako ove izraze „dare per manum, manuprisus" dobro shvaćam, suprotstavio bi jih poznatim izrazom: „manu mittere, manu missio", tè bi jih stavio o bok takodjer poznatim izrazom: „manu capio, mancipium, mancipatio", koje Gaius ovako tumači:[2] „Est autem mancipatio imaginaria quaedam venditio; eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus, civibus Romanis puberibus, et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, aes tenens ita dicit: hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc aere aeneaque libra; deinde aere percutit libram, idque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco". Ovaj pako običaj kod Rimljana tumači Böckking sliedećim načinom: „Das eigentlichste manu capere ist das ex hostibus, wodurch man, ganz entsprechend der Rechtsansicht einer kriegerischen Nation, am vollständigsten das Eigenthumsrecht erwirbt (Gai. 4, 16 maxime sua esse credebant, quae ex hostibus cepissent). Soll aber von einem Berechtigten, ex cive non ex hostibus, die Sache manucapirt und dadurch Eigenthum des Capienten werden, so ist dieses ein Privatrechtsgeschäft, wobei der das Eigenthum überlassende ebenfalls als Eigenthümer geachtet und durch Entgeltung bestimmt wird zu wollen, dass der andere sich die Sache nehmen dürfe, und dieses muss vor dem Volk geschehen, wie ja auch das ex hostibus manu capere (in exercitu). Das gesammte Volk aber (die V classes, der exercitus) kann sich nicht mehr selbst des Rechtsgefchäftes wegen versammeln; das mancipio dare und accipere geschieht daher vor fünf Zeugen und einen libripens. Die Zeugen sind das Volk, der libripens ist mitthätig, weil der Manucapient und der Mancipant gleichberechtigte cives sind, nicht ex hoste capirt wird; ein unparteiischer hält die Wage, die bei allem Kaufe unentberlich ist, wo das Geld nach dem Gewicht gilt". Komu ne pada u oči sličnost u formi starorimskoga običaja kod „mancipacie" i onoga u navedenih primjerih naših? Ovdje i ondje biva „mancipatio" pred svje-

[1] Ibid. p. 134—135.

[2] V. I. Marquardt: Handbuch der römischen Alterthümer. Leipzig 1879. Bd. VII. 1. S. 36.

Digitized by Google

Kakav je položaj zauzimao „servus“ u hrvatskom društvu, razjasnit će nam donjekle i *forma, koja je obdržavana, kada je njetko prelazio u ovisnost.* Forma ova bijaše u različitih zemljah različita i negdje s različitimi simboli skopčana. Tako se je negdje[1] kod predaje (traditio) budući neslobodnjak kleknuo pred budućim gospodarom svojim, postavivši si na glavu novac, u znak daće, na koju se je obvezao i svoje odvisnosti, a gospodar je taj novac uzeo; te bi jedan mu diel razdielio medju prisutnu neslobodnu čeljad kano prisutne svjedoke. Ako se je njeko predao u službu crkvi, postavio bi „capaticum“ na žrtvenik; ako se je predao samostanu, omotao bi si zvončano uže oko vrata; ako se je dao za služećega redovnika (servus dei), omotao bi si žrtveničko platno itd. U Hrvatskoj, koliko se iz preostalih primjera dade zaključiti, predaja u neslo bodni stališ, bila ona nedobrovoljna ili dobrovoljna, smatrana bješe njekim javnim činom, koj se je pred svjedoci obavljao, tè kadšto i pismenom izpravom potvrdio. Prisutni pako bjehu i onaj, u čijoj je dotičnik vlasti dotle bio, i onaj, u kojega je vlast prelazio. Medju svjedoci nalazimo uz gradjane i pučane dostojanstvenike, častnike i plemiće, kano što su sam spljetski nadbiskup Lovro, župani Stjepan, Bran, Saruba, Rusin, spljetski prior Dujam, satnik Bartol, dvornik Prodan, monasi dotičnoga samostana itd. Za svjedoke bili su i rodjaci dotičnikovi, što se je njeko vrieme zahtievalo i drugdje kod dobrovoljne predaje. Mjesto, gdje se je čin obavljao, nalazimo naznačeno kod jednoga primjera. Dedona sa sinom postao je „servus“ „ante ecclesiam“ pred svimi redovnici i Tugarani. Za pismeni ugovor imamo svjedočanstvo kod kupnje Nenade s kćerju, gdje se dodaje: „ego Dabro diaconus scriptor sum et testis“.[2] Kakav je obred uz taj čin bio skopčan, nije nam potanje poznato; ali se navodi jedan izraz, koj nam ga može donjekle odkriti. Taj nam se izraz navodi kod sliedećih primjera: „In eadem ecclesia (s. Petri) dedimus seruum nomine Nicolaum ... quia comparavimus illum a fratre suo Girgi.. dedimus illum *per manum* suo fratri Girgi. Comparavimus seruum nomine Dragaded ... qui fuit *per manupreso* de Ludino et ipse mediator ex seruo. Comparaui seruum nomine Vilcota, quod dedit mihi Tollanus pro seruum, quem mihi furauit Miroslaus, pater Tollani, per *manupriso*.. Comparaui seruum Radouano nomine .. et Dedullum per *manum* ad Ursanum ... Comparaui

[1] Lamprecht op. cit p. 73.
[2] Documenta p. 135.

Digitized by Google

seruum filius Mirane et dedit michi per se puerulum nomine Brateesa... et prenominatus filius Mirane pro *manupriso*.. Comparaui seruum nomine Desinna.. pro manupriso pater suus Vilconiza. Comparaui seruum nomine Lubizo .. rogante me patre suo, ut illum redimirem .. pater uero suus per *manupriso* et mater..."[1] Ako ove izraze „dare per manum, manuprisus" dobro shvaćam, suprotstavio bi jih poznatim izrazom: „manu mittere, manu missio", tè bi jih stavio o bok takodjer poznatim izrazom: „manu capio, mancipium, mancipatio", koje Gaius ovako tumači:[2] „Est autem mancipatio imaginaria quaedam venditio; eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus, civibus Romanis puberibus, et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, aes tenens ita dicit: hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc aere aeneaque libra; deinde aere percutit libram, idque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco". Ovaj pako običaj kod Rimljana tumači Böckking sliedećim načinom: „Das eigentlichste manu capere ist das ex hostibus, wodurch man, ganz entsprechend der Rechtsansicht einer kriegerischen Nation, am vollständigsten das Eigenthumsrecht erwirbt (Gai. 4, 16 maxime sua esse credebant, quae ex hostibus cepissent). Soll aber von einem Berechtigten, ex cive non ex hostibus, die Sache manucapirt und dadurch Eigenthum des Capienten werden, so ist dieses ein Privatrechtsgeschäft, wobei der das Eigenthum überlassende ebenfalls als Eigenthümer geachtet und durch Entgeltung bestimmt wird zu wollen, dass der andere sich die Sache nehmen dürfe, und dieses muss vor dem Volk geschehen, wie ja auch das ex hostibus manu capere (in exercitu). Das gesammte Volk aber (die V classes, der exercitus) kann sich nicht mehr selbst des Rechtsgefchäftes wegen versammeln; das mancipio dare und accipere geschieht daher vor fünf Zeugen und einen libripens. Die Zeugen sind das Volk, der libripens ist mitthätig, weil der Manucapient und der Mancipant gleichberechtigte cives sind, nicht ex hoste capirt wird; ein unparteiischer hält die Wage, die bei allem Kaufe unentberlich ist, wo das Geld nach dem Gewicht gilt". Komu ne pada u oči sličnost u formi starorimskoga običaja kod „mancipacie" i onoga u navedenih primjerih naših? Ovdje i ondje biva „mancipatio" pred svje-

[1] Ibid. p. 134—135.

[2] V. I. Marquardt: Handbuch der römischen Alterthümer. Leipzig 1879. Bd. VII. 1. S. 36.

Digitized by Google

doci, koji su kod Rimljana narod zastupali, te će s toga i one rieči naših izprava, na ime „dare per manum, manuprisus", imati isto značenje. Samo je obred sam razvijeniji bio kod Rimljana nego li bijaše u Dalmaciji u XI. vieku, sudeć bar po navedenom kratkom opisu.

Položaj neslobodne čeljadi u Dalmaciji može se nadalje razabrati donjekle *iz zanimanja* njezina *u društvu i u kući gospodarevoj*. Ona je da kako radila što joj je gospodar odredio; zanimala se je pako po naših primjerih većim dielom gospodarstvom, i to ratarstvom i stočarstvom. Godomirova sestra Jelenica poklonila je sa svojim dobrom u Obrovcu „gregem ouium cum pastore nomine Vilcana", zatiem „duo paria boum cum duobus seruulis ad opus fratrum, qui ipsa colerent territoria". Zadarski prior Andrija imao je ne daleko od grada u Diklu vinograd, oranicu i marve te „seruum et ancillam". Na većih dobrih bili su dvorci s pripadajućimi jim gospodarskimi sgradami. Na jednom dobru bana Stjepana navode se takova tri dvorca (curtes), od kojih je jedan imao „sex servos et quatuor ancillas", drugi 12 obitelji a treći 8 obitelji takove čeljadi; uz to 20 komada rogate marve, 2 konja, 30 krava i 400 ovaca i 32 svinje. Glavni dio „curtis" bijaše kuća za stanovanje, dvorac, uz koju bijahu gospodarstvene sgrade, suše, skadnji, staje; odavle obradjivahu se vrtovi, vinogradi, oranice, livade itd., koje su na onaj dvorac spadali; imadjaše i svoje pašnjake za stoku itd. Svaki takav dvorac imao je svoju čeljad, koje su jedni obavljali kućne poslove, drugi težali zemlju, treći pasli, njeki opet tjerali zanate u gospodarstvu potrebite, kano kovačiju, sedlariju, kolariju itd.[1] „Curtes" bana Stjepana bijahu prema okolnostim u Dalmaciji, a sudeć po broju čeljadi i životinje dosta znatne. Ako su „curtes" bile zajedno ili u blizini, sastavljale su jedno selo (villa). Takova se „villa"[2] pominje ona, koju je imao Petric[3] i koju je Ludin bio poharao, gdje se takodjer navode „serui et ancillae" sa dosta znatnim brojem marve. Na taj ću se predmet u ostalom vratiti, kada se o gospodarskih odnošajih u Hrvatskoj razpravljalo bude. Crkve i samostani upotrebljivali su takovu čeljad za svoju službu nutarnju i vanjsku Benediktinski samostan sv. Petra imao je i pojedince i ciele obitelji u svojih vinogradih ili „ad opus eccle-

[1] Walter op. cit. §. 518. II., 197, gdje se razlaže, što je u Njemačkoj „curtis" bila

[2] Ibid. §. 104. I., 108.

[3] Documenta p. 153.

Digitized by Google

siae". Ali „servi" nisu obavljali samo težačkih i zanatlijskih poslova; već je gdjekoji od njih bio odredjen i za uzvišenije zvanje. Sjetimo se onoga našega primjera, po kojem kupljen dječak Zloba bio je poslan u školu, da se za svećenika odgoji. Sjetimo se one ustanove crkvenoga sabora spljetskoga, kojom se preporuča gospodarom, da dadu svoju čeljad u nauke. Već kod starih Rimljana imali su u kasnije doba „servi" i uzvišenije zvanje, dočim bijahu njeki upotrebljavani za tajnike, drugi za knjižničare i književnike, njeki za umjetnike, odgojitelje itd.[1] Takova su zvanja imali pojedini „servi" u srednjem vieku takodjer u Njemačkoj, Italiji i u drugih zemljah zapadnih.

Iz onoga, što smo do sada mogli na osnovu suvremenih spomenika navesti o neslobodnoj čeljadi u gradovih dalmatinskih i u Hrvatskoj za vrieme od IX. do XI. stoljeća, smiemo zaključiti, da ondješnji „servi et ancillae" bijahu do duše vlastničtvom gospodara, pak da s te strane niesu bili osobno slobodni; ali da s druge strane niesu bili bezpravna bića, stojeća izvan okvira zakona i izvan zaštite općega prava. Takav položaj, u kojem su „servi" u prvo doba srednjega vieka osobito kod nekršćanskih naroda bili, ne može se za hrvatske, čini mi se, ni jednim primjerom utvrditi. Ovo shvaćanje nalazi, reć bi, potvrdu i u onoj tužbi, koju je pomenuti vlastelin Petric podigao proti Ludinu, sinu Miroslava, kada je u selo njegovo provalio, pak „cepit quatuor seruos et duas ancillas et patrem ancillarum flagellauit usque ad mortem"; koja tužba predpostavlja, da „servi et ancillae" niesu bila posvema bezpravna bića, s kojimi se po volji postupati moglo.

Svi do sada navedeni primjeri za neslobodnu čeljad tiču se Dalmacije i Hrvatske prekovelebitske. Za Hrvatsku s ove strane Velebita ne imamo primjera, jer ne imamo izprava za onu dobu. Ali imademo kasnije svjedočanstvo, koje se poziva na mnogo starije. Ivan na ime gorički arcidjakon pripovieda,[2] da je već utemeljitelj zagrebačke crkve, kralj Ladislav, zadobio u zagrebačkom podgorju selo, „villam servorum vocatam", koja da je kašnje, ali već od davna (ab antiquo) pripala zagrebačkomu kaptolu. I sbilja u listini kralja Mirka od god. 1201, koja opisuje razvod medja kaptolskih dobara, spominje se naime kod Čučerja „terra servorum regis",[3] koj izraz znači za cielo po imenu ono, što u Njemačkoj „servi

[1] Marquardt op. cit. VII., 148.
[2] I. Tkalčić: Monumenta episc. Zagrab. II., 25—27.
[3] Monum. episc. zagrab. I., 12.

Digitized by Google

fiscalini"[1] t. j. „servi" na krunskih imanjih. Ovi se „servi" u selu, po njih imenovanom, razlikuju još kod Ivana goričkoga od ostalih slobodnih kaptolskih podložnika („alii nostri liberi subditi"); te jih je i kaptol primio s onim selom „pro servis", kako se ondje kaže. Ali ovi „servi" imali su zemlje, imenito vinograde, koji su ostali svojinom kaptola, te su za nje obavljali njeka „servicia" i obvezani bili na podavke; za što se je napose brinuo „comes servorum", kojega je kaptol postavljao. Ovi dakle „servi regis", kašnje „servi ecclesiae", uživali su jamačno onaj položaj, koji su uživali u Njemačkoj „homines regii", ili „homines fiscalini" ili „coloni regis", odnosno „homines ecclesiastici, coloni ecclesiastici";[2] bijahu naime osobno slobodni ali pod vlašću kralja, odnosno crkve, i obvezani na njeke rabote i daće. Ovakovi se podložnici, premda nose kadšto predjašnje ime „servi", broje obično medju poluslobodne. — Po tom dakle svjedočanstvu goričkoga arcidjakona, koje nalazi potvrdu u spomeniku iz početka XIII. stoljeća, bilo je u okolici zagrebačkoj već koncem XI. vieka na krunskoj zemlji neslobodnih ljudi. S toga smiemo zaključiti, da je takovih bilo u Posavini i u doba, za koje nalazimo svjedočanstvo glede prekovelebitske Hrvatske u nesumnjivih suvremenih izpravah. Mislim, da se može ovdje svratiti pažnja i na drugu, premda kasniju izpravu, na ime na listinu[3] Bele, vojvode Slavonije, Dalmacije i Hrvatske od god. 1269. U ovoj se na ime listini pripovieda, da je Farkaš Klokočki prodao topuskomu opatu Matiji, odnosno topuskomu samostanu, „duodecim servos et ancillas, haereditarios suos, pro decem et septem marcis denariorum zagrabiensium"; tè se navode i njihova imena: Ljuben sa ženom Juricom i sinom Radomirom, Martislav, Obrad, Mara, Marta, Ljubušna, Kalčava, Voka, Vočica i Dêvola; a da je drugih dvanaest rečenomu samostanu za svoju dušu poklonio. Ovdje imamo dakle jasan primjer, da su još u drugoj polovini XIII. vieka u posavskom dielu Hrvatske ljudi prodavani za novac i poklanjani; s toga neće ni zaključak biti smion, da je pitanje naše i u XI vieku jednako bilo u oba diela hrvatske zemlje.

Vriedno je za razjasnjenje stvari i to pripomenuti, da je rečeni gorički arcidjakon dobro poznavao postanak i stupnjeve neslobodnih ljudi u srednjem vieku, dočim piše ovako:[4] „Servorum diver-

[1] Walter op. cit. II., 25.
[2] Ibid. p. 50.
[3] Monum. episcop. zagrab. I., 148.
[4] Loc. cit.

Digitized by Google

sitatem videtur tradere legum talis descriptio humanarum; aliqui enim, qui *pure servi* dicuntur, existunt iure gentium obligati suis dominis ad servicia quasi indifferenter; alii ex prescriptione triginta annorum vel ex sua professione voluntaria ad quedam certa, qui ascrip(ti)cii vocantur, et quidam originarii, qui ex (ascripticiis) nati sunt, inter quos et servos, dicendo simpliciter, esse quasi differentia non videtur". Pak onda dodaje glede podanika „villae servorum" sliedeću opazku: „Quo iure autem vel modo ex praemissis habitatores ville nostre de sub montibus (Podgorje), servorum vocate, obtinuerit fundator nostre ecclesie, a quo ad nostram communitatem postmodom devenerunt ab antiquo, non recolitur ad plenum, licet ex tunc pro servis eos obtinuerimus sicut et nunc". Ovi „servi" toga sela razlikovali su se, kako rekosmo, od ostalih slobodnih podanika, koji bijahu „liberi subditi", te se „coloni" i „marturinarii"[1] od ove vrsti podatka zovu; ali ni oni ne bijahu „servi" najnižega reda, „servi" u strogom značenju. Slični položaj mogli su imati „servi" na dobrih spljetske crkve i dalmatinskih samostana reda sv. Benka.

Da vidimo sada, kojim je načinom i putem u Hrvatskoj neslobodno čeljade postalo slobodnim. Kod Rimljana prestajala je „servitus" u njekih slučajevih neposredno kriepošću zakona, ili za nagradu neslobodnoga čeljadeta, ili za kaznu gospodara; tako postao je „servus" slobodnim, koji je prijavio ubojicu svojega gospodara, ili otmičara, ili bjegunca, ili patvorca novca; a postao je slobodnim i onaj „servus", kojega je gospodar radi bolesti ili starosti njegove odbio itd. Običniji medju tim put, kojim je nesloboda prestajala, bijaše oslobodjenje neslobodnoga čeljadeta uz sudjelovanje gospodara njegova (manumissio), i to po starom pravu u trostrukom obliku, koj je kratko izražen riečmi: „vindicta, census, testamentum", a od kojih su prva dva pred javnom oblasti bivala. Kad su kršćanska načela, oslobodjenju prijazna, u rimsko društvo sve to dublje prodirala, da se „manumissio" olakoti i tim učesta, nadodjoše još dva oblika, već po caru Konstantinu uvedena, na ime oslobodjenje u crkvi pred sabranom obćinom uz izpravu o tom činu izdanu, i oslobodjenje uz izričnu izjavu gospodara, koja je obično pismena bila.[2]

Ovi oblici oslobodjenja prešli su u bitnosti s rimskimi uredbami takodjer u zapadno sredovječno društvo. I ovdje obične forme oslo-

[1] Ibid. p. 22—5. c. XV—XXIII.

[2] Obširnije razpravlja Walter: Geschichte des röm. Rechtes §§. 478—483. II, 72—77.

Digitized by Google

bodjenja (manumissio) bijahu: oslobodjenje u crkvi, oslobodjenje izpravom, slobodnim listom, i oslobodjenje oporukom.[1] Uz ove forme, uzajmljene od prava rimskoga, bilo je gdješto i drugih domaćih; tako gdješto kod Niemaca oslobodjenje pred kraljem, u kojega nazočnosti bi neslobodnomu čeljadetu izbit iz ruke „denarius" i izdana mu „carta ingenuitatis".[2] Drugdje je „servus" predan iz ruke jednoga gospodara u ruke drugomu, sve do dvanaestoga, koji ga je odveo na razpuće četiriju cesta davši mu tuj slobodu ići kamo ga je volja.[3]

Koji od ovih oblika bijaše običan u Hrvatskoj? U sačuvanih nam listinah imamo dokaz a) za oslobodjenje oporukom. Često spomenuti zadarski prior Andrija odredjujući svojim imutkom oporukom[4] god. 918 ustanovljuje uz ostalo i sliedeće: „Et pro anima mea dimitto liberos Maruno cum uxore et filia et do ei uinea, que comparaui de Constantino magistro. Ominico Caltaroso cum uxore sint liberi; liberi Casano filio Butirani Justo cum uxore sua et quatuor filii; filio Prisinacco, filio Pribina, Techamila, Milica de Sicirane cum duo filii; uxor Racinacco cum filio Strietecho, Semissima, Zremilo; omnes isti sint liberi". Za tiem b) za oslobodjenje putem izjave gospodara medju živimi. Petar Črne kaže o Zlobi, kojega je još kano dječaka kupio, „quem libertauimus".[5] U kojoj se formi ta „libertatio" (manumissio) obavila, ondje se neoznačuje; ali pošto je i kod kupnje običajna bila javnost, pak i izprava, po svoj prilici izdao je i Petar za Zlobu „cartam ingenuitatis" i proglasio ga slobodnim pred svjedoci.

Za oslobodjenje rabi u naših izpravah izraz; „dimitto liberum, sit liber, liberto". Kod oslobodjenja putem izjave imao je po samom činu „servus" postati slobodnim; ne tako kod oslobodjenja putem oporuke. „Servus" nije postao slobodnim neposredno po oporučitelju, nego po njegovu baštiniku. Po rimskom pravu baštinik bijaše dužan podieliti mu slobodu, te bijaše na to prisiljen sudbeno, ako bi možebit oklevao i u tom izpuniti volju oporučitelja.[6] Kod ove prilike valja svratiti pažnju na razliku u Andrijinoj oporuci kod oslobodjenja njegovih „serva". Sve ondje imenovane proglasi

[1] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte §. 414. II., 38—41.
[2] Ibid. §. 413. II., 37.
[3] L. Cibrario: Economia politica del medio evo. I., 33.
[4] Documenta p. 16—19.
[5] Ibid. p. 134.
[6] Walter: Geschichte des röm. Rechtes §. 481. II., 75—6.

Digitized by Google

on slobodnimi; ali dočim je ostalim dao samo slobodu, ostavi Marunu i obitelji njegovoj uz slobodu još svoj vinograd, koj je od magistra Konstantina kupio bio.

Kano što svuda, tako je i u Hrvatskoj crkva navlastito podupirala oslobodjivanje, kano što se zaključiti može iz ustanove spljetskoga sabora od god. 924, po kojoj se oslobodjivanje upisuje u zaslugu kano što druga bogoljubna djela,[1] pače kano sredstvo, kojim se težki zločini izkajati mogu. Oslobodjenje smatrao je takovim bogoljubnim djelom i prior Andrija, dočim ga je podielio za „dušu svoju" (pro anima mea dimitto liberos). Oslobodjivanje bijaše dakle vrst zadušbine, bogu osobito ugodne.

Za ljude prije neslobodne, kojim je u jednoj od onih forma podieljena sloboda, pridržan je i u naših lat. izpravah izraz „libertus".[2]

Iz dosadanjega razlaganja svatko će lasno razabrati: a) da je i u hrvatskom društvu već prije XII vieka bilo neslobodne čeljadi, i to ne samo u području romanskih gradova nego i na zemljištu čisto hrvatskom; b) da je i ondje postajala i prestajala osobna nesloboda i odvisnost onim istim načinom i uz one forme, kako i u drugih zapadnih zemljah one dobe, koje su se razvile pod uplivom rimskoga prava i rimskih državnih i društvenih uredaba. Što je tako bivalo u dalmatinskih primorskih gradovih, nije nikakovo čudo, jer se ondje, koliko se i potreslo njihovo biće u prvoj polovini VII stoljeća, nije podpuno u društvenih odnošajih prekinula ona nit, koja jih je spajala s rimskim životom. Inače bi se moglo misliti o hrvatskom društvu. Ali navedeni nami primjeri dokazuju, da je osobna nesloboda onakova i u onakovom obliku, kakova nam se ondje prikazuje, za cielo u hrvatsko društvo prenesena, i to onim istim putem, kojim su u nj prenesene druge takodjer rimske uredbe, putem na ime romanskih občina i rimske crkve; pak u obće doticajem sa zapadnim svietom.

Zar hrvatsko društvo nije možebit prvobitno poznavalo osobne neslobode, kakova se u njem pokazuje već u IX vieku?

Kod svih starih naroda jedno od glavnih vrela robstvu bijaše rat. Oni ljudi, koji su od neprijatelja zarobljeni bili, spadahu u njegov plien kano sve druge stvari. Rimljani su iza pobjede zarobljenike ili odmah na mjestu prodali ili dali jih po quaestoru na najbližnjem tržištu (sub hasta, sub corona) prodati; te i ime za-

[1] Documenta p. 191. cap. XI.
[2] Ibid. „vel *libertos* fecit".

Digitized by Google

robljenika „mancipium“ dolazi od „manu capere“. Trgovina s robljem bijaše kod svih starih naroda jedan od izdašnih prometnih poslova[1]; pak ako i nisu kod svih bili jedni izvori za tu trgovinu, bijaše jim rat svim zajednički. Da je i Hrvatom u ratu dopao neprijatelj ruku, pa da su ga zarobljenim smatrali, razumieva se po sebi, kad i ne bi imali nijednoga pisanoga svjedočanstva. Nu jesu li i oni zarobljenike tržili ili u robstvu pridržavali?

Slovjeni, koji su god. 548 preko Dunava provalili u Ilirik i poharali zemlju do Drača, neprijatelje su ili poubijali ili zasužnjili (ἀνδραποδίζοντες)[2]. I Slovjeni, koji su tri godine kašnje (554) popljačkali Traciju i Ilirik odveli su sa sobom u svoju postojbinu zarobljenika (αἰχμαλώτων) na tisuće[3]. To su isto učinili Hrvati osvojivši Dalmaciju i Istru, tako da se je papa Ivan IV., rodom Dalmatinac, našao pobudjenim poslati opata Martina (640—642) s mnogim novcem u one strane, da mu zarobljene zemljake („propter redemptionem captivorum“) odkupi[4]. Odkle se vidi, da su i Hrvati, osvojivši svoju novu postojbinu, ljude, koji su jim u plien pali, zarobili; ali jim uz odkup i slobodu vratili. Ovo nas svjedočanstvo sjeća rieči, koje car Mauricij († 602), i po njem car Lav mudri († 911), napisa o Slovjenih svoje dobe, da na ime „zarobljenikâ ne drže, kano drugi narodi, u robstvu (ἐν δουλείᾳ) za uviek, već da jim ustanove njeko vrieme, ostavljajući jim na volju, da se uz odkup mogu povratiti kući, ili da kod njih ostanu slobodni i prijatelji“.[5] Pod ovimi Slovjeni razumievaju se pako Slovjeni, s kojimi su Bizantinci koncem VI. i početkom VII. stoljeća dolazili u doticaj, a to bijahu južni Slovjeni. Ovi dakle nisu sa zarobljenici postupali onako kano što drugi narodi; nisu jih na ime ili pridržavali u robstvu, da jim služe kano „servi“, ili jih prodavali u robstvo; već su jim dali priliku, da se odkupe i vrate k svojim kano slobodni, ili da, ako to vole, ostanu kano slobodni u novoj postojbini, koju jim ratna kob dosudi. Ako se ovo svjedočanstvo upravi na Hrvate, laglje ćemo razumjeti poslanstvo opata Martina i podpun mu uspjeh. On je na ime položivši odkupninu lako mogao dobiti

[1] Marquardt, Handbuch der röm. Alterthümer VII., S. 164.
[2] Procop. de bello gothico III., 29. Documenta p. 217.
[3] Idem III., 38. Ibid. 211.
[4] Vitae rom. pontif. ibid p. 277.
[5] Mauricii strategicon lib. X., c. 5. (I. Schefferi. ed. Upsaliae 1664). Leonis imp. Tactica c. XVIII., n. 104. in I. Meursii operibus. vol. VI., fol. 519.

Digitized by Google

zarobljenike, kojim je namienjeno bilo, da samo na njeko vrieme ostanu lišeni slobode.

Da se je kod Hrvata, kano što i kod Slovjena u obće, robstvo samo pod uplivom romanskoga i germanskoga svieta razvilo, potvrdjuje se dojakošnjim razlaganjem, iz kojega se razabire, ne samo to, da su forme, uz koje je robstvo kod Hrvata postajalo i prestajalo, pozajmljene od druguda, nego i to, da te forme ne bijahu kod njih tako razvijene, kano što kod drugih susjednih naroda, gdje je bilo više razreda neslobodne čeljadi, koji su tačno i oštro odieljeni i razlučeni bili.[1] Ne treba prezreti ni te okolnosti, da je po naših izpravah razmjerno malo neslobodne čeljadi bilo u obsegu hrvatske zemlje, i da ovo malo neslobodne čeljadi nalazimo na dobrih odvisnih od područja romanskoga ili stojećih s njim u tjesnijoj svezi. Nije možebit slučajno, što se na dobrih belgradskoga samostana sv. Ivana, koja su darežljivosti hrvatskih vladalaca i velmoža dosta prostrana bila i kojih nam se je tačan popis sačuvao, ne spominje ni jedan „servus", dočim je takovih bilo na dobrih samostana nalazećih se u susjednom romanskom Zadru. Benediktinski samostan sv. Ivana u Belgradu bijaše zavod hrvatski, osnovan i sloboštinami obdaren po kralju Petru Kresimiru[2]; te nije bio, kano n. p. zadarski samostani sv. Krizogona i sv. Marije, privezan na starije gradjanske i društvene uredbe, s kojimi je stališ neslobodne čeljadi srašćen bio. Jednako ne nalazimo te čeljadi na dobrih drugih samostana u Belgradu ili okolici, kano što sv. Bartola i sv. Tome. Napokon čini mi se, da se ovo shvaćanje podkrepljuje i nazivi, pod kojimi neslobodno čeljade dolazi u našem starom jeziku.

U naših latinski pisanih izpravah dolazi, kako spomenusmo, neslobodne čeljade pod običnim imenom „servus, ancilla"; pravo starinsko ime „mancipium" ne dolazi; dočim je i ovo drugdje ostalo u običaju, te se, uz stara imena „manicipium, servus", razvilo čitavo nazivlje, kano što: „homines, homines de corpore, homines proprii itd."[3] U starom slovjenskom jeziku prevodi se „servus" (grč. δοῦλος) obično sa рабъ (rjedje робъ), „ancilla" sa раба, рабыня,

[1] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte. §§. 384, 402, 403, 417—423. Cibrario: Della economia politica del medio evo I., 24 ss.

[2] Documenta p. 51.

[3] Walter op. cit §. 385. II., 3. Posljednji nazivi valjda prema njem. eigene Leute, Sonderleute, Leibeigene". Još su u Njemačkoj rabljeni izrazi: Knecht, manahoupit, schalk. gasindus, theo, thiarna, diorna itd.

Digitized by Google

servitus рабьство, opus servile работа, servire работати [1] Rjedje dolazi za „servus“ ime отрокъ, koje pravo znači diete neznajuće govoriti, pak obično i rabi za lat. puer.[2] Rieč отрокъ imade i u srbskih sredovječnih spomenicih oboje značenje, na ime „puer“ i „servus“ [3], te u drugom značenju znamenuje čovjeka, koji je sjedio na zemlji crkvenoj ili vlasteoskoj i dužan bio raditi crkvi ili vlastelinu. Uz ime отрокъ naznačuju ljude odvisne još imena мѣропьхъ, сокальникъ i кметь.[4] Od svih ovih imena dolazi u sredovječnih hrvatskih spomenicih samo ovo posljednje, na ime кметь, u značenju čovjeka od gospodara odvisna u većoj ili manjoj mjeri. Daničić tumači tu rieč po srbskih sredovječnih spomenicih sa „homo subiectus“, pod vlašću vlasteoskom, a takodjer vasallus naprama državnomu gospodaru, кметинъ servus, seljak svomu vlastelinu, кметьщина praedium beneficiarium. U hrvatskih spomenicih znači „kmet“ čovjeka ne samo na daće ujeke i radnje naprama vlastelinu obvezana, nego i privezana na dobro, imanje, zemlju tako, da se s ovim ujedno poklanja i prodaje, te se bez volje gospodara ne smie odanle krenuti[5]; znamenuje dakle ne samo poluslobodnoga „colona“, nego i servum glebae adscriptum. U staroj hrvatskoj župi poljičkoj dielilo se je žiteljstvo u vlastelu (vlastelin), didiće t. j. slobodne gospodare, kmetove, kmetiće ili podložnike i vlašiće, vlahe ili pastire.[6] Kmet znači tuj „rusticus, subditus“, koji je podčinjen bio „čoviku plemenitu“ („čovik plemenit ima kmete svoje“). Po tih i drugih primjerih ne ima sumnje, da u hrvatskih sredovječnih spomenicih „kmet“ znači što lat. „colonus“ i „servus“, pak da za oba imena rabi.

Ali sve ove rieči, kojimi se rieč „servus“ kod Hrvata i Srba u njihovih domaćih spomenicih označuje, došle su k njim iz drugih jezika, od drugih naroda. Rieč „отрокъ“ ne može se toliko u račun uzeti, jer pravo znamenuje, kako rekosmo, dječaka, a samo preneseno i „servum“; kano što se u tom značenju navodi rieč „puer,

[1] Miklošić: Lexicon palaeoslov. ad h. v.
[2] Idem ad h. v.
[3] Daničić: Rječnik iz srpskih starina ad h. v.
[4] Ibid. ad. h. v.
[5] Sr. Zakon vinodolski čl. XVII. Kolo III., 61. izd. Jagićevo str. 31. Acta croatica. nr. 30, 31, 35, 50, 56, 64, 76, 83, 86. p. 56, 57, 60, 71, 76—77. 83, 95, 102, 104—105.
[6] Arkiv za jugoslav. poviest. V., 241 sl. Šafařik: Rozpravy str. 144. 149.

Digitized by Google

puerulus" i u hrvat. latinski pisanih izpravah.[1] Rieč **мѣрошьхъ** dolazi od grč. μέροψ, μέροπες homines (sr. homines proprii), **сокальникъ** „colonus, qui tributum **сока** dictum pendere tenebatur" od sr. lat. soca, socagium (**сока** tributum frumentarium), soccamannus.[2] Ali dočim rieči **мѣрошьхъ** i **сокальникъ** dolaze samo u srbskih spomenicih, dolazi rieč **кметь** kod Srba, Hrvata, Bugara, Čeha, Poljaka i Rusa, dakle kod južnih, zapadnih i sjevernih Slovjena, i to u značenju podanika bilo prama vlastelinu bilo prama državnomu gospodaru, u kojem drugom pogledu znači velmožu. Pošto ta rieč dolazi kod glavnih plemena slovjenskih, moglo bi se zaključiti, da je proizvoda slovjenskoga; pa se ipak jezikoslovci u tom slažu, da je rieč strana; ako ju i tumače različito, dočim ju njeki prispodabljaju sa sr. lat. comes, sr. grč. κώμης, drugi s grčkom κωμήτες (od κώμε selo), seljan, rusticus.[3] Ova se rieč nalazi pače i kod Litvana i kod Rumunja, te bijaše poznata i starim Prusom, a svagdje znači što lat. rusticus ili težak.

Odavle se vidi, da Hrvati kano što i ostali balkanski Slovjeni zaposjedši Dalmaciju niesu druge forme robstva poznavali, osim one, koja iz ratnoga prava iztiče, pak da je i ova po svjedočanstvu careva Mauricija i Lava VI. veoma ublažena bila uslied slobodoumja, koje kod starih Slovjena ne samo bizantinski nego i suvremeni njemački pisci iztiču i hvale.[4] Sve druge forme presadjene su k njim tečajem vremena iz susjedstva, od romanskoga i germanskoga zapada.

Toliko o najnižem razredu u hrvatskom društvu prije XII. stoljeća[5].

---

[1] Documenta p. 132, 134, 162. Slovenski „otrok" puer, infans.

[2] V. Miklošić: Die Fremdwörter in der slav. Sprache. S. 38. 54. Šafařik (Slov. starož. 20, 4) izvodi меропьнь, неропьнь od naroda Neropes. O rieči **сока**, sok itd. v. Maciejowskoga: Historya prawodawstw słow. wyd. II. t. II, str. 319.

[3] Miklošić op. cit. p. 26 priznaje, da „die Ableitung aller dieser Bedeutungen (magnatum unus, vasallus, subiectus etc) von der Bedeutung des mlat. ist allerdings schwierig". Matzenauer: Cizi slova str. 42—43. Jagić (zakon vinod. str. 31) misli, da se slov. **кметь** težko dade od grč. κωμήτες izvoditi, te samo priznaje, da je „слово темнаго происхожденія". I u rumunjskom *kumet* znači rusticus, litv. kumėtis.

[4] Dotična svjedočanstva sabrao je Palacky: Dějiny nar. česk.. I., 184—186.

[5] Iztraživanja pok. dra B. Petranovića: o robstvu (Rad XVI., 59) i o kmetstvu (Rad XXX., 60) tiču se kasnije dobe. Ja sam o tom pitanju pisao u „Odlomcih" str. 143—151. ali u kraće. Za sveukupne

Digitized by Google

S kmetovi mogu se u starom društvu donjekle prispodobiti *stranci u zemlji*. Svagdje se činila razlika medju slobodnimi urodjenici i inostranci. Na rimskom zemljištu živili su „peregrini" samo pod zaštitom prava „hospitii", ako s njihovom domovinom nisu postojali posebni ugovori.[1] Kod Germana bijaše stranac, bar u starije doba, bezpravan; te je mogao biti zasužnjen i prodan. Ova se strogost tečajem vremena da kako ublažila; „ius hospitii" dao je i ondje povoljniji položaj strancu; malo po malo uzimalo ga i domaće pravo u zaštitu. Ali njeke razlikosti postojale su dosta dugo izmedju urodjenika i stranca; tako je ondje do XIII. vieka ostavština stranca smatrana za dobro ošastno, te je pripala vlastelinu onoga mjesta; jer je strani smatran osobom pripadajućom gospodaru zemlje.[2] A tako je bilo i drugdje.[3] S toga je rimsko-bizantinskim carem Mauriciju i Lavu VI. udaralo u oči, da tadanji Slovjeni inače postupaju s inostranci u svojih zemljah. „Oni su — tako pišu — naprama strancem (τοὶς ἐπιξενουμενοις) dobrostivi, te jih čuvaju velikom brigom i vode iz jednoga mjesta u drugo nepovriedjene; pak ako se dogodi, da stranac postrada krivnjom onoga, koji bi ga štititi imao, susjed navali na njega, držeći da dobro djelo čini, ako stranca tako osveti."[4] Ovaj način postupanja s inostranci bijaše posljedica s jedne strane slobodoumja, a s druge vanrednoga gostoljubja[5] kod starih Slovjena, kojim se kriepostim nisu mogli inostranci dosta načuditi. Stranac je dakle u slovjenskoj zemlji uživao „ius hospitii" u tolikoj mjeri, da je kod urodjenika našao zaštitu, pače u svakom i osvetnika, ako bi na njem ono pravo povriedjeno bilo. I o polabskih Slovjenih tvrdi Adam bremski, da Sasi, koji se medju Vilke u grad Julin dosele, uživaju s urodjenici jednaka prava.[6] Ovi su se prvobitni nazori naprama strancem po vremenu i kod Slovjena

---

Slovjene vidi uz ostale Maciejovskoga: Historya prawodawstw slow. wyd. II., t II., 146—156. Za Čehe napose v. H. Jirečka: Slovanské právo II., 80—82.

[1] Walter: Geschichte des röm. Rechtes §. 115. I., 162—4.

[2] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte § 429, 430, II., 61 – 63.

[3] Cibrario: Dell' economia politica II., 190 ss. Ob odnošaju stranaca (hospites) u Francezkoj v. K. Lamprecht: Beiträge. S. 95 ff.

[4] Mauricii strategicon lib. XI. c. 5. ed. cit. Leonis imp Tactica lib. XVIII. c. 103. ed. cit.

[5] Leonis imp. Tactica lib. XVIII. c. 102.

[6] Adami Brem. Historia eccles. lib. II. c. 12: „Et *advenae* Saxones parem cohabitandi legem acceperant". Helmoldi: Chronica Slavorum. Pertz: Scriptores Germ. XXI., 13.

Digitized by Google

promieniti pod uplivom tudjih uredaba i u doticaju sa susjednimi narodi. U hrvatskih izpravah ne nalazimo nigdje, da bi inostranci u hrvatskoj zemlji kakav iznimni pravni položaj zauzimali bili. Jedno je jedino mjesto, ali dosta tamno koje bi se protivno tumačiti moglo; a to je sliedeća ustanova spljetskoga sabora od 924 godine: „Ut haeredes suos (et) seruos suos litterarum studiis tradant, quicumque christianitatem perfectam habere cupiunt; ut illi eos instanter corripiant, et ipsi eos libenter exaudiant, non ut *peregrinos* sed ut proprios.“ [1] Po tom kano da je pravni položaj stranaca gorji bio nego li istih kmetova. Ali ova se ustanova može i tako razumievati, da gospodar ima sa svojimi kmetovi liepo postupati kano sa članovi ne tudje već svoje vlastite čeljadi i družine; a taj smisao jest vjerovatniji. Osim toga valja i to na um uzeti, da se iz same ustanove ne razabire, je li se ona proteže na strance cjelokupnoga hrvatskoga ili samo gradskoga područja, te da se ona ne osvrće na javne već na sukromne obiteljske odnošaje.

Kano stranci smatrani su u kršćanskih europskih državah i *Židovi*. U Franceskoj i Engleskoj držani su kano vlastničtvo onoga vlastelina, na kojega su zemlji stanovali, te su mu i glavarinu (capitatio) plaćali. U Italiji bijaše jim položaj nješto povoljniji; ali ni ovdje nisu uživali jednakih gradjanskih prava s drugimi državljani; pak su plaćali godišnju daću, da mogu u zemlji stanovati.[2] I u zemljah njemačkih stajali su Židovi izvan zaštite općenitih zakona, te nisu uživali ni kod suda pravâ slobodnih državljana; što su mogli postići, najviše bijaše, da jim položaj bješe posebnimi vladalačkimi povlasticami ustanovljen.[4] Je da li je živilo Židova na zemlji hrvatskoj prije XII. stoljeća, ne da se ni jednim bezdvojbenim spomenikom utvrditi. Žudija Josip ben Gorion, pisac IX. ili X. vieka, znade do duše takodjer za Dalmaciju i Hrvatsku; ako se pod „gebalim“ (od žid. gebal, gora, hora) u pismu Hasdaja ibn-Šafrutia razumieva hrvatska zemlja, tada je bilo Židova u njoj polovinom X. vieka. Pojedini od njih bili bi si pače stekli znamenit ugled, dočim su Mar-Saul i Mar-Josef od slovjenskoga kralja zemlje „gebalim“ poslani bili s njegovim odaslanstvom u Španjolsku u Kordovu k arabskomu kalifi Abdarrahmanu III. (921—965).[4] Ako se ovo odnosi na našu zemlju, ne bi se imali

[1] Documenta p. 192.
[1] Cibrario op. cit. I., 180 ss. II., 107.
[2] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte §§. 431—3. II., 63—68.
[4] Documenta p. 420—1.

Digitized by Google

tomu toliko čuditi, jer se je dogadjalo i u drugih zemljah dobroćudnih i gostoljubivih Slovjena, da su se pojedini Židovi dočepali upliva u dvorskih krugovih. Sjetimo se Češke, u kojoj se je Židov Jakub za kneza Vladislava I., kako ljetopisac veli, „in tantam suis artibus extulit audaciam, ut post ducem vicedomini fungeretur officio,“ [1] Sjetimo se Ruske, gdje su se Židovi za kneza Svatopluka (1093—1113) i pod njegovom zaštitom u glavnom gradu Kijevu u toliko umnožili i do tolika upliva došli, da je odmah poslije smrti njegove progonstvo proti njim buknulo.[2] Ako je medju tim bilo Židova prije XII. vieka u području Hrvatske, imalo jih biti malo, i to za cielo samo u gradovih primorskih, gdje su po običaju trgovinu tjerali. U spomenutoj već mletačkoj naredbi od god. 960., kojom se zabranjuje Mletčanom primati na svoje brodove roblje iz Dalmacije i Istre, navode se Židovi kano posrednici te nečastne trgovine; ali se odanle ne može izviestno razabrati, iz koje su zemlje bili ti Židovi, kojih se takodjer nije smjelo primati više na mletačke brodove. Ako li je pako bilo Židova u gradovih, oni su se valjda nastanili ondje već za rimske vladavine; pak jim je imao i položaj biti onakav, kakav je rimska državna vlast u posljednje doba carevine Židovom priznavala, taj pako položaj bijaše povoljniji u obće od onoga u sredovječnih kršćanskih državah. Jer su Židovi u rimskoj carevini živjeli pod zaštitom obćega rimskoga prava, te bijahu prepušteni u gradovih čak u vieće i u odvjetničtvo, samo bijahu izključeni od državne i vojničke službe.[3]

Premda je pitanje o Židovih u Hrvatskoj po izvorih za sada poznatih neizviestno: to nisam mogao propustiti a da ga se ovdje ne dotaknem, hoteći na nj svratiti pažnju kod ove prilike, gdje se o razredih u hrvatskom društvu izpituje.

Ako se izuzmu „servi“, kojih, kako rekosmo, nije imalo biti mnogo, svi ostali žitelji hrvatske države bijahu slobodni (ingenui, liberi) toli glede svoje osobe koli glede imutka. U tom pogledu ne bijaše medju njimi razlike; ali nastala je razlika glede položaja, koji su u društvu zauzimali. U tom pogledu razlikuju se u naših izpravah: seljani, gradjani i plemići. Tim redom progovorit ćemo i mi o slobodnih hrvatskih državljanih.

---

[1] H. Jireček: Slov. právo II., 83. gdje se razpravlja o položaju Židova u Českoj.

[2] Lětopis Nestorov, přeložil K. J. Erben str. 218—223 327.

[3] Walter: Röm. Rechtsgeschichte §. 420. I., 606.

Digitized by Google

U izpravah spominju se „*villani*“ t. j. incolae, habitatores „villarum“. „Villa“ znači ovdje što i „pagus, vicus“, te stoji naprama „civitas“, a „villani“ naprama „cives“. „Villa“ se je sastojala iz kuća s pripadajućim jim zemljištem (curtis, mansus), kojim su „villani“ bili gospodari. Takove „villae“ navode se na otoku Pagu: Pećani, Murovljani, Vlasići[1], za tim u sidražkoj župi i okolici Belgrada i Rogova „villae“: Gorica, Jaseno, Jagodna, u poljičkoj župi Nakle itd. A da u naših izpravah „villa“ i „vicus“ znači jedno te isto, potvrdjuje se tim, što se Jaseno zove takodjer „vicus.“[2] „Vici“ se pišu i ova mjesta: Tržići, Vlčići, Kamenjani.[3] Villa, vicus, zove se kadšto i obćenitim imenom „locus“; ali žitelji dolaze samo pod imenom „villani.“[4] U našem starom jeziku lat. villa, pagus, vicus znači вьсь i село;[5] ali ovo posljednje kano da je već onda bilo medju dalmatinskimi Hrvati običnije, jer nalazimo ondje i mjesta, koja se zovu Selo i Nova sela;[6] dočim je u Posavini rieč „ves“ obljubljenija bila.[7] S toga ćemo se i mi za „villa, villanus“ služiti riečmi selo, seljani ili seljaci.

Poznato je, da se slobodan posjed zemljišta, na koje imade vlastnik neograničeno pravo bez razlike što je na njem i u njem, zove u srednjem vieku allodium, kojim se imenom označuje i sam posjed.[8] Takav slobodan posjed i takova zemljišta uživali su i slobodni hrvatski seljani, te su kano neograničeni gospodari s njim razpolagali po svojoj volji, prodavali ga ili poklanjali komu su htjeli. Navesti ću dva primjera. Seljaci u Gorici Tješimir i Dabrača imali su u tom selu allodia, na koja su spadala polja i šume i vode, pak su taj posjed prodali za 35 zlatnih solida. Drugi seljani iz Jasena, imenom Tješina i Dlgoša, imali su svoja alodia u onom selu, koja su prodali za tri romanovca (romanata). Mojmir imao je kod Belgrada ujedno sa svojim bratom Dražilom alodij, od kojega

---

[1] Listina kralja P. Kresimira od god. 1070. Documenta p. 88.

[2] Documenta p. 165: „In Jassene uico“.

[3] Ibid. p. 163.

[4] U listini P. Kresimira od 1072 god. (ibid. p. 90) zovu se „coloni“; ali tu listinu držim za sumnjivu.

[5] V. Miklošić: Lexicon palaeoslov. Daničić: Rječnik iz srp. starina ad h. v.

[6] Documenta p. 46, 65, 74, 127, 144, 177, 179.

[7] Još u XIV. vieku piše Ivan gorički (Monum. episcop. zagrab. II., 33): „Villa in sclavico wez vocatur“.

[8] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte §. 520. II., 171.

Digitized by Google

je svoj dio poklonio samostanu sv. Ivana[1] itd. Ali ako i ne dolaze druga zemljišta seljanska pod tim imenom, već se u izpravah zovu „terra, territorium, possessio“: to su jednako bila slobodan posjed, kojim je seoski vlastnik posvema slobodno razpolagao. O prodaji, kupnji, darivanju takova slobodna seljačkoga posjeda ima u naših izpravah toliko primjera, da mi se čini suvišno napose jih ovdje navoditi. Seljak Dedak imao je zemlju (terram) u Sidragi, koju je prodao za tri romanova dukata.[2] Osim svojih zemalja imali su seljaci još drugih u zakupu, ali koje su na svoju korist obradjivali. U okolišu hrašćanskom, u selu Suhom kamu, obradjivali su seljani Nosimir, Vitić, Bil i Jadar krunske zemlje, ali obradjivali su jih, kako se veli, „ad suum opus.“[3] Ove zemlje ne bijahu seljačke, te su malo kašnje kraljevskom darovnicom poklonjene; ali ne i seljani š njimi, jer ovi kano slobodni ne bijahu na nje privezani.

Ali seljani bijahu ne samo slobodni vlastnici nego i slobodni državljani, ravni u javnom životu gradjanom i plemićem. Svjedočanstvo njihovo za podkrepu javnoga čina vriedilo je toliko koliko i svjedočanstvo gradjana i plemića. Tako za podkrepu ugovora, koj je Petar Črne pred crkvom u Naklu uglavio, bijahu prizvani plemići, njeki spljetski gradjani, koji se ondje poimence navode, pa i žitelji sela Nakle.[4] Seljani su smatrani i pred državnom vlašću za ravne, te jim se je kano i drugim državljanom pravda krojila. Tako je kralj Slaviša, sjedeći na sudu u Omišu, seljane Tugarane preslušao, koji su njeki posjed pred njim branili.[5]

Pošto je posjed u primorskoj Hrvatskoj bio veoma podieljen, kako se iz izprava razabrati može, a sela bijaše najviše: to se dade odavle nagovieštati, koliko je seljački stališ i mnogobrojan i u državi važan faktor bio.

Žitelji gradova, koji su dionici bili prava privezanih na gradsku samoupravu, zovu se u naših izpravah *„cives“*. U gradovih Spljetu, Zadru i Trogiru spominju se „cives maiores et minores.“[6] U jednoj belgradskoj listini[7] od god. 1076. i u rabskoj izpravi[8] od god. 1059.

[1] Documenta p. 60, 163, 165.
[2] Ibid. p. 166.
[3] Ibid. p. 53.
[4] Ibid. p. 128.
[5] Ibid. p. 129.
[6] Ibid. p. 21, 102, 178.
[7] Ibid. p. 108.
[8] Ibid. p. 58.

Digitized by Google

označuje se s izrazom „clerus et populus“ cjelokupno žiteljstvo grada Belgrada, gdje „populus“ znači sve gradjane, koji su imali pravo odredjivati s gradskom imovinom. U tom se smislu upotrebljuje i drugdje rieč „populus“, kada rabi uz drugu, kano uz „clerus, nobiles“ itd., te znači ono što inače rieč „cives“[1], i to bez razlike njihovih razreda. Spominju se nadalje u Zadru, Spljetu, Trogiru i Rabu „nobiles“[2]; a u Zadru i „magnates, proceres.“[3]

Imademo dakle u dalmatinskih gradovih „cives maiores et minores“, nadalje „nobiles, magnates, proceres“. Svi ovi bijahu gradjani; te pita se: je li je medj njimi bila kakova razlika?

„Magnates“ i „proceres“ znače jedno te isto, pak rabi u istom značenju jedna rieč u jednoj, druga u drugoj izpravi. Ali pošto rieči „magnates, proceres“ rabe i ondje, gdje u drugih izpravah dolazi rieč „nobiles“; na ime „magnates, proceres“ predstavljaju uz „cives“ i „populus“ sveukupno gradjanstvo[4]: to ne ima nikakove sumnje, da one prve rieči u dvie zadarske listine znače „nobiles“ drugih izpravah. Jednako ne ima dvojbe, da „nobiles“ i „cives maiores“ jesu dvie istovietne rieči, jer se u izpravah zamjenjuju. Odavde imali bismo u rečenih gradovih samo dva razreda gradjanska, na ime: „magnates, proceres, nobiles, cives maiores“ te „cives minores“. Ovi posljednji bili su naprama prvim „ignobiles“, kano što nam izriekom potvrdjuju dvie izprave. U rabskoj zakladnici od god. 1059. piše se: „cum omni populo predicte urbis, nobilibus et ignobilibus, maioribus minoribusque communi consensu.“[5] Ovdje se dakle „maiores minoresque“ tumači sa „nobiles et ignobiles“, a oba razreda obuhvaćaše „sav puk“ (omnis populus) t. j. cielo gradjanstvo, koje je pristalo na onaj poklon. Isto se tako piše u trogirskoj zakladnici od god. 1064. u riečih: „quod et affirmatum fuit ante notitiam . . . nec non nobilium et ignobilium Tragurini castri.“[6] Ovo bi se moglo reći takodjer: „civium maiorum (procerum, magnatum) et minorum“, kano što se sbilja drugdje piše.

---

[1] C. Hegel: Geschichte der Städteverfassung von Italien Bd., I., S. 191. To značenje imade „populus“ u drugoj belgradskoj listini (Docum. p. 86) i u zadarskoj (21).

[2] Ibid. p. 21, 25, 57, 63, 64, 70, 72, 76, 77, 101, 128, 155, 175, 176.

[3] Ibid. p. 43, 175, 176.

[4] Ibid. p. 21, 86.

[5] Ibid. p. 57.

[6] Ibid. p. 64.

Digitized by Google

Prema tomu dielilo se je gradjanstvo u dva glavna razreda: u gradske plemiće i obične, neplemenite gradjane. Prvi razred bijaše gradska aristokracija, koje ćemo postanak doznati, ako se osvrnemo na razvoj gradjanskoga života i gradske samouprave spomenutih gradova. Gradski pako život u Spljetu, Zadru, Trogiru, Rabu prislanja se na staro-rimske uredbe, te je tečajem vjekova prešao sve one faze, koje su prešli gradovi i u drugih zemljah, gdje se mogu neprekidnošću onih uredaba ponositi.

Poznato je, da je za rimske vladavine u Dalmaciji broj gradskih občina rasao. Glavno mjesto Liburnije Scardona bijaše „municipium Flavium"; u Dalmaciji u užem znamenovanju navodi se pet colonia: Jader, Aequum, Salonae, Narona, Epidaurus. Osim ovih bijahu što municipia što colonie: uz more Tarsatica, Senia, Enona (Nona, Nin), Tragurium, Risinium — u nutarnjoj zemlji: Arupium (Vitalj kod Otočca), Corinium (Karin), Nedinum (Nadin), Asseria (Podgradje), Burnum (Šuplja crkva), municipium Riditarum (Danilo), Andetrium (Muč), Novae (Runovac); na otocih: Curicta (Krk), Arba (Rab), Corcyra itd. Kano što u drugih rimskih kolonijah i municipijih, tako i u ovih dalmatinskih žiteljstvo (populus) sastojalo se je iz „cives et incolae, πολῖται καὶ μέτοικοι". Gradjani su se popunjavali onimi, koji su od gradjana rodjeni (cives nati, cives origine), i onimi, koji su medju gradjane ubrojeni (allectio inter cives) t. j. kojim je pravo gradjanstva podieljeno. Občinske terete (munera) nosili su gradjani i stanovnici negradjani (incolae), ali samo prvi obnašali su u starije doba občinske časti. „Populus" bijaše podieljen u „curiae" te je i u skupštini po kurijah svoje gradjansko pravo vršio. Upravljao je gradskom občinom „senatus, ordo, ordo decurionum (decuriones), curia (curiales)", kojega je vieća broj bio ustanovljen u ustrojstvenom zakonu colonie ili municipia, ali sastojalo se je obično od stotine doživotnih članova. U nadjenih do sada nadpisih[1] spominju se i za dalmatinske gore navedene občine „ordo, decuriones", kano takodjer „ordo et cives, populus, plebs". Vieće se je, osobito u doba carevine, kada je vlast skupštine polagano na nj prešla, postupice preobrazilo u duhu aristokratičkom, „decuriones" stvorili su aristokraciju, plemstvo grada, naprama kojemu je ostalo gradjanstvo bilo „plebs", gradjanin „plebeius". U vieću bijahu prvi „patroni" (zaštitnici i dobročinci grada), a medju pravimi članovi njih deset prvih: primi, primarii, primates, principes,

[1] Corpus inscriptionum latinarum III., 1.

Digitized by Google

principales. Ali odkada je u carevini upravna centralizacija mah preotela, koja je javne poslove na činovničku hierarhiju prenesla, a ova se i u gradsku samoupravu miešala, i odkada je preustrojstvom države pod Dioklecianom i Konstantinom vel. prenešen na gradsku upravu jedan diel porezničtva pod odgovornošću dekuriona, vieća, postade ta čast tako tegotnom, da bi joj se bio rado svaki izmakô, kad bi samo smio bio; jer je zakonarstvo nastojalo kurije uzdržati tako pogledom na osobe kano pogledom i na imovinu gradsku. Posljednju nadzirao je „curator" pod nadgledom „praesesa" zemlje, a od vremena cara Justiniana pod nadgledom biskupa. Tako je „curia" postala nasljednim plemstvom. A ove okolnosti nisu se u bitnosti promienile ni za vladavine Gota, ni za vladavine iztočnorimske carevine.[1]

Dalmatinske gradske občine proživjele su sve ove miene za vladavine rimske, kratke gotske i bizantinske, te su, kako smo naveli, i u hrvatsku dobu preniele u bitnosti starodavnu sastojinu svojega žiteljstva. Stanovničtvo gradsko (populus) dielilo se je, kano što u gradovih rimskih kasnije dobe, u plemiće (nobiles), koji su sastavljali gradsko vieće (senatus, ordo, curia) i medju kojimi prvi bijahu „magnates, proceres", za tim u neplemenite gradjane (ignobiles). Jedni i drugi bijahu gradjani s pravom gradjanskim, ali jedni naprama drugim kano „maiores" naprama „minores". S tako uredjenim gradjanstvom bijahu od spomenutih rimskih colonia i municipia: Zadar, Spljet, Trogir, Rab; dočim se stanovnici Osora i Krka ne zovu „cives" nego „habitatores"; prem, da rieč „populus" koja dolazi uz „clerus", može obuhvaćati i gradjane obadviju razreda, tim više, što se ona dva mjesta nazivlju gradom („civitas").[2] Od hrvatskih gradova imao je Belgrad kod mora gradjanstvo („cives, concives, populus") jednako uredjeno.[3] Za Knin i Hlievno nezna se pravo.

O gradovih u Posavini daleko nam je manje za to doba poznato. U rimsko doba cvatijahu ovdje: colonia Flavia Septimia Siscia, colonia Aelia Mursa (Osiek) i colonia Flavia Sirmium, za tim municipium Andautonia (Ščitarjevo) i municipium Cibalis (Vin-

[1] Obširnije v. C. Hegela: Geschichte der Städteverfassung von Italien I., 64—150. Walter: Röm. Rechtsgeschichte I., 571—7. Marquardt: Römische Staatsverfassung I., 763. ff.

[2] Documenta p. 33—34.

[3] Ibid. 102, 108. Mislim, da ovdje „divites et inopes" znači isto što „nobiles et ignobiles".

Digitized by Google

kovci). Ne ima sumnje, da su i ova mjesta bila uredjena kano sve ostale rimske colonie i municipia, te da se je i njihovo stanovničtvo dielilo u navedena dva razreda. Ali od njih se za naše doba navode kano gradovi samo „Siscia“ u IX. i X., a „Sirmium“ još u XI. stoljeću. Sisak bijaše pod Karolinzi sielo kneza Ljudevita[1], okoliš bijaše mu još početkom sliedećega vieka dobro naseljen; ali biskupska stolica bijaše mu izpražnjena.[2] U Sriemu već je tada slovila crkva sv. Dimitrija (Dmitra, Mitra), odkle je mjesto dobilo hrvatsko ime.[3] Ali o sastavini stanovničtva ne nalazimo nigdje traga. Koncem XI. vieka iztiče se u Posavju prvi put naš Zagreb, hrvatskoga postanka u blizini rimskoga municipia Andautonie; ali prem sielo biskupije, nije nam o njem inače za tada ništa poznato. Više je medju tim nego vjerovatno, da Zagreb, ne imajući vrela, kano što pomenuti gradovi dalmatinski, u neprekinutih rimskih uredbah, nije ni onih sastavina u žiteljstvu imao; a pošto se je oko siela biskupije, koje mu je sav sjaj dalo, zaokupio, bijaše od uzmaka XI. vieka biskupskim gradom, kakovim se izrično spominje početkom XIII. stoljeća.[4] Tek prema polovini toga stoljeća stvorio se slobodan grad tik Zagreba na griču okô gradca, a gradjanstvo mu je sastojalo iz naseljenika.[5]

Prelazim na obično najviši u društvu razred, *na plemstvo.*

U suvremenih izpravah XI vieka spominju se i plemići hrvatski; najjasnije pako u listini kralja Stjepana II., u kojoj ovaj tvrdi, da je zasio priestol „omnibus Chroacie et Dalmacia *nobilibus* collaudantibus“.[6] U istoj izpravi veli taj vladalac, da pošto je zasio nasljedni priestol, „undique universa nobilitas, seu exigui populi manus ac ceteri ecclesiarum cenobiorumque rectores ... ad nostram (presentiam) confluere ceperunt“. Ovdje se dakle razlikuju: plemstvo, puk i crkveni starješine. S kraljem P. Kresimirom dodjoše u Zadar „multi Chroatorum nobiles“.[7]

U izpravah XI. vieka govore hrvatski kraljevi i o svojih plemićih. Tako kralj Petar Kresimir: „testimonium facio cum omnibus no-

[1] Ibid. p. 327.
[2] Ibid. p. 195.
[3] Ibid. p. 453—4.
[4] U povelji Kr. Mirka god. 1201. kod Tkalčića: Monum. histor. episc. Zagr. I., 11.
[5] Povelja kr. Bele IV. od god. 1242.
[6] Documenta p. 148.
[7] Ibid. p. 82.

Digitized by Google

bilibus meis.[1] Kralj Dimitar Svinimir tvrdi, da podjeljuje zemlju Pusticu samostanu sv. Marije „consultu omnium servorum dei et nobilium nostrorum".[2] Isti je Svinimir dosudio sa svojimi „plemići" („suisque nobilibus") opatu Petru zemlju u Miranih.[3] U kakovu se u tih izpravah navode odnošaju naprama kralju plemići, u takovu se u drugih navode, „principes, proceres, primates". U saboru spljetskom bijaše prisutan kralj Tomislav „cum suis proceribus".[4] Kralj Petar Kresimir daruje samostanu sv. Krizogona u Zadru otok Mauni „annuentibus et supplicantibus universi nostri regni principibus";[5] potvrdjuje rabskoj biskupiji teritorij „insimul meis cum principibus".[6] Kralj D. Svinimir obvezuje se na godišnji danak rimskoj stolici „meorum omnium consultu primatum".[7] Ovaj se izraz upotrebljuje već u IX stoljeću, u listini kneza Mutimira od god. 892, u kojoj ovaj veli, da je razpru izmedju spljetskoga nadbiskupa i ninskoga biskupa poravnao „communi consilio cum . . . primatibus populi".[8] Odavle se vidi, da ono isto mjesto, koje u njekih listinah zauzimaju uz vladaoca „nobiles", zauzimaju u drugih „primates, proceres, principes": s toga da su ovi pojmovi ovdje u stvari istovjetni t. j. „primates, proceres, principes" bijahu „nobiles". Ali za to nisu svi „nobiles" bili „primates, proceres, principes"; a koji su spadali u taj razred, dâ se izvesti iz samih izprava. Kralj P. Kresimir sjedio je u ninskom dvorcu „cum nostris iupanis, comitibus atque banis, capellanis etiam nostre regalis aule",[9] da ondje razpravlja o državnih poslovih; a koji su to bili, razabire se iz same izprave, na kojoj su kano svjedoci podpisani, imenito dvorski dostojanstvenici: dvornik (curialis comes), dvorski sudac, dêd, postelnik, peharnik (regalis pincerna) i dvorski kapelan; za tim župani ninski, lučki, bribirski, sidražki i cetinski. Ovi dolaze pod imeni „iupani, comites", a u istoj listini zovu se „principes". To se isto potvrdjuje u drugih listinah za druge takodjer nazive, naslove. U Mutimirovoj tumači se naslov „primates" u podpisih

[1] Ibid p. 74.
[2] Ibid. p. 113.
[3] Ibid. p. 164.
[4] Ibid. p. 188. 192. 195.
[5] Ibid. p. 73.
[6] Ibid. p. 87.
[7] Ibid. p. 104.
[8] Ibid. p. 15.
[9] Ibid. p. 116.

Digitized by Google

tim, što ju kano svjedoci potvrdjuju dvorski dostojanstvenici: dvornik (palatinus), macecharius, konjušnik (cauallarius), komornik ili postelnik, štitonoša, za tiem župani županije hlievanske i kliške i drugih neimenovanih. Iz svega se toga vidi, da nije svaki plemić spadao u razred „primatum, procerum, principum“, već da su u taj razred spadali samo dvorski dostojanstvenici, banovi i župani, tè valjda i dvorsko više svećanstvo, imenito biskup, koji je bio podjedno kancelarom. To nagoviešta takodjer darovnica kralja D. Svinimira spljetskomu nadbiskupu od god. 1078, kojom mu kralj „una cum Gregorio uenerabili Chroatorum episcopo et tepcio Dominico, meorum comitum aliorumque nobilium communi fulcitus comilio“.[1] daruje cetinsku župu. Kano svjedoci navode se osim spomenutih župani cetinski, morski, ninski, bribirski i krbavski. Ovo su više imenovani „comites“, uz koje se spominju takodjer „alii nobiles“, koji nisu bili „comites“. Rieč „comites“ pojavlja se uz rieč „iupani“ u listinah XI. stoljeća, i to za dvorske dostojanstvenike i za župane župa. U listinah IX vieka upotrebljuje se za obje samo naslov „iupanus“, župan; s toga „iupanus palatinus“, kašnje „comes curialis“ (hrv. tepči), „iupanus pincernarum“, kašnje „regalis pincerna“ (hrv. vinotoč), „iupanus armiger“, kašnje „scutarius, scutobaiulus, scitonosa, scitnik regius“, „iupanus camerarius“, kašnje „postelnic“ itd. Jednako u IX. i X. vieku poznata je samo rieč „iupanus“ za glavare župa, dočim se u XI. uz ovu upotrebljuje i druga „comes,“ n. p. comes cleunensis, comes cetinensis itd. Ovaj je naslov prenesen sa susjednoga zapada romanskoga i njemačkoga, odkle je takodjer prenesena rieč: „baro“ u darovnici k. D. Svinimira od god. 1076, u kojoj se dvorski dostojanstvenici i župani prozivaju „comites et barones“;[2] ako u ostalom ova rieč, koja dolazi samo u toj izpravi, a ove matica nije mi znana, nije pripisana rukom prepisača.

Šta dakle sliedi iz tih navoda? Sliedi to, da je a) u Hrvatskoj bilo plemstva; a b) da je to plemstvo bilo dvoje: više, na koje su spadali župani, banovi i dvorski dostojanstvenici, i niže, na koje su spadali ostali plemići. Prve vrsti plemići bili su velikaši t. j. primates, proceres, principes. Tim se razjasnjuje navedeni izraz „comites aliique nobiles“.

Takova plemstva bijaše i kod drugih Slovjena. Kod Čeha bilo je lechova i vladika, od kojih se prvi u latinskih izpravah XI. i XII.

[1] Ibid. p. 117.
[2] Ibid. p. 106.

Digitized by Google

vieka zovu: „nobiles maiores, primates, proceres, magnates, suppani, comites, barones“, drugi „nobiles minores“. Uz ovo plemstvo, više i niže, počelo se je početkom XI. stoljeća razvijati dvorsko plemstvo, dočim su knezovi počeli svojim službenikom za njihove zasluge dieliti plemstvo, obično uz nekretno imanje.[1] I kod Poljaka činili su u staro doba „władykowie“ viši stupanj „szlachty“.[2] Kod Rusa bijahu takodjer „болꙗре велици i мьньши“;[3] u družini varjažkih knezova ruskih „bojari“ sastavljaju više a „muži“ (t. j. кнꙗжь моужь, miles) niže plemstvo rusko; ostalo plemstvo izvan družine kneževske dolazi obično pod nazivom „люди“.[4] U Srbiji bilo je „властель великыхь и малихь““; vlastela (nobiles) se zovu veliki dvorani i župani i vojvode i knezovi i crkveni poglavari.[5]

Kod svih dakle Slovjena nalazimo već u staro doba plemstvo, i to veliko i malo, više i niže. Razlika izmedju višega i nižega plemstva ne bijaše u postanju nego samo u stupnju; više je sastavljalo viši, niže pako niži stupanj; ali izvor bijaše jim jedan. Taj je pako imao svoj korien u samom društvu i u društvenih odnošajih slovjenskih.

Kod Niemaca iztiču se u staro doba u svakom plemenu medju slobodnjaci pojedini rodovi, koji sastavljaju poseban od slobodnjaka različit i nasljedan stališ, imajući pred njimi priednost izraženu u većoj viri (Wehrgeld) i u pravu na kneževsku vlast, ako bi vladajući rod ili izumro ili ako bi u vanrednih slučajevih zapostavljen bio. Ali to rodovno nasljedno plemstvo veoma je rano što izumrlo što se pretočilo u novo plemstvo, koje je iz vladaočeve družine i vlasti niklo. Rodovno plemstvo uzmaklo je pred ovim službenim, od kako su seobom naroda nastale nove države njemačke. Vladaoci u tih državah, podignutih na rimskom zemljištu, nalazili su u razširenju i utvrdjenju svoje vlasti na uštrb narodnoga ustava najveću zapreku upravo u nasljednom rodovnom plemstvu, koje stojeće uz

---

[1] Palacký: Dějiny národu česk. I., 191. H. Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě od počátku XI. do konce XIII. století. Str. 62—74.

[2] Maciejowski: Historya prawodawstw słowianskich. II. wyd. II., 108—110. U lat. spomenicih: „milites“ (włodykowie) i „nobiles“.

[3] Miklošić: Lexicon palaeoslov. ad v. болꙗринъ.

[4] К. Бестужевъ-Рюминъ: Русская исторія I., 112—116. Соловьевъ: Исторія Россіи I., 245. Čudnovato, da su se i kod Franaka slobodnjaci zvali „homines, liberi homines“.

[5] Dokaze vidi kod Daničića: Rječnik iz srpskih starina kod rieči властелинь.

Digitized by Google

vladaoca staru pučku slobodu i davne pravne običaje naprama njegovoj absolutističkoj težnji najupornije branijaše; a vladalac je gledao riešiti se te zapreke zasnovanjem novoga iz vlasti njegove potičućega i u službi njegovoj stojećega plemstva. To je pako bivalo tim, što je vladalac takove slobodnjake primao u svoju družinu (comitatus), podielio jim imanja i službe.[1] Kod Franaka polagali su za Karolinga oni, koje je kralj primio u svoju družinu (trustis dominica), u ruke njegove prisegu vjernosti, smatrani su dionici njegova dvora i stola sliedili ga na sabore, a uzvišeniji položaj njihov u društvu našao je izraz u trostrukoj viri.[2] Ali u kojoj je mjeri poslije diobe velike franačke monarhije padala i pala moć vladaoca, u toj je rasla moć plemstva, osobito velikaša, na ime grofova, kraljevskih vasala (vassi), biskupa i opata. Vladalac je nastojao predobiti jih darivanjem državnih dobara i različitih sloboština, obricao jim čuvanje prava njihovih i povlastica, služio se savjetom njihovim u svih važnijih poslovih. Tako je u veliko ponarasla moć plemstva, premda je izvor imala u vlasti kraljevoj, a bijaše poduprta velikim imutkom ne samo u nasljednih, poklonjenih i kupljenih dobrih nego i sticanim uz visoke državne službe.[3] Ovim je načinom i postajalo i razvijalo se plemstvo na svemkolikom zapadu u prvih stoljećih srednjega vieka.

Drugačiji bijaše i postanak i razvitak plemstva kod Slovjena u obće, a kod Hrvata na pose. Dokazano je i priznano,[4] da se je kod Slovjena plemstvo razvilo iz njihova društvenoga života, kojemu osnovom bijaše zadruga, a ovoj ne samo rodstvena nego i imovinska zajednica; da je na dalje više zadruga sastavljalo pleme, koje stanujuće po selih obuhvaćaše suvisli kotar, navadno župom prozvan; da je napokon i svako pleme, kano što i svaka zadruga, imala svojega glavara, starješinu, nazvana županom. Ti starješine plemena jesu prvobitno plemstvo. Župani kano predstavnici plemena, župa, zastupali su jih u svih poslovih javnoga života, u čem ne bijaše razlike medju velikim i malim plemstvom, kano što je oboje

[1] F. Dahn: Urgeschichte der germ. und rom. Völker I., 91—2. G. Pfahler: Handbuch deutscher Alterthümer. S. 475—7

[2] Walter: Deutsche Rechtsgeschichte I., 68. §. 65. Njem. „wergeld" dolazi kod Nestora i u rus. sborniku kir. XV. v. pod imenom вира. V. Miklošić: Lexicon palaeoslov. a. h. v.

[3] Ibid. §. 165. I., 172—4.

[4] O tom vidi moje „Odlomke iz državnoga prava hrvatskoga", str. 40 slied. za tim Rad LVII., 131—4.

Digitized by Google

imalo i to zajedničko, da se njihov položaj opirao o baštinu t. j. o zemlju nasliedjenu a ne možebit po knezu darovanu.

U Hrvatskoj stoje, kako navedosmo, plemenski glavari, župani, na čelu župa. Oni sastavljaju družinu hrvatskoga vladaoca, prije kneza, poslije kralja, te obnašaju dvorske službe. Oni obnašaju takodjer državne časti, poimence bansku. Oni imadu pravo i na priestol, ako bude ovaj izpražnjen izumrćem vladalačke porodice, ili ako bude član njezin zapostavljen, kano što se je dogodilo poslije smrti Petra Kresimira, kada su ga sliedili uzastopce dva župana: Slavic i D. Svinimir. S toga je nepoznati pisac XII. stoljeća u svojoj bilježci,[1] bez obzira na vjerodostojnost njezinu i na tačnost pojedinih tvrdnja, vjerno izrazio u tom pogledu stariji javni život, kada je priobćio, da su iz plemena proizlazili župani i banovi, i da su iz plemena birani bili „kraljevi, kada su bez odvjetka umrli".

U hrvatskih listinah ne nalazimo nigdje traga tomu, da je njekomu župa ili županska čast kraljem podieljena, ili da je tko izvan onih plemenskih odnošaja primljen u vladalačku družinu i u dvor, ili da je tko vladalačkom podielbom kraljevske zemlje uvršćen u plemstvo. Izvor svim ovim častim i službam ne bijaše vladalačka vlast i milost nego plemenski sustav. Odavle župani t. j. glavari plemena predstoje župam, diele s vladaocem vlast kano družina njegova, obnašaju časti i dvorske i državne. Odavle su oni i u dvoru prije svega župani, te i ime ovo pridržuju (iupanus palatinus, iupanus camerarius itd.); pak ako kašnje i uzajmljuju od susjedstva drugo ime (comites), ostaje jim stari položaj nepromienjen. Izmedju vladaoca i njih postoji odnošaj kano izmedju glavara naroda i zemlje te izmedju glavara plemena i župe — a nipošto kano izmedju gospodara (dominus), starješine (senior) i vasala, vojna. Družina hrvatskoga vladaoca razlikuje se posvema od družine zapadnoga vladaoca.

Kada se je žiteljstvo umnožilo, država proširila, nova plemena pridošla, ostala je ipak ona vlast kod prvobitnih, starijih plemena. Takovih je po staroj predaji bilo dvanaest;[2] te je samo ona porodica pribrojena ostala hrvatskomu plemstvu, koja je vukla lozu od onih dvanaest plemena.[3] Ova su smatrana izvorom i stožerom

[1] Documenta p. 486.
[2] Ibid. p. 482.
[3] V. Rad LVII., 134. „De nobilium duodecim generationum ortum et originem . . . "

Digitized by Google

hrvatskoga plemstva prije nego li bijaše ono preneseno na zapadnu feudalnu podlogu.

Prema tomu bijaše u Hrvatskoj odnošaj plemstva naprama puku drugačiji nego li na zapadu. U hrvatskih izpravah one dobe ne ima nigdje traga „viri“; tuj ne postoji razlika izmedju plemića i neplemića, kano kod Niemaca, gdje je razlika glede „vire“ postojala ne samo za ova dva stališa, nego i za plemstvo i pojedine u njem rodove.[1] Razlog je posvema jasan, jer je hrvatsko plemstvo imalo izvor i podlogu u pučkom zadružnom i plemenskom životu. Hrvatski plemići bijahu pravi „primates populi“, prvaci puka, kako jih Mutimirova listina zove. Ali o tom ćemo kašnje potanje razpravljati.

Iz dojakošnjega se razlaganja razabire dosta jasno, da se je društvo hrvatsko za vrieme podpune samostalnosti hrvatske države razlikovalo od društva romanskoga i germanskoga zapada sačuvav dosta čisto osebujnosti slovjenskoga društva. Prije svega što je na zemljištu hrvatske države bilo neslobodnjaka i robova, to pripada više romanskim gradovom i okolini njihovoj, tako da što jih je bilo kod hrvatske vlastele, i to veoma malo i riedko, došlo je onamo tudjim uplivom. S toga se hrvatsko društvo nije kano na zapadu dielilo u dva obća razreda: u ljude slobodne i neslobodne. Na dalje ne bijaše pravne razlike izmedju slobodnjaka i plemića. Hrvatsko plemstvo nije svoga postanka i položaja izvodilo iz razlikosti krvi i roda; korien bijaše mu u narodu, puku. Obiteljska i plemenska zadruga bijaše maticom cielomu hrvatskomu društvu.

[1] V. kod Waltera op. cit. §§. 437—440. II., 70—74.

Digitized by Google

Dobrušta.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. siječnja 1884.

PRIOPĆIO ARHIMANDRIT N. DUČIĆ.

Đr. Đuro Daničić pokušao je u svojemu kapitalnom djelu „Rječ. iz knj. st.“, da u kratko obilježi mjesto „Dobroušte“ Dušanove.[1]

G. S. Novaković, neslažući se u tome s Daničićem, trudio se je, da izнађe, gdje bi mogla biti; pa joj je označio mjesto, sa svijem supрot Daničićeву mišljenju, najprije jedno, docnije drugo; kao što se to vidi iz njegove dvije važne rasprave: „Stari srpski putovi iz Jadranskoga primorja u unutrašnost;“[2] i „Srpske oblasti X. i XIII. veka“.[3]

Zna se iz srpskijeh starijeh listina i topografije, da nije samo jedna „**Доброушта**,“ ili „**Добруша**“, nego ih ima više; i to na onijem mjestima, gdje ih spominju Daničić i Novaković.

S toga je i bilo trudno pronaći i dokazati onu „**Доброушту**“, koja se spominje u Dušanovijem hrisovuljama od 1334. i 1336. g.[4]

Novaković je neosporno dokazao, da „**Доброушта**“ Dušanova nije ondje, gdje je Daničić mislio, i mjesto joj obilježio. Među tijem neka mi bude slobodno izreći na osnovu svojijeh istraživanja, da nije ni ondje, gdje je g. Novaković označi.

To me je upravo i potaklo, da napišem ovu raspravicu o tome mjestu, koje ima za nas interesa samo toliko, da se teopografski zna, gdje je.

Radi lakšega prijegleda i veće jasnosti onoga, o čemu se raspravlja, valja mi ovdje najprije navesti Daničićevo i No-

---

[1] Rječ. iz knj. st. I. s. 282 i 283.
[2] Rad jugosl. akad. XXXVII. s. 23.
[3] Glasnik srp. uč. društva LXVIII. s. 83.
[4] Monumenta Serb. s. 109—111

Digitized by Google

ваковићево мишљење о мјесту „**Доброуште**“, и пошљедак њиховијех истраживања.

Даничић вели: „**Доброуша**, мјесто, или крај у држави господе зетске Ђурђа и Балше: на **Добрɤши** II. б. 27; то је сада село близу Цавтата и Груде. Schem. rhag. 1862. 31. cf. **Доброушта**.

Доброушта, Стефан је Душан на **Добрɤщи** потврдио дубровчанима Стонски рт — и уредио, да **прѣбика попь срьбьски** а да **поѥ ɤ црькках, коѥ сɤ у Стонɤ и ɤ Рьтɤ** М. 109; а то мислим, да је у преписивању погријешено. — (?) Исти краљ, дошавши **вь мѣсто рекомо Добрɤща**, нађе пусту цркву св. Николе, те је наново сазида и приложи јој село **Доброуштɤ** и друга села, и то све заједно даде Хиландару. М. 110 и 111. То мислим, да је садашње село тога мнена на Морави близу Гилана, гдје има и поток, који се тако зове. Hahn, Reise 170, само што му је ту име записано у књизи Dobruscha, а на карти Dobruša.“[1]

Г. С. Новаковић вели: „Пишући о старим српским путовима из Јадранскога приморја у унутрашњост, ја сам у Radu jugoslavenske akademije XXXVII., 23. налазио место Добрушту, која се у писмима спомиње, постављајући је у Добрун. Овде се указала прилика, да тадашњу погрешку исправим. О **Доброуши**, за коју у Пуцићевим споменицима II., 26 има записано, како се на њој господа зетска Ђурађ и Балша измирише с Дубровчанима, Даничић је у Рјечнику из књ. ст. мислио, да је „близу Цавтата и Груде“. Погледаћу још једно место из споменика, па ће се брзо видети, где треба ту Добрушу тражити. На Добруши је 19. маја 1334. краљ и потоњи цар Стефан Душан потврдио Дубровчанима уступање Стонскога Рта, уговоривши с њима, што још о томе треба. Обоје је то доиста једно место. На аус. ђен. шт. карти јужно од Оногошта при планини из међу Кчева и Пљешиваца са стране Пљешиваца видим на карти село Добруш, које не нађох у списковима црногорских села ни у Милаковића ни у Дучића.

На сваки начин се место некакво онде тако зове, и како је при планини згодно за излазак у лов, не сумњам, да је то Добруша и Доброушта горе поменута, те да је треба Оногошту прибројати.“[2]

---

[1] Рјеч. из књ. ст. I. с. 282 и 283.
[2] Гласник LXVIII. с. 83.

Из овијех се навода јасно види прво, да Даничић и Новаковић нијесу сложни, као што сам у почетку споменуо, о мјесту Душанове „Доброуштє"; друго, да је г. Новаковић најприје мислио и постављао „Доброуштоу" у Добрун; па се доцније увјерио, да није ту, него, као што вели, „при планини између Кчева и Пљешиваца".

Послије свега овога мени је стало, и накан сам да докажем, да „Доброуштa" она, у којој је краљ Душан 14. маја 1334. потврдио Дубровчанима Стонски Рт, и у којој је савидао срушену цркву св. Николе 1336. г. и приложио је с осталијем селима Хиландару, није ни на једном од онијех мјеста, која су Даничић и Новаковић различито обиљежили; а најмање и никако на ономе — из међу Кчева и Пљешиваца.

„Доброуштa" је, о којој је овдје ријеч, у српској старој и класичној области, која има три на измјенице историјска имена у старијем књижевнијем споменицима и нашему народу: Хвосно (Хвостьно); Метоија (Метохиа); и Дукађин (Доукаћинь).

Дукађин је најмлађе име, и не обухвата вас простор најстаријега Хвосна; него његов један дио; и то од Бијелога Дрина из међу Призрена и Скадра.

Како се нијесам слагао ни с Даничићем, ни с Новаковићем о мјесту Душанове „Доброуштє", тако сам је пажљиво тражио по старијем листинама и ђеографијама, распитујући уједно и разборитије становнике Призренске области за имена сêлâ онамо, гдје сам мислио, да ће се и „Доброуштa" наћи.

И нађе се управ у мало прије споменутој области.

С признањем спомињем, да су ми у овоме малом, али зановетном, послу доста олакшале труд интересне примјетбе рускога консула у Призрену и дописнога члана српског ученог друштва г. Н. Јастребова на Срећковићеву књигу „Синан-паша";[1] у којијема су и имена сêлâ у Дукађину.

Међу жупама јужно-источнога дијела старога Хвосна, а у садашњем Дукађину находи се и Љума. У њој је међу селима и Душанова „Доброуштa", и црква св. Николе опет у развалинама сада међу Арбанасима! — Каква судбина!

У Љуми су, као и у осталијем жупама у Хвосну били, као што се зна, све овијани Срби до доба познатијех тирана:

[1] Гласник XLIII.

Digitized by Google

Синан-паше, српскога ренегата, и Кукли-бега[1] у другој половини 16. вијека. Ова су два „зулумћара“ мучили и нагонили Србе у жупама призренске области да се турче! И поред свега тога орет су се Срби у тијем жупама: Опољу, Гори, Љуми и т. д. већином одржали у својој народности и прадједовској вјери све једнако до несрећне сеобе, или бјежаније, српскијех патријараха: Арсенија III. и IV. у другој половини 17. и у првој 18. вијека.

Отада су се они Срби, који су остали у тијем жупама на старијем огњиштима, мало по мало до сада с малијем изузетком (т. ј. жупе Горске) истурчили и народност изгубили, преливши се у Арбанасе!

Ево шта, из међу осталога, прича г. Јастребов: „у Љуми су и Опољу становници били српскога рода и порекла, можемо само напоменути, да су сва њихова села и до данас српска имена задржала, н. п. Топољане, Побрег, Колешане или Колесњак, Враница, ***Добруша,*** Шитке, Гостиљ; и т. д.[2]

У тијем селима светкују и сада Арнаути (потурчени и поарбанашени Срби) св. Николу, св. Илију, св. Ђорђа и св. Димитрија. А до скоро су нека села ту славила св. Николу добрушкога 9. маја.

Краљ Душан, по што је наново сазидао цркву св. Николе у „**Добрѹщи**“, приложи јој ова села: „**Доброѹщоѹ и сь забѣломь и с планиномь и сь млини и сѣнокоси с мегѣми и сь всѣми правинами села того: Жоѹри, Врьбницоѹ, Калогени сь црькомь, Смоѹлики, Воѥвике**“; и т. д. На крају: — „**И приложи кралѥвьство ми виноградь Любовь на Ѡгледницѣ на мегы любижьньскои, и трьгь оу Призрѣнѣ . . . и ѡть царине оу светаго спаса на всако годище ри̅.** (150) **перперь . . .**[3]

Споменуо сам, да је „**Доброѹшта**“ у садашњој Љуми; а Љума у Дукађину из међу Призрена и Скадра. Ради пуноће додајем још и то, да је свети Спас у Љуми на обали ријеке Бијелога Дрина управ на путу између Призрена и Скадра 11 часова далеко од Призрена.

Ту се код овога села св. Спаса и сада превозе преко Дрина путници, који иду из Скадра у Ђаковицу, и из ње у Скадяр.

---

[1] За Кукли-бега се мисли, да није потурица, него прави Турчин поријеклом из Азије.

[2] Гласник XLIII. с. 39.

[3] Monumenta Serb. s. 111.

Digitized by Google

С овијем сам, мислим, довољно доказао, да је Душанова „Доброуштa“ у призренској нахији.

На пошљетку неће бити сувишно, да споменем још и то, како се ни једно име онијех села, која је Душан приложио св. Николи добрушком, не находи, ни код Цавтата и Груде у Конавлима; ни код Добруна у вишеградској нахији у Босни; ни између Пљешиваца и Кчева у Црној-гори; ни на Морави код Гнилана на Косову. И, што је још најглавније, нема у тијем мјестима ни трага, ни спомена о добрушкој цркви св. Николе, или њезинијем развалинама.

Те тако Душанова „Доброуштa“, и да се није нашла у Дукађину, не би се могла наћи у поменутијем мјестима.

Digitized by Google

Prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih klasika.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. veljače 1884.

PRAVI ČLAN DR. FR. MAIXNER.

Od svih vrsti umjetničkoga pjesničtva na hrvatskom jeziku razvila se u Dubrovniku najprije lirika. No dočim su se najstariji lirici hrvatski Siško Menčetić i Gjore Držić povodili za smjerom t. z. Petrarkistâ u Italiji, te ih je V. Jagić u svojoj vrlo zanimivoj razpravi „Trubaduri i najstariji hrvatski lirici" (Rad jugosl. akad. IX, str. 202 sl.) sgodno nazvao „hrvatskimi trubaduri": to je njihov nasljednik u lirici Dinko Ranjina udario putem tadašnjih humanista odabravši si za uzor staroklasične pisce latinske i grčke. I doista ne ima dvojbe te je takodjer obće priznano, da Dinko Ranjina spada medju one pjesnike dubrovačke šestnaestoga vieka, u kojih se tragovi toga humanističkoga smjera najizrazitije pokazuju. To se posvjedočava ne samo mnogimi pojedinostmi, nego takodjer i tim, što je naš pjesnik gotovo sve pjesničke vrsti i to istim smjerom i načinom obradjivao, kako su to tadašnji humaniste obično činili. Jer osim ljubavnih pjesama, koje sačinjavaju veći dio njegovih „razlikih pjesni", ima tuj odâ, eprigramâ, epitafijâ, zagonetaka, pjesničkih listova, idilâ i dr., pa povrh toga još i dosta velik broj prievodâ iz latinskih i grčkih pjesnika. Ocjenjivati te prievode, izticati značajne im osebine, te ih uzporedjivati s originali predmetom je ove razprave. Držim, da će to za valjano i nepristrano ocjenjivanje pjesnika samoga biti tim koristnije, što tim prievodom dosada nisu ni izvori potraženi, a kamo li da su bili poredjivani s originali, što je ipak nuždno, ako ne ćemo da po zraku kule gradimo bez stalne osnove i čvrste podloge. No tuj treba da naročito iztaknem, da svrha ove razprave nije nipošto, da obćenito možda ocienim čitavu poeziju pjesnika, kojega vlastni strukovnjaci ne bez razloga smatraju jednim od najboljih naših starijih lirika, — za takav posao, iskreno priznajem, ne držim se ni pozvanim pače ni dovoljno strukovno obrazovanim —, nego rad sam samo

Digitized by Google

doprinieti priloge, koji će našim literarnim historikom pri ocjenjivanju Dinkovih pjesama biti donekle od koristi. Ovi prilozi potekoše iz mojih studija staroklasične filologije, gdje sam, proučavajuć latinsku i grčku literaturu u svrhu svojih predavanja na sveučilištu, mislio, da mi je dužnost izticati takodjer one momente, koji za Hrvate mogu biti zanimivi i važni, osobito pak, u koliko je koji od staroklasičkih pisaca utjecao na hrvatsku knjigu. Iz tih bilježaka mojih poteklo je gradivo za ovu razpravu.

A sada da predjem na stvar samu!

I tu mislim, da će biti sgodno, da najprije u kratko progovorim ob onih mjestih, gdje se reminiscencije nalaze bud na latinske i grčke pisce, bud na staroklasične narode i njihov život u obće, a zatim da prievode same obširnije razmotrim.

Kakovim je duhom nadahnuta većina njegovih „razlikih piesni", tomu ne treba obširna razlaganja. Jedan je pogled dovoljan, da se osvjedočiš o tom, kako se je Ranjina povodio za staroklasičnimi uzori te u njih prikazivao život i mišljenje onih drevnih naroda. Već posveta „razlikih piesni" Mihu Menčetiću, unuku Siška Menčetića, posvjedočava to. U toj posveti, u kojoj medju ostalim dokazuje uzvišenu zadaću pjesničtva, vrve upravo primjeri, kako su mnogi grčki i rimski pisci bili u velike čašćeni bud od pojedinih moćnika bud od svojih sugradjana. „Er pismo od pjesni časna je velmi stvar; a toj se vidi po dareh i časteh, ke su stari spievaoci od gospode i kraljeva na svietu imali", njegove su rieči. A sada sliede primjeri za podkrepu tomu: Ennij, Menandar, Vergilij, Evripide, Pindar, Statij, Omir, Sophokle, Stesichor, Oppian,[1] Tyrtaej itd. itd. Ovi se primjeri samo mjestimice drugimi prekidaju. Osim toga ima tuj i citatâ iz staroklasičkih pisaca, u kojih se slavi dojam pjesničtva i pjesnikâ na družtvo čovječansko. Tako str. XII. iz Cicerona: „Kom stvari potaknut bi Marko Tulio, svitlos rimskoga jezika, da reče hvaleći Arkia spievaoca: Slas vriedna od pjesni rados daje mladosti, a staros nejaku veselu satvara, u sreći dobrojzi dika su častena, a zloj nezgodnoj razgovor izvrsan". To

[1] Ob ovom još nekim patriotičnim zanosom obširnije pripovieda, da je „kako hoće mnogi riet, stojeći *na našem otoku od Mlieda* učinio piesni od riba morskieh". To je dakako krivo, jer je *Melita* (Μελέτη) uzeto za otok Mljet u jadranskom moru blizu grada Epidaura, dočim je Oppian (Ὀππιανός) poznati grčki pjesnik za cara Marka Aurelija i Commoda, koji je napisao didaktički epos Ἁλιευτικὰ u pet knjiga, duže vrieme živio na Malti (takodjer *Melita*, tal. Meleda).

Digitized by Google

je očevidno parafraza Cic. pro Arch. poet. VII, § 16: „haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent".

Iz Platona pak navodi nekoliko mjesta, da predoči, od kolika su zamašaja pjesme na rod ljudski te s toga kolika su uvažavanja vriedni pjesnici sami.[1] A da timi primjeri i navodi nije izcrpio sve, što bi u podkrepu svoga predmeta mogao navesti, svjedoči svršetak posvete: „Ma kamo gredu ja? Veliko je i široko polje ovo, u koje nehteći neznano uljezoh, lasno, vjeruj, za uljezti, ali mučno za na dvor opet iziti, zato ga tja puštavam na stranu, bivši mnogo bolje zamuknut, nego riti od manje nego se podobi; er hoteći govoriti o jednoj satvari, koja je očita svim ljudem od svita, nebi drugo bilo neg jedno htjet se trudit suncu svjetlost davat, u dubravu drva nosit,[2] a u more vodu lievat".

No i osim posvete mnoge i premnoge njegovih pjesama pune su reminiscencija na staroklasični sviet rimski i grčki. Uzmimo samo pjesmu 26. To je, kako sam kaže, „elegia gospodinu Luci Lukareviću, u kojoj piše prijatelju svomu, da razlog neima karat ga, jer ljubav veliku jednojzi gospoji Latinci nošaše". Za dokaz tomu, koliku silu ima ljubav, navodi toliko primjerâ što iz mitologije grčke i rimske što iz historije staroklasičkih naroda, da nam se duh upravo umara čitajuć toliko imenâ. Kano što se u kaleidoskopu mienjaju sveudilj slike, tako nam se i tuj prizori iz klasične davnine ukazuju reć bi bez kraja i konca: Juppiter, Apollo, Venera i Mars, Pluton i Proserpina, Ariadna i Thesej, Phaedra i Hippolyt, Aenea i Lavinia, Medea i Jason, Achille, Demophon i Philida, Sappho i Fauno, Circe i Odysseus, Atalanta, Pyram i Thisba, Leandar i Hero, Niso i Dianeira, Paris i Hellena, Masinissa i Sophonisbe, Cleopatra i Caesar, Faustina i Marko Antonij, Hannibal, Mithridat, Porcia i Bruto itd. Pored ovih izčezavaju drugi iz biblije i iz prirode uzeti sasviem. Ali ni pri posljednjih ne može se suztegnuti a da ne uplete priču o Alfeju st. 178:

„Alfea gospodi rieku tač sve ljubav
kroz more da hodi s morem se ne miešav,
i sve toj dan i noć djeluje svim dilom
Kretuzi[3] za moć doć kladencu nje milom".

[1] Ovo oduševljenje njegovo upravo za Platona pokazuje, kako se i u tom pokoravao modi tadašnjih talijanskih humanista. Sr. V. Jagić u Radu IX, str. 205.

[2] Sr. Hor. sat. I 10, 34 in silvam ligna ferre.

[3] Ime je toj rieci *Arethusa*.

Digitized by Google

To se odnosi na onu priču, po kojoj se je Alpheios zaljubio u liepu lovkinju nimfu Arethusu, a ona, da se ukloni napastovanju njegovu, stala bježati, no pretvorena bi napokon od Diane u vrelo; on pak pretvoren u potok teče pod morem i ne miešajuć se s morem sastaje se s Arethusom. Mnogi stari pisci pripovieđaju obširno tu priču medju ostalimi Ovid. Met. V, 572 sl. i Moschos Id. VII.

Pune takovih primjera jesu takodjer mnoge druge pjesme. Tako se pripovieda u pjesmi 123. priča o mukah Tantalovih, a s ovimi uzporedjuju se skupčeve. (Ta prispodoba nalazi se medju ostalimi i kod Hor. sat. I, 1, 68). 125 opisuju se Sisyphove muke, 173 prispodablja pjesnik svoje i Simino prijateljstvo sa onim medju Orestom i Pyladom, Pirithoom i Thesejem, Kastorom i Polluxom, Phintijom i Damonom. 179, 180, 183, 368 i inače spominje Zoila. To je poznati onaj Ὁμηρομάστιξ, takodjer κύων ῥητορικός nazvan radi ujedljiva svoga jezika, koji je kudio Homera tako da je njegovo ime postalo poslovično za čovjeka ujedljiva, koji sve kudi i kori. Stari pisci poimence Ovidij i Martial navode ga češće u tom smislu. 127 spominje Phoeba i Daphnu, Narcissa i Ekchu, u 156 Heronu i Leandra. Takovih reminiscencija ima takodjer 37, 79, 200, 211, 224, 391 i drugdje. Njegove nadgrobne pjesme 163—168, 405 i 406 sasviem su u duhu staroklasičnih epitafija spjevane. Sr. primjere kod Jacobsa, delectus epitaph. graec. i Epigrammatum anthologia Palatina Vol. I. cap. VII, epigrammata sepulcralia str. 273 sl. Pjesme 201 (razgovor duše s Karontom) i 255 (razgovor s Cerberom) nalike su donekle Lukianovim razgovorom u Hadu (νεκρικοὶ διάλογοι) ali ne bez utjecaja šestoga pjevanja Virgilijeve Aeneide.

A po gotovo pastirske ekloge 401 i 402 načinjene su ne samo u duhu nego takodjer i utjecajem Theokritovih i Vergilijevih idila. Već imena *Damon* u prvoj, a *Damon, Tirsi* i *Mopso* u drugoj eklozi našega Ranjine uzeta su, kako je svakomu poznavaocu staroklasičnih književnosti poznato, iz starih bukolika. No osim imena pastirâ ima u navedenih eklogah još koješta, što nas sjeća staroklasičnih ekloga. O naravi i kompoziciji starih ekloga govorio sam u savezu s Katančićevimi u svojoj razpravi „Pastirski razgovori“ u Katančićevih „fructus auctumnales“ u Radu jugosl. akad. LXV. str. 71 sl., a da toga, što sam tada razložio, ne opetujem, hoću sada samo da iztaknem ono, u čem se ekloge hrvatskoga pjesnika slažu sa staroklasičnimi. Pjesma 401 je samopjev (monodium μονῳδιον), što ga pastir Damon pjeva oplakivajuć smrt „gospoje

Digitized by Google

Nike bratučede svoje". Istom prama koncu završuje pjesnik svoju pjesmu žalostinku, te st. 133 sl. govori na svoje ime pripoviedajuć, kako mu je pošlo za rukom da zabilježi tu pjesmu Damonovu. Ta tužaljka naliči donekle onim pjesmam kod Theokrita i Vergilija, koje se u smrt Dafnida pastira pjevaju (Theokr. idil. I. i Verg. Ekl. V., 30 sl.) a napose uzeta je misao, da će sva priroda žaliti za izgubljenim miljem, iz Theokrita I., 64 sl. i Verg. Ecl. V., 30 sl. i Ecl. X., 10 sl. (ovdje iza smrti C. Cornelija Galla).

St. 78: Odkole tva lipos jedina priminu,
svakoja znaj kripos jedino poginu.
Ne samo povenu sve dubje i trava
da nu još žudjenu plod zemlji nedava.
Ne samo pastiri plaču te, gospoje,
da nu još sve zviri u gori ke stoje.
Bez tebe po vas dan i svu noć sve vile
u čudan plač jedan žestoko sve cvile. itd.

Ali Ranjina se još i dalje povodi za staroklasičnimi uzori. Amo spada poraba interkalarnih stihova:

U ove me nezgode smirno ja molju vas,
ako se nahode milosti ke pri vas,
s lugovi sve vode sdružite moj plačni glas.

Ne treba ni da naročito iztaknem, da s a d r ž a j tih interkalarnih stihova ne stoji u nikakvom dalnjem savezu s interkalarnimi stihovi, što dolaze kod Theokrita i Vergilija.

Napokon ono, što se st. 139 sl. navodi, da je pjesnik, slušajuć pastira Damona naricati za „Nikom", cielu tu tužnu pjesmu nožićem urezao „u korje od duba", jest prama običaju pastirâ u Vergilijevih eklogah.

Skroveno njega znaj pod borjem ja tuj stah,
gdi njegov vás cvil taj svim dobro čut mogah.
Ki čime k nebu tja tej rieči veljaše,
u korje od dubja nožić moj rezaše.

Tako Verg. Ecl. V., 13 i 14 veli Mopso Menalci:

Immo haec in viridi nuper quae *cortice fagi*
carmina descripsi et modulans alterna notavi.

Verg. Ecl. X., 53 sl. slično:

Certum est in silvis, inter spelaea ferarum
malle pati *tenerisque meos incidere amores*
arboribus; crescent illae, crescetis amores.

Taj običaj dolazi kod Ranjine takodjer u sljedećoj eklozi pj. 402 st. 35 sl. i 120.

Druga ekloga (pjesma 402) ima isti povod kao što i prva, te još više od prve ima na sebi karakter klasičkih bukolskih pjesama.

Digitized by Google

Pjesnik, zazvavši vile, pripovieda, kako su se dva pastira Damon i Tirsi pasući svoja stada sastali te posjedavši pod „dubov hlad“ zametnuli razgovor. Damon zapita Tirsa, neka mu kaže, zašto se onomadne toliko pastirâ sakupilo blizu nekoga izvora. Tirsi mu odvrati, da je pastir Mopso

„ki način prav na svit pastirom hoće dat,
za orat, rezat, sadit, sijat, žnjet i kopat“

izgubivši smrću svoju „vilu“ tužno naricao; a on (Tirsi) da je za njim tu pjesan nožem urezao u „zeleni dub“. Na to ga zamoli Damon, neka mu popieva tu pjesmu, a on će mu dati barštonju čašu na dar (st. 46). Tko da se tuj ne sjeća odmah cieloga načina Theokritovih i Vergilijevih ekloga a naročito onih darova, kojimi se ovdje pastiri medju sobom darivaju? Sr. moju razpravu o pastirskih razgovorih u Katančićevih fructus auctumnales u Radu LXV. str. 74 i osobito 81.

Tirsi pjeva sada prvu pjesmu st. 55 sl.

„O vilo, ti koja
vrh vilâ svih inih itd.

Dovršivši Tirsi st. 104 svoju pjesmu, hvali ju Damon u velike, no Tirsi mu odvrati, da se ta pjesma ni ne može uzporediti s drugom, koju je Mopso dan za tim u istu svrhu pjevao. Sada sliedi pjesma st. 121 sl. Damon se divi njezinoj ljepoti medju ostalim i ovimi riečmi:

„Sladko je zrit k zeleni kraj vode studene:
no sladje dvaš meni tej piesni medene“.

Napokon pjeva Tirsi treću pjesmu 174—245, a Damon se divi i njezinoj krasoti riečmi st. 254 sl.:

Er toli sladak glas ptica ona ne ima,
ka začuv smrti vlas piet počne piesnima:
ni ona pak druga, ka slavna tač biva,
da vazda sred luga ljetnji dan pripiva,
koliko sladko jes spievanje, koje ti
za moju dobru čes poredom htje riti.

Tko da ne vidi, da su te rieči Damonove iza druge i treće pjesme Tirsove donekle reminiscencije na Theokr. I. sl.:

Ἀδύ τι τὸ ψιθύρισμα καὶ ἁ πίτυς αἰπόλε τήνα
ἁ ποτὶ ταῖς παγαῖσι μελίσδεται, ἀδὺ δὲ καὶ τύ
σύρισδες

v. 7: Ἄδιον ὦ ποιμὴν τὸ τεὸν μέλος ἢ το καταχές
τὴν ἀπὸ τᾶς πέτρας καταλείβεται ὕψοθεν ὕδωρ,

sr. Rad na cit. mjestu str. 78.

Digitized by Google

Napokon na koncu pjesme dodaje Tirsi jošte, da je Mopso na dub objesio „darove mnoge ke njekad na svit saj dobil je za obklad“, pa osim toga i mile svoje diple, jer bez vile da već pjevat ne želi. To je mjesto zanimivo u dvostrukom obziru. To je naime prije svega primjer starinskomu običaju, koji se kod starih pjesnika i prozaista često prikazuje (sr. A. Forbiger ad Verg. Aen. XI., 5), da su pobjeditelji u čast ili proslavu kojega božanstva zaplienjeno neprijatelju oružje ili druge pobjedne znakove objesili na stablo ili pak na posebne u tu svrhu uzdignute spomenike (τροπαῖα, tropaea) te ih tako božanstvu posvetili. Za tim običajem povodi se ovdje i Mopso kod Ranjine, a kakve je trofeje Mopso u čast i na uspomenu svojoj miloj vili objesio na dub? Stvari, koje je nekad dobio „za obklad“. To je dokazom, da je pastirom našega pjesnika takodjer poznat onaj način medjusobnoga natjecanja u pjevanju, koji se kod Theokrita i Vergilija vrlo često spominje. Sr. Rad l. c. str. 74 sl. Osim ovoga mjesta navodi se natjecanje još st. 23 i 24:

„Minute ove dni Silvanom ja no kad
natječuć u pjesni borah se za obklad“

i st. 45 i 46:

„Barštonju t' ovu ja darivam čašu sad,
ku dobi svies moja spievaje za obklad“.

Ekloge dakle Dinka Ranjine nose na sebi sasviem izrazit biljeg Theokritovih i Vergilijevih bukolskih pjesama te su uz ostale već navedene primjere dokazi humanističkoga smjera, za kojim se je u svojoj poeziji povodio.

Ima i drugih reminiscencija na stare pisce osobito na Catulla, Ovidija i donekle Horatija. Sr. n. pr. pjesmu 43:

Bivši sad sdruženi u ljubko mi dilo
razbludnih sto meni celova da' milo,
i kad ih razum tvoj sve sbroji, iz nova
opeta smeti broj tih milih celova.
Da im ni svrha vik, ali da s požude
nami ki zavidnik zavidit ne bude
pače mi ih, vjeruj, daj bez broja na sviti,
jer malo žudi ih taj, ki ih može sbrojiti.

Mislim, da ne može biti sumnje, da je ovoj pjesmi kano uzor služilo Cat. V. vv. 6—13, koju je pjesnik u najsilnijoj ljubavnoj strasti pjevao svojoj Lesbiji:

v. 6: Da mihi basia mille, deinde centum,
dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum.

Digitized by Google

Dein, cum milia multa fecerimus,
conturbabimus illa, ne sciamus,
aut ne quis malus invidere possit,
cum tantum sciet esse basiorum.

U pjesmi 44. sjeća nas ono „celujuć, jao ne moj .... ugrizat toliko“ i u pjesmi 45 st. 14 ono „sladko je grizkati medene tve usti“ na Cat. VIII., 18 cui labella mordebis?

Njegova „odiljenja“ pj. 35—39 sjećaju nas donekle Ovidijevih Tristia, a pj. 45 „u veselje radosti ljuvene“ Ovidijevih razbludnih pjesama o ljubavi. U pjesmi pak 36. ima mislî i izraza, koji pobudjuju reminiscencijâ na Horatija.

A sada da predjem na njegove prievode! Dinko Ranjina prevodio je iz latinskih i grčkih pjesnika. Kod jednih svojih prievoda naznačio je izvor, dodavši ime dotičnoga pjesnika, iz kojega je prevodio, ali bez dalnje pobliže oznake djela ili mjesta, kod drugih rekao je samo posve obćenito „iz grčkoga spievaoca“. Ali ima i takovih, kod kojih u obće nije naznačeno, da su prievodi.

I. Prievodi iz latinskih pjesnika.

Amo spadaju pjesme 55, 124 i 213.

Za 55 pjesmu veli Ranjina sam, da je iz Tibulla. To je Tib. IV., 14. Kako je pak prevodio tu elegiju, pokazat će se najbolje, ako poredimo prievod s originalom.

Spovieda niki glas, da sgreši ma vila,
ka niekad svieh ukras gospodja jes bila.
Hotil bih sad gluh bit i slijep bez vida,
za nečut ni vidit, što od nje glas spovida.
Bez jada moga, znaj, stvoril' stvar ni ta se
zamukni, što me, vaj, skončaješ, zli glase!

Tib. IV., 14 glasi po izdanju Luc. Muellera (Lipsiae 1870) ovako:

Rumor ait crebro nostram peccare puellam:
Nunc ego me surdis auribus esse velim.
Crimina non haec sunt nostro sine iacta dolore:
Quid miserum torques, rumor acerbe? tace.

Kako se vidi, držao se je prevodilac u obće dosta vjerno ako i ne teksta a to barem mislî latinskoga originala, samo ih je, kako no su to i drugi dubrovački pjesnici činili, razširio prvo relativnom izrekom „ka niekad svieh ukras gospodja jes bila“, kojom je pobliže označio ono „ma vila“ u 1. st., drugo dodatkom u 3 st. „i slijep bez vida“, dočim je u latinskom samo *surdis auribus*, što odgovara onomu *gluh* kod Ranjine, i napokon donekle u savezu

Digitized by Google

s ovom promjenom st. 4. cielom novom izrekom: „za ne čut ni vidit što od nje glas spovieda“.

Da se timi dodatci pjesma ne poljepšava nego da su joj oni na uštrb, vidjeti je odatle, što je u Tibullovoj pjesmi govor samo o „*rumor*“, i da si prama tomu pjesnik sasviem dosljedno želi, da bude *surdis auribus*. Želja našega prevodioca, koji je još dodao, da bude „slijep bez vida“ nije opravdana ni latinskim originalom ni savezom mislî samih. Isto je tako logično suvišan st. 4, jer je ono, što se tuj kaže, naravna posljedica prediućega te i implicite u njem sadržano.

Pjesma 124. I za ovu pjesmu veli Ranjina sam, da je iz Martiala.

Znan lupež it diže pieneze svaki dan,
a oganj zli užiže od dvora naših stan.
Dužnici na saj svit tako se podnose,
da mnokrat svu dobit i s dugom odnose.
Tko sievom livadu neplodnu nasadi,
od nje pak u jadu ni sieme ne vadi.
Himbena zla žena od hipa do hipa
svojega ljubena nemilo razsipa.
A val, ki prolieva po morskoj pučini,
krcata jur drieva razbijat sve čini:
Nu sreća ne ima vik gospotstva nad time,
dariva što človik priateljom svojime.
Blago, ko daš njime, ne mož' ga sgubiti,
ar s tobom sve vrime vazda će živiti.

To je Mart. V, 42. Po izdanju od D. F. G. Schneidewina (Grimae 1842) glasi ta pjesma ovako:

Callidus effracta nummos fur auferet arca,
prosternet patrios impia flamma lares:
Debitor usuram pariter sortemque negabit,
non reddet sterilis semina iacta seges:
dispensatorem fallax spoliabit amica,
mercibus exstructas obruet unda rates.
Extra fortunam est, si quid donatur amicis:
quas dederis, solas semper habebis opes.

Načelo, po kojem je Ranjina tu pjesmu preveo, isto je, što i kod prediduće t. j. on razvlači ono, što je u izvorniku kratko i pregnantno rečeno. Svaki stih latinskoga originala sadržava po jednu misao, samo glavna misao, „da ono, što se prijateljem daje, ne propada“, izlaže se u posljednja dva stiha. Gradivo prvoga stiha izrazio je prevodilac jednim stihom; tako je postupao takodjer kod drugoga, dočim je za sve ostale uzeo po dva stiha. Razširio je pak izvornik običnim svojim načinom t. j. nije dodao novih mislî, nego

Digitized by Google

je one, koje je našao u izvorniku, ili opisivao ili raznimi dodatci (često sasviem suvišnimi) umnožio. Tako n. p. kod izreke: „debitor usuram pariter sortemque negabit“ u mjesto da je prama tomu, kako je već preveo, naprosto rekao: „dužnici često svu dobit s dugom odnose“, opisao je to frazeologičkim dodatkom ovako: „dužnici na saj svit tako se podnose, da mnokrat svu dobit s dugom odnose“. Slično je postupao takodjer kod sljedećega stiha: „non reddet sterilis semina iacta seges“ i inače. Posve je suvišan u 9. stihu kod „A val“ dodatak „ki prolieva po morskoj pučini“.

Pjesma 213. Ob ovoj pjesmi veli Ranjina, da je „izeta iz Propercia spievaoca“. To je pjesma II, 12 ili po Lachmann-Müllerovu razredjanju III, 3. No to je vrlo slobodan prievod, mnogo slobodniji nego li su oni iz Tibulla i Martiala, o kojih smo prije govorili, jer samo početak i jedno 12 stihova u sredini drži se nešto strože originala. Od 24 stiha latinskoga izvornika načinio je Ranjina 50.

Propertijeva je pjesma vrlo nježna pjesma poput anakreontikâ: Pravo je učinio onaj slikar, koji je Amora naslikao dječakom, jer je vidio, da se oni, koji su zaljubljeni, ponašaju nepromišljeno i lakoumno poput djece; on mu je dao i krila, jer su ljubovnici nestalni u svom mišljenju i činjenju; no osim toga nosi Amor takodjer tobolac i strjelice, kojimi rani ljude, a nitko živ ne ostane nepoštedjen od njegovih striela. Sada se obraća pjesnik v. 13 na sebe sama: u meni, veli, ostale su striele i slika Amorova, no jamačno izgubio je on krila, jer iz grudi mojih ne može da izadje, nego sveudilj i bez prestanka ratuje. Hodi dječače, pa prestani mučiti me, jer i nisam već nego samo „tenuis umbra mea“, ako još i tu sjenu uništiš, tko će pjesmom slaviti ljepote i dražesti moje ljubovce?

To je red mislî nježne pjesmice Propertijeve. Tu je pjesmu hrvatski prevodilac vrlo razširio i razvukao i u koječem promienio, tako da se je mnoga ljepota izvornika izgubila.

Prva četiri latinska stiha:

Quicunque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem,
nonne putas miras hunc habuisse manus?
Hic primus vidit sine sensu vivere amantes
et levibus curis magna perire bona.

parafrazovao je ovako:

Može se reć uprav, da već zna od zmie
djetetom tko Ljubav upisa najprie.
On vidi, 'er lude sve misli gredu š njim,
hoditi ki bude za stupi njegovim.

Digitized by Google

I časti 'er drag put ne slidi nikade
taj, koj u nje skut neznano upade.
Nu štetom stid hudi pati vik pun smeće,
kim sebi naudi žestoko odveće.

Sada sliedi kod Propertija, da je Amor *krilat,* hrvatski pak pjesnik, prije nego će preći na to svojstvo Amorovo, naglasuje još *slijepoću* i *golotu* njegovu:

Sliepa je još veli, za dati znat svima,
Kako taj, ki želi, razbora ne ima.
Ne vidi on zdvora, ar uma š njime ni,
glas huda zazora gdi svak čas romoni.
Vik dobra ne vidi, ni pozna, ni čini,
nu vazda on slidi toj, što mu zlo čini.
Naga je sva zdvora hoteć rit rad toga
od dobra 'er tvora gola je svakoga,
On ni 'ednu vridnu stvar, ku dobru mož zvati,
ne more nikadar nikomu podati.

Taj dodatak nije samo suvišan, jer latinskim originalom neopravdan i neosnovan, nego je takodjer na uštrb ljepoti pjesme same, jer po cieloj tendenciji Propertijeve pjesme nije stalo do toga, je li Amor sliep i nag, ili ne, budući da je glavna misao ili pointa, koja je u drugoj polovici izražena, ta, da pjesnika ljubav tako mori i muči bez prestanka, da će — onako već samo sjena — još i poginuti: a tko će onda pjesme pjevati, da ljubovcu slavi? A tu misao izražava latinski pjesnik tako, da ga je Amor ranio te u njega ušao, ali budući da je izgubio krila, ne može da iz njega izleti, te će ga tako još sasviem umoriti. Tomu je dakle svakako bilo nuždno, da se iztakne, da je Amor oboružan i da je krilat, ali nije trebalo, da se i ona druga svojstva navedu. To samo čini, da se jedrina mislî gubi, a pjesma sama da bude suviše obsežna i razvučena. No ne samo to. Naš prevodilac upotrebljava ta svojstva Amorova za to, da nam toga inače silnoga i za mnoge ljude i pogubnoga ali ipak vazda ljubeznoga i nježnoga boga nariše odveć drastično kano skroz huda i u svakom pogledu štetna i pogubna. Ono pak tumačenje, da je Ljubav naga „rad toga, od dobra er tvora gola je svakoga" je ponešto sofistično.

Prop. l. l. v. 5 sl.:

Idem non frustra ventosas addidit alas,
fecit et humano corde volare deum;
scilicet alterna quoniam iactamur in unda,
nostraque non ullis permanet aura locis.

Digitized by Google

Ranjina st. 19:

Jošte joj htie krila postavit na pleći
kroz tajna taj dila nami reć hoteći:
'Er tkogod ljuvenu tuj dvori ljuvezan
svaki čas promjenu u sebi čini man.
Ne imavši pokoja ni mira na svitu
godišta sva svoja pateć zled očitu.
Ar svedjer u dvoru nje stojeć rat prima,
kako plav u moru, ka reda ne ima.

Prop. v. 9:

Et merito hamalis manus est armata sagittis,
et pharetra ex umero Gnosia utroque iacet;
ante ferit quoniam, tuti quam cernimus hostem,
nec quisquam ex illo volnere sanus abit.

Ranjina st. 27:

Strile su trovane nalipom po kraju,
njegove er rane vik lika ne imaju.
I svakoj imamo na svitu boli lik,
ljuven vrid nu samo ozdravit ni moć vik.

Prop. V. 13:

In me tela manent, manet et puerilis imago:
sed certe pennas perdidit ille suas;
evolat heu nostro quoniam de pectore nusquam
adsiduusque meo sanguine bella gerit.

Ranj. st. 31:

A toj sad dobro ja, vaj čuju u meni,
gdi zli jad odnit tja ne mogu pakleni,
Ni može život moj, da se zla izbavi,
vaj tomu, ki stup svoj na ljuven drum stavi!

Prop. 17:

Qui tibi iocundum st siccis habitare medullis?
I puer, en alio traice tela tua!
Intactos isto satius temptare veneno:
non ego, sed tenuis vapulat umbra mea.
Quam si perdideris, quis erit qui talia cantet
(haec mea Musa levis gloria magna tuast),
qui caput et digitos et lumina nigra puellae
et canat ut soleant molliter ire pedes.

Ranjina str. 35:

Što nas tač tva tuga sve mori Ljubavi?
znaš, er se bez sluga kraljevstvo ne pravi?
Toli hoć u sili zginuti ti koga,
molju te pomili daj mene neboga,
neka mé gospoje budu čas izriti,
od koje pravo je svim spivat na sviti,

Digitized by Google

ke ures i ukras i divna liepota
imat će vik oblas vrh moga života.
Ter slavni nje ures slavit ću sve vrime,
po njojzi neka jes hvaljeno tve ime.
Toli mi ne bude stvoriti moć tvoja
mílosti, za trude odnimit dalek tja,
što mogu ino ja u tugah živeći
ner minut sva moja godišta mučeći?
Tač tva čas hrabrena uzrokom tvojime
stati će skrovena u taju sve vrime.

Već iz prostoga poredjivanja ove parafraze s izvornikom vidi se, da Ranjina nije svagdje iztaknuo prave ljepote latinskoga originala. Mjesto krepke i pregnantne jedrine, koja nas se tako ugodno dojimlje u latinskoj pjesmi, gdje ne ima suvišne misli, koja bi kvarila jedinstvenu ideju i harmoničnu cjelinu, razvlače se u hrvatskoj parafrazi — jer prievodom se ta pjesma ne može nazvati — misli i suviše tako, da se je i jezgra pjesme same izgubila. Zanimiv je u ostalom taj „prievod“ još u drugom obziru. Tko ga pozorno pročita, neće se moći oteti uvjerenju, da je „prievod“ prilagodjen onomu smjeru lirske poezije, koji je u Italiji pred humanističkim a donekle još uz njega vladao, i za kojim su se i predšastnici Dinka Ranjine Šiško Menčetić i Gjore Držić bili povodili, ili da se jasnije izrazim, da taj prievod ima na sebi karakter onih „trubadurskih“ pjesama, o kojih je V. Jagić tako liepo i obširno razpravljao u Radu IX str. 202 st. Gotovo sva značajna obilježja te poezije opažaju se više manje na tom prievodu. Da navedem samo jedno. Propertij n. p. shvaća ljubav u svojoj pjesmi više s realistične strane; on žali medju ostalim, da, ako ga ljubav sasviem umori, neće biti nikoga „qui caput et digitos et lumina nigra puellae et canat ut soleant molliter ire pedes“. A kako Ranjina? On sasviem drugčije svojoj „gospoji“ i o njoj govori. Pjesmom se njegovom ističe ona ljubavna boljezan i jadikovanje skoro preko reda i mjere a uz to neka sramežljivost, koja mu ni ne daje spomenuti tjelesne ljepote i dražesti ljubovce. Svjedočanstvo je cieli način, kako je pjesma parafrazovana pa osobito završetak. U savezu s tim smjerom treba da spomenem još jedno. Propertijev *Amor* je Ranjini *Ljubav* dakle takodjer personifikacija, ali naravno ženskoga roda, no ipak čini se, da se je gdjegdje iznevjerio tomu shvaćanju, te govori kano da je mužko biće. Tako st. 3, 15, 28.

Prop. v. 3. Hic primus vidit sine sensu vivere amantes.
Ranj. st. 3: On vidi, 'er lude sve misli gredu š njim,
hoditi ki bude za stupi *njegovim*.

Digitized by Google

Očevidno parafrazovano je ovdje ono „sine sensu vivere“ s „lude misli gredu s..“, a latinsko „*amantes*“ s „š njim, ki bude hodit za stupi njegovim“. Pod „stupi (= vestigium, sr. v. 34) njegovim“ razumievaju se *Amorovi* stupi, ono „njegovim“ proteže se dakle na „Ljubav“ = qui Amoris vestigiis insiterit.

St. 15: Naga je sva zdvora hoteć rit rad toga,
od dobra er tvora gola je svakoga,
On ni' jednu vridnu stvar, ku dobro mož zvati,
ne more nikadar nikomu podati.

Jer da bi trebalo pod tim „on“ razumievati čovjeka, koga ljubav mori, dakle zaljubljenika samoga tako, da bi se „on“ protezalo na osobu u st. 10 sl., mislim, da bi i gramatično a donekle i logično bilo prisiljeno. Tako, čini mi se, da se može shvaćati i st. 28.

Strile su trovane nalipom po kraju,
njegove er rane vik lika ne imaju.

To bi onda bile rane, koje Amor zadaje; ili bi se pak moralo na osobu v. 21 sl. protezati.

No u izdanju od god. 1563 je druga interpunkcija, naime semikolon poslje rieči „njegove“; u tom slučaju protezalo bi se „njegove“ na „striele“, te bi se tim još više potvrdilo ono, što prije rekosmo.

Takova nedosljednost u shvaćanju personifikovane Ljubavi (kao Amora), ne bi se protivila ni Ranjini samomu — jer ju i inače kadkada nalazimo kod njega n. p. u pjesmi 140 i 301 — ni njegovim predšastnikom u lirici. Sr. V. Jagić op. cit. str. 226.

II. Prievodi iz grčkih pisaca.

Medju ove spada prije svega pjesma 159, za koju Ranjina veli, da je „izeta iz Moška spievaoca grčkoga“.[1] To je odmah prva Moschova idila. Ranjina preveo je i tu pjesmu svojim načinom: većinom razvlači misli, razširiva pojmove ili ih opisuje, redje manje kaže nego je u izvorniku; ali u jednom i drugom slučaju ne veže se na originalni tekst, nego ga više parafrazuje nego li prevodi. Da se to uvidi, neka služi ovo poredjenje.

v. 1: Ἀ Κύπρις τὸν Ἔρωτα τὸν υἱέα μακρὸν ἐρώστρει.

Ranj st. 1: Jednom se prigodi onaj vil, ku pjena
na svitu porodi od mora studena,

[1] U izd. od 1563 stoji: „Ovu pjesan izeh iz Moška staroga spievaoca grčkoga“.

Digitized by Google

sve čedo ljuveno sgubila da biše,
rad koga svršeno u srcu eviliše ;
st. 5: i videć na sviti da mira ni'e njoj,
umrlim praviti tuj vaze ovakoj:

On je dakle od jednog jedinog stiha grčkoga načinio šest hrvatskih, ne rekavši naravno ništa drugo nego što je u izvorniku.

εἴ τις ἐνὶ τριόδοισι πλανώμενον εἶδε Ἔρωτα,
δραπετίδας ἐμός ἐστιν · ὁ μανυτὰς γέρας ἕξει.
μισθός τοι τὸ φίλαμα τὸ Κύπριδος · ἢν δ' ἀγάγῃς νιν,
v. 5: οὐ γυγνὸν τὸ φίλαμα, τὺ δ', ὦ ξένε, καὶ πλέον ἕξεις.

R. st. 7. Od sina ako glas bude mi tko dati,
od mene taj će čas lip celov priati.
Toli ga dovesti tko meni bude, znaj,
za svoje sve trude, ke uzme on tadaj,
ne samo priat celov njegova hoće čes,
nu drugi, znaj, darov, ki vriedni mnogo jes.

M. v. 6: ἔστι δ' ὁ παῖς περίσαμος · ἐν εἴκοσι πᾶσι μάθοις νιν.
χρῶτα μὲν οὐ λευκός, πυρὶ δ' εἴκελος · ὄμματα δ' αὐτῷ
δριμύλα καὶ φλογόεντα · κακαὶ φρένες, ἀδὺ λάλημα·
οὐ γὰρ ἴσον νοέει καὶ γθέγγεται · ὡς μέλι ῥωνά.

R. st. 13: Ter tko god bude poć njega tuj iskati.
biljezih on će moć po ovih ga poznati:
Čedo je mlado toj, zamirne prilike,
na svit saj, u kojoj čudne su sve dike.
Rudokos i očih žestocih odveće,
iz kojih gdi skoči svud plamen vruć meće.
Puti on ni bile, nu plamu takmene,
u koj su sve sile od ognja skrovene.
Sladku rič svim čini besjedu kad tvori,
nu u srcu tom ni, što ustim govori.

Mosch. v. 10:

ἐν δὲ χολᾷ, νόος ἐστὶν ἀνάμερος · ἠπεροπευτάς
οὐδὲν ἀλαθεύων, δόλιον βρέτος, ἄγρια παίσδει
εὐπλόκαμον τὸ κάρανον, ἔχει δ' ἰταμὸν τὸ πρόσωπον.
μικκύλα μὲν τήνω τὰ χερύδρια, μακρὰ δὲ βάλλει,
βάλλει κεἰς Ἀχέροντα καὶ Ἀιδέω βασιλῆα.

Ranj. st. 23: U njemu čudna moć na svitu sve živi,
utažit ni ga moć, kada se razgnjivi.
Kadgod stvar ki stvara djeluje ter čini,
vuhveno sve vara i laže i hini.
S malima rukami, nu njima daleče
meće, kteć da nami ka god se zled steče.
I njim stril ognjene tač hitro potrza,
da iz strane pakljene kad godi doseza.

Digitized by Google

Mosch. v. 15:

γυμνὸς μὲν τό γε σῶμα, νόος δέ οἱ ἐμπεπύκασται.
καὶ πτερόεις ὅσον ὄρνις ἐφίπταται ἀλλοτ' ἐπ' ἄλλους
ἀνέρας ἠδὲ γυναῖκας, ἐπὶ σπλάγχνοις δὲ κάθηται.
τόξον ἔχει μαλὰ βαιόν, ὑπὲρ τόξω δὲ βέλεμνον.
τυτθὸν ἀεὶ τὸ βέλεμνον, ἐς αἰθέρα δ' ἄχρι φορεῖται.

Ranj. 31. Gó hodi strelami, kao ptica leteći,
u srcu vilami i ljudem stojeći.
Malahat luk ima i na njem malu stril,
s kom se mnokrat prima i nebu da dá cvil.

M. v. 20: καὶ χρύσεον περὶ νῶτα φαρέτριον, ἔνδοθι δ' ἐντί
τοὶ πικροὶ κάλαμοι, τοῖς πολλάκι κἠμὶ τιτρώσκει.
πάντα μὲν ἄγρια, πάντα· πολὺ πλεῖον δ' ἐνιαυτῷ
βαιὰ λαμπὰς ἐοῖσι τὸν Ἅλιον αὐτὸν ἀναίθει.

Ranj. 35. S trkačem zlatime, gdi se strile hrane,
nalipom ke zlime sve su zlo trovane;
ke buduć ognjene njimi se tač brani,
da mnokrat i mene svu mater izrani.
Sva je š njim nemilos, ter mnokrat zlim dili,
i svoju on mlados žestoko ucvili.
Plan nosi u ruci, ki čini sunac plan,
da pati u muci žestoku boliezan.

Mosch. 24: ἢν τύ γ' ἑλῃς τῆνον, δαμάσας ἄγε μηδ' ἐλεήσῃς,
κἤν ποτ' ἴδῃς κλαίοντα, φυλάσσεο μή σε πλανήσῃ.

Ranj. 40: Ako moć ka znana uhiti čedo toj,
meni ga svezana dovesti kti takoj.
I ako bi cviliti stat vazel s tej stvari,
nemoj se smiliti ere te privari.

Mosch. v. 26: κἤν γελάῃ, τύ νιν ἕλκε· καὶ ἢν ἐθέλῃ σε φιλᾶσαι
φεῦγε· κακὸν τὸ φίλαμα, τὰ χείλεα φαρμακὸν ἐντι.

Ranj. 44: Toli bi smieh tvorit tuj vazet u blude,
ne daj, smieh privarit da tebe tuj bude.
Ako bi još hotil celov dat on tebi,
za moć uteć cvil pripravan tuj sebi;
ne daj se kroz taj blud celivat tva sila,
er celov otrov hud na srce posila.

Mosch. 28: ἢν δὲ λέγῃ „λαβὲ ταῦτα, χαρίζομαι ὅσσα μοι ὅπλα",
μή τι θίγῃς πλάνα δῶρα· τὰ γὰρ πυρὶ πάντα βέβαπται.

Ranj. 55: Toli bi po sreći himbeno čim cvili,
ktil ti tuj još reći moj dragi i mili,
evo t' sad bez sile darivam na sviti,
plamen, luk i strile, a kti me pustiti,
ne uzmi toj nigdar, za hudo er dilo,
taj je vas ognjem dar ogradjen nemilo.

*

Digitized by Google

Pjesma 135 s naslovom „suze nijesu lik tugam“. Pjesnik sam veli, da je pjesma ta „izeta iz Filemona grčkoga spievaoca“. Philemon je osnovatelj t. z. nove atičke komedije (ἡ νεὰ κωμῳδία) i nešto stariji od Menandra, živio je dakle odmah iza smrti Alexandra Velikoga. Od Philemona nije nam se nijedna komedija podpuno sačuvala, nego samo ulomci. Tu se i nehotice namiće pitanje, kako to, da je Ranjina iz takova pjesnika prevodio, koji je samo fragmentarno sačuvan. Na to pitanje naći će se sgodan odgovor, ako uvažimo, da su se već vrlo rano načinile sbirke izrekâ ili prirječjâ i osobito jezgrovitih mjesta iz Philemona i Menandra, no po svoj prilici ne iz originalnih komedija njihovih nego iz Stobaeja (Ἰωάννης Στοβαῖος) pisca grčkoga u drugoj polovici petoga stoljeća po Isusu, i drugih pisaca, kod kojih su se dotična mjesta sačuvala.

To su t. z. γνῶμαι (sententiae) Μενάνδρου καὶ Φιλίστωνος (rectius Φιλέμωνος). U ovakovoj sbirci našao je valjda Ranjina ono mjesto, ili možda neposredno u Stobaeju, gdje se nalazi Flor. CVIII., 1. Pjesma glasi:

S jadima suze lik, da mogu koj dat,
človik bi ih imal vik na zlatu kupovat:
Nu ako vik suze ne dižu zli poraz,
plakati čemu se nemilo svaki čas?
Na svit se sgadja tač, u ki se zla sbiše,
ili plač ili neplač, boles se ne diže.
Kako plod dub ima, tač boles ima plač,
koja se reć prima, daje srcu žestok mač.

Grčki je izvornik iz komedije *Sardius* (Σάρδιος) frag. I. str. 23 po „Fragmenta comicorum graecorum collegit et disposuit Augustus Meineke“, Vol. IV. fragmenta poetarum comoediae novae continens. Berolini 1841, te glasi:

Εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῖν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον,
ἀεὶ δ' ὁ κλαύσας τοῦ πονεῖν ἐπαύετο,
ἠλλαττόμεσθ' ἂν δάκρυα δόντες χρυσίον.
νῦν δ' οὐ προσέχει τὰ πράγματ' οὐδ' ἀποβλέπει
εἰς ταῦτα, δέσποτ', ἀλλὰ τὴν αὑτὴν ὁδόν,
ἐάν τε κλάῃς ἄν τε μή, πορεύεται.
τί οὖν ποιεῖς πλέον; οὐδέν· ἡ λύπη δ' ἔχει
ὥσπερ τὸ δένδρον τοῦτο καρπὸν τὸ δάκρυον.

Meineke opaža: „Stobaeus Flor. CVIII, 1 omisso fabulae titulo, quem addit CXXIV., 18, ubi tres priores loci versus apponit. Tacito poetae nomine legitur apud Plutarch. Cons. Apoll. p. 105 F.“

Digitized by Google

Pjesma 217. Kod ove pjesme opaža pjesnik u zaporci naprosto „izeta iz grčkoga jezika“, a kod pjesme 340 zabilježeno je: „izete iz piesnivac grčkieh ove šes piesni“ to se dakle proteže na pjesme 340—345. Tko potanje prouči sadržaj tih pjesama, uvidjet će namah, da nisu uzete iz klasičkih pjesnika grčkih, nego iz poznijih. Ako je tomu tako, biva već po sebi vjerojatno, da je našemu pjesniku u tu svrhu služila kakova antologija. U tom nas mnienju podkrepljuju još i druge neke pjesme našega Ranjine, kako ćemo kašnje razlagati. Poznato je, da su pjesme grčke antologije vrlo razna sadržaja i da su po tom u razne razrede ili vrsti razredjene: ἐρωτικά, ἀναθηματικά, ἐπιτύμβια, ἐπιγράμματα, ἐπιδεικτικά, προτρεπτικά, συμποτικὰ i σκωπτικά itd. Jedna od najstarijih, barem izmedju onih, koje su nam pobliže poznate, bijaše sbirka, koju je u 10. stoljeću priredio Konstantinos Kephalas. Na ovoj se sbirci osnivaju sve poznije sbirke i potonja izdanja, prije svega izvadak, što ga je u četrnaestom vieku načinio Maximus Planudes pod naslovom ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων u sedam knjiga. U zapadnoj Evropi upoznade se učeni sviet s grčkom antologijom upravo u ono vrieme, kada je Ranjina živio, i to preko Planudova izvadka, te i prva izdanja sva sadržavahu samo pjesme Planudove sbirke: izd. Jan. Lascaris u Fiorenciji 1494 prvo, drugo i treće izdanje t. z. Aldine u Mletcih 1503, 1521 i 1551, Juntina u Fiorenciji 1531. Obširno kazalo imena i stvari nalazi se u izdanju, što priredište Petar i Joannes Maria Nicolinus Sabiensis u Mletcih 1550. Izdanje s tumačenjem priredio je Joannes Brodaeus u Basileji 1549. Po jednom od ovih izdanja valjda prevodio je Ranjina dotične pjesme. Meni nijedno od ovih starih izdanja nije bilo pristupno, nego samo najnovije: Epigrammatum anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova epigrammatum veterum ex libris et marmoribus ductorum, annotatione inedita Boissonadii, Chardonis de la Rochette, Bothii, partim inedita Jacobsii, metrica versione Hugonis Grotii, et apparatu critico instruxit Fred. Dübner Vol. I. Parisiis 1864, Vol. II. Parisiis 1872. Po ovom izdanju citirat ću grčki tekst pjesama.

Pjesma 217 kaže, da je „pamet vridnia neg jakos i sila“.

Riba ona, ka s trakâ osam gre pliući,
na kraju vrh braka osekla budući,
videći tuj satvar orao nesiti,
spusti se s neba zgar za nju moć odniti:
i dobro noktima na nju sgor nastupi,
kad ona tracima krila mu sva skupi,

Digitized by Google

čineć ga upasti taj čas u more,
neka se ne časti u svitu zlotvore.
Tač orao priludi, hoteć jur tada
da druzim naudi, sam sebi smrt zada.

To je pjesma Antipatra Thessalonskoga (Antipatri Thessalonicensis) na početku prvoga stoljeća po Isusu, u Anth. Pal. IX. 10:

Πούλιπος εἰναλίῃ ποτ' ἐπὶ προῒξῆτι τανυσθείς
ἠελίῳ ψύχειν πολλὸν ἀνῆκε πόδα·
οὔπω δ' ἦν πέτρῃ ἴκελος χρόα τοὔνεκα μιν
αἰετὸς ἐκ νεφέων ὀξὺς ἔμαρψεν ἰδών·
πλοχμοῖς δ' εἰλιχθεὶς πέσεν εἰς ἅλα· δύσμορος ἦ ῥα
ἄμφω καὶ θήρης ἤμβροτε καὶ βιότου.

Pjesma 340: Želeć se objesit jedan skup lakomac
otide na polje za kupit konopac,
i videć, da njemu šes pienez imaše
uzeti taj, ki ga prodati hoćaše,
bojeć se tolikoj skup tamnik strajati,
opet se k stanu svom najbrže zavrati.
Gdi našad jedan star navojak za vrati,
o njem se objesi cić život da skrati.
Toj jedan videći oni čas priskoči,
ter konop osieče da mu smrt ne uzroči.
A hudi lakomac što bi imal s ljubavi
hvale mu dat i har, er ga zla izbavi,
na pravdu pozva ga, pri kojom pokliče,
da plati konop mu, ki mačem osiče.
Tim svak znaj ter uči, koli je huda stvar,
zliem skupcem stvarati čas, koris ali har.

U cieloj antologiji ne ima nijedne pjesme, iz koje je hrvatska mogla biti prevedena sasviem, nego je pjesnik načinio svoju pjesmu donekle samostalno iz ovih dviju Anth. XI., 169 i 170 od Nikarcha, koji je valjda živio u prvom stoljeću poslje Isukrsta.

Anth. X., 169 glasi:

Ἐχθὲς ἀπάγχεσθαι μέλλων Δείναρχος ὁ φείδων
Γλαῦκε, δι' ἓξ χαλκοῦς δύσμορος οὐκ ἔθανεν.
ἓξ χαλκῶν ἦν γὰρ τὸ σχοινίον· ἀλλ' ἐδυσώνει,
εὔωνον ζητῶν ἄλλον ἴσως θάνατον.
Τοῦτο φιλαργυρίας δεινῆς ὅρος, ὅς γ' ἀποθνήσκων,
Γλαῦκε, δι' ἓξ χαλκοῦς δύσμορος οὐκ ἔθανεν.

Anth. XI, 170 glasi:

Δακρύει Φείδων ὁ φιλάργυρος, οὐχ' ὅτι θνήσκει,
ἀλλ' ὅτι πέντε μνῶν τὴν σορὸν ἐπρίατο.
Τοῦτ' αὐτῷ χαρίσασθε, καὶ ὡς τόπος ἐστὶν ἐν αὐτῇ,
τῶν πολλῶν τεκνίων ἕν τι προσεμβάλετε.

Digitized by Google

Pjesma 341. To je poznata pričica o sliepcu i šepavcu.

Koli je vridna stvar, jedini moj Bože,
priazan, bez koje živit se ne može.
Slip nosi klienita, jer njemu ni'e moć
podana, da može po sebi igdi poć;
a klienit pak tomu, ki vida ne ima,
da dobro it može, kaže put očima.
Tim tomu ja velju, ki ovo štit bude,
da dobra priatelja silit se dobude.

U antologiji nalaze se tri pjesme o tom predmetu IX., 11, 12 i 13. Prvu od njih pripisuju neki nekomu pjesniku Philippu, koji je živio u prvom stoljeću poslje Isukrsta te i sam prvu sbirku takovih pjesama osnovao (od njega imade u Anth. jedno 80 pjesama), drugi ju pripisuju Isidoru iz Aegâ, komu se ne može opredieliti vrieme kada je živio, ali pripada svakako još boljim pjesnikom antologije (od njega ima 5 pjesama u antologiji). Druga je pjesma (Anth. IX., 12) od Leonide tarentskoga, koji je živio za vrieme Pyrrha kralja epirskoga; od njega ima vrlo mnogo epigramatskih pjesama u antologiji. Napokon treća pjesma (Anth. IX., 13) polazi od Platona mladjega (Πλάτων νεώτερος), od kojega osim te pjesme ima još dvie ili tri u antologiji.

Anth. IX., 11 (Philippi seu Isidori) glasi:

Πηρὸς ὁ μὲν γυίοις, ὁ δ' ἀρ' ὄμμασι· ἀμφότερον δὲ
εἰς αὐτοὺς τὸ τύχης ἐνδεὲς ἠράνισαν.
Τυφλὸς γὰρ λιπόγυιον ἐπωμάδιον βάρος ἄρων
ταῖς κείνου φωναῖς ἀτραπὸν ὠρθοβάτει.
Πάντα δὲ ταῦτ' ἐδίδαξε πικρὴ πάντολμος ἀνάγκη.
ἀλλήλοις μερίσαι τοὐλλιπὲς εἰς τέλεον.

Anth. IX, 12 (Leonidae Tarentini):

Τυφλὸς ἀληθεύων χωλὸν πόδας ἠέρταζεν,
ὄμμασιν ἀλλοτρίοις ἀντερανιζόμενος.
Ἄμφω δ' ἡμιτελεῖς πρὸς ἑνὸς φύσιν ἡμόσθησαν,
τοὐλλιπὲς ἀλλήλοις ἀντιπαρασχόμενοι.

Anth. IX., 13 (Platonis iunioris) glasi:

Ἀνέρα τις λιπόγυιον ὑπὲρ νώτοιο λιπαυγὴς
ἦρε, πόδας χρήσας, ὄμματα χρησάμενος.
Ἄμφω μὲν πηροὶ καὶ ἀλήμονες, ἀλλ' ὁ μὲν ὄψεις,
ὁ δὲ βάσεις· ἄλλου δ' ἄλλος ὑπηρεσίη.
τυφλὸς γὰρ χωλοῖο κατωμάδιον βάρος ἄρων
ἀτραπὸν ὀθνείοις ὄμμασιν ἀκροβάτει.

Digitized by Google

Ἡ μία δ' ἀμφοτέροις ἤρκει φύσις· ἐν γὰρ ἑκάστῳ
τοὐλλιπὲς ἀλλήλοις εἰς ὅλον ἡράνισαν.

U hrvatskoj pjesmi načinjena su prva dva i posljednja dva stiha, dakle početak i svršetak pjesme samostalno, te sadržavaju nauk o vriednosti prijateljske uzajamnosti i opomenu, neka si svatko gleda pribaviti dobra i iskrena prijatelja. Srednja četiri stiha izlažu pričicu samu, ali tako, da se ne može ustanoviti, koja je od navedenih pjesama antologije našemu pjesniku bila pred očima, jer *preveo* baš nije nijedne.

Pjes. 342: Svenut bris imaše uz suhe svoje grane
zelena pruća taj od loze izbrane,
ku malu odhrani, i njoj se podveza,
cić njega da ona izgled tač lišćem uresa.
Narav nam taj izgled prid oči postavi,
u komu za nauk nam kaže i pravi:
Da mi tej priatelje imamo iskati,
s kim na svit neće nas ni zla smrt rastati.

Ova je pjesma iz Anth. IX, 231: εἰς πλάτανον ξηρὰν βαστάζουσαν ἄμπελον. Pjesma je od Antipatra sidonskoga (Antipatri Sidonii), koji je po Cic. de orat. III, 50, 194 bio suvremenik Q. Lutatija Catula (cons. 102 pr. Is.); od njega ima u antologiji preko 50 pjesama. Grčki izvornik glasi:

Αὔην μὲ πλατάνισκον ἐφερπύζουσα καλύπτει
ἄμπελος· ὀθνείη δ' ἀμφιτέθηλα κόμη
ἡ πρὶν ἐμοῖς θαλέθουσιν ἐνὶ θρέψασ' ὀροδάμνοις
βότρυας, ἡ ταύτης οὐκ ἀπετηλοτέρη.
Τοίην μέντοι ἔπειτα τιθηνείσθω τις ἑταίρην,
ἥτις ἀμείψασθαι καὶ νέκυν οἶδε μόνη.

Ranjina se je u svojoj pjesmi udaljio u nekih tačkah. U izvorniku govori platana sama, što je medju ostalim jamačno takodjer doprinielo tomu, da su stari komentatori tu pjesmu označili kao *suave carmen*, u „prievodu" pak pripovieda pjesnik sam.

Mjesto platane uzeo je Ranjina *bris* (briest) a to je sasviem po običaju starih naroda, dapače, kako jedan komentator veli, još običnije „ut ulmis maritentur vites quam platanis", a napokon udaljuje se takodjer u nauku, jer dočim se u grčkom izvorniku govori o ἑταίρη (= amica), to se u „prievodu" spominju *prijatelji*. U ostalom valja i za tu pjesmu isto što i za sve ostale, da je naime više slobodna parafraza nego li prievod.

Pjesma 343: Jedan ki konopac nošaše za moći
načinom tizime na hudu smrt poći,

Digitized by Google

velje blago nadje u zemlji meu mravi
u mjesto od koga konopac ostavi.
A oni, ki bješe skril prokleto toj blago,
ko ljudem tolikoj jes milo i drago.
našadši taj konop, sebi je ne pravi,
srdno ga na grlo natače i stavi

U grčkoj antologiji imamo dvie pjesme toga sadržaja. Jedna je IX, 44, kojoj je lemma: „ὅτι ὁ τὸν χρυσὸν κρύψας μὴ εὑρὼν ἀνῆψεν ὃν ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ εὗρε βρόχον".

Pjesma sama glasi:

Χρυσὸν ἀνὴρ εὑρὼν ἔλιπε βρόχον · αὐτὰρ ὁ χρυσὸν
ὃν λίπε οὐχ εὑρὼν ἦψεν ὃν εὗρε βρόχον.

Ta je pjesma od starijega Platona (Πλάτωνος τοῦ μεγάλου), ili kako drugi s manjom vjerojatnošću hoće, od Antipatra.

Druga je pjesma Anth. IX, 45, kao lemma navodi se str. 167: Στατυλίου Φλάκκου τοῦτο εἰς ἄνθρωπον διὰ πενίαν μέλλοντα ἀπάγξασθαι, ὃς ἐν τῷ δένδρῳ, ἐν ᾧ τὸν βρόχον ἀνάψειν ἔμελλε, χρυσὸν εὑρὼν κεκρυμμένον ἀπῆλθε καταλείπων τὸν βρόχον". Pjesma pak glasi:

Χρυσὸν ἀνὴρ ὁ μὲν εὗρεν, ὁ δ' ὤλεσεν · ὧν ὁ μὲν εὑρὼν
ῥῖψεν, ὁ δ' οὐχ εὑρὼν λυγρὸν ἔδησε βρόχον.

Kakav je hrvatski „prievod", može se već odatle razabrati, što je prevodilac jedan jedini distih, iz kojega sastoji izvornik — bud da je prvu ili drugu pjesmu antologije imao pred očima, — razširio na osam dvanaesteraca. No moguće je, da je Ranjina pred sobom imao latinski prievod Ausonijev Ep. XXII, koji se u nekih točkah više slaže s hrvatskim prievodom, nego li ma koja od navedenih izvornih grčkih pjesama.

„Thesauro invento, qui limina mortis inibat,
liquit ovans laqueum quo periturus erat.
At qui, quod terrae abdiderat, non repperit aurum
quem laqueum invenit, nexuit et periit.

Pjesma 344:

Cvietnima viencima resti se čiem sili
kamen stas maćehe pastorak primili,
Scieneć ćud da je zlu pustila s životom,
na njega zgar pade sa svome tegotom.
Takoj ti vidi se, maćehe da hude,
u život i u smrt vazda su zloćude.
Tim tko je pastorak, rad smrti i štete
čuvaj se i bljudi maćehe proklete.

Ovoj hrvatskoj pjesmi odgovara Anth. IX, 67, za koju se ne zna, od koga je; zato i bilježe u izdanjih ἀδέσποτον ili Anonymi

Digitized by Google

no u izdanju Maxima Planuda i u prievodu Hugona Grotia „Callimachi“:

Στήλην μητρυιῆς, λιπαρὰν λίθον, ἔστεψε κοῦρος,
ὡς βίον ἠλλάχθαι καὶ τρόπον οἰόμενος.
ἡ δὲ τάφῳ κλινθέντα κατέκτανε παῖδα πεσοῦσα.
Φεύγετε μητρυιῆς καὶ τάφον οἱ πρόγονοι.

Smisao pjesme pogodjen je hrvatskom parafrazom, ali prievod u pravom smislu rieči naravno nije.

Mimogredno opažam, da je i Juraj Higja osim nekih drugih pjesama grčke antologije takodjer i ovu preveo na hrvatski; izdao je te prievode I. Aug. Kaznačić u zabavniku „Dubrovniku“ za god. 1870 str. 143.

Pjesma 345:

Kad miša skup vidi, reče mu: Priatelju,
što s' u stan moj došal, od tebe znat želju?
Čuvši tej rieči miš, uze se smiejati,
i njemu jur takoj razgovor htje dati:
O znanče mili moj, smirno te ja molju,
nemoj ti rad toga priati zlu volju;
er jestos ne pridoh da tvoju blaguju,
nego li da s tobom u kući stanuju.

Ovoj pjesmi odgovara Anth. XI, 391. Pjesnik joj je Lucilij (Λουκίλλιος), koji je živio pod carem Neronom, te je i od njega uživao podporu. Od njega ima jedno 120 epigrama u antologiji. Izvornik grčki glasi:

Μῦν Ἀσκληπιάδης ὁ φιλάργυρος εἶδεν ἐν οἴκῳ,
καὶ „Τί ποιεῖς, φησὶν, φίλτατε μῦ, παρ' ἐμοί;
Ἤδὺ δ' ὁ μῦς γελάσας, „Μηδὲν, φίλε, φησὶ, φοβηθῇς,
οὐχὶ τροφῆς παρὰ σοὶ χρήζομεν, ἀλλὰ μονῆς“.

To su pjesme, o kojih Ranjina sam kaže, da su prevedene bud s latinskoga bud s grčkoga jezika.

Preostaje još pjesma 160. Sadržaj pjesme navodi naš pisac sam pred pjesmom samom riečmi: „Piesan ova kaže, da rieči božje u sebi nijesu protivne“. Izvornika joj nisam našao. Ranjina sam o njoj veli: „izeta iz Pulča, spievaoca grčkoga“. No u cieloj grčkoj literaturi ne ima pjesnika takova imena. To je po svoj prilici Talijan (Luigi) Pulči. Ako je tomu tako, to bi trebalo možda izraz „grčki spievalac“ uzeti u smislu pjesnika, koji je bud iz grčkoga prevodio bud po grčkih uzorih pjevao pjesme. Po tom ne bi bilo nemoguće, da Ranjina ni onih drugih pjesama, o kojih veli, da su „izete iz grčkih spievalaca“

Digitized by Google

nije preveo baš iz grčkoga originala nego iz koje latinske ili talijanske preradbe. Karakter tih „prievoda“ ne može nam u tom pitanju mnogo pomoći, jer se ovi u ničem ne razlikuju od pjesama iz latinskoga prevedenih, za koje ipak ne ima dvojbe, da jih je iz izvornikâ preveo. Tom mojom razpravom izneseni su barem praizvori, iz kojih su dotične hrvatske pjesme potekle, da li neposredno ili posredno, to će s vremenom pokazati potanje izučavanje suvremene literature latinske i talijanske.

No osim ovih pjesama, o kojih smo dosada razpravljali, ima takodjer i drugih, kod kojih doduše nije naznačeno, da su od druguda uzete, ali su ništa ne manje „prievodi“ u onom istom smislu, kao što i one, za koje je to naročito naznačeno. Amo spada:

Pjesma 22:

Sgodi se na svit sâj, da Ljubav vesela,
kraduć med sladki taj, peče ju zlo pčela
Tuj ona nemilo cvileći poteče
k materi na krilo, ter ovuj rič reče:
„Od pčele zlu t' ima zled rana na sviti,
za sve er je očima zvir mala viditi“.
Mati se nje tada nasmia, ter tima
tješeć ju, njojzi dà odgovor ričima:
„Da i ti, ma diko, što malo ne vidiš
biv mala, koliko žestoko zlo raniš“.

To je Theokr. id. XIX. Κηρωκλέπτης:

Τὸν κλέπταν ποτ' Ἔρωτα κακὰ κέντασε μέλισσα
κήριον ἐκ σίμβλων συλεύμενον, ἄκρα δὲ χειρῶν
δάκτυλα πανθ' ὑπένυξεν, ὁ δ' ἄλγει καὶ ἐφύση
καὶ τὰν γὰν ἐπάταξε καὶ ἄλατο, τᾷ δ' Ἀφροδίτᾳ
δεῖξεν τὰν ὀδύναν καὶ μέμφετο, ὅττι γε τυτθὸν
θηρίον ἐντὶ μέλισσα, καὶ ἁλίκα τραύματα ποιεῖ.
χά μάτηρ γελάσασα· τὺ δ' οὐκ ἴσον ἐσσὶ μελίσσαις;
χώ τυτθὸς μὲν ἔης, τὰ δ' τραύματα ἁλίκα ποιεῖς.

U glavnom istoga sadržaja i slično izvedena je neka anakreontska pjesma: „Anakr. 33(40) ed. Bergk, poetae lyrici graeci vol. III., str. 317 (po 4 izd. Lipsiae 1882). Obje te pjesme preveo je liepom hrvaštinom i originalnimi metri A. Pavić u Viencu god. I. str. 809 i 810. Ovdje se opaža, da Francez Longepierre ob onoj anakreontskoj pjesmi veli: „De toutes les odes d' Anacréon voici celle qui m' a toujours le plus touché. La fiction en est toute ingenieuse et toute charmante l' expression délicate et fine — enfin ce n' est que graces et pue beauter“. Izborom takova predmeta zasvjedočio

Digitized by Google

je Ranjina svakako dobar i obrazovan ukus i tanku ćut prave pjesničke ljepote.

U istu kategoriju „prievoda“ spada takodjer pjesma 355 Franu Gunduliću:

Nije čudo, u ljubavi
ako i tebe divna vila
kom se Zutni tač grad slavi
jes dobila.

Tva svis znavši dobro uprav,
er volovnom tom narodu
kostne poda roge narav
kime bodu.

Lavom zube, zecom noge
nokte tvrde bojnim konjim,
kime daju tuge mnoge
na svit mnogim.

Plov ribami svim morskima,
pticam krila za letiti,
a ljudima umrlima
um čestiti.

Nu pak videć da svim mile
dare poda kroz taj dila,
poče mislit čim bi vile
nadarila.

Samo lipos njim meu nami
da, kome mogu svud na sviti
oganj, vodu, gvozdje i kami
potlačiti.

Ta pjesma od druge kitice počam nije drugo nego parafraza anakreontske pjesme 24(2), Bergk op. cit. str. 311.

Φύσις κέρατα ταύροις
ὁπλὰς ἔδωκεν ἵπποις,
ποδωκίην λαγωοῖς,
λέουσι χάσμ᾽ ὀδόντων,
τοῖς ἰχθύσιν τὸ νηκτόν
τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι,
τοῖς ἀνδράσιν φρόνημα.
γυναιξὶν οὐκ ἔτ᾽ εἶχεν.
τί οὖν; δίδωσι κάλλος
ἀντ᾽ ἀσπίδων ἁπασᾶν,
ἀντ᾽ ἐγχέων ἁπάντων,
νικᾷ δὲ καὶ σίδηρον
καὶ πῦρ καλή τις οὖσα.

Digitized by Google

Pjesmi 301 „jednomu, ki pitaše, je li ljubav bog“ dalo je jamačno povod pjesma u grčkoj antologiji IX, 157 od nepoznata pisca. Hrvatska pjesma glasi:

Što je ino ljuvezan, nego jedna na sviti
slas mila, ku bude rada svis stvoriti.
Misao od jedne satvari, hotij znat,
ku oko opazi, a srce ktil' bi imat.
Ter tomu budeš se u služtvo podati,
koga ti za roba ne bi uzel imati.
Izgovor to je nje, tako ju mož riti,
a nije božica ni toj bog na sviti,

Anthol. IX, 157:

Τίς θεὸν εἶπεν Ἔρωτα; θεοῦ κακὸν οὐδὲν ὁρῶμεν
ἔργον· ὁ δ' ἀνθρώπων αἴματι μειδιάει
Οὐ θεὸν ἐν παλάμαις κατέχει ξίφος; ἠνίδ' ἄπιστα
τῆς θεοδμήτου σκῦλα μαιφονίης.
Μήτηρ μὲν σὺν παιδὶ κατέφθιτο· αὐτὰρ ἐπ' αὐτοῖς
ποίνιμος ἔκτεινεν φῶτα λιθοκτονίη.
Καὶ ταῦ οὐκ Ἄϊδος, οὐτ' Ἄρεος, ἔργα δ' Ἔρωτος
λεύσσομεν οἷς παίζει κεῖνος ὁ νηπίαχος.

Da je ta pjesma antologije dala povod gore navedenoj hrvatskoj pjesmi, po mom je mnienju jasno. To zaključujem prije svega iz naslova pjesme same. Jer, što bi značile rieči na čelu pjesme: „jednomu, ki pitaše, je li ljubav bog“? Takovo pitanje može imati smisla samo kod starih poganskih naroda, najpače klasičkih; a na to nas napućuje takodjer *„bog“*, ne *„božica“*, što bi našoj *„ljubavi“* dolikovalo, dakle sasviem po shvaćanju lat. i grčk., gdje je *Amor* (Cupido), dotično Ἔρως mužkoga roda. U grčkoj izvornoj pjesmi imamo upravo izrikom postavljeno to pitanje u prvom stihu τίς θεὸν εἶπεν Ἔρωτα; Dašto izvadjanje hrvatske i grčke pjesme posve je drugo. U grčkoj se dokazuje, da Eros čini djela, koja ne dolikuju bogu, i s toga da nije bog; u hrvatskoj pak pjesmi razlaže se, da ljubav niti je bog niti božica, nego strast, afekat, koji i ugodnosti i neugodnosti sa sobom donosi. A donekle to isto izraženo je takodjer u lemmi grčkoj pjesmi riečmi: „εἰς τὸν ἔρωτα, ὅτι οὐ θεὸς, ἀλλὰ πάθος (affectus) μανίας ἔμπλεον“.

Pjesmi 70 bijaše donekle uzorom Anth. XVI., 388 (Juliani Aegyptii).

Sgodi se njekada, da ona vil' jednome,
na volju ka vlada mladošću mojome,
u polje gdi zadje rad cvića, ko braše,
u cviću da nadje, gdi ljubav ležaše;

Digitized by Google

ku s cvićem veselo u vienac svu zavi,
paka ga na čelo vrh kosâ postavi.
Kak' ona vidje toj, zaupi svim od nebes:
„Na nebu, ko će stoj: mé nebo ovdi jes".

Anth. XVI, 388:

Στέφος πλέκων ποθ' εὗρον
ἐν τοῖς ῥόδοις Ἔρωτα·
καὶ τῶν πτερῶν κατασχών,
ἐβάπτισ' εἰς τὸν οἶνον.
λαβὼν δ' ἔπιον αὐτόν.
καὶ νῦν ἔσω μελῶν μου
πτεροῖσι γαργαλίζει.

Ta pjesma dolazi takodjer medju anakreontskimi (Bergk op. cit. III., str. 37) te ju je A. Pavić loc. cit. preveo na hrvatski.

To su pjesme, koje je Ranjina iz latinskih i grčkih pjesnika bud preveo ili bolje rekuć parafrazovao bud barem za osnovu kojoj svojoj pjesmi uzeo. Izmedju grčkih pjesama najviše ih je u antologiji, što ih je preveo ili se barem po njih ravnao. No i inače čini se da su pjesme antologije donekle utjecale na izbor gradiva i pjesničke vrsti, koje je Dinko Ranjina obradjivao u svojih „pjesnih razlikih". Tuj bo vidimo gotovo sve vrsti pjesama zastupane, što se nalaze u antologiji. Tako osim ljubavnih i nadgrobnih pjesama, koje sam već prije spomenuo, ima mnogo takovih, koje stari označiše kao *irrisoria* (σκωπτικά): 58, 61, 62, 63, 177,— 183, 270,— 276, 368; nadalje zagonetaka poput onih αἰνίγματα u Anthol. XIV: 369—372. Dapače i neki naslovi se podudaraju. Sr. pjesme 4 „u zoru prolitja", 5. „u pramalieto", 6. „u isto pramalieto" i Anth. X, 14, 15, 16 i IX 363 na proljeće; pjesme 143 „vrh sreće", 144 „opet vrh sreće" i Anth. IX. 180—183 εἰς τὴν τύχην.

Tim naravno ne ću da kažem, da je naš pjesnik te pjesme u antologiji nasljedovao ili oponašao, ali mnijem, da je za ocjenu njegovih pjesama uvažavanja vriedan momenat navesti, da su gotovo sve pjesničke vrsti kod njega zastupane, koje se nalaze u grčkoj antologiji.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Izvještaj o gradjevnom fondu za akademijsku palaču.[1]

Slavna akademijo! Premda je akademijska palača bila već u oči velikoga potresa od 9. studenoga 1880 god. u glavnom gotova: to je upravo ova katastrofa pohvalbu radnja i zaključak računa odgodila u toliko, da se je oboje tek ljeti prošle godine kraju privelo. Ova okolnost, a i silni poslovi, kojimi sam preobterećen, jest uzrokom, što polažem račune o sgradi s akademičkimi računi od godine 1882., s kojimi su oni silom okolnosti došli u njeku svezu, kano što će se uvidjeti na koncu ovoga razlaganja.

Kano što kod drugih učenih zavoda tako se je i kod našega dogodilo, da je njegov znanstven razvoj došao u tjesniji odnošaj sa sgradom, u kojoj mu bi sudjeno djelovati na polju prosvjete. Svaki se nas sjeća, koji smo taj zavod pomagali stvoriti, kako je naša akademija bila najprije smještena u dvie prizemne sobe stare kazališne sgrade, a sadanjega prirodoslovnoga muzeja. Svaki se nas nadalje sjeća, koliko nas je stajalo borbe, kolike smo mi i prijatelji naši svladati imali protivštine, dok smo za akademiju prvi sprat u „narodnom domu“ izvojštili. Premda smo u tih inače liepih prostorijah smatrani bili kano trpljeni bezplatni stanari: to bismo bili ondje dugo i dugo, možebit do danas ostali, da nije nastupio jedan znameniti čin, koji je akademiju silio, da misli na prostraniji stan.

---

[1] Gledaj Rad knj. LXVIII. str. 231 tačka 12. zapisnika skupne sjednice od 22. lipnja 1883.

Digitized by Google

Ovaj čin bijaše veledušni poklon sbirke slika i umjetnina po pokrovitelju biskupu Strosmajeru. Kad akademija nije odbila toga dara, već kad ga je zahvalno primila, došla je do toga osvjedočenja, da za nju prestaju biti dovoljne prostorije u „nar. domu“ onim danom, kojega bi rečene sbirke ovamo prenesti i smjestiti htjela. A taj slučaj mogao je nastati u svako vrieme i tada, kad bi se umjetnine imale predati akademiji i poslije smrti pokrovitelja, kako je on prvobitno odredio bio. Čim je dakle akademija primila onaj veledušni dar, počela je misliti i na sgradu, u koju bi sbirka umjetnina pak i samu sebe smjestila.

Ne manje od akademije brinuo se je za sgradu i sam pokrovitelj njezin. U prvom početku nije se mislilo na posebnu sgradu, već se htjelo dozidati jedan sprat na „narodni dom“ u sporazumku da kako s vladom. Ali kada je pokrovitelj iz troškovnika, koj je I. I. Jambrišak dne 2. veljače 1875 god. meni podnio, razabrao, da bi taj sprat na tudjoj kući stajao do 34.000 (33.878) for., a ipak ne bi svrsi odgovarao, stalo se na posebnu sgradu misliti. Ali i ta se sgrada postupice u misli i u činu razvijala. Pokrovitelj je najprije imao pred očima paviljon za galeriju, u kojem bi akademija takodjer imala mjesto, a za koj bi se gradilište bezplatno dobilo. Da se od misli predje k činu, pokrovitelj je, dobivši od bivšega tada načelnika grada Zagreba Ivana Vončine ustmeno obećanje za gradilište na visu blizu kr. realke, poklonio za gradnju takova pavilona akademiji pismom od 25. ožujka r. g. svotu od 40.000 for. izraziv nadu, da će i zemlja taj po prosvjetu dičan i koristan podhvat poduprti. Tada se na ime računalo, da će za takovu sgradu, koja se imade na poklonjenu gradilištu podići, dovoljna biti svota od najvise 80.000 for.

Ali ova se misao izjalovila i taj račun pokazao neosnovanim, čim je gradsko zastupstvo uzkratilo gradilište na onom visu, gdje bi se jednokatna sgrada podigla bila, već je za tu sgradu odredilo gradilište na južnoj strani velikoga Zrinskoga trga, gdje se je imala velika palača graditi. Sastavljanje nacrta za takovu palaču bi povjereno poznatomu arhitektu gradjevnomu nadsavjetniku Frid. Schmidtu.

Ali i sada se je osnova promienila. Prvobitno bi sastavljen nacrt za veliku jednokatnu sgradu u slogu renaisance, u koje prizemlje bi namienjeno akademiji, a prvi kat galeriji. Nu pošto je zemaljska pripomoć bila vezana na uvjet, da se u novoj sgradi ustupi mjesto i zemaljskomu muzeju, njegovu na ime arheologičkomu odjelu,

Digitized by Google

imala se je graditi veća sgrada, i tako bi pridodan još tako zvani mezzanin, pak za to nova gradjevna osnova, sporazumno s kr. zemaljskom vladom, po spomenutom čuvenom arhitektu sastavljena i napokon odobrena.

Evo tako je akademija silom okolnosti potiskavana bila od pavilona na gričkom visu do ugledne palače na Zrinskom trgu. Naravno, da je u tom razmjerju rasao i troškovnik. Po troškovniku od 5. srpnja 1877., koj je nadsavjetnik Schmidt ovdje u Zagrebu pregledao i odobrio, a isto tako od strane kr. zemaljske vlade savjetnik Augustin, proračunan je sveukupni trošak na 229.411 for. 71 novč. ili poprieko na 230.000 for. Ali u taj troškovnik nisu uzeti upravni troškovi, koji su kod takove sgrade uviek znatni, za tiem nije uračunan pločnik, plin, vodovod i munjovod, bojadisanje ciele sgrade, kanali i zahodi i drugi različiti izdatci.

Za pokriće tih troškova ustanovljen bi na temelju izveštaja ove akademije od 6. travnja 1878 god. br. 67 sporazumno s kr. zemaljskom vladom gradjevni fond sliedećim načinom (v. odpis za bogoštovje i nastavu od 29. r. m. br. 2371): a) darovi biskupa Strosmajera i drugih darovatelja u iznosu od 50.000 for. b) zajam akademijske zaklade na račun jedne petine njezina dohodka 50.000 for. c) za kupovninu „nar. doma" 80.000 for. d) iz muzealne zaklade 20.000 for. ili ukupno 200.000 for. Glede dalnjih potreba bi ustanovljeno, da će se one kasnije osigurati ili dalnjim prineskom iz muzealne zaklade, ili dalnjimi dobrovoljnimi prinesci ili dohodkom od lutrije, koja će se u tu svrhu ustrojiti, ili drugim kojim načinom (v. zapisnik 1878 br. 109).

Ovako bijaše ustanovljen troškovnik i gradjevni fond.

Sada ću u kratko razložiti, u koliko bijaše taj račun koli glede troškovnika toli glede gradjevnoga fonda osnovan; a to stoji u svezi s upravom, kojoj bi gradnja akademičke palače povjerena.

Tehnička uprava bješe povjerena rečenomu nadsavjetniku Fr. Schmidtu, koj je za nagradu od 6000 for. ne samo sastavio osnovu gradjevnu nego i sve detaille, te dolazio jedan dva puta ovamo nadzirati gradnju; neposredno pako njegovu zamjeniku gradskomu mjerniku R. Melkusu kano nadziratelju gradnje i poslovodji Fr. Vonderki. Gospodarstvena uprava bi povjerena gradjevnomu odboru akademičkomu, u koji su osim mene izabrani bili gg. Lj. Vukotinović, S. Ljubić i dr. Gjuro Pilar, a koji se je popunio vanjskimi članovi gg. Burattiem, Egersdorferom i Siebenscheinom. Izvjestitelj toga odbora bijaše R. Melkus, putem kojega je on bio

Digitized by Google

podpunoma obaviešćen i o tehničkih poslovih gradnje. Razpisi jeftinba, primanje ponuda, dosudjivanje radnja itd. i svi važniji poslovi obavljani su u odboru. Obavljene radnje izpitivao je R. Melkus i poslovodja Vonderka, te je prema ugovoru te radnje obračunavao. Obračun bio je podastiran akademiji, a po njoj kr. vladnomu gradjevnomu odsjeku na iznovično izpitanje. Tek onda izplaćena bi poduzetnikom obračunana, izpitana i odobrena svota, i to po kr. zemaljskoj blagajni iz prinosa od 80.000 for. iz ostalih pako izvora gradjevnoga fonda po predsjedniku akademije, koji u tom slučaju nije bio drugo nego li njezin blagajnik. Red, kojim su se dielovi gradjevnoga fonda trošili, bijaše taj, da se je najprije trošilo iz prvobitnoga dara biskupa J. J. Strosmajera i prispjelih prinesaka, onda iz prinosa zemaljskoga od 100.000 for., napokon iz prinosa akademijske zaklade.

Odavle će slavna akademija razabrati dvoje: a) da su pojedine radnje izdavane uza sve moguće opreze na temelju prispjelih jeftinbenih ponuda po gradjevnom odboru, kano što to njegovi zapisnici potvrdjuju; onda b) da su zaslužbe ugovorom uglavljene izplaćivane poslije dvostrukoga vještačkoga nadzora i izpitivanja.

Uspjeh takove uprave bijaše sliedeći:

Prema troškovniku, koj se je prije svake jeftinbe pregledao i gdje se našlo za nuždno izpravio, prištedilo se je: a) kod zidarskih i težačkih radnja 1771 for. 94 nvč. b) kod svih klesarskih radnja 11.404 for. 48 nvč. c) kod pokrivačkih radnja 359 for. 46 novč. d) kod limarskih radnja 1.198 for. 60 nvč. e) kod staklarskih radnja 1094 for. 30 nvč. f) kod kiparskih radnja 626 for. 75 nč. napokon g) kod pločnika 689 for. 72 novč., dakle kod ovdje naznačenih radnja izdalo se je manje nego li bijaše proračunano 26.964 for. 70 nvč. Naprotiv prekoračio se je troškovnik: a) kod tesarskih radnja za 1.919 for. 18 nvč. b) kod ličilačkih radnja za 117 for. 66 nvč. te c) kod kovačkih radnja za 725 for. 94 novč. ili ukupno za 2.762 for. 78 nvč.

Ali u troškovniku nisu bile naznačene sve radnje i svi izdatci, kano što sam već spomenuo. Ove troškovnikom nepredvidjene radnje iznose 10.742 for. 69 novč. Na dalje troškovnik se nije bio obazreo na upravne, pisarničke i druge sitne troškove, koji iznose ukupno 12.413 for. 38 nvč., a medju kojimi zauzimaju prvo mjesto dvie stavke unapried ugovorene, nagrade na ime nadsavjetniku Schmidtu sa 6000 for. i R. Melkusu sa 2000 for. Izdatci upravni glede treće osobe, na ime poslovodje Vonderke izpali su nješto veći

Digitized by Google

toga radi, što se je gradnja iz poznatih uzroka nješto duže provlačila. Medju tim i ovdje se štedilo, koliko se je više moglo, te se je i njeka prištednja polučila, ako se za temelj uzme mnienje odsječnoga savjetnika Gjure Augustina, koji je držao, da upravni troškovi kod tako velike sgrade, koju gradi ne pojedinac nego cieli zavod, neće biti mnogo manji od 15.000 for.

Gradjevni je dakle odbor nastojao čim više, da se troškovnik ne prekorači. Uz štednju imao je pred očima, da se osnova Schmidtova u svih pojedinostih tačno i čim ukusnije izvede, te je u tom pogledu držao neumjestnim svako škrtarenje. Tako je odbor, pošto se je kod običnih klesarskih a osobito stolarskih i bravarskih radnja naprama proračunu znamenito prištedilo, rado prihvatio predlog, da se arkade mjesto od običnoga mekanoga kamena učine iz istarskoga mramora; čim je palača i u ljepoti i u solidnosti mnogo zadobila,

Uz ovakovo nastojanje, da se s jedne strane troškovnik ne prekorači, s druge da se Schmidtova osnova čim savršenije izvede iznosi sveukupni izdatak 240.738 for. i 78 nvč. Ako se uzme na um, da u prvobitni proračun nisu bile uzete sve radnje, koje iznose 10.742 for. 69 nvč. a tako i uprava s pisarničkimi i drugimi sitnijimi izdatci, koji ujedno čine 12.413 for. 38 nvč. da se dakle ovaj trošak od 23.156 for. 07 novč. imade pribiti prvobitnomu troškovniku, čim bi sveukupni izdatci iznosili na 253.000 for. tada se izkazuje prištednja prema prvobitnomu proračunu 13.000 for.

Toliko o razhodu. Sada ću u kratko razjasniti pitanje o prihodu na temelju spomenute ustanove o gradjevnomu fondu. Prihod pod a) veći je u istinu za 20.288 for. 70 nvč., dočim je preuzvišeni pokrovitelj svoj prvobitni dar od 40.000 for. uzev u račun i kamate medju tim narasle na 60.000 for. povisio; osim toga poklonio je 1000 for. poslije velikoga potresa od 9. stud. 1880 god. Pokrovitelj je taj novi dokaz svoje odanosti naprama akademiji očitovao jednom prilikom poslije moga razlaganja o stanju akademičke palače i izjave brige, kako će akademija trošak podmiriti; te je meni postavio ostalu svotu na razpolaganje uz primjetbu, da se na javnost ne iznese. Ostali darovi iznose svotu od 10.288 for. 70 nvč. Prilozi, koji su ulazili, bili su javljeni u naših glasilih, te se nalaze ubilježeni u akademijskih spisih i u posebnoj knjizi. Pojedinci, koji su prieko 100 for. darovali jesu sliedeći: Pokojna Ana Mirkovićka oporukom od čiste ostavine 2.374 for. 98 nvč., pokojni Dušan Kotur 2.000 for. dr. Josip Frank 1000 for., prva hrvatska

Digitized by Google

štedionica 500 for., slob. kr. grad Varaždin 500 for., ostavina pok. A. Jakića 469 for. 70 nvč., pok. Paja Kolarića 409 for. 60 nvč., poduzetnik K. Waidman 388 for. 84 nvč., pokojni biskup I. Kralj 200 for., napokon po 100 for.: Kaptol stolne crkve u Djakovu, srbski patriarha pok. Prokop Ivačković, gr. Dragutin Eltz, osiečka štedionica, trgovac Bothe, komercialna i hrv. eskomptna banka, sbor nadarbenika prvostolne crkve zagr. i knez Niko Pučić. Prihod pod b) c) i d) ostao je onako, kako se ustanovilo dogovorno s kr. zemaljskom vladom, koja je za gradnju stavila na dispoziciju 100.000 for. iz zemaljskih sredstava uz poznate obveze naprama zem. arheologičkomu muzeju, te je ujedno pribavila bila kod narodne banke zajam od 50.000 for., koj je za tim izplaćen iz razprodanih razteretnica, kano što je slavnoj akademiji iz dotičnih razprava poznato. Po ovih tačkah iznosio bi gradjevni fond 200.000 for., a po postignutom rezultatu iznosi u istinu 220.288 for. 70 nč. Ali daljne pokriće nije se provelo ni jednim od onih načina, koji bješe stavljen u vidik. Pomišljalo se je na lutriju, posredovanjem kr. zemaljske vlade dobila se je dozvola, ovdješnje umjetničko družtvo izkazalo se pripravnim provesti lutriju na korist akademičke palače pomoćju ovdješnih novčara i novčanih zavoda; ali osnova, koja je jedina davala jamstvo uspjehu, ne bješe odobrena po kr. ugarskom ministarstvu, te se tako lutrija izpustila. Dobrovoljni prinesci prestali su priticati; te s toga nije drugo slavnoj akademiji preostalo, nego da ona novu žrtvu doprinese. U skupnoj sjednici od 4. lipnja 1881 god. imao sam čast obrazložiti, da će za pokriće ostalih troškova triebati još 20.000 for., s toga da bi od potrebe bilo namaknuti toliki zajam.

Slavna akademija prihvati taj predlog, pak se za izvedenje obrati na kr. zemaljsku vladu (v. br. 177 god. 1881), moleći da joj se dade zajam iz onoga milijuna for., koj je država odredila za postradale potresom kućevlastnike. Ova molba bi uslišana, ali glede količine svote samo djelomice, dočim bi dopisom kr. odjela za bogoštovje i nastavu od 14. siečnja 1882 br. 581 doznačen zajam od 14.000 mjesto 20.000 for. i to 1000 for. bezkamatno uz odplatu na 10 godina, a 13.000 for. s kamati i uz odplatu na 30 godina. Od ove svote pridržano je za pristojbe 45 for. 4 nč. tako da je akademiji izplaćeno 13.954 for. 96 nvč. Ako se tomu dodaju ukupni kamati od uloženih kod ovdješnjih novčanih zavoda novaca na 1.763 for. 14 nč., tada se sav prihod izkazuje sa 236.000 for. 80 nvč. a naprama razhodu manjak od 4.731 for. 98 nvč. koj je

Digitized by Google

ostao nepokrit, što nije se dobio zajam od podpunih 20.000 for. Medjutim trebalo je poslije pohvalbe sgrade i pokle su diferencije, koje su bile nastale sa zakupnici zidarskih radnja, tražećih odštetu od više tisuća forinti, mirno poravnane, zašto ide velika zasluga H. Bolleu, izplatiti preostale zaslužbe, te jednom taj posao kraju privesti. Nehoteći više slavnoj akademiji podastirati predloga o novom kreditu ili kakovoj novčanoj operaciji uzeo sam si slobodu pokriti onaj manjak od 4.731 for. 98 novč. iz onoga viška od 6.074 for. 65 nvč., koj je od redovitoga prihoda god. 1881 preostao i prešao na godinu 1882, pridržav si dužnost, opravdati taj postupak i preuzeti za nj odgovornost prilikom, kada budem polagao konačne račune o prihodu i razhodu odnosećem se na akademičku palaču. Ja nisam ni onda znao, a ne znam ni sada koristnijega po akademiju načina, kojim bi se onaj manjak pokriti mogao, nego da se podmiri iz viška. Izplativši odavle rečeni manjak prelazi još uviek na godinu 1882. višak od 1.342 for. 67 nč. a i godine 1882. pokazuje se i u tom slučaju višak od 2.815 for. 64 nvč., koj prelazi na tekuću godinu 1883. Tim će akademija posvema izplatiti svoju palaču od svoga redovitoga prihoda izdala je za god. 1881 i 1882 sva ona djela, koja su za izdanje bila priredjena, višak prelazeći na tekuću godinu biti će s redovitim prihodom njezinim posvema dovoljan, da pokrije sve svoje naučne, književne i upravne troškove i da uredi galeriju slika. U kratko: podmireći nastali manjak neće tim dovesti ni najmanju smetnju u redoviti razvoj zavoda, niti će išta uzkratiti svojoj znanstvenoj zadaći.

Predlog je dakle moj u tom pogledu, da odobrivši taj postupak zaključi slavna akademija, neka se rečeni manjak t. j. svota od 4.731 for. 98 nvč. stavi naknadno u razhod za god. 1882; čim će ovaj od 18.253 for. 9 nvč. narasti na 22.985 for. 9 nvč., a odbivši ga od prihoda u iznosu od 25.800 for. 71 nvč. izkazat će se višak od 2.815 for. 64 nvč. koj će preći na tekuću godinu, te će se u računih uvrstiti medju njezine prihode.

Gradjevni fond imade još dobiti 180 for. od Šime Fideršeka za prodane mu (ugovorom od 11. travnja 1882 br. 95) zemlje Rosine. Imao bi nadalje dobiti još 400 for. od Bothca, koj se je obvezao, da će akademiji za njezinu palaču platiti 500 for. ako mu dopusti reproducirati Čermakovu sliku „ranjeni crnogorski vojvoda".

Istina je, akademija sama doprinesla je za svoju palaču žrtvu od 64.000 for. te je za toliko prikratila svoju zakladu. Ali je za

Digitized by Google

odštetu dobila palaču, koja s gradilištem predstavlja vriednost od blizu 300.000 for., te koja kano najljepša kuća u našoj domovini jest njezina dika. U tu sgradu smjestila je i sebe i svoju bogatu sbirku rukopisa i knjiga, smjestiti će doskora dragocjenu sbirku slika i umjetnina; tim pako podigla vječiti hram znanosti i umjetnosti, koji će prosvjetu širiti u narodu isto toliko koliko knjige, koje akademija izdaje. S toga je ona žrtva veoma blagotvorno doprinesena.

Tim zaključujem taj ponješto obširniji izvještaj o računih odnosećih se na sgradu. Ali tomu zaključku nadovezujem sliedeći predlog: Neka slavna akademija izvoli odrediti, da se akademička palača, u koju je akademija unišla sasvim tiho, svečano otvori onom prigodom, kada galerija uredjena i otvorena bude; pak neka u to ime sastavi odbor, koji bi imao program te svečanosti sastaviti, ako ne voli, da se taj posao povjeri odboru za galeriju. Samo se kaže, da bi ta svečanost imala biti skromna i dostojna učenoga zavoda. Ne bi trebalo zaboraviti ni na spomen-ploču, koja bi se onom sgodom odkriti mogla.

U Zagrebu mjeseca svibnja 1883.

Dr. **Fr. Rački** s. r.

Pregled razhoda i prihoda gradjevne zaklade za akademičku palaču.

A. Razhod.

	for.	nč.
1. Pisarnički i sitni troškovi, kano oglasi, tiskanice itd.	524	38
2. Gradjevna uprava: nagrade Fr. Schmidtu, nadzirateljju R. Melkusu, poslovodji Wonderki, Jakominu, Waidmanu	11.889	—
3. Zidarske i težačke radnje	71.583	86
4. Klesarske radnje (Cello-Jambrišak)	73.106	49
5. Druge klesarske radnje (Tönnies-Polla)	24.336	04
6. Tesarske radnje	12.728	98

Opazka na 4. Zaslužba iznosi 73.960 for. 83 nč. ali je odbijeno od nje a) biljegovina od 465 for. 50 nč. i b) svota od 388 for. 84 nč. za radnje po Waidmanu izvedene (v. zapisnik 1882 br. 34).

Digitized by Google

	for.	nč.
7. Pokrivačke radnje	1.614	34
8. Stolarske i bravarke radnje	16.890	55
9. Ličilačke radnje	1.269	75
10. Limarske radnje	2.433	48
11. Staklarske radnje	3.695	39
12. Kovačke radnje	2.353	—
13. Pećarske radnje	2.088	84
14. Željezni krov i strop	3.043	75
15. Kiparske radnje	5.218	—
15. Pločnik	2.352	83
17. Plin i vodovod	2.499	60
18. Kanali i zahodi	478	24
19. Različite radnje i izdatci: kano munjovod, željezni poklop na krovu, bojadisanje soba, zastori itd.	2.632	26
Ukupno	240.738	78

B. Prihod.

I. Darovi.

	for.	nč.	for.	nč.
1. Preuzvišeni pokrovitelj J. J. Strosmajer pismom od 25. ožujka 1875. (v. zapisnik br. 57) i to u trih uložnicah: a) kod I. hrv. štedionice br. 25.783 na 10.000 for. b) kod obće zagr. štedionice br. 1163 na 10.000 for. c) kod hrv. eskomptne banke br. 1083 na 20.000 for. (v. izkaze pod a. b. c.), kojih se kamati dar umnožio sa	40.000	—		
	7.348	96		
Prvom daru od 40.000 forinti odnosno 47.348 for. 96 nč. dodao je isti pokrovitelj putem predsjednika	12.651	04		
Iznosi dakle sveukupan dar pokrovitelja			60.000	—
2. Različiti prilozi:				
I. Prilozi (v. zapisnik 1875. br. 198)	306	04		
II. „ („ „ 1876. „ 3)	180	—		
III. „ („ „ „ „ 55)	423	08		
IV. „ („ „ „ „ 99)	70	—		
V. „ („ „ „ „ 180)	1.100	—		
VI. „ („ „ „ „ 282)	105	—		

Digitized by Google

		for.	nč.	for.	nč.
VII.	Prilozi (v. zapisnik 1878. br. 28) .	840	—		
VIII.	„ („ „ „ „ 86) .	409	06		
IX.	„ („ „ „ „ 102)	2.000	—		
X.	„ („ „ „ „ 223)	150	—		
XI.	„ („ „ 1879. „ 184)	41	94		
XII.	„ („ „ 1880. „ 114)	469	70		
XIII.	„ („ „ „ „ 141)	500	—		
XIV.	Čisti iznos ostavine pokojne Ane Mirkovićke po priloženom računu .	2.374	98		
XV.	Ostatak od darova za popravke šteta potresom od 9. stud. 1880. počinjenih, po priloženom računu .	1.298	90		
XVI.	K. Waidman ustupi akademiji tražbinu svoju od 388 for. 84 nč. naprama Jambrišaku za razne popravke (v. zapisnik 1882. br. 29), koja je kod klesarskih radnja br. 4 (vidi zapisnik 1882. br. 34) uračunana; te se zato ovaj dar ovdje bilježi.				
XVII.	Na račun svote od 200 fr. dobivene za tražbinu gospodje K. Buratti naprama Rosi u iznosu od 1300 for. (v. zapisnik 1876. br. 130) v. zapisnik 1882. br. 95	20	—		
	Različiti prilozi . . .			10.288	70
	Ukupno darovi . . .			70.288	70
II.	Prilozi akademijske zaklade:				
3.	Zajam kod narodne banke od 50.000 fr. podmiren gotovinom od razprodanih razteretnica (zapisnici 1879. br. 93, 140, 159, 164, 189, 191, 196, 219, 226, 1881. br. 86, 142)	50.000	—		
	Zajam iz državnih sredstava odredjenih za potresom postradale kućevlastnike od 14.000 for. v. odpis kr. odjela za bogoštovje i nastavu od 14. siečnja 1882. br. 581 (zap. br. 21) primljeno	13.954	96	63.954	96

Digitized by Google

III. Zemaljski prilozi:

	for	nč.	for	nč
4. U ime odkupa „Nar. doma“ u smislu zak. od 21. veljače 1878. (zapisnik 1879. br. 1 i 6)	80.000	—		
Prinos muzealne zaklade u smislu odpisa kr. vlad. odjela za bogoštovje i nastavu od 10. listopada 1879. br. 5681 (zapisnik 1879. br. 197)	20.000	—	100.000	—
5. Kamati od novaca uloženih kod I. hrv. štedionice, obće zagr. štedionice i hrv. eskomptne banke			1.763	14
Sveukupan prihod . . .			236.006	80
Prema tomu je A razhod	240.738	78		
B prihod	236.006	80		
manjak	4.731	98		

Kako glede prihoda tako i glede razhoda, pregledavši sve odnosne priloge, u redu našli.

U Zagrebu, 19. lipnja 1883.

Financijalni odbornici:

Janko Jurković v. r. **Jos. Torbar** v. r.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 23. lipnja 1883.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. K. Zahradnik i dop. čl. dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković i dop. čl. P. Budmani.

Pravi član J. Torbar čita razpravu „sunčane pjege prema barometrovu stanju“; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 14. srpnja 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Matković, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Maixner, i dop. čl. P. Budmani.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita nekrolog o pokojnom poč. članu A. W. Maciejovskom; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Isti član predloži „korespodenciju Pavla Rittera-Vitezovića“; odlučeno, da se štampa u „Starinah“. Nadalje su predložene izprave od Radoslava Lopašića o uroti

Digitized by Google

Zrinsko-Frankopanskoj, a od prof. M. Magdića nekoliko spomenika o starih plemićkih obiteljih senjskih; odlučeno, da se oboje štampa u „Starinah".

Skupna sjednica 16. srpnja 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, J. Torbar, A. Pavić, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. J. Torbara „sunčane pjege prema barometrovu stanju".

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava prof. dra. M. Kišpatića „serpentini i serpentinu nalično kamenje u Fruškoj gori".

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" od pr. čl. i predsjednika dr. Fr. Račkoga „nekrolog o pokojnom poč. čl. A. W. Maciejovskom", a u „Starinah" da se štampa od istoga predsjednika „korespodencija Pavla Rittera-Vitezovića".

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" od R. Lopašića „izprave o Zrinsko-Frankopanskoj uroti", a od prof. Mile Magdića „njekoliko spomenika o starih plemićkih obiteljih senjskih.

3.

Razred filologičko-juridički izabrao je u centralni odbor za sastanak učenjaka i književnika gg. pr. čl. A. Vebera, pr. čl. dra. Fr. Markovića i odvjetnika dra. M. Derenčina.

4.

Na poziv odbora za prienos ostanaka pjesnika Br. Radičevića glede učešća kod svečanosti zaključeno bi, da akademija pismeno izjavi odboru svoje sažaljenje, što ne može poslati iz svoje sredine ni jednoga, koji bi ju kod one svečanosti lično zastupao. Ujedno

Digitized by Google

da se izrazi odboru žalost nad gubitkom velikoga pjesnika, koj je za svoga kratkoga života služio ideji narodne zajednice Hrvata i Srba.

5.

Na poziv odbora za proslavu 70-godišnjiee dra. Fr. Miklošića zaključeno bi, da se odašalje jedan ili dva zastupnika, koji će akademiju prigodom one svečanosti lično zastupati.

6.

Na molbu Ivana Milčetića, gimnazijskoga učitelja glede novčane podpore za znanstven put u Dalmaciju, zaključeno bi, da mu se u to ime podieli podpora od 40 for.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 17. listopada 1883.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. P. Matković, A. Pavić, dr. Fr. Maixner i dop. čl. P. Budmani; drugih razreda: dr. P. Muhić, dr. Gj. Pilar i dop. čl. dr. G. Janeček.

1.

Pravi član dr. P. Matković čita razpravu „o putovanju A. Vrančića g. 1553. u Carigrad“, odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Predan bi od dop. čl. I. Crnčića izvod iz knjiga bratovštine sv. duha i sv. Marije u Rimu; odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od prirodoslovnoga družtva u Gradcu:

— Mittheilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. Jahrgang 1882. Heft XIX.

Od kr. malakologičkoga družtva u Bruselju:

— Annales de la société royale malacologique de Belgique, tom. XVII.

— Proces verbaux des séances de la société, tom. XI., XII.

Od anthropoložkoga družtva u Beču:

— Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band XII. Heft III. IV. Band XIII. Heft I. II.

Od srpskoga lekarskoga družtva u Biogradu:

— Srpski arkiv za celokupno lekarstvo, knj. VIII., odel I. knj. XI. od II., knj. XII., od. II. knj. XIII. od. II. knj. XIV. od. II.

Od ravnateljstva c. observatorija u Moskvi:

— Annales de l' observatoire de Moscou, vol. IX. livr. 1. 2.

Od matematičeskog obščestva u Moskvi:

— Matematičeski sbornik, tom. X. sv. 1—3.

Od „jednote českih mathematikû" u Pragu:

— Časopis pro pěstovani mathematiky a fysiky, ročn. XI čisl. 1—6.

Od redakcije slovanskoga sbornika u Pragu:

— Slovanský sbornik, ročnik II. čisl. 1—11.

Od uredničtva Revue linguistique u Parizu:

— Revue de linguistique et de philologie comparée an. XVI. fasc. 1. 2. 3.

Od srpskog učenog družtva u Biogradu:

— Гласник српског ученог дружтва, knj. XV.

G. akad. Matija Valjavec: Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis et festis solemnioribus Christi domini et b. v. Mariae praedicabile ab Joanne Bapt. a s. Cruce Vippacensi ord. Capucinorum od g. 1691 sv. 1—5.

Od pisca: Homerova Odisseja, preveo Tomo Maretić.

— Homerova Ilijada, preveo Tomo Maretić.

— O narodnoj zagonetci hrvatskoj, napisao T. Maretić.

Od pisca: Jezičnik. Novice pa Dr Janez Bleiweis. Spisal I. Marn.

Od pisca: Начертаніе црковнославянской грамматики од Антона Будиловича.

Od pisca: Флора у околини Београдскоj, сложио др. Јосип Панчић.

Od pisca: Essai de quadrature du cercle, par Démétre Nešić.

— Алгебарска анализа, књ. 1, 2. Написао Нешић.

— Наука о комбинацијама, написао Димитрије Нешић.

— Тригонометрија од Димитрија Нешића.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXI.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

VIII.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXI.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

VIII.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. vieka. Putovanje A. Vrančića g. 1553 u Carigrad. Od dra. P. Matkovića 1

Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Od dra. T. Maretića. (Nastavak.) 61

Gragja za poznavanje eroikomične dubrovačke pjesme. Od L. Zore . . 145

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca. (Nastavak.) . . 175

Izvodi iz zapisnika 226

Digitized by Google

Digitized by Google

Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. vieka.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. listopada 1883.

PRAVI ČLAN DR. P. MATKOVIĆ.

VI.

Putovanje Antuna Vrančića g. 1553.

U posljednjem odsjeku razpravismo putovanje Kornelija Duplicija Šepera, Jeana Chesneau-a i Katarina Zena (Rad LXII., 45—134), od kojih prvi putopisac prikazuje najstariji potanki opis puta od Carigrada do ušća Neretve; drugi opisuje svoj put od Dubrovnika do Carigrada, poznat iz putopisa Rambertova, a treći putopisac predočuje najstariji potanji opis puta od Spljeta do Carigrada. Držeć se u naših razpravljanjih kronologije, na redu je, da ocjenimo putopis Antuna Vrančića i njegova druga Busbeka. Medju Zenovim i Vrančićevim putopisom nisam nigdje u trag ušao putovanju po balkanskom poluotoku, o kojem bi se sačuvao putopis.[1]

[1] Medju bilježkami u dnevnicih Marina ml. Sanuda nedavno naštampanimi (Starine, kn. XV, 195, 196) spominje se putovanje mletačkoga poslanika *Tome Kontarina* g. 1528 u Carigrad. Taj preobćenit putopis dopire samo od Šibenika do Sarajeva, a na tom putu spominju se samo dva mjesta *Bistriza* i *Prusaz*. Premda je iz sama ova dva mjesta težko označiti put Kontarinov do Sarajeva, sva je prilika, da je onaj isti put, kojim su išli pozniji mletački poslanici u Carigrad, a na tanko ga opisa C. Zeno (Rad, kn. LXII, 87—126). Kontarini spominje vrletne i pogibeljne gore, a Bosna mu je liepa zemlja, obilna vodom i vreli, imajuća prostrana polja, a nekoja su brežuljasta s liepimi lugovi. Zemlja je u obće velika, a obradjeni krajevi obiluju žitom. *Bistriza* je bio gradić blizu Ljevna, spominje se u srpskih spomenicih (Mon. Serb. p. 248 i 249). *Prusaz* (overo *Terra bianca*), poznat je kao *Castel bianco* iz putopisa Zenova i poznijih mletačkih putnika (Rad, kn. LXII. 91, 92, 125) a bijaše na razkršću puteva iz Hrvatske i

Digitized by Google

Medju relacijami mletačkih poslanika navode se dva izvještaja, naime B. Navagera od g. 1553 i D. Trevisena od g. 1554[1], al o putovanju tih poslanika neima putopisa.

Pokorivši kr. Ferdinand po smrti Zapoljinoj Erdelj i iztočnu Ugarsku, dao si je truda, da ga i proti sili turskoj održi; al pošto Turci osvojiše g. 1552 Tamišvar, a tim i Banat, bio je kr. Ferdinand, kraj sve junačke obrane Jegra, u dosta opasnom položaju, iz kojega mogaše ga jedino blagi mir izbaviti.[2] Novi perzijski rat od g. 1553, razmirice u obitelji Sultanovoj i njegova starost, pružahu Ferdinandu njeku nadu, da bi i sultanov divan mogao biti glede uvjeta mira popustljiviji; al s druge strane pomorski rat cara Karla V. u Sredozemnom moru i osvojenje sjevero-afričke obale, a osobito neprijateljsko utjecanje francezkoga dvora kroz poslanike i diplomatske agente u Carigradu[3] tako otegoćavahu izmirenje i poravnanje izmedju Ferdinanda i Sulejmana, da nije bilo mnogo nade, da bi Sultanov divan bio sklon pomiriteljem Ferdinandovim. Pored ovakovih odnošaja pa slaboga i neuredjenoga stanja Erdelja dao si je kr. Ferdinand velikoga truda, da što prije do stalnoga mira dodje. Još prije osvojenja Tamišvara pisa Ferdinand (24. travnja 1552) iz Linca velikomu veziru Rustanu, da bi se poslanik

---

Dalmacije. — *Pavao Rubigallus*, rodom iz Ugarske, sastavio je u stihovih putopis po Turskoj i izdao ga u Vittembergu g. 1544 (Czvittingerii Specimen Hungariae literatae, Lipsiae 1711, p. 321). Isti putopis Rubigallov u stihovih priobći i Reusner (Hodaeporicum sive itinerarium totius fere orbis. Basileae 1580, pg. 93—112). a odatle ga i ja poznam. Putopis Rubigalov u Reusnera crta put od Biograda do Carigrada; ali se iz sadržine nemože razabrati, je li putopisac sam tim putem putovao ili ga je po starijih putopisih u stihovih sastavio. Spominju se najglavnija mjesta, a opisuju se najobćenitije; neima u obće u Rubigalla ničega, što se nebi spominjalo u starijih putopisih. Putopisu je više stalo do stiha ili slika, nego li do znamenitosti.

[1] Relazioni degli ambasciatori Veneti, ser. III, vol. I, p. 83, 111.

[2] Glede tadanjega političkoga stanja Ugarske gl. Istvánffy, Hist. de rebus hungaricis, Vienuae 1758, p. 185, 199—209. Katona, XXII, 3—454. Schmitth, Imperatores ottomanici, p. 160. Pray, Anuales, P. V. 450—87. Bucholtz, Gesch. Ferdinand des Ersten, Bd. VII, 235—358. Hammer, Gesch. d. osman. Reiches, 2. Aufl. B. II, 212—29. Zinkeisen, II, 866—74. Klein, Gesch. v. Ungarn, III, 500—84. Djela A. Vrančića (Összes Munkái), Monumenta Hungariae historica, Scriptores, osobito tom. II, i dr.

[3] E. Charrière: Negociations de la France dans le Levant. Paris 1848, tom. II, 140, 201—75.

Digitized by Google

Malvezzi na slobodu pustio[1] i da bi se podielilo provodno pismo (slobodan prolaz) za dva poslanika, koji će radi ugovaranja mira skoro s darovi stići u Carigrad; budući se Ferdinand bojao, da nebi Sulejman poslije perzijskoga rata radi Erdelja opet na Ugarsku zavojštio. I svi prijatelji države i njezina obstanka, to u Austriji, kao i u Ugarskoj, savjetovahu kralja s mnogih razloga, da se štiti čast države, al da se i odkloni svaka njezina šteta, zato da se odašalje opet poslanstvo u Carigrad, koje bi kušalo skloniti Sulejmana na pomirenje.

Pošto bi Jegar obsade riešen, imenova kr. Ferdinand u proljeću g. 1553. *Antuna Vrančića*, biskupa pećujskoga i *Franju Zaya*, zapovjednika dunavskoga brodovlja, dva iskusna diplomata, vješta jeziku, i odasla jih kao svoje punomoćnike s bogatimi darovi k sultanu u Carigrad, da zajedno s utamničenim Malvezzom izrade mir uz što blaže i povoljnije uvjete[2]; jer nije bilo više tolike snage, da bi kr. Ferdinand turske navale mogao uspješno suzbijati. Naputak izdan poslanikom putujućim u Carigrad sličan je u bitnosti svim predjašnjim. I ovaj se put gojila nada, da će se s novci u Carigradu najbrže polučiti svrha, da će se darovi i penzijami predobiti sultanove doglavnike i da će se novci odkupiti posjed Ugarske i Erdelja, ako se za svu Ugarsku (kolika je bila za kr. Ljudevita II.) najviše ponudi 150.000 dukata, a za Erdelj i gornju Ugarsku da se ponudi do 40000 dukata godišnjega dara. Osim toga da izhode u sultana, da se poslanik M. Malvezzi na slobodu pusti.[3] Al

---

[1] Malvezzi, tajnik poslanika Veltwycka, pa Ferdinandov poslanik u Carigradu (gl. Rad LXII, 68, 69), upitan od sultana, da li je istinita viest o Ferdinandovu posjednuću Erdelja. Malvezzi zanieka istinitost te viesti, pošto mu o tom ništa nije javljeno. Medjutim Turci uloviše Malvezzijeva glasnika i otvoriše depeše, koje nisu znali razgonetati; pa pošto pogranični paše isti dogodjaj javljahu i potvrdjivahu, bi Malvezzi zatvoren najprije u „Crni toranj“ na Bosporu, pa u kulu „Sedam tornjeva“. Kralj Ferdinand zahtievaše od sultana, da se Malvezzi na slobodu pusti, jer je njegovim utamničenjem povriedjeno pravo poslaničko; al se sultan izvinjavao, da je to za to učinio, da bude poslanik poruk ili talac Ferdinandove miroljubivosti. A. G. Busbequii omnia quae extant opera. Basileae 1740 p. 4. Istvanffy, p. 185. Engel, Gesch. d. ung. Reiches, IV, 116. Schmitth, op. c. p. 170. Mon. Hung. hist., Scriptores, II, 253.

[2] Dialog A. Vrančića sa svojim bratom Mihajlom o poslanstvu u Carigrad. Monum. Hung. histor., Scriptores, II, 268 Pray Annales, P V., 486.

[3] Naputak poslanstvu, pisma poslanstva i dr. u Katone, t. XXII, 454—93. Hammer, op. c. II, 239. Miller Epistolae imperatorum et

Digitized by Google

prije nego poslanici krenuše na put u Carigrad, odaslan bi A. Vrančić s Pavlom Palynom, nazvanim učenjakom *(Litteratus)*, u Budim, da izhode od tamošnjega paše ili njegovim posredovanjem primirje na njekoliko mjeseci (do studenoga 1553), dok poslanici u Carigradu neizposluju od sultana stalan mir.[1]

Pošto su poslanici obavili u Budimu svoje naloge i porta dozvolila uz provodno pismo za poslanike primirje samo na šest mjeseci, ukrcaše se poslanici A. Vrančić i F. Zay 26. srpnja 1553 u brodove i krenuše po Dunavu put Carigrada. Ob ovom Vrančićevu i Zayevu putovanju u Carigrad sačuvao se putopis, napisan od samoga Antuna Vrančića, a ocjena toga putopisa predmetom je ove razprave. Al prije nego se damo na ocjenu putopisa, reći nam je njekoliko rieči o piscu našega putopisa, koj bješe kao učenjak i državnik na velikom glasu.

Životopis Antuna Vrančića, kao što je poznato, napisa ponajprije sinovac mu Faustin Vrančić, a po njem A. Fortis, Horányi, Koller, Schmitth i dr.[2] Spise i pisma A. Vrančića, kojekuda raztresena, sakupiše i izdadoše u cjelini Szalay i Wenzel medju publikacijami (scriptores) magjarske akademije znanosti.[3] Wenzel je u uvodu posljednje knjige Vrančićevih djela dodao i životopis, koj je medju dojakošnjimi najsavršeniji.[4] Budući da nam nije tu zadatak, da opišemo život i ocienimo svekoliko djelovanje A. Vrančića kao državnika i učenjaka, izvaditi ćemo iz pomenutih izvora samo one

regum Hungariae, p 24—29. Monum. Hung. historica, Scriptores, t. IV, 7—11. XXXII, 118—151. Bucholtz, Gesch. Ferdinand d. Ersten, B. VII, p. 319.

[1] Naputak kr. Ferdinanda u Monum. Hung. hist., Scriptores, IV, 1—7, 19—47. XXXII, 83—96. Miller, Epistolae imperatorum et regum Hungariae, Pest 1800, p. 22. Izvještaj o tom poslanstvu u Monum. Hung. hist., Scriptores XXXII, 97—117, 133—47.

[2] Vita Antonii Verantii archiepiscopi Strigoniensis et cardinalis ac per Hungariam locumtenentis. Autore Fausto Verantio ex fratre nepote. M. Kovachich Scriptores rerum Hungaricarum minores inediti, I, 194—205. A. Fortis viaggio in Dalmazia, I, 137—145. Horanyi, Memoria Hungarorum, P. III, p. 495—504. I. Koller Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, t. V. p. 332. P. Nic. Schmitth, Archiepiscopi Strigonienses, p. 72—84.

[3] Veranesics Antal Összes munkái, Monumenta Hungariae historica, Scriptores, Tom. II, etc.

[4] Monum. Hung. hist ; Scriptores, t. XXXII, p. V—XXVI. I. Podhracky napisa na magjarskom jeziku Vrančićev životopis, al nam nije pristupan; u ostalom upotrebi ga Wenzel.

Digitized by Google

crte njegova života i djelovanja, koje se odnose na putovanje u Carigrad, ili na koliko su potrebite za razjasnjenje našega putopisa. Pošto su Vrančićevi spisi cjelokupno izdani, a pomenuti životopisci većinom život mu u glavnih crtah prikazuju, zasluzna bi bila historička radnja, kada bi se Antun Vrančić njegov viek i djelovanje kao državnika i učenjaka dostojno ocienio, jer A. Vrančić ostavi u svojih historičkih spisih i u mnogih različitih pismih duhovite i pouzdane viesti o znamenitih osobah, sgodah i odnošajih svojega vieka, u kojih je i sam znatno učestvovao. I spisi Vrančićevi nisu jošte dovoljno kritički ocienjeni.

Antun Vrančić rodio se, kao što je poznato, god. 1504 u Šibeniku u Dalmaciji, a umro je g. 1573 u Prešovu, svega skupa živio je 69 godina. U njegovu životu razlikuje Wenzel (op. c. p. VII.) tri dobe: a) mladost i ono doba, što je proživio u službi kr. Ivana i kuće Zapoljine, b) djelatnost u službi kr. Ferdinanda i Maksimilijana, napokon c) ono doba njegova života, kad je bio oštrogonski nadbiskup i ugarski prvostolnik. Njegova pako djela, u obće uzevši, znamenita su poglavito u četiri smjera, na ime što je bio svojega vieka odličan učenjak i pisac, što je kao vješt i okretan diplomat, osobito kao poslanik k porti, dva puta Ugarskoj koristno služio, što je bio na bojištu znamenit, i napokon što je kao svećenik i crkveni dostojanstvenik ostavio za sobom ugodnu uspomenu svojega imena.

Vrančić bješe klica plemenite porodice, koja je njekoč u Bosni živila, te se je za turskih provala iz Bosne u Šibenik preselila. Otac mu Franjo bio je odlični šibenički gradjanin, a mati mu Margarita Statilejo rodom iz Trogira, sestra Ivana biskupa Erdeljskoga i rodjakinja slavnoga bana Petra Berislavića. Antun proživi prvu mladost u kući djedovoj u Trogiru i kod roditelja u Šibeniku, gdje mu je bio učiteljem Elio Tolimero. Iz Šibenika poslaše Antuna k rodjaku slavnomu P. Berislaviću[1] u Vesprim, a po banovoj smrti preuze Antuna i brata mu Mihalja pomenuti Ivan Statilejo, koj je medju tim protekcijom banovom dobio prepoštiju felső-eőrsku te se iz Dalmacije u Ugarsku preselio. Ivan Statilejo nije samo u Ugarskoj crkvene časti stekao, nego od velikoga ugleda bio na dvoru ugarskom i znatno je utjecao na javne poslove. Statilejo je nastavio po smrti bana Berislavića Antunu svoju zaštitu davati i

[1] P. Berizlavi et Joannis Statilii nepos. Mon. Hung. hist., Scriptores, II, 351.

Digitized by Google

za njegov se uzgoj brinuti, tako da je Antun, prije nego je 20 godina navršio postao skradinskim kanonikom, i do skora zatim somogjskim arhidjakonom kod vesprimskoga kaptola[1], a kao takova odasla ga ujak po ondašnjem običaju na sveučilište u Padovu, da izuči više nauke.[2] U sudbini Vrančićevoj nastala je znamenita promjena, kad mu je ujak g. 1528 postao erdeljskim biskupom, kojemu je kralj Ivan bio povjerio, još dok je bio budimskim prepoštom, obranu svojih prava na olomučkom kongresu, a sad kao erdeljski biskup postao je jedan od njegovih najvjernijih publicista. Ovo je djelovalo na Antunovo stanje, jer ga je Statilejo iz Padove pozvao[3] i izhodio, da ga je kralj Ivan imenovao najprije staro-budimskim prepoštom, a 1530 godine kraljevskim tajnikom.[4] Tim počimlje javna djelatnost A. Vrančića.

U prvom odsjeku ove djelatnosti nalazimo ga u službi kr. Ivana i kraljice Izabele, a po gotovu samo u funkcijah diplomatskih. Ovamo idu donjekle poslanstva, koja mu povjeri kralj i ujak kod njekojih crkvenih dostojanstvenika i velikaša. Glede inostranih poslanstva navodi Faustin[5], „da je odaslan bio k Sigismundu kralju Poljskomu; tri puta u Bosnu k tamošnjim namjestnikom; dva put u Mletke tadanjemu duždu Andriji Grittu; a papi Klementu VII. u Rim god. 1531. Povrativ se iz Rima odaslan bi opet tri puta k Sigismundu kralju poljskomu. Poslije ovih poljskih poslanstva odaslan bi opet u Rim k papi Pavlu III., zatim (početkom g. 1535) k Franji kralju francezkomu, a nakon toga k Henriku VIII. kralju englezkomu.[6] Povrativ se odovud, odaslan bi s drugimi kraljevskimi poslanici k caru Ferdinandu u Beč. Budući da potonje poslanstvo nije po želji kraljevoj izpalo, odaslan bi po smrti kralja Ivana od kraljice Izabele k vjenčanju brata joj Sigismunda Augusta kralja poljskoga s nalogom, da nakon svadbe otidje

[1] Összes munkái, t. VI, 87.

[2] Mankái, t. VII. 109.

[3] Fortis tvrdi, da su ugarski nemiri bili uzrok, što je Vrančić iz Padove odazvan, te da je svoje nauke u Beču i Krakovu nastavio. Fortis, op. c. p. 138.

[4] Schmitth (archiepiscopi Strigonienses, II, 75) tvrdi, da je Vrančiću put do tih časti prokrčio Gjuro Utješenić (Martinusi), koj je gospodovao na dvoru kraljevu.

[5] Kovachich, Scriptores minores, I, 195, 196.

[6] Ovom prilikom, kao što se iz pisama vidi, sprijatelji se Vrančić sa slavnim Erasmom Rotterdamskim i upozna se s Melanhtonom. Munkái VII, 44, XII, 18, 309.

Digitized by Google

k Ferdinandu u Prag.[1] Obavivši naloženi mu posao u Pragu, odaslan bi opet kao poslanik u Poljsku, jednom ka kralju Sigismundu, pa opet k Sigismundu Augustu njegovu sinu". Vidimo dakle, da je u poslovih kralja i kraljice posjetio malo ne sve europske države, koje su onda bile ognjištem družtvene obrazovanosti. Ako se još uvaži, da je mlade svoje godine proživio u Padovi, a po svoj prilici i u Mletcih; da je poslije kao poslanik ugarskoga kralja posjetio Rim, Mletke, Pariz, London, Beč, Prag, Krakov itd., pa da je po svojoj odluci putovao malo ne po svih znamenitijih europskih krajevih[2], i da se svagdje kretao u najviših družtvenih krugovih, prisvojivši tim uz najfiniji način družtvenoga občenja i veliko iskustvo: lasno će se razabrati, da mu onda u ono burno ratno doba nije ugadjalo nit u Erdelju nit u Ugarskoj. Ako se k tomu uvaži tadanji život na dvoru kr. Ivana Zapolje i odnošaj mladoga diplomata prema ondješnjim dostojanstvenikom, svakako je ovo, kako se iz njegovih pisama razabire, najzanimivije doba Vrančićeva života. Po smrti pako kr. Ivana Zapolje sigurno da je na dvoru i u okolini kraljičinoj puno toga morao vidjeti, što je na nj nepovoljno djelovalo, da se, osobito po smrti ujaka Statileja, nije više osjećao na svom mjestu, pa da je naginjao k caru Ferdinandu, prema komu se i prije iskrenim štovanjem vladao. Godine 1549 izstupi formalno iz službe kr. Izabele i dobio je u Gjure Utješenića i P. Petrovića o svom dosadanjem vladanju i djelovanju vrlo povoljnu svjedočbu.[3]

Primivši kr. Ferdinand A. Vrančića u svoju službu, postavi ga N. Olah (g. 1550) za jegarskoga kanonika i sabolčkoga arhidjakona; malo zatim imenova ga iste godine kr. Ferdinand ostrogonskim kanonikom, a poslije pornanskim opatom.[4] U ovom novom

[1] Čini se, da je car Ferdinand ovom prigodom Vrančića sasvime za se pridobio, jer počima hladnjeti njegova odanost prema kraljici.

[2] 1549, 18. decembris. Ab annis ferme duobus de triginta assiduis usus sum legationibus ad diversos principes christianos et Turcas; suscepi praeterea privato studio tot itinera et tam longinqua, ut exceptis Hispania, Thracia, Macedonia, utraque Moesia, et quae Tanais, Pontus mons Carpatus a Ruthenis, et Vistula flumen a Masoviis intercludit, parum quiddam restat, quod in Europa non viderim. Verancsics Munkái, VII, 17.

[3] Mon. Hung. hist. Scriptores, II, 351, 352. Ob odnošaju Vrančića prema Utješeniću vidi Processus contra occisores Fr. Georgii. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, II, 36. Mon Hung., Scr. XXXII; 39—55.

[4] Mon. Hung. hist. Scriptores, II, 353—359.

Digitized by Google

položaju poznajemo Vrančića kao gotov značaj, kao osobu sasvim razvita mišljenja i nagnuća. Njegova obrazovanost i obilato iskustvo, pa bezprikoran ozbiljan muževan značaj očituje ga pozvanim za opravljanje najznamenitijih i najnježnijih poslova. Budući da su ovakov mučan posao bili onda ugarski odnošaji prama porti, nije Ferdinand g. 1553 nikoga našao, koga bi bio mogao bezuvjetnim povjerenjem staviti na čelo poslanstva, namienjenoga porti, nego Antuna Vrančića. Spisi i dopisi Vrančićevi o tom poslanstvu gotovo neizcrpivo su skladište za proučenje tadašnjih dogodjaja i odnošaja.[1] Ovom je prilikom Vrančić već u gore pomenutom budimskom poslanstvu tako koristno svojemu kralju služio, da ga je Ferdinand imenovao još prije polaza u Carigrad pečujskim biskupom.[2] A. Vrančić odabran od Ferdinanda, da s Franjom Zayem i utamničenim Malvezzom izhodi od Sulejmana stalan mir uz gore pomenute pogodbe, napisa kako spomenusmo o svom putovanju u Carigrad putopis, koj je već za to znatan, što je putopisac bio učenošću na glasu i što je bio vrlo iskusan putnik, koj je dobar dio Europe proputovao.

Vrančićev putopis prvi je izdao na sviet *Abb. Fortis* u svojem djelu *Viaggio in Dalmazia* (Venezia 1774), naštampa ga po rukopisu, koji je našao medju rukopisi, što su prešli na Antunove baštinike, knezove Draganiće iz roda Vrančićeva. Putopisu je naslov: *Iter Buda Hadrianopolim anno 1553 exaratum ab Antonio Verantio tunc quinqueecclesiensi, mox agriensi episcopo, ac demum archiepiscopo strigoniensi, regio in Hungaria locumtenenti, magno regni cancellario, atque S. R. E. Cardinali electo; nunc primum e Verantiano carthophylacio in lucem editum*, a posvećen je iz zahvalnosti Franji Draganić-Vrančiću šibeničkomu patriciju. Putopis nije žalibog cio, prestaje naprečac riečmi: *et mox civitas Hadrianopolis . . .*, što samo sobom pokazuje, da dnevnik nije bio završen. Putopis je dakle odlomak, manjka mu opis Jedreneta i puta od Jedreneta do Carigrada i dalje. Koller naštampao je početak i onaj dio putopisa, koj se odnosi na biskupiju pečujsku[3]; premda je imao izvorni rukopis pri ruci, nije mu izdanje bez pogrešaka. L. Szalay naštampao je Vrančićev putopis po rukopisu magjarskoga muzeja i po

[1] Sr. spise i dopise o poslanstvu A. Vrančića i F. Zaya u Carigrad u Összes Munkái, Scriptores, XXXII, 35—198.

[2] Scriptores, II, 362—68.

[3] I. Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiensis, tom. V, p. 335, 336.

Digitized by Google

Fortisovu izdanju, medju djeli A. Vrančića izdanimi u 12 svezaka medju spisi magjarske akademije.[1] Kovačić nije izdao Vrančićeva putopisa, valjda za to, što mu nije bio pri ruci dobar rukopis, jer u izkazu Vrančićevih rukopisa nigdje putopisa nespominje.[2]

Iz Vrančićeva se putopisa razabire, da je putopisac bio u smislu one dobe izvrstan geograf svojega vieka; da je dobro poznavao stariju geografijsku literaturu, ne samo grčku i latinsku, nego i sredovječnu. Ovo obsežno geografijsko znanje našega putopisca neočituje se samo u njegovom putopisu, nego i u još jednom geografijskom djelu Vrančićevu, naime u sustavnom opisu Erdelja, Moldavije i Vlaške.[3] Povod ovoj razpravi dala je bez sumnje provala Sulejmanova god. 1538 u Moldaviju i Erdelj proti vojvodi Petru Rarešu[4], a to potaknu Vrančića da napiše geografijsko-etnografijski opis tih zemalja, da iztraži njihov medjusobni odnošaj, da opiše narod, njegove običaje i navade, rieke, gradove i drugo, što amo spada. Čini se, da je Vrančića i to potaklo na ovaj opis, što su te zemlje kod starijih pisaca površno i lošo opisane; jer Vrančić primjećuje, „ako su mnoga u mojem opisu drugčije opisana, nego što su u inostranih pisaca, neka me naprečac nitko neizpravlja ili nekori, jer mnoga sam sobstveno motrio i iztražio, budući sam podulje u Erdelju živio i dao si truda, da navade stanovnika proučim". Pisac dalje navodi, „da su te stvari zato u njega različite, što on znade osim magjarskoga jezika i ilirski (hrvatski), a potonji mu je prirodjeni materinski jezik, od kojega su mnogo pozajmili Magjari i Vlasi, te za to on bolje pozna mnoga, nego oni, koji su bili od toga vrela daleko. Stari su pisci, primjećuje napokon, ona izostavili, koja su njemu znatna, a zadovoljavali se stranimi svjedočanstvi te su mnogo tamna ostavili."[5] Ovimi je rieči označio Vrančić zadatak ili cilj svojega spisa. Opis je većinom geografijske i etnografijske sadržine, u kojem Vrančić na podlozi starih i sredovječnih pisaca i svojih sobstvenih studija podaje dosta vjernu geografijsko-etnografijsku sliku pomenutih zemalja, a osobito Erdelja, koji je

[1] Monumenta Hungariae historica, Scriptores, t. II, p. XV, 288—334.
[2] Kovacsics, Scriptor. minores, II, 389—444.
[3] A. Vrancius, Sibenicensis Dalmata, de situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae. M. G. Kovachich, op. c. II, 82—114. Monum. Hung. hist, Scriptores, II, 119—151.
[4] Gl. Vrančićeve razprave u Kovačića, II, 39, 63. Hammer, op. c. II, 151—53.
[5] Monum. Hung. hist., Scriptores, II, 120.

Digitized by Google

izvrstno poznavao. Živeć podulje u Erdelju, sam je pisac mnoge starinske tragove iztraživao, dao izkopavati stare puteve, podrtine i tražio rimske nadpise, a sve to u sklad dovadjao s opisi starih pisaca. Navadjajuć starije izvore svoje razprave: Strabona, Plinia, Aeneju Sylvia, Sabellika, Volaterrana i mnoge druge, zasvjedočava obsežno i temeljito znanje staro-klasičke i sredovječne geografijske literature. Glede metode pako stoji Vrančić u tom spisu na visini svojega vieka; našemu bo je Vrančiću u njegovih geografijskih razpravljanjih bio Ptolomej osnov i kažiput, osobito karte u Ptolomejovih izdanjih XV. i XVI. vieka. Ove karte čine mu se, kao i drugim kosmografom onoga vieka, pouzdan i gotovo nepogrešiv izvor, s kojim svagdje nastoji da u sklad dovede svoja motrenja i iztraživanja. Pošto mi nije ovaj put zadatkom, da potanje ocjenjujem Vrančićev opis Erdelja, za to ga prelazim, a dosta će biti ako o njem reknem, da je glede sadržine i metode, prema dobi iz koje potiče, tako savršeno djelo, da nadmašuje sve dotadanja slična djela, prikazujuć ujedno pisca u geografijsko-etnografijsko literaturu svojega vieka dosta upućena. Pored svega toga, što Faustin tvrdi, da je ovaj Vrančićev spis „*farrago indigesta*“[1], prigovaram ovomu nepravednomu i neosnovanomu sudu na kratko, da kada bi imali takov opis naše zemlje iz onoga vieka, kakov je Vrančićev opis Erdelja, znamenit bi to bio prilog geografijskoj literaturi ne samo naše, nego i svake druge zemlje. Ovaj sam geografijski opis Erdelja za to iztaknuo, da pokažem vještinu Vrančićevu kao geografijskoga pisca, što će se još jasnije pokazati u ocjeni njegova putopisa.

Osim ovih geografijskih, ostavi A. Vrančić, kao što je poznato, više historičkih spisa i premnogo pisama. Historički spisi Vrančićevi glavna su mu naučna radnja, te očituju samosviest, da je on pozvan biti ugarskim historikom, koja samosviest čini se, da se onda u njem probudila, kad se je kao poslanik s inostranimi učenjaci upoznao, pa je počeo nazirati veću političku znamenitost ugarskim sgodam, a ta samosviest korjenila se je i u njegovoj višoj političkoj obra-

[1] Kovachich, op. c. t. II, praefatio, p. XXIII. K tomu Szalajevu primjetbu u Monum. Hung. hist., Scriptores, II, p. XII, num. VII. Ako se poredi gotovo suvremeni (od god. 1550) Reichensdorfov opis Erdelja i Moldavije s Vrančićevim opisom (napisan svakako prije god. 1549), opaziti će se glede metode i sadržine medju oba djela tolika razlika, da Reichersdorfovo djelo prema Vrančićevu duboko tone. Gl. G. a Reichersdorf, Chorographia Transylvaniae Moldaviae u Schwandtnera, Scriptores rerum hungaricarum, t. I, p. 778, 800.

Digitized by Google

zovanosti. Kada omjerimo plodove Vrančićeve historičke radinosti prema njegovoj prvotnoj odluci, priznati valja, da tih plodova neima mnogo, jer ono, što je do sada priobćeno[1], kako dobro opaža Wenzel[2], više su znamenite studije „nego potanko izradjena historička djela. Premnogi državni i crkveni poslovi nisu Vrančiću dali da zadovolji svojoj nakani, koja bi bila, da napiše crkvenu historiju Ugarske i onih dogodjaja, koji su se sbili od smrti kr. Matije Korvina do njegove dobe, za koje sgode mnogo je dobio podataka od svoga suvremenika i zemljaka, glasovitoga Gjure Utješenića. Nu znamenitiji je od ovoga bio trud, što ga je Vrančić uložio u popunjenje Bonfina. Premnoga napokon pisma, koja Vrančić ostavi, bez sumnje su najzanimiviji dio njegovih književnih djela. U tih se pismih očituje tiesna sveza medju dogodjaji njegova života i medju njegovom književnom radinosti; osobito, kada u njegovih pismih gledamo na one muževe[3], kojim su bila pojedina pisma upravljena, lebdi nam pred očima čitavo kolo od glasovitih muževa XVI. stoljeća, koja Vrančićev život razjasnjuju, te u njih spoznajemo zaštitnike njegova duševnoga života. Ove potonje Vrančićeve spise za to sam tu najobćenitije spomenuo, da prikažem našega putopisca kao glasovita učenjaka i književnika svojega vieka, i da prema tomu omjerim njegov putopis. U ostalom potanje ocjenjivanje pojedinih Vrančićevih historičkih spisa nije zadatak ovoj razpravi.

A. Vrančić, kao učenjak i pisac prema dobi onoga vremena, spada bez sumnje medju humaniste, a to se jasno razabire iz njegovih spisa. Prema tomu bilo je njegovo odhranjivanje, prema tomu je onda bio tadanji družtveni ton, a najočitiji su tomu dokaz učenjaci, s kojimi je za života svojega obćio, pa i način toga obćenja, a posve naravno je bilo, da si je usvojio i obrazovanost onih krugova, kojih je bio članom. Humanizam pako Vrančićev osobito se ističe u njegovih geografijskih spisih; jer premda je živio u doba prielaza iz stare u novu geografiju, pozivlje se često na staro-grčke i rimske geografijske pisce, a njihove opise upotrebljava kao jedino mjerodavne; rabi većinom stara geografijska i etnografijska imena, premda jim davno nije bilo u narodu traga; nova pako

[1] Kovačić Scriptores minores I. i II. t., Szalay i Wenzel, Monum. Hung. hist., Scriptores, II i XXXII.

[2] Scriptores, t. XXXII, p. XXIII.

[3] Muževe, s kojimi je Vrančić dopisivao, nabraja potanko Wenzel. Scriptores, XXXII, p. XVIII.

Digitized by Google

upotrebljava samo onda, kad starih neima ili kad se novim ukloniti nemože; riedko dodaje staromu i novije ime uz primjetbu „kako tamošnju stanovnici zovu". I u Vrančiću se zrcali glede porabe starih geografijskih imena podpuno njegov viek s onimi istimi manami, koje se pokazuju i kod drugih suvremenih kosmografa i historika, s tom ipak razlikom, da Vrančić nova geografijska imena neprevodi na latinski kao na pr. Petančić njegov stariji zemljak, niti jih u latinsko odielo zaodieva.[1]

O Vrančićevu poslanstvu i putovanju u Carigrad sačuva se odlomak dialoga izmedju Antuna i njegova brata Mihajla, a naslov mu je: *De itinere et legatione sua constantinopolitana Antonii Verantii cum fratre suo Michaele dialogus.*[2] Budući da je ovaj dialog u tiesnom savezu s našim putopisom, tako rekuć njeki komentar, nije ga smjeti sasvime mimoići, a ja ću ovdje ona očitovanja iz dialoga iztaknuti, koja se samo na putopis odnose, te ga donjekle razsvjetljuju. Mihalj[3] radujuć se sretnomu povratku svojega brata, nagovara ga, da mu izpripovieda sve, što je na tako dugom i mučnom putu medju raznimi narodi znamenita vidio, pa i sve drugo, što se odnosi na Antunovo poslanstvo. Poznavajuć svojega brata, njegovu tačnost i učenost, nada se o tom putovanju da će biti u svakom pogledu od velike koristi. Antun usuprot prema prirodjenoj skromnosti misli, da brat mnogo više od njega izgleda, nego li je on u stanju pružiti. Vjerovatno, da je ovo nagovaranje Mihaljevo potaklo Antuna, da opiše svoje putovanje. Tim se više Mihalj nada od brata, što zna, da je uviek starine iztraživao, te jih s novijimi stvarmi poredjivao, s toga je uvjeren, da je Antun ona stara mjesta najvećom pažnjom prošao, da je priedjele, visine gora (Scarda, Orbela i Haema) i tok rieka (Nesta, Ciabra, Hebra) pomnjivo motrio, koje gore i rieke, premda su u spisih najvećih geografa opisane, ipak bilo bi mu vrlo milo, kada bi Antun sve to po svojem motrenju opisao; jer bi mu to bilo jasnije, nego li se iz čitanja razabire. Antun pako u svojoj skromnosti misli, da brat odviše od njega traži i da će se u očekivanju

[1] Glede porabe starih geografijskih imen u Petančića gl. Rad, kn. XLIX, 162—64.

[2] Kovačić, Scriptores minores, II, 157—76. Monum. Hung, Scriptores, II, 268—88.

[3] O Mihajlu Vrančiću gl. A. Fortis, op. c. I, 145 Za odsuća Antunova u prvom poslanstvu carigradskom upravljaše Mihalj kao punomoćnik njegovimi poslovi. Koller, op. c. V, 334.

Digitized by Google

prevariti: buduć da nije mnogo znamenitijih stvari motrio, pa nezna dali su mu stare ili nove stvari zanimivije, a ne može mu u onoj mjeri ubaviesti pružiti, što su mu bili izvjestitelji surovi i zabunjeni, pa što se naglo putovalo, te nije bilo dosta vremena za potanje izpitivanje i proučavanje. „Sva se imena", nastavlja Antun, „starih varoši, gora, rieka i drugih stvari, kad nastaje tudje gospodstvo, dielomice uništavaju, a dielomice zaboravljaju, ili se u novih jezicih mienjaju, da jih malo ima, koja bi se mogla prepoznati. Kad se stane naokolo razgledavati, i za pojedina propitkivati, umah se na sebe privlači sumnja uhode. Tako je neprilično izpitivati kod puka položaj mjesta, a kakvoga, koj bi bio vješt, da o svem uputi ili pouči, vrlo je mučno naći. Ako bi tko svjetovao, neka se nastoji doznati od Turaka ili trgovaca, i onda će se mala ili nikakova korist postići; jer ima jih, koji što znaju, ali radi pomenute sumnje kažu, da neznadu, niti se u ostalom za takove stvari mnogo brinu misleć, da je za nje dosta, ako znaju da zatajenjem uživaju. Plašljivi trgovci, bojeć se samo za svoje zlato, zadovoljni su, ako što sami znaju, a plaše se drugomu kazivati. Ostaje dakle samo narod, koga možeš pitati, nego taj odgovara tako zamršeno, tamno i absurdno, da jedva na deset pitanja zna o jednoj stvari kazati, i to nedosta razgovietno. K tomu valja još dodati, da se često namjeri na surove neuke ljude, da neznaju kazati niti imena mjesta, u kojem živu, kamo li da bi znali kazati o stvarih, koje su oko njih; gore su jim gore, rieke rieke, ovako sve samo obćim imenom zovu, toga radi mora se pored mnogih znamenitih stvari samo prolaziti. Pošto je Antun razložio, kako je neprilično i težko putem doznati, pita ga dalje: dali nisu vladalački poslanici slobodniji od drugih putnika? svakako oni, koji dolaze od prijatelja i saveznika, dočim se s poslanici od neprijateljske strane vise pristojno, negò li slobodno postupa. Misliti će tko, da poslanici bolje prolaze, ako jim se pridaju na medji stražari i pratioci ili provodiči, da jih čuvaju od štete i pogibelji; ali poslanici dan i noć tako su od njih obsjednuti, da prieče svako obćenje, dapače dopisivanje, nit jim se dopušta primati i slati svojim kraljevom pisma; i ako jim podje za rukom nješta dobra i izvrstna izvesti, moraju to samo potajno dojavljati. Pretežak je dakle položaj poslanika, primjećuje putopisac, a nijedan slobodan čovjek neželi si te časti".

Ove bilježke Vrančićeve o putovanju po Turskoj vrlo su znatne, opetuju se često i u drugih mladjih putnika, a prikazuju putopisca

Digitized by Google

kao razborita i iskusna putnika i oštroumna motritelja. One pako mnoge neprilike, koje podnašahu putnici po Turskoj, mogosmo medju redci čitati u njekojih starijih putopisaca, osobito kod Kuripešića, ali tako jasno se očituju samo u Vrančićevu dialogu, kojega da neima, iz samoga Vrančićeva putopisa nebi bili onoga doznali. Bezobzirni postupak s putnici u Turskoj, pa bili oni i vladalački poslanici, kao što Vrančić opisuje, dosta je star, trajao je u Europskoj Turskoj do nedavna, a traje još i danas kod surovih naroda, kojim je svaki inostrani putnik sumnjiv i pogibeljan. Ostalu sadržinu dialoga mimoilazimo, jer se neodnosi na putovanje, u ostalom dosta je znatna, govori o povodu poslanstva, političkih i drugih odnošajih Ugarske prema Turskoj; ali šteta, što je i taj Vrančićev spis samo odlomak.

Vraučićev putopis opisuje put od Budima do Biograda po Dunavu, a od Biograda nastaje pravo putovanje po kopnu, tim i pravi putopis, koliko se tiče naših razpravljanja. Putopis opisuje carigradsku cestu od Biograda do Jedrene, cestu naime, koja je bila poslije Bertrandona de la Broquiera od putopisaca donjekle napuštena, jer i oni naši putnici, koji kao carski poslanici putovahu od Beča u Carigrad, radje su išli putevi što vode s iztočne obale mora Jadranskoga, nego onom starom, bližom i udobnijom cestom. Ali opis biogradsko-carigradskoga puta, što ga Vrančićev putopis podaje, nije donjekle, osobito medju Biogradom i Ćuprijom, ona stara carska (rimska) cesta, mnogovrstno opisana križarskimi putnici, a vodila je od Biograda uz Dunav u Braničevo ili današnji Kostolac, pa od ovud u nutrašnjost, bugarskom šumom, na desnoj strani Morave u grad Ravno k današnjoj Ćupriji. Vrančićev pako put vodi od Biograda na Smederevo; odovud gotovo ravnim pravcem na lievoj strani Morave sve do prievoza kod Ćuprije, a to je onaj dio puta, koj je donjekle poznat jur od B. Broquierova putovanja. Od Ćuprije dalje stupa na staro-rimsku cestu, koja je glede smjera gotovo ona ista, kako ju opisuju stari putopisci. Vrančićev dakle putopis imati će da prikaže opis biogradsko-carigradske ceste na početku druge polovine XVI. vieka, a u tom opisu prikazati će se ne samo kakvoća puta, nego i mjesta, naroda i raznih njegovih odnošaja.

Vrančićev putopis znatno se razlikuje glede forme od sličnih putopisa. Vrančićevu bo putopisu nije samo predmet da opiše zemlju, mjesta i narod proputovanih krajeva, u obće sve, što je znamenita putem vidio. Vrančić vrh toga u svojem putopisu raz-

Digitized by Google

pravlja o proputovanih priedjelih i ondašnjem narodu po opisu starih pisaca, dovodeć svoja opažanja i izkustva s opisi staro-grčkih i rimskih pisaca, a osobito s Ptolomejem i njegovimi kartami, u što veći sklad. Ova su razpravljanja sa sobstvenimi motrenji kadšto tako izprepletena, da je na mjestih jedno od drugoga težko razlučiti. Ova forma nije Vrančićevu putopisu od koristi, jer razpravljanja su na uštrb sobstvenu metrenju putnikovu, a to u tolikoj mjeri, da se na njekojih mjestih formalno odriče vlastitoga izkustva za volju starih pisaca i njihovih opisa. Vrančićev bi putopis bio znatno veće ciene, da je li sobstvena motrenja svojega putovanja priobćio, mimoišav svaki obzir na stare pisce i njihove opise. Al Vrančić kao humanista držao je ovu svoju formu jedino pravom, misleć, da mu putopis nebi bio dosta znanstven, da ga nije okitio opisi staro-klasičkih pisaca. Vrančić dakle udario je i u putopisu istom metodom, kao i kod opisa Erdelja; ali ta forma u potonjem predmetu nije bila prema dobi vremena toliko pogriešna, kao glede putopisa, kojega bi se sadržina imala odnositi samo na sobstveno motrenje i iskustvo. Toli odlikovan stari geograf, na kojega se Vrančić i u putopisu prečesto pozivlje, jest slavni Ptolomej, ne toliko njegova geografija, koliko karte pridane njegovu djelu. Ptolomej, osobito njegove karte, jesu Vrančiću na njegovu putu tako rekuć prava zviezda predhodnica. Ali Vrančićev Ptolomej nije možda kakav stari grčki tekt, već njeki od latinskih prievoda XV. ili XVI. vieka, u kojih ima novijih opisa i novijih karata. Koje pako je od tolikih Ptolomejovih latinskih izdanja onoga vieka bilo Vrančiću pri ruci, to je težko nagadjati, a još teže pogoditi; jer se Vrančić na izdavaoca nepozivlje, a sva Ptolomejova izdanja onoga doba nisu nam pristupna, da bi mogli Vrančićevu Ptolomeju u trag ući.

Napokon Vrančićev je putopis još i tim vrlo znatan, što je putopisac bio rodom Dalmatinac hrvatskoga porekla, podpuno vješt hrvatskomu ili srbskomu jeziku, kojega znanje svakom prilikom ističe, te je narod, kojega je zemljom putovao bolje poznavao i vjernije shvaćao, nego li putopisci tudje narodnosti. Vrančić je, kako spomenusmo, za svoga života veći dio Europe proputovao, pa od nijedne druge zemlje neostavi putopisa, nego o svojem putovanju u Carigrad; buduć se vjerovatno ovo putovanje jur i ono doba držalo za riedko, mučno i zanimivo, te dostojno da se opiše, a odnošaji zemlje i naroda onih krajeva na sviet iznesu.

Ovo su obće opazke o Vrančićevu putopisu, koj se ovdje prvi put ocjenjuje i razsvjetljuje, pošto su poznati tekstovi bez svakoga

Digitized by Google

tumača naštampani. Prelazeć na ocjenu putopisa, sliedim Fortisevo kao prvo, obziruć se na izdanje magjarske akademije.

Vrančić i Zaj obavivši naloženi im posao s pašom budimskim, krenuše 25. srpnja 1553 uz vojničku pratnju na ladjah po Dunavu put Biograda. Na tom putu spominje putopisac dunavske okuke, šumovite otočiće, užasne pustare, sred vode mnoga stabla, koja su poput grebena brodarom neprijateljska, osobito noćju, jer zadaju strah i priete pogibelju kad se sutjeskami plovi. Spominjuć znatnija mjesta, u kojih se pristajalo, ili uz koja se prolazilo, opaža: izvrstne su to i najrodnije zemlje, koje se sada prikazuju najtužnije; jer je sve divlje i neuradjeno, polja i vinogradi dračjem zarasli, riedko se vidi poljodjelac ili stoka, a česta je pustoš; više je negda bilo u jednom mjestu stanovnika, pričaše jim neki brodar rodom Srbin, nego ćeš jih sada u trideset naći, nespominjuć tolika razorena mjesta, kojim je jur imena nestalo. Ove obćenite opazke očevidca označuju tadanje nevoljno stanje Ugarske i Slavonije pod barbarskom vladavinom Turske, a to putopisac još bolje utvrdjuje opisom mjesta od ušća Drave do Biograda. Putopisac osobito ističe Sriem, njegova sela i varoši, što leže pokraj Dunava, spominje razoren gradić Sotin *(Atthya)*[1], medjašno mjesto županije vučke i sriemske. Ilok *(Uylacchum* et *Illok)*[2], negda vrlo znatan, imajuć velike prihode za kneza Lovrinca, a sada neznatan pod gospodstvom Turske, koja ga pomnjivo čuva. Dalje navodi Banoštor *(Banmonostra)*[3], njegda stolica sriemskoga biskupa, znatna varoš i tvrdja, dizala se prijatno nad Dunavom, a sada poznata samo imenom i ruševinami, pošto su mu opustošeni toliki vinogradi, koji ga poput vienca na daleko okružavahu. Napominje gradić Čerević *(Cierergii)*[4], negda Valentina Tereka, a sada razoren. Dalje dolazi

[1] „A Valkowar ad Atthiawar arcem dirutam, *Ochinum* indigene vocant mil. 4". Monumenta Hungariae hist. Scriptores XXXII, 56. — „Atthyawar, indigenis *Otthyn*, arx diruta, 1 milliara". Scriptores VI, 78.

[2] „Wylak, indigenis *Illok*, arx 2 mill. Hic incipit *mons Almus*, quem indigenae appellant *Frusca Gorra*. Mon. Hung. hist., Scriptores, VI, 79.

[3] „Banmonostra, olim Syrimiensis episcopi sedes et ecclesia; nunc omnia diruta, et indigenis *Banovci* nuncupati. Mon Hun. hist., Sc. XXXII, 56. Isto se opetuje u dnevniku od g. 1567 (Scrip. VI, 79); ali Banoštor je posve različit od Banovaca, potonji (stari i novi) su u petrovaradinskom okružju kod Dunava blizu Pazove.

[4] „Cherwgh" ili „Czerwgh", Script. VI i XXXII, l. c.

Digitized by Google

Kamenica *(Kamonez)*[1], njegda gusto naseljena, odlična i bogata sriemska varoš, na glasu književnimi igrami (litterariis ludis). Imala je osim mnogih zemljanih 150 zidanih kuća, a sada jedva 15 slamnatih. Pričahu mu mjestni stanovnici, da je 7000 bačava vina razlijeno, kad ju Turci razoriše, a vino je teklo jarkom poput potoka do koljena duboka. Spominje i Petrovaradin *(Varadinum Petri)*, gdje su prenoćili, jer se neusudiše dalje ploviti radi mnogih karlovačkih vodenica. Dalje navodi Karlovce *(Karom)*[2], gdje je bila tvrdjica, ali ju Turci razoriše. Premda su pali brojem kuća i stanovnika, ipak je medju svimi varoši razmjerno najmanje oštećena i najviše naseljena, obilna polji i vinogradi, a sriemsko je vino od starine na glasu, dočim je po drugih mjestih zanemareno vinogradarstvo. Kod Karlovaca mu prestaje Fruška gora (mons *Almus*, antiquis nostris *Frusca* appellatus), koja odpočimlje medju Sotinom i Ilokom, na glasu je osobitim vinom, a pričahu mu, da je car Probo trs is Italije u ove krajeve presadio. Pomenuta gora stere mu se 12 milja u duljini, a 3 milje u širini; podnožje i obronci zasadjeni su joj vinogradi, a šljeme gustom i prijatnom šumom. Žali putopisac, što sa strane dunavske, po priedjelu inače ubavom, koj se položito prama vrhu diže, putnik ugleda jedva dvadeset vinograda, dočim negda svako mjestance, koje nije bilo šumom zaraslo, bijaše vinogradi zasadjeno, osobito brežuljci, izloženi južnomu suncu. Svršujuć gora kod Karlovaca, ciepa mu se tu na dva kraka: onaj krak, koj se pruža u nutrašnjost, zvao bi se Bielom gorom *(albus)*; drugi pako, držeći se dunavske obale, ima toliko imena koliko mjesta, a odatle mu dolazi karlovačka gora *(Karon hegye, i. e. Karontis mons)*. Dalje spominje Slankamen *(Zalonkemen)*[3] i Titelj *(Titulium)*; potonji ugledaše s daleka. Čemu govoriti, primjećuje putopisac, o razvalinah, buduć da je sve razvalina „razsap i pustoš"? Tisa pako dolazeća sa Karpata, protječuća Marmaroš i Kumansku ravninu, hvata se kod Titelja rta, koj joj je na desnoj obali, a nješto niže utječe naproti Slankamenu u Dunav. Blizu Titelja stere se močvarna ravnica, više dulja nego

[1] „Kamonecz, turris vetustae arcis sine incolis". Dnevnik od god. 1567. Script. VI, 79.

[2] „Karom, indigenis *Karlowczy* dictum, oppidum magnum et frequens". Mon. Hum., Script. VI. 79; XXXII, 56.

[3] „Szalonkemen, indigenis *Szlani kamen*, hoc est salsus lapis; est autem arx magna, cui ex opposito Tybiscus fluvius incidit in Danubium". Mon. Hung. Scr. XXXII, 56, VI, 79.

Digitized by Google

šira, koja se tako nizko uvalila, da kadgod Dunav ili Tisa narastu, svu ju zaplave, a znatna je, kako mu pričahu, za ratnu porabu. Slankamen je grad s tvrdjicom, koja je na visini obale, dočim se grad po nizini stere, ogradjen je tankim zidom, provaljenim koje od starosti, koje od dunavskih talasa. Tvrdjica je takodjer slaba i starimi porušenimi zidinami ogradjena, a spušta se strmo prama rieci. Nakon Slankamena sliedi Zemun *(Zemlinium)*, koj je s ove strane blizu Biograda. U Zemunu je bila tvrdja, koju su Ugri *(I. Hunjadi)* njegda sagradili, za da mogu lasnije obsjesti Biograd; tvrdja je jur razorena, a varoš je postala selom. Napokon posljednjega dana srpnja ugledaše izhodom sunca Biograd *(Belgradus)*, motreći i diveći se prekrasnomu kroz vjekove položaju mjesta, za kojim je, da ga vidi, putopisac davno čeznuo.

Ovaj topografijski opis medju ušćem Drave i Biogradom odnosi se na znatnija mjesta u Sriemu, što leže na desnoj obali Dunava. Topografijski je opis dosta vjeran, te prikazuje tadanje tužno stanje onih krajeva. Kod opisa Fruške gore prevarilo je putopisca oko, jer ova gora neprestaje kod Karlovaca, a onaj podunavski krak nije drugo nego nastavak Fruške gore, koja dopire do Slankamena. Ova orografijska pogreška ipak nije toli krupna, kao što su orografijski nazori drugih pisaca one dobe. Putopisac tim opisom prinosi ipak mali prilog za topografiju Sriema u XVI vieku, a tim je znatniji, što su u obće izvori za stariju topografiju Slavonije vrlo oskudni.

„Provezav se Slankamenom i Zemunom, na jugu se druga rieka, dolazeća sa zapada, sastaje kod Biograda s Dunavom, dolazećim od sjevera, koj se tu kreće na iztok, i pod samimi zidinami sa zapada prima Savu, kojoj je ušće široko, ali ni malo silno i plaho, nego se bez opreke kao u prijateljstvu i srodstvu s Dunavom sdružuje. Tu se obala ponješto diže nad vodom, te ju nadvisuje sa sjevera, iztoka i zapada. Sve, što je na jugu, to je ravno, prostrano ili brežuljasto. Gdje je pako Biograd, tu se pruža ravno šljeme, koje nosi zajedno varoš i tvrdju; na iztoku je četvorasta varoš, a na zapadu se diže trouglasta tvrdja; oboje je mnogimi kulami na starinski način sagradjeno. Neima sumnje, da je Biograd na grčkih i rimskih tragovih sagradjen; tvrdja pako nit je velika, nit je znamenita gradjevina. U ostalom više je okrenuta k vodi, dočim je od varoši zidom i dvima kulama odieljena. Ona pako

Digitized by Google

kula, koju narod najviše spominje, zove se Nebojša *(Neboyze)*[1]; ali nije ni liepa ni znatna gradjevina, nego je ogromnija od drugih, jer je na njoj zvono, koje zvoni kada treba na neprijatelja navaliti. Osim ove varoši, koja se stere na visini, te je s tvrdjavom spojena, još je druga varoš, koja se pruža medju sljemenom i Dunavom, a opasana je na uglove zidinami prema tomu, kao što obala rieke zahtieva. Zidovi dolaze od gornjega grada i varoši, pak uz ova oba skrajnja ugla polag vode, ima pobrežna tvrdjava, kao kakav grad, a sve je ovo na sjeveru (sic!) Dunava i Save. Uz iztočni bok sljemena, gdje su vrata gornje varoši, steru se kao i na južnoj strani velika predgradja izpremiešana vrtovi. Na zapadnoj pako strani, gdje je tvrdja, veliko je skladište živeža i bojnih sprava, te je uviek puno radi bojne porabe. Drugoga tu neima, do njekoliko kuća i koliba za upravljatelje, stražare i sluge.

Ovaj opis Biograda, što ga podaje naš putopisac, dosta je obćenit; ali je prema opisu starijih i poznijih[2] putopisaca dosta vjeran. Sva je prilika, da se Biograd od 16. vieka dugo nije mienjao, jer pozniji putopisci glede topografijskoga opisa malo šta imaju dodati, usuprot znatno više glede biogradskoga života, o kojem naš puto-

[1] *Nebojša*, kula na obali Savi; gl. u Milićevića, kneževina Srbija, p. 38.

[2] „Belgrado, città famosa, quale delle parti meridionali riceve la Sava e da ponente il Danubio. Si stende per la falda d' una colina, nella somita è situato il castello, separato dalla citta con muraglie et tornioni, et da parte di fuori ha bosco. Il castelo e di alto sito, che domina la citta da tutte le parti. Fra popolo molti mercanti Ragusei". Giornale del viaggio da Constantinopoli alla riva della Dalmazia, da Giorgio Giustinian 1627. Mnsc. in museo Correr in Venezia.

„Belgrado, nominato Albagreca, ha ben forte castello di grossa muraglia. Nell ingresso va si per assai larghi borghi, d' ambe le parti, guerniti de forte tavolette. Per il dentro sono molte boteghe del modo turco, et vendono di ogni sorte di roba. Case molte comode, aria non sij molto bona, per li fiumi fangosi, che li circondano"; ima 1200 kuća i 34 mošeje. Morosini, Ephemeridi itinerarie, 1675. Msc. in museo Correr in Venezia.

„Belgrado, castello di Panonia, posto sopra l' ondeggiamento d' ineguale terreno, ha belle strade lunghe, larghe e dirette, pieno di tutte l' arti, professioni, necessarie al traffico, come cere, lane, cuoi di bufali. Nella parte occidentale e munita d' una rocca di un miglio in circa Una punta è bagnata dalla Sava (koja utiče u Dunav, koj se na iztoku hvata podnožja grada). Il territorio è intorno coltivato abbondante di vitis alte un piede e mezzo da terra, al costume de Graeci tenute. Sopra la citta e habitata da 50.000 persone". A. Benetti, Viaggio, Venezia 1688, p. 152.

Digitized by Google

pisac uprav ništa nespominje, valjda za to, što se je odveć malo, samo jedan dan u Biogradu bavio, dočim se kod drugih mjesta i na život naroda mnogo osvrće. Putopiščeve dedukcije o starom i novom imenu Biograda nisu utvrdjene, jer putopisac nije ni toga znao, da se Biograd zvao Singidinum, a da je Taurunum bio današnji Zemun. Magjarski „Nándor-Alba" dolazi mu od susjedna trsom zarasla brežuljka, koj mu se još onda zvao „Nándor heggye". Domaći Srbi (qui sermone illyrico utuntur) veli, da su Biograd zvali „slavnim *(slavni)*, po hrabrosti vojnika i vodja, koji poslije pada Smedereva i srpske države, ostadoše kao posada na obranu; a za to ga, primjećuje napokon, potonji pisci zovu *Biogradom*, što i drugi Ilirski narodi običaju priestolnice svojih vladara ovim imenom nazivati".

Izkrcavši se prvoga kolovoza i ostavivši ladje u luci biogradskoj, gdje počimlje „gornja Mizija", krenuše putem Smedereva *(Zmyderovium)* i na putu do Grocke gledahu s desna na vrh gore gradić *Sarnow*. U Grocki *(Grocka)*[1] je tvrdjica, koju Turci nedavno, prije tri godine (1550), proti navalam Tamišvarčana sagradiše. Prispjevši sliedeći dan u Smederevo *(Zmiderovium)*[2], znatan grad glede tvrdjice i predgradja, potanje ga opisuje. „Sljemenu, na kojem se prostire Smederevo, odsječena je prednja ili dunavska strana, diže se lagano, u ostalom pruža se na daleko, sav mu je vrh i hrbat ravan i samimi vinogradi i voćnjaci u veliko zasadjen. Od podnožja sljemena stere se uz Dunav ravnica poput dolnje ustne njeke životinje i prelazi skroz u rieku; tako je nizka, da ju Dunav, kada najmanje naraste, umah zalije. Smederevski se pako grad stere vrhom obale u trokutnom obliku, više u duljinu, nego li u širinu, opasan visokimi platni i utvrdjen jednakimi, četvorastimi (30) kulami, te je nješto veći od Šoprona. Treći kut okrenut je naproti rieci, drugi, koj se vode hvata, nosi tvrdju, koja je sasvime u gradu, a utvrdjena je trima višima i jačima kulama. Izvana pako, na onoj strani, koja goru gleda, sav je grad opasan platnom, koje ima na svakom boku tri kule, okružen je obzidanim obkopom, a dubokim je prokopom oklopljen; jer je rieka visoka tako, da kad treba napuniti prokop, nepušta se voda u nj, nego se nalieva. S toga je napram rieci njeki nasip viši od vode, da se zimi led odbija od zida i da se prokop zaštiti od navale pieska, što ga zna plahovita rieka nanieti".

[1] Grodzka. Mon. Hung., Scr., VI. 79; XXXII. 57.
[2] Samandria. Scr. VI, 79; XXXII, 59.

Digitized by Google

Put, kojim je išlo poslanstvo od Biograda u Smederevo, od prilike je onaj isti, koj i danas tamo vodi. Kod Biograda počimlje putopiscu Ptolomejeva „gornja Moesija“, koju poslije tumači, da se zove dvojakim imenom, Srbija i Raša *(Servia et Rascia)*, premda je jedna te ista zemlja. Na tom putu najprije spominje gradić *Sarnov*, to je *Žrnov* srpskih ljetopisaca[1], a turska *Avala*, koju Turci sagradiše god. 1442, odkuda su kršćane u Biogradu stražili. Narodno je predanje, da je Avalu zidala zloglasna žena Gjurgja Brankovića, „prokleta Jerina“.[2] *Grocka* poznata je današnja varošica kraj Dunava; Turci ju nazivahu *Hisardžik* (gradić)[3], a bila je glavno mjesto grocanskoj nahiji, koja je poslije spojena s biogradskom.[4] Putopisac, kao poslanik carev, koj je neprestano s Turci ratovao, pomnjivo pazeć na svako utvrdjenje, opisuje razmjerno potanje grad Smederevski, a opis mu je u cielom dosta vjeran i tačan.[5]

Poslije opisa Smedereva umeće putopisac geografijski ekskurs, kojim se trudi novu topografiju sa staro-rimskom, naime Ptolomejevom (tabula Europea IX lib. III cap. IX) u sklad dovesti. Putopisac držeći se Ptolomeja i pazeći na ostanke starina, osobito starih zidina, dovodi mnoga mjesta blizu Dunava s rimskimi stanicami u sklad, i trudi se dokazati, da je Ptolomejev *Tricornium* (III, 9), znatno mjesto Moesije, današnje Smederevo, dočim su stariji pisci mislili, da je Tricornium Golubac[6], a noviji tvrde, da je današnja Grocka[7] ili Ritopek.[8] Putopisac oslanja svoju tvrdnju na tom, što je lik grada Smedereva trouglast, a odatle potiče mu i ime Tricornia; jer Vrančić sudi, da su tadanje gradske zidine Smedereva zidane na rimskih temeljih, te da je i staro-rimski grad bio trouglast.

---

[1] Žrnov gl. u Daničića, Rječnik iz književnih Starina, I, 342. Jireček, Heerstrasse, p. 123, 124. — *Havala*, fortezza di 60 case, ove era la villa *Tarcona* (sic!). Morosini, Msc. c.

[2] Milićević, Kn. Srbija, str. 64, 65.

[3] Chiassargich, Giustinian msc. c.

[4] Milićević, Kn. Srbija, str. 65, 107.

[5] O zidanju gr. Smedereva gl. Stojanović, Srpski ljetopisi, Glasnik kn. 53. str. 83. Č. Mijatović, Gjuraj Branković, I, 166. Opis Smedereva u Milićevića, Srbija, p. 154—60.

[6] Möller et Bischof, Wörterbuch der alten, mittleren u. neueren Geographie, p. 372.

[7] Milićević, Srbija, p. 65.

[8] Dragašević u Glasniku, XLV, 16. Claudii Ptolomaei geographia, ed. C. Müller, Parisiis 1883. I, 453.

Digitized by Google

Krenuv 3. kolovoza sa Dunava u nutrašnjost Moesije, udariše putem na desnoj (sic!) strani Morave, priedjelom prostranim, rodnim, liepim i ubavim, a prate ga s obje strane šumovite gore, te su prispjeli isti dan u selo *Livada*[1], što leži na potoku Jasenici *(Jaszenica)* i u šumi Lomnici *(Lomniza)*. Prošav tim mjestom doznaše, da je blizu kuća Pavla Bakića *(Bakyth)* po imenu Vienčac *(Venziaz)*, u kojoj življaše prije, nego li je od Turaka k nam pribjegao. Pavao bješe rodom Srbin, a dostojan je spomena radi velikoga junačtva, kojim se odlikovao, kao i glede vjernosti prama našemu kralju; slavno je poginuo prigodom poraza Ivana Kocianera kod Ivanke, koja je bila imanje Fr. Zaja putopiščeva druga. Na putu sastadoše tursku karavanu, konji i mazge natovareni koševi, punimi čeljadi, kojih su lica bila na pó platnom prekrivena. Ta je novost bila putopiscu povodom razpitivanju. Odgovoriše mu, da su natovareni sužnjevi, a lica se samo mladjih i otmenijih prekrivaju, da jih sunčana žega i prašina neozledi, a koji su u susjednih krajevih oteti, da se neprepoznaju; ostali bili bi trgovci, koje iz krajnje Tracije, koje iz Azije, običaju putovati k medjam, da sužnjeve što jeftinije kupe, a kod kuće jih što skuplje prodaju. Užasan doista i gorak to bješe prizor, primjećuje, vidjeti gdje se čovjek vodi kao stoka na prodaju i slabo se cieni. — Krenuv iz Livade prevališe pomenutu šumu i dospjeli su za tri milje k brodu rieke Morave, a zove se *Derventh* po gori, pod kojom leži, a tako se zove i bliže selo. Ona pako šuma, premda nije odveć daleka, niti odveć gusta, ipak je na zlom glasu radi hajdučkih zasieda. Na prevozu sastadoše Turke, medju kojimi bijaše jedan, po odielu sudeć, otmeniji, a ostala petorica bili su Cigani, jednim lancem o vratove vezani, vodjeni jedan za drugim, jaukahu i nevolju svoju izpričavahu. Upitah, tko su i zašto su zakovani? odgovoriše mi, da su pobirači danka, koj se sastoji u novcu i nedoraslih. Otrnuh od straha nad nedužnimi žrtvami i sramotom. — Tom je prilikom saznao, da je negda običaj bio, svake pete godine pobirati danak od nedoraslih; sada pako svake druge ili treće, strože nego je po zakonu obično; uz to pograbe takodjer i one, za koje je po zakonu zabranjeno, pa se od lakomosti pogadjaju za cienu, a kad izvade cienu, vraćaju diete opet. S toga, čim jadan narod čuje, da su pobirači izaslani, u šume skriva djecu, ili je šalje drugamo, dok ona kuga mine. — Prebacivši Moravu uzadjoše gorom Luka-

[1] „Ex Samandria venimus ad pagum *Clenowacz:* 4 milliaria"; pa „ad pagum Bathyczna per 8 mill." Scr. VI, 79, XXXII, 57.

Digitized by Google

vicom *(Lucaviza)*, koja polazi od Skadra u Iliriji (kako misli putopisac), te se sve u Srbiju (Moesiju) proteže, a put je preko nje mučan i strm. Još kažu, da je i na zlom glasu, jer u njoj nikad nemanjka hajduka. Vidjeli su na tom putu na lievoj (sic!) obali Morave prama Dunavu dvie negdašnje znatne župe, Braničevo *(Branicievo)* i Kučevo *(Cuciaevo)*[1], zaprema je visoka gora, koje čest naši putnici prevališe. — Prevalivši gotovo tri milje dugo sljeme Lukavice, prispjeli su u varošicu Jagodinu *(Jagodna)*[2], koja se stere na prostranom okruglom polju, opasana nizkimi gorami, ugodno i ubavo leži, imajuć na desno Moravu.[3] Zaputiv se dalje lakim putem i nepodnošljivom žegom (5. kolovoza), dospjeli su u selo Ražanj *(Rasgni)*[4] zvano, šest je milja od Jagodine daleko, leži pod šumovitim brežuljkom, nazvanim od domaćih „ražnjem"; jer se ondje stiču dvie gore, tvoreće tiesan klanac. Na tom mjestu, za posljednjih srpskih vladara, kad su Turci navaljivali na Smederevo, posljednje srpsko utočište, a priča se, da je to bilo za Lazara, koj je bio od Murata isti dan Milošem Obilićem ubijen, zašiljili su grane poput ražnja od posiečenih drveća i spleli, pa onda proti neprijatelju okrenuli, što no su stari zvali „račve" (cervus), a odtuda je i selo ime dobilo, koje se je prije drugčije zvalo, a to selo je bilo čestim navalam neprijatelja opustošeno i razoreno. Nego poslije, kad su Turci pokrajinu osvojili, od starih je seljana sagradjeno, a kao što je promienilo gospodara, tako je i ime promienilo, i nazvano je od ovih račava, poput ražnja zašiljenih „Ražnjem", što je rieč ilirska. — Potom su tu od domaćina saznali, da je put, kojim putuju, gradjen na rimski način i da se *Trajanovim* zove, odpočimlje kod Biograda, a svršuje kod Carigrada. Čudio se putopisac, da se spomen velikoga cara sačuvala u surovoga naroda. Ali putopisac nije toga puta spazio, putujući od Biograda do Ražnja, misli, da je kud drugud prenesen ili zasipan; ali pazeći pomnjivije na daljem putu, uvjerio se, da je u istinu tako. Dalje je isti put taracan običnim srednjim kamenjem, kakova se svagdje nadje. Ši-

---

[1] „A Bathiczna ad *Jagodnam*, oppidum amplum et frequens milliaria 3". Scr. XXXII, 58.

[2] „*Giadova*, piccola villa di 150 case, loco e riposto in mezzo giorno con due kan molto comodi". Morosini msc. c.

[3] Braničevo i Kučevo, dvie poznata stare župe, gl. Daničić, Rječnik Starina, I, 70, 71, 512.

[4] „A Jagodna ad oppidum *Parathyn* per 2 milliaria". Scr. VI, 80; XXXII, 58.

Digitized by Google

rina je putu devet običnih ljudskih koraka a nigdje nije vidio komad podpuniji i savršeniji, nego što je onaj na izlazu iz varošice Niša, a bio je dug 140 koraka. Na drugih mjestih lievo i desno ima komadića od puta izprekidana, jer je ostalo dielomice iztrto i razvaljeno, a čestimice blatom zavaljeno i grmjem obraslo tako, da se težko razpoznaje ovo plemenito i dugovječno djelo, da ga se klone ovoga vieka putnici, niti ga tko može gaziti, nego pješke i to za vrieme kiše".

Opis Vrančićeva puta od Smedereva do Jagodine vrlo je obćenit, jer na tom putu navodi jedino selo Livadu, koje mu leži na potoku Jasenici, a u šumi Lomnici. Livada je bez sumnje današnje selo *Livadica,* u moravskom srezu, 5 sati na jug od Požarevca uz Moravu[1], spominje se i u srpskih spomenicih;[2] leži naproti Velikomu Orašju, gdje se preko Morave prelazi k selu Livadici.[3] I danas je Orašje obična stanica smederevskih putnika. Šumi Lomnici pako neima spomena nit u starih, nit u novih izvorih. Vrančićev dakle put od Smedereva k Jagodini bio je od prilike onaj isti, koj i danas tamo vodi, naime na zapadnoj strani Jezave, pa k Orašju na Moravi. Budući da V. Orašje leži na ušću Jasenice na proti Livadici, biti će putopisac ili zamienio ova dva mjesta, ili ako su pošli preko Morave noćiti u Livadicu, naproti kojoj Jaseniea u Moravu utječe, onda je uzeo V. Orašje i Livadicu za jedno te isto mjesto. Budući da su njekoji stariji[4] i pozniji putnici[5], putovali od Biograda na Grocku, Kolare, varošicu Palanku (Belu crkvu ili turski Ak-klisi), Batočinu u Jagodinu[6]: mislilo se, da Vrančić u mjesto Palanke navodi Livadu. Pošto je položaj potonjega sela označen, odpada ne samo ona tvrdnja, nego se tim ujedno zasvjedočava, da je Vrančić posve drugim putem išao, nego njegovi nasljednici.

---

[1] Milićević, Kn. Srbija, p. 1055.

[2] Livadica, selo na Moravi, koje je car Lazar dao Ravanici. Monumenta Serbica, p. 198. Daničić, Rječnik starina, II, 11.

[3] Milićević, Srbija p. 175. A. Boué, Recueil d' iti néraires, II, 307.

[4] G. Guistinian 1627, Morosini 1675. a G. B. Donado g. 1680. I Vrančić na drugom putu g. 1567, biti će takodjer istim putem išao, kao što se razabire iz popisa mjesta medju Smederevom i Jagodinom.

[5] Jireček, Heerstrasse, p. 124, N. 30. B. de la Broquiere (Rad. XLII, 117), put vojska Sulejmanovih, Hammer III, 665.

[6] Ovim je putem vjerovatno putovao naš putopisac na svojem drugom putu, jer poslije Smedereva navodi Clenovaz (Kolare?), Bathicznu (Batočinu) i Jagodnu.

Digitized by Google

I našemu je putopiscu spominjan Pavao Bakić, u narodnoj priči proslavljeni junak, koj je na carevu stranu pribjegao; ali njegova kuća na Vienčacu[1] nije tako blizu, kao što Vrančiću rekoše, jer je gora Vienčac na 9—10 sati Kragujevcu na zapadu. Dalje spominje selo *Derventh* (Drventa), tri milje od Livade, gdje je prievoz na Moravi; ali selu Drventi neima nit na kartah, nit u knjigah nigdje spomena. Milićević govoreći o „rudnom blagu" smederevskoga okruga, navodi, da uglja ima na mjestu „Drventi", na kosi Karauli, 2 ure od Palanke, nedaleko od puta;[2] Karaula pako je ona kosa, kojom ide put iz Palanke u Raču. Možda se g. Karaula prije Turaka zvala Drventom, a selo Drventa je dakle njegdi bilo blizu Adžbegovca, jer putopisac tvrdi, da leži pod gorom, a po njoj je valjda i brod na Moravi nazvan. Nije Vrančić prvi putopisac, koj crta tužno stanje kršćanskih robova, niti je on prvi slušao o danku, što se namiruje nedoraslom djecom; o tom je na šire govorio jur Kuripešić i mnogi pisci onoga doba nacrtaše užasnih prizora o utjerivanju danka u djeci.[3] I gori Lukavici, kojom su udarili, pošto prebaciše Moravu, neima takodjer u onom kraju nit na kartah, nit u knjigah spomena. Ali ima selo Lukovica[4] u srezu resavskom blizu puta od Svilajinca u Ćupriju; kada bi se u imenu toga sela sačuvalo ime gore, bila bi Vrančićeva Lukavica ona gora, koja se diže medju Resavom i Moravom, a gorski put je još na karti naznačen, a vodi od prievoza kod Markovca na desnoj obali Morave preko Crkvenca, Gložana i Vojske u Bagrdan. Ako nebi bila Vrančićeva Lukavica ova bezimena gora medju Resavom i Moravom, onda bi samo mogli biti oni gorski ogranci, kojimi vodi put od Batočine u Jagodinu, što se meni ne čini vjerovatno, jer putopiščev put nije vodio na Batočinu. Svakako su bud jednu, bud drugu goru prevalili, jer putopisac primjećuje, da su, prevalivši gotovo tri milje dugo sljeme Lukavice, prispjeli u *Jagodnu*. Potonje mjesto poznata je Jagodina, koju pisac dosta vjerno opisuje[5], samo što ne leži na desnoj nego na lievoj obali Morave.[6]

[1] „Venčac" ima na vrhu neke stare zidine, za koje narod priča, da su bili Bakićevi dvori. Milićević, Srbija, p. 231; priča u Glasniku, II, 229—31.

[2] Milićević, Srbija, p. 231.

[3] Č. Mijatović, Prije trista godina, Glasnik, ku. XXXVI, 190 – 97.

[4] Jovanović, Rječnik varoši itd. p. 45.

[5] Opis Jagodine u Milićevića, p. 202. 427. A. Boué, op. c. I, 55; II, 307, 315, 324.

[6] Putopisac neuzimlje obale Morave od vrela prema ušću, nego

Digitized by Google

Medju Jagodinom i Ražnjem opet nespominje nikakova mjesta: put jim je bez sumnje išao na Ćupriju, sredovječno Ravno, gdje je bio prievoz preko Morave, a od ovud preko Paraćina u Ražanj. Potonju varoš[1] opisuje dosta vjerno, samo onoj priči o postanku današnjega imena varoši, neima nigdje potvrde. U Ražnju saznadoše putnici, da putuju starom carskom cestom, koja dopire do Carigrada, i tomu se dosta nemogoše načuditi, da se ime cara Trajana u naroda sačuvalo, i da te ceste nisu nigdje spazili. Naravno, da je nisu mogli spaziti, jer su tek od prievoza Morave kod Ćuprije stupili na staru rimsku cestu, kojom su dalje putovali. Premda je stara rimska cesta od Singiduna k Carigradu, kao što se iz historije razabire[2], starija od Trajana, ipak je tradicija preniela gradnju te ceste na cara Trajana, koj je mnogimi znatnimi gradjevinami, osobito na Balkanskom poluotoku, nadmašio sve svoje predšastnike i carske nasljednike.[3] Znatno je, što se ta tradicija u naroda na Balkanskom poluotoku sačuvala, da ju je naš putopisac s udivljenjem u svoj putopis zabilježio. Put pako, kojim putovahu naši putnici od Biograda do Cuprije znatno se uklonio staroj rimskoj cesti, jer je tekao više u ravnom pravcu medju Biogradom i Ćuprijom. Upozoren naš putopisac na rimsku cestu, uvjeri se o istinitosti tvrdnje, te ju dalje opisuje kakova je bila za njegova putovanja.

„Prebacivši Moravu, prispjeli su u varoš Niš *(Nüs)*, koj se njegda *Nessus* zvao, te bješe znatan grad; sada pako, radi mnogih trgovaca, starih podrtina, koje se na daleko protežu, lješina je staroga grada. Tu je naišao putopisac na mnoge rimske napise, od kojih znatnije priobćuje[4], a mogoše naći još više napisa i drugih starih spomenika, da su mogli dulje tu ostati i slobodnije se kretati. Pokazivahu putnikom temelje starih zidina, koje nad zemljom proviruju, a riedko je koja gradska kuća, da nebi imala kakav stari kamen rimskoga djela. Budući da jim pratioca nisu dali, da po volji gradom prodju, za to se nije moglo više sakupiti".[5]

Dalje opisuje Vrančić na kratko proputovanu zemlju i nastoji dovesti u sklad svoj opis s opisom Ptolomejevim, a to je uprav

obratno; po njegovu stanovištu dakle bile bi oznake obale pravilne, dočim je s geografijskoga stanovišta pogriešno.

[1] A. Boué (op. c. I, 58) tačno i na tanko opisuje položaj Ražnja.

[2] Jireček, Heerstrasse, p. 5.

[3] Jireček, Heerstrasse, p. 5, 6.

[4] Napisi, koje Vrančić u Nišu sakupi, naštampani su u njegovu putopisu, a priobći jih uz druge Mommsen C. I. L. t. III, p. 267.

[5] „Nis, distretto di Bulgaria. Questo luogo posto fra monti, quali

Digitized by Google

glavna putopiščeva pogrješka, da svakomu svojemu podatku, kao što ga je motrio, traži potvrdu u staroj geografiji, navlastito u Ptolomeju, kojega podatci čine se našemu putopiscu nepogriešivimi, a karte u Ptolomejevih izdanjih su mu kažiput na njegovom putu. Putopisac počimlje svoj opis s gorom *Scardus*, koja je po petoj Ptolomejevoj karti Europe u savezu na zapadu s gorami Bebijskimi, koje su u savezu opet s drugimi gorami; na jugu hvata se *Orbella*, a te gore (počamši od Pirineja) tvore zajedno nepretrgnut lanac, koj se stere od zapada na iztok, zove se „catena mundi", hvata se Skarda i proteže se na jug, a svršuje nad gradom Mesembrijom (Misivri) na Crnom moru. Tim bi mu bile po pomenutoj karti Ptolomejevoj sve gore dalmatinske, bosanske, hercegovačke i po ostaloj Iliriji sve do Biograda, Smedereva i oko srednjega toka Morave sastavine Skarda, koj pruža svoje grane na sve strane sve do Dunava na iztoku, krećući se na jug, i pošto je gotovo ravnim pravcem prevalio 22 milje, dopire do Orbella, od kojega ga razstavlja dolina Morave, koju su stari nazivali *Moschius*. Ova rieka izvire na podnožju Skarda, sa zapadne (sic!) mu strane, krećući se na iztok, obtječe ga na putu, koj vodi u Dubrovnik i Kotor. Tekući prama sjeveru, protječe polje Jagodine, od kuda se opet kreće na iztok (sic!), protječe sutjesku *Lukavizzu* (Lukavicu), koja se poput rta pruža, te se opet kreće k Dunavu i pod Smederovom u Dunav utječe.[1] Tako je Skardus u svezi s Moravom i onimi gorami onkraj Morave, koje izlaze lievo od Kučeva, neprekinuto se protežu do Orbella, a donjekle i do Balkana *(Haemus)* u dolnoj Moesiji; unutar gora steru se velika rodna polja, koja presieca Trajanova cesta. Ali Orbellus se nepruža više od 18 milja ravnim pravcem prama istoj strani do Iskre *(Iscare)* ili Ptolomejeva Ciabra (sic!), koj ga dieli od Haema.

„Niš bješe njegda glasovita varoš, kao što se to razabire iz njegova položaja i množine podrtina, a zvao se po Ptolomeju *Nessus*,

formano mezza luna, circuito assai grande, di molte boteghe, il fiume corre sotto maestoso ponte di 5 archi. ha 3 kan, situazione fra levante e mezzogiorno, ha 9 moschee" Morosini. Msc. cit.

[1] „Morava autem, Mosthius (sic!) antiquis dictus trahit ortum ex *Novo-Bardo*, Latinis, „Novus mons" appellatus, alluit et Scopiam, et pluribus amnibus receptis, per mediam superiorem Mysiam it, et paulo supra Samandriam emitit, emisso ex se ramo uno, indigenis *Jessava* nominato, qui muros Samandriae attingens, ibidem Danubio miscetur. Mon. Hung., Scr., VI, 80, 81.

Digitized by Google

od istoimene rieke, koja istim smjerom teče kao i Morava; izvire na gori Orbellus, krećući se na iztok, tječe pukotinom, koja luči Orbellus od Haema, tječe kroz Niš i utječe malo zatim, poslije jedne milje toka u Moravu, nedaleko klanca, koj dieli Scardus od Orbella.[1] Niš je dakle na početku Orbella, prostire se u ubavoj ravnici, nije na ulice razredjen, s toga da nebi bilo tolikih trgovaca, i tolikih podrtina staroga grada, bio bi selo. — One pako gore, koje, kako reče, polaze iz župe Kučevo, te pratijahu putnike na putu u Carigrad s lieva (sic!), šire su od onih, koje jih s desna (sic!) pratijahu; ali jim imena putopisac saznati nemogaše, jedno što se naglo putovalo, a drugo što su žitelji sirovi te neznaju ni jednoj gori za ime. U ostalom te se gore hvataju onkraj sofijskoga polja Haema i dobivaju njegovo ime. Te iste gore, koje su putnike pratile do Carigrada s lieva i desna, hvataju se medju sobom, tvrdi putopisac, kod Niša, i ogradjuju ga amfiteatralno dvie milje u obsegu te onu varoš znatno ukrasuju".

Stara rimska cesta, kojom je poslanstvo dalje od Ražnja putovalo, obišla je aleksinačku kotlinu, te je išla na mjesto Bovan *(Bolvan)*[2], njegda znatno tržište na lievoj obali Moravice, od kojega je preostala stara gradina.[3] Vrančićev opis Niša ponješto obćenit, ali u cielom dosta je vjeran, opisuju ga i dojakošnji putopisci kao veliko selo.[4] I našemu se putopiscu prikaza Niš pored svih starih ruševina, podrtina i živahne trgovine kao veliko selo na sklopu glavnih puteva medju Ugarskom i Jadranskim morem. Nišava mu prema orografijskoj razredbi izvire na ograncih Orbela, te ga dieli od Haema; ali u orientaciji toka Nišavina vrlo grieši. U dnevniku pako drugoga putovanja tačnije označuje izvor Nišave, naime na Haemu jednu milju nad Kalotincami *(Kollatin)*, kod

[1] „Supra (Kollatin) uno milliari in monte Haemo, quem Ztaram Planinam vocant, oritur amnis Nessus ad pagum Godecz. Qui Nessus a meridie in septentrionem vectus, duos saltus Zuham Clyzuram et Kunovizam effusos a monte Scardo secat, Pyrotum alluens. Inde per plana lapsus influit in oppidum Nessum sive Nys, tandem non multo ultro incidit in Moravam paulo infra vetustam ac desertam arcem *Kopren* appellatam. Mon. Hung., Scr. VI, 80.

[2] Na drugom putu navodi Vrančić „ex Parathin *ad Bolycan* 6 milliaria". Scr. VI, 80; XXXII, 58. — *Bolvan*, spominje se u srpskih spomenicih od g. 1395 i 1413. Glasnik, kn. XXIV, 273; kn XLII, 367.

[3] Opis Bovana u Milićevića, Srbija, str. 786.

[4] Rad. kn. LVI, 214, 215, 219; LXII, 53, 72, 100—101. A. Boué, op. c. I, 60, 76, 241.

Digitized by Google

mjesta *Godecz* (Godeč); Haemus nazivlje narodnim imenom Stara planina *(Ztara planina)*, a ušće mu je Nišave niže gradine *Kopren* (Krupac). U cielom mu je opis obćenit, u ostalom dosta tačan.[1] — Tu umeće naš putopisac kratak opis proputovane zemlje, koje po njekom Ptolomejevu izdanju, koje po svojih motrenjih, dovodeć potonja s prvim u sklad, a tim prikazuje tadanje nazore o orografijskom razglobju Balkanskoga poluotoka. Držeći se naš putopisac starih pisaca, tri su mu glavna gorska sklopa na Balkanskom poluotoku, naime *Scardus, Orbellus* i *Haemus;* potonji je Balkan, prvi odgovara Šari planini, a Orbellus najvišim sjevero-zapadnim visinam Rhodopa s Rilom. Ova tri gorska sklopa, mišljahu stari geografi[2], da sastavljaju neprekinut gorski lanac, protežući se sred poluotoka od Jadranskoga na zapadu do Crnoga mora na iztoku[3], a ovaj bi lanac bio nastavkom onoga lanca, koj se sredinom Europe stere sve do Pireneja na zapadu. S onoga pako gorskoga lanca razilazile bi se niže gore poput krakova i ispunjavale ostale prostore na pomenutom poluotoku. Ovu teoriju starih geografa prihvatiše s raznimi primjetbami ne samo pisci srednjega[4], nego i novijega vieka i tako se te teorije čvrsto držahu, da još na početku našega stoljeća nije se gotovo znalo u geografiji i kartografiji nego za ona stara imena i za onaj centralni gorski lanac, dok to nisu tek najnoviji putnici, osobito Boué, Griesebach i Hahn oborili, te tim posve nove pravce orografijskomu iztraživanju našega poluotoka udarili.[5] Dalje su mu Scardus i Orbellus vreliština središta ovoga poluotoka, kao što u istinu jesu; jer na Šari izvire Morava, koja mu dieli Šaru od Orbella, a na Orbellu *Iscaris* (Iskra),

[1] Monum. Hung. Scr. VI, 80. I po Vrančićevu sudu bila bi Godečka rieka (Rakićeva Kalotinačka, Rad. LVI 221) prava Nišava; ali se nije zvala Godečkom nego Nišavom. Milićević, Kralj. Srbija, p. 6. 7. Bugarsko ime „Stara planina" za Haemus dolazi inače prvi put u Gundulićevu Osmanu, akad. izd. p. 317.

[2] Herodot, Livius, a osobito Strabo, lib. VII, c. 5, ed. Müller. p 260.

[3] Na karti IX. u izdanju Ptolomeja od M. G. Malombre (Venezia 1574) uprav su onako nacrtane one tri glavne gore, kao suvisao lanac, kao što jih Vrančić opisuje.

[4] Ana Komnenka. ed. Par. p. 451, 452. Nicephori Gregorae byzantina historia, ed. Bon. l. XII, 747 i dr.

[5] A. Boué, La Turquie d' Europe, I, 217. Ueber die sogenannte Centralkette der eur. Türkei; Sitzgsberichte d. k. k. Akad. d. Wiss., mathnaturw. Cl., B. LIII, Wien 1866. S. 325—28. Griesebach, Reise durch Rumelien, II, 110. Hahn, Reise von Belgrad, Wien 1868, S. 236. Rad XLII, 156.

Digitized by Google

koj dieli Orbel od Haema.[1] *Moschius* se zvala zapadna ili srpska Morava, dočim se iztočna ili bugarska zvala *Margus*. Sve ostale gore medju glavnimi sklopovi, kao i one središnjemu lancu na sjeveru, izpunjivali su putopisci donjekle svojom fantazijom, da dovedu u sklad svoje nazore s opisi starih geografa. S toga šteta bi bila truda ocjenjivati putopiščeve orografijske bilježke, jer se nedaju s faktičnim orografijskim razglobjem u sklad dovesti, pošto su mu osnovane na posve krivih temeljih. Glavna je pako mahna našega i drugih putopisaca onoga doba, da jim je orientacija pogrješna; tako n. p. Vrančiću izvire Morava na zapadnoj (mjesto iztočnoj) strani Šare, a kod Jagodine kreće mu se na iztok, mjesto na sjevero-zapad; tok rieke nemotri od izvora prama ušću, nego prema smjeru svojega puta itd.

„Krenuv iz Niša putovahu jedva 4000 koraka po ravnom putu, i prispjeli su k ždrielu, koje se danas *Cunovizza* zove; buduć je dugo i vrletno, za to je i mučno, osobito za kola, jer je kamenito, a put tiesan i izprekidan čestimi zavoji. Ovo se ždrielo pruža, kao Lukavica sa Skarda, poput rta s Orbela prama iztoku (sic!), kao da bi se htjelo spojiti s onimi gorami, koje našim putnikom bijahu s lieva. Nišava *(Nessus)* pako teče, kao Morava Lukavicom, pokraj Pirota *(Pyroth)*, ostavljajuć varoš i tvrdjicu istoga imena, potisnuta je podalje od putopiščeva puta na lievo, gdje svršava Kunovica. Nišava tekuća dalje dava ime varoši, te poslije, kao što je rekao, utječe u Moravu. — Prevalivši isti dan (8. kol.) Kunovicu, prispjeli su u selo *Zuha Clyssura*, a to znači Bugarom i Srbom „suha stiena", malo i siromašno mjesto.[2] Tu je vidio prvi put Bugarkinje, kojih nošnju na tanko opisuje.[3] — Mimoišavši i vidivši samo varoš Pirot i staru zapuštenu tvrdjicu pod lievimi gorami, uz koje tječe

[1] Iskra *(Iscaris)* nije Ptolomejov Ciabrus, nego Oescus, Ciabrus je Cibrica, gl. Rad, kn. XLIX, 124.

[2] Ex *Nizs* venimus ad pagum *Clyzzuricza*, saltu *Kunovizae* trium milliarium superato, acclivi et difficili, per 5 mil. — Ex pago Clyzzuricza mox ingressi saltum *Szuha Clyzzura* appellatum, bene duum milliarium longum, altum et lapidosum venimus ad oppidum *Pyroth* sub monte Haemo situm, vetusta arx est despotorum, per 3 mill. — Et ab eo via strata est, opus antiquum, quod indigenae „Trajanum" appellant. — Ex Pyrotho venimus ad pagum *Kollatin*, per 3 mill. Mon. Hun., Scr. VI, 80.

[3] Gl. izdanje magjarske akademije, Script. II, 312—314. Pošto je nošnju obširno opisao, primjećuje: „srećne, koje nepoznaju našega razkošja, mećuć na se svoje stvari, gotovo bez svake vriednosti, zadovoljnije su sa svojim siromaštvom, nego naše sa svojim bogatstvom."

Digitized by Google

Nišava, dospjeli su u selo, po imenu *Czarew Brod* (Caribrod)[1], o kojem neima ništa kazati. Dalje putovahu mučno kao kroz ždrielo, samo što nije bilo vrletno. Malo zatim udjoše u klanac dviju gora, koje kao da zatvaruju svršujuće ždrielo, a tu ništa nisu vidjeli, nego strašne stiene, vode odtičuće sa gorskih obronaka i posvuda šumovitu neprijatnu pustinju.[2] Putujući šest ura tiesnim klancem, dospjeli su napokon na otvoreno polje, opasano na daleko gorami i brežuljci, koji se po strani protežu, ponajviše kameniti i goli; niti ima tu dobrih njiva, niti su sela česta, valjda za to, što žitelji samo od stoke živu; a budući da jih turski putnici globe, zato se sa svojimi stanovi od puteva udaljuju. S toga su naši putnici onaj dan izvrstno postili, dok nisu došli u selo *Belliza*, a sliedeći dan u Sofiju *(Zophia)*, gdje su taj dan ostali i prenoćili.

„Sofija je otvorena varoš, pruža se na široko i daleko, gusto je naseljena, bugarsko znamenito tržište, glasovito kao stjecište mnogih trgovaca, stere se na malko uzvisitoj ravnini, pod gorom Vitoš *(Vitossa)*, kako ju žitelji zovu, kojom gorom svršuje Orbellus, a ovaj, pružajući se jošte 5000 koraka, približuje se Haemu i Ciabru (sic!, Ciabro mjesto Izcari). U varoši neima velike kuće, gotovo neima nijedne od kamena, sve su same nizke prizemne i drvene. Ako su koje od plemenitijega sloga, sagradjene su od nepečenih opeka. Varoš je nakićena turskimi hramovi, nad kojimi se ističu munare, sa kojih svećenici njihovi zovu u stalne ure danom i noću na molitvu. Turci osobito skrbe za hramove, mostove, kupališta i javne gostione, koje se „kervan zarai" zovu, u kojih je u ostalom dovoljno, da se od nevremena zaštite. Hramove, kupališta, mostove i karavanseraje grade na vjekovita vriemena od siečena kamena, te jih okruglimi olovnimi kubami pokrivaju u slogu grčkom i rimskom. Pročelje hramova, to jest svetilište, neokreću na iztok nego na jug, munare pako na jugozapad, a tih su u svemu trinaest nabrojili. — Varoš je stara, te sudi, da se zvala *Ulpianum*, kao što se razabire iz položaja u Ptolomeja, koj ju postavlja u Dardaniju, kojoj neima više spomena. Da je Sofija stara, svjedoče tragovi mnogih starih podrtina, rimski novci i mnogi ostanci starih zidina. Ima staru crkvu grčkoga sloga, više se neupotrebljava, a nije imao časa, da ju vidi, nego mu stanovnici o

[1] Rad, kn. LVI, 220, LXII, 55, 104.

[2] Ex pago Collatino mox ab ipso hospitio in gressi tertium saltum, *Irsevicza* nuncupatum, venimus ad pagum *Bilicze*, 4 mill. Mon. Hung., Scr. VI, 81.

Digitized by Google

njoj pričahu: da je bio car grčki, koj je sa svojom ženom držao za zaštitnicu božansku Sofiju, on je u Carigradu, a žena mu u Ulpianu sagradila njoj hram. Od toga vremena nestalo je imena Ulpiana, a mjesto njega dolazi Sofija. Rieka joj je radi mlinova na dvie struge razdvojena, a nazivlje se po varoši, nije velika, osim kada kišom naraste; preko jedne struge su naši putnici na pragu grada gotovo suhom nogom prešli, a preko druge po malom mostu; izvire na Vitošu, a malo niže grada utječe u Iskru".

Nastavivši poslanstvo od Niša dalje svoj put po staroj rimskoj cesti, poznatoj i raznovrstno opisanoj od dojakošnjih putopisaca, navodi Vrančić na tom putu ponajprije poznato ždrielo Kunovicu *(Cunovizza)*[1], koju dosta tačno karakteriše i donjekle popunjuje dojakošnje opise; ali ju dovodi u savez sa svojim krivim orografijskim razglobjem, držeći ju za krajnji ogranak Orbela. I opis Nišavina toka od Pirota do Niša tačniji je u Vrančića, nego u ikojega od dotadanjih putopisaca.[2] Dalje spominje Suhu klisuru *(Zuha Clyssura, Szuha Clyzzura)*, neznatno selo medju Bielom Palankom i Pirotom, poznato jur kao noćište Zenovo.[3] I obširnim opisom nošnje Bugarkinja nadkriljuje naš putopisac sve dotadanje opise.[4] Put medju Caribrodom i sofijskim poljem tačno je opisan, osobito poznata klisura Ježevica[5], medju šumovitimi pustimi gorami, premda ju po imenu nenapominje[6], ali ju živo karakteriše. Opis sofijskoga polja odnosno kotline živa je slika tadanjega doba, a sva njegova naslućivanja, osobito glede udaljenosti mjesta od glavnoga puta, potvrdjuju stariji putopisci. Na tom polju spominje poznato selo Bjelicu *(Belliza)*[7], običnu stanicu tadanjih putnika na putu od Pirota u Sofiju. Geografijski opis Sofije, o kojoj kao znatnijoj varoši svaki stariji putnik govori, u našega je putopisca dosta tačan i vjeran. Vrančić iztiče njekoje momente, kojih u drugih putopisaca neima. On je prvi putnik, koj spominje goru Vitoš *(Vitossa)*, po-

[1] Kunovica, gl. u Radu, kn. XLIX, 121, 123; kn. LXI, 219, 220; kn. LXII, 55, 104. Milićević, kr. Srbija, p. 4, 73.

[2] Rad, kn. LVI, 221; kn. LXII, 53, 55.

[3] Rad, kn. LXII, 52, 54.

[4] Opis nošnja kod starijih putopisaca gl. u Radu, kn. LVI, 183, 186, 219, 222.

[5] Rad, kn. LXII, 55, 102, 104.

[6] Na drugom putu spominje medju Pirotom i Bjelicom Kalotince (Kollatin) i Ježevicu *(Irsericza)*. Mon Hun. Scr. VI, 81.

[7] Rad, kn. LVI, 219, 221.

Digitized by Google

znatu jur od XIV stoljeća[1], a motri ju kao ogranak Orbela (Rila), koj dopire do Iskre, gdje se hvata Balkana (Haema), odnosno njegova podgorja. I staru crkvu sv. Sofije, o kojoj gotovo svaki putnik govori, spominje i naš putopisac. Vidivši stare podrtine i novce, koje iztiče, nesumnjivo mu je bilo, da je tu negda bila znatnija stara varoš; ali joj za pravo staro ime *(Serdica)* nezna, već iz raznih kombinacija pomoćju Ptolomeja zaključuje, da je tu negda bio stari *Ulpianum*[2] (sic!). Tomu putopiščevu krivu mišljenju dala je vjerovatno povod narodna priča o postanku crkve sv. Sofije. Carigradska crkva sv. Sofije i crkva Sofija u istoimenoj varoši vjerovatno ga navele na to, jer je negdi čitao ili slušao, da je cara Justiana žena sagradila u Ulpianu crkvu sv. Sofije, s toga je identifikovao Ulpianum sa Sardikom. Ali ovo krivo mišljenje putopiščevo dade se ipak izpraviti. On doduše ima pravo, kad tvrdi, da Ptolomej navodi Ulpianum u Dardaniji[3], spominje ga uz Skopje; ali to bi ga imalo bilo uputiti, da to nemože biti današnja Sofija, koja je bila u Moesiji, odnosno u Traciji, a zvala se Sardica.[4] Buduć da njekoji stari pisci (Eutropius i dr.) zovu sredovječnu Triaditzu (Sredec) ili današnju Sofiju *Ulpia Sardica* (Serdica), mislio je Vrančić, da je Ulpia isto što i Ulpianum, koje mu je ime bilo vjerovatno poznatije od onoga.

Krenuv iz Sofije, naidjoše poslije milje puta na Iskru *(Izcarem)* ili stari *Ciabrus* (sic!), gdje odpočimlje gora Haemus. Iskra, izviruć na južnom podanku Orbela, teče ponajprije prama iztoku, pa na sjever, dieli Orbellus od Haema, provaljujuć u sofijsko polje, teče pod gradom, nije od druge koristi, van što je riborodna, a malo niže ušća Olte, dolazeće iz Erdelja, utječe u Dunav.“ Dalje se trudi dokazati, da je Iskra Ptolomejev Ciabrus, te da je ta rieka i danas medjom izmedju gornje i dolnje Moesije s Tracijom. (Pozivajuć se

[1] O Vitošu gl. Šafařik, Památky, 2 izd. str. 108, Konstantin Filosof, Jagić, Glasnik, XLII, 308. Gundulić, Osman. III, p. 317. Rad. XLIX, 125.

[2] *Ulpianum* (Οὐλπιανον), Ptol. l., III c. 9, Hierocl. p. 656., današnji Lipljan. Tomaschek, Oest. Gymnasialzeitschrift, 1874, 661. Jireček, Heerstrasse, 18, 22. Cl. Ptolomaeus, ed. Müller, p. 456. — Ulpianum poslije nazvan *Justiniana secunda,* jer ga je car Justinijan znatno poljepšao.

[3] La geografia di Cl. Tolomeo, da M. G. Ruscelli, Venetia 1574, p. 155. ed. Mülleri, Paris 1883, p. 455. Procop. de aedit. 4, 1, p. 267; 4, 4, p. 282; Hierocl. p. 654. Ammian. 31, 16.

[4] La geografia di C. Tolomeo, p. 159; ed. Müller, I, 482, 483.

Digitized by Google

na III. knjigu Ptolomejeve geografije). Iskra bi mu iste veličine bila s erdeljskim Križem *(Chrysium)*, lasno se prelazi ni mostom i ladjom, a kad kišom naraste, tako je plahovita, da ni kameni stupovi nedrže. Iza Iskre dospješe u *Tarnavo* (Trnova), selo na podnožju Haema, gdje se uzlaziti počimlje; neznatan ga potok protječe, prem da ga nije vriedno spominjati, ipak je zabilježen na novoj karti Ptolomejevoj, prikazuje se kao da teče u Dunav, dočim utječe u Iskru. Pridano je na istoj karti i jezero, ali tako je presahlo, da ga nisu ni spazili, razpitujući stanovnike za jezero, nisu mogli ništa saznati, jer ga neima. Od Trnova odpočeše prigorjem Haema uzlaziti; put bijaše nezgodan i mučan, premda prigorje nit je strmo, nit visoko; ali je za kola put donjekle pogibeljan, jer su se 2 milje puta potili, dok su prispjeli u selo *Vaccharel*, gdje je medju gorami prostrana ravnica, ovjenčana na rubu gora mnogimi seli, a stere se kao njeko gradsko gradilište, te je pogledu vrlo prijatno. Seljaci onoga mjesta jim pričahu, da ondje u staro doba nije bilo stanovnika radi čestih hajdučtva; za to su se putnici morali sticati u povorke, kada su onuda prolaziti imali. Pošto je Biograd osvojen, Sulejman nastojanjem njekoga paše naselio je ne samo ovo mjesto, nego sav put što vodi preko visina Haema. Vrh toga je na zloglasnih mjestih odredio straže na obranu susjednih sela, a stražu straže seljani medju sobom po redu na trošak občinski. Ove se straže ovako obavljaju: na visini, koja se u gori iztiče nad javnom cestom, postavljena je straža tako, da na oku ima put i daleko naokolo može motriti. Tu je koliba slamnata, u kojoj može samo jedan čovjek stražiti. Njegova je ta dužnost, kada spazi na putu ili u šumi ljude, da u bubanj udara i tim daje pomenutim ljudem na znanje, da jih je straža spazila. Ako se slučajno počinilo hajdučtvo, umah se stanovnici onoga mjesta izpitivanjem sile, te ako neizpoviedaju, da su ga njihovi ljudi počinili, i ako ne odaju, koji su ga počinili, globe se kaznami, kao da bi zaista počinili. Usljed toga se onimi planinami danas dosta sigurno putuje i s malom pratnjom, jer svako selo od straha pred kaznom svoju okolinu čuva".

„Krenuv iz Vakarela prevališe pomenutu ravninu, pa uzlažahu najprije brežuljci, zatim gorami od nižih na sve to više, dok se nisu popeli na najviši vrh sljemena, na visine vrletne, razvaljene, divlje i šumovite, a po tih vrletinah velikim trudom putujuć sav dan dok nisu prispjeli na najveću visinu sljemena. Tu su dva sela, jednu milju jedno od drugoga udaljeno; prvo se zove *Zuha Clyssura*, a

Digitized by Google

drugo *Vetren,* a svako ima nekakvih starina.[1] Kod sela Zuha Clyssura iztiču se vrata, strane su jim sagradjene od opeke, a temelj od četvorasta kamena, znatno veća i šira, nego je za potrebu onoga vieka (XVI). Izvan sela na dva hitometa udaljena je tvrdjica, sagradjena na strmom brežuljku, koj se visoko diže izmedju dvie gore, na kraju doline, sred nje, po strani puta. Bez sumnje, da je gradić sagradjen radi njeke obrane, jer su i ona ždriela od naravi jaka, i što se drugdje nije dala udobnija cesta sagraditi po sudu starih, koji bi, da su gdje našli položitije visine, bili jih bez sumnje upotrebili na udobnost putnika. I u selu Vetrenu, izmed istih gora, ima na visini ruševina četvoraste tvrdjice; duljina joj je 40 stopa, a isto tolika i širina, dočim su joj zidine tri stope jake. Drugih ruševina starih sgrada nisu vidjeli, nego u okolini sela ima dosta starih podrtina. Vjerovatno, da su tu bila Haemova ždriela, koja su bila utvrdjena, da suzbijaju neprijateljske navale, kao što se čita u geografijskih pisaca o thermopilih, kaspijskih vratih i drugih sličnih. Ali stanovnici današnji, nepoznaju stare ratove, što su vodili Grci, Tračani, Makedonci i Rimljani tečajem vremena u onih krajevih Europe, nego sve prilagodjuju svojoj dobi i prenašaju stare spomene u svoje vrieme. S toga zovu klisure (klance) nekoji selom Klisurom Novak Debeljaka *(Novak Debeljac),* drugi opet Marka Kraljevića *(Marci Kraglievith),* grčkih kraljića, a pripisuju jim, da je ono njihovo djelo, jerbo su tamo vladali; ali griješe, jer je oboje starinsko djelo. Težko je odlučiti, da li grčko, tračko, makedonsko ili rimsko djelo; jerbo neima tomu dokaza, iz kojega bi se to razabralo. Osim ako bi se to pripisalo Filipu otcu Aleksandra, koj je grad *Philippi* ili Filipopolje *(Philippopolium)* ili *Trimontium* sagradio, koje proti neprijatelju, koje radi carine, koja se pobirala od trgovaca, koji sigurno putovahu onim putem iz Tracije u Miziju, ili od ovud u Traciju. To putopisac odatle izvodi, što Strabo u VII kn. to spominje, gdje govori o rieci Strumi, na kojoj je Filip onaj grad sagradio. Putopisac k tomu tvrdi, da je

[1] „Ex Sophia venimus ad *Bela Czrekva* (Bilam Crkquam) via montana per 4 mil. — Ex Bela Czrekva pago venimus ad campum *Jetiman* (Ictimanum) sub Rhodope saltu (monte), et quievimus in pago *Stipos* per 2 mil. — Ex pago Stipos venimus ad *Novum pagum* per saltum Rhodopen, 5 mil. — (Mon. Hung., Scr. VI. 81.). — „A Stippos Rhodope conscenditur, ubi pagus nominatus *Vasiliza* et *Vetren,* hoc est „Regius" et „Ventosus". Mon. Hung., Scr., XXXII, 58.

Digitized by Google

na mjestu Klisure bio stari muncipij *Pantalia* (mjesto *Pautalia)* a za to mu jamči položaj ovoga grada u Ptolomeja (lib. III, c. 11).

„Sa visine sljemena", nastavlja putopisac, „motrismo s desna vrlo visoke vrhove Haema, a naokolo svagdje još druge gore, koje se tako visoko dižu, da jih najdeblji oblaci zastiru. Putopisac misli, da su ono najviši vrhunci Haema; jer s onoga sljemena, što ga svladaše, nisu vidjeli viših brda. Putopisac molio je seljake, da mu kažu, kako se zovu one visoke gore, koje se tako užasnom visinom k nebu dižu. Odvratiše mu, da se ova gora zove *Knissara*, one pako nekoji zovu *Techyam*, a nekoji *Vasilizzom*, što mu je sve dvoumbeno. K tomu primjećuje, koli su to sirovi ljudi, koji nepoznaju ni zemlje, u kojoj živu. Dalje se nije izpitivalo, jer nije bilo za to vremena. Motreć gore i njihovo razglobje, prema onomu, što je putopisac motrio na kartah Ptolomeja i što je čitao kod drugih geografa, uvjerio se, da su mnoga istinita, što su stari pisali. Prevalivši dakle sljeme *Knissare*, dolazi se u selo *Vethren*, a to je mjesto posljednje na ovom putu, jer od njega se skoro položito silazi u polje plovdivsko *(Philippicos*, sic!) k rieci Strumi *(Strymonem*, sic!). Gora pako se odovud dieli na dvie grane ili kraka: iztočni ili lievi proteže se prama Pontu, desni pako najprije prama jugu, pa na zapad (sic!) k Egejskim obalam, a tolika je visina vrhunca, što ga u ledjih ostaviše, da mu se, kao što geografi zabilježiše, sa tjemena vidi Pontus, Adria i Dunav (Ister), i sve one zemlje, koje su medju timi krajevi. To potvrdjuje Polibij, dočim Strabo u VII. knjizi o tom sumnja, tvrdeć, da je nemoguće, jer da je zrak vrlo gust, te potamnjuje obzor, pa što je odveć daleko. Mnogi su uvjereni, da je ono ipak istinito. Tim mnienjem vodjen, popeo se Filip, Dimitrijev i Perzejev otac na visine Haema, da razgleda priedjele i mjesta, da tim lasnije bude mogao s Rimljani ratovati. Tim je pridao odličan vladalac javnomu mnienju i svoje svjedočanstvo. Gledaj Livija kn. X. dec. IV."

Vrančić opisujuć svoje putovanje od Sofije do plovdivskoga polja popunjuje do njekle starije putopise, koji su obćenitiji u opisivanju toga puta. Na putu sofijskim poljem spominje rieku Iskru *(Izcarem)*, koju su nedaleko Gurubljana po drvenom mostu prešli. Tu bi mu odpočimao Haemus umjesto Vitoša. Ovom prilikom opisuje tok Iskre od vrela do ušća, a opis mu je pored velike obćenitosti u cielom pravilan. Budući mu je Iskra još uviek Ptolomejev „Ciabrus", s toga ne samo da mu dieli Haemus od Orbela, nego mu je u smislu Ptolomeja zajedno i medjom izmed dolnje i gornje Mizije

Digitized by Google

s Tracijom. Ciabrus *(Cibrica)* bijaše u istinu negda medjom izmed pomenutih zemalja, ali Iskra nije Ciabrus nego Oescus, a tim joj je putopisac podmetnuo i krivu oznaku.[1] Držeći se strogo gore pomenutoga orografijskoga razglobja starih geografa, naravno, da mu Iskra razstavlja Haemus od Orbela, odnosno ogranke ovoga od ogranaka onoga gorja; ali Iskra mogla je biti takovom medjom samo u svojem gornjem toku. Sve do novijega doba, odkada se počelo podgorje Balkana (Ihtimansko sredogorje, Srednja gora i dr.) strogo dieliti i razlikovati od pravoga Balkana, obično se uzimalo podgorje kao naravna sastavina Balkana, a tim i gornja Iskra kao krajnja zapadna medja. U ovom smislu nije ni naš putopisac griešio, kada se je prilagodjivao starim piscem i po njih označivao granice medju glavnimi gorskimi sastavinami. Trnova *(Tarnauco)* kao selo po karti još postoji na kraju sofijskoga polja na podnožju Ihtimanskoga sredogorja (Haema), gdje počima gorski put i samokovska oblast. Tu spominje bezimen potok (Lipa po karti), jer mu je ubilježen na Ptolomejevoj karti, koju tim ispravlja, što onaj potok neutječe u Dunav, nego u Iskru, dočim po karti utječe u Iskrin pritok Hadži Karaman. I njeko jezero, koje je bilo zabilježeno na Ptolomejevoj karti, nemogoše, pored svega izpitivanja, nigdje naći. Put kroz klance ihtimanskoga sredogorja opisuje Vrančić dosta vjerno i tim se odlikuje od starijih putopisaca. Spominje Vakarel *(Vaccharel)*, koji i drugi putnici navode.[2] I naš putopisac spominje naseljenje ovoga kraja za Sulejmana,[3] i dosta vjerno opisuje straženje zloglasnoga puta, kojim se radi čestih hajdučtva nesigurno putovalo. Ihtimansko polje opisuje putopisac kakovo je u istinu onda bilo, ali to polje nije kod Vakarela nego kod Ihtimana. Opisujući mučan put kroz glasovite klance, mnogo i vrstno opisane od starijih putopisaca[4], spominje dva sela Suhu Klisuru *(Zuha Clyssura)* i *Vetrên*. Prvo je bugarsko selo Klisura (turski Kapudžik), poznato jur od Kuripešića[5], na ulazu u znamenit bugarski klanac, starodavni „Succi"; drugo pako selo još i danas postoji. I Vrančić

[1] O medjah Tracije i Mizije potanje razpravljeno u Petančićevom opisu puteva, gl. Rad, kn. XLIX. 120, 124.

[2] Rad, kn. LVI, 185, 186, 221. kn. LXII, 108. Hammer, Gesch. II., 861, 165.;

[3] K Jireček, Heerstrasse, 92.

[4] Rad, kn. XLII, 73, 75; kn. XLIX, 125, 136; kn. LVI, 185. 223; kn. LXII, 54, 104, 108.

[5] Rad, kn. LVI, 183, 185

Digitized by Google

iztiče poznata Trajanova vrata s tvrdjicom, o kojih svaki stariji putopisac govori, a opisuje jih, kakova su bila za ono doba. Pozivajuć se naš putopisac na stare pisce, s kojimi dovadja često svoja motrenja u sklad, pa iztičuć toliko puta Trajanovu cestu i poredjujuć ove klance s termopili i kaspijskimi vrati, iznenaditi mora primjetba, da se nezna, ili da se iz same gradjevine, ili iz podrtina nemože razabrati, kojega je to staroga naroda djelo. Našemu putopiscu kao da nije dosta rimsko doba za one starine, on posiže još dalje, naime u dobu makedonsku, dopitujuć one gradjevine i ona utvrdjenja makedonskomu Filipu. Na to je našega putopisca bez sumnje navela sličnost topografijskih imena, Filipa i Filipopolja (Plovdiva), a tim je Vrančić još jače zabludio nego li drugi putopisci[1], jer nesamo da mu je makedonski Filip sagraditelj Plovdiva, nego u to ime zamjenjuje Strumu s Maricom, koju cielim putem do Jedrene nazivlje Strumom; s toga prenaša staru *Pautaliu*[2], sredovječni Velbužd ili današnji Kustjendil, u klance ihtimanskoga sredogorja. Tim je dakle sav Vrančićev ekskurs iz stare geografije sasvime pogrješan. Naš putopisac kori tamošnji narod, što iz neznanstva prenosi stare spomene u svoja vremena, dopitujuć one gradjevine Novak Debeljaku i Marku Kraljeviću, poznatim junakom naše tradicionalne literature; ali nije samo u Vrančića, nego i u drugih putopisacah, starijih i poznijih, da se ona rimska djela pripisuju narodnim junakom, osobito Marku Kraljeviću.[3] I svoja orografijska motrenja dovodi Vrančić u sklad, pače jih potvrdjuje s viestmi starih geografijskih pisaca. Ako je putopisac ona vrlo visoka brda u istinu motrio na desnoj strani puta, onda nisu ona brda Haemova, nego sjevero-zapadnoga Rhodopa. Gorska pako imena, koja mu tamošnji žitelji kazivahu, čine se samomu putopiscu dosta sumnjiva; prva dva, naime *Knissava i Tecchya*[4], dosta su izopačena; prvo vjerovatno da je izopačeno ime umjesto Klisura, a drugo možda kakav Rhodopov Tepe (Čadir Tepe na kartah). Vasilica (*Vasillizza*) poznato je bugarsko ime za sav gorski priedjel

[1] O zamjenjivanju Filipa s Plovdivom (Philippopolis) gl. Rad, kn. LXII, 106, 107, 109.

[2] Pautalia, Phol. III, 11. Hierocles, p. 650, Procop de Aedif. 4.; varoš u Traciji utvrdjena od Justinijana. Jireček, Heerstrasse, p. 27. N. 77.

[3] Rad kn. LXII, 105, 108. Jireček, Heerstrasse, p. 130.

[4] Nije li „Tecchya" isto što i Zenov „Tochiacnj", onda bi bilo ime njekoga znatnijega mjesta; gl. Rad LXII, 105, 108

Digitized by Google

ihtimanskih klanaca, a spominju ju i stariji putopisci.[1] I Vrančićevo orografijsko razglobje u skladu je s tadanjimi kartami u izdanjih Ptolomeja, kao i s nazori starih geografijskih pisaca; jer Haemus kod starih pisaca dopire sve do vrela Iskre i Marice na zapadu, a najzapadniji su mu bili klanci „Succi" ili „Succorum angustiae"; visinu su pako Haema stari pisci (n. pr. Strabo, Mela i dr.) pretjeravali, dočim Polibij jur dopušća, da se može za jedan dan prevaliti.[2] Naš putopisac takodjer vjeruje u onu staru priču, da ima na Balkanskom poluotoku tako visoko brdo, da se sa njegova tjemena vidi Jadransko i Crno more, a nastoji to utvrditi svjedočanstvom iz stare historije. Ovu orografijsku priču prihvaćaju i drugi putopisci, ali se neslažu glede položaja one osobito visoke gore, koja bi svojom visinom zapremala obzor od jednoga do drugoga mora.

U dnevniku svoga drugoga putovanja (od g. 1567)[3] spominje na putu od Sofije do Vetrena selo Bela crkva *(Bela Czrekva, Bila Crkqua)*, poznato mjesto (turski Aladža klisse) na podnožju Ihtimanskoga gorja, koje i drugi putopisci spominju.[4] Polje Ihtimansko *(campus Jetiman, Ictimanus)* pod gorom ili klancem Rhodope, poznato je polje, a spominje ga malo ne svaki putopisac, koj je ovim putem prošao. *Stipos* je stari *Stiponion*, sredovječne *Štiponje* ili današnji Ihtiman, glavna stanica na ovom putu, a spominju ju vrlo često putopisci.[5] *Novus Pagus* (Jeni-Koï) ili *Vetren* (ventosus), kamo se dolazi kroz ždrielo Rhodopa, isto je poznato mjesto, koje i drugi putnici navode[6], a naš putopisac govori o ruševinah staroga četvorasta gradića, koje drugi takodjer potvrdjuju.[7]

„Izišav iz Haema stupiše na polje plovdivsko *(philippicos* sic!), a rieka Struma (sic!) tekla je s desna. Jedva su dvie milje putovali, naidju na most preko plitke rieke, jer su uprav onda bili pasji dnevi (14 kolovoza). Most je sagradjen od četvorasta kamena, na pet lukova, potanje ga opisuje, a djelo mu je tursko. Rieka

[1] O Vasiljici gl. Rad, kn. XLIX, 125.; kn. LVI, 122, 223. Jireček, Heerstrasse, 92.

[2] Opisi „Haema" u starih pisaca gl. u Forbigera, alte Geographie, 2. Aufl. III, 734.

[3] Monum. Hung., scrip. VI, 81; XXXII, 58.

[4] Rad, kn. LXII 54. Hammer, Gesch. II, 862. Jireček, Heerstrasse, p. 129.

[5] Stoponion ili Štiponje gl. u Jirečka, Heerstrasse, 91. 92, 129.

[6] Rad, kn. LXII, 108.

[7] Marsigli, II, 51. Jireček, Heerstrasse, p. 35.

Digitized by Google

pako, preko koje most vodi, zove se *Topolniza*, dolazi sa balkanskih gora, koje se protežu prama Pontu, a utječe 2000 koraka iza mosta u Strumu. Nakon toga dospjeli su u varoš *Tatar pazarzic*, što znači „mali trg", blatno mjesto, nagrdjeno štalami i kovačnicami. Dalje stigoše u selo *Govedar*, koje leži na Strumi (sic!); zatim prodjoše Plovdivom *(Philippos* ili *Philippopolis)*, tako nazvan po Filipu svojemu utemeljitelju ili sagraditelju, te su prispjeli u selo *Cognuus.*[1] Plovdiv vidio je pod noć, stere mu se u vrlo prostranom i rodnom polju, Turci ga zovu *Philibe*, Tračani pako, Bugari i drugi Sloveni (Iliri) zovu ga *Ploudin*. Rimljani ga nazivahu *Trimontium*, od tri brežuljka, koji se kod onoga mjesta redom dižu nad ravninom, kao grebeni nad morem. Još je četvrti brežuljak, te se pruža poput jezika i savija se prama Strumi (mjesto Marici), na desnoj joj obali, na kojoj su i ostali. Varoš, buduć je izpremiešana vrtovi, zaprema velik prostor; kuće joj nisu raztresene kao po drugih mnogih varoših, a po ondješnjem običaju više su široke, nego što su visoke. Najznatnije su joj sgrade, kao i po drugih turskih varoših, mošeje, kupališta i karavanseraji, ostale su nizke, od blata i drva napravljene, neugledne i tamne, jer neimaju prozora, razsvietljene su vidjelicami, koje su na krovu otvorene. S toga kada se ulicami prolazi, svuda je samoća, jer nitko negleda kroz prozor. U Plovdivu stanuju, osim Turaka, Bugari i Srbi, potonji služe, jerbo jim toga kršćanska vjera nezabranjuje. Prolazeć uz gradske vrtove namjeriše se na njekoga Srbina, upitavši ga za ime one gore, koja se od Haemova vrha odvaja i desno se prama Egejskomu moru prostire: odvrati, da se ona gora *Rupzca* zove. Upitan na dalje, da li ima ruševina starinskih sgrada; pružeć ruku, pokaza na komade svodova duga vodovoda, koj se od gore Rupzca provlači pod ona tri brežuljka na onaj, na kojem je varoš. Začudjen putopisac odvrati, čemu taj vodovod? kad Struma (Ma-

[1] „Ex Tatar-Pazarczyth venimus Philippopolim per 4 mill. — Et ibidem transito amne Neso seu Maricza ponte ad ipsum oppidum, idem Nesus latius a via publica in sinistram evagatus est et triduo illum non vidimus. — Ex civitate Philippopoli venimus ad pagum *Konyns* (sic!) per 3 mill." Scriptores VI, 81.

„Ex Rhodope descendit in Thraciam ad oppidum *Tatar Pazarczith*, magnum et frequens, dictumque Tartarorum emporiolum. — A Tatar P. ad *Philippopolim* civitatem, olim *Trimontium* appellatum a tribus collibus, inter quos posita est ad ripam Nesi sive Nesti fluminis, quod nunc *Marizam* indigenae vocant. — A Philip. ad *Konyus* pagum 3 mill. Script. XXXII, 58.

Digitized by Google

rica) varoš i predgradja protječe. Odgovori, da je čuo od starih, da Struma nije nikad dobra bila za piće, a kada nije bila onda, nemože biti ni danas. Kad ga upitaše o vjeri, reče, da jim ništa nije okrnjeno, osim što ju uzdržavati i razprostranjivati moraju po smrti staraca, jer mladji prelaze po malo na tursku. Ujedno pokaza prstom na tri brežuljka, pa na četvrti, na kojem je varoš, gdje je Filip sagradio tvrdju, kao što se od podrtina razabire. Ondje, reče, na onih vrhuncih bila su njekada dva velika manastira, tako jim roditelji, a ovim opet njihovi stari pričahu. Onaj, što je bio na prvom brežuljku, kad je Plovdiv pao pod tursku vlast, bez oluje i potresa, otvorivši se zemlja na vrhu, proguta manastir i ondje je postala velika jama, te se još vide vrhovi propalih manastirskih zidina, a manastir bješe posvećen bl. djevici. Naravno da su i kalugjeri, koji su bili u manastiru, poginuli. Drugi pako manastir, što bijaše na mjestu tvrdjice, bi na zapovied Turaka razoren, a od njegovih ruševina sagradjena je njekoja druga sgrada; sedamdeset njih, koji su kuću božju rušili, naglom su smrću kroz njekoliko dana pomrli. Oboje drže kršćani za čudo, te će se uviek spominjati, dok bude ovoga naroda. Da je bilo vremena, primjećuje putopisac, baviti se u gradu, mnoga bi bez sumnje vidjeli, što su Turci od starih sgrada preuzeli i pretvorili u svoje bogomolje, kupališta i karavan-seraje. — Priedjel grada, kojim su prošli, ima trgovina, svakojakih zanatlijskih radionica, gostionica, mesnica i vrtova; tlo je pako više blatom prekrito, nego što je to prema gradskoj čistoći i dobi godine, a sve naokolo od dima je tako potamnjelo, da su začepljenimi nosovi morali prolaziti."

„Rieka Struma (mjesto Marica) protječe Plovdiv, izvire na visinah Haema, ondje gdje se ovaj od Orbela odvaja, teče plovdivskim poljem u širokom koritu, voda mu je bistra i ribom obilna, hvata se desnom obalom grada, a na lievoj ostavlja predgradja, gdje se prelazi preko duga drvena mosta. Udaljiv se od javne ceste do tri milje na lievo, opet se k njoj vraća kod kamena Mustafina mosta. Odovud tekuć brežuljastim priedjelom, kreće se desno prema makedonskim goram, koje prati sve do Jedreneta, gdje se kreće na jug i u Egejsko more utječe. Kod Jedreneta prima Tundžu *(Toncia)*, o kojoj sudi, da je *Nesus*, prem da ju Ptolomej zove *Tonzos;* dolazeća sa sjevera izvire na Haemu, protječe krajnji dio varoši i veže ju s predgradji, dalje teče k jugu, a utječe u Egejsko more kod varoši Aretusa."

Digitized by Google

Da nebi putopisac štogod izpustio, što bi spadalo u ovaj putopis, opisuje gore pomenuti most Mustafin. „Most je dug 325 koraka, širok je 8, visok je za pôdrugo kopje, po sredini je najviši, odkuda se spušta prama jednomu i drugomu kraju, da se može lasnije silaziti i da može kiša odtjecati. Svodova ili lukova ima 21, a počam od srednjih ostali su sve to manji; sličan je onomu mostu preko Topolnice onkraj Plovdiva. Korito je s obje strane zidom od četvorasta kamena do visine od 4 stope do njekle utvrdjeno, da nebi sila vode most oštetila. Gledalo se na jakost pilova i na trajnost. Pod lukovi, cielom duljinom mosta, dno je rieke što gušće utvrdjeno kolci i nasipano šljunkom ne preko mjere visoko, nego dotle, da kud naraste voda, da nemože temelje stupova odrieti i podkopati. S obje strane ima selo, a u savezu je s Trajanovom cestom, koja se velikom brigom uzdržaje i popravlja. Most se pako zove Mustafin, po svojem začetniku, koj je živio za cara Bajazita. Budući star i bogat, htjede na oproštenje grieha po običaju svoga naroda stvoriti njeko djelo na obću korist, te odluči Strumu (mjesto Marice) vezati mostom, na mjestu, gdje je putnikom prielaz na javnoj cesti bio vrlo mučan i pogibeljan. On poduze djelo veliko i mučno, te ga velikim troškom izvede, da se lasno sa starimi takmiti može.“

„U ostalom žitelji ovoga grada (Plovdiva) bijahu Filipljani, kojim je sv. Pavao pisao pismo. Na plovdivskom polju bio je boj najprije J. Cesar s Pompejem, pa August i Bruto s Kasijem. Po onom polju razsijani su na veliko humci (mogile), po svih stranah, kamogod se okom svrne, a toliko jih ima, da jih je težko pobrojiti. Bez sumnje, kao što domaći tvrde, da su ono grobovi vodja i odličnih ljudi. Odakle pako potiče taj običaj, na ovaj način zakopavati velike ljude, to mu nije poznato. Da su oni humci (tumuli) zaista grobovi, razabire se iz Vergilia, gdje govori u III. o pokopu Polydora, u VII o Kajeti, hraniteljici Eneje, a u VI. o Palinuru. Takove su grobove podizali mrtvacu najbliži rodjaci, žena mužu, ili muž ženi; ako pako nije imao rodjaka, tada vojvoda ili prijatelj, kao što traže Palinurus od Eneje, ili kod Ovida Penelope ište od supruga, da se Telemak obojici oduži.“

„Prije nego se razkrsti s plovdivskim poljem, hoće da još koju rekne o tom priedjelu zemaljskom, naime imali se pribrojiti Traciji ili Makedoniji. Ptolomej bo u III. knjizi, a na X. karti Europe navodi, da Struma izvire na medjašnih gorah Tracije i Makedonije. Strabo, stariji od Ptolomeja to isto, čini se, da tvrdi u VII. knjizi, gdje veli: onkraj Strymona do Ponta sve je tračko, osim

Digitized by Google

primorja, gdje stanuju Grci. I Solinus se s tim slaže, jer tvrdi, da je Struma granica izmedju Makedonije i Tracije, a te zemlje da natapaju rieke Haema. K tomu se pridružuje i evangjelista Luka u djelih apostolskih poglavju XVI, gdje veli: ploveć iz Troje ravnim putem, dolazi se u Samotraciju, sutradan u Neapolis, odovud u Filipi, koj je prvi grad Makedonije. I Solinus zove Rhodopu migdonijskom, a potonje je medjašnja pokrajina Makedonije i Tracije. Aristotel takodjer uz to pristaje, govoreć, da na filipijskih poljanah u Makedoniji ima više zlatnih rudnika. Pomponius Mela pako piše: u Traciji se diže Haemus, Rhodope i Orbellus, premda je sav Orbellus u Mysiji. Svim tim različitim viestim starih i novih pisaca nenalazi potvrde na svojem putovanju. S toga je nesumnjivo, da su stari mnoga pisali po tudjih viestih i knjigah, ali ne po svojem vlastitom iskustvu. Neće se putopiscu, da se tim mnogo muči, jerbo i stanovnici ob ovom različito sude: nekoji broje onaj kraj Makedoniji, a drugi opet Traciji, a to bi po putopiščevu mnienju odatle dolazilo, što su stari miešali medje ovih pokrajina".

Govoreć o Strumi i drugih rieka Tracije opet opisuje tok Strume. „Ova mu rieka izvire na podnožju Haema gotovo ondje, gdje se Haemus odvaja od Orbela, a nije daleko od izvora Iskre *(Izcaris)*, koju mu stari zovu Ciabrus (sic!), od prilike kao što Rajna od Dunava. Kod izvora je mala riečica, kao što kazuju stanovnici, ali primivši mnoge planinske pritoke, znatno narasta, da je kadšto veća od tudjih rieka, kao što i P. Mela svjedoči. Provlačeć se mnogimi zavoji dolina, širi se na mnogih mjestih prema vijuganju gora, a po svjedočanstvu Plinijevu, prije se izlieva u sedmera jezera, nego svoj tok okrene. O tih jezerih nije mogao od domaćih žitelja ništa saznati. Provalivši Struma Haemova ždriela, ostavlja na lievo kosu, koju surovi Slaveni zovu „Vetren", dočim ima na desno one gore, koje stanovnici zovu *Vasilicem* i *Zlavievi*, dieli je od Haema Struma (umjesto Marica), a nisu razstavljene od Orbela, kao što se na kartah Ptolomejevih prikazuje, nego svagdje prate istu Strumu sve do Plovdiva; zatim se spuštaju kroz Mygdoniju, potonju makedonsku pokrajinu, k moru Egejskomu, nad kojim se uzdiže otok Lemnos i Athos, koji svetom gorom zovemo. Teče (Struma) počam od izvora mnogimi zavoji prama iztoku, prelazeć pako u ravninu protječe u širokom koritu prama jugo-iztoku plovdivska polja; na desno joj je javna ili Trajanova cesta, a razlievajuć se, vraća se kod Plovdiva k istoj cesti. Tu medju gradom i predgradji kreće se na lievo prama Haemu, tekuć

Digitized by Google

dalekimi i širokimi ravnicami, stiče se opet kud Mustafina mosta s pomenutom cestom, kojoj s desna teče dalje sve do Jedreneta, gdje se kreće na jug k moru Egejskomu, u koje se izlieva. Na tom putu dva mosta vode preko nje, prvi je drven, a drugi kamen. Na ovom toku, od Haema do mora, prima oveće rieke: dvie utječu s desne strane, obje dolaze s gore Vasiljice, naime Stara rieka *(Ztara Richa)* kod Plovdiva, a *Arda* niže Jedreneta. S lieva pako prima pet pritoka: *Topolnica* kod Tatarpazardžika, dalje *Jadina*, malo zatim *Cruzka*, pa *Gergova*, a napokon *Tonza* niže Jedreneta, gdje i *Arda*. Gdje je mostom drvenim premošćena, zovu ju Turci *Tabaclar*, po mnogih kožarnica, koje su ondje radi vodene snage. Koje još rieke s desne njezine strane utječu, nemogoše doznati. Pošto je doista poljo plovdivsko za težitbu riže vrlo prikladno, te se ove vrsti ploda mnogo sije, nataplja se vodom Jadine; koja se vještinom žiteljstva domaćega u mnoge prostrane mlake razlieva, a razciepav ju u struge, čini se, kao da su tolike rieke; s toga za pasje vrućine ono blato smrdi. Tri bi mu imena imala Struma, naime *Strymon*, što je grčki i latinski, *Mariza*, što je slovenski (ilirski), a *Mericz* što je turski. U ostalom mnogi noviji pisci tvrde, da je *Hebrus* te ga Maricom zovu; ali su slabo upućeni, jer Grci i Turci, pa i svi drugi narodi onuda živeći, Hebrus zovu Erginom *(Ergienem)*, budući da Ptolomej nije potonjoj ricci pravi položaj na svojoj karti označio. Protječe bo Plovdiv desnom obalom, a lievom Jedrene. Ptolomej ju je od jednoga i drugoga grada daleko postavio, u ostalom mu je Plovdiv i Jedrene jedan te isti grad, a to je proti starim klasičkim piscem i proti obćemu iskustvu. Tko je svojima očima gledao i pomnjivo motrio Ptolomejeve karte, lasno će se uvjeriti, da je to jasno."

„Krenuv iz sela *Cogniis* ili *Consthyza*, koje je dobilo ime od konjske stanice, prispjeli su u mjesto *Clocodriza*, odavle u *Hormanly*, oba su ova mjesta sela; pa u „selo Mustafino". Budući se na tom putu vide samo suhi brežuljci, ledine i šumoviti priedjeli, ništa se nije spazilo, što bi vriedno bilo, da se zabilježi, osim pomenuta Mustafina mosta, o kojem je već dosta rekao. Ostaviši za sobom most, prispjeli su u Jedrene (Hadrianopolis), grad predjašnjemu sličan.[1] Na tom putu, nedaleko od mošta, spaziše na desnoj

[1] „Ex pago *Konyes* venimus ad pagum *Kajaly* per 3 mill. — Ex pago *Kajaly* venimus tota nocte per sterilem campum imprimis, *Zumzgiora* dictum, deinde per *Derventhavraly*, ad pagum *Havraly* per 8 mill. — Ex pago Havraly, ultra quem paulo post apparuit nobis

Digitized by Google

obali Strume (sic!) varoš *Ciermenium*, a iz ruševina se vidi, da je i tu bila njeka stara varoš, a sada je stolica zagorskoga sandžaka. *Zagara* je mjesto na podnožju Haema, ističe se na iztoku plovdivskoga polja, a sav priedjel s gorami zove se danas *zagorska (zagarensis)* županija. U staro doba je tu bila praetura *Bessica*, tako nazvana od „Besa", koji su bili po starih piscih žitelji Haema, a medje su im bile Nesus i gora Pangeus, na kojoj se Jedrene prostire. Nakon varosi Čirmena sliedi rieka *Gergora*, koja ima malo korito, ali dosta vode. Na to dolazi *Hadrianopolis* (Jedrene)..."

Opis Vrančićeva puta od Vetrena do Jedreneta razmjerno je obćenit i kratak; jer u tom dielu putopisa ima opisa i ekskursa iz stare geografije, što u putopis nebi spadalo, kao stare medje izmed Tracije i Makedonije, opis Strume odnosno Marice po starih piscih i dr. Ovaj dio putopisa ne samo što je fragmenat, jer prestaje naprečac s Jedrenetom, nego sav ovaj odsjek nije još sustavno uredjen; jer su gotovo svi opisi i razpravljanja dodana k opisu Plovdiva, kao da bi sve onamo spadalo. Kad bi bio putopisac razredio logično, prema predmetu i mjestu, nebi bar bilo na uštrb formi putopisa; u ostalom oni umetci na štetu su više ili manje samomu putopisu.

Prevalivši pomenute gorske klance, stupiše na plovdivsko polje, koje putopisac živo opisuje, nazivajući ga „filipijskim", pošto mu je Filipi i Filipopolje jedno te isto mjesto, a prema tomu i Maricu zove Strumom. Na tom putu u Plovdiv spominje rieku Topolnicu *(Topolniza)*, označujuć pravilnije njezin izvor i ušće, opisuje na široko njezin kamen most; spominju ju i drugi putopisci[1], ali nje-

---

Nesus, venimus ad *Muztaphae-Pontem* per 3 mill. — Et P. Muztaphae movimus et venimus *Hadrianopolim* per 3 mill. — Ubi fluvius Tunicza veniens ab ortu, *Harda* vero a septentrione, in initio ad pontem coëunt simul, et sub ponte lapsi incidunt in Nesum, qui ab ipsis civitatis menibus in Aegaeum una cum Orbello reflexus, eidem mari mergitur. Mon. Hun. Scr VI. 81, 82.

„A Konyws ad pagum *Kaiali* 3 mill. — A Kaiala ad pagum *Hawrali* 8 mill. — A Hawrali ad *Muztaphan pontem* supra Marizam positum, ubi est oppidum satis frequens 3 mill. — A M. ponte ad *Hadrianopolim* civitatem antiquam, muratam, adhuc extantem, et cum maximis et amplissimis suburbiis, quae tres amnes alluunt non exigui *Arda, Tunczia* et *Mariza*, amboque illi superiores in Marizam influentes, simul cum Orbello monte in Aegeo mari desinunt. Mon. Hun Scr. XXXII, 58, 59.

[1] Rad, kn. LVI, 223, LXII, 50 51, 108.

Digitized by Google

zino ime više ili manje izopačuju, ili ju miešaju sa sliedećom riekom. Tatarpazardžik *(Tatarpazarzic, Tatar-Pazarczyth)* pako navodi kao znatnije tržište, a opisuje ga kako je onda bilo. *Govedar* poznato je bugarsko selo Govedare, spominje ga Kuripešić[1], a postoji još danas.[2] Vrančiću kao i Zenu, Rambertu, Hadži Chalfi i dr.[3] nosi Plovdiv ime od makedonskoga Filipa, te ga zamjenjuje s makedonskim Philippi, a na to ga upućuje sličnost imena, tursko ime Filibè i podrtine starih zidina. Vrančić je ujedno prvi putopisac, koj navodi pravilno njegovo bugarsko ime (Plovdin).[4] U opisu Plovdiva ističe položaj na ravnih obalah Marice, i one tri sienitne stiene, po kojih nazvaše Rimljani grad *Trimontium*. Ovo dakle staro rimsko ime nije bilo još u XVI vieku posve zaboravljeno. Opis Plovdiva u ostalom je dosta obćenit, budući je putopisac samo prošao gradom. Tu prvi put ističe osobitost kuća, koje neimaju prozora, nego na krovu vidjelice, a za to mu je po ulicah svagdje samoća. Medju stanovnici spominje i Srbe, koji su ponajviše sluge. Premda je Plovdiv dosta na tanko opisan od starijih putopisaca[5], spominje Vrančić ovom prilikom, čega u drugih putopisaca neima, spominje naime u okolini Plovdiva goru *Rupzca*, koja mu plovdivsko polje s juga ogradjuje. „Rupzca" je bez sumnje „Rupča", ali gori toga imena u pristupnih mi knjigah neima spomena. Na austrijskoj (1 : 300000) navodi se gora Rubdžu (sic!) kao sastavina Rhodope, koja plovdivsko polje s južne strane zatvara, odnosno se nad tim poljem amfiteatralno diže. Rupča bi dakle bila od prilike ona gora, koju A Boué zove Stanimačkimi planinami.[6] I na Zaharijevoj karti tatarpazardžičkoga okruga navodi se Plovdivu na jugu „Rudopa" ili „Rupčosъ Balkanъ"; ali toj gori u Zaharijevoj knjizi neima nigdje spomena. Naš je dakle putopisac dobro označio i zapamtio ime gore, o kojoj ga onaj Srbin uputi. Dalje spominje Vrančić razvaljene svodove staro-rimskoga vodovoda, kojega nijedan stariji putopisac nespominje. I ob onoj priči, koju mu isti domaći Srbin pričaše, naime ob ona dva stara ma-

[1] Rad, kn. LVI, 50, 186, 188.

[2] Zaharijev, opis Tatarpazardžika, str. 32 k tomu gl. priloženu kartu.

[3] Rad, kn LXII, 106 - 108.

[4] Plaudni, Kuripešić u Radu LVI, 186. Plovdin u Daničića, Rječnik Starina, II, 315. Opis od Hochstettera, Mitth. der k. k. geogr. Gesell., 1869, p. 65.

[5] Rad, kn. LVI, 186—88, 222—25, 50, 107, 109.

[6] Boué, Recueils d' itineraires, I, 73, 156.

Digitized by Google

nastira, sagradjena na vrhu brežuljaka, a propala za turske vlade, neima takodjer u dojakošnjih putopisaca spomena. Ove podatke ima Vrančić jedino toj okolnosti zahvaliti, što se namjerio na čovjeka sasvime vješta putopiščevu materinskomu jeziku; za to je mogao primietiti, da kada bi se bili u Plovdivu dulje bavili, da bi bili (naravno uz ovakovu pomoć) doznali, što su Turci od starih sgrada i njihovih ruševina za svoje gradjevine upotrebili.

Dalje opisuje Vrančić tok Marice od izvora do Jedreneta; ali ovu rieku zove cielim putem Strumom (Strymon), a na to ga vjerovatno sili identičnost Philippa i Philippopola. I u dnevniku svojega drugoga putovanja još nezna Marici za njezino staro ime, nego ju zove *Nesom* ili *Nestom*[1] (Mestom). Još jednom, dole niže, opisuje tok Strume (Marice) prema orografijskomu razglobju i opis u starih pisaca; al budući je ovaj opis shvatio s drugoga stanovišta, treba, da ga i mi na pose razpravimo u onom redu, kako ga putopisac daje. Nastojeć dovesti u sklad svoja motrenja s opisi starih pisaca, koji su mu pouzdaniji, nego svoje iskustvo, često žrtvuje svoja motrenja starim opisom za volju. K tomu valja još i to primietiti, da naš putopisac, kao što smo se jur do sada češće osvjedočili, nije bio osobito srećan u nagadjanju i u kombinovanju stare s novom topografijom, riedko je gdje pogodio novoga mjesta staro ime. Kad bi se bio Vrančić bez obzira na stare pisce držao samo svojih motrenja, uklonio bi se bio mnogomu protuslovju, nebi Strumu s Maricom miešao i opise obiju rieka izpremiešao. Poznajuć bez sumnje opis Strume u starih pisaca, nateže opis toka Maričina na onaj opis Strume. Opisujuć tok Marice od vrela do Jedreneta, opis mu je premda nješto obćenit, ipak u cielom sasvime pravilan, pače pravilniji, nego u starijih putopisaca, jedino što Maricu nazivlje krivim imenom. Kod Jedreneta prima doista Tundžu *(Toncia)*, ali ta mu rieka, pored svega što mu ju Ptolomej takodjer zove *Tonzos* (Τονζος), ipak nije mu Tundža, nego *Nesus* (dan. Mesta), te opisuje dalji tok Marice, kojega u ostalom nije vidio, kao što opisuju stari pisci tok Nesa ili Nesta, koji jim doista utječe blizu mygdonijskoga grada Arethuse u Egejsko more.[2] Tu si naš putopisac za volju staroj geografiji i krivomu svomu mnienju do njekle protuslovi; jer pusti Tundžu ili svoju Mestu dalje od Jedreneta kao samostalnu rieku prama jugu teći; a kad bi to bilo, onda bi prema tomu Marica

[1] Mon. Hung., Scr. VI, 81, XXXII, 58.

[2] Nestus, Thuc. II, 96, Mela II, 2. Plin. IV, 11 i dr. Arethusa, Ptol. III, c. 12; ed Mülleri, p. 496.

Digitized by Google

ili njegova Struma imala utjecati u Nesus, jer dalje Strumu (Maricu) nit nespominje; dočim gore veli, da Struma (Marica) prima, kao što u istinu jest, kod Jedreneta Tundžu *(Tonzia)*, koja mu je Nesus (Mesta).

I naš putopisac opisuje na tanko „Most Mustafe paše", premda mu opis nije na svom mjestu. Taj most spominje svaki putnik i svaki ga po svoju raznovrstno opisuje[1]; ali opis našega Vrančića u cielom se s drugimi opisi dosta vjerno podudara. Ako je i našemu putopiscu Philippi i Philippopolis jedno te isto mjesto, tada je naravno, da su žitelji Plovdiva bili oni Filipjani, kojim je sv. Pavao pisao pismo. I oku našega putopisca nisu izbjegle premnoge mogile, koje su razsijane po plovdivskom polju, o kojih jur stariji putopisci na široko razpravljahu.[2] Budući da je Vrančićev opis mogila s opisi u starijih pisaca prilično u skladu, biti će bila ta suglasnost stereotipna postala u putopisaca i drugih starijih pisaca; jer Vrančić ne samo da spominje iste rimske ratove, koji su se ondje bili, kao i drugi pisci, nego da utvrdi, da su one mogile (humci) zaista stari grobovi, navodi vrh svega nekoliko primjera iz Vergila.

Naš putopisac prije nego se oprosti s plovdivskim poljem, hoće da razpravi, spadali ovaj priedjel k Traciji ili Macedoniji. U tu svrhu navodi mišljenja mnogih starih pisaca, koji se glede granice izmedju jedne i druge pokrajine u bitnosti medju sobom slažu; ali se to nesudara s putopiščevim motrenjem, pošto mu je Struma i Marica (Hebrus) jedna te ista rieka; Strumin pako tok posve se drugačije opisuje u starih pisaca, nego što je vidio tok Marice. Stari pisci dobro ustanovljuju granicu izmedju Tracije i Makedonije, dobro razlikuju Philippi od Philippola, Strumu od Hebra; nemogavši jih u sklad dovesti prema svojemu motrenju, pa vidiv, da bi prema toku Strume imao pribrojiti plovdivsko polje k Makedoniji, primjećuje, da su stari mnoga pisali po tudjih viesti i knjiga ali ne po svojem iskustvu, te ako se današnji stanovnici neslažu glede medja Makedonije i Tracije, kako bi se bili stari slagali? Tvrdi, da Struma izvire na podnožju Haema, na onom mjestu, gdje se Haemus odvaja od Orbela, te mu vrelo nije odveć daleko od Iskrina izvora, od prilike kao što Rajna od Dunava. To bi sve, prema tadanjemu geografijskomu mišljenju, bilo od pri-

[1] Rad, kn. LXII, 111.
[2] Rad, kn. LVI, 222—25, LXII, 108. 109.

Digitized by Google

like pravilno, kada bi umjesto Struma (Strymon) stajalo Marica (Hebrus). Tom dakle pomutnjom nemože mu se slagati opis toka Strumina u starih pisaca s tokom Marice, uz koju je putovao i njezin tok motrio. Dalje se Vrančić trudi, da pokaže razlike medju opisom Strume u starih pisaca i sobstvenim iskustvom, te opisuje Strumu (Maricu) sa svim njezinim poriečjem. Buduć da stari pisci, osobito Plinij[1], tvrde, da Struma pred uščem protječe jezera (jezero Prasias), tražio je putopisac ta jezera, ali nigdje jih nije spazio (pošto Marica nije Struma), a ni domaći žitelji nisu za nje znali.

Govoreć nadalje o razglobju gora u gornjem toku Strume odnosno Marice, navodi prije ulaza na plovdivsko polje na desnoj strani dvie gore, koje bi mu bile jur sastavine Orbela, jer je Struma (Marica) dieli od Haema, naime *Vasiliza* i *Zlavieri*. Prva je poznata gora, o kojoj jur gore govorasmo; ali ju je putopisac krivo smjestio, njoj je od prilike položaj ondje, gdje je njegov „jugum Vetren". Druga pako gora (po opisu) nemože biti nego Rhodopa, jer mu prati Maricu (Strumu) sve do Plovdiva i dalje se prama jugu prostire sve do Egejskoga mora. O toj gori Zlavievi moglo bi se u prvi mah misliti, da je njeko izopačeno ime, kada se nebi dva put spominjala u Konstantina Filosofa, na ime *Slavijeru gory*.[2] Buduć da su mu te gore na putu u „Filipov i Adrianov grad", mogu se odnositi samo na Rhodopu. Dakle osim Konstantina (XV. v.) jošte je naš Vrančić (XVI v.) svjedokom, da je narod Rhodopu, ili bar jedan dio blizu pomenutih gradova, onda nazivao „Slavijevimi gorami". I dalji mu je opis toka Strumina (Marice) od plovdivskoga polja do preko Jedreneta u cielom pravilan, samo što rieku nenaziva Maricom nego Strumom. Prelazeć za tim na pritoke Maričine spominje samo dva na desnoj joj strani, naime Staru rieku *(Ztara Richa)* kod Plovdiva, i *Ardu* kod Jedreneta. Potonja je jur poznata rieka, a spominje ju gotovo svaki stariji putopisac.[3] Stara rieka još danas nosi isto ime, utječe po austrijskoj karti na desnoj obali Marice medju Tatarpazardžikom i Plovdivom, a sastavljena bi bila od Kričme i Karlike. Zaharijev pako na karti i u opisu razlikuje Staru rieku od Kričme ili Vъčje, svaka mu je osobiti pritok Maričin.[4] Stara rieka, sastavljena od Crne i Biele

[1] Plinuis, III. 38, 40, XXII, 27.

[2] Konstantin Filosof i njegov život Stefana Lazarevića, Glasnik, kn. XLII, 299, 306.

[3] Rad, kn. LXII, 49, 51, 111.

[4] Zacharijev, opisanije, str. 46.

Digitized by Google

vode, teče pokraj Pešćere, odatle se zove pešćerska Stara rieka, a utječe iza Tatarpazardžika na desnoj obali Marice, malo ne nasuprot Govedaru. Kričma ili Vъčja rieka utječe nedaleko Plovdiva na istoj obali u Maricu. Stara rieka je dakle svakako desni pritok Marice, a utječe medju Tatarpazardžikom i Plovdivom. Od desnih pritoka navodi poznatu Topolnicu[1], koja pred Tatarpazardžikom utječe. *Jadina* je bez sumnje Zenova Giana[2], a današnja Ludajana, koja se iza Tatarpazardžika izlieva. *Tonza* je poznata Tundža, spominju ju i drugi putopisci[3]; ostalim pako pritokom, *Cruzka* i *Gergova* nisam mogao u trag ući ni na kartah ni u knjigah. Potonja mu je neznatna riečica, odlikujuća se obiljem vode, niže joj označuje položaj, naime da sliedi poslije Čirmena. Na austrijskoj karti navodi se medju Čirmenom i Jedrenetom više riečica, koje na desnoj strani utječu, ali sve nose turska imena, jedina „Aghirkiödere" (?) mogla bi biti Gergovi nalična. I Vrančić iztiče bujna rižišta, koja se na lievoj obali Marice daleko prostiru[4], spominje struge, mlake i nezdrave močvare, koje mu potiču od rieke Jadine.

Da je Vrančić takodjer znao za ime „Marice" i za stari „Hebrus", to on na kraju ekskurza izrično spominje, samo što je svakomu imenu podmetnuo drugu rieku. Identičnost Philippa i Philippopola navelo ga bez sumnje na Strymon, a to mu je, kako sam očituje, bilo starogrčko i latinsko ime za slavensku Maricu, koje ime u drugom dnevniku izključivo upotrebljava.[5] Hebrus pako, kojim imenom nazivahu stari pisci Maricu, mišljaše krivo naš putopisac, da je turski Ergine. Potonja je pako rieka stari *Erigon* ili *Erginus,*

[1] Rad, kn. LVI, 223. Opis Topolnice u Zaharijeva, p. 46. Hochstetter u Petermann's geogr. Mittheilungen, 1872, 4, 82.

[2] Rad, kn. LVI, 223, LXII, 50, 52, 108.

[3] Rad, kn. LXII, 111.

[4] O rižištih u starijih putopisaca gl. u Rad, kn. LVI, 186—188, 225. LXII. 108, 110. Zaharijeva, p. 46.

[5] Mon. Hung., Scr. XXXII, 58, 59. Na koje se putovanje ovaj dnevnik odnosi, toga izdavatelj nije ustanovio. Iz kronologijskoga reda, po kojem je gradja poredana, dalo bi se izvoditi, da bi spadao na prvo putovanje od g. 1553. Budući da u dnevniku drugoga putovanja nazivlje Maricu *Nessus* ili *Nestus,* što se na jednom mjestu i u ovom dnevniku spominje, na ime „Philippopolis ad ripam *Nesi* sive *Nesti* fluminis, quod nunc *Marizam* indigenae vocant", izvodim, da ovaj dnevnik bez godine spada takodjer na drugo Vrančićevo putovanje, jer u našem putopisu se Marica vazda Strumom nazivlje. Osim toga potvrdjuje još i to, što su u obih dnevnicih (t. VI. i XXXII.) stanice i udaljenost posve jednake.

Digitized by Google

bizautinski *Regina*, jedan od najznatnijih Maričinih (Hebrovih) pritoka.[1] Našega je putopisca na to navela nepouzdanost Ptolomejevih karata, o kojih se uvjerio, da nisu geografijski tačne. Kad bi znali, koje izdanje Ptolomeja bilo je našemu putopiscu pri ruci, možda bi izvoru Vrančićevih geografijskih pogrešaka u trag ušli.

Razpravivši svoje mišljenje o Strumi odnosno Marici, nastavlja svoj putopis spominjuć na putu od Plovdiva u Jedrene ponajprije selo *Cognus* ili *Consthyza*, obična stanica iza Plovdiva, koju i drugi putopisci spominju[2]; naš joj putopisac zabilježi i slavensko ime, naime *Konjštica*, a zvala bi se po tom što je stanica konja. *Clocodviza* (Klokodnitze po Dernschwammu[3]), ili Klokotnica bila bi današnje selo turski nazvano Semisdže, a pod tim imenom poznato je jur od drugih putopisaca[4]; Vrančić je prvi putopisac, u kojega se sačuvalo narodno ime mjesta, kojemu je ime rano poturčeno. Dalje spominje selo *Hormanly*, današnju Harmanliju, koju obično i drugi putopisci navode.[5] Varošicu i most Mustafe-paše spominje svaki putnik[6], a naš je putopisac most kao osobitu znamenitost jur gore dosta na tanko opisao. I na narav priedjela se ovom prilikom putopisac osvrnuo, što se do sada samo u mletačkih putopisaca opazilo. Na daljem putu u Jedrene vidiše na desnoj obali Marice varošicu *Ciermenium* današuji Čirmen, sredovječni *Črnomen*, kojega ruševine naš putopisac ističe, a znamenito je mjesto u turskom ratu pod Hadži Ilbekom od g. 1371, gdje je Vukašin i Uglješa poginuo.[7] Budući da je Čirmen bio stolicom sandžaka zagorskoga, prihvaća priliku, da spomene grad i okružje zagorsko. Zagora *(Zagara)*, valjda „stara", u istinu je na podnožju Haema, odnosno Srednje gore, a po njoj bi nazvano za turske vlade i okružje zagorsko.[8] Ovo je mjesto, daleko od puta, naš putopisac

[1] *Erginus* op. Appolonium I, 217. Mela, II, 2. 6. Plin. IV, 47. *Regina* ap. Leo. Armen. p. 434. Strabo, VII, 331.

[2] Rad, knj. LVI, 186, 188; LXII, 110; Hammer, II, 860.

[3] Jireček, Heerstrasse, p. 98. *Clocodu(n)iza*, vjerovatno pisarska pogrješka, pravilno Klokotnica.

[4] Rad, kn. LVI, 188; LXII, 110. Hammer, Gesch. II, 860.

[5] Rad, kn. LVI, 188; LXII, 110.

[6] Rad, kn. LVI, 188, 225, 227; LXII, 111.

[7] Rad, kn. LVI, 226, 226.

[8] Sokolov, Statističesko opisanije na Kauza-ta Eski-Zaara, Carigrad 1858. Jireček, Heerstrasse, p. 155. Opis varoši u Hochstettera, Reise durch Rumelien, Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft, Wien 1870, s. 591.

Digitized by Google

vode, teče pokraj Pešćere, odatle se zove pešćerska Stara rieka, a utječe iza Tatarpazardžika, na desnoj obali Marice, malo ne nasuprot Govedaru. Kričma ili Vъčja rieka utječe nedaleko Plovdiva na istoj obali u Maricu. Stara rieka je dakle svakako desni pritok Marice, a utječe medju Tatarpazardžikom i Plovdivom. Od desnih pritoka navodi poznatu Topolnicu[1], koja pred Tatarpazardžikom utječe. *Jadina* je bez sumnje Zenova Giana[2], a današnja Ludajana, koja se iza Tatarpazardžika izlieva. *Tonza* je poznata Tundža, spominju ju i drugi putopisci[3]; ostalim pako pritokom, *Cruzka* i *Gergova* nisam mogao u trag ući ni na kartah ni u knjigah. Potonja mu je neznatna riečica, odlikujuća se obiljem vode, niže joj označuje položaj, naime da sliedi poslije Čirmena. Na austrijskoj karti navodi se medju Čirmenom i Jedrenetom više riečica, koje na desnoj strani utječu, ali sve nose turska imena, jedina „Aghirkiödere" (?) mogla bi biti Gergovi nalična. I Vrančić ističe bujna rižišta, koja se na lievoj obali Marice daleko prostiru[4], spominje struge, mlake i nezdrave močvare, koje mu potiču od rieke Jadine.

Da je Vrančić takodjer znao za ime „Marice" i za stari „Hebrus", to on na kraju ekskurza izrično spominje, samo što je svakomu imenu podmetnuo drugu rieku. Identičnost Philippa i Philippopola navelo ga bez sumnje na Strymon, a to mu je, kako sam očituje, bilo starogrčko i latinsko ime za slavensku Maricu, koje ime u drugom dnevniku izključivo upotrebljava.[5] Hebrus pako, kojim imenom nazivahu stari pisci Maricu, mišljaše krivo naš putopisac, da je turski Ergine. Potonja je pako rieka stari *Erigon* ili *Erginus,*

[1] Rad, kn. LVI, 223. Opis Topolnice u Zaharijeva, p. 46. Hochstetter u Petermann's geogr. Mittheilungen, 1872, 4, 82.

[2] Rad, kn LVI, 223, LXII, 50, 52, 108.

[3] Rad, kn. LXII, 111.

[4] O rižištih u starijih putopisaca gl. u Rad, kn. LVI, 186—188, 225. LXII. 108, 110. Zaharijeva, p. 46.

[5] Mon. Hung., Scr. XXXII, 58, 59. Na koje se putovanje ovaj dnevnik odnosi, toga izdavatelj nije ustanovio. Iz kronologijskoga reda, po kojem je gradja poredana, dalo bi se izvoditi, da bi spadao na prvo putovanje od g. 1553. Budući da u dnevniku drugoga putovanja nazivlje Maricu *Nessus* ili *Nestus*, što se na jednom mjestu i u ovom dnevniku spominje, na ime „Philippopolis ad ripam *Nesi* sive *Nesti* fluminis, quod nunc *Marizam* indigenae vocant", izvodim, da ovaj dnevnik bez godine spada takodjer na drugo Vrančićevo putovanje, jer u našem putopisu se Marica vazda Strumom nazivlje. Osim toga potvrdjuje još i to, što su u obih dnevnicih (t. VI. i XXXII.) stanice i udaljenost posve jednake.

Digitized by Google

bizautinski *Regina*, jedan od najznatnijih Maričinih (Hebrovih) pritoka.[1] Našega je putopisca na to navela nepouzdanost Ptolomejevih karata, o kojih se uvjerio, da nisu geografijski tačne. Kad bi znali, koje izdanje Ptolomeja bilo je našemu putopiscu pri ruci, možda bi izvoru Vrančićevih geografijskih pogrešaka u trag ušli.

Razpravivši svoje mišljenje o Strumi odnosno Marici, nastavlja svoj putopis spominjuć na putu od Plovdiva u Jedrene ponajprije selo *Cognus* ili *Consthyza*, obična stanica iza Plovdiva, koju i drugi putopisci spominju[2]; naš joj putopisac zabilježi i slavensko ime, naime *Konjštica*, a zvala bi se po tom što je stanica konja. *Clocodviza* (Klokodnitze po Dernschwammu[3]), ili Klokotnica bila bi današnje selo turski nazvano Semisdže, a pod tim imenom poznato je jur od drugih putopisaca[4]; Vrančić je prvi putopisac, u kojega se sačuvalo narodno ime mjesta, kojemu je ime rano poturčeno. Dalje spominje selo *Hormanly*, današnju Harmanliju, koju obično i drugi putopisci navode.[5] Varošicu i most Mustafe-paše spominje svaki putnik[6], a naš je putopisac most kao osobitu znamenitost jur gore dosta na tanko opisao. I na narav priedjela se ovom prilikom putopisac osvrnuo, što se do sada samo u mletačkih putopisaca opazilo. Na daljem putu u Jedrene vidiše na desnoj obali Marice varošicu *Ciermenium* današuji Čirmen, sredovječni *Črnomen*, kojega ruševine naš putopisac ističe, a znamenito je mjesto u turskom ratu pod Hadži Ilbekom od g. 1371, gdje je Vukašin i Uglješa poginuo.[7] Budući da je Čirmen bio stolicom sandžaka zagorskoga, prihvaća priliku, da spomene grad i okružje zagorsko. Zagora *(Zagara)*, valjda „stara", u istinu je na podnožju Haema, odnosno Srednje gore, a po njoj bi nazvano za turske vlade i okružje zagorsko.[8] Ovo je mjesto, daleko od puta, naš putopisac

[1] *Erginus* op. Appolonium I, 217. Mela, II, 2. 6. Plin. IV, 47. *Regina* ap. Leo. Armen. p. 434. Strabo, VII, 331.

[2] Rad, knj. LVI, 186, 188; LXII, 110; Hammer, II, 860.

[3] Jireček, Heerstrasse, p. 98. *Clocodu(n)iza*, vjerovatno pisarska pogrješka, pravilno Klokotnica.

[4] Rad, kn. LVI, 188; LXII, 110. Hammer, Gesch. II, 860.

[5] Rad, kn. LVI, 188; LXII, 110.

[6] Rad, kn. LVI, 188, 225, 227; LXII, 111.

[7] Rad, kn. LVI, 226, 226.

[8] Sokolov, Statističesko opisanije na Kauza-ta Eski-Zaara, Carigrad 1858. Jireček, Heerstrasse, p. 155. Opis varoši u Hochstettera, Reise durch Rumelien, Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft, Wien 1870, s. 591.

Digitized by Google

vjerovatno za to spomenuo, da nadoveže na tračkí narod *Besa,* koji zapremahu osim visokih dolina Haema i Rhodope još i dielove gornje i srednje doline Marice. Ovaj je narod, kojega Herodot najprije spominje, bio na glasu svojom hrabrošću, a najposlije je romaniziran, jer je još u V. vieku govorio svojim narodnim jezikom.[1] Osvojivši Rimljani Traciju, porazdieliše zemlju na prefekture, a medju timi, kao Ptolomej spominje[2], bila je i „prefektura" *bessica* (Βεσσική)", nazvana po narodu istoga imena. Naš putopisac opet je prenio rieku Nessus (današnju Mestu) i goru *Pangaeon* iz jugozapadnoga kraja u poriečje srednje Marice, jer na ovoj mu je gori položeno Jedrene, dočim je Pangaeon na jugozapadnom kraju Tracije prama Makedoniji, blizu ušća Strume, a odgovara današnjoj gori Pirnari. I po Ptolomeju bila je „praefektura bessica" u kraju prama Makedoniji.[3] Napokon dospjeli su putnici u Jedrene *(Hadrianopolis),* a tu mu dospjeva putopis. Jedrene samo spominje kao velik grad sličan Plovdivu; spominje ga još i u opisu Strume (Marice), jer se kod Jedreneta kreće rieka na jug, i tu prima Ardu i Tundžu.

Opis daljega puta od Jedreneta do Carigrada manjka u Vrančićevu putopisu od g. 1553. Premda je ovaj put od starijih putopisaca dosta na tanko nacrtan, cielost putopisa bi zahtievala, da je Vrančić i taj dio puta opisao. O razlogu, zašto je Vrančić svoj putopis Jedrenetom prekinuo, neima nigdje spomena. Budući da je Vrančić i drugi put (g. 1567) istim putem u Carigrad putovao, a o tom se putu sačuvali jur pomenuti dnevnici[4], popuniti ćemo, da bude bar do njekle cjelina, ovim dnevnikom manjkajuću čest Vrančićeva putopisa. Ali u onom dnevniku neima putopisa, nego ima samo izkaz znatnijih mjesta kao glavnih stanica toga puta. Ona mjesta spominju i stariji putopisci, koji opisuju mjesta i put, a tim popunjuju Vrančićev putopis od g. 1553 medju Jedrenetom i Carigradom.

Kod Jedreneta napominje putopisac, da Marica, koju ovaj put zove *Nesus* (sic!), prima pod mostom Tundžu *(Tuncza)* i Ardu *(Harda).* Prva mu dolazi od iztoka mjesto od sjevera, a druga sa sjevera u mjesto jugo-zapada.[5] U drugom pako dnevniku nješto više bilježi

[1] Kiepert, Alte Geographie, p. 329. Jireček, Heerstrasse, p. 39.

[2] La geografia di Cl. Tolomaeo; ed da Malombra Venezia 1574, p. 159; ed. Mülleri I, 479 Nota.

[3] Prope Macedoniam et Aegaeum mare Ptolomaeus ed. Mülleri, I, p. 478. „Bessorumque multa nomina ad Nestum amnem ima Pangaei ambientem etc. Plinius, IV, 40.

[4] Monum. Hung. hist., Scr. VI, 78—83. XXXII, 57—60.

[5] Mon. Hung. Scr., VI, 82.

Digitized by Google

o Jedrenetu, naime da je stari zidani grad, zidine mu još postoje, ima velika i prostrana predgradja, stiču se tri oveće rieke *Arda, Tunczia* i *Maricza,* u koju obje prve utječu, a prestaju gdje i Orbel kod Egejskoga mora. Krenuv iz Jedreneta dospjeli su za tri milje u selo Hafsa *(Awsa),* pa u selo *Ezkibaba* ili *Babaezki* (Eskibaba), koje je od onoga četiri milje udaljeno. Od ovud dodjoše za dvie milje u selo *Bergaz* (Burgas, Lüle Burgas); zatim dospjeli su za šest milja u varoš *Cyurly* ili *Ciurly* (Ćorlu). Na pó puta prošli su najprije selo *Karizteran* (Karištiran), zatim rieku *Hebrus* razpolažuću malom vodom, a zovu ga Grci i Turci *Ergene*[1], prima na svom toku mnogo pritoka, koji mu pritiču iz Haema, tvori jezero Bystonium (sic!), a izlieva se u Egejsko more.[2] Nakon toga prispjeli su za pet milja u grad *Selymbriu* (Silivri); na pó puta teče rieka *Melanis,* koju domaći *Arably* zovu. Za tim stigoše za pet milja u „Veliki most" (magnum pontem), koji Turci *Byuk czekmeyze* (Böjük Čekmedže) zovu, a tu je velika varoš. Na tom mjestu je zaljev morski, spaja ga pomenuti most, a rieka *Athyra,* dolazeća iz Haema, mieša se s morem. Nakon toga dospjeli su u „Mali most", što Turci *Kwczuk czekmeyze* (Kücük Čekmedže) zovu. Napokon za dvie milje došli su u Carigrad *(Constantinopolis).*

Iz ovih se podataka razabire, da u dnevniku drugoga putovanja neima opisa ni puta ni mjesta, a u tom su stariji putopisci, osobito Zeno, znatno obilniji. Mjesta, koja Vrančić na putu medju Jedrenetom i Carigradom spominje, sva su poznata i opisana od starijih putopisaca[3], jedino što je u Vrančića udaljenost izmedju pojedinih mjesta tačnije označena i što su mu mjestna imena pravilnije bilježena. Pored toga naš putopisac, gdjegod posegne za starom geografijom, obično grieši. Tako i tu mu je Hebrus, kao što jur gore navodi, turski Ergene ili stari Ergines. U opisu pako toka Erginova, mieša potonjega Hebrom; jer Ergine je na putu medju Karištiranom i Čorlom, gdje se kod Sandyklyta prelazi, u istinu neznatna riečica; neznajuć naš putopisac da utječe u Maricu, pusti ga dalje teći i tvoriti jezero Bystonium mjesto „Bistonidem" ili „Bistonum stagnum". Hebrus pako ili Vrančićev Ergene netvori jezero Bystonium, nego kod ušća Hebrova je plitka laguna *Stentoris,* gdje je bila znatna aeolska varoš (Enos), na glasu u srednjem

[1] Mon. Hung., Scr. VI, 82.
[2] Mon. Hung., Scr. XXXII, 59.
[3] Rad, kn. LXII, 115—119.

Digitized by Google

vieku svojom izvoznom trgovinom. Jezero ili laguna Bistonum[1] bijaše po opisu starih pisaca veliko riboplodno jezero ili laguna Abderi (Kuru Tsai) na iztoku, u koje jezero rieka Kompsatos (Kuru Tsai) utječe, današnji „Lagos Buru", ušću Meste na iztoku. Tu je dakle zamienio putopisac Maricu (Hebrus) s Mestom (Nessus) a kad bi Marica i bila Nessus, netvori pomenutoga jezera, kao što on tvrdi, jer je draga Buru dosta daleko od Meste. I glede rieka Melanis i Athyras nije naš putopisac dosta tačno upućen, ne samo što mu obje izviru na Haemu, nego Ptolomejeva rieka Melanis (Chiaurlic) izvire na Tekir-dâgu, a utječe u Saroški zaljev, a preko te rieke na svom putu nije naš putopisac prešao[2]: dočim je bizantinski Melas, po turskom prievodu današnji Karasu, utječe u lagunu kod Velikoga mosta, tvori pred ušćem veliku baru, u kojoj mu pritiče Athyras. Držeći se Vrančić strogo Ptolomeja, pravo ima, kad onu u lagunu utječuću rieku zove Athyras, jer ju tako i Ptolomej zove.[3] Rieka pako *Arably* nije Ptolomejeva Melanis, jer ona utječe blizu Eski-Erekli, zove se Arably još i danas[4], a prešli su ju na putu iza Čorla.

Glede vremena, što je Vrančićevo poslanstvo na putu provelo, razabire se iz putopisa, da je od Biograda do „Mustafina mosta" u svemu trebovalo 18 punih dana, a kao što se iz Vrančićevih pisama razabire[5], prispjeli bi 25 istoga mjeseca u Carigrad; razmjerno dakle u dosta kratko vrieme; probavivši od Biograda do Carigrada u svemu 25 dana. Budući da je putopis od Mustafina mosta dalje vrlo obćenit i površno izradjen, neima dalje nit o vremenu, nit o daljinah spomena. U ostalom daljine nisu ni napried svagdje označivane. Da ovo potrošeno vrieme nije bilo stalno pravilo za karavansko putovanje po biogradsko-carigradskoj cesti, razabire se iz dnevnika drugoga Vrančićeva putovanja. Drugi put je Vrančić putovao istim putem i u isto godišnje doba, te je trebovao od Biograda do „Mustafina mosta" puna 24 dana, dakle punih šest dana više nego što prvi put. Na ovom putu provelo je poslanstvo od Biograda do Carigrada u svemu 34 dana. Budući se oba dnevnika (Scr. t. VI. i t. XXXII.) glede stanica i daljina sasvim

[1] Strabo, I, 59, VII, 333; Ptol. III, 11. Plin. IV, 42.
[2] Ptolomaeus, ed Mülleri, I, 472. Melanis je Belonov Melas ili Arzis, gl. Rad, kn. LXII, 83.
[3] Ptolomeo, ed. Ven. p. 159, ed. Mülleri, I, 475.
[4] Boué, Recueil d' itineraires, I, 144.
[5] Katona, t. XXII, p. 473. Scriptores, IV, 50.

Digitized by Google

podudaraju, mjerio bi prevaljeni put od Biograda do Carigrada u svemu 119 ugarskih milja.[1]

Tim bi razpravili Vrančićev putopis, koj prikazuje najglavniji i najudobniji put, vodeći iz Ugarske, odnosno srednje Europe, u Carigrad, a Vrančić nam ga prikazuje, kakav je bio polovinom XVI. vieka. Ovaj je put, kao što je poznato, raznovrstno opisan od putopisaca srednjega vieka, a ti opisi prikazuju glasovitu carsku ili rimsku cestu, vodeću od Biograda (Singiduna) u Carigrad; ali Vrančićev put, kako jur gore spomenusmo, samo je do njekle ona stara cesta, koja se je uklonila u početku od svojega prvobitnoga pravca, a na to su stanovnici zemlje pažnju našega putopisca obratili. Poslije Petančićeva obćenita opisa neima putopisa do Vrančićeva, koj bi se odnosio na onu staru cestu. Petančić u svojem opisu puteva u Tursku[2] opisuje biogradsko-carigradski put kao najglavniji, što vodi iz Ugarske u Carigrad, prem da ga opisuje vrlo obćenito, nu ipak u cielom dosta vjerno, prikazujući ga u starom pravcu, na ime preko Braničeva na Niš; dočim Vrančićev put ide od Biograda na Smederevo, a od ovud dosta ravno na jug, te se hvata kod Ćuprije staro-rimskoga puta. Premda je Petančićeva razprava od g. 1522 do polovine XVI. vieka bila njekoliko puta preštampana, a Petančić našemu Vrančiću bijaše nesamo zemljak, nego po gotovo i suvremenik, pa ipak naš putopisac, čini se, da nije poznavao Petančićeve razprave, koja je bila u svem učenom svietu tada na glasu; jer ne samo da Vrančić medju svojimi izvori Petančića nespominje, nego se odatle još razabire, što jur Petančić znade, da je Hebrus Marica, dočim naš putopisac tvrdokorno ju Strumom zove. — Budući da još Vrančić spada u dobu prielaza stare geografije u novu, za to on kao i Petančić rado posiže u staru geografiju, samo što je ovaj bio ponješto čvršći u tom predmetu. Kao što u putopisu Vrančića, tako su i u Petančića najznatnije orografijske pogreške, osobito ako jih motrimo sa današnjega stanovišta orografije; ali ako se razgledamo po djelih drugih suvremenih kosmografa, onakove pogreške nisu riedke, jer su karte i opisi u Ptolomejevih izdanjâ XV. i VVI. vieka bili svim tadanjim geografom podloga. I naš putopisac, kao i Petančić upo-

[1] O duljini puta kod starijih putopisaca gl. Rad, kn. LXII, 119, 120.
[2] Rad, kn. XLIX, 103—65.

Digitized by Google

trebljava nova orografijska imena samo ondje, gdje jim se ukloniti nemože; al nastoji, da jih svagdje sa starimi u sklad dovede. Kao što Petančić zamjenjuje Rhodopu s Haemom, potonje gotovo ni nepoznaje: tako nepozna Vrančić Rhodope, zamjenjujući ju svagdje koje s Haemom koje s Orbelom. U putopisu Vrančićevu, kako vidismo, toliko ima stare geografije i etnografije, da kad nebi znali svrhu njegova putovanja, lasno bi mislili, da su mu svrha putovanju bila arheologijska iztraživanja, jer sva su mu geografijska razpravljanja osnovana većinom na starih klasičkih piscih; al to nije samo osobitost Vrančićeva, nego i drugih znanstveno obrazovanih putnika onoga doba, svih humanista, samo što naš putopisac nebijaše srećan u svojih rezultatih. U ostalom ako odbijemo Vrančićeve ekskurze iz stare geografije, koje strogo na putopis nespadaju, Vrančićev putopis spada svakako medju najznatnije putopise po balkanskom poluotoku onoga vieka; jer ne samo da znamenito popunjuje i izpravlja sredovječne putopise o onom putu, nego se odlikuje i nadmašuje svoje predšastnike prirodnimi opisi prevaljenih puteva, a osobito dosta pravilnom topografijom, što je glavna mahna tadanjih, osobito inostranih putopisaca nevještih narodnomu jeziku.

Poslanstvo krenuv dakle 1. kolovoza 1553 iz Biograda, prispjelo je 25. istoga mjeseca u Carigrad[1] neposredno pred Sulejmanov polazak u Haleb. Budući da je sultan za koj dan imao krenuti u Aziju, umah su započela pregovaranja s poslanici, koji izhodiše, da je Malvezzi na slobodu pušten. Ali poslanici u dogovaranju s Rustanom, s veziri u divanu i sa Sulejmanom nisu smjeli ni spomenuti Erdelja; jer je sultan samo pod tim uvjetom voljan bio mir na pet godina produziti, ako se Erdelj preda Zapolji, a za to bi se od dojakošnjega danka (30.000 dukata) polovina odpustila.[2] Pošto poslanici za te uvjete mira nisu imali punovlasti, odaslan bi u to ime Malvezzi u Beč, a Vrančić i Zay ostadoše u Carigradu, da zastupaju Ferdinandove interese. Ovo potonje bilo je od potrebe, jer je erdeljska stranka, osobito kraljica Izabela, po svojih punomoćnicih i prijateljih stekla zaštitu u sultana i divana, te se mislilo uzpo-

[1] Katona, XXII, 473, Scriptores, IV, 50.

[2] Gl. pisma i izvještaj Vrančićeva i Zayeva poslanstva u Katone, XXII, 454—93. Monum. Hung. hist., Scriptores, IV, 49—402; V, 1—404; XXXII, 151-57, 79.

Digitized by Google

staviti mladoga Zapolju u prava otčeva i u to ime povratiti sva ona Erdelju pripadajuća mjesta, koja su Turci posljednjih godina osvojili.[1]

Premda je bilo od prieke potrebe, da Ferdinand što prije odpravi poslanika s novimi naputci i punomoći u Carigrad, ipak minulo je devet mjesecih, dok se Ferdinand odlučio da Malvezza natrag odašalje; a možda se još nebi bio na to odlučio, da ga nisu prinukale pobjede Sulejmanove u Perziji i spletke Izabeline u Carigradu. Ovomu oklievanju bila je povodom Malvezzova bolest, koju si poslanik navukao u tamnicah „crnoga tornja" i „sedam tornjeva". Napokon u mjesto težko bolestna Malvezza, koj na skoro u Komoranu umre, odaslan bi Nizozemac *Busbek*, da ponese nove kraljeve predloge, koje da s ostalom dvojicom kraljevskih poslanika u Carigradu, Vrančićem i Zayem, u divanu zastupa. Ovo izaslanstvo Busbekovo vodilo bi nas na Busbeka, njegovo putovanje i putopis, o kojem ćemo napose razpravljati.

Čim je Busbek 20. siečnja 1855 u Carigrad prispio, bi mu zapovjedjeno, da s ostalom dvojicom kraljevskib poslanika, Vrančićem i Zayem, krene u Amaziju, gdje je Sulejman zimovao, dvorovao i znatnije državne poslove obavljao. Ovo putovanje u Amaziju opisa Busbek[2], vrlo je znamenito; jer ovom je prilikom obreten glasovit *ancyranski spomenik* iz doba Augustova, a tim je i spomen poslanika u učenoga svieta ovjekovječena.

U ostalom Vrančić probavi na ovom poslanstvu preko četiri godine u Turskoj[3], jer je krenuo na povratak pod konac kolovoza 1557 godine. Vrančić je imao za to vrieme svojega poduljega boravljenja u Turskoj dosta prilike znatno obogatiti svoje izkustvo i znanje, proučiti ne samo zemlju i narod, nego i vladavinu, vojsku, vojevanje i druge odnošaje turskoga carstva.[4]

Jedva što se Vrančić vratio, budu njegove zasluge nagradjene jegarskom nadbiskupijom[5], što ga je dovelo sasvim u drugi krug života. Jer dosada se većinom bavio diplomatskimi poslovi, a sada se na jedan put našao na čelu ponajznamenitije ugarske biskupije,

---

[1] Katona XXII, 544—627. Hammer, II, 239. Zinkeisen, II, 877.

[2] A. G. Busbequii omnia quae extantopera. Bosileae 1740. Epistola I, pag. 63—93.

[3] „Anno quinto nondum exacto". Katona XXII, 1031.

[4] O političkoj radnji Vrančića i Zaya u Carigradu do g. 1557. gl. pisma u Katone XXII, 943—88, pa Scriptores tom. IV i V.

[5] Potanja u Katone, XXII, 1031.

Digitized by Google

koju, premda obterećen mnogimi drugimi poslovi, trebaše, da ju prema tegotnim tamošnjim odnošajem upravlja, kao vojskovodja brani i kao veliki župan ravna. On je ove težke, s velikom odgovornošću skopčane poslove sdušno vršio.

Obavljajuć Vrančić kao kraljevski savjetnik i nadalje državne poslove, bi opet odaslan po smrti Ferdinandovoj od njegova sina, cara Maksimilijana II. s Krištoforom Teuffenbachom godine 1567 u Carigrad, da od sultana Selima II., nasljednika Sulejmanova, izhodi stalniji i povoljniji mir. Ovo drugo poslanstvo ovjekovječilo je onako kao i prvo ime Vrančićevo. Jer Sulejman ostavio je ugarske odnošaje u neuredjenom stanju svojemu nasljedniku Selimu II., u kojega nije bilo jaka otčeva duha, da bi jih znao vješto riešiti. Poslije pada Sigeta, vodio se rat s obje strane s jednakom ogorčenošću; ali s osmanske strane ne više onako slavno kao njekada. Ujedno se radilo u Carigradu opet o miru, a u to ime odaslani su gore pomenuti poslanici, da zajedno s carskim poslanikom u Carigradu, Nizozemcem Albertom Wyssom, izhode od sultana stalniji mir uz što povoljnije uvjete. Ali ovi dogovori bili su, kao i dotadašnji, vrlo tegotni i zahtievali su najveću opreznost, a moglo se je unapried misliti, da će se ovimi dogovori tim manje doći do trajna i prilična riešenja zapletenih odnošaja, što je car prema izvojevanim koristim i svoje zahtjeve podignuo.[1]

Ob ovom Vrančićevu putovanju i boravljenju u Carigradu sačuvala se dva dnevnika[2], napisana od istoga Vrančića, a odatle se razabire, da je Vrančić sa svojim drugom krenuo 1. srpnja 1567 iz Požuna, 20. iz Biograda, te je prispio 22. kolovoza u Carigrad. Priegovori izmedju poslanika i divana dosta su se dugo vukli; jer je porta tako tvrdokorno branila svoje zahtjeve, da je jedva u veljači 1568 utanačen osamgodišnji mir, a poslanici mogoše tek 17.

---

[1] Instrukcija careva i depeše Vrančićeve na cara u Katone XXIV, 427—582. Monum. Hung. hist., Scriptores VI, 78, 84—275; Hammer, II, 365—72; Zinkeisen, II, 915—23.

[2] Diarium legationis nomine Maximiliani II. imp. et regis per Antonium Verantium, Albertum de Wiss et Cristophorum Teuffenbach eiusdem oratores ad portam ottomanicam suscepta, a. C. 1567; auctore A. Verantio. Kovačić, Schriptores minores I, 149—54. Scriptores, VI, 235—38.

1567 Ratio itineris in Turciam facti per Danubium. Scriptores VI, 78—84. Ratio viae Danubialis a Vienna Pelgradum Ratio itineris, quod est a Vienna ad Constantinopolim. Scriptores, XXXII, 55—60.

Digitized by Google

ožujka 1568 krenuti na put u domovinu. Ovaj drinopoljski mir svakako je bio po cara povoljniji od svih predjašnjih mira[1], a tim je znatniji, što pokazuje vrlo povoljan okret napram prvašnjem stanju. Prem da se ovim u ostalom povoljnim mirom nije moglo zaključiti na padanje turske vlasti u Ugarskoj, opet je bio kao priprava za buduće povoljnije kombinacije, pa je podigao ugled Vrančićev pred cielom Europom, jer mu je bio upisan u veliku zaslugu.[2]

Životopisci Vrančićevi pripoviedaju, da je Vrančić ovom prilikom, kad se povratio od drugoga poslanstva k porti, donio sa sobom *turske ljetopise*, kojim se pripisuje velika znamenitost za historiju onih naroda, koji su s Turci ratovali.[3] Ove ljetopise nazivahu pisci *codex Verantianus*, a pod tim ga imenom upotrebljavao Schmitth, kako sam izrično ističe[4] za svoje gore navedeno djelo o „carevih osmanskih" *(imperatores ottomanici)*. Po istih ljetopisih, tvrdi se, da je i Leunklav sastavio svoju historiju Turske.[5]

Budući da je Vrančić i ovaj put putovao istim putem, jur od prvoga njegova putovanja poznatom cestom od Biograda u Carigrad, za to nije ob ovom putovanju ni on, a koliko mi je do sada poznato, ni njegov drug napisao putopisa, nego Hammer[6] tvrdi, da je ob ovom putovanju napisao tajnik Vrančićev, *Marc Antonio Pigafetta* putopis, vrlo znatno i vrlo riedko djelo, o kojem ću, čim mi bude pristupno, napose razpravljati. Nu i Vrančić je ob ovom putovanju ostavio njeki spomenak, naime one gore navedene suglasne dnevnike, i izkaz znatnijih mjesta na putu od Biograda u Carigrad uz medjusobnu njihovu daljinu, što je jur s putopisom sravnano i upotrebljeno. Pošto je Vrančić prvo svoje putovanje opisao, nehtjede vjerovatno da o istoj tvari dva puta razpravlja, za to je vodio na drugom putovanju samo kratak dnevnik, kojim

[1] Izprava mira u Scriptores VI, 284—297.

[2] Ivan Secervitz poznati pjesnik iz I. Husova putopisa (Starine. kn. XIII) izpjeva u slavu Vrančićevu ovom prilikom veliku pjesan. Fortis, op. c. p. 141.

[3] Fortis, a po njemu i drugi navode, da je donio sa sobom prievod turskih ljetopisa, a taj je kodeks imao Fortis u ruci, čuva se medju ostalimi Vrančićevimi rukopisi u Šibeniku. Fortis op. c. p. 142.

[4] Schmitth „Archiepiscopi Strigonienses", p. 78.

[5] Leunclav, Histor. Turc., lib. I, p. 31, Fortis, op. c., p. 142.

[6] Hammer, Gesch., II 368.

Digitized by Google

ipak bar u topografijskom pogledu popunjuje putopis svoga prvoga putovanja.

Pošto se je Vrančić povratio iz Turske, bio je već sliedeće godine (1569) po smrti glasovita N. Olaha radi svojih velikih zasluga uzvišen na nadbiskupsku stolicu ostrogonsku, te je i u crkvenoj historiji Ugarske svoje ime isto tako na glas iznio, kao što političkimi svojimi poslanstvi k porti. Ostalo djelovanje Vrančicevo kao otrogonskoga nadbiskupa i kraljevskoga namjestnika mimoilazimo, buduć da se neodnosi više na Vrančićevo putovanje i na njegov putopis.

Digitized by Google

Nov prilog za istoriju akcentuacija hrvatske ili srpske.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i nmjetnosti dne 28. ožujka 1883.

PROF. DR. T. MARETIĆ.

(Nastavak iz LXX. knjige Rada).

Ìtkor. I mislih, čuj, nemoj, da će toj znat *itkor:* podje li taj sin moj u noći kud na *dvor*. 5. 276.

Ìvan. Petar ga i *Ivan* iz dalek sliedjaše, u Ane nu na *stan* dokli ga pridaše. 5. 130. — Da bi bil *želizan* človik, bi prosuzil, nanjkoli gdi *Ivan* za meštrom je tužil. 1. 189.

Izàbrati. Ča najbolje biše i liplje *izabrav;* oni učiniše, ča rekoh, ne *postav*. 6. 36. — Koja si vrh svieta kako cviet *izabran,* čestit ti od ljeta novoga prvi *dan*. 8. 90.

Izáći. A s drugu stran prima njim hoću ja *izać* i s vami meu njima totu se listo *nać*. 6. 229. — Od višnjega boga po tebi nam *dojde* i od ploda tvoga svitlost nam *izajde*. 1. 165. — Odkli je *izašla* u pakal k Plutonu, svi grisi i sva *zla* da tuj s njom potonu. 3. 121.

Izàgnati. Iz kih sam *izagnan* proć pravdi ja svakoj, u mjestih tudjih *stan* tere je sada moj. 11. 22. — Svak tko je *slobodan,* dozvan jes od sreće, a strašiv *izagnan*. 2. 100.

Izak. Er s družbom gre *Izak,* govoru t' ja pravo, pridragi tvoj *sinak* veselo i zdravo. 4. 327. 320.

Izàvreti. I vrilo od kada mojih suz poča *vrit,* ko, ne znam ja, kada hoće li *izavrit*. 6. 207.

Ìzbaviti. Privel nas na saj *svit;* neg da nas ti budeš oda zla *izbavit* i da nas svih bljudeš. 5. 96. — On čas ih spokoji, bude ih *nasitit,* taj čas ih napoji i želje *izbavit*. 2. 416. — Ter kad se gospoje svieh truda *izbavim,* do groba dni moje da vesel *provodim*. 4. 155. — Otac moj za č je ktil, da se tme *izbaviš,* zakone za č si bil pripravan da *shraniš*. 4. 218. — Ne čin' me već bolit kroz tvoju *ljubav,* neg ove tužice od sve me svasma *izbav'*. 2. 448. —

Digitized by Google

I ti si[1] *shranjen* u krvi, ku prolih, iz pakla *izbavljen* koj sada ogolih. 4. 218.

Ìzbiti. Tako da mi ne *bi* uzmožno dopasti k vodi, ku konj *izbi* kopitom perasti. 6. 266. — Ti s' ranjen, ti s' *izbjen* i ti si za ljubav na križu tuj *pribjen* vas ranav i krvav. 3. 382.

Ìzbor. Tri stvari na *izbor* medju sve da men'je: na puno vas *razbor,* svu pamet i htjenje. 2. 136. — Koliko da *zgovor* imaju tej vile ter su se na *izbor* ovdi sve skupile. 2. 83.

Izdàhnuti. Toj me će prigrdo, kom budu *izdahnut,* zvierenje zlosrdo na kuse *razmaknut.* 3. 93. — Ah, je li, da mi *duh* susrete kogodi: od glada *izdahnuh,* život mi ishodi. 9. 151.

Ìzdati. Daj neka vjeru *da* taj, koja nepravo ovdi me sad *izda.* 10. 129. — Izraela *prija* slugu svog i njemu obitanja *izda* istinan u svemu. 1. 213. — Jeziče laživi, pokli me sad *izda,* veće čas ne živi pri meni od *sada.* 11. 134. — Najliše od svojieh ako je tko *izdan,* kako ja od mojieh u ruke turske *dan.* 3. 63; 5. 128. — Tada on videći, od brata da je *izdan,* otide po sreći u Argo slavni *stan.* 11. 9. — Ja Budim govoru ovi trud *prijadan* svakomu zlotvoru, od koga bih *izdan.* 3. 59.

Ìzdjelati. Za č jednu trst vazam s kolience *odrezah* i u trstju sjede sam sviralcu *izdjelah.* 4. 121.

Izdvòriti. Njemu ću svu *izrit* nevolju mu gorku, još da znam ne *izdvorit* prid njime boles ku. 4. 456. — A što bi pravo *bil',* tvoja zna ljepota, da budem *izdvoril* toj vrieme života. 11. 134.

Ìzêti. Starosti, da nam *ti* bez muke iz tila duh budeš *izeti.* 5. 341. — Nu se ja tač vladah ter se sad čudim *sam,* kako se njojzi dah ni mača ne *izam.* 5. 37.

Izgled. Božji sud sve bi toj, neka je taka *zled* grčkojzi zemlji svoj u vieke za *izgled.* 11. 42.

Izgòrjeti. Kim čudom toj činiš, ljubavi, ktje mi *rit,* da ga u ognju tač držiš, a ne ć ga *izgorit.* 7. 12. — Koji bi prie neg *sviet* i bit će, kad plamen čini ga *izgorjet* i uviek i amen. 5. 115 — Da ju ćeš svu *proždriet,* ter vidim u duhu, da će sva *izgorjet* sirova uz suhu. 3. 81.

Izgovòriti. Gizdavi cviete moj, to t' li je ki *zazor,* ili ki prikor tvoj, sve mi sad *izgovor'.* 2. 455.

Izgŕditi. Ne bi li ti prognan i tvrdo *izgrdjen* i na križ ovieh dan od Židov *postavljen.* 4. 206.

Izgùbiti. Nit more prognan *bit* iz doma svoga van ni blago *izgubit,* koje je sve zaman. 3. 175; 4. 171. 317. — Ter me će hudi čas pravednu *oznobit,* s životom moju čas da budem *izgubit.* 4. 371. — Za č ve me ljuven plam ne može *pridobit* nit mislim višnji kram za ništo *izgubit.* 4. 357. — Nit mislim *ustupit,* od

[1] Ovdje nedostaje jedna riječ.

Digitized by Google

glave što bi vlas, da bih zno *izgubit* životom narok vas. 4. 246. — Od sada niedan vas nemoj *progovorit*, progovorivši on čas jezik će *izgubit*. 7. 60. — Za toj se ja boju ter cvilim i *suzim*, dušicu da moju, moj bože, ne *izgubim*. 3. 438. — Jer čovik, neka *viš* tej vrsti ne budu, da sa mnom *izgubiš* beside za ludu. 6. 234. — Krieposti *izgubih* od moje snažice misleći kako *bih* probavio tuzice. 2. 493; 4. 124. — Nesrećno *odlučih* me srce tebi ja, jer život *izgubih*, ter ne imam pokoja. 2. 465. — Iz tvoga jur krila veće me ne *izgub'*, jer me si savila kakono brštan *dub*. 2. 185. — Niki mrt, niki *živ* u hlapstvo idiše, niki sve *izgubiv* plačan ostaniše. 1. 23. — Ki dobru (ženu) *izgubiv* na svitu živiše, ter se opet *ženiv* još bolju imiše. 1. 161. — Najliše tko je *bil* slobodi gospodar, a pak je *izgubil* za ljubav tolik dar. 4. 60; 1. 113. — Er bih prie *izgubil* svu pamet i snagu, nego bih *pobrojil* nje liepos pridragu. 7. 435. — Oči sam *izgubil*, slipoće dopadoh, dan mi je *poskuril*, svitline otpadoh. 1. 157. — S koje sam ufanje me slatko *izgubil*, a gorko plakanje i tužbu *sadružil*. 7. 11. — Jošte bih *učinjen*, nebogu vaj meni jaki sud *izgubljen*, ufanja u kom ni. 3. 453.

Izići. U zao čas, eto će gospodja sad *izit;* podj' s vragom ter što će, kad dodje? što će *bit?* 5. 250; 10. 34. — Za č dobro mogu *rit*, ne ganem moj stupaj van puta za *izit*, počnu mi davat vaj. 5. 65; 9. 39; 10. 296. — Angelski venče moj: dokli sam živ na *svit* iz volje mnjet nemoj da ti ću ja *izit*. 2. 58. — Otkle ćeš pjan i *sit* i s punim bisaci s blagosovom *izit* s mnozima junaci. 7. 22. — Da bi mi zdravo *izit*, da bi mi glavu moć od smrti *slobodit*. 4. 417. — (Kamenom) sada ću *zavalit*, neka im iz nutra nije dano već *izit;* za tim ću prešno *otit*. 10. 105. — Nu drugo *učinit* ne mogah onda ja, za časno moć *izit*. 10. 109. — Nu brže ni toga učinit ne mož *ti*, iz srca iz moga da budeš *iziti*. 8. 135; 9. 150; 10. 294. — Prije nego *izidem* na polje biti boj, ali evo njega *prem*, ne hodi tamo, stoj. 11. 35. — Ko (sunce) četvrtom *izšad* svitlost svim ljudem da i Oloferne *tad* dvor na večeru zva. 1. 45. — Na polje jedan čas obadva *izišad* na konju svaki vas oružan, boju *rad*. 11. 72. — Blažen je plod oni, ki je od tebe *izišal*, na kom se usloni svit, ki biše *zgibal*. 1. 213.

Iziskovati. Ča kani bog stvorit, nemoj *iziskovat*, ner u čem on očit htil se je *ukazat*. 1. 134. — Otkud je rosa taj, nudire *iziskuj;* od one dolnje, znaj, mokrine ka je *taj*. 6. 15.

Izlèžati. Što ćeš ti nego li deveti *izležat*, reč', da te zub boli, ja ću t' sviem *providjat*. 5. 268.

Izlìnjati. I rekoh: nie trud *mal*, ki se sad prigodi, jur je dan *izlinjal*, a sunce zahodi. 4. 104.

Ìzmisliti. Ni srce človika, ako bi tko *živil* po vas vik do vika, ne bi ju *izmislil*. 4. 307.

Izmit (što se tiče značenja, sr. u Vukovu rječn. *sumit*). I što sam po sebi ne može ovi *svit*, priziva vaj k sebi zle ljudi na *izmit*. 3. 451.

Digitized by Google

— Gdje tuga na *izmit* me srce izvija i kamen *stanovit* moj uzdah probija. 4. 319.

Izmòriti. Vaj meni, ni li *grih,* gledajte cić boga, da se tač *izmorih* mlajahna neboga. 6. 230.

Iznáći. Jeda je *iznašla* ki način milos tva za štitit grad od *zla* i gnjiva njegova. 11. 12. — Najdublja za č rieka prjedje bi *prisahla,* neg se njoj prilika ljepotom *iznašla.* 7. 432.

Ïznenâd. Nepomstvom mojime da ne bih toga *rad* neharstva zlo ime stekao *iznenad.* 11. 123. — Ako mi što veliš, da sudim *iznenad* ter ako znat želiš, ovi sud sliši *sad.* 2. 66.

Iznevar (vidi primjer i kod: *dinar).* Jer dobro ne reče nje lipos ovu *stvar,* kad nitko isteče blizu nas *iznevar.* 2. 250.

Izòstati. I nije žalost *ta* za moje srdašce, koje mi *izosta* kou tebe, sunašce. 8. 82. — Blažena, jaoh, *mjesta,* gdi srce me tužno od mene *izosta* svršeno i sužno. 8. 82.

Ìzraniti. Pogled tvoj ljuveni gospoje od svih *vil,* smrtno je u meni srdačce *izranil.* 7. 14. — Svak tko je *izranjen* strilicom pakljenom, neka je *ozdravljen* tom krvi blaženom. 3. 364; 4. 170. — Ah vilo, ka s' *meni* angjeo s nebesa, ako me *izrani,* da za č me jur sveza? 2. 415.

Izraz. Ar će se ponit, rih, kad vidi svoj *obraz,* u komu ja uzrih od sunca vas *izraz.* 2. 90.

Izrečénje. Izvrsno *smišljanje* i ljupko i medno i sve *izrečenje* lipo i naredno. 6. 74.

Izrèći. A tko bi sve *izreć* mogal nje lieposti, a tko bi mogal *steć* tolike kreposti. 2. 264; 4. 287. — I nješto u sebi imaju drago *reć,* do vieka što ne bi človiku moć *izreć.* 2. 28. 106. — Liek tomu je li *ki,* može li tko znati, hotjej ga *izreći,* jurve sam na smrti. 2. 479. — Pod nebom nije bil, koji bi *izrekal* tve slave stoti dil i tebi hvale *dal.* 5. 43. — Govorit da bih *stal* sve me dni u pjesni, ne bi vik *izrekal* tolike ljuvezni. 11. 149. — A da ima ljucki glas, još bi ti *izreklo* moj tužni bitak vas, hud nemir, priko *zlo.* 9. 157.

Ìzrijeti. Ter s trudom žalosti kad bih htil sve *izriet,* ne bi mi za dosti sto godiš ni sto *ljet.* 4. 24. — Ah da bi meni njoj kadgodi moć *izrit,* kako me nepokoj kroza nju čini *mrit.* 7. 19. — Ter mi se u nje dvor zgodi tač meni *prit,* gdi mi da razgovor, da ne vim sam *izrit.* 2. 225. — Tužicom nadieljen, ku ne viem ja *izriet,* da trudim rascvieljen, dokoli teče *sviet.* 4. 90; 7. 5. — Stavih um i *pamet,* srce me i misal, da budem njoj *izriet* što ne bih ispisal. 11. 149. — O majko jedina, tko će taj plač *izriet* ostavši bez sina, ki podje za *umriet.* 5. 125. 193; 7. 13. — Tko more još *izriet* jadove vrh jada, gdi zviezde nie *vidjet,* kojom se sviet vlada. 3. 128. — Njemu ću svu *izrit* nevolju mu gorku, još da znam ne *izdvorit* prid njime boles ku. 4. 456. — I tu li ć to-

Digitized by Google

liku zlobu *naslonit*, čovičkom jeziku koju ni moć *izrit*. 4. 484. — Dubravko, znaš i *ti*, što žudim i ja sad, a ne smiem *izrieti*. 10. 47.

Ìzrod. Ako l' im biše *rod* i kuća davnjena, bihu li jur *izrod* svojega plemena? 6. 241.

Ìzvaditi. Ako li hoćeš *sad*, da ti ga izmu tja, ištom mi rec': *izvad'*, očutit ne ću ja. 5. 186. — Reci mi: tko bi *bil*, iz tila ki srce sebi bi *izvadil* bez muke od smrce? 8. 117.

Izvèdriti. I u tmasti taman sviet gdje bješe oblak *skril*, sada se može riet, da se je *izvedril*. 3. 315.

Ìzvenuti. Evo ja *izvenuh* mladjahan za tebe i srce *odvenuh*, neka je kon tebe. 2. 461.

Izvèsti. Kad im toj osudi, poslie će sudac *ti* sa sviemi onudi tih tanac *izvesti* 5. 201. — Iz tamnice s' *izvel* oce svete sobom, u raj ih si *povel*, da pribudu s tobom. 1. 197.

Izvidati. Tve oči sunčane da budu lik mi *dat* i skrovne me rane kriposno *izvidat*. 2. 351. 369; 7. 8; 8. 42. — Za što ne *izvida* ranice ljuveno, odavna ke mi *da* nje lipos skroveno. 2. 150; 8. 22. — Ranu još ku mi *da* tvoj pogled prilipi, njim sad me *izvida'* i trudna pokripi. 2. 377.

Ìzviti. Odlučih tirat *svit*, koji me sili poć, gdi se ću ja *izvit* tolike želje moć. 2. 119. — Kadgodir se *op'ješ*, sebi krivinu daj, oda zla, ko *izviješ*, sam sebe kaštigaj. 1. 136.

Izvòditi. I ktjele s tobome tanačac *izvodit*, er srećom tvojome mogao bi čestit *bit* 7. 53. — Napih se, brate moj i jabuku *primih* i tanac pri ovoj vodi s njim *izvodih*. 7. 50. — Ne kaže sunce *već* taj svietli zrak mili kako prije *izvodeć* vrhu nas dan bili. 11. 12.

Ìzvrstan. A moj glad ovi *dan* kradjom se utješa, lupež sam *izvrstan*, izvrsna izješa. 9. 148. — Vaš razum dobro *zna* da skrovno jedna stvar toliko *izvrsna* ne more stat nigdar. 5. 313. — Liepa t' je na sviet stvar gospodji *izvrsnoj* služiti još na dar ako se služi *njoj* 8. 92. — Za toj mu pogine oni um *izvrsni* da brieme, ko mine, starcu je jak u *sni*. 5. 342. — Spjevaoče *izvrsni*, uresna kriposti, kad prijah ja *pjesni* od vaše milosti. 5. 351. — Sinovim *izvrsnim*, bogastvom i vlasti kruna ka bješe *svim*, ke živu u časti. 4. 437.

Izvŕšiti. Za meni *izvršit* obećan ugovor, da k meni bude *prit* u ovi sada dvor. 11. 10. — Važeći velika činjenja ka si *ti* na svietu od vika mislil *izvršiti* 5. 70. — Pak reče: bože moj, eto ja *izvrših* napuno zakon tvoj i platih prvi *grih*. 5. 142.

Ižljesti. Ah bože ti mi daj po tvojoj *milosti*, da odi pastier taj bude sad *izljesti*. 5. 175.

Jäd. Da vam bog milos *da*, da vam se plod plodi i svakoga *jada* neka vas slobodi. 4. 336. — Jeda mi ljuvezan daj tada način *da*, da t' skažu boljezan i mnoštvo od *jada* 8. 35. 130. — I ovdi se stanih *ja* vrh gore najliše, da tuge i *jada* nigdar mi ne lipše.

Digitized by Google

4. 89. — Taj čemer tač s *jadom* i s medom svieh truje s gospodjom *nepravdom* ka vas sviet kraljuje. 3. 467. — Reci joj, kako *sve* ne moreš izrieti žestoke *jadove,* s kojieh ću umrieti. 8. 14.

Jädan. A taj ih lav zoblje, čemeran i *jadan,* i plieni i kolje s istoka noć i *dan.* 3. 49. 120; 5. 79. — Svaki stvor da čuje, koli je trud *jadan,* tko stranom putuje s pravoga puta *van.* 4. 14. — Toli bih ja *zaman* toj bilje sabrala, uzdah bih moj *jadan* k nebesom poslala. 4. 317. — Otkli se porodi, dokli bi *ukopan,* svoj život provodi čemeran i *jadan.* 4. 231. — Morit se razlog ni toliko, liepa *ma,* taštome bojazni i mislim *jadnima.* 9. 77.

Jädôvan (vidi primjer i kod: *gojan, žagoran).* Ma sada noć i *dan* i s jutrom vas večer meni je *jadovan* jak nalip i čemer. 2. 173. 425; 3. 196; 4. 263; 8. 32. — Jer tako *jadovan* tko vodi život svoj, ne može ne imat *stan* u muci pakljenoj. 5. 73; 11. 139. — Nu kad glas *jadovan* i rič mu očuti, odvrne ličce *van,* da 'u žalos ne smuti. 2. 461; 3. 66; 4. 83. 124; 8. 54; 10. 65. — Ki velmi *jadovan* osvanu za mene, u koji bih *svezan* u uze ljuvene. 5. 37. — Koje vidu mu *ljuvezan* i ke čuju, tač *jadovan* (da spoviedam). 11. 98. — Men mlados ostalu tuj poznah *jadovan* i Krista i Lalu, ter ostah *mramoran.* 3. 76. 138; 4. 72. — S lukom i strilami, kojiem bi *jadovno* probili živ kami i srce *mramorno.* 3. 102; 4. 27. — Nu otkli je život *moj,* vaj družbo pritužna, nesreći *jadovnoj* prisudjen za sužna. 4. 78. — Inako bolesti ter plači *jadovni* u vašoj kriposti bit vam će po sve *dni.* 2. 472. — A zmije priljute svieh zmija *jadovnih* rasputja i pute zapiru s strana *svih.* 4. 263.

Jadòvit (vidi primjer i kod: *govoriti).* Srce mi lje dava, da ne će dobro *bit,* ter me trud skončava, ki me će *oznobit* 4. 247; 5. 76; 8. 210; 11. 109. — Otole ter venu bez rose kako *cvit,* kadgodi spomenu oni dan *jadovit.* 2. 110. — Koliko da živu na trudni ovi *svit,* sve dni sta u gnjivu život moj *jadovit.* 2. 171; 4. 72. 156; 5. 36. — Na toli *jadovit* i toli plačan glas da učini *otvorit* od zemlje strmen jaz. 3. 157. — Ter moj plač krvavi ni uzdah *jadovit* ne može k ljubavi niedan stvor *priklonit.* 4. 73.

Jäganjac. Nie toli *jaganjac* na smrti umiljen, ni jelen od *lovac* strjelicom ustriljen. 3. 108. — Ner kako *jaganjac,* ki ne zna niednu zled u stadu od *ovac* sliedjaše blagi red. 3. 9. — I čisti *jaganjac* i vazda po viek vas posrjednik i *parac* od oca ter do nas. 3. 314. — Velmi t' je *nebavac* smiljen na skončanju pritihi *jaganjac,* kad je na zaklanju. 3. 154; 4. 171. — Bog tihi *jaganjac* i bog lav prijaki, uzmnožni *vladalac,* ki stvori stvor svaki. 3. 360.

Jáje. Jes, dumo i *jaja,* kada ti ja pravlju, sad vam ću ljepšu *ja* isprigat fritalju. 5. 274.

Jâk. Kako sve toga, *ki* oružja nositi ne mogoh ni *jaki* bjeh s kieme boj biti. 4. 394. — Koji su svi *jaci* od mlada do stara, podižu u *ruci* po deset kantara. 5. 101. — Uvriedjen od *jacih,*

Digitized by Google

strpjemo htjej podnit, s kieh zlo imaš, s *tih* i dobro može t' bit. 11. 255.

Jakob. Stari sam ja *Jakob,* Jesuse moj meden, tvoj sužan i tvoj *rob* na svitlost izveden. 4. 215.

Jakobov (vidi primjer kod: *Davidov).*

Jákôst (vidi primjer i kod: *starost).* Pomanjka im *jakost,* nitkor se ne vrnu, ne osta ih ni *kost,* svih voda pogrnu. 1. 36. 134. — Ne izgubiv ljubav pravu ne ću im tuj dat *jakost,* da ne izgubim svu slavu, a ne dobudem *gorkost.* 2. 397. — A ti joj da *kripost* ter zgibe od nje ruk Oloferna *jakost,* tim oslobodi puk. 1. 220. — Mučenici k sebi zvat će te u *radost* ugledav na nebi ustrpljenja *jakost.* 1. 101. 238. — Ter ćete imati ustrpinja *jakost,* kada vas tišćati bude koja *žalost.* 1. 150. — Mogujstvom, *jakosti* jaki no travi cvit ter svakom mjestu *ti* možeš čas zvat i rit. 11. 193.

Jäma. Idući tako *mi* za doći na goru, ja svedjer o *jami* toj mišljah i boru. 5. 316. — O kralju sieh *jama* kreposti velike, ovo ti kćerca *ma* za ljubi u vike. 9. 118.

Jàoh. Satirom zao boj bih, Satir me rani, *jaoh,* i ranjen ja takoj jak mrtav tuj *padoh.* 7. 115.

Jäsan (vidi primjer i kod: *boljezan).* Ter veće na svieti ni svietao ni *jasan* nit se da vidjeti ner deri treti *dan.* 3. 177; 4. 11. 95. 290.

Jävôr. U gori da vene od jada zelen *bor* i u lugu da zene i procti suh *javor.* 3. 131. — Rekal bi još *javor,* kada bi govoril, je li gdi plačan *stvor* višnji bog satvoril. 3. 187. 221; 4. 72. 89. — Da puca tvrd *mramor* i zemlja da tuži i zene suh *javor,* da moj plač sadruži. 3. 71. 187. — Ka bješe *razgovor* u željah ljuvenu, prilipi moj *javor,* za č mi tač povenu. 2. 304; 3. 185; 4. 8. 27. 84. 89. 302.

Jèdan. Jedan je stvorac svih, otkupitelj *jedan,* ki će dobrih i zlih sudit na sudnji *dan* 1. 100; 2. 150. 297. 515; 3. 162; 4. 8. 228; 5. 13. 125. 139; 6. 7. 60; 8. 85; 9. 162. — Biti će tebi *dan,* o Laju, na sviet saj, jak želiš, sin *jedan.* 11. 4; 7. 69; 8. 104. — Er vidju ovi svit jaki no kratak *san* i kako ljetnji cvit, ki trpi čas *jedan.* 2. 307. — Otidoh veselo i hrlo, jak *jedan* ki ufa u selo da more imat *stan.* 2. 247; 6. 6. — Ne može ploditi ni sjeme dati *van* ni sebe gojiti ni život čas *jedan.* 3. 277. — Z ocem, z duhom svetim, ki su tri bog *jedan* i jedan gospodin, ne svim jednako *zvan.* 1. 211. — A samo da *miran* ja budem, gospodje, od tebe čas *jedan,* prie neg mi duh podje. 8. 45. — I ako 'e, ni sada pjesnivac neg *jedan* zemaljska ki sklada i rajska u *pjesan.* 7 18. — I želi svak *zaman* dug život od svieta, za što je čas *jedan* koliko sto ljeta. 3. 269; 10. 73. — U tebe sin *jedan* i drugo ne imaš, koji t' je *namuran,* a brže ti ne znaš. 5. 279. — I da sam *žalostan,* dokle mi duh podje; reci mi grieh *jedan,* ki stvorih gospodje. 8. 75. — Kojim da narav *svoj* hrlinu još taku, na nozi na *jednoj* priteći zvier svaku. 3. 161. — Z bodte kopjem

Digitized by Google

jednim glavu tuj i pojte gori na gradu s *njim* ter umistiv ojte. 1. 54. — Jošće stranom *jednom* sve rusmarin biše malo niže pod *kom* red rožic restiše. 1. 78. — Slava ocu vječnomu i višnjem sinu *svom* i duhu svetomu, ki su svi u *jednom*. 5. 65. — Njim se kako granom *jednom* (vrć) za nesrećnom ženom *svojom*. 10. 301.

Jĕdîn. Bog otac i bog *sin*, bog i duh prisveti, u trojstvu vas *jedin* ne drugi ni treti. 3. 353. — Da si ti *jedini* u trojstvu proslavljen s početka po sve *dni* i vieke i amen. 7. 455. — Još veće, *jedini* u majke sam gdi je, gdi nitkor veće *ni*, komu se nadije. 1. 113. 124; 5. 22; 7. 5. — Tote ju okruni sve trojstvo *jedino* krunom slave vičnje vele *ljubeznivo*. 1. 212. — Za toj sve radosti, gospoje, i mir *moj* pri tvojoj mladosti ohodim *jedinoj*. 8. 104. — A ostali vas dvor *svoj*, koji je bez broja, po rieči *jedinoj* satvori vlas svoja. 3. 377. — Er nigdjer pod nebi ne nadjoh ja *pokoj* neg samo u tebi na svietu *jedinoj*. 8. 103. — Neg samo u *tvojoj*, veliki moj bože, kreposti *jedinoj*, ka tvorit sve može. 5. 55. — Polja su mnoga, dim, kiem zemlja ravna *prem* resi se rumenim svjetlilom *jediniem*. 9. 114. — Jedan gorki plač za sinkom *jedinim* da vam će bridak mač propasti srcem *svim*. 7. 459.

Jedínstvo (vidi primjere i kod: *djevstvo*). Ar naše primilo s ljubavju *jedinstvo* sve ne bi platilo svitovno *kraljestvo*. 2. 390. — Posluh, *umiljenstvo*, kriposti sve koren divstvo ter *jedinstvo*, vičnji raj otvoren. 1. 122.

Jĕdnâk. Malo po tom toga umrit će, smrdit *pak* ter ostaviv mnoga s najmanšim bit *jednak*. 1. 18.

Jednorog. I ona, koje rad Akelov (Ἀχελῶος) vas *nebog* ogrjen teče saḍ u more *jednorog*. 6. 194.

Jéla. Pri stupu od vriesa, graba i *topole*, pri stupu čepresa, od bukve i *jele*. 4. 284.

Jèlen. Ja za sve da bjeh *lien*, željah vas vidjeti ne manje neg *jeljen* na vodu prit ljeti. 5. 318.

Jêlje (vidi primjer i kod: *drijevlje*). Goru i s *zagorjem* aliti planinom, pod borjem i *jeljem*, poljem i ravninom. 3. 7.

Jèsam. I jak kos na trzni, ki bdeći sjedi *sam* vrh strieha po sve dni učinjen ja *jesam*. 5. 70. 118. — Ja sve to dobro *znam*, er sve što reče ti, učinil ja *jesam*. 9. 8.

Jĕsên. Tu vidiš prolitje, tu ljeto, tu *jesen*, tu zimu, tu cvitje, tu draču sve jak *sjen*. 2. 181. — Poznava i *jesen*, kolik je nepokoj, kad zemlji sva *zelen* prihini listak svoj. 4. 17. 89. 267; 3. 356.

Jestvo. Večeru i *jistvo* obilo napravi, za stolom toj *ljudstvo* više sebe stavi. 1. 28.

Jèzik (vidi primjer i kod: *čovjek*). Da li mi tvoj rekal veće krat ni *jezik*, da s' rados mnom stekal i tuzi svakoj *lik*. 2. 211; 3. 443. — Ovo ti moj *jezik*, ki svako zlo riti toli je brz i *prik*, hoti' ga skratiti. 5. 87. — Ne nadjoh zlo veće na svitu vas moj *vik* ni

Digitized by Google

hudje nesrjeće koliko tvoj *jezik*. 2. 314; 3. 48. 197. 315; 3. 407; 7. 12; 11. 251. — Ustrp' žene *jazik*, ka t' čini napridak i sržbi glavu *odsik*, podnes' kako sinak. 1. 141. — Da srce i *jezik* i usta i duh moj navieste dar *tolik* u slavu i hip tvoj. 3. 442. — Trud mi bi još *velik* slišati u gori človječji tvoj *jezik*, gdje čisto govori. 4. 144. 462; 7. 91. — Općiti nemoj, čuj, s čeljadi da bi s *kom*, i uhom već djeluj nego li *jezikom*. 5. 8.

Jùčêr. Jeda mu ne će dat djevojku kmecku *kćer*, a da t' je svinjo zvat: govoreno 'e *jučer* 7. 31.

Jùnâk. Ni vitez ni *junak* ne more ne leći, toliko biše *jak*. 6. 257; 1. 51.

Jütrôs. Ter prste ne ć kršit ni prijat ku *žalos*, i ne ć se sve krstit, kako no i *jutros*. 5. 346.

Kaćúnak (vidi primjer kod *božurak*).

Kàda. Tiem prieku smrt *kada*, o dušo, budeš ti kojoj se Jesus *da*, ražavši misliti. 5. 90. — Grišnica sam vela *ja*, ti s' grišnikom mati, grihe svoje *kada* budu ostavljati. 1. 226.

Kädgodijer. I svaki goj i *mir* uživat u svemu, da bismo *kadgodir* na službu bil' njemu. 5. 36. — Jak da je besudno pribivat *kadgodir* žalosno i trudno pateći gork *nemir*. 5. 53; 10. 34. 72.

Káditi. Kom te će *kaditi* muži, žene, dica, koliko da si *ti* prem prava božica. 6. 197.

Kãjati. Da na konac jah se *kajat* milost prose, gorko *plakat*. 1. 283. — Pak ćeš se *kajati*, ako me ne pustiš, kajat se hoćeš *ti*. 10. 179.

Kàkav (kàkov). Ako ćeš naslidit poni život *njegov*, slišaj ter ćeš vidit, ki je bil i *kakov*. 1. 197. — A ti znaš od *kakve* meni je milosti vidjeti djelo *tve* i smišljat kreposti. 5. 307.

Kãmên. Pak malo odstupi ter dipli o *kamen* od jada razlupi jak biesan i *manen*. 4. 119. — I trkač *pozlaćen* na bedri pun strila, kojiem bi živ *kamen* objestran probila. 4. 105.

Kãmen (lapideus). I rieti: blažen bil bez konca po sve *dni*, koga je poklopil ovi grob *kameni*. 3. 205.

Kãmenit (kamènit). Ravan nam put kaže, ki je vas *kamenit*, ki gladi i maže, po kom nas čini *it*. 5. 35.

Kàmênje. Jere im ne daše pojti priko *meje* ki s gore metaše is praće *kamenje*. 1. 26. — Aj li je, svi *sumnje*, isplila s jezerom, pridrago *kamenje* u kom vri s biserom. 2. 347. — Knjižice pridraga, ne poznam na sviet *ja* ni zlata ni blaga ni draga *kamenja* 8. 15. — Za tim ni malo sta, prisеže *pristoljem*, ko se sve zlatom sja ter dragim *kamenjem*. 1. 9.

Kãmi. Jaoh, kojim tužni *mi* vrvemo na pospjeh, jere smo jak *kami* otvrdnul' u griesieh. 5. 35.

Kárati. Mnogo vi dobar *dan* i zdravlje dao bog! nemoj da sam *karan*, čim reku moj razlog. 5. 213.

Digitized by Google

Kàštigati. Kadgodir se opješ, sebi krivinu *daj,* oda zla, ko izviješ, sam sebe *kaštigaj.* 1. 136. — Kada si zgrišio, misli ter se *saznaj,* od zla, ko s' činio, sam sebe *kaštigaj.* 1. 148.

Kàtûn. Tkogod je sržbe *pun* i zloban se vidi, sva župa, vas *katun* njega se navidi. 6. 42.

Katunar. Er gospo ovi *dar,* ako bi sad primil, knez ali *katunar* ne bi mu zabavil. 4. 328. — Er druže čestiti, za takuj slavnu *stvar* pravo bi, da si ti sviem selom *katunar.* 7. 438.

Kázati. Budem vam ja *kazat,* da vaša dobrota tuj svrhu bude *znat* mojega života. 4. 392; 5. 4. — Ka, premda t' ne udi, li sram ti će *zadat,* kad se svak počudi ter te bude *kazat.* 1. 134. — Vaze me nje rados usilno *uprašat:* što ima tva mlados, hotij mi sad *kazat.* 2. 200. — Dugo bi, tko godi da hoće *kazati,* otkli se porodi, što za nas podnie *ti.* 5. 143; 9. 40. — Nu Ana ti *kaži,* ki s' našo u njem grieh? čini se sin *boži* i kraljem vrhu svieh. 5. 134.

Kersones. I da vam sve znat *jes,* gdi smo sad, mjesto ovoj, prid kim je *Kersones,* kićeno polje toj. 4. 392.

Kerubin. Serafski taj *način* u prvi red staše, a pod njim *Kerubin* s tronom se vidjaše. 3. 359.

Klädenac. Tko mi će živi dat od suza *kladenac,* da cvilit i plakat ja budem *nebavac.* 3. 259. — Žedjahan da piješ priniknuv *kladencu,* otkole tvu opješ ljuvenu svu *žedjcu.* 2. 453.

Kläti. Zakon je stari *ti* vrh krvi, znate vi, ki ne će da *klati* budu se robovi. 4. 420.

Klëknuti. Budeš li sada *ti,* er ni lika inoga, Ekuba *kleknuti* prid kralja ovoga. 4. 455.

Klêtva. Majko, evo t' ma *kletva,* ku bogu činim ja, činit ću, vojska *sva* odovle da ide tja. 11. 27. — Dobit jaoh i *kletvom* savezan podjoh ja, nu bog zna, s misli *kom* od moga hotjenja. 10. 247.

Klîći. Vaj nu se *podvigoh* s travice zelene, iz glasa ter *klikoh* kraj vode studene. 4. 116.

Klîkovati. Najbrže što mogah ter takoj tekući od glasa *klikovah* Junonu zovući. 4. 187. — Uzdaše pak *putuj,* kraj mora hodeći, Neptuna ter *klikuj* željno ga moleći. 3. 193. — Za toj sam vaj svako stvorenje na plač *zval* ljuveno i slatko i glasom *klikoval.* 3. 43.

Klòbûk. Da nje bus utrgne i stavi za *klobuk* i u tul još vrgne, gdi stoji stril i *luk.* 2. 334. — Tako ti ovi *puk,* tako t' svi govore metaše u *klobuk,* da sudom pritvore. 1. 91.

Klobučac. Kujača, pak mu daj s košuljom *ubrusac,* dva sira i kravaj i crven *klobučac.* 4. 327.

Kòbiti. Počeh se ter *kobit* sam sebi govore: ne more t' neg zlo *bit,* tužni ja nebore. 2. 394.

Kòjî. To li bi zvier *koja* tamo ga zaklala, sama bih sebi *ja* priku smrt zadala. 4. 263; 5. 205; 6. 242; 11. 26. — Da

Digitized by Google

na sramotu *mu* s tilom se razdilih, s tilom onim, *komu* sve na volju činih. 1. 234. — Arion dragi *moj,* ako se sad brodiš u plavci u *kojoj* mrnare ter dvoriš. 3. 67. 363. — Blažen trak od uze ljuvene, u *kojoj* stvorih plač i suze želeći da sam *tvoj.* 2. 287; 6. 292. — S tobom, jur u *kojoj* stoji vas moj *pokoj.* 10. 54. — Molim te, oči *me* prosvietli i pamet po sve dni *kojome* stojal sam sliep i spet. 5. 25. — Slatka usta, *koja* gorkosti napoje, neka celivam *ja,* sinko, dobro moje. 1. 181. — Cjeć zloba ter *kojieh* da budem plakati, po sebi vik ne *bih* mogo se oprati. 5. 34. — Pisance, u *kojih* veljahu, da sam ja kruna i dika *njih,* i sunce, ko im sja. 6. 240. — Kriposti zvizda *svih* zovemo na pomoć, svitlosti od *kojih* diči se mrkla noć. 7. 60; 3. 472. — I u griesieh jur *mnozieh* mati me ma zače jadovno od *kojieh* život moj sad plače. 3. 435. — Eto se od *onieh* spomenuh prvieh dan i dobar, iz *kojieh* za grieh bi izagnan. 5. 79.

Kȍkôš. Nut kučke smrdeće, cipari tamo *još;* što ti ću dat veće? hoću li dat *kokoš?* 5. 258. — Nemoj bit jak *kokoš,* zajedno ka s jaje učini hvala *množ* iz glasa krekaje. 5. 12. — Najpretlju ti *kokoš,* ku ne mož izjesti, za majdin imit *mož,* a jaja tridesti. 5. 103.

Kȍlâč. Dobra kob na stanu, gospo, miesi *kolač,* a tužbu na stranu ostavi i taj *plač.* 4. 327.

Kȍličak (količak). Nu smisli, *količak* obide mene strah, na tomu m'estu *pak* bez muže kad ostah. 5. 319.

Kȍlovrât. Još mu nie zaman *stat,* kada se obrati oposlom *kolovrat,* da mu plav ne izvrati. 3. 116.

Kȍljeno. Propni! propni! *propni!* — glasom vapijahu; klečuć na *kolini* mnom ti se rugahu. 1. 209.

Kȍnac (vidi primjer i kod: *dolac).* Svetih će od sužanjstva izbaviti *otac* (gen. plur.) njegova kraljevstva ne će biti *konac.* 1. 167. — Da bi hotil vičnji *otac,* da je grišnih taki *konac.* 1. 322; 3. 408. — Prišli ste na *konac* tere se zlobite, zamaknut *konopac* na grlu nosite. 3. 224. — I ti si *vladalac,* kojemu nitkore početak i *konac* dosegnut ne more. 3. 213. — Prem da je *zločinac* pun svake zle ćudi, ne zna mu se *konac,* li ti ga ne sudi. 1. 107. — A od sina i od *oca* i duha svetoga početka ni *konca* ne znaju niednoga. 3. 146. 372.

Kȍnopac (vidi primjer i kod: *konac).* Njeki se sad *mladac* ovdi s njom sastavi, rad koga *konopac* na grlo postavi. 4. 362. — Za toj mi tvoj *otac* za milos ku prošah, odrieši *konopac,* na grlu ki nošah. 4. 218; 7. 46. — Za č skupi *lakomac* i priešno i hrlo sam sebi *konopac* zažima za grlo. 4. 88.

Konstantin. Helena, ke no *sin* rimskoga vladanja cesar bi *Konstantin,* primoguća stanja. 1. 220.

Kontent. Velika ni mala jošte nie, tko će *riet:* što mi je čes dala, tomu sam ja *kontent.* 4. 53.

Digitized by Google

Kònj. Ter se uzdajući u kola, u *konje,* u silu li mnjući tud'je potrti *nje.* 1. 36.

Kònjîk. Još da bi plah *vojnik* u oružju tuj prošal, pješac ali *konjik* i pticu tuj našal. 3. 3. 54; 4. 263. — Ni vitez *oružnik,* ki za čas bije boj, ni pješac ni *konjik,* ki se ne prida njoj. 3. 281; 4. 56. 288.

Kòplje. Ljubav hoti, da *p'jem* žuč ter ocat žajuć i da boden *kopjem* umrem duh pridajuć. 1. 171.

Korint. Vremena prem u *ta* Polib se mučaše, kralj grada *Korinta,* er porod ne imaše. 11. 6.

Kòrîst. Ča t' je potribno, ljub', i ča t' daje *korist,* uzdrži, a ne gub' i himbe budi *čist.* 1. 142.

Kòristan. A brže meni reć ne vele *koristan;* djelujem tim se već; bože, bljud' ovi *stan.* 11. 43.

Kòsa (capilli). I kada privrlu i britku nje *kosu* ugledam na grlu, sve tuge u kom *su.* 5. 48. — Splete glavu *kosom,* vitice postavi, kontuš s urehom *svom* vazam na se stavi. 1. 37.

Kòsor (vidi primjer i kod: *čemer).* Kada mi vas njih *zbor* obratimo pod mač, zadit će naš *Kosor* i tebe u rubotač. 1. 25. — Na svieti ne bješe rodil se još *nitkor,* skovati da umješe motiku ni *kosor.* 3. 7.

Kôst. Ki sada s čudom strah čujem ja s strana *svih* da mi ide po *kostih.* 10. 182.

Kòšuta. Nigdir ju ne pozrih, nigdir je ne bi *čut;* jeda je, ovoj, rih, u družbi od *košut?* 2. 435. — Još vajmeh plač *priljut* grozno me rascvieli, od stada od *košut* za č me čes razdieli. 3. 92.

Kòtao. Udri ga po *kotal* i zveknu sve polje, i kotal, na tle *pal* zazvoni još bolje. 1. 254. — U koj no je oni *kotal,* u ki sumpor vre i *pakal.* 1. 309.

Kòtâr. Koju grad ovi *Hvar* ne poznaje listo, Split i njegov *kotar* i trogirsko misto. 6. 55. — Za što će Otmani kako sve jaka *stvar* posijat tumbani vaskolik moj *kotar.* 3. 61.

Kozòmor. I niedan božji *stvor* pokoja ne imaše, sjever i *kozomor* gdje prid njom dimaše. 4. 82.

Krâj. Sliedih ih dugo *ja* za čudo očima podalek od *kraja* boleć se svedj njima. 10. 287.

Krâlj. Ne samo puci *svi* zamjerno sve vrieme, nu još svi *kraljevi* slavit će tve ime. 5. 72. 74; 9. 78. — Ti si kralj od *kralja,* pun svake milosti, kroz toj te molim *ja* priklono za dosti. 5. 91. — Ne ima se *kraljevom* sila vik učinit; činio kralj voljom *svom* ter ne će sila bit. 10. 246.

Kraljèvati. Stolja Davidova gospodin mu će *dat,* u hiši Jakova u vik će *kraljevat.* 1. 167.

Digitized by Google

Králjević. Ma kruno, toga *cić* ne htij se odvrići, trojanski *kraljević* da t' budem u sriči. 6. 191.

Králjevstvo (vidi primjere i kod: *blaženstvo, jedinstvo).* Sva će taj imati, božje tko *kraljestvo* pri bude iskati i pravdu njeg uz *to.* 1. 202. — Ako je *sužanjstvo* ovako svezan it, za moje *kraljevstvo* ne ću ga promienit. 7. 42. — Ča mi prudi jur *kraljevstvo,* slava, blago i *umitelstvo?* 1. 284. — Svetih od *sužanjstva* izbaviti otac, njegova *kraljevstva* ne će biti konac. 1. 167. — Ovi mi kazaše kralj krvnik ljubav *svu,* koja se mogaše u svomu *kraljestvu.* 4. 394. — U momu *kraljestvu* ako ćeš milos steć, oholas sniži *tvu* prida mnom govoreć. 9. 105. — Volju bit meu take vas moj viek u *robstvu,* neg men zle gorštake u slavnom *kraljevstvu.* 2. 406.

Krátak. Da za čas ja *kratak* mogu ga vidjeti i ako umrem *pak,* mirno ću umrieti. 11. 12. — Viem, bože, da zna *svak* i svak je stanovit, da je velmi rok *kratak* i konac vrjemenit. 3. 268.

Krátiti. O zemljo, jošte *ti,* molim te ja sade, nemoj se *kratiti* otvorit livade. 7. 417. — Za č si ti milostiv i milos ne *kratiš* grješniku, ki t' je kriv, da mu duh *sahraniš.* 3. 462.

Kràvâj (u Vuka: kràvâlj). Kujača, pak mu *daj* s košuljom ubrusac, dva sira i *kravaj* i crven klobučac. 4. 327. — Ona ti *kravaja* ne umie zamiesit, po njojzi ži mi *ja* nigdar ne ć biti sit 5. 184.

Kravajac. Dva dobra *kravajca* i dobru piplicu i da mu *masaoca* napuni tikvicu. 7. 441.

Krëpak. I ti si još *krjepak* i toli tvrdi štit, pod kiem se može *svak* sahranit i ožit. 3. 407. — Ne ima se rieči *svoj* na manje viku doć, vjeri se u *krepkoj* uzmnaža svaka moć. 9. 119. — Naša će ljubav doć u tugah *krepčija,* jer kad nam mine noć, opet nam suncem *sja.* 8. 84.

Krëpôst (vidi primjere i kod: *jakost, slabost, svjetlost).* Jer ki ima *kripost* ubog buduć ni znan da kako zločest *gost* nigdire nima stan. 1. 162. — Od lava taj *kripos,* ka nas je skončala, mehša bi neg li *vos,* gospodje, ostala. 4. 359. — Puku svomu pomog skazal je svu *kripost,* nečistih u brlog vrže, nam da *milost.* 1. 52. 126. 180; 2. 485; 3. 188. 456; 5. 115; 7. 422. — Takoje sva *mlados* gdi ni nje liposti, izgubi svu *kripos* ljuvene radosti. 2. 69. — Za to božju *kripost* molim, da ta plamen prosja našu *tamnost* na vik vikom amen. 1. 189. — Bez naše nikoja najmanje *kreposti* jesi nas za tvoje sinove vazel *ti.* 5. 71. 333. — Duh sveti će *priti,* ki te će napunit vičnjega *kriposti* hoće te obsinit. 1. 167.

Krëpostan (vidi primjer i kod: *inostran).* Za č tko je *kripostan,* pravo vam govoru, vas sviet je tomuj *stan,* jak ribam u moru. 3. 175; 1. 123. — Tva bo ćud *kriposna,* dostojna sve časti, svakoga, ko ju *zna,* sili da te časti. 6. 267. — Plačite, *kreposni,* pokoli milosti u prikoj smrti *ni* protiva kreposti. 8. 125.

Krílo. Uteći prid njih *zlom* jur nimamo kuda ner pod tvojim *krilom,* ki kraljuješ svuda. 1. 246.

Digitized by Google

Krívac. Jak da nie *krivac* u griehu i zlobi i velik *zločinac*, pravednih ki znobi. 4. 231.

Krȍčiti. Kojoj se začudih, ne smjeh proć ni *kročit*, za č mi se vidi grih lipu stvar *potlačit*. 2. 466.

Křst. Oškropi me *krstom* tere ću biti čist i skrušeno po *tom* tebe ću pit i jist. 1. 238.

Křstiti. Ter prste ne ć *kršit* ni prijat ku žalos, i ne ć se sve *krstit* kakono i jutros. 5. 346.

Křšćanin (vidi primjer i kod: *djavao*). Ter ga će zaklati iz krova skoro *dan*, za č ga će izdati zli ljudi od *krstjan*. 3. 46. — Da se sva samire gospode od *krstjan*, da lava odtire k istoku na svoj *stan*. 3. 49. — Za č da bi sve sile u oružju od *krstjan* za jedno se skupile na taj stieg od *Otman*. 3. 60. — I mnoge ostale države od *krstjan*, koje su upale u nokti od *pogan*. 3. 101.

Křšćânskî. Aj ti li ktje *tako*, da tvojoj odlukom toj stado *krstjansko* raspe se prid vukom? 3. 48. — O kruno *ugarska*, s nebesa poslana, sva slavo *krstjanska* i časti ufana. 3. 48. — Da zemlja izčezne od jada, gdi *takoj*, oružje pogrezne u krvi *krstjanskoj*. 3. 85. — Ne uzdaj se u cara ni u pomoć *krstjansku*, za č višnji bog zgara koriepi zled *svaku*. 3. 49.

Krûšac. Blaženi taj *krušac*, u kom je trojstvo toj, gdi je sinak i *otac*, o bože, i duh tvoj. 3. 391.

Krv. Ka bješe vrh *krvi* prisahla njegove, tuj mu se, znate *svi*, sve rane ponove. 5. 137. — Kažem se vam sada, neka ste svjedok *vi* od suza i jada, smrti me i *krvi*. 4. 391. — Ne malo tere *svi* padoše mrtvi opet na zemlju u *krvi* ostavši samo pet. 11. 45. — U srčbi, u *krvi*, ke prie ne biste, vitezi slavni *vi*, ma liepo shraniste. 4. 420.

Křvâv (vidi primjer i kod: *Dunav*). Gdi sletje nizdoli opaljen i *krvav* taj vitez oholi, ki bješe kako *lav*. 11. 56. — Ni oružje skovano, s koga je sviet *krvav*, ni u more slano taknula niedna *plav*. 3. 8. 128. — Eto je izbjen vas, eto je vas *krvav*, vidjte mu vi obraz, da nigdje nie *zdrav*. 5. 134. — Neizmjernu tvu *ljubav* ter mogu poznati, gdi ne ćeš mač *krvav* s nebesa poslati. 3. 77. 382. 397; 4. 40. — I s njimi daž *kvav*, sumpor i crnu mas, človječi da *narav* očuti tvoju vlas. 3. 79. 285. — Zagrli rukama nejakim kćercu *tvu*, ku ć mrtvu suzama polievat *krvavu*. 4. 430. — Koja se pravljaše gospoja gradom *sviem* i još se hranjaše oružjem *krvaviem*. 3. 47. — Kroz toj se s *krvaviem* suzami bez broja i srcem *skrušeniem* utječem k tebi ja. 5. 43. — Za što se poboli i kaja za svoj *grieh*, kladenac ter proli od suza *krvavieh*. 3. 398.

Křvnîk. I htil bih zli *krvnik*, vjeruj mi, i želim, da plati grih *tolik*, ogleda da je svim. 4. 463. — Er da sam *nevirnik*, glavom i svim dužan, taj bi me sam *krvnik* žaleći bil tužan. 2. 393.

Krsmati. Dobiva svuda dvor, gdi pride, stvori *raj*: tko želi razgovor, hod, veće ne *krsmaj*. 2. 59. — Nudjer se otpravi na

Digitized by Google

pospjeh, ne *krsmaj*, ter mi ju pozdravi, a pak njoj *pridaj*. 8. 52. — Molim te, ne *krsmaj*, neg uzmi bridak nož, tere mi smrt *zadaj*, pokli toj lasno mož. 8. 43. — Na nje rič ne *krsmav* sve posle ostavih i on čas za *ljubav*, ku t' nosim, doći htih. 4. 471.

K ù k e (= kùćine). Suzice roneći jadovno u *tugah* zapleten stojeći jak pisle u *kukah*. 3. 445.

K u l a r (collare). Hvati ga za *kular*, na zemlju njim hiti, na grlo nogom *zgar* poče ga daviti. 1. 256.

K u n t e n t a t i. Za to se *kuntentaj*, ako ti je otpal' z dinari mošnja *taj*, da si sigur ostal. 1. 156. — O tom se *kuntentaj* i još od stvari tih vazda hvalu *podaj* bogu, ki strani svih. 1. 139.

K ú p i t i. Kad budeš *kupiti* roba ti u tvoj viek, slugom ga zovi *ti* scieneći da je čovjek. 11. 256; 5. 104.

K u p ò v a t i. Tere ćeš sad *ostat*, kakono ke ktiše tad uli *kupovat*, kada ga jur ne biše. 1. 99.

K u r j a t i n. Ali je *kurjatin* potišten takmeno, uboga oca *sin*, pastierče najmeno. 3. 213.

K ú s a t i. Ne će snop nositi ni ukrop taj *kusat* ni sire siriti, na slami ne će *spat*. 5. 184.

K ù ž a n. Dim, kuća kapljiva, domaćin nje *kužan* i žena karljiva izgone gosta *van*. 5. 16.

L ä b ô d. Jak slavic pojeći i prid smrti *labut*, da ih svak hiteći po svak čas želi *čut*. 5. 349. — K tomuj se govori, da je bjelja svoja *put* ner bil snig na gori ni galeb ni *labut*. 4. 54. 105. 139.

L ä č a n. Da bud' *zadovoljan*, listo da ne budeš ni žedan ni *lačan*, a drag bogu budeš. 1. 203. — Oto ih *sitieh* Kupido strielja sad, vragu t kus u *lačnieh* ne tiče on nikad. 7. 96.

L ä k o m. Kralj grabeć, kralj *lakom*, krvnik bez milosti potlači zlobom *tom* cvit moje mladosti. 4. 392.

L ä k o m a c (vidi primjere kod: *konac* i *konopac*).

L ä k o m ô s t. Ter pride pakljen *mos* od polače naše kraljica *lakomos* na molbe na vaše. 3. 117. — Što može bit gore, recte mi za *rados*, ner vilam od gore sliediti *lakomos*. 4. 129. — Jošte zlo čini toj prokleta *lakomos*, da je svudi rat i boj i tužba i *žalos*. 3. 159. 161.

L ä k ô s t. Da l' tim ću dostignut kojugodi *lahkost*, kad misal uzdvignut budem ti na *slatkost*. 1. 88.

L ä s a n. Er bi mi sve *lašnje* nebogu podnesti neg živjet sad bez *nje* u ovoj bolesti. 5. 306.

L ä v. Slutih ja dobra *sva*, kako znaš, er biljeg ja nosim od *lava* i na štit i na stieg. 11. 24.

L à ž i v. Ne budeš činiti, da toj zna čovjek *živ*, ja vidju, htil bi ti, da budem ja *laživ*. 11. 44; 2. 122.

Digitized by Google

Lȅć i. Vrh cvietja na travi razbludno ter *legoh* s velikom ljubavi i u sebi ja *rekoh*. 4. 289.

Lêd. Kako ja, ki dvorim gospodju, ka mi *da* za platu da gorim živeći sred *leda*. 8. 40.

Leksandar. Istočni za č je *car*, pravo t' se može riet, jak drugi *Leksandar*, ki prija vas saj sviet. 3. 50. — Dosta bi *Lehsandar*, komu bi svit u čes, da stvori tolik *dar*, što vridan život jes. 2. 222. 274.

Lȅpîr. I većma što svrćem pameti za nać *mir*, na gore nasrćen jak na plam taj *lepir* 5. 347.

Leut. Ter ćete vajmeh *čut* ter ćete poznati, kako se moj *leut* u gusli obrati. 3. 66. — Gdi ne će moj *leut* uzrok mi kazati, u čemer toli *ljut* što slados obrati. 3. 72. — Da čuje plač *priljut*, vaj ki mi domori, za što se moj *leut* u gusli satvori. 3. 66.

Lèžati. U komgodir misti mrtac bude *ležat*, put će se izisti, kosti će gole *ostat* 1. 152. — Da gorkost će *žerat*, studeniji leda kada bude *ležat*. 1. 46. — Vidiv me izbjena, pun mora gdi *ležim* srjed žala studena, vukovom obrok *zlim* 4. 395. — Koga sad trepi svak, nitkor ga hajat *ne ć*, kad u grob na uznak prostre se jur *ležeć*. 1. 18. — Ako li ne ć, bogom priseći ćemo *steć*, mladića da s tobom zatekosmo *ležeć*. 1. 81.

Líce (vidi primjer i kod: *sunce*). Nesrećni moj pogled, kroz koji me *srce* skopni sve kako led i zbliedi još *lice*. 2. 464. — I da ino s istoči, jaoh, ne sja *sunačce* na plačne me oči neg rajsko tve *lice*. 7. 12; 11. 150. — Angelskim ke *licem* človjeka priblaze, od zmije pak *srcem* smrtno ga poraze. 7. 110.

Líčiti. A brat moj prije bude činio *ličiti*, tko tuj zvier dobude, da je muž meni *ti*. 11. 7. — Pak nače: posluh *svim* od vojske ličnik da', iz glasa ja *ličim* sred svih ja stav tada. 4. 440.

Lïjek. Ptičica je li *ka* u gustoj dubravi, da rane bez *lika* ove me izbavi. 4. 319.

Lijènôst. Sliepi ga i *lienos*, da nigdar na sviti iz mraka na *svitlos* ne može pozriti. 4. 65; 1. 41.

Lïjep. Lakoma i *skupa* žena je na zlatu, a mudra i *liepa* ne ljubi ni platu. 2. 431. — Tuj vas puk: budi *joj* iz glasa veljaše, djevici svak *lipoj* ugodit željaše. 4. 441. — O kralju, ja ne *mnim*, dobrota da se ima kazat riečmi *lipim* neg dili lipima. 4. 483. — O zvizdo svih *liplja*, majko, divo čista, tvom nebo i *zemlja* čistinjom procvita. 1. 165.

Lijèpôst (vidi primjer i kod: *radost*). Oholas i *liepos* u čemje ostala, do šljanka svaka *kos* gdi se je rastala. 3. 267. — Pameti si lude, prihini te *lipost*, tko bo se ne bljude. pasti će niz *most*. 1. 90. — Jer će dostojati ti razum, ta *lipost*, da bude imati svaku čas i *milost*. 1. 41; 2. 424. 469; 3. 181; 5. 179; 7. 6. 116; 8. 17; 10. 18. 58. — Vide im prvu slas, izgube svu *lipos*, miris njih ne

Digitized by Google

ima vlas ter usile *mlados.* 2. 418; 7. 42. — Da koji, hoć li *ti,* umrli na svieti s tve rajske *lieposti* uzbude gorjeti. 9. 6. — Radate, ne spiš *ti,* ma si rob ljubavi, rajskome *liposti* vila te zatravi. 7. 99.

L ĭ j e v ȋ. Ni k desnoj ni k *lievoj,* ner s tvojom ljubavi čin' sliedit život *moj* do konca drum pravi. 3. 173.

L ì v a d a (vidi primjer i kod: *čeljad).* Ni ruže od luga ni cvitja od *livad* neg vaja i tuga, u kojiem živem *sad.* 8. 3.

L ò n a c. Mnogo ti jaoh mati pritrpje i *otac,* nu podji, Mare ti ter tamo vidj *lonac.* 5. 278. — S Gacka sam *trgovac,* govedi trgujem, vri mi pritio *lonac,* dužan se ne čujem. 7. 49.

L o t r o j s t v o. Ne ljubi mnogo san ni koje *lotrojstvo,* ako ne ć da tvoj stan obujmi *uboštvo.* 5. 4.

L ò v a c. I u pleter od *očac* i u tonot uvezne, u krovu taj *lovac* ki hitro protegne. 3. 102. — Ali nju kad *lovac* bez pasa od lova u himben *tonotac* uhvati iz krova. 3. 108. 448. 469. — Nie toli *jaganjac* na smrti umiljen ni jelen od *lovac* strjelicom ustriljen. 3. 108. — Mneći se *nebarac* oda psa ubranjen, nu tudjer od *lovac* ljuto bi izranjen. 2. 394. — I ka se slobodi od pasa i od *lovac,* mnokrat se prigodi, da uvezne u *tonotac.* 3. 102.

L ò v i t i. Idoše druzi *ti* kakono leteći gdi htihu *loviti* luku prohodeći. 6. 33. — Hod' s bogom, dobar lov bog ti dao da *loviš* što tomu psu pokrov od sukna ne *skrojiš?* 5. 185. — Ne velim ja drugu neg što ste rekli *ri;* tim da se po lugu vas dragi dan *lovi.* 5. 125.

L o v o r. Mimo stvor ostali, ostali mimo *stvor,* da moj trud požali ljuveni taj *lovor.* 4. 24. — Za to t' se dostoji vrh glave tve *zyara* vjenačac da t' stoji zelena *lovora.* 5. 350.

L ŭ d ô s t (vidi primjer i kod: *starost).* Prva ti jest *mudrost,* ka će te naučit ostaviti *ludost* i zla se oučit. 1. 100. 135; 2. 337; 4. 88. — A sad jer te tvoja *ludost* pogna i prignu na *zavidost.* 1. 262.

L ú p e ž. Kuće mu ne tresi trus, da ni oganj *žež* ni blago odnesi gusarin ni *lupež.* 6. 265.

L j è k â r. Svjetuj se s tim, ki *stvar* tvu hoće tajat moć, vjeran čin da *ljekar* izlieči tvu nemoć. 11. 248. — Kako dobar *ljekar,* ki zna mu nemoć svu, ukriepil jesi *zyar* vrh mene ruku tvu. 5. 60.

L j e p ò t a. Dinar je gospodar svakojzi *ljepoti,* žena će za dinar svaku stvar *prodati.* 2. 431. — Bićeš ti, biće *tu* Dubravka gizdava, kroz rajsku *lipotu* koja te skončava. 9. 132. 155. — Neg za što ona *njom* moć će se gdigodi pohvalit *ljepotom* da nas svih nadhodi. 5. 218. — Razlikom *lipotom,* ka se snesla biše u perivoju *tom,* ki tako cvatiše. 2. 57. 103. 108. 246. 271; 1. 78; 3. 183; 11. 150. — A tko je od gore, da pride jur *pitom,* tom vidi gdi gore nje ličca *lipotom.* 2. 18. — Tve lice rados da s milosti *velikom,* da se ja viek vazda gizdam tvom *ljepotom.* 2. 477.

Digitized by Google

L j ë š n î k. Grozdja su tuj slatka, mrcu bi u njih *lik*, a jagoda svaka veća je neg *lješnik*. 4. 273.

L j ë t o. Jer mi se čini *to* ne slatko svej ribu blagovat u *lito*. 6. 23. — Da smišljam početak od moga *života*, gdi vene jak cvietak prid slanom sred *ljeta*. 2. 476. — Nudire počni *ti*, ki si razumniji uminjem i *liti* od mene stariji. 6. 6.

L j í l j a k. I prem kako *ljiljak* u spili ki sidi inu stvar neg li *mrak* ikadar ne vidi. 5. 69.

L j ŭ b a k. Jer se nahaja toj: ki mužu jest *ljubak* i s kim ima pokoj, ženi da je *mrzak*. 1. 127.

L j ú b a v (vidi primjere i kod: *gizdav, gologlav, izbaviti, krvav*). Tko će utvrditi srce kako i *lav*, a ne procviliti videć taku *ljubav*? 1. 191; 2. 10. 14. 29. 73. 114. 465; 3. 142. 283. — A nemoj da on *prav* podnosi žalosti, kako ja za *ljubav* od tvoje mladosti. 8. 70; 1. 34. 88. 141; 3. 43; 4. 129; 5. 29; 6. 243; 7. 43. — Li u nju zrčeći uščudiše se *stav* ter hudo misleći zajdoše u *ljubav*. 1. 80. 157. 277; 2. 61. 276; 5. 95. 330; 6. 208; 10. 10. 270. 309. — Ne mogu biti *zdrav*, gospodje gizdava, za što mi tva *ljubav* zdravu bit ne dava. 2. 97; 4. 10. 286. — Tako po ta način Isus buduć *mrtav*, Osip Baramatin ganu se na *ljubav*. 1. 189. — Ki li je toj *narav*, da nosiš u tebi tuj milos i *ljubav* veću ner sam sebi? 2. 344. 419; 3. 197. 230. 467; 5. 105; 7. 35; 10. 40; 11. 137. — A toj znam po sebi, koji sam tim *nezdrav*, jur sa mnom pokle bi nesreća i *ljubav*. 2. 147. 307; 7. 123. — Molim te za *ljubav*, sedlo mi daj, Sara i uže i *oglav*, da sedlam tovara. 4. 240. — Istom me ne *ostav'*, istom se ne dieli od mene tva *ljubav*, dokli sam u tieli. 2. 343. — Toga cić huda zled cvilja me ne *pristav* želeći slatki med tvu milos i *ljubav*. 2. 452. 519; 5. 37; 7. 12; 10. 20; 9. 146. — Er poznam, da *ljubav* gizdava ma vila vazda mi je *uprav* srčano nosila. 8. 69; 2. 9. 22. 30. 48. 118. 186. 261; 3. 174; 4. 124; 5. 90. 197; 7. 6. 84. 103; 8. 24; 10. 69; 11. 108. — A za toj ja velju: nitko mi ne *zabav'*, ako zna tko želju, ku mi da nje *ljubav*. 2. 37. 217. 254. 301; 7. 107. — Videći, da *ljubav*, s razumom istina, meu dvjema *pribivav* nada sve počtena. 2. 441. — Toj reški *prigizdav* poklon mu prikaza, prijazan i *ljubav* dajuć iz obraza. 6. 254. — Pastieri tuj su *svi* sa dragiem gospodjam, koji su *ljubavi* ćutjeli slatki plam. 9. 77. 158; 10. 7. — Jer ćete za me *vi* svjedočit, što bude od naše *ljubavi*, radosti i trude. 8. 5. — O zvieri gorske *vi*, ke se riet možete u vašoj *ljubavi*. 10. 85. 209.

L j u b d r a g. A ja cieć er *Ljubdrag* niesam neg Dubravko, dubravam čim sam *drag*, činit ću ovako. 10. 6.

L j ŭ b i. O slavni bože naš, plačni glas, ki čut *bi*, matere je, neka znaš, gizdave tve *ljubi*. 9. 104. — Dubravku koja *bi* odrejena od bogov, kako znate, za *ljubi*. 10. 118; 11. 5. — Reć će t' apostoli: ostan s družbom *ovom* pri božjem pristoli, jere goriš *ljubvom*. 1. 101.

Digitized by Google

L j ú b i t i (vidi primjer i kod: *čestit).* Sve što bit ne može, pri će sve moći *bit,* neg li ja moj bože, tuj vilu ne *ljubit.* 2. 373; 6. 47; 7. 14. 94; 8. 121; 10. 49. — I prije bi moglo bit bez sunca nebo i *svit,* nego bih mogao ja tvu liepos ne *ljubit.* 10. 80. — Ljubice nemila, imenom eto *ti,* s kim se si rodila, učiš nas *ljubiti.* 10. 12. 81. — Za č ino ne *žudim,* oh moje sve blago, neg samo da *ljubim* tve lice pridrago. 4. 298. — Er nebog u svu moć gospoju ja *ljubih* i u dan i u noć, od koje izdan *bih.* 8. 94. — A ti znaš, moj druže, kako te ja *ljubih* i vjerna do duše kako te ja *služih.* 4. 367. — Pastieri *ljubimi,* proć njemu pojmo *mi.* 10. 117. — Davide, jes znano, da si ti vjeran *bil,* moj otac srčano za to te jes *ljubil.* 4. 220. — Nie-am te *pozabil,* bog da mi svjedoči, nu te sam ja *ljubil* koliko me oči. 2. 185. — Kako ga jesam ja, jak vidiš, *razvedril* zaradi Lovorka, koga sam vik *ljubil.* 10. 205. — Za što si ti *ljubljen* od oca i mene i krvi *otkupljen* bez vode blažene. 4. 216.

L j u b m i r. Pak ju će vratiti na slatki goj i *mir,* kad se oporaviti bude tužni *Ljubmir.* 7. 67. — Iz vode će ispliti jedna vil, ku *Ljubmir* njeki će ljubiti, vele uzmnožen *pastir.* 7. 66. — Sumnit će tuj *Ljubmir,* da svoju dragu vil ne bude zli *satir* po nesreći osvojil. 7. 67.

L j ù b ô v n î k. Većem ćeš gospodit kraljestvom vas tvoj *vik,* dostojan ter ćeš rit, da ti sam *ljubovnik.* 9. 77. — Toj veli, ako *ka* od žena bez hari svoga *ljubovnika* nevjerom privari. 10. 19.

L j û d i. Mnjaše da ni robom ni moćju od *ljudi* ni plemenitim rodom na svit mu para *ni.* 1. 8. — Dobro je, da *odi* ja sudim ke godi ranice od *ljudi* kad mi se prigodi. 5. 219.

L j ù d s t v o (vidi primjere kod: *gospostvo* i *jestvo).*

L j û t (rupes). Ni veće znam, gdje ću iskat te po *ljuti,* bog ubio zlu sreću i zvier, ku tjera *ti.* 10. 41.

L j u v e n. Za što se meni *mni,* za što ja činim sud, moj leut *ljuveni* da sliedi plačni trud. 3. 74; 4. 350. — Pod posluh *ljuveni* čim bude srce stat istine moć mu *ni* razvidjet ni poznat. 9. 22. — Ar želje nadili ljuvene život *moj,* po sve dni da cvili u želji *ljuvenoj.* 2. 27; 8. 101. — U toj se ne daj ti, ako mir ljubiš *tvoj,* nikako dobiti žalosti *ljuvenoj.* 10. 31; 2. 8. 118. — Za toj se blag zovu u družbi *ljuvenoj,* najvećma kad slovu prid ovom od *gospoj.* 2. 211. — Slava je žena *svieh* imati za milos velik broj *ljuvenieh,* ki ljube njih lipos. 10. 21.

L j u v e z a n (vidi primjer i kod: *jadovan).* Er moju *ljuvezan* tko bi ju zgovoril, pribivaš noć i *dan* u srcu momu vil. 2. 452. — A za sve da u *san* tješi me taj vila, u ke vlas *ljuvezan* mene je stavila. 11. 91. — Za što ja *nesrećan* uzroka ne poznam, kroza č me *ljuvezan* izgara noć i dan. 11. 129. — Ter misli, moj sinu, tuj velju *ljuvezan,* tuj milos jedinu i božju *prijazan.* 4. 306.

Digitized by Google

M ä č. Ako ste i u *čem* junaci, braćo, bil', u ruci sad *mačem* otmimo ovu vil. 5. 228; 1. 177.

M ä ć e h a. Imenom druzim vik mene neg *maćehom* ne zove njih jezik u svjetlom dvoru *mom*. 10. 237.

M a g l i n a. Kamo mi bîše *dni*, kako vrime projde u nikoj *maglini*, a starost da dojde. 6. 58.

M à h n i t. Ako bi bil *mahnit*, istom da bogat jes, cienjen će mudar *bit*, — toj čini sad pjenez. 5. 6. — Ah, kako poče, *ti* napreduj i hodi, poznaćeš *mahniti* bies na što dovodi. 9. 142.

M à j a. Nu dosta, ostavi praćicu, ži t' *maja*; cić tvoje ljubavi za pas ju stavih *ja*. 7. 106. — Veće mi ni *maja* ni ćaća mio ni nego lipos *tvoja*, ka srce me zani. 7. 107.

M âj k a *(májka;* — vidi primjer i kod: *danak)*. Isukrst prid *majku* kleče poniženo moleć, proseći *ku* reče umiljeno. 1. 178.

M ä n a s t î r. Ne imam jednu *kćer;* dvie su za njom još, da gdi ti je *manastier?* lasno tej smirit mož. 5. 280.

M a n e n. Pak malo odstupi ter dipli o *kamen* od jada razlupi jak biesan i *manen*. 4. 119. — Za kojom vas *manen* prem svasma ostaju, za č ovi živ *plamen* očito poznaju. 3. 403. — Bratu ne ć da prostiš, još želiš da ga *ni:* spomen' se, ča prosiš, ludače *maneni!* 1. 120.

M a n i. Tad iska, nu *mani*, uteći svakako od togaj, od šta *ni* moć uteć nikako. 11. 6.

M a n o m. Ti promisli *manom*, duhom me zlim ne daj, ki me išću s *tobom* rastavit u ljubav. 1. 226.

M a n t i l. U tugu stavi se pečalna *obitil* i s toga zavi se u crn, ružan *mantil*. 1. 83.

M á n j a k. A kako vidi *svak*, došal je na ništa. došal je na *manjak*. 3. 50. — Jaki no taj magla aliti sinj *oblak*, od vihra od nagla kad dodje na *manjak*. 3. 259.

M ä n j e. Ništore ne *manje*, kako rieh, običaj oganj mi čini *nje* ugodan vele taj. 5. 159. 219; 8. 30. 67; 10. 213.

M à r i j a (vidi primjere i kod: *božji, gospodnji, govorenje)*. Ki je vrag, *Marija?* od kud toj namišljaš? niesam li čula *ja* vaskolik život vaš? 5. 263.

M a r u l. Dugo vrime *Marul* Marko je tuj s njim bil, koga, mnim, da si *čul* i knjige njega čtil. 6. 24.

M a s a l a c (vidi primjer kod: *kravajac)*.

M a t a s. Koju bi meni *čas* i scjenu tad dali i Krile i *Matas* i mnozi ostali? 11. 201.

M ä t i. Grišniku mi pomoć daj *ti*, ti koja si božja *mati*. 1. 326; 5. 142. 278; 6. 286; 9. 103.

M a v a r. Kaludjer dum *Mavar* mir božji posila vlastelom u grad *Hvar* sviem srcem iz tila. 3. 205.

Digitized by Google

M ê d. Ki mnogo veću slas srdačcu momu *da,* nego li da je vas satvoren od *meda.* 5. 320.

M è d v j e d. Na njoj se obori Oloferne *unid,* zaspa većma gori nego morski *medvid.* 1. 50.

M e g a r. Na svaku inu *stvar* pamet se ma stavi po onomu, ki *Megar* uzmnožno proslavi. 5. 300.

M è n e. Koji bi ovo vaj, ki pade vrh *mene?* nie bila običaj putovat prie *dne.* 4. 312. — Pravi mi, ljubavi, vidiš li, ali *ne,* cviet ovi gizdavi što tvori od *mene?* 2. 44; 4. 398. — Vidju da vrh *mene* veliku ima vlas, da drži slugu *nje,* oholu t' ima čas. 2. 454. — A zvieri bez broja, ke vidiš kod *mene,* volja će bit moja, da tebe ne *tegne.* 4. 102. — Milosrdje steže *mene* cića duše te *nevoljne.* 1. 329. — Uh, brižna, da *mene* što rih sad ne čuje tkogodi iz *planine,* tko njome putuje. 7. 73.

M è n i (vidi primjere i kod: *činiti, ini, ispuniti, izraniti, zvijer).* Ja cienim u *meni,* tvojojzi lieposti veomi da se *ckni* smrt moje mladosti. 7. 100. — Ako bi bil sužan dostojan tko *meni,* neka bi stal tužan ne mal čas, ma sve *dni.* 2 221; 3. 63. 107. 149. 259; 4. 126; 5. 58; 6. 49. 207; 8. 128; 9. 25; 10. 44: 11. 27. — Ti znaš potvorena da sam, ča u mni *ni,* lažno su smišljena svidočtva pram *meni.* 1. 85. 87. 177. 178. 188. 235; 2. 26. 46. — A vidju: srce *ni* od ognja, kruno, tve, pokle si proć *meni* naravi leda sve. 2. 54. 74. 333. 516; 3. 453; 4. 393. 410; 5. 56. — Ko po taj ćutim put tegotno na *meni,* da obraz moj svrnut proć nebu moć mi *ni.* 5. 61. 97. 185; 6. 71; 7. 29. 50. 460; 8. 100; 11. 106. — Prosti sada *meni,* mili gospodine, dušu moju *primi,* ne daj da izgine. 1. 225. — Jer srce u *meni* razmišlja i ćuti, u tudjoj toj *strani* da t' su trudni puti. 2. 388. 406. — Riči reci *meni,* pri neg se dan nagne, lika ču dat *tebi,* da t' žalost odlagne. 1. 150. — Tvori milost *meni,* pokrip rabu tvoju, strah mi vas *odnemi,* dvigni ruku moju. 1. 50. — Ništar mu ne prudi, ča se vidi *meni,* svi njegovi trudi bit mu će *zamani.* 1. 120.

M e n j e (мънѣ). Pokoli obje *dvie,* sudče moj, htje slišat, molim te i *menje* da posluh budeš dat. 5. 221. — Vajmeh si *menje,* što ću ja za boga! nigdjer ga brižna *nie,* kud ću sad neboga! 4. 239; 5. 181. — Rečenje od *menje* ovoj kad ču, taj čas tuj svrnu lice *nje* pustivši ovi glas. 2. 391; 8. 107. — Neg vazda na *menje* htjela bi jahati; a kad je, da se *ije,* dobra si svijati. 5. 243. — Pokli doć k *menije,* o smrti, ne ćeš ti, a ja ću k *tebije* slobodno sad priti. 7. 75.

M i l a t. Ja scienjah, *Milate,* spomenu da još ti od strašne noći *te.* 10. 24.

M i l o s r d a n. Za to, bratjo mila, smišljajmo smrti *dan,* pustimo zla dila, bog je *milosrdan.* 1. 119; 5. 8. — U napridak da *potvrdi* Isus naš *milosrdni.* 1. 333.

Digitized by Google

Milòsrdje. Njega *milosrd'je* svi možemo steći, pripravno vazda *je* svim nam dobra hteći. 1. 119. — Ne daj da me *tlače* djavlje vele moći, pošlji *milosrdje,* ko me će pomoći. 1. 226. — Oboje kriposti, pravda, *milosrdje,* ispuni milosti daj Isuse *troje.* 1. 229. — Da čin' *milosrdje* da mene pomože i tvoje *ufanje,* primi ovcu bože. 1. 229.

Mîlôst. Čin', majko, da sam *prost* i slobodan iti, jere moju *milost* prva ćeš imiti. 1. 179. — Tim cvili ma *mlados* i javi i u sni, prid tom vil er *milos* ufati meni ni. 7. 9. — Diva hoti biti, i bog joj da *milost,* da može dobiti knjižnih ljudi *mudrost.* 1. 219. — I nas svih veseli i daj nam tuj *milost,* k sebi nas priseli na vikovnju *svitlost.* 1. 124; 2. 112. 147. 370; 3. 194; 7. 414. — Jaoh ako za *žalos* robinje i sužne mogu gdi ku *milos* izdvorit pritužne. 4. 416; 1. 47. — Juditina *milost* oružje pridava, Olofernja *oholost* kim se oružava. 1. 64. — Ostavi *srditost* tere se jur smili, učini nam *milost,* k tebi smo pribigli. 1. 246. — Jer kako cvit biti ne može, što ne *cti,* takoj ja živiti bez tvoje *milosti.* 2. 519. — Budi milosrdan, ako hoć da i *ti* zadružiš koji dan dil božje *milosti.* 5. 8. 143; 11. 33.

Mîlostan. S kiem se će spraviti pastiri na svoj *stan* i u vieke slaviti taj porod *milostan.* 7. 419; 4. 261.

Mîlostiv (vidi primjer i kod: *boljezniv).* O bože *milostiv,* koli je gorko toj od žedje trpjet *gnjiv* i smrtni nepokoj. 3. 163. 263. 265. — Tiem k tebi da pridju, moj bože *milostiv,* očito ja vidju, da ti sam velmi *kriv.* 3. 460; 1. 127. — Gdi jedva govori već mrtav nere *živ,* tu mi milost stvori, budi mi *milostiv.* 1. 188; 5. 196. — Jer će *milostivi* vrh zemlje svoje bit, od koje jesmo *svi* stvoreni na saj svit. 5. 72.

Miljenko. Voh! Miljenko! *Miljenko!* tužna majka vele ištući te, *sinko,* lele, majci, lele! 7. 85. — Ne zovi *Miljenka,* vilinji er je vas; od miloga *sinka* koji ve čuju glas? 7. 85. 95.

Mimo. Nemojte jakno *konj* i mulac vi biti, ki kad hoć proć *mimo nj,* pruca se kopiti. 5. 59.

Mîo. Čovjeka, velim vam, žaliti nije *milo,* ki po svojoj volji sam nastupa na sve *zlo.* 9. 99. — Vik vodeć dni slacieh neumrlieh *svojieh* veselo u svacieh zabavah *milieh.* 9. 115. — Moj sudče, cienim *ja* da ti je tvoja svies veomi *milija* neg vas sviet i pjenez. 5. 220.

Mîr (vidi primjer i kod: *čemer).* Ar koju moja svis i život moj *obra,* masline posla lis za bilig od *mira.* 2. 243. — Svakoga ter pušta s *mirom* slobodna, za nj ne teza, a k meni svojim *pozorom* jadovno luk rasteza. 2. 20.

Míran (vidi primjer i kod: *jedan).* Da me ćeš koji *dan* od njega izbavit; nego li da *miran* u vieke budem bit. 5. 91. 281; 8. 40. 121. — Al ufam u boga, do malo jošte *dni* da ćemo od toga i svi tri bit *mirni.* 8. 134.

Digitized by Google

Mȉrîs (vidi primjer i kod: *grimiz).* Ljepši su još dubi, lip rode cvit i *lis,* nu se toj sve gubi, za č u njih ni *miris.* 2. 334.

Mîsao. I scienim nikada nie druga njih *misal,* neg kako njim mlada sreća bi muža *dal'.* 5. 30. — Ufamo ufajuć, ne smuti se *misal,* tebi hvale dajuć, ki s' svaka *nadašal.* 1. 240. — Svaku nje *misao* izvrših u svem ja, a s nje sam *ostao,* da mi nie pokoja. 8. 133.

Mȉsliti. Jer nikomur ne će *prudit* dobro činit, a zlo *mislit.* 1. 289. — Ki blagu nastoje, puni su ćudi *zle,* u brizi sve stoje, o dobru ne *misle.* 1. 119. — Jere je od vika milosti svoje *dil,* ka je privelika, sahranit svieh *mislil.* 5. 72.

Míto. Ali mi ne bi *to* višnji bog zazrio, ako bi za *mito* ja pravdu učinio. 5. 221.

Mjȅsêc. Pri toj su ostale kako pri hrtu *zec,* pri sokolku gale, pri sunačcu *misec.* 1. 60; 2. 330. 336. — Od zemlje ter *sjenca,* bez zrake sunčane učini *mjeseca* da u tmasti ostane. 3. 177. — Najliše tko je pješ, bez jasna *mjeseca* i putu nije vješ, gdi je gusta *zelenca.* 3. 382. — Vidiš me u *suncu,* kiem kolom vrtim ja, i u jasnu *mjesecu,* proć noći koji sja. 3. 355.

Mjesečac. Pri nego iskoči na goru *mjesečac,* prid da ti dam oči, jer si moj *vjenačac.* 2. 239. 377. — Liepos jer *vjenačcu* tebi bog svu izda jaki no *mjesečcu* izmedju svih zvizda. 2. 89.

Mjȅsto (vidi primjer i kod: *izostati).* Otkoli bog ovoj dao nam jes *mjesto,* godiš je velik broj, veće neg sto krat *sto.* 5. 229. 316; 6. 270. — Tako zgar njemu *što* uredba veljaše i rieči sve *mjesto* od prorok imaše. 11. 7. — Nie sumnit i jes *to,* prem je moj ćako mnil, od strane u *mjesto* da me je postavil. 4. 394. — Divstvo ki ne cine, cine *živodirstvo,* jer zakon rasčine, pakal je njih *misto.* 1. 117. — Molim te rad toga, poved' me do *mjesta,* najbolje iz koga vojska se vidi *ta.* 11. 12.

Mlâd. U velju razbludu ter mi se sama *da,* jak da je tuj budu gojila od *mlada.* 4. 282. — I ako od *mladih* može se što riti, bogme se od *starih* ne može zlo skriti. 7. 91.

Mladac (vidi primjer kod: *konopac).*

Mlàdîć. Ženi se taj *mladić* i vodi vladiku roda *Sinčičević* angeosku priliku. 7. 30.

Mladòlik. Skupiv se puk *velik,* muži, žene, dica, tko star, tko *mladolik* k Oziji se stica. 1. 30.

Mlädôst (vidi primjere i kod: *krepost, lijepost, milost).* A sad se ma *mlados* prem svasma prikrati i ljuven moj *skopos* u žalos obrati. 3. 75. — Nejaka ma *slabos* neka se potrudi, iza sna svu *mlados* da moj glas probudi. 4. 63. — Ar vidih nje *mlados* do malo vrimena u velju gdi *žalos* sva bješe složena. 2. 295. 407. 462; 3. 87. 183; 10. 22. 237.

Mlädjahan. Blizan se razbludio, a blizan *mladjahan* gorsku vil vidio, ne javi neg u *san.* 7. 87.

Digitized by Google

Mlohavstvo (vidi primjer kod: *bratstvo).*

Mnokrat. Jaoh tužna, i *mnokrat* blažena mneći bit i grlit bili *vrat* i ličce tve ljubit. 7. 14.

Mnome. Svirale evo *mê* i ako ćeš za oklad sviriti sa *mnome,* uzmi i ti tvoju sad. 9. 137; 10. 60. 315.

Mnôštvo (vidi primjer i kod: *božanstvo).* Mi smo vidili *ovo,* vam svidočimo tuj, gdi sliša sve *mnoštvo,* sad vi sudite njuj. 1. 85. — Činil sam još *mnoštvo* od djevic i gospoj staviti u *robstvo* ljubavi pod stieg svoj. 3. 74. 130. 380; 4. 228. — I u jedinstvu vidi *trojstvo,* u plamenu od ljubavi, svietlieh duha velje *mnoštvo* gdje ga hvali, gdje ga slavi. 4. 70. — Al cić ke *obilstvo* od filistinskih njiv požga pustiv *mnoštvo* lisic Samsonov gnjiv. 1. 39. — I po veljem *mnoštvu* od smiljenja tvojih, koja su srdjbu *tvu* nadišli i moj grih. 5. 66. — Da je vele moguć oružjem i *mnoštvom* ter da će svih potuć došad na mistu *tom.* 1. 21. — Rat čineć puku *tvom,* puku Izraila, s oružjem i s *mnoštvom* sminim u taj dila. 1. 247.

Môći. Moj pisni zbrojiti nikakor ni *moći* sve kraje, čestiti Dubrovnik gdi *opći.* 6. 264. — Ti dva griha ki *uzopći,* trudno ih će pustit *moći.* 1. 310. — Perena strjelice, cjeć togaj ne *mogu* (I. praes. sg.) ustrpjet suzice, mimo te kad *prodju.* 2. 480. — Ovo ja, ki *dodjoh* na smrtne tej muke, uteći ne *mogoh* nebeske odluke. 11. 193. — Nu za što veće ja odonle ne *mogah* krenuti stupaja, kako van sebe *stah.* 5. 319. — Nu tuj zvier ne *mogah* nikako poznati, imena nit joj *znah,* kojiem ću ju nazvati. 4. 176. — Ter bil dan ne *mogah* trpjeti ni zraku, ner mrklu noć *željah* i tmastu pomraku. 4. 130. — Najbrže što *mogah* ter takoj tekući iz glasa *klikovah* Junonu zovući. 4. 187. — Ne budući jaki, ne budući *moguć,* psovat me će svaki i jošće prava *tuć.* 1. 156. — I sve svršiti *vruć,* da mu ne bude ukor, ča veli kralj *moguć* Nabukodonosor. 1. 16. — Da je vele *moguć* oružjem i mnoštvom ter da će svih *potuć* došad na mistu tom. 1. 21. — Kih deset sto *tisuć,* tri sta koles biše, posla ti strah *moguć,* i pleći obratiše. 1. 247. — Saturnov sin sam *ja,* koga vlas bez mire u zemlji *moguća* nad sviem se prostire. 9. 77. — Kako bih na svieti dobrotu tvu *mogal* narodom izrieti i njojzi hvalu *dal.* 5. 56. — Koju bi on rados u sebi steć *mogal?* er scieni ma mlados, da bi se blažen *zval.* 11. 133.

Mogúćstvo. Svršeno *mogućstvo* u mišcu svu sagna, a srdac *oholstvo* dostojno razagna. 1. 213.

Môj. Cić koga svis *moja* u mukah pribiva, bez koga viku *ja* ne mogu bit živa. 2. 452; 4. 406. 444; 5. 50. 66. 330; 7. 19. — Ukazat budem *ja* oholim svim vilam, koja je moć *moja* i što je ljuven plam. 7. 129; 8. 31. 99. 128; 10. 32. 214; 11. 82. — Ako me svies *moja* u čem ne varaše, meni se od *raja* lipos nje vidjaše. 5. 314. — Tiem tvoje radosti i tvoja *veselja* mojoj su mladosti ne manje neg *moja.* 8. 79. — K blavoru ter *momu* tuj pridoh nebog ja, smiljeno rekoh *mu.* 4. 143. — Prija bih našla *broj* noću na vedrini svim zvizdam neg *mojoj* poslidnjoj gorčini.

Digitized by Google

6. 239. — Ako ćeš mladosti veselje dat *mojoj* i velje radosti: kadgodi mož, *popoj*. 2. 312. — U baščini *mojoj* ne dadu mi priti, a u zemlji *tujoj* ne bih rad umriti. 1. 151. — Ostavte hotiti znati misal *moju*, na vratoh siditi hoćete noć *ovu*. 1. 35. — Odluku lipu *mu*, kom obrah umriti, u srcu sad *momu* nemoj pogrditi. 4. 427. — Eto jur medju *svim* ostarih nebog ja neprijateljim *mojim*, koji su bez broja. 5. 56; 1. 31. — Dal si otcem *mojim* meč, kim odvratiše rugo i silu *onim*, ki silu činiše. 1. 35. — Er suze, ke *ronim* jaoh misu zadosti tugama *mojizim* ni mojoj gorkosti. 4. 410. — I kako da niem *bih*, ništor ne govorah, ni usta ja *mojih* nigdir ne otvorah. 5. 64. — Od uda od *mojieh* da se prie rastavi, sve zlobe i svoj *grieh* da svasma ostavi. 3. 440; 8. 7. — Što li ću nebog, *rieh*, kod vode studene bez misli bez *mojieh* odlučit od mene? 4. 104. — Nere rugo i *smih* u takovoj stvari činiše od *mojih* oni poklisari. 1. 9. — Za č pride Suliman ter tudjieh i *mojieh* iz moga doma van tutako progna *svieh*. 3. 65. 454. 472. — Satiru nemili, da s' proklet od *višnjih*, gorči te vik cvili srjetati od *mojih*. 7. 95. — Samiri, majko *ma*, tvu smeću i tvoj trud ter dobriem *mojiema* vesela sa mnom bud. 9. 117.

Mojzes. Stari sam ja *Mojzes*, Jesuse dragi moj, komu se zgar s *nebes* ukaza otac tvoj. 4. 217. 386.

Mólba. Prišla je prida me tvoj uzdah i *molba*, za č si ti, Abrame, vas opran od *zloba*. 4. 214. — S pokorom i s *molbom* vičnjega utoli, a ne hin' sam *sobom* bijuć skot i voli. 1. 148.

Mòliti. Tako on, a puk vas skrušeno sta *molit*, umiljen Pira glas da bude čuven *bit*. 4. 441. — Stran puta hoću *it* ma sramom ja sada i ljubav tej *molit*, ka srce tve vlada. 4. 462. — A sad ću rad boga, tko bude ovdi *prit* ljuveno svakoga zaklinat i *molit*. 5. 106. — Vi hodite njega *molit*, jeda nam će milost *stvorit*. 1. 295. — Plakat ne će valjat poslija ni *molit*, kada budemo zjat i s dili *othodit*. 1. 231. — Prida me pade *ti* na zemlji i takoj poče me *moliti*, da t' prostim život tvoj. 4. 417; 5. 14. — Kroz toj se ja *molim*, Jesuse, sluga tvoj, prosti mi, jer *žalim* i plačem ja grieh moj. 5. 33. — Jere bo mi ljubav *nosiš*, veće ner sama sebi, pristati ću, na č me *moliš*. 1. 251. — S bogoljubnim srcem *mole* boga oca, ki sve *more*. 1. 279. — Istini s' janjac *ti*, ki grihe odnimaš, ki skrušeno *moli*, smiljenje na nj imaš. 1. 225. — Evo vam umiru, sveti, kojih u *strah* stojeći u miru, ja zdrav često *moljah*. 1. 228. — Koljena a moja da ljubiš ti *moleć*, da ti čas ne bih ja u Tebi stati *već*. 11. 82. — A kad oca *moliv* — „budi volja tvoja" — k njemu se *obrativ* reče — a ne moja. 1. 207. — Da se je on *molil:* tim vrime podobno molitve jest *učil* i misto ugodno. 1. 207.

Mòlitva. I druge *molitve* (accus. pl.), iz srca ke prosu, na slavu koje *sve* da budu Hristosu. 5. 54. — I neka uši *tve* nastojne budu bit na glas me *molitve* i na plač jadovit 5. 76. — O dobri krstjani, takodjer sad i *vi* skrušeno svak stani na svojoj *molitvi*. 5. 147. — Pak inim reče *tu:* a sad mi podjimo u vrt da *molitvu*

Digitized by Google

ocu učinimo. 5. 128. — Vazda s' milostiv bil i tisih *molitav* vazda si uslišil: ti sada *uslišav*. 1. 37.

Mòljênje. Za to nigda kleknuv, da prida *moljenje*, nigda nica legnuv, govori *vangelje*. 1. 207. — Kroz toj se umiljen opeta svrćem *ja* ufanjem nadiljen na moja *moljenja*. 5. 64.

Mòrnâr. Ne vim ja, ka je *stvar* uzrok, ni ča mi je, da sam kako *mornar*, koji plav razbije. 6. 65.

Möždâni. Koja će tuj glavu, o puče bogom *dan*, učinit krvavu i probit do *moždan*. 7. 456.

Mrämôr (vidi primjere i kod: *dogovor, javor*). Koji stan, koji *dvor* za vječno zlamenje obzidal nie *mramor* ni drago kamenje. 4. 58. 347. — Živ kamen i *mramor*, k tomuj se riet more i ostali svaki *stvor*, u čem duh kopore. 4. 45. 118. — A kad mi višnji *zgor* tvu lipos dopusti, ostanem jak *mramor*, rieč umre sred usti. 2. 516; 11. 106. — Mnjah, se će živ *mramor* u peče rastati, gdi slatki nje *pozor* poče me gledati. 7. 435. — Er kada na *prozor* pogledam sunačce, pritvrdi da j' *mramor*, puklo bi srdačce. 2. 431. — Nu ništor zvierca taj, jakino tvrd *mramor* ne reče na svjet saj ni mi da *odgovor*. 4. 177. — Ne mogu *razgovor* nać, kako srid gore, koliko da *mramor* srce vam govore. 2. 174; 3. 154; 4. 52. 55; 5. 58; 7. 438; 8. 83. 110; 11. 173.

Marmoran (vidi primjer i kod: *jadovan*). I da grob *mramoran*, čiem svietlo sunce sja, spovieda noć i *dan* svim na svit, što sam ja. 4. 422. — Još stoje sebe *van* i zvieri i ptice, kako stup *mramoran* od velje tužice. 4. 25. 97. — Gdi je grob *mramoran* jak sunce ko sviti, u kom je *ukopan* Amfion slavni ti. 10. 252. — Stvar se još *pričudna* i krasna vidjaše, iz stupa *mramorna* vodica gdje vraše. 4. 109. — I oči još svoje izgubi i vid *svoj* bolježljiv tuj stoje pri vili *mramornoj*. 4. 120.

Mrazan. Tiem leden i *mrazan*, ni u miru ni u goju, zastranih sebe *van* daleče svies moju. 4. 82.

Mrklost. Gdi će moj bieli dan i sunčana *svitlos* svrnut se u vječni san i u vječnu *mrklos*. 3. 5.

Mŕnâr. Pakljeni za č *mrnar*, ki duše privodi, toliko tešku *stvar* ne može da brodi. 3. 168. 170. — Ter ribar ni *mrnar*, Eole dragi moj, ne može rad *vjetar* prijat mir ni pokoj. 4. 16.

Mŕtav (vidi primjer i kod: *ljubav*). U momu bitju nisam živ ni *mrtav* svrh togaj vidim se *zdrav*. 2. 447. — Ter ne mnim bolježljiv kazati sad *uprav*, ali sam tužan živ, ali sam ja *mrtav*. 4. 344. — Gdi leži jak *mrtav* u planini pusti, koga tužna *zgledav* od muke duh pusti. 7. 116. — Toj veli milos *tva*, jer kade scieniti budu tve za *mrtva*, onda ćeš ti bditi. 5. 70. 123; 8. 7. 61. 124; 10. 48. 273. — Noseć križ na rame, nic padoh za *mrtva*, cića vas krstjane vam otvorit *vrata*. 1. 209. — Ti plačeš njih *mrtve*, a oni živi sad može bit tužbe *tve* i ovi žale grad. 10. 266.

Digitized by Google

Múdar (vidi primjer i kod: *dobar).* A sad vam hoću ja spomenut jednu *stvar,* korisna jes koja i velmi svjet *mudar.* 11. 26.

Mûdrôst (vidi primjer i kod: *ludost, skupost).* On je sva istina, on je svaka *mudrost,* spasenja jistvina, a božastva *svitlost.* 1. 207.

Mûka (vidi primjer i kod: *kuća).* Ako se govorî u dobro još o *kom,* obraz im otvori, da im je toj s *mukom.* 5. 324; 11. 129. — Iz pakla, gdi s *mukom* ne ufav milosti duše jaoh živu *tom* vječnome gorkosti. 4. 391. — Cjeć toga, ma vilo, pokli se tebi *dah,* molim te ja milo, ne drži me u *mukah.* 8. 41. — Nu od zla koga *strah,* što mi je on draži brat, to veće u *mukah* čini me svedjer stat. 11. 14.

Múnja. Ako li nebog *ja* zamjerih gdigodi, ognjena da *munja* prozire kadgodi. 8. 108.

Náboj. Na peti još *naboj* tolik sam patila, da srce i duh *moj* podre se iz tila. 4. 159.

Nabukodonosor. (vidi primjer i kod: *razbor, ukor)* a mnozieh budeš ti sviestiti *odizgor,* kakono prosviesti *Nabukodonosor* 5. 49.

Náčin. (vidi primjere i kod: *Dereučin, kerubin).* Kroz toj te molju, stavi put i *način* ter ovu nevolju da patim već ne *čin'.* 8. 48; 11. 249. — Amfion, ki je tebi pastorak, Jovu *sin,* početak da Tebi od zgrade i *način.* 10. 221; 11. 28. — Ni može tuj *način* bit, gdi se sad veli, da je sin i *nesin.* 10. 179. — Na gozbi drž *način* redom govoriti, da nies ko *seljanin,* gradjanin bivši ti. 11. 251. — Razlicim *načini* sreća taj puziva, er krepka sobom *ni,* umrle snebiva 10. 307.

Náći. Ako ć *razgledati* ćudi ter činjenja, nikogar ne ć *najti,* ki je brez zgrišenja. 1. 127. — Misal'ju *obidoh* i jošće ophodim mista, li ne *najdoh,* gdi je ne nahodim. 1. 105. — Da bogu dam hvalu, ako bih ja *našal* mojemuču malu, gdje ju sam i *ošal* 4. 142. — Ovo sam iz dalek, kruno, k tebi *prišal* i veće neg prave u tebi sam *našal.* 2. 414. — Da bi se oni dan u broju ne *našal,* kad cajpri ljuven plan mene je *obasjal.* 2. 175.

Nadáći. Ufamo ufajuć, ne smuti se *misal* tebi hvale dajuć, ki s' svaka *nadašal.* 1. 240.

Nádati se. K tomu se ne će *znat* godišta ni ljeta, ni se će tko *nadat* skončanju od svieta. 3. 294. — A ti se ne *nadaj* uživat tuj rados, gdi je vječna slava *taj* s veseljem i rados. 3. 97.

Nâg. Ter vajmeh diete *toj,* pastirče mladjahno, po bedri po *nagoj* zagrizoh malahno. 4. 139.

Nàgledati se. Ter te se *nagledah* za života moga, prie ner se ja *rastah* od tiela tamnoga. 4. 220 — Ljepota s nebesa ja se ovdi *nagledah;* ma svasma čudesa od tebe *naslušah.* 7. 23.

Náglôst. Od juga za č *naglos* mogla bi u mal čas svrnut mi svu *rados* u vele plačan glas. 3. 174; 1. 52.

Digitized by Google

Nàjamnîk. Dopus mi, da sam ja kako tvoj *najamnik,* da t' služim sva moja vremena i vas *vik.* 5. 40.

Najbrže. Ki stojite *niže,* moga slugu verna — sad reče — *najbrže* zovite Oloferna. 1. 11.

Najprija. Pravda ako *najprija* od sebe počinje, najprvo imam *ja* koris mu steći s nje. 9. 111.

Nakazan. Ma to je *nakazan,* moj sinko, sve djavlja, u napas noć i *dan* umrle ki stavlja 7. 87; 9. 137; 10. 315. — I svaku *nakazan* grdobnu gledaju, ter javi ni u *san* pokoja ne imaju 3. 161; 3. 305; 4. 18; 7. 98. — Ovo je *nakazan* zamjerna, ku nam sad odluka vodi *van* 10. 189. 299. — A nie t' mi toj *zaman,* Vule, ži mi glava, da se taj *nakazan* tolikoj gizdava (objavi). 7. 424. Ah ruke, ruke ne, nu vrlih *nakazni* pedepse pakljene, u kojih pravde *ni.* 10. 314.

Nàknaditi. Jer će sve *naknadit* prava vira ona, meu nami ka će *bit* vazda do okona. 6. 195.

Nakrješpan. Meni se još mnjaše, pakljena da je *neman,* gdje joj se vidjaše nas obraz *nakrješpan.* 4. 192.

Nälijep. Jere se sva svitovna skončaju u on *hip,* netom smrt jadovna iskusi svoj *nalip.* 1. 232; 2. 31. 69. 171. 250. 329; 3. 446. 482; 4. 321; 5. 38; 8. 82. — Kada li pozor *lip* na koga obrati, komu jad i *nalip* srdačce ne skrati? 2. 11. 107. — Jaoh meni, što se *slip* na svietu ne rodih, za mlieko što *nalip* rodiv se ja ne pih? 8. 39; 1. 220. 3. 442. — Jad, čemer i *naliep* ter ti da bez lieka, da ures tvoj *priliep* popraži smrt prieka. 2. 473.

Nàliti. A tomuj nie lieka, o Kuje, ži mi *ti!* neg kisjela mlieka trbuhe *naliti!* 4. 328.

Nalòkati se. A javi i speći ne moreš gojno *stat* gospodske želeći krvi se *nalokat.* 3. 222.

Namčati. Ter svršiti hitim dilo, ko *namčal* jest meni taj, ki vim, da je mene *poslal.* 1. 199.

Nami. Eto si jur *s nami* ne samo pravdu tvu djolovo, kojoj *mi* davamo slavu svu. 5. 51. 92. 95. 312; 10. 217. — Nu vidi, gdje otac taj uzmnožit i *slavni* nebesa i sviet saj uzdrži nad *nami.* 3. 146. 213.

Namijèniti. Za č pjesni, ke poju i ke sam dosle *pil,* sve na čas na tvoju tebi sam *namienil.* 3. 410.

Nàmjeriti se. Toj meni, ja ću *t' rit,* mučno bil' velmi je, er se tuj *namjerit* bilo mi moć nije. 11. 21. — Ter što se zvah blažen, er se tuj *namirih* većma bih poražen, kada se razdilih. 2. 95.

Nápast. Nu kad me taj *napas* sastiže prihuda, ovdi ću jedan *čas* počinut od truda. 4. 311. 344; 5. 48. 153. — Držat čistinje put, telu ne dati *last,* da svagdan truda prut da nam ne da *napast.* 1. 61. — Koga li dobude hudih dili *napast,* bog ti ga zabude, uzletav hoće *past.* 1. 91. — Pohode u gnoju gdi smrdeć leži *vas,*

Digitized by Google

dušicu da svoju zavedu u *napas.* 3. 150. 365; 5. 83. 216. 7. 57. — Kad ktješe taj *napas* vrhu svieh napasti činit ga u *propas* pakljenu upasti. 3. 149. 387; 4. 301. — Lin ne more dobit *napast,* za te u svaki grih će *upast.* 1 265. 310. — Er gdi si bože *ti,* ondi je raj pravi; nije tuj *napasti,* neg tebe svak slavi. 5. 153.

Napastovati. O bože *prislavan,* nu ne ćeš ini dar ner duh *napastovan* da ti da na dar. 3. 443.

Nàpêti. Muče slište uši *napan* sud je božji vele *strašan.* 1. 279.

Napísati. More li bit ovoj? ali je brže *san?* tuj nadjoh Vlaho moj ovi lis *napisan.* 5. 310. — Imiše širok stan mramorjem *sazidan,* iz nutra ter iz van kolurom *napisan.* 1. 77.

Nàpiti. Nu ako se prigodi, da budu trudan *prit* k studenoj toj vodi, ke bih se rad *napit.* 4. 112. 141. 181. — Čto je toj neg *napit* zdravjem, a pak dati čemer i jad *popit,* neka me potrati. 6. 202. — A vam, martolosi, krvi se ne *napit,* ja ne znam kako si mogu se *ustrpit.* 6. 250. — I kom se sit *napih* za milos i ljubav u njedra moja *skrih* peharac taj gizdav. 4. 121. — I njim se sit *napih,* a pak ga u duplju hrastovu ja *sakrih* duboku i šuplju 4. 125. — Minute tužice ter moje sve *zabih* vjekušte vodice pokli se sit *napih.* 4. 41. — Vazeh ga za mene i ja ga *posvojih* i vode studene njime se sit *napih.* 4. 121. — Za č se ona s angelska kraljevstva jur *napi,* stvar liepa zemaljska utječe, ne *trpi.* 2. 73. — Akilu silnomu mrtvu grob *okropi* (aor) svomu ocu dragomu zdravicu tuj *napi* (aor). 4. 440.

Napòjiti. Živac će taj *prolit* niz prsi ljuvene, da bude *napojit* sve trudne i žedne. 7. 457. — Gdino sveti stoje, daj nam stan i *pokoj,* milosti nas svoje napitaj i *napoj.* 1. 215. — Ako je trudan tko ter ćuti *nepokoj,* ljuveno i slatko hod ga se sad *napoj.* 4. 50.

Nàpokôn. A da sam jošte *on,* nje dike da slavim, prišlo bi *napokon,* da ne znam, što pravim. 2. 95; 5. 139; 8. 33; 10. 11. 92. 269. — Rasuta *napokon* gdi se će radjati? činit ću da u *Ston* otide jemati. 5. 262. — Vaj da ću plakati ter vam ću *napokon* živi vir poslati od suza za *poklon.* 4. 94. 11; 3. 179; 5. 160; 10. 20. — Za č pravda otide i dobri nje *zakon,* ni pravo tko ide, dnive su *napokon.* 2. 13. 34. 191. 308; 3. 5. 40. 109., 4. 13. 162. 219. 228. 248; 10. 154. 247.

Náprava. Zaman se čini *sve* i liepi i maže, grdoća s *naprave* grdja se ukaže. 9. 162. — Što drugo mislit *vi* umijete neg svak čas nečistom *napravi* grdit vaš liep obraz? 10. 28.

Nàpraviti (vidi primjer i kod: *ljubav).* Hoć biti veće *zdrav,* s redom i s mirom pij, manje jizbin *naprav* i priprostije jij. 1. 137.

Nàpredak. Ustrp' žene jazik, ka t' čini *napridak* i sržbi glavu odsik, podnes kako *sinak.* 1. 141.

Nàprijed. Ke mene vidješe, gdje se bjeh skril za *hrid* i tiho mi rieše: grbavče, hod *naprid.* 4. 154. — Mnogo je medena i

Digitized by Google

Nàjamnîk. Dopus mi, da sam ja kako tvoj *najamnik,* da t' služim sva moja vremena i vas *vik.* 5. 40.

Najbrže. Ki stojite *niže,* moga slugu verna — sad reče — *najbrže* zovite Oloferna. 1. 11.

Najprija. Pravda ako *najprija* od sebe počinje, najprvo imam *ja* koris mu steći s nje. 9. 111.

Nakazan. Ma to je *nakazan,* moj sinko, sve djavlja, u napas noć i *dan* umrle ki stavlja 7. 87; 9. 137; 10. 315. — I svaku *nakazan* grdobnu gledaju, ter javi ni u *san* pokoja ne imaju 3. 161; 3. 305; 4. 18; 7. 98. — Ovo je *nakazan* zamjerna, ku nam sad odluka vodi *van* 10. 189. 299. — A nie t' mi toj *zaman,* Vule, ži mi glava, da se taj *nakazan* tolikoj gizdava (objavi). 7. 424. Ah ruke, ruke ne, nu vrlih *nakazni* pedepse pakljene, u kojih pravde *ni.* 10. 314.

Nàknaditi. Jer će sve *naknadit* prava vira ona, meu nami ka će *bit* vazda do okona. 6. 195.

Nakrješpan. Meni se još mnjaše, pakljena da je *neman,* gdje joj se vidjaše nas obraz *nakrješpan.* 4. 192.

Nälijep. Jere se sva svitovna skončaju u on *hip,* netom smrt jadovna iskusi svoj *nalip.* 1. 232; 2. 31. 69. 171. 250. 329; 3. 446. 482; 4. 321; 5. 38; 8. 82. — Kada li pozor *lip* na koga obrati, komu jad i *nalip* srdačce ne skrati? 2. 11. 107. — Jaoh meni, što se *slip* na svietu ne rodih, za mlieko što *nalip* rodiv se ja ne pih? 8. 39; 1. 220. 3. 442. — Jad, čemer i *naliep* ter ti da bez lieka, da ures tvoj *priliep* popraži smrt prieka. 2. 473.

Nàliti. A tomuj nie lieka, o Kuje, ži mi *ti!* neg kisjela mlieka trbuhe *naliti!* 4. 328.

Nalòkati se. A javi i speći ne moreš gojno *stat* gospodske želeći krvi se *nalokat.* 3. 222.

Namčati. Ter svršiti hitim dilo, ko *namčal* jest meni taj, ki vim, da je mene *poslal.* 1. 199.

Nami. Eto si jur *s nami* ne samo pravdu tvu djolovo, kojoj *mi* davamo slavu svu. 5. 51. 92. 95. 312; 10. 217. — Nu vidi, gdje otac taj uzmnožit i *slavni* nebesa i sviet saj uzdrži nad *nami.* 3. 146. 213.

Namijèniti. Za č pjesni, ke poju i ke sam dosle *pil,* sve na čas na tvoju tebi sam *namienil.* 3. 410.

Nàmjeriti se. Toj meni, ja ću *t' rit,* mučno bil' velmi je, er se tuj *namjerit* bilo mi moć nije. 11. 21. — Ter što se zvah blažen, er se tuj *namirih* većma bih poražen, kada se razdilih. 2. 95.

Nápast. Nu kad me taj *napas* sastiže prihuda, ovdi ću jedan *čas* počinut od truda. 4. 311. 344; 5. 48. 153. — Držat čistinje put, telu ne dati *last,* da svagdan truda prut da nam ne da *napast.* 1. 61. — Koga li dobude hudih dili *napast,* bog ti ga zabude, uzletav hoće *past.* 1. 91. — Pohode u gnoju gdi smrdeć leži *vas,*

Digitized by Google

dušicu da svoju zavedu u *napas.* 3. 150. 365; 5. 83. 216. 7. 57. — Kad ktješe taj *napas* vrhu svieh napasti činit ga u *propas* pakljenu upasti. 3. 149. 387; 4. 301. — Lin ne more dobit *napast,* za te u svaki grih će *upast.* 1 265. 310. — Er gdi si bože *ti,* ondi je raj pravi; nije tuj *napasti,* neg tebe svak slavi. 5. 153.

Napastovati. O bože *prislavan,* nu ne ćeš ini dar ner duh *napastovan* da ti da na dar. 3. 443.

Nàpêti. Muče slište uši *napan* sud je božji vele *strašan.* 1. 279.

Napísati. More li bit ovoj? ali je brže *san?* tuj nadjoh Vlaho moj ovi lis *napisan.* 5. 310. — Imiše širok stan mramorjem *sazidan,* iz nutra ter iz van kolurom *napisan.* 1. 77.

Nàpiti. Nu ako se prigodi, da budu trudan *prit* k studenoj toj vodi, ke bih se rad *napit.* 4. 112. 141. 181. — Čto je toj neg *napit* zdravjem, a pak dati čemer i jad *popit,* neka me potrati. 6. 202. — A vam, martolosi, krvi se ne *napit,* ja ne znam kako si mogu se *ustrpit.* 6. 250. — I kom se sit *napih* za milos i ljubav u njedra moja *skrih* peharac taj gizdav. 4. 121. — I njim se sit *napih,* a pak ga u duplju hrastovu ja *sakrih* duboku i šuplju 4. 125. — Minute tužice ter moje sve *zabih* vjekušte vodice pokli se sit *napih.* 4. 41. — Vazeh ga za mene i ja ga *posvojih* i vode studene njime se sit *napih.* 4. 121. — Za č se ona s angelska kraljevstva jur *napi,* stvar liepa zemaljska utječe, ne *trpi.* 2. 73. — Akilu silnomu mrtvu grob *okropi* (aor) svomu ocu dragomu zdravicu tuj *napi* (aor). 4. 440.

Napòjiti. Živac će taj *prolit* niz prsi ljuvene, da bude *napojit* sve trudne i žedne. 7. 457. — Gdino sveti stoje, daj nam stan i *pokoj,* milosti nas svoje napitaj i *napoj.* 1. 215. — Ako je trudan tko ter ćuti *nepokoj,* ljuveno i slatko hod ga se sad *napoj.* 4. 50.

Nāpokôn. A da sam jošte *on,* nje dike da slavim, prišlo bi *napokon,* da ne znam, što pravim. 2. 95; 5. 139; 8. 33; 10. 11. 92. 269. — Rasuta *napokon* gdi se će radjati? činit ću da u *Ston* otide jemati. 5. 262. — Vaj da ću plakati ter vam ću *napokon* živi vir poslati od suza za *poklon.* 4. 94. 11; 3. 179; 5. 160; 10. 20. — Za č pravda otide i dobri nje *zakon,* ni pravo tko ide, dnive su *napokon.* 2. 13. 34. 191. 308; 3. 5. 40. 109., 4. 13. 162. 219. 228. 248; 10. 154. 247.

Náprava. Zaman se čini *sve* i liepi i maže, grdoća s *naprave* grdja se ukaže. 9. 162. — Što drugo mislit *vi* umijete neg svak čas nečistom *napravi* grdit vaš liep obraz? 10. 28.

Nàpraviti (vidi primjer i kod: *ljubav).* Hoć biti veće *zdrav,* s redom i s mirom pij, manje jizbin *naprav* i priprostije jij. 1. 137.

Nàpredak. Ustrp' žene jazik, ka t' čini *napridak* i sržbi glavu odsik, podnes kako *sinak.* 1. 141.

Nàprijed. Ke mene vidješe, gdje se bjeh skril za *hrid* i tiho mi rieše: grbavče, hod *naprid.* 4. 154. — Mnogo je medena i

Digitized by Google

slatka, kad je *sprid*, da nu je ledena i gorka u *naprid*. 2. 135. — Speći ga tako *vid* Judit, Abri svojoj „poj polako *naprid*“ — reče — „na vratih stoj“. 1. 50. — Jer od njih svjetlosti podjoše i vas *vid*, da tašte radosti ne sliede u *naprid*. 5. 63. — Ter neka svak suzi i ćuti ljuven *vrid*. veće toj ne kusi ni prašaj u *naprid*. 2. 248. 261. 284. 426. — Jeda s' ne proskoče protivnici *naprid* hteći da rastoče jerosolimski *zid*. 1. 19. — Er mi je sve tvoje moljenje *zapovid*: za toj me, gospoje, ne moli još *naprid*. 2. 214; 6. 275.

Nàprijeti. Svom silom na mene da bud tač *napriet*, da me prie požene pod zemlju na on *sviet*. 4. 90.

Nàpuniti. I tužna *napunit* radosti ljuvene, tiem nemoj veće *cknit*, smiluj se na mene. 11. 136. — Duh sveti će priti, ki će te *napunit*, vičnjega kriposti hoće ta *obsinit*. 1. 167. — Ter veće bogata ja te ću *učinit* i srebra i zlata tvoj pakao *napunit*. 3. 119.

Nàraštâj. Košuto, tiem da znaš, čula si razlog *taj* za što bog sudi dvaš človječi *naraštaj*. 3. 106.

Nárav (vidi primjere i kod: *krvav, ljubav*). Jošte mnim biesan *lav* ošal bi loveći zlosrdi svoj *narav* dubravom hodeći. 3. 4. 9. 157. — Ali bog i *narav* za mani ne stvori najmanji jedan *mrav* ni travu u gori. 5. 232. - Za č vidim svoj *narav* vaj da nas u tuzi u šuplju krca *plav*, da nas prie ponuzi. 3. 109. — Ovo je moj *narav*, tko grede ucviljen, ali kriv, ali *prav*, za njim sam uhiljen. 2. 296; 8. 73. — Da li si tač *nezdrav*, ter ne znaš taj zlamen i ptice tej *narav* jer zgara na plamen. 2. 300. — Uči nas svieh *narav* s početka ljubiti, vike ke ne *pristav* s nami će živjeti. 10. 24. — Meni je prilika ovaj zvir, dim *uprav*, kojojzi jur vika prikrati sam *narav*. 2. 20. 73. — Da nie stvar himbena od gorske *naravi*, ner dieva blažena, ka može da *shrani*. 3. 184.

Narédити. Ne lipše stvar ina, što ć veće *naredit*, neg samo živina, što ćemo *posvetit*. 4. 296. — Poći ću *probudit* jednoga junaka ter mu ću *naredit*, da zove Izaka. 7. 460. — Toj rekši za tad *rih*, da riči ostave, večeru *naredih* da rano oprave. 6. 44.

Národ. A navlaš, bože moj, neka zna vas *narod*, da j' Jesus sinak tvoj i da je pravi *plod*. 4. 233; 1. 172. 3. 299. 313; 5. 71. 115. 123; 7. 417. 458. — I da će moj *narod* toliko slavan bit, er se će blažen *rod* od njega porodit. 4. 218; 6. 190. — Djeva će začeti, a slavan svoj *porod* zvat će se prisveti spasitelj od *narod*. 3. 308. — Djetića, ki *narod* od ljudi vas sjaha ter mirno u *slobod* počivaš bez straha. 6. 267. — Pokol jur pogledi, da vlada *narodom* preza svoje zledi kih podbi pod *sobom*. 1. 8.

Nárok (vidi primjer kod: *istok*).

Nàsititi (vidi primjere i kod: *čestit, izbaviti*). — A njega takmeno gdi želi žedan *pit*, jezero vodeno ne more *nasitit*. 3. 120. — Na svrhu svaka stvar napokon bude *prit*, a skupos nikadar, ku nie moć *nasitit*. 5. 6. — Gdi cvietak tuj svaki s blaženstvom vazda *cti*, gdi miris prislatki dušicu *nasiti*. 3. 460. — Jesuse, za što *ti*

Digitized by Google

tadaj mi za dosti dušicu *nasiti* nebeskom sladosti? 4. 220. — Po njoj ih *nasiti* obilja mnogoga, po njoj ih *naprti* blaga još svakoga. 1. 62. — Izdvorih što sam *htil* u željah žaleći, ar se sam *nasitil* ovuj noć slaveći. 3. 316.

Naslòniti. Ter hoće *naslonit* bez sumnje život svoj, viem da nie *stanovit* prijat mir ni pokoj. 3. 271. — Er svetu glavicu nie gdje bi *naslonil,* neg slamu i travicu, gdi se je *porodil.* 7. 421.

Nàslušati se (vidi primjer i kod: *nagledati se).* Ah čuda, kih sada ovdi se *naslušah!* i sieda mi 'e brada, a ne čuh ja toj *ah!* 7. 51. — Ako znaš Vukčića, odavna ja ga *znah,* od koga mladića čuda se *naslušah.* 7. 24.

Nàspati se. Prie bi svak smrt *obral,* da skrate život svoj, ner bi se sit *naspal,* da tielu da pokoj. 3. 140.

Nastániti. Zakeju s' otpušćal ožure grih *očit* ter si se dostojal tad k njemu *nastanit.* 1. 225. — I polja s gorami temeljno *nastanih* i more s vodami slatciemi *rastavih.* 3. 354.

Nàstati. A ti znaš, bože moj, koji si sva *sazdal,* kolik je nepokoj na svieti sad *nastal.* 3. 167.

Nástojati (vidi primjer i kod: *imati).* Dokla si živ, *nastoj* milosrdje prosit, paka se pravde *boj,* pravda će poslidit. 1. 231. — Tiem dragi Hvaru *moj,* ti s božjom milosti napreduj i *nastoj* na mudre vriednosti. 3. 208. — Bogatac bivši ti na zdravje tve *nastoj,* nemoćnik er taki lakomstvo ljubi *toj.* 11. 252. — Vridnije t' je, *nastoj,* da se zla ostaviš, nego li obraz *tvoj* da lipo napraviš. 6. 37; 1. 129. — Ako želiš *pokoj* ter da ti je mirno, vazda u svem *nastoj* služit bogu virno. 1. 110. 274. — I hoću da t' je znat, prvi sam *nastojal,* i ne ću toj tajat, i Grkom svjet moj *dal.* 4. 421.

Nastor. I Abri reče: na, u dvanjke toj *zatvor'.* sama se prope i sta, skide s odra *nastor.* 1. 51.

Nastúpiti. Misec šesti lit trih jur biše *nastupil,* da biše on živih priminuvši *pustil.* 1. 33.

Nàsûti. Mnozi su, ki *nasut* obrov bi hotili, neka bi ravan *put* ka gradu imili. 6. 272.

Näš. Kom oca *našega* svetoga nadari, najliše kada *ga* sadruži on k Sari. 5. 309. — Mnim, da znaš, o ženo, i da si čula *toj,* što je odlučeno u vojsci u *našoj.* 4. 415; 10. 213. — Polines er *našoj* vojsci je prijatelj, ubjeni a sin *tvoj,* kako znaš neprijatelj. 4. 464. — Kraljici da *našoj* budemo pomoći, er draga *ovakoj* nie razlog nju oći. 4. 475. — Ne dobro još siti tej krvi od *naših,* kom hoće počtiti viteze slavne *njih.* 4. 396. — Rekoše: „možav ju bože otac *naših,* oda zla izbav ju i od tih sil *strašnih.* 1. 40. — Kako reče *našim* roditeljem on sam, Abramu i *ostalim,* da će dat sebe nam. 4. 20. — Ah, družbo, cieć boga, k seliema *našiemi* s mjesta se ovoga dielimo veće *mi.* 9. 99.

Digitized by Google

Našárati. A taj se crni *vran* tutako satvori papagao *našaran* vrh jele u gori. 4. 99.

Nàtjecati se. S pjevaoci boljima glasom se *natjecat*, visok glas tko neima, s kojim ga ni *spjevat*. 7. 26.

Nàučan. Kako sam *naučan* tvoj obraz rumeni gledati svaki *dan*. 8. 82.

Naùčiti (vidi primjer i kod: *činiti*). Uči se od umica i kad se *naučiš*, nauč' neumića knjigu, ku dobro *viš*. 1. 145. — Skazav mu tvoj zakon i njega *naučiv*, ki opslužujuć on ne ce ti biti *kriv*. 6. 40. — Kada ti se zgodi, da s' vele *naučil*, da jur tvoj glas zvoni veće nere si *mnil*. 1. 149. — Ni mu bog daj kusit najliše ljuven *stril*, jer plakat i suzit tuj bi se *naučil*. 2. 329.

Nàuditi. Ne njemu samomu grih je ta *naudil*, da jošće svakomu, u kom je kada *bil*. 1. 47.

Náuk. Jer ne će nigda htjet židovski mnogi *puk* od sina tvoga svjet primiti ni *nauk*. 5. 73; 1. 113; 3. 204; 4, 375.

Näuznâk. Koga sad trezi *svak*, nitkor ga hajat ne ć, kad u grob *nauznak* prostre se jur ležeć. 1. 18.

Navòsti. Dobro će ustat i *sest*, vekše će nevolje napokon ga *navest* na spasenje bolje. 1. 55.

Navijèstiti. Ovoga došastja uzrok će težak *bit*, unutra poću ja kralju ga *naviestit*. 10. 237. — Da taj san drugo *rit* u skrovu nije htil svom neg tebi *naviestit* i tvojim sinovom. 10. 235. — Tieh otac hoćeš *ti* prosvietlit sinove, budu *naviestiti* prisveto ime tve. 5. 74. — Da vam se *naviesti* s veseljem slavan glas, koj prie na *svieti* nie vidil nitkor nas. 7. 422. — Ljubimi starče moj, podji mi napried *ti* i grčkoj vojsci svoj i kralju *naviesti*. 4. 444.

Navlasto. Onoga *navlasto*, razumiti boli, koji je ni za *čto* osujen da boli. 6. 247.

Návlaš. Gdje trpim svaki jad, prik zime a *navlaš* bije me snieg i grad, mlati me slana, *daž*. 4. 89. — Za nevjeru *navlaš*, ku s himbom snovasmo ter mi i porod *naš* u robstvu ostasmo. 3. 59.

Nàzâd. Odlučih toga *rad* minutih ovih dan pušćavši sve *nazad* kudgodi pojti van. 6. 3. — Za č ino, Frano, *sad* meni se ne more, er mi gre sve *nazad* i sa zla na gore. 5. 299; 10. 278. — Vidjeh me pute *tad* odveće pritrudne i vratih se nazad blizu o poludne. 11. 143.

Nazívati. Hekubi jaoh tužni tnžan glas imam *dat*, a u zlu moći ni dobru kob *nazivat*. 4. 449. — Nu bih rad mimo sve, odgovor da mi *daš*, što je pravo ime tve, kojiem se *nazivaš*. 4. 97. — Ni mi tko *nazivaj* dobar dan ni večer, jer gdi se zove *raj*, dobro ni, ner čemer. 2. 146.

Nazòbati se. Sad se ću *nazobat*, sad se ću nasitit, sad se ću moći *zvat* i blažen i čestit. 4. 157.

Digitized by Google

Nàzreti. Tko li bi mogal *rit:* ovo sam slobodan, mogući nje *nazrit* lieposti oni dan? 2. 110. — Tako ja vazdi *grem*, tuj mi bog da sliepos, kadgodi gdi *nazrem* od vile tej liepos. 2. 19. — A kad te ne *nazru* me tužne očice, srce me sve *prodru* željahne tužice. 2. 109.

Názuban. Da sliedim plačni vaj rascvieljen i *trudan* kako sve človjek taj nesreći *vnzuban*. 4. 113.

Nazúvati. Vrh dubja gdi stoje poče se mnom *rugat* i postole moje na noge *nazuvat*. 4. 282.

Nebavac (vidi primjere i kod: *inostranac, jaganjac, kladenac, lovac)* Ter kako *neznanac* na domu na momu ja služim *nebavac* pravedno svakomu. 3. 474. — Bez misli *nebavac* za toj sam ja zabil, taj zlati *peharac* na kom sam mjestu skril. 4. 125. 120. — A ja sad ostaju bez tebe *nebavac* u tuzi i vaju ucviljen *udovac*. 4. 366. — Vidj' zube od *prasca*, ke nosim u glavi, s kieh mene *nebavca* sliedi plač krvavi. 4. 144.

Nèbo (vidi primjere i kod: *bogme, bolest, čudo, Mojzes).* Cjeć koje ganut *bi*, da sinka poslati na zemlju htje s *nebi*, da muke popati. 5. 89. 110. 139. 226. 329; 8. 61; 10. 233. -- Za toj nam sila *bi* uteć se iz nova k višnjemu na *nebi*. 10. 18. — I za sve èr ja *bi* oda svieh ostavljen, jedna je pod *nebi*, kom ću bit ozdravljen. 2. 498; 4. 392; 8. 11. — Moj brate, svi ljudi, koji su pod *nebom*, radjaju se s ćudi tko s dobrom, a tko *zlom*. 7. 99. — Bolje bi od *nebes* stril da mi zada smrt, neg li znat ovu *čes*, ka me će željna strt. 2. 465; 4. 200. 393. — Pokli bog višnji tač toj takoj sudil *jes* ter posla krvav mač od zgara iz *nebes*. 3. 51. 260; 5. 25. 74. 86; 7. 8. 15. — Nu doseć do *nebes*, kako si oče ti, ne more moja *svies* ni na dio doć treti. 5. 300. — Ter da je od svih stran vas gledam tvoj *ures*, kako je svit gledan od zvizda iz *nebes*. 2. 201; 3. 82. 362. 399; 4. 49; 5. 43; 7. 8. 14; 10. 13; 11. 92. — Ljubi, ljubi boga, iskrnjih ljubi *svih*, plaća će t' bit mnoga sa mnom na *nebesih*. 1. 171.

Nèbog (vidi primjere i kod: *jednorog uzrok).* Harač bih tiem *nebog* odbrajal ja caru, dokli bi višnji *bog* pomogao česaru. 3. 64. 155; 4. 19. 124. 300. — Tuj Akior *nebog* zlovoljan stojaše, kako no niz *oblog* u zemlju gledaše. 1. 27. — Prostri se tuj *nebog* prez glave kako panj Juditi bog *pomog*, kada napade na nj. 1. 51. — Za č ne bih rad *nebog* da mi reku gori: nie pravda ni *razlog*, da t' se raj otvori. 4. 215. 364. — A vidju *neboga* da sve mnom vara toj, a veće ne vim *ja* ni pustit službe njoj. 2. 466.

Nebogat (vidi primjer kod: *darovati).*

Nebotvor. Ne daj nas pod njih *hor*, jer će reć narod zal, gdi je njih *nebotvor*, ča ih ni pomagal? 1. 31.

Nečas. Ter taj grih i *nečas* i nesreća huda čini smrt vrhu *nas* kraljevat do suda. 3. 298. — Sjeverov vihar taj, ki čini u *nečas* da sliedim plačni vaj bez konca po viek *vas*. 4. 90. — Vim da

Digitized by Google

sam ostala sudjena u *nečas,* pokli sam upala pod vašu tužnu *vlas.* 4. 361. — Koja se nazada obazre u *nečas* i za grieh pet grada propade u *propas.* 3. 173.

N è č i s t. Evo mi moja *svist* govori prihuda, da sam zal i *nečist* veće od Iruda. 6. 281.

N è d r â g. Kad srcem sluga *drag* poklanja kigod dar, ne može bit *nedrag,* još da je mala stvar. 10. 286.

N e d r a g o s t. Lje za toj govori me srce, da *žalos* drug drugu ne stvori ali ku *nedragos.* 2. 296.

N è d j ê l j k o. A sad mi *Nedjeljku* mojemu ostaje učiniti privar *ku.* 10. 93.

N e h a r (vidi primjer i kod: *gospodar).* Prislavna gospoje, molim te za ovu *stvar,* moljenje ti moje ne primi u *nehar.* 2. 94. 130. 137. 422; 3. 77. 79. 191. — Za niednu drugu *stvar,* toj ćutim u sebi, ner samo za *nehar,* što zgrieših ja tebi. 3. 436; 4. 34. 150; 10. 64. 104; 11. 139. — Nu vjeruj, er *privar* onemu, ki vara, u štetu i *nehar* vazda se pritvara. 10. 275. — Ar ljudi govore, da hudje *nikadar* stvari se ne tvore nego li za *nehar.* 2. 161; 4. 348; 6. 266.

N è h â r a n. Veruj mi, *neharan* da ti ne ću biti, ako još koji *dan* budu živ na sviti. 6. 60; 11. 5. — Tko bude *neharan* iskrnjem svomu bit, ne će se njegov *stan* u imanju uzmnožit. 5. 13. — Prsi, noge i vas kip *moj* za njoj dati raj *neharnoj.* 1. 330. — A ljudi *neharni,* ki za čas ne znaju, jer ljubav u njih *ni,* dobro zliem plaćaju. 5. 15. — Premda smo *neharni* i grihom gubavi, ti nas zla *obrani* ćić tvoje ljubavi. 1. 124. — Kom zalac *neharni* vjeru i čas *ocrni.* 4. 454.

N e h a r n o s t. Život ov živiti, a pak imit *žalost,* da ćeš ga vratiti, nika je *neharnost.* 1. 150.

N e h a r s t v o (vidi primjer i kod: *bogatstvo).* S nesviesti a sad *tvom* proć meni ustaješ ter hudim *neharstvom* platu mi tu daješ. 11. 191.

N è j â k (vidi primjer i kod: *bumbak).* Raduj se, da s' *nejak* nepravde tvoriti ter nepravde bud *jak* moći podnositi. 1. 156. — Tad naš kralj na glas ti iz prsi van *nejak* jedva uzdah ispusti i diže ruku pak. 11. 74. — Eto ti, ćaćko, znaš i znati ima *svak,* er ovi život naš kratak je i *nejak.* 11. 46.

N e k t a r. Za toli slavan *dar* ter tko tuj pribiva ambroziju i *nektar* s veseljem priživa. 4. 32.

N e l j u b a v. Mnju, bi me satrla nje čudna *neljubav,* mnju, bi me razdrla kako zvir gorsku *lav.* 2. 143. — (Zoveš me) nemilu bezočeć u meni *neljubav* ku tebi, veli ti, da nosim ne *pristav.* 10. 81. — Ako je *neljubav* vrloće prilika, vrloća, dim *uprav,* krepos je velika. 10. 7.

Digitized by Google

Nèman (vidi primjer i kod: *nakrješpan).* Ali si ka *neman,* koja se Radatom nam kaže u ovi *dan* s njegovom sramotom? 7. 101. — I rekoh: ne će *man* svirenje moje bit, gorska će još *neman* ka godi k meni prit. 4. 122. 169.

Némati (vidi primjer i kod: *bojati se, živjeti).* Da budu moć *živit* tegom se uzdržuć, a potribu *nimit* ništar ne umijuć. 1. 130. — Ludost je *obitat* sam sebi dug život, a na oblast *nimat* od ure jedan bot. 1. 147. — Ti već majke *nimaš,* ja sinka mimo te, kako ti dobro *znaš,* sinko dobro moje. 1. 187.

Nèmâr (vidi primjer i kod: *dinar).*

Nèmilôst. Čemu li jaoh *kripos* od zvizda zlim tvorit, od srca *nemilos* pokli me čini mrit. 7. 11. — Od srca *nemilos* da li će grditi angelsku tvu *lipos* jedinu na sviti. 7. 74.

Nèmîr (vidi primjer i kod: *kadgodjer).* Taj ne zna što je *mir* ni pokoj uživat, tko pridje što 'e *nemir* ne bude hudi znat. 7. 40. — Za to će jaoh *nemir* me srce podrieti, veselje i tvoj *pir* er ne ću vidjeti. 4. 320; 11. 81. — S kojim me razdruži nemila jedna *zvir* ter sa mnom svak tuži i žali moj *nemir.* 2. 321. 465; 5. 247; 7. 88; 8. 134; 10. 125. — Pak ćete žalosti vidjeti i *nemir,* gdi se će ubosti za vilom taj *pastir.* 5. 173. — Sumnjim, da zli *satir* oznobio tebe ni, jaoh da te u *nemir* ni stavio pakljeni. 7. 80.

Nèmîran (vidi primjere i kod: *čemeran).* Ja sam s nje *nemiran,* nu će bog učinit, do malo da će *dan* nemirna ona bit. 8. 133. 136. — U komu ja boju i rati *pritužnoj* provodim čes moju u rati *nemirnoj.* 3. 471.

Nèmôć. Koja li bi smila tolikoj još *nemoć* i boles nemila, ka na te hoti *doć.* 2. 283; 5. 325; 8. 128. 10. 89. 155. — Jer je zdravje i *moć* i utočišće njih upalih u *nemoć* dilj straha protivnih. 1. 28. 33; 2. 127. 422; 11. 248. — Zavidos jes *nemoć,* kojojzi ni lieka, ka vas dan i svu *noć* raščinja čovjeka. 5. 18; 2. 52. 98. 147. — Velika jes *nemoć,* nevolja i muka, kada ti dat *pomoć* ne može tva ruka. 2. 128; 5. 173; 11. 74. 153.

Nèmoćan. Tako je *nemoćan* od mnogo vele *dan.* 10. 95. — Po gradi po sela učeći *neumićih* ozdravljajuć tela nevoljna *nemoćnih.* 1. 204.

Nemòćnîk. Jak bolan *nemoćnik* od groze boleći, ki ne ufa prijat *lik* i zdravja želeći. 3. 446; 7. 4.

Nèmôj. Sve otkle grem dresel, vapije razum *moj:* ako ćeš bit vesel, služiti već *nemoj.* 2. 33. 260; 3. 434. 440; 5. 276. — Vedrina tva *nemoj* cjeć togą strah imat, višnja će miloj *njoj* potpunu pomoć dat. 9. 27. — Človik je, kako ti, imij na pamet *toj,* ter kako tribi ni pogrdit ga *nemoj.* 1. 149; 5. 5. — Tve ličce rumeno i čestit ures *tvoj* u vrjelo vodeno sakriti još *nemoj.* 4. 190; 1. 215. — Kara, ki je prošal, sponinati *nemoj* ni ča je ki rekal toj, ovoj ni *onoj.* 1. 135. — I scienit, čuj, *nemoj,* da mu ćeš nać viku i u čiem u *ovoj* dubravi priliku. 5. 317. — U dila se tuja ukladati

Digitized by Google

nemoj, vazda pamet tvoja imiti će *pokoj.* 1. 121. 222; 4. 429; 5. 35. — U gnjevu tvom *nemoj* mene pokarati, ni u srdjbi *tvojoj* grješna pedepsati. 5. 55; 10. 131. — Uslišit mene hti' u pravdi tvoj *veljoj,* nu u sud uljesti slugom tvojim *nemoj.* 5. 78. — Nu ako se što bolim, ćuteći *nepokoj* željno te ja molim, zazrjeti mi ti *nemoj.* 4. 219; 5. 82.

Nenavist. Ter ljubav jur ovu, govori moja *svis* pravo bi, da zovu mrzeću *nenavis.* 2. 38. 47. 103. 167. — Moju t' dah svu lipos, kako sam dobro *viš,* nu svoju hti kripos ukazat *nenavis.* 2. 270. — Sve vajme da upi i da mu *nenavis* na ljubav nastupi, neka gre u *nesvis.* 2. 274. 317.

Nenávidjeti. Ti si *nenavidil* meu zlobe sve ine, ki gube rajski *dil,* a ljube taštine. 3. 450.

Nenávidôst. Neka *nenavidos* zlohitro nikada meu nami za *liepos* razmirje ne sklada. 4. 154.

Neogled. A ženu *neogledom,* s kom ima viek stati, svak vodi u svoj *dom* ne htivši ju kušati. 5. 20.

Nepodobstvo. Smrtju ih pokopa, vze njemu *popovstvo,* jer ne poja stropa na njih *nepodobstvo.* 1. 47.

Nepokoj. Oto ti slatki *goj* u srcu uživaš, a što je *nepokoj* ljuveni, jaoh ne znaš. 7. 12. — Sve mi je zamama, sve mi je *nepokoj,* usti nje nu sama smamiše život *moj.* 2. 25. 34. 38. 160. 291. 464. — Slišite uzdah *moj* i gorku boljezan i tužni *nepokoj,* ki ćutim noć i dan. 3. 41. 266. 450. 452; 4. 34; 7. 9; 8. 13; 10. 79. — Hoteći život *svoj* od truda i muke za ljuven *nepokoj* smrti dat u ruke. 3. 4. 149; 4. 66; 6. 43. — Ne htit podnesti kvar ni moć mučat us *toj,* za isto zla je stvar i srcu *nepokoj.* 1. 141. 235; 2. 149; 3. 163. — A sad se sva rados i rajski skopos *tvoj* obrati u žalos i u plačni *nepokoj.* 3. 65; 6. 61; 10. 161. — Ne sja meni sunce *onoj,* ke mi sjaše, kad bjeh sa mnom, svrnu mi se u *nepokoj* sve dan bieli noći tamnom. 11. 203. — A uzrok bi *oroj* od togaj poraza, da se ti *nepokoj* u paklu pokaza. 4. 226; 2. 465. 513; 3. 74; 7. 20. 73. 113. — Svaka zvier po *srojoj* naravi odbiže, kad ju gdje *nepokoj* od smrti dostiže. 10. 265. 299. — Nu ja mnim, da tvoj sud hotjel je toj *takoj,* da trpim tolik trud i tolik *nepokoj.* 3. 64. 83. 109. 128. 151. 293. 402; 4. 20; 10. 118. — Nego li *orakoj* na svak čas da sahnem, a slidim *nepokoj,* dokole izdahnem. 2. 421; 4. 314. — Nu spućen gdi ja bjeh pri jeli *zelenoj* rascvieljen tuj vidjeh još velik *nepokoj.* 4. 137; 3. 185.

Neposluh. Za što toj, ner za nas i za naš *neposluh,* koju stvar do danas ne vidjeh da ni *čuh.* 2. 340. — I za taj *neposluh* osto je napokon živući svaki *duh* od smrti pod zakon. 4. 248.

Neprav. Da kad se smislim *stav* i lita kad zbrojim, sebi kriv i *neprav,* ne znam ja gdi stojim. 6. 66.

Nèprâvda (vidi primjer i kod: *jad).* Pravda je *nepravdâ,* na koris ka pazi da to ričč sada *tva* laživa izlazi. 9. 111. — Kroz

Digitized by Google

toj me tvoja moć od mojieh *nepravad,* ke tvorih dan i noć, oprati hoti *sad.* 5. 66.

Neptun. Ako li vjetra cić, moj brajo, iz *Stona* nis mogal dosle prić, molit ću *Neptuna.* 2. 434.

Neput (nepos). Ah blažen velmi *ti,* donese tko mi glas veleći: *neputi* umrieše tvoji danas. 11. 65.

Nerazbor. Koli krat govoru, gospodje, s kim na *zbor,* toli krat satvoru ki godi *nerazbor.* 2. 19.

Nèred. Ter da znaš, ova *zled* jer mene dopade za velik moj *nered,* koji znam od sade. 2. 284. 492. 513; 11. 106.

Neredan. Makar ja da zginih po način *neredan,* kad najpri procinih, što je noć, što li *dan.* 2. 129.

Nèsan. Da bi još tve srce padalo u *nesan,* da želi sve smrce i u noć i u *dan.* 2. 427. — Budući trudne *san* oči mi zatvoril, jere plač i *nesan* biše ih zamoril. 6. 216. — Neka zna svaki hip, što je san i *nesan* i kolik jes nalip služiti sve *zaman.* 2. 43. 296.

Nescijena. U takoj *nescieni* bez niedne ljubavi da traje svoje *dni.* 10. 57.

Nesin (vidi primjer kod: *način).*

Nesklad (vidi primjer i kod: *zapad).* Za č mene Budim *grad* svom mojom državom podal je taj *nesklad* vukovom i lavom. 3. 61; 11. 41. — Ter nemir ter *nesklad* s razmirjem u rati čini vas takoj *sad* u robstvu plakati. 3. 134; 4. 16. — Moj bože, togaj *rad* učini ruda taj, rat, nemir i *nesklad* da vlada vas sviet saj. 3. 289. — A uzrok je tomuj vas nenavid i *nesklad,* krstjanscieh glava vlas, koje se kolju *sad.* 3. 100. 133; 4. 154. — Ustaše Grci *tad* na rieči tuj s nami i velji bi *nesklad* medju voevodami. 11. 75. — Ter čini taj *nesklad* (jaoh moje zle zgode) s istoka do *zapad* da Otmani prohode. 3. 61.

Neskončan. Ješ dobro ima toj i dar taj bogom *dan,* da slavnieh zdrži broj spjevalac *neskončan.* 5. 352. — Gdi je zdravje milo, život *neskončani,* ljubko svako dilo, gdi su brez noći *dni.* 6. 66.

Neslast. Li gorko i *neslast* nepravu sujenja bližnjim nje ne da *last.* 1. 86.

Nespoznan. Ner ob noć, ner ob *dan* skončava u mraku svoj život *nespoznan.* 4. 70.

Nèsreća. Kogod si ne cvieli, ni tvojiem *nesrećam* kobi dan veseli, ki je srećan svima *nam.* 9. 128.

Nèsrećan (vidi primjere i kod: *boljezan, čemeran, ljuvezan).* Nitko se ne čudi, ako sam *nesrećan,* toj mi bog odsudi na moj rodjeni *dan.* 2. 470; 3. 138; 5. 316; 8. 5. 57. 67. 85. 95. 97; 10. 22. — Neg mi rec: pokle si toliko *nesrećan,* podji se objesi, ako ć bit tuga *van.* 5. 299. — Zgubivši mlade *dni* istom ćeš reći: ah, vaj meni *nesrićni,* za č ovo pri ne znah? 6. 213. — Sinovom *nesrećnim* u tuzi da je doć i kćercam tužnim *tim* gdigodi na po-

Digitized by Google

moć. 4. 393. — Prem oci *nesrećni* i tužni vrh *inih* na plačne ove *dni* od sinov *nesrećnih*. 10. 233.

Nĕsvijest (vidi primjer i kod: *nenavist*). Za što bez razloga u tebi manen *bies* i svetieh i boga proklina u *nesvies*. 3. 81; 4. 85. 131; 11. 152. — I osta mene van pritužna moja *svies* ko sasma tko je pjan ter srne u *nesvies*. 4. 347. — Tuj njeki glas reče, ki zgromje kako *tries:* zahodiš daleče pustinjom u *nesvies*. 3. 352. — Ter takoj u *nesvies* sebe van zahode, jak pčele cvietni *vries* gdi gorom nahode. 3. 207.

Nesvijestan. Ter kako zatravljen, ter kako *nesviestan* ter kako vas smamljen aliti vina *pjan*. 3. 290. — Iz krvi da duša izide njemu *van*, ka razlog ne sluša neg li bies *nesviestan*. 11. 72. — O mladče *nesviestan*, što je tebi? ki s' pastier po gori, a *zaman* tjerat tač strašnu zvier. 10. 6. 95. — Mnozi su *nesviesni* i ćudi nemile ki vele: Držić *sni*, da opće s njim vile. 7. 17.

Neugodjaj. Sam čini *neugodjaj* protiva ljubavi, meu vami cvietak *taj* travica da objavi. 4. 154.

Nèvjera. Koji dom ockvrni prijateljski *nevirom*, svetu har ocrni pravednom krvi *tom*. 4. 460.

Nèvjeran (nĕvjêran). Jeda je *nevjeran* na službi tvojoj bih, jeda li koji *dan* satvorih koji grih? 8. 40.

Nèvjernîk (vidi primjer i kod: *krvnik*).

Nèvjesta. Nikola misleć *sta*, hoće l' reć, al ne će, kakono *nevista*, ka želi odveće. 6. 8.

Nèvolja. Ko li se boli tač mojima *nevoljam* i ne će, bridak mač na prsi da *stavljam*. 7. 76.

Nèvôljnîk. A oni *nevoljnik* tvoj sluga i sužan u tomu rani *lik* naći će pritužan. 11. 137.

Nèzdrav (vidi primjere i kod: *ljubav, narav*). Da, kad je razum *zdrav*, u duši ki stoji, prem da je kip *nezdrav*, malo se toj broji. 6. 274. — Ter ostah kako sjen, nu volju reć *uprav*, kako dub osječen, velmi gork i *nezdrav*. 2. 320.

Nezdrav (morbus, vidi primjer i kod: *ljubav*). Da ja ne skriviši, nego li bivši *prav*, pače zasluživši, upadoh u *nezdrav*. 6. 246.

Nezgod. Napokon taj *nezgod* pod rep se navrati u žula i u *prohod* ter ga ja badati. 4. 169.

Neznanac (vidi primjer i kod: *nebavac*).

Nîgda. Da mu bog višnji *da*, plač da ga svud tjera, pokoja da *nigda* ne ima ni mira. 8. 86. 114.

Nigdar. Di svaka: čudan *dar*, bože, da na sviti ne javi toj *nigdar*, ni manju, ćeš javiti. 2. 75. 113; 5. 8. — Ter kako svoju *stvar* pomozi moj bože, po sebi ka *nigdar* pomoć se ne može. 1. 193; 2. 38. 59. 101. 294; 3. 180; 8. 8; 10. 172.

Nigdare. U daleče *strane* brzo nas zaprati, iz koga *nigdare* nitkor se ne vrati. 1. 111.

Digitized by Google

Nigdjer. Izgibe pravi *mir,* ljubavi ni sada, ja ga ne znam *nigdir,* vržen je nazada. 1. 105. 109; 2. 381; 10. 22.

Nijedan. Čujem te gdi zoveš smrt prieku noć i *dan,* bolestan i gdi greš kako drug tvoj *nidan.* 7. 78.

Nijèsam. Dobro je sve toj *nam,* što s' reko do sada, vjeruj mi, toj *niesam* ufala nikada. 11. 57. — Ako doć tko ne će, a ja ću poći *sam;* što more bit veće nego živ da *niesam.* 5. 228; 8. 45. 114. — Stid vas će bit i *sram,* za č ures od tej vil izrieti ja *niesam* mogao stoti dol. 8. 4. — Ere mi čini toj, oče moj da *niesam,* mogu reć, sada moj i sebe da ne *znam.* 5. 312.

Nîkad. U bolji čas *nikad* niesi mogao doć neg danas u ovi *grad,* iz koga ć veseo poć. 7. 67. — Oženi tko se *mlad,* takoj se meni mni, da drugu svom *nikad* sramotu ne čini. 5. 18. — A sve to svoje *rad* milosti nesmirne, ka usknit ne ć *nikad* pomoći privirne. 1. 221; 5. 9; 10. 42. — U kom se od tieh *sad* nahodim broju ja, ne može toj *nikad* dosegnut svies moja. 5. 50; 7. 16; 8. 49.

Nîkadâ. Medju sve dubje i lies lovoru tko vlas *da,* iz neba da ga tries ne takne *nikada?* 3. 356; 5. 3; 6. 268; 9. 213. — Da vikom *nikada* pod nebom na sviti drug druga ne *izda,* da bi znal umriti. 4. 352.

Nikadar (vidi primjere i kod: *česar, fratar, gospodar, nehar).* Lje srce m', sunačce, ne lipše *nikadar,* za toj me srdačce podobi službeu *dar.* 2. 90. 100. 428; 3. 202. 482. — Za č scienjah, da za *har* imat će tvoj ures, a ne mnih *nikadar,* u tebi zled da jes. 2. 332. — Ar meni mala *stvar* mogla je vrha doć, u kojoj *nikadar* toliku ne mnjah moć. 2. 33. 46. 54. 71. 126. 295; 4. 28. 110; 5. 6; 6. 57; 7. 87. — Takodjer i *pehar,* ki velim, po vas viek procienit *nikadar* ne može živ človjek. 4. 52. — Nu ne vim bez tvoje pomoći *nikadar,* od gospoj gospoje, najmanju riet *satvar.* 5. 44.

Nîkâko. Početak ar da *tko* prie svrhe prikrati, nie slično *nikako* da mu se trud plati. 3. 173.

Nîkud. Bez tebe ja *nikud,* moj venče veseli, oh ne zna, što je *trud,* tko drazih ne želi. 2. 290.

Ništar. Ako mi druga *stvar,* nego li samo toj, toj mi se mni *ništar,* gospodje od gospoj. 2. 215; 3. 453; 4. 357; 6. 3; 7. 29.

Nîšto. Ubog kad reče *što,* čut ga se ne čine i družbu za *ništo* njegovu ne scine. 5. 6. — Takodjer nje drugu da davaš druzieh *sto* izvan nje za drugu, ne haje on *ništo.* 8. 71. — Nemoj se sramovat učit ku mučnu *stvar,* učeći ćeš štogod znat, a ne učeć *ničesar.* 11. 254. — Za č od njih, jak čovjek, ki ne zna *ničesar,* ne umjeh tužan liek ni pomoć prašat *zgar.* 5. 61. — Ti moju milos ne ć, da znaš u *ničemu,* er srdjbu tvoju već neg ljubav gledaš *mû.* 10. 229. — Da se ja hljebom *tiem* prisvetiem ugojim, neka veće *ničiem* ni brinem ni bojim. 5. 91.

Ništor. Ter grubše nie *ništor,* ni ondruna ka smrdi ner človjek, boži *stvor* kad se pjan pogrdi. 3. 10; 6. 265. — Razlogom

Digitized by Google

vlada' se, ki t' višnji da od *zgor*, a ruke u vlase ne stavlja po *ničtor*. 11. 145.

N ï t k o Utekoh jedva *go* u gjaku, najbrže, ne vidje me *nitko*, toj mi je najdraže. 5. 290. — Tebe je da *nitko* porazil nemilo, a znat ne mogah, *tko* ni za koje dilo. 6. 274. — Oholi išće *kar*, podložit se ne će, ne scini *nikogar*, mni, da zna najveće. 1. 123. — Nikadar već ne ću ucvilit *nikogar*, da bi mi najveću sakrivil koju *stvar*. 5. 93. — Ne marim ufanje nijedno u *nikom*, razliko varanje nahodim u *svakom*. 2. 497.

N i t k o r (vidi primjere i kod: *gromor, kosor*). Kakono da *nitkor* nije tuj hodio, a oni jošte *bor* ne bješe rodio. 5. 316. — Neka me već *nitkor* plieneći ne cvieli i mene i moj *dvor* oružjem ne dieli. 3. 65. — Prid kojim se skriti ne će moći *nitkor*, prida nj je svim priti noseć griha *ukor*. 1. 115. — A za drag *razgovor* htje družba da je ma pustinja, koj *nitkor* svratište ne ima. 11. 142.

N ò ć a s. Ako su gdi bez *nas* igrale s pastiri, er čujah ja *noćas* gdi jedan njih sviri. 5. 205. — A uzmi hljeb tamo, ter zabi u se *vas*, to li ću ja samo o hljebu bit *noćas*? 5. 258.

N o ć a s k a. Koga je *noćaska* u jasleh rodila djevica *prislatka* ljuvena i mila. 7. 437.

N ò g a (vidi primjer kod: *dokom*). Hronu, strepi *sobom* ležeći on uznak, drhta ruka s *nogom*, vas se oslabi pak. 1. 51. — S majome u *nogah*, mogao bih i s tobom, er niesam pero *plah*. 7. 107.

N ö k a t. Vukase ljuveni, neka t' je ovo *znat*, nie sviesti u meni ostalo za *nokat*. 7. 438. — Ter s mojom svom slavom, u kojoj predje *ctieh*, vukovom i lavom ostal sam u *noktieh*. 3. 62.

N ò s i t i (vidi primjere i kod: *Hipolit, hoditi, kopnjeti, moliti, ubiti*). Takovi da sude, tko more kuntent *bit*, al takov da bude popovstvo hteć *nosit*. 1. 82. 94. — Da ne će vilovat, da će viru *nosit* ter te vazda štovat, a inih ne *volit*. 1. 160. — Pečali nalogu Isak, Jakob *nosit* skazaše da mogu, a bogu ne *zgrišit*. 1. 34. — Za to tej pokrovi nie tribi *nositi*, da vas puk s popovi pozna te tko si *ti*. 4. 363. — Usahal jur je *svim* i minul vrieme sve, ma nu ga ja *nosim* za drago ime tve. 2. 460; 11. 5. — Ti, ki ključe *nosiš* vičnjega kraljevstva, ki Petrov brod *vodiš* dileći blaženstva. 1. 242. — Kojojzi vrhu *svih*, odkoli mene znam, ljubezan ja *nosih*. 8. 3. — I čas, ki te *rodih*, budi blagoslovljen, vrime, ko te *nosih* i ko si odgojen. 1. 181. — Muci se *podložih* za ljubav i smrti, ljubav, ku ti *nosih*, griha te isprti. 1. 190. — Znam, da si na toj *bil* ganut od ljubavi, ku mi si viek *nosil* prijatelj jak pravi. 5. 98.

N ü d j ê r. Svi dobro sad *nudjer* gledajte od svuda, jeda će koja *zvier* izaći od kuda. 5. 227.

N j ë d r a. Tutako u ruku nu vazeh iz *njedar* od zlata jabuku, ka bješe slavan *dar*. 4. 106. 112. — Pri vodi, gdi *sidih*, po meni letjahu ter ti mi po *nidrih* u dojke štipahu. 4. 283.

Digitized by Google

N j ë g d a. Kakono ti *njegda,* kad mi se kunjaše, od smrti da t' liek *da,* kad željno vonjaše. 8. 106.

N j è g o v (vidi primjer i kod: *kakov*). Da ga hvališ i ti, jer pića život *ov,* koji imamo mi, nije li dar *njegov?* 1. 202. — To t' će biti *njegov* konac, ki sad stoji ter mni, da je *takov,* da ga se i smrt boji. 1. 18. — Jeda je iznašla ki način milos *tva* za štitit grad od zla i gnjiva *njegova.* 11. 12. — U stado muka *vô,* nu ljubav i ono jes mukanje *njegovo.* 10. 10. — Rad česa buduć *sve* laž ino i privar ljubavi *njegove* svjedok je pravi dar. 9. 155. — A ne mnij da bi *toj* cić nike hrabrosti, kom bih se *njegovoj* od'rval jako-ti. 6. 268. — Zgrize ga mao crv oružjem *njegovim,* ubi ga ženska srv, ki biše prostro *dim.* 1. 51. — A ja mlad vjerovah, pod krilom *njegovim* kako sin mirno spah, kako sin življah s *njim.* 4. 394. — Podjite sami *vi* tere ga čuvajte, kad dodju *njegovi,* krasti ga ne dajte. 5. 145. — Iz ruku *njegovih,* neg kosi pustiti, kim mnozim mila *bih.* 10. 109.

N j ë k a d. I koju slidiše pjesnivci svi *njekad,* koji osvitliše pjesnima svak svoj *grad.* 7. 18. — Čud imah pjet *njekad* jak slavic u lugu, a ovo cvilim *sad* jak zmija u krugu. 2. 163; 4. 419. 463; 5. 104; 10. 132.

N j ë k a d â r (vidi primjer kod *gospodar*).

N j ë k î (vidi primjer i kod: *dalji*). Ne mnij, sebar *niki* ovda da se skitam, u družbu tebe *ki* nedostojno pitam. 6. 190. — Vrime je sad *niko,* niki su dni sada, da ne vim je li *tko,* koga strah ne vlada. 6. 269. — Strilama, govore, ognjenima *njekim* sve strielja, ter gore srca ludim *srakim.* 7. 85. — Trudan se vidjaše i kako *njekome* odlukom od nebi u ruke pade *mê.* 10. 112. 172.

N j ë k u d. Prem te bog, starče naš, donese od *njekud;* kad odi ti vladaš, molim te, primi *trud.* 5. 230.

N j ë š t o. Još da me hoće taj smiriti u *nješto,* umro bih mirno daj; mogu li znati *što?* 5. 291. — Nu neka stoji *to;* moj Miser Giovanni, htio ti sam riet *nješto* majde još od lani. 5. 278.

N j ë t k o. I mnokrat s njim *njetko* još dodje ter piju, al bogme ne znam *tko,* dobru mavasiju. 5. 277.

N j í m e. Da to li utećі imam ja prid *njime* prije neg mu što reći uzbude srce *mê.* 10. 22. 109.

N j ī m i. A kad čudna propast zinieše meu *njimi,* mnjah, da će na dno past korablja i svi *mi.* 6. 72; 5. 252; 7. 96; 10. 27. 296; 11. 54. 76.

N j ī v a. Izgubih muku *sva,* zaman se sve rabi; posijah ja *njivu,* a iniem žetva bi. 2. 393; 11. 95.

N j ó m e. Ovdi jaoh prid *njome* gledaću u njoj sve pravo dobro *me.* 10. 70. — A ti je ne ć smirit neg bježiš prid *njome* ter ne ću da je rit, mramor je srce *tve.* 10. 7.

Digitized by Google

Ȍba. Mi se smo i *obje* veomi čudile, što ima bit da *nie* vidjeti ni vile. 5. 208. — Zao vas i *obje* našao gospodar! s vami spi al *ije?* 5. 245. — Golini pribiše razbojnikom *obim,* Isusu ne htiše, takmen ne biše *njim.* 1. 189. — Tiem veće, kruno *ma,* molim te, ne krsmaj, nego li *objema* tužici svrhu daj. 8. 28.

Obaditi. Er ćemo mi sebe pravedno *opravit,* a poslie tuj tebe s krivinom *obadit.* 4. 351.

Ȍbadvâ. Tu jaše *obadva* s plačem se ljubiti, ja Ivan: majka *ma* odsele ćeš biti. 1. 187.

Obàgnati. Jere ja da bih *znal,* da ću se vratiti, vas svit bih *obagnal,* da mi ni umriti. 1. 112.

Obarovati. Pozri nas odzgore i glase naše *čuj,* ter ki nas sad more strahov nas *obaruj.* 1. 20. — Da vazda pravednih bog jest *obaroval* i još po smrti njih vičnji njim život *dal.* 1. 25.

Obàsjati. Za što ga *obasja* svitloća od gospoj, ter se sam zabil *ja* i smamil život moj. 2. 81. 123. 151. — Sunce bih molil *ja* s velikom ljubavi, da te prie obasja ner li je rok pravi. 4. 10; 5. 202; 8. 53. — Jer kad me *obasja* tvoj ures ljuveni, taj čas se stvorih *ja* vaskolik plameni. 8. 28. — Da bi se oni dan u broju ne *našal,* kad najpri ljuven plan mene je *obasjal.* 2. 175. — Sunčanom svjetlosti tiem kad bih *obasjan* i s božjom milosti da izajdem na bil *dan.* 4. 7.

Obàzreti. Istinu ter velim: nisam živ ni ću *bit,* dokole ja želim nje lipos *obazrit.* 2. 8. 107. — Ma neka istinu svršeno budu *rit:* čas liepos jedinu ne puštaš *obazrit.* 2. 149. 320; 8. 15. — Za č ako *obazriet* budeš se nazada, ne će te vas *saj* sviet slobodit svieh jada. 4. 100. — Neka te *obazdrem* često krat očima, da ovdi sam ne *mrem* bez tebe, kruno ma. 8. 126. — Jer kad se *obazreš,* ni toli srcem lav, koga tuj ne *nadreš* da vene za ljubav. 2. 301. — Najliše u okol kada se *obazre* kako hrt i sokol za lovom kada *gre.* 2. 30. 217. — A pokli *obazdrih* tvoj ures gizdavi one vil, ka me *rih* životom rastavi. 8. 13. — Jošte *obazrih* na slavnu nje mlados, ter malo ne *zamrih* za ljubav i rados. 2. 193. — Nu kad se razbludno u okol *obazri,* željami pričudno srdačce me *vadri.* 2. 109. 111.

Obećaj. (Kojoj bi) od njega vriedna *taj* učinjena *obećaj.* 10. 115.

Obèćati. Ča tudje možeš *dat,* ne htij prodiljati, ni dva krat *obećat* ni se ujimati. 1. 129; 5. 18. — Ljuveno i drago tuj ćemo nju *tentat* i veliko blago sprvice *obećat.* 4. 351. — Što komu *obećaš,* da mu ćeš zajimat, obećat nemoj *dvaš,* što s' reko jednom dat. 11. 244. — Ter ti sam toj držan, za što ti *obećah* najprvi oni *dan,* kada se tebi *dah.* 8. 97. — Tuj mi se *obećaj,* taj samo hoću dar, Derenčin da će *taj* tvoj biti domodar. 6. 247. — I voli umriti životom se *rastav* ner divstvo zgubiti bogu ga *obećav.* 1. 219. — Ko biše *obećal,* da ćeš naprida prit, a ne bit zad *ostal.* 1. 158. — Sam bo si *obećal,* da će milost primit, tko bolest i *pečal* za grih

Digitized by Google

bude imit. 1. 238. — Od oca *obećan* da s nebes pristupi i svoj puk ovieh *dan* da krvi otkupi. 4. 233.

Obézati. Da ti sam *obezan* za razgovor mili, minutih ovih *dan* kojim me nadili. 6. 63.

Öbičâj. Tiem bože milos *daj* i ljubav ne skrati, ner ovi *običaj* u stari obrati. 3. 11. — Došad se umiše na same rike *kraj* pak blagoslovište po redski *običaj*. 6. 11. — I sve što kad tvore, to je njih *običaj:* o kusu govore, za što kus drže *raj*. 2. 336; 5. 158. — Kako je *običaj*, da svoje objavi svjetlosti na sviet *saj*. 4. 291. — To je bil *običaj* starih na svit ljudi, a sad je zakon *taj:* ostav' se zlih ćudi. 1. 148; 2. 253; 3. 156; 4. 22; 7. 443; 9. 107. — Za što je *običaj* putene naravi, da mnokrat ljuven *vaj* i starca zatravi. 4. 345; 2. 123. 124. 268; 3. 405.

Öbijest. Da im s mesom sva *obies* od očasti spade i da im se vrati *svies* ter da o drugom rade. 7. 85.

Obilstvo (vidi primjer kod: *mnoštvo).*

Obítelj. U tugu stavi se pečalna *obitil* i s toga zavi se u crn, ružan *mantil*. 1. 83.

Objáviti. I za sve jer gorah i venih kako *cvit,* često ti govorah: nemoj me *objavit*. 2. 380. — I razlika cvietja, ka zemlja na saj *svit* ni naša proljetja ne mogu *objavit*. 3. 363; 10. 13. — Er je on u ovih pjesneh htje *objavit* vridno tač, u kojih sve dni će sve *živit*. 10. 317. — Izidimo na dvor *svi* pastieri opeta, neka nam *objavi,* što biće nje smeta. 9. 85. — Kad no me *obljubi* gizdavi pogled tvoj, molim te, *objavi* (imperativ) i sada meni toj. 2. 326. — Er griehom tko bi toj od mene *objavil,* taj čas bi život moj sam sebi *prikratil*. 4. 345.

Òbjed. Sada će oba doć, vrieme je, na *objed,* ne ću izgledat moć, taki mi dodje *jed*. 5. 282.

Òbjesiti. Ali ću jadovan tobom se *objesit,* neka sam tuga van, kojih sam dosta *sit*. 8. 54.

Öbijestan. Taj tovar *obiestan* da se tač nasiti, koji se *objestran* prnjica kopiti. 4. 169.

Objestran (vidi primjer kod: *obijestan).*

Objet. Od koje drag *objet* zaveza svis moju, zaveza svu *pamet,* zavezan da stoju. 2. 319. — Ča meni ta *obit* ne ć dati ni pokoj, razbojniku *stvorit* ki hoćeš sinko moj? 1. 186. — Jer da mi razgovor ne daje nje *obit,* ondi se prid nje dvor hotijah sam *ubit*. 2. 246.

Obládati. I dokli ga mogu sam sobom *obladat,* obietam toj bogu: tvoj se ću sluga *zvat*. 2. 156. — Razumom *obladaj* naglo rasrjenje ter s redom *pokaraj* mlajših sagrišenje. 1. 131.

Öblâk (vidi primjer i kod: *manjak).* Ostaviv donji *mrak* uzvisil pak se jes deri tja nad *oblak* u slavi vrh nebes. 3. 380. 463; 4. 68. 90; 8. 54. — A ptice ostale učini jošte *pak,* velike i male da

Digitized by Google

lete pod *oblak*. 3. 375; 4. 131; 8. 9. — Kakono kroz *oblak* gleda se svaka stvar, a jednak para *svak* tako mlad tako star. 5. 342; 2. 336; 3. 366; 4. 277. 308. — I takoj gdje sjaše hodeći nad *oblak* većma se svietljaše nego li sunčan *zrak*. 3. 309; 6. 204; 10. 26. 287. — Deri tja nad *oblak* ljuveno gdi poju ter taj glas *prisladak* zanese svies moju. 7. 427. — Jer sine u *tanci* jak no dan općeni, kad svedre *oblaci* kroz vitar studeni. 2. 85. — Vrhu svieh *oblaka*, blaženi gdi je dvor i palača *rajska* od boga čudan stvor. 3. 294. — Ja gromim i triskam i daždim vrhu *svieh* i munjom svjetliskam u vedru i *oblacieh*. 3. 355.

Ȍblâst. Po kolu, prizala nesrićo, u *oblast* gorim si podala mene i moju *čast*. 6. 240. 268. — Sada se diže *glas*, da ljubav još rabi, ljuveno da *oblas* od svita svu zgrabi. 2. 34. 43. — Za č ima tuj *oblas* protivne naravi, da stoji kako *mraz* u živoj žeravi. 3. 276. — Ki suncu da kripos i da mu tuj *oblas*, toplinu i svitlos da kaže vrhu *nas*. 3. 375. — Da kim biše *oblast* vrimenju smrt zadit, vrimenju skončat *slast*, li htihu ju ubit. 1. 89. 166; 2. 261. — Ter ga na svu *oblast*, gospoje, uživa, toj kući Jove *tast* silom se naziva. 6. 192. — Da tko joj da *oblast* nego ti sam, bože, da bi tolika *vlast*, da svaka primože. 1. 114; 7. 9; 2. 35. — Za službu dohrani prislavni svoj *obraz*, od koga ne brani meni dat svu *oblas*. 2. 273. — Jere svaka *oblast* od boga bi dana, a djavlja *oholast* u muke prognana. 1. 118.

Ȍbliti. Činio bih još *oblit* suzami nje lice, na pomoć srcem *prit* u moje tužice. 7. 19. — Ostanu vas *oblit* grozniemi suzami za tebe, ka si *crit* i ka me zamami. 8. 47. — Kada mi na pamet žalosnu bude *prit*, ostanem jadom spet, suzami vas *oblit*. 8. 82. — Nu je boles sva moja, ko ću ti sada *rit*, ćeć koje bez broja suzami grem *oblit*. 5. 29. — I krvi zadosti pravednom bi *oblit*, ke kaplja vriednosti nathodi vas saj *srit*. 5. 43.

Oblog (vidi primjer kod: *nebog*).

Oblòmiti. Pustinjom vazda *bil* svaki hip i svak čas, odkli me s' *oblomil*, moj dragi, do danas. 4. 145.

Obljúbiti (vidi primjer i kod: *objaviti*). Pokoli, gospoje, ne more nigdar *bit*, srdašce da tvoje bude me *obljubit*. 8. 42. — Da znate, *očutih*, jere sam jur svezan, za što ja *obljubih* novu sad ljuvezan. 2. 492. — Radat tvoj njekad *bi*, a sada nie tvoj neg vile, ku *obljubi*. 7. 104; 2. 349. — A po tom jes znano, u tielu kad sam *bil* tvoj otac srčano da me je *obljubil*. 4. 216. — A ti si istinu u vieke *obljubil* i mene, ki ginu, još me nies *potopil*. 3. 435. — Pokli sam *obljubil* tvoj ures biserni, za ki sam *utrudil* moj život čemerni. 2. 153. — Jer sam žene bil *obljubil* i za bozi njih *zabludil*. 1. 284.

Oboj (lamentatio). Da od nas odnese svaki skuk i *oboj* tere nas prinese, gdi je vičnji *pokoj*. 1. 215. — Hajmeh tere *oboj!* komu ć me ostaviti, sinko, majki *trojoj* nu hoti praviti. 1. 186.

Digitized by Google

Òbor (vidi primjer i kod: *rogoboran).* Na ždrielu što postah izašad prid *obor* Izakov tuj poznah po glasu *razgovor.* 4. 334; 7. 430.

Obòriti. Da ćeš ti poslan *bit* od oca višnjega i vrata *oborit* od pakla vječnoga. 4. 219. — Da bude slavan *prit,* da bude svom vlasti sva vrata *oborit* od vječne propasti. 7. 418. 458. — Takodjer kralju kad ninivskom čini *rit,* da mu se ima grad u propas *oborit.* 5. 48. — Za milos jer ćeš *sit* nad pako, od koga vrata ćeš *obortt* i svezat staroga. 5. 70. — Čemu je bez broja gradova *oborit* i silom od boja toliku krv *prolit.* 3. 39. — Misleći tko more još suze ne *ronit,* gdi se će sve gore s brjegovi *oborit.* 3. 290. — Sve ću ovo *oborit,* budem te nać. zlice; djecu mi još *ubit;* dje si ma desnice? 4. 475. — Tužnije jadove još tko će *pobrojit,* svi od svieta gradove gdi se će *oborit.* 3. 285. — Vaj, sviet se *oborit,* kako bi hotil sud, da bude *poklopit* grješnike za zlu ćud. 3. 77. — Poganske ter strane ja silom *ogolih,* idole pogane po zemlji *oborih.* 4. 218.

Obòsti. Mrmor je svuda vril, smete se vas *okol;* strknja usta od sil, svak je bižat *obol.* 1. 56.

Obrániti (vidi primjer i kod: *neharan).* Onako smiljenjem da nas mož *obranit* tere s utišenjem slobod nam *povratit.* 1. 248. — Gdino je vazda *dan* na nebesih gori, bog nas od zla *obran',* nam milost tuj stvori. 1. 231.

Òbrati (vidi primjere i kod: *mir, moći, naspati se).* Misaoce za č moje meni će svjeta *dat,* podobno kako je, koji ću drum *obrat.* 4. 158. — Ter ne vim što *obrat,* ali ću mu viru razbiti, ali *stat* u ovom nemiru. 8. 98. — I krmit i *vladat* u tvoje nevolje, da budeš toj *obrat,* što će t' bit za bolje. 4. 165. — U tebe jer *ufah* i ufam, bože moj. i uviek ja obrah vjeran bit sluga tvoj. 5. 80. — Jer da me nje razum ne bude tač *propral,* do vika hudji drum ne budih ja *obral.* 2. 223.

Obrátiti (vidi primjere i kod: *moliti).* Vele je slavan dar ter tko ga bude *čtit,* nemoj ga nikadar na lievo *obratit.* 3. 482. — I smesti i *stlačit* nje biesni nepokoj i u prah će *obratit* s vretenom konac moj. 3. 260. — Rado i ljuveno onoga prijat *hti',* ki srcem skrušeno k tebi se *obrati.* 5. 41. - Nu si sam rekal *ti:* ne ću smrt od grješnik, ner tko se *obrati,* živjet će po vas vik. 3. 282. — Nego vidj' sama *ti* i sama stvori sud tere mi *obrati* u pokoj ovi trud. 8. 26. — Angjel bi *obratil* svrh glave moje mač ter bi me *rastavil* na pola svega tač. 4. 246. — Pak se je *obratil* k bogu svom i bog njih jest ih *oslobodil* od uze protivnih. 1. 24.

Òbraz (vidi primjere i kod: *danas, izraz)* Njegda joj ja panih na nje kril za mal *čas,* a njegda postanih ter zrčah nje *obraz.* 2. 258. 414; 4. 360; 5. 193; 8. 29. 37. — I moj plač privruči i s plačem tužan *glas* suzami poruči jadovni moj *obraz.* 3. 266. — Ni razlog. vajmeh, toj, da je ona srcem *mraz,* a tužno srce ovoj da gori kroz nje *obraz.* 7. 11; 2. 35. 59. 68. 105. 138; 4. 317.

Digitized by Google

— Za č skrivaš svoj *obraz* od mene, cvite moj, ne znaš li, jer sam *vas* ja sluga od gospoj? 2. 4. 59. 90. 103. 125; 4. 59; 5. 134. — Ter svaka vlas po *vlas* podira na glavi i nokti svoj *obraz* i lica krvavi. 3. 131. — Mirisnu ter *pomas* doneste vi meni, kojom ću moj *obraz* pomazat rumeni. 4. 353. — Učini, me oči da nazru tvoj *obraz*, u kom je s istoči od sunca vas *poraz*. 2. 7. 13. 60. 150. 276; 3. 162; 4. 210; 5. 36; 7. 11. 20; 8. 136; 10. 296. — Najliše kad glavu okruni nje *ukras*, a pusti za slavu dva prama niz *obraz*. 2. 36. 47. 72. 176. 287. 294; 7. 83; 11. 151.

Obréditi. Unutra podjmo mi ter ćemo *obredit* što bude meu nami pobolje za nas *bit*. 10. 217.

Òbrezati. Er drugo ne će bit, ako toj bude *znat*, neg me će obružit i nos mi *obrezat*. 5. 277.

Obŕnuti. Drugi će doć pastir, koji će držat *put*, da bi taj plač u mir mogao *obrnut*. 5. 173.

Òbrok. I ka mi daju *uzrok*, u mukah da stojim; zgodal se taj *obrok* protivnikom mojim! 6. 192.

Obrov. Grad biše ovi *nov*, na gori sijaše, oko njega *obrov*, Betul'ja se zvaše. 1. 26. — U koj stvari *takov* način su držali, da goru na *obrov* zemlje su dognali. 6. 271.

Obrúžiti. Er drugo ne će *bit*, ako toj bude znat, neg me će *obružit* i nos mi obrezat. 5. 277.

Öbrva. Izdaše, ne bi jak, grkljanom sica *krv*, tako t' zgibe junak, tako spusti *obrv*. 1. 51.

Òbuća. I rekoh: kako *ću* trpjeti tolik jad, gdje ću nać *obuću* u pustoj gori sad? 4. 94.

Obujati. A prvo ću *obujat* države od onih, ki se ne ktiše *dat*, kakono ja hotih. 1. 10. — Ka bješe do sada život moj *obujal'* i srcu mom jada s čemerom dosti *dal'*. 5. 59.

Obújmiti. Dokle su svjetlosti s čovjekom, ima *it*, neka ga tamnosti ne budu *obujmit*. 5. 3. — Misal me *obujmi* odveće velika, umrieti da bi *mi:* to je sva ma dika. 2. 484. — Jere je *obujmil* jak oblak sunašce pokornji plač i *cvil* vid i me srdašce. 5. 63. — Toliko žestok jad nju bješe *obujmil*, er bi svoj obraz tad suzami svak *umil*. 2. 295. — Gdi me je sinj oblak od zgara *poklopil* i s maglom tmasti mrak svieh strana *obujmil*. 3. 463.

Obùzêti. S kojieh se može *riet*, o zrako sunčana, da je njimi *obuzet* vas saj sviet svieh strana. 3. 469.

Òbzirati. Svud se ću *obzirat* gdi bi me nazrjela trgaje bieli *vrat* da bi me vidjela. 2. 487.

Òcat. Žedna ga pojiše žučju tere *ostom*, prsi mu otvoriše, smrtju zgubiše *tom*. 1. 200. — Žučju još i *ostom* žedna te pojiše i sulicom *oštrom* prsi t' otvoriše. 1. 193.

Digitized by Google

Ockvŕniti. Al te je od toga strah i sram, može *bit*, što ćeš muža tvoga postilju *ockvrnit*. 6. 195. — Tužbu bih *učinil* govore, da sada ona je *ockvrnil'* vjeru ku meni da. 10. 139.

Očce (vidi primjer i kod: *lovac*). Iz ovieh *tonotac* za toj me izvedi i himbenieh *očac*, u kieh su sve zledi. 3. 449.

Öči. Od straha vas stinu, gorka je duša *ma*, jer smrt, kom poginu, jes mi prid *očima*. 1. 182; 2. 149. 157; 4. 431; 5. 63. 75. — Za koga sve trude podnosi mlados *ma* čas koji ne bude prid mojiem *očima*. 5. 203. 318; 8. 23. 31. 126; 10. 51; 11. 146.

Öčit (vidi primjer i kod: *nastaniti*). — Ča kani bog *stvorit*, nemoj iziskovat, ner u čem on *očit* htil se je ukazat. 1. 134. — Tko si ti, ki mi *to* kažeš tač *očilo*? 10. 193; 11. 146.

Očas. Češu ih i glade svaki hip i svak *čas* i musi ne dade da im sjede na *očas*. 4. 87.

Óći (vidi primjer i kod: *naći*). Nu ako zgubiš *sad*, kako ćeš poći pak u Argo, odi *ošad* mrtvih broj veličak. 11. 30.

Očútjeti (vidi primjer i kod *obljubiti*). Diva ćeš začeti i diva *porodit* i tada ne ćeš ti bolizni *očutit*. 1. 167. — I kad se *probudih* i s sankom razabrah veselje *očutih*, očito za č poznah. 3. 184. — Nu kom se *razbudih* i sankom razabrah, velike *očutih* jadove i poznah. 4. 166. — Kad egipski muži s kraljem, ki biše *kriv*, ostaše u tuzi osmi bič *očutiv*. 1. 15. — A gorko cviljenje dosle bi *očutil'* gora, lis, kamenje: ti s' gluha na moj *cvil*. 2. 515.

Odàhnuti. Stvari u nas te nije, kom voljan mož se *čut*, kupovat trebi je, ako hoć *odahnut*. 9. 129. — Odkoli *umaknut* ne će stril ljuveni, ki s mirom *odahnut* ne prašta čas meni. 2. 139.

Òdar. Tad scienih velik *dar* od boga svakomu, koga smrt na *odar* obali u domu. 6. 72; 11. 199. — Za toj se u *odar* postavih ovakoj; ne brin' se za tuj *stvar*. 5. 271. — A druzih nošahu stavit ih na *odar*, toko se saznahu koko mrtav *tovar*. 1. 49.

Odbròjiti. Posadih ju za sto, jistvin joj *poklonih*, pak libar tri krat ste ondi joj *odbrojih*. 1. 276.

Odgòjiti (vidi primjer i kod: *blagosloviti*). Stradjaje vojnike, s kojih sam častan *bil*, pješce i konjike, koje bjeh *odgojil*. 3. 58. — Ti me si *porodil* naredbom od boga i liepo *odgojil* do časa ovoga. 4. 300. — Gdje li je *porodjen* tvoj ures gizdavi, gdje li je *odgojen*, kojom li naravi? 4. 98.

Odgòniti. Nemoj me *odgonit*, gospodje od gospoj, molim te, *umorit*, kada grih ni koj moj. 2. 497.

Odgovárati. Doći ćeš još k meni, ja ti ću, kučko *dat*, komu se ovo mni tako *odgovarat*. 5. 257.

Ödgovôr (vidi primjere i kod: *blavor, mramor*). Ki ćete *odgovor* prid bogom tamo dat, kada vas višnji *dvor* na pravdu bude zvat? 3. 40; 8. 34. — Rada li s' prid boga dat za me *odgovor*,

Digitized by Google

da mene željnoga rastvoriš, boži *stvor.* 2. 145. 226; 3. 116; 4. 180; 7. 434.

Odgovòriti. Ispod svit joj *odgovorih,* glave vanka ne *otklonih.* 1. 265. — A sad te ja molju, pravo mi *odgovor',* je li ti u volju jak oni bješe *bor.* 5. 318.

Odijèliti (vidi primjer i kod: *činiti).* I kad se *odielih* od vode studene, silom je *otjerih* i jedva od mene. 4. 282.

Odijèljati. Ne htij već *odiljat;* čini da poznaju, da grih naš *pobijat* ja, ne oni, naju. 1. 246.

Odizgor (vidi primjer kod: *Nabukodonosor).*

Odje (vidi primjer i kod: *ljudi)* da tebe tko *odi,* čim budeš pospati, prošad ne *probudi.* 5. 214.

Òdjeća. Nu druzieh puštavam, a na me doći *ću,* ja vidiš, vrgla sam kraljevsku *odjeću.* 11. 21.

Òdjeti. I mene si *stvoril* i ti me si, bože, obukal i *odil* obućom od kože. 3. 213.

Odlog. Jer se rasrditi hoće tom riječju *bog,* pri ner se smiliti ni dati nam *odlog.* 1. 33.

Odlòžiti. I moj trud kad čuješ, mnim, će se *prigodit,* ti koji tuguješ, da ć truda *odložit.* 4. 349.

Odlúčiti (vidi primjer i kod: *izgubiti).* Napokon *odlučih* ostavit ovčice i sam se *uputih* put bistre vodice. 7. 434. — O bože, a za toj sve što si *odlučil,* Jesus je s nak tvoj do konca *opslužil.* 4. 230. — Ter si se *pokunil* i stojiš tuj muče, jeda si *odlučil* pokrasti nam ključe. 4. 225.

Òdluka. Ali je druga *ka* u tebi, ku sam znaš, potajna *odluka,* kojom se tač vladaš. 11. 153.

Odmàknuti. Još niesu osam *dni,* reče li, zi ti ja: tamo se *odmakni* eto mi dodija. 5. 264.

Odmòći. Ter nij toga, ki milosti ima kapljom dat mi *pomoć,* nu gdi njeki mogu *odmoć,* ištu strt me bez milosti. 11. 210.

Òdnijeti. Tad u plaču osta *srit,* kako kad sunačce od zemlje bude *odnit* zimnji dan svoe ličce. 7. 16. — Tih vitar eto *ti* puha nam, ckniti ni, ki nas će *odniti* na naš stan žudjeni. 4. 489; 7. 98. — I ja sam provodil oholo moje *dni,* ovdi priti ne mnil, a smrt me li *odni.* 1. 232 — Kako Tezej *odni* tvu mladost prilipu tvoj bratji, a *oni* kćere Leucipu. 6. 197. — Da višnji u svoj *kril* primi mu dušicu, a tebi da bi *odnil* od srca tužicu. 4. 430.

Odòljeti (vidi primjer i kod: *criljeti).* U dvorbi mnogo *lit* toj vili jer stoju ter hoće *odolit* da ništa dostoju. 2. 160. — Komu se može *riet,* da je pri njem kripos taj, kojojzi *odoljet* ne može vas sviet saj. 3. 385. — Što dava taman *srit,* ki cvieli i gnjivi, da nie moć *odolit* tolikoj protivi. 3. 279. 407; 11. 96. — Ni oružje tve *podriet,* pravo ti velim ja ni lavu *odoljet.* 3. 50. — Nu ni

Digitized by Google

kralj ni česar ne može *odolit*, da mene slavan car ne bude *posrojit*. 3. 53. — Me srce *odolit* ne more gorki plač ni muke *pritrpit*, pokli bih ranjen tač. 2. 463. — Er blažen ta bi *bil*, pravo t' se sad pravi, tko bi sad *odolil* prokletoj ljubavi. 4. 381.

Odrèći. Prijatelja uhvati, od koga pak se *neć* do mal čas kajati, da bi ga htil se *odreć*. 5. 19.

Odréditi. Sa svima *odredi* dati mu proščenje tere mu tako *di:* poj na umorenje. 1. 180. — Jošte mu velike ljubavi tvoje *dil* darove razlike tad bješe *odredil*. 5. 51.

Odrezati (vidi primjer kod: *izdjelati).*

Odrijèšiti. Da ako moja svies ište ga *odriešit*, muku, trud i boles čujem jaoh za *umrit*. 9. 22.

Odrvati. Ki moreš milos *dat* i ljubav tuj tvoju i mene *odrvat* u trudnomu boju. 3. 447. — Tiem cvielit i *plakat* počnite sve gore, pokli me *odrvat* nemože nitkore. 3. 62. — Tužice nu moje zaman je *ponarljat*, pokli nie taj tko je može me *odrvat*. 3. 61. — Jak da ih bješe sram ali ti njeki *strah*, gdje se ja takoj sam razlogom *odrvah*. 4. 180.

Òdsjeći (vidi primjer kod: *jezik).*

Odskòčiti. Jur ve je od gore sunačce *odskočil'*, što ovo bit more, da niesu došle *vil'?* 5. 207.

Odùstati. Tuj sanka *odustah* sva puna bojazni misleći tere *stah*, koje su toj skazni 6. 239.

Odvézati. Ni se umim *odvezat*, gospoje, ni tužan u gori mogu *znat*, čigov sam ja sužan. 7. 41.

Odvjet. Cjeć togaj skroveno satvorih njoj *odvit* pak rekoh ljuveno: ostani s bogom *cvit*. 2. 245. — O vičnji moj bože, ki stvori vas saj *svit*, da mene pomože i da mi da *odvit*. 7. 420; 2. 64. 270. 278; 6. 277.

Odvjetnik. Ja ću biti tvoj *odvetnik* sade, vazda, jošće u *vik*. 1. 336.

Odvrátiti (vidi primjer i kod: *dobrota).* Oči moje *odvrat'*, — reče David bogu, tere im vidit *krat'* svita taščad mnogu. 1. 157.

Òganj. Ter zemljom sve vode, jošte zduh i *oganj* leteći ophode i ob noć i ob *dan*. 3. 78. — Veli se, jer *oganj* toliku ima moć, štogodi staviš *na nj*, svemu će vrha doć. 2. 14. 19. 88; 6. 32; 11. 105. — A mnokrat malo *manj* očito otkrivah u pisneh moj *oganj*, ljubeno ke spivah. 6. 193. — Pri će plod rodit *panj* osičen i suh vas i studen bit *oganj* kako led ali mraz. 1. 221; 2. 319; 5. 47. — Ter tuge čine *nju*, da stječe kreposti jak zlato u *ognju* goreći svjetlosti. 8. 86; 9. 153. — Al ku vidiv *ognjem* jur studena starost užga se dviju *prem*, kim sva laž da žalost. 1. 39. — Kad budem svami *ja* pokojan viditi od rodnieh *oganja* dim k nebu hoditi. 9. 14. — A nasi činit *njim* sa mira gredami, što mogu, i *ognjim* i brzim strielami. 11. 55.

Digitized by Google

Ȍglâv (vidi primjer kod: *ljubav).*

Ȍglêd. Stavite za tim *red,* na pazar da gredu i moje na *ogled* sunašce da vedu. 6. 229.

Ognjéviti. Za toj te ja molju, nemoj me *rascrielit* u ovuj nevolju ni pravdom *ognjevit.* 3. 434.

Ogòliti (vidi primjer kod: *oboriti).*

Ogŕditi. Da griha ne učiniš, grih ju će *ogrdit,* a da dobro živiš, tim će t' blažena *bit.* 1. 126.

Ogrúbjeti. Cjeć toga gdje liep *bjeh* ko tvoja prilika, tuj sada *ogrubjeh* ter niesam tva slika. 5. 39.

Òhol (vidi primjer i kod: *djavol).* Videći u *okol* uresne mladosti i tanac ov *ohol* pun svake radosti. 2. 79. 118. 216; 11. 15. — Mlados kim izrani jakino ptić *sokol* ljubiti kad brani od gilja vrat *ohol.* 2. 67. 263; 3. 286; 6. 283. — A neka *oholi,* ki o ništa boj biju, kokoti i *orli* svoju krv proliju. 3. 51.

Oholast (vidi primjere i kod: *danas, oblast).* Nu s tomem ljepotom kratka je *oholas,* za č ga smrt životom rastavlja u mao *čas.* 3. 38. — Povrzi *oholas,* koja je u tebi, ka ne da, vični *glas* da budeš steć sebi. 2. 41. 352. — Prijah li koju *slas,* prijah li u meni za to ja *oholas?* 2. 194. 259; 3. 450; 7. 71. — Ljuveno molim *vas,* prikloni svak stieg svoj i oružnu *oholas.* 3. 40; 4. 153; 11. 54. — Ar svaku *oholas* dostojno bi snizit, a ljubav i nje *vlas* svršeno uzvisit. 2. 395; 3. 222; 8. 44. — Ter djavlju ne može ustegnut *oholas,* koja ga primože da sliedi taj *poraz.* 3. 311. — I ki se uzvodi u višu *oholast,* teže mu se zgodi, kad pade u *propast.* 1. 8. 108; 2. 41; 3. 145; 4. 211; 5. 51; 6. 243.

Oholiti se. Hoćeš li *ustrilit* i ranit srdačce, hotje' se *oholit* na ono sunačce. 2. 497. — Vaj sviete pritužan, što se tač *oholiš,* tko nie kriv ni dužan, da ga tač *progoniš.* 3. 111.

Òholôst (vidi primjer i kod: *milost).* A da se umili srca tvoga *sminost* i da te ne uhili jur nika *oholost.* 1. 275. — U blagu je *oholost,* taščina, puti blud, objist, kar, *zavidost,* strah, sumnja, misli, trud. 1. 155.

Oholstvo (vidi primjer kod: *mogućstvo).*

Òkat. Podobna ćeš se *zvat* k Janusu, ki se di, zad i sprid da j' *okat,* da s obi stran vidi. 1. 137.

Òklad. Svirale evo me, i ako ćeš za *oklad* sviriti sa mnome, uzmi i ti tvoju *sad.* 9. 137.

Ȍko. Ako te tve *oko,* veli nam višnji zgor, navodi na zlo *ko,* izet ga hti na dvor. 5. 22.

Òkol (= òkô, òkola; — vidi primjere i kod: *apostol, ohol)* Buduć se ti rodil ubog i nag i *gol,* s nevoljom se podil na sega svita *okol,* 1. 129. — Njegov je vas *okol* istočnoga svita, za drugu jure *pol* zapada prohita. 6. 263. — Dim, vas svit u *okol* ne ima

Digitized by Google

razum tvoj: Rebeka ter *Mikol* pri tvomu zgubi svoj. 2. 62. — Ne dav nogam pokoj projdoše vas *okol*, premda im biše znoj obvrgose *prodol*. 1. 51.

Okol (adverab). Tada se uzbiv stah pod dubom jednim *dol*, vas mišljen bi me strah i gledav svud *okol*. 11. 143. — Ne zov' se tim *ohol* nitkor u nje ime, ar s nebom gre *okol* i srića i vrime. 2. 386.

Òkolîš (vidi primjer kod: *godište*).

Okòpnjeti. Gdje se bjelja stvori ner li je labut *bil*, ali snieg na gori, prie neg je *okopnil*. 4. 96.

Okošljiv. Vazda je *okošljiv* ter nemiran tokoj i rad bi, da je *živ*, ni nigdar s njim pokoj. 1. 108.

Okòvati. Slobodan i *okovan* u vezu još stoju i ob noć i ob *dan* ja cvilim i poju. 3. 480; 468. — U ropstvu *okovan* taj človjek još da je, scieni se *slobodan* i taj trud ne haje. 3. 175.

Okríviti. Za č da bih *ostavljen* ovakoj odasvud, a druzih *okrivljen*, vidj bože, pravi sud. 2. 496.

Okròpiti (vidi primjer i kod: *napiti*). Nemoj mu trudno *bit*, vaj, svojom desnicom ovi grob *okropit* blaženom vodicom. 3. 197.

Òkruniti. Cviet ter je *oprudjen*, u gizdah ki ctješe, za diku *okrunjen* biserom ki bješe. 4. 29.

Oktavijan. Česar *Oktavijan* do peset, veli, lit ako tko svojih *dan* ne bude dovršit. 5. 31.

Òkusiti. A to jes: svaki nas gdigodir bude *bit*, da ima nje poraz i gorkos *okusit*. 5. 28.

Omástiti. Gdje leži *poražen* obrazom na nica, u krvi *omašten*. 3. 137.

Omekšati. Ter ne ćeš *omekšat*, kako bi razlog htio i onomu hvalu *dat*, ki te je satvorio. 3. 77. — I oholas moja priklonstvu jur se *dal'* i tvrdos svakoja u meni je *omekšal'*. 5. 62.

Omer. I da ime tvoje ponesu k nebu *der* i novi, gospoje, da budem tvoj *Omer*. 6. 284. — Nu da se *Omerom*, gospoje, satvorim ter da ja sve o *tvom* uresu govorim. 8. 22.

Ònadâ. Majka ga *onada* moljaše sa svu moć, da joj tuj milos *da* u Jeruzalem poć. 5. 124. 308.

Ònadâj. Jeda ja čis budu stojati *onadaj* prid tobom na sudu, pak s tobom poć u *raj*. 5. 119. — Ja nebog *onadaj* ne poznah, što hoć ti ni što je smrtni *vaj* dragu vil prijati. 8. 98.

Ònâj. Najliše kada *ni* ni lipši ni brži od mene muž *oni*, ki to te uzdrži. 6. 191; 5. 88. — Virovat sad *onoj* moreš da činjahu Ziganti, kada *boj* s bozi bit htijahu. 6. 271. — Dilo uzvišeno Lukrecije *onoj* bilo bi sniženo da se priloži *ovoj*. 1. 93; 7. 109. — Nad sve, ke vrime *onoj* mužate hojahu ter u zemlji *tujoj* zagnane stojahu. 1. 79. — A od sad mlados *tuj*, koju mi darivaš, daruj ju *onomuj*, koga ti dobro znaš. 8. 77. — Sad citara moja obrni glas k *onoj*, dostojna

Digitized by Google

je koja da se da kruna *njoj.* 1. 79. — Najde je sramota i jedan velik *grieh,* da ona ljepota ostane u *onieh.* 5. 228; 8. 34. — Najliše od *onieh,* ki ljube pošteno, od vila od *svojieh* što pišu ljuveno. 8. 123. — Od prijatelj *tvojih* svit pitaj i pomoć, ne likari *onih.* 1. 144. — I vrlo se *uzbolih,* da sam nigdar ne stal slidit stope *onih,* kriposnih kih sam znal. 1. 162. — Ophode kako *zmaj,* popali posade i sva mista *onaj* zauja i grade. 1. 16. — Narodom vajmeh *sviem,* rad kojieh izdaše, a navlaš *onimiem,* ki ti smrt zadaše. 3. 461 — Svršil ši *oniemi,* ki u te ufaju, človječiem *sinormi,* ki ti se pridaju. 3. 455.

Ȍndâ. Veli se, bit će sud i svrha svita *onda,* kad stare ljuven blud, ne razlog *uzvlada.* 7. 100.

Ȍndâj. Nigdir nimav opor dojde na livi *kraj* Cilicije do gor angiskih ter *ondaj.* 1. 16.

Ȍnud (vidi primjer kod: *inud).*

Ȍpanak. Zada mi još *papke,* da u druzieh ne prosim postole ni *opanke* na volju da nosim. 3. 155.

Ȍpêt. Nu Jove, ki *opet* naše sve nevolje moće, ako budje, *htjet* obratit u bolje. 10. 248; 11. 253. — I ove pak *opet* gledale su oči, on konji priko *pet* mašiv se gdi skoči. 6. 256; 11. 45. — Nu kad tuj zahodim, vratim se ja *opet,* jere se nahodim protivnom stvarju *spet.* 5. 351; 10. 273. — Ako se ja stati ne budu s njom *opet,* er bez nje stojati ne mogu živ na *sviet.* 8. 80. — Ere svies i *pamet* ne hajem izgubit, ako mi daš *opet* tve ličce poljubit. 2. 326; 6. 282. — Angjele moj *prisvet* ter milos ne skrati, na prvi drum *opet* ner li mi povrati. 3. 428. — K moru ću poć *opet,* er će doć na more djevojka vode *uzet.* 4. 396; 10. 176.

Opeta. Ma nu mi htjej rieti, pravlju ti *opeta,* gdi može naći ti priprosta ruha *ta.* 10. 112. 266. 288.

Oplèsti. I krasan i *zelen* i okolo brštanom lovorjem *opleten* i mrčom gizdavom. 4. 107.

Oplot. Da jer se ne dade poglavit grad *Melot,* odrvat se nade, zaskoči mu *oplot.* 1. 16.

Opoj. O slava od *gospoj,* angelska liposti, ka nosiš vas *opoj* ljuvene kriposti. 2. 65.

Opòjiti. Razmi te sladosti, kom se je *opojil,* vjekušte radosti vazda je *provodil.* 4. 50.

Opor. Al ne haj, er veće dokli budeš na *dvor,* trebovat štap ne će i pak će doć *opor.* 5. 189. — Nigdir nimav *opor* dojde na livi kraj Cilicije do *gor.* 1. 16. — Jer vidit bi *ukor* ova vezirom svim, čude se, da *opor* može tko biti njim. 1. 24.

Òprati. Po mojoj glavi *prah* cvileći ter prosuh, otkli tuj zled *oprah,* da mi se shrani duh. 4. 218. — Za č kad ti toj *poslah,* o bože milostiv, suzami sve *oprah* ja grješnik boljezniv. 3. 444. — Najprie se *operi* u vodi kršteni, a pak raj *otvori* da uživaš bla-

Digitized by Google

ženi. 4. 219. — Na smrtni kad me *dan* obujmi vječna noć, neka duh moj *opran* prida te bude doć. 3. 278. 389. 436. — Kad zaspim mrtvi *san* i ostavim taman svit, od zloba svieh *opran* da budu k tebi prit. 3. 383. — Jeda čist i *opran*, u suzah bolježniv prit budu u tvoj *stan*, moj bože milostiv. 3. 265; 4. 214. 221. — Još Jesus *prislavan*, kako zna sviet ovi, Jordanom bi *opran*, da zakon ponovi. 3. 367. — Minulih sih dana, pri ner bi *ukopan* kraj rike Jordana er vodom bi *opran*. 4. 219.

Òprâvan. To li si *opravan* k veselju kom godi, ne stoj tu u *zaman*, kuda greš, prohodi. 11. 138.

Òprijeti. Li još se je usilil kakogod se *oprit*, dokla je tumun cil ne hteć o školj *udrit*. 1. 31. — Srce joj u tuzi *vre*, a još smrtnoj zledi ne će se da *opre* ni život da ščedi. 1. 180.

Opròstiti. Meni ćete *oprostit*, na piru u mene ne ćete na prag *prit*. 7. 29. — Hoće ga *slobodit* od djavalske uze, srvšeno *oprostit* i sve verne duše. 1. 168. — Tere si mnozieme milosti tvoje *dil* u potrebno vrieme sagrjehu *oprostil*. 5. 66.

Òpsjeniti. Duh sveti će priti, ki će te *napunit*, vičnjega kriposti hoće te *opsinit*. 1. 167.

Opslúžiti (vidi primjere i kod: *imiti, odlučiti*). Ar sobom *razlučih* veselje sve moje, za č vjerno ne *opslužih* zakone sve tvoje. 3. 395. — Ne bud' lin ali gluh, ča t' vele, *opsluži*, vazda sveti posluh s veseljem *uzdrži*. 1. 110.

Òrah. I oči moje, *mnjah*, da mi je taj vila velike jak *orah* u glavi stavila. 4. 130.

Òrao (vidi primjer i kod: *ohol*). Jer ga Jove *orlom* stvorivši se odni, prid bozi za *stolom* da mu vince vodni. 6. 191. — I za toj on zlatim dažjem se i *volom* satvori rogatim, labutom i *orlom*. 6. 195.

Òrmâr. Otvori tuj *ormar* ter sama urješi, nu ve joj liepo *svar'*. 5. 266.

Orudje. Da po tvojem sada moljenju *oružje* pogine, ko vlada djaval i *orudje*. 1. 227.

Orùžati. U boju tko proć sviem protivan hoće *stat*, trebuje strpljenjem bude se *oružat*. 5. 11. — Križem se *oružaj* i vjerom potvrdi ter sebe i sviet *saj* i oholas pogrdi. 3. 139. — Štrpljeniem pancierom ner li se *oružaj* i križem i vjerom ter ćeš nać živac *taj*. 4. 54. — Tiem s križem ja stoju i ob noć i ob *dan* krepostan u boju jak vitez *oružan*. 3. 386.

Òrûžje (vidi primjer i kod: *orudje*). Za što znam dobro *ja*, da bez nje lieposti ne će tva *oružja* imati kreposti. 8. 128; 5. 292. — Što misliš učinit? jeda ćeš *oružjem* starica njega ubit? ali ćeš jadom *kiem*. 4. 465.

Oružnik (vidi primjer kod: *konjik*).

Digitized by Google

Òsao. Nigdar konj ni *osal* ne će se prodati, dobar l' je ali *zal,* što s' ne će kušati. 5. 20.

Òsjen. Tašćina od *tašćin* i sve je tašćina, ovi svit je *osin* i magla i tmina. 1. 161.

Òsjeći. Ter ostah kako *sjen,* nu volju reć uprav, kako dub *osječen,* velmi gork i nezdrav. 2. 320.

Osjèditi. Jer ti buduć *srdit* za grihe naše nam, tko će moć *osidit* u grad ter stati pram? 1. 246.

Osláditi. Nu da bi moglo *bit* stavno govoreći, i more se *osladit* tanko se cideći. 6. 13.

Oslobòditi (vidi primjer i kod: *obratiti).* Pokol me *oslobodiš* od sve krivine me ter mi milost *stvoriš,* peti ću hvale tve. 1. 239. — Poj i bog zla toga po te *oslobodi* (imperativ) jer puka ovoga, Ozija tako *di.* 1. 35. — I kopje, *proboden* kim buduć, krv prolih da bude *oslobojen* puk moj, sve to trpih. 1. 191.

Osnòvati. Koji je sam *sazdal* naredno toj takoj, nie ni sva *osnoval?* 3. 357. — Neka svak razbira i ob noć i ob *dan,* čiem se sviet potpira srjed voda *osnovan?* 3. 126.

Ostar. Jur kad smrtno *zaspim,* rane me još gore, kopjem vele *ostrim* prsi mi otvore. 1. 176.

Òstati. Bolje ti je na dasci *spat* neg jutarnje, ćerce, *ostat.* 1. 266. — Na polju ki *ostat* ne more brez muke, u ljubavi jer *stat* ide ti od ruke. 6. 268. — O pakljeni dusi, za toj vam budi *znat,* er ćemo u tuzi sader s njime *ostat.* 4. 200. — U sržbi će t' *ostat* pamet zaslipljena tako da ne ć *poznat,* ča bude istina. 1. 133. — Vajmeh ja slip *ostah,* slip ne vim kuda it, da li se ženam *dah* ovako ogrdit? 4. 475. — Jak da ju vihar *plah* zanese iz luga, a ja tuj sam *ostah* po sebi bez druga. 7. 437. — Nu smisli, količak obide mene *strah,* na tvom mjestu pak bez muže kad *ostah.* 5. 319; 8. 108. — Žalostan ter *ostah* i bit ću u vieke, nevjeru za č *poznah* od smrti od prieke. 3. 196; 4. 91. 130 — Kako toj sliših ja, opslužit sve *pristah,* tuj ona podje tja i tuj ja sam *ostah.* 2. 262; 4. 334. — Ma čemu ja *puštah* ovako ćaću it, a ovdi sam *ostah?* k maji doć ne ću smit. 7. 104. — Tiem ne bi moje man cviljenje i *uzdah,* najprvo na bil dan rascviljen kad *ostah.* 3. 258. -- Hojme, ča ću sada? sve sinke *pokopah,* imah pri umrit ja, a za svimi *ostah.* 1. 157. — Tim proklet čas i hip, kad ja sliep ne *ostah,* prie neg tvoj obraz lip očima *zagledah.* 11. 133. — U taj hip i u taj čas na noge ter kom *sta,* jakino zimnji mraz me srce sve *osta.* 4. 96. — Jur mi je vrieme poć, daleko mi je *stan,* a sad će biti noć, nu s bogom ti *ostan'.* 5. 190. — U Betlem grad *mal,* ki bješe ponižen, blažen je sad *ostal* i velmi uzvišen. 3. 310. — Za to se kuntentaj, ako ti je *otpal'* s dinari mošnja taj, da si sigur *ostal.* 1. 156. — S rasrdžbom er bi gnjiv višnji bog zgar *poslal,* rad koga boležljiv ovi bi puk *ostal.* 4. 383. — Jučer je tuj *ostal* u košu nad vrati; tko ga je *zavrgal?* oh da mu bog plati. 4. 239.

Digitized by Google

Ò s t a v i t i (vidi primjer i kod: *ljubav).* Ne bi li bolje nam sada boj *ostavit,* a ovim planinam, junaci, za njom *it.* 7. 120; 10. 67. — Tako ti zdravo *prit* tuj morsku pučinu, nemoj me *ostavit* u tužbi gdi ginu. 3. 67. — Ako ću, venče, ja igda te *ostavit,* ošal me s koga sja naredno ovi *svit.* 2. 311; 3. 158; 8. 38. — Tiem slatki Jesuse, nemoj me *ostavit* i moj plač i suze ne ostavi u *zabit.* 3. 391. — Nemojte me časti gusarom *ostavit,* htjejte me njih vlasti mladjahtu *slobodit.* 2. 406. — Eto ja izvan *svih* ljepotom smamljen tvom mlieko psim, a *ostavih* imanje vukovom. 9. 157. — Može bit da ga *vi* u slavi scinite, koju on *ostavi,* kako svi vidite. 3. 483; 5. 112. — Kad izgubiš tvu *prav* krivim sudom, za toj človištva ne *ostav'* ni za zlom voljom poj. 1. 135. — Za to u bogu *stav'* srcem misal tvoju, li njega ne *ostav',* dat će t' milost svoju. 1. 88. — Kad bo bogov tujih prijaše *ostaviv* boga svoga, bog svih podloži pod svoj *gnjiv.* 1. 23. — Nu tko da strah i vaj ne bi imal i gork *cvil,* koga bi družba taj jak mene *ostavil'.* 5. 62. — Kad je *ostavljen* oda svud srid mora od valov da je *bjen.* 2. 383.

Ò s u d. Ovo je žestok *trud,* ovoj su nesreće, ovo je gork *osud* i tuge najveće. 2. 35. 172.

O s ú d i t i (vidi primjer i kod: *činiti).* Danaska će na sud *sidit* i vas za grih svih *osudit.* 1. 292. — I ti poni *osud'* dati grad i nas svih, pristani na taj *blud.* 1. 30. 140. — Prominio je *ćud* i zal je, sam budi, li ti ga ne *osud'* ni njemu naudi. 1. 148. — Koji sam u griesieh i začet i *rodjen,* u muke za ke bjeh pakljenc *osudjen.* 5. 114. — Moj život *pogrdjen* od nje, kojoj bih za slugu *osudjen.* 10. 103.

Ö s v e t a. Bih zacieć *osvete* ugristi blizu njoj krvnici usne *te.* 10. 37. — Za moju *osvetu* da ga ona prid sobom studena vidi *tu.* 10. 104. — Jeda si dobila na stanu gospo *tvom* krvnika nemila kom liepom *osvetom?* 4. 476.

O s v é t i t i (vidi primjer i kod: *biti).* Diete ovoj ki praćom hoće ćaću *osvetit,* činiću da s ćaćom za vilom bude *mrit.* 7. 104. — Brzo bi ovi *svit* rasčinil višnji zgar, da bi se *osvetit* za svaku hotil stvar. 5. 4. — Kroz toj te molim tuj gospoju rani *ti* ter mene požaluj, a sebe *osveti.* 11. 128.

O s v ò j i t i. Kada si ugledal, da nas ni već na *svit,* prijatelju smrt si dal za zlato *osvojit.* 4. 485. — Sumnit će tuj Ljubmir, da svoju dragu *vil* ne bude zli satir po nesreći *osvojil.* 7. 67.

Ò t a c (vidi primjere i kod: *bratac, dolac, gorak, konac, konopac, krušac, lonac).* Vrh svieh se vidjaše, nebeski gdi *otac* na vrhu sjedjaše gospodin i *stvorac.* 3. 360. — Nevoljnu ti *vodac* nevoljan hoć biti; ja sam tim i *otac* jednaci na sviti. 11. 85. — Mati bi i *otac* od vriednieh *spjevalac.* 10. 160. — Velikom svitlostju, većome od *sunca*[1], još većom kripostju, poslom boga *oca.* 1. 166. — Tko

[1] U drugom rukopisu stoji: *većom od sunašca* mj.: *većome od sunca.*

Digitized by Google

mater i *oca* počitat ne bude, višnjega *vladalca*[1] proklestvo dobude. 5. 13.

Otaj (clam; — vidi primjer kod: *avaj).*

Otajstvo (vidi primjere i kod: *blaženstvo, božanstvo).* Čudnovato *trojstvo,* jedini bože moj, ki po križa *otajstvo* privodiš u pokoj. 1. 191.

Òtâr. I mnom se ne boli ni mari niednu *stvar,* neg moju krv prolij na prisveti *otar.* 4. 299; 10. 240.

Othrániti. Na to l' umorenje tužna te *othranih,* ko nigdar stvorenje ni u sanji ne *snih.* 1. 177.

Otíći (vidi primjer i kod: *izići).* Da neka ne bude ništa to tako *bit,* odavle ja ću *otit.* 10. 143. — Ili bi se ohajo i od mene htio *otit,* ili bi se nać hajo, što ćemo jesti i *pit.* 9. 152. — S gospodarom vole na baštinu *otit* neg s gospom; tuj stole nose, gdi će *sidit.* 7. 34. — Li priprav' se *umrit,* ter ti će nemoć taj al od tebe *otit* al te unit u raj. 1. 153.

Otirati. Bolje je pojamši vesla kraj *otirat,* neg jidra raspanši pučine *probijat.* 1. 147.

Otjeriti (vidi primjer kod: *odijeliti).*

Otkloniti (vidi primjer kod: *odgovoriti).*

Otmanin (vidi primjer kod: *kršćanin).*

Òtkriti. Želim ti nješto *otkrit,* otajna je stvar, ka mnim tebi će draga *bit,* sinovom i tvojim. 4. 471; 11. 254. — Otajne stvari *svit* s dragom onim imaj, ki te ne će *otkrit,* da mučat svaka taj. 1. 136. — I vjeruj ovu stvar, ku ti ću sad *otkrit* i ku prije nikadar niesam ti hotio *rit.* 10. 228. — Oto ga ću *otkriti;* poznaš li, tko je ovoj, nesrićna majko *ti?* 4. 450. 486. — Al ona, koj *otkriv* otajstva istinu i u krilo se *uviv* izgubi jačinu. 1. 39. — Još ki mrtav, *studen* svrh zemlje počiva ne leži *otkriven,* nebo ga pokriva. 1. 152.

Otkúpiti. I on će *otkupit* od grieha svakoga i na milos *primit* Izraela svoga. 3. 464. — Na sviet ga posla *ti,* neka se da prodat za nas *otkupiti* i rajski mir nam dat. 5. 54. — I svakom vaščinom porugan mnogo *bi* ter krvju prisvetom vas narod *otkupi.* 1. 102. — Viem da ga s' *otkupil* shranit ga hoteći, kad si za nj krv *prolil* na križu viseći. 3. 450.

Òtok (vidi primjer kod: *istok).* Dviže se vas *istok,* kralj grede od Tarsa, kralj grede od *otok* uzmnožita glasa. 7. 447. — Medju oviem *otocim,* na kieh se ne vidi neg stienje strašno *svim,* klisure i hridi. 9. 21.

Òtpasti (vidi primjere i kod: *gledati, ostati).* Ti si se lastu *dal,* da dobra ne činiš, od boga si *otpal:* umriti li ne mniš. 1. 224.

---

[1] U izdanju: *cladaoca.*

Digitized by Google

Òtpraviti. Nu se ja *otpravih,* vašim se nadajte; ako što ludo *rih,* za boga praštajte. 4. 330.

Otrȍvati (vidi primjer i kod: *darovati).* I da ga *otrovat* ne mogu otrovi, ni mu ku škodu *dat* u zdili takovi. 6. 11.

Òtrti (vidi primjer i kod: *čuti).* Da žive tužba ma, da nigda jaoh ne *mre,* da mojim suzama tkogodi suze *otre.* 4. 392. — Da za mnom iniem pak može *otvarati* brže mniš, takoj svak dohodi kako *ti.* 5. 285.

Otvȍriti (vidi primjere i kod: *jadovit, govor, oprati, zatvoriti).* Otajna *otvorit* hotij mi o sebi, i prošnja ma će *bit* utišenje tebi. 1. 275. — Koje će skoro *prit,* da ovdi vrh gore sam će bog *otvorit* višnji kram i dvore. 4. 283. — Kad usti *otvoriš* rozicom skrovena, koga tuj ne *vadriš,* gospodje ljuvena? 2. 70. — Svi smo evo pali kako prisičen *bor* i veli i mali tebi upije: *otvor'.* 1. 65. — Tiem pozri na me *zgor* s nebescieh visina ter usne me *otvor',* ljubavi jedina. 3. 442. 443. — Nudir pamet *otvor',* žuč s ostom pominuć tere ne *prigovor'* stol priprost jimijuć. 1. 203. — Paklu vrata *razbiv* Isus gori pride nebesa *otvoriv* više zvizd uzide. 1. 195.

Òvâj. Primite u ljubav razgovor naš *ovi,* nitko u svem nie prav neg sam bog; s bogom *svi.* 7. 43. — Jesus mu tuj reče: razum se moj *ovi* po putu ne stječe, po komu mnite *vi.* 5. 130; 8. 125. — Sa svim se pripravi, pogrdi svit *ovi,* da te ne privari, kada te *rastavi.* 1. 119. — I po tom vil *ova,* ljubavi, mož vidjet noseći luka *dva* gdi čudno hara sviet. 2. 44; 5. 140. — Primorja naša *sva* u ništa sila zbi, dubrava sama *ova* vlada se po sebi. 9. 128. — Neka ga tkogodi srećniji *uživa,* komu se prigodi u sreću vil *ova.* 2. 151. — Spjevaoci, gdi ste *vi,* zamukli što ste *aj,* prie roka cviet *ovi* gdi skonča smrt *ovaj.* 8. 125. — Nemojte branit, *daj,* nemojte, molim vas, da s kćerkom majka *ovaj* zajedno umre on čas. 4. 428. — Toj ti je svjetlušta blažena noć *ovaj,* s kom zraka vjekušta obasja vas sviet *saj.* 3. 314; 8. 125. — Liepo t' je, gdi *ovaj* liepo se nahodi, još ljepše ures *taj* komu se prigodi. 2. 69. — Združte moj tužni *vaj* sve vode, sva vrila, kad meni vil *ovaj* milos je sakrila. 2. 463; 4. 396. — A ta ga rastvrdi skoro desna *ovaj* i sasvim ogrdi, kripost joj ti *podaj.* 1. 37. — Govorim sad *ovo* prid licem tvojime, bez sumnje da ja *to* opslužim sve vrime. 5. 93. — Molim te rad boga, vidj, ka je stvar *ovo,* da veće neboga ne cvilim *ovako.* 2. 430. — Otkoli bog *ovoj* dao nam jes mjesto, godiš je velik *broj,* veće neg sto krat sto. 5. 229. — I rekoh: nie *ovoj* pleteno ni šveno, o višnji bože *moj,* ner je sve smišljeno. 4. 109; 7. 65. — Gdi nosi obraz *svoj* jakino cviet ružan, ter mogu reć *ovoj:* svak joj se da sužan. 2. 27. 251. — Bez zelja ni *ovoj,* i pamet postavih, da vidim je li *toj.* 2. 59; 4. 308; 6. 26; 7. 11. — Za to bih rad *ovoj,* koja je sunačce, da u nje poraz *tvoj* postaviš srdačce. 2. 43. 278. — Sužanstvo ah *ovoj* toli mi jes milo, er drugi ja *pokoj* ne želim, ma vilo. 2. 175; 7. 114. — Jaoh meni,

Digitized by Google

što je *ovoj!* svezan sam vajmeh ja! mladiću što *takoj* tuži liepos tvoja. 7. 41. — Što hoću riet *ovoj?* moj vele pošteni, u knjizi u *tvojoj,* ku pisa ti meni. 5. 331. — Svitli je stan *ovoj* Gjula Piorovića u gradu *tolikoj* poštena plemića. 7. 22; 4. 480. — Kako ja ne želit mogu vik na sviet *saj* sve, što će koris bit od grada *ovogaj.* 11. 43. — Za što li zdravje *me* ne uze, moj bože, koje mi bez *ove* milo bit ne može. 5. 305. — Znam, da ja *ovomu* bih uzrok od smrce, al ti znaš volju *mu,* koji znaš me srce. 8. 74. — A sada, bože ti, primi duh tužni *moj* i ovi grieh prosti, molim te, vil *ovoj.* 5. 192. — I u raskoši *svoj* vijte, je l' dika ta vaša takmena *ovoj,* ka se Juditi da? 1. 161; 2. 98. — Kako će dake moć podnieti ljubav *toj,* da ne gre na pomoć gizdavoj vili *ovoj?* 8. 134. — Besjedi već *ovoj* stavit ću svrhu ja, sad reci razum *tvoj,* je li pravda moja? 7. 19. — Sad svitla kruno ti za milos velju *tvu* čini mi provesti kroz vojsku ženu *ovu.* 4. 466; 10. 103. — Ter jedva iz usti prisvetieh rieč *ovuj* s uzdahom izusti: pridraga majko *čuj.* 5. 122; 6. 196. — Idoše i samu *njuj* u vrtlu ostaviše i pri ner stvar *ovuj* one opraviše. 1. 81. — Čuvši besidu *suj* viru im podaše ter pravu ženu *ovuj* na smrt kondenaše. 1. 85. — Hvala ti, moj druže, na svjetu *ovomem,* sad poznam do duše, da mene ljubiš *prem.* 5. 298. — Er slike ne imaju u svemu mjestu *ovom,* tebi se pridaju, gospodje, svi *sobom.* 2. 442; 1. 26. — Jer ju ćeš imiti u knjižici *ovoj,* u koj ćeš viditi i vas lov i put *moj.* 6. 49. — O koja zemlji *ovòj* milosna toli bi, božice, da plod *svoj* da se sad po tebi. 9 85. — Ki tebi želeći ugodit po *ovoj* pustinji hodeći tilu ne da *pokoj.* 1. 273; 5. 229. — Eto ću *ovome* sulicom za tvoj mir proć plačno srce *me.* 10. 77. — Sad ćete vidjet *vi,* da nam će kazati sve, gdi će bit *ovi.* 5. 235. — Nu vidju, oči *tve* ne kažu, kruno, toj, da tuge sad *ove* skončaju život moj. 8. 56. — Da ti se sva *ovaj* u narod drugi tvoj, kojemu hraniš *raj,* napišu, bože moj. 5. 73. — Reče im: koji *grieh* dostojan može bit od muka od *ovieh?* 5. 134. — Stavmo se u volju *njih,* ali će skratiti nagla smrt tug *ovih,* al uza smaliti. 1. 31. — Ti stegni moć *ovih,* ki svojom žestinom nathode lavov *svih* sve sile jačinom. 1. 20. 56. 89; 5. 232. — Ne daj mene razdrit *sasvim* prinečistim djavlom *ovim.* 1. 326. — Nu mi je veće poć, da kazat budu *sve,* tko si ti, ka smije doć u naše tmine *ove.* 9. 104. — I ako veće ti u stvari sad *ove* bjeguće na svieti ufanje staviš *tve.* 10. 310. — Da stecieh vrhu *svieh* gospostva i znanja, što bi bil pri *ovieh,* ko stekoh ovdi ja. 5. 344. — I u mistih *ovih* povrnuv se leže ter u rukah *svojih* Jerosolim drže. 1. 24. — U knjigah *ovezieh* Nikola Dmitrović sedam salam *pokornieh.* 5. 54.

Òvàkô (vidi primjere i kod: *Dubravko, ovaj).* Gdi se zbi taj kripos, za ljubav zna li *tko,* jer dosle nje lipos tamnuje *ovako?* 2. 396.

Ovakoj (vidi primjere i kod: *naš, nepokoj).* Što sami podjosmo, kaži mi, oče *moj,* i družbu odjosmo pod gorom *ovakoj.* 4. 295; 8. 89. — Sjetno ti dobro *toj,* neboga ja ti znam, prostri se *ovakoj,* neka

Digitized by Google

te opipam. 5. 270; 11. 23. — Ne more svrnuti na milos ures *tvoj*, da željah trnuti ne budem *ovakoj*. 2. 494; 8. 44.

Òvan (vidi primjer i kod: *onaj*). Moj sinko bogom *dan*, neka t' je sada znat, ti si mi taj *ovan*, koga ću bogu dat. 4. 296.

Óvca (vidi primjere kod: *dolac, jaganjac*).

Ovčâr. Izljezi, gospodje, njeka je nova *stvar*, k stanu nam sad dodje s planine mlad *ovčar*. 4. 326.

Ovda. Ki minuješ *ovda*, rane moje pozri, smišljaj dan od *suda*, nazadu se ozri. 1. 209.

Óvdje (vidi primjere i kod: *doći, nahoditi*). Nu znavši da *ovdje* djevica jes druga, prilika kojoj *nie* pod nebom ni druga. 5. 345. — I kada nas od njih gospodin *slobodi* dozov' k tebi tvojih ter stoj s nami *ovdi*. 1. 27. — Svak redom dar *ovdi*, ki ima najdraži, sad našoj *slobodi* čestitoj prikaži. 9. 175.

Ovoj (ecce). Jer me crvi grizu *ovoj*, pojdi tja, jur veće ne *stoj*. 1. 319. — Kad pridoh na nje stan, po srići uzrih *ovoj* jednoga od stražan, ki bljudu *perivoj*. 2. 252.

Ovudaj. Tko prodje *ovudaj*, vruć uzdah ispusti i reci: bog ti *raj* dušici dopusti. 8. 126.

Òzdô (vidi primjer kod: *soko*).

Òzdraviti (vidi primjer i kod: *izraniti*). Može se pravo *rit*, da je sreću imala toli brzo *ozdravit*. 10. 200. — A bolan da suzi, na smrt kad bi *bil* te slasti da okusi, tudjer bi *ozdravil*. 4. 288. — I nam se tuj mnjaše, da je sasma *ozdravljen*, nu malo hramaše na bedru, gdi je *ranjen*. 4. 138.

Òzgâr (vidi primjer i kod: *repčar*). Ne samo krieposti ner jošte slavan *dar* od rajske lieposti koj joj je dan *ozgar*. 4. 51.

Òzgâra. Sievaše prem *zora*, kad ovoj izreče Agustin *odzgara*, pak taj čas uteče. 5. 345.

Òzgôr (vidi primjer i kod: *razbor*). A da mu u djelieh ne učini koji *stvor*, toj bi bil', jak u mieh beza dna dut *odzgor*. 5. 90. — Tko da li bude dat tužnu mi *razgovor* i boles izvidat neg samo ti *odzgor*? 5. 39.

Oznobiti (vidi primjer i kod: *izgubiti*). Vaj morske sirene, jeda još može *bit*, trudjahna vi mene nemojte *oznobit*. 3. 67; 4. 167. 244. — Ali ću poginut i sam se *oznobit*, ali ću priniknut vodicu bistru *pit*. 4. 105. — Ne može taj sila nigdar me *oznobit* ni duše ni tila pod svoju vlas *složit*. 3. 385. — I scienjah, da ne će tužna me *oznobit*, nego li da me će sieh truda *slobodit*. 4. 156. — Nu tko taj uzrok *bi*, da mene priverna u tebe *oznobi*, krunice biserna. 2. 314; 3. 191. 475. — Tadaj bih mogal riet: nisam se *potopil*, još me nie taman sviet na volju *oznobil*. 4. 86.

Ožèniti. Bogme ga na pašu ne mogu veće *it*, ja se sam, da t' kažu, odlučio *oženit*. 7. 33.

Digitized by Google

Òžêti. Skrobuta pak *vazmi,* osienča i rute ter mu pod rep *ožmi* naranče priljute. 4. 170.

Ožiti. I ti si još krjepak i toli tvrdi *štit,* pod kiem se može svak sahranit i *ožit.* 3. 407.

Ožívjeti. Taj čas će *oživjet,* kad mu je staviš ti, ovo je vele *riet,* da nu ćeš vidjeti. 5. 196. — Ne bi li vas saj *svit* i blago sve podal, da budeš *oživit* opeta za čas mal? 3. 270.

Pàkao (vidi primjer i kod: *kotao).* U grih se s' slačila nimajuć strah ni *mal,* za tva huda dila pojti t' je u *pakal.* 1. 236. — Nu je zlo život *zal,* tko želi nje grla, on ima vas *pakal.* 2. 186. — Česa s' poni cića *rekal,* da ću pasti doli u *pakal?* 1. 283. — Hodi doli na dno *pakla* na dno doli deri do *tla.* 1. 308. — A da sam sred *pakla,* ter da su vaj meni sve muke i sva *zla,* ke izriet moći ni. 2. 516. — A makar sred *pakla* meni stan odluči, gdi je vik noć *mrkla* i gdi se vik muči. 8. 211. — Okolo kom vidim ja maglu tač *mrklu,* da veća, riet ne vim, je li još u *paklu.* 11. 69.

Pälica. Ter udri tko može, toj da nam dadu *strah* noseći tej nože na tezieh *palicah.* 5. 231.

Pämêt (vidi primjere i kod: *objet, opet, vazeti).* Toga rad tvu *pamet,* ku t' višnji htje dati, ne imaš ti mudra *htjet* u ničem smetati. 10. 234. — To li s' ki sebe *klet* odlučil tvrdo sam, sam svoju kun' *pamet,* da želi ljuven plam. 2. 39. 280. 294. — A ti znaš (u knjige čtio si), tko će *pet,* tribuje, da brige nisu mu na *pamet.* 6. 266. — Paček se može *riet* gledavši k istini, da je kripos i *pamet,* kad se od nje promini. 9. 23. — Zaneseš človika i činiš da je *spet,* za č mu slas tolika obujmi svu *pamet.* 2. 23. 59. 92. 229; 8. 47. 82. — Izgubi za č *pamet,* kojom je različan od zvieri na saj *sviet* ter bude njim sličan. 5. 341. — Oh pošlji duh *prisvet* od tvoje ljubavi, užeži ter *pamet* mojojzi naravi. 2. 344. — Za mene grišnika na križ se s' dal *propet,* ljubavi velika! opoj mi sad *pamet.* 1. 192; 2. 341. — Da život i *pamet* razbira mi do vika, kako si ti *raspet* za mene grišnika. 1. 191; 2. 340. — Imao bi svak *pamet* najveće stavljati za naučit, svih *umjet* razlogom vezati. 4. 461. — Evo ti umirem put na dugo, *pamet* vesela sad je prem, neka tilo *umre t'.* 1. 229. — Smrt mi je na *pamet,* mislim da ću umrit, stojim kako *vazet,* jer mi je na to prit. 1. 150; 2. 7. 258. 300; 5. 49. 353. — Dake bi još bolje, da niesam ni *začet,* er ću s te nevolje izgubit još *pamet.* 2. 140; 3. 268. — I moja sva *pamet* i moja svies mala krade se u *zanovet* i u grmja ostala. 3. 126. — Bez glave hodiš *ti,* er u njoj ne kažeš nikakve *pameti.* 10. 68. — Učinit ne će moć da niesi vazda *ti* i u dan i u noć u mojoj *pameti.* 5 326. — Čestit se kažeš *ti* i obrazom svitlim i dobrom *pameti* i tvojim trgom tim. 7. 49; 8. 89. — Sve mirne *pameti* u nemir stavljaš *ti.* 10. 140.

Digitized by Google

Pàncijer. Oko njega staše dva krat treti *vezir,* meu njimi subaše, na svakomu *pancir.* 1. 14.

Pápak (vidi primjer kod: *opanak).*

Pàrac (vidi primjer kod: *jaganjac).*

Pàsti (cadere; — vidi primjere i kod: *jaoh, nadvesti).* Ah Miona, Miona *ti* hodeć tač opako nies mogla neg *pasti* nesrećno prem tako. 10. 137. 255. — U mrklosti i u *tamnosti* sve se stvorenje ter se smuti, kako da će nebo *pasti,* da će vas sviet poginuti. 3. 323. — Vidjev sve imah strah, ma opet *uspredoh,* u jadu tužno mrah, ubliediv i *padoh.* 2. 478.

Pàsti (pascere). Bi rek je *uzrastal* u ljudeh bez reda, ali ti on *pasal* gdi godi goveda. 2. 337.

Pàstîr (vidi primjere i kod: *Ljubmir, nemir).* S večera pak *pastir* ždene me u obor svoj po svu noć gdi je *mir* i rajski gdi je goj. 3. 156; 5. 173; 10. 18. 195; 11. 6. — Najljepši kad *pastir* s najljepšom od vila združi se i na *pir* družba im gre mila. 9. 129. — Još scienim, nie *pastir* ni morska sirena ni vila ni *satir* od luga zelena. 3. 4; 4. 16. — Vernih mojih vode vezanih u *sinžir,* tako t' stada hode, od kih si ti *pastir.* 1. 243.

Pàstûh. I s prascem konj *pastuh* i mazak pritili ne htješe prignut *duh,* da ih razlog primili. 4. 180.

Pätiti. U robstvu eto sad sva ti je zla *patit* u staros tvoju, kad počinut razlog *bi t'.* 4. 397. — Toj da budeš vraćat htjela, čim bi živa s nami na *svit,* bržek ne bi zla patila i još hudjeg, ke ćeš *patit.* 11. 194. — A one studeni, u zimnje noći *ti* veće krat ke meni učini *patiti.* 10. 63. — Pisalac kako taj razložnim okom *tim* dalek stav zamjeraj, kolika zla *patim.* 4. 461. — Trpjet ćeš, da *pati* Miona tva tu nehar, ku njekad ljubi *ti* već nego ijednu stvar? 10. 64. — Neharni narode, vidj' Jesus što *pati,* da tebe ne vode u muku *vragovi.* 5. 132. — Ma pokli grubo *ti* učinit hotil si, što ne ćeš, sad *pati.* 4. 486. — Meni bi još bolje, da nisam na svit *bil* ter željne nevolje ne bih ja sad *patil.* 2. 47. — Ter mnogi trud i jad oćutih tega *dil,* jakino tko je glad za vele dan *patil.* 5. 69.

Pàun. A svoj pozor gizda *pun* nad vodu nadazre ter liso jak *paun* tuj sva se obazre. 2. 353.

Pàzâr. Na tvoju malu *har,* tribuje, ovamo da ideš na *pazar* i da te prodamo. 6. 231.

Päziti. Bez smieha tko *pazit* sad ludos može tvu grd satir *priobratit* u vil se gizdavu. 9. 162.

Pečal (vidi primjer i kod: *obećati).* Bi ih pjan, bi njim *žal;* trpiti ne htiše sramotu i *pečal* ter ti ga ubiše. 1. 48. — Šćedi ča si *stekal* i s trudom dobio, da t' ne pride *pečal* buduć ostario. 1. 132.

Pečalan. Bio s' bogat, moguć *slavan,* a paka ćeš bit *pečalan.* 1. 283.

Digitized by Google

Pèdepsati (vidi primjer i kod: *grješan).* I tvoju na pospjeh milos mi hotje *dat,* jer ćeš prie prostit grieh neg li za nj *pedepsat.* 5. 58. — Slugam grih kad prostit hoć ali ih *pedepsat,* u srdjbi nemoj bit, pravedan ter se ć *zvat.* 11. 245. — Pak mnozieh *pedepšeš* kako Farauna, neka njih srca *streš,* koja su zla puna. 5. 49. — Kad ne bi *pedepsal* za zlobe mene ti i tuge me ne *dal* srdašcu da pati. 5. 86. — Nu s' tvoje biče *slal* i trude velike, kimi si *pedipsal* narode razlike. 3. 297.

Pedèsêt. Pravo se može *svet* život riet i blažen, ki nakon *pedeset* godiš je ugašen. 5. 32.

Pèhâr (vidi primjer i kod: *nikadar).* Zamjerna nu je *stvar,* ku vam ću kazati, gdi mi se taj *pehar* u zlato obrati. 4. 125. 135.

Pehárac (vidi primjere i kod: *grbavac, nebavac).*

Pelegrin. Taj sokol *pelegrin* kako tries zatrepti, kada se iz *visin* za pticom zaleti. 3. 37; 4. 144. — Jer ona, ka gre ohola s nebes angel *serafin,* izrani mlados od kola jak ptić sokol *peregrin.* 2. 78.

Pelikan. Još vidjeh njeki *dan,* gdje u toj dubravi ptičica *pelikan* sam sebe krvavi. 4. 275.

Pèrivôj (vidi primjer i kod: *ovoj).* Pohvali *perivoj,* zide sve kolike i ribe, kim ni *broj.* 6. 35. — Za č slavni *perivoj,* gdi je naša dubrava, Piligrin dragi *moj,* ljepši plod sazdava. 4. 106. — Jak ljeti *perivoj,* kad cvietje ishodi, tako vrat bili *tvoj* po kom se gilj plodi. 2. 88.

Pêrje. U taj hip opet *ja* vidjeh ju bezbrže, snop strila bez *perja* prida se gdi vrže. 2. 440.

Pèro. Šapka staše s *perom* na glavi, doli pak na bedrih sa *srebrom* sablja tere bičak. 1. 14.

Pétak. Gospodje poštene, danas je dan *petak,* triebi je da oždene svjetovne misli *svak.* 5. 109.

Pijeće. Videć serafini toliku slavu *nje,* od ljube užgani prominiše *petje.* 1. 212.

Pilat. Cića puka huda, da mu zgodi *Pilat,* učine me luda i hinca tisuć *krat.* 1. 172. — A poslie, blizu je, poćemo k *Pilatu,* jeda se smiluje vidivši majku *tu.* 5. 133. 145.

Pilato. I reče *Pilato:* ja ga ću puštati, dosti mu budi *to* za taj grieh što plati. 5. 135.

Piram. Malo je tko ljubi za ljuven stvoril *plam,* tko život ne zgubi jak Tisbe i *Piram.* 2. 234.

Písânje. Ki mnokrat pričtivam i s družbom i sam *ja* pametju prižívam sva tvoja *pisanja.* 6. 63.

Písati. I veliš, da si *ti,* kruno ma, vesela, ovamo *pisati* mnokrat mi hotjela. 11. 144. — Dum Mavru tuj *pisah* još prie nego li

Digitized by Google

minu me oni *strah,* a poslie Nikoli. 5. 319. — Od ke ti zgor *pisah* (koj budi vičnji raj!) ča od nje čuh i *znah* i ja i svaki kraj. 6. 33.

Písmo (vidi primjer i kod: *crkva).* Reče joj: majko *ma,* o divo blažena, od mene sva *pisma* jur su izvržena. 1. 172; 5. 123. — Govore: nie li veličak ovo *grieh,* ali pak nieste li proštili u *pismieh.* 5. 121. 130.

Pítati (vidi primjer i kod: *gresti, uživati).* Ja vam ću vila *dat* darove tej sada, ke ne biste *pitat* umjeli nikada. 7. 119. — Da li ću *pitati* tolike žalosti? budem sad *skratiti* sve ove gorkosti. 7. 114. — I jedan od vas *sam* za milos dar *pitam.* 4. 441; 8. 39. — Da t' bude što *pitaš,* sjedi tuj malo sad, a bit ću vazda *vaš,* teke istom da sam mlad. 7. 58. — Plutona podj' *pitaj,* ki u pakli pribiva, potajna ruda *taj* kako se otkriva. 3. 114; 4. 308. — Mariju *pitajte:* nie mi ništa, ne; zaisto, dumo, *te* tri ovo sve čine. 5. 273. — Možeš mi zahvalit, imao er si *to* prije neg si i *pito.* 10. 78.

Pìti (vidi primjer i kod: *opiti).* Nu, bože, pokli *ti,* jedina kriposti, taj pehar da *piti,* ki sinku ne prosti. 3. 281. 398; 7. 39.

Pìtom (vidi primjer i kod: *ljepota).* A toli jes *pitom* tvoj pogled gizdavi, jer mnogi stan i *dom* cić njega ostavi. 2. 22.

Pitòmiti. Bez plavi trud je *prit* pučinom valove i gori *pitomit* u oblacieh valove. 3. 382.

Pjënêz. Kolicih vidit *jes,* koje bih mogal reć, ki slugu na *pjenez* ne mogu virna steć. 2. 143. 334; 5. 5. 6. 21. — Liše čto prijati blaga ćeš i *pinez,* grade ćeš vladati, gradom ćeš bit *knez.* 6. 241. — Moj suče, cienim ja, da ti je tvoja *svies* veomi milija neg vas sviet i *pjenez.* 5. 220. — Ne krije zlat *pjenez* skup človik tolikoj, koliko svoj *ures* ovaj vil od gospoj. 2. 7. 77. 143. — A prem se će *vitez* uza nju ispokojit, a za nidan *pinez* ne će ga ona izgubit. 7. 31.

Pjesan (vidi primjere i kod: *ini, izvrstan, jedan).* Tere će u *pjesan* višnjega slaveći potrajat vas drag *dan* i tance vodeći. 5. 174. 198. 226. 352; 7. 67; 9. 154; 11. 106. — Kamen se podira još vajmeh zemlje *van,* gdje tvoj glas razbira i tvoju tuj *pjesan.* 4. 25. — Ovo biše *pisan,* ku ja govoriti: otvorite *usan,* počnite hvaliti. 1. 62. — Kroz toj se ne trudi, ako tko u *pjesan* nje lipos rit žudi, er ti 'e sve *zaman.* 7. 6. — Tko toli *razuman* nadje se ter takoj postavi u *pjesan* taj čuda, brate moj! 7. 67. — Viek rekal ne bih ja, da su toj njih *pjesni,* neg s nebes iz raja, tako se meni *mni.* 5. 318. 202. — Podjite me *pjesni* u one od gospoj, mir ćjeć ke ni u *sni* ne vidi život moj. 2. 56. — Najliše rad *pjesni,* koje mi otac nas dum Mavar ove *dni* za milos kaza dvaš. 5. 313. — Najliše kad pojah razlike s njom *pjesni,* jeda li ovoj snjah, sve mi se mni, u *sni.* 2. 515; 6. 222; 11. 119.

Pjesnivac. Za što sam *pjesnivac* i pjesni za č tvoru, od kojih jur *vinac* ljuveni zadvoru. 2. 181. — Znam vriednih *pjesnivac* ne želiš ke slave, lovoran jer *vienac* steko si vrh glave. 11. 188.

Digitized by Google

Pläč. Da se jur od *plača* uzdržat ne mogu, neg život moj *skonča* moriv me nebogu. 2. 431.

Plàčljiv (vidi primjer kod: *bolježljiv*).

Pläkânje. Njekada mnih i *ja*, gospoja da liepos od ljudi *plakanja* privode na milos. 10. 29.

Pläkati (vidi primjere i kod: *kajati, odrvati, sunašce*). Tko mi će živi *dat* od suza kladenac, da cvilit i *plakat* ja budem nebavac. 3. 259; 4. 409. 470; 8. 98. — Ter ne vim koga *zvat*, pravedni moj bože, da cvilit i *plakat* tužnoj mi pomože. 4. 318. — Mjentuješ žive *ti*, a mrtva onoga ne mariš *plakati*, od srca ki je tvoga. 4. 450; 5. 148; 8. 36. — Mnju, bi me činila životom da *plaču*, i što je stratila, samosto da *vraću*. 2. 143. — Da ova, ku *plaču* nebesa i vas sviet, sinka nje, kada *ču*, da joj će sad raspet. 5. 137. — Evo ti umiru tebe, divo, *zovuć* Marije, utiru suze gorko *plačuć*. 1. 227.

Plämên (vidi primjer i kod: *manen*). Ter veće ne *spomen'* prida mnom od sada viek ognjen taj *plamen*, trpi ga od sada. 2. 485. — Onoga porazi ljuveni tvoj *plamen*, tko ti se u snazi čini drug i *takmen*. 2. 43.

Planìna (vidi primjer i kod: *mene*). Usiona ljubavi, srjed ove *planine* jesam li tvoj pravi sin Plako ali *ne*. 7. 129. — Božice, *planini* u svemu tak gluhoj vjerovat razlog *ni*, uzdat se ni u toj. 9. 89. — O vile ljuvene od polja i od *ravnin* i od gore zelene aliti od *planin*. 3. 66. — Tirenu Ljubmiru, a svitlo sunce *nam*, ružicu rumenu zelenim *planinam*. 7. 117. 120.

Plätiti. Njeje velikosti ne takam *platiti*, ke sva zemlja dosti i nebo puno *bi*. 1..170. — Nu ćeš sad *platiti* sva zla, ka nepravo čini tad meni *ti*. 10. 63.

Plav. Na luku podjte *vi*, i pomnja budi vam od vojske od *plavi*. 9. 14.

Plëmenit. Kako toj može *bit*, Atene grad jedan budući *plemenit* i plodom nevriedan. 10. 281; 11. 20. — Budući takoj mlad, pristao *plemenit*, pravo bi bilo sad najljepšu na saj *svit* (djevojku da imaš). 5. 221. — Kad glavu *priklonit* k zemljici pripustiš ter tvoj duh *plemenit*, moj sinko, ispustiš. 1. 181. — Kralju *plemeniti*, koji svaka stvori, milost nam poda *ti*, kad nam raj otvori. 1. 102.

Plëmić (vidi primjer i kod: *Držić*). Gdje Šiško *Vlahović* ne slove mudrosti, toli slavan *plemić* meu svitlom mladosti? 7. 68.

Plèsti. Ti si trak grimizan, ti s' gojtan *pricrljen*, ti s' biser nanizan i zlatom vas *pleten*. 2. 267.

Plôd. Da vam bog blaga *da*, zdravje, mir na svieti i da plod od *ploda* budete vidjeti. 5. 343.

Plòditi. Slavica od vrana za č ni moć *pritvorit* i zemlja puštana ne može plod *plodit*. 11. 106.

Digitized by Google

P ò b i t i (vidi primjer i kod: *hotjeti).* Na smrt se tim sude, ne može drugo *bit,* neg da ih vas bude kamenjem puk *pobit.* 4. 386. — Ter čujmo i parce, i parci što će *rit,* hoće li zle starce kamenjem puk *pobit.* 4. 379. — Bludnici hti *prostit,* kano se hotiše kamenjem tad *probit,* jer muža imiše. 1. 225. — Nastojeć nju *vodit* ka mistu onomu, rekoše ju *pobit* kamenjem na komu. 1. 89. — Ne će te dat *pobit* zlorikim jezikom ni pustit *ulovit* laže himbom nikom. 1. 95. — A svih onih *pobiv,* ki s meči i s bati jaše mu stat *protiv* ne hteć se pridati. 1. 16.

P o b ò l j e t i s e. Još se će *poboljet* svaki duh živući i smrti *poželjet* u suzah plovući. 3. 284. — Ja ti sam sve *prostil* i otac moj prosti, za č se si *pobolil* skrušeno zadosti. 4. 226.

P o b r á j a t i (vidi primjer i kod: *darovati).* I planinsko cvitje, što ni moć *pobrajat,* što naše prolitje ne može ovdi *dat.* 4. 280. — S razmirjem gdi je *rat,* što nie moć za sada bez plača *pobrajat* bez tuge i jada. 3. 364. — Čto ti ću *pobrajat* puka mnoštva vela, ka jedva mogu *sjat* gradovi ter sela. 6. 190. — A što je *pobrajat* vremena noć i dan, pokli je prišlo *spat* pod zemljom vječni san. 3. 269. — Radosti minute nu ne ću *pobrajat* ni tuge priljute iz nova *ponavljat.* 3. 83; 4. 265.

P o b r ò j i t i (vidi primjere i kod: *izgubiti, oboriti).* Sva mu hti *pobrojit,* jedno mučat ne će, a jest ih može *bit* dvadeset i veće. 6. 35. — Još ti htih *pobrojit* dvi moje žalosti, jedna je od pet *lit,* druga od mladosti. 6. 71. — Godišta i ljeta ne može *pobrojit,* za što ja prie svieta odlučih sviet *stvorit.* 3. 353. — Za č si ti moja slas, ku nie moć *pobrojit,* rad koje želim vas u prah se *satvorit.* 3. 277. — Ja ne viem, na sviet saj tko se je *porodil,* tko bi moj plačni vaj i tužbe *pobrojil.* 4. 131.

P o č e l o. Neposluh *počalo* nemira, nesklada, od kuda svako *zlo* ishodi i svada. 1. 109.

P o č é t a k. Vidjela s' *početak,* ufaj se vidjeti još bolju svrhu *pak.* 5. 147. 236; 6. 198; 8. 11. 22. — Koliko tebe rad, budi ovo *početak,* ostalo riet ću sad i da me čuje *svak.* 4. 484; 5. 6. 75. — Jere od *početka* do svrhe ljubi nas, i tuj nie da bi *ka* suza se niz obraz (prolila). 5. 77; 10. 267.

P ò č ê t i (vidi primjer i kod: *doći, rasrčan).* Vas polit suzami za toj ću sad *počet* tukući u kami tuj zviezdu željno *klet.* 4. 74. — Koja će sad od nas govorit *početi?* govori jedna vas; ja ne ću, govor' *ti.* 5. 215; 10. 102. — Sve dublje za č *učne* s jeseni opadat, a jeli kad *počne* nov cvitak procvatat. 2. 434. — Al bogme kad *počnu,* bit vam će u zao čas, čujem vas dobro, *nu* prostrite veće glas. 5. 247. — Kad od nje toj sliših, moćno žalit *počah,* žaleć ju utiših i k stanu vodit *jah.* 1. 276. — Za to se ja *počah* totu raspravljati, veće časa ne *stah,* pojdoh počivati. 6. 48. — Paka se obrati na mene ter *poče* svih strana gledati i ovu rieč *reče.* 10. 314. — Još veće cviliti gospoja tad *uče,* tako govoriti kad joj Ivan *poče.* 1. 187. — Suzana nu *poče* bez stida i straha, k njemu se

Digitized by Google

privuče i s njim se pojaha. 4. 369. — U koru našem *stan'*, jer viru hoti imit, ka bi od nas *počan*. 1. 101. — Od onde ter *počan* zemlju, ku kopaju, prida se meću *van*, a za trud ne haju. 6. 271.

Pòčinuti. Uzamši otle *put* i s svojiema hotje poć u Marte *počinut* na stanu onu noć. 5. 121; 8. 30. 81. 101. — Ovdi ću u sienci kon vode *počinut* ovojzi zelenci ljuvenoj u *skut*. 7. 72. — Tere ga moliše, da časom *počinu*, uljeste svi bliže, sjedite, reče, *tu*. 5. 132.

Počívati (vidi primjer i kod: *imati*). Bogme ćeš *počivat* od sada tamo sam, a ja ću odi *spat*, čiem odrom providjam. 5. 252. — Sad s mirom *počivaj*, a on da ti daruje dušici vječni *raj*, ki svaka kraljuje. 3. 198. — Prosto ti sve budi, blagosov primi *taj* i veće ne trudi, neg s mirom *počivaj*. 4. 210.

Póći. Ona domom *pošad* otkupi muža tim i svoje sine *tad*. 1. 276.

Pòdati. Triba ti je taj red *podat*, da se budeš manje *štovat*. 1. 267. — Toj li mi ne ć *podat* postola jedan par, ne ćeš moć *pozobat* toj proso nikadar. 4. 93. — Da jere svim slobod *poda*, dobrim dobro, zalim zlo *da*. 1. 299. — I ako ćeš dobit *raj* i vječnu pohvalu, oružje sve *podaj* i stoku ostalu. 3. 139. — Ne smut' srce tvoje ni se za to *skončaj* videć tuge moje plaču se ne *podaj*. 1. 175. — Ne bi li vas saj svit i blago sve *podal*, da budeš oživit opeta za čas *mal*. 3. 270. — Nepomstvu ter *podan* u vrieme u svako tmasta noć i bil *dan* mni mu se jednako. 4. 65.

Pòdići. Tuj se ja *podvigoh*, Piligrin grbavi i k jeli toj *pridoh* i sjedoh na travi. 4. 121.

Pòdignuti. I čemer toli *ljut* od tužne zdravice, rad koje *podvignut* ne mogu glavice. 3. 58.

Pòdložan. Odluka od nebes, pokli bih na sviet *dan* uredba zviezda jes, kim je svak *podložan*. 11. 97.

Podlòžiti (vidi primjer i kod: *nositi*). Tko kaže sud inom, ako će prav se *rit*, najprije sudu svom ima se on *podložit*. 9. 111. — Drugda nejačemu s vrimenom se *podlož'*, a vazdi jačemu ustupi, koko *mož*. 1. 134. — Ajme, za č ne *stvorih* za grihe pokoru, pri ner se *podložih* smrtnomu zatvoru. 1. 235. — On te ni na red zval, sam si se *podložil*, kad si se podvezal, dužnik se s' *učinil*. 1. 117.

Pódne. I sve što priko *dne* popasu po travi, sve jutrom prie *podne* opet se objavi. 4. 280. 352. — Ova stvar nie zaman, ni ovoj zaman, *ne*, što sudci u tudj stan prihode u *podne*. 4. 354.

Podnèsti. Mi bihomo veće dostojni to *podnest* i muke još žešće, ako ka žešća *jest*. 1. 170. — A ova zla *podnes'* trpeći ovakoj trpjenje, er *jes* bolesti liek svakoj. 11. 86. — Gospodar premda *si* ali starišina, veće krat *podnesi* pokriv se ušima. 1. 109.

Pòdnijeti. Nu ne ću viku *bit* tač tvrda srca ja, da ću vik toj *podnit*, što će bit smrt tvoja. 11. 46. 255. — Er vele jes bolje

Digitized by Google

jednome smrt *podniet*, ner imat nevolje ter sto krat na čas *mriet*. 11. 89. — Ljubav s nebes doli na zemlju mene *prit* i trude, ke koli vidiš, čini *podnit*. 1. 171. — I kad za nas *umrit* odlučil jur biše, smrt križa hti *podnit*, jer gr'je ne biše. 1. 198. — Tiem neka sve ide, sve ću ja *podnieti*, kad pamet mu pride, da sam tva a moj *ti*. 8. 74. 114. — Vaj za što ja tvoju muku ne *podnieh*, ki vječnu dostoju podnosit za moj *grieh?* 5. 110. — Pod nebom kojiem *ni* nit će bit prilika, ke samo ti *podni* radi nas grešnika. 5. 43. — Ki prija i *podni* boljezni tolike, nigdjere kojiem *ni* nit će bit prilike. 5. 36. — Zaludu neka *nie* onaj smrt s boljezni, tvoj sinak ku *podnie* rad naše ljuvezni. 3. 365; 5. 118. 149. — Koji sam *satvoril*, budući nesviestan, za ki si ti *podnil* muku ter boljezan. 5. 34.

P o d n ò s i t i. Za sve er sam jada *sit* od tvojih ljepota, sve mislim *podnosit* do svrhe života. 8. 29. — Tuj radi boljezni, koje ja *podnosih*, složiti sej pjesni usiljen velmi *bih*. 8. 5. — Sve bih toj *podnosil* veselo i milo, ne bi mi trudno *bil'* za tebe, ma vilo. 8. 135. — Sve bih tej žalosti veselo *podnosil* cjeć tvoje lieposti, koja si cviet od *vil*. 8. 45.

P o d n o ž. Noge su čavlom *još* pribjene radi vas, kojiem su za *podnož* nebesa i sviet vas. 3. 483; 5. 113.

P ò d o b a n (vidi primjer i kod: *dobrohotan, ugodan*). Vazmi me u družbu, ako t' sam *podoban*, za vjeru i službu, ku vidiš svaki *dan*. 2. 133; 7. 13. — Ako ti *ugodan* za roba niesam bil, ni sluga *podoban*, gospoje od svih vil. 8. 43. — Er na svit ni človik toliko *zlovoljan*, tko našal ne bi lik kon tebe *podoban*. 2. 72.

P o d ò b r i t i (vidi primjer i kod: *govoriti*). Mučan će vazda *bit;* toj slišaš tere štiš, a ne ćeš *podobrit*, umriti li ne mniš? 1. 229.

P ò d r a n i t i. Čestiti pastieru, ti pjevat *podrani*, er vodiš u miru pokojan tvoje *dni*. 9. 128.

P ò d r i j e t i (vidi primjer i kod: *odoljeti*). Gdi se će prid vami jaoh uzdah moj *podriet*, koji sad suzami posilam na on *sviet*. 3. 196. — Plači svak čemerno i gork uzdah *podri*, služenje me verno kad vila ne *pozri*. 2. 462.

P ò d r i t i. Nego li ne *podrit* taj grad i rasuti, ki želi prem *požrit* kako zmaj priljuti. 6. 273.

P o d v é z a t i. On te ni na red *zval*, sam si se podložil, kad si se *podvezal*, dužnik si s' učinil. 1. 117.

P o e t. Bludući ozoja družbom starih *poet* boge čtova koja, kimi svit biše *spet*. 1. 7.

P o g a n i n (vidi primjer i kod: *kršćanin*). Što li su rodjene izašav na bil *dan* pokli su robljene svieh strana od *pogan*. 3. 132.

P o g i b a j. Ner tolik *pogibaj* svaki čas videći ne će se na sviet *saj* ustavit trudeći. 3. 165.

P o g i b i o. Videći *pogibil* vas ov svit ki travi, da sad ni, tko bi *bil*, ki drži put pravi. 1. 104.

Digitized by Google

Pòginuti. Ni hoće dobar svjet ni vriedan nauk *čut,* premda bi vas saj sviet hotil bi *poginut.* 5. 38. — Odgovor od toga imavši gork i *ljut,* od sina da svoga on ima *poginut.* 11. 6. — Ter mi je po taj *put* boljezan zadala, da mi je *poginut* svršeno do mala. 5. 300; 8. 6. 44. 91.

Pògladiti. Malo je *pogladih,* a pak je u vodi opeta *postavih,* slobodna da hodi. 4. 281.

Pöglêd. Gdi će rič sa mnom rit, kad ne će mimo *gred* na mene još pozrit prisvitli nje *pogled.* 2. 6. — Ar slatko poziru ter kopnim kako *led* ter željom umiru želeći tvoj *pogled.* 2. 12. 33; 3. 355. — Ar bi rek tvoj *pogled,* da s desna i s lieva s zaharom slatki *med* zajedno prolieva. 2. 15. 215. 259; 7. 36. — Držat ću svaki *red* jak misli tve žude, da tej vil drag *pogled* vidjet te uzbude. 10. 20. — Ako mniš da na svit s toga mi 'e smrtna *zled,* znaj, veseo i srdit hrani me tvoj *pogled.* 11. 141; 2. 4. 314. 489; 3. 181. 410; 5. 43. 58; 8. 113. — Neka te poslavim sunačcem *upored* i neka proslavim slaveći tvoj *pogled.* 2. 121.

Pògledati. Ter molim za milos, hoti me *pogledat,* ljuvena gdi silos smrt meni misli *dat.* 2. 10. — Da nam tuj milos *daš,* podobno ako je, da blago *pogledaš* krstjanstvo sve tvoje. 3. 135. 410; 4. 38. — Ti koji zgar *vladaš* nebesa i sviet saj, da na me *pogledaš* i na moj plačni vaj. 3. 471. — Rekši toj nje ures slatko me *pogleda,* mislite, koju čes nje liepos tad mi *da.* 2. 279. 489; 3. 351. 399. — Ljuvena družice, tako t' bog milos *daj,* na moje tužice daj malo *pogledaj.* 4. 164; 2. 57; 3. 280. 454. 473. — Pak majko *pogledaj* uši, ki slišahu, gdi gredući u *raj* anjeli pojahu. 1. 174; 4. 301; 7. 24. — Tko hoće zgar s nebes pozriti na svit *saj* angelski vas ures, ovuj vil *pogledaj.* 7. 8. — Molim ju rad boga, da ostavi čemer *taj,* a na me neboga i tužna *pogledaj.* 3. 70. 112. — Riše: hvala t' bože, ki si nas *pogledal* sa nebeske lože i nam dobitje *dal.* 1. 257; 3. 451.

Pogòditi. Za sve er moja običaj nikom ni *pogodit,* činiću da kći tva taj odi bude *prit.* 9. 107. — Ni manja sramota bila bi našim *svim* gradjanom nego ta, da njemu *pogodim.* 11. 28. — I u svem si ti meni na volju *pogodil,* jak otac ljuveni otkle me s' *posvojil.* 4. 242.

Pogodjaj. Staviše *pogodjaj* ne stati noć ni dan čim živu na sviet *saj,* zajedno čas jedan. 11. 8.

Pogòrjeti. Kad bude vas saj *sviet* pred pravdom pravednom do konca *pogorjet* ognjeniem plamenom. 3. 105.

Pogŕditi (vidi primjere i kod: *govoriti, osuditi, rasrdjba).* Sad ako razuman, Lovorko, budeš *bit,* ne ćeš je *pogrdit.* 10. 99. — Čovjeka mala čuj, nemoj ti *pogrdjet,* ko ne ima jakos tuj, može imat dobar *sjet.* 11. 247. — Toj li bi htjela toj Suzana *pogrdit,* jedan će poći njoj za kril ju *uhvatit.* 4. 351. — Godišta i ljeta, koja si *provodil,* svu rados od svieta u ka si *pogrdil.* 4. 300. —

Digitized by Google

Nu se sam *utrudil* u bogu blaženu i tuj sam *pogrdil* svu družbu pakljenu. 3. 455. — Najprie *porodjen* i život vas trudi i tvrdo *pogrdjen* od Židov zlih ljudi. 4. 230.

Pogùbiti (vidi primjer i kod: *dobiti).* Nu vidju, pomože svakomu virnu *bit,* a mene, moj bože, vira će *pogubit.* 2. 141. 268; 8. 114. — Angjeo od boga k Abramu er će *prit,* da sina on svoga ne bude *pogubit.* 7. 459. — Na glavi t' će sisti i k zemlji te *pribit,* tako t' će prisisti, da će te *pogubit.* 1. 90. — I naša sva stada do traga *pogubit;* ne ćemo nikada odovle *postupit.* 7. 453. — Tko uzrok svemu *bi,* ovako da tužu ter me tač *pogubi* kroz ljubav ku služu. 2. 392; 3. 203; 5. 43. 236; 8. 31. — I pak je vas *vidil* i ljudi i žene, da nisi *pogubil* dušice pravedne. 4. 378.

Pòharati. Videći *poharan* milosti bez nijedne tebanski ovi *stan.* 11. 30.

Pohòditi. Ne čin' da t komore tve budu *pohodit,* od kih se reć more ali sumnja ka *bit.* 1. 149; 7. 444.

Pòhvala. Nad pako s *pohvalom* tve drage dobiti i s moći *velikom* u slave prodje ti. 5. 25.

Pohváliti. Ako te bude kad tkogodir *pohvalit,* spomen' se, jere tad tvoj sudac imaš *bit.* 5. 8.

Pojáviti. Ter kako jedan *cvit* oznobljen od slane bude se *pojavit* od zrake sunčane. 5. 63.

Pòkajati (vidi primjer i kod: *dostojan).* On blažen i *slavan* s ovoga svita gre, ki griha *pokajan* i spovijen umre. 1. 149.

Pokárânje. Jošte se dopustih, jak čovjek da sam *ja,* komu nije u ustih nigdar *pokaranja.* 5. 64.

Pokázati. Od koga reče *ti* na oni sudnji čas, da mu ć *pokazati* pleći, a ne obraz. 5. 50. 67.

Poklad. Da recmo još, *poklad* kako ja bigati, kako korizma *tad* put mu priticati. 1. 255. — U vrieme od *poklad* onomlani dodjoh u liepi ovi *grad* i Vučetu nadjoh. 7. 24.

Pòklati. Da operem zled moju, još grozno *proplakah,* er mnogo u boju kraljeva ja *poklah.* 4. 218.

Poklisâr. Da si moj *poklisar,* da se tuj objavi toliko plačna *stvar* i moj trud krvavi. 3. 193. 280; 4. 146. 318; 5. 32; 10. 307.

Pòklôn (vidi primjer i kod: *napokon).* Takov tada *zakon* biše meu Sarmate, nimahu taj *poklon,* da budu mužate. 1. 60.

Poklòniti (vidi primjere i kod: *činiti, odbrojiti).* Protiva nitkor *bit* istini ne ima, neg joj se *poklonit* koljeni obima. 5. 19. — Ter ćemo tamo *prit* i kako se valja smjerno se *poklonit* cesaru svih kralja. 7. 439. — Prijazan ti inu ne umim *poklonit,* neg ovu jedinu, ku ti ću sada *rit.* 6. 74. — Da bi mi jur *vidit* tuj slavnu gospoju i njoj se *poklonit* prignuv glavu moju. 1. 166. — Ni kad joj *poklonih,* ne vim riet, ali živ, aliti mrtav *bih.* 10. 36. — Tiem

Digitized by Google

ako ti bi *ktil*, o moje ufanje, ja bih ti *poklonil* harno prikazanje. 3. 433.

Poklòpiti (vidi primjere i kod: *oboriti, obujmiti*). I rieti: blažen *bil* bez konca po sve dni, koga je *poklopil* ovi grob kameni. 3. 205.

Pòkôj. Ki ni svojoj sili ni svomu blagu *broj* reći ste umili živeći u *pokoj*. 1. 61. — U nebeskoj slavi, u *koj* svako dobro jest i *pokoj*. 1. 270. — Da ti s' nada sve svet, istini bože *moj*, ti daješ slatko pet, vernim si ti *pokoj*. 1. 7; 2. 153. 256. 275; 3. 108. 351. 458; 4. 35. 234. 396. — Ti ki si sluga *njoj*, na ti se vrat *pokoj*. 10. 12. — A s kom ti ni *pokoj*, ka ti mira ne da, daleče od nje *poj*, ako ti crikva da. 1. 140. — Za to li vazda *stoj* pripravna ter će t' dat bog vikovnji *pokoj*, s bogom ćeš vazda stat. 1. 101. — Tihi mir i *pokoj* ter se s njom rastavi, gdi plačna život *svoj* skončava u dubravi. 3. 88. 140. 271; 4. 6; 6. 3. — Ustrpinja brode dovode na *pokoj*, gdi se sveti shode, taka je kripost *toj*. 1. 87. 160; 2. 104; 3. 96. 262. — Znemi nas tamnosti, stavi nas u *pokoj*, gdino u svitlosti kraljuje sinak *troj*. 1. 215; 8. 23; 11. 90. — Tilu ne daš *pokoj* na vrime moleći ne hajuć mraz ni *znoj* tegom se moreći. 6. 57; 1. 51. — Ako je prilično, da puštu moj *pokoj*, veselje obično i tuzi lik *svakoj*. 2. 291. — S tolikom sladosti caćeći, da *takoj* sve od svieta žalosti obrati u *pokoj*. 3. 313; 10. 235. — Teže se po strani skitati po *tudjoj*, gdje tvoga druga ni, da ti da ki *pokoj*. 10. 216. — I ča tribi tebi jest i duši *tvojoj*, da te prime k sebi on u vičnji *pokoj*. 1. 197; 5. 51; 9. 78. — Tege li težeći da ni telu *pokoj*, almuštva čineći skupšćini *uboškoj*. 1. 32. — Velmi se veselih ovomu dnevi *ja*, veće ga poželih ner trudan *pokoja*. 2. 233. 409. 465; 3. 192; 4. 344. — Mož li znat, kade *ja* toliko bjeh bolan, da nejmah *pokoja* ni javi ni u san. 5. 32. 151. 224; 6. 58; 8. 24. 50. 83; 10. 12. — Ter u tila *tuja* često s' ukladaju, u sebi *pokoja* nigdare nimaju. 1. 106.

Pokojan. Ar ona, ku služu, ne budih *pokojan*, da godi ne združu nje liepos svaki *dan*. 2. 321; 4. 289. — Da s mirom počinu, da mi 'e vidjet *san*, da u misleh ne ginu neg da sam *pokojan*. 7. 431.

Pokòpati (vidi primjer i kod: *ostati*). A bil je skoro *dan* od Židov na sviti raspet i *pokopan*. 4. 205.

Pòkrasti. Kako si ti *kral*, na svieti kad si bil, gdi s' mnoge tuj *pokral* i pravu krv prolil. 4. 225.

Pokrijèpiti. U kom se *pokriepil'* jadovna duša ma i veće danak *bil* ne pozrim očima. 5. 63. — Da bih od spasenja hljebom se *pokriepil*, nu tvoja smiljenja nikad nies' *ucknil*. 5. 69.

Pòkriti (vidi primjer i kod: *govoriti*). Čuju, gdje grače vran, ne more dobra *bit*, hoću li brižna stan crnilom vas *pokrit*? 4. 318; 8. 32. — Nadmeno pak more s plimom će vajmeh *prit* planine i gore tere će sve *pokrit*. 3. 286. — A ove sve gore, dopusti bože,

Digitized by Google

ti, neka se obore za svieh nas *pokriti*. 5. 137. — Prijamu i ako bi oči zla smrt *pokril'* utočište da bi nesrećnoj kući *bil*. 4. 393.

Pòkrov. Hod' s bogom, dobar *lov* bog ti dao dao da loviš; što tomu psu *pokrov* od sukna ne skrojiš? 5. 185.

Polètjeti. Orle zlatoperi, kamo si *poletil?* što majci zaperi u srce jadan *stril?* 4. 314.

Polidor (Πολύδωρος). Na ime *Polidor*, Ekube sin, koji skroveno u moj *dvor* htijahu da stoji. 4. 481.

Polines (= Polinesto 4. 470, Πολυμνήστωρ). Polines. *Polines* nevjerni nemilo hranjenje vajmeh *jes* pogubil me milo. 4. 454.

Pòliti. Tko je tvrdji neg kami ali panj *stanovit*, vaj da se suzami ne bude vas *polit*. 4. 319. — Lie takoj cvileći povojem vas *povit*, tolik trud trpeći, suzami vas *polit*. 3. 258.

Poludne. Jurve je *poludne*, a nie ni vile, koje su prie *dne* vele krat ranile. 5. 205.

Poljúbiti. Gizdava diklice, tako mi zdravu *bit*, tako mi tve lice ljuveno *poljubit*. 2. 155. 205. 260; 4. 350. — Tuj majka htijaše, da se s njim *poljubi*, ali joj ne daše; kolik plač tada *bi?* 5. 140.

Pomágati. Prislavna gospoje, togaj ti *pomagaš* i u trude sve svoje milos mu tvu *davaš*. 4. 37. — Neg riečmi *pomagaj* kako si do sada i bog ti zdravje *daj*, nebesa ki vlada. 5. 307. — Ne daj nas pod njih hor, jer će reć narod *zal*, gdi je njih nebotvor, ča ih ni *pomagal?* 1. 31.

Pomast (vidi primjer i kod: *obraz*). A sad se potežte ter hrlo u saj *čas* blustro mi doneste, mirisna gdi je *pomas*. 4. 353. — Kad b' imal cvit ovi lip miris jak *pomas*, koliko sad slovi, dvaš bi ga veći *glas*. 2. 335.

Pòmilovati. Uskrsnuv hoćeš ti Sion *pomilovat* po tvojoj dobroti i vječni mir mu *dat*. 5. 71. — A ona pade *tuj*, er se prinemože, o bože *pomiluj*, pomiluj ti bože. 5. 137.

Pòmisliti (vidi primjer i kod; *izljesti*). Er se će prije *svit* i zemlja skončati, neg ću ja *pomislit*, da te ću parjati. 2. 428. — Jere ne *pomisle*, da li bog svaka vi, on ti zna ćudi *zle*, ništar mu otaj ni. 1. 120.

Pomlàditi. Njome se *pomladih*, — liti i zimi radja, — od trava oda *svih* ona je najsladja. 7. 52.

Pòmôć (vidi primjer i kod: *nemoć*). Koja sja sunačcem ter imat mnim *pomoć*; a budu srdačcem da zgoru, na toj *doć*. 2. 19. 125; 3. 129. 466; 4. 464; 7. 75; 10. 130. — Oto vidimo mi, da svih krstjani *moć* biti se uzmožna ni nimajuć tvu *pomoć*. 1. 247; 3. 6. 401. 438; 7. 20; 8. 134. — Tiem ako sad inu ne ćeš mi dat *pomoć*, ovako gdi ginu cvileći dan i *noć*. 8. 25; 1. 33; 3. 42; 4. 90; 6. 279; 7. 60. — Prez tvoje *pomoći* ništare ne mogu, ni se gdi *uteći* nego k tebi bogu. 1. 124.

*

Digitized by Google

Pomȍći (vidi primjere i kod: *brlog, nebog).* Znam, Gjivo, er ti mož u sina sve što *hoć;* nut mu ti toj prilož, a ja ću pak *pomoć.* — 5. 281. — Za toj me pomozi, ako me mož *pomoć* u tužbi ovojzi, molim te za svu *moć.* 4. 181. — Tko bi te ukobil ob dan ali ob *noć,* premda bi moguć bil, ne bi mogal *pomoć.* 1. 114. 289; 7. 10. 440. — U toj ću svaki čas, kudgodi budem *poć,* ja molit višnju vlas, da bude vas *pomoć.* 11. 50. — Takoj se ona *pomog* svetimi molbami prostrv kolina *nog* dviže gori rami. 1. 37. — Jere vas je bog *poštoval,* jeda da bi nas *pomagal.* 1. 298.

Pomȍćnîk. Obajdoh sve gore, brodih se prik sto *rik,* nigdi mi nitkore ne dodje *pomoćnik.* 6. 240. — Tiem nam bud *pomoćnik,* neka cjeć ljubavi budemo po vas *vik* sliediti tvoj put pravi. 5. 85.

Pomȍliti. Poć ćemo vrh gore oba dva *pomolit* višnjega do zore, pak ćemo doli *sit.* 4. 294.

Pȍmorac. Hod' napried, kćeri ma, er si ti vodac *prem* stupajem sliepima jak zviezda *pomorcem.* 11. 41.

Ponávljati (vidi primjere kod: *odvrati* i *pobrajati).*

Ponȅsti. Kako tko bude *prest,* tako će se odit, dila ga će *ponest* i s njimi će hodit. 1. 154.

Pȍnijeti. Milica spravi toj tere ćeš ti *poniet,* vidjet ćeš, što će moj gospodar za to *riet.* 5. 257. — Vazeh ga i *ponieh,* gospoje ljuvene, očito za što *mnieh,* da je slavljen za mene. 4. 125.

Poniknuti. Uši na slišanja dvigoše *primuknuv;* reče: umiljenja pridajte *poniknuv.* 1. 52.

Pȍnor. Padite u propas, padite u *ponor,* za što je tuj za vas pakljeni kram i *dvor.* 3. 381. 445; 4. 201. 202. — A pravo nie toj, otkli sam božji *stvor,* tuj sila da duh moj zavede u *ponor.* 3. 427.

Ponȍsiti se. Ne htij se *ponosit* odićom zalihom, jer ćeš raspravljen *bit* grdinom velikom. 1. 134.

Ponȍviti. Potrebno ter će *bit* vas saj svit pod tobom opeta *ponovit* vodenim potopom. 4. 227. — I da ćeš jošte *prit* u oblacieh prislavan, po plamu *ponovit* ovi sviet pritamam. 3. 78. — K tebi me, Bečane, Budim grad *posvojit,* da moje sve rane budu mi *ponovit.* 3. 64. — Plačna je stvar druga, što se će *prigodit,* sva žalos i tuga er se će *ponovit.* 7. 457. — Svetu si krv *prolil* i umro napokon i smrti *ponovil* Mojzesu vas zakon. 4. 219.

Pȍp. Er ženam ni časno, a dobro znate *vi,* da se tako lasno dedeli s *popovi.* 4. 355.

Pȍpiti (vidi primjer i kod: *napiti).* U vrieme u svako, kad bude k meni *prit,* ljuveno i slatko mislim ju ja *popit.* 3. 282. — A to zna život moj, koji je plača *sit,* kakov je nepokoj zdravicu tuj *popit.* 3. 464. — I svim nam laglja je od meča smrt *vidit,* ner se mučit zjaje, a nimat ča *popit.* 1. 30. — O bože ljuveni, o bože *uzmnožit,* prišlo je i meni zdravicu tuj *popit.* 3. 282.

Digitized by Google

Pòpôvstvo (vidi primjer kod: *nepodobstvo).*

Poraz (vidi primjer i kod: *obrav, oholast).* Gdi željno tuguju misleći taj *poraz,* a zaman klikuju svaki hip i svak *čas.* 3. 48. 69: 7. 12. 73. — Ter trudan taj *poraz* ponovi sve rane, njetko hrom, njetko *kljas* gdje takoj ostane. 3. 138. — S nesrjećom jak *poraz* ke slide mu mlados stinući kako *mraz* kopneći za žalos. 2. 464. — Kako ja suzami terem se vajmeh *vas,* da puca živ kami slišaje moj *poraz.* 3. 71. — Oto smrt mu vidim. a ljubav i nje *vlas* sili me, da slidim očiti moj *poraz.* 7. 8. — A smrtni jaoh *poraz* da mori mene vik, a da mi nje *ukras* ne bude dati lik. 7. 11. — Biti će još *poraz,* kad bude zlobniem rit: padite u *propas* prokleti na on svit. 7. 458.

Poráziti (vidi primjere i kod: *amen, omastiti).* Neka sam tobom *živ,* daj mi rani lika, ne umor' *poraziv* neharno človika. 2. 384.

Porèći. Prosti mi, pus' me *reć,* milos mi tu nemoj u srcu tvom *poreć.* 10. 65.

Porôbiti. Od sužan ter množtvo izvede na dan *bil,* što bješe u ropstvo Lucifer *porobil.* 3. 380.

Pòrod (vidi primjer i kod: *narod).* U razum, u lipos, u blago i u *rod* da ti još da milos imati s njom *porod.* 5. 309.

Porôditi. Koja će djeva *bit,* koja će slavnoga Jesusa *porodit* Mesiju pravoga. 3. 309; 4. 218. — Slavna i vesela hoćeš ti *porodit,* kad nebo i zemlja hoće se *prosvitlit.* 1. 168. — U svakoj za č zlobi ja grješnik začet *bih* u majke utrobi, prie ner se *porodih.* 3. 435; 8. 5. 97. — U on hip i on čas kada se *porodih,* najprvo u plačan glas suzice ter *prolih.* 3. 258 — Jaoh što se ne *stvorih* u mramor studeni prie neg te *porodih?* 4. 319. — Još misli, što si *bil,* što s' sada i što ć bit, i od što se s' *porodil,* napokon gdje ćeš prit. 3. 268; 4. 299. — Koli bi bolje *bil',* da se sam bez oči na svitu *porodil,* neg da sam smrt moju ovako sad *vidil!* 10. 103. — Od djeve i žene na sviet se *porodil,* vrhu svih blažene, koje si ti *stvoril.* 4. 233.

Pòsao (vidi primjer i kod: *doći, izdati).* Tko ne umie svoj *posо,* kako će tudj činit, i tko je sebi *zo,* komu će dobar bit? 5. 15. — Od vas sam ja *poznal,* i karte i cari bješe vam za *posal.* 4. 388.

Posao (legatus). K tebi kad dohodi angel, božji *posal,* ti boga porodi, kimno je svit *postal.* 1. 210.

Pòsjeći. Bješe ga ti *posjeć,* neka ga poznaš daj, sve ti ću Frano *reć,* ištom me poslušaj. 5. 289. — Ne bude da mi *uteć* namjera ovaka uhitit i *posjeć* Poliniča opaka. 11. 37.

Pòsjed. Toj sam zapamtila, kad podješ na *posjed,* pak se s' naučila izgonit na nas *jed.* 5. 244.

Poskrátiti. Za to ki poslušaš, svoju volju *poskrat',* ne čini, da skučaš, da t' se reče sto *krat.* 1. 109.

Digitized by Google

Poskupiti. Od kieh kad *poskupih* najedno njeki dil, odluču, sebi *rih*, spravit ih pod vaš kril. 11. 123.

Pòslati (vidi primjere i kod: *namčati, oprati, ostati, poći).* Ner ti ću srce *dat* jednaga i duh moj i u tvoj ga kril *poslat*, da primeš na dar toj. 3. 444. — Pokoli višnji zgar ne hoće nam *poslat* žudjeni tih vitar, sila nam je ovdi *stat*. 4. 466. — Ljubmira htje *poslat*, da k njemu za tu stvar uzbudem tebe *zvat*. 10. 166. — Da radi inoga malo prije ne *poslah* po te sina moga, da ni te odi *zvah*. 11. 43. — Ki bilig srca *zla* od zvizda bi toli na tebe ter *posla* gorčine ovoli. 2. 283; 3. 299; 4. 393; 11. 140. — Ti ga si zgar *poslal*, da paklu pristupi, i ti mu s' krepos *dal*, da vrata razlupi. 4. 229. — Od oca bi *poslan*, rad naše ljubavi ostaviv rajski *stan* smrti nas izbavi. 1. 102; 4. 327.

Pòslûh (vidi primjer i kod: *dočuti).* Rajski vas jur *posluh* nahodim u tebi, a nigda rič ne *čuh*, od meda ka ne bi. 2. 74. 115. 226. 279. — Svakoga vjetra *ćuh*, kako se vidi toj da ti je na *posluh*, o višnji bože moj. 4. 45. — A za toj hrlo podj', dokli mi čuješ *duh* ter ovu od gospodj prit na tvoj čin' *posluh*. 2. 43. 92. 456; 3. 291. 378; 4. 45. 227. 243; 5. 63. — Ne bud' lin ali *gluh*, ča t' vele, opsluži, vazda sveti *posluh* s veseljem uzdrži. 1. 110. — Spravan sam na *posluh*, dat se ću sedlati i objestran moj *trbuh* poprugom stezati. 4. 171. — Ter svak stan' u *posluh* misleći za mal čas, kad ovo ja *začuh*, ostal bi vesel vas? 2. 206.

Pòslûšan. S tobom ću ovu noć i sjutra bit vas *dan*, poslie ću, majko, poć ocu bit *poslušan*. 5. 122. 332; 8. 56. — Pameti sve je *van*, tko sebe ubije, tko 'e višnjim *poslušan*, razuman velmi je. 11. 48.

Poslúžiti. Da bih te utišil i virno *poslužil*, da bih tve srca stril i pomoć i lik *bil*. 2. 452.

Pòslati. A ja ću k stanu poć blagovat i *pospat;* da gdje ćeš pobjed doć? gdje se ću s tobom *stat?* 4. 343.

Pospjeh (vidi primjere i kod: *djelo, dobar, grijeh).* Šišmane, istom *bjeh* uzela ja spati, nu brižna tvoj *pospjeh* čini me ustati. 7. 443. — Kraljice, kad *pospih* prosi se u ku stvar, djeli ja uzeo *bih* ukazat mo u har. 11. 10. — Za toj se ti spravi ter hrlo na *pospjeh* oholas ostavi i ostali svaki *grieh*. 3. 49. 278. 409. — Mnozi su pak od *njih*, tja doli duboke ki dubu na *pospih* jame ter potoke. 6. 272. — Čini me na *pospjeh*, u mal čas i mal hip obratit plač u *smieh* i rados u nalip. 3. 482. — Ki hrli i teče za svu moć na *pospjeh*, da meni prie reče: grješniče vrhu *svieh*. 3. 280. 460; 4. 62. 173. 325; 6 194. — Iz prsi tad *svojieh* bude krv pustiti i njome na *pospjeh* porod oživiti. 5. 69. — Hrleći na *pospjeh* ter tamo suzice višnjemu u *višnjieh* pojdite pred lice. 3. 134.

Posrëd. Po njemu teciše vrućac vojen *posrid*, kou koga pasiše stado pitomih *črid*. 1. 78.

Digitized by Google

Pòstati. Jer smrt kakono *tat* ukredom dohodi, ne da hipa *postat*. 1. 231. — Razumni naš *Radat* za njome hoće poć, s vami ovdi čas *postat* Radatu nie moć. 7. 100. — Ter otkli ja *postah* rodiv se na sviet saj, veselja ne *poznah* ner tužbu, plač i vaj. 3. 435; 4. 334. — Prid oltar pak *posta* tere posveti lug, lužit po čelu *ja* svakoga od božjih slug. 1. 257. — I ništar ne *postav* pristrašen poniknu kako na koga *lav* iznevarke riknu. 1. 54. — I vrativ se na *plav* s galije čas oni, Paskoj se ne *postav* tuj k meni prikloni. 6. 36. — Za tim ja ne *pastav* zahvalih i njemu ter mu rih: budi *zdrav* i vesel u svemu. 6. 22. — Tu veće ne *postav*, jer mu biše milo, k Isusu se *spoznav* sprosi njega tilo. 1. 189.

Pòstaviti (vidi primjere i kod: *izgrditi, pogladiti*). Ako te očima pogledam, taki *cvit*, za to se ne ima u srdjbu *postavit*. 2. 107. — Ter scienim, da krepos ni razum ni na *svit*, ki može nje liepos u pjesni *postavit*. 2. 58.

Pòstiti. Tako će *raznosit* djavoli dušice, keno ne će *postit* ner jidu masnice. 1. 255.

Postojati (vidi primjere i kod: *gospodja, nepokoj*). I ki je sad *hoteć*, da vlada zemljom svom, malo malo *posteć*, pića će bit crvom. 1. 18. — Nu malo potrpi, putniče, ter *postoj*, o simo pristupi ter smisli konac *moj*. 1. 232; 2. 331. — Svapih ja u taj hip: kada će biti *toj?* vrže mi cvitak lip pak reče nu *postoj*. 2. 315; 7. 83; 10. 41. — Za mal čas nu *postoj*, ti koji putem greš, ter vidj', gdi Isus *tvoj* mre, da ti ne umreš. 2. 342.

Pòstole (vidi primjer kod: *odovle*).

Postúpiti (vidi primjer i kod: *pogubiti*). To rekši dviže ram i na nogah *postup* ter muče bičag snam, ki višaše o *stup*. 1. 51.

Posvetilište. U *posvetilištu* da bih ja sna toga istinu vidio *tu*. 10. 26. — Ni pravda ljucka *ta* ne hoće, da žene na *posvetilišta* kolju se takoj, ne. 4. 420.

Posvétiti (vidi primjer i kod: *narediti*). Ka mirna hoće *bit*, kad Raklu njoj bude Miljenko *posvetit*. 10. 17. — Triebi je s drvi *it*, drugo bit ne more, er ćemo *posvetit* ovniča vrh gore. 4. 296.

Posvijestiti. Nespravan nevješ *lis* ovi prim za ljubav, razum ga tvoj *posvis'*, nauk vižbuj, naprav. 5. 352.

Posvòjiti (vidi primjere i kod: *gospodja, napiti, odoljeti, pogoditi, ponoviti*). A ti me za roba i primi i *posvoj*, da t' služi do groba čemeran život *moj*. 4. 172.

Pòšten. Za to bih vazel znat, rodjače *pošteni*, kako t' se zgodi stat minute ove *dni*. 5. 102. — Gdi je sad razum tvoj, prilike komu *ni*, primudri starče moj, u svemu *pošteni*. 5. 29.

Poštènje. Da ne ću nikad *ja* ockvrnit u meni moga *poštenja*. 10. 89. 118. — Da budeš živiti na svit u *počtenju*, proslavljen ćeš biti u vičnjem *veselju*. 1. 121.

Digitized by Google

Pȍštiti. A tko su ljudi *ti,* ko ih šlje u ovi grad, kim darom *počtiti* došli su mene sad? 10. 286.

Pȍštovati (vidi primjere i kod: *blagovati, bogat, dostojan, pomoći).* Al da vam jajnik *tuj* prinesem, recite, nu se svaki *počtuj* ter se veselite. 6. 8.

Potaj. Jer što ja satvorih ljuveno u *potaj,* svakomu otvorih i za toj zovu *vaj.* 2. 307.

Pȍtajan. Er ovu rieč veli svak, koji je *razuman,* da ljubav tko želi, ima b't *potajan.* 5. 347.

Potájati. Ne mož ga *potajat* ni sakrit nikako, za č ga će sada *Bat* objavit tutako. 4. 124. — Neg ako taj bolje umije se *potajat* ter moje nevolje ne kaže ova *znat.* 5. 297. — Lie je meni velik trud, da činim vajmeh *ja* po sebi pravi sud, za č se tač *potaja.* 4. 35. — Ništa joj ne *potaj* od moje nevolje, neg joj sve znati *daj* što uzmoz najbolje. 8. 3. — Za to čin pravi sud i pravdu ne *potaj,* er nam je smrtni trud podnesti za grieh *taj.* 4. 387; 8. 121.

Potàknuti. S tobom pojti živit volju sam mu *prignul* i tako učinit kako me s' *potaknul.* 1. 277.

Potàmnjeti. Ki je sud, da sve, što ima svietlo *bit,* svjetlosti bez ove uzbude *potamnit.* 9. 111. — Tim vide do sto *lit* dan, čas i hip, u koj sunce će *potamnit* i misec tolikoj. 6. 269. — Kad se toj bude *riet,* koja će t' biti čas? ne će li *potamnjet* sunčani tvoj obraz. 5. 181. — Ki stojiš tač muče, kamen se mniš va *mni:* kamenje još puče, a sunce *potamni.* 2. 343; 8. 35. 64. — Tuj sunce *potamnje,* a mjesec s zviezdami, koliko da ih *nie,* sakri se sve tmami. 5. 142. — I ja sam boži stvor njekada človjek *bil,* a sad sam suh javor u gori *potamnil.* 4. 89. — Da se ja ne uzdah u slavnu ovu *vil,* ne bih sad za uzdah ljuveni *potamnil.* 2. 138.

Potégnuti. Ustavit ter ne *ćeš* hladenca od suza, kad mrtva *protegneš* na križu Isusa. 7. 457.

Potjer. Jeda li još vele gdigodi gorsku *zvir* za zvirju ter žele ove poć u *potir?* 2. 83.

Potláčiti (vidi primjer i kod: *kročiti).* Koja ktje *potlačit* u vrime kad ctješe mladosti moje *cvit,* kim se svit resješe. 7. 15.

Pȍtok. Od smiljenja pokol *potok* prisahal je, a mi smo *uzrok.* 1. 292.

Pȍtop. Potrjebno ter će bit vas saj svit pod *tobom* opeta ponovit vodenim *potopom.* 4. 227.

Potȍpiti (vidi primjere i kod: *gojiti, obljubiti, oznobiti).* Ti nas jesi *vodil* prik mora po prahu; onih si *potopil,* kino nas tirahu. 1. 21.

Potplat. Vaj koje nie zdravo, od igle što bi *rat,* ner je sve ranavo od glave do *potplat.* 3. 392.

Pȍtreba. Cieć česa meni *bi* pri takoj *potrebi* (sila se vratiti). 10. 39. 158. — Bil bih ti poslal *rib,* viteže svim pravi, ne to cića *potrib,* neg zarad ljubavi. 6. 49.

Digitized by Google

Pȍtreban. Oženjen bivši ti, a uz to *potreban,* nu nemoj voditi prijatelje u tvoj *stan.* 11. 256.

Potrèptjeti (vidi primjer i kod: *poletjeti).* Mnim, da će *potreptjet* prid vihrom kako prut nebesa i vas *sviet,* kad budu toj začut. 3. 293.

Potŕpljeti. Nu malo *potrpi,* putniče, ter postoj, o simo *pristupi* ter smisli konac moj. 1. 232.

Potrúditi se. Ti stara služice, malo se sad *potrud',* morske mi vodice dones' pun jedan *sud.* 4. 444.

Potúći (vidi primjer i kod: *moći).* Dokla moć božjih *ruk,* ka svuda dostiže lažu pravdom *potuk* istinu podviže. 1. 83.

Potvòriti. I što je sam *skrivil* i ostale hudobe, tiemiem je *potvoril* Jesusa bez zlobe. 4 234.

Potvŕditi. Toj tebi *potvrdit* objetom nu vječnim, u ljubav *sadružit* i tiezieh razumim. 2. 442.

Povèsti. Jur dopre do *tebe* vapaj i suze njih, ne daj da *povede* neviran Turak svih. 1. 248.

Pòvidjeti. Za toj sam sve sa *sviem* misal svu smislio, istinu da t' *poviem,* ki sam gnjev patio. 2. 486. — Da pravo sve *povij,* tako te u hrli u svojem krilu *vij* majka i zagrli. 6. 241. — Jaoh što je od moga Eteokla? sad *povjedj* meni sve, uz koga ti bivat općiš *svedj.* 11. 53. — Za to ću, da t' povi ma pisan niki *dil* od toga, čto novi glas nam je *povidil.* 6. 270. 197.

Povíjati. Tuj li ću cvietice razliko *razbirat* i svilom kitice i zlatom *povijat.* 3. 274.

Pòviti (vidi primjer i kod: *politi).* Ter hvalu i slavu gdi imah njoj *povit,* a obraz i glavu do zemlje *priklonit.* 2. 199. — A biše se *povil* svionim skenderom i gojtane *pustil,* kićene biserom 1. 14. — Povojem gdi je *povit,* a od zgara nad nami kraljuje vas saj *svit* i nebo zviezdami. 3. 306. — Kraljice od svieh vil ter venče *poviti,* molim te, boga dil, pravi mi, tko si *ti.* 2. 25. — Koje ti diete *to,* koje ti darova s kolievkom *povito.* 10. 185.

Pòvôj. Još da mu dadu pak, Pribate dragi *moj,* vezen kalamalak, pelene i *povoj.* 7. 441.

Pòvraćati. Vaj meni, što bi *dal,* grješniče, ti tadaj, da bi se *povraćal* opeta na sviet saj! 3. 270.

Pövrât. Da bi mi na *povrat,* glasom bih vapila i glavu tere *vrat* sama im klonila. 6. 239.

Povrátiti (vidi primjere i kod: *obraniti, obratiti).* U pako je lasno *sit;* iz njega opet van mučno se *povratit* na ovi bieli dan. 9. 99.

Pòvrći. Kraj rieke tuj stoje i on bi *proplakal* i oružje svoje po zemlji *povrgal.* 3. 3.

Digitized by Google

Pozàbiti (vidi primjer i kod: *ljubiti).* Gdi može sunačce van svega puta *bit* i moje srdačce tuj vilu *pozabit?* 2. 371.

Pozáći. Niti sam *pozašal* jidreći nevišće, niti me vitar *zal* prik volje potišće. 6. 188.

Pozdravljenje (vidi primjer kod: *gledati).*

Pòzirati. Tim uzrok rad bih *znat,* za č ličce rumeno za rados *pozirat* ne da mi ljuveno. 2. 150. — Diklicu *poziram* meu nami u koli, ka nosi u svem *sram* gizdav ter oholi. 2. 419. — Dilj toga *poziram* svuda ja po tanci, koga ću da *spivam* u mojoj pjesanci. 2. 86. — Osumnjen dotečem, da vidim, je li *raj* ali svit ter rečem sam sebi: *poziraj.* 2. 60. 76. 236. 348.

Pozlatan. Paune *pozlatan,* kud zajde po travi? jurve je treti *dan* da majku ostavi. 4. 314.

Pozlátiti (vidi primjer kod: *kamen).*

Pozloban (vidi primjere kod: *grieh* i *moj).*

Poznánje. Ljepšega uresa čovjeku dao *nie* višnji bog s nebesa koliko *poznanje.* 5. 330. — I nitkor boljega, vjeruj mi, *poznanja* na svietu od tega ne ima nego *ja.* 10. 153.

Pòznati (vidi primjere i kod: *imati, ostati).* Od sad znam, da trudi zamani svaki *krat,* tko srca od ljudi po ličcu mni *poznat.* 2. 109. — O višnji bože moj, tko može toj *poznat,* u vodi u žitkoj da o sebi može *stat.* 3. 126. — Dvignuh se oni *trat,* ali se ne htjeh ja, njemu dat tuj *poznat,* neg sve toj pustih tja. 5. 290. — K tomu će još *poznat* i očito vidjeti, kom bude pehar *zlat* k jezeru prinieti. 4. 146. — Jer se u žalosti u ovoj (dam ti *znat)* zarekoh slatkosti od svita ne *poznat.* 6. 254. — Mogu se oni *zvat* blaženi i čestiti, ako budu *poznat* njih dobro na sviti. 7. 66. — Da jedva me *poznat* hoćeš majko moci, ni me k sebi *prizvat* ni kako pomoći. 1. 176. — Uglješa, žabac *ti,* aj tako mi glave, po svem je *poznati,* da si krvi prave. 7. 438; 10. 23. 31. — Ako li za moj grieh, čini mi, da *poznam* od muka od mojieh neka smrt sebi *dam.* 8. 7. — Rad moje ljubavi, očito ja *poznam,* da on sad rastavi životom sebe *sam.* 5. 194. — Slavu ćeš dobiti po vieke *vjekomam,* nigdar ju zgubiti, toj dobro ja *poznam.* 2. 442. — Za što znam da *poznaš,* jer tvoje žalosti ja ćutim veće *dvaš* od moje mladosti. 8. 126. — Je li toj sinak *vaš?* ali ga još ni ti ni po čem ne *poznaš,* ako mu s' i mati? 5. 142. — Što pitaš praću ti? ti li si, ki *stridjaš?* sad me ćeš poznati, ako me ne *poznaš.* 7. 105. — Nu misli, tko *pozna,* komu tuj zavidih, jer zorom nigdar *sna* sladjega ne vidih. 2. 234. — Gospodje, dobro znaš, otkli te ja *poznah,* ti mnome da vladaš, tebi se samoj *dah.* 8. 114. — Po tomu ter *poznah,* da u nje milosti ja jesam, za ku *mrah* jadovno zadosti. 8. 8. — Da vikom nikadar, na noge otkli *stah* pozlobna taku stvar ni mislih ni *poznah.* 4. 371; 7. 424. 448. — Ter ino ja nebog u vieke ne *poznah,* otkli me stvori bog ner samo plač i *uzdah.* 3. 452. — Ter takoj ter takoj otkoli sviet *poznah,* ja grješ-

Digitized by Google

nik život moj potrajah u *zlobah.* 3. 262. 394. — I kad se probudih i s sankom *razabrah,* veselje očutih, očito za č *poznah.* 3. 184; 4. 166. — Najliše gdje *pozna* rekeša kada je, da je pod njom malo *dna* trudno se vladaje. 3. 115. — Tako jes on *poznal,* kad javi svit ovu, tko joj jes ime *dal,* da Slavom nju zovu. 2. 62; 3. 450. — Ter ne bi sad *poznal* čemeran život moj tolicieh grieh ni *zal,* kojiem se ne zna broj. 3. 259. — Odlučih njeki *dan* poć služit gorsku vil, jeda bih tuj *poznan* i primljen u nje bil. 2. 435; 8. 41. — Puni stumak kad je *poznan,* ne krije se, bluje sve *van.* 1. 286.

Pozòbati (vidi primjer kod *podati).*

Pòzor (vidi primjere i kod: *govor, mir, mramor).* Er vilu ku slidim kroz rajski nje *pozor,* nigdir ju ne vidim u svital ovi *dvor.* 2. 375. — Zakon se sad *razor',* slobodno mogu reć, pokole nje *pozor* ner pravda može već. 2. 13. — Ner zlata dva prama, koja su moj *umor,* gdi s bilim rukama zaliću nje *pozor.* 2. 77. — Vidivši nje *pozor* ja mnju, će s' postavit zabavu i *zazor,* tko hoće nju slavit. 2. 73. 114.

Pòzreti (vidi primjere i kod: *boljezniv, boriti se, pogresti).* Ter brže nje liepos ne smiš jur ni *pozrit,* a ner da tva kriepos može njoj vrha *prit.* 2. 44. — Gdi će rič sa mnom *rit,* kad ne će mimogred na mene još *pozrit* prisvitli nje pogled. 2. 6. — Satir će u taj čas u čudan bies *udrit,* kad bude na obraz priliepe vil *pozrit.* 7. 67. — Gdje te ću jaoh slidit, er pridje mnim *umrit,* ner tebe već vidit, ner tebe već *pozrit.* 7. 95; 4. 433. Tko hoće liposti angelske sve *vidit,* od ove mladosti na lice ktjej *pozrit.* 7. 7. — Er kada ličce toj ne budem tve *pozrit,* jaoh smrtni nepokoj hoće me *umorit.* 7. 12; 11. 94. — Al što ću ja veće, pokli me odje *ti?* nijedna sad ne će htjet na me *pozriti.* 8. 114. — Mogu li da ne *mrem* svaki čas ljuveno, onojzi kad *pozrem* na ličce rumeno. 2. 37. — A doli kad *pozrim,* gdi je dvor pakljeni, taj čas se vas *stvorim* u mramor studeni. 3. 281. — I sve što ja *pozrem* ili budem čuti, tugljivo da *umrem* stuživ me svu smuti. 2. 389. — Er kako nazada od užbe mjesec *gre,* tako jur otpada obraz nje tko *pozre.* 2. 107. 208. — Ma tko je da ne *mre* želeći ljuveno, angelsko kad *pozre* nje lice rumeno. 7. 8; 2. 36. 59. — Brže zna, kad *pozre* nje lipos na mene, oni čas da *umre* ma mlados i vene. 2. 150; 8. 129. — Moj bože, kad *pozri* prikrasnim pozorom, u komu svitlos *vri* jak istok prid zorom. 2. 82. — Ovo ja kako *rih* ter obraz gizdavi od vile još *pozrih* s velikom ljubavi. 2. 284. 435. — Jaoh što se ne *stvorih* kamenkom onada, tvu lipos kad *pozrih,* cić koje mrem sada. 2. 425. — Nu jedva što *pozrieh* obraz taj gizdavi, u srcu vas *umrieh.* 10. 33; 7. 81. — Još dobro nu *pozri* (imperativ) na slavnu nje mlados, iz ličca gdi joj *vri* bez izma sva slados. 2. 61.

Pòžār. Iskra mala *požar* veće krat izvede, tako malahan *kar* mnogu svadu svede. 1. 134.

Požèljeti (vidi primjer i kod: *poboljeti se).* Ledinom ter stoje bez ploda vas saj *sviet,* zemlja će sve svoje zelence *poželjet.* 3.

Digitized by Google

289. — Da bih ja *poželil* pokoja ružice, ako sad ne bih *dil* od tvoje tužice. 2. 306.

Požívjeti. Vjerom se ter kunu, da te ću *uzvisit* jak vjenčac i krunu, daj mi bog *poživit*. 2. 257. — Bez himbe *poživljeh* i od njih sada tih, mogu riet, neznan *bjeh*. 10. 159.

Prásac (vidi primjere kod: *grbavac* i *nebavac*).

Prašati. Od višnje vlasti zgar, ka može vele *dat*, toliko malu stvar prikor je nam *prašat*. 5. 82.

Prâvda (vidi primjer i kod: *blago*). Puštaću tužbe me, samo uši tve mi *da'* ni za nj stoj ni za me, s razlogom stoji *pravda*. 4, 459.

Prävedan. A tko je *pravedan*, da bude stojati kon drazieh po vas *dan* i ljubav imati. 2. 314. 517; 3. 81; 4. 379. 460; 5. 148; 10. 221. — Kakono *pravedan* janjac, ki ne zna plod, biti hoću *zaklan* za človičnji narod. 1. 172. — Oda svieh *slobodan* da ću tada biti, kad uzdah *pravedan* budem učiniti. 5. 33. — Ako je još lick ti, diklice, *pravedni*, da si trud veliki ne ćutim po sve *dni*. 2. 477. 504; 3. 456. — Prosti krvi njih *pravednoj* kako istoj majci *svojoj*. 10. 257. — Isprazno tiem ne stoj, ner spravno sve sa *sviem*, da pridaš razlog tvoj prid sudom *pravedniem*. 3. 464. — Pridite *pravedni* u moje kraljevstvo, gdi ćete po sve *dni* uživat blaženstvo. 3. 293. — Izvede *pravednih*, ki mu se pridaše, ki zlobu i svoj *grih* suzami opraše. 4. 229. — Da, vazda *pravednih* bog jest obaroval i još po smrti *njih* vičnji njim život dal. 1. 25.

Praznost. Neg je sve to *praznos*, koja vam zavrati kakono volu *mos*, kad ne ima orati. 5. 185.

Prebistar. Dni naši hrlije protiću ner *vitar*, kada prahom vije ali konj *pribistar*. 1. 233.

Prebívati (vidi primjere i kod: *imati*, *ljubav*). U kih ću svaki čas do smrti *pribivat*, er u nje nije vlas pokoja meni *dat*. 8. 57. — Da vrieme ni jedno njih bude *razdiljat*, ner vas viek zajedno u miru *pribivat*. 2. 442. — Jer si sam vječnos *ti*, s kojom ćeš, bože moj, vazda *pribivati* u moći tvoj veljoj. 5. 76. — O slavni oče *naš*, o bože istini, ki viekom *pribivaš* na višnjoj visini. 5. 81. Ti s bogom *pribivaj*, kako t' se podoba, a ja ću plačni *vaj* sliditi do groba. 4. 32.

Preblag. Na križu gdi visi umiljen i *priblag*, da tebe uzvisi, ako ti budeš *nag*. 3. 121.

Preblážen (vidi primjer i kod: *amen*). Ner sam duh *priblažen* po duhu svetomu koji je *užežen* u plamu pravomu. 3. 360.

Prebròjiti. Nitkor se nie *rodil* ni se će roditi taj tko bi *pribrojil* ni tko će zbrojiti. 4. 39.

Precrljen (vidi primjer kod: *plesti*).

Prečestit. Tko li bi Ogoja Doprčnić *pričestit* od roda taj dvoja izidoh ja na *svit*. 11. 201.

Digitized by Google

Prèdati (vidi primjer i kod: *imati).* Tim veće podji *ti;* u crkvu prije ću poć bogu se *pridati.* 10. 92. — Zlato ovoj da t' *pridam,* pak brieme bit ne će, u tebe er se *uzdam* samoga odveće. 4. 474. — I dobra još mnoga za milos nami *da,* jer sina dragoga na gorku smrt *prida.* 5. 54. — Ter joj se primilih i mene njoj *pridah,* nu kad se razdilih, za žalos sam ne *znah.* 2. 251. — I svaki razgovor koji mož' njojzi *daj,* kad prideš u nje dvor, i mene njoj *pridaj.* 8. 69. — Sad sa mnom svaki vas bogu hvalu *pridaj,* na zdravju koji nas dovede na naš *kraj.* 6. 47. — Bljudi me i *vladaj* u mjestu svakomu, i duh moj ti *predaj* stvoritelju momu. 3. 429. — U Hjeruzolim iti meni je jutri *dan,* gdi ću laćen biti biti tere na smrt *pridan.* 1. 172; 2. 153. 369; 3. 279; 5. 310; 8. 12. 83. — Počtenje tve ne bi pridano meni *man,* a ne znam da tebi jesam li ja *pridan?* 2. 189. — I kad sidi na sud tere je dar *prijal,* ne će molit zalud, ki mu ga je *pridal.* 1. 82.

Prëdati (vidi primjer i kod: *čekati).* Vesel mi pogled *da* s velikom hitrosti, život moj da *preda* u tužnoj žalosti. 2. 481. — Gdje treptjeh i *predah* stojeći sebe van, procienit a ne *znah,* što je noć, što li dan. 4. 164. 193. — Ter s mirom počini i veće ne *predaj* niti se čiem brini, ner hvalu bogu *daj.* 4. 327.

Prëdrâg. A ti si toli *blag,* Jesuse ljuveni, Jesuse moj *pridrag,* Jesuse blaženi. 3. 77. 292. — Ter sinak tvoj *pridrag* svietu se objavi nejaki, gô i *nag* u jasleh na travi. 3. 302. 389; 4. 208.

Pregizdav (vidi primjer kod: *ljubav).*

Prehud. Pristante urede davati veće *trud* oniem, kieh dovede odi stat grih *prihud.* 9. 100. — Još će se blažen zvat po trudu život *moj* i malu hvalu dat nesreći *prihudoj.* 4. 143.

Prejadan (vidi primjer i kod: *izdati).* Nego ću slaviti od danas ovi *dan,* gorki jad zabiti, ki prijah *prijadan.* 2. 486.

Prejedva. Oloferne stati na noge *prejedva* mogaše, jer jati koko mogahu *dva* (toliko on sam zžva). 1. 49.

Prèkinuti. Bogu, jer *uzdvignuv* on, ki u nj ufaju, onih bi *prikinuv,* kino ga ne haju. 1. 52.

Prëlûd. Inostran svaki *sud* ako bi tko činio, taj bi lud i *prilud* i manen svasma bio. 3. 127; 4. 251. 286.

Prëljût (vidi primjere i kod: *košuta, leut).* Za što je plač *priljut,* za što je boljezan na smrti kufa *čut* gdi poje u pjesan. 3. 3. 190. 266. — Tko ne bi svenul vas trepteći kako *prut* na toli strašan glas jadovit i *priljut.* 3. 291. — Na oni drum, na oni *put,* gdje ću ja boljezni i čemer moj *priljut* probavit u pjesni. 3. 110. 461; 4. 242. 381. — Za č ufam, Jesuse, da ćeš moj plač *priljut* i uzdah i suze primiti u tvoj *skut.* 3. 396. — U srcu nego *tu* ima ranu *priljutu.* 10. 49. — Razbojnik er će prit ter mu će još po *tom* rebarca sva probit sulicom *priljutom.* 7. 457. — Ako vas za

Digitized by Google

moj *grieh* niesu ke zvieri zle u gorah *priljutieh* čemerom dojile. 10. 270.

Premínuti. Toj li si *priminul*, vječni ti duši raj! a mene *pristignul* u tuzi smrtni vaj. 4. 320.

Prèmjestiti. Pošlji posla odzgor, ki me će *utišit*, dušu moju u tvoj dvor iz zemlje *primistit*. 1. 226.

Prëmlâd. Imaće taku vlas djetićak taj *primlad*, da će proć njegov glas s istoka u *zapad*. 7. 433.

Premòći. I pak te po svitu otpravih svuda *poć* i dah ti jakos tu da možeš sve *primoć*. 11. 191.

Preobrátiti (vidi primjer kod: *paziti*).

Prèpasti se (vidi primjer i kod: *dočekati*). Ter ve se nikudi ne kreni od nje *ti*, ako se probudi, jer se će *pripasti*. 5. 266. — Za toj se ne *pripad'*, ner stupaj tvoj spravi ter sa mnom hodi *sad* u naš dvor gizdavi. 4. 194.

Presàhnuti (vidi primjer kod: *iznaći*).

Presijèvati. Ovo, ka *prisivat* htila bi sunačce ka suncem može *zvat* zeljno me srdačce. 2. 48.

Preslavan (vidi primjere i kod: *napastovati, oprati, skladan*). Kojom se gizdah ja u oružju *prislavan* jak sunce koje sja vrhu nas po vas *dan*. 3. 63. 427; 7. 18. — Čin' za toj Jesuse, o kralju *prislavan*, da grozne me suze pri tebi niesu *man*. 4. 42. — Oto ste vidjeli taj porod *prislavan*, a sad se svak dieli i podji na svoj *stan*. 7. 458. — Tiem kralju *prislavan*, ako se može riet, ustani groba *van* opeta na saj sviet. 3. 56. 177; 4. 57. — Dokli bog bude prit u oblacieh *prislavan* ponovit i sudit po plamu sviet *taman*. 3. 265. 312. — Jeda plač moj *zaman* i uzdah ne bude tvoj pogled *prislavan* ter mene sabljude. 3. 471; 267. 384. — I da ćeš jošte prit u oblacieh *prislavan* po plamu ponovit ovi sviet *pritaman*. 3. 78. 291. — Meni se oni *mni* pršao da je vik, ki piše *prislavni* Isusov učenik. 5. 324. — Gdi sam ja život *moj* otkli sam postala, Diani *prislavnoj* na službu podala. 4. 98.

Prèstajati. Čin dobro, ne *pristaj*, kad ne moreš znati dan, uru ni hip *taj*, kad će te zazvati. 1. 111. 146. — Srce mi *upivaj*, toj ti bud' razgovor, kunući ne *pristaj* gospodje slatki dvor. 2. 427.

Prestánje. Po putu svakomu trudeć bez *pristanja* po krivom, pravomu, samo da te imam *ja*. 11. 191.

Prèstati (vidi primjere i kod: *ljubav, neljubav, uprav*). I u svako vrime, svaki čas, svaki *dan* njega slavno ime slaviti ne *pristan'*. 6. 60; 8. 68.

Prèstignuti (vidi primjer kod: *preminuti*).

Presvet (vidi primjere i kod: *devet, opet, pamet, vaština*). Ni kako hljeba *pet*, koje ti na gori Jesuse moj *prisvet* u mnoštvo satvori. 3. 368. — Nogama ter stani, angjele moj *prisvet* na grlu satani, koji je duh *proklet*. 3. 428. — Vaj meni, za koju Jesuse

Digitized by Google

moj *prisvet* prolil si krv tvoju na križu vas *raspet.* 3. 397; 4. 225. — Za toj te ja molju, Jesuse moj *prisvet,* čuvaj mi na volju i plavcu i *trinket.* 3. 174. — I od mene još duh moj blaženi i *prisvet* o bože ti nemoj odnimit i *vazet.* 3. 440. — Jesusa dragoga, ki je svet i *prisvet,* od duha svetoga ki čudno bi *začet.* 3. 379; 4. 299. — I duhom pritvrdiem potvrdi meue *ti,* uzmožniem i slavniem, moj bože *prisveti.* 3. 440; 5. 139. — Od kaplje stoti dil dopusti meni *te,* ljubavi velje dil, tve krvi *prisvete.* 5. 94.

Prètio. Poćaše se i u mraz, toko biše *pritil,* vas obal kako praz, ki još ni strižen *bil.* 1. 14.

Pretòpliti. I gdi tač pihaše tvoj sinak toli *mil,* a zipku ne imaše gdi bi se *pritoplil.* 3. 302.

Pretŕpjeti (vidi primjere kod: *činiti* i *odoljeti).*

Pretužan. Ostah ja žalosna cvileći noć i *dan* za zla, ka ti pozna u ropstvu *pritužan.* 11. 154. — I za to sam *pritužna* s mojim bogom ja *razlučna.* 1. 314. 333.

Pretvòriti (vidi primjer kod: *ploditi).*

Prèvariti. Razmisli, kada *rit* kugodi satvar hoć ter se vik *privarit* u riečieh ne ćeš moc. 5. 14; 10. 158. — Ja da se *privarim* raniti sad tebe strielami tvojim *tim.* 10. 150. — Da se ne *privariš,* čuj se, ja te molju, u tom vele *traviš* dajuć tilu volju. 1. 113. — Kako bi himbeno kraljeve *privaril* i diete blaženo životom *rastavil.* 3. 310.

Prevrijedan. I hteć se s njom smirit tiem putom mu *zaman,* timi sve ne htje prit na taj mir *privriedan.* 11. 214.

Prezlat. Ter na rič *prizlatu,* ka zide s rozami, odgovor podah *tu* s željnimi grozami. 2. 240.

Prežedan. Ter želim svaki *dan* sunčano nje lice jak jelin *prižedan* kad želi vodice. 2. 349.

Preželjan. Kad željno izustiš, da si sinko *žejan* ker žuči okusiš i i octa *priželjan.* 1. 181.

Pribat. A ja ću i Vukas i Radmio i *Pribat* jednaga pustit glas pjesancu *pripievat.* 7. 451.

Pribdjeti. Gospoje, ter *pribdjeh* s večera po svu noć i tih san ne *vidjeh* čekaje, što će doć. 4. 290.

Prìbiti (vidi primjere i kod: *izbiti, pogubiti).* Ljubav me ukruni trnom i trstju *bi,* psosti me napuni i križu me *pribi.* 1. 161; 5. 110.

Pribòsti. I čavli *pribosti* da o njih visi pak, dokoli duh *pusti,* neka se čuva svak. 5. 136.

Prìčekati. Do tužni ovi *dan* ki od nas s veseljem budući *pričekan* pride nam s dreseljem. 8. 87.

Príći (vidi primjere i kod: *krepost, naći, poći, podići).* Za č mravi te *prišad* jaše me štipati, veći trud, veći *jad* da život moj pati. 4. 166. — U tojzi dubravi pod jelu nu *prišad* sama se ustavi

Digitized by Google

i ja se najdoh *rad.* 4. 95. 167. — Za č zubom sviem svojiem krivinu sam ja *dal,* pred licem prid mojiem, prid ke je sad *prišal.* 4. 140.

Pridòbiti (vidi primjere i kod: *čestit, izgubiti).* Tuj ti će nauk *bit,* pustinja gdi je taj, kako ćeš *pridobit* i sebe i sviet saj. 3. 139. 280; 9. 155. — Ni toli onada Saul kralj vesel *bil,* kad silna Goljada David je *pridobil.* 2. 327. — Bojim se togaj *dil* tere duh moj vene, da ne bi *pridobil* neprijatelj vaj mene. 5. 62. — Tuj će se vidjet moć, gdi je djavla *pridobil,* gdi mu je sasma moć i vrlu vlas *slomil.* 5. 72.

Prìgnuti (vidi primjer kod: *potaknuti).*

Prigòditi (vidi primjer kod: *odložiti* i *ponoriti).*

Prigovòriti (vidi primjer kod: *otvoriti).*

Prïja (= prije). Životu ljuveni, rekao bi, za č *prija* ne dodje ti k meni, da te znat budem *ja.* 10. 9; 2. 242.

Prijam. Prem kažeš, kćerce *ma,* da si krvi prave kći kralja *Prijama* dostojna svim slave. 4. 427.

Prïjatelj (vidi primjer i kod: *otpravljati).* Razlicieh *prijatelja,* kudgod se obraćah, na izbor imah *ja,* veselo s kojim stah. 11. 198.

Prijatéljstvo (vidi primjer kod: *bogatstvo).*

Prijazan (favor; — vidi primjere i kod: *krasan, ljuvezau).* A to jes *prijazan* tve slavne kriposti, u lisku ovi *dan* koju mi skaza ti. 5. 333. — Još život moj trudi i javi i u *san,* kadgodi posudi toliku *prijazan.* 3. 160; 11. 152. — Za dragu *prijazan,* kom me si gojila, izajdi vode *van* na skorup od vrila. 4. 182. — Nu velja *prijazan,* prijatelju dragi moj, kojom se *savezan* nahodim tolikoj. 11. 106. — Er pravoj *prijazni,* života ka je raj u ničem slike *ni* dostojne na sviet saj. 10. 280.

Prijaznovati (vidi primjer kod: *bogat).*

Prijèstol. Prignuše glavu *dol,* njemu zahvališe slaveć njegov *pristol* Juditu hvališe. 1. 53.

Prijèstôlje (vidi primjere i kod: *dostojati se, kamenje).* Jur neka počineš prid božje *pristolje,* da se jur podvigneš gdino pravi *stoje.* 1. 229.

(Svršit će se.)

Digitized by Google

Gragja za poznavanje eroikomične Dubrovačke pjesme.

NAPISAO AKADEMIK LUKA ZORE.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. studenoga 1883.

Kako se i u *eroikomičnoj* vrsti pjevanja zrcali izgledanje Dubrovčanâ u Talijance, evo ću da dokažem usporegjivanjem te vrste prekomorske s našom.

Eroikomični način pjevanja pomalja u Dubrovniku koncem 16. ili početkom 17. vijeka. Taj način *svečano* priča smiješne stvari, biva svečanom eroičnom odjećom ogrće smiješne stvari ili oblači u smiješnu odjeću trijezna djela. Ovaj oboji način ujedno se je slio u Dubrovniku, te se je uprav lijepo stopio u jedan kalup. Fornaciari[1] o toj vrsti u Italiji ovako govori: „Al contrario (del poema eroico e storico), fiorì felicemente la poesia eroicomica, cioè quella specie di poema narrativo, che tratta cose ridicole con forme solenni ed eroiche, ovvero, che con forme ridicole tratta soggetti gravi, mescolando insomma al ridicolo il serio, in tal modo che questo giovi a render quello più buffonesco". Ova vrsta dakako nije nova, jer se je još u klasičnih narodâ zametla, a dosta je da ovdje spomenem *Batrahomiomahiju,* gdje se eroičke fraze upotrebljuju u putini i sitnici.

No u Italiji malo je bilo toga sve do druge polovine 16. vijeka, i evo što o tome govori rečeni Fornaciari[2]: „Qualche esempio di poemetti burleschi si trovava già in alcune piccole poesie del secolo decimosesto, nell' *Orlandino* di Teofilo Folengo, detto Merlin Coccajo, nativo del Mantovano (1491 – 1544), nella *Gigantea* di Giro-

[1] Fornaciari Raffaello, Disegno storico della letteratura Italiana, Firenze 1877, pag. 125.

[2] Ibidem, pag. 126.

Digitized by Google

lamo Amelunghi da Pisa, e nella *Nanea* e *nella Guerra dei mostri* del Grazzini." U ovijem pokušajima u Italiji narodni je jezik smiješan s latinskijem, da, čim je svečanija odjeća, tim smiješnija se prikaže stvar.

U nekijem drugijem pjesmicama, jezik je talijanski iskvaren onako kako ko govori naopako talijanski od inijeh naroda. Evo na primjer ove pjesmice da to potvrdi:[1]

Canto di Lanzi che suonano Tromboni

(di M. GB. dell' Ottonajo).

Lanzi mastri di Trombone,
E di piffer che tien sutte;
Noi insegnar folentier tutte
A Talian menar trombone.

Noi fenute delle Magne,
Perchè intese ha Lanze dire,
Che Talian star buon compagne,
Quando quelle fuol servire;

E però foler fenire
A far trinche con voi tutte
E noi meglie insegnar tutte
A Talian menar trombone.

Benchè star le trombe torte,
Noi poter preste rizzare.
E far lunghe, lunghe e corte
Quando Lanze fuol menare;

Metter dentre, e poi cavare,
Far sentir le foce tutte,
A noi meglie insegnar tutte
A Talian menar Trombone.

Chi star fuole un buon maestre,
Quando trombe in boche mette,
Sia nel dar le lingue destre
Pel beccucce strette strette;

Chè quel star mastre perfette,
Che le lingue ficche tutte;
E noi preste insegnar tutte
A Talian menar trombone.

Quando star canzon fornite,
Noi lasciar sgocciolar bene;
Perche trombe stien pulite
Quand' un' altre folte mene;

Che chi troppe molle tiene
Sempre star poi dentre brutte:
E però noi insegnar tutte
A Talian menar trombone.

Quando Lanze piffer suone
Sempre immolle il zampognine
Poi pian pian con discrezione
Mette in queste buccoline;

---

[1] Ovo sam našao u staroj knjizi, koju su mi ovi poštovani Malobraćani ljubezno pozajmili i ima naslov: Tutti i trionfi, carri, mascherate o canti carnascialeschi andati per Firenze dal tempo del Magnifico Lorenzo dè Medici fino all' anno 1559, in questa seconda edizione corretti, con diversi Mss. collazionati, delle loro varie lezioni arrichiti, notabilmente accresciuti, e co' ritratti di ciascun poeta adornati, ex Museo Fiorentino in Cosmopoli. V. pag. 383.

Iz ove iste knjige naveo sam talijansku pjesmicu kao ugled Čubranovićeve Jegjupke. V knjigu XXVII. Rada jugosl. akademije.

Digitized by Google

E se star troppo piccine
Nolle ficche dentre tutte;
Ma noi meglio insegnar tutte
A Talian menar trombone.

Queste Liffe Laucresine
Sempre corne seco porte
E per tutte le cammine
Suonan tanto forte forte,

Che farebbon cascar morte
Chi l' udisse sonar tutte
Ma noi meglio insegnar tutte;
A Talian menar trambone.

Ova je pjesma očito složena proti Nijemcima.

Da se pak svak uvjeri, kako i ova grdna vrsta pjevanja zanijela je Dubrovčane, koji su sljepački išli za Talijancima, navesti ću pjesmu Mavra Vetranića Dubrovčanina,[1] koji je, rekao bi, gotovo preveo navedenu pjesmu talijansku raširivši je i namijenivši dakako riječi njemačkijeh trubača Dubrovčanima; uz to ostavio i koju frazu talijansku izopačenu u njemačkijem ustima.

Evo pjesme:

LANCI ALEMANI, TRUMBETARI I PIFARI:

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Zač smo lanci trumbetari
Dobri meštri, neka znate,
Ki trubimo pod pifari,
A ne ištemo niedne plate;

Ner za ljubav trumbetamo
A ne ćemo od vas platu,
Ner da s vami potrinkamo,
Kad svršimo pimfaratu.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Iz daleč smo prišli sada,
Naša srca da smirimo,
Do ovogaj slavna grada
Da trumbamo i svirimo;

I drugoga ne želimo,
Mii lanci Alamani,
Ner li da se veselimo
Za'edno s vami Dubrovčani.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Meju nami zač se čuje
Tamo daleč u Alamani,
Da Dubrovnik lance čtuje,
Perchè stare boncompagni;

I odtud smo se odpravili
S trumbetami vele spravno,
Neka bismo pohvalili
Ovoj mjesto mnogo slavno.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

[1] V. Pisci hrvatski, knjiga III, str. 248.

Digitized by Google

Nu ne viemo druge stvari
Neg čeljusti nadimati,
U trumbete pod pifari
I fraskune nagibati;

Navlaš kad se umorimo
Pifkajući u trumbune,
Mavasiju ne vodnimo,
Trinkajući u fraskune.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Dubrovčani, bratjo draga,
Za toj ćemo trumbetati.
A pak ćemo svi jednaga
Za'edno s vami potrinkati,

U veselju i milosti,
Mnogo rado u zdravice,
Kako drazi vaši gosti
Svako vince bez vodice.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

I kada se povratiti
Mi budemo u naše strane,
Tamo ćemo pohvaliti
Naši'em limfram Dubrovčane;

Tamo ćemo jošte reći,
Da smo lanci Alemani
Svaku milost mogli steći
Megju vami Dubrovčani.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Neka znaju limfre naše,
Tamo daleč u zapadu,
Da su čtene gozbe vaše
U ovomu slavnu gradu;

Gdje se trinka u vr'jeme svako
S nami lanci kompanjuni
Bez vodice vince slatko
Gostarami i fraskuni.

Mi smo prišli u ove strane,
Neka vam je sada znati,
Da naučimo Dubrovčane
U trumbune trumbetati.

Ovdje bismo mogli priložiti cijeli niz grdnog pisanja obijesnijeh Dubrovčanâ, no da skratimo, navesti ćemo samo dvije kitice gdje su na izmjenice poregjeni naši stihovi s talijanskijem. Evo ih:

Bellezze infinite
U tebi nahodim,
E per me gradite
Van sebe izhodim.

Cara quanto l' oro
Ti jesi svakomu,
E per te io moro
Na sv'jetu ovomu i ost.

Ali ova vrsta pjevanja iskvarenijem ili izmješanijem jezikom brzo prestane, i bila je gadna, te poče se pjevati pravijem jezikom u istom smislu, ako i slabo. Tog novijega načina evo njekoliko primjerâ,[1] koje pokraćene navodim, da ne napunjam vele hartije, ali ipak mnogo ovo pomaga poznanju naše knjige u Dubrovniku za Cubranovićevo doba, kako ćemo odma vidjeti.

[1] Sve primjere vadim iz navedene knjige pozajmljene u biblioteci Male Braće ovdje u Dubrovniku.

Digitized by Google

Canto di Ninfe cacciatrici

(di M. Pierfranc. Giambullari).

Leggiadre ninfe a Diana sacrate
Siam tutte del suo coro,
E con costoro siam or nella cittate
Come nostra natura è gir cacciando
Con laci, reti e cani,
Questi incogniti mostri oggi trovando
Ci vennero alle mani;
Di fiere o corpi umani
Non par lor statura
Simil natura mai n'ebbe creati,
Prese e legate senza lesion i ost

Ova pjesmica rekao bi da je bila izgled onoj „Kalugjeri" neznana pjesnika, što je u starijim listinama pod imenom Ćubranovića. Evo joj početka:

Mi smo, čujte, Kalugjeri
Dramoševa slavna reda,
Vaj tuga nas svudi tjeri,
Glad, nevolja mira neda
Pamet naša od svud preda,
Život tužni tere želja
A u srcu tuga velja.
Ostavismo druge naše
Za u družbu stati s vami
Da milosti date vaše,
A vi jeste kako kami i ost.

Mogle bi se nekako ovdje usporedit i „Robinjice" Vetranićeve[1] a i „Djevojke" neznana pjesnika. No ajdemo dalje.

Canto di pastori

(di M. Jacobo di Bicutina).

Donne per elezion e per natura
Noi siam tutti pastori
Di nostre gregge fuori
Cercando viver seeondo natura i ost.

Ovoj se može usporedit pjesmica Vetranićeva:[2]

O gospoje gizdave,
Izlezli smo mi pastiri
Tamo daleč iz dubrave
Gdi se poje, gdi se sviri i ost.

ili ona neznana pjesnika, koja počimlje:

Djetići smo mi gizdavi
Koje čini u grad doći
Slava i hvala od ljubavi
Kû sl'jedimo sa svom moći i ost.

Vigjimo dalje:

---

[1] V. Pisci hrvatski, knjiga III str. 237.
[2] V. Pisci hrvatski, Vetranić, str. 243.

Digitized by Google

Canto di filatrici d'oro

del Magnifico Lorenzo de' Medici.

Filatrici d'or siam, come vedrete
Se del nostro filar prova farete.
Consiste quasi il tutto nel tagliare
L'oro, e saper le forbici menare,
E chi tagliando fa le forbici stiantare
Nel filar sempre dolersi udirete.
Quando si taglia il fil, s'è lungo e bello,
Si copre mè la seta assai con quello,
Chi in scatola lo tien, e ch'in alberello
Chè l'oro assai si stima, e voi l' sapete i ost.

Po kalupu ove i sasvijem alegorično, ispjevane su naše „Prelice" neznana pjesnika, koje ovako počimlju:

Prelice smo, o Gospoje,
Vunu pitat došle k vami,
Da je date presti nami,
Ako meka jest u koje.

Vretena su duga od pedi
Kâ imamo i debela,
Glatka nam su motovila,
Čim se l'jepo pregja uredi.

Za na svrhu prije doći
Pohitit se neće drugo,
Ne stojimo na njoj dugo,
Er trudimo u dni i noći.

Na greben se najpr'je stavlja
Jedno drugom vunu gladi,
Ter iznutra meko vadi
Za osnovu vlas, kî valja.

Pak utaknuv sred preslena
Rat vretena vele hitra,
Njim vrtimo prije vîtra
Časom budu da predena.
Za t'jem uzam motovila i ost.

Još nešto.

Canto de' calzolai

(del magnifico Lorenzo de' Medici).

Quele belle scarpe, alle pianelle
Venite a comperar, donne, donzelle,
Perchè l' usiate in questo carnovale,
Tutte l' abbiamo e di cuojo cotale,
Che v' entreranno e non vi faran male,
Benchè sian strette, è gentile la pelle,
Noi abbiam forme d' infinite sorte
Qual' son piu lunghe e quali un po' eorte,
Perdonateci egli è proprio una morte
Potervi contentare, o donne belle;

Digitized by Google

La scarpa quanto più ella si porta,
Sapete che s' allarga e vien bistorta,
Ma la ritorna, si stringe e raccorta,
Chi la bagna con acque di Mortelle etc.

Ova za alegoriju može se usporedit sa pregjašnjim „Prelicama". Nastavimo.

Canto di facitori d' olio

(del Magnifico Lorenzo de' Medici).

Donne, noi siam dell' olio facitori
Nè mai versiamne una gocciola fuori.
Ciascun di noi ha la sua masserizia,
In punto bene e con assai letizia
Compiam nostr' opera, e dell' olio a doviz'a
Sapiam di vostre ulive cavar fuori,
Le voi aveste, donne, a macinare
Ulive in quantità, per olio fare;
Siate contente volerci provare,
Chè siam degli altri mastri assai migliori etc.

Ovoj je slična, ako ne u stvari, ono u cijelom sastavu, naša pjesma „Primalje" neznana pjesnika. Evo te pjesme:

1. Primalje vaše
Došle smo sad ovdi,
S pomoći vaše,
Gospogje mlade,
Nà lasno sade
Da svaka vas radi.

2. Vješte smo dati
Rogjenju mi pomoć
Istom nas zvati
Hteć od vas svaka
Kakono jest taka
Er ćemo hrlo doć.

3. Lake smo ruke
A snagu imamo,
Bez n'jedne muke
Ondi se ragja,
Gdi no se zgagja
Da mi kad primamo i ost.

Pak sad:

Canto de' votacessi

(del Magnifico Lorenzo de' Medici).

Donne, in questo carnovale
Da votar dateci un cesso;
Che sarebbe manco male,
S'egli avesse qualche fesso;
Pur votar fatelo spesso,
Perchè tutti siam garzoni.
Ha ciascuno il suo piombino,
Grande e grosso e benentrante;
Quando al luogo sei vicino,
E che il tondo è li davante;
Tu ve l' metti in uno stante,
Poi lo cavi e lo riponi i ost.

Digitized by Google

I u ovoj pjesmici ima odjeka „Prelicama“, u kojijem je „vreteno“ prama talij. „piombino“.

Napokon:

Canto dei disamorati

(di autori incerti).

Noi fummo già felici e lieti amanti,
Per oro e giovinezza,
Or siam venuti in grand'angoscie e pianti.
Se non siam cosi giovani e gagliardi
Il troppo sempre nuoce;
Facciamo sempre a tempo, adagio, presto e tardi
Talche 'l boccon non cuoce,
E non veniamo al popolazzo in voce:
Presto vedrem vendette
Di queste maledette;
È 'n altrui troverem grazia e mercede etc.

Ovoj se mogu usporedit „Robinjice“ Vetranićeve i možda „Kalugjeri“ neznana pjesnika.

Razložno je bilo da ova vrsta pjevanja prestane, jer je bila nemoralna; dakle postizala je posve protivnu svrhu nego književnost prava ima postizati.[1]

Pošto pak nije bio prestao u Italiji u čas onaj prvi način Folenga, Amelunghi-a i Grazzini-a, što smo iz početka vidjeli, i odakle se je razvio ovaj drugi, o kom smo dosle govorili, pokle se zapusti alegorički i gnusni način pjevanja: nabrekne zanos za eroikomičnim pjevanjem, te očistivši jezik od primjese, počeše književnici pjevati duge pjesme, kako n. p. *Tassoni, la secchia rapita* u dvanaest pjevanja. Za primjer navesti ću početak te pjesme, da, ko ovo pročita, začme pravu ideju o stvari:

Vorrei cantar quel memorando sdegno
Ch' infiammò già ne' fieri petti umani
Un infelice e vil secchia di legno
Che tolsero a' Petroni[2] i Gemignani[3]
Febo che mi raggiri entro lo 'ngegno
L' orribil guerra e gli accidenti strani,
Tu che sai poetar, servimi d' ajo
E tienmi per le maniche del sajo.

[1] Ovo pjevanje i svu ovu vrstu Fornaciari u svome izvrsnom djelu i ne spominje.

[2] Bolonjesi po parcu njihovu.

[3] Modanesi za isti uzrok.

Digitized by Google

Drugi pjesnik talijanski ove vrste bi Francesco Bracciolini (1566—1645). On ispjeva „la croce inacquistata“ i „lo scherno degli Dei“. Evo primjera iz „lo scherno degli Dei“:

Grida il povero vecchio: aita, aita;
Mercurio a Giove carica il balestro:
Sul capricorno allor Pallade ardita
Cavalca, e saltar fallo agile o destro:
Porta a Giunon l' ancella scimunita
Gran quantità di rape in un canestro,
Dicendo che non trova altro per fretta,
E in giù la Dea raponzoli saetta i ost.

Treći pjesnik talijanski ove vrste jest Lorenzo Lipi (1609—1664) sa svojijem „Malmantile riacquistato“. Evo primjera:

O Musa, che ti metti al sol di state
Sopra un palo a cantar con sì gran lena,
Che d' ogni intorno assordi le brigate,
E finalmeute scoppi per la schiena,
Se anch' io sopra alle picche dell' armate
Volto a Febo con te vengo in iscena,
Acciocch' io possa correr questa lancia
Dammi la voce e gratami la pancia.

Ko bi rekao, da i ovu vrstu obijesni Dubrovčani nijesu zapustili, dapače u smijehu i goju nalazimo Kaznačićev „pad s tovara“[1] ogrnut u eroički plašt, kako evo sam početak pjesme potvrgjuje:

Tešku zgodu što je srela
Fra Beninja posred Župe,
Kad g' utopit u dno vrela
Zače kenjac glave tupe;
Zgodu pjevam Albertina
Skladne majke skladnog sina.

Hercegovske mudre vile,
Po Trebinji[2] što pazite,
Ali-paši noge gnjile[3]
Travam l'ječit pospješite,
Pak pomoz'te meni r'jeti
Što magarac može kleti. i ost.

[1] V. Narodna Biblioteka knjiga V. Pjesme razlike Antuna Kaznačića Dubrovčanina. U Dubrovniku, nakladom i troškom tiskare D. Pretnera 1879. str. 83.

[2] Rijeka kod Trebinja. Sad se zove Trebišnjica.

[3] Ali-paša Rizvan-begović bolovao je ranama na nogama.

Digitized by Google

Uz parodiju ima kadikad i gnusobâ i grdobâ jezičnijeh u ovakijem pjesmama. Vigjimo na primjer početak „Govnajide“ Gjona Gjore Palmotića.[1]

Govnušinu pripjevati
Spravite se pjesni moje,
Ne ćete se izmrljati
Zasve er gnusno djelo to je;
Čim svud siva zrak sunčani,
Vas si govnen meštre usrani.[2] itd.

Vigjimo još nešto iz „Mužike“ Andra Gjampiera Pauli, vlastelina Dubrovačkoga, u čijim smiješnijem pjesmama slijedi isti duh sa paradijom.[3]

---

[1] Ova je pjesma još u rukopisu i evo što spreda piše:

GOVNAJIDA

spjevana po gosponu Gjonu Gjore Palmotića vlastelinu Dubrovačkomu, koji bješe knez u Konavlam, i nahodeći se s razlicijem prijateljima u gaju Gospodskomu rekoše mu, da njeki versi bijahu vrhu njega učinjeni; na što on jako ražali se, ter tu tako stojeći i šetajući se po gaju, a njegov kagjilijer pišući u nerazbornoj rasrčbi, sklopi ovu poganu pjesan godišta 1646.

Cave a Poetis et Antiquariis.

[2] Ostalo izpuštamo radi pristojnosti.

[3] I ovo je još u rukopisu i sastavljeno je strofama po četiri stiha. Evo naslova i posvete:

Pjesni

Gosp. Andra Gjampiera Pauli
vlastelina dubrovačkoga god. gosp. 1748.

Gosp. Vlagju Menze

Gosparu Vlagjo, dostoj se proštit ovi moj skup od razlicijeh misli, koje je doprla moja slaba pamet u hvalu od *Mužike*. Ako ćeš ih dobro iskušat, kad budeš u Zatonu, ondi pod johami učini Parnas, dovedi Marina Baeni za Apola, a Blavorice i Loncinice i sve ostale za Muze. Moš i D. Vlaha, komu je milo pjevanje, za konja Pegaza; pak na vrelu, koga uzmi za Belerofonta i zajedno s Gosparom Nikom Glegjevićem, vigji ali su bolje Muze Gruške, ali Zatonske. Asikuraj se, da sve one riflesijoni, koje moja pamet nariče, svjedočene su po pisaocima jako cijenjenijem, i ako nevjeruješ, pitaj Apola Zatonskoga, koji mi ne da lagat. Na svrhu ja znam, da rečena pjesan . . . . . od jako oštre *lime*, ali sam u drugijem poslima zameten, i ne imam vremena, a tvoje Prisvijet. Gospst. imaće dobrotu *gradiškat*, kakva god je i oprostit, bivši ti je, kô meštru od Mužike, posvećena s dobra srca. Sluga ti sam.

Digitized by Google

O prisv'jetli Vlagjo, komu
Čelom k zemlji svak se klanja,
Er izvrstan u hitromu
Načinu si od pjevanja.

Ah kako mi srce toči
Gr'jeh koji sam učinio,
Kô se pestam u sred očí,
Er se n'jesam uškopio.

Sad se kajem, nu zamani,
Er na vr'jeme n'jesam veće
Prijatelju moj izbrani,
Ćutiš udes mê nesreće?

Ćutim, dušo, veliš meni,
Nu se uškopit moš i sada
Za steć visok glas žugjeni,
Zasve ti je s'jeda brada.

Bih ja, brate, svako vr'jeme,
Ne straši me bolest huda,
Pjevat glasom (čim) slatk'jeme
Jedina je mâ požuda.

Nu bi sada veće štete
Moj glas imô ustarani,
I mogô bi pjet *motete*
Samo s Vicom Erkolani.[1]

Sad izdajnik bio bih pravi
Od pjevanja medenoga,
A glas sladak višnji stavi
Za l'jep ures stvora svoga i ost.

Napokon ću spomenuti od ove vrste „Vijeće Potomsko" Zlatarićevo iz g. 1735., razumije se još u rukopisu, u kom se parodijom i satirom opisuje vijećanje Potomnjanâ (u ratu dubrovačkomu) o njekoj djevojci koja je zatrudnjela kriomice s njekijem mladićem, a govorila da ne pozna čovjeka. Evo iz te pjesme dvie kitice, u kojijem Mato Šimunko svjetuje svoje župljane ovako:

Pošteno bi bilo nami
Da zbor ode pri'a skupimo,
I zovemo ljudi k nami
Od sve župe i vidimo,

Jel' se kadgod koja žena
Brez čovjeka bregja našla,
Er ne biva nepoštena,
Kad je u čedo sama zašla. itd.

Ali nije se ni čuditi da ovako čudna pjesma, bez ikakve koristi i namjere osim ruga, nije imala više štovalaca i gojitelja. Trebalo je dakle da se opet povrati ljubav u onu vrstu pjevanja, kako za vrijeme „del Magnifico Lorenzo", samo bez alegorije i u čišćoj haljini, a da se smijeh, poruga i primjesa tugjijeh riječi pridrži kako u prvijem talijanskijem načinima. Da uzme pak ova pjesma priliku istine, trebalo je prikazati kako maškaratu. Ta se je vrsta

[1] D. Miho Bonomo.

Digitized by Google

zavrgla u Dubrovniku još, kako njeki kažu, g. 1525. po Stjepanu Gučetiću, a neki opet vele, istom g. 1630. po Stjepanu Gjurkoviću (Giorgi) pridjevkom *Gimanu*. Nije ovdje mjesto da bistrimo čija je pjesma i odkad je, jer i da je od god. 1630, još je i tad bez pravog talijanskoga uzora te osobite vrste. To je poznata *Dervišata*. Postala je kako i Jegjupka Čubranovićeva. Kći dubrovačkoga kneza odbija ljubovnika, veleći mu da je *Derviš*. Tu riječ ljubovnik upotrebljuje i pjeva *Dervišatu*, miješajuć turskijeh riječi, jer to iziskuje riječ „Drviš".[1]

I ako je klica u talijanskoj knjizi, Dubrovčani su razvili uprav o sebi ovu vrstu eroikomične pojezije, i pretekli daleko talijanske uzore. Tà dosta nam je već poznata Čubranovićeva Jegjupka i ova Dervišata, da se lako uvjerimo.

Prešlo bješe vrijeme i maškaradama, te se počele sastavljati pjesme smiješne ako i nijesu bile odregjene za prestavljanje u maškarama, kao što lirične pjesme bez pjevanja. Mišljah dakle da po naputku Dervišate i naš Gjurković (Giorgi) iznosi nešto originalno u svojoj eroikomičnoj pjesmi „Suze Marunkove", što mi se

---

[1] Ljubovnik ožalošćen poslao je *Dervišatu* svojoj nesugjenoj, i popratio je slijedećijem stihovima:

1. Ako uzdasi moj' ognjeni,
   Ako moje suze grozne.
   Ako pogled moj ljuveni,
   I ako r'ječi mê žalosne
   Ne mogoše ognjenoga
   Bit svjedoci plama moga;
2. O pril'jepa, kâ me smami,
   Proštij ove plačne glase
   Upisane jaoh suzami,
   Koje iz srca moga izlaze,
   Daj njim vjeru, neka vide
   Oči tvoje mê besîde.
3. One biće sv'jedok pravi
   Od gorućeg plama moga
   Kî jur sprži, kî zatravi
   Mene vjerna slugu tvoga i ost.

Sve vigji u knjizi „Dervisciata Stiepa Giorgi Ghimana u Dubrovniku po Pet. Franu Martecchini 1838". U ovoj knjizi pokojnoga Antuna Kaznačića ima i drugih šaljivijeh pjesama. Preštampana je za tim ova pjesma od I. Kukuljevića: Stari pjesnici hrvatski. Sv. I, str. 105—109. U Zagrebu 1856. Pošto se ovdje ne radi o novom pravilnom izdanju „Dervisiade": to upućujemo štioca na jedno ili drugo izdanje.

Digitized by Google

uprav činjaše na prvi pogled samonik. No žalibože malo je trajala ta moja naslada, jer učeći talijansku knjigu doznah za djelo: *Lamento di Cecco da Varlungo di Francesco Baldovini* koncem 17. vijeka i dobavih knjigu. Ele će ko mislit, da ja kopam da razvalim. Tomu bistro i čisto odgovaram, da me je strah od moralne zaglave, što se izvija iz one Lessingove basne o vrani, koja se je bila okitila tugjijem perjem. Strah me je, velju, da nam ko drugi ne poreče i ono što je naše, ako mi sami s nas ne stresemo što je tugje.

Uz Gjurkovićeve „Suze Marunkove" idu i Kaznačićeve „Suze Prdonjine", te ću oboje ove pjesme usporedit sa talijanskijem tekstom, koji je bio uzor i Gjurkoviću i Kaznačiću.

Lamento di Cecco da Varlungo

(di Fr. Baldovini).

1. Mentre Maggio fioria là nell' amene
Campagne del Varlungo all' Arno in riva,
E spogliate d' orror l' algenti arene
Tutto d' erbe novelle il suol vestiva,
Cecco il pastor, che in amorose pene
Per la bella sua Sandra egro languiva,
Alla crudel, che del suo duol ridea
Con rozze note in guisa tal dicea:

2. Com' è possivol[1] mai, Sandra crudele,
Che tu sia tanto a me nimica, e 'ngrata?
Che diascol[2] t' ho fatt'io, bocchin di mele,
Che tu siei sì caparbia e arrapinata[3]?
E quanto sempre più ti so[4] fedele,
Sempre ti veggo più meco 'ngrugnata;
Anzi mentre il me' cor trassini e struggi,
I' ti vengo dirieto, e tu mi fuggi.

3. Ma fuggi pure e fuggi quanto il vento,
Ch' i' vo seguirti infin drento all' Onferno[5];
Che di star liviretta[6] i' so contento,
Purch' i' stia teco in mezzo al fuoco aterno.[7]
E se io credessi dilefiar[8] di stento,
Non ti laggherò[9] mai state, nè verno:
Sia pur brusco o seren, sia notte o giorno,
Vo' sempre esserti presso, e starti attorno.

[1] Possibile. [2] Diavolo. [3] Arrabbiata. [4] Sono. [5] Inferno. [6] Quivi addritto. [7] Eterno. [8] Scoppiare. [9] Lascerò.

Digitized by Google

4. Sia dolco[1] il temporale[2] o sia giolato[3],
Pricol[4] non c' è ch' i' mi dicosti un passo;
Al ballo, al campo, in chiesa, e'in ugni[5] lato
Mai non ti sto di lungi un trar di sasso.
Come i' ti veggo i' sono alto e biato[6],
Comunque i' non ti veggo, i' vo'n fracasso[7],
E ch'e'si trovi al mondo un, che del bene
Ti voglia piuè, non è mai ver, non ene.[8]

5. E pur tu mi dileggi, e non mi guati[9],
Se non con gli occhi biechi, e 'l viso arcigno.[10]
Poffar l' Antea[11]; non te gli ho già cavati,
Che tu meco t' addia[12] tanto al maligno.
Voggigli in verso me manco 'nfruscati[13];
Che se tu non fai meco atto binigno,
I' mi morrône, appoichè tu lo brami,
E tu non arai[14] piùe che tanto t' ami.

6. Più non arai, tu ne puoi star sicura,
Chi le feste t' arrechi il mazzolino,
O chi in sull' uscio, quando l' aria é scura,
Ti vienga a trimpellare il cittarino;
E quando il tempo gli ee di mietitura
Che ugnun bada al lagoro[15] a capo chino,
Non arai chi le pecore ti pasca,
O per tene[16] al to[17] bue faccia la frasca.

7. Donche al me' tribolio presto soccorri,
Prima ch'i' sia drento alla bara affatto;
Ma propio gli ene un predicare a' porri,
Che tu non vuoi scoltarmi a verun patto:
Altro, Sandra, ci vuol, che far lo gnorri[18],
Tu fai viste ch' i' canti, e i' me la batto.
Guata il mie viso si malconcio e grulo[19],
E vedrai ch' i' mi muojo, e non mi brulo.[20]

8. Dico ch' i' muoio, e s' i' non dico il vero,
Ch' i' possa sprifondar giù da un dirupo,
Stia sempre in sù miei campi il tempo nero,
E le pecore mie manichi[21] il lupo.
Quatami ben, che da ugni banda i' spero,
Tanto son, graizia tua, macolo[22] e sciupo[23];
Guatami un poco, e s' i' ho a tirar le noja[24],
Fa che con questo gusto almanco i' muoja.

---

[1] Dolce, temperato. [2] Tempo. [3] Gelato. [4] Pericolo. [5] Ogni. [6] Beato. [7] Rovina. [8] È. [9] Mirare. [10] Arrabiato. [11] Per Antea. [12] Dia. [13] Torbidi. [14] Avrai. [15] Lavoro. [16] Te. [17] Tuo. [18] Il nescio. [19] Rabuffato. [20] Burlo. [21] Mangi. [22] Malconcio. [23] Consumato. [24] Ripiegar la pelle, morire.

Digitized by Google

9. Forniscon[1] gli anni all' Assensione appunto,
S' i' non piglio erro[2], o mal non m' arricordo,
Sandra, ch' i' fui dal to bel viso giunto[3];
Come giusto dal falco è giunto il tordo;
E si da un ago il cor mi sentii punto,
Che 'n vederti restai mogio[4] e balordo;
E da quel tempo insino a questo, oimène[5],
I' non ho avuto mai briciol di bene.

10 I' non fo cosa piùe, che vadia[6] a verso,
Comíncio un' opra, e non la so fornire;
S' i' aro, i' do col bombere[7] a traverso,
S' i' fo una fossa, i' non ne so nescire[8].
In somma il me' cervel tutto l' ho perso
Dreto[9] a te, Sandra, che mi fai morire;
I' piango tutt' il dine[10], e tu lo sai,
E la notte per te non dormo mai.

11. Io, che già manicavo un pan si presto,
Del manicare ho ugni pensier smarrito;
Più non sciolvo[11], o merendo, e non m' è resto[12]
Fuor che di gralimare[13] altro appipito.[14]
Solo ho disio di gaveggiar[15] coresto[16]
Bel viso tuo si gajo, e si pulito;
Che tutto d' allegrezza allor mi pascolo,
E vadia pure il manicare al diascolo.

12. Mal fu per me quel die quand' unguannaccio[17]
Tu venisti a' mici campi a lagorare;
E' mi salse[18] intru l' ossa un fuoco, a un diaccio[19],
Ch' i veddi mille lucciole golare[20];
E sentii farmi il cuor, come lo staccio,
Quando mè mae[21] si mette a abburettare[22];
Tutto tremai dà piè fino a capegli,
E ne funno[23] cagion gli occhi tuoi begli.

13. Attronito[24] rimasi, e fuor di mene
Nè seppi formar verbo, o dir palora[25];
Mi corse un brigidio[26] giù per le rene,
Come s'i fusti tuffo iu qualche gora.
E quando i' voltai gli occhi inverso tene,
Guatando quel musin, che m' innamora,
Mi parve 'ntra la pena, e 'ntra 'l dolore,
Che un calabran[27] mi straforassi 'l cuore.

---

[1] Finiscono [2] Errore. [3] Colpito. [4] Fuor di me. [5] Oimè. [6] Vada. [7] Vomere. [8] *Escire.* [9] Dietro. [10] Dì. [11] Faccio colazione. [12] Restato. [13] Lagrimare. [14] Appetito, voglia. [15] Vagheggiare. [16] Cotesto. [17] Iu quest' anno. [18] Salì. [19] Ghiaccio [20] Volare. [21] Mia madre. [22] Separare. [23] Furono. [24] Attonito. [25] Parola. [26] Brivido. [27] Vespa.

Digitized by Google

14. E tanto forte i' mi rimescolai,
Ch' i' mi credetti aver qualche gran male,
Mi si cansò[1] il vedere, e propio mai
Non mi so trovo[2] al Mondo a cosa tale.
I' mi divienni si, ch' i' mi pensai
D' avere addosso una frebbe cassale[3];
E del certo la fue, ma di tal sorte,
Ch' i' cre'[4] che minor male sare'[5] la morte.

15. Basta, non ascad' altro[6], il caro è quine[7]
Che tu m' hai per le feste accomidato[8],
E s al to Cecco non soccorri infine
Tu lo farai nescir dal seminato.
Le te lo possom dir le to vicine,
La Tonina, e la Tea di Mou dal Prato,
Che mi veggon checchene[9] in su per l'aja
Gettar gralime[10], e strida a centinaja.

16. Prima ero fresco, e verde come un aglio,
Or so dovento[11] nero, come un corbo[12],
Riluco[13] propio, come uno spiraglio,
Ho il viso segaligno[14], e l' occhio torbo[15];
E dico, ch' i' morroe di tal travaglio,
E tu fai, Sandra, il formicon di sorbo.[16]
Ma quando i' sarò poi sul Cimitero,
Tu dirai: Guata, egli ha pur ditto il vero.

17. Da qualche capitozza[17], o qualche preta[18],
In quanto a mene, i' cre' che tu sia nata,
E in qualche macchia, o 'n qualche ginestreta[19]
Trall' ortiche e le lappole allievata;
Perchè meco tu siei tanto 'ndiscreta,
Che la poppa[20] to mae non t'ha già data,
Ma una lipera[21] al certo, e tu di lei
Più sempre in verso me lipera siei.

18. Da qualche pezzo 'n quae[22] mi sono accorto
Che t' ami Nencio, e ch' e' ti par più bello,
Perchè povero i' so, perch' i' non porto
Le feste, come lui, nero il cappello.
Ma se l' ami per que', tu mi foi torto,
Che l' amor sta nel cuor, non nel borsello;
E 'n me non troverai frode, nè' nganni,
Ch' i' so, ch' i' ho bello il cuor, s' i' ho brutti i panni

---

[1] Si allontanò. [2] Trovato. [3] Febbre mortale. [4] Che io credo. [5] Sarebbe. [6] Accade dir altro. [7] Qui. [8] Accomodato. [9] Ad ora ad ora. [10] Lagrime. [11] Diventato. [12] Corvo. [13] Sono trasparente. [14] Del color di segala. [15] Oscuro. [16] Tu fai la sorda. [17] Fiera. [18] Pietra. [19] Bosco [20] Mammella. [21] Vipera. [22] Quà.

Digitized by Google

19. Basta, me ne so visto[1], e stommi chiotto[2]
Ch' i' vo vedere un pò, come la vane[3],
Perch' i' sto cheto cheto, e fo il merlotto
E sottosopra[4] i' so meglio del pane.
Ma se verun vuol mettermi al disotto,
Dovento arrapinato come un cane:
Che quel vedersi tor di mano il suo
Farebbe dar la balta[5] al Regnontuo.[6]

20. E' non iscorre[7] dir, ch' i' so bugiardo,
E che non sai da donde i' me lo cavi,
Che l' altro dine in su quel sol gagliardo
Veddi, che dal veron tu lo guatavi;
Ch' e' si struggeva propio, com' il lardo,
Quando talvolta tu lo gaveggiavi;
E se con meco il to fratel non era
Per dinci gli faceo qualche billera.[8]

21. E Crimoli[9], sa' tue se la mi vienne[10]?
I' schizzavo dagli occhi il fuoco scrivo[11];
Basta ringraizi lui, perch'e' un tienne,
Ch' i' l' are'[12] anche manicato vivo.
E' potea per golar metter le peune,
O arrampicarsi in vetta a qualche ulivo;
Che dal rovello[13] ero sì forte punto,
Che s' e' fuss' ito 'n Ciel, l' are' anche giunto.

22. Eh Sandra, Sandra, scolta (e piaccia al Cielo
Ch' i' cianci al vento) e' vuol seguir del male,
Perchè s' i piglio un altro po' di pelo[14],
Un di noi dua gli ha ire allo Spedale.
Trovilo o lungo il Broto[15], o rieto al Melo[16],
Non vo' mettervi sopra olio, nè sale;
E' s' ha a vedere a chi più buon la dica[17]
Se l' andrà male il Ciel la benedica.

23. No no, del certo i' so deliberato
Che costui non me l' abbia a far vedere,
E se' e' capita più presso al to prato,
Vo' ch' e' faccia la zuppa nel pianere.[18]
Tanto in quanche macchion starò piattato,
Che l' orso torni a rignatar le pere:
E aspetti pur, s' e' viene attorno al fregolo[19]
Sul grugno uno sberleffe[20] con un segolo[21].

---

[1] Accorto. [2] Cheto. [3] Va. [4] A ben considerarla. [5] Dar la volta. [6] Regnum tuum. [7] Occorre. [8] Villania. [9] Per Cristo. [10] Se mi arrabbio. [11] Schietto. [12] Avrei. [13] Rabbia. [14] Sospetto. [15] Burrone. [16] Olmo. [17] Aver fortuna. [18] Paniere. [19] L' atto di fregarsi dei pesci. [20] Sfreglo. [21] Picola sega.

Digitized by Google

24. Egli è ben ver, ch' e' non ha il torto affatto,
Ch' i' veggo auch' io donde la ragia[1] casca;
Dove il topo non ee non corre il gatto,
Chi non vuol l' osteria lievi[2] la frasca.
Ma teco ir non si può nè pian, nè ratto,
Che de' dami[3] tu vuoi quattro per tasca;
E i' guato in quanto a mene, e mi sconfondo,
Che tu daresti retta a tutto il mondo.

25. Sandra, laggalo[4] andare, e tienti a mene,
Che gli è per riuscirti un scaracchino;[5]
E bench' e' mostri di volerti bene,
E' cerca di trar l' acqua al so mulino.
Poco può stare voggerti[6] le rene,
Perchè ugni botte infin dà del so vino.
Certe sninfie[7] lo soe, come le fanno;
Se tu gli credi, e' sarà poi to danno.

26. Tienti a me, Sandra mia, ch' i' ti vo' fare
Questo ceppo[8], che vien[9], per to presente
Una gammurra[10] del color del mare,
Ch' e' ce n' ha a strabilir[11] tutta la gente.
Fa' poi del fatto mio ciò che ti pare,
Che dinegarti i' non vo' mai niente.
Purchè Nencio tu lasci andar da banda,
Quata quel che tu vuoi, chiedi e domanda.

27. I' ho trall' altre a casa un ghiandaiotto,[12]
Che gola[13] in tutti i lati a mano a mano,
E ha lo scilinguagnolo[14] sì rotto,
Ch' e' chiede il manicar, come un Cristiano.
Presi a questi dì arrieto auche u leprotto
Laggiù nel me' bacio[15] presso al pantano
E s' è di modo tal dimesticato,
Ch' è diace[16] sempre al me' giordano[17] allato.

28. Damendua queste cose i' vo' mandarti,
Visin me' dolce, canido[18] e fiorito,
E un dono auche del cuore i' vorrei farti,
Ma i' non l' ho piùe, che tu me l' hai carpito.
So ben, che gli è doviso[19] in cento parti,
E ch' in gnun tempo e' non sarà guarito,
Sinchè tu non gli fai, Sandra assassina,
Con le to propie man la medicina.

---

[1] Frode. [2] Levi. [3] Vaggheggiatori. [4] Lascialo. [5] Dileggiatorino. [6] Volgerti. [7] Ganimedi. [8] Cassetta col denaro. [9] La Pasqua che vien. [10] Veste da donna. [11] Par meravigliare. [12] Uccello. [13] Vola. [14] Od glag. scilinguare. [15] Bacigno = Prisoj. [16] Giace. [17] Ime psa. [18] Candido. [19] Diviso.

Digitized by Google

29. Ma di me tu non fai conto veruno,
Ne' de' miei doni infatti io son sgraiziato;
E so, che tu non hai piacer nissuno,
Fuor che vedermi in chiesa dilungato
Vo' lievarti dagli occhi questo pruno,
Acciocchè il tuo Nencín si ben criato
Possa vienirti attorno alla sicura,
Quando tu m' arai fitto in sipoltura.

30. E certo i' so per valicarvi presto
Se cert' urie[1], ch' i' ho, riuscon[2] vere.
I' feci unguanno[3] di ciliegio un nesto[4],
Ch' e' le volea far grosse come pere;
E quando i' penso averlo messo in sesto,
'N un tratto dal vedere al non vedere,
Dalla brinata, oppur dal temporale
Gli s' è seccato il capo principiale.

31. Mentre per opra a lagorar son ito
In qua, e 'n lae su pè poder vicini,
Il nibbio, che me' ma non l' ha sentito,
Ha fatto un mal lagoro a' mici pulcini;
E n'fine hammi la chioccia auche grancito[5]
Con quell' ugnacce, che son fatte a uncini;
E le mie pecchie[6] son tutte scappate
Su quel di Nencio, e sur un pioppo andate.

32. Picchia teglie[7], e padelle a più non posso,
Di raccattarle e' non c' è verso stato[8],
Ma le mi s' enno[9] difilate addosso,
E m' han con gli aghi lor tutto forato;
E s' i' non mi piattavo in quel me' fosso,
Che sparte i campi, i' vi perdevo il fiato;
Perch' i' n' ebbi d' attorno un tal barbaglio[10],
Che in quanto a buchi i' ne disgrado un vaglio.[11]

33. Di piune[12] il mio bucel, con liverenza[13],
Quel, ch' unguanuo[14] i' comprai su pel mercato,
Che lagorava si per accelenza[15],
Giù per un rovinio si è pricolato;[16]
E del me' ciuco[17] anche son resto senza,
Perch' e' mi s' è 'n fosso rinnegato.
Non manc' altro, se non ch' il munimento[18]
S' apra da sene[19], e ch' i' vi salti drento.

---

[1] Augurij. [2] Riescon. [3] In quest' anno. [4] Innesto. [5] Afferrato. [6] Api. [7] Tegame di rame. [8] Stato possibile. [9] Sono. [10] Numero grande. [11] Rešeto. [12] Più. [13] Riverenza [14] In quest'anno. [15] Eccellenza. [16] Andato in precipizio. [17] Asino. [18] Sepolcro. [19] Sè.

Digitized by Google

34. A tal disgraizie i' non percurerei[1],
S' i fuss' in graizia tua Sandra me' cara,
E' n pace tutte i' me le 'ngozzerei,
Che gnuna cosa mi parebbe amara;
Ma perchè 'ngrata a me tanto tu siei,
Par che le dichin[2] tutte a boce[3] chiara:
Cecco che 'ndugi tu? che sta' tu a fare?
Non campar[4] più se più non vuoi stentare.

35. No ch' i' non vo' campar sì tribolato,
Ch' il mondo è per me fatto una sagrete[5],
E a darmi addosso il Diascol s' è accordato
Colle stelle contradie[6], e le pianete.
Nel so galappio[7] Amor m' ha 'nviluppato.
Ma i' saprò ben nescirgli dalla rete;
E ugni scompiglio mio sarà fornito,
Quando morto i' sarone, e sopellito.

36. E perch' i' so, che dal vienirti attorno
Tu m' hai già scruso[8], e ch' i' ti so di noja,
Nè pensi, o Sandra, in tuttoquanto il giorno,
Se non di fare in mo[9], che 'nfine i' umoja;
Vogl' ire a abbrostolirmi in qualche forno,
O di me' propria man vo' farmi il boja;
O vo' ch' il corpo mio vadia 'n fracasso,
Capolievando[10] giùe da qualche masso[11].

37. E non vo' mica esser sotterra messo
Sul Cimiterio, o 'n Chiesa in qualche avello,
Ma nel viale alla to casa presso
Per me'[12] la siepe accanto al fossatello:
E perchè sappia ugnuno il mie sucesso,
Sur una preta a forza di scarpello
I vo' che scritto sia da capo a piene[13]
Come qualmente i' dilefiai[14] per tene.

38. Vien donche, o Morte, e drento a un cataletto
Disteso appricission fammi portare;
Se Amor tu trovi a covo inttru 'l me' petto,
Fallo a dispetto suo di lì snidiare;
E perch' i' so dal so bruciore infetto,
Facciami il freddo tuo tutto aggrezzare;
Vien, Morte, vieni, e per fornir la festa
Dammi della to falce in sulla testa.

---

[1] Baderei. [2] Dicano. [3] Voce [4] Vivere. [5] Carcere. [6] Contrarie. [7] Calappio, trappola. [8] Escluso. [9] Modo. [10] Capitombolando. [11] Rupe. [12] Mezzo. [13] Piè (piedi). [14] Perii.

Digitized by Google

39. Addio campi miei begli, addio terreno,
Che dato m' hai da manicar tant' anni;
Appoich' e' piace al Ciel, ch' i' vienga meno,
Per terminar le gralime, e gli affanni,
Tu di quest' ossa mie tien conto almeno
E dammi lifriggerio[1] a tanti danni,
Perchè al mondo di lane[2] or' or m' avvio,
E per non più tornar ti dico: addio.

40. Così Cecco si dolse, e da quel loco
Parti con un desio sol di morire;
Ma perchè il sole ascoso era di poco
Vi volle prima sopra un po' dormire.
Risvegliato ch' ei fu, visto un tal giuoco
Di gran danno potergli riuscire,
Stette sospeso, e risolvette poi
Viver per non guastare i fatti suoi.

[1] Refrigerio. [2] Là.

Suze Marunkove

I. Gjurkovića.

1. Gdje u dublju kê bez ploda
Obrasla je zemlja i kami,
I Orbova[1] leži voda
Medju tršćem i žabami,
Ter okolo kr'ješte i bježe
Ćuci i noćne kukuvježe[2];

2. Pust Marunko i samoćan
Na trišlju se tuj nasloni,
Vas užežen i nemoćan
U ljuvenoj srca boni[3],
C'jeć Pavice, za kom gine,
Babopoljske[4] djevičine.[5]

3. A Pavica za nj ne haje
Neg' u suknu do sred nogâ
Dalek bježi, kako da je
On sotona petonoga[6],
I krsti se od amanta[7]
Kô od tenjca Legromanta.[8]

Suze Prdonjine

A. Kaznačića.

1. Na ribarskoj prošetnici
Koju vali plaču mora,
Na jablanskoj sjedeć štici
Koju zdrži hrek od bora,
I s britvicom u rukami,
Pust Prdonja u mukami.

2. Glavom tresuć, smišljen stoji,
Nezna što je zadobio;
Kamenice s pomnjom broji
Koje bješe zakupio;
Kad je pjenez dobrojio
Ovo je sobom govorio:

3. Ev' i danas jednu pletu[1]
Dobio sam s truda malo;
A rabe[2] me da ne ometu,
Zovući me: Ništo i halo!
Dobio bih može biti
Za već moć se oženiti.

[1] Voda blizu mljetskoga jezera. [2] Od talij. cocovieggia = ulula [3] Bolesti. [4] Babinopolje, selo na Mljetu. [5] Djevice [6] Hobotnica sa pet trakâ. [7] Amante. [8] Negromante.

[1] Cvanciga, vrijedi prijašnjijeh 20 karantanâ. [2] Služkinja dubrovačka, isto što *čupa*, uopće novakinja u službi.

Digitized by Google

4. Kozje stado nad travami
Žaleći ga trudu u temu
Otresahu gubicami
I dizahu brade k njemu;
Uza nj plaču janjci iz stada
A posljednik[1] reve od jada.

5. Dokle on b'jedan i bez hari
Gdje ga u srcu probod pr'ječa,
O prek glavom triš udari,
Triš zahuka, triš zaječa
A zatim se plačuć jako
Maraviljat[2] uze ovako:

6. Osusimo[3], rec' mi, Pave,
Čemu ti sam mrzeć tako?
Ti me bježiš, ja gizdave
Sl'jedim dike tvê svakako,
Ne bjež', Pave, bud' mi blaga,
Repimo se[4], Pave draga.

7. Reci, u čem sam ja stravio[5],
U čem li te mogô uvr'jedit,
Znaš da svegj sam resistio[6]
Tebe dvorit, služit, sl'jedit;
Plat' mi službu, i hod' amo
Da sve konte smižuramo.[7]

8. I znaj nekad da kô zublja
Mê ljubavi plam je čula
L'jepa Mare iza Dublja[8]
I Gracija[8] i Dobrula[8],
U družice tvê s' izgleda'
I ljubi me unapr'jeda.

9. Ah ne drž' me u strapacce[9]
I odkrij mi u radosti,
Ako nećeš svu bunacu[10]
A ti bimbin[11] tvê milosti;
Neć vedrinu? a ti objavi
Meni om'jeh[12] tvê ljubavl.

4. Oženit se? . . . nu za koga
Marija me kadar ne će;
Je li koga, ah za Boga
Da joj pamet smiri veće;
Tvrgje joj je srce i jače
Neg li zvono Malebraće.[1]

5. Ah! Marijo, dušo moja
Čemu ćeš me već moriti?
Nemilost mi neda tvoja
Niti jesti, niti piti,
Usahô sam, kolik' prije
Umr'jeću ti od sičije.[2]

6. Bez pristanka tvoja slika
Vrti mi se pred očima,
N'jedna pučka[3] ni vladika[4]
Ljepše od tvojih oči ima,
Prema tebi sve djevojke
Shlamane su kô podojke.[5]

7. Gledajuć te, dnevi moje
U mukami brižan trajem,
Moje teške nepokoje
Umiriti već ne hajem,
Izvan tebe druge nije
Dušu moju da razgrije.

8. Ako jadnik probudim se
Netom b'jela zora grane,
Vas u znoju rastopim se
Nešto u meni kô prah plane,
I pečem se na žeravi
Megj' ugl'jenim od ljubavi.

9. Ah! da 'e ovdi, tužan rečem,
Polak mene Mare moja,
Da me vidi gdje se pečem
C'jeć ljuvenog nepokoja,
Od žalosti u sto mrvica
Pukla bi joj džigerica.

---

[1] Oslić. [2] Od talij. maravigliare, na Mljetu ztužit se. [3] Talij. Orsù. [4] Ljubiti se na živinsku. [5] Talij. traviare = sakriviti. [6] Talij resistere = biti stavan. [7] Talij. misurare = izmjeriti. [8] Mjesna imena. [9] Talij. Strapazzo. [10] Bonaccia. [11] Ribarica (kad se more malo kreće). [12] Nebo polu-vedro.

[1] Franjevske crkve. [2] Sušice. [3] Druga vrsta naroda u Dubrovniku. [4] Pučanin i pučka, a prva je vlastelin i vladika. [5] Dojkinja.

Digitized by Google

10. Ljepša mi si neg' danica,
Bjelja mi si već od sn'jega,
Draža mi si neg' slačica[1]
Slagja neg loj od bubrega,
Ljepše vonjaš oznojena
Neg' li safur[2] od pečena.

11 Ljepše balaš, lakše i prije
Neg' mekuša[3] po dubini,
Ljepše kantaš i milije,
Neg' li mladi ćućurini[4],
Ljepše baniš se, o mila,
Za tovarcem, neg' li vila.

12. Imaš sape od aršina,
Prsi vrle, lica ohola,
Facu[5] od pura[6] ml'jeka i vina
A svako oko pusto od vola;
Ah vidje li Mljet do sada
Ljepoticu taku ikada?

13. Nu što 'e fajde kad ni mala
Ti favora[7] doslek meni
N' jesi, brajo, kalumala[8],
Odkad tvoj me vid zapl'jeni,
Odkad ljepost tvâ me zani
Onomadne, to jest lani.

14. Zaludu se moj raspuha
I s uzdasim plam ustruča
U ljuvenom ognju kuha
Moj je pikat[9], hod' ga ruča',
Kad hoć', kano[10], da me odljubiš
Kad hoć', kano, da me izgubiš.

15. Kô suprešto[11] n' jesi zdrava
Ti si od hridi meni gluša,
Što šprlentaš[12] tako, Pava,
Što si tako bizaruša[13]
Što si tako prem nemila
Rgja mi te l'jepa ubila

10. Kad s' uhitim prošetnice[1],
Oči moje svud te traže;
Ugledam te, svrneš lice,
I rečeš mi: bježi vraže!
Ah! vrag nijesam ne ne c'jeni,
Neg' Prdonja ucviljeni.

11. Ah! ti si me, kučko l'jepa,
Nemilostim uništila,
Bolje da si hroma, sl'jepa,
Nego sa mnom svegj nemila;
Umiri se, Mare, prosti,
Daj mi utarak tvê milosti.

12. Vigji, kako djeca huda
Na putu se mnom rugaju,
Veleći mi: blezgo[2] luda!
Niti za te rabe haju;
Jer Marija tvoja l'jepa
Ne će muža gola repa.

13. Klin mi u srce upre tada,
Počnem kukat i plakati
C'jeć preljute muke i jada
O mir glavom ter lupati,
Pak na Puntu[3] blizu mora
Pogjem jadat pun prikora:

14. N'jesam, Mare, bez ničesa;
Imam sve što ljudi imaju,
Imam kruha, vina, mesa,
Imam ribe na prodaju,
Imam gaće od nankina[4]
Pokojnoga Tabakina.[5]

15. Imam džilet i velatu[6]
Ka j' u Londri izatkana,
A za trudâ mojih platu
Bila mi je darovana
Od Anice, što 'e služila
Na pivnici u Šarila.[7]

---

[1] Vino slatko [2] Sapore. [3] Hobotnica. [4] Crnoglavi (tice). [5] Obraz. [6] Pravoga. [7] Prijazni. [8] Popustila (riječ mrnarska). [9] Od talij. fegato, znači džigerica. [10] Od talij. cagna = kuja. [11] Od talij. presto = brzo. [12] Radiš neugodno. [13] Svojevoljna (talij. bizarra).

[1] Glavna ulica dubrovačka. [2] Ludorijo. [3] Brodarica na istočnoj strani grada. [4] Vrsta prtenine. [5] Izumrle dubrovačke porodice pridjevak. [6] Prisomitača i francuski koret. [7] Vlastito ime.

Digitized by Google

16. Prč s kozami, konj s kobilom
Ovan s ovcom ide i pase,
A ti mene goniš silom
I nikako neć' me uza se,
To je ubit me, dušo, očito
To je življet traveštito.[1]

16. Slamnica mi jest spremljena
Riganoga od trljiza[1];
Nekoliko jest vremena
Da je kupih u Puljiza,
Budemo se kad vjenčati,
Na njoj ću te provaljati.

17. Kad ti rekoh jučer sutra:[2]
Sestro Pave celiva' me!
Za ubit me jaoh iznutra
Ti istrča štapom na me
Ljuća neg' li paparata[3]
Al' kukurjek česna[4] iz blata.

17. Stolice[2] ću stare i štice
Kojim vragom omastiti,
Da nas ne bi jarebice[3],
Počnemo se kad grliti,
Stale kljucat u tminami,
Jer tad, Mare, jaoh nami!

18. Nu kô i zublju još tuci me
Da modricam sva pût povri,
Makar drvom posjeci me
Kô jegulju tamo u Lovri[5];
Moj se tebi duh podlaga,
Repimo se, Pave draga.

18. Ah hoće li doć ikada
Taj čestiti dan od pira?
Da mi duša puna jada,
Kojemu se jedva opira,
Već počine, da u tvom skutu
Ranu izl'ječim ja priljutu.

19. Prije će se, znaj, Glogovac[6]
Krenut vjetrim, kî zaviju,
Ali tvrdi Banjestrovac[7]
Prid rontalim[8] kî ga biju,
Neg' ja tebe, jedno u vrîme
Pustit, *Dio gvardišime.*[8]

19. Ne će nikad, ah! bojim se
Izginuću jadnik prije,
Zaman ginuć pečalim se
Rad krutosti ja Marije,
Na tužbe mi, na prikore
Odgovara mûkom more.

20. Pri'e bi muzô kravu[9] i ženu,
Pri'e bi glavu izgubio,
Neg' li tvoju obljubljenu
Dragu ljepost ostavio,
Zasve i zločest prid tvom licu
Ubio bih četvericu.

20. A mogô bih djevojčinâ,
Da ja hoću nać dvadesti,
Koje ištu sto načinâ
Da se mogu k men' privesti,
Ali, Mare, sama ti si
Kâ mi o srcu trepteć visi.

21. Samo da sam tvoj do smrti,
Pak na oči sv'jeh Mlećana
Bij me, jaši, goni, prti,
Kô da prostiš alimana;[10]
Ćin' da činim sve što mogu
Stav' mi samar, hvala Bogu.

21. Ah da mogu i ja kako
Objesit se srce o tvoje,
Otišô bih baš u pako
Da umirim jade moje,
Da ugasim plam ljuveni
Ki kô slama plamta u meni.

---

[1] Himbeno (preobučeno). [2] T. j. s jutra = jučer jutrom. [3] Papar. [4] Pero česna (jer je žestok na Mljetu). [5] Luka na Mljetu. [6] i [7] Dvije hridi na Mljetu [8] Od talij. Dio mi guardi. [9] To je sramota na Mljetu. [10] Od talij. animale.

[1] Vrsta prtenine na prutove, što donosu iz Pulje. [2] Talij. cavaletti, na kojem se prije načinjala postelja. [3] Kirci = stjenice.

Digitized by Google

22 Da što bježiš, što ne trpiš
Da kad suze mê prisuše?
Što mi srce tužno drpiš;
Draga kučko mâ bez duše?
Što mi moriš duh nezdravi
Tresavicom[1] od ljubavi?

22. Jest Franula, u Žudjelâ[1]
Već odavna mukte služi,
Ona bi me mužem hćela,
Nu nek tamo smokve suši,
Jer se bojim da Žudjeli
I nju biće razapeli.

23. Ah bre Adame[2], eto u duši
Nemoćan sam prem nemilo,
Ljubav mene kataruši
Kako drvim niz točilo,
I ko more prid krajinom
Baca gluhom plovutinom.[3]

23. Ah bolje bi zajsto bilo,
Razapeli da su i tebe!
Nebi sada ja nemilo
Proklinjao sama sebe,
Nit mi srce u žalosti
Tr'jeskalo se s tvê gorkosti.

24. Ne znaš koga ljubit l'jeniš,
Koga bježiš ti bez svjeta,
N'jesam pridžon[4] a što c'jeniš,
Negli plemić stari od Mljeta,
Dvaš bih parac[5] izabrani,
A dvaš sugja kremenčani.[6]

24. Što jadniku, što m' ostaje
Porad tebe, negli umr'jeti,
Da umirim moje vaje
Mogò bih se i odr'jeti,
Ti ne haješ, neg' u rugu
Gledaš jadnu moju tugu.

25. Za moć tebi ljepši biti
S strane od t'jela gornje i donje,
I za opanke ne nositi
Eto u gradu kupih škornje[7],
I košulju novu od zgara,
Svaki lakat po dva dnara.

25. Idem, Mare, za kaštio[2],
Idem ondje da s' utopim,
Već dosta sam pretrpio
Neharnici da t' ugodim;
No opet me smeta jako
Poći kršten crni u pakô.

26. Imam resać[8] b'jelj, u komu
Spò bi i sveti otac papa,
Dva kletišta[9] l'jepa, k tomu
Šupalj kotlić, nu ne kapa
Jedan gratac[10], dv'je kutlice[11],
M'jeh i tikvić od vjedrice.[12]

26. S toga mislim bolje da je
Poć u turske gdjegod strane,
Ter ostavit ove kraje
Gdje mi nije već sahrane;
No je umr'jet stvar pogana
Ispod turskog buzdohana.

27. Berem zelja na naruča,
Žito i sakar[13] i ne mjerim
Imam l'jenâk[14] brod i luča,
Kî pokradoh kalugjerim,
Netegnuta sto'i bačvica
Puna vina veseljica

27. Bolje se je ukrcati
Na brod kakav poć na platu,
Ameriku ter iskati
Gdje se u srebru plije i zlatu,
Ondi iznaći moć ću sreću,
I don'jeti blaga vreću.

[1] Groznicom. [2] Usklik. [3] Drvo izmetnuto na kraj poslije oluje. [4] Sužanj. [5] Po mljetskom statutu. [6] Izopačeno od „criminale“. [7] Crevlje. [8] Bijelj od kozije dlake. [9] Tanji bijelj isto od koze. [10] Siglo, sić. [11] Čaše od drva. [12] Tikva od dvanaest kutala. [13] Sočivo od svake vrsti. [14] Lijenke su duge palice.

[1] Židovâ. [2] Tvrdja u Dubrovniku.

Digitized by Google

28. Imam petnest kozâ, i svaka
Skotnica je prva u stadu,
Imam vola jur trećaka[1]
I šarulju[2] kravu mladu,
I tovarca od pet dukata
Koga ljubim kako brata.

28. Pak kada se bogat vratim,
I Marija vidi mene,
Gdje ti torbe zlata pratim,
Neka bl'jedi, kopne, vene,
Ona će se tad kajati
Što me mužem ne hće zvati.

29. Da imam baba[3] sve što ostavi
I kralj Deša[4] sve što imô je,
Sve bih podô c'jeć ljubavi
Od ljeposti na dar tvoje;
I rekô bih: Lascia vaga[5],
Pripusti me, Pave draga.

29. Neka, neka, njoj ću r'jeti,
Usiona prokletice!
Već u mukam ne ću umr'jeti
Gledajući tvoje lice;
Pukni, crkni, er Prdonja
Ribetinom već ne vonja,

30 Ne ištem te za sinjoru[6],
Neg pod vjencom[7] s alegrancom[8]
Vodiću te na stan goru
S svatim, s surlom, s para-
vancom[9],
Da se čuje ća do Laga[10],
Pripusti me, Pave draga.

30. Neg je bogat; može uzeti
Ako hoće, sad vladiku,
Visoko se može uspeti,
Ne uz taku nepriliku,
Dane trajat, trajat noći
Bez utjehe i pomoći.

31. Balanduću[11] tad prid kućom
Vodit vapeć gdi 'e ravnina,
Štitak mane, bolje obućom[12],
Pasja vuna, dajte vina,
Da se m'ješac[13] prinemaga,
Pripusti me, Pave draga.

31. Tako ću se, kučko, tebi
Za jedan dan osvetiti,
Iskaćeš me u potrebi,
Ludorija ne ću biti,
Neg' s' osv'jestit, neg' t' ostavit,
I s boljom se ja zabavit.

32. Svud po škini draču čujem,
Vas se ćutim u koprivi,
Trbuh st'jenam pritiskujem
Za ohladit plamen živi,
I kršim se bez ufanja
S prokletoga protezanja.

32. Ne bi li ti bolje bilo
Dokle imaš još vremena,
U tvoje me primit krilo,
Biti meni draga žena
Po načinu unapr'jeda
Kako crkva zapov'jeda.

33. Kad spim, u snu grde u licu
Nemani me straše priko,
Kad li žvaćem ječmenicu
Grka mi je kô riziko[14],
Kad popijem žmujo vina
Čini mi se smiževšina.[15]

33. Do malo bi ti čestita
Mogla, dušo, dočekati,
Prdonjićâ malih kita
Da te budu majkom zvati,
I bit prva, bud' Bog s nama,
Dubrovačkim medj' ženama.

---

[1] Od tri godine. [2] Šarovitu. [3] Baba (dojilja) kralju Deše. [4] Veli puk, da srpski kralj Deša darovao Mljet svojoj dojilji, a ova Benediktincima. [5] Lascia che vada. [6] Gospogju. [7] Po zakonu mljetskomu žena dovedena pod vijencem gospogja je svijeh muževljijeh dobara poslije njegove smrti. [8] Veseljem. [9] Pucanjem. [10] Jezero. [11] Ples [12] Riječi kojim se tanac sokoli. [13] Da se mijeh prazni. [14] Otrov. [15] Urina.

Digitized by Google

34. Mazanke[1] me, znaj, tahore[2],
Ali nemoć, znaj, ni'e slaba,
Ter mi oganj svak čas gore
Po bubrez'jeh traška i škraka;[3]
Zaludu se trave i r'ječi,
Ko me rani, nek me l'ječi.

35. Pontu od Gruja[4] kad trabukam[5],
I ostavim Mljet za muome,
Plačem, jaučem, vikam, kukam
I pestam se sam sobome,
Er ostavljam tvê jedino
Lice, o l'jepa Maškulino.[6]

36. Tad ne um'jem ja nikako
Ni napit se, ni ručati,
Niti veslom upr'jet jako
Niti jedrom abocati[7],
Er mi s tvoje dalečine,
Draga Pave, snaga gine.

37. Nu još gore bude u Gradu,
Er svud tvoje čujem ime,
I parfanti[8] kî napadu
Priko place[9] burlati me,
Il' me draže, il' me psuju,
Tebe, o Pave, spomenjuju.

38. Iz butija[10], iz ulicâ
Ka ne reku, čuda Bože!
A nadasve gdi'e Pavica
Tvâ svojica ušmrk koše[11],
Da Pavica tvâ ugodna
Jes' li provô[12] jeli plodna.

39. N'jesam, rečem tad u meni
N'jesam pokli ona neće,
Ah jaoh cv'jete moj rumeni
Ah bonafê[13] nemoj veće;
Pripusti me bud' mi blaga,
Repimo se, Pave draga.

34. Ove r'ječi govoreći,
Prdonja se trese i cvili;
Dječetina a skvičeći
Jadnika su okružili,
Vičući mu: „Mare l'jepa
Ne će muža gola repa".

(Svrha.)

---

[1] Žene iz Maranovića navrh Mljeta. [2] Njiviti, liječiti. [3] Peca i muči. [4] Privlaka na Mljetu. [5] Pregjem. [6] (Riječ dragovanja). [7] Pritegnut konop od jedra i vezat ga. [8] Barufanti = zadjevači. [9] Šetalište. [10] Prodaja. [11] (Dijalekat mljetski). [12] Pokušô. [13] Na vjeru.

Digitized by Google

40. Pak na gumnu pod m'jesnice
Kantaću ti versu[1] l'jepu,
O mâ b'jela pečenice
Koja sitiš mû pohlepu,
O mâ željo puna hvale
Slagja od masta i od mantale.[2]

41. Tebi intrigo[3] dô srce sam,
Ako e' malo a ti oprosti;
Kalugjerski već kmet n'jesam,
Nego sugjet[4] tvê radosti,
Mâ principe, mâ potenco,
Mâ prisv'jetla ečelenco.[5]

42. Ah pridaj se na ove rîči
Zizan'ju[6] pusti iz glave,
Gdi ma duša plače i cîči
Kako crn'jelj[7] vrh žerave,
O djevojko prem neumana[8]
Tvrgja od Tosta i Oglirana.[9]

43. Sua mare[10] času onomu
Kî mi najpr'je don'je zgodu,
Da u mraku teb' noćnomu
Samu nagjem na Obodu[11]
Gdje se ljepost tvâ gizdava
Gola kuplje i se reškava.[12]

44. Nazdreh, Pave, tada, brajo[13]
Nazdreh tebe, Pave sele,
Prid kôm umr'jet ne bih hajô
I rekô se srećn'ji vele,
Neg da tad mi ko darova
Sva tezora[14] Hercegova.

45. Srećniji r'jeh se sreće moje
Neg kô Regoć[15] da sam jaki
Kî za špirun potezô je
Do vrh gore gal'jun[16] svaki,
Kî se po moru brz jedrio
I primižô kampanio.[17]

46. Srećn'ji, neg da znam, što znô je
Sin Regoćov Marko Duda[18],
Kî najprvi upisô je
Nam zeleno libro od suda,
I naučio nas po skuli
Kô se sučU makaruli.[19]

47. Nu ta sreća bi zaludu,
Bi s tobom se ludo rvati
U ljuvenom ostah trudu,
Ti me nehće konsolati[20],
Neg' uteče put gustoga
Grma gola i bosonoga.

48. I tad volje, po mû vjeru
Da te grebu drače i hvoje
I podrci[21] da te deru
Neg' upasti ruke u moje,
Po vas dan te ah grebali
Morski ježi velji i mali!

49. Vele trpjeh, već ne mogu
Šuperbiju[22] tvû podn'jeti,
Da kô svinju na brljogu
Pošilješ me bez pameti:
Hodi od mene, bud' na tvoju
Volju pjagjer[23] i svak svoju.

---

[1] Stih, pjesmu. [2] Varenik zameten s mukom. [3] Iskvareno za „intero". [4] Podložan. [5] Principe, Poteneo, Ecèlenco su naslovi kojima mljećani časte gospodu. [6] Prkos, svevolju. [7] Riba. [8] Nemila. [9] Dva mala otočića oko Mljeta. [10] Mljetska riječ, znači proklestvo. [11] Zaton gdje se kupaju na Mljetu. [12] Prohlagjuje. [13] (Riječ dragovanja). [14] Blago. [15] Nekakav junak mljetski u pučkom predanju. [16] Velika lagja. [17] Zvonik. [18] Sin Regoćev zakonoša i učenjak mljetski po pučkom predanju. [19] Tijesto po talijansku, što se na Mljetu mijese prst debeli. [20] Utješiti. [21] Patrklji. [22] Oholast [23] Ugodnost (svak na svoju).

Digitized by Google

50. Nehtje stupit da bih mogô
Prigrlit te mimo ikada,
Neć' trabukat pašja[1] nogo,
Pašja kenjo buzarada;[2]
Pasi mi se sred slobode
Nu ćeš znati kud te vode.

51. Ah nazbilj ćeš sve, nemila,
Platit što mi skroji i skuha:
Ti si mene zatravila,
Ti si moja vragoduha,
Strižeš okom, svj'esti otimaš
I pod nosom krstak[3] imaš.

51. Ne ću podn'jet paciento[4],
Neg' ću činit za osvetu,
Da zna Knez i Presidento[5]
Kako čaraš ljudi u Mljetu,
Nek' te užegu i trnov'jem
Probodu te kocem nov'jem.[6]

53. Bolje, bolje časom časom
Da se bacim more u sinje,
Al da s' objesim sada pasom
Ovde stare vrh gloginje,
Ali da se proparam ti.
Hod'te od mene Legramanti.

54. Ostan' pusta... poć ću u spile
Zakopat se u dubinu,
Gdje tuj stoje njeke vile
B'jedni život da prikinu;
A sad skupom tutti quanti[7]
Nosite me Legromanti.

(Svrha).

Iz usporegjenja ovijeh triju pjesama vidi se očita sličnost, a zato oponašanje talijanske matice kako u svemu. Sam naslov to nam pokazuje: Lamento di Cecco i ost., Suze Marunkove, Suze Prdonjine. Baldovini počimlje i zaglavlja sa jednom strofom pravoga jezika iz svojih usta svoju pjesmu, ostalo sve govori *Cecco* dijalektom mjesta Varlunga. Naš Gjurković nešto se od te redakcije odaljio, no ipak piše dijalektom mljetskim, sa uvodom od pet strofâ, u kojim ima mljetske šare i ako to pjesnik govori a ne Marunko. To je može bit nešto navlaš učinjeno, a može bit štogod i naravno, jer je pjesnik stanovao dugo na Mljetu. No odma u prvoj strofi gdje govori Marunko, nalazimo oponašanje talijanskog teksta očito, evo n. p.

Com' è possivol mai, Sandra crudele,
Che tu sia tanto a me nemica, e 'ngrata?
Che diascol t' ho fatt'io, bocchin di mele,
Che tu siei si caparbia, e arrapinata?
E quanto sempre piùe ti so fedele,
Sempre ti veggo piùe meco 'ngrugnata etc.

---

[1] Dijalekat mljetski za „pasja". [2] Od talij. „Cagna buzaratta". [3] Biljeg ženâ koje čaraju. [4] Ustrpljivo. [5] Predsjednik kalugjerâ ili Opat. [6] Sujevjerje, kojim naši misle, da tijelo ne će postati tenjcem, ako ga probodu novijem trnovijem kocem. [7] Svi skupa.

Digitized by Google

a u Marunku:

Orsusimo, reć mi Pave,
Čemu ti sam mrzeć tako?
Ti me bježiš, ja gizdave
Sl'jedim dike tvê svakako, i ost.

Pak tako preko cijele pjesme gotovo sve misli se viju iste. Najprije molbe zaljubljenika, pak zdvajanje, za tim proklinjanje, a napokon nasilno priklanjanje udesu.

Kaznačić doslijednije ide po talijanskom tekstu. I on kako Baldovini počimlje i zaglavlja pjesmu s jednom kiticom pravoga jezika, a što Prdonja govori, dijalekat je dubrovački, kako što je mjesni dijalekat i ono što u Baldovina govori Cecco.

Uopće pak sve su tri pjesme gotovo i jednako duge. Talijanska ima 40 strofâ po 8 stihova, dakle 320 stihovâ. Gjurkovićeva ima 54 strofe po 6 stihova, dakle 324 stiha. Kaznačićeva je kraća, nema nego 34 strofe po 6 stihova, u sve 204 stiha. A ima tome i razloga. Grad ne nudi mnogo prilika u načinu govora, mišljenja, vjerovanja kako selo, gdje mašta ima više prostora, dakle i osnove.

Što se metra tiče, i Gjurković i Kaznačić služe se osmercem kako je započeta u Dubrovniku ova vrsta u Dervišati, koja uopće za formu služila je objema, a nešto i za misli.

Poskupac svemu ovomu jest: da eroikomična pjesma kod nas nije samonik nego presagjena u svemu talijanska klica. Samo ogranak „Maškarata“ u nas se je o sebi razvio i pretekao daleko talijanski uzor.

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj)slovenštini.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. prosinca 1883.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

6.

Naglas u presentu glagola koji presentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala.

A. *Glagoli kojim se infinitivna osnova završuje na a.*

Ovi glagoli imaju u presentu naglas ili 1) na dočetku infinitivnom *a*, ili 2) na slovci ispred toga *a*, ili 3) na drugoj kojoj slovci dale prama početku riječi, ali veoma rijetko.

1. Na infinitivnom dočetku *a* dolazi samo potisnuti naglas: pihl̨âm, pihl̨âš, pihl̨â; pihl̨âmo, pihl̨âte, pihl̨âjo; pihl̨âva, pihl̨âta.

Taj naglas imaju

a) jednoslovčana osnova zna u sva tri narječja: znâm: preš. 12 kam nêse me obúp, ne znám, samó to znám, samó to vém de pred oblíčje ńé ne smém, 13 zvéd'la, déklica si zála, káko znám pokóren bít', küzm. 181 jas ga pa znám za to kaj sem od ńega i on me je poslao, jap. ev. 121 jest vas ne poznám, škriń. 93 ne poznám svetníkov vučenóst, ravn. 2, 277 ne poznám vas, 1, 38 po tem naj spoznám, de skažeš milost mojimu gospodu, 1, 193 spoznám de sim grešil; — znâš: preš. 98 ak róvtarske vezáti znáš otróbi, nov Orfej k sêbi vlékel bóš Slovéne, küzm. 202 zdaj známo ka vsa znáš, petr. 231b znáš i vídiš dobro zemél̨sko imánje kak se teško dobíva, škriń. 130 ne poznáš dęla bogá stvarnika vseh rečy, 355 s svętim móžam vędnu v caker hodi, z enim katęriga poznáš de je bogaboječ, kast. cyl. 118 aku le tó korenino vunkaj iz sebe strébiš, kadar spoznáš de si ti prez vsiga dobriga diańa; — znâ: dalm. u gm. predgovoru I:

Digitized by Google

nihče ne znâ synu kakòr le oča, škriń. 27 nevumna inu klepetavna žéna inu katęra je polna zapelivosti tàr cèlú nič ne znâ, je sedęla med duràmi svoje hiše, preš. 36 kdo znâ noč tèmno razjásnit' ki táre duhá? 82 kdor úrne roké, sol v glávi imá, si v vsáki nesréči pomágat' znâ, gön. 23 kí kaj znâ on se od vsej rad má, 26 Kolmanček lepou písati i čteti znâ, petr. 73 kak mene znâ otec, i já znám otca, jap. prid. 1, 210 on zatají svojga lubiga mojstra, on se roty inu persęga, de ga ne poznâ, škriń. 153 bog ńegóvu nótrajnu poznâ, 242 on srcę poznâ, traun 2 gospód poznâ pôt tih pravičnih, ravn. 1, 230 nektire zéli, jagode in gobe so strupéne. Poznati jih je treba, ali sej nič nè jesti kar se prav ne poznâ, 1, 243 Izrael me ne poznâ, preš. 59 vé kdor očéta pràv poznâ, de ràd otrók se vsmíli, dalm. u gm. predgovoru VI: inu sv. Peter spoznâ inu pravi: . , jap. ev. 48 obedèn ne spoznâ synú kakòr oče, 53 iz sadú se drèvú spoznâ, jap. prid. 2, 38 od kóger se ne vęj kaj velá, ta se iz tovarša spoznâ, 2, 104 ràzbojnik spoznâ svojo slejpoto in se spokory, škriń. 53 brat se v nadlógi spoznâ, 313 ženę nečistost se spoznâ na povikšùvańu oči, 282 vsaki zastópen spoznâ modrόst, ravn. 1, 64 niso ga poznali, Jožef jih spoznâ per ti priči, 1, 225 vsliši me o bog! de spoznâ ta polk de ti sam si bog, 1, 237 Jona na ravnost spoznâ svoj greh, 2, 251 moj šemasti polk me ne spoznâ, ber. 11 k timu je nameńen de bogá spoznâ, preš. 181 zbudí ga 'z mísel tih mož govoríca, spoznâ koj ríbiča poštêne líca, škriń. 21 pridi, napojíva se z ljubęznijo in objęmajva se po žęlah, dokler se dan zaznâ, ravn. 1, 196 kakor trava so dnévi človeka, cvete kakor roža na polu, pa veter potęgne, zdajci je po ńi, clo ńé mesto se več ne zaznâ; — znâmo: škriń. 217 jest vas opomínam de z velikim perzadevańam beréte, tudi nam v temu perzanesέte, aku najdete de ne známo dobru povędati, küzm. 169 kaj známo, gučímo, 172 mi molimo šteroga známo, 181 etoga známo od kud je, math. 1, 1, 95 poznamo Ježuša i známo da on naš zveličitel je, 131 kaj bude hásnelo, da mi známo da je Ježuš bil na svatbu pozván? preš. 140 od tód samó krvávi punt poznámo; — znâte: küzm. 181 i mené znâte, i znâte od kud sem, küzm. mik 86 gda lístje je spüščeno, znâte ka je blüzi leto, petr. 3 sadoveno drêveje gda vre samo od sebe sáda vun púšča, znâte da je blizu leto, 79 ako ví hudi búduči znâte dobra dáńa dávati vašem sinóm, čim bolę otec vaš iz neba hoče dati dobroga duha onem kii ga prose od ńega, 151 kam ja idem znâte, i pút znâte,

Digitized by Google

math. 1, 1, 30 vi vendar znáte, gdo je bil Ivan, itd., ravn. ber. 208 ne jéjte jagod ali zeleńáv, kterih ne poznáte; — znâjo: preš. 98 al žláhtne krájnske tam cvetó beséde, kjer govoríti dôsti vèč ne znájo pastírji sámski ko iména čéde? küzm. mik. 38 ka mené pítaš, pítaj one kí so čüli ka sam ńim gúčao, ovo eti znájo ka sam jas pravo, petr. 53 kaj mene pítaš, pítaj oneh kii su čuli kaj sem ńim govoril, ovo znáju ovi kotera sem jâ govoril, 85 ovce za ńim hode, ar znáju glás ńegóv, 272 kak znáju svetci nebéski za naše molitve? škriń. 350 vzdigni tvojo rokó čez ptuje ludstva, de te spoznájo, traun 283 pomágaj mi, de spoznájo de je tó tvoja roka; — znâta: škriń. 297 zupèr priátla aku si kaj žáliga rękàl ne bój se, za kaj se znáta správiti, ravn. 2, 58 Jožef in Marija v božji časti vsa sta. Boga poznáta, ļubita ga. — U ugrskoj slovenštini i u kajkavštini dolazi naglas ˝ na prijedlogu *po* i *ze* i na negaciji *ne,* prva toga ne biļeži ničim, ali u drugoj dolazi i biļeženo: né znaš kraj 233, zéznaš habd. mar. 114, pòzna math. 1, 1, 193, né znaju 85, pòznaju 9, spòznaju 23, 34, 35 itd. — i u kranštini dolazi kadšto tako biļeženo: rog. 1, 298 322 spòzna, jap. ev. 189 spóznate.

U svagdańem govoru ima još ńekoliko osnova koje su jednoslovčane postale što se zanemarila predńa slovka n. p. mâm, mjesto imâm, tako navlastito u ugarskoj slovenštini: küzm. 189 mám, má, májo; phâm mjesto pьhâm; tkâm ili hkâm mjesto tьkâm; a na istoku tkäm; zjâm mjesto zijâm i zîjam.

b) Osnove s nastavkom *ļa* osobito deminutivne, ali i druge samo s dočetkom na *ļa* i *la.*

Take su osnove u kranštini: bingļa pendentem palpitare; bizļa bьzļa erecta cauda currere (de bubus ut asilos efugiant) i u opće: trčati; bergla auf stelzen gehen; brbļa blaterare; capļa vadere; cartļa ńem. zärteln; cingļa tinnire; cokla in holzschuhen gehen; mit füssen treten; curļa defluere; čebļa strepere (de avibus); čehļa streicheln; drgļa streicheln; drobļa diffringere; hahļa profluere; jecļa balbutire, balbum esse; kahla cachinari; kapļa stillare; kataļa devolvere; kekļa lingua haesitare; kozla vomere; kramļa loqui; krevļa die schuhe schief treten; gehen; krhļa dissecare; migļa micare; pela agere, vehere, ducere; petļa što se govori i penkļa fibulare; petļa što se govori i pekļa betteln; pihļa flare: pokļa insonare aliqua re n. p. flagello; rahļa mollire; rezļa secare; rožla strepere, crepare; sedla equo sellam imponere; skakļa salire; srkļa

Digitized by Google

sorbere; škrbļa scabere; štorkla mit den schuhen geräusch machen; šumļa strepitum edere; tepļa leviter manu tangere, pulsare (tipļa?); trkļa pulsare; vadļa wetten; veļa valere; vesla remigare; zvonkļa tintinnare; žvenkļa tintinnare; žvižgļa sibilare. itd.

Evo primjere iz knige:

bьzļa: bьzļâš: kor. 3, 135 če mož h kakimu prijatlu gré, precaj za nim bazláš.

capļa: capļâ: kor. 1, 30 pa una pa tá za máno capļá, pa una pa tista za máno pritíska.

cartļa: cartļâš: kast. cyl. 43 tvoj život kateriga z dobrimi piselci cartláš, bó pršel h špiži tem smrdečim črvom; — cartļâ: kast. cyl. 95 vsa čednost bó zavržena od tega kateri preveč lubi inu cartlá svoj život.

cingļa: cingļâ: let. mat. 1882/3 325 cínge| cingļá coke| cokļá, cíngel dôlu pade, coke| ga popade (odgonetļaj: svińa in želod) varijanta: činkļâ 327: kroke| krokļá činke| činkļá.

curļa: curļâ: kor. 2, 112 kje doli bom hôdil kjér voda cvrgļá, Néž'co bom klical, k' je dekle mojà.

drgļa: drgļâ: kor. 2, 134 kdor lenobi se podá, rad za ušésmi se drgļá.

drobļa: drobļâm: met. 121 drobļám.

hahļa: hahļâjo: škriń. 9 skuzi negovo modrést iz breznov vodę hahlájo inu napojéni obláki doli rosę.

Jecļa: jecļâm: ravn. 1, 85 Mozes reče: prosim, gospod, nikol nisim bil zgovòrn. Jecļám in jezik se mi zavaluje, met. 121 jeclám.

kapļa: kapļâ: ravn. 1, 260 roža od ktire rosa kapļá, kor. 1, 80 on jo stiska de j' iza nohtov kri kapļá.

kramļa (mjesto kramolâ?): kramļâm: ravn. abc. 35 pridem iz šole, igrám, vpijem, skačem, kramļám, žvižgam, zapòjem; — kramļâ: čb. 1, 76 petero jezikov vrh moj'ga kramlá; — kramļâte: ravn. 1, 138 Rut reče: potážili ste me, in le tako prijazno kramlàte z menó, desiravno me ni nar mańi vaše dekle.

krhļa: krhļâ: ravn. 1, 230 preroških vučéncov nekdo je zél šel nabérat in sad najde vinski trti podobniga. Ni vedel kaj je. Pa zlo je bilo to nepromišļeno, poln plajš ga nabére, nese in v lonec skrhļá.

krocļa: krocļâ: let. mat. 1882/3 328 mišel mišļá krôce| krocļá, mišel dôlu pade krôce| ga popade (odgonetļaj: svińa in želod).

krokļa: vidi gore pod cingļa.

Digitized by Google

migļa: migļâ: ravn, 1, 152 po spašnikih vse miglá po pušavi, 1, 247 nebeški rosi enako ki na roži venóči miglá, 1, 307 kraļ je na sédežu sedel. Od zlata miglá in od drazih kámenov vse ńegovo oblačílo, 2, 133 enako lampi pred altarjam miglá daníca na nébu, preš 77 mlad ribič céle nočí veslá, visôko na nébi zvézda miglá, nevárne mu káže póta morjá; — migļâjo: preš. 66 čez kámne peketájo, od lúne tí migļájo.

mišļa: mišļâ: vidi gore pod: krocļa.

ozla: ozlâ: ravn. 1, 186 Absolon gre v Hebron, je opravil bogú dar — pa velek punt navozlá čez očeta.

pihļa: pihļâ: čb. 5, 56 po poļi sapica pihļá, de zrelo žíta se zibļá, čb. 1, 45 nas vetric otira, v obráz nam pihļá.

pokļa: pokļâ: čb. 1, 37 kmalo Jožik perpokļá, meketajo jagńeta.

rahļa: rahļâš: ravn. 1, 152 rahláš jo (zemļo) z obilno vlago; — rahļâ: ravn. 1, 198 gospod ga bolníka na post'li podpéra: prerahlá mu vse ležíše v bolézni; — rahļâjo: ravn. abc. 61 spomlád mati vrt oglédajo. Z lopato podkopájo gnoj, razrahlájo z grablami grudo.

rezļa: rezļâm: met. 121 rezļám.

riglа: riglâ: škrb. 1, 225 spovd zareglá ječo peklensko, kor. 2, 130 kar vésta dvá, se še zarigļá, kar véjo trijé, véjo vsi ļudjé.

rožla: rožlâm: met. 121 rožlám.

sedla (od sèdlo): sedlâmo: preš. 62 o pól nočí sedlámo mí.

ševļa (leniter caput scabere): ševļâ: let. mat. 1882/3 254 ševeļáti ševeļám, izreci: ševļáti ševļám krauen, krabbeln am Kopfe.

škrbļa: škrbļâm: met. 121 škьrbļám.

štorkla: štorklâ: nar. pjes. Bohinca Dolinca vsak vòhka poznâ: če na žvížga na poje, pa v cokwah štorkwâ.

šumļa: šumļâ: čb. 4, 51 bister tam potok šumļá.

tarkļa (gristi zubima da se čuje, bnet. tal. torculàr): let. mat. 1882/3 266 tarkļati tarkļám.

tepļa: tepļâš: rog. 2, 279 ti si tajsta katéra iz eno materno lubézanjo pogladiš inu potepláš sledniga grèjšnika; — tepļâ: rog. 2, 582 znana je užè ta naváda teh jagrou de, kadar khi eden ali ta drugi podáť se hoče na lóu teh tyčou, taku ta uzame h sebi en kosic frišniga kryvaviga mesá inu eniga kragúla na roko: tega za tu de ga za tycami spúša, tu mesu pak za tu de, kadar ta

Digitized by Google

kragul nóče se nazaj povrniti, tajstimu tu rudeče mesù kaže: ja kir ta spušéni kragúl zaléty se predéleč, ta jagèr ta lovec teče za nym čez mejè inu prelaze, čez lepe inu grde pote, čez klance inu dolíne, žvižga, kliče, vabi inu káže ńemu tu frišnu mesù taku dolgu, dokler ńemu zupet na roko na séde. Ta kir se povrne inu kir ta lovic ima ńega ú pestéh, tega na zmèrja, na tépe, hudu nima, pač pa miluje, gládi, teplà inu več druge dobrúte perjáznosti inu radúvajna ńemu izkazúje.

trk|a pulsare: trk|â: nar. pjes. Matičьk jezičьk poh vòknam trk|â: dьklésca, vohrprîte, sьm dèleč domâ.

trk|a devolvere: trk|âjo: ravn. 2, 106 z levo roko je mize prebráčal, vse prek še dnarji trkljajo.

vesla: veslâ: preš. 77 mlad ríbič cele nočí veslá, 78 kdor |ubi brez úpa ga svarím, nikár naj ne veslá za ńím, 179 znan ríbič perveslá od úne stráni; — veslâjo: ravn. 1, 237 brodniki so bili dobri. Niso ga hot'li v morje vréči, ampak veslájo na vso moč vstavit kam v kraj; — veslâta: preš. 180 vdá Črtomír se v to kar ríbič svét'je, in brž vesláta v konec tá jezéra, kjer bístra vá ń'ga perbobní Savíca, ravn. 2, 128 to|ko ríb sta zajéla de se mréža trga. Janezu in Jakobu mígneta pomágat ki sta bila v unim čòlnu. Brž pervesláta.

zib|a: zib|â. vidi sprijeda pod: pih|a.

žvižg|a: žvižg|â: kor. 1, 28 nič ne spím, ne ležím, na pragu prestojím, poslúšam moj'gà, k' na po|u žvižg|á, čb. 5, 57 po vasi |ubčik peržvižg|á.

Osobito često pela i ve|a:

pela (uz pe|e): pelâm: ravn. 1, 271 starčik pravi: bi ne hotel mojiga sina pelati h Gabaelu v Rages? Mladenič odgovorí: pelám ga in perpelám, škrb. 1. 382 če me noč prepáde, preden délo mojga izveličańa vun spelám, kaj bo za me? ravn. 1, 85 na Kananско jih popelám, 1, 67 če ga vam ne perpelám, greh naj imam vse svoje žive dni; — pelâš: ravn. 1, 97 po svoji dobroti peláš ta |ud, odrešil si ga, 1, 152 obilnost od tvojih crè kolesnic kadar peláš se nad nami, 1, 85 tebe pošlem h kra|u, de moje |udstvo iz Egipta popeláš, 1, 98 tvoje |udstvo pa pojde: popeláš ga, zasadil ga boš na svoje lastíne goró, 1, 125 ti popeláš to |udstvo v deželo, ktiro je ńih očakam gospod bog ob|ubil, 1, 285 pelaš ga v jamo ino perpeláš ga iz ńé; — pelâ: dalm. u gm. predgovoru: svet leben pelá . . IX kir nas ravnu pelá v ta večni leben, XVIII k večnimu lebnu pelá . . ona človeka

Digitized by Google

pelá tjakaj v nebu v ta večni leben, itd. kast. 138 on gleda na to nesrèčo kakòr na en gladek poot h tei potrpežlivosti, katera ga pelá k gnadi božji, 302 k večnimu živeńu nas pelá Jezusov kryž, škrb. 1, 319 ga (oče sina) pelá z veselam v hišo, 1, 334 hódi po póti ktira pelá k izveličańu, 2, 84 uni človek jih pelá veliko h pogubļeńu skuz svoj slabi izgléd, 2, 122 ne morem zapustiti pót ktira h prekléstvu pelá, ravn. 1, 7 v ta lepi vrt pelá Adama bog, 1, 40 ga pelá v hišo, 1, 46 Laban slišati de pride sestrini sin mu hití na proti per ti priči, ga objame, kušne in na dom pelá, 1, 77 Jožef se mu pelá naproti, potlej pelá tudi pred kraļa očeta, 1, 78 Jakob reče: sim mi jih perpèli. Mu jih pelá, 1, 117 čimú nas gospod pelá v to deželo, de bomo pod mečam pocépali! 1, 124 kdo se nam pelá čez morje? 1, 137 vbogo in zapušeno me bog nazaj pelá, 1, 228 per oknu je gledala, kadar se v grad pelá kraļ, 1, 279 hlapcu je tedaj podal roko, de ga naj pelá, in je sinu hitel na proti, 1, 329 noč in dan se pelá (Antioh) le pred v Jeruzalem priti, 2, 45 zvézda pelá zdaj bogabojéče možé na ńegoviga rojstva kraj, 2, 84 na velik hrib pelá skušńavec (s) seboj Jezusa, 2, 158 prostórna je cesta ktira v pogubleńe pelá, 2, 247 Jezus je svoje tri nar ļubši vučénce na skrivnem (s) seboj vzel: Petra, Jakopa in Janeza, in na visoko goro jih pelá, kor, 1, 5 leží leží stežíčica in ta peļá vsréd Turškiga, dalm. jezaija 28 ńegov svit je čuden inu on ga čudnu vun izpelá, ravn. ber. 172 na poslopje se postavi želézin na koncu okroglast dróg na kviško, od tega droga se debelkasto želézo ob zidu v zémļo izpeļá, ravn. 1, 79 jez vmrjem, pa bog bo per vas in popelá vas spet nazaj v vaših očetov deželo, 1, 80 vrmjem, bog pa vas bo obiskal in popelá vas v deželo nazaj, 2, 277 naše velko opravilo na zemļi je, perpraviti se k unimu živleńu, h Kristusovimu prihódu, ki bo nazaj na zemļo prišel, de vse dobre ļudí s slóvesam va ń popelá, kor. 2, 80 meglíca je šla z jézera, moj ļubčik se pa prepeļá, škrb. 1, 293 to grešniku srce omečá, ga perpelá h spoznańo, ravn. 1, 9 Adam se zbudí in bog mu Evo perpelá, 1, 44 vsaki prestòp božje poti perpelá žalost in révo, 1, 65 ne pojdete od tod, dokler vašiga nar mlaji brata ne bo, ktiriga pošlíte zmed sebe de ga perpelá, 1, 78 Jožef pride in tudi svoja sinka Efrajma in Manaseta k očetu perpelá, 1, 96 vidite, kam svojoglàvnost perpelá! 1, 149 oče pokliče Abinadaba, pa perpelá Samvelu, 2, 48 de jih k zveličańu perpelá, 2, 223 le to perpelá k zveličańu, dalm. u gm. predg.: prositi de nas

Digitized by Google

ne vpelá v iskušno, kast. 114 obena stvar jo bržè ne zapelá kakòr te nespodobne žele, 153 pridem ob blagú? per tem tudi ob skrb inu veliku nevarnosti, v katere tu blagú ludy zapelá, škrb. 1, 52 tebe húdo nagneńe tudi čez toja vo|o v greh zapelá, 1, 171 peklenski skušnavc iše ovínke de soj cil inu konc doséže scer enkolko pozno, pa kolker bel pozno, tolko bel gvišno človéka zapelá, ravn. 1, 217 posvetno blago in vese|e zapelá v réve in réve; — pelâjo: ravn. 2, 216 kadar se tako pelájo, kar se na jézeru sil'n vihar vzdigne, 2, 196 one same le v pòkoj in počítik pelájo, 2, 289 k farizejam ga pelájo, ravn. abc. 75 včasi žita kake vréče ali zaklè nagrábijo. V mlín ga pelájo, ravn. 1, 149 oče mu perpelájo vsih sedem svojih sinóv, škrb. 1, 336 čuj čez toje počutke de te v greh ne zapelájo, ravn. ber. 173 ker se véše le po nôči vidijo, je lôhka, če kdo za pot nima skrbí in gre za ńimi, de v močirje zaide, iz k teriga vstájajo, ali de ga vpostránske in nevarne kraje zape|ájo (ber. 160 krivo napé|ajo mjesto napé|ejo); — pelâta: ravn. 1, 142 Elkana in Ana imela sta sinka Samvela po imenu. Peláta ga k Helju, 1, 32 ker se Lot še le obotávla, primeta ga per roki angela ńega, ženo in hčeri in jih iz mesta izpeláta.

ve|a: ve|â: dalm. u gm. predg. IX: kir pred nym velá, . . s. Paul povsod piše, de ta pravica kir pred bugom velá pride le skuzi vero v Jezusa Kristusa, u predg. čez stari testament: kadar gdu kaj stury, od kateriga nej poprej božja beseda dana, taku tu istu pred bugom ne velá, kast. 43 veliku velá, kadar edn za dobru vzame s tem kar jma, 234 tajsta šenkinga več velá, katera se hitru stury inu ob pravim času, 255 obedn ne more poznati kai velá, ampák kadar nadluge ga zbudè, rog. 187 (pokoršina) pred bugam več vellà kakòr try offry, 214 uprašan kaj (peč ki jo predája) vellà, rad pravi to ceno tajste (a 127 vélla), jap. ev. 16 Aku se sol skazy, s čęm se bó solilu? ona k ničęmèr več ne velá, jap. prid. 2, 26 inu de resnica velá . . , 2, 38 od kóger se ne vej kaj velá, tá se iz tovarša spozná, škriń. 61 slęhrni kupùvávèc pravi, tó nič ne ve|á, to nič ne ve|á, inu kadar odjide se hvali, 126 čas inu sręča per vsęh rečęh ve|á, škrb. 1, 438 perjaznost, ako se ne pokaže skuz dela, je le jezična perjaznost, nič ne velá, 2, 61 cajt tolko velá kolker bóg, ravn. 1, 95 tudi izgled nam je strašne trdovrátnosti ta kra|. Kaj ve|á, de je bil že otrok svojeglàven, 1, 163 Jonata mu reče: bog te obvári! prijaznost, ki sva si jo per bogi persegla pa večno velá, 1, 188

Digitized by Google

kjer koļ boš tí, moj gospod in kraļ, ondi bom tudi jez tvoj hlapec, velá naj življeńe ali smrt, 1, 309 perpovedoval je ženi in prijatlam, koļko de veļá per kraļu, 2, 16 oh tihe, premišlene, ponižne, čiste in nebeške po Marijino naj bi bile vse človeške duše; skusili, kaj velá, bi ļudjé, de se bog ni·le nekadaj po čudežih razodéval, 2, 46 po Izraelcih in bog vé po čemu še so bile, kaj veļá, stare prerókbe od zveličarja med ńe (modrice) vdarile, 2, 92 Janez viditi de pride (Jezus k ńemu) in kaj veļá, veseļe v očéh mu je igralo, je rekel: vite ga! 2, 231 Petra je prečudni ribji lòv napravil tovarš Jezusov biti. Kaj veļá, tudi tašo in ńé hčér je to čudno zdravje nagnilo, 2, 136 vsim veļá ta Jezusova beseda, 2, 144 kar je od te zapovedi Jezus rekel, veļá od vsih drujih, 2, 195 že med ļudmí pravimo od človeka, ktiri po duši nič ne veļá: slep, gluh je resnice, 2, 224 dobra voļa veļá več per bogu, kakor zlatá še taki daróvi, če se iz nečémrnosti opravijo, 2, 228 prepovedanih reči obetati ne veļá, 2, 246 djal je, in kaj veļá, prijazno in ļubeznívo se je zraven namúzal: otroci naj se pred najedó, 2, 252 povesti bote slišali. Kaj veļá, srčno veseļe bote imeli nad ńimi, 2, 295 Jezus to slíšavši je besedo djal, ktira prav rèči vsim trpíncam veļá, 2, 303 kadar nam težko dé komu kako veseļe storiti, mislimo si: zadna dobrota je more bíti ki mu jo še skažemo. In kaj veļá, omečílo bo to naše trdo srce! kor. 3, 89 taki fant nič ne veļá, ki vsako lajdro rad imá, preš. 107 sim vidil, de člôvek tóliko veļá kar pláča, levst. žup. 31 vse to veļá tudi o rokodélskih in obrtnih pomagačih, 42 koder se po krańskej deželi prideluje vino, ondód veļá vinôgradski zakon, ravn. 1, 299 nad pòpmi vidimo, de póslednič samo pošteńe in resnica obveļá; — veļâte: preš. 47 bášetovo izpeļíte sêstro, áko kaj veļáte; — veļâjo: kug. 148 take ovcę so zastojn predrage. Ravnu toliku tudi tę nerodovitne inu slępe ovcę veļàjo, ravn. 1, 10 kolko te lepe krepósti in čednosti v ńegovih očéh veļájo, nam bog pokaže nad ńo, levst. žup. 31 te bukvice v domačej in tujej deželi veļájo za izkazno pismo, 48 zménki mej obrtníki, storjeni kupcèm na kváro, nič ne veļájo pred zakonom; — veļâta: ravn. 2, 267 če jih (darov) imaš malo, s temi koļkor toļkimi stori po premóžnosti dobriga, in bogato obdarováni hlapec in tí, obá enako veļáta (štamp. griješkom: veļálata) per bógu.

Digitized by Google

β) *u ugarskoj slovenštini.*

drumla: drumblâ: nagfl. 91 mačka je prilizávna; gda se prilizáva, drumblá, čoule se od človeka.

grabļa: grabļâmo: dain. pes. 17 vsaki svoje grable má no pod drevje se podá, tam si listje nagrablámo, no na kype ga basámo; — grabļâjo: nagfl. 165 gdare tráva dozrejli, doli jo pokosíjo, košeno kosa na redí meče, redí preci za kosouv raztrousijo, na keliko teliko süho vküp pograblájo i v male plasté skladéjo.

rusla: rüslâ: bar. 31 tam rüslá kouvran ino vrana.

vaļa: vaļâ: küzm. 7 vi ste sol zemlé, či se pa sol skvari, s kim se bode solila? nika ne valá več, nego da se vö vrže, 58 oni so pa ešče bole kričali govoréči: naj se raspé. Gda bi pa vido Pilátuš, kaj nikaj ne valá, nego vekše zburkaňe gratüje, vzeo je vodou i muje si roké.

U kajkavštini toga nijesam našao.

b) Osnove na *a* koje se grade od supstantiva s nastavkom *ot*, *et ьt*, ali samo u kraňštini.

Take su osnove: beketa balare, blebeta blaterare, bleketa balare, blekota balbutire, blesketa micare, splendere, fulgere, bobota vociferari, cepeta (izgovaraj cьpta) supplodere pedem, terram pede percutere, drgeta tremere, drefeta alis strepere, alas agitare, frfeta volitare, gogota clangere, hlopota strepere, plätschern, hohota cachinnum tollere, hropota murmurare, klepeta crepare, garrire, klokota gloterare, kokota pipire, krohota cachinnare, krokota crocitare, lesketa rutilare, splendere, meketa meckern, peketa (izgovaraj pьkьta) sonitu quadrupedante ungula quatere campum; regeta coaxare, rьzgeta hinnire, ropota strepere, šepeta (čitaj šьpьta) susurare, šklefeta crepare: zobjê šklefetájo dentes colliduntur, tьpta pede percutere, trepeta trepidare, vofota alis strepere, žegeta i žьgьta titilare.

Evo dva tri primjera iz küige:

bleketa: bleketâjo: ravn. abc. 51 ovce imajo jagneta in vóvna jim rase. Vóvna se jim s škárjami ostríže, ze bleketájo.

cьpta: cьptâ: preš. 62 moj kòń ceptá.

frfeta: frfetâjo: preš. 64 kaj tàm grčé, kaj tam zvoné? kaj vráne frfetájo?

lьskьta: lьskьtâ: škriń. 73 ne glej na vinu kadàr je ruménu, kadàr se ńegova farba v kozarci làskatá, onu gladku nótri téče,

Digitized by Google

škrb. 1, 316 iz vsih tih štrafeng le lesketá božja milost, kor. 2, 10 vse se v zlatu lesketá.

kokota: kokotâjo: ravn. abc. 43 pute kokotájo.

mьketa: mьketâ: ravn. abc. 43 koza meketá.

pьketa: pьketâjo: preš. 66 ko blísk leté duhóvi .. po črnih grôbih v skôk leté, čez kám'ne peketájo, od lúne ti migljájo.

rьzgьta: rьzgьtâ: ravn. abc. 43 žébec razgatá, kor. 2, 51 do Save kończe zapektal, se vdêre va ńo, razgetá.

šьgьta: šьgьtâ: levst. 51 goltánec se mu (utopljéncu) naj šegetá s perésom.

šьpьta: šьpьtâm: ravn. abc. šepetám ich schwätze, (traun. 142 šèpètajo).

tьpta: tьptâš: kast. 89 mèrkai, ti si zemla, katero reis ti zdai teptáš inu tlačiš, ali čez malu časa bó ona tebe stiskala inu tlačila; — tьpta: kast. cil. 61 močnu z nogó po zemli taptá, 287 on vse veličastvu tega svitá teptá inu za špot drži, jap. prid. 2, 314 ta isti kateri tę svęte pravice tiga zakona z nogami taptá .. en tak se tudi en galant človek imenuje, dalm. ev. mat. 5 vy ste sul te zemle: aku tedaj sul svojo slanust zguby, s čim se bo solilu? ona nej k ničemer več vrejdna, samuč de se vunkaj vrže inu od ludy poteptá, jap. ev. 16 vy ste sol tę zemle. Aku se pak sol skazy, s čęm se bo solilu? ona k ničęmer več ne velá, ampak de se vùn vrže inu od ludi potàptá (a rog. 1, 187 tépta).

trepeta: trepetâš: škrb 1, 114 grešnik! trepetáš pred večnostjo; — trepetâ: škrb. 1, 31 zdaj molite ńegovo ponižno rojstvo, kako v Betlehemskem hlevu trepetá v jaslih, 2, 255 starim in mladim trepetá srcé od žalósti čez greh, ravn. 2, 4 na enkrat je Caharija angela zaglédal. Strah ga opade. Ves trepetá, 2, 42 kadar se pravični veseljí, se trése hudòbnež, on trepetá, 2, 169 žena viditi de se nič ne da skriti, je perstopila, préd ń se vrže, vsa trepetá; — trepetâjo, škrb. 1, 295 tudi nar sveteši duše trepetájo pred peklenskim' skušnávami, ravn. 1, 198 od ńegoviga srda naj goré trepetájo.

1. sing. dolazi u Metelka 117 od ovih glagola: rьsketám, rьzgetám, žgьtám (= šьgьtâm), blьskьtám, drьgьtám, trepetám, klepetám, meketám, ropotám, hropotám, hohotám, kokotám, klopotím, klokotám, gogotám, blekotám, hlopotám, krohotám, i 116 šeptám.

Malo ne sve ove osnove grade presenat i nastavkom je.

Digitized by Google

c. Ńeke osnove s durativnim, a kad se sastave s prijedlozi prefektivnim, nu nikada iterativnim značeńem. Evo dva tri primjera iz kńige:

beka balara: bekâjo: kug. 150 ràzločijo tę stare (ovcę) od tih mladih na krepeoči štimi kadàr bekájo.

bruzda deformare, depravare: bruzdâ: ravn. 1, V ta kolobócja ves krajnski jezik obruzdá in ga ptujim slovencam perostudi.

brzda refrenare: brzdâm: met. 116 bьrzdám.

bьza protrudere: bьzâ: ravn. 2, 191 smrt mládo in stáro v gròb bezá; — bьzâjo: ravn. abc 67 senó oče zvrhama na voz naložé in popnó ga z žrdjó. Polne vjíle kadar domú pridejo ga nasajajo in v seníco ga bezájo.

dьga iačre: dьgâ: ravn. 1, 160 David séže v tvorbo, vzame iz ńe kamen, ga déne v fračo in ga v Filiščana zadgá.

divja saevire: divjâm: preš. 12 ko brez mirú okróg divjám; — divjâ: kast. 61 gdú ga za druziga drży, kadar vidi de prez vsiga konca inu prez pameti taku grozovitu divjá? rog. 2, 412 veliku ta volk živàl, ta hudič pak teh dúuš požréta, subsebnu pak ta satan, kir on huiši veliku kakor ta volk saevit in omnes doujà čez use, 462 toku doujà ta prvi človéški šouražnik, jap. prid. 1, 3 morję z neizrečenim šumeńam divjá škrb. 1, 305 grešnik ne strí letó, on divjá še čez Jezusovo rezbodéno glavo, 2, 176 naj divjá peklenska móč kakorhóče, inu vsi hudiči, cirkve katolške vender nigdar ne bodo premágali, jap. prid. 1, 280 enimu vohrnimu ali lakomnimu človęku se ne more nič očitati, dokler se edèn kaj čez ńegovu blagú ali denarje ne pregrešy. Če se pak le tá struna zadęne, takú obdivjá on na naglim, ravn. 2, 304 golejši ko se komu takimu resnica pokaže, huji zdivjá; — divjâjo: ravn. 1, 276 božji strah ni kisla merda in žalost. S prelepim in živim veseļam navdaja. Vsake druge veseļa oživļa, polépša in jih povzdigne. Čiste in nedolžne nam ohrani naše veseļa in obvarije, de v nezméro in razboto ne zdivjájo.

dreka turpiter loqui: drekâjo: preš. 98 kjer po stári šęgi še drekájo, kjer ne zmajęjo dôst' al nìč jezíka.

godrńa murmurare: godrńâš: škrb 1, 228 ako se čez stvari ješ, čez bogá inu ńegovo previdnost godrńáš; — godrńâ: ravn. ber. 189 sovráštvo do svôjiga dežéliniga oblastníka kaže, ktéri čez ńegove postave ali poveļa godrńá; — godrńâmo: rog. 566 le tà nebeški arcat ali dohtar nam pošle dosti krat kako grenko arcnio, kake britkusti ali težáve, de bi on ozdravil naše boune pregrešne duše, če potler mi nočemo uzeti 'z božjeh rok radovolnu

Digitized by Google

take arcnie inu še na vrh čez buga g o d r n á m o, kei smo mi uredni imenuvani biti otroci eniga taciga očeta! 4 my za tu g. bogá na hválimo, temuč velyku velyku krat čez tega g o d rńámo; — g o d rńâ t e: rog. 78 čez boga jezik brusite inu g o d r n á t e; — g o d rńâ j o: rog. 591 v tèm vbóštvu g o d r n á j o, 521 čez samiga g. bogà g o d r n á j o, škriń. 323 ob časi povračuváńa prósio za odlóg, dajejo zuprne besęde inu g o d r n á j o tàr tóžio čez drage čase, škrb. 1, 406 če druziga striti ne morejo, se čez bogá vzdignejo, čez ńegovo previdnost g o d r n á j o, preš. 64 mrlíča djati v grob velé in bíle g o d rńá j o.

golufa fallere: g o l u f â m: škrb. 1, 62 jest se ne g o l f á m, če to mislim; — g o l u f â š: škriń. 104 k veséļu sim rękàl: kaj se zapstójn g o l u f á š? — g o l u f â: kast. 219 en dobrutliu srčán móž svoje govorjeńe preprostu naprej pernese kakeršnu je: tá ne prehvali, ne perklada, ne g o l u f á, ne hiny, škriń. 32 hinávèc svojiga priátla z vústmi g o l ù f á, 37 pôt hudobnih ńih g o l ù f á, 74 obraníka tvoje duše nič ne g o l ù f á, traun 28 kdó bó prebival v tvojim šotorji? Katęri svojmu bližnimu persęga inu ne g o l ù f á, škrb. 1, 24 kdor misli, de bo vselej čas imel h bogó se obrniti, ta se g o l f á, 1, 28 v temo se močno g o l f á, 1, 40 noga se zmóti kir se pamet g o l f á, 1, 290 mlačniga vse rado posnéma, kir vsaki se s tim g o l f á, de le očitno smrtniga nič ne strí, 1, 377 pravi uržah, za kaj jih dosti srcé od svetá ne odtrga, je kir jih slepí inu g o l f á cvet ńih mladósti, 2, 120 kakor zapelivc, ktir nas g o l f á; — g o ļ u f â m o: škrb. 1, 200 če pravi Jezus, de séme je božja beséda, tok se ne g o l f á m o, ako besédo božjo v ńe celi obilnosti zastópimo; — g o l u f â t e: kug. 179 metlaje vy za uržoh tę bolęzni držité, ampak vy se g o l f á t e, gnijeńe imá vse druge uržohe; — g o l u f â j o: traun 150 človęški otroci lážejo per vági de g o l ù f á j o. — Govori se i g ò l f a m pa tako naglašeno dolazi i u jap. prid. 2, 279: ony o g ó l f a j o na tako vižo in óffrajo ńih nar bólši priatele.

governa tal. governare: g o v e r n â: rog. 644 kir en modri gospodári, tam kaj use prou grede, use se dobru g o v e r n à inu vrdéva.

hlasta rapere, properanter comedere: h l a s t â: ravn. 1, 165 ne bojiš se ponočniga stráha, ne švigajóče pšice po dnevi, kuge ki hódi o mraku, sile ki o poldne h l a s t á.

igra ludere: i g r â m: ravn, abc. 35 pridem iz šole, i g r á m, 45 z rokami si i g r á m, met. 116 igrám; — i g r â: kast. 110 kadar en otročič se y g r á (s) svoim očetom, ga teza, traun 261 tam se

Digitized by Google

igrá morski som, škrb. 5, 91 človk se h temo smeja, norčuje, pleše, jegrá, je vesel inu dobre volje, ravn. 2, 12 Marija je na Elizabetini dom prišla. Na enkrat kakor iz nebés, in z očmí, ki ji nebeško veselje igrá po ńih, je stopila v Elizabetino hižo; — igrâte: rog. 310 v hišah pred s. križam kakú se izkazújete? porédnu za dosti, kir za tega pričnost na márate, kir pred tem pijačite, klaffate, jegráte inu več drugih hudobji tribate, ravn. 2, 53 ví mlada drhálca vmorjencov, ob altarju nedólžni s češúl'cam' in véncmi si igráte, — igrâva: kor. 2, 57 dve nedélji bódi zdráva, de jo spašam zaigráva

ima habere glasi najčešče: imâ ili jmâ, reče mâ, ali i îma mjesto ïma. imâm: jap. ev. 30 imám pod mano žolnęrje, traun 98 jest imám tvojo postavo v srędi mojga srcá, škrb. 2, 212 kaj imám dočakat druziga kakor obsodbo véčniga prekléstva? — îmam: preš. 53 jez ímam tri bráte, ti ujce tri; — imâš: rog. 113 Francisce, tu meni dopáde, tu, aku si lih veliku je, tu véner imáš iméti, 540 ti imàš pred oblyčiam celu Egyptousku krajlestvu, škriń. 68 de bi tebi pokazal, kakú imáš govoriti tęm kateri so tebe poslali, 70 nastavi si nož na svoje grlu, aku vender svojo dušo v svoji oblasti imáš, 202 ti, o gospod, čez živleńe inu smrt oblást imáš, 284 aku kaki grẹh imáš nikar ga ne razodéni, škrb. 2, 213 skrbi za izveličáńe dokler imáš perložnóst inu cajt, — imâ: rog. 54 on lubi, štimá inu immá ú čisli taiste, jap. prid. 2, 77 móli za ręs tá kateri imá per svojim dęli misel skuzi tó bogú dopasti, 2, 98 en malikovavec imá svoje misli lę per svojmu maliku, jap. ev. 18 kateri se bó od svoje žene lóčil, imá ńej en ločitni lyst dati, 19 vaše govorjeńe imá biti: je je, ne ne, 29 on jih je vučil kakòr edèn kateri oblast imá, 35 syn tiga človęka oblast imá grẹhe odpušati, 47 on hudiča imá, 51 na katęrim imá moja duša dobru dopadajeńe, 164 kdor imá vušęsa za poslušat, tá poslušaj, 166 kateri imá, tęmu bó danu, inu kateri nima, od tęga bo tudi tó vzętu kar imá 175 od kód imá on vse le to? itd., škriń. X trętjič je ta visoka pęjsèm nar bòl za tó nezastópna, kęr velike skrivnósti v sebi imá, XI poglejmo kaj slẹhrna postava v sebi imá, XIV imá to ńej za zdaj zadosti biti, 7 tvoje srcę imá moje zapóvèdi ohrániti, 10 ne jiši tvojimu priátlu hudu sturiti, kadar on na tebe zavúpańe imá, 20 te bó obvárùvala pred eno ženó inu pred eno ptújo, katęra sladke besęde imá, 60 iz vina pride nečistost inu iz pijanosti strup; kdór kóli nad tęm vesęje imá, ne bó módèr, 325 ker hoče bog de mati oblást

Digitized by Google

imá, je otroke ńej podvrgel, 372 dobru živleńe imà odštęte dny, ravn. 1, 14 vsaki je dal kar imá, 1, 23 Ham vidi očeta uno ležati, neporédno veseļe imá nad tem, 1, 49 šè tisto noč odbere Jakob darove za Ezava vsiga kar imá, 1, 89 z zvézdami na nebu imá on vkazovati, 1, 150 pozná bog pastirčika, ļubi ga, in če je nedolžen in dober, raji ga imá kakor nar močnéji kraļa pa nepokorniga mu, 1, 334 kaj imá lònec per kòtlu opraviti? 2, 183 če vas komu ovca ki jo imá v sebóto v jamo pade, je ne bo zgrabil in izlékel? 2, 202 vse prodá kar imá, preš. 81 snubáčov imá na zbéraňe, 82 kdor urne roké, sol v glávi imá, si v vsáki nesréči pomágati zná, 112 rés je duhóvna, in rés pésem ní váša duhóvna, dúh praznôte ki imá božjega prázna duhá, 38 vsêlej móž nar mèń zaprávi, ak ženíco 'má (s) sebój; — îma: rog. 74 človik íma inu ù sebi zapopáde use tajstu, kar imàjo ú sebi use druge stvari, preš. 28 ktéra zdaj íma grob kómej za nàs, 53 na méro ta újec tvój íma srebrá; — imâmo: rog. 79 en exempel le téga imámo ú svetim pismu, 193 dobru se je s. Rochu perporóčite, kir je en patron čez ta kúga, zdraun pa immáma tudè my to naše sturite, 198 lubit imámo tajstiga, itd., škrb. 1, 354 uržah imámo vupati, pak imámo tudi uržah bati se, itd. ravn. ber. 187 po milosti nam dodeļene imámo mnogotere darí; — imâte: škriń. 169 ļubíte modrósti luč vy vsi, katęri ludstva sebi podložne imáte, škrb. 2, 142 rečí imáte brez štivila ktire vas silijo vreči se k nogam vašiga bogá, 2, 238 čc imáte resnično volo, — imâjo: rog. 255 bug zapovédal je svojm angelam, de tebe varúvat immájo (a 76 imajò): kug. 166 katęre eno kalno vodo inu gnilo sukrovco v sebi imájo, škriń. 231 katęri ńo imájo, bodo živleńe za dejlèž prejęli, ravn. 1, 16 nimajo naj tudi nobene druje nadloge, hudo vest sej imájo, ber. 4 če imájo kteri zmed vas učeniku kaj povedati, naj storé preden se iz učivnice gré, 168 potivnice imájo ta namén škodļive soparje iz našiga živôta izpušati; — îmajo: preš. 24 zavòļ ńegà dekléta ženíce ímajo prepír; — imâva: kor. 3, 107 jez in políček se rada imáva, če se sovráži in têpe cél svét; — imâta: škriń. 112 bolši je de sta dva vkùp, kakòr edèn zgol sam, za kaj ona dva imáta dobíčik iz drúšine.

Složena s negacijom glasi večinom: néma i níma; kad što je i bez naglasa: némam: dalm. u gm. predg. IX: jest némam moje pravice, preš. 83 oh v híši moj ôča leží bolán, in nímam mu dáti kot sók neslán, 156 zdrávja nímam úpa; — némaš:

Digitized by Google

dalm. genes. 2 od drivesa tiga znaña dobriga inu hudiga ti n é m a š jésti, kast. cil. 112 kar ne moreš vbraniti, na tem se n é m a š jeziti; — n é m a: dalm. u gm. predg.: se n é m a za svetu, temuč za prekletu inu za gnusnu pred bugom držati, kar kuli nej iz le tih svetih bukvi vzetu, taku se tu istu n é m a tako zastopiti . . . IV človik tu dobru kateru stury n é m a sam sebi inu svoji moči svojiti, jap. ev. 206 pèr vas pak n í m a takú biti, škriń. XLI tę bukve so silnu potrębne k zadobléńu prave modrósti, katęre svęjt n í m a, 12 n í m a tebi hudobnih pôt dopásti, 32 kadàr hudoben vmrjé, n í m a nobeniga vúpańa več, 38 enkàtęri je kakòr bogat, kir nič n í m a, 57 kjęr duša znańe n í m a, ny dobru, 60 syn! n í m a vučénu govorjéńe tebi neznanu biti, 75 tvoje srcę se n í m a nad ńegóvim pogubléńam razveseliti, ravn. ber. 16 naj se nam tudi hudobnež po zunańim sréčin dozdéva, v svôjim srcu vènder n í m a nobêniga mirú, preš. 10 več n í m a tíčov hríb, več n í m a vôda ríb, ko mísel jez, 161 zvestó srcé in délavno ročíco za dóto ki je n í m a miļonárka bi bil dobíl z izvóļeno devíco, 175 dežêla krańska n í m a lépš'ga krája ko je z okóļšno tá, podóba rája; — n é m a m o: dalm. u gm. predg. XII: my n é m a m o le ta s. sakrament reskrušiti ali polovičiti, XV my n é m a m o veliku srejdnikov per bugi, u predg. čez stari testament: n é m a m o stariga testamenta pisma ferrahtati; — n é m a t e: dalm. u gm. predg.: vy n é m a t e nič pèrložiti, genes. 3 jeli rejs bug rekàl, de n é m a t e jesti od vseh drives v tim vrti? — n é m a j o: schönl. 377 bratje, my nečemo de bi ne iméli veiditi od téh katéri spió, de ne bote žalovali kakòr ty drugi, katéri n é m a j o obeniga vupajna, kast. 2 n é m a j o obeniga pomankańa, levst. žup. 14 občinski odborniki n é m a j o le pravice samostalno ali sami ob sebi nasvetávati v séjah kar se jim potrebno zdí nego . . . itd. itd. — n í m a v a: kor. 3, 5 očéta 'n mater n í m a v a. — Nu u Škrbinca ipak i n i m â m itd. n. pr. 1, 512 kir za dòbre déla nobene skrbi n i m á; 2, 26 ako se zvestó držimo navkov Jezusovih, n i m á m o se báti de b' nas zapelala naša lena voļa, 1, 514 zapové svojim angelam, de nobene posebne skrbi več n i m á j o za taciga slabovirniga kristiana, 2, 61 n i m á j o véč cajta, 2, 78 v virnih resnicah n i m á j o iskáti nobenga druziga dna. — i kiiz. mik. 33 pétdesét lejt ešče n e m á š. — Bez naglasa govori se osobito iza naglašene slovke n. p. po nemški je tajfeļ, po krański hudíč, kakó t' bo pomagal, ker sâm n i m a nič (nar. pjes.), kor. 1, 32 preļubi svét Lenard, kakó si ti svét: i m a š majhino faro, pa dosti deklet.

Digitized by Google

kьsa poenitere: kьsâm: kor. 3, 132 sim se omožila, se kasám; — kьsâ: jap. prid. 2, 298 zdaj dęla on sam sebe uržah inu se kàsá de ny le tó ali unu sturil, ravn. 2, 112 Jezus ji je v srce vidil. Vidil je, de se ksá in sramuje, 2, 165 Jezus je poznal de se ksá, 2, 215 v solzah se tája, ksá se (Magdalena), ber. 194 marsktér se v nesréči prepòzno kesá, če svôje opravíla brez glave ravná, čb. 5, 16 zastóń se kesá.

klafa (od klaffen): klafâjo: škrb. 1, 160 živíš med nečistim', ktiri nesramno klafájo, čez sramožļivost sékajo.

končа finire: končâm: ravn. 2, 116 moja jéd je de voļo poslavšiga me délam in ńegovo délo dokončám, 1, 113 že vidim de so trdovraten ļud, pokončám nej jih; — končâš: traun 183 vzdigni tvoje rokę de ńih prevzętnost pokončáš; — končâ: dalm. jos. 23 de se gospodni srd čez vas ne rezloby in vas skoraj končá, — jap. ev. 23 ne spravlajte si vkùp šace na zemli, ker jih rijá inu mol končá, — škriń. 267 ohrnik ne bó sit dokler se ne vsuży inu svoje živleńe ne končá, traun 113 on končá vojskę notèr do kraja svejta, ravn. 1, 240 more bit se bog da potolažiti in nam odpnstí de nas ne končá, škrb. 1, 118 to je izgled sprašvańa naše vestí. Kakó pa vse drgáči se sprašuje vest per živleńo? le kje v en dán, brez vse vrstí, le po vrho, komej se začné, se že končá, 1, 197 grešnik per mejhnimo začné pa z velikim končá, 382 če oče spolniti sojo dolžnost, ne sme obéne minúte zgubíti, ampak vus čas obrníti na to, de delo končá, ravn. ber. 206 s preobilnostjo v jédi in pijači si člôvek zdravje končá, 210 jéza slabost déla živôtu in ga končá, jap. prid. 2, 169 de vse naše djańe začné, naprej pęle inu dokončá, škriń. 81 sodba pravde dokončá, ravn. 2, 81 človéška krepóst ali čédnost se le s skušńavami doskúsi, vtrdi in dokončá, škriń. 237 nikár se v svojih mislih kakòr júnèc ne povikšaj, de ne bo ki norést tvojo moč ràzdjala, de tudi ne snę tvoje listje inu ne pokončá tvoj sad, 349 se bo med nevęrniki možtùval, dokler pokončá prevzętnih mnóžico. ravn. 1, 136 Abimelek pokončá Sihemee, 2, 293 ogń naj pokličemo na ńe iz nebés de jih pokončá, ber. 4 ko se molitev skončá, vzamíte svôje oródje; — končâjo: rog. 66 ta peld iz kumštjo inu flisam zvršè inu končájo, škriń. 366 zobję divje zveríne inu strupiáni, kače inu meč so k možtùvańu, de hudobne končájo.

kopa fodere: kopâm: met. 116 kopám; — kopâ: ravn. 1, 108 kdor vodnák kopá, 2, 222 vsiga kar nas k grehu nape-

Digitized by Google

luje bi se jédi enako mogli ogíbati, ktira bolezen človeku nakopá, ber. 189 greší kdor svojim deželanom sréčo podkopá in podere, kast. cil. 49 takú tá duša, katera je k nebesom stvarjena, se na posvetnu perlipy, boga pozabi inu sama na sebe, dokler tá plamèn tvoje žele te pokopá v ta večni paklenski ogiń, 362 lubezn pokopá mnogúst teh grehou; — kopâjo: ravn. abc. 71 sadíke in koréni se pokopájo po vrtu, 63 oče skopájo jám sem ter tje v tlà, drevesic nasadé, škrb 1, 371 duše ktire po pričeočimu drugo perhodno živleńe ne virjejo, se v svet ino u posvetno vse zakopájo. — kopâta: ravn. 1, 41 Izak in Izmael mu (Abrahamu) skažeta še zadńo ļubezen in ga v grob pokopáta, v ktirmu je Sara počivala že zdavnaj. — Često rabi i oblik kópļe; čuje se i kòpam.

kosa dissecare: kosâ: ravn. 2, 206 nihčer ne déva iz noviga sùkna záplate na staro oblačilo. Zastoń razkosá novo sukno in ne vdá se nova záplata v staro oblačilo.

košta kosten: koštâ: rog. 214 kakòr de bi to hótel predájat, za tu uprášam: kaj vella, kaj koštà? škrb. 1, 12 nej kostá kar oče, duša morem izveličati, 1, 260 soje srcé rezodéti koštá premagvańe, 1, 504 posvetne hčire! kaj vas ne koštá enmu ptujmu očésu dopásti, 2, 97 zapovd hoče spolniti, če lih kostá ponižáńe, kor. 3, 66 ona m' je prstan dala, ki jo lih sto ranjš koštá.

krepča firmare, refrigerare: krepčâ: ravn. 1, 153 bog je moj pastír, ničesar mi ne mańka, na mladíce spašnik me déva pa vódi na pohlévne studènce, takó mi živleńe krepčá, ber. 140 dôbra vést je rés mémo vsiga drag dar, kteri se nam ne more odvzéti, kteri nas celó v smrti še tolaži in v zaupańi v bogá nas krepčá, 2, 117 dobro dé jéd in pijača človéku, krepčá in poživí ga, ber. 173 v nektérih dežêlah je vročína zlo velíka, ali ondi je marsikako pelhko in hladivno sadje, ktéro živòt pokrepčá; — krepčâjo: ravn. 1, 91 vsaki gospodár more mlado lepo jagne zaklati in ga spèči, de se na pot pokrepčájo in de odhódńo obhajajo.

kvanta obscoena loqui: kvantâ: jap. prid. 2, 221 kateri niso nikoli bólši vóle kakór kadar se kvantá ali v dva cepá govory ali očitnu klafa.

meča i mehča mollire, mitigare: mečâ: kast. 272 kakòr krotkúst tó jèzo, takú vsmileńe to štraffingo mečá, 296 vselej inu nigdar, o velika inu čudna jmena! Vselej kateru straši ta tvrdovratna srcá inu yh omehčá, nigdár kateru stury trepetati tudi te trdnu stoječe stebre, škrb. 1, 128 grevenga more biti ena žalost,

Digitized by Google

ktira človéka takó omehčá, de je perpravlen rajši vse prestáti kakor še en krat frejvolno režáliti bogá, 1, 293 to grešniku srce omečá, ravn. ber. 170 dež nam pernêse zlo velíko prída: z ńim se zemļa namóči, omehčá in vrodovitni.

mota glomerare, involvere: motâm: met. 116 motám; — motâ: ravn. 1, 134 vojska je to, poglej, tam iz dola se jih še motá rájda; — motâjo: p. Hipolit u kop. 94 te nithi na se vlejče ta ceu; iz te se motájo na garnik ali motavílu. — Čuje se i mótam i mòtam.

mrmra murmurare: mrmrâ: kast. 312 aku tvoje tellú se toži inu mrmrá čez post, potroštai ga s premišlovańam večniga veseļá v nebesih. Mrmrá čez hude inu žleht gvante, oblubi ńemu nebeško luč, s katero bo na večne čase obličenu.

neha desinere: nehâm: rog. 147 takih večinu več, de nehàm rajtat, 243 drugi pak druge odgóvore so dajáli, katere rajtat nehàm, 303 taku ty le téga na veliku viž razlágajo, katére viže rajtat nehàm, 418, 522 itd.; — nehâš: kast. 264 nazaj se povračuješ od dobriga, aku nehâš dobru sturiti škrb. 1, 14 ako od pokore nehâš, ne smeš perpisat uržoh toji slabosti; — nehâ: dalm. u predg. čez stari testament: za tu kadar vže Cristus pride, taku postava nehá zuseb ta levitiska, schön. 110 jest sim za tebe prosil, de tvoja vera ne nehá, psl. 77, jerem. 17, sirah 12 itd. kast. 298 je en studenc, kateri vselei zvéra v taki viži de nigdar ne nehá inu se ne vstavi, rog. 328 ta leopardus kadàr lovy eno drugo zvirjáčino, čè te ú trjétim skóku na dobji inu na popáde, skákat za ńó nehà inu jéjna, škriń. 82 kadàr bó podpihùvavèc proč, kręg nehá, 130 sęj tvoje sęme zjútraj inu naj na večer tvoja roka ne nehá, škrb. 1, 13 človk začne iz zlatam pa v blati nehá, 1, 15 studenčna voda ne nehá téči, nej bo zemla suha kakor oče, 1, 169 skuz zaničváńe mejhnih grehov se stri človk znán z velikim, nehá tih se báti, kir se je že mejhnih preveč navádil, 1, 259 če se búla preréže inu gniloba vun steče, bolečina inu trgańe prec nehá, 1, 371 domišlajo si, de s časnim živleńam vse nehá, 1, 377 živleńe ti bo na koncu toko kratko naprej peršlo kakor veter, ktir komej zapiha že spet nehá, 1, 391 smo žvini enáki, z zadnim zdihneńam vse za vselej nehá inu konc vzame, 2, 66 samu tolko cajta, kar z očmi tréneš imáš v oblásti, več ne, inu le ta hip cajta komej se začne, že neha, komej pride, žé spet zgine, na prvi hip cajta pride naglo ta drugi, na tiga druziga ta tretji, inu se ženó s takó naglostjo naprej de v temu k' jez pričeóči cait imenujem, žé nehá pričeóč biti, k'je

Digitized by Google

žé pretekel, ravn. 1, 89 prosíta bogá, de strašni grom in pa toča nehá, izpustil vas bom, kor. 2, 131 če svéčnica dá pred kap od strehá, ko káne od svéče u cérkvi goréče, kmal zíma nehá, ravn. 2, 132 zdavnej za goro je že sonce in on še le dobro storiti ne prenehá; — nehâte: škrb. 1, 53 za tim so peršlé nečiste žéle, nečiste déla, inu on je movčal, inu še noter do te ure ne nehâte od greha; — nehâjo: dalm. u predg. čez stari test.: kadar vže Cristus pride . . deset zapuvidi tudi nehájo, ali vsaj nikar taku de bi se ne iméle držati inu dopolniti, temuč Mozesova služba v nyh nehá; — nehâjo: škrb. 1, 54 potrpežlivost ktira bóg ima z grešnikam je velika, kir gréšniki ne nehájo nega režáliti. — Često inêha.

pača, peča, pьčâ: pačâ: škriń. 360 katęri za drevú drży, rad s šibo vole góni, jih z zelam zbáda inu se z ńih dęlam pečá, traun 53 kdó bó v ńegovim svętim kraji prebival? — tá katęri se z nečimrnimi rečmy ne pečá, 221 katęri se s timi živimi rič ne pèčá, ravn. 1, 334 kdor se z' hudobnimi pečá, se sam popačí, 2, 128 nevrédni človek sim, de se Jezus z mano pečá, ber. 187 če je kdo učenik postavļen, naj se pečá z učeńam, 197 kdor se z dobrimi in modrimi ļudmi pečá, bo tudi dober in moder; — pečâjo: ravn. 2, 43 tako malo se pečájo za ń, de še le svèt imajo, kdaj bi vtegnil ròjen biti, škriń. 6 vsi katęri se ž ńó spèčájo, se ne bódo vrnili.

pьha, pha trudere: pьhâ: dalm. psl. 47 gospud gori povzdiguje te revne inu nevernike doli na tla pahá, ravn. 2, 169 Jezus je še govoril, kar se shodníčniga poglavníka služabnikov skozi ļudí perphá, rečejo mu: umrla je vaša hčí; — pьhâjo: ravn. 2, 125 vse po shodnici se je z velíkim hrupam va ń skvíškilo, phájo iz shodnice in ženèjo ga iz mesta.

ploska plaudere: ploskâ: škriń. 53 nevúmèn človèk z rokámi ploská, kadàr za svojiga priátla porok postáne. — Ali i plóskam.

pļьva spuere: pļьvâ: kast. 110 kadar en otročič se ygrá z svoim očetom, ga teza, materi lase zméša, po licu praska, gvant opluvá in oslíni. — Običnije glasi pļújem.

ravna complanare, agere, dirigere: ravnâš: škriń. 187 kęr si pravičèn, vse pravičnu ravnâš; — ravnâ: dalm. u gm. predg. XIII: kateri kuli se taku povzdiguje inu pravi, de bi na Cristusevim mejsti bil glava ńegove krščanske cerkve, ta isti offertnu inu preuzetnu rouná, kast. 252 on vse svoje riči ravná spametnu, jap prid. 2, 46 ta trętja stopińa tę jęze je, kadar se edèn v jęzi taku deleč zguby inu čez pamet ravná, de krivica tiga bližniga

Digitized by Google

iz tęga pride, 2, 49 če bomo ponižni, bómo malu porajtali, ali nas kìr zaničuje ali opravla, ali nam klubije, ali kakor koli zupèr ravná, 2, 108 pyanost vsiga človęka prebrne, inu stury de merskej v en dan blede ali nevumnu ravná, 2, 341 en tak se tudi en galant človek imenuje, katęri vęj kaku se po svęjti živy, katęri po svoji glavi misli inu ravná, škriń. 32 kdór nezvęstu ravná, razodęne skrivnósti, 62 nikar se k temu ne perdrúži, katęri skrivne rečy razodęva inu golufnu ravná, traun 28 katęri s svojim jezikom golúfnu ne ravná, 256 on ne ravná z nami po naših pregrẹhah, škrb. 1, 471 vse to k svojmu zadnimu cilu inu koncu ravná, ravn. 1, 18 sam bog s tem priča, de ne ravná po nagneńu bog, 1, 62 vidilo se je od konca, de se Jožef sam tláči v nesrẹčo, ker se po očetu ravná, 1, 64 vidi Jožef zdaj, kakó čudno bog ravná človeške rečí, 1, 102 natora je popolnoma po svojim, ker se po postavah ravná ktire ji je bog naredil, 1, 173 tako ļubeznivo ravná David s sovražnikam, 1, 226 cela ta zgodba kaže, kako bog z grešniki še zdaj ravná, 2, 255 pravičen se po mojih zapovdih ravná, 2, 40 tudi on tako ravná, 2, 129 kakó vèlik ravná na tihim! 2, 159, vslehrniga kdor te moje besede sliši in se po ńih ravná, permérim vumnimu možu ktiri je na skalo svojo hišo postavil, 2, 200 kdor ima vsẹsa poslušat, poslušaj — k srcu naj si vzame in takó naj živlẹńe ravná, 2, 163 kdor le besẹde vẹ́ in jih z jezikam le trdi pa ne premišļuje, ne vzame si jih k srcu, ne ravná se po ńih, ļušino ima, drujiga nè, 2, 222 bolnik ne bo ozdravil, če se po zdravívčevimu poveļu ne ravná, 2, 277 Jezus vučí kako nespámetno per timu opravilu ravná tolko ļudí, ravn. ber. 17 kako lepó ravná Abel, ker se ni dal svôjimu bratu s slabim zglẹdam pohujšati, 151 živali martrati to razodẹne hudôbno srcé, ktéro rado kmalo tudi z ļudmi nevsmiļeno ravná in jih martra, 194 kdor z bogam dẹla vse ravná, le on je rés pobožen, preš. 186 Vaļhún ravná po svôji slẹpi glávi, levst. žup. 191 ravnáteļ, kdor kako stvar vôdi, ravná, dalm. u gm. predg. VII: za tu je le ta vuk s. evangelia v svetim pismi nikar nespodobnu perglihan soncu po dolgim dežju, kateru vse spet gori zrouná kar je od dežja doli pobyenu, ravn. 2, 169 po ńeni misli je to bilo skrivaj, in že stráni se ravná. Pa kakó Jezusu kaj skritiga ostati? . . žena viditi, da se nič ne da skriti, je perstopila, pred ń se vrže, vsa trepetá, pa Jezusova prijaznost ji spet srcé zravná, rog. 471 vexatio dat intellectum, de ta človik pobulša, kar je pregrẹjšil, de porouná kar je skrivil, škriń 173 ona (modrost)

Digitized by Google

z močjó sęže od krája do krája inu vse volnú poravná, ravn. 1, 79 to izrekši se poravná nazaj na postelo in je vmerel, 1, 203 tako poravná vse rečí David pred smrtjo; — ravnâte: ravn. 2, 260 če že z golfívim časnim blagam nezvestó ravnáte, kdo vam bo resničniga, nebeškiga zavupovàl? — ravnâjo: škriń. 37 lažnivi žnábli so gospódu gnusoba, katęri pak zvèstú ravnájo, ńemu dopádejo, ravn. 1, 74 če ļudje že takó neizrečeno lubeznívo ravnájo, kako nevmisleno dober, o bog, moreš biti še le tí, 2, 139, vsi tisti vélki in lépi obéti se bodo nad vami spolnili, ki ńim jih Jezus za to in za uno živleńe déla, ktiri se po timu navúku ravnájo, ravn. abc. 75 kraji slamo ográbijo po vrhu. Žito z metlo na kup zmetèjo, na rešètih ga obravnájo (sie sieben es durch reuter).

sladka aliquid dulce, suave, iucundum reddere ; dulcedinem praebere: sladkâ: jap. prid. 2, 285 vęra sama imá to móč, de posladká vse kar ima človeška natura nar grenkejšiga prenesti, kor. 2, 14 pôtlej še k Marjéti gré in sladká se okróg ńé, jap. prid. 2, 306 kadar imate vy kakušno žalost na srci, taku čutite vy eno lahkoto, kadar vy vaše srcę enimu priatelu odprete, vaše zavupańe pruti ńemu inu ńegovu vsmileńe pruti vam posladká takú rekóč vaše grenkósti.

šatra (raskoračeno hoditi, o djeci),: šatrâš: let. mat. 1882/3 252 kam šatráš?

štima od aestimare preko talijanskoga: štimâm: kor. 2, 122 ti misliš, ti rajtaš, de têbe štimám, pa, če mi verjámeš, za nôrca te imám; — štimâš: kast. 214 letu vse bóš ti rad s praviga srcá sturil, aku poprei v tvoji zastopnosti poznáš de yh štimáš, 304 tvojo dušo nič ne štimáš; — štimâ: kast. 81 kadar edn se offertnu inu oholu drży, ta sebe štimá, božjo službo zaničuje, rog. 54 skuze katéru izkazuval je, de on lubi, štimá inu immá ó čišli taiste, 97 iz besédo tu Christusavu imè objéma, de iz taistim štimà se inu hváli, 523 kakòr stemà se to rimsku mestu, 587 kakòr en sledni iz nas rad inu volnu vjeruje inu verjáme, gdur koli svetlóbo tega dnè inu rumeniga sonca štimá inu lubi, jap. prid. 2, 317 vsaki imá en svoj greh, katęriga nar bòl štimá, v katęriga nar poprej pade, kor. 3, 134 prilizvala sim se jez preveč okol svôjga možá, al vse ne pomaga nič, on druge štimá; — štimâmo: rog. 96 iz tem častytim Christusavim iménam se zdémò inu štimámo; — štimâte: rog. 305 o norčáva inu preprósta drjvésa! štimáte le takú malu to krono? — štimâjo:

Digitized by Google

rog. 409 več štimájo blagú, čast, žlahtnust, kakòr tu izvelyčajne nebešku, 627 če tu za nyh žjulejne štimájo.

štrapaca fatigare, strapaziren: štrapacâ: jap. prid. 1, 78 taku se tudi pergody, de en oče svojmu synu pridiguje, kakù imá on pohlęven inu potrpežliv biti, ali kmalu potle se nosi ravnu le ta oče nad materjo kakor en lev, ali štrapàcá eniga posla, de vsa sosęska vkup teče.

tьca dissecare: tecâm: let. mat. 1882/3 266 tecáti tecá m (reci: tьca): mesó ali slaníno sesekávati n. p. za klobase, namesto: tolcáti.

tьkma = takmiti se: tekmâm, tekmáta: let. mat. 1882/3 266 tekmáti se, tekmám se (reci: tьk-) wetteifern, an güte gleichen oder nahe kommen: ta dva soda se tekmáta rekše, vino iz teh dveh sodov je malo ne jednako dobro.

tьšča: tьščâ: let. mat. 1882/3 340 ako hoče kmet pridelati obilo žita, ne hôdi na teščè orát ali seját, nego trebé da se poprej odteščá.

trebza non necessarie abuti, consumere: trebzâ: ravn. 2, 235 prava pametna špárovnost je povsot očí imeti, de se nič ne potrebzá, de vse ljudém zadéne.

trepa flachs schwingen: trepâm: met. 116 trepám i trępłem.

vlasa: vlasâva: kor. 2, 141 most pokušala, če teče sladkó, ak' prav se zlasáva (štamp. griješkom: zlásava, tà metrum i slik na pokušala što čitaj pokušava tako zahtjeva) gredóča domu.

zija hiare: zijâ: preš. 162 zvedrila se je nóč, zijá naspróti živlęńa gnús, nadlóg in stísk ne málo, globôko brêzno brez vse rêšne póti.

žveka ineptire: žvekâ: jap. prid. 2, 38 če vsakimu prav daš ali vèrjameš kar on čez vęro ali svojga bližniga žvekâ, varuj se ta čas, ti si v nevarnosti, 2, 812 vsaki po svoji glavi misli inu dęla. Skuzi tę besędę se zastópi, de vsakitęri od vęre kakòr hóče žveká.

Ima u narodu osobito u goreńskoj Kranjskoj još njekoliko ovakvih domaćih i tuđih glagola n. p.: bernâ stipem colligere; bohâ ita comprimere aliquid ut dirumpatur n. p. šlive među palcem i kažiputem stiskati da se raspucaju; brbrâ blaterare; cmokâ edendo ore crepare; cьfrâ trahere; cukrâ zaccharo condire, drdrâ sonitu vehi, durâ durare, permanere; fajhtâ anfeuchten, flaštrâ pflastern; frfrâ blaterare, ineptire, gobezdâ ineptire, goltâ devovare, grgrâ gurgeln, havtâ (premetnuto mjesto hvata?) captare, kamenâ lapidibus prosequi, cooperire, katałâ devolvere,

Digitized by Google

kьnâ se = prisadí se let. mat. 1882,3 206, klobasâ absurde loqui, klofutâ alapas alicui ducere, kobacâ incedere, gradi, komatâ collo equi helcium imponere, krevsâ ire: kam krevsâš? kvartâ karten spielen; mečkâ comprimere, quetschen; modâ ire: kam pa modâš? od móda testiculi, moštacâ ire, incedere, motarnâ se = mota se, let. mat. 1882,3 269; ńergâ greinen, sьsâ sugere, svedrâ circum agitare, šajtâ pedibus simul et manibus incedere, šantâ claudicare, švedrâ calceos cundo transversos reddere, transversis calceis incedere, tobernâ cauponari, uhâ auriculis prehendere, vihrâ vento agitari; (v)lasâ capillis prehendere, trahere, žgačkâ = šegetâ titillare; žlempâ crepitu sorbere, žlobudrâ garire, blaterare itd.

b) *u ugarskoj slovenštini:*

basa od ńem. fassen: basâmo: dain. pes. 17 tam si listje nagrablámo no na kype ga basámo.

beteža aegrotare: betežâ: nagfl. 89 pes z lehka obetežá i preide; — betežájo: nagfl. 100 ovcé so jako gingave stvaré, hitro namrznejo i obetežájo.

kefa setaceo tergere: kefâš: gön. 44 zaman kefáš košavca.

kova (uz kuje): kovâm: dain. pes. 51 v prag klepáč poštávim, koso si priprávim ino tenko jo skovam tak da z ńo kositi znam. (nije naglas zabiležen ali ga slik ‚znam' zahtjeva).

mantra martern: mantrâm: küz. 143 pošli Lázara naj namoči konec prsta svojega vu vodou i rasladí jezik moj, ár se mantrám vu etom plámni; — mantrâ: mol. 172 ali drügo je ešče drűgo, štero me bole pečé i mantrá kak ete telovne boleznosti, küzm. 13 gospodne, sluga moj leži v hiži mojoj z žlakom vdárjeni i jako se mantrá, 30 smilűj se nad menom, gospodne, čí moja se hüdou mantrá od vrága, 57 Kristuš brezi krivice se mantrá pri Pilátuši, küz. mik. 19 sluga moj leží v hizi žlakom vdárjeni i krouto se mantrá, nagfl. 26 ništera deca vö spojemlé z gnejzd mláde ftičov, po tom je mantrá, 90 prvle kak bi (máčka) miš potrošila, tá jo püstí, malo ji bejžati dá, pá jo popádne i tá püstí i tečas jo mantrá dokeč se nebouže malo gíbati more, gön. 26 műha márho mantrá, 26 žéj mantrá stvaré; — mantrâjo: küzm. 431 jeli so nej ti bogati ki vas (s) svojov oblástjov mantrájo? 448 i dáno je ńim, naj je ne vmárjajo, nego naj je mantrájo pét mejsecov.

Digitized by Google

menka (= kr. mâńka kajk. mënka): menkâ: mol. 178 spelaj me vu vekivečno bláženstvo, geto lübav ne pomenká, 182 či de se ponávlao beteg, povékšaj gospodne i ti tvojo miloščo, naj se ne pomenká vu meni vöra, vüpańe i lübav, trpl. 14 deca tühéncov pomenká i trepetala de vu vezálji svojem, küzm. 156 jas sem pa molo za tébe, naj se ne zmenká verá tvoja, 390 Zenáša i Apolloša skrblivo k meni pošli, naj se ńima nikaj ne zmenká, — zmenkâjo: küzm. 30 s srcá mi je milo to lüdstvo, ar so že trí dní pri meni i nemajo kaj jesti i trejzne je pa odpüstiti ne ščem da kak na pouti ne pomenkájo (μήποτε ἐκλυθῶσιν) 78 či je odpüstim lačne vu hižo ńihovo, pomenkájo na pouti, 393 liki odevalo zavijéš je i preminéjo se: tí si pa té isti i lejta tvoja se ne pomenkájo, küz. mik. 65 či odpistim úé lačne k ńihovim hížam, pomenkájo na pouti.

mrmra: mrmrâ: nagfl. 87 pes laja, klivče, cmúli, mrmrá, dain. pes. 109 bás mi muvi no mrmrá.

niha sinere (= kr neha): nihâm: küzm. 199 ne nihám vás siroute, pridem k vam (οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς) . . mér nihám vám (εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν), 202 zišao sem od očé i prišao sem na ete svejt; pá nihám (ἀφίημι) svejt, i šou bom k oči, 337 či bi se hváliti šteo, ne bi bio nespameten, geto bi istino pravo. Ali tá nihám (φείδομαι), 409 ne ostávim te, niti te ne nihám (οὐ μή σε ἐγκαταλίπω); — nihâš. küzm. 216 kaj ne niháš (ἐγκαταλείψεις) düšo mojo vu pekli; — nihâ: küzm. 35 či bi kakši človek meo stou ovéc i zabloudila bi li edna ž ńih, je li ne nihá tí devétdesétdevét idouči na goré íšče to zablodjeno? 37 za toga volo tá nihá človek očo i mater i pridrüži se k ženi svojoj, 47 ovo nihá se vám hiža vaša püsta, 48 z nikakšim tálom se ne nihá kamen na kamni, ki se ne porüší, 55 pridouči najde je páli spajouče i nihá je i odíde, 88 či šteroga brat merjé i nihá ženo i decé ne ostávi, naj vzeme brat ńegov ženo ńegovo, 94 eden nikši mladénec ga je nasledüvao oblečeni v rüšenskom gvanti na golouti, i príjali so ga ti mladénci, on pa nihá to rüšensko srakico, nagi je odbejžao od ńih, 153 prído dnévi vu šteri se ne nihá (ἀφεθήσεται) kamen na kamni, trpl. 30 gospoud ga ne nihá vu rouki ńegovoj, 44 vrži na gospodna potrejbo tvojo, on bode skrbo za tebe: ne nihá toga pravičnoga na veke vu nemirovčini, küz. mik. 11 ovo nihá se vám hiža vaša pústa, nagfl. 90 máčka ednouk skoči i med škramblami ji je porob, ali či ji sreča ne slúži, tá nihá pregáńańe, 176 riba na dvá kraja gláve má po ednoj lúkńi vu šterima splajüte mesá má, skous po

Digitized by Google

tema teče voda gda jo požéra i voda ji nihá telko zráka kelko ji je na odühávaňe potrejbno; — nihâmo: küzm. 192 či ga tak nihámo, vsi bodo vu ńem vervali, 327 pregáńamo se, ali ne nihámo se, küzm. u izdańu od god. 1771 pag. 828 daj nam da grejhe naše očivesno spoznamo i cilou tà nihámo; — nihâte: küzm. 46 jáj vám, skazlivci! ar desetinijete metico i koper i kün i niháte ta žmetnejša te pravde, 76 ta niháte zapoved božo .. nikaj več ńemi ne niháte činiti, oči svojemi ali materi svojoj, 203 ovo pride vöra i zdaj je prišla da se rastepéte vsáki vu svoja lastivna i mene samoga niháte; — nihâjo: küzm. 450 ńidva tejla nihájo pokopati v grob, trpl. 12 od lüdi me osloubodi, ki májo decé po vouli i kí preveč nihájo máličkim svojim, küz. mik. 69 ne nihájo v tebi kamna na kamni (a küz. 150 ne nihájo vu tebi kamen na kamni), bar. 29 sojo i takši trávnicje, šteri so nanč košńe nej vrejdni, etakše za pašnike nihájo, nagfl. 96 koń ne zabi mejst gde ednouk hodi i či vu kmici samoga nihájo, ne zabloudi, 107, kokouš jájca nesé; či se eta pod ńouv nihájo, na ńé si séde.

ora arare: orâm: dain. pes. 194 v steli se motam, v blati se kotam, v zemli orám, jesti se dám (odgonetlaj: sviňa), 12 tak si ńivo celo preorám; — orâmo: dain. pes. 125 zmes orámo ńive.

perńa λογομαχεῖν: perńâjo: küzm. 385 ta ńim na pamet prinášaj posvedočávajouči pred gospodnom: naj se nad ričmi ne perńájo štero nikaj ne valá (μὴ λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, 2tim. 2, 14).

plaja: plajâjo: nagfl. 164 tou je predívo. eto po tom oglavéjo i od vse nesnajge očístijo, spredéjo i setčéjo, platno pa splajájo, zmečijo, gori zrejžejo i zašijejo.

ravna (ali je običnije rävna): ravnâm: dain. pes. 12 plyg držim za priroke, ga ravnám gda sila je; — ravnâ: dain. pes. 117 mi navyk dá, kam se človek naj ravná, 143 vse ravná le božja moč.

šepta: šeptâ: nagfl. 43 prazna glava šeptá, múta. (običnije šëpta i šëpče.)

tegla: teglâ: nagfl. 135 ete posebne falate z iglom i konci vküp zašije, na ševi vö stéglá (nad *e* je znak glasu ne naglasu).

tenecka: tenckâ: nagfl. 52 gledajte na blaňo table, jeli se strmno kumes prizdigáva. jeli kaj nej? tá tak ide kak gdare se kaj vö stenckâ.

Digitized by Google

vala (= kr. veļa): valâ: küzm. 7 vi ste sol zemlé: či se pa sol skvarí, s kim se bode solíla? nika ne valá več, nego da se vö vrže, 58 gda je pa vido Pilátuš kaj nikaj ne valá, nego vékše zburkańe gratüje, vzeo je vodou i muje si roké, 79 ka valá človeki, či cejli svejt dobí i škoudi düši svojoj? 125 ka valá človeki či ete cejli svejt dobí, sám sebé pa zgübi ali zaprávi, 179 düh je ki oživi, tejlo ne valá nikaj, 316 či tá dám tejlo moje naj zgorim, lübeznosti pa nemam, nikaj mi ne valá, 432 ka valá, bratje moji, či što právi ka vero má, dejla pa nema? — valâte: küzm. 194 farizeuške so erkli sami k sebi: vidite, kaj nikaj valáte, ovo ves svejt za ńim ide.

Osnova ima najčešće početno i odbacuje te glasi: mâm, mâš, mâ itd. kadšto je i bez naglasa: mâm: mol. 157 oh kak sam srečen ka tebe mám! — mâš: mol. 156 radüj se düša moja, ár že má-š Jezuša, 218 za Jezuša ga máš zvati, gön. 66 po tvoji' vrejli' trüdi' najem vzeti máš; — mâ: gön. 23 ki kaj zná, on se od vsej rad má, 26 drevje vríhe má; — mâmo: mol. 213 molimo se ti, gospon boug, i prišestno nouč nás vari, naj mámo mirovni pokoj; — mâte: nagfl. 12 prav máte, 20 pa se nika včiti máte; — mâjo; trpl. 12 ki májo decé po vouli; — mâva: gön. 35 či s šoule domov prídeva, tou vardenoti máva; — mâvi: nagfl. 161 preci viditi mávi, jeli se máš zrok radüvati, gön. 103. dobro, kaj vetrnice mávi, si zgovárjata med sebom dvej málivi deklički; — mâta: nagfl. 54 etiva dva olouvnika tüdi máta itd., 71 obá máta čepe, pante i primáče, 92 jeli máta obá glavé? itd. itd. ređe îma ili îma: dain. pes. 28 ja pa ímam vrha dva. Složena s negacijom ne glasi najčešće: nëmam, nëmaš itd. što kńiga ničim ne biļeži, ali i nejma to je néma n. p. küzm. 69 nejma, 17 nejmajo, a 289 nema, itd.

Kao mâ ima ^ i osnova zna: znâm, znâš itd., ali složena s prijedlogom po ili negacijom ne baca naglas na ove, što se u kńizi ne biļeži: gön. 81 poznam, poznaš 103 poznata, 86 neznam itd., što čitaj: pöznam, pöznaš, pöznata, në znam.

U kajkavaca je taj naglas rijedak, i u kńizi kadšto dolazi, gdje će biti često griješkom štamparskom krivo znak metnut: štimáš habd. mar. 52, štimá mat. 1, 53, vaļá zagr. 2, 210, krist. 89 koja človeka na prebivališče mira peļà, kajám mat. 1, 100, (karáte mjesto kárate mat. 2, 430 kao i 403 pošpotavá mj. pošpotáva).

Digitized by Google

tema teče voda gda jo požéra i voda ji nihá telko zráka kelko ji je na odühávaňe potrejbno; — nihâmo: küzm. 192 či ga tak nihámo, vsi bodo vu ńem vervali, 327 pregáňamo se, ali ne nihámo se, küzm. u izdańu od god. 1771 pag. 828 daj nam da grejhe naše očivesno spoznamo i cilou tà nihámo; — nihâte: küzm. 46 jáj vám, skazlivci! ar desetinijete metico i koper i kün i niháte ta žmetnejša te pravde, 76 ta niháte zapoved božo .. nikaj več ńemi ne niháte činiti, oči svojemi ali materi svojoj, 203 ovo pride vöra i zdaj je prišla da se rastepéte vsáki vu svoja lastivna i mene samoga niháte; — nihâjo: küzm. 450 ńidva tejla nihájo pokopati v grob, trpl. 12 od lüdi me osloubodi, ki májo decé po vouli i kí preveč nihájo máličkim svojim, küz. mik. 69 ne nihájo v tebi kamna na kamni (a küz. 150 ne nihájo vu tebi kamen na kamni), bar. 29 sojo i takši trávnicje, šteri so nanč košńe nej vrejdni, etakše za pašnike nihájo, nagfl. 96 koń ne zabi mejst gde ednouk hodi i či vu kmici samoga nihájo, ne zabloudi, 107, kokouš jájca nesć; či se eta pod ńouv nihájo, na ńé si séde.

ora arare: orâm: dain. pes. 194 v steli se motam, v blati se kotam, v zemli orám, jesti se dám (odgonetłaj: sviňa), 12 tak si ńivo celo preorám; — orâmo: dain. pes. 125 zmes orámo ńive.

perńa λογομαχεῖν: perńâjo: küzm. 385 ta ńim na pamet prinášaj posvedočávajouči pred gospodnom: naj se nad ričmí ne perńájo štero nikaj ne valá (μὴ λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, 2tim. 2, 14).

plaja: plajâjo: nagfl. 164 tou je predívo. eto po tom oglavéjo i od vse nesnajge očístijo, spredéjo i setčéjo, platno pa splajájo, zmečíjo, gori zrejžejo i zašijejo.

ravna (ali je običnije rävna): ravnâm: dain. pes. 12 plyg držim za priroke, ga ravnám gda sila je; — ravnâ: dain. pes. 117 mi navyk dá, kam se človek naj ravná, 143 vse ravná le božja moč.

šepta: šeptâ: nagfl. 43 prazna glava šeptá, múta. (običnije šępta i šępče.)

tegla: teglâ: nagfl. 135 ete posebne falate z iglom i konci vküp zašije, na ševi vö stéglá (nad *e* je znak glasu ne naglasu).

tencka: tenckâ: nagfl. 52 gledajte na blańo table, jeli se strmno kumes prizdigáva. jeli kaj nej? tá tak ide kak gdare se kaj vö stenckâ.

Digitized by Google

vala (= kr. veļa): v a l â: küzm. 7 vi ste sol zemlé: či se pa sol skvarí, s kim se bode solíla? nika ne v a l á več, nego da se vö vrže, 58 gda je pa vido Pilátuš kaj nikaj ne v a l á, nego vékše zburkaňe gratüje, vzeo je vodou i muje si roké, 79 ka v a l á človeki, či cejli svejt dobí i škoudi düši svojoj? 125 ka v a l á človeki či ete cejli svejt dobí, sám sebé pa zgübi ali zaprávi, 179 düh je ki oživi, tejlo ne v a l á nikaj, 316 či tá dám tejlo moje naj zgorim, lübeznosti pa nemam, nikaj mi ne v a l á, 432 ka v a l á, bratje moji, či što právi ka vero má, dejla pa nema? — v a l â t e: küzm. 194 farizeuške so erkli sami k sebi: vidite, kaj nikaj v a l á t e, ovo ves svejt za ńim ide.

Osnova i m a najčešće početno i odbacuje te glasi: mâm, mâš, mâ itd. kadšto je i bez naglasa: m â m: mol. 157 oh kak sam srečen ka tebe m á m! — m â š: mol. 156 radüj se düša moja, ár že m á-š Jezuša, 218 za Jezuša ga m á š zvati, gön. 66 po tvoji' vrejli' trüdi' najem vzeti m á š; — m â: gön. 23 ki kaj zná, on se od vsej rad má, 26 drevje vríhe má; — m â m o: mol. 213 molimo se ti, gospon boug, i prišestno nouč nás vari, naj m á m o mirovni pokoj; — m â t e: nagfl. 12 prav m á t e, 20 pa se nika včiti m á t e; — m â j o; trpl. 12 ki m á j o decé po vouli; — m â v a: gön. 35 či s šoule domov prídeva, tou vardenoti m á v a; — m â v i: nagfl. 161 preci viditi m á v i, jeli se máš zrok radüvati, gön. 103. dobro, kaj vetrnice m á v i, si zgovárjata med sebom dvej málivi deklíčki; — m â t a: nagfl. 54 etiva dva olouvnika tüdi m á t a itd., 71 obá m á t a čepe, pante i primáče, 92 jeli m á t a obá glavé? itd. itd. reče îma ili îma: dain. pes. 28 ja pa í m a m vrha dva. Složena s negacijom ne glasi najčešće: nëmam, nëmaš itd. što kńiga ničim ne biļeži, ali i nejma to je néma n. p. küzm. 69 nejma, 17 nejmajo, a 289 nema, itd.

Kao mâ ima ˆ i osnova z n a: znâm, znâš itd., ali složena s prijedlogom po ili negacijom ne baca naglas na ove, što se u kńizi ne biļeži: gön. 81 poznam, poznaš 103 poznata, 86 neznam itd., što čitaj: pöznam, pöznaš, pöznata, në znam.

U kajkavaca je taj naglas rijedak, i u kńizi kadšto dolazi, gdje će biti često griješkom štamparskom krivo znak metnut: š t i m á š habd. mar. 52, š t i m á mat. 1, 53, v a ļá zagr. 2, 210, krist. 89 koja človeka na prebivališče mira p e ļà, k a j á m mat. 1, 100, (k a r á t e mjesto kárate mat. 2, 430 kao i 403 p o š p o t a v á mj. pošpotáva).

Digitized by Google

Glagoli koji imaju u kranštini naglas na osnovnom *a*, imaju ga u kajkavštini i u ugarskoj slovenštini gdje se s kranštinom ne sudara, obično na slovci ispred toga *a* i to najčešće ˝ ali i ˆ; čuje se i ˈ uplivom štokavštine koji u ńoj u malo ne svih ovih glagola dolazi. Dakle: obetèžam, bŕbram, bŕzdam, dĭvjam, frfram, ĭgram, ĭmam, do-končam, köpam, kösam, mötam, mŕmram, päčam, pëham, pe|am, rävnam i râvnam, sëdlam, šäntam, štĭmam i štîmam, väd|am, vä|am, vëslam. iz knige: štîmamˈ küzm. 360 bratje, jas sam sebe ne štímam ka bi ga popadno, nagfl. 22 tak štímam, 37 zdaj ste že, štímam, obtrüdili, kov. kemp. 106 ako se za više preštímam, nut ti stojíš proti meni; — štîmaš: küzm. 278 štímaš pa tou .. kaj ti vujdeš soudbi božoj? küz. mik. 107 što štímaš, je vören sluga? kov. kemp. 114 jeli štímaš da |udi ovoga svêta nikaj ali malo trpé? .. kaj štímaš kak dugo bude to trpelo? 66 jako se pomenkaš, ako kaj vremenitoga preštímaš; — štîma: küzm. 309 či pa što štíma ka kaj zná, takši je ešče nikaj nej spoznao kak trbej znati, gön. 29 London se za najplemenitejši váraš Europe štíma. kraj. 296 ne štíma da bi smrtni bili (grehi), kov. kemp. 98 |ubav vsa sebi mogučna i slobodna štíma, 193 kuliko je človek za to bolši, da se od drugoga štíma vekši? 38 čudno je da se more človek kada zvršeno vu ovom žitku veseliti, koteri svoj pregon premisli i preštíma; — štîmate: küzm. 215 ar so nej, liki vi štímate, eti pijani, 338 pa štímate kaj se zagovárjamo pred vami? küz. mik. 107 ár vu šteroj vöri ne štímate sin človeči príde, nagfl. 21 ka štímate, jeli je ete Károl redoven pojeb bio? — štîmaju: kraj. 152 čislo nè láńska novina kak nekoteri štímaju.

2. Naglas na slovci ispred nastavka *a*.

A. *potisnuti naglas.*

Ovaj naglas imaju

1. osnove koje se grade od glagolskih osnova a) na samoglasno bez nastavka ili s nastavkom no (na),

α) na *r*, koje naspori na *ir*, *êr*, ove:

bira: br.: pobîram; dira: dr: podîram; nira: nr: pondîram; pira: pr: opîram, prepîram; stira: str: prestîram; tira: tr: otîram; vira: vr: ovîram; zira: zr: ozîram; žira: žr: požîram.

β) na drugi koj vokal, koji se s nastavkom a spaja umetnutim j, gdje može biti i presentni nastavak je, ove osnove:

Digitized by Google

daja (i daje): da: podâjam; staja (i staje): sta: postâjam; pa tako i laja (uz laje): la: lâjam latrare; maja (uz maje): ma: omâjam; seja (uz seje): sê: sêjam sererc; sija (uz sije): sê, si: sîjam; taja (uz taje): ta: tâjam liquefacere; vêja (uz veje): vê: vêjam worfeln; zîja; zi, zê: zîjam (u kranštini zijâm).

b) *na suglasno*

α) s vokalom *a*, koje se ne mijeńa, ove osnove:

klada: klad (klasti): poklâdam; pada: pad (pasti): pâdam.

β) s vokalom *e* (ne = ê niti ę), koje se naspori na ě, i, malo ne sve osnove:

brěda: bred: prebrêdam; čěpa: čep (počenoti): počêpam; drêga, drêza: dreg: drêgam, drêzam; grěba: greb: pogrêbam; klépa: klep (oklénoti): sklêpam (uz sklêpļem); krěpa: krep (ukrenoti): ukrêpam (uz ukrepļem); krêta: kret (okrenoti): okrêtam (uz okrêčem); měta: met: pomêtam; pěka: pek: opěkam: plěta: plet: oplêtam; rěka: rek; obrêkam; těka: tek: têkam; těpa: tep: pretêpam; trěpa: trep (trenoti): utrêpam, utrîpam (uz utrîpļem). pa tako i lěta: let u leteti: sprelêta, oblêta, zalêta, nalêta, ali samo složena s prijedlozi kad je iterativna, nu nesložena glasi létam, pa tako i složena s prijedlozi kad je perfektivna: sneg nalêta: ningit, a: pusti ga naj léta da se naléta: lasz ihn rennen bis er sich satt rennt.

γ) s izvorno kratkim ĭ (ь, ı), koje biva i ě ove osnove:

čińa, čěńa: čьn: počińam, začêńam; jima, jěma: jьm; zajîmam, prejêmam; pińa, pěńa: pьn: napińam, zapêńam; žima, žěma: žьm: ožîmam, izžêmam; pa tako i nîza: nьz: nîzam infilare; dviza: dvĭg: podvîzam se; miga: mĭg: mîgam.

δ) s izvorno kratkim ŭ (ъ, y), koje biva i (to je y) više osnova: diha: dъh (dáhnem): dîham; giba: gъb (gánem): nagîbam; mîka mîca: mъk (máknem): pomîkam, pomîcam; siha: sъh (sáhnem): usîham; sipa: sъp (uspĕm): vsîpam; tika: tъk (vtáknem): vtîkam; pa tako i kiha: kъh: kîham sternutare; smica: smъk: smîcam; giba: gyb: pogîbam; kida: kyd: kîdam (n. p. gnoj iz hleva); kisa: kys: okîsam; riga: ryg: rîgam eructare; rugire.

ε) s vokalom *r*, koje se ne mijeńa:

mrka: mrk (mrknoti): mŕkam; mrza: mrz (zamrznoti): zamŕza; tako i trga, trza: trg: tŕgam; vrta: vrt: vŕtam.

ζ) slovka *ol* (od samoglasnoga l), koja se ne mijeńa:

Digitized by Google

tolca: tolk (tlъk): tôlcam, natôlcam; polza: polz (plъz) spôlza mi se.

ɳ) s vokalom *o*, koje se naspori na *a*, vidi dalje pod 2.

Evo primjere iz knige:

za 1. a) α):

αα) *u kranjštini*

bira, bera: bîram: ravn. 1, 221 skléskov nabéram; — bîraš: preš. 7 fante 'zbéraš si prevzétna, jap. ev. 123 pobęraš kęr nisi ràztręsal; — bîra: preš. 69 ker se ozéra, plesávca si 'zbéra, zagléda junáka, ravn, 1, 99 vse nabéra (mano), čb. 1, 19 si pridno nabíra na kupe drobtín, preš. 25 kadíla drage in míro nabéra netrúden vse dní, ravn. 2, 302 po Jezusovo tudi mi se pravične ljudí ponesímo, če jih za volo dobriga djaňa s ktirim ni vsim vstréženo, kdo obéra in opravla, kor. 2, 141 me žêna obéra, če sim se napíl, ravn. 2, 199 kakor se plevel odbéra in požíga, ravno taki konec bo svetá, kast. cyl 6 tá kir se po murji vozi, kadar per kraju morjá enu malu na suhu stopi, te neznane kamince, lipinice inu druge reči pobèra, ali z miseljo je vse skuzi v barki, škriń. 341 katęri za trgávci jágode pobęra, jap. prid. 1, 284 katęri z mano ne pobéra, ta ràztrésa, levst. žup. 71 zalóga jim pritéka iz púšic, v katere se pobíra od hiže do hiže, preš. 88 on ob drúgi si spomládi 'zbêre tíče mladokljúne, jim prebéra svoje strúne in jih ráznih pésem vádi, kast. cyl 52 eden blagu zbèra za otroke, ta drugi za te vboge, škriń. 39 naglu vkùp správlenu premožêńe se bó majnšalu, katęru se pak po časi z rokámi vkùp zbęra, bó rástlu, kor. 1, 96 kraljič se po kamri šéta, svoje misli vkupej zbéra, čb. 5, 76 ko po ravnim polji se ozíra, vidi kak se tam meglica zbíra; — bîrate: kug. 43 vaša živina zboly, kęr . . vaše inu ńih blatu okoli ńih prebivališa po kupih nabęrate, ravn. 1, 256 ker vbóžca tírete in mu kar ima prida do čistiga pobérate, si bote scer hiše iz rézaniga kamena postavili, ne pa v ńih prebivali; — bîrajo: ravn. 1, 99 iz neba vam bom kruh iti dajal. Ljudje pa naj hodijo zvunaj pred stan in vsaki dan próti naj nabérajo koljkor jim ga je treba, levst. žup. 92 ob vsacem sklíci v oróžje navadno tudi nabírajo kôńe vojájakom, ravn. ber, 156 čajovo lístje mésca sušca, maliga in vélkiga travna obérajo, traun 261 aku jim ti dáš, pobęrajo, ravn. 2, 232 poberíte ostánke de se ne sprídijo. Vučénci jih pobírajo, levst. žup. 97 občine té liste pozneje spét pobírajo, 138 po ôrnem

Digitized by Google

poli naj se mej oráńem ali kopáńem máhoma za plugom, za motiko ali za lopáto podjédi pobírajo, 199 davčni urád, kjer pobírajo davke, rog. 485 pač pa gostú sijáni so ty, katéri na meste takih s ‚buqvu' prebyrajo quarte, trapule, nasramne ajdouske poëtauske, kecarske buque, prebyrajo cajtenge, prazna vasuvájna polne pisma etc. ravn. 1, 315 v Jeruzalem se zbérajo, abc. 75 je vse omláčeno, potlej zbérajo dolgo slamo v otépe, levst. žup. 85 občine zbírajo prošńe tistih, ki se želé iznebiti vojáščine, 88 vsako léto se vojáci v prigledni shòd zbírajo; — bîrata: levst. žup. 72 poleg ńega sta dva možá in račúnar, katere župan in župnik izbírata po dogovori mej sobój.

dira, dera: dîraš: jap. ev. 141 ti katęri tempèl podęraš, pomagaj sam sebi, 237 kakú ti tempèl božji podęraš! — dîra: škriń. 40 módra žena zyda gori svojo hišo, nespametna vžę zydano z rokami podęra, 128 kdor plót podęra, tęga bo káča pičila, 226 očętovi žęgèn otrokam hiše vtrdi, máterna klętu pak jih do tal podęra, 346 kadàr edèn zyda, drugi podęra, kaj za en drugi dobičik ímata od tigá kakòr dęlu? čb. 1, 28 vse podéra se in maja; — dîrajo: ravn. abc 71 tudi smréke, borovce in jéli ali hóje podérajo, ravn. 1, 94 vdérajo bliske in strele iz oblaka, 2, 213 solze se ji s curkom vdérajo, kor. 2, 50 zdaj Turki se spoglédajo, za ńima v curku vdérajo.

pira, pera u svih značeńih: pîram: preš. 43 tí jezični dóhtar, koj postópaš ti za máno? ne prepíram se z nobênim, 29 céste tebi ne zapéram ne na Dunaj, Gradec, Trst; — pîraš: kast. cyl. 111 ti kir se na tú ne ahtaš, tebi s tem nebesa odpèraš, traun 363 tí odpęraš tvojo roko, ravn. 2, 233 dobrotno odpíraš rokó in vse kar živí nasítiješ s svojimi dobrotami, škriń. 120 dobru je de pravičniga podpęraš; — pîra: ravn. 2, 137 čigar srce se vbogim odpíra, najdoval bo postrężne roke, 2, 195 duhovnim božjiga glasú gluhim glušcam Jezus vušésa odpéra, 2, 284 Jezus se je sinú tistiga pokazal, ktíri .. vsih vušésa odpíra, 2, 307 veselo, hvaležno srce se veliku raji vsimu dobrimu odpíra kakor srce ktero v révi brez pomóči koprní, kor. 2, 94 kdor odprl ti snóč brez mêne, naj t' odpéra še nocoj, 106 meni odpéra, zé ena lépši deklè, čb. 4, 55 srca vse odpíra plameneč oltar, preš. 150 omečí se tvoja drága, ti vsák dan ôkno célice odpéra, 176 tam bogne vêžo Staroslàv in lépa ńegóva hči odpéra in zaklépa, traun 363 gospód opyra vse katęri imajo pasti, škriń. 55 človęka duh podpíra ńegove slabosti, traun 88 tę pravične gos-

Digitized by Google

pod podpęra, 152 tvoja dèsnica mene podpęra, 364 gospód obvárùje ptuje, podpíra siróte inu vdove, ravn. 1, 198 gospód ga bolníka na post'li podpéra, preš. 180 sréčen véter ńih roké podpéra, 158 al pràv se piše káwa ali káſha, se šóla novočrkarjov srdíta z ļudmí prepíra stáriga kopíta, levst. žup. 125 te ženítve ne upíra nikakeršna zakonita zadéva, 25 se vbáda, se vpéra, za smrt le skrbí, levst. žup. 70 domačo daréžļivost je treba tako zasnovati, da nikakor ne daje podščúhe beračeńu ki ga zakon prepoveduje, pa da se vender pot ne zapíra blagej milosrčnosti; — pîrate: jap. ev. 109 gorję vam vy hynavci, kęr zapęrate nebęšku krajlęstvu pred ludmy; — pîrajo: kor. 1, 24 bom čakal pod oknam! raj pojdem drugam, kjer górši dekléta odpérajo nam, jap. prid. 1, 285 ony se opęrajo kakor pharrisaerji na svojo làstno pravíco, rog. 1, 34 temu se na vpírajo, na brán'jo, preš. 74 mań vstrášeni pogrébci vá ń vpérajo očí, levst. žup. 74 obče zadeve ne upírajo déla.

stira, stera: stîra: ravn. 1, 246 kakor prt on razteguje nebo, kakor šotor, prebivat pod ńim, ga razprostíra.

tira, tera: tîra: ravn. ber. 16 še brata umoriti ga ni grôza, kdor se nevošļivosti, sovraštvu in jézi vdá in tih hudih nagńeń že v prvi mladosti ne krotí in zatíra.

vira, vera u svih značeńih: vîra: kast. cyl. 81 ofert, posvitne časty žele inu prazna hvala so si bližńa žlahta: tú vse 'z eniga morjà zvèra, 298 je en studenc katerí vselei zvèra, ravn. 2, 130 človeško zveličańe le iz praviga in pobóļšaniga srca izvíra, preš. 133 poet tvoj nòv Slovéncam vénec víje, 's petnájst sonétov ti takó ga spléta, de magistrále pésem trí krat péta vsih drúgih skúpej véže harmoníje: iz ńega zvíra, vá ń'ga spét se vlíje po vrsti pésem vsáciga sonéta, 137 kjer pétje 's pólniga srcá izvíra, (a rog. 1, 373 sa *b* mjesto *v:* zdajci zbyrat začela je bila ena studenčina, katera zbyra še dan današni), levst. žup. 67 pijanstvo naj župan odvíra, ravn. 1, 295 kar ga v dobrimu opovéra, požgè nadloga nad ńim, 1, 170 bog te ovéra, de krví ne prelívaj, levst. žup. 2 župan odborove ukrépe zvršuje ali zavíra; — vîrajo: preš. 133 vse mísli zvírajo 'z ļubézni êne, ravn. 1, 251 vaše hudobije vas tega ovérajo, 2, 150 strasti nas ovérajo svetó in bogabojéče živeti.

zira, zera: zîram: ravn. abc 45 ozíram se ích schaue herum; — zîra: škriń. 235 na grešnika se ńegóvi srd ozęra, 345 tudi se on ne ozęra na hudobnih óffre, traun 98 blógèr človęku ka-

Digitized by Google

tẹri se na prazne inu làžníve nevúmnosti ne ozẹ́ra, ravn. 1, 21 ozíra se Noe in zemlo vidi vso vso prazno, 2, 219 nihčer ni gȍden božjiga kraļestva, kdor za plug prìjéma in se za sabo ozíra, kor. 3, 76 deklè na ispi se šéta, ne more na postļi zaspat', okól po fantih se ozéra, čb. 1, 19 si pridno nabíra na kupe drobtin, srčán se ozíra na zimo mravļín, 5, 76 Breda po ravnim poļi se ozíra, preš. 69 ker se ozéra, plesávca si zbéra, zagléda junáka, 137 kjer tvoje mílo se okó ozíra, 150 ko ti žé portêče smrtna srága, se še zaúpļiv k ńi poglèd ozéra, 180 čolnič letí .. se ribič po sovrážnikih ozéra; — zîrajo: preš. 50 kristjáne v cérkev hódijo, pȍ trgi se sprehájajo, po ļúbih se ozérajo.

žira, žera: žîra: kug. 42 v jeseni vaša živina zboly za to, kẹr na paši mẹjst trave megló požẹ́ra, slano ali snẹh jẹj, ravn. 1, 117 dežela v ktiri smo mi bli, je huda dežela, svoje prebivavce požíra, tako je divja in nezdrava; — žîrate: jap. ev. 111 vy slẹjpi pelavci, katẹri komarje precẹjate, kamẹlo pa požẹ́rate; — žîrajo: škriń. 60 hudobnih vusta hudobío požẹ́rajo.

(33) *u ugarskoj slovenštini.*

bira, bera: bîram: dain pes. 209 'z žarke ryde v sere gryde se nabíram no požíram (odgonetļaj: sol), 203 kda pa príde den drygóč te se hitro v kót pobíram, 93 svińe zbíram, no je tiram ta na tratico, naj se pasejo; — bîra: nagfl. 63 štampar píske nabéra i natíska, dain. pes. 127 zemla zdaj pod snegom spí, 'z ńega mezgo v se dobí, si nabíra novo moč, naj nam obrodí drygóč, trpl. 41 jezik tvoj zbéra jálnost, dain. pes. 201 se zrela zbíra no odáva; — bîrajo: küzm. 322 naj se teda gda prídem, zbérice ne pobérajo, nagfl. 102 vsako leto pobérajo z mene vso odejvko mojo, 136 ví niti ne bi misliti mogli, za kaj pobérajo po vesnicaj cote, bar. 43 lastvica, vrana, reca, čapla — ja vse si pérje prebérajo, osnájžijo, dain. pes. 143 gde prosẹ́ne ńive so, ta se vrabli zbírajo.

cvira: cvîra: dain. pes. 27 puter sladko se požíra, tydi v maslo se precvíra.

dira, dera: dîram: dain. pes. 57 staro streho vam razdíram; — dîra: nagfl. 188 ah, velka je natúra v smejhi v čeméri: z ednov rokouv podéra, z drúgov cimpra v míri, 183 či je veter jáko slab, hlád, či je pa tak močen, kaj pokriv hramouv trga i drevje vȍ podéra, sláp se zové.

Digitized by Google

pira, pera: pîram: trpl. 103 odpéram vüsta moja ino si obdühávam, dain. pes. 57 pokryváč sem jas, v močne lapte se opíram, staro streho vam razdíram, 72 živíno z dverami zapíram; — pîra: trpl. 14 dejsna tvoja me podpéra, 30 gda spádne, se ne odvrže, ar ga gospoud podpéra za rokou ńegovo, 118 gospoud podpéra vse, kí spádnoti ščéjo, mol. 2 préstopno leto vu sebi trí stou šéstdesét i šést dnevov zapéra, nagfl. 66 jeli prav činí kí z dverami mlati, gda je zapéra? — pîramo: bar. 34 naj i vu stanicaj zdravoga, čístoga zráka mámo, več krát oukna odpéramo; — pîrate: küzm. 46 jáj vam pisáčke i farizeuške, skazlivci! ár zapérate králevstvo nebesko pred lüdmí; — pîrajo: trpl. 17 odpérajo prouti meni grla svoja liki práskajouči i erjüjouči oroslán, 28 na velci odpérajo lampe svoje prouti meni, gön. 103 zaútra mama zá to odpérajo obloke, da naj čŕstvi zrák ide v hižo; — pîrata: nagfl. 71 obá se odpérata i zapérata.

stira, stera: stîram: trpl. 72 vö razprestéram prouti tebi roké moje, 116 razprestéram roké moje k tebi; — stîra: gön. 69 Cili hižo pomejče, postíla, doli práši i prestéra, nagfl. 54 kama se razprestéra ete stejne dúžava? — stêrajo: trpl. 114 gizdávci mi skrivomá mreže mečejo i z zankami vö razprestérajo vlák na potí.

žira, žera: žêram: dain. pes. 203 ogen no plamén požíram, 209 'z žarke ryde v sere gryde se nabíram no požíram; — žîra: nagfl. 69 ogen .. vsa požéra, 106 sviňa parouvno jéj i žmajhno požéra ešče i ta najružnejša dugováňa, 176 riba na dvá kraja gláve má po ednoj lükńi vu šterima splajüte mesá má, skous po tema teče voda, gda jo požéra, dain 27 puter sladko se požíra, 96 grozdje se pobíra, sladko v gut požíra; — žîrate: küzm. 47 pouti kážci slejpi, kí precidjávate komára, kumílo pa požérate; — žîrajo: nagfl. 175 mostouvje vnouge pejneze požérajo.

γγ) *u kajkavštini.*

bira: bîraš: math. 1, 1, 191 ti si dober poļodelavec, ti vsigdar najbolše i najčistéše séme 'zbîraš, kraj. 303 znam, gosponne, i verujem jà tò, da tí na ovom svetu bičuješ vsakoga sina koga vu milošču prijemļeš ter na nebèsko kraļeustvo obíraš; — bîra: mat. 2, 214 ovo je strella grozńe, koja na ciļ pobíra vse krívodušńake.

Digitized by Google

dira: dîraš: kov. kemp. 118 zagrmuješ zvrhu mene súdmi tvojemi, gospodine, ter s strahom i trepetańem vudíraš vse kosti moje i léca se kruto duša moja; — dîra: mat. 2, 126 vam za obráduvańe vaše povedam, da ovu prečku vsakoga greha smrtnoga almuštvo predíra i razdíra, 2, 441 bog prez najmenšega preštimańa i ogleda vrednosti tak vudíra grade s tučum i dvore z vihri dežďov plávi kak priproste kučice, muzke hižurke; — dîramo: mat. 1, 306 zadévamo se i vudíramo po dnevu kak ti po tmice.

nira: nîra: zagr. 2, 250 ako ie tomu tak odkud biva da z unogemi krščeniki urag pekleni láda i gospodari kak sam hoče, ńe vu tulike grehe pondìra i po smrti vu muke peklenske vekovečnè sobum odnaša? mul. ap. 1442 ova lenost leńáka vu duhovno ter kruto škodlivo siromaštvo pondíra.

pira: pîram: kov. kemp. 173 nekotórem vu velikom rasvêčeńu odpíram skrovnosti, krist. 90 ovde odpíram jedno novo zvirališče, iz kojega več načinov zvira za pokoj i zadovoļnost ļudih zadobiti, math. 1, 1, 87 dète ovo ja vu náručaj moj zapìram; — pîraš: kraj. 80 odpíraš ti ruku tvoju i usè živúčè stvâri blagoslovom napuńávaš; — pîra: petr. 85 ovomu vratár odpíra mul. ap. 660 ako mu svoja otajna nakaneńa vernò odpíra, 1142 gde se komora ali posteļa redkò krat odpíra, onde se zalegu stenice, buhe, vuši, miši i štakori, kov. kemp. 270 bog odpíra razmeńe čistem srdcam, mat. 1, 568 smrt odpíra vrata nebeska, krist. blag. 1, 152 ona odpìra nam nebo zaprto, mul. ap. 468 vu koga se vpíra ova stanovitost?.. ufańe vpíra se najboļe vu božju milošču, mat. 1, 518 kak goder vera i ļubav, tak i uffańe boga za cil ima i vu ńega vpíra se, kov. kemp. 68 koi se vpíra v stvoreńe, opadne z opadlivem, mat. 2, 503 táiti meni ne morete da nerazumnejše je ono uffańe koje vpíra se vu jedne milošče dane jednomu samomu, kak je uffańe koje vpira se vu milošče božje dane vnogem, petr. u kalendariumu: préstupno leto vu sebi tri sto šestdeset i šest dníh zapíra, kraj. 156 korunica takájše zapíra vu sebe poglavitè návukè krščáńskè, 157 obrh toga vu use korune zapíra se sèdem zrn velikeh, 159 ki (žoltar) vu sebe petnadeste desetkih zapíra, 250 pazkè sueckè, vu keh se kakóv smrtni greh né zapíra, gustoga pričeščania človeku né kráte, mul. ap. 1501 to je istina da se vu božje dike zapíra i najde i naša velika hasen duhovna; — pîramo: mat. 2, 372 na mesto vpiraná misli vu jedinu dragovoļnost boga ńu vpíramo

Digitized by Google

samo vu odurjavańe činov onoga koi nas zbantuje; — pîrate: mat. 2, 40 je li dobro vtemeļeno i vtvrđeno uffańe, koje vpírate vu pobožnostih vašeh, sami isti vi sudete; — pîraju: petr. 237ᵇ kotercmi se vere krščanske fundamenti i počétki vu sveteh evange iomeh zaprti odpîraju, mul. ap. 1007 vuha se odpíraju da na božja obečańa, opominańa i grožeńa ne ogluheju, gašp. 1, 703 ne bojmo se vetra suprotivčin nepriatelskéh, kada čemérna vusta na nas odpíraju, petr. u predgovoru: jesem včinil pridati jednoga nóvoga catechismuša, tó je tó návuk duhovni kršćanski, vu kom se zapíraju vsa ona doguvańa, kotera je Christus zapovedal vsem ļudém na dušnó zveličeńe obdržavati, 249 jesmo dužni one muke trpeti, kotere se vu pokore krščanske te vu obdržavanje božjeh zapovedeh zapíraju, mul. ap, 265 stáńe, gde se ovce zapíraju, zove se ovčarnica.

stira: stîra: kov. kemp. 183 gde se človek vnógemi falîngami obstíra, math. 2, 3, 41 Jezuš vse vèrne s svojem svètem nazoči bitjem obstìra, krist. 20 moči se je pokoja vživati, ako je vse kaj nas obstìra, vu najvekšem gibańu, mat. 1, 601 više krat nadladan sem z nasladnostjum onoga zla, koje na pamet meni dohađa i pred oči prestíra se, pet. 212 prva popévka, kûm se gosponnova molitva tomači i rasprestíra, mat. 1, 576 skušavańa, obhajańa, vkanļivosti, koje vsevdil vrag naléca i plete da v greh opademo, gdo more vsa povedati, kulika hman mišļeńa nam v pamet i glavu hita, kak grde prispodobe, pelde vu pameti zmálane ne rastíra, kulika hoteńa prekoredna v srca ne vužíže? mat. 1, 95 pokora vučińena pokriva i zastíra iste grehe s takvum svetlostjum da se ne vide na obšanost i sramotu, nego na veseļe i diku ńihovu; — stîraju: mat. 1, 601 ako prem skrbim se daleko stati od prilik, vendar tulika hman mišļeńa nad me dohajaju i skušavańa obstíraju tak da skorò nigdar od ńih prost nisem, krist. 190 ako z našem stálišem zadovoļni biti hočemo, mòramo se vpokojiti takaj vu težkòčah, koje nam se zvana zgađaju i vsigdar nas obstìraju, 212 pokojen biti mòram vu vseh trpleńih, koja mê obstìraju, petr. 247 i ev. tirn 240 u oba izdańa od 1694 i 1759: koteremi se vere krščanske fundamenti i počétki vu sveteh evangeliomeh záprti odpîraju i na razmeńe prestíraju.

tira: tîra: zagr. 2, 108 oude med krščeniki kuhaiu se nenavidnosti, izpuńuiu se srditosti, zatìra se pravica, zakriva se istina, mat. 1, 54 sada vidite, ni li velika hmańoča láži, ar ruši i zatíra vekše dobro: priatelstvo, 111 zrušuje ona hižu vašu, to jest tello kak ti prebivališče duše naše na svetu ovom zatìra . . ovo isto tello

Digitized by Google

zrušuje, zatìra, na tlà meče, 123 smrt vsu lepotu na tellu, vsu črļenoču vu licah, vsu lepu govorļivost vu jeziku, rumenost vu vustah, držańe vu čineh zatìra, porúša, 499 obdržavańe zapovedih božanskeh vtvrđuje i podíže vremeníte sreče, šegavost pak človečanska (prudentia humana) ńe zrùšuje i zatíra, 516 šegavost človečansku odurjavajte, koja rúši i zatíra na ovom svétu imetek i sreču, 2, 8 ogeń izkorenuje zatíra vsaku stvar, koja préči ńegov tečaj, 116 tuča poļa zatíra, 191 bog zatíra oskrunitele i pošpotļivce svoje cirkve, 197 smrt zatíra vsaki zaves, 236 ovo skrušeńe takve je moči, da v istom hipu zatíra, zbrišuje greh, 250 ov sam samehni greh zatíra i nehasnovito činí vse drugo za grehe včińeno požaluvańe, 467 kip božji zbrisuje se ze vsema i zatíra se po grehu, krist. blag. 1, 152 ona, ako se prav zvrši, zatìra gréha; — tîraju: mat. 1, 399 dobre misli vu ńih jesu, ali ne zatíraju grešnu navadu, 550 ne vidimo li vihre škodliveh vreména povodńih, koja poļa, trsjá zatíraju? krist. 85 navaļùjû na orsàg kak ti kobilice i zatìraju, kaj je poļodelavec vu potu obraza svojega sejal sadil i žel.

vira: vîra: kov. kemp. 153 vnogo preštimaneši je on navuk, koteri zgora iz božanskoga tekališča zvíra, neg koj se z velikem trudom človečanske pameti zadobiva.

žira: žîramo: zagr. 1, 403 oh pater! vidimo mi da vi ne znate kakove su tuge ovoga sveta; lahko je vam govoriti, ali nam koij ti grenke pilule zobļemo i žuhke kaline požìramo, težko je trpeti.

za 1. a) β):

dâja: da, ali samo tada kad je složena s prijedlogom: rog. 1, 373 zaničujem Martem tvoj'ga malyka, kir ta ni drugiga kakòr smrt, kir ta mory te ludy na duše inu ú to večno paklensko martro meče, tar temu hudyču izdája, ravn. 2, 146 vedna družina z bogam nas posvečuje, navdája nas s svetim vumam, 2, 171 obračal svojo moč je, de je vero v se obudoval, de ļudí z zavupańan v sé in v svojo ļubezen navdája, rog. 1, 214 kadar eden eno al drugo rèč predája taku to on nose očitnu okuli, ravn. 2, 188 se ne prodája dvoje vrabcov po vinarju? — dâjate: rog. 1, 305 o norčáva inu preprosta drjvesa, de to krono temu figavimu drivesu podájate, kir tu en sledni mras umory inu omúži! — dâjajo: škriń. 34 kateri zítu perkriva, bo od ludstva klęt, čez tę pak, katęri prodájajo, pride žegen, škrb. 1, 406 k' tega, ktir je uržah ńih nesreče al žálosti, preklinajo,

*

Digitized by Google

roté, hudiču zdájajo . . skuz vse to vender ńih žalost ne bo prevzdígnena.

lâja: la: met. 284 lьsica stopь bliz drьvesa inь zalája; — lâjajo: škrb. 1, 436 nikar ne recite, kakor lájajo sedajni frejvirniki: far, menih more kej govoriti, to mu dá zaslužik; a na istoku läja: šket 256 làjam.

mâja: ma: rog. 1, 501 o slábu bučnu pèrje! kir vas slédna nadlúga inu zuprnost omája, podére, zlóme, ravn. 1, 129 Gedeon zjutraj vstàvši omája jagnečovno in nažmèl je iz ńe vode polno torilo; nesložena glasi i mája.

sêja: sě: sêjam: küz. mik. 90 znáo si ka žeńam, gde ne sejjam; — sêjaš: mol. 268 ka zdaj sejjaš, žeo boš v príšestnom čási, küz. 321 nespameten, ti ka séjaš (1771 pravo: sejjaš), ne oživé se nego či merje, i ka sejjaš, ne sejjaš tejlo štero bode, nego goulo zrno; — sêja: küz. 68 eti so pa, štero je kre pouti, gde se sejja ta rejč, 69 liki zrno horčíčno, štero gda se sejja na zemlo, med vsejm semenom je náj ménše na zemli, 173 i ki žeńa najem vzeme i správi sád na žitek vekivečni, naj se i ki sejja k časi radüje i ki žeńa; ár v tom je ta rejč istinska kaj je drügi ki sejja i drügi je ki žeńa, 347 kí sejja na tejlo svoje, s tejla bode žeo skvarjeńe, kí pa sejja na düh, z düha bode žeo žítek vekivečni, nagfl. 140 kí kak sejja, tak žeńa, 156 ńega semen se v tople ali mrzle gredé na gousti sejja, küzm. 1771 str. 824 naj koukol med ńè ne posejja, nagfl. 132 oráč zorjé zemlou, posejja semen; cribrare nagfl. 132 oráč silje.. zvejja, presejja, semelc; — sêjajo: küzm. 10 i küz. mik. 74 one (ftice) ne sejjajo ni ne žeńajo, trpl. 91 i sejjajo ńive i zasadjűjejo gorice, 107 kí s skuzami sejjajo, z veselom bodo želi, nagfl. 134 v to zoráno zemlou posejjajo semen.

sîja: sě: ravn. 2, 33 iz Maríje síja srčna poníznost, mat. 1, 344 naj premisli koi more, kak velika je ļubav, koju bog nosi proti duše, po keh dob vu ńè ne síja nit svéti se sam trak teńki, nego svéti se i sìja ves isti bog, bar. 37 vu leti sunce toplo séja, ravn. 2, 38 pa tudi za to še blezo gre to prerokváńe pred Jezusovimi zgodóvimi, ker jih vse lepo razsíja.

stâja: sta: stâjam: traun 316 jest vstájam pred svítam; — stâja: rog. 1, 285 zavolo Mariae divice nastája en štrit úmei zemló inu úmei nebam, traun 84 on ostája na vseh húdih pôtih, ravn. ber. 167 vôda morjá vstája šest ur in pada zopet šést úr; — stâjate: traun 328 zabstójn vstájate vy pred svítam; — stâjajo: rog. 1, 494 kaj za ene misli na ustájajo

Digitized by Google

u vaših srcah? ravn. ber. 169 kjer so plitve stojéče vodé in mlake, je škodljivo bliz ńih prebivati, kér gńile sopárice iz ńih vstájajo in čisto sapo spridijo, .. če spomladi ali v jesén, kadar je sápa zlò mrzla, od zemļe in zéliš soparice vstájajo, se z mrazam pred solnčnim izhódam v slano premené, 172 véše so užgani sopárji ki iz močírnih krájov vstájajo.

tâja: ta: ravn. 1, 66 srce se mu od ļubézni tája, 2, 215 vsa v véri in v zavupańu je Magdalena k Jezusu prišla. V solzah se tája, ksá se, rog. 1, 661 kateri šac ogréje tolkajn mrzlih, otája telkain zmrzlih src, de stópjo h te s. pokúri.

vêja: ve: küzm. 430 ár je te dvojéči prispodoben k morskomi válovji, štero se od vötra goni i vejja (ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ), nagfl. 132 oráč zorjé zemlou, posejja semen, notri je zvláči vu zemlou, doli požeńa silje, vö je zmláti, zvejja, presejja, semele; — vêjajo: nagfl. 134 snopje vö zmlátijo ali skláčijo, z lopátov zvejjajo, očístijo.

zîja: zi, zẽ: nagfl. 103 koza je zijásta: na pouti zíja na mímo idouče lüdí.

za 1. b) α):

klada: klâda: škrb. 1, 12 si nakláda nar ojstreši spokórne déla, kraj. 169 čim dužé grešnik vu smrtnom grehu prebíva, tém si vekši ogeń vu peklu nakláda, škrb. 2, 405 nesreče, s ktirim nas svet obkláda, preš. 47 rés junákam je sramôta, de jih (Bošńake) še obkláda járem, 146 spét pomlád razkláda svôje čúda 173 ko svôjo móč nar bòļ vihár razkláda, nagfi. 74 vučitel med vučeńem spitáva, raskláda; — klâdajo: küzm. 45 žmetna i neprenošena bremena vkùp vézejo i lidém je na pléča nakládajo, nagfl. 74 gospon vučitel med vučeńem spitávajo, razkládajo, 58 stol je da na ńem píšejo i eduo i drúgo na ńem skládajo, 83 za kaj ga (stiidenc) više zemlé vö skládajo? gön. 68 stené híž se gde te s kamna, gde te s cigla ali zemlé skládajo.

pada: pâda: škriń. 185 kakòr kapla jutrajne rose, katęra na zemlo páda, takú je pred tebój vùs vólèn svejt, 268 edèn raste inu drugi doli páda, traun 337 letó je kakòr rosa gorrę Hermon, katęra na hrib Sion doli páda, preš. 173 vstáne šúm, de móž za móžam páda, mat. 2, 113 za zlehkotiti brata vašega, koi omíla, páda od glada, mnogo meńe od vas prosi se, kov. kemp. 168 hitro boļe bíva, gda se tebi dopáda; — pâdajo: traun 113 nevęrniki so ostrášeni inu krajlęstva pàdajo, gašp. 1, 400 vu grehe vsakojačke opádaju; itd.

Digitized by Google

za 1. b) ɔ:

greba: grêbajo: levst. žup. 57 mrlíči se zagrébajo po vrsti svoje smrti, 61 kamor zagrébajo mrtvečíno.

krepa: krêpa: levst. žup. 4 župan sploh ukrépa o vseh stvaréh, kar jih ne spada k navadnemu gospodarstvu z občinsko imovíno, 79 krajevni učílniški svèt ima občinske učílnice pod svojo rokó, kar se tiče odgojíla in kar drugáčnih debelějših pripráv, o katerih vse ukrépa on sám.

klepa: klêpa: ravn. 1, 340 s svojo ljubezenjo vse ljudí on oklépa, ber. 197 človek sklépa bog pa skléne, preš. 176 tam bog'ńe vêžo Staroslàv in lépa ńegóva hčí odpéra in zaklépa; — klêpate: škrb. 2, 219 ali po časi, móčni duhovni! ktiri sami per sebi takó sklépate; — klêpajo: škriń. 130 ne vęš kakú se kosty v nóseče telęsi sklępajo, ravn. 2, 131 de se tisti ki se poboļšati ne hrepené, samí iz tega kraļestva zaklépajo, čisto sonce je to.

meta iacĕre i verrere: mêtam: mat. 1, 408 zarad oveh bedak i bludnik ja zamétam duše dobra i hasen koja je vekivečna; — mêtaš: mat. 2, 141 vidim te da obráčaš obraz i odmétaš vusta žeđna od napitka netečnoga i žuhkoga, škrb. 2, 134 zakaj zamétaš mojo molitov, o gospód? — mêta: mat. 2, 141 nut jedno zmêšańe dobreh délov (!) i grehov činí jeden napitek preveč oduren odkupitelu, kojega on ne more podnesti i odméta, levst. žup. 4 odbor tudi pregleduje ter po tem ali potrjúje ali ométa létne račune, 76 dímnike naj po zími vsak mésec a po léti vsak trétji mésec ométa pravi dímničar, rog. 1, 371 kir je lubezan, tam se za navárnost na mára, tam se špot zaničúje, tam se strah zaméta, škrb. 1, 8 al najdete ktir'ga, de b' po spov'di imel . . eno sovraštvo, ktiro vse to zaméta kar nagneńe budí, mat. 2, 44 osuđuje onoga koi pozivańe kakti zaméta; — mêtamo: levst. žup. 205 ker jo (besedo završétek) je ustvàril národ, zatôrej je ne odmétamo, mat. 1, 306 bežimo i vmétamo se prilik čuti reč božju, . . ne obržavamo ono znańe, i ńè zamétamo; — mêtajo: ravn. 2, 204 kadar je mreža polna, jo izléčejo h kraju in sedé odberó dobre v posodo, malovredne odmétajo, rog. 1, 305 ty (krajli inu caesarji) temu križu nyh korone podmétajo, mat. 1, 490 ne poznate, kak pogibelno je vu živļeńu hoteti uffati se vu one číne, koji na smrtne vure zamétaju se, 2, 41 koi zamétaju opominańa božanska.

peka: pêkam: čb. 5, 36 zapékam, oblédam, v vesęli gorím; — pêka: ravn. abc 65 o póldne mu (senu) sonce perpéka,

Digitized by Google

čb. 5, 16 vročína perpéka, opáli zemļó, 45 naj solnce perpéka, naj lice gorí.

pleta: plêtam: kov. kemp. 143 občuvaj me od skrbih žitka ovoga, da sé preveč vu ńe ne zaplétam; — plêtaš: rog. 1, 193 eh Lublana! ti sama splètaš te gajžle, de te tépe, kov. kemp. 140 kaj ti je za to, je li on takov ali takov, ali je li ov tak ali onak činí ali govorí? ti ne budeš za drugoga odgovarjal, neg od samoga sebe račun daval, kaj se anda vplétaš? — plêta: kug. 204 na leta ràzlóčik mórete dobru mękati, on vam bó pokazal, katęre svińe bolęzèn nar bòl naplęta, čb. 5, 53 kjer nam ôna vence spléta, preš. 133 poet tvoj nòv Slovéncam vénec víje, 's petnájst sonétov ti ga spléta, ravn. 1, 238 trstje se mi zapléta nad glavo, küzm. 384 nišče se pa ki se vitézije ne zaplejta v etoga žitka dela; — plêtate: mat. 1, 255 hoču govoriti od oneh pripovestih nečisteh, koje vu paidaštvih i v društvu v spomenek vpeļuvate, vplétate, mešate na dellu, na putu, pri stolu i ozivate šalnice.

teka: têkaš: dalm. jerem. 2 ti okuli tékaš; — têka: škriń. 353 katęri od męsta do męsta tęka, kug. 122 per vsim tęm mękite vy, de je vsa živina zdrava, vy mękite za tó kęr je, okuli tęka, mlęku dajé, ravn. 1, 152 postavil šotor je soncu na nébu, kakor ženin iz svoje post'le perhája, svojo cęsto téka vesélo kakor junák, ber. 168 voda se v brezštevilnih virih in potókih natéka, traun 239 moja noga se opotęka, jap. prid. 2, 83 vučę de se ta čas smrtnu grešy, kadàr edèn toliku spjé de se opotęka, kug. 88 živali katęre to bolęzen dobę, začnejo na en krat šępati: parkli ratajo vroči, bolęči inu vnęti, mesó na tih istih otęka, preš. 62 potéka čas, ne smém se dàļ mudíti, 66 potéka čaś mi túkaj, ravn. ber. 146 rastine imajo znotrej cevčice, po ktérih se oživļiv sok sem ter tje pretéka, čb. 1, 16 vročína perpéka, opáli zemļó, pót licam pertéka, zaliva okó, levst. žup. 71 zalóga jim (ubožnicam) pritéka iz blagovérnih oporók, 201 vodovája: naprava, po katerej voda kàm pritéka od daleč, čb. 1, 45 naj solnce perpéka, naj lice gorí, pot s čela se stéka, zaliva očí; — têkajo: čb. 1, 37 mati s poļa prídejo, krog ogńiša tékajo, ravn. ber. 168 iz oblakov izvirajoča dežévnica se spet v izvire in potoke nabira, iz ńih so véči réke in bistrice, ki proti morju deró in se va ń stékajo.

tepa: têpa: ravn. ber. 56 Mojzes vidi, de egiptovski brìč eniga révniga Izraelca grôzno nevsmiļeno pretépa, ravn. 1, 44 tako hudo se že zdaj Jakobu ńegova zvijačina vtépa, 1, 65 vam

Digitized by Google

nisim pravil: ne pregrešíte se nè nad mladéńčem! Zdej le se nam ńegova kri u t é p a ! — t ê p a j o : ravn. abc. 69 češp̨e otrésajo, oréhe o t é p a j o (‚ôtépajo: ^ nad o je oznaka glasu), jap. prid. 1, 75 vy jim (otrokam) vso svojo volo perpustite, naj se cẹl dan okuli po hišah vlačio, naj se p r e t ę p a j o, trgajo, lasajo, kẹpajo, valajo kakor hóčio, levst. žup. 65 na plésih z gódci so l̨udjè često z uma zmákneni, da se . . hlapci p r e t é p a j o.

za 1. b) γ):

čińa, čeńa: č ê ń a m: kov. kemp. 277 vre to vernò činiti p o č í ń a m: — č ê ń a: škriń. 35 pridna žéna je króna svojiga možá, katẹra pak sramote vrẹdne rečy p o č ę ń a, je kakòr gniloba v ńegovih kostẹh; kov. kemp. 166 več krat prekrúto se stára človek za kakvo dugováńe koje želí, ali kada ono íma, drugač čutiti p o č í ń a, 55 kada človek do tamo zaide, da od ni edne stvari razveseleńe svoje ne išče, onda mu stopram bog téčen biti z a č ì ń a; — č ê ń a j o: ravn. 1, 292 mačke jim na glavo p o č é n a j o (euphem. pro serjejo), gašp. 1, 682 vu protuletje ptičice nebéske p o č í ń a j u žumboriti, 2, 45 vá ń upati z a č é ń a j o; — č ê ń a t a: ravn. 1, 141 za kaj p o č é n a t a take grde rečí?

jema: j ê m a m: rog. 1, 397 tukaj p r e j é m a m zabstoju, kar sim mógel plačuváti; — j ê m a š: škrb. 2, 262 mejniš de lubiš Mario, če zraven ne p o s n é m a š ńé čédnosti, preš. 121 med otróci si igrála, drága, láni, čas hití, létas že u n é m a š srca po Ljubl̨áni, 122 póvec tih gazélic, al jih bêreš tí al ne, al per ńih srcé ledéno se ogréje, sám ne vé, in al véš de tí ga v n é m a š? — j ê m a, î m a: ravn. 2, 270 po gospodarjovo, ktiri délavcov v nógrad n a j é m a, kliče tudi nas bog na lepó in velíko opravílo, rog. 97 ni zadosti ne de eden ú srcu ali iz besédo tu Christusavu imè o b j é m a, škriń 137 i 149 ńegova desnica naj mene o b j ẹ m a, ravn. 1, 51 Ezav mu teče na proti, se ga okl̨éne in ga o b j é m a in kušuje, 1, 77 zagledavši očeta jim teče naproti, se jih okl̨éne, jih o b j é m a in joka, ber. 51 Jakob hití svojimu l̨ubimu sinu v naročje, ga o b j é m a in kušuje, mat. 1, 381 sumlite si nebo domovinu vašu i onde z očmi vašemi gledati jedno l̨ubl̨eno prijimańe ne kral̨evskoga dečarica nego priprostoga muža, ves vesel̨a pun došel je pred kral̨a neba i zeml̨e, z vesel̨em vsega dvora nebeskoga o b í m a se kakti brat, jap. prid. 1, 243 ona svoje oči obrne pruti timu revnimu ostanku inu mrzlimu truplu svojga lubiga syna, katẹri zdaj p o j ẹ m a inu vmẹra, ravn. 2, 191 vsaki vas dobro ki mu je nad drugimi všeč, naj p o s n é m a, rog. 1, 239 kar p r e j é m a Joannez iz drugimi ú nebeseh, ravn. 2, 155 kar bogatínc

Digitized by Google

s trdimi dnarji kupuje, de sebe in hišo líšpa, je komej senca kaj lepšiga in goršiga, kar še tak vbóžic iz božje roke vsaki dan prejéma, 2, 163 božjiga nekaj ga vsiga prejéma in oživla, 2, 271 on dníno prejéma, ber. 37 vsak človek, kteri premisli dobrote, ki jih vsak dan iz očetove bôžje rôke prejéma, móra z Jakobam reči: gospód, nevréden sim tvoje milosti, ravn. 1, 256 otroka, ktiri dober biti začne in dober ostane med hudobnimi otroci, se okó božje prijéma kakor figine novíne, 2, 178 mlade ļudí, ki se jih nedólžnostina lepota in ļubeznívost ne prijéma, naj saj taki izglédi lè oplašé, 2, 219 nihčer ni gòden božjega kraļestva, kdor za plug prijéma in se za sabo ozíra, 2, 283 ta bolézen se prijéma, rog. 1, 462 ú tem ner huišim času te mladusti, kir use kipy inu unéma se ú človeku, preš 61 obúp po ńi bučí, kri vnéma in možgáne, 176 nedólžnost vnéma ji očí in líca, 177 sréčna ga ļubézen v prsih vnéma, rog. 1, 373 pod velikim oltarjam znajti je ta studenčina, h katéri se od zunaj pride inu ta voda zajéma, ravn. 1, 130 le tri sto móž jo (vodó) z dlanjo zajéma, vsi drugi pijejo klečé, 2, 111 voda, ki jo žena zajéma, mu je perložnost, de jo pa le v priliki podučí, 2, 203 nebeško kraļestvo je mréži enako, ki se v morje poméče in vsih mnogih rib vá ńo zajéma; — jêmajo, îmaju: mat. 1, 593 naj kak hoče neprilične i neizbrojene budu, nikaj od najma molitve ne odímaju, kada voļno one ne prijemļu se, jap. prid. 1, 50 ony vas posnęmajo (pósnęmajo štamp. je griješka), škriń. 157 katęri so na ńega strani, po ńemu posnęmajo, 160 kadar je ta isti pričeóč, ludję po ńemu posnęmajo, ravn. 1, 201 knézi in ļudstvo posnémajo ńegov izgled, rog. 1, 591 kar koli luči kar kole svetlobe imajo, tu vse oni prejémajo od tega kateri je splendor aeternae gloriae, 645 prejémajo to čast inu spoštuvajne, levst župp. 93 zdaj se zemļaríni postavļa nov réd in občine se k temu délu privzémajo, rog. 1, 587 z veseļam gredò temu soncu naprutje, to oni iz veliko častjò sprejémajo, kor. 2, 91 me rádi póvsod imajo, me ôče, mat' sprejémajo, levst. župp. 147, vse té razmére trdo zapovedujejo, da se ondód podrúžnice vojáškega skazovańa raztáknejo po tacih méstih ki so pripravna v zbirališča, da zatôrej té podrúžnice vojáke, na trden odpust dane, ter z ńimi vrèd pribrańence dálńejših krajev izprejémajo, jap. prid. 1, 5 o strašni glas tę trobęnte, strašnu šumęńe tęh kosty katęrih se ena k drugi bliža! vže se vudi vkup sprięmajo, vžę vstajajo koker ostudne pošasti tę oživlene trupla, levst. župp. 198 ubóžnica: hiža kamor vzprijémajo ubožce, rog 1, 239

Digitized by Google

mejnim de slednimu u n é m a j o se te želè po te sréče, ravn. 2, 245 vse pobožnosti so le potlej bogú všéč, če nas božje zapovdi bol in srdnejši držati v n é m a j o, čb. 1, 30 drugim smeja se vesêļe, rože ļube v n é m a j o, u britkosti sladke žêļe moj'ga srca vmirajo, ravn. 1, 83 Jetro imel je sedem hčerí. Očetove ovce so pasle, ravno perženejo čede k studencu. Z a j é m a j o, nalivajo korito in jih napajajo.

peńa: p ê ń a: kug. 178 kadàr koli le tę znamińa zamerkate, vaši živinci nič dobriga napręj ne stojí; nar majn pak imate vupati, kadàr otękat začne inu kadàr se trębuh n a pę n a, dain. pes. 31 tam se od nas on (prasiček) r a s pí ń a, kov. kemp. 185 blaženi on človek koteri naturi silu činí i poželeńa têlovná zažgánostjum dúha na križ r a z pí ń a, ravn. 2 preš. 109 kóder se nebó r a z pé ń a, 67 razbija vránec, s pé ń a se; — p ê ń a j o: gašp. 1, 434 oni znovič Kristuša r a s pí ń a j u.

miga: m î g a: skriń. 17 on m í g a z očmy, čb. 5, 35 slast v nedrici m í g a, preš. 107 povsód veséle lúčice peržíga ji úp golfívi, k' ńim iz stísk ji m í g a.

za 1. b) δ):

d î h a: dáhnem; ravn. 1, 18 kar živí in d í h a vse bo pogínilo.

g î b a: gьb i gyb: ravn. 1, 6 gospoduje naj čez ribe v vodi, ptice pod nebam, čez živino na poļu, čez vso zemlo, in čez vse kar g í b a na zemli, 213. n a g í b a naj si naše srca, de bomo po ńegovih potih hodili, 2, 172 k svetósti jih n a g í b a, mat. 2, 431 je hoteti, da bog odpustí od zakona zapovedi naturalske, koja n a g í b a sine na nasleduvańe otcev; — g î b a m o: škrb. 1, 163 hodimo tedaj varno v naših nesrečnih časih, v ktirih je brez števila slabih izglédov, pohujšańa inu zapelváńa, de kar zamóremo po naši móči al vstávimo inu vbránimo, al pobólšamo, al se o g í b a m o inu ne porajtamo, küz. 14 zdrži nás, p o g í b a m o.

mîka: máknem: ravn. 1, 51 Jakob se zdaj dalej p o mí k a, levst. žup. 87 dolžnost véže vsacega odpústnika, kadar se iz prejšńega stanovišča kam p r e mí k a, zglasiti se županu; — m î k a j o: ravn. 1, 17 sčasama se ļudjé bol in bol množijo in po zemli r a z mí k a j o.

sipa: s î p a: ravn. 1, 199 enak je drevésu ki se mu list ne o s í p a, preš 146 pomlád r a z s í p a po drevésih cvétje bélo, ravn. 1, 61 ravná naj ta da se bogátih létih obilnost v žitnice in na kúp s e s í p a de bo jésti kaj ob dragíni; — s î p a j o: ravn. 2, 118 Samarijane so zdaj do Jezusa prišli, z veliko častjó se ga o s í p a j o, 2, 251 v eno mèr se ga ļudí trume o s í p a j o, abc 75 póslednič na vétrnico žito v s í p a j o.

Digitized by Google

tîka: táknem: rog. 1, 647 koku zuper je ńemu ta, katéri se te cèrkve kakor ńegove nevèjste iz zaničuvájnam dotíka; — tîkajo. ravn. 1, 248 junaki se opotíkajo in padajo.

2. osnove koje se grade od glagolskih osnova s vokalom *o* (ne=ą) u slovci ispred nastavka ili u korijenu: bada: bod: zbâdam; gańa: goni: nagâńam; mata: mot(a): namâtam; taka: tok(i): natâkam. Evo primjeri iz knige.

a) *u kranštini.*

bada: bode: bâda: rog. 647 kakor nas spodbáda inu opomyna tu kar se per eni fari znajde, 684 u cèrkvi vidi se več drugiga takiga, katéru use spodbáda inu opomyna nas spoštuvat inu častyti te s. božje vežè, škrb. 1, 376 zdej nas vabi k sebi božje vsmileńe, zdej nas spodbáda božja gnada, zdej nas čáka Jezus, 2, 120 hudič se zadrží prot nam kakor skušnavc, ktir nas spodbáda, (1, 25 spodbóda biće štamparska griješka), preš. 22 se vbáda, se vpéra, za smrt le skrbí, škriń. 36 katęri oblubi, tęga vęst kakòr meč zbáda, 266 blógèr človęku, katęriga ne zbáda žálost za volo kakiga grẹha, 360 katęri za drevú drży, rad s šibo vole góni in jih z zelam zbáda, ravn. 1, 133 ošábnež le hud sad rodí, ktiri rad zbáda; — bâdajo: preš. 17 v srcu te zbádajo pésmice môje.

gańa: goni: gâńaš: rog. 594 Savle Savle! za kaj ti mene pregájnaš? — gâńa: ravn. 1, 144 svarí vas po ńih pred hudim bog in nagáńa vas k dobrimu, abc 65 če je sonce in tòpel dež, seme lepo uno zelèno pogáńa, traun 317 ńih veliku mene pregáńa, preš. 189 nespametna bilà bi z máno zvéza, ki me pregáńa védno sréče jéza, 191 do smrti tàm pregáńa zmót obláke, rog. 474 g. bug iz šibo teh nadlúh pergájna te ludy dati od sebe en dobèr sad, ravn. 2, 94 drugi dan je bil Janez spet per Jordanu. Imel je nekolko učéncov, uk im je dajal, sosebno moliti jih je učíl, tudi k pòstu jih pergáńa, 2, 143 vse nas k ljubezni pergáńa, 1, 253 blager mu, kdor v gospoda zaupa, čigar svést je bog! drevesu je enak ob vodi zasajènimu, ki po vlažni zemli koreníne razgáńa, 2, 201 nar mańši sémence je, pa vsjano rase in prerâse vse zéli, véje razgáńa, drvó se zadéla, 1, 336 kdor vgáńa hude in grde rečí, zdravlivcu v roke pride, 2, 65 bo pač kdo rad imel otroka, ki grde grdòbe vgáńa? traun. 110 moje srcę zagáńa eno lęjpo pęjsèm; — gâńate: traun 149 kakú dolgu se zagáńate véniga človęka? — gâńajo: rog. 225 ravnu koker zidovi teh mest nepokaj teh šouražnikou odgájnajo (ho-

Digitized by Google

stium insultus arcent), takú ta enimu slednimu človeku od buga dani angel od spredaj inu od zadaj varuje tajstiga, ravn. 2, 53 nektire britkósti že na zemļi lép sad odgáńajo, levst. žup. 86 katerí se pogáńajo za svojo osvobodítev, traun. 167 moji sovrážniki, katęri mene po krivici pregáńajo, so močni postali, 310 ony mene krivičnu pregáńajo, ravn. 2, 138 blàger vam, če vas ļudje za volo mene pregáńajo, preš. 103 po tvôji vóļi bom pél kakó se pregáńajo ušívim glávam gńide; — gâńata: kor. 3, 9 dvé prímorski deklici ríbčam nagájeti, jim ríbe zgáńati.

govarja: govori: govârjaš: škriń. 186 tę katęri zajidejo po malim svariš inu jih opómniš na ńih grẹhe tàr pregovárjaš de bi hudobío zapustili; — govârja: škrb. 1, 125 če tudi grešnik vse na tanko inu rezložno pové, zna vender se per vsemó temo resnica oskrúnena biti, če grešnik scer greh rezodéne kakor je dopernesen bil, zraven ga pa kolker nar več more zgovárja, ravn. 1, 163 dva dní potlej je kraļ per jédi vprašal: zakaj ni Izajoviga k jedi nè včeraj nè dansi? Jonata ga izgovárja, škriń. XXVIII nevęsta svojiga lúbiga vábi inu nagovárja, de bi z nó vred v vinógrad šàl, ravn. 1, 57 baba pride, zgrabi ga za plajš in ga spet nagovárja, Jožef zbeží, škriń. 56 vbóžic s prošńó govory inu bogatín ńemu tudi odgovárja. kor. 3, 5 k ńíma pride nék star mož in ogovárja jih rekóč . ., škriń. XI nevęsta se s svojimi družicami od ńega pogovárja, 10 s prepróstim se on pogovárja, škrb. 1, 318 tam per štirni se perjázno pogovárja z eno očitno lóterco, 1, 471 gre tje, se pogovárja, si stri en kratik čas, kor. 1, 51 stojí vrtec ograjèn, polno rózic nasajèn, Mínica v ńem se sprehája, z rózcami se pogovárja, rog. 673 on tudi pred bugam nas zagovárja kakor drugi besédniki tega svèjta; — govârjamo: rog. 32 my se pogovárjamo od duš, od smrte; — govârjajo: rog. 271 le ty hlapci katéri te pregovárjajo, so ty paklenski hudyči.

haja: hodi: hâja: rog. 148 vidimo čast in hvalo, katera Lorencu iz teh besédy izhája, 166 priti h vrédnosti in nucu, kateri iz milosti izhája; de izhája, pravem, ta vrédnost iz te milosti, pokaže nam Pelignus poëta, 296 synóuli strah iz same lubézni izhája, 400 od ‚tèrged' (= drugod) ta čast na izhája, 603 glédajmo samo na trpléjne inu na to čast, katéra iz tega izhája, škriń. 146 kdo je ta, katęra vùn izhája kakòr gori gredóča daníca? rog. 418 sprašújejo za kaj s. m. cèrku obhája ta današni gud inu praznik? 623 cèrku časty, obhája inu praznúje današńi s. gud inu praznik, ravn. 2, 232 misel jih obhája zgrabiti ga po sili, preš. 158 ob-

Digitized by Google

hája táka mísel nas Slovénce de právdajo se tí možjé zna biti za kar so se nekdájni Abderíti, škrb. 1, 482 kader že gboboko zagazio, jih ena težava za to drugo prehája, ravn. 1, 63 sužen je mogeļ préd biti de poskusi kakšino je per služítvi in de gospodovati vreden perhája, 1, 97 Moabskim vojvodam groza perhája, kor. 1, 51 stojí vrtec ograjèn, Mínica v ńim se sprehája, rog. 170 sonce kadàr zahája ali doli grè, vehši je vidit kakor zjutraj ali ob poldne, preš 69 že sónce zahája, 70 lej, sónce zahája. — hâjamo: rog. 284 danas obhájamo inu praznújemo gud tega presvetiga iména Maria, 391 danášni dan praznújemo, obhájamo inu častimo tu offruvájne, katéru je bila stúryla Anna, 570 danas tega s. krajla Jošta obhájamo gud inu praznik, ravn. 2, 234 tudi z malim dolgo shájamo; — hâjajo: levst. žup. 89 koder se nahájajo držávne pisarnice, 104 napósled bodi imenovánih še nekoliko poglavitnih zakonov z dostavkom, kód se nahájajo, rog. 587 oni iz veséļam ta dan tega sončniga izhóda častè, obhájajo inu častitlivu praznújejo, 590 zavol katériga danas obhájajo enu veséle ty angeli, preš. 154 obhájajo v srcá ga (dan) globočíni, 50 kristjáni v cérkev hódijo, po trgi se sprehájajo; — hâjata; kor. 3, 38 gospod ino gospá se po grád' sprehájata (štamparska je griješka škrb. 1, 25 perhajájo mjesto perhájajo).

klańa: kloni: klâńam: rog. 559 ti si preokorn in se nočeš vginiti temu véjtru, jest pak se mu rad ugánem nà use plati kamer me on nagne, skuzi se mu perklájnam od usih krajou; — klâńa: škriń. 102 sónce se vrty pruti poldnęvi inu se pruti polnoči nakláńa, ravn. 1, 280 bog vse nakláńa svòjcam na dobro, 2, 138 kdor ima mir v sebi in ga drugim nakláńa in ohráni, angel on je božji na zemļi; — klâńajo: ravn. 2, 10 ńi res pravi ponížnici se angeli perkláńajo, 2, 88 kdor bogú zvest ostane, ńemu se angeli perkláńajo, 2, 46 vkláńajo vbogi pastirji in knežje krví modri možjé se mu, preš. 28 vídil povsód si, kak se le vkláńajo zlát'mu bogú; — klâńata: kor. 3, 5 dva brata pšenico žáńeta, še se málo gori skláńata.

laga: log(i): lâga: rog. 654 stúryla se je beséda téga gospuda, ali kakor izlága Cornelius, vkazájne, povéjle, zapóved, h Joannesu, škríń. 259 onu zadrge stavi, kęr dobru na hudu izlága, traun 317 ńih veliku mene pregáńa inu z nadlógami oblága, levst. žup. 5 učen človek na slovénski jezik prelága uradno ńemščino, rog. 519 Andreas oznanúje in rezlága ta skrjúnust s. križa, škrb. 1, 436 strite kar se vam rezlága; — lâgajo: traun 135 cęl dan ony moje besęde hudobnu zlágajo, ravn.

Digitized by Google

2, 17 pismeji gladko izlágajo sveto pismo, levst. 57 mrtváčnice naj bodo zidanih stén skríži ali mrézami v óknih ter da imajo svoj móst, kamor se polágajo rakve, 86 k prôšńi, katera išče da bi se od vojáščine spústil uže potrjen človek, naj se priložé take svedôčbe, kakeršne se prilágajo, kadar prôsi kdo osvobodítve od vojaščine, rog. 303 le téga na velíku viž rezlágajo, preš. 191 razlágajo, ko príde v Akvilêjo, mu svéte pisma.

maga: mog (more mj. može); mâgam: kor. 1, 45 čez goro ne magam, po ravnem ne vém mudí se mi z blagam, nočíti ne smém (nije naglas zabiļežen, ali ga zahtjeva slik); — mâgaš: traun 124 vsmili se, de bóš v tvojih besędah za rèsničniga spoznán ínu premágaš kadàr boš sójen; — mâga: rog. 243 krotkust dosti krat oslábу inu omága, 521 sàdáj de se le en majhini križic pústy vidit inu zamèrkat, strése en mras, pobóly glava. Ah, tò se užè trepéče, preblydy inu omága, škriń. 314 ona bo svój túl vsaki pùšíci odprla dokler omága, preš. 173 ko se neúrnik o povódńi vlíje, ne počíje préd de jéz omága, 186 v vesêļi skôrej mi srcé omága, rog. 371 ta lubezan vse premojstri inu premága, omnia superat amor, 509 nova vojska, nova inu čudna viža, kir Catharina premága inu previža svoje sourážnike, škriń. 127 majhina inu malučasna nevúmnost (v časi) premága modrôst inu čast, ravn. ber. 151 desiravno so živali môčne in umétne, jih vendar človek s svojim úmam premága in vjáme, preš. 150 velíka, Togenburg, bilà je méra tvôjiga trpléńa, môje ga premága, škrb. 1, 10 kdor ne premága vse soje sovražnike, ta ni oben spokorni Dávid, 1, 157 čednost, brumnost kolker več težáv inu napótja premága, tolko veči zasļuženе imá pred bógam, 1, 255 spovd premága hudiča, 1, 491 to je veséļe ktiro premága vse kar svejt veseliga imá (a 1, 501 prémaga biće pogrješno), preš. 16 od pomoči ńé podprt nôsil bom živļêńa pézo, dòkler zmága sréče jezo zádńa ļúb'ca: béla smrt; — mâgamo: ravn. 2, 86 de zmágamo, nam more bog pomagati; — mâgajo: rav. ber. 173 ļudjé zamórejo v vsih krájih sréčno živéti, če le strásti premágajo. — Ali pomaga značeći iuvare ima barem u goreńštini otegnuti naglas: pomága možda jer je durativno a ne iterativno: pomágam: ravn. abc 67 pestí pomágam v snope perkladati (ich helfe wellen zu den garben hinzulegen), škrb. 2, 39 tim pomágam, ktiri mojo pomóč potrebújejo; — pomágaš: rog. 167 kadar ti drugim pèrstópiš inu pomágaš, sam sebi nucaš, škriń. 359 mrtvimu ni več nazaj prihóda inu ńemu z žalostjo nič ne pomágaš, 408 ti gospód pomágaš vunkaj tęm, katęri na te vúpajo, traun 99 gospód,

Digitized by Google

glej de meni pomágaš, 173 bódi ti bóg mój várih inu trdnu męstu, de meni pomágaš, 205 pridi de nam pomágaš; — pomága: škriń. 52 kaj pomága nevúmnimu bogástvu imęti, kęr ne móre modrósti kupíti? 106 če mórem tudi jest kakòr norci vmręti, kaj meni pomága, de sim si za modrést več perzadęval? 265 kadàr je bogat golùfan, ńih veliku ńemu pomága, 330 žalost je ńih velíku vmoríla inu nič ne pomága, 372 skrita modrést in zakopáni dènar, kaj obóje pomága? traun 13 moja pravična moč je pèr gospódu, katęri dobrim srcam pomága, 75 krajl si ne pomága z veliko vojskó inu riz si ne pomága z svojo veliko močjo, 116 bog je v ńegovih hišah znan, kęr ńemu pomága, 130 bóg meni pomága, škrb. 2, 245 kaj ti pomága de se tožiš? ravn. 1, 55 Jožef jóka, prosi, pa nič ne pomága, vzeli so ga Izmaelci, 2, 10 in more bog po čem svojo velikóst lepši razodeti kakor de pomága, de zveličuje? 2, 66 kaj véčiga, nè sténar ali cimperman biti Jezusu je odméneniga, in vender réjnimu očetu per delu pomága, 2, 168 vsiga premožèńa se je bila žena že razdala, pa vse nič ne pomága, ber. 190 kteri postopaje živí domovini celó nič ne pomága; — pomágate: rog. 20 de tim navjèrnim ajdam inu kecerjam k izvélyčajnu pomágate, 132 spreglejte kakú se vy prutje vašim podložnikam kážete, kakú tem ú nadlugah pomágate? — pomágajo: rog. 433 šlišala je s. Brigita te duše proset za te, katéri nym pomágajo, 624 ah pustíte te nevošljuce doujáti, kir iz tem nič vam na škódjo, pač pa h zasluženju te časty nebeške pomágajo, škrb. 2, 214 kaj pomágajo per sidajnimu svejtu vse pridige? — pomágata: škriń. 369 priátel inu továrš si edèn drugimu pomágata v nadložnim času.

maka: mok(i): mâkaš: ravn. 1, 152 obišeš jo zemlo, ńé brazde namákaš, traun 260 tí ràzmákaš gorrę od zgoraj doli, zemla bo polna sadú tvojih dęl; — mâka: ravn. ber. 168 voda se zmirej gible, de nam vrte in polą pomáka.

naša: nosi: nâšam: traun 107 jest se ne zanášam na moj lók; — nâša: rog. 591 svetlóba te očetne luči, katèra to luč donáša iz luči, 649 je tú kaj majhiniga, de pred mano eno tako nespodóbnost dopernáša, škriń. 30 nespámeten kakòr v smęhi hudobio dopernáša, 65 katęri pravico inu milost dopernáša, bó živléńe, pravico inu čast nàšàl, .. on v jęzi prevzętnost dopernàša, škrb. 1, 166 kdor mejhne grehe brez strahú dopernáša, bo kmalo velik grešnik postal, 1, 178 dobre déla dopernáša, kor. 2, 53 tó si vóli turški páša ki se Turkam prav obnáša, ravn. 1, 23 ne de bi vsmilęńe imel s svojim starim očetam,

Digitized by Google

še oponáša ga, 2, 68 bil je tih, ne graja, ne oponáša, ne priča, ne postavļa se, 2, 147 kdor s svojimi darmí báha, kdor jih révežam oponáša, taki še ne misli lepo in milo, škriń, 128 katęri kámène prenáša, bo od ńih poškódòvan, ravn. traun 360 naše žitnice so pólne, de se iz ene v drugo prenáša ravn. ber. 194 vsmiļen bog rad perzanáša, škriń: 55 ta katęri je mehàk inu lęn v svojim dęli, je tèga brat, katęri to svoje raznáša, 165 hudobniga vúpańe je kakòr pleve katęre vętèr raznáša, 28 katęri se na lažę zanáša, vętre páse, 34 katęri se na svoje bogátstvu zanáša, bo pádèl, 35 katęri se na svoje misli zanáša, ne bo nič imel, 370 živleńe človęka, katęri se na ptujo mizo zanáša, ny za zivleńe držati, ravn. 2, 104 kakó lepo že zdaj zanáša Jezus véro med ļudí in v domóve, 1, 19 voda znáša barko in jo vzdigne od tal, 2, 233 s pestjó se zrniče séje, snopje se na ramah znáša; — nâšate: traun 11 bejžíte od mene vsi katęri hudobio dopèrnášate, rog. 621 iz navošlivosti tè tadlate, grajate, zaničújete, reznášate: — nâšajo: rog. 501 varúvàt se préd takim, kar dopernášajo nyh velíku, škriń. 43 katęri to húdu dopèrnášajo, zajìdejo, 123 kęr hudobnih obsojéńe ny kmalu oznáńenu, človęški otroci brez straha to húdu dopernášajo, 316 rèsnica se k tęm obrne katęri ńę dęla dopernášajo, traun 301 katęri hudobio dopèrnášajo, ne hódio po ńegóvih pôtih (235 bodo ràzkropleni), škrb. 1, 160 v nebó vpijóče krivice dopernášajo, ravn. 2, 185 jih nikoļ v nespámeti in nàpake ne zapelujete, de se jim smějajo, de jih potlej oponášajo? škriń. 197 ker se na malíke zanášajo, vúpajo de se jim ne bóde nič hudiga zgódilu, kadàr krivú persęžejo, 361 vsi ty se na svoje rokę zanášajo škrb. 1, 20 se zanášajo na en perhodni čas.

navļa: novi: nâvļamo: rog. 418 vèjden to prošńò adveniat regnum tuum ponáulamo; — nâvļajo: rog. 519 Columbus kazat začèl je bil enu veliku veseļe, katéru ponáulajo še dandanašni ty kateri se na ta novi svejt vózjo, levst. žup. 88 ti shodi se ponávļajo vsako léto baš tistiga dné v meseci. Ali čuo sam i: návļa.

paja: poji: pâja: škriń. 34 človek katęri napája, bo tudi sam napojén; narodna podrugalica glasi: Matîja Matâja kobílo napâja, kobíla poskoči Matija v rit poči.

slańa: sloni: slâńa: škriń. 852 kdor brumno ženó doby, on imá en stèbèr, na katęriga se nasláńa.

stanavļa: stanovi: stanâvļa: levst. žup. 3 on gospodári z glavno imovíno, ter ustanávļa, kako jo je vživati, 15 občinski zakon ustanávļa kdaj je kak ukrèp veļaven, ali neveļaven, 75 stav-

Digitized by Google

binski zakon vse na drobno ustanávļa, kdaj treba novo stavbo res dovoliti; — stanâvļajo: levst. žup. 21 koder nij bilo nikakeršne stare navade, naj to stvar ustanovi občinski odbor, v podobčinah ustanávļajo tisti trijé možjé ki so izbrani v gospodarjeńe (a 73 ustánavļajo 79 ustánavļata).

taka: tok(i): tâkam: kor. 3, 108 glažek natákam, de 'spraznim bokál.

važa: vozi: vâžajo: levst. žup. 33 strélni prah in pókalni preparati se prevážajo vedno le v gostih vréčah, 34 take pazļivosti je tudi tréba tadàj kadar se delajo, rábijo in razvážajo druge razpóčne stvarí.

Osnova praša: prosi kad znači interrogare te nema iterativno nego durativno, ili složena perfektivno značeńe, ima otegnuti naglas: prášam: preš. 100 čmu bo nam, prášam, prazno pogoríše? rog. 135 o christian! uprášam te, vošiš si le ti eno tako srečo došeči? 114 pèr tem ni zadosti, uprášam dalej, kaj bo ta za ena koža? — prášaš: škriń. 256 nikógàr ne obdólži, preden ne izprášaš; — práša: škriń. 192 pred tęm prósi tàr ga za svèt práša, traun u predgovoru: prav práša s. Ambrož: kaj je boļ priętnu kakòr psalmi? preš. 113 povéj po pravíci, Dobrovius modróst práša Kopítarjovo, al' Dubrovničanov, srpski, al' mar vrli hrováški jêzik píšejo Gáj, Gája goréča druhál? 158 kdo ńih právo trdi, to se práša, 46 pévic pôje . . ; ko premólkne, ga popráša têta Rozamúnde zále, škriń. 371 v gróbi se ne vpráša od živļeńa; — prášate: preš. 130 prášate od kód strahôta táka? ravn. 2, 42 pojte vprašajte po détetu, in kadar ga izprášate, mi pridíte povédat; — prášajo: preš. 12 ko brez mirú okróg divjám, perjátli prášajo me, kám? 72 kdo mu je krív bil smrti, se prášajo ļudjé, 74 vsi prášajo kdo zádńi v to jámo djáu je bíl, 86 vsi prášajo, kaj se mu zgodílo je, ravn. 2, 183 vprášajo ga: se smé kdo v sebóto ozdraviti? — prášata: kor. 3, 6 spet jo v drugo prášata: kdaj v gostje bóš prišla? — Ali kad ima iterativno značeńe ima ˆ n. pr. мънсѣ naprâšam ich werbe bittend hirsetreter.

I osnova gaja: godi složena s prijedlogom *na* glasi nagájam, nagájaš itd. te znači: ne dati komu mira; — nagájata: kor. 2, 9, dve primorski déklici ríbčam nagájeti; inače ima i ona ˆ na pr. zgâja se fit, accidit; pogâjajo se za kravo, itd.

(Nastavak sliedi.)

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica 26. listopada 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, M. Valjavec, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Meiksner, dr. K. Zahradnik, a dr. P. Matković kao tajnik

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. P. Matkovića: Putovanje Antuna Vrančića g. 1553 u Carigrad.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" članak dop. čl. I. Crnčića: „Izvod iz knjige bratovštine sv. Duha i sv. Marije „in Saxia" u Rimu".

2.

Zametnuta bi razprava o predloženih novih akademijskih članovih u smislu § 2. poslovnika, te su predlozi pojedinih razreda prihvaćeni bez prigovora.

3.

Srpsko učeno društvo u Biogradu prihvatilo je radošću poziv ove akademije glede sastanka jugoslavenskih književnika i zastupnika pojedinih znanstvenih struka, i obreklo je svoje saučešće.

4.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da je izvučena razteretnica akademijske zaklade od 10.000 for. i pita, što da se mjesto nje nabavi? Nakon kratkoga tajnikova obrazloženja

Digitized by Google

prihvaćen bi predlog, da se nabavi zajednička austro-ugarska papirna renta, koja je danas razmjerno najpovoljniji državni papir.

5.

Visoko c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu produljilo je dopust dop. čl. i redaktoru akademičkoga rječnika g. P. Budmanu još na jedan semestar.

6.

Akademija je u smislu zaključka potonje skupne sjednice učestvovala u štajerskom Ljutomeru preko svojih izaslanika predsjednika i pr. čl. M. Valjavca kod proslave sedamdesetgodišnjice poč. čl. dra. Fr. Miklošića, a vrh toga čestitala je akademija svečaru posebnom adresom, koja mu je u Beč poslana.

7.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da se Oto i Danica Belošević obvezaše izplatiti zakladi ove akademije u ime pokojnoga V. Toplaka svotu od 200 for. u 5 godišnjih obrocih.

8.

Pošto je uredničtvo „Slovanskoga sbornika“ u Pragu poslalo akademiji svoj sbornik i zamolilo akademičke publikacije, zaključeno bi, da se redakciji pomenuta sbornika šalje u buduće „Rad“

9.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da su računi akademije o prihodu i razhodu za god. 1882. nadjeni u redu.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda 31. listopada 1883.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj Pilar, dr. K. Zahradnik i dopis. čl. dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković i dop. čl. P. Budmani.

1.

Dopis. čl. dr. G. Janeček čita razpravu: lučbeno iztraživanje jamničkoga vrela; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica 26. listopada 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, M. Valjavec, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Meiksner, dr. K. Zahradnik, a dr. P. Matković kao tajnik

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. P. Matkovića: Putovanje Antuna Vrančića g. 1553 u Carigrad.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" članak dop. čl. I. Crnčića: „Izvod iz knjige bratovštine sv. Duha i sv. Marije „in Saxia" u Rimu".

2.

Zametnuta bi razprava o predloženih novih akademijskih članovih u smislu § 2. poslovnika, te su predlozi pojedinih razreda prihvaćeni bez prigovora.

3.

Srpsko učeno društvo u Biogradu prihvatilo je radošću poziv ove akademije glede sastanka jugoslavenskih književnika i zastupnika pojedinih znanstvenih struka, i obreklo je svoje saučešće.

4.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da je izvučena razteretnica akademijske zaklade od 10.000 for. i pita, što da se mjesto nje nabavi? Nakon kratkoga tajnikova obrazloženja

Digitized by Google

prihvaćen bi predlog, da se nabavi zajednička austro-ugarska papirna renta, koja je danas razmjerno najpovoljniji državni papir.

5.

Visoko c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu produljilo je dopust dop. čl. i redaktoru akademičkoga rječnika g. P. Budmanu još na jedan semestar.

6.

Akademija je u smislu zaključka potonje skupne sjednice učestvovala u štajerskom Ljutomeru preko svojih izaslanika predsjednika i pr. čl. M. Valjavca kod proslave sedamdesetgodišnjice poč. čl. dra. Fr. Miklošića, a vrh toga čestitala je akademija svečaru posebnom adresom, koja mu je u Beč poslana.

7.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da se Oto i Danica Belošević obvezaše izplatiti zakladi ove akademije u ime pokojnoga V. Toplaka svotu od 200 for. u 5 godišnjih obrocih.

8.

Pošto je uredničtvo „Slovanskoga sbornika“ u Pragu poslalo akademiji svoj sbornik i zamolilo akademičke publikacije, zaključeno bi, da se redakciji pomenuta sbornika šalje u buduće „Rad“

9.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da su računi akademije o prihodu i razhodu za god. 1882. nadjeni u redu.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda 31. listopada 1883.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj Pilar, dr. K. Zahradnik i dopis. čl. dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković i dop. čl. P. Budmani.

1.

Dopis. čl. dr. G. Janeček čita razpravu: lučbeno iztraživanje jamničkoga vrela; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica 26. listopada 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, M. Valjavec, dr. Fr. Marković, dr. Fr. Meiksner, dr. K. Zahradnik, a dr. P. Matković kao tajnik

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. P. Matkovića: Putovanje Antuna Vrančića g. 1553 u Carigrad.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" članak dop. čl. I. Crnčića: „Izvod iz knjige bratovštine sv. Duha i sv. Marije „in Saxia" u Rimu".

2.

Zametnuta bi razprava o predloženih novih akademijskih članovih u smislu § 2. poslovnika, te su predlozi pojedinih razreda prihvaćeni bez prigovora.

3.

Srpsko učeno društvo u Biogradu prihvatilo je radošću poziv ove akademije glede sastanka jugoslavenskih književnika i zastupnika pojedinih znanstvenih struka, i obreklo je svoje saučešće.

4.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da je izvučena razteretnica akademijske zaklade od 10.000 for. i pita, što da se mjesto nje nabavi? Nakon kratkoga tajnikova obrazloženja

Digitized by Google

prihvaćen bi predlog, da se nabavi zajednička austro-ugarska papirna renta, koja je danas razmjerno najpovoljniji državni papir.

5.

Visoko c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu produljilo je dopust dop. čl. i redaktoru akademičkoga rječnika g. P. Budmanu još na jedan semestar.

6.

Akademija je u smislu zaključka potonje skupne sjednice učestvovala u štajerskom Ljutomeru preko svojih izaslanika predsjednika i pr. čl. M. Valjavca kod proslave sedamdesetgodišnjice poč. čl. dra. Fr. Miklošića, a vrh toga čestitala je akademija svečaru posebnom adresom, koja mu je u Beč poslana.

7.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da se Oto i Danica Belošević obvezaše izplatiti zakladi ove akademije u ime pokojnoga V. Toplaka svotu od 200 for. u 5 godišnjih obrocih.

8.

Pošto je uredničtvo „Slovanskoga sbornika“ u Pragu poslalo akademiji svoj sbornik i zamolilo akademičke publikacije, zaključeno bi, da se redakciji pomenuta sbornika šalje u buduće „Rad“

9.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da su računi akademije o prihodu i razhodu za god. 1882. nadjeni u redu.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda 31. listopada 1883.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj Pilar, dr. K. Zahradnik i dopis. čl. dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković i dop. čl. P. Budmani.

1.

Dopis. čl. dr. G. Janeček čita razpravu: lučbeno iztraživanje jamničkoga vrela; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

*

Digitized by Google

2.

Sveučilišni profesor dr. B. Jiruš čita: izvješ̌taj svojega zadnjega putovanja u Dalmaciji; odlučeno da se štampa u „Radu".

3.

Predlaže se razprava dra. Gorjanović-Krambergera: „Fosilni sisari Hrvatske, Slavonije i Dalmacije; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 17. studenoga 1883.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. P. Matković, A. Pavić, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner i dop. čl P. Budmani; drugih razreda: dr. P. Muhić, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik i dop. čl. dr. G. Janeček.

1.

Pravi član A. Pavić čita nekrolog pokojnomu članu dru. Gj. Daničicu; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložena bi razprava od dop. čl. L. Zore: gragja za poznavanje eroikomične dubrovačke pjesme; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Glavna skupština od 21. studenoga 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, Lj. Vukotinović, dr. B. Šulek, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. L. Geitler, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik, a dr P. Matković kao tajnik.

1.

Proračun, što ga je sastavila uprava akademije u dogovoru s financijalnim odborom, bi u svih tačkah jednoglasno prihvaćen.

2.

Da dopuni akademija donjekle one praznine, koje je osjetila potonjih godina smrću vriednih članova, izabrala je prema § 2. „poslovnika" nekoliko novih članova. Glasovalo je ukupno s predsjednikom 13 članova, a izabrani su ovi:

a) za prave članove u razredu filologičko-historičkom:

1. Dopisujući član Pero Budmani.
2. Dopisujući član Ivan Tkalčić.

Digitized by Google

3. Sveučilištni profesor Nadko Nodilo.
4. Sveučilištni profesor Tadija Smičiklas.

Za pravoga člana u razredu matematičko-prirodoslovnom:

5. dopisujući član dr. G. Janeček.

b) Za dopisujuće članove u razredu filologičko-historičkom:

1. Vladimir Ivanović Lamanski, profesor na sveučilištu u Petrogradu.
2. A. Leskien, profesor na sveučilištu u Leipzigu.
3. Radoslav Lopašić, županijski tajnik kod kr. zem. vlade.

Za dopisujuće članove u razredu matematičko-prirodoslovnom:

4. dr. Vinko Dvořak, sveučilišni profesor.
5. dr. Bogoslav Jiruš, sveučilišni profesor.
6. dr. F. Studnička, sveučilišni profesor u Pragu.
7. dr. Mijo Kišpatić, profesor na kr. velikoj realci u Zagrebu.

Svečana sjednica 24. studenoga 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, Lj. Vukotinović, J. Jurković, Sp. Brusina, A. Pavić, dr. L. Geitler, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, dr. K. Zahradnik; dopisujući članovi: P. Budmani, Iv. Tkalčić, dr. J. Janeček, a dr. B. Šulek, i dr. P. Matković kao tajnici.

1.

Predsjednik govori svečano slovo.

2.

Tajnik dr. P. Matković čita izvještaj o radu akademije za prošle akademičke godine.

3.

Pravi član dr. Gjuro Pilar čita razpravu rudarstvo u Hrvatskoj.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 12. prosinca 1883.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić.

1.

Pravi član M. Valjavec čita razpravu: akcenat u presentu onih glagola, u kojih se infinit. nastavak *a* s presentnim nastavkom *je* slijeva na *a;* odlučeno da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

2.

Predložen bi od Ivana Kukuljevića izvještaj Šimuna Jude Sidića o turskoj obsadi Beča g. 1683, odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 20. prosinca 1883.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr. P. Matković, A. Pavić, P. Budmani, I. Tkalčić, N. Nodilo i T. Smičiklas.

1.

Razred izabra pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga za svoga predstojnika.

2.

Odbor za izdavanje historijsko-juridičkih spomenika bi popunjen pr. članovi N. Nodilom, T. Smičiklasom i dop. čl. R. Lopašićem.

3.

Prihvaća se predlog, da se popuni odbor za izdavanje „Starih pisaca" članom ovoga razreda P. Budmanom.

Sjednica odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika 20. prosinca 1883.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi odbora: S. Ljubić, dr. P. Matković, Iv. Tkalčić, N. Nodilo, T. Smičiklas i R. Lopašić.

Odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, držeći se dojakošnjega običaja, odredio je, da se u smislu poznatoga programa prirede po malo za štampu sliedeći historijski spomenici:

1.

Neka pr. čl. S. Ljubić pripravi nastavak listina iz mletačkoga arkiva.

2.

Neka pr. čl. S. Ljubić podnese izradjeni registar za prve knjige Monumenata.

3.

Predsjednik izvješćuje o prepisanoj gradji za „Codex diplomaticus et epistolaris".

Digitized by Google

4.

Da se sakupe statuta občina naše zemlje medju Kupom, Savom i Dravom.

5.

Da se prirede za štampu rukopisi dubrovačkih pisaca Ivana Ravenskoga i de Diversisa, a redakcija da se povjeri pr. čl. N. Nodilu.

6.

Pr. čl. T. Smičiklasu bi povjereno, da se stavi u sporazumljenje s nekojimi redovnici u Bosni glede neizdanih bosanskih kronika i ljetopisa.

7.

Da se sakupe i prirede za izdanje glagolske listine, koje bi imale nastaviti i popuniti Kukuljevićeve glagolske spomenike.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 3. siečnja 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar, dr. G Janeček, dop. čl. dr. V. Dvořak i dr. M Kišpatić; drugih razreda: dr. Fr Rački i dr. P. Matković.

Pravi član Lj. Vukotinović čita razpravu: Opis ruža okoline zagrebačke; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica 5. siečnja 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Pavić, dr. Fr. Marković, dr. K. Zahradnik, dr. A. Janeček, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka historičko-filologičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. M. Valjavca: akcenat u presentu onih glagola, u kojih se infinitivni nastavak *a* s presentnim nastavkom *je* slijeva na *a*.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" od Iv. Kukuljevića izviešće Šimuna Jude Sidića o turskoj obsadi Beča g. 1683.

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. Lj. Vukotinovića, opis ruža u okolini zagrebačkoj.

Digitized by Google

3.

Historičko-filologički razred izabrao je za svoga predstojnika pr. čl. i predsjednika dr. Fr. Račkoga.

Isti je razred popunio odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika sa pr. čl. N. Nodilom i T. Smičiklasom i dop. čl. R. Lopašićem, a odbor za izdavanje „Starih pisaca" sa pr. čl. P. Budmanom.

4.

Matematično-prirodoslovni razred izabrao je za svoga predstojnika pr. čl. J. Torbara.

5.

Čitan bi i do znanja uzet zapisnik odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika (gl. zapisnik istoga odbora od 20. prosinca 1883).

6.

Državno nadodvjetničtvo javlja, da je Mikovićeva kuća na korist akademije uknjižena.

7.

Odobrava se prodaja akademijskoga zemljišta u Zetkanu.

8.

Molbi akademičkoga bratstva u Lavovu glede akademijskih publikacija nemože se udovoljiti, pošto je to proti § 35. akademičkoga poslovnika.

9.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je preuzvišeni pokrovitelj nabavio za akademičku knjižnicu djela Playeva o socijalnoj politici, a za galeriju slika odtisak djela „La basilica di S. Marco".

10.

Pravi članovi: P. Budmani, I. Tkalčić, dr. G. Janeček, N. Nodilo i T. Smičiklas zahvaljuju, što ih je akademija izabrala svojimi članovi.

11.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je odbor za proslavu Miklošićeve 70-godišnjice u Beču poklonio akademiji srebrnu kolajnu.

Digitized by Google

12.

Na molbe blagotvoriteljnoga komiteta u Petrogradu i rumunjske akademije znanosti u Bukureštu zaključeno bi, da se stupi s pomenutimi družtvi u zamjenu publikacija; blagotvoriteljnomu komitetu slati će se „Rad“ i „Starine“, a rumunjskoj akademiji sve publikacije ove akademije.

13.

Na molbu franjevačkoga reda u Bosni, zastupanu po pr. čl. T. Smičiklasu, odlučeno bi, da se pošalju franjevačkomu redu u Fojnicu sve do sada izdane knjige „Rada“, „Starine“, „historijskih monumenata“ i „Starih pisaca“.

Sjednica filologičko-historijskoga razreda 26. siečnja 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Račkí; članovi razreda: dr. P. Matković, M. Valjavec, dr. L. Geitler, dr. Fr. Maixner, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhic i dr. K. Zahradnik.

1.

Čitani su od dop. čl. St. Novakovića prilozi za „staru književnu historiju srpsku“; odlučeno da se štampaju u „Starinah“.

2.

Predložen bi od arhimandrita i bibliotekara u Biogradu N. Dučića članak „Dobrušta“; odlučeno, da se štampa u dojdućoj knjizi „Rada“.

Sjednica filologičko-historijskoga razreda 13. veljače 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Račkí; članovi razreda: dr. P. Matković, M. Valjavec, dr. Fr. Maixner, P. Budmani, N Nodilo, T. Smičiklas, dop. čl. R Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. Gj. Pilar.

1.

Pravi član dr. Fr. Maixner čita razpravu: prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih pjesnika; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Predložena bi od dra. Bojničića razpravica o najstarijoj hrvatskoj grbovnici, podieljenoj 1434 god. Pavlu sinu Mikčeca iz Cirkvene; odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

Digitized by Google

Skupna sjednica od 22. veljače 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historijskoga razreda, da se štampa u „Starinah" od dop. čl. St. Novakovića „prilozi za staru knjizevnu historiju srpsku".

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u dojdućoj knj. Rada od arhimandrite i bibliotekara N. Dučića u Biogradu članak Dobrušta.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. Fr. Maixnera prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih pjesnika.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" članak dra. Bojničića o najstarijoj hrvatskoj grbovnici, podieljenoj g. 1434 Pavlu sinu Mikčeca iz Cirkvene.

2.

Visoka kr. zemaljska vlada (odjel za bogoštovje i nastavu) imenovala je na molbu ove akademije redaktora akademičkoga rječnika pr. člana P. Budmana profesorom gimnazija zagrebačkoga i podielila mu dopust na neizviestno vrieme.

3.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, što je visoka kr. zemaljska vlada podielila akademiji 1000 for. na račun g. 1884 kao pripomoć za izdavanje monumenata i rječnika.

4.

Bosanski franjevci zahvaljuju za podieljene im akademičke publikacije.

5.

Knjižara Hartmanova (Kugli i Deutsch) podniela je račune o razprodanih akademičkih knjiga godine 1883. Financijalni odbor

Digitized by Google

odobrava rezultate tih računa i predlaže, da se postojeći ugovor po običaju na dalju godinu dana produži. Predlog financijalnoga odbora bi jednoglasno prihvaćen.

6.

Predsjednik javlja, da preuzvišeni pokrovitelj poklanja 2000 for. za dekoraciju akademičke sgrade. Ovaj nov dokaz veledušnosti preuzvišenoga pokrovitelja uzet bi s velikom zahvalnošću na znanje.

7.

Prihvaća se predlog pr. čl. Ljubića, da akademija pozove hrvatsko arkeologičko družtvo, da izabere dva svoja člana u odbor, koj ima prirediti sastanak jugoslavenskih učenjaka i književnika.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda I. ožujka 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček i dop. čl. dr. M. Kišpatić; drugih razreda: dr. P. Muhić, dr. P. Matković i P. Budmani

G. dr. K. Gorjanović-Kramberger čitao je kao gost razpravu p a l a e o i c h t y o l o ž k i p r i n e s c i; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica historičko-filologičkoga razreda 15. ožujka 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. P. Matković, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković i dr. K. Zahradnik.

1.

Pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački čita razpravu I v a n R a v e n s k i, p r e d t e č a P e t r a r k e; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Pr. čl. I. Tkalčić predlaže tri priloga za historiju zagrebačke sinode iz XV. i XVI. vieka; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

3.

Dop. čl. R. Lopašić predlaže regesta iz listina gradačkoga arkiva od g. 1519. do konca XVII. vieka, tičućih se ponajviše obranę hrv.-slav. Krajine; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Digitized by Google

4.

Predložena bi razprava od Iv. Broza. prilozi za sintaksu ili imperativ u jeziku hrvatskom; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 27. ožujka 1884.

Predstojnik: dr P. Muhić; članovi razreda: A Veber i J. Jurković; drugih razreda: dr. P. Matković. N. Nodilo, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl R. Lopašić.

Pravi član A. Veber čita razpravu o stolnoj crkvi djakovačkoj, odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 19. travnja 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. K. Zakradnik i dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. P. Matković i P. Budmani.

1.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razpravu: prilog k teoriji isto smjernih krivulja; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložena bi razprava Dragutina Hirca: flora okolice bakarske; odlučeno, da se štampa u „Radu".

3.

Predložena bi razprava prof. Vanečka o plohi trećega i o posebnoj plohi četvrtoga stupnja; odlučeno, da se štampa u „Radu".

4.

Predložena bi razprava profes. Strnada o krivulja n—tog stupnja s (n—2) strukom točkom; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

V.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

V.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS D ION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Sunčane pjege prema barometrovu stanju. Od Josipa Torbara	1
Palaeoichtyološki prilozi. Od dra. Drag. Gorjanovića	10
Ustanovljivanje atomne težine osebujnom toplinom. Od dra. Gustava Janečka	66
Teorija parabole na temelju racionalnoga parametra. Od dra. K. Zahradnika	145
O krivuljah n-toga stupnja sa točkom (n-2)-strukom. Od Al. Strnada .	155
O plohi trećega stupnja. Od J. S. Vaněčka	164
O posebnoj plohi četvrtoga stupnja. Od J. S. Vaněčka	169
Predteče Darwina. Od dra. B. Šuleka. (Nastavit će se.)	178

Digitized by Google

Digitized by Google

Sunčane pjege prema barometrovu stanju.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23. lipnja 1883.

PRAVI ČLAN JOSIP TORBAR.

Kako se danas naslućuje, da sunčane pjege imadu upliv na zemaljske meteorologijske pojave, te se ovi pojavi s rastućim i padajućim brojem sunčanih pjega u tu svrhu sravnjuju: uzeo sam bio i ja još godine 1879 na ovome mjestu razpravljati o istom priedmetu, staviv si za osnov razpravi 18godišnje bilježke o toploti i oborini našega domaćega meteorologijskoga motrilišta, a pridržav si drugu zgodu, da uzporedim bilježke o drugih meteorologijskih pojavih s opaženim stanjem sunčanih pjega. Ovaj put uzimljem si za podlogu svojoj razpravi tlak zraka, kako ga nalazim zabilježena na našem domaćem motrilištu tečajem 18 godina, od g. 1860—1878.[1]

Kad bi bilo podpunoma dokazano, da imade saveza izmedju toplote i oborine zemaljske atmosfere i sunčanih pjega, onda bi čovjek mogao a priori zaključiti, da ima takova saveza i medju tlakom zraka, pošto je savez medju toplotom i barometričkim tlakom nedvojben. Ako je tomu tako, onda bi teoretički izvod imalo potvrditi i izkustvo; u protivnom slučaju valja teoriju zabaciti, kojoj se rezultati sigurna opažanja protive.

Budući da nam barometar pokazuje tlak, kojim visina atmosfere tišti na dotično mjesto, gdje se barometar nalazi, pak budući da je tlak atmosfere različit prema tomu, kako su različita mjesta na zemlji više ili manje uzvišena iznad površine móra: sliedi iz toga, da svako mjesto ima svoju barometričku visinu, kojoj odgovara tlak atmosfere na onome mjestu. Ova visina zove se *srednjom baro-*

[1] Pošto se je tiskanje ove razprave na duže vremena otegnulo, uzeo sam u razpravu još i sliedeće tri godine 1880, 1881 i 1882.

Digitized by Google

metričkom ili *normalnom visinom* istoga mjesta. Prema ovoj srednjoj visini *mienja* se stanje barometra neprestano, dočim živa sad pada izpod, sad se opet diže iznad srednje visine. Srednja dakle visina je ono izhodište, na kojem se osnivaju naša barometrička opažanja, sve promjene tlakomjernoga stanja kojega mjesta. Ove promjene, uslied kojih barometar sad raste iznad, sad pada izpod srednje visine dotičnoga mjesta, zovu se *odstupci* od normalnoga stanja te su *pravilni* ili *povratni,* ako se u isto vrieme povraćaju, a *nepravilni,* ako se neredovito pojavljuju. Povratne, dakle pravilne miene tlakomjernoga stanja jesu mnogo važnije nego nepravilne za rasudjivanje suvislosti barometričkoga stanja s drugimi meteorologijskimi pojavi, te u obće za znanstvena iztraživanja.

Prateći naime dnevno kolebanje barometra, opazit ćemo, da počam po prilici od 10 sati jutrom redovito pada, te dodje izmedju 4—5 sati poslje podne najniže izpod srednje dnevne visine; sad opet raste svęudilj te se izmedju 10—11 s. popne najviše iznad srednjega stanja; sad opet pada te sidje oko 4 sata jutrom najniže, da se oko 10 sati opet popne najviše iznad srednje visine. Tuj imademo dakle u 24 sata dva maxima, izmedju 9—10 sati jutrom i poslje podne izmedju 3—4 sata i dva minima u 4—5 sata poslje podne, te u 3—4 sata s jutra. Ovo pravilno povraćanje je obćenito, te nevisi o geografskoj širini, samo što je u ekvatorijalnih stranah očevidnije i pravilnije te se opaža svakim danom, dočim je u visokih širinah manje pravilno te se samo iz mjesečnih poprieknja uvidja.

Kao što ima dnevnih, tako imade i godišnjih maxima i minima. Prateći naime tečajem ciele godine barometrovo gibanje, pronašlo se mnogogodišnjim opažanjem na različitih mjestih, da se barometar zimskih mjeseci, obično mjeseca siečnja, najviše popne, zatim pada, odbiv slučajna mjestna kolebanja, do srpnja, te dodje na minimum, a onda opet raste do siečnja.

Razlika izmedju aritm. razpole dnevnih maxima i minima zove se *dnevna,* a izmedju godišnjih maxima i minima *godišnja amplituda.* U ekvatorijalnih strana je ova amplituda najveća, a prema rastućoj geogr. širini pada tako, da je u visokih širinah samo neznatna.[1] I godišnje dobe imadu upliv na promjenu barometrova stanja, jer se iz mnogogodišnjih opažanja pronašlo, da je zimi am-

[1] Bit će uzrok u uplivu naših mjestnih elemenata, što se izkazane u priloženej tabeli amplitude osobito naših zimskih odstupaka neslažu s ovom teorijom.

Digitized by Google

plituda svakdanjih mjena najmanja; koje godišnje dobe je ipak najveća, to još nije ustanovljeno.

Znajuć prema dosad navedenomu, da u barometrovu gibanju ima redovitih dnevnih i godišnjih maxima i minima, pitanje nam se nameće: što je uzrok ovim pravilnim mienam?

Sve promjene u našoj atmosferi proizlaze, ako ne jedino, a ono ponajviše od topline: njom se mienja gustoća zraka, a ovom visina barometrova stanja. Pustiv iz obzira vodene pare i ostale sastavine, što jih, ako prema zraku i neznatnim množtvom, neprestano u atmosferi ima, te imajuć pred očima samo suh zrak, zbivale bi se uplivom topline u zraku ove promjene. Budući da se zrak ugrieva odozdo, od površine zemaljske, dizat će se, postajuć toplinom rjedji, u vis, te došav do njeke visine, razdielit će se na jednu i drugu stranu. Istim razmjerom, kako se zrak u vis diže, nestaje i zračnoga tlaka, dakle će barometar padati. Nestajuć prema večeri sunčane toplote, ohladi se zrak, postane gušći, te počme padati (obratna struja): tlak je veći, barometar će rasti. Ovako rastuć i padajuć toplota, možemo si protumačiti dnevni maximum i minimum svakdanjom vrtnjom zemlje okolo sunca. Prema teoretičkomu dakle razlaganju imao bi barometar ljetne suncostaje spasti na minimum, a zimske popeti se na maximum. Tako od prilike potvrdjuju i opažanja.

Iz dosad navedenoga sliedi, da bi krivulja izkazajuća promjene barometrova stanja imala ići protivnim smjerom prama krivulji oplote, jer kad toplomjer raste, pada tlakomjer i obratno. Proti ovomu iz teoretičkoga razmatranja izvedenu i opažanjem potvrdjenu zakonu ima iznimaka, dolazećih od upliva mjestnih elementa, kojimi se u ostalom obćenitost zakona neumanjuje. Ovaj zakon, uslied kojega amplitude barometrova kolebanja idu protivnim smjerom prama onim toplotnih promjena, jasan je i jednostavan, te bi se prema njemu, budući toplota njekim načinom funkcija barometrova gibanja, promjene zračnoga tlaka iz ove funkcije pronaći mogle. Nego uz individualne mjestne okolnosti zamrsuje ovaj zakon i ta okolnost, što u našoj atmosferi neima, kako gori uzesmo, samo čista zraka, već i drugih sastavina, medju kojimi je najvažnija *rodena para*, koja u mnogom slučaju na gibanje barometrova stanja inače upliva, nego što ga čistim teoretičkim razmatranjem dobismo.

Kako gori spomenusmo, postigne barometar oko 10 sati jutrom, dakle kad je atmosfera već znatno ugrijana, prvi maximum. Ugrijan sunčanom toplinom zrak diže se istina u vis te bi tim, umanjiv se dizanjem tlak topla zraka, barometar imao padati. Ali isto doba

Digitized by Google

4.

Predložena bi razprava od Iv. Broza. prilozi za sintaksu ili imperativ u jeziku hrvatskom; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 27. ožujka 1884.

Predstojnik: dr P. Muhić; članovi razreda: A Veber i J. Jurković; drugih razreda: dr. P. Matković. N. Nodilo, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl R. Lopašić.

Pravi član A. Veber čita razpravu o stolnoj crkvi djakovačkoj, odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda 19. travnja 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. K. Zakradnik i dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. P. Matković i P. Budmani.

1.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razpravu: prilog k teoriji isto smjernih krivulja; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Predložena bi razprava Dragutina Hirca: flora okolice bakarske; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

3.

Predložena bi razprava prof. Vanečka o plohi trećega i o posebnoj plohi četvrtoga stupnja; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

4.

Predložena bi razprava profes. Strnada o krivulja n—tog stupnja s (n—2) strukom točkom; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

V.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

4.

Predložena bi razprava od Iv. Broza. prilozi za sintaksu ili imperativ u jeziku hrvatskom; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 27. ožujka 1884.

Predstojnik: dr P. Muhić; članovi razreda: A Veber i J. Jurković; drugih razreda: dr. P. Matković. N. Nodilo, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl R. Lopašić.

Pravi član A. Veber čita razpravu o stolnoj crkvi djakovačkoj, odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 19. travnja 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. K. Zakradnik i dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. P. Matković i P. Budmani.

1.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razpravu: prilog k teoriji isto smjernih krivulja; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložena bi razprava Dragutina Hirca: flora okolice bakarske; odlučeno, da se štampa u „Radu".

3.

Predložena bi razprava prof. Vanečka o plohi trećega i o posebnoj plohi četvrtoga stupnja; odlučeno, da se štampa u „Radu".

4.

Predložena bi razprava profes. Strnada o krivulja n—tog stupnja s (n—2) strukom točkom; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

V.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

V.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DRUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Sunčane pjege prema barometrovu stanju. Od Josipa Torbara	1
Palaeoichtyološki prilozi. Od dra. Drag. Gorjanovića	10
Ustanovljivanje atomne težine osebujnom toplinom. Od dra. Gustava Janečka	66
Teorija parabole na temelju racionalnoga parametra. Od dra. K. Zahradnika	145
O krivuljah n-toga stupnja sa točkom (n-2)-strukom. Od Al. Strnada .	155
O plohi trećega stupnja. Od J. S. Vaněčka	164
O posebnoj plohi četvrtoga stupnja. Od J. S. Vaněčka	169
Predteče Darwina. Od dra. B. Šuleka. (Nastavit će se.)	178

Digitized by Google

Digitized by Google

Sunčane pjege prema barometrovu stanju.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23. lipnja 1883.

PRAVI ČLAN JOSIP TORBAR.

Kako se danas naslućuje, da sunčane pjege imadu upliv na zemaljske meteorologijske pojave, te se ovi pojavi s rastućim i padajućim brojem sunčanih pjega u tu svrhu sravnjuju: uzeo sam bio i ja još godine 1879 na ovome mjestu razpravljati o istom priedmetu, staviv si za osnov razpravi 18godišnje bilježke o toploti i oborini našega domaćega meteorologijskoga motrilišta, a pridržav si drugu zgodu, da uzporedim bilježke o drugih meteorologijskih pojavih s opaženim stanjem sunčanih pjega. Ovaj put uzimljem si za podlogu svojoj razpravi tlak zraka, kako ga nalazim zabilježena na našem domaćem motrilištu tečajem 18 godina, od g. 1860—1878.[1]

Kad bi bilo podpunoma dokazano, da imade saveza izmedju toplote i oborine zemaljske atmosfere i sunčanih pjega, onda bi čovjek mogao a priori zaključiti, da ima takova saveza i medju tlakom zraka, pošto je savez medju toplotom i barometričkim tlakom nedvojben. Ako je tomu tako, onda bi teoretički izvod imalo potvrditi i izkustvo; u protivnom slučaju valja teoriju zabaciti, kojoj se rezultati sigurna opažanja protive.

Budući da nam barometar pokazuje tlak, kojim visina atmosfere tišti na dotično mjesto, gdje se barometar nalazi, pak budući da je tlak atmosfere različit prema tomu, kako su različita mjesta na zemlji više ili manje uzvišena iznad površine móra: sliedi iz toga, da svako mjesto ima svoju barometričku visinu, kojoj odgovara tlak atmosfere na onome mjestu. Ova visina zove se *srednjom baro-*

[1] Pošto se je tiskanje ove razprave na duže vremena otegnulo, uzeo sam u razpravu još i sliedeće tri godine 1880, 1881 i 1882.

Digitized by Google

metričkom ili *normalnom visinom* istoga mjesta. Prema ovoj srednjoj visini *mienja* se stanje barometra neprestano, dočim živa sad pada izpod, sad se opet diže iznad srednje visine. Srednja dakle visina je ono izhodište, na kojem se osnivaju naša barometrička opažanja, sve promjene tlakomjernoga stanja kojega mjesta. Ove promjene, uslied kojih barometar sad raste iznad, sad pada izpod srednje visine dotičnoga mjesta, zovu se *odstupci* od normalnoga stanja te su *pravilni* ili *povratni*, ako se u isto vrieme povraćaju, a *nepravilni*, ako se neredovito pojavljuju. Povratne, dakle pravilne miene tlakomjernoga stanja jesu mnogo važnije nego nepravilne za rasudjivanje suvislosti barometričkoga stanja s drugimi meteorologijskimi pojavi, te u obće za znanstvena iztraživanja.

Prateći naime dnevno kolebanje barometra, opazit ćemo, da počam po prilici od 10 sati jutrom redovito pada, te dodje izmedju 4—5 sati poslje podne najniže izpod srednje dnevne visine; sad opet raste svendilj te se izmedju 10—11 s. popne najviše iznad srednjega stanja; sad opet pada te sidje oko 4 sata jutrom najniže, da se oko 10 sati opet popne najviše iznad srednje visine. Tuj imademo dakle u 24 sata dva maxima, izmedju 9—10 sati jutrom i poslje podne izmedju 3—4 sata i dva minima u 4—5 sata poslje podne, te u 3—4 sata s jutra. Ovo pravilno povraćanje je obćenito, te nevisi o geografskoj širini, samo što je u ekvatorijalnih stranah očevidnije i pravilnije te se opaža svakim danom, dočim je u visokih širinah manje pravilno te se samo iz mjesečnih poprieknja uvidja.

Kao što ima dnevnih, tako imade i godišnjih maxima i minima. Prateći naime tečajem ciele godine barometrovo gibanje, pronašlo se mnogogodišnjim opažanjem na različitih mjestih, da se barometar zimskih mjeseci, obično mjeseca siečnja, najviše popne, zatim pada, odbiv slučajna mjestna kolebanja, do srpnja, te dodje na minimum, a onda opet raste do siečnja.

Razlika izmedju aritm. razpole dnevnih maxima i minima zove se *dnevna*, a izmedju godišnjih maxima i minima *godišnja amplituda*. U ekvatorijalnih strana je ova amplituda najveća, a prema rastućoj geogr. širini pada tako, da je u visokih širinah samo neznatna.[1] I godišnje dobe imadu upliv na promjenu barometrova stanja, jer se iz mnogogodišnjih opažanja pronašlo, da je zimi am-

[1] Bit će uzrok u uplivu naših mjestnih elemenata, što se izkazane u priloženej tabeli amplitude osobito naših zimskih odstupaka neslažu s ovom teorijom.

Digitized by Google

plituda svakdanjih miena najmanja; koje godišnje dobe je ipak najveća, to još nije ustanovljeno.

Znajuć prema dosad navedenomu, da u barometrovu gibanju ima redovitih dnevnih i godišnjih maxima i minima, pitanje nam se nameće: što je uzrok ovim pravilnim mienam?

Sve promjene u našoj atmosferi proizlaze, ako ne jedino, a ono ponajviše od topline: njom se mienja gustoća zraka, a ovom visina barometrova stanja. Pustiv iz obzira vodene pare i ostale sastavine, što jih, ako prema zraku i neznatnim množtvom, neprestano u atmosferi ima, te imajuć pred očima samo suh zrak, zbivale bi se uplivom topline u zraku ove promjene. Buduć da se zrak ugrieva odozdo, od površine zemaljske, dizat će se, postajuć toplinom rjedji, u vis, te došav do njeke visine, razdielit će se na jednu i drugu stranu. Istim razmjerom, kako se zrak u vis diže, nestaje i zračnoga tlaka, dakle će barometar padati. Nestajuć prema večeri sunčane toplote, ohladi se zrak, postane gušći, te počme padati (obratna struja): tlak je veći, barometar će rasti. Ovako rastuć i padajuć toplota, možemo si protumačiti dnevni maximum i minimum svakdanjom vrtnjom zemlje okolo sunca. Prema teoretičkomu dakle razlaganju imao bi barometar ljetne suncostaje spasti na minimum, a zimske popeti se na maximum. Tako od prilike potvrdjuju i opažanja.

Iz dosad navedenoga sliedi, da bi krivulja izkazajuća promjene barometrova stanja imala ići protivnim smjerom prama krivulji oplote, jer kad toplomjer raste, pada tlakomjer i obratno. Proti ovomu iz teoretičkoga razmatranja izvedenu i opažanjem potvrdjenu zakonu ima iznimaka, dolazećih od upliva mjestnih elementa, kojimi se u ostalom obćenitost zakona neumanjuje. Ovaj zakon, uslied kojega amplitude barometrova kolebanja idu protivnim smjerom prama onim toplotnih promjena, jasan je i jednostavan, te bi se prema njemu, buduć toplota njekim načinom funkcija barometrova gibanja, promjene zračnoga tlaka iz ove funkcije pronaći mogle. Nego uz individualne mjestne okolnosti zamrsuje ovaj zakon i ta okolnost, što u našoj atmosferi neima, kako gori uzesmo, samo čista zraka, već i drugih sastavina, medju kojimi je najvažnija *vodena para*, koja u mnogom slučaju na gibanje barometrova stanja inače upliva, nego što ga čistim teoretičkim razmatranjem dobismo.

Kako gori spomenusmo, postigne barometar oko 10 sati jutrom, dakle kad je atmosfera već znatno ugrijana, prvi maximum. Ugrijan sunčanom toplinom zrak diže se istina u vis te bi tim, umanjiv se dizanjem tlak topla zraka, barometar imao padati. Ali isto doba

Digitized by Google

raztvara toplina i vodu u paru, a ova nemoguć istim razmjerom u vis uzlaziti, kojim se raztvara, tlači svojom pruživosti slojeve zraka. S ovih razloga će barometar u slučajih, gdje toplota naglo raste, a u atmosferi ima mnogo vlage, rasti, mjesto da pada. Tim si tumačimo prvi maximum u vrieme, gdje bismo imali očekivati padanje barometra.

Uzme li se dakle na um svako protivno djelovanje topline u stanovitih obstojnostih; zatim zemaljska širina, razno lice zemaljske površine prema prevazi ovdje kopna, ondje mora: izpast će nam krivulja barometričkoga gibanja dosta zamršenom. Sve ovo valja nam imati pred očima, kad hoćemo da sravnjujemo krivulju barometrova gibanja sa krivuljom sunčanih pjega.

Razpravljajuć na temelju podataka našega meteorologijskoga motrilišta spomenute gori godine o suvislosti toplotne krivulje sa onom sunčanih pjega, pokazalo se, uz njeke nepravilnosti, koje podpunu sumjernost smetaju, da toplotne krivulje idu u cielom protivnim smjerom prema krivulji sunčanih pjega, kako i teorija zahtieva. Iduć amplitude odstupaka barometrova tlaka protivnim smjerom prema amplitudam toplotne krivulje, imala bi barometrova krivulja ići istim smjerom sa sunčanom, kad bi barometrovim stanjem kretala samo toplina.

Meteorolozi, baveći se sravnjivanjem barometričkoga tlaka sa pojavi sunčanih pjega, niesu rezultatima svojih opažanja došli do jednakih rezultata. Hornstein, ravnatelj pražke zviezdare, uzporediv bilježke pražkoga, bečkoga, monakovskoga i milanskoga observatorija, došao je do uvjerenja, da se barometričke krivulje slažu istina sa pojavi sunčanih pjega, ali samo za veliku 70godišnju periodu, dočim se suvislost sa malom 11godišnjom periodom nemože izkazati. Po njegovih rezultatih odgovarao bi za veliko razdoblje najviši bar. tlak najvećemu broju sunčanih piega, a najniži tlak najmanjemu.

Iz mnogogodišnjih opažanja dodjoše meteorolozi do rezultata, koji pokazuju suvislost magnetičkih pojava s promjenom barometrova stanja i s množinom sunčanih pjega.

Wolf i *Gautier*, iztražujuć odnošaj magnetičkoga kolebanja prema sunčanim pjegam, dodjoše obojica, ali svaki samostalno i neznajuć jedan za iztraživanja drugoga, do istih rezultata, da je naime amplituda magnetičke deklinacije najveća u vrieme maxima sunčanih pjega, a najmanja u vrieme minima, i to ne samo, kako Hornstein tvrdi, za veliku 70godišnju, već i za malu 11godišnju periodu.

Digitized by Google

Čuveni norvežki meteorolog Forsmann došao je pomnjivim opažanjem takodjer do rezultata, uslied kojih bilo bi barometrovo gibanje visjelo o kolebanju magnetičke deklinacije, a ova opet o pojavu sjeverne zore.[1] Pak pošto je danas mnienje već prilično učvršćeno, da i pojavi sjeverne zore stoje u savezu sa sunčanimi pjegami: imademo tim više vjerovatnosti, da prema Forssmanovu iztraživanju s timi pojavi i barometrovo stanje u savezu stoji tako, da najviše stanje barometra odgovara najvećemu broju sunčanih pjega, i obratno.

Nu imade meteorologa, koji su nakon pomnjiva iztraživanja došli do sasvim protivnih rezultata, prema kojim bi se suvislost barometrova kolebanja sa sunčanimi pjegami upravo protivnim smjerom pokazivala. Englezki naime iztraživalac *Fried. Chambers*, sliedeći od g. 1848. u Bombayu bilježena opažanja, te pozivajući se na druga motrilišta u centralnoj Aziji, dokazuje, da krivulje barometrova tlaka i sunčanih pjega idu upravo protivnim smjerom: da najmanjemu broju sunčanih pjega odgovara najviše barometrovo stanje i obratno. Prema tomu izvadja on i zaključak, da sunce mora da najviše topline pušta, kad je na njemu najviše pjega i obratno. Nu umah zatim ustane proti njemu s drugim mnienjem *Douglas Archibald*,[2] da medju barometrovim kolebanjem i sunčanimi pjegami ima doduše suvislosti, ali se pokazuje protivnim od onoga smjera, što ga je Chambers izkazao. Izvodi ovdje navedenih učenjaka pokazuju, da pitanje nije još u toliko proučeno, da bi se moglo konačnomu riešenju pristupiti.

Ako je pitanje suvislosti barometričkoga tlaka sa pojavom sunčanih pjega tako zamršeno u centralno-azijatskih, ekvatoru bližih, dakle onih stranah, gdje se meteorologijski pojavi većom pravilnošću izmjenjuju: koliko zapletenije bit će pitanje u odaljenijih od ekvatora stranah, gdje toliko mjestnih okolnosti pravilne miene barometrova stanja smetaju. Pak ako se iz sravnjivanja barometričkoga tlaka u ekvatorijalnih priedjelih, kako malo prije vidjesmo, nemože izvesti sjeguran zaključak, da medju ova dva pojava, barometrova kolebanja i sunčanih pjega, ima saveza: koliko oprezniji treba da budemo u izvadjanju takova zaključka u onih stranah, gdje s razloga spomenutih neima one pravilnosti u izmjeni meteorologijskih pojava, koja se opaža bliže polovnika. Nu proučavanje para-

[1] Beziehungen der Sonnenflecken etc. Von Hermann Fritz, Haaslem 1878.

[2] Nature Vol. pg. 78.

Digitized by Google

lele medju ova dva pojava zahtieva gradje iz svih strana svieta, te se samo na takovu temelju može do izviestnih rezultata doći. S ovoga stanovišta polazeći, uzeo sam i ja ova dva pojava poredjivati, u koliko mi domaće gradje dotječe.

Odstupci

od poprieknje barometrova stanja cielih godina i godišnjih doba.

Godine	Godišnja poprieknja 748·40	Godišnji odstupci	Proljetna poprieknja 746·70	Proljet. odstupci	Ljetna poprieknja 746·70	Ljetni odstupci	Jesenska poprieknja 749·02	Jesenski odstupci	Zimska poprieknja 750·05	Zimski odstupci
1858	750·13	+1 73	747·03	+0·33	747·17	−0 67	751·87	+2 85	757·33	+7·28
1859	749 28	+0·88	747 08	+0·38	748·24	+0·40	749 80	+0·78	753·45	+3·40
1860	746·95	−1·48	746·81	+0·11	746·95	−0·89	750·05	+1·03	745·36	−4·69
1861	748 68	+0·28	747·69	+0 99	747·40	−0·44	747·74	−1·28	750·90	+0·85
1862	748·15	−0 25	747·79	+1·09	747·82	−0 02	748 01	−1·01	751 24	+1·19
1863	749·97	+1·57	747·05	+0·35	748·99	+1·15	751·96	+2·94	755·93	+5·88
1864	750·45	+2 05	746 94	+0·24	748 90	+1 06	748 11	−0·91	752·93	+2·88
1865	748·55	+0 15	748·65	+1 95	749·07	+1·23	750·33	+1·31	747·33	−2·72
1866	748·62	+0·22	745 95	−0 75	747·55	−0·29	750 41	+1 39	749·57	−0 48
1867	748·97	+0·57	746·59	−0 11	749 11	+1 27	751·60	+1·38	749 74	−0·31
1868	749 19	+0·79	748·84	+2 14	749·76	+1·92	749·20	+0·18	749·36	−0·69
1869	749·35	+0 95	744 94	−1·76	747·74	−0·10	750 14	+1·12	752·54	+2·49
1870	748 86	+0·46	750·14	+3 14	747·04	−0·70	749 31	+0 29	749·55	−0·50
1871	748 35	−0·05	747·95	+1·25	746 58	−1·26	748·01	−1·01	747·76	−2 29
1872	746·98	−1 42	749·06	+2·36	748·58	+0 74	747·71	−1·31	751 21	+1·16
1873	748 20	−0·20	744·72	−1 98	748·23	+0·49	748 46	−0 56	748 57	−1 48
1874	748·34	−0 06	745 22	−1·48	747·87	+0 03	749 77	+0·75	754·11	+4·06
1875	748·22	−0·18	748·81	+2 11	747 50	−0 34	746 66	−2·36	747·30	−2·75
1876	747·50	−0 90	744·73	−1·97	747·31	−0·53	748 07	−0 95	751·06	+1 01
1877	747·31	−1·03	743·36	−3 34	748 35	+0 51	748·90	−0·12	746 78	−3·27
1878	747 01	−1·39	745·81	−0·89	745·99	−1·85	746 65	−2 37	751·76	+0 71
1879	747·16	−1·24	744 21	−2 49	746·63	−1·21	748·77	−0·05	844·15	−5·90
1880	748 63	+0 23	747 28	+0·58	746 12	−1·72	749·02	−0 00	752·27	+2 22
1881	748 22	−0·18	747·60	+0·90	747 20	−0 64	749·20	+0·18	748 27	−1 81
1882	747·36	−1 04	747·54	+0·84	746 53	−1 31	746 33	−2·69	756 24	+6 19
Popr.	748·40		746·70		747 84		749·02		750 05	

Držeći ovo promatranje nastavkom spomenute već razprave o prispodabljanju pojava toplotnih sa sunčanimi pjegami, udesio sam i ovo sravnjivanje pomoćju krivulja, od kojih jedne izkazuju stanje sunčanih pjega prema Wolfovim relativnim brojevom, a druge naznačuju promjene barometrova stanja. Sastav krivulja je sam po

Digitized by Google

sebi jasan. U priloženoj tabeli izkazani su odstupci od normalnoga barometričkoga tlaka za svaku pojedinu godinu od 1858—1879,[1] zatim za pramaljeće, ljeto, jesen i zimu napose. To sam učinio s toga, što se drži, te stranom i opažanja potvrdjuju, da barometrička kolebanja pojedinih godišnjih doba veću pravilnost izkazuju, nego cjelogodišnje miene. Glede potanjega postupka u sastavljanju grafičkih slika ovih krivulja upućujem na spomenutu već prvu razpravu, što je izišla u „Radu" g. 1880. Samo glede barometričkih odstupaka, na kojih se cielo sravnjivanje osniva, valja mi ipak nješto pripomenuti. Sastavljajuć barometričke odstupke, treba da primietim, da na pouzdanost bilježaka od prve 4 godine 1858—1862 nemogu polagati tolike sjegurnosti, koliku na sliedeće poslije godine, i to s toga, što su do g. 1862 opažanja vodjena izvan realke, te možemo za točnost bilježaka jamstvo preuzeti samo od godine 1862, odkad je motrilište osnovano na onom zavodu. S toga sam za normalno barometrovo stanje uzeo za Zagreb samo poprieknju od 1862—1879, dakle poprieknju od 18 godina. U ostalom srednji barometrički tlak, što sam ga našao iz poprieknje bilježaka svih ovih godina, mislim, da može služiti pouzdanim osnovom, na kojem možemo graditi sravnjivanje pomoću dobljenih odstupaka. Barometričko stanje nije svedeno na morsko zrcalo, s toga bi mi se moglo prigovoriti.

Kad bih bio imao u sravnjivanje povući i koje drugo mjesto uz Zagreb, bio bih se latio redukovanja na morsko zrcalo jednoga i drugoga mjesta; ali ostavši jedino kod Zagreba, držao sam, da će individualno stanje sravnjivanju zadovoljiti. U ostalom glede svadjanja barometričkoga stanja na morsku površinu niesu niti svi meteorolozi svuda istoga mnienja i to s razloga, kojim se nemože valjanost naprečac odbiti.

Kod svadjanja na morsko zrcalo nije svejedno, koje more se uzelo za izhodište. Nadalje ima u nutrnjih, t. j. onih priedjelih, koji su od mora mnogo odaljeni, toliko mjestnih elemenata, medju ovimi navlastito toplina, konfiguracija zemljišta, veće ili manje množtvo voda itd, koje na promjenu barometrova stanja tako djeluju, da svadjanjem na morsku površinu neće dobiti one pravilnosti u izrazu amplitude, koja se dobiva u priedjelih manje od mora odaljenih. Da ipak vidim, imade li kakva znatnija razlika u smjeru krivulja sastavljenih po odstupcih individualnoga i onih što su sastavljene

[1] Vidi opazku na str. 1.

Digitized by Google

po svedenom na morsko zrcalo barometričkom stanju, sveo sam srednje barometričko stanje g. 1870—1882 na površinu jadranskoga mora, pak sam se osvjedočio, da se sumjernost krivulja svedenih i nesvedenih u cielom nemienja, jer razmjer amplitudâ ostaje isti. Niesam dakle nuždnim pronašao, poprieknje barom. stanja u cielom svadjati na morsko zrcalo za ovu svrhu.

Glede pojedinih krivulja primietiti mi je, da prva izkazuje, kako spomenuh gori, stanje sunčanih pjega kakono i u prvoj razpravi, s tom samo razlikom, što se kašnjim sravnjivanjem pokazalo, da minimum sunčanih pjega nije bio g. 1877., već sliedeće g. 1878. Krivulja I. pokazuje odstupke barom. stanja cielih godina od 1858 (pouzdanije od g. 1862) do 1882. Krivulja *b* izkazuje trogodišnje poprieknje; *c* petogodišnje, a *d* napokon poprieknje skupine rastuće *(A)* i padajuće *(B)* cielih godina. Istim redom i postupkom sastavljena je II. krivulja za proljeća ciele periode (do 1882), dočim krivulja *d* pokazuje trogodišnje, *e* petogodišnje, a *f* napokon odstupke rastućih i padajućih skupina. Tako su izradjene krivulje III., *g*, *h*, *i*, IV. *j*, *k*, *l*, te napokon V. *m*, *n*, *o*.

Kakov rezultat vidimo, ako prispodobimo barometričke krivulje sa sunčanom?

Kako je dosad navèdeno, pak i opažanji utvrdjeno, stoje pravilne promjene toplote i barometričkoga tlaka u obratnom omjeru. Stojeć pako krivulje, koje izkazuju promjenu toplote, s krivuljom sunčanih pjega u obratnom smjeru, imala bi krivulja barometričkoga kolebanja ići istim smjerom sa sunčanom. Prema tomu imale bi maximalne godine 1860 i 1870 barometričkoga tlaka stajati iznad, a minimalne 1867 i 1878 izpod normala. Sravniv prema tomu krivulju I. sa sunčanom, negovori rezultat za suvislost ovih dvajuh pojava. Samo u onom slučaju, kad bi se negativna ordinata prve maximalne godine 1860 odbila na račun uvodom spomenute nepouzdanosti glede bilježaka do god. 1862, te se dopustilo mnienje, da barometrička krivulja za sunčanom zaostaje za dvie godine, imalo bi u njekojih samo dielovih obijuh krivulja sličnosti.

Proljetna krivulja (II) podudarala bi se više sa sunčanom, kad nebi sumjernost smetale dvie godine 1865 i 1868. U ostalom imajući toliko mjestnih uzroka, s kojih kolebanja mogu izgubiti pravilnost, badava bismo tražili podpunu sumjernost pojedinih godina sa sunčanom krivuljom i u onom slučaju, kad bi suvislost obajuh pojava bila nedvojbena. S toga veću važnost polažu na ostale krivulje, koje su sastavljene prema poprieknjam trienalne *(a, d, g, j, m)* i

Digitized by Google

pentenalne *(b, e, h, k, n)*, te periode padajućih i rastućih skupina. Pomaknuv ove krivulje na temelju mnienja, da barometrička krivulja za sunčanom zaostaje za dvie godine napried, bilo bi u ovom slučaju više sumjernosti, nego kod krivulje pojedinih godina, ali ih ipak neima toliko, da bi se odtud na savez obaju pojava barem njekom pouzdanosti zaključiti moglo.

Konačni dakle rezultat mojemu sravnjivanju bio bi negativan: da se na suvislost barometrova kolebanja sa stanjem sunčanih pjega za malu 11godišnju periodu nemože zaključiti. Je li ova suvislost postoji za veliku 70godišnju periodu, kakova po Hornsteinovu mnienju postoji, o tom će moći svoj sud izreći naši sliednici, kojim će razastrta cielim svietom mreža meteorologijskih motrilišta obilatije gradje pružati.

Digitized by Google

Palaeoichtyološki prilozi.

SABRAO DR. DRAG. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER.

Priobćeno u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 1 ožujka 1884.

Godinē 1882. poslalo me je ravnateljstvo mineralogičko-geologičkoga muzeja u *Beč*, da u tamošnjih zbirkah pokupim potrebni materijal za fosilnu faunu riba *Hrvatske*. Istodobce proučavao sam i ribe nekih drugih priedjela austro ugarske monarkije, poimence *Kučlina* i *Warnsdorfa* u *Českoj*, *Zagora* u *Kranjskoj*, *Trifaila* u *Štajerskoj* i *Szakàdata* u *Sedmogradskoj*. — I naš muzej posjeduje neke nepoznate još ostanke iz tudjih krajeva, tako od *M. Bolke-a* u *Italiji* jednu *kučku*, a iz *Trifaila* jednog *Scomberoida*. Izim toga poslao mi je gosp. *Deschmann* iz *Ljubljane* liep ostanak nekog velikog *Palaeorhynchum-a* iz *Zagora*, a gosp. prof. *Žujović* iz *Beograda* suitu fosilnih riba iz okolice *Valjevačke*. Podatci, sabrani na temelju te gradje, od velike su važnosti, a to zato, što mienjaju krive nazore o sistematičkom položaju nekih riba i popunjuju neke generičke diagnoze.

Izim riba tudjih nalazišta opisao sam i ribe otoka *Hvara*, i to po ostancih, koji su u našem muzeju sahranjeni. Faunu tu obradio je već moj vrstni prijatelj prof. dr. *Fr. Bassani* u Padovi i vrlo je liepih podataka obznanio. Moj prinesak popunjuje tu faunu u toliko, što uvadja u literaturu nekoje nove rodove, od kojih su dva doduše već u fauni Bassanievoj (jedan i od prije već) označeni *(Holcodon, Opsigonus)*, jedan nije u obće jošte poznat *(Hypsospondylus)*, a jedan je za faunu otoka Hvara nov *(Chirocentrites)*.

Pošto nebi bilo shodno za svaki lokalitet, od kojega opisujem pojedine ribe, samostalnu razpravicu napisati: to sam ih evo u jedno sabrao, jer mi se čini taj oblik najshodnijim. — Ove priloge dielim bo u dvie pole. Jedan dio, i to prvi, govori *„o ribah otoka*

Digitized by Google

Hvara", drugi pako dio „*o ribah raznih nalazišta*". Ovaj dio razpada pako na ove česti:

I. Revisija vrsti *Perca uraschista* Reuss.
II. Dvie *Chondrostome* iz Warnsdorfskih akvitanskih naslaga.
III. Nešto o ribah akvitanskih naslaga Zagora i Trifaila.
IV. Ribe sarmatskih naslaga Szakadàta.
V. Kučka iz M. Bolke u Italiji.
VI. Ribe iz okolice Valjeva u Srbiji

Konačno mi je izreći najusrdniju hvalu svoj onoj gospodi, koja su mi rad moj olakotila bud tim, što mi posudiše potrebito gradivo, bud li pako tim, što mi ustupiše literarna pomagala. Ta su pako gospoda: prof. *Brusina*, custos *Deschmann* u Ljubljani, vitez *Hauer*, ravnatelj c. kr. geologičkog zavoda u Beču, prof. dr. *R. Hörnes* u Gracu, rudar *Komposch* u Trifailu, prof. dr. *Pilar*, dr. *Steindachner*, ravnatelj dvorskog prirodoslovnog kabineta u Beču, Dr. *Štur*, c. kr. rudarski nadsavjetnik u Beču, i prof. *Žujović* u Beogradu.

A. Ribe otoka Hvara.

Prve prineske poznavanju faune riba otoka Hvara zahvaljuje znanost pokojnomu ihtiologu *I. J. Heckelu*, koj je u svojih poznatih: „Beiträge zur Kenntniss der fossilen Fische Oesterreichs"[1] od god. 1850. i 1856. opisao 4 vrsti riba, i to tri vrsti genusa *Coelodus*, pa jednu vrst roda *Thrissops*. — Poslie godine 1856. nije nitko više mario za hvarske ribe. Zanimiva ta fauna ostala je netaknutom sve do god. 1879., koje su godine izašli *Bassanievi* „Vorläufige Mittheilungen über die Fischfauna der Insel Lesina",[2] u kojih je moj vele štovani prijatelj ocrtao u kratko resultate, stečene po dosta obsežnom materijalu bečkih zbirka. Konstatirao je naime u svem 19 vrsti (ujedno sa ono 4 Heckelovih vrsti), od kojih su 15 za faunu otoka Hvara, a neke njih i za znanost nove.

Naš zemaljski muzej posjeduje liepu zbirku ostanaka riba sa otoka Hvara, koji, premda zanimivi, ipak nisu pružili dostatna gradiva, a da bih ga bio mogao monografički obraditi: s toga nisam bio ni pristao na želju prijatelja si prof. dra. *Bassania*, koja je

[1] Denkschriften d. k. k Akademie d. Wiss. Wien. Bd. I. i XI.
[2] Verhandlungen d. k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien 1879., pg. 161—168.

Digitized by Google

želja išla za tim, da publiciram prije njega rezultate svojih študija. Ja sam volio čekati na obširniju njegovu radnju, koja je dala očekivati mnoge važne konkluzije, sudeć po spomenutom jur njegovom predbježnom izvješću. — Medjutim publicirao sam god 1881. u spisih bečkoga geologičkoga zavoda razpravu „Studien über die Gattung Saurocephalus“[1], u kojoj sam na temelju gradiva našega muzeja opisao novi genus *Holcodon* sa tri vrsti.

God. 1883. izašla je izčekivana radnja *Bassanieva* pod naslovom: „Descrizione dei Pesci fossili di Lesina etc.“ (sa 16 tabla)[2], u kojoj su 22 ribe većim dielom obširno opisane. Izim hvarskih riba spominje tuj još i ribe od *Pietraroia, Voirona, Comena* i. t. d., ter sve te faune medju sobom sravnjuje i napokon kronološki im red ustanovljuje. Za faunu otoka *Hvara* misli *Bassani,* da pripada *gornjemu neocomu*, te da stoji medju onimi *Comena* i *Hakela.*

Pregled svih do sele poznatih riba otoka Hvara:[3]

Aphanepygus elegans Bass.
Belonostomus lesinaensis Bass.
Beryx subovatus Bass.
† Chirocéntrites Coroninii Heck.
Clupea brevissima Blainv.
Clupea Gaudryi Pict. et Humb.
Coelodus mesorachis Heck.
Coelodus oblongus Heck.
Coelodus suillus Heck.
Elopopsis Haueri Bass.
Hemielopopsis Suessi Bass.
)(Holcodon lesinaensis Kramb.
)(Holcodon lycodon (Kner) Kramb.
* Hypsospondylus Bassanii Kramb.
Leptolepis neocomiensis Bass.
Leptolepis Neumayri Bass.
)(Opsigonus megaluriformis Kramb.
Prochanos rectifrons Bass.
Scombroclupea macrophthalma (Heck.) Pict. et Humb.
Spathodactylus? sp.
Thrissops microdon Heck.
Thrissops exiguus Bass.

[1] Jahrbuch d. k. k. geolog. Reichsanstalt 1881., pg. 371—379.

[2] Denkschriften d. k. k. Akademie d. Wissenschaft Bd. XLV. pag. 195(1)—288(96).

[3] Ribe sa * označene su za znanost nove, one sa † za otok Hvar, one napokon, pred kojima je znak)(nisu jošte opisane bile.

Digitized by Google

Subcl. Ganoidei.

Ord. **Holostei.**

Fam. **Lepidosteidae.**

Grupp. MEGALURINA.

Gen. Opsigonus. Kramberger.

Bassani: „Descrizione dei pesci fossili di Lesina." (Denksch. der k. k. Akademie der Wissensch. Wien 1883. Bd. XLV., pag. 200[8]

Veoma srodan rodu *Megalurus* (osobito ako sravnimo sliku naše hvarske vrsti *Opsig. megaluriformis* m, sa vršću *Megalurus lepidotus* Ag.)[1] Ponajglavnijim je biljegom roda *Opsigonus* tekstura ljusaka. Dočim su ljuske genusa *Megalurus* okrugle, pa po površini pokrivene koncentričnimi kruzi, to su ljuske roda *Opsigonus* više manje lika rombična sa zubčastim rubom, pa radiarnimi kratkimi nabori po površini. Ljuske roda *Megalurusa* pokrivaju se na način krovnoga criepa, ljuske *Opsigonusa* pako su zubčastimi svojimi rubovi medju sobom spojene, te su još izim toga prekrite prugastom caklinom. Ljuske roda *Megalurus* izrazuju teksturom svojom i načinom, kako se prekrivaju, karakter *cycloid-ljuskara* (Cycloid-Schupper), dočim ljuske *Opsigonusa* sjećaju na *Ganoide.* — Dodamo li rečenomu biljegu roda *Opsigonus* još i to, da je čelo izbočito, da usta vrlo nizko leže i da su tako rekuć horizontalno razporena, da se pojas pleći (Schultergürtel) prikazuje kao velik dosta širok luk, da je površina *frontalije, parietalije, scapule* pa i malen dio *opercula* (kod zglobe) nabrana: tad smo tim sve znatnije biljege spomenutoga roda iztaknuli, od kojih su ipak tekstura ljusaka pa morda i lik glave najbitniji.

Diagnoza roda *Opsigonus* u kratko je ova:

Tielo duguljasto. Visina (kod hrbtene splovke) tiela i duljina glave četiri puta u posvemašnjoj duljini. Visina glave $1,_{28}$ puta u njenoj duljini. Čelo izložito, površina mu nabrana. Usta nizko ležeća te horizontalno razporena. Čeljusti jake, zubi konični. *Operculum* razmjerno širok, jedan dio površine mu nabran. Plećni pojas opisuje dosta širok te velik luk. Hrbtenjača jaka, pram prednjem si koncu kao što i pram repu sužena. Zadnjih deset kralježaka

[1] Agassiz: „Recherches sur les Poissons fossiles". Tom. II., pag. 146, tb. 51a.

Digitized by Google

savijeno. Pojedini kralježci višji nego široki. Rebra tanka i kratka. Hrbtena splovka je duga, sa 51.25 tračica. Zarepna splovka leži pod zadnjom trećinom a trbušne pod početkom hrbtene splovke. Repna splovka bijaše valjda okrugla. Ljuske više manje rombične, na rubovih zubčaste, po površini im se vuku kratki radiji a izim toga su još prekrite prugavom caklinom.

Opsigonus megaluriformis Kramb.

(Tab. IV. Sl 1 a, b.)

Bassani: „Descrizione dei pesci fossili di Lesina.“ (l. cit.) pag. 200[8].

Duljina tiela (od početka glave do kraja hrbtenjače) . .	329.0 $^{m}/_{m}$
Visina tiela (nešto pred hrbtenom splovkom)	90.0 „
Duljina glave (do predplećnog pojasa)	90.0 „
Visina „	71.5 „
Udaljenost prsnih splovaka od trbušnih	83.5 „
„ trbušnih „ „ zarepne	66.0 „
„ zarepne splovke od repne	65.0 „
Širina hrbtene splovke	95.0 „
„ zarepne „	31.3 „
Najdulja tračica prsnih splovaka	56.0 „
„ „ zarepne splovke	40.0 „

Tielo ote ribe je dugoljasto; njen gornji ocrt jest liepi lug, koj je pred dorsalnom splovkom jače zaobljen, nego li iza rečene splovke. Dolnji ocrt je, počam od simfize dolnje čeljusti pa do začetka zarepne splovke — gotovo ravna crta, koja se tek iza ove splovke polagano uzvija ka repnoj splovci. Maksimalna visina tiela leži nešto prd hrbtenom splovkom i dade se 3.6 puta prenieti na duljinu tiela (izuzev repnu splovku).

Glava je jajolika ; otražnja joj je partija u liku poluokruga zaobljena, dočim joj je prednja čest sužena. Njena se visina odnosí prama duljini kao 1 : 1.25. — O položaju *oka* nemogu ništa točna reći, pošto su mu ocrti okrnjeni; ono je stajalo u prednjoj i gornjoj polovini glave i to tako, da mu je jedva otražnji rub sizao do sredine glave. Udaljenost gornjega ruba oka od čela, mogla je po prilici 7 $^{m}/_{m}$ iznašati. — Od čeljustih najjasnija je dolnja čeljust. Ista je duga (preko 42 $^{m}/_{m}$) i nizka (5.5 $^{m}/_{m}$). Na njoj vidjeti je red kratkih, čunjevito zašiljenih zubi, koji bijahu prilično jednake veličine. Od medjučeljusti *(os intermaxillare)* vidljiva je otražnja čest sa nekoliko zubih isto tako i komad širje gornje čeljusti *Os quadratum,* pa kosti škržnog sistema, nejasno

Digitized by Google

su konservirane. Još je ponajbolje sačuvan oširok *operculum*, kojemu je gornji dio kod zgloba nešto nabran. *Parietalia* radiarno je nabrana, isto tako i *frontalia*. Otisci *scapule* jasno pokazuju, da je i ova kost bila nabrana.

Pojas pleći (Schultergürtel) je skoro polukružan i oširok; najbolje je vidljiva *clavicula* i njoj ozdola i spreda priljubljena *supraclavicularia*, koja je na način viljuške razdvojena.

Hrbtenjača je krepka te samo na svojih krajevih stanjena; jedan tih krajeva i to prednji savijen je doli, dočim je otražnji kraj uzvinut. Kralježaka ima ukupno 60; 26 ih pripada abdominalnomu, 34 pako caudalnomu odsjeku tiela. Pojedini su kralježci viši no široki. Svaki njih ima tri jasne horizontalne priečke (Querleisten), uslied česa su na kralježku nastale dvie eliptične jamice. Pošto je, kako već spomenusmo, hrbtenjača na obih si krajevih stanjena, to su se time ujedno i oni kralježci donekle promienili. Istinabog kralježci tih krajeva su kao i ostali viši no široki, nu vidimo na otiscih posljednjih 7 repnih kralježaka, da su ovi posjedovali tri jamice, dočim na ostalih motrimo samo dvie takove. Za prednje abdominalne kralježke nemogu to isto reći, pošto su pokriveni *clavicolom* i *operculom*. Tako zvanoj *„diplospondyliji"* neima traga na hrbtenjači ove ribe; svaki kralježak nosi svoju apofizu.

Što se tiče saveza nastavaka (apofiza) sa kralježci, to ćemo najbolje učiniti, ako iz hrbtenjače izaberemo najbolje sačuvane kralježke sa apofizom si; ti su kralježci prvi caudalni, pa zadnji abdominalni. Prvi njih zbog *neurapofize*, drugi zbog ove i *haemapofize*.

Prvi caudalni kralježak je $7._5^{m}/_{m}$ visok i $5^{m}/_{m}$ širok. Neurapofiza nije posve sačuvana; fali joj gornji i dolnji kralježku priljubljen kraj. Nu i kraj te manjkavosti nastavka ipak nam je moguće pravu mu sliku ustanoviti, jer nam tomu pripomažu ostali nastavci, kojim su ove česti bolje sačuvane.

Nastavak je na dolnjem si kraju zdebljao te savinut, dočim mu je ostala čest gotovo upravna i natrag strščća. Taj zdebljali dio nastavka nosi pred sobom okomo stojeću $4^{m}/_{m}$ visoku i $1^{m}/_{m}$ široku lamelu, koja je ozgor konkavna. Taj razširenidio apofize stoji po pr. $3^{m}/_{m}$ nad kralježkom, te je tuj na neki način zglobno spojen sa širokim nastavkom kralježka, kojemu je otražnja strana kosa i to u toliko, da joj gornja strana odgovara širini distalne česti apofize ($2^{m}/_{m}$). Da je tomu tako, jasno nam to predočuje

Digitized by Google

osmi caudalni nastavak, na kojem vidimo $3._3$ $^{m}/_{m}$ visoki, gori suženi nastavak sa pripojenim komadom apofize. Apofiza je tako smještena nad kralježkom, da prednji rub njene lamele leži u smjeru produljenog prednjeg ruba kralježka. — Ja mislim, da su bazalne česti nastavka bile dvostruke, te uslied toga tvorile duž hrbtenjače kanal. — Rečeno motreno je na kralježcih srednje partije tiela. Neuralni nastavci prednjih abdominalnih kralježaka nisu jasno vidljivi; tek nad 14. kralježkom spreda brojeć vidimo opet nastavak, koj je na prije spomenuti način odieljen od kralježka. Nastavci nad repnimi kralježci ostavili su samo odtiske, na kojih se ipak vidi, da nisu bili direktno sa svojimi kralježcí spojeni. Ustroj nastavaka uzvinute partije hrbtenjače neda se točno motriti, pošto hrbtenjači jako prileže.

Slično gornjim nastavkom su dolnji ustrojeni. Na prvom caudalnom kralježku vidimo, kako je haemapophysa cielom si širinom odieljena od kralježka. Taj razšireni bazalni dio, koj odgovara širini kralježka, brzo se sužuje i natrag kreće. Tik pred mjestom, gdje se zakreće, vidimo na ploči dublji utisak, pošto je nastavak tamo deblji. Partija pred tom češću pako je, kako jur spomenuto, široka nu i mnogo tanja, uslied čega je opravdano, misliti, da je bazalna čest haemapofize bila dvostruka, pa tvorila duž hrbtenjače kanal. — Samo oblik tih kanal tvorećih nastavaka je osebujan, sve ostalo vidimo izraženo na okostnici *Teleostei-a* t. j. dva konvergirajuća neuralna resp. haemalna nastavka sa pripojenom spinom. Naša riba prikazuje posvema taj ustroj svojih nastavaka, samo u nepodpuno još razvijenom štadiju.

Duljina *neurapofiza* raste polagano počam od početka hrbtenjače do sredine tiela na $25._5$ $^{m}/_{m}$, odavle pako pada isto tako polagano prama kraju hrbtenjače. Kao što se mienja duljina apofiza, tako se mienja i kut, što ga ove sa osju hrbtenjače stvaraju; isti iznaša u sredini kakovih 45°. Nastavci uzvinute partije hrbtenjače prileže gotovo istoj.

Haemapofize odgovaraju u cjelosti gornjim nastavkom, samo im se od njih razlikuju oni uzvinute partije hrbtenjače. Umanjen naime kut medju hrbtenjačom i nastavkom raste iza uzvinute česti hrbtenjače na toliko, za koliko se je kraj hrbtenjače odkrenuo od prvotnoga smjera. Po tom izgleda taj zadnji kraj hrbtenjače tako, kao da se je akomodirao nastavkom. I u istinu je tomu tako. — Jer, pošto imaju haemapofize nositi pretežni dio caudalne splovke, morale su se prema tomu i razviti. Da su pako razmjerno mogle

Digitized by Google

ojačati, morala im je hrbtenjača zaoto ustupiti mjesta, a to se je postignulo tim, što se je uzvila. *Neurapofize*, koje nose neznatan dio splovke, razmjerno su i prema tomu slabo razvite, pa stegnute na malen prostor.

Koštrike vidimo u prednjoj partiji hrbta. Iste su podosta duge, nešto savijene, te na kraju tupe.

Rebra su tanka i kratka.

Hrbtena splovka je $95^{m}/_{m}$ dugačka, začimlje nad polovinom 25. abdominalnog kralježka, te siže do otražnjeg ruba 17. caudalnog kralježka; proteže se daklem duljinom od $18._{5}$ kralježka. 29 nosiljka podupire 30 ili 31 tračicu, od kojih su prve 3 jednostavne, sliedeće osam češću odlomljene, a ostale su vrlo dobro sačuvane. Čini se, da je 5. ili 6. tračicica najdulja bila; tračice pred ovom brzo se umanjuju, dočim se one iza nje samo polagano skraćuju. — (13. tračica mjeri $29^{m}/_{m}$, zadnja $14^{m}/_{m}$). — Svaka je tračica (izuzam prve tri) mnogostruko dieljena i člančena. — *Nosiljke* (Träger) su vitke; najdulja njih t. j. četvrta mjeri $23^{m}/_{m}$, a zadnja $12._{5}{}^{m}/_{m}$. — Još mi je primjetiti, da se duljinom svake nosiljke vuče uzahan žliebić.

Analna splovka mjeri $31._{3}{}^{m}/_{m}$, te začimlje okomo pod sredinom 11. caudalnog kralježka i siže do pod sredinu 17. caudalnog kralježka, dakle se proteže skoro baš tako daleko natrag, kao dorsalna splovka. Ona se podupire o 12 nosiljaka, a sastoji po prilici od 13 tračica, od kojih su dvie jednostavne a ostale članite i podieljene. Prva i druga tračica je kratka i jednostavna; treća je na vršku si dvaputa članita, četvrta je uzduž podieljena i višestruko člančena a izim toga joj je vanjska strana nuz drugi članak treće tračice pa sve do kraja *fulcrami* pokrita. Duljina ove 4. tračice iznaša $35^{m}/_{m}$. Najdulja tračica je peta; ona mjeri $37^{m}/_{m}$ te se u polovini svoje duljine začimlje članiti i prama vrhu sve to većma se dieliti. Ostale su tračice isto tako ustrojene, te će biti s toga dovoljno, da reknemo to, da se polagano prikraćuju; duljina zadnje tračice iznaša oko $20^{m}/_{m}$. O nosiljkah ove splovke valja isto, što za one hrbtene splovke rekosmo.

Caudalna splovka nije žalibože čitava, već joj fali otražnji dio, uslied čega se neda ustanoviti, da li je bila splovka zaokružena ili pako izrezana. Ista se naslanja na nastavke posljednjih 15 kralježka, te sastoji po prilici od 34 tračice, od kojih oko osam na gornji dio splovke odpade, dočim ostalih 26 pripadaju širjoj dolnjoj grani splovke. Od tih su tračica valjda prve tri dolnje t. zv.

Digitized by Google

podpornje (Stützstrahlen), dojduća dulja je „fulcrami" providjena, dočim su sve ostale podieljene i članite.

Pectoralne splovke leže pod otražnjim dolnjim rubom *clavicule*, te se odlikuju dosta znatnom si duljinom a i širinom. Tračice su oširoke, uzko članite i podieljene, a ima ih 18 ili 20. Najdulja tračica mjeri $56^{m/m}$.

Ventralne splovke leže pod početkom dorsalne i nešto iza sredine razmaka medju pektoralnimi i analnom splovkom. Ove splovke nisu tako razvijene kao prijašnje, a nisu ni dovoljno jasno sačuvane, da im broj njihovih tračica ustanovimo.

Ljuske su tanke, više manje lika rombična (osobito iza glave). Rub im je nazubljen (kreniran) a dio površine kratkimi radiji pokrit. Broj tih radija odgovara broju rubnih zubaca (22 ili 24). Radiji sižu do neke urezane ili fino granulirane pruge, koja se nalazi u prvoj trećini ljuske, te siže do gornjeg i doljnjeg kuta ljuske. Granulacija je doduše najjasnija uz tu prugu, nu nije na istu ograničena, već se proteže od nje prama vanjskomu zubčastomu rubu ljuske, nu do njega ne dosiže, već se prije njega izgubi. — Na ljuskah vidimo izim opisanog još i finih uzdužno tekućih pružica, koje potiču od neke caklevine, koja je čitavo tielo pokrivala. Opisane ljuske motrene su na prostoru medju dorsalnom splovkom i glavom. Viditi ih je i u okolišu ventralnih i analne splovke, pa i drugdje, nu nisu tako liepo i jasno sačavane kao iza glave.

Fam. **Scopeloidei.**

Grupp. HOLCODONTINA.

Gen. *Holcodon* Kramb.

U razpravi: „Studien über die Gattung *Saurocephalus*"[1] dokazao sam na temelju nekih osteoložkih osebujnostih, da se one dvie ribe (jedna njih potiče iz *Comena*, druga sa otoka *Hvara*), što ih je *Kner* u svojoj radnji „Neuer Beitrag zur Kenntniss der fossilen Fische von Comen b. Görz"[2] opisao te ih *Saurocephalus (?) lycodon* nazvao, neimaju pribrojiti rečenomu rodu, već da reprezentiraju novi genus, za koji sam u spomenutoj radnji ime *Solenodon*

[1] Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt in Wien. 1881. Bd. 31. pag. 371—379.

[2] Sitzungsberichte d. k. k. Akademie d. Wissenschaften math. nat. Classe in Wien. 1867. Bd LVI., pg. 174 - 180.

Digitized by Google

sada ga zovem *Holcodon*[1] predložio. Na tu su me promjenu ponukale okostnice veoma dobro sačuvanih riba, koje se sahranjuju u našem muzeju, te su bile na otoku Hvaru sabrane. Budući da ova dva eksemplara dosada još'te opisao nisam, smatram si dužnošću to sada naknadno učiniti, tim više, što nesamo da zastupaju novi rod, već i s toga, što sa srodnimi genusi *Enchodus, Hypsodon, Saurodon, Saurocephalus, Sphyraenadus*, sačinjavaju osebni grunak (Gruppe) porodice *Scopeloidei*. — Budući sam o sistematici rečenih rodova jur pobliže u spomenutoj radnji razpravljao, s toga prelazim na opisivanje pojedinih vrsti. Ipak mislim, da će biti shodno i ovdje karakteristiku genusa *Holcodon* u kratko priobćiti:

Tielo vitko. Uśće (Mundspalte) široko. Gornja čeljust duga, dolnji joj rub stražnjega diela nazubljen, a površina zrnasta. Dolnja čeljust konkavna, sprieda izbočita; po duljini joj se vuku zrnaste crte. Zubi vitki, šuplji, nešto zavinuti i jasnim, uzdužnim žliebićem providjeni, u 3—4 reda ponamješteni; zubi nutarnjega reda veći od onih vanjskoga. Na repištu (gori i doli) rožnate pločice, koje se na način krovnoga criepa pokrivaju. Tielo je pokriveno kožom, koja je mjestimice poput šagrena zrnata, vecinom pako providjena tankimi, narezkanimi crtami.

1. Holcodon lycodon (Kner) Kramb.

Saurocephalus (?) lycodon Kner. — Sitzungsber. d. m. n. Cl. d. k. Ak. d. Wiss. in Wien. Bd. LVI., 1. Abth. pg. 176—180. Tab. III.

Solenodon neocomiensis Kramb. — Jahrb. d. k. k. geolog. R. A. pg. 377.

Holcodon lycodon (Kner) Kramb. — Bassani: „Descrizione dei pesci fossili di Lesina etc.“ pg. [203] 11.

Spomenuti se može, da eksemplari našega muzeja sa onim, što ga je *Kner* na navedenoj tabli narisao (našast u Comen-u) diele jedan od bitnih biljega roda *Holcodon*, t. j. posjeduju nad posljednjimi repnimi kralježci rožnate štitce, za koje veli *Kner*, (l. cit. pag. 177): „Mir ist nun zwar weder ein lebender noch fossiler Fisch mit derart zu Platten ausgebildeten Dornfortsätzen an den letzten Caudalwirbeln bekannt, doch macht mich gerade diese Eigenthümlichkeit in Verbindung mit anderen erkennbaren Merkmalen und in Erwägung noch mehrfacher Gründe geneigt, in dem

[1] Pošto je ime „*Solenodon*“ već rabljeno za jedan rod *Erinaceida*, to sam ga u „*Holcodon*“ promienio.

Digitized by Google

vorliegenden Fische den Vertreter einer noch nicht genügend bekannten und wahrscheinlich nicht mehr lebenden Gattung aus der grossen *Clupeoiden*-Gruppe (oder Unterordnung) zu vermuthen.“ — Ovo nekoliko redaka biti će dovoljno, da poznamo mnienje Kner-a o upitnoj ribi. Da je Kner imao bolje sačuvanih ostanaka, neima dvojbe, da bi i on spoznao bio pravo joj sistematičko mjesto.

Drugi eksemplar (sa otoka Hvara), što ga je Kner samo opisao, držao je *Heckel* (l. cit. pag. 178) za vrst genusa *Enchodus* i to ne bez razloga. Otisci zubî toga individuuma su po Heckelu gladki, te bez ikakovih uzdužnih pruga, što je inače za rod *Saurocephalus* bitnim biljegom. Nu Kner veli, da je ostala suglasnost comenskoga individua sa onim otoka Hvara toli frapantna, da nije ni misliti na generičku različnost obih. Ja se ograničujem na rečeno; tečajem opisa dojduće vrsti spoznati ćemo potanko sve oznake genusa *Holcodon*, pa sravnjivanjem zubala reprezentanta roda *Saurocephalus* sa zubalom vrstih genusa *Holcodon* toliku različnost, da bi pridieljenjem spomenutih ostanaka rodu *Saurocephalus* krupno pogriešili.

2. Holcodon lesinaensis Kramb.

(= Holcodon lobopterygius et Holc. lesinaensis m.)

(Tab. IV. Sl. 2. 2a.)

Holcodon lobopterigius Kramb. — Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanst. 1881. p. 377. — Bassani: „Descrizione dei pesci foss. di Lesina“ pg. [203] 11.

Holcodon lesinaensis Kramb. ibid.

Razlog, zašto spajam *Holcodon lobopterygius* sa *H. lesinaensis* m. u jednu vrst, jest, što sam se naknadno, po većem broju otisaka tih riba, osvjedočio, da su iztaknute im razlike prielazne, te uslied toga nedostatne za jasno razlučivanje rečenih vrsti. — U svem posjedujemo 5 otisaka trijuh individua; jedan njih je postrance otisnut, ostala dva leže na hrbtu.

a) Opis postrance otisnutog eksemplara (prije *Holc. lobopterygius*) [Tab. IV., Sl. 2. 2a]:

Duljina tiela	190. $^{m}/_{m}$
Visina tiela (kod početka hrbtene splovke)	34.$_{3}$ „
Duljina glave	50.$_{0}$ „
Visina „	oko 31.$_{0}$ „
Udaljenost hrbtene splovke do šiljka gubice	85.$_{3}$ „

Digitized by Google

Udaljenost prsnih splovaka do šiljka gubice	55.$_0$ m/m
Razmak prsnih od trbušnih splovaka	39.$_0$ „
Širina hrbtene splovke	23.$_0$ „
Kralježaka ima	36.
Hrbtena splovka ima tračica	13.
Zarepna „ „ „	c. 10.
Prsna splovka ima tračica	8.
Trbušna „ „ „	10.
Repna „ „ „	5 (?) I 9,9 I (?)

Tielo je duguljasto i vretenasto. Maksimalnu visinu postizava kod početka hrbtene splovke, ter iznaša tuj skoro šesti dio posvemašnje duljine ili odgovara duljini od po prilici 7 trbušnih kralježaka. Od početka hrbtene splovke suzuje se tielo prama gubici a i prama repu, nu posve nejednako; dočim se tjelesna visina posve polagano gubi prama glavi, koja se tek od zgloba dolnje čeljusti prama kraju zašiljuje, umanjuje se ona mnogo brže prama repu, osobito pako iza hrbtene splovke.

Glava je dosta dugačka te sprieda šiljasta. Njenu duljinu možemo malo ne četiri puta prenesti na čitavu duljinu tiela. Gubica je koso pram doli razporena. Čeljusti su duge i veoma karakteristična ustroja. Dolnja je čeljust dulja od gornje, te je sprieda izbočita; srednja joj je čest konkavna i to tako, da je riba i kod zatvorenih ustiju zievala. Gornja čeljust duga je i uzka, osobito pako njen prednji na medjučeljust se naslanjajući dio. Stražnji ter dolnji rub gornje čeljusti je nazubljen; ja nabrojih na njem 15—16 zubaca. U čeljusti imade razno velikih zubi, koji su u više redova ponamješteni, te od kojih su po svoj prilici zubi unutarnjih redova veći od onih vanjskoga reda. Svaki pojedini zub je duguljast, nešto zavinut te šupalj, a dužinom mu se povlači brazdica. Površina čeljusti prekrita je finimi točkanimi crtami. Na *frontaliji* vidjeti je uzkih prugastih priečaka, koje straga divergiraju. Ove su prečke dosta važan biljeg nekih *Scopelida (Saurus, Saurida).* — *Os quadratum* naliči trokutu jednakih strana. Za *praeoperculum* nam je reći, da je veoma reduciran. *Operculum* trokutna je lika; od gornjega mu kuta izlaze veoma fine točkane crte, koje se u formi radia po površini mu razilaze. Konačno nam je jošte spomenuti, da je površina *parietalie* zrnita poput šagrena.

Hrbtenjača sastoji od po prilici 36 kralježka; 18 ih pripada caudalnomu, svi ostali pako abdominalnomu dielu tiela. Kralježci su većinom kvadratični, samo neki malen broj repnih kralježaka

Digitized by Google

nešto je dulji nego visok. Nijedan ih pako nije za četvrtinu dulji nego visok (long. 4 $^{m}/_{m}$, alt. 3.$_{5}$ $^{m}/_{m}$). Gornja i dolnja strana kralježka je nešto konkavna te zarubljena, uslied čega nastaju s lieve i s desne strane svakoga kralježka trouglaste jamice. Zadnja dva repna kralježka pretvorena su u krepke nastavke, koji podupiru repnu splovku. Pošto su nastavci iliti apofize kralježaka abdominalnoga diela tiela iz prvobitnoga si položaja skrenuti i to uslied toga, što je hrbtenjača valovito zavinuta, neću ni da o njih govorim, već prelazim na apofize repnoga diela. Iste su zavinute i dosta jake, te one sa gornje strane kralježaka izlazeće nešto dulje od dolnjih. Kut, što ga zatvaraju sa osju hrbtenjače, iznaša po pr. 30—35°, nu taj se brzo smanjuje pram repu, i to tako, da su nastavci zadnjih 7 kralježaka mal' ne na hrbtenjaču položeni.

Rebra su tanka i slabo savinuta. Spomena je vriedno, da su pojedina rebarca na dvoje razklana, nu ne već od početka si, t. j. od mjesta, gdje su uglavljena na kralježke, nego tek kasnije, pošto im je neki dio čitav ostao.

Hrbtena splovka (pinna dorsalis) začimlje nad 25. kralježkom (od repa prama glavi brojeć) iliti malo ne prvom trećinom posvemašnje duljine (stavimo li udaljenost prve tračice hrbtene splovke do kraja glave = 1, tad se odnosi ta udaljenost prama čitavoj duljini kao 1 : 2.$_{8}$). Ta splovka sastoji od 13 tračica, koje se otraga sve većma prikraćuju.

Vrlo je zanimiv ustroj tih tračica. Svaka je najme duljinom si na dvoje razkoljena, obe se pako polovice širjom si stranom dotiču. Dolnji dio svake tih polovica je na stranu zavinut, prama gornjem pako kraju se tračice sve to većma stanjuju. Najdulja tračica mjeri 17 $^{m}/_{m}$, najkraća po prilici 5 $^{m}/_{m}$. Prednja strana prve tračice je zrnita.

Nosiljke tračica hrbtene splovke tanke su i slabe. Samo im je gornji dio, na koji se uglavljuju pojedine tračice, nešto širji i jači, što je i očekivati po ustroju tih tračica.

Zarepna splovka (pinna analis) leži pod 13. kralježkom, te je vrlo slabo razvijena. Žalibože nije moguće proučavati ustroja njenih tračica, budući su nedostatno sačuvane. Broj tračica neće 10 premašiti.

Prsne splovke (pinnae pectorales) vrlo su dobro sačuvane, One leže baš za toliko pred hrbtenom splovkom, koliko iznaša prostor, što ga zapremljuju tračice ove potonje splovke. Svaka od prsnih

Digitized by Google

splovaka ima 8 tračica, od kojih je druga najdulja (= 18.$_5$ $^m/_m$). Nipošto nisu ove tračice jednostavne, već su sastavljene od dvijuh čestih ili bolje rekuć, svaki se je tračić diferencirao u tračić sam, koj je jednostavan t. j. nije člankovit a ni razkoljen u očvrstu lamelu, koja stražnju stranu tračića obrubljuje i duljinom ga dapače premašuje. Površina te lamele ili morda bolje „kožice" fino je zrnata.

Trbušne splovke (pinae ventrales) leži malo ne u sredini razmaka izmedju zarepne i prsnih splovaka ili izpod zadnje trećine hrbtene splovke. Ona broji 10 tračica, koje su isto tako ustrojene kao tračice prsnih splovaka. Najdulja tračica te splovke mjeri po pr. 10 $^m/_m$. Jako su dobro sačuvane duguljaste, plosnate kosti kuka (Beckenknochen).

Repna splovka (pinna caudalis) je široka i duboko urezana. Glavne joj se tračice podupiru na jake nastavke spomenutih već dvajuh zadnjih kralježaka. Broj tračica iznaša po prilici 5 (?) I 9,9 I (?). Najdulja tračica mjeri 35 $^m/_m$, nadmašuje dakle i maximalnu visinu tiela. Sve su tračice člankovite i na kraju dieljene.

Tielo ote ribe odieveno je kožom, koja je samo mjestimice deblja, te je tamo poput šagrena zrnata (tako u okolišu prsnih splovaka). Ostala koža pokazuje pod povećalom mnogobrojne. tanke, kratke, poput pile narezkane crtke.

Počamši od sedmoga kralježka (straga brojeć) i to iznad njega pa do pred zadnjega vuku se po prilici tri rožnate lamele, od kojih je prva najveća te je koso natrag upravljena. Površina tih pločica je gladka. — Nije dvojiti, da su te lamele na koži samoj počivale, te da nestoje u nikakovom savezu sa unutarnjim skeletom, već su nastali uslied diferenciranja gornjega sloja kutikule (*Kner* ih držaše za preinačene nastavke kralježaka).

b) Opis jednog na hrbtu ležećeg eksemplara (prije *Holcodon lesinaensis* m.).

Duljina tiela = 276 $^m/_m$.

Žaliti je, što riba na hrbtu leži, jer zaoto nije moguće označiti pojedine tjelesne omjere.

Glava je uslied vertikalnoga tlaka razširena, te pokazuje veoma liepo sve čeljusti sa suvislimi kosti, pa vitke, na gusto poredane zube. Od *jezičnih* su kosti (Zungenbein) sačuvane obje polovice ujedno sa svojimi škržnimi luci *(os radii branchiostegi)*, kojih imade po prilici 16 sa svake strane.

Digitized by Google

Hrbtenjača sastoji od 36 kralježaka; što se tiče pojedinih kralježaka, valja ono isto, što smo kod prijašnjeg eksemplara rekli.

O veličini splovaka nemožemo drugo kazati nego to, da *zarepna* začimlje pod 10., a *trbušna* pod 21. kralježkom (otraga brojeć). Jedina *repna* splovka je dobro sačuvana. Ona je dosta široka i kao u prijašnjega ogledka duboko urezana. Njene su tračice ponamještene oko jezičasto zašiljena kraja hrbtenjače, koj se prikazuje kao zašiljen gotički lug. Sve su tračice člankovite i prama kraju si podieljene. — Glavni tračak mjeri skoro 41 $^{m}/_{m}$ duljine. Broj tračica je: 8 I 17 ili 18 I 7 (?).

Tielo je pokriveno kožom, koja je prekrita mnogobrojnimi finimi nešto zavinutimi crtami, koje po tielu poprieèno teku. Ove su crtice linearno odebljane partije kutikule, koje se odlikuju tim, što su na stražnjoj si strani poput pile fino narezkane. Po svoj su prilici ove nazubljene crtke hrbat i strane prekrivale, dočim površina kože, koja je valjda trbuh štitila, pokazuje mnogo kraće crtke, koje teku uzdužnim smjerom i nisu nazubljene. Koža je na grlu i u okolišu prsnih splovaka poput šagrena fino zrnata.

Štitci stoje pred repom nad i izpod hrbtenjače, te se na način krovnog criepa prekrivaju (osobito izpod hrbtenjače). Površina im je granulirana. Gornji štitci su koso pram gore i straga upravljeni, dolnji pako prileže više tielu. U spomenutoj mojoj razpravi „Studien über die Gattung *Saurocephalus* Harlan" jesam ote štitce točno opisao, kao što i genezu istih razviti kušao. Izpod šestog naime kralježka opaziti je jednu uzdužnu prugu, koja se prama repu polagano ojačava, nu ujedno tim, što prelazi u ljušticu ili štitac, koj je straga jezičasto sužen, ograničuje se od kože, s kojom ali njen prednji dio neposredno u savezu stoji. Spomenutom se prugom vuče uzka brazdica, koja sve to dubljom postaje, čim štitci više debljaju. Ovi deblji štitci ili ljuštice su granulirani. Broj štitaca je 6. Gornje ljuštice nedaju točno razpoznati prvobitni si lik. One su nešto zavinute, te prama kraju više manje zašiljene. Vjerovatno je, da su bar približno istoga lika kao što i opisane doljnje strane, samo što su po svoj prilici duljinom si previnute a dolnji im je dio nešto razširen, te je sa kutikulom u savezu (l. cit. p. 375).

Digitized by Google

Fam. Clupeoidei.

Grupp. THRISSOPINA.

Gen. *Leptolepis* Ag.

Leptolepis Neumayri Bassani.

Bassani: „Vorläufige Mittheilungen über die Fischfauna der Insel Lesina". — Verhandl. der k. k. geolog. Reichsanst. 1879. pg. 163. — „Descrizione de pesci fossili di Lesina". pag. [206], 14. — Tab. II. fig. 6—10.

Liepa ta riba odlikuje se svojom glavi približenom dorsalnom i ventralnom splovkom, koso upravljenim čelom, koje zatvara sa dolnjom čeljušću šiljasti kut i. t. d. — Naš muzej posjeduje vrlo krasan ostanak te malene ribe, nu ja je ovdje neopisujem, pošto je to jur *Bassani* učinio. Ograničujem se s toga li na izticanje omjera i broja tračicah njenih splovaka:

Duljina tjela	33.0 m/m
Visina „	8.0 „
Duljina glave	9.0 „
Visina „	6.3 „
Udaljenost hrbtene splovke od kraja glave	13.0 „
„ ventralne „ „ „ „	13.0 „
„ analne od ventralne	10.0 „
Kralježaka ima	32—34.
Dorsalna splovka tračica	11
Analna „ „	—
Caudalna „ „	3 I 10,10 I 3.

Malene razlike u broju tračica na Bassanievih ogledcih i na našem potiču od tuda, što su dotične splovke nedostatno sačuvane.

Gen. *Thrissops* Ag.

Trissops microdon Heck.

Heckel: „Beiträge zur Kenntniss der fossilen Fische Oesterreichs." Wien. 1856.

Chirocentrites microdon Heck. — Heckel: „Beiträge zur Kenntniss der foss. Fische Oesterr." (Denkschr. d. k. k. Ak. der Wiss. Vol. I. pg. 201). Wien 1850.

Thrissops forcipatus Heck. — Thrissops microdon Heck. — Heckel: „Beiträge zur Kenntn. der foss. Fische Oest. Wien 1856. — Bassani: Vorläufige Mittheilungen itd." Verhandl. 1879. pag. 162. — „Descrizione dei pesci foss. di Lesina" pg. [208], 16.

Digitized by Google

Naš muzej posjeduje poviše liepih ostanaka te vrsti, od kojih je osobito jedan zanimiv. Isti nam predočuje doduše samo glavu sa komadićem abdomena, ali je taj dio sbog toga zanimiv, što je jasno sačuvan i što omogućuje popuniti, dotično popraviti *Heckel-ovu* diagnozu. Opis glave, što ga daje *Heckel* u svojih „prilozih poznavanju fosilnih riba" na strani 209,[1] premda obširan, ipak nije posvema tačan, s toga evo opisa našega objekta:

Glava mjeri do plećnoga pojasa $63._5$ $^m/_m$, a najveća joj visina iznaša oko 38 $^m/_m$. Visina glave odnaša se po tom prama duljini joj kao $= 1 : 1._{67}$. — Veliko oko mjeri 15 $^m/_m$ u promjeru, te se dade nešto preko 4 puta prenieti na duljinu glave. Isto je od prednjeg kraja medjučeljusti baš za svoj promjer odmaknuto, te gornjemu profilu približeno. Mala usta ponešto su otvorena, pa su zato obje čeljusti vidljive. — *Dolnja* je *čeljust* 23 $^m/_m$ duga, te u sredini 7 $^m/_m$ visoka; gornja joj je strana slabo u liku $\int$ uvinuta, te posuta jednim redom malenih zubi, koji od simfize prama sredini čeljusti rastu, a onda se opet umanjuju. Istim je šiljak nešto natrag zavinut, a najveći njih mjeri 1 $^m/_m$ duljine. Ta čeljust izgleda nješto višjom nego u istinu jest, a to s toga, što se i dolnja čest druge polovine čeljusti vidi. *Medjučeljust (os intermaxillare)* je malena, te s prieda zaokružena i posuta malenimi, odieljenimi zubi, koji su samo u otiscih vidljivi. Krepka *gornja čeljust* je u slici protegnutog $\int$ savijena, te nešto preko $3._5$ $^m/_m$ široka. Na prednjem joj rubu vidimo sitnih zubi, koji su manji no oni medjučeljusti. Dolnji dio prednjega ruba te čeljusti tanak je, te fino *crtkan*. Za *orbitalne* kosti, i to napose za dolnje, kaže Heckel, da su bile široke, nu veoma nježne, pošto se pojedine njene ploče nedadu razlikovati. Onaj finimi crtami orubljen porub, za kojega Heckel veli, da se vuče preko lica do prednjega kuta *praeoperculum-a*, neoznačuje sigurno konture kakove kosti; u koliko sam motrio te crtke na našem ogledku, to su one zbilja vrlo fine, nu dulje no što ih Heckel riše, a nisu drugo, no površna prugavost, potičuća od koštanih vlakanaca (Knochenfasern). — *Os palatinum* je netočno narisan na Heckelovoj slici (tab. *XVII.* sl. *a)*, pa izim toga nije ni kao takov spomenut. Ta se kost nalazi u naše ribe medj gornjim dielom gornje čeljusti i okom, te je karakteristična tim, što prelazi u više grana; dvie njih se razilaze smjerom čeljusti, jedna, i to stražnja, ide koso

[1] Denkschriften der k. k. Akademie der Wissenschaften, mathem. naturw. Classe. I. Bd. — Wien 1850. (pg. 209, tb. XVII.).

Digitized by Google

pram dole. *Praeoperculum* je širok, te pod tupim kutom previnut. U kutu te kosti vidimo tri krupnija nabora, a spetiti ih je i na proximalnom kraju. Duljinom *praeoperculuma* vuče se longitudinalna pruga, koja je takodjer tupokutno previnuta. Iz njezinoga kuta i prednje horizontalne grane izlazi poviše radiarnih pruga, koje teku prama otražnjemu rubu te kosti; četiri njih smjeraju koso natrag i dole, ostale pako koso napried i dole. Ja nabrojih do devet takovih pruga. — Primietiti mi je jošte to, da se te pruge straga napred sve to većma prikraćuju. Otražnji tanki rub *praeoperculuma* fino je naćehan, i to onako kao i dolnji prednji rub gornje čeljusti. Na slici Heckelovoj je *praeoperculum* odviše krupan, osobito pako one radiarne pruge.

Operculum je širok, te s traga zaokružen. Površina mu je ponešto nabrana i vrhu toga finimi, radiarno iz gornjega kuta izlazećimi prugami posuta. Da li je sbilja dolnji rub operkula sredinom zubčast, kako to misli Heckel, dvojim, jer nisam pomnjivim pretraživanjem površine te kosti naišao ma ni na trag kakovu zubcu. Pod operkulom i pred prsnom splovkom vidjeti je takodjer finih, horizontalno tekućih crtaka, koje pripadaju možda *interoperculum-u*.

Prelazim na rod:

Chirocentrites Heckel,

koj nam je rod bilježiti *novim* za faunu otoka Hvara.

Rod *Chirocentrites* srodan je u veliko živućemu rodu *Chirocentrus* Cuv., napose pako vrsti *Chiroc. Dorab.* Ta se srodnost osniva na zubalu. Oba naime roda posjeduju na simfizi medjučeljusti po dva jaka, horizontalno stršeća kla (Stosszähne), a izim toga malenih odieljenih zubi. Zubi dolnje čeljusti — i to oni na simfizi — mnogo su jači i dulji od odgovarajućih gornjih, a ostali su razdaleko ponamješteni. Slični rod *Thrissops* neima tih klovi, već su svi zubi maleni, pa konično zašiljeni.

Heckel karakterizira rod *Chirocentrites* ovako:[1]

Na simfizi medju čeljusti dva horizontalno stršeća kla, iza ovih sa svake strane gornje čeljusti valoviti red (na redko poredanih) što većih što manjih zubi. Zubi dolnje čeljusti mnogo veći i jaći od onih gornje čeljusti, konični, šiljasti, na redko poredani. Dolnje orbitalne ploče i praeoperculum širok, na dolnjem rubu zubčast, u ostalom kao i operculum gladak, bez pruga. Dvadeset škržnih

[1] Denkschr. d. k. k. Acad. d. Wiss. XI. Bd., 1856., pg. 245.

Digitized by Google

obluka. Rub analne splovke kos, prednje tračice u jedan lobus produljene. Rebra plosnata, sa osrednjim uzdužnim žliebičem. Članci nedieljenih tračaka splovka stupnjeviti, sa fino zubčastim zglobnim rubom.

Chirocentrites Coroninii Heckel.

Heckel: „Beiträge zur Kenntniss der fossilen Fische Oesterreichs“ (Denkschriften d. k. k. Ak. d. Wiss.) Wien 1850. p. 203. Tab. XIII u. XIV.

Glava tupa, $^1/_7$ posvemašnje duljine. Dva osrednja zuba medju čeljusti duga i napred pružena (kao u *Chirocentrus-a),* jaki kalci (Fangzähne) na dolnjoj čeljusti. 33 abdominalna i 28 caudalnih kralježaka. Hrbtena splovka sa 5 jednostavnih (t. j. nedieljenih) i 10 dieljenih tračaka. Zarepna splovka sa 5 jednostavnih i 29 dieljenih tračaka. Trbušna splovka sa jednim oširokim koštanim tračkom.

Ta je vrst bila dosele poznata samo iz crnog bituminoznog škrilja kredne formacije iz *Gorjanska* kod *Gorice.*

Hrvatski exemplar veći je od ovoga, nu nije tako dobro sačuvan; manjka mu naime repna splovka, a ostali dio tiela nije dosta jasan. Jedina glava sa čeljustmi i zubi pružala nam je sigurnih podataka, da smo mogli generički položaj te ribe tačno ustanoviti. Što se tiče njenih specifičnih biljega, to se oni većinom sudaraju sa onimi vrsti *Chirocentrites Coroninii* Heck. Malene diferencije postoje samo u broju kralježaka, pa u odnošaju duljine glave i visine tiela prama posvemašnjoj duljini. Kralježnjaka nabrojih na hrbtenjači naše ribe 64, a bilo ih je za stalno 66; eksemplar iz Gorjanska ima ih samo 61. Visina tiela lesinskog ogledka dade se $5.^5$ puta prenieti na duljinu tiela, i to bez repne splovke, dočim visina Heckelove vrsti iznaša s e d m i n u duljine (sa repnom splovkom). Ovoj potonjoj različnosti nepripisujem nikakove važnosti, a to s obzira, što je naša riba svakako odraslija. Poznato je naime, da se sa starošću životinje često mienjaju i njihova tjelesna razmjerja; to vriedi za recentne ribe, kud i kamo više za fosilne, kojim je tielo vazda više manje deformirano.

Omjeri hvarske ribe ovi su:

Duljina tiela (bez repne splovke)		$64.^5$ %
Visina tiela (pred ventralnimi splovkami)	c. 12	„
Duljina glave	c. 13	„
Udaljenost dorsalne splovke od simfize dolnje čeljusti .	c. $45.^0$	„
Udaljenost trbušne splovke od simfize dolnje čeljusti .	c. $36.^5$	„
Udaljenost trbušne splovke od analne	c. $9.^5$	„
Kralježaka ima	64 (66)	

Digitized by Google

Heckelov opis ote vrsti tako je obširan, da mu neimam ništa nova pridodati.

Godine 1882. našao je gosp Gnezda na otoku Hvaru drugi jedan eksemplar vrsti *Chirocentrites Coroninii*, koj je jošte veći no spomenuti našega muzeja.

Hemielopopsis Suessi Bassani.

Bassani: „Vorläufige Mittheilungen über die Fischfauna d. Insel Lesina.“ (Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt Nr. 8, Wien 1879.

Bassani. „Descrizione dei pesci fossili di Lesina.“ Denkschriften d. k. k. Akad. d. Wissenschaften math. nat, Cl. Wien 1883. Bd. XLV. pag. 215. Tab. V.

Omjere:

Duljina tiela	200	m/m
Visina tiela u sredini (t. j. razmak dorsalne od trbušne splovke)	60	„
Duljina glave	48.$_5$	„
Udaljenost dorsalne splovke od šiljka glave	99.$_0$	„
Širina dorsalne splovke	26.$_5$	„
Duljina pektoralne splovke	c. 21.$_0$	„
Razmak izmedju pektoralnih i ventralnih splovka	49.$_0$	„
Razmak izmedju ventralnih i analne splovke	(?) 36	„
Dorsalna splovka ima tračica	c. 15	„
Analna „ „ „	(?)	
Pektoralna „ „ „	12—14	
Ventralna „ „ „	10	
Kralježaka ima	50 (29 + 21)	

U našem se muzeju čuva poviše ostanaka ove vrsti, od kojih je ipak samo jedan podpun, a to je onaj, po kojem gornje omjere označismo. — Sravnimo li iste sa omjeri Bassanievog eksemplara (Tab. V. sl. 1.), tad ćemo naići na toliku suglasnost obih, da se neda dvojiti o tom, da pripadaju jednoj te istoj vrsti. Opis Bassaniev mi je u nekoliko popuniti, pošto mu eksemplari nebijahu čitavi

Visina tiela naše ribe odnosi se prama posvemašnjoj duljini kao 1 : 3.$_3$; duljina glave prama onoj tiela kao 1 : 4.$_1$. Trouglasta, spreda zašiljena glava ostavila je većim dielom samo odtiske svojih kosti, pa nam s toga nije moguće pojedinosti potrebitom tačnošću opisati. Dolnja čeljust je duga (24.$_{25}$ m/m) i uzka kost, koja nosi na prednjem si kraju otiske malenih na gusto poredanih zubića. *Os intermaxillare* je po prilici 6.$_5$ m/m dugačak, sprieda 1 m/m a straga

Digitized by Google

2.5 $^{m}/_{m}$ visok; dolnja strana, na kojoj ima otisaka finih zubića, je slabo savijena, a gornja strana otraga razširena i zaokružena, a sprieda sužena. Gornja čeljust nije posve jasno otisnuta, nu ipak se dade razabrati, da je sprieda sužena i da se natrag savija i razširuje (kao u Clupeacea). *Os quadratum* je dosta velika trouglata kost; sredinom joj se vuče (i to od zgora od sredine, pa dole do iza zgloba) nabor. *Praeoperculum* je uzak pa spružen, pošto mu je njegov nutarnji rub pod kutom od po prilici 150° previnut. Ostale česti škržnog sistema nisu jasne. — *Os radii branchiostegi* dobro su otisnuti: u svem ima ih oko 12, od kojih je 10 kratkih, uzkih pa natrag savitih. Zadnja dva obluka odlikuju se nerazmjerno većom duljinom i širinom od svih ostalih. Dosta veliko oko stajalo je po prilici nad sredinom glave, blizu gornjega profila.

Što je rekao gosp. dr. Bassani o hrbtenjači, netreba mi opetovati. Konštatirati mogu samo, da hrbtenjača ima 50 višjih no širokih kralježaka, od kojih 29 abdominalnomu, a 21 caudalnomu dielu tiela pripadaju.

Dugi tračak *dorsalne* splovke nije posve sačuvan; preostali dio mjeri 43 $^{m}/_{m}$ duljine.

Glede položaja *ventralnih* splovaka te vrsti spomenuti mi je, da iste pod početkom hrbtene splovke leže: slika 2. na V. tabli Bassanijeve radnje predočuje nam pravi položaj tih splovaka, dočim su iste na slici 1. natrag odrinute.

Od *repne* splovke sačuvana je samo gornja polovica. Najveći joj je tračak 42 $^{m}/_{m}$ dugačak. Splovka bila je urezana.

Ljusaka nije vidjeti na ribi, već samo neku tanku, vrlo tino crtkanu koricu.

Nov. gen. *Hypsospondylus* Kramberger.

U našem se muzeju čuva ovelika ploča sa ostankom neke ribe, koja se neda nijednomu poznatih rodova pridieliti. Biljezi njeni toli su markantni, da se nisam ustručavao za nju novi utemeljiti rod, za kojega mi je u ovaj mah vrlo težko reći, koj mu je pravi sistematički položaj. Ja ga provizorno stavljam u veliku porodicu *Clupeoidei*, i to u blizinu *Chanina*, nu istodobce iztičem, da nespada pod nipošto toj grupi, već nekoj drugoj, koja se pogledom na zubalo znatno udaljuje od *Chanina*. Tako n. pr. iztiče *Bassani* za

Digitized by Google

svoj genus *Prochanos,*[1] koj je inače ponešto sličan našemu rodu, vrlo malenu gubicu i posvemašno manjkanje zubi u čeljustih itd. Ovi biljezi neodgovaraju našem *Hypsospondylu,* jer taj ima široku gubicu i u čeljustih veoma velik broj sićušnih, nešto zavinutih zubića. Rečeno naveo sam s razloga, da odvratim svaku pomisao, koja bi smjerala možda na pridieljenje naše ribe genu·u *Prochanos.*

Obilježje roda *Hypsospondylus* bilo bi:

Tielo kao u štuke dugačko, samo krepčije. — *Čeljusti* duge i jake, posute sićušnimi zubići. Pojedini su zubi konični, zašiljeni pa nešto zavinjeni. *Os quadratum* je velik i trouglast, *operculum* širok, *praeoperculum* reduciran. *Hrbtenjača* ima do blizu 50 kralježaka, koji se odlikuju neobičnom svojom visinom (visina prema širini kao 2 : 1); površina im je popriečno prugasta. — Trnoviti *nastavci* kralježaka na podanku oširoki, prama kraju sve to tanji. *Hrbtena splovka* u sredini tiela; njene tračice podieljene i članite. *Prsne splovke* velike; *trbušne* razmjerno slabo razvite, isto tako i *zarepna.* — *Ljusaka* neima; mjestimice vidjeti je finih uzporednih crtica.

Hypsospondylus Bassanii Kramb.

(Tab V. Sl. 1.)

Duljina tiela (bez repišta)		506.75 m/m
Visina tiela (kod hrbtene splovke)		c. 116.0 „
Duljina glave		164.0 „
Visina glave		c. 96.0 „
Razmak izmedju prsnih i trbušnih splovaka		145.5 „
Razmak izmedju trbušnih i zarepne splovke		146.0 „
Prsne splovke su duge	najmanje	84.0 „
Dorsalna splovka je široka oko		92.0 „
Analna „ „ „		42.3 „
Kralježaka ima na ploči		50 (prvobitno 54 ?)
Dorsalna splovka ima tračica		c. 19—21
Analna „ „ „		11
Ventralna „ „ „		10 ili 12
Pectoralna „ „ „		10 (?)

Tielo ote ribe je spruženo i vretenasto. Maximalna visina kod hrbtene splovke iznaša najmanje petinu posvemašnje duljine (ako se obazremo i na manjkajuću repnu splovku sa repištem) ili, ona odgovara duljini od po prilici 19 ventralnih kralježaka (od plećnog

[1] Bassani: „Vorläufige Mittheilungen über die Fischfauna der Insel Lesina". Verhandl. der k. k. geolog. Reichsanst. Wien 1879, Nro 8, pag. 163—164. — „Descrizione dei Pesci fossili di Lesina", pg. [217]25.

Digitized by Google

pojasa prama repu broječ). Ova se visina umanjuje polagano prama repu, i to tako, da ona kod početka zarepne splovke $12._{25}$ kralježka mjeri; prama glavi pako, do potiljske kosti *(os scapulare)* ostaje ona skoro jednaka, pa se tek glava sama pram napred sužuje.

Dugačka, sprieda šiljasta glava iznašati će jedva četvrti dio posvemašne duljine; njena visina pako odnosi se prama duljini kao $1 : 1._7$. — Kosti glave većinom su jošte dobro sačuvane. Dolnja čeljust je 90 $^m/_m$ dugačka. Prednji joj je dio samo $5._6 - 7$ $^m/_m$ visok, i to kakvih 18 $^m/_m$ daleko; odavle uzvija se gornja strana, i to tako, da visina čeljusti tamo, gdje ju križa gornja čeljust, iznaša 20 $^m/_m$ visine.

Gornja je *čeljust* dugačka, te sprieda i straga nejednako sužena i naliči plosnatomu trapezu. Njena dolnja strana je malo ne ravna i skoro 90 $^m/_m$ dugačka. Otražnja četvrtina gornje strane je koso pram dole i natrag upravljena i prelazi u drugu uzporedno sa dolnjom stranom tekuću drugu četvrt, koja je 15 $^m/_m$ visoka. Ostala čest gornje čeljusti stupnjevito se suzuje, i to: druga četvrt spojena je konkavnom linijom sa trećom četvrti, koja je 9 $^m/_m$ visoka, ova napokon prelazi na isti način u prednji samo $3._5$ $^m/_m$ uzki dio čeljusti. — *Medjučeljust (os intermaxillare)* je dugoljasta, nu mnogo manja od opisanih kostih (mjeri 21 $^m/_m$); njena je površina nabrana. Sve te čeljusti posute su sićušnimi, konično zašiljenimi te nešto zavinutimi zubi, kojih i izvan čeljustnih kosti u velikom broju vidimo. Veličina zubi neprekoračuje jedan milimetar, nu ima ih i manjih. Na kosi otražnji rub gornje čeljusti naslanja se *os quadratum*, velika kost trouglata lika, 26 $^m/_m$ visoka i gori $31._5$ $^m/_m$ široka. Površina te kosti je ponešto nabrana. Kosti škržnog sistema nejasne su, nu za *praeoperculum* možemo ipak reći, da je vrlo reduciran, pošto je zanj prostor izmedju *operculuma* i *os quadratuma* jako malen. Ovaj biljeg sjeća na *Prochanus* Bass., u kojega je takodjer *praeoperculum* reduciran, i to na korist dolnje čeljusti. Spomenuti nam je i mnogobrojnih škržnih obluka *(os radii branchiostegi)*; isti su tanki, ponešto zavinuti i odugački, a ima ih po prilici 20—24.

Plećni pojas je dosta širok i dugačak luk, kojemu je *clavicula* najjasniji dio.

Hrbtenjača je jaka i vuće se sredinom tiela. S razloga što fali repna splovka sa dielom repišta, nije moguće točno označiti broja kralježaka; na ploči nabrojeno ih je 50, nu neima dvojbe, da ih bijaše ako ne više, a to sigurno 54. Od toga ih broja pripada po

Digitized by Google

prilici 39 abdominalnomu, svi ostali pako caudalnomu odjelu tiela. Visina kralježaka ostaje cielom duljinom hrbtenjače gotovo ista, samo im se mienja širina. Dočim se ista kod trbušnih kralježaka odnosi prama visini kao $1 : 2_{25}$, glasi taj omjer kod repnih kralježaka 1 : 2. — Mislim, da nesmiem mimoići, a da nespomenem to, da su nekoji kralježci pogledom na svoju debljinu prividno vrlo nepravioni, i to u toliko, što mjestimice vidimo izmedju dva uzka kralježka jedan nerazmjerno širji. Uzrok tomu leži u kralježcih samih. Nisu bo oni nipošto nepravioni pogledom na dimenzije si, već ta nepravionost potiče od tuda, što su kralježci nedostatno osificirani, t. j. nisu tako kompaktni, kao što smo to vikli vidjeti na hrbtenjačah drugih riba, već sačinjavaju kod naše niz kolutića. Nekoji tih kolutića nisu uslied kosa tlaka pokrili posve dolnju kamenu priljubljenu stranu kralježka, već je i ova nuz prednju stranu vidljiva. Površina kralježaka popriečno je prugasta; neima na njoj traga nikakovim priečkam, već su svi, izuzam tih pruga, gladki. Ta nas je okolnost sa još nekimi drugimi znakovi donekle ponukala, kralježke naše ribe smatrati nedostatno osificiranimi.

Rebra su umjerene duljine i prilično uzka.

Trnoviti nastavci kralježaka su samo u stražnjoj partiji jasno vidljivi. Oni začimlju oširokim podankom, pa se prama kraju si polagano sužuju. Umah, čim izlaze iz kralježka, savijaju se ponešto natrag. Spojimo li im konac sa izhodištem, tad ova crta zatvara sa osju hrbtenjače kut od 45—40°, koj se prama repu iduć sve to većma umanjuje. Duljina jednog od većih nastavaka odgovara onoj od 6 trbušnih kralježaka. Čitavom duljinom hrbtenjače (gori i doli) vidljiva je množina *koštrika* (Gräthen).

Hrbtena splovka počimlje nad 23 kralježkom (sprieda brojeć), te siže do iznad sredine 35 kralježka natrag. Ona sastoji po prilici od 19—21 tračica, od kojih je treća (?) najdulja (= 11 trbušnih kralježaka). Ista se takodjer odlikuje tim, što je kratko te koso razčlanjena. Tračica je najme od prednjega si ruba počam koso pram doli urezana; ovaj zarez vuče se po prilici do druge trećine njene širine, od tuda pako zakreće okomo na stražnji rub. Druga tračica posve je drugčije razčlanjena; tamo, gdje okomiti zarezi članaka prve tračice prestaju, začimlju članci druge dihotomizirane tračice, i to zarezom, koj ima lik četvrtine okruga, nu koj nedopire do stražnje strane, već se nješto pred njom pravokutno, t. j. okomito nanj odvraća. Druga polovica te tračice začimlje uzkim

Digitized by Google

rubom sa okomitimi zarezi, koji prelaze u kose stubaste zareze. Ostale su tračice jednostavno popriečno članite.

Nosiljke prednjih tračica ove splovke su duge. Osobito se odlikuje u tom pogledu treća, koja sve do hrbtenjače siže. Sve ostale se natrag polagano prikraćuju.

Zarepna splovka leži pod 44. kralježkom (sprieda brojeć), te sastoji od 11 razčlanjenih i razdieljenih tračica, od kojih je treća najdulja (p. pr. $6._6$ trbušnih kralježaka.) Ova je na slični način razčlanjena, kako druga tračica hrbtene splovke.

Trbušna splovka leži okomito pod sredinom hrbtene splovke. Njene se tračice podupiru o 5 ‰ dugački, nu prilično uzki kuk, kojemu je otražnji kraj, t. j. onaj dio na kojemu su tračice pričvršćene, previnut Broj tračica je 10—12. Duljina im nije označiva, pošto je gornji dio splovke odlomljen.

Prsne su splovke duge i odlikuju se širokimi svojimi tračicami. Ležo pod stražnjim rubom opercula ili baš tako daleko pred trbušnom splovkom, koliko iznaša udaljenost ove od zarepne. Tračice su razčlanjene i razdieljene. Prva njih pokazuje takodjer kose članke, koje smo spomenuli kod prednjih tračica hrbtene i zarepne splovke. Nekoje njenih tračica su dulje nego najdulja tračica hrbtene splovke, a nije ih sigurno manje bilo od 10.

Plećni pojas oširok je i dugačak luk; pojedine mu česti nemogu izticati, budući mu ocrti nisu dosta jasni.

Ljusaka nije vidjeti, nu mjesto njih ima mjestimice vrlo finih uzporedno tekućih crtica, koje možda od cakline potječu.

Konačno budi jošte spomenuto, da posjedujemo jedan eksemplar vrsti *Clupea brevissima* Blain. ujedno sa patiskom. Ista odgovara posvema onoj, koja je u Bassanievom djelu na tabli VII. i sl. 5. narisana.

Onaj *Coelodus suillus* Heck., što ga Heckel u svojih „Beiträge zur Kenntniss itd." (Denkschr. d. k. k. Akad. d. Wiss. Wien 1856., Bd. XI.) na strani 217 spominje, ter ga na tabli VI. narisao, posjeduje naš geologički muzej.

B. Ribe raznih nalazišta.

Ja sam već u predgovoru iztaknuo nalazišta, od kojih potiču opisane ribe. Preostaje mi daklem na ovom mjestu samo koju reći o starosti pojedinih lokalitetah, pa sastaviti priegled opisanih riba.

Digitized by Google

Opisani ostanci potiču iz raznih obrazba terciarne formacije. Tako pripadaju ostanci od *M. Bolke-a* u Italiji *eocenu*, ostanci od *Kučlina* i *Warnsdorfa* u Českoj, *Zagora* u Kranjkoj, *Trifaila* u Štajerskoj i *Valjeva* u Srbiji *gornjem oligocenu* (aquit. obr.) i napokon ribe *Szakadata* u Sedmogradskoj *sarmatskoj* obrazbi terciarne formacije, — Naslage lokaliteta: Kučlin, Warnsdorf i Valjevo su taložine sladkih voda, dočim naslage ostalih nalazišta reprezentiraju morske sedimente.

Priegled opisanih riba.

Chondrostoma bubalus Troschel (Warnsdorf).
„ elongata Kramb. „
Clupea (Meletta) intermedia Kramb. (Skakàdat).
Gobius (Cottus) brevis Ag. (Valjevo).
Leuciscus sp. (Valjevo).
Mesiteia Emiliae nov. gen. et sp. Kramb. (M. Bolca).
Morrhua extensa Kramb. (Skakàdat).
Orcynus Komposchi Kramb. (Trifail).
Palaeorhynchum Deschmanni Kramb. (Zagor).
Plectropoma uraschista (Reuss) Kramb. (= Perca uraschista Reuss).

I. Revizija vrsti Perca uraschista Reuss.

Palaeontographica: sv. II., god. 1852, pag. 57, tab. X., sl. 1—3.

U sladkovodnih akvitanskih naslagah kučlinskih u Českoj je t. zv. *Perca uraschista* Reuss. dosta česta okamina. — *Hermann v. Meyer* opisuje nam ovu ribu u gori navedenem dielu, pa umah na početku opisa veli, da nepripada genusu *Perca*, već onomu odjelu familije *Percoidei*, kojega representanti samo jednu splovku na hrbtu nose. Buduć pako ovaj odjel, kako to *Meyer* pravo veli, sastoji od množine rodova, koji se medju sobom razlikuju svojimi zubi, načinom, kojim su rubovi *praeopercula* nazubljeni, brojem škržnih tračica i. t. d., dakle po čestih, koje se na živućih ribah proučavati dadu, nu riedko kada na fosilnih, na vrsti *Perca uraschista* pako podnipošto, tako, da nije ni moguće tačno opredieliti rod, kojemu ova vrst pripada. Na strani 58. veli jošte Meyer: čini se, da nijedna od škržnih kosti nije na rubu nazubljena ili poput pile narezkana.

U sbirci c. kr. geologičkoga zavoda u Beču čuva se oveći broj ploča sa okostnicami ili pojedinimi dielovi ribe *Perca uraschista*

Digitized by Google

Reuss, medju kojimi sam srećom našao i nekoliko vrlo dobro sačuvanih kosti glave, a poimence *praeoperculum* i *operculum*. Ustroj ovih posljednjih dvih kosti škržnoga sistema nepotvrdjuje podnipošto ono od *Meyera* izrečeno mnienje, da bi naime iste bile na svojih rubovih gladke, već je *praeoperculum* jasno *nazubljen*, a *operculum* ima na otražnjem rubu *trnova*. — Kad je v. *Meyer* obzirom na lik tiela te ustroj splovaka naše ribe rekao, da se ona neima pribrojiti genusu *Perca*, sigurno je mislio na grupu *Serranini*, jer u toj hrpi nalazimo riba rečenih svojstvâ. Pošto sam pako bio kadar na nekih eksemplarih geologičkoga zavoda potanko proučiti zublje, na spomenutih škržnih kostih, to sam time ujedno imao i dovoljnu množinu biljega, da upitnu ribu i generički tačno označim. Motrimo li samo *praeoperculum*, tad spetimo, da je dvojako nazubljen: vertikalni mu rub posjeduje malene zubiće, koji se polagano prama kutu povećavaju, horizontalni pako rub nosi 3 krepka napried i pram doli stršeća zuba. Ovaj biljeg je već sam po sebi tako markantan, da se ne trebamo ni na druge obazirati, jer prodjemo li diagnoze rodova grupe *Serranini*, tad ćemo samo u rodu *Plectropoma* Cuv. naći ovako nazubljen *praeoperculum*.

Pošto representanti roda *Plectropoma* dan danas većim dielom samo u toplijih morih obitavaju, to je svakako pojav toga genusa u sladkovodnih akvitanskih naslaga kučlinskih od velike važnosti, jer po njem smiemo zaključiti, *da je genus Plectropoma bio za gornjega oligocena sladkovodni tip.*

Smatram neobhodno potrebitim, ovdje kratki opis resp. popunjenje one H. v. Meyer-om dane diagnoze priobćiti a ujedno promjenjujem ime *Perca uraschista* Reuss u:

Plectropoma uraschista (Reuss) Kramb.

(Tab. II. Sl 1. a, b, c i Tab. V. Sl 2.)

Prva narisanih riba (Tab. II., sl. 1.) mjeri:

posvemašnja duljina tiela	110	m/m
visina tiela po prilici	35	„
duljina repne splovke	23.5	„

Po tom iznaša visina tiela nešto preko $^1/_3$ posvemašnje duljine.

Drugi eksemplar (Tab. V., sl. 2.) mjeri:

duljina tiela (bez repne splovke)	81	m/m
visina tiela po prilici	29	„
duljina glave	33	„

Digitized by Google

Uzmemo li, da duljina repne splovke u ovog ogledka iznaša skoro $^1/_5$ tjelesne duljine, tad dobivamo za našu vrst ove razmjere: Visina tiela (kod začetka hrbtene splovke) odnosi se prama posvemašnjoj duljini kao 1 : 3_3 — $3._4$, a duljina glave prama duljini tiela kao 1 : 3 ili najviše 1 : 3_3 (*H. v. Meyer* p. pr. 1 : 4.) — Diameter gornjemu profilu glave približenoga oka iznaša p. pr. $^1/_3$—$^1/_4$ duljine glave.

Dolnja i *medjučeljust* posjeduju malene zubiće, od kojih u ostalom samo utiske motrih. *Praeoperculum* je pod kutom od kojih 108 ili 112° previnut. Vertikalni mu rub ima 15 zubića, koji se prama kutu polagano povećavaju. Na dolnjem pako rubu nalazimo tri mnogo veća i širja zuba, koji smjeraju koso prama doli i napried (Tab. II., sl. 1a). — *Operculum* istoga lika je kao kod *Serranus-a*, samo mu je gornji dio stražnjega ruba umjesto dva puta uvinut, samo jedan put dublje urezan (sl. 1b).

Prsne splovke (pinnae pectorales) nisu doduše na ostancih, kojim naše slike odgovaraju, podpunoma sačuvane, nu motrio sam ih na drugih eksemplarih; iste su nešto zaokružene, te sastavljene od p. pr. 14 kratko članjenih te dieljenih tračića.

Glede *trbušnih splovaka (pinnae ventrales)* imao bih samo to primietiti, da im je trnovit tračak za polovinu kraći nego ostali 5 dugi, razdieljeni, te kratko članjeni tračići (H. v. Meyer veli: trnoviti tračak je najdulji).

Hrbtena splovka (pinna dorsalis) broji 9 I 12 tračića, *zarepna (pinna analis)* 3 I 9.

Duga *repna splovka (pinna caudalis)* ima 8(?) I 8—8 I 7(?) tračića (H. v. Meyer: c. 8 I 6—7, 7 I c. 7—9.

Ljuske su srednje veličine, te nalikuju četverokutu zaokruženih kutova. Iz sredine svake ljuske izlazi do 9 radia, koji se vuku prama prednjem rubu; ostala površina ljuske prekrita je koncentričnimi kruzi, a stražnji pako rub nosi razmjerno dosta fine šiljke (sl. 1c.).

Ovaj se opis temelji na sravnjivanju 30 razno dobro sačuvanih okostnicah.

Digitized by Google

II. Dvie Chondrostome iz Warnsdorfskih akvitanskih naslaga.

Profesor *Troschel* opisao je iz akvitanskih naslaga *Stösschen-a* kod *Linz-a* ribu imenom *Leuciscus (Chondrostoma [?]) bubalus.*[1] — Pošto je glava jedinoga ogledka nedostatno sačuvana, nemogaše ni zajamčiti generički položaj ote ribe, zbog česa ju je samo provisorno genusu *Chondrostoma* pridielio.

U bečkom geologičkom zavodu čuva se po više pločica sa dobro sačuvanimi *Cyprinoidi* iz *Warnsdorfa* u *Českoj*, nalazišta, kojega lapori iste su starosti kao i oni Stösschena. Medju ovimi *Cyprinoidi* imade ih nekoliko, koji se dadu sa Troschel-ovom vrsću *Chondrostoma (?) bubalus* identificirati. — Dva eksemplara posjeduju jošte i glavu, na kojoj vidimo ponešto stršeću gubicu, kojoj je gornja polovica iliti gornja čeljust otupljena, dolnja pako čeljust mnogo je slabija i nešto kraća od prijašnje. Mesnate ustnice, koje su inače po *Chondrostome* jako karakteristične, nemogahu se dakako sačuvati, nu ostali znaci, koje je već Troschel vrlo dobro iztaknuo, dovoljno zajamčuju valjanost generičke determinacije.

Nekoje varnsdorfskih *Chondrostoma* sjećaju likom tiela pa ustrojem splovaka na nekoje živuće forme, koje nalazimo u velikom *Cuvierovom* djelu označene. Te bi vrsti bile: *Chondr. seva* C. V. pa *Chondr. siriacum* C. V. — Druge su opet veoma srodne abisinskoj vrsti *Chondr. Dillonii* C. V., i to s toga, što imaju isto tako spruženo tielo pa maleni broj tračica na hrbtenoj i zarepnoj splovci.

1. Chondrostoma bubalus Troschel.

Verh. d. n. Ver. Jahrg. XI., Neue Folge I. „Ueber foss. Fische etz. . ." pag. 26, tab. II., sl. 5.

Pošto je Troschel ovu vrst potanje opisao, suvišno bi bilo to i ovdje činiti. Ja ću se ograničiti lih na opis onih česti tiela, koje nisu na originalu Troschelovu izražene.

Ja sam proučio dva dobro sačuvana eksemplara te vrsti; jednomu njih manjka komadić repišta sa repnom splovkom, i taj mjeri:

[1] Verhandlungen d. n. Ver. Jahrg. XI., Neue Folge I.: „Ueber fossile Fische aus d. Brannkohle des Siebengebirges", pg. 26—28, tab. II., sl. 5.

Digitized by Google

duljina tiela . . . . . 116.$_5$ $^m/_m$
visina „ . . . . . 43.$_5$ „
duljina glave . . . . . 40.$_5$ „

Drugi sam eksemplar kombinirao sa odtiskom mu i uslied toga dobio ove omjere:

posvemašnja duljina tiela . . . 134 $^m/_m$
visina „ . . . 36.$_{75}$ „
duljina glave . . . 16.$_6$ „

Po tom se odnosi visina tiela prama posvemašnjoj duljini kao 1 : $3^2/_3$, a duljina glave prama posvemašnjoj duljini kao 1 : $3^3/_4$.

Od kosti glave spomena su vriedne: uzki pa tupokutno previnuti *praeoperculum*, oširok *operculum*, pa široki i zavinuti škržni obluci *(os radii branchiostegi)*. — Broj tračica u pojedinih splovaka je ovaj:

D. 2 I 7; A. 2 I 6; P. 14—16; V. 1 I 6; C. 4 I 10, 9 I 4.

Prispodobimo li ove formule sa onimi *Troschela* (l. cit. fig. 28.), tad ćemo naići na neke male diferencije, koje sastoje u tom, što *analna* i *ventralne* splovke posjeduju po Troschelu po jedan tračić više nego li one naših riba.

Caudalna je splovka široka i slabo urezana; njezin najdulji tračak mjeri skoro $^7/_8$ tjelesne visine.

Ljuske bijahu vrlo nježne, nu ipak dosta velike. Motrimo li ih jakim povećalom, tad ćemo viditi izim finih uzdužnih crtica i radialnih nabora.

2. Chondrostoma elongata Kramb.

(Tab. II. sl. 2. i 3.)

Razlikuje se na prvi pogled od prijašnje vrsti svojim izpruženijim tielom; visina mu se najme sadržaje u posvemašnjoj duljini 4.$_2$—4.$_6$, a glava 3—$3^1/_3$ puta (kod jednog čitavog nu inače nejasnog eksemplara iznaša visina $5^3/_4$, a glava $4^1/_3$ dio duljine).

Tjelesna se visina prama repu polagano umanjuje i to tako, da je visina repišta samo $1^2/_3$ puta sadržana u maksimalnoj visini.[1] Dulja no visoka glava brzo se sužuje naprieda, pošto joj gornji profil znatno pada. — Usta su malena; nesižu ni do pod prednji rub velikog okruglog oka. Dolnja je čeljust kratka i dosta nizka, a gornja je slabo na lik *S* zavinuta. Zubi nisam opazio na tih kostih. — *Praeoperculum* je uzak i skoro pod pravim ku-

[1] Na nekih su eksemplarih *ventralne* splovke dole odmaknute, uslied česa se pričinjava tjelesna visina većom, nego li što u istinu jeste.

Digitized by Google

tom previnut; *operculum* je širok, nu nejasna oblika; *subopercului* je duguljast nešto uvinut trokut, a *os brachii branchiostegi* su oširoki i zavinuti.

Hrbtenjača sastoji od kakvih 38 kralježaka, od kojih 18 caudalnomu, svi ostali pako abdominalnomu dielu tiela pripadaju. Kralježci srednje partije tiela su nešto dulji no visoki; stražnji caudalni te prednji abdominalni kralježci pako su kvadratični. — Nastavci kralježaka su vitki, te nešto zavinuti. Samo oni, koji izlaze iz prednjih abdominalnih kralježaka (na gornjoj strani hrbtenjače) nešto su jači te malo ne ravni. Medju dvima takovima nastavcima (nu samo do dorsalne splovke) stoji po jedna isolirana, mala, duguljasta koštica t. zv. „sliepa nosiljka" (blinde Träger). Ostali nastavci (tako gornji kao i dolnji) ostaju pogledom na duljinu si prilično jednaki, samo valja izuzeti od toga one, koji izlaze iz posljednja četiri kralježka, pošto su ovi zato, što imaju poduprieti caudalnu splovku, nešto dulji i jači.

Rebra su zavinuta, duga i krepka, nu postaju straga sve to slabija, kraća i manje zavinuta.

Dorsalna splovka začimlje nad 24. ili 25. kralježkom (uviek od traga brojeć), siže samo $5^1/_2$ kralježka dalje natrag. Ona sastoji od 10 tračića, od kojih su dvie nedieljene, ostale pako su višestruko i dieljene i rāzčlanjene. Prvi je tračak za $^2/_3$ kraći od drugog, koji se prama gori suzuje i kraj toga još nešto natrag savija; on je članit nu nipošto dieljen. Treći i četvrti tračak dva puta je dulji no je čitava splovka široka; ovi i ostali tračići su dieljeni i to ponajprije svaki njih razdvojan, a zatim je svaka tih polovina opet razkoljena. — Zadnji tračak je samo nešto dulji od prvog.

Pogledom na duljinu tračića ove splovke, označit nam je njihove *nosiljke* (Träger) kratkimi; naravno je, da duljina tih nosiljaka visi o duljini tračića, te da se ona straga baš tako umanjuje kao što i tračice.

Analna splovka leži pod 13. kralježkom i sastoji od 9 tračica, od kojih su 3 prednje jednostavne (t. j. niesu razdieljene), i od kojih je prvi najkraći od svih ostalih. Najdulji tračak te splovke je kraći od odgovarajućeg dorsalne splovke; kraj svega toga mjeri on ipak oko $8._5$ abdominalnih kralježaka, te stoji u istom razmjerju pram širini splovke si, kako to kod hrbteno splovke rekosmo. Sve tračice (izuzam prve tri) su višestruko razdieljene i kratko članjene. *Nosiljke* tračica ove splovke slične su onim hrbtene splovke.

Digitized by Google

Znatno razvita *caudalna* splovka jače je izrezana nego li u vrsti *Chondrostoma bubalus* Tr. Ona sastoji p. pr. od 8 I 10, 9 I 7 (?) tračica, koje su jasno članite i višestruko razdieljene. Najdulja tračica gornje polovine te splovke premašuje gotovo za trećinu tjelesnu visinu.

Ventralne splovke leže pod početkom hrbtene ili samo nešto iza nje. Njene tračice podupiru se još o kuk, koj u ostalom nije dosta dobro sačuvan. Broj tračica iznaša 7; od ovih je jedan nedieljen, nu zato ipak članit. Što se tiče duljine tračica ote splovke, primjetiti nam je, da odgovaraju najduljim tračicam zarepne splovke.

Pectoralne splovke stoje pod stražnjim rubom operculuma. Njene su tračice nježnije nego one prijašnjih splovaka; ima ih 16—18 na broju.

Ljuske bijahu svakako tanke. Izim finih na gusto poredanih crtica, pa gdjegdje vidljivih ocrta dugoljastih te velikih ljusaka nije ništa više vidljivo.

III. Nešto o ribah akvitanskih naslaga Zagora i Trifaila.

Revnomu nastojanju gosp. *A. Komposch-a*, rudara u *Trifailu*, imade znanost zahvaliti poznavanje premnogih krasnih ostanaka to bilinskih, to životinjskih, koje je pomenuti gospodin vanrednom pomnjom izvadio, prigodom odstranjenja sivog, nad ugljem ležećeg lapora, u svrhu da se podzemni ugljorov pretvori u otvoren rov (Tagbau).

Skoro sve tom prigodom nadjene okamine poslalo je ravnateljstvo trifailskog ugljorova bečkomu geologičkomu zavodu, a malen tek dio dobio je naš muzej.

I u blizu ležećem *Zagoru* našlo se je liepih okamina, koje potiču baš iz istog nivoa kao i trifailske.

Od riba, koje su nadjene na tih nalazištih, iztaknuti ćemo samo nove, pošto sam već i onako faunu ovih ležišta u razpravici „Vorläufige Mittheilungen über die aquitanische Fischfauna der Steiermark“ spomenuo.[1]

1. Palaeorhynchum Deschmanni Kramberger.

(Tab. I., sl 1. i tab. III., sl. 3 a, b, c.)

Kranjski narodni muzej u *Ljubljani* posjeduje vrlo liep ostanak *Palaeorhynchum-a* iz *Zagora*, koj je skoro 90 centimetara dugačak, premda mu fali glava sa dugačkimi čeljustmi i komad repišta sa

[1] Verhand. d. k. k. geolog. Reichsanstalt. Wien 1882, pg. 27—29.

Digitized by Google

caudalnom splovkom. Visina tiela kod početka analne splovke mjeri 14.$_4$ centimetra. — Riba ta bijaše sigurno preko 1.$_6$ metra dugačka.

Od opisanih već vrsti sjećam poglavito na *Palaeorhynchum giganteum* Wagner, na ribu, koja je nadjena u svietlo-sivom, čvrstom, škriljavom laporu kod *W'ernleiten-a* nedaleko *Traunsteina* u *Bavarskoj*[1] i koja se svojom veličinom od svih do onda poznatih vrsti genusa *Palaeorhynchum* odlikuje. Po sudu Wagnera mogla je riba kakove 3 stope mjeriti.[2] U istinu je pako fragment samo 7·5 palaca dugačak (komad iz abdominalne partije tiela) te posjeduje 5 kralježaka, 13 gornjih nastavaka, 6 rebara i poviše tračica dorsalne splovke. Kralježci su dulji nego li visoki (6·5 crta), te u sredini jako utisnuti. Visina tiela ove ribe iznaša, i to od dolnjeg kraja rebra pa do hrbta 4 palca i 4 crte.

Razlikâ izmedju vernleitenske i zagorske ribe težko je izticati, pošto je ona tomu nedostatno sačuvana. Izim duljih tračica u hrbtenoj splovci naše ribe nebih znao druge razlike navesti. Nu ipak se neusudjujem obje ribe sjediniti u jednu vrst, a to zato ne, što se zagorska od svih dosada poznatih *Palaeorhynchuma* razlikuje tim, što nosi na hrbtu *dvie splovke*. I ostali biljezi skeleta naše ribe su dosada još neopaženi ili pako krivo tumačeni, tako, da je karakteristika genusa *Palaeorhynchum* u velike nedostatna i netačna. — Pošto ću predležeću ribu opisati, kanim i diagnozu genusa *Palaeorhynchum* rektificirati, pri čem ću se obazrieti i na dva ostanka toga roda, koja su nadjena u Trifailu, i koja se čuvaju u bečkom geologičkom zavodu.

Opis ribe:

Kako jur spomenusmo, tielo je naše ribe 14.$_4$ centimetra visoko (i to kod početka zarepne splovke) te odgovara duljini od 8 kralježaka. Ta tjelesna visina bijaše po svoj prilici sve do repne splovke pa do pred čeljusti jednaka ili bar neznatno promienjena.

Hrbtenjača je razmjerno slaba, te sastoji još od 50 duljih no visokih članaka. Duljina kralježaka, nad početkom analne splovke,

[1] „Ueber fossile Fische aus einem neuentdeckten Lager in den südbayerischen Tertiärgebilden". (Sitzungsber. d. k. bayer. Ak. d. Wiss. z. München 1860, pag. 52—54).

[2] U koliko je ime „giganteum" za ostanak Vernleitenski umjestno, netrebamo tek razpravljati; sigurno je, da je bar za polovinu manji bio od zagorskog *Palaeorhynchum-a.*

Digitized by Google

mjeri 17.$_5$ $^m/_m$, visina na krajevih p. pr. 13.$_5$ $^m/_m$, a u sredini oko 8 $^m/_m$. Ostali caudalni pak abdominalni kralježci nešto su kraći nego spomenuti, a vrhu toga su još abdominalni vitčiji. Razlog, zašto su ovi kralježci vitčiji, ili bolje — reducirani, leži po svoj prilici u tom, što su se na njihov trošak rebra jače razvila, poimence pako njihova proximalna partija. — *Rebra naše ribe neizgledaju, kao da su se razvila iz* **dolnjih** *nastavaka, jer izlaze gori iz kralježka, nu s kojim nisu artikulirana* (bar nisam pomnjivim motrenjem ništa slična vidio), *već ga donekle na način jahača obuhvaćaju.* Svakako je čudnovat to pojav, tim više, što se čini, da je još i gornji nastavak *(Neurapophysis)* bio u savezu sa izhodištem rebra. Šteta je, što se nije bar jedan kralježak sa rebri i nastavkom si jasno sačuvao, jer bi onda to vele zanimivo pitanje o načinu fiksiranja rebara definitivno riešiti mogli, što bi tada po genezu ribjih rebara u obče od znatne važnosti bilo. — Sličan pojav motrio sam i kod srodnoga genusa *Hemirhynchus* Ag. Način učvršćivanja rebara o kralježke zaveo je *Agassiza,* da je smatrao kralježke toga roda kvadratičnimi,[1] što sam naknadno bio kadar po ogledku, nadjenom kod *Raycza* u *Galiciji* oprovrći, a to tim, što sam konštatirao, da su rebra visoko na kralježku uglavljena (?), uslied čega se je lasno pomesti, te umjesto jednog dugaćkog kralježka — dva viditi.[2] Rebra vrsti *Palaeorhynchum Deschmanni* m. su duga, krepka, nu slabo zavijena; ona sižu sve do blizu dolnjeg ruba tiela, pa ih ima 28 para.

Nastavci kralježaka. Jedan od najvažnijih biljega po rod *Palaeorhynchum* imali bi biti u dvie grane razdieljeni nastavci kralježaka, koji se tek na svojih vršcih opet sjedinjuju. Da tomu nije tako, spomenuo sam već u svojoj razpravici „Mittheilungen über die aquit. Fischfauna der Steiermark",[3] gdje sam baš iztaknuo, da su nastavci kralježaka genusa *Pulaeorhynchum* ustrojeni na način onih roda *Hemirhynchus.*[4] — Pošto su gornji nastavci nešto drugčiji od dolnjih. to ću tačnosti radi opisati svake napose.

a) *Gornji nastavci — neurapofize* izlaze nešto iza sredine kralježka, te su u prednjoj česti tiela nešto koso natrag upravljeni, dočim ostali stoje većinom okomito na hrbtenjači, pa im se samo gornja većinom u dvie divergentne grane razciepljena čest natrag

[1] *Agassiz:* „Les poissons fossiles". Vol. 5, pag. 88, tab. 30.

[2] *Kramberger:* „Beiträge zur Kenntniss d. foss. Fische der Karpathen". (Palaeontographica, N. F. VI. 3 (XXVI), pag. 57).

[3] L. cit. pag. 29.

[4] *Kramberger:* „Fossile Fische der Karpathen" pg. 58.

Digitized by Google

previja. Iz kvrgastog podanka nastavka izlazi koštana, nešto prugava lamela, koja je smjerom koso pram gori i natrag odebljala, te siže sve do sliedećeg nastavka. — Ta se je lamela spajala sa nastavkom i tako tvorila duž hrbtenjače red ovísokih, pram gore suženih, sprieda sdebljalih a straga stanjenih ploča, koje su služile za što bolje učvršćivanje muskula. — Nije dvojiti, da su te lamele postale tim, što se je nastavak na način lepeze diferencirao u poviše divergentno iz izhodišta mu izlazećih trakova, koji su se stopili, te tako sastavili lamelu. Za oto govori ponajprije to, što je izim opisanih razciepanih nastavaka viditi na nekih kaudalnih kralježcih, kako iz podnožja nastavka izlazi još po jedan često razdieljeni trak i što je površina lamele (gdje se vidi) uzduž prugasta (t. j. pruge teku k izhodištu nastavka).

Visina lamelâ iznaša po prilici 31—32 $^{m}/_{m}$, a širina 23 $^{m}/_{m}$.

b) *Dolnji nastavci — haemapofize* liepo su sačuvani u kaudalnom dielu tiela; oni izlaze iz sredine kralježaka, i ciepaju se u poviše grana. Iza njih vidimo još nekoliko slabijih — divergentno izlazećih trakova, preko kojih se širi lamela, koja je vrlo jasno prugasta. Prednji rub lamele ograničuje nastavak, koj je samo slabo savinut, inače pako stoji okomito na hrbtenjači; otražnji tanji rub pod tupim je kutom previnut, a dolnji rub lamele paralelno je sa hrbtenjačom otupljen. — Da su i te lamele postale tim, što se je nastavak diferencirao u poviše trakova, jasnije je tuj vidljivo nego li na gornjih nastavcih.

Visina lamele (u kaudalnom dielu tiela) iznaša 30.$_5$ $^{m}/_{m}$, širina gori (na podanku) p. pr. 8.$_5$ $^{m}/_{m}$, u sredini 16 $^{m}/_{m}$, doli p. pr. 12 $^{m}/_{m}$.

Splovke. Obazremo li se na ustroj tračica splovaka roda *Palaeorhynchum*, tad ćemo naići na neku osebujnost, koja do sada nije motrena dovoljnom tačnošću. Ova se osebujnost sastoji u tom, što je *svaki tračak splovke počam od podanka si pa sve do šiljka razdvojen. Giebel* doduše veli u svojoj „Fauna der Vorwelt“,[1] da su *analne tračice* vrsti *Palaeorhynchum latum* Ag. *razčehane* (zerschlissen). nu nepripominje tomu ništa, po čem bi čovjek mogao slutiti na potanji im ustroj. *Agassiz*[2] narisao je u dorsalnoj splovci spomenute ribe dvie po dvie pole tračica zajedno, bez posebnoga komentara tomu pojavu, a za tračice trbušnih splovaka veli, da su samo na krajevih razdvojene (l. cit. pg. 83.).

[1] Knjiga I., svezak 3, pag. 83.

[2] „Les poissons fossiles“. Vol. V., tab. 35.

Digitized by Google

Wagner,[1] spominjuć dorsalne tračice svoje vrsti *Palaeorhynchum giganteum*, veli: da su „flach übereinandergelegt". — Po svem tom vidi se, da je taj zanimivi pojav dieljenja tračica cielom si duljinom već površno motren, nu nije nigdje iztaknut. Razlog tomu leži poglavito u tom, što su dosada motreni eksemplari nedostatno sačuvani. Skelet glaronskih riba, po kojih je baš genus *Palaeorhynchum* utemeljen, skoro je vaviek prekrit tankim slojem škrilja, uslied čega je finija struktura pojedinih česti tiela nejasna; osobito to je za splovke reći. — Vratimo se opet opisu splovaka naše ribe. Polovina tračice nalikuje u prosjeku kadšto polovini elipse, prorezanoj smječom velike osi, više puta žliebu, a ima ih i takovih, kojim je samo jedna strana zarubljena. Po svoj su se prilici te polovine širokom stranom doticale, a vrši im bijahu razlučeni. Tračice splovaka nisu nigdje članjene.

a) *Dorsalne splovke.* Hrbtom se vuku dvie zbližene splovke, od kojih *prva* broji jošte 21, čitavom duljinom razdvojenih nečlanitih tračića; duljina im raste prama sredini splovke, a tad se opet polagano prikraćuju. Najdulji tračak (iz sredine) mjeri kakovih 17 centimetra, a najkraći (zadnji) 8.$_7$ centimetra. — *Druga dorsalna* splovka sliedi umah iza prve i začimlje nad 17. analnom tračicom. Ona sastoji još od 19 tračica, od kojih je prva znatno jača, a i dulja od zadnje tračice prve hrbtene splovke. — Razpolovljene tračice su plitko žliebaste.

Nosiljke tračica (Flossenträger). O ustroju nosiljka vladala su do sada posve kriva mnienja. *Agassiz* i svi ostali, koji spominju vrsti genusa *Palaeorhynchum*, vele, da su nosiljke u dvie pram hrbtenjači se razilazeće grane razdieljene, i da se medju dvima takovima parima nosiljaka još nalaze horizontalno položene koštice, koje *Agassiz* zove „*arête marginale*". — To isto tvrdio je *Agassiz* i za svoj genus *Hemirhynchus*, što sam u ostalom već oprovrgao u spomenutoj svojoj radnji o karpatskih ribah (l. cit. p. 58.). — Baš kao kod *Hemirhynchus-a*, tako su i kod roda *Palaeorhynchum* nosiljke tračica diferencirane u tri grane, od kojih dvie prama hrbtenjači divergiraju, dočim treća š njom uzporedo teče. Prva tih grana je najdulja (mjeri do 29 $^m/_m$), te je koso naprieda upravljena; druga znatno kraća (10 $^m/_m$ duga) zatvara s prvom kut od po prilici 35—40°, a treća skoro isto tako duga, kut od c. 125°. —

[1] Sitzungsber. d. bayr. Akad. d W. z. München 1860. Heft I., pag. 52—54.

Digitized by Google

Vjerovatno je, da grane nosiljaka nisu bile spojene lamelom, pošto takovim nigdje traga vidio nisam.

Uzmemo li na um znatnu duljinu tračica hrbtene splovke, tad se pričinjaju nosiljke istih razmjerno vrlo malenimi. Pošto se iste radi neznatne visine tiela nisu mogle u jednom t. j. uzdužnom smjeru razviti, s toga su se diferencirale u poviše grana (3), kojimi su se tad čvršće u tielu fiksirati mogle, ujedno su pako zglavkom tračica pružale sigurnije podporište. Da je onaj treći horizontalno položeni ogranak nosiljke kao takav laglje svoju zadaću vršiti mogao t. j. učvrstiti hrbat, nego li bi to činila isolirana kakova *„arête marginale"*, netreba tek izticati. Obzirom dakle na dvojaku funkciju, koju su imale obavljati nosiljke, morao je resultirati jur opisani im lik.

Analna splovka začimlje $12,_{25}$ centimetra pred prvim trakom druge hrbtene splovke. Njene tračice su iz početka tanke, kratke i slabo savijene, te se vrlo polagano produljuju. U sredini postižu znatnu duljinu, pa su tu još i dosta savijene. Iza sredine gubi im se opet brzo duljina i postaju sve to tanjimi Sve te tračice su dužinom razdieljene, samo čine iznimku od toga tri kratke, savinute i razmjerno debele, trnovite tračice (Dorne, = Stachelstrahlen), kojimi se okanča analna splovka naše ribe. — Da što bolje ilustriramo duljinu tračica ove splovke, to ćemo nekoliko njih izmjeriti: 1. tračica mjeri = $21,_3$ m/m; 10. = $39,_3$ m/m; 25. oko 19 centimetra; 29. ili najdulji preko $23,_5$ centim.; 33. samo $15,_1$ censim.; 36. = $7,_{05}$ centimetra. Duljina trnovita tračka = 14 m/m. — Ova se splovka razlikuje od dorsalnih većom duljinom svojih tračica, pa i tim, što su joj iste jače savinute. Nasuprot tomu su joj nosiljke, premda nejasno sačuvane, svakako slabije razvite bile no one dorsalnih splovaka.

Od *pectoralnih* splovaka vidjeti je samo nekoliko plosnatih tračaka. Čini se, da je ta splovka bila visoko inserirana, pošto preostali dio te splovke leži medju hrbtenjačom i hrbtom.

Ventralne splovke leže nizko, te se odlikuju dugimi i tankimi svojimi tračicami, od kojih najdulja (koliko je od nje sačuvano) $23,_2$ centimetra mjeri, te sve do blizu zarepne splovke natrag siže.

Tielo naše ribe pokriveno je dosta jakimi ljuskami, koje samo gdje gdje osamljene motrih. Lika su nepravilno ovalnoga; površina im je pokrita jasnimi priraslimi, concentrično poredanimi kruzi. Izim ovih opaziti je lupom vrlo finih radiah, koje križaju isto tako

Digitized by Google

fini koncentrični kruzi. Najveći promjer jedne ljuske iznaša $8,_5$ $^m/_m$ (bilo je valjda i većih).

Ovu mi je ribu poslao na ogled i proučanje čuvar ljublanskog muzeja gosp. *Deschmann.*

Da uzmognemo izpraviti diagnozu roda *Palaeorhynchum,* obazreti mi se je još i na dva u Trifailu našasta ostanka toga genusa, koja sam prije dvie godine u bečkom geološkom zavodu proučavao. Jedan od njih je 61 centimetar dugačak, te posjeduje glavu sa čeljustmi, u kojih imade *malenih zubih.* Oko mjeri 3 centimetra u promjeru; glava je (do kraja dolnje čeljusti) 27 centimetara duga i c. 11 centim. visoka. Ljuske su velike (skoro 1 centim.) i ovalne. *Os radii branchiostegi* su plosnate i slabo savijene.

Drugi je ostanak $7,_5$ centim. dugačak; fali mu komad glave i veći dio repišta. Visina tiela je 16 centim.

Diagnoza genusa *Palaeorhynchum* imade ovako glasiti:

Tielo vrlo dugačko; glava kratka, te prelazi u duge tanke čeljusti sa malenimi zubi. *Hrbtenjača dosta vitka sastoji od duljih no visokih članaka; rebra izlaze visoko iz kralježka, ter ga prividno obuhvaćaju. Nastavci kralježka pretvoreni su u* vertikalne lamele. *Tračice splovaka cielom duljinom razdieljene. Jedna ili dvie hrbtene splovke. Nosiljke tračica* diferencirane u 3 ogranka; *dva divergiraju pram hrbtenjači, treći leži horizontalno. Repna splovka izrezana ili zaokružena. Ljuske orelike, ovalne, sa jasnimi priraslimi kruzi, ciela površina pokrita vrlo finimi radiji, koji su križani isto tako finimi concentričnimi kruzi.*

Glede sistematičkoga polozaja genusa *Palaeorhynchum* izrazio sam se već u svojoj razpravici „Vorläufige Mittheilungen über die aquit. Fischfauna der Steiermark“[1] t. j. da *Palaeorhynchum* i srodni mu *Hemirhynchus* pripadaju jednoj te istoj porodici i to *Xiphioidam,* te se imadu uvrstiti medju rodove *Xiphias* i *Histiophorus.*[2]

[1] L. cit. pag. 29.

[2] Ne „Histiophorus i Tetrapterus“ kako stoji u rečenoj razpravici, što mi se je u ostalom podkralo, pošto ta dva imena jedan te isti genus označuju.

Digitized by Google

2. Orcynus Komposchi Kramberger.

(Tab. III Sl 1.)

„Vorläufige Mittheilungen über d. aquit. Fischfauna d. Steiermark". (Verhandl. d. k. k. geol. Reichsanst. Wien 1882, pg. 29).

Ovu nam je ribu poklonilo ravnateljstvo trifailskog ugljorova. Do sada bijahu poznate samo dvie vrsti roda *Orcynus*, a te su nadjene u eocenskih naslagah *M. Bolke-a* u Italiji. Svakako je dakle zanimiva prisutnost toga roda i u aquitanskih naslagah *Štajera*.

Riba je 44 centimetra duga i $11_{,5}$ cm. visoka.

Razlikuje se od obih do sada poznatih vrstih, najme *Orc. lanceolatus* Ag. te *Orc. latior* Ag.[1] tim, što je tielo naše vrsti vitčije, te što hrbtenjača posjeduje mnogo više kralježaka. Ostale diferencije ni nespominjem, pošto su navedene dostatne, da ustanovimo novu vrst.

S razloga, što ribi manjka glava i komad repne splovke, nemožemo tjelesne omjere ustanoviti. Nu ako maximalnu visinu tjela medju zarepnom i drugom hrbterom splovkom od mjesta, gdje je prsna splovka inserirana, prenesemo do podanka repne splovke, tad ćemo naći, da se rečena visina kod vrsti *Orc. lanceolatus* dade p. pr. $2^3/_4$ puta a ona naše vrsti *Orc. Komposchi* $3^3/_4$ puta prenieti na spomenuti razmak. Maximalna se visina tiela do početka prve hrbtene splovke samo neznatno mienja, dočim se ona poslie početka druge hrbtene resp. zarepne splovke posve jednolično smanjuje. uslied čega bijaše tjelo, osobito ako si pomislimo odlomljenu po svoj prilici sprieda suženu glavu pridodatu, lika elipse, kojoj iznaša mala os, resp. visina tiela po prilici $^1/_5$ velike osi, dotično duljine tiela (bez repne splovke). Kod *Orc. lanceolatus* mjeri mala os (po slici sudeć) skoro 4. dio velike.

Hrbtenjača je jaka, te je imala preko 40 kralježaka (po svoj prilici 44), od kojih po prilici 24 pripada kaudalnomu, a ostali pako abdominalnomu dielu tiela. Pojedini su kralježci samo neznatno dulji nego li visoki, te ostaju pogledom na dimenzije si prilično jednolični. — Što se tiče nastavaka kralježaka, to nam je spomenuti, da nisu baš osobito jaki. Oni su popreko nešto savijeni, te se natrag i prama glavi prikraćuju. Prije, nego li koju reknem o kutu, što ga nastavci zatvaraju sa osju hrbtenjače, moram

[1] Agassiz: „Les poissons fossiles". Vol. V., pg. 59, tab. 23 i pg. 60, tab. 24.

Digitized by Google

sjetiti i na jednu, mekaničnim uplivom prouzročenu promjenu, koja sastoji u tom, što je neki dio abdominalnih kralježaka uslied kosa, nu uzporedno sa lapornom pločom djelujućega tlaka iz prvotnoga si položaja skrenut, uslied čega se je stanovita množina nastavaka nešto jače hrbtenjači prignula, dočim haemapophyse koso napried strše. Obzirom na ovu okolnost dobivamo za gornje nastavke početno kut od kojih 45°, koj se u ostalom brzo na 60° poveća, a onda opet prama koncu hrbtenjače na 45° i još manje spade. Dolnji su nastavci splohomice nešto manje prignuti k osi hrbtenjače, nego opisani. Kratki nastavci stražnjih abdominalnih te prvih 6 repnih kralježaka stoje na hrbtenjači okomito, pa se tek nad svojom sredinom slabo natrag previjaju; ostali se prikraćuju s traga sve to više, a njihov se kut umanjuje, nu ipak ne u toj mjeri, kao kod odgovarajućih gornjih nastavaka.

Prva dorsalna splovka vrlo je lošo sačuvana, tako, da nam je težko šta izviestna o njoj reći. Ono preostalih odlomaka od kakovih 11 ili 12 jednostavnih tračica daje slutiti, da im se je duljina brzo smanjivala. — Nosiljke vuku se do druge hrbtene splovke, te su vitke i koso naprieda upravljene.

Druga dorsalna splovka je uzka, nu visoka. Premda su joj tračice od česti odlomljene, ipak im vidimo još otisaka, prema kojim mjere do 7 kralježaka. Broj tračica iznaša 10. — Nosiljke su im duge i uzke. — Iza ove splovke sliedilo je kakovih 10 do 12 *pinnae spuriae* (falsche Flossen), što se je dalo uglaviti po broju njihovih odtisnutih, tupokutno previnutih nosiljaka.

Analna je splovka dobro sačuvana. Ona leži okomito pred začetkom druge hrbtene splovke, te se odlikuje kao i prijašnja svojom znatnom duljinom. Ona je uzka a njezin je unutarnji rub u slici srpa urezan. — Ova splovka začimlje dvima bodljastima tračicama (Stachelstrahlen), od kojih je druga za $^1/_3$ ca. dulja od prve, ter odgovara duljini od nešto preko četiri srednjih kralježaka. Iza ovih sliedi prvi i najkrepčije dieljeni tračak, koj mjeri preko 7 kralježaka. Svi ostali postaju sve to kraći. – Broj tračica mogao bi iznašati 10–14. — Nosiljke su duge i nešto savijene. — *Pinnae spuriae* 9—10 na broju.

Pectoralna splovka utaknuta je medju dorsalnom i hrbtenjačom, te je poput srpa urezana. Ona se odlikuje svojom znatnom duljinom; najdulji tračak joj odgovara visini tiela (kod druge dorsalne splovke). Broj tračica neda se ustanoviti, pošto su odviše sbližene.

Digitized by Google

Lošo sačuvana *ventralna splovka* je nešto pred prsnom učvrštena. Vrlo jasno se vidi još *postrana crta* (Seitenlinie); ona sastoji od odieljenih, malenih, ovalnih uzvisinah, koje su duljinom si razrezane. Ta se crta početna vuče medju hrbtenjačom i gornjim profilom tiela, pa se onda, nešto pred početkom druge dorsalne splovke skoro pravokutno previja i u tom smjeru do pod hrbtenjaču teče, odkle se opet polagano hrbtenjači uzvija. — Pošto se vide dvie postrane crte, to nije dvojiti, da jedna njih drugoj strani tiela pripada, pa da je odmaknuta uslied onog, u početku iztaknutog kosog tlaka, kojim su se i nastavci od prvobitnog si položaja skrenuli.

Ljusaka nisam na ribi smotrio.

IV. Ribe sarmatskih lapora Szakadátskih.

Lapori Szakadáta u Sedmogradskoj poznati su već od prije zbog svoje zanimive faune i flore. U tom ih pogledu smiemo uporediti sa sarmatskimi lapori Radoboja. Premda su obim lokalitetom samo dvie biljke zajedničke (vidi: „Flora von Szakadát u. Thalheim von *Andrä)*,[1] to ipak analogne im faune (ribe pa insekti) govore za istodobnost staloženja njihovih lapora.

Dobu Szakadátskih lapora prvi je ustanovio *Hauer* i to god. 1860.,[2] nu potanje obrazloženje toga pitanja nalazimo u geologiji *Sedmogradske* od Hauera i Stachea.[3] Tuj je na str. 580. navedeno: „Gline i pješčine Szakadáta pripadaju cerithskim (t. j. sarmatskim) naslagam, kako to podkrepljuje njihova fauna. U njih je nadjeno: *Murex sublavatus* Bast. *Cerithium pictum* Bast., *Cer. rubiginosum* Eichw., *Buccinum duplicatum* Sow., *Bucc. costulatum* Brocch., *Melanopsis impressa* Kraus, *Mel. Bouèi* Fer., *Mel. pygmaea* Pa., *Trochus podolicus* Dub., *Nerita Guateloupana* Fer.

Do danas poznate su samo tri Szakadátske ribe, a te su: *Meletta sardinites* Heckel,[4] *Morrhua szakadàtensis*[5] Steind. i *Strinsia alata.*[6] — Naknadno našao sam u zbirci bečkog geologičkog za-

[1] Abhandl. d. k. k. geolog. Reichsanst. II. Band, 3. Abth., pg. 1—26.

[2] Jahrb. d. k. k. geolog. Reichsanstalt, 1860, Band XI. pg. 102 (Verhandl.).

[3] Beč 1863.

[4] Geologie Siebenbürgens, pag. 579.

[5] Sitzungsber. d. k. k. Akad. d. Wissenschaft mat. nat. Cl. pag. 771—775; XXXVIII. svezka, tabla I. sl. 2.

[6] Ibid. XLVII. pag. 139—140, tabl. 2. fig. 3.

Digitized by Google

voda dva spomena vriedna ostanka, od kojih jedan representira novu vrst roda *Morrhua,* drugi pako zanimiv oblik *Clupeacea.*

1. Morrhua extensa Kramb.
(Tab. V. Sl. 3.)

Long. 155 $^{m}/_{m}$, lat. 17,5 $^{m}/_{m}$, cap. c. 35 $^{m}/_{m}$.

Tielo naše ribe znatno je spruženije nego li u *Morrhua szakadátensis* Steind. Dočim se tjelesna visina ove posljednje dade nešto preko četiri puta prenieti na čitavu duljinu tiela, iznaša ona kod naše nove vrsti skoro deseti dio posvemašnje dužine (ako manjkajući dio glave pridodan mislimo). Tjelesna se visina kod *Morrhua szakadàtensis* brzo smanjuje prama repištu, što kod naše vrsti tek polagano biva, pošto ona kod druge i treće hrbtene splovke 14 a repište 6,5 $^{m}/_{m}$ mjeri, dakle iznaša gubitak visine, počam od prve hrbtene splovke pa do repišta samo 4,5 $^{m}/_{m}$, ili nešto više od četvrtine maximalne visine.

Kosti glave nisu jasno vidljive, zbog česa moram i propustiti opisa im. *Hrbtenjača* je vitka i sastoji p. pr. od 42 skoro dva puta dulja nego li visoka članka, koji se prama repištu polagano sužuju, nu bez da bi se uza to njihovo razmjerje poremetilo.

Trnoviti *nastavci* kralježaka su vitki, gornji (neurapophyse) nešto jače (p. pr. 40°) k osi hrbtenjače prignuti nego li donji (p. pr. 45°), taj se kut umanjuje, čim se većma približuju nastavci repnoj splovci. Što se debljine tih apofiza tiče, imali bi spomenuti, da su prednje abdominalnoga diela tiela jače nego ostale. Nastavci zadnjih 8 kralježaka, koji caudalnu splovku podupiru, nisu zavinuti, već ravni te nešto jači i dulji od prediducih.

Rebra su vrlo tanka, slabo savita i srednje duljine.

Prva *hrbtena splovka* počimlje nad 38. kralježkom (od traga brojeć). Njene su tračice većim dielom prekrite onim prsne splovke, što donekle otegoćuje oznaku broja njihova; ja mislim, da ih nije bilo više od 8.

Druga hrbtena splovka počimlje nad 38 kralježkom i sastoji od 9 (?) tračica. — *Treća* napokon splovka počimlje nad 20. kralježkom. Pošto tračice ovih splovaka prileže tielu, nie im moguće točna broja označiti. Nosiljke tih splovaka su nježne.

Što se tiče obih *zarepnih* splovaka, to nam je iztaknuti, da je prva njih dulja od druge, te da počimlje umah izpod sredine

Digitized by Google

prve hrbtene splovke. — Druga zarepna stoji pred trećom hrbtenom splovkom.

Prsne su splovke veoma dobro sačuvane. One se najvećma odlikuju svojimi dugimi tanahnimi te mnogobrojnimi tračicami, koje su s kraja dieljene; da li se i razčlanjuju, nisam mogao ustanoviti. Broj tračica iznaša u svakoj splovci 20—21, od kojih najdulje oko 35 $^{m}/_{m}$ mjere, dakle premašuju tjelesnu visinu (kod prve dorsalne splovke) dva puta.

Trbušne splovke leže nešto pred prijašnjimi splovkami. Iste su slabo razvijene i posjeduju po pr. 6 tračica.

Repna splovka sjedi na nastavcih posljednjih 8 kralježaka. Ona je s traga ravna. Broj njenih više puta dieljenih i članitih tračica nije moguće opredieliti.

Ljuske su malene i ne baš jake. Tek pod povećalom spetiti je, da im je površina radiami posuta. Koncentričnih krugova nisam vidio.

Fam. **Clupeoidei.**

Radobojska *Meletta sardinites* Heck. jest jedna od najčešćih riba szakadàtskih lapora.[1] Izim nje ima u tih laporih još neka druga vrst, koja žalibože nije dosta dobro sačuvana, nu ipak se od spomenute *Melette* dovoljno razlikuje.

Tielo ote ribe je dugačko, hrbtenjača vitka, glava naprieda sužena, te posjeduje uzke čeljusti, hrbtena splovka je znatno glavi primaknuta. Naša riba sjeća ustrojem glave na *Clupea Vukotinovići* Kramb.,[2] položajem hrbtene splovke pako na *Clup. Maceki* Kramb.[3] na ribe naših sarmatskih naslaga doljskih i vrabčanskih. Ona stoji dakle medju ovima dvima, te se još od njih odlikuje svojimi tanjimi kralježci. — Oštrije nemogu našu slednicu karakterizirati, jer joj fali komadić repišta. Nu pošto smo vidili, da se ona od ribe *Meletta sardinites* razlikuje, pa s razloga, što ju sa nijednom od ostalih dvih, inače joj donekle srodnih vrstih identificirati nemožemo, mislim, da neću krivo učiniti, ako ju predbježno od njih odielim. Ja ju nazivljem

[1] „Geologie Siebenbürgens", pag. 579.

[2] Kramberger Gorjanović: „Die jungtertiäre Fischfauna Croatiens". (Beiträge zur Palaeontol. Oest.-Ung. III., 2) pag. 78—79, tab. XIII, sl. 7 i 8.

[3] Ibid. pag. 79—80, tab. XIII, sl. 10 i 11.

Digitized by Google

Clupea (Meletta) intermedia Kramb.

Long. 86 m/m (komadić repišta fali), alt. 13 m/m; cap. c. 25 m/m.
Začetak hrbtene splovke je od šiljka gubice 41 m/m udaljen.
„ trbušne „ „ „ „ „ 53 „ „

Na tankoj hrbtenjači mogao sam nabrojiti 38 kralježaka, od kojih po pr. 30 abdominalnomu odielu tiela pripada. Nastavci kralježaka su tanki, rebra duga te nježna.

D. c. 12; P. 12 (?).

V. Kučak iz M. Bolke u Italiji.

U našoj geologičkoj zbirci čuva se liep malen kučak, koji potiče iz M Bolke, bogatoga nalazišta terciarnih riba eocenske stvore.

S razloga, što ova riba reprezentira do sada nepoznati rod, bijaše nuždno ju opisati, tim više, što je do danas jošte malo tako dobro sačuvanih srodnih riba nadjeno. Nadam se s toga, da će ovaj makar i maleni prinesak pružiti dosta zanimivih podataka tačnijemu poznavanju izumrlih kučaka.

Squalidea.

Fam. Scylliida.

Nov. gen. Mesiteia Kramberger.

Sravnimo li našega kučka sa živućimi i izumrlimi rodovi familije *Scylliida*, tad ćemo naći, da je on još najsrodniji genusu *Scyllium*, ali ta se srodnost ograničuje samo na analogno ponamještenje splovaka, na lik tiela, te sličan ustroj hrbtenjače. Mnogo su znatnije osebujnosti, kojimi se naša riba razlikuje ne samo od representanta genusa *Scyllium*, već i od onih sličnih rodova. Te pako osebujnosti sastoje u tom, što su neparne splovke (osobito zarepna) osobite duljine, kakva još do sada nije smotrena ni na živih a ni na izumrlih poznatih kučcih. Izim toga su te splovke nizke, što nam je takodjer kao biljegom iztaknuti. Dalnjom karakteristikom naše ribe smatrat nam je i ono 14—16 škržnih tračaka sa svake strane iza glave pred prsnimi splovkami. Takove su tračice već motrene na vrsti *Squatina fimbriata* Gieb. (= *Thaumas fimbriatus* Münst.), nu pošto ova riba nije dosta dobro sačuvana, nije ni stalno, da li je *Squatina* ili pripada morda drugomu kakvomu rodu, a izim toga neposjedujem djelo grofa *Münstera*, u kojem je ta riba bavar-

Digitized by Google

skoga litografičkoga škrilja opisana i nacrtana, a da bih ju mogao pobliže prispodabljati sa našom ribom. *Giebel* smatra one tračice, koje su u spomenute ribe baš kao i kod naše iza glave vrlo markantnimi.[1] Svakako je važno da mi te apendikse i na kučcih mladjih stvorâ konštatirati možemo; po tom smiemo timi tračicami veću no samo specifičnu vriednost pridati. Imade li se *Squatina fimbriata* sa našim eocenskim kučkom u istu porodicu staviti ili ne, nije mi iz spomenutih jur razloga moguće utanačiti. To će pitanje riešiti bolji ostanci litografičkoga škrilja, a za sada bilo je od nužde tu prividnu im srodnost bar napomenuti. Obilježje roda *Mesiteia:*

Tielo dugačko. *Glava* kratka, plosnata te malimi poligonalnimi pločicami pokrita. *Zubi* maleni, šiljasti te u više redova (3) ponamješteni. Iza glave pred prsnimi splovkami odugački, tračasti škržni apendiksi. *Hrbtenjača* dobro osificirana, te sastoji od jasno odieljenih većinom kvadratičnih kralježaka. Na hrbtenjači su valjkasti, dugoljasti luci (Bögen), na ovih opet kraći sa luknjicami za trnoviti nastavak (?). — *Rebra* tanka. — *Neurapofize* vitke, spreda dulje nego straga. — *Haemapofize* široke kao kralježak, kratke i trouglaste. — *Neparne splovke* nizke i duge, osobito *zarepna.* Prva hrbtena splovka stoji izmedju trbušnih i zarepne splovke, druga hrbtena pred sredinom analne. — *Parne splovke* dobro razvite. — Sve splovke posjeduju jasne, plosnate tračice. Tik pred prsnimi splovkami po jedna krepka, granulirana bodlja (?). — Nosiljke tračica neparnih splovaka sa tračićem spojene. — Tielo valjda golo.

Mesiteia Emiliae Kramb.

(Tab. III., Sl. 2., a, b, c).

Duljina tiela		160 mm/m
Širina glave	c.	21,0 „
Udaljenost prve hrbtene splovke od kraja glave		95,5 „
„ druge „ „ „ prve „		36,0 „
„ trbušnih splovka od kraja glave		80,5 „
„ analne splovke „ „ „		106,5 „
Od prsnih splovka do trbušnih		41,0 „
Od trbušnih splovaka do analne		25,5 „
Širina prve dorsalne splovke		17,5 „
„ druge „ „		28+x mm/m
„ analne splovke		42+x „
Hrbtenjača ima kralježaka		93+x

[1] Giebel: „Fauna der Vorwelt", I. Band, 3. Abth. pag. 299.

Digitized by Google

Prva hrbtena splovka ima tračica	24
Druga „ „ „ „	27+x
Zarepna splovka ima tračica	60+x
Trbušna „ „ „	19
Prsna „ „ „	16.

Ribi fali samo repna splovka sa komadićem hrbtenjače. Pošto joj bijaše abdominalni dio tiela širji no visok, s toga joj se i jest ovaj odsjek tiela potrbuške otisnuo, tanji pako caudalni dio preložio se je postrance. Visina tiela kod početka analne splovke iznaša samo $8^{m}/_{m}$.

Glava je malena te sploštena. Ona mjeri (do početka hrbtenjače) samo $16^{m}/_{m}$ duljine, te je straga $21^{m}/_{m}$ široka. Njena je površina pokrivena sićušnimi poligonalnimi pločicami. Na desnoj polovini vidljive čeljusti opaziti je dobrim povećalom do tri reda malenih zubića, od kojih su oni vanjskoga reda najmanji, a oni nutarnjega reda iliti najveći mjere po $0{\cdot}5^{m}/_{m}$ duljine. Zubi su šiljasti te ponešto zavinuti, a u čeljustih tako smješteni, da natrag strše. Čini mi se, da su spljošteni te oštrih srhova. To potonje ne mogu sigurnošću tvrditi, pošto mi nije ni najvećom pomnjom pošlo za rukom isolirati bar jedan zubić. — Sa svake se strane glave vuče u liku splovke 14—16 plosnatih škržnih tračaka, koji sižu do prsnih splovaka.

Hrbtenjača je dobro osificirana, uslied čega su joj se sve njene česti vrlo jasno sačuvale. Ona sastoji od odieljenih većim dielom kvadratičnih, zgora i zdola uvitih kralježaka, kojih imade do 93 jošte na ploči; prvobitno bilo ih je sigurno preko 100, nu žalibože odkinut je komadić repa, s toga im ne možemo točan broj označiti. Čitavom se duljinom hrbtenjače — i to na gornjoj strani — vuče niz valjkastih doli nešto zaokruženih gori opet tupokutno zašiljenih člančića t. zv. „gornji luci“ (obere Bögen), koji su po prilici tako visoki kao što i kralježak, nu opet za polovicu uži od njega. Ovi luci većinom su tako na hrbtenjači smješteni, da jih jedan na sredini kralježka stoji, a ostali, koji ga se sa svake strane dotiču, česti na susjedni kralježak prelaze. Ponamještenje ovih lukova na kralježcih nije podvrgnuto nikakovom pravilu, jer na mjestih stoje na kralježku dva luka tako, da os pojedinoga pada na četvrtinu duljine kralježka, ili opet tako, da srednji luk izvan sredine leži.[1]

[1] Ova nepravilnost gledom na smještenje gornjih lukova nad kralježci potiče od tuda, što se ovi prvobitno nedieljeni, štabčasti, duž korde (gori i doli dva) se protežući lukovi, prije začimlju dieliti, no korda sama, pa s toga im je i broj i namještaj posve neovisan u kralježcih.

Digitized by Google

Na spomenutih valjkastih člancih stoje opet manji t. zv. interkalarni hrskavci, koji se medju dva prije opisana uglavljuju. Gornji kraj ovih je ravan, te posjeduju utuvinu, koja služi morda za fiksiranje nastavka (spine).

Gornji su *nastavci* tanki i odugački, a viditi ih je samo na prostoru izmedju glave i prve dorsalne splovke. Dolnji nastavci široki su kao i kralježak te trokutna lika. Viditi ih je točnije pod zadnjimi kralježci.

Rebra su tanka, ponešto zavinuta te primjerene duljine (3—5$^{m}/_{m}$).

Prva dorsalna splovka začimlje po prilici nad 48. kralježkom s prieda brojeć, pa siže do 59. kralježka natrag. Ona sastoji od 24 tračice, koje se prama sredini polagano produljuju, nu opet prama kraju splovke prikraćuju, uslied čega je splovka ponešto zaokružena. Motrimo li pobliže svaku tračicu, tad spetimo, da joj je dolnji dio tupokutno previnut, a taj se previnuti dio sve većma sužuje, uslied česa ta tračica u velike nalikuje sponi, kojoj manjka jedan kraj.

Druga dorsalna splovka začimlje nad 74. kralježkom, te siže sve do 92. kralježka natrag. Ova je splovka ponešto dulja od prijašnje, a s toga posjeduje i više tračicah. Ja ih nabrojih do 27, koje su baš tako ustrojene, kao što i one prve hrbtene splovke.

Analna splovka začimlje pod drugom trećinom prve hrbtene splovke ili izpod njenog 17. tračića. Ona bijaše za stalno dva puta dulja od druge hrbtene splovke, te dopiraše bliže repnoj splovci nego prije spomenuta. Tračicah imade preko 60 u toj splovci.

Ventralne splovke stoje izpred prve hrbtene ili izpod 36. kralježka te nešto pred sredinom tiela. Veoma je liepo sačuvan otisak u formi gotičkoga svoda zavinutog kuka sa oširokom splovkom, koja broji po prilici 19 tračica.

Pectoralne splovke napokon leže iza glave te sastoje od 17 tračica, koje se podupiru o jasno vidljivi plećni pojas.

Pred prsnimi splovkami opaziti je po jednu krepku, granuliranu bodlju (?), nu ova nije dosta dobro sačuvana, a da bi što točna o njoj kazati mogao. Ona nestoji u savezu sa prsnimi splovkami, već se čini, da je površna dermalna tvorina.

VI. Ribe iz okolice Valjeva u Srbiji.

Prošaste mi je godine poslao gosp. *I. M. Žujović,* profesor na visokoj školi u *Beogradu,* suitu ribjih ostanaka, u svrhu da ih opredielim. Ostanci ti u veliko su zanimivi, jer do danas nije jošte

Digitized by Google

bilo pozuato fosilnih riba iz Srbije; žaliti je samo, što su vrlo lošo sačuvani, te s toga težko opredieljivi. — Ribe te potiču iz lapora *Beloševačkog* (1 komad) i onog *Biele Stiene* (poviše ploča). Lapor *Beloševca* svietlo-sive je boje i kalav; lapor *Biele-stene* nešto je tamniji, te škriljav i daje se u vrlo tanke pločice listati. Za obje kaže pravom gosp. Žujović, da pripadaju terciarnoj formaciji. Za lapore *Biele-stiene* pripominje mi još, da alterniraju sa pjeskovitim i slanim laporom. Horizonta nije pobliže označio.

Po karakteru faune ovih lapora daje se sa sigurnošću zaključiti, da su ti lapori proizvod staloženja sladkih voda, a to s toga, što sadržavaju same sladkovodne oblike: *Leuciscus* i *Gobius*. – Vrlo me je frapirala petrografska sličnost ovih lapora sa onimi *Eibiswalda* u *Štajerskoj*. I tamo ima takovih lapora, koji baš istu faunu drže Ja se neustručavam smatrati lapore okolice *Valjeva* i *Eibiswalda* istodobnimi tvorinami, s toga držim, da pripadaju *akvitanskoj* obrazbi terciarne formacije.

Fam. Cyprinoidei.

Gen. *Leuciscus*.

Svi ostanci toga roda potiču iz *Biele-stiene*. Pošto nije baš nijedna tih riba dosta jasno sačuvana, nije moguće opredieliti vrsti, kojoj pripadaju. Jedan jedini otisak dao je sliedeće ustanoviti:

Duljina tiela (ujedno sa repnom splovkom)	c.	94	m/m
Duljina glave (do plećnog pojasa)		28	„
Visina glave	c.	18,5	„
Udaljenost ventralne splovke od kraja glave	c.	47	„
Broj kralježaka	c.	32	„

Drugi neki eksemplar, kojemu je glava vrlo dobro sačuvana, pokazuje i dio dorsalne splovke, uslied čega dala se je ustanoviti:

Visina tiela	c.	22	m/m
Duljina glave		27	„
Visina glave	c.	20	„
Promjer oka		5	„
Udaljenost dorsalne splovke od kraja glave		41	„

Po ovih manjkavih podatcih dala bi se ova diagnoza sastaviti:

Tielo dugoljasto; visina nešto preko 4 puta, glava do 3,5 puta u posvemašnjoj duljini. Glava dulja no visoka; gornji profil pada polagano prama kraju glave, dolnji je profil skoro horizontalan. Oko dosta maleno, pred sredinom glave, gornjemu rubu glave približeno. Usta prilično velika. Praeoperculum malo ne pravokutno

Digitized by Google

previnut. Operculum oširok. Kralježaka oko 32. Repna splovka urezana; ostale splovke nejasne.

Leuciscus od *Biele-stiene* težko mi je identificirati bud s kojim poznatih oblika. On sjeća u velike na neke Eibiswaldske ostanke, koji stoje u nekom savezu sa vršću *Leuciscus macrurus* Ag., od koje se ipak razlikuju kraćimi tračicami svojih splovaka. U potanje razmatranje srodstvenih odnošaja ribe *Biele Stiene* sa onimi Eibiswalda nemogu se upustiti, jer mi je materijal tomu posve nedostatan.

Fam. **Gobioidei.**

Gen. *Gobius.*

Jedini ostanak toga roda potiče iz *Beloševca.* Isti je, izuzam glave i neke poprečne, vertikalno razmaknute pukotine, liepo sačuvan. Tielo ribe je kao obično u representantih toga genusa dugačko (bez glave 58,5 $^{m}/_{m}$). Visina tiela slabo se mienja; tako iznaša visina kod prve hrbtene splovke najvećma 11 $^{m}/_{m}$; kod druge isto toliko, dočim visina repišta iznaša 6,5 $^{m}/_{m}$. *Kralježaka* ima jošte na ploči 27. *Prva dorsalna* splovka sastoji od 6 jednostavnih slabo natrag previnutih, tankih, bodljastih tračica, te je odieljena od *druge dorsalne* splovke, od koje vidimo jasno 9 dugih razdieljenih i članitih tračaka (i to iza pukotine) i tragove dvih većinom odlomljenih tračaka, od kojih bijaše jedan nedieljen tako, da je ta splovka posjedovala 1 I 10 tračića. — *Analna* splovka leži pod drugom dorsalnom i sastoji od 1 I 9 tračića, koji su baš tako ustrojeni, kao oni prijašnje splovke. Od široke *pectoralne* splovke viditi je još 11 dieljenih tračica. Liepa sačuvana *caudalna* splovka je zaokružena, te se opire o nastavke zadnjih dvijuh kralježaka. U svem ima po prilici 8 I 15 I 7 tračića. Najdulji tračak mjeri oko 19 $^{m}/_{m}$. *Ljuske* su dosta velike i pokazuju jasne radiarne pruge.

Na istoj ploči ima još fragmenta dvajuh *Gobius-a* i to glava sa malenimi zubi u gornjoj čeljusti i ostanak mladog individuuma, na čijoj glavi vidimo još otolite (Gehörkapseln).

Gobius iz *Beloševca* pripada baš kao što i oni iz *Eibiswalda* vrsti *Gobius (= Cottus) brevis* Ag.

Digitized by Google

Dodatak.

Prigodom lamanja litavca za gradnju mosta u Susedu, diglo se se je tuj i lapora, u kojem sam našao poviše riba. Pošto su te ribe dielomice još nepoznate ili bar za susjedsku faunu nove, nuždno ih je spomenuti. Žalibože nemogu im više slika predočiti, pošto su table za ovu razpravu već prije uredjene bile, no te ribe nadjene. Ja ih predbježno opisujem, a drugom ću ih zgodom i nacrtati.

Nadjene su ove ribe:

Acanus n. f., *Auxis minor* Kramb., *Callionymus macrocephalus* Kramb., *Brosmius elongatus* Kramb., *Morrhua* n. f.

Sve te navedene ribe su za faunu susjedsku nove, a dvie njih — *Acanus* i *Morrhua* — dosele su u obće nepoznate bile.

Fam. Berycoidei.

Gen. *Acanus* Ag.

Genus *Acanus* utemeljio je Agassiz po ostancih potičućih iz akvitanskih naslaga kantona *Glarus-a* u Švicarskoj. Ti ostanci su u velike srodni reprezentantom roda *Beryx*, ter se od njega razlikuju li ustrojem splovaka. — Trnovite tračice dorsalne splovke su u *Beryx-a* obično kratke, te na razmjerno malen prostor reducirane, dočim su u *Acanus-a* ote tračice krepčije, dulje i zapremaju na hrbtu znatan prostor.

U Susedu našao sam takvu ribu porodice *Berycoidei*, u koje je prednja t. j. trnovita čest dorsalne splovke u svakom pogledu pretežnija od druge joj česti; neustručavam se s toga rečenu ribu pridieliti genusu *Acanus*. — Izim onih po Agassiz-u opisanih ter iz *Glarusa* potičućih vrsti toga roda, opisao sam god. 1880 u spisih c. kr. geologičkog zavoda u Beču[1] jednu vrst, koja je nadjena u *Wurzeneggu* u Štajerskoj, i koju ozvah *Acanus Sturi*. Vrst tu spominjem zato, što sjeća u velike na našu pod Susedom nadjenu ribu.

[1] Pag. 566, tab. VIII, fig. 1a i b.

Digitized by Google

Rečeno uviditi ćemo po ovom:

	Ac. Sturi m.	*Ac.* iz *Susjeda.*
Broj kralježaka	21(9+12) . . .	24—26(11—13+13
„ tračica hrbtene splovke	9 I 10 . . .	10 I 10
„ „ analne „	3 I 10 . . .	3 I 10
„ „ pectoralne splovke	(?)	16
„ „ ventralne „	1 I 5 ili 6 . .	1 I 6—7
„ „ caudalne „	(?) . .	3 I 16 I 3

Uzmemo li u obzir jošte i tjelesne omjere ovih riba, tad nam rezultira za obje, gotovo posve isto razmjerje t. j. visinu tiela i duljinu glave moći je tri puta prenieti na posvemašnju duljinu tiela. Malene diferencije postoje daklem u broju tračica dorsalne pa morda ventralne splovke, u broju kralježaka, pa onda u duljini tračica. Ako to i nisu baš znatne razlike, nemogu te dvie ribe ipak spojiti, a to s toga ne što *Acanus Sturi* m. potiče iz starijih naslaga (aquit.), što mu je otražnja partija tiela oštećena, te nedopušta tačnu prispodobu sa našom ribom, pa konačno i zbog navedenih već diferencija. Ja ju s toga odlučujem kao samostalnu vrst, koju prozivljem

Acanus croaticus Kramb.

Duljina tiela	$71,_{5}$ m/m
Visina tiela	$23,_{0}$ „
Duljina glave	$22,_{0}$ „
Visina glave . . . . . c.	$20,_{5}$ „
Razmak izmedju ventralne i analne splovke . . .	$23,_{0}$ „
Dorsalna splovka jest široka	$30,_{0}$ „
Analna „ „ „	$14,_{0}$ „
Kralježaka imade	24—26(11—13+13)
Dorsalna splovka imade tračica	10 I 10
Analna „ „ „	3 I 10
Caudalna „ „ „	3 I 16 I 3
Pectoralna „ „ „	16
Ventralna „ „ „	1 I 6—7

Tielo ove ribe je plosnato eliptičnoga lika, spreda tuplje nego ostraga; maximalna se s toga visina nalazi nešto pred početkom hrbtene splovke, te iznaša trećinu tjelesne duljine.

Glava je kratka te tupa, nu nije posve jasno uzčuvana, a da bih mogao pojedine joj dielove točno opisati. Ponajbolje se jošte vidi gornjemu profilu približeno oko, koje mjeri 5 m/m u promjeru. Od čeljusti vidljive su neke odieljene česti sa sitnimi zubi. *Praeoperculum* tupokutno je previnut pa uzak, a otražnji mu je rub

Digitized by Google

nazubljen. Izim toga vidljivi su i neki škržni luci *(radii branchiostegi)*.

Hrbtenjača primjerene je jakosti. Pošto joj je prednji dio nedostatno konzerviran, neda se broj kralježaka posve tačno ustanoviti; nu svakako ih nije bilo manje od 24 ili 26. Od toga ih broja odpada na kaudalni dio 13. Pojedini su kralježci (izuzam nekih otražnjih, nešto duljih no visokih kaudalnoga diela tiela) gotovo kvadratični.

Rebra su savinuta, nu dosta kratka i ne baš jaka. Što se tiče *nastavaka* (apofiza) kralježaka, to su oni gornje strane hrbtenjače početno (iza glave) pod kutom po pr. od 45° nagnuti, nu rastu polagano na p. pr. 60°, a onda opet spada taj kut u caudalnomu dielu na kojih 45°. Dolnji su nastavci početno samo neznatno skrenuti iz okomitoga položaja, te se tek kasnije polagano prigiblju hrbtenjači. Što se duljine tih nastavaka tiče, to se ona ravna po visini tiela, samo prednji i gornji abdominalni su nešto kraći, zato što su deblji.

Dorsalna splovka začimlje prvom trećinom tjelesne duljine (ujedno sa repom), te se vuče do iznad otražnjega kraja 8. kaudalnog kralježka (s prieda broječ). Njena duljina odgovara gotovo tačno polovini duljine tiela bez repa. Ta splovka sastoji od 10 trnovitih i 10 mekanih tračica. Trnovite su tračice — izuzam 4 otražnje upravne — vrlo slabo savijene, zatim kratke, pošto najdulje njih (6—8) samo $8{,}_5$ m/m mjere, te se s toga dadu malo ne tri puta prenieti na visinu tiela. Mekane tračice reducirane su na malen samo prostor na hrbtu; duljina im je ista kao ona trnovitih tračica, te se samo s traga po malo prikraćuju. Što se noseljaka tračica dorsalne splovke tiče, to nam je reći, da su dosta jake, da sižu do blizu hrbtenjače i da se polagano prama kraju splovke prikraćuju.

Analna splovka začimlje pod prvim kaudalnim kralježkom ili okomito pod osmom trnovitom tračicom, te siže baš tako daleko natrag kao što i dorsalna splovka. Splovka ta sastoji od 3 trnovite i 10 mekanih tračica. Trnovite su tračice kratke (najdulja njih i to treća mjeri $5{,}_8$ m/m, prva $3{,}_5$ m/m), a podupiru se o duge nosiljke, od kojih ona druge tračice, gotovo do hrbtenjače siže i tako duljinom si znatno premašuje nosiljke tračica dorsalne splovke. Mekane tračice su početno $5{,}_{75}$ m/m duge, te se s traga prikraćuju. Nosiljke ovih tračica dulje su od onih hrbtene splovke, nu brzo se s traga prikraćuju. — Veća duljina prednjih nosiljaka tračica

Digitized by Google

analne splovke stoji u savezu sa položajem hrbtenjače; pošto je ova više gornjemu profilu približena, preostalo je i za razvoj nosiljaka te splovke više prostora nego li za one hrbtene splovke.

Caudalna je splovka oširoka i zaokružena, te sastoji od 22 tračice (i to: zgora i zdola po 3 kratke porubne tračice i 16 glavnih, razdieljenih i članitih tračica), koje se podupiru o nastavke posljednjih triuh kralježaka.

Ventralne splovke fiksirane su pod prsnimi, te sastoje od jedne bodljaste i 6 ili 7 mekanih tračica.

Pectoralne napokon splovke stoje nad i za trbušnimi splovkami, te sastoje od 16 tračica.

Tielo ove ribe pokriveno je vrlo malenimi, ctenoidnimi *ljuskami*, kojim nije oblik označiv. I *linea lateralis* vidljiva je; ista se vuče prostorom izmedju hrbtenjače te gornjim profilom hrbta, ter se u otražnjoj partiji tiela spušta k hrbtenjači.

Tu sam ribu izvadio iz sivih *sarmatskih* lapora, u kojih je inače naći množinu *Clupeaceae* (Meletta sardinites Heck.).

Fam. **Scomberoidei.**

Gen. *Auxis.*

Auxis minor Kramberger.

Verhandlungen d. k. k. geolog. Reichsanst. Wien 1880., pg. 299. „Die jungtertiäre Fischfauna Croatiens". (Beiträge z. Palaeontologie Oesterreich-Ungarns 1882. II., 4. pag. 123 [38]).

Liep eksemplar te vrsti našao sam u Susjedu, od kuda još dosele nije bila poznata. Pošto taj ogledak odgovara u svem onoj u mojoj radnji „Die jungtertiäre Fischfauna etz." opisanoj, na tabli XXIV. (sl. 5), narisanoj, te iz Radoboja potičućoj ribi: to je dalje nespominjem.

Ribu tu izvadio sam iz sivih sarmatskih lapora.

Fam. **Gobioidei.**

Gen. *Callionymus.*

Call. macrocephalus Kramb.

„Die jungtertiäre Fischfauna Croatiens" (Beiträge z. Palaeontologie Oesterreich-Ungarns 1882. II. 4. pag. 134 [49] Tab. XXV., fig. 3a, b, c).

Od te zanimive vrsti našao sam u Susjedu samo jedan i to lošo sačuvan primjerak, potičući iz sivih sarmatskih lapora.

Digitized by Google

Fam. Gadoidei.

1. Gen. *Brosmius.*

Br. elongatus Kramberger.

„Die jungtertiäre Fischfauna Croatiens". (Beiträge z. Palaeontologie Oesterreich-Ungarns 1883 III. 2., pag. 69 [56], tab. XIV., fig. 2).

Tu malenu vrst našao sam u Susjedu u 3 ogledka. Sravniv ih onim u *Dolju* nadjenim eksemplarom, naišao sam na neke malene diferencije, koje sastoje u tom, što susjedski ogledci imadu u hrbtenoj splovci samo oko 40 tračica, dočim ih doljski *Brosmius* ima 46. Izim toga je susjedska riba nešto kraća. Za sada neću ove ribe da odielim, pošto mi tomu material nedosiže. Svakako su si vrlo blizke, te predočuju varietete jedne te iste vrsti.

2. Gen. *Morrhua.*

Morrhua minima Kramb.

Od ove ribice posjeduje naš muzej oko 16 eksemplara, od kojih je najveći 45 $^{m}/_{m}$, a najmanji pako 26 $^{m}/_{m}$ dugačak. Visina tiela težko je označiva, nu svakako neznatna. U koliko sam ju mogao na dvih primjerih opredieliti, iznaša ona osmi dio maximalne duljine. Duljina glave moći je c. 4 puta prenieti na posvemašnju duljinu. Glava je većinom uslied tlaka vrlo razširena, nu zato ipak skoro uvjek vrlo jasno sačuvana. Oko je maleno, te iznaša od prilike samo šesti dio glave. Kod mnogih eksemplara vidjeti je jošte i otolite, nu ove nemogu opisati pošto su premaleni, pa uslied toga i nejasni. — Glava je s prieda u kratku gubicu produljena; usta su daleko razporena, a čeljusti vrlo sitnimi zubi posijane.

Hrbtenjača broji 40—42 kralježka, od kojih 10—12 pripada abdominalnomu, 30 pako caudalnomu dielu tiela.

Broj tračica bio bi:

1. D. (?)
2. D. 7—9
3. D. 13

1. A. 14. P. (?)
2. A. 14. V. (?)

C. c. 5 I 20 I 5.

Ova se vrst razlikuje od svih dosada opisanih: neznatnom veličinom tiela, te malenim brojem tračica u analnih splovaka.

Te su ribice izvadjene iz sivog i žutkastog sarmatskog lapora susjedskog.

Digitized by Google

Tumač slikâ.

Tabla I.

Sl. 1. *Palaeorhynchum Deschmanni* Kramb., iz *Zagora* u Kranjskoj. Slika nam predočuje na $^2/_1$ pomanjeni original, koj se čuva u ljubljanskom muzeju.

Tabla II.

Sl. 1. *Plectropoma uraschista* (Reuss) Kramb. — Iz sladkovodnih naslaga *Kučlina* u *Českoj*. — Original čuva se u sbirci c. kr. geolog. zavoda u *Beču*.

Sl. 1a. „ „ „ „ *Praeoperculum*.

Sl. 1b. „ „ „ „ *Operculum*.

Sl. 1c. „ „ „ „ *Ljuska*.

Sl. 2. *Chondrostoma elongata* Kramb. iz *Warnsdorfa* u Českoj. — Original sahranjuje se u sbirci c. kr. geolog. zavoda u Beču.

Sl. 3. *Chondrostoma elongata* Kramb. sa istoga nalazišta čuva se u rečenom zavodu.

Tabla III.

Sl. 1. *Orcynus Komposchi* Kramb. iz *Trifaila* u Štajerskoj. Riba narisana je u naravnoj veličini. Postranu crtu (linea lateralis) zaboravilo je nacrtati. — Original čuva se u geologičkom muzeju u *Zagrebu*.

Sl. 2. *Mesiteia Emiliae* n. gen. et spec. Kramb. iz eocenskih naslaga *Mt. Bolke* u Italiji. Slika predočuje naravnu veličinu originala, koj se čuva u našem geologičkom muzeju.

Sl. 2a. „ „ „ „ Povećani komad hrbtenjače iz abdominalne česti tiela, α = kralježci, β = gornji luci, γ = interkalarni hrskavac, δ = gornja spina, ε = rebra.

Sl. 2b. „ „ „ „ prikazuje povećanu čest hrbtenjače iz caudalnog diela tiela. Prijašnja grčka

Digitized by Google

pismena označuju i ovdje isto, jedino predočuje tu ε = dolnje nastavke.

Sl. 2c. „ „ „ „ povećane tračice jedne dorsalne splovke.

Sl. 3a. *Palaeorhynchum Deschmanni* Kramb. iz *Zagora* u Kranjskoj. — Polušematična i u prirodnoj veličini predočena slika apofiza caudalnog diela tiela, α = kralježak, β = gornja u lamelu preobražena apofiza, γ = dolnja u lamelu preobražena apofiza.

Sl. 3b. „ „ „ „ Šematična i nešto povećana slika u tri grane diferencirane nosiljke tračica dorsalne splovke.

Sl. 3c. „ „ „ „ Povećana ljuska.

Tabla IV.

Sl. 1. *Opsigonus megaluriformis* n. gen. et sp. Kramb., iz neokomskih pločastih vapnenaca otoka *Hvara*. Riba ta narisana je u naravnoj veličini i čuva se u geologičkom muzeju u Zagrebu.

Sl. 1a. „ „ „ „ Dva restaurirana caudalna kralježka sa svojimi nastavci.

Sl. 1b. „ „ „ „ Povećane ljuske.

Sl. 2. *Holcodon lesinaensis* Kramb., iz neokomskih pločastih vapnenaca otoka Hvara. Riba narisana je u prirodnoj si veličini i sahranjuje se u našem geologičkom muzeju.

Sl. 2a. „ „ „ Povećana čest kože sa narezkanimi crtami.

Tabla V.

Sl. 1. *Hypsospondylus Bassanii* Kramb., iz neokomskih pločastih vapnenaca otoka *Hvara*. Riba ta narisana je u $^3/_4$ naravne veličine. Čuva se u geologičkom muzeju u Zagrebu.

Sl. 2. *Plectropoma uraschista* (Reuss) Kramb., iz sladkovodnih naslaga *Kučlina* u Českoj. Riba narisana je u prirodnoj veličini. Čuva se bečkom geologičkom zavodu.

Sl. 3. *Morrhua extensa* Kramb., iz sarmatskih lapora *Szakadata* u Sedmogradskoj. Slika predočuje pravu veličinu ribe, koja se sahranjuje u bečkom geologičkom muzeju.

Digitized by Google

Ustanovljivanje atomne težine osebujnom toplinom.

NAPISAO PRAVI ČLAN DR. GUSTAV JANEČEK.

*Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 4. siečnja 1882.**

Naše znanje o atomih kao lučbeno nedjeljivih tvarnih česticah je još vrlo nepodpuno. Time više pripisujemo važnosti svim pomagalom, koja nam iole omogućuju, da u kojem god smieru uniknemo u bitnost atomâ. Tvori bo atomistička hypoteza temelj današnje lučbene teorije.

Najveću važnost ima za tu teoriju *veličina, masa* atomah. Ali baš tu moramo priznati, kako malo ima nade, da bi nam najbližja budućnost mogla pruziti sjegurnih sredstava, kojimi bi došli do spoznaje *absolutne* veličine atoma. Priznavajući to, odustali smo — akoprem ima i u tom pravcu pojedinih pokušaja — u obće od riešenja toga pitanja, smatrajući ga, barem za sadašnje vrieme, nedostiživim. Baš u tom predmetu vlada još podpuna tama, o kojoj težko je tvrditi, da će u nju ikada svietlo prodrieti. Sve što je poduzeto, da si pribavimo ma i najslabije pozitivno znanje u tom pogledu, nije — akoprem je djelomice sa mnogo oštrouma započeto — nego sirov pokus.[1] Samo to stoji, da veličina atomâ daleko presiže i samu našu pomisao.

---

* S nepredvidjenih zaprieka zakasnilo je donekle tiskanje ove razprave. Ali time je s druge strane omogućeno da se u njoj naknadno jošte i na neke novije radnje obzir uzimlje. Ova razprava postade tim nešto obširnija, nego se je izprva namjeravalo.

[1] Stavni na pr.: *William Thomson*, Sillim. Amer. Journ. of science and arts [2] **50**, 38; Nature 1870, br. 22, 31; Ann. d. Chem. und Pharm. 1871, **157**, 51; dalje: *J. Annaheim*, Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1876, **9**, 1151; Jahresber. f. Chem. 1876, 159.

Digitized by Google

Tako se dakle za sada zadovoljujemo ustanovljivanjem *relativne* veličine atoma, relativnih „atomnih težina". Misle, da ima dva načina, po kojih je moći te težine pronaći. Jedan sastoji se u ustanovljenju gustoće lučbenih slučenina u plinovitom (parovitom) stanju i ustanovljenju stoehiometričkih množina počela u njih sadržanih, to jest uteznih omjera, po kojih se počela u slučenine sdružuju. Drugi način ustanovljivanja atomnih težina temeli se na empyrički poznatom odnošaju medju osebujnom (specifičnom) toplinom krutih tjelesa i atomnimi težinami (pronadjenimi po prvoj metodi), odnosno na razširenju toga kod nekih počela opažena odnošaja i za takva počela, kojim nije bilo jošte moći atomnu težinu po prvoj metodi ustanoviti.

Obie navedene metode ustanovljivanja atomnih težina smatraju se pouzdanimi; one se medjusobno potvrdjuju i nadopunjuju; one nam pružaju gradivo, iz kojega je sagradjena današnja lučbena nauka.

Velika važnost i domašaj ovako odvodjenih atomnih težina čini opravdanim, da bude princip za to rabljenih metoda pomno izpitan i proučen.

Prva od obijuh metoda, dakle odvadjanje atomnih težina iz gustoće plinova (para) i stoehiometričkih odnošaja, potiče, kako je poznato, od *Gay-Lussaca.*[1] Princip joj je odvodjen iz po njem samom odkrivene relacije izmedju objamnih odnošaja plinova i empyrički nadjenih istovalja (ekvivalenta) te atomističkoga nazora o sastavu tvari. Taj princip, logično absolutno izpravan, stoji i pada sa naukom o atomistici; prama tomu ovdje kritici nije mjesta.

Druga metoda, to jest metoda ustanovljivanja atomnih težina iz osebujnih toplina krutih tjelesa, uvedena je u znanost *po Dulongu i Petitu*[2], pa je kašnje osobito po *Neumannu*[3] i *Koppu*[4] razširena.*

Kritičko iztraživanje istinitosti i valjanosti principa te metode neka bude predmetom ovih redaka.

[1] *Gay-Lussac,* Mém. d' Arcueil II.

[2] *Dulong et Petit,* Schweigger's Journ. **25**, 322; dalje Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[3] *F. Neumann,* Pogg. Ann. 1831, **23**, 1.

[4] *H. Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. 1864, 3. Suppl. Bd., 1, 289.

* Poznato je, da je prije *Dulonga* i *Petita* već *Dalton* tražio nekakvu relaciju izmedju osebujne topline i atomnih težina; ali buduć je to bio samo spekulativan pokus, nije se za to dalje brinulo.

Digitized by Google

Točnim mjerenjem osebujne topline trinaest počela u krutom stanju: Ag, Au, Bi, Co, Cu, Fe, Ni, Pb, Pt, S, Sb, Sn i Zn došli su Dulong i Petit[1] do spoznaje neke pravilnosti medju osebujnom toplinom (c) i atomnimi težinami (a). Tu su pravilnost izrazili izrekom: da je umnožak (ac) atomne težine lučbenih počela sa njihovom osebujnom toplinom *stalna veličina;* ili drugimi riečmi: da imaju atomi svih jednostavnih tjelesa upravo *jednaku upojnost topline* (toplivost, Wärmecapacität).

Sliedeća križaljka pokazuje iztaknutu tu pravilnost, u koliko se tiče baš počela, što jih obojica učenjaka iztražiše. Atomne težine ovdje ubilježene iste su, kako ih sam *Dulong* i *Petit* rabljahu.

	a	c	ac
Ag	6.75	0.0557	0.3759
Au	12.43	0.0298	0.3704
Bi	13.30	0.0288	0.3830
Co	2.46	0.1498	0.3685
Cu	3.957	0.0949	0.3755
Fe	3.392	0.1100	0.3731
Ni	3.69	0.1035	0.3819
Pb	12.95	0.0293	0.3794
Pt	12.06*	0.0314	0.3740
S	2.011	0.1880	0.3780
Sn	7.35	0.0514	0.3779
Te	4.03	0.0912	0.3675
Zn	4.03	0.0927	0.3736

Sudeć po tih brojevih zakonitost iztaknuta po *Dulongu* i *Petitu* je očevidna. Male razlike, koje se pokazuju u vriednostih *ac,* lahko bi bilo moći svesti s jedne strane na pogrieške u pokusu, s druge strane raztumačiti i tim, što vriednosti *c* nepredstavljaju pravu toplivost, nego su u njih sadržani jošte i oni sa svakim pojedinim počelom se mienjajući, pa sami za se neopredjeljivi djelovi topline, koji prouzročuju prostorno raztezanje tjelesa ili se i drugim kojim načinom gube, tako da se tim dakako konačni rezultati donekle mienjaju. Napokon ima tu upliva i veće manje onečišćenje pojedinih počela, sa kojimi su pokusi izvedeni. Ako bi dobivene vriednosti atomnih toplina bile medjusobno *absolutno* jednake, to bi bilo dakako moći atomnu težinu krutih počela lahko i točno proračunati

[1] Na n. mj.

* U originalu 11.16 — nedvojbeno štamparska pogreška.

Digitized by Google

i to razdjelenjem za sva takva počela stalne vriednosti *ac* dotičnom osebujnom toplinom:

$$a = \frac{ac}{c}.$$

Ali ako i neima te absolutne jednakosti, metoda ta pružala bi nam ipak sigurno sredstvo, da izmedju dvijuh ili više *mogućih*, samo iz stoehiometričkih odnošaja odvodjenih atomnih težina (koje stoje jedna drugoj u omjeru multipla ili submultipla po jednostavnih cielih brojevih) izaberemo *pravu* atomnu težinu.

Pogledajmo sada, da li je zaključak, što ga *Dulong* i *Petit* iz svojih opažanja izvodiše, logično izpravan i valjan.

Istina, ako uzmemo one atomne težine, kako ih ima u gornjoj skrižalki, dobijemo za pojedina počela kao atomnu toplinu jednake ili skoro jednake vriednosti. Ali te su atomne težine bile u ono doba, kada ih *Dulong* i *Petit* upotrebiše za odvodjenje po njih nazvana zakona, izuzam možda jedini sumpor, samo uzete vriednosti (pa su većim djelom: Ag, Au, Bi, Ni, Co, Cu, Pt-i današnje njihove atomne težine jošte takve), tako da ne imamo nikakva jamstva o njihovoj izpravnosti. Na taj način je dakle barem vrlo odvažno, htjeti pravilnost, odvodjenu od uzetih, ničim ne potvrdjenih vriednosti razširiti i na sve ostale slučajeve te ju proglasiti prirodnim zakonom; tâ, sasma je nedopustivo, rabiti nečekajuć *Dulong-Petitovu* izreku, odvodjenu od takvih uzetih atomnih težina, za ustanovljivanje *pravih* atomnih težina drugih počela. *Uzete* su ali one atomne težine u toliko, u koliko se protežu na počela, od kojih nisu u *Dulong-Petitova* doba nikakve bez raztvorbe izhlapljive slučenine poznate bile, ili barem nisu one bile na svoju gustoću para iztražene, čim i odpada jedini mogući kriterij za dokaz njihove istinitosti.

Poslje su dakako glede nekih tih počela izvedena ustanovljenja gustoće para njihovih slučenina — s kakvim uspjehom, to za sada pustimo stranom; ali to nemienja ništa na tom, da je bio zaključak *Dulong-* i *Petitov* u ono doba, kada su ga oni izrekli, neopravdan.

Uz to nesmijemo s uma pustiti, da su *Dulong* i *Petit* sami već, da bude zaželjenoj pravilnosti zadovoljeno, *Berzelijeve* atomne težine tako „izpravili“, da bude njihov pomnožak sa osebujnom toplinom stalan. Tako su *Berzelijevi* brojevi pomnoženi kod Bi sa $^3/_4$, kod Co sa $^1/_3$, kod Ag sa $^1/_4$ te kod ostalih (izuzam S i Pt) sa $^1/_2$ — postupak to, koji doduše ističe iz prave poznaje, da analytički rezultati sami nemogu konačno odlučivati o veličini atomne težine,

Digitized by Google

nego da nasuprot pripuščaju izbor izmedju više brojeva, stojećih medjusobno u jednostavnih racionalnih omjerih; pustupak to ali. koji baš tekar jasno dokazuje samovoljnost *Dulong-* i *Petitovih* zaključaka.

A što da reknemo o atomnoj težini, kako su ju *Dulong* i *Petit* uzeli za Te? Kod toga se je počela sbilo *Dulongu* i *Pelitu,* što su mu osebujnu toplinu ustanovili posve krivu, blizu dvaputa veću, nego u istini je — vriednost *ac* se njima ali i glede Te ipak slaže sa vriednostmi ostalih počela, jer su oni atomnu težinu Te priudesili toj po njih nadjenoj osebujnoj toplini. Slično je i glede Co, za koji su našli *Dulong* i *Petit* c = 0·1498, dočim je kasnije po *Regnaultu* dokazano, da iznosi c = 0.106.

Tim dakako nebi bila nipošto izključena mogućnost, da bi mi *sada* bili opravdani, smatrati *Dulong-* i *Petitovu* izreku valjanom, pošto su medjutim za mnoga lučbena počela i atomne težine iz gustoće para njihovih slučenina pronadjene i njihove osebujne topline ustanovljene, uz to i metode iztraživanja usavršene i razširene, te uslied toga za neke elemente njihove nekadanje vriednosti izpravljene. Tâ je vremenom trudom nebrojnih iztraživatelja sabran tolik materijal, da bi bio možda dostatan za dokazanje istinitosti utvrdjivane relacije medju atomnimi težinami i osebujnom toplinom.

Da nam bude moguće na to pitanje odgovoriti, evo nam skrižaljka*, u kojoj su sadržani skoro svi, a svakako svi važniji rezultati, koji su u tom pogledu polučeni. U njoj ima osebujne topline (c) nadjene za pojedina počela u krutom stanju direktnimi metodami; uz to atomne težine (a), kako ih dobivamo kao srednje vriednosti iz brojeva nedavno proračunanih po *Clarkeu*[1] te po *Meyeru* i *Seubertu*[2], i napokon iz obijuh tih vriednosti proračunane „atomne topline" *ac.*

---

* Dvojim, da ima gdje podpunije tablice osebujnih toplina krutih počela. Samo neke vriednosti nadjene za visoke toplote, izpuštene su u njoj, jer će se o njih napose kašnje govoriti, a isto tako i počela B, Be, Si i C.

[1] *F. W. Clarke,* Amer Chem Journ. 1881. **3**, 263; Chem. Central-Bl. 1882. [3], **13**, 200.

[2] *Lothar Meyer* i *Karl Seubert,* die Atomgewichte der Elemente, Leipzig 1883; Chem. Central-Bl. 1884, [3], **15**, 17.

Digitized by Google

Skrižaljka

atomnih težina (a), te osebujne topline (c) i atomne topline (ac) lučbenih počela za njihova kruta stanja.

	a	c	ac
Ag	107.667	0.0557[1]	5.997
		0.0559[2]	6.019
		0.0560[3]	6.029
		0.0570[4]	6.137
Al	27.024	0.202[5]	5.459
		0.21224[6]	5.736
		0.2143[7]	5.791
As	74.909	0.0758[8]	5.678
		0.0815[9]	6.098
		0.0822[10]	6.158
		0.0830[11]	6.217
Au	196.177	0.0298[12]	5.846
		0.0316[13]	6.199
		0.03244[14]	6.364

[1] *Dulong* i *Petit*, Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.
[2] 0°—100°. *Bunsen*, Pogg. Ann. 1870. **141**, 1; Zeitschr. f. Chem **1871**, 8; Gazz. chim. ital 1871, 61; Jahresber. f. Chem. **1870** 83.
[3] *Kopp*, Lieb. Annal. 1864/65, 3. Suppl. Bd., 289; Phil. Trans. London 1865, **155**, I, 71.
[4] *Regnault*, Jahresber. f. Chem. **1870**, 83.
[5] 21°—51°; sa tragovi Fe i Li. *Kopp*, na n mj.
[6] 15° 97°; sa 2% Fe te tragovi Si. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1856, [3] **46**, 257; Pogg. Ann. 1856. **98**, 396; Phil. Mag. [4] **12**, 489; Jahresber. f. Chem. **1856**, Phys, 42.
[7] Od srednje toplote do 98°; *Regnault*, ibidem.
[8] 21°—65°, beztvaran. *Bettendorff* i *Wüllner*, Pogg. Ann. 1868. **133**, 293; Ann. de chimie et de phys. [4], **14**, 476; Zeitschr. f. Chem. **1868**, 559.
[9] Ledčast. *Regnault*, Jahresber. f. Chem. **1868**, 68.
[10] *Neumann*, Pogg. Ann. 1865, **126**, 123; Jahresber. f. Chem. **1865**, 27.
[11] 21°– 68°; ledčast. *Bettendorff* i *Wüllner*, na n. mj.
[12] *Dulong* i *Petit*, Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.
[13] 0°–100°, čisto. *I. Violle*, Compt. rend. 1879, **89**, 702.
[14] 12°—98°; sa 0, 1% onečišćenja. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1840, **73**, 47, 63.

Digitized by Google

Bi	207.511	0.0288[1]	5.976
		0.02979[2]	6.182
		0.0305[3]	6.329
		0.0308[4]	6.391
Br	79.764	0.08432[5]	6.726
Ca	39.950	0.1686[6]	6.736
		0.1722[7]	6.879
Cd	111.735	0.0542[8]	6.043
		0.0548[9]	6.123
		0.0567[10]	6.335
Ce	140.312	0.04479[11]	6.285
Co*	58.743	0.10094[12]	5.930
		0.10620[13]	6.239
		0.10674[14]	6.270
		0.1070[15]	6.289

---

[1] *Dulong* i *Petit*, Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[2] 9°–102°. *Bède*, Mém. cour. et Mém. Savants étrang. p. p. l' Acad. Roy. de Belg. 1855/56, 27; Landolt-Börnstein, Phys chem. Tabellen 1883, 178.

[3] 20°—48°. *Kopp*, Ann d. Chem. u. Pharm 1864/65, 3. Suppl. Bd., 289; Phil. Trans. London 1865, **155**, I, 71.

[4] *Regnault*, ibidem.

[5] —20° do —78°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 286; Pogg. Ann. 1849. **78**, 118.

[6] 0° - 100°. *Bunsen*, Pogg. Ann. 1870, **141**, 1; Gazz. chim. ital. **1871**, 61; Jahresber. f. Chem. **1870**, 83.

[7] 0°—100°. *Bunsen*, ibidem.

[8] *Kopp*, na n. mj.

[9] 0°–100°. *Bunsen*, na n. mj.

[10] *Regnault*, Jahresber. f. Chem. **1870**, 83.

[11] 0°—100°. *Hillebrand*, Pogg. Ann 1876, **158**, 71; Jahresber. f. Chem. **1876**, 74

* *Dulong* i *Petit* našli su c = 0. 1498, koja je vriednost bez dv jbe pogriešna.

[12] 12°—97°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1861, [3], **63**, 5; Ann. d. Chem. u. Pharm. 1862, **121**, 240; Phil. Mag. 1862 [4]. **23** 103.

[13] 10°—98°. *Regnault*, ibidem.

[14] 9°—97°. Uzorci onečišćeni ugljikom dali su veće brojeve sve do 0.116. *Regnault*, ibidem.

[15] Od srednje toplote do 98°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. [3], **46**. 257; Pogg. Ann. **98** 396; Phil. Mag. [4], **12**, 489; Jahresber. f. Chem. **1856** Phys., 41.

Digitized by Google

Cr	52.229	0.09975[1]	5.210
Cu	63.176	0.0930[2]	5.875
		0.09331[3]	5.895
		0.0935[4]	5.907
		0.09483[5]	5.991
		0.0949[6]	5.955
		0.0952[7]	6.014
		0.09680[8]	6.115
Di	144.786	0.04563[9]	6.607
Fe	55.896	0.1100[10]	6.149
		0.111641[11]	6.240
		0.112[12]	6.260
		0.112359[13]	6.280
		0.113795[14]	6.361
		0.1138[15]	6.361
		0.118821[16]	6.642

[1] 22°—51°; onečišćen sa nešto Si. Jedan drugi uzorak sadrživajući mnogo Si i C dao je 0·133. *Kopp,* Ann. d. Chem u Pharm. 1864/65. 3 Suppl. Bd., 1; Phil. Trans. London 1865, **155**, I, 71. *Kopp* drži, da niti ono prvo ustanovljenje nije pouzdano s razloga, što ga spominje na n. mj., str 77.

[2] *Kopp,* ibidem.

[3] 15°—100°. *Bède,* Mém. cour. et Mém. des Savants etrang publ. p. l' Acad. Roy. de Belg. 1855/56, **27**; Landolt-Börnstein, Phys. chem. Tabellen 1883.

[4] kovan. *Regnault.*

[5] 16°—172°. *Bède,* na n. mj.

[6] *Dulong* i *Petit,* Ann. de chimie et de phys, 1819. **10**, 395

[7] Žežen. *Regnault.*

[8] 17°—247°. *Bède,* na n mj.

[9] 0°—100°. *Hillebrand,* Pogg. Ann 1876, **158**. 71; Jahresber. f. Chem. **1876**, 74.

[10] *Dulong* i *Petit,* Ann. de chimie et de phys 1819 **10**, 395.

[11] 0°. *Byström,* Oefvers. k. Vetensk. Förhdl. Stockholm, 1860, **17**, 307; Landolt Börnstein, phys. chem. Tabellen 1883.

[12] *Kopp,* Ann. d. Chem. u Pharm. 1864/65, 3. Suppl. Bd. 291; Phil. Trans. London 1865, **155** I, 71.

[13] 50°. *Byström,* na n. mj.

[14] 100°. *Byström,* na n. mj.

[15] *Regnault,* Ann. d. Chem. u. Pharm. 1864/65, 3 Suppl. Bd., 291, Phil. Trans. London 1865, **155**, I, 71.

[16] 200°. *Byström,* na n. mj.

Digitized by Google

Ga	69.9	0.079[1]	5.522
Hg	199.756	0.0319[2]	6.372
I	126.548	0.05412[3]	6.849
In	113.399	0.05697[4]	6.460
Ir	192.575	0.0323[5]	6.220
		0.3259[6]	6.278
K	39.024	0.16551[7]	6.459
La	138.513	0.04485[8]	6.212
Li	7.0086	0.9408[9]	6.549
Mg	23.949	0.245[10]	5.868
		0.2499[11]	5.985

[1] 12°—23°. *Berthelot*, Compt. rend. **86**, 786; Jahresber. f. Chem. **1878**, 71

[2] — 78° do —40°. *Regnault*, Ann. d. chimie et de phys. 1849. [3], **26**, 268; Pogg Ann. 1849, **78**, 118; Jahresber f chem. **1849**, 31.

[3] 9°—98°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys 1840, [2], **73**, 1; Pogg. Ann 1840. **51**. 44, 213

[4] 0°—100°. *Bunsen*, Pogg. Ann. 1870. **141**, 1.

[5] 0°—100° *Violle*, Compt. rend. 1879, **89**, 702; Jahresber. f. Chem **1879**, 93. Medju 0°—1400° našao je Violle c = 0·0401.

[6] 17° - 99°. *Regnault*, Lieb. Ann. 1862, **121**, 239; Jahresber. f. Chem. **1861**, 27. Jedan drugi uzorak, za koji *Regnault* drži, da je još ne očišćen drugimi kovinami pratećimi platinu, dao je c = 0·04186 kod 21°—98°; već prije dobio je *Regnault* jedanputa c = 0·0363 (Ann. de chimie et de phys [3], **46**, 257; Pogg. Ann. **98**, 396; Phil. Mag. [4]. **12**, 489: Jahresber. f. Chem. **1856**, Phys., 41).

[7] —78° do 0°; nesjegurno. *Regnault,* Compt. rend. 1849, **28**, 325; Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 261; Pogg. Ann. 1849, **77**, 99; Jahresber. f. Chem. **1849**, 30.

[8] 0°—100°. *Hillebrand,* Pogg. Ann. 1876, **158**, 71; Jahresber. f. Chem. **1876**, 74.

[9] 27°—100°. *Regnault,* Ann. d. chim. et de phys 1861, [3], **63**, 1; Ann. d. Chem. u. Pharm. 1862, **121** 237; Phil. Mag. 1862, [4], **23**, 103; Jahresber. f. Chem **1861**, 26.

[10] 20°—51°. *Kopp,* Ann. d. Chem u. Pharm. 1864/65, 3. Suppl. Bd., 289; Phil Trans. London. 1865. **155**, 1, 71.

[11] 23°—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1861, [3], **63**, 1; Ann. d. Chem u. Pharm. 1862, **121**, 237; Phil. Mag. 1862, [4], **23**, 103; Jahresber. f. Chem. **1861**, 27.

Digitized by Google

Mn	54.353	0.1217[1]	6.615
		0.1332[2]	7.240
Mo	95.713	0.0659[3]	6.307
		0.0722[4]	6.910
Na	22.996	0.2934[5]	6.647
Ni	58.264	0.1035[6]	6.030
		0.10752[7]	6.265
		0.10916[8]	6.360
		0.1110[9]	6.467
Os	196.747	0.03063[10]	6.026
		0.03113[11]	6.125
P (žut)	30.959	0.1740[12]	5.387
		0.1788[13]	5.535
		0.1887[14]	5.842
		0.202[15]	6.254

[1] 14°—97; onečišćen sa nešto Si. *Regnault,* ibidem

[2] 20°—98°. *Regnault,* ibidem.

[3] 5°—15°. *De la Rive i Marcet,* Ann. de chimie et de phys. 1840, [2], **75**, 113; Pogg. Ann. 1841, **52**, 120.

[4] Onečišćen ugljikom. *Regnault.*

[5] —34° do +7°. *Regnault,* Ann de chimie et de phys [3], **46**, 257; Pogg. Ann **98**, 396; Phil. Mag. [4], **12**. 489; Jahresber. f. Chem. **1856**, Phys., 41.

[6] *Dulong* i *Petit,* Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395

[7] 17°—97°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **63**. 5; Ann. d. Chem. u. Pharm. **121**, 240; Phil. Mag. 1862. [4], **23**. 103; Jahresber. f. Chem. **1856**, 42

[8] 14°—97°; preparati onečišćeni ugljikom, dali su veće brojeve, sve do 0.117. *Regnault,* ibidem.

[9] Od srednje toplote do 98°; *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann **98**, 396; Phil. Mag. [4], **12**, 489; Jahresber. f. Chem **1856**, Phys. 41.

[10] Od srednje toplote do 98°. *Regnault,* ibidem.

[11] 19°—98°. *Regnault,* Ann de chimie et de phys. 1861, [3], **63**, 1; Ann d. Chem u Pharm. 1862, **121**, 237; Phil. Mag. 1862, [4], **23**, 103; Jahresber. f. Chem. **1861**, 27.

[12] —78° do +10.° *Regnault,* Compt. rend. 1849, **28**, 325; Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 261; Pogg. Ann. 1849, **77**, 99.

[13] —21° do +7°. *Person,* Ann. de chimie et de phys. 1847, [3], **21**, 295. Pogg. Ann. 1849, **74**, 409, 509; Jahresber. f. Chem. **1848/49**, 79.

[14] 10°—30°. *Regnault,* na n. mj.

[15] 13°—36°. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl Bd., 1, 289; Phil Trans. Lond. 1865 **155**, I, 71.

Digitized by Google

P (crven)		0.16981[1]	5.257
Pb	206.430	0.0293[2]	6.048
		0.03065[3]	6.327
		0.0315[4]	6.503
Pd	105.968	0.0582[5]	6.167
		0.0592[6]	6.173
		0.0593[7]	6.284
Pt	194.357	0.0314[8]	6.103
		0.0323[9]	6.278
		0.0324[10]	6.291
		0.0325[11]	6.317
Rh	104.077	0.05408[12]	5.628
		0.05803[13]	6.040
Ru	103.858	0.0611[14]	6.346

---

[1] 15°—98°; *Regnault*, Ann de chimie et de phys. 1853, [3], **38**, 129; Pogg. Ann. **89**, 495; Jahresber. f. Chem **1853**, 77.

[2] *Dulong* i *Petit*, Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[3] −78° do +10°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 268; Pogg. Ann. 1849, **78**, 118; Jahresber f Chem. **1849**. 31.

[4] 19°—48°; *Kopp*, Ann. d. Chem. u Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289; Phil. Trans. Lond 1865, **155**, I, 71.

[5] 0°. *I. Violle*, Compt. rend. 1878, **87**, 981; Jahresber. f. Chem. **1878**, 72.

[6] 0°—100°. *I. Violle*, ibidem. — O vriednostih dobivenih po *Violle-u* kod višjih toplota biti će niže još govora.

[7] *Regnault*, Jahresber. f. Chem. **1878**, 72.

[8] *Dulong* i *Petit*, na n. mj.

[9] 0°—100°; *Violle*, Compt. rend. **85**, 543. — O vriednostih dobivenih po *Violle-u*, kao što i po *Pouilletu* kod višjih toplota biti će niže govora.

[10] *Regnault*.

[11] Od srednje toplote do 100°. *Kopp*, Ann. d. Chem. u. Pharm., 1864/65, 3. duppl. Bd, 291; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

[12] Od srednje toplote do 98°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann **98**, 396; Phil Mag [4], **12**, 489; Jahresber. f. Chem **1856**, Phys., 41.

[13] 11°—97°, onečišćen tragovi Iridija *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1861, [3], **63**, 1; Ann. d. Chem. u Pharm. 1862, **121**, 237. — Jedan drugi uzorak po mnienju *Regnaultovu* takodjer Iridijem onečišćen, dao je kod 20°—98°: c = 0·05527.

[14] 0°—100°. *Bunsen*, Pogg. Ann. 1870, **141**, 1; Gazz. chim. ital. **71**, 61; Jahresber. f. Chem **1870**, 83.

Digitized by Google

S rhomb.	31.982	0.163[1]	5.213
		0.1712[2]	5.475
		0.1746[3]	5.584
		0.1776[4]	5.680
		0.1803[5]	5.766
		0.1844[6]	5.897
		0.1880[7]	6.013
Sb	119.777	0.04861[8]	5.822
		0.0495[9]	5.929
		0.04986[10]	5.972
		0.0507[11]	6.073
		0.05073[12]	6.076
		0.0508[13]	6.085
		0.0523[14]	6.264
Se (bez lika)	78.833	0.0746[15]	5.881

[1] 17°—45°. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289; Phil. Trans. Lond 1865, **155**, I, 71.

[2] 0°—100°. *Bunsen,* na n. mj.

[3] 15°—97°; prije 2 god. taljen. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50

[4] 14°—99°. *Regnault,* Ann. d Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd, 289; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

[5] 16°—97°; prije 2 mjeseca taljen. *Regnault,* Ann de chimie et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.

[6] 15°—97°; svieže taljen. *Regnault,* ibidem.

[7] *Dulong* i *Petit,* Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[8] 13°—106° *Bède,* Mém. cour. et Mém. des Savants etrang. publ. p. l' Acad. Roy. de Be'g. 1855/56, **27**, Landolt — Börnstein, Phys. chem. Tabellen 1883.

[9] 0°—100°. *Bunsen,* na n. mj.

[10] 15°—175°. *Bède,* na n. mj.

[11] *Dulong* i *Petit,* na n. mj.

[12] 12°—209°. *Bède,* na n. mj.

[13] *Regnault,* Jahresber. f. Chem **1870**, 83.

[14] *Kopp,* na n. mj.

[15] —27° do +8°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann **98**, 396; Phil. Mag. [4]. **12**, 489; Jahresber. f. Chem **1856**, Phys., 45. — *Bettendorff* i *Wüllner* (Pogg. Ann. **133**, 293) našli su medju 20°—40°: 0.0953; *Regnault* (na n. mj.) medju 18°—77°: 0.1026; medju 19°—87°: 0.1036. „Ti su brojevi previsoki sbog latentne topline, što je beztvarni Se upija, dočim mnogo prije, nego što se tali, omekša. Kod nižjih toplota je osebujna toplina

Digitized by Google

Se (ledčast)		0.0745[1]	5.873
		0.0762[2]	6.007
		0.08399[3]	6.621
		0.08404[3]	6.625
		0.0860[4]	6.780
Sn	117.524	0.0514[5]	6.041
		0.0545[6]	6.405
		0.0548[7]	6.440
		0.0559[8]	6.570
		0.0562[9]	6.605
Te*	127.830	0.0474[10]	6.059
		0.0475[11]	6.072
Th	232.687	0.02757[12]	6.415
Tl	203.707	0.03355[13]	6.834

po *Regnaultu* za obe modifikacije jednaka: *bezličan* -27^0 do $+8^0$: 0.0746; -21^0 do $+7^0$: 0.0748; *ledčast* -20^0 do $+7^0$: 0.0732, -16^0 do 7^0: 0.0757.

[1] -18^0 do $+7^0$. *Regnault,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 291.

[2] 20^0—98^0 *Regnault,* Ann de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann. **98**, 346; Phil Mag. [4], **12**, 489; Jahresber. f. Chemie **1856**, Phys 41.

[3] *Bettendorff* i *Wüllner*, Pogg. Ann. 1868, **133**, 293; Ann. de chimie et de phys [4]. **14**. 476; Jahresber. f. Chem. **1868**, 69.

[4] 61^0; kovinska modifikacija. *Neumann,* Pogg. Ann. 1865, **126**, 123; Jahresber. f. Chem. 1865, 26.

[5] *Dulong* i *Petit*, Ann de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[6] 0^0—100^0; allotropičan usljed studeni *Bunsen,* Pogg. Ann. 1870, **141**, 1; Gazz. chim. ital. 1871, 61; Jahresber. f. Chem. **1870**, 83.

[7] *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**. 3. Suppl. Bd., 291; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

[8] 0^0—100^0; ljiven *Bunsen,* na n. mj.

[9] *Regnault,* ibidem.

* *Dulong* i *Petit,* dobili su pogriešnu vriednost c = 0.0912, pa su prema tomu izabrali i atomnu težinu.

[10] 18—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann. **98**, 396; Phil. Mag. [4], **12**, 489; Jahresber f. Chemie **1856**, 44

[11] 21^0—51^0. *Kopp,* na n. mj.

[12] *Nilson,* Compt. rend. **96**, 346; Chem. Centr. Bl. 1883, [3], **14**, 171.

[13] 17^0—100^0; onečišćen sa nešto kisa. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1863, [3], **67**, 427.

Digitized by Google

U	239.141	0.02765[1]	6.612
W	183.605	0.03342[2]	6.132
		0.035[3]	6.426
Zn	64.892	0.0927[4]	6.015
		0.0932[5]	6.048
		0.0935[6]	6.067
		0.09393[7]	6.095
		0.0956[8]	6.204

Ovi dakle rezultati, kako se čini, slažu se prilično sa *Dulong-Petitovim* zakonom. Al i tu neka nebude zaboravljeno, da izmedju ovdje navedenih 44 počela ima ih 21 (Ag, Au, Bi, Ca, Ce, Co, Di, Ir, K, La, Li, Mg, Mn, Na, Ni, Pd, Pt, Rh, Ru, Te, Th), kojim nepoznajemo atomne težine odvedene iz gustoće para njihovih slučenina. Atomne težine tih počela, kako su ubiljezene u gornjoj skrižaljci, opet su samo iz osebujnih toplina odvedene, to jest, izmedju brojeva po stoehiometričkih odnošajih mogućih izabrani su *oni* kao atomne težine, koji baš tomu *Dulong-Petitovu* zakonu odgovaraju. Na taj način svi ti brojevi ne samo da neimaju nikakve dokazne kreposti, nego jih treba samih jošte dokazati. Izmedju preostala onda jošte 23 počela ima ih 5 (Al, Cr, Cu, Fe, Ga),

[1] *Zimmermann,* Ber d. d. chem. Gesellsch 1882, **15**, 847. — Broj 0.06190, do kojega je došao *Regnault* (Ann de chim'e et de phys. 1840 [2], **73**, 1; Pogg. Ann 1840. **51**, 44, 213), odvodjen je od preparata, za koji se je poslje pokazalo, da je tzv. crni kis: UO_2 (U = 239.141); *Donat,* (Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1879, **12**, 742; Jahresber. f. Chem. **1879**, 91) došao je posrednim ustanovljenjem osebujne topline Uranove iz osebujne topline zelenoga kisa: U_3O_8 do vriednosti 0.0497.

[2] 12°—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **63**, 5; Ann. d. Chem. u. Pharm. 1862, **121**, 241; Jahresber. f. Chem. **1861**, 27.

[3] 6°—15°. *De la Rive* i *Marcet,* Ann de chimie et de phys. 1840, [2], **75**, 113; Pogg. Ann. 1841, **52**, 120.

[4] *Dulong* i *Petit,* Ann. de chimie et de phys. 1819, **10**, 395.

[5] 19°—47°. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

[6] 0°—100°; *Bunsen,* Pogg. Ann. 1870, **141**, 1; Jahresber. f. Chem. **1870**, 83.

[7] 0°—100°; prekapljen. *Schüller* i *Wartha,* Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1875 **8**, 1016; Jahresber. f. Chem. **1875**, 52.

[8] *Regnault,* ibidem.

Digitized by Google

kojim je atomna težina, odvedena iz osebujne topline, za polovicu manja, nego što se razabire iz gustoće para; pa kod Al, Cr i Ga niti se onda jošte neslaže sa *Dulong-Petitovim* zakonom, jer se atomna toplina onda proračunava za Al poprieko sa 5.662, za Cr sa 5.210, a za Ga sa 5.522. Ali i kod S dobiva se vriednost za *ac* tako nizka (poprieko 5.675), da je nemožemo protumačiti možda netočnošću pokusa. Pače i P je obzirom na *Regnaultova* i na *Personova* opažanja vrlo dvojben, tako da onda preostaje samo jošte 16 počela, kod kojih daje umnožak atomnih težina (odvedenih zbilja iz gustoće para njihovih slučenina) vriednosti, ležeće (u sredini) medju 6 028 (As) i 6.849 (I).

Ako već ovo može, da oslabi naše pouzdanje u *Dulong-Petitov* zakon, to će oslabiti još u mnogo većoj mjeri, kad popunimo svoju skrižaljku osebujnih toplina jošt i njekimi dalnjimi krutimi počeli, na koje se do sele nismo obazreli. To su, kako poznato, počela B, Be, C i Si.

	a	c	ac
B*	10.920	0.254[1]	2.774
		0.2352[2]	2.568
		0.230[3]	2.512
		0.2253—0.2622[4]	2.460—2.863
		0.2518[5]	2.750
Be	9.082	0.4079[6]	3.705
		0.4246[7]	3.856

* O novijih *Weberovih* i *Dewarovih* iztraživanjih oko B, C i Si, kao što i o onih *Nilsona* i *Pettersona* oko Be kod višjih toplota nižje.

[1] 18°—48°; beztvaran. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

[2] 17°—100°: grafitičan. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1861, [3], **63**, 1; Ann d. Chem. u. Pharm 1862, **121**, 244.

[3] Ledčast. *Kopp,* na n. mj.

[4] 12°—98°; ledčast. *Regnault,* na n. mj.

[5] 0°—100°; ledčast. *Mixter* i *Dana,* Ann. d. Chem. u. Pharm. 1873, **169**, 388; Jahresber. f. Chem. **1873**, 58.

[6] 0°—100. *Nilson* i *Petterson,* Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1878, **II**, 381; Jahresber. f Chem **1878** 70.

[7] 0° 100 *Nilson* i *Petterson,* Oefvers. k. Vetensk. Törhandl. Stockholm 1880. **37**, br. 6, 33; Ber. d d. chem. Gesellsch. 1880, **13**, 1451; Compt. rend. 1880, **91**, 168.

Digitized by Google

C*	11.9718	0.165[1]	1.975
		0.2415[2]	2.891
		0.2608[3]	3.122
		0.2036[4]	2.437
		0.2040[5]	2.442
		0.2017[6]	2.415
		0.185[7]	2.155
		0.2040[8]	2.442
		0.2019[9]	2.622
		0.174[10]	2.083
		0.1955[11]	2.340
		0.1986[12]	2.378
		0.1911[13]	2.288
		0.2000[14]	2.394
		0.1968[15]	2.356

* Vidi opazku na str. 80.

[1] Šećerni ugljen. *De la Rive* i *Marcet,* Ann. de chimie et de phys. 1841, [3]. **2**, 121

[2] 18°—98; drveni ugljen *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **1**, 202.

[3] Životinjski ugljen. *Regnault,* ibidem.

[4] Plinski ugljen. *Regnault,* ibidem.

[5] Plinski ugljen. *Bettendorff* i *Wüllner,* Pogg. Ann 1868, **133**, 293; Jahresber. f. Chem. **1868**, 67 Izpravljena vriednost: c = 1961, ac = 2.348 *(Weber,* Pogg. Ann. 1875, [6] **4**, 367).

[6] Koks. *Regnault,* na n. mj.

[7] Koks. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289; Phil. Trans. Lond 1865, **155**, I, 71.

[8] 24°—68°; koks. *Bettendorff* i *Wüllner,* na n. mj

[9] Naravski grafit. *Regnault,* na n. mj

[10] Naravski grafit. *Kopp.,* na n. mj.

[11] Naravski grafit (ceylonski) *Bettendorff* i *Wüllner,* na n. mj Izpravljena vriednost: c = 0.1883, ac = 2·254 *(Weber,* na n. mj.).

[12] Naravski grafit (kanadski). *Regnault,* Ann de chimie et de phys. [4], **7**, 450; Ann. d. Chem. u. Pharm. **141**, 118; Zeitschr. f. Chem. **1866**, 333; Jahresber. f. Chem. **1866**, 22

[13] Naravski grafit (kanadski). Isti dade poslje žeženja u Cl: c = 0 1977. *Regnault,* ibidem

[14] Naravski grafit (sibirski) *Regnault,* ibidem.

[15] Umjetan grafit (raztvorbom težkih uljeva kamonougljenova katrana vrlo visokom toplotom) Isti dade poslje žeženja u Cl: c = 0.2000. *Regnault,* ibidem.

Digitized by Google

		0.1970[1]	2.358
		0.166[2]	1.987
		0.1961[3]	2.348
		0.1469[4]	1.759
		0.119[5]	1.425
		0.1483[6]	1.769
Si*	28.097	0.181[7]	5.086
		0.165[8]	4.636
		0.1673—0.1787[9]	4.701
		0.138[10]	3.877
		0.1557—0.1747[11]	4.375—4.909
		0.214[12]	6.013
		0.1710[13]	4.805

Atomne težine bora, ugljika i kremika, navedene u gornjoj skrižaljci, od davna su već kao takve iz gustoće para izhlapljivih sličenina tih počela odvedene. Mjesto njih nije nipošto moći uzeti njihove višekratnike. Ali takove, kakove jesu, nedaju se nikako u sklad svesti sa *Dulong-Petitovim* zakonom. Sve do najnovije dobe smatrana su za to ova počela čudnovatimi, neraztumačivimi „iznimkami“ — kao da prirodni zakoni iznimke dopuštaju.

Drugač je bilo kod beryllija. Ovo počelo naliči u mnogom pogledu počelom magnesijske hrpe, a s druge opet strane gliniku.

---

* Vidi opazku na str. 80

[1] Grafit iz visoke peći. *Regnault,* Ann de chimie et de phys. [3], **I**, 202.

[2] Grafit iz visoke peći. *Kopp,* na n mj.

[3] Grafit iz visoke peći. *Bettendorff* i *Wüllner,* na n. mj. Izpravljena vriednost: c = 0.1861, ac = 2.228 (*Weber,* na n. mj.)

[4] Alem. *Regnault,* na n. mj.

[5] Alem. *De la Rive* i *Marcet,* Ann de chimie et de phys. 1840, [2], **75**, 242

[6] Alem. *Bettendorff* i *Wüllner,* na n. mj Izpravljena vriednost: c = 0.1429, ac = 1·711 (*Weber,* na n. mj.)

[7] Grafitičan. *Kopp,* na n. mj.

[8] 21°—51"; ledčast. *Kopp,* na n. mj.

[9] 19°—98° i 21°—100°; ledčast. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **63**, 5; Ann. d. Chem. u. Pharm 1862, **121**, 241.

[10] 21°—50°; taljen. *Kopp,* na n. mj.

[11] 21°—98° i 21°—100°; taljen. *Regnault,* na n. mj.

[12] 21°—51°, bezličan. *Kopp,* na n. mj.

[13] Bezličan. *Mixter* i *Dana,* Ann. d. Chem. u. Pharm. 1873, **169**, 388.

Digitized by Google

Ali sama analogija nije ni tu, ni tamo toliko izražena, da bi se moglo odlučiti o valjanosti, odnosno o atomnoj težini toga počela. Niti slučenine beryllijeve nepokazuju ništa, iz česa bi se moglo za stalno prosuditi, da li valja na pr. sastav njegova kisa izraziti formulom

$$Be_2O_3,$$

gdjeno bi bila atomna težina = 13.623; ili nasuprot formulom

$$Be\ O,$$

kojom se predpostavlja atomna težina = 9.082.

Berzelius,[1] po njem i mnogi drugi, uzeše prvu formulu, proti kojoj i zbilja nije bilo nikakvih odlučnih razloga; u kašnje doba pako rabljahu po predlogu *Awdejewa*[2] češće jednostavniju drugu formulu sa manjom atomnom težinom beryllijevom.

Tekar kada je *Reynolds*[3] ustanovio osebujnu toplinu samoga beryllija, što si ga je načinio iz beryllijeva chlorida, raztvoriv ga natrijem, činilo se je, da je stvar definitivno riešena.

Reynolds našao je naime osebujnu toplinu beryllijevu = 0.642, pa je prama tomu izmedju stoehiometrički mogućih brojeva uzeo kao atomnu težinu broj 9.$_2$, kojim se barem donekle zadovoljuje *Dulong-Petitovu* zakonu:

	a	c	ac
Be	9.2	0.642	5.831

Skoro na to opetovani su pokusi *Reynoldsovi* po *Nilsonu* i *Pettersonu*.[4] Ovi su iztraživatelji prije svega pokazali, da je bio materijal, sa kojim je *Reynolds* imao posla, nečist, pa opetovavši sada dotična mjerenja, došli su do ovih rezultata:

	c	ac (a = 9.2)	ac (a = 13.8)
Be	0.4107	3.78	5.67
	0.4144	3.81	5.72
	0.4001	3.68	5.52
	0.4064	3.74	5.60
Sredik:	0.4079	3.75	5.63

[1] *Berzelius*, Lehrb d. Chem. 5. Aufl III, 1226.

[2] *Awdejew*, Pogg. Ann. **56**, 101.

[3] *Emerson Reynolds*, Phil. Mag. 1877, [5]. **33**, 38; Pogg. Ann., Beibl. 1877, I, 117.

[4] *L. F. Nilson i Otto Pettersson*, Ber d. d. chem. Gesellsch. 1878, II, 381; Pogg. Ann [N. F.], **4**, 554.

Digitized by Google

To im je bilo dovoljno, da proglase: „da Be nespada u magnesijevu skupinu, već u glinikovu, sa atomnom težinom:

$$Be = 13.8,$$

tako da je beryllijev kis sesvikis:

$$Be_2 O_3,$$

te *Berzelijev* nazor da je prama tomu izašao iz mnogogodišnje borbe pobjeditelj.“

Time bude izazvana dugotrajna i zanimiva prepirka, na kojoj sudjelovahu s jedne strane *L. Meyer*,[1] *B. Brauner*,[2] *Carnelley*,[3] *Reynolds*,[4] *Hartley*,[5] koji branjahu manju atomnu težinu Be = 9.2 i njegovim položajem u periodičnom systemu počela, i molekularnim objamom beryllijeva kisa te sulfata, dalje molekularnom toplinom beryllijeva kisa, atomnom toplinom kisika u ovom potonjem sadržana i napokon lučbenim karakterom samoga beryllija — s druge strane *Nilson* i *Pettersson*[6] te *Humpidge*,[7] koji uzdržavahu atomnu težimnu beryllijevu = 13.8 dotle, dok nije u najnovije doba baš po samom *Nilsonu* i *Petterssonu*[8] ustanovljena gustoča para beryllijeva chlorida, kojom je nedvojbeno dokazana istinitost *male* atomne težine beryllijeve = 9.2, i to po samih njezinih najvećih protivnicih.

Tim je ali iznašašćem opet pomnožen broj onih počela, koja se *Dulong-Petitovu* zakonu protive. Njim je konstatovana opet jedna, i to vrlo važna „iznimka“ od toga zakona, koju nije nikako moći raztumačiti.

Obratimo se sada k pitanju, koliko se može kod *krutih* počela nadjena ili tvrdjena relacija medju atomnom težinom i osebujnom toplinom slieditи i opažati i u samih njihovih krutih slučeninah.

---

[1] *Lothar Meyer*, Ber. d. d. chem Gesellsch. 1878, **II**, 576; 1880, **13**, 1780.

[2] *B. Brauner*, Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1878, **II**, 872; 1881, **14**, 53.

[3] *T. Carnelley* i *W. C. Williams*, Journ. Chem. Soc. **37**. 125.

[4] *J. E. Reynolds*, Chem News. 1880. **42**, 273; 1883, **47**, 251.

[5] *W. N. Hartley*, Chem. News. 1883. **47**, 201; Chem Centr Bl. 1883, [3], **14**, 380; — Chem. News. 1883. **47**, 297; Journ. Chem Soc. **43**, 316; Chem. Centr. Bl. 1883, [3], **14**, 501

[6] *Nilson* i *Pettersson*, Ber d. d. chem. Gesellsch. 1878, **II**, 906; 1880, **13**, 1451, 2035; — Compt. rend. **91**, 168

[7] *F. S. Humpidge*, Chem. News 1880, **42**, 261; 1883, **47**, 181; Chem. Centr. Bl. 1881, [3], **12**, 36; 1883. [3] **14**. 380

[8] Compt rend. 1884, **98**, 988; Chem. Centr. Bl 1884, [3], **15**, 454.

Digitized by Google

Kako je poznato, rečeno je u tom pogledu, da svako kruto počelo u svojih krutih slučeninah posjeduje istu osebujnu ili atomnu toplinu, kao i u elementarnom stanju; drugimi riečmi: da svako kruto počelo u svoje krute slučenine ulazi sa svojom, njemu po naravi pripadajućom atomnom toplinom.

Neumann bje prvi (1831), koji to iztakne. Po njem stoje kod *slično sastavljenih* tjelesa osebujne topline u obratnom omjeru stoehiometričkih množina, ili, što je isto tako, stoehiometričke množine lučbeno slično sastavljenih tvari posjeduju jednaku osebujnu toplinu.

Ovaj takozvani *Neumannov* zakon razširili su, pa priudesili sadanjim modernim nazorom, tako da glasi sada: molekularna toplina krutih slučenina jednaka je svoti atomnih toplina u njoj sadržanih počela.*

Ako je dakle molekularna težina koje slučenine M, a osebujna toplina C, pa ako je ta slučenina sastavljena od atoma, kojim su atomne težine a, a′, a″ . . . te osebujne topline c, c′, c″ . . . te kojih je broj n, n′, n″ . . ., to je:

$$MC = nac + n'a'c' + n''a''c'' \ldots$$

$$ac = a'c' = a''c'' = \ldots \alpha$$

$$MC = \alpha (n + n' + n'' \ldots)$$

$$\frac{MC}{n + n' + n'' \ldots} = \alpha = \text{konst.}$$

to jest, količnik molekularne topline sa brojem elementarnih atoma u molekuli sadržanih je konstantna vriednost (6.4).

Sliedeća skrižaljka, sadržavajuća veći dio važnijih u tom smieru postignutih rezultata iztraživanja, neka olahkoti prosudjenje gornje te izreke, jer se ipak samo na temelju mnogobrojnih datâ može odlučiti o njegovoj izpravnosti ili neizpravnosti. U toj skrižaljci znači C osebujnu toplinu, M pako (najmanju, hypotetičnu) molekularnu težinu, MC molekularnu toplinu, n broj elementarnih atoma u molekuli sadržanih.

---

* U koliko su i drugi iztraživatelji uz *Neumanna* sudjelovali kod stvaranja toga zakona, naročito *Regnault*, *De la Rive* i *Marcet*, *Schröder*, *Wöstyn*, *Garnier*, *Bancalari*, *Canizzaro* i dr., nalazi se sabrano u *Kopp-ovoj* razpravi: Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1.

Digitized by Google

Slučenina	M	C	MC	$\frac{MC}{n}$
AgBr	187.431	0.07391[1]	13.85303	6.92651
KBr	118.788	0.11522[2]	13.44918	6.72459
NaBr	102.763	0.1384[3]	14.22240	7.11120
$PbBr_2$	365.963	0.05327[4]	19.49485	6.49828
AgI	234.215	0.06159[5]	14.42530	7.21265
Cu_2I_2	379.448	0.06870[6]	26.06808	6.51702
HgI_2	452.852	0.04197[7]	19.00620	6.33540
Hg_2I_2	652.608	0.03949[8]	25.77149	6.44287
KI	165.572	0.08191[9]	13.56200	6.78100
NaI	149.547	0.08684[10]	12.98666	6.49333
		0.0881[11]	13.17509	6.58755
PbI_2	459.531	0.04267[12]	19.60819	6.53606
Ag_2S	247.316	0.07458[13]	18.44483	6.14828
As_2S_2	213.782	0.1111[14]	23.75118	5.93780
As_2S_3	245.764	0.1132[15]	27.82048	5.56410
Bi_2S_3	510.768	0.06002[16]	30.65630	6.13126
CoS	90.725	0.1251[17]	11.34970	5.67485
CoAsS	165.634	0.1070[18]	17.72284	5.90761
Cu_2S	158.328	0.120[19]	18.99936	6.33312

[1] 15°—98°; taljen. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1841. [3], **I**, 129; Pogg. Ann. 1841, **53**, 60, 243.

[2] 16°—98°; taljen *Regnault,* ibidem.

[3] Taljen; preparat bio je onečišćen sa nešto Na_2CO_3. *Regnault,* ibidem.

[4] 16°—98°; taljen. *Regnault,* ibidem.

[5] 15°—98°; taljen. *Regnault,* ibidem.

[6] 18°—99°; taljen. Nesigurno. *Regnault,* ibidem.

[7] 18°—99°; taljen. *Regnault,* ibidem.

[8] 17°—99°; prašast. *Regnault,* ibidem.

[9] 20°—99°; taljen. *Regnault,* ibidem.

[10] 16°—99°; taljen. *Regnault,* ibidem

[11] 26°—50°. *Schüller,* Pogg. Ann. 1869, **136**, 70, 235.

[12] 14°—98°; taljen *Regnault,* na n mj.

[13] 7°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.

[14] Prodajni. *Neumann,* Pogg. Ann. 1865, **126**, 123.

[15] Naravski. *Neumann,* ibidem.

[16] 11°—99°; umjetan *Regnault,* na n. mj.

[17] Taljen. *Regnault,* na n mj

[18] Kobaltov sjajnik. *Neumann,* na n. mj.

[19] 19°—52°, bakreni sjajnik. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd, 1, 289; Phil. Trans. Lond. 1865, **155**, I, 71.

Digitized by Google

Slučenina	M	C	MC	$\frac{MC}{n}$
Cu_2S	158.328	0.12118[1]	19.18619	6.39539
FeS	87.878	0.13570[2]	11.92504	5.96252
FeS_2	119.860	0.1255[3]	15.04243	5.01414
		0.1275[4]	15.28215	5.09405
		0.13009[5]	15.59259	5.19753
		0.1332[6]	15.96535	5.32178
Fe_7S_3	487.218	0.1533[7]	64.89744	6.48974
		0.1602[8]	78.05232	7.80523
FeAsS	162.786	0.1012[9]	16.47394	5.49131
$FeCuS_2$	183.036	0.1289[10]	23.5933	5.8983
		0.131[11]	23.9777	5.9944
HgS	231.738	0.05118[12]	11.8604	5.9302
		0.0517[13]	11.9809	5.9904
		0.052[14]	12.0504	6.0252
MoS_2	159.677	0.1067[15]	17.0375	5.6792
		0.1233[16]	19.6882	6.5627
NiS	90.246	0.12813[17]	11.5632	5.7816
PbS	238.417	0.0490[18]	11.6824	5.8412
		0.05086[19]	11.1259	6.0629
		0.053[20]	12.6361	6.3181

[1] 9°—97°; taljen *Regnault*, na n. mj.
[2] 17°—98°; taljen. *Regnault*, na n mj.
[3] 18°—47°. *Kopp*, na n. mj.
[4] Željezna pakovina. *Neumann*, na n. mj.
[5] 19°—98°. *Regnault*, na n. mj.
[6] Markazit. *Neumann*, na n. mj.
[7] Magnetova pakovina. *Neumann*, na n. mj.
[8] Magnetova pakovina. *Regnault*, na n. mj.
[9] Arsenova pakovina. *Neumann*, na n. mj.
[10] Bakrena pakovina. *Neumann*, na n. mj.
[11] 19°—48°; bakrena pakovina. *Kopp*, na n. mj.
[12] 14°—98°, rumenica. *Regnault*, na n. mj.
[13] 22°—51°, rumenica. *Kopp*, na n. mj.
[14] Rumenica. *Neumann*, na n. mj.
[15] Naravski. *Neumann*, na n. mj.
[16] Naravski. *Regnault*, na n mj.
[17] 15°—98°; taljen *Regnault*, na n. mj.
[18] 16°—48°; olovica *Kopp*, na n. mj.
[19] 16°—98°; olovica. *Regnault*, na n. mj.
[20] Olovica *Neumann*, na n. mj.

Digitized by Google

Slučenina	M	C	MC	MC / n
Sb_2S_3	335.500	0.08403[1]	28.1921	5.6384
		0.0907[2]	30.4299	6.0860
SnS	149.531	0.08365[3]	12.5083	6.2541
SnS_2	181.513	0.11932[4]	21.6581	7.2194
ZnS	96.874	0 1145[5]	11.0921	5.5460
		0.120[6]	11.6249	5.8124
		0.12303[7]	11.9184	5.9592

Nazočna skrižaljka, koju bi bilo možda jošte i razširiti moći, pokazuje još priličan, akoprem ne baš svuda najbolji sklad sa *Neumannovim* pravilom. Mi možemo i dopustiti, da brojevi, koji se znatnije udaljuju od očekivanih, možda potiču od netočnosti pokusa; ali mi nesmijemo ni ovdje zaboraviti, da su za proračunanje velikoga djela gornjih vriednosti MC iz specifične topline služile opet one samovoljno uzete atomne težine, o kojih je bilo već gore (na str. 79) govora, pa da uslied toga samomu tomu skladu, a bio on još podpuniji, nestaje dokazne moći.

Ali spekulacija nije niti ovdje prestala. Odvodila je bo iz iztaknuta izkustvena fakta („Erfahrungs-Thatsache" *Neumann)* način ustanovljivanja osobujne topline za kruto stanje i za takva počela, koja kao počela u krutom stanju ili niti poznata nisu (odnosno nisu poznata bila) ili barem nisu na tu svoju osebujnu toplinu iztražena. Tak je n. pr. iz poznatih osebujnih toplina kalijeva chlorida, olovova chlorida i samoga kalija, olova, kao i iz „poznatih" njihovih molekularnih odnosno atomnih težina, proračunana atomna toplina te osebujna toplina chlora za njegovo kruto stanje, pa je *ona* „nadjena" u srediku jednaka 6.16, *ova* pako jednaka 0.174.

Istim je načinom medju ostalimi ustanovljena takodjer atomna i osebujna toplina zirkonova: $c = 0.06666$, $ac = 5.57$ ($a = 89.883$), koja potonja vriednost doista neodgovara baš najbolje zakonu Dulong-Petitovu, nego se nasuprot i njom opet pomnožuje broj

[1] 23°—99°; umjetan. *Regnault,* na n. mj
[2] Naravski. *Neumann,* na n. mj.
[3] 13°—98°. *Regnault,* na n. mj.
[4] 12°—95°, musivno zlato. *Regnault,* na n. mj
[5] Tutijin blistavac. *Neumann,* na n. mj.
[6] 16°—49°; tutijin blistavac. *Kopp,* na n. mj.
[7] 15°—98°: tutijin blistavac. *Regnault,* na n. mj.

Digitized by Google

onih elemenata, (Al, Cr, Ga, S, P) koji se s tim zakonom samo „približno“ slažu.

Možda neće biti suvišno spomenuti, da se je u ostalom ova metoda takodjer već i iznevjerila. Već gore (str. 79) je navedeno, da je po *Donatu* osebujna toplina urana ustanovljena na njegovom zelenom kisu $U_3 O_8$, pa da je tim načinom dobivena vriednost $c = 0.0497$, kojoj bi izmedju po stoehiometričkih odnošajih mogućih brojeva odgovarala još najbolje atomna težina $a = 119.5705$, jer ona bi dala $ac = 5.9427$. Kada je pako kašnje (na sreću) ustanovljena osebujna toplina po *Zimmermannu* neposredno na samom elementarnom uranu, dobiveno je $c = 0.02765$ te je prama tomu atomna težina uranova podvostručena: $a = 239.141$, odnosno uzpostavljena je ona već napuštena atomna težina, do koje dolazimo metodom *Gay-Lussac-ovom!*

I atomne topline vodika, kisika, fluora za njihovo kruto stanje „nadjene“ su istim indirektnim načinom; one iznose — oprotiv *Dulong-Petitovu* zakonu — 2.3,[1] 4, odnosno 5.

Dakako, ništa nesmeta, da se na tom putu i dalje ide, te da budu tako odvedene atomne topline krutoga chlora itd. upotrebljene za dalnje odvadjanje osebujnih te atomnih toplina u krutom stanju jošte neiztraženih počela iz njihovih krutih slučenina sa chlorom . . . „Jer buduć su — tako se kaže — izuzam *malo* iznimka, atomne topline počela kao u slučeninah, tako i u slobodnom njihovom stanju približno jednake 6.4, to mora, ako znači *mc* molekularnu toplinu koje slučenine, *n* broj u molekuli sadržanih elementarnih atoma, $\frac{mc}{n}$ jednako biti 6.4. N. pr.

Barijev chlorid:

$$c = 0.0902$$

$$1)\ m = ba\ Cl = 68.4155 + 35.37 \ldots = 103.7855 \ldots$$

$$mc = 9.614$$

$$\frac{mc}{2} = 4.307$$

$$2)\ m = Ba\ Cl_2 = 136.831 + 71.74 = 208.571$$

$$mc = 18.9228$$

$$\frac{mc}{3} = 6.3076$$

---

[1] Zanimiv je svakako rezultat, do kojega je došao *N. Beketov* (Журн русск. хим. общества 1879, **II** 4; — Bull. Soc. chim. Paris. [N. S.] 1879, **31**, 187; — Chem. Centr. Bl. 1879, [3], **10**, 242), ustanoviv atomnu toplinu krutoga vodika u palladijovodiku $ac = 5.88$!

Digitized by Google

Atomna težina barijeva = 136.831 te joj odgovarajuća molekularna formula $Ba\,Cl_2$ vode dakle za $\frac{mc}{n}$ do normalne vriednosti 6,3076 što nebi bilo za a = 68.4155 niti za druge njegove višekratnike. Toplivost Ba odvadja se prama tomu ovako:

mc (barijeva chlorida $Ba\,Cl_2$) — 2 ac (chlorova) =
= 18.9228 2 × 6.16 = 6.6228 = ac (barijeva).

$$\frac{6.6028}{136.831} = 0.04826 = c \text{ (barijeva).}“$$

(Naumann).

Potražimo, koliko tu ima logike, koliko opravdanosti. Žele pronaći atomnu toplinu te atomnu težinu barijevu. U tu svrhu bude ustanovljena osebujna toplina neke barijeve slučenine ($Ba\,Cl_2$); poslje bude kao atomna težina barijeva izmedju stoehiometrički mogućih brojeva izabran onaj, s kojim se dodje za $Ba\,Cl_2$ do takve molekularne težine, da za $\frac{mc}{n}$ resultuje približno 6.4 — a tim je nadjena već i atomna težina barijeva! Kao osebujna toplina barijeva bude onda jošte onaj broj uzet, koj opet pomnožen sa tobožnjom atomnom toplinom daje približno 6.4, pa je tim data i osebujna toplina barijeva. — Je li takav postupak opravdan? „Izuzam malo iznimaka je atomna toplina (recte umnožak atomne težine sa osebujnom toplinom) počela u krutih njihovih slučenina i u slobodnom krutom stanju približno = 6, 4 — dvie neistine: jer kako gore vidismo, daje umnožak a, c[1] izmedju oko 70 danas poznatih krutih počela, koliko je moći dokazati, samo kod 16 njih vriednosti ležeće medju 6.028 i 6.849, dočim kod dvijuh (S i P) vriednost ta ostaje daleko izpod 6, kod jednoga (Si) iznosi oko 4—5, kod jednoga (Be) oko 3.8, kod jednoga (Bo) oko 2.5, kod jednoga (C) oko 2,[2] a kod pet počela (Al, Cr, Cu, Fe, Ga) po prilici 10.4 do 12.6.[3] Za sva onda preostala kruta počela izabrana je atomna težina samovoljno tako, da bude ac prema mogućnosti približno = 6.4. Uz porabu skoro izključivo takvih samovoljno uzetih brojeva proračunane su poslie osebujne topline plinovitih počela za kruto stanje te vriednosti *ac*. Od tako odvedenih vriednosti leže samo dvie (naime one počela Cl i N) blizu 6. dočim se s njom ostale (Fl, O, H) nipošto neslažu, tako da bi prama svemu tomu morali očekivati zaključak: da umnožak

[1] *a* odvodjena iz gustoće para

[2] O velevažnih opažanjih *Weberovih* oko tih trijuh počela nižje.

[3] Sravni u tom pogledu dvojbe, izrečene po *Koppu* (Lieb. Ann. **1864/65**, 3. Suppl Bd., 1, 289; Jahresber. f. Chem. **1864**, 42) kao i po *Kekuléu* (Compt. rend **60**, 174; Journ. f. Chem. [N. F.] **96**, 4).

Digitized by Google

atomne težine počela u krutom njihovom stanju sa osebujnom toplinom *nije* stalna veličina. Ali mjesto toga tvrdi se sada kao i prije, da je taj umnožak „sa malo iznimaka" približno jednak 6.4, tako da se tim brojem služiti možemo za odvadjenje pravih atomnih težina. Sreća je htjela, da su nam za počela C, B, Be, Si poznate izhlapljive slučenine, da je dakle moći njihove atomne težine kontrolovati ustanovljenjem gustoće para tih njihovih slučenina, jer bi bili drugačije nedvojbeno i glede tih počela atomne težine tako promienili, da njimi bude *Dulong-Petitoroj* izreci zadovoljeno.[1]

Ali ako bi i htjeli uzeti, da ima tih „iznimaka" i zbilja samo malo, ipak bi valjalo pomisliti, da nestoji u našoj vlasti, da glede kojega god u tom pogledu jošte neproučena počela unapred ustanovimo, da li možda takodjer medju te iznimke spada ili ne — a ako to učinimo, to jest, ako glede takva počela u napred odlučujemo, da spada medju počela pravilna, te ako mu u savezu s tim odvodimo atomnu težinu od broja 6.4, onda takav postupak nije nego u znanosti nedozvoljena i nepripustiva samovoljnost, koja je time opasnija i od time težjih posljedica, jerbo se tu radi o *temeljnih veličinah* znanosti.

Malo prije spomenute su osebujne i atomne topline elementarnih plinova odvedene za njihovo kruto stanje iz osebujnih toplina njihovih krutih slučenina. Rečeno je tom sgodom, da izmedju vriednosti *ac* tih počela samo ona chlorova i dušikova leži blizu broju 6.4, dočim se te vriednosti kod počelâ Fl, O i H posve od teoretičkoga broja 6.4 udaljuju. Tu tvrdnju valja obrazložiti.

U tu svrhu, kao što i sbog podpunosti, jer će mnogome možda pregled danas poznatih osebujnih toplina lučbenih slučenina biti dobro došao, neka bude i ovdje opet takav pregled predposlat, koji, akoprem bi bilo tezko tvrditi o njem, da je podpun, ipak sadržaje sve, što je tu iole od važnosti. Analogno, kao što i u prvoj tablici osebujnih toplina elementarnih tjelesa, znači u ovoj tablici M = molekularnu težinu (proračunana istina kod većega djela slučenina samo iz formule), C = osebujnu toplinu, MC = tako zvanu molekularnu toplinu, to jest umnožak molekularne težine sa osebujnom toplinom.

[1] Sravni u tom pogledu i zbilja k tomu smierajući predlog *Th. Scheerera* (Nachrichten von d Univers u der Gesellschaft d. Wissensch zu Göttingen 1862, Nr. 9, p. 152; Jahrber. f. Chem. 1861 28), tičući se kremika.

Digitized by Google

	M	C	MC
$AgCl$	143.037	0.0894[1]	12.788
		0.09109[2]	13.029
$BaCl_2$	207.571	0.08957[3]	18.592
		0.0902[4]	18.723
$BaCl_2.2H_20$	243.4942	0.171[5]	41.638
$CaCl_2$	110.691	0.16419[6]	18.174
$CaCl_2.6H_2$	0218.4606	0.345[7]	75.369
C_2Cl_6	236.1636	0.178[8]	42.037
Cr_2Cl_6	316.678	0.143[9]	45.285
Cu_2Cl_2	197.092	0.13827[10]	27.252
$HgCl_2$	270.496	0.0640[11]	17.312
		0.06889[12]	18.634
Hg_2Cl_2	470.252	0.05205[13]	24.477
KCl	74.394	0.1663[14]	12.372
		0.171[15]	12.721
		0.17295[16]	12.866

---

[1] *F. Neumann,* Pogg. Ann. **126,** 123; Jahresber. f. Chem, **1865,** 26.

[2] 15° - 98°; taljen. *Regnault,* Ann de chim. et de phys. 1841, [3], **I,** 129; Pogg Ann. 1841, **53,** 60. 243.

[3] 14°—98°; taljen. *Regnault,* ibidem.

[4] 16°—47°; taljen. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65,** 3 Suppl. Bd., 289.

[5] 18°—46°; ledčast. *Kopp,* ibidem.

[6] 23°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.

[7] —21° do 0°. *Person,* Compt. rend. 1849, **29,** 300; Ann. de chim. et de phys. 1849, [3], **27,** 250. Kod 4°—28° našao je *Person* c = 0.647, što daje mc = 141.344.

[8] 18°—37°. *Kopp,* na n. mj. Kod toplote 18°—43° dobiveno je c = 0·194 a kod 18°—50° c = 0·277, što daje mc = 45·816, odnosno 65·417.

[9] 0°—100°; ledčast. *Kopp,* ibidem.

[10] 17°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.

[11] 12°—45°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.

[12] 13° - 98°; prehlapljen. *Regnault,* na n. mj.

[13] 7°—99°; prehlapljen. *Regnault,* na n. mj

[14] *F. Neumann,* na n mj.

[15] 13° - 46°; taljen. *Kopp,* na n. mj.

[16] 14°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.

Digitized by Google

$K_2CuCl_2.2H_2O$	318.6272	0.197[1]	62.770
LiCl	42.3786	0.28213[2]	11.956
$MgCl_2$	94.689	0.191[3]	18.086
		0.19460[4]	18.426
$MnCl_4$	125.093	0.1425[5]	17.826
NaCl	58.366	0.2070[6]	12.082
		0.213[7]	12.432
		0.21401[8]	12.491
		0.219[9]	12.782
NH_4Cl	53.385	0.373[10]	19.913
		0.3908[11]	20.863
$PbCl_2$	277.17	0.0664[12]	18.404
		0.0692[13]	19.180
PtK_2Cl_6	484 625	0.113[14]	54.763
RbCl	120.595	0.112[15]	13.507
Sn_2Cl_4	376.528	0.10162[16]	38.263
SnK_2Cl_6	525.316	0.133[17]	69.867

[1] 19°—50°. *Kopp,* na n. mj.
[2] 13°—97°; taljen. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. [3], **46**, 257; Pogg. Ann 1856, **98**, 396; Jahresber. f. Chem. **1856**, (Phys.) 43.
[3] 15°—47°; taljen. *Kopp,* na n. mj
[4] 24°—100°; taljen. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1841, [3], **I**, 129; Pogg. Ann. 1841, **53**, 60, 243.
[5] Taljen. *Regnault.*
[6] *F. Neumann,* na n. mj.
[7] 13°—46°; taljen *Kopp,* na n. mj.
[8] 15°—98°; taljen. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1841, [3] I. 129; Pogg. Ann. 1841, **53**, 60, 243.
[9] 13°—45°; kamenita sol *Kopp,* na n. mj.
[10] 15°—45°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[11] 23°—100°. *Neumann,* na n. mj.
[12] 24°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[13] *Neumann,* na n. mj.
[14] 13°—47°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[15] 16°—45°; taljen *Kopp,* na n. mj.
[16] 20°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[17] 19°—50°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.

Digitized by Google

$SrCl_2$	158.077	0.11990[1]	18.953
$ZnCl_2$	135.632	0.13618[2]	18.470
ZnK_2Cl_4	284.42	0.152[3]	43.232
$CaFl_2$	77.994	0.2082[4]	16.238
		0.209[5]	16.302
		0.2149[6]	16.761
$Na_6Al_2Fl_{12}$	420.288	0.238[7]	100.029
Al_2O_3	101.9328	0.1972[8]	20.101
		0.2173[9]	22.150
As_4O_6	395.4056	0.1279[10]	50.572
Bi_2O_3	462.9068	0.0605[11]	28.006
B_2O_3	69.7248	0.2341[12]	16.303
		0.23744[13]	16.553
Cr_2O_3	152.3428	0.177[14]	26.965
		0.1796[15]	27.361
		0.196[16]	29.859
CuO	79.1376	0.128[17]	10.130
		0.137[18]	10.842
		0.14201[19]	11.238

[1] 13°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[2] 21°—99°; taljen. *Regnault,* na n mj.
[3] 16°—47°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[4] Jedovac. *F. Neumann,* na n. mj.
[5] 21°—50°; jedovac. *Kopp,* na n. mj.
[6] 15°—99°; jedovac. *Regnault,* na n. mj.
[7] 22°—50°; kryolit. *Kopp,* na n. mj.
[8] Zafir. *F. Neumann,* na n. mj.
[9] Zafir. *Regnault,* na n. mj.
[10] Neprosvitan. *Regnault,* na n. mj.
[11] 12°—97°. *Regnault,* na n. mj.
[12] *F. Neumann,* na n. mj.
[13] 16°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[14] 21°—52°, ledčast. *Kopp,* na n mj.
[15] *Regnault.*
[16] *Neumann,* na n. mj
[17] 19°—51°. *Kopp,* na n. mj.
[18] *F. Neumann,* na n. mj
[19] 12°—98°. *Regnault,* na n. mj.

Digitized by Google

Cu_2O	142.3136	0.1073[1]	15.270
		0.11[12]	15.797
Fe_2O_3	159.6768	0.154[3]	24.590
		0.16695[4]	26.658
		0.1681[5]	26.842
		0.1692[6]	27.017
		0.1757[7]	28.055
Fe_3O_4	231.5344	0.156[8]	36.119
		0.1641[9]	37.995
		0.16779[10]	38.849
HgO	215.7176	0.049[11]	10.570
		0.05180[12]	11.174
		0.0530[13]	11.433
H_2O	17.9616	0.4627[14]	8.311
		0.480[15]	8.622
		0.504[16]	9.053
		0.513[17]	9.214
		0.533[18]	9.574

[1] Bakrena rudača. *Neumann*, na n. mj.
[2] 19°—51°. *Kopp*, na n. mj.
[3] 19°—44°; željezni sjajnik. *Kopp*, na n. mj.
[4] 15°—98°; željezni sjajnik. *Regnault*, na n. mj.
[5] Umjetan, jako žežen *Regnault*, na n. mj.
[6] Željezni sjajnik. *Neumann*, na n mj.
[7] Umjetan, slabo žežen. *Regnault*, na n. mj.
[8] 18°—45°; magnetovac. *Kopp*, na n. mj.
[9] Magnetovac *Neumann*, na n. mj.
[10] 24°—99°; magnetovac. *Regnault*, na n. mj
[11] *Neumann*, na n mj.
[12] 5°—98°; ledčast. *Regnault*, na n. mj.
[13] 19°–52°; ledčast. *Kopp*, na n mj.
[14] —78° do 0°. *Regnault*, Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 261, 286.
[15] —21° do —2°. *Person*, Ann. de chimie et de phys. 1847, [3], **21**, 295; Pogg. Ann. 1849, **74**, 409, 509.
[16] —20° do 0°. *Person*, Compt rend. 1846, **23**, 162; Pogg. Ann. 1847, **70**, 300. Po *Personu* veže led već izmedju —2° i 0° toplinu talenja.
[17] —20° do 0°. *Desains*.
[18] —14° do 0°. *I. Hess*, Petersb. Acad. Bull. **9**, 81; Jahresber. f. Chem. **1850**, 56.

Digitized by Google

MgO	39.9106	0.24394[1]	9.736
		0.276[2]	11.015
$Mg(OH)_2$	57.8722	0.312[3]	18.056
$MgAl_2O_4$	141.8434	0.194[4]	27.518
$Mg_2Al_2Fe_2Cr_6O_{16}$	782.4976	0.159[5]	124.417
MnO	70.3146	0.15701[6]	11.040
MnO_2	86.2762	0.159[7]	13.718
$Mn_2O_4H_2$	174.5524	0.176[8]	30.721
MoO_3	143.5978	0.1324[9]	19.012
		0.154[10]	22.114
NiO	74.2256	0.1588[11]	11.787
		0.1623[12]	12.047
PbO	222.3916	0.0509[13]	11.320
		0.05118[14]	11.382
		0.0553[15]	12.298
SiO_2	60.0202	0.1755[16]	10.534
		0.185[17]	11.104
		0.186[18]	11.164
		0.1883[19]	11.302
		0.19135[20]	11.485

[1] 24°—100°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1841, [3], **I**, 129; Pogg. Ann. 1841, **53**, 60, 243.
[2] *Neumann,* na n. mj.
[3] 19°—50°; brucit. *Kopp,* na n. mj.
[4] 15°—47°; spinel. *Kopp,* na n. mj.
[5] Chromov željezovac. *Kopp,* na n. mj.
[6] 13°—98°. *Regnault,* na n. mj.
[7] 17°—48°; pyrolusit. *Kopp,* na n. mj.
[8] 20°—52°; manganit. *Kopp,* na n. mj.
[9] Taljen. *Regnault,* na n. mj.
[10] 21°—52°, prašast; nije siguran. *Kopp,* na n. mj.
[11] Jako žežen. *Regnault.*
[12] Slabije žežen. *Regnault.*
[13] Taljen. *Regnault,* na n. mj.
[14] 22°—98°; olovna gledja, ledčasta prašasta. *Regnault,* na n. mj.
[15] 19°—50°; ledčast, prašast. *Kopp,* na n. mj.
[16] 19°—47°; hyalith. *Kopp,* na n. mj.
[17] 21°—52°; opal. *Kopp,* na n. mj.
[18] 20°—50°; bjelutak. *Kopp,* na n. mj.
[19] Bjelutak. *Neumann,* na n. mj.
[20] 13°—99°; bjelutak. *Regnault,* na n. mj.

Digitized by Google

SnO_2	149.4472	0.0894[1]	13.361
		0.0931[2]	13.914
		0.0933[3]	13.943
Sb_2O_3	287.4388	0.0901[4]	25.898
		0.0927[5]	26.646
TiO_2	80.8462	0.157[6]	12.693
		0.161[7]	13.016
		0.1703[8]	13.768
		0.17164[9]	13.876
		0.1724[10]	13.938
		0.1737[11]	14.043
		0.1779[12]	14.383
		0.1785[13]	14.431
UO_2	271.0642	0.06190[14]	16.779
U_3O_8	845.1158	0.07979[15]	67.432
WO_3	231.4898	0.07983[16]	18.480
		0.0894[17]	22.695
ZnO		0.12480[18]	10.090
		0.132[19]	10.673

[1] 17°—47°; kositrena rudača. *Kopp,* na n. mj
[2] Kositrena rudača *Neumann,* na n. mj.
[3] 16°—98°; kositrena rudača. *Regnault,* na n. mj.
[4] Taljen. *Regnault.*
[5] *Neumann,* na n. mj.
[6] Rutil. *Kopp.*
[7] Brookit. *Kopp.*
[8] Rutil. *Regnault.*
[9] 16°—98°; umjetan. *Regnault,* na n. mj.
[10] Rutil. *Neumann,* na n. mj.
[11] Rutil. *Schüller* i *Wartha,* Ber. d. d. chem. Ges. 1875, **8**, 1016; Jahresber. f. Chem. **1875**, 52.
[12] Umjetan. *Schüller* i *Wartha,* na n. mj.
[13] Umjetan. *Schüller* i *Wartha,* na n. mj.
[14] T. zv. crni kis. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1840 [2], **73**, 1; Pogg. Ann. 1840, **51**, 44, 213. Sravni opazku[1] na str. 79.
[15] *I. Donath,* Ber. d d. chem. Ges. 1879, **12**, 742.
[16] 8°—98°; prašast. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1841, [3], **I**, 129; Pogg. Ann. 1841, **53**, 60, 243.
[17] 22°—52°; prašast; nije siguran. *Kopp,* na n. mj.
[18] 17°—98°; *Regnault,* na n. mj.
[19] *Neumann,* na n. mj.

Digitized by Google

$KAsO_3$	161.8178	0.15631[1]	25.294
KH_2AsO_4	179.7794	0.175[2]	31.461
$Pb_3As_2O_8$	896.8008	0.07280[3]	65.287
KBO_2	81.8672	0.20478[4]	16.765
$K_2B_4O_7$	233.4592	0.21975[5]	51.303
$NaBO_2$	65.8392	0.2364[6]	15.564
		0.25709[7]	16.927
$Na_2B_4O_7$	201.4032	0.229[8]	46.121
		0.23823[9]	47.980
$Na_2B_4O_7.10H_2O$	381.0192	0.385[10]	146.692
PbB_2O_4	292.1164	0.09046[11]	26.425
PbB_4O_7	361.8412	0.11409[12]	41.282
$BaCO_3$	196.6876	0.1078[13]	21.203
		0.11038[14]	21.710
$CaCO_3$	99.8066	0.2018[15]	20.141
		0.203[16]	20.261
		0.2046[17]	20.420

[1] 17°—99°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[2] 16°—46°; ledčast. *Kopp*, na n. mj.
[3] 13°—97°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[4] 16°—98°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[5] 18°—99°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[6] *Neumann*, na n. mj.
[7] 17°—97°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[8] 17°—47°; taljen. *Kopp*, na n. mj.
[9] 16°—98°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[10] 19°—50°; ledčast. *Kopp*, na n. mj.
[11] 15°—98°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[12] 16°—98°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[13] Witherit. *Neumann*, na n. mj.
[14] 11°—99°; witherit. *Regnault*, na n. mj.
[15] Arragonit. *Neumann*, na n. mj.
[16] 16°—45°; arragonit. *Kopp*, na n. mj.
[17] Vapnenac. *Neumann*, na n. mj.

Digitized by Google

$CaCO_3$		0.206[1]	20.560
		0.20850[2]	20.810
		0.20857[3]	20.817
		0.21585[4]	21.543
$FeCO_3$	115.7526	0.19345[5]	22.392
K_2CO_3	137.9046	0.2046[6]	28.215
		0.206[7]	28.408
		0.21623[8]	29.819
$MgCa(CO_3)_2$	183.6122	0.206[9]	37.824
		0.2161[10]	39.679
		0.2179[11]	40.009
$Mg_7Fe_2(CO_3)_9$	918.1444	0.227[12]	208.419
$MgMn_2Fe_8(CO_3)_{11}$	1238.2456	0.166[13]	205.549
Na_2CO_3	105.8486	0.246[14]	26.039
		0.27275[15]	28.870
$PbCO_3$	266.2866	0.0791[16]	21.063
		0.0814[17]	21.676
Rb_2CO_3	230.3066	0.123[18]	28.328
$SrCO_3$	147.1936	0.1445[19]	21.269
		0.14750[20]	21.711

[1] 16°—48°; vapnenac. *Kopp,* na n. mj.
[2] 18°—99°; arragonit. *Regnault,* na n. mj.
[3] 20°—100°; vapnenac. *Regnault,* na n. mj.
[4] 16°—98°; marmor. *Regnault,* na n. mj.
[5] 9°—98°. *Regnault,* na n. mj.
[6] *Neumann,* na n mj.
[7] 17°—47°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[8] 23°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[9] Dolomit. *Kopp.*
[10] Dolomit. *Neumann.*
[11] Dolomit. *Regnault.*
[12] Magnesit. *Neumann.*
[13] Ociljevac. *Kopp.*
[14] 18°—48°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[15] 16°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[16] 16°—47°; bjeli olovnjak *Kopp,* na n. mj.
[17] Bieli olovnjak. *Neumann,* na n. mj.
[18] 18°—47°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[19] Strontianit. *Neumann,* na n. mj.
[20] 8°—98°, umjetan. *Regnault,* na n. mj.

*

Digitized by Google

$Ba(ClO_3)_2.H_2O$	321.3022	0.157[1]	50.444
$KClO_3$	122.2788	0.194[2]	23.722
		0.20956[3]	25.625
$KClO_4$	138.2404	0.190[4]	26.266
K_2CrO_4	194.1234	0.1840[5]	35.719
		0.18505[6]	35.923
		0.189[7]	36.689
$PbCrO_4$	322.5054	0.0900[8]	29.025
$K_2Cr_2O_7$	294.2372	0.1857[9]	54.640
		0.186[10]	54.728
		0 18937[11]	55.720
$KMnO_4$	157.2234	0.179[12]	28.143
$PbMoO_4$	365.9894	0.0827[13]	30.267
$AgNO_3$	169.5668	0.1395[14]	23.655
		0.14352[15]	24.336
$Ba(NO_3)_2$	260.6306	0.145[16]	37.791
		0.1492[17]	38.886
		0.15228[18]	39.689

[1] 16°—47°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[2] 19°—49°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[3] 16°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[4] 14°—95°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[5] *Neumann,* na n. mj.
[6] 17°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[7] 18°—48°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[8] 19°—50°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[9] *Neumann,* na n. mj.
[10] 21°—51°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[11] 16°—98°; ledčast. *Regnault,* na n. mj.
[12] 14°—46°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[13] 19°—49°; žuti olovnjak. *Kopp,* na n. mj.
[14] *Neumann,* na n. mj.
[15] 16°—99°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[16] 15°—48°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[17] Ledčast. *Neumann,* na n. mj.
[18] 13°—98°; ledčast. *Regnault,* na n. mj.

Digitized by Google

KNO_3	100.9238	0.227[1]	22.910
		0.232[2]	23.414
		0.2343[3]	23.646
		0.23875[4]	24.096
$NaNO_3$	84.8958	0.256[5]	21.733
		0.257[6]	21.818
		0.2650[7]	22.497
		0.2747[8]	23.321
		0.27821[9]	23.619
NH_4NO_3	79.9148	0.455[10]	36.361
$Pb(NO_3)_2$	330.2346	0.110[11]	36.326
		0.1173[12]	38.737
$Sr(NO_3)_2$	211.1366	0.181[13]	38.2157
$Ca(PO_3)_2$	197.6376	0.19924[14]	39.377
$NaPO_3$	101.8398	0.217[15]	22.099
Ag_3PO_4	417.8064	0.0896?[16]	37.435?
KH_2PO_4	135.8294	0.208[17]	28.253

[1] 14°—46°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[2] 14°—45°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[3] *Neumann,* na n. mj.
[4] 13°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[5] 14°—46°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[6] 14°—46°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[7] 27°—50°. *Schüller,* Pogg. Ann. 1869, **136**, 70, 235.
[8] *Neumann,* na n. mj.
[9] 14°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[10] 13°—31°; ledčast. *Kopp,* na n. mj Znatno više vriednosti su dobivene, ako je grijano na 45°—48°; maximum tuj iznosi 0·549, minimum 0·457. Pri tom se i ledci očevidno pretvaraju, pomute se te postanu neprozirni.
[11] 16°—47°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[12] 17°—100°. *Neumann,* na n. mj.
[13] 17°—47°; ledčast. *Kopp,* na n mj.
[14] 15°—98°; taljen. *Regnault,* na n. mj.
[15] 17°—44°; taljen. *Kopp,* na n. mj.
[16] Prašast. *Kopp,* na n. mj.
[17] 17°—48°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.

Digitized by Google

$Na_2HPO_4.12H_2O$	357.3306	0.454[1]	162.230
$Pb_3(PO_4)_2$	808.9008	0.0798[2]	64.550
$K_4P_2O_7$	329.7452	0.1910[3]	62.981
$Na_4P_2O_7$	265.6332	0.22833[4]	60.652
$Pb_2P_2O_7$	586.5092	0.08208[5]	48.141
$CaSiO_3$	115.9318	0.178[6]	20.636
$CuSiO_3.H_2O$	157.1194	0.182[7]	28.596
$MgCa(SiO_3)_2$	215.8616	0.186[8]	40.150
		0.1906[9]	41.143
$Mg_{20}Fe_2(SiO_4)_{11}$	1602.1494	0.189[10]	302.806
		0.189[11]	302.806
$ZrSiO_4$	181.8264	0.132[12]	24.001
		0.1456[13]	26.474
$K_2Al_2Si_6O_{16}$	556.0646	0.183[14]	101.760
		0.1861[15]	103.484
		0.1911[16]	106.164
$Na_2Al_2Si_6O_{16}$	524.0086	0.190[17]	99.562
		0.1961[18]	102.758

[1] -20^0 do $+2^0$; ledčast. *Person*, Pogg. Ann. 1847, **70**, 300. — Kod 44^0—79^0: c = 0.758!
[2] *Regnault*, na n. mj.
[3] 17^0—98^0; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[4] 17^0—98^0; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[5] 11^0—98^0; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[6] 19^0—51^0; wollastonit. *Kopp*, na n. mj.
[7] 19^0—50^0; dioptas. *Kopp*, na n. mj.
[8] 18^0—50^0; diopsid iz Tirolske. *Kopp*, na n. mj.
[9] Diopsid iz Tirolske. *Neumann*, na n. mj.
[10] 21^0—52^0; olivin. *Kopp*, na n. mj.
[11] 21^0—50^0; chrysolith. *Kopp*, na n. mj.
[12] 21^0—51^0; zirkon *Kopp*, na n. mj.
[13] Zirkon. *Regnault*, na n. mj.
[14] Orthoklas. *Kopp*, na n. mj.
[15] Adular. *Neumann*, na n. mj.
[16] Orthoklas *Neumann*, na n. mj.
[17] 20^0—51^0; albit. *Kopp*, na n. mj.
[18] Albit. *Neumann*, na n. mj.

Digitized by Google

BaS_2O_3	248.6798	0.163[1]	40.535
$K_2S_2O_3$	189.8968	0.197[2]	37.410
$Na_2S_2O_3$	157.8408	0.221[3]	34.883
$Na_2S_2O_3.5H_2O$	247.6488	0.4447[4]	110.129
PbS_2O_3	318.2788	0.092[5]	29.282
$BaSO_4$	232.6594	0.108[6]	25.127
		0.1088[7]	25.313
		0.11285[8]	26.256
$CaSO_4$	135.7784	0.178[9]	24.169
		0.1854[10]	25.173
		0.19656[11]	26.689
$CaSO_4.2H_2O$	171.7016	0.259[12]	44.471
		0.2728[13]	46.840
$CoSO_4.7H_2O$	280.3026	0.224[14]	62.788
$CuSO_4$	159.0044	0.184[15]	29.257
$CuSO_4.H_2O$	176.9660	0.202[16]	35.747
$CuSO_4.2H_2O$	194.9276	0.212[17]	41.325

[1] 17°—100°. *Pape,* Pogg. Ann. 1864, **122**, 408: Jahresber. f. Chem. **1864**, 57.
[2] 20°—100°. *Pape,* ibidem.
[3] 25°—100°. *Pape,* ibidem.
[4] 11°—44°. *Trentinaglia,* Wien. Acad. Ber. 1875, **72**, II, 669; Jahresber. f. Chem. **1876**, 65.
[5] 15°—100°. *Pape,* na n. mj.
[6] 18°—48°; težac. *Kopp,* na n. mj.
[7] *Neumann,* na n. mj.
[8] 10°—98°; težac. *Regnault,* na n. mj.
[9] 18°—46°; anhydrit. *Kopp,* na n. mj
[10] Anhydrit. *Neumann,* na n. mj.
[11] 13°—98°; paljena sadra. *Regnault,* na n. mj.
[12] 16°—46°; sadra. *Kopp,* na n. mj.
[13] Sadra. *Neumann,* na n. mj.
[14] 15°—30°; ledčast. *Kopp,* na n. mj. — Znatno više vriednosti su dobivene, kada je do 50° grijano; pri tom se i ledci pomutiše te postadoše neprozirni.
[15] 23°—100°. *Pape,* Pogg. Ann. 1863, **120**, 337, 579.
[16] Prašast. *Pape,* ibidem
[17] U krutih komadih. *Pape,* ibidem.

Digitized by Google

$CuSO_4.5H_2O$	248.8124	0.285?[1]	70.912?
		0.316[2]	78.625
$FeSO_4.3H_2O$	205.6092	0.247[3]	50.785
$FeSO_4.7H_2O$	277.4556	0.346[4]	96.000
		0.356[5]	98.774
$KHSO_4$	135.8524	0.244[6]	33.148
K_2SO_4	173.8764	0.1860[7]	32.341
		0.19011[8]	33.056
		0.196[9]	34.080
$K_2Al_2(SO_4)_4.24H_2O$	946.4890	0.371[10]	351.147
$K_2Cr_2(SO_4)_4.24H_2O$	996.8990	0.324[11]	322.995
$MgSO_4$	119.7774	0.2165[12]	25.932
		0.2216[13]	26.543
		0.225[14]	26.950
$MgSO_4.H_2O$	137.7390	0.264[15]	36.363
$MgSO_4.7H_2O$	245.5086	0.3615[16]	88.751
		0.407[17]	99.922
$MgK_2(SO_4)_2.6H_2O$	401.4234	0.264[18]	105.976
$MnSO_4$	150.1814	0.182[19]	27.333

[1] 16°—47°; ledčast. *Kopp,* na n mj.
[2] 25°—100°; ledčast. *Pape,* na n. mj.
[3] U krutih komadih. *Pape,* na n. mj.
[4] 19°—46"; ledčast. *Kopp,* na n. mj
[5] 24° – 100°. *Pape,* na n. mj.
[6] 19°—51°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[7] *F. Neumann,* na n. mj.
[8] 15°—98°; taljen *Regnault,* na n. mj.
[9] 13°—45°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[10] 19°—49°; kocelj, ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[11] 19°—51°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[12] *F. Neumann,* na n. mj
[13] Sušena gorka sol. *Regnault,* na n. mj.
[14] 25°—100°; u krutih komadih. *Pape,* na n. mj.
[15] Grubo prašast. *Pape,* na n. mj.
[16] 20°—42°; ledčast. *Kopp,* na n. mj. — Preko 50° nadjeno je $C = 0.516 - 0.409$; pri tom postadoše ledci izvana mutni; *Kopp* drži, da čim se više ugrije, time više se u ledcih „slobodne (tekuće) vode izlučuje".
[17] 22°—100°; ledčast. *Pape,* na n. mj.
[18] 19°—51°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[19] 21°—100°; u krutih komadih. *Pape,* na n. mj.

Digitized by Google

$MnSO_4.5H_2O$	239.9894	0.323[1]	77.517
		0.338[2]	81.116
Na_2SO_4	141.8204	0.227[3]	32.193
		0.2280[4]	32.335
		0.2293[5]	32.519
		0.23115[6]	32.782
$NiSO_4$	154.0924	0.216[7]	33.284
$NiSO_4.H_2O$	172.0540	0.237[8]	40.777
$NiSO_4.6H_2O$	261.8620	0.313[9]	81.963
$NiSO_4.7H_2O$	279.8236	0.341[10]	95.420
$NiK_2(SO_4)_2.6H_2O$	435.7384	0.245[11]	106.756
$(NH_4)_2SO_4$	131.8584	0.350[12]	46.150
$PbSO_4$	302.2584	0.0827[13]	24.997
		0.0848[14]	25.632
		0.08723[15]	26.366
$SrSO_4$	183.1654	0.135[16]	24.727
		0.1356[17]	24.837
		0.14279[18]	26.154
$ZnSO_4$	160.7024	0.174[19]	27.965
$ZnSO_4.H_2O$	178.6820	0.202[20]	39.310

[1] 17°—46°; ledčast. *Kopp*, na n. mj.
[2] 22°—100°; ledčast. *Pape*, na n. mj.
[3] 13°—45°; ledčast. *Kopp*, na n. mj.
[4] *Neumann*, na n. mj.
[5] 28°—57°. *Schüller*. na n. mj.
[6] 17°—98°; taljen. *Regnault*, na n. mj.
[7] 15°—100°. *Pape*, na n. mj.
[8] *Pape*, na n. mj.
[9] 17°—51°; ledčast. *Kopp*, na n. mj.
[10] 20°—100°. *Pape*, na n. mj.
[11] 16°—46°; ledčast. *Kopp*, na n mj.
[12] 13°—45°; ledčast. *Kopp*, na n. mj
[13] 20°—50°; olovna galica. *Kopp*, na n. n. mj
[14] Olovna galica. *Neumann*, na n. mj.
[15] 20°—99°; umjetan. *Regnault*, na n. mj.
[16] 18°—51°; coelestin. *Kopp*, na n. mj.
[17] Coelestin. *Neumann*, na n. mj.
[18] 21°—99°; umjetan. *Regnault*, na n. mj.
[19] Grubo prašast *Pape*, na n. mj.
[20] U krutih komadih *Pape*, na n. mj.

Digitized by Google

$ZnSO_4.2H_2O$	196.6436	0.224[1]	44.048
$ZnSO_4.7H_2O$	286.4516	0.328[2]	93.956
		0.347[3]	99.399
$ZnK_2(SO_4)_2.6H_2O$	442.3664	0.2705[4]	119.660
$Fe_5Ti_3O_{12}$	617.7882	0.1762[5]	108.854
		0.177[6]	109.349
$CaWO_4$	287.4014	0.0967[7]	27.792
$Fe_2Mn_3(WO_4)_5$	1512.109	0.0930[8]	140.626
		0.0978[9]	147.884
$Hg(CN)_2$	251.7296	0.100[10]	25.173
$K_4Fe(CN)_6.3H_2O$	421.7976	0.280[11]	118.103
$K_6Fe_2(CN)_{12}$	657.7776	0.233[12]	153.262
$ZnK_2(CN)_4$	246.8872	0.241[13]	59.500
C_2Cl_6	236.1636	0.15—0.182[14]	35.425—42.982
$C_2H_2O_4Ba$	226.621	0.143[15]	32.407

[1] *Pape,* na n. mj.
[2] 20°—100°; ledčast. *Pape,* na n. mj.
[3] 15°—30°; ledčast. *Kopp,* na n. mj. — Znatno više vriednosti su dobivene, čim je toplota narasla do 50°C; pri tom se ledci pomutiše, te postadoše neprozirni.
[4] 19°—44°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[5] Iserin. *Neumann,* na n. mj.
[6] 17°—47°; iserin. *Kopp,* na n. mj.
[7] 19°—50°; scheelit. *Kopp,* na n. mj.
[8] 21°—53°; wolfram. *Kopp,* na n. mj.
[9] Wolfram. *Regnault,* na n. mj.
[10] 11°—46°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[11] 21°—51°; ledčast *Kopp,* na n. mj.
[12] 15°—46°; ledčast. *Kopp,* na n. mj.
[13] 14°—46°; ledčast *Kopp,* na n. mj.
[14] 18°—37°. *Kopp,* na n. mj. Kod 18°—43° dobivena je vriednost C = 0·194, kod 18° - 50° dapače C = 0·277!
[15] 21—52; barijev formiat. *Kopp,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_2O_4K_2.H_2O$	183.7996	0.236[1]	43.377
$C_2O_4HK.C_2O_4H_2.2H_2O$	237.5656	0.283[2]	67.231
$C_4H_6O_4$	117.7336	0.313[3]	36.851
$C_4H_6O_6$	149.6568	0.288[4]	43.101
$C_4H_6O_6.H_2O$	167.6184	0.319[5]	53.470
$C_4H_5O_6K$	187.6808	0.257[6]	48.234
$C_4H_4O_6NaK$	209.6798	0.328[7]	68.775
$(C_4H_5O_5)_2Ca.8H_2O$	449.0332	0.338[8]	151.773
$C_6H_{14}O_6$	181.6004	0.324[9]	58.839
$C_{10}H_8$	127.718	0.3096[10]	39.541
$C_{12}H_{22}O_{11}$	341.2392	0.3005[11]	102.542
		0.342[12]	116.704
$C_{27}H_{54}O_2$	409.1618	0.4287[13]	175.408
$C_{46}H_{92}O_2$	674.626	0.4287[14]	289.212

Ako bi uzeli vriednosti MC u gornjoj tablici prispodobivati sa theoretičkimi, to jest sa vriednostmi, do kojih dolazimo, sbrojivši „atomne topline“ počela u dotičnih slučeninah sadržanih, našli bi, da počela Fe, O, H u svojih krutih slučeninah zbilja sudjeluju bro-

---

[1] 19—49; balijev oxalat. *Kopp,* na n. mj.
[2] 19—50°; kalijev „tetraoxalat“. *Kopp,* na n. mj.
[3] 19°—51°; jantarova kiselina. *Kopp,* na n. mj.
[4] 21°—51°; vinska kiselina *Kopp,* na n. mj.
[5] 19°—50°; grozdena kiselina. *Kopp,* na n. mj.
[6] 19°—51°; kalijev hydrotartarat. *Kopp,* na n mj.
[7] 19°— 50°; Seignettova sol. *Kopp,* na n. mj.
[8] Kalcijev hydromalat. *Kopp,* na n. mj.
[9] 19°—51°; mannit. *Kopp,* na n. mj.
[10] —26° do +18°; naftalin. *Alluard,* Ann. de chimie et de phys. [3], **57**, 438; Jahresber. f. Chem. **1859**. 472. — Kod 0° do 20° dobiveno je C = 0·3207; kod 20° do 65°: C = 0·3249; to daje MC = 40·959, odnosno 41·496.
[11] 22°—51°; trskovi slador, ledčast *Kopp,* na n. mj.
[12] 20°—51°; trskovi slador, bez lika. *Kopp,* na n. mj.
[13] —21° do +3°; cerotinova kiselina. *Person,* Compt. rend. 1849, **29**, 300; Ann. d. chimie et de phys. 1849, [3], **27**, 250.
[14] —21° do +3°; melissylov palmitinat. *Person,* ibidem.

Digitized by Google

jevi od 6.4 posve različitimi, što je u ostalom općenito poznato i priznato već od dobe *Kopporih* radnja. Jedino Cl i N zadovoljivaju *donekle* zakonu *Dulong-Petitovu*, jer za nje dobivamo barem u mnogih slučajevih vriednosti ležeće blizu broju 6.4, akoprem ima i dosta slučajeva protivnih, gdje se vriednosti pokusom dobivene vrlo znatno udaljuju od proračunanih, makar bi i htjeli izčekivanomu skladu podpomoći tim, što bi uzeli izmedju vriednosti ac dotičnih pojedinih elemenata za proračunanje theoretičke vriednosti MC prema potrebi brojeve tu maximalne, tu minimalne. To vriedi osobito glede Cl; za slučenine dušikove je sam experimentalni materijal još manjkav, a u koliko su mu slučenine u tom pogledu proučene, to u njih ima jošt i drugih „nepravilnih" elemenata, tako da je tu kontrola težja.

U ostalom nas gornji brojevi MC neće glede slučenina kisikovih i vodikovih (fluorove su slučenine samo dvie iztražene, pa se i tu samo jedna njih slaže sa teorijom) niti onda zadovoljiti, ako u njih i stavimo, kako to obično uzimlju, ac = 4, odnosno 2.3; jer kod velikoga djela i njihovih slučenina ostanu pronadjene vriednosti MC i onda ili daleko izpod proračunanih ili ih opet vrlo nadmašuju.

Biti će dovoljno, ako primjerice navedemo ove slučenine.

	MC		
	nadjena	proračunana	
$K_2CuCl_2.2H_2O$	62.770	48.553	(maxim.)
SnK_2Cl_6	69.867	56.383	„
Cr_2O_3	26.965—29.859	22.42	„
$Na_2S_2O_3.5H_2O$	110.129	86.320	„
U_3O_8	67.432	51.836	
$MgAl_2O_4$	27.518	32.786	(minim.)
$CoSO_4.7H_2O$	62.788	87.343	„
	itd.		

Napokon budi već ovdje upozoreno na promnienljivost osebujne topline slučenina temperaturom, kako se pojavlja u gornjoj skrižaljci svuda, gdje je ta vriednost ustanovljena kod toplota, koje se iole znatnije razlikuju; faktum to, na koji se ćemo nižje jošte povratiti.

Sada da se osvrnemo na osebujnu toplinu tekućih tjelesa. U tom će nas pogledu zanimati prije svega elementi a onda i slučenine, kojim poznajemo osebujnu toplinu i za kruto stanje.

Digitized by Google

Tu nam se odmah kod nekih počela pokazuje, da se njima osebujna toplina u tekućem stanju prilično sudara sa onom u krutom stanju (ili bolje: da se samo malo od nje razlikuje). Tako su kod žive i kod gallija dobivene ove vriednosti:

	c	ac
Hg (kruta)	0.0319[1]	6.372
(tekuća)	0.033266[2]	6.645
	0.033299[3]	6.652
	0.0335[4]	6.692
	0.03332[5]	6.656
Ga (krut)	0.079[6]	5.522
(tekuć)	0.0802[7]	5.606

Nego obično su vriednosti *c* znatno višje u tekućem, nego u krutom stanju, a uz to one još i rastu sa temperaturom.[8] To valja i glede elementarnih tjelesa, i glede slučenina:

	c	ac
Bi (krut)	0.0288—0.0308[9]	5.976—6.391
(tekuć)	0.035[10]	7.263
	0.0363[11]	7.533

[1] —78° do —40°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1849, [3], **26**, 286; Pogg. Ann. 1849, **78**, 118.

[2] 0°—5°. *Pettersson,* Oefvers. k. Vetensk. Förhandl. Stockholm 1878, **35**, Nro. 9, 3.

[3] 5°—30°. *Pettersson,* na n. mj.

[4] 17°—48°. *Kopp,* Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 1, 289.

[5] 15°—100°. *Regnault,* na n. mj.

[6] 12°—23°. *Berthelot,* Compt. rend. **86**, 786; Jahresber. f. Chem. **1878**, 71.

[7] 13°—119° i 12·5°—106°; tali se kod 30°, ali ostane tekuć do 0°. *Berthelot,* ibidem.

[8] Po *Winkelmannu* (Pogg. Ann **159**, 152; Jahresber. f. Chem. **1876**, 67) osebujna bi toplina žive *padala* sa povišenom toplotom: 19·7°—49.6°: 0·03312, 25·5°—142·2°: 0·03278; nu novije neke radnje tvrde baš protivno.

[9] V. str. 72.

[10] 280°—370°. *Person,* Compt. rend. **23**, 162, 336; Pogg. Ann. **70**, 30, 302; Ann. d. Chem. u. Pharm. **64**, 179; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 72.

[11] 280°—380°. *Person,* Ann. de chimie et de phys. [3], **24**, 129; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 81.

Digitized by Google

Br (krut)	0.08432[1]	6.726
(tekuć)	0.1071[2]	8.543
I (krut)	0.05412[3]	6.849
(tekuć)	0.10822[4]	13.695
P žut (krut)	0.1740—0.202[5]	5.387—6.254
	0.212[6]	6.563
	0.2045[7]	6.331
Pb (kruto)	0.0293—0.0315[8]	6.048—6.503
(tekuće)	0.0402[9]	8.298
S (krut)	0.163—0.1880[10]	5.213—6.013
(tekuć	0.234[11]	7.484
Sn (krut)	0.0514—0.0562[12]	6.041—6.605
(tekuć)	0.0637[13]	7.486

[1] —20° do —78°. *Regnault,* na n. mj.

[2] 13°—45°. *Andrews,* Journ. of the Chem. Soc. London 1849, **I**, 18; Pogg. Ann. 1848, **75**, 335.

[3] 9°—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1840, [2], **73**, 1; Pogg. Ann. 1840, **51**, 44, 213.

[4] *Favre* i *Silbermann,* Ann. de chimie et de phys. [3], **37**, 461; Ann. d. Chem. u. Pharm. **88**, 163; Journ. of the Chem. Soc. London **6**, 250; Jahresber. f. Chem. **1853**, 77.

[5] V. str. 75.

[6] 50°—100° *Person,* Compt. rend. **23**, 162, 336; Pogg. Ann. **70**, 30, 302; Ann. d. Chem. u. Pharm. **64**, 179; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 72

[7] *Person,* Ann. de chimie et de phys. [3], **21**, 295; Pogg. Ann. **74**, 409, 509; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 79. — Sravni iztraživanja *Desainsova,* Compt. rend. **23**, 149; Ann. de chimie et de phys. [3], **22**, 432; Pogg. Ann. **70**, 315; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 84.

[8] V. str. 76.

[9] 350°—400°. *Person,* Ann. de chimie et de phys. [3], **24**, 129; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 81. Prije već našao je *Person* kod 340° - 440°: c = 0·039.

[10] V. str. 77.

[11] 120°—150°. *Person,* kao gore pod 7). Prije već našao je on kod 120°—147°: c = 0 235

[12] V. str. 78.

[13] 250°—350°. *Person,* kao gore pod 9). Prije već našao je *Person* kod 240°—340°: c = 0.061.

Digitized by Google

	C	MC
H_2O (kruta)	0.4627—0.533[1]	8.311—9.574
(tekuća)	1.0000[2]	17.9616
$CaCl_2.6H_2O$ (krut)	0.345[3]	75.369
(tekuć)	0.358[4]	78.209
	0.628[5]	137.193
	0.519[6]	113.381
KNO_3 (krut)	0.227—0.23875[7]	22.910—24.096
(tekuć)	0.344[8]	34.718
$NaNO_3$ (krut)	0.256—0.27821[9]	21.733—23.619
(tekuć)	0.413[10]	35.062
$Na_2HPO_4.12H_2O$ (krut)	0.454[11]	162.230
(tekuć)	0.758[12]	260.857
$Na_2S_2O_3.5H_2O$ (krut)	0.4447[13]	110.129
(tekuć)	0.569[14]	140.912

[1] V. str. 95.

[2] Kod 0°. Kod 17°—190°: $c = 1 + 0{\cdot}00004t + 0{\cdot}0000009t^2$ *(Regnault,* Mém. de l' Acad. 1847, **21**, 729; Pogg. Ann. 1850, **79**, 241) ili, kao što je *Bosscha* (Pogg. Ann. 1874, Jub. Bd, 549) iz *Regnaultovih* pokusa proračunao, $c = 1 + 0{\cdot}00022t$.

Kod 9°—76°: $c = 1 + 0.00110t + 0.0000012t^2$ *(Jamin* i *Amaury,* Compt. rend. 1870, **70**, 661).

Kod 17°—64°: $c = 1 + 0.000425t$ *(Münchhausen,* Wiedem. Ann. 1877, **I**, 592; 1880, **10**, 284).

Kod 23°—99°: $c = 1 + 0.0003156t + 0.000004045t^2$ *(Henrichsen,* Wiedem. Ann. 1879, **8**, 83).

Kod 1°—98°: $c = 1 + 0.000307t$ *(Baumgartner,* Wiedem. Ann. 1879, **8**, 648.

[3] —21° do 0°. *Person,* v. str. 92.

[4] 31°—60°. *Person,* Compt. rend. 1846, **23**, 162, 336; Pogg. Ann. 1847, **70**, 300; Ann. d. Chem. u. Pharm. **64**, 179.

[5] 60°—100°. *Person,* ibidem.

[6] 100°—127°. *Person,* ibidem.

[7] V. str. 101.

[8] 350°—435°. *Person,* na n. mj.

[9] V. str. 101.

[10] 330°—430°. *Person,* na n. mj

[11] —20° do 2°. *Person,* na n. mj.

[12] 44°—97°. *Person,* na n. mj.

[13] *Trentinaglia,* Wien. Acad. Ber. 1875, 2. Abth., **72**, 669; Jahresb. f. Chem. **1876**, 65.

[14] *Trentinaglia,* ibidem.

Digitized by Google

Br (krut)	0.08432[1]	6.726
(tekuć)	0.1071[2]	8.543
I (krut)	0.05412[3]	6.849
(tekuć)	0.10822[4]	13.695
P žut (krut)	0.1740—0.202[5]	5.387—6.254
	0.212[6]	6.563
	0.2045[7]	6.331
Pb (kruto)	0.0293—0.0315[8]	6.048—6.503
(tekuće)	0.0402[9]	8.298
S (krut)	0.163—0.1880[10]	5.213—6.013
(tekuć	0.234[11]	7.484
Sn (krut)	0.0514—0.0562[12]	6.041—6.605
(tekuć)	0.0637[13]	7.486

[1] —20° do —78°. *Regnault,* na n. mj.

[2] 13°—45°. *Andrews,* Journ. of the Chem. Soc. London 1849, **I**, 18; Pogg. Ann. 1848, **75**, 335.

[3] 9°—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1840, [2]. **73**, 1; Pogg. Ann. 1840, **51**, 44, 213.

[4] *Favre* i *Silbermann,* Ann. de chimie et de phys. [3], **37**, 461; Ann. d. Chem. u. Pharm. **88**, 163; Journ. of the Chem. Soc. London **6**, 250; Jahresber. f. Chem. **1853**, 77.

[5] V. str. 75.

[6] 50°—100° *Person,* Compt. rend. **23**, 162, 336; Pogg. Ann. **70**, 30, 302; Ann. d. Chem. u. Pharm. **64**, 179; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 72

[7] *Person,* Ann. de chimie et de phys. [3], **21**, 295; Pogg. Ann. **74**, 409, 509; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 79. — Sravni iztraživanja *Desainsova,* Compt. rend. **23**, 149; Ann. de chimie et de phys. [3], **22**, 432; Pogg. Ann. **70**, 315; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 84.

[8] V. str. 76.

[9] 350°—400°. *Person,* Ann. de chimie et de phys. [3], **24**, 129; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 81. Prije već našao je *Person* kod 340° - 440°: c = 0·039.

[10] V. str. 77.

[11] 120°—150°. *Person,* kao gore pod 7). Prije već našao je on kod 120°—147°: c = 0 235

[12] V. str. 78.

[13] 250°—350°. *Person,* kao gore pod 9). Prije već našao je *Person* kod 240°—340°: c = 0.061.

Digitized by Google

	C	MC
H_2O (kruta)	0.4627—0.533[1]	8.311—9.574
(tekuća)	1.0000[2]	17.9616
$CaCl_2.6H_2O$ (krut)	0.345[3]	75.369
(tekuć)	0.358[4]	78.209
	0.628[5]	137.193
	0.519[6]	113.381
KNO_3 (krut)	0.227—0.23875[7]	22.910—24.096
(tekuć)	0.344[8]	34.718
$NaNO_3$ (krut)	0.256—0.27821[9]	21.733—23.619
(tekuć)	0.413[10]	35.062
$Na_2HPO_4.12H_2O$ (krut)	0.454[11]	162.230
(tekuć)	0.758[12]	260.857
$Na_2S_2O_3.5H_2O$ (krut)	0.4447[13]	110.129
(tekuć)	0.569[14]	140.912

---

[1] V. str. 95.

[2] Kod 0°. Kod 17°—190°: $c = 1 + 0{\cdot}00004t + 0{\cdot}0000009t^2$ (*Regnault*, Mém. de l' Acad. 1847, **21**, 729; Pogg. Ann. 1850, **79**, 241) ili, kao što je *Bosscha* (Pogg. Ann. 1874, Jub. Bd, 549) iz *Regnaultovih* pokusa proračunao, $c = 1 + 0{\cdot}00022t$.

Kod 9°—76°: $c = 1 + 0.00110t + 0.0000012t^2$ (*Jamin* i *Amaury*, Compt. rend. 1870, **70**, 661).

Kod 17°—64°: $c = 1 + 0.000425t$ (*Münchhausen*, Wiedem. Ann. 1877, **I**, 592; 1880, **10**, 284).

Kod 23°—99°: $c = 1 + 0.0003156t + 0.0000040457t^2$ (*Henrichsen*, Wiedem. Ann. 1879, **8**, 83).

Kod 1°—98°: $c = 1 + 0.000307t$ (*Baumgartner*, Wiedem. Ann. 1879, **8**, 648.

[3] —21° do 0°. *Person*, v. str. 92.

[4] 31°—60°. *Person*, Compt. rend. 1846, **23**, 162, 336; Pogg. Ann. 1847, **70**, 300; Ann. d. Chem. u. Pharm. **64**, 179.

[5] 60°—100°. *Person*, ibidem.

[6] 100°—127°. *Person*, ibidem.

[7] V. str. 101.

[8] 350°—435°. *Person*, na n. mj.

[9] V. str. 101.

[10] 330°—430°. *Person*, na n. mj

[11] —20° do 2°. *Person*, na n. mj.

[12] 44°—97°. *Person*, na n. mj.

[13] *Trentinaglia*, Wien. Acad. Ber. 1875, 2. Abth., **72**, 669; Jahresb. f. Chem. **1876**, 65.

[14] *Trentinaglia*, ibidem.

Digitized by Google

Što se napokon tekućih slučeninah u obće tiče, nije tu doduše još nitko tvrdio, da bi i kod njih postojala kakva relacija medju osebujnom toplinom te atomnom, odnosno molekularnom težinom, kao što se tvrdi glede krutih slučenînâ — pa je to već samo o sebi dosta važno — ali se ipak gdje gdje pokazuje neka pravilnost, koja je uvaženja vriedna te na koju treba, da se i kod konačnih naših zaključaka obazriemo.

	M	C	MC
$AsCl_3$	181.019	0.17604[1]	31.867
PCl_3	137 069	0.1987[2]	27.236
		0.20922[3]	28.778
S_2Cl_2	134.704	0.2024[4]	27.264
$SnCl_4$	259.004	0.1402[5]	36.312
		0.14759[6]	38.226
$SiCl_4$	169.577	0.1904[7]	32.287
$TiCl_4$	190.403	0.1802[8]	34.311
		0.18812[9]	35.819
H_2SO_4	97.8284	0.3315[10]	32.430
		0.3363[11]	32.900
		0.355[12]	34.729
		0.358[13]	35.023
		0.365[14]	35.707
		0.370[15]	36.197

[1] 14°—98°. *Regnault,* Ann. de chimie et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.
[2] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[3] 11°—98°. *Regnault,* ibidem.
[4] 10°—15°. *Regnault,* ibidem
[5] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[6] 14°—98°. *Regnault,* ibidem.
[7] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[8] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[9] 13°—99°. *Regnault,* ibidem.
[10] 16°—20°. *Marignac,* Ann. d Chem. u. Pharm., 1872, 8. Suppl. Bd, 335.
[11] 20°—56°. *Marignac,* ibidem.
[12] 80°. *Pfaundler,* Ber. d. d. chem. Gesellschft. 1870, 798.
[13] 100°. *Pfaundler,* ibidem.
[14] 150°. *Pfaundler,* ibidem.
[15] 170°. *Pfaundler,* ibidem. Neke dalnje vriednosti za toplote 80°—170°, kaošto i za oba hydrata $H_2O_4.H_2O$ i $H_2SO_4.2H_2O$ isto tako.

Digitized by Google

C_2Cl_4	165.4236	0.19255[1]	31.852
		0.19798[2]	32.751
		0.20720[3]	34.276
		0.20884[4]	34.547
		0.21336[5]	35.295
		0.21952[6]	36.314
		0.23279[7]	38.509
CS_2	75.9358	0.23034[8]	17.491
		0.23523[9]	17.862
		0.23878[10]	18.132
		0.24012[11]	18.234
		0.2468[12]	18.741
		0.25531[13]	19.387
		0.26217[14]	19.908
		0.28820[15]	21.885
C_6H_{14}	85.8308	0.5690[16]	48.838
CH_4O	31.9334	0.5868[17]	18.739
		0.5901[18]	18.844

[1] —30°. *Regnault,* Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 262.
[2] 0°. *Regnault,* ibidem.
[3] 30°. *Hirn,* Ann. de chimie et de phys. [4], **10**, 63, 91; Jahresber. f. Chem. **1867**, 57.
[4] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[5] 60°. *Hirn,* na n. mj.
[6] 100°. *Hirn,* na n. mj.
[7] 160°. *Hirn,* na n. mj. Isto tamo i neke dalnje vriednosti za druge toplote ležeće medju 30° i 160°.
[8] —30°. *Regnault,* Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 262.
[9] 0°. *Regnault,* ibidem.
[10] 30°. *Hirn,* Ann. de chimie et de phys. 1867, [4], **10**, 32.
[11] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[12] 14°—29.5°. *Schüller,* Pogg. Ann 1871, 5. Suppl. Bd, 116, 192.
[13] 80°. *Hirn,* na n. mj.
[14] 100°. *Hirn,* na n. mj.
[15] 160°. *Hirn,* na n. mj. — Neke dalnje vriednosti za toplotc 40°, 50°, 60°, 70°, 90°, 110, 120°, 130°, 140, 150° vidi na n. mj.
[16] 20°—68.9°; hexan. *Reis,* Wiedem. Ann. **13**, 445; Jahresber. f. Chem. **1881**, 1093.
[17] 10°—15°; methylalkohol. *Regnault,* Ann. de chim. et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.
[18] 5°—10°. *Regnault,* ibidem

Digitized by Google

CH_4O		0.6009[1]	19.189
		0.62425[2]	19.934
		0.645[3]	20.597
		0.6544[4]	20.897
		0.6713[5]	21.437
C_2H_6O	45.9052	0.505315[6]	23.197
		0.547541[7]	25.135
		0.6019[8]	27.630
		0.6067[9]	27.851
		0.6120[10]	28.094
		0.615[11]	28.232
		0.619651[12]	28.445
		0.6438[13]	29.554
		0.647877[14]	29.741
		0.6587[15]	30.238
		0.71126[16]	32.651
		0.769381[17]	35.319
		0.859416[18]	39.452
		1.113891[19]	51.133

[1] 15°—20°. *Regnault,* ibidem.
[2] 5°—13°. *Lecher,* Wien. acad. Ber. 1877, **76**, II, 937.
[3] 23°—43°. *Kopp,* na n. mj.
[4] 20°—66.3°. *Reis,* na n. mj.
[5] Medju srednjom toplotom i 66.3° (vrelišt.). *Favre* i *Silbermann,* Ann. de chim. et de phys. [3], **37**, 461; Ann. d' Chem. u. Pharm. **88**, 163; Jahresber. f. Chem. **1853**, 78.
[6] —20°; aethylalkohol. *Regnault,* Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 262.
[7] 0°. *Regnault,* ibidem.
[8] 16°—30°. *Schüller,* na n. mj.
[9] 16°—35°. *Schüller,* na n. mj.
[10] 16°—40.5°. *Schüller,* na n mj. — *Schüller* iz tih svojih vriednosti odvadja formulu: $C = 10.5585 + 0\ 00093195t + 0.0000003463t^2$.
[11] 23°—43°. *Kopp,* Pogg. Ann. **75**, 98; Ann. d. Chem. u. Pharm. **68**, 177; Jahresber. f. Chem. **1847/48**, 86.
[12] 40°. *Hirn,* na n. mj.
[13] Medju srednjom toplotom i vrelištem (78.1°). *Favre* i *Silbermann,* na n. mj.
[14] 40°. *Regnault,* na n. mj.
[15] 20°—78.1°. *Reis,* na n. mj.
[16] 80°. *Hirn,* na n. mj.
[17] 80°. *Regnault,* na n. mj.
[18] 120°. *Hirn,* na n. mj.
[19] 160°. *Hirn,* na n. mj.

Digitized by Google

C_3H_8O	59.8770	0.6748[1]	40.405
$C_4H_{10}O$	73.8488	0.6873[2]	50.756
$C_5H_{12}O$	87.8206	0.564[3]	49.531
		0.5873[4]	51.577
		0.6877[5]	60.394
		0.69345[6]	60.899
$C_8H_{18}O$	129.7360	0.6776[7]	87.909
$CHCl_3$	119.0818	0.22931[8]	27.307
		0.23235[9]	27.669
		0.2331[10]	27.758
		0.2337[11]	27.829
		0.23539[12]	28.031
		0.23843[13]	28.393
C_2H_5Cl	64.3136	0.4276[14]	27.500
C_3H_7Cl	78.2854	0.4042[15]	31.643
C_2H_5Br	108.7076	0.2135[16]	21.209
		0.2153[17]	23.405
		0.2164[18]	23.524
C_3H_7Br	122.6794	0.2624[19]	32.191
C_3H_7Br	122.6794	0.2620[20]	32.142

[1] 20°—97.1°; propylalkohol. *Reis,* na n. mj.
[2] 20°—117°; butylalkohol. *Reis,* na n. mj.
[3] 26°—44°; amylalkohol. *Kopp,* na n. mj.
[4] Medju srednjom toplotom i vrelištem (129.7°). *Favre* i *Silbermann,* na n. mj.
[5] 20°—129.7°. *Reis,* na n mj.
[6] 10°—117. *Regnault,* na n. mj.
[7] 20°—177.8°; kaprylalkohol. *Reis,* na n. mj.
[8] —30°; chloroform. *Regnault,* na n. mj.
[9] 0°. *Regnault,* na n. mj.
[10] 18°—30°. *Schüller,* na n. mj.
[11] 15°—35°. *Schüller,* na n. mj.
[12] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[13] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[14] —28° do +4°; aethylchorid. *Regnault,* na n. mj.
[15] 20°—47.6° (vrel.); propylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[16] 10°—15°; aethylbromid. *Regnault,* na n. mj.
[17] 15°—20°. *Regnault,* na n. mj.
[18] 5°—10°. *Regnault,* na n. mj.
[19] 20°—70.5° (vrel.); propylbromid. *Reis,* na n. mj.
[20] 20°—61.5 (vrel.); isopropylbromid. *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

C_2H_5I	155.4916	0.15669[1]	24.364
		0.16164[2]	25.134
		0.16659[3]	25.903
		0.17154[4]	26.673
C_3H_7I	169.4634	0.2002[5]	33.927
C_4H_9I	183.4352	0.2275[6]	41.732
$(C_2H_5)_20$	73.8488	0.50342[7]	37.177
		0.51126[8]	37.756
		0.52901[9]	39.067
		0 54676[10]	40.378
		0.61965[11]	45.760
		0.66129[12]	48.835
		0.71587[13]	52.866
		0.79513[14]	58.719
$(C_2H_5)_2S$	89.8692	0.4715[15]	42.373
		0.4753[16]	42.715
		0.4772[17]	42.886
		0.47853[18]	43.005
C_2H_5CN	54.9304	0 43246[19]	23.755
		0.50856[20]	27.935

[1] —30°; aethyljodid *Regnault,* na n. mj
[2] 0°. *Regnault,* na n. mj.
[3] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[4] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[5] 20°—101.7° (vrel.); propyljodid. *Reis,* na n. mj.
[6] 20°—120° (vrel.); isobutyljodid. *Reis,* na n mj.
[7] Medju srednjom toplotom i vrelištem; aether. *Favre* i *Silbermann,* na n. mj.
[8] —30°. *Regnault,* na n. mj.
[9] 0°. *Regnault,* na n. mj
[10] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[11] 40°. *Hirn,* na n. mj.
[12] 70°. *Hirn,* na n. mj.
[13] 100°. *Hirn,* na n. mj.
[14] 130°. *Hirn,* na n. mj.
[15] 5°—10°; sulfaether. *Regnault,* Ann. de chim. et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.
[16] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[17] 15°—20°. *Regnault,* ibidem.
[18] 20°—70°. *Regnault,* Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 262.
[19] —30°; aethylkyanid. *Regnault,* ibidem.
[20] 0°. *Regnault,* ibidem.

Digitized by Google

C_2H_5CN		0.58466[1]	32.116
		0.66076[2]	36.296
		0.73686[3]	40.476
$CH_3.C_2H_3O_2$	73.8386	0.507[4]	37.436
$CH_3.C_4H_7O_2$	101.7822	0.487[5]	49.568
		0.49176[6]	50.052
$CH_3.C_5H_9O_2$	115.7540	0.4914[7]	56.882
$C_2H_5.CHO_2$	73.8386	0.513[8]	37.879
$C_2H_5.C_2H_3O_2$	87.8104	0.48344[9]	42.451
		0.496[10]	43.554
		0.49602[11]	43.556
		0.52741[12]	46.312
		0.55880[13]	49.068
		0.59019[14]	51.825
$C_2H_5.C_9H_7O_2$	175 6130	0.4620[15]	81.133
$C_2H_5.C_9H_9O_2$	177.6130	0.4808[16]	85.396
$(C_2H_5)_2.C_2O_4$	145.6772	0.4632[17]	67.478
$(C_2H_5)_2.CO_3$	117.7438	0.4751[18]	55.940
$C_3H_7.C_2H_3O_2$	101.7822	0.4886[19]	49.731

[1] 30°. *Regnault,* ibidem.
[2] 60°. *Regnault,* ibidem.
[3] 90°. *Regnault,* ibidem.
[4] 21°—41°; methylacetat. *Kopp,* na n. mj.
[5] 21°—45°; methylbutyrat. *Kopp,* na n mj.
[6] Medju srednjom toplotom i vrelištem. *Favre* i *Silbermann,* na n. mj
[7] 21°—45°; methylvalerat. *Kopp,* na n. mj.
[8] 20°—39°; aethylformiat. *Kopp,* na n. mj.
[9] Medju srednjom toplotom i vreštitem; methylacetat. *Favre* i *Silbermann,* na n. mj.
[10] 21°—45°. *Kopp,* na n. mj.
[11] —30°. *Regnault,* na n. mj.
[12] 0°. *Regnault,* na n. mj.
[13] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[14] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[15] 20°—267 5 (vrel.); aethylcinnamat. *Reis,* na n. mj.
[16] 20°—244.8° (vrel.); aethylhydrocinnamat. *Reis,* na n. mj.
[17] 20°—184° (vrel.); aethyloxalat. *Reis,* na n mj.
[18] 20°—126° (vrel.); aethylcarbonat. *Reis,* na n. mj.
[19] 20°—102° (vrel.); propylacetat. *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_2H_5.C_2HCl_2O_2$	156.5504	0.3461[1]	54.182
$C_2H_5.C_3H_3Cl_2O_2$	170.5222	0.3687[2]	62.872
$C_2H_5.C_2Cl_3O_2$	190.9204	0.3035[3]	57.944
$(C_2H_5)_3N$	100.8458	0.5376[4]	54.215
CH_2O_2	45.8950	0.512[5]	23.498
		0.519[6]	23.820
		0.5264[7]	24.159
		0.536[8]	24.600
$C_2H_4O_2$	59.8668	0.4587[9]	27.461
		0.4599[10]	27.533
		0.4618[11]	27.646
		0.479[12]	28.676
		0.497[13]	29.754
		0.509[14]	30.472
		0.5118[15]	30.640
		0.5265[16]	31.520
$C_4H_8O_2$	87.8104	0.503[17]	44.169
		0.5388[18]	47.312
$C_4H_8O_2$	87.8104	0.5410[19]	47.505

[1] 20°—156° (vrel.); aethyldichloracetat. *Reis,* na n mj.
[2] 20°—183.5° (vrel.); aethyldichlorpropionat. *Reis,* na n. mj.
[3] 20°—166° (vrel.); aethyltrichloracetat. *Reis,* na n. mj.
[4] 20°—88.5° (vrel.); triaethylamin. *Reis,* na n. mj.
[5] 0°—47°; mravinja kiselina. *Pettersson,* Journ. f. pr. Chem [2], **24**, 293; Jahresber. f. Chem. **1881**, 1096.
[6] 0°—100°. *Pettersson,* ibidem.
[7] 20°—99°. *Reis,* na n. mj.
[8] 24°—45°. *Kopp,* na n. mj.
[9] 5°—10°; octova kiselina. *Regnault,* Ann. de chim. et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.
[10] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[11] 15°—20°. *Regnault,* ibidem.
[12] 0°—47°. *Pettersson,* na n. mj.
[13] 0°—100°. *Pettersson,* na n. mj.
[14] 24°—45°. *Kopp,* na n. mj.
[15] 20°—61°. *Reis,* na n. mj.
[16] 20°—117.4°. *Reis,* na n. mj.
[17] 21°—45°; maslova kiselina. *Kopp,* na n. mj.
[18] 20°—163° (vrel.). *Reis,* na n. mj.
[19] 20°—154° (vrel.); isomaslova kiselina. *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_5H_{10}O_2$	101.7822	0.5487[1]	55.848
$C_6H_{12}O_2$	115.7540	0.5654[2]	65.447
$C_6H_{12}O_3$	131.7156	0.4679[3]	61.630
C_3H_6O	57.8770	0.5623[4]	32.544
C_3H_6O	57.8770	0.48245[5]	27.923
		0.50643[6]	29.311
		0.530[7]	30.675
		0.53022[8]	30.688
		0.55401[9]	32.064
		0.5622[10]	32.538
$C_5H_{10}O$	85.8206	0.5543[11]	47.570
$C_7H_{14}O$	113.7642	0.5516[12]	62.752
$C_8H_{16}O$	127.7360	0.5530[13]	70.638
C_5H_{10}	69.8590	0.5428[14]	37.919
C_8H_{16}	111.7744	0.5514[15]	61.632
CH_2Cl_2	84.7118	0.288[16]	24.397
$C_2H_4Cl_2$	98.6836	0.27900[17]	27.532
		0.29219[18]	28.834
		0.30538[19]	30.136
		0.3140[20]	30.987

[1] 20°–173 2° (vrel); isovalerianova kiselina. *Reis,* na n. mj.
[2] 20°—199° (vrel.); kapronova kiselina. *Reis,* na n. mj.
[3] 20°–124° (vrel.); paraldehyd. *Reis,* na n. mj.
[4] 20°—48° (vrel.): propylaldehyd. *Reis,* na n. mj.
[5] —30°; aceton. *Regnault,* Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 262.
[6] 0°. *Regnault,* ibidem.
[7] 20°– 41°. *Kopp,* na n. mj.
[8] 30°. *Regnault,* na n. mj.
[9] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[10] 20°—56 3°. *Reis,* na n. mj.
[11] 20°—93.5° (vrel.); valeral. *Reis,* na n. mj.
[12] 20°—152° (vrel.); ananthol. *Reis,* na n. mj
[13] 20°—173° (vrel.); methylhexylketon. *Reis,* na n. mj.
[14] 20°– 35°; amylen. *Reis,* na n. mj.
[15] 20°– 123°; kaprylen. *Reis,* na n. mj.
[16] 15°– 40°; methylenchlorid. *Berthelot* i *Ogier,* 1881.
[17] —30°; aethylenchlorid. *Regnault,* na n. mj.
[18] 0°. *Regnault,* na n. mj.
[19] 30°. *Regnault,* na n mj.
[20] 20°—84.8° (vrel.). *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_2H_4Cl_2$		0.31857[1]	31.438
$C_2H_4Cl_2$	98.6836	0.3047[2]	30.069
		0.315[3]	31.085
$C_2H_4Br_2$	187.4716	0.17553[4]	32.907
$C_3H_8O_2$	75.8386	0.5061[5]	38.382
		0.521[6]	39.512
$C_6H_{14}O_2$	117.7540	0.5147[7]	60.608
C_2HCl_3O	147.0152	0.2581[8]	37.945
$C_4H_5Cl_3O$	174.9588	0.3116[9]	54.517
C_2H_3OCl	78.2752	0.3577[10]	27.999
C_3H_5OCl	92.2470	0.3763[11]	34.713
C_4H_7OCl	106.2188	0.3983[12]	42.307
C_4H_7OCl	106.2188	0.3883[13]	41.245
C_5H_9OCl	120.1906	0.4101[14]	49.290
C_3H_6O	57.8770	0.6569[15]	38.019
$C_3H_5.C_2H_3O_2$	99.7822	0.4814[16]	48.035
C_3H_5Cl	76.2854	0.3984[17]	30.392
C_3H_5CNS	98.8842	0.432[18]	42.718
C_6H_{10}	81.8308	0.5270[19]	43.125

[1] 60°. *Regnault,* na n. mj.
[2] 20°—65°; aethylidenchlorid *Reis,* na n. mj.
[3] 13°—50°. *Berthelot* i *Ogier,* na n. mj.
[4] 13°—106°; aethylenbromid. *Regnault,* na n. mj.
[5] 20°—42.3° (vrel.); methylal. *Reis,* na n. mj.
[6] 15°—41°. *Berthelot* i *Ogier,* na n. mj.
[7] 20°—104° (vrel); acetal. *Reis,* na n. mj.
[8] 20°—97.5° (vrel.); chloral. *Reis,* na n. mj.
[9] 20°—165.5° (vrel.); butylchloral. *Reis,* na n. mj.
[10] 20°—51.2° (vrel.); acetylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[11] 20°—79.3° (vrel.); propionylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[12] 20°—100° (vrel.); butyrylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[13] 20°—92° (vrel.); isobutyrylchlorid. *Reis,* na n. mj
[14] 20°—114° (vrel.); valerylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[15] 20°—97° (vrel.); allylalkohol. *Reis,* na n. mj.
[16] 20°—104.5° (vrel.); allylacetat. *Reis,* na n. mj.
[17] 20°—45·4° (vrel.); allylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[18] 23°—48°; allylsulfokyanid. *Kopp,* na n. mj.
[19] 20°—58.5°; diallyl. *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_{10}H_{16}$	87.8308	0.38421[1]	33.745
		0.41058[2]	36.062
		0.45376[3]	39.854
		0.46727[4]	41.041
		0.48419[5]	42.527
		0.50188[6]	44.081
		0.50682[7]	44.514
		0.52422[8]	46.043
		0.57117[9]	50.166
		0.59168[10]	51.968
		0.61256[11]	53.802
C_6H_6	77.8308	0.4158[12]	32.362
		0.4194[13]	32.642
		0.4237[14]	32.977
		0.4331[15]	33.709
		0.450[16]	35.024
C_7H_8	91.8026	0.4496[17]	41.274
C_8H_{10}	105.7744	0.4607[18]	48.730
C_9H_{12}	119.7462	0.4730[19]	56.640
$C_6H_{10}O$	97.7924	0.5130[20]	50.168

[1] —20°; terpentinovo ulje. *Regnault,* na n. mj.
[2] 0°. *Regnault,* na n. mj.
[3] 40°. *Regnault,* na n. mj.
[4] Medju srednjom toplotom te vrelištem. *Favre* i *Silbermann,* na n. mj.
[5] 80°. *Regnault,* na n. mj.
[6] 120°. *Regnault,* na n. mj.
[7] 160°. *Regnault,* na n. mj.
[8] 80°. *Hirn,* na n. mj.
[9] 120°. *Hirn,* na n. mj.
[10] 40°. *Hirn,* na n. mj.
[11] 160°. *Hirn,* na n. mj.
[12] 19.5°—30.5°; benzol. *Schüller,* na n. mj.
[13] 19.5° – 35.5°. *Schüller,* na n. mj.
[14] 20°—41°. *Schüller,* na n. mj. *Schüller* od tih vriednosti odvadja jednačbu $C = 0.3798 + 0.00072t$.
[15] 20° – 79 3° (vrel.). *Reis,* na n. mj.
[16] 19° – 46°. *Kopp,* na n. mj.
[17] 20°—110° (vrel.); toluol. *Reis,* na n. mj.
[18] 20°—135.5° (vrel.); aethylbenzol. *Reis,* na n. mj.
[19] 20°—163° (vrel.); mesitylen. *Reis,* na n. mj.
[20] 20°—131.5° (vrel.); mesitylov kis. *Reis,* na n. mj.

Digitized by Google

$C_6H_5NO_2$	122.7690	0.3399[1]	41.729
		0.3478[2]	42.699
		0.3524[3]	43.264
C_6H_5Cl	112.2008	0.3426[4]	38.440
C_6H_5Br	156.5948	0.2523[5]	39.509
$C_5H_4O_2$	95.7822	0.4312[6]	41.301
C_6H_7N	92.8458	0.5130[7]	47.630
C_7H_9N	106.8176	0.5214[8]	55.695
C_7H_8O	107.7642	0.5344[9]	57.589
C_7H_5OCl	140.1342	0.3538[10]	49.579

Ostavljajući zaključke, koji proizticu iz gornjih brojeva, za svršetak ove razprave, predjimo sada na osebujnu toplinu plinovitih tjelesa. Kako je poznato tvrdilo se je s više strana i glede plinovitih elemenata, da je njima osebujna toplina (za stalni objam) — uzev ih u omjeru atomnih težina — jednaka; dakle isto tako, kako je po *Dulong-Petitovu* zakonu kod krutih počela. *Mohr*[11] je tu pravilnost theoretički odvodio, pa se je zbilja iz pokusa *de la Rocheovih* i *Bérardovih*[12] moglo donekle očekivati, da će tako biti.

Elementarni plinovi imaju ponajviše atomnu toplinu, ležeću znatno izpod 6; ali se i iz plinovitih *slučenina* počela u elementarnom stanju krutih odvadjaju za njihovo plinovito stanje vriednosti ležeće daleko izpod broja 6.

---

[1] 15°—20°; nitrobenzol *Regnault,* Ann. de chim. et de phys. 1843, [3], **9**, 322; Pogg. Ann. 1844, **62**, 50.
[2] 10°—15°. *Regnault,* ibidem.
[3] 5°—10°. *Regnault,* ibidem.
[4] 20°—132.3° (vrel.); chlorbenzol. *Reis,* na n. mj.
[5] 20°—154.8° (vrel.); brombenzol. *Reis,* na n. mj.
[6] 20°—161.6° (vrel.); furfurol. *Reis,* na n. mj.
[7] 20°—182.5° (vrel.); anilin *Reis,* na n mj.
[8] 20°—198.4° (vrel); orthotoluidin. *Reis,* na n. mj.
[9] 20°—204° (vrel.); benzylalkohol. *Reis,* na n. mj.
[10] 20°—194° (vrel.); benzoylchlorid. *Reis,* na n. mj.
[11] *F. Mohr,* Ber. d. d. chem. Ges. 1871, **4**, 234.
[12] Ann. de chim. et de phys. **85**, 72.

Digitized by Google

Skrižaljka

osebujnih te molekularnih toplina plinova i para za stalnoga objama.[1]

	M	C	MC	$\frac{MC}{n}$
O_2	31.9232	0.1551	4.9513	2.4756
N_2	28.030	0.1727	4.8408	2.4204
H_2	2.0000	2.411	4.8220	3.411
Cl_2	70.74	0.0928	6.5627	3.2823
Br_2	159.528	0.0429	6.8438	3.4219
NO	29.9766	0.1652	4.9521	2.4761
CO	27.9334	0.1736	4.8492	2.4246
HCl	36.37	0.1304	4.7426	2.3713
CO_2	43.8950	0.172	7.5499	2.5166
N_2O	43.9916	0.181	7.9625	2.6542
H_2O	17.9616	0.370	6.6458	2.2153
SO_2	63.9052	0.123	7.8603	2.6201
H_2S	33.982	0.184	6.2527	2.0842
CS_2	75.9358	0.131	9.9476	3.3159
CH_4	15.9718	0.468	7.4748	1.4950
$CHCl_3$	119.0818	0.140	11.4678	2.2935
C_2H_4	31.9436	0.359	11.4678	1.9116
NH_3	17.015	0.391	6.6529	1.6632
C_6H_6 (benzol)	77.8308	0.350	27.2408	2.2701
CH_3OH	31.9334	0.395	12.6137	2.1028
C_2H_5OH	45.9052	0.410	18.8211	2.0912
$(C_2H_5)_3O$	73.8488	0.453	33.4535	2.2302
$(C_2H_5)_2S$	89.8692	0.379	34.0604	2.2707
C_2H_5Cl	64.3136	0.243	15.6282	1.9535
C_2H_5Br	108.7076	0.171	18.5890	2.3236
C_2H_5CN	54.9304	0.390	21.4229	2.3803
$C_2H_4Cl_2$	98.6836	0.209	20.6249	2.5781
C_3H_6O (aceton)	57.8770	0.378	21.8775	2.1878
$C_2H_5.C_2H_3O_2$	87.8104	0.378	33.1923	2.3709
$SiCl_4$	169.577	0.120	20.3492	4.0698
PCl_3	137.069	0.120	16.4483	4.1121
$AsCl_3$	181.019	0.101	19.2829	4.5707
$TiCl_4$	190.403	0.119	22.6580	4.5316
$SnCl_4$	259.004	0.086	22.2743	4.4549

[1] Vriednosti *C* uzete su iz: *Clausius,* Mechan Wärmetheorie 1876, I, 62.

Digitized by Google

Gornje formule su formule molekularne; njimi su dakle označeni jednaki objami tih plinova a brojevi MC su na taj način zajedno izrazom osebujnih toplina jednakih objama dotičnih plinova (za stalni objam). Iz tih su htjeli brojeva odvoditi pravilo: da osebujne topline jednakih objama plinova (kod stalnoga objama) stoje u omjeru broja atomâ u molekuli sadržanih. Ako bi dakle osebujnu toplinu objamne jedinice vodika stavili = 1, to bi ona morala iznositi kod plinova (svejedno da li su to plinovi elementarni ili sastavljeni), ako se njima molekula sastoji iz 2 atoma: 1
ako u njoj ima 3 atoma: 1.5
4 atoma: 2
n atoma: $\frac{n}{2}$;

ali kako se vidi, takva se pravilnost pokazuje samo kod nekojih plinova, dočim je kod drugih niti iz daleka neima. To je time važnije, jer bi se moglo misliti, da će se naročito kod plinova, koji su ipak bez dvojbe *konačnomu* stanju, do kojega tvar grijanjem dospieti može, bližji nego tjelesa kruta i tekuća, dakle je kod njih i potrošak topline za druge svrhe iliti pogrieška u ustanovljivanju osebujne topline najmanja, da će se kod njih istinitost *Dulong-Petitova* zakona najjasnije pokazati.

Pa ako se k tomu jošte uzme obzir na to, kako i toplota upliva na vriednosti osebujne topline plinova, onda se gotovo gubi ona baš ovdje izčekivana pravilnost posve. U tom pogledu valja uputiti na zanimive podatke, što ih doprinose na pr. radnje *Regnaultove*[1] *Wiedemannove,*[2] radnje *Berthelota* i *Vieillea,*[3] iz kojih se vidi, da je taj upliv toplote na različite plinove tako različit, da to nije nipošto raztumačiti moći različitošću u potrošku topline za vanjski rad.

Ti su odnošaji doveli A. *Neumanna,* da niječe tvrdjenu stalnost osebujne topline plinova, te da mjesto nje odvodi poznato svoje pravilo, iz kojega se doduše proračunavaju za osebujnu toplinu plinova (i para) u onih slučajevih, u kojih po *Clausiu* dolazimo

[1] Mém. de l' Acad. 1862, **26**, 1—928; Jahresber. f. Chem. **1863**, 53. Vidi u tom predmetu razpravu *Fischerovu* u Pol. Journ. 1879, **232**, 340; Chem. Central. Bl. **1879**, 481.

[2] Pogg. Ann. **157**, 1; Jahresber. f. Chem. **1876**, 66; dalje Wiedem. Ann. **2**, 195; Jahresber. f. Chem. **1877**, 93.

[3] Compt. rend. 1884, **98**, 770.

Digitized by Google

do previsokih brojeva, vriednosti ležeće nadjenim bližje; ali za to se opet na drugoj strani pokazuju nepravilnosti tim veće.

Horstmann[1] je opet toga mnienja, da uzprkos protivnomu izkustvu netreba izreku o stalnosti osebujnih toplina napustiti, buduć da si lahko možemo misliti nekakav razlog, kojim bi se nesklad medju izkustvom i theorijom mogao raztumačiti. Theorija proračunavanja osebujne topline da predpostavlja, da je osebujna toplina za stalan objam *prava upojnost topline;* onda bi razlike medju računom i samim opažanjem (predpostaviv točnost pokusa) zbilja mogle biti samo vriednosti poput onih, kako su ih *Thomson* i *Joule* našli za nutarnji rad rastezanja, buduć se kod proračunavanja osebujne topline za stalan objam iz one za stalan tlak taj nutarnji rad zanemaruje. Ali *Horstmann* drži, da osebujna toplina kod stalna objama nipošto nemora biti prava upojnost topline, nego da je nasuprot i kod plinova, tako kako i kod krutih i tekućih tjelesa, još i nutarnji rad moguć. Molekule plinova sastoje se iz više atoma. Lučba pokazala je za niz plinova, da ih je moći i kod nepromienjena objama dostatnim ugrijanjem dissociovati, to jest u njihove sastojine raztvoriti. Kod tih se dakle plinova te para zbilja toplinom vez atoma u molekuli slabi, dakle vrši nutarnji rad. „Nije pako nemoguće — nastavlja *Horstmann* — da se takvo slabljenje veza atomâ u molekuli dogadja kod svih plinova; pa buduć je to nutarnji rad, to bi se i kod nepromienjena objama toplina trošila ne samo za pomnoženje žive sile molekularnoga gibanja (povišenje toplote), već djelomice i za takav rad u molekuli. Osebujna toplina za stalni objam bila bi na taj način za iznos ove potonje topline veća od prave upojnosti dotičnoga plina. Buduć se pako nemože misliti, da bi taj nutarnji rad bio kod svih plinova jednak, to bi se morale pokazivati razlike medju izkustvenom te proračunanom osebujnom toplinom u tom ili onom smieru".

Tako dakle kuša *Horstmann,* da spasi stalnost atomne topline kod *plinova.*

Mendělljejev[2] opet želi isto postići, svadjajuć svoje račune na osebujnu toplinu kod *stalnoga tlaka.* Po njem bi bila molekularna toplina plinova za stalnoga tlaka:

$$MC = 2.4n + 2,$$

[1] Ber. d. d. chem. Gesellsch. **2**, 723.
[2] Zeitschr. f. Chem. [3], **6**, 200; Chem. Centr. Bl. **1870**, 795.

Digitized by Google

gdje znači n broj atoma u molekuli sadržanih; pa ako se atomna toplina stavi $= \frac{MC}{n}$, to bi odavle po *Mendělljejevu* sliedilo, da ona bude broju 2·4 time bližja, čime je veći n. Nu ako pogledamo *Mendělljejevovu* skrižaljku nadjenih i proračunanih vriednosti $\frac{MC}{n}$, težko da će nas zadovoljiti; akoprem se mora priznati, da je tu nesklad manji, nego kod *Neumanna* ili *Clausia* ili *Buffa*, koji se svi za odvadjanje svojih jednačba služe osebujnom toplinom kod stalnoga objama.

Razlike opaženih i proračunanih vriednosti $\frac{MC}{n}$ po *Mendělljejevu* bi pokazivale tu pravilnost, da su kod tjelesa velike molekularne težine opažene vriednosti veće od theoretičkih i obratno. A uprav tako je, tvrdi *Mendělljejev* i kod krutih tjelesa. Nu pogledavši njegovu tablicu:

	$\frac{MC}{n}$	
	nadjeno	proračunano
H_2	3.41	3.4
O_2	3.49	3.4
N_2	3.42	3.4
CO	3.47	3.4
HCl	3.35	3.4
NO	3.46	3.4
Cl_2	4.29	3.4
Br_2	4.40	3.4
N_2O	3.28	3.1
H_2O	2.85	3.1
CO_2	3.24	3.1
SO_2	3.31	3.1
CS_2	3.98	3.1
NH_3	2.16	2.9
PCl_3	4.64	2.9
CH_4	1.90	2.8
$CHCl_3$	3.75	2.8
C_2H_4	1.72	2.7
C_2H_5Cl	2.21	2.6
C_2H_6O	2.31	2.6
C_6H_6	2.44	2.6
$C_4H_{10}O$	2.36	2.5

Digitized by Google

dolazimo do osvjedočenja, da tu *Mendělljejev* prispodablja tjelesa posve heterogena, te da iztaknuta pravilnost nije nipošto toli izražena, kako bi se moglo misliti. Ima bo u toj skrižaljci tjelesa sa skoro jednakom molekularnom težinom: Cl_2, $C_4H_{10}0$, CS_2, C_6H_6, kod kojih su te razlike vrlo različite: 0·9, 0·1, 0·9, 0·1, neodgovarajuć gornjoj tvrdnji. U obće je tu i sam prispodobiv materijal još odviše manjkav.

A što se tiče druge česti *Mendělljejevove* izreke, da se naime slična pravilnost pokazuje i kod krutih tjelesa, obsežan materijal, što je u tom predmetu ovdje već gore ubilježen, takve pravilnosti takodjer nepokazuje.

Pa ako napokon *Mendělljejev* iz druge svoje tablice (vidi na n. mj.) odvadja, da se atomne topline krutih i plinovitih tjelesa rastećim brojem atoma smanjuju te da imaju najvišju atomnu toplinu takva tjelesa, kojih je molekularna težina i objam velik a broj atoma malen: to valja pripomenuti, da se to smanjivanje atomne topline sa rastećim brojem atoma opaža — kako je i naravski — samo tamo, gdje se u molekuli nagromadaju atomi elemenata *male* atomne topline, te da se obratno atomna toplina pokazuje najvišja kod tjelesa velike molekularne težine i objama, te malena broja atoma opet poglavito, da, takorekuć izključivo tam, gdje u molekuli nadvladaju elementi *velike* atomne topline.

Po *Mendělljejevu* koleba se prividna atomna toplina krutih tjelesa medju brojevi 7 i 2; ona, kako čusmo, navadno pada, čim raste broj atoma u molekuli te čim pada težina i objam molekule. Ako bi dakle shvatili *Dulong-Petitov* zakon tako, da je *prava* atomna toplina elemenata, za sva počela jednaka, sliedio bi iz toga — po *Mendělljejevu* — ne samo *Neumannov* zakon, već i *Koppova* pravila sama po sebi. *Dulong-Petitov* zakon da kod većega djela elemenata za to pogadja, jer su njima molekule jednostavno sastavljene ($n = 1$ ili 2); elementi sa velikim brojem atoma u molekuli moraju imati *malu* atomnu toplinu te odavle iznimke *Dulong-Petitova* zakona.

Kako vidimo, i sam *Mendělljejev* izlazi iz predpostavke, da *Dulong-Petitov* zakon izuzam nekih iznimka, valja; on stvara svoje zaključke na temelju dalnjih nekih tobožnjih pravilnosti, o kojih pokazasmo, da ih neima, barem ne u iztaknutoj mjeri.

Kopp opet, da raztumači nepravilnosti u atomnoj toplini *krutih* tjelesa, služi se već često naslućivanim prapočelom ili prapočeli, u koje se možda atomi sadanjih elemenata jošte daju raztvoriti. Jed-

Digitized by Google

nakost, što ju opažamo kod velike većine krutih počela u tom pogledu, dala bi se po *Koppu* raztumačiti, ako bi uzeli, da se njima atomi sastoje iz *jednakoga* ovećega broja na pr. 6 praatoma, dočim bi ih u kremikovu atomu bilo samo 5, u borovu 3, u ugljikovu 2, usljed česa bi morala biti i atomna toplina tih elemenata manja.

„Nitko nije u stanju — kaže *Kopp*[1] — da tvrdi, da su počela, što ih lučbari danas priznavaju, absolutno jednostavne tvari. Mora se pripustiti mogućnost, da će se ona na još jednostavnija tjelesa raztvoriti dati. U koliko se koje tielo ima počelom smatrati, posve je relativno, budući je to ovisno o usavršenosti raztvornih sredstava, kojimi praktička lučba razpolaže, te o pouzdanosti zaključaka, što ih theoretička lučba može odvadjati. Ako postoji priepirka, da li je chlor ili jod elementarno tielo ili ne, onda to može biti samo u tom smislu, da li je chlor tielo tako jednostavno kao kisik ili mangan ili dušik i dr., ili da li je to tielo tako sastavljeno, kao što manganov prekis ili vodikov prekis itd.“

„Ako bi *Dulong-Petitov* zakon imao općenitu valjanost, onda bi njim bio dat ne samo omjer medju atomnom težinom te osebujnom toplinom lučbenih počela za kruto stanje, nego bi se njim mogli služiti upravo kao izpitalom na elementarnu narav tiela, kojemu poznajemo atomnu težinu. Ta okolnost, što se za jod dobiva neposrednom ustanovom osebujne topline — a isto tako i za chlor posrednim odvodom atomna toplina, koja odgovara *Dulong-Petitovu* zakonu, bila bi nedvojbenim dokazom, da su i jod i chlor, ako u obće sastavljeni, to ipak nipošto više sastavljeni, nego ostala t. zv. počela, glede kojih držimo, da za nje *Dulong-Petitov* zakon valja“.

„Po *Neumannovu* zakonu imaju slučenine analognoga atomističkoga sastava približno jednaku molekularnu toplinu. U obće dolazimo kod slučenina do većih molekularnih toplina, ako im je molekula sastavljena od većega broja neraztvorivih atoma, dakle ako je komplikovanija; osobito kod slučenina, kojih svi elementi odgovaraju *Dulong-Petitovu* zakonu, je veličina molekularne topline upravo mjerilom stupnja njihove sastavljenosti. Da je sam *Dulong-Petitov* zakon općenito valjan, moglo bi se velikom vjerojatnošću zaključiti, da su naša t. zv. lučbena počela, ako su ona zbilja slučenine nepoznatih jednostavnih tjelesa, ipak slučenine *jednakoga stupnja*. Zbilja, uvaženja bi bilo vriedno, da je lučbeno raztvaranje nadošlo na granicu baš kod takvih tjelesa, koja bi, ako su u obće jošte sastavljena,

[1] Ann. d. Chem. u. Pharm. **1864/65**, 3. Suppl. Bd., 336.

Digitized by Google

ipak kod sve svoje različitosti u lučbenih svojstvih imala jednak stupanj sastavljenosti. Pomislimo si, da su ona najjednostavnija, nam nepoznata tjelesa, ona prava lučbena počela razastrta u horizontalnom sloju; povrh njih da leže *jednostavnije* a povrh ovih *sastavljenije* slučenine: to bi općenita valjanost *Dulong-Petitova* zakona bila dokazom, da sva počela današnjih lučbara leže u jednom te istom sloju, te da je lučba, poznavši vodik, kisik, sumpor, chlor, različite kovine kako tjelesa neraztvoriva, dospiela svuda do jednake dubljine te da je u istoj dubljini nadošla do granice dalnjemu uniknuću".

„Ali dokazom, da taj zakon nije općenito valjan, gubi zaključak, koji vodi do toga rezultata, svoju opravdanost. Ako počmemo sa počeli danas u lučbi primljenimi, tu moramo pače priznati, da je veličina molekularne topline kojega tiela uvjetovana ne samo brojem u njegovoj molekuli sadržanih elementarnih atoma, već i atomnom toplinom u tu slučeninu unišlih elementarnih atoma; sad se dakle pokazuje mogućnost, da bude koje raztvorivo tielo imalo jednaku molekularnu toplinu sa atomnom toplinom kojega neraztvoriva tiela".

„Kod vrlo velikoga diela slučenina je molekularna toplina više manje točnim mjerilom stupnja sastavljenosti. . . . To valja i o takvih slučeninah, koje se po njihovih lučbenih svojstvih mogu prispodobiti neraztvorivim tjelesam; da nije ammonij ili kyan jošte raztvoren, ili da ga sadanjimi lučbenimi sredstvi raztvoriti nemožemo, ipak bi veće molekularne topline njihovih slučenina (sravniv ih sa analognimi slučeninami kalija ili chlora) kao što i veće atomne topline samoga ammonija i kyana, kako do njih dolazimo indirektnim putem (u prispodobi sa kalijem i chlorom), pokazali sastavljenost tih takozvanih sastavljenih radikala. Dopustiv je zaključak, da je i za t. zv. elemente atomna toplina — bila ona neposredno ili posredno ustanovljena — mjerilom stupnja njihove sastavljenosti; da su n. pr. ugljik i vodik, ako i nisu prava pravcata počela, ipak jednostavnije slučenine nepoznatih počela, nego što je kremik ili kisik, te još sastavljenije slučenine da su oni elementi, koje možemo danas smatrati, da odgovaraju *Dulong-Petitovu* zakonu . . ."

Kako se vidi, *Kopp* tuj dolazi baš do protivnih zaključaka od *Mendělječeva*.

Mimoišav druge u tom pogledu pokušaje, pitajmo se, da li nas može način, kojim *Horstmann, Mendělječev, Kopp* — žele protumačiti „iznimke" *Dulong-Petitova* zakona, zadovoljiti? Pa ma

Digitized by Google

mi i htjeli sve one iz izkustvenih činjenica crpljene velevažne razloge, što smo ih već potanko iztaknuli, pregledati, to ipak po našem mnienju niti iz theoretičkih razloga *Dulong-Petitov* zakon nebi mogao biti izpravan. Tim se zakonom tvrdi neposredna relacija medju osebujnom toplinom te atomnom težinom. Ali po svemu, što je nam poznato o učinku topline, mi nesmijemo povišenje toplote, prouzročeno privadjanjem topline, smatrati kao pojav u prvom redu medjuatoman. Privedena toplina pretvara se najprije u gibanje molekula, koje nam se pojavlja u obliku povišenja toplote. To dakle gibanje molekula i upravo molekula je uzrok povišenja toplote grijanjem. Sami atomi pri tom sudjeluju tek u drugom redu, u koliko su oni naime sastavni djelovi molekula; kao takvi oni zajedno uplivaju na povišenje toplote u toliko, što je masa molekula ovisna o broju i o težini (masi) atoma u njih sadržanih.

Prava „upojnost topline“ na taj je način ovisna — neglededć na neke dalnje moguće činjenice — ne samo o masi svakoga pojedinoga atoma, nego takodjer o broju atoma u molekuli. Ako bi mi dakle i mogli točno ustanoviti one množine topline, koje služe drugim svrham (u prvom redu i onu toplinu, koja se — kako *Horstmann* pravo navadja — pretvara u medjuatomni rad, troši za dissocijaciju atomâ) te odbiti ih od izkustvenih vriednosti osebujne topline; ako bi dakle mogli posve izpravno i točno pronaći onaj dio topline, koji kod grijanja zbilja služi povišenju toplote: to ipak takva *prava,* takva *absolutna* osebujna toplina nebi mogla stajati prema atomnoj težini u jednostavno upravnom omjeru, nego bi bila ovisna, ako i nebi bilo drugih odnošaja, takodjer i o broju atoma u molekuli, jednom riečju: o masi molekula. Umnožak atomne težine sa osebujnom toplinom već a priori nemože, da bude kod svih elemenata jednak, pače niti kod različita molekularna stanja jednoga te istoga elementa. Laglje bi mogli *pomisliti,* da bude umnožak osebujne topline sa molekularnom težinom, ako je ova potonja jednaka, takodjer jednak, predpostaviv dakako, da bi bili u stanju eliminovati svaki drugi tudji upliv na potrošak topline. Pa ako pomislimo, da *Neumannov* zakon involvuje baš sličnu ovisnost osebujne topline o molekularnoj težini kod slučenina, onda je skoro nepojmljivo, zašto nije jednačba:

$$\frac{MC}{n} = \text{konst.}$$

uporabljena i na lučbena počela, već samo na slučenine, koje se ipak od elemenata samo na toliko razlikuju, u koliko prama da-

Digitized by Google

našnjemu našemu znanju držimo, da su njihove molekule sastavljene od po svojoj kakvoći različitih atoma, dočim se molekule t. zv. elementarnih tjelesa sastoje od atoma jednake vrsti. Na taj način ali čine osebujnu toplinu ovisnom o *kakvoći*, o *quale* tvari, a to je ipak kod pojava, koji tumačimo kao pojav čisto *mehaničan*, nedopustivo. Pa ako uzmemo premišljati o gore navedenoj *Koppovoj* izreci o sastavljenosti atoma, ili joj naličnoj hypothesi, kako ju nalazimo kod *Webera*,[1] kojom se kaže, da neke promjene osebujne topline samo onda možemo raztumačiti, ako uzmemo, da atom nije jednostavan, posliednji element, već promjenljivi komplex još jednostavnijih elementarnih tvorina: to vidimo, da *Kopp* i *Weber*, nemogući priznati istinitost ovisnosti osebujne topline o samoj atomnoj težini, žele da *Dulong-Petitov* zakon spase predpostavkom, koja nije ništa drugoga, nego priznanje, da osebujna toplina nije funkcijom atomne težine, već funkcijom težine onakva „komplexa praatoma" — zar nebi bilo jednostavnije, da na mjesto tih „komplexa praatoma" stavimo, konsekventno kako to činimo kod *Neumannova* zakona, elementarne molekule? Sigurno bi imalo više nego *Dulong-Petitov* zakon opravdanosti razširenje gornje formule

$$\frac{MC}{n} = \text{konst.}$$

(ako u njoj stavimo C = absol. osebujna toplina) i na elemente. Tom bi bilo jednačbom rečeno, da ako bi bili na pr. u stanju načiniti tjelesa molekularnoga sastava: C_4 te Mg_2, ili P_4 te Cu_2, kojim je molekularna težina jednaka ili približno jednaka, da će njima biti jednaka i absolutna osebujna toplina; uprav tako, kako bi se mogao isti razlog upotrebiti, da se njim raztumači jednaka osebujna toplina kod S_m i P_n. Da *Koppova* hypotheza ovako glasi, laglje bi se mogli s njom sprijateljiti; ona bi barem odgovarala u toliko našemu izkustvu, u koliko se njom kaže, da može biti osebujna toplina i kod tjelesâ *različite* atomne težine jednaka te obratno; jednom riečju: da nepostoji ona jednostavna ovisnost medju atomnom težinom te osebujnom toplinom, iz česa bi i sliedilo, da se nemožemo osebujnom toplinom služiti za ustanovljivanje atomnih težina.

Ako bi nadalje osebujna toplina bila medjuatomna, ako bi drugimi riečmi bila samo o masi atomâ, o atomnoj težini ovisna, to bi onda ipak morala i prava osebujna toplina jednaka biti za sva

[1] Pogg. Ann. 1875, **154**, 581.

Digitized by Google

agregatna stanja; ona nebi se smiela niti sa toplotom, niti sa allotropičkim stanjem mienjati, jer atomi ostanu pod svimi timi okolnostmi jednaki; oni su jedine nepromienljive veličine, sa kojimi kao sa takvimi računamo. Ali možemo li mi pravu osebujnu toplinu kojega tiela, recimo kojega *elementa*, smatrati zbilja stalnom vriednošću? Mi doduše nismo u stanju, da ustanovimo *pravu* upojnost topline, buduć neznamo, u koliko na potrošku topline sudjeluje vanjski i nutarnji rad (*Dulong-Petitov* zakon mučeć predpostavlja — na to se obično niti nemisli — da stoji kao prava osebujna toplina, *tako i onaj dio topline*, koji se troši za druge svrhe, u obratnom omjeru atomne težine!) — ali sveudilj govore mnogobrojna izkustva proti shvaćanju i one prave osebujne topline kao za svako pojedino tielo stalne veličine.

Poznato je, kako na pr. *toplota* upliva na osebujnu toplinu. *Biström*[1] našao je, da osebujna, odnosno atomna toplina *železa* iznosi kod toplotâ:

t	c	ac
0°	0.111641	6.240
50°	0.112359	6.280
100°	0.113795	6.361
200°	0.118821	6.642
300°	0.126719	7.083
1400°	0.403149	22.534

Po *Violle-u*[2] iznose te vriednosti za *bismut:*

t	c	ac
900°	0.0345	7.199
1020°	0.0352	7.304

(dočim je kod toga počela [sravni stranu 72] kod nižjih toplota c = 0·0288 do 0·0308, ac = 5·976—6·391);

	t	c	ac
za *iridij:*	0°—100°	0.0323	6.220
	0°—1400°	0.0401	7.722
za *palladij:*	0°—100°	0.0592	6.173
	500°	0.0682	7.227
	1000°	0.0782	8.287
	1300°	0.0842	8.923

[1] Oefvers. K. Vetensk. Förhandl. Stockholm, 1860, **17**, 303; Landolt-Börnstein, Phys. chem. Tabellen, 177.

[2] Compt. rend. 1878, **87**, 981; 1879, **89**, 702.

Digitized by Google

za *platinu:*	0°—100°	0.0323	6.278
	0°—784°	0.0365	7.094
	0°—1000°	0.0377	7.327
	0°—1177°	0.0388	7.541
a po *Pouillet-u*[1]*:*	1300°	0.03854	7.491
	1400°	0.03896	7.572
	1600°	0.03980	7.735

Slično je našao *Bède* za *bakar:*

t	c	ac
15°—100°	0.09331	5.898
16°—172°	0.09483	5.991
17°—247°	0.09680	6.115
1400°	0.403149	25.469

a tako je svuda, gdje god je krutim počelom osebujna toplina kod različitih toplota ustanovljena.[2] Na taj način nije ni čudo, da će tako biti i kod t. z. „nepravilnih" počela. *I. Dewar*[3] našao je zbilja osebujnu toplinu ugljikovu kod različitih toplota znatno različitu (plinski ugljen 20°—1040°: c = 0·32; 18°—2000°: c = 0·42) a *Weber*[4] dokazuje to isto uz ugljik još i za bor i kremik. Po njem rastu osebujne topline tih triju počela počam od najnižjih toplota neprekidno te ostanu napokon počam od neke stanovite toplote skoro konstantne. Ta toplota leži za ugljik i bor blizu 600°, za kremik blizu 200°. Osebujna toplina ugljikova naraste, ako povisimo toplotu od —50° na 600°, na sedmerostruko, borova na 2·5 struko. „Osebujna toplina počela na taj način — kaže *Weber* — nije stalna. Fysikalno stanje njihovo je za osebujnu toplinu od isto tako bitne važnosti, kao što i njihova lučbena narav. Predpostavka, što su ju fysici do sada činili, da ima toplota samo vrlo neznatan upliv na veličinu osebujne topline počela, te taj da se daje lahko raztumačiti preinakom molekularne strukture učinkom topline a da se na nj pogledom na temeljni zakon o osebujnoj toplini niti netreba obzirati, od sele je nedopustiv. Vriednosti, do kojih

---

[1] Compt. rend. 1836, **3**, 782; Pogg. Ann. 1836, **39**, 567.

[2] To je opaženo u ostalom već i po *Dulongu* i *Petitu*.

[3] Phil. Mag. [4], **44**, 461; Ber. d. d. chem Gesellsch. 1872, **5**, 814; Jahresber. f. Chem. **1872**, 54.

[4] Ber. d. d. chem. Gesellsch. 1872, **5**, 303; Pogg. Ann. **147**, 311; Phil. Mag. [4], **44**, 251; nadalje Programm zur 56. Jahresfeier u. land- u. forstw. Acad. Hohenheim 1874; Jahresber. f. Chem. **1874**, 63.

Digitized by Google

osebujna toplina ugljika, bora te kremika rastućom toplotom dospije, te koje su onda skoro stalne, iznose u okrugljom broju 0·46, 0·50, 0·205. Umnožak tih brojeva sa atomnom težinom tih počela, odvedenom od gustoće para (12, 11, 28), iznosi 5·5, 5·5, 5·8". — Tako *Weber*.

Sada bi očekivali, da će *Weber* na temelju svojih toli zanimivih opažanja dospieti do zaključka: da na taj način osebujna toplina nestoji u jednostavnom omjeru k atomnoj težini te *Dulong-Petitov* zakon da nije istinit; me ljutim kako *Weber?* „Ugljik, bor te kremik dakle stupaju počam od stanovite toplote u okvir valjanosti *Dulong-Petitova* zakona, u kojem i ostanu kod dalje rastećih toplota. *Dulong-Petitov* zakon o osebujnoj toplini krutih počela postao je sada strogim zakonom bez ikakve iznimke". Samo valja jošte, po *Weberu,* taj zakon sada, pošto su mu iznimke odklonjene, malo drugčije formulovati: osebujne topline krutih počela mienjaju se toplotom; ali za svako počelo ima u skali toplote jedna točka t_0, počam od koje je promjenljivost osebujne topline rastućom toplotom t posve neznatna. Umnožak atomne težine sa onom vriednošću osebujne topline, koja odgovara toplotam $t > t_0$, da je kod svih krutih počela skoro stalna, medju 5·5 i 6·5 ležeća vriednost. Najmanje do sada u molekulah plinovitih slučenina nadjene množine 12, 11 i 28 počela ugljika, bora te kremika *nisu* multipla pravih atomnih težina, već same prave atomne težine".

A kako da si raztumačimo tu promjenljivost osebujne topline toplotom, ako se budemo htjeli toga držati, da je osebujna toplina funkcijom atomne težine? *Weberovi* se brojevi doduše neprotežu na *pravu, absolutnu* upojnost topline, nego su izrazom cielokupna potroška topline i za povišenje toplote za 1^0, i za sve ostale nuzgredne dogodjaje, kojimi postane toplina latentna; ali je ipak odvažno unapred, bez ikakvih za to dokaza tvrditi, da idu ciele one tako velike razlike u opaženih vriednostih osebujne topline samo na račun vanjskoga i nutarnjega rada. Pa kad bi i to htjeli pripustiti — što nikako nemožemo — onda je baš time *Dulong-Petitov* zakon posve opovrgnut; jer zaključci, koji valjaju za ugljik, bor te kremik, moraju valjati i za ostala počela; pa ako valjaju, to iznosi — kako vidismo (str. 132, 133) — atomna toplina na pr. željezova barem 22.5, ona bakrova 25.5, platinina 7.5, palladijeva 8.9 itd. Do tih brojeva dolazimo povišenjem toplote, — a gdje je onda izčekivani sklad, koji bi odgovarao *Dulong-Petitovu* zakonu? Do sele je samo za počela C, B i Si ustanovljena toplota, kod koje osebujna

Digitized by Google

toplina tih počela, ako i nije jošte konstantna, to ipak, kako se čini, daljim rastenjem toplote se više mnogo nemienja. U svih ostalih slučajevih, a naročito tamo, gdje nalazimo najbolji sklad sa *Dulong-Petitovim* zakonom, je osebujna toplina ustanovljena kod posve samovoljno uzete toplote. Ako bi uzeli koju drugu toplotu, koja je sama o sebi uprav tako opravdana, pravilnost se posve gubi.

Izkustveni materijal, akoprem kako vidismo vrlo obsežan, ipak je baš ondje veoma manjkav, gdje bi bilo za uniknuće u bitnost osebujne topline od eminentne važnosti. Sjetimo se na pr. same molekularne konstitucije tvari. Iz primjerâ dušikova četverokisa, octove kiseline, sumpora i dr. je poznato, da se, ako njihove pare ohladjujemo, prije jednostavnije njihove molekule medjusobno slučuju na sastavljenje, recimo na molekule drugoga, trećega stupnja. Odavle kao i iz nekih drugih fysikalnih pojava se odvadja, da su bez dvojbe molekule krutih i tekućih tjelesa još više sastavljene, da su multipla onih molekula, što ih imamo u parovitom stanju. Ako dakle shvaćamo povišenje toplote grijanjem kao u prvom redu molekularan pojav — što napokon moramo i pogledom na mnoge druge odnošaje — to se lahko možemo domisliti, kako da mora ista množina topline prouzročiti različit toplotni effekt, prama tomu, da li njom grijemo koje tielo kod nizke toplote, kod koje se ono sastoji iz većih molekula, ili kod povišene toplote, gdjeno mu se molekule razpadaju na sve to manje, jednostavnije komplexe, približujuć se pri tom sve to više nekoj granici, kod koje dalnja raztvorba višjih molekula na jednostavnije nije više moguća, a da se pri tom nepromjeni i sama skupnost. U prvom slučaju (kod nižjih toplota) ima u uteznoj jedinici tvari manji broj molekula, ali svaka je od njih veća u svojoj masi; u drugom slučaju (kod povišene toplote) nasuprot veći broj molekula manje mase. Da to mora uplivati i na veličinu osebujne topline, jedva se daje nijekati; ali je težko prosuditi u kojoj mjeri? Jer ako pomislimo, da se osebujna toplina onih malo krutih počela (i slučenina), kojim je ustanovljena za sva tri stanja skupnosti, grijanjem povisuje, da je obično još znatno veća za tekuće stanje, ali da u plinovitom stanju (za stalnoga objama) opet pada izpod prvotne svoje vriednosti (izuzam žive, gdje je baš obratno[1]) kod kruta stanja, to vidimo, da su tim theoretički zaključci veoma otegoćeni. Vrlo bi bilo za željeti, da bude ustanovljena osebujna toplina baš takvih

[1] Vidi *Kund* i *Warburg*, Pogg. Ann. **157**, 353.

Digitized by Google

tjelesa i kod takvih toplota ili u obće pod takvimi okolnostmi, kod kojih poznajemo, da njim prinadleži stanovita molekularna težina ($O_2 : O_3$, $S_2 : S_6$ itd.). Njimi bi se potaknuto ovdje pitanje još najlaglje dalo riešiti.[1] Osebujna toplina polymernih slučenina u krutom i tekućem stanju (koja je u ostalom takodjer, kako se gore viditi može, samo za vrlo riedke slučajeve ustanovljena) neima te dokazne moći glede upliva veličine molekularne težine na osebujnu toplinu, jer mi tu nesmijemo zaboraviti, da molekularna težina takvih slučenina, odvodjena iz gustoće para, nevalja i za njihovo tekuće ili kruto stanje.[2]

Da se nejednaka promjena osebujne topline temperaturom (kod plinova) nemože svesti samo na različitosti u toplini potrošenoj za raztezanje, nego da bi se možda rastumačiti dala laganom dissocijacijom, koja bi se eventualno sastojala samo u oslabljivanju veza pojedinih atoma, na to je već prije i *E. Wiedemann* upozorio.[3]

Što se tiče upliva skupnosti na osebujnu toplinu, tu se treba sjetiti, da je u toplini, koja je potrebna, da se kojemu krutomu ili tekućemu tielu toplota povisi, sadržana uz toplinu, kojom se povisi samo molekularno gibanje, dakle kojom se pomnoži živa sila molekula, takodjer još toplina, kojom se kod raztezanja svladava medjusobna privlačivost tvarnih čestica.

Pogledom na pravilno veću gustoću i kohaerenciju krutina mogli bi dakle očekivati, da će cielokupna osebujna toplina krutih tjelesa biti veća, nego je u tekućem stanju. Kako gore vidismo, u istinu je baš obratno, nu na to se neobazire niti *Dulong-Petitov* niti

[1] Sravni u tom pogledu najnovije rezultate, do kojih su došli *Berthelot* i *Vieille* (Compt. rend. **98**, 770, 852) ustanovivši osebujnu toplinu plinova N, H, O, CO, Cl, Br, I, CO_2 kod visokih toplota, koji su resultati osobito glede Cl, Br i I zanimivi, budući se protežu na toplotu (1800°), kod koje se pokazuje poznata nepravilnost njihove gustoće parà. Nadalje iztraživanja *Mallarda* i Le *Chateliera*, Compt. rend. **93**, 1014.

[2] U najnovije je doba odvodio *I. Sperber* (v. Chem. Centr. Bl. **1884**, 593) jednačbu, po kojoj bi osebujna toplina bila ovisna *samo* o molekularnoj težini. Budući je pako predležeća razprava već zakončena, nije više moguće, da se na tu jednačbu osvrnemo. Nu iz sadržaja ove razprave ipak se može već razabrati, s kojih razloga niti *Sperberova* jednačba nemože biti izpravnim izrazom tih odnošaja, akoprem se njegov nazor u principu bolje slaže sa ovdje iztaknutim nazorom o uplivu ne atomne, već molekularne težine na osebujnu toplinu, kaošto je on po piscu ove razprave već prije više godina izrečen.

[3] Pogg. Ann. **157**, 1; Jahresber. f. Chem. **1876**, 66.

Digitized by Google

Neumannov zakon. Moguće da i ovdje ima *donekle* upliv različitost u veličini molekula u krutom i tekućem stanju. Ako dakle na pr. *W. Spring*[1] navadja, da je upojnost topline ovisna takodjer o objamu, dočim toplota *kao takva* neima na njezinu veličinu nikakva neposredna upliva; da sve, što pomnaža gustoću i aggregatni stupanj molekula, smanjuje osebujnu toplinu, da dakle i povišenje toplote samo u toliko povisuje i osebujnu toplinu, što se pri tom smanjuje gustoća: do neke mjere možemo toj izreci prisuditi neku opravdanost.

Iz svega, što je poznato o osebujnoj toplini, jedno se može samo kao nedvojbeno odvoditi: da je ono, što zovemo osebujnom toplinom, brojevni izraz cielokupna potroška topline za različite svrhe. U njem je sadržan lagani postupni razsap molekula višjega stupnja na molekule nižjega stupnja, koji u skrajnosti dovadja do promjene skupnosti (nutarnji rad); u njem je sadržano postupno udaljivanje atoma, iz kojih se molekule sastoje, drugimi riečni postupno oslabivanje lučbene srodnosti, koje u skrajnosti dovodi do dissocijacije (nutarnji rad); u njem je sadržano tvarno (fysikalno) raztezanje t. j. udaljivanje tvarnih molekula različitih stupnjeva (vanjski rad) te napokon *prava, absolutna* osebujna toplina, kojom se prouzročuje toplotni effekt, što se odigrava na molekulah. U koliko tu uplivaju možda gdje još i drugi neki odnošaji, na pr. veća ili manja valjanost atoma, kojom uprav u dotičnoj molekuli sudjeluje, kako to tvrdi *Buff*,[2] ili relativan položaj atomâ u molekuli, kako sudi *Reis*[3] na temelju nekih svojih opažanja oko isomernih slučenina, nemože se danas jošte odlučiti; jer prvo je experimentalni materijal u tom pogledu još vrlo nedostatan a drugo se ti odnošaji nigdje nepokazuju čisti, već su prikriti učinkom drugih ujedno djelujućih faktora. Sa theoretičkoga gledišta, kako već spomenusmo, moglo bi se očekivati, da će absolutna osebujna toplina, ako bi ju mogli čistu ustanoviti, pokazivati neku ovisnost o masi tvarnih molekula, *kako se to zbilja slaže sa našimi izkustvi oko tzv. permanentnih plinova kod stalna objama*, gdje se potrošak topline za druge svrhe redukuje kako se čini, barem unutar nekih toplotnih granica, na minimum. Ali obzirom na sve u ovoj raz-

[1] Monit. scientif. [3], **5**, 844; Jahresber. f. Chem. **1875**, 52.

[2] Ann. d. Chem. u Pharm. 4. Suppl. Bd., 164; Jahresber. f. Chem. **1866**, 21.

[3] Wiedem. Ann. **13**, 447; Jahresber. f. Chem. **1881**, 1093. Vidi gore na str. 113—122.

Digitized by Google

pravi iztaknute odnošaje bilo bi odvažno, ako bi sada već htjeli tu ovisnost izraziti kakvom mathematičkom jednačbom. Dok nebude predležao dostatan za to pokusni materijal, koji bi se protezao na sve okolnosti, što tu imaju upliva, dotle neće takve jednačbe biti pravim izrazom zamršenih zakonitosti, koje nam se danas neočituju ništa jasnije nego komponente nepoznata broja i veličine svojom resultantom. Nego o tom po našem mnienju neima dvojbe, da nam se neće, ako bi i bili u stanju ustanoviti onu absolutnu osebujnu toplinu, pokazati nikakva jednostavna relacija medju njom te *atomnom* težinom. Time je pako manje opravdano, ako se danas služimo samom opaženom osebujnom toplinom u širjem smislu, dakle onom resultantom različitih nam po njihovoj veličini i njihovom broju nepoznatih komponenta, da od nje odvadjamo atomne težine lučbenih počela

U toj spoznaji leži doduše priznanje, kako je manjkavo naše znanje; u njoj leži priznanje, da nam je atomna težina samo kod malena broja današnjih počela poznata, a naše toli obljubljene atomističko-molekularne formule da nisu u velikoj većini ništa drugo, nego iz percentualna sastava proračunane te krivomu principu *(Dulong-Petitova* zakona) priudešene formule, koje neimaju nikakve prednosti pred aequivalentnimi formulami, nasuprot imaju u toliko manju vriednost, što su aequivalentne formule uvjek izrazom iz stoehiometričkih odnošaja te lučbene funkcije odvodjenih *najmanjih* vriednosti, česa neima kod *onakovih* formula atomističko-molekularnih.

Misliti će se možda, ako napustimo *Dulong-Petitov* zakon, odnosno njim odvodjene atomne težine, da će se morati žrtvovati i one toli zanimive i važne pravilnosti, što nam se pokazuju na pr. u *Mendělljejevu* periodičnom systemu elemenata. Nipošto. Nije bo izključena mogućnost, da će se veći dio današnjih atomnih težina uzprkos neizpravnosti *Dulong-Petitova* zakoza obistiniti; ili da će se djelomice morati promjeniti u *jednakom* smieru, tako da će tim spomenute pravilnosti ostati netaknute; pače je moguće, da će zamjenom nekih možda nepravih atomnih težina drugimi, očekivanoj pravilnosti tekar biti podpuno zadovoljeno, te da će tako izpravljen periodični system tekar postati tim, što bi imao biti.

Vremenom uvukao se je običaj, da se u tablicah atomnih težina neuzima obzir na to, kojim su načinom dotične atomne težine ustanovljene. Mladja generacija lučbara usljed toga niti nezna razlikovati, kakovu da koji brojevi imaju vriednost. Hypothese tim na-

Digitized by Google

činom primaju oblik činjenica. To nas je i potaknulo, da ovoj svojoj razpravi pridodamo tablicu današnjih atomnih težina, označiv, kojim su načinom vriednosti odvedene. U toj su naime tablici brojevi, koji su odvedeni po principu *Gay-Lussacova* zakona (odnosno dakle i *Avogadrove* hypothese) označeni brojem I; one pako vriednosti, za koje je upotrebljena osebujna toplina dotičnoga *počela* u krutom stanju brojem II; vriednosti odvedene od osebujnih toplina ustanovljenih posredno na krutih *slučeninah* dotičnoga počela brojem III; a vriednosti napokon, koje proizticu samo iz stöchiometričkih odnošaja, brojem IV.

Atomne težine lučbenih počela:

	po *Clarkeu*	po *Meyeru* i *Seubertu*
Al	54.018	54.08 (I)
Al	27.009	27.04 (II)
Ag	107.675	107.66 (II)
As	74.918	74.9 (I)
Au	196.155	196.2 (II)
Ba	136.763	136.9 (III)
Be	9.085	9.08 (I)
Bi	207.523	207.3 (II)
B	10.941	10.9 (I)
Br	79.768	79.76 (I)
Cd	111.770	111.7 (I)
Cs	132.583	132.7 (III)
Ca	39.990	39.91 (II)
C	11.9736	11.97 (I)
Ce	140.424	141.2 (II)
Cl	35.370	35.37 (I)
Cr	104.018	104.90 (I)
Cr	52 009	52.45 (III)
Co	58.887	58.6 (II)

Digitized by Google

Cu	126.346	126.36 (I)
Cu	63.173	63.18 (II)
Dv	po prilici 154 (IV)[1]	
Dp	?	
Di	144.573	142.1 (II)
Er	165.891	166 (IV)
Fe	111.826	111.76 (I)
Fe	55.913	55.88 (II)
Fl	18.984	19.06 (I)
Ga	—	139.8 (I)
Ga	—	69.9 (II)
Ho(=Pp?)	<108 (IV)[2]	
Hg	199.712	199.8 (I)
H	1.000	1.000 (I)
Id	?	?
In	113.398	113.4 (I)
J	126.557	126.54 (I)
Jr	192.651	192.5 (II)
K	39.019	39.03 (II)
La	138.526	138 (II)
Li	7.0073	7.01 (II)
Mg	23.959	23.94 (II)
Mn	53.906	54.8 (II)
Mo	95.527	95.9 (I)
Ms	?	?
Na	22.998	23.0 (II)
Ni	57.928	58.6 (II)
Nb	—	93.7 (I)

[1] *Kern.*
[2] *Cleve.*

Digitized by Google

N	14.021	14.01	(I)
Ng	145.95 (IV)[1]		
Os	198.494	195	(I)
O	15.9633	15.96	(I)
Pd	105.737	106.2	(II)
Pp	?	?	
P	30.958	30.96	(I)
Pt	194.415	194.3	(II)
Pb	206.471	206.4	(I)
Rh	104.055	104.1	(II)
Rb	85.251	85.2	(III)
Ru	104.217	103.5	(II)
Sa(=Yβ?)	?	?	
Sc	43.980	43.97	(IV)
Se	78.797	78.87	(I)
Si	28.195	28.0	(I)
Sn	117.698	117.4	(I)
Sb	119.955	119.6	(I)
Sr	87.374	87.3	(IV)
S	31.984	31.98	(I)
Ta	182.144	182.00	(I)
Tb	?	?	
Te	127.960	125.0	(II)
Tl	203.715	203.7	(I)
Th	233.414	231.96	(II)
Tm	po prilici 113 (IV)[2]		
Ti	49.846	48	(I)
U	238.482	239.8	(I)

[1] *Dahll.*
[2] *Cleve.*

Digitized by Google

V	51.526	51.1	(I)
W	183 610	183.6	(I)
Yb	172.716	172.6	(IV)
Y	89.816	88.9	(IV)
Yα, Yβ	?	?	
Zn	64.905	64.88	(I)
Zr	89.367	90.4	(I)

Corrigenda.

Na str. 71, 77 i 80 dole mjesto *beztvaran: „bez lika“*.
Na str. 110 kod *P* stavi pred broj 0.212 *„(tekuć)“*.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Teorija parabole na temelju racionalnoga parametra.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. ožujka 1883.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Drugi dio.[1]

57. Budi jednačba dane parabole

$$F \equiv y^2 - 2px = 0$$

ili u parametričkoj predočbi

$$x = 2pt^2, \quad y = 2pt. \tag{1}$$

Presječišta ove parabole sa kojom god drugom parabolom

$$P \equiv (ax + by)^2 + cx + dy + e = 0,$$

dobivamo, stavimo li vriednosti za x, y iz (1) u jednačbu parabole P, rješitbom bikvadratičke jednačbe

$$4a^2p^2t^4 + 8abp^2t^3 + (4bp^2 + 2pc)t^2 + 2pdt + e = 0. \tag{2}$$

U slučaju $a = 0$, su parabole F i P slične te slično položene, doticaju se ubježnog pravca u istoj točki, tim se mogu samo u dvijuh točkah u konačnosti presjecati. Parametre tih presjecišta dobivamo iz jednačbe (2) staviv u njoj $a = 0$.

Zanimiv je za nas taj slučaj, gdje os parabole P je okomita na os parabole F, dakle gdje je $b = 0$ u jednačbi parabole P. U ovom slučaju je sbroj parametra precjecišta, naime

$$\Sigma t_1 = 0,$$

što nama kaže[2]:

Presjecišta dvijuh parabola, kojih osi stoje okomito jedna na drugoj, leže na jednom te istom krugu.

---

[1] Gledaj Rad knjiga 64 (matem.-prirodosl. razreda II$_b$) pag. 105. Zagreb 1882.

[2] Gledaj I. dio pg. 120 (jedn. 18).

Digitized by Google

Kod dalnjega iztraživanja ćemo uzeti os parabole P okomitom k osi fundamentalne ili temeljne parabole F, dakle će biti jednačba parabole P oblika:

$$P = -y + a + bx + cx^2 = 0 \tag{3}$$

te bikvadratička jednačba (2) koja nama daje parametre presjecišta F sa P glasi u ovom slučaju.

$$t^4 + \frac{b}{2pc}\, t^2 - \frac{1}{2pc}\, t + \frac{a}{4p^2c} = 0. \tag{4}$$

Iz ove jednačbe dobivamo:

$$\begin{aligned} \Sigma t_1 &= 0, \\ \Sigma t_1 t_2 &= \frac{b}{2pc} \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 &= \frac{1}{2pc} \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 t_4 &= \frac{a}{4p^2c}. \end{aligned} \tag{5}$$

Iz relacije $\Sigma t_1 = 0$ sliede analogičke izreke onima, koje smo u I. dielu ove razprave za presjecišta parabole sa krugom bili naveli.

Parabola P_{12} proložena točkama t_1, t_2 parabole F presjeca parabolu ovu u dalnjih točkah t'_3, t_4', a je li os parabole P_{12} okomita na os parabole F valja

$$t_1 + t_2 + t_3' + t_4' = 0.$$

Slično parabola P_{34} sječe parabolu F u točkah t_1', t_2', tim valja

$$t_1' + t_2' + t_3 + t_4 = 0.$$

Radi $\Sigma t_1 = 0$ valja i $\Sigma t_1' = 0$, t. j. ova nova presjecišta parabola P_{12}, P_{34} sa parabolom F leže opet na nekoj paraboli P′ kojoj je os okomito na os dane parabole.

Sravnimo li ove relacije sa onima, koje smo dobili[1] za presjecišta kruga sa parabolom F, naći ćemo sliedeće relacije:

$$\begin{aligned} \alpha &= p - \frac{b}{2c} \\ \beta &= \frac{1}{2c} \\ m^2 &= \frac{a}{c}, \end{aligned} \tag{6}$$

[1] L. c. pg. 120.

Digitized by Google

dakle je jednačba kruga K, koji ide kroz ista presjecišta, u kojih se F sa P presjecaju:

$$x^2+y^2-2\left(p-\frac{b}{2c}\right)x-\frac{1}{c}y+\frac{a}{c}=0. \tag{7}$$

Ovu relaciju dobivamo i neposredno, budući da je:

$$K\equiv F+\frac{1}{c}P=0.$$

Parametar q parabole P (jedn. 3) je

$$q=\frac{1}{2c}, \tag{8}$$

dakle je

$$\beta=q,$$

t. j. ordinata središta kruga, idučega presjecišti parabola F te P jednaka je parametru parabole P.

Surednice vrha V parabole P su

$$\left.\begin{aligned}\xi&=-\frac{b}{2c}\\ \eta&=\frac{4ac-b^2}{4c},\end{aligned}\right\} \tag{9}$$

tim vidimo, da je

$$\alpha-\xi=p$$

t. j. razlika izmedju abscisom središta kruga, koji ide kroz presjecišta parabola F i P, te abscisom vrha parabole P je stalna, jednaka naime parametru p parabole F.

Dalje sliedi iz oblika (9), da giblje li se P u smislu svoje osi, nemienja se tim ξ, tim takodjer ni α, a budući da se kod ovoga pomaknuća nemienja parametar parabole P, nemienja se tim ni c, dakle se i α nemienja t. j.

Presjeci parabole P *sa temeljnom parabolom* F *leže na krugu* K, *kojega središte se nemienja tim, da parabolu* P *u smislu nje zine osi pomaknemo.*

Ovdje ćemo još surednice gorišta G parabole P navesti, naime

$$\left.\begin{aligned}\xi_1&=-\frac{b}{2c}\\ \eta_1&=\frac{4ac-b^2+1}{4c},\end{aligned}\right\} \tag{10}$$

*

Digitized by Google

Parabola P tiče temeljnu parabolu F.

59. Na temelju relacija (5) vidimo, kako možemo parabolu konstuirati, koja ide trima točkama parabole F te ima os okomitu k osi parabole F. Položimo naime ovima točkama krug, koj presjeca F u četvrtoj točki, kojom P mora da ide. Sad imademo slučaj poznat, gdje su dane 4 točke parabole te smjer osi, tim možemo i parabolu P lahko konstuirati.

Mislimo si sada, da dvie od presjecišta F sa P naime t_3 i t_4 se sudaraju; parabola P iduć dvima susjednima točkama parabole F tiče ovu parabolu. Budi t zajednička vriednost parametra sudarajućih se točaka dakle $t_3 = t_4 = t$, te označimo li

$$\begin{aligned} t_1 + t_2 &= u \\ t_1 t_2 &= v \end{aligned} \qquad (11)$$

biti će:

$$\begin{aligned} \Sigma t_1 &= u + 2t \\ \Sigma t_1 t_2 &= v + 2ut + t^2 \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 &= 2vt + ut^2 \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 t_4 &= vt^2, \end{aligned}$$

te jednačbe (5) glase u ovom slučaju radi $u = -2t$:

$$\begin{aligned} v - 3t^2 &= \frac{b}{2pc} \\ 2vt - 2t^3 &= \frac{1}{2pc} \\ vt^2 &= \frac{a}{2p^2c}. \end{aligned} \qquad (12)$$

Ove relacije rieše nama zadaću naći parabolu P, koja tiče danu parabolu F u točki t, te ima dani parametar. Eliminacijom od v iz jedn. (12) dobivamo:

$$a = \frac{p(1 + 4pct^3)t}{2}$$

$$b = \frac{1 - 8pct^3}{2t},$$

tim je kod danoga c parabola P sasma opredieljena. Jednačba ovake parabole glasi:

$$2ty = (1 + 4pct^3)pt^2 + (1 - 8pct^3)x + 2ctx^2. \qquad (13)$$

Zamotaljka ovih dodirnih parabola imajućih os istosmjernu sa os Y te stalni parametar je očito dana parabola sama.

Digitized by Google

Iz jednačbe (12) sliedi:

$$a = \frac{p\,v\,t}{v - t^2}$$

$$b = \frac{v - 3t^2}{2(v - t^2)t} \qquad (14)$$

$$c = \frac{1}{4p(v - t^2)t},$$

tim možemo jednačbu parabole P dirajuće temeljnu parabolu F takodjer pisati:

$$y = \frac{p\,v\,t}{v - t^2} + \frac{v - 3t^2}{2(v - t^2)t}\,x + \frac{1}{4p(v - t^2)}\,x^2. \qquad (15)$$

Iz ove jednačbe sliedi, da dvima točkama na paraboli F te kojom god daljnom trećom točkom ravnine iste parabole možemo proložiti tri parabole P dirajuće temeljnu parabolu F. Parametre dirališta su korjeni jednačbe (15) glede t.

Samo jedinu parabolu P možemo konstuirati, koja bi se doticala parabole F u točki t te išla danom točkom (xy). Iz jednačbe (15) dobivamo naime samo jednu vriednost za v.

Spojnice presjecišta svijuh parabola P dodirnih imajućih stalni parametar sa parabolom danom stvaraju svezak trakova, kojega je središte točke $(-2pv,\ o)$.

Jest naime iz treće jednačbe od (12) uvidljivo, da kod stalnoga c je i v stalno za sve dodirne parabole P u točki t, tim je ujek spojnice prosjecišta $t_1 t_2$ na osi X stalan.

60. Označeno sa T_t tangentu dirališta parabole P sa F, te sa S_{12} spojnicu ostalih dvijuh presjecišta t_1, t_2 parabolâ P i F, biti će:

$$T_t \equiv x - 2\,t\,y + 2\,p\,t^2 = o$$
$$S_{12} \equiv x + 2\,t\,y + 2\,p\,v. = o,$$

gdje smo već upotriebili relacije $u = t_1 + t_2 = -2t$. Surednice presjeka $T.S$ neka su ξ, η; tim je

$$\xi = -\,p(t^2 + v)$$
$$\eta = \frac{p(t^2 - v)}{2t}. \qquad (16)$$

Uzmemo li sad v stalno, možemo kazati: proložimo li kroz presjecišta t_1, t_2 kojega god traka svezka

$$x + 2pv + 2t\,y = o$$

parabolu, kojoj je os istosmjerna sa osi Y, a koja tiče parabolu F, te konstuiramo li tangente u dodirnih točkah, je mjesto presjecišta

Digitized by Google

tih targenata sa odgovarajućimi spojnicami S_{12} racionalna krivulja trećega stupnja.

Parametre dvotočke su $t = \pm \sqrt{v}$ i to realne, budući da je v uvjek positivno; tim su $(-2pv, o)$, surednice dvotočke t. j. pola svezka trakova.

Ova krivulja trećega stupnja je u zanimivoj relaciji prema paraboli F, te je osobito jednostavna za slučaj $v = o$.

Slično možemo naći mjesto presjecišta T_t S_{12}, uz uvjet, da je parametar parabole P stalan. U ovom slučaju je (jednačba 12) $v = \frac{a}{3p^2ct^2}$, te c stalna veličina. Mjesto presjecišta bi dobili, ako bi ovu vriednost za v u jednačbe (16) umetnuli. Mjesto presjecišta je u ovom slučaju algebraička racionalna krivulja petoga stupnja.

Da je sbroj kuteva pravaca T_t i S_{12} sa osju X stalan, naime π, je već iz jednačbe tih pravaca uvidljivo.

Obzirom na jednačbu $\Sigma t_1 = o$ može ovdje još sliedeću izreku nadovezati.

Jesu li točke t_1, t_2, t_3, t_4 presjecišta parabole P, sa parabolom F, kojoj je os okomito na os dane parabole, te proložimo li točkama t_1, t_2 parabolu P_{12}, koja ima os istosmjernu sa osju parabole P te tiče danu parabolu u točki t_{12}, slično točkama t_3, t_4 parabolu P_{34} sa diralištem t_{34}, valja

$$t_1 + t_2 + 2t_{12} = o$$
$$t_3 + t_4 + 2t_{34} = o;$$

dakle je radi

$$\Sigma t_1 = o$$
$$t_{12} = -t_{34}$$

t. j. dirališta parabola P_{12}, P_{34} su simetrička prema osi dane parabole F.

Parabola u stiku stupnja drugoga.

61. Sudaraju li se tri od presjecišta parabole P sa parabolom F, kažemo da ima F stik stupnja drugoga sa parabolom temeljnom P. Označimo li parametar stičišta sa t, je $t = t_2 = t_3 = t_4$ tim prelaze jednačbe (5) u ovom slučaju u

$$\Sigma t_1 = 3t + t_1 = o,$$

dakle $t_1 = -3t$, tim možemo ostale jednačbe (5) pisati:

$$\Sigma t_1 t_2 = -6t^2 = \frac{b}{2pc}$$

Digitized by Google

$$\Sigma t_1 t_2 t_3 = -8t^3 = \frac{1}{2pc}$$

$$\Sigma t_1 t_2 t_3 t_4 = -3t^4 = \frac{a}{4p^2c}.$$

Iz ovih jednačba dobivamo:

$$\begin{aligned} a &= \frac{3}{4} pt \\ b &= \frac{3}{4} \cdot \frac{1}{t} \\ c &= -\frac{1}{16pt^2}, \end{aligned} \tag{17}$$

tim je jednačba parabole P stične u drugom stupnju, kojoj je os okomita na os dane parabole F:

$$y = \frac{3}{4} pt + \frac{3}{4} \frac{x}{t} - \frac{1}{16} \frac{x^2}{pt^3}. \tag{18}$$

Presjecište t_1 ove stične parabole u točki t zovemo točkom priredjenom k točki stiku drugoga stupnja t. Da dobivamo istu točku priredjenu, neka već točku t oskulatornom točkom kruga ili sticištem drugoga stupnja parabole P smatramo, je očevidno[1]. Točkom $(x_1 y_1)$ ravnine parabole F možemo k ovoj paraboli četiri parabole stične u drugom stupnju povući; parametre točaka stičnih dobivamo iz jednačbe (18) rješitbom po parametru t.

Poredamo li ju prije po uzmnožih padajućih parametra t, dobivamo:

$$12p^2t^4 - 16pyt^3 + 12px_1t^2 - x_1^2 = 0.$$

Medju parametri sticišta drugoga stupnja postoje dakle sliedeće relacije:

$$\begin{aligned} \Sigma t_1 &= \frac{4}{3} \frac{y_1}{p} \\ \Sigma t_1 t_2 &= \frac{x_1}{p} \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 &= 0 \\ \Sigma t_1 t_2 t_3 t_4 &= -\frac{x_1^2}{12p^2}. \end{aligned} \tag{19}$$

Leži li točka $(x_1 y_1)$ na temeljnoj paraboli, dakle postoji li:

$$\begin{aligned} x_1 &= 2pt_1^2 \\ y_1 &= 2pt_1, \end{aligned}$$

[1] Gledaj pg. 121 l. c.

Digitized by Google

predje jednačba (25), sravnimo li ju po padajućih uzmnožih od t u:

$$3t^4 - 8t_1t^3 + 6t_1^2t^2 - t_1^4. = o.$$

Nu ta jednačba ima $t = t_1$ kao trostruki faktor, t. j. tri od stičnih točaka parabola P stičnih u drugom stupnju sa danom parabolom sudaraju se u točki (x_1y_1), ako ta točka leži na danoj paraboli. Prikratimo li dakle gornju jednačbu sa $(t - t_1)^3$ dobiti ćemo:

$$3t + t_1 = o$$

t. j. kroz točku t_1 parabole možemo samo jedinu parabolu stičnu u drugom stupnju sa okomitom osju na danu parabolu povući. Parametar sticišta je:

$$t = -\frac{t_1}{3},$$

što smo već od prije znali.

Iz jednačbe $3t_1' + t_1 = o$ sliedi, da konstruiramo li u prosjecištih dane parabole F sa parabolom P, kojoj je os okomita na os dane parabole, stične parabole u drugom stupnju sa danom parabolom, dobivamo nova četiri presjecišta, koja leže opet na paraboli P', slično položenoj sa parabolom P. Jest naime

$$3t_h' + t_h = o$$

za $h = 1, 2, 3, 4$, dakle

$$3\Sigma t_1' + \Sigma t_1 = o$$

te radi $\Sigma t_1 = o$ je i $\Sigma t_1' = o$.

Obratno smatramo li točke t_h kao sticišta parabola stičnih u drugom stupnju sa parabolom danom, te leže li ova sticišta na paraboli P, leže i presjecišta t_h' tih parabola sa danom parabolom opet na paraboli P' sa P slično položenoj, imajućoj naime os okomitu na os dane parabole.

Jest naime

$$t_h' + 3t_h = o$$

za $h = 1, 2, 3, 4$, dakle

$$\Sigma t_1' + 3\Sigma t_1 = o$$

te radi $\Sigma t_1 = o$, je i $\Sigma t_1' = o$.

62. Konstruiramo li k točki t pravokutno reflektiranu točku t' iz O biti će $t\,t' = -1$, zaradi toga je

$$\Sigma t_1' = o$$

t. j. reflektiramo li pravokutno iz vrha parabole F sticišta drugoga stupnja parabola P, idućih danom točkom (x_1y_1), leže ove pravokutno priredjene točke na krugu te ujedno i na stanovitoj paraboli P', kojoj je os okomita k osi parabole F.

Za ovu parabolu bi našli:

Digitized by Google

$$a = -\frac{3}{2}\frac{p^2}{y_1}$$

$$b = -\frac{3}{4}\frac{x_1}{y_1}$$

$$c = \frac{x_1^2}{32p^2y_1}.$$

Središte kruga, koji ide ovima četirima sticištima drugoga stupnja parabolâ stičnih, idućih točkom (x_1y_1) te imajućih osi okomite na os dane parabole F, ima za surednice

$$\alpha' = p + 24\frac{p^2}{x_1}$$

$$\beta' = 16\frac{p^2y_1}{x_1^2}. \qquad (20)$$

Iz jednačbe (20) upoznajemo, da svakoj točki ravnine parabole F odgovara jednoznačno jedina točka $(\alpha'1,\beta')$ kao središte kruga opisanoga točkam pravokutno priredjenim ka točkam stičnim drugoga stupnja parabolâ P idućih danom točkom (x_1y_1) i obratno. Točke $(\alpha'\beta')$ i (x_1y_1) su u racionalnoj kvadratičnoj srodnosti.

63. Surednice vrha parabole P stične u drugom stupnju u točki t parabole F su

$$\xi = 6pt^2$$
$$\eta = 3pt \qquad (21)$$

Mjesto vrha parabole stičnih u drugom stupnju sa danom parabolom je dakle parabola slična te slično položena sa F, kojoj je parametar $p_1 = \frac{3}{8}p$. Što se tiče konstrukcije vrha V parabole P, imajuće sa parabolom F stik drugoga stupnja, dobivamo ju iz jednačbe spojnice točke t parabole F sa vrhom V, naime:

$$x - 4ty + 6pt^2 = o$$

koja je jednačba očito i jednačbom tangente točke V na krivulji vrhâ. Je li α kut tangente u točki t za parabolu F te β kut tangente u odgovarajućoj točki krivulje vrhâ, je

$$tg\alpha = 2tg\beta.$$

Iz ove relacije dobivamo namah konstrukciju spejnice $\overline{tV}$; produljimo subtangentu točke t na F za svoju duljinu, te spojnice krajne točke sa točkom t je tražena spojnica $\overline{tV}$. Budući da je abscisa točke V trostruka abscise točke t, konstruiramo pravac $\xi = 3x$, koji presjeca spojnicu $\overline{tV}$ u vrhu V parabole P, stične u drugom stupnju. Sad možemo i jednostavno parabolu ovu stičnu konstruirati,

Digitized by Google

budući da znademo njezine dvie tangente sa diralištama te smjer osi parabole, koja je konstrukcija dovoljno poznata.

Što se tiče parametra q parabole stične u drugom stupnju, je

$$q = 8pt^3. \tag{22}$$

Taj parametar možemo i lahko konstruirati kao četvrtu razmjerici, budući da je obzirom na jednačbe (1)

$$q = \frac{2xy}{p}.$$

Iz ovoga razvitka vidimo, da možemo i krivost parabole u nekoj točki sa parametrom q ovane parabole stične u drugom stupnju mjeriti.

Gorište G parabole stične u drugom stupnju ima surednice

$$\begin{aligned} \alpha_1 &= 6pt^2 \\ \beta_1 &= 3pt - 4pt^3, \end{aligned} \tag{23}$$

tim je mjesto gorišta racionalna krivulja trećega stupnja sa dvotočkom $\left(\frac{9p}{2}, o\right)$ Parametre dvotočke su $t_1 = \frac{+\sqrt{3}}{2}$, $t_2 = \frac{-\sqrt{3}}{2}$.

Harmonička sticišta parabola stičnih u drugom stupnju.

64. Našli smo, da danom točkom $(x_1 y_1)$ ravnine parabole F možemo četiri parabole P stične u drugom stupnju ka paraboli F povuci. Parametre točaka stičnih sliede iz jednačbe (18) naime:

$$12p^2t^4 - 16py_1t^3 + 12px_1t^2 - x_1^2 = 0.$$

Obzirom na jednačbu (20) I. diela[1] je

$$\begin{aligned} A &= 11p^2 & B &= -4py_1 \\ C &= 2px_1 & D &= 0 \\ & & E &= -x_1^2. \end{aligned}$$

Točke stične stvaraju dakle harmoničku skupinu točaka na paraboli F, ako je

$$\begin{vmatrix} 12p^2 & -4py_1 & 2px_1 \\ -4py_1 & 2px_1 & o \\ 2px_1 & o & -x_1^2 \end{vmatrix} = o,$$

ili izvedeno

$$16p^2x_1^2 (y_1^2 - 2px_1) = o, \tag{24}$$

t. j. točka $(x_1 y_1)$ mora ležati ili na osi Y ili na temeljnoj paraboli F. Da u zadnjem slučaju se tri točke od skupine harmoničkih točaka sudaraju, sliedi iz promatranja uvedenoga u čl. 61.

[1] Pg. 123. l. c.

Digitized by Google

O krivuljah n-toga stupnja sa točkom (n-2)-strukom.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. ožujka 1884.

NAPISAO A L. STRNAD, PROFESOR U KRALJIČINOM GRADCU.

I.

1. Znači li u_n homogenu funkciju n-toga stupnja istosmjernih surednica x, y, tad izrazuje jednačba

$$K \equiv u_n + 2u_{n-1} + u_{n-2} = 0 \qquad (1)$$

krivulju K stupnja n-toga sa *(n-2)*-strukom točkom u izhodištu koordinata. Tangente u toj točki dane su jednačbom $u_{n-2} = 0$

Koji god trak povučen izhodištem O, na primjer

$$P \equiv y - \alpha x = 0 \qquad (2)$$

opredjeljuje na krivulji K dvie točke a, b, kojih su abcise x_1, x_2 korieni jednačbe

$$f_n x^2 + 2f_{n-1} x + f_{n-2} = 0, \qquad (3)$$

koju dobivamo, kad eliminiramo y iz jednačba (1) te (2). Značaj funkcija f je ovdje očiti.

Opredjelmo na svakom traku P prema točkam a, b, o koje na tom traku leže, točku c stalnim dvomjerom δ, tako da je

$$(aboc) = \delta,$$

te promatrajmo geometričko mjesto ove točke; ovo će biti zadaća naše razprave.

Budući da dvojomjer točaka a, b, o, c možemo zamjeniti dvojomjerom njihovih projekcija na osi X, možemo dani uvjet izraziti kako sliedi:

$$\frac{x_1}{x_2} : \frac{x_1 - x}{x_2 - x} = \delta,$$

znači li x abcisu točke c; jest tu

$$x = \frac{x_1 x_2 (1-\delta)}{x_1 - \delta x_2},$$

Digitized by Google

Iz jednačbe (2) možemo naći vriednost umnožka

$$x_1 x_2 = \frac{f_{n-2}}{f_n},$$

te stavimo li diskriminant

$$\begin{vmatrix} f_{n-1} & f_n \\ f_{n-2} & f_{n-1} \end{vmatrix} = F,$$

biti će

$$x_1 - \delta x_2 = \frac{(1+\delta)\sqrt{F} - (1-\delta) f_{n-1}}{f_n};$$

označimo li dalje

$$\frac{1+\delta}{1-\delta} = \lambda,$$

možemo pisati

$$x = \frac{f_{n-2}}{\lambda\sqrt{F} - f_{n-1}}.$$

Ova jednačba ujedno sa jednačbom $y = \alpha x$ izrazuje surednice točaka traženoga mjesta geometričkoga funkcijami parametra α. Svedemo li ju na oblik racionalan:

$$(x f_{n-1} + f_{n-2})^2 - \lambda^2 x^2 F = 0, \qquad (4)$$

dobit ćemo eliminacijom parametra α jednačbu izvedene krivulje

$$L = (u_{n-1} + u_{n-2})^2 - \lambda^2 U = 0, \qquad (5)$$

gdje je

$$U = \begin{vmatrix} u_{n-1} & u_n \\ u_{n-2} & u_{n-1} \end{vmatrix}.$$

Iz dobivene jednačbe, koju bi mogli pisati takodjer u obliku

$$\lambda^2 u\, u_{n-2} + (1-\lambda^2) u^2_{n-1} + 2 u_{n-1} u_{n-2} + u^2_{n-2} = 0,$$

proizlazi očevidno sliedeći resultat:

Krivulja izvedena po stalnom dvojomjeru iz krivulje *n*-ga stupnja sa *(n-2)* strukom točkom je obćenito krivulja stupnja *2(n-1)* sa točkom *2(n-2)*-strukom.

Ovom višestrukom točkom krivulje L je višestruka točka krivulje K; u svakoj tangenti ove krivulje sudaraju se dvie tangente krivulje L stvarajući ovako tangentu povratišta.

Ima li krivulja K osim točku o jošte neke dvotočke, pripadaju iste takodjer krivulji L kao dvotočke. Ovakih dvotočaka može biti samo n-2 najviše te nesmiju dvie od tih dvotočaka sudarati u jednu točku, neima li krivulja K se raztavljati u krivulje nižega stupnja.

Digitized by Google

3. Na svakom traku svezka o, koji krivulju K u dvijuh točkah a, b presjeca, leže dvie točke c, d krivulje L po dvojomjeru

$$(aboc) = \delta, \quad (baod) = \delta,$$

odakle sliedi

$$\frac{ac}{bc} : \frac{ao}{bo} = \frac{1}{\delta}$$

$$\frac{bd}{ad} : \frac{bo}{ao} = \frac{1}{\delta}$$

dakle:

$$(abcd) = \frac{ac}{bc} : \frac{ad}{bd} = \left(\frac{1}{\delta}\right)^2.$$

Dvojomjer (abcd) je tim veličina stalna za sve trakove iduće točkom o. Presjecajmo krivulje K, L dvima ovakima pravcima u točkah a, b, c, d — a′, b′, c′, d′; biti će prema tomu

$$(aboc) = (a'b'oc') = \delta$$

$$(abod) = (a'b'od') = \frac{1}{\delta}.$$

Pravci aa′, bb′, cc′, dd′ spajajući pridružene točke dvijuh projektivičnih redova, imajućih samodružnu točku o, presjecaju se dakle u jedinoj točki. Dvojomjer tih pravaca, budući da jednak dvojomjeru točaka a, b, c, d, ima stalnu vriednost $\left(\frac{1}{\delta}\right)^2$.

Ove vlastitosti i tada valjaju, kada se traci P i P′ sudaraju, tim sekante aa', bb', cc', dd', prielaze u tangente krivulja K i L. Možemo dakle reći:

Povoljni trak svezka o opredjeljuje na krivuljah K i L četiri točke stalnoga dvojomjera; k ovima prislušne tangente presjecaju se u jednoj točki te imaju takodjer stalni dvojomjer.

Izmedju ovimi traki nalazi se 2(n-1) tangenata, koji tiču krivulju K u drugih točkah, nego u izhodištu. Smjernice tih trakovâ dane su jednačbom F = o. Ove tangente, kao što i dirališta tih tangenata pripadaju takodjer ka krivulji L, budući da, jeli (aboc) = (baod) te sudara li se a s b, sudara se ovima točkama i c i d.

U ostalom sliedi ovo takodjer iz jednačbe (4); njezin diskriminant je

$$\begin{vmatrix} f_{n-1} f_{n-2}, & f'^2_{n-2} \\ f^2_{n-1} - \lambda F, & f_{n-1} f_{n-2} \end{vmatrix} = \lambda^2 f^2_{n-2} F, \qquad (7)$$

te prielezi dakle ujedno sa F u ništicu. Tim su i tangente krivulje K iz točke o povučene ujedno i tangente krivulje L; budući da za F = o ima jednačba (3) jednake koriene sa jednačbom (4), naime

Digitized by Google

$$x = -\frac{f_{n-1}}{f_n},$$

su i dirališta obima krivuljama zajednička.

Iz ovoga sliedi:

*Točkom o ide 2(n-1) tangenata, koje tiču krivulje **K** i **L** u istih točkah.*

Budi spomenuto, da ove točke pripadaju ujedno i krivuljam $u_n + u_{n-1} = 0$, $u_{n-1} + u_{n-2} = 0$.

II.

Posebni slučajevi, koji se u našoj zadaći mogu pojaviti, ovisni su o naravi dane krivulje K ili o vriednosti karakterističkog dvojomjera δ. Neke od tih slučajeva ćemo sada pobliže iztražiti.

Je li krivulja dana K čunjosjek, je i krivulja izvedena L stupnja drugoga. Točku o treba ovdje predpostavljati izvan krivulje te je tu središtem homologije obijuh čunjosjeka, koji se doticaju uzajam u dvijuh točkah na polari točke o, kao što osi homologije.

Izaberemo li K kao krivulju stupnja trećega, te na toj krivulji točku o, dobivamo ovim načinom krivulju L četvrtoga stupnja. Točka o jest povratištem njezinim te tangenta krivulje K u njoj je tangentom povratišta krivulje L

Fali li u jednačbi (1) član u_{n-1}, je krivulja K simetrička prema izhodištu o. Krivulja izvedena raztavlja se u ovom slučaju, kao što iz jednačbe (5) uvidljivo, u tangente $u_{n-2} = 0$, te u pravu krivulju L, kojoj je jednačba

$$L \equiv \lambda^2 u_n + u_{n-2} = 0. \qquad (8)$$

Jednačba ova izrazuje krivulju sličnu te slično položenu (homotetičku) ka krivulji K; točka o je središte sličnosti, te omjer sličnosti ima vriednost $\frac{1}{\lambda}$. U ovom slučaju su tangente u točki *(n-2)*-strukoj tangente obratišta obijuh krivulja.

Imaju li funkcije u_{n-1}, a u_{n-2} zajedničkoga faktora u_k te je li

$$\begin{aligned} u_{n-1} &= u_k\, u_{n-k-1} \\ u_{n-2} &= u_k\, u_{n-k-2}, \end{aligned} \qquad (9)$$

znači jednačba $u_k = 0$ ovakih k pravaca, idućih točkom o, koji su tangente obratišta (infleksije) krivulje K. Jednačba (5) raztavlja se tu u $u_k = o$, te

$$L \equiv u_k (u_{n-k-1} + u_{n-k-2})^2 - \lambda^2 (u_k u^2_{n-k-1} - u_n u_{n-k-2}) = 0, \qquad (10)$$

koji rezultat možemo ovako izreći:

Digitized by Google

Jesu li sve tangente krivulje K u točki (n-2)-strukoj tangente obrata, je krivulja L istoga stupnja kao dana te ima zajednički sa ovom krivuljom i (n-2)-struku točku i tangente obrata ove točke.

2) Prvobitna krivulja K može se sastavljati iz krivulja nižega stupnja, na primjer iz krivulje stupnja k toga te krivulje (n-k)-toga stupnja. Jesu li jednačbe tih krivulja

$$u_k + 2u_{k-1} + \ldots + u_{k-r} = 0$$
$$v_{n-k} + 2v_{n-k-1} + \ldots + v_{n-k-s} = 0,$$

te ima li početak surednica biti točkom (n-2)-strukom krivulje sastavljeno iz obijuh danih krivulja, mora biti:

$$(k-r) + (n-k-s) = n-2$$

t. j.

$$r + s = 2.$$

Očito možemo ovdje samo vriednosti $r = 1$, $s = 1$ uvažiti, te tim i jednačbu krivulje K pisati:

$$K \equiv (u_k + 2u_{k-1})(v_{n-k} + 2v_{n-k-1}) = 0;$$

sravnimo li taj oblik sa oblikom općenitim (1), dobivamo

$$u_n = u_k v_{n-k}$$
$$u_{n-1} = u_{k-1} v_{n-k} + u_k v_{n-k-1}$$
$$u_{n-2} = 4u_{k-1} v_{n-k-1},$$

tim je:

$$U = (u_{k-1} v_{n-k} - v_k u_{n-k-1})^2,$$

podpuni kvadrat, te jednačba (5) krivulje izvedene L razpada se u dvie, naime:

$$L \equiv u_{n-1} + u_{n-2} \pm \lambda \sqrt{U} = 0,$$

ili

$$L \equiv (1 \pm \lambda) u_{k-1} v_{n-k} + (1 \mp \lambda) u_k v_{n-k-1} + 4u_{k-1} v_{n-k-1} = 0. \quad (12)$$

Iz ovoga sliedi: *Sastoji li krivulja* **K** *iz dvijuh krivulja nižega stupnja, raztavlja se* **L** *u dvie krivulje stupnja (n-1)-ga sa (n-2)-strukom točkom.*

Navesti ćemo nekoliko primjera:

Budi $n = 2$, $k = 1$; potlem je

$$K \equiv (u_1 + 2u_0)(v_1 + 2v_0) = 0$$
$$L \equiv (1 \pm \lambda) u_0 v_1 + (1 \mp \lambda) u_1 v_0 + 4u_0 v_0 = 0.$$

Sastoji li krivulja K iz dvijuh istosmjernica, te izaberemo li točku o izvan njih, raztavlja se krivulja L izvedena takodjer u dvie istosmjernice, ovi stvaraju sa onimi svezak četirijuh trakova sa dvojomjerom $\left(\frac{1}{\delta}\right)^2$.

Digitized by Google

Je li $n=3$, $k=2$ je

$$K \equiv (u_2 + 2u_1)(v_1 + 2v_0) = 0$$
$$L \equiv (1 \pm \lambda)\, u_1 v_1 + (1 \mp \lambda)\, u_2 v_0 + 4u_1 v_0 = 0.$$

Sastoji li K iz čunjosjeka te pravca, izaberemo li jedno iz njihovih presjecišta za o, raztavlja se izvedena krivulja u dva čunjosjeka, koji se u točki o danoga čunjosjeka doticaju.

Budi $n=4$, $k=2$, potlem imamo

$$K \equiv (u_2 + 2u_1)(v_2 + 2v_1) = 0$$
$$L \equiv (1 \pm \lambda)\, u_1 v_2 + (1 \mp \lambda)\, u_2 v_1 + 4u_1 v_1 = 0.$$

Sastoji li K iz dvijuh čunjosjeka, te izaberemo li jedan od njihovih presjeka za točku o, razpada se krivulja L u dvie krivulje trećega stupnja, koje imadu točku o za dvotočku te se u toj točki doticaju danih čunjosjeka.

Doticaju li se čunjosjeci, je $u_1 = v_1$, te pokrativ faktorom u_1 prielazi jednačba krivulje L u:

$$L \equiv (1 \pm \lambda)\, v_2 + (1 \mp \lambda)\, u_2 + 4u_1 = 0,$$

te predočuje u ovom slučaju dva čunjosjeka, koja se u točki o obijuh danih čunjosjeka doticaju.

3) Iz posebnih vriednosti dvojomjera δ vriedno je iztaknuti pobliže vriednost $\delta = -1$, t. j. *harmonički dvojomjer*. Opredjelimo li na traku idućem točkom o točku ka ovoj harmonički sdruženu prema dvima točkama c, b dodjemo do iste točke c neka već točke a, b uzmemo u kojem god redu; je naime ovdje:

$$(aboc) = (ba\ oc) = -1.$$

Dvie točke koje smo u prijašnjem razmatranju bili razlikovali sudaraju u jedinu točku; iz ovoga zaključujemo, da će se stupanj krivulje izvedene u ovom slučaju na polovicu prijašnjega umanjiti. Ovo dotvrdjuje i jednačba (5); jer za $\delta = -1$ je $\lambda = 0$ te je jednačba izvedene krivulje

$$L \equiv u_{n-1} + u_{n-2} = 0. \qquad (13)$$

Možemo dakle kazati:

Krivulja izvedena iz krivulje K po dvojomjera harmoničkom je u obće stupnja *n-1*, ima sa krivuljom danom zajedničku (n-2)-struku točku te tangente u toj točki.

U teoriji polara zove ovako izvedena krivulja *prvom polarom točke o obzirom na krivulju K.*

Je li krivulja K čunjosjek, te neleži dana točka o na čunjosjeku, je mjesto L za $\delta = -1$ polara ove točke obrirom na K.

Digitized by Google

Dana li je krivulja K trećega stupnja te na njoj povoljna točka *o*, je krivulja L izvedena po harmoničkom dvojomjeru konička polara ove točke obzirom na krivulju *K*.

Zanimivo je pobliže promatrati izvedene krivulje po harmoničkom dvojomjeru iz nožištnice kruga (courbe podaire). Povucimo li ka tangentam kruga

$$(x-a)^2+y^2=b^2 \qquad (13)$$

okomice iz izhodišta surednica, je geometričko mjesto nožišta tih okomica zavojnica (spirala) Pascalova (limaçon de Pascal) jejiž je ravnice

$$K=(x^2+y^2)^2-2ax(x^2+y^2)+(a^2-b^2)x^2-b^2y^2=0.$$

Ova krivulja imade u izhodištu sustava surednica dvotočku; prvom polarom ove točke je

$$L\equiv ax(x^2+y^2)-(a^2-b^2)x^2+b^2y^2=0.$$

krivulja to trećega stupnja sa dvotočkom, koja je za $a=b\sqrt{2}$ *strophoidom*. Je li $a=b$, je krivulja K *kardioida* te izvedena iz ove krivalje L *cissoidom*.

Ima li krivulja *K* u (n-2)-strukoj točki *k* tangenata obrata, dobivamo jednačbu prve polare ove točke, stavimo li u jednačbu (10) vriednost $\lambda=0$: nalazimo, da sastoji ova polara iz *k* tangenata obrata te iz stanovite dvostruko uračunane krivulje L, kojoj je jednačba

$$L=u_{n-k-1}+u_{n-k-2}=0.$$

Jesu li sve tangente točke *o* tangente obrata, dakle $k=n-2$, je

$$L\equiv u_1+u_0=0,$$

krivulja *L* prielazi u stanoviti pravac, koji možemo nazvati harmoničkom polarom točke *o* obzirom na krivulju K. Povoljni trak svezka o opredjeljuje na *K* dvie točke *a*, *b*, na polari L leži opredjeljena točka *c*, tako, da je $(aboc)=-1$. Taj rezultat možemo ovako izreći.

Ima li krivulja *n*-toga stupnja (n-2)-struku točku, kojoj tangente su tangente obrata, je krivulja ta sama sebi involutorno homologičnom, višestruka točka je središtem, njezina polara osi homologije.

Odatle sliede i mnoge vlastitosti posebne ove vrsti; navesti ćemo kao primjer samo neke, koje su posveobćenjem poznatih vlastitosti krivulja 3-ga stupnja.

Ima li krivulja K *n*-toga stupnja (n-2)-struku točku o, možemo ovom točkom povući *n* tangenata, koje se doticaju krivulje u drugih točkah; ove točke leže na stanovitom pravcu L.

Digitized by Google

Ima li ta krivulja osim točku *o* još neke dvostruke točke, leže ove točke na pravcu L.

Tangente konstruirane ka krivulji K u dvijuh točkah, kojih spojnice idu točkom o, presjecaju se na pravcu L; je li jedna izmedju njih tangentom obrata, valja ovo isto i za drugu.

Presječemo li krivulju K povoljnim pravcem R u točkah a, b, c . . . opredjeljuju traci oa, ob, oc . . . na krivulji K dalnje točke a', b', c' . . .; ove točke leže na drugom pravcu R', koji ide presjekom pravca R sa pravcem L.

III.

Resultate svijuh razmatranja prediducih možemo po zakonu dualiteta prenesti na krivulje n-tog razreda sa (n-2)-strukom tangentom.

Budi K' ovaka krivulja te O' njezina (n-2)-struka tangenta; svakom točkom ove tangente idu dalnje dvie tangente A, B krivulje. Opredjelimo točkom p pravac C po stalnom dvojomjeru $(ABOC)=\delta$; svi položaji pravca C omotavaju kod promjenljivoj p stanovitu krivulju L'. O krivulji ovako izvedenoj valjaju prema tomu, što smo za krivulju L dokazali, sliedeće izreke.

Krivulja L' izvedena po stalnom dvojomjeru iz krivulje K' *n*-toga razreda sa (s-2)-strukom tangentom je obćenito 2 (n-1)-tog razreda te ima 2 (n-2)-struku tangentu.

Povoljnom točkom višestruke tangente O idu ka krivuljam K' i L' četiri tangente stalnoga dvojomjera; njihova dirališta leže na istom pravcu te imaju stalni dvojomjer.

Na pravcu O leži 2 (n-1) točaka, u kojih se doticaju krivulje K' i L'.

Iz posebnih slučajeva, koji mogu se ovdje pojaviti, ćemo samo neke navjesti, analogne sa onima, koje smo u drugoj česti bili promatrali.

Ima li krivulja K' *n*-tog razreda (n-2)-struku tangentu, te je li izmedju dirališti *k* povratišta, postane krivulja L' razreda 2 (n-1)-k. imajuć pravac O kao posebnu [2 (n-2)-k]-struku tangentu.

Jesu li sve točke, u kojih se krivulja K' dotica (n-2)-struke tangente povratišta, je krivulja L' istoga razreda, kao dana krivulja te ima sa ovom višestruku tangentu i dirališta odgovarajuća zajednički.

Digitized by Google

Sastoji li krivulja K′ iz dvijuh krivulja nižjega razreda, raztavlja se L′ u dvie krivulje (n-1)-ga razreda sa (n-2)-strukom tangentom.

Krivulja L′ izvedena iz krivulje K′ po harmoničkom dvojomjeru je u obće (n-1)-ga razreda te ima sa krivuljom K′ zajedničku (n-2)-struku tangentu i dirališta.

Ima li krivulja *n*-toga razreda (n-2)-struku tangentu povratišta, je ista sama k sebi involutorno homologička.

Sve ove i druge vlastitosti krivulja n-toga razreda sa (n-2)-strukom tangentem mogli bismo i neovisno izvesti pomoću sureднica tangencialnih.

Digitized by Google

O plohi trećega stupnja.

NAPISAO J. S. VANĚČEK.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. ožujka 1884.

1. U razpravah, objelodanjenih francezkom akademijom[1] dokazao sam pomoću polarnoga četverostrana obzirom na plohu drugoga stupnja, da:

Koja god krivulja L stupnja l-toga se transformira obzirom na drugu krivulju M stupnja m-toga te pomočnu plohu P stupnja p-toga kao što i obzirom na temeljnu plohu Z drugoga stupnja u krivulju stupnja 4 lmp-toga.

Dalje:

Ploha L stupnja l-toga transformira se obzirom na plohu P stupnja p-toga te pomoćnu krivulju M stupnja m-toga, kao što i obzirom na temeljnu plohu Z drugoga stupnja u obćenitu plohu $4\ lmp$ toga stupnja.

Nalazi-li se krivulja M na plohi P, razstavlja se krivulja R izvededena iz krivulje L u pravu krivulju te u pravce, koji su tangente temeljne plohe u njezinih presjecištih sa krivuljom M.

Kod plohe sbiva se analogično razstavljanje u pravu plohu R te u tangencialne ravnine ka plohi temeljnoj.

Navedene tangente kao i ovi tangencialne ravnine su l struke.

U ovoj razpravi baviti ćemo se sa specialnim slučajem plohe R, koja je 3-ga stupnja. Je doduše više načina poznato, kojimi izvadjamo plohe trećega stupnja nu ipak nije bila ova ploha izvedena dosada ovim načinom, koji ovdje tumačim.

2. Izaberemo-li plohu L kao plohu sborcenu[2] 2-ga stupnja, plohu P kao ravninu, u kojoj se nalazi pomoćni pravac M, dobit ćemo u

[1] Comptes rendus, 29 mai et 12. juin 1882.

[2] sborcena ploha (surface gauche), rieč izbočita rabimo već drugčje u geometriji.

Digitized by Google

obće pravu plohu R četvrtoga stupnja te dvije dvostruke tangencialne ravnine ka temeljnoj plohi u točkah prije već iztaknutih.

Rečeno bilo *u obće* 4-ga stupnja; buduć da ide-li ploha *L* polom *p* ravnine P, razstavlja se opet i prava ploha R.

Polarna ravnina točke *p* plohe *L* je ravnina P sama, te *ide* pravcem *M*. Možemo dakle izabrati si koju god točku *d* pravca M. Njegova polarna ravnina ***D*** sječe ravninu P u pravcu *D*. Presjek ovog pravca sa ravninom P je opet neopredjeljeni. Postepeno dobivamo pravac *D*. Za sve točke pravca *M* dobit ćemo pravce *D*, koje izpunjuju ravninu *P*.

Iz ovoga sliedi:

Ide-li ploha *L* drugoga stupnja polem *p* ravnine *P*, na kojoj leži pravac *M*, razstavlja se spomenuta izvedena prava ploha *R* u ravninu *P* te u plohu trećega stupnja sa dvotočkom u polu *p*.

Zadnji dio ovog stavka možemo dokazati pomoćju tranformacije.

Možemo dokazati,[1] da ravnine, koje idu reciproko polarnim pravcem *M'* pravca *M* presjecaju izvedenu plohu u krivulji $2lp$ tog stupnja.

Ovdje je $l = 2$, $p = 1$; dobivamo dakle krivulju 4-ga stupnja, koja se razstavlja u pravac, ležeći u ravnimi *P* te u krivulju 3-ga stupnja imajući u ***p*** dvotočku.

Zabavljati ćemo se ovdje dakako samo sa plohom trećega stupnja, te ostali dio izvedene ukupne plohe 5-tog stupnja sastojeći iz ravnina.

3. Plohu *L* predpostavljali smo kao izbočitu. Na ovakoj plohi nalaze se dva sustava oplošnih pravaca. Svaki od tih pravaca transformira se u čunjosjek, koji lezi na plohi izvedenoj trećega stupnja.

Svi oplošni pravci obijuh sustava na plohi L presjecaju ravninu P u točkah čunjosjeka L. Ovaj čunjosjek transformira se — izuzam četiri njegove točke, o kojih bude namah govor — u točku *p*, koja je dakle svima iz oplošnih pravaca izvedenim čunjosjekom zajednička.

Oplošni pravac *A* jednog sustava plohe L nepresjeca nijedan pravac istog sustava; isto tako i izvedeni čunjosjeci *A* jednog sustava neimaju osim točke *p* nijednu daljnju točku zajednički; zajedničkoj tvarini odgovara poslje transformacije opet zajednička tvarina.

[1] Comptes rendus de l' Academie des Sciences. 4 decemb. 1882.

Digitized by Google

Svaki pravac A jednog sustava presjeca sve pravce oplošne B drugoga sustava. Iz ovoga s iedi, da čunjosjek jednog sustava presjeca svaki čunjosjek drugoga sustava osim u točki p uvjek još u drugoj točki.

Čunjosjeci obijuh sustava su u obće razdieljeni na skupinu elipsa, skupinu hiperbola te na četiri parabole u jednom te četiri u drugom sustavu. Da je u svakom sustavu uveden broj parabole, lasno iz sliedećega upoznamo.

Ubježna ravnina transformira se obzirom na M i P u plohu drugoga stupnja U sličnu te slično položenu sa plohom temeljnom; ide čunjosjekom $\mathfrak{P}$, polom p ravnine P te središtem s osnovke. Dana ploha L presjeca pomoćnu plohu U u krivulji četvrtoga stupnja, koju tiču kao poznato četiri pravca od svakog sustava. Dirališta transformiraju se u točke ubježne, te tim dade svaki takav pravac parabolu.

Osim toga dolaze izmedju hiperbolami i pravci koje ćemo u sliedećem iztražiti.

4. Ploha L presieca ravninu P u čunjosjeku L. Presjek temeljne plohe Z sa ravninom P je čunjosjek $\mathfrak{P}$. Oba čunjosjeka $\mathfrak{L}$ i $\mathfrak{P}$ presjecaju se u četirijuh točkah a, b, c, d.

Ove četiri točke, kao točke ravnine P te plohe Z transformiraju se u četiri pravca A, B, C, D, koji ovima točkama te polom p ravnine P idu.

Dalje idu točkom a dva oplošna pravca E, F različitih sustava plohe L.

Pravac E transformira se, buduć da ide temeljnom točkom a plohe P u dva pravca naime u pravac A te pravac E'. Taj spaja drugi presjek e pravca E sa temeljnom plohom te točku u kojoj presjeca ravnina (p, E) čunjosjek P.

Za drugi pvavac F idući točkom a dobivamo isti pravac A te pravac F' slično kao prije E'.

Iz ovoga sliedi, da za svaku temeljnu točku a, b, c, d, dobivamo tri pravca, koji leže na izvedenoj plohi R. Buduć da imamo četiri točke, dobivamo skupa dvanajst oplošnih pravaca plohe R.

Ravnina (A, B) presjeca danu plohu L u čunjosjeku K, koji ide točkom p te točkama a, b dakle trima glavnima točkama. Tim transformira se taj čunjosjek u krivulju četvrtoga stupnja koja se razstavlja u četiri pravca. Ta pravca opredjelimo ovako:

Digitized by Google

Čunjosjek K presjeca plohu temeljnu Z osim u točkah a, b još u točkah a', b'. Spomenuta četiri pravca su A, B, $\overline{ab}$, $\overline{a'b'}$. Buduć da ovakih ravnina idućih točkom p te dvima uvjek iz temeljnih točaka a, b, c, d je šest, dobivamo šest pravaca $\overline{a'b'}$, koji leže na plohi R. Pravci A, B, C, D bili su već uračunani te pravci ab. . . . . , spadaju na ravninu P, koju smo iz našega razmatranja izlučili.

Točkom p idu dalje dva oplošna pravca G, H različitih sustava plohe L, buduć da ova ploha ide točkom p. Svaki pravac, položeni točkom p, transformira se u ravninu P te u sama se. Dobivamo tim opet dva pravca P, H ležeća na plohi R.

Broj svijuh pravaca prave izvedene plohe R, u koliko smo je transformacijom dobili, iznaša dvadeset.

Možemo dakle kazati:

Obzirom na plohu drugoga stupnja Z, ravninu P te u njoj ležeći pravac M transformira se ploha L drugoga stupnja, koja ide polom p ravnine P u dvije dvostruke ravnine dirajuće plohu Z u njezinih presjecištih sa pravcem M; dalje u ravninu P; konačno u R trećega stupnja, na kojoj se nalaze dva sustava čunjosjeka idućih točkom p.

Dva čunjosjeka jednog sustava presjecaju se samo u točki p. Čunjosjek jednog sustava presjeca svaki čunjosjek drugog sustava još u nekoj drugoj točki. Medju ovimi čunjosjeci su četiri parabole jednoga te četiri parabole drugoga sustava.

Na toj plohi R leži dvadeset transformacijom neposredno dobivenih pravaca, od kojih dvanajst presjeca presječnu krivulju ravnine P sa osnovkom Z a od tih opet četiri idu točkom p; daljna još dva pravca iz ostalih osam pravaca idu točkom p. Ova točka je dvotočka plohe R.

5. Presjeca-li čunjosjek L čunjosjek $\mathfrak{P}$ samo u dvijuh realnih točkah a, b, dobit ćemo transformacijom samo pravce A, B, E', F', E'', F''; dalje $a'b'$, te konačno G, H; dakle u cielom devet.

Nepresiecaju-li se čunjosjeci L, $\mathfrak{P}$ u realnih točkah, naći ćemo na plohi R transformacijom samo dva pravca G, H.

6. Nu ovo sve valja za taj slučaj, da je ploha L sborcena.

Nije-li L ploha sborcena, dobivamo ovom transformacijom na plohi R samo 10 ili 3 ili nijedan oplošni pravac, prema tomu-li

Digitized by Google

se čunjosjeci $\mathfrak{L}$, $\mathfrak{P}$ presjecaju u četirijuh realnih, ili u dvijuh realnih ili u nijednoj realnoj točki.

7. Vriedno je iztaknuti, da transformira-li se sborcena ploha, fali na plohi izvedenoj odnosno 7 ili 6 ili 5 oplošnih pravaca, koje se imaju još opredjeliti.

Nije-li L ploha pravilna, potlem fale još 5, 4 ili 3 oplošni pravci, koje treba opredjeliti.

Digitized by Google

O posebnoj plohi četvrtoga stupnja.

NAPIAO J. S. VANĚČEK.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. ožujka 1884.

1. U razpravi objelodanjenoj u „kr. česk. společnosti nauk“ (6. travnja 1883) promatrana bila posebna ploha četvrtoga stupnja sa jednim dvostrukim pravcem uvjek realnim te dvima jednostavnima oplošnima pravcima, koji mogu biti i imaginarnimi.

U ovoj razpravi baviti ćemo se sa plohom 4 stupnja imajućom 12 oplošnih pravaca jednostavnih, od kojih mogu biti i neke imaginarne.

2. Predpostavljamo plohu 2-ga stupnja Z kao temeljnu, dalje plohu drugoga stupnja L, koja ima oplošni pravac M, ležeći u ravnini P.

Stupanj ovako izvedene plohe R opredieljen je stavkom:

Polarni četverostran $a_1 a_2 a_3 a_4$ obzirom na koju god plohu drugoga stupnja Z mjenja se ovako, da jedan ugao a_1 opisuje obćenitu plohu L stupnja l-toga, drugi ugao a_2 opisuje krivulju M stupnja m-toga ležeću na plohi P stupnja p-toga, koju opisuje treći ugao a_3, potle opisuje četvrti ugao a_4 obćenitu plohu R stupnja $2\,lm\,(2p-1)$, te $2m$ ravnina l-strukih, koje su ravninami tangencialnimi temeljne plohe Z u točkah, u kojih ovu plohu krivulja M presjeca.

U našem slučaju je $l = 2$, $m = 1$, $p = 1$, dakle je ploha R 4-ga stupnja; osim toga dobivamo dvije dvostruke ravnine tangencialne plohe Z u njezinih presječištih sa pravcem M.

Presječni čunjosjek $\mathfrak{P}$ ravnine P sa temeljnom plohom je dvostrukom krivuljom, te presječna krivulja L četvrtoga stupnja sa Z je jednostavna krivulja izvedene plohe R.

Digitized by Google

3. Predpostavljajmo, da presječni čunjosjek $\mathfrak{K}$ plohe L sa ravninom P presjeca čunjosjek $\mathfrak{P}$ u četirijuh točkah realnih.

Svaki oplošni pravac A plohe L transformira se obzirom na pravac M u čunjosjek $\mathfrak{A}$ osim dva pravca, koji leže u spomenutih tangencialnih ravninah.

Svi ovi čunjosjeci $\mathfrak{A}$ leže na izvedenoj plohi, stvaraju dva sustava te idu svi skupa polom p ravnine P, što iz toga proizlazi, da svaka točka ove ravnine se transformira u njezin pol te svaki oplošni pravac plohe L presjeca ravninu P.

Dva oplošna pravca A, A_1 jednog sustava se nepresjecaju, tim i poslje transformacije nedobivamo osim presjek u polu p nijedan drugi presjek dvijuh čunjosjeka $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{A}_1$ istog sustava.

Kao što jedan oplošni pravac A jednog sustava plohe L presjeca sve oplošne pravce B drugoga sustava, isto tako čunjosjek $\mathfrak{A}$ jednog sustava na plohi R presjeca sve čunjosjeke $\mathfrak{B}$ drugog sustava, budući da presjecištu odgovara poslije transformacije opet ovako presjecište.

Imamo dakle stavak:

Na ovoj izvedenoj plohi R četvrtoga stupnja nalaze se dva sustava čunjosjeka; svi čunjoseki jednog sustava presjecaju se u jednoj točki te čunjosjek jednoga sustava presjeca čunjosjeke drugog sustava svaku još u jednoj točki.

4. Da opredielimo vrst ovih čunjosjeka upotrebimo plohe U, koju dobivamo transformacijom ubježne ravnine. Ploha U je ploha 2-ga stupnja, slična te slično položena sa plohom temeljnom Z, te presjeca danu plohu L u krivulji četvrtoga stupnja U.

Svi oplošni pravci sustava A, B plohe L, koji krivulju U nepresjecaju ili ju u dvijuh realnih različitih ili sudarajućih točkah presjecaju transformiraju se odnosno u elipse, hiperbole te parabole.

Iz ovoga sliedi, da dobivamo u jednom i drugom sustavu oplošnih čunjosjeka plohe R skupinu elipsa i skupinu hiperbola. Što se tiče broja parabola, je poznato, da se krivulje U doticaju četiri oplošni pravci jednoga te četiri oplošni pravci drugoga sustava plohe L. Nalaze se dakle na plohi R četiri parabole u svakom od obijuh sustava. Plohu sadržavajući ovake parabole zovemo *paraboličko-hiperboličkom.*

Može se dogoditi, da se plohe L te U dotičaju u krivulji i to u čunjosjeku U. Potlem svi oplošni pravci jednog i drugoga sustava plohe L doticaju se plohe U te transformacijom prielaze svi

Digitized by Google

u parabole tako da na izvedenoj plohi R su oba dva sustava čunjosjeka parabolička. Iz ovoga razloga zovemo ovaku plohu R paraboličkom.

U slučaju, gdje ploha L se dotica plohe U u točki, nedobivamo nijedne hiperbole te samo dvije parabole od kojih spada uvjek jedna u jedan sustav. Budući da ova ploha R samo dvie parabole ima, te svi ostali oplošni čunjosjeci su elipse, zavemo ju *paraboličko-eliptičkom.*

Konačno je slučaj gdje obima plohama L i U nepripada realni presjek. Svi čunjosjeci obijuh sustava plohe R su elipse; ploha sama je zatvorena, te zovemo ju eliptičkom.

5. Na početku 3. članka bilo je rečeno, da ploha L presjeca čunjosjek $\mathfrak{P}$ u četirijuh točkah, koje su potlem temeljne. Prigl. dnimo sad ka jednoj ovakovoj točki c.

Točkom c idu dva oplošna pravca A, B različitih sustava plohe M. Pravac A transformira se kao poznato u čunjosjek, kojega ravnina ide ovim pravcem te polom p ravnine P, i presjeca ovu ravninu u pravcu P, te temeljnu plohu Z u čunjosjeku Z. Pravac P presjeca čunjosjek Z u točkah c i d. Točkom c ide takodjer pravac A, koja presjeca plohu Z u točki e. Budući da oba pravca A, P, od kojih se jedan obzirom na drugi te obzirom na čunjosjek Z transformira, idu temeljnom točkom c, razstavlja se izvedeni čunjosjek u dva pravca t. j. u tangentu T plohe Z u točki njezinoj c te u pravac de. Budući da ravnina (Ap) ide polom p, ide i pravac T istom točkom.

Transformiramo-li oplošni pravac B drugoga sustava idući točkom c, razstavlja se dobiveni čunjosjek takodjer u dva pravca; jedan od tih pravaca T′ ide točkom c te tiče u toj točki temeljnu plohu te leži u ravnini idućoj polom p ravnine P, dakle ide takodjer točkom p, pravci T, T′ usljed toga sudaraju.

Iz ovoga je vidljivo, da za svaku temeljnu točku c dobivamo tri pravca, koji leže na plohi R. Budući da je ovakih točaka 4, leži na izvedenoj plohi 12 pravaca, koje ovako direktno dobivamo.

Četiri od tih pravaca idu točkom c, izlaze iz točke p, koja je dvotočkom plohe R.

6. Ravnina V iduća polom p te dirajuća plohu L u točki c, presjeca istu u dvijuh oplošnih pravcih A, B, koji ovom točkom idu.

Ploha transformacijom ove ravnine postala razpada se u istu ravninu V te u ravninu P. Pravci A, B koje u njoj leže, transformiraju se obzirom na njezin presjek sa ravninom P te obziron

Digitized by Google

na presjek ravnine V sa temeljnom plohom Z u dva čunjosjeka A, B, koji leže u toj ravnini te ujedno na plohi R. Jesu to čunjosjeki različitih sustava ove plohe.

Šta je bilo izvedeno za ravninu V, valja za svaku ravninu iduću točkom p te dirajuću plohu L.

Ove ravnine omotavaju čunj, kojega je središte točka p, te koji se dotica plohe L u čunjosjeku X. Taj čunjosjek je geometričkim mjestom presjecišta ovako konjugiranih oplošnih pravaca različitih sustava plohe L, tim poslje transformacije daje prostornu krivulju četvrtoga stupnja na plohi R, u kojoj se krivulji uvjek dva oplošni čunjosjeci različitih sustava ove plohe presjecaju. Drugačije presjecaju se ovaki čunjosjeci svi skupa u točki p još jedanput.

7. Jest očevidno, da ploha L može presjecati temelji čunjosjek P samo u dvijuh realnih točkah, potlem je na plohi izvedenoj samo 6 pravaca, koje neposredno ovako dobivamo.

Nepresjeca-li ploha L čunjosjek P u obće u realnih točkah, su svi ovako dobiveni pravci imaginarni.

Spojimo-li sve, dobivamo sledeći stavak, kao dopunjak stavka navedenoga u čl. 2, naime:

Ploha R ima presjek plohe L sa temeljnom plohom Z kao jednostavnu krivulju te presjek ravnine P sa Z kao krivulju dvostruku Pol p ravnine P je dvotočkom plohe R. Na toj plohi nalaze se dva sustava čunjosjeka, koji se svi skupa presjecaju u točki p. Čunjosjeci jednog sustava presjecaju se obće samo u toj točki, te čunjosjek A jednog sustava presjeca svaki čunjosjek B sustava drugoga.

U ravninah omotavajućih čunj, koji je iz točke p opisan plohi L, nalaze se uvjek dva čunjosjeka plohe R različitih sustava, koji se osim u točki p još u jednoj realnoj točki presjecaju a mjesto ovakih točaka na plohi R je krivulja prostorna četvrtoga stupnja.

Čunjosjeci svakoga sustava mogu stvarati ili skupinu elipsa ili skupinu hiperbola a osim toga četiri parabole u jednom te četiri parabole u drugom sustavu; ili skupinu elipsa te dvije parabole različitih sustava; ili skupinu parabola; ili konačno skupinu pukih elipsa.

Osim toga može se na plohi R nalaziti 12 pravaca, od kojih 4 idu točkom p.

Digitized by Google

Predteče Darwina.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN DR. BOGOSLAV ŠULEK.

Uvod.

Darwinov nauk banuo je malo ne u sve razrede učenoga svieta kao grom iz vedra neba, te je sve zapanjeno gledalo, što to biva. Kako nebi, kad je Darwin do temelja uzdrmao stoljetne, tolikom mukom skuckane, tolikim znojem sliepljene sustave, za koje se je mislilo, da su za viek vieka sagradjeni; i to ne samo na polju prirodoznanstva, nego i filozofije, bogoslovja; dapače i ondje, gdje bi se tomu čovjek najmanje nadao. Mislim poviest, koju su Hellwald i Quinet po načelih darwinizma obradjivali, i filologiju, koju su veleumni Geiger i Schleicher takodjer Darwinovu nauku priljubiti nastojali.

Pošto se osupnuta gospoda malko razabraše — udri po nezvanom gostu. Neima krpice, koje nebi bili prišili Darwinovoj teoriji. Najtrezniji dokazivahu, da to zanima samo kao nova zviezda-repatica, koja čini, da sav sviet upire oči u nebo, pak čim je nestane s obzorja, nitko za nju više nepita; ili kao svaka nova moda, koja se izprva svemu svietu dopada, nego malo će vrieme postajati, a isti sviet za nju haje i nehaje kao ni za lanjski snieg, prema našoj poslovici „svako čudo za tri dana". — Kako su prirodoznanci o darwinizmu izprvice sudili, o tom pripovieda Ernst Haeckel[1]: „Als ich 1863, vier Jahre nach der Veröffentlichung von Darwins Hauptwerke, dasselbe zum ersten Male auf der deutschen Naturforscherversammlung zu Stettin öffentlich zur Sprache brachte, war die grosse Mehrzahl der Naturforscher der Ansicht, man dürfe

[1] Die Naturanschauung von Darwin, Goethe und Lamarck. Jena 1882 str. 7.

Digitized by Google

solche „Naturphilosophische Phantasien“ eigentlich nicht ernsthaft diskutiren. Ein angesehener Zoologe erklärte die ganze Theorie für den „harmlosen Traum eines Nachmittagsschläfchen“, während ein Anderer sie mit dem Tischrücken und dem Od verglich. Ein berühmter Botaniker versicherte, dass keine einzige Thatsache zu Gunsten dieser „haltlosen Hypothese“ spreche, dass sie vielmehr mit allen Erfahrungen in Widerspruch stehe; und ein namhafter Geologe meinte, dass auf diesen vorübergehenden Schwindel bald unausbleibliche Ernüchterung folgen werde. Ein bekannter Physiologe nannte später die ganze Stammesgeschichte einen Roman, und ein Anatom prophezeite, dass nach wenigen Jahren kein Mensch mehr davon sprechen werde. In dickleibigen Werken und in zahllosen Abhandlungen wurde der Nachweis geführt, dass Darwin's Theorie von Anfang bis zu Ende falsch sei, unbewiesen durch Thatsachen, trügerisch in ihren Schlüssen, verderblich in ihren Folgerungen“.

Sve ovo nije još najoštrija osuda darwinizma; ima i krupnijih, te kako krupnih. Glasoviti fiziolog C. E. v. Bär poredjuje Darwinovu hipotezu s Gallovom craniologijom i s Mesmerovim životinjskim magnetizmom[1]; Brogniard ju zove „basnom“, a Giebel premicom vrćenja stolovah.

Nego najbješnji protivnici darwinizma bili su i jesu još i sada ortodoksni bogoslovci svake vjere i izpoviedi. Ovi su Darwina i njegove pristaše od prvoga početka upravo sasuli svojimi osudami i kletvami. Nebih na kraj došao, kad bih sve htio na broj nabrojiti — toliko toga ima. Neka dotječe jedan primjer, pak još umjerenijega protivnika, po imenu profesora Michelisa, koji kritizujuć Häckelovu „Anthropogenie“ (pisanu po načelih darwinizma) reče, da je to djelo prava sramota i ljaga za Njemačku; ne zato, što su ovakvi ljudi drznuli javno izjaviti svoje uvjerenje proti vječnoj istini, nego zato, što je moć mišljenja iza Leibnitza i Kanta u Njemačkoj do tolike impotencije spala, te su onakvi znakovi znanstvene hallucinacije i staračkoga marasma na vidjelo iznešeni“.

Kad su ovako govorili ljudi učeni, nije čudo, što su ostali površni (neznajući više od darwinizma nego onu lažnu tvrdnju, da čovjek lozu vuče od majmuna), nije čudo, rekoh, što se je ostali sviet glede darwinizma držao obično njemačke poslovice, da neima

[1] C. E. v. Bär, Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften. S. Petersburg, 1876.

Digitized by Google

ludjaka tako glupa, te nebi našao još većega ludjaka, koji vjeruje njegove ludorije[1].

Kad bi samo deseti diel svega toga istina bila, što se je proti darwinizmu navelo i napisalo, nebi doista vriedilo umočiti pera, da ga i spomeneš samo. Nego malo po malo nestajalo je one gromorne halabuke, uz koju se je teorija descendencije rodila, i danas vlada u tom pogledu prilična tišina. Ima jih i kod nas, koji tomu razlog nalaze u tom, što se više za tu teoriju i nemari, jer je njezina netemeljitost tobože dokazana. U istinu pako razlog je tomu sasvime protivan: na Darwina se već toliko neviče, jer sve više nestaje njegovih protivnikah. Uza svu onu buru, koja bi bila jamačno slabačku biljku ugušila, Darwinova je teorija sve to više jačala, sve to dublje prodirala, sve se više širila[1]. Na prste možeš nabrojiti one učene sadašnje prirodoznance, koji nisu više manje Darwinovi pristaše. Malo po malo su gotovo svi u njegov tabor prešli. Kako se je to sbilo? Jednim primjerom ću razjasniti. Gegenbaur, ponajslavniji profesor poredjujuće anatomije, dočekao je izprva vrlo hladno to novo „importirano evangjelje“ (kako su izprva podrugljivo zvali Darwinovu teoriju); al, kao pravi znanstvenjak, nehtjede je naprečac odbaciti, nego ju uze uz dovoljnu skepsu uporavljati na svoju znanost. Do skora opazi i izjavi, da do sada nije naišao u poredjujućoj anatomiji na nikakvo izkustvo, koje bi

[1] Pisac djela „Charles Darwin und seine Lehre“ (Leipzig 1884) primjećuje vrlo shodno: „Es ist bekannt, dass Darwins Lehre, wie von jeher jeder glänzende Fortschritt in der Erkenntniss der Wahrheit, durch welchen veraltete Vorurtheile erschüttert und festgewurzelter Aberglaube zerstört wurden, den erbittertsten Widerspruch fand, gerade so, wie einst die Lehren des Kopernikus und anderer grosser Denker. Es zeigte sich, dass trotz der gerühmten Aufklärung unseres Zeitalters, Intoleranz und Fanatismus auf dem Gebiete der Wissenschaft nicht geringer sind als auf dem der Religion und der Politik. Mancher Priester, Philosoph und Natursorscher mag in seinem Inneren es beklagt haben, dass der arge Sünder nicht wie vormals Giordano Bruno auf den Scheiterhaufen gebracht, oder wie Galilei genöthigt werden konnte, seine Entdeckungen abzuschwören. Doch fanden sich auch bald, namentlich in Deutschland, tüchtige und muthige Männer, welche sich um das Banner des grossen Briten scharten und erfolgreich für dessen Lehre kämpften, die gegenwärtig sich immer weiter verbreitet und von Tage zu Tage mehr Anerkennung findet, so dass ihr Sieg als gesichert angenommen werden darf.“

Digitized by Google

se opiralo teoriji descendencije, dapače sve vodi k njoj. Napokon priedje sasvim u Darwinov tabor[1].

Kad je bio Darwin teoriju svoju na vidjelo iznio, smatrali su se fantastami svi oni, koji su uz nju prianjali. Dan danas, poslje 25-godišnjega njezinoga bivstvovanja, misli se o njoj posve drugčije: nepristajanje uz teoriju descendencije biljeg je stagnacije ili natražnjačtva u znanosti[2]. Pak sve ovo uz 25 godinah! S razlogom se Haeckel divi (u navedenoj malo prije besjedi) tolikomu uspjehu Darwinove reforme. „Odkada postoji čovječja znanost (kaže Haeckel), nikada nije nijedna nova teorija tako duboko dirala u zamršeno klupko poznaje u obće, ter u dragocjeno uvjerenje pojedinih umnikah; nijedna nije naišla na tako žestok odpor, a nijedna ga nije uz tako kratko vrieme sasvime svladala[3]. Ako ju još koji prost

[1] Evo s kojim zanosom govori o tom u svom djelu: „Grundzüge der vergleichenden Anatomie“: „Die Descendenztheorie wird eine neue Periode in der Geschichte der vergleichenden Anatomie beginnen. Sie wird sogar einen bedeutenderen Wendepunkt bezeichnen, als irgend eine Theorie in dieser Wissenschaft vorher vermocht hat; denn sie greift tiefer als alle jene, und es gibt kaum einen Theil der Morphologie, der nicht auf's Innigste von ihr berührt würde. Darnach lässt sich auch ihre Tragkraft bemessen für die fernere Entwickelung und Fortbildung der vergleichenden Anatomie. Wenn wir dabei noch beachten, wie die Zahl derer, die jene Theorie und ihre Bedeutung verstanden haben, in stettigem Wachsthum begriffen ist, und sogar aus den Reihen früherer Bekämpfer sich mehrt, so wird die Erwartung eines dadurch eingeleiteten günstigen Umschwunges keine unberechtigte sein“.

[2] Čuveni physiolog Emil du Bois Reymond gorko se tuži u svojoj besjedi „Goethe und kein Ende. Berlin 1883“ na Haeckela, što ga je ovaj žigosao kao protivnika Darwina, a on da je samo protivnik Haeckelov (koji je dašto dalje pošao od Darwina). — Još slavniji fiziolog Virchow prozvao je načela darwinizma logičkimi postulati, običmi zahtjevi čovječjeg uma.

[3] Na to primjećuje isti du Bois-Reymond: „Während Copernicus nur mit brechendem Auge noch ein Exemplar seines Buches sah, weil er es, obschon längst vollendet, nicht herauszugeben gewagt hatte: überlebte Darwin das Erscheinen des seinigen um fast ein Vierteljahrhundert Er war Zeuge der Kämpfe, die anfangs sich um seine Lehre erhoben, ihres wachsenden Erfolges, ihres Triumphes, dem er, glücklich thätig bis zum letzten Tage, durch eine lange Reihe sorgfältig gezeitigter Arbeiten zu Hilfe kam. Während das heilige Officium des Copernicus Anhänger mit Feuer und Kerker verfolgte: ruht Charles Darwin in Westminster unter seinen Peers, Newton, James Watt und Faraday.

Digitized by Google

mislih empirik pobija, a ono misaoni iztraživalac prirode prolazeć mimo takvih monologah samo pleća stisne".

Uzrok tomu neobičnomu pojavu, što je Darwin uz tako kratko vrieme, a uz tako žestok odpor, sa svojim zamašnim naukom uspio, nevalja tražiti samo u njegovoj nutrnjoj istini, o kojoj se bezpristran iztraživalac više manje nehotice uvjerava; nego i u tom, što su mu sve vanske okolnosti, uz koje bi uveden u znanstvo, osobito prijale; a velikim dielom i u riedkom značaju onoga muža, koji je tu upravo divsku zadaću riešio. Jer u Charlesa Darwina prikupilo se je veliko obilje različitih svojstavah duha, koja se obično samo posebce pomaljaju: on je bio ne samo učen i oštrouman prirodoznanac, nego pod jedno dalekovidan i obsežan filozof. Kako su obje ove više putah neprijateljske radnje čovječjeg uma u Darwinu skladne bile, to se najjasnije razabire odtuda, što su kratkovidni empirici nazirali u njem samo sdušna motrioca i oštroumna experimentatora, osudjujuć njegovu teoriju kao spekulativnu bludnju; gdjeno mnogi veleumnici za njegove empiričke radnje haju i nehaju, al tim se više dive oštrini njegova suda, te jasnoći i dosljednosti njegova mišljenja.

Ovoj oštroumnoj motrionosti i razsudnosti pridružiše se još i druga plemenita svojstva njegova značaja, koja su cienu onim darovom duha znatno povisila i uspjeh jim neobično umnožila, naime, neumorna uztrajnost u svem, što je zamjerio, skrupulozna sdušnost u sastavljanju pokusnih resultatah, težnja za čistom istinom i prostodušnost u objavljivanju konačnoga posljedka svoje radnje. Istu hvalu zaslužuje njegova neobična čednost, kojom je svoje mnenje razlagao; njegova blaga umiljatost, kojom je protivnikom na njihove prigovore odgovarao — na psovke i pogrde nije se nikada nit obzirao. — A kolika to strpljivost i opreznost, s kojom je Darwin postupao oko onoga, što je smatrao zadatkom svoga života, naime, kako su postale razne vrsti životinjah i bilja! Bile su mu 23 godine, kad je o tom počeo razmišljati; pak premda je neumorno dan i noć oko te zadaće nastojao, opet je stoprv u 50 godini svoje dobe (pak i onda tek uslied mnogoga nagovaranja svojih prijateljah) na vidjelo iznio prvi resultat svoga iztraživanja; ne da onda na lovorih odpočine, već da svoj posao nastavlja sve do časa umrloga, do 19. travnja 1882 god.

Kad čovjek pregleda ono neizmjerno množtvo učinah, koje je Darwin u svojih djelih za podporu svojih ideah isto tako smiono kao što i oprezno nanizao; kad motri nebrojene pokuse i pažnje, koje je

Digitized by Google

sam u prilog tih ideah izveo: čudi se onoj ogromnoj sili njegova duha, koji je toliko obilje znanja i umjenja, empiričkih i filozofskih ideah, u jednoj glavi sabrao

A kolika to sreća opet, što mu je sudjeno bilo slaviti pobjedu svojih načelah uz proslavu svoje sedamdesetgodišnjice prije pet godinah! Da se o toj pobjedi uvjeriš, treba ti samo razgledati časopise i važnija djela ob onih strukah, kojim je Darwinov nauk neposredno i najviše namienjen, naime zoologiju i botaniku, morfologiju i fiziologiju, ontogeniju i paleontologiju. Tu neima u novije doba gotovo niti jedne znamenite radnje, koja nebi bila proniknuta ideom naravna razvoja i descendencije.

A njegovi protivnici i njihove osude? Što je od njih postalo i ostalo? Ništa! Koji nisu prešli u Darwinov logor, oni su svojimi zamašnimi navalami samo ubrzili pobjedu darwinizma. Jer što su više oda svuda napadali na tvrdu tvrdjavu novijih prirodoslovnih pomislih: to su više poticali neustrašive zatočnike, da popune sve praznine i provalije novoga sustava. O neprobitnom oklopu izkustvenih znanostih razbiše se svi juriši zastarjelih dogmatah, izprva samo na polju prirodoslovnom, a malo po malo bome i drugdje, te razsap starih mnenjah i ideah nije ni do danas dovršen.

Možda će mi se prigovoriti, da ovako govore samo zanešeni pristaše Darwina, a ostali učen sviet da misli drugčije. Al Darwinova sedamdesetgodišnjica, kad su vriednomu starcu pripravljane ovacije po svih stranah svieta, pak još više njegova smrt svjedoči protivno. Jedva što glas puče, da je Darwin preminuo: sav je učeni sviet jednoglasno izjavio, da je njegovom smrti težka rana zadata znanosti. Nisu se samo njegovi učenici i pristaše u crno zavili, nego su i njegovi protivnici priznali, da se je ponajveći duh ovoga stoljeća prestavio s ovoga svieta. Najeklatantnije se je to sve očitovalo u Darwinovoj domovini, u Englezkoj, gdje je bio njegov nauk izprva naišao na najžešći odpor; pa netom je njegov početnik preminuo, izjaviše englezke novine svih stranakah — na čelu jim konservativni Darwinovi protivnici — kano obću želju javnoga mnenja, da se pokojnik ima sahraniti u englezkom pantheonu, u westminster-abbey-u, neka sniva vječni sanak pokraj svoga premca Izaka Newtona. Vlada se je odazvala toj obćoj želji, te je bio Darwin uz veliko slavlje onamo sproveden. Roglje pokrova, kojim je bio mrtvački lies poklopljen, nošahu četiri najslavnija britska prirodoznanca: Huxley, Hooker, Lubbock i Wallace; bogoslovac Farrar, vojvoda od Argylla, vojvoda od Devonshire i poklisar

Digitized by Google

sjevero-američke republike Lowell, uz pratnju državne vlade, zastupničtva svih znanstvenih družtavah, veleposlanici Njemačke, Francezke i Italije itd. sve je to uveličalo Darwinov sprovod.

Darwin je bio članom malo ne svih europskih i američkih učenih akademijah, pak svi su ovi zavodi namienili Darwinu spomenbesjede[1].

Sve ovo dokazuje dovoljno veliku znamenitost Darwinove djelatnosti, pak tu sam i morao prije svega iztaknuti; jer kod nas ima još dosta inače učenih ljudih, koji Darwinova djela krivo shvaćaju, ili slabo ciene, pak bi mi se mogli lasno podsmjehivati, da nije vriedno iztraživati Darwinove predteče, kao ni Markove konake. Ako je pako u Darwinovu nauku zbilja tolike zamašne znamenitosti, koliku sam ovdje natuknuo: onda nije dašto puka danguba traženje njegova podretla, kao što je i zemljopiscu prieko potrebito, da iztražuje pritoke i pritočiće svakoj velikoj rieci.

[1] Evo kako se takvom prilikom izrazi umjereni inače du Bois-Reymond u berlinskoj akademiji 25. siečnja 1883:

„Ungewöhnlich schwere Verluste erlitten während des verflossenen Jahres die physikalisch-mathematischen Wissenschaften. — Aber den Glanz der Namen Lionville, Wöhler, Bischoff überstrahlt der des ersten Namens auf unserer Todtenliste. *Charles Darwin.* Fast alle gelehrten Gesellschaften der Welt widmeten ihm einen Nachruf. Diese Akademie fand dazu noch keine Gelegenheit. Es scheint aber geboten, der Erwähnung seines Ablebens einige Worte hinzuzufügen, zum Zeichen, dass auch wir von der Grösse des Mannes und von der Trauer über sein Hinscheiden durchdrungen sind.

Für mich ist Darwin der Copernicus der organischen Welt. Im sechszehnten Jahrhundert machte Copernicus der anthropocentrischen Weltanschauung ein Ende, indem er die ptolemäischen Sphären vernichtete, und die Erde zum Rang eines unbedeutenden Planeten herabdrückte.

Noch vor 25 Jahren herrschte über Entstehung und Zusammenhang der Lebewesen eine Theorie, welche an Willkühr, Künstlichkeit und Widersinn es mit den Epicykeln aufnahm

„Afflavit Darwinius et dissipata est!“ wäre mit Hinblick auf diese Theorie eine passende Umschrift für eine Denkmünze zu Ehren der „Origin of Species;“ — fehlt auch manches Glied der Kette, die Kunde vom Urmenschen ist doch wohl der Anfang der gesuchten Verbindung zwischen ihm und den Anthropomorphen einerseits, andererseits ihren gemeinschaftlichen Progenitoren. Mit einem Worte die Zeit war reif für Verkündung der Abstammungslehre; daher die massenhafte schnelle Bekehrung zu einer Meinung über die Natur des Menschen, die von der bisherigen mindestens so sehr abwich, wie vom ptolemäischen das copernicanische System, zu welchem sie die Ergänzung bildet“.

Digitized by Google

Svak sa svojih posljedicah znamenit izum i obret, svaka važna znanstvena teorija, koja se je u naše doba pomolila, napućuje nehotice naš pogled u prošlost, te pitamo: nije li se šta slična već prije poznavalo, nije li se ono, što se je sada kao nešto novoga pomolilo, već od davna pripravljalo, ili barem od česti poznato bilo? Pak doista više putah se dogadja, da pretražujuć potanko davnu poviest nailazimo na svoje veliko čudo na koješta, što se je poznavalo već prije mnogo stotinah ili baš tisućah godinah, a nam se je činilo, da je to nešto posve novo; vidimo, kako su se već stari onomu bili primakli, što je poslije urodilo zamašnim ukonom, te pitamo, kako to, te nisu naši stari još malo dalje postupili, pak bi bili ono isto postigli, čemu se mi sada divimo; kako to, da nisu pomisli, u staro doba zametnute, a danas očevidno vrlo rodovite, već njihovi početnici nastavili, nego su jih njihovi vršnjaci nemarno napustili, a potomci sasvime zaboravili. Tako n. pr. dokazano je, da su Kitajci davno prije Evrope papir poznavali i na njem štampali; da je silu pare puno prije Watta poznavao Hero (215 pr. I.) i Papin (1700) da su munjevina i magnetizam već starim Rimljanom poznati bili; da je već Rogerius Baco (rodjen 1214) slutio, da bi se mogla sagraditi ladja, kojoj netreba vesalah, i kola, kojim nebi trebalo priprege, pak bi opet jedno i drugo neizmjernom brzinom napried jurilo; da bi se mogla sagraditi kao krila, pomoću kojih bi se po zraku poput ptice letilo; sprava, kojom bi se pod vodom hodilo; most bez stupovah i mnogo koješta. (Gl. Rog. Baco, De secret. oper. artis et nat. cap. 4).

Znade se i to, da je Amerika bila puno prije Columba od sjevernih brodarah obretena; da su već Hiketas i Ekphantus iz Sirakuzah (u prvoj polovini 4. vieka pr. I.) učili, kako je unutri u zemlji sve sam živi ognj, kako se zemlja vrti oko svoje osi. Aristarh od Samosa (281 god. pr. Is.) tvrdio je hipotetično, Seleukos iz Babilona (150 g. pr. I.) apodiktički, da se zemlja okreće oko sunca, pak se je i sam Kopernik na ove svoje predšastnike pozivao. — Robert Boyles, otac sadašnje lučbe, osnivajuć svoju teoriju na atomistici, nije propustio pozvati se na svoga učitelja u tom, na Demokrita (470 g. pr. I.) Mnoga kršćanska načela nalazimo u buddhismu. Puno ovakih primierah moglo bi se navesti, kako se u davnoj davnini ulazi u trag novim tobože stvarim i pomislim.

Pak zar jedinomu darwinizmu neima traga u starini; zar mu se za sve to vrieme, dokle dopire naše znanje o čovječjoj obrazovanosti, t. j. 3000 godinah, nitko nije nit iz daleka dosjetio, te je baš

Digitized by Google

Darwin bio prvi božji ugodnik, kojemu je puklo medju očima, pak je prvi stvorio teoriju o postanku vrstih i iznio je na vidjelo onako gotovu, kako je gotova Minerva nikla iz Jupiterove glave? — Nije-li to donjekle dokaz, da je sva ta teorija samo Darwinovo subjektivno umovanje?

Ovako će mnogi pitati, a odgovor na ta pitanja predmetom je ove razprave.

Za većinu inteligencije Darwinov je nauk stvar zbilja posve nova, pak već ta okolnost pobija mu cienu; jer smo mi u svakdanjem životu vikli više vjerovati one istine, za koje znamo, da od starine postoje, nego istine sasvim nove, do sada nepoznate. Zato se i ističe više putah, kako je ova ona istina već 2—3000 godinah stara — da joj se time prokrči lakše put do njezina priznanja, da ju sviet brže prigrli. Al i drugčije vriedno je istraživati poreklo i razvitak idee tako znamenite kao što je darwinizam; jer već Aristoteles (Phys. I.) uči: „Onda stoprv mislimo, da koju stvar priznajemo, kad joj proučimo prve uzroke, prvi zametak, sve do njezinih počelah".

Pomnjivim istraživanjem zbilja se je doznalo, da je vrelo darwinizma kud i kamo starije nego što se obično misli, te mu nalazimo prvih tragovah već u najdrevnijoj drevnosti. Navlaš rekoh tragovah; jer poredjujuć prošasto sa sadašnjim razabiremo iza potanka izpitivanja, da mnogo toga nije posve tako, kako nam se je na prvi pogled učinilo, to će reći, da ima znatne razlike medju onim, što nam se je izprva učinilo posve slično ili baš istovietno. Mnogo umno blago propade, pak se je moralo iznova rek bi izkapati; jer onaj, koji ga je prvi našao, nije poznavao prave njegove ciene: a mnoga rodna klica nije se razvila, nije urodila, jer joj nije prijalo stanje obrazovanosti i druge okolnosti, kojih trebaše njezinu razvitku. Ovo valja i za darwinizam, pak upravo zato je posao i zanimiv i znamenit istraživanje, kako se je ta teorija malo po malo, i to više putah stranputicami, razvijala, dok nije u Darwinu svoj zenith postigla; zašto je tako sporo klicala, te nije mogla prije nići, nego upravo tek u naše doba; zašto su Darwinovi predteče tako slabo odziva nalazili, dapače predmetom smieha bili, a sam Darwin je malo ne u tinji čas po gotovu sva srca osvojio.

Al prije nego se latimo toga istraživanja, ustanoviti treba po tanko, što će reći „darwinizam"; jer se uprav u tom zamašnom pojmu mnenja vrlo razilaze. Obično i sploh se vjeruje, kako Dar-

Digitized by Google

win uči, da čovjek, to najuzvišenije stvorenje ovoga svieta, lozu vuče od prava pravcata majmuna. Dà strahote! — Pak upravo toga nije Darwin nikada učio, dapače se takova hipoteza sasvime protivi njegovu nauku.

Dakle što će reći darwinizam? Malo će vam jih kod nas potanko znati odgovoriti; pak opet je prieka potreba tačan odgovor na to pitanje, prije nego krenemo dalje. Prosto će mi dakle biti nacrtati u kratko pravi pojam darwinizma prije nego stanem nabrajati njegove predteče.

U širjem smislu razumieva se po darwinizmu teorija evolucije, descendencije, transformizma u obće, a u smislu užem teorija selekcije. Razlika medju oba smisla izaći će malo niže na vidjelo; ovdje samo spominjem, da se u ovoj razpravi govori obično o darwinizmu u širjem smislu.

Razgledajuć prirodu oko sebe nailazimo na ogromno množtvo ustrojnih bićah, životinjah i bilja, koja se svojom raznolikošću odlikuju: ima jih, koja su gotovo sasvim jedno drugomu slična, ima jih, koja su pomalo slična, a ima jih, u kojih nenalazimo gotovo nikakve sličnosti. Da se može sve ovo neizmjerno bogatstvo prirode proučiti ili barem preglednuti, mučili su se učenjaci, osobito prošloga vieka, da svu tu rek bi smjesu prema sličnosti pojedinih bićah razkladu, pak onda razrede na redove, plemena, razrede, rodove i vrsti (species). Za prvi mah je to i doteklo. Al kad se u prvoj polovini našega vieko počelo sve potanko iztraživati, pronadje se, da se ono, što je uvršteno u jednu ter istu vrst, slaže doduše u mnogom, al opet ne u svem; ima tu promjenakah (varietas), pak one biljke i životinje, koje se nisu slagale s definicijom nijedne promjenke, prozvaše „igračkom prirode“ (lusus naturae; Naturspiel). Što se je sudaralo s dotičnom definicijom, to je bila tobože „prava vrst.“ „Wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zu rechter Zeit sich ein.“ Ovako se je postupalo, da se spasi prirodopisni dogma prošloga vieka, naime, da vrsti postoje od stvorenja svieta i da su nepromjenljive. Slavni Linné je tu dogmu ovako definirao: „Species tot numeramus, quot diversae formae in principio sunt creatae.“

Najžešći, al i najumniji branitelj ove prirodopisne dogme bijaše glasoviti Cuvier, koji joj već svojim ugledom pribavi puno pristašah. Ele i tu se potvrdilo: „Naturam expellas furca, tamen usque recurret.“ Što se je tačnije priroda iztraživala, to se je bolje pokazivalo, da ta dogma nestoji, da vrsti nit su vječne, niti stalne; da

Digitized by Google

neima prave medje medju vršču, suvršću i promjenkom, jer jedno prelazi u drugo. Tako se dogodi, da svaki gotovo pisac drugčije definuje vrst, i da puno toga jedni privaljuju vrsti, za što drugi kažu, da je samo varietas[1].

Ovoj razlikosti mnenjah netreba se čuditi; jer najnovijim iztraživanjem utvrdjeno je, da mogu dvie stvari više manje *slične* biti, al sasvim nisu lje *jednake*. Kao što nećeš naći dva posve jednaka čovjeka, tako niti dva posve jednaka listka. Ako ti se i čine na oko istovietni; pod sitnozom razabireš lasno njihovu razliku. Tako se nevještaku koješta čini jednako, što vještak umie na prvi pogled razlikovati. Evo ti stada ovacah! Pogledav njih reći ćeš, da su malo ne sve ovce jednake; al ovčar razpoznaje svaku ovcu napose i kazat će ti, čim se razlikuje jedna od druge. — Eto jata vranah! Tko će razlučiti pojedine vrane, kad su na oko sve jednake? Al svaki mužjak poznaje svoju ženku, a svaka ženka svoga mužjaka, što nebi mogla, da neima njezin mužjak osobit biljeg, kojim se razlikuje od ostalih. Danas se uzimlje kao konstatovana axioma, da neima dvajuh *sasvim* jednakih ustrojnih bićah. Ova na oko neznatna istina od neizmjerne je u praksi znamenitosti, pravo polazište darwinizma, kao što ćemo poslije vidjeti.

Ako dakle neima pravih vrstih, nego svaka živa stvar ima uza zajednička svojstva i osobinu, svoj posebni biljeg, pita se: odkuda ova bezkrajna raznolikost? Na ovo pitanje nismo imali sve do Darwina temeljita odgovora. Ovaj potonji, da si prokrči put do pravog odgonetljaja te prirodoslovne zagonetke, uzeo je u dobri čas proučavati paćenje (Züchtung) domaće živine i pitoma bilja, što prije nikomu nije na um palo, jer se je stvar činila neznatna[2].

[1] Dor. Durdik kaže (u „Osvěti“ od g. 1871 br. 1): Svih vrstih životinjah i bilja ima jedno 260 000. Kad bi se dakle htjelo svaku vrst označiti posebnim imenom, nebi za to dotekao nijedan jezik; jer ako bi i imao koji jezik 200.000 riečih, ove su namienjene svim strukam života i odnošajem čovjeka, a ne samomu prirodopisu.

[2] Häckel ima razloga, što se tuži: „Die unendlich tiefen und manichfaltigen Formveränderungen, welche der Mensch an den domesticirten Organismen (Hausthieren und Culturpflanzen) durch künstliche Züchtung erzeugt hat, sind für das richtige Verständniss der Thier- und Pflanzen-Formen von der allergrössten Wichtigkeit; und dennoch ist in kaum glaublicher Weise dieses Studium von den Zoologen und Botanikern bis in die neueste Zeit in der gröbsten Weise vernachlässigt worden. Es sind nicht allein dicke Bände, sondern ganze Bibliotheken vollgeschrieben worden mit den unnützesten Beschreibungen der einzelnen

Digitized by Google

Što se je upravo Darwin primio toga posla, tomu bit će mnogo doprinieła njegova englezka domovina, koja je na glas izašla s paćenja raznih vrstih živine i bilja. Osobito je omiljelo Englezom (kao što i starim Egjipćanom, Arapom[1] i Rimljanom) paćenje golubovah. U Englezkoj ima posebnih družtavah samo za paćenje i oplemenjivanje golubovah, u kojem pogledu se je za čudo daleko dotjeralo.

Uz ovu struku „sporta" prionuo je i Darwin; al ne zabave radi, nego zato, što su baš golubi vrlo promjenljivi, te se je nadao, da će tim putem najprije do cilja stići, to jest do odgovora na pitanje: odkuda promjenljivost životinjah?

Uslied umješnoga paćenja golubova uz toliko vjekovah i u svih stranah svieta razvilo se je neizmjerno množtvo suvrstih i pasminah, koje se više putah ne samo bojom nego i oblikom i svojimi čudnimi osobinami vanredno razlikuju.[2] Imenito se u tom pogledu odlikuje pasmina „paunac" (Pfauentaube), zato tako zvana, što se je u nje rep onako razvio kao što u pauna: ima bo u repu 30 do 40 perah, koja može tako razšepiriti kako paun; dok ostale pasmine imaju ponajviše samo po 12 repnih perah. A pamtiti treba, da je upravo broj repnoga perja značajni biljeg pticah, te se po tom broju čitavi razredi razlikuju.

Arten oder Species, angefüllt mit höchst kindischen Streitigkeiten darüber, ob diese Species gute, oder ziemlich gute, schlechte oder ziemlich schlechte Arten seien, ohne dass dem Artbegriff selbst darin zu Leibe gegangen ist. Wenn die Naturforscher, statt auf diese ganz unnützen Spielereien ihre Zeit zu verwenden, die Culturorganismen gehörig studirt, und nicht die einzelnen todten Formen, sondern die Umbildung der lebendigen Gestalten in das Auge gefasst hätten: so würde man nicht so lange in den Fesseln des Cuvierschen Dogmas befangen gewesen sein. Weil nun aber diese Culturorganismen gerade der dogmatischen Auffassung von der Beharrlichkeit der Art, von der Constanz der Species so äusserst unbequem sind: so hat man sich grösstentleils absichtlich um dieselben nicht gekümmert, und es ist sogar vielfach selbst von berühmten Naturforschern der Gedanke ausgesprochen worden, diese Culturorganismen, d. h. die Hausthiere und die Gartenpflanzen, seien Kunstprodukte des Menschen und deren Bildung und Umbildung könne gar nichts über das Wesen der Bildung bei den wilden, im Naturzustande lebenden Arten entscheiden. (Haeckels Schöpfungsgeschichte, str. 122).

[1] „Zur Hofhaltung des Akberkhan um das Jahr 1600 gehörten mehr als 20.000 Tauben. (Häckel l. c. p. 126).

[2] Darwin je poznavao 160 pasminah; al sam priznaje, da nebi jamčio, da jih neima i više.

Digitized by Google

Znamenite su još i one golubinje pasmine, koje imaju na glavi kukmu (kukmari), ili kljun i noge kojekako uvinute, ili na glavi kožnate krpice (kao što jih vidjamo u purana), ili veliku gušu, koja je postala od nabrekla na vratu jednjaka itd. Druge pasmine odlikuju se opet svakojakimi navadami; n. pr. bubnjari (Trommeltaube) kao bubnjaju; čigre (Columba gynatrix) lete jatomice u vis, pak se onda strmeknu i prekopićuć se padaju na tle kao mrtve. Navade i običaji ovih neizmjerno različitih pasminah, oblik, veličina i boja njihovih udah, razmjerje pojedinih dielovah tiela — sve je to za čudo vrlo razliko u raznih pasminah; neima tolike razlike niti medju pojedinima vrstima, dapače niti medju različitima rodovima divljih golubovah. Najzamašniji pako pojav je, da tih razlikah neima tek u obliku vanjskom, nego i u najznamenitijih nutrnjih dielovih tiela. Ima znatnih razlikah baš i u kostura, za koji se obično uzimlje, da se nemienja u iste vrsti: pak evo u raznih pasminah golubinjih različit je broj kralježakah i rebarah; razna je oblika i veličine kobilica, dolnja čeljust, vilica; jednom rieči, kostur je u njekih pasminah tako promienjen, da bi se mogle smatrati kao posebna ptičja plemena ili rodovi. Svakako se je odprije obćenito mislilo, da te pasmine lozu vuku od različitih vrstih. Darwin je vrlo oštroumno dokazao, da sve te toli različite pasmine polieżu od jedne jedinite vrsti golubovah, naime od sinjega goluba (Columba livia)[1].

Kad bi ovakvoj promjeni baš samo golubovi podpadali, moglo bi se reći, da je to iznimka, koja se nemože uporaviti na ostale životinje; al što je kazano za goluba, valja više manje i za ostale domaće životinje i pitome biljke, naime, da njihove razne pasmine polaze od jedne divlje vrsti, koju je čovjek upitomio i paćenjem razvio.

Tako n. pr. priznaju svi životinjari bez iznimke i od davna, da sve različite pasmine i suvrsti pitoma zeca (Lepus cuniculus; kunić) polieżu od jedne obične vrsti: pak opet ima medju skrajnjima pasminama kunića tolike razlike, da bi jih svaki zoolog razvrstio kao posve različite vrsti, kad bi se na njih namjerio gdje u polju ili u šumi. Jer te pasmine razlikuju se ne samo bojom, veličinom i tankoćom dlake, nego i kosturom, po imenu oblikom lubanje i zubalom, zatim duljinom ušesah, noguh itd.

[1] Sàm Darwin kaže, da mu se je činilo, da nemogu sve te pasmine polaziti od jedne vrsti, doklegod nije počeo sàm golube patiti, te ga je paćenje o tom uvjerilo.

Digitized by Google

Isto valja za pitomo bilje: tko bi rekao gledajuć kelj, kupus, korabu, karfiol, Rosenkohl itd., da sve to polazi od samonika zelja (Brassica oleracea L.)? Pak što da rečemo za stotine raznolikih ružah, tulipanah, georginah, fuchsijah itd., koje su vrtlari iz prvotne vrsti izveli?

Nehotice se tu nameće pitanje: kako su ljudi izveli te različite pasmine pitome živine i bilja?

Već sam kazao, da su ustrojna bića vrlo promjenljiva i da svaka životinja, svaka biljka ima svoju osobinu, svoj posebni biljeg; nego ovaj je više putah kao utajen, te se i neopaža; al gdješto je tako znatan, da na prvi pogled udara u oči. Ovakovi značajni biljezi prelaze obično i na potomke, to će reći: namiru se, nasliede se. Sve su to znali već stari narodi (Rimljani, Kitajci), a znadu to i naši gospodari, te postupaju prema tomu. Nitko pametan neće ostaviti za pripašu, za pleme najlošije živinče, već najkrepčije; jer zna, da je porod onakov, kakvi su i roditelji. Promjenljivost ova organičkih bićah i namiranje (Vererbung) njihovih osobinah glavni su faktori gospodarskoga napredka i darwinizma.

Paćenje je od dvie ruke: il se želi u obće zapatiti što je najbolje, kao što rade obično gospodari; il se želi paćenjem postići kakva posebna namjera, n. pr. da ima zapatak (t. j. ono što smo zapatili) kakvo osobito svojstvo. il da se izvede kakva nova vrst oli pasmina. Recimo, da koji vrtlar želi izvesti kakovu osobitu pasminu od obična cvieća, koja bi se odlikovala žarkom bojom svoga cvieta. Kako će postupati? Najprije će posijati množinu sjemena od one vrsti, koju želi oplemeniti. Kad biljke odrastu i procvatu, pregleda pomnjivo sve cvietke. da vidi, koji su najviše slični onoj boji, što ju želi dobiti. Upravo zato mora mnogo toga posijati; jer samo onda može se nadati baš onakovoj promjeni, kakva mu ide u račun, kad ima pred sobom veliko množtvo bilja iste vrsti. Promjene ima i medju malinom toga cvieća, al nije prilike, da će se pomoliti uprav onakva promjena, kakve ti treba. Pregledajuć pako veliko množtvo iste vrsti, jamačno ćeš zapaziti, da se ova ona biljka odlikuje osobito živahnom bojom. Vrtlar će dakle ovakve biljke ostaviti za pripašu, a brinuti se, da se nebi oplodile od onih individuah, koji mu neidu u račun. Ovakov obir (selection) cvieća je dakle po našega vrtlara najpreči posao.

Upravo boja cvieta vrlo je promjenljiva: zato ćeš medju biljkami, koje obično bielim cvietom cvatu, pazeć dobro jamačno naići na cvietak, koji malko zanosi na modro ili crveno. Stavimo, da vrtlar

Digitized by Google

želi od kakve obično *bielim* cvietom cvatuće biljke dobiti *crven* cviet: tad će iz posijane množine izabrati za razplod one biljke, koje najviše zanose na crveno. Ovo malo crvenila prieći će i na nekoje potomke: vrtlar će u napredak njihovo sjeme napose posijati , a od njih opet samo one biljke za sjeme ostaviti, kojim je cviet najviše pocrvenio. Ovako će odabirati svake godine najsgodnije biljke t. j. one, kojim se cviet najviše crveni; a radeć tako šest do deset godinah, dobit će napokon onakav cviet, kakov je je želio. — Biljeg, koji se je izprva jedva zamietio (t. j. crvenilo), raste sa svakim koljenom, barem u nekojih individuah, ter ovako postaje napokon ono značajno, što je izprva bilo nuzgredno.

Onako od prilike kano kod cvieća postupa se i kod paćenja razne živine. Naročito u Englezkoj pate domaću živinu prema cilju, što ga žele tim postići. Na primjer jedni hrane volove za mesnicu: oni će za tu svrhu odabrati telad debela podvratka, tankih noguh, malene glave. Ovce namienjene vunarstvu. t. j. kod kojih je stalo samo do tanke vune, zapatit će se obirom onih janjacah za pripašu (za pleme), koji imaju najtanju vunu. Ovih treba velikom pomnjom prebirati u svem stadu, pak od njihova potomstva ostaviti za pleme opet samo one janjce, u kojih je najtanja vuna. Ako se bude ovako odabirala jagnjad za pleme uz više koljenah, napokon će se dobiti vrlo tanka vuna, koja je puno različitija od one, što smo ju dobili od praroditelja. Po istom načelu postupa se kod konjah, koji će biti za teg, i kod onih, koji su za trk. Ovakovim postupkom postali su englezki konji tako glasoviti. — Do kolike vještine su Englezi u paćenju dotjerali, dokazuje izreka čuvenoga golubara Johna Sebrighta: „naslikajte mi kakvo pero, ja ću vam za tri godine izvesti goluba, koji će imati takovo pero; a naslikajte mi glavu ili kljun, ja ću to zapatiti uz 6 godinah.“

Nego paćenje osobitih pasminah nije uviek onako lak posao, kako se na prvi mah čini; jer su razlike pojedinih individuah obično vrlo neznatne, tako da ih neuk čovjek i neopaža. Al kad se ovakove majušne razlike u stanovitom smjeru kod svake generacije pomaljaju i goje, narasta od njih napokon tolika razlika, da se posljednji takav umješni zapatak kadšto više razlikuje od svoje korjenike nego što se razlikuju dvie prirodne vrsti. Paćenju novih pasminah hoće se dakle osobito oštra vida, pomnje i strpljivosti: samo onda se može zapatiti s vremenom onakov zapatak, kakva smo poželili; samo onda može se bez hvalisanja kazati, što

Digitized by Google

je pomenuti Sebright rekao. — Saksonske ovce su na glasu radi svoje tanke vune; al da se ta vuna nebi izrodila, to se kod odredjivanja jagnjadi za pleme svako janje tri puta meće na stol, a njegova se vuna vrlo pomnjivo pregleda i s drugimi poredjuje, da se vidi, koja je najbolja i najtanja, tako da jih se napokon izmedju množine samo vrlo malo ostavlja za pripašu.

Kazao sam, da se nove pasmine ili baš vrsti zapaćuju obično uz iztraživanje neznatnih razlikah kod svakoga koljena, pa nakupljivanjem takvih maljušnih razlika narasta napokon velika očevidna razlika. Nego kadšto ide nam sama priroda u tom poslu na ruku. To dokazuju američke ovce zvane vidrenjače (Otterschafe). Prije jedno 100 godinah ojagnjila je ovca njekoga Američanina u Massachusettu jagnje neobično dugačka trupa, a vrlo kratkih prednjih noguh. Ova svojstva bijahu po američke farmere vrlo koristna; jer takove ovce nemogahu skakati preko plotovah i drugih ogradah, te kvar činiti u polju. Zato odluči gospodar odgajati osobitu pasminu od onoga jagnjeta, što mu i za rukom podje, pak za kratko razplodiše se vidrenjače po svoj sjevernoj Americi, dok jih nisu prije jedno 50 godinah iztisnule merinoovce, koje su Američanom radi svoje tanane vune još veću korist bacale[1].

Drugi primjer pripovieda Asara. Godine 1770 oteli krava u Paraguayu (u južnoj Americi) teoca bez rogovah. Odhraniše ga za pripašu i zbilja njegovo potomstvo nije takodjer dobilo rogovah, što je dakako gospodarom po ćudi bilo, te su razplodjivali bezroga goveda, kojih sada ima u Paraguayu veliko množtvo. Što su ondje postigli pomoću same prirode, to su Englezi zapatili posve umješno, odabiruć za pripašu sve samo goveda najkraćih rogovah. Ovim su postupkom do toga dotjerali, da sad ima u Englezkoj posebna pasmina govedah, koja neimaju rogovah, nego samo kržljave zametke od roga i zovu se „shorthorn-race“ (kratkoroga pasmina).

[1] Slični primjer navodi dr. Fritz Ratzel (Sein und Werden der organischen Welt. Leipzig 1869 str. 453): „Auf einer bestimmten Farm wurde im Jahr 1828 ein Widderlamm geboren, das durch seine lange, glatte, schlichte, seidenartige Wolle merkwürdig war. Durch Züchtung hatte der Besitzer bis 1833 genug Widder von demselben Vliess gezogen, um seiner ganzen Herde zu dienen und die gewonnene Wolle erlangte bald einen grossen Ruhm, so dass sie heute um 25 Procent theurer bezahlt wird als Merinowolle; die Schafe dieser Rasse bilden selbst auf dem Continent einen gesuchten Artikel zur Nachzucht“.

Digitized by Google

Ovi primjeri dokazuju dovoljno, kako su organizmi promjenljivi i kako se može čovjek ovom promjenljivosti poslužiti, da odgaji pasmine njemu poćudne, a u prirodi jih neima. O tom nije ni bilo kada sumnje, jer to potvrdjuje svakdanje izkustvo. Nego tu se zameće najzamašnije pitanje: služi li se i priroda ovom promjenljivosti, da odgaja nove pasmine i vrsti?

Darwin to tvrdi i dokazuje; nego prije razglabanja njegovih dokazah treba da uočimo ona naravna svojstva ustrojnih bićah, te se njimi služe plemenioci (Züchter) živine i bilja kod svoga posla. Sva ta različita svojstva, koja ondje sudjeluju, mogu se svesti na dvie glavne fiziološke vlastitosti ustrojstva, koje su zajedničke svoj živini i bilju, a čvrsto su svezane s oba rada ustrojstva, s razplodom i s hranitbom. Glavne te vlastitosti jesu: *nasljednost* ili *podobnost namiranja* (Vererbungsfähigkeit) i *promjenljivost* ili *podobnost priljubljivanja* (Anpassungsfähigkeit; capacité d'adaptation).

„Neće voćka izpod stabla", kaže narodna poslovica; to će reći, da su djeca slična roditeljem, da nasliede i baštine njihova svojstva. Svakomu se čini posve naravno, što je tako, što se od kobile ne radja guska, i što guska neleže žabe, nego kakva je mati, onakav da je i porod. Al u istinu nije tako, već nam se tako samo čini: nikada nije porod sasvim sličan roditeljem, već se svagda donjekle, a više putah za čudo, od njih razlikuje. Nije sasvime sličan, jer se sva svojstva do dlake nenasliede, uz to pako ima svako ustrojno biće još i svoju osebinu, svoja posebna svojstva, kojih njegovi roditelji nisu imali. Al to i jeste čudo; ako je porod sličan donjekle svojim roditeljem: zašto jim nije sasvim sličan? Odgovor na ovo pitanje tajna je, koje do sada nitko nije objavio. Samo tomu se lasno domišljamo, da kad bi prelazila sva svojstva s roditeljah na porod, nebi bilo u organičkih bićah one promjenljivosti, koju smo bili malo više opisali, nego bi valjala Cuvierova definicija vrsti, da te razlike postoje od postanka svieta, pa kakva su onda stvorena bića razne vrsti, takva su i dan danas.

Ele ona nisu takva, već su životinje i biljke sve bez iznimke promjenljive, a ta promjenljivost polieže od hranitbe i drugih odnošajah života, koji udaraju svoj biljeg na ustrojna bića, te jim se svako biće mora da priljubi, prilagodi, inače propada Ovo su ona dva pojava, koja plemenioci uporavljaju.

Motreć umni Darwin njihov postupak upita sam sebe: nepostupa li onako od prilike i sama priroda? Neima li u nje silah, koje nadomještaju čovječji rad kod umjetnoga paćenja pasminah? Neima

Digitized by Google

li i medju divljim zvierjem i biljem kakvih odnošajah, koji onako djeluju kao što čovječja volja kod odabiranja životinjah i biljakah za pripašu? Kad bi se i u prirode pronašla kakva sila ili okolnost, koja zamjenjuje čovječju volju: zagonetka bila bi riešena, te bi se znalo, zašto i kako postaju u prirodi tolike vrsti i pasmine. A Darwin pronadje zbilja to odnošenje, s kojega se oblik živine i bilja mienja, te ga prozove *borbom za bitak* (struggle for life). Nu ovaj već obćenito poznati izraz nevalja doslovno tumačiti, već je takva borba obično samo natjecanje u nabavi potriebah života.

Ova pomisao teknu Darwinov um, kad je čitao Malthusovo djelo „ob uvjetih i posljedicah pomnožavanja naroda". U tom djelu dokazuje Malthus, sa šta pučanstvo raste i pada. Njegova načela pokuša Darwin uporaviti na ostali živor t. j. na ostale živuće organizme.

Od davna se je zapazilo, kako sve životinje i biljke naginju razplodu svoga roda. Kad bi se iz svakoga životinjskoga jajca životinja izlegla, kad bi iz svake sjemenke biljka nikla, pa kad bi sve to prema svojoj naravi poživjelo i razplodilo se: do skora bi nestalo hrane tolikomu stvorju. A netreba ni misliti na sve rodove i vrsti živora, nego stavimo samo jednu vrst i pomislimo, da sve njezine klice prokliču i požive. Da se ta stvar lakše razabere, evo njekoliko primierah. U makovici imaju jedno 2000 sjemenkih: kad bi svaka sjemenka nikla, procvala i opet urodila, naplodila bi se već u šestom koljenu t. j. u šestoj godini 64 triliona (64,,000000,,000000,000000) sjemenja, koje nebi već mjesta našlo za dalnji razplod na svem površju zemlje.

Gallionella ferruginea razplodjuje se razpolovljivanjem i to tako brzo, da se je uz 4 dana iz jednoga individua 140 bilionah naplodi, te bi njihovi kremeniti štitci zapremali 2 kockaste stope, a kad razplodu nebi ništa na put stalo, za nekoliko danah umnožilo bi se je toliko, kolika je sva zemlja. (Studnička, Všeobecný zeměpis, str. 805).

Mnoge ribe se takodjer vrlo razplodjuju; gdjekoja snese do stotinu tisućah jajah: kad bi se sva ta jaja izlegla i omladina poživjela, bila bi za koju godinu sva zemlja ribom posuta.

Možda će tko prigovoriti, da nisu sve životinje tako plodne. Uzmimo dakle životinju, koja je slabo plodna, n. p. slona. Slon počimlje radjati stoprv u 30. godini, a do 90. godine neradja više od 3 para mladih. Opet se je izračunalo, da kad bi sve to u životu

Digitized by Google

ostalo i neprekidno se razplodjivalo: za 500 godinah živilo bi na zemlji jedno 15 miliunah slonovah.

Kad bi koja biljka samo 2 sjemenke imala (a neima tako slabo plodne biljke), pak nebi njihovu dalnjemu razplodu ništa na put stalo: eto ti već za 20 godinah jedan miliun istoga bilja.

Čovjek se takodjer polagano razplodjuje, pak opet mu se broj uz 25 godinah podvostruči, kad nesnadje kakva bieda taj razplod. Kad bi ovakvo razplodjivanje potrajalo, nebi ljudi već za koju tisuću godinah imali mjesta na zemlji.

Da ovo nije puko umovanje, evo jednoga primjera. Kad su Evropljani Ameriku obreli, nije bilo ondje konjah. Nekoliko evropskih konjah je poslije ondje podivljalo, te su se ovi tako razplodili, da danas žive samo na stepih (pampas) Laplate (po kazivanju Aleksandra Humboldta) jedno tri miliuna divljih konjah. Nu ovakvi su primjeri riedki. Obično vidimo, da u istinu ima mnogo manje živih potomakah nego što je bilo klicah. Većina sjemenja i jajah propada prije nego je njihov zametak svjetlo božje ugledao; pak od onoga, što se je zbilja rodilo ili proklicalo, pogiblje opet sila toga u prvoj mladosti, kao što vidimo i kod čovjeka. Najviše umire svagdje nejake djece.

Da kod razploda nije stalo samo do množine jajah, što jih koja ženka snese, očituje trakavica u čovjeku živeća, koja snese miliune jajah, dakle kud i kamo manje nego što jih se u ženi zameće: pak opet ima više ljudih nego trakavicah; jer neživi u svakom čovjeku i trakavica.

Što je dakle uzrok, da uz tolike klice tako malo živora prokliče i uspieva? — Odgovor na ovo pitanje je „punctum saliens“ Darwinove teorije.

Svakomu ustrojnomu biću hoće se množina svakojakih uvietah, da može živiti i uspievati. Biljka mora imati više ili manje zemlje (ili druge kakve podloge), na kojoj stoji, mora imati stanovitu mjeru hrane, vlage, sunca, topline itd. A koliko toga istom čovjeku treba, da bude živ i zdrav! Ako mu nestaje zraka, vode, hrane, topline, ili ako toga ima odviše, eto već kunja i hiri, pak ako za rana zlu nedoskoči, do mala i umire. Kao što čovjek mora imati u pravoj mjeri svašta, tako i svaka druga životinja i biljka, inače propada. To i jest uzrok, zašto toliko klicah pogiblje: „sve su pozvane, al je malo izabranih“; to je ono, što Darwin zove „borbom za bitak“. Svaka klica nailazi na putu k životu, pak i za života, na množinu protivnikah, s kojimi joj se valja boriti, da

Digitized by Google

uspie. Svako ustrojno biće (životinja i biljka) bori se od svoga postanka ponajprije s onimi organizmi, koji se njim hrane, bilo kao zvjerad, bilo kao nametnici. Ako njim sretno umakne, eto mu nove borbe s mrtvom prirodom, s vrućinom ili zimom, vlagom ili sušom, s vjetrom ili nestašicom zraka, s tminom ili suncem — pa tko bi potanko nabrojio sve one uvjete, o kojih visi bitak i napredak svake životinje i biljke!

Ako sve to sretno svlada, eto joj jošte jedne zamašne borbe — sa svojimi drugovi, koji joj preotimlju ono, što joj treba; jer prema našoj poslovici „svak se bije, da dobije". Za sve živo neima odviše hrane, dakle ju jedno drugomu preotimlje. Evo šta o tom Darwin piše: „Priroda prosiplje punom šakom klice, al neizmjerna množina tih klicah pogiblje prije nego je proklicala, i vrlo malo jih odrasta. Milijuni klicah propadaju neprestano na svakojaki način. Obilje i veselo lice prirode — sve je to samo na oko. U istinu pako bjesni u njoj svejednako uzajamna borba i razsulo. — Slušajuć ljeti na liepoj večeri miloglasne ptičice, gdje veselo svoju pjesmu poje; paseć oči pogledom na šarene sagove od cvieća i trave, motreć u miru i slasti blage zrake zalazećega sunca — čini nam se, posvuda vlada mir i pokoj; ne promišljamo bo, da je ovo sve djelo nesmiljene i neprestane pohare. Pjevajuće ptičice love dan i noć bubice i kukce, pak budu napokon same žrtvom grabežljivicah; bube i kukci hrane se opet biljem i njegovim sjemenjem; bilje se pako bori jedno s drugim, otimljuć si uzajmice hranu, piće i sunce, koje potonje takodjer, kad odviše pripiče, mnogu, osobito slabu i mlohavu biljku i živinu ubija, a kad se zadugo skriva, opet drugomu živoru zimom zadaje smrt". Da ovo sve valja i za ljude, netreba na široko dokazivati; jer svaki dan gledamo, kako se bore sad sa zaprekami, koje jim priroda na put meće; sad sa svojimi bližnjimi, koji jim preotimlju (upravce ili neupravce) ono, šta se hoće življenju.

U toj borbi za bitak opet nepogiblju svi, nego obično samo većina, a ostali ostaju u životu. Koji su ovi potonji, i zašto baš oni prežive druge, kad se zna, da se svaka životinja nastoji uzdržati u životu?

Vidjeli smo, da svaki živorak ima uz mnoge s drugimi zajedničke biljege jošt i svoju osobinu, svoje osobito svojstvo. U borbi za bitak ima dakle najviše prilike za one rodove, vrsti i osebi (individua) da će mejdan održati, da će sebe i svoje potomstvo od pogibije spasiti, koje se odlikuju naprema ostalomu živoru kakvim tjelesnim ili duševnim svojstvom, štono jim olakoćuje namicanje

Digitized by Google

životnih potriebah, ili pobjedu u borbi za bitak. Ovakve osebine mogu biti prerazličite, prema naravi dotične životinje i biljke, kao što n. pr. jakost, veličina, sitnoća, odjeća, oružje, boja, ljepota, brzina, podobnost gladovanja i žedjanja, mukotrpnost, lukavost, opreznost, pamet i domišljatost itd. Jednomu pomaže ovo preimućtvo, drugomu drugo, prema tomu, u kakvih okolnostih živi, a tko bi nabrojio na broj sve moguće okolnosti! Na medji pustinje, gdje obično suša vlada, ona će biljka iznieti glavu, koja zna bolje odolievati suši. Izmedju dvie zvierke ona će preživiti svoju družicu za neštašice hrane, koja umie dulje glad podnositi. Izmedju više vrstih posijana bilja ona će vrst mah uzeti nad ostalimi, koja se umie bolje priljubiti tlu i vremenu. — Isto valja za šumu. Kad posiješ sjeme, mnoga će sjemenka brže od ostalih proklicati i odrasti, te će onda ostale biljke, koje su zakasnile, zasjenjivati t. j. otimati jim zrak i svjetlo, bez čega drvo neuspieva. Posljedica će tomu biti, da će one zakasnjele stablike izprva zakržljati, a napokon sasvim poginuti.

Što sam ovdje u obće kazao, potvrdjuje napose izkustvo. Smrekam treba sunca za napredak: ako dakle posiješ smreku ondje, gdje ima bukavah; neće smreka uspjeti, jer bukva, dapače i bukvić, kad prolista, toliku pravi sjenu i hlad, da u njem smreka nemože živjeti. Al ima opet primierah, da je bor iztisnuo bukve. Evo tomu razloga. Bukvi treba bolje zemlje nego boru; jer ovaj potonji srče puno hrane iz uzduha. Kad se dakle tlo u šumi pogorša (n. pr. kad se sav šušanj iz šume vozi, koji inače zemlju gnoji), nemože bukva kako valja prolistati; gdjeno to boru nesmeta, te će ovaj mah uzeti, a bukva će sve to više malaksati.

Mnogim životinjam ide u prilog boja. Tako n. pr. u arktičkih zemljah, na vječnom sniegu, ide bielomu medvjedu u prilog njegova bjelina, jer se može lakše došuljati do svoga pliena, koji ga lasno nezapazi; s druge strane ide bjelina u prilog i bieloj trčki (Lagopus; Schneehuhn), jer, budući biela kao sve oko nje, nezapaža je njezin neprijatelj tako lasno, kao da je n. pr. crna. — Isto tako ima i zelenih kao listak bubicah, koje upravo njihovo zelenilo čuva od pticah-bubojedicah.

Brzonog pas, n. p. hrt, uloviti će prije zeca nego trom samsov; a brzonog zec će prije uteći svomu neprijatelju nego njegov mlohavi drug. Kudrov će lakše odoljeti zimi, nego sasvime gol pas; dlakav pupoljak vinove loze neće tako lasno smrznuti kao gol pupoljak ruže.

Digitized by Google

Kako zna čitava jedna vrst drugu iztisnuti iz njezina zavičaja, nije puko nagadjanje, već tomu ima dosta primierah. U Englezkoj je prije živio samo crn parcov (štakor), dok nije onamo doselio iz Hanovera na brodovih Vilelma osvajaoca siv parcov, koji je crnog malne sasvim utamanio. U Kaliforniji pako, po imenu u San Francisku, prebivala je odprije njeka vrst biela parcova, dok nije onamo u evropskih brodovih donešen crn parcov, kojemu je ondašnje podnebje tako ugadjalo, da je svoga bieloga druga mal ne sasvim uništio, a sam se tako razplodio, te nisu mogli namaći dosta mačakah, da tomu razplodu na put stanu.

Isto valja i za bilje. Da netražimo dalekih primierah, eto zagrebačkoga Sljemena. „Važno je, što se njeko bilje u zagrebačkoj gori tako bujno širi, da sve drugo naokolo uništuje. Potrudi li se tko na Sljeme, vidjeti će ondje, kako se osobito tri biljke od god do god sve to više šire, tako da ondje slabo već ima drugoga bilja, po imenu: Senecio Fuchsii, Chrysanthemum macrophyllum i Rubus vulgaris; nego prilika je, da će Senecia pobjeda zapasti, te će do skora sve Sljeme zapremiti". (Klaić: Zemljopis Hrv. 89).

Da naša rieč: „tko je jači, taj tlači", nevalja samo za divlju zvjerad, nego bome i za čovjeka, to potvrdjuje nesumnjivo žalostna poviest Amerike, gdje je evropsko pleme po gotovu sasvim utamanilo prvoseoce, i to ne samo divljake nego i vrlo obrazovane Azteke; jer Evropljani bijahu naprema njim u mnogo koječem pretežniji. — Australija je odieljena od ostaloga svieta debelim morem, zato se za nju sve do novije dobe ni znalo nije. To je uzrok, da se je ondje dulje nego drugdje uzdržala primitivnija fauna (n. pr. torbonoše) i flora (n. p. Eucalyptus), pak i sami ljudi (Papuas) ondje stojahu na najnižem stupnju obrazovanosti. Nego odkad onamo sele Englezi, ter evropska živina i bilje: nestaje očevidno drevnih ljudih, živinah i bilinah, jer nemogu odoljeti pritisku doselicah.

Sve je ovo lako razumjeti; al više putah su ovakvi odnošaji vrlo zamršeni. Tako n. pr. čini se gotovo smiešno, što Darwin dokazuje, da stoji do mačakah, koliko će njeka vrst djeteline (Trifolium pratense) sjemena zametnuti. Pak opet je istina. Evo kako to biva. Da cvietak te djeteline zametne sjeme, treba da dospie plodnoga praška (peludi; pollen) iz jednoga cvietka u drugi, a prenose ga nehotice bumbari (čmelci), koji tražeć meda polaze redom sve cvietke te djeteline. Darwin se je uvjerio, da od 100 biljakah, do kojih nisu bumbari mogli dospjeti, nije se dobila ni-

Digitized by Google

jedna sjemenka — tako su bumbari prieko potrebiti za oplodjivanje one djeteline. Najveći krvnici bumbarah su poljski miševi, koji jim gnjezda pod zemljom traže i haraju. Al svatko znade, da su mačke naravni dušmani miševah. Pukovnik Newman, koji je život bumbarah pomnjivo motrio, tvrdi, da jih ima najviše blizu selah, jer se ondje miševi poradi mačakah nemogu razploditi i zato ni bumbare tamaniti. Dakle ondje, gdje ima mnogo mačakah tamanećih miševe uspievaju bumbari, a uz njih djetelina.

Iz onoga, što je ovdje samo nagovješteno o borbi za bitak, razabire se, da se pobjeda, pak i poraz, u toj borbi ima svagda pripisati stanovitoj osobini, t. j. stanovitomu svojstvu pobjednika. Ovo svojstvo, ovaj njegov posebni biljeg il je stečen od njega samoga, il nasliedjen od predjah; svakako vriedi, da se o njem napose prosbori, kad je od tolike zamašnosti, da se po njem razlikuje dotični živorak od svega ostaloga živora, da o njem kadšto visi život ili smrt dotičnika. Jer ako koja životinja ili biljka takvim osobnim svojstvom promieni svoje ustrojstvo tako, da mu ta promjena ide u prilog u natjecanju za životne potrebe: onda će u tom natečaju nadvladati one svoje družice, u kojih neima toga osobitoga svojstva. Al promjene ustrojstva mogu i smetati dotičnoj životinji u borbi za bitak; n. pr. hrtu idu dugačke noge u prilog, a jazavčaru kratke. Ovoga potonjega smetale bi duge noge, kad se vuče u jazbinu; a hrtu smetale bi kratke noge, kad trči za zecom. Onaj hrt, onaj jazavčar će dakle (caeteris paribus) najbolje uspjeti, koji ima najvrstnije noge za svoj posao. I tako će u borbi za bitak svagdje onaj živorak iznieti glavu, koji se kakvom promjenom svog ustrojstva bolje priudesi i priljubi životnim uvjetom nego njegovi drugovi.

Ustroji životinjah i bilja, te njihov oblik nisu postojani i tvrdi, kano od kamena, nego vrlo promjenljivi i rek bi od voska. Ove promjene poliežu ponajviše od vanjskoga svieta: sve ono, što nas okružuje, što radimo i neradimo, nauka i oduka, prijatelji i neprijatelji (osobito nametnici), voda i zrak, svjetlo i tmina, hlad i toplina, tlo i lega, stan i hrana, jednom rieči svi uvjeti života, sve to djeluje na ustroje i oblik njihov, te se više manje mienjaju. Pogledaj dvoje blizanacah izprva bar na oko sasvim jednakih, a kolika to razlika medju njima, kad odrastu! — Ova razlika polieže ponajviše odtuda, što pomenuti uvjeti života nikada nedjeluju *sasvim* jednako na dva individua; nikada neuživaju dvojica sasvime jednaku hranu (jedan voli ovo, drugi ono), a kamo li sasvim je-

Digitized by Google

dnako množtvo zraka i vode, topline i svjetla, nit se jednako giblju itd. Prema mjeri ovih uvietah života mienja se više manje i djelatnost ustrojah i njihov oblik: ustroji se više manje udešavaju i priljubljuju potrebam života.

Koliko može n. pr. hrana u tom pogledu, to znadu gospodari. Drugačije se hrani ovca, koja ima tanku vunu davati, drugčije ona, koja ima debljati, jer će se zaklati; drugčije se hrani konj za teg, drugčije konj za utrku. Životinja, koja ima mnogo sala dati, dobiva hranu. u kojoj ima malo dušika; a koja se ima podmesiti, dobiva s hranom puno dušika. Zato su i ljudi hraneći se rižem (u kojem ima slabo dušika) obično deblji od onih, koji se mesom hrane; al su zato ovi potonji jači od prvih. Posve drugoga lica je biljka, koja raste na suncu a u suhoj zemlji, od one, koja raste u vlagi i hladu, (kao što se to vidi i na salati zvanoj endivia). Nekoje biljke, kad ih presadiš k moru, dobivaju debelo mesnato lišće; pak istomu bilju odlakavi lišće, kad ga premjestiš u suho tlo, a na prisojno mjesto. Evo kako može hrana promieniti ustrojstvo!

Isto valja za druge uvjete života, n. pr. za stan. Posve drugčije odrasta stablo stojeće osamce, neg u gustoj šumu, gdje mu smetaju susjedi. Stojeć osamce razgrana se i razraste; u šumi postaje tanko i visoko.

Koliko može u tom pogledu navika i odvika, mučno je i vjerovati; al izkustvo nam to nepobitno dokazuje. Mnogim pitomim životinjam znadu sasvim zakržljati nekoja uda. Tako n. pr. divlje patke i kokoši lete izvrstno; a naše pitome slabo. Zašto? Jer su se ove potonje lećenju odučile, a hoditi svikle, zato su im i krila zakržljala, a noge ojačale. S istoga razloga zakržljala su krila i noju, i drugim pticam-trkušam, jer vole trčati nego letjeti.

Komu se to sve neznatno čini, evo mu nekoliko primierah, iz kojih se razabire, kako se može navadom promieniti čitavo ustrojstvo životinje. Svatko znade, da je žaba u svojoj mladosti nalik na crnu ribu (puloglavac, crnoglavac zvanu), i da onda neima pluća nego škrge (branchiae; Kiemen). Kazati će tko, da je tako bilo od stvorenja svieta. Isto valja za amfibij zvan štur (Triton): i ovaj ima škrge za mladosti, dok u vodi živi; a poslije, kad izadje na kopno, nestaje mu škrgah, te dobiva pluća. Al ako ga hraniš u posudi punoj vode, iz koje nemože izaći, zadržat će škrge za života svoga, te će se i razploditi sa škrgama.

U tom pogledu je sliedeći dogodjaj obću senzaciju kod prirodoznanacah probudio. U Mehiku živi njeka vrst šturah zvana „axo-

Digitized by Google

lotl" (Stegoporus pisciformis), koja ima za života svoga škrge, jer živi u vodi. Al evo što se dogodi u parižkom botaničkom vrtu! Ondje su hranili koju stotinu tih životinjah. Nekoliko jih izadje na kopno, da ondje živi, pak jim malo po malo nestane škrgah i narastu pluća; napokon se pretvore u šture, koji neimaju škrgah, i postanu sasvim slični sjevero-američkomu šturu, koji se zove „Amblystoma", a diše plućima. Ovako se pretvori na naše oči vodena životinja u kopnenu.

Al već svakdanje izkustvo uči, kako djeluje navada i vježbanje na naše ustroje: naša desnica je obično jača i krepčija, jer se njom više služimo nego ljevakom; oko, uho, noge, grlo, a najviše pamet i sâm um, može se vježbanjem za čudo izoštriti i usavršiti t. j. promieniti, potrebi se priljubiti.

Do sada smo govorili o svojstvih, koja svako ustrojno biće posebce stječe; al većinu svojih svojstavah nasliedi od svojih roditeljah. Ovo nasljedstvo je od dvie ruke. Kao što imaju sada živuće životinje i bilje svako svoju osobinu, svoje posebne biljege, kojimi se razlikuju od svih svojih drugovah ili družicah: tako su imali i njihovi roditelji (osim onih biljegah, koje su i oni nasliedili od svojih roditeljah), još i svak svoje posebno svojstvo. Isto valja i za njihove djedove, pradjedove i šukundjedove itd. sve do prvoga praotca. Jamačno je svaki imao osim obćih nasliedjenih još i svoje posebno svojstvo ili biljeg. A potomci sadašnjega naraštaja t. j. budući naraštaj nasliedit će toga još više nego što je nasliedio sadašnji naraštaj, jer će baštiniti, ne samo vlastitosti, koje su nanj prešle od njegovih djedovah, nego i ona svojstva, kojimi se odlikuje sadašnji naraštaj t. j. njihovi roditelji.

Nu pamtiti treba za namiranje vlastitostih, *prvo,* da se to namiranje kadšto prekida. Posljedica je tomu, da su onda djeca više slična djedu ili pradjedu nego svojim roditeljem. Ova sličnost proteže se sad na pojedina svojstva tiela (n. pr. poteze lica, boju, kose, veličinu tiela), sad na pojedine vlastitosti duha (temperamenat, žustrina, pamet). U takvom slučaju nisu roditelji nasliedili sva svojstva svoga otca ili matere, nego su ta svojstva u njih bila kano utajena, te su se opet objavila na njihovoj djeci. Kadšto prodje puno generacijah, dok se takvo utajeno svojstvo objavi. To je tako zvan *atavismus.*

Drugo, pamtiti treba, da se nenasliedi baš svaka od samoga roditelja stečena promjena. Koje promjene prelaze i na porod, a koje neprelaze, to se za sada nemože potanko ustanoviti; jer jošte ni-

Digitized by Google

smo pronikli u prirodni zakon, po kojem to namiranje biva. Tako n. pr. kadšto, al ne uviek, nasliede se baš i bradavice, koje je imao otac ili mati u licu; isto tako mnoge bolesti, n. pr. sušica, mahnitost, albinismus. Spomenuli smo već gori dva primjera, gdje su takve stečene promjene na sve potomstvo prešle (sjevero-američke ovce i paraguayska bezroga goveda).

Jošte ima promienah organizma. za koje se pravo nemože kazati, niti da su nasliedjene, niti da su stečene. Svatko znade, da porod istih roditeljah niti je sasvime sličan jedan drugomu (n. pr. dvoje djece), niti svojim roditeljem, kad je došao na sviet. Ove promjene nisu dakle nasliedjene, jer roditelji jih nisu imali, a niti su stečene, jer su se djeca š njimi već rodila. Svakako su postala sudjelovanjem roditeljah, al već u utrobi.

Kao što smo vidjeli, gospodari želeći oplemeniti pitomu živinu i bilje, ili pako baš zapatiti kakvu novu pasminu, upotrebljavaju malo prije razložene fiziološke funkcije: promjenljivost i nasljednost promienah. Ovima dvjema silama služi se gospodar prema onomu cilju, što ga želi postići, izabiruć baš samo ona individua za razplod, koja imaju željena od njega svojstva.

Istim putem udara i priroda. i njoj rabe kod izvodjenja vrstih i rodovah navedene dvie organičke sile; nego čovjeka, izabirućega najprimjerenije za razplod živine, zamjenjuje u prirodi borba za bitak, u kojoj preotimlje mah ona živina i biljka, koja je, prema postojećim okolnostim, najsposobnija za razplod. Ovo odnošenje medju individui, koji se odlikuju kakvim osobitim svojstvom naprama svojim drugovom, ter ostaju u životu i razplodjuju se, dok sve ostalo pogiblje, prozvao je Darwin *prirodnim obirom* (natural selection; natürliche Zuchtwahl), kao tobože da i priroda (poput čovjeka) napose obira i prebira ono, što je za razplod. U istinu pako neima tu izbora i obira, već ono, što je vrstnije, što se je bolje priljubilo uvjetom i potrebam života, to živi samo sobom dulje od onoga, što nije tako vrstno. To i jest razlika medju umjetnim paćenjem, oplemenjivanjem i medju prirodnim obirom.

Samo se kaže, da čovjek u tom poslu brže napreduje nego priroda, kojoj se hoće puno više vremena, dok izvede kakvu novu vrst; jer čovjek može ukloniti, sve što mu smeta, ter učiniti, da se baš samo ona individua razplodjuju, koja on želi; u prirodi se pako vrlo često križaju individua različitih svojstavah; s toga se

Digitized by Google

onda porod opet rado povraća k prvašnjim svojstvom. Prirodno pačenje je dakle puno polaganije od umjetnoga pačenja. Za to je uspjeh onoga prvoga stalniji; jer što se dulje prenosi kakvo svojstvo s jednoga koljena na drugo bez promjene, to stalnije, konstantnije postaje, nit udara lasno natrag; gdjeno svojstva netom postala više putah opet prolaze, ako jim se nedaje vremena, da se ustale. To i jest uzrok, zašto se pasmine od čovjeka izvedene, kad nestane čovječjega prigleda, opet izmeću i izradjaju, gdjeno se prirodne vrsti tako brzo nemienjaju, jer polagano postaju.

Pa kako dakle postaju?

Vidjeli smo, da svaka pojedina životinjica i biljka ima svoju osobinu, to jest posebno svojstvo, kojim se razlikuje od svih ostalih; a u borbi za bitak održavaju mejdan samo oni pojedinci, u kojih je njihova osobina podjedno i preimućtvo, jer njezinom pomoći odolievaju lakše svim neprilikam, pak se razplodjuju. Al i to smo naučili, da se takve osobine sasvim ili od česti namiru, to jest prelaze s roditeljah na porod. Dakle stječe i porod (ako i ne baš svagda i sva) ona preimućtva, kojimi su roditelji svoje takmace nadvladali. Od ovoga poroda opet će oni pojedinci naprama svojoj braći biti napredniji, u kojih se je kakvo novo po njih povoljno svojstvo zametnulo, uslied kojega se je ustrojstvo još bolje priljubilo uvjetom života.

Ako ovo kod svakoga poroda biva; ako se svaki porod udaljuje od prave naravi i oblika svojih roditeljah, a jošte više svojih djedovah, pradjedovah itd.: naravna je tomu posljedica, da se napokon mnogi praunuci vrlo razlikuju od svojih praotacah; *mnogi* rekoh, jer djeca nenasliede u jednakoj mjeri svojstva roditeljah, dapače mnogi porod nenasliedi jih nimalo, te je puno sličniji diedu nego što su bili njegovi roditelji. Al oni odličniji pojedinci, u kojih se je taj biljeg njihovih roditeljah obilato razvio, mora da se vrlo razlikuju od svojih praotacah[1].

[1] Ovaj postupak prirode objasnjuje Haeckel ovim zanimivim primjerom: Pogledajmo kup bilja rastućega na suhoj zemlji. Dlakava biljka srče svojom dlakom vlagu iz zraka; al neima svaka biljka jednako množtvo dlake. Buduć da se je svim biljkam otimati za vlagu od zraka, kad je neima u zemlji: to je očevidno, da će one biljke najbolje odoljeti toj nestašici vode, koje imaju najdlakavije lišće; a biljke gola lišća uginut će. Dlakave biljke će se razploditi, a njihov će se porod takodjer odlikovati dlakavošću, t. j. imat će više dlakavih individuah nego prvašnji naraštaj. Od toga poroda će opet one biljke najlaglje

Digitized by Google

Posljedica su dakle ovomu prirodnomu obiru dva poznata već od prije, al slabo protumačena biološka zakona, naime *zakon razilaženja* (Differenzirung; divergence of character) i *zakon napredovanja i usavršivanja.*

Kao što se dvie uprave crte, ako neleže sasvim paralelno, što dalje sve to više razmiču, dok napokon sasvim nezastrane, a izprva su se samo toliko razmicale, da se je to jedva opažalo: isto tako organizmi. Porod istoga roditelja samo se maličak medju sobom razlikuje, pa razlika ta tako raste, da dvie loze iste korjenike stječu s vremenom ime različitih pasminah; ako se pako razplod u istom smjeru nastavi, ime različitih vrstih ili baš rodovah. Pasmina je dakle samo radjajuća se vrst; a vrst je rod u zametku[1].

Drugi takodjer već od davna zapaženi, al takodjer neprotumačeni zakon biološki jeste *zakon napredka* (progressus) ili *usavršivanja* (teleosis), naime, da se na zemlji ustrojna bića sve to više usavršuju. Ovo potvrdjuje najjasnije paleontologia. Što dublje prodiremo u zemlju, to su jednostavniji, prostiji svi organizmi, kojim ondje ostanakah ili tragovah nalazimo; a što bliže k površini zemlje dopiremo, to savršenijih otražakah životinjstva i bilja izkapamo. — Ima dokazah, da to usavršivanje nije ni sada prestalo, nego se samo nastavlja[2].

---

odoljeti suši, koje su najdlakavije. Ako ovakov postupak potraje uz više generacijah, to će napokon lišće postati tako dlakavo, da bi rekao, nova je vrst bilja. Jer kako je sve ustrojstvo biljke jedna cjelina, to se djelovanje na jedan ustroj očituje, makar i neupravce, i na ostalih ustrojih. Ako se n. pr. jedan diel tvoriva potroši na produkciju dlake, to će ponestati tvoriva za cviet ili za sjeme, te će ovo biti sitnije itd.

[1] Odtuda onda ona nesloga medju prirodopisci, što je pasmina i što je vrst; jer nijedno od ovih neima posve stalnih nepromjenljivih biljegah, po kojih bi se moglo neprieporno odieliti od ostaloga živora. Zato n. pr. od roda „Hieracium" nabrojilo se je u samoj Njemačkoj do 300 vrstih; al biljar Fries priznaje jih samo 106 kao pravih vrstih, Koch samo 56, a drugi baš samo 20. Od roda „ruža" poznavao je Linné samo 17 vrstih, Sprengel 115, koje je Trattinick na 240 razmnožio, a Wallroth na 24 smanjio. — Od same divlje ruže nakupio je Vukotinović oko samoga Zagreba preko 80 suvrstih, Gandoger u našem primorju jedno 200. U obće se poznaje dan danas do 1500 suvrstih ruže, a broj taj svejednako raste.

[2] Kako treba ovo usavršivanje razumievati, liepo razlaže Ratzel: Man würde sich aber sehr täuschen, wenn man glaubte, dass die natürliche Zuchtwahl stets im Sinne einer unbedingt höheren Organisation, eines Fortschreitens wirke; sondern sie wirkt nur für diejenigen Bedin-

Digitized by Google

Iz ovih zakonah izveo je Darwin kolorar, da svi sada živući organizmi lozu vuku od dva tri ili možebiti baš samo od jednoga roda. (Njegovi posljednici pošli su u tom pogledu još dalje).

Evo dakle Darwinove teorije „in nuce“. Ona se osniva, kao što svatko vidi, na resultatih prirodnoga iztraživanja, dakle na istinah, kojim neima prigovora — pak opet je toliku buku počinila, tolikih neprijatel ah našla! — Što je uzrok tomu inače nerazumljivomu pojavu?

Nije tomu uzrok toliko sam Darwinov nauk, koliko zamašni oni zaključci, što se iz njega izvode, te duboko zasiecaju ne samo

---

gungen, welche im gegebenen Zeitpunkt massgebend sind. Es ist klar, dass für irgend eine Thierart ein Rückgang der Organisation unter Umständen höchst förderlich und heilsam sein kann, und die Natur bietet uns davon tausend Beispiele. Nehmen wir den Parasitismus, wie er in verschiedenen Ordnungen der Krebse so extrem ausgebildet ist, so sehen wir hier den Rückgang der Organisation an jedem Individuum sich vollziehen. Aus dem Ei geschlüpft erhalten diese Thiere Alles, was sie zum Leben und zur Bewegung in freilebendem Zustande bedürfen, besonders Organe der Bewegung und Sinnesorgane, und schwärmen wirklich im Wasser umher so gut wie ihre unabhängig bleibenden Genossen. Sobald sie jedoch an dem Ziel ihrer Wünsche angelangt, z. B. einem höheren Krebs oder einem Fisch in die Kiemen gekrochen sind, beginnt die Rückbildung, welche an Beinen und Augen sich besonders bemerklich macht, indem letztere ganz, erstere meist auf ein einfaches Hakenpaar verkümmern. Sehen wir zwei Krebse, einen Parasiten und einen Unabhängigen nebeneinander, so werden wir unzweifelhaft letzterem die Palme geben müssen, was den absoluten Höhengrad der Organisation anbelangt; denn jener andere gleicht mehr einem ungestaltetem Wurm, während dieser, für die vielfachsten Lebensbedingungen geeignet, abgesehen von der innern Organisation, schon durch seine Bewegungs- und Sinnesorgane eine höhere Stufe thierischen Lebens repräsentirt. Dennoch aber gilt hier wie im Menschenleben der Satz: Jeder in seinem Kreise der Höchste. Physiologisch ist der Parasitismus ein Rückschritt in diesem Falle, allein in der Schöpfung war er ein Fortschritt. Ist nicht der Parasit möglichst vorzüglich organisirt im Hinblick auf seine Lebensweise? Würden für ihn etwa ein Dutzend Paar Schwimmfüsse nützlicher gewesen sein, als das Paar Klammerhaken, das er besitzt? Keinesfalls. Eine grosse Anzahl von Organismen, die im Kampf um's Dasein zu Grunde gehen würden, wenn sie frei lebten, hat sich durch den Parasitismus gleichsam einen Schutz geschaffen, und die Möglichkeit thierischen Daseins ist dadurch um ein weites Gebiet bereichert worden. Die Betrachtung der Thierwelt hat gezeigt, dass in der That einige sicher sehr alte Gruppen, wie z. B. die Bandwürmer, die Trematoden und Andere, die im freilebenden Zustande verschwunden sind, nur als Parasiten noch existiren.

Digitized by Google

Posljedica su dakle ovomu prirodnomu obiru dva poznata već od prije, al slabo protumačena biološka zakona, naime *zakon razilaženja* (Differenzirung; divergence of character) i *zakon napredovanja i usavršivanja.*

Kao što se dvie uprave crte, ako neleže sasvim paralelno, što dalje sve to više razmiču, dok napokon sasvim nezastrane, a izprva su se samo toliko razmicale, da se je to jedva opažalo: isto tako organizmi. Porod istoga roditelja samo se maličak medju sobom razlikuje, pa razlika ta tako raste, da dvie loze iste korjenike stječu s vremenom ime različitih pasminah; ako se pako razplod u istom smjeru nastavi, ime različitih vrstih ili baš rodovah. Pasmina je dakle samo radjajuća se vrst; a vrst je rod u zametku[1].

Drugi takodjer već od davna zapaženi, al takodjer neprotumačeni zakon biološki jeste *zakon napredka* (progressus) ili *usavršivanja* (teleosis), naime, da se na zemlji ustrojna bića sve to više usavršuju. Ovo potvrdjuje najjasnije paleontologia. Što dublje prodiremo u zemlju, to su jednostavniji, prostiji svi organizmi, kojim ondje ostanakah ili tragovah nalazimo; a što bliže k površini zemlje dopiremo, to savršenijih otražakah životinjstva i bilja izkapamo. — Ima dokazah, da to usavršivanje nije ni sada prestalo, nego se samo nastavlja[2].

---

odoljeti suši, koje su najdlakavije. Ako ovakov postupak potraje uz više generacijah, to će napokon lišće postati tako dlakavo, da bi rekao, nova je vrst bilja. Jer kako je sve ustrojstvo biljke jedna cjelina, to se djelovanje na jedan ustroj očituje, makar i neupravce, i na ostalih ustrojih. Ako se n. pr. jedan diel tvoriva potroši na produkciju dlake, to će ponestati tvoriva za cviet ili za sjeme, te će ovo biti sitnije itd.

[1] Odtuda onda ona nesloga medju prirodopisci, što je pasmina i što je vrst; jer nijedno od ovih neima posve stalnih nepromjenljivih biljegah, po kojih bi se moglo neprieporno odieliti od ostaloga živora. Zato n. pr. od roda „Hieracium" nabrojilo se je u samoj Njemačkoj do 300 vrstih; al biljar Fries priznaje jih samo 106 kao pravih vrstih, Koch samo 56, a drugi baš samo 20. Od roda „ruža" poznavao je Linné samo 17 vrstih, Sprengel 115, koje je Trattinick na 240 razmnožio, a Wallroth na 24 smanjio. — Od same divlje ruže nakupio je Vukotinović oko samoga Zagreba preko 80 suvrstih, Gandoger u našem primorju jedno 200. U obće se poznaje dan danas do 1500 suvrstih ruže, a broj taj svejednako raste.

[2] Kako treba ovo usavršivanje razumievati, liepo razlaže Ratzel: Man würde sich aber sehr täuschen, wenn man glaubte, dass die natürliche Zuchtwahl stets im Sinne einer unbedingt höheren Organisation, eines Fortschreitens wirke; sondern sie wirkt nur für diejenigen Bedin-

Digitized by Google

Iz ovih zakonah izveo je Darwin kolorar, da svi sada živući organizmi lozu vuku od dva tri ili možebiti baš samo od jednoga roda. (Njegovi posljednici pošli su u tom pogledu još dalje).

Evo dakle Darwinove teorije „in nuce“. Ona se osniva, kao što svatko vidi, na resultatih prirodnoga iztraživanja, dakle na istinah, kojim neima prigovora — pak opet je toliku buku počinila, tolikih neprijatel ah našla! — Što je uzrok tomu inače nerazumljivomu pojavu?

Nije tomu uzrok toliko sam Darwinov nauk, koliko zamašni oni zaključci, što se iz njega izvode, te duboko zasiecaju ne samo

---

gungen, welche im gegebenen Zeitpunkt massgebend sind. Es ist klar, dass für irgend eine Thierart ein Rückgang der Organisation unter Umständen höchst förderlich und heilsam sein kann, und die Natur bietet uns davon tausend Beispiele. Nehmen wir den Parasitismus, wie er in verschiedenen Ordnungen der Krebse so extrem ausgebildet ist, so sehen wir hier den Rückgang der Organisation an jedem Individuum sich vollziehen. Aus dem Ei geschlüpft erhalten diese Thiere Alles, was sie zum Leben und zur Bewegung in freilebendem Zustande bedürfen, besonders Organe der Bewegung und Sinnesorgane, und schwärmen wirklich im Wasser umher so gut wie ihre unabhängig bleibenden Genossen. Sobald sie jedoch an dem Ziel ihrer Wünsche angelangt, z. B. einem höheren Krebs oder einem Fisch in die Kiemen gekrochen sind, beginnt die Rückbildung, welche an Beinen und Augen sich besonders bemerklich macht, indem letztere ganz, erstere meist auf ein einfaches Hakenpaar verkümmern. Sehen wir zwei Krebse, einen Parasiten und einen Unabhängigen nebeneinander, so werden wir unzweifelhaft letzterem die Palme geben müssen, was den absoluten Höhengrad der Organisation anbelangt; denn jener andere gleicht mehr einem ungestaltetem Wurm, während dieser, für die vielfachsten Lebensbedingungen geeignet, abgesehen von der innern Organisation, schon durch seine Bewegungs- und Sinnesorgane eine höhere Stufe thierischen Lebens repräsentirt. Dennoch aber gilt hier wie im Menschenleben der Satz: Jeder in seinem Kreise der Höchste. Physiologisch ist der Parasitismus ein Rückschritt in diesem Falle, allein in der Schöpfung war er ein Fortschritt. Ist nicht der Parasit möglichst vorzüglich organisirt im Hinblick auf seine Lebensweise? Würden für ihn etwa ein Dutzend Paar Schwimmfüsse nützlicher gewesen sein, als das Paar Klammerhaken, das er besitzt? Keinesfalls. Eine grosse Anzahl von Organismen, die im Kampf um's Dasein zu Grunde gehen würden, wenn sie frei lebten, hat sich durch den Parasitismus gleichsam einen Schutz geschaffen, und die Möglichkeit thierischen Daseins ist dadurch um ein weites Gebiet bereichert worden. Die Betrachtung der Thierwelt hat gezeigt, dass in der That einige sicher sehr alte Gruppen, wie z. B. die Bandwürmer, die Trematoden und Andere, die im freilebenden Zustande verschwunden sind, nur als Parasiten noch existiren.

Digitized by Google

u dosadašnje znanstvene sustave, nego osobito u vjersko uvjerenje. — Najviše se sviet smućuje, što se darwinizam uporavlja i na čovjeka. Al ako taj nauk valja za ostale organizme, valja bome i za čovjeka, kao što valjaju za njega svi ostali prirodni zakoni. Prigovara se darwinizmu, da još nije potanko dokazan, da mnogo toga treba samo vjerovati. Kao da je n. pr. kršćanstvo sasvim dokazano, kao da neište i ono veliku mjeru vjere: pa tko će ga pametan poradi toga zabaciti?

U ostalom nije mi ovdje zadaća razlagati i dokazivati na široko Darwinovu teoriju; meni bijaše samo iztaknuti njezinu veliku znamenitost, da mi bude opravdanjem, što sam uzeo iztraživati njezin postanak i razvitak.

Kao što smo vidjeli, nauk taj ima više momenatah, po imenu promjenljivost i priljubljivanje, namiranje ili nasliednost, borbu za bitak, prirodni obir, razvoj i napredak. Iz ovih elemenatah sastoji se Darwinov spectrum.

Govoreć pako o predtečah Darwina nevalja te rieči tako tumačiti, kao da se je prije njega našlo ljudih, koji su svu njegovu teoriju poznavali i učili. U tom smislu neima nikakovih predšastnikah; nego ima jih, kad medju njih uvrstimo one mudarce, koji su za istim ciljem pošli, t. j. koji su takodjer nastojali proučiti i objasniti postanak ustrojnoga svieta, samo što nijednomu od njih nepade na um povući u pomoć sve navedene momente, nego svaki od njih nastojao je ovim ili onim elementom odgonetnuti tu zagonetku i razsvietliti sve pojave ustrojnoga života. Ovo dašto nije pošlo nijednomu od njih za rukom; oni su se tomu cilju ovaj bliže onaj pomanje primakli, il su pojedine prirodne zakone pronašli, a time put krčili teoriji prirodnoga obira; il su svojim nagadjanjem il upravo snatrenjem nagovieštali, kuda treba udariti, da se željenomu cilju dospie.

Al nitko do Darwina nije pokušao sabrati u kiticu *sve* navedene elemente, da njimi objasni živu prirodu. Ako i nije niti sam Darwin sve potanko na vidjelo iznio[1]; jamačno je stvar tomu vidjelu

[1] Werfen wir noch einen kurzen Blick auf die Veränderungen, welche die Descendenztheorie selbst voraussichtlich erleiden wird. Auch hier will es uns scheinen, als ob das vielgestaltige Leben der Menschen einen besonders grossen Einfluss üben werde. Die Darwinsche Lehre ist jetzt noch ein rohes, ungefüges Ding, das seine Vollendung nur erlangen kann dadurch, dass es auf die allerverschiedensten Verhältnisse angewandt wird. Welche Menge verschiedenster Gestaltungen bietet nun

Digitized by Google

primaknuo. Pak je-li to *sve* baš samo njegova zasluga? Nije bome; to Darwin izpovieda i sam na sva usta, te spominje nekoje svoje predšastnike, od kojih je mnogo toga naučio.

Zadaća je ove razprave pripoviedati, kako i što se je u tom pogledu već prije Darwina umovalo i mislilo.

Dotičnih podatatah nalazimo u starom i u novijem vieku, prema tomu se i ova razprava razpada na dva diela: u prvom se nabrajaju Darwinovi predteče u starom vieku; u drugom predteče novijega vieka. Za srednjega vieka je ovaj predmet kao što u obće svako iztraživanje prirode mrtvi sanak snivao.

I. Predteče staroga vieka.

Iduć u potragu za najstarijim učiteljem darwinizma zaroniti nam je u davne davnine sanskrtske knjige, u kojoj, na veliko svoje čudo, nailazimo više putah na klice teorijah i hipotezah, za koje se obćenito misli, da su tek u naše doba nastale[1]. Tako evo nalazimo u sanskrtskoj knjizi i Darwinu predšastnika, ili pravo govoreć predteču, u *Kapili,* najstarijem reformatoru brahmanizma,

---

in dieser Hinsicht schon jetzt das Leben der Menschheit! Dieses Auf- und Abwogen verschiedener Rassen und Nationalitäten, die Ursachen des Falles der Einen, des Steigens der Andern, das wie ein rother Faden durch den Trubel sich hindurchziehende Gesetz einer höheren Entwickelung in seinen für jedes Volk verschiedenen Ausbildungen, das Stehenbleiben ungeheurer Völkercomplexe, wie der Chinesen, das Zurückgehen anderer (der Hindus): diese und noch tausend andere Verhältnisse fordern sicher die Descendenztheorie zu einer Feinheit der Untersuchung und zu einer Vervollkommnung heraus, wie sie sie unter Pflanzen und Thieren nicht erlangen würde. Indessen bedarf es kaum der Erwähnung, dass für jetzt die grosse Menge der pflanzlichen und thierischen Organismen noch Stoff genug zum Ausbau der fruchtbaren Lehre zu liefern im Stande sind und solches auch vorerst vorwiegend thun werden. (Ratzel l. c. str. 480).

[1] Wie Vieles, was heute durch die genaue wissenschaftliche Forschung begründet ist, oder zu begründen versucht wird, wurde schon in alten Zeiten wenigstens geahnt, ja, manchmal in einer Ausdrucksweise behauptet, die aus Ludwig Büchner, Moleschott oder Haeckel herzustammen scheint! Klingt es nicht merkwürdig, wenn in einer uralten Abhandlung zu den Veden gesagt wird: „Der feinere Theil der Molken, wenn geschüttelt, hebt sich und wird zur Butter. Gerade so, mein Kind, hebt sich der feinere Theil der Nahrung, wenn gegessen, und wird zu Geiste". (Karl Blind u časopisu Gegenwart 1883, br. 10). Poznato je, što Moleschott tvrdi, da je mišljenje samo fosforescencija moždanah.

Digitized by Google

to jest one vjere, koja se naslanja na „vede“, ove najdrevnije knjige čovječanstva.

Za Kapilu se priča, da se je rodio u VII. ili VIII. stoljeću prije Isukrsta negdje pod Himalajom i da je bio pustinjak. Svojim pobijanjem nauka „vedah“ smatra se obćenito kao predteča Gautame Buddhe, početnika buddhizma. Kapila je bio samo filozof, mudarac, koji svojim abstraktnim naukom nije mogao djelovati na puk, jer ga ovaj nije razumio, nego samo na umnike. Zato se i zove njegov nauk *sānkhya*, to će reći umovanje, rationalismus. Sâm nije ostavio ništa na pismu, već su njegov nauk zabilježili njegovi učenici i pristaše. U tom pogledu su na glasu osobito dva djela: *Sānkhya-pravačhana* i *Sānkhya-kārikā*. Ovo potonje djelo naštampao je u sanskrtskom izvorniku s latinskim prievodom profesor dr. Krsto Lassen u I. svezki svoga djela „Gymnosophista sive indicae philosophiae documenta.“ (Bonnae ad Rhenum 1832). U englezkom prievodu s obilatim tumačem izdao ga je John Davies.[1] Nauk Kapilin znamenit je već i zato, što je to prvi pisani filozofski sustav, prvi pokušaj odgovora na pitanja: „Što sam? Odkuda sam? Čemu sam?“

Nemože biti mojom zadaćom, da ovdje nauk Kapilin potanko razlažem; meni dotječe navesti, što je učio pogledom na postanak i obstanak svieta. Nego da se to bolje razumie, treba nam se malko obazrieti na prvotne indijske mudarce. Evo što o njih piše Weber[2]:

„Die Anfänge der (indischen) philosophischen Spekulation gehen in ein sehr hohes Alterthum zurück. Schon in der Samhitā der Rik finden wir Hymnen spekulativen Inhalts, die von einer gewaltigen Tiefe und Sammlung des Nachdenkens über den Urgrund der Dinge Zeugniss ablegen und dadurch nothwendig ein lange Zeit vorhergegangenes Alter philosophischer Untersuchungen bedingen. Insbesondere ist es hier, wie bei allen andern Völkern, die Frage über die Entstehung der Welt, welche zur Anstellung philosophischer Betrachtungen die nächste Veranlassung gab. Das Wundersame des Seins und Lebens drängte sich unmittelbar dem Gemüthe auf, und zugleich damit die Frage, wie wohl dies Räthsel zu lösen sein möge, was die Ursache davon sei. Am natürlichsten sich darbietend und darum in der That auch überall als die ur-

[1] Hindu Philosophy. The Sānkhya Kārikā of Iśwara Krishṇa. An exposition of the system of Kapila. By John Davies M. A. London. 1881.

[2] Akademische Vorlesungen über indische Literaturgeschichte. Berlin 1836, str. 29, 249 i sl.

Digitized by Google

sprünglichste sich ergebend, ist die Vorstellung einer ewigen Materie, einer chaotischen Masse, in die allmälig Ordnung und Klarheit hineinkömmt, sei es Kraft eigener innewohnender *Entwickelungsfähigkeit*, sei es durch einen Antrieb von aussen, durch welchen dann natürlich eo ipso ein Gegenstand, ein Wesen bedingt wird, welches eben ausserhalb jener chaotischen Masse steht. Ist man erst so weit gekommen, so liegt dann der Gedanke nicht mehr fern, dieses den Antrieb gebende Wesen für höher und erhabener als jene chaotische Urmaterie selbst zu halten, und bei fortschreitender Spekulation wird diese Urmaterie allmälig in eine immer untergeordnetere Stellung hinabsinken, bis zuletzt ihre Existenz sogar als durch den Willen jenes Wesens bedingt erscheint und somit die Idee der Schöpfung entsteht. Diese allmälige Gradation können wir denn in der That in den vedischen Texten mit ziemlicher Sicherheit verfolgen: in den älteren Stellen heisst es noch überall, dass die Welten mit Hilfe der Metra (dadurch erklärt man sich die Harmonie des Weltganzen) nur *festgestellt* seien, erst im Verlauf entwickelt sich die Vorstellung von einem *Schaffen* derselben und zwar wird das schaffende Wesen mit der Zeit immer transcendenter und übernatürlicher gedacht, so dass zur Vermittlung zwischen demselben und der Realität Mittelstufen, Demiurgen, nöthig werden, durch deren Classificirung und Systematisirung sich die Spekulation Klarheit zu schaffen ringt, aber natürlich nur immer mehr Verwirrung schafft. Wir haben somit drei verschiedene Ansichten über die Entstehung der Welt: die von der *Entwicklung*, der *Feststellung* und der *Schöpfung* derselben."

Nu sve su ovo bile samo rapsodičke pomisli i spekulacije pojedinih mudaracah; tek pomenuti „sankhya-nauk" smatra se prvim filozofskim sustavom. Kapila, tvorac toga sustava, uči, da su se sve stvari razvile iz pratvari, koja se sanskrtski zove *prakṛiti*, a ovu rieč prevode jedni sa *procreatrix*, drugi sa *natura*, dakle naša „priroda". Kao što je Spinoza razlikovao „natura naturans" i „natura naturata": tako je i prakriti od dvie ruke, razvita *(vyakta)* i nerazvita *(avyakta)*. Prva je skup stvarih, koje bivstvuju, a ove su potekle od „avyakte" t. j. od pratvari. Ove pratvari nije nitko stvorio, ona je vječna, obća, nepromjenljiva, jednostavna, poradi svoje tančine nevidljiva [1] Pita se, odkuda mi znamo, da ima „avy-

[1] The Prakriti of Kapila answers to the Wille of Schopenhauer. It is a blind unconscious force, or rather a primal substance, with a potentiality of force through the constituent called passion or foulness, out of which conscious life was an unhappy development. (Davies l. c. 105).

Digitized by Google

akte", kad je nemožeš vidjeti i u obće osjetiti? Na to odgovara Kapila, da su naša osjećala vrlo nedostatno orudje spoznaje; ima puno stvarih, kojih mi pravo nerazbiremo, i to il zato, što su presitne oli prevelike, preblizu, predaleko, oli od nas skrivene; il pako zato, što su nam osjetila oslabila, i naša pažljivost smalaksala. Ima doista puno stvarih, kojih nismo zamietili. Osjećala nisu dakle jedino vrelo našega znanja; mnogo koječemu se umovanjem i poredjivanjem (analogijom) domišljamo. Ovim putem dolazimo i do spoznaje „avyakte". Sve, što je postalo, ima svoj uzrok, dakle ga ima i „vyakta", a taj uzrok je „avyakta" (pratvar). Uzrok je samo nerazvit ukon (effectus; djejstvo), a ukon je samo razvit uzrok. Zato je i „vyakta" istovietna s „avyaktom". Samo "prakriti" je bezuzročan, te bivstvuje sam sobom. — Svi rodovi, sve vrsti imaju svaka svoja posebna svojstva, al i svojstva zajednička s drugimi. Abstrahujuć od posebnih tih svojstavah penjemo se sve to više, dok nedopremo do prvotnoga roda. Sve su stvari u stanju progresivnosti; al ta njihova progresivnost, razvoj, nepolieže od njihove posebne naravi. Uz razvoj se uviek suponuje razvojna sila, energija, a ta dolazi iz vana, kao što i stroju dolazi iz vana ona sila, koja ga kreće. — Priroda je kao neprekinut lanac, kojemu su karike pojedine stvari, od najniže do najviše. Nijedna stvar nemože biti sama sobom, bez drugih, neodvisno od ostaloga svieta. Ova faktična suvisloća stvarih pokazuje, da polieżu iz jednoga ter istoga vrela, a to je „prakriti, avyakta."

Ovako od prilike dokazuje Kapila existenciju „vyakte". Na isti način umovali su i njeki grčki mudarci, dokazujuć, da nas pamet naša nagoni, te nemožemo drugo pomisliti, nego da sve te raznolike stvari, koje zamjećujemo, postaju od jedne ter iste suštine. Ova suština nemože biti kakva krupna materija, oganj, zrak, voda, već je nevidljiva, obća i bez lika (ἀνόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον παν-δεχές). Plato u Timaeu.

Nego Grci su odavle izvodili, jedni, da je ona suština sam bog; drugi, da ju je stvorilo kakvo umno biće, savršenije od same suštine i neviseće o njoj. U sustavu Kapile neima mjesta za kakva umna tvorca svieta. Sviet se je razvio od pratvari po stanovitih pravilih; nu sâm sviet neima sviesti t. j. nezna za ono, što na njem biva i kako biva.

Kako pako postupa pratvar u svom radu? Kako postaju toli različite stvari, kad je sama pratvar jedna jedinita? Kako stvara sve, kad na nju nedjeluje nikakva izvanjska sila? Kapila odgovara,

Digitized by Google

da to sve biva krepošću nutrnjega ustrojstva pratvari[1]. Ova ima tri sastavine ili svojstva (ono što filozofi zovu „*modus*“; sanskrtski *guṇas),* i to: *satva* (vrsnoća; realnost) tanka je kao svjetlo; *radžas* (strast, grdoba) biba se i nagoni; *tamas* (tama) je težka, smetajuća.

Dok su ovi „modi“ ujednačeni ili na ravni, miruje *prakriti,* trom je; a kad se naruši ova umjera, onda počimlje priroda svoj rad. Prema tomu, koji „modus“ preteže, nastaju stvari. Jer modi se bibaju neprestano kao uzrujano more, osobito „modus“ zvan *radžas.* Kad u tom radu gunah preteže satva, odtuda postaju viša od čovjeka i sretna bića (bogovi i genii), od kojih ima 8 razredah, počevši od brahme. Kad je zamašnija *radžas* — eto ljudih; oni su nevoljni. U ostalih životinjah i stvarih najmoćnija je *tamas,* zato su bez čuvstva ili nehatne. Kapila ovaj svoj nauk objasnjuje vodom, koja dolazi iz oblakah, pak evo u kolikih vrstih nam se očituje: kao magla, rosa, potok, more; uz to je sladka, kisela, gorka itd.

Prema tomu, što smo do sada kazali, Kapila je bio puki materialista, nepriznavajući boga-tvorca nego samo prakriti, iz kojeg se je sve razvilo, i sami bogovi.

Nu Kapila opet nije pravi materialista, jer uči, da u svakom čovjeku ima *duh* (sanskrtski *atman, puruša*). Duh bivstvuje u čovjeku kao čisto nutrnje svjetlo, koje neima u sebi nikakva ustroja za poznavanje vanjskoga svieta[2]. Duh je posve različit od svih tvarnih predmetah. Jednostavan je i vječan; nit je čiji produkt, nit producent kakvih stvarih. Kapila poznaje samo pojedine duhe u ljudih; nego njegovi theistički posljednici (vedantiste) tvrde, da ima vrhovni duh, (ižvara), gospod i gospodar od svega, umni uzrok svih emancijah prakrita; pak ostali dusi su samo česti toga vrhovnoga duha. Zato se Kapilin nauk zove *nirižvara* (atheismus).

Kazali smo, da Kapilin duh neima u sebi organa za spoznavanje svieta, već ga ima izvan sebe i zove se *um* (sanskrtski *buddhi).* Ovaj um je glavni plod prirode; sagradjen je od tanahne tvari; on dakle nemisli, već samo prigotavlja osjećaje (t. j. ono, što je postalo djelovanjem vanskih stvarih na osjećala), ter jih duh motri

[1] „Evoluta evolvuntur non per suam ipsorum facultatem, sed per potentiam quandam, quae est causa potestate ea evolvendi instructa“. Ovako tumači Lassen dotičnu tačku.

[2] To je dakle od prilike, štono Hegel reče za absolutuo: „Es ist das Licht, welches leuchtet; aber keinen andern Inhalt hat, als eben das Licht. (Philos. der Religion 117).

Digitized by Google

kano u ogledalu, a tim jih spoznaje. Oko, uho, nos, koža, jezik ustroji su „buddhia“. Um je dakle naprama duhu stvar posve tudja; duh bo je sasma različit od svake tvari. Duh sâm razabire, misli, upravlja čovjekom; al neradi ničega, svaki rad je plod prakrita. Duhu nedolikuje rad; on je sasvim pasivan, osim u koliko je motrenje, mišljenje, poznavanje rad. Kod ove definicije duha lebdio je Kapili pred očima indijski *radža* (vladalac). Duh je vladalac viši od prirode, nu vladalac u smislu orientalnom. On stanuje osebce, u stanu uzvišenom, al odieljenom od ostaloga svieta. Što je ministar u takva vladaoca, naime organ izvršujući njegove zapoviedi, to je priroda naprama duhu misaonomu, dok je ona bez sviesti. Nego zapoviedi duha neprotežu se na svemir, već samo na tielo, u kojem prebiva. Duh je svezan s tielom, al nije š njim pomiešan, nego je tielom samo rekao bih obavit; svako od njih bivstvuje napose; duh u vieke, a tielo donjekle, dok se nerazpadne. Rodjenje je samo ulaz duha u tielo, a smrt je razstanak š njim. Nego budući da je duh (puruša) čvrsto svezan s umom (buddhi), a time i s ostalim tielom: s toga se više putah čini, da puruša radi, a buddhi da misli. Duh je subjektom, a priroda objektom; ova dva se nemogu dakle nikada sasvim stopiti u jedno.

Kad bi duh bio jedan jedinit (kako uče vedantiste), onda bi morao ulaziti u isti čas u sva tiela, pak i u isti mah izlaziti iz njih; onda bi morali svi ljudi jednako raditi, jednu imati volju. U istinu pako vidimo baš protivno.

Ono, što je očito, ima svoj uzrok, polieže od prirode: zato i nije svojim oblikom vječno. Vječna je sama tvar prema načelu Lukrecija (I. 206, 217):

„Nil igitur fieri de nîlo posse fatendum 'st.
Huic accedit, uti quisque in sua corpora rursum
Dissolvat natura, neque ad nihilum interimat res“[1].

Kao što sam razložio u uvodu, glavni je momenat darwinizma, što nepriznaje, da su pojedine vrsti životinjah i bilja svaka napose stvorena od boga, nego su se razvile jedna iz druge. Darwinovi posljednici, pa donjekle i Laplace-Kant, postupili su još bolje napried, protegnuv ovo načelo na svemir. U tome jim je prednjačio Kapila dokazujuć, da se je iz avyakte najprije razvio um, iz njega

[1] „Ex nihilo nihil fit“ was an axiom in Hindū philosophy long before it was expressed in the schools of Europe. Hence Nature, the all-embracing, never had an origin. (Davies l. c. 110).

Digitized by Google

sviest (sanskr. ahankāra; Bewusstsein), a iz ove razvilo se je 5 tankih počelah (ves ili zvuk, opip, vonj, vid i okus). Od ovih polieže 5 krupnih počelah, naime eter, zrak, zemlja, oganj (svjetlo), voda. Odavde je onda niklo sve štogod bivstvuje. Sva razlika stvarih polazi odtuda, što u njih jedna od gunah više preteže. Nego svim je stvarim jedno te isto vrelo, u kojem se virtualno sadržavaju; jer ukon je samo razvijajući se uzrok. Evo dakle i u Kapile načela razvoja, evolucije; samo što se po njegovu nauku nerazvijaju stvari viša iz niže, nego niža iz više[1].

Darwin naime uči, da su bili prvi organizmi vrlo jednostavni, pak od ovih da su se razvijale malo po malo sve to savršenije biljke i životinje, kojim je vrhunac sam umni čovjek. Kapila pako uči, da su se iz prakrita najprije razvili ustroji čovječjega uma, pak onda tielo, ostale životinje i bilje, dakle prema našoj poslovici „oj Todore, što dalje to gore". Ovo i dolikuje indijskomu pesimizmu.

Kad se čovjek sjeti, da je Kapila učio prije jedno 3000 godinah, kad prirodoznanstvu još ni traga nije bilo, te je i sam Kapila uvrstio bio ribe u gmazove, a bilje i rude u jedan red — mora se čuditi njegovu oštroumlju, kojim ovaj sviet motri, i oprostit će mu koješta pamteć, da Kapila gleda na sviet s gledišta orientalnoga, koje je kud i kamo različitije od sadašnjega evropskoga.

Nije ovo jedina dodirna tačka Kapilina sustava s modernom filozofijom: za čudo je upravo, kako se u mnogo koječem sudara, ne samo s novijimi nego baš i s najnovijimi sustavi mudroslovja. Nemogući tu stvar ovdje na široko razlagati, samo ćemo ovdje nešto natuknuti, upućujuć onoga, koji to želi potanko proučiti, na pomenuto Daviesovo djelo. U njem će naći paralelah medju sustavom Kapile, pak Spinoze, Fichtea, Hegela. Nego osobito je sānkhya nalik na najnoviju njemačku filozofiju pesimizma, kako ju razlažu Schopenhauer (Die Welt als Wille und Vorstellung) i Hartmann (Philosophie des Unbewussten). Evo što o tom piše Davies: „It is curious that the latest philosophy — von Hartmann's Philosophy of the Unconscious — should accord in many points with its earliest development in the system of Kapila. 1. In each system the

[1] Kako se odavde razabire, darwinizam je u mnogo koječem srodan buddhizmu. To je razabrao i veliki svećenik buddhistički na otoku Ceylonu, te je lani, doznav za nauk i smrt Darwinovu, svetcem ga proglasio. Tako javlja dopisnik francezkih novinah „Temps", koji se je na putu u Tonking u Ceylon svratio.

Digitized by Google

source of all existing forms is an unconscious Monism, which is self-existent. 2. The unconscious first principle develops consciousness. 3. In this conscious life only misery can prevail. 4. Pain is a necessary consequence of the normal development of the first principle, and must remain as long as the present system continues. 5. The ideal state, for which we are to labour and wait, is an unconditioned, unconscious state, the *nirvāna* of the Buddhist school. 6. Virtue and vice are only accidents of material conditions. The great aim of life is not to attain to goodness or even a high intellectual state, but only deliverance from pain, which is the chief, if not the only evil. (Davies l. c. 110).

U isto od prilike vrieme, kad je Kapila svoja načela zadnjoj Aziji pod Himalajom propoviedao, osnivala se je u prednjoj Aziji, po imenu u Joniji, kolievci grčke kulture, prva *grčka* filozofska škola (7. do 5. stolj. pr. Is). I jonski ovi mudarci tražili su odgovor na pitanja: odkuda sviet? Odkuda priroda? Ovo prvo mudroslovje poteže se ponajviše samo na izpitivanje prirode, ono je dakle u istinu početak prirodoznanstva; al samo početak. Neima tu niti one metode, niti izkustva, kojimi se služi sadašnje prirodoznanstvo, da iznese na vidjelo tajne svemira. Ako je dakle ono prvo iztraživanje i zapelo samo na površju stvarih: tim više se diviti moramo, što je ipak razvilo više pomislih, koje sada samo ponavljamo; što je postavilo teorije, koje i danas valjaju, nego mi smo jih potanje razložili i boljimi razlozi utvrdili; što je izustilo pojmove, na kojih se i danas znanost u obće temelji.[1]

Svi su zastupnici te prve prirodne filozofije, makar koliko se inače razilazili, ponajviše o tom nastojali, da pronadju zajednički razlog i uzrok (prauzrok) svim stvarim, da prouče absolutnu kauzalnost.

Kad je koji stari Grk upitao svoga svećenika: „odkuda ovaj sviet?“ — on mu odgovori, da su ga stvorili bogovi, kojim su Homer i Hesiod sastavili podpuno rodoslovje (theogoniu). To je pri-

[1] Mit dem Erwachen des mit Bewusstsein gefühlten Bedürfnisses nach natürlicher Kausalität erwacht der philosophische Geist, und in diesem Sinne sind die griechischen Naturphilosophen des 7. bis 5. Jahrh. v. Chr., welche sich mit der Lösung jener Frage beschäftigen, für die Entwicklung der europäischen Menschheit von nicht leicht zu überschätzender Bedeutung. (Schulze Fritz Dr., Philosophie der Naturwissenschaft I. str. 29).

Digitized by Google

mirilo prostotu; nego misaonoga čovjeka nije mogao nadovoljiti ovaj odgovor; jer mu se tu nameće novo pitanje: „odkuda bogovi?“

Grčki mudarci nastojahu zagonetku o postanku svieta odgonetnuti bez osvrta na bogove. Jer pravo kaže Schulze (l. c.): „Der Entwicklungsgang des menschlichen Denkens führt dahin, die Vorstellung der übernatürlichen Kausalität mehr und mehr zu verdrängen, bis die Wissenschaft endlich nur noch die natürliche Kausalität anerkennt.“ Da pronadju dakle zajednički prauzrok svih stvarih, poredjivali su sve te stvari tražeć ono, što je svim zajedničko. Bile stvari ma kako raznolike, u tom se sve sudaraju, da se sastoje iz *tvari* i da imaju *oblik*. Tvar i oblik su dakle obća svojstva svih stvarih. Početniku-filozofu čini se tvar pretežnija i zamašnija od oblika; jer forma je promjenljiva i nestalna, materia pako je stalna i nemože se uništiti. Ovako su umovali i naši jonski mudrci. Ele puno ima tvarih, koje prelaze jedna u drugu: n. pr. od spaljenih drvah postao je oganj i pepeo. Stvari, koje gledamo, samo su dakle različit oblik stanovite rek bi osnovne tvari (Urstoff). Što je pak ona pratvar, ono počelo (stihija, elementum), od kojega poliežu sve ostale tvari?

Na ovo pitanje odgovara ponajstariji i ponajodličniji jonski mudarac *Anaximandros* (611 god. pr. I.), da se pojedina svojstva pratvari nemogu označiti, samo se zna, da joj neima kraja ni konca (ἄπειρον), pak vrteć se neprestano sgušćava se i sabija u okruge, od kojih postaju zviezde, nebrojeni svjetovi, pak je i naša zemlja bila izprva tekuća, te se je poslije ukrutila. Evo nam nacrta teorije o postanku svieta, koju su Kant i Laplace 2400 godinah poslije na široko razložili; evo potvrde onomu, što smo malo prije nagoviestili, da se već na pragu filozofiije pomaljaju teorije, koje još i danas valjaju.

Nego umovanje jonskih mudaracah znamenito je još i u drugom pogledu: priroda se u njih prvi put prikazuje kao jedinstvena cjelina, koja je sva postala malo po malo iz pratvari primajućoj raznovrstne oblike. Prema tomu neima tu dakle jaza, koji bi razstavljao ustrojni sviet od bezustrojnoga, jer je to sve niklo iz pratvari bez sudjelovanja kakve vrhunaravne vlasti. Evo dakle glavne pomisli moderne teorije razvoja. Anaximandros se u tom pogledu jošte bolje primiče Lamarcku i Darwinu tvrdeć, da, budući je svakolika zemlja bila izprva tekuća, to se je i živor najprije u vodi zametnuo i to pomoću sunčanih zrakah. (I Haeckel tvrdi, da se najjednostavniji ustrojni stvor, bathybios, na dnu mora zameće).

Digitized by Google

Buduć da je dakle prvi živor u vodi postao i živio, to se je dašto vodi morao priljubiti. U tom pogledu neima iznimke ni za čovjeka. Prvi ljudi bili su takodjer nalik na ribu i živili su u moru. Nego malo po malo, kako se je more sušilo i kopno postojalo, i ljudi su se priučavali življenju na zemlji, te je onda njihov oklop svisnuo i ljudi su primili sadašnji oblik, a to se je dogodilo od prilike onako, kao što se preobrazuje gusjenica u leptira ili puloglavac u žabu. Da bi čovjek napose bio od boga stvoren i u raj postavljen, na to jonski mudrci ni pomislili nisu; za njih neima nit u čovjeka iznimke: on se je razvio iz vodenih životinjah kao što i ostala kopnena živina, dakle onako od prilike kao što amblystoma od axolotla. Ovo je bilo dašto samo nagadjanje, al to i jeste znamenito, što se je bez potanjega poznavanja prirode onako oštroumno slutilo.

I *Xenophanes* iz Kolophona, osnovalac eleatske filozofske škole, tvrdio je, da je čovjek postao onda, kad se je zemlja puna vode počela sgušćavati u kopno. Nu kako je to bivalo, toga pisci nespominju.

Sto godinah iza jonskih mudaracah živio je *Heraklit* iz Epheza (oko 535 god. pr. Is.), koji ističe drugi momenat Darwinove teorije. Motreć sve oko sebe, zamieti, da se u istinu i tvar i oblik stvarih neprestano mienjaju. Jedna tvar polieže iz druge; jedan oblik prelazi u drugi. Nigdje neima podpuna mira i tišine, nego sve se giblje i mienja, te se oblik i tvar na naše oči svejednako promeću. Ima dakle nešto u prirodi, što je jače od same tvari i njezina oblika, jer mu se oboje pokorava, te ga po svojoj volji razgradjuje i opet gradi. Gundulić to stanje stvarih opisuje ovako:

Što je bilo, prošlo 'e veće;
Što ima biti, još nie toga;
A što 'e sada, za čas neće
Od prošašća ostat svoga:
Na hipu se vrieme vrti,
Jedan hip je sve do smrti.
(Suze sina razmetnoga. Plač II. 247).

Niti materia dakle, a niti forma nisu prauzrok svim stvarim, nego ona moć, koja jedno i drugo neprestano mienja. Sve, što jest, za čas već nije tako, nego drugačije; sve se mienja, sve struji (πάντα ῥεῖ). A promjene ove nebivaju drage volje, nego unatoč odporu; preko svoje volje prelaze stvari iz jednoga stanja u drugo; tako stoji bojak jedne stvari s drugom, jer se svako svemu opire. Ova borba pomaže te promjene, čini, da iz praha i pepela postaju nove

Digitized by Google

stvari: borba je dakle otac svim stvarim (πόλεμος πατήρ πάντων). Tko nenazire u ovom razlaganju Heraklita Darwinovu borbu za bitak? Nu Darwinu je njegova borba samo faktično stanje, a po Heraklitu je početnik svih promienah oganj; al ne običan, zemaljski, nego čist, nebeski, od prilike ono, što fizici zovu eterom. Ovaj ognjeni eter promeće se zrakom, vodom, zemljom, a ovo se sve opet pretvara u eter.

Ako su Pythagoras i njegovi pristaše učili, da ima harmonia sphaerah, t. j. vječno, nepromjenljivo stanje svieta; Heraklit je tomu nauku dodao disharmoniu. Iz borbe i rata, t. j. iz disharmonije, niče harmonia svieta, koja se opet razilazi u disharmoniu, a ova se opet završuje harmoniom. Al ovaj lanac od sklada i nesklada u istinu je ono što drugčije zovemo razvitkom; samo što Heraklit nije taj razvitak specificirao, po imenu pako nije dokazivao, da u njem ima usavršivanja.

Bliže od svakoga grčkoga mudarca primaknuo se je Darwinu *Empedokles*, rodjen u Agrigentu na Siciliji (oko g. 492—432 pr. Is.). On je učio, da neima samo jedno počelo, iz kojega se je po nauku Heraklita sve razvilo; nego da jih ima četiri, naime zemlja, voda, zrak i oganj. Ove četiri pratvari „korienje" su svemu što jest; ovo su ona četiri elementa, za koje se je sve do novije doba vjerovalo, da se od njih sve sastoji. Po Empedoklu nit je što postalo, čega prije nije bilo; nit što propada, što je bilo; ono što mi zovemo postankom i nestadkom (Entstehen und Vergehen) samo je raznovrstna smjesa i razstava od ona četiri počela, koja se sama sobom nikada nemienjaju. Odkuda dakle ona očevidna i neprestana promjena stvarih; ono miešanje i razstavljanje počelah? Na to odgovara Empedokles, da izvan počelah bivstvuju dvie sile, naime *ljubav*, koja počela sastavlja, i *mržnja*, koja je *razstavlja*. Ova ljubav i mržnja nisu bogovi, već prirodne, al od tvari odieljene sile, vrelo svakoga gibanja. Izkoni bijahu sva počela u jedan veliki svjetski okrug ljubavju spojena. Nego malo po malo zavlada mržnja, te porazstavlja i razprši ono što je bilo spojeno. — Tako su postale pojedine stvari, koje u neprijateljskom neskladu živu. Ljubav je poslije opet počela mah otimati, ter ono, što bijaše razstavljeno, sastavljati; al joj to nije odmah sasvime za rukom pošlo; jer mržnja nije bila još posve savladana. U ovoj borbi ljubavi i mržnje sad je ova sad ona sila pretegla. Uslied toga nisu postale sastavljanjem odmah skladne i razmjerne stvari, već su nastale slučajnim spajanjem kojekakve nagrde i nakaze, koje su uz na-

Digitized by Google

predujuću pobjedu ljubavi sve to više izgibale, a njihovo mjesto zauzimali sve to više skladni oblici. Ljubav će napokon sasvime nadvladati mržnju, pak će se onda povratiti prvobitno skladno stanje. Nu ovo neće do vieka trajati, nego će se mržnja opet pomoliti s razsulom, te će se preobražavanje nastaviti. Ljubav i mržnja su očevidno analogon silah, koje sadašnji fizici zovu pritezanjem i odbijanjem (attractio, repulsio).

Još više nego ova obća teorija razvitka priliči darwinizmu ono, što Empedokles uči o postanku živora. Po njegovu mnenju najprije je postalo bilje od zemlje, i to praplodnjom (generatio spontanea, Urzeugung), prije nego je počelo sunce oko zemlje kolati. Poslije nikle su životinje iz zemlje, al ne onakve, kakve danas vidimo: današnje životinjstvo dobilo je svoj oblik tek iza višekratnoga preobraženja. Izprva postali su samo pojedini udovi t. j. glave, noge, ruke itd. Ovo je bio prvi stupanj razvitka. U drugom stupnju počeli su se ovi dielovi životinjskoga tiela u onoj borbi ljubavi sa mržnjom, kad je ljubav preotimala mah, posve slučajno sastavljati, tako su se n. pr. volujske noge sastale s čovječjim truplom, konjsko truplo s čovječjom glavom itd. Ovako su postale raznolike nakaze: volovi s čovječjom glavom, a ljudi s volujskom glavom; životinje sa dvoja prsa i dvie glave (kako opisuje Aristophanes prve ljude). Mnoge od njih nisu se mogle razploditi, te su uginule bez traga; nego mnogi ovakovi slučajni stvorovi bili su zbilja vrstni za život, te su na trećem stupnju razvoja samo ovi nicali iz zemlje, da se na četvrtom stupnju razvoja i razplodjuju; tada je dospjela praplodnja. Niti ovi organizmi nisu bili jošte posve usavršeni; već izprva samo kao grude od zemlje i vode, bez udovah, bez jezika itd., sve se je ovo tek malo po malo razvilo; tek poslije nastode i razlika spola, uslied koje su se onda ljudi sami razplodjivali (Zeller, Philosphie der Griechen, I. 718). — Ovako se obično razlaže Empedoklov nauk po Philoponu. Nego Ernest Krause (Erasmus Darwin str. 79) dokazuje (pozivljuć se na Aristotela i Xenokrata), da je Philoponus sasvim krivo shvatio Empedokla, koji da je tvrdio, kako se je prvotni živor vrlo razlikovao od potonjega savršenijega. Izprva je priroda puno toga stvarala, što nije bilo uz prirodne zakone podobno za život i razplod; jer da u prirodi neima stánovita smjera i cilja, inače bi bilo već izkoni sve savršeno. U istinu pako da se je živor malo po malo usavršio, tako n. pr. da su bile izprva sve životinje hermafroditi, a tek poslije su se razstavile i spolom.

Digitized by Google

Da ovo Empedoklovo razlaganje razumiemo, treba znati, da su stari tvrdo vjerovali, kako je njekoć bilo na zemlji svakojakih nakazah, i to ne samo pojedince, nego baš u velike; ovamo idu centauri, sirene, cyclopi, hydre. Tumačeć Empedokles postanak živora morao je dakle razložiti i postanak onih svakojakih grdosijah i grduljah. Nu glavna je stvar u njegovu nauku, da su sadašnje životinje, kako ih mi poznajemo, postale malo po malo uz borbu prirodnih silah; pak izmedju nebrojenih prvašnjih oblikah oni su pobjedu održali i ostale preživili, koji su bili najshodnije ustrojeni i potrebam života upriličeni. To je dakle pravi prirodni obir u borbi za bitak, i siciljski filozof slaže se za čudo s britanskim prirodoznancem u glavnih načelih; samo u dokazivanju svoga nauka razilaze se dašto sasvime oba mudarca. Drugčije niti nemogaše biti; jer si mi danas prirodu posve drugčije prikazujemo, nego što su si ju mogli prikazivati stari Grci na pragu prirodoznanstva.

Kao što razabiremo iz Lukrecija, cienili su realistički naturfilosofi staroga vieka Empedoklov nauk u velike; pa kad se je prošloga stoljeća buditi počeo tako zvani naturalismus, bio je po gotovu zaboravljeni već Empedokles iz nova na vidjelo iznesen. Sadašnji moniste pišu mu pako u osobitu zaslugu, što je prvi pokušao shodnost ustrojstva svih stvarih svesti na uzroke prirodnomekaničke.

Nego grčki filozofi nisu dalje razvijali i čistili Empedoklov nauk; volili su prianjati uz njegova vršnjaka *Anaxogoru*, pravoga otca dualizma i teleologije. Kao što smo vidjeli, Empedokles je učio, da su sve stvari sastavljene od četiri nepromjenljiva, al svakojako izpromiešana elementa, stihije. Nego mučno je bilo razabrati, kako bi moglo iz četiri počela proizhoditi toliko neizmjerno obilje raznolikih pojavah, koje sveudilj gledamo. Da se uzmognu protumačiti ove nebrojene razlike prirodnih pojavah, tomu se je hotjelo i nebrojenih pratvarih, elemenatah, razne naravi; njihovim sastavljanjem i razstavljanjem moglo je onda nastati svekoliko bogatstvo toli različitih pojavah i stvarih. Zato je Anaxagoras na mjesto četiri počela postavio njih neizmjerno množtvo, a svako to počelo da se razlikuje od ostalih osobitimi svojstvi. Po njegovu nauku niti šta nova postaje, niti šta propada; sve, što biva, nastaje sastajanjem i razstajanjem ovih pratvarih, koje Anaxagoras prozva „sjemenjem stvarih“. Iz njih da su postale i Empedoklove stihije. Nego sada se pita: što je uzrok bezkrajnomu miešanju i razstavljanju toga sjemenja stvarih? — Na to odgovara Anaxagoras:

Digitized by Google

Sve je na svietu skladno i prema svojoj svrsi. Ovaj sklad nepolieže niti od nutrnjih svojstavah tvari, niti od kakvih prekonaravnih moćih, ljubavi i mržnje; već mu je uzrokom osobito biće, razlučeno znanjem i silom, prostotom i samosvojnosti od svih stvarih: duh (νοῦς), koji probija u tvar i čini, da od nje postaju svakojake stvari, sve prema njekomu skladnomu sustavu svieta. Onaj red ovoga svieta, kojemu se divimo, djelo je umna duha. Evo dakle dualizma medju svietom i duhom, a tim i početak teleologie, prielaz filozofije u theologiju. Al ovaj dualizam nije bio jošte sasvim razvit: Anaxagorin νοῦς bio je samo najtanja i najčistija od svih stvarih (πεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον). Sasvime immaterialan νοῦς, a time i podpun dualizam, razviše stoprv Sokrates i Plato. — Zalud je Diogenes iz Apollonie dokazivao nerazdiono jedinstvo tvari i duha; zalud je pobijao Demokrit svojom atomistikom Anaxagoru: „Trotzdem siegte die neue Lehre (piše Schulze l. c. str. 69); denn im Grunde ist sie ja nur die uralte, den Menschen längst gewohnte, aus Mythologie und Götterglauben ihnen längst bekannte, kindlich heimliche anthropomorphe Weltauffassung: Götter in menschlicher Form sind es überall, welche die Erscheinungen in der Welt bewirken. *Die* Lehre war seit unvordenklicher Zeit anerkannt. Was Anaxagoras *Neues* fordert, ist jetzt nur, dass man statt der vielen Götter einen einzigen Gott setze, dass man den Polytheismus durch den Monotheismus überwinde. Eine Philosophie aber, welche, wie die des Anaxagoras, die schwierigen Bahnen strenger naturwissenschafticher Welterklärung zu verlassen anfängt, welche die mühelose Erklärung durch die übernatürliche Kausalität wieder an die Stelle der mühevollen natürlichen Kausalerklärung setzt, und sich mit der Religion, wenn auch dieselbe läuternd, verbindet, kann immer auf ein grosses Publikum und die breiteste Popularität rechnen, da sie an bereits bekannte Ideen- und Interessenkreise anknüpft. Das ist der wahre Schlüssel zu der sonst rätselhaften Erscheinung, warum der naturwissenschaftliche Geist der ersten Periode des philosophischen Denkens in der Folgezeit auf zwei Jahrtausende hinaus so gut wie ganz vernichtet wird und die Philosophie sich zuerst in teleologische Metaphysik und darauf völlig in Theologie verwandelt."

Već Sokrates je bio stegnuo svoju filozofiju na iztraživanje općih sudovah „consensus omnium"[1]. Sud se sastoji iz pojmovah; usta-

[1] Na to primjećuje Schulze (l. c. str. 98): „Ist denn der „consensus omnium" auch in der That das Merkmal des Wahren? — So

Digitized by Google

novljivanje općih pojmovah bila je glavna zadaća mudroslovja. Nije se dakle iztraživalo prirodu, nego se je razglabalo pojmove; na mjesto pravoga mudroznanstva, t. j. poznaje stvarih, postavilo se je rječoslovje.

Još su dalje pošli u tom pogledu Plato i Aristoteles, tvrdeć, da u istinu jestvuju samo obći pojmovi, samo idee (u Platonovu smislu); samo one su prava jestva (ὄντως ὄν), a ostalo, t. j. same stvari, samo su prolazni pojavi, prava obmana. U istinu imaju dakle dva svieta: pravi sviet ideah, vječnih bićah i uzrokah; te sviet prolaznih pojavah. Sviet ideah je nepromjenljiv, vječit; a štogod je od tvari, mienja se i prolazi. Idee nisu od tvari, one su imaterijalne. Tako Plato ruši realni vidljivi sviet grčki, postavljajuć na njegovo mjesto imaterijalni, nevidljivi, duševni. — Sva je moć u ideah; sama tvar neima nikakve moći, nikakve sile. Idee grade i liče pojedine stvari prema sebi. Tvar je posve pasivna i nemože se sama gibati; idee su aktivne i kreću ju.

A gdje borave ove vječne nadprirodne duševne sile? Na to pitanje odgovara Plato prema naivnomu nauku Ptolemäa, po kojem je sviet pola šuplja okruga: u sredini je zemlja, a oko nje kolaju sunce, mjesec i ostali planeti. Onaj modri svod, što ga vidimo nad nami, jeste pravi tvrdi oklop zemlje (firmamentum), za koji su prikopčane zviezde-stalice, pak se to sve kreće oko zemlje. Nebeski svod je pod jedno medja prirodi: ovomu svietu i njegovim pojavom. Iza onoga nebeskoga svoda počimlje nebo, stan ideah: odanle upravljaju ove stvarmi ovoga svieta. — Pokle su ovako uz dualizam prionula dva najveća mudarca, zapeo je bio svaki napredak na polju pravoga mudroznanstva.

Pomisao, da je bio sviet, budući onako liepo uredjen i udešen, unaprieda, prije svoga postanka zamišljen i osnovan, pak onda od nadsvjetske mudrosti stvoren — ova pomisao, od Eleatah i Pythagorejacah razvita, nadmašila je i udušila ili bar preinačila sve

---

wenig wie man durch Addition des Mutes von Millionen Schafen den Mut auch nur eines Löwen erzielt: ebenso wenig erhält man durch die Uebereinstimmung von Millionen unkritischer Geister auch nur ein kritisches Urteil. In dem consensus omnium liegt nicht das geringste Kriterium der Wahrheit, da alle denselben Fehler machen, dasselbe Falsche bejahen können, wie etwa die Bewegung der Sonne um die Erde vor Kopernikus; wohl aber ist diese Sokratische Schlussfolgerung durch und durch ontologisch: weil alle etwas übereinstimmend *denken*, desshalb *existirt* es auch wirklich so".

Digitized by Google

druge filozofske teorije. Ta ovo je bio zbilja najsgodniji put, kojim se moglo poći do odgonetljaja nedokučljive zagonetke, kako se je sviet razvio: na prosto se je kazalo, da je sviet onako savršen, jer je bilo sve unaprieda promišljeno, pak onda izvedeno. „A kamo one mnoge nesavršenosti, na koje svaki čas nailazimo?“ — Eh, imaju i one tajni a mudri cilj; al ga mi umom nepostižemo. — Ovakvo shvaćanje uzelo je mah osobito u kršćanstvu.

Ako je bila osnova svieta još prije njegova postanka gotova, to je bila dašto i svaka biljka, svaka životinja još prije svoga postanka zasnovana, pak onda izvedena. Evo Platonove ideologije, koja se svakoj vjeri lasno dade priljubiti. Zato si je platonizam brzo put prokrčio i u kršćanstvo, koje uči po Mojsiji, da je bog izkoni, u početku, sve stvorio; samo se nesudaraju u tumačenju rieči „izkoni“, t. j. u roku, kad se je to dogodilo. Al da su onda bile napose stvorene sve one vrsti, koje i dan danas bivstvuju, o tom se do novijega vremena nije dvoumilo. Inače vjeruje i naš narod, kao što i stari Grci, da mnogo toga postaje samo od sebe, i ta nam se vjera nehotice nameće, kad gledamo mrcinu ili stari sir, kako sve vrvi od crvlja; ili pokvareno jelo, kako se je na njem ciela šumica od pliesni razvila; ili balegu, kako se u njoj govnovalji zameću; ili baru, kako po ljetu nebrojeni rojevi komarah iz nje ničn. Isto valja za uši, buhe itd. Da je to sve „samo od sebe“ postalo, bez klicah, bez sjemenja, bez osobite oplodnje, o tom prost čovjek i nesumnja, a dokazuje to poviedanjem Mojsije, kako je bog zapovjedio vodam i zemlji, neka izvode živinu i bilje.

Grci su u tom pogledu pošli još dalje. Tko da se nenasmieši, kad čita u Diodora Sicilijanca, da egipatski miševi postaju od nilskoga mulja, pak da im glava viri već iz mulja, a ostalo tielo još je samo blato. I najslavniji ondašnji prirodoznanci nisu se znali oteti takvoj vjeri. Tako je n. pr. Aristoteles posve bio uvjeren, da bube i kukci, mekušci i ribe postaju same od sebe u primjerenoj tvari. Sve do novijega vieka se je vjerovalo, da se pčele zameću u volujskih glavah, špurak (jakrep) od račje štipaljke, uši od znoja, buhe od mokraće itd. U obće je bio svaki gnjilež plodište i plodivo živine i bilja.

Još glasoviti Harvey († 1658) dokazivaše, da se gnjiležem stvara protoplasma, iz kojega se razvijaju životinje niže vrsti. Pa kad je to Redi (g. 1684) pobijao i, oslanjajuć se na malo prije izumljeni mikroskop, tvrdio, da se crvlje u gnjilome mesu leže iz jajah, koja su muhe u mesu sniele, bio je proglašen krivovjercem po-

Digitized by Google

zivom na sveto pismo (knjiga sudacah 14, 8), da se je u strvini od lava zametnuo roj od pčelah.

Koliko god nam se sada činilo naivno, što su učili Plato i Aristoteles: opet je njihov nauk po gotovu dvie tisuće godinah svietom vladao. Posljedica je tomu bila, da je sviet stao naginjati samo razmišljanju ob ideah, o transcendentalnih pomislih, ob imaterijalnom, ob onom, što samo umom razumiemo, jer za čovjeka tobože samo to vriedi; a počeo se odvraćati od prirode i prirodoznanstva, jer sve to neima nikakve prave ciene. Napokon je nestalo svakoga iztraživanja prirode, a mah je uzelo preziranje vidljiva svieta; jer to da je sve „vanitas vanitatum". Priroda se je samo u toliko iztraživala, koliko se je odanle dokazati ili potvrditi moglo istine ili izreke svetoga pisma. Nije čudo, što su se uslied toga širile i vjerovale (osobito prvih stoljećah poslije rodjenja Isusova) upravo smiešne priče. Tako n. pr. glasoviti naučnjak Isidorus Hispalensis († 636) pripovieda posve ozbiljno, da ima upravo 12 krat 12 (= 144) vodenih životinjah; pčele da se legu iz gnjile teletine; skakavci iz mazge; ljudi da se zbilja mogu prometnuti krmkom, vampirom, sovom itd. (Schulze l. c. 173). Na svaki prigovor odgovorilo se je izrekom svetoga pisma: „bog može sve." Iduć tim putem povrati se napokon duh čovječji onamo, gdje je bio prije grčke „naturphilosophie": prirodnoj kauzalnosti nestade svake valjanosti; ništa nebiva po nekakvih prirodnih zakonih; svi prirodni pojavi djelo su vieštacah i vješticah, vilah i vukodlakah, rusalakah i malikah (koje u Niemacah zamjenjuju Koboldi, Nixen, Elfen, Feen itd.); nu ponajviše su djelo vraga i njegovih četah. Sve prirodne a nerazumljene strahote poliežu od njih; jednom riečju prirodni uzroci zamienjeni su transcendentalnimi; razum maštom.

Prvoj tisući godinah iza rodjenja Isukrstova biljeg je vjera, sliepa vjera: sve se je vjerovalo i najveća ludorija ili nesmisao, ako se je priudesio kršćanskim dogmam, kako su se onda shvaćale. Je li što prema prirodnim zakonom ili prema zakonom mišljenja, na to se gledalo nije, doteklo je, da se tko pozove na kakvoga obskurnoga pisca ili na babju priču, pak je doista našao vjerujućih slušateljah, kao što je to Buckle u svojoj „History of civilisation in England" na široko razložio. Uz ovakvo mišljenje nije se moglo dašto ni pomisliti na iztraživanje prirode.

S početkom druge tisuće godinah počelo je donjekle svitati u Evropi, a taj osvit ili, pravo govoreć, samo praskozorje, polieže od

Digitized by Google

kršćanske scholastike[1]. Akoprem su kršćanske dogme po nauku bogoslovacah absolutne istine: ipak se prikazuju, motreć jih s logičkoga gledišta, i samomu srednjemu vieku nekako čudnovatimi i neskladnimi. Kako se može po zakonih logike pomisliti *jedan* bog u *tri* različite osobe, *jedan* spasitelj sa *dvie* protivne naravi, božjom i čovječjom? — Nego budući da je to sve ipak nedvojbena istina: to se onda opet mora sudarati zahtjev logičkog uma sa sadržajem dogme. Oko iztraživanja te sloge medju dogmom i logikom vrti se sva scholastička mudrost. U istinu je to jalov posao, jer mnoge dogme se mogu pomišljati samo uz dokinuće logičke i naravne kauzalnosti. Zato su već Rogerius Baco i Duns Scotus učili, da nevalja tražiti sklada medju naukom vjere i znanjem razuma: dogme da su *nadnaravne* istine, u koje kao takve nevalja dirati; um čovječji može pojmiti samo *naravne* istine. Neka se dakle umno mišljenje i neproteže na one prekonaravne zadaće bogoslovja, već neka si filozofija prti svoju osobitu prtinu. Al je to bio vrlo mučan posao; jer je mudroslovac svaki čas zapeo o kakov nauk crkve, pak da nenagraiše, morao je svoje logičko umovanje krivim proglasiti i za vjeru prionuti. U ovoj borbi za bitak nije si umio filozofički duh drugčije pomoći nego izmišljajem teorije, uz koju bi, da je istinita, sva istina postala obmanom, naime teorijom o *dvostrukoj istini* (duplex veritas). Po tom nauku može biti nešto mudroslovna istina, što je bogoslovna laž; pak opet bogoslovne

[1] Das hauptsächlichste wissenschaftliche Streben des Mittelalters ist auf die theologische Begründung derjenigen Glaubenslehren gerichtet, auf deren Basis die Naturverachtung entstanden war. Aber eben diese sich eifrig auf den scholastischen Ausbau der Dogmatik hingebende Thätigkeit bewirkt das Gegenteil von dem, was sie beabsichtigt — sie wird in letzter Instanz ein Impuls zur Erweckung der Naturverehrung und Naturerforschung, indirekt insofern nämlich, als die Scholastik, indem sie mit Eifer ihre Probleme bearbeitet in ihren durch und durch widerspruchsvollen Schlussergebnissen endlich „nolens volens" den Beweis führt, dass diese Probleme unfruchtbar und widersinnig sind, eben dadurch aber den menschlichen Geist der scholastischen Spitzfindikeit überdrüssig macht und ihn antreibt abzulassen von trockener und erfolgloser Begriffsklauberei und sich den lebendigen Dingen der Natur und ihrer Erforschung zuzuwenden. Unter diesem Gesichtspunkte verdient die Scholastik keineswegs als blosser „mittelalterlicher Wust und Unsinn" abgethan zu werden, vielmehr werden wir sie als einen für die Entwicklung der Wissenschaften wichtigen und grossen Faktoren kennen lernen, die zur Aufhebung der Naturverachtung führen". (Schultze l. c. str. 207).

Digitized by Google

istine mogu biti bludnje za filozofa. Kako je onda theologia posvuda pretezala, to je mudroslovje moralo dašto svaki čas prinositi „sacrifizio d' intelletto".

Prvi je počeo načela scholastike uspješno podkapati Vilelmo Occam (oko 1340 god.), pobijajuć po imenu njezin glavni axiom: „universalia sunt realia", to će reći, da obći pojmovi (Platonove idee) nejestvuju samo u našoj duši nego i izvan nje, t. j. obći pojmovi nisu samo plod našeg uma, nego jestvuju zbilja, realno. Težko je i vjerovati, koliko je truda stajalo, dok si je ova po nas sasvim očita istina put prokrčila do scholastikah, dokazujućih, da n. pr. idea stabla (drveta) zbilja existuje, a pojedina stabla samo su odsjevi te idee. Occam pako je učio, da su obći pojmovi tek pomisli, rieči (universalia sunt nominalia); samo stvari jestvuju zbilja. Ako dakle želiš poznati pravu istinu; ako želiš proučiti ono, što zbilja jestvuje: nemoj roviti po abstraktnih pojmovih, nego metni se na proučavanje empiričnih stvarih. Skup svih tih stvarih zove se jednom rieči priroda. Ako se dakle želiš dokopati istine, a ti proučavaj prirodu. Tako se je i ovdje malo po malo, al napokon ipak potvrdilo Horacijevo: „Naturam expellas furca, tamen usque recurret". Malo po malo, rekoh, jer sâm Occam nije uspio, već je bio njegov nauk kao protucrkveni zabranjen i njegovi pristaše iz sveučilištah protjerani. Nu sve to nije pomoglo. Dan danas neima više traga onom nauku, što ga je Occam pobijao, i mi nerazabiremo, kako se je moglo vjerovati, da n. pr. pojam *kuća* jestvuje, a ne pojedine kuće.

Mudroslovno iztraživanje svih vremenah nastoji poglavito oko odgovora na ovo stožerno pitanje: „što je prvi ili prauzrok svim stvarim?" Grčki mudarci sve do Sokrata nalazili su taj uzrok u samoj prirodi, i to jedni u tvari, drugi u obliku, treći u bivanju (Werden), četvrti u biću — svakako su svi priznavali prirodnu kauzalnost. Sa Sokratom, Platonom i Aristotelom počimlje nadprirodna, duševna kauzalnost, koja je napokon tako mah uzela, da je sve prirodne zakone, pak i samu prirodu kao puku obmanu u zapećak zatjerala. Tako je bilo za svega srednjega vieka; tek na osvitku novijega vieka počelo se je malo po malo prirodu poštivati, a uz to i prirodnu kauzalnost priznavati. Iza Kopernika upalio je luč prirodoznanstva osobito Francis Bacon lord Verulam (godine 1561—1626), dokazujuć u svojih djelih ništetnost scholastičke znanosti, a napućujuć čovječanstvo na proučavanje prirodnih zakonah, odkuda će mu ogranuti prosvjeta i uljudba. Da se uzmakne sukobu

Digitized by Google

s bogoslovci (što je bilo onda prieki put na lomaču), razstavljao je *vjeru* od *znanja,* tvrdeć, da se ovo dvoje neda složiti: zato jim treba područja razmedjiti tako, da jedno drugomu nezabraždjuje u njegovu njivu. Niti vjera neka nesvojata gospodstvo nad znanosti, niti znanost nad vjerom. Komu se hoće što vjerovati, neka vjeruje do mile volje koliko mu drago; jer nije za tim stalo, koliko tko vjeruje: tko je zaplivao u vjeru, on je kao kartaš, hoćeš nećeš mora držati sva pravila igre, makar mu se činila i bezumna[1].

Netreba dokazivati, da ova doskočica nestoji; jer istina može biti samo jedna; „duplex veritas" protivi se osnovnomu zakonu mišljenja. Ele Bacon se je tim nastojao ograditi od prigovorah i navalah poradi krivovjerstva, što mu i za rukom podje, barem nije imao zbog toga za života svoga neprilikah. A bio se je dosta daleko zaletio u ondašnji način mišljenja. Jer dok u srednjem vieku nije bilo većega grieha od skepse, sumnje, Bacon je učio, da je sumnja najveća i najsvetija dužnost svakoga znanstvenoga iztraživaoca[2], i da u znanosti nedotječe pythagorsko αὐτὸς ἔφη, već treba sve da sam gledaš i sam misliš.

A kako se je u tom pogledu do njega postupalo? Postavilo se je kakvo vrhovno načelo, pak se je onda dedukcijom izvodilo iz njega posljedice i po ovih su se prosudjivale same stvari. Zato zove Bacon deduktivno dokazivanje „materom bludnje i nesrećom znanosti". Zdrav razum uči, da treba najprije pojedine stvari proučiti, pak odatle dalje postupati, to jest od pojedinih stvarih penjati se k općemu. To će reći: dokazivati treba indukcijom; al uz potrebit oprez, da nedržimo sve nepobitnom istinom, što nam naša osje-

---

[1] In Wahrheit bestimmt hier Baco das Verhältniss so, wie es die Engländer nach seiner Vorschrift auch heutzutage noch in ihrer Praxis handhaben; aber man kann unmöglich meinen, dass hiermit eine gründliche Erledigung der Sache gegeben sei; es ist gewissermassen nur ein diplomatischer modus vivendi hergestellt, kein wirklich versöhnender Friedenschluss (Schulze l. c. str 267). — I Hobbes kaže: „Wie bittere Pillen sind die Wunder der Religion einfach hinunterzuschlucken; wer sie kritisch zerkaute, hätte nur einen bittern Geschmack davon".

[2] Es ist hier nicht der Zweifel gemeint bloss um der Lust des Verneinens willen, nicht der nihilistische Zweifel aus bloss zerstörender Frivolität; es ist vielmehr der aufbauende Zweifel, der aus dem Wahrheitsbedürfniss entspringt, der aus dem steten Bewusstsein der Möglichkeit des Irrtums hervorgeht. Es ist derselbe Zweifel, den Sokrates als Ausgangspunkt alles Wissens in seinem Satze: „Ich weiss, dass ich nicht weiss" proklamierte. (Schulze l. c. 283).

Digitized by Google

ćala prikazuju, jer i tu može biti obmanah. „Unwillkührlich (kaže Schulze) mischt sich die Beschaffenheit unserer Sinnesorgane, unseres Nervensystems, unserer geistigen Besonderheit, kurz unsere subjektive Natur in die Betrachtung der Dinge und alles Vorstellen ist stets nur ein Uebersetzen aus der objektiven Natur der Dinge in die subjektive des menschlichen Wesens, unter dessen Begränzungen und Voraussetzungen wir doch allein die Dinge begreifen können. Erst wenn wir alles Subjektive von unserem Objecte abgezogen haben, erhalten wir den wahren Thatbestand an sich, ohne die Veränderungen, die unser Subjektivismus unwillkührlich damit vorgenommen. Sind wir nicht kritisch belehrt, so betrachten wir alle Dinge „ex analogia hominis", in anthropomorphistischer Weise, nicht „ex analogia universi", aus der Natur des Universums selbst heraus. Aber „es ist unrichtig", sagt Baco, „dass der menschliche Sinn das Mass der Dinge sei; vielmehr geschehen alle Auffassungen der Sinne und des Verstandes nach der Natur des Menschen, nicht nach der Natur des Weltalls. Der menschliche Verstand gleicht einem Spiegel mit unebener Fläche für die Strahlen der Gegenstände, welcher seine Natur mit der der letzteren vermengt, sie entstellt und verunreinigt" (l. c. str. 274).

Kolikogod je Bacon preporučivao izpitivanje pojedinih stvarih, opet s druge strane opominje, da onaj put nevalja, kojim su bili dotle pošli marljivi prirodopisci u iztraživanju i nakupljanju prirodopisne gradje. „Do sada su — kaže Bacon — ljudi svu pomnju uložili, da iznesu na vidjelo *različitost* stvarih i *razlike,* kojimi se životinje, bilje i kamenje razlikuju jedno od drugoga. Al ove razlike su ponajviše samo igra prirode, a za ozbiljnu znanost od slabe znamenitosti. Doista malo nam to koristi, ako pamtimo sve one nebrojene suvrsti tulipanah, ili perunikah, ili ljušturah, ili pasah, ili sokolovah. Sve je to samo od individualne znamenitosti. Znajuć jih poznaješ veliko množtvo pojedinih stvarih, al pravoga znanstvenoga znanja imaš vrlo malo. Onakvo poznavanje nas veseli, više putah je i od praktične koristi; al ti uzanj slabo ili ni malo neprodire oko u nutrnje ustrojstvo prirode. Pak baš ovakvimi tricami najvole se prćiti obični prirodopisci. Uslied toga se je prirodopis izmetnuo, nastojeć oko suvišnih stvarih, a zanemarujuć ono, što je znamenito i poglavito. Ovakvo iztraživanje stvarih i nakupljanje gradje nije vrstno za postignuće onoga cilja, koji nam lebdi pred očima: utemeljenje pravoga poznavanja ukupne prirode. Treba dakle posao okrenuti i od iztraživanja *razlikah* svratiti se k pro-

Digitized by Google

matranju *sličnosti* i *analogije* stvarih, isto tako u njihovoj cjelokupnosti kao što i u pojedinih dielovih. Jer uprav ove sličnosti prikazuju nam svukoliku prirodu kao jednu cjelinu, pa baš poznavanje toga prirodnoga jedinstva temelj je pravoj znanosti"[1].

Kako smo vidjeli, Bacon navire i napućuje što se može žustrije na iztraživanje srodnosti u prirodi. Što nam se na prvi pogled čini kao razstavljene, različite, nesrodne vrsti, to je samo plod čovječjega abstraktnoga razlikovanja; bistroumnomu duhu prikazuje se svagdje sad veća sad manja srodnost prirodnih čestih — jedinstvo prirode. Evo dakle već Bacon je bio *zamislio,* što je trista godinah iza njega njegov zemljak Darwin potanko razvio. To i jest pravi razlog, zašto sam kod Bacona malko dulje poboravio. Al i drugčije zaslužuje Bacon osobitu pažnju, jer je njegova filozofija pravi menjik na razmedji srednjega i novoga vieka, te š njom u istinu započimlje neizmjeran napredak i razvoj realističkih znanostih[2].

Ako Bacon nije srodnost stvarih onako potanko kao Darwin razvio, a ono je u tom postupio napried njegov zemljak *Locke* (g. 1637), pobijajuć Platonov i Aristotelov nauk o ideah, i doka-

---

[1] Na ovo primjećuje Schultze (l. c. str. 293): „Möchten doch unsere wissenschaftlichen Hyperspezialisten, welche über der Richtung auf das Einzelne die ebenso nothwendige Richtung auf das Allgemeine völlig vergessen zu wollen scheinen, dieses goldene Wort Bacos sich ins Gedächtniss zurückrufen!

[2] Jako liepo nacrtao je Schultze (str. 296) opreku medju naukom srednjega vieka i filozofijom Baconovom. On kaže: Durch Wissen zum Können, durch Können zur Macht über die Natur, dadurch zur sittlichen Freiheit, Kultur und Humanität; Naturwissenschaft und Technik das notwendige Mittelglied in diesem Prozess — das ist in der Kürze das Baconische Ideengerüst des Realismus, wodurch sein Urheber sich völlig vom mittelalterlichen Geist ab- und dem modernen Geist zuwendet. Die Unterscheidungsmerkmale liegen klar und schroff auf der Hand. Baco will die Glückseligkeit des Menschen schon im Diesseits begründen und befördern, das Streben des Mittelalters ist allein auf das Jenseits gerichtet; Baco will Neues entdecken und erfinden, das Mittelalter nur Altes bewahren und erhalten; in Bacos Augen ist der Zweifel die höchste Pflicht gegen den Geist, in den Augen des Mittelalters die höchste Sünde wider den Geist. Baco will die Trugbegriffe vom Throne stossen, das Mittelalter immer neue Trugbegriffe darauf setzen. Bacos Parole lautet: Kein Autoritätsglaube! Das Mittelalter verkündet: Unterwerft euch der Autorität! Bacos naturwissenschaftliche Methodik geht auf Sachkenntnis, des Mittelalters theologische Scholastik nur auf Wortweisheit. Baco bekämpft jede anthropomorphistische Weltanschauung, das Mittelalter empfindet, fühlt, will und denkt ausschliess-

Digitized by Google

zujuć (što danas svatko donjekle vjeruje), da obći pojmovi, po imenu pojam roda (genus), nebivstvuje, već je to puka rieč, kojom se označuje skup individuah u koječem sličnih. Pojam roda je samo čovječji um stvorio; u prirodi ga neima, ondje jestvuju samo individua, osebi, u mnogo koječem slične, al u mnogo koječem različite. Kad bi priroda, izvodeć životinje i bilje, postupala prema nekakvomu typu ili modellu (kao što se na prvi pogled zbilja čini): onda nit bi bile moguće nakaze, nit polutani (melezi), već bi sve osebi istoga roda, ili bar iste vrsti, posve bile jednake. Al izkustvo uči, da neima posve omedjašenih rodovah, a kamo li vrstih, već jedna prelazi u drugu — odtuda ono nebrojeno množtvo suvrstih i promjenakah.

Što Locke u obće razlaže, to je upravo predmetom prvoga i zamašnoga Darwinova djela o postanku vrstih (origin of species), u kojem se sve to potanko dokazuje. Jer ako neima stalnih nepromjenljivih vrstih, već jedna prelazi u drugu: to je očit dokaz, da su se te vrsti i suvrsti jedna iz druge razvile, da imaju isto poreklo — pak evo teorije razvoja, descendencije.

Drugim putem je do istoga resultata dospio lord *Monboddo,* koji je živio u drugoj polovini prošloga vieka. U ono doba mnogo se je iztraživao postanak jezika, pak je i lord Monboddo napisao o tome znamenito i obširno djelo „On the origin and progress of languague. Edinburgh 1773.“ Pošav s gledišta jezikoslovnoga dospio je napokon do uvjerenja, da čovjek lozu vuče od živine. Već u prvom svezku djela razvio je o postanku jezika uprav onakve pomisli, kakve su do sada posvuda od znanosti prihvaćene; al u svojih vršnjakah nije ni malo naišao na pohvalu, jer se je onda jezikoslovje istom buditi počelo.

„Za porabu jezika veli se (piše Monboddo), da nas ona poglavito razstavlja od živine, i to je zbilja istina, ako po jeziku nerazumievamo samo zvuke i rieči, nego duševne predočnje, koje se njimi označuju. Vriedno je dakle iztraživati, odkuda smo primili ovo preimućtvo, kojim se odlikujemo naprama ostaloj prirodi. Kako se je to preimućtvo izprva zametnulo, i kakvom ljestvom se je popelo do sadašnjega savršenstva, ako ne baš preko nas, a ono preko

---

lich anthropomorphistisch. Baco verwirft die Anwendung des Zweck- und Gattungsbegriffes auf Welt und Natur; das Mittelalter kann sich Welt und Natur gar nicht anders denken als unter dem Gesichtspunkt des Zweck- und Begriffssystems — hier trennen sich also die Wege völlig, hier ist keine Vermittlung mehr möglich, die Philosophie Bacos ist Mark- und Grenzstein zweier völlig verschiedener Welten.

Digitized by Google

drugih dobah i narodah svieta? Ovo iztraživanje je tim zanimivije i znamenitije, jer nas vodi natražke do samoga porekla čovječjega družtva. Bez porabe jezika, a tim i razuma, nebismo imali prava na ime „čovječanstva“, nit bismo se mogli s razlogom *ljudi* zvati, dapače bismo se morali udovoljiti, da budemo izporedjeni s ostalimi životinjami, nad kojimi gospodujemo poglavito pomoću polakšicah, što nam jih jezik daje“.

Da dokaže, kako i ljudi spadaju na ostalu prirodu, umuje ovako: „Sve naše pitomo bilje i živina, bilo je izprva divlje, pak samo treba oči izbuljiti, te će se vidjeti, da niti s čovjekom nije bilo drugčije. I čovjek je bio izprva zvier u stadu živeća, dapače u mnogom pogledu bio je divljiji od gdjekoje živine živuće u stadu, pak imajuće njeku vrst vlade; a našlo se je ljudskih plemenah, u kojih neima traga kakvoj vladi. Ovakvi divlji narodi nisu imali abstraktnih ideah, kao što jih ni gluhoniemi neimaju. Od takvih počelah postupio je čovjek k stvaranju stanovitih ideah, zatim k umjetnostim, znanostim i k uljudbi. Ako u ovom postupku ima *napredka,* treba da u njem ima i *početka,* u ovom pako pogledu nemože se pomisliti drugi početak do puka živina. Jer iduć natražke od *napredka,* kamo ćemo drugamo dospjeti? Našav onoliko karikah lanca vlastni smo popuniti ga i zaključivati, da taj početak pripada zajedničkoj prirodi, koja nas veže s ostalim životinjstvom“.

„Po svoj prirodi opažamo razliku medju „bivanjem i bićem“; jer svagdje vidimo u njoj neprestano napredovanje iz jednoga stanja u drugo, *ništa nije bilo od prvoga početka onakvo, kakvo je poslije postalo.* Ako tko reče, da se čovječji um u tom pogledu mora izvaditi, jer da je taj um iznimka, treba da to dokaže. Al toga nemože nitko; dapače svatko mora priznati, da se um u čovjeka najposlje pojavlja. Ta gdje je u djeteta pametna duša? Od nje ima samo mogućnost i podobnost steći ju“.

Monbodda su njegovi vršnjaci suludim držali (kao što se obično dogadja onim iztraživaocem, koji su pretekli svoje vrieme). Dan danas se njegovo iztraživanje posve čini razboritim. Najviše je povoda dalo porugam proti njemu naperenim njegovo uvjerenje, da su orang-utang i chimpanse divlji praljudi bez jezika i da ima još negdje u pustih zemljah poludivljih repatih životinjah, koje su kao posrednik medju čovjekom i majmunom. (Gl. Krause: Erasmus Darwin, str. 123).

Što su pomenuti mudarci onako samo uzgred spomenuli, to je na izmaku prošloga vieka potanko razlagao njihov zemljak, pravi

Digitized by Google

duševni predteča i djed nedavno preminuloga Charlesa Darwina. Mislim doktora *Erasma Darwina,* koji se je rodio godine 1731., a preminuo god. 1802. Vriedno je dakle, da o tom pravom otcu darwinizma malko više na široko prosborimo. On je to zavriedio ne samo radi toga, nego i kao liečnik, prirodoznanac, filozof, pjesnik i čovjekoljub, i to baš zato, što ga potomci, dapače niti njegovi vršnjaci, nisu znali tako procieniti, kako je zbilja zaslužio. Nije čudo; njegov pogled na polju prirodne filosofije sizao je tako daleko, da ga ondašnji naraštaj nije bio vrstan onamo sliediti, zato ga i nije razumio, a kamo li dostojno uvažio. Danas stoprv, to jest poslije sto godinah, omogućio nam je njegov unuk Charles svojom radjevinom, ter umiemo ocieniti proročanski duh njegova djeda Erazma. Već ovaj je bio krenuo u biologiji onim smjerom, kojim je i unuk pošao, te se može donjekle reći, da je ovaj potonji samo duševno nasljedstvo svoga djeda nastupio, ter izveo program, što ga je bio djed nacrtao. Doista neima gotovo djela unukova, koje nebi našlo svoju gatku, svoj pendant, u kojem poglavju djedova djela. Obično se misli, da je pravim početnikom teorije razvoja Francez Jean Lamarck, o kojem ću malo niže govoriti; al je sva prilika, da je i ovaj poznavao i upotrebljavao rezultate Erazmova iztraživanja, akoprem toga nigdje nespominje.

Kolikogod je zavriedio djed, da mu se zakopano ime na vidjelo iznese, pošto je duševnim predšastnikom svoga unuka u pitanjih, koja su dan danas pokrenula sve misaone duhove: tim opet nekanimo ni malo okrnjiti zasluženu slavu njegova unuka. Drugo je postavljati pomoću bujne mašte teorije i hipoteze, makar ove potekle iz obsežnoga poznavanja prirode, a drugo je utvrditi te hipoteze i teorije pojedinimi nebrojenimi fakti i pribaviti jim onaj stupanj vjerovatnosti, koji će nadovoljiti umnike svoga vremena. Dor. Erazmo Darwin nije mogao nadovoljiti svoje vršnjake svojimi prirodno-filozofskimi ideami, jer jih nije znao sabrati i staviti pod jedno vrhovno načelo: poradi toga su njegove inače istinite pomisli bile samo „membra disjecta", bez jedinstva". Upravo zato nije se mogao pohvaliti uspjehom, te su njegovi vršnjaci samo onako preko ledjah gledali na plodove njegove excentrične mašte; jer se nisu dali svesti u okvir ondašnjega mišljenja i shvaćanja svieta, te je rieč darwinovanje (darwinizing), izmišljena od pjesnika Coleridge-a, značila u Englezkoj od prilike to, što naše bulaznjenje t. j. protivno od razborita iztraživanja biologije. Stvar je posve naravna:

Digitized by Google

što je unuk dokazao ili bar dokazivao, to je djed samo nazirao ili baš snatrio.

Krivomu shvaćanju i nepravednomu ocjenjivanju Erazma Darwina puno je dopriniela svestranost njegove djelatnosti. Kao što ćemo vidjeti, Erazmo je bio na glasu liečnik; al mu liečnici prigovarahu, da je odviše teoretik, filozof. Filozofom se činjaše, da je prevelik fantasta i pjesnik, a da postane mudroslovac. Pjesnikom se nije svidjao njegov prirodoslovni smjer, dočim je onda sentimentalnost vladala. S ovih razlogah nije mogao nikomu pravo ugoditi, jer nije išao običnim utrenikom i kolnikom, već si je svagdje novu stazu krčio, novu prtinu prtio. Malo po malo se je to okrenulo: belletriste su pronašli bezprikornost njegovih stihovah; njeki englezki liečnik je prije 20 godinah ocienio njegove velike zasluge oko ljekarstva; a Ernst Krause je u pomenutom djelu na vidjelo iznio, što je Erazmo privriedio prirodoznanstvu. (Za njim sam se ovdje poveo i ja.)

Znamenito je doista, kako su se u njega dva toli različita smjera, kao što je pjesničtvo i znanost, skladno razvila, tako da je mučan posao razstaviti u njegovih djelih jedno od drugoga. U tom pogledu može se š njim porediti kralj njemačkih pjesnikah, Goethe. Obadva su pogledali na prirodu okom tvorna umjetnika, nebi li ju shvatili kao cjelinu, a probijajuć u nju bistroumnim pogledom odgonetnuše tajne, koje su se izmakle oku stručnjakah zoologah i botanikah, dapače su jih ovi za dugo pobijali. Ovaj veliki uspjeh, ovo prestizanje i preotimanje posljedakah budućega iztraživanja nije baš nikakov mysterium. Djelatnost pjesničkoga veleuma je samotvorna, kombinirajuća, sintetična: zato više putah uspieva i ondje, kamo analizujući, oprezni, polako napredujući duh stroga znanstvenika tek vrlo kasno dospieva. Evo dva tri primjera tome. Sva se je pomnja prvašnjih anatomah usriedila u izticanju razlikah medju čovječjim i životinjskim ustrojstvom; jednom takvom razlikom smatrahu nestašicu medjučeljusnice u čovjeka. To će reći, da se u čovjeka sastoji gornja čeljust iz jedne kosti, a u ostale živine iz dvie pole svezane trećom kosti, medjučeljusnicom (Zwischenkiefer, os intermaxillare). Goethe pako, iduć za srodnošću čovječjega i živinskoga ustrojstva, pronadje, da u djeteta ima medjučeljusnica, koja se poslije srasta s pravom čeljusti. — Isto tako su se do Goethea smatrale kosti od lubanje osobitimi, od kičmenice posve različitimi dielovi kostura, dok nije Goethe stao naga-

Digitized by Google

djati, da su česti lubanje valjda samo preobraženi kralježci, što se je izprva anatomom vrlo fantastično činilo — dan danas o tom znanstvenjak nedvoumi. Isto tako prošao je dor. Erazmo Darwin, kao što će se poslije razabrati. Nu da se povratimo k njegovoj književnoj radjevini,

Erazmo Darwin izučio je bio ljekarstvo i stekav čast doktora nastanio se u gradiću Lichfieldu, gdje je do skora na glas izašao kao liečnik i dobio toliku praksu u mjestu i okolini, da je veći diel dana u kolih proveo, vozeć se od jednoga bolestnika k drugomu. Da nije bio osobito marljiv, nebi dakle bio vremena uhvatio za književne radnje. Pa kako se je pomogao? Dao si je sagraditi kola (kočiju) s prozorom na tjemenu i s pisaćim stalkom, te je onda vozeć se sve jednako čitao i pisao. Budući pako velik prijatelj prirode, kupio je njeku romantičnu dolinu kod Lichfielda, kroz koju je žuborio bistar potok, te ju je malo po malo pretvorio u botanički vrt, koji mu postade pravim omiljem, da je sve prosto vrieme ondje provodio motreć razvitak bilja i živine. Na to ga pobudi osobito Linné, koji je uprav onda na sviet bio iznio svoj glasoviti sustav bilja, osnovan na razlici plodilah. Linné je tim sustavom probudio obće udivljenje, koje se je izrazilo u premnogih djelih. Tako n. pr. Adrian van Royen izdao je na svjetlo „Carmen elegiarum de connubiis et amoribus plantarum“ (g. 1732); ovamo ide i Croix-ova „Connubia florum“ itd. Ovakva djela bit će bila povod dala akademiku Siegesbecku, te je proglasio Linnéov sustav nemoralnim. U našem Erazmu je Linné svojim biljarenje vrlo olakujućim sustavom probudio još veću volju k botanici; samo što se Erazmo nije udovoljio pukim razaznavanjem bilja, već je i njegovo ustrojstvo, njegov život proučavao. Plod tih studijah bijaše njegovo prvo glasovito djelo „The botanic garden“ (biljarski vrt), koje je godinah 1787 i 1788 u dva djela na svjetlo izašlo, i to I. diel pod naslovom „The economy of vegetation“, a II. diel pod naslovom „The loves of the plants“ (ljubavi [amores] bilja).

Erazmo Darwin imao je maštu vrlo bujnu, te je rado pjesnikovao: to će biti uzrok, da je i ovo posve poučno djelo u stihovih sastavio i prema duhu onoga vremena mitološkimi pričami propleo. U tom se je bio poveo za Lucrecijem, koji je svoje još i dan danas hvaljeno djelo „de rerum natura“, do kojega su i Erazmo Darwin i Goethe puno držali, takodjer u stihovih pisao. Ovaj oblik Darwinova djela bio je uzrokom, da knjiga nit je bila čisto znanstvena, nit pravi poëma, jer njegov predmet nije bio za pje-

Digitized by Google

vanje. Nu sve mu to nije smetalo, da je obću pohvalu stekao, te se je djelo moralo već za koju godinu preštampati.* Tu mu je pohvalu pribavilo koje novost sadržaja, koje romon stihovah. U njegovu slavu izpjevano je onda više pjesamah.

Uzprkos tolikomu veličanju Darwinove poezije za njegove dobe, koje ga je zapalo od svake ruke Englezah, nečita dan danas nitko više njegovih djelah, dapače još za njegova života počela mu je slava tamnjeti, čemu je najviše dopriniela parodija „Loves of the triangles", za koju danas takodjer nitko više nemari. Al Erazmov vršnjak Edgeworth proricao je posve pravo, „da će budućih vremenah izkrsnuti sudac, koji će „Botanic garden" opet probuditi i na vidjelo iznieti, a time i slavu njegovu obnoviti. Kao što smo vidjeli, to se je proročanstvo zbilja izpunilo, Ernesto Krause ga je obistinio.

Potanko razglabanje i presudjivanje Erazmovih djelah nije našom zadaćom; jer nam je samo za tim stalo, dokazati, koliko je bio predteča svoga unuka. Al ti dokazi kriju se kojekuda po djedovih djelih; jer on nije svoja opažanja sabrao u sustav, već kako je što mimogred opazio, tako je to uzgredice izrazio i poetičkom haljinom zaodjenuo, da neizadje odviše suhoparno. Potrudit ćemo se dakle, da razgledamo Erazmova djela i redom iztaknemo, što ide u prilog našoj namjeri.

U uvodu k svomu „Botanic garden" piše na svoju obranu: „Obća je namjera ovim listovom, dozvati maštu pod zastavu znanosti i voditi njezine štovatelje od ubavih analogijah, kojimi se kiti slikovit jezik pjesničtva, k suhoparnim al istinitijim analogijam, do kojih dopiremo umovanjem filozofije. Neće biti s gorega, ako ovdje unaprieda zakrilim gdjekoje nagadjaje o predmetih prirodnoga mudroznanstva, jer se nemogu potvrditi niti potankim iztraživanjem, niti dokazujućimi pokusi. Al u onih dielovih prirodne filozofije, koje smo do sada slabo proučili, nisu baš suvišne niti daleko zabraždjujuće teorije; jer nas sokole na izvodjenje pomučnih pokusah ili misaonih zaključakah, bilo već da se njimi naše teorije utvrde, ili da se pobiju." Kako se vidi, Erazmo je i sam ćutio, da su nekoje njegove hipoteze presmjele, pak jih je stoprv njegov unuk i potanko dokazao.

---

* Miss Seward, koja je napisala „Memoirs of Dr. Darwin", pripovieda, da je to djelo ponajviše u pomenutoj svojoj karuci napisao.

Digitized by Google

„Botaničkomu vrtu“ dao je povod onaj dolac, za koji sam već spomenuo, da ga je Erazmo kupio i divno nakitio. Polazeć od poznate istine, da bogovi stare mythologije prikazuju poglavito sile i djelovanje prirode, personificirao je i sám prirodne sile zaodjenuv je poetičkim cviećem. Zato je prvi spjev namienjen ognjanim nympham, drugi gnomom, treći vodenim nympham, četvrti sylpham, koje grade cvieće. Što se u stihovih može samo natuknuti, a treba obširnijega tumača, to se razlaže u bilježkah i prilozih. Zato nas ovi dodatci kadšto više zanimaju od samoga spjeva.

U prvom spjevu opisuje se postanak svieta iz praognja, zatim djelatnost i korist ognja, pak i budućnost pare, koja da će dobiti krila, te voziti po zraku, vodi i zemlji — (evo parostroja!) Po nas je znamenitija bilježka k 101. stihu, u kojoj se u kratko razlaže idea i program teorije razvitka. Evo je: „Mudroslovci svih vremenah, pošto su gledali, kako se mlade životinje i biljke malo po malo iz jaja ili sjemena razvijaju, i sve savršenije postaju ili dozrievaju, motreć to bit će pomišljali, da je valjda i sav sviet imao svoje djetinstvo, svoju mladost, te je korak po korak napredovao i dozrievao. Čini mi se, da je odtuda postala stara uzvišena allegoria o Erosu (božjoj ljubavi), koja je sviet rodila iz jajeta plivajućega u chaosu noći“.

U drugom spjevu priča pjesnik, kako je zemlja postala i malo po malo se razvijala. I ovdje su znanost i umjetnost, istina i mašta tako izprepletene, da je više putah mučno razlučiti jedno od drugoga. Na kraju se nagoviešta postanak bilja. Znamenito je, da već Erazmo Darwin za lišaje (Lichenes) kaže, da su to najstarije biljke kopna; a gljive da su kao prevlaka (isthmus) medju živinom i biljem. Pak eto sada dokazuje i Haeckel isto.

Treći spjev je namienjen vilam-plivačicam (Wassernymphen), ter opisuje kolanje i djelovanje vode na zemlji. Ovdje spominje i okamenjene morske životinje, pak mu se čudno čini, da fosilne morske životinje, n. pr. ammoniti, dan danas više neživе; a od živućih životinjah neima okaminah. Uslied toga nameću mu se ova pitanja: „Jesu li svi amoniti zaglavili, kad se je kopno iz mora pomolilo? Il su pako nekoji rodovi životinjah dospjeli budući od svojih neprijateljah utamanjeni? Il žive možda još i danas u morskoj dubljini, kamo nitko nemože prodrieti? Il zar mienjaju životinje malo po malo svoj oblik, *te budu od njih nove vrsti?*“

Osobito je zanimalo staroga Darwina ovo posljednje pitanje, naime pretvaranje starih vrstih u nove, te razvijanje nižega živora

Digitized by Google

u živor više ruke, savršenijega oblika. Na ovaj predmet povraća se svakom sgodom i to gotovo istimi riečmi. Već na 8. strani ove svoje knjige, govoreć o tako zvanih okrnjcih ustrojah (rudimentäre Organe), umuje ovako: „U mnoge živine i bilja ima na oko bezkoristnih otražakah ili nerazvitih okrnjakah (appendages), za koje mi se čini, da nagovieštaju, da se je dotična živina ili biljka odmakla od svoga prvotnoga stanja i malo po malo promienila, te su oni okrnjci samo otražak ili trag toga stanja, kao što n. pr. u gdjekojega cvietka niti bez prašnicah i pestići bez njuške. Isto kažu kreljutci (halteres) u dvokrilacah i sisice mužkih životinjah. I krmci imaju po četiri prsta (papka), a dva nisu razvita i zato ničemu po krmka.“ — Na drugome mjestu (II. diel, str. 7) govori ob istome predmetu ovako: „Niti (filamenta) bez prašnicah, štono jih imaju nekoje biljke, osobita su analogia za dvokrile bube, koje imaju po dva sitna puceta s držkom, za koja se čini, da su okrnjak zadnjih krilah, te je Linné prozva „halteres“ (kreljutci). Druge životinje imaju drugih znakovah, da su jim se u davnoj davnini promienili pojedini dielovi tiela, a to je bilo može biti zato, da jim se tielo priljubi novomu putu i načinu traženja hrane. Divan su primjer tomu sisice mužkih životinjah, koje (sisice) znadu biti iza rodjenja pune riedka mlieka. Može biti, da se svi plodovi prirode sve to više usavršuju. Ovoj pomisli povladjuju novi obreti i ta pomisao je zbilja prema dostojanstvu svetvorca“.

Znati treba, da su ovakvi okrnjci ustrojah vrlo zamašan dokaz i darwinizmu, jer se njihovo biće neda inače razjasniti, nego da su to ostanci ustrojah, koji se nisu razvili, jer su postali suvišnimi: al upravo to dokazuje, da se životinje prema prilikam znatno mienjaju, a te promjene prelaze i na potomstvo — pak to i jeste jezgra Darwinove teorije.

Četvrti spjev, namienjen bilju, odlikuje se takodjer mnogimi vrlo znamenitimi hipotezami, kojih istinitost se je u najnovije doba potvrdila; n. pr. da klica probavlja za svoga klicanja tvari, koje su u ostalom sjemenu (cotyledon), uprav onako, kao što probavlja životinja svoju hranu; da mnoge životinje naliče svojoj okolini (mimicry), a to jih čuva donjekle od njihovih neprijateljah: zato su gusjenice hraneće se lišćem zelene, crvlje živuće u zemlji je zemljane boje; leptiri leteći po cvieću šareni su kao što i cviet; ptice živeće u grmlju imaju na hrbtu zelenkasto perje, a ševa i prepelica gniezdeće u usjevih na zemlji onakve su boje kao što i suha zemlja ili zrio usjev. Žabe mienjaju boju prema mulju, u kojem

Digitized by Google

prebivaju, a one su zelene, koje žive na drveću. Životinje sjevernih zemaljah znadu pod zimu pobieliti kao snieg, a biele ostaju, dok snieg neokopni. Znamenito je, da su i ptičja jaja onako šarena, kako stvari na okolo njih. Jajca pticah gniezdećih u grmlju zelenkasta su i tamno pjegava; jajca od vrane i svrake biela su s crnimi pjegami, da se lasno nerazaberu kroz gniezdo savito od ogranakah. Jajca ševah i prepelicah su čadjava ili smedja, kao što i njihova gniezda ili zemlja, na kojoj leže.

Ako s jedne strane boja životinje čuva od pogibije, s druge strane pomaže jim plien uvrebati. Zato su zmija, divlja mačka, leopard itd. tako našarani, da su iz daleka nalik na tamno lišće s jasnimi medjutci.

Čemu je ova boja životinjah, to se lasno razabire: al se gotovo neda niti nagadjati djelujući uzrok, t. j. kako to biva. Može biti, da imaju sve životinje sklonost primiti boju onih tvarih, koju gledaju, kao što se priča za chamaeleona."

Novija iztraživanja potvrdjuju ovo nagadjanje za njeke ribe, vodozemce, gmazove i mekušce, koji znadu zbilja priljubiti boju svoga tiela jasnijoj ili tamnijoj okolini. (Gledaj: Seidlitz: Beiträge zur Descendenz-Theorie. Leipzig 1876). Al je i sam Erazmo uvidjao, da se tom hipotezom neda protumačiti stalna boja životinjah. Tu nam objasnjuje samo prirodni obir[1].

Drugo još znamenitije znanstveno djelo Erazma Darwina izašlo je god. 1794—1798) u Londonu pod naslovom „Zoonomia, or the laws of organic life" (zoonomia ili zakoni ustrojstvena života), koje je obći pozor učenoga svieta na se svratilo i na više jezikah prevedeno bilo. Ovo je djelo poglavito physiologia i psychologija čovjeka, da bude temeljem za proučavanje bolestih njegovih; al je sve propleteno bilježkami, protežućimi se na životinjstvo u obće. Glavna mu je misao, da u životinjah i bilju ima njeka živa sila, koja kao da osjeća, i podobna je priljubiti jih prilikam vanjskoga svieta, tako da uz nju netreba pomišljati na prirodjene idee, na bogom ucielpljene nagone (Instincte) i pudove (Triebe), jer se to sve i bez njih može protumačiti.

Po zoonomiji polieže sve čovječje znanje od osjećalah; djelatnost osjećalah glavno je vrelo naše poznaje, nju dakle treba ponajprije izpitati. Prirodjene tobože sposobnosti, koje je životinjče

[1] Na široko je ovaj predmet razložio u XXXIX. glavi svoje „Zoonomije", a potanko su ga izcrpili Charles Darwin i Wallace.

Digitized by Google

na sviet donielo, tumači Erazmo kao plod napora mišicah uz ravnanje ćutih i pudovah. Nije čudo, n. pr. što životinja, čim se rodi, umie plivati ili četveronožke plaziti, ili gutati: ta ona je to sve naučila u materinjoj utrobi; al grizti krute stvari, hoditi na dvijuh noguh, to mora naučiti na ovom svietu. Kad životinja uči kakve nove stvari, najviše ju u tom pomaže oponašanje. Za čovjeka je već Aristoteles kazao, da je oponašajuća životinja, zato može tako lasno koješta mučna naučiti, n. pr. govoriti.

Za umjetničku vještinu nekojih životinjah (n. pr. pčele, dabra), zatim za nagon seljenja i udruživanja kaže Erazmo, da je to plod promišljanja i nauka. Al i ovdje je pud oponašanja od zamašne znamenitosti. Kad konja gdje svrbi, kamo nemože svojom gubicom doprieti, n. pr. na vratu, a on ugrize malko svoga susjeda na istome mjestu vrata, pak susjed to razumie i grizka druga gdje treba na vratu. — Kako životinje svoju vještinu naučavaju, tomu navodi ovaj zanimivi primjer. Po nedoglednih crietovih Staffordshire-a raste neizmjerno množtvo bodljava gladiša (Ulex europaeus; Stechginster), koji konji vrlo rado jedu, nego bodljikami lasno gubicu izrane. To su upetili staffordshireski konji, zato, prije nego zagrizu u bokor gladiša, izgaze ga kopitom i time izlome bodljike, pak onda grizu sav bokor, nit jim oranjave usta. Nego za ovu majstoriju znadu samo ondašnji konji, a drugih okolicah konji izbodu sva usta bodljikami, kad se polakome na gladiš. — Da su i ptice naučile graditi svoja gniezda, to dokazuje mnogimi primjeri pticah, koje prema mjestnim okolnostim malo drugčije svoja gniezda grade nego ostale ptice istoga roda. Da je i gradjenje meda samo plod nauka, potvrdjuju pčele, n. pr. otoka Barbadosa, koje neprave meda.

Al netreba misliti, da te vještine Erazmo pripisuje samo oponašanju, dapače on uči, da se stečene osobine tiela i vrsnoće duha nasliede. „Oštroumni D. Hartley i mnogi drugi mudarci (piše E. Darwin) mislili su, da neumrli diel čovjeka koješta u ovom životu svikne ćutiti i raditi, koje navike za sve vieke, baš i po smrti nerazstavno s dušom žive; ako su te navike zločeste, onda čine njihova vlastnika nesretnim još i u drugom životu. Ja bih ovu oštroumnu ideu uporavio na začeće zametka (embryo) ili nove životinje, koja toliko toga prima od roditeljeva oblika i navikah. Naš je jezik nesavršen, poradi toga zovemo i smatramo svaki porod novom životinjom, u istinu pako je samo ogranak ili nastavak svoga roditelja; jer sam zametak bio je samo diel roditeljah. Pravo go-

Digitized by Google

voreć dakle nemože se kazati, da je koji porod iza svoga rodjenja nova životinja, i upravo zato bit će zadržao gdjekoje navade roditeljskoga sustava". Zato piše Tornier (Der Kampf mit der Nahrung 1884): „Dasjenige Individuum, welches, ohne Nachkommen hinterlassen zu haben, vom Kampfplatz verschwindet, hat seinen Beruf verfehlt, denn in den Nachkommen feiert das einzelne Individuum seine Auferstehung.

Ovom prilikom oprovrgava Erazmo vrlo oštroumno *stariju* teoriju evolucije ili praeformacije, a brani teoriju epigeneze. Pokle su van Hamm i Leeuwenhoek († 1723) obreli sitnozorom tako zvane spermatozoide, smisliše mudroznanci, imenito Leibniz i Bonnet, osobitu teoriju razvoja (evolutio), posve različitu od današnje. Po onoj starijoj teoriji svaka je životinjica već u sjemenoj stanici na malo (en miniature) uličena, a rastuć samo se pruža i širi, mikroskopsko sitni udovi samo se sve to više razvijaju. Po takvom razvitku nevalja misliti, da se može jedan rod iz drugoga, jedna vrst iz druge razviti i preobraziti; već se svaka životinja, svaka biljka za sebe razvija, te bude onakva, kakav je bio njezin roditelj, a razlike medju pojedinima vrstima sam je stvoritelj za uviek ustanovio. Uz ovu teoriju pristajali su najveći umnici prošloga stoljeća, Leibniz, Haller, Linné. Motrenje preobrazivanja bagudah, koje se očevidno mienjaju i posve nove ustroje dobivaju, pretvoriv se iz gusjenice leptirom, bila je doduše uzdrmala vjeru u tu teoriju; al ju je glasoviti fiziolog Swammerdam opet utvrdio, dokazujuć, da je leptir u kukuljici, ova u gusjenici, a ova u jajcu unapried stvorena (praeformata). „Meni se čini (reče Swammerdam), da u prirodi neima pravoga plodjenja, već stvari postaju samo razvitkom klice". Prema tomu bile su stvorene već kod stvorenja svieta ne samo prve životinje i biljke, nego i svi njihovi potomci čučeć jedan u drugom kao kutija u kutiji (zato su to Niemci prozvali „Praeformations- oder Einschachtelungstheorie"), pa kako je kojemu vrieme došlo, razvija se od malena ili upravo sićušna u veliko. Haller je bio izračunao, da je na dan stvorenja u naših praroditeljih uklopljeno bilo četvrt bilijuna čovječjih klicah jedna u drugu.

Al u isto vrieme (g. 1759) dokazao je Gašpar Friderik Wolff istinitost teorije epigeneze, po kojoj je svaki živorak nov stvor, kojega dielovi su jedan za drugim postali i očevidno se preobražavali, dok nisu svoj pravi oblik stekli. O kakvoj praeformaciji nemože dakle biti govora. Nego njegovo dokazivanje bilo je ušutkano, dok ga nisu Goethe (u svojoj „Pflanzenmetamorphose" g.

Digitized by Google

1790) i Erazmo Darwin (g. 1794 u svojoj Zoonomii) tako živo iztakli, da ga je malo po malo znanost usvojila. Medju ostalim piše ovaj potonji evo ovo o tom predmetu: „Idea praeformacije, neglededć na to, da je uz kosu svim poznatim nam analogijam, pripisuje ustrojnoj tvari veću tančinu, nego što joj u istinu priznati možemo. Jer ako je svaki od uklopljenih jedan u drugoga embrionah sastavljen od različitih i vrlo kompliciranih dielovah: to bi ovi dielovi morali biti još sitniji od ono 20.000 vražićah, za koje se priča, da su na rtu najtanje igle plesali španjolsku sarabandu, a da jedan drugomu nije smetao. (Tom svojom majstorijom da su vražići izkušavali sv. Antuna*.)

Trebalo je, da ova stara teorija evolucije padne, a da se uzmogne podići nov nauk razvoja, koji se dašto sasvime razlikuje od one stare teorije, akoprem oba isto ime nose. To treba dobro upetiti; jer su gdjekoji pokušali nadovezati darwinizam na onaj stari nauk, budući zavedeni istovietnošću imena. Al u znanosti neodlučuje ime nego sama stvar. Ovakvi nespretni pokušaji znadu i dobroj stvari nahuditi, jer se onda obično kaže: „qui multum probat, nihil probat".

---

* Na široko govori ob epigenezi Haeckel u svojoj „Generelle Morphologie der Organismen. II, str. 12.

(Ostatak u sliedećoj svesci.)

Digitized by Google

Digitized by Google

1790) i Erazmo Darwin (g. 1794 u svojoj Zoonomii) tako živo iztakli, da ga je malo po malo znanost usvojila. Medju ostalim piše ovaj potonji evo ovo o tom predmetu: „Idea praeformacije, neglededć na to, da je uz kosu svim poznatim nam analogijam, pripisuje ustrojnoj tvari veću tančinu, nego što joj u istinu priznati možemo. Jer ako je svaki od uklopljenih jedan u drugoga embrionah sastavljen od različitih i vrlo kompliciranih dielovah: to bi ovi dielovi morali biti još sitniji od ono 20.000 vražićah, za koje se priča, da su na rtu najtanje igle plesali španjolsku sarabandu, a da jedan drugomu nije smetao. (Tom svojom majstorijom da su vražići izkušavali sv. Antuna*.)

Trebalo je, da ova stara teorija evolucije padne, a da se uzmogne podići nov nauk razvoja, koji se dašto sasvime razlikuje od one stare teorije, akoprem oba isto ime nose. To treba dobro upetiti; jer su gdjekoji pokušali nadovezati darwinizam na onaj stari nauk, budući zavedeni istovietnošću imena. Al u znanosti neodlučuje ime nego sama stvar. Ovakvi nespretni pokušaji znadu i dobroj stvari nahuditi, jer se onda obično kaže: „qui multum probat, nihil probat".

---

* Na široko govori ob epigenezi Haeckel u svojoj „Generelle Morphologie der Organismen. II, str. 12.

(Ostatak u sliedećoj svesci.)

Digitized by Google

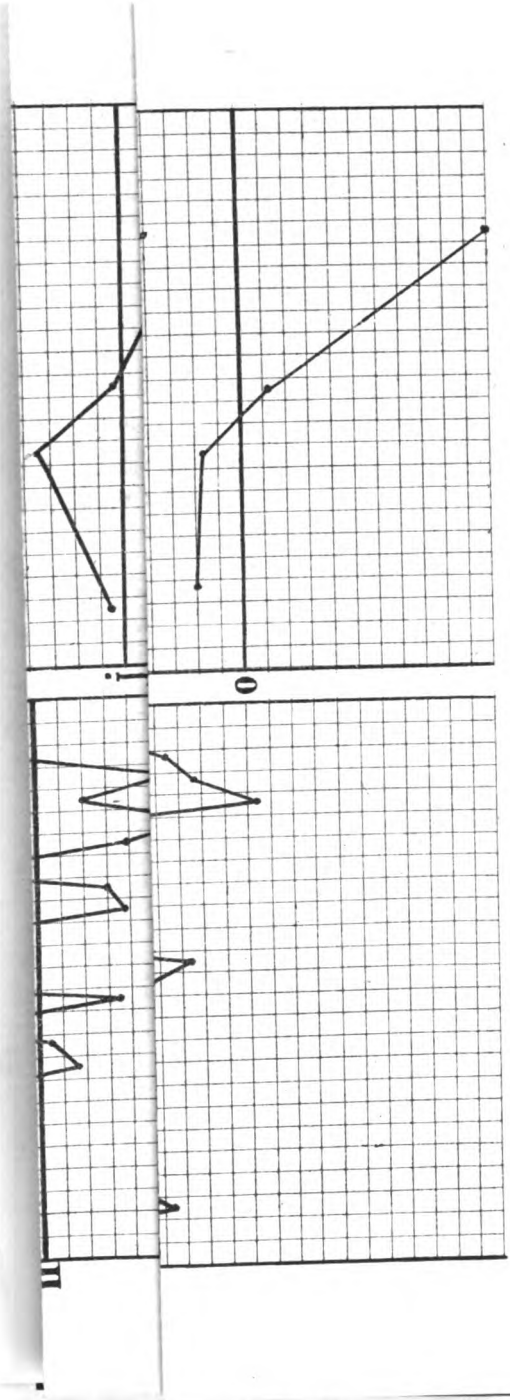

Dr. Gorjanović, ad nat. del.

Digitized by Google

J. Standl, fot.

(c. $^1/_{65}$ m. n)

Digitized by Google

Dr. Gorjanović, ad nat. del. I. Standl, fot

(c. $^1/_{6,5}$ m. n)

Digitized by Google

Digitized by Google

Dr. Gorjanović: Palaeoichtyoložki prilozi. Tab. II.

Sl. 1.

Sl. 1. a.

Sl. 1. c.

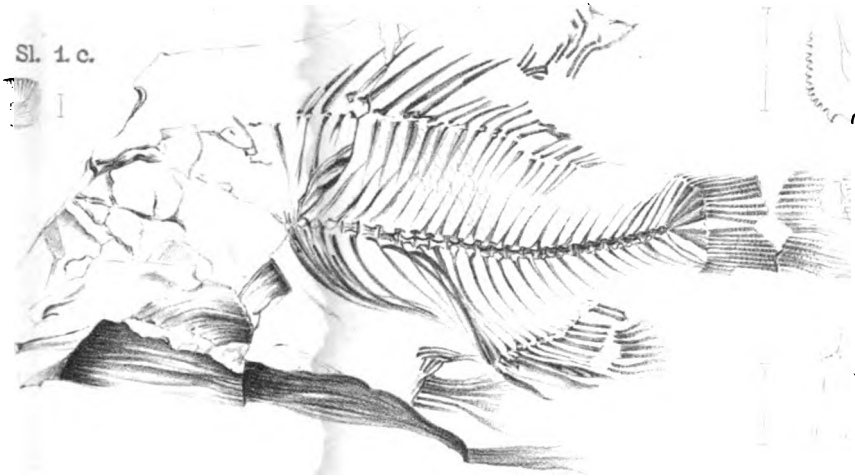

Sl. 1. b.

Sl. 2.

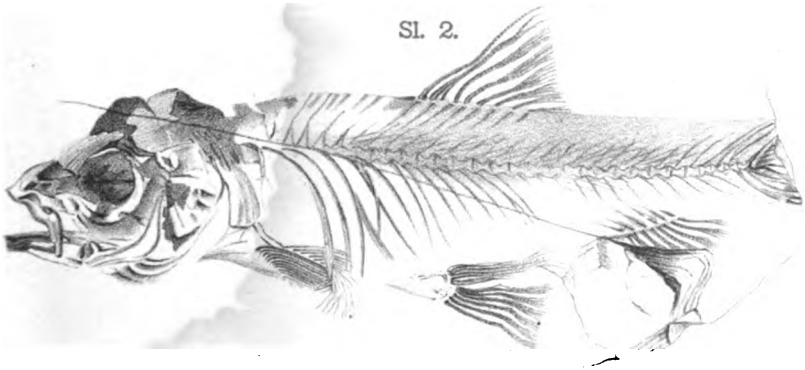

Sl. 3.

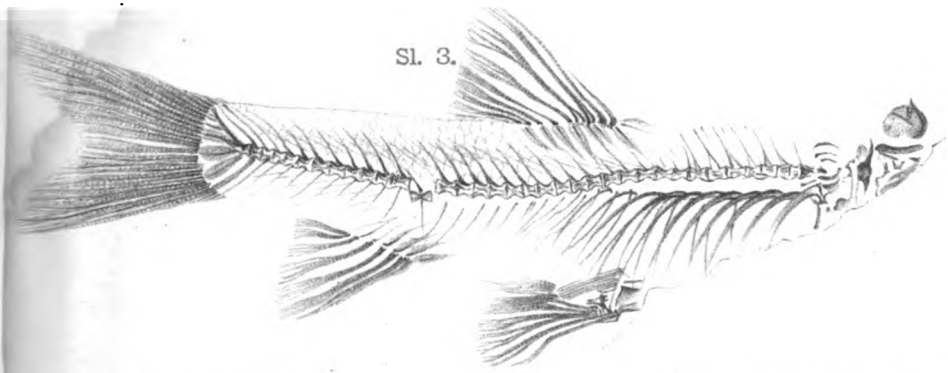

Dr. Gorjanović ad nat. del.

Lit. C. Albrechta u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXIII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

IX.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L.HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Jl

R

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXIII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

IX.

U ZAGREBU 1884.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS D ION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca. (Nastavak.) . .	1
Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Od dra. T. Maretića. (Svršetak.)	77
Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. studenoga 1884. prigodom otvorenja Strossmayerove galerije:	
I. Besjeda predsjednika dra. Fr. Račkoga	154
II. Besjeda pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera	162
Godišnja svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 6. prosinca 1884:	
I. Besjeda predsjednika dra. Fr. Račkoga	186
II. Izvještaj tajnika dra. P. Matkovića	191
Izvodi iz zapisnika	204

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. prosinca 1883.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

6.

Naglas u presentu glagola koji presentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala.

(Nastavak iz LXX. knjige Rada.)

b) *u ugarskoj slovenštini.*

Ovdje vaļa za $o = \varrho$ isto što za ono drugo *o*.

bada: bode: bâdajo: mol. 249 moje prsi strašno prebádajo, nagfl. 98 z botmi ga (osla) spodbádajo.

dabļa: dobi: dâbļam: nagfl. 30 vsa od tebe vdáblam; — dâbļa: nagfl. 20 ki v šoulo hodi, toga velki hasek vdábla, 125 držina pomága roditelom, vrtí se okouli márhe i dokončáva vse potrejbne opravice vu dvori i na pouli, za štere živiš, nájem i stáliš vdábla od vérta i vértiňe, 198 mejsec posvejt svoj od sunca vdábla, bar. 83 dešč ide, rosí; ž ńega sám blagoslov shája, ž ńega vsaka stvar vdábla; — dâbļamo: bar. 46 tam ešče vekši ino lejpši nájemi na nás čákajo, líki so oni štere na etom svejti od ńega vdáblamo, gön. 45 od ńi (juncev) naj bougšo govédino, loj i leder vdáblamo.

daja: doji: dâja: nagfl. 98 osel leta dní ednouk koti, žrbé z vűhmena nadája, 107 eti (píščancov) ne nadája mati, ár nema vűmena, 91 mačka mláde s ceckmi zdája, 96 kobila čeres leta li samo ednouk koti i li edno mladćzen, štera se žrbé zové, malo žrbé z mlejkom zdája, 105 svińa leta dní dva krat koti, trouje do desétero, gdate štirinájsetero prásec, štere z mlejkom zdája; — dâjajo: nagfl. 101 ovcé v ednom leti ednouk kotijo,

Digitized by Google

ńí mlade ágnece zovéjo, štere z vűhmena zdájajo; — dâjata: nagfl. 92 s kejm zdájata obá (pes i máčka) mláde svoje?

gańa: goni: gâńam: küzm. mik. 30 velíte ka jas vu Beelzebubi zgáńam vragé, či pa jas vu Beelzebubi zgáńam vragé, sinouvje vaši v kom je zgáńajo? Za to oni vaši sodci bodo. Či pa vu prsti božem zgáńam vrage, zaistino je prišlo k vam králestvo bože; — gâńaš: küzm. 231 i 262 Šaul Šaul, ka me pregáńaš? — gâńa: küzm. 67 vu poglavniki vragouv zgáńa vragé, küz. mik. 29 vu Beelzebubi vražjem poglavniki zgáńa vragé, küz. 414 naj se ogne od hüdoga i čini dobro, íšče mér i nagáńa ga, trpl. 6 naj si pregáńa protivník düšo mojo, 8 vu zvišenosti te neveren pregáńa nevoláke, 116 nepriátel pregáńa düšo mojo; — gâńamo: küzm. 327 pregáńamo se, ali ne nihámo; — gâńajo: bar. 39 bič pouči, koza čüti, gonijo, nagáńajo ńou dečáki, küzm. 7 bláženi so, ki se za volo pravice pregáńajo, 9 molte za one, ki vas skűšávajo ino pregáńajo, 304 či nas pregáńajo, trpímo, 347 naj se za volo Kristušovoga kríža ne pregáńajo, trpl. 102 jálno me pregáńajo, 105 poglavníci me pregáńajo brez zroka, nagfl. 118 od ked shája, kaj mené vsigdar pregáńajo? 171 vucké so veliki vdárec za držéle i zá to se povséd pregáńajo i preprávlajo.

gotavļa: gotovi: gotâvļa: nagfl. 55, ka za rejara zgotávla táble, stole? táble zgotávla stolar, stole zgotávla stolar . . ka vse zgotávla šporar? šporar zgotávla zápore, lakati, itv. gön. 95 s konopél se zgotávla plátno; — gotâvļajo: nagfl. 56 s koj zgotávlajo táble oblokouv? z glazojne. Ka vse zgotávlajo ešče z glažojne? z glažojne zgotávlajo kalamáriše, kupice, glaže itv. s koj zgotávlajo papíre? 47, 136, 168, gön. 68 stené híz z brvén ali plouta zgotávlajo, 94 tü zgotávlajo vlejke, platno, sűkńe, itv.

govarja: govori: govârjam: trpl. 61 gučím od vsej dejl tvoji ino zgovárjam od djáńa tvojega; — govârjaš: küzm. 56 višešńi pop réć ńemi: nikaj ne odgovárjaš? 205 i küz. mik. 38 tak odgovárjaš višešńemi popi? 289 što si ti, ka nazáj odgovárjaš bougi? — govârja: nagfl. 55 deca vsigdar vu cejli govori odgovárja navküp, 75 či vučitel izpitáva, vučenik odgovárja, küzm. 261 Pavel se zagovárja, 279 gda edna to drügo med sebom touži ali zagovárja, 268 teda si Festuš zgovárja s tanáčom; — govârjamo: küzm. 338 štímate kaj se zagovárjamo pred vami? — govárjate: küzm. 78 ka si

Digitized by Google

zgovárjate kaj krüha nemate? — govârjajo: trpl. 99 takáj i poglavárje sedíjo i zgovárjajo si prouti meni; — govârjata: gön. 103 dobro kaj vetrnice mávi, si zgovárjata dvej málivi deklički.

haja: hodi: hâjam: küzm. 182 ešče malo vrejmena sem z vami i po tom odhájam k onomi kí me je poslao, 184 kama jas odhájam, vi tá ne morete idti, 198 kama jaz odhájam, znáte, 201 zdaj pa odhájam k onomi kí me je poslao, 202 jas odhájam k oči, küz. mik. 57 odhájam i pridem k vam; — hâjaš: küzm. 5 Ivan se je odgovárjao erkouči: meni se je potrejbno od tébe krstiti, i ti k meni prihájaš? — hâja: nagfl. 112 či bom joučič géčala, skrite se, ár vas pogübel dohája, 9 on rázloček se vu zvönejšne stráni krepšoj šouli nahája, 107 na ednom istom küreti se i zmejsne dlake pérje nahája, gön. 26 več jákosti se nahája vu nisiki hütaj, kak vu svetli palačaj, bar. 20 z vékšíne se i vöra vu türmi nahája 26 vu vnougom brűtivi se i kapejla nahája, 30 kre vnougoga váraša ali vési se loug nahája, nagfl. 32 vučitel pouleg više dáni opouteń naj obhája vu rovatani, gön. 33 hűdoga človeka povséd groza obhája, mol. 215 kmica približáva, sunčena svetlost odhája, küzm. 169 vöter, gde ščé píše i glás ńegov čüješ, ali ne znaš od kud ide i kama odhája, 422 kmica odhája, küz. mik. 102 vöter gde ščé píše i glás ńegov čüješ ali ne znaš od ket ide ali kama odhája, nagfl. 195 od 21 ivanščeka do 21 prozimca sunce nestanoma odhája, bar. 20 po nedelaj ino svétkaj vsaki dober krščenik božo slüžbo pohája, mol. 259 bój se človik, smrt prihája, küzm. 450 te drügi jaj je odišao: ovo jaj trétji hitro prihája, gön. 110 nagíble se sunce i nouč prihája, dnéva težka skrb do časa odhája, mol. 140 ne živé človik samim krühom, nego vsákov ričjouv, štera z vűst boži shája, küzm. 5 človek ne živé s samim krühom, nego vsakov rečjov, štera z vüst boži shája, 49 blisk shája od sunčenoga shoda, 405 pravice, štera z vere shája, 433 z edni vüst shája blagoslov i preklińaće, trpl. 15 ono vö shája liki ženin s kamre svoje, 85 gda pa sunce shája, vküp se poberéjo, küz. mik. 55 kí od očé shája, nagfl. 75 s toga shája kaj on dosta meńe zná, 198 od toga shája imé ednoga mejseca, bar. 33 ž ńega sám blagoslov shája, nagfl. 195 ob šteroj vöri hodi zdaj gori sunce? ob kelkoj zahája? jeli okouli kouled rávno tak rano hodi gori rávno tak kesno zahája? jeli tak sunce vsigdar v ednákom kípi hodi gori i zahája? bar. 36 gda sunce zahája je mrák; — hâjamo: bar. 38 na té dén se z naši pre-

Digitized by Google

minouči spomenémo, ńuve grobe pohájamo; — hâjate: nagfl. 18 gda domou odhájate? küzm. 315 či je šteri lačen, domá naj jej da na soudbo vküp ne prihájate; — hâjajo: gön. 94 po cestáj vsigdar dosta lűdi hodi, koula eden drűgoga dohájajo, nagfl. 66 na kakši hrambaj se nahájajo na dvouje odpérana vráta i dveri? gön 32 drage se na dolínaj nahájajo, 68 vsa tá se i na sirmaški hižaj nahájajo, trpl. 116 ne skrívaj lica tvojega pred menom da ne bom glihni k tejm ki doli odhájajo vu grob, küzm. 12 varte se od krívi prorokouv, šteri prihájajo k vám vu ovčeni odejvkaj, küz. mik. 38 kama vsi Židovje vküp prihájajo, 66 varte se od krívi proroḳouv, šteri prihájajo k vam vu ovčenom gvanti, küzm. 385 te svecke i prázne ričí pa zastávlaj, ár na vékšo nepobožnost razhájajo, mol. 17 od koga (bogá) shájajo vsa dobra dela, 129 od koga shájajo s. želejńa, dobri tanáči, 172 z moji grejhov shájajo ete nevoule, küz. 30 s srcá shájajo hüda mišlejńa, 77 od znoutra srcá človečega shájajo hüda mišlejńa, gön. 109 od koga shájajo potrejbna i nam? — hâjata: gön. 104 prosi očo, naj odhájata od rastá, ar ńidva tam zlejhka grum vdári.

kala: kol(koḷem): kâlam: dain. pes. 75 vitre sí nakálam; — kâla: küzm. 50 príde gospoud sluga onoga i razkála ga (διχοτομήσει αὐτόν).

kapa: kop(a): kâpa: trpl. 115 kak što zemḷo razkápa i razrejže, tak so raztorjene kousti naše notri do pekla; — kâpajo: nagfl. 158 deklíčke plevéjo, okápajo cvejtiče.

klańa: kloni: klâńam: mol. 65 jas nevolni grejšnik se tebi eti ponízno nakláńam, 186 nakláńam se tebí ponízno, s poníznim srcom se ti nakláńam, 198 tebi se ponízno nakláńam; — klâńamo: mol 120 k tebi zdihávamo, gospodne, ino se tvojoj prevelikoj zmožnosti ponízno nakláńamo.

laga: lozi: lâga: dain. pjes. 10 zdaj końom polága pripravleno reč.

maga: mog: mâga: dain. pes. 194 ja zapíram močno tate, blago srebro ino zlate, lehko pa me dete sloko opremága s slabo roko, trpl. 72 srditost tvoja je više méne prišla, strah tvoj me premága, 17 vüpao se je vu gospodni, naj ga zmága i oslobodí, 105 dáj živeti düši mojoj, da tebe díči i soudba tvoja me naj zmága; — mâgamo: dain. pes. 115 ino vse premágamo, keri nas sovražijo. — A pomága adiuvare: pomágaš: trp. 71 skaži nad menom znamejńe dobrotivnosti, tak da vidouči ki me odürjá-

Digitized by Google

vajo, se osramotíjo, geto me ti, gospodne, pomágaš i trouštaš; — pomága: trpl. 53 hvalen bojdi boug od dna do dna. Bremen de ne na nás, ali tüdi nam pomága, nagfl. 110 nogé (rece so) celou od zája na trűpi, da se med plavańem vse ležej pomága ž ńimi; — pomágajo: trpl. 68 Assur se je k ńim pridrűžo, i pomágajo otrokom Lotovim, 118 preprávlati je (mühe) pomágajo pávuci, lastvice, sinice, slavíčki, bar. 22 lüdjé svoje hiže vkupe zídajo, naj tém lehžejše eden toga drügoga pomágajo.

maka: moči: mâka: küzm. 93 eden s ti dvanájset, kí namáka z menom vu skledo.

marja: more (mjesto mara): mârjam: küzm. 56 primárjam te na živoga boga, naj nam povejš, či si ti Kristuš sin boži, 372 primárjam vás na gospodna, da se prečté ete list vsejm svetim bratom; — mârjaš: küzm. 341 či ti židov bodouči pogánski živéš i nej židovski, ka pogane primárjaš, naj zidovski živéjo? — mârja: nagfl. 8 po odgovárjańi vu cejli govori se dejte primárja, da pazkej kebzűje na pitańa vučitela; — mârjamo: nagfl. 5 tou se pa tak zgoditi zná, či je na presámnańe büdímo i po büdjeńi kakti primárjamo.

marja: mori: mârjas: küzm. 47 Jeružálem Jeružálem, ki vmárjaš proroke; — mârja: küzm. 453 či što z mečom vmárja potrejbnoga je z mečom vmoriti, küz. mik. 59 tát ne príde, nego naj krádne i márja i gibí, gön. 38 užora vmárja dužnika; — mârjamo: trpl. 36 ár se za tébe vmárjamo vsák dén; — mârjajo: küzm. 444 naj eden drügoga vmárjajo, 448 dáno ńim je, naj je ne vmárjajo, nego naj je mantrájo, trpl. 77 udovice i tühénce vmárjajo.

naša: nosi: nâšam: küzm. 316 či mám vso vero tak da bregé prenášam, lübeznosti pa nemam, nikaj sem nej, 384 zá to vsa znášam za volo ti odebráni, trpl. 54 za tvojo volo znášam špot; — nâša: mol. 205 drejvo štero vsaki mejsec sád prináša, küzm. 4 i 12 vsako drejvo, štero ne prináša dobroga sáda, se vö vsečé, 12, vsákšo dobro drejvo dober sád prináša, lagoje drejvo pa lagoji sád prináša, 22 dober človek z dobroga kinča srcá svojega dobra prináša naprej i hüdi človek s hüdoga srcá hüda prináša, 25 zá to sád prináša, 69 zemla od sebe sád prináša, 116 nej dobro tisto drejvo, štero gníli sád prináša, niti nej gnilo drejvo, štero dober sád prináša küz. mik. 99 ki ostáne vu meni i jas vu ńem, té prináša dosta sáda; — nâšamo: küzm. 285 naj sád prinášamo bougi, 384 či

Digitized by Google

znášamo i ž ńím kralüvali bomo; -- nâšate: küzm. 431 či kràlevsko právdo dopernášate, dobro činíte, 407 či kaštigaće znášate, liki sinom se vam ponüja boug, 413 kákša hvála je tou, či grešíte i za vüha plüskani znášate? — nâšajo: nagfl. 7 ka činim z onimi, ki so paščlívi i dobro se oponášajo? 76 vučeníci svojemi vučiteli lübézen, zahválnost i poštüvaće te skažújejo, či se lepou oponášajo, küzm. 120 štero je v trńe spadnolo, tej so, ki poslüšajo i od skrblivosti ino bogástva i náslobosti žitka idouči zadávlajo se i zrejli sád ne prinášajo.

navla: novi: nâvļam: mol. 77 naj se vu dobrom deli ponávlam; — nâvļa: nagfl. 20 li tü (v šouli) se dejte osnávla i ńega sreča ponávla; — nâvļamo: nagfl. 5 tou se naj cílavnej tak zgoditi zna, či ńega spoznaće i vu rečej ponávlamo.

paja: poji: pâjaš: trpl. 66 nahrano si je s skuznim krühom ino je napájaš z velikov merov punov skuzami; — pâja: trpl. 84 ki zbüdíš potoke z vretin, da bi tekli med gorami, da se napája vsa živina poulska, 90 naj hválijo gospodni miloščo ńegovo i čüda ńegova nad sinmi človečemi, kaj napája düšo žíjajouči, dain. pes. 10 živino napája; -- pâjamo: nagfl. 83 od ked napájamo końe, živíno, ovcé? — pâjajo: trpl. 54 dajo mi žuč jesti i vu mojoj žéji me z jesiom napájajo, gön. ejno je stüdenec s šteroga kühajo i napájajo.

rača: roči (=rači): râčam: mol. 211 oh moj Jezuš, na tvo' díko i hvalo vekivečno poráčam ti mojo düšo, 216 moje rodjeníke, s priátelmi protivníki poráčam ti, gospodne, 251 tebi se poráčam, küzm. 298 poráčam vám Febo sestro našo, 377 eto zapovid poráčam tebi, mol. 17 ovo tebi preporáčam, 21 preporáčam ti tejlo moje, 75 vu ovom preporáčańi i jas preporáčam tebi düso, 77 vu eto tvojo s. rano položím i preporáčam vso mojo srečo, 96 vu vaše roké preporáčam düšo mojo, 166 mene i vse moje tebi poníznò preporáčam, 169 vu tvoje s. roké preporáčam düšo i tejlo moje, 183 kí se tebi poníznò preporáčam .. se preporáčam vu tvojo vrejdnost, 203 preporáčam se i na dale pod obrambo tvoje neskončane milošče, 215 tebi se jas preporáčam ovo nouč; — râča: dain. pes. 141 vtegne roka pisati, kaj ji pamet vse naráča, küzm. 298 Febo ńim poráča, mol. 251 pesen v šteroj grejšnik poníznò zdiháva ino se preporáča k Jezuši, küzm. 282 boug pa svojo k nam lübezen v etom preporáča kaj gda smo ešče grejšnicke bilí, Kristuš je za nas mŕu; — râčamo: küzm. 327 z očivestnostjov

Digitized by Google

istine preporáčamo sami sebé pred bougom; — râčajo: trpl. 28 ne poráčajo mira, mol. 242 pesen v šteroj se grejšnicke bougi preporáčajo, küzm. 416 zá to i kí trpijo pouleg bože voule liki vernomi stvoriteli naj preporáčajo düše svoje v dobrom činejńi.

slaṅa: sloni: slâńam: mol. 251 na tvo' dobrouto s cejla se nasláńam, trpl. 101, 103, 104 na rejč tvojo se nasláńam, 109 na rejč ńegovo se nasláńam; — slâńajo: nagfl. 131 ti stári dvej gübej i po mali hodijo, niki se na palico nasláńajo.

slavļa: slovi: slâvļam: trpl. 11 blagoslávlam gospodna, ki mi je tanáč dao, nagfl. 30 tebé blagoslávlam; — slâvļa: trpl. 8 skoupi blagoslávla sam sebé i sramoti gospodna, 119 on blagoslávla otroke tvoje; — slâvļamo: küzm. 304 či nas oni psüjejo mi je blagoslávlamo, 433 ž ńim blagoslávlamo bogá i očo, trpl. 98 blagoslávlamo vas ki ste s hiže gospodnove; — slâvļajo: küzm. 342 kí so z vere, tisti se blagoslávlajo s tim vernim Abrahámom, trpl. 48 z vűstami blagoslávlajo, ali znoutra vu sebi preklińajo.

snavļa: snovi: snâvļam: gön. 86 düšo si osnávlam, gda se včim; — snâvļaš: nagfl. 63 lejpa mala knižica, kak se ti jas radűjem, gde tvoj lejpi glas čüjem, s kim me dosta dobra včíš, osnávlaš i veselíš; — snâvļa: nagfl. 20 li tü (v souli) se dejte osnávla i ńega sreča ponávla, 137 vučitel včí deco pisati, čteti, brojiti itv. osnávla ńou na düšo i tejlo gledouč; — snâvļajo: nagfl. 152 z ete male prilike z lehka zarazmite, kak da zgájajo i osnávlajo sadoveno drevje.

staja: stoj(i): stâja: mol. 117 vzemi aldov molbé, šteri se samoga tebé právoga i živoga bogá dostája, küzm. 5 niháj zdaj, ar se tak dostája (πρέπον ἐστίν) nam spuniti vso pravičo, 236 ka se dostája te rejči štero je poslao sinom Izraelskim predgajouči mér po Jezuš Kristuši, té je vsej gospoud, 277 ka se mené dostája (τὸ κατ' ἐμέ) sam gotov i vám ki ste v Rimi nazviščávati evangeliom, 353 práznost pa i vsaka nečistouča ali skopoust se naj ni ne imenüje med vami, liki se dostája svécov, 398 tí pa gúči, ka se dostája zdravoga včeńá, 391 vnogo srčnosti mám vu Kristuši tebi zapovidávati ka se dostája, trpl. 25 ti pravici se dostája hvála, nagfl. 13 med zmejņov se ne dostája na eden drügoga razčemeriti, gön. 22 pazka se deteta dostája, küzm. 277 činiti tá štera se ne pristája, 314 sami vu sebi soudite, pristája se ženi nepokritoj bogá moliti? 337 hváliti se

Digitized by Google

me ne pristája, 352 ka se vám pristája doli djati . . stároga človeka, trpl. 80 tebé se pristája himnuš o boug, vu Šioni; — stâjajo: küzm. 353 rúžnost i blázni guč ali šála, štera se ne dostájajo, nagfl. 10 z naj menšimi piskmi natisńeni táli, opouteńa i prigovorje se obhoda samoga vučitela dostájajo, küzm. 381 ti stariši kido bro prestájajo (οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι) dvouje česti so vrejdni, küzm. 380 k časi pa i mańice bodouče včíjo se okouli hoditi po hižaj. Nej samo so pá mańice, nego i čefketlíve i zvidávajouče gučéče tákša, kaj se ne pristájajo.

stapļa: stopi (= stąpi): stâpļa: küzm. 428 vsáki ki prestápla zapovid i ne ostáne vu Kristušovom navuki, nema bogá; — stâpļate: küzm. 29 i vi prestáplate zapovedi bože za volo vašega nastávleńa? — stâpļajo: trpl. 3 vküp stáplajo králi zemelski i poglavárje tanáč držíjo med sebom prouti gospodni, küzm. 29 za ka vučenícke tvoji prestáplajo nastávleńa ti stariši? nagfl. 138 bláženа vés, štere mestančarje k naprej pomagáńi občinskoga dugováńa radi pristáplajo!

tača: toči: tâčaš: trpl. 18 natáčaš pehár moj.

tapļa: topi: tâpļa: trpl. 99 moja dűša se raztápla od britkosti; — tâpļajo: nagfl. 67 železo se vu velkom ogńi raztopí. Vu velki raztápni pečáj je raztáplajo vu zlejvnicah.

vaja: vodi: vâja: küzm. 274 Pavel v Meliti zimo sprevája, nagfl. 137 dühovnik mrtvece sprevája.

c) *u kajkavštini.*

arja: ore i orje: ârja: mat. 1, 513 vu oraňu zemļu lucku naj ne priárja; — ârjaju: mul. ap. 855 među odmiču ali preárjaju.

bada: bode: bâdaš: gašp. 1, 371 vezda ze vsemi ovemi miloščami kakti z jednem mečom srdce moje prebádaš; — bâda: petr. 282 ostroge duhovne, kêmi se krščeni človek na pobólšańe žitka podbáda, zagr. 1, 22 to je jedno špičasto kopjè, koje nam naša srca prebàda, 44 kojega trna bodeńe i ostrôču špičastu spoznal je s. Gregur papa valujuč da prebàda srce i pamet; — bâdamo: gašp. 1, 904 ah, kuliko krát meč ove žalosti vu srdce marijansko mi zabádamo.

daja: doji: dâjaš: mul. fer. 58 ako se zmišliš iz tvoje zle navade, koju morebit tuliko lét milò nosiš i kakti kaču pridájaš, koja te hoče ļuto vjesti.

Digitized by Google

gađa: godi: gâđam: math. 2c 55 ja se vezda ravno pogáđam za jedno imàńe, kraj. 150 daj mi, gosponne, tu pamet i jakost, da mojemu telu vu ničem ne slúžim i ne vgáđam proti tvoje voļe; — gâđaš: petr. 276, ev. tirn. 277 i kraj. 287 črvi razvaliti hoté tò télo, komu vezda po voļe hodiš i vgáđaš, kov. kemp. 251 vu tom gingavoči moji vgájaš, da se pod šakramentumom skrivaš; — gâđa: krist. 22 vi ne potrebujete, da se vse dogáđa kak vi želite, 25 vse kaj se dogàđa, poleg ńegove presvète voļe bíva, 52 vse se pripetce dogàđa, 74 vse kaj se zgàđa, dogáđa se poleg previdnosti božje, 84 pripètce se nikaj ne dogáđa, krist. blag. 1, 65 kak oveh navadni tečaj bíva, ravno tak dogàđa se i pri našéh sréčnéh i nesréčnéh dogođajih, mul. ap. 650 nigdo ne zapoveda tak telu vgájati ter mu se vendar tulikò pri vnogeh vgája, kov. kemp. 202 milošča bole vgája vbógomu neg bogátomu, krist. blag. 1, vugodnosti, s kojémi si gdo vgàđa, se jednoč dokončaju, kov. kemp. 114 prav im se zgáđa krist. nač. 73 kaj se na svetu zgáđa, pripetce ne biva; — gâđate: mat. 1, 430 onem još tella odurnem nasladnostjam vgáđate? — gâđaju: krist. nač. 68 vsa ova dogàđaju se ne pripetcè, nego po mudrém odrèđeńu božanske previdnosti, mul. ap. 143 sami nikaj ne posluju, nego telu naj več vgágaju, krist. blag. 1, 20 télo kojemu tak vgàđaju, bude jednòč odurna vu pustém grobu hràna črvov, 21 s tém meńe télu svojemu vgàđaju, s kém meńe čalarna svéta ovoga dobra ļùbiju.

gańa: goni: gâńam: petr. 41 i 42, ev. tirn. 38 velite da ja po Beelzebube zgàńam vráge (tirn. Beelzebubu zgáńam). Ako pák ja po Beelzebube zgáńam vrage, sini vaši po kóm je zgáńaju? petr. 274 i ev. tirn. 275 kaštigujem télo moje i na službu je podgáńam, kov. kemp. 168 zarad potreboče kojum prigáńam se iskati tebe; — gâńaš: gašp. 1, 429 Šavel Šavel, zakaj me pregáńaš? 1, 430 zakaj mene pregáńaš? 1, 867 oh Benedik Benedik! kaj z menum imaš? zá kaj mene pregáńaš? — gâńa: petr. 41 po Beelzebube vražjèm poglavnike zgáńa vráge, 282 ostroge kêmi se krščeni človek na svéteši stališ nagáńa, kraj. 129 kaj me od tebe odgáńa i odvlači? 151 ki je tvojega sina tak mrskó nazlobuval i mučil i dendenešni ga pregáńa, math. 2b 214 želè vas pred svètom obšaniti, da vas za hudodèlnike drži i pregáńa, krist. blag. 1, 11 fančeńe božansko ńe pregàńa, kov. kemp. 97 plemenita ļubav Kristuševa na velika dela prigáńa, 120 težko je prav súditi, je li tê dober ali túj dúh ovo ali

Digitized by Google

ono želèti prigáńa, math. 2c 56 ovak doisto čini bog z ļùdmi niti je sili i prigáńa na pobòžnost, petr. 73 i ev. tirn. 67 vuk grábi te (ter) razgáńa ovce; — gâńamo: gašp. 1, 804 sami nas pregáńamo, math. 1a 218 mi pregáńamo one koji nas pregàńaju; — gâńate: mat. 2, 113 da ne odgáńate i ne skračujete milosrdnost one sirote ne onomu siromahu; — gâńaju: math. 2b 201 oni vu neprijatelu pregàńaju človeka, kotèri kak i oni je stvorèńe i podložnik bòžji, krist. blag. 1, 61 sami med sobum svàdiju se, preklińaju i pregàńaju, kov. kemp. 166 pohtéńa okol vse jednoga nêsu trplivna, neg od jednoga na drugo boļe prigáńaju.

govarja: govori: govârjam: mat. 1, 268 vas nagovárjam, bratja moja, da s pravum žalostjum pretecete pogibel vašega skvarjeńa, 156 na prvo pitańe odgovárjam da . . , 162 odgovárjam, da ta zrok je osebujni da vnoge ne posluhne Marija, 584 ada molitve grešnikov takaj budu posluhńene? vam odgovárjam, da dobro razlážete, 2, 184 da pokáram, da grozim se, da nagovárjam, 478 ja vas neprestajno nagovárjam da izhitite breme i trh luckoga imetka z dužnemi povráčańi, krist blag. 1, 20 reče more biti meni gdo, da mišlèńe ovakovo je ne povoļno, turobno i žalostno, ali ja ńemu odgovàrjam prvič . . , 81 ako mê bog zveličenoga hoče imeti med trplèńi i suprotivščinami, ne odgovàrjam mene žuhkomu kelihu, 133 koji male gréhe za nikaj držiš i preštimàvaš ter k tomu jošče velìš: kaj je za to? tak ti ja na to odgovàrjam: ti pojdeš v pekel; — govârjaš, govâraš: petr. 54 tak li odgováraš velikomu popu? ev. tirn. 50 tak li odgovárjaš velikomu popu? mat. 1, 146 odgovárjaš da veruješ, 156 znaš dobro, sinek moj dragi, da kruto spada na siromahe ove zaručnike, imati na svadbe vina, kojem kulik špot, kulika sramota nastaje kada vina pomenka; odgovárjaš da još vura od tebe dokončana čuda činiti ni došla, 2, 98 odgovárjaš da ne bi to činil; — govârja: mat. 2, 160 nikaj kaj 'zgovárja, kaj tvrdi, iz srca i ļubavi proti bogu ne govóri, kraj. 149 na dela gizdosti nagovárja mene, mul. ap. 139 angel nagovárja na poniznost, 140 nagovárja na gizdost, 593 videvši sultan vrle junake nagovárja ńe da bi veru ostavili, kov. kemp. 202 milošča nagovárja vsigdár dóbre za vekše dáre i milošče tekmiti se, mat. 1, 580 pozíva, nagovárja i zapoveda Ježuš Kristuš moliti, 2, 312 koji (sv. Pavel) vas nagovárja da se strašete, 324 duh peklenski nas nagovárja i nas podžiže da vse naše misli

Digitized by Google

daleko naj stojé od smrti, krist. blag. 1, 56 na dûžnost ovu nagovàrja dúh svéti, 77 bog nagovàrja po nadèhneńih, petr. 291 na to pitańe odgovára s. Pavel, ev. tirn. 300 na to pitańe odgovárja s. Pavel, mul. ap. 23 vu Rimu na koncu leta čine občinsko izpitavańe iz navuka krščanskoga, ter ki dečaric naj bo|è odgovárja, tak ńega za on den kakti nad vsem varašem cesara postave, 142 pravò odgovárja na pitańa, mat. 1, 60 zove ńega, ne odgovárja, 532 dojde prilika vu koje obilno proščeńe more se zadobití po spovedi i s. pričeščańu, ali lenost i drugi hiže posel, dobiček vas odgovárja, 2, 382 čujem da nekoteri odgovárja, 317 posluhnete dobro kaj on odgovárja, 352 od jedne samo zapovedi opitan bil je božanski mešter, i on od dveh odgovárja, 517 zove ńega, vidi da ne odgovárja, krist. nač. 66 ovo je kaj s. Pavel onem zvedlivcem odgovárja koji hočeju mudri biti, krist. blag. 1, 109 povéď mi, pita s. Ivan zlatovusti, za kaj se je Adam bojal? za to, odgovàrja sî sam, kajti gâ vést ńegova zaradi prekršene zapovédi je túžila, . . a za kaj se je toga bojal? odgovàrja i pak s. Ivan zlatovusti: hmańa vést ńegova bila je obtužitel ńegov, 121 vnogi se túži, da se nedúžno zaméče, ogovàrja, da se krivo ž ńim barače, kov. kemp. 214 vnogo prijetnêje bogu činì, koteri od grêhov velikoče i dobrót svojeh malóče misli, têr kak je daleko od zvršenosti svétcev, neg on koji se od ńihove vekšóče ali malosti pregovárja, 213 koji prigovárja kojemu svétcu, prigovárja i meni, math. 2c 111 zapoved ova bila je pravdena i pravična, kojoj niti odkupitel naš se ne prigovàrja, mat. 1, 532 skupost i pohlepnost to včiniti, i prevzetnost otajna razgovárja i vpučuje da to čineč vaše preštimańe bi zgubili; — govârjate: math. 2c 35 ako vi nikaj ne mislite i ne čutite pri oveh rečéh, tak vam nikaj takáj ne hásniju, ako prem pri naprávlańu s. križa ńe tuliko puti 'zgovárjate, mat. 1, 95 od kuda odgovárjate, da redovniki, fratri naj posté, naj se trape, 103 kaj odgovárjate? 570 ako nam, čujem da odgovárjate, dužnost je vsigdar moliti, kak moremo z žúli, s trudi i z meštrijum našum kruh dobivati i služiti? 2, 197 čujem, odgovárjate znovič, nahajaju se spovedniki koji tak oštri nisu, 427 ali srditost je kruto velika naša, čujem da odgovárjate, 438 ali včiniti ovo, meni odgovárjate, vidi se čin strašne nemilosrdnosti, math. 1a 116 bedasto odgovárjate; — govârjaju: petr. u predgovoru: tó hoče da vsi jedno jednákem zakonom govorimo né leprav vu kotrigeh vere krščanske, nego i vu molitvah občinskeh cirkveneh i onemi

Digitized by Google

rečmi kemi je svéto pismo i cirkva katoličanska pred nas dáje i kak je drugi národi po drugèh orságeh svojém vlastném slovom vun zgováraju, math. 2c 34 réči koje pri s. krstu zgovárjaju se, mat. 2, 154 koji nagovárjaju, naj se izručí na božansku voļu, math. 1a 73 vas več krat na pokóru nagovárjaju, 1a 201 pravični nas na dobro izbuđàvaju, nagovárjaju, bàtrive, kraj. 343 da molimo za onè kii nas špotaju, kunu, ogováraju, math. 1a 43 koji bližńega ogovárjaju, 2c 194 druge ogovàrjaju, krist. blag. 1, 23 vnogi od nevmrtelnosti dúše svoje podstuplivo se pregovárjaju, math. 2b 173 ako betežnik vumre, psúju i prigovárjaju vračitelu da ni pomogel, 2c 73 to kaj farizèuši vu Ježušu kudili su, vnogi takàj ļùdi vu bližńemu svojemu kùde i prigovárjaju, kraj. 298 im se vre smrt približáva, da je negda ter negda na čase bátre, razgováraju i zbuđávaju na veru.

graža: grozi: grâžaš: gašp. 1, 573 ja zapoved tvoju pod nijeden put zvršiti né ču niti vnogo muke tvoje, s kojemi se nagrážaš, straše mene; — grâža: mul. ap. 1313 bude i sud vnogo strašneši kak se sam sudec nagráža, 1364 prokletstvo s kojem se pravični bog bogatcem ter skupcem nagráža, mat. 1, 68 odtírajte od vas láž, ako želite i hočete, da budu od vas daleko nesreče vremen, povodńe, neprilike i tuliki drugih kaštig bíči, s kojemi nagráža se prorok Izaijaš vsem onem koji vpiraju niščetna svoja ufańa vu láž, 499 nagráža se bogatem, 2, 367 nagráža se vsem onem koji ne budu milosrdnost činili bližnemu svojemu, sudom naj ostrejšem, 473 strašemo se velikoče i ostroče kaštige, s kojum veličanstvo zbantuvano boga višńega nam nagráža se, krist. blag. 1, 144 oni hočeju bog naj ne bude pravičen, on se naj niti ne nagràža niti ne kaštiga, 165 pijanci zdravje svoje kvàriju i imetek svoj poteplû, za to îm se svèto pismo strašno nagràža; — grâžaju: mul. ap. 835 greše oni ki drugem se dari nagrážaju, vran. rob. 2, 278 videl je da nekoji zmed oboružneh ovomu srdito se nagràžaju, krist. blag. 1, 109 ter mu se z vrèmenitum i vekivečnum kaštígum nagràžaju.

hađa, haja: hodi: hâđam: kov. kemp. 229 ja k tebi dohájam, gospodine, da mi dobro bude od dára tvojéga, 264 po vračtvo k tebi dohájam, math. 2c 153 več su tri léta kaj doháđam iščúći sáda iz figovoga drèva, krist. blag. 1, 104 ja doháđam pred tê vklańat se veličanstvu tvojemu, petr. 56 i ev. tirn.

Digitized by Google

52 ja nijednoga zroka vu ńem ne naháđam, petr. 58 i ev. tirn. 53 ja vu ńem zroka ne naháđam, kraj. 241 ako vu ovom stàlišu vu kom se vezda vidim i náhađam, iz toga sveta preminem, kov. kemp. 119 o kak gluboko poniziti se móram pred preglubokemi sudi tvojémi, gospodíne, kadè se níkaj drugo ne nahájam neg ništar i ništar, 128 kada štimam da sem kuliko seguren kada ne čutim, nahájam se negda skoro obladanoga od maloga vetra, 217 vse mlahavo i nestalno nahájam, kaj goder zvan tebe zaglédam, 276 nikaj milošči tvoji prístojnoga vu meni ne nahájam, krist. blag. 1, 22 tulikeh gréhov mene krivca naháđam, 110 med prijateli mojemi nahàđam obtužitela proti meni, petr. 77 ostávlam ov svét te k otcu odháđam, ev. tirn. 71 sem prišel na ov svet ter k otcu odháđam, petr. 83 zaistò bi se raduvali kaj k otcu odháđam, vran. rob. 2, 40 odhájam na jedno osebujno pripečèńe, math. 2c 20 naj se ne bùrka srdco vaše niti ne stràši, ako prèm ja od vas odhàđam, 2c 22 ja odhàđam i pak k vam dojdem, petr. 74 k otcu poháđam, krist. blag. 1, 145 prehàđam vre na trètju stràn govoreńa mojega, kov kemp. 227 ja tebe posvetiti i zbólšati prihájam; — hâđaš: kov. kemp. 227 nut ti dohájaš k meni, 256 ti mene posvetiti ne dohájaš, petr. 231b pogléđ vu čem se naháđaš, kraj. 424 pogléđ vezda vu čem se naháđaš, vran. rob. 1, 172 kak se nahàjaš? gašp. 1, 407 zadobil jesi pri bogu milošču ovu, da pred menum odhájaš na muku, kraj. 318 duh svéti ki od otca i sina pohâđaš, krist. blag. 1, 161 kaj je sin človječji, da gâ pohàđaš? gašp. 1, 618 od vseh razumen i krúto muder človek ozívaš se, ter vendar vu tom jako zahájaš, da boge naše odurjavaš; — hâđa: petr. u predgovoru: gusto mi krat na pamet dohâđa on svétoga Pavla navuk .., 175 jaj onomu človeku po kom spačenje dohâđa, mul. ap 23 od kud ova hasen dohâđa, 300 vsaka kriva vera dohâđa iz ļubavi telovne, 837 po koje (nasladnosti) se na lotriju lehkò dohâđa, 876 odkuda ovo sumļivo suđeńe dohâđa? dohâđa največ iz názloba, 884 kaj zla dohâđa iz ogovarjańa? dohâđa srditost, jál, názlob, gašp. 1, 517 vse nevóļe, vsi betegi, vse zlo od tvrdokorne slobóščine naše, s kojum odhitavamo sladki járem zapovedih božánskeh, nam dohâđa, 1, 659 za občúvańe tak velikoga dára božánskoga popášči se petera čúteńa marļivo stezati, naj boļe oči svoje, po kotereh smrt dohája na dúšu, kov. kemp. 101 vu kotéro nê se preveč vupirati, ar odhája i dohája, 120 trêba je želèti i prositi kaj god želnoga pameti na

Digitized by Google

prvo dohája, 171 tuliko človek bliže k bogu dohája, kuliko dalje od vse radosti zemélske odhája, 184 vnožína têlovneh dugovấń moléčemu na prvo dohája, 200 natura za svoju hasen poslúje, i kaj dobíčka od drúgud sî dohája, pázi, 210 dobro znáš drúge z rêčmi jáčiti, ali kada k vrátam tvojem nagla težína dohája, zmênka ti tolnáč i jákost, 263 kuliko zvršenêje od oveh dólńih gdo se razlúči, tuliko brže milošča dohája, vran. rob. 1, 69 to dohàja od meseca, 1, 237 od kud vendar to dohája, da lonci vu Europi vnogo jakši su? 2, 76 odkud tak jaka bòl dohàja? itd., math. 1a 61 od kud pak to dohấđa? to dohấđa iz okolnosti, 75 herceg k vam dohàđa, 96 nigdo ne dohàđa k otcu, nego po meni, 175 prokletstvo dohấđa zvrhu oneh, 195 od tud dohấđa ńegova trplivnost, 203 vreme dohấđa žetve, 2c 58 ako vi istinsku žeļu imate za dikum nebèskum, od kud dohàđa, da vi vaše živléńe tak ne ràvnat·, da bi tam stanovito dojti mogli? 2c 144 oni ze vséma drugoga púta na zveličèńe zebrali su si bili, kak je bil on, po kojem na put zveličèńa dohấđa se, krist. nač. 18 odkud dohấđa nepokoj srdca našega vu trapleńih svéta ovoga? 35 zlevańe ogńa, koji iz ove velike kugļe dole dohấđa, ne vpučuje li nas od bivstva stvoritela ńegovoga i ńegove vsamogučnosti? 173 ova zeļa od boga ne dohấđa, krist. blag. 1, 105 vsaki prosèči, ako pred človeka s prošńum dohàđa, s poštenostjum i ponìženem dohàđati mòra, 142 potrebno je zezvedeti, od kud dohàđa, da gospodín bog vsakomu človeku ne more po vòļi ńegovoj včiniti, 1, 143 ovo sû tri poglaviti zroki, iz kojéh nezadovoļnost z bogom dohàđa, 1, 153 kaj je gréšnik hotèči pokòru činiti? je jeden dužník, koji sebe za dužnìka spoznàva, koji sebe kak ti dužnika túzi i dohàđa kak ti dužnik, da se pod milostivnu obrambu sùdca svojega vteče, pergoš. 1b to od tud izhấđa (‚izhágia'), petr. 128 oblesk íshấđa od sunčenoga shoda, 280 i ev. tirn. 280 budi iskal zrokov, iz kotereh on tvój návadni greh izhấđa, 282 od kud ovo izhấđa, kraj. 91 ne živè človek samem zemélskem kruhom, nego i vsakum rečjúm kotera iz vust bòžjeh izhấđa, 155 od kud ovakov krščánski navuk vun izhấđa, 293 od kud izhấđa da vnogi bèteżniki za nèmar mèču k smrti pripravu, mul. ap. 154 bog čini da sveti i topi sunce, izhấđa mesec, drče zvézde, 249 duh sveti vu vék izhấđa od otca i sina, gašp. 1, 118 ovo znamêńe bilo je obrezávańe, po kojem iztočni grích je se izbrisaval, s koterem vsi, kuliko nas goder iz prvoga otca pokolêńa človečanskoga izhája, jesmo bili vutepeni, kov.

Digitized by Google

kemp. 98 ļubav vu jedínom najvišem vrhu vsèh počíva, iz kojega vse dobro teče, s h á j a, 202 natúra želê takva činiti, od kud hvála i čúdeńe i z h á j a, 228 nut, od kud ļúbav i z h á j a! math. 1ª 26 prez oglašèńa i z h à đ a iz debeloga oblaka blisk, krist. blag. 1, 76 kak vendar bìva, da vnogi pogìneju? ah valuvati mòramo, da i z h à đ a od tud, kajti céla vòļa zveličiti se stoji léstor vu jeziku, krist. nač. 35 vzemimo v pamet velikòču kugļe ove: ona n a d h á đ a sto pùti velikòču zemļe, petr. 79 i ev. tirn. 73 kí išče, n a h á đ a, petr. 269 žalosno je da se kruto malo grešnikov n a h á đ a kii bi pokájanje za grehe imeli, mul. ap. 7 spoznavamo da se onde naj več takove kužne meštrije n a h á đ a, gašp. 1, 417 o svéti zaruki, gde nikaj od telovnóga poželéńa ne n a h á j a se, 1, 422 télo ńegovo sada vu cirkvi s. Pavla apoštola n a h á j a se, 1, 789 n a h á j a, reku, negda ter negda gospodin bog vu vinogradu svojem ako prem paperkujuč rodnu brátvu, 1, 506 pokápańe Jupitera vu Kandije n a h á j a se, 1, 549 vu Ebolu várašu v cirkvi s. Eustakiuša farni n a h á j a se prst s. Bláža vu steklu kristalskom, 1, 580 tamo trnáca nebéskoga vsigdar rózice dišeče i sad naj vugodnéši n a h á j a se, 1, 684 o kuliko takoveh vu peklu n a h á j a se, koteri na prvi založaj mésa ovdi zadávili se jesu i vu mukah na véke dáve se, kov. kemp. 179 dosta krát pred očima mojemi n a h á j a se prégrešno, kaj se ļudem vídi hvále vrêdno, 202 milošča i neprijatele ļúbi, niti se zbog vnožíne prijatelov ne zvišáva, niti mèsto, niti príčetek roda ne preštimáva, ako tamo vekšu krêpost ne n a h á j a, 227 kotéroga vrêdnost pretolnáčiti nigdo zmed ļúdih mogúčen se ne n a h á j a, 233 ne n a h á j a se, koji bi ova iz sebe prikladen bil preséči i razmeti, kotéra angélsko takáj rázuma oštróču premážu, mat. 1, 450 ne n a h á j a se istinitost, vernost vu prijatelih, vran. rob. 1, 10 sreča, da se takoveh nespametneh mladičev, koji ne znaju, kaj roditelom svojem su duzni, vnogo ne n a h á j a, 1, 30 gde vidimo ali čujemo, da se takov nesréčni n a h à j a, tak premislémo, da je on brat naš, math. 1ª 77 ovo vu evangelijumu s. Lukáča n a h á đ a se, 160 kojeh (barbérov) dosta vu našem orságu n a h á đ a se, krist. blag. 1, 36 blàženstvo naše n a h à đ a se jedìno vu bogu, 1, 40 vu ničem rečèném ne n a h à đ a srdce naše pokoja, 1, 67 nigdé človek više i vekše peldc krépostih ne n a h à đ a, kak ravno vu suprotívčinah, 1, 72 človek nigdé ne n a h à đ a meńe vére, kak ondé, gde prevelika sréča láda, 1, 83 gdé se goder Józuš n a h à đ a, vsigdé naj lépšu peldu svètosti nam dàje, itd. kraj. 61 včini da peklenskoga pozoja, ki okol mene

Digitized by Google

den i noč obháđa, želeči me pozijati, zvéže, mul. ap. 145 vrag vsigdar obháđa, da bi nas na greh napeļal, gašp. 1, 633 vrag obhája i hotejúče na greh dopeļíva, mat. 1, 139 gdo je zraka, koji nas obhája, gospon? mat. 2, 379 koji se stráše na vsaku misel koja ńe obhája, mat. 1, 141 onoga boga zgubiti, koji tak nas ļubi da, ako prem ńega po grehu iz duše naše iziti primárjamo, vendar ze vséma od vrat srdca našega ne odhája . . ne budemo li se plakali? kov. kemp. 101 vu kotéro (hotéńe) nê se preveč vupírati, ar odhája i dohája, 171 tuliko človek bliže k bogu dohája, kuliko daļe od vse radosti zemélske odhája, vran. rob. 1, 14 putovańe ńegovo jako hitro odhája, 2, 113 videl je, kak brzo ládja z mesta odhája, petr. 48 i ev. tirn. 45 znájuči, da je od otca izešel i k otcu pohâđa, mul. ap. 187 kalvarijumske gore pobožno pohâđa i poštuje, gašp. 1, 703 bog neprijatele s téžkum pohája rúkum, kov kemp. 186 dobrota milostivno te pohája, krist. blag. 1, 44 on častnik malo se več pohàđa, kov. kemp. 207 tvoja mene milošča naj vsigdár i predhâđa i slêdi, petr. 37 i ev. tirn. 33 rekoše ńemu da Jezuš Nazarenski prehâđa, petr. 264 kam súnčena svetlost nigdar ne prehâđa, gašp. 1, 439 kesno je vezda pričeti, kada se žitek dokánča i vse uffańe prehája, kov. kemp. 181 malo je i krátko vse kaj z vremenom prehája, math. 1a 232 kùpete vréme, ar je krátko, bežéče kakti živleńe človečánsko, na skorom prehâđa, krist. blag. 1, 122 zlotvornik od jednoga grêšnoga vesèļa vu drugo prehàđa, petr. 35 potle prihâđa vrág, 44 i ev. tirn. 40 gda bi bil Jezuš oči podignul te bi videl bil, da vnožina krutò velika k ńemu prihâđa, reče Filipu: od kud hočemo kupiti kruha, da ovi jeli budu? 86 tat ne prihâđa nego da krade, 151 i ev. tirn. 139 nigdo k otcu ne prihâđa, nego po mene, kov. kemp. 72 ne teško razveselnost človečansku za nikaj držati kada božanska prihája, 168 hvála tebi, od kud vse prihája, gašp. 1, 674 vu snu zapázi, da se oltar b. d. Marije na dvoje kála i razhája, petr. 191 od koga shâđa vsé blago, krist. nač. 67 kak ti goder bogu vse léstor mogùče stvàri znane jesu, tak ńegovomu oku ne vuhàđa ni jedna zmel onéh, koje zaisto jesu; — hâjamo: math. 1a 80 kaj nam hasni, ako mi od svéteh pobóžneh i pravotvórneh roditelov dohàđamo, ako mi sámi pobòžni i pravotvòrni nésmo? kraj. 52 kakovi bivamo vu ránom vrémene, takovi se ves den po tom zli ali dobri nahâđamo, gašp. 1, 594 znáš, ļubļéni mešter, da ov ošter pokóre žitek, vu kojem se mi dva nahájamo, je kruto težek, vran. rob. 2, 259

Digitized by Google

mi nahájamo se vu ladańu vseh oneh dugovań, koja za jedno mirovno i vugodno živlėńe potrebna jesu, 2, 299 providnost božanska i onda takaj zna načina na pomoč našu najti, kada mi več nikakvoga nigde ne nahájamo, math. 1ª 164 drugač példe ne nahádamo, krist. blag. 1, 43 nahàđamo dve osobe vu s. pismu, kojém i živeti bilo se je priveđalo, 69 jeli ne nahàđamo vu ovéh zroka zadovolnoga, da se ne žalostìmo? 113 kaj Pavel od sebe je rekel, to isto mi nahàđamo pri sámėh nas vsaki den, gašp. 1, 727 dopusti da, koje z dostojnum ne moremo poštuvati miseljum, s poniznimi končéma službami pohájamo; — hâđate: math. 1ª 116 k navuku krščanskomu dohádate, krist. blag. 1, 152 po vsevdi|nem nagovarjańu i opomínańu zadńič dohàđate na blaženu misel, da se iz gréhov vašeh spovédte krist. nač. 164 ako se vu stàlišu, vu kojem se nahàđate, ne trsite milošču božansku dobiti, za obstuń se ńe vu drugem kojem úfali budete, 165 budite zadovo|ni s stàlišem vašem, vu kojem se nahàđate, mul. ap. 106 o vi vsi ki prehádate, pazete i videte, je li bol kak ti je bol moja? — hâđaju: petr. 261 kam dohádaju duše prez téla? kraj. 293 onak préz dobrè pokorè vumiraju i na skvàreńe dohádaju, mul. ap. 123 ne bi li se bog zarad stvoréńa lepše imenuval mešter nego otec vseh stvarih, po keh dob stvari ne dohádaju iz boga, kakti doháđa déte iz otca? mul. ap. 1197 marlivò dohádaju k mešam, mul. fer. 152 k meše i litanijam marlivo dohádaju, gašp. 1, 440 neizgovorni kvari dohájaju iz pajdášeńa z gréšniki, 1, 506 odprl je vrata, da |údi, kojem gréh ona bil je zaprl, za ńim dojti bi mogli, kak i dohájaju vsi koji ńega pravoga valúju boga, vran. rob. 1, 62 je li ovi i vu naše stranke dohàjaju? Ne dohàjaju, 1, 207 od kud dohàjaju potresi? krist. nač. 167 druge stvari léstor od nas dohàđaju, math. 1ª 189 po kojeh spáčke dohádaju, krist. blag. 1, 106 kada vnogi vu cirkvu dohàđaju molit, je li na to misle, pred koga dohàđaju? vnogi dohàđaju samo iz nàvade, iz običaja vu cìrkvu, pozablúju da pred boga dohàđaju. Recemo još odprteše: je li iz zločeste nàvade pri mladéh |údih kaj navadnešega, kak da oni iz grešnoga ci|a dohàđaju, da vìdiju ali da se vìdiju? kraj. 159 človeku je kruto teško svoju pamet na vúzde tak držati da bi ona vsè nestancè pazila na reči koterè iz vúst izhádaju, mul. ap. 835 greše oni ki druge na majdan zezávaju ali zezváni van izhádaju, 836 iz koje (lotrije) vnoga zla izhádaju, gašp. 1, 440 vnoga dobra izhájaju iz dobroga i svétoga pajdáštva s svétemi

Digitized by Google

ļudmi, kov. kemp. 202 milošča vsa k bogu nazad pripeļáva, od kud počétno izhájaju, 212 iz takoveh več krát naráđaju se nehasnovite sváđe i kárke, od kuda izhájaju nenavidnosti i nesložnosti, math. 2c 200 on ńihove molitve odurjáva, kajti iz oholnoga i hudobnoga srdca izhàđaju, krist. nač. 74 od kud druge premembe izhàđaju, zagr. 2, 208 on (bog je) stvoril nebo, zemļu i vse stvàri koje se na nyh nahàđaju, gašp. 1, 288 nèkoji ostanki istoga s. otca pri sineh ńegoveh Paulineh nahájaju se, 1, 414 nahájaju se drugi zaruki nutrńi i duhovni, vu kotere duša kršćanska more z Marijum vsigdar stupiti, 1, 580 ovakovi vu vrstni dobi stálni nahájaju se, 1, 685 četiri se elementi nahájaju na svétu, 1, 789 vuska vráta i tesen put je, koji peļa vu žitek, i malo ńih ne, koji ga nahájaju, kov. kemp. 208 sámi križa slúgi nahájaju pút bláženstva, 234 koji sû se prvo túžne pred pričêščáńem čutili, potlam na boļe premeńene se nahájaju, vran. rob. 1, 33 ovak na véliko atlandsko morje, gde se vezda vu sred sredìne nahàjaju, došli jesu, math. 1a 134 ar se naháđaju takaj nekriva razveselèńa, 2b 209 žalostno je, da se med krščeniki naháđaju ļúdi, koji nèsu vnogo bolši, kak su i farizeuši bili, krist. nač 16 čujmo je, kaj nahàđaju za svoje predsude potvrditi, 169 Saul koji na zapoved otca svojega ovu bludéču živìnu iskati je moral, k Samuelu zapeļan je bil, da mû očituje, gdé se naháđaju, krist. blag. 1, 72 ovo ravno je suprotivno onomu, kaj vnogi vu vesèļu svéta iščeju i nahàđaju, 1, 97 ne nahàđaju se takvâ srdca med nami, 1, 167 redki se nahàđaju, koji bi ńejnu svétu zapovéd obdržàvali, 1, 173 pod živum jošče prhavkum nahàđaju se zločestòče, mul. ap. 138 drugi ovde dán i nóč obháđaju iščuči, da bi koga na greh napeļali, gašp. 1, 512 naj prestàne neprijatelstvo naše, naj odhájaju daleko nazlobi, kraj. 298 ki betežnike pohâđaju, 350 od koga pohàđaju vsa dobra želeńa, 1, 789 ovak dúše odhájaju vu pekel na jezerá, krist. blag. 1, 61 neslobodna pajdaštva pohàđaju, petr. 265 vu maleh greheh iz toga sveta preháđaju, mat. 1, 163 ovi povsud prehájaju s svojemi nagńeńi, petr. 31 drévo veliko bíva, da ptice nebéske priháđaju i na svržéh ńegoveh prebívaju, 53 ja sem vsegdar vučil vu šynagoge te vu cirkve kam vsi židovi skupa sháđaju, gašp. 1, 670 o kak vezdašńe vreme vnógi prez oveh dveh pázeńa kruto zahájaju i vkańúju se! — Rijedak je naglas na prijedlogu: nàhađa zagr. 1, 402.

Digitized by Google

kala: kol (kolem) kâla: mul. ap. 1484 srdce mi se kála kada vidim da tulike duše na vse veke ginu, gašp. 1, 674 vu snu zapazi, da se oltar b. d. Marije na dvoje kála i razhája.

kánča: konča: kânčam: zagr. 1, 35 z vami pak dokànčam govorjeńe moje, 88 uzemete za navuk moje vezdašńe govor-eńe koje z malemi rečmi dokánčam, mat. 1, 116 dokánčam govoreńe moje 2, 168 vreme je dokončati, i dokánčam z jednem pripečeńem, 376 dokánčam vas nagovárjajuč, krist. blag. 1, 45 98 i 155 i dokánčam, 32 ter tak dokánčam; — kânča: zagr. 2, 17 i dokànča moj s. Bonaventura gašp. 1, 539 kesno je vezda pričeti, kada se žitek tvoj dokánča, 1, 728 govoréńe svoje ovako dokánča: estote misericordes, mat. 1, 623 spačka je greh, koji s smrtjum onoga, koji ga bi bil včinil i spačku dal, ne dokánča se, mat. 2, 22 tak dokánča se dél dvajset sedmi, 2, 388 počińa tak delo i dokánča, 2, 530 ne dokánča se ovde vse zlo, koje činite, mul. fer. 25 ako hočeš kaj dobra včiniti, tvoje posle naj dobro nakáneńe preteče, pazka nasleduje, pobožnost batrivi i stalnost dokánča vran. rob. 1, 20 i 21 mesto, gde se potok dokànča, prestáje i vu morje zlèva se, zove se vodostàja ar onde voda prestaje i kakti dokánča se, math. 2^b 200 zadnič dokànča Jezuš ovu priliku s sledečemi rečmi: . ., 2^c 213 dokànča sada Jezuš svoju prišpodobu govoreč: . ., krist. nač. 42 totu se vsa moja znanost dokànča, 72 drugí govore, da razum i naravska svétlost vu tom nikaj ne dokánča, krist. blag. 1, 104 kojega duh svéte skànča i opet ponoviti more, 1, 128 ako ga (greh mali) premíslimo, na kuliko ràni dúšu, najti hočemo vu ńem takovu truhu, koja skànča zvunsku snàgu; — kânčamo: mul ap. 159 to je vu molitvah stara návada svete matere cirkve, kada molitve dokánčamo: po Jezušu Kristušu gosponu našem, da vsigdar s Kristušem držimo, â nigdar z vragom, mat. 1, 413 pričińali su onde svoju mladost, kade mi dokánčamo starost, math. pa 104 vu ovom dokončáńu dokánčamo mi ovo lęto, krist. nač. 183 kakov zrok tulikeh skrbih! sami se skánčamo i činimo si iz ovoga svéta tužnu dolicu; — kânčaju: mul. ap. 96 i 329 Grki na leve strane svoje križańe dokánčaju, mat. 1, 470 još ovde nę dokánčaju se vaša pádańa, krist. blag. 1, 31 spoznal je, da se s smrtjum vsa dokànčaju, mul. ap. 21 oroslane je poslal, da ńe skánčaju, krist. nač. 82 váraši se rušiju, stanovniki skánčaju.

kapa: kopa: kâpa: duh. 20 kak se duhan okápa? 21 on koji okápa, vupre se čez gredu z obodvemi nogami, 22 mora on

Digitized by Google

koji duhan okápa, motiku obrnuti, mul. ap. 288 namalal je lepu cirkvu, zvrhu ńe sedi Luther i krov dolè obáļa, Kalvin iz strane zide prebija a Severus Arian fundament podkápa, mat. 1, 513 suseda pri poglavareh z lážmi naj ne podkápa, krist. nač. 133 potres zemļu stèpļe, cele varoše rùši i pod zrùšenemi stańi nesrečne stanovnike zakàpa; — kâpaju: mul. ap. 1470 imetke vbogeh pod se podkápaju, math. 2b 88 pod vami jamu podkápaju, mul. ap. 928 svińe vu zemļu gledeč ruju, prekápaju, 855 vu bláto se zakápaju.

kava: od pres. kove kâva: mul. ap. 978 ne mára, nego se jošče vu nove grehe, vu vekše lance, vu jakše pute okáva.

klâńa: kloni: klâńam: kov. kemp. 251 kláńam, se, komu se anđeli vu nebu kláńaju; — klâńa: petr. 225 i ev. tirn. 219 bog te pozdrávļa, anđel te pokláńa; — klâńaju: gašp. 1, 543 koterch pajdaši vsi oni budu, koji se ńim kláńaju, math. 1, 185 ńemu se kláńaju, gašp. 1, 545 pred sudca dopeļanem na prvo postavļeni jesu bólvanov kipi z zapovedjum da ali ńim se naj vklàńaju, ali glave pogubiti móraju, krist. blag. 1, 125 koji se bogu vklàńaju.

marja mjesto mara: mora: mârjaš: mat. 1, 515 ne prestaješ proti bogu z grehi tvojemi vojsku podigati, i tak boga kák ti pimárjaš z neprijateli prístati; — mârja: mul. ap. 1, 85 gdo na to gospodu primárja? mat. 1, 247 ah muka oštrejša, čemernejša od vseh drugeh, koja primárja zdvojene kričati, 369 kak morem to razloženje včiniti, kada svedočanstvo protivno Davida mene primárja veruvati i reči, da nebeske sladkoče ne kupuju se? 531 zapoved božja vse véže i primárja čin uffańa kreposti bogoslovne včiniti, 582 molitva moč i jakost ima, da stanovitem načinom kakti primárja i na onch takaj miloščih deļeńe, koje ne bi bil hotel podeliti, 588 bog primárja grešnike, da ńega mole, 2, 171 dužnost da se nadomesti hvala božja mene primárja vam ńe očituvati, 2, 407 jedno turobno mišļeńe primárja me zakriknuti: ah gdo zna! 2, 451 sin božji zove, primárja i poziva vse ļudi obtršene s prevelikim trhom greha, da primu járem ove ńegve zapovedi, 2, 513 ov govor vas primárja da valujete, kov. kemp. 249 koji drugdá se ne pripravļa, neg kada svétek nastàje ali návada gâ primárja, več krát neprípraven bude; — mârjamo: mat. 1, 141 ako prem ńega (boga) po grehu íz duše naše iziti primárjamo, vendar ze vsema od vrat srdca našega ne odhája, 451 mi jesmo oni, koji ńega primárjamo na

Digitized by Google

kaštiguvaṅe naše; — mârjate: mat. 1, 516 s himbenostjum, s šegavostju pri gospodarstvu vašem primárjate kak ti boga, da pomoč vam skráti; — mârjaju: mat. 1, 514 zakaj vas zemeļska vaša gospoda na vekše podanke primárjaju? math. 1a 159 retko ńe na dobro nagovárjaju i primárjaju.

marja: mori: mârjaš: mat, 1, 446 akoprem ne blazniš, ne vumárjaš, ne krádeš, krivec vendar jesi drugeh grehov; — mârja: zagr. 1, 108 jeden je koji govori i jednu samu rèč zgovarja, i vendar ona jedna rèč vu jednom hipu vnožine oneh koji poslušaju kada vušesa smradi, duše vmárja, mat. 1, 144 naj kuga vumárja ļudi, ne pogubiva mira, 1, 466 jelen, buduč glavni neprijatel káč, ńe vumárja i pokla ńe vumorí, žeđu trpi, 2, 398 koj nevrednò pričešča se, takov kak ti Kristuša vumárja, math. 1a 174 potepúh, ako se gdo suprot stávi,, vumárja; — mârjamo: krist. blag. 1, 112 celi den vmàrjamo se zaradi tebe ἑνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν; — mârjaju: mat. 1, 184 na čiju zàpoved vojske, kuga, glad, potresi porušavaju varaše, vmárjaju ļudstvo, 446 koji krádu, blázne, vumárjaju.

mata: mota: mâta: kov. kemp. 183 gdè se človek vnógemi ničemúrnostmi zamáta.

naša: nosi: nâšam: gašp. 1, 658 čútila nesi radost onu, koteru z menum ja donàšam vu oltarskom šakramentu, kov. kemp. 185 koja god ļubim, od têh rad govorim i čújem, te od takoveh miseli z menum domóm odnášam je mul. ap. 662 smrt dobrovoļno podnášam, mat. 1, 536 tak veliko, koje čekam, je obraduvaṅe da vsako lahko podnášam trápļeńe; — nâšaš: kov. kemp. 102 jako nesnažen si ti koji takva vu vúha moja donášaš, mul. ap. 1481 to je duša tebi izručena, koju tak bahato obnášaš, gašp. 1, 862 ti marļivu skrb obnášaš za mnoge jéstvine, da tebi i ostájalo bude, a sluga moj od glada pogibļe vu oni puščini; kraj 363 agnec bòžji, ki odnášaš grèhe sveta, vran. rob. 1, 174 čul sem, da vnoga zla podnàšaš; — nâša: mul. ap. 135 angel čuvar molitve i dobre čine pred lice božje donáša, gašp. 1, 142 ova vsa nam na pamet donáša jen krat samo pobožno zazvano ime Jezuš, 1, 580 gdo ovdi ne vidi, kuliko hasni donáša dober žitek? mat. 1, 57 láž vsigdar obšanost i sramotu onomu, koji láže, ali donáša ali ostavļa, vran. rob. 2, 4 za kaj bi drevo ostati moralo? kajti lep sad donàša, kov. kemp. 102 ńega krívi kada tî zla i nečista na misel donáša, 211 kada tî ovo na prvo donáša neprijatel, odgovori ono proroka: pravičen jesi, gospodine, 269 na

Digitized by Google

dvojnosti, kè tî vrág na misel d o n á š a, ne odgovárjaj, math. 2c 19 vera, zvršļivost krèpostih je delo dúha svétoga. Da páče jošče več čini, kada vse ono na pamet d o n á š a, kaj je Kristuš govoril, 2c 35 d o n á š a nam na pamet dúha svétoga kak ti trétju božánsku peršónu, 2c 40 jošče cvete ovo plodno seme i d o n á š a vsaki dan prelèpe sáde, 2c 149 kupiňe tèčnoga sada d o n à š a, krist. nač. 8 oni koji drugač misliju, moraju i naravu dobrotivnu mater, koja ovu žeļu vu srdce d o n à š a, zbog pomenkańa kriviti, 19 morati je zatreti vetrast nàčin nàmišleńa našega, koje nam d o n à š a vkanļive namisli od stvarih, krist. blag. 1, 21 mòre li se reči misel turobna i žalostna, koja s sobum tulika dobra d o n à š a? 1, 35 mislete sî onoga Lazara, kojega nam odkupitel na prvo d o n à š a, 1, 109 poglejte Teodorìka.. kaj mû se na stol d o n à š a? habd. mar. 51 ova ruka ne d o p r i n á š a mené smrti nego pače žitek, vran. rob. 2, 64 spoznati hočete, kak veliku hasen društvo človeku d o p r i n á š a, krist. nač. 249 nut zadovoļnost dúha, koju dobra vést d o p r i n à š a! krist. blag. 1, 146 za kaj séme réči božanske takaj zlovrstnoga sàda pri vas ne d o p r i n à š a? 1, 156 spoznali ste zroka, zakaj réč božja pri vas nikakovoga sàda pri vas ne d o p r i n à š a; gašp. 1, 471 bog skrb vseh sirotic o b n á š a, 1, 518 kaj je kaj nisi dúžen vučiniti, ako listor dobroga duguvańa ime o b n á š a? 1, 520 on človek, koteri nohte duge o b n á š a, da drugoga ràni i ńegov imetek krivično grábi, boļe oroslan reči se more, zagr. 2, 250 koji su ovij s kojemi vrag pekleni tak làda i vu vekovečne muke o d n š à š a? mul. ap. 193 kak človek malò iz ovoga svéta od svojega imétka i tulikoga trúda o d n á š a, kov. kemp. 207 milošča tvoja.. o d n á š a strah, 234 gdo k zdencu slasti ponizno pristupéči nê malo slasti od onud ne o d n á š a? mat 175 odgovorite ako morete s. Chrysostomušu, koji o p o n á š a malovrednost vsakoteroga v cirkve nečednoga, kraj. 296 pazka da vsu boleznost i težkoču dobrovoljno p o d n á š a, mul. ap. 15 z velikem hoteńem zarad boga ov trud p o d n á š a, 144 je božja dika, da pokáže svoju strplivost i milosrdnost, kada od takvoga obseđenoga človeka p o d n á š a tulike blaznosti vere i krsta zatajeńe, 186 dobrovoļnò svoje križe p o d n á š a, gašp. 1, 315 suprot istomu néprijateļu naj jakše oružje jest žíva vera i čist prez gŕcha žitek, vu kojem človek kaj goder vremenitoga činí ali trpi, ako prem sto ali jezero lèt, naj listor dobrovoļno p o d n á š a, kov. kemp. 97 ļubav jednako p o d n á š a vse nejednako, 202 milošča vboštvo stálno p o d n á š a, 238 krížem

Digitized by Google

je zaznamenuvan, da koja god protivna sebi od drúgeh vučińena dobrovọlno za boga p o d n á š a, krist. blag. 1, 70 nigdo težeše ne p o d n à š a, kak koji se sréče svéta ovoga dugo i prekoredno je vuživał, 1, 120 gdé koji spoznaje kaštígu, koju p o d n à š a, 1, 144 kak néje bog trpliven, koji takvê nevérne, takvê pùntare p o d n à š a, zagr. 1, 30 da vučiniš zezvedati kak se ovo ļuctvò s svojim bogom p o n à š a, kov. kemp. 236 nê je to iz záslužbe ļúdih, da človek posvetí i v rukah p o n á š a Kristušev sacramentum, math. 2b 155 kak se je bóg proti tvrdokórnem Židovom ponášal, jošče i dán današni p o n á š a se proti vnogem krščenikom, krist. nač. 198 premislemo, kak se on p o n à š a, krist. blag. 1, 119 grêšnika kaštiguje lastovito srdce ńegovo: p o n à š a on najmre s sobum kaštigu zločínstva svojega vu nàručaju, habd. mar. 69 da bi tu istinu mislil on kteri zaradi visoke svoje pameti drugem se p r e n á š a, stegnul bi oholnosti svoje gizdave peruti, krist. blag. 1, 90 vse ńu hvàli, ali ona ne p r e n à š a se, petr. 147 i ev tirn. 136 vsaku rozgvu, kotera vu mene sada ne p r i n á š a, odrèže, pet 148 i ev. tirn. 137 ov sáda vnogò p r i n á š a, math. 2b 153 kak ti ovákvo zločesto drèvo podseče se, ovak i hmáńi človek bude pravičnoj kaštigi bòžjoj predán, ako prém veru káže, dobra dela pako nikakova kak ti sáda vere ne p r i n á š a, mat. 1, 283 ti pak o krščeniki! s p o n á š a s. Bernard vsakomu rastrošniku vremena, ti pak ńe trošiš hmangujuč vu ožirańu, mat. 2, 158 vidi mu se da bog isti vu oltarskom sacramentumu s p o n á š a ńemu prešestne grehote, habd. mar. 70 ovem se naj prispodabļa, gdo gode se zaradi inđenijoma nad drugemi z n á š a; — n â š a m o: krist. nač. 107 ne štimamo se mi da vsigdar naj bližńeše zroke d o p r i n á š a m o, zakaj bog tak i ne drugač dela, mul. ap. 777 vu telu slabost ali drugu falingu p o d n á š a m o, pomilujemo; — n â š a j u: kraj 298 svecką duguváńa na prvo d o n á š a j u, math. 2c 150 Jezuš je pod prilikum lažliveh prorokov i vseh oneh koji dobroga sáda ne d o n à š a j u, razmèval krive navučitele, krist. blag. 1, 91 ove tri istine vnogo k tomu d o p r i n à š a j u, da vu vsakém méstu svéto živimo, 1, 127 vnoga zla mala, ako se skupa s pogibeljum i škodum, koju s sobum d o p r i n à š a j u, razmísliju, stanovito vnogo škodeti mogu, kraj. 335 svoju čast o b n á š a j u poleg pravice, gašp. 1, 522 vnogi listor ime človeka o b n à š a j u, krist. nač. 168 vnogi dvojê, jeli čast, koju o b n à š a j u, ńim od boga odlučena, kraj. 221 znaj da mnógi ļudi od popa več grehov nazáđ o d n á š a j u nego ih pred ńega donašaju, gašp. 1, 500 oni žmehko breme turske

Digitized by Google

vuze radi nas p o d n á š a j u, vran. rob. 1, 120 ako se zveri ne bi vubijale, nego samo od starosti i betegov pogibati morale, tak bi morale vnogo vise podnàšati nego p o d n à š a j u, gašp. 1, 528 drugi vu vustih p o n á š a j u odkupitela vnoga govoreči od boga, ali na dale iti ne trse se, krist. blag. 1, 119 je li ne p o n à š a j u kaštigujučega súdca vu srdcu s sobom? petr. 36 i ev tirn. 32 kó (tirn kotero) (seme) je opalo međ trńe, jesu oni, kij su čuli, te pred pazkami i bogáctvom i pred násladnostmi žitka idúč zadávlaju se te sáda ne p r i n á š a j u, kraj. 157 kotera nam na pamet p r i n á š a j u peterè ranè, kov. kemp. 172 pazi na rêči moje, koje zazížu srdca i pameti rasvêčúju, p r i n á š a j u pokájańe i svakojačku zavdáju radost, 212 takova hoteti znati i zvêdati, nikakvu hasen ne p r i n á š a j u, 185 istinsko valújem, da sêm se krúto rásipno návaden imeti. Po kêh dób vnogo krát onde nêsem, kade têlom stojím ali sedím: neg ondè bole jesem, kamo me miseli v n á š a j u, krist. nač. 51 odprto očitúje bog mudrem, koji se preveč na svoj razum z a n à š a j u: znaš li reda nebés(h)? mat. 2, 435 ako vidite da se ne pobolšaju, vzemete ńim one rubce, párte, fertuhe, hale s kojemi se z n á š a j u, kinče, diče za lubav mladencev, krist blag. 1, 61 pomeńkańa bližńéh svojéh od hiže do hiže z n à š a j u.

n a v l a: novi: n â v l a m: mat. 2, 204 jeli verujete da ja istinu govorim kada iz prodekalnice vam govorim i p o n á v l a m, da..? kov. kemp. 231 po svétom têla tvojéga prímańu sebe p o n á v l a m, čísstim, krist. blag. 1, 28 bog mî obilnost prikažùje vu vsém, â ja proti ńemu p o n à v l a m zbantuvàńa; — n â v l a s: kraj. 92 odkupitel dragi, hvalu ti dajem za hránu, koterum ti moju dušu hrániš i veselíš, potrenu jákost p o n á v l a š, — n â v l a: mul. fer. 11 molitva nakaneńa koja se vsaki dan p o n á v l a, mat. 1, 449 on sam govori i p o n á v l a to isto vu s. pismu, 480 zakaj pozdravlene puno veselа i sladkoče p o n á v l a se? 2, 223 jesem skvarjena, p o n á v l a mati govoriti, 22 kov. kemp. 196 vu pravdenom skrúšeńu p o n á v l a se pogublena milošča, 224 vu ovom šakramentumu p o n á v l a se na dúši pogublena krêpost, math. 2c 50 aldov muke našega zveličitela na našeh oltàreh p o n à v l a se, krist. nač. 161 koliko pùti ne p o n á v l a sveti Pavel ov opomenek?; — n â v l a m o: mat. 1, 595 p o n á v l a m o molbe i prošńe, doklam budu posluhńene, math. 2c 35 réči, koje pri s. krstu zgovárjaju se, mi tuliko púti p o n á v l a m o, kuliko puti znaméńe s. križa naprávlamo; — n â v l a t e: mat. 2, 14 uffate se da bu-

Digitized by Google

dete prijeti od boga vu nebo po jakosti oneh déllov (!) milosrdnosti koje ponávļate vsaki dan, 2, 143 po uffańu koje vu ńih imate živete prez straha kaštige i ponávļate grehe; — nâvļaju: math. 1a 73 ove iste réči več krat ponávļaju vaši duhovni pastiri.

podabļa: podobi: podâbļa: mul. ap. 1366 s. Bonaventura praznost prispodábļa peklu, gašp. 1, 704 istoga prispodábļa Šimona jedni jasni zvézdi jutrńi, math. 1a 188 Jezuš prispodábļa vu priliki ovoj kraļestvo nebèsko poļu, 205 zveličitel prispodàbļa svoju cirkvu muštardovomu zrnu i kvàsu, 206 malo predi prispodobil je kraļestvo svoje cirkve na zemļi podigńene poļu, na kojem dobro seme bilo je posejano, sada pako prispodábļa muštardovomu zrnu i malo za tém kvasu, 233 vréme prispodábļa se jednomu jedinomu dnevu, krist. blag. 1, 127 male grehe odkupitel naš k muštardovomu zrnu prispodàbla; — podâbļaju: krist. blag. 1, 146 oni prispodàbļaju se svojvòļni détci.

paja: poji: pâja: zagr. 2, 256 pelikan s krvjum svojum mlade napàja, mul. ap. 1298 tebe svojêm telôm hráni i krvjûm napája, mat. 1, 245 bog je on zdenec nepresežne sladkoče, koji blažene z nezgovornum milosrdnostjum napâja, 467 kade je žeļa presvetoga šakramentuma tela Kristuševoga, molitvih i reči božje, naj zdravejšeh potokov, s kojemi duša napája se? — pâjaju: gašp. 1, 728 pričel je red, vu kojem z velikum skrbjúm i ļúbavjum sini ńegovi hráne gládne, napájaju žeđne.

praša: prosi: prâša: kraj. 239 molitva kum se milost na pokajańe od boga izpráša; — prâšamo: kraj. 95 zdravje od ńega sprášamo, 97 pomoč obilnu na dóstojnu pokoru za smrtne grehé od boga sprášamo; — prâšaju: petr. 262 kaj hásni nam druge svetce nebéske zazávati? Tó nam hasni, kaj oni nam od boga sprášaju kak ti bóžji prijateli, šta mi grešniki, búduči ńegovi neprijateli, ne moremo našimi molitvami pri ńem dobiti. Prispodobnem zákonom kak ti na ovom svéte, šta nevérnik králev sam po sebe ne more pri kraļe dobiti, ono dobíva i spráša po kraļice i ostaleh ńegoveh obojega spola príjateleh.

prašča: prosti: prâščam: kraj. 301 vsem mojem protivnikom i nèprijatelom, kii su meni gda gode i vu čem gode zbantuvali, od srdca za ļubav tvoju prâščam, mul. ap. 167 na tvoju prošńu práščam varašu, gašp. 1, 513 prijemļem dàre tvoje, koje meni aldúješ na znaméńe da tebi oprâščam iz srdca vse pregreške

Digitized by Google

tvoje; — prâščaš: kraj. 323 ki pokòrnikom grehè práščaš, mul. fer. 134 koji pokornikom grehe opráščaš, math. 2b 18 ļubi boga z vsum krèpostjum, i to biva ako ti zarad dike i poštèńa bòžjega nikakvomu delu, trùdu i vremenu ne opràščaš; — prâšča: petr. 234b i ev. tirn. 237 kak onda né prostil, tak ne prášča ni vezda, kraj. 277 ne prášča bog vsegdar vseh muk, zagr. 1, 351 ov greh zmeď vseh drugeh najteže se opràšča, mul. ap. 534 kakvo je znameńe, da jeden rad vu prijatelstvu žive i zámere težkò oprášča ali se želi fantiti? 1155 oprášča li se po ove zadovoļščine vsa vremenita pokora? gašp. 1, 471 on ńim vsa oprášča, kaj goder cirkvi dužni jesu, mat. 2, 454 na smrtne vure oprášča se z velikum hitročum, math. 2b 196 bog vam vsaki dán, ako ńega prosite, vaše velike gréhov dùge oprášča; — prâščamo: petr. 213 i ev. tirn. 208 prosti nam muke vekvečne peklénske, kak i mi našem práščamo dužnikom dúge zemél̨ske; — prâščate: mat. 2, 460 ako je bolši od vas, ovo pripeti se, da ako vi, koji ste gorši, ne zbantujete ńega, koji vas obšanil bi bil, i ńemu ne odvrnete, vnogò meńe on, koji od vas je bolši, vas zbantuje i obšani, komu opráščate, i tak kvára vam ne včiní; — prâščaju: mat. 2, 172 takvo pošteńe i dostojnost more se davati dvorom herceskem, da se ne opráščaju nit nedomišļenosti, 2, 460 špote prez fanteńa opráščaju.

rađa: raja: rodi: râđa: petr. i ev. tirn. u kalendarijumu: po kéh dób četiri krat šést ôr jeden cel dén činí, za to se vsakomu četrtomu letu jeden dén više naráđa, kraj. 371 vino kò devè ļúdi naráđa, mul. ap. 76 sin se od otca od veka naráđa, 124 otec ne dohâđa od nikoga, sin pako od veka naráđa se od otca, kov. kemp. 169 vu srca ponizeńu narája se uffańe oproščeńa, zagr. 1, 154 Carpocrates rekel je da se duša porâđa od angelóv, mul. ap. 248 sin ako prem se vu vék kak ti vezda poráđa od otca, ne vendar niti mlajši niti menši od otca, 590 postala je mati onoga, kojega on od veka poráđa prez matere, mat. 1, 53 vse ovo zlo, ako ne još gorše poráđa laž, 2, 357 ļubav proti bogu poráđa se iz ļubavi proti bližńemu; — râđaju: perg. 18a koteri se od tvoje kčere naraađaju, oni nyesu vu tvoje oblasti, kov. kemp. 212 iz takoveh več krat naráđaju se nehasnovite svâde i kárke, mat. 1, 259 ostavļaju te nesramne šálnice v pameti, v srdcu takva namišļeńa i znameńa, koja ako ne na skorom z vremenom stanovito poráđaju požeļeńa nutrńa nečista, 2, 132 koji

Digitized by Google

ne poráđaju drugo nego dete mrtvo, 2, 383 poráđaju se iz hman mišleńa vse hmanoče.

savļa: sovi: sâvļa: krist. nač. 103 očituje bog več put potrpleńe svoje, kada človeka, koji se proti ńemu osávļa, ne kaštiga, 104 osávļa se protigovor.

slańa: sloni: slâńate: mat. 2, 309 vaše uffańe nasláńate vu broj kruto mal.

slavļa: slovi: slâvļam: gašp. 1, 36 tebe na veke blagoslávļam, kov. kemp. 97 blagoslávļam tê vsigdár i díčim; — slâvļa: kov. kemp. 169 naj se blagoslávļa svéto ime tvoje, 203, math. 2c 94 drugem kojem bòg obilnèje blagoslávļa, ne budete nenavidni, krist. blag. 1, 25 bog mî blagoslàvļa, â ja gâ bantújem.

slobađa: slobodi: slobâđa: kraj. 282 almoštvo od smrti oslobáđa, zagr. 2, 256 pelikan mlade .. od smrti oslobàđa, gašp. 1, 435 sudec pravične oslobáđa í krivce kaštiguje, 1, 463 almuštvo od vsakoga gréha i od smrti oslobáđa, krist. nač. 224 oslobàđa vas vseh skrbih, 247 dobra vést oslobáđa nas od stráha; — slobâđamo: mul. ap. 152 kak se od prvoga greha oslobáđamo? — slobâđaju: perg. 19a i to je tryebe znati da maneni i prespametni sinove .. nigdaar se z očine oblasti ne oslobaađaju, mul. ap. 185 onde se od vragov oslobáđaju.

svaja: svoji: svâja: mat. 1, 489 jeden krščenik, zopet velim, prisvája si i pripišuje si, da on oprašča, 513 naj ne prisvája s tatbenem načinom ali lažlivem svedočanstvom luckoga, 2, 171 vsaki zmed vas prisvája si i hoče imati, da ńega hiža ńemu je zavjetje; — svâjaju: mat. 2, 196 jaj onem koji z dugmi posvájaju drugeh imetek.

škrapļa: škropi: škrâpļa: kraj. 297 vodu ima pri sebi, da se ńum negda ter negda poškrápla.

tapļa: topi: tâpļa: mul. ap. 866 ako se ladja vtápļa, mat. 2, 168 odlučete béžati greha smrtnoga koji je on žuhki zvirańek iz kojega zviraju oni strahi, ona trapļeńa, one suzne turobnosti, s kojemi srdce vmirajučega vtápļa se, vran. rob. 1, 20 taki za ovem, komaj da su se jedno malo od ladje odrinuli, nut vidiju kak se pred očmi ńihovemi vtàpļa, krist. blag. 1, 21 pod grehi vtàpļa se zemļa, 1, 162 pijanščina je grozovita stvar, ona slèpi čùteńa i vtàpļa ràzuma; — tâpļamo: kov. kemp. 118 zapuščeni vtápļamo se i gínemo; — tâpļaju: mul. ap. 834 pijanci ovak svoju dušu i telo vtápļaju, 1401 pijanci tela kotrige odurnò

Digitized by Google

zatepļu i kak ti vtápļaju, mat. 1, 478 prilike, prijatelstva i pajdaštva jesu škoļ i viri (syrtes et voragines), vu kojeh vsa naj vekša obečańa i naj svetejša odlučeńa vtápļaju se.

tvarja: tvori: tvârjaju: math. 2b 213 ako ovem nàčinom zadobè svoja hudobna namenéńa, onda se podigneju ter pomenšàvaju ńihove krèposti, smràdiju i črniju ńihovo dobro ime i krivično potvàrjaju.

vađa: vaja: vodi: vâđam: krist. blag. 1, 33 jaj meni! za živleńem vugodném, koje ja sprevàđam, kaj me drugo čekati mòre, nego jedno naj nesréčneje i naj turobneje živleńe? — vâđa: mat. 1, 616 ona vaša kčer kuliko krat zadržava se vu spomenkih z onem mladencem, zaostáje vu onem pajdaštvu do večera i velikoga mraka, povája se z onem prijatelom, krist. blag. 1, 19 s takovém spozablèńem sprevàđa dnève svoje, kak da ne bi nigdar vmreti mòral, 1, 59 dnève živlèńa svojega sprevàđa vu žalosti; — vâđamo: krist. blag. 1, 161 živlèńe vu zadovòļnosti sprevàđamo; — vâđaju: krist. nač. 238 oni koji vre vésti grizom povdani jesu, naj se léstor s preveč zdušnemi povàđaju, léstor ńihove pismotvore čteju i postànu ńim jednàki, math. 1a 135 mládence več krat z mužikum vu cirkvu spreváđaju, krist. blag. 1, 23 kajti ļúdi ne mislê na smrt svoju, bìva da vu vgàđanu télu i nemertučivosti živlèńe sprevàđaju, 1, 182 vekši broj je oneh, koji prez vsakoga vésti gríza svètke prez vsake pobožnosti sprevàđaju.

vaļa: voli: vâļa: mat. 1, 460 ne prestaje pajdašiti se z onum peršonum, i zna po pogledu i razgovoru, da priváļa k nečistem mišleńam.

važa: vozi: vâža: gašp. 1, 723 lénost je vudica vražja, s kojum človek na vsakojačke gréhe lehko se odváža, krist. nač. 146 neprijatelske čete sû kak ti tak rekuč kola, na kojeh bog sréču i čestitost pùkov vu druge kotare prevàža; — vâžaju: mul. ap. 919 muži puna kola dovážaju.

zava: pres. zove vidi niže pod ȝ a) α) γγ).

[Amo vaļa da se smjesti ono što je u pređašńem Radu (LXXI, VIII.) naštampano str. 202—203 pod β) i primjeri 211—213 a ispravi neka se ovako: 2. Osnove na vokal kojim se prezenat gradi nastavkom *ja*, uz koji dolazi i nastavak *je*, ove: daja (uz daje): da, itd. — Cijeli onaj odsjek, iskrivļen nemilim slučajem, treba da se ovako poreda i ispravi: Ovaj naglas imaju 1) osnove koje se grade od glagolskih osnova na suglasno (bez nastavka, često i s nastavkom) a) s vokalom *a*, koje se ne mijeńa, ove osnove: klada: klad, itd. (203 b) a) i primjeri 213; b) s vokalom *e* (ne = ê niti ę)

Digitized by Google

koje se oteže na *ê*, malo ne sve osnove: brêda: bred, itd. (203 ζ) i primjeri 214—216); c) s vokalom *o* koje se oteže na *a:* bada: bod: zbâdam, itd. (212 i sl.); d) s izvorno kratkim *ĭ* (ь), koje se oteže na *i, ê,* i to najprije ove osnove na *ьr:* bira, bêra: bьr, itd. (202 i primjeri 204—211), za tim osnove na *ьn* i druge: čińa, čêńa: čьn (203 γ) i primjeri 216—218); e) s izvorno kratkim *ŭ* (ъ, y) koje biva i (= y) više osnova: diha: dъh itd. (202 δ) i primjeri 218—219); f) s povokaļenim *r:* mrka (203) i g) slovkom *ol* (o, u od lъ): tolka: pritôlkam i tolca itd. (203—4). — Uz to je ispalo i više primjera.]

3. glagoli *detińega* govora i *deminutiva* na *ca, ka* koji se mnogo govore a u knízi slabo ili ni malo ne rabe n. p. âjam, âjčkam, âńkam = ležim; bôdkam pungere; bûba me = boli me; bûmčkam bibere (let. mat. 1882/3 199); cûram mingere; čîčam sedere; dřžkam tenere; gîcam curru vehere; glêdkam spectare; obîmčkam amplecti; govôrkam loqui; grâcam ludere; jôkcam plorare; kâkam, kâkcam cacare; lûcam, lûckam cubare; lûlam mingere; pâpam edere; pûpam bibere; sêdkam sedere; skâkcam salire; spâńčkam dormire; stôpkam incedere; têkcam currere; tôlkcam percutere; tako i dremûckam dormitare; pijûckam bibere, potare itd.

4. glagoli kojim se osnova prema ńemačkomu *iren* dočima na *ĕra:* bajsêram: igram u bajs, die baszgeige spielen; bankrotêram bankerottiren; dezentêram desertiren; fьzêram visiren ein weinfasz; lenêram liniren; regêram regieren (kast. 62 kogar srt regera, 's tega nyč dobriga ne zvèra); špancêram spatziren; trančêram tranchiren: gön. 77 kokout naidene zemlene glíste s klúnom rastrančejra i kokoušam razdelí.

5. Osnove građene od imena i to

a) od supstantiva masc i adjektiva na suglasno s ˆ ili ˇ na zadńoj slovci, ili od supst. masc. s poluglasnim u zadńoj slovci koje u drugih padežih ispada, a imaju ˆ na predzadńoj slovci, n. p. betêža: betêg (uz bèteg) aegrotare: betêža: gašp. 1, 501 zadnič na smrt obetéža, 531 potlam čez malo vremena obetéža, 680 kada betežnik zbog kakovoga obetéža nemertučivoga goščéńa ali jéliša, 770 kči na smrt obetéža, 776 vu hižu tovaruša dopeļana od velike žalosti na smrt obetéža, 785 žena nekoja od zimlice, ráspuka téla i strašnoga bodca na smrt obetéža, 833 teca ńegova obetéža; — betêžaju: gašp. 1, 731 na

Digitized by Google

mestu ovom gospa i kčere obetéžaju, math. 1a 160 ako (dekle) obetéžaju, iz hiže se tiraju; — bôbna tympanum pulsare: bôben, gen. bôbna: bôbnajo: traun 165 vajvodi so šli s pejvci napréj v srédi dękèlc katęre bóbnajo; — mnôža augere: mnôg (mnög): mnôžaš: kraj. 375 da vu nas tvojè dárè povnòžaš; — mnôža: küzm. 48 vnougi krívi prorocke stánejo i zapelajo vnouge, i da se povnôuža nepravdenost, zmrzne lübézen vnougi', trpl. 40 ne zburkaj se, gda obogati človek i gda se povnouža précimba hiže ńegove, 52 boug je ki samca povnouža vu hiži; — mnôžamo: nagfl. 5 to se pa naj cílavnej tak zgoditi zná, či ešče nepopolne pregléde i vidimosti decé poprávimo dopunimo, poravnamo, gotova povnoužamo; — mnôžajo: trpl. 11 povnoužajo se ńim nevoule ki se k tühim nagnejo, 91 on je i blagoslovi naj se povnoužajo, krist. nač. 114 vu hiži gosponovi zasađeni vu predhižju boga našega cvéli budû: još se povnòžaju vu velikoj starosti; — obêta promittere: obèt: rog. 1, 214 on obéta de se uže hoče zglihat, jap. prid. 1, 32 če mu ta spovednik h troštu nebęsa obęta, škrb. 1, 486 naj obéta pobolšáńe, 2, 121 nečistimu se tudi per spovdi ne more samo na besédo verjéti, naj obéjta, naj jóka kakor hoče, ravn. 2, 22 nobene posvetne velikosti si ne obéta, 111 to dušino žéjo Jezus obéta vgasíti, preš. 33 jêzik ji lažńiv obéta jo peláti prèd oltár, 96 séme ki tí zasejál si ga, žé gre v klásje vesélo, nàm in za námi dokáj vnúkam obéta sadú, 101 romànce zdéj pojêjo in baláde, tragédija se túdi nam obéta, 109 naj ļubézen si obéta, 161 ne védil bi kakó se v strúp prebráča vse kar srcé si sládkiga obéta, 177 zárija jásen dan obéta; — obêtamo: ravn. ber. 69 koliko krat délamo nar boļi sklepe in obétamo bogú poboļšańe; — obêtajo: škrin. 343 nespámetni si skuzi sajne veliku obętajo, ravn. ber. 61 ob nadlógah in težavah délajo nar lepši sklepe ter obétajo in obétajo poboļšańe, levst. žup. 17 obétajo da se bodo vseh dolžnóstij držali, 77 v družbo stopáje obétajo da bodo pokorni; — obêtata: preš. 79 in kar mu obétate očésa ńé, potrdijo kmálo beséde sladké. — U kajkavštini glasi za taj glagol osnova obeča, koja ima imperfektivno značenje, dočim ima obeča u štokavštini perfektivno: obêčam: zagr. 1, 215 obéčam žitek vekovečni, mat. 2, 491 tvrdo obéčam da odvzemem s smrtjum ńegvum puku momu obšanost; — obêčaš: mat. 2, 265 uffam se onu vekivečnu plâču zadobiti, koju obêčaš onim koji te ļube; — obêča: zagr. 1, 115 čudi se s.

Digitized by Google

Ambroš nad darežlivostjum Herodeša kraļa, kada najmre obèča polovicu kraļestva svojega kčere Herodijašiné za ńe lepo tancańe, mat. 1, 128 grehov vašeh odpuščeńe vam se obéča, 2, 260 zvršeno obéča zdržati se vu milošče i prijatelstvu ńegvem, 2, 514 bog obéča vsako vreme onomu koji se skrušeno požaluje, oproščeńe, ali ne obéča vreme onomu koji žive malovrednò z uffańem, da se požaluje kada bude hotel. U ugr. slov. glasi: obêjčem itd. mol. 26 daj nam naj moremo zadobiti ka obejčeš itd. — očîtam explobrare: očît, očîta: škriń. 43 kateri potrębnimu očíta, ta ńegovimu stvarniku nečast stury, 51 kdor vbogiga zaničuje očíta ńègóvimu stvarniku, 84 moj syn! jiši modrost inu obveséli moje srce, de boš znal odgovoriti tęmu kateri tebi očíta, ravn. 2, 166 vest vslehrnimu grešniku krivico očíta, ber. 46 glejte kakó človéku huda vést tudi čez več lét še pregrého očíta, preš. 160 kar on očíta, kôj Apêl poprávi; čuje se i očítam. — računa numerare: račûn, računa: trpl. 24 blažen on mouž komi notri ne računa gospoud grejha, gön. 107 dén z nočjouv navküp se eden dén računa, perg. 57a v tom dugovani pryprosti se človek za plemenita človeka račuuna, küzm. 139 što je z vás ki ščé türen cimprati, jeli si prvle ne séde doli i zračúna strošek či ma teliko ka ga zgotovi? küz. 281 David právi ka je bláženstvo človeka, komi boug notri zračúna pravico brezi dejl; — računamo: nagfl. 64 ete vlejk se zá to tak zové, geto ž ńim računamo ali pravej brojimo; — računajo: nagfl. 23 vučeníci píšejo, računajo, perg. 2b po tom se za to meď plemenite ļudi ne računajo, itv. — stâra se senescere; curare: stâr, stâra: preš. 25 za ń drúžba ne mára în on ne za ńó, v samôti se stára, mu léta tekó, gön. 108 ár se te dejte ne stára či se zmejńat hodimo, krist. nač. 219 malo se stàra za tolnače starcev, blag. 1, 113 osoba taka sama se nikaj ne stàra, mol. 178 spelaj me vu vekivečno bláženstvo, geto mladost nigdár ne obstára; — stârajo: küzm. 393 prejdo, tí pa ostáneš, i vsa liki gvant ostárajo, krist. blag. 1, 56 sìni tebi jesu? navùčaj i prigibli ńé za mladosti ńihove, ar kada ostàraju, ne budû se làdati dàli. — ubôža od paupertatem redigi: ubôg, ravn 1, 335 ako si bogat, misli de lokka obóžaš; — ubôža: ravn. 1, 110 če tvoj brat zraven tebe obóža, podstópi se ga; — ubôžajo: levst. žup. 68 katerim je občina dolžna tudi skrbeti za hrano in streho kadar ubóžajo, 70 treba gledati da ļudjé ne oubóžajo; — vênča coronare: vênec, vênca: vênčaš: ravn. 1, 152 ovénčaš ga, leto, s svojo

Digitized by Google

dobroto; — vênča: ravn. 1, 275 poskuša, kdor v božjém strahu živí, ga on le, potlej pa vénča.

β) od supstantiva ženskoga roda na *a* s ˆ na predzadńoj slovci: bêrmam confirmare: bêrma; bôltam camerare: bôlta; brûndam, udaram u brundu: brûnda, die maultrommel; cârgam se altercari: cârga, kov. kemp. 202 natúra vsa k sebi privíja, za sê se bori i zrokmi harcúje, milošča pak vsa k bogu nazad pripeļáva odkúd početno izhájaju, nikaj dobra sebi ne pripisuje, niti je oholno prevzetna; ne cárga se, niti svoje štímańe drúgem prepostávļa; — drômļam, u drombuļu igram: drômļa die maultrommel, kor. 3, 72 pod ganček kadar prideva, zadrómļava, zapískava, zapískava, zadrómļava, de b' se ļub'ca zbudíla; — fârbam colorare: fârba, die farbe, nagfl. 135 fárbar pofárba obloke, 59 za kaj table na črno fárbajo? 60 za kaj fárbajo stole? — klâmfam fibulis vincire: klâmfa die klammer; krônam coronare: krôna, corona; lûkńam perforare: lûkńa foramen, nagfl. 117 podgani i miši z ostrimi zobmí svojimi sprelűkńajo stené hramb; — prâvdam se rixari: prâvda lis, rixa. preš. 158 právdajo se tí možjé zna bíti za kar so se nekdajni Abderíti; rêtam cribrare: rêta der reuter; rômam wallfahrten: Rôma, preš. 98 pôzen vnúk poróma k tvojmu gróbi; — sênca obumbrare, sênca: küz. mik. 98 jákost víšešńega obsénca tebé, küz. 162 nouč toga višešńega te obsénca; — vâgam ponderare: vâga die wage, nagfl. 136 záčimbar, železnár vágata s štondejrom, lotom, vágov; — žâgam (i žägam) serrā secare, serram ducere: žâga (i žäga) die säge, mol. 254 naj žágajo i rejžejo (a gön. 37 žaga, nagfl. 168 žagajo bez oznake naglašene slovke, dakle: žäga, žàgajo), ravn. abc. 73 oče déblam véje požágajo, itd.

γ) od supstantiva ženskoga roda na *a* i sredńega na *o* s ′ na predzadńoj slovci u kraństini, ali s ˆ ili ˝ u štokavštini, n. p. brîgam se curare: bríga, srp. brïga, i na istoku: brïgam Sket 245: brìgam, brìga; dêlam laborare, facere, agere: délo, srp. djëlo; dêlam: schön. 309 ta bo tudi délla délal katéra jest délam, jap. ev. 99 i 212 bom vam povędal v kaj za eni oblasti jest le tó dęlam, škriń. 112 za koga li dęlam? jap. prid 1, 149 vsa ta druga moja muja je zgublena, če za moje vęčnu izveličańe ne dęlam, ravn. 1, 65 nikomur ne délam krivice, još 2, 116, 269, 289, 305 kor. 2, 117 kaj ne véš ti tó, kaj délam jez tú? kov. kemp. 235 ja stanovito dêlam i trúdim se vu potu obličaja mojéga; — dêlaš: schön. 311 nihčer ne móre te čudesa délati katére ti délaš,

Digitized by Google

kast. 5 al tvojga živeńa je búg, pred kateriga bóš mogl pernesti karkuli délaš, jap. ev. 173 kaj mojstru nadlẹgo dẹlaš? 212 v kaj za eni oblasti le tó dẹlaš? škriń. 122 za kaj takú dẹlaš? traun 260 ti dẹlaš tàmmo, inu nóč postáne, 315 vsmili se čez mene, kakòr s tẹmi dẹlaš katẹri tvoje imẹ lubio, ravn. 2, 196 kdo ne bo vesel po stopińah hodil ki jih pred nami délaš? mat. 2, 417 ako z najimeni težaki délaš, taki ńe plati; — dêla: kast. 252 on déla s premišleńem, jap. ev. 21 kadar bóš pak ti almožno dajal, naj tvoja lèvica ne vẹj, kaj dẹla tvoja dèsnica, škriń. 39 en brihten vse s svẹtam dẹla, 50 človèk katẹri dẹla sebi dẹla, 257 edèn je skuzi tó bogat, kẹr skopú dẹla, itd. traun 18 gospód bó spoznán kẹr pravico dẹla, 28 kdo bo prebival v tvojim šotorji? tá katẹri pravičnu dẹla, 341 katẹri sam velike čudeže dẹla, 342 sónce dan dẹla, ravn. 1, 4 goréla je de dan déla velika luč, sonce bliščče na nébu, 8 vol nam déla, 49 storjena krivica čez dvajset let lohka človeku še grenke dní déla, 188; 2, 14, 28, 33, 36, 57, 219, 220, 267, 300, 305; ber. 45 tudi on se déla kakor de bi jih ne poznal, met. 277 obḷuba dolg déla, kor. 2, 110 žé se déla béli dán, preš. 80 ôče župàn so móž neslán, kaj déla tam kancelír vsak dán? 26, 102, krist. blag. 1, 59 télo je orudele, s kojém človek misli, čúti, déla, 70 prosti človek déla celi den neprestancè, ravn. 1, 18 barka se dodéla, ber. 197 člôvek si perzadéva, bog dodéla, škriń. 174 aku zastópnost kaj izdẹla, kdó je v tẹh rečẹh katẹre so bòl vmetáln dẹlavèc kakòr ona? 191 eno posódo zvestú izdẹla, ravn. 1, 246 napravi skladanco hostinih pańov, jih jemle in se gréje per ńih, vkuri in peče kruh; kar pa jih ostane, jih podéla v bogá, si jih podéla v malíka, 2, 179 z lastnimi očmí bodo vidili, kakó ḷudí pregréha razdéla; — dêlamo: kast. 427 navadimo se de z ńega rokami délamo, ravn. 1, 13 tako je naša sréča de délamo, ber. 12 per vsim kar délamo iméjmo dôbre misli, 69 kóliko krat délamo nar boḷi sklêpe, pa čez malo dni pozabimo spét kar smo sklenili, 110 kaj nas ne bo ta perzanašḷivost in ḷubézen ginila in spodbodla, de délamo za svoje gréhe resnično pokoro; math. 1a 230 da vu ńem (vinogradu) délamo, 232 dobro délamo; — dêlate: jap. ev. 184 inu drugiga veliku takiga tẹmu enakiga dẹlate, 225 kaj ńẹj nadlẹgo dẹlate? math. 1a 126 vsigdar za vas délate; — dêlajo: kast. 185 hudu délajo, jap. ev. 175 čudeža skuzi ńegove rokẹ dẹlajo, 176 za tẹga volo se skuzi ńega čudeža dẹlajo, škriń. 7 katẹri krivičnu dẹlajo, bodo iz ńẹ vrženi, 48 krajlu se

Digitized by Google

gnúsi nad tęmi, katęri hudobnu dęlajo, 369 pišáli inu árfe vkùp prietèn glas dęlajo, itd. traun 9 ti sovrážiš vse katęri hudú dęlajo, 20 ti ravnu ględaš na tę katęri krivico dęlajo inu na tę katęri jo trpę, 26 katęri meni nadlógo dęlajo, bodo od veséļa poskakovali, aku jest omáhnem, 54 naj bodo k sramoti vsi ty, katęri prešęrnu krivico dęlajo, 57 inu se s timi katęri krivičnu dęlajo ne bóm pèčal, 58 katęrih rokę krivico dęlajo, 358 pogúbi vse katęri moji duši težáve dęlajo, škrb. 1, 3 ktiri li želè pokóro délati, pa ńo vender ne délajo, 126 so ktiri uržoh greha délajo sojo slabo naturo, 2, 173 sliši kakšini gréhi se délajo, ravn. ber. 9 kdo je v stanu seštéti vse dobrote ki jih nam ļudém stvarí na zemļi délajo! 12 ta dan je postavil v svét praznik, ob kterim naj ļudjé ne délajo, 66 naj ptujcu nikar krivice ne délajo, 152 iz kóze se oblačila délajo, 163 iz zlatá in srebrá se denarji délajo, petr. 111 ne délaju i ne predu, 293 božjega kraļevstva išču kmeti težaki etc. gda nikomu nikakove krivice vu ničem ne činé, nego kaj gode činé i délaju.. ono da délaju né kakti sebe ali svojemu zemeļskomu gosponnu ali komu drugomu za plàču ali za obstun, nego da je tak délaju vernò i srdčenò kak da bi je samomu bogu delali, krist. blag. 1, 57 znal je de sini ńegovi krivo délaju i ni kaštigal ńe, ravn. abc. 87 velíko zalóge nadélajo, ravn. abc. 73 oče brst oklęstijo in ga v bútarice podélajo; — dêlata: rog. 1, 142 bog inu natura zabstojn na délata, jap. ev. 208 aku kdó vama poreče: kaj dęlata de žrèbę odvezujeta? met. 280 dva kresivna kamna iskre délata, kor. 3, 85 na srédi mojga srcá stojita mlina dva, drujga nič ne délata (kakòr) ļubézen meleta. — U ugarskih Slovena je *e* kratko, a u Kajkavaca govori se i dugo i kratko. — kâpļam stillare: kápļa, srp. käpļa: preš. 82 na prágu déklica lépa stoji, in sôlza za sôlzo ji kápļa 'z očí; — kâpļajo: kor. 1, 87 iz gláve možgáni kápļajo; — prîča testari: príča srp. prîča: prîčaš: kov. kemp. 128 ako ne češ trpeti, príčaš se koruniti; — prîča: ravn. 1, 18 sam bog s tem príča, de ne ravná po nagneńu, preš. 101 to príča od jezíka lepotije, rog. 1, 192 tu de s. Rochus je en premagavic te smrte, spríča nam tu mestu Lublána; — prîčata: levst. žup. 86 to naj podpríčata še dva taka očeta, ki imata tudi sine vojaških lét; — srêča obviam fieri: sréča, srp. srèća: srêča: rog. 1, 280 šréča ńega ńegov prvi majer, škriń. 96 lev se nikógar kateri ńega sręča ne vstráši, ravn. 1, 108 če se vol ali osel tvojiga sovražnika zgubí in te sréča, nazaj mu ga žèni; — srê-

Digitized by Google

čata: trpl. 70 milošča ino istina se sréčate, pravičnost i mir se küšújeta; — srêčajo: ravn. ber. 6 pozdravite jih, ktéri vas sréčajo; — žêja sitire: žéja srp. žêđa: žêjam: küzm. 208 po tom znavši Ježuš kaj so se že vsa skončala, naj se spuni pismo, rčé: žéjam, 172 gospodne, daj mi tou vodou naj ne žéjam, mol. 176 žéjam, gospodne, tí si vretina žítka, napój me; žéjam tebé živoga bogá, 183 ti si s kríža kríčao: žéjam, žéjao si nájmre dűšo mojo, i dűša moja takáj žéja tebé, petr. 61 da bi se spunilo pismo, réče: žéđam, kraj. 125 rekel jesi: žéđam; — žêja: traun 102 mojo dušo žęja po močnim živim bógu, ravn. 1, 258 kakor vino pijanca premóti, tako ošábnika žéja po časti, 2, 111 kdor to vodo pije, žéja ga spet; mol. 128 kak žéden jelen šetüje k vretini, tak žéja tébe düša moja, küzm. 314 eden žéja, te drügi je pa pijan, 465 ki žéja, naj pride, trpl. 34 žéja düša moja bouga, bouga živoga, 49 žíja (sic) tebé dűša moja, 171 vsaki ki pijé z ete vodé, ožéja páli, kí pa pijé z vodé štero ńemi jas dam, ne ožíje (a u izdańu god. 1771 pravo: ožéja) na veke; — žêjamo: küzm. 304 notri do ete vöre i gladüjemo i žéjamo; — žêjajo: mol. 234 kí te pijéjo, žéjajo, küzm. 6 bláženi so ki gladűjejo i žéjajo pravico (mat. 5, 6) küzm. od god. 1771, 817 ki me pijéjo, od toga bole me žéjajo; petr. 178 bláženi kii gláduju i žéđaju pravice.

δ) od komparativa:

bo|ša: bô|ši: bô|šaš: kraj. 114 darujem ti gosponne takàjše mojè dobrotè i dobra déla, čè su prem mala i nezvršena, da je ti pobòlšaš i posvetiš, kov. kemp. 245 aldújem tí takaj vsa moja dobra dêla, ako prem mala i nezvršena, da ti ona zbólšaš i posvetíš; — bô|ša: kor. 2, 103 in druga (|ubca) je pa Urša, ki moje srce bó|ša, škriń. 171 bog sam k modrósti pęle inu módre bólša, rog. 1, 471 vexatio dat intellectum da ta človik pobulša kar je pregrèjšil, škriń. XLI posvejtna modrόst človeka ne pobólša, 66 katęri je dobriga srcá, pobólša svojo pôt, traun 301 skuzi kaj pobólša en mladęnč svoje živleńe? ravn. 1, 74 če slabotni |udjé to|ke žali tako iz srca odpušajo, kakó rad mu boš še le tí odpustil, kdor se pobólša! ber. 19 tako pride šiba bôžja dosti krat po časi, pa pride vendar le gotóvo, ako se gréšnik k bogu ne obrne in ne pobó|ša. vran. robin 1, 22 nigdar na svétu srečen ne bude doklam se goder ne pobólša, 59 da se po tùgah i nèvo|ah svojeh opoméńen pobólša, rog. 1, 223 hudu gdúr pústy žjulejne, zbúlša tèr hudu žjuleńe, leben ima tè časty; — bô|šamo: škrb. 1, 163

Digitized by Google

hodimo varno v naših nesrečnih časih, v ktirih je brez štivila slabih izglédov, pohujšańa inu zapelváńa de kar zamóremo po naši móči al vstávimo inu vbránimo, al pobólšamo; — bôļšate: rog. 1, 654 če se na pobúlšate, čez 40 dny tu mestu Ninive subvertetur, bode končánu, math. 1a 202 vu kraļestvo svoje neče bog vas primárjati ali vu pekel, kada vas bóg na zadńem súdu od pravičneh odlùčiti pusti, segùrno vas iti primòra, ako se ovde doklam vam vreme dopušča, ne pobólšate i pokoru ne včiníte, vran. rob. 1, 59 trplivno podnàšajte vsa koja zvrhu vas pošiļal bude: morebiti pošeļe záto da se vi pobólšate; — bôļšajo: jap. prid. 2, 25 ti ględaš grẹham škuzi prste, de se ludję v tim časi pobólšajo, 59 ti ludję katẹri so ene jęzne nature, se malu kadaj ali skoraj nikoli ne pobólšajo, škriń. 103 hudobni se težkú pobólšajo, ravn. ber. 38 to moraju samo za tó povédati, de se gréšniki posvaré in pobóļšajo, kraj. 342 presveti im pamet i razum . . da se iz grehov k tebe povrnu ter žitek pobólšaju.

daļša: dâļši: dâļšam: pok. 3, 112 jest se toliku bol dušni smrti bližam, kólikur bòl se od tebe, o bog, ti samu živleńe! dálšam; — dâļša: škriń. 31 gospódovi strah dny perdálša, 330 človẹkovu razveseleńe živleńe zdálša.

dugša: dûgši: dûgša: gašp. 1, 599 vu vremenu ovem vse svete pokore čine povẹkša Ivan, molitve podúgša; možda je tako i: dûža: küzm. u izdańu od g. 1771 str. 815 gospoud ga je šteo zmožđiti i oslabiti. Gda pa ńegova düša za grejhe áldov tà položi, vido bode semen i podúža si dni (isaia 53, 10 Daničić: produļiče).

hujša: hûjši: hûjšaš: škriń. 249 ne ględaj divico, de se ki nad ńę lepoto ne pohújšaš; — hûjša: škriń. XLI posvejtna modrόst človẹka slepy inu pohûjša.

lajša: lâjši: lâjša: ravn. 2, 11 nad bogam veseļe in do ļudí ļubézen vse težave zlájša, 2, 50 ļubézen do božjiga deteta jima vse težáve zlájša, ber. 185 de se kupčija zlájša in poviša, se mórajo céste in mostovi narejati; — lâjšajo: ravn. ber. 8 vetrovi čistijo sapo od škodļivih sóparjov, hladé prehudó vročíno, zlàjšajo v barkah voziti po morji in jézerih.

lepša: lêpši: lêpša: ravn. 1, 276 božji strah vsakę veseļa oživļa, polépša in jih povzdigne. Po Miklošiću ide ame i liẹpa po metatezi od lepši: lîšpa: ravn. 2, 155 kar bogatinc s trdimi dnarji kupuje, de sebe in hižo líšpa, je komej sénca kej lepšiga goršiga, kar še tak vbòžic iz božje roke vsaki dan prejéma, 1, 228

Digitized by Google

pòtlejšnih kraļov nekdo je v Jezrael prišel. Jezabela ko je zvedla de pride se nalíšpa, in per oknu je gledala, kadar se v grad pelá kraļ.

mańša, menša: mâńši, mênši: mâńša: ravn. ber. 152 vsako leto se brez številā ríb poloví in ńih zaloga se ne pomáńša, trpl. 91 on je i blagoslovi, naj se povnoužajo jáko, i on živine ńihove ne poménša, kraj. 266 preseči ga da ti vtégne i poméńša hudobna poželeńa, kov. kemp. 247 da ovak hotéńe ńihovo pomênša, 261 dej da se ļúbav zvršeno jen krat zažgána nigdar ne pomênša, ravn. ber. 170 dež nam pernêse zlo veliko prida, z ńim se zemļa namóči, omehčá in vrodovitni, sapa očisti in tudi letna vročina zmáńša.

vekša: vêkši: vêkšaš: mol. 69 da vu nami tvoje s. dári povékšaš, kraj. 375 dá vu nas tvoje dárè povnòžaš i povékšaš, da ogńa tvojè ļubavi vu nas vužgeš i povékšaš, 374 dà ovoga čudnóga svéctvá veru, précenbu i pobožnost vu nas povékšaš, math. 2b 19 to biva, da ono, ako je potrebno, povékšaš; — vêkša: ravn. ber. 12 kako mnogotêre so stvarí, kakó razlóčne v svojih razpôlih, in vender je vsaka prav takšna kakoršna móra biti, de svoj namen doséže in de srečo vsih povékša, 189 greší kdor z grdo samopridnostjo, golufijo in odrtijo pomankańe in potrébo povíkša, gašp. 1, 600 vu vremenu ovom vse svete pokore číne povékša Ivan, kov. kemp. 227 zaradi samoga sebe to činíš, nê zaradi najmov mojeh, da boļe dobrotu tvoju spoznam, ļubav mî se povékša, 236 včíni, gospodine bože zveličitel mój, da po gustom pohájańu skrovnosti tvoje povékša se hotéńe pobožnosti moje, 261 dej da se vera moja boļe objáči, ûffańe vu dobróti tvoji povékša, math. 1a 80 ńegova prègreška s tem povêkša se; — vêkšajo: ravn. ber. 170 če kapļe v veliki mnóžici iz visôcih oblákov padajo, padáje več soparic (s) seboj jemļó in se takó povékšajo, vstane naliv, kraj. 342 povrni im zdravjè za tvojè svéto ime, da oni poznávši tvoju k sebe dobru vóļu tebè dostojnò hvale; da žitek pobolšaju, ter se vu ļubavi i bojaznosti tvoje povèkšaju.

zalša: zâlši: zâlša: ravn. 1, 156 vsaka perpràvnost, če je na hudo ne obračamo, ozálša in perporóča človeka.

Potisnuti naglas (ˆ i ˜) imaju još mnoge *dvoslovčane* osnove domaće i tuđe od kojih mnoge u kńizi ni ne dolaze ili dolaze bez oznake naglašene slovke; jedne i druge mimolazim a navešću samo ńeke iz kńige:

Digitized by Google

bâra interrogare: let. mat. 1882/3 197 bárati, báram, a na istoku: bäram, Sket 244: bàram.

bliža: blîža: preš. 29 blíža se železna césta, 64 lej, blíža se pogrébcov tròp, 176 Črtomír blíža se devíci mládi, 190 Črtomir se blíža ji, 191 Črtomír z duhóvnim blíža slápu se Savíce, nagfl. 91 či se što k ńim (mladim mačkam) blíža, kak bejsna ńemi v obráz skoči, 98 koń frče, či se osel blíža k ńemi, ravn. 1, 79 kadar se ńegov konec perblíža, reče bratam: vmrjem, preš. 46 tje h gospôdi se perblíža pévic razglašêne sláve, 69 to vídit', mladéneč se Urš'ki perblíža; — blîžajo: preš. 181 zbudí za 'z mísel tih mož govoríca, ki blížajo se z blágam obložêni, gön. 90 blížajo se risále, škriń. 261 komú se bo cóprovèc vsmílil, kadar ga káča piči, inu vsi tisti katęri se zverínam perblížajo? — blîžata: ravn. 1, 51 zdaj se dekli s svojimi otróci perblížate.

boga folgen: bôga: küzm. 70 što je té, koga i vöter i mourje bouga? gön. 104 oča ga na srečo bouga, bar. 10 dobro dejte ńé (roditele) lúbi ino bouga, škriń. 226 katęri svojiga očęta vbóga, bó mater razveseļil, ravn. 1, 220 Elija vbóga, odríne in gré, 255 nazaj jo pokliče in trepeča ga vbóga, 2, 225 Janez ga je svaril. Pa Herodež ga tega ne vbóga, 227 tudi vbógal ga je pa ne vbóga ga vsiga; — bôgamo: küzm. 1771 str. 822 roditele li na teliko bougamo, na keliko tvojo svéto volo ne zbantújemo; — bôgajo: jap. ev. 152 nečistim duham zapovę inu ony ga bógajo, škrb. 1, 212 če restrésene duše glas božji nerade bógajo, ga bógajo tolkajn rajši skup zbrane srca, preš. 145 samó ńó bógajo vihárjov síle, 155 ne bógajo me mísli, žêļe vróče, küzm. 223 šteroga je dao boug tejm, kí ga bougajo, nagfl. 76 vučeníci svojemi vučiteli lübézen, zahválnost i poštüvańe te skažüjejo, či se lepou oponášajo, radi bougajo, rog. 1, 187 premagavci so ty kateri ubugajo.

boža: bôža: ravn. 2, 238 na róče jih jèmle, bóža jih; — bôžate: jap. prid. 2, 155 kaj drży toliku hiš gori, ali kaj jih ohrani v tim dobrim stani v katęrim se znajdejo? Vam zlasti, lubi farmani, mórem sam tukaj očitnu spričovańe dati, de sim z velikim veselam od vašiga vsmileńa pruti vbógim inu potrébnim zvèjdèl, zraven tíga kar se še radovolnu bogú k časti za cérku inu farovž pobóžate, ali ravnu leta čédnost vam tudi žégen božji čez vaše polę doli skliče.

Digitized by Google

brka: bŕkam: let. mat. 1882/3 198 bŕkati, bŕkam. Igrati se z brkalicami (tako samo nagađam da se naglaša).

brênka: igrati u harfu: brênka: ravn. 1, 155 preskrbíte mi koga, de pridno brénka.

bumba: bûmbam: let. mat. 1882/3 199 búmbati, búmbam. Piti v otročjem jeziku, tal. bombar.

burka: bûrkaš: petr. 167 i ev. tirn. 154 Martha Martha skrbliva si te se vu vnogeh búrkaš (τυρβάζῃ); -- bûrka: petr. 83 i 150 i ev. tir. 76 i 139 naj se ne búrka srdce vaše (μὴ ταρασσέσθω), i math. 2c 6 i 20 naj se ne bùrka srdce vaše, petr. 20 čuvši pak Heródež král zbúrka se (ἐταράχθη), kov. kemp. 99 ļubav prestrašena se ne zbúrka, krist. blag. 1, 112 pokojna vést je kak ti vsevdíļno goščèńe, i pravičnoga ne zbúrka kaj goder mu se pripetílo búde: — bûrkaju: kov. kemp. 101 naj tê ne búrkaju tuje miseli od česa god zavdáne.

buta: bûta: preš. 164 kjer si poíše dóm, nadlóg jezéro nabêre se okróg in v êno méro s tegôtnimi valmí na sténe búta.

ceca: cêca: nagfl. 93 tele z vúmena (ceckouv) materé céca mlejko, 118 či hrane na sto denejo, najprva je mûha štera príde i nogé v ńou namáče, po tom je okouli po skledi céca, 161 mlaína jáko škoudi nárasi pïngradov, ne dá ńemi rásti, pocéca od ńega vlago; — cêcajo: nagfl. 86 vümen materé cécajo, 155 ete mate krumpiše! je li vidite na ńí dosta jámic? či krumpiše posadíjo, ete male oči vlago cécajo z zemlé.

cepa decidere: cêpajo: škriń. 379 on sneg iztręsa, kakòr ptice doli lętajo de bi se vsędle, inu ta isti doli pada kakòr kobil'ce doli cępajo, ravn. 1, 70 vsi gredó k Jožefu, Juda od spréd. Kar pred ń pocépajo, gašp. 1, 599 vsa jadra iz bárke strgaju, vesla razcépaju.

copra: côpra: rog. 1, 247 tu zlatú ta duh zacúpra (aurum fascinat mentem); — côprajo: škrb. 1, 25 al niso lušti, ktiri te tako zacóprajo, de je preteškó jih zavréči?

cvibla: cvîblamo: škrb. 1, 362 na prvu nam hudíč strí vúpańe de h grehi pervólimo, po tim nas pahne v velik strah de nad odpuščeńam cvíblamo.

čaka: čâkam: traun 95 inu zdaj na kaj jest čákam? 318 gospod, jest čákam na tvoje izveličańe, 332 za volo tvoje postave čákam na tebe, kor. 3, 51 če ga lih sédem lét že čákam, preš. 129 tak, drága déklica! zvezd tvojih čákam, mol. 117 čákam mrtvih gori stanejńe, trpl. 105 gospodne, jas čákam zveličańe

Digitized by Google

tvoje; — čâkaš: preš. 78 al čákaš de páde zvézda z nebés, al'de bi k ńi zlêtel, čakáš perés? mol. 119, 174 milostivnò čákaš na pokouro grejšnika, kov. kemp. 261 potrêbno da miloščo pobožnost neprestancé iščeš, želno prosiš, trplivno i zaúffano čákaš; — čâka: rog. 1, 171 ta se pusty dosti krat vidit, kadar se ta ner mèju čáka, škriń. 26 katęri per podbójih mojih dúr čáka, traun 76 naša duša čáka na gospóda, 214 blógèr človęku, katęri od tebe pomóč čáka, 332 moja duša čáka na ńegóve besęde, škrb. 1, 175 zmiram na perlóžnost čáka, ravn. 1, 72 sej britkosti ne bom vidil ktira me čáka, preš. 73 kaj mášnik z mizerêram, kaj dánes z líbero in z drúgo per pokópi hití molítvijo? poróka ná ń'ga čáka, za tó takó hití, 184 okó ni vid'lo. slíšale ušésa vesęla, ki izvólene tam čáka; mol. 254 znám da vörne díka puna, v nébi čáka korouna, 266 ne bojíš se? more biti te že gotova čáka strašna kaštiga, küzm. 403 na dale čáka dokeč se denejo neprijatelje ńegovi na podnogáonico noug ńegovi, 434 oráč čáka drági sád zemlé z mirovnim trplejńem ga čákajouči, bar. 27 či g. boug dobro letino dá, se lehko obílna žétva čáka, 33 dešč ide, rosí. Od ńega človek blagoslov čáka; kraj. 294 opomina, da smrti gotov čáka, zagr. 1, 126 ošter sud tebe čáka, math. 1ª 93 kojega tak želno čáka, krist. blag 1, 23 od kaštige vekivečne, koja grešnike čàka, podstuplivo se pregovàrjaju, 75 ako na ova još ne omehkća, trpi gâ, čàka gâ; nagll. 85 gda krava s pašé príde, počáka, podojiti se dá; — čâkamo: rog. 1, 393 de dolgu na odgovor na čákamo, ravn. 2, 193 si tí tisti ki bo prišel, ali naj drujiga čákamo? küzm. 360 naše pörgarstvo je pa vu nebésaj, od kud i zveličitelą čákamo, 421 nouva nebésa i zemlo nouvo pouleg obečańa ńegovoga čákamo, küz. 1771, 819 tvojega s. sinà prišeštjè s trdnov vüpaznostjov čákamo, küz. 421 ti li si on, ki imaš priti, ali drúgoga čákamo? math. 1ª 30 jesi li ti koji dòjti hočeš, ali drugoga čàkamo? — čâkate: küzm. 420 kí čákate i silite prišestjé dnéva gospodnovoga, gašp. 1, 312 kaj čákate? — čâkajo: škriń. 320 strohlivost inu smrt čákajo po ńegovih zapóvedih, 345 gospód je samú per tęh katęri na pouti rèsnice inu pravice potrpežlívu na ńega čákajo, traun 87 katęri na gospóda čákajo, bodo deželo ęrbali, 167 ne pusti tę katęri na tebe čákajo za volo mene k sramoti priti, 261 vse stvary čákajo od tebe, de jim dáš jed ob právim času, 363 vsih očy čákajo na tebe, preš. 188 vdežêlah jútra čákajo bogáte te žétve, küzm. 213 vküp spravlenim je zapovedao, naj se od Jerušálema ne od-

Digitized by Google

loučijo nego čákajo obečańe očé, 258 svedouči kaj me vézańa i stiskavańa čákajo, trpl. 54 ne dopüsti v sramouto pridti vu meni onim ki tebé čákajo, nagfl. 157 vrle deklíčke komaj čákajo, kaj bi sprotolejtje prišlo, gön. 64 vsáko ütro i vsaki zvečarek v šoulo idemo. Gda vu vučevnico stoupimo, vučitel nas že tam čákajo, bar. 46 tam ešče vékši ino lejpši nájemi na nas čákajo liki so oní štere na etom svejti od ńega vdáblamo, gašp. 1, 78 gotovo jest želézo, iz kojega čavli gotovi čákaju, 508 kada od oveh oslobodim se. znam da ljubešem stvaram koje mene čákaju, na hránu dospem, 541 uffajúči se čákaju na te, 633 čákaju mene za to neizgovorne muke, 677 čákaju od nas svétci božji hvalu svoju, math. 2b 80 čákaju na vas, gašp. 1, 535 pred kojúm s. Marija Magdalena i s. Anna dočákaju Luciju, 709 bratca s pajdáši dočákaju vu malom vremenu, math. 2c 27 odišli su vu domovinu svoju, da zveličitela počàkaju. — U kajkavaca dolazi i oblik čeka iz štokavštine s kratkim *e*, i ńekim piscima rabi oboje jedno uz drugo.

drža: dȓžam: let. mat. 1882/3 264 vzdȓžati, vzdȓžam: kdo te z obleko vzdȓža? (preš. 18 trdna med náma vzdigúje se sténa, vènder ne vzdrža [vzdèrža] žé| skrívnih plaména.)

duda: dûdam: let. mat. 1882/3 202 dúdati, dúdam. Kako stvar ali káko delo nerodno v roke vzeti, počasno in z majhnim uspehom kaj delati.

duha: dûhajo: traun 291 ony imajo nós inu ne dúhajo.

dunka: dûnkam: let. mat. 1882/3 202 dúnkati, dúnkam. Sesati prst. Otroci odstavljeni od prsij dúnkajo.

flisa: flîsamo: gön. 55 ese prídemo vsák dén na včené; gdare naše šoulske oupravice dokončamo, vö nas pelajo vučitel v ográdec, gde nárase naše preglédnemo, drevje gájimo, sadímo, cepímo, polejvamo, po tom se flísamo na mujštravnom téli vu vojničkom (‚vojnikszkom') soutpańi, obráčańi, bejžańi; — flîsajo: rog. 1, 584 kateri se izvelyčat hočjo .. želé inu se poflísajo.

fučka: fûčka: gön. 50 na travnikaj po travínaj kosa cosi da vse fűčka, 104 vihér strašen práh pobüdí po ńivaj i na trávniki spremeče plastovje, po logouv drevji vse fűčka i troubi.

funda: fûndaš: kov. kemp. 198 ako na ov vrhúnec zlèsti hlepíš, trêba je da bátrivo pričneš i sekiru k korenu postáviš, da spúkneš i fúndaš otajnu i nenarednu proti sámomu sebi i proti osobnomu i têlovnómu dobru nagneńe (gön. 37 bez oznake: požár funda naras, dakle = fùnda).

Digitized by Google

gaga: gâga: ravn. abc. 43 gós gága (a nagfl. 110 bez oznake naglašene slovke: pri doumi gagam, dakle: gägam).

gleda: glêdam: traun 151 v tęj dèžéli ględam jest po tvojim svętim męsti, preš. 181 skrbí je kônec, kar glédam spét v oblíčje ti cvetéče; mol. 110 darűj mi tvojo miloščo naj vrejdno glédam zveličitela, 177 oh sladka domovína! ouzdaleč te glédam, 208 ah kak mi voña zemļa, gda glédam nebésa, gön. 107 jas sem gdate do pou nouči vönej pod slobodnov nebov i rad glédam zvejzde, bar. 35 glédam, neprestanoma glédam, ali ne míslim na tísto, ravn. 1, 206 ko otroka bol oglédam, kar vidim očitno de je otrok ńén, nè moj, traun 15 aku jest poględam na dęla tvojih rôk, kaj je človèk, de se ti na ńega spomniš? škrb. 2, 203 se nima podstopit kdaj véč pred moje oči priti, jez ga več ne poglédam, ravn. 1, 154 če poglédam nebo . . , kaj je koļ človek de se ga spomniš? kov. kemp. 179 mísli da ja sêm kî srdca i vsa otájna preglédam, kotéri ne sudim poleg líca, čb. 5, 36 mi zdi se, te vglédam, de v raji živím, kov. kemp. 170 ako se prav vu mê vglêdam, nigdár mî od koje stvári ne vučińena krivica, 217 vse mlahavo i nestalno nahájam, kaj goder zván tebe zaglédam, 251 za ništar držím vse kaj na svêtu zaglédam i čújem; — glêdaš: jap. ev. 104 ti ne ględaš na pèršóno tih ludy, jap. prid. 2, 231 ti z enim nevošlivim jęznim očęsam ględaš, kakú tvoj sosed na sręči gori jemle, ravn. 1, 166 glédaš z očmí, preš. 72 kaj glédaš tàk plašnó? 118 od déleč glédaš drága, me perjazno, 171 v ńi (razvalíni) glédaš Črtomírovo lastnino, mol. 161 ti glédaš moje potí, küzm. 11 glédaš trouho v ouki brata tvojega, 44 ne glédaš osobo lüdi, küz. mik. 83 ne glédaš na peršono ludi, trpl. 9 ti vsa vídiš, ar glédaš nevolo . . , kov. kemp. 171 kada se oglédaš na stvári, vmekne ti sê pogled stvoritela, škriń. 185 tí ludęm grębe preględaš, kraj. 63 prosim tè da denes k meni i k mojemu delu k moje družinè i márhe marlivò priglédaš, škriń. 241 kàdar módriga vględaš, híti k ńemu, preš. 151 od déleč vglédaš zêmļo zaželêno, 17 márs ikdej ti govoríca se zméša, ko me zaglédaš med drúgmi ļudmí; — glêda: škriń. 15 gospód ględa na človęka pôti, 89, 130, 148, 232; ravn. 1, 156 iz tega povédka gléda božja previdnost, 278; 2, 191, 223, ber. 55, kor. 1, 25 pod nóge si gléda, 26 zaļubļeno gléda, preš. 128 vrh sónca síje sónc ov céla čéda, jih zèmļa célo nóč z vesêļam gléda, 177 kak glédа v tlà, 180 po Bogomíli prášat' mu ukaže al glédа svetlo sónce, je še žíva, levst. žup. 78 naj občina glédа

Digitized by Google

napraviti detiń vrt, mol. 182 naj ne gléda vnožino mojih grejhov, 188 niti mladosti niti lepote niti zmožnosti smrt ne gléda, küzm. 358 tá štera so ti drügi' vsakši naj gléda, trpl. 9 obráz ńegov gléda na tou ka je prav, 25 s prebiváliščа stoulca svojega gléda, 42 boug doli gléda na siní človeče, nagfl. 75 okouli gléda; škrb. 1, 472 vse na tanko oglédа, zagr. 2, 129 onda se Christus na ńega milostivno oglèda, jap. ev. 18 jest vam povẹm de vsaki katẹri eno ženo poglẹda de to isto žely, ta je vžẹ prẹšuštùval, škrb. 1, 381 kdor s. pismo pogléda ta najde de . . , ravn. 1, 253 zapustí ga bogastvo v sredi ńegovih dní, iz ńega pa trápa pogléda, preš. 47 ní nevésti vščč kar rêče, Ojstrovrharja pogléda, rêče mu iz jéze nagle. . . ; kov. kemp. 257 na mê pogléda, math. 2b 75 okolu pogléda, ravn. 1, 297 ki se časa kdaj je treba pomóči nikọl ne pregléda, 2, 94 Jezus je v Simona pogledal; kaže mu de ga pozna in vsiga pregléda, kor. 2, 57 Ravbar béle liste brž pregléda; gašp. 1, 437 slepca oči odpreš da pregléda, math. 1a 36 to sám bòg more, koji srdca i bubreke ļudih vidi i preglèda; kraj. 296 da nam ńum (boleznostjum) bogu hválu zdáje kakti dragomu i milostivnomu otcu ki ga ovde prigléda svojem milostivnem bičem, math. 2c 154 bog je dugotrpliv, priglèda vnóga lèta; zagr. 2, 10 naj razglèda i razmišļa kak se žive, gašp. 1, 495 kọ'ega nenávidnem razgléda okom; škriń. 36 katẹri krivico spreglẹda, je pamétèn, ravn. 2, 172 zraven se še tako kaj maliga ne spregléda kar hudo človeku dé, 252 od déleč ga že oče vgléda, jap. prid. 1, 34 tukaj zaglẹda on svoje šentuvańe, ravn. 2, 35 Simeon stópi v tempel, kar zagléda Jezuška, ber. 14 eniga dné gré Eva zelo bliz prepovédaniga drevésa, kar na ńem kačo zagléda, 27 Abraham zagléda tri možé, kor. 1, 40 od vesẹļa se jóka moja deklè, kádar zagléda me, preš 69 Ur'ška zagléda per mízi ruméni junáka; mat. 2, 62 ovca kada zagléda sebe pogubļenu, ne hlepí več na pašu, 204 zagléda ńu pred se dojti v žalostne i strahovite oprave; — glêdamo: škrb. 1, 34 kolker več na Jezusa gléda mo, tolko bel se previžamo kako resničnu je kar pravi s. Pavel; küzm. 317 zdaj gléda mo kak v gledali vu temnoj rejči, teda pa od lica do lica, 328 mi ne gléda mo ta vidouča, nagfl. 27 z očmí našimi gléda mo, 78, 121, 172; škrb. 1, 404 če okoli sebe poglédа mo, ne vidimo druziga kakor žalost; ravn. 2, 58 préden se nad ńim razgléda mo, s kakim očésam še ńegove ļube stariše poglejmo, 262 v ktirimu

Digitized by Google

tih dveh razgledálov se vglédamo sebe? 52 nad pomorjènimi otroci ne zaglédamo nikar tròhe božje previdnosti, ber. 8 če se okoli sebe ozrêmo, zaglédamo brez števíla veliko rečí; — glêdate: kor. 1, 67 vsak svôjo ženo imate, pa še po drúzih glédate, küzm. 218 ka na náj glédate? 334 ta pred očmí glédate li? — glêdajo: jap. ev. 83 angeli v nebęsih vselej ględajo obličje mojga očęta, 165 ony gledajóči ględajo inu ne vidijo, škriń. 87 na vse ględajo, 119, 132, 277, 293, 345; preš. 79 ga glédajo ráde dekléta mladé; küzm. 68 gledouči glédajo i ne vídijo, trpl. 11 očí tvoje naj glédajo na pravico, 17, 19, 51, 81; ravn. abc. 63 oče drévje oglédajo, ali se niso črvi v pérje zaprédli; jap. prid. 1, 38 otrpneni ludję poględajo na nebu, kor. 2, 50 zdaj Turki se spoglédajo, rog. 1, 549 na tú gredó samy ú se, svoje porednu žjuléjne spreglédajo, pobulšajo, kor. 3, 96 gospôda se spreglédajo, Travnarju prizanêsejo, škriń. 131 tudi se očí obveselę, kadàr sónce vględajo, 219 ńó lubijo kakòr hitru jo vględajo, ravn. 2, 43 na en krat vglédajo svojo zvézdo.

gliha: glîha: küzm. 113 nišče ne dejva nouvoga gvanta zá plato na stari gvant, náči i to nouvo rasprášči i k tomì staromi se ne vglíha nouvoga sükna záplata, 330 kak se glíha Kristuš z Belialom (τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ;) 345 Agar gora sinajska je vu Arabiji, glíha se (συστοιχεῖ) z vezdášńim Jerušálemom; — glîhajo: nagfl. 155 z motikami jamice skopajo v štere krumpiše notri zmečejo, z gnojom ali sprhńenov trátnicov zasíplejo, i zaglíhajo; — glîhata: küzm. 35 velim vám, kaj či se dvá z vás zglíhata (συμφωνήσωσιν) na zemli nad kak šté dugováńem, šteroga koli bodta prosila, bode ńima od očé mojega.

gmera (ńem. mehren): (gmêram: rog. 1, 215 de jest ta trošt nagmyram; — gmêraš: kast. 138 s tem sebi žalost ‚gmieraš‘;) — gmêra: kast. 19 čednost se gmèra inu raste kadar se v misli jma, škriń. 89 kadar ony poginejo, se pravičnih štèvílu nagmęra, jap. prid. 1, 36 ta podoba našiga križaniga Jęzusa katęra se mu kušnit da, pogmęra še bol ńegovi strah; — gmêramo: škrb. 1, 410 skuz to naše trpléńe le pogméramo; — gmêrajo: škrb. 1, 328 vse svoje zavjáče tako obrniti, de se toje skrbí inu opravila zmiram gmérajo, škriń. 89 kadàr se pravični nagmęrajo, se ludję veselę, 366 skuzi svojo togoto trpłęńe nagmęrajo.

Digitized by Google

gnada: gnâda: rog. 1, 591 on ta iste iz tem nebeskim izvelyčajnam potrósta inu pognáda.

grata fieri od ńem. gerathen: grâtam: bar. 41 či stari grátam, te bodo se sprevejdna deca z méne se špotárili; — grâta: küzm. 69 skrbí toga svejta zadavíjo tou rejč i tak nerodna gráta, bar. 30 mošt po krátkom vrejmeni vö zevré, se sčísti ino víno ž ńega gráta, nagfl. 150 eto tak velko gráta da se raspouči; — grâtajo: küzm. 353 tá pa vsa, da se kárajo, od svetlosti očivesna grátajo, trpl. 44 náčiši ne grátajo, geto se bogá ne bojíjo; govori se i bez *g*: kuga 166 tę nar bolši ošpice so srędnu velike, z eno rudęčo rinko obdane, okrugle inu visoke, tèr na sędmi dan polne bęle sukrovce rátajo.

greva od ńem. gereuen: grêva: kast. 26 ti praviš de tebe zgréva tvoje nespodobnu živeńe; jest verujem, gdú bi se ne zgréval? ty pregrešni ludè sovražijo ta gréh inu ga lubijo, inu še ta čas kadar hudú déla, ga zgréva, rog. 1, 35 če ki trpy letú za vọlo ene ali druge pregrèjhe, zjóka se za vọlo te, zgréva, spovè inu pobulša; — grêvajo: schön. 385 vsi moji gréhi so meni raminu zlu žal inu mene grévaju iz srca.

hita: hîta: krist. blag. 1, 48 onda se lepše oprave oblàčiju i iz mužàrov híta.

huka: hûka: kor. 2, 134 na dan svetiga Luka se v róke že húka, let. mat. 1882/3 325 svéti Lúka v róke húka.

jamra ńem. jammern: jâmrajo: rog. 1, 498b zdišejo, jámrajo, žalújejo, 521 jámrajo, jókajo, škrb. 1, 362 zdej premišlajo soje gréhe inu jámrajo.

kavka: kâvkam: let. mat. 1882/3 206 kávkati, kávkam. Lúščiti kostań iz griče.

kepa snijegom nabacivati se: kêpajo: jap. prid. 1, 75 imate vso drugo navado per malih otrocih: vy jim vso svojo volo perpustite, naj se cęl dan okuli po hišah vlačijo, naj se pretępajo, lasajo, kępajo, valajo kakòr hóčijo, vse je prav, vy se jim še smęjate.

kinka: kînkam: let. mat. 1882/3 206 kinkati, kínkam (činkati), dremajoč glavo potresati. Kaj kínkaš? govori se dremavcu. Tudi cincati v Laščah (ńem. hinken).

kisa: kîsaš: ravn. 1, 227 i kaj ti je že? kaj se kísaš? za kaj ne jéš? — kîsa: ravn. abc. 47 mléko če kake dní stojí se zaséde in skísa.

Digitized by Google

krega: krêgam: ravn. 1, 179 torej krégam te; — krêgaš: kast. 63 ti se srdyš čez nespametno živino, jo byeš inu krégaš; — krêga: škriń. 65 bolši je v eni pústi dežéli stanuváti kakor z eno ženó katęra se rada kręga inu jezy, kast. 17 veseli se kadar on tebe posvary inu pokréga, jap. prid. 1, 100 če te (mož) pokręga de kaj nisi prav sturila, odgovori s krotkostjo; — krêgajo: ravn. 1, 52 oče ga krégajo, kadar to slišijo, abc. 45 okrégajo me.

kroka crocitare: krôkajo: traun 366 daje živež živíni inu mladim oslam, katęri k ńemu krókajo.

kuha coquere: kûha: nagfl. 125 mati z vékše stráni pri doumi dela, kűha, pečé, čísti, peré, šíva; — kûhamo: math. 1a 219 Ježuš opráščal je rad neprijatelom svojem, mi pako kúhamo fánteńe proti ńim vu srdcah našeh; — kûhate: math. 2b 217 ja znam čisto dobro, kakvo vi proti meni fanteńe vu srdcu vašem kúhate; — kûhajo: nagfl. 80 k čemi je kűńa? Vu ńej kűhajo, 156 zelenoga (grašič) z mošńicami kűhajo, bar. 7 vu kűhńi pečéjo, kűhajo, peréjo, gön. 73 ejno stüdenec s šteroga kűhajo i napájajo; vran. rob. 1, 181 iz vóde morske kúhaju ńu (sol), nagfl. 154 krumpiške, či je li z lüpińem spečéjo ali skűjajo, dönok so žmajhni.

kuka od ńem. gucken: kûka: škriń. 137 moj lúbi je enak srni inu mládimu jelęnu: polej on stojí za našo stęno, on ględa skuzi ókna inu kúka skuzi mręže.

lajna: (lâjna: nar. pjes.: lajnar pa lâjna prelepô; —) lâjnajo: let. mat. 1882/3 330 štírje nósijo, štírje lájnajo, dva glédata, dva poslušata, jeden pogańa (odgonetłaj: krava).

leba od ńem. leben: lêbajo: jap. prid. 1, 366 za to ne vzame jęrprg (s. duh) pr tęh katęri lębajo inu v pregręšnim veseli inu nečistosti živę.

lona od ńem. lohnen: lôna: rog. 1, 434 Jezus to ńim (nym) sturjénu pomuč obilnu polóhna plača inu povrne.

mala pingere od ńem. malen: mâla: gön. 22 málar mála, mat. 1, 542 samo gledí se i razmišłava lažłivo ono dobro koje se vidi i koje nam vu grehu kakti mála i pred oči duh peklenski postavła, 2, 458 duh peklenski nam mála zapoved božju z obrazom špotłivem; — mâlajo: rog. 1, 367 na to poprávleno tablo málajo gorrè vodè mésta; gašp. 1, 360 ńega vu spodobi mladenca k stupu visokomu privezanoga málaju.

Digitized by Google

mańka: mâńka: škriń. 35 katęrimu krúha mánka, 370 gospodovimu strahu nič ne mánka, traun 95 vęjm kaj meni mánka, ravn. 1, 168 zdajni čas se ne máńka takih hlapcov po deželi, 2, 72 to|ko vam še máńka, préden bote Abrahamovi otroci, škriń. 186 v ńenih dęlih je bogástvu, katęriga nigdár ne prmánka, preš. 100 slovénsko lúlko bomo rešetáli, hranili dôbro zrno, in kar zmáńka, iz svôjih bómo to možgán' dodáli, 163 bò| dán na dán brlí živ|ênа svéča, doklèr ji réje zmáńka in ugásne. — U ugarskoj slovenštini i kajkavštini glasi osnova meńka te je *e* najčešće kratko, ali se u kajkavaca govori i dugo: kraj. 73 potvrdi me, da vu ovom ne zméńkam kaj sem nakánil, 129 daj mi to, vu hude srèče da ne zméńkam, math. 1ª 232 nam nigdar, ako samo hočemo, dela ne méńka, kov. kemp. 99 naj pomênka vu hváli tvoji duša moja.

mara: mâram: kor. 3, 137 jez za te ne máram, preš. 58 za céli svét ne máram vèč, küzm. 258 nikaj ne máram, trpl. 58 či li tebé mam, ne máram za nébo ni za zemlo, bar. 5 ka jas máram, samo idi, povej, mat. 2, 144 ne máram, odgovori batrivo Daniel, ne máram, o kraļ, za tvoje dáre, kov. kemp. 242 kaj god zvan tebe dáješ, nikaj ne máram, krist. blag. 1, 133 male grehote jesu ovo, ne màram, néje velika pregréška; — mâraš: küzm. 44 ne máraš z nikim, trpl. 116 ka máraš za ńega, mul. fer. 55 za segurnejši pút ne pitaš, i ako ti gdo povéda, ne máraš, gašp. 1, 394 tvrdokorno srdce imaš, niti za muke ne máraš; — mâra: škriń. 314 ne čudi se kadar za te ne mára, preš. 25 zá ń drúzba ne mára in on ne za ńó, trpl. 4 vu vsej svoji zdühaj za tou ne mára, nagfl. 101 reca za svoje jajce malo mára, mul. ap. 928 ne mogu se prečuditi, da človek .. vu svetek imajuči naj lepšu priliku po prave pokore .. ńim ze vsema vujti, ter ne mára, mat. 1, 228 vidi mi se da takaj smrt za me ne mára, 2, 37 tvrdokoren herceg ne mára za vsa ova |ubļena kraļevske dobrovo|nosti skazańa, 139 sada ne mára nit skrbí se duh peklenski odvrnuti ńe od časteńa pravoga boga, 140 grešnik koji nikaj ne mára za strah božji, 140 ne skrbí se nit vnogo mára za vekivečno ńegvo zveličeńe, 494 kak bi mogel uffati se dobro vumreti on, koji ne mára nit skrbí se na red postaviti hiže i duše posle rastrešene, krist. blag. 1, 28 ne màra da su tvrdokorni, 34 mislimo mi da bog niti màra za onoga koji mû slúži, niti pàzi na to da ga gdo bantûje; — mâramo: kor. 3, 102 kaj máramo mi, k' smo fantje mladí? gašp. 1, 791 za dáre i časti

Digitized by Google

nikaj ne máramo; — mârate: rog. 1, 310 pred s. križam kakú se izkažújete? porednu za dosti, kir za tega pričnost na márate, mat. 1, 545 kažete da ne márate za nebo, 2, 21 i vi tak malo márate za zapovedi takvoga gospona? krist. blag. 1, 53 za dúše détcè vaše čisto nikaj ne màrate; — mârajo: rog. 1, 576 na márajo za izvelyčajne, nagfl. 101 ovce ne márajo za pogübel; mat. 1, 617 ne máraju nit posluhnu naša karańa, 2, 279 mogu grešniki z ovem tak pripravnem vračtvom zadobiti zdravje duhovno ï vevdar za ńe ne máraju, 422 ńihovi roditeli za to nikaj ne máraju, kov. kemp. 172 za pút meni slúžiti malo máraju, krist. blag. 1, 61 roditeli sàmi za duhovna vnogo ne màraju; — mârata: rog. 1, 142 za tu ta dva na márata.

martra od ńem. martern: mârtra: kor. 2, 103 jez imám pa ļúb'ce tri: naj prva ńih je Kátra, ki moje srce mártra; — mârtrajo: škrb. 1, 404 bolézni truplo mártrajo.

mora debere: môram: preš. 13 móram de, si ukazála, hójo k têbi odpustíť, 51 de ļúbiť móram vse ļudí, tak véra môja me učí; kov. kemp. 108 o kak gluboko poniziti se móram pod preglubokimi sudi tvojémi, 177 ze vséma čuvati se móram, 184 podložiti îm se móram, 230 nut vu tebi je vse kaj želèti morem i móram; — môraš: preš. 29 ak' je blízo tísta césta, móraš vzéť me, ļúbčik mój, de poglédat ptúje mésta bóm peļála se s tebój; petr. 276 vumreti móraš, kraj. 73 to móraš držati, 89 ako hočeš hasnovito pròdeke poslušati, móraš ovè regulè marlivò obdržàvati, kov. kemp. 150 ne móraš suditi poleg vezdašńega čuteńa, 155 o sinko, ne móraš se odvrnúti; — môra: ravn. ber. 10 on móra neskônčno úmen biti, preš. 24 vém da móra vsák umréť, perg. 21b adda se takova perńa muora na jednoj oktave dotrči, 62a z imjenia kryvceva muora platiti, petr. 283 krščeni človek vse móra činiti i trpeti vú to ime, da bogu vúgoden sluga búde, kraj. 157 ki gode človek hočé nebesku korunu dobiti, móra veruvati da je jeden jedini bog, 170, 251; kov. kemp. 176 tak da se teško i ono veruvati móra kaj se z obličaja istinsko vídi, 254 iz vúst mášnika nikaj neg svéta izháđati móra rêč, math. 1a 202 bog vu pekel segùrno vas iti primòra, ako se ne pobólšate; — môramo: ravn. ber. 12 če vse to prav premislimo, kar je bog iz nič le samo s svôjo vóļo narédil, móramo strméti nad visokóstjo ńegove močí; kov. kemp. 243 nas i vsa naša móramo bogu alduvati, gašp. 1, 681 postiti móramo proti Adamu koteri: postiti ne hotel, 680 Adama nasleduvati ne móramo; — môrate

Digitized by Google

math. 1ª 15 znati mȍrate kaj ova réč evangelium znamenuje, 119 vi ne mȍrate ove rèči vzèti kak ti zgovor . . , vi mórate čedno odgovárjati; — mȏrajo: ravn. ber. 15 mórajo za vse dobrote le bogu hvalo dati, kor. 2, 63 vsi hítro mórajo príť, Turke strani odpodít, perg. 24ᵇ muorajų je v hyštvo dati, petr. 265 oni takájše, kii prez smrtnoga greha vumiraju, ali zadovoljščine dóstojne za grehe ne čine, zá to ju mórajų na drugom svetu činiti vu purgatoriume, kraj. 91 tȍ isto mórajų obdržavati oni ki . . , kov. kemp. 106 nájmi ne mórajų se s toga preštimávati, da gdo več víđeńa ali razveseléńa od boga ima, 254 oči ńegove mórajų biti prípróste i sramežljive, gašp. 1, 714 kaj na pero postaviti mórajų, 650 itd. — U ugarskoj slovenštini nema osnove mora niti u kranjštini, i gdje tuj dolazi, uzeta je iz hrvaštine, i jednoj i drugoj za debere i posse rabi osnova more, a razlikuju se naglasom: mórem possum a mȏrem ili mörem debeo. Kranjštini osnova mora rabi za cogere.

muza: mȗza: ravn. 1, 297 Daniel se namúza, 298 Daniel se pomúza (= nasmije se); — mȗzajo: ravn abc. 63 oče poprávijo plót, kure iń gosí se skóz ń múzajo (schlüpfen durch).

neha: nêha: jap. prid. 2, 281 če si ti eno réč očitnu vzęl, jo móreš tudi očitnu vrniti, de pohujšańe nęha, kug. 47 žival prežvękuvati nęha, preš. 14 al sréć mi drúgo vstvári, al počákaj de to bíť v prsih néha, bóg te obári! préd ni móč' te pozabíť, jap. prid. 1, 68 en tak kloštrski človek ne prenęha zdihovati; — nêhate: jap. prid. 2, 92 de vy en krat od tę nezmasne pjače nęhate; — nêhajo: jap. prid. 2, 190 kadar en taku svęti dan pride, nęhajo vse dęla, škriń. 275 od svojih opravkov ne prenęhajo; — nêhata: rog. 1, 141 če od tega kar sta na néhata, imata vmorjèna biti. Često i nehâm itd.

neta od ńem. nieten: nêtajo: jap. prid. 1, praefatio: potle obrnejo križ okuli, zanętajo nazaj te skuz prbyte žeble.

ńavka miauen: ńâvka: ravn. abc. 43 máčka ńávka.

peša: pêša: levst. žup. 72 kadar obrtníkom péša zaslužek, tréba pomagati vsem, jap. prid. 1, 327 katęra pr naši nehvaležnosti ne opęša, škrb. 1, 417 če jedi zmańka, tak truplo opéša; — pêšajo: jap. ev. 73 nóčem jih tàš izpustiti, de na pôti ne opęšajo, ravn. 1, 248 tako pa ne opéšajo, mat. 1, 241 imaju hahare koji nigdar ne opéšaju niti ne zatrúde, 530 drče prez vsakoga truda na službu božju, nit se strude nit opéšaju.

Digitized by Google

pika pungere: pîka: ravn. 2, 166 po gadovo vest storjènih grehov ga píka.

pita interrogare: pîtam: nagfl. 18 ešče ednouk pítam, odgouvorte mi, 70 zdaj tak pítam: . . , krist. blag. 1, 76 sada ja pìtam, gdé je ovo obdržàvaňe zapovedih božànskéh? 1, 107 ako opìtam s. Ambrozijuša . . ; — pîtaš: küzm. 205 i küz. mik. 38 ka mené pítaš? petr. 53 kaj mene pítaš? — pîta: nagfl. 16 vučitel píta, 43 či me vučitel kaj píta, jas odgovor dam, gön. 70 kama je pa máčka zdaj djala škramble, píta Cili? bar. 5 či te píta, odgovori čedno, 13, 24, vran. rob. 2, 170 naređeno je da stran tretja obraňeneh dugováň gospodáru primorja dopíta se, küzm. 45 eden ž ńih právdenik opíta ga, petr. 37 gda bi blizu bil došel, opíta ga govoréči: kaj hočeš da ti včiním? 238a vu čem te smrt najde, v tom te bog opíta, kraj. 235 ki ako te štà opíta, pravo mu budi odgovoril, habd. mar. 56 ne mogel dałe petlara vučeni teologuš pozdravłati, nego ga opíta: . . , zagr. 2, 123 ako li ga gdo opìta za kaj to čini, on odgovori: sic urget amor, gašp. 1, 647 betežnik opíta kaj je to za jeden Konrad? 401, 507, 578 itd., mat. 1, 568 budeš bojal se smrti, opíta drugi? vran. rob. 1, 15 kaj je? opíta Robinzon (perg. 6a opyta), krist. nač. 65 popìta gdo morebiti: zakaj . . ? — pîtajo: küzm. 319 či pa (žene) kaj ščéjo včiniti, doma lastivne možć naj pítajo, nagfl. 43 znajouče dejte da odgovor, gda je kaj pítajo, krist. blag. 1, 168 sveti matere cirkve navučiteli pìtaju, kak je mogel reči Jonaš: jošče četrdeset dnevih i porúši se Ninive varoš (perg. 60b opytaju).

pita füttern: pîtajo: hipol. kod kopit. 91 te sviňe ali prasci se pítajo z' koríta tiga svinskiga hleva.

plajha: plâjham: let. mat. 1882/3 223 plájhati, plájham. Morje plajha, das meer brandet.

plava: plâva: škriń. 215 kar sicer v vodi pláva, je po zemli hodílu, ravn. 1, 19 barka enako pláva velikimu poslópju po vodi, 49 pač nista mislila, de dete pláva po smrtini nevarnosti, preš. 21 čolnič po mêne pláva, 22 po mórji bárka pláva, mat. 1, 474 ovo živinče vu stanovitom vremenu tak je nagńeno na morje, da guščejše sámo vu ńè teče, pláva, sebe pondúrà, gašp. 1, 426 jedna (cirkva) vu segurnosti pláva, druga na slapeh sim i tam se hita, krist. nač. 12 pláva îm srdce vu vesèłu, ravn. 2, 80 lepši in prpràvniši podobe kakor golobova podoba, ki pohlévno iz viškiga prpláva, pač na celimu svetu ni, škriń. 164

Digitized by Google

vse to je prešlú kakòr ladja katęra po valóvih kje spláva; — plâvajo: ravn. ber. 164 obód sápe ktéri našo zêmļo obdá se imenuje zrak ali obód sóparja, kér so marsiktéri sóparji v ńem in plávajo po ńem, kor. 1, 102 po bístri vodi plávajo, 2, 90 pod vrham ríb'ce plávajo, küzm. 272 ovo darüvao ti je boug vse, kí s tebom plávajo. (U ugr. slovenštini govori se i kratko: plävam.)

plunka: plûnkam: let. mat. 1882/3 224 plúnkati, plúnkam, o vodi, voda plunka = zagańa se na breg.

pļuska: pļûskajo: ravn. 2, 216 valovi plúskajo v čolu, nagfl. 79 gda so že stené gori postávlene, ka delajo z ńimi? Zamortajo, zaplűskajo, zagládijo je.

poka: pôka: ravn. 1, 330 srcé od britkósti póka po meni, preš. 67 trpì če póka ti srcé; gön. 90 bližajo se risale, cvetéjo že vijole, pouka roužic popovjé, 91 vu püngradi ščípek rasté, pouka že ńega popovjé, ravn. 2, 22 vidi de se béla zárija napóka; — pôkajo: traun 247 rękе naj z valovimi pókajo, nar. pjes. cesárske pûške pôkajo, se Turške gospe jókajo (kajk. pôcam i pöcam).

pova od ńem. bauen: pôva: nagfl. 148 takše ograde, vu šteri se cvejtje pouva, zovéjo cvejtne ogradčece; — pôvajo: nagfl. 134 gda silje pouvajo, 148 takše ograde, gde najbole grozdje pouvajo, gorice zovéjo, bar. 22 ništeri poule delajo ino sílje, duhan ino drüga sejańa pouvajo, 27 konouple i lén se tüdi na pouli pouvajo.

prčka: přčkam: let. mat. 1882/3 227 přčkati, přčkam. Pabírkovati po trtah, nachlese halten.

puka: pûka: let. mat. 1882/3 325 svéti Lúka répo púka.

rajža od ńem. reisen: râjžajo: rog. 1, 575 katéri skuzi to puščávo rájžajo.

rata vidi grata.

ropa: rôpa: jap. prid. 1, 346 en vbyavèc tę duše nas obrópa ob neprešacano gnado, 2, 95 nečistost božji tempel ognusi, ja ona ga celu obrópa; — rôpajo: jap. prid. 1, 343 morę, rópajo.

seka: sêka: preš. 171 zidôvje podkopúje, vráta séka, kor. 2, 8 Turčine séka vse okróg, škriń. 191 lęsni dęlavec enu ravnu drèvú v lógi posęka, bar. 16 koza na nikaj správi vsako mladíko i li hitro zosejka zeļe glaváto; — sêkajo: nagfl. 176 ríbičke je (ribe) z vlákmi lovíjo, vu mourji pa i strejlajo, na falate sejkajo.

*

Digitized by Google

skliza: sklîza: bar. 38 deca se na lédi veselo sklíza.

srsa: sŕsam: let. mat. 1882/3 241 sŕsati, sŕsam (na koga, anschnauben, barsch anfahren).

stoka: stôka: škriń. 284 norec dokler slišano besẹdo vùn ne vrže, je kakor žena katẹra v poródi stóka.

šlata: šlâtam: bar. 42 mam dvej rouki, dejsno i lejvo, prstov pét na vsakoj, z etimi šlátam, prímam; — šlâtamo: nagfl. 122 z rokami šlátamo.

šona od ńem. schonen: šônam: rog. 1, 97 jest tebi to režálo zašónam; - šôna: krist. blag. 1, 87 službenik šóna se svojega gospodàra vsigdàr; — šônaju: kov. kemp. 221 šónaju se angeli i arkangeli, bojé se svéti i pravični.

špega od ńem. spähen: špêga: škriń. 269 katẹri pèr ńẹ oknih nótri špẹga, 293 norèc skuzi oknu v hišo špẹga.

špoga: špôga: rog. 1, 69 Magdalena te lasé katére je kravžala, cirala, sedáj respléta inu h brišálišu tèh Jezusavih s. núg špúga, 221 kadar kupúje ali predaja eno ali drugo rẹč ú mej sabo, takú špúga ene inu druge ludy, 463 vse kar je škodliviga za svoje orožje h zapelajnu teh ludy špúga ta svejt; — špôgajo: rog. 1, 11 v mej drugimi navádami, katére špúgajo ty jagri, lóuci inu strlici, imajo tudi leto, 214 velíku dragih inu štimánih koož znájti je na zemle, kakor so te lepe špẹglaste kože, iz katérimi od naturae previdene so te rise ali pantherae, katére k eni častè špúgaju ty vojšáki inu orožnyki, 513 vméj drugimi pripóvistmi, katére govórè inu špúgajo se ú tèm usagdajnim govorjejńu, je túdi ú navádi letá: quod rarum charum.

tanca: tânca: kor. 2, 98 moja ráca blato tánca.

tarna: târnajo: kor. 2, 45 vsi tárnajo, zdihávajo, solzíce tóč'jo, vékajo.

tehta: têhtaš: ravn. 1, 336 zlato svoje téhtaš na vago, raji tehtaj na ńo svoje besede; — têhta: ravn. 1, 245 kdo nebo s pédjo téhta? levst. žup. 197 tehtovit, kar mnogo téhta.

terja: têrja: škriń. 288 edèn danàs posódi inu jutri nazaj tẹrja.

teža: têža: krist. blag. 1, 45 bog je takovo dobro, koje nigdàr ne pretèža, ar je takvô dobro koje, s kem se duže vživa s tem se boje dopàda; — téžajo: ravn. abc. 71 mati tudi répe kisati dénejo. S kamenam jo obtéžajo de voda nastópi.

tipa: tîpamo: mat. 1, 596 z rukami típamo, da tuliko krat dobra vremenita rádi zločestoga vžívańa doprinašaju duše

Digitized by Google

preveliki kvar; — tîpajo: traun 219 ony imajo rokę inu ne tipajo.

tira: tîra: gašp. 1. 320 zverja celo jato pred puščinu ńegovu dotíra, 684 po pozoju smrt iz tela van iztíra, 396 (vuka) gladnoga od onud odtíra, math. 1ª 226 da ovàkvu svojhàsnost iz srdcah vučenikov pretìra, dal je naprvo priliku od vinograda; — tîramo: gašp. 1, 687 postimo da gréh istíramo.

tiša: tîšam: let. mat. 1882/3 257 tíšati, tíšam, molčati, still sein; potišati, potíšam, pomolčati, obmolkniti.

trošta od ńem. trösten: trôštaš: trpl. 71 geto me tí, gospodne, pomágaš i troustaš, 101 gda me potroustaš; — trôšta: traun III v drugih psalmih zapušene pravične trósta, nagfl. 83 voda pokoure düšo očiščáva, vu žalosti trousta, bar. 27 trousta nas ono mišlejńe; — trôštamo: jap. prid. 1, 57 katęriga se mi tróštamo; — trôštajo: trpl. 18 palica i šiba tvoja me troustajo.

ûpa i üfa: ûpam: rog. 1, 90 jest tebe hvalit zadosti se na vúpam; mol. 244 o boug, vörjem, jas se vűpam, bože drági, lűbim te, 182 vu tebi se vűpam, 183 po šteroj vűpam ka mi tvoj oča nebeski bode milostiven, trpl. 23 jas se pa vu tebi vűpam, 45 vu gospodni se vűpam, gašp. 1, 467 uffajte se kak ja se úffam vu Ježüša Kristuša, krist. blag. 1, 104 ako se vendar podùfam dobrotivnost tvoju zazàvati; traun 12 v tebe jest zavúpam: ręši me, 22 jest zavúpam na gospóda, 26 jest na tvojo milost zavúpam; — ûpaš: škriń. 242 ne jíši sodník postati zvúnaj ako se vúpaš s tvojo močjó pregrębe zatręti, preš. 150 sréčen úpaš de bó vidjóča ńe podóba blága; — ûpa: škriń. 79 kdór ob časi britkósti na eniga nezvęstiga vúpa, je kakòr gnil zób; trpl. 45 smilűj se mi, ár se vu tebi vűpa düša moja; gašp. 1, 643 da vu petek poúffa se meso jesti, traun 333 moja duša na gospóda zavúpa; — ûpamo: rog. 1, 389 de ńegovim štrikam na vúpamo, ako nočmo škode trpeti, traun 76 v ńegovu svętu imę vúpamo; — ûpate: traun 71 bodite srčni vsi katęri na boga vúpate; — ûpajo: škriń. 93 on je en škit tęm katęri v ńega vúpajo, 197, 204; traun 76 katęri na ńegovu vsmileńe vúpajo, 292 katęri se gospoda boję, vúpajo na gospóda; trpl. 96 i 111 kí se vu ńi' vűpajo, math. 2c 81 čuvár vseh oneh, koji se vu te úfaju; škriń. 152 on se tęm razodęne, katęri na ńega zavúpajo, itd. U ugarskih je slovenaca i u kajkavca *u* češće kratko nego li dugo, tako i u Štajerskoj: Sket 173 ùpam.

Digitized by Google

viža od ńem. weisen: vîža: škriń. 46 ràzvúmèn človèk svojo hójo prav víža, 27 gospod jezik víža, 62 gospod víža človękovo hójo.

žalba od ńem. salben: žâlba: rog. 1, 69 Magdalena tu lepu dušéče mázylu, iz katérim je poprèj svoje grèjšnu truplu mázala, iz tèm sèdáj Jezusu tè s. nogè žáuba.

žoka stopfen od bavarsko ńem. schocken: žôka: ravn. 2, 175 godílo se je kakor še dandanašńi po velíkih méstih, ki se ļudí velíko va ńe nažóka.

žuga minari: žûgaš: škriń. 285 posvari bližńiga, prędèn ńemu žúgaš; — žûga: traun 256 on ne žúga na vękoma, ravn. 2, 229 viditi kakó spridena potepúhńa tukaj nedolžniga vžúga (besiegt) kdo se bo misli vbranil . . ?

m) ńekoliko tro- i višeslovčanih osnova, koje u svagdańem govoru često a u knìzi rijetko ili ni malo ne dolaze n. pr.: cevrêntam, od zle voļe mrmram; danâjkam, popjevam si; dremûckam podrijemávam; drlêcgam, blato nogama na sve strane razgažujem; drlîncam, trčim okolo; drbâjsam kao ribam; hrapûcam, hrapavo kašļem; hrlûjam se coitum appeto, o kobili; katalîcam kotrļam; klopântam, odviše govorim; kolîntam se circumvolvi; kokodâjsam, kokoš kokodâjsa kad jaje iznese; komâjsam i komôslam, vlasi raskuštravam; kompësam razbacujem što da bude u neredu; kopîtam se kolîntam se; pijûckam, po malo popíjam; ropôntam, halabučim; sklepovûham, ćuskam; spelûškam, o raku kad metnut u vodu vratom razmahava: ‚rak je speluškal kad su ga v Krapinu hitili'; štrbûnkam plivajući nogama po vodi tučem; tradarâjkam, pijan pjevam i time dosađujem, govori se i tradarićem; zdevûram, sharim koga, itd.

Iz knìge mogu u taj par navoditi samo osnovu: velîča: škriń. 79 odtęgni tvojo nogó od hiše tvojiga bližniga, de se ki tebe ne navelíča, 102 okú ne bó ględańa sítu, tudi vuhú se poslušati ne navelíča, Sket 261 navelíčam se überdrüssig werden; — velîčamo: ravn. 2, 205 z dobrim lepim djańam in z živleńam brez mádeža boga nar lepši povelíčamo; — tako i odlâša, što je Levstiku iterat. od odlasiti: mol. 189 za kaj na slejdńe vrejmen odlášaš pobougšańe tvojega žítka? 266 za kaj tvoje na dúgi cio odlášaš pobougšańe? škriń. 91 nevúmèn svojiga duhá na en krat izlije, módèr pak odláša inu za prhódnu kaj prhrani, 243

Digitized by Google

ne postáni tvojimu prijátlu nezvęst, kadàr dènárje dati odláša, ravn. ber. 194 vsmiļen bog rad przanaša, gréšniku rad odpustí, ktér' pokóre ne odláša in predrzno ne greší.

B. *otegnuti naglas imaju:*

1. Osnove koje se grade od glagolskih osnova na *samoglasno*
a) nastavkom *va*
α) od *jednoslovčanih* osnova na samoglasno.

αα) *u kranjštini.*

bi: biva: bívam: traun 231 jest prebívam per prebivávcih (męsta) Cedar, ravn. 1, 37 per bogu mi perséži, de mojiga sinú ne boš ženil per Kanánkah, ki prebívam med ńimi, 1, 247 na visóčini in v svetíńšu prebívam; — bívaš: škriń. 151 tebe katęra v vrtih prebívaš priátli poslúšajo, traun 183 ti si krajlęstvu tvoje ęrbšine ręšil: gorro Sion, na katęri prebívaš; — bíva: levst. žup. 35 zaradi tega župan dobíva razkazíla o kazńeńcih, 73 kjer se v nízko céno dobíva juha, 97 staníščem od katerih se rés ne dobíva nič najéma, naj se ta najem dožene po primérjańi, jap. ev. 110 katęri skuzi tempèl pèrsęže, tá persęže skuzi ńega inu skuzi tiga istiga katęri nótri prebyva, škriń. 152 modrést ne prebíva v telęsi, katęro je gręham podvrženu, 310 srečen tá, katęri z eno zastópno zenó prebíva, traun 58 gospód, jest lubim ta kraj, kjęr tvoja čast prebíva, škrb. 1, 85 bóg prebíva v' srco vsaciga pravičniga, ravn. 1, 34 fant rase, prebíva v pušavi, 1, 52 Jakob prebíva spet na Kananskim, 1, 165 v zavetju nar víš'ga prebíva, ber. 178 kjer toliko tavžent ļudí skupej prebíva, preš. 54 mi v klóštru prebíva drúgi bràt, 180 kjer zdaj drága déklica prebíva; — bívamo: met. 283 dolgo mę vi. ńéj (mlakь) prebívamo; — bívate: traun 118 poslušájte le tó vse ludstva, zastópite vsi, katęri na zémli prebívate; — bívajo: rog. 1, 591 od tega tedaj tv pravyčni vso to nvh svetlóbo dobívajo, ravn. 2, 240 pozemliskim kraļestvam, so menili, bo božje kraļestvo enako, v ktirih se s perporóčbami in prošńami častítlive službe dobívajo, 2, 246 tudi pod mizo psíčki dobívajo drobtín, ki padajo gospódam iz mize, abc. 53 presiči dobívajo pomíj („pomjí") v korito, levst. zup. 43 od česar dobívajo po nekaj plače, 70 velí da si domovinstva dobivajo naj več le samó taki ļudjé, katére ves občinski odbor izprejme v občino, 77 dohodkov dobívajo nekaj od občine, nekaj od zavaroválnih za-

Digitized by Google

vôdov, 88 oprostílo od vojáških váj dobívajo samó bolníki, traun 69 jest slišim od dostirih, kateri okóli mene prebívajo, zažmágaňe.

či: čiva: čívam: traun 132 kdó bó meni dal perúte, kakòr enimu golóbu, de kam zletím inu tam počívam? — čívaš? škriń. 15 za kaj v naróčji ene druge počívaš, 135 povej meni, kję páseš, kję ob poldne počívaš? kor. 3, 98 ah škóda k' se vjézaš, ki v miru počívaš, 109 mrtev ne pije ne vôde ne vína, truplo počíva, al duša živí.

da: dava: dávajo: levst. žup. 50 zakon ne išče posebne pazke tedàj kadar se različna otrovíla in vžigalíce prodávajo.

de: deva: dévam: ravn. 1, 261 vse si perzadévam, pa ne marate; — dévaš: škriń. XXVII kólikùr bòl si perzadęvaš polnost moje božje natúre viditi, tóliku bòl bóš previžana, de vso zastópnost presęžem; — déva: ravn. 1, 153 na mladíce spašnik me déva, 2, 14 posája mogóčne iz sédežev jih in ná ńe déva ponížne, ber. 158 mehkeji mah se med krhke orodja in posóde déva kadar se vkladajo, levst. žup. 92 kadar se v oróžje déva samo nekoliko vojske, tedaj se vojaci sklicávajo s pozovnimi listki, rog. 11 ah andohtlive duše, kaj se vam dozdéva: na zaúpil bi jest práu inu spodóbnu, kadàr bi jest sedáj h vam rékal: levate capita vestra? 241 čez tu sèdáj kaj se vam dozdéva? 894 tu, tu kar šlišiš, o and(ohtliva) duša, kaj meniš, kaj misliš, kaj praviš, kaj se tebi dozdéva, kar si šlišala od Augustina? ni le reis? 624 čez le tú, právim, kar smo od zgóraj od te navošlívosti šlišali, uprašam vas, kaj právite? kaj se vam dozdéva? ravn. ber. 16 naj se nam tudi hudobnež po zunańim srečin dozdéva, v svôjim srcu vènder níma nobêniga mirú, levst. žup. 56 ako se mu dozdéva, de je bolezen bila otrôvna, naj to ovádi máhoma, 44 ukaz s 1874. l. nadéva zasôbnikom dolžnost, nad vsacih 2000 oralij gozda postáviti véščega lésarja, 71 taka dolžnóst se občini rés nadéva, ravn. 1, 110 če ste kaciga siromáka plajš v zastavo dobili, nazaj mu ga dajte, préden je sonce za goro. More bít je to vse, s čimur se po noči odéva, 1, 238 zaveznile so me do duše vodé, odéva me brezen, kor. 2, 132 svét' Gregor veléva kožúhe kupít', on vódo odéva, zna stróčje zavít', ravn. 2, 75 kdor si ne perzadéva korenine svojih gréhov spoznati, ne pobóljšati se, taki še ni prav Jezusov učénic, ber. 197 človek si perzadéva, bog dodéla; dalm. prid. 19 kateri očeta rezdéva inu mater pregaňa, ta je enu sramotnu inu prekletu déte, 10 gospud ne pusty tiga

Digitized by Google

pravičniga duše lakoto trpeti, ampak tih pregrešnikov odrtje on razdéva, job. 33 tedaj on rezodéva téh ļudi ušesam, jap. ev. 135 so rekli h Pętru: rèsničnu ti si tudi od tęh istih, za kaj tvoj jezik tebe ràzodęva, škriń. X bog svoje skrivnósti prevzętnim zakríva inu jih poníznim razodęva, 39 katęri je norèc, svojo nevumnost razodęva, 62 nikar se k tęmu ne perdrúzi katęri skrivne rečy razodęva, 317 kdór skrivnósti svojiga priátla razodęva, ob vso vęro pride, 376 gospód razodęva sled skrivnih rečy, ravn. 1, 8 razodéva se tudi nad živalmi božja modrost in dobrota, 2, 40 bog dobrim ļudém rad svojo prijaznost razodéva, 2, 45 ne le vsim ļudém ki so dobre voļe, ampak tudi po ļuči ki jo kdo ima, se bog vsakimu razodéva, ber. 158 nektere (gobe) so grde viditi, nektere pa lepó pisane; sploh nam pa razodéva gńil omamļiv smrád in polzeč sperjémkast potip ńih škodļivost, 167 malo kdej mislimo, de se nam tudi v tém bôžja dobróta razodéva, preš. 152 se v ńih le tvôja céna razodéva, 184 domá očétu, mêni razodéva kar prerokváli nékdaj so preróki, rog. 128 de se tu krajlevstvu pámetnu viža, rounà inu verdéva, 644 kir en modri gospodári, tamkaj use prau grede, use se dobru governá inu verdéva; jap. prid. 2, 76 ta hišna gospodina moli tedaj od jutra do večera, kadar ona svoje otroke vardęva inu gori redy, 2, 129 vidimo kaku močnu božja roka take zadęva, ravn. 2, 27 oznanim vam veliko veseļe, ki zadéva ves izraelski polk, 2, 181 tudi take ļudí Jezus zadéva, levst. žup. 77 kázenskemu sodíšču je ováditi vsacega nastávnika graditeļskega, zidárskega in tesárskega, kadar svoje délo zvrší takó, da se zadéva ob gasilni zakon, kug. 175 od konca je (bolęzen) teškú za spoznati, žival svoje zdravje zguby inu vunder še z miram dobru vun vidi; vam se zazdęva (= dozdéva, za je goreński = do), de truplu, bòl gori kakòr doli jémle; -- dévamo: škrb. 1, 476 si perzadévamo virvati vse, ravn. ber. 126 ali se perzadévamo rasti v pobóžnosti in bogabojéčnosti? — dévate: dalm. jezaija 1 meni se ne če téh mladih mésceu inu sobbot, ob katerih se vkup shajate inu se trudite inu si teškočo zadévate; — dévajo: jap. ev. 36 novigà vina tudi ne dęvajo v stare mèhóve.. tèmuč novu vinu dęvajo v nove mèhóve, kug. 132 ravnu taku nucnu je teloh zavlęjči, kadar se živini skuzi vbodejne pod kóžo v mašobo vtakne inu ravnu v tę kraje dęne, kamer kovači to arasovo žnoro ali lędèr dęvajo, ravn. 2, 205 nihčer ne peržiga ļuči, de bi jo pod mérnik povézoval. Nikar! na svéčnik jo dévajo, de

Digitized by Google

vsim sváti, levst. žup. 94 kadar se hiše razvrščajo porazrédih, tedaj se dévajo v štétev le sôbe in stanice, ber. 31 zglèd pobóžniga Abrahama naj nas k upańi v bogá pergańa in spodbada k voļni pokóršini do ńegovih zapóved, naj se nam tudi še tako têžke dozdévajo, levst. žup. 81 táko dolžnóst jim nadévajo obči in še posebni zakoni, škriń. 73 komu kolne očy? kaj ne tęm, katęri si perzadęvajo bokale prazniti? traun 352 vse kar si z vústmi perzadęvajo, bó na ńę pádlu, škrb. 1, 508 si nič ne przadévajo; levst. žup. 89 po tacem popiski se potlej vojaki razdévajo na stán, kug. 109 ty katęri to bolno živino vàrdęvajo, ne smęjo v hlęve ali hiše jiti, kęr kužne bolęzni ne regirajo, ravn. 1, 265 dobro dela sej tistim, ktiri ga bližej zadévajo, 2, 256 kdor to vdjańu nad ļudmi pokaže, ki se ž ńim zadévaju in ńegove pumoči potrebujejo, le on ima pravo ļubezen do bližniga; — dévata: levst. žup. 51 obé róki se mu iztégneni vzdigujeta k višku ter zopet dévata ob rébrih.

grě: gréva: ravn. 1, 81 tolikaj ptujiga naroda v ńegovi dezeli mu pergréva, 2, 55 per vsi žlahti so po ńemu vprašali. Ni ga bilo. Vsa v skrbi gresta v Jeruzalom célo dáļo nazaj. Vse po vsih úlicah toļciga mesta ga preíšeta. Že tretji dan je napóčil. Bol in bol jima pergréva. Nè svétovati nè pomagati si več ne vésta.

kri: krívaš: škriń. 353 o nar hujši prevzętnost, od kod si vzęla de zemlo s tvojo hudobío inu golufío pokrívaš? traun 259 ti razpęńaš nebú kakòr en šotor, tí ga od zgoraj z vodó pokrívaš; — kríva: preš. 175 kar, Črtomír, te na živļênje véže, se mi iz tvôjih prejšńih dní odkríva, čb. 5, 33 zarja se zlíva čez poļa, goré, zvézde odkríva podnébje svetlé, rog. 88 takú Maria temu (javaru) enáka kaže se iz širokustjo ńè oblasti, iz visokustjo ńè moči, iz katérimi kakor iz enimi restegnenime véjame skríva inu pokríva eniga sledniga, traun 167 za volo tebe pokríva sramota moje obličje, ravn. 1, 165 s perjam te svojim pokríva, 1, 208 strah in šiba zmodrujeta, otrok pa v nemar púšan očí materi pokríva, preš. 27 črne te zêmļe pokríva odéja, 164 mirú ne nájde révež, ak preíše vse kráje, kar jih stròp pokríva néba, 180 že dávno jo pokríva gròb zelêni, škriń. 372 bólši je človèk, katęri svojo nevúmnost prkríva, kakòr človèk katęri svojo modrost skriva, ravn. 2, 16 tudi zdaj šè ne gléda líc bog. Mí smo skažêni, če se nam bol prkríva, 2, 40 čistim sream se bog ne perkríva, rog. 279 gledaj pokriva malko naprijed; ravn. 1, 81 v strahu in trepétu ga (dete Mozesa) skríva céle tri mesce, preš.

Digitized by Google

10 žalúje vsáka žíva stvár, drága déklica, ak dálej sónca skríva se lúč rumêniga, 136 očitajo to kar se v prsih skríva, 180 pred sovrážniki drugéj se skríva, levst. žup. 102 ako se kdo skríva.., škriń. X on svoje skrivnósti prevzętnim zakríva, 52 kdor prestopke zakríva, prijáznost iše, 88 katęri svoje pregrẹhe zakríva, ne bó srẹčèn, preš. 172 dal Črtomir jim réve ne zakríva; — krívajo: preš. 135 bridkóst k' od ńe srcé več ne počíje, odkrívajo ńegove skrivne téže mokrocvetéče róz'ce poezíje.

li: lívam: (traun 355 iz*ly*vam,) ravn. abc. 63 vprašal jih bom, kdaj naj drevésica zalívam; — líva š: (rog. 70 pre*ly*vaš); — líva: škriń. 307 katęri modrést obilnu izlíva kakòr potok Ohison, preš. 78 obúp mu zalíva srcé, ravn. 1, 256 on je ktiri morsko vodó klíče na kvíško in stréneno v dež zlíva na zemlo, preš. 88 orglarčik pésmi svoje med stoglásne v gójzdu zlíva tíčov kóre, čb. 5, 33 zarja se zliva čez polẹ, goré, ravn. 1, 229 sinova ji posódo podajata in ona nalíva, škriń. 280 za to imá bog z ńimi potrplẹńe, inu razlíva svoje vsmilẹńe čez ńę (XII ràz*ly*va), kor. 3, 107 kdor vínce prav zavžíva vesẹle v srce vlíva, preš. 78 obúp mu zalíva srcé zvestó; — lívajo: škriń XXX od Kristusa skuzi krvy preliváńe zaslúžene gnade se v kristiáne razlívajo, kakòr se káple po laseh cedę.

mi: míva: rog. 69 Magdalena ńegove s. nogè umíva; — mívate: ravn. 2, 181 ví farizeji zvuńavo peharcov in skléd omívate — (mívajo: jap. ev. 69 vm*y*vajo).

pě: pévam: traun 173 cęl dan tvojo čast inu tvojo velikóst prepẹvam; — péva: rog. 140 slávic kadar ńegovu drúže, tu je ženyca sedy ú gńezde inu na jajceh, taku on ne deleč od ńè prepéva tè katera ima žléče (= zlèči), modulatur pariturae, traun u predgovoru VII: cẹrku letę svẹte pẹjsmi nóč inu dan prepẹva, preš. 152 ne bójte pésem se ki jih prepéva tvoj pévec, tí, tvoj ljúbi, tvója máti! 167 zna biti de, kdor zdéj vesél prepéva, v mrtváškim prti nàm pred kôncam dnéva molčé trobéntal bó: memênto móri! — pévate: traun u predgovoru I: vẹjm de duhovne pẹjsmi z veselim srcam prepẹvate; — pévajo: ravn. 1, 161 iz vsih mest jima perpojó žené in dekliči naproti. Odpévajo si: jezar jih je Savel pobil, desét jézarov David, rog. 1, 590 angeli iz glasno štimo prepévajo tu veselu gloria in excelsis deo, traun u predgovoru VIII: dẹkelce bogú s prijẹtnim inu povzdig-

Digitized by Google

nenim glasam hvalo prepẹvajo, ravn. 1, 8 tiči nam žvrgolé in prepẹvajo zjutrej.

pi: píva: ravn. 1, 298 ako mi povéste, kdo vsaki dan darove snéda in spíva, kar vmoríti vas rečem.

se (od sija) illustrare: séva: ravn. 1, 316 temníta prihódnost je bol ńemu svetla in čista kakor nam kraj, ktiriga opoldánšino sonce obséjva, 2, 22 po Jezusu jim ļuč nova, nebéška persójva — (sévajo: ravn. 2, 58 nobeni žarki jim glave ne obsejvajo).

se serere: séva: dalm. gen. 1 bug je rekàl: rodi zemla travo inu zéle katéru se zaséva; — sévajo: dalm. gen. 1 jest vam dam vse žlaht zéle kateru se zaséva na vsej zemli, inu vsa rodovita drivésa, inu drivèsa katera se zasévajo k vaši jedi, ravn. ber. 167 vetrovi raztrošajo séme drevés in sádežov in zasévajo mlade drevésa.

spa: spáva: preš. 9 ako spáva naj bo zdráva.

ši: šíva: ravn. abc. 59 včasi mati prójo v dve niti sukajo. Cvirn ali súkanc je to. Šíva ali vézi (mjesto: véze) se z ńim.

šte: štéva: levst. žup. 108 vméńena kńiga naštéva do 30,000 ukazov, ravn. 1, 237 v smrt se vdá in jo svoji nepokoršini perštéva; — štévajo: levst. žup. 23 vselej je loviti in ubijati dovôļeno ptiče, kateri se tu naštévajo.

u: úva: kor. 3, 22 páže izzúva grôťa stáriga.

ze: zéva: ravn. 2, 111 kar je komu mrzel studènic, ktiri od žéje o opoldánšini vročíni zéva, to je zavédnim, spokórnim in žalostnim ļudém Jezusov nauk; — zévata: met. 292 trudna popótnika ob poldanskь vročínь kome zévata (let. mat. 1882/3 326 imam dva psa ki ves dan mesó glójeta, po noči pa zěvata).

zna: znávaš: rog. 1, 475 o Brikti! od kud le tú de taku očitnu spoznávaš tvojo pregrèjho? — znáva: ravn. 1, 120 kdo spoznáva tẹžo tvoje jéze? 2, 156 šè tako majhino dete lohka svoje dolžnóstice iz ńega spoznáva, 2, 138 kdor je takiga čistiga srca, na zemļi že védno bol boga spoznáva, 1, 5 pred je tudí vse tmà, po časi se zaznáva, svetlí; — znávajo: rog. 1, 547 dalej častè inu spoznávajo (štamp. je griješkom: spoznavávajo) lubézen s. Miklauža čounárji, ravn. 2, 38 kakor na skušļi pravo in golufno zlato, se dobri in hudobni ļudjé nad ńim spoznávajo.

ži: žívam: škriń. 105 sim tó za mój dejl držal, aku svoje delu žívam; — živa: rog. 1, 241 Joannez užíva per bogu

Digitized by Google

to dobrúto (70 vžyva), škriń. 370 katęri svoje premoženje v myri vzíva, levst. žup. 78 katera najprva užíva dobíček teh zavôdov, ravn. ber. 129 povejte mi kdo pojéda jedí v tempęlnu. Ako jih Bal zavžíva, mora Daniel umréti, kor. 3, 107 kdor vince prav zavžíva, vesęle v srce vlíva; — žívajo: škrb. 1, 385 nej užívajo veseļe, levst. žup. 19 kar občáńe samo užívajo, vse to zakon imenuje občinski užitek, 55 tacim redítęlem je tŕeba svedočbe od svoje občine in po tem užívajo razlíčne dobrote; — žívata: rog. 1, 142 katéro (dobruto) užívata sedaj inu uživála bota na večne čase, met. 292 zdé mojo dobróto vžívata.

Tako jošče dolazi opako načińena osnova oteva od otéti mjesto jedino prave otima u Ravnikara: otévam 1, 166 ker se mene drží, ga otévam; — otéva: 1, 32 poslušajte kakó bog strašno kaznuje hudobne, in kako on milostivo otéva pravične, 1, 197 veliko hudiga ima pravičen, pa gospod ga otéva iz vsega, ber. 19 otél je ńega (Noeta), tako otéva bog tudi še zdaj čudodélno svoje zvéste služabnika ob času sile.

Tako se govori još i bļúvam uz bļújem; kļúvam uz kļújem: pļúvam uz pļújem; rúvam uz rujem; súvam uz súјem; ščúvam uz ščújem.

(33) *u ugarskoj slovenštini.*

bi: bívam: gön. 86 z důšov znam, kaj bívam, dain. pes. 28 dobívam sir za jed, 81 vince zmes dobívam, 82 tak ja kryh dobívam, 68 kda dodelam kaj lydém te vesél vu srci sem, kaj ti plačo nadobívam; — bívaš: mol. 155 ki prebívaš vu mojem srci, küzm. 439 znám tvoja dela i gde prebívaš, trpl. 59 na Šionskoj gori, na šteroj tí prebívaš; — bíva: mol. 153 naj vu tebi slatko prebíva kí je za té víso na kríži, 156 on je bláženi, s kim stálnò prebíva Jezuš, küzm. 46 kí priséga na cérkev, priséga na ńou i na onoga ki vńej prebíva, 347 naj prebíva v meni mouč Kristušova, 351 da prebíva Kristuš po veri vu srcaj vaši, 421 nouva nebésa čákamo, v šteri pravica prebíva, 439 Antipaš je vmorjeni pri vás, gde šatan prebíva, trpl. 25 ne prebíva král v bátrivnosti po vnožini vojské, 48 da prebíva na veke pred lícom božim, 50 naj prebíva vu dvori tvojem, 111 kí v Jerušálemi prebíva, gön. 94 vu hrambaj varašouv povséd dosta lűdi prebíva, bar. 22 vu drűgi selaj vnogo rokodelavcev i tršcov prebíva; — bívamo: nagfl. 192 kumes toga drűgoga líca naše zemlé rávno takša visína nébe jeste, kak kumes

Digitized by Google

etoga na šterom mi prebívamo, gön. 86 kak lepou je kaj mi etak vküp prebívamo; — bívate: küzm. 225 prebívao je v ‚Cháráni' i od tistec po smrti očé ńegovoga prinesao ga je vu eto zemlo, vu šteroj ví zdaj prebívate, 452 vesel'te se, nebésa, i kí vu ńi prebívate; — bívajó: mol. 168 naj tvoji sv. anđelje v ńem prebívajo, 209 bláženi kí prebívajo vu tvojoj hiži, küz. mik. 22 štero je toti naj ménše med vsejm seméńem, gda pa gori zrasté, vékše je od vsega zeleńá i drejvo bode tak da ftice nebeske prihájajo i prebívajo na ńegovi vejkaj, 30 teda ide i vzeme sebom sedem drűgi dühouv hüši od sebe i notri stoupivši tam prebívajo, nagfl. 126 roditelje so li tak bláženi, či otroci vu míri prebívajo med sebom . . , kak násladno je, či bratje v jedinstvi prebívajo med sebom! 175 vu vodaj ribe prebívajo, bar. 7 vu ništeroj hiži rokodelavci prebívajo, 22 vu ništeri selaj z vékšega kmetovje prebívajo . . , vu vesnicaj í várašaj vsakojačkoga stáliša lüdjé prebívajo.

či: čívam: mol. 167 spros'te mi tou miloščo od gospodna, naj vu ńegovoj s. milošči živém i počívam vu méri, 168 naj počívam vu méri, bar. 37 pázi na méne vu nočnoj kmici, naj jas počívam vu méri, dain. pes. 90 malo se počívam; — číva: nagfl. 94 krava gda počíva tak ji hodi goubec kak da bi jejla, 162 posejjano semen počíva pod zemlouv kak cecátje dejtece pod plenicami zíbeli, 199 v zími rodnica počíva, dain. pes. 11 večér se počíva, na slami zaspí; — čívamo: gön. 56 vu senci počívamo, bar. 36 po dnevi delamo, v noči počívamo; — čívajo: mol. 105 naj počívajo vu méri, küzm. 445 naj počívajo ešče edno malo vrejmena, bar. 3 na dugi stolicaj deca eden kre drűgoga sedíjo. Roké ńim počívajo, 26 pod etimi grobi i kríži ti mrtvih tejla počívajo.

da: dávam: mol. 279 s srcá ti hválo dávam, küzm. 332 tanáč vam v tom dávam, 340 na znáńe vám dávam, bratje, te evangeliom, küzm. mik. 69 desetino dávam od vsega ka ládam, dain. pes. 206 z vode se vzdigávam, v dolih razširjávam, či se v zrak zvišávam, te po vetri plavam, dež no sneg dol dávam (odgonetlaj: megla), 27 lehko drago jo (smetano) predávam, 75 vdelávam kože ino je predávam; — dávaš: küzm. 318 ti dobro dávaš hvalo; — dáva: mol. 130 nebeska hrána vu šteroj se Kristuš Jezuš prijímle ino se pred nás dáva ńegovih strašnih mouk spomínańe, küzm. 55 približala se je vörà i sin človeči se dáva vu roké grejšnikom, 199 mér nihám vám, mér moj dám

Digitized by Google

vám, nej liki svejt dáva, jas vám dám, 251 on dáva vsejm žítek i sapo i vsa, 430 či se komi z vas zmenkáva modroust, naj jo prosi od bogá, kí jo dáva vsejm prousto i neoponosno, 463 drejvo žítka prináša dvánajsteri sád i na vsaki mejsec vö dáva svoj sád, trpl. 11 kí svoji pejnez na užoro ne dáva, 22 vu ńegovoj cérkvi vsáki ńemi hválo dáva, 119 kí dáva živíni ńé krmo, nagfl. 14 víš, Irma, s kak lejpim plamnom gorí moja vužka. Pazi, velí Irma, moja ti ešče lepši plamén dáva, 34 jeli znáte, što je on dober nebeski oča, ki lüdém i živíni telko jestvíne dáva? bar. 8 boug nam dáva hráno i pítvino, 15 gous i reca za postelo mehko pérje, za stol pa téčno mesou dáva . . . krava nam dáva mlejko, 30 loug nam dáva lejs za cimper, 35 nigda i mejsec svetlost dáva, 47 svéto písmo je ńegov list, po šterom nám svojo sveto volou na znáńe dáva, gön. 22 rást trdi lejs dáva, 23 zádav on dáva kí kaj küpüje, 33 ocel od kamna iskre dáva, küzm. 313 vse ka se v mesárnici odáva, jejte, nagfl. 129 dosta ji i na vedrom odáva, 136 žlicar po ednom, s párom ali v túcati odáva, gön. 94 kumes dvér je napísano ka se odáva vu štacúni, dain. pes. 201 se zrela zbira no odáva, nagfl. 137 dühovnik vučí odrašene lüdi vu cérkvi, krščáva, zdáva, spovedáva itv. — dávamo: küzm. 327 ar se mi živouči vse skous na smrt dávamo, 328 vam príliko dávamo hvale nad nami, bar. 8 po jeli bougi hvalo dávamo; — dávate: küzm. 294 zá to i dačo dávate; — dávajo: küzm. 382 radi dávajo i podiljávajo, trpl. 84 pri ńi se gnejzdijo ftice nebeske ino z vejk dávajo glás svoj, nagfl. 10 najvékši píski deci vu zoube dávajo govorejńa, 63 knigam rázločna iména dávajo, 94 ka dávajo vaši roditelje kravi jesti? gön. 46 đünđ mourske čige dávajo, bar. 20 povouden, ogen ino drüge pogübelnosti nam tüdi zvonouvje na znańe dávajo, 27 oves końom dávajo, trpl. 72 okouli me obdávajo vsak den kak vodé, küzm. 18 nej li dvá vrábca za eden žukavec odávajo? nagfl. 129 prído küpci, odávajo, küpijo, 133 vse odávajo, 160 ogradčarje rouže zgájajo i za pejneze odávajo, küzm. 128 i küzm. mik. 105 i vrazjé se podávajo nam vu iméni tvojem.

de: dévam: küzm. 412 ovo dejvam v Sioni kamen vogléni, dain. pes. 83 v mrazi se kre ńe (komeni) segrévam ino kryhe noter dévam, 28 mleko v péč nadévam, 52 kosítba žmetno delo je, pri ńej si kaj zadévam; — dévaš: küzm. 279 znaš ńegovo volo i vardejvaš ona štera se razločávajo; — déva: küžm. 113 nišče ne dejva nouvoga gvanta záplato na stári gvant, 400

Digitized by Google

rejè priségańa siná na veke popolnoga d e j v a, trpl. 11 kí špota ne d e j v a na bližńega svojega, dain. pes. 200 sneg me o d é v a, nagfl. 89 gde podgani i miši ednouk naploudijo tam se zaman v a r d e j v a ńé s kejm koli prepraviti, 144 vučitel po tom z decouv samouv v a r d e j v a naprejdańe vu vúčevnici bodouči nástajov télni stánov, gön. 69 Vilmoš trnác v réd vzeme, živázen krmi i drügi drobíš na svoje mesto z d e j v a; — d é v a m o: nagfl. 58 omár na tou nücamo, da v ńega d e j v a m o kalamáriše, péra, téntne glažke, olouvnike, písma itv.; — d é v a t e: küzm. 415 lübléni, ne odtühite se, ka se po ogńi v a r d e j v a t e na skúšávańe vaše; — d é v a j o: gön. 32 náloge pod lagve d e j v a j o, bar. 7 vu feobnice vino mlejko drva krumpiše i drüga takša d e j v a j o, trpl. 93 naj bodo protivnici moji oblečeni s sramoutjov ino se o d e j v a j o s špotom liki s plaščom, nagfl. 146 naj prvle visíko nasíplejo i lepou zravnajo pout, poprečki po ńej v zemlou zakopane lesene tramé z d e j v a j o.

gre: g r é v a m: dain. pes. 23 pri ogni se s e g r é v a m, 83 v mrazi se kre ńe (komeni) s e g r é v a m, 194 rano ja prídem, pozno odídem, svet o s e g r é v a m, kak se velévam? (odgonetlaj: sunce); — g r é v a: nagfl. 107 kokouš jajca nesé. Či se eta pod ńouv nihájo, na né si séde, s e g r e j v a je, na tri tjedne je preklüka, gön. 35 sunce svejti i s e g r e j v a, bar. 35 nigda i mejsec svetlost dáva, ali nigdár kak sunce ne s e g r e j v a.

ki (κινεῖν τὴν κεφαλήν): k í v a j o: trpl. 17 vsi vidouči mené me špoutajo, osmejávajo se i čobe na en kraj vlečejo i k í v a j o z glavámi.

kri: k r í v a m: dain. pes. 58 kda pa vam p o k r í v a m, te podaváča morem meti, trpl. 24 za to ti vadlújem grejhe moje i neprávdenosti moje ne s k r í v a m; — k r í v a š: trpl. 8 gospodne, za ka tak daleko stojiš, se s k r í v a š vu hípi stiskávańa? 72 za ka ostáviš, gospodne, düšo mojo i s k r í v a š líce tvoje pred menom? — k r í v a: trpl. 54 sramouta p o k r í v a obráz moj, nagfl. 149 zvönejšni tál drejva, šteri cejlo steblo p o k r í v a, se skourja zové, 163 na vríhi bétev so klasnáte vlatí, štere eden čas zelého pérje p o k r í v a, 173 ništere vríhe stálen snejg p o k r í v a, 89 gda tá na ńega (besnouča na psa) pride, s k r í v a i skita se, mol. 63 jákost dühovna naj nas bráni, z a k r í v a od vsakoga hűda, küzm. 317 lübéznost vsa z a k r í v a, vsa verje, gön. 68 ftice i divjáčine nemajo híž, i dönok je boug prouti pogübel: žítka čüdno z a k r í v a, bar. 34 vnougom mesti zemlou voda z a k r í v a, 35 med strašnim

Digitized by Google

vihérom kmica zakríva nébo; — krívajo: nagfl. 80 za kaj pokrívajo híže s ciglom?

le: lévam: dain. pes. 74 več krat z vodo je (kože) polévam; — léva: gön. 81 mali ftiček spejva da cejli püngrad oblejva z nasladnimi pesmami, küzm. 303 kí sadí, kí polejva so vsi edno, gön. 95 Katika v püngradi cvejtje polejva, küzm. 65 i 113 nišče ne vlejva nouvo víno vu staro posoudo, nagfl. 185 či se dežď vse vlejva, tak právimo: oblak je spadno doli, gön. 92 vértiňa pomíje vlejva svińam v kopańo, trpl. 53 valouvje me zalejva; — lévamo: gön. 55 drevje polejvamo; — lévajo: küzm. 15 niti ne vlejvajo nouvo víno vu stáro posoudo.. nego nouvo víno vu nouvo posoudo vlejvajo, nagfl. 67 vu vélki rastápni pečáj je (železo) rastáplajo vu zlejvnicaj i vu rázločne obrázke zlejvajo, 104 z lojá lejpe svejče zlejvajo, gön. 43 s kufra peneze i posoudo zlejvajo, bar. 15 z lója i svejče zlejvajo.

mi, mu (lavare): mívaš: gön. 71 ka se telko mujvaš tí? — míva: nagfl. 91 jeste li že vidili, kak lepou se mujva máčka s prejdńov nogouv? 115 či naj ménšo nesnajgo vzeme na sebi v pamet, k vodi ide i te čas se mujva dokeč se celou ne očísti, bar. 43 v rosi se zmíva vsaka korina; — mívajo: küzm. 29 za ka mučenícke tvoji prestáplajo nastávleńa ti stariši, ár si ne mújvaju roké svoje, gda krüh jejo.

pe: pévam: mol. 270 či si s tebe premišlávam, gučím ali popejvam, küzm. 318 popejvam v düši, popejvam pa i v pameti, dain. pes. 13 si popévam k žetnem deli, 23 tam pri ogńi se segrévam no si lepo kaj popévam, 106 rad popévam, trpl. 45 gotovo je srce moje da ti spejvam ino hválim, 56 hvalo ti spejvam na harfi; — péva: küzm. 435 i mol. 16 dobre voule je što? naj popejva, nagfl. 108 kokout popejva, gön. 78 kokout v zourje na gousci popejva, mol. 271 jezero jezér z anđelmi spejva nezgovorne pesmi, trpl. 50 ravné so zakrite z ovcami i dolovje so puni silja tak da vse juvče i spejva, gön. 96 kak lepou spejva eti niki ftiček, bar. 47 škorjanček glasno spejva vu sejtve hladnoj senci; — pévajo: mol. 222 komi anđelje díko i pástérje hválo lejpo spejvajo, trpl. 5 na vekoma spejvajo, ké ti brániš, 51 radújo se ino veselo spejvajo poganje, ka vu pravici soudiš lüdí, 54 vinopivci od méne spejvajo, 56 moje lampe i moja düša so veséla i spejvajo tebi hválo, 73 Tabor i Hermon vu tvojem iméni spejvajo, 109 svéti tvoji naj veselo spejvajo,

Digitized by Google

gön. 43 ftiči lepou spejvajo, bar. 20 pod šterov (mešov) spejvajo ali bogá molijo, 37 škorjanci spejvajo.

se: sévam: dain. pes. 52 kosítba žmetno delo je, pri ńej si kaj zadévam, či kosa men' ne vreže vse, pritísnem ńo da sévam.

ši: šíva: küzm. 65 nišče nouvoga sűkna záplato ne šíva na stári gvant, nagfl. 125 mati z vékše stráni pri doumi dela, kűha, pečé, čísti, peré, šíva, deco varje, roune otávla itd. 135 možki sabou možkim, ženski ženskam šíva gvant .. možki sabou šíva dolame, kabáte, lače, prsńeke, plaščé, sűkńa, gön. 84 Lina lepou šíva; — šívajo: nagfl. 61 kakda se zové takši što, pri šterom šívajo? 134 tvoj oča so sabou, s kakše preküpče šívajo? ka za oblečala šívajo? 135 ženski gvant šívajo i matere ino ńi odrašene čerí, bar. 15 vüzde za końe i črejvle za delavne slovene šívajo ž ńéne (kravje) kouže.

zna: znávam: mol. 19 spoznávam, gospodne, ka sem na té cio od tébe stvorjeni naj tebe hválim, 247 preštimávam i spoznávam tvoje vnouge milošče, 174 jako si od mene zbantüvani, spoznávam, i vadlüjem, 161 spoznávam nečamurno mojo hüdoubo, 163 spoznávam hüdoube i vnouge moje krivice.

ži: žívam: küzm. 311 ka je moja plača: naj evangeliom nazviščávajouči zobstom nazviščávam evangeliom Kristušov, naj hüdou ne vžívam mojo oblást vu evangeliomi, dain. pes. 81 vince zmes dobívam, sladko se ga vžívam, 82 tak ja kryh dobívam, kerega se vžívam, 83 v topli hiži le prebívam, ino mraza se ne vžívam; — žíva: dain. pes. 119 roden dežek gre, no ožíva vse, 130 on (mesec) svetlobo sebi vzeti ne dá, temoč se je v sebi vžíva; — žívamo: küzm. izd. 1771 str. 827 prosimo te, daj nam tvojega svétoga dühá, naj tvoje dári nevrejdno ne žívamo, mol. 36b opomínaj nas, naj z oltarskim suestvom gosto krát vrejdno vžívamo.

ži (od žju, žьv ruminare): žíva: nagfl. 94 krava gda počíva, tak ji hodi goubec kak da bi jejla. To li na mali zgriženo krmo z žaloudca nazaj gori požené v goubec, ešče ednouk jo dobro zgrizé i tak pá doli požré. Tou tak pravijo kaj prežíva; — žívajo: nagfl. 101 ovcé ravno tak kak krave prežívajo.

γγ) *u kajkavštini.*

bi: bívam: gašp. 1, 741 kaj goder dobra imam, vse po milošči božánski dobívam; — bívaš: gašp. 1, 704 krivovérce predobívaš s pismi ti nebeskemi; — bíva: petr. 31 spodobno je ne-

Digitized by Google

bésko králevstvo k muštardovu zrnu, kó vzemši človek posejal je na svojem polje, kotero naj ti je méńše od vseh semén, ali gda zráste, vékše je od vsega zélja i drevo veliko bíva, gašp. 1, 681 koji srdce činí ponizno i skrúšeno, kotéro ovak bíva bogu vugodno, kov. kemp. 191 prez zroka nikaj ne bíva na zemli, 168 hitro bolje bíva gda se tebi dopáda, 257 iz toga kruto gdo nepríprаven bíva, math. 1a 137 vino pili su, kak i vezda vu vinskeh državah bìva, krist. blag. 1, 21 od kud bìva tulika razluka med gréhi i pokòrum? 23 ljudi ne mislê na smrt svoju, bìva da premogúči i velikáši od gizdosti stàliša svojega zaslépleni prepàdaju vu morje gréhov vsi pokriti z gréhi i nečemurnostjum, i kajti ljúdi ne mislê na smrt svoju, bìva da mladenci naj bolšu cvétùču dobu svoju vu činih nespretnéh trošíju; i kajti ljúdi ne mislê na smrt svoju, bìva da z vekšínum vsakoga stàliša vu vgáđańu télu i nemrtučlivosti živleńe sprevàđaju, 38, 65, 116, 170 itd. petr. 261b i kraj. 424 znáš i vídiš dobro zemélsko imańe kak se teško dobíva, 262 štá nevérnik kraljev sam po sebe ne more pri krajle dobiti, ono dobíva i spráša po kraljice, mul. ap. 4 po kojeh vsa zemla vlagu i plodnost dobíva, 1551 tih človek vseh ljudih srdce i volu k sebi vléče i dobíva, krist. nač. 25 kak se izrúčańe ovo dobíva? blag. 1, 145 on od boga više zaslúži kak dobíva, 170 od takove kače potlam takovo mrzeńe dobìva, da vse od zdalka ńu beži, 192 nagńenost k zlu dobìva po tom, 270 koja svoju jakost dobìva iz svétlosti prave vére; petr. 87 kí télo moje jée i krv moju pije, vu mene prebíva i ja vu ńem, kraj. 168 človek doklam vu smrtnom grehu prebíva, gubí najem raja nebéskoga za vsa svoja dobra déla, mul. ap. 75 za kaj se je duh sveti vu prilike goluba iskázal? za to da nam pokáže, kak rad prebíva pri onom človeku, krist. blag. 1, 60 doklam déte jošče vu vutrobi prebìva, matere moraju se čuvati od srditosti, 283 koji vu nebèsih prebìva, krist. nač. 51 živina koja na zemli prebíva, 52 neizbrojena vnožina živine stanùje na ovoj zemli, nekoja prebìva vu vodi, druga léče po zràku, vran. rob. 1, 150 pokàzati na kak slobodnom i stálnom mestu prebìva, gašp. 1, 315 vekivečnu vu nebu za to plaču zadobíva, 682 po kotérom se vekivečno zadobíva králestvo, mul. ap. 1551 kajti se po ńih vekivečno skvareńe zadobíva, mat. 2, 240 od boga oproščeńe zadobíva, kov. kemp. 112 o služba, kojum se veséle prez konca ostajúče zadobíva! 224 kadè i obilen vekivečnóga zveličéńa sad se zadobíva, 232 o kak vugodnoga zadobíva továruša! 261 milošča pobožnosti

Digitized by Google

s poniznostjum i samoga sebe odvrženem se zadobíva; — bívamo: krist. blag. 1, 66 zakaj se iz ńih tak lehko spozablújemo, kak prvič nesrečni bìvamo? 77 bog nagovàrja po nadehnènih, ali bìvamo gluhi, kraj. 96 méšnem aldovom odpúščeńe maleh grehov, koteri se odpustlivi zovú, dobívamo; — bívaju: petr. 43 i bívaju onomu človeku posledńa doguvańa gorša od prveh, kov. kemp. 192 prvle neg bívaju, znáš budúča, 210 na zveličéńe tvoje tâ bívaju, kada se ova i spodobna pripéčaju, 243 zá to tak rêdki rasvêčeni i znutra slobodni bívaju, vran. rob. 2, 122 od kud bìvaju vu morju potoki, krist. nač. 94 kak se tulika gréhov vnožína koji na svétu bívaju, slàže z naprejvzetjem ńegovem? blag. 1, 57 roditeli dvojvrstném nàčinom gréhov décè svoje delniki bìvaju, 102 koji réč velí, i vsa sproti bívaju, math. 1a 116 hvala koju dobra detca dobívaju, krist. nač. 42 hrànu od ovud dobívaju, 108 na svetu ovem vsi ludi ne dobívaju naplačańe poleg zaslužen(h) svojeh, blag. 1, 62 roditeli takovi dobìvaju blagoslov od boga, 185 teško se dobívaju postne jéstvine; gašp. 1, 348 pri kojem vnogi pogubleno zdrávje zadobili jesu i do vezda zadobívaju, 408 vu bratovčinah najima ne zadobívaju, kov. kemp. 234 kuliko dobrote i milošče od tebe zadobívaju — Na prijedlogu naglas je veoma rijedak: kraj. 274 prébiva, 352 prébivamo.

či: čívam: mul. fer. 24 želim vu ńe (božjoj volji) da vsegdar mirovnò počívam; — číva: gašp. 1, 582 vu klošter kasenski reda s. Benedika, gde telo svètoga Apollinára mučenika počíva, odide, mul. ap. 251 štimaju da samo od otca izhańa á na sinu počíva, kov. kemp. 98 lubav vu jedínom naj višem vrhu vsêh počíva iz kojega vse dobro teče i shaja, 199 milošča vsa listor zaradi boga činí, vu kojem na po konec konca i počíva; — čívate: vran. rob. 1, 145 na jednom samo mátracu, na kojem vi tak mirovno počìvate, več kak jezero rúk je posluvalo; — čívaju: kraj. 370 i 377 verneh dušè po milošče bóžje náj počívaju vu miru, gašp. 1, 496 ondi počívaju téla oneh devíc, kov. kemp. 114 doklam još živú, nê prez žuhkóče grústeńa i strába vu ńem počívaju, 182 sada sû segúrni, sada počívaju, 213 vsi na lúbav moju šetúju, vu kotéri i vžívajuč počívaju.

ču: čúvam: mat. 2, 16 ne čúvam meni ove kinče, krist. blag. 1, 207 da ja vas od ovak škodlive blùdnosti občúvam, pokazati hoču da . .; — čúvaš: kov. kemp. 235 odrêšitel moj, komu izrúčam mene i vsa moja da mê čúvaš, 261 potrêbno je da milošču pobožnosti ponizno čúvaš, math. 2b 203 prosimo mi tebe, da

Digitized by Google

vèrne tvoje s tvojum vsevdi|num dobròtum čúvaš i ravnaš, kraj. 56 da me vsakè féle greha občúvaš, 363 da dušé našé od vekivečnoga skvarjeńa občúvaš, 374 dá nas od vseh grehov i vsega zla občúvaš, kov. kemp. 257 potrebno je, da nê listor pred pričêščańem k pobožnosti se pripráviš, neg da se takáj skrblivo vu ńi po prijétju šakramentuma občúvaš; — čúva: gašp. 1, 850 da ńe hráni, krépi, čúva i ž ńimi zapovéda, mul. fer. 45 vu koje (cirkve) se čúva presveti šakrament, kov. kemp. 198 potrêbno je da se od nikoga bo|e ne čúva kak od samoga sebe, 248 kak srečen je on i bogu prijéten kotéri tak žíve i tak čisto dušnó svoje spoznańe čúva, da bi i vsaki dan príčèstiti se prípraven bil, math. 1ª 40 koji je od boga, poslúša réč bóžju i čúva ńu vu srdcu, 100 svoje dete ńemu aldùju, da on ńe vu vseh pogibelih téla i dùše čùva, 170 on spal je miròvno med istum živlèńa pogibelum, ar znal je da ga rùka otca ńegvoga čùva i bráni, 2c 111 da se |udomorstva čùva i hàba, krist. blag. 1, 129 mali grehi vu človeku, koji ńih se ne čúva, |ubav boga pogasìju, math. 1ª 102 da ńe od vsakoga spáčeńa občùva, krist. blag. 1, 88 David kaj je včinil da se med tulikémi strašnémi pogibeli stolice kra|evske i svéta vu svètosti občúva? 167 lehkše je človeka nàjti koji čistòču občùva i koji pravičen ostàje, kak najti človeka pravu pokòru činéčega, gašp. 1, 23 da svoj pošten i dober glas začúva; — čúvamo: vran. rob. 2, 50 bóg zapoveda da mi živléńe naše čúvamo doklam moremo, krist. blag. 1, 84 jeli to ni dosti da se vu vséh méstah čùvamo da dúša naša vekivečnomu skvarjeńu podvržena ne postàne? 98 potrébno je da dùšu našu neoskruńenu čúvamo, math. 2c 19 od zla občúvamo se; — čúvate: math. 1ª 215 kaj je kvás, to vam nè potrèbno raztolmáčiti, kajti takvoga vu hiži vašoj čùvate za potrebòču kruha; — čúvaju: math. 2c 129 koji rèč božju radi poslúšaju, vu srdcu svojem čúvaju, 152 poslušitele preopomènul je da se kriveh navučitelov i vkanitelov čúvaju, gašp. 1, 611 vučíni, da od strašne boli zubné občúvaju se.

da: dávaš: mul. ap. 1298 ti ga prodávaš za malu teńu radosti; — dáva: gašp. 1, 82 dobrovo|no samoga sebe na tulike podáva muke, 445 vsakoga stališa i reda i dobe človeku spasitelne podáva navuke; — dávamo: mul. ap. 186 to su za to pridali, da ovak leglè verujemo da je vumrl, kada pridávamo da je pokopan; — dávaju: kraj. 282 vnógo su hasnovitéša i bogu prijetnèša ona dela, kotera se pokórniku na spovedi za pókoru

Digitized by Google

dávaju, gda je pobožnó zvršáva, gašp. 1, 366 vremenita trapleńa vekivečnà dávaju veséļa, mul. ap. 976 koji svojem duhovnem pastirom kaj goršega za lukno dâvaju, â sebi bolše ostavlaju, math. 1ª 172 spàt idu, niti predi bogu za vsa dobročinèńa sebi po dnèvu iskàzana zahvalnost dávaju, krist. nač. 51 vsamogúči stvoril je sunce, mésec i vse druge gibajuče se zvezde, da plodnost zemļe preskrbíju i vu vremenu dežđa snega mrzlinu i toplinu dàvaju, blag. 1, 55 zločeste pelde ńoj dàvaju, 62 ńoj slobodščinu dàvaju dnève i noči vu igrah sprevàđati, 222 koji ńoj priliku dàvaju, mat. 1, 101 prijateli i susedi vas izdávaju, gašp. 1, 496 žitek svetoga patriarke ovoga ispisan na svetlo podávaju pater Ferenc Zumel, Ivan Bolanduš, pater Filip Kolumbuš, krist. blag. 1, 160 povdàvaju se ńoj (pijanščini) prez vsakoga premìšleńa, 166 vu kojéh (fašenskeh dneveh) se čalàrni svéta síni nespretnoj razvuzdanosti predàvaju, mat. 1, 515 ne žalóstite se, da jedni vzimļeju, drugi poteščice pridávaju, krist. nač. 46 još dale! pridávaju ovi namišļeni mudroznanci . . , blag. 1, 23 vsevdil gréhom gréhe pridàvaju, mul. ap. 854 greše oni ki vu gladnom letu hotevši obogatiti čekaju vekše dražíne, žitek zadržávaju ali odviš dragò prodávaju, math. 1ª 102 ńim vsu mogùčnu tùgu i žalost zavdàvaju, 2ᶜ 197 da bi ju od krivic, koje ńoj zavdàvaju se, brànìti hotel.

de: déva: vran. rob. 1, 71 vzeme morta i déva ga med kamèńe, mul. ap. 1395 greši kada zvrhu potreboče svoje telo nadéva ali napája, mat. 1, 141 onoga boga zgubiti, koji tak proti nam darežļiv je, da nas vsevdilno hráni, nas s svojum previđenostjum opravļa i odéva, mul. ap. 624 pri ļudeh onda naj bole pomoči išče, kada se za veliko blago ali za žitek zadéva, 751 po evangelium zadéva se za onoga ki ga je ostavil, 871 ako se za velik kvar bližńega zadéva, vran. rob. 2, 40 odhàjam na jedno osebujno pripečèńe koje se za sreču ńegovu vnogo više kak vsa ova koja do vezda povèdal sem, zadèva; — dévamo: mul. ap. 543 na kaj nas naše telo skušava? . . na goščeńe i pijanost, da se ovde samo nadévamo, pitamo i za peklenske mesnice tustimo, 877 kade drugoga sudimo, onde se i za nas zadévamo, mat. 1, 306 zadévamo se i vudíramo se po dnevu kak ti po tmice (impingimus in meridie quasi in tenebris. isai. 59); — dévaju: gašp. 1, 728 odévaju gole, mul. ap. 399 kada jeden gospon novce hita, kak vnogi priteku, ruke i kape podévaju da koji novec dobé, mat. 1, 225 z veselem obrazom sebe na smrt podévaju

Digitized by Google

kri: krívam: kraj. 268 tebe mozole odkrívam; — krívaš: kov. kemp. 251 vu tom gingavóči moji vgájaš, da se pod šakramentumom skrívaš; — kríva: krist. blag. 1, 92 niti se glàva ne odkrìva, 119 koja ńemu nezrednosti ńegove odkrìva, 158 s temnostjum pokríva dúšu človečànsku, kov. kemp. 262 kaj milošču páči i skríva, 270 bog skríva milošču hlepoznanlivem i gizdávèm, krist. blag. 1, 109 Adam skrìva se, krist. nač. 188 zgovor s kojem on nezadovoļnost svoju zakrìva; — krívaju: krist. blag. 1, 294 s kojém neizbrojeni ļùdi gréhote svoje pokrìvaju, 222 koji pod izlikum pobožnosti naj odurneše pregréške zakrívaju.

le: lévaš: kov. kemp. 190 ako dáješ míra, ako veséļe svéto vlêvaš, bude dúša slúge tvojéga puna spêvańa; — léva: vran. rob. 1, 11 gde se Elba vu morje zléva, 12 gde se Trava potok vu izhodno morje zléva, 20 Temza blizu Londina vu morje se zléva, 21 mesto gde se potok dokànča, prestaje i vu morje zléva, zove se vodostàja, gde se pako potok jeden z drugem zestàje i vu drugoga zléva, ono mesto zove se vodosteka, kov. kemp. 234 ov šakramentum je zveličnost dúše i têla i vračtvo vsakoteroga duhovnóga betega, vu kojem zla nagneńa moja se vrače, pohtéńa stèžeju, skúšńe obládaju ali pomenšávaju, milošča obilnêja nalêva, dobrota začéta povekšáva, krist. blag. 1, 119 gréhota naléva žùč vu pehar vesèļa koje mû čutlivost natàče, mat. 1, 140 vaš bog je, koteri z vugodnemi rosicami sétve vaše obléva, mat. 1, 554 milošča preléva i pretáče stanovitem načinom vu nas božanstvo, mul. ap. 251 zove se namazańe zarad ļubavi, koju vu nas razléva, vran. rob. 1, 68 voda tak velika priteče da se prek svojeh bregov razléva, krist. blag. 1, 166 ne glej vino kada se žuti, kada se farba ńegova vu steklu svéti, i gladko prehàđa; na zadńe grìze kak ti ļuta kača, i razléva čemer kak ti gàd (Sal. prir. 23), mul. ap. 786 za kaj ne piješ vode? vendar je voda dobra, ako prem ńu gubavec van vléče i vu posudu vléva, kov. kemp. 203 kuliko natúra više se stéže i láda, tuliko vekša milošča se vlêva, mat. 1, 518 krepost zvrhunaturalska po s. krstu vu nas vléva se, mul. ap. 251 zove se zdenec živi, ar opira grehe i zaléva dušu, da more dobrot sada donesti; — lévaju: mul. ap. 1535 ter se od ńega kak ti zdenca vse milošče na druge ļude razlévaju, gašp. 1, 13 zveličitel naš je . . kak ti žléb, po kojem vsa svétost i vse krèposti vu svetu mater cirkvu razlévaju se i dohádaju, mat. 1, 412 vidimo nekoje vode i potoke zvirajuče od svojeh da-

Digitized by Google

leko zvirankov da tečeju proti morju koncu svojem, ali predi vendar kak dojdu k koncu i bi vlévali se v morje, razlévaju se po vnogeh varaših, mestah, gradeh . . , druge pako vode v kratkom vremenu zlévaju se v morje.

mi: míva: mul. ap. 966 ki se večkrat vmíva, on snažneši i ļudem povoļneši biva, 1210 kada mešnik ruke ili ti prste vmíva.

pe: pévam: kov. kemp. 99 naj popêvam pesem ļúbavi; — pévaš: kraj. 64 viď dobro da kakova zla dela, po imene sramotna ne misliš, ne goviriš, ne poslušaš i ne popévaš; — péva: mat. 1, 144 batrivò z okoruńenem prorokom popéva: non timébo mala, mul. ap. 176 kak se od križa popéva; — pévaju: petr. 211 ove popévke jesu ovde postávļene vu to ime da se popévaju (. . gustò krat pôpévaju), gašp. 1, 805 koja célo leto pod svétum mešum popévaju se, math. 2b 236 jedvaj gdo pri Židoveh je vumrl, da su se šipuši i narékavice vu hiži pokójnoga skup spravili: oni doisto da svoje žalostno narekuváńe popévaju, ovi pako da se za mrtvoga plàčeju.

ri: rívaju: mul. ap. 776 greše ki svoje roditele hotonce porívaju ali i malo vudiraju.

spa: spáva: krist. nač. 230 jakost namišleńa zaspáva.

spe: spéva: krist. blag. 1, 25 kada človek premišļàva razlučno razdelèńe sréče, koja vnogém za dél dospèva, skoro bi vu dvojnu mísel prepal, je li pràva providnost božànska; — spévamo: 121 za to dospèvamo vu tràpleńe ovo; — spévaju: gašp. 1, 400 vsaki skoro dan spoznávamo da vnogi narođeni meď krščeniki krutò leni postáju na službu božju, vu grehe vsakojačke opádaju i zadńič kam drugam nego vu muke peklenske dospévaju, krist. nač. 9 drugi dospèvaju na zadovoļnost, ali ni dugotrpna, 10 vekša stràn ļùdih k onomu stalnomu vesèļu koje želiju, ne dospèvaju.

ze: zéva: mat. 2, 149 pred oči postavete vam jednoga grešnika pretegńenoga na posteļe, koji dušu sada ispušča, i zéva, kaj ńemu na pamet more dojti kaj ńega bi moglo razveseliti?

zi (= zy): zívam: mat. 1, 412 da pokažem vašu bludnost, vas pozívam na drugu stran govoreńa moga, krist. nač. 50 pozívam van vse koji dopovédaju da se previdnost božánska samo do meseca pretèže; — zívaš: gašp. 1, 704 angel se ozívaš, krivovérce predobívaš; — zíva: gašp. 1, 501 ovo je ļubav neizgovorna živléńe i dúšu za drugoga postaviti, koju sam Kristuš naj vekšu ozíva, 618 čujem da od vséh razumen i krúto nuder

Digitized by Google

človek o z í v a se, 673 vnogeh čúd činitel dostojno o z í v a se, 743 na reči ove gospon, štimajúči da na špot ńega brata o z í v a, strašnu pļusku na lice ńegovo pritisne, mat. 2, 375 nasvešča i o z í v a ļublene sine vse one koji mogu reči da tak činé, 176 iz toga zroka o z í v a cirkvu za hižu svoju, 313 ne préči, nego podžiže i p o z í v a na zvršeńe, 451 sin božji zove, primárja i p o z í v a vse ļudi obtršene s prevelikom trhom greha, da primu jarem ove ńegve zapovedi, krist. nač. 103 gréšnika na pokoru p o z í v a, blag. 1, 77 bog p o z í v a na svètu spovéd, 167 preobrnimo goščéńa naša na poste, na koje nas svèta cìrkva ove korìzmene dnève ļúbleno p o z ì v a; — z í v a j u: gašp. 1, 633 milosrdni o z í v a j u se krščeniki, ti pako nemilosrdna proti mene kážeš se, krist. blag. 1, 268 koja se od svéta ovoga za nesréče o z ì v a j u, pred bogom jesu vnogò pùti velike sréče, 160 dapáče se díčiju s pijànstvom i na ńe druge p o z í v a j u. — Još češće od oblika ziva dolazi od presenta zove načińen oblik z a v a, koji se češće čuje záva nego zâva, a dolazi već u perg. (21a), dolazi i u ugarskoj slovenštini; u kajkavaca dolaze u istoga pisca oba oblika n. p. mat. 2, 313 odzáva, pozáva i pozíva: jeli vas o d z á v a od prodečtvih, od navuka krščanskoga, ali pak p o z á v a na poslušańe réči božje..?. ako vas préči, o d z í v a od straha božjega; — z á v a m: kov. kemp. 244 kaj' morem činiti za grêhe moje, neg da je ponizno spovêm i opláčem ter neprestancé smiluvańe tvoje n a z á v a m, petr. 244b križańem boga na pomoč z a z á v a m, kraj. 103 bog si moj ti koga ja na ovom oltáru telom i skrvjúm názoči budučega ponizno molim i z a z á v a m; — z á v a š: kraj. 354 grešnikè strášiš ter na pokoru p o z á v a š; — z á v a: perg. 21a kotero biva za pravo potryebščinu, negda hasni a negda se zospet o d z a a v a, mat. 2, 313 jeli vas o d z á v a od prodečtvih, ali pak p o z á v a na poslušańe réči božje, mul. ap. katoličanska je, ar se ne samo od svojeh naslednikov nego i od suprotivnikov tak o z á v a, perg. 53b vse povye dugovanie za kaj p o z á v a, mul. ap. 172 od kud vidi se da nas po Jeremije vrednò p o z á v a: pazete i videte, ako je ból kak ti je ból moja, 401 s. otec papa suprot strašnem neprijatelom nas vu vojsku p o z á v a, math. 1a 76 vas na pokoru p o z á v a, 93 zveličitel naš p o z à v a vse gréšnike na pokòru, 2c 50 k tomu p o z á v a vas Ježuš po tvojeh službenikeh, 2c 56 bòg potrèbuje druge nàčine: on p o z à v a, on zove, prosi, opomìna, on grozì se i obèče, 2c 59 vezda bòg nas zove i na goščéńe svoje vu nebo p o z á v a; mat. 2, 74 privabļuje i p r i z á v a greš-

Digitized by Google

nike na obimaṅe krepostib, mul. ap. 252 po keh dob Arijani krivò vuče da duh s. ne bog, tak ńihov patriarka Cyrola, da pokaže istinu i svetost svoje vere, dal je jednomu siromahu 50 ranički da se čini slepoga i da na putu sedéči patriarku zazáva, 626 jezero i milijon vragov iz pekla zazáva, gašp. 1, 375 z velikum pobožnostjúm vse krščansko ļuctvó ńega zazáva, math. 2b 191 bog vsigdár je pripraven gréšnika, ako tvrdno zaùfaṅe ima vu dobrótu ńegovu i ńu takáj s skrušenem srdcem zazáva, vu milošču svoju nazád prijéti; — závamo: mul. ap. 161 jesmo dužni da vse druge stvári na ńegovu službu, ļûbav i pošteńe pozávamo, petr. 263 kak znáju svétci nebéski za naše molitve gda je na pomoč zazávamo? 260 jé li bogu drágo, ako mi ńu (Mariju) na pomoč zazávamo? math. 2c 210 od žalosti geńeni zazàvamo (s) skrušenem srdcem milosrdnost tvoju; — závate: math. 1a 220 koji se krščeniki ozávate; — závaju: perg. 23a kotera vallovania se vsagdaar zdržaavaju i nigdar se ne odzaavaju, mul. ap. 240 najdu se krivoverci ki svetoga žitka ļudi s têm imenôm ozávaju, 308 čujemo več krat, da se Vlahi schismatici, to je to rastanci ozávaju staroverce, mul. fer. 67 ar se takovi sini božji ozávaju, math. 2b 87 koji vas pozávaju na goščuváńe, 2c 49 novi gosti k ńemu pozàvaju se, kraj. 118 ki tvojè svèto imè dóstojnem zàkonom zazàvaju, gašp. 1, 281 drugi sladka imena Ježuš i Marija zazávaju, 551 kotéri ńega pobožnò poštúju i milò zazávaju, od betegóv oslobodé se, 605 ona nigdár ne če ostaviti verne svoje, koteri ńu na pomoč zazávaju, 678 pomaže vse i sledńe veliki ov čuda činitel sebi pobožne službenike, koji ńega gústo krat na pomoč zazávaju, 858 vnogi tebe zazávaju, otca radi spoznávaju, mul. ap. 835 greše oni ki druge na mejdan zezávaju. — Još dva tri primjera iz ugarske slovenštine: závam: bar. 21 žíve pozávam vivos voco, küzm. 268 casara zezávam καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. trpl. 5 kebzüj na glás kríčańa mojega, král i boug moj, gda te zevávam, 21 poslúhni glas prošńe moje, gda te zezávam, 24 gospodne, ne daj mi v sramoto spádnoti, ár tebé zezávam, 45 zezávam bouga višńega, 70 smilúj se nad menom, gospodne, ár te zezávam ves dén .. vu dnevi nevoul zezávam tebé, ár me tí poslühneš, 72 vsák dén te zezávam, gospodne, jas, gospodne, tebé zezávam; — záva: küzm. 267 Pavel casara zezáva, trpl. 76 da mené zezáva, poslúhnem ga; — závajo: mol. 51 vlej vu me tvojega dühá modroust, da bi mogao

Digitized by Google

tebé hváliti vsejmi onimi navkúpe, kí tvoje s. imé Jezuš na pomouč zezávajo, küzm. 232 eti má oblást od višešńi popov zvézati vse, kí tvoje imé zezávajo, 385 mér z onimi, ki zezávajo gospodna s čistoga srcá, trpl. 42 kí krïh jejjo, bouga ne zezávajo, 65 vö vlej srditost tvojo na králevstva, štera iména tvojega ne zezávajo, 118 blűzi je gospoud vsejm, kí ńega zezávajo. — Rijetko u kraňštini: let. mat. 1882/3 270 zazávati, zazávam. Planinski pastír zazáva s hriba v hrib da pokliče svojega druga.

zna: znávam: petr. 146 kak tó bude, ar muža ne poznávam? 232 ja poznávam hudobu i vnoge moje krivice, 285 poznávam gosponne, húdobu moju, gašp. 1, 432 ah spoznávam vezda činéńe moje, kov. kemp. 205 od ovud biva, da púta zvršenosti spoznávam, 220 kak budem smel dojti, kotéri nikaj dobra vu meni ne spoznávam? 180 ako prem nikaj nad menum ne spoznávam, vendar po tom opravičiti sê ne morem, 227 spoznàvam dobrotu tvoju, krist. blag. 1, 240 ja spoznàvam veliku moju pregréšku; — znávaš: kov. kemp. 178 ako se vu ničem krívca ne spoznávaš, nakáni da hočeš rad za boga to podnesti, 210 pazi veliku krhkóču tvoju, kotéru vu maleh dugovářah gusto kràt spoznávaš; — znáva: gašp. 1, 61 ako koji spoznáva sebe obilno nadelenoga z darmi i miloščami božanskemi, naj ne drži sebe segurnoga, 134 bog ruk svojeh božanskeh stvorjéńe naj bo|e spoznáva, 151 kaj razumevši Eufrožina kruto se je žalostila, da suprotivnoga vu nakaneńu svojem otca spoznáva, 494 kotera zbog prolejanoga mléka s krvjum zmešanoga spoznáva se i duhovna mati, 508 iz kojega (lista) vsaki lekko spoznáva neizgovornu že|u ńegovu vumreti za Kristuša, itd. kov. kemp. 207 prez púta se ne hodi, prez istine ne spoznáva, math. 2c 200 kada vas bòg vsa znajùči za pobožne i pravične spoznáva, itd. krist. blag. 1, 111 to mû je dosti da se on za nedùžnoga spoznàva od súdca, 113 takvoga nikaj nad sobum ne spoznàva, itd. — znávamo: gašp. 1, 393 ovog samo spoznávamo i hválimo, 400 spoznávamo, da vnogi krutò léni postáju na službu božju, 431 od kuda veliku |ubav ńegovu suprot nam spoznávamo, 668 istinsko več krát spoznávamo, da človek svet i pobožen, ako vu greh opade, gorši od ńega najti se ne more grešnik, 850 ako gdo zmed krá|ev |ubav želí iskázati svojemu podložniku, ne li ovu spoznávamo onda kada ńemu preporuči jedino rođenoga sina svojega, vsega kra|estva odvetek? math. 2c 135 iz ove pripovesti spozná-

Digitized by Google

vamo mi, da.., krist. blag. 1, 39 istinu toga vsaki den spoznàvamo; — znávaju: petr. 73 ja sem pastir dóbri i poznavam ovce moje i mene poznávaju moje, kov. kemp. 158 koji tebe po za ništar držańu svetskeh dugovań i tela trapleńu nasledúju, pràvdeno mudri se spoznávaju, 224 o prečudna i skrivena milošča presvétoga šakramentuma! kotéru sámo vérniki Kristuševi spoznávaju, gašp. 1, 349 vsi pomoč vu ime Ježuša proseči na mestu onom ńu spoznávaju i zadobivaju, 431 drugi grešniki kotéri goder na pravi put se obráčaju, prvič odurnost grehov svojeh po lehko spoznávaju, math. 2c 62 ti ne skračúješ obrambu i pomoč tvoju onem, koji navuk tvój z gorúčum ljúbavjum spoznávaju i následuju, 2c 101 pridružemo se onem, koji Ježuša s srdcem, vústmi i živléńem spoznávaju, krist. blag. 1, 146 kak goder vnogi svoju nevrédnost ne spoznàvaju, tak ne spoznàvaju takaj i dobročínstva božànska, 251 ovce moje spoznàvaju mene, itd.

ži: živa: krist. nač. 181 da se nigdo od vas bolšega zdravja ne vživa; — živamo: krist. nač. 142 kada se mira vživamo, još se nemirnosti naše ne dokančaju; — živate: krist. nač. 93 stališ blaženi koga vživate naj vas od mišleńa ne odvrne; — živaju: gašp. 1, 574 ondi živi zdenci i potoki zviràju puni vsakojáčkeh slástih nebéskeh, kotére dušice pravičneh vužívaju vu pajdáštvu božánskom, kov. kemp. 251 blaženi vživaju rêč bóžju têlo vučińenu, krist. nač. 111 pravovérniki se ovdé malo stvarih vužívaju.

Kašto čuje se i potisnuti naglas: spoznâvam, pêvam i pèvam.

(Ostatak sliedi.)

Digitized by Google

Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. ožujka 1883.

PROF. DR. T. MARETIĆ.

(Nastavak iz LXX. i LXXI. knjige Rada i svršetak.)

Prijeti (vidi primjer i kod: *bojati se, imati, izdati, poznati, predati, pridati).* Razmi ću bogu *dat* svu hvalu i slavu, ki k sebi ktje *prijat* tvu mlados gizdavu. 3. 197; 5. 106; 8. 37; 10. 84. — Ča s' u veći htila trud *stat,* veću plaću sad ćeš *prijat.* 1. 271. — Tko komu zlo čini, za se će zlo *prijat,* i tko zla kušo ni, ne more dobra *znat.* 5. 11. — Okom joj leti stril, rado t' ga jes *prijat,* ima t' ga oni dil, tko ga umi *rastajat.* 2. 419. — Togaj dil mir *prijat* ne mogah nikadar, dokli joj *ukazat* ne budem za toj har. 2. 225. — Jer nebog onadaj ne poznah, što hoć *ti,* ni sto je smrtni vaj drugu vil *prijati.* 8. 98; 5. 30. — Takodjer život moj zled ako ne *prija,* da je li veće toj, sad ko vam pravim *ja?* 2. 51. 56. 116; 3. 390; 8. 90. — Veselo koju stvar kada ja *razabrah,* rieh: ovo slavan dar od boga sad *prijah.* 4. 43. — Da t' samo skažu *ja* velike boljezni, ke život moj *prija* kakono brštan dub. 2. 182. 240. 284; 3. 351. 475; 10. 35. — Priblažen, tko bi *znal* svršenja od stvari, za što bi on *prijal,* da za svit ne mari. 2. 327. — Ki ne će odvratiti za zlo, ko je *prijal* dobrom ni moliti za nj, ki ga je *tiral.* 1. 204.

Prijètiti. Kad ve se tuj bude, toj ve znaš bolje *ti,* er se sve zabude; teziem mi ne *prieti.* 5. 252.

Prijevar (vidi primjer i kod: *nehar).* Ako li i *privar* bude mi zaludu i svaka druga *stvar.* 10. 22. 138. — Ah Jove nemoj *zgar* tvoriti tuj *prirar.* 10. 275.

Prikázati (vidi primjer i kod: *darovati).* Nu bismo radi *znat* od tvoje ljubavi, što ćemo *prikazat,* neka se sad spravi. 7. 441.

Priklon. Kako me vidje *on,* u obraz se promieni umiljen i *priklon* kako sin proć meni. 11. 15.

Digitized by Google

Priklòniti (vidi primjere i kod: *jadovit, klati, plemenit, poviti).* Ma zakon er hoće, da budeš ti *umrit* mučeći, za toj prije neg budeš *priklonit.* 10. 169. — Podobno ako je u hridju gdi *stojiš,* na molbe na moje da uho *prikloniš.* 4. 15. — Na molbu nu moju suzami, ke *prolih,* tuj dievu gospoju na milos *priklonih.* 4. 102.

Prìkor (vidi primjer i kod: *ikakor).* I zazor i *prikor* ter daju vas tebi, što dosle sunčan *dvor* ne otvori na nebi. 4. 292 — Ter bi bil nam *prikor* s istoka u zapad, da ovaki slavan *zbor* ne opsluži pravdu sad. 4. 370.

Prikrátiti (vidi primjer i kod: *objaviti, smrt).* Nu dake sprave te hoćeš im skoro *ti* rad tvoje dobrote sasma *prikratiti.* 5. 57. — Za toj te ja molju, da moliš boga *ti,* eda mi nevolju i tuge *prikrati.* 5. 300.

Prilòžiti. Još ću t' reć četire, ke ćeš k njim *priložit,* ter ćeš, ka ne umire, hvale dostojan *bit.* 1. 100. — Znam, Gjivo, er ti *mož* u sina sve što hoć, nut mu ti toj *prilož',* a ja ću pak pomoć. 5. 281.

Prímiti. Može li draža stvar na svietu meni *bit,* nego li ovi dar od vile sad *primit?* 8. 10. — Draža stvar budi ti, tere moj uzmi *svit,* dobro učiniti nego dobro *primit.* 5. 20. — Rih: krepos ć imati, kadgod ih bude *štit* razum vaš bogati i svjetlos svu *primit.* 11. 124. — Ovdi će dva braca za tudj grih smrt *primit,* dva sinka za zla oca pravi će ovdi *umrit.* 4. 392. — Koja je tos milos, ku pitaš sada *ti?* za slugu tva lipos da bi me *primiti.* 7. 78; 10. 44. — Jer da se gdi *primim* kej gore kamene, gora bi taj čas, *mnim,* grinula vrh mene. 2. 381. — Što ve te oni čas u milos ne *primih,* kad tužni moj obraz stavljaše vrhu *svih.* 5. 193. — Kad čudan taj glas *primih,* pameti moj *slidih.* 2. 400. — Na križu ku (smrt) *primi* (III sg. aor.), kojoj ni prilike, živjeti neka *mi* budemo u vike. 5. 26. 95. — Prosti sada *meni,* mili gospodine, dušu moju *primi,* ne daj da pogine. 1. 225. — Ti grišan, ti li *kriv* na vraždu nastojiš toliko zla ne *primiv* koliko dostojiš! 1. 200. — Zlobe t' sam sve *prostil* ljuveno i milo, i plač sam tvoj *primil* i uzdah u krilo. 3. 436. — Er gospo ovi dar ako bi sad *primil* knez ali katunar, ne bi mu *zabavil.* 4. 328.

Pripijèvati. A ja ću i Vukas i Radmio i *Pribat* jednaga pustit glas pjesancu *pripievat.* 7. 451. — Željahno *pripievaj,* kudgodi budeš prit, ljuveni plač i *vaj,* koji me čini mrit. 7. 10.

Prìpovijest. Tuj bi *pripovisti* vrimena staroga, kojih se dosti *čti* do dneva ovoga. 6. 37.

Pripòvidjeti. Od zemlje počete do sada, sad i *svedj* trojice prisvete svak slavu *pripovjedj'.* 5. 60.

Prìprâvan (vidi primjer i kod: *častan).* Nu sam ja *pripravan* ter mi je vele toj cviliti po vas *dan* za zlobu i grieh moj. 5. 65; 9. 7. — Ribar i potribu ima jur dat ju *van* radostan da hlibu smok mu je *pripravan.* 1. 46. — Pokli je *pripravan,* o bože ljuveni, ovi svit *pritaman* nepokoj dat meni. 3. 446.

Digitized by Google

Prìpraviti (vidi primjer i kod: *amen).* Ljepšu stvar ni dražu nego je ovi *cvit* ja da ti prikažu, ne umjeh *pripravit.* 11. 137.

Priprost (vidi primjer i kod: *krepost).* Podobno vidit ni, da tolika *vridnost,* kom svit otkupljen bi, leži u grob *priprost.* 1. 196. — Prem ti si *priprosta,* da to te druga stvar ne drži nego *ta.* 10. 87.

Prirok. Ter ti ne ć bit *prirok,* mnju tvoja lipota, da skratit budeš *rok* od moga života. 2. 105. 320. — Ne čin' u njoj *prirok* ni tebi, bože moj, mi smo tomu *uzrok* pristupiv zakon tvoj. 1. 114. 130; 2. 118. 128. 178. 277. 327. 503; 3. 39.

Prìspjeti. Ne će ti na vjeru rieč za toj otac *riet,* moćeš na večeru i doma još *prispjet.* 5. 285.

Prìstati (vidi primjere i kod: *dopasti, ostati).* To li se ne bude po volji s nami *stat* i voljno u blude ne hoće k nam *pristat.* 4. 351. — Ali i ti ktje *pristat* g zlu hudom naravi, neka ja budem *znat,* kako uza tva davi. 7. 94. — Ako smim reć uprav, kamen te mogu *zvat,* pokoli na ljubav na moju ne ć *pristat.* 2. 161.

Pristaviti. Nemojte još *zabit* dvie grivne smokava i k tomu *pristavit* u gročić suhava. 4. 251.

Pristúpiti (vidi primjer i kod: *potrpljeti).* Nu biela nje grla pogledat svak *pristup',* koje je prostrla jakino kamen *stup.* 2. 82. — Moju sam krv *prolil,* da te njom otkupim i ovdi *pristupil,* da vrata razlupim. 4. 208.

Prišalac. Ali je domaćin, ali je *prišalac,* ali je Bugarin i čestit *vladalac.* 3. 213

Pritač. Jure i ne znam *nač* ni kud li poseći, radosnu ku *pritač* da bih mogal reći. 1. 172. — Ča blidiš? ali *plač* ča t' lica zaliva, ako tvoja *pritač* znaš da ni laživa. 1. 26.

Príti. Pokli doć k menije, o smrti, ne češ *ti,* a ja ću k tebije slobodno sad *priti.* 7. 75; 11. 154.

Privínuti. Ti jur njimi *privin',* kolik je, da znaju u njih uzdanju *hin,* ki u se uzdaju. 1. 36.

Pròbaviti. Ter što je na saj *svit* ter što je na svit saj gorčije *probavit* ner samo čemer taj. 3. 464. — Pri tvojoj sladosti za što bih ja *zabil* sve od svieta žalosti, koje sam *probavil.* 3. 277.

Pròbiti (pröbijêm). Nu malo pozri sad, gdi noge dah *probit,* neka te dočekam, ako hoć meni *prit.* 5. 111; 7. 457. — Oblake *probiti* i ostavit tmastu noć, o dievo, gdi si *ti,* da mogu tamo doć. 3. 408.

Probòsti (vidi primjer kod: *osloboditi).*

Probúditi (vidi primjere i kod: *narediti, očutjeti).* Ter tužba ter gork jad, plač i moj grozni *cvil* u srcu tvomu sad milos je *probudil.* 7. 76.

Procàvtjeti (vidi primjer i kod: *doletjeti).* I pri će suh javor u gori *procavtit,* neg ju će razgovor čovječki *utažit.* 4. 302. — Gizdav je zadosti i vidjet toli *mil:* blažene te kosti, vrh kieh je

Digitized by Google

procaptil. 4. 30. — Gizdava njeka *vil,* ne vil neg božica, kako gilj *procavtil* i biela ružica. 10. 6.

Procijèniti. Drugu ti hoću *rit,* neg rekoh, još bolju, ku ćeš moć *procinit* sam na tvoju volju. 6. 13. — A činte pravi sud i pravo svak *procien',* koli je plačan trud, gdi se taj čini *plien.* 3. 130.

Pröcijep. Za č meni dodija tuže se svaki *hip* kakono taj zmija, ka cvili u *procip.* 2. 126. — Napried ga triebi je da nosiš kako *sliep,* punjestar er nie ni vrata neg *prociep.* 5. 188.

Pròctjeti. O koji gledaš sad, gdje je ovdi cvit *proctil,* na zemlji ki nikad pridje se ni *vidil.* 7. 16.

Procvàsti. Tko bi na daleč *stal,* rekal bi: rumen cvit od ust je nje *procval* ali ružice list. 1. 76.

Procvíljeti. Grbav se tuj *vidih* ter grbav hodeći jadovno *procvielih* suzice roneći. 4. 111.

Próći (vidi primjer i kod: *imati).* Apolo nu *prošad* gorom se uputi, a vila velik *jad* toprva oćuti. 4. 116. — Er Poliničevu Eteokle ruku *tad* probode lievu i mišcu der *prošad.* 11. 73. — Kara, ki je *prošal,* spomenuti nemoj ni ča je ki *rekal.* 1. 135.

Pròdati (vidi primjere i kod: *djavao, imati, ljepota).* Oto ga ide *prodat,* bracki ti ću riti, nemoj mu s njime *dat,* sestrice, otiti. 7. 33; 5. 72.

Prodljiti. A za toj, a za toj, grješniče, misli *ti,* da ne mož život tvoj po sebi *prodljiti.* 3. 270. — Za č nitkor nie *zabil* krjepak cilj u rotu i sebi rok *prodljil* i svomu životu. 3. 271.

Pröd ô l (vidi primjer kod: *okol).*

Prògnati. Nu možeš milos *dat,* daleče da budeš zlotvore tve *prognat,* da taj grad sabljudeš. 3. 444. — Neprijatelj od svuda mu dušu jes *prognal* i meni jaoh truda s čemerom dosti *dal.* 5. 78. — Ne bi li ti *prognan* i tvrdo izgrdjen i na križ ovieh *dan* od Židov postavljen. 4. 206. — Otkoli bi *satan,* o suče pravedni, za zlobe zgar *prognan* u pakal ognjeni. 4. 231.

Progovòriti (vidi primjer kod: *izgubiti).*

Pròklêti (vidi primjer i kod: *presvet).* Ter se će poznati, tko je prav, tko li *svet* i tko će ostati osudjen i *proklet.* 3. 291. — Tako te gnjiv *proklet* ne ubil i vaji, čin', da se taj *sekret* meu nami potaji. 4. 348.

Pròklinjati. Svak te će *proklinat* i kralja još svedjer, ere ti hotje *dat* za ljubi svoju kćer. 11. 30.

Pròliti. Svoja krv prolita da li će zaman *bit,* za zdravje od svita koju ktje sam *prolit.* 4. 230; 10. 114. — Jaoh jeda suzice, ke ćemo sad *prolit* na on sviet prid lice od boga budu *prit.* 3. 264. — Ruke ću još *umit,* ako se sad bude pravedna krv *prolit,* himbeno ku sude. 4. 372. — Proliti vik moje ne ć krvi toli *ti,* da veće ja tvoje ne budem *proliti.* 11. 32. — Neka daj imam *čiem* otirat suzice, kada ih *prolijem* niz bielo me lice. 8. 32. — Ner da

Digitized by Google

se slobodi od svita svaki *grih* po krvi i vodi, na križu ku *prolih.* 4. 213. — I kopje, proboden kim buduć, krv *prolih,* da bude oslobojen puk moj, sve to *trpih.* 1. 191. — Za č niesam raspet *bil* na križu zaludu i zaman krv *prolil* u muci i trudu. 4. 213. 225. — Gdi si se *raskrilil,* ljubavi velika i dragu krv *prolil* za mene grješnika. 3. 383.

Promijèniti. I ne htit bolji *bit* buduć na saspinju ni zlu ćud *prominit* na boljem živinju. 6. 67. — Ako je sužanstvo ovako svezan *it,* za moje kraljevstvo ne ću ga *promienit.* 7. 42. — Poći ću *promienit* haljine na meni, da sam ja, tko će *mnit,* Kupido ljuveni. 7. 105. — Odluku razuman zlu brzo *promieni,* a čovjek bezuman sliedi ju po sve dni. 5. 3.

Pronèsti. Divcu bit veće *jest* ner udovcu biti; udovičtvo *pronest,* nere se ženiti. 1. 205.

Pronòsiti. Trbuh bo pjan i *sit* slidi puteni blud, čistoću *pronosit* njemu je teško i trud. 1. 82.

Pròpâst (vidi primjere i kod: *napast, nečas, oholast, poraz).* Na ovi moj smrtni *čas* da svojom oblasti ne da mi u *propas* pakljenu upasti. 3. 267. 428. 450; 5. 159. — Da hotij nositi onomu strah i *čast,* ki more zgubiti put s dušom u *propast.* 1. 86. — Ar kamen stanovit na toli plačan *glas* pod zemlju na on svit propal bi u *propas.* 3. 157. 380. — Gadan smrad toliko, er reče svaki *nas,* pakljena da *propas* (tu se je otkrila). 10. 164. — A kad čudna *propast* zinieše meu njimi, mnjah da će na dno *past* korablja i svi mi. 6. 72. — Pošlji njih u *propast,* ki mene nevolje, a čin' da ćutim *slast* tvoje dobre volje. 1. 226. 231. 234. — Da tvojom oblasti bez konca po viek *vas* ne može upasti poda se u *propas.* 3. 127. 366. 483; 4. 204; 8. 212. — I otkli te djavlja *vlas* ne more povući pod zemlju u *propas,* gdi je plam gorući. 3. 97; 1. 188.

Pròpêti (vidi primjere i kod: *koljeno, pamet).* Ostanem vas *uzet,* ostanem smamljen vas misleći, ti *propet* kako se da za nas. 2. 339. — Na tisuću i šest sat dvadeset i tri, a na *pet* veljače, er bog dat htje sina, da 'e *propet.* 11. 124. — Ki bo umri *propet,* evo sad kraljuje, nada sve svete *svet,* jur ga svaki štuje. 1. 196.

Pròplakati (vidi primjer i kod: *poklati, povrći).* Ter meni *proplakat* većma jes obično, većma jes *uzdihat* i cvilit prilično. 2. 162

Proročanstvo. Jer meni dopusti i stavi milos *tva* u grješne me usti duh od *proročanstva.* 5. 67.

Prórok. I Balan je bio *prorok,* da osujenja ima *uzrok.* 1. 284; 4. 456. — Neka se volja tva ispuni i oni *rok,* što stara pisma sva govore od *prorok.* 4. 229.

Prórokovati. Dionisio od naših proroka ki je *znal* od tuga tvojih tih ni t' što *prorokoval.* 4. 488.

Prosínuti. Ukaž' nam obraz tvoj, blaženih nas *učin',* po nebi i zemlji svoj svitlost tvoja *prosin'.* 1. 196.

Digitized by Google

Pròsiti (vidi primjer i kod: *imiti*). Je li toj od boga? po sebi ali *ti* od puka ovoga došal si *prositi*. 4. 373. — I ostalim tamo *svim*, koji su na domu, proštenje ja *prosim* i praštam svakomu. 4. 303. — Na pomoć te zovu, milost daj, ku *prosim*, neka t' pisan ovu od začetja *složim*. 1. 165. — Sveto trojstvo *slaveć*, boga jedinoga, a pomoć li *proseć* sve vike živoga. 1. 171.

Pròslaviti (vidi primjer i kod: *amen*). Lipos, ka na saj *svit* izvrsna još ne bi, ku bi moć *proslavit* razmi taj u tebi. 2. 250; 8. 20.

Pròstiti (vidi primjere i kod: *poboljeti se, primiti*). Oče, ki me na *svit* posla s neba doli, svakomu htij *prostit*, koji me oboli. 1. 188. — Da volju ne *prostit* životu ovomu, ner tako *sagrišit* gospodinu momu. 1. 82. — Onda ćeš tvojoj *ti* osveti na vrh doć, kad budeš *prostiti* osvetit se moguć. 5. 5. — Da ti život *prostim* i da te nahvalim jur prid rusagom *svim*. 1. 256. — Prostit mu imaš *ti*, ki te je stvorio ako ćeš, da t' *prosti*, ča mu si zgrišio. 1. 129; 5. 142. — A sada bože *ti* primi duh tužni moj i ovi grieh *prosti*, molim te, vil ovoj. 5. 192. — Ka je pravda tih božjih *dil*, da je listo vam grih *prostil*? 1. 295. — Matiju si *prostil* i k sebi ga si zval, on je trge *pustil* i tebi služit jal. 1. 225.

Pròstrijeti. Za dati život nam, na križ se hti *prostrit*, na križ umriti sam, mrtav se u greb *zaprit*. 1. 214. — Riči, koje *prostrih*, na dobar broj kladi, jere ih istom *rih* milošće zaradi. 6. 60. — Malo se obrni, kraljica eto *ta* na zemlji tuj crni gdi leži *prostrta*. 4. 437.

Pròsûti. Po mojoj glavi prah cvileći ter *prosuh*, otkli tuj zled oprah da mi shrani *duh*. 4. 218.

Pròsuziti. K tomuj bih rad znati, tko ne bi *prosuzil*, gdi ne će ostati u zidu kamen *cil*. 3. 285. — Er da mož ti sada vidit moj gorki *cvil*, i ti bi od jada sa mnome *prosuzil*. 8. 101; 11. 131. — I što si ti sada i koji imaš *dil*, mramor bi od jada u suze *prosuzil*. 3. 83.

Prosvijètliti (vidi primjer i kod: *poroditi*). Srce me *prosvietli* i digni mu pamet visoko oda *tli*, neka njom niesam spet. 5. 39.

Prošténje. Da ufam *prošćenje* cić muke Isusa, ki daje *veselje*, gdi pribiva duša. 1. 228.

Protèći. Ki bi se jur *proteć* štedila tebe rad, ter toli umi t' *reć*, ne vim ja kazat sad. 2. 271.

Pròtîv (vidi primjer kod: *pobiti*).

Protiva. Smeten se nahodim u tacieh *protivah* ter život tiem vodim pun tuga i *uzdah*. 11. 214.

Pròtîvan. I grieh moj po vas *dan* i s večer do core meni jes *protivan*, većma se ne more. 5. 66. — Čuvaj se, ne biti sam sebi *protivan*, kad ćeš govoriti, da lud ne budeš *zvan*. 1. 126. — Jer je zdravje i moć i utočišće *njih*, upalih u nemoć dilj straha *protivnih*. 1. 28.

Digitized by Google

Protíviti se. Jer će se *protivit* tvom pripoviedanju, protivno jer će *bit* grešnomu njih stanju. 5. 71; 6. 269. — Ako sili nje *protivit* ne mogoste, da njoj *zgodit*. 1. 302.

Pròtîvnîk. Nek, ako na sviti bil ti sam *protivnik*, u raju slaviti budem te po vas *vik*. 5. 41.

Provèsti. Sad svitla kruno *ti*, za milos velju tvu čini mi *provesti* kroz vojsku ženu ovu. 4. 466.

Provídjati (vidi primjer kod: *izležati*).

Provodič. Ter da ga *provodič* njegov tuj ostavi, gdi ne zna on ni *rič* ni takoj put pravi. 5. 319.

Provòditi (vidi primjere i kod: *opojiti, pogrditi*). Za č volim mrtva *bit*, ner trudna i plačna moj život *provodit* kako zvier divjačna. 4. 183. — I koje provodim i ke ću *provodit*, dokle duh slobodim, da k tebi budem *prit*. 3. 277. — Ja te ću *provodit* do mjesta do togaj, gdje se će *razdvojit* s tobome tužba taj. 4. 177. — U spilah ja stoju, ovčaru pravo *dim*, gdi mlados ja moju bez družbe *provodim*. 7. 449. — Do taj čas ja ne *znah* najmanji nepokoj, neg mirno *provodjah* veseli život moj. 8. 41. — Štap si moj veran *bil* i s tobom u družbi mnoge sam *provodil* jadove u tužbi. 4. 143. — I ja sam *provodil* oholo moje dni, ovdi priti ne *mnil*, a smrt me li odni. 1. 232. — Nu reče jedna *vil:* ljuvene družice, mnoge je *provodil* Piligrin tužice. 4. 128.

Provŕtjeti. Za noge njega *htje* malahna uzeti, ke nožem *provrtje*. 11. 6.

Pròzor (vidi primjer i kod: *mramor*). U moje gospodje nadjoh se jednom *dvor*, ka za mal čas prodje pogledat na *prozor*. 2. 299; 6. 240. — Nu jošte iznosi svaki čas na *prozor* prosute tej kosi, koje su moj *umor*. 2. 108. — Ne primi u *zazor*, ako me u skore ne vidiš na *prozor*, jer mi se ne more. 2. 274. — Jer mnokrat stah, pjesni da spivam, na *prozor*, neka dam ljuvezni tvojojzi *razgovor*. 2. 256; 11. 148.

Pròždrijeti (vidi primjer i kod: *izgorjeti*). Ljuta je i gorka, pravo se može *riet*, nu je malo još roka, da ju ćeš svu *proždriet*. 3. 81. — Što si ovdi, zemljo, *ti* otvrdla ter mene ne hoćeš *proždrieti?* 10. 145.

Pŕsi. U vidu veselje, a nosi u *prseh* toj gorko dreselje, kim truje paka *svieh*. 7. 129.

Pŕst. Kad toga šljem, *ustom* nemoj ti vjerovat, jer riečju taj *prstom* ne će te darovat. 8. 119. — Svitlo crljeniti ja rubin na *prstih*, cafir se modriti, bilit na *rukavih* (biser) 1. 38.

Prucati se (u Vuka pr̀ućati se = praćati se). Nit se ću ja *prucat*, ner li ću nebavac do groba gojno *stat* jak tihi jaganjac. 4. 171.

Prúditi (vidi primjer i kod: *misliti*). Divstvo njih ne *prudi*, ki siju nesklade, tko se često *srdi* tere dviže svade. 1. 111.

*

Digitized by Google

Psalam. Iz glasa da poju i imne i *psalme* za milos za tvoju, ki proli krv za *me*. 4. 220.

Psihar. Jer ih će taj *psihar* djetić sad podbiti, još ti će liepi *dar* i liepa čes biti. 5. 277.

Psost. Još vrhu sva ova kolike podnie *ti* od hudieh Židova napasti i *psosti*. 5. 148.

Psòvati (vidi primjer kod: *dostojan*).

Pûčina. Svud s njimi ki hode, kako se meni *mni* i ki ih sad brode po morskoj *pučini*. 10. 282.

Pûpak. Kako udovica, kojom se čudi *svak*, što su glatka lica i debeo *pupak*. 5. 269.

Pústinja. Ter vihar *pustinjom* svivši se svrh gore svrnu mu gori *dnom* polače i dvore. 3. 148. — Drugoga, li buduć razbojnik *pustinjom* vidih ženu greduć, nitkor ne biše s *njom*. 1. 276.

Pûstiti (vidi primjere i kod: *nastupiti, poviti, prostiti*). Ne budem iz ruka mu kćercu ja *pustit;* a moja odluka nikako bez nje *it*. 4. 429. — Ča stave prid tobom, s mirom ćeš jist i *pit*, ne ć se brinut robom, komu ju ćeš *pustit*. 1. 156. — Ako se od puti, me srce, možeš *rit*, ko ćeš se prignuti, ko li ćeš jaoh *pustit*. 9. 21. — Daj meni bože *ti* duhovne darove, da budem *pustiti* svršeno griehove. 5. 149; 10. 64. — Nerazuman j' i *kriv*, ki sobom ne razmah i prigodu *pustiv* uzgovori: ne mnjah. 1. 133. — Bolje je, da se da u službu svaki *živ*, ner da svak biži tja al umre duh *pustiv*. 1. 17. — Ako t' sam ondi *bil* u tomuj nevjeran, da bih ja moj *pustil* grješni duh nemiran. 8. 117.

Pûstôš. Pak zadji u *pustoš* u mjesta prisveta, gdje ćeš nać velju *množ* blaženieh remeta. 3. 139. 352.

Pûštati (vidi primjer i kod: *ostati*). Sliedi tej dubrave, nu nemoj *puštati* ljubavi, kom prave da žive svak i *ti*. 10. 11. — Kih ljubi, ljubi njih do konca ne *pušćav;* tako tko ljubi svih, bogu će biti *prav*. 1. 204.

Pût (via). Ruku mi dragu da', ter veće podjmo *ta;* družim te ja svuda i kažem još *puta*. 11. 85. — Za nać ih po *putu* najprječem, kako rit hotje mu Satir *tu*. 10. 121. — Ti riči njegove toliko scin' u *svem*, koliko kad rove tekuć tovar *putem*. 1. 153.

Put (caro). Kako hoć, reče, *ti*, da poznam Ivane, ako mu na *puti* mjesta nie bez rane. 5. 143. — Moćno me fruštaše privezana k *stupi*, bijući sustaše: krv teče po *puti*. 1. 209.

Pûtnîk (vidi primjer kod: *čovjek*).

Putòvati. Piligrin ljuveni, a sada da t' je *znat*, i tebi i meni prišlo je *putovat*. 4. 175. — Podj jedan tamo *zvat* Izaka, da ustane, er ćemo *putovat* prie neg se rasvane. 7. 460. — Nemoj nas *uzdržat*, velju ti istino, prišlo je *putovat*, ne može bit ino. 7. 462. — Spravi se ter *putuj* i ovoj za biljeg najti ćeš spilu *tuj*, gdje

Digitized by Google

prvi najdeš brieg. 4. 190; 7. 432. — Ka t' se najbolja *plav* i brez sumnje vidi? ka dugo *putovav*, došad doma sidi. 6. 29.

Ráčiti (vidi primjer kod: *govoriti).*

Radat (vidi primjer i kod: *postati).* Moa bratjo, vaš *Radat* nie oni, ki 'e bio, za druzim pomoć *dat,* na oganj je nastupio. 7. 99. — Bolje bi tisuć *krat,* da te smrt umori, neg da te sad *Radat* takoga u gori (pogleda). 7. 84. — Molim vas jošter, *znat* pastirom vi dajte, umro je vaš *Radat,* podjte ga kopajte. 5. 192. — Ma j' tuj vrag s *Radatom;* što ćemo još vidit? uh, za ljubavi *tom* i Radat poče it. 7. 100. — Ali si ka neman, koja se *Radatom* nam kaže u ovi dan s njegovom *sramotom?* 7. 101. — Radate, *Radate,* sad su me žalosti žalosti tvoje *te.* 10. 187.

Rädič. Ah mudro ti umje rit! sjutra te za tuj *rič* budem lepo gostit, tako mi zdrav *Radič!* 7. 54.

Rädôst. I tolika *radost,* da te divom rodih, da s tebe vas svit *prost* bude, ki sveza grih. 1. 180. — Ljuveni kad pogled obrne tva *lipos,* stvori se jad u med, a dreselje u *rados.* 7. 36. — A drugo ne ištem ni molim tvu *milos,* neg moj cvil s godištem da svrneš u *rados.* 8. 66. — Veselo družina mnogu čini *radost,* jer kim biše tmina, slaja im bi *svitlost.* 1. 64. — Svitovno veselje i njegovu *radost* zapade dreselje, bolizan ter *žalost.* 1. 104. 235; 3. 58. 62. 265; 4. 461. — Roditelj naš stari, za ljubav koga *ti* najprvo nadari svakojom *radosti.* 5. 79.

Rädostan. Jer sam jur *radostan* samo za toj listo, čto moja u tvoj *stan* knjiga najde misto. 6. 187.

Rädovati se (vidi primjer i kod: *darovati).* Nu se ću *radovat* s veseljem sluga tvoj i tebi hvalu *dat,* o višnji bože moj. 3. 450.

Râj (vidi primjer i kod: *moj).* Pohvalte diklicu, molim vas, kako *ja,* za č nosi pri licu lieposti od *raja.* 2. 459. 492. 516; 4. 48; 5. 25. 314. 318; 7. 94. 99; 9. 132. — Iz tebe sunce *sja* za svu moć i krepos, ti s' prozor od *raja* i rajska tva liepos. 5. 44. — Učinit tolikoj tim pjesni od *raja,* drag gilju, da s' ti moj kako sam ja *tvoja.* 7. 15. — Gizdava diklice, čemer mi *dodija,* otvori očice s milosti od *raja.* 2. 477.

Räna. Koji me umori, pokoli vajmeh *ni* liepe vil da stvori mojojzi lik *rani.* 7. 20.

Räniti (vidi primjere i kod: *ozdraviti, zatraviti).* Polja i lug ostavi, tuj k lovcu bude *prit,* koliko da pravi: ne daj me psu *ranit.* 2. 394.

Rascvijèliti (vidi primjere i kod: *ispliti, ognjeviti).* Za č nije pravedno, da je taj *rascviljen,* tko je s tobom zajedno, moj bože *sjedinjen.* 3. 392.

Raskríliti (vidi primjer kod: *proliti).*

Ràspêti (vidi primjere i kod: *pamet, presvet).* Da ova, ku plaču nebesa i vas *sviet,* sinka nje kada ču da joj će sad *raspet.*

Digitized by Google

5. 137. — Ljubav me pripravi tvu put na se *vazet*, na križu me stavi i hoti me *raspet*. 1. 171. — A njemu rekoše: na križu lezi *ti*, ter sve što se može ruke ćeš *raspeti*. 5. 140.

Ràspuknuti. Grozniemi suzami ki gasi po taj *put*, za žalos da kami činil bi *raspuknut*. 8. 44.

Rasŕditi se. Pon' ako Isus prav takova jest *trpil*, ti bogu li neprav za č si se *rasrdil?* 1. 200.

Rasrdžba. Jošte Isus u *rasrdjbi* sve razmače ruho svoje, o Jesuse ter *pogrdi* umiljene rieči tvoje. 3. 319.

Ràstati se (vidi primjere i kod: *nagledati se, obećati)*. Jošte joj zahvalih na darih veće *krat*, nu moćno pozalih, er mi se bi *rastat*. 2. 260. — Htješe se još *rastat* me srce u peče, gdi mene poče *zvat* imenom i reče. 7. 431. — Za č ću se prie *rastat* od života moga, neg li ću ja *ostat* od puta ovoga. 7. 442. — A sada pri *smrti*, jedina gospoje, hoćeš me *rastati* od službe od svoje. 8. 114.

Ràstaviti (vidi primjere i kod: *nastaniti, obratiti)*. Da niesam smeten vas u vieke i *amen*, ki cvilim svaki čas s veseljem *rastavljen*. 3. 447; 4. 320.

Rastòpiti. Tiem slatki Jesuse, ako mi može *bit*, želim se u suze ja grješnik *rastopit*. 4. 40.

Ravnìna (vidi primjer i kod: *planina)*. Poljem i *ravninom* ner se će u tuzi sve svrnut gori *dnom* dubrave i luzi. 3. 289. — Njih ti z bedar *stranom* kolesa šćićahu, ka grede *ravninom* konji potezahu. 1. 13.

Razàbrati. Ti si sam koji toj sve moreš *razabrat* i svjeta, Niko moj, meni dat kako *brat*. 5. 347. — Prie ner se *razabrah* van sebe stojeći, živi plam *ugledah* u oblini goreći. 3. 352. — I ti ako ć biti u čemu sudac *prav*, al ku stvar prozriti istinu *razabrav*. 6. 70.

Razàpêti. Na križu *razapet* pritrpje ti za nas priljutieh rana *pet* za shranit narod vas. 5. 149.

Razàznati. Tko bude zakon *znat*, i dobar će umjet bit i umjeće *razaznat* dobro od zla na saj svit. 4. 444.

Razbíjati. Ke nebog o inom ne mogu *razbijat*, nego li s jedinom kriposti koju znat. 5. 300. — Ter oni rastanak ne mogu zabit *ja*, koji mi još sanak često krat *razbija*. 2. 273.

Razbírati. Čemu je sve blago od svieta *uživat* i kamenje drago na krilu *razbirat?* 3. 39. — Kraj rieke tuj stoje ter se vas *snebivam*, gdje željne te tvoje pjesance *razbiram*. 4. 25. - Ter gdje toj *razbirah* kraljevstvo i carstvo, pri njemu *zabivah* me plačno sužanstvo. 4. 109. — Tko želi griehe oć, a steći duši *raj*, sej pismo dan i noć ne pristav *razbiraj*. 5. 339. — Človječe od kala, tiem svak čas *razbiraj*, koju je pohvala stlačiti vas sviet *saj*. 3. 179. — Slišajte o sluge, svak dobro *razbiraj* žalosti i tuge i mnogo tužan *vaj*. 4. 362.

Digitized by Google

Rázbôjnîk (vidi primjer kod: *čovjek).*

Rázbor (vidi primjer i kod: *izbor).* Četvrta (kripost) jest *razbor,* ki u svako doba onako tvori *tvor,* kako se podoba. 1. 100. — Ovdi je vas *razbor,* koji bi dal odvit. ako bi gdi na *zbor* stekal se vas si svit. 2. 64. 72. — Nada sve višnji *zgor* u nje kip postavi razum, čas i *razbor* vrhu sve naravi. 11. 138. — Na čto Palas *odzgor* došla je na tvoj sud, kad veli, da *razbor* tribi t' je, jer si lud. 6. 189. — Poredda je boga, *Nabukodonosor* mnjaše se dilj toga, nimaše bo *razbor.* 1. 8. — Čin' da imaš nu *razbor* za malo vremena i da t' je *razgovor* slatkieh dni spomena. 11. 154.

Razbúditi (vidi primjer kod: *ocutjeti).*

Razdijèliti (vidi primjere i kod: *činiti, namjeriti se).* Za č bratji ja mojoj tudjin sam *učinjen,* tere sam vaj za toj s veseljem *razdiljen.* 3. 474.

Ràzdrijeti. Kad ona vidje *to* za vječni nepokoj prem kako *razdrto* da srce bješe u njoj. 10. 313.

Razdrpiti. Zaklana od guse u gori gdi će *bit,* ali ju na kuse vukovi *razdrpit.* 3. 435.

Razdvòjiti (vidi primjer kod: *provoditi).*

Razeti. I krioce sve *razim'* ter vajmeh sred krila pjesancu ovuj *prim',* koja t' se posila. 3. 79.

Razglédati (vidi primjer kod *naći).*

Rãzgovôr (vidi primjere i kod: *javor, mramor, nitkor, obor, ozgor, prozor. razbor).* Dobiva svuda *dvor,* gdi pride, stvori raj; tko želi *razgovor,* hod', veće ne krzmaj. 2. 59. 72. 93. 164. 427; 3. 403; 8. 103. — Ter imaš velik glas, ima bit veći *stvor,* ima bit veća slas tvoj slavni *razgovor.* 2. 66. 272; 3. 66. 101; 4. 4. 76. — Nevoljniem *razgovor* i tužniem sreća jes, svakomu koju *zgor* posila višnja čes. 5. 17. — Čuj, togaj ne *satvor'!* da bi nje sva dobra, s kih prija *razgovor,* u zabit vrć obra. 2. 223. — Jak bosil i *trator* za č gojih tvu mlados, da mi si *razgovor* ljuveni u staros. 4. 314; 7. 467. — Da tebi zabranju što ni zled ni *zazor,* mnogo lit što hranju ja za tvoj *razgovor.* 2. 259; 4. 286.

Razjadati. Tiem tužni nebavac od truda *razjadan* izvadih peharac iz mojieh njedar *van.* 4. 122.

Razlikost. Sva od ptica *razlikos* letušte naravi za ljubav i *milos* ovuj noć proslavi. 3. 313. 440.

Rázlog (vidi primjere i kod: *brlog, doba, nebog).* Od togaje veći *razlog* vičnji bude pitat vas *bog.* 1. 321; 2. 374; 3. 44. 105. 122. 172. 289. 377. 459; 4. 22. 130. 356. — Ne kaže svu moć *bog,* neg samo toj čini, što zna put i *razlog* da hoće istini. 5. 123. 134. 213; 6. 253; 7. 65; 8. 120; 10. 180. 305. — O nevoljna puti *moja,* tve pitanje bres *razloga.* 1. 323. — Diete ovo zaklah ja; jesam li s *razlogom,* svitlos će čut tvoja i s dobrom sviesti *svom.* 4. 481.

Digitized by Google

Rázložiti. Nu ovdi s tobom ja ne dodjoh *razložit,* ni mi se dostoja proć volji tvojoj *bit.* 10. 24. — Meu sva čudesa, koja je *satvoril,* višnja je telesa meu sobom *razložil.* 3. 376.

Razlúčiti (vidi primjer kod: *opslužiti).*

Razmàknuti (vidi primjer kod: *izdahnuti).*

Razminuti. Ako si gdi što *čul,* moj brajo, kaži mi, ali se *razminul* u drumu gdi s njimi. 4. 325.

Ràzmisliti. Uzmi moj ovi *svit* i vele ako znaš, najprvo *razmislit,* govorit pak imaš. 5. 21.

Raznòsiti (vidi primjer kod: *prostiti).*

Razòriti (vidi primjer i kod: *pozor).* Prvo ću *razorit,* ča si govorio, ne ča bi moglo *bit,* neg ča si hotio. 6. 13.

Räzûm (vidi primjer i kod: *dva).* Ter meni daj *razum* ter meni dopust' moć ter meni ukaž' *drum,* kako ću k tebi doć. 1. 193. 232; 2. 80. 99. 271. 327; 3. 177. 366; 4. 4; 5. 48; 6. 64; 10. 141. — Ča prudi himben *um,* bratjo moja mila, ali zločud *razum,* gdi ni dobra dila? 1. 104; 2. 64; 7. 50.

Räzûman (vidi primjere i kod: *pjesan, potajan).* Nitkore *razuman* ne ima ufati, u što more uzet *dan* i vrieme što krati. 4. 420. — Uzmi daj *razuman* za podnit ono sad, što ti je bježat *man.* 10. 130. — Taj človjek *razuman* još ne ima pokoja ni javi ni u *san.* 3. 178. — Nu su sad veće *van* dva luda zajedno ner jedan *razuman.* 2. 335. — Ovo svak govori, najliše *razuman,* da ništo ne stvori na svitu bog *zaman.* 2. 137. — Moj vele pošteni i vele *razumni,* svaku se noć meni od tebe čudno *sni.* 5. 305. — Ki bihu *razumni,* oni tako rise, i meni se toj *mni,* da prija noć biše. 6. 28.

Razùmjeti. Tko li će *razumjet,* što u lugu kraj gore kad počnu ptice *pjet,* meu sobom govore. 3. 429. — Za štogod *razumjet* od vjere moje te, ku mi ti hotje *riet.* 10. 60. — Er nitko na saj *svit* ni tako ucviljen, tko more *razumit,* ko sam ja uhiljen. 2. 401. — Mučeću čovjeku er nie moć *razumjet* ni prijat priliku ni imat dobar *svjet.* 7. 438. — Toj tebi potvrdit objetom nu *vječnim* u ljubav sadružit i tiezieh *razumim.* 2. 442. — Da me ne *uvridiš,* veću mi bol ne daj, čin' da mi *razumiš* ter strpljenje imaj. 1. 173. — I taj čas *razumjeh* jedan glas s nebesa, s pametju dobar *bjeh,* svies mi se odveza. 2. 485.

Razumnik. Ti s' njeki *razumnik,* vidju ja, brate moj, ja do sad niesam *vik* besjedit čuo takoj. 7. 49. — Vi biste, čovik *ov,* ne mogle ne reći, da je *razumnikov* oda svih najveći. 6. 251.

Razvèdriti (vidi primjer kod: *ljubiti).*

Ràzvidjeti. Druzieh zled kad hoć *riet,* život naš nevoljni htjej dobro *razvidjet,* jer dobar nitko ni. 11. 242.

Rečenje (vidi primjer kod: *evangjelje).*

Digitized by Google

Rèći (vidi primjere i kod: *pakao, proći).* Ona se probudi i na tleh tuj *sjede* pogledav pak svudi ovako njim *reče.* 5. 146.

Rêd. Fra Marin od *reda* Frančeska svetoga, koga nam kuća *da* Galjaca vridnoga. 5. 338.

Redòvnîk. I htjeće *redovnik* prije neg nju osudi za grieh tač hud i *prik.* 10. 124. — Ljubmira, kino jes Diane jur od *vik* za svoju dobru čes toli drag *redovnik.* 10. 14. 130.

Rîbâr. Nu ako si ti *ribar,* ko kaže vas čin tvoj, koga ti čini *stvar* k dubravi doć ovoj? 9. 128.

Rîječ. Umiljeno *velmi* njoj se klanjajući od angela s *ričmi* nju pozdravljajući. 1. 216. — Sestrice draga *ma,* besjeda liepa tva s razumnim *riečima* vriednosti puna sva. 10. 217.

Rijèdak. Za sve da u *rietko,* lje mi se nadjaše, od hrane meni *tko* od svoje davaše. 11. 24. — Nu kad se u *rietko* prigodi dobra čes, da kon nje nie *tako* ter pozrim nje ures 5. 297.

Rîjeti. Niesu li njoj bili oholi Grci *ti* častan grob spravili? što će toj sad *riti?* 4. 450. 486; 5. 217; 9. 128; 10. 11. 32. 73. 119; 11. 30.

Rječljiv. Jer hteći viditi deletan ter *šaljiv,* prirok ćeš dobiti, kad reku, da s' *ričljiv.* 1. 141. — Ričmi prigovarat nemoj se s *ričljivim,* ako s' ne ć kazat i svadit s *takovim.* 1. 127.

Röb. Zakon je stari ti vrh krvi, znate *vi,* ki ne će da klati budu se *robovi.* 4. 420.

Röba. Mnjaše, da ni *robom* ni moćju od ljudi ni plemenitim *rodom* na svit mu para ni. 1. 8.

Röbinja. Ekuba pogubi, ubi me s *robinjam,* i veće neg ubi; ti kralju vidiš *sam.* 4. 480.

Ròditi. Tko se bude *rodit* zlom ćudi, ja ću t' rit, zlom ćudi će i *živit,* zlom ćudi će i umrit. 7. 99. — Ku na obrezanju najprvo proli *ti,* u istom vladanju gdi se htje *roditi.* 5. 94. — Tiem pokli gospodje dostoja da *rodiš* Jesusa, ki podje za dat nam raj na *križ.* 5. 114. — Svim je patria svit, ki se na svit *rode,* da putuju sto lit, van se nje ne *broje.* 1. 153. — Da te divom *rodih,* da s tebe vas svit prost bude, ki sveza *grih.* 1. 180. — Jaoh meni, što se slip na svietu ne *rodih,* za mlieko što nalip rodiv se ja ne *pih?* 8. 39. — Planita nas na toj *sudi,* pod komno nas mati *rodi.* 1. 298. — To li bi ubog *bil,* neka ga hrani, na što ga jes *rodil,* na što ga othrani. 5. 31. — Za tebe otkupiti ovdi se je *rodil,* ovdi je umriti, ovdi uskrsnut *htil.* 1. 241. — Pod nebom tako svak, koji se jes *rodil,* njetko prie, njetko pak poći će pod nje *kril.* 5. 47.

Rödjâk. Žalostiv još mnozih pohodiš za tiem *pak,* ne radi grieha njih ni radi njih *rodjak.* 5. 49. 240.

Rodjénje. Inaka *veselja* ne može imat vik od zla tač *rodjenja* taj sliepi nevoljnik. 11. 8.

Digitized by Google

Rogoboran. Napokon pastira prašćad *rogoborna* nastoji da otira van svoga *obora*. 3. 455.

Ròniti (vidi primjere i kod: *hoditi, moj, oboriti*). To li se ne more tužni jad *umolit*, znam, da ću i gore suzice još *ronit*. 2. 484. — Ter trudi sva gora, gdje sama tuj *stojiš*, vrh suha javora suzice gdi *roniš*. 4. 27. — Razlučen jer tko *ni* od drage ljubezni, ta suze ne *roni* u tugah s boljezni. 2. 392.

Ropstvo (vidi primjere i kod: *bogastvo, gospostvo, kraljevstvo, mnoštvo*). Veliku ju množ *ta* njegove tej sile slobodit od *ropstva* od pakljene spile. 7. 419.

Rúčati. Pasko, ne će nam *dat* smorac već loviti, a vrime jes *ručat*, ča je meni mniti. 6. 6.

Rúgati se (vidi primjer kod: *nazuvati*).

Rúka. Dojdoše pod *vrhom* i tuj ga vezaše, nazad ruku s *rukom* k stablu, ko tuj staše. 1. 26. — I druge strane *ke* iskati ove dni pustiv se u *ruke* sreći, ka krepka ni. 10. 215. — Tako da zemlje *prah* nije tuj ostao, ki im ni po *rukah* tisuć krat propao. 6. 271. — More bit u *rukah* nemilih satiru, ah toga me je *strah*, ah kroz toj umiru! 7. 95. — Za to sad posilam prida te moj *uzdah* i suce pozivam, kojim je u *rukah*. 4. 372. — Bud mirna, dušo *ma*, skoro ćeš zdrava bit na našim *rukama*. 10. 152.

Rùkâv (vidi primjer kod: *prst*).

Rumènit. Ka moreš *učinit*, da veće ne tužu, obraz tvoj *rumenit* stvoriti da združu. 2. 401.

Rûsa. Reci mi, od kud *se* dobavil ti jesi rumene dvie *ruse*, kojiem ju uresi. 8. 11.

Rusag. I gdi prid njegov *sag* kako gospodina Zadar grad i *rusag* pada na kolina. 6. 285.

Sačúvati. Kieh me si *sačuval*, moj bože, rad kojieh velmi sam *tugoval*. 3. 451.

Sàda (vidi primjere i kod: *Atrid, dodati*). U službi napriduj, neka t' se plata *da*, a žalos ohaj tuj i suze tej *sada*. 2. 437; 4. 217. 433; 5. 109. 217. 281; 6. 11. 61; 7. 26. 418. 454. 460; 9. 148; 10. 318. — Hojme, ča ću *sada!* sve sinke pokopah, imah pri umrit *ja*, a za svimi ostah. 1. 157. 233. — Ter veći, gospo, smieh, otkli me bog *sazda* prie toga ne vidjeh u vieke do *sada*. 4. 282. 318. — I prie ću iščeznut od tuge i *vaja*, ner se ću spomenut u krovu gdi je *sada*. 4. 125.

Sadrúžiti (vidi primjere kod: *izgubiti, potvrditi*).

Sàgledati. Otkoli *sagledah* nje ures gizdavi, komu se sasvim *dah*, ere me zatravi. 8. 116. — Jer potom *sagledah* tvoj obraz gizdavi, kakono smamljen *stah* za tvojom ljubavi. 8. 13.

Sagrijèšiti (vidi primjer i kod: *prostiti*). I koje kadgodir uzbudu *sagriešit*, bez žena bio bi *svit*. 10. 87.

Digitized by Google

Sahrániti. U ruke vam na *svit* pravda je i zakon dan, bez vas se *sahranit* ne može pravedan. 4. 460.

Sájam. Da svakim *vašćinam* za rugo prida ih, gdino gleda *sajam*, gdi vide muži njih. 1. 20.

Sàkriti (vidi primjer i kod: *napiti*). I mnokrat još tamo kad budu trudni *prit*, vaj nie se jur kamo potajat ni *sakrit*. 3. 162. 281. — Peharac povrati, gdje ga si sad *sakril*, nemoj ga tajati, ako t' je život *mil*. 4. 124. — Ako ga s' gdje *sakril* u gori zeleni, gdi s' tamo njime *pil* moj živac studeni. 4. 135

Sakríviti. Nu reče jedna *vil:* viem tužni taj sužan što nam je *sakrivil*, životom da je dužan. 4. 131

Salamun (Vuk u rječn.: *Solòmun*). Ter stoju plača *pun*, kroz ki ću bit strajan, jer živ nie *Salamun* ni Pariš ni Trajan. 2. 52. 56; 4. 219; 11. 152. 192.

Sâm. Cić toga, gospoje, pokle si ti *sama* blaženstvo sve moje i svaka rados *ma*. 2. 516; 4. 420; 8. 115; 11. 96. — A tebi vaj *samoj* ne grede od ruke otjerit na stan *svoj* lavove i vuke. 3. 51. — Znam, da nie uzrok *moj* i znam, da moja čes u ruci u *samoj* tvojojzi, kruno, jes. 8. 119.

Samíriti. Nu me će i sada došadši *samirit*, jer ćeš ti daj tada svršeno mirna *bit*. 8. 58. 99.

Samohoć. Slobodi me i uze, u koj se *samohoć* zapletoh; na suze kad ne mnjah njome *doć*. 7. 16; 9. 158. — Dan ti bih *samohoć*, bez rati, primirno, vaj moj vik za svu *moć* da t' služim privirno. 3. 366; 5. 17. — Ma nu ja *samohoć* natječu svaki čas, natječu dan i *noć*, gdi je plač i nečas. 2. 124. 238.

Sànan. Oni si dobil *dan*, u ki dobro činiš, a ne kako *sanan* u kino lin sidiš. 1. 131.

Sàsma. Er poznam da *sasma* u tvojoj lieposti još niesam kruno *ma* bez drage milosti. 8. 102. — Za č tko je prem *sasma* ne bude podrieti, togaj će vječna *tma* i ponor proždrieti. 4. 68. — I recte *zvjezdama* i suncem za ljubav, liepa se riet *sasma* ova vil može uprav. 11. 151.

Sàstati (vidi primjere i kod: *iskati, poznati*). Vile će sad doći i ovdi se sve *sastat* i meni pomoći razliko cvietje *brat*. 7. 432. — Tuj se će sva *sastat* vesela taj družba, gdi ne će veče *znat* što je plač i tužba. 3. 294. — Najliše onu noć smišljaje, kada *cknjah*, gdi mi se zgodi doć, a tebe ne *sastah*. 8. 109. — Učini, gdje ne *mnjah* njekuda iduć tuj vilu da *sastah* svilome vezući. 8. 8. — S tom družbom za č blažen ja bih se vazda *zval* po vas viek i amen, kad bih se s njom *sastal*. 4. 11.

Satan (vidi primjer i kod: *prognati*). Ne zna li zli *satan*, pravedni bože moj, da Jesus ovieh *dan* mučen bi, sinak tvoj? 4. 231. — Evo ti umirem, pobigni jur *satan*, boga hvalte sad prem, jer grem u rajski *stan*. 1. 229. — Na pravdi još pita robove zli *satan*, draga krv prolita da bude sva *zaman*. 4. 234.

Digitized by Google

Satanas. Ne reži, *Satanas*, i takoj ne grači, odzgar je prišla *vlas*, da t' pakal potlači. 4. 207.

Satir (vidi primjere i kod: *Ljubmir, nemir, pastir*). Tuj prinie namjera jednoga od *satir*, po gori gdje tjera s matragom plahu *zvir*. 4. 85.

Sàtrti. Ovo ti znam reći, na moju moli *smrt*, ar mi ne ć uteći, da bih se znal *satrt*. 2. 46; 4. 432; 5. 133; 7. 15. — Neka se ja *satrem*, neka se satrem vas, za tebe da *umrem*, kako mreš ti za nas. 2. 343.

Sàtvâr (vidi primjer i kod: *nikadar*). Toj li bi oh moj *dar*, nadari kim me ti, da niednu sad *satvar* ne imam na sviti. 2. 144; 11. 243. — Teško bi stojal ti, za svaku da *satvar* bude te iskati veliki sudac *zgar*. 5. 93; 11. 137.

Satvòriti (vidi primjere i kod: *hotjeti, pobrojiti, podnijeti, razgovor, razložiti*). Ako njoj budeš *rit*, da umrieh ovako, sva se će *satvorit* u suze tutako. 4. 302. — Razum tvoj bogati sve može *satvorit* i sluzi mir dati pri nego bude *umrit*. 11 136. — U grozne da suze budu se *satvorit* i moj duh od uze pakljene *slobodit*. 3 263. — Jeda li *satvorih* proć tebi do danas najmanji koji *grih*? 8. 121 — A ne znam niednu zled, za ku bi pravo *bil'*, da skriva svoj pogled ni da j' ovo *satvoril'*. 2. 150; 3. 431. 451. — Nu bi svak mogal riet: stvoritelj to je *htil*, ki je nebo i saj svit po rieči *satvoril*. 3. 308. — Čin', da se nastani, o bože, pod tvoj *kril*, da se tuj sahrani, gdi ju si *satvoril*. 3. 447. — Ter se ona može rit kruna i čas od svih *vil*, ke je ikad na saj svit višnji bog *satvoril*. 7. 6; 2. 440. — Ter scienim, ikada štogod sam *satvoril*, da bi mi svak sada na licu sve *vidil*. 11. 139. — Od svieta tamnoga jur se nam *slobodil* naredbom od boga, ki me je *satvoril*. 4 303.

Säv. I kako živu ja sestricu ovu *mu* godišta sva moja ljubio sam u *svemu*. 10. 272. — I tako prid *svima* redovnik reče njoj: bud' mirna, kćerce *ma*. 10 166.

Savezaj. Prem u mao *savezaj*, htjela bi, tužan ja da skupim na sviet *saj* žudjenja sva moja. 10. 79. — I cienjah, djeca *taj* meu nami da će bit od vječne *savezaj* ljubavi na saj svit. 10. 227.

Sàviti. Je li toj onaj *vil*, koja je moju svies i srce me *savil'* ljepotom svojom? jes. 8. 23.

Sàzdati Za č ljudi govore (kako se može *znat*), da vas sviet ne more boljezan tuj *sazdat*. 3. 282. — A kad bog svit *sazda* po svojoj odluci, bridak nož pravdi *da*, da nosi u ruci. 4. 383. — I dobriem naukom, ki mu je bog *sazdal* vazda je prid pukom jak drugo sunce *sjal*. 3. 204. — Ki te je nam *sazdal* za ljubav, ku t' nosi, on te je sam *zazval* i on te sad prosi. 4. 297. — Ter nie noć ter nie *dan*, ter nie hip ter nie čas, otkle je sviet *sazdan* mogu riet do danas. 3. 297. — A medni što je vries od boga tuj *sazdan*, čovjeku čini svies zanesti sebe *van*. 4. 268. — Pokli sam, oče moj, na saj sviet ja *sazdan*, na gori visokoj da budu sad *zaklan*. 4. 299.

Digitized by Google

Sazídati (vidi primjer kod: *napisati).*

Saznánje. Rad koga *saznanja,* uzroka rad koga posli ću t' kazat *ja* srid pisma ovoga. 6. 66.

Scijena. Jer veće u *scjeni* dobra rieč neg dar jes, a u njoj breme *ni* nit za nju gre pjenez. 5. 5 — Veličak ovi dar meni se veće *mni* ter kako druga stvar toj držim u *scieni.* 11. 145.

Sèbe. Da li još sam *sebe* nitkore ne slavi, tašćine i *zlobe* sasvima ostavi. 1. 115.

Sèbi (vidi primjer i kod: *gubiti).* Ne gledaj, sam *sebi* ča želju ovdika, jer tva volja *bi* poslat me dolika. 1. 182. 188; 4. 312; 8. 119. — Za sve da t' sila *bi,* kroz nje ljubav s mukom, ne sama po *sebi,* nu višnjom odlukom. 2. 363. 389; 4. 200; 5. 196. 310; 10. 64. — Da pozna po *sebi,* jer slava človika najveća ka se *di* ne trpi do vika. 1. 8. — Primorja naša sva u ništa sila *zbi,* dubrava sama ova vlada se po *sebi.* 9. 128. — U miru čas ni mal ne živu u *sebje,* jakino morski val, o kraju ki se *bje.* 2. 303. — Kad koga *šaptati* uzbudeš gdi vidit, ne uzmi to na *sebi,* ako ćeš miran bit. 11. 243.

Sèdam. A Svibnja na *sedam,* kad vjetric tih bludi, potrebna kad je *nam* sjen, kad se tko utrudi. 11. 202. — Navlašto u *sedam* pjesni, ke ti složi, po tvoja usta *sam* govori duh boži. 5. 322.

Sedmimuž. Zovem se *Sedmimuž,* prezime Duginos, nosim dom kako *spuž* na sebi, gdi sam gos. 7. 32

Sèka. Mrkiente i *seke,* sve jaze, sve spile, sve jame *duboke,* sve gridje i gomile. 3. 264.

Sèljanin (vidi primjer kod: *način).*

Senjal. Po njekieh *senjalieh* obraz mu toj kaže; ovo t' ja ištom *rieh* ljubavi cjeć naše. 5. 279.

Serafin (vidi primjer kod: *pelegrin).*

Sići. Ja jesam hljeb živi, s neba ki jes *sišal,* po kom svak oživi, komu se bude *dal.* 5. 88.

Sîla. Tko bi jak toliko, čudju se rieči *tvom,* nje biće veliko provali da *silom.* 9. 91. — Ah nije nije moć umrliem viku *nam* proć višnjem sudu poć ni svjeti ni *silam.* 11. 63

Sîlan. Ča more doma i *van* oblast i jakost ma i koli sam *silan* s mojom državom ja. 1. 9.

Sîlovati. Mislite li bogu od griha razlog *dat* ter me tač nebogu hoćete *silovat.* 4. 361.

Sîn (vidi primjere i kod: *grad, onaj).* Antigonu odtola a druzi sliedeć *svi* staviše na kola kraljicu s *sinovi.* 11. 76. — I u tojzi polači taj rasap od *zidov* spraži mu i stlači vas porod od *sinov.* 3. 148. — Da taj san drugo rit u skrovu nije htil *svom* neg tebi navicstit i tvojim *sinovom.* 10. 235. — Ljubavi nije, stati da može pored s *tom,* ljubima ku mati sve nosi *sinovom.* 11. 22. — Tieh otac hoćeš ti prosvietlit *sinove,* budu naviestiti prisveto ime *tve.* 5. 74.

Digitized by Google

Sînak (vidi primjere i kod: *Izak, Miljenko, napredak).* Neg slavni tvoj *sinak,* koga ti porodi, svojom me krvi *pak* od toga slobodi. 5. 114. 321. — Govoreć: nudjer *svak* promisli, što podnie radi vas moj *sinak,* u komu zlobe nie. 5. 118. 133.

Sîndžîr (vidi primjer kod: *pastir).*

Sînôć. Razmišljam još, rekoh, gospodje ja *sinoć* kroz tvoj dvor protekoh mneći te vidit *moć.* 2. 245; 5. 289.

Sirômah. I tko je *siromah* ter ga sviet progoni, pase ga svoj *uzdah* i suze, ke roni. 3. 111.

Sjedîniti (vidi primjer kod: *rascvijeliti).*

Sjèditi. Volio bih mrtav *bit* neg kad vi igrate, da ja budem *sidit,* kako i ti uza te. 7. 59. — Tere ju posadi poli sebe *sidit,* gdi će proslavljena va sve vike *živit.* 1. 212. — Svudi grem, a *sjedim,* sve vapim, a mučim, sve mi je, a *želim,* hvalim se, a nie čim. 2. 501. — Za toj te priziva, da s njim i p'ješ i *jiš,* da vesel pribiva, dokol uza nj *sidiš.* 1. 46. — Ti ćeš viditi toj ter oto još *sidiš* u griha nepokoj: umriti li ne *mniš?* 1. 230. — Dobar se i on *di,* ki misalne muči, a činit ne *sidi,* ča ga tko nauči. 6. 41. — Otvorte pameti ter slišav to *mučeć* pisan, ku ću peti sad prid vami *sideć.* 1. 219

Sjên. Iz strašne tej *sjeni,* gdi je taj vječna noć, veselja gdi jaoh *ni,* gdi plač svu ima moć. 4. 391. — I htil bih vazda krat vodeć me slatke *dni* pri ognju zimi stat, a ljeti u *sjeni.* 10. 6. — Jer u svako doba čovjeku ucknil' *ni* kajat se od zloba, dočiem je u *sjeni.* 5. 65. — Da su se moji *dni* s jakosti jaoh svakom prikloniľ jak *sjeni,* kadno je prid mrakom. 5. 71. — Istina je li toj, reci nam, ali *ni,* toliki da je broj pakljenih tuj *sjeni.* 10. 294.

Sjësti (vidi primjer i kod: *zvijezda).* Veleći, zaisto napokon er ćeš *ti* gospodit sej misto i u njem kralj *sjesti.* 11. 44.

Skázati (vidi primjer i kod: *ostati).* I ako posluh *dat* besjedi hoć mojoj, ja ti ću sve *skazat* kako se zgodi toj. 10. 266.

Skapùlati. Kad si tako hodil i ni te pokril *val,* nis' ništar izgubil, pokle si *skapulal.* 1. 158.

Skläd. I da se u miru dni vode sred *sklada,* dočim se pastiru ljubi od sve vrsti *da.* 9. 146.

Skläđan. Na ugodan, na *skladan* vez slatki od vire sloboda na blag *dan* čim skupi pastire. 9. 173.

Skladanje. Moje uzdvižući pisni i *skladanja,* koliko izući pisnivac da sam *ja.* 6. 277.

Skôčiti. Ah da sam s tobom tuj, er bih mu dao *skočit;* i ja sam, nut me čuj, što mi će poslie *bit.* 5. 290.

Sköknuti. Stvormo ga buhome, ter će k Mioni *skoknut,* nemojte ni to me, er me će *utuknut.* 7. 57.

Skônčati (vidi primjer kod: *iskati).*

Digitized by Google

Skongjurati. Podjmo ih per dio *zvat,* prie neg na pir podju molit i *skongjurat,* da ovamo dodju. 7. 56.

Skrátiti (vidi primjer i kod: *pitati).* Jesi li ista *ti,* tko ti se pridaje, da mu mož *skratiti* sve trude i vaje. 3. 183. — Žalosne boljezni na svitu nije *te,* s bremenom koju dni napokon ne *skrate.* 9. 26.

Skrcanje. Raskošna *traćenja* i lakoma tokoj uklon' se *skrcanja,* u sridovištvo stoj. 1. 135.

Skrîti. Nemoj se uzdati, kad komu budeš *ti* skrovena kazati, da ih će htjet *skriti.* 5. 18; 9. 137.

Skríviti (vidi primjer kod: *potvoriti).*

Skrlat. To je svila i *skrlat* i kamenje drago, to ti je prsten *zlat* i raskošno blago. 3. 143.

Skrôvit. U ruhu vučjemu i mjestu *skrovitu* lov, ki se činio *tu.* 10. 113.

Skršiti. Probode svaki *štit,* a kopja ta jaka htiše se sva *skršit.* 11. 73.

Skup (avarus, — vidi primjer kod: *lijep).*

Skûpiti (vidi primjer i kod: *biti* [esse]). Skoro ćeš tamo *prit,* putniče dragi moj, gdje ć' misli sve *skupit* na volju u kril tvoj. 4. 102.

Skupost. Vaše ožure, vaša *skupost* svu oslipi u vas *mudrost.* 1. 304. — Trabulja i *skupost* dva su protivna zla, dobra glasa *vridnost* ka razmiću po tla. 1. 135.

Slâbôst. Da to moja *slabost* spunit ne će moći, ako tvoja *kripost* ne će ju pomoći. 1. 194. — A kamo ma *slabos,* da pravo posudi, s veseljem što *rados* provode zli ljudi. 4. 47. — Pomiluj nas, jere *slabost* puti naše da nam *žalost.* 1. 289.

Slâđak (vidi primjer i kod: *svaki).* Jedini sin, *štapak* Hekube kraljice, razgovor sam *sladak* u nje sve tužice. 4. 148. — Er kad mre miran *tko,* ja scienim na moj sud, da mu je *slatko,* a nije njemu trud. 8. 81; 4. 50. — Minerva er *tako,* kako se pristoji, općeno svieh *slatko* razumom opoji. 3. 207. — Za shranit staros *mu* i odahnut bez sile u gniezdu *slatkomu* slobode primile. 9. 128. — Pogledom ka *slatkim* zanosi srce *svim.* 7. 7. — Za one celove, malahni meni *ke* davahu usti ove, medene i *slatke.* 4. 430.

Slâđôst. Jedina taj *slados* dreselje ter skrati i tužbu i *žalos* u pokoj obrati. 3. 282.

Slána. Lice mi *potamni* od jadne suzice, kako cviet pri *slani* od drobne ružice. 2. 480. — Nu kom je ne uzrih ni nje sjen prida *mnom,* vas za njom tuj zamrih jak cvitak prid *slanom.* 2. 467.

Slâtkôst (vidi primjer i kod: *lakost).* Čini me sve *žalost* od srca da tiram, primednu nje *slatkost* čteći kad razbiram. 6. 265.

Slâva. Gdi je naša oholas, veličanstvo i *slava?* da li se u mal čas u ništa stvori *sva?* 4. 445. — Od tebe plovući ka spiva vrh *vala* ter ne da slovući da zgine tva *slava.* 2. 88. — Dobiti grde

Digitized by Google

sve i srca gnjive se, ako vienci od *slave* čela im ne rese. 9. 14. — Niesam li ja bila u tielu kako *vi* i vele živila razbludno u *slavi*. 8. 129; 9. 14; 11. 150.

Slâvan (vidi primjer i kod: *pečalan*). Ter će duh tvoj biti na nebi viek *slavan*, a ime na sviti do oni sudnji *dan*. 5. 302; 7. 433. — Nu darov svoj *slavan* tko može izrieti, gdi je ravno kako *dlan* i plitko vidjeti. 3. 122. — Koj je nad sviem *slavan*, tač sličan k Eleni, cić koga mene *plam* skončava ljuveni. 2. 401. — Drugi je vid *slavan*, ki je velmi proslavljen, od tiela svoga *van* kada je rastavljen. 3. 358; 4. 59; 11. 86. — A mira i *tamjan* i arapsko zlato: toj bješe dar *slavan*, blago obilato. 3. 309. — Prislatki i *slavni* sin stvorca od nebes, u kom zled niedna *ni* neg dobro svako jes. 5. 25.

Slâviti (vidi primjer i kod: *prositi*). Dubrovniče, sada htjej višnju moć *slavit*, er ona tebi da, kim ćeš vik slavan *bit*. 10. 318. — A za toj ures tvoj, svim vilam ki je *cvit*, vaskolik život moj dvorit ću i *slavit*. 2. 74. — O časti velika svih vila, ni na *svit* podobna jezika za lipos tvu *slavit*. 7. 13. — Dostojan niesi *ti* za zlobu i grieh tvoj tuj dievu *slaviti* i krunu svieh gospoj. 3. 409. Satiri, gdje ste *vi*, da tance vodite? Veneru svak *slavi*, a vi sanak spite. 7. 36.

Slijèditi (vidi primjere i kod: *dohititi, primiti*). Biedna išla *slidit* sinka nesviesnoga, ne ću t' mi t' živa *bit* do stanka jaoh moga. 7. 39. — Nu t' umijem ovo *rit*, da spravna jesam ja svud nauk tvoj *sliedit* godišta sva moja. 10. 214. — Jere taj ima svak napokon put *sliedit*, njetko prie, njetko pak i oći ovi *svit*. 5. 21; 7. 121; 11. 191. — Nju t' počaše *slidit*, govorit ću od kih, kako budem *umit*, ne dim ti oda svih. 1. 219. — Posluha očina ni u čem ne *sliedih*, neg na sto načina proć njemu tvorih *grih*. 5. 81. — Misleći bludnosti, u kojieh zaspal *bjeh* i mnoge ludosti, do sada ke *sliedjeh*. 5. 62.

Slïjep. Hod' napried, kćeri *ma*, er si ti vodac prem stupajem *sliepima* jak zviezda pomorcem. 11. 41.

Slïšati (vidi primjer i kod: *boljezan*). Pokoli obje dvie, suče moj, htje *slišat*, molim te, i menje da posluh budeš *dat*. 5. 221. — Rih: ni mi kad *slišat*, er vašu ištem vil, gdi opći, htil bih *znat*, da bih ja sluga bil. 2. 435. — Sjedi der, suče *naš*, er valja da sjediš, razloge kad *slišaš*. 5. 217. — U ke sam za me bil grjehove ja *upal*, a ti si tvoje dil milosti zgar *slišal*. 5. 34. — Daleč sam *zaridal*, vrime se je vrnut, gdi sam vapaj *slišal*, koga moćno bi čut 1. 82.

Slobod (vidi primjer kod: *narod*).

Slobòda. Ljudska se *sloboda* boži dar riet ima, tko silom vjeru *da*, držat je ne ima. 10. 12. — O liepa, o draga, o slatka *slobodo*, dar, u kom sva blaga višnji nam bog je *dô*. 9. 175. — Sred vojske kad dodjoh, kroz koju s *slobodom* poklisar biv prodjoh, jak da sam u moj *dom*. 11. 15.

Digitized by Google

Slòbodan. Utečem vas on *dan* prida te umiljen mneći bit *slobodan,* a budem ucviljen. 2. 40. 110. 328. 366; 4. 53. 142; 8. 6. 29; 11. 189. — Vjera u njoj krepak *stan* nadje i steče, s kom je svak *slobodan* od sile najpreče. 9. 129. — Kako bih dosle ja svih tuga *slobodan* pobjego dalek tja ovega mjesta *van.* 10. 214. — Jer da ni stvar druga, ner gdi si *slobodan,* ter da se sam sluga učiniš i *sužan.* 2. 329. — Ovo ja sve kusih, jeda bih *slobodan,* znam, da se nasuzih; ali bi sve *zaman.* 2. 173. — I djedu slobodnom unuk sam *slobodni* vodeći u rodnom Brgatu zlatne *dni.* 9. 149.

Slobòditi. Za što bi moglo *bit,* da se ćeš ti sada po meni *slobodit* od tuge i jada 4. 344; 7. 440; 10. 92 — Dosta bi meni toj, da k meni ne će *prit* čemeran život moj potopa *slobodit.* 3. 466. — U vjeri u pravoj neka sam *stanovit,* bez sumnje gdje duh moj more se *slobodit.* 3. 280. — Gdje na križu raspet *stojiš* po naredbi oca tvoga, sve narode da *slobodiš* od sužanstva paklјenoga. 3. 323. — Jedva se *slobodih;* nu tko je jaoh ovo? pusti me, sad *umrih.* 10. 76. — Pokli diš, da je *bil* podjamnik i hinac, jer nije *slobodil.* 6. 244. — Pokli nas s' *slobodil* od pakla tamnoga, pokaži i nam *dil* blagoslova tvoga. 4. 222. — Što veliš od truda da s' Grke *slobodil,* tva zloba što huda sinka je moga *ubil'.* 4. 484.

Slòmiti (vidi primjer i kod: *pridobiti).* Nigdare krvi *sit* ti silu njega hti silom tvojom *slomit.* 1. 36. — Neka se luk *slomi,* a da se s ljubavi združimo zajedno *mi.* 10. 150.

Sloviti. Ogleda vladanjem, državam svim će *bit,* vridnosti i znanjem vike će sve *slovit.* 4. 424. — Milosti jesu *sve* od raja s tobome, po svietu ke *slove* ljepotom svakome. 2. 490.

Slòžiti (vidi primjere i kod: *oznobiti, prositi).* Najliše u pjesan izvrsno *složiti* ne samo ljuvezan, ma što hoć, umieš *ti.* 5. 313. — Ku pisah i *složih,* oto vidiš, kako, ne prem sve, kako *htih,* da ne umih inako. 6. 58.

Slúga. Gradi tere *župe* pod sobom imahu, viteze ter *sluge,* ki im se klanjahu. 1. 112.

Slùžba. Kako strpit *sržbu* očevu se uči, i ku s' držan *službu,* čini mu, ter muči. 1. 143. — Vulkan me *izdube,* Vulkan me izdila Diani na *službe,* gospodje svieh vila. 4. 122.

Slùžbenîk. Da nije sam *službenik* od pravde nemile; a noć je truda *lik.* 10. 284.

Slúžênje. Pokli ti *služenje,* ljubavi nevjerna, ugodno moje *n'je,* ostani sad mirna. 8. 96.

Slúžiti (vidi primjere i kod: *hotjeti, ljubiti).* Ja ti ću u svem *bit* na službi toj vjeran, srčano vik *služit* do smrti noć i dan. 5. 179; 8. 17. — Jurve su sedam *lit,* otkli me usili, da budu ja *služit* samojzi toj vili. 8. 39. — Uzrok je sve tomuj diklica, ku *želim,* početak ovomuj, koju ja sad *služim.* 2. 454.

Smàknuti. Toj li si željan *čut* priliku k tomuj, vaj nemo stupa *smaknut,* na morski pridi kraj. 3. 113.

Digitized by Google

Smétati. Nemoj se ti *smetat*, ner hvalu višnjemu i slavu hotjej *dat* strpljeno na svemu. 10. 254. — Bud miran za toj *ti* i mene nemoj već tim riečmi *smetati*. 10. 82. — Ekuba, nu me čuj, i nemo', boles *ta* da pamet tvoju tuj i razum sad *smeta*. 4. 421; 9. 110.

Smïjeh. Podj' s vragom! boci mi pukoše od *smieha*, homo *ta*. 7. 55.

Smijèšan. Sinoć je došao njeki Vlah *smiešan* i nebog nie našao u gradu nigdje *stan*. 7. 47.

Smïliti se. Pokli ga ne ljubi, tako će tužan *mnit*, draga svoja ljubi, ka se će na nj *smilit*. 7. 66. — Za to, sinko, htij se *smilit*, ako majku ne ć *urvidit*. 1. 329. — Suzama nju molim, da bi se kad *smilil'*, ma hoće, da bolim vas život od nje *stril*. 2. 437.

Smiljenje. Žalte me sva *zelja*, sve trave, svaki cvit, pokli čas *smiljenja* ne prijah na saj svit. 11. 151.

Smíriti. A ti je ne ć *smirit*, neg bježiš prid njome ter ne ću da je *rit*: mramor je srce tve. 10. 7. — Hoće ga tim *smirit* i od me sestrice svetilište *učinit* prisvitle djevice. 4. 396. — Junaci mučite, svih ćemo *smiriti*, doli svi sjedite, uz ove sjedi *ti*. 7. 60; 10. 299. — Ćeć koga umrieh ja, ako me ne *smiriš*, i sad ću otit tja umrieti. da *vidiš*. 2. 495. — Pokle si se *smiril*, pridnja privrijenja sva čin' da si *zabil* i sva zla činjenja. 1. 135.

Smïsliti. Ne sto ni tisuć *lit* ni jošće toliko, pamet moja *smislit* ne more koliko. 1. 116. — Vaj, što ja ne *smislih*, er od moj prvi dan u ovemu vazda *bih* vrhu svieh nesrećan. 8. 95.

Smjenje. Čini u mni *sminje*, srce da s' utvrdi i *stanovitije* da njega pogrdi. 1. 37.

Smjëriti. Žalostan jur jesam i velmi se *smjerih* rad uzdah, koje sam podiral za moj *grih*. 5. 62.

Smŕca. Još me je dovela taj ljubav do *smrce* ter mi je vazela tužno me *srdačce*. 2. 492.

Smŕt. Hotjej me od *smrti* vjekušte slobodit, jer si sam život *ti*, kiem žive vas saj svit. 5. 41. 48. 330; 8. 28. 114. 125; 10. 162; 11. 256. — Nu kad se do *smrti* čuh tako izranjen, kako taj, ki *ćuti* u sebi, da 'e smamljen. 10. 37. — Er plata od *smrti* smrt je ista na *sviti*. 10. 146. — Za č bih se ja *smrti* podao u ruke, a da mi *prikrati* ovi jad i muke. 5. 306. — Što činiš, o *smrti?* vaj, da li ne ćeš doć? nesrićnim ali i *ti* cknić doći na pomoć. 7. 75. — Bila bi gruba stvar, s koga si častan *ti*, da tomu malu har ukažeš po *smrti*. 4. 422. — I gdi se hraniš *ti* najhudja oda svih pedepsom i *smrti* od ljudi nepravih. 10. 219.

Snebívati se (vidi primjer i kod: *razbirati*). Nu se jah *snebivat*, gdje mene u pjesni imenom poče *zvat* s velikom ljuvezni. 4. 290. — Počeh se *snebivat* u tojzi dubravi i u sebi *razbirat*, tko ga tuj postavi. 4. 120.

Digitized by Google

S n ö p. I u tužbah u *mnozieh* zamršen još sam vas jak pljeva u *snopieh,* kada se požnje klas. 3. 445.

S ö b ô m. I njim se prigodi, da i oni nad *sobom* očute kadgodi, da prašti tries i *grom.* 3. 124. — Nepomstvo i lienos taj ter mu ne da s *tmom* ni sunce ni svitlost razbirat nad *sobom.* 4. 65. — Greduć uprav *stazom* dojdoše k šatoru i on ju prid *sobom* zazva u komoru. 1. 41. — Ako im ti *tvojom* vlastju ne ć zabranit, tko je ta, ki *sobom* more se obranit? 1. 20. — Jer ki toko *sobom* grad more tvrd biti, ki s tvojom *vojskom* ne ćeš razoriti. 1. 11.

S ò k ô (vidi primjere i kod: *ohol).* Kako kada *sokol* uhvati lovinu, zav'je se više *školj,* side na visinu. 1. 51. — Kako kada *sokol* u nebo se vija, jato se ptic *odzdol* široko razvija. 1. 56.

S o l a r. Dražu ja imah *stvar,* moj cviete gizdavi, što jutros na *solar* biljeg mi postavi. 8. 102.

S ö l d â t. Ako je prem *soldat,* težak al artižan ter da pas nosi *zlat* i ohol da je zvan. 1. 177.

S p á s ê n j e. Zdrav križu, bez koga duhovno *spasenje* nikomu od boga dalo se do sad *nie.* 5. 115. — U njih se nahaja njihovo *ufanje* ter se ritko zgaja, da najdu *spasenje.* 1. 117. — Drago mi je svako duševno *spasenje,* jere dobro ljudsko moje je *veselje.* 1. 179.

S p ä s t i. Cića tebe nisam *spasen,* da u pogibil jure *vržen.* 1. 282.

S p i r i t. Ter joj će nemoć *ta* dohodit u rjedje; ne imam *spirita,* neg su tej s njim bredje. 5. 273.

S p j ë v a t i (vidi primjer i kod: *natjecati se).* Koli sam držan ja ljubav tvoju *spjevat* u pjesnieh bez broja i njoj svu slavu *dat.* 5. 87.

S p o m é n u t i (vidi primjere i kod: *dosegnuti, plamen).* Jer kad se *spomenem* od njega, sunačce, za velik čas po *tem* procvili srdačce. 2. 498. — Jošće se *spomeni,* kamo brati mili, kih sada veće *ni,* a nigda su bili. 1. 113; 6. 37.

S p ò m i n j a t i. Koliko služenje često krat *spominat* i takoj zgrišenje u zabit *vazimat.* 2. 206. — Ino t' dobro ne *znam,* da sam kad učinil, samo se *spominam,* kad sam razbojnik bil. 1. 275.

S p ò v i d j e t i. Polimiče u Tebi da će sad za toj *bit,* eto sve, što tebi htjela sam *spovidit.* 11. 9. — A bolje *spovidjet* od tebe nitko mi ne može toj na *sviet.* 11. 15. — I da će od ruku očinih sin *umrit;* tko može tuj muku jezikom *spovidit.* 7. 459. — Za što bih uzrok *bil* od željne boljezni, komu bih *spovidil* ostale ljuvezni. 2. 241.

S p o v i j è d a t i. Da mogu toj *ufat,* i da mi hoćeš ti iz srca vjeru *dat* nikomu ne rieti, što t' budem *spoviedat.* 10. 56. — Vrativ se ja gradu taj čuda *spoviedah* i staru i mladu i koga *susrjetah.* 7. 25.

S p ò z n a t i (vidi primjer i kod: *postati).* Krade se dan po *dan,* a vrieme nas hini, a čovjek nie *spoznan* ter himbu ne scieni. 3. 269.

Digitized by Google

Sprâvan. Ne boj se ti za me, otkle si ti *spravan* čekati, Abrame, danicu ni bil *dan.* 4. 250; 5. 84. 329; 8. 6. — Tej rieči izusti i s njima tako *van* nevoljan duh pusti, ki bješe već *spravan.* 11. 75. — Osedlan mu bješe gizdavo i *spravno* i meni se mnieše toj sedlo sve *zlatno.* 4. 166.

Spřva. Nu hoću, da *sprva* što budem pitati, obeća vlas mi *tva,* da mi ćeš podati. 9. 118.

Srâm. Što želiš, majko *ma,* što žudiš, božice, sve pita' bes *srama* u moje desnice. 9. 6. 109.

Sramòta (vidi primjer i kod: *Radat).* Ni manja *sramota* bila bi našim svim gradjanom nego *ta,* da njemu pogodim. 11. 28.

Srämotan. Na vjeru i dušu za utra za vas *dan* kako ću t' riet mužu tvoj život *sramotan.* 5 259. — Bogme se meni *mni,* nu ćete viditi, da ćemo *sramotni* svi od njih otiti. 5. 228.

Sramòtiti. Er veće na saj *svit* sramote nie ine nego li *sramotit* u staros sjedinc. 4. 345.

Sramòvati se. Nemoj se *sramovat* učit ku mučnu stvar, učeći ćeš štogod *znat,* a ne učeć ničesar. 11. 254. — Nemoj se *sramovat,* ča ne znaš da učiš i učenik se *zvat,* dokle se naučiš. 1. 146.

Sřce (vidi primjer i kod: *lice).* Sad poznam, što je vaj i smrtne *strjelice,* koje mi vil ovaj postavi u *srce.* 2. 513.

Sřčan. Nu za me pomari prijatelj taj *srčan* ter s brašnom, s dinari pohodi vik moj *stan.* 11. 199.

Sřdâšce (vidi primjer kod: *smrca).*

Sřdit (vidi primjere i kod: *govoriti, osjediti).* Ako mniš, da na *svit* s toga mi 'e smrtna zled, znaj, veseo i *srdit* hrani me tvoj pogled. 11. 141. — Kad mi ga rieka *ta* ugrabi *srdita.* 10. 198.

Sřdžba (vidi primjer i kod: *služba).* A majku u *srdjbi* našu, jaoh, otjeri, ka njemu vazda *bi* pravedna u vjeri. 10. 195. — Puu biesa u *srdjbi* po gorah van Tebe, sinove gdi *ubi,* može bit i sebe. 10. 306.

Srèbro (vidi primjere kod: *dobar, pero).*

Srëća. O, ka Jovetu *kći* ne buduć za vojna imat ga u *srići* bila bi dostojna. 6. 194.

Srësti. Tim veće uljez *ti,* ovamo ja ću poć, Poliniča *sresti* uzbudem ako moć. 11. 16.

Srëtati. Ter koga stizati budu ja i *sretat,* svakomu kazati ovoj zlo rekoh *stat.* 2. 143. — Ostave t' krosna i teg, sulac počnu *zbirat,* u mladih upru gled, kihno budu *sritat.* 1. 160.

Srijèda (vidi primjer kod: *brijeg).*

Stàbar. I s voljom od boga ima steć tolik *dar,* od plemena svoga st·novit da je *stabar.* 4. 245. — Mimo sve liep *stabar* tuj vidjeh stojeći, toliko slavnu *stvar* ku ne viem izreći. 4. 108. 121. 136. 167. — S p.tomih svih *stabar* er voće nahode, što na tle

Digitized by Google

spada *zgar,* čiem život provode. 4. 280. — I onudjer, kud hodjah na volju kako *htih,* takodjer nahodjah pisano po *stabrih.* 4. 283.

Stáblo. Po voću se sadi, kakova su *stabla,* i kih je tko ćudi, po dila dobra i *zla.* 1. 135.

Städo. Od svieta ovoga bogastvo da vam *da* i blaga svakoga, kruh, vino i *stada.* 5. 309.

Stân. Vojska je ova cvit od grčke zemlje *sve,* Polinič s kom plienit dodje nam *stanove.* 11. 15. — Neka se miene sad po svietu strana *svieh* polače i svaki grad od slame na *stanieh.* 3. 11.

Stanòvit. I sad sam *stanovit* i vazda tej volje u naprid hoću *bit,* da sam obral bolje. 6. 190. — Da mogu s plavcom *prit,* o djevo jedina, u porat *stanovit* od vječnieh tišina. 3. 408. — I u to s' *stanovit?* stanovit; hoć li već što drugo uz to *rit?* 10. 66. — Ar ćeš bit *stanovit* od ove da gizda stvorena ni na *svit* ni da ju svit izda. 2. 76. 421; 3. 157. 263 266; 5. 8. — I ki je *stanovit* u svemu vrh nebes kako taj, ki *stvorit* svaku stvar hotio jes. 10. 292. — I hoć kuntent *živit,* jer tu imajuć ćud biti ćeš *stanovit,* da ti ni zaman trud. 1. 143. — I mene da htješe tamna smrt *umorit,* muka t' mi ne bješe neg pokoj *stanovit.* 2. 483. — Viem, bože, da zna svak i svak je *stanovit,* da je velmi rok kratak i konac *vremenit.* 3. 268.

Stànôvnîk. Tolikrat se kaju, jer tako po vas *vik* ne bih rad u raju da budu *stanovnik.* 6. 192.

Stánje. Tim sasma me *stanje* nemirno ja velim, kad život ni oganj *nie* ni smrt, ku ja želim. 11. 94.

Stärôst. Smami ti put i *kost* tva mahnita želja ter manenu *starost* do jame dopelja. 1. 90. — Ni mladost ni *starost* toga se ne ujima ni viteška *jakost.* 1. 158. — Da vazda štuj *starost* i nje nos' brimena, kad zajde u *ludost* cić duga vrimena. 1. 145. — Da bude toj takoj, jošte bi u *staros* dočeko život moj veselje i *rados.* 4. 257. — Al ku vidiv ognjem jur studena *starost* užga se dviju prem, kim sva laž da *žalost.* 1. 39. 132; 3. 130. 151; 4. 11.

Stäviti (vidi primjer i kod: *crljen).* I u ku, mogu *rit,* prve sve sladosti da ljubav htje *stavit.* 10. 51. — Prie neg li *staviti* u koga ljubav hoć, najprie ga kušat *hti'.* 5. 16. — U koje vas rač *staviti* otac i sin i duh *sveti.* 1. 334 — Jur bih se našo ja i već bih tužan *bil,* neg jer sam ufanja u boga sva *stavil.* 5. 63. — Još sam se vas *stavil* da je prie sadružu pri njoj sam i *zabil* i boga i dušu. 4. 350. — Ja sam se *stavila,* tajiš mi najgore; za dobro nemoj *zla* da ti se govore. 11. 57.

Stàza (vidi primjer kod: *sobom).*

Stîd. Uzrok bi tvoj pogled s ludosti koji *da,* uzrok bi velja zled s prikorom bez *stida.* 2. 489.

Stîgnuti. Da služim, a steći ne mogu ni *stignut,* vaj tamnoj nesreći, vidj' da sam u nje *skut.* 2. 421.

Digitized by Google

Spôl (vidi primjer kod: *orao).*

Stòtina. Tisuću pet *stotin* i peset i tri ljet, kako se božji *sin* porodi na saj sviet. 5. 104.

Strahljiv. Sumljiv tere *strahljiv* živeš život trudan trpiš smrt buduć *živ* u noći i u dan. 1. 148.

Strahòvit. Koli će tadaj *bit,* o višnji bože moj, grješnikom *strahovit* s pogledom obraz tvoj. 3. 292. — Slišati er bješe pričudno na saj *svit* glas, ki te žovješe, toliko *strahovit.* 4. 307.

Strâjati. Na dvoru ja što *stah,* zaman mi sve podje, služeći er *strajah* u jedne gospodje. 5. 159.

Strána (vidi primjere i kod: *glava, meni, nigdare).* Ti strašiš, a ja *ne* s grdoće nemile od ove sve *strane* pastire i vile. 9. 137. — I sam trn priljuti i s njim drača *crna,* kojom su svi puti zarasli svih *strana.* 4. 264. — Ah sinci, sinci *ah,* nemojte za milos! u divjieh kih *stranah* je li ova nemilos. 11. 32.

Strášan (vidi primjere i kod: *napeti, naš).* Mnim, se će groba *van* još mrtvi dvizati, kad počnu grom *strašan* pod zemljom slišati. 3. 86. — A Eko ni spala kći gorske jame, *ni,* svud se je ozvala na toli glas *strašni.* 4. 479.

Strâšiti. Jer ne imam uzrok taj smrti se tej *strašit,* ne marim na svit saj ovako živa *bit.* 4. 425. — Nepravda me *straši* i grih moj svaki dan, ljubav božja *tiši,* jer je milosrdan. 1. 122.

Stráviti. Moj cvite zlatom *svit* ter vinče biserni, nemoj me dat *stravit* ljubavi čemerni. 2. 394.

Strjèlica (vidi primjer kod: *srce).*

Stŕmoglâv. Jakino manen *brav* u jamu padaje jednaga *strmoglav,* er puta ne znaje. 4. 373. — Na mene vajmeh zja jakino biesan *lav,* da doli nebog ja propadu *strmoglav.* 3. 440. — Gdi človik, ki je *prav,* ne more da na dne sedam krat *strmoglav* doli se ne padne. 6. 281. — Ka me kako ljuti taj želet za mnom *stav* mišljaše tisnuti dolika *strmoglav.* 6. 238.

Strpljenje. U boju tko proć *sviem* protivan hoće stat, trebuje, *strpljenjem* bude se oružat. 5. 11.

Stûden (vidi primjer i kod: *otkriti).* Uza nj trzan *zelen* mirisne travice, srid nje zdenac *studen* prebistre vodice. 1. 77. — Taj cvietak kad bih *njoj,* gospoje, ja dala, po vodi *studenoj* njim bih se gizdala. 4. 281. — I ne plet' u kosu i u vjenčac pramen *tvoj* niz bil vrat ki prosu u vodi *studenoj.* 3. 90. — Pak pusti vruć uzdah iz prsi *studenieh* ter će biti moj prah pokojan vrhu *svieh.* 8. 50. — Ali si sletila s nebesa od *višnjih,* ali si ka vila od voda *studenih.* 7. 81.

Stûdên. Podnese žedju, glad, vrućine, *studeni,* uboštvo, ko do sad čulo se veće *ni.* 5. 147.

Stupaj. Tere mi krepos *daj,* svies, pamet i razum, da svrnut moj *stupaj* na pravi budem drum. 5. 48. — I ne htje uzmaknut

Digitized by Google

najmanši svoj *stupaj*, nit mi se da taknut po ništo na sviet *saj.* 4. 95. — Jaoh što li čudna *taj* na me smrt ne dodje, najprvo moj *stupaj* za tobom kad podje 2. 425; 4. 360; 7. 6; 8. 131. — Komu jaoh da *stupaj* nemoćni obrnem? komu li gorki *vaj* starica da svrnem. 4. 410; 5. 65; 8. 78; 11. 138. — Oholo pukli tač obraća svoj *stupaj*, sam sebi rekoh: plač, drugo od nje ne *ufaj.* 8. 219. — Gospodje napried *ja* ne mogu nikuda jednoga *stupaja* krenuti od truda. 5. 317. — Vas dragi dan hodim, ali se, kruno *ma* kon tebe nahodim ne krenuv *stupaja.* 8. 105. — Da podjmo veće *tja* put gora pustieh tieh, gdje nije *stupaja* ljudskoga moć vidit. 11. 86.

Stvórac (vidi primjer kod: *otac).*

Stvorénje. Za sve er ste *stvorenje* njegovo i dilo, tim za me taj sud *nie.* 5. 219. — Višnji bog, ki vlada sva na sviet *stvorenja*, sve ovo da vam da što vam ću reći *ja.* 5. 309; 8. 11. 98. — Kako se *dostoja*, vazda budi hvaljen od svega *stvorenja* u vik vikom amen. 1. 168.

Stvòriti Za sebe, mogu *rit*, bog ovu dubravu na svietu htje *stvorit* i dat joj tuj slavu. 5. 229. — Ako me s njom, bože, ne združiš opet *ti*, jer sama toj može tvoja moć *stvoriti.* 5. 306; 8. 42. — Ma zna bog, što *stvorih*, er milos sama bi, ne niedne zlobe *grih.* 10. 117. — Na priliku mu te *stvorih* i na križu za te *umrih.* 1. 332. — Odvrati poni *gnjiv*, tebi će čast biti milost nam tuj *stvoriv*, kralj će t' zahvaliti. 1. 17. A toj bud boga ćić, inako jer *stvorie* skoro ću na smrt prić, prav ajmeh, a ne *krie.* 2. 41. — Svih nas je bog *stvoril*, on sam je otac nam, svim je roditelj *bil* pak Eva i Adam. 1 198. — Otkle si sviet *stvoril*, do sada bože moj, nitkore nie *vidil* s razmirjem veći boj. 3. 147; 4. 274.

Sùbota. Da priko *Subote* svi tri ne višahu, er oni stvari *te* veoma gledahu. 5. 144.

Sûd (iudicium, — vidi primjere kod: *hudoba, ovda).*

Sûd (vas). Eto ti tuj *sudi* i novi i stari, hoću li poć k *vodi*, Maruša čim vari? 5. 243.

Súdac. Davah puti mojoj svaki svita *sulac*, za to me jami ovoj pravden prida *sudac.* 1. 235.

Súditi (vidi primjer i kod: *roditi).* I u plamu živomu ovi ćeš sviet *sudit* i tebi samomu vječna će slava *bit.* 3. 380; 7. 440. — Nu kada bude *prit* po plamu da sudi, s tielom će tad *sudit* svaku vrst od ljudi. 3. 106. 265. — Ne skazav ja rados, ku prijam i *ćutim*, skazal bih neharnos veliku, ja *sudim.* 5. 351.

Sulac (vidi primjer kod: *sudac).*

Suliman. Za č pride *Suliman* ter tudjieh i mojieh iz moga doma *van* tutako progna svieh. 3. 65.

Sùltân. Mnju ti bi uzdrhtal despot, car i *sultan* tere bi pleća dal meč ne podrvši *van.* 1. 15.

Súmnja. Nit ima već *sumnje* neg srta, gdi tiri volja ju sama *nje* bez straha od zviri. 10. 111.

Digitized by Google

Sumnjiti. Tiem ništor *sumnjiti* činit mi ne može, da mene ne ćeš *ti* uslišit, moj bože. 5. 82. — Što po snu ja *sumnjih*,[1] što cvilih neznano, sve javi jaoh *vidih*, sve mi bi izdano. 4. 453. — Jer te se nikade nagledat ja ne *mnjah:* tolik strah napade na mene, što *sumnjah*. 2. 285. — Ah tko bi toj *sumnjil* na ličce ljuveno? tko li bi u njem *mnil*, da je toj skroveno? 7. 11.

Sûmpor. Padite u taj *dvor*, u vječne nemire, gdi pakal i *sumpor* za miris izvire. 3. 381.

Sünâšce (vidi primjere i kod: *lice, lišce).* S vremenom *sunašce* zahodi za goru, s vremenom *vjetarce* utiša na moru. 11. 115. — Bez tebe *sunašca* zrak meni na sviti, bez tvoga joh *lišca* nije meni živiti. 11. 94. — S njome se prigledam kakono s *sunačcem*, ma tobom sve predam i za te sve *plačem*. 2. 491.

Sûnce (vidi primjere i kod: *mjesec, otac).* Ugledah nje *lice* puno sve lieposti, gdi veće neg *sunce* ima sve svjetlosti. 2. 492. — Tiem sebe bez *suza* skončanju prisudi, pod zrakom od *sunca*, da veće ne trudi. 3. 404.

Sunčan. Ovo je njeki *dan*, otkoli, cviete moj, ne daš mi da *sunčan* obazrim ures tvoj. 8. 50. 60; 11. 191. — Ko nigdar ove *dni* vidjeti ne bješe, otkli me *sunčani* tvoj ures odbježe 8. 59. — U licu kojoj sja jakno zrak *sunčani* milos, ku rieč moja moguća izriet *ni*. 10. 7.

Suprotiv. Kriva svidočastva ne izvod' *suprotiv* onomu, ki znaš da pravden jest, a ne *kriv*. 1. 222. — Otidoh *suprotiv* velmi ju moleći, čudim se, jer sam *živ* tebe ja želeći. 2. 492.

Sústati (vidi primjer i kod: *dubrava).* Odgovor hoteći dostojan tebi *dat*, zaman se sileći, znam, da ću sve *sustat*. 6. 73.

Súton. Trojanin od krvi naše biše *Titon*, muž one, ka prvi čini dan i *suton*. 6. 191.

Sùza. U taj čas spoznah se te uzbih misal *svu*, zora se pokaže, s očiju strh *suzu*. 2. 485. — Da nad njim čim plačem, celov mu si ne *dam* i njega ne oplačem groznima još *suzam*. 11. 83. — To rekši i suzam ustanoviv izvora pričaše obi *stram* tišit Akiora. 1. 27. — Tebi se podlože molimo u *suzah*, ne daj, da nas slože u tolicih *tugah*. 1. 20; 4. 42. 337. 398. — I srca kamena rastaplja u *suzah* ma tužba ljuvena, željahni moj *uzdah*. 7. 10; 8. 210. — Koliko veće *mi*, koji smo uzrok vas, imamo *suzami* cviliti po svak čas. 3. 483; 5. 113. 131; 10. 19. — Da žive tužba *ma*, da nigda jaoh ne mre, da mojim *suzama* tkogodi suze otre. 4. 391. 427. 443; 10. 161.

Sùziti. Sada znam, er si *ti*, ka nosiš ognjen stril, ne daj mi *suziti* molim te boga dilj. 2. 459. — Jer kad bih nevolje izreko stoti *dil*, ku ja znam najbolje, nije tko bi ne *suzil*. 11. 106.

---

[1] U izdanju je bez dvojbe pogrješka: *sumnjah.*

Digitized by Google

Sûžanj. Da ti sam vik *sužan* i tvojoj liposti da služim noć i *dan* sa svom mom kriposti. 7. 41; 8. 13. 48. — Ajmeh, jur ćutim, prišal da sam *sužan,* ajmeh jur ćutim goruči ognjen *plam.* 2. 447. — Pozrite očice, ke spite skozni *san,* sad vidjte, sunačce, jer pridje tvoj *sužan.* 2. 481. — Ah tako suzice ne ronit, a *zaman* rad tebe diklice budem ti vik *suzan.* 7. 13.

Sûžânjstvo (vidi primjere kod: *carstvo, česarstvo, kraljevstvo).*

Svâkî. I lahko će *svaki* moć se ukloniti neprijatelja, *ki* bude mu prititi. 6. 42; 7. 66. — I u vrieme u *svako,* u jutro i u večer, sve medno i *slatko* stvara nam u čemer. 3. 272. — Takodjer zlamen jes vesel obraz, po *kom* pozna se svaka čes jednako u *svakom.* 11. 126. — Slobodo odveće ugodna *svakomu,* primi ove odjeće vilinje za čas *mu.* 9. 176.

Svasma. Odlučih sve *svasma,* ako bi njoj bila prijazan draga *ma* ugodna i mila. 5. 313. — Službenoj mladosti, gospodje *prikrasna,* ima'u se milosti učinit sve *svasma.* 2. 441.

Svât. Nu veće *svatovi* kupe se na pospjeh, u svadbu ho'te i *vi.* 9. 171.

Svêdjer. Svak te će proklinat i kralja još *svedjer,* ere ti hotje dat za ljubi svoju *kćer.* 11. 30.

Svêkar. Ali nje da *svekar* redovnik uzaznat uzbude taku *stvar.* 10. 14.

Svemog (vidi primjer i kod: *brlog).* Reče: ovo je *bog,* koga vlast svuda je i ki je sam *svemog.* 1. 37. 51; 2. 97; 6. 27. — Vele dvigoste *rog,* roke take upram k bogu, ki je *svemog* da milost svu da nam. 1. 33.

Svemògûć (vidi primjer i kod: *biti).* Tebe mi hvalimo, bože, ki s' *svemoguć,* s istinom pravimo, gospodin si *slovuć.* 1. 239.

Svemudar. Ter kako *svemudar,* što stvori, sve ljubiš, za toj ni ovu *stvar* dostojno da zgubiš. 2. 76.

Svèsti. I tvoje *kriposti* dil mi daj blažene, da usta puč *svesti* ne bude vrh mene. 3. 477.

Svézati (vidi primjer i kod: *jadovan).* Zlati vez i *uzal,* ki bješe dva draga zamaknul i *svezal* za grlo jednaga. 3. 198.

Svîjest. O mlače bez vida, koli se varaš *ti,* koli tva besida kaže te bez *sviesti.* 10. 11. — Jer je po svem *sviti* glas tvoje hrabrosti, sminja, sile, *svisti* i svake mudrosti. 1. 42.

Svîjet (vidi primjer i kod: *svijest).* Er poznam, liepos *ta,* koja je u tebi, da nije od *svita,* nu rajska na nebi. 8. 22; 10. 141. 223. — Da ju uzmnožiti i uzvisit budeš *ti* i meu sva prostiti stvorenja od *sviti.* 5. 88. — A nie pravde ni razloga, kralja od nebes i od *svieta,* ispod vienca trnovoga da ti usta krv *polieva.* 3. 325. — Sad podji o *sviete* žalosni tere stav' u svietle krune *te* s ufanjem tvu ljubav. 10. 309. — Toj li bi oh moj dar, nadari kim me *ti,* da niednu sad satvar ne imam na *sviti.* 2. 144; 3. 121; 4. 397;

Digitized by Google

5. 97. 117. 319; 7. 65. 90; 8. 31. 99; 9. 93; 10. 310; 11. 254. — Prid vami eto je rekao sada *tu:* kraljestvo nie moje nikako na *svietu.* 5. 135; 10. 14. 44. 132. 134; 11. 191.

Svîriti. Vazam ih mladić *ti* nače ť mi, brate moj, tuj u nje *sviriti.* 7. 25. — Svirale ne *sviri* ni u to dni gubi, neg s glave roge *zdri* ter u nje zatrubi. 9. 137.

Svîta. Jedan, ki bješe *tu* što može najjače uhiti za *svitu* ter ju s njega smače. 5. 137.

Svjedočàstvo. Kriva *svidočastva* ne izvod' suprotiv onomu, ki znaš, *da* pravden jest, a ne kriv. 1. 222.

Svjedòčiti. I zovem bogove, da budu *svjedočit,* što učinim da to sve s razlogom hoće *bit.* 11. 27. — Mjeseče s zviezdami i ti si *svjedočil* razgovor meu nami od popov ki je *bil.* 4. 371; 8. 113.

Svjèdok. Ne pitam ni ću *rok,* pokazat istinu, za što sam ja *svidok* tomuj sam bil vinu. 2. 288; 8. 50. — Rad bih ja, bog *svidok,* da draga nis' meni, da nu je tvoj *uzrok,* tvoj obraz ljuveni. 2. 101; 8. 119.

Svjèt. Pusti vrlinu od srca, pusti *tja,* er vazda ti zginu, koji su bez *svita.* 11. 31.

Svjètlôst. I strah nam svaku *kos* u zglobieh otvori, nebeska gdje *svjetlos* svud sinu po gori. 4. 307. — Ki suncu da *kripos* i da mu tuj oblas, toplinu i *svitlos* da kaže vrhu nas. 3. 375. — Za č joj je vrid *svitlos,* a bog joj razum da, da bježi u *tamnos,* kad zora uspada. 2. 20. — Pokle znaše njega *svitlost,* da ću trpit vičnju žalost. 1. 321. — Ter slavna vlas svoja i svoja *usilos* sužanstva bez broja izvede na *svitlos.* 3. 78.

Svjètovati (vidi primjer kod: *iskati).*

Svôj. Speći ga tako vid Judit Abri *svojoj* „poj polako naprid — reče — na vratih *stoj*". 1. 50. — Inih ljubi *takoj,* da prijatelj budeš i duši sam *svojoj* i grišan ne budeš. 1. 127. — Tako ja činih vik, i sada život *moj* drži ih broj velik na službi na *svojoj.* 10. 22. — Ter ranu vidjesmo na bedri na *svojoj* i obje dvie riesmo: prašča je rana *toj.* 4. 138. — Neg slatko uziva meu stadom jur *svojim* i život pokriva priprostim ruhom *kim.* 10. 52. — Dodje jaoh da resi ljepotom *svojome* jak zora s nebesi toj slavno mjesto *me.* 10. 32. — Ter prasac hrocaše bez zuba bez *svojieh,* a od vila tuj staše s ruganjem velik *smieh.* 4. 140. — U zemlji kad tudjoj daleče od *svojih* bijahu trudni boj potrebni dobar *svih.* 4. 485. — Toj biše dao njoj Oloferne *svojim* vratarom tad takoj zapovid čine *svim.* 1. 45. — A navlaš nemilo taj ljubav koga *je* stavila pod krilo na službe na *svoje.* 4. 67.

Svojeglav. Človik svojevoljan srdit ter *svojeglav* vazda je nevoljan i reži kako *lav.* 1. 108.

Svŕnuti. A nie čut nikoga ni se umim gdi *svrnut,* a od pasa jednoga blizu ovdi nie *čut.* 7. 40. — Ko po taj ćutim *put* tegotno na meni, da obraz moj *svrnut* proć nebu moć mi ni. 5. 61.

Digitized by Google

Svŕšiti. Ja ufah, gospoje, s godištem *svršiti* žalosti sve moje, u kieh me držiš *ti*. 8. 33; 10. 64. — Da počnem i *svršim*, kako bi ugodno i prudno bilo *svim* i spasenja plodno. 1. 219.

Svŕtati. Činjaše i rieke *stat* i vode tekuće i gori dnom *svrtat* kamenje živući. 4. 173.

Svùdâ. Bogu tvom, ki mnogu svim po te milost *da*, moć njega svemogu hvaliti će *svuda*. 1. 54; 5. 126; 11. 85.

Šàljiv (vidi primjer kod: *rječljiv*).

Šàptati (vidi primjer kod: *sebi*).

Šàtor (vidi primjer i kod: *gromor*). Za č mene, plačan *stvor*, jakino sve sužna uvede pod *šator* svezana i ružna. 4. 109. — Jer skupiv mnogi *zbor* i polag Eufrata razbivši svoj *šator* pobi Arfaksata. 1. 8. — U naših *šatorih* tko ubijen leži toj Trojana od *vaših?* 4. 455.

Šëreg. Neg misec liplja, *neg* sunce, ko čini dan, a jača neg *šereg*, ki s tabora gre van. 1. 211.

Šesnes. Voda ti bolja *jes* neg li tamo vino, koje je po *šesnes*. 5. 104.

Šétati. Do pasa u bradah starce vidim *šetat*, da ih je brate strah u obraz *zagledat*. 7. 65.

Šimun. Cicerović *Šimun*, ki s dobre sve volje milosti svake *pun* bi u me nevolje. 11. 200.

Škrivan. Trgovac i *škrivan* zlu dobit priklada, ki ob noć i ob *dan* divanu potkrada. 3. 170.

Šoja. Ljepši ti nego *ja?* tko je, tko ti veli, da je ljepša *šoja* neg golub pribieli. 9. 137.

Štapak (vidi primjere i kod: *garopalak, sladak*). Piligrin ovi *pak* dubravom hodeći vaze me za *štapak* u desnoj noseći. 4. 148.

Štédjeti. Tko bi opet pod Troju ktil doći? ki bi *bil*, ki za nas u boju život bi ne *štedil?* 4. 422.

Štenje. Opatica reče: *štenje* nisi čula u *vanjelje*. 1. 262.

Štëta. Ustegni vjetre *te*, Eole ljuveni, da raspa i *štete* ne čine zeleni. 4. 18; 10. 239. — I sada hoću poć u kulu Kadma *tu*, iz ke ću lasno moć prividjat svu *štetu*. 10. 304.

Štît. Strašniema kostreti bješe mu sred *štita* od prasca vidjeti divjega koža *ta*. 11. 55. — Kralj se namjesti *tu* Ipomedon komu Argo se na *štitu* vidjaše zlatomu. 11. 55. — Vojnici kako *ti*, koji se koljahu, gdi kopja i *štiti* u krvi plivahu. 3. 55.

Štòvati (vidi primjere kod: *bojati se, podati*).

Šturak. S večera ali *pak* po svu noć kad poje malahni taj *šturak* u travici stoje. 3. 156.

Tàdâ. Podvrgši ka *tada* ukradom diete ovo razumjet kralju *da*, s svim da je njegovo. 11. 7; 1. 18. 184; 2. 249; 4. 440; 5. 12. 127; 6. 258; 8. 15. 108. — Tuj oni oba *dva* s oniem ženami, ke

Digitized by Google

bjehu s njom *tada*, sve rieše: hodmo mi. 5. 132. — Tvrdje nere drivo imaj srce *tada*, gdi vidiš, da gnjivo svaki me *uzgleda*. 1. 175.

Tàdâj. Razbojniku s' prostil i stavi ga u *raj*, jer te biše molil na križ viseć *tadaj*. 1. 225; 2. 36; 4. 225. — Vaj meni, što bi dal grješniče ti *tadaj*, da bi se povraćal opeta na sviet *saj*. 3. 270. — Vaj što ću reć *tadaj*, reci mi rad boga, ako me tužba *taj* dostigne neboga. 3. 104. 294.

Tâj. Da po sva vremena od prosa od *togaj* ni zrno sjemena ne ostane na sviet *saj*. 4. 84. — Ja te ću provodit do mjesta do *togaj*, gdje se će razdvojit s tobome tužba *taj*. 4. 177; 5. 260; 11. 254. — Jeda ste po sreći po žalu vi *tomu* malo prije hodeći vidjeli djecu *mu*. 10. 286; 1. 53. — Ne velim, da *tomuj* nije trud poveći, nu ovaj razlog *čuj*, ki ti ću sad reći. 8. 81. — Jesus joj reče *tuj:* o majko izbrana, ne misli o *tomuj*, ne vriedjaj daj rana. 5. 124. 278; 11. 245. — Pri ljepoti *tojzi* još vidjeh sto vila, gdje svaka luk *nosi* i trkač pun strila. 4. 109. — Ekuba, srce *me* boli se, pravo dim, i tobom i *time* tvim sinkom nesrećnim. 4. 463. — — Otkrih se, i kako da srdjbom on *tome* na veću jur ljubav podžiže srce *me*. 10. 113. — Neka sam sluga tvoj ja jedan od *tizih*, postavljen u taj broj, kojim si prostil *grih*. 3. 462. — Ištući *tezieme* obratit na milos proć tebi srce *me*. 10. 81.

Tájati. Ali ću mučeći zlu boles mu *tajat* potajno cvileći na višnjoj pravdi *stat?* 4. 455. — I hoću, da t' je *znat*, prvi sam nastojal i ne ću toj *tajat*. 4. 421. — Kadno se *tajati* htjelo je, jak sada sa zlom ga tajiš *ti*. 10. 13.

Tàkî (vidi primjer i kod: *voćka*). Ako budeš *taki*, daj krivinu sebi, a ne daj meni, *ki* ovoj pisah tebi. 1. 138. — Bogatac bivši *ti* na zdravje tve nastoj, nemoćnik er *taki* lakomstvo ljubi toj. 11. 252. — A ti, ki čteš, ne *daj*, da tobom oblada volja nika *takaj*, ka panjke naklada. 1. 92. 137. — Er prave dobre vil nemilos ni *takaj*, da ti će svojom stril dat vični trud i *vaj*. 2. 436. — Ali da za te, *vaj*, oh umrit da se dam, neka te *takogaj* jadovna ne gledam. 2. 342. — Nu ohajmo stvar *taku*, nemojmo truditi, toliko po *tanku* toj djelo suditi. 3. 133. — Za te stvari i dila *takaj* stati ćete sa mnom u *raj*. 1. 305. — Da za što bez broja prilika znaš *tacieh*, za to ih ovdi ja pobrajat ne ću *svieh*. 5. 338. — Za što si bože *svih* velmi nenavidil, u zlobah u *tacih* na svieti ke s' vidil? 3. 450.

Tàknuti. Ne će ti valjati na vjeru ni taj, *nut* s tobom ću ležati, al me ne ć ni *taknut*. 5. 252. — Tiem ju ja ne *taknuh* sebi se bojeći i stupaj *uzvrnuh* velmi se boleći. 4. 96.

Tàkô (vidi primjere i kod: *daleko, rijedak*). U srcu jedno *tko* govori, a drugo van, govor' i ti *tako*, da s' nadje on varan. 11. 244. — Pojući gdje *tako* s medenom prijazni plemenstvo sve *hvarsko* na pjesan priblazni. 3. 207. — Hodeći nu *tako* ne viem, gdje zajdosmo, gdje slavno i *rajsko* zagorje najdosmo. 4. 133; 3. 325.

Digitized by Google

Takoj. Trpili su *takoj* i sveti proroci podnosec smrt i *boj*. 1. 87; 3. 204; 11. 76. — U zapad prohode oružni ter *takoj* sužanstvo izvode, komu se ne zna *broj*. 3. 61. — Pokli je toj *takoj*, nie tebi s priekora, u miru tiem se *goj* u blatu kraj mora. 3. 51. — Eto iniem *takoj* jezero izvire, a trudan život *moj* od želje umire. 2. 393; 4. 326. — Jer se tač prigodi, da nitko reče *njoj*, bez druzbe gdi hodi: što sama greš *takoj*? 2. 55. — Iz glasa ki *takoj* pojući kraj rieke prikrati život *svoj* od smrti od prieke. 3. 5. 8. 45. 134. 291. — Zabudi i duh *tvoj*, ki dieliš od tiela, pokli je toj *takoj* tvoja čes hotjela. 3. 98; 4. 243. — A tužbe najliše, dubravom gdi *takoj* s vapajem uzdiše po gori *zelenoj*. 3. 89.

Tàkôdjer. Reče ona: dragi moj, dodji opet do *večer*, kad uzmeš snom pokoj i ja ću *takodjer*. 11. 150.

Tàkov (vidi primjere kod: *njegov, obrov, rječljiv*).

Táman. I ako s' njih ljubil, kako si, o *taman*, prijatelja tvog ubil ockvrniv viru i *stan*? 4. 484; 11. 189. — Prvo je sviet *tamni*, na komu zadosti do groba po sve *dni* ne lipsa žalosti. 3. 145. — Jeste li u *tamnoj* ostali tamnosti kako sad život *moj* bez ove mladosti. 8. 132; 11. 21. — A to je, pravo dim, u ruhu er *tamnom* ja tebe sad vidim nevoljnu samo *mnom*. 11. 22.

Tàmjan (vidi primjer i kod: *slavan*). Kako bi i moj *stan* slovio u hvali, meni bi još *tamjan* mirisat davali. 11. 200.

Tamnost (vidi primjere kod: *svjetlost, pasti*).

Tànac (vidi primjer i kod: *oblak*). Mni mi se ti *tanac* bez vile rumene, jakino taj *vinac*, ki svasma uvene. 2. 85. — U hladu poć sjesti ter sviti po *vjenčac*, a poslie izvesti pojući tih *tanac*. 5. 208.

Tebanin. A ti si *Tebanin* i ti imaš dio toga, ako si pravi *sin* od mjesta ovoga. 10. 276. — O slavni *Tebani*, ako još spomena umrla pri vas *ni* od moga imena. 10. 272.

Tèbe (vidi primjer i kod: *povesti*). Jer ljubav u *tebe* plaća se na puno i službu ne *gube* tko je tvoj, ma kruno. 2. 488.

Tèbi (vidi primjer i kod: *meni*). Da jere tvrja *bi* driva i kamika, teško teško *tebi* po sve vike vika. 1. 237; 2. 363; 3. 390. 406. 458; 5. 115; 7. 89; 9. 85; 11. 30.

Tèčênje. Evo t' se kunu *ja*, da bi mi tries i grom ubio *tečenja* i čeljad svu domom. 5. 188.

Tegnuti. Da kako smje sad *ti* svjetovnom rukom tom gvozdje ovo *tegnuti*? 10. 173.

Tèntati (vidi primjer kod: *obećati*).

Tèžâk. Ali ti taj *težak*, ki trudi po vas dan, s večera prvi *mrak* kada ga stigne san. 3. 352. — Za to govori *pak* u sveto vangelje dostojan je *težak* plaće za trujenje. 1. 205.

Téžak. Koli mi taj *težak* nemir se prigodi, teži je svaki *pak* koji mi dohodi. 5. 322.

Digitized by Google

Težati. Hoteć zemlju *težat,* Virgili počni štit, hoteć zelja *znat,* Macer će te učit. 1. 132.

Tijelo. I duh ću jošte tvoj izagnat iz *tiela;* čuješ li, oče moj, koja sad patim *zla.* 11. 32.

Tìmâr. Niti bi slavan *car* od krvi otmanske razdielio u *timar* države ugarske. 3. 64.

Tïsuća (vidi primjer kod: *moći).*

Tjeskòta. Tuj ćeš na jednu doć *tjeskotu,* er ćeš smjet da se proć ne more dalje *tu.* 5. 188.

Tmïna. Ti sliedi naprieda, ako ti mučno *ni,* kaži nam, što gleda strašivoj u *tmini.* 9. 80.

Tòbôm (vidi primjere i kod: *boy, manom, potop).* I vladaj dvor i *dom,* kako znaš naredno, sjutra ću bit s *tobom* prie podne zajedno. 4. 241. — Utišanje s *tobom* budi tva vernosti i tva dobrota s *njom,* u koj ni ckvrnosti. 1. 87. — Iniem se pomoći ja ne vim ner *tobom,* sred mrkle sej noći, popala ka je *tmom.* 2. 376. — Mogaše ričju *tvom* u propast pognati svih, ki tako *tobom* jaše se rugati. 1. 170; 9. 119.

Tokoj. Ki sam bil vazda *tvoj* za života moga i ki ću bit *tokoj.* 6. 63.

Tolik (vidi primjere i kod: *čovjek, jezik, krvnik).* I da joj dar *tolik* milosti blažene, od koga po vas *vik* ostaše spomene. 3. 390. — Vaj bože, vaj bože, na svieti je li *tko,* izrieti da može hrabrenstvo *toliko.* 3. 55. — O majko ter hoć *to,* nemila meni prem, da od družbe *toliko* dostojno utečem. 9. 116. — Da nu mi kaži ti, Radmile dragi *moj,* tko može sad biti srećan prem *tolikoj.* 10. 14. 155; 3. 473; 7. 25. — Ljuveno *tolikoj* uznosi ures *svoj.* 7. 7. — Tej sile *tolike* puni bihu luzi kanono njive, *ke* pokriliše pruzi. 1. 15. — Ter se ja začudju milosti *tolikoj,* a sve što požudju, ućutim srce *toj.* 2. 210. — I Marte oholi, oružnik vrhu *svieh,* svasma te ogoli od vitez *tolicieh.* 3. 84; 4. 398. 442.

Tomas. Piše sveti *Tomas,* majku Isus ojde, da smrt strpi za *nas,* v Hjerosolim pojde. 1. 181.

Tonot. I ka se prie nada sahranit svoj *život,* najprjedje upada nevidom u *tonot.* 3. 102.

Tonotac (vidi primjere kod: *lovac, očce).*

Topòla (vidi primjer kod: *jela).*

Tòvar (vidi primjer i kod: *odar).* Zač je toj kratka *stvar,* tiem mudar govori, tekući da *tovar* brzo se umori. 3. 227. 302; 4. 166. 170; 7. 86. 421.

Tovarištvo (vidi primjer kod: *blaženstvo).*

Träjati. Čestit se svak riti i blažen može *zvat,* bez tuge na sviti ki bude dni *trajat.* 4. 445.

Trätiti. Zaliho tko *tratit* pjeneze uzbude, na uboštvo ima *prit,* koga se svak bljude. 5. 5.

Digitized by Google

Trätor (vidi primjer i kod: *razgovor).* Ljepša si neg *trator* i neg gilj rumeni milija si neg li *bor* uz kladenc studeni. 5. 45.

Trbuh (vidi primjer i kod: *posluh).* Kojim je bog *trbuh* ter siti ništare s blaženstvom trudan *duh* shraniti ne mare. 3. 180; 4. 162. — Dilja njih omrže židovom mane *kruh,* ku s neba bog vrže, kim pasihu *trbuh.* 1. 256; 5. 269; 7. 96. — Ter javor vajmeh *suh* zgrohota vas u smieh, medvjedov gdje *trbuh* nadu se kako mieh. 4. 84.

Trèndofio (vidi primjer i kod: *bosilj).* Ter pasu božurak ter pasu, gospo, *emilj* ter pasu kaćunak i rumen *trendofil.* 4. 280.

Trëska. Ako bi tužbu *ku* zločinca od toga začuo i *tresku,* uzdrži svakoga. 4. 464.

Trésti. Oto mi počesmo druzih grmje *tresti,* a i mi čisti niesmo, ma sestro, ži mi *ti.* 7. 91.

Trgovac (vidi primjere kod: *konac, lonac).*

Trkač. A sviet će oštati opušten svasma *tač* i smrt će spasati od bedre luk i *trkač.* 3. 294.

Trójstvo (vidi primjere kod: *mnoštvo, otajstvo).*

Tröskôt. Koštravu i *troskot* a u srcu tko goji, u trudu svoj *život* do groba vas stoji. 4. 67. — Ki u kratko gojite, a po tom, a po *tom* čemernu plodite koštravu s *troskotom.* 4. 67.

Trpeza. Sjedi na *trpezah* oholih i nastoj, svakoga da je *strah,* tko vidi obraz tvoj. 10. 309.

Trpjeti. Prišlo je sve *trpit,* s manje se ne može, a ti ćeš sa mnom *bit,* kad ti se uzmože. 2. 298. — Nut znam ja, što si *ti* žalosna bez mene, ne moreš *trpiti,* što t' lice sve vene. 2. 491; 4. 377; 5. 143; 8. 67. — Ljubav hti, da *trpim* pljuske ter ruganja oskubenja za *tim* i biči fruštanja. 1. 171. — Prem tada iz glasa htiše se, da *vapim,* za ujid od pasa ne trpit, ku *trpim.* 6. 239. — Nitko tuj ne *vapi,* što činiš, da reče, ner gleda ter *trpi,* što prid njom tko steče. 2. 13. — Tuj slugom *zavapi:* našli smo, da si prav, nu muči i *trpi* sve stvari za ljubav. 2. 247. — Da za pravdu *trpiv* trude, muke, bjenja uzidu, *zasluživ* u vičnja veselja. 1. 156.

Trûd. Ako nam sreća *da,* jednoga ove dni da oba od *truda* budemo slobodni. 8. 126. — Vidjeh sve, i kako razumjeh sviesti *mom* pridobit onako medju snom i *trudom.* 9. 35. — Umrla kripos, *dim* bez snage ostaje, ako joj za *trudim* pokoj se ne daje. 9. 14.

Trûdan (vidi primjer i kod: *nazuban).* Sumljiv tere strahljiv živeš život *trudan,* trpiš smrt budući živ u noći i u *dan.* 1. 148; 5. 123. 143.

Trúditi. Sinovom ako *ti* bogatstvo ne mož dat, uči ih *truditi* i hranu dobivat. 11. 245.

Trudjahan. Kojoj bih *trudjahan* u pustoj dubravi sred krila sladak *san* zaspao na travi. 7. 40.

Digitized by Google

Trúdjênje. Za to govori pak u sveto *vangelje:* dostojan je težak plaće za *trujenje.* 1. 205.

Trzna. I jak kos na *trzni,* ki bdeći sjedi sam vrh strieha po sve *dni* učinjen ja jesam. 5. 70.

Tŕžiti. Brže bo Turci *ti* bez zubi svi bihu, cić toga *tržiti* silan kruh ne htihu. 6. 255.

Tûdjin. Kako je on *tudjin?* nies rekao, da 'e tvoj *sin.* 10. 178.

Tudjinin. Ere je *tudjinin* Lovorko, ne moj *sin.* 10. 180.

Túga (vidi prímjere i kod: *kuke, suza).* Ma bila, braćo, *ah,* i mene bez pira puštate u *tugah* za vami bez mira. 11. 74. — I udriti sam u *bah* ne moreš ni skrit toj, da t' nisam u *tugah* pomoćnik veran tvoj. 4. 145. — I kad sam u *tugah* stojati odlučen, počinut kada *mnjah,* tada ću bit mučen. 8. 121. — Za sve da u *tugah,* koje bog da meni, žalostan velmi *stah,* moj oče pošteni. 5. 311. — O kćerce, kćerce *ma,* da li mi jaoh podje, a smrtnim *tugama* u družbi majku odje? 4. 433. 443.

Tugòvati (vidi primjer i kod: *sačuvati).* Nu hudi hoće *brat,* neprijatelj pače, toj, da budeš *tugovat* ti i ja ovakoj. 11. 23.

Tûžan. Razgovor u tuzi budi ti drug *tužan,* ki cvili i suzi kako ti po vas *dan.* 4. 423; 10. 214; 11. 82. — Poznavam, da ljubav čini jur *tužan* moj život i dušu i moj najmanši *pram.* 2. 447. — Hekubi jaoh *tužni* tužan glas imat dat, a u zlu moći *ni* dobru kob nazivat. 4. 449. — O majko od *tužnih* tužna si majka i ti, tužnija oda *svih* ke živu na sviti. 4. 397. — Recte mi, što ću *ja* u tugah tolicih? evo sam *tužnija* od žena tužnih svih. 4. 398. 432.

Tûžba. Gdi je plač i *tužba* i jadovne pjesni i skržit od *zuba* i uzdah s boljezni. 3. 466. — I oči od sove i od prasca još *zube* u suzah ter plove život moj od *tužbe.* 4. 159.

Tužben. Misleć človik *tužben* vrimenje nevolje, od kih je moćno *bjen* i trujen dovolje. 1. 150.

Tvôj. Od tebe drugo *ja* sad ne ću, kralju, iskat neg svitlos da *tvoja* mu misao bude znat. 4. 464; 5. 193; 9. 31; 11. 46. 84. — Istina suncem *sja,* s ljubavi cić toga čti dobrota *tvoja* lis Držića tvoga. 7. 19. — Ne ostaj cjeć *toga,* smjerno te ja molju, od mene *tvojega* vršiti tvu volju. 5. 84. — K tomu je velik *broj* izvrsnih kriposti pridružil se k *tvojoj* angelskoj liposti. 6. 219. — Ni u srdjbi *tvojoj* ne pedipsaj mene, za č tielo i duh *moj* sve čezne i vene. 3. 431. 438. 454; 5. 33; 10. 214. — Svrh togaj da *tvojoj* izvrsnoj svitlosti služenja nu za *toj* učine za dosti. 2. 441. — Pod krilom već *tvojim* trudnu ni pokoja, a krilu u nje *svim* rados je svakoja. 8. 219. — Ja razlog ištem sam prid pravdom *tvojome,* drugo ti ne pitam, sinove vrat' mi *me.* 10. 229. — Održen jur sam ja od lica za moj *grieh* daleče, bože, tja i od oči *tvojieh.* 3. 456; 4. 46; 5. 66; 10. 17. — I kada nas od *njih* gospodin slobodi, dozov' k tebi *tvojih.* 1. 27. 224. — Jer da bi veći broj od

Digitized by Google

zloba bil *trojieh*, neg pieska u morskoj pržini i rib *svieh*. 5. 37. — Želim ti nješto otkrit, otajna je stvar, ka *mnim* tebi će draga bit, sinovom i *trojim*. 4. 471. — A jeda ja *trojim* ustima govorim? nut vraga, još ne *smim* da usta otvorim. 5. 255.

Tvòriti. Čemu li jaoh kripos od zvizda zlim *tvorit*, od srca nemilos pokli me čini *mrit*. 7. 11. — Nemojte zlo *tvorit*, pravo t' se govori, da ćete i vi *prit*, da vas puk umori. 4. 358. — I da ga ne more ubojstvom tko *tvorit*, vrže me u more svoj zlotvor mneći *skrit*. 4. 395. — Misec se obrati u krv, a ti *tvoriš*, kano zakon krati, umriti li ne *mniš?* 1. 230. 224. — Robovat ter služit nikako ne ću *reć* i stati u tuzi sam sebi jad *tvoreć*. 2. 518; 11. 117. — Razlog bi svaki *bil* ćeć grieha mojega, ki mu sam vik *tvoril*, da bježim od njega. 5. 82.

Tvȓd. Ljubav je nemila toliko *trdime* vezom jaoh smrsila srdašce tužno *me*. 9. 22.

Ùbiti. Poni ćeš ti rob *bit*, a ne crikve vojnik, tako će t' grom *ubit* ne znajuć gromu lik. 1. 243; 5. 123. 134. 193. — (Reče) i mene s vami *ubit*, na to me je zagnal, bog daj da bi ta *prit* njemu na glavu pal. 1. 26. — Er ću nju sad *ubit*, da živa nije na *svit*. 10. 299. — Ako me za *ubit* tkogodi susrete, ter umrem, ne ću *umrit* bez žudne osvete. 11. 20. — Dva sina njegova mrtva ćeš još *vidit*, od žena družba ova ka mu je htjela *ubit*. 4. 476. — Da kim više oblast vrimenju smrt *zadit*, vrimenju skončat slast, li htihu ju *ubit*. 1. 89 — Što misliš *učinit?* jeda ćeš oružjem starica njega *ubit?* 4. 465. — To li ja uzrok *bih* od smrti pastiru, nesviesno koga *ubih*. 10. 144. — Da ka meu veće ih sama vojvodu *ubi* i tim zatira svih, koli slavnija *bi?* 1. 59; 10. 302. — Stvori, pak suzami lica gorko *umi* obujat tugami: toko draga *ubi*. 1. 47. — Bezgrišna ne *ubij* pravdena videći, smrt mu ne *zadij*. 1. 90. — Komu bi bolje *bil'* za scienu puka i čas sinove da je *ubil*, neg da 'e grad smetao vas. 10. 276. — Gdi ki dostizaje više koga *ubil*, gdi ki priticaje više put *zaskočil*. 1. 57. — Došao duh, tužna *sjen* mrtva Polidora jes, tri dni ki *ubjen* tuj leži kraj mora. 4. 391.

Ùbog. I bogat i *ubog* svak stisni jazika, da nas ukloni *bog* ognjena plamika. 1. 109. — U kući *ubogoj* žena da je kako spuž, vele već bije *boj* s čeljadi nego muž. 5. 16.

Ùboštvo (vidi primjere i kod: *blaženstvo, gospostvo, lotrojstvo).* Posluh, *umiljenstvo*, svršeno t' dopusti, ljubeć ti *uboštvo* iznajde milosti. 1. 165.

Ùbrusac (vidi primjer kod: *klobučac).*

Ucvijèliti. Srce me upivaj, ali si *zanimil'?* kunući ne pristaj onu, ka te *ucvilil'*. 2. 427.

Ùčenîk. Meni se oni mni prišao da je *vik*, ki piše prislavni Isusov *učenik*. 5. 324.

Digitized by Google

Učìniti. Per dio će smiešno *bit,* ako sam jedan bao usktjebudu *učinit.* 7. 56; 8. 133. — Jer naruč *učinit* tomu, koga si znal i ki t' je dobar *mnit,* dobitak je ne mal. 1. 143. — Blažena blažene mogaše *učinit,* bez niedne sad scjene gleda te sada *svit.* 4. 397; 6. 204. — S tobom pojti *živit* volju sam mu prignul i tako *učinit,* kako me s' potaknul. 1. 277. — Hoć da sve *učinju* i da ja smirim vas, ne spomen' veće *nju,* er sam kriv kako pas. 5. 293. — Nuka nas jošće *tim,* ča di: pića je ma, da volju *učinim* oca mojega ja. 1. 199. — Ako li ne *učinim,* ča budete hotit, ruke će vaše, *vim,* mene pravu zgubit. 1. 81. — On ti će platiti, prem ako i ne *mniš* i dobrom vratiti veće ner *učiniš.* 1. 119; 2. 251. 256. — Da griha ne *učiniš;* grih ju će ogrdit, a da dobro *živiš,* tim će t' blažena bit. 1. 126. — Što ti ja *učinih* ter me tač pogubi, ako ti drag ne *bih,* za što me obljubi? 8. 114. — Proć tebi *učinih* najmanji kigod *grih.* 10. 65. — Po tom te *ukruni* (III. sg. aor.) krunom od liposti, pričistu *učini* (III. sg. aor.) po svojoj kriposti. 1. 165. — Kroz toj me vesela, molim te, *učini,* neka ja od sela mirujem po sve *dni.* 5. 59; 8. 101. — Što imaš dati, daj, prijateljski *učini,* na danju ne krsmaj, jer krsmat dobro *ni.* 5. 5. — Ako si boži *sin,* kako im veliš ti, nu čudo sad *učin',* slobodi svih nas tri. 5. 141. — Ino t' dobro ne znam, da sam kad *učinil,* samo se spominam, kad sam razbojnik *bil.* 1. 275. — Za što bih toj i ja, pjesance, *učinil,* kad bi me taj moja dozvala draga *vil.* 8. 53.

Ùčiti. Hoteć zemlju težat, Virgili počni *štit,* hoteći zelja znat, Macer će te *učit.* 1. 132.

Ùdariti. Sad ću na nj *udarit,* ki će vrag ovo *bit?* 7. 47. — Satir će *udarit* stienom za svu moć Ljubmira, i ne će *umrit,* ma se će prinemoć. 7. 67.

Ùditi (vidi primjer kod: *isprositi).*

Udòvac (vidi primjer kod: *nebavac).*

Udòvica (vidi primjer kod: *djevica).*

Ùdunuti. Ja ti ću, ako hoć, gospoje, dati *put,* kako ćeš lasno moć taj plamen *udunut.* 8. 34.

Ùfânje (vidi primjere i kod: *milosrdje, spasenje).* Da cić grihov mnoštva ne zgubi *ufanje,* jer narav božastva prostit pripravna *je.* 1. 121; 4. 443. — Što vam će tužniem riet, jeda je *ufanje,* kad reče da će umriet, veće ga u njem *nie.* 5. 137. — Čudeć se tomu *ja* veće nere mogu, da ne bi *ufanja* ner samo u bogu. 1. 105; 5. 63; 9. 39.

Ùfati se (vidi primjer i kod: *gledati).* Er kad sam utekal, uteći još *ufam,* ter ne bih toj rekal, da se ja *uzdam.* 2. 330. — Tiem sa mnom, gospodje, pravo je da *ufaš,* malo dni još prodje, ponovit život *naš.* 8. 88. — Ki nigdar ne *ufah* u milos nje prit, neg nebog muče *stah* želeći ja umrit. 8. 8. — Za toj se ja *ufah* u te, gospodine, tiem primi moj *uzduh,* da mi duh ne izgine. 3. 453; 4. 461. — Stanovito *ufaj* u božju dobrotu ter ćeš imit u *raj* vikovnju

Digitized by Google

svitlost tu. 1. 99. — Tiem pusti zle volje, cviete moj, ter *ufaj*, jer ti će bit bolje i minut boles *taj*. 8. 128. — Kigodi stril *ufan* izberi u tebe ter osvet jedan *dan* mene sam i sebe. 2. 45; 3. 447. — Za toj sve su *zaman* lieposti i dike i nitko nie *ufan* živovat u vike. 3. 38.

Ùgledati (vidi primjer i kod: *razabrati*). Ako je kruno toj, neka ti je jur *znat*, skoro će ures tvoj mrtva me *ugledat*. 8. 100. — Tisknuše mnom gori, gdje kad se *ugledah*, raj mi se otvori ter čuda gledat *stah*. 7. 22; 8. 61; 10. 115. — Vaj ter se *ugledah* ja s grbom nazada, gdje treptjeh i *jadah* od tuge i jada. 4. 111. — Akior u subit prenu se *ugledav* glavu, ka ga ubit reče, totu *zagnav*. 1. 54. — Kada si *ugledal*, da nas ni već na svit, prijatelju smrt si *dal* za zlato osvojit. 4. 485.

Ùgodan (vidi primjer i kod: *podoban*). Rajski mir da t' je *dan* s nebes u tve krilo i pokoj *ugodan* ter zdravje primilo. 2. 384. 488; 5. 232; 8. 10. — Nie triebi to za nje, za tebe ti se *hran'*, dar cieni tvoj manje, a veće *ugodan*. 9. 155. — Da za što *ugodna* služba joj nie moja? nije bo *podobna* za te ta gospoja. 8. 91.

Ugòditi. Moje je željenje tebi samo *ugodit*, tim na tve hotjenje sve ti će sada *bit*. 7. 38.

Ugodjaj. Tiem milos, pravdu i goj zagrli *ugodjaj*, Jesusa ter takoj poslaše na sviet *saj*. 3. 303

Ùgovôr. Za meni izvršit obećan *ugovor*, da k meni bude prit u ovi sada *dvor*. 11. 10. — Ter ako taj obit ne bude imat *stvor*, neka znaš, jer dobit hoće mi *ugovor*. 2. 232.

Ùgrabiti. Tako ću *ugrabit* i ja lipos tvoju, četvrti tere *bit* s njimi ću u broju. 6. 197; 7. 67.

Ùgrin. Čehe zov' i *Ugre*, svi da s tobom budu, poganin da *umre*, a ti da dobudu. 1. 242. — Već ako na *Ugrih* pravda zapovida, da nazad ide *grih*, pokora naprida. 6. 244.

Ùhvatiti. Za što si moj vinu i moj ćeš vazda *bit*, kako mož istinu sada sam *uhvatit*. 2. 249. — Radi tu *uhvatit* Elizeju tvoga i ne jaše *vidit* s uzroka takoga. 1. 247. — Da bi me pridje lav za srce *uhvatil* nego li da ljubav očutim i nje *stril*. 2. 329.

Ukázati. Zla budem *ukazat*, da im ti pak budeš dostojnu platju *dat*. 10. 121. — Mudros je razum svoj na brieme *ukazat* i sred zla znati toj potreba što je *znat*. 4. 415. — Tim ako hoć biti što želiš *ukazat* namjesnik njemu ti i njegov rod se *zvat*. 10. 11. — Tko toli nemio bi, ki t' djecu htje *zaklat*, prem srčan proć tebi hotje se *ukazat*. 4. 480. — Ako sam zlo koje rekao, nu *ukaž'*, to li ne, za što je udorac ovi *vaš*? 5. 130. — Roditeljem *ukaž'* milošću i ljubav, nigdar ih ne *uraz'* ter ćeš bit bogu prav. 1. 141.

Uklòniti. Kad podne bude *bit*, on se opći od družbe pomuče *uklonit*. 10. 91. — Nikako pamet *ni* od mudra čovjeka, a bog te *ukloni* od ženskieh jezika. 9. 148.

*

Digitized by Google

Ukòbiti. Tko bi te *ukobil* ob dan ali ob noć, premda bi moguć *bil*, ne bi mogal pomoć. 1. 114.

Ukòpati. Za što mi govori, vajmeh mi, vranak *taj:* sama grob otvori, živa se *ukopaj*. 4. 318; 5. 190. — Toj li t' nie dosta *vaj*, ki ćutim u sebi, živa me *ukopaj*, molim se ja tebi. 4. 73. 364. — Nesrićna ženo ti, podj', veće *ukopaj* tvoje mrtvo dvoje dieti i veće ne *krsmaj*. 4. 489. — Taj bi mi smrt mila, da budu ovi *dan* umrieti od vila i od njih *ukopan*. 5. 180; 8. 66. — Po zemlji van groba, od mrtvieh gdje nie *stan*, kako se podoba, da je človjek *ukopan*. 3. 290.

Ùkor (vidi primjere i kod: *nitkor, opor*). I sve svršiti vruć, da mu ne bude *ukor*, ča veli kralj moguć *Nabukodonosor*. 1. 16.

Ukras (vidi primjere i kod: *obraz, poraz*). To li je ognjen plam, kako se svaki *čas* studen mraz ja stvaram, čim vidim nje *ukras*. 11. 91. — Ma tko je, nje *ukras* kad bude viditi, da se u plam i u *mraz* ne bude stvoriti? 7. 20. — Uresni nje *uzras* kako cvit izniče, od koga vas *ukras* k sunaču priliče. 2. 63.

Ukrijèpiti. Tako će moć tvoja, kad bude *ukriepit* na zemlji svakoja, na nebo slavom *prit*. 5. 70.

Ukrop. Ona ti pak *ukrop* ni kaše ne kusa, ni s njive nosi *snop*. 5. 184.

Ùlog. Za tim je na mal *stoj* nemoći na meni, u bedri je *uloj*, a bok bez bolje ni. 6. 71.

Ulòviti (vidi primjer kod: *pobiti*).

Ùljesti. Da na ku s' svrhu *ti* i za što, kaži mi, htjela tu *uljesti*. 10. 129.

Umàknuti (vidi primjer kod: *odahnuti*).

Ùmiljen. I takoj *umiljen* vrhu svieh vaj tuga ja njim bih *učinjen* u priču od ruga. 3. 475. — I s veljom žalosti da toli *umiljen* onomuj oprosti, s koga je *uvridjen*. 3. 371. — Dobri mir, jedinstvo ljube *umiljeni*, prez kogano divstvo ugodno bogu *ni*. 1. 108.

Umiljenstvo (vidi primjere i kod: *djevstvo, jedinstvo, uboštvo*). Da kako inom *svom* kripostju si veći, tako *umiljenstvom* htil me si priteći. 6. 267.

Ùmiti. Za č bi moglo *bit*, da su nje odluke da bude ona *umit* i lica i ruke. 4. 352.

Umjeteljstvo (vidi primjer kod: *kraljevstvo*).

Ùmjeti. Tko ne umie mučati, manje će vik *umjet* besjede skladati i mudro štogod *riet*. 5. 14. — I vjeruj, sve će proć s tvom časti, i sad *ti* vidjet ćeš, što ću moć i što ću *umjeti*. 4. 465. — Ino ja ne *umijem* učinit ni mogu, neg ti se dat sa *sviem* kakono sve bogu. 5. 111. — Koli nam drago *svim* toj bi naučiti, ja vam rit ne *umim*, vi ćete suditi 6. 13. — I takoj s njima *htjeh* zajedno uljesti, ali već ne *umjeh*, moj brate, izljesti. 7. 22. — Nu sam ja

Digitized by Google

kal i smrad od griehov mojih *tieh* ter tvoje časti rad moliti ne *umjeh*. 5. 87. — I nagledah *v ćih;* Pribate od tada dielit se ne *umih* iz ovoga grada. 7. 25. — Ni pentur na svit *bil* toli hitre skole, da spengat sve b' *umil*. 1. 78. 284. — Da si ti pisat *htil* toga moć veliku, koga si ovdi *umil* upisat priliku. 10. 317.

Umòliti. Ter cvite rumeni, htij mi se *umolit*, zapovidj toj meni, što mi će s trudom *bit*. 2. 226. — Jer ino ne *želim* dan i noć misleći, neg da t' se *umolim* sve tuge izreći. 2. 478. — Umol' se tim, njekad tebi se *umolih*, neharan nemoj sad meni bit vrhu *svih*. 4. 420. — I molbam mojima da se je tvoje *dil* milosti *umolil*. 10. 102.

Ùmor (vidi primjer i kod: *pozor, prozor*). S toga mi jest *umor*, s toga mi jest sila, da dušu dam na *dvor*, gospoje nemila. 6. 203. — Otvor' ter nas *zatvor'* s sobom u tom grebi, s tobom umriti *umor* gorak nam jur ne bi. 1. 65.

Umòriti. Ere mi veselje srdaču ne će *prit*, nu gorko dreselje, ko me će *umorit*. 2. 152. — Nemoj ga *umorit*, nemoj mu dati vaj, ino ti ne ću *rit*, neg s bogom ostavaj. 8. 56. — Kad budu ja umriet, neka daj za tvoj *grih* cvileći budeš riet: pravoga *umorih*. 8. 117. — Smišljaje, da si ti onega *umoril*, ki ti je na sviti u svemu viran *bil*. 8. 33.

Ùmrijeti. Gdi plate krvi ni, viteški je ne *umrit*, na život da shrani, pripravan i brz *bit*. 4. 422; 10. 32. — Vide mnjah pri *umrit* i skopnit kako mraz, neg li će ona *krit* od mene svoj obraz. 2. 138. — Mnjela sam prie *umrit* a toj zna bog pravi, neg ćete k stanu *prit* veseli i zdravi. 4. 334; 7. 78; 8. 8. — Slišam riči tvoje, li to ti umim *rit*, nad sve strahe moje strašije mi je *umrit*. 1. 150; 2. 142. 319. 327; 5. 32. — A tko bi rad *umriet*, nu mi ga ovdi daj, lasno je riečju *riet*, ma stvora podj' gledaj. 2. 52; 4. 136; 8. 34. 83. 95; 10. 162. — Ja sam pun tašćine, za to imam *umrit* i još svake tmine i doli u pakal *sit*. 1. 190; 6 203. — A nigdi nikoga nie čut ni *vidjet*, hoću li neboga cvileći sad *umriet?* 4. 313; 7. 442. — Za druzieh er *živit* ne može, ki reče, za druzieh da će *umrit*. 10. 166; 4. 441. — Nu stanje nać uviek na svietu ne mož *ti*, gdi nejma dvaš čovjek neg jednom *umrieti*. — 5. 103; 7. 107; 8. 56. 73. 120. — A s koga neg s te *tri*, a zacjeć psa muža, ja ti ću *umrieti*, gdi mu je psu duša? 5. 271. — Ljubmire, kud ti hoć, vodi me, s tobom *grem*, mu liepu da mi je moć prie vidit neg *umrem*. 9. 132; 10. 165. — Er ako odi sad radi nje ne *umrem*, ovi ću žestok jad do smrti patit *prem*. 5. 180. — Kada spiš i kad jiš, kad sidiš i kad *greš*, slidi te, a ne mniš, ka hoće, da *umreš*. 1. 147. 231; 2. 342; 4. 296. — Za č zviere kad *umre*, umre duh i tielo i u crnu zemlju *gre*, gdje mu je i djelo. 3. 91; 5. 138. 140. — U starih krv *umre*, s kom umru i volje, zla staros taj *satre* snagu i sve bolje. 7. 94. — Kako tilo *umre*, tako tudje grdi, a grob mu se *zapre*, da živim ne smrdi. 1. 152. 162. — Nu blizu kada *bih* nje draga pogleda, u sebi vas *umrih*. 10. 36. —

Digitized by Google

A za što ovo *rih?* za č malo tada ja od tuge ne *umrih*, ku hotih odnit tja. 2. 251. — Još ctiše njoj tada na ustih sladak *smih* ter malo od jada željnoga ne *umrih*. 2. 253. — Za što ja ne *umrih*, gospodje od gospoj, najprvo kad *uzrih* angelski ures tvoj? 2. 165. — Ma ova čudesa ja ne čuh ni *vidih*, ja t' malo ne *umrih*. 7. 39.

Unèsti. Vidiš li, da u kom čoviku pravda *jest*, još da ga triska grom, u dobro ga će *unest*. 1. 55.

Ùpasti (vidi primjere kod: *damas, napast, slišati*).

Ùpaziti. Prvu vil *upaziš*, ima ju pri sebi, čin' noćas da ne *spiš*, er će doći k tebi. 7. 52. — Evo mi moje *vil;* gospoje, dobar dan, koga si *upazil?* eto si sebe van. 5. 176.

Upísati. Činit ću život moj i tuj smrt *upisat*, neka se mirno toj po svietu bude *znat*. 8. 73. — Obrvi ter viju, nad kimi staše *val*, ako reći smiju, bog biše *upisal*. 1. 76.

Upítati. Ja kad te *zagledah*, gdi tako veneš vas, taj čas te *upitah*. 5. 346.

Uplòditi (vidi primjer kod: *dotrudniti*).

Upored (vidi primjer i kod: *pogled*). A veće trpiti ne mogu ovu *zled*, neg rekoh vapiti ovoj zlo *upored*. 2. 143.

Uprav (vidi primjere i kod: *grbav, ljubav, mrtav, narav, neljubav, nezdrav*). Tekući jošte gre s naporom kako *lav* ter obla da poždre hoće me, dim *uprav*. 2. 315; 10. 114 — Sad poznat mož *uprav* odluku tvu ludu, za što se s lavom *mrav* zatječe zaludu. 9. 141. — Nu prem sve da *uprav* toj tako razbiram, ne mogu kako *pav* da pera ne širam. 6. 283. — I neka ja *uprav* priklono na svieti u strahu tvomu *stav* budem poživjeti. 5. 37. — Još se ćeš, budi *zdrav*, pobludit u kril moj, ovo ti dim *uprav*. 2. 260; 3. 229; 5. 215. — Na stan svoj, ter ne *znav* kud se inud svrnuti, k vodi idoh ovdi *uprav*, da bih počinuti. 7. 49. — Da t' službu ne *pristav*, jakino pravoj vil, kojoj sam za *ljubav* život moj poklonil. 2. 519.

Upròsiti (vidi primjer kod: *iskusiti*).

Upùstiti. I ja *bih*, koji ga k njemu tad unutra *upustih*. 10. 120.

Upúštati. To joj se ne će *znat*, što toj bi za boga? htjela je *upuštat* u kuću njekoga. 5. 241. — Pomnju od spasenja navlašnju vazda *imaj* ter dobra činjenja vrime ne *upuščaj*. 1. 137.

Upútiti (vidi primjer i kod: *odlučiti*). Ma nu se *uputih* od straha zlo mreći, tuj vilu *zaupih* iz glasa moleći. 2. 394.

Ùrês (vidi primjere i kod: *bolest, nebo, pjenez*). Taj veći sud čeka, a toj jest nje *ures*, ki pozriv človjeka otravit ima *čes*. 2. 13. 94. 197. 235; 7. 6; 8. 13; 11. 142. — Za č oni ovo *jes*, ki te će proslavit i ki će tvoj *ures* kon sunca postavit. 2. 4. 103. 154; 4. 426; 6. 212; 8. 25. 84. — Ne znaš li, jer *ures* od tvoje liposti tvrdji je nego *vez* najveće kriposti. 2. 272. — A sve toj za *ures* prislavne lieposti, pri kojoj sve *možeš* ljuvene kreposti. 2. 157. —

Digitized by Google

I perje od *vitez*, što nose na glavi pod nebom taj *ures* ljepši se ne objavi. 3. 45.

Urésiti. Za što ti najmanje ne mož nju *uresit*, neg li ćeš ti od nje uresna velmi *bit*. 8. 100. — Pram, ki ti hotje *svit* taj narav na glavi i zlatom *uresit*, uza je ljubavi. 7. 5. — Dubravko, boga *dil!* što tebe narav taj tako je *uresil'* ljepotom na sviet saj. 10. 5. — Ako te niesam ja s načinom *uresil*, reci joj, er cvietja ne imam ja od *vil*. 8. 3.

Usàhnuti. Nie li žalost aj vidjeti takoj *nut*, gdi leži mlados taj kako cviet *usahnut*. 5 194.

Usilost. Za to je pravedno, da za svu *usilos* svak želi zajedno sa mnome tuj *lipos*. 4. 30; 7. 100.

Ùsta (vidi primjer i kod: *prst*). Crljeniem *ustime* ruža je prilika, a bjelje prsi *me* sniega su i mlika. 9. 145.

Ùstati. Ne mogu miran bit, sada ću poć *ustat* ter ih ću svieh izbit, ja im ću kučkam *dat*. 5. 272. — Ako ste legli *spat*, Mare, ži ti glava, jeda ćeš sad *ustat*. 7. 442. — Probudiv se opet *zaspah*, na jutrnju tad se ne *ustah*. 1. 265. — Kada mi pridan bi, kako van sebe *stah* ter ne znah o sebi neg on čas ja *zaspah*. 5. 310. — Najbrže sad *ustan'*, ustani ter putuj, nie tebi ovdi *stan*. 7. 432. — Nici još zemaljski riše mu: jur *ustan'*, ukaž ča si i ki, da budeš svitu *znan*. 1. 200. — Stahu kakono *lav* košutu kad preži, kako bi nju *ustav* pritisnul kad leži. 1. 80. — Bud da vitarca *mal* lipotom ča znahu ozdol biše *ustal*, još većši čekahu. 6. 17.

Ùstaviti. A ja ti Kujača ne mogoh po vas *svit* suzice od plača do sada *ustavit*. 4. 324. — Neka se *ustavim*, da za me ne imaš trud, neka t' ja svud *cvilim*, otkle je jad ovi hud. 2. 455.

Ustégnuti. Tako, kad osnovan jur misli svoje *teg* vidi Judit, izvan urehe na se *usteg*. 1. 46.

Ustrijèliti (vidi primjer kod: *oholiti se*).

Ustŕpjeti se (vidi primjer kod: *napiti*).

Ustŕpljiv. Da vele t' je bog *ustrpljiv*, ki vam onda ne sla svoj *gnjiv*. 1. 304.

Ustúpiti (vidi primjer kod: *izgubiti*).

Utak. Gledaše ti ga *svak*, lipo ga odivaše dolama, ke *utak* zlatom prosivaše. 1. 14.

Utèći (vidi primjere i kod: *pomoć, posjeći*). On čas će tja *uteć*, a neg li jednu noć na slami s tobom *leć*. 5. 184. — Ludos te, mogu *reć*, dobiva nebore, ako mniš da *uteć* ljubavi tko more. 2. 55; 4. 263. — Gdi ne će moć *uteć* ni skrit se ni uvrieti ni od boga milos *steć* ni himbom oprieti. 3. 292. — Ter mi je trudno *već*, gdi javi zlo vidju, a ne vim jur *uteć* onoj zlo ko slidju. 2. 124; 11. 250. — O majko, ter hoć to, nemila meni *prem*, da od družbe toliko dostojne *utečem*. 9. 116. — U tvoj dom na shranu ki bješe *utekal*, na vjeru izbranu ki t' se bješe *dal*. 4. 485.

Digitized by Google

Utišiti. Da mogu životom izdvorit ovuj *ril*, skoro nje lipotom plač bih moj *utišil*. 2. 179.

Utješiti. Da bih te *utišil* i virno poslužil, da bih tve srca *stril* i pomoć i lik bil. 2. 452.

Utrúditi (vidi primjere kod: *obljubiti, pogrditi*).

Uvjet. Scineći svak na *svit* zakletvu da drži, scineći svak *urit* na svitu da vrši. 2. 319; 1. 181; 5. 28.

Uvrijediti. I ako te *uvridih* kom rieči, ku ti zlo i priko sada *rih*. 10. 131.

Uzao (vidi primjer kod: *svezati*).

Uzbújati. I dobro kad sazri, tolikoj *uzbuji*, er da groz zoblju tri, siti bi bili *svi*.. 4. 273. — Ni toliko grih *mal*, ki kad se zapusti, da nije *uzbujal* i da ne otusti. 6. 40.

Uzdâh. Koli je vajmeh *plah*, koli je vaj priešan, bolježniv moj *uzdah* s jadovi izmiešan. 3. 191; 4. 19. — I željan tvoj *uzdah*, s kiem cviliš prid smrti, koja će skoro u *prah* tve tielo rastrti. 3. 107. 266. 371; 8. 50. — Ako je moj *uzdah* i ovi moj plačni jad u pjesan sudnji *strah* spomenuo često sad. 3. 106. — Jer ako kako *znah*, da život skonča tvoj, ali ki ljut *uzdah* skračat će život moj. 2. 455; 4. 94. — Uzdaše pak teci po gorah i *vodah* ter vilam sviem reci, da si ti moj *uzdah*. 3. 193. — I kako ne ostavim nesrićan život *ov*, za da se izbavim žestokih *uzdahov*. 6. 212.

Uzdàhnuti. Ter ne smim *uzdahnut*, da mene gdigodi žalosna takoj *čut* ne bude tkogodi. 2. 473. — A pak se *uzmaknuh* vode sit u taj čaš ter željno *uzdahnuh*, jak da sam bolan vas. 4. 105.

Uzdati. Pravedan biti *hti'* oniem, ki u tebe budu se *uzdati* u svoje potrebe. 5. 11. — Moći će skratiti snagu, u ku *uzdaš*, tebe zapratiti u stanja, ka ne *znaš*. 1. 113.

Uzdignuti. Djeteta *uzdignut* zakoni svetima njeki je općen *put* i dobrim i zlima. 4. 444.

Uzdîh. Najliše suzami tko smieša gork *uzdih*, zatuci u kami, a ne scin' toj u *smih*. 2. 296.

Uzdihaj. Ter svaki *uzdihaj* kad joj gre uz grlo, govori bi reč *vaj* i zove smrt hrlo. 2. 293. — Nu što je, dim, smrt *taj* pri dugu zlu viku? jak kratak *uzdihaj* pri plaču veliku. 2. 357.

Uzdisati. O guste zeleni, oto ste veće *krat* u želji ljuveni čuli me *uzdisat*. 11. 139. — Gdje željno *uzdisah* od tuge pakljene, napokon za č ne *znah*, što će bit od mene. 4. 120 — Lie i ako *uzdisah* i cviljah u muci, ufanje nu *imah* u zlatnoj jabuci. 4. 113.

Uzdrhtati. Mnju, ti bi *uzdrhtal* despot, car i sultan, tere bi pleća *dal* meč ne podrvši van. 1. 15.

Uzdržati. Tko mu će *uzdržat* glavicu oni dan, tko mu li piti *dat* kad bude on žedan? 5. 125. — Nu ga ja *uzdržah*, i ovdi nikako za sad mu doć ne *dah*. 10. 192.

Digitized by Google

Ùzêti. Nad kim će suze trt, nad kim će smrt zlu *klet*, pri reda ka htje strt tuj mlados i *uzet*. 4. 396. — Takodjer ki vlada svakoga na saj *svièt*, pravo je, što nam da, da može i *uzet*. 5. 304. — Svjetovat svakoga vazda si umil *ti*, sad za te samoga ne umieš svjet *uzeti*. 5. 29; 10. 29. — Ako me ne *uzmeš* opeta u skut tvoj, gdi skonča, vidjet *ćeš*, nevoljni život moj. 2. 498. — A tebe izvan *svieh* satvorih samoga i obrah i *uzeh*, čovječe, za moga. 5. 111. — Ki prišad sam na *se* rad naše ljubavi človječju put *uze* i s njom se sastavi. 3. 379. — A kralj Poliniču desnicu, reče, *uzam*, ako ova, ku ti ču, dobude, jak *ufam*. 11. 59. — Koji je vas *vesel*, u ljubav da je moć, rado bih ja *uzel* gledat ga dan i noć. 2. 428; 5. 352. — Al ona, kuno *uzet* ljubavju vze Sikem, s česa rasut i *klet* osta s njim grad Salem. 1. 39. — Biše svak njih *uzet* ljubavju nečistom, svuda svezan i *spet* zamčicom tom istom. 1. 80.

Ùzgledati. Kakono za hip *mal* otvoriv tko oči tko bude *uzgledal* u sunce s istoči. 2. 52.

Ùzmàknuti. I u vrieme u svako niesam se *uzmaknul* vratit mu tutako, što sam se držan *čul*. 4. 243.

Ùzmnožan. A po tom treti *dan*, o slavo prisveta, uskrsnu *uzmnožan* od mrtvieh opeta. 3. 380; 7. 417.

Ùzmnožit. Vjeruju u onoga, ki je sam *uzmnožit*, na svieti bez koga ne može ništo *bit*. 3. 375; 5. 13. — O silo i slavo, Jesuse *uzmnožit*, mni mi se, nie pravo da tamo budu *prit*. 4. 224.

Ùznak. Hronu, strepi sobom ležeći on *uznak*, drhta ruka s nogom, vas se oslabi *pak*. 1. 51.

Ùznati. Toj ću ja sve *uznat*, tko joj je spovidil, nie pravo *vjerovat*, da što ni tko vidil. 2. 499. — Dobro će toj biti, al što ću *žalosna*? kako ću roditi, da mi se ne *uzna*? 5. 268. 277.

Ùzrâst (vidi primjer i kod: *ukras*). A grlo pribilo, ostali vas *uzras*, komu da ni milo, jakino sitan *klas*? 2. 78.

Ùzrásti. S pomnjome hranjeno do mala *uzraste* i svedj bi ćienjeno, kraljice da 'e sin *te*. 11. 7. — Er ih je brižnieh sram, ne znaju one *zla*, ja im ćud dobro znam, s njimi sam *uzrasla*. 5. 187.

Ùzreti. Pače ja mru da *mrem* i želim smrt hrlo želeći, da *uzrem* uz moje tve grlo. 2. 101. — Ar će se ponit, *rih*, kad vidi svoj obraz, u komu ja *uzrih* od sunca vas izraz. 2. 90. 117. — Nu kom je ne *uzrih* ni nje sjen prida mnom, vas za njom tuj *zamrih* jak cvitak prid slanom. 2. 467. — Mladjahta diklice, pri nego bih *uzril* angelsko tve lice, pri me tvoj rani *stril*. 2. 103.

Ùzrok (vidi primjere i kod: *istok, obrok, potok, prorok, svjedok*). On tko je taj *uzrok*, da se ja dreselim, oni ga vik i *rok*, koji mu ja želim. 2. 129. 364; 3. 269; 4. 349; 5. 48. 264; 8. 34. 50. 93. 107. — A sve toj za *uzrok*, za č bješe bilig naš, kadgodi imah *srok* sadružit nje obraz. 2. 275. — Za ki poni *uzrok* tu t' muku stvoriše, ta trud toli *žestok*? za č te umoriše? 1. 170.

Digitized by Google

— Da sam ja *neboga* žalosna i tužna bez moga *uzroka* ovako njim sužna. 5. 230.

Uzvísiti (vidi primjer i kod: *poživjeti).* I u sve toj vrime nigdar joj ne *zgriših,* nu slavih nje ime i k zvizdam *uzvisih.* 2. 368.

Užèći (vidi primjer i kod: *preblažen).* Ne mogu neg sve *reć,* za č mira ne imam, ti većma za *užeć* u meni ljuven plam. 8. 32.

Užívati. Nit se taj može *zvat* ni blažen ni čestit ni rados *uživat* ner s plačem truda sit. 4. 164. — I ja ih *uživam* ne manje neg li ti, jer meni kako *ram* dragu su vidjeti. 8. 79. — Što ti je? ki t' je vrag? amancu *uživaš,* kojoj si veće drag nego nje oči *draš.* 5. 288. — Oto ti slatki goj u srcu *uživaš,* a što je nepokoj ljuveni jaoh ne *znaš.* 7. 12. — Ter veće ne *pitaj* od togaj ni prosi, ako viš, *uživaj,* što vidit mne mnozi. 2. 272.

Užurar. Ki biše *užurar,* po njem svet pohaja, po njem raju *vratar* bi, ki ga zataja. 1. 203.

Vahtar. Ako bog ne svida, na branicih *vahtar* zaman bdi i sida, a na vratih *vratar.* 1. 28.

Vâj (vidi primjer i kod: *sada).* Kad sazvah tebe *ja,* o višnja ljubavi, ter tužbe i *vaja* ti mene izbavi. 3. 456; 4. 131. 159. 196. — Ako si u *vaju,* ne jer ćeš s svieta poć, n go li jer *mladu* domaću imaš oć. 5. 30.

Vâl (vidi primjer i kod: *slava).* I sjeke strana *svieh* znane i neznane, u morscieh *valovieh* koje su prie prane. 3. 288.

Vàljati. Plakat ne će *valjat* poslija ni molit, kada budemo *zjat* i s dili othodit. 1. 231.

Vâmi. Sluge smo vaše *mi,* nu dar, ki nosimo, u svemu drag *vami* ne će bit, što mnimo. 10. 286.

Vàngjêlje (vidi primjere kod: *brojenje, moljenje, štenje, trudjenje).*

Vapaj. Ne boj se i ne *haj,* kada domaća tva spravi plač i *vapaj* i lica bije sva. 1. 141. — Tad svi jednim *vapjem* moljahu govore: bože, koga u *svem* kripost svaka more. 1. 20.

Vàpiti (vidi primjer i kod: *trpjeti).* Jur mi se priklada, pokli mi može *bit,* koliko za sada, klikovat i *vapit.* 4. 6.

Vârati. Ako uzmu sada *bat,* nać me ćeš inoga, nemoj se, čuj, *varat.* 5. 269. — Nemoj se *varati* do svrhe, Lovorko, u tvom zlu tako *ti.* 10. 97. — Ja vidjer jučera, ako se ne *varam* njekoga pastiera gdi bješe odi *sam.* 5. 175. — Tvrdo t' se, jaoh, *varah,* kad ovu vil stekoh, s koje se blažen *mnjah* ter miran bit rekoh. 8. 95. — U srcu jedno tko govori, a drugo *van,* govor' i ti tako, da s' nadje on *varan.* 11. 244.

Váriti. Ja ve ću poć *varit,* nu mi da' ožicu; naj, što ću sada *rit* za onu pliticu? 5. 243.

Varka (vidi primjer kod: *Grk).*

Digitized by Google

V a r o v i t. Zločes je, tužan je, tužan će i vik *bit,* tko stavlja ufanje u ovi svit *varovit.* 4. 443.

V ä š k o l i k (vidi primjer i kod: *čovjek).* I ona mi *vaskolik* da način i pomoć i smrtnoj rani *lik.* 10. 33. — Ter ćemo *vaskolik* razum tvoj vidjeti, kakav nie bio *vik* nit će bit na svieti. 8. 65; 9. 155.

V a š t i n a (vidi primjer i kod: *sajam).* I svakom *vaščinom* porugan mnogo bi ter krvju *prisvetom* vas narod otkupi. 1. 102.

V ä z d a (vidi primjer i kod: *glad).* I pticam krila *da,* da budu letiti, a meni jur *vazda* u mukah živiti. 2. 365. 477; 3. 374. 401: 8. 30. 71. — Ki sada i *vazda* pri svomu životu kraljuje i *vlada* jedinu ljepotu. 4. 152.

V à z ê t i. Začeti ter *razeh* pozirat nje pogled, a pak se još *začeh* stvarati vas u med. 2. 259. 300. — Idosmo puzeći po tihu kraju *pram,* jedan njih vozeći, drugi osti *vazam.* 6. 48. — Od fierle štap *razam,* ni u miru ni u goju, ter pojdoh vajmeh *sam* sliedeći čes moju. 4. 111. 121. — Za mene ne pomnju, nu za tvoj glas *vesel,* jur ovdi da domnju, pače bih još *razel.* 2. 272. 253. — A mnokrat ja stanih jakino vas *vazet* ter iz nje ne ganih oči me i *pamet.* 2. 276. 457. — Kad od nje bi *začet* veliki prirok taj, za ki je nam *vazet* zemaljski, prave, raj. 2. 330.

V ê č ê r (vidi primjore kod: *biser, čemer, takodjer).*

V e č è r a s. Dodjte ve jedan *čas,* dodjite ovamo, zajedno *večeras* neka večeramo. 5. 256. 285; 11. 114. — Iz svieh tiem usti u skladu jedan *glas* ovako izusti i klikni *večeras.* 9. 175. — Svak slavi *večeras,* ko pod mom krunom jes hrabrenu moju *vlas* i me vil drag ures. 9. 100.

V ê ć m a. Ter poče još *večma* ranu mu vriedjati, toliko, vilo *ma,* da mi hoć smrt dati. 8. 27. 47.

V e d a š. Rdja si i *vedaš,* satir Vuk ti si oni, od vuka hudji *dvaš.* 9. 150.

V è l e. Ako li sliditi hoć tih, kih je *vele,* ustrpin ne ć biti ni misli prognat *zle.* 1. 154.

V e l i č a k. Nu biljeg *veličak* ovo je, mni mi se, što kami tvrd i *jak* vrh spile vidi se. 10. 137. — Kada toj vidješe, skočiše žene *pak* ter ubrus izeše, ki bješe *veličak.* 5. 145; 8. 63.

V ê l i k (vidi primjere i kod: *čovjek, jezik, mladolik).* Ni jedan ni grih ta ni je toko *velik,* da božja dobrota ne će mu dati *lik.* 1. 119; 2. 148. — I hoće strah *velik* od njega imati i njemu po vas *vik* sve hvale davati. 5. 72; 8. 22; 9. 146; 10. 22. — Aležandar, ki bi od Srblji kralj i *ki* za tim vas svit dobi i zva se *veliki.* 6. 264. — Ako je još liek *ti,* diklice, pravedni, da si trud *veliki* ne ćutim po sve dni. 2. 477. — Ja crvak budući i grješnik *veliki,* a ti bog živući stvoritelj *nebeski.* 3. 395. — Zgodih se u tuzi njeki dan *velikoj,* ka tuga da suzi učini obraz *moj.* 2. 218.

Digitized by Google

259; 3. 106. 380. — Ne htij se ponosit odićom *zalihom,* jer ćeš raspravljen bit grdinom *velikom.* 1. 134. — Pokli se ja kaju od zloba *velicieh* i dužan ostaju pri tebi za moj *grieh.* 3. 391.

Velmi (vidi primjer kod: *riječ).*

Vèlma. Liepa ti je zaisto običaj *veoma,* kom naše sej mjesto slavi se, družbo *ma.* 9. 146.

Veomi. Oružjem er smo *mi* grad branit uzeli, podložit *veomi* ki sebi on želi. 11. 35; 5. 217.

Veras. De po che mandato niesam ti ki *veras,* nu tomu jes Mato, a ne ja, uzrok *vas.* 5. 98.

Veséljе (vidi primjere i kod: *bijenje, moj, poštenje, proštenje, rodjenje, spasenje).* Ako li o šteti, zlu volju kažu *lje,* ištom ćeš vidjeti skroveno *veselje.* 5. 324. — Kada bih vazel *ja* ovu vil sliditi, ne imah *veselja* gdi ju ću viditi. 2. 311; 6. 246; 8. 45. 79. — Neg pokoj i rados i svaka *veselja* da prija tva mlados, ka meni suncem *sja.* 8. 102. — Ah ko svies ma grede u miru s *veseljem* s razumne besjede, s hrabrena srca *prem.* 9. 25. — Vidjećeš s *veseljem,* ki patim nepokoj, a uzrok riet ne *smiem,* izbrani cviete moj. 8. 13. — U zdravju s *veseljem* da život vaš bude i da vas dobrom *sriem* nadari od svude. 5. 309.

Vèseo (vidi primjere i kod: *Gabrijel, uzeti, vazeti).* Rec' mi: kada *vesel* človik vele biva? kada je s mirom *sel* ter ča god dobiva. 6. 29. — Da većma se boli, jer *svih* sad vas gleda tuj *veselih.* 1. 297.

Vèzîr (vidi primjer kod: *pancijer).*

Vîdjeti. Ako će tko novu izvrsnu stvar *vidjet,* pogledaj vil ovu, svim vilam ka je *cviet.* 2. 26. 96. — Jeda kad budeš *htjet,* krunice gizdava, ovi trud moj *vidjet,* koji mi smrt dava. 2. 451; 5. 59. — Jur projde, vaj meni, s vremenom mnogo *ljet,* da tvoje zeleni ne mogu ja *vidjet.* 4. 22. — Tužno je još *vidit,* gdi mnozi poginu hoteći tamo *prit.* 3. 163. — Priklono molim vas čujte me, er ću *rit,* što ćete vi od nas čuti sad i *vidit.* 7. 459; 4. 35; 5. 97. 297; 6. 190; 8. 91. — I po tom vil ova, ljubavi, mož *vidjet* noseći luka dva gdi čudno hara *sviet.* 2. 44. 52. 283; 3. 6. 125. 159. 362; 4. 258. 357. — Jelu ćeš najprvo iz daleč *zamjerit,* svih luzih to j' drvo, jur više ne ć *vidit.* 2. 434. — U kojoj huda čes čini ti *viditi* sve tuge, svu boles i još si živa *ti.* 4. 438; 5. 147. 196; 6. 215; 7. 24. 48. 106; 8 59. 79. 94; 9. 104; 10. 49. — Ili spim ili *bdim,* tiem život moj vene, pri sebi gdje *vidim* sve trude pakljene. 4. 72. 98. — Divanu onuj *dim,* ku vajmeh s svieh strana odrtu sad *vidim* oda zlieh krstjana. 3. 170. 372. 458. 460; 2. 240; 11. 22. — Jeda ju gdi *vidim,* svudi ju ištem ja, za č ino ne *žudim* nego nju i raja. 2. 492. — Podobna ćeš se zvat k Janusu, ki se *di,* zad i sprid da j' okat, da s obi stran *vidi.* 1. 137. — Evo ja stvoren *bih* u tamnoj propasti, gdi ništor ne *vidih* neg strašne tej tmasti. 5. 159; 6. 256; 8. 13. — Nu spućen gdi ja

Digitized by Google

bjeh pri jeli zelenoj, rascvieljen tuj *vidjeh* još velik nepokoj. 4. 137. 191; 5. 117. 216. — Meu zlobe ostale, što poznah i *vidih*, mnoge su upale prid strahom u zli *grih*. 4. 377; 8. 29. — Bisake kad *vidjeh* na ramu gdi nosi, sa mnom su sada, *rieh*, na pomoć svi bozi. 4. 157; 6. 56. — Treti red na dno *svieh*, pod srednjih ki staše, zamjerih i *vidjeh* vladanje gdi staše. 3. 359; 4. 122. — Pilato Jesusa izbjena kad *vidje*, od krvi i suza omazan vas gdi *je*. 5. 134. — Al nitkor tomu *kriv* nije mi nego ja, za č ures tvoj *vidiv*, gdi kako sunce sja (potekoh). 8. 37. — Tko je toliko *smiv*, ki bi ih dočekal, al na daleč *vidiv* da bi se ne pripal? 1. 15. — A ti, moj primili, sve viruj sad *vidiv* s razlogom da cvili život moj trudno *živ*. 2. 382. — Mnju ti, bi Apolo lin tirati Dafnu *bil*, tad kon tesalskih stin ovu da bi *vidil*. 1. 39 — Ni toj mi ni zaman, er ću bit za nje *dil* daj pravo viran zvan, a to je svit *vidil*. 2. 142. 194; 3. 359; 6. 64. — Potekoh oni čas, da bih te još *vidil*, vidivši tvoj obraz očutih ljuven *stril*. 8. 37; 2. 164. 303. — Ere se mni meni, štil što sam i *vidil*, da svieme k Eleni slična je ovaj *vil*. 2. 74; 7. 6.

Vȉhȃr. Dim kako divna *stvar* ne daleč od mene, zavrti tih *vihar* vrh jele zelene. 3. 214. 480; 4. 84. — Nut gledaj još *vitar*, okol nje gdi tvori od cvitja lip *vihar*, da joj se udvori. 2. 61.

Vijȅnac (vidi primjere kod: *pjesnivac, tanac*).

Vȉla. Ukazat budem ja oholim svim *vilam*, koja je moć moja i što je ljuven *plam*. 7. 129.

Vinogrâd. Er ljudi svi prave, da gine ovi *grad* s njih kako s kostrave gdi gine *vinograd*. 2. 337; 5. 211. — I njive i svaki *sad*, pastieri gizdavi, najveće *vinograd* da vam se zeleni. 7. 454.

Virgilj. I mudri jur *Virgilj:* u mramor da pišu slaveći tebe *gilj* ljepotom najvišu. 2. 89.

Visìna (= *višina*, vidi primjere i kod: *gospodin, pelegrin*). O bože a sad *čin* otvorit višnji kram od zgara iz *visin* ter pošlji doli k nam. 7. 418. — On buduć božji *sin* sajti se dostoja sa nebeskih *visin* i put našu poja. 1. 197. 210; 3. 306; 5. 349. — Za č s duhom uzdiše ter s duhom sebe *sam* vrh sebe uzdviže k nebeskiem *visinam*. 3. 352.

Vȉsjeti. Človiče, tva ljubav čini me s neba *sit*, čini me dim uprav na križu tač *visit*. 2. 342.

Vìsok (vidi primjer i kod: *istok*). Ekuba starica gdi je, žene, zna li *ka*, koja bi kraljica od Troje *visoka*. 4. 347. — Posvet ga da je *moj*, kako stvar najdražu na gori *visokoj* gdje ti ja pokažu. 4. 237. 244; 7. 460. — Na jeli *visokoj* ali pak na boru, gdi ćuši listak *svoj*, najliše u zoru. 3. 92.

Vȉtêz (vidi primjer i kod: *pjenez, ures*). A ti se s' rvala jak hrabren taj *vitez*, komu se da hvala, kad satre ljuven vez. 4. 188. — Od mladac i *vitez* kako je običaj nositi ljuven *vez* pri kom je tužni vaj. 4. 315; 3. 135.

Digitized by Google

Vjekomam (vidi primjer kod: *poznati).*

Vjekòvit. Neka ti nje ures spoviedaš vik na *svit,* pokli ti dano jes, da si tač *vjekovit.* 11. 138.

Vjekovstvo. Da sve pretrpiti odluči ljubav *tva* hoteć nas živiti životom *vikovstva.* 1. 170.

Vjenačac (vidi primjer i kod: *mjesečac).* Angelskim *vjenačcem* bi rek se s' krunila, a bielim *mjesečcem* da s čelo povila. 2. 71.

Vjenčac (vidi primjer kod: *tanac).*

Vjêran. Ja ti ću u svem bit na službi toj *vjeran,* srčano vik služit do smrti noć i *dan.* 5. 179; 8. 17. 86. 111; 11. 135. — Je li gdje tko *vjeran* da vjeru obrani prid ovim, ki svoj *stan* za ljucku krv hrani. 4. 454. — Nego te molju *ja,* gilju moj rumeni, budi mu *vjernija* nego li bi meni. 8. 97.

Vjêriti. Al se ću večeras za despet nje *vjerit,* kad joj taj dodje glas, što t' para, što će *rit.* 5. 289.

Vjérnôst. Ako riči moje i ljubav i *virnost* prignut te, gospoje, ne mogu na *milost.* 6. 196.

Vjêrovati (vidi primjere i kod: *imati, uznati).* Da hoc li *vjerovat* daj ovu, ku mi sad ruka tva hotje *dat.* 10. 148. — I veće htjej tebi neg druziem *vjerovat,* jer što je u tebi, najbolje mož sam *znat.* 5. 8. — A ja mlad *vjerovah* pod krilom njegovim kako sin mirno *spah,* kako sin življah s njim. 4. 394. — Makar mlad, makar lud, svak da je *vjerovan,* prid svaki jošte sud mogu ja biti *zvan.* 2. 329.

Vjêtar. Zapoviedat inim veliku cieniš *stvar,* magla je toj i dim i nadut sve *vjetar.* 11. 29. — Ki blazni tih *vitar,* a sunce kripi toj, a rosa goji *zgar* na zemlji gdi plodnoj. 4. 394. 466. — Gdi more i *vjetri* sve sile staviše, da svaki od nas *tri* cvileći uzdiše. 8. 58. — Da meni tolik *dar* za ljubav dopustiš, da silu od *vjetar* van spile ne pustiš. 4. 15. — Poznavam i ja toj, koli je trudna *stvar* i ki je nepokoj zlosrdjem od *vjetar.* 4. 17.

Vjetarce (vidi primjer kod: *sunašce).*

Vládalac (vidi primjere kod: *jaganjac, konac, otac, prišalac).*

Vládati (vidi primjere i kod: *darati, obrati, predati).* Ako bi hotjela *ti,* moreš strt ovi jad, daj mi se *vladati,* da t' reku tvoj liek sad. 2. 455; 11. 32 — I liesjem još *vladaš* i mnokrat zadosti smeteno vrieme *daš* s velikom plahosti. 4. 12. — Ali ti draže jes gospostvo, pravo *kaž',* ali tvoj um i svies kojom ga ti *vladaš.* 5. 220. — Svet prisvet i blažen jedini stvorče *naš,* po vas viek i amen svakoja ki *vladaš.* 3. 294. 361; 5. 230. — A ti sam bože *znaš* bezumje sve moje, razložno ki *vladaš* stvorenje sve tvoje. 3. 472; 4. 93. 110; 8. 100. 114. — Neka vas on *vlada,* neka vam za trude blaženstvo vječno *da* potrebno kad bude. 3. 147. 376. 401. 407; 4. 58. 215; 5. 10. 304; 7. 66. 94; 8. 51; 10. 177. — Nu se ja tač *vladah* ter se sad čudim sam, kako se njojzi *dah*

Digitized by Google

ni mača ne izam. 5. 37. — Tiem bože milos *daj,* molim te sluga tvoj, ter krmi i *vladaj* trudjahan život moj." 3. 111; 4. 73. 195.

Vlâh. Doći će starica, štono se u *Vlasieh* opći zvat vještica, tuj ćete imat *smieh.* 5. 173.

Vlâhinja. Zgledavši *Vlahinju,* ka mi se posila, posumnjih, da je *nju* Jegjupka rodila. 5. 332.

Vlâst. Ja sve to dobro znam, er sve što reče *ti,* učinil ja jesam, djelo je me *vlasti.* 9. 8.

Vlastèlin. Za to ne ću biti *lin,* do grada ću iti, da me on *vlastelin* bude naučiti. 6 16. — Muči, kozo, muči! jučer me *vlastelin* Vlahe Držić ruči vlasteoski pravi *sin.* 7. 30.

Vô (vidi primjer kod: *orao).*

Vöćka. Rec' mi pod *roćku* ku stavši se ljubiše, pokol ti stvar *taku* reče da činiše. 1. 90.

Vòda. Nenavid još je s *njom,* rad koga sviet tuži, moj život pod *vodom* ki topi i duši. 3. 467. — Da od zgara nad nami i sada i po *tom* kraljuje zviezdami i kopnom i *vodom.* 4. 88. — Toj rekši izvi se iz vriće i *vodom* po puti umi se i namaza *vonjom.* 1. 37. — Nu se zled umnoži u griesieh i u *zlobah,* ter pride prut boži iz oblak u *vodah.* 3. 299.

Vòdac (vidi primjer kod: *otac).*

Vòditi. I ako ne ktie *it,* triebi će bit tada silome ga *vodit.* 7. 92. — I cjeć nas život svoj u tugah htje *vodit,* a paka u ljutoj boljezni na smrt *prit.* 5. 89. — Još ljepše pri vodi tanačac *voditi,* hodi, kolo vodi, ki putem greš čuješ *ti?* 7. 58; 11. 256.

Vojèvati. Tko li mu taku vlas na svietu može *dat* ter grede put od nas jak da će *vojevat.* 4. 199. — Da svietu pomogu na mene *vojevat* i meni nebogu vjekušti trud *zadat.* 3. 452. — Er njeke drisnice tamo su *vojeval',* ke su tužice do smrti mnozim *dal.* 5. 102.

Vòjnîk (vidi primjer i kod: *konjik).* Poni ćeš ti rob bit, a ne crikve *vojnik,* tako će t' grom ubit ne znajuć gromu *lik.* 1. 243.

Vójska (vidi primjer i kod: *sobom).* Koju bi ti htila samirit i za *ku* sad si ustavila od boja mu *vojsku.* 11. 26. — Kud se obratiše hode meju *vojskom* svim oči zaniše, svaki zrča za *njom.* 1. 41; 11. 33.

Vöjvoda. Po tebi jur boj bi Hristos naš *vojvoda* protivne pogubi i mačem smrt im *da.* 5. 43.

Vòljeti (vidi primjer kod *nositi).*

Vònja (vidi primjer kod *voda).*

Vrâg (vidi primjer kod: *patiti).*

Vráta (vidi primjer i kod: *mrtav).* Eno joj na *vratieh* per brio čovjeka, sve ono er joj *rieh:* potreba er mi je njeka. 5. 287. —

Digitized by Google

U Ane na *vratich* sastase tuj prešu, gonjahu na dvor *svieh,* Jesusa er vežu. 5. 133.

Vrȁtâr (vidi primjere i kod: *užurar, vahtar).* I balot pes punu dajuć mi svaki u *dar* u svetom Antunu, da i nisam ja *vratar.* 11. 201.

Vrátiti. Imo bi ljubiti, ako hoć ljubljen *bit,* što budeš zajmiti, to će t' se i *vratit.* 5. 3. — Sinovmi neka *ti,* prijatelju naš pravi, budeš se *vratiti,* gdje nam sina ostavi. 4. 474; 10. 47. — Dinare uzmi *ti* ter ih sad odnesi, Židovom ter *vrati,* a ti se objesi. 5. 134. — Učer sam dite *bil,* sad me skljuća starost, nitkor se nij *vratil* opet na svu mladost. 1. 233.

Vrȅmenit (vidi primjer i kod *stanovit).* I ka je meni *bit,* prigovor mi biva, jur je muž *vremenit,* a pjesni pripiva. 6. 70. — Koji viek *vremenit* i sada i vazda zemaljski ovi *svit* timuni i vlada. 3. 177.

Vrijȅdan (vidi primjer i kod: *dostojan).* Nu mi nije taki *dan* očima vidjet moć zlamenit i *vriedan* uživat mir ob noć. 11. 144. — Žena je svud *vridnih* kakono i ljudi, uz dobre jes i *zlih,* dio svega jes svudi. 4. 483. — Ako dar ki veći i draži i *vrjedniji* mogla bi želeći zamislit sve tve *dni.* 9. 119. — Koja je *vrjednija* nego li vas sviet saj, za ništa gubim *ja* i s njome vječni raj 5. 149. 313.

Vrijȅdnôst (vidi primjere kod: *priprost, skupost).*

Vrijȅdjati. Da li dodje u strane, gdi ćeš smrt mrtva *zvat,* nelicknje tve rane gdi će vik plač *vridjat.* 4. 397. — Ki s' go·li, mene sad bolesnu ne *vriedjaj,* razgovor ne će jad moj gorki i moj *raj.* 4. 438.

Vrijȅme. Veliko jes *vrieme,* da nika jur vila nevoljno srce *me* sebi je zgrabila. 2. 457. 5. 33. 39. 55; 8. 35; 9. 25; 10. 22. 103. 115. 11. 135.

Vȓt. S junaci dogovor stavivši Juda *tu* podjoše svi na dvor za nać ga u *vrtu.* 5. 128. 130.

Vrućina. Tada ćeš viditi, da se će studen *nje* u taj čas svrućiti od tvoje *vrućine.* 5. 338.

Vûk. Stražani sve trpe ter kako *vukovi* jaganjca gdi drpe, drpljahu njega *svi.* 5. 131. — Eto ja izvan svih ljepotom smamljen *trom,* mlieko psim, a ostavih imanje *vukovom.* 9. 157.

Vùkas. A ja ću i *Vukas* i Radmio i Pribat jednaga pustit *glas* pjesancu pripievat. 7. 451.

Vükmîr. I maja ne će moć, Šišmane, ni *Vukmir* opeta domom doć, dočim se svrši *pir.* 7. 443.

Vukòdlak. Ja sam grizivino, a niesam *vukodlak,* grizem, žvem ijem vino brz, krepak, hitar, *lak.* 7. 29. — Mne mi se kako zec, gdi na njih vape *tak,* jakino na mjesec, kad ga jê *vukodlak.* 2. 336.

Digitized by Google

Vȕkoje. Poću nać *Vukoja* ter ću se u ruho njegovo obuć *ja*. 10. 109.

Zàbaviti (vidi primjere kod: *ljubav, primiti*).

Zàbavljati O čemgod po vas dan hotjej se *zabavljat* i samo čas jedan isprazan nemoj *stat*. 5. 13.

Zabit (vidi primjer i kod: *ostaviti*). Milostiv hti' mi *bit* rad tvoje ljubavi i moje u *zabit* zgriešenje postavi. 5. 94. 326; 8. 31. 106. — Znam, i toj u *zabit* ne mogu staviti, istinu i za *rit*, imah sreću iziti. 4. 416; 7. 430.

Zàbiti (infigere). Ali ti, jaoh, ne *bi*, gospoje dosti još, vele krat što *zabi* u srce moje nož? 8. 93.

Zàbiti (oblivisci). Jer za sve na dalek, gospoje, da ću *bit*, ne cieni, da ću viek ljuvezan tvu *zabit*. 8. 104. — Život moj krvniku s imanjem pridan *bi*, pri zlatu veliku vjeru i čas ki *zabi*. 4. 393; 6. 9. — Kad zapovid božju *zabi* da vazda ona grihe *čini*. 1. 330. — I na ovi plačan *trud* mimo sva jaoh ina gorkoga ne *zabud'* smiešati pelina. 3 90. — Oh kamo sam se *dil?* čto velim? ni tako; da oto bih *zabil*, a čtil sam inako. 5. 353. — Bez misli nebavac za toj sam ja *zabil*, taj zlati peharac na kom sam mjestu *skril*. 4. 125.

Zablúditi (vidi primjer kod: *obljubiti*).

Zàcknjeti. I akoprem dosti pospješan niesam *bil*, nu u tve milosti, znam, niesam još *zacknil*. 5. 59.

Zàčêti (vidi primjere i kod: *pamet, presvet, vazeti*). Diva ćeš *začeti* i diva porodit i tada ne ćeš *ti* bolizni oćutit. 1. 167. — Umiru, u tancu kad budeš ti *začet* prislatku pjesancu, kom budem ja *vazet*. 2. 422.

Zàčuditi se. Kojoj se *začudih*, ne smjeh proć ni kročit, za č mi se vidi *grih* lipu stvar potlačit. 2. 466.

Zàčuti (vidi i primjer i kod: *posluh*). Mnim, da će potreptjet prid vihrom kako *prut* nebesa i vas sviet, kad budu toj *začut*. 3. 293. — Svak čas me od tebe draga želja *jes* i vehnem za tebe, jeda kad *začuješ*. 2. 461. — Kad ovo ja *začuh*, poželih umriti, koja mnjah želja *duh* da mi će podriti. 2. 312. 498; 4. 113. 146; 7. 432.

Záći. Oloferne nju *kad* prid sobom ugleda u ljubavi *zašad*, srce mu uspreda. 1. 46. — Jeda si gdje *zašal* od družbe put pravi ter mi si sam *zaspal* u pustoj dubravi. 4. 313.

Zȁdar. Tiem ravni grad *Zadar* iz glasa upije, da imaš boži *dar*, ki druzim dan nie. 5. 335.

Zadávati. Za toj mi ljuven vaj nemojte *zadavat*, tako vi ljubav taj u dugo budi *stat*. 8. 58. — Ali su veće *dvaš* ljuvene tuzice, koje mi *zadavaš* skrivaje tve lice. 8. 52. 97. — Nego rieh, neka *znaš*, jer mi ti prie roka ovu smrt *zadavaš* bez moga uzroka.

Digitized by Google

U Ane na *vratieh* sastase tuj prešu, gonjahu na dvor *svieh*, Jesusa er vežu. 5. 133.

Vràtâr (vidi primjere i kod: *užurar, vahtar*). I balot pes punu dajuć mi svaki u *dar* u svetom Antunu, da i nisam ja *vratar*. 11. 201.

Vrátiti. Imo bi ljubiti, ako hoć ljubljen *bit*, što budeš zajmiti, to će t' se i *vratit*. 5. 3. — Sinovmi neka *ti*, prijatelju naš pravi, budeš se *vratiti*, gdje nam sina ostavi. 4. 474; 10. 47. — Dinare uzmi *ti* ter ih sad odnesi, Židovom ter *vrati*, a ti se objesi. 5. 134. — Učer sam dite *bil*, sad me sključa starost, nitkor se nij *vratil* opet na svu mladost. 1. 233.

Vrëmenit (vidi primjer i kod *stanovit*). I ka je meni *bit*, prigovor mi biva, jur je muž *vremenit*, a pjesni pripiva. 6. 70. — Koji viek *vremenit* i sada i vazda zemaljski ovi *svit* timuni i vlada. 3. 177.

Vrijèdan (vidi primjer i kod: *dostojan*). Nu mi nije taki *dan* očima vidjet moć zlamenit i *vriedan* uživat mir ob noć. 11. 144. — Žena je svud *vridnih* kakono i ljudi, uz dobre jes i *zlih*, dio svega jes svudi. 4. 483. — Ako dar ki veći i draži i *vrjedniji* mogla bi želeći zamislit sve tve *dni*. 9. 119. — Koja je *vrjednija* nego li vas sviet saj, za ništa gubim *ja* i s njome vječni raj 5. 149. 313.

Vrijèdnôst (vidi primjere kod: *priprost, skupost*).

Vrijèdjati. Da li dodje u strane, gdi ćeš smrt mrtva *zeat*, nelicknje tve rane gdi će vik plač *vridjat*. 4. 397. — Ki s' go'i, mene sad bolesnu ne *vriedjaj*, razgovor ne će jad moj gorki i moj *raj*. 4. 438.

Vrijème. Veliko jes *vrieme*, da nika jur vila nevoljno srce *me* sebi je zgrabila. 2. 457. 5. 33. 39. 55; 8. 35; 9. 25; 10. 22. 103. 115. 11. 135.

Vŕt. S junaci dogovor stavivši Juda *tu* podjoše svi na dvor za nać ga u *vrtu*. 5. 128. 130.

Vrućina. Tada ćeš viditi, da se će studen *nje* u taj čas svrućiti od tvoje *vrućine*. 5. 338.

Vûk. Stražani sve trpe ter kako *vukovi* jaganjca gdi drpe, drpljahu njega *svi*. 5. 131. — Eto ja izvan svih ljepotom smamljen *trom*, mlieko psim, a ostavih imanje *vukovom*. 9. 157.

Vûkas. A ja ću i *Vukas* i Radmio i Pribat jednaga pustit *glas* pjesancu pripievat. 7. 451.

Vûkmîr. I maja ne će moć, Šišmane, ni *Vukmir* opeta domom doć, dočim se svrši *pir*. 7. 443.

Vukòdlak. Ja sam grizivino, a niesam *vukodlak*, grizem, žvem ijem vino brz, krepak, hitar, *lak*. 7. 29. — Mne mi se kako zec, gdi na njih vape *tak*, jakino na mjesec, kad ga jê *vukodlak*. 2. 336.

Digitized by Google

Vŭkoje. Poću nać *Vukoja* ter ću se u ruho njegovo obuć *ja*. 10. 109.

Zàbaviti (vidi primjere kod: *ljubav, primiti*).

Zàbavljati O čemgod po vas dan hotjej se *zabavljat* i samo čas jedan isprazan nemoj *stat*. 5. 13.

Zabit (vidi primjer i kod: *ostaviti*). Milostiv hti' mi *bit* rad tvoje ljubavi i moje u *zabit* zgriešenje postavi. 5. 94. 326; 8. 31. 106. — Znam, i toj u *zabit* ne mogu staviti, istinu i za *rit*, imah sreću iziti. 4. 416; 7. 430.

Zàbiti (infigere). Ali ti, jaoh, ne *bi*, gospoje dosti još, vele krat što *zabi* u srce moje nož? 8. 93.

Zàbiti (oblivisci). Jer za sve na dalek, gospoje, da ću *bit*, ne cieni, da ću viek ljuvezan tvu *zabit*. 8. 104. — Život moj krvniku s imanjem pridan *bi*, pri zlatu veliku vjeru i čas ki *zabi*. 4. 393; 6. 9. — Kad zapovid božju *zabi* da vazda ona grihe *čini*. 1. 330. — I na ovi plačan *trud* mimo sva jaoh ina gorkoga ne *zabud'* smiešati pelina. 3 90. — Oh kamo sam se *dil?* čto velim? ni tako; da oto bih *zabil*, a čtil sam inako. 5. 353. — Bez misli nebavac za toj sam ja *zabil*, taj zlati peharac na kom sam mjestu *skril*. 4. 125.

Zablúditi (vidi primjer kod: *obljubiti*).

Zàcknjeti. I akoprem dosti pospješan niesam *bil*, nu u tve milosti, znam, niesam još *zacknil*. 5. 59.

Zàčêti (vidi primjere i kod: *pamet, presvet, razeti*). Diva ćeš *začeti* i diva porodit i tada ne ćeš *ti* bolizni oćutit. 1. 167. — Umiru, u tancu kad budeš ti *začet* prislatku pjesancu, kom budem ja *razet*. 2. 422.

Zàčuditi se. Kojoj se *začudih*, ne smjeh proć ni kročit, za č mi se vidi *grih* lipu stvar potlačit. 2. 466.

Zàčuti (vidi i primjer i kod: *posluh*). Mnim, da će potreptjet prid vihrom kako *prut* nebesa i vas sviet, kad budu toj *začut*. 3. 293. — Svak čas me od tebe draga želja *jes* i vehnem za tebe, jeda kad *začuješ*. 2. 461. — Kad ovo ja *začuh*, poželih umriti, koja mnjah želja *duh* da mi će podriti. 2. 312. 498; 4. 113. 146; 7. 432.

Záći. Oloferne nju *kad* prid sobom ugleda u ljubavi *zašad*, srce mu uspreda. 1. 46. — Jeda si gdje *zašal* od družbe put pravi ter mi si sam *zaspal* u pustoj dubravi. 4. 313.

Zädar. Tiem ravni grad *Zadar* iz glasa upije, da imaš boži *dar*, ki druzim dan nie. 5. 335.

Zadávati. Za toj mi ljuven vaj nemojte *zadavat*, tako vi ljubav taj u dugo budi *stat*. 8. 58. — Ali su veće *dvaš* ljuvene tuzice, koje mi *zadavaš* skrivaje tve lice. 8. 52. 97. — Nego rieh, neka *znaš*, jer mi ti prie roka ovu smrt *zadavaš* bez moga uzroka.

Digitized by Google

8. 117. Nemoj, da kako led kopnimo oba *dva* pateći ovu zled, ka nam smrt *zadava*. 8. 28.

Zadáviti. Blažena ma mlados jur bješe na saj *svit*, a sad plač i žalos hoće me *zadavit*. 2. 513.

Zàdjeti (vidi primjer kod: *ubiti*).

Zadòbiti. Neka se sabljudu, ako mi može *bit*, da s vami ja budu krvnike *zadobit*. 3. 427; 6. 274.

Zädovôljan (vidi primjer kod: *lačan*).

Zàgledati (vidi primjere i kod: *ostati, šetati, upitati*). Rih vam, da pribila nje ličca, prid njim *stav*, biše zarudila nice se *zagledav*. 6. 253.

Zàgnati (vidi primjer i kod: *ugledati*). (Reče) i mene s vami ubit, na to me je *zagnal*, bog daj, da bi ta prit njemu na glavu *pal*. 1. 26.

Zàgôrje (vidi primjer kod: *jelje*).

Zaimati. Što komu obećaš, da mu ćeš *zajimat*, obećat nemoj dvaš, što s' reko jednom *dat*. 11. 244. — Potrebnu zajimlji ti što možeš *zajimat*, dobriem to činiti koris se može *zvat*. 11. 252.

Zájam. Još zakon hoće toj: ča vazmeš u *zajam*, da povratiš onoj; život je zajat *nam*. 1. 150; 6. 269.

Základ. Da reci, bi li *kad*, da njoj si ostavi dar koji u *zaklad* od tvoje ljubavi. 9. 154. — Za tiem pak vjere *rad* još celov medeni htje mi dat u *zaklad*, da će opet doć k meni. 11. 150. — Varaš se u toj *sad*; da daj mi ki *zaklad*. 10 46. — I daje tvoja mi vira se u *zaklad*, da vazda meu vami pravi će biti *sklad*. 6. 248.

Zàklati (vidi primjere i kod: *pravedan, sazdati, ukazati*). To je sin Davidov, koji bi skoro *dan* na križu od židov i propet i *zaklan*. 4 200.

Zákon (vidi primjere i kod: *Absalon, napokon, poklon*). Suda je neprava sudac i človik *on*, kino ne pristava, da se spuni *zakon*. 1. 84; 5. 10. 127. 134. 331; 6. 40; 10. 218. — Tako po *zakonu* ti se ćeš tužiti na njega, a ja *ću* s Vihrom ti drug biti. 10. 92.

Zàkrov. Ki sada svakim zlom pritiska narod *ov*, pritisnut će po tom njega kamen *zakrov*. 1. 18.

Zälogâj. A navlaš človjek *taj*, koga sam ja poznal, za dobar *zalogaj* koji bi dušu dal. 3. 450; 5. 331.

Zálud. I kad sidi na *sud* tere je dar prijal, ne će molit *zalud*, ki mu ga je pridal. 1. 82.

Zamáhnuti. On cokulom *zamah* udri ga po rami i tišće njim u *prah*. 1. 254.

Zamámiti (vidi primjer kod: *amen*).

Zàman. Posli ćeš iskati odiću tu *zaman*, ne ć ju moć imati, ča je vridno u *dan*. 1. 99. 299; 2. 11. 51. 145. 198. 438; 3. 57. 80. 366. 431. 458; 4. 35. 64. 227. 313. 352; 5. 136; 7. 15. 72;

Digitized by Google

8. 90. — Vinu mi bi *zaman*, za č ona procini me rieči kako *san*, živ je bog istini. 2. 172. 423; 3. 275; 10. 27; 11. 201. — Ova stvar nie *zaman*, ni ovoj zamau, ne, što suci u tudj *stan* prihode u podne. 4. 354. — Ter da me od družbe od svoje čini *van*, a virne da službe sve pušta u *zaman*. 2. 321; 3 175; 4. 444. — Hod' u mukah, u ke si *zvan*, gdi je kajanje svako *zaman*. 1. 308; 2. 104. 142.

Zamani (vidi primjer i kod: *meni*). Ne mni, da t' ne prude, ali da t' plaća *ni*, bog će t' platit trude, ne će t' bit *zamani*. 1. 121.

Zamanj Da joj ni trud *zamanj*, da stvari viru da, prikla ga steć *uza nj* i odni glavu ta. 1. 51.

Zamijèsiti. Ona ti kravaja ne umie *zamiesit*, po njojzi, ži mi ja, nigdar ne ć biti *sit*. 5. 184.

Zàmjeriti. Nu odnikao istom *bih* od vode studene, a plaho *zamjerih*, gdje jezdi put mene. 4. 105; 7. 434; 8. 62. — A sve toj vaj meni stekoh, što zgara *rih*, otkoli ljuveni drag pogled *zamjerih*. 5. 347. — Eto ja *zamjerih* tuj istu jabuku i tu ju prida *sèih* uzeh ja u ruku. 5. 217.

Zàmuknuti. Taj jezik prihudi kada će *zamuknut*, koji nas od svudi zle tuge čini *čut*? 4. 449.

Zànijeti. Ah majko, sa mnome srdačce moje *ni*, liposti rajskome liepa ga vil *zani*. 7. 88. 100. — Sunce se jur *zari* za more dolika, dan za sobom *zani*, a noć sta gorika. 1. 83.

Zànovijet (vidi primjer kod: *pamet*).

Zàpâmtiti. Ovo sam *zapamtil*, da vazda uteče od mene nika *vil* vidiv me daleče. 2. 150.

Zàpâd (vidi primjere i kod: *nesklad, premlad*). Vas istok i *zapad* ne bi li vajmeh tvoj i stavi svaki *grad* na svieti pod kril svoj? 3. 83. 204; 5. 326. — A mnozi u *zapad* sunčani zahode, gdi s taožbom velik *jad* i žalos nahode. 3. 164. — Biću tvom hrane *rad* zemlje množ od ljudi s istoka u *zapad* na službu tvu budi 11. 193; 4. 174. — Ovdi je, ka slove vrh sunca sama *sad*, ovdi je, ka plove s istoka na *zapad*. 2. 48. 62. 230; 3. 45. 81. 130. 159. 445; 4. 370; 7. 65; 10. 166. — S razmirjem taj *nesklad* ter čini, da takoj podnosi tvoj *zapad* toliki nepokoj. 3. 134.

Zapòvidjeti. Neka ti dobro *riš*, ne scienju veći dar, neg da mi *zaporiš* jak sluzi gospodar. 2. 157. 214. 495; 4. 252. — Kujača, što činiš? nu sjemo bliže *pridj'*; o gospo, što veliš? ovdi sam, *zapovidj*. 4. 321. — Oto sad, oče, *rij*, otajna ka su ma, a ino *zapovij* na mene milos tva. 1. 277; 6. 252. — Istom mi *zapovidj*, a ne mol', cvite moj, nego li samo *vidj*, slušam li sluga tvoj. 2. 215; 8. 42. — Da misliti nastoj, ako si sebi *mil*, gospodin i bog tvoj ča t' je *zapovidil*. 6. 40.

Zàpovijed (vidi primjer i kod: *naprijed*). Jer i ja *zapovid* tvoju sam opravil: komu bi Ektor *did*, Petra sam pozdravil. 6. 273. — Da bude, diklice, na vašu *zapovied*, moe violice, nut što sam

Digitized by Google

veoma *sied.* 7. 60. — Za oči ni za *rid,* viruj mi, ne haju, ako će *zapovid* tvoja da ih vaju. 6. 254. — Koji se spovida na tvoju *zapovid,* jeda mi izvida tvoj ures ljuven *vrid.* 2. 5. 211. — Nu tvoja *zapovied* srcu mom ranjenu smirit će svaku *zled* i muku ljuvenu. 8. 103.

Zapovijèdati. Pjencem posluh *dat* nejma viek nitkore, neg im *zapoviedat,* da služe i dvore. 5. 6.

Zäpovijest. Ter čini daleče od mene moju *svis,* li željah, da reče tuj svoju *zapovis.* 2. 226.

Zàprijeti (vidi primjer kod: *prostrijeti).*

Zaskòčiti (vidi primjer kod: *ubiti).*

Zaslúžiti (vidi primjer i kod: *trpjeti).* Milos joj *zasluživ* ne taji ma mlados, ovo sam istom *živ* želeći nje rados. 2. 147.

Zàspati. Sjemo mi daj mondjin, ja ću ti, kučko, *dat* kucat nas poslie čin, ne zabud' čuj, *zaspat.* 5. 258. — Kada mi pridan bi, kako van sebe *stah* ter ne znah o sebi, neg on čas ja *zaspah.* 5. 310.

Zastúpiti. Ja bih te *zastupil* tere bih u srce primio jadne *stril* nemile tej smrce. 8. 132.

Zatájati. Kada si svidok zvan, istinu ne *zataj'* i koko budeš znan, toko tad reći *haj.* 1. 138; 11. 249.

Zatèći. More li sladje *reć* na svitu što človik, more li jur *zateć* većma se tko do vik? 2. 319.

Zatráviti. A njetko vas *ranjen* travicu krvavi, a njetko *zatravljen* s gorušte ljubavi. 4. 59. — Ter kako *zatravljen* ter kako nesviestan ter kako vas *smamljen* aliti vina pjan. 3. 290.

Zatvòriti (vidi primjere i kod: *nastor, umor).* Raskošam ih svita *zatror',* svetu duhu vazda *otvor'.* 1. 262. — Ako s' oči *zgubil,* utiš' se, zgubiv njih, da s' vrata *zatvoril,* po ka ulazi grih. 1. 157.

Zaváliti (vidi primjer kod: *izići).*

Zavàpiti. Tebe sam *zarapil,* er srce me tužno u ove stoji *ril* svezano i sužno. 8. 102.

Zavezaj. Ovi je *zavezaj* od dobra tač dila uredbe ruka *taj* zgar višnja stvorila. 10. 24.

Závidjeti. Ne imaš mu na čemu, Lovorko, *zavidit,* er se i on u temu ne more blažen *rit.* 10. 15.

Zavidost (vidi primjere kod: *ludost, oholost).*

Závist. Jer tvoja što *zavis* ter jezik prokleti željaše skončat *svis* od moje pameti. 2. 238.

Závjet. Za ništo na saj *sviet* nemoj mi prostiti, neka se tvoj *zavjet* uzbude svršiti. 4. 303.

Zàvrći (vidi primjer kod: *ostati).*

Zavúći. Na Joakinov stan skupi se tada *puk* i ne dili se van totu se jur *zavuk.* 1. 83.

Digitized by Google

Zȁzor (vidi primjere kod: *pozor, prozor, razgovor).*

Zàzreti (vidi primjer i kod: *učiniti).* Ljuveno još reče: ono t' rih sjutra *prit,* nu mi se ne steče, nemoj mi ter *zazrit.* 2. 256. — Nemoj mi ti *zazriet,* jedina gospodje, jer hotjeh ovo *riet* prie neg mi duh podje. 8. 115. — Nemoj mi *zazrjeti,* ako t' ga šljem mrtva, uzrok si, kruno, *ti* i rajska liepos tva. 8. 61.

Zbírati (vidi primjer kod: *sretati).*

Zbrȍjiti. Gdi sta četr sta *lit* i bi toko množan, da nitkore *zbrojit* njega ne bi možan. 1. 22. — Aj tko bi sad *zbrojil,* gospoje od gospoj, uzmnožan što je *bil* prie toga ures tvoj. 3. 83. — I višnje zviezde sve prije bih ja *zbrojil,* neg stoti slave tve u pjesni rekal *dil.* 5. 44.

Zdihaj. Toliko čemerno prodrie se ljut *zdihaj* uz grlo biserno ter mi toj zada *raj.* 2. 284.

Zdrâvlje (vidi primjer i kod: *znanje).* Er život i *zdravje* nješto mi nije milo, da majde, sestro, *nie.* 5. 256. 331. — Ljeti se bojim *ja,* a sada mogu riet, umirem od *zdravja,* uživam ovi sviet. 5. 103. 330.

Zdrúžiti. Ti si liep, liepa ona, draga ona, drag si *ti,* srca vam razdiona ljubav će *združiti.* 9. 132; 10. 148.

Zȅlên (vidi primjere i kod: *blažen, jesen).* Ku slados na svieti od rajske *zeleni* ne može izrieti nitkore po sve *dni.* 4. 32; 9. 15. — Jak cvietju ljetni dan, studen mraz *zeleni,* sjemenu crv jedan koje niklo jošte *ni.* 10. 28. — Gdi strašno ne gromi, gdi viekom po sve *dni* plah vitar ne lomi planinske *zeleni.* 3. 97. 123.

Zȅlen. Ner gojno, bože *moj,* mogaše svak stati i u sjenci *zelenoj* počivat i spati 3. 8. 69; 4. 4. — Na travi *zelenoj* ter se tuj gizdavo pokloni svaka *njoj,* kako je i pravo. 4. 133. — Ter zvieri i ptice po gori *zelenoj* da ištu vodice sahranit život *svoj.* 3. 162. — Jakino prem kami brštanom *zelenim* ter grozah suzami, a stojah kako *nim.* 2. 438. — Basilk se bušaše s martelom *zelenom,* ruta ushojaše i mažurana *s njom.* 1. 78.

Zelenca (vidi primjer kod: *mjesec).*

Zêlje (vidi primjer kod *smiljenje).*

Zemaljstvo (vidi primjer kod: *božanstvo).*

Zȅmlja (vidi primjere i kod: *angjeo, lijep).* Za č stavih svu *želju,* da budem plakati, dokli smrt u *zemlju* me tielo obrati. 3. 392.

Zgara (vidi primjer kod: *lovor).*

Zgari. Ta je hljeb sinak tvoj, ki pride k nam *zgari,* od sebe ki ovoj svjedočeć *govori.* 5. 88.

Zgìnuti. Čuj sada, kako *put* otvori zgara sud, da bude kralj *zginut,* a meni vječni trud. 11. 6.

Zgòditi (vidi primjere i kod: *dobiti, protiviti se).* Brižna ti ja bila! što može ovo *bit?* nisam ti sad mnila, da se će što *zgodit.*

Digitized by Google

4. 354. — Kada ti se *zgodi*, da s' vele naučil, da jur tvoj glas *zvoni* veće nere si mnil. 1. 149. — Od šta bi dugo *bil'* da t' kazu redom sve, što se je tuj *zgodil'*. 10. 112.

Zgora (vidi primjer kod: *dobar*).

Zgôvôr (vidi primjer i kod: *izbor*). Jesusa ostavi, k Židovom ter u *dvor* muče se otpravi, gdi čine taj *zgovor*. 5. 125.

Zgovòriti. Er moju ljuvezan, tko bi ju *zgovoril*, pribivaš noć i dan u srcu momu *vil*. 2. 452.

Zgriješenje. Jer kada zlobe me i velja *zgriešenja*, ka tvorih sve vrieme, razmišljat budem *ja*. 5. 39. 49. 67.

Zgrijèšiti (vidi primjer i kod: *nositi*). Nu ako sam i *zgriešil*, a višnji moj bože, ljubavi daj mi *dil*. 3, 458. — O bože slavni moj, ako t' sam što *zgriešil*, dokli sam sluga tvoj na svieti ja *živil*. 4. 303.

Zgùbiti (vidi primjere i kod *hotjeti*, *zatvoriti*). Prisvitlo sunačce, tako mi zdravu *bit*, i žimi srdačce, što ne bih rad *zgubit*. 2. 8. — Ali ti ja pamet u željah bih *zgubil*, ter začeh grozno klet zoricu i dan *bil*. 2. 280.

Zídati (vidi primjer i kod: *imati*). Vitruvja tiho *čti*, ter ćeš nać potanku, kako ćeš *zidati* po mjeri stvar svaku. 3. 112.

Zíma. Jur je poraženo jak ljeto od *zime* i svenul' jak sieno jadovno srce *me*. 5. 69. — I kako za *zimom* proliće vidim ja, da ufam tač za *tom* žalosti veselja. 8. 45.

Zlátan (vidi primjer i kod: *spravan*). Kitu mi njeki *dan* jabuk da Ljubica, da joj hvalim pram *zlatan* i ures od lica. 9. 140.

Zlâto (vidi primjer i kod: *blago*). Starom ti vlasteli mjere srebro i *zlato*; istom hlap debeli, ter, kozo, gdi 'e *to*? 7. 30; 9. 168; 10. 288. — Ovo ti čaša *ta* i s vinom, Ljubmire, kupa taj od *zlata*. 10. 171. 287; 11. 192. — Nadjoh ti brata *tu*, uz kralja gdi staše, u oružju i *zlatu* jak sunce vas sjaše. 11. 15. 201.

Zlòba (vidi primjere i kod: *boy*, *poznati*, *sebe*, *voda*). U nijednoj *zlobi* vid vim, da sinko nis', otkud ta tvoj grih *bi*, ča li mi tužni diš? 1. 177.

Zlòčest. Radate *zločesti*, s vjetrom li govoriš? oto se istom *ti* biedan ovdi moriš. 7. 102. — Istom ja *zločesta*, a ne vim otkuda čuh, nada mnom da *sta* taj družba prihuda. 2. 405.

Zločínac (vidi primjere kod: *konac*, *krivac*).

Zlosrd. Ni toli lav *zlosrd*, ni toli gork plamen, ni toli mramor *tvrd* ni morski još kamen. 2. 332.

Zlòtvor. Ne znaš li, moj, bože, Satanas da *zlotvor* blaženstvom ne može uživat višnji *dvor*? 4. 230. 371. — Pokli sam božji *stvor* ja s tobom u družbi, čin', da me moj *zlotvor* ne ostavi u tužbi. 3. 387; 4. 206.

Digitized by Google

Zlòvôljan (vidi primjere i kod: *dostojan, podoban).* Nješto si *zlovoljan;* čudo t' bi toj bilo, da dodješ jedan *dan* veselo i milo. 5. 282. — Ter se sta krsteći veomi *zlovoljan* i prste kršeći jak da si uma *van.* 5. 346.

Zmâj. I gdje ću za mene za hrane imat *ja* sve strane pakljene i čemer od *zmaja.* 11. 108.

Zmìja. Dodje jaoh zla tuga, koje se bojah *ja,* u srce iz kruga peči me zla *zmija.* 4. 416; 7. 98; 11. 142. — Čin' ures da tvoj *sja* kripostju od vila, jer niesi ti *zmija* neg li cviet od vila. 8. 44. — Ako bi obraz *tja* za ne ćut odnila, tužan glas jak *zmija* da je vik nemila. 7. 10. 51.

Znánje. Molim vas, smrt moju podajte na *znanje* prid onu gospoju, milosti u koj *nie.* 5. 192. 331. — Da stecieh vrhu svieh gospostva i *znanja,* što bi bil pri ovieh, ka stekoh ovdi *ja?* 5. 344. — Ti blaženstvom vlasti i *znanjem* vrh kraljeva svih sloviše, ti nadaren sasma biše djecom, srećom, sviesti i *zdravjem.* 10. 300.

Znäti. Ne išti za *znati* potajna božja taj, umrli kad si *ti,* umrle stvari znaj. 11. 246.

Znobiti. I reče: dragi moj, nemoj se sam *znobit,* ni sumnji, ni se boj, ovdi ćeš shranjen *bit.* 4. 194. 358.

Znôj. Al eto t' velju *ja,* bit ti će put prvi ne samo do *znoja,* nu bogme do krvi. 5. 189.

Zòra (vidi primjer i kod: *ozgara).* Ka travu priživa, priko dne što *here,* kad gojno počiva s večera do *zore.* 3. 361.

Zûb (vidi primjer kod: *tužba).*

Zvijèzda (vidi primjer i kod *sasma).* Jak pramen ki *zvizda* po nebi pronosi, na glavi, bog joj *zda,* da sjaju tej kosi. 2. 354. — Kriju se jur *zviezde* svieh strana okolo, tim činte da *sjede* sunačce na kolo. 4. 291. — Ovi lis u ruke onomu da se *da,* ki pozna odluke od nebes i *zvizda.* 5. 299; 11. 142.

Žäliti. I ti boj krvavi s gorka će plača *bit* tebanskoj državi, da ju će sviet *žalit.* 11. 42. — Tač ni ti ne imaš mladu ju oć *žalit,* radosno nu imaš u život vječni *prit.* 5. 30. — Mramora tvrdji jes i čovjek nie *ti,* ki tvoju hudu čes ne će sad *žaliti.* 4. 443.

Žälôst. A ide u *žalos,* u koj će stojati, dokli se bude *kos* od kosti rastati. 8. 80. — Minujem tieskan *most,* da stupim na on kraj, da tužba i *žalost* dava mi plačni vaj. 3. 279. — Ovu bol i *žalost* u vike ja bolit, nego li da sam *prost,* ne mogu ne volit. 6. 246. — Ljubavi, ali s' *ti,* ka činiš jaoh sada u gorkoj *žalosti* me srce da jada. 7. 74. — Ah, što nam kažeš *ti?* kažem vam i moje i vaše *žalosti.* 10. 118. 274.

Žälostan (vidi primjer i kod: *jedan).* Koga će jedan *dan* liepa vil gledati, gdi hoće *žalostan* sam sebi smrt dati. 7. 66; 8. 45. 67. 90; 9. 131; 10. 275. — Tuj kako *žalostan* začeh ja željno klet, da bi nje skoro *stan* žalostju vičnom spet. 2. 294; 3. 273.

Digitized by Google

311; 4. 48. 84; 8. 84. — Ovdi su žalosti, gdje ću ja *žalostan* ostavit me kosti na trzni groba *van.* 4. 101. — Svaki se put moj *zna* i stupaj s tmom vidi, nesreća *žalosna* ar me svudi slidi. 2. 381; 5. 124. 282; 8. 34. 94. 118; 10. 126.

Žàlostiv. Ako plač *žalostiv* od vika i jade ćutil si i gork *gujir,* Dubrovniče grade. 11. 145.

Žàlovati. Ter ako sad inu ne mož mi pomoć *dat,* za tebe gdi ginu, da me ćeš *žalovat.* 8. 47.

Žardin. Raduj se, ne plači, človiče, ne bud' *lin,* boga hvaleć grači, imaš liplji *žardin.* 1. 79.

Žédan. Želim te po vas *dan,* moj dragi biseru, jak jelin kad *žedan* želi prić k jezeru. 2. 344. 351; 5. 121. 125. — I trudan i *žedan* po gori sam hode i bistroga *željan* kladenca od vode. 4. 141.

Žedjan (vidi primjer kod: *preželjan).*

Žèlja (vidi primjer i kod *zemlja).* Eto već kroz gork jad mrem plačna *željome* ištući njega sad, ki je sve dobro *me.* 10. 22. 267. — Inu ja rih ne *dah,* ner da sam tvoj vilo zrčeći u *željah* nje ličce pribilo. 2. 281. — I boles ućutim kroz njeki ljuven *strah,* ki s jadom priljutim stira me u *željah.* 11. 131.

Žèljan (vidi primjer i kod: *žedan).* I ja sam bio *željan* s tobome govorit, pokoli sve bi *man,* što mati htje stvorit. 11. 35.

Žeļjenje. Ne manje želim *ja,* da ti bog sva dobra spuni ter *želinja,* tve srce ka obra. 6. 267.

Žèljeti. Tako ti vas tvoj viek dragu stvar ne *željet,* dopust mi rani liek, koju ću t' sada *riet.* 8. 29. — Je li ki, bože moj, veći trud na saj *svit,* nego li ovakoj drugoga jaoh *želit!* 7. 98; 11. 96. — U duga vrjemena da slove, i *želim,* glas moga imena pod nebi medju *svim.* 4. 422. — Trudjahan za što *bjeh,* sliedeći plačni vaj i drugo ne *željeh* razmi sam duši raj. 4. 81. 104. — Za č počeh vodu pit, trudjahan ku *željeh,* ter kom se napih sit, naduh se kako *mieh.* 4. 115. — Ovo sam miran ja, ovo mi, što *željeh,* ovo me ćes moja samiri u svem, *rieh.* 5. 330. — Otkoli je *željah* tvoj ures i diku, kojojzi reć ne *dah* pod suncem priliku. 2. 114.

Željezan (vidi primjer kod: *Ivan).*

Žèna. Ili ćeš, ili *ne,* poda' se razlogu, ovako bez *žene* ja stati ne mogu. 9. 158. — Taj plače dičicu, taj muža, taj *žene,* plače brat sestricu, a sestra bratca *nje.* 1. 248. — Jer cienim, veće *ni* na svietu pod nebi razuma u *ženi,* kakav je u tebi. 8. 65. — Ar zaman neredna ni žena zvat *ženom,* jer strašna i žedna svih dobar jes *sobom.* 2. 331. — Ni pravda ljucka ta ne hoće, da *žene* na posvetilišta kolju se takoj, *ne.* 4. 420. — Samo pomenimo mužaticam *ženam* tere im recimo: oto bog kaže *vam.* 1. 94; 5. 124. — Tuj oni obadva s oniem *ženami,* ke bjehu s njom tada, sve rieše: hodmo *mi.* 5. 132.

Digitized by Google

Žèniti (vidi primjer i kod: *izgubiti).* Od dobra smjemena vinograd sadit *hti'* i od zla plemena nemoj se *ženiti.* 5. 16.

Žëstok (vidi primjere kod: *dalek, uzrok).*

Žìdôv. I ovi *Židovi,* ki mi smrt zadaju, shranjeni bit će *svi.* ako se pokaju. 5. 139. — Mislite jošte *vi* veliku zlobu tu: podjoše *Židovi* molit se Pilatu. 5. 145. 131.

Žígati. Ne bi li mogo *ti* pasju tuj trabulju učinit *žigati* pak poslat u Pulju? 5. 283.

Žilje (vidi primjer kod: *drijevlje).*

Žítak. A sad me govorit može nje slugu *srak,* kad od nje izdvorit može rič moj *žitak.* 2. 180. 261. 295. — Meni se godi *tak,* kad na smrt dotira ljubav jur moj *žitak* ter da ga razdira. 2. 39.

Žîv. Nu bratjo, pokle *vi* prašate odgovor, svidoči bog *živi,* ki stvori svaki stvor. 7. 434. — Zdravo smo i *živi* s pomoći božjome; jeste li zdravo *vi?* 5. 256. — Misec šesti lit *trih* jur biše nastupil. da biše on *živih* priminuvši pustil. 1. 33.

Žívljênje (vidi primjer kod: *imanje).*

Žívjeti. Ne hajah ubog *bit* za dobrotom tekuć, ka me hoće *živit,* kada izdahnem mruć. 1. 162. 277; 6. 40. — Kroz toj ću vik *živit* i konac viek mojoj dušici ne će *prit.* 5. 83. — Pak reče: sad ću t' *riet* vas uzrok od toga, a toj jest er *živjet* hoće sred brloga. 5. 315; 8. 10. — Ćić togaj ovi *svit* skoro ću oći ja, pokli mi već *živit* ne dava gospoja. 2. 151. 362. 380; 5. 32. — Pokoli hoće *sviet* i moje nesreće, za tebe da *živjet* ne mogu ja veće. 8. 56. 91; 10. 273. — A žalju. jer ni *ti,* gilju moj rumeni, moć ne ćeš *živiti* ni malo po meni. 2. 50; 5. 334; 7. 101; 8. 105; 10. 55. 156. — Jer da sto godišta na svietu ja *živjeh,* bilo bi sve ništa, sve tašta i sve *grieh.* 5. 344. — Svite meni kupiš. ćić *kih* nepošteno i zlo *živih.* 1. 291. — Meni je umriti, i dosle li *živih,* da budem viditi smrt tužna mojih *svih?* 4. 410. — U tamnicu trudno *življah,* od vas pomoć nigdar *nimah.* 1. 306. — A na zlo sve gore i muku hudju *već,* nego li da umre hrani se sad *živeć.* 11. 8.

Žìvot (vidi primjere i kod: *tonot, troskot).* Ludost je obitat sam sebi dug *život,* a na oblast nimat od ure jedan *bot.* 1. 147. — Neka znaš. do mala biti će milos *ta,* zašto mi ostala nie mrva *života.* 8. 94. — Vaj kako može stat poznavši zlobu *tu,* da 'e mogal on ostat već u sem *životu?* 11. 8. — Ka živit *životom* odluči prečisto, poče imit od *kom* udovičtva misto. 1. 32. — Neka te, sinko, *mnom* žalosna zastupim i da te *životom* od smrti odkupim. 8. 124. — Nu to li nastoji ter hoće još po *tom,* da koga razdvoji ljuveno *životom.* 2. 100. 290; 3. 185; 4. 171; 6. 248. — Smrt s milim *životom* pod vlas ćeš držati tere ćeš rieči *tvom* sreću i čes vladati. 9. 78.

Žúdjeti. Drugo ti hoće *bit* zaludu, vjeruj mi. i ufat i *žudit.* 10. 82. — Vi ćete kako *dim* od slame bit i proć, a dobro. ke *žudim* i želim dan i noć (na manje ne će prit). 5. 82. — Stekao,

Digitized by Google

mogu riet. slavan glas vrhu *srieh* i došao s pjesnima gdi srcem doć *žudjeh*. 10. 157. — I drugo ne *žudjah*, o vječna ljubavi. ner tielo me u *prah* da se tuj rastavi. 4. 220. — Tih vitar eto ti puha nam. ckniti *ni*, ki nas će odniti na naš stan *žudjeni*. 4. 489.

Žúpa (vidi primjer kod: *sluga*).

U LXX. i u LXXI. knjizi „Rada" ima žalibože njekoliko okrupnih pogrješaka, koje ovdje ispravljam.

Treći primjer kod riječi: *bjegati* valja da bude prvi kod: *bježati*.

Osmi primjer kod riječi *blažen* ima se ukloniti.

Kod riječi: *braća* treba dodati: po svoj je prilici pogrješno *bratja* mjesto: *brata*.

Treći primjer kod: *brojiti* i prvi kod: *cijeniti* imaju se izostaviti.

U drugom primjeru kod: *čemeran* valja čitati *izrani*, a ne: *igrani*.

Riječ *čestit* ima akcenat: čèstit, a ne kako je tamo zabilježeno.

U pošljednjem primjeru kod: *dobrota* valja da stoji *dobrotom*, a ne: *dobrom*.

U pretpošljednjem primjeru kod: *gledati* valja da bude: *gledan*, a ne: *gledam*.

Pošljednji primjer kod: *misao* valja izostaviti.

Zlo je štampano: *marmoran* mjesto: *mramoran*.

U četvrtom primjeru kod *mrtav* ima biti *te*, a ne *tve*.

Drugi primjer kod: *otrti* ima biti primjer za rječ: *otvarati*, koja je griješkom ispala.

Riječ *ovàkô* zlo je što ima akc. i na prvom o.

Iza *poslužiti* dolazi: *pospati*, a ne: *poslati*.

Riječ *postole* i što je kod nje metnuto, valja izostaviti.

Kod: *pozreti* valja u prvom retku izostaviti riječ: *pogresti*.

U predgovoru na str. 94 (knj. LXX.) u 12 retku odozdo iza riječi: *nego je* izostalo je griješkom: *valjada*, što treba umetnuti.

Na istoj strani u pretpošljednjem retku riječi: *radovati se, pomilovati* imaju se izostaviti, isto tako i u prvom retku strane 95.

Digitized by Google

Pogovor.

Vidim i sam vrlo dobro, da je ova rasprava puna i prepuna štono Vuk reče (u Danici 1828) „suvih riječi“, ali me opet to ne odvraća, a da se ne osvrnem na te mrtve primjere, od kojih su jamačno mnogi živi svjedoci, kaka nam je njegda bila akcentuacija. Taj pogovor dodajem, da bih olakšao prijegled onijem božjim dušama, koje se budu koristovale ovom radnjom.

Riječi, što dolaze s potvrdama u ovoj radnji, najzgodnije mi se čini razdijeliti u dvije velike grupe. U prvu grupu stavljam one riječi, koje danas imaju slabi kratki ili slabi dugi akcenat (ˋ ili ´), a u vrijeme, kada su pisani izvori upotrebljeni u ovoj radnji, imale su akcent za jedan slog dalje prema svršetku riječi, i to su imale jaki kratki akcent (˘), ako je vokal bio kratak, a jaki dugi (ˆ) su imale, ako je vokal bio dug. U drugu grupu stavljam sve ostale riječi.

Sada mogu prijeći na posao.

I. *Danas riječ ima slabi kratki ili slabi dugi akc. a njegda je akc. stajao za jedan slog dalje.*

A. *Danas je slabi kratki akcenat.*

1. *Riječ ima dva sloga.*

a) *Vokal je iza akcenta danas kratak:* balsam, bedrih (loc. plur.), bičem (instr. sg.), biljeg, biser, bogme, bogat, bojat (se), boljet (inf.), borit (se), brodih (1. sg. aor.), brojil, brštan, caftil (particip), crljen, čestit, činit, činih, čini (imperat), činil, čovjek, danas, David, djetić, dobrom (subst. instr. sg.), dobit (inf.), dočuh, došal, dojil, dolac, dopal, dopust (imperat.), doteć, dovest, družbi (loc. sg.), držat, dukat, dvjema, dvorit, ganut (inf.), gojil, gorah (loc. pl.), gorjet, gostit, govor' (imperat.), gozbi (loc. sg.), herceg, hodit, hodih, hodil, hotjet, hoću, hotjeh, hotje (3. sg. avr.), hotjel, igrat, imat, imal, iskat, isplit, isprav' (imperat.), Ivan, izbav' (imperat.), izbi (3. sg. aor.), izbor, izgub' (imperat.), izreć, izrod, izvad' (imperat.), izvit (inf.), jaoh, jedan, jeljen, jesam, jezik, kada, kakov, kobit (inf.), konac, konje (acc. pl.), kopljem, kosor, kotal, kročit, krstit, kršit

Digitized by Google

(kod: krstiti), krvi (loc. sg.), laživ, ležat, lonac, lovac, ljudstvo, mačem, mahnit, medvjed, mene, meni, mnoštvo, mnoštvu, mnoštvom, moći (inf.), mogu (1. sg. praes.), mogoh, moja, moju, molit, molil, mrtav, mrtva, našal, napit (se, inf.), napih (se), naprav' (imperat.), naspal (se, particip), nastal, navest, nazret, nebog, nečist, neprav, nered, nesan, nezdrav, noćas, nogah (loc. pl.), nosit, nosih, nosil, njegov, objed, oblit (inf.), obor, obrat, obrah, obraz, obrok, ostom (t. j. octom), odar, odmoć, odreć, oganj, ognju, ognjem, ohol, okat, oklad, okol, onud, oprah, orah (nux), osal, ostat, ostah, ostan' (imperat.), ostal, ostav' (imperat.), osud, otac, oca, otkrit, otpal, otvor' (imperat.), ovan, ožmi, pakal, pakla, paklu, parac, paun, perom, pitom, plačljiv, pleten, plodit, pobit, pobil, podat, podnest, poklah, pokral, pokrit, pokril, pokrov, polit (inf.), pomoć (inf.), ponest, ponor, popit, poreć, porod, posal, posjeć, posjed, poslat, poslah, poslal, pospat, postat, postah, postit, potok, poznat (inf.), poznah, poznal, pozor, pozret, pozreh, pozri (imperat.), predat (kod: imati), predah, predal, prepal (se), pretil, pribit (inf.), prignul, prikor, prispjet, pristat, probit, procval, prodat (inf.), prodah (kod: imati), prognat, prognal, prolit, prolih, pronest, prosil (kod: imiti), prostit, prostil, proteć, prozor, pustit, pustil, Radič, rastat (se), rastah (se), rodit, rodih, rodil, ronit, ropstvo (kod: bogatstvo), sada, sakrit, sakrih, sakril, sasma, sastat (se), sastah, sastal, satrt, svemu, svima, sazdat, sazdal, sebe, sebi, sišal (particip), sjedit, skočit, skončat, skrlat, skršit, slomit, slomil, složit, složih, službu, službe, smaknut, sokol, srdit, srdžbi (loc. sg.), srebrom, stabar, stabrih (loc. pl.), stolom (instr. sg.), strahljiv, studen, stvorit, stvorih, stvoril, suzu, suzam, suzah, svesti, svjedok, šaljiv, šator, štovat, taknut, taknuh, takov, tamjan, tebe, tebi, tentat, tolik, tovar, trbuh, tužba, tvoja, tvorit, tvoril, ubit, ubih, ubil, ubog, učit, ukor, ulog, umit, umjet, umjeh, umjel, umor, unest, upast, ustat, ustah, ustan' (imperat.), ustal, uteć, uvjet, uznat, uzreh, uzrok, užeć, valjat, vapit, vele, visok, vjenčac, volom (instr. sg.), vodac, vodit, voljet, Vukas, zabi (2. sg. aor.), zabit, začut, začuh, zašal, zadjet, zagnal, zaklat, zakrov, zaman, zaspat, zaspah, zateć, zatvor' (imperat.), zazret (inf.), zbrojit, zbrojil, zemlja, zemlji (loc. sg.), zgodit, zgodil, zgubit, zgubil, zlobi (loc. sg.), zlobah (loc. pl.), zmija, zora, željah (loc. pl.), željet, željeh, ženi (loc. sg.), žene (nom. pl.), ženam, život.

b) *Vokal je iza akcenta danas dug:* Abram, Adam, avaj, bisak, bježim, bježiš, blaguj, bojiš (se), bradaš, brodiš, brojiš, buduć, bumbak, daruj, divljak, djecom, dobiv, donijet, donijeh, doprijet,

Digitized by Google

držiš, drže, gojiš, gorom (instr. sg.), goriš, goruć, gospar, gubiš, gubi, harač, hoteć, imam, imaš, ima, imah (impfkt.), imaj, izać, Izak, izit, izrijet, jednoj, jednim, jednom, jučer, junak, katun, klobuk, koja, kojoj, kojih, kolač, konjik, kosom, kravaj, krvnik, ležeć, lovac (gen. pl.), loviš, lovi (praes.), ljekar, moguć, mojoj, mojih, moliv, m(o)rnar, napoj (imperat.), naprijed, naprijet, nasut (inf.), nazad, nebes (gen. pl.), nemoj, nogom (instr. sg.), obran' (imperat.), odnijet, odvrat' (imperat.), onaj, oni, onoj, onih, ona, opet, oprijet, ornar, osud' (imperat.), otar, otit, otkriv, otruj, ovaj, ova, ovo, ovoj, ovi, ove, ovuj, ovom, ovih, ovim, ovčar, ozgar, ozgor, pancir, pastir, pastuh, pazar, pehar, pobiv, počet (inf.), podaj, podnijet, podnijeh, podrijet, pokoj, ponijet, ponijeh, postoj (imperat.), povoj, poznam, poznaš, pozna, prestaj (imperat.), privin' (imperat.), procijen' (imperat.), propet (inf.), prosin' (imperat.), prostrijet (inf.), prosuh (aor.), proždrijet, pustiv, pušćav, putuj, raspet (inf.), roniš, roni, sindžir, sjedim, sjediš, sjedi, sjedeć, smrce (gen. sg.), stazom (instr. sg.), stvoriv, sultan, svojoj, svojim, svojih, svuda, tada(j), taki, taka, taku, tacih, tako(j), težak, timar, tužbe (gen. sg.), tvojoj, tvojim, tvojih, tvoriš, tvoreć, ubij, umrijet, umrijeh, uzet (inf.), vazeh, vezir, visin (gen. pl.), vodom (instr. sg.), vojnik, vonjom (instr. sg.), vratar, začet (inf.), zaprijet, zlobom (instr. sg.), zore (gen. sg.), želim, željah (impf.), žene (gen. sg.), ženom (instr. sg.).

2. *Riječ ima tri sloga, a akc. je danas na drugom slogu.*

a) *Vokal je iza akcenta danas kratak:* Biograd, blagovat, boljezniv, bolježljiv, božanstvo, božanstva, daleko, darovat, darovah (aor.), dobrota, dobrotu, dobroti dogodil (se), dogorjet, doletjel, domaćin, dopustit, dovesti, golobrad, gologlav, gospoda, gospodin, gospodit (inf.), gospodja, gospodju, gospodjam, gospostvo, gospostva, govorit, govoril, hudobi (dat. sg.), iskrcat, ispokoj (imperat.), isprosit, ispustil, izašla, izavret, izdahnut, izdahnuh, izdvorit, izdvoril, izgorjet, izgovor' (imperat.), izgubit, izgubih, izgubil, izišal, izležat, izmorih, iznašla, izreći, izreklo, izvedril, izvesti, izvodit, izvodih, jadovit, kamenit, kozomor, kraljevat. kupovat, ljepotu, ljepoti, nadašal, nalokat (se), napojit, naslonit, naslonil, naučil, nazobat (se), nebesih (loc. pl.), nebogat, obagnal, obasjal, obazret, obazreh, obećat, obećal, oblomil, oborit, odahnut, odbrojit, odgojil, odgonit, odgovor' (imperat.), odložit, odriakni, odoljet, odoljel, odrvat, odrvah, odskočil, odustah, okopnjel, okropit, ophodit (kod: govoriti), opleten, opojil, operi (imperat.), oprostit, oprostil, oružat, osvojit, osvojil, othodit (kod: moliti), otklonih, otkriven, otrovat, otvorit, oženit,

Digitized by Google

(kod: krstiti), krvi (loc. sg.), laživ, ležat, lonac, lovac, ljudstvo, mačem, mahnit, medvjed, mene, meni, mnoštvo, mnoštvu, mnoštvom, moći (inf.), mogu (1. sg. praes.), mogoh, moja, moju, molit, molil, mrtav, mrtva, našal, napit (se, inf.), napih (se), naprav' (imperat.), naspal (se, particip), nastal, navest, nazret, nebog, nečist, neprav, nered, nesan, nezdrav, noćas, nogah (loc. pl.), nosit, nosih, nosil, njegov, objed, oblit (inf.), obor, obrat, obrah, obraz, obrok, ostom (t. j. octom), odar, odmoć, odreć, oganj, ognju, ognjem, ohol, okat, oklad, okol, onud, oprah, orah (nux), osal, ostat, ostah, ostan' (imperat.), ostal, ostav' (imperat.), osud, otac, oca, otkrit, otpal, otvor' (imperat.), ovan, ožmi, pakal, pakla, paklu, parac, paun, perom, pitom, plačljiv, pleten, plodit, pobit, pobil, podat, podnest, poklah, pokral, pokrit, pokril, pokrov, polit (inf.), pomoć (inf.), ponest, ponor, popit, poreć, porod, posal, posjeć, posjed, poslat, poslah, poslal, pospat, postat, postah, postit, potok, poznat (inf.), poznah, poznal, pozor, pozret, pozreh, pozri (imperat.), predat (kod: imati), predah, predal, prepal (se), pretil, pribit (inf.), prignul, prikor, prispjet, pristat, probit, procval, prodat (inf.), prodah (kod: imati), prognat, prognal, prolit, prolih, pronest, prosil (kod: imiti), prostit, prostil, proteć, prozor, pustit, pustil, Radič, rastat (se), rastah (se), rodit, rodih, rodil, ronit, ropstvo (kod: bogatstvo), sada, sakrit, sakrih, sakril, sasma, sastat (se), sastah, sastal, satrt, svemu, svima, sazdat, sazdal, sebe, sebi, sišal (particip), sjedit, skočit, skončat, skrlat, skršit, slomit, slomil, složit, složih, službu, službe, smaknut, sokol, srdit, srdžbi (loc. sg.), srebrom, stabar, stabrih (loc. pl.), stolom (instr. sg.), strahljiv, studen, stvorit, stvorih, stvoril, suzu, suzam, suzah, svesti, svjedok, šaljiv, šator, štovat, taknut, taknuh, takov, tamjan, tebe, tebi, tentat, tolik, tovar, trbuh, tužba, tvoja, tvorit, tvoril, ubit, ubih, ubil, ubog, učit, ukor, ulog, umit, umjet, umjeh, umjel, umor, unest, upast, ustat, ustah, ustan' (imperat.), ustal, uteć, uvjet, uznat, uzreh, uzrok, užeć, valjat, vapit, vele, visok, vjenčac, volom (instr. sg.), vodac, vodit, voljet, Vukas, zabi (2. sg. aor.), zabit, začut, začuh, zašal, zadjet, zagnal, zaklat, zakrov, zaman, zaspat, zaspah, zateć, zatvor' (imperat.), zazret (inf.), zbrojit, zbrojil, zemlja, zemlji (loc. sg.), zgodit, zgodil, zgubit, zgubil, zlobi (loc. sg.), zlobah (loc. pl.), zmija, zora, željah (loc. pl.), željet, željeh, ženi (loc. sg.), žene (nom. pl.), ženam, život.

b) *Vokal je iza akcenta danas dug:* Abram, Adam, avaj, bisak, bježim, bježiš, blaguj, bojiš (se), bradaš, brodiš, brojiš, buduć, bumbak, daruj, divljak, djecom, dobiv, donijet, donijeh, doprijet,

Digitized by Google

držiš, drže, gojiš, gorom (instr. sg.), goriš, goruć, gospar, gubiš, gubi, harač, hoteć, imam, imaš, ima, imah (impf'kt.), imaj, izać, Izak, izit, izrijet, jednoj, jednim, jednom, jučer, junak, katun, klobuk, koja, kojoj, kojih, kolač, konjik, kosom, kravaj, krvnik, ležeć, lovac (gen. pl.), loviš, lovi (praes.), ljekar, moguć, mojoj, mojih, moliv, m(o)rnar, napoj (imperat.), naprijed, naprijet, nasut (inf.), nazad, nebes (gen. pl.), nemoj, nogom (instr. sg.), obran' (imperat.), odnijet, odvrat' (imperat.), onaj, oni, onoj, onih, ona, opet, oprijet, ornar, osud' (imperat.), otar, otit, otkriv, otruj, ovaj, ova, ovo, ovoj, ovi, ove, ovuj, ovom, ovih, ovim, ovčar, ozgar, ozgor, pancir, pastir, pastuh, pazar, pehar, pobiv, počet (inf.), podaj, podnijet, podnijeh, podrijet, pokoj, ponijet, ponijeh, postoj (imperat.), povoj, poznam, poznaš, pozna, prestaj (imperat.), privin' (imperat.), procijen' (imperat.), propet (inf.), prosin' (imperat.), prostrijet (inf.), prosuh (aor.), proždrijet, pustiv, pušćav, putuj, raspet (inf.), roniš, roni, sindžir, sjedim, sjediš, sjedi, sjedeć, smrce (gen. sg.), stazom (instr. sg.), stvoriv, sultan, svojoj, svojim, svojih, svuda, tada(j), taki, taka, taku, tacih, tako(j), težak, timar, tužbe (gen. sg.), tvojoj, tvojim, tvojih, tvoriš, tvoreć, ubij, umrijet, umrijeh, uzet (inf.), vazeh, vezir, visin (gen. pl.), vodom (instr. sg.), vojnik, vonjom (instr. sg.), vratar, začet (inf.), zaprijet, zlobom (instr. sg.), zore (gen. sg.), želim, željah (impf.), žene (gen. sg.), ženom (instr. sg.).

2. *Riječ ima tri sloga, a akc. je danas na drugom slogu.*

a) *Vokal je iza akcenta danas kratak:* Biograd, blagovat, boljezniv, bolježljiv, božanstvo, božanstva, daleko, darovat, darovah (aor.), dobrota, dobrotu, dobroti dogodil (se), dogorjet, doletjel, domaćin, dopustit, dovesti, golobrad, gologlav, gospoda, gospodin, gospodit (inf.), gospodja, gospodju, gospodjam, gospostvo, gospostva, govorit, govoril, hudobi (dat. sg.), iskrcat, ispokoj (imperat.), isprosit, ispustil, izašla, izavret, izdahnut, izdahnuh, izdvorit, izdvoril, izgorjet, izgovor' (imperat.), izgubit, izgubih, izgubil, izišal, izležat, izmorih, iznašla, izreći, izreklo, izvedril, izvesti, izvodit, izvodih, jadovit, kamenit, kozomor, kraljevat. kupovat, ljepotu, ljepoti, nadašal, nalokat (se), napojit, naslonit, naslonil, naučil, nazobat (se), nebesih (loc. pl.), nebogat, obagnal, obasjal, obazret, obazreh, obećat, obećal, oblomil, oborit, odahnut, odbrojit, odgojil, odgonit, odgovor' (imperat.), odložit, odriakni, odoljet, odoljel, odrvat, odrvah, odskočil, odustah, okopnjel, okropit, ophodit (kod: govoriti), opleten, opojil, operi (imperat.), oprostit, oprostil, oružat, osvojit, osvojil, othodit (kod: moliti), otklonih, otkriven, otrovat, otvorit, oženit,

Digitized by Google

pitomit (inf.), planini, planinam, poboljet (se), poboljel (se), pobrojit, pobrojil, podložit, podložih, podložil, podnesi, podnosit, podnosih, podnosil, podobrit, pogodit, pogodil, pogorjet, pogubit, pogubil, pohodit, poklonit, poklonih, poklonil, poklopil, pokopah, poletjel, pomolit, ponosit (se), ponovit, ponovil, porobil, porodit, porodih, porodil, posvojit, posvojih, posvojil, potaknul, potamnjet, potamnje (3. sg. aor.), potamnjel, potopil, potreptjet, potvoril, pozabit (inf.), pozobat, poželjet, poželjel, prebrojil, prečestit, presahla, pretoplil, pretvorit, pribosti, pridobit, prigodit, priklonit, priklonih, prilozit, pripovjedj (imperat.), proboden, procavtjet, procaptjel, pronosit, provesti, provodit, provodil, putovat, rastopit, razabrat, razabrah, razaznat, razdvojit, razmaknut, raznosit, razorit, rumenit, satvorit, satvorih, satvoril, siromah, sloboda, slobodit (inf.), slobodih (aor.), slobodil, sramota, sramotit, sramovat (se), stanovit, strahovit, svjedočit, svjedočil, šatorih (loc. pl.), tjeskotu, tugovat, učinit, učinih, učinil, učini (imperat.), udovac, ugodit, uklonit, ukloni, ukobil, ulovit, umaknut, umolit, umolih, umolil, umorit, umorih, umoril, uplodil, uprosil, upustih, ustrpljiv, uteći, uzdahnut, uzdahnuh, uzdržat, uzdržah, uzmaknul, užezen, večeras, veoma, visinam (dat. pl.), vjekovit, vlastelin, vojevat, vukodlak, zadobit, zapovidj (imperat.), zaskočil, zatvoril, zavapil, zgovoril, žalosti (loc. sg.), židovi, života životu, životom.

b) *Vokal je iza akcenta danas dug:* angjelske, angjelskoj, angjelski, dobrote (gen. sg.), dobrotom (instr. sg.), gospodar, gospoduj (imperat.), hudobom (instr. sg.), izabrav, izgubiv, ljepotom (instr. sg.), naučiv, nemoćnik, nepokoj (?), obećaš, obećaj, obećav, obuzet (inf.), oružaj, otvoriv, ovako(j), ovuda(j), pedeset, planine (gen. sg.), poklisar, pomoćnik, povede (3. sg. praes.), putovav, ravninom (instr. sg.), razabrav, redovnik, slobodom, sunčani, svemoguć, topole (gen. sg.), udovic (gen. pl.), utečem, vrućine (gen. sg.).

3. *Riječ ima više od tri sloga, a akcenat je danas na pretpošljednjem.*

a) *Vokal je iza akc. danas kratak:* blagoslovit, gospodovat, ispokojit, odgovorih, oslobodi (imperat.), oslobodil, progovoril, svjedočastva.

b) *Vokal je iza akc. danas dug:* (ne mogu potvrditi nijednim primjerom).

B. *Danas je slabi dugi akcenat.*

1. *Riječ ima dva sloga.*

Digitized by Google

a) *Vokal je iza akc. danas kratak:* bitja (gen. sg.), bijesan,[1] blaznih (aor.), blažen, bradah (loc. pl.), branit, brazdi (loc. sg.), brijegu (loc. sg.), brlog, crno, cvijetu (loc. sg.), cvijetak, cviljet, cviljel, čuvat, davat, dičil, dijelit, dijelih, djakom (dat. pl.), djeve (acc. pl.), djevstvo, djevstvu, doći, dodjoh, do(l)ca (gen. sg.), dubu (loc. sg.), dušam, gizdah (loc. pl.), grani (loc. sg.), grijeha (gen. sg. kod: čovjek), grijehu (dat. sg.), grijesih (loc. pl.), haran, hladak, hrabar, hvalit, jaci (nom. pl. neodredjeno), kazat, kaži (imperat.), kratak, krilce (kod: djetece), krilom (instr. sg.), krivac, kusat, lice, licem, lijeka (gen. sg.), lijepa, lupež, ljiljak, ljubav, ljubit, ljubih, ljubil, ljuti (loc. sg.), majku (acc. sg.), manjak, mira (gen. sg.), miran, mirni (nom. pl. neodredjeno), mito, molba, mudar, munja, naboj, način, najti, najdoh, nadat (se), napast, narav, narod, narok, nauk, navlaš, nemat (inf.), nijesam, njime, njome, odje (hic), orlom, ovca, papke (acc. pl.), pitat, podne, prasca (gen. sg.), prijestol, prijeti (imperat.), primit, primih, primi (imperat.), primil, priti (inf.), prorok, prudit, puta, putu, putem, račil (particip), razbor, razlog, ručat (inf.), rugat, rukah (loc. pl.), sajam, sama, skakat (kod: hvaliti), skazat, skrivil, skupa (nom. sg. fem.), slani (loc. sg.), slijedit, slijedih, služit, služih, smetat, smiješan, smirit, smiril, stabla (nom. pl.), stanje, stranah (loc. pl.), strašan, stravit, stvorac, suda (gen. sg.), sudom (instr. sg.), sudac, sudit, sustat, suton, svezal, svijetu (loc. sg.), sviri (imperat.), svrnut, šetat, štapak, štedil, štita, štitu, štiti, tajat, taman, težak, tresti, trojstvo, trpjet, truda, trudom, tugah (loc. pl.), vaju (loc. sg.), varit, vijenac, vilam (dat. pl.), vladat, vrata, vratit, vrati (imperat.), vratil, vrijedan, vrijedjat, vrijeme, zajam, zaklad, zakon, zalud, zavist, zavjet, zazor, zbirat, zgriješit, zgriješil, zidal, zlatan, zlatu (loc. sg.), znanje, znanja, znanjem, zvijezda, zvijezde (nom. pl.), žedan, žitak, živjet, zivjeh, žudjet, žudjeh, župe (acc. pl.).

b) *Vokal je iza akc. danas dug:* amen, bijelost, blagost, brade (gen. sg. kod: glava), cijeneć, cvilim, cviliš, činiš, čini, čine, činec, ćutim, dike (gen. sg.), djevom (instr. sg.), dragost, glave, jaja (gen. pl.), jakost, jele (gen. sg.), kralja (gen. pl.), lijenost, lijepost, ludjak (kod: divljak), ljudi (gen. pl.), molbom, naglost, nastoj (imperat.), primiv, prudi (3. sg. praes.), rukom, samoj, slanom (subst. instr. sg.), strane (gen. sg.), strana (gen. pl.), sumnje (gen.

[1] Premda se *ě* = *ije* danas računa za dva sloga, ja ga u ovom prijegledu računam za jedan slog i to za to, jer se i u izvorima ove radnje tako računa.

Digitized by Google

sg.), trpim, trpi, trpjev, vjernost, vojskom, vrijednost, zime, zimom, zuba (gen. pl.), zvijezda (gen. pl.), živeć, žudjah (impfk.).

2. *Riječ ima tri sloga, a akc. je danas na drugom.*

a) *Vokal je iza akc. danas kratak:* božurak, cjelivat, cjelunut, dobitak, dobivat, dosegnul, dotrudih, imanje, iskusit (kod: čuditi se), iskusil, ispisat, izvidat, izvida (3. sg. aor.), izvršit, izvrših, jedinstvo, kaćunak, kravaja (gen. sg.), mjescu (loc. sg.), mogućstvo, namijenil, naredit, naredih, nastanit, nastanih, nastupil, navijestit, navijesti (imperat.), nazivat, nazuvat, neljubav, nenavist, nerazbor, obitelj, objavit, objavi (imperat.), objavil, obladat, obljubit, obljubih, obljubil, obranit, obratit, obrati (imperat.), obratil, obredit, obrnut, obružit, obujmit, obujmil, ockvrnit, ockvrnil, očutjet, očutjeh, očutjel, odijelih, odijeljat, odlučih, odlučil, odredil, odriješit, odvezat, ognjevit (inf.), ogrdit, ogrubjeh, opslužih, opsluži (imperat.), opslužil, osladit, osudit, osvetit, osveti (imperat.), othranih, otkupit, otkupil, oživjet, peharac, pobijat (kod: odijeljati), pobrajat, početak, početka, počivat, podvezal, pogrdit, pogrdil, pohvalit, pojavit, pokrijepil, pokunit (se, — kod: odlučiti), poljubit, pomagal, pomladih, ponavljat, poslužil, posvetit, poštenja, poštenju, potajat, potlačit, potrpi (imperat.), potvrdit, povijat, povratit, poznanje, poznanja, poživjet, poživjeh, prebivat, preblažen, preminul, prestanja (gen. sg.), pretrpjet, prikazat, prikratil, pripijevat, pristupil, probudit, probudih, probudil, procijenit, procvijelih, promijenit, prosvijetlit, prosvijetli (imperat.), prošćenje, protivit (se), providjat, provrtje (3. sg. aor.), rascvijelit, raskrilil, rasrdil (se), razbijat, razbirat, razbudih, razdijelit, razdijelih, razlučih, razminul, rodjenja (gen. sg.), rukavih (loc. pl.), sačuval, sadružit, sadružil, sagriješit, sahranit, sakrivil, samirit, saznanja (gen. sg.), snebivat (se), spomeni (imperat.), spomenul, spovijedat, stvorenje, stvorenja, ucvijelil, ukazat, ukrijepit, upisat, upisal, upitah, upuštat, uputih, uresit, uresil, ustrijelit, ustrpjet (se, ustupit, utrudil, uvrijedih, uzbujal, uzrasla, uzvisit, uzvisih, uživat, veselje, veselja, veseljem, zabludil, zadavat, zadavit, zamijesit, zastupil, zavalit, zločinac.

b) *Vokal je iza akc. danas dug:* Atene (gen. sg.), očutjev, poraziv, zasluživ.

3. *Riječ ima više od tri sloga, a akcenat je danas na pretposljednjem.*

a) *Vokal je iza akc. danas kratak:* inostranac, izrečenje, odgovarat, preobratit, prijateljstvo, proročanstva, zapovijedat.

Digitized by Google

b) *Vokal je iza akc. danas dug:* prijatelja (gen. pl.), pripovijesti (gen. pl.).

II. *Danas je kojigod akc. na prvom slogu, bilo slogova koliko mu drago* (izuzevši dakako slučajeve, što su već uzeti kod I. A. 1. i I. B. 1.).

A. *Riječi koje danas nemaju duljine na pošljednjem vokalu.*

1. *Može se misliti i potvrditi primjerima ove rasprave, da je riječ u starije vrijeme imala duljinu na pošljednjem vokalu.*

a) *Na kraju riječi stoji vokal a.*

α) *Genitiv singulara:* Apola, bilja, bisera, bogata, broja, cesara, cvijeta, čemera, čovjeka, doma, duba, Egipta, glada, glasa, gnjeva, grada, grbavca, Grka, istoga, jada, Korinta, kraja, lava, leda, lovora, ljeta, ljubovnika, meda, mjeseca, mjesta, mlada, mramorna, našega, obora, plača, ploda, pokoja, Prijama, raja, razloga, razuma, reda, sinka, sklada, smijeha, spirita, srama, stida, stupaja, sunašca, sunca, svijeta, svjeta, tijela, tvojega, uzroka, vaja, Vukoja, zlata, zmaja, znoja. — Ovamo se mogu staviti i ovi primjeri, ako i stoji iza vokala *a* još konsonanat: ničesar, nikogar, ovogaj, togaj, takogaj.

β) *Nominativ duala:* brata (kod: *braća,* gdje „bratja" po svoj prilici stoji griješkom mjesto: „brata"), bratca.

γ) *Pluralni oblici na ma:* jadnima, mojijema, objema, očima, riječima, slijepima, suzama, tugama, zvjezdama.

δ) *Pluralni oblici u neutr.:* godišta, pisma, posvetilišta, stada.

b) *Na kraju riječi stoji vokal e:*

α) *Pluralni oblici u fem.:* dubrave, dunje, igre, molitve, ruke, ruse, seke, sluge, strane, strjelice.

β) *Akusativ pl. masc.:* bogove, jadove, psalme, sinove, stanove, Ugre, zube.

γ) *Instrumental sing. i pl.:* gorome, groznijeme, kojome, njekome, ovome, svojome, tome, time, tvojome, tvrdime, ustime, željome.

c) *Na kraju riječi stoji vokal i.*

α) *U oblicima i-deklinacije:* bojazni (instr. sg.), bolesti (instr. sg. i nom. pl.), boljezni (instr. sg. i nom. pl.), jakosti (instr. sg.), kreposti (gen. sg.), krvi (gen. sg.), lijeposti (gen. instr. sg.), ljubavi (gen. loc. sg.), milosti (gen. sg.), napasti (gen. sg.), napravi (instr. sg.), naravi (gen. sg.), pameti (gen. instr. sg.), pjesni (nom. acc. pl.), pomoći (gen. sg.), prijazni (dat. sg.), psosti (acc. pl.), radosti (instr. sg.), sjeni (gen. loc. sg.), smrti (gen. dat. voc. loc. instr. sg.),

Digitized by Google

studeni (acc. pl.), svijesti (gen. sg.), vlasti (gen. sg.), zeleni (gen. dat. sg.), žalosti (acc. pl.).

β) *Dat. i loc. sg. u a-deklinaciji:* crkvi, dubravi, jami, molitvi, potrebi, pučini, rani, rasrdžbi, slavi, sreći, tmini.

γ) *Instr. pl. na mi:* drijevmi, nami, našiemi, njimi, oniemi, ričmi, sinovmi, suzami, vami, ženami.

δ) *Nom. i voc. pl. masc.:* angjeli, bogovi, dostojni (neodredjeno), Dubrovčani, fratri, grjehovi, kraljevi, oblaci, robovi, sudi, svatovi, Tebani, vjetri, vragovi, vukovi.

ε) *Instr. pl. na i (staro ѣ):* ljeti, načini, popovi, sinovi.

ζ) *Infinitiv:* biti (esse i percutere), boljeti (se), braniti, cknjeti, cviljeti, činiti, čuditi (se), čuti, čuvati, dati, dobiti, gledati, gojiti, gostiti, hoditi, imati, iskati, ispliti, izeti, iziti, izrijeti, izvršiti, izljesti, kaditi, kajati (se), klanjati (kod: biti), klati, kleknuti, kratiti, kupiti, ličiti, loviti, ljubiti, moliti, naliti, navijestiti, nositi, odnijeti, otkriti, otkupiti, otvarati, pasti, patiti, pisati, pitati, piti, plakati, platiti, početi, podnijeti, pokazati, pokriti, poštiti, poznati, pozreti, prebivati, predati, prepasti (se), prijati, prikratiti, primiti, probiti, prodati, prodljiti, proliti, prositi, prostiti, proždrijeti, pustiti, puštati, raspeti, rastati, razgledati, rijeti, roditi, sjesti, skratiti, skriti, slaviti, složiti, smetati, smiriti, sresti, staviti, stvoriti, sumnjiti, suziti, sviriti, svršiti, šaptati, tajati, tegnuti, trpjeti, truditi, tržiti, uljesti, umjeti, umrijeti, uzdati, varati, vidjeti, vladati, voditi, vratiti, začeti, zazreti, združiti, zidati, znati, žaliti, ženiti, žigati, živjeti.

Jedini svoje vrste primjer: *pitajte* ne može sam ništa dokazati.

d) *Na kraju riječi stoji vokal u:*

α) *Dativ sing.:* Adrastu, bratu, čemeru, čovjeku, djetetu, inomu, momu, Nedjeljku, ničemu, ovomu, Pilatu, slatkomu, svakomu (cf. onomuj).

β) *Lokal sing.:* Egiptu, gnjevu, posvetilištu, skrovitu, suncu, zakonu.

γ) *Akusativ sing.:* baretu, glavu, kosu, molitvu, njivu, obuću, odjeću, osvetu, stranu, svitu, štetu, tresku, vlahinju, voćku, vojsku, zemlju.

e) *Instrumental sg. masc. i neutr.:* biserom, blagom, bogom, brštanom, čemerom, djelom, djetetom, domom, jadom, jezikom, kosorom (kod: čemer), mirom, nebom, neogledom, prstom, Radatom, razlogom, sunašcem, troskotom.

f) *Dativ plur. u starijem obliku i što je s njim jednako:* babinam, crvom, darovim (instrum.), djavlom, Grkom, kraljevom, krstjanom

Digitized by Google

(kod: djavao), narodom, nesrećam, nevoljam, otocim (instrum.), pomorcem, robinjam (instrum.), silam, sinovom, vukovom.

g) *Lokal plur. u starijem obliku:* blatijeh, bocih, djelih, dvorovih, gaćah, gradovih, haljinah, kukah, mukah, noktijeh, njedrih, oblacijeh, palicah, pismijeh, protivah, prseh, prstih, stanijeh, Ugrih, valovijeh, vlasijeh.

2. *Može se misliti, da je riječ u starije vrijeme imala akcenat na zadnjem slogu.*

Ovamo stavljam riječi s njekim sufiksima, a kako je za take riječi mnogo potvrda, mislim, da su imale akcenat na kraju, t. j. da je bila osobitost onih krajeva, iz kojih su bili pisci upotrebljeni u ovoj raspravi, da se jednako akcentuju sve riječi, koje imaju isti sufiks. Najnaravnije mi se čini misliti, da je taj akcenat, koji je stajao na kraju, bio jaki kratki, jer se taj akc. najlakše pomiče prema početku riječi (kao što nas uče primjeri kod I. A), te ne ostavlja za sobom traga u duljini, jer je kratak, kao što bi ostavio jaki dugi akc., a za oba slaba akcenta još je manje prilike misliti, da su bili na koncu riječi ove grupe, jer kako su oni u opće mladji od drugih dvaju akcenata, ne bi ih za cijelo tako brzo nestalo s onoga mjesta, koje bi oni osvojili od starijih akcenata, jer čemu bi ih jezik metnuo na gdjekoje slogove, u razmjerno dosta kasno vrijeme, da ih opet ukloni?

Evo primjera ove ruke: bezuman, bezumja (acc. pl.), bilja (acc. pl.), bijedan, biseran, blagoslovljen,[1] blaženstvo, blaženstva, bogatstvo, bogatstva, bojazan, bolan, bolestan,[2] boljezan, bosilak, bratstvo, Bugarin, carstvo, cvijetja (gen. sg.), cviljenja (gen. sg.), častan, čemeran, česarstva (nom. pl.), činjenja (accus. pl.), danak (dies), dobar, dobrostiv, dohodak, dostojan, dubja (gen. sg. i acc. pl.), (e)vangjelje, gojan, govorenja (acc. pl.), gradjanin,[3] grbavac, grješan, gvozdja (gen. sg.), hranjen, hvaljen (kod: amen), isprazan, izbavljen, izgubljen, izranjen, izvrstan, jadan, jadovan, jaganjac, jasan, jeljem (instr. sg.), kamenje, kamenja, kamenjem, kladenac, kladencu, količak, konopac, koristan, kraljevstvo, kraljevstva, kraljevstvu, krepak, krepostan, krušac, kužan, lačan, lakom, lakomac,

[1] Što još danas imamo: blagoslòven, to suponuje, da je njegda bilo: blagoslovĕn.

[2] Slušao sam od Štokavaca nom. sg. fem. bolèsna, a to suponuje njegdašnje: bolesnä.

[3] Cf. rusko: гражданинъ.

Digitized by Google

ljubak, ljubljen, ljuvezan, milosrdan, milosrdje, milostan, milostiv, mladjahan, moljenje, moljenja, mramoran, mrzak (kod: ljubak), nakazan, napredak, naučan, nazuban, neharan, nemiran, nemoćan, nesrećan, nesvijestan, nevjeran, objestan, odgojen, okrivljen, okrunjen, omašten, opravan, orudje, oružje,[1] oružja oružjem, osjećen, oslobodjen, ostavljen, osudjen, otkupljen (kod: ljubiti), ozdravljen, pečalan, perja (gen. sg.), pisanja (acc. pl.), pjesan, plakanja (nom. pl.), plemenit,[2] podložan, podoban, pogrdjen, pokaranja (gen. sg.), pokojan, popovstvo, poražen (kod: amen), porodjen (kod: odgojiti), poslušan, postavljen (kod: izgrditi), potajan, potreban, pozdravljenje, pozlaćen, pravedan, prebistar, prejadan, presladak (kod: oblak), preslavan, prijazan (subst.), prijestolje, pripravan, pripravljen (kod: amen), protivan, radostan, ranjen, rascviljen, rastavljen, razdiljen, razuman, rečenje, rodjen, sanan, sazidan, seljanin, shranjen (kod: blažen), silan, sinak, sjedinjen, skladan, skladanja (acc. pl.), skrcanja (gen. sg.), sladak, slavan, slobodan, služenje, smiljenja (gen. sg.), spasenje, spasen, spravan, sramotan, srčan, stavljen, sužan (= sužanj), sužanstvo, tečenja (acc. pl.), trgovac, trudan, trudjenje, tudjin, tudjinin, tužan,[3] uboštvo, ubrusac, učinjen (kod: izgubiti), ufanje, ufanja, ugašen (kod: blažen), ugodan, umiljen, uzmnožan, uzmnožit (adjekt.), velik, vesel,[4] vjeran, vladalac, vremenit, zadovoljan, zagorjem, zamamljen, zatravljen, zdravlje, zdravlja, zdravljem, zelja (nom. pl.), zlovoljan, žalostan, žalostiv, željan, željenja, željezan, žestok,[5] življenja.

Kako se vidi, ovdje su uzeti i primjeri, koji bi mogli ići u koji predjašnji razdio, kao što su genitivi i ostali padeži u substantivu, n. pr. gen. sg. bogatstva mogao bi se metnuti i pod II. A. 1. a α itd. Ali kako se kod ove rubrike, kojoj su sada primjeri nabrojeni, ide za tim, da se vidi, koje su riječi njegda imale akcenat na kraju, a tamo se išlo da se pokaže, koji su oblici njegda imali duljinu na kraju; i kako je u hrvatskom jeziku akcenat pretežnija stvar od duljine, jer je akc. u svakoj riječi samo jedan, a duljina može biti i više, i jer akcentom poprijeko uzevši vladaju stalniji

[1] Cf. rusko: ружьё.

[2] U narodu se čuje i plemènit, što bi odgovaralo njegdašnjemu: plemenït, kao što se čuje kämenit i kamènit.

[3] Od Štokavaca sam slušao: túžan, túžna, što odgovara njegdašnjemu: tūžän.

[4] Slušao sam: vèseo, vesèla (njegda: vesël, veselä).

[5] Slušao sam: žèstok, žestòka (njegda: žestök, žestokä).

Digitized by Google

zakoni nego duljinom, za to su uzeti rečeni primjeri ovamo. Ako se združi ono, što izlazi iz razdjela A) 1. s onim, što izlazi iz A) 2. onda se vidi, da su riječi kao gen. sg. bogatstva, cviljenja itd. imale njegda na pošljednjem *a* jaki dugi akc.: bogatstvâ, cviljenjâ itd.

3. Ima napokon mnogo i takih riječi, kojima je pošljednji vokal danas kratak bez akcenta, ali je li bio upravo taki i u vrijeme izvora upotrebljenih u ovoj radnji, ili je bio dug bez akcenta, ili je bio akcentovan, i kojim akcentom, toga ne mogu osjeći, jer nemam i ne vidim ništa sigurna za što bih se uhvatio, kad bih što uztvrdio za veliku većinu riječi, što dolaze u ovom razdjelu. Za njeke se od njih može misliti, da su imale na zadnjem vokalu ili duljinu ili akcenat, ali baš koje od toga dvojega, opet se ne zna; a da se to za njeke doista može misliti, to se vidi iz Daničićeve rasprave u XX. knjizi „Rada", str. 210 i dalje, gdje ima dosta primjera sličnih ovima mojim. Dosta je i takih riječi, za koje i sam mislim, da ni u starije vrijeme nijesu imale na kraju ni duljine ni akcenta, nego su ih stari pisci uzimali u rimama i s onakim riječima, s kojima ne tvore dobre rime. To osobito vrijedi za riječi od tri sloga, kao: Andrija, Marija, nepravda itd. Takih se rima nalazi i u današnjih štokavskih pjesnika. Budući dakle, da ne znam, što bih mislio za pojedine riječi, što ću ih sada navoditi, za to ih stavljam sve zajedno: Andrija, apostol, besjedit, bezočit, bježala, blago, bubanj, cesar, česar, cvijete (voc. sg.), čekat, čestita (nom. sg. neodredjeno), čestitil, često, čeznut, čudit (se), Davidov, dijelila, doba, dobavit, dobroto (voc. sg.), dočekat, dohitit, dojile (nom. pl.), doljezlo, dosta, dostiglo, dubrava, Dunav, djavol, Edipova, Egipat, francav, gizdav, gledat, gojno (adverab), grbav, hitat, hulit, hvatat, ikad, ime, indje, ispunit, ispuni (imperat.), ispunil, istisknut, istok, istrgah, Isuse (voc. sg.), itkor, izbavit, izdjelah, izmislil, izranil, izrekal, izvadil, izvenuh, jadovno (adverab), Jakobov, kajat (se), kami, kletva, klikoh, kraljević, lašnje (adverab), legoh, ljeto, ljubi, Marija, mati, Milate (voc. sg.), milo (adverab), misal, mislit, mislil, mjesto, mogal, najprija, naknadit, namjerit (se), namjerih (se), napunit, nasitit, nasitil, nastojal, natjecat (se), naudih, navlasto, nepravda, nevjesta, nikad, nikako, nikud, ništar, ništo, ništor, nitko(r), noćaska, nokat, njegova, njegovo, njekad, njekud, nješto, njetko, obje, obadit, objem (obim, dativ), objesit, obrezat, obzirat (se), očit, odluka, odrezah, oko, okusit, opsjenit, ostavit, ostavih, ostavil, otpravih, ozdravit, ozdravil, ozgara, padoh, patit,

Digitized by Google

patil, pazit, pedepsat, pedepsal, plakat, plemić, počinut, podigoh, podignut, poginut, pogladih, pogledat, pogledal, pomilovat, pomislit, pomogal, poskupih, postavit, poštovat, povraćat, povrgal, pozirat, požalit (kod: dijeliti), pravda, pravit (kod: govoriti), premjestit, prestignul, prevarit, prevaril, prija (prius), pripravit, priprosta (nom. sg. fem. neodredjeno), pristavit, probavit, probavil, proklinat, proplakat, proplakah, proplakal, prorokoval, proslavit, prostrta (nom. sg. fem. neodredjeno), prosuzil, pupak, Radate (voc. sg.), radovat (se), ranit, raspuknut, rastavih, rastavil, razdrto (nom. sg. neodredjeno), razložit (inf.), razložil, razmislit, rekal, rijetko (adverab), sagledah, sedam, silovat, skoknut, skupit, slatko (adverab), slava, slavit, slišat, slišal, slobodo (voc. sg.), smilit (se), smilil (se), smislit, smislih, smjerih, spjevat, spominat, spovidjet, spovidjel, spravno (adverab), sprva (adverab), srce, srdašce, sretat, stavit, stavil, stavila, stignut, strašit, sumpor, sunašce, sunce, suzil, svedjer, svekar, svijete (voc. sg.), svjetovat, svrtat, šereg, takodjer, tanac, trajat, tratit, trator, trendofil, udarit, udit, udunut, ufat, ugledat, ugledah, ugledal, ugrabit, uhvatit, uhvatil, upazil, ustavil, utekal, utješil, uzal, uzdignut, uzgledal, varat, vaskolik, vazda, većma, vidjet, vidjeh, vidjel, visjet, vjerit, vjerovat, vjetar, vojvoda, zabavil, zabavljat, začudih (se), Zadar, zagledat, zagledah, zamjerih, zamuknut, zapamtil, zavidjet, zavrgal, zginut, zlato, zlotvor, žalit, žalovat, žestoko (adverab).

Ovamo stavljam još dvije riječi, premda nemaju danas akcenta na prvom vokalu, a to činim za to, da poradi dvije riječi ne činim posebnoga razdjela: nenavidil, zapovidil.

B. *Riječi, koje i danas imaju duljinu na pošljednjem vokalu, a može se misliti i potvrditi primjerima ove radnje, da su je i u starije vrijeme imale.*

1. *Genitiv sing. fem. subst.:* dlake, iskre, molitve, naprave, slave, subote, štete, vunice (kod: djetece).

2. *Instrumental sing. fem. subst.:* crikvom, kletvom, maćehom, mukom, nepravdom, nevjerom, osvetom, pohvalom, pustinjom, robom, silom, sobom, tobom, varkom.

3. *Genitiv plurala subst.:* (s *a* na kraju i bez njega, premda ovaj drugi danas nije običan u Štokavaca, ali dok ga je bilo, jamačno mu je bio dug zadnji vokal): bogov, bogova, djevic, djevojak, držav, dubin, dubrav, fratar, godiš, gospoj, gradov, hiljad, jama, košut, krstjan, livad, molitav, moždan, nepravad, njedar, oblaka, otok, pogan, stotin, tisuć, uzdahov, vjetar.

Digitized by Google

4. *Adjektivni i pronomenski oblici, što se svršuju na vokal:* bezredni, božji, božja, božju, crljeni, čestiti, dobre, dragi, drugo, duboke, gizdavi, gizdavu, gizdave, gore (neutr. sg.), gorki, gorku, grozni, huda, ini, ino, inu, isti, iste, izvrsni, izvrsna, jadovni, jaki, jedini, kameni, krepčija, kreposni, kreposna, krstjanska, krstjansko, krstjansku, ljeplja, ljuveni, mahniti, milija, milosrdni, milostivi, neharni, nesrećni, nesvijesni, njeki, njeko, oholi, plemeniti, pravedni, pošteni, poviti, povito, preljutu, preslavni, presveti, razumni, slatke, slavni, slobodni, sramotni, srdita, svaki, svako, tamni, tomu[1] (tomuj), tužnija, umiljeni, veliki, visoka, vjernija, vrjedniji, vrjednija, zločesti, zločesta, živi, žudjeni.

5. *Adjektivni i pronomenski oblici na -oj:* bezrednoj, blaženoj, bogatoj, božjoj, crnoj, čovječjoj, desnoj, dobroj, gizdavoj, gorkoj, izvrsnoj, jadovnoj, jedinoj, krepkoj, kršćanskoj, lijepoj, lijevoj, ljuvenoj, mramornoj, nagoj, našoj, neharnoj, nemirnoj, njegovoj, pravednoj, prehudoj, preslavnoj, studenoj, tamnoj, ubogoj, velikoj, visokoj, zelenoj.

6. *Adjektivni i pronomenski oblici na -ih (ili -ijeh):* blaženih, bogatih, božjih, dobrih, drazijeh, druzih, djavoljih, grješnih, hudih, inih, jadovnih, krvavijeh, ljuvenijeh, milijeh, mladih, naših, nemoćnih, nesrećnih, njegovih, ovezijeh, pravednih, preljutijeh, protivnih, studenih, tužnih, velicijeh, veselih, vrijednih, živih.

7. *Adjektivni i pronomenski oblici na -im (ili -ijem):* boljim, božjim, dobrim, inim, izvrsnim, jedinim, lijepim, našim, nesrećnim, njegovim, njekim, pravednijem, rječljivim, slatkim, zelenim.

8. *Adjektivni i pronomenski oblici na -om:* hudom, preljutom, velikom, zelenom.

9. *Ostale riječi osim glagola:* bezred, blagoslov, blavor, bokarar, bolest, bolnik, Budim, Carigrad, cjelov, čeljad, čemer, devet, dinar, dionik, dogovor, Dubrovnik, Dunaj, gospod, govor, grješnik, gusar, homut, ispovijes, iznenad, javor, jedin, jednak, jesen, kamen, kokoš, kolovrat, korist, kotar, krepost, krvav, labud, lakomost, lakost, lepir, ludost, lješnik, ljubovnik, manastir, milost, mimo nj, miris, mjesec, mladost, mramor, mudrost, najamnik, nalijep, napokon, naraštaj, nauznak, nedrag, nejak, nemar, nemilost, nemir, nemoć, neposluh, nesin, neslast, nesvijest, neugodjaj, nevjernik, nevoljnik,

[1] Da je *u* u toj riječi i danas dug, svjedoči prof. Budmani u svojoj gramatici, str. 56.

Digitized by Google

nigda(r),[1] nikada(r), njegda, njekada(r), nudjer, obadva, običaj, obijest, oblak, oblast, odgovor, odvjetnik, oglav, ogled, oholost, okoliš, onada(j), onda(j), pamet, perivoj, pjenez, plamen, pogled, poklon, pomoć, posluh, povrat, požar, predrag, prelud, preljut, premlad, procijep, prodol, propast, protiv, protivnik, pustoš, putnik, radost, razbojnik, razgovor, razlikost, razum, ribar, rodjak, satvar, savezaj, sinoć, slabost, sladost, slatkost, službenik, soldat, stanovnik, starost, strmoglav, suprotiv, svjetlost, troskot, učenik, ugodjaj, ugovor, uprav,[2] ures, usilost, uzdah, uzdihaj, uzrast, večer, vihar, vinograd, vitez, Vukmir, zalogaj, zanovijet, zapad, zapovijed, zapovijest, zavezaj, zelen, zgovor, žalost.

9. *Oblici u glagola:*

a) *Presens:* bjegaš, brani, budem, budeš, bude, budu, cjelivam, čekam, čekaš, čeka, čezne, čudim (se), čuješ, davaš, dava, dijeliš, djeluješ, dopre, dostojiš, dostoja, drhće, gledam, gledaš, govorim, govoriš, hitam, hitaš, hodim, hodiš, hoćeš, hvališ, ideš, izajde, izbavim, izbaviš, izgubim, izgubiš, izidem, izviješ, kratiš, ličim, ljubim, misle, molim, moliš, mole, naučiš, navijesti, nazivaš, nazrem, nosim, nosiš, obazrem, obazreš, obazre, objavi, obrati, opre, otre, otvoriš, patim, pati, pedepšeš, pitam, pitaš, plaču, počne, počnu, pogledaš, pogleda, pogodim, poljubi, pomagaš, pomisle, poziram, preda, prevarim, prevariš, priklониš, prikrati, primim, prolijem, promijeni, prosim, prostim, prosti, provodim, razbija, razbiram, rodiš, rode, skrate, slavi, slišaš, slobodiš, slomi, služim, smeta, smiriš, spomenem, spominam, straši, sudim, svršim, učinim, učiniš, umijem, umolim, umrem, umreš, upaziš, ustavim, uzdaš, uzmeš, uzrem, uživam, uživaš, varam, vidim, vidi, vladaš, vlada, začuješ, zadavaš, zadava, zgodi.

Da se ne čini poseban razdio, stavljam ovamo i: oslobodiš. Što danas ima glagola s *-u* u prvom licu sing., svuda je taj *u* kratak, a u starije vrijeme čini se, da je bio dug; kako bi danas bilo, da je u više glagola sačuvan, ne znam. Evo tri primjera s *-u* u prvom licu sing.: čuju, plaču, učinju.

b) *Drugo i treće lice sing. aorista:* darova, dobi, dodija, dozva, napi, nasiti, obasja, obljubi, odnije, ostavi, otkupi, poče, podrani, posla, potaja, pribi, primi, rodi, sazda, zabi, zanije.

---

[1] Vuk piše doduše: nȉgda, ali budući, da on piše i: nȉkadâ, za to mislim, da može biti i danas: nȉgdâ.

[2] Mislim, da je danas: ȕprâv; Vuk ima samo: ȕprâvo.

Digitized by Google

c) *Prvo lice sing. imperfekta:* boljah (se), činjah, čudjah (se), davah, drhtah, gledah, gojah, gonjah, gubljah, hajah, hodjah, hotijah, iskah, klikovah, mogah, moljah, predah, provodjah, puštah, ronjah, uzdisah, varah, vjerovah, vladah.

d) *Imperativ:* bjegaj, čuvaj, dava', dostojaj (se), gledaj, izvida', kaštigaj, klikuj, krsmaj, kuntentaj, nadaj (se), nazivaj, obaruj, obladaj, pitaj, počivaj, pogledaj, pomagaj, pomiluj, poziraj, prebivaj, predaj, pripijevaj, razbiraj, ufaj, ukopaj, upušćaj, uživaj, vladaj, vrijedjaj.

e) *Participij praes. act.:* besjedeć, dižuć, govoreć, hode, išćuć, izvodeć, moleć, plačuć.

f) *Participij praet. act. I:* čekav, gledav, krsmav, ostaviv, poniknuv, ugledav, vidjev, zagledav.

g) *Participij praet. act. II:* blagoval, dobil, osnoval, pridobil, savil, skapulal, uzdrhtal, vojeval. — U Štokavaca nije danas običan *-l* na kraju, ali po ostalim oblicima sudeći možemo za cijelo držati, da je vokal ispred *-l* u navedenim primjerima bio dug; budući da je još i danas: blägovâla, döbîli itd. za to bi bilo i: blägovâl, döbîl itd.

h) *Participij praet. pass:* darovan, dobit, držan, gledan, izabran, izagnan, izdan, karan, napastovan, napisan, našaran, nespoznan, obasjan, obećan, obezan, oblit, okovan, opran, oružan, osnovan, poharan, pokajan, pokopan, polit, poslan, poštovan, povit, poznan, predan, pričekan, prognan, proklet, propet, psovan, raspet, razapet, razjadan, sazdan, slišan, spoznan, svezan, ufan, ukopan, usahnut, uzet, varan, vazet, vjerovan, začet, zaklan.

Digitized by Google

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 9. studenoga 1884.

PRIGODOM OTVORENJA STROSSMAYEROVE GALERIJE.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Preuzvišeni gospodine pokrovitelju!

Veleštovani sbore!

Kod današnje svetkovine proslov moje besjede, koju u ime naše akademije izušćujem, valja da bude namienjen tebi, preuzvišeni pokrovitelju! jer bez tebe, bez iniciative i darežljivosti tvoje, nebismo se danas ni sastali, da nov zavod prosvjeti uašega naroda posvetimo.

Kad je godine 1870 naš glavni grad predposljednji put oduševljeno tebe dočekao, pozdravio te sa zanosom u ime ciele domovine riečmi neumrloga Petra Preradovića: „Zdravo naš slavni, veliki junače! s ponosom gleda na milog si sina zemlja nam rodna, s ponosom zove te narod ljubimcem . . . S tebe ta mala, prezrena Hrvatska, za koju sviet taj ni nē znāše skoro, sad je na glasu". Od ono doba primio si izražaje narodnje ljubavi dva puta, na ime kod otvorenja sveučilišta Franje Josipa I. i kod posvete svoje velebne stolne crkve. Od ono se doba na svjetskoj pozornici odigraše dva velika čina, pri kojih je drugom Slavenstvo odlučnu rieč vodilo. Od ono se doba ladjica naše domovine u morskoj pučini talasa, tjerana vihri i olujami; njezinim se mornarom ukazuje sada sunčano, sada oblačno nebo; sada misle uljesti u luku, a sada budu potisnuti od žala. U tom se kolebanju koleba i površina javnoga mnienja, te se redomice izmjenjuju glasovi: „Slava" i „propni".

Digitized by Google

Ali tebe, „veliki junače“! sve to ne smeta. Ti mirno motriš, kako tlakomjer ljudskoga priznanja skače i pada; pak samo upireš oči u ono, što je vječito i stalno, te vjeran svomu geslu „sve za vjeru i za domovinu“ ne prestaješ prinositi žrtve na žrtvenik svojega naroda. Svjedokom je tomu i današnja svetkovina.

Krivicu bi učinio hrvatskomu narodu, koji bi ga obiedio nezahvalnošću. Sve što je s tim narodom sraslo; sve što s njim ćuti i osjeća; sve što vjeruje u njegovu budućnost, poštuje zaslužne mu sinove, pak ako ime njihovo kadšto magluština sa strane zastre, znade ju razpršiti. Evo gradjanstvo se naše hrvatske priestolnice i s njom ciela domovina vesele, što ti mogu opet svoju odanost i zahvalnost izkazati. U tvom dolazku, kano što jučerašnji sjajan doček i pozdrav svjedoči, nazire svanuće novoga dana, sjećajući se onih rieči pohvaljenoga pjesnika: „Oj sviće nov dan! već mu svjetla zrake dopiru prve . . . Danu tom vjestnik zlatoustan ti si“.

I ne bez razloga. Svaki bo sin i prijatelj hrvatskoga naroda osjeća radost, što danas završuješ onaj hram prosvjete, koj si dne 10. prosinca 1860 zamislio, a komu si dne 28. srpnja 1867 godine vrata otvorio. U tom se je hramu do sada samo nauka gojila. Ako se obazreš na stotinu i petdeset knjiga, koje je akademija u jedva šestnaest godina na svjetlo izniela i u kojih imade radnja iz svih struka, koje ona po svojoj zadaći obradjuje: tada možeš sa zadovoljstvom opaziti, da je zamisao, koju si, preuzvišeni utemeljitelju! kod zasnovanja njezina imao, djelom postala.

Kada si, preuzvišeni pokrovitelju! akademiji već u zamisli uz znanosti namienio i goj umjetnosti: imao si za cielo dvoje pred očima: prvo uzku svezu izmedju znanosti i umjetnosti i blagotvorni zajednički jim upliv na prosvjetu i naobrazbu naroda; drugo sadašnje prosvjetne odnošaje našega naroda, u kojih bi mu težko bilo dva odieljena zavoda za znanost i za umjetnost nositi i razvijati. Ova je dioba u svaki čas izvediva, kada ju prosvjetna potreba i korist zahtievala bude.

A da se ona plemenita zamisao glede umjetnosti oplodi, za to se je, preuzvišeni pokrovitelju! tvoj za prosvjetu narodnu sveudilj zabrinuti duh skrbio. Budući osvjedočen, da se umjetnosti bez umotvorina mogu gojiti upravo tako malo kano knjiga bez knjižnice; znajući na dalje, da umjetnosti imadu svoju predaju upravo tako kano i znanosti: stao si ne manjom uztrajnosti nego li požrtvovnosti sabirati umotvorine. Italija navlastito, ta koljevka i mati srednje i nove umjetnosti, a uz nju i druge zemlje napuniše do skora umjet-

Digitized by Google

ničkimi proizvodi tvoje biskupske dvorove, koji su tim svakoga posjetitelja prenosili u doba i zemlje, kada i gdje su knjižnice i galerije bile vidljivom oznakom plemstva i velikaštva, a koja oznaka sve to više izčezava, čim više aristokracija roda i dostojanstva uzmiče pred plutokracijom ili čim se više odmiče od svojih davnih predaja. Uz drugi veličanstveni spomenik tvoga duha, uz prekrasnu stolnu crkvu, taj pravi muzej tvornih umjetnosti, bijahu oni ne niemi nego rječiti spomenici prošlosti, oni izražaji vječite ljepote, one izprave umjetničkoga kista, za tvoj duh plandovište, gdje se je od dnevnoga truda i spojenih s njim dnevnih zadjevica odmarao.

A sada se toga duševnoga užitka svomu obljubljenomu narodu za volju lišavaš. Darovnicom od 2. listopada 1868 god. poklonio si akademiji sve dosadanje i sve buduće umjetnine svoje uz to, da se tek poslje smrti u njezino vlastničtvo predadu. Medjutim pomišljao si, kako da se ove umjetnine i sama akademija smjeste u svrsi dostojnu sgradu; pak da se od misli predje k činu, poklonio si u to ime najprije uz pismo od 25. ožujka 1875 godine 40.000 for. a kašnje još 20.000 for. ukupno 60.000 for. Potaknuta tim načinom gradnja mogaše u kolovozu god. 1877 započeti po osnovi, koju je na tvoj poziv c. gradjevni nadsavjetnik Fridrik Schmidt sastavio, te uz pripomoć zemlje, grada i drugih rodoljuba nakon tri godine, uz izdatak od 240.738 for. 78 nvč. neračunajuć ovamo bezplatnoga gradilišta, sretno dovršena biti. Ovaj u našoj prosvjetnoj poviesti znamenit dogodjaj predan je potomstvu na mramornoj spomen-ploči, uzidanoj na stubištu. Ali držim se obvezana zahvaliti se u ime akademije ovom svečanom prigodom za onu pripomoć saboru kraljevine i tadanjemu načelniku kr. zemaljske vlade banu preuzv. gosp. Ivanu Mažuraniću (Burno povladjivanje: Živio Mažuranić!), zatim zastupstvu slobodnoga kralj. glavnoga grada Zagreba (Burni živio!) i svimkolikim dobrotvorom. Nemogu propustiti a da se nezahvalim imenito spomenutomu nadsavjetniku Fridrichu Schmidtu (Živio!) i njegovu umnomu učeniku i suradniku Hermanu Bollèu (Živio!), kojemu se zahvaljujem i za pripomoć ravnatelju prof. dru. I. Kršnjavomu oko nutarnjega po najnovijem izkustvu udešenoga ustrojstva galerije. Budi nadalje hvala i nadzorniku kod gradnje Robertu Melkušu, (Živio!) članovom imenovanoga akademijom gradjevnoga odbora, kr. gradjevnomu odsjeku i njegovu načelniku, te poduzetnikom gradnje za trud onaj, koji su uložili, da ta sgrada bude čim dostojnijim spomenikom hrvatske požrtvovnosti i mara za prosvjetu. Dužan sam s najsmjernijom

Digitized by Google

zahvalnošću takodjer spomenuti, da su štete, koje je upravo danas pred 4 god. grozan potres ovoj jur dogotovljenoj sgradi nanesao bio, doskora izvidane bile velikodušnim darom Nj. c. kr. apoštolskoga Veličanstva od 2000 for. (oduševljeni Živio! Živio!) i uz odredbu tadanjega bana preuzvišenoga gospodina grofa Ladislava Pejačevića zemaljskimi sredstvi.

Da se sgrada uzmogne završenom smatrati, preostajalo je još jedno, dekoracija naime nutarnjosti njezine. I ovdje je inicijativa preuzvišenoga pokrovitelja došla u susret pripomoći od 2000 for., kojoj se s tolikom svotom pridružila i zemlja, zašto budi zahvala narodnomu zastupstvu i preuzvišenomu gosp. banu grofu Khuenu-Hedervarskomu.

Tim je načinom ova palača, sagradjena u liepom slogu talijanske renaissance i ukusno nakićena, priugotovljena da u svoje krilo i pod krov svoj uz zemaljski arkeologički muzej primi našu akademiju s njezinom knjižnicom i bogatom sbirkom rukopisa, te galeriju slika, kojoj je zaključkom akademije na vječitu uspomenu na njezina zasnovatelja nadjenuto ime „Strossmajerova galerija jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti".

Na te zidine, na to stupovlje, na taj hram posvećen znanosti i umjetnosti, možeš, preuzvišeni pokrovitelju! kano na svoje čedo i gojenče s ponosom pogledati. Ti si mu osnov postavio, pod Tvojom se je rukom dizao, nada nj si malo prije milost svevišnjega, vrelo istine i ljepote, dozvao, a danas odkrivaš skrovište umjetnosti, nov ures njegov, nov zalog Tvoje ljubavi prama svomu narodu.

Od danas u tom se hramu rukuju znanost i umjetnost; danas sklapaju ove dvie blizanke božjega i čovječjega duha nerazdruživi savez i na hrvatskoj zemlji. Taj savez ima svoj korien jur u naravi i višem zvanju čovjeka, posvećen je pako poviešću i predajom svih izobraženih naroda.

Osjećaj ljepote prirodjen je čovjeku upravo tako kano što osjećaj istine i pravde; a čim se ovi osjećaji suglasnije razviju u čovjeku i u skupu ljudi, u narodu, tim je čovjek, narod savršeniji. Ovi se osjećaji u duhu čovječjem tako prepliću, da je najuzvišenija zadaća odgoja u surazmjerni jih sklad dovesti. Za tim imade težiti družtvo: obitelj, crkva, država. Družtvo bi samo dielomice zadaći svojoj odgovaralo, kad bi se kod odgoja samo za sredstva znanja brinulo, a razvoj osjećaja ljepote prepustilo bi njemu samomu. Takove jednostranosti bila bi i ta posljedica, da i sama nauka nebi zaodjenuta bila onim oblikom ljepote, koji čini ju ne samo privlačivom

Digitized by Google

i ugodnom nego i plodnom. Riedki su dakako dusi, u kojih su pojedine grane znanosti i umjetnosti dospjele do jednake savršenosti; riedki su ljudi, veliki učenjaci i umjetnici. Poviest ljudske prosvjete nije mogla zabilježiti mnogo Leonarda da Vinci, znamenitoga mislioca, matematika, skladatelja i pjesnika kano i velikoga slikara, vajara i graditelja. Ali poviest nam na svakoj skoro stranici dokazuje, da što je toli riedko u jednom duhu spojeno, u srodnih se umnicih popunjuje, u kojih odvojena znanost i umjetnost sklapa nerazriešivi brak i duševno jedinstvo, uslied kojega obje u isto doba slave svoj porod i dozrievaju do muževnosti. Budi mi dozvoljeno samo dva primjera navesti.

Grčka i Italija jesu dva razsadnika znanosti i umjetnosti za ostali sviet, prva navlastito za stari, druga za novi viek; pak se one u ove obje zemlje složno i skladno grle i razvijaju. Divni se napredak grčke umjetnosti naprama onoj simbolici, koju je sa iztoka primila, tumači punim pravom odanle, što je ona korak po korak s grčkom znanošću, a osobito s filosofijom koracala. Grčko vajarstvo i slikarstvo izražavalo je vjerno u vidljivih oblicih postupni napredak suvremene nauke u poznavanju čovjeka i prirode, kano što je umjetničko dljeto i kist služilo za izražavanje živih osjećaja narodnoga bića i narodne predaje. Iz Iliade i Odiseje crpali su prvi grčki umjetnici svoja nadahnuća. Doba umnih filosofa i historika, pjesnika i govornika; doba, koju proslavi Aischylos, Sophokles, Herodot, Zenon, Anaxagoras, Protagoras, Krates i Kratinos, ta se doba ponosi slikarom Polygnotom, vajarom Fidiom, arhitektom Iktinom i Kallikratom i mnogimi učenici njihovimi; u to se doba atinska akropolis ukrasi Parthenom, Odeiom i Propyleji, u kojih su se sve grane grčke umjetnosti rukovale, umjetnici onoga vremena natjecali.

Tako je bivalo i u Italiji. Prieporod znanosti priveo je u život i umjetnosti. Italija, liepo kaže D. Sutter (Philosophie des beaux-arts. p. 19) je zemlja izkustva, u kojoj mora sve umrieti, da se preporodi. Uzkrisitelj klasičkih nauka Dante Alighieri odabra si za provodiča u predjelih smrti M. Vergilija; djela pako njegova imala su plodonosan upliv na suvremenu umjetnost. Giotto, prijatelj Danta, Petrarke i Boccaccia, otvori na „campo santo“ u Pisi školu slikara, koja prikazuje prielaz iz srednjega vieka u dobu renaissance; a kistom njegovim kano i Orcagne kreću uzvišene misli „božanstvene komedije“. Giotto pako bijaše uzorom za slikare XIV vieka, kano što bijaše Rafael za slikare XVI, a Caracci

Digitized by Google

za one XVII stoljeća. Umotvorinam XV vieka dao je jednaki odgoj pod uplivom humanističkih nauka, koje su svekolike umove liepoga apeninskoga poluotoka zahvatile bile, jednaki takodjer značaj. Ovaj se medjusobni uticaj pokazuje i u tom, što je obćenitost naobrazbe, toli značajna kod mnogih humanista one dobe, prelazila i na polje liepih vještina; pa kano što se je mnogi umnik podjedno bavio i liepom knjigom i raznimi granami znanosti, tako je često isti umjetnik bio slikarom, kiparom, rezbarom, zlatarom, mjedolievcem, pače i graditeljem. Sam Giotto bijaše i slikar i arhitekt, a prekrasan zvonik prvostolne crkve u Firenzi uz njegove slike na liepu u Padovi i drugdje ostaju vječitim spomenikom vještine njegove u obih granah umjetnosti.

Što je ovdje primjerice rečeno za Grčku i Italiju, i to glede prve za doba cvatnje, glede druge za doba prieporoda, dalo bi se utvrditi za obje za svako drugo doba, a tako i za ostale zemlje, na ime, da znanosti i umjetnosti uzporedice se dižu, cvatu i padaju, poradi uzajamne si sveze, ukorienjene jurve u duhu čovječjem, kano što vam je, veleštovana gospodo! dovoljno poznato.

Ovdje će svaki nas malko popostati i migom oka osvrnuti se na prošlost naše domovine, te upitati: u koliko se je ovdje onaj obćeniti prosvjetni zakon o tiesnoj suvislosti medju znanostmi obistinio.

Vi znate, gospodo! da je humanistička struja s apeninskoga poluotoka zahvatila u drugoj polovini XV i u XVI stoljeću našu takodjer iztočnu obalu jadranskoga mora. Vi znate, da se je onomu veličanstvenomu duševnomu pokretu na polju preporodjenih znanosti pridružilo više umnih sinova hrvatskoga naroda; pak da je ovaj dao dosta vrlih suradnika za svaku granu tada obradjivana ljudskoga znanja. Ali znate i to, da skoro nikada nebijaše manje nego li tada u našoj domovini s ove i s one strane Velebita uvjeta, da preporodjene znanosti i domaće gojitelje njihove uzme u svoje okrilje. U Italiji, premda u manje državice i slobodne gradske obćine pociepanoj, našao je humanizam obilnu podporu u bogatu gradjanstvu i u velikih dinasta. Ondje su se gradovi, imenito Firenca, Siena, Pisa, Ferara, Urbino, Bolonja, Padova, Mantova, Mletci, Milan, Genua i Napulj, upravo natjecali u poticanju, nagradjivanju i odlikovanju književnika i umjetnika. Ondje su dvorovi papâ u Rimu, Medicisa u Firenci, Aragonaca u Napulju, d' Esta u Ferari, Gonzaga u Mantui, Sforza u Milanu, Federiga di Montefeltro u Urbinu, Malatesta u Riminu i Pesaru, pak uz ove i drugih vele-

Digitized by Google

moža bili sastajališta i stecišta prvih umova ciele Italije, te su se oni knezovi ponosili tim, što su jim sjajni dvorovi nalik na učene i umjetničke akademije. Sjetimo se samo onoga kola književnika i umjetnika, koje su oko sebe sakupili Cosimo i Lorenzo de Medicis u Firenzi, te Siksto IV i Lav X u Rimu. A koliko nisu bili umjetnici i znanstvenici u tih visokih krugovih cienjeni! Papa Giulio II. šalje za Michielangelom ulake, da se povrati, bivši uvriedjen što ga pustio čekati u predsoblju, pa ga moli za oproštenje. Car Karlo V sretivši se s ovim velikim umjetnikom uzkliknu zanosom: „careva imade mnogo, ali neima čovjeka vam jednaka".

Srodne je uvjete našao humanisam i u drugih zapadnih zemljah, u koje je iz Italije presadjen. Ali od svega toga nije bilo tada skoro ništa u našoj domovini. Razkomadana stala se za svoj obstanak boriti proti Turstvu, koje je poslije propasti Srbije i Bosne naleglo bilo na nju u čas, kada su u susjedstvu s one strane mora umom Brunelleschia, Bramanta, Sansovina, Palladia divne gradjevine dizane; kada je dljeto Donatella i Michelangela mrtvi kamen životom nadahnjivalo; kada je slikarija preko Tome Guidia Massacia, Gian-Bellinia i Perugina k savršenstvu koracala. U hrvatskih velikaških dvorovih, koliko ih je i bilo, sakupljaše se bojne čete a ne učenjaci i umjetnici. Gradjanstvo i puk u onih feudalnih odnošajih jedva se u račun uzimali. Svemu tomu bijaše naravna posljedica, da Hrvatska bez mecena i bogatoga slobodnoga gradjanstva ne bijaše razvoju znanosti i umjetnosti priugotovljeno i prikladno zemljište; pak da su uslied toga naši Statilići, Kloviji, Lucijani iz Vrane, Medulići, Schiavoni, ne našavši mjesta u dvorovih naših Zrinskih, Frankopana, Karlovića, tražili zaklone u dvorovih Matije Korvina, kraljice jadranske, Urbina, Vatikana, kano što su naši umnici u visokih školah ponajviše talijanskih sudjelovali oko promicanja uauke. U tom sumraku jedinu nam svjetliju tačku predstavlja naš dični Dubrovnik; ali i on samo glede liepe knjige, pomnjom u krugu vlasteoskih obitelji obradjivane, dočim liepe umjetnosti niesu mogle uhvatiti koriena u gradu, kojega je slobodi mač osmanlijski sveudilj prietio, a blagostanju, osnovanom na obrtu i prometu, žile podvezivao.

Onaj dakle zakon o suvislosti medju znanošću i umjetnošću podkriepljen je niječnim načinom i prosvjetnom poviešću hrvatskoga naroda. A takove su okolnosti u našoj domovini potrajale sve do najnovije dobe našega duševnoga prieporoda. Tek sada je knjizi u književnih društvih i u akademiji gojilište i zaklonište a u visokih,

Digitized by Google

srednjih i strukovnih školah sjemenište stvoreno. Odkada se pako naša književnost bujnije razvija, sve se to više osjeća potreba i pobudjuje želja, da se i drugo polje narodne prosvjete, polje umjetnosti, stane obdjelavati.

Ovoj osjećanoj potrebi i probudjenoj želji dolazi u susret galerija umjetnina. Od nje, veleštovana gospodo! ne očekujemo, da tvori čudesa u prostranom području tvornih umjetnosti; ne očekujemo, da nam odmah rodi velike umjetnike; za sve to potrebiti su još drugi uvjeti. Od galerije očekujemo prije svega onaj blagotvorni upliv, koji je već Plato iztaknuo riečmi: „Motreći svaki dan glavna djela slikarstva, kiparstva, graditeljstva, i duhovi manje priugotovljeni za krasotu, uzdignuti ovimi djeli kano u zrak čisti i zdravi, dobit će ukus ljepote, pristojnosti, nježnosti, priviknut će se razsudjivati pravedno, što je savršeno ili manjkavo u djelih umjetnosti i u djelih prirode, a ta sretna izvjestnost u razsudjivanju postati će svojstvom duša njihovih". „Umjetnine služe — kako dobro veli jedan noviji vještak — da nam odkriju tajnu sklada u naravi: da razobče red i miloštu u djelih, koja su namienjena najuzvišenijim potrebam uma: one obuhvaćaju cjelovitost prirodnih i moralnih poznavanja, a svrha im je, da pripomognu usavršiti čovječanstvo. One razigravaju naše najplemenitije sile; one pridonose k našoj sreći prikazujući nam harmoniju i ljepotu, koja diže dušu k bogu i potiče ju na sve, što je dobro i što ide za tim, da stvor približi tvorcu . . . Na ovom neutralnom zemljištu mnienja se izmiruju, predsude se i političke mržnje zaboravljaju, mjesto da se razigravaju i pobijaju: toliku silu imade krasota na čovječju dušu". (Sutter p. 69—70). Odavle se nadamo poimence, da će naša galerija u svih obrazovanih slojevih naroda, osobito glavnoga mu grada, za odgoj čuvstva ljepote i oplemenitbu ukusa postupice i polagano blagotvorno djelovati. A da ta nada neće ostati pusta, jamči nam prirodjen, rekli bismo, našemu narodu osjećaj ljepote i tanka ukusa, koji se u svih tvorinah njegovih izrazuje, u jeziku, u pjesmi i napjevu i u domaćem obrtu. U tom će smjeru naša galerija takodjer znamenito pripomoći novijemu kod nas hvale vriednomu nastojanju oko podignuća umjetnoga obrta. Napokon imati će od sada svi obrazovani slojevi naroda priliku upoznati se s razvitkom slikarstva, osobito talijanskoga, i s historijskom predajom ove grane liepih umjetnosti, što je za izobraženoga čovjeka veoma poučno i zanimivo.

Digitized by Google

Preuzvišeni pokrovitelju! Danas predaješ svečanim načinom akademiji i kroz nju cielomu narodu, a osobito glavnomu gradu sbirke umjetnina, koje si tolikim trudom i troškom sakupio, da jih napokon pokloniš na žrtvenik narodne prosvjete. Mi primamo ovaj veledušni dar uz izraz najdublje zahvalnosti. Taj dar čuvat ćemo kano oko u glavi. Do nas i ciele zemlje stojati će, da se ono, što si ti sam stvorio, ne samo uzdrži, nego i po mogućnosti popuni i usavrši. Svemogući bog, koji nije napustio hrvatskoga naroda u najcrnijih danih kušnje, koji je i njemu odredio mjestance u velikoj osnovi svoje često nedokučive pomisli, pripomoći će, da se oživotvore nade, koje se na ovu današnju svetkovinu privezuju. Akademija bila je naumila ovu svetčanost tiho medju zidinami ove palače obaviti. Ali rodoljubivo gradjanstvo zagrebačko, proniknuto osvjedočenjem, da će ono u prvom redu dionikom biti prosvjetnih blagodati toga zavoda, nehtjede zaostati u izkazanju vidljivim načinom svoje harnosti prama dobrotvoru i svoje radosti s nove prosvjetne stečevine. Gradjanstvu pridružiše se toliki sjajni gostovi, medju kojimi vidimo i više odličnih zastupnika naše braće Slovenaca, koji pokazuju i tom prigodom, da jih u pitanjih narodnih i prosvjetnih mala Sutla ne dieli od Hrvatske. I tako ostati će i ova svečanost uz ime biskupa J. J. Strosmajera, toga prvoga dobrotvora, mecene, otca hrvatskoga naroda, neizbrisivo ubilježena u hrvatskih ljetopisih.

A sada, preuzvišeni pokrovitelju! željno očekujemo, da galeriju javnosti otvorenom proglasiš; kano što je i meni u ime akademije čast ovdje proglasiti, da je akademijska knjižnica sa sbirkami rukopisa od sutra za porabu občinstva u smislu njezinih pravila otvorena.

II.

BESJEDA

POKROVITELJA BISKUPA J. J. STROSSMAYERA.

Moje milostive gospodje!

Moja plemenita gospodo!

Moj brat i prijatelj, predsjednik akademije, tako je krasno i učeno govorio, da bi ja imao mučati, ali dužnost ostaje dužnost, pak mi je progovoriti sa čednim priznanjem, da sad već nisam više toliko govornik, koliko improvisateur.

Digitized by Google

U običaju je akademiji svake godine u svetčanoj se sjednici sastati, da pred Bogom i narodom sviest svoju njekim načinom izpita i razlog o životu i djelovanju svom položi. Take sjednice do sada su, hvala Bogu, akademiji u obće, a častnim članovom akademije napose uviek na poštenje i slavu služile, pak će tako biti i ostati, ako Bog da, i uvieke. Smatram, da mi je kano pokrovitelju akademije dužnost ovo javno posvjedočiti i ovakovu nadu izreći. Akademija je od prvoga postanka svoga pak do danas na polju prirodoslovnom i matematičkom vrlo liepih i znamenitih znanstvenih radnja obavila i zemlju ovu, koju svetom baštinom praotaca naših nazivamo, podobro izpitala tako, da je s te strane priznanje i pohvalu i stranoga svieta zaslužila. Akademija je od postanka svoga do danas nebrojeno množtvo povjestnih izvora i spomenika na vidik izniela, tako, da je jedino ona svojim neumornim radom omogućila, da se prava povjest našega naroda sastaviti i na javu iznieti uzmogne, ter kako ja muža, koji je u najnovije doba svojom poviesti Hrvatske punim pravom zaslužio, da članom akademije postane, ne samo sa njegove učenosti i marljivosti, nego ujedno i sa njegove čednosti i pravednosti poznajem, on će i sam rado priznati, da bi mu bez rada akademijskoga jedva moguće bilo onakvu poviest napisati, kakovu je napisao. (Živio! Živio Smičiklas!). I glede jezika našega, koji se divnom ljepotom, obilatošću i suglasjem svojim sa najprvimi i najrazvijenijimi jezici svieta ovoga mjeriti može, akademija je mnogo učinila, pak ako joj, kô što neima o tom dvojbe, podje za rukom dovršiti i izdati historički rječnik našega jezika, poput onoga francezke akademije ili onoga od Littrea za francezki ili onoga od braće Grimma za njemački jezik, tim će već samim akademija podići sebi i narodu spomenik slave aere perennius, koga zub vremena nikada izjesti i uništiti nebude. Jest istina, u tom se svi neslažemo, jer ih ima, koji tomu prigovaraju i na rad akademijski bezobzirno, da nereknem prezirno, gledaju; ali tko bi svemu svietu ugodio? Tako je uviek na svietu bivalo. Ja se dobro sjećam, da se je koncem prošloga stoljeća o francezkoj akademiji na sva usta govorilo, da ništa neznači, da je puka taština i izpraznost; reklo se je o Descartesu i Malebranchu, da nisu nikakovi mudroslovi; o Newtonu reklo se, da nije nikakav fizik; o Laplaceu, da nije nikakav astronom bio; o Lavoisieru, da nije nikakav kemik. A i danas se gdješto govori, da Claude Bernard i da Pasteur nisu nikakvi physiologi. Ovako se je govorilo, ali što jest, jest i ostaje uviek; a što nije, nije i poslje

*

Digitized by Google

Preuzvišeni pokrovitelju! Danas predaješ svečanim načinom akademiji i kroz nju cielomu narodu, a osobito glavnomu gradu sbirke umjetnina, koje si tolikim trudom i troškom sakupio, da jih napokon pokloniš na žrtvenik narodne prosvjete. Mi primamo ovaj veledušni dar uz izraz najdublje zahvalnosti. Taj dar čuvat ćemo kano oko u glavi. Do nas i ciele zemlje stojati će, da se ono, što si ti sam stvorio, ne samo uzdrži, nego i po mogućnosti popuni i usavrši. Svemogući bog, koji nije napustio hrvatskoga naroda u najcrnijih danih kušnje, koji je i njemu odredio mjestance u velikoj osnovi svoje često nedokučive pomisli, pripomoći će, da se oživotvore nade, koje se na ovu današnju svetkovinu privezuju. Akademija bila je naumila ovu svetčanost tiho medju zidinami ove palače obaviti. Ali rodoljubivo gradjanstvo zagrebačko, proniknuto osvjedočenjem, da će ono u prvom redu dionikom biti prosvjetnih blagodati toga zavoda, nehtjede zaostati u izkazanju vidljivim načinom svoje harnosti prama dobrotvoru i svoje radosti s nove prosvjetne stečevine. Gradjanstvu pridružiše se toliki sjajni gostovi, medju kojimi vidimo i više odličnih zastupnika naše braće Slovenaca, koji pokazuju i tom prigodom, da jih u pitanjih narodnih i prosvjetnih mala Sutla ne dieli od Hrvatske. I tako ostati će i ova svečanost uz ime biskupa J. J. Strosmajera, toga prvoga dobrotvora, mecene, otca hrvatskoga naroda, neizbrisivo ubilježena u hrvatskih ljetopisih.

A sada, preuzvišeni pokrovitelju! željno očekujemo, da galeriju javnosti otvorenom proglasiš; kano što je i meni u ime akademije čast ovdje proglasiti, da je akademijska knjižnica sa sbirkami rukopisa od sutra za porabu občinstva u smislu njezinih pravila otvorena.

II.

BESJEDA

POKROVITELJA BISKUPA J. J. STROSSMAYERA.

Moje milostive gospodje!

Moja plemenita gospodo!

Moj brat i prijatelj, predsjednik akademije, tako je krasno i učeno govorio, da bi ja imao mučati, ali dužnost ostaje dužnost, pak mi je progovoriti sa čednim priznanjem, da sad već nisam više toliko govornik, koliko improvisateur.

Digitized by Google

U običaju je akademiji svake godine u svetčanoj se sjednici sastati, da pred Bogom i narodom sviest svoju njekim načinom izpita i razlog o životu i djelovanju svom položi. Take sjednice do sada su, hvala Bogu, akademiji u obće, a častnim članovom akademije napose uviek na poštenje i slavu služile, pak će tako biti i ostati, ako Bog da, i uvieke. Smatram, da mi je kano pokrovitelju akademije dužnost ovo javno posvjedočiti i ovakovu nadu izreći. Akademija je od prvoga postanka svoga pak do danas na polju prirodoslovnom i matematičkom vrlo liepih i znamenitih znanstvenih radnja obavila i zemlju ovu, koju svetom baštinom praotaca naših nazivamo, podobro izpitala tako, da je s te strane priznanje i pohvalu i stranoga svieta zaslužila. Akademija je od postanka svoga do danas nebrojeno množtvo povjestnih izvora i spomenika na vidik izniela, tako, da je jedino ona svojim neumornim radom omogućila, da se prava povjest našega naroda sastaviti i na javu iznieti uzmogne, ter kako ja muža, koji je u najnovije doba svojom poviesti Hrvatske punim pravom zaslužio, da članom akademije postane, ne samo sa njegove učenosti i marljivosti, nego ujedno i sa njegove čednosti i pravednosti poznajem, on će i sam rado priznati, da bi mu bez rada akademijskoga jedva moguće bilo onakvu poviest napisati, kakovu je napisao. (Živio! Živio Smičiklas!). I glede jezika našega, koji se divnom ljepotom, obilatošću i suglasjem svojim sa najprvimi i najrazvijenijimi jezici svieta ovoga mjeriti može, akademija je mnogo učinila, pak ako joj, kô što neima o tom dvojbe, podje za rukom dovršiti i izdati historički rječnik našega jezika, poput onoga francezke akademije ili onoga od Littrea za francezki ili onoga od braće Grimma za njemački jezik, tim će već samim akademija podići sebi i narodu spomenik slave aere perennius, koga zub vremena nikada izjesti i uništiti nebude. Jest istina, u tom se svi neslažemo, jer ih ima, koji tomu prigovaraju i na rad akademijski bezobzirno, da nereknem prezirno, gledaju; ali tko bi svemu svietu ugodio? Tako je uviek na svietu bivalo. Ja se dobro sjećam, da se je koncem prošloga stoljeća o francezkoj akademiji na sva usta govorilo, da ništa neznači, da je puka taština i izpraznost; reklo se je o Descartesu i Malebranchu, da nisu nikakovi mudroslovi; o Newtonu reklo se, da nije nikakav fizik; o Laplaceu, da nije nikakav astronom bio; o Lavoisieru, da nije nikakav kemik. A i danas se gdješto govori, da Claude Bernard i da Pasteur nisu nikakvi physiologi. Ovako se je govorilo, ali što jest, jest i ostaje uviek; a što nije, nije i poslje

*

Digitized by Google

kratkoga vremena izčezava kô magla pred suncem. Akademija francezka polag svega njegdašnjega prigovora ostade jedan od najzaslužnijih i najslavnijih akademijskih zavoda na ovom svietu, a imena, koja sam gore spomenuo, ostaše polag preziranja zviezde prve veličine na obzorju obće znanosti i slave. Takvi prigovori kadri su samo nutarnju cienu i vriednost sličnih zavoda i imena podignuti i uzvisiti, nipošto pako poniziti i uništiti. Kada se pako pomisli, u kakvih težkih okolnostih živimo, kada se pomisli, da sve što stičemo i namičemo, krvavim — da tako reknem — znojem sticati i namicati moramo; kada se pomisli, da se kod nas samom knjigom danas živjeti neda, i da skoro nikoga u nas nije, koji bi se mogao izključivo knjigom i znanošću baviti: onda se mora priznati, da smo sa vrlo čednimi sredstvi, koja nam pri ruci stoje, dosta učinili i právo njekim načinom stekli, da domovini našoj na balkanskom poluotoku osobito opredieljenje pripišemo, to jest da postane to, što Toskana u liepoj Italiji, da postane osobite vrsti athaeneum, što će reći ognjište i njegovalište svih viših umnih i moraluih težnja i svrha. Mi pako domaći sinovi imali bi pomisliti, da narod naš ima i onako dosta i predosta vanjskih protivnika, koji sve što je domaće preziru, i kojima je svaki naš napredak trn u oku; imali bi se trsiti jednim jeditim načinom akademiju i njezinu radnju oprovrći, a taj jest izumljenjem i izdanjem knjige, koja bi učenošću i uzoritošću svojom sve dosadašnje naše radnje daleko nadmašila. Takovim oprovrgavaocem sav bi se sviet u nas obradovao i do crne zemlje poklonio.

Današnja svečana sjednica, sjednica je ad hoc, kojom akademija slavi dvostruku stečevinu i dvostruku dobit. Prva stečevina i prva dobit je ova krasna i uzorita sgrada, koja i vanjskom i nutarnjom ljepotom svojom cielomu narodu a akademiji na pose na slavu i diku služi.

Ona je osobit ures prestolnoga našega grada, koji opredjeljenje ima, da u ovo naše doba uzkrisi i obnovi neumrlu slavu slavnoga našega Dubrovnika, koji je znao i umio i tada zublju prosvjete i slobode u vis dignuti i plamteću uzdržati, kada je svuda u na okolo na balkanskom poluotoku gusta tama neznanstva i sužanjstva ležala. Ako se takve sgrade, kô što je ova, u stolnom gradu našem širile budu, grad će naš u brzo ne samo nutarnjim bićem i opredieljenjem svojim, nego i vanjskim licem i obličjem slavni i neumrli naš Dubrovnik zamieniti, ili, kad sam već prije hrvatsku našu domovinu na balkanskom poluotoku prispodobio Toskani, to

Digitized by Google

će zgrade, ovoj našoj akademičkoj zgradi slične, kada se uzmnože, pretvoriti stolni naš grad, ako Bog da, makar i u čednoj mjeri u liepu i uzoritu Florencu. Hvala bogu da je tako! Bog nas kadšto iz tajnih i nedokučivih, ali uviek iz svetih i pravednih svrha pohadja; ali kad takvi pohod uztrpljivo podnašamo i na korist našu obraćamo, tada nas Bog preobilno prije ili poslije nagradjuje. Upravo su danas četiri godine, odkada smo strahovitim i užasnim potresom postradali; tada su se sgrade i palače rušile i oštećivale, a od onda do danas evo se hvala Bogu još ljepše i uzoritije dižu i popravljaju, u koju vrst spada osobitim načinom i ova sgrada akademijska. — Još jedanput dakle hvala Bogu!

Poslje Boga pako imamo se najprvo zahvaliti Njegovomu ap. Veličanstvu, premilostivomu kralju i vladaru (Živio, živio, živio!), koji je, kad je sgrada naša užasnim potresom nastradala, kraljevskom upravo darežljivošću akademiji u pomoć pritekao i omogućio, da se zgrada brzo popravi i izcieli. Mi smo narod od vajkada i vazda vjeran i lojalan; mi smo vjernost i lojalnost našu svakom zgodom i prilikom riekami krvi naše posvjedočili, mi ćemo to i u dojduće svagda istom vjernošću i lojalnošću kao i dosada učiniti, u tom smo hvala Bogu svi složni, ter odbijamo od sebe odlučno misao, kao da bi itko danas u monarhiji pravo imao nas na tu našu dužnost opominjati. (Burni, oduševljeni živio!) Bog blagoslovio i svakom slavom obdario i Njeg. Veličanstvo kralja i kraljicu našu i svu vladajuću kuću. (Živio!)

Poslje ovoga hvala dobromu narodu našemu, koji se u velikoj materijalnoj nuždi i stisci nalazi, pak ipak od ustah svojih odkida, kad se o tom radi, da se znanstveni i kulturni zavodi stvaraju. Bog blagoslovio naš narod! on zaista zasluzuje da ga svi ravnom ljubavju ljubimo i da iz svih sila složno nastojimo, da se čim prije podigne i do one visine prosvjete i slobode uzvine, koju mu je Bog sam u ovih stranah opredielio, da svete i uzvišene svrhe nikomu na svietu na štetu, nego svemu svietu na korist, sebi pako samomu na čast i slavu izvršuje. Hvala i častnoj vladi našoj, koja je uz uvjet, da njeke narodne zavode ovdje smjesti, znatno podpomogla, da se ova akademijska zgrada podigne i uredi. Bog blagoslovio vladu u svakoj plemenitoj i pravednoj namisli njezinoj. Javna vlast je neizmjerno važna stvar. Nju je Bog sam iz srca svoga — da tako reknem — iznio, krvju Jedinorodjenoga svoga posvetio, ter zalogom svake istine i pravde, svake slobode i prosvjete, svakoga mira, poredka i napredka u narodâ učinio; ja po-

Digitized by Google

navljam: Bog blagoslovio vladu i sačuvao ju, da se nigda ni za časak u vrtlog strasti i ma kakve nepravde zavesti nedade. (Živio!) Hvala i slavnomu gradu Zagrebu, njegovomu starešinstvu i zastupstvu, koje je ovomu kao i svim sličnim znanstvenim i kulturnim zavodom najljepša mjesta u gradu opredielilo i ustupilo, znak je to sjajni, da zadaću svoju i opredieljenje svoje dobro shvaća. Grad je Zagreb, njegovo starešinstvo i zastupstvo, i svi razredi gradjanstva, jučer i danas u mojoj slaboj osobi višim znanstvenim i kulturnim težnjam toliku ljubav i toliko štovanje ukazao, da će mi uspomena tih dana najsvetijom i najradostnijom uspomenom moga života na uvieke ostati. Bog blagoslovio i stostruko naplatio ovu ljubav gradu Zagrebu, njegovomu starešinstvu, zastupstvu i svim vriednim gradjanom stolnoga grada našega! (Živili!) Na posljedku hvala i momu bratu i staromu prijatelju, predsjedniku akademijskomu. (Živio! živio!) Ja znam najbolje, što je njega muke, znoja i truda stajalo, dok se je ova velebna sgrada podigla, popravila, dovršila i uresila.

Osim toga slavi akademija danas još i drugu svoju stečevinu i drugu dobit, a ta je: sbirka slika i umjetnina, koja se danas evo otvara. Ja sam se tih slika i umjetnina tečajem 20 do 30 godina hvala Bogu naužival, sada sam ostario i svietu ovomu a sviet meni skoro izumrio, zato ih drage volje i po prvobitnoj namjeri svojoj narodu odstupljujem i tim per anticipationem mortis staru svoju oporuku izvršujem. I onako slike i umjetnine, kada do neke množine dospiju, trebaju za se osobitu zgradu i osobitu njegu, a ovdje su na svaki način koristnije i narodu pristupnije, nego u Djakovu. Ja sam pri prvom sabiranju tih slika i umjetnina odmah početkom opazio, da mi jih je sabirati, koliko je samo moguće iz svih umjetničkih škola, ako mislim, da narodu i učećoj se mladeži koriste. Ja sve slike naše zbirke, ko stare svoje prijatelje i poznanike, dobro poznajem i razabirem. Za to mi dopustite, da prvo barem trkimice označim sve škole, koje su u našoj zbirci zastupane i njeke glavnije slike svake škole; a drugo, da vam razložim razloge i namjere, koje su me rukovodile, kada sam akademiju, sveučilište i ovu zbirku slika stvarati i nabavljati pripomagao. Možebit će rieč moja dulje trajati, nego bi i sam želio; ali oprostite, ja sam čovjek star i prestar, pak je možebiti posljednji put, da tako javno i svetčano narodu svomu progovaram. Molim vas dakle imajte ustrpljenja.

Digitized by Google

Nada sve škole umjetničke stoji škola Giottova, nada sva imena umjetnička visoko stoji ime Giotta, koje je božja promisao opredielila, da uzkrisiteljem i ponoviteljem umjetnosti postane, jer ga je učitelj njegov Cimabue u polju florentinskom našao, gdje kao pastirče samouče divnim načinom ovce u blato prenaša i u drvo reže; Giotto, koji je bio suvremenik i sumišljenik božanstvenoga Dantea, tako, da je izvornim svojim načinom misli i poezije svoga prijatelja u slike i prilike prenašao; Giotto, koji je sredovječnu umjetnost od bizantinske ukočenosti i drvenitosti oslobodio i svježim duhom novoga života i novoga pokreta, koji još i sada traje, nadahnuo. Tko misli umjetne proizvode toga velikana viditi i uživati, nek pogleda na divni njegov toranj stolnê crkve florentinske, komu na svietu ovom para nije, nek udje u florentinsku akademiju umjetnosti, nek pohodi u Assisiju crkvu sv. Franje assiskoga, najljepši i najdivniji predmet sredovječne kršćanske umjetnosti, nek pohodi u Padovi crkvu „Arena", koju je neumrli umjetnik pod okom divnoga svoga prijatelja Dantea svu na liepu izpisao (naslikao). Od njegove škole i od njega tako je malo slika u našoj sbirci, da nebi skoro vriedno bilo to ni spomenuti, da nije neke osobite okolnosti, koja će naš narod zanimati. Ima naime u našoj sbirci umjetnina i starina iz naše Bosne ponosne. U tu vrst spada jedna slika, koja je jedan dio dveri na svetom sahraništu (tabernakulu). S vana na toj slici je angjeo, koji baklju u ruci drži, kao znak da se u svetom sahraništu nalazi svjetlost vječita, svjetlost, koja prosvjetljuje svakoga čovjeka dolazećega na ovaj sviet, s nutra je pako slika deposicija ili snimljenje tiela Isusova sa križa. Kada se ta i još jedna iste vrsti slika prispodobi sa slikama, koje je neumrli Giotto u „Areni" slikao, onda se vidi, da su ove bosanske slike prave kopije ili snimke slika Giottovih, s tom jedinom razlikom, da su slike bosanske daleko ljepše i izvrstnije u koloritu, koji se sa sviem sudara sa koloritom mletačke škole. Odtale sliedi, da je te bosanske slike slikao njeki ili Franjevac ili svjetovnjak umjetnik bivši učenik i sljedbenik škole mletačke, i to po svoj prilici u ono isto doba, kada je Giotto sa svojim prijateljem Danteom u Padovi boravio, ili nješto malo kasnije. Po svoj pako prilici da je Bosna i sve ostale Giottove slike, kojima se u „Areni" sviet dosta načuditi nemože, u vjernih kopijah imala, koje su ali sve izginule osim ovih dvijuh, što ih sada naša sbirka posjeduje. Ove dvie naše slike medjutim dovoljno svjedoče, na kako visokom stepenu učenosti i razvijenosti stajala je naša posestrima Bosna u

Digitized by Google

XV. vieku, a koliki je udarac zadao joj grdni jaram turski, pod koji je malo poslije dospjela. U ovom obziru znamenit je takodjer missal franjevački, koga sam evo danas donjeo, da se uvrsti u broj umjetnina naše galerije. Knjiga je pisana i urešena za dobe Giotta od godine 1314. do godine 1330. U njoj je puno znamenitih miniatura tako zvanih inicijala i uresa, tako, da je ne samo pod vidom obrednim, nego i pod vidom umjetnim, kano proizvod škole Giottove, vrlo znamenita.

Izmedju škola artističkih prvo mjesto u Italiji zauzimlje škola umbrijska, koja je počela sa Pierrom della Francesca i sa otcem neumrloga Rafaela Ivanom Santiem, koji je popularnu povjest umjetnosti pisao, iz koje doznajemo, da je najdivniju i najumjetniju sgradu na svietu, sgradu duke de Urbino, sazidao Hrvat, koji je vrhu toga učiteljem najvećega graditelja XV. vieka Bramantea bio. Tako je Hrvat Vranjanin iz Dalmacije još u XV. vieku proslavio ime hrvatsko. Akademija berlinska poslala je silu ljudi, koji su svaki detail ove palače u liepih narisih prenieli u berlinski muzej. — Umbrijska ova škola našla je svoje usavršenje u Petru Peruginu i u divnom mladiću Rafaelu, koji je samo 37 godina živio, na veliki se petak rodio i na veliki petak poslje 37 godina umro; ali divan čovjek, mlad, liep i svakim svojim potezom neumrlosti vriedan. O njegovih slikah može se ono reći, što je divni Mihael Angelo rekao o vratih Giobertovih na krstilištu u Fiorenci, da će ih naime na sudnjem danu Bog prenieti dati u raj, da nebu na sve četiri strane dveri budu. Njegova tako zvana dišputa u Vatikanu predstavlja onaj vrhunac u umjetnosti, preko koga ni jedan um i ni jedna ruka ljudska presegnuti neće. Ta slika ter njegova Madonna di Grand duca u Florenci, njegova sv. Cecilija u Bologni, njegova Madonna Sixtina u Draždjanih, njegov Spasimo u Madridu itd. tako su divne i za samu neumrlost stvorene, da se njekim pravom reći može, da će ih Bog na sudnjem danu, kada se sve rušilo i razoravalo bude, u vječnost prenieti, da se s njimi rajski dusi nasladjivaju. Meni je žao, da je Vasari, koga ja inače kao klasičkoga pisca povjesti stare umjetnosti štujem, Rafaela sa moralne strane tako opisao, kô da se je neurednim životom svojim prerano iztrošio. Krivo je to svjedočanstvo. Rafael je bio osobitoga genija mladić; genijalni ljudi mogu dašto pasti, kô i ostali ljudi, ali se opet i opet podignu, ter se uzoru svomu i u moralnom smislu sve više približuju. Samo ljudi prosti, za prah i smet zemaljski — da tako reknem — stvoreni, kada jedanput

Digitized by Google

padnu, više se nedižu, nego sve više i više propadaju i sve, čega se u životu dotaknu, kvare i kuže. O Rafaelu se može reći, da je s dobrote svoje prerano preminuo, jer je toliko naloga primao, da nije na posljedku znao, kuda će glavom, ter je upravo s toga prerano svoju usluznost glavom platio. Tko se o tom osvjedočiti misli, neka štije klasičko djelo: De l' art chretienne par A. T. Rio. — Ima u zbirki našoj njekih slika iz prve dobe umbrijske škole, tako jedna krucifiksija, možebit od Pierra della Francisca, jedan gentile od Fabriana itd. Iz druge dobe ima jedna slika iz Peruginove škole, ima njekoliko i od Pinturichia. Od samoga Rafaela originala neima, jer se do njih više doći nemože, a kada se i dodje, onda su tako skupi, da ih samo najveći dinaste kupiti mogu. Jedan takov original, mala slika „Madonna dal libro", koji je Rafael kući contea Conestabili, u kojoj je sedam godina kano učenik Peruginov prebivao, poklonio, prodana je caru ruskomu Aleksandru II. za 380 hiljada lira. Ima ipak u zbirci našoj liepih Rafaelovih kopija. Jedna je osobito znamenita, koja predstavlja gornji dio tako zvane Madonne da foligno, to jest Majku božju i djetešce. U toj Madonni da foligno, koja se u Vatikanu čuva, u dolnjem njezinom dielu, sv. Franjo Assiski s jedne strane i sv. Ivan Krstitelj sa donateurom t. j. sa naručiteljem slike, koji kleči, s druge strane, spadaju u vrst onih divnih umjetnina, koje su više za nebo, nego za zemlju stvorene. Naša kopija, predstavljajuća gornji dio iste slike u obratnom redu, prvi je izum pri sastavljanju slike, koje je Mark-Antonio — jedan od najvećih bakrorezaca ovoga svieta, koji je najviše doprinjeo, da su se slike Rafaelove tako razprostrle — u bakar urezao, a odtale po običem mnienju Sassoferrato naslikao. Po mom medjutim osobnom mnienju slika koloritom svojim toliko je izvrstnija od običnoga kolorita Sassoferatovih slika, da će prije naša slika biti od starije dobe, slikana može biti kojim od učenika Rafaelovih, a pod očima samoga Rafaela. U našoj zbirci nalazi se takodjer liepa kopija Rafaelove Madonne del garofalo od Sassoferrata i druga kopija tako zvane Missae Bolzano od modernoga slikara pokojnoga Scacciona.

U umbrijskoj školi igrala je osobitu ulogu „zastava" raznih tako zvanih bratovština, kojih je u srednjem vieku toliko bilo, koliko je bilo družtvenih potreboća. U zbirci je našoj jedna takva zastava, slikana najboljim saučenikom Rafaelovim, Spagnom. Slika nije dovršena, ali i u nedovršenom svom stanju vrlo je poučljiva; jer prvo dokazuje, kako su stari umjetnici svoje slike stvarali, a drugo

Digitized by Google

dokazuje, kako je veliki umjetnik u stanju bio sa njekoliko samo poteza divni uspjeh postići.

Poslje umbrijske škole najviše je na glasu škola florentinska. U njoj se je steklo sve, što je u raznih italijskih školah najumnijega i najizvrstnijega bilo. O Florenci može se reći, da je gledom na položaj svoj i na umjetničko blago svoje jedan od najprvih gradova svieta ovoga. Štogod je mogao veleum čovječji iz najizvrstnijih stare Atene i staroga Rima formâ izbiti i putem tako zvane renaissance u ideje i jezik kršćanski prenieti, to je u Florenci počam od neumrloga Manaccia, od Orcagne, pak ća do Mihael Angela i Leonardo da Vincia učinjeno. Sgrade i crkve sredovječne u Florenciji najljepše su sgrade i crkve na svietu. Zbirke pako i glede vajarstva i glede slikarstva i glede narisa najbogatije su i najizvrstnije su. Iz te škole ima mnogo slika u našoj zbirci. Tu je slika Dominika Girlandaja, koji je glavni poluokrug (absidu) u crkvi Marija nouvella, koju je Mihael Angelo običavao nazivati svojom zaručnicom, na liepu izpisao. U našoj je zbirci slikâ od Ridolfa Girlandija, upravo Rafaelskih; tu je slikâ od Filipa Lippia, a jedna od Filippina Lippia, poznata u povjesti umjetnosti pod imenom Madonna dal Fungo; tu je slika od Cosima Rosellia, od Baldovinattia, čak bi rekao, da je jedna slika od Michael Angela, barem kip Majke božje na našoj slici isti je istovjetni kip, koji je u Majke božje na takozvanoj pietà od Michael Angela, koja se u sv. Petru vatikanskom pri samom ulazu u crkvu u prvoj kapeli na lievoj strani vidi. U našoj zbirci gledom na ovu školu tri se osobite stvari spomenuti imaju, a te jesu: prvo, jedna je u našoj zbirci slika od fra Angelica-Fiesola. Njegove slike tako su riedke, da jih ni bečka ni draždjanska galerija neima. Angelico-Fiesole, dominikanac, spada medju prve umjetnike religiozne svih vremena. Njegove se slike i prilike takim čistim, intimnim i božanstvenim čuvstvom pobožnosti, skrušenosti i zanešenosti odlikuju, da se reći može, da su Bogom samim nadahnjene i iz samih rajskih visina crpene. Odtale je Fiesolu u povjesti umjetnosti ime Angelica. Divni je taj dominikanac samostan sv. Marka u Florenci pretvorio svojom božanstvenom rukom u prvi muzej ovoga svieta. Taj samostan spada u one divnosti i riedkosti, koje će Bog jednom po angjelih svojih u raj prenieti. I crkva divna u Orvietu a osobito kapela sv. Nikole u Vatikanu njegovimi se slikami ponose. Naša slika u jednom okviru dvie razne slike predstavlja. Jedna je stigmatizacija svetoga Franje serafinskoga, a

Digitized by Google

druga je mučeničtvo jednoga dominikanca, koji vlastitom krvju svojom piše: credo in unum Deum, dokazujuć da spada u vrst onih heroja, koji su rada krv svoju žrtvovati za vjeru i osvjedočenje svoje. Druga znamenitost s tê strane je slika iz života bosanskoga. Slika je škole florentinske iz vremena od prilike Viktora Pisanelia, od koga se jedna slika u našoj zbirci nalazi i u vremena Verochia učitelja Michael Angela i Leonarda da Vincia spada. Slika predstavlja posljednjega kralja bosanskoga Tomu u prilici djakona bizantinskoga. Taj kralj bosanski, kojega supruga Katarina u Rimu leži u crkvi „Ara coeli", bio je pataren ili bogomil, pak priča veli: da mu se je jednom, kada je u lovu bio, Isus prikazao onim istim načinom, kojim njegda i sv. Tomi, pokazujuć mu rane ruku i nogu svojih i ranu boka svoga opominjuć ga, da vjeruje i da se dvoumja svoga na uvjeke odrekne. Što tu priču pravom istinom prikazuje, jest: da je slika dogodjaju tomu istodobna, spadajuća u vrieme kraljevanja Tomina od 1440. do 1460. od prilike. Na obratnoj strani slike ove nalazi se rodoslovje kraljeva bosanskih iz XV. stoljeća, koje je žalibože dosta oštećeno i koje bi bilo probitačno od okvira odlupiti i posebnim načinom uzčuvati. Prepis te pergamene u mene je. Ja ću ga u skoro akademiji poslati. — Treća stvar, koju glede ove škole opaziti imam, jeste: u najnovije doba nabavio sam ja za našu zbirku sliku Mariotta Albertinellia. Početkom ustručavao sam se tu sliku kupiti, jerbo mi je Albertinelli poznat bio više kano spletkar i trgovac, nego kao pravi i idealni umjetnik; ali kada sam posljednji put bivši u Rimu sliku pobliže promatrao, učinilo mi se je, da je Adam i Eva u slici našoj tako izvrstno izveden, da nije od Albertinellieve ruke, nego od fra Bartolomea dominikanca, jednoga od najvećih umjetnika XV. vieka, od koga se je i sam Rafael mnogomu naučio. Fra Bartolomeo naime upao je poslije spaljenja Savonarole, svoga učitelja, u melankoliju i njekim načinom klonuo je duhom. Ovu priliku upotrebi spletkar Albertinelli, ter se priljubi iz sebičnih svrha fra Bartolomeu, s kojim je tobož ujedno slike stvarao, da ih poslije skupo proda. Ima dakle slika, koje se Albertinelliu pripisuju, a koje su većim dielom fra Bartolomea. Meni se čini, da u tu vrst spada i naša slika i da su napose Adam i Eva od njegove a ne od Albertinellieve ruke.

Prije nego počmem govoriti o mletačkoj školi, spomenuti mi je ovdje, da naša galerija ima dvie slike od Francesca Francia iz Bologne, dvie slike iz parmezanske škole od Correggia, jednu sliku iz cremonezke škole od Bocaccia Bocaccinia.

Digitized by Google

Venecija je jedan od najljepših i najznamenitijih gradova ovoga svieta. Ona je bila njegda kraljica morja i jedina posjednica medjunarodne i svjetske trgovine. Ona je sa svih strana svieta sniela starine i umjetnosti u svoj grad, a u svom izobilju i bogatstvu take je divne i veličanstvene sgrade sazidala, da su one sada, kada su se okolnosti posve promienile, stanovnikom Venecije na teret, koji jedva podnašaju. Trg svetoga Marka jedan je od najljepših i najuzoritijih trgova ovoga svieta; neopisivi je pako čar voziti se noću pri mjesečini ulicom, koja se Canal-Grande zove, u kojoj se neprekidnim nizom jedna ljepša od druge palače nizaju, od arapskog i mauriskog štila do romanskoga i lombardežkoga. Ova škola venecijanska osobito se je odlikovala svojim koloritom, a kako i nebi, kada je kolorit svoj učila ne od ljudih, nego tako rekav od samoga Boga. Jamačno su divni Giorgione, Tizian, Paolo Veronese i Tintoretto čestoput na balkonih venecijanskih palača čudili se i divili pri iztoku i zapadu sunca, kakve čarobne slike razbijeni površinom morskom traci sunčani u moru proizvadjaju. Te su slike oni u dušu svoju upijali, a odtale ih na drvo i platno prenašali. Iz te je škole mnogo slika u našoj zbirci, ima ih njekoliko od Tiziana, od Palme starijega, od Tintorettia, od Paola Veronesa, najvećega triumfalnoga slikara, koji je igda živio, od Karla Calearia, od Catene, od Cime Conegliana, a ima ih i od našega Carpaccia (Korparića), najvećega legendarnoga slikara svijuh vjekova. Njegovoj se legendi svete Uršule u galeriji venecijanskoj nitko dovoljno načuditi nemože. Spada on takodjer medju najveće religiozne slikare venecijanske škole. Njegovo prikazanje majke božje u crkvi držao je punim pravom Overbeck najljepšom i najdivnijom religioznom slikom venecijanske zbirke. Taj je umjetnik-velikan našu narodnu crkvu sv. Gjurgja u Mletcih divnim načinom izpisao u slikah, koje se na život sv. Gjurgja i sv. Jere odnašaju. — Osobito je glede te škole u našoj zbirci to, da je u njoj množina slika našega Andrije Medulića, poznatoga u povjesti umjetnosti pod imenom Schiavona. I tako, kada ga za života nismo poznavali, moći ćemo ga barem mrtva u liepih njegovih slikah uživati i cieniti.

Još samo dvie rieči; jednu o naših miniaturah, koje bi vriedne bile, da se njim samim za ljubav hram umjetnosti podigne. U broju onih 18 miniatura sve su divne i izvrstne, a njeke bi ja samomu Rafaelu pripisao iz dobe, kada je sa saučenikom svojim Pinturichiom u Sieni zajedno radio u sali tako zvanoj del Cambio, koja se je na divnu crkvu sienezku naslonila i u kojoj je trium-

Digitized by Google

falni život Enee Silvija iz kuće Piccolominia, poslje pape Pija II., opisan. U tu vrst spada i knjiga miniatura, koju sam sada ponjeo i akademiji prikazao. Knjiga je ta molitvenik, njegda spadajući na vlastitost kraljevske kuće bourbonske. Ta je knjiga, ili se obazrio na tako zvane inicijale ili na urese, koji su na svakom listu drugi, ili pako na mnogobrojne miniature njezine, predivna i prekrasna, pravi biser naše zbirke. Ja sam za tu knjigu dao 4 hiljade škuda t. j 10.000 for. a vriedna je 10 puta toliko, pače je neprocjenljive vriednosti. (Živio! Živio!). Druga rieč tiče se slika iz novije dobe. Ima ih pako u našoj zbirci od Kupelwiesera, od Steinlea, od Seitza ml., od Čermaka, od Flatza, od Matejka, od Siemiradskoga, Consonia itd. Pravi su pako biser i drago kamenje kartoni pokojnoga Overbecka, koji je bio bez dvojbe najveći religiozni slikar XIX. stoljeća. Od njega je još jedna slika kod mene, koja neopisivom ljepotom i izvrstnosti predstavlja smrt sv. Josipa, komu angjeli povrh glave drže napis: „beati mortui, qui in Domino moriuntur". I ta je slika vlastitost naše zbirke, samo sam ju ja zadržao do smrti svoje, pak Boga molim, da mi milost udieli, da u smrtnu horu pogledav u tu sliku vriedan i dostojan i ja budem preminuti smrću pravednika svetoga Josipa, koga sam ime na ovom svietu nosio.

Premda sam već i do sada preveć se na vašu uztrpljivost oslanjao, dopustite mi ipak, da još nješto nadodam. — Kod nas ni najplemenitija stvar bez kritike i prigovora nemože biti, čim Bog sačuvaj da bi htio reći, da se narod naš samostalnoga suda i zdrave kritike odrekne, pače ako igda, ona je danas i biti će našemu narodu vazda od prieke nužde, ali se čuvati imamo pretjerane kritike i vječite dvoumnosti, koja samu narav i biće stvari hotomice izvraća i namjere očevidno i bez ikakve dvojbe plemenite crni i sumnjiči. Veli se i čuo sam reći: zbirka slika liepa je stvar, ali naš narod drugdje negdje opanak tišti; ima on prečih stvarnih nužda, on očevidno od dana do dana u to veće siromaštvo pada. Ovaj bi se dakle novac pametnije i koristnije u materijalne potrebe naroda našega obratiti mogao. Ovo, što se o nuždi i nevolji našega naroda govori, neoporecivo žalibože stoji; ali i to je istina, da često i često put upravo oni ljudi, koji te nužde i nevolje materijalne najviše u ustih nose, iste u sviesti i u duši svojoj najmanje osjećaju, nego u sebičnosti sto put više na vlastite svoje, nego na obćenite koristi i probiti misle: ima ljudi, koji o nuždi materijalnoj svedjer govore, a ovamo bi da mogu sav sviet progutali, pak još

Digitized by Google

k tomu uviek gladovali. Okolnosti su zaista takve, da bi svi ozbiljno misliti imali, rad šta naš narod materijalno svaki dan propada, rad šta nam narodni naš imetak strmim i brzim korakom svaki dan na manjak ide, rad šta se siromaštvo i nevolja danomice sve to više i više u nas širi; pače imali bi svi o tom ozbiljno misliti: rad šta mi ovoj materijalnoj propasti našega naroda ni na put polag najbolje naše volje stati nemožemo. Sve bi ovo mi promatrati morali svetom, čistom, velikodušnom i na svaku materijalnu žrtvu pripravnom namjerom; Bog nas pako sačuvao od namjere, koja obćom tobože brigom sebičnost i nezasitljivost našu pokriva, kô što je to bivalo kod onoga, komu se suvišno činilo, da se skupocjenim uljem tielo meštra njegova pomaže. Medjutim ako narod ima stvarnih i materijalnih nužda i potreboća, ima i više idealnih, kojima je i akademija i ova zgrada i ova zbirka posvećena, pak valja za jedno se brinuti a drugo nipošto zapustiti. Nevalja zaboraviti, da je onaj, koji nebo i zemlju i sve darove neba i zemlje u svojoj ruci nosi, rekao jednom: quaerite primum regnum Dei et justitiam ejus et reliqua omnia adjicientur vobis — tražite najprvo kraljestvo božje i pravdu njegovu, pak će vam se sva ostala u izobilju nadodati. Jedan od najslavnijih i najučenijih narodnih ekonoma Emil de Laveley, profesor na sveučilištu u Liegu (Lüttich), u klasičkoj svojoj ekonomiji političkoj — o kojoj bi želio, da se u naš jezik prevede i u svih naših školah predaje — uzvisuje ovaj biblički i moralni nauk na čast vrhovnoga načela ekonomičkoga i veli: daj mi narod, koji vjeru u Boga i povjerenje u samoga sebe izgubio nije; daj mi narod moralan, raden, uredan i štedan, koji se čvrsto dekaloga drži, koji, kad je šest dana znojem lica svoga i krvju svojom zemlju svoju natopio, sedmi dan Bogu svomu, obitelji svojoj i sebi posvećuje, takvi narod mora postati mogućim, bogatim i obilatim narodom. Suprotivnim načinom daj mi narod makar u najplodovitijoj zemlji, koji se u prahu i smeću zemaljskom gubi, koji do vjere, duše i deset zapoviedi božjih ništa nedrži, koji često put što krvavim znojem za šest dana zasluži, to sedmi dan bez kuće i obitelji svoje prohara i probludi, taj narod je prije ili poslije propao na tielu, kô što je jur propao i na duši. Nestradaju i nepropadaju danas s toga narodi i države, što bi preveć vjere i preveć uzoritih težnja, što bi preveć velikodušnosti, ljubavi i milosrdja u njih bivalo; nego stradaju i propadaju narodi i države, što je u njih preveć sebičnosti, što je preveć strasti i požuda, koje se ničim na svietu zasititi nedadu, koje bi da mogu

Digitized by Google

sve blago i bogatstvo ovoga svieta u svoj tobolac sabrale bez ikakve brige, što će sa ostalim svietom biti. To je to, a ne težnja za idealizmom, što socijalno i ekonomičko pitanje današnjega svieta tako opasnim i pogibeljnim čini, da nam je skoro sutrašnji dan neizvjestan.

Istina vječita i opet osim ovoga veli: non de solo pane vivit homo, sed de omni verbo, quod ex ore Dei procedit — neživi čovjek samo o kruhu i vinu, nego o svakoj rieči, koja iz ustih božjih proizlaze. Ovo, što se o čovjeku veli, da bez vjere i bez ideala živjeti nemože, valja isto tako o narodu i o državah. Narod, komu je ugasnula svjetlsot, koja ga k svomu Betlehemu vodi; narod, koji je sav u kal i smet zagreznuo, pak se nije u stanju uzvisiti do one svrhe, koju mu je Bog na ovomu svietu opredielio; narod, koji se nezna za idealne svoje ciljeve razpaliti i na sve moguće žrtve ohrabriti; narod, koji uviek samo strahuje i preda; narod, koji u ozbiljnih okolnostih samo i jedino na svoju slabost i nemoć misli; narod, koji uviek i uviek misli, da samo pod tudjim okriljem i tudjom moći i pomoći živjeti može: takvi narod truli, iznemaže i propada; takvi narod očevidno neima zaloga života i budućnosti. Suprotivnim pako načinom, narod, koji zna šta hoće, koji si nikad i uz nikakvu cienu na svietu neda iz duše i sviesti izbiti onu idealnu svrhu, koja od samoga Boga dolazi; narod, koji zna u odlučni čas sve svoje sile u jedno skupiti i na postignuće viših svojih ciljeva uputiti, koji zna u takvi čas obćim oduševljenjem učiniti onu poslovicu: „il slobodno živjeti, il slavno umrieti“; takvi narod sve ako mu je kroz vjekove boriti se, patiti i svake žrtve podnašati, prije ili poslije se spasi i slobode se svoje dovine. (Burni, oduševljeni živio!) Bacimo okom kud god hoćemo po Europi, pak ćemo vidjeti, da države i narodi samo ondje uspievaju, u moći i ugledu napreduju, gdje se idealne svrhe čuvaju, njeguju i za nje se sve žrtvuje: suprotivnim pako načinom narodi i države ondje iznemažu i propadaju, gdje su se ideali izgubili i gdje državljani za nje ništa neznaju i nehaju. S toga je, ako se nevaram, onomad narod, što u sredini Europe boravi, do nečuvenih dobiti i do nečuvene moći dospio, što je znao i umio kroz 32 svoja uzorna sveučilišta i nebrojene akademije uviek i uviek čuvati, njegovati i razvijati idealne svrhe. Ako je pako najumniji i najslavniji narod užasno postradao, postradao je s toga najviše, kako se meni čini, jer se je starih svojih ideala, koji su ga tečajem vjekova u svakoj slavi i moći pratili, odrekao, i jer je u slasti i lasti svojoj, u taštini i

Digitized by Google

izpraznosti svojoj zaboravio, da kô što je Jenu i Austerlic izmienilo Lipsko i Waterloo, isto tako i 2. december može zamieniti Sedan. Nevelim toga, što nebi taj narod ljubio, što mu nebi iz svega srdca i duše želio, da se čim prije do stare slave i do stare moći uzdigne, što će jamačno i biti, ako se osobito okani Boga i svetu vjeru u sviesti i u školah proganjati. Prvi bi se pako narod sjećati morao, da medju najuzvišenije stečevine kršćanstva spada: sloboda vjere, sviesti i crkve, pak tko u to drzkom rukom dira, taj nestiče i nenamiče, nego razstiče i sve svoje stečevine u pogibelj meće.

Evo zašto ja polag materijalnih interesa po stanju i zvanju mome osobitim načinom promičem učene i prosvjetne zavode. Ja bi rada, da narod naš živi, da živi u slozi i ljubavi sa svakim, koji bratski s njime misli; ali želim, da pod nikim neživi, koji bi mu rada svrhu, na koju je stvoren i opredieljen, tudjom svrhom zamienio. (Živio! živio!)

Evo zašto je sveučilište, akademija, ova liepa sgrada i galerija opredieljena. Neka pako ti vječiti zatočnici materijalnih interesa šute i miruju, ja sam bo ovom galerijom i pod ekonomičkim vidom vrlo dobar posao učinio; jer kad bi akademija danas htjela ovu galeriju prodati, ne vjerujem, da nebi dvojinom više novca iz nje izbila, nego što sam ja izdao. Jedno mi samo žao, što je crnom nevjerom i prevarom onaj novac od 40.000 for. i u glavnici i u probitcih svojih propao, što sam dječačkom sjemeništu i ovoj akademiji namienio. Pak se čudim, da se takovi ljudi smiju poštenim imenom ponositi, smiju još u javni život uticati i u njem nekakvi ugled uživati, smiju u narodu a proti narodu njeku moć vršiti, po njem neslogu sijati, dočim bi pristojalo, da u tminu podju i u njoj se zakopaju.

Drugi će pako reći, a i vele na sva usta: dobro, ali zar nebi mogao taj novac, koji je u te slike uložen, bolje i plodovitije upotrebiti na razširenje prosvjete u narodu, napose pako na pučke škole. — Ovaj je prigovor nješto plemenitiji i uzvišeniji od prvoga, ali sam uvjeren, da je isto tako netemeljit i neosnovan kao i prvi. Bog me sačuvaj, da bi ja išto drugo smio o sebi reći nego ono, što je vječita istina svakomu, koji Bogu i zvanju svomu, koji domu i narodu svomu, vjeran ostaje, na dušu stavlja, a to je „servus inutilis sum, quod facere debui, feci"; pače meni je u svoj poniznosti i umiljatosti duše svoje reći: da i u tom obziru više se na milost i milosrdje božje, nego na tobožnje vlastite zasluge svoje

Digitized by Google

oslanjam. Vjerujte mi, znam ja, da jedan atom božje slave više vriedi, nego sva slava svieta ovoga; znam ja, da se slava neprodaje za sitni novac na tržištih naših; znam ja, da čim više za njom hlebdiš, tim ona više od tebe bježi i zazire; znam ja, da ju Bog sam i jedini daje, kada čovjeka izvanredna znakom svete svoje milosti očevidno označi i kada ga trakom svoje slave obasja. Ja, iskreno izpoviedam, nikakove slave nezaslužujem, jer sve što sam učinio, stroga je dužnost moja i svâdjâ se jedino na to: da sam ono, što je meni Bog za rano doba a bez ikakvih zasluga mojih u ruke postavio, ponješto barem na narodne svrhe obratio; ali polag svega toga mislim ipak, da je nepravda i grjehota reći, da sam ja pučke i sredjne škole naše zanemario. Znam ja, da je narod u cjelini svojoj živ organizam, pak da treba iz svih sila nastojati, da nam vas narod u svih slojevih svojih posvećeniji, zdraviji, radeniji i za vršenje socijalnih svojih zadaća sposobniji bude. Tako i posljednji prostak i posljednji majstor, koji sveto svoju zadaću vrši i dostojno izpunjava, tolike je časti i slave vriedan, kolike i biskup, kada svoju dužnost vrši. S te strane moramo se brinuti za sve slojeve i za pučke škole. Jest i to je temelj snage, i to je rojilište i matica, iz koje se rojevi u svu šir naroda čim brojnije razlietati i ulišta naša zdravom hranom snabdievati imaju. Jest, imamo se osobitim načinom brinuti za prosvjetu cieloga naroda, a za pučke škole napose, jerbo iz izkustva znamo, da se upravo u prostom i siromašnom dielu puka našega najviše umnih darova nalazi, koje valja pučkom školom na vidik iznašati i razvijati, da nam inače neplodni neostanu; imamo se za sav narod i za pučku školu brinuti tiem više, jerbo u nas većom stranom iz sirotinje nješto biva. Iz sirotinje ponajviše i iz prostih naših kolibica izilaze ljudi umom i srdcem odlični, Bogom samim opredieljeni, da svoga naroda obrana, utočište, svjetlo i ponos budu; pak se i sám ponosim, da sam od siromašnih roditelja rodjen i iz proste kolibice proizašao. (Burni živio!) Imamo se brinuti i za pučke i za srednje škole; ali braćo i prijatelji, pretjerava se jedno, na ime, da se ja nisam dosada za pučke i sredjne škole brinuo. Bog bi me sačuvao, da bi si ja u tom pogledu kakovu slavu pripisivao; ali neznam, da li ima u okolici mojoj pučke škole, koja nebi kakve takve podpore od mene doživjela, a jedva pako u cieloj zemlji gimnazije, koju ja nebi podupro. U Djakovu viša djevojačka škola moje je ponajviše djelo: a nije bez moga nastojanja ni to, što se je slična škola u Osieku otvorila. Kada se je o tom radilo, da se u Osieku siro-

Digitized by Google

tište otvori i bolnica namakne, ja sam stvar godine i godine branio i višim oblastim upravo dosadjivao. Sjemenište Bošnjaka u Djakovu ja sam otvorio; njemu se ponajviše zahvaliti ima, da se dan danas dostatan broj vriednih i učenih svećenika u Bosni nalazi, i da se je u najnovije doba stanje crkve bosanske iz manjkavoga i neuredenoga u bolji i redovitiji položaj i lahkim i naravnim načinom pretvoriti moglo. Sada je dašto taj zavod protivničkom silom uništen, ali sam uvjeren, nikomu na svietu na korist, samoj pako svetoj stvari na štetu. (Živio!) Ako pako ja još koju godinu poživim, podignuti ću u Djakovu tako zvano sjemenište malene djece, tako udešeno, da će vas naš narod i duhovnički i svjetski stališ dvostruku i trostruku korist od njega crpiti. A mogu reći, da se je nješto i na štipendije potrošilo i da se i danas troši, pak me, mogu reći, suze često put od žalosti obliju, što na sve dospjeti nemogu. Nevelim toga, da se prodičim, jer to ništa drugo nije, nego moja sveta dužnost; ali mislim ipak, da je nepravedno u takvih okolnostih reći, da se ja za pučku prosvjetu nebrinem, i da bi bolje bilo novce na akademiju i galeriju uložene na svrhe pučke prosvjete upotrebiti.

Osim svega ovoga, ako je vas narod organička cjelina, isto tako i naukovni njegovi zavodi, koji mu služe, da se prema biću i svrsi svojoj diže i razvija, živ su takodjer organizam, pak ako pučku prosvjetu i srednja učilišta nazovemo tielom, onda su najviša učilišta i zavodi učenosti i umjetnosti glava toga tiela; ili ako su pučke i srednje škole temelj i prvi sprat zgrade učevne, to je sveučilište i akademija znanosti nuždno dokončanje i neobhodna savršenost sgrade, bez koje nijedan narod nemože biti, koji nješto samo do svoga narodnoga ponosa i do svoje narodne samostalnosti drži. Nisam ja akademiju i sveučilište stvorio, prvo je već od sto i više godina u srdcu i želji naroda našega ležalo, a drugo je naravni plod naših krasnih književnih zavoda, koji i danas koristno i spasonosno u narodu djeluju. Ja sam samo doprinjeo, da se stvar u život prevede, a da budem, kô što se pristoji, pred tako odličnim zborom i pred cielim narodom posve iskren i otvoren, evo ću i osobiti razlog navesti, zašto sam u ovo uprav naše doba o tom radio, da se svcučilište i akademija otvori. Znano je, da je u novije doba u državni sustav i u državni život pristupilo načelo narodnosti, a i pravo je, jer je narodnost polag svete vjere najskupocjeniji dar božji; ali valja po mom mnienju i osvjedočenju to načelo narodnosti, ako misli svojoj svrsi odgovoriti, duhom kršćanstva

Digitized by Google

i svetoga evangjelja oplemeniti, uzvisiti, posvetiti i onom pravednosti nadahnuti, koja veli: što nebi rado da ti drugi učini, nečini ni ti drugomu, a što bi rada da ti drugi učini, učini i ti drugomu. Inače se načelo narodnosti rado izvrgne i izopači, ter postane izvorom oholosti, nesnosnosti, sebičnosti i svakojake nepravednosti. Da pako u tom slučaju o pravoj slobodi, miru i slozi ni govora biti nemože, samo se po sebi razumije; samo se po sebi razumije, da se u tom slučaju i stare tečajem stoljeća posvećene i na uzvišene svrhe upućene sveze izvrći i u povod nemira i razpra, svakovrstnih stiska i spona obratiti mogu. Ja nebi rada, da se naš narod tudji od onih naroda, na koje ga Bog i država veže; neka bude i drži sa svakim, koji pošteno misli, koji mu bratsku ruku za to pruža, da se sreće, napredka i slobode svoje dovine; ali neka nikada i nipošto nebude pod nikim. (Burni Živio!) Kada ja tako mislim, onda ćete se lahko domisliti, zašto sam u ovo naše doba o tom radio, da se sveučilište i akademija u sredini našoj čim prije osnuje i podigne. Ja sam sudio, da je to u današnjih okolnostih upravo najpreča nužda narodna, jer narod, koji najviša učilišta svoja ima i dobro te spasonosno s njimi upravlja, taj se je narod intelektualno emancipirao, a emancipacija i oslobodjenje to, naravnim i neodoljivim načinom, svaku drugu emancipaciju i svaku drugu samosvojnost prije ili poslje poroditi mora. (Živio! živio!). Osim toga svaki narod ima svojih crnih i nesretnih, kô što ima sjajnih i povoljnih dana. U vrieme, kada se narodu smrači, kada mu najsvetija baština slobode i napredka u pogibelj pane, tada obično sve ono, što je Bog u sviest i u srdce naroda stavio i zalogom vječitim svake slobode i sreće opredielio, pribježište i utočište svoje u crkvi i u najviših učenih zavodih svojih traži, pak ujedno i pobjedu svoju prije ili kašnje nalazi. (Živio!)

Ako je pako ovo što rekoh istina, onda nebi ni jednoga u narodu našem biti smjelo, koji bi mi zamjerio, što nisam novac, na stvaranje sveučilišta i akademiju obraćen, na pučke i srednje škole obratio. Reklo se medjutim što mu drago, ja ostajem uviek i uviek ljubiteljem i štovateljem znanosti. Znanost je najljepši ures svakoga naroda, ona mu je obilni izvor svake snage i svake obrane. Znanost je paru prisilila da nas brzinom vjetra od jednog na drugo mjesto prenaša; po znanosti se bićem i brzinom munje s jednog kraja svieta s drugim dogovaramo. Znanost brda probija i u gladke puteve pretvara. Znanost je u ovo naše doba sredozemno sa indijskim morem spojila, a u skoro će tihi sa atlantičkim oceanom spojiti. U

Digitized by Google

zao čas narodu, koji nezna znanost i umjetnost cieniti, koji nezna u štovanju i ljubavi pravim učenjakom i umjetnikom prvo i odlično mjesto ustupiti. Taki narod propada, gine i izumire. Što se mene samoga tiče, ja štujem one historičke obitelji, koje se znaju i umiju sa narodom svojim srasti i njemu se u svakom plemenitom poduzeću na čelo postaviti, pa mi je ovdje draga dužnost sjetiti se dičnoga našega Jelačića i uzkliknuti mu „slava“. (Slava mu.) Ja štujem i vojnika i svećenika i gradjanina i uredovnika, koji su se znali u stanju i zvanju svom odlikovati i uzorom, obranom i okrjepom naroda svoga postati; ali upravo toliko, ako ne još i više, ljubim, štujem i odlikujem ja u narodu svom ljude učenjake, koji se samih sebe i svake udobnosti svoga svieta odriču, ter u krvavom znoju lica svoga blago i bogatstvo duševno svuda po svietu kupe i veleumom svojim stvaraju i umnažaju, da ga u sviest i u srdce cieloga naroda svoga na obći uhar, na obću obranu i na obći ures obrate. Ja sam takove ljude vazda štovao, vazda im se klanjao, pak ću to i do groba činiti i o tom nastojati, kako bi nam se takovi ljudi u narodu hiljadili. Kada je dakle takvo moje uvjerenje i kada ja akademiju i sveučilište naše kano zenicu oka u glavi naroda našega smatram: to iz svega srdca i iz sve duše želim, da akademija istim, ili ako je moguće još i većim uspjehom znanost i umjetnost njeguje, želim, da častne stolice akademičke postanu najplemenitijom težnjom učeće mladeži naše, želim napose, da se bogoslovija kao najvažnija i najuzoritija znanost od rada poslovanja akademičkoga netudji, jer je njoj upravo zadaća božanstvenim svjetlom i žarom svojim sve ostale znanosti probiti, oplemeniti i na uzvišene svrhe svoje uputiti, pa kao što nije bogoslovije, da se od ostalih znanosti tudji, tako nije ni svećenička zadaća, da se od braće naše svjetovnjaka u naucih tudjimo (Živio!); pa ako ima ikojega polja, na kom se sastajati i susretati možemo i moramo, to je polje učenosti, to je akademija i sveučilište, gdje pokazati i dokazati možemo, da medju vjerom i znanosti nikakve prave opreke neima.

Sveučilištu pako želim najprvo, da se popuni i izcieli; to zahtieva sjajno i uzvišeno ime, kojim smo sveučilište prozvali (živio kralj!); to zahtieva i samo ime „sveučilište“, koje dotle pravo ime nebude, dok se sve znanosti u organičkom svom savezu na njem predavale nebudu. Možebiti se to čini težko; ali sve stvari, koje jače u dobrobit naroda zasiecaju, sve su težke. A onih muževa, koje Bog

Digitized by Google

nadahnuo bude, da tu zadaću izvrše, imena će ostati neizbrisiva u narodu, a slava će im biti neumrla.

S te strane još jednu želju gojim, a ta bi bila — neka mi oproste braća što ću reći — ja želim, da se bogoslovni fakultet nedieli i neciepa od ostalih fakulteta. To su sve sestre, traci jednoga sunca. U staro doba bila je teologija per legem et privilegium kraljica na sveučilištih, sada su pako sve znanosti na jednoj visini, pak bogoslovija ima gledati, da ono, što je njegda bila preimućtvom, danas da nutarnjom svojom vriednosti i znanstvenim svojim zanosom postane. Ja želim, da bogoslovni fakultet bude u organičkoj svezi sa ostalimi fakulteti, i gleda, da se predavanja njihova, odnoseća se na neumrlost i vječiti interes roda ljudskoga, tako drže, kako bi začarala i svjetski sviet; jer ja želim, da se ov bavi ne samo knjigami svjetovnimi, nego i znanošću bogoslovnom; kao što to isto valja i nam crkovnjakom, da se nebavimo samo bogoslovjem, nego i svjetskimi znanostmi.

Još jedno iz svega srdca i iz sve duše želim, a to je: da i akademija znanosti i umjetnosti, a i naše sveučilište svoju autonomiju nedotaknutu vazda uzdrže. Poslije vjere i sviesti ništa na svietu nije, što bi više slobode i samosvojnosti trebalo, koliko znanje i umienje. Znanje i umienje traci su svjetla vječitoga, pak kao što se traci sunčani, da ovaj sviet prosvietle, da zemlju razgriju i na plod probude, prostranim zrakom služe: isto tako i svjetlost znanja i umienja, da duh čovječanstva prosvietli i srdce na uzvišena poduzeća razgrije, slobode treba, to jest drugimi riečmi: znanost, umjetnost i vjera mogu samo pod zaštitom slobode i autonomije valjano i blagotvorno uspievati. (Živio, živio!)

Bog me sačuvao, da bih ja htio time onaj organički savez prekinuti, u kojem universa i akademija sa državnom vlasti stoji i stojati ima. Ne, toga ja neću, nego hoću reći, da država i javna oblast, kada god se tim uzvišenim korporacijama približi, približiti se ima u slici istine, pravde i one slobode, koja se na dotičnih štatutih osniva. (Živio, živio!) To je uvjet života i napredka. Svaka spona, svako neovlašteno diranje u sviest i osvjedočenje svećenikâ, znanosti i umjetnosti ruši sličnu korporaciju i podkapa temelj svakoj uzvišenoj znanstvenoj težnji.

Još samo jedno. Možebiti će se reći, da je pogrješno, što je veci dio slika naše zbirke predmeta religioznoga. Ja pako na to odgovaram: kada bi to, što se veli, zaista i pogrešno bilo, pogreška ta nebi bila moja, nego vremena. Bog me sačuvao, da bi ja htio ku-

Digitized by Google

diti naše vrieme. Svako vrieme ima svojih vlastitih mana i prednosti. Jedna od tih mana jest, da je moć i čuvstvo religiozno danas u svietu preveć oslabilo, i da je u svietu danas mnogo i premnogo težnja, koje to čuvstvo od dana do dana više slabe. Ja držim, da je u tom pogledu veliko pomanjkanje, pak ako je danas u svietu malo mira i reda, malo sloge u družtvenih razredih, ako su danas javne moći i ugledi preveć oslabili, ako se danas posvuda od danas do sutra živi, da je tomu ponajviše krivo oslabljenje religioznoga čuvstva. S te strane napredniji je bio srednji viek, u njem je moć i religiozno čuvstvo skroz i skroz probilo cielo čovječje družtvo, ter se je tim i um i srdce i volja i mašta u toliko uzvisila, okriepila, oplemenila i razgorila, da nijedan viek nije toli divnih spomenika na svakom polju umjetnosti proizveo, koliko srednji. Pak ako se danas pita, zašto neima danas nigdje Fiesola, koji je celestialnom nježnošću slike i oblike svoje njekim načinom iz samoga neba crpio; zašto neima nigdje Rafaela sa svojom divnom disputom; zašto neima Leonarda da Vincia, zašto neima Michael Angela i drugih? Zašto? Zato, jerbo je čuvstvo religiozno danas u svietu preveć oslabilo. Ja opetujem: da se duboko klanjam i današnjemu vremenu, ja se divim Schinkelovom muzeju u Berlinu i operi Semperovoj u Draždjanih; ja se divim universitetu i muzeju Ferstelovu te akademiji i parlamentu Hausenovu u Beču, napose pako divim se bečkom Rathhausu, koji je možebiti najljepši i najveći spomenik 19. vieka, a i ova zgrada, u kojoj se mi danas nalazimo, liepa je zaisto i uzorita; ali iskreno mi je reći: kad ja sve te divne zgrade prispodobim sa sličnimi zgradami srednjega vieka: sa palazzo Foscari i palazzo principâ Joanellia u Mletcih, sa palazzo ducale u Urbinu, sa palazzo Vechio, palazzo Pitti, palazzo Strozzi, palazo Ricasoli i sa divnom galerijom Orkanje u Florenciji, sa palazzo Maximi, palazzo Farnese, palazzo Farnesine i kancelarijom Rafajelovom u Rimu: onda ja prednost dajem spomenikom srednjega vieka. A kada me se pita: zašto? Odgovaram evo zašto: stari su znali žar srdca i duše svoje, koje je religiozno čuvstvo razgrijalo, prenieti ne samo na religiozne, nego i na civilne spomenike, koje su gradili. Pak kada zdravo oko te zgrade sa sličnimi zgradami našega vieka prispodobi, odmah će opaziti, da je više srdca, više poezije, više rječitosti i uzoritosti u starih tih zgradah no u novijih.

Evo razloga zašto u našoj zbirci religiozne slike mah preuzimlju. Htio sam ja, da i one čuvstvo religiozno u narodu našem goje i

Digitized by Google

da mlade naše umjetnike opominju, da je Bog i vjera vječito vrelo idealnosti i uzoritosti, pak da se je čovjeku tomu idealu svih ideala često puta približivati i na tom svetom ognjištu srdce razgrijavati, da ne samo na religioznom, nego i na civilnom polju umjetnosti proizvadja spomenike, koje samo Bog svojom slavom i svojom neumrlosti označiti može. Htio sam i to narodu našemu i mladeži našoj pred oči staviti, da je i ova naša zbirka, ko i sve ostale slične sbirke po Europi, ko i sva sredovječna a i današnja umjetnost prava apologia katoličke crkve. Ona s jedne strane divnim naukom svojim čovjeka do samoga bića i srdca božjega vodi, ona je s druge strane svojim simbolizmom živa poezija, koja je kadra svaki um i svako srdce uzplamtiti i na stvaranje liepih djela u umjetnosti oduševiti. Tomu je sva povjest umjetnosti sviuh vjekova živ svjedok.

Evo dakle, zašto je polag slika mitologičkih našega Medulića, polag slika Salvatora Rosa, polag slika Teniersa i drugih veći dio slika naše sbirke religioznoga sadržaja.

Ja svršujem moja gospodo sa obćenitom opazkom. Svećenik sam i vladika, pak sam zato i nješto doprinjeo, da se u narodu našem stvori i utemelji akademija znanosti i umjetnosti i sveučilište, da narodu svomu dokažem, da medju svetom vjerom i medju znanosti i umjetnosti neima nikakvih na svietu oprieka. Pak, ako oprjeke kadšto i bude, nije ju narav stvari porodila, nego strast, slabost i i zanešenost ljudska. Obje su: vjera i znanost, božji porod, te na medjusobnu ljubav, slogu i podporu bićem i izvorom svojim upućene. Bog je, vjerujte mi, u onaj isti čas, kad je svetom moći svojom prvu iskru misli iz uma čovječjega, kad je prvo čustvo iz srca čovječjega, kad je prvu rieč iz usta čovječjih izbio i svetu vjeru i sveto znanje porodio i baštinom cieloga svieta i svih vjekova učinio. Nemože čovječanstvo, nemože ni jedan narod bez jednoga i drugoga biti. Što se vjere tiče, vjerujte mi, kad bi moguće bilo, da Bog čovjeku i najmudrijemu i najučenijemu sve življe oduzme, koje vjeri i predaji zahvaliti ima, ostao bi bez svake misli, zamuknuo bi i postao aes sonans et cymballum tiniens. Bez prave opet znanosti svaka bi vjera izhlapila, izvrgla se i otaštila. Znanost ima divnu zadaću. Ona imade zadaću, da čim više u tajne ove vidive naravi prodre i da odtale sile naravi na korist čovječanstva obrati; nu najveća joj je zadaća, da sve više i više prodre u onu divnu narav božju, koja se vjerom očituje, i da iz

Digitized by Google

nje onu svjetlost i onaj oganj crpi, bez koga rod ljudski nigda biti nemože.

Vjera znanosti već tiem neizmjernu uslugu čini, što uči i živi način pruža, kako da strasti i požude naše, najobilniji taj izvor bludnjah čovječjih, svladamo. Vjera dašto znanosti veli ono isto, što i sebi: dok smo na ovom svietu, dok ovu trulost i umrlost na sebi nosimo, videmus in speculo et in aenigmate, a samo tada, kada se ove trulosti i umrlosti oslobodimo, onda ćemo vidjeti facie ad faciem sieuti est. Ali ovo i znanost sto i sto puta potvrditi mora, jer samo da jedno spomenem. Zar je itko polag svega znanstvenoga naputka dokučio i raztumačio u čem stoji moć oka čovječjega, po kojoj se u njem vas sviet uglêda i u duši čovječjoj odziva; ili, jeli znanost igda znala dovoljno protumačiti otajstvo rieči čovječje, kojim se njekim barem načinom potvara otajstvo upućenja božjega, i kojim čovjek dušu i srdce svoje u dušu i srdce bližnjega svoga preljeva i zrak sili, da mu nosiocem najotajnijih misli i čustva bude? — Vjerujte mi, sveto pismo neizmjerno znanost odlikuje. Neima riečij izvjestnijih na svietu, nego što rieči sapiencijalnih naših knjiga, kojimi se mudrost i znanje preporučuje, a da i negovorim o kršćanstvu, koje početnika svoga suncem, svjetlom vječitim i svjetlom, koje svakoga čovjeka prosvjetljuje, naziva. — Znanost je pako vjeri, koja je božanstvom i neizcrpivim svojim izvorom dobročinstvo i spas svih vjekova i svi naroda, koristila, što je u dubljine božje prodrla i iz neizcrpivoga toga izvora stara i nova dobročinstva izniela na spas i prosvjetu svietu. Tako je bilo početkom vjere po apologeti a tako je i danas. Vjerujte mi, sve što se je na ovom svietu do sada uzvišenoga učinilo, učinilo se je složnim radom svete vjere i znanosti, a ljudi učeni, koji su znali umom i srdcem svojim jedno i drugo prigrliti, najslavniji su ljudi, a djela njihova vječite vriednosti i koristi.

Ja sam rekao i ponavljam: to je bila pri stvaranju visokih naših zavoda glavna moja namjera, a zahvaljujem se iz svega srca i akademiji i universi, što su tim putem pošle, pak jih usrdno molim, da na tom putu i ostanu. To će biti meni ne samo na samrtnom času, nego i pred samim licem božjim najveća utjeha i najveća nagrada. U to ime, kao što sam akademiji, kada sam ju otvorio, poklonio gledom na svetu vjeru križ, koji mi je darovao pokojni papa Pio IX.: tako isto sada, kada otvaram galeriju slika, poklanjam joj jednu zlatnu i jednu srebrenu medalju, kojom se

Digitized by Google

ovjekovječuje putovanje Slavena 1881. u Rim, koju je meni poklonio sveti otac papa Lav XIII. i kojoj se na jednoj strani vidi lik istoga sv. otca Lava, a na drugoj lik Slavenstva sa vašim biskupom, koji mu je Slavenstvo tada prikazao (Živio, živio!). Papa Lav XIII. je veliki štovatelj slavenskoga naroda i veliki promicatelj znanosti i umjetnosti; a ja poklanjam ovu medalju akademiji, u namjenu, da znanost uvjek i uvjek u slozi živi sa svetom vjerom.

U to ime blagoslovio vas Bog sve, i ja proglašujem otvorenom galeriju slika. (Živio! živio! živio!)

Digitized by Google

GODIŠNJA SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 6. prosinca 1884.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Veleučena gospodo akademici!

Visoko štovana skupštino!

Pod nezaboravnim dojmom, koj u naših srdcih ostavi svečanost obavljena dne 9. prošloga mjeseca u ovoj našoj palači, otvaram sada godišnju sjednicu. Tada smo mi i s nami naš glavni grad, sav hrvatski narod i svi njegovi prijatelji preko granica hrvatske zemlje, slavili novu stečevinu na prosvjetnom polju, te veledušnomu začetniku njezinu izkazali zasluženu počast i iskrenu blagodarnost. Danas se pod običnimi vanjskimi okolnostmi ovdje sastasmo, da u skupnom pregledu dademo sebi i narodu o radnji naše akademije tečajem posljednje godine čist račun, iz kojega bi razabrali, jesmo li svojim akademičkim dužnostim podpunoma zadovoljili, i koji bi nam ujedno za bližu budućnost putokazom u našem znanstvenom radu mogao biti.

Premda je velik dio i godine i akademijskoga prihoda namienjen bio pripravam potrebitim za uredjenje i otvorenje „Strossmayerove galerije", pak bi toga radi svaki naprama prošlim godinam znanstveni i književni zaostatak našao temeljito opravdanje i izpričanje: to ćete ipak iz tajnikova izvještaja s utjehom i radošću razabrati, da znanstvena i književna radnja naše akademije nije ni ove godine unatoč navedenoj okolnosti zaostala, nego da je i pogledom na objelodanjenu gradju i u jednakom smjeru napred koracala. Štogod su umne sile našega zavoda mogle tečajem godine izraditi, moglo se je njegovimi sredstvi na svjetlo iznieti.

Digitized by Google

Istina je, da se našoj akademiji tim, što joj se novi prosvjetni odjeli utjelovljuju, što joj se je sada uz knjižnicu i sbirku rukopisa pridružila još sbirka umjetnina, novi troškovi namiću. Ali po mojem mnienju smije gojiti nadu, da joj s jedne strane neće presahnuti ono vrelo, iz kojega je njezina zaklada postala, s druge pako da će joj u uzdržavanju i razvijanju tih novih p osvjetnih poluga priteći u pomoć oni krugovi, kojim je zemlja povjerila brigu oko promicanja narodne naobrazbe, jer se ova podupire onimi stečevinami i radnjom akademije kano svakim inim književnim i učevnim zavodom.

Kada se kod nas svakom prilikom naglasuje naobrazba i prosvjeta sa smjerom i značajem narodnim, a osobito kada joj se obzirom na srodstvene sveze hrvatskoga naroda odmjeruje širja podloga: spočitava nam se s njeke strane prosvjetna isključivost, odsudjena tobož sveobćenitim smjerom i značajem znanosti; prigovara nam se pače bezobzirnost pogledom na postojeće družtvene i državne odnošaje.

Ništa nije neopravdanije od onoga spočitanja, ništa neosnovanije od toga prigovora.

Sriedovječno se je družtvo, kako znate, odgajalo na iztoku grštinom, na zapadu latinštinom. Ali kako bješe to družtvo u stališe podieljeno, a kako samo njih viši bjehu nosioci podpune u njem vlasti: oni su malo ne jedini bili dionici odgoja, osnovana na temeljih sveobće nauke kršćanske putem onih dvaju posrednika starodavne klasičke prosvjete. S druge strane valjalo je odgojiti čovjeka, da se ponajprije osjeća biti članom velike ljudske zadruge, kako bi izza toga došao do sviesti svoje plemenske suvislosti.

Silom prekreta i prevrata u javnih i sukromnih odnošajih izobraženoga družtva ovaj je red u novom vieku preokrenut. Čovjek se najprije osjeća članom naroda, kojemu po krvi ili postojbini pripada, da putem ove uže zadruge uzbude živim članom i dionikom prava i dužnosti ukupne ljudske zadruge, cieloga čovječanstva. Ovaj je red prenesen takodjer na tumača čovečjega duha i nosioca prosvjete, na jezik. Zadatak, koji je latinština i grština vršila u družtvu sredovječnom, u novovječnom vrši narodan jezik, i to u mnogo širjem razmjeru, jer pokle su stališke pregrade porušene, obuhvaća svekolike družtvene slojeve i nosi svim bez razlike duševnu hranu. Izključivo dakle gospodstvo narodnoga jezika u svih družtvenih i državnih odnošajih jest samo posljedak poviestnoga razvoja ljudskoga družtva, jest takova oznaka novoga

Digitized by Google

vieka, da uzkrata takova prava narodnomu jeziku ili samovoljno ograničenje njegovo bio bi feudalizam u sunarodnih odnošajih mnogo nepravedniji i neopravdaniji nego li bijaše sredovječni stališki.

Prema tomu je znanost nove dobe narodna jur po jeziku, u kojem svoje stečevine na svjetlo iznosi. Ako li je „jezik — kano što slavni Jakov Grimm liepo kaže — „pun dah čovječje duše“: tada je znanost glas toga daha, glas tim zvučniji, čim je vjerniji tumač i izraz duše narodnje. Jezik i znanost stoje si pod neprekidnim uplivom. „Svaki je jezik — kaže isti glasoviti učenjak — podvržen duhovnim i tjelesnim uticajem; duhovno izobražava se pjesmom i govorom, a prva čuva mu i uzvisuje čistoću. Dodje li k tomu pismo, slovnica i pomnožanje tiskom, tada zadobiju ove poluge odlučniju vlast nad jezičnimi pravili, te dopuštaju izuzetaka samo težko i polagano.“ Obratno jezik daje znanosti ne samo oblik nego i tip narodnji; pod uticajem njegovim znanost prikazuje nam odlievak „daha duše narodnje.“

Odavle je znanost novoga vieka svagdje narodna. Ona se obazire prije svega na potrebe i probitke zemlje, u kojoj se obradjuje, i naroda, kojega pripomaže odgajati. Ona s težnjami naroda ili koraca, ili jih predvodi, ili oplemenjuje. Ona si usvaja volju naroda, te ju ostalomu svietu zagovara i tumači. Odavle pravi znanstvenici, koji su dušom svojom sbilja uronili u duh svoga naroda, ne mogu a da mu ne budu vjerni sinovi, iskreni prijatelji, očiti propovjednici i tumači volje i težnje, vjestnici prošlosti i proroci budućnosti njegove. Gdje čovjek nauke i knjige sa svojim narodom ne živi jednim životom, gdje mu uman rad nije u skladu s težnjami naroda, ili gdje onaj rad je u nesuglasju s djeli: ondje ili je ona učenost samo prividna ili stoji u službi sebičnosti. Značajnost jest čovjeku nauke tolik ures kolik i učenost.

Znanost traži svakomu pojavu bliži i skrajni uzrok, svakoj tvrdnji pravi razlog, služila se indukcijom ili dedukcijom svadja sve na načela. Tako postupa izpitujući prirodu i duh, zemlju i narod, narodnji život u prošlosti i sadašnjosti. Izpitujući narodni život nalazi zakone, po kojih se je razvijao i razvija, uzroke i razloge, s kojih je čil bio ili propadao; pak mu odredjuje i liek za bolest, okrjepu za slabost. Odavle ćete naći kod svih prosvietljenih naroda, da je znanost mnogo sudjelovala oko probudjenja njihova na nov život i oko ujedinjivanja sudbinom raztrganih uda njihovih.

Digitized by Google

Ove misli i tvrdnje mogle bi se, da je od potrebe, razjasniti i podkriepiti primjeri iz književne poviesti svih izobraženih naroda. Budi mi ipak dozvoljeno svratiti u kratko pažnju vašu na zadatak, koji preuze i izvede znanost u njemačkom narodu. Ja ću se tim primjerom poslužiti i za to, što se njemačkoj znanosti prema ćudi njemačkoga naroda obično pripisuje pretežno abstraktan i teoretičan smjer. Pa kako je ta tobož abstraktna i teoretična njemačka znanost polagano i dosljedno poslije velikih ratova za oslobodjenje pripravljala njemački narod na velike svjetske dogodjaje, koji su se tek pred našima očima razvili! „Narod, koji se je u imenih Klopfstocka i Lessinga, Schillera i Goethea osjetio prvi put kano jedin i ciel, nije od njih dobio samo književan poticaj, nego i pobudu za onaj velik i sveobći proces stvaranja, kojim se je imao polagano preobraziti u jedan narod, i koji, ako i jest u različito doba različitom silom djelovao, nije nikada više obustavljen bio". Znanost je stala stare spomenike slavnije prošlosti njemačke na svjetlo iznositi. Braća Grimm i C. Lachmann zasnovaše znanstveno izučanje njemačkoga jezika; na ponukanje bar. Steina bi god. 1819 utemeljeno družtvo za stariju poviest njemačku kojemu je namienjen bio zadatak kritički izdavati vrela za poviest njemačku. Fr. v. Raumer prvi je u svojoj patriotičkoj poviesti o Hohenstaufovcih njemačkomu narodu odkrio veličajnu sliku njegove njekadanje moći. Niebuhr je u kritičkoj rimskoj poviesti njemačkomu narodu pokazao poučan primjer, što može izvesti što li biti narod unutra zdrav. Najveći prvak njemačke historije Leopold Ranke, učio je misaono njemačko občinstvo u klasički savršenih djelih povjestni razvoj ljudstva. Savigny zasnovao je pravnu i državnu znanost na historijskom temelju. Njemački prirodoslovci, glasovitim Okenom u zajednicu sakupljeni, sastavši se god. 1828 prvi put pod predsjedničtvom slavnoga Aleksandra Humboldta u budućoj priestolnici Njemačke, u Berlinu, očutiše se prvi put kano jedna narodna zadruga. A ti i drugi njemački učenjaci nisu se zadovoljili, da njemačkomu narodu izhode samo častan naslov „naroda mislioca", već su putem znanosti stvarali mu djelotvoran položaj u Evropi; te su u to ime, kada jih je glas naroda ili nutrnja sviest izazvala, silazili na javno poprište. Sjetite se one domoljubne značajnosti, one junačke požrtvovnosti, koje su njemački učenjaci prvoga reda, F. C. Dahlmann, E. Albrecht, Jakov i Vilim Grimm, G. Gervinus, H. Ewald i N. Weber u četvrtoj desetini našega vieka sebi povjerenoj mladosti i cielomu narodu pokazali.

Digitized by Google

Tako je, a drugačije nemože ni biti. Koji bi znanost inače shvaćao, pokazao bi, da nezna poviesti ljudskoga razvoja i da ne zna pojmiti moći ideja i onoga tihoga ali stalnoga uticaja duha na sviet vidljivi. Koji bi znanost htjeo skrenuti s pravca narodnoga, taj kano da bi poduzeo dati velikoj rieci tiek uzprotivan.

Ali ako je znanost novoga vieka narodna, neprestaje tim biti sveobća. Kano potoci jednoga poriečja slievaju se u jednu rieku, tako se znanosti, gojene u različitih jezicih, uz sav smjer i značaj narodan stiču u općoj naobrazbi čovječanstva. Stečevine znanosti u jednom narodu postanu svojinom svih prosvietljenih naroda. Novovieko družtvo ovako je uredjeno, da se umije umah okoristiti svakim napredkom na duševnom polju, bio on izvojšten trudom maloga naroda i u najzabitnijoj zemlji. U tom pogledu ne čini razlikost jezika onih golemih zaprieka, potežkoća i neprilika, kako bi se u prvi mah pričinjalo. A znanstvenjaci manjih takodjer naroda ne imadu razloga, kano što izkustvo potvrdjuje, zabrinuti biti, da će jim ime, ako što za znanost privriede, ostati u općoj poviesti prosvjetnoj zaboravljeno, jer se danas ta obća poviest iz posebnih narodnih sastavlja.

Kada bi nam se dakle, veleštovana gospodo akademici! bilo s koje strane prigovaralo, da gojimo znanosti u narodnom duhu: zar bismo se ogradili proti takovu prigovoru? Niti najmanje, nego pokazali bismo na obći smjer znanosti u novom vieku kod svih naroda; pak odanle izveli, da znanost, gojena hrvatskim jezikom u hrvatskoj zemlji, nemože ni biti drugačija nego hrvatska, ali da tim, budući da se najprije slievaju njezine stečevine s prosvjetnimi stečevinami ostaloga Slavenstva, koje i njoj u dio padaju; i budući ona privodi jedan duševno obdaren a po svojem položaju i srodstvenoj svezi ne posljednji narod u kolo izobraženoga svieta — da tim hrvatska nauka nije izključiva. Kada bi nam se nadalje prigovaralo, da znanost, koju obradjujemo, usvaja težnje naroda, da jih podupire i promiče: zar bismo i taj prigovor zanijekali? Nipošto, već bismo uputili na poviest drugih naroda; mogli bismo se pače pozvati na noviju hrvatsku poviest, koja nam svjedoči, da se naše, bud u kojem pravcu, stečevine posljednjih petdeset godina imadu ponajprije i ponajviše zahvaliti narodnoj knjizi, i to upravo zato, jer je narodna bila, a da uz to nije nikada uljudbi protivna načela zastupala.

S toga ćemo mi, veleštovana gospodo akademici! proslediti u tom smjeru i duhu gojiti one grane znanosti, kojimi se naša aka-

Digitized by Google

demija po svojem ustrojstvu bavi. Ovako radeći neprekidno, sustavno i dosljedno naša će akademija srasti se sve to više s tielom narodnim; a upravo kano narodan znanstven zavod izpuniti će onaj zadatak, koji mu je obća svjetska znanost namienila u ovom dielu Europe.

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. P. MATKOVIĆA.

Što izvješćujuć o stanju i radu naše akademije prošle godine sliedim isti način i oblik, u kojih su predjašnji izvještaji izneseni, činim to za to, jer se i djelatnost naše akademije kreće jednakim smjerom: i prošle godine obuhvaćala je radnja akademije prvo znanstvena samostalna iztraživanja u onih granah znanosti, koje naš zavod ima po svojem ustrojstvu obradjivati; a drugo izdavanje gradje, koja imade tomu iztraživanju za podlogu služiti. Počimajuć prvim dielom akademičke radnje, čast mi je najprije spomenuti razprave i druge članke, kojimi su pojedini razredi svaki u svojoj struci nastojali pomaknuti kod nas one struke nauka, kojimi se po svojem zadatku bave.

U razredu *filologičko-historičkom* pravi član i predsjednik *dr. Franjo Rački* prinese razpravu *o Ivanu iz Ravene,* učeniku Petrarke, dubrovačkom kancelaru i predteči humanizma u Dubrovniku. Ova se razprava može smatrati uvodom u poviest humanizma u našoj domovini, koja nije dosada u književnosti našoj ni malo obradjena, a bez nje ostaje nam tamna naša književna i kulturna poviest, koja je tako liepih plodova na vidjelo izniela u XVI i XVII vieku. Iztičuć u uvodu veliku važnost prieporoda znanosti u Italiji u XIV i XV vieku za cielu Europu, prelazi na Ivana, kojega prati korak za korakom od poroda do smrti. Osobito se iztiče Ivanovo djelovanje kao dubrovačkoga kancelara od god. 1384—87. Iz spisa Ivanovih navodi akademik, što piše o tadanjem kulturnom stanju u Dubrovniku: ali Ivan je Dubrovnik prosudjivao s gledišta talijanskih humanista, kao što je to akademik obširnije razložio. Sud Ivanov je ipak zanimiv, jer nam daje priliku poznati razliku medju

Digitized by Google

kulturnimi odnošaji Dubrovnika koncem XIV vieka i onim za stoljeće kasnije. Napokon razpravlja akademik o Ivanovih spisih, koji su još uviek u rukopisih, a od ovih su dva u našoj knjižnici akademičkoj. Ovom prilikom obraća učeni predsjednik pažnju akademika, da bi trebalo za izučenje dobe prieporoda znanosti i umjetnosti u našoj domovini ponajprije posakupiti gradju.

Pravi član *Matija Valjavec* u svojoj razpravi o *naglasu* u presentu onih glagola, kojim se osnova dočima na *a*, a nastavak se presentni *jo* drži samo u 3 plurala, nastavlja svoja studija o naglasu u slovenskom jeziku i dokazuje, da naglas dolazi u presentu 1) na onom *a*, kojim se osnova dočima; 2) na slovci izpred toga *a*. Glavna je dakle razlika medju hrvatskom štokavskom akcentuacijom i slovenskom, 1) što u štokavštini nedolazi nikad naglas na osnovni *a* osim jednoslovčanih osnova: glâm, zjâm; 2) što oštri otegnuti naglas na slovci izpred osnovnoga *a* nedolazi nikad u singularu, dakle nikada; 3) kad osnova od dvije slovke postane tro- ili višeslovčana, u štokavštini skače naglas za jednu slovku natrag prema početku riječi, te se mienja na gravis.

Pravi član *dr. Franjo Meixner* u svojoj razpravi *Prevodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih pjesnika,* razpravlja u općenitom dielu o D. Ranjini kao odlučnom sljedbeniku t. z humanističnoga smjera, doprinašajuć obilne podatke, kojimi se smjer njegove poezije i pojedine pjesničke vrsti u njoj zastupane razjasnjuju te prispodablja njeke pjesme i njeka pojedina mjesta sa staro-klasičkimi pisci, za kojimi se povadjao. U drugom dielu ove razprave govori akademik o samih prevodih, koji su koje iz latinskih (Tibulla, Martiala i Propertia), koje iz grčkih pjesnika uzeti. Napokon dokazuje, da ima prevoda i anakreontskih pjesama. Prevodi sami pak nisu prevodi u strogom smislu rieči, nego više slobodne parafraze.

Pravi član *Ivan Tkalčić* u svojoj razpravi o *Ivanu arcidjakonu goričkom i njegovoj dobi* razpravljao je o životu i djelih Ivanovih. Kao kanonik zagrebački zastupao je kao pravnik kaptol kod krune i na saborih, a kao arcidjakon gorički vodio je dugotrajne parnice proti biskupom krbavskim i križarom crnomaljskim, koji su mu oteli desetinu goričkoga i metličkoga kotara. Njegovo rukopisno djelo (izdano po istom akademiku) vrlo je znamenito za historijsku, geografijsku, kulturnu i privatno-pravnu struku. Za taj je posao izučavao Ivan stare izprave, a iz bilježaka sastavio one dvie kronike, manju, koja je poznata, a drugu veću, koja je propala. — Isti član objavi tri prinosa za zagrebačke sinode iz 15. i 16. vieka,

Digitized by Google

a to: 1) opisi, koji se odnose na sinodu držanu g. 1471—73 za biskupa Osvalda, koja sinoda bila je dosada nepoznata; 2) red, kojim se je god. 1570 obdržavala sinoda u Zagrebu; 3) imenik osoba, koje su g. 1574 prisustvovale sinodi, držanoj proti krivovjercu Mihalju Bućiću.

Pravi član *Nadko Nodilo* prinese razpravu: *Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi epskih pjesama.* U prvom dielu razpravljajuć o *Sutvidu* i *Suncu,* dolazi do ovih rezultata: da u Rajevini sjedi Sutvid, bog vidjela i najviši ratni bog proti tami i svim dušmanom. Ima zenu, ali joj se nezna za ime; bogu su tragovi u primorju makarskom i neretvanskom i u ulomcih davnih himna Strahorovih po Lici i po Sriemu, a izlazi u pjesmah pod imenom Strahinić. Sunce pako carujuć u visokom biogradu, davač je toplote, hljeba i zdravlja, kako mu kaže i ime bog, što s početka idjaše osobito njemu. Žena mu je *Zora,* kojoj spadaju prporuše i dodole. Divno kolo dvanaestorice njegovih sinova okuplja se okolo sunca. To su njegove različite hipostase u godišnjem toku njegovu preko dvanaest mjeseci. — U drugom dielu ove razprave govoreć o *Momiru, Grozdi i Mjesecu* trudi se dokazati, da su Momir i Grozda dva proljetna boga, prva su na redu, jer ako jih neporodi Sunce, ipak od Sunca stoje. Momir je ljubavna čežnja što u proljeću trepti u krilu majke prirode, a Grozda je sama priroda, onom čežnjom opojena i napupčena. Pisac dokazuje to etimologijom dvaju imena i poredjajem s grčkim Momarom i latinskim Amorom. Narodne pjesme Vukove 14, 15 i 30 u II knjizi iznose cielu legendu Momirovu i Grozdinu, pa je ta legenda, ne samo slična, već jednaka u svih glavnih crtah glasovitoj helenskoj o Edipu. Dalje pokazuje, kako je ista božanstvena priča bila i u Iranaca i u Latina, tamo se obavila oko Kirove mladosti, amo prisvojila do nekud Romulovo lice

Pravi član *Tadija Smičiklas* u svojoj razpravi *o postanku banstva kod Hrvata,* nalazi u prvotnom stanju plemena arijskih prve zajedničke klice državnoga života, koje su se poslje razseobom promienile, a još više kada su kulturom uvedena pojedina plemena u više oblike državnoga života. Ovako pored sve razlikosti ima srodnosti u prvih historijskih jasnih ustavih Germana i Slavena. Tako su župani i knezovi bili kod Slavena načelnici plemena, što se utvrdjuje svjedočanstvi Prokopija i cara Mauricija. Ali ima pojam *ban,* koji nije sveslavenski, za to se je morao stvoriti kod Hrvata u doba odieljenja od sjevernih Slavena. Dalje se razlaže,

Digitized by Google

kako su Hrvati stupili u sferu rimskoga carstva i kako su primili na sebe čast i vlasti rimskoga stratege, kakova je imala svaka tema. Napokon se dokazuje, da su se ti vladaoci Hrvata uprav „bani" nazivali, a rieč ban bila bi hrvatska i da je u početku glasila „bojan = dux".

Dopisujući član *Stojan Novaković* u Biogradu prinese deset priloga za „Starine", naime *Teodozija Mniha Hilandarca djelo o Petru Koriškom,* a tim se popunjuje, što je o Petru Koriškom u XXX kn. „Glasnika" priobćeno. Drugi je prilog *Život srpskoga patriarha Jefrema;* treći je prilog *odlomci sredovječne kosmografije i geografije,* da bi se i ta strana naše stare knjizevnosti mogla iz bliže poznati. Četvrti je prilog *apokrifi iz štampanih sbornika Božidara Vukovića;* peti su *apokrifi o Enohu.* Šesti je *priča o Antihristu;* sedmi je prilog: *apokrif o prepiranju Isukrsta s djavolom;* osmi su prilog *Apokrifi kijevskoga sbornika;* deveti glasi: *Trebinje, Tordos i Savina;* to su pisma iz pismohrane manastira Savina. Deseti je napokon prilog *Carostavnik* narodne biblioteke u Biogradu. Ovo su prilozi za poznavanje stare literarne historije srpske vrlo znatni.

Dopisujući član *Radoslav Lopašić* prinese obširna regesta iz listina gradačkoga arkiva od g. 1529 pa do kraja 17 vieka, tičuća se ponajviše obrane hrvatsko-slavonske krajine.

Dopisujući član *dr. Ivan Crnčić* prinese razpravu: *kako je pape Mikule V. povelja od god. 1453 za naš gostinjac u Rimu izopačena.* U ovoj razpravi dokazuje, da su u rečenoj povelji mjesta „Dalmatiae seu Illyricae nationis, Dalmatica seu Illyrica natio" podmetnuta, kano što se vidi iz razure na priloženom fotografijskom snimku, i pošto u drugih izpravah, tičućih se zavoda sv. Jerolima u Rimu sve do 1485 godine imenu ilirskomu neima traga, već se mjesto njega obćenito ime „slovensko" upotrebljuje. To dokazuje akademik mnogimi izpravami iz tamošnjega arkiva.

U razredu *filosofičko-pravoslovnom* pravi član *Adolfo Veber* u svojoj razpravi *o stolnoj crkvi djakovačkoj* govori naprije o biskupu Strossmayeru kao velikom mecenu znanosti i umjetnosti na slavenskom jugu, pa prelazi na opis svoga puta u Djakovo i svečanosti posvete. Govoreć o stolnoj crkvi opaža, da zadovoljava više, nego mnoge druge crkve po Europi svojom jednovitošću, razmjerom, razlikošću i ukusom, tako da se je u njoj osjećao blaženim. To mu se čuvstvo povećalo, ako je moguće jošte tim, što

Digitized by Google

je u njoj vidio silu biljega hrvaštine, tako da se može punim pravom zvati „hrvatsko-katoličkom crkvom.“ Djakovačka crkva pokazuje mu nutrnjim namještajem, da je posvećena jedinstvu hrvatsko-srpskoga naroda, što je sam biskup kod posvete iztaknuo u svojoj veleumnoj propoviedi.

U razredu *matematično-prirodoslovnom* pravi član *dr. Gjuro Pilar* u svojoj razpravi *Rudarstvo u Hrvatskoj,* kojom je zasladio svečanu sjednicu od prošle godine, navodi sva ona mjesta, koja se njekada i koja se danas rudarstvom odlikuju. Za tim razpravlja o nazadku montanističke industrije u našoj domovini te ga izvodi iz dva razloga: jedan bi bio lokalni, a drugi obćeniti. Prvi bi se u tom sastojao, što su u srednjem vieku rudnici bili većinom u posjedu plemićkih hrvatskih porodica, koje su po svojih kmetovih dale dovažati drvo i sirovu rudu. Kad su bile šume poharane, morala je prestati i montanistička industrija u dotičnom kraju. Drugi bi razlog bio, što su odkrite bogate rude u Americi i Australiji, a tim je nazadovalo rudarstvo mal ne u svojoj srednjoj Europi. Napokon misli akademik, da se i u našoj domovini može nadati rudarstvo boljoj budućnosti, bude li u narodu poduzetnosti, uztrajnosti te potrebnoga strukovnoga znanja, jer procvat rudarstva nije u nijednoj zemlji djelo pojedinaca, već plod nastojanja više generacija.

Pravi član *Ljudevit Vukotinović* u svojoj razpravi *opis ruža okoline zagrebačke* razlaže glavne dielove i karakteristična svojstva ruža i navodi analitički ključ za razpoznavanje ruža. Tada prelazi na opis pojedinih vrsti i oblika; napominje medjutim, da je bio u postavljanju novih oblika vrlo oprezan, jer si je sviestan, da je posao takov dosta težak. Akademik opisuje u svojoj razpravi 81 ružu, koje su gotovo sve iz okolice zagrebačke, gdje divlje ruže u velikom obilju rastu; medju ovimi pako imade novih oblika i varieteta dvadeset i dva. Uz latinske diagnose dodaje akademik svakoj ruži i hrvatsko tumačenje.

Pravi član *dr. Karlo Zahradnik* u svojoj razpravi: *prilog k teoriji istosmjernih krivulja,* u kojoj je pokazao kako jednostavno možemo razviti teoriju istosmjernih krivulja pomoćju tangencijalnih surednica, koje je bio u XLIV. knjizi „Rada“ protumačio, te je uputio na jednu vrst obćenitih krivulja, od kojih su istosmjerne krivulje samo poseban slučaj.

Pravi član *dr. Bogoslav Šulek* pročita uvod u podulju razpravu o *predtečah Darvina,* u kojem pokazuje, da i Darvinova teorija

*

Digitized by Google

ima svojih predteča, kao što i druge velike ideje. Nego prije što stane nabrajati te predteče, misli akademik, da mu svakako treba razloziti u kratko, što će reći darvinizam: jer uprav u tom pogledu vlada kod nas dosta neznanja i predsuda. Razloživ sve glavne elemente Darvinove teorije, ističe, da jih je prvi Darvin u kiticu sabrao i njihovom pomoći sav ustrojni život objasnio; al zamašnost pojedinih dielova njegove teorije da su poznavali već davno prije njega pojedini učeni ljudi. Koji su to učenjaci? Na to će akademik odgovoriti u nastavku svoje razprave.

Pravi član *dr. Gustav Janeček* prinese razpravu o *imatraškom kamenju,* u kojoj priobćuje rezultate lučbenoga i mikroskopskoga iztraživanja tih zanimivih tvorina, koje je akademik donio s obala čuhonskoga vodopada Imatre. Njihova tvar sastoji se u glavnom od kalcijeva karbonata s uloženim u njem bjelutkom i nješto amfibola. Pod sitnozorom opaženo je na izbruscih poredno vrstanje, koje je na krugljastih dielovih, sačinjavajućih pojedina individua, istovjetno. Akademik je dokazao, da je to kamenje došlo do svojega oblika uplivom topive sile vode sadržavajuće ugljičnu kiselinu, kao što i njezine mehaničke sile.

Dopisujući član *dr. Mijo Kišpatić* svojom razpravom *kristaliničko kamenje u Fruškoj gori* prinese nov prilog ka geologiji Fruške gore. U toj razpravi opisuje najprije eruptivno kamenje, pa kristaliničke škriljevce. Isti je član sastavio i objavio prvi *izvještaj* potresnoga odbora za 1883 godinu.

I ove godine poslužilo se više nečlanova organom ove akademije, da pomognu obraditi domaće polje znanosti, to u filologijsko-historijskom, to u matematično-prirodoslovnom području.

Presv. gospodin *Ivan Kukuljević Sakcinski,* prinese izvještaj Šimuna I. Sidića o turskoj obsadi Beča god. 1683., koji je prepisao i uvodom providio. Sidić bijaše kanonikom zagrebačkim i ravnateljem hrvatskoga sjemeništa *(collegium croaticum)* u Beču u vrieme turske obsade, te je ovim izvještajem obaviestio kaptol zagrebački o svojih doživljajih u ono kobno doba. Izvještaj je pisan treći dan poslije dignute obsade.

Gospodin arhimandrita *N. Dučić* u Biogradu prinese članak, u kojem se izpravlja mnienje Gj. Daničića i St. Novakovića o položaju *Dobrušte* ili *Dobruše,* koja se spominje u Dušanovih hrisovuljah od g. 1334 i 1336. Po Daničiću bila je Dobruša mjesto ili kraj u državi gospode zetske, Gjurgja i Balše. Po Novakoviću bila bi

Digitized by Google

sadašnji Dobrun, odnosno da je bila Nikšiću na jugu, gdje se i sada nahodi selo Dobuš. Proti tomu dokazuje Dučić, da je Dobrušta ležala u staroj srpskoj oblasti, koja se u spomenici zove „Hvostno, Metohija, Dukadjin", gdje se nalazi još sada selo Dobrušta u župi Ljumni sadašnjega Dukadjina.

Gospodin *dr. I. Bojničić Kninski* prinese članak: *Najstarija hrvatska grbovnica* (litterae armales). u kojem se opisuje grb, kojega je pravo i povlast kr. Sigismund g. 1434 podielio Pavlu sinu Mikča iz Crkvene. Povelja čuva se sada u sbirci jugoslavenske akademije. Budući da su najstarije njemačke armales iz prve polovine 15. vieka, to je ova ne samo od hrvatskih do sada poznatih nego i u obće jedna od najstarijih.

Gospodin *Ivan Broz,* profesor u Zagrebu, u svojoj razpravi niz priloga za sintaxu jezika hrvatskoga, priobćuje ovaj put studiju o *imperativu,* osnovanu u književnim spomenicima starijega i novijega doba. U povodu obilno posakupljene gradje konstatovao je pisac i novih pojava, kojima misli, da je znatno nadopunio, a gdje što i ispravio mišljenje pisaca, što su se trudili oko sintaxe hrvatskoga glagola

Gospodin *dr. Dragutin Gorjanović-Kramberger* u svojoj razpravi *Palaeoichtyološki prinesci* razpravlja najprije o ribah otoka Hvara, pa o ribah raznih nalazišta. Prvu polu razprave nadovezuje na Bassanijevu faunu. u kojoj su jur opisane ribe hrvatske, a popunjuje ju s rodovi i vrsti s istoga otoka, koji se nalaze u našem geologičkom muzeju. Osobito je iztakao svoj novi rod *Opsigonus,* koj se teksturom svojih ljusaka odlikuje te se od srodnoga mu roda *Megalurus* znatno razlikuje. Novi rod *Hypsospondylus* stavlja u veliku porodicu *Clupeacea.* U drugom odsjeku ove razprave iztiče najprije sistematički položaj kučlinske ribe *Perca uraschista* Reus, Osim toga opisuje još šest novih vrsti. Napokon spominje ostanke riba iz Valjeva u Srbiji. Glede naslaga, iz kojih te ribe potiču, misli pisac, da pripadaju aquitanskoj obrazbi tercijarne formacije, pa jih paralelizira s naslagami od Eibiswalda u Štajerskoj.

Gospodin, *V. Vaneček,* profesor u Jičinu, prinese dvie matematične radnje, prvu: *o plohi trećega stupnja,* gdje pokazuje pisac novu konstrukciju plohe trećega stupnja; pa drugu: *o posebnoj plohi četvrtoga stupnja,* gdje promatra pisac plohu 4-toga stupnja s 12 oplošnih pravaca.

Gospodin *A. Strnad,* profesor u Kraljevom gradcu, prinese razpravu *o krivuljah n-tog stupnja sa (n-2)-strukom točkom,* u kojoj

Digitized by Google

promatra pisac krivulje izvedene na temelju dvoomjera, te razvija cio red liepih relacija.

Gospodin *Dragutin Hirc,* gradjanski učitelj u Bakru, prinese razpravu *flora okolice bakarske,* u kojoj je sve u cjelinu sakupljeno, što je pisac u botaničkih časopisih o tom predmetu pisao.

Gospodin *dr. Tomo Maretić,* profesor u Zagrebu, prepisao je evangjelja i epistole *fra Bernardina Spljećanina* iz izdanja od g. 1495. Taj prievod spada u najstariju prozu hrvatsku, te je kano takav za historiju hrvatskoga jezika vrlo znamenit.

Otac *P. Pierling* u Parizu priobći izprave (26) tičuće se poslanstva *Lesandra Komulovića* u Poljsku i Rusiju, koje sakupi u rimskih arkivih i tim popuni predjašnju sbirku, naštampanu u XIV. kn. Starina. Ovi su spomenici pisani god. 1593—98, pa su vrlo znameniti ne samo za životopis učenoga Spljećanina, nego i za historiju iztočne i sjeverne Europe, a najznamenitija su pisma ruskoga cara Feodora na papu Klementa VIII.

Gospodin *A. Vučetić,* profesor u Dubrovniku, priobći *pisma kalugjera srpskih manastira na Sv. Gori* upravljena na kneza i vlastelu dubrovačku, a sakupljena iz dubrovačkoga arkiva. Pisama ima ukupno 58 od g. 1520 do 1792, a pisana su ćirilicom. Pisma se tiču danka za Ston, koji je dubrovačka občina po ugovoru sa srpskim kraljem Stjepanom (1348) imala plaćati. Pisma su što namire, što vjerodajnice, pa takova poradi jezika zaslužuju neku pažnju.

Gospodin *Mile Magdić,* profesor u Senju, prinese za Starine popis patricijskih i gradjanskih porodica senjskih od g. 1756.

Preostalu radnju od prošle godine priobćila je ova akademija u LXIX, LXX i LXXI kn. ovogodišnjega Rada, LXXII i LXXIII knjiga takodjer su pod štampom te će od one prva svezka i potonja ciela do svršetka ove godine svjetlo ugledati. Od ovih knjiga ide LXIX i LXXII na matematično-prirodoslovni razred, a LXX, LXXI i LXXIII na filologičko-historički i filosofičko-juridički razred. Pomenute omanje književne i historijske spomenike kao i nastavak izvoda iz dnevnika Marina Sanuda, koje uredjuje predsjednik dr. Fr. Rački, priobćuje akademija u svojem sborniku „Starine", kojih je XVI. knjiga pod štampom, te će se svršetkom ove godine učenomu svietu predati.

Digitized by Google

Osim ovoga rada jugoslavenska je akademija i prošle godine što više nastojala o izdavanju gradje za jezik, historiju, pisano pravo slovenskoga juga i poznavanje prirodnih odnošaja naše domovine, te je ovu gradju na sviet izdala u posebnih knjiga.

Nastavljajuć izdavanje izvora za jugoslavensku historiju i pravo, doštampava se XV. knjiga „Monumenata", u kojoj je sbirka isprava, koju izpisa većinom iz spisa nalazećih se u bečkom arkivu c. kr. ratnoga ministarstva dop. član R. Lopašić. Ova će sbirka razjasniti, kao što sam potanje kazao u izvještaju od prošle godine, najtamniju dobu u prošlosti bivše krajine prije poznate organizacije od polovine 18. vieka. — I ove se godine akademija preko svoga odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika pobrinula, da se u smislu poznate svoje osnove za štampu prirede najpotrebitiji historijski i juridički spomenici, koji će se pomalo na sviet izdavati prama tomu kada budu pripravljeni. Budući da je akademija, kao što je poznato, do sada osobito izdavala izprave mletačkoga arkiva do g. 1420, koje je radi drugih radnja potonjih godina prekinula, to se je našla ponukanom, da te listine nastavi, te je povjerila pr. čl. S. Ljubiću da pripravi nastavak pomenutih listina za jednu knjigu „Monumenata". Nadalje nastavila je sakupljati gradju za *Codex diplomaticus et epistolaris* prema osnovi, o kojoj sam govorio u izvještajih od minulih godina. Zatim se pobrinu, da se sakupe i prirede za izdanje glagolske listine, koje bi imale nastaviti i popuniti Kukuljevićeve spomenike. Da se nastavi izdavanje historijskih pisaca, povjereno je pravomu članu N. Nodilu priredjenje za štampu kronike dubrovačke Ivana od Ravene i opis Dubrovnika Filipa de Diversis. Dogovorno s njekojimi redovnici u Bosni radi se o skupljanju bosanskih kronika. — Još je akademija obratila pažnju na jedan vrlo znamenit razdjel historijskih spomenika, kojega se još nije dotakla, naime na *sabore* naših kraljevina, koji će na hrvatsku historiju baciti sasvime novo svjetlo. Sada se tek radi o sabiranju gradje, u koju je svrhu jur gosp. dr. Bojničić prepisao akta sabora XVI. stoljeća

Nastavljajuć izdavanje *Starih pisaca hrvatskih,* izdana je ove godine knjiga XIV, ili treći dio djelâ *Gjona Gjora Palmotića,* u kojoj je *Christiada* i još četiri manje stvari, a priredio ju je za štampu pr. čl. A. Pavić.

I djelo pr. čl. dra Gj. Pilara *Fosilna flora susedska,* poznato iz dojakošnjih izvještaja, predano je ove godine učenomu svietu.

Digitized by Google

Glede posla oko *hrvatskoga akademičkoga rječnika* čast mi je bila prošle godine javiti, da je pr. član P. Budmani preuzeo redakciju rječnika, da je odpočeo radnju od pismena *d*, te da je pr. čl. M. Valjavec nastavio izradjivanje pismena *č*, gdje je pokojni Daničić prestao. Ova je godina tu gradju na svjetlo izniela u petom ili prvom svezku drugoga diela, sadržavajućem rieči od *Četa* do *dali*. Ova dakle svezka obuhvaća preostalu gradju od pokojnoga Daničića, nastavak *č* i cielo pismo *ć* od pravoga člana M. Valjavca, a ostalo od Budmana. Kako je akademija poslije smrti nezaboravnoga dra. Gj. Daničića zabrinuta bila za redakciju rječnika: može sada tim radostnije izjaviti, da su nadležni stručnjaci posvema zadovoljni ostali s nastavkom toga djela. Pošto je visoka kr. zemaljska vlada posredovanjem ove akademije imenovala Budmana profesorom kr. gimnazija u Zagrebu i podielila mu u svrhu redakciji rječnika dopust na neizviestno vrieme, u koje ime ova akademija visokoj kr. zemaljskoj vladi svesrdno zahvaljuje, osigurana je tim Budmanu dokolica, da riešen svakoga drugoga posla, može sve svoje sile posvetiti jedino izradbi našega rječnika. Budmani je u istinu tako revno pregnuo uz posao, da će se za koji dan šesta svezka našega rječnika narodu predati. — I ove se godine nastavljalo sakupljanje i redanje rječničke gradje, a za to mi je zahvaliti svim, koji su slali rieči redakciji rječnika, osobito g. Ferdi Hefelu, učitelju u Sisku, g. J. Bogdanoviću, parohu u Divoselu u Lici, g. V. Arsenoviću, profesoru učiteljske škole u Biogradu, I. Milčetiću, profesoru u Varaždinu i g. M. Rešetaru, učitelju gimnazija u Spljetu za priposlane sbirke narodnih rieči i fraza.

U izvještaju od minule godine govoreno je obširnije o pripravah za uredjenje galerije slika. Pošto su police za slike po poznatom nacrtu izradjene, razredio je ravnatelj prof. dr. I. Kršnjavi slike po sustavu i sva pripravio, da se je mogla akademijska galerija Strossmajerova, kao što bi obećano, svečano otvoriti. Al još je jedno manjkalo akademijskoj palači da bude što dostojnije svojoj svrsi namienjena, na ime nutrnja dekoracija, njezino svečano ruho, bez kojega je gubila svoje pravo lice. Pošto je akademija iz svojega godišnjega prihoda podmirivala troškove za police i druge sprave, to nije bila u stanju još više krnjiti izdatke namienjene znanstvenoj radnji; al i u toj prilici pomogne joj dobrotvorna ruka njezina pokrovitelja, koj je akademiji za dekoraciju sgrade velikodušno poklonio 2000 for., i njegova preuzvišenost g. ban odazva se molbi ove akademije, te joj takodjer doznači 2000 for. u ime dekoracije

Digitized by Google

palače i uredjenja galerije, u to ime budi preuzv. g. banu i preuzv. g. pokrovitelju najiskrenija hvala. — Pošto je dekoracija palače i uredjenje galerije dovršeno, bi 9. studenoga o. g. priredjena svečanost, kojom prilikom je akademijska palača po preuzvišenomu pokrovitelju blagoslovljena, a galerija slika najsvečanije otvorena. Ovom je prilikom akademija preko svojega predsjednika zahvalila svomu utemeljitelju i pokrovitelju ne samo za velikodušno darovane slike, nego i za tolika njoj izkazana dobročinstva, a tako se zahvali svim, koji su akademiju kod gradnje kuće i uredjenja galerije podpomagali, što se i ovom svečanom sgodom opetuje. Uz pravila za upravu izdan je takodjer propis za posjetitelje galerije.

K poljepšanju glavnoga grada Zagreba akademija je ove godine sa svoje strane nješto pripomogla tim, što je prekrasni Fernkornov spomenik sv. Gjurgja, koji joj uz privolu visoke kr. zemaljske vlade poklonio bio uzoriti g. stožernik nadbiskup zagrebački i koji se u početku mislio smjestiti u dvorištu ove akademičke palače, ustupila ujedno sa svotom od 500 for. našoj hrvatskoj priestolnici,i koja ga je popravljena sporazumno s akademijom postavila u novi perivoj izmedju naše palače i sveučilištnoga kemičkoga laboratorija.

Akademija je, kao što sam prošle godine kazao, prihvatila misao, da se 1885. godine proslavi 50-godišnjica prieporoda hrvatske knjige načinom njoj najviše dolikujućim, naime sastankom jugoslavenskih učenjaka i književnika. U to ime izabraše razredi akademički centralni odbor, koj se jur konstituirao, te izradio pravila za pomenuti sastanak, koja podnešena visokoj kr. zemaljskoj vladi, čekaju još uviek potvrdu.

Nemogu a da ovdje ne spomenem jedne sgode, koja se i naše akademije tiče. Na ruskom na ime VI. arheologičkom kongresu u Odesi, držanom u kolovozu, bili su takodjer kano učestnici prisutni, predsjednik dr. Fr. Rački i akademik Ljubić. Onoga odlikovanja koje jim izkaza onaj sbor, i one počasti, koje su našemu predsjedniku na njegovom putovanju po Rusiji i Poljskoj izkazali učeni krugovi ruski i poljski, smatra se i naša akademija dionikom.

Knjige, koje prispievahu akademiji od raznih učenih zavoda i družtva, kao i one, koje su joj poklanjali pojedini pisci i rodoljubi, a tako i rukopise sa zahvalnošću je javljala u svojem organu. Budi mi ipak dozvoljeno izrično se ovdje zahvaliti pr. čl. Lj. Vukotiniću, koji je akademiji poklonio svoj herbar i najveći dio svoje prirodoslovne knjižnice; isto tako i pokojnomu gradjaninu Ivanu

Digitized by Google

Neuhauseru, koj je zapisao akademiji svoju numizmatičku knjižnicu. Akademijska je knjižnica ove godine narasla za više od 1000 svezaka. Pošto je knjižnica i arkiv trudom knjižničara pr. čl. I. Tkalčića uredjena, bi prigodom otvorenja galerije i akademička knjižnica otvorenom proglašena.

Još mi je javiti, da je akademija ove godine stupila u zamjenu publikacija sa slavenskim blagotvoriteljnim komitetom u Petrogradu i rumunjskom akademijom znanosti u Bukureštu; „Rad" pako šalje velikoj realci u Zemunu i Franjevačkomu redu u Bosnu.

Novčano stanje akademije je ovako: zakladna glavnica po izkazu zemaljskoga računarskoga ureda iznosila je koncem godine 1883 ukupno 358.997 for. 3 1/2 nov., pošto je na svršetku godine za 1882 imala 352.966 for. 39 1/2 nov., prirasla je dakle ove godine za 6030 for. 64 nov. i to što petinom kamata, koji se glasom pravila prilažu glavnici, što izplatom starih, što novimi prilozi, koje je akademija sa zahvalnošću javljala u novinah, što se i ovom prilikom ponavlja.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1883 godine ukupno 19.711 for. 10 nov. Od toga je prihoda izdala ukupno 17.340 for. 92 nov., tako da je 2370 fr. 18 nov. preteklo; a to dolazi odatle, što jedno djelo nije gotovo bilo do zaključka računa. Kako je akademija svoj prihod upotrebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah.

Ovaj je prihod sviestno uložen u znanstven rad i prosvjetne svrhe, kano što se može svaki iz ovoga priegleda o radnji naše akademije tečajem netom prošle godine osvjedočiti.

Sretan sam, što mogu ovdje spomenuti slavje, koje se upravo danas slavi na Vltavi u Zlatnom Pragu Danas naime slavi kr. česko učeno družtvo stogodišnjicu svoga poroda, kod koje svečanosti zastupa ovu akademiju pravi član njezin profesor kr. češkoga sveučilišta dr. Jaromir Hanel. Uz ovo stoljeće je učeno to družtvo za svestrano izpitanje češke zemlje mnogo učinilo. Prije duševnoga uskrsnuća češkoga naroda, koje je u ostalom i ono dosta pospješilo, kano što svjedoče radnje Dobnera, Pubičke, Voigta, Pelzela i Dobrovskoga, manje se je doduše obaziralo na njegove narodnje potrebe; ali i u tom je pogledu od njekoliko decenija okrenulo na bolje, kano što to potvrdjuje učešće u njegovih radnjah Jungmanna,

Digitized by Google

Šafařika, Palackoga, Hanke, Tomka, Vocela, Hanuša i dr. negovoreći o mladjih čeških učenjacih. Naša akademija želi, da se kr. česko učeno družtvo u drugom stoljeću još tjesnije pridruži učenim družtvom slavenskih zemalja, koja se bez uštrba obće znanosti trude podmiriti ponajprije duševne potrebe svoga slavenskoga plemena.

Pošto su ovom godinom minule tri godine, na koje u smislu §. 5. poslovnika jugoslavenska akademija bira sebi tajnike, s toga je u svojoj glavnoj skupštini od 4. prosinca o. g. izabrala opet za tajnike dra. B *Šuleka* i dr. P. *Matkovića.*

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica od 22. travnja 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački: pravi članovi: dr. P. Muhić, dr Gj. Pilar, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, F. Budmani, I. Tkalčić, dr G Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filozofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. A. Vebera o stolnoj crkvi djakovačkoj.

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampaju u „Radu" razprave: dra. Drag. Gorjanović-Krambergera palaeoichtyološki prinesci; pr. čl. dra. K. Zahradnika prilog k teoriji istosmjernih krivulja; Dragutina Hirca flora okolice bakarske; prof. dra. Vanečka o plohi trećega i o posebnoj plohi četvrtoga stupnja; od prof. Strnada o krivuljah n-toga stupnja s (n—2)-strukom točkom.

3.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju u „Radu" razprave: pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga: Ivan Ravenski predteča humanizma u Dubrovniku i prof. I. Broza: prilozi za syntaxu ili imperativ u jeziku hrvatskom.

Digitized by Google

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju u Starinah: od pr. čl. I. Tkalčića tri priloga na zagrebačke sinode iz XV i XVI. vieka i od dop. čl. R. Lopašića: regesta iz listina gradačkoga arkiva od god. 1519. do konca 17. vieka.

4.

Čitan bi i odobren zapisnik potresnoga odbora glede publikacije potresnih motrenja (gl. zapisnik istoga odbora od 15. ožujka t. g.).

5.

Predsjednik izvješćuje, da se je konstituirao centralni odbor, koj ima prirediti sastanak jugoslavenskih učenjaka i književnika, te da je izradio predložena pravila, koja je podastrta visokoj kr. zemaljskoj vladi na odobrenje (gl. niže).

6.

Akademički računi o prihodu i razhodu za 1883. godinu izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se uz predsjednikov izvještaj na znanje i ravnanje (gl. niže).

Računi o kući u Vlaškoj ulici br. 33 izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se na znanje (gl. niže).

7.

Akademija je i ove godine čestitala za imendan preuzvišenomu g. pokrovitelju, koj je jurve akademiji na čestitci zahvalio.

8.

Hrvatsko arheologičko družtvo prihvaća poziv glede sastanka jugoslavenskih učenjaka i književnika.

9.

Pokojni gradjanin Ivan Neuhauser zapisao je akademiji svoju numizmatičku knjižnicu (304 djela ili 421 sv.), koju je g. akademički bibliotekar preuzeo, a akademija je jurve na tom daru javno zahvalila.

10.

Blgarsko književno družtvo u Sofiji odazivlje se pozivu na sastanak jugoslavenskih učenjaka i književnika.

Digitized by Google

11.

Kr. kotarski sud u Valpovu javlja, da je pokojni opat i župnik Franjo Taglieber zapisao akademiji svotu od 100 for.

12.

Odobren bi predlog, da se velikoj realci u Zemunu podieli „Rad“. kao što se daje i drugim srednjim učilištem.

13.

Visoka kr. zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, javlja, da je na korist akademije riešena parnica Toljanova.

14.

Visoka kr. zemaljska vlada priobćuje dopis c. kr. dalmatinskoga namjestničtva u poslu likvidacije družtva „associazione dalmatica“, i pozivlje, da akademija odredi svojega zastupnika. Pošto je akademija taj posao jur prije više godina povjerila odvjetniku g. dru. Bulatu, tim je ovomu visokomu pozivu zadovoljeno.

PRAVILA

ZA PRVI SASTANAK JUGOSLAVENSKIH KNJIŽEVNIKA U ZAGREBU.

§ 1.

Na uspomenu i za proslavu petdesetgodišnjice prieporeda hrvatske književnosti priredjuje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti mjeseca kolovoza 1885. godine u Zagrebu sastanak hrvatskih, srbskih, slovenskih i bugarskih književnika.

§ 2.

Priprave za sastanak rukovodi središnji odbor od deset lica, imenovan po jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. On je vlastan pozvati u svoje sjednice druge takodjer književnike kano i zastupnike inih književnih družtva.

Središnji si odbor bira iz svoje sredine predsjednika i tajnika, kano i po jednoga jim zamjenika.

Digitized by Google

§ 3.

U područje središnjega odbora spada sve što se na sastanak odnosi; a ponajglavnija mu je zadaća, da ustanovi i na vrieme objavi pitanja, koja se imadu u sastanku razpravljati, pak da za nje nadje izvjestitelje.

§ 4.

Program o sastanku, koj će središnji odbor izraditi i ustanoviti, imade izaći na svjetlo najkašnje do konca tekuće godine 1884.

§ 5.

Središnji odbor može se u svojih poslovih poslužiti upravom i pisarom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

§ 6.

Svrha je sastanku, da se osobnim obćenjem i zajedničkim viećanjem utre put jedinstvenomu uspješnomu razvoju onih grana znanosti i književnosti, kojimi se sada bave učena i posebna strukovna književna družtva kod Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara.

Prema tomu mogu biti sastanku predmetom razpravljanja pitanja iz područja jezikoslovja, poviesti, pravo- i mudroslovja, matematike, prirodnih nauka i liepe knjige sa svimi granami ovih struka, a uz osobit obzir na potrebe jugoslavenskih plemena i zemalja.

§ 7.

Članovi sastanka jesu: a) Članovi jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i srpskoga učenoga družtva u Beogradu. b) Izaslanici književnih i strukovnih družtva hrvatskih, srbskih, slovenskih i bugarskih, koja se bave obradjivanjem struka navedenih u § 6. c) Zaslužni za znanost i književnost muževi, koje će akademija na predlog središnjega odbora pozvati. d) Oni jugoslavenski književnici, koji se za sudjelovanje prijave kod središnjega odbora, a ovaj ih primi.

§ 8.

Svečanu sjednicu, kojom će se sastanak otvoriti, i zaključnu sjednicu otvara i zaključuje u ime akademije njezin predsjednik.

Digitized by Google

§ 9.

Viećanje u skupnih sjednicah rukovodi predsjednik, koji se bira za svaku sjednicu, i to za svaku buduću unapried.

Zapisnik sjednice vode četiri bilježnika, koja si sastanak bira u prvoj skupnoj sjednici.

§ 10.

U prvoj skupnoj sjednici izviestiti će tajnik središnjega odbora o dosadanjem radu njegovom i o programu sastanka. Za tim će se članovi podieliti u sliedeće odsjeke: a) jezikoslovni, b) historijski, c) pravoslovni, d) matematičko-prirodoslovni, i e) za liepu knjigu.

Prema potrebi i broju članova može se svaki odsjek za različite grane dotične znanosti podieliti u pododsjeke.

Svaki se član sastanka po svojoj volji upisuje u jedan ili više odsjeka.

§ 11.

Svaki si odsjek bira iz svoje sredine predsjednika, perovodju i uz izvjestitelje spomenute u § 3. jednoga ili više izvjestitelja za pojedina pitanja, koja će mu se predložiti.

§ 12.

Središnji odbor upravlja učenim dielom sastanka. Za nadziranje reda i za rukovodjenje drugih spoljašnjih poslova sastanka imenuje dva ili više redatelja, koji će i članovom sastanka biti na uslugu i pripomoć.

§ 13.

Svako se pitanje razpravlja najprije u odsjecih, te se ne može o ni jednom u skupnoj sjednici viećati, ako nije prije u odsjecih razpravljeno bilo.

I svi predlozi, koji prispiju na sastanak, imadu se uputiti na onaj odsjek, na koji po svojoj sadržini spadaju.

Izvještaji, zaključci i predlozi pododsjeka imadu se dotičnomu odsjeku podastrti.

Odsjek će svoja izvješća odmah predati središnjemu odboru.

§ 14.

Središnji odbor ustanovljuje dnevni red za skupne sjednice sastanka.

Digitized by Google

Skupne sjednice su javne, ter u nje mogu dolaziti i nečlanovi kano slušaoci uz ulaznice, koje daje središnji odbor putem redatelja.

Jezik viećanja je hrvatski ili srbski, slovenski i bugarski, svaki drugi može biti samo uz dozvolju središnjega odbora.

§ 15.

Izvješća i predlozi odsieka, koji se skupnoj sjednici podastiru na razpravljanje, imadu biti pismeno sastavljena i podpisana predsjednikom i perovodjom odsječnim.

O svakoj sjednici vodi se zapisnik, koji se imade u početku svake sliedeće sjednice čitati i odobriti.

§ 16.

U odsječne sjednice mogu dolaziti samo članovi sastanka (§ 7.),

§ 17.

U sjednicah tako skupnih kako i odsječnih odlučuje absolutna većina prisutnih članova.

Izbori obavljaju se relativnom većinom, ako li su glasovi jednako podieljeni, odlučuje žrieb.

§ 18.

Radnju sastanka iznieti će na svjetlo jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

§ 19.

Središnji odbor izraditi će i prvomu sastanku na razpravu i zaključak podastrti, pravila za redovito držanje književnih sastanaka na slavenskom jugu.

Digitized by Google

ZAKLADA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI KONCEM GOD. 1883.

A. Prihod.

1. Ostatak god. 1882, koji na god. 1883 prešao	2.815	fr. 64	nč.
2. Četiri petine čistoga prihoda akademijske zaklade u smislu čl. 15 pravila, koje po odpisu kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 24. travnja 1883 br. 4346 iznose s kamati od uloženih novaca ukupno	13.964	„ 96	„
3. Od razprodanih knjiga	1.930	„ 50	„
4. Podpora za rječnik preuzvišenoga gosp. pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera	1.000	„ —	„
Ukupno . .	19.711	fr. 10	nč.

t. j. devetnaest tisuća sedam stotina i jedanaest for. i 10 nvč.

Ove godine nije dobila akademija običnu za rječnik i historijsko-juridičke spomenike zemaljsku podporu od 2.000 for.

B. Razhod.

	for.	nč.	for.	nč
1. Uprava:				
a) plaće tajnicima, pisaru, podvorniku, ložiocu peći	1.855	—		
b) nagrada za upravu akad. zaklade .	80	—	1.935	—
2. Pisara i njezini izdatci			80	05
3. Akademička palača i stan:				
a) ogrjev	184	15		
b) razsvjeta	32	04		
c) čišćenje, dimnjaci itd.	90	40		
d) pokućtvo	142	90		
e) zgrada	345	51	795	—

Digitized by Google

	for.	nč.	for.	nč.
4. Književni rad, knjižnica s arkivom i galerija slika:				
a) Tisak i vez izdanih djela	6.064	35		
b) Nagrade piscem	4.163	70		
c) Rječnik t. j. sabiranje i redanje gradje	793	05		
d) Prepisivanje i sabiranje gradje za codex diplomaticus	229	42		
e) Podpore u znanstvene svrhe . . .	520	—		
f) Knjižnica i arkiv	968	01		
g) Galerija slika t. j. izdatci oko priprava za uredjenje galerije	835	66		
h) Potrošarina i vozarina	107	88	13.682	07
5. Izvanredni izdatci: za odplatu zajma od 14.000 for.			848	80
		Ukupno . .	17.340	92

t. j. sedamnaest tisuća tri stotine četrdeset for. 92 nvč.

Prema tomu izkazuje se A. Prihod . 19.711 fr. 10 nč.

B. Razhod . 17.340 „ 92 „

Višak . 3.370 fr. 18 nč.

koji prelazi na god. 1884., a koji dolazi, što jedno djelo nije dogotovljeno bilo do zaključka računa.

Račune za god. 1883. kako glede prihoda tako i glede razhoda, pregledavši sve priloge, u redu našli

U Zagrebu dne 18. travnja 1884.

Financialni odbornici:

J. Jurković s. r. **J. Torbar** s. r.

C. Izkaz

svih na imutak zaklade jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti spadajućih javnih i privatnih obveznica koncem godine 1883.

U hrvatsko-slav. razteretnicah[1]	119030	for.	— nvč.
U erdeljskih razteretnicah	133750	„	— „
Odkupna hrvatska obveznica	100	„	— „
Budimska razteretnica	4100	„	— „
Temišvarska razteretnica	2000	„	— „

[1] U toj glavnici nalazi se zapis pokojnoga Antuna Jakića sa 25000 fr.

Digitized by Google

U dionicah lutr. srećaka g. 1864	150	for. —	nvč.
U obveznicah lutrijskoga zajma g. 1860 . .	13000	„ —	„
Zadužnica sjedin. državnoga duga[1]	6900	„ —	„
Srećka brunšvičkoga zajma	35	„ —	„
Srećka Rudolfove zaklade	10	„ —	„
Srećka Sachsen-Meiningen	7	„ —	„
Zadužnice austr. papirne rente	31400	„ —	„
U obveznicah 4% ugarske zl. rente . .	11700	„ —	„
Dionica vjeresijskoga zavoda	100	„ —	„
Ugarska državna srećka	100	„ —	„
U dionicah narodnoga kazališta	275	„ —	„
U dionicah d' assicurazione dalmata	20000	„ —	„
Zadužnica dunavsko-parobr. družtva	100	„ —	„
U privatnih obveznicah	16210	„ —	„
Knjižica I. hrv. štedione	21	„ —	„
Ukupno . .	358996	for. 27	nvč.

[1] U toj glavnici je i zapis pokojne Wilhelmine Šimatović sa 3100 for.

Sjednica odbora za izdavanje starih pisaca 25. travnja 1884.

Predsjednik: dr Fr Rački; članovi: Janko Jurković i Pero Budmani.

1.

Pošto je 14. knj. Starih pisaca sadržavajuća III. dio Palmotićevih djela, za prištednju štamparskih troškova i da joj bude za prodaju ciena niža, štampana u 2 stupca i time za polovinu manja postala, nametnulo se je pitanje, kako se imade redaktor ove knjige radi te promjene nagraditi.

Poslie svestrana viećanja bi zaključeno: a) da se u buduće tekstovi Starih hrvatskih pjesnika, gdje je to iole moguće, štampaju u dva stupca kano što je naštampana knjiga 14; b) da se za tekst uredjen sa dva stupca nagradi štampani arak sa 20 for.; za štampani pako arak sa jednim stupcem da ostane dosadanja nagrada od 15 for.

2.

Budući da je akademiji priposlan priepis, učinjen po Vladimiru Kačanovskom, pjesničkih djela Gledjevića, a pošto je Gledjević uz Palmotića najplodniji dramatik dubrovački, bilo bi željeti da

Digitized by Google

se njegova do sada neizdana djela čim prije na svjetlo iznesu; bijaše zaključeno:

a) da se rečena djela prirede za izdanje i redakcija povjeri prof. i akademiku A. Pavišiću.

b) vrieme izdanja ustanovit će se naknadno.

Skupna sjednica od 6. lipnja 1884.

Predsjednik: dr Fr. Rački; pravi članovi: dr P. Muhić, J. Jurković, S. Brusina, dr. Gj. Pilar, M. Valjavec, dr. Fr Marković, dr. Fr Meixner, dr. K. Zahradnik, N. Nodilo, dr. G. Janeček, T. Smičiklas i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Čitan bi zapisnik filosofičko-juridičkoga razreda od 25. travnja t. g. i odobrava se odluka istoga razreda glede honorara za redakciju XIV. knj. „Starih pisaca hrvatskih“ i glede štampanja djelâ Gledjevićevih (gl. zapisnik istoga razreda).

2.

Čitan bi dopis pr. čl. Lj. Vukotinovića od 23. travnja t. g. pod br. 81, kojim poklanja znatan broj prirodoslovnih i drugih knjiga i svoj herbarium, sastojeći ukupno od 71 svezke pod tim uvjetom, da akademija taj herbar do Vukotinovićeve smrti ili za njega još živa, pričuva kao svojim, dok se nebi uz botanički vrt ustrojio botanički kabinet, komu bi se herbar mogao izručiti. Ovaj liepi dar prihvaća akademija sa zahvalnošću, te će zahvaliti gosp. darovatelju.

3.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu javlja, da su konačni računi o narodnom domu pronadjeni u redu.

4.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja izkaz zemaljskoga računovodstva o stanju akademijske zaklade koncem 1883. i proračun iste zaklade za god. 1884.

5.

Budući da računarski oficijal g. I. Mrzljak obavlja računarske poslove akademijske zaklade, prihvaća se predlog usljed njegove molbe, da mu se podieli u smislu proračuna u to ime nagrada od 50 for.

Digitized by Google

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je pokojni nasl. biskup i kanonik Kristianović zapisao njekoliko numizmatičkih knjiga, koje je bibliotekar jur preuzeo.

7.

Uzoriti gospodin stožernik i nadbiskup I. Mihalović obavještuje akademiju, da je vis. zemaljska vlada pristala na to, da se kip sv. Gjurgja u Maksimiru ustupi gradu Zagrebu, pa da se u ime restauracije kipa digne 500 for.

8.

Budući da pokojni dobrotvor ove akademije I. Kos još nema na svom grobu spomenika, prihvaća se predlog, da mu se podigne grobni spomenik troškom od 100 do 150 for., a izvedenje toga predloga prepušta se akademijskoj upravi.

9.

Budući da ugovor o iznajmljenju akademijske kuće u Koprivnici koncem lipnja ističe, prihvaća se predlog, da se s vis. kr. zemalj. vladom produži ugovor na dalje vrieme, ako ne bi bilo moguće kuću uz povoljnu cienu visokoj vladi prodati.

10.

Čitan bi dopis predsjedničtva visoke kr. zem. vlade od 14. svibnja t. g. br. 628 ex 1881 Pr., kojim se obavještuje akademija, da se od one svote od 2000 for., što je Njeg. c. kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvolilo akademiji podieliti u ime popravka potresom oštećene akademijske sgrade, još nalazi uložna knjižica u pohrani kod visoke vlade. Visoko predsjedničtvo pozivlje akademiju, da se izjavi, kako želi razpoložiti s rečenom svotom, uz to primjećuje, da bi se ista prema previšnjoj posveti svojoj imala upotrebiti za odplatu zajma od 14.000 for. Akademija prihvaća potonji predlog predsjedničtva vis. kr. zemaljske vlade, da se naime rečena svota od 2000 for. upotriebi za odplatu pomenutoga zajma, ali uz to moli ova akademija, da joj se u ime troškova za dekoraciju sgrade ustupe bar kamati, koji su na koristonosno uloženu svotu od 2000 for. do sada narasli.

Digitized by Google

11.

Čitan bi zapisnik sjednice filologičko-historičkoga razreda od 20. svibnja t. g., o kojoj se razpravljala predstavka pr. čl. i redaktora rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Pošto bi predstavka Budmanova i odluka razreda svestrano razpravljena, prihvatila je i odobrila akademija u svih točkah predlog filologičko-historičkoga razreda.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 28. lipnja 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina i dop. čl. dr M. Kišpatić; drugih razreda: dr. Fr Rački, dr. P. Muhić, dr. P. Matković i P. Budmani.

1.

Dop. čl. dr. M. Kišpatić čita razpravu: „Kristaliničko kamenje Fruške gore"; odlučeno da se štampa u „Radu".

2.

Čitan bi izvještaj o najnovijih potresih; odlučeno da se štampa u „Radu".

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 5. srpnja 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. K. Zahradnik, Sp. Brusina i dr G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, dr. P. Matković, P. Budmani i dop. čl. R. Lopašić.

Pravi član dr. B. Šulek čita uvod razprave o predtečah Darvina; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 12. srpnja 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Matković, Iv. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić.

1.

Pravi član I. Tkalčić čita razpravu o zagrebačkom kanoniku i piscu XIV. vieka Ivanu arcidjakonu; odlučeno, da se štampa u „Radu".

2.

Predložen bi od prof. M. Magdića popis patricijskih i gradjanskih porodica senjskih od god. 1758; odlučeno da se štampa u „Starinah".

Digitized by Google

3.

Predložena su od A. Vučetića pisma kalugjera srpskih manastira na Sv. Gori knezu i vlasteli dubrovačkoj; odlučeno da se štampa u „Starinah".

4.

Predložen bi od prof. Maretića priepis djela „Evangelia et epistolae fratris Bernardini Spalatensis" od godine 1495., odlučeno da se štampa na pose.

5.

Predloženi su od o. Pierlinga prilozi o poslanstvu Komulovića, odlučeno da se štampa u „Starinah".

Skupna sjednica od 16. srpnja 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: J Torbar, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dop. čl. dra. M. Kišpatića „kristaliničko kamenje Fruške gore".

2

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u ovoj knjizi „Rada" izvještaj o najnovijih potresih.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. Bog. Šuleka uvod u razpravu o predtečah Darvina.

3.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. Iv. Tkalčića o zagrebačkom kanoniku i piscu XIV. vieka Ivanu arcidjakonu.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju u „Starinah": od prof. M. Magdića popis patricijskih i gradjanskih porodica senjskih od god. 1758. Od Antuna Vučetića pisma

Digitized by Google

kalugjera srpskih manastira na Sv. Gori knezu i vlasteli dubrovačkoj (1520—1792). Od o. Pierlinga prilozi o Komulovićevu poslanstvu u Poljsku.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju Evangelia et epistolae fratris Bernardini Spalatensis od god. 1495., što je prepisao i za štampu priredio prof. dr. T. Maretić.

4.

Preuzvišeni g. ban podielio je akademiji za uredjenje galerije iz zemaljskih sredstva za sada 1000 for.

5.

Preuzvišeni gospodin Metel barun Ožegović izhodio je od grofice Louise Sermage, da se po njezinoj smrti arkivalne isprave predadu u arkiv jugoslavenske akademije. Dotična isprava predana je bibliotekaru u pohranu.

6.

Akademijska uprava, da uzmogne namiriti troškove za dekoraciju palače i uredjenje galerije, zamolila je visoku kr. zemaljsku vladu za predujam od 3000 for. na račun drugoga obroka ovogodišnje dotacije.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 19. srpnja 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: S. Ljubić, dr. P. Matković, I. Tkalčić, P. Budmani, N. Nodilo i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: Sp. Brusina i dr. K. Zahradnik.

Pravi član N. Nodilo čita razpravu: Religia Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi epskih pjesama I. dio: Sutvid i Sunce; odlučeno da se štampa u „Radu".

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 25. listopada 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, dr. Fr. Meixner, M. Valjavec, P. Budmani i N. Nodilo; drugih razreda: Sp. Brusina i dr. G. Janeček.

Pravi član N. Nodilo čita razpravu religija Srba i Hrvata (na glavnoj osnovi epskih pjesama) II. dio: Momir — Grozda i Mjesec; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

Skupna sjednica od 28. listopada 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Sp. Brusina, M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, dr. K. Zahradnik, I. Tkalčić, dr. G. Janeček, T. Smičiklas i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik pozdravljajuć prisutne članove poslije ferija javlja, da premda nije tražio mandata od akademije, da ju zastupa na arheologičkom kongresu u Odesi, nu ipak je on to učinio, a svagdje, gdje se bavio u Odesi, Moskvi, Kijevu, Petrogradu, Varšavi i Krakovu, izjavljivala se u znanstvenih krugovih simpatija i ljubav prema akademiji uz osobito priznavanje njezina dojakošnjega rada.

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. N. Nodilo religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi epskih pjesama (oba djela).

3.

Vis. kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu odpisuje, da su akademijski računi o prihodu i razhodu za god. 1883. pronadjeni u redu.

4.

Odjel za unutarnje poslove vis. kr. zemaljske vlade javlja, da je po Njeg. Veličanstvu akademiji darovanu svotu od 2000 for. upotriebilo na odplatu dužnih 13.000 for, a kamate od 329 for. 42 nvč., koje su medjutim kod štedionice prirasle, da se ovoj akademiji izruče.

5.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je izplaćen zapis pokojnoga Tagliebera u iznosu od 100 for.

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je vis. kr. zemaljska vlada podielila akademiji dalnjih 1000 for. kao pripomoć za uredjenje galerije.

Digitized by Google

7.

Predsjednik javlja, da je akademija čestitala kijevskomu sveučilištu na 50-godišnjici.

8.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je vis. kr. zemaljska vlada podielila akademiji 1000 for. kao pripomoć za izdavanje rječnika.

9.

Češko učeno društvo pozivlje na 100-godišnju svečanost, koja će se obaviti 6. prosinca t. g.

10.

Dopisujući član Studnička hvali na izboru za člana.

11.

Predsjednik javlja, da će preuzvišeni pokrovitelj dne 9. studenoga u 10 sati blagosloviti palaču i svečano otvoriti galeriju, kojom će se prilikom držati akademijska javna sjednica, u kojoj će predsjednik prosloviti svečan govor. Na ovu je svečanost pozvala akademijska uprava sve domaće oblasti, gradsko zastupstvo i poglavarstvo, sva književna i druga družtva, učevne zavode i pojedince, kojim je akademija obvezana.

Svečana sjednica prigodom otvorenja galerije slika od 9. studenoga 1884.

Predsjednici: preuzvišeni pokrovitelj biskup J. J. Strossmayer i dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, J. Jurković, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. G. Janeček, N. Nodilo, T. Smičiklas i dop. članovi: dr. V. Dvořak, dr. B. Jiruš, dr. M Kišpatić i R. Lopašić; a dr. B. Šulek i dr. P. Matković kao tajnici.

1.

Preuzvišeni pokrovitelj-biskup J. J. Strossmayer u biskupskom odielu uz asistenciju od četiri svećenika blagoslovi svečano akademijsku palaču. Obred obavljen je na hrvatskom jeziku, a prije i poslje molitve pjevala su pjevačka družtva činu tomu namienjene pjesme.

Digitized by Google

2.

Predsjednik govorio je svečano slovo o savezu izmedju znanosti i umjetnosti, te se pokrovitelju akademije, darovatelju slika i velikomu narodnomu dobrotvoru ovom svečanom prilikom svesrdno zahvalio za veledušni dar, a tako se zahvalio i svim, koji su akademiju kod gradnje kuće i uredjenja galerije podpomagali (gl. govor na str. 154). Zatim je govorio

3.

Preuzvišeni pokrovitelj svečano slovo, u kojem istaknu motive, koji ga potaknuše na utemeljenje akademije i sveučilišta i na sabiranje slika. Napomenuv nekojih slika umjetničku cienu, zahvali preuzvišeni pokrovitelj svim i svakomu, koji su akademiju podpomagali (gl. govor na str. 162).

Ovom svečanom prilikom pokloni narodni dobrotvor za akademičku sbirku umjetnina: misal, pisan na pergameni i urešen slikarijami iz prve desetine XIV. vieka, Molitvenik ili officium beatae virginis Mariae, rukopis iz prve polovine 15. vijeka, sa 197 na finoj pergameni pisanih i divnom slikarijom urešenih slika, napokon od pape Lava XIII. zlatnu i srebrnu kolajnu o slavenskom hodočašću u Rim.

Na tom daru, kao i na svih do sada izkazanih dobročinstvih budi najiskrenija hvala preuzvišenomu pokrovitelju.

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda 15. studenoga 1884.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. Gj. Pilar, dr. G. Janeček, dr. K. Zahradnik i dop. čl. dr. B. Jiruš; drugih razreda: dr. Fr. Rački i dr. P. Matković.

Pravi član dr. G. Janeček čita razpravu o Imotraškom kamenju; odlučeno da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXIV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

X.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXIV.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

X.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca. (Svršetak.) . .	1
Prievodi t. z. „disticha moralia Catonis“ u hrvatskoj literaturi. Od dra. Fr. Maixnera	79
Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj. I. Od dra. Fr. Račkoga	135
Posveta stolne crkve djakovačke. Od Adolfa Vebera	192
Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti početkom godine 1885 .	225
Izvodi iz zapisnika	229
Darovane knjige	235

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. prosinca 1883.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

6.

Naglas u presentu glagola koji presentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala.

(Nastavak iz LXXI. i XXIII knjige Rada i svršetak.)

3) od višeslovčanih osnova na samoglasno.

xx) u kraňštini:

beleža: beležávajo: levst. žup. 12 o vseh tacih stvarêh naj bode rokóven zapísnik, če se ti rokóvi more biti rajši ne zabeležávajo v pisano prátiko.

čišča: čisti: čiščávajo: ravn. 2, 194 povéjta Janezu kar sta vidila, de slépci spregledujejo, glušci preslišujejo, de krulovci sprehajajo in gobovci se očiščávajo, mrliči vstajajo.

dela: delâva: ravn. 2, 91 on mu le pot nadelâva.

diha: dihávajo: kor. 2, 45 vsi tárnajo, zdihávajo.

dviga: dvigáva: čb. 5, 11 studenca bég po travnika širjávi pijániga duha mu povzdigáva.

gostole: gostolévajo: kor. 2, 90 po nebu ptice létajo, preļubo gostolévajo.

igra: igrávajo: kor. 2, 90 pod vrham ribe plavajo, vse žive se zigrávajo.

klica: klicáva: levst. žup. 92 kadar se v oróžje déva samo nekoliko vojske, tedaj se vojáci sklicávajo s pozóvnimi listki.

konča: končávajo: levst. žup. 138 po ôrnem poļi naj se mej oráňem ali kopáňem podjédi pobírajo in takój pokončávajo.

Digitized by Google

kopa: kopáva: ravn. ber. 161 jantar se na nekterih morskih bregih iz zemļe skopáva, ravn. 1, 105 sebi in drugim nakopáva nesréčo, kdor jih (božjih zapovedi) ne drží.

meca: mecávam: let. mat. 1882/3 219 omecávati, omecávam, cunctari.

paka: pači se: pakávam: let. mat. 1882/3 120 opakávati se, opakávam se = spakávati se, oponašati koga.

peha (čitaj pļha): pehávajo: levst. žup. 59 kadar je bolezen na góbci, prisadí se sluzna koža, in v gobci se izpehávajo mehúrci.

pela: pelávata: rog. 1, 141 na to brez vsega strahu sta odgovórila, de sta vjerna kristjana inu Jezusava služábnika, de na zapelávata nikóger (a malo više griješkom: zapelaváta).

pere: perévajo: levst. žup. 59 vse tacega pazíla je treba, ako za kužno pļúčnico ali za grížo izbolí govéd, ali če ovcàm preperévajo parkli.

perja: peri: perjávam: let. mat. 1882/3 215 naperjávati, naperjávam (koga), aufstacheln.

pisa: pisávajo: levst. žup. 17 občinski služabniki opravílni zapísnik in vsa drugačna izkazíla da spisávajo mahoma o vsakej priliki posebe.

sija: sijáva: ravn. 2, 304 nebó oznanuje ńegovo veličastvo in ńegova prijaznost nas obsjáva iz sonca, lune in zvezed.

skaka: skakáva: čb. 5, 11 srce mu poskakáva.

smehļa: smehļávajo: kor. 2, 91 golčice mi precvétajo, se sládko nasmehļávajo.

sreča: srečávajo: kor. 2, 91 mladénke me srečávajo.

sveta: svetávajo: levst. žup. 14 kadar kaj nasvetávajo, naj obračajo okó vedno le na vse občine blagíńo.

tepta (čitaj tļpta): teptávajo: dalm. psl. 68 svari to zvirino v trstjej, tu kàrdellu téh vollou mej nyh telleti, kateri za denarjeu volo potaptávajo.

ume: uméva: ravn. 2, 156 še tako majhino dete, ki je pregovorílo komej, ga (Jezusov vuk) že lohka vuméva; — umévajo: ravn. 2, 198 pr ktirih zrno lepo zemlo najduje (!) so tisti, ktiri božje besede slišijo in vumévajo.

vele: velévam: rog. 1, 67 sturi kar tebi velévam; — veléva: škrb. 2, 100 pravijo de jim je cel nemogóče striti kar bòg veléva, ravn. 1, 8 po tem veléva bog živalam pred Adama, 1, 34 stori kar ti Sara veléva, 1, 118 vsa množica vpije vsa divja in veléva Mozesa, Arona, Jozveta in Kaleba s kameńam

Digitized by Google

pobiti, 1, 137 vidi Noema, de si ž ńo iti ne da Rut vzeti, jo pustí in se ji več ne veléva vračováti, 1, 243 če pred me hódite, kdo vam veléva hòditi le mandrat po moji veži? 1, 291 prerok Jeremija je tedaj list Judam pisal, de se jim tega malikovańa varovati veléva, 2, 74 stiskávcam bi se vtegnilo, kar Jezus veléva morebiti pretrdo zdéti, 2, 81 Adam podoba nam je, ktira veléva kakšini de bodimo, 2, 101 vina ni bilo in Jezus veléva vode natákati, 2, 114 v duhu vsim ļudjém nam bogá veléva moliti, 2, 146 drugim dobro delati nam veléva, 2, 150 s pokornim srcam nam veléva za odpušańe prositi, 2, 186 po sámezu jim k sebi veléva, kor. 2, 132 svét' Gregor veléva kožuhe kupít', preš. 101 Horáci dúlce et útile veléva, levst. žup. 42 ta zakon tudi veléva kakó je v službo jemati poļake; — velévate: ravn. 2, 254 mu pitano tele klati velévate.

veliča: veličávajo: ravn. 2, 205 nam ļudém vaša ļuč svéti, de vaše lepe dela vidijo in vašiga očeta v nebesih poveličávajo.

vrša: vršávajo: levst. žup. 37 odgonske račune treba da občine odgonskih postáj vsak mesec završávajo.

znamena: znamenáva: levst. žup. 92 koński popis ima župan mej létom na raspreglédi, ter vá ń zaznamenáva, kar bi se kakó kàj preménilo mej kóńi.

zore: zoréva: levst. žup. 25 prepovedan je lov po obdélanih ali posejanih ńivah in po vinogradih, kadar sad dozoréva.

Amo idu glagoli mlańe tvorbe, u kojih dolazi nastavak éva, jéva u značeńu koje ima ava, ova, i koji se govore u Dońem Zemonu kod Bistrice u nutarńoj Krańskoj (gledaj letop. mat. 1882/3 274—277). Taj se nastavak dodaje osnovi a) na suglasno kakova je u prezentu bez prezentnoga nastavka: ber: berévam, bod: bodévam, cvьt: cvьtévam, griz: grizévam, kol (klati): koļévam, krad: kradévam, pad: padévam, pas: pašévam, pek: pekévam, per (prati): perévam, plet: pletévam, pred: predévam, rek: rekévam, seg: segévam, sek: sekévam, skub: skubévam, strig: strigévam, tep: tepévam; — b) na samoglasno koje stoji pred nastavkom infinitiva ti, ali to samoglasno pred éva, jéva ispada, α) na *a:* dela: delévam, gleda: pregledévam, gloda: glodévam, klica: klicévam, kopa: kopévam, meša: mešévam, ora: orévam, reza: rezévam, skaka: skakévam, pisa: spisévam, sreča: srečévam, struga: strugévam, šepta: šeptévam, škripa: škripévam, tesa: tesévam, tka: tkévam, veza: vezévam, zida: zidévam, žga: žgévam; — β) na *a* mjesto *ê:* drža: držévam, kleča: klečévam, kriča: kričévam, leža: ležévam,

Digitized by Google

smrča: smrčévam, spa: spévam; — γ) na *i:* brani, branévam, ceni: ceńévam, čuti: čutévam, draži: dražévam, goni: gońévam, grabi: grabļévam, gubi: izgubļévam, jezdi: jezdévam, kosi: kosévam, kupi: kupļévam, lomi: lomļévam, lovi: lovļévam, meri: merjévam, misli: mislévam, mlati: mlatjévam, moli: molévam, moti: motévam, nosi: nošévam, pali: paļévam, pazi: opazévam, prosi: prosévam. rodi: rodévam, rubi: rubévam, sadi: sajévam, sloni: slonévam, trobi: trobévam, vabi: vabévam. I mjesto svétovati svétujem govori se svetévati, svetjévati, svetévam, svetjévam.

Nu ńeki ali rijetki ipak govore âvam, êvam mjesto ávam, évam.

ββ) *u ugarskoj slovenštini.*

beža: bežávajo: bar. 14 po dvouri kokouši, piščanci, rece. gosi, pure pobežávajo.

bija: bijávajo: trpl. 59 i razbijávajo navküpe ńega napravo s sekerami i z bárdami.

bliža: bližávaš: mol. 189 vsaki hip bole k smrti približávaš; — bližáva: mol. 213 kmica se približáva, küzm. 29 eto lüdstvo se k meni približáva z vüstami svojmi i z lampami me čestí, ali srce ńihovo je daleč od méne, 54 ki me odá, se približáva, 154 i küz. mik. 4 gda se pa začnejo eta goditi, oprávlajte se gori i pridignite glavé vaše, ár se približáva odküpleńé vaše, 272 okouli pou nouči so štimali ládjarje, ka se ńim približáva nikša držéla, 387 vrejmen mojega nazveščivańa se približáva; — bližávajo: trpl. 104 približávajo se k meni moji hüdi pregančarje.

bougša: bougšáva: küzm. 318 istina, ti dobro dávaš hvalo, ali te drügi se ne pobougšáva; — bougšávajo: küzm. 313 vsa so mi slobodna, ali vsa ne pobougšávajo (ou stoji mjesto ol).

broja (mjesto braja): brojávaš: mol. 161 ti glédaš moje potí i zbrojávaš srce i obísti moje, trpl. 113, gospodne, ti mene zbrojávaš ino me poznaš; — brojáva: trpl. 36 je li boug ne bi tou prevido, da on zbrojáva ta skrita srcá?

büdja od büdi: büdjávam: küzm. 418 za vrejdno držim naj vás, dokeč sem vu etom šatori, obüdjávam po opominańi. 420 ete že, lübléni, drügi list vàm píšem, vu šteri listéj obüdjávam po sponinańi vašo čisto pamet; — büdjáva: küzm. 175 liki oča zbüdjáva mrtve i oživáva, tak i sin koga šče oživí. 269 boug mrtve zbüdjáva, 324 kí mrtve gori zbüdjáva; — büdjávajo: küzm. 19 mrtvi se obüdjávajo.

Digitized by Google

burka: burkáva: trpl. 80 gospoud je král, naj si besnejjo národje, sedí na kerubimi, naj si se zburkáva svejt; — burkávajo: küzm. 248 eti lüdjé zburkávajo mesto naše, 339 niki so, kí vas zburkávajo i ščéjo preobrnoti evangelium Kristušov, trpl. 72 ti gospodüješ nad zburkanim mourjem; gda se zburkávajo valove ńegovi, ti je potíšaš.

cedja: cidjávate: küzm. 47 pouti kažci slejpi, ki precidjávate komára, kumílo pa požérate.

češča (od česti): češčáva: mol. 130 gda se méšnik pričeščáva (štamparska je griješka: prečišćáva).

čišča: čisti: čišćáva: küzm. 422 krv Jezuš Kristuša očišćáva nas od vsega grejha, trpl. 51 ár si nas skűso, o bouže, i očisto kak se očišćáva srebro, nagfl. 83 voda pokoure dűšo očišćáva; — čišćávajo: küzm. 19 gobavci se očišćávajo, 402 skoro se vsa po krvi očišćávajo.

dela: delávam: dain. pes. 75 tüdi sebi ja vdelávam kože, 85 zdaj krznarski je (kože) vdelávam; — deláva: bar. 27 ńiva samo tak obrodí, či se verno obdeláva.

deļa: deli: deļáva: küzm. 380 šteri verni ali verna má vdovice, naj ńim podiļáva, 415 či što slüži, naj slüži liki z mouči štero podiļáva boug; — deļávajo: küzm. 382 radi dávajo i podiļávajo.

dviga: dvigávam: trpl. 70 k tebi, gospodne, pozdvigávam düšo mojo, 106 pozdigávam očí moje prouti goram, .. k tebi pozdigávam očí moje, dain. pes. 205 z vode se vzdigávam; — dvigávaš: gön. 71 nogou teliko zdigávaš; — dvigáva: küzm. 336 trpíte či se što na vás pozdigáva, nagfl. 83 voda pokoure radost pozdigáva, gön. 69 tou je skvorjánec .. kak majűče s perotami i više više se pozdigáva! bar. 20 kadila dihét se visoko k nébi zdigáva; — dvigávajo: 68 kí te v návisti májo, pozdigávajo glavé, 77 potocke se pozdigávajo, potocke krouto šümíjo, 114 ne mrzí se mi od oni, ki se proti tebi podigávajo.

diha: dihávam: trpl. 103 odpéram vűsta moja ino si obdühávam, ár zapouvidi tvoje želejm, gön 103 či si odühávam, zrak potegújem notri, po tom ga pa vö püščam, 86 z nousom pridühávam, bar. 40 z nousom prdihávam malo violico, mol. 18 boug moj! k tebi zdihávam vu etom ranom vrejmeni, 175 oh Jezuš, k tebi zdihávam, 177 vö zvrzeni sin Ejve z etoga plačnoga doula k tebi zdihávam, 208. 251. 272; — diháva :

Digitized by Google

mol. 251 pesen v šteroj grejšnik poniznò zdihá va, 168 gda se na počinek ravna človik, naj etak zdihá va k bougi, küzm. 287 znamo kaj vse stvorjeńé zdühá va i liki k porodi se priprávla, trpl. 101 moja dűša zdühá va za zveličańem tvojim; — dihávamo: nagfl. 182 takšega hípa zrak vlečémo notri na nous i lampe i pá ga vö potísnemo, tou z ednov rečjouv tak pravimo kaj odühávamo, 122 z nousom pridühávamo, mol. 120 k tebi zdühávamo, gospodne! küzm. 328 i o tom zdühávamo (στενάζομεν) ka se ščémo v prebivališče naše, štero je z nebés, gori oblejčti: — dihávate: küzm. 433 kolete se i zdihávate.

drža: držávam: trpl. 103 vse zapouvedi tvoje stalno zdr žávam, 105 zdržávam povelejńa tvoja; — držávaš: küzm 260 ti sám tak hodiš da pravdo zdržávaš, trpl. 61 ti zdržáva očí moje da verostüjejo; — držáva: mol. 255 kí je (zapouvidi obdržáva, on ščé žitek meti, 276 oh radost, gda bom te že vživa i ka me zdržáva? küzm. 199 ki mené ne lübi, rejči moje n zdržáva, 374 zdaj ka ga zdržáva znáte, 422 šteri právi: znár ga, i zapouvidi ńegove ne zdržáva, lažeč je; šteri pak zdržáv ńegoro rejč, za istino v tistom se je lübézen boža spunila, trpl. 51 kí vu žítki zdržáva dűšo našo, 105 zdržáva dűša moja svedostvo tvoje, küz. mik. 56 kí ne lübi mené, moje rejči ne zdržáva, nagfl. 104 koza ne zdržáva se rada na nečisti mejstaj, bar. 20 cérkev je hiža boža, vu ńoj se boža slüžba zdržáva; — držávamo: küzm. 422, 425 zapouvidi ńegove zdržávamo; — držávate: küzm. 246 naj se zdržávate od bolvanom položenoga i krvi; — držávajo: bar. 22 vu etakši selaj se seńa obdržávajo, mol. 204 kí bože zapouvidi zdržávajo, küzm. 245 naj zdržávajo Moužešovo právdo, 246 naj se zdržávajo od oskruneńá bolvanov i od praznosti, 347 niti ti obrejzani samí pravdo ne zdržávajo, trpl. 87 blagoslovleni kí zdržávajo soudbo, 104 ne zdržávajo zakona tvojega . . rejči tvoje ne zdržávajo, nagfl. 85 pri hiži i okouli hiže se zdržávajo miši, 113 je li se hižni goloubje li pri domi zdržávajo?

dürja: odürjávam: mol. 142 z ete lübéznosti mi je žao za vse moje grejhe, štere sam jas gda nevolni grejšnik včíno, i odürjávam ńé ober vse drüge hüdoube, 204 odürjávam s srcá vse moje grejhe, küzm. 286 ka odürjávam, tou činim, trpl. 20 odürjávam správišče hüdobńakov, 102 odürjávam vse jálne potí; — odürjávaš: küzm. 279 kí odürjávaš bolvane, a sám to svéto bože sláčiš, 295 ka odürjávaš brata tvojega? 439 tou

Digitized by Google

máš, ka odürjávaš dela Miklošáncov štera i jas odürjávam, trpl. 5 odűrjávaš vse činéče neprávdenost, 37 lűbiš istino, odürjávaš nepobožnost, 40 odürjávaš kárańa; — odürjáva: küzm. 170 vsáki ki lagoja dela činí odürjáva svetlost, 200 či vas svejt odürjáva, znáte, kaj je mené prvle liki vas odürjavao, 201 ki mené odürjáva i očo mojega odürjáva, 422 šteri pravi kaj je vu svetlosti, i brata svojga odürjáva, v kmici je .. šteri pa odürjáva brata svojega, vu kmici je, 424 ki odürjáva brata svojega, lüdomorec je, trpl. 9 gospoud sküsi toga pravičnoga, toga nevernoga i krivicolübca odürjáva düh ńegov, küzm. mik. 58 vsáki, kí hüdou činí, odürjáva svetlost, bar. 45 on to dobro lűbi ino daruje, lagoje pa odürjáva; — odürjávamo: nagfl. 124 po ńej (düši) odürjávamo to zélo, rúžno i pogübelno; — odürjávajo: küzm. 8 dobro činte z onimi, ki vás odürjávajo, trpl. 19 vidi nepriátele moje, kak so se povnoužali i s krivim odürjávańem odürjávajo mené, 28 ne daj se tejm s očmí špoutati, ki me brez zroka odürjávajo, 31 povnožavajo se kí me brez zroka odürjávajo, 43 čemérno me odürjávajo, 54 več ji je, ki me nekrivično odürjávajo, od vlási gláve moje, 71 skáži nad menom znamejńe dobrotivnosti tak da vidouči, kí me odürjávajo, se osramotíjo, 105 mojoj düši je predugo prebívati med tejmi, ki mír odürjávajo, 114 je li ne odürjávam oni, ki tebe odürjávajo? krouto je odürjávam.

faliva: faliváva: trpl. 54, sfaliváva mi pogléd moj.

fučka: fučkáva: bar. 30 tam si sfučkáva čaren kous.

gleda: gledávaš: trpl. 7 ka je človek kaj se spomínaš ž ńega, i sin človeči kaj ga prigledávaš? — gledávajo: trpl. 19 slejpi preglédávajo (u glé je é, jer praes. glédam).

gliha: gliháva: nagfl. 29 vučitel .. vküp priglihája rovate decé z endrűgim, 55 vučitel vküp naj priglihája ešče več dugováń.

goňa: gonáva: dain. pes. 201 kak se reč vgoňáva.

griza: grizávaš: trpl. 41 siní materé tvoje ogrizávaš; — grizáva: trpl. 11 ki ne ogrizáva z jezikom svojim, nagfl. 168 kí boži svejt ogrizáva, nej, on si ne premišláva kaj so boža dela dobra.

grmļa: grmļáva: bar. 35 blisk žerjavo migeče, zgoraj zmožno zgrmláva.

Digitized by Google

grünta od ném. gründen: grüntávam: küzm. 440 spoznajo vse cérkvi, ka sem jas ki zgrüntávam obísti i srcá; — grüntávajo: trpl. 49 zgrüntávajo zločastnost.

guča: gučávam: trpl. 49 od tebe zgučávam, 61 zgučávam si vu mojem srci; — gučáva: bar. 3 vučitel si z decom vnogo zgučáva od očé ino materé; — gučávajo: trpl. 49 zgučávajo si kak májo mreže naléčti.

heńa: heńáva: mol. 215 da že te dén heńáva i kmica približáva, sunčena svetlost odhája, s. oča z menom bojdi.

jedina: jedinávajo: nagfl. 188 kojne štere se z vodenim spárom rade vjedinávajo.

joča mjesto joka: jočávam: bar. 21 žíve pozávam, mrtve objočávam.

kleńa mjesto klepa: kleńávaš: trpl. 84 ki na vodaj skleńávaš palače tvoje; — kleńáva: gön. 102 svéti zálog me skleńáva k tebi, o domovina!

kliňa: kliňávajo: küzm. 436 eti ešče vu sne . . díke preklińávajo, trpl. 82 osmejávci moji preklińávajo mené.

konča: končáva: küzm. 279 soudilo te bode to s prirodjeńá bodouče neobrizávańe, štero pravdo dokončáva, nagfl. 125 držina dokončáva vse potrejbne opravice vu dvori i na pouli, trpl. 11 pred lícem tvojim se naj soudba moja skončáva, nagfl. 128 pri spominańi oni svéti oupravic, štere vu cérkvi dühovnik z lüdstvom skončáva, se vučitel vsega naprejprinášańa návad drüge vere trdno varvati má, gön. 30 šouštar s šilom šev skončáva; — končávajo: küzm. 416 vaši bratje na svejti iste trplivosti skončávajo, nagfl. 137 oni moužje tožbe skončavájo.

kova: kovávaš: mol. 267 na kríž z grejhi prikovávaš znouvič tvoj'ga Jezuša.

kršča: kršćávam: küzm. 4 i 62 jas kršćávam (‚krsztsávam') vas vu vodi na pokouro, küz. mik. 6 jas kršćávam vu vodi; — kršćáva: küzm. 166 té je ki kršćáva vu svétom dühi, 171 čüli so farizeuške kaj Jezuš več vučenikov činí i kršćáva liki Ivan, nagfl. 137 dühovnik vučí odrašene lüdí vu cérkvi, kršćáva, zdáva, spovedáva, bar. 19 vu cérkvi ešče jé eden kameni koteo pri šterom dühovnik te nouvorodjene kršćáva.

küša: küšávaš: trpl. 11 ti sküšávaš srce moje; — küšáva: küz. 307 na tou vküp pridte, naj vás šatan ne sküšáva za volo nezdržavańa vašega, 430 vsaki se sküšáva, gda se od lastivnoga želejńa vliče i vábi; — küšávate: küz. 44 i 88 i küz. mik. 83

Digitized by Google

ka me skúšávate, skazlivci? 245 skúšávate bogá? — küšávajo: küz. 9 molte za one kí vas skúšávajo.

leta: letáva: bar. 29 leto je. Metúlec sem tam zletáva; — letávajo: bar. 29 metülci ino fčele na trávniki z ednoga cvejta na drúgoga zletávajo, 30 ftice z edne vejke na drúgo zletávajo ino loug vse rümi od ńuve spejve.

liza: lizávaš: gön. 71 nous i vúha oblizávaš; — lizáva: küzm. 286 gda ščém činiti dobro, to hüdo se mi prilizáva, nagfl. 92 ka za glas dáva mačka, gda se prilizáva?

loča: ločávajo: küzm. 437 tej so, kí se odločávajo, 279 znáš ńegovo volo i vardejvaš, štera se razločávajo.

medle: medlévam: mol. 272 oh žitek vekivečnosti! kak za tebom v caglivosti liki dejte omedlejvam; — medléva: trpl. 99 moja düša omedlejva od želejńa soudbe tvoje.

meļa: meļáva: bar. 25, ka pa, či bi ńega vu tistoj vöri vido, gda je zvedo, ka je od vsega prišao, je li bi te ńega milúvao, ali bi se i te ž ńega norca rédo? — zmeláva ńega oča.

meńa: miń̀a: miń̀áva: küzm. 411 od šteroga zveličańa so ziskávali ino zbrojávali prorocke, ki so od te milošče štera je na nas prišla prorokúvali, zbrojávajouči na štero ali kákše vrejmen namiń̀áva vu ńi bodouči düh Kristušev, küz. 335 sám šatan se premiń̀áva na svetlosti angela, nagfl. 197 premeń̀áva i ńega (sunca) posvejt; — meń̀ávamo: küz. 327 mi vsi z odkritim licom gospodnovo díko liki v gledali glédajouči v tisti obráz se premiń̀ávamo od díke na díko; — miń̀ávajo: küzm. 335 ár so táksi krivi apostolje, jalni delavci, kí se premiń̀ávajo na Kristušove apoštole.

menka: menkáva: mol. 173 molte se za mé pri bougi vsi ńegovi vörni i blaženi, more biti se zglédne na mé s svoje milošče ino mi odpüstí moje prevelike grejhe. Jaj meni, ár že puna žalosti pomenkáva düša moja, trpl. 61 gda sem žalosten, na bouga si zmíslim, ceknem se da pomenkáva dűh moj, 116 gospodne, odgouvori mi skoro, moj dűh mi zmenkáva, küzm. 430 či se komi z vás zmenkáva modroust, naj jo prosi od bogá; — menkávamo: küzm. 327 zá to da eto slúžbo mámo, liki smo miloščo doubili, ne pomenkávamo (2 kor. 4, 1).

mešča: meščáva: trpl. 76 s tvojima očama bodeš glédao ino vido, kak se tomi hűdomi zadomeščáva.

meta: metávam: küzm. 130 kaj právite, ka jas vu beelzebuli zmetávam vragé. Či pa jas v beelzebuli zmetávam vragé,

Digitized by Google

sinovje vaši vu kom je zmetávajo? Či pa vu prsti božem zmetávam vragé, tak se je približalo k vám královstvo bože; — metáva: küz. 130 niki so erkli: vu beelzebuli zmetáva vragé; — metávamo: küzm. 327 odmetávamo skrivna dela sramoute i ne hodimo vu jalnosti; — metávate: küzm. 76 zametávate zapoved božo, 243 vam je potrejbno bilou najprvle gúčati rejč božo, da jo pa zametávate, 314 gmajno božo zametávate (1 kor. 11, 22); — metávajo: trpl. 90 gda on rče nastane viher, tak da se sem tam gonijo i premetávajo kak pijánec, küz. 381 ki verne májo gospodáre, naj je ne zametávajo, küzm. 419 zné gospoud one . . šteri gospodstvo zametávajo, smeuci, ki se seb dopádnejo, nagfl. 162 na vríhi bétev so klasnate vlatí, štere eden čas zeléno pérje pokríva, po tom se ž ńega vö olúplejo (zmetávajo).

miļa: miļáva: nagfl. 92 ka za glas dáva máčka, gda se priiizáva ali omiļáva?

mišļa: mišļávam: mol. 270 či si s tébe premišlávam, gučiu ali pa popejvam, že bi rad v tebi prebívao, 279 štero gda jas premišlávam, bože, k tebi zdihávam, trpl. 61 premišlávam s od davni dnévov, od nigdášńi lejt, . . premišlávam si s prvejši čúd tvoji, 99 od povelejń tvoji si premišlávam, . . daj mi zarazmiti pout zapouvid tvoji, da si premišlávam od čúdni dejl tvoji, 101 jas si premišlávam od zapouved tvoji, 116 od napráv rouk tvoji si premišlávam; — mišļáva: trpl. 28 krivico zmišļáva na posteli svojoj, 3 od nástave ńegove si premišļáva dén i nouč, 99 takáj i poglavárje sedíjo i zgovárjajo si prouti meni, dönok si sluga tvoj premišļáva od skončańa tvojega; — mišļávajo: küz. 360 ki ta zemelska premišlávajo, trpl. 8 vu zvišenosti te neveren pregáńa nevoláke, naj se zgrábijo vu mrežaj, štere zmišlávajo, 31 gučíjo meni na škodo i jálnost zmišlávajo ves dén, 34 vküp šepečejo prouti meni vsi odürjávci moji i zmišlávajo zla na méne, 68 prouti lüdstvi tvojemi jálnosti zmišlávajo, 28 ne poráčajo mira i prouti mirovnim na zemļi jálne reči premišlávajo.

množa: množávajo: trpl. 31 nepriátelje moji so v žítki i zmožni i povnožávajo se.

obiļa: obiļávam: küz. 330 jako obiļávam z radostjov vu vsoj našoj nevouli; — obiļáva: küzm. 283 právda je notri príšla, naj obiļáva grejha spadáj, 326 či je slüžba preklétstva díka, od koga bole obiļáva slüžba pravice vu diki? 357 naj hvála vaša

Digitized by Google

obiļáva vu Kristuš Jezuši nad menom, 273 dužni smo, hvalo dati bougi vsigdar za vas, bratje, liki je vrejdno, kaj tak visiko raste vera vaša i obiļáva lübezen ednoga vsakoga vsej vás k eden drügom; — obiļávate: küzm. 297 boug vüpańa napuni vás ze vsov radostjov i mérom vu veri na tou, da obiļávate vu vüpańi, tak i vi, geto želejte ta dühovna, na pobougšańe gmajne iščite, naj obiļávate, 332 vu vsejm obiļávate, 370 naj v tistom bole obiļávate, 371 opominamo vás naj bole obiļávate; — obiļávajo: küzm. 324 náj kak obiļávajo trplejńa Kristušova v nami, tak po Kristuši obiļáva i obeseļávańe naše.

peha: peháva m: dain. pes. 67 blańe režem ino ńe lepo skoblim, gladim vse, no na tó si je speháva m, kelim ino zarezávam.

pela: pelava: nagfl. 28 vučitel speláva deco, mol. 37 prosimo te naj ono želejmo od tvoje s. milošče, ka je nebesko, i či je zemelsko, na teliko prosimo, na keliko vu vekivečno bláženstvo napeláva, küzm. 180 zapeláva lüdstvo, 431 či se što vidi med vami, ka bogá čestí i svoj jezik ne drží na vüzdi, nego zapeláva svoje srcé, toga boža čést je márna, 453 vido sem drügo divjačino . . i zapeláva prebivajouče na zemli po znamejńaj, 462 vrgao ga je vu prepast, naj ne zapeláva več narode; — pelávajo: küzm. 423 eta sem vám pisao od oni, kí vas zapelávajo.

pita: pitáva: nagfl. 16 vučitel pouleg víšiše doubi spitáva, 75 či vučitel spitáva, ka činí vučeník? Či vučitel spitáva, vučeník odgovárja; — pitávate: küzm. 202 od toga spitávate eden drügoga, ka sem erkao: edno malo i ne bodete me vidili, 256 či kaj od drügega dugováńa spitávate, vu porednom správišči naj se skonča; — pitávajo: küzm. 11 vsa eta poganje spitávajo, nagfl. 74 ka činim po pripovejdańi? spitávajo.

plava: plavávajo: bar. 32 gosí ino rece rade vu voudi poplavávajo.

puńa: puńáva: mol. 130 vu šterom se düša z miloščom napuńáva, 18 ovo, gotova je düša moja, naj se po meni spuńáva tvoja božanska sv. vola, küz. 346 ár se vsa právda vu ednoj rejči spuńáva, 349 ki vsa vu vsem spuńáva; — puńávate: küzm. 47 i vi napuńávate mero očév vaši.

püšča: püščávam: nagfl. 20 štere dní dopüščávam deci na dvorišči zmejno? — püščávaš: mol. 41 ki nam odpüščávaš grejhe, smiluj se nam; — püščáva: trpl. 83 ki odpüščáva tebi vse grejhe tvoje, nagfl. 188 grum vužiga, opüščáva, gön.

Digitized by Google

51 grejh bole opüščáva, kak kákši godi drügi protivník, küzm. 49 od figovoga drejva se pa včíte eto priliko: gda je že vejka ńegova mejhka i listje spüščáva, znajte ka je blüzi leto, küzmik. 4 glédajte figovo drejvo i vse drevje, gda spüščáva že s sebe sád, znáte ka je blüzi leto; — püščávajo: küzm. 64 sinek, odpüščávajo se tebi tvoji grejhi 422 pišem vám, sinki, kaj se vám odpüščávajo grejhi, za ńegovoga iména volo, nagfl. 85 pri hiži i okouli hiže se zdržávajo miši, podgani, mühé, pávuci, buhé, kébri, srčki; tou so nej hižne stvaré, one so jáko nepríličnе stvaré pri hiži, i zá to je opüščávajo lüdjé, küzm. 154 glédajte figovo drejvo i vse drevje; gda že popovjé spüščávajo gledouči sámi od sebe znáte, ka je blüzi leto.

ravna: ravnáva: nagfl. 8 potrejbno je da (vučitel) za volo pregléda zgovárjaňe od rodníčni dugováń pouleg talov leta i dáni prílik poravnáva; — ravnávajo: bar. 22 vsaka občina má svojega sodca, pisáča i drüge ravnitele, šteri na réd pázijo ino občinske posle obravnávajo.

reza: rezávam: dain. pes. 61 ńemi odrezávam vse, 78 platno prirezávam, 85 kože k oblačili prirezávam, 67 blaňe kelim ino zarezávam; — rezávate: küz. 181 vu soboti dönok obrezávate človeka; — rezávajo: küzm. 260 naj ne obrizávajo svoje siní.

rüša: rüšáva: küzm. 328 ne pomenkamo, nego či se i vünejšńi naš človek zrüšáva, dönok te znotrejšńi se ponávla od dnéva do dnéva.

sědja (mjesto sěda): sedjáva: küzm. 265 ti ńím zá to ne veri, ár ga zasidjáva žńih več štiridesét možouv, trpl. 8 zasedjáva na čataj liki oroslán vu lükńi nastregáva na porob siromaka; — sedjávajo: küzm. 265 gda bi mi povejdano bilou, ka Židovje otoga možá zasidjávajo, k mesti sem ga k tebi poslao, trpl. 56 kí zasedjávajo düšo mojo, vküp tanáč držijo.

siča (od siti): sičáva: trpl. 83 kí nasičáva vüsta tvoja z veseļom, 119 on dá krajinam tvojim mír, z najlepšov pšenícov te nasičáva.

sipa: sipávam: dain 62 zrńe nasipávam; — sipáva: küzm. 22 i küzm. mik. 30 šteri ne správla z menom, rasipáva, 119 on dáva snejg liki vuno, srejn kak pepél rasipáva, nagfl. 141 šparaven človek ne rasipáva pejnez na nepotrejbna i nehasnovita dugováńa, gön. 104 blísk za blískom rasipáva ogen

Digitized by Google

po zráki, 105 dá se néba razvedrí, zanejmi grum, ne žgé, ne trejska, ne r a s i p á v a perin blíska.

slobodja: s l o b o d j á v a: küzm. 324 kí nas je s takše smrti oslobodo i o s l o b o d j á v a.

slüža: s l ü ž á v a: gön. 100 zdaj se oslobodí deca s šoulske temnice i z vesélov zmejnov o b s l ü ž á v a ousvetek sprotolejtja na zelénoj trati; — s l ü ž á v a m o: bar. 38 na dén svetoga Števana spoumenek našega prvoga svétoga krála o b s l ü ž á v a m o; — s l ü ž á v a j o: bar. 20 po pol dnévi se najslejdńe litaníe ali večernice o b s l ü ž á v a j o, nagfl. 137 oni moužje pravico o b s l ü ž á v a j o.

smeha, s m e h á v a m: dain. pes. 80 lehko ga predávam, no se p o s m e h á v a m; — s m e j á v a: trpl. 59 spomeni se s toga, kaj nepriátel gospodna o s m e j á v a i blázen národ preklińa imé tvoje; — s m e j á v a j o: trpl. 17 vsi vidouči mené me špoutajo, o s m e j á v a j o se.

sodja: s o d j á v a: trpl. 93 stoji kre dejsne tomi vbougomi, da ga zdrži od oni, ki o s o d j á v a j o žitek ńegov, 30 vsák dén milost činí i p o s o d j á v a i semen ńegovo bode blagoslovleno, küz. 319 prorocke pa dvá ali trijé naj gučijo, i drügi naj r a z s o d j á v a j o.

srameža: s r a m e ž j á v a t e: küzm. 314 gmajno božo zametávate i o s r a m e ž l á v a t e one. kí nemajo.

strega: s t r e g á v a: trpl. 8 liki oroslán vu lükńi n a s t r e g á v a na porob siromaka.

süńa (mjesto suva): s ü ń á v a: bar. 35 dežévnica se skouz louga i doula kak povouden s ü ń á v a.

sveča: (= svêšta), s v e č á v a: trpl. 13 boug p r e s v e č á v a temnost mojo, 103 oznanost rejči tvoje p r e s v e č á v a i te prouste činí moudre; — s v e č á v a j o: gön. 109 što pošíla sunce, mejsec i svetli zvejzd šerege, da p r e s v e č á v a j o nébo?

sveča (= svęšta): s v e č á v a gön. 51 človek p o s v e č á v a ali boug sam posvetí, te rázumen posvečeni dugován nede ošpotávao.

širja: š i r j á v a m: dain. pes. 205 z vode se vzdigávam, v dolih r a z š i r j á v a m; — š i r j á v a: gön. 106 nouvi žitek, nouva radost se r a z š ü r j á v a po polaj. nagfl. 160 vio'a násladen díš r a z š i r j á v a okouli sébe 183 glas se po zráki r a z š ü r j á v a, 197 sunce posvejt r a z š ü r j á v a po temnom líci zemlé; — š i r j á v a j o: küzm. 46 vsa dela svoja pa činíjo, naj se vidijo od lüdi. R a š é r j á v a j o pa svoje spoumenke i velike naprávlajo škrice gvanta svojega.

Digitized by Google

grünta od ńem. gründen: grüntávam: küzm. 440 spoznajo vse cérkvi, ka sem jas ki zgrüntávam obísti i srcá; — grüntávajo: trpl. 49 zgrüntávajo zločastnost.

guča: gučávam: trpl. 49 od tebe zgučávam, 61 zgučávam si vu mojem srci; — gučáva: bar. 3 vučitel si z decom vnogo zgučáva od očé ino materé; — gučávajo: trpl. 49 zgučávajo si kak májo mreže naléčti.

heńa: heńáva: mol. 215 da že te dén heńáva i kmica približáva, sunčena svetlost odhája, s. oča z menom bojdi.

jedina: jedinávajo: nagfl. 188 kojne štere se z vodenim spárom rade vjedinávajo.

joča mjesto joka: jočávam: bar. 21 žíve pozávam, mrtve objočávam.

kleńa mjesto klepa: kleńávaš: trpl. 84 ki na vodaj skleńávaš palače tvoje; — kleńáva: gön. 102 svéti zálog me skleńáva k tebi, o domovina!

kliňa: kliňávajo: küzm. 436 eti ešče vu sne . . díke prekliňávajo, trpl. 82 osmejávci moji prekliňávajo mené.

konča: končáva: küzm. 279 soudilo te bode to s prirodjeńá bodouče neobrizávańe, štero pravdo dokončáva, nagfl. 125 držina dokončáva vse potrejbne opravice vu dvori i na pouli, trpl. 11 pred lícem tvojim se naj soudba moja skončáva, nagfl. 128 pri spominańi oni svéti oupravic, štere vu cérkvi dühovnik z lüdstvom skončáva, se vučitel vsega naprejprinášańa návad drűge vere trdno varvati má, gön. 30 šouštar s šilom šev skončáva; — končávajo: küzm. 416 vaši bratje na svejti iste trplivosti skončávajo, nagfl. 137 oni moužje tožbe skončavájo.

kova: kovávaš: mol. 267 na kríž z grejhi prikovávaš znouvič tvoj'ga Jezuša.

kršča: kršćávam: küzm. 4 i 62 jas kršćávam (‚krsztsávam') vas vu vodi na pokouro, küz. mik. 6 jas kršćávam vu vodi; — kršćáva: küzm. 166 té je kí kršćáva vu svétom dühi, 171 čüli so farizeuške kaj Jezuš več vučeníkov činí i kršćáva liki Ivan, nagfl. 137 dühovnik vučí odrašene lüdí vu cérkvi, kršćáva, zdáva, spovedáva, bar. 19 vu cérkvi ešče jé eden kameni koteo pri šterom dühovnik te nouvorodjene kršćáva.

küša: küšávaš: trpl. 11 ti sküšávaš srce moje; — küšáva: küz. 307 na tou vküp pridte, naj vás šatan ne sküšáva za volo nezdržavańa vašega, 430 vsaki se sküšáva, gda se od lastivnoga želejńa vliče i vábi; — küšávate: küz. 44 i 88 i küz. mik. 83

Digitized by Google

ka me skúšávate, skazlivci? 245 skúšávate bogá? — küšávajo: küz. 9 molte za one kí vas skúšávajo.

leta: letáva: bar. 29 leto je. Metúlec sem tam zletáva; — letávajo: bar. 29 metülci ino fčele na trávniki z ednoga cvejta na drúgoga zletávajo, 30 ftice z edne vejke na drúgo zletávajo ino loug vse rümi od ńuve spejve.

liza: lizávaš: gön. 71 nous i vúha oblizávaš; — lizáva: küzm. 286 gda ščém činiti dobro, to hüdo se mi prilizáva, nagfl. 92 ka za glas dáva mačka, gda se prilizáva?

loča: ločávajo: küzm. 437 tej so, kí se odločávajo, 279 znáš ńegovo volo i vardejvaš, štera se razločávajo.

medle: medlévam: mol. 272 oh žitek vekivečnosti! kak za tebom v caglivosti liki dejte omedlejvam; — medléva: trpl. 99 moja düša omedlejva od želejńa soudbe tvoje.

meļa: meļáva: bar. 25, ka pa, či bi ńega vu tistoj vöri vido, gda je zvedo, ka je od vsega prišao, je li bi te ńega milúvao, ali oi se i te ž ńega norca rédo? — zmeláva ńega oča.

meńa: miña: miñáva: küzm. 411 od šteroga zveličańa so ziskávali ino zbrojávali prorocke, ki so od te milošče štera je na nas prišla prorokünali, zbrojávajouči na štero ali kákše vrejmen namiñáva vu ńi bodouči düh Kristušev, küz. 335 sám šatan se premiñáva na svetlosti angela, nagfl. 197 premeńáva i ńega (sunca) posvejt; — meńávamo: küz. 327 mi vsi z odkritim licom gospodnovo díko liki v gledali glédajouči v tisti obráz se premiñávamo od díke na díko; — miñávajo: küzm. 335 ár so táksi krivi apostolje, jalni delavci, kí se premiñávajo na Kristušove apoštole.

menka: menkáva: mol. 173 molte se za mé pri bougi vsi ńegovi vörni i blaženi, more biti se zglédne na mé s svoje milošče ino mi odpüstí moje prevelike grejhe. Jaj meni, ár že puna žalosti pomenkáva düša moja, trpl. 61 gda sem žalosten, na bouga si zmíslim, ceknem se da pomenkáva dűh moj, 116 gospodne, odgouvori mi skoro, moj dűh mi zmenkáva, küzm. 430 či se komi z vás zmenkáva modroust, naj jo prosi od bogá; — menkávamo: küzm. 327 zá to da eto slüžbo mámo, liki smo miloščo doubili, ne pomenkávamo (2 kor. 4, 1).

mešča: meščáva: trpl. 76 s tvojima očama bodeš glédao ino vido, kak se tomi hűdomi zadomeščáva.

meta: metávam: küzm. 130 kaj právite, ka jas vu beelzebuli zmetávam vragé. Či pa jas v beelzebuli zmetávam vragé,

Digitized by Google

sinovje vaši vu kom je zmetávajo? Či pa vu prsti božem zmetávam vragé, tak se je približalo k vám královstvo bože; — metáva: küz. 130 niki so erkli: vu beelzebuli zmetáva vragé; — metávamo: küzm. 327 odmetávamo skrivna dela sramoute i ne hodimo vu jalnosti; — metávate: küzm. 76 zametávate zapoved božo, 243 vam je potrejbno bilou najprvle gúčati rejč božo, da jo pa zametávate, 314 gmajno božo zametávate (1 kor. 11, 22); — metávajo: trpl. 90 gda on rče nastane viher, tak da se sem tam gonijo i premetávajo kak pijánec, küz. 381 ki verne májo gospodáre, naj je ne zametávajo, küzm. 419 zná gospoud one . . šteri gospodstvo zametávajo, smeuci, ki se seb dopádnejo, nagfl. 162 na vríhi bétev so klasnate vlatí, štere eden čas zeléno pérje pokríva, po tom se ž ńega vö olíplejo (zmetávajo).

miļa: miļáva: nagfl. 92 ka za glas dáva máčka, gda se priiti záva ali omiļáva?

mišļa: mišļávam: mol. 270 či si s tébe premišlávam, gučiu ali pa popejvam, že bi rad v tebi prebívao, 279 štero gda jas premišlávam, bože, k tebi zdihávam, trpl. 61 premišlávam si od davni dnévov, od nigdášńi lejt, . . premišlávam si s prvejši čúd tvoji, 99 od povelejń tvoji si premišlávam, . . daj mi zarazmiti pout zapouvid tvoji, da si premišlávam od čúdni dejl tvoji, 101 jas si premišlávam od zapouved tvoji, 116 od napráv rouk tvoji si premišlávam; — mišļáva: trpl. 28 krivico zmišļáva na posteli svojoj, 3 od nástave ńegove si premišļáva dén i nouč, 99 takáj i poglavárje sedíjo i zgovárjajo si prouti meni, dönok si sluga tvoj premišļáva od skončańa tvojega; — mišļávajo: küz. 360 ki ta zemelska premišlávajo, trpl. 8 vu zvišenosti te neveren pregáńa nevoláke, naj se zgrábijo vu mrežaj, štere zmišlávajo, 31 gučíjo meni na škodo i jálnost zmišlávajo ves dén, 34 vküp šepečejo prouti meni vsi odürjávci moji i zmišlávajo zla na méne, 68 prouti lüdstvi tvojemi jálnosti zmišlávajo, 28 ne poráčajo mira i prouti mirovnim na zemļi jálne reči premišlávajo.

množa: množávajo: trpl. 31 nepriátelje moji so v zítki i zmožni i povnožávajo se.

obiļa: obiļávam: küz. 330 jako obiļávam z radostjov vu vsoj našoj nevouli; — obiļáva: küzm. 283 právda je notri príšla, naj obiļáva grejha spadáj, 326 či je slúžba preklęstva díka, od koga bole obiļáva slúžba pravice vu diki? 357 naj hvála vaša

Digitized by Google

obi|áva vu Kristuš Jezuši nad menom, 273 dužni smo, hvalo dati bougi vsigdar za vas, bratje, liki je vrejdno, kaj tak visiko raste vera vaša i obi|áva lübezen ednoga vsakoga vsej vás k eden drügom; — obi|ávate: küzm. 297 boug vüpańa napuni vás ze vsov radostjov i mérom vu veri na tou, da obi|ávate vu vüpańi, tak i vi, geto želejte ta dühovna, na pobougšańe gmajne iščite, naj obi|ávate, 332 vu vsejm obi|ávate, 370 naj v tistom bole obi|ávate, 371 opominamo vás naj bole obi|ávate; — obi|ávajo: küzm. 324 náj kak obi|ávajo trplejńa Kristušova v nami, tak po Kristuši obi|áva i obese|ávańe naše.

peha: peh á v a m: dain. pes. 67 blańe režem ino ńe lepo skoblim, gladim vse, no na tó si je s peh á v a m, kelim ino zarezávam.

pela: pelava: nagfl. 28 vučitel s pel á v a deco, mol. 37 prosimo te naj ono želejmo od tvoje s. milošče, ka je nebesko, i či je zemelsko, na teliko prosimo, na keliko vu vekivečno bláženstvo n a p e l á v a, küzm. 180 z a p e l á v a lüdstvo, 431 či se što vidi med vami, ka bogá čestí i svoj jezik ne drží na vüzdi, nego z a p e l á v a svoje srcé, toga boža čést je márna, 453 vido sem drügo divjačino . . i z a p e l á v a prebivajouče na zemli po znamejńaj, 462 vrgao ga je vu prepast, naj ne z a p e l á v a več narode; — p e l á v a j o: küzm. 423 eta sem vám pisao od oni, kí vas z a p e l á v a j o.

pita: p i t á v a: nagfl. 16 vučitel pouleg víšiše doubi s p i t á v a, 75 či vučitel s p i t á v a, ka činí vučeník? Či vučitel s p i t á v a, vučeník odgovárja; — p i t á v a t e: küzm. 202 od toga s p i t á v a t e eden drügoga, ka sem erkao: edno malo i ne bodete me vidili, 256 či kaj od drügega dugováńa s p i t á v a t e, vu porednom správišči naj se skonča; — p i t á v a j o: küzm. 11 vsa eta poganje s p i t á v a j o, nagfl. 74 ka činim po pripovejdańi? s p i t á v a j o.

plava: p l a v á v a j o: bar. 32 gosí ino rece rade vu voudi p o p l a v á v a j o.

puńa: p u ń á v a: mol. 130 vu šterom se düša z miloščom n a p u ń á v a, 18 ovo, gotova je düša moja, naj se po meni s p u ń á v a tvoja božanska sv. vola, küz. 346 ár se vsa právda vu ednoj rejči s p u ń á v a, 349 ki vsa vu vsem s p u ń á v a; — p u ń á v a t e: küzm. 47 i vi n a p u ń á v a t e mero očév vaši.

püšča: p ü š č á v a m: nagfl. 20 štere dní d o p ü š č á v a m deci na dvorišči zmejno? — p ü š č á v a š: mol. 41 ki nam o d p ü š č á v a š grejhe, smiluj se nam; — p ü š č á v a: trpl. 83 ki o d p ü š č á v a tebi vse grejhe tvoje, nagfl. 188 grum vužiga, o p ü š č á v a, gön.

Digitized by Google

51 grejh bole opüščáva, kak kákši godi drűgi protivník, küzm. 49 od figovoga drejva se pa včíte eto priliko: gda je že vejka ńegova mejhka i listje spüščáva, znajte ka je blüzi leto, küz. mik. 4 glédajte figovo drejvo i vse drevje, gda spüščáva že s sebe sád. znáte ka je blüzi leto; — püščávajo: küzm. 64 sinek, odpüščávajo se tebi tvoji grejhi 422 pišem vám, sinki, kaj se vám odpüščávajo grejhi, za ńegovoga iména volo, nagfl. 85 pri hiži i okouli hiže se zdržávajo miši, podgani, mühé, pávuci, buhé, kébri, srčki; tou so nej hižne stvaré, one so jáko nepríličnc stvaré pri hiži, i zá to je opüščávajo lüdjé, küzm. 154 glédajte figovo drejvo i vse drevje; gda že popovjé spüščávajo gledouči sámi od sebe znáte, ka je blüzi leto.

ravna: ravnáva: nagfl. 8 potrejbno je da (vučitel) za volo pregléda zgovárjańe od rodníčni dugováń pouleg talov leta i dáni prílik poravnáva; — ravnávajo: bar. 22 vsaka občina má svojega sodca, pisáča i drüge ravnitele, šteri na réd pázijo ino občinske posle obravnávajo.

reza: rezávam: dain. pes. 61 ńemi odrezávam vse, 78 platno prirezávam, 85 kože k oblačili prirezávam, 67 blańe kelim ino zarezávam; — rezávate: küz. 181 vu soboti dönok obrezávate človeka; — rezávajo: küzm. 260 naj ne obrizávajo svoje siní.

rüša: rüšáva: küzm. 328 ne pomenkamo, nego či se i vünejšńi naš človek zrüšáva, dönok te znotrejšńi se ponávla od dnéva do dnéva.

sědja (mjesto sěda): sedjáva: küzm. 265 ti ńím zá to ne veri, ár ga zasidjáva žńih več štiridesét možouv, trpl. 8 zasedjáva na čataj liki oroslán vu lükńi nastregáva na porob siromaka; — sedjávajo: küzm. 265 gda bi mi povejdano bilou, ka Židovje otoga možá zasidjávajo, k mesti sem ga k tebi poslao, trpl. 56 kí zasedjávajo düšo mojo, vküp tanáč držijo.

siča (od siti): sičáva: trpl. 83 kí nasičáva vüsta tvoja z veselom, 119 on dá krajinam tvojim mír, z najlepšov pšenícov te nasičáva.

sipa: sipávam: dain 62 zrńe nasipávam; — sipáva: küzm. 22 i küzm. mik. 30 šteri ne správla z menom, rasipáva, 119 on dáva snejg liki vuno, srejn kak pepél rasipáva, nagfl. 141 šparaven človek ne rasipáva pejnez na nepotrejbna i nehasnovita dugováńa, gön. 104 blísk za blískom rasipáva ogen

Digitized by Google

po zráki, 105 dá se néba razvedrí, zanejmi grum, ne žgé, ne trejska, ne rasipáva perin blíska.

slobodja: slobodjáva: küzm. 324 kí nas je s takše smrti oslobodo i oslobodjáva.

slúža: slúžáva: gön. 100 zdaj se oslobodí deca s šoulske temnice i z veselov zmejnov obslúžáva ousvetek sprotolejtja na zelénoj trati; — slúžávamo: bar. 38 na dén svetoga Števana spoumenek našega prvoga svétoga krála obslúžávamo; — slúžávajo: bar. 20 po pol dnévi se najslejdńe litaníe ali večernice obslúžávajo, nagfl. 137 oni moužje pravico obslúžávajo.

smeha, smehávam: dain. pes. 80 lehko ga predávam, no se posmehávam; — smejáva: trpl. 59 spomeni se s toga, kaj nepriátel gospodna osmejáva i blázen národ preklińa imé tvoje; — smejávajo: trpl. 17 vsi vidouči mené me špoutajo, osmejávajo se.

sodja: sodjáva: trpl. 93 stoji kre dejsne tomi vbougomi, da ga zdrži od oni, ki osodjávajo žitek ńegov, 30 vsák dén milost činí i posodjáva i semen ńegovo bode blagoslovleno, küz. 319 prorocke pa dvá ali trijé naj gučíjo, i drügi naj razsodjávajo.

sramežļa: sramežļávate: küzm. 314 gmajno božo zametávate i osramežlávate one. kí nemajo.

strega: stregáva: trpl. 8 liki oroslán vu lükńi nastregáva na porob siromaka.

süńa (mjesto suva): süńáva: bar. 35 dežévnica se skouz louga i doula kak povouden süńáva.

sveča: (= svêšta), svečáva: trpl. 13 boug presvečáva temnost mojo, 103 oznanost rejči tvoje presvečáva i te prouste činí moudre; — svečávajo: gön. 109 što pošíla sunce, mejsec i svetli zvejzd šerege, da presvečávajo nébo?

sveča (= svęšta): svečáva gön. 51 človek posvečáva ali boug sam posvetí, te rázumen posvečeni dugován nede ošpotávao.

širja: širjávam: dain. pes. 205 z vode se vzdigávam, v dolih razširjávam; — širjáva: gön. 106 nouvi žitek, nouva radost se razširjáva po polaj nagfl. 160 vio'a násladen díš razširjáva okouli sébe 183 glas se po zráki razširjáva, 197 sunce posvejt razširjáva po temnom líci zemlé; — širjávajo: küzm. 46 vsa dela svoja pa činíjo, naj se vidijo od lüdi. Rašérjávajo pa svoje spoumenke i velike naprávlajo škrice gvanta svojega.

Digitized by Google

špota: špotáva: nagfl. 131 ništera deca tou zélo šegou nasledűje, kaj se s stari lüdi smeje i ńe ošpotáva; — špotávamo: küzm. 379 za to i delamo i ošpotávamo se ka se vüpamo vu živom bougi; — špotávate, trpl. 10 tanač nevoláka ošpotávate.

štima: štimávam: mol. 247 preštimávam i spoznávam tvoje vnouge milošče.

tika: tikávajo: küzm. 412 ki se potikávajo v rejč nevervajouči.

tiska: tiskávam: küz. 357 ár se stiskávam od oboujega; — tiskáva: mol. 250 jaj, kak me stiskáva čalárnost šatana, küz. 71 vidiš ka te lüdstvo stiskáva, 122 lüdstvo te pšé i stiskáva, 143 od tistec králevstvo bože se nazviščáva i vsáki se vu ńé stiskáva, 379 Kristušova lübeznost nas stiskáva; — tiskávamo: küzm. 327 vu vsem se stiskávamo, ali ne stisnemo se; — tiskávajo: trpl. 116 pogubi je vse, kí stiskávajo dušo mojo.

tüha: tühávajo: küzm. 415 zá to se i odtühávajo, ka ž ńimi vrét ne bižíte na ono isto oblosünosti vö vlejvańe.

tvrdja: tvrdjávaš: küz. 390 verna je tá rejč i ščém naj eta potrdjávaš; — tvrdjáva: küzm. 280 či pa nepravica naša božo pravico potrdjáva, ka rčémo? küzm. 325 té pa, kí nás z vami vrét potrdjáva vu Kristuša i namázao je nás, je boug; — tvrdjávamo: küzm. 281 je li tak právdo zaprávļamo po veri? A ja, nego právdo potrdjávamo; — tvrdjávajo: kúz. 376 niti ka potrdjávajo.

veda: vedávam; nagfl. 74 či vam kaj pripovedávam redovno ka činim po pripovejdańi? küzm. 248 zapovidávam, ti vu Jezuš Kristušovom iméni: idi vö ž ńe, dain. pes. 72 tydi pa zvedávam ja, jeli vole kdó imá; — vedávaš: mol. 18 daj ka zapovidávaš i zapovej ka ščéš, 26 včíni, naj lübimo, ka zapovidávaš; — vedáva: mol. 255 šatringe bajíla boug prepovidáva, küzm. 267 naj nikomi ne prepovedáva ńegovim lastivnim ńemi slüžiti, gön. 22 od káča se dosta norîe pripovedáva, nagfl. 137 dühovnik spovedáva, mol. 256 šesta (zapouvid) zapovidáva bližńega lübiti . . , zapovidáva boug kvár povrnouti, küzm. 63 tim nečistim dühom zapovidáva; — vedávamo: küzm. 375 vüpamo se pa, kaj, ka vam zapovidávamo, i činíte i činili bodte; — vedávate: küz. 132 sami notri ne idete i notri idoučim prepovidávate, küz. mik. 51 od toga zvidávate med vami, ka sam velo: edno malo, i ne te me vidili; — vedávajo: gön. 65 v čási brojimo,

Digitized by Google

v časi pa vučitel kaj lejpoga p r i p o v e d á v a j o, nagfl. 134 z v e d á v a j o ka se tu činiti more; — v e d á v a t a: küzm. mik. 45 kákše so té reči, štere p r i p o v i d á v a t a eden drügomi hodeča ino sta žalostna?

vekša: v e k š á v a š: küzm. od 1771, 824 cérkev vsáki den p o v e k š á v a š.

vele: v e l é v a m: dain. pes. 194 kak se v e l é v a m? — v e l é v a: 69 podaváči se v e l é v a naj mi kamne blizo deva.

veseļa: v e s e ļ á v a m: bar. 13 tak se i jas s tvojov zmejnov slobodno r a z v e s e l j á v a m; — v e s e ļ á v a: küzm. 324 ki nas o b e s e l j á v a vu vsoj našoj nevouli; — v e s e ļ á v a m o: küzm. 324 ali se nevouliemo .. ali se o b e s e l j á v a m o; i 1771 str. 819, 821, 827, 830.

věsa (mjesto věša): v e š á v a m o: nagfl. 58 grablice so k tomi cíli, da krščáke na ńé p o v e s á v a m o.

vešča: v e š č á v a m: küzm. 104 ne bojte se, ár ovo n a z v e š č á v a m vam veliko radost (a küz. mik. 8 pogrješno nazviščévam) 250 šteroga jas vam n a z v i š č á v a m, 251 toga jas vam n a z v i š č á v a m, 340 naj ga n a z v i š č á v a m med poganmi; — v e š č á v a: küzm. 19 siromákom se evangeliom n a z v i š č á v a, 143 od tistec králevstvo bože se n a z v i š č á v a, 252 n a z v i š č á v a vsejm lüdém povséd, naj pokouro činíjo, 276 hvalo dajem bougi, ka se vera vaša n a z v i š č á v a po cejlom svejti, 357 z istine se n a z v i š č á v a Kristuš, trpl. 15 krepkost nébe n a z v e š č á v a rouk ńegovi delo; — v e š č á v a m o: küzm. 242 mí n a z v i š č á v a m o ka je boug tou obečańe spuno nám, 421 štero smo mi vidili i čüli, tou n a z v i š č á v a m o; — v e š č á v a t e: küzm. 412 n a z v e š č á v a t e dobra dela onoga kí vás je s kmice pouzvao na čüdno svojo svetlost; — v e š č á v a j o: küzm. 248 i n a z v i š č á v a j o návade, štere je nam nej slobodno gori vzéti niti činiti.

viša: v i š á v a m: mol. 17 molim, díčim, gori z v i š á v a m i pozdrávlam te, 19 spoznávam, ka sam na té cio stvorjeni, naj tebé ednoga bogá hvalim, poštüjem, lübim i gori z v i š á v a m, trpl. 22 z v i š á v a m te, gospodne, kaj si me zvíso, 49 vu sénci tvoji perout se z v i š á v a m; — v i š á v a š: trpl. 42 ka se z v i š á v a š vu zločastnosti? — v i š á v a: mol. 37 naj se po vsem svejti tvoje sv. imé glási i gori z v i š á v a, küzm. 334 s kim rüšimo pomišlávańa i vso visokost, štera se z v i š á v a prouti spoznańi božemi, 357 zdaj se z v i š á v a Kristuš vu tejli mojem, 374 ki se z v i š á v a

Digitized by Google

više vsega, trpl. 14 naj se zvišáva boug zveličańa mojega. küzm. 102 i küzm. mik. 109 zvišáva düša moja gospodna, gön. 30 práva vrejdnost ne zvišáva sáma sebé; — višávamo: mol. 114 vsamogouči bože, tebé ponízno molimo, tebé zvišávamo, küz. od 1771 818 tebe dičimo i gori zvišávamo; — višávajo: mol. 221 nebeske ftice i divje zviríne ńega molijo i zvišávajo. trpl. 39 nad vnožinov bogátstva svojega se zvišávajo. 77 vsi hüdodelnici se zvišávajo, 91 naj ga zvišávajo vu správišči lüdi, gön. 110 da te vsi z vesélim dűhom zvišávajo.

vrńa (krivo mjesto vrača): vrńávajo: trpl. 92 oni mi povrńávajo s hüdim za dobro.

vrša: vršáva: trpl. 34 srcé ńihovo zvršáva hüdoubo.

žira: žirávate: küzm. 46 jaj vám, pisáčke i farizeuške skazlivci! ár požirávate hiže vdovíc pod obrazom dugi molítev.

živa: živávaš: trpl. 102 na veke se ne spozábim z zapouved tvoji, ár me ž ńimi oživávaš; — živáva: küzm. 175 liki oča zbüdjáva mrtve i oživáva, tak i sin koga šče oživí.

γγ) *u kajkavštini.*

bliža: bližávam: švag. 1, 11 približàvam se k tebi; — bližáva: petr. 3 i ev. tirn. 1 gda se pák ova počnu činiti, viđte i podignete glave vaše, ar se približáva odkúplenie vaše. kraj. 298 gda im se vre smrt približáva, gašp. 1, 14 vnogi zmed svétcev, kak čutili nad sobum jesu, da gingavoča ńim dohaja i skradńa vura ńim se približáva, taki muku Kristuševu na glás čteti jesu želeli, 1, 682 kuliko več gdo zagrešúje, tuliko k vekivečnoj približáva se muki. 705 kaj goder približáva se k s. Tomášu, ńegov naslédnje návuk, vran. rob. 1, 63 vezda pitańe bilo je, gde on nòč, koja se približáva. sprevodil bude? math. 1ª 93 ne odmeče ni jednoga, koji se k ńemu s skrùšenem srdcem približáva, 14, 26. 58 75, 93. krist. nač. 9 brodàr s hitrem korakom približáva se k sidru (k železnoj mački anchora). 138 k smrti. kada se k našemu vmrtelnomu tèlu približáva, govorimo: o smrt, kak žuhka jesi ti človeku! 218 vsaki hip smrt se k nam približàva.

bo|ša: bolšávate: krist. blag. 1, 172 koji se po spovédi niti vu naj menšem ne pobolšàvate.

brisa: brisávaju: mat. 1. 183 za zopet vužgati toplinu ļubavi proti bogu, po koje izbrisávaju se mali grehi, nekaj više potrebno je.

Digitized by Google

buđa: buđávaš: kraj. 375 da nas na gusto pričéščaće ovoga svétoga šakramenta obuđávaš; — buđáva: kraj. 297 da pokájaće za grehè vu sebe zbuđáva, gašp. 1, 424 vekše je čudo grešnika preobrnuti, nego vu télu mrtvoga izbuditi, ar vu ovom zbuđáva se télo opet vumirajúče, vu onom pak dúša na veke živúča, math. 1ª 65 gdo se more spozábiti iz našega Jezuša, koji večkrát vu srdcah našeh stán i prebivališče jemle i .. jákost vu ńih zbuđáva, 2ᵇ 28 (ova kniga) temeļe vere krščanske zadržáva, rázum razsvečùje, vòļu na dobro nagìbļe i človeka izbuđáva, 2ᶜ 35 donáša nam na pamet u ńegovu ļúbav, koju vu srdcah našeh proti bogu zbuđáva, krist. 99 bog objačùje človeka .. zbuđáva ńegovo dušno spoznaće; — buđávaju: kraj. 298 da je zbuđávaju na veru krščansku, math. 1ª 201 dobri i pravìčni nas na dobro izbuđàvaju.

čišča: čišćávaju: petr. 4 i ev. tirn. 2 gubavi se očišćávaju, math. 1ª 30 gùbavi očišćàvaju se, 2ᵇ 66 gubavi očišćàvaju se.

čita: čitáva: gašp. 1, 428 teško se najde jeden sluga božji, koteri ne bi imal okolu sebe neizbrojene Šaule, koji ńega nástore govoreči: za kaj ne živeš kak mi drugi tvojega živemo stališa? za kaj se ne oprávļaš kakti drugi? za kaj ne ješ ono kaj vsi za hranu od boga ostavļeno imaju? Spočitáva za ovem drugi Šavel govoreči: je li ne vidiš živléńe tvoje jedno samoga sebe vumárjaće? za kaj se tuliko postiš? za kaj tak télo trápiš? math. 2ᵇ 43 ovákvi ļúdi med nami takáj naháđaju se ne rédki, kojem isto lástovito ńihovo dušno spoznáńe spočitáva, da takáj spádaju vu broj nezáhvalneh, 70 kak se hoče mládenec na smrtnoj posteli razveseliti, kada ńemu dušno spoznáńe spočitáva, da on po hmáńem i raspuščenom živléńa náčinu svoje živléńe je prikrátil, krist. blag. 1, 59 kak vam je pri srdcu, kada vam pogled groba spočitàva? — čitávaju: gašp. 1, 709 k ńemu dojdúči špotļivemi rečmí bedastóču mladosti spočitávaju.

dela: deláva: mat. 2, 340 samò naj se zemļa ne obdeláva, math. 2ᶜ 154 poslal je sina svojega, da ova neplòdna drèva po svojeh návukeh, példah i dobročinstvah obdeláva, krist. blag. 1, 137 kojńu (dušu) vérno neprestance obdelàva; — delávamo: krist. blag. 1, 137 da vinograda vérno obdelávamo; — delávaju: vran. rob. 1, 61 niti poļa ne obdelàvaju, 71 obdelàvaju i razpiļuju dreva tak da se jedno k drugomu priložiti bude moglo, mat. 1, 616 vaši sini kvare podelávaju.

Digitized by Google

diga: digávam: kov. kemp. 173 ja sêm, koteri poniznu pamet v hípu podigávam, da se več vekivečne istíne zrokov navči, neg da bi se gdo deset lêt vu školah bil vučil, 211 ja sêm, koji turobne podigávam; — digávaš: kov. kemp. 234 vnóge im radosti proti vsakojáčkem protívčinam dáješ, i z nižíne lastovite plahosrčenosti podigávaš; — digáva: petr. 254 i ev. tirn. 256 kaj je ono, kaj pop mešu slúžeči vu keļihe (ev. tirn. keļihu) gore podigáva? kov. kemp. 159 jošče žive vu meni stari človek .. jošče poželúje proti duhu, boje podigáva nutrńe; -- digávamo: kov. kemp 118 pohođeni podigávamo se.

diha: diháva: mul. ap 124 duh sveti izdiháva se ili ti izhâđa od otca i sina jednáko, 176 narođen plače vu štalice na slamice, a vmirajuč zdiháva na drevu križa, 177 Kristuš na križu žéden zdiháva, kov. kemp. 183 razveséli prégon moj, vsaku ból moju, ar k tebi zdiháva vse poželéńe moje, mat. 2, 497 srdce vu prsah ńemu trepeče, zdiháva .., krist. blag. 1, 27 dopùšča mu vsa za kojemi zdihàva, 40 komaj je na onu čast dospel i vre za vekšum srdce ńegovo zdihàva, 121 pod žalostnémi poslédki hmańice svoje zdihàva, 143 zdihàva nad velikémi troški: — dihávamo: krist. nač. 14 vesèļe, za kojem zdihàvamo, naj bude stalno; — dihávate: math. 2b 234 pripečéńe ovo, draga bratja, mòra i vas srdčene i bátrive vučiniti, koji mozibiti takáj vu vašoj dugotrpnoj nevoļi za pomoč i razveselèńe zdihávate.

diha (mjesto dija): diháva math. 1a 125 kada prijatelom ńegvem vre dodiháva takove leńáke hraniti, tak móraju za vúgnuti se gladu na druge prepovèdane náčine misliti i postánu petļari, vkaniteli ali táti, krist. nač. 130 délo, koje vas zatrudùje i vam dodiháva, niti drugem v tek ne bû išlo, krist. blag. 1, 223 vre drugi den opet dodihàva îm gospon.

drža: držávam: petr. 47 i ev. tirn. 43 ali ga já znam i réči ńegove obdržávam, gašp. 1, 563 ne čudo, da vu priprosteh zadržávam se posleh; — držávaš: mul. ap. 108 ako čistoče poleg tvojega stališa ne obdržávaš, nikaj ti ne bude hasnilo ime krščansko, mul. fer. 43 ako ne obdržávaš ono kaj Kristus ļubi, gašp. 1, 49 o sinko moj predragi, gde se zadržávaš? kov. kemp. 228 pravi bog i človek pod malom kruha i vína kípom ves se zadržávaš, gašp. 1, 541 ti vsa hrániš i zdržávaš od tebe stvorjena; — držáva: petr. 82 i ev. tirn. 76 kí ne ļúbi mene, rečih mojeh ne obdržáva, kraj. 250 ki ovo tvoje duguvańe marlivo obdržàva, math. 2c 10 koji veli, da ńega z živum ve-

Digitized by Google

rum pozna i ńega ļùbi, zapovedi pako ńegve ne o b d r ž à v a, takov je lažec, kraj. 94 ki se vu mešnom aldovu zapíra i z a d r ž á v a, 245 vu ovom šakramentu z a d r ž á v a se pravi Kristuš, gašp. 1, 140 ova vsa imena ovoga najsveteša širina vu sebi z a d r ž á v a, 1, 141 jesu i druga ovem spodobna imena, kotera vsa jedno ime Jezuš vu sebi z a d r ž á v a, kov. kemp. 112 ako sêm ja zrok, zadovoļen budeš, kak goder obrédim; ako se pak lastovite koristi kaj z a d r ž á v a, nut to je, kaj tê páči i teží, 198 oh kulika zaúffanost bude vumirajúčemu koga nikakvoga dugovańa hotéńe na svêtu ne z a d r ž á v a! 233 pohodi mê vu tvoj zveličnosti, da pokušam vu duhu slást tvoju, kotera vu ovom sacramentumu kak ti vu zvirališču popúnoma otájno se z a d r ž á v a, mat. 2, 381 privoļeńe zvršeno vse one hmańice na se jemļe i vu sebi z a d r ž á v a, math. 2b 114 vu oveh dveh zapovedih z a d r ž à v a se ves zakon i zapovedi, 2c 86 čudo ovo vnogo nàvuka za nas vu sebi z a d r ž á v a, 2c 199 vu ovoj prispodobi vse z a d r ž á v a se, kak molitva vèrneh krščenikov i srdce ńihovo mòra biti správļeno, krist. nač. 15 predi kak daļe idemo, hočemo na jedno suprotstavļeńe odgovoriti, da ne bi vnogi po skazlivosti, koja se vu tom z a d r ž à v a zasleplļeni niti več misliti hoteli na nàčine za pravoga si pokoja preskrbeti, gašp. 1, 372 koteri (bog) nebo, zemļu i morje z d r ž á v a, kov. kemp. 98 ļubav letí, drží, radúje se, prósta je i ne z d r ž á v a se, 249 ako se gdo iz poniznosti ali zbog pravednoga zroka z d r ž á v a, hvále je vrêden, mat. 1, 575 bog nas z d r ž á v a živeh i zdraveh, 2, 202 koji hižu z luckem z d r ž á v a, vsa mora prodati, krist. nač. 42 je bog, koji céloga svéta ravna i z d r ž à v a. Gospone, kak velika jesu déla tvoja!.. tvoja nedokončana dobrotivnost ńe z d r ž à v a, 75 bog sve z d r ž á v a po svojoj mogùčni réči; — d r ž á v a m o: gašp. 1, 525 svét čalarni vnoga obèče a malo dáje, ter vendar več ńemu verujemo, neg obečańu božánskomu i bogu dragomu, kojemu dosta puti vnoga obéčemo, ter nikaj ne o b d r ž á v a m o, math. 2b 252 mi ńegove zapovedi marļivo ne o b d r ž á v a m o, gašp. 1, 69 vu greheh z a d r ž á v a m o se; — d r ž á v a t e: math. 1a 81 s prevarum správļeno blágo jočče pri sebi z a d r ž á v a t e; — d r ž á v a j u: petr. 36 i ev. tirn. 32 jesu oni koteri čúvši réč, vu dobrom i poglavitom srdce o b d r ž á v a j u ńú, petr. 43 i ev. tirn. 39 bláženi kii poslušaju reč božju te (tirn. ter) ju o b d r ž á v a j u, kraj. 90 nè oni koji poslušaju nego koji ti o b d r ž à v a j u právdu bóžju, hoté biti pravični, gašp. 1, 506 kak i dohájaju vsi, koji ńega pravoga valúju boga i o b d r ž á v a j u zapovedi svetoga evangeliuma,

Digitized by Google

1, 518 vnogi sámo ona obdržávaju, kotera pod smrtni grèh dužni činiti jesu, math. 2c 41 za kaj bi i kada prèstal one ļubiti, koji ńegove nàvuke obdržàvaju. krist. nač. 150 ako se králestvo po dobreh vojnikih bráni, ako dobre vođe i đeđerne častnike ima, koji podpunomu naredbe vojničke obdržávaju, ne štimajte, da oni svoju đeđernost od sameh sebe imaju, kraj. 195 dela telovnâ ovde se zadržávaju, mul. ap. 854 čekajuč vekše dražíne žitek zadržávaju. gašp. 1, 141 vsa druga imena Kristuševa božansko zadržávaju duguváńe, kak je bog vu sebi, 1, 647 o kuliko je vezdašńega vrémena ļudi i skúpcev, kotéri ļucká zadržávaju, mat. 2. 199 vu prvom delu vsi broje se i zadržávaju oni koji . . , perg. 23a kotera vallovańa se vsagdaar zdržaavaju i nigdar se ne odzaavaju, gašp 1, 525 prosi od s. bogorodice, da bi dopustila ńemu vu náručaj prijeti onoga, čije ruke zdržávaju ves svet široki (a zádržava kov. kemp. 137).

durja: durjávam: kraj. 146 odurjávam i suproti govorim vsakojačke lotrène pogane nečistoče; kov. kemp. 244 vse grehe moje kaj naj boļe odurjávam; — durjávaš: gašp. 1, 618 boge naše odurjávaš; — durjáva: petr. 166 i ev. tirn. 153 kí oddurjáva dušu svoju na ovom svete (tirn.: svietu), na žitek vekivečni váruje (tirn.: čuva) ńú, petr. 177 i ev. tirn. 164 kí mene oddurjáva i otca mojega oddurjáva, kraj. 247 ov svet nàm oddurjáva, gašp. 1, 417 Marija prekršitele čistóče kruto odurjáva, 1, 813 Gregur vse svoje blago i bogáctvo odhitáva, odurjáva, kov. kemp. 200 natúra odurjáva zločesta i lagodna, 201 milošča odurjáva têla poželéńa, vran. rob. 2, 109 koji zloču odurjáva, math. 2b 191 srečen je on, koji vnožinu svojeh falingih i dùga gréhov odurjáva! krist. nač. 172 bog odúrjáva zloču; — durjávamo: math. 2c 170 mi odurjávamo takve ļùdi iz cèloga srdca, krist. nač. 128 denes prijatele naše ļùbimo, zutra jê odurjávamo; — durjávate: math. 1a 83 greh odurjàvate; — durjávaju: petr. 177 i ev. tirn. 164 vezda oddurjávaju i mene i otca mojega, mul. ap. 43 vu grehu živu, spoznanu istinu odurjávaju, gašp. 1, 431 drugi grésniki odurnost svojeh grehov spoznávaju, spoznanu odurjávaju, 1, 673 jesu nekoteri tak prevzétni, koji pomoč s. Máthiaša kak ti zadńega med apostolmi odurjávaju, math. 2b 151 obodve fele oveh nespamétneh ļudih odhitavaju pozávańe vu králestvo bóžje, da pače one psúju, odurjávaju, koji ńe na to opomińáju, 2c 209 krúto vnogi odurjávaju istinu, koja ńim povèda se, krist. blag. 1, 169

Digitized by Google

koji kaj denes plačom svédočili jesu da odurjàvaju, zutra vse z vesèļem činìju.

gleda: gledávaš: kov. kemp. 165 telovnèm okom viđena ali čujena ne pregledávaš; — gledáva: krist. blag 1, 59 vas z žalostném pogledom pogledáva; — gledávaju: mul. ap. 936 greše oni, kî se pod mešum ogledávaju, kov. kemp. 223 tekú vnógi vu vsakojačka mêsta, prestrane zidine cirkvih zgledávaju.

griza: grizáva: gašp. 1, 810 onda goščéńa stranskem podána iz ļubavi krščánske izhájaju, kada pri stolu ničii dober glas ne ogrizáva se.

hita: hitávaš: gašp. 1, 505 ti li on jesi, koteri zapovedi naše odhitávaš? — hitáva: gašp. 1, 678 bog gizdave odhitáva, 1, 813 Gregur vse svoje blago odhitáva, odurjáva, math. 2^{c} 13 koji ove nàvuke ne prijemļe í ńe odhitàva, on vlastito ne odhitàva moje, nego otca mojega zapovedi, gašp. 1, 667 svržje dréva na višćšem mestu postavļeno boļe od vetra prehitáva se neg na niskom prebivajúče, math. 1^{a} 201 koji stràh božji zahitàva; — hitávamo: math. 2^{c} 185 za to za nemar mečemo i odhitàvamo vsa dobra opominańa; — hitávate: (?) vi kruto nemarni kážete se cesaru, po keh dob on vam velike izkažuje milošče, a vi zapovedi ńegove odhitávate, math. 2, 3, 14 za kaj vi ov jàrem i ovo breme tuliko puti od sebe odhitàvate? — hitávaju: gašp. 1, 518 vnogi sámo ona obdržávaju, kotéra pod smrtni grèh dužni činiti jesu, druga vsa odhitávaju, math. 2^{b} 251 koji Jezuša i návuka ńegvoga zahitávaju.

igra: igráva: vran. rob. 1, 82 poglejte lepu onu zvezdu večernu, nut kak vam vugodno s traki svojemi zgora zigràva!

iska: iskávaš: kov. kemp. 100 preveč pohlepno obraduvańe ziskávaš, 178 zá kaj tî tak mala k srdcu prebíju, neg kajti sî još telovni i na ļudi boļe neg je trêba páziš, ar kajti obšáńen biti boíš se, pokárati se za pogrèške ne pustíš i spričávań teńe ziskávaš; — iskáva: perg. 2^{a} prava se plemenščina po viteštve zaiskâva, mul. ap. 1395 preveč obilne jestvine zaiskáva, kov. kemp. 263 nut ovak se blagoslovi človek, kotéri boga ze vsega srdca svojéga ziskáva; — iskávate: math. 1^{a} 161 vi se skrbite za vaše końe, vole, krave, kada vu delu vašem obetežaju, poiskávate likarije vse mogúčne za ńe, kada me(d)tem toga vaše betežno družinče prez vsake pomoči pustite.

Digitized by Google

kuha: kuhávaju: vran. rob 1, 180 jedni jû (sol) skuhàvaju iz slàne vóde.

kupļa: kupļávamo: kraj. 279 za to odkupļávamo grehé, 282 odkupļávamo našé mukè i kaštígè vremenné dobremi deli; — kupļávaju: math. 1a 136 detca se pri takveh veséļah návadno skupļávaju.

kuša: kušávaš: kraj. 83 gda se na kakov greh skušávaš, gašp. 1, 342 znam bog moj, da skušávaš srdca. kov. kemp. 187 trêba je, da se na zemļi skušávaš; — kušáva: gašp. 1, 470 ovo je on isti gospon moj, koji mene i vas skušáva, kov. kemp. 269 vrag nevêrnike i grêšnike, koje segurno vre láda, ne skušáva; — kušávate: petr. 125 a ev. tirn. 111 kaj me skušávate skazlivci? — kušávaju: gašp. 1, 316 sami sebe skušávaju, kov. kemp. 269 nekotéri jáko se skušávaju od vere i sacramentuma.

leca: lecávaju: math. 2b 88 trpeti ne mogu, da bi vi pri vašem gosponu več vaļali kak oni: zá to pod vami jamu podkápaju i ovakve záńke vam polecávaju.

leza: lezáva: mul. fer. 24 čuteńa marlivò čuvaj, ar su ovo obloki i prela, čez koje nesnága iliti greh i smrt vlezáva.

liza: lizáva: kov. kemp 202 natúra míli se zmožnèm, prilizáva bogátèm; — lizávaju: math. 2b 87 jeli se ne nahâđaju nekoji, koji vam se prilizávaju? 2b 213 nazoči ńe hvàle, vsakojàčki ńim prilizàvaju se, 2b 214 ne zaúfajte onem koji vam se prilizàvaju.

luča: lučáva: petr. 129 a ev. tirn. 115 pastir razlučâva (tirn. razlučáva) ovce od kozličev; — lučávaju: kov. kemp. 199 sinko, marlivo pazi gibańa natúre i milošče, ar krúto protivno i nečutlivo se gíbļu, têr težko neg od duhovnóga i najnutrnéje rasvêčenoga človeka se razlučávaju, math. 1a 224 po postu od poganinov razlučávaju se.

menka: menkávam: kov. kemp. 167 gospodine, nikaj nêsem, nikaj ne morem, nikaj dobra iz mene nêmam, neg vu vseh pomeńkávam i vsigdar na nikaj šetújem, 205 več krat vnóga dobra nakánim ali kajti milošča za pomoči mlahavóču moju fali, zbog maloga protiveńa odstupļújem i zmenkávam; — meńkáváš: kov. kemp. 108 ako sebe samoga vu čêm íščeš, taki vu sebi se pomenkáváš i sušíš; — meńkáva: krist. blag. 1, 83 naša krepost pomenkàva, gašp. 1, 637 kada zmenkáva jákost človečanska, onda je potrêbna milošča božánska.

Digitized by Google

meńša: meńšáva: kraj. 246 tere i pomeńšáva telovnà poželeńa, kov. kemp. 229 ļúbav Kristuševa nigdar se ne pomeńšáva, math. 1a 171 vu snu zbiraju se vse po malo kréposti nazád, žile objačiju se, umoreńe kotrigov pomeńšáva se; — meńšávaju: kov. kemp. 234 ov sacramentum je vráčtvo vsakotéroga duhovnóga betega, vu kojem zla nagneńa moja se vráče, pohtéńa stèžeju, skušńe obládaju ali pomenšávaju. math. 2b 213 ako ovem nàčinom zadobè svoja hudobna namenèńa, onda se podigneju, ter pomenšàvaju ńihove krèposti, krist. blag. 1, 144 hočeju da se moči téla ńihovoga ne pomenšàvaju.

meta: metávaju: krist. blag. 1, 260 kak mnogi ne zametàvaju se sada od sveta koji pred nekulikémi letmi od vséh preštimàvali se jesu!

mika: mikáva: kov. kemp. 116 koj se trsi vmèknuti od pokornosti on se vmikáva od milošče. krist blag. 1, 87 kada se z nevarce na ńu nádospe, vmikáva se.

mišļa: mišļávam: kov. kemp. 118 stojim osúpńen i premišļávam da nebésa nêsu čista pred pogledom tvojem, 184 o kaj nútrè trpím, kada pametjúm nebéska premišļávam; — mišļávaš: gašp. !, 80 da tak zbog tebe žalostnoga premišļávaš Jezuša, žalostna naj bude i duša tvoja; — mišļáva: math. 1a 209 kada človek návuke i čine Ježuševe pre- i razmišļàva; — mišļávamo: math. 2c 230 metem toga nam meńe oprostiti se more, ako mi dobročinstva božánska samo z vekšega premišļàvamo, krist. nač. 143 valujem da suprotivčine pri prvom pogledu dúšu našu zburkaju, kajti mi stvàri kak su vu sebi premišļàvamo, gašp. 1, 686 postimo vu protuletju. da dohájańe ńegovo na ov svèt razmišļávamo, petr. 235 i ev. tirn. 229 zá to ti se žalostnò túžimo i pred tobum žitek naš kúdimo. gda se z grehov našeh spominamo, te iz hudeh činov zmišļávamo; — mišļávate: math. 2c 14 ovo dohàđa od ovud, kajtí vi tak rètko vu srdcu i duši vašoj ove nàvuke i zapovedi pretrèsate, nego samo z vekšega premišļàvate; — mišļávaju: gašp. 1, 373 strašne jesu láži ove i krivice, kotere proti kršćenikom oni zmišļávaju, krist. blag. 1, 294 ali se proti ńoj izpričàvańa zmišļàvaju.

morja (mjesto mora): morjáva: perg. 19a ako otec za te gore povjedane zroke na delenię syna primorjâva, adda nije (nye) dužan ni z imjeńa ni z marhe koteru je saam zayskal synu, dati djela.

Digitized by Google

mrka: mrkáva: kov. kemp. 157 čêm čisteje bude nakaneńa oko, tem stalnéje se hodi med vsakojáčkemi težín vihri. Ali vu vnogeh smrkáva oko čistoga nakaneńa, ar brzo se ogleda na kaj nasladno.

mrmra: mrmráva: kov. kemp. 116 koteri nerad i ne hteč svojému poglaváru se podloži, znamêńe je, da têlo ńegvo jošče mû nê prekomcé pokorno neg gusto krat se odtêpļe i odmrmráva.

muđa: muđáva: krist. blag. 1, 165 pijànec zamuđàva delo; — muđávaju: math. 1a 113 zamuđávaju školu i cirkvu, 2b 93 zamuđàvaju prodečtvo i kršćánski návuk, 2b 173 vnógi hmáńi i nemilostivni roditeli malo si teru glávu za svoju betežnu decu i vsa náravi puščaju, niti jednoga dnéva prikazati né čeju da bi vu váraš išli i spametnoga vračitela dopéļali. Da pače tak dugo zamuđávaju, doklam vre ni moči pomóči, 2c 194 zaradi pijančuvàńa i lebud kakvoga živļèńa vnògi skup spràvļaju se, doma pak hižno delo i fàrnu službu bòžju zamuđàvaju.

niza: nizáva: duh. 32 kada se listje nanizáva, jemļe se jednaka železna igla.

peļa: peļávaš: krist. blag. 1, 123 od tud izpeļàvaš kak da bi bogu gréšeńe i krepostno živlèńe vse jedno bilo; — peļáva: gašp. 1, 705 odkuda izpeļáva se, kak vugodna bila jesu alduváńa gospodinu bogu tulikoga svétca aldujúčega télo i krv Kristuševu, math. 2c 18 on je koji kršćánska namenéńa, živu veru vu Jezuša, dobra obečáńa iz srdca našega izpeļáva, takoga objačúje, zdržáva i razširúje, kov. kemp. 202 milošča vsa k bogu nazad pripeļáva, odkud počétno izhájaju, 232 o kak velikoga primļe gospodína, kak predrágoga vpeļáva príhodnika; — peļávamo: math. 2b 178 da ov gospon né zabstúń pital slúge svoje, speļávamo iz tvrdnoga zaúfańa, koje on imal je vu réči Jezuševe, 2c 116 od ovud mi speļàvamo, da Ježuš vse one drži za ļudomorce, koji bližńega .. špòtaju, kov. kemp. 170 gospodine, vu slepoti smô i ničemurnostjum hitro se zapeļávamo; — peļávaju: mul. ap. 189 nespametnò mati k razpélu govori: dete moje, kušni boga, ovo je Kristuš bog. Odkud krivoverci izpeļávaju, da mi razpélo verujemo i poštujemo za pravoga boga i za to govore, da imamo lipovoga boga, kov. kemp. 103 vnogi se vu blúdnost vpeļávaju.

pěša: pešávam: kov. kemp. 231 potrêbno mî je stanovito, tak gusto krát opádam i greším, tak hitro lênim se i opešávam, da po gustih molitvah i spovêdih sebe ponávļam.

Digitized by Google

pika: pikáva: math. 1a 90 pijanec na vuglokamen popikàva se.

pisa: pisáva: gašp. 1, 638 kotero (živleńe) izpisáva Eusebius, 1, 645 ostála čuda po vrédnosti s. Konrada prigođena Wadingus leto 1516 na krátkom ovako izpisáva, 1, 712 žitek s. otca svojéga z rázumnem perom svojem izpisáva, mul. ap. 244 papa se sam ozáva i na listeh podpisáva sluga slug božjeh, gašp. 1, 514 ov dan i očiščávańu prečiste bogorodice device ne zbog odhađańa od čistóće nego zbog prihađańa k najvekšoj čistóći pripisáva se, krist. blag. 1, 65 duh svéti ova spisáva vu kńigi redovničtva, 254 ovak spisàva Jezuš dóbroga pastìra; — pisávaju: gašp. 1, 666 prodekuvańa, čine i smrt Mathiaša vnogi navučiteļi izpisávaju.

pita: pitáva: math 1a 116 ako vas vre velike i vrstne več krát gdo návuke ovakve izpitáva, stojite kak ti nèmi; — pitávaju: mul. ap. 43 nigdar ne izpitávaju niti čujena ne pretrésaju, gašp. 1, 571 zapaze sluge svoje poglavniki domom dohajajúče, đeđerno ter bahatò zezvédaju i zrok izpitávaju, za kaj zapoved ńim dána ne izvršena ze vsema, kov. kemp. 172 jaj onem, koji vnóga smêšna od ļúdih spitávaju, 211 hlepoznanlivi ļudi spitávaju.

priča: pričáva: kov. kemp. 98 ļúbav z nemogučnostjum se ne spričáva; — pričávamo: krist. blag. 1, 95 znam da se z našum slabočum izpričàvamo; — pričávaju: kraj. 248 vnógi se ļúdi od pričéščańa spričàvaju vrèmenom . . a néki se pak spričávaju srameżlivostjum.

puńa: puńávaš: kraj. 80 vse živúčè stvâri blágoslovom napuńávaš, math. 1a 59 ti marlivo spuńávaš dùžnosti, 2, 19 misli vsigdar sam pri sebi, jeli dužnosti proti ńemu marļivo spuńávaš; — punáva: kraj. 54 ki vsa mesta napuńáva, 106 vn kom se duša milostjum napuńáva, math. 1a 182 koji voļu ńegovu spuńávu, krist. nač 204 ne more višni mešter z nezadovolnem okom glédati, da človek dužnosti stališa svojega spuńáva; — puńávate: math. 1a 220 vi dužnosti jednoga krščenika ne spuńávate; — puńávaju: mul. ap. 853 zadńu voļu svojeh ne ispuńávaju, math. 2b 57 dùžnosti svojega zvàńa spuńàvaju, gašp. 1, 647 o kuliko je ļudi, kotéri z žúli i trudom siromaškeh ļúdih žèludce svoje napuńávaju, kov. kemp. 215 preobilnem veseļem se napuńávaju.

Digitized by Google

raduva: raduvávaju: mat. 1, 376 nit obraduvávaju nit veselé viđeńe s kojem glede se.

riga: rigáva: mul. ap. 178 Kristuš na križu žéden zdiháva, â krščenik vu krčme ali pijan na posteļe ležeč zrigáva.

riva: rivávaju: vran. rob. 2, 113 ako takov trh samo i kuliko odrivávaju, tak se váļa na váļkeh.

sipa: sipáva: krist. blag. 1, 32 dapače me z vsum obienostjum obsipàva, 28 obsipàva grešnike s sréčam, petr. 42 i ev. tirn. 36 ki ne správļa z ménum, razsipáva.

služa: služáva: mul. ap. 151 s. mati cirkva na isti božični post ńihov spomenek obslužáva, gašp. 1, 220 tretjega kráļa dan na jedenajsti prosinca obslužáva se, 1, 270 svetek ńegov obslužáva s. mati cirkva petnajsti dan séčna, 1, 422 vu koterom vsakoletni svetek ńemu na hvalu s. mati cirkva obslužáva, 1, 426 ni jednoga drugoga preobrneńe tak glasovito ne obslužáva s. mati cirkva, kak s. Pavla, 1. 514 drugi meseca svečna dan s. mati cirkva vsako leto alduváńa Kristuševoga vu cirkvi obslužáva spomenek, 1, 528 na spomenek ove svete procešije i dandanašńi s. mati cirkva obslužáva procešiu, 1, 610 obslužáva sveta mati cirkva ov isti deveti dán svéčna svétek odičene pomočnice naše, 1, 727 trpele jesu s. Perpetua i Felicita sedmi dán súšca, vu kojem dnévu sveta mati cirkva ńihov obslužáva vsakoletni spomenek, 1, 795 svéta mati cirkva na dán danášńi svétek ńihov obslužáva, math. 2b 145 veliko veseļe obslužáva se, kov. kemp. 112 kojúm se náj više dobro zaslužáva, 263 takov vu prijétju presvetoga sacramentuma veliku zaslužáva jedínosti božánske milošču; — služávamo: gašp. 1, 390 blažene Agnes device i mučenice svétek obslužávamo, math. 2c 119 ovde gde mi spomenek preodičene ńegove ļùbavi proti nam tia do smrti obslužàvamo, moramo mi vu pràvoj i istinskoj ļùbavi med nami skup složiti se; — služávaju: kov. kemp. 268 koji goder náklonito i pobožno náj viši tvoj sacramentum obslužávaju, náj budu vrédni milošču i milosrdnost pri tebi nájti.

smeha: smeháva: mul. ap. 709 ki se iz pobožneh ļudi ošpotáva ali osmeháva; -- smehávamo: mat. 2, 177 nas tenta da se smójemo, posmehávamo, razgovarjamo; — smehávaju mul. ap. 43 nigdar ne izpitávaju, niti čujena ne pretrésaju, nego se osmehávaju, za nemar meču, math. 2c 194 vnògi dohàđaju vu cirkvu više pùti samo za to, da se mogu priličnèše razgovàrjati, ali bole

Digitized by Google

rečem klafuriti, da se z drugeh zešpotàvaju, zesmehàvaju, druge ogovàrjaju.

stupļa: stupļávam: kov. kemp. 226 pristupļávam betežen k vračitelu, 233 gospodine, z ufańem i náklonom k tebi pristupļávam; — stupļávaju: petr. 35 a ev. tirn. 32 kó je palo obrh živca kamena, jesu oni koteri gda čúju, z veseļem prijemļú réč, i ovi koreńa némaju, kii do vremena veruju i vu vremene skušavańa odstupļávaju.

ščipa: ščipáva: mul. ap. 1389 prišeptańe, kada se na ufanom ter otajnò tuđe dobro ime prišćipáva.

šenta: šentávaju: mul. ap. 501 koji ļudi ne svete imena božjega? Ne svéte oni . . . ki blázne govoreč, da je vrag stvoril, dal, sudil, spravil ali donesel. Ali šentávaju ali erdegataju.

širja: širjáva: kov. kemp. 225 sada vu vnógeh méstah aldúje se Kristuš. da têm vekša milošča i ļúbav božánska proti človeku sê izkáže, čêm boļe svéto pričéšćańe rašir jáva sê po svêtu, 234 ov náj viši sacramentum je vráčtvo vsakotéroga duhovnóga betega, vu kojem . . ļúbav ogńi se têr rašir jáva, math. 1a 226 ńegov navuk nasleduje i razširàva, krist. blag. 1, 285 ovde naj se kràļestvo milošče zmìr boļe razširjàva; — širjávaju: math. 2b 255 apoštoli su bili odebráni orudeļe. da veru Kristuševu nazvéščaju i razširávaju.

špota: špotáva: mul. ap. 709 ki se iz pobožneh ļudih pošpotáva; — špotávaju: math. 2c 194 vnògi dohàđaju vu cirkvu samo za to, da se z drugeh zešpotàvaju.

štima: štimávaš: gašp. 1, 813 kak se poúfaš siromaštvo tvoje Gregura bogáctvu prispodábļati, naimre ti, koteri jednu miševlovicu tvoju boļe ļúbiš, gládiš i preštimávaš, nego Gregur vse svoje blago? math. 2b 211 ti istinu zvrhu vsega ļùbiš i preštimàvaš, krist. blag. 1, 133 koji male grehe za nikaj držíš i preštimávaš; — štimáva: kov. kemp. 101 hotéńe boļe pázi neg dár, ter vse dáre meńe od drágoga preštimáva, 171 kuliko god je malo, ako se nenáredno ļúbi i preštimáva, kesni od naj vekšega i smrádi, krist. nač. 111 naj se preštimàva od vseh orságov, 202 milošča niti mesto niti pričetek roda ne preštimáva, krist. blag. 1, 28 grešnik ova samo preštimàva, 129, 136, 164, 178, 179; — štimávamo: gašp. 1, 28 mi ńega imajuči pri rukah nikaj ne preštimávamo, poteptavajuč zapovedi ńegove, math. 1a 73 je li mi vezdašńe vreme duhovne pastire preštimávamo za proroke i

Digitized by Google

angele od boga posláne? krist. blag. 1, 49 pokaže se da mi tuliku milošču preštimàvamo, 52, 112; — štimávaju: kov. kemp. 176 za angele nas vnogi preštimávaju i povêdaju, 201 želê da se svoji čini i dári na veliko preštimávaju, math. 1a 60 ļùdi z vekšinum držê se i preštimávaju za vekše nego su, krist. blag. 1, 178 za to ńe ne preštimàvaju.

šva: švávaju: math. 2c 220 osebùjno pako prepovéčte vašoj detci i družini, da ovakvem ļùdem ne prišvàvaju špotliva imena.

tepta: teptáva: math. 2b 98 koji do sebe preveč vnogo drži. takov od drugeh ļúdih s tem boļe kudi se i poteptàva, 2c 14 bogu biti nepokornomu znamènuje ńega za nèmar metati, koji pak ńega za némar meče i poteptàva, on nèma nikakvoga dèla vu ńem, 2c 129 koi reč bòžju i zapovedi ńegove poteptáva; — teptávaju: gašp. 1, 366 pustete ńe vu králestvo dike nebéske putuvati, naj ńe ravna duh svéti, po kojega nadehneńu bežé sveta ovoga čalárnost, i vmrtelnost žitka ovoga poteptávaju, 1, 258 nekotéri pod noge postavļaju istoga zveličitela, i nemilostivno tláče, gáze i poteptávaju smrtnemi grehi svojémi. mat. 1, 450 prez kaštiguvańa poteptávaju se ńegve presvete zapovedi, math. 2b 14 vse načine i pomoči na zveličèńe vu obilnosti imaju, ńe pako ne samo ne potrèbuju, nego takàj poteptàvaju, 2c 117 jesu strašne kaštige, s kojemi Jezuš grozi se onem, koji krotkòču krščànsku poteptàvaju. 2c 166 koji ove dùše krèposti hotonce poteptàvaju i na nikaj meču, podlàžu sebe na sùdu bòžjem naj ostrèšemu račùnu.

tira: tiráva: mat. 1, 541 ućańe dobrih nebeskih vsu iz srdca iztiráva turobnost. krist. blag 1, 120 srditost krv vu žilah natiràva.

trga: trgáva: gašp. 1, 140 on vužinca i vuzle krivíc našeh raztrgáva; — trgávaju: math. 1a 122 oni na vas trošè i od svojeh vùst odtrgàvaju, da vas dobre krščenike odhràniti bi mogli, krist. blag. 1, 129 ovak osebujne pomoči božanske pretrgàvaju se, 232 pretrgàvaju prìsege.

trša: tršávam: kov. kemp. 235 z grêhi se obtršávam.

tuža: tužáva: kov. kemp. 202 natúra zbog zmênkańa česa i tezíne hitro se stužáva (thom. kemp. 3, 54, 16).

tvrđa: tvrđáva: gašp. 1, 424 Gregur papa odgovarja, da vekše je čudo grešnika obrnuti, nego vu télu mrtvoga izbuditi, i potvrđáva govoreč da vekše čudo je bilo obrneńe s. Pavla, nego zbuđavańe od smrti Lázara, 1, 670 kaj potvrđáva Origenes, math.

Digitized by Google

2c 137 ova istina potvrđàva se vsaki dan med nami, krist. nač. 105 spoznaňe potvrđáva, da sû pobožni več put vu nevoļi i suprotivčini, a gréšni se sréče vživaju, krist. blag. 1, 122 ovo premišlàvaňe potvrđàva postavek moj.

ume: uméva: mul. ap. 122 reč verujem ide li samo k prvomu i k osmomu kotrigu veruváňa apostolskoga? Ide k vsakomu i razméva se pred vsákem, 224 kaj se razuméva po tom, da hoče suditi? math. 2b 190 pod ovem dobrem i milostivnem králem razméva se bog, 2c 76 to ne razméva se tak, da ňe jednáko bi ļùbil, 2c 111 to se od sebe razmèva i vuči nas ràzum, 1a 198, 207, 227, krist. blag. 1, 135 kaj se po vinogradu i gospodàru ovém razméva? 173 po ovém aldovu razméva s. Avguštin aldov pokòre; — umévaju: mul. ap. 127 kaj se razuméva po nébu i zemļe? Po nebu razumévaju se angeli, sunce, mesec, zvézde i vsa koja su vu nebu i vu zráku, â po zemļe razumévaju se ļudi, živina i vsa koja su na zemļe i vu vode, gašp. 1, 495 po presvetlom ovem Jerušalemu svetoga pisma tolnáčniki razumévaju svetu rimsku katholičansku cirkvu, mat. 1, 95 tak razmévali su vsi svétci i sada razméva ju vsi, koji zveličeňe svoje želé, math. 2c 69 po oveh grešnikeh razméva ju se publikánuši, 2c 111 po oveh (pređeh) razmèva ju se stàri, krist. blag. 1, 127 po kojém zrnu male gréhe razméva ju.

vekša: vekšáva š: gašp. 1, 723 bože koji cirkvu tvoju z bláženoga Tomaša svétum molitvum povekšáva š, daj nam, koja je vučil, z rázumom spoznati; — vekšáva: petr. 253 télo Kristuševo dušu našu hrani, krepi i povekšáva vu jakosti duhovné, gašp. 1, 523 kotero duguváňe krúto povekšáva svétoga starca hválu, kov. kemp. 109 ļúbav bóžja vsa premáže i vsu dúše móč povekšáva, 234 vu kojem se . . dobróta začéta povekšáva, math. 2c 53 čudete se zvrhu dobròte božànske proti nam, koju vsevdiļ povekšáva, 81 broj bláženeh povekšáva se, 206 mi poleg naše slabòče, koja skoro vsaki dàn povekšáva se, vu one iste grêhe opasti moremo, krist. 6 ńihova se žeļa po tom povekšàva kak i zvirališče ńihoveh nevòļ(h) i nepokoja, krist. blag. 1, 264 dugotrpnost človečànsku nevoļu nezmernò povekšàva; — vekšávaju: gašp. 1, 286 koteri imaňa na redu postavļena kak ti na níti drago kameňe čuvaju i povekšávaju, 1, 648 vu pravi veri postavļeni nikaj se ne bojé neprijatelov, nego proti ńim naj đeđerno vojúju i povekšávaju ļudstvo božje, mul. fer. 152 pobožnost povekšávaju.

Digitized by Google

angele od boga posláne? krist. blag. 1, 49 pokaže se da mi tuliku milošču preštimàvamo, 52, 112; — štimávaju: kov. kemp. 176 za angele nas vnogi preštimávaju i povêdaju, 201 želê da se svoji čini i dári na veliko preštimávaju, math. 1a 60 ļùdi z vekšinum držê se i preštimávaju za vekše nego su, krist. blag. 1, 178 za to ńe ne preštimàvaju.

šva: švávaju: math. 2c 220 osebùjno pako prepovéčte vašoj detci i družini, da ovakvem ļùdem ne prišvàvaju špotliva imena.

tepta: teptáva: math. 2b 98 koji do sebe preveč vnogo drži. takov od drugeh ļúdih s tem boļe kudi se i poteptàva, 2c 14 bogu biti nepokornomu znamènuje ńega za nèmar metati, koji pak ńega za némar meče i poteptàva, on nèma nikakvoga dèla vu ńem, 2c 129 koi reč bòžju i zapovedi ńegove poteptáva; — teptávaju: gašp. 1, 366 pustete ńe vu králestvo dike nebéske putuvati, naj ńe ravna duh svéti, po kojega nadehneńu bežé sveta ovoga čalárnost, i vmrtelnost žitka ovoga poteptávaju, 1. 258 nekotéri pod noge postavļaju istoga zveličitela, i nemilostivno tláče, gáze i poteptávaju smrtnemi grehi svojémi. mat. 1, 450 prez kaštiguvańa poteptávaju se ńegve presvete zapovedi, math. 2b 14 vse načine i pomoči na zveličèńe vu obilnosti imaju, ńe pako ne samo ne potrèbuju, nego takàj poteptàvaju, 2c 117 jesu strašne kaštige, s kojemi Jezuš grozi se onem, koji krotkòču krščànsku poteptàvaju. 2c 166 koji ove dùše krèposti hotonce poteptàvaju i na nikaj meču, podlàžu sebe na sùdu bòžjem naj ostrèšemu račùnu.

tira: tiráva: mat. 1, 541 utańe dobrih nebeskih vsu iz srdca iztiráva turobnost. krist. blag 1, 120 srditost krv vu žilah natiràva.

trga: trgáva: gašp. 1, 140 on vužinca i vuzle krivíc našeh raztrgáva; — trgávaju: math. 1a 122 oni na vas trošè i od svojeh vùst odtrgàvaju, da vas dobre kršćenike odhràniti bi mogli, krist. blag. 1, 129 ovak osebujne pomoči božanske pretrgàvaju se, 232 pretrgàvaju prisege.

trša: tršávam: kov. kemp. 235 z grêhi se obtršávam.

tuža: tužáva: kov. kemp. 202 natúra zbog zmêńkańa česa i težíne hitro se stužáva (thom. kemp. 3, 54, 16).

tvrđa: tvrđáva: gašp. 1. 424 Gregur papa odgovarja, da vekše je čudo grešnika obrnuti, nego vu télu mrtvoga izbuditi, i potvrđáva govoreč da vekše čudo je bilo obrneńe s. Pavla, nego zbuđavańe od smrti Lázara, 1, 670 kaj potvrđáva Origenes, math.

Digitized by Google

2c 137 ova istina potvrđàva se vsaki dan med nami, krist. nač. 105 spoznaće potvrđáva, da sû pobožni več put vu nevọli i suprotivčini. a gréšni se sréče vživaju, krist. blag. 1, 122 ovo premišlàvaće potvrđàva postavek moj.

ume: uméva: mul. ap. 122 reč verujem ide li samo k prvomu i k osmomu kotrigu veruváća apostolskoga? Ide k vsakomu i razméva se pred vsákem, 224 kaj se razuméva po tom, da hoče suditi? math. 2b 190 pod ovem dobrem i milostivnem kráļem razméva se bog, 2c 76 to ne razméva se tak, da ńe jednáko bi ļùbil, 2c 111 to se od sebe razmèva i vuči nas ràzum, 1a 198, 207, 227, krist. blag. 1, 135 kaj se po vinogradu i gospodàru ovém razméva? 173 po ovém aldovu razméva s. Avguštin aldov pokòre; — umévaju: mul. ap. 127 kaj se razuméva po nébu i zemļe? Po nebu razumévaju se angeli, sunce, mesec, zvézde i vsa koja su vu nebu i vu zráku, â po zemļe razumévaju se ļudi, živina i vsa koja su na zemļe i vu vode, gašp. 1, 495 po presvetlom ovem Jerušalemu svetoga pisma tolnáčniki razumévaju svetu rimsku katholičansku cirkvu, mat. 1, 95 tak razmévali su vsi svétci i sada razmévaju vsi, koji zveličeńe svoje želé, math. 2c 69 po oveh grešnikeh razmévaju se publikánuši, 2c 111 po oveh (pređeh) razmèvaju se stàri, krist. blag. 1, 127 po kojém zrnu male gréhe razmévaju.

vekša: vekšávaš: gašp. 1, 723 bože koji cirkvu tvoju z bláženoga Tomaša svétum molitvum povekšávaš, daj nam, koja je vučil, z rázumom spoznati; — vekšáva: petr. 253 télo Kristuševo dušu našu hrani, krepi i povekšáva vu jakosti duhovné, gašp. 1, 523 kotero duguváńe krúto povekšáva svétoga starca hválu, kov. kemp. 109 ļúbav bóžja vsa premáže i vsu dúše móč povekšáva, 234 vu kojem se . . dobróta začéta povekšáva, math. 2c 53 čudete se zvrhu dobròte božànske proti nam, koju vsevdiļ povekšáva, 81 broj bláženeh povekšáva se, 206 mi poleg naše slabòče, koja skoro vsaki dàn povekšáva se, vu one iste grêhe opasti moremo, krist. 6 ńihova se žeļa po tom povekšàva kak i zvirališče ńihoveh nevòļ(h) i nepokoja, krist. blag. 1, 264 dugotrpnost človečànsku nevoļu nezmernò povekšàva; — vekšávaju: gašp. 1, 286 koteri imaúa na redu postavļena kak ti na níti drago kameńe čuvaju i povekšávaju, 1, 648 vu pravi veri postavļeni nikaj se ne bojé neprijatelov, nego proti ńim naj đeđerno vojúju i povekšávaju ļudstvo božje, mul. fer. 152 pobožnost povekšávaju.

Digitized by Google

viša: višávam: kov. kemp. 211 ja sêm, koji svoju gingavoču spoznajúče k mojemu božanstvu izvišávam, 227 hválim te, bože mój, i zvišávam na vêke; — višáva: gašp. 1, 477 ovak milosrdne na ovom i na drugom svétu izvišáva bog milosrdni, 1, 704 duh sveti Šimona do neba izvišáva, 1, 804 bog ponizne izvišáva, kov. kemp. 203 milošča človeka od zemélskeh na ļubiti nebéska izvišáva, math. 2c 197 vsaki koji sámoga sebe izvišáva, hoče biti ponižen, krist. nač. 7 ova pravedna žeļa i od s. pisma zvišáva se, 134 on kojega bogatstvo zvrhu drugéh zvišàva, vidi da se na znàńu nadladúje, kov. kamp. 238 kada mášnik slúži, boga poštúje, angele veselí, cirkvu povišáva; — višávaju: math. 2b 213 nazòči ńe hvàle, zvišàvaju úihove krèposti.

vrša: vršávaš: kraj. 282 gda je činíš i zvršávaš, math. 2b, 119 misli, jèli tvojega zvańa dùžnosti verno zvršávaš; — vršáva: kov. kemp. 98 ļúbav vnóga zvršáva i oprávļa, math. 1a. 90 ovo isto vu našeh vremènah pri vnògeh žalòstno zvršáva vera Jezuša, 2b 137 on oblast zvršáva koju si je vzel, krist. nač. rukotvorec delo svoje s potrebnum jèdnakomernostjum zvršáva. 155 oči na boga hititi, koji kaštiguje i svoju pravicu zvršáva: vršávamo: petr. 225 kraj. 420 i tirn. 219 to ti su vam, bratja mâ, zapovedi bóžje vú to ime nam dáne polag ńegve vóļe, da je znamo, razmemo i činom zvršâvamo, math. 1a 223 našu dužnost zvršávamo, krist. blag. 1, 284 z ovém spoznańem molitve naše zvršàvamo; — vršávate: math. 2c 216 nè potrèbno, da vi vaše ļúbavi čine očito i pred vsum občinum zvršàvate; — vršávaju: gašp. 1, 756 k tomu vsaki dan osebujne molitvice za iste mešnike je bogu alduvala, ponizno próseč, da vrednó i dóstojno vu čistoči i svétosti dúše i tela tuliku skrovnost dovršávaju i dopuńávaju, math. 2b 12 vidiju i čùju, ali niti vu me veruju niti moj nàvuk prijemļu, još meńe ńega zvršàvaju, 2c 107 onda rečene grehotè vnogo ne znamènuju, kajti z vekšinum mučeč zvršávaju se. 208 najvekši takáj grèšniki gda i gda krèpostne čine zvršávaju, krist. nač. 116 koji posel gosponov zvršàvaju.

zeha: zeháva: mul. ap. 104 kada se zeháva, navada je s palcem vusta prekrižiti.

Rijetko je akcenat na prijedlogu: kemp. 137 zádržava, ili na slovci ispred ava: kemp. 127 premèrjava, 165 premíšļavaju. — Mjesto otegnutoga naglasa čuje se često potisnuti: zvršâvam itd.

Digitized by Google

Amo idu jošte osnove koje dobivaju *e* mjesto *a* ispred nastavka *va*. Tako se govori gdjegdje među kajkavci. Iz Fužine imam zabiļežene ove osnove: napeļévam = napeļávam; slikévam = svlačim; vrajévam = vraćam i zdihévam = uzdišem: ‚niš ne govori, leh samo zdihéva'. U knizi čitam: buđe: buđéva: krist. nač. 180 sadašni stáliš človeka obuđèva večkrat negva pritužeńa; — tuže: tužéva: krist. nač. 181 je li ni krivično, da se človek neprestance pritužèva zbog razdelèńa vrémenitoga blaga? krist. blag. 271 naj se drugém pritužéva; — tužévaju: krist. blag. 1, 156 vnogi se zvrhu sebi naložene pokòre pritužèvaju.

Mjesto ava ili eva dolazi i *iva*, ali veoma rijetko. Iz knige imam zabeļeženo samo ovo: gubíva: petr. 283 i ev. tirn. 283 zveličeńe naše i nebésko kráļestvo silum se jagmí, dobrotami se dobiva, à samem jednem smrtnem grehom se zgubíva, krist. nač. 67 on ne pogubìva nikaj po prešestneh vremenah; krist. blag. 1, 273 nut kaj pogubìva, koji trpļivnosti néma, 72 tak zasičeni ostávļaju boga vu vrémenu i zgubívaju ga vu vekivečnosti; — peļíva: gašp. 1, 633 od kuda lehko vsaki suditi more, da vrag, peklênski oroslan on ručéči, ako prem obhája i hotejúče na gréh dopeļíva, ništar maňe slugam Krištuševem čisto nikaj naškodeti ni prikladen, krist. nač. 83 da bi previdnost bila, ne bi bog prepustil činiti nikakvôga greha, po kojem se odičenost negova potemnùje i ves svét vu nered dopeļíva, gašp. 1, 478 po knigah ob sebe spisáneh vnóge vu gréheh do grla zakáļane vu nebo zapeļíva, 1, 668 neprijatel vu najvékšu glubínu gréhov zapeļíva; 1, 580 iste spačitele na put zvličeńa dopeļívaju, krist. blag. 1, 115 od ovud bedasto speļívaju. — tajíva: krist. blag. 1, 160 tak veru svoju zatajívaju.

b) nastavkom *ja* od jednoslovčanih osnova na *i* n. p. prebíjam: *bi;* prelíjam: *li;* popíjam: *pi*, itd. Iz knige imam samo ove primjere:

bija: bi: dain. pes. 99 kda nabíjam pyčele, tydi dobro vinčece večkrat piti ja dobím, 67 vkyp zabíjam si ojé no na osi ramice; — bíja: kov. kemp. 220 odbíą mê nečisto dušnó spóznańe, zagr. 1, 390 s. spravišče Vasvense ipso facto prokliňa i od s. matere cirkve odbìa i oddružuje te tákove, krist. blag. 1, 105 molitva poniznoga prebíja nebèsa, čb. 5, 7 gori mi v srcu, vre, razbíja, preš. 67 razbíja vránec, spéňa se; — bíjajo: levst. žup. 99 nekateri župani zakone in druga taka

Digitized by Google

oznanila v kratkih besedah pribíjajo na svojo uradno deskò, vran. rob. 1, 247 lonci vu Europi nikaj ne prebìjaju, 1, 71 letve po roženicah s čavli pribìjaju.

pija: pi: píjaju: mat. 1, 125 žuhki napitek, žuhki pehar naj bude smrt, videči mi vendar, da vsi ļudi prešestni i vsi još budući narođeni i vsi živući prez spričavańa vsakoga ńega ali popìli su, ali budu pìli, ali vsaki dan popìjaju, nam nežuhki i težek, nego srčeni i bátriv napitek moral bi bìti

vija: vi: víjam: dain. pes. 59 vutek ženem sem no tá, ga zavíjam skrižamá; — víja: p. Hipolit u kop. 95 tkalic prejo navíja na tkalšku kollu, kov. kemp. 202 natura vsa k sebi privíja, škriń. 29 kdor na rávnost hódi, hódi brez skrbí, kdór pak svoje pótí zavíja, bó očiten postàl; — víjajo: p. Hipolit u kop. 94 s tejga se ali klopké navíjajo (vijó), ali pak štrene délajo, kov. kemp. 191 ako dáješ míra, ako veseļe svéto vlêvaš, bude dúša slúge tvojéga puna spêvańa i pobožna vu hválè tvojè. Nego ako se vmèkneš, kak si krúto gústo krat návaden, ne bude mogla teči po pútu zapovedih tvojeh, neg boļe za túči prsa, koléna ńe privíaju se, mul. ap. 917 vojniki jur obladavci na varaškom zidu zastavu veselò zvíjaju.

Tako i osnove graja: gra; kaja: ka; seja: se; smeja: sme.

graja: grája: preš. 129 razgrája píš ob húdi úri, 181 junák premíšļa, kàk boļ spódej léna vodà razgrája; kak bregove strésa; — grájajo: ravn. 2, 206 kako trdo in v živo popiše Jezus šámlost tólkań ļudí, ktiri drujih še toļčkine pregréške grájajo in grájajo, pa sto in sto véčih jih samí storé; a u ugar. slovenštini: grajâm: küzm. 19 Krištuš váli Ivana, grajá židove ino se ńim prti.

kaja (uz kaje): kája: mat. 2, 237 koji se žaluje, kája da je zagrešil, 249 žaluje se koteri. da je v srditosti blaznil, kája se skrušenò i obečuje tvrdno ne povrnuti se več v blaznost; ali ne žaluje se, ne kája se tak, da je bližńega krivično obtršil; — kájamo: mat. 2, 236 žalujemo se, kájamo se zbog bantuvańa ńemu včińenoga: — kájate: mat. 2, 293 žalujete se i kájate za to kajti zbantuvali jeste boga. — čuje se i kâjam.

seja: séja: škriń. 316 kadar se móka preseja, smetí v siti ostánejo; ali samo kad ima iterativno značeńe, a kad je perfektívno ima ˆ: nagfl. 132 oráč silje vö zmláti, zvejja, presejja, semele, melo presejjati dá i s té se pečé krîh.

Digitized by Google

smeja (uz smeje): sméjam se: rog. 1, 397 sméjam se jest, ker se meni dobru zdy de tukaj prejémam zabstójn kar sem mogel plačuváti; — sméjaš: kast. cyl 35 kir se tvoja zadńa sodba perbližuje, na kateri je ležeče tú véčnu živeńe, ne ahtaš, se sméjaš, rog. 1, 397 kaj je letú? jest tebe špótam, tadlam in zmèrjam, ty se pa h temu sméjaš, preš. 61 al zvésta si, ti ļúb'ca, mi, se sméjaš al zdihúješ? — sméja: škriń. 90 módèr človèk, aku se z norcam prepira, naj se jezy ali smęja, ne bó pokoja nàšàl, 293 norèc se glasnú smęja, ravn. 1, 23 ne de bi ga bilo sram, še sméja se, preš. 27 vince zlató sé v kozárcih nam sméja, 28 trčimo, bratje! še vínce se sméja, 79 zastóń več drúzih postópa za ńó, le ńêmu perjázno se sméja okó, 142 zgódńa róža ráste zapeļána od mlad'ga sónca kôpnega svečána, ak nékaj dní se sméja ji vesélo; — sméjate: rog. 1, 618 temu se sméjate; — sméjajo: kast cyl 49 meni se zdy de le ty vsi so napitani s tem od Sardonice želiščem: mrjó inu se sméjajo, ravn. 2, 170 kaj ta razbóta? nehajte, razidite se. Dekle ni vmrlo, le spí. Ļudjé se mu sméjajo, vse predobro so vedli de je mrtva. 2, 185 nimate nikoļ grdiga veseļa, de druge zapazujete in jih tóžite potlej? jih nikoļ v nespámeti in nàpake ne zapeļujete, de se jim sméjajo, de jih potlej oponášajo? preš. 19 se ústa sméjajo ko préd, 77 enkràt se valóvi morjá razdelé, perkážejo ż ńih se dekléta lepé, se kópļejo, sméjajo. — Kad je osnova smeja složena s prijedlozi a ima značeńe perfektivno, onda ima potisnuti naglas: nasmêjam se, posmêja se itd, pa je tako i: nasmêjaš preš. 34 meni nebú odprto se zdí, kádar perjazno nasméjaš se; — nasmêja preš. 70 sladkó mu nasméja se Uršika zála, ravn. ber. 27 reče: takrat bo Sara sinú iméla. Sara je to slišala in se sama per sebi skrivaj posméja, 129 Daniel se nasméja. — I pak je otegnuti naglas, kad se hoće da označi da će doći konac trajnu smijańu n. p. čakam, da se nasméjaš: ich warte bis du dich satt lachst, bis du aufhörst zu lachen, dočim: čakam da se nasmêjaš: ich warte, bis du zu lachen anfängst.

c) nastavkom *a* one osnove koje se grade od glagolskih osnova s nastavkom *i*. a nemaju u slovci ispred toga *i* vokala *o* (ne = ą).

Digitized by Google

α) u kraňštini.

beleža: beleži: beléža: levst. žup. 87 župan take zglasbe vpisuje v zglasilno kńigo in jih zabeléža tudi na vojaski list vsacemu vojaku posebe.

biča: biči: bíčajo: levst. žup. IX ki nam védno zabíčajo: bližajmo se Srbom.

ceja: cedi: céja: ravn, 1, 225 v tretjič storé in voda se océja ob altarju in nastópi do vrha po grábnu; — céjate: jap. ev. 111 vy slęjpi pelavci, katęri komarje precęjate, kamęlo pak požęrate.

druža: druži: drúžajo: levst. žup. 10 kakó ustanovļene ter po kólikšne bodo občine in kakó se zdrúžajo in razdrúžajo. o vsem tem učé §§ 1—5 v občinskem zakoni.

glaša: glasi: gláša: levst. žup. 79 krájevni učílniški svèt ima občinske učílnice pod svojo rokó kar se tiče odgojíla in kar drugáčnih, debeléjših pripráv, o katerih vse ukrépa on sám ter se po tem občinskim oblastníkom ogláša za potrébne troške; — glášajo: levst. žup. 85 naj se tí ļudjé od začetka do konca meseca grudna zglášajo v občinsko pisárnico, 145 kadar se klicani vojáci k županu zglášajo, naj on pové vsacemu posebe, kam kateri pójde.

greša: greši: gréša: ravn. 2, 61 bogabojéčnost in dovoļno srce je vse ńuno bogastvo. Tudi trpleńe jih (=ju) ne zgréša, 2, 87 Jezus ni le jedí stradal v pušavi, vsiga drúšiniga veseļa pogréša (vermieszt er), preš. 17 mársikdej tvôje okó me pogréša.

kuša: kusi: kúšaš: ravn. ber. 192 če nauk poslúšaš, spolnit' pa ne skúšaš, si srečo kaziš; — kúša: škriń. 51 takú skúša-gospód srca, 282 pred molitujo perprávi tvojo dušo, inu ne bódi kakòr človèk, katęri bogá skúša, preš. 9 v hrám pogléjte, mi povéjte, zvézde, al rés ôna spí; al poslúša. me le skúša, al za drúziga gorí, škriń. 223 zlatú inu srebrú se v ogni poskúša, levst. žup. 175 urád, kjer se preizkúša ali presója méra in utèž; — kúšamo: rog. 1, 488 le tú samy vidimo, skúšamo inu občútimo.

kvarja: kvárja: preš. 108 slép je, kdor se s pétjam vkvárja.

loča: lạči: lóča: levst. žup. 50 ta zakon . . razlóča, katere stvarí prístoje temu odboru, katere občinam; — lóčajo: levst. žup 169 določílo: besede katere dolóčajo. da kaka stvar bodi takó, a ne drugače.

Digitized by Google

meńa: měni: méńa: škriń. 53 kdór besędo spremína, bó v to húdu pádèl, 317 svęt človèk v modrósti ostáne kakòr sónce, nespámetèn se pa kakòr męjsèc spremęna.

merja: meri: mérjam: rog. 1, 397 jest tebe špótam, tadlam inu zmèrjam; — mérjaš: ravn. 2, 269 ti perkòndčniki so eno uro lé delali, in nam jíh permérjaš, ki smo téžo in vročino celiga dnéva občutili! — mérja: levst. žup. 101 on treba da hodi tudi k oglédom na tista mésta, kamor si kdo namérja sezidati obrtóvno stávbino, 84 kadar se odmérja kázen, treba pómneti vseh obtežil, 89 vojaška stanarina se odmérja po trdnem cenovníki, ravn. 2, 73 pogublèńe, nič drujiga ne čaka nepoboļšaniga grêšnika. Kakor prekùc per neredovítnimu drevésu, ki se mu že skjíra poménja, božja strašna sòdba ravno tako blizo je nič prida človeku, rog. 1, 97 eh tukaj se ne spomni na Kristuša, tèmúč na tu zdájci merkat, vidit inu šlíšat pústi se tu maščuvájńe, kir se zmérja (wo man schilt) kolne inu zaničúje nazàj, 582 kragul kir se povrne inu kir ta lovic ima ńega ú pestéh, tega na zmèrja, na tépe. — mérjajo: traun. 153 ony namęrjajo z grenkimi besędami kakòr s púšícami.

meša: mesi: méšam: traun. 253 mojo pijačo s solzámi męšam; — méša: kast. cyl. 14 tega h pomuči prosi, kateri se ne méša vmej gmajn nepoštene ludy, 110 kadar en otročič se ygrá s svoim očetom, ga teza, materi vse lase zméša, jap. prid. 2, 61 kęr jęza vso kry inu kar je sočniga v človęki zmęša, taku pride iz tęga veliku bolęzen, preš. 17 márs ikdej se govoríca ti zméša, ko me zaglédaš med drúg'mi ļudmí; — méšate: kug. 4 vy ne poznáte sorto, vy ne vejste to gmajn živino od tę žlahtne, od tę plemenitne razločit, vy eno s to drugo zmęšate; — méšajo: ravn. 2, 136 nihčer jih ne bo dražil, ktiri jézo gospodárijo, ki se v napake ne spušajo, še mań pa v punte méšajo, 2, 48 nad Herodežam imamo žalosten izglèd, kakó napùh, zapovdlívost in pa lastna ļubézen človeku ves um zbébijo in preméšajo.

mišļa: misli: míšļa: preš. 181 junák premíšļa, kak boļ spódej léna vodà razgrája; — míšļamo: škrb. 1, 380 kratki čas našiga živleńa premíšlamo; — míšļajo: škrb. 1 le tiste uržahe premíšlajo, k jim zamorejo vupańe striti.

muja: mudi: múja: preš. 146 pastír rumêne zárje ne zamúda (od nevoļe slika radi mjesto: zamúja).

nuja: nudi: núja š: rog. 190 ah bug! kir takú dobrútliv si, de meni te gnade ponújaš, ah, prosem te, dodéli de usi kúžni bodo

Digitized by Google

oznanila v kratkih besedah pribíjajo na svojo uradno deskò, vran. rob. 1, 247 lonci vu Europi nikaj ne prebìjaju, 1, 71 letve po roženicah s čavli pribìjaju.

pija: pi: píjaju: mat. 1, 125 žuhki napitek, žuhki pehar naj bude smrt, videči mi vendar, da vsi ļudi prešestni i vsi još buduči narođeni i vsi živuči prez spričavańa vsakoga ńega ali popìli su, ali budu pìli, ali vsaki dan popìjaju, nam nežuhki i težek, nego srčeni i bátriv napitek moral bi bìti

vija: vi: víjam: dain. pes. 59 vutek ženem sem no tá, ga zavíjam skrižamá; — víja: p. Hipolit u kop. 95 tkalic prejo navíja na tkalšku kollu, kov. kemp. 202 natura vsa k sebi privíja, škriń. 29 kdor na rávnost hódi, hódi brez skrbí, kdór pak svoje pótí zavíja, bó očiten postàl; — víjajo: p. Hipolit u kop. 94 s tejga se ali klopké navíjajo (vijó), ali pak štrene délajo, kov. kemp. 191 ako dáješ míra, ako veseļe svéto vlêvaš, bude dúša slúge tvojéga puna spêvańa i pobožna vu hválè tvojè. Nego ako se vmèkneš, kak si krúto gústo krat návaden, ne bude mogla teči po pútu zapovedih tvojeh, neg boļe za túči prsa, koléna ńe privíaju se, mul. ap. 917 vojniki jur obladavci na varaškom zidu zastavu veselò zvíjaju.

Tako i osnove graja: gra; kaja: ka; seja: se; smeja: sme.

graja: grája: preš. 129 razgrája píš ob húdi úri, 181 junák premíšļa, kàk boļ spódej léna vodà razgrája; kak bregove strésa; — grájajo: ravn. 2, 206 kako trdo in v živo popiše Jezus šámlost tólkań ļudí, ktiri drujih še toļčkine pregréške grájajo in grájajo, pa sto in sto véčih jih samí storé; a u ugar. slovenštini: grajâm: küzm. 19 Krištuš váli Ivana, grajá židove ino se ńim prti.

kaja (uz kaje): kája: mat. 2, 237 koji se žaluje, kája da je zagrešil, 249 žaluje se koteri, da je v srditosti blaznil, kája se skrušenò i obečuje tvrdno ne povrnuti se več v blaznost; ali ne žaluje se, ne kája se tak, da je bližńega krivično obtršil; — kájamo: mat. 2, 236 žalujemo se, kájamo se zbog bantuvańa ńemu včińenoga: — kájate: mat. 2, 293 žalujete se i kájate za to kajti zbantuvali jeste boga. — čuje se i kâjam.

seja: séja: škriń. 316 kadar se móka preseja, smetí v siti ostánejo; ali samo kad ima iterativno značeńe, a kad je perfektívno ima ˆ: nagfl. 132 oráč silje vö zmláti, zvejja, presejja, semele, melo presejjati dá i s té se pečé krűh.

Digitized by Google

smeja (uz smeje): smẹ́jam se: rog. 1, 397 smẹ́jam se jest, ker se meni dobru zdy de tukaj prejémam zabstójn kar sem mogel plačuváti; — smẹ́jaš: kast. cyl 35 kir se tvoja zadńa sodba perbližuje, na kateri je ležeče tú véčnu živeńe, ne ahtaš, se smẹ́jaš, rog. 1, 397 kaj je letú? jest tebe špótam, tadlam in zmèrjam, ty se pa h temu smẹ́jaš, preš. 61 al zvésta si, ti ļúb'ca, mi, se smẹ́jaš al zdihúješ? — smẹ́ja: škriń. 90 módèr človèk, aku se z norcam prepira, naj se jezy ali smẹ́ja, ne bó pokoja nàšàl, 293 norèc se glasnú smẹ́ja, ravn. 1, 23 ne de bi ga bilo sram, še smẹ́ja se, preš. 27 vince zlató sé v kozárcih nam smẹ́ja, 28 trčimo, bratje! še vínce se smẹ́ja, 79 zastóń več drúzih postópa za ńó, le ńêmu perjázno se smẹ́ja okó, 142 zgódńa róža ráste zapeļána od mlad'ga sónca kôpnega svečána, ak nékaj dní se smẹ́ja ji vesélo; — smẹ́jate: rog. 1, 618 temu se smẹ́jate; — smẹ́jajo: kast. cyl 49 meni se zdy de le ty vsi so napitani s tem od Sardonice želiščem: mrjó inu se smẹ́jajo, ravn. 2, 170 kaj ta razbóta? nehajte, razidite se. Dekle ni vmrlo, le spí. Ļudjé se mu smẹ́jajo, vse predobro so vedli de je mrtva. 2. 185 nimate nikoļ grdiga veseļa, de druge zapazujete in jih tóžite potlej? jih nikoļ v nespámeti in nàpake ne zapeļujete, de se jim smẹ́jajo, de jih potlej oponášajo? preš. 19 se ústa smẹ́jajo ko préd, 77 enkràt se valóvi morjá razdelé, perkážejo ż ńih se deklęta lepé, se kópļejo, smẹ́jajo. — Kad je osnova smeja složena s prijedlozi a ima značeńe perfektivno, onda ima potisnuti naglas: nasmêjam se, posmêja se itd, pa je tako i: nasmêjaš preš. 34 meni nebú odprto se zdí, kádar perjazno nasmẹ́jaš se; — nasmêja preš. 70 sladkó mu nasmẹ́ja se Uršika zála. ravn. ber. 27 reče: takrat bo Sara sinú iméla. Sara je to slišala in se sama per sebi skrivaj posmẹ́ja, 129 Daniel se nasmẹ́ja. — I pak je otegnuti naglas, kad se hoće da označi da će doći konac trajnu smijańu n. p. čakam, da se nasmẹ́jaš: ich warte bis du dich satt lachst, bis du aufhörst zu lachen, dočim: čakam da se nasmêjaš: ich warte, bis du zu lachen anfängst.

c) nastavkom *a* one osnove koje se grade od glagolskih osnova s nastavkom *i*, a nemaju u slovci ispred toga *i* vokala *o* (ne = ą).

Digitized by Google

z) *u kraňštini.*

beleža: beleži: beléža: levst. žup. 87 župan take zglasbe vpisuje v zglasilno knigo in jih zabeléža tudi na vojaski list vsacemu vojaku posebe.

biča: biči: bíčajo: levst. žup. IX ki nam védno zabíčajo: bližajmo se Srbom.

ceja: cedi: céja: ravn, 1, 225 v tretjič storé in voda se océja ob altarju in nastópi do vrha po grábnu; — céjate: jap. ev. 111 vy slęjpi pelavci, katęri komarje precęjate, kamęlo pak požęrate.

druža: druži: drúžajo: levst. žup. 10 kakó ustanovlene ter po kólikšne bodo občine in kakó se zdrúžajo in razdrúžajo. o vsem tem učé §§ 1—5 v občinskem zakoni.

glaša: glasi: gláša: levst. žup. 79 krájevni učílniški svèt ima občinske učílnice pod svojo rokó kar se tiče odgojíla in kar drugáčnih, debeléjših pripráv, o katerih vse ukrépa on sám ter se po tem občinskim oblastníkom oglášа za potrébne troške; — glášajo: levst. žup. 85 naj se tí ļudjé od začetka do konca meseca grudna zglášajo v občinsko pisárnico, 145 kadar se klicani vojáci k županu zglášajo, naj on pové vsacemu posebe, kam kateri pójde.

greša: greši: gréša: ravn. 2, 61 bogabojéčnost in dovoļno srce je vse ńuno bogastvo. Tudi trpleńe jih (=ju) ne zgréša, 2, 87 Jezus ni le jedí stradal v pušavi, vsiga drúšiniga veseļa pogréša (vermieszt er), preš. 17 márśikdej tvôje okó me pogréša.

kuša: kusi: kúšaš: ravn. ber. 192 če nauk poslúšaš, spolniť pa ne skúšaš, si srečo kaziš; — kúša: škriń. 51 takú skúša gospód srca, 282 pred molitujo perprávi tvojo dušo, inu ne bódi kakòr človèk, katęri bogá skúša, preš. 9 v hrám poglejte, mi povéjte, zvézde, al rés ôna spí; al poslúša. me le skúša, al za drúziga gorí, škriń. 223 zlatú inu srebrú se v ogni poskúša, levst. žup. 175 urád, kjer se preizkúša ali presója méra in utèž; — kúšamo: rog. 1, 488 le tú samy vidimo, skúšamo inu občútimo.

kvarja: kvárja: preš. 108 slép je, kdor se s pétjam vkvárja.

loča: ląči: lóča: levst. žup. 50 ta zakon . . razlóča, katere stvarí prístoje temu odboru, katere občinam; — lóčajo: levst. žup 169 določílo: besede katere dolóčajo. da kaka stvar bodi takó, a ne drugače.

Digitized by Google

vaja: vadi: vájata: ravn. 2, 60 otroka prav rediti je obójih (Jožefa in Marije) nar véči skrb. K vsimu dobrimu ga ļúbčika navájata.

vala: vali: vá|a: škriń. 84 sit človèk satovjé pod nogámi vála, ravn. 1, 244 je pač to post, de se vála v rásovniku po prahu? — vá|ajo: škriń. 300 vsmileni se ne válajo v pregrẹhah.

veša: vesi: véšaš: ravn. 1, 179 posédaš pa brata obrekuješ, sínu matere lastne madeže obéšaš; — véšajo: dalm. psl. 10 ony se eden na druziga obéšajo, škrb. 2, 152 kar je prevzétniga, na se obéšajo, preš. 10 obéšajo glavíce, ni rózam már cvetét'.

vráča: vrati: vráčaš: traun 109 za kaj obráčaš tvoje obličje od nas? preš. 15 káj od mẽne prèč okó, prèč obràz obráčaš míli? traun 222 za kaj odvráčaš tvoje obličje od mene? — vráča: škriń. 51 lósi bódo v naróčje vrženi, al gospód s tim istim obráča, ravn. 1, 62 tistim ki ga ļubijo vse bog na príd obráča, 1, 245 kdo obráča gospodoviga duhá? 1, 339 tako lepo že zdaj se je kazalo, de bog vse zgodbe obráča, 2, 68 velíki darovi so bili v ńemu, pa ni jih skazoval, ni bahal, ni zametoval drugih. Na kaj boļšiga jih obráča, 2, 83 dano le za to mu je čudeže delati, de bo ļudém révo prevzdigovàl, tudi v nič drujiga jih ne obráča, 2, 126 še takó za véro ponášati se, nič tega ni iz bogá, če se na sovraštvo, na pregáńańe, na razbóto, na hrup in morítuv obráča, 2, 284 z vsimi timi čúdežmi se je pa le Jezus sinú ńegoviga, tistiga pokazal, ktiri vse prav nareja in obráča, abc. 73 sestra za ńimi (mlatiči) hódi, nasad urno obráča de se po drugi strani mlati, preš. 79 Uršika zaļúbļeno v ńega obrača očí. 84 za káj se tak jézno obráča t' okó? 106 sim vídil, de svoj čóln po sápi sréče, komùr sovrážna je, zastóń obráča, rog. 145 Donatus odvráča bliske, treske in grúme, ravn. 2, 67 tri grde sovražnike nam délo od hiše odvráča: dolg čas, vbóštvo, pregrẹho, levst. žup. 53 obče bólnice uživajo to dobroto, de jim deželni základ povráča troške od siromašnih bolníkov, rog. 595 mejnila je, de tu srcé bode ńè iz trupla skočylu, inu zlasti kir se je ńè zdelu, de enu detéjce se ú tajstim prebráča, preš. 161 ne védil bi, kakó se v strúp prebráča vse kar srcé si sladkiga obéta, ravn. 1, 245 Izaija jih od take nespameti zavráča, 2, 234 nikoļ ne pozabímo Jezusa, kakó tukaj okó v nebó zráča; — vráčate: škrb. 1, 59 mu zmiram hrbẹt obráčate, ravn. ber. 7 védite, de so učeniki vaši nar véči dobrótniki. Skažite svojo hvalo s tim, de zadobļênih učenóst ne pozábite, ampak jih v prid obráčate; — vráčajo:

Digitized by Google

réšeni od kúge; — nújа: rog. 46 blagú inu bogástvu ponújа ta svejt inu káže tem svojim, 214 kadàr eden eno ali drugo rèč predája, ponújа to inu káže iz flisam, 572 zapusty kar ta svejt daje inu ponújа; — nújate: rog. 305 štimáte li taku malu to krono, de to te mestni ojliki ponújate? — nújajo: škriń. 69 ne pèčaj se s tęmi, katęri si v róko sęgajo inu se per dolgęh za poróke ponújajo; — nújata: preš. 80 vklòn máterni, gospodíčne okó ponújata v zákon mu ńéno rokó.

obotavļa: obotavi: obotávļa: ravn. 1, 32 ker se Lot še le obotávla, primeta per roki angela ńega, ženo in hčeri.

plača: plati: rog. 407 ta te svoje iz častjo inu izvélyčajnam pláča, traun. 88 ta hudobni vzáme na pósodo inu ne pláča, preš. 107 člôvek tóliko veļá kar pláča.

pravļa: pravi: právļaš: traun. 156 ti jim jęd pèrpravlaš; — právļa: škriń. 92 jęzí podvržen človèk boje naprávļa, ravn. 2, 14 strádavcam daje obílnost, bogatince pa prazne odprávla, škriń. 17 pojdi k mravli . . katęra si po lęjti jęd perprávla inu správla vkùp ob žętvi kar bo vživala, 64 katęri z lažnivim jézikam bogástvu v kup správla, je nečimrn, traun. 366 katęri zemli dèž perprávla, 95 on šace vkùp správla inu ne vej. komú jih bó vkùp správil, škriń. 19 on si ostudnost inu sramoto vkup správla, 64 bogástvu vkup správla, 87, 93 itd. levst. žup. 199 upravítel, kdor kako stvar uprávļa ter z ńo gospodari; — právļajo: škriń. 54 žnábli nevúmniga se med boje vtikújejo, inu ńegove vústa kręg naprávlajo, 196 ony ponočne pojędine naprávlajo, preš. 103 po tvôji vóli bom pél, kakó odprávļajo se ôvcam gárje, traun. 93, 314 mene oprávlajo, škrb. 1, 363 dóbre déla z nevolo oprávlajo, preš. 120 drága, vém kakó per têbí me oprávļajo ženíce, škriń. 66 końe za dan boja perprávlajo.

premļa: premi: prémļa: preš. 58 nevesta sprímļa ļubiga; — prémļajo: škriń. 18 mój syn! ohráni zapóvèdi tvojiga očęta: kadàr boš hodil, naj te spręmlajo, preš. 121 kódar hódiš, te mladénči sprémļajo z očmí povsód.

pušča: pusti: púšča: rog. 225 hudu gdúr púša žjulejne zbúlša tàr hudu žjulejne, leben imá tè časty, 81 kadàr khi eden ali ta drugi podát se hoče na lóu teh tyčou, taku ta vzame h sebi en kosic frišniga, kryvaviga mesá inu eniga kragúla na roko, tega za tu, de ga za tycami spúša, 590 žarke spúša od sebe tu sonce, 591 katéro luč inu svejtle žarke spúša še dan današni ú

Digitized by Google

mejša, 89 da se čemér besnouče med krv ne zmejša, 136, 149; — méšamo: küzm. 327 ne mejšamo rejč božo; — méšajo: nagfl. 161 či se eti med te dobre zmejšajo, pokvarijo i te naj bougše.

plača: plati: pláčam: küzm. 36 i küzm. mik. 82 gospodne, mej potrplejńe z menom i vsa ti pláčam, 404 moje je zadomeščávańe, jas pláčam, velí gospoud; — pláčaš: küzm. 8 ne boš vö šao od nut, dokeč ne pláčaš te slejdńi soud, trpl. 9 tí vsa vídiš, ár glédaš nevolo i stiskávańe, naj pláčaš z ramov tvojov, 49 ti pláčaš ednomi vsakomi pouleg delč ńegovoga; — pláča: küzm. 32 sin človeči príde vu diki očé svojega z angelmi svojimi i teda pláča ednomi vsákomi pouleg dela ńegovoga, 278 ki pláča ednomi vsákomi pouleg dela ńegovoga, 293 što ńemi je kaj naprej dáo, naj se ńemi nazáj pláča, 372 glédajte naj što komi hüdo za hüdo ne pláča, trpl. 24 óbarje gospoud te verne i nazaj pláča bogáto tim gizdávim, so nepobožen na pousodo jemlé i nazaj ne pláča, 43 nazaj pláča hüdoubo nepriátelom mojim; — pláčajo: bar. 30 gorice či letina nagodí te koupa trüde obílno pláčajo.

právļa: pravi: právļam: küzm. 463 ovo, vsa nova naprávlam, gön. 48 jas sem mala repiščica i žüževke, črvé preprávlam, gda si téčni obed správlam, küzm. 51 správlam gde sem nej rasipávao; — právļaš: trpl. 50 priglédneš zemlo ino jo navlažiš i bogato včiníš. Potok boži je pun vodé. Blagosloviš ńé silje i tak jo oprávlaš, 18 priprávlaš mi stól pred lícom mojim, küzm. 51 i küzm. mik. 90 správlaš, gde si nej rasipávao, 278 tí pouleg trdosti tvoje i nepokornosti srcá správlaš sám sebi srditost na dén srditosti, trpl. 80 tí správlaš bogá bojaznost; — právļa: küzm. mik. 41 vsáki ki sebé kralá naprávla, prouti gučí casari, küzm. mik. 74 či pa polsko trávo, štera dnes jeste i vütro se v péč vrže, boug tak oprávla, s kelikim bole vás male vöre? nagfl. 29 vučitel poglédnoti more rovate, pouti, poprávla, vküp priglihára rovate decé z endrüigim, nagfl. 170 slavíček je hasnoviti ftíček, ar preprávla pogübelne črvé, küzm. 47 i küzm. mik. 11 keliko krát sem šteo vküp spraviti otroke (mik. siní) tvoje liki kokouš vküp správla piščance (mik. piščence) svoje pod perouti, i nej ste šteli (mik. nej si šteo) trpl. 32 človek vküp správla, i ne vej što de srańüvao, küzm. 131, i küzm. mik. 30 kí ne správla z menom, rasipáva, nagfl. 5 dejte si je svojo dühovno málo gotovko z okouli ńega bodouči du-

Digitized by Google

gováń vretine spravilo i správla neprestanoma; — právļamo: küzm. 332 dobra dela správlamo, 281 jeli tak právdo zaprávlamo po veri? aja, nego právdo potvrđávamo; — právļate: küzm. 76 zaprávlate reječ božo s tadánkom vašim; — právļajo: küzm. 25 ftice nebeske si gnejzda naprávlajo na vejkaj, 46 velike naprávlajo škrice gvanta svojega, trpl. 90 ki svoja dugováńa na veliki vodáj oprávlajo, 120 ogen, toča, snejg, megla, slapi ńegovo rejč oprávlajo. nagfl. 118 s kem se preprávlajo mühe? 171 vucké se povséd pregáńajo i preprávlajo, trpl. 46 brezi moje falinge bežijo ino se priprávlajo. küzm. 11 glédajte na ftice nebeske: one ne sejjajo. ni ne ženajo niti ne správlajo vu skeđńe, i dönok oča vaš nebeski ńe hráni, 205 jas sem vsigdár včio vu správišči i vu cérkvi, gde se vsega kraja Židovje vküp správlajo, trpl. 85 gda ńim dáš, vküp správlajo. 91 sejjajo ńíve i nasadjűjejo gorice i spravlajo si živiš z nárasa.

püšča: pústi: púščam: gön. 103 či si odühávam, zrák potegűjem notri, po tom ga pa vö púščam; — púščaš: trpl. 40 vűsta tvoja púščaš na hűdo; — púšča: trpl. 110 ki púšča vöter s skrovni mejst ńegovi, nagfl. 42 jeli je dober otrok, kí z vűst rúžne rečí púšča? kí z vűst rúžne rečí púšča, nej dober otrok, gön. 104 deždž se vu rejtki kusti kaplaj púšča; — púščajo: gön. 103 stvaré i nárasi tüdi notri potegűjejo i vö púščajo zrák.

sája: sadi: sájam: dain. pes. 95 motko si nasájam; — sája: dain. pes. 192 nas trojno jedíne za vyha na kline no droge iz gaja vsak hlapec nasája, trpl. 116 nepriatel pregańa düšo mojo, na zemlo kláči žítek moj, v kmico me posája kak te mrtve na svejti.

stavļa: stavi: stávļam: küzm. mik. 57 mér vam ostávlam. mér moj dám vam; — stávļaš: trpl. 66 postávlaš nás našim sousedom na sťajo; — stávļa: mol. 71 vu tom čüdnom velkom svestvi krűh živi ino životni dnes se pred nás postávla, 142 vsa ona, štera s. katoličánska i apoštolska mati cérkev na vörvańe pred nás postávla, močnò vörjem; — stávļate: küzm. 284 komi se postávlate za sluge na pokornost, tistoga ste slugi; — stávļajo: trpl. 12 skáži vö čüdno smilenost tvojo, osloboditel vsej vu tebi se vupajouči, nad onimi, ki se prouti dejsnoj tvojoj postávlajo, 14 tí me zvisiš nad onimi, kí se prouti meni postávlajo, 59 nepriatelje tvoji brűlijo na srejdi v tvoji hižaj. i gori postávlajo kazala svoja mesto tébe, 77 moje okou bode svojo radost vidilo na moji protivníki, i od ti hűdi, kí se prouti meni postá-

Digitized by Google

vaja: vadi: vájata: ravn. 2, 60 otroka prav rediti je obójih (Jožefa in Marije) nar véči skrb. K vsimu dobrimu ga ļúbčika navájata.

vala: vali: vá|a: škriń. 84 sit človèk satovjé pod nogámi vála, ravn. 1, 244 je pač to post, de se vála v rásovniku po prahu? — vá|ajo: škriń. 300 vsmileni se ne válajo v pregrẹhah.

veša: vesi: véšaš: ravn. 1, 179 posédaš pa brata obrekuješ, sinu matere lastne madeže obéšaš; — véšajo: dalm. psl. 10 ony se eden na druziga obéšajo, škrb. 2, 152 kar je prevzétniga, na se obéšajo, preš. 10 obéšajo glavíce, ni rózam már cvetét'.

vráča: vrati: vráčaš: traun 109 za kaj obráčaš tvoje obličje od nas? preš. 15 káj od mẹne prèč okó, prèč obràz obráčaš míli? traun 222 za kaj odvráčaš tvoje obličje od mene? — vráča: škriń. 51 lósi bódo v naróčje vrženi, al gospód s tim istim obráča, ravn. 1, 62 tistim ki ga ļubijo vse bog na príd obráča, 1, 245 kdo obráča gospodoviga duhá? 1, 339 tako lepo že zdaj se je kazalo, de bog vse zgodbe obráča, 2, 68 velíki darovi so bili v ńemu, pa ni jih skazoval, ni bahal, ni zametoval drugih. Na kaj boļšiga jih obráča, 2, 83 dano le za to mu je čudeže delati, de bo ļudém révo prevzdigovàl, tudi v nič drujiga jih ne obráča, 2, 126 še takó za véro ponášati se, nič tega ni iz bogá, če se na sovraźtvo, na pregáńańe, na razbóto, na hrup in morítuv obráča, 2, 284 z vsimi timi čúdežmi se je pa le Jezus sinú ńegoviga, tistiga pokazal, ktiri vse prav nareja in obráča, abc. 73 sestra za ńimi (mlatiči) hódi, nasad urno obráča de se po drugi strani mlati, preš. 79 Uršika zaļúbļeno v ńega obrača očí. 84 za káj se tak jézno obráča t' okó? 106 sim vídil, de svoj čóln po sápi sréče, komùr sovrážna je, zastóń obráča, rog. 145 Donatus odvráča bliske, treske in grúme, ravn. 2, 67 tri grde sovražnike nam délo od hiše odvráča: dolg čas, vbóžtvo, pregrého, levst. žup. 53 obče bólnice uživajo to dobroto, de jim deželni základ povráča troške od siromašnih bolníkov, rog. 595 mejnila je, de tu srcé bode ńè iz trupla skočylu, inu zlasti kir se je ńè zdelu, de enu detéjce se ú tajstim prebráča, preš. 161 ne védil bi, kakó se v strúp prebráča vse kar srcé si sladkiga obéta, ravn. 1, 245 Izaija jih od take nespameti zavráča, 2, 234 nikoļ ne pozabímo Jezusa, kakó tukaj okó v nebó zráča; — vráčate: škrb. 1, 59 mu zmiram hrbét obráčate, ravn. ber. 7 védite, de so učeniki vaši nar véči dobrótniki. Skažite svojo hvalo s tim, de zadobļênih učenóst ne pozábite, ampak jih v prid obráčate; — vráčajo:

Digitized by Google

čajo, da bi nas sklačili na zemlo, 54 jas joučem ino se postim krouto, i tou mi na špot obráčajo, nagfl. 82 gda koula marha vleče se na dvema naredoma obráčajo ńí potáčke, küzm. 385 preobráčajo niki vero, 436 kí bogá našega miloščo preobráčajo na hotlivost.

zdravļa: zdravi: zdrávļam: mol. 17 molim, díčim, gori zvišávam i pozdrávlam te s cejloga srcá mojega, 177 oh slatka domovína! ouzdaleč te glédam i k etoga britkoga mourja te pozdrávlam, küzm. 299 pozdrávlam vás jas Terciuš pišouči ete list; — zdrávļa: küzm. 298 Febo ńim poráča i te znamenitejše vu gmajni pozdrávla, 299 pozdrávla vas Timotheuš pomočník moj .. pozdrávla vas Gajuš moj gospodár i cejle gmajne. Pozdrávla vas Erastuš, 416 pozdrávla vás ta z vami vrét odebrána cérkev boža štera je v Babilonu; — zdrávļajo: küzm. 298 pozdrávlajo je niki, 323 pozdrávlajo vas gmajne Ažije.

γ) *u kajkavštini.*

bavļa: bavi: bávļa: krist. nač. 58 gdo je buhi dál žalca s kojem sî slùži za krv cecati? Kak mala je cevčica po kojoj prebávļa krv koju ceca! math. 2b 94 bog občúvaj, da bi ja vam vu oveh svéteh dnéveh vse násladnosti i veséļa prepovedati hotel! ze vséma né: ovi dnèvi jesu skupa dnévi počinka, da ovak od vnógeh poslov, s kojemi človek cél tijeden zabávļa se, počinuti bude mogel; — bávļate: mat. 2, 349 vu dnevih delatnih ne zabávļate se kak s trudi i posli slobodnemi; — bávļaju: math. 1a 159 štimaju, ako oni ńim samo ńihove posle obàvļaju, da je sve zvršeno, 234 koji svoje delo nemarlivo obàvļaju, 236 posle zvańa svojega obàvļaju.

ceńa: ceni: céńaš: zagr. 1, 86 kada ti se vcèńaš; — céńa: perg. 45a vsaka se takova građa ‚preczyenia' na 1 zlati; jeden rybńak, koteri vun teče i ne presyše, ‚precienia' se na gr. 10, mul. ap. 1531 razbornost .. naj boļè nutrńa precéńa; — céńaju: perg. 45a vršno mesto na jednu gryvńu, ‚preczyeniaiu' .. jer se vinogradi poleg staroga običaja našega orsaga ‚preczieniaiu' kako trńe i kako grmje.

češča: česti: čéščam: kov. kemp. 231 kada se pričêščam; — čéščaš: habd. mar. 100 da se gusto krat pričéščaš; — čéšča: petr. 254 i ev. tirn. 256 zá kaj se zvúna meše nigdor ne pričéšča s keļiha pod vinskem kipom? mnl. ap. 186 gusto krat se pričéšča, kov. kemp. 249 tuliko krát skrovno se pri-

Digitized by Google

mejša, 89 da se čemér besnouče med krv ne zmejša, 136, 149; — méšamo: küzm. 327 ne mejšamo rejč božo; — méšajo: nagfl. 161 či se eti med te dobre zmejšajo, pokvarijo i te naj bougše.

plača: plati: pláčam: küzm. 36 i küzm. mik. 82 gospodne, mej potrplejńe z menom i vsa ti pláčam, 404 moje je zadomeščávańe, jas pláčam, velí gospoud; — pláčaš: küzm. 8 ne boš vö šao od nut, dokeč ne pláčaš te slejdńi soud, trpl. 9 tí vsa vídiš, ár glédaš nevolo i stiskávańe, naj pláčaš z ramov tvojov, 49 ti pláčaš ednomi vsakomi pouleg delč ńegovoga; — pláča: küzm. 32 sin človeči príde vu diki očé svojega z angelmi svojimi i teda pláča ednomi vsákomi pouleg dela ńegovoga, 278 ki pláča ednomi vsákomi pouleg dela ńegovoga, 293 što ńemi je kaj naprej dáo, naj se ńemi nazáj pláča, 372 glédajte naj što komi hüdo za hüdo ne pláča, trpl. 24 óbarje gospoud te verne i nazaj pláča bogáto tim gizdávim, so nepobožen na pousodo jemlé i nazaj ne pláča, 43 nazaj pláča hüdoubo nepriátelom mojim; — pláčajo: bar. 30 gorice či letina nagodí te koupa trüde obílno pláčajo.

právļa: pravi: právļam: küzm. 463 ovo, vsa nova naprávlam, gön. 48 jas sem mala repiščica i žüževke, črvé preprávlam, gda si téčni obed správlam, küzm. 51 správlam gde sem nej rasipávao; — právļaš: trpl. 50 priglédneš zemlo ino jo navlažiš i bogato včiníš. Potok boži je pun vodé. Blagosloviš ńé silje i tak jo oprávlaš, 18 priprávlaš mi stól pred lícom mojim, küzm. 51 i küzm. mik. 90 správlaš, gde si nej rasipávao, 278 tí pouleg trdosti tvoje i nepokornosti srcá správlaš sám sebi srditost na dén srditosti. trpl. 80 tí správlaš bogá bojaznost; — právļa: küzm. mik. 41 vsáki ki sebé kralá naprávla, prouti gučí casari, küzm. mik. 74 či pa polsko trávo, štera dnes jeste i vütro se v péč vrže, boug tak oprávla, s kelikim bole vás male vöre? nagfl. 29 vučitel poglédnoti more rovate. pouti, poprávla. vküp priglihára rovate decé z endrűgim, nagfl. 170 slavíček je hasnoviti ftíček. ar preprávla pogübelne črvé, küzm. 47 i küzm. mik. 11 keliko krát sem šteo vküp spraviti otroke (mik. siní) tvoje liki kokouš vküp správla píščance (mik. píščence) svoje pod perouti, i nej ste šteli (mik. nej si šteo) trpl. 32 človek vküp správla, i ne vej što de srańüvao, küzm. 131, i küzm. mik. 30 kí ne správla z menom, rasipáva, nagfl. 5 dejte si je svojo dühovno málo gotovko z okouli ńega bodouči du-

Digitized by Google

govάń vretine spravilo i správla neprestanoma; — právļamo: küzm. 332 dobra dela správlamo, 281 jeli tak právdo zaprávlamo po veri? aja, nego právdo potvrđávamo; — právļate: küzm. 76 zaprávlate rejč božo s tadánkom vašim; — právļajo: küzm. 25 ftice nebeske si gnejzda naprávlajo na vejkaj, 46 velike naprávlajo škrice gvanta svojega, trpl. 90 ki svoja dugováńa na veliki vodáj oprávlajo, 120 ogen, toča, snejg, megla, slapi ńegovo rejč oprávlajo. nagfl. 118 s kem se preprávlajo mühe? 171 vucké se povséd pregáńajo i preprávlajo, trpl. 46 brezi moje falinge bežíjo ino se priprávlajo. küzm. 11 glédajte na ftice nebeske: one ne sejjajo. ni ne žeńajo niti ne správlajo vu skeđńe. i dönok oča vaš nebeski ńe hráni, 205 jas sem vsigdár včio vu správišči i vu cérkvi, gde se vsega kraja Židovje vküp správlajo. trpl. 85 gda ńim dáš, vküp správlajo. 91 sejjajo ńive i nasadjűjejo gorice i spravlajo si živiš z nárasa.

püšča: püsti: púščam: gön. 103 či si odühávam, zrák potegűjem notri, po tom ga pa vö púščam; — púščaš: trpl. 40 vűsta tvoja púščaš na hűdo; — púšča: trpl. 110 ki púšča vöter s skrovni mejst ńegovi, nagfl. 42 jeli je dober otrok, kí z vűst rúžne rečí púšča? kí z vűst rúžne rečí púšča, nej dober otrok, gön. 104 deždž se vu rejtki kusti kaplaj púšča; — púščajo: gön. 103 stvaré i nárasi tüdi notri potegűjejo i vö púščajo zrák.

sája: sadi: sájam: dain. pes. 95 motko si nasájam; — sája: dain. pes. 192 nas trojno jedíne za vyha na kline no droge iz gaja vsak hlapec nasája, trpl. 116 nepriatel pregańa düšo mojo, na zemlo kláči žítek moj, v kmico me posája kak te mrtve na svejti.

stavļa: stavi: stávļam: küzm. mik. 57 mér vam ostávlam. mér moj dám vam; — stávļaš: trpl. 66 postávlaš nás našim sousedom na sfajo; — stávļa: mol. 71 vu tom čüdnom velkom svestvi krűh živi ino životni dnes se pred nás postávla, 142 vsa ona, štera s. katoličánska i apoštolska mati cérkev na vörvańe pred nás postávla, močnò vörjem; — stávļate: küzm. 284 komi se postávlate za sluge na pokornost, tistoga ste slugi; — stávļajo: trpl. 12 skáži vö čüdno smilenost tvojo. osloboditel vsej vu tebi se vupajoući, nad onimi. kí se prouti dejsnoj tvojoj postávlajo, 14 tí me zvisiš nad onimi, kí se prouti meni postávlajo, 59 nepriatelje tvoji brűlijo na srejdi v tvoji hižaj. i gori postávlajo kazala svoja mesto tébe, 77 moje okou bode svojo radost vidilo na moji protivníki, i od ti hűdi, kí se prouti meni postá-

Digitized by Google

mî je trh kaj god svèt ov ponúja, mat. 1, 528 bog nam obečuje i ponúja vekivečnu diku neba, math. 1[a] 76 danas jošče ponùđa vam bòg oproščèńe gréhov vašeh, 2[b] 88 ne držete vsakoga za prijatela vašega, naj meńe pako onoga, koji himbenem i prilizlivem načinom svoje prijatelstvo ponúđa, 2[b] 146 kraļ neba i zemļe svojemu stvorénju veséļe nebćsko ponúđa, 2[c] 189 vezda vam bóg ponùđa jošče svoju milošču, krist. blag. 1, 38 svet vugodna ponúđa; — núđaju: math. 2[c] 184 vse dobre pomoči i náčine zamečeš, koji se tebi vezda ponúđaju.

peča: peti: péča: perg. 21[b] odkud se vnogo kraat pripęča, da takova ‚imyenia' na veke od svojega roda poginuju, zagr. 1, 28 ovako se more reči, da jé bog zrok kakovoga zla koje se pripéča, 218 vidim da se tem takovem ono dosti krat pripèča, 2, 203, 4[a] 5, 5[a] 178; mul. fer. 152 kaj se i vezda vsegde pripéča, to ne moguče izpisati, mul. ap. 6 od kud se précemba navuka krščanskoga more pokazati? iz kvára, ki se iz zapúščańa navuka pripéča, 110 tak se i vezda pripéča, 154 kaj se goder suprotivnoga pripéča, vsega toga je zvirališče on prvi greh, 840, 842, 848, 872, gašp. 1, 134 ovak se pripéča, da imena duguváńam i dugováńa imenu bivaju suprotivna, kov. kemp. 16 kada i malo protivčine se pripéča, preveč hitro batrivost gubímo, mat. 1, 118 to pripéča se na smrti, 520, 537; 2, 103, 103, 135, 224, 252, 292, 380, 434; math. 2[b] 174 od kud pripéča se, da betežnik vumre, 2[c] 75 kaj med ļudmi vsaki dan pripèča se; — péčaju: zagr. 1, 397 jesmo dužni vsa ova koja nam se pripèčaju dobrovoļno priimati, mul. ap. 37 ar se pri nas vnoga čuda pripéčaju, 134 vidi vsa koja se vu nebu pripéčaju, 185, 715, 779, 840, 856; kov. kemp. 113 vnoga protívna vu ovom žítku se pripêčaju, 210 zveličeńe tvoje tâ bívaju, kada se ova i spodobna pripéčaju, mat. 2, 80 vsa vaša nakaneńa ne pripéčaju se onak kak bi vi hoteli, math. 2[c] 137 čuda ovakva vu našeh vremènah rètko ali mozibiti ze vsèma več ne pripèčaju se.

plača: plati: pláča: habd. ad. 768 tak vam se verna sluzba pokojnoga otca pláča, zagr. 1, 272 dika i veseļe, s kojimi gosp. bog na drugom svetu pláča, nimaju kraja nit konca, mat. 1, 513 zasluženu pláču težakom i služicam naj pláča, 2, 130 almuštvo stovrstno pláča za jednovrstno, mat. 2, 398 požaluvańe izpláča vse, mul. ap. 1156 ki je vu nasladnosti i pijanstvu plaval, vezda naj s postom i vode napitkom obodvoje napláča, 1, 308 to verujuč je veruvati, da on dobiček nadomeščuje i napláča onoga

Digitized by Google

zgubička, 2, 196 koji kráde, duge činí i ne napláča, 230 tak greší proti ove zapovedi koji kráde i kvar drugomu činí, kak i on koji ne napláča kaj more i mora platiti, krist. nač. 157 ako nam se delo naše poleg žeļe ne napláča; — pláčamo: mul. ap. 932 s kojum krivice božjoj pravice včińene kuliko je moguče napláčamo; — pláčaju: perg. 33b čtrtine se z očinoga imyenia plaačaju, gašp. 1, 566 ovak sudci prez milosrdnosti pláčaju oštroču svoju, mat. 2, 124 vremenita dobra od boga prijeta napláčaju stovrstno naša almuštva.

pleńa: pleni: pléńa: mat. 1, 142 tolvaj i tat je greh smrtni, koji nas pléńa, róbi i nam jemļe boga ovoga milošču.

pravļa: pravi: právļam: kov. kemp. 222 kak malo vremena potrošim, kada se k pričêšćańu priprávļam! petr. 137 i ev. tirn. 126 správļam gde nésem sipal; — právļaš: kov. kemp. 229 odkupléńa tvojéga posel oprávļaš, petr. 137 správļaš gde nési sipal; — právļa: kraj. 168 človek opàdši vu jeden smrtni gréh pút si naprávļa na drugoga, gašp. 1, 119 božanska naredba činí na duši i naprávļa milošču, vran. rob. 1, 271 čreslo se iz kor brezoveh, iz kvása i iz hrastoveh kór naprávļa, petr: 112 i ev. tirn. 99 ako pák pólsku travu, kaa je denes à sutra se v péč vrže, bog tak oprávļa, čim boļe vas, male vere ļudi? kov. kemp. 98 ļubav vaļa na vsa i vnóga zvršáva i oprávļa, kade on ki ne ļúbi opeša i prestáne, 203 kuliko natura više se stéže i láda, tuliko vekša milošča se vlêva, i vsaki dên novemi pohájańi nutrnéji človek, poleg kipa božanskoga, prenaprávļa, petr. 198 onde mesto i pláču priprávļa obéčanu svojem sinóm, mul. fer. 57 koja veseļe vsem pravem križa ļubitelom priprávļa, gašp. 1, 431 on strašne pregonitelom kotrigov svojéh priprávļa muke, kov. kemp. 249 koji drugdá se ne priprávļa neg kada svetek nastáje, petr. 42 i ev. tirn. 32 ki ne správļa z menum, razsipáva, kraj. 247 z bogom nas správļa, gašp. 1, 515 on télo vu vutrobi materinski skup správļa, správleno čúva; — právļamo: math. 2c 35 one réči pri s. krstu zgovárjaju se, koje mi tuliko púti ponávļamo, kuliko púti znaméńe s. kríža naprávļamo, 2c 176 prijateli koje mi nam siromàške krèpeč i pomážuč naprávļamo, stanovito nigdàr ne prepustè ruke svoje za nas k otcu milosrdnosti digati, 1a 235 delo voļno opràvļamo, 218 bogatstvo skup správļamo; — právļaju: kov. kemp. 247 k svetomu pričešćańu priložne se vučiniti priprávļaju, petr. 111 i ev. tirn. 99 glédete na ptice nebéske dà ne séju niti ne žeńu, ni v štagļe ne správļaju, te

Digitized by Google

otec vaš nebéski hráni ńé (a na prijedlogu naglas: kov. kemp. 126 prípravlaš).

pruža: pruži: prúža: mul. ap. 1001 ovo duhovno rodbinstvo ne prúža se dale od oveh rečeneh na drugu rodbinu, 1239 ter se ovo duhovno rodbinstvo ili ti kumstvo ne prúža na drugu rodbinu, vran. rob. 1, 8 varaš na jednom polu prùža se; — prúžaju: vran. rob. 1, 64 ruke svoje za ńim javčuč prúžaju, 208 široke rupe jako daleko pod zemlum se prúžaju.

pušča: pusti: púščam: vran. rob. 2, 55 spùščam vam na volu vašu; — púščaš: kov. kemp. 255 púščaš se k stolu mojému, gašp. 1, 525 vezda odpúščaš, gospone, slugu tvojega vu miru, 541 ti vsa hrániš i zdržávaš od tebe stvorjena, niti zapúščaš naj menšega zemle črveka, kov. kemp. 189 i za malo ovu tvoju vólu, koju sada hotemeć zapúščaš, budeš imel vsigdár vólu tvoju vu nebu; — púšča: petr 3 i ev. tirn. 2 viđte figovo drévo i vse sadoveno drêveje, gda več samo od sebe sáde vun púšča, znate da je blizu leto, perg. 16a novo se deleńe ne dopuušča, 17b mozibiti se deleńę međ ocem i međ sinmy vsegdár ne dopûšča, mul. ap. 333 ne dopúšča da bi mešniki na krstu i čelo mazali, mat. 1, 612 kuliko detčic doba dopúšča tuliko i detčica činć, 2, 118 vam dopúšča da iščete prez greha sto od jednoga, gašp. 1, 495 cirkva tuliko svetlosti i svétosti trakóv izpúšča, kuliko svéteh apoštolov, mučenikov, patriarkov, spovednikov i devic broji, petr. 163 i ev. tirn. 150 komu se meńe odpúšča, meńe ľúbi, kraj. 246 odpúšča grehè, math. 2c 43 koji nikoga ne odpùšča od sebe prez razveseléńa i okrepléńa, krist. nač. 74 tabor naj lepše okolice opùšča, zagr. 1, 183 greh koji se ne krati činiti, tak se prepùšča (approbatur), 396 tak prepùšča da se na svetu žive, mul. ap. 22 vse ove kaštige i nevole koje trpimo bog na nas prepúšča, 142 za kaj dobri bog tak strašnu oblast prepúšča na telo človečansko? 518 koje (suprotivčine) g. bog prepúšča ali pošilja, gašp. 1, 340 prepúšča bog svete mučenike svoje trápiti i pregańati, da vekšu poda ńim diku, 704 ne prepúšča ni rožice ni liliuma, mat. 2, 386 vreme ne prepúšča vnoge (pelde) doprinesti, krist. nač. 84 nikaj se ne túžimo proti pravici božanski, koja vsa ova prepùšča, zagr. 2, 123 zapùšča svoj kraljevski dvor, mul. fer. 23 kak se hoče za druge skrbeti. ki sam sebe zapúšča? mul. ap. 7 spoznavamo da se onde naj več kužne meštrije nahâđa, gde se navuk krščanski zapúšča. kov. kemp. 174 kaj je naj bole potrêbno, nemarno zapúšča se,

Digitized by Google

211 za kaj se ov tak zapúšča, à on na tuliku milošču prímle? krist. nač. 51 je li moguče véruvati, da nezmerna previdnost božànska pri nebeskéh télah poslúje, à stvári zapùšča zbog kojeh sû ravno tela ova stvorjena? — púščamo: kraj. 362 odpústi nam dúgè našè kako i mí odpúščamo dužníkom našem, math. 1a 219 cèle dnève prepúščamo prez molitve; — púščaju: perg. 40a jošče se ni oni v obrambu imieńa takovih sirot ne puuščaju, zagr. 1, 83 pùščaju ono blago po zlu pojti, petr. 71 koterem odpustíte gréhe, odpúščaju se ńim, 163 i ev. tirn. 150 odpúščaju se tebe grehi tvoji, kraj. 167 da se po ńem odpúščaju grehi, math. 2b 127 odpùščaju se tebi grèhi tvoji, gašp. 1, 710 mladenci koteri nesramnih vučíc prilizávańem sebe vuloviti prepúščaju.

raža: razi: rážaš: petr. 14 Jeružalem ki rážaš proroke; — ráža: petr. 86 i ev. tirn. 79 tat ne priháđa nego da kráde i ráža te gubí, habd. ad. 13 samoga, kuliko je vu ńe, lastovita voļa človečja boga ráža, 959 navalivši na neprijatele srečno je oblada, nešto poráža, nešto rastira, petr. 16 Herodež poslavši poráža vsu detcu.

ruča: ruči: rúčam: kraj. 301 vu ruke tvoje dajem i zrúčam dušu moju, gašp. 1, 476 kojemu i dušu sada izrúčam moju, kov. kemp. 235 komu izrúčam mene i vsa moja, 245 izrúčam sê rúkam tvojem, 276 lastovitu voļu moju izrúčam, 277 znovič se tebi zrúčam, kraj. 59 vu naručaj milosrdnosti tvoje dúšu i telo moje preporúčam, 63, 78, 80, 115, 336, gašp. 1, 601 vu ruke tvoje, gospone, preporúčam dúšu moju, 747 ove sirotice tebi srdčeno preporúčam, kov. kemp. 245 preporúčam se milosrdnosti tvoji; — rúčaš: petr. 271 da se bogu gusto krat preporúčaš; — rúča: krist. nač. 154 nezadovoļnost nad svojem stališom vsakoga od onud léstor dohâđa, kajti se bogu ne izrúča, kraj. 250 vsa svoja duguvańa ńemu preporúča, zagr. 5b 87 za druge (naj mu se dare) vu napredek preporùča, math. 2b 112 ļubav proti bližńemu nam vu ovoj temeļitoj zapovedi preporùča se i dopovèda, 2c 117 vsem ļudèm pomirèńe z neprijateli svojemi preporúča; — rúčamo: kraj. 325 preporúčamo ti dušu slugè tvojega.

ruša: ruši: rúša: mat. 1, 123 smrt vsu lepotu na telu, vsu črļenoču vu licah . . zatìra, porúša.

sađa: sadi: sáđa: mat. 1, 316 v srdce ne zasáđa se, kaj na prodekalnice govòri se; — sáđaju: mul. ap. 789 greše farniki oni, ki ńe (svoje duhovne pastire) na zadńe mesto posáđaju.

Digitized by Google

mî je trh kaj god svèt ov ponúja, mat. 1, 528 bog nam obečuje i ponúja vekivečnu diku neba, math. 1[a] 76 danas jošče ponùđa vam bòg oproščèńe gréhov vašeh, 2[b] 88 ne držete vsakoga za prijatela vašega, naj meńe pako onoga, koji himbenem i prilizļivem načinom svoje prijatelstvo ponúđa, 2[b] 146 kraļ neba i zemļe svojemu stvorénu veséļe nebćsko ponúđa, 2[c] 189 vezda vam bóg ponùđa jošče svoju milošču, krist. blag. 1, 38 svet vugodna ponúđa; — núđaju: math. 2[c] 184 vse dobre pomoči i náčine zamečeš, koji se tebi vezda ponúđaju.

peča: peti: péča: perg. 21[b] odkud se vnogo kraat pripęča, da takova ‚imyenia' na veke od svojega roda poginuju, zagr. 1, 28 ovako se more reči, da jé bog zrok kakovoga zla koje se pripéča, 218 vidim da se tem takovem ono dosti krat pripèča, 2, 203, 4[a] 5, 5[a] 178; mul. fer. 152 kaj se i vezda vsegde pripéča, to ne moguče izpisati, mul. ap. 6 od kud se précemba navuka kršćanskoga more pokazati? iz kvára, ki se iz zapúščańa navuka pripéča, 110 tak se i vezda pripéča, 154 kaj se goder suprotivnoga pripéča, vsega toga je zvirališče on prvi greh, 840, 842, 848, 872, gašp. 1, 134 ovak se pripéča, da imena duguváńam i dugováńa imenu bivaju suprotivna, kov. kemp. 16 kada i malo protivčine se pripéča, preveč hitro batrivost gubímo, mat. 1, 118 to pripéča se na smrti, 520, 537; 2, 103, 103, 135, 224, 252, 292, 380, 434; math. 2[b] 174 od kud pripéča se, da betežnik vumre, 2[c] 75 kaj med ļudmi vsaki dan pripèča se; — péčaju: zagr. 1, 397 jesmo dužni vsa ova koja nam se pripèčaju dobrovoļno priimati, mul. ap. 37 ar se pri nas vnoga čuda pripéčaju, 134 vidi vsa koja se vu nebu pripéčaju, 185, 715, 779, 840, 856; kov. kemp. 113 vnoga protívna vu ovom žítku se pripêčaju, 210 zveličeńe tvoje tâ bívaju, kada se ova i spodobna pripéčaju, mat. 2, 80 vsa vaša nakaneńa ne pripéčaju se onak kak bi vi hoteli, math. 2[c] 137 čuda ovakva vu našeh vremènah rètko ali mozibiti ze vsèma več ne pripèčaju se.

plača: plati: pláča: habd. ad. 768 tak vam se verna služba pokojnoga otca pláča, zagr. 1, 272 dika i veseļe, s kojimi gosp. bog na drugom svetu pláča, nimaju kraja nit konca, mat. 1, 513 zasluženu pláču težakom i služicam naj pláča, 2, 130 almuštvo stovrstno pláča za jednovrstno, mat. 2, 398 požaluvańe izpláča vse, mul. ap. 1156 ki je vu nasladnosti i pijanstvu plaval, vezda naj s postom i vode napitkom obodvoje napláča, 1, 308 to verujuč je veruvati, da on dobiček nadomeščuje i napláča onoga

Digitized by Google

zgubička, 2, 196 koji kráde, duge činí i ne napláča, 230 tak greší proti ove zapovedi koji kráde i kvar drugomu činí, kak i on koji ne napláča kaj more i mora platiti, krist. nač. 157 ako nam se delo naše poleg žeļe ne napláča; — pláčamo: mul. ap. 932 s kojum krivice božjoj pravice včińene kuliko je moguče napláčamo; — pláčaju: perg. 33b čtrtine se z očinoga imyenia plaačaju, gašp. 1, 566 ovak sudci prez milosrdnosti pláčaju oštroču svoju, mat. 2, 124 vremenita dobra od boga prijeta napláčaju stovrstno naša almuštva.

pleńa: pleni: pléńa: mat. 1, 142 tolvaj i tat je greh smrtni, koji nas pléńa, róbi i nam jemļe boga ovoga milošču.

pravļa: pravi: právļam: kov. kemp. 222 kak malo vremena potrošim, kada se k pričêščańu pripráv̨am! petr. 137 i ev. tirn. 126 správļam gde nésem sipal; — právļaš: kov. kemp. 229 odkupléńa tvojéga posel oprávļaš, petr. 137 správļaš gde nési sipal; — právļa: kraj. 168 človek opàdši vu jeden smrtni gréh pút si naprávļa na drugoga, gašp. 1, 119 božanska naredba činí na duši i naprávļa milošču, vran. rob. 1, 271 čreslo se iz kor brezoveh, iz kvása i iz hrastoveh kór naprávļa, petr: 112 i ev. tirn. 99 ako pák pólsku travu, kaa je denes à sutra se v péč vrže, bog tak oprávļa, čim boļe vas, male vere ļudi? kov. kemp. 98 ļubav vaļa na vsa i vnóga zvršáva i oprávļa, kade on ki ne ļúbi opeša i prestáne, 203 kuliko natura više se stéže i láda, tuliko vekša milošča se vlêva, i vsaki dên novemi pohájańi nutrnéji človek. poleg kipa božanskoga, prenaprávļa, petr. 198 onde mesto i pláču pripráv̨a obéčanu svojem sinóm, mul. fer. 57 koļa veseļe vsem pravem križa ļubitelom pripráv̨a, gašp. 1, 431 on strašne pregonitelom kotrigov svojéh pripráv̨a muke, kov. kemp. 249 koji drugdá se ne pripráv̨a neg kada svetek nastáje, petr. 42 i ev. tirn. 32 ki ne správļa z menum, razsipáva, kraj. 247 z bogom nas správļa, gašp. 1, 515 on télo vu vutrobi materinski skup správļa, správleno čúva; — právļamo: math. 2c 35 one réči pri s. krstu zgovárjaju se, koje mi tuliko púti ponávļamo, kuliko púti znaméńe s. kríža naprávļamo, 2c 176 prijateli koje mi nam siromàške krèpeč i pomážuč naprávļamo, stanovito nigdàr ne prepustè ruke svoje za nas k otcu milosrdnosti digati, 1a 235 delo voļno opràvļamo, 218 bogatstvo skup správļamo; — právļaju: kov. kemp. 247 k svetomu pričeščańu priložne se vučiniti pripráv̨aju, petr. 111 i ev. tirn. 99 glédete na ptice nebéske dà ne séju niti ne žeńu, ni v štagļe ne správļaju, te

Digitized by Google

veša: vesi: véšaju: mul. ap. 744 za kaj se dupleri pri oltareh obéšaju?

vešča: vesti: véščam: gašp. 1, 24 ja tebi nazvéščam, da si ti ona divojčica od boga zebrana, math. 2b 247 kaj ja vam vezda nazvéščam, ovo isto vre zdávńa predi prorok Daniel je nazvestil; — véščaš: gašp. 1, 505 ti li on jesi koteri jednoga raspétoga človeka kak ti boga držati i poštuvati nazvéščaš?; — véšča: petr. 222 četrta božja zapoved ovak se nazvéšča, mul. ap. 739 po angelu ńim nazvéšča ona koja bivaju okolu nas, kov. kemp. 272 znam da zbog činov mojèh ne včiníš, neg zarad tvoje, koja neizmerna se nazvêšča, dobrote, gospone, mat. 2, 216 denes bog vsem nazvéšča da . . , math. 1a 30 siromahom nazvèšča se evangelijum, krist. nač. 34 déla rúk ńegoveh nazvéšča tvrdina nebeska; — véščate: math. 2c 40 kojega (evangelijum) vi nazvèščate; — véščaju: math. 1a 227 vučenike razposlal je da ńega istoga nazvèščaju.

vrača: vrati: vráčam: petr. 132 i ev. tirn. 122 i gašp 1, 640 ako sem koga vu čem vkanil, četvericum (gašp. s četvericum) povráčam, gašp. 1, 765 ovo ti povráčam nogu tvoju, mat. 1, 616 gospodarice, k vam povráčam se; — vráčaš: kraj. 5 moje okorno srdce na tvoju ļubav navráčaš, kov. kemp. 217 ti vsa na dobro mi obráčaš, gašp. 1, 505 ti li on jesi koteri boge naše moliti prepovédaš i odvráčaš od ńihove službe one koji ńe poštúju? mat. 2, 141 odvráčaš obraz, kov. kemp. 101 k návadnem se srdca čáčkam povráčaš; — vráča: gašp. 1, 406 ovak mudroskrbno proviđéńe božansko s skrovnemi tolnáči svojemi nekoje kaštiguje, i istu kaštigu drugem obráča na milošču, kov. kemp. 98 ļubav k darovníku se obráča, math. 1a 145 voda na vino obráča se, krist. nač. 153 kolo se z velikum hitrôčum okolo svoje osi obráča, kov. kemp. 231 odvráča svéto pričéščańe od zla, mat. 2, 313 vam odvráča pamet i srdce od posla, 443 koji bátrivò odvráča prijete obšanosti, math. 2c 107 od koje (skazlivosti) on svoje následnike odvráča, 2c 142 tak odvráča ńe od vkańuváńa i spáčeńa lažliveh prorokov, 2c 147 ovak bili su oni ļúdi spravļeni, od kojeh Ježuš Židove odvráča, krist. nač. 247 zločest jezik naše prijatele odvráča, kraj. 297 ov šakrament negda beteżniku i zdrávje telovnò povráča, gašp. 1, 682 od onud nam se povráča milošča božánska, kov. kemp. 224 vu ovom šakramentumu po grêhu pokvárjena povráča se lèpota, mat. 1, 394 koji povráča se na ono zlo za koje je se žaluval, math.

Digitized by Google

1a 93 skrùšeno k ńemu povráča se, 1a 145 Ježuš na réči mešnika kruh i vino na télo i krv svoju preobráča; — vráčamo: kraj. 95 kotéreh (darov i dobročinov) mi drugem ne vráčamo ńemu, nego grehi te hudobami našemi .. ńegovè kaštígè vremennè od nas odvráčamo, mat. 2, 337 odvráčamo se od ovoga tak plemenitoga konca. 493 odvráčamo kuliko je moguče od nas misel smrti. kraj. 283 spoved vú to imé jé naprávļena od boga. da obalivši po ńe prvé grehè ná po tle se več vu ńe né povráčamo; — vráčaju: gašp. 1, 429 grešniki na pokoru obráčaju se, 431 koteri na pravi put se obráčaju, math. 2c 166 koji ove dùše krèposti na zlo obràčaju, mat. 2, 309 koja nas odvráčaju od molitve. math. 1a 197 od boga srdce odvráčaju, mat. 1, 209 protivščine povráčaju milošču božju, 2, 378 hman mišleńa i ako odhičena nazad povráčaju se, math. 2b 254 ako bi rávno ono vréme na polu bili, tak se naj več ne povráčaju vu váraš, 1a 173 grešè oni suprot naredbi bòžjoj, koji prez vsakoga zroka reda prevràčaju.

vruča: vruči: vrúča: vran. rob. 1, 227 seno, kotero vu platnicu zmetal je, ne bilo dosta sùho. Vsako pak seno naj se zgazi kak hoče, ako ni dobro sùho, zvrùča se, počne se kàdeti.

zabļa: zabi: zábļaju: mul. ap. 260 vu telovneh svoju radost postavļaju, â z neba se pozábļaju.

zdravļa: zdravi: zdrávļa: petr. 225 bog te pozdrávļa, kraj. 156 ki gode ovem molitvenem brojem Kristuša moli i ńegovu svètu mater pozdrávļa. toga prosi od boga, da mu on daruje milost, gašp. 1, 338 ova svéta Priška ne bila ona, koteru s. Pavel Rimļanom pišuči vu šestom pozdrávļa délu lista svojega; — zdrávļaju: mul. ap. 185 grob Kristušev, ako prem je pod turskum oblastjum, vendar je odičen, ar k ńemu iz daleka vnogi ļudi putuju, onde se na veru obračaju, ozdrávļaju i od vragov oslobáđaju, gašp. 1, 23 ńe ovak prehajajúče pohađaju i pozdrávļaju, vran. rob. 1, 172 Petrica i Jankica pozdràvļaju tê vnogo puti. — I ovdje čuje se kašto otisnuti naglas: ˆ i ˘.

2. Osnove koje se grade od glagolskih osnova na *suglasno.*

a) u kojih ima vokal *e* = *ъ*: bégam, pobéči, pobégnem; oplévam: plévem. Iz knige imam primjere samo za jeda, seda, véda.

Digitized by Google

jeda: jédem, jém: j é d a: habd. ad. 247 črv z j é d a zrno, mul. ap. 1390 nenavidnost srdce kak ti kuga i z j é d a, škrb. 1, 73 kakó na dolgo inu na široko okoli sebe p o d j é d a kuga pohujšańa? ravn. ber. 129 povejte mi, kdo p o j é d a jedí v tempe̜lnu, ravn. 1, 290 otroka ktiri se p r e o b j é d a, ktiri jé ob nečasu, ki vse vá ń letí zrelo in srovo, pač žalostno ga je viditi, 1, 298 ako mi ne poveste, kdo vsaki dan darove s n é d a in spíva, kar vmoriti vas rečem, jap. prid. 2, 59 tak bolnik se taku dolgu v j ę d a de obnemaga; — j é d a t e: jap. ev. 109 gorję vam vy hynavci, kęr o b j ę d a t e hiše teh vdóv, gašp. 1, 320 za kaj vrt moj razbijate i povrtel moju p o j é d a t e? mat. 2, 509 tak vkańeni p o j é d a t e onu hranu, koja vas ostvárja; — j é d a j o: jap. prid. 2, 142 katęri se iz gol lakomnosti samy s n ę d a j o, 2, 48 doma se gospodarji zdaj med sabo, zdaj z družino v j ę d a j o, 2, 337 ali ny bog tudi z nami? za kaj smo my tèdaj takú nepokojni inu imamo toliku skrby, katęre nas glojejo, tolikajn britkóst, katęre nas v j ę d a j o? habd. mar. 156 jesu nekteri, ki prez reda zdravja od boga potrebuju, i ako gda u tezeši beteg opadu, jako se staraju i kak ti z j é d a j u.

seda: sedem: s é d a š: ravn. 1, 179 p o s é d a š pa brata obrekuješ; — s é d a: ravn. 1, 278 ni je (matere Tobijeve) bilo vtolažiti, vsaki ļubi dan léta in gléda okoļ, po vsih potih jo je, koder bi bil vtegnil priti, de bi ga vgledala od deleč. Ob potu s é d a na rob hriba dan na dan ki se je videlo deleč okrog in perćakuje ga, škriń. 36 katęri rad per vinski pijači p o s ę d a, bó v svoji trdni hiši nečast zapústil, ravn. 1, 114 nov hrup je bil spet kmalo med Izraelci. Nebeški kruh jim p r e s é d a, po drujih jedeh se jim tóži, 2, 39 o polnočí velíkrat ko je vse tiho je bila Ana še v svetimu premišlovańu, in nam že kak krajčik ure v bogá misliti p r e s é d a, 2, 235 kar nam p r e s é d a, vesél tega bo vbóžic; kraj. 292 vrag zbog toga kakti jalna kača peete našega žitka z a s é d a, mat. 2, 125 ļubav i pohlepnost prekoredna proti dobram zemeļskem z a s é d a srdce malo meńe nego vseh. Tako i: zaséđa mat. 2, 60 bog koji ne če da žive neprijatel tak oduren, obseđuje srce isto i z a s é đ a ńe z nutrńimi turobnostmi; — s é d a j o: nagfl. 98 deca s sprevedíje si na ńega (osla) s e j d a j o, bejsijo i mlátijo ga, math. 2, 2, 88 lažliveh ļúdih je preveč, koji otájno z a s é d a j u.

veda: vém, véde: v é d a m: kov. kemp. 277 ovum peldum marlivo opoméńem po nadehneńu i pomoči tvoji znovič se tebi zrúčam ter vsem koja svêtu jesu o d p o v ê d a m, mul. ap. 1472 od kojeh

Digitized by Google

povédam, 176 ova vam zapovédam, gašp. 1, 651 kak goder znanu tebi činim smrt ńegovu, tak očivesto i istinsko tebi povédam, da treti dan je gori vstal od smrti, mat. 2, 23 ja vam zapovédam da hote i pojte po vsem svétu; — védaš: petr. 77 i ev. tirn. 71 ovo vezda očivestò govoriš i prilike ni jedne ne povédaš, kraj. 231 pazeči da zvuna tvojeh grehov ļuckèh nè povédaš, 1, 619 ti Valentin povédaš, da bog tvoj stvoril je nebo i zemļu, 1, 651 ti povédaš da bog tvoj je druge mrtve zbuđával od smrti, kov. kemp. 220 zapovêdaš da zańfano k tebi pristúpim, gašp. 1, 841 dopusti da koja nam ti činiti zapovédaš, s tvojum miloščum dopuniti budemo mogli; — véda: kov. kemp. 201 milošča odpovêda se stvorénu. levst. žup. 98 župani podporo dajó, ako se ovéda če je rés da . . , perg. 11b povieda se. petr. 62 istinu povéda, mul. ap. 1445 kaj nam i prorok Ezekiel povéda, gašp. 1, 434 reč Pavla ńega ne človeka nego angela povéda, 1, 436 Baronius povéda, da vu mestu onom je glasovita cirkva, kov. kemp. 99 ako gdo ļúbi, zná kaj ova rêč povêda, mat. 1, 154 vam povéda s. Bonaventura, da još milostivnejša sada je vu nebu kak bi bila na zemļe ove živuča. mat. 1, 343 drugo je kaj nam vera povéda od duše, 1, 352 još prosim da bi čuli mudro domišleńe, koje povéda s. Ivan Chrisostomus, math. 1a 92 evangelium povèda od nekojega viteza, 2b 209 je li ovo kaj Lukač evangelišta povéda pripovest ali samo prispodoba, vu tom nam ze vséma nikaj né postavļeno, mol. 256 peta zapouvid prepovejda človeka moriti . . šesta prepovejda naj ne praznújemo, sedma prepovejda káj koli krádnoti, osma prepovejda krívo svedočiti, petr. u kalendariju: vu koterom dvojem vremene svéta mati cirkva svádbe služiti prepovéda, 223 i ev. tirn. 217 péta bóžja zapoved srdu prepovéda, 224 i ev. tirn. 218 osma božja zapoved láži prepovéda, gašp. 1, 519 sam Kristuš spáčke dávati prepovéda, 1, 671 vrag nagovarja poganine da bi Máthiaša izkončali, koji aldove ńim prepovéda činiti, math. 1a 108 kojega današni evangelijum pripovéda, petr. u predgovoru: gospon Kristuš zapovéda vsem pastirom . . vučíti ļuctvo . . concilium tridentinski zapovéda vsem plebanušem, da imaju . . vučiti ļuctvó sebe zručeno, kraj. 154 zveličitel . . nam zapovéda. da bi mi gusto krát čèz den molili, gašp. 1, 688 zapovéda pápa postiti vu srédu . . pepelnica i trojáki, kríž, Lucija duši vsaki kvatre postiť zapovéda, ak če najti v nebo sléda, 1, 400 Magudat vsa od ńih marļivo zezvéda,

Digitized by Google

veša: vesi: véšaju: mul. ap. 744 za kaj se dupleri pri oltareh obéšaju?

vešča: vesti: véščam: gašp. 1, 24 ja tebi nazvéščam, da si ti ona divojčica od boga zebrana, math. 2b 247 kaj ja vam vezda nazvéščam, ovo isto vre zdávńa predi prorok Daniel je nazvestil; — véščaš: gašp. 1, 505 ti li on jesi koteri jednoga raspétoga človeka kak ti boga držati i poštuvati nazvéščaš?; — véšča: petr. 222 četrta božja zapoved ovak se nazvéšča, mul. ap. 739 po angelu ńim nazvéšča ona koja bivaju okolu nas, kov. kemp. 272 znam da zbog činov mojèh ne včiníš, neg zarad tvoje, koja neizmerna se nazvêšča, dobrote, gospone, mat. 2, 216 denes bog vsem nazvéšča da . . , math. 1a 30 siromahom nazvèšča se evangelijum, krist. nač. 34 déla rúk ńegoveh nazvéšča tvrdina nebeska; — véščate: math. 2c 40 kojega (evangelijum) vi nazvèščate; — véščaju: math. 1a 227 vučenike razposlal je da ńega istoga nazvèščaju.

vrača: vrati: vráčam: petr. 132 i ev. tirn. 122 i gašp 1, 640 ako sem koga vu čem vkanil, četvericum (gašp. s četvericum) povráčam, gašp. 1, 765 ovo ti povráčam nogu tvoju, mat. 1, 616 gospodarice, k vam povráčam se; — vráčaš: kraj. 5 moje okorno srdce na tvoju ļubav navráčaš, kov. kemp. 217 ti vsa na dobro mi obráčaš, gašp. 1, 505 ti li on jesi koteri boge naše moliti prepovédaš i odvráčaš od ńihove službe one koji ńe poštúju? mat. 2, 141 odvráčaš obraz, kov. kemp. 101 k návadnem se srdca čáčkam povráčaš; — vráča: gašp. 1, 406 ovak mudroskrbno proviđéńe božansko s skrovnemi tolnáči svojemi nekoje kaštiguje, i istu kaštigu drugem obráča na milošču, kov. kemp. 98 ļubav k darovníku se obráča, math. 1a 145 voda na vino obráča se, krist. nač. 153 kolo se z velikum hitròčum okolo svoje osi obráča, kov. kemp. 231 odvráča svéto pričéščańe od zla, mat. 2, 313 vam odvráča pamet i srdce od posla, 443 koji bátrivò odvráča prijete obšanosti, math. 2c 107 od koje (skazlivosti) on svoje následnike odvráča, 2c 142 tak odvráča ńe od vkańuváńa i spáčeńa lažliveh prorokov, 2c 147 ovak bili su oni ļúdi spravļeni, od kojeh Ježuš Židove odvráča, krist. nač. 247 zločest jezik naše prijatele odvráča, kraj. 297 ov šakrament negda betežniku i zdrávje telovnò povráča, gašp. 1, 682 od onud nam se povráča milošča božánska, kov. kemp. 224 vu ovom šakramentumu po grêhu pokvárjena povráča se lèpota, mat. 1, 394 koji povráča se na ono zlo za koje je se žaluval, math.

Digitized by Google

1a 93 skrùšeno k ńemu povráča se, 1a 145 Ježuš na réči mešnika kruh i vino na télo i krv svoju preobráča; — vráčamo: kraj. 95 kotéreh (darov i dobročinov) mi drugem ne vráčamo ńemu, nego grehi te hudobami našemi .. ńegovè kaštígè vremennè od nas odvráčamo, mat. 2, 337 odvráčamo se od ovoga tak plemenitoga konca, 493 odvráčamo kuliko je moguče od nas misel smrti, kraj. 283 spoved vú to imé jé naprávļena od boga, da obalivši po ńe prvé grehè ná po tle se več vu ńe né povráčamo; — vráčaju: gašp. 1, 429 grešniki na pokoru obráčaju se, 431 koteri na pravi put se obráčaju, math. 2c 166 koji ove dùše krèposti na zlo obràčaju, mat. 2, 309 koja nas odvráčaju od molitve, math. 1a 197 od boga srdce odvráčaju, mat. 1, 209 protivščine povráčaju milošču božju, 2, 378 hman mišleńa i ako odhičena nazad povráčaju se, math. 2b 254 ako bi rávno ono vréme na poļu bili, tak se naj več ne povráčaju vu váraš, 1a 173 grešè oni suprot naredbi bòžjoj, koji prez vsakoga zroka reda prevràčaju.

vruča: vruči: vrúča: vran. rob. 1, 227 seno, kotero vu platnicu zmetal je, ne bilo dosta sùho. Vsako pak seno naj se zgazi kak hoče, ako ni dobro sùho, zvrùča se, počne se kàdeti.

zabļa: zabi: zábļaju: mul. ap. 260 vu telovneh svoju radost postavļaju, â z neba se pozábļaju.

zdravļa: zdravi: zdrávļa: petr. 225 bog te pozdrávļa, kraj. 156 ki gode ovem molitvenem brojem Kristuša moli i ńegovu svètu mater pozdrávļa, toga prosi od boga, da mu on daruje milost, gašp. 1, 338 ova svéta Priška ne bila ona, koteru s. Pavel Rimļanom pišuči vu šestom pozdrávļa délu lista svojega; — zdrávļaju: mul. ap. 185 grob Kristušev, ako prem je pod turskum oblastjum, vendar je odičen, ar k ńemu iz daleka vnogi ļudi putuju, onde se na veru obračaju, ozdrávļaju i od vragov oslobáđaju, gašp. 1, 23 ńe ovak prehajajúče pohađaju i pozdrávļaju, vran. rob. 1, 172 Petrica i Jankica pozdràvļaju tê vnogo puti. — I ovdje čuje se kašto otisnuti naglas: ˆ i ˜.

2. Osnove koje se grade od glagolskih osnova na *suglasno.*

a) u kojih ima vokal *e* = *ъ*: bégam, pobéči, pobégnem; oplévam: plévem. Iz knige imam primjere samo za jeda, seda, véda.

Digitized by Google

jeda: jédem, jém: j é d a: habd. ad. 247 črv z j é d a zrno, mul. ap. 1390 nenavidnost srdce kak ti kuga i z j é d a, škrb. 1, 73 kakó na dolgo inu na široko okoli sebe p o d j é d a kuga pohujšańa? ravn. ber. 129 povejte mi, kdo p o j é d a jedí v tempeļnu, ravn. 1, 290 otroka ktiri se p r e o b j é d a, ktiri jé ob nečasu, ki vse vá ń letí zrelo in srovo, pač žalostno ga je viditi, 1, 298 ako mi ne poveste, kdo vsaki dan darove s n é d a in spíva, kar vmoriti vas rečem, jap. prid. 2, 59 tak bolnik se taku dolgu v j ę d a de obnemaga; — j é d a t e: jap. ev. 109 gorję vam vy hynavci, kęr o b j ę d a t e hiše teh vdóv, gašp. 1, 320 za kaj vrt moj razbijate i povrtel moju p o j é d a t e? mat. 2, 509 tak vkańeni p o j é d a t e onu hranu, koja vas ostvárja; — j é d a j o: jap. prid. 2, 142 katęri se iz gol lakomnosti samy s n ę d a j o, 2, 48 doma se gospodarji zdaj med sabo, zdaj z družino v j ę d a j o, 2, 337 ali ny bog tudi z nami? za kaj smo my tèdaj takú nepokojni inu imamo toliku skrby, katęre nas glojejo, tolikajn britkóst, katęre nas v j ę d a j o? habd. mar. 156 jesu nekteri, ki prez reda zdravja od boga potrebuju, i ako gda u tezeši beteg opadu, jako se staraju i kak ti z j é d a j u.

seda: sedem: s é d a š: ravn. 1, 179 p o s é d a š pa brata obrekuješ; — s é d a: ravn. 1, 278 ni je (matere Tobijeve) bilo vtolažiti, vsaki ļubi dan léta in gléda okoļ, po vsih potih jo je, koder bi bil vtegnil priti, de bi ga vgledala od deleč. Ob potu s é d a na rob hriba dan na dan ki se je videlo deleč okrog in perćakuje ga, škriń. 36 katęri rad per vinski pijači p o s ę d a, bó v svoji trdni hiši nečast zapústil, ravn. 1, 114 nov hrup je bil spet kmalo med Izraelci. Nebeški kruh jim p r e s é d a, po drujih jedeh se jim tóži, 2, 39 o polnočí velíkrat ko je vse tiho je bila Ana še v svetimu premišlovańu, in nam že kak krajčik ure v bogá misliti p r e s é d a, 2, 235 kar nam p r e s é d a, vesél tega bo vbóžic; kraj. 292 vrag zbog toga kakti jalna kača peete našega žitka z a s é d a, mat. 2, 125 ļubav i pohlepnost prekoredna proti dobram zemeļskem z a s é d a srdce malo meńe nego vseh. Tako i: zasęđa mat. 2, 60 bog koji ne če da žive neprijatel tak oduren, obseđuje srce isto i z a s é đ a ńe z nutrńimi turobnostmi; — s é d a j o: nagfl. 98 deca s sprevedíje si na ńega (osla) s e j d a j o, bejsijo i mlátijo ga, math. 2, 2, 88 lažliveh ļúdih je preveč, koji otájno z a s é d a j u.

veda: vém, véde: v é d a m: kov. kemp. 277 ovum peldum marlivo opoménèm po nadehneńu i pomoči tvoji znovič se tebi zrúčam ter vsem koja svêtu jesu o d p o v ê d a m, mul. ap. 1472 od kojeh

Digitized by Google

povédam, 176 ova vam zapovédam, gašp. 1, 651 kak goder znanu tebi činim smrt ńegovu, tak očivesto i istinsko tebi povédam, da treti dan je gori vstal od smrti, mat. 2, 23 ja vam zapovédam da hote i pojte po vsem svétu; — védaš: petr. 77 i ev. tirn. 71 ovo vezda očivestò goviriš i prilike ni jedne ne povédaš, kraj. 231 pazeči da zvuna tvojeh grehov ļuckèh nè povédaš, 1, 619 ti Valentin povédaš, da bog tvoj stvoril je nebo i zemļu, 1, 651 ti povédaš da bog tvoj je druge mrtve zbuđával od smrti, kov. kemp. 220 zapovêdaš da zańfano k tebi pristúpim, gašp. 1, 841 dopusti da koja nam ti činiti zapovédaš, s tvojum miloščum dopuniti budemo mogli; — véda: kov. kemp. 201 milošča odpovêda se stvoréńu. levst. žup. 98 župani podporo dajó, ako se ovéda če je rés da . . , perg. 11b povieda se. petr. 62 istinu povéda, mul. ap. 1445 kaj nam i prorok Ezekiel povéda, gašp. 1, 434 reč Pavla ńega ne človeka nego angela povéda, 1, 436 Baronius povéda, da vu mestu onom je glasovita cirkva, kov. kemp. 99 ako gdo ļúbi, zná kaj ova rêč povêda, mat. 1, 154 vam povéda s. Bonaventura, da još milostivnejša sada je vu nebu kak bi bila na zemļe ove živuča, mat. 1, 343 drugo je kaj nam vera povéda od duše, 1, 352 još prosim da bi čuli mudro domišleńe, koje povéda s. Ivan Chrisostomus, math. 1a 92 evangelium povèda od nekojega viteza, 2b 209 je li ovo kaj Lukač evangelišta povéda pripovest ali samo prispodoba, vu tom nam ze vséma nikaj né postavļeno, mol. 256 peta zapouvid prepovejda človeka moriti . . šesta prepovejda naj ne praznúĵemo, sedma prepovejda káj koli krádnoti, osma prepovejda krívo svedočiti, petr. u kalendariju: vu koterom dvojem vremene svéta mati cirkva svádbe služiti prepovéda, 223 i ev. tirn. 217 péta bóžja zapoved srdu prepovéda, 224 i ev. tirn. 218 osma božja zapoved láži prepovéda, gašp. 1, 519 sam Kristuš spáčke dávati prepovéda, 1, 671 vrag nagovarja poganine da bi Máthiaša izkončali, koji aldove ńim prepovéda činiti, math. 1a 108 kojega današni evangelijum pripovéda, petr. u predgovoru: gospon Kristuš zapovéda vsem pastirom . . vučiti ļuctvo . . concilium tridentinski zapovéda vsem plebanušem, da imaju . . vučiti ļuctvó sebe zručeno, kraj. 154 zveličitel . . nam zapovéda, da bi mi gusto krát čèz den molili, gašp. 1, 688 zapovéda pápa postiti vu srédu . . pepelnica i trojáki, kríž, Lucija duši vsaki kvatre postiť zapovéda, ak če najti v nebo sléda, 1, 400 Magudat vsa od ńih marļivo zezvéda,

Digitized by Google

qui se existimat stare, videat ne cadat, trpl. 94 on se spomína na veke s závezka svojega, kraj. 296 te ih (grehe) potle popu nè valuje pred smrtjum, kaj se ž ńih ne spomína. gašp. 1, 116 od ovoga vu dnevu ovom posta negda pri cerkvi spomína se náredba ali red rimski cap. 20, 1, 539 iz ovoga s. mučenika spomína se Metafrastes; — míńamo: mol. 71 veliki den svetímo, gda se stola spomínamo etoga nastávļeńá, kraj. 95 napravil je gospon Christus méšnoga aldova na spomínańe svojeh teškeh mûk i smrti krížne, da sè mi mešè poslušajuči od teh ńegoveh mûk spomínamo, gašp. 1, 678 ah, gdo nas tak bráni vu nevóļah, gdo čúva vu pogibelih, kak svetci božji, ako se listor iz ž ńih spomínamo; — míńajo: trpl. 5 ár se vu smrti ne spomínajo s tebe, 10 gospodna ne spomínajo, kraj. 298 kii bètežńike na ova dugovánia opomínaju, gašp. 1, 611 koji ńe sveto ime gusto krat spomínaju, od strašne boli zubné občúvaju se.

mira: míram: mol. 170 tebi vörostűjem, oh Jezuš! tebi spím, tebi živém, tebi méram, küzm. 3, 21 vsáki dén vméram; — míra: ravn. 1. 331 strašna je smrt nepobolšanega grešnika Vmíra naj še med takimi mukami pravičen, sej tolažiti se ima s čem, 2, 168 moja hči vmíra, joj! preš. 137 vsa v poglédu tvojem skrb umíra, kraj. 286 malo koteri zmeď ńih dobrum smrtjum vumíra, mat. 1, 356 vekša stran ńih vmíra na posteļe, 2, 107 vumíra od glada, 2, 198 sada ńemu pritešćalo je, tuliko da ne vmíra, 2, 447 vsigdar čuli budete da se hváli takaj od ļudi malovredneh, koji vumíra opraščajuč špote, obšanosti, i da se kudi koji vumíra očitujuč srdce jála i fanteńa puno, 2, 482 vumíra samo jeden krat; — mírajo: mol. 271 ka či se na skvarjeńe zglédnemo i na ńé mantre? kak brezi smrti mérajo i nigdar mrejti nemrejo. küzm. 320 liki vu Adami vsi mérajo tak i vu Kristuši se vsi oživéjo. trpl. 39 ar se viditi dá, kaj tak moudri mérajo kak norci i blázni preidejo, küzm. 454 bláženi so ti mrtvi, ki vu gospodni vmérajo, kraj. 293 od kud izháďa da vnógi bètezniki préz dobrè pokorè vumíraiu, 317 kij préz dòstojné pokoré vu smrtneh greheh vumíraju, mat. 1, 356 vsi grešniki ne vmírajo nepripravnò.

šiļa: šíļam: küzm. 47 jas pošílam k vám proroke, küz. mik. 5 ovo jas pošílam anďela mojega pred lícom tvojim, 99 idte, ovo jas pošílam vás liki ágńece med vuké, math. 1, 1. 30 nut ja pošìļam angela mojega pred lícem tvojem; — šíļaš: mat. 1, 101 budi blagoslovļen bog vu vseh, koja zvrhu nas pošíļaš;

Digitized by Google

Primjere iz kńige imam od ovih osnova:

leca: l é c a m: ravn. abc. 35 se izbudím, se z l é c a m ich strecke mich; — l é c a š: kov. kemp. 116 kajti još preveč nenáredno se ļúbiš, za to se drugeh vóļi popúnoma zručiti l é c a š; — l é c a: kov. kemp. 118 zagrmúješ zvrhu mene súdmi tvojemi, gospodine, ter s stráhom i trepetańem vudíraš vse kosti moje, i l é c a se kruto dúša moja, mat. 1, 575 skušavańa, obhajańa, vkanļivosti, koje vsevdil vrag n a l é c a i plete da v greh opademo, gdo more vsa povedati? kov. kemp. 199 milošča príprosto hodi, vsakoga zla kipa se ogíble, čalárnosti i vkáneńa ne p o l é c a, i vsa listor zaradi boga činí; — l é c a t e: mat. 2, 513 ne morete tájiti da živeti vu grehu smrtnom je postaviti se i naléči vu pogibel, da takov vumre nespokoren i skvári se; živuč vi vu grehu smrtnom vas postavļate i n a l é c a t e voļno i prez zroka na ovu pogibel; — l é c a j u: perg. 45ª gde vrše z a lęc a j u.

prega: p r é g a: preš. 111 ak kdó ne vé kam se cezúre dójo. on v p r é g a pégaza v galéjo; — p r é g a j o: bar. 14 końa vu koula p r é g a j o.

sega: s é g a m: levst. žup. 204 zasézati, z a s é z a m konflsciren; — s é g a: škriń. 343 kdor na lažnive perkázèn drży je kàkor tá, katęri po sęnci s ę g a inu hóče vętèr popasti, ravn. 2, 87 tudi mí si ob času pokója odločujmo kaj božje besede, ki nam v živo s é g a, levst. žup. 55 podežélna se (bolezen) imenuje, ako s é z a širje po deželi, 59 ta bolézen se prijemļe in s é z a časi na široko, bar. 7 skouz ouken svetlost s é g a vu stanice, ravn. 2, 82 nad Jezusam ob ńegovi skušńavi vidimo, kakó se sveta krepóst ali čédnost d o s é g a, bar. 8 hvála naj bode tebi za tvojo dobrouto, štera nas d o s é g a vsaki den tak rédno, ravn. 1, 265 tudi clo mrliče o b s é g a ńegova dobrotlivost, rog. 1, 368 kadàr ta mušel zamerka de ena človéška roká h ńemu p o s é g a, tedáj zaprè se, škriń. 125 katęri pravičnu p e r s ę g a, 300 človèk katęri veliku p e r s ę g a, sturi de enimu lasję po konci stoję, traun 28 katęri svojmu bližnimu p e r s ę g a, 53 katęri svojimu bližnimu golufnu ne p e r s ę g a, küzm. 46 kí p r i s é g a na oltár, p r i s é g a na ńega i na vsa štera so na ńem, i ki p r i s é g a na cérkev, p r i s é g a na ńou i na onoga kí v ńej prebíva, i kí p r i s é g a na nébo, p r i s é g a na trounuš boži i na onoga kí na ńem sedí, trpl. 18 kí krivo ne p r i s é g a; — s é g a j o: ravn. 2, 237 per ti perlóžnosti je Jezus tudi še odrášencam nektire besede rekel, ki jih nè pozabiti. v živo s é g a j o, levst. žup. 4 kadar se na pósodo jemļe toliko novcev, da p r e s é z a j o

Digitized by Google

občinski létni dohodek, 6 da se na pósodo vzame toliko novcev da presézajo letni dohodek, škriń. 196 z lahkoto krivú persęgajo, škrb. 1, 106 med sovražnike Jezusove šliš'jo vsi taisti ktiri svoj'ga bližniga preklinajo, hudičo zdajajo, se roté inu lažnivu perségajo. küzm. 398 lüdjé na vekšega od sébe priségajo.

strega: stréza: gön. 92 etam pod slameno oslico máčka nastrejga, levst. žup. IX tako so pisali prédniki naši ter tako ustréza tudi starej slovenščini, 70 skrb za siromake je domača in ôbča, a to dvoje naj si ustréza mej soboj, da storí domača milostíńa česar ne more ôbča; — strézajo: levst. žup. 101 mej štétvo je paziti da se na novo stavļenim hižam dadé taka števíla kakeršna si ustrézajo z davčnega urada katastrom.

tresa: trésaš: kov. kemp. 187 trêba je da se još na zemļi skušávaš i vu vnogeh pretrésaš; — trésa: škriń. 379 on sneg iztręsa, čb. 5, 7 razumeš kaj vetric pravi, k rožici otrésa rosíco? jap. ev. 53 katęri z mano vkup ne spravla, tá ràztręsa, traun 367 on ràztręsa slano, kakòr pepęl, jap. prid. 1, 284 katęri z mano ne pobęra, ta raztręsa, ravn. 1, 23 ne da bi očetovo zmoto perkril, raztrésa ga še, jap. prid. 1, 20 kaj za enimu rioveńu eniga groma, kir zemlo stręsa, bom jest ta še nigdar zaslišani glas ńegove štime perglihal? ravn. 2, 50 spet vidimo iz tega, strésa nas, káki trínošek je človek, ktiri zgol sebe ļubi, čb. 5, 7 razumeš kaj grôma buč, ki strop nebéški strésa, poméni? preš. 172 temnà je nóč in strésa gróm obláke, 181 kak vodà nazgrúja, kak bregóve strésa, vran. rob. 1, 208 zrak strèsa z zemļum; — trésate: ravn. 1, 106 kadar oļke otrésate, ne stikujte za seboj po vejah, jap. prid. 1, 284 vy ne spravlate nič vkupej, vy ràztręsate tèdaj; — trésajo: ravn. abc. 9 oče sadje otrgajo. češple otrésajo, orehe otépajo, ravn. 2, 67 ktiri pokoršino kakor tišéč jarm znad sebe otrésajo.

c) između osnova u kojih ima izvorno poluglasno ove: cvita: precvítam; klińa: preklíńam; miļa: pomíļam; mira: umíram; pira: ispíram; sira: osíram; stiļa: postíļam; šiļa: pošíļam; žiña: požíńam; pa tako i kiļa: klati: zakíļam let. mat. 1882/3 268 i miña: spomíńam. Evo primjeri iz knige:

cvita, cvěta: cvíta: čb. 5, 10 ocvíta srečnost prava in vesêļe, spolńêńe vsake žêļe v baharskih šêg slovéčim le vedêńu? ravn. 1, 121 vmreti vtegnejo tudi otroci in marsikteri otrok se podrézne, kadar se ravno nar lepši razcvéta, v grob; — cvítajo: rog. 1, 29 jest sim ta práva vinska trta, katéra napolníla

Digitized by Google

je vso zemlò, obšenčela usè gorè, stegnila se do morja inu rešírila te mladyke, te odraslike po usem svejtu: kateri odrasliki inu mladyke niso drugi kakòr ty vjèrni, kateri po usem svejtu se znajdejo, inu ú tem vinógradu s. m. cerkue zelène se, p r e c v é t a j o inu samastu tega sadú rodè. kor. 2, 91 golčíce mi p r e c v é t a j o.

kliňa: k l í ň a: ravn. 1, 207 kdor vboziga stiska, stvarnika ńegoviga p r e k l í ň a. 2, 165 kdo je ta de boga p r e k l í ň a? — k l í ň a m o: küzm. 280 nej (liki se p r e k l í ň a m o, i liki pravijo niki ka mi velímo) činmo hüda, naj pridó ta dobra? — k l í ň a j o: ravn. 2, 138 blàgor vam, če vas p r e k l í ň a j o ļudjé za volo mene, krist. blag. 1, 61 sàmi med sobum svàdiju se, p r e k l ì ň a j u i pregàňaju.

miňa: m í ň a m: škriň. 217 jest vas o p o m í n a m. de pridete dobrovólni, küzm. 293 o p o m í n a m vás. bratje, za volo milošč boži, postavte tejla vaša na aldov živi. 276 mi je svedok boug, ka se neprestanoma s p o m í n a m z vás, trpl. 34 boug moj, tužna je dúša moja vu meni, zá to se s tébe s p o m í n a m vu držéli Jordána i Hermona mále gore, 49 gda se na postelo ležéč s p o m í n a m s tebe, 116 jas se s p o m í n a m s preminouči dnevov; — m í ň a š: mol. 114 gospodne bože, kí nás na tvoje spoznaňe i svéto slúžbo nestanoma o p o m í n a š, nadigni gori naša srcá, 136 nego me ešče na pokouro o p o m í n a š, kraj. 63 prosim te da me presvéčuješ, rávnaš, o p o m í n a š, brániš i pomážeš, trpl. 7 ka je človek, kaj se s p o m í n a š ž ńega? 71 med timi mrtvimi sem zapüščen kak ti presmekńeni v grobi ležéči, s šteri se več ne s p o m í n a š, geto so od rouke tvoje razločeni; — m í ń a: rog. 1, 282 kateri praznik o p o m í n a nas častit' iz veséļam rojstvu Mariae, 1, 583 Jezus use kliče, use o p o m í n a (a sa y mjesto í: 429 Jezus o p o m y n a nas h temu itd.), škriň. XXXV v 13. v. o p o m í n a žęnin nevęsto, de . . , XXXVIII od I. do VII. postave o p o m í n a módèr, de imájo ludję modrést lubíti, škrb. 1, 405 h temu nas sama mati kat. cirku zvestó o p o m í n a, 1, 416 ktir te o p o m í n a od greha odstopiti, ravn. 2, 90 moj krst o p o m í ń a, de se od grehov očistímo, 2, 239 pač trdo o p o m í n a Jezus od zapelívosti! levst. žup. 75 ta zakon tudi o p o m í n a, po kacem póti bi se z nova pozidávala razgrajêna selíšča, nagfl. 74 vučitel te húde o p o m í n a, kára, kaštiga, te vrle hvali, zagr. 1, 216 kraļ David vsakoga od nas o p o m ì n a govoreč: . . , mul. ap. 135 bráni ga, da vu greh ne opáde, i ako opáde, o p o m í n a ga na pokoru, gašp. 1, 667 strašna pólda ova krhkoče človečánske o p o m í n a nas s. Pavlom:

Digitized by Google

qui se existimat stare, videat ne cadat, trpl. 94 on se spomína na veke s závezka svojega, kraj. 296 te ih (grehe) potle popu nè valuje pred smrtjum, kaj se ž ńih ne spomína, gašp. 1, 116 od ovoga vu dnevu ovom posta negda pri cerkvi spomína se náredba ali red rimski cap. 20, 1, 539 iz ovoga s. mučenika spomína se Metafrastes; — míńamo: mol. 71 veliki den svetímo, gda se stola spomínamo etoga nastávļeńá, kraj. 95 napravil je gospon Christus méšnoga aldova na spomínańe svojeh teškeh mûk i smrti krížne, da sè mi mešè poslušajuči od teh ńegoveh mûk spomínamo, gašp. 1, 678 ah, gdo nas tak bráni vu nevólah, gdo čúva vu pogibelih, kak svetci božji, ako se listor iz ž ńih spomínamo; — míńajo: trpl. 5 ár se vu smrti ne spomínajo s tebe, 10 gospodna ne spomínajo, kraj. 298 kii bètežnike na ova dugovánia opomínaju, gašp. 1, 611 koji ńe sveto ime gusto krat spomínaju, od strašne boli zubné občúvaju se.

mira: míram: mol. 170 tebi vörostűjem, oh Jezuš! tebi spím, tebi živém, tebi méram, küzm. 3, 21 vsáki dén vméram; — míra: ravn. 1. 331 strašna je smrt nepobolšanega grešnika Vmíra naj še med takimi mukami pravičen, sej tolažiti se ima s čem, 2, 168 moja lči vmíra, joj! preš. 137 vsa v poglédu tvojem skrb umíra, kraj. 286 malo koteri zmeď ńih dobrum smrtjum vumíra, mat. 1, 356 vekša stran ńih vmíra na posteļe, 2, 107 vumíra od glada, 2, 198 sada ńemu pritešèalo je, tuliko da ne vmíra, 2, 447 vsigdar čuli budete da se hváli takaj od ļudi malovredneh, koji vumíra opraščajuč špote, obšanosti, i da se kudi koji vumíra očitujuč srdce jála i fanteńa puno, 2, 482 vumíra samo jeden krat; — mírajo: mol. 271 ka či se na skvarjeńe zglédnemo i na ńé mantre? kak brezi smrti mérajo i nigdar mrejti nemrejo. küzm. 320 liki vu Adami vsi mérajo tak i vu Kristuši se vsi oživéjo. trpl. 39 ar se viditi dá, kaj tak moudri mérajo kak norci i bláznі preidejo, küzm. 454 bláženi so ti mrtvi, ki vu gospodni vmérajo, kraj. 293 od kud izháđa da vnógi bètezniki préz dobrè pokorè vumíraiu, 317 kij préz dòstojné pokoré vu smrtneh greheh vumíraju, mat. 1, 356 vsi grešniki ne vmíraju nepripravnò.

šiļa: šíļam: küzm. 47 jas pošílam k vám proroke, küz. mik. 5 ovo jas pošílam anđela mojega pred lícom tvojim, 99 idte, ovo jas pošílam vás liki ágńece med vuké, math. 1, 1. 30 nut ja pošìļam angela mojega pred lícem tvojem; — šíļaš: mat. 1, 101 budi blagoslovļen bog vu vseh, koja zvrhu nas pošíļaš;

Digitized by Google

ete svejt, nego kí verje ka je Jezuš sin boži, 441 ki obláda, té se obličé v bejli gvant, 440 kí obláda i ki zdrží do konca dela moja, dám ńemi oblást nad poganmi, petr. 42 ako pák prišedči od ńega jákši obláda ńega vse ńegovo orožje vú ko se je vufal odnese, mul. fer. 43 krščenik sebe obladavec i nebo obláda koje se silum dobiva, gašp. 1, 325 vu Aleksandrije (s) svétem Athanašom prebivajúčemu da Arijáne obláda dojde stanoviti človek velike mudrosti imenom Didimuš, 391 koji obláda ne če se raniti od smrti druge, 400 vu vremenu onom Chosroas kraļ peržijanski s strašnum vojskum pod Jeruzalem dojde, varaš obstre, podséde, obláda, porobí, 586 ovdi trúdnoga vúgoden seń obláda, mul. ap. 845 ńegvu ženu kruto lépu pred svoje oči ne pustil dopeļati, da ga ńe pogled na zlo poželeńe ne dopeļa i ne obláda, kov. kemp. 98 ļúbav hoče biti prósta, da se po kakovi škodi ne obláda, 115 proti stáne zaráščena naváda, ali bolšum návadum se obláda, 116 hitrêje zvúnski neprijatel se obláda, ako nútrni človek nê porobļen, 198 kotéro zlo kad se obláda i podloži, spróti velik mír i vtíšeńe postáne, 204 potrêbno je milošče tvoje ter velike milošče, da se obláda natúra na zlo vsigdár gotova od mládosti svoje; — vládamo: mat. 1, 409 ono malo, kaj imamo i ládamo, je ostanek našeh dobrih, gašp. 1, 791 znáj da mi s tobum vojuvali búdemo, do konca stálni ostanemo i zadńič tebe obládamo; — vládate: mat. 2, 188 pošļe betege i strašne protivščine, koje vas poróbe i mentuju vsega kaj imate i kaj ládate, 278 vsa ova lahkò nadládate; — vládajo: küzm. 40 znáte ka poglavnícke poganski gospodüjo nad ńimi, i ti veliki ládajo nad ńimi (mat. 20, 25) 355 mi nemamo boja prouti krvi i tejli, nego prouti poglavníkom, prouti oblásti, prouti svejta zmožnosti, kí vu kmici etoga svejta ládajo, prouti dühovnem hüdoubam za ti nebeski volo, trpl. 10 okouli vrat je vse puno hüdobńákov, gda za man lüdjé med sinmi človečemi ládajo. 15 obari slugo tvojega od ti zvišeni, naj ne ládajo nad menom, perg. 4b kakovo gode imiňe ládaju, 9a kotero nepravdeno ládaju (14a 64a laadaju), mat. 2, 75 mora se moliti za občuvańe i zdrzavańe dobrih koja se ládaju i vživaju, 78 ládaju, vzivaju vsa dobra, 125 penezi po vsem svétu ládaju i gospoduju, kov. kemp. 233 vračtvo, vu kojem zla nagneńa moja se vráče, pohtéńa stèžeju, skušńe obládaju ali pomenšávaju. — Nu ako u supstantiva nije izvorno duga slovka a riječ ima samo u kranštini osobito u goreńštini ', onda ima glagol potisnuti naglas n. pr. srêčam: sréča a

Digitized by Google

sovražnik stiska in ńé mésta obléga, 2, 195 duhovnim k lepim délam šántovim šàntovcam daja Jezus moč, de se dobriga lótijo in de se jim pot zveličańa odléga, abc. 53 presica, ko je debéla, se zakóle. Mesó, bòh in klobáse so. Žé se gódla perléga, traun VII zjutráj in zvęčèr se pętje tih psálmov razlęga, ravn. 1, 146 ves ļud zažène veseļe, de se po deželi razléga po širokimu in dolgimu, 1, 152 po celi zemli se klic ńih razléga, 1, 174 razléga se glas pésem trobént in bóbnov, 1, 315 od veseļa je ves polk vrískal, in veseļe se razléga po širokim in dolgim, 2, 71 glas izkušave ni le Judam vèļal tistih časov, razléga se iz véka v vék, ber. 165 glas se razléga na vse straní, čb. 5, 57 zapôje de razléga se, čb. 4, 39 opat bogato napitan na mehko se vléga, levst. žup. 77 dohodkov dobívajo nekaj od občine, nekaj od zavaroválnih zavôdov in od pomagajóčih družábnikov ter kar se nabere še drugód. Vse to po tem zaléga de se kupuje in trdi gasílno orodje. Kašto čuje se i lêga.

leta: léta: ravn. 1, 278 ni je bilo vtolažiti. Vsaki ļubi dan léta in gléda okoļ, preš. 119 vé že ki nad pótjo léta tica, de jo ļúbim, 167 od veseļa do veseļa léta; — létamo: kor. 3, 25 kaj hoč'mo ptiči védit' k' po zraku létamo? — létajo: škriń. 379 za tó so se shranbe odprle inu oblaki kakor ptice lętajo..., on sněg iztręsa kakòr ptice doli lętajo de bi se vsędle, ravn. ber. 164 soparji létajo po zraki, kor. 2, 90 po nébu ptice létajo. preļubo gostolévajo, preš. 10 ne létajo čebéle, krog cvétja ne šumé, mat. 2, 40 hočemo ravnati se poleg vođeńa našeh nevkrotneh hotejn i požeļeeju, koja ne létaju navadnem načinom proti dobru nebeskomu, kug. 192 letá bolęzen vękši dęjl se vlóti teh svín, katęre se malu zlętajo. — Nu s prijedlozi složena osnova s iterativnim značeńem ima ˆ: lêta: oblêtam, sprelêtam, zalêtam se itd. ‚dolgo oblêtam predno vse oblétam'.

žiga: žíga: škriń. 377 sonce ob poldnę zemlo izžíga.., al sónce tri krat bòl izžíga gorrę, levst. žup. 66 kazniti je vsacega ščuvája, kateri délavce podžíga de bi z mezdó poskočili, traun 245 ogin grę pred ńim inu požíga okóli ńegóve sovrážnike, ravn. 2, 199 kakor se plevél odbéra in požíga, ravno taki bó konec svetá. preš. 107 povsód veséle lúčice peržíga ji úp golfívi, škriń. 249 pogovor z ńó kakor ogin vžíga, 320 po štèvili dręvja v lógi se ogin vžíga, čb. 5, 35 'z očésika vžíga ļubézen, mat. 1, 306 spodobno je k one svetlosti koja na previsokeh turneh vužíga se da se samò vidi, ne pak da se hodi, traun 212 kakòr ogin

Digitized by Google

bleda: blédam: čb. 5, 36 zapékam, oblédam, v sesẹ̑li gorím.

bliska: blíska: nar. pes. po goräh grmí in blíska, ļúbček pa po pó|i vríska; preš. 7 kak lepó se rôsa blíska, dokler jútra hlád ne míne! bar. 35 kak šté blíska ino trejska, čütim jas božo rokou, mul. ap. 104 kada se blíska.

ceha: céhaš: jap. prid. 1, 140 ali se ne dẹlaš očitnu norca ti, moj Kristjan, kadar kumaj od pridige prideš katẹra je bila zuper pyanost držana, kẹr si sam potrdil vse, kar je bilu rečenu inu vèndèr na ravnost iz cẹrkve v oštarijo tečeš, kẹr do noči inu še en kos noči cẹhaš, inu šlẹviš? — céhajo: jap. prid. 2, 52 ravnu takú bogá režalijo kakòr drugi pjanci, katẹri se prav hudu vcẹhajo.

ci|a: cí|a: mol. 20 o preodíčeno sveto trojstvo, eden právi boug! k tebi cíla moje náj prvo etoga dnéva zdihávańe, 249 tvoji rouk strejla povséd na mé cíla, nagfl. 76 ńegva pout je vu vsem míla i tebi na dobro cíla, 90 lepou je viditi, kak mačka stráži i loví miši: takšega hípa se mačka v skrivno mesto potégne, doli se potúli, z repom vuja, cíla, ednouk skoči i med škramblami ji je porob, gön. 51 Kolman tá cíla, pa velí: strejli; kov. kemp. 140 znam kak je vsakomu, kaj misli, kaj hoče i na kóji konec cí|a ńegvo nakaneńe, krist. blag. 1, 69 bili sû stanoviti da ono kaj bog čini, premda i nepovo|no i suprotivno bi bilo, véndar na dobrò ci|a; — cí|ajo: trpl. 8 oči ńegove za nevolákom cílajo, 46 cílajo s svojimi strejlami, 49 ki s svojimi britkimi rečmí cilajo kak s strejlov, krist. blag. 1, 127 po kojém zrnu vnogi svète cirkve navučiteli male grehe razmévaju, koji se od ļùdih za malo dugovàńe preštimàvaju, ako prém na vekivečno skvarjeńe ci|aju, 140 vsigdàr naj na dušu gledaju i ci|aju.

dirja: dírja: kor. 2, 8 v šotôrje dírja, dírja v skók, Turčine séka vse okróg; 30 Pégam dírja jadrno, dain. 89 jazbec k men' perdírja; — dírjava: kor. 2, 79 obsêdlaj brž koníča dvà, v Ļubļáno v skok podérjeva; — dírjata: kor. 1, 136 sta šla na ravno mi polé, en krat naprot zadírjata, en drujmu nič ne storita.

erba: érba (govori se jérba i vérba): škrip. 96 skuzi try rečy se zemli nepokoj gody: . . skuzi zúprnu ženó, kadàr bó v zákon vzęta, inu skuzi deklo, kadàr po svoji gospodíni ęrba.

ferbéga: ferbégaš: škrb. 1, 64 kir se božje lubezni, božjih gnad inu večniga izvéličańa zanikrno ferbégaš.

fercera: fercéra: rog. 2, 80 od teh treskov, katéri ta život (životh) zadénejo, se čudne reči berejo. Dosta krat fercéra ta

Digitized by Google

mul fer. 39 isprosi mi od predragoga Jezuša tu milošču, da takva skušavańa vsegdar obládam, 127 i da ga obládam, za to obečem starejšem pokornost, kov. kemp. 204 dej mi ovu milošču, da obládam prehudobnu naturu moju; — vládaš: trpl. 113 tí ládaš moje obísti, kraj. 118 ki usèm svetom nebèskem i zemeļskem làdaš i trèseš. 317 onde vezdaj kraļuješ i vsem svetom ládaš i tréseš, gašp. 1. 475 potrebno je da vu trpļivnosti ládaš z dúšum tvojum, küzm. 280 naj pravičen bodeš vu tvoji rečéj i obládaš gda se soudiš, gašp. 1, 824 kči moja, ovo je vréme skušávańa. čuvaj se da ne privoļiš i ne izgubiš vu jednom hipu vsu tvoju muku i trude; ako ga pak ti obládaš z neprivoļeńem, kak zapazi da si ga premogla, hoče pobegnuti od tebe, kov. kemp. 198 ako samoga sebe zvršeno obládaš, ostála lagļe podložiš; — vláda: küzm. 230 Peter ńemi pa rčé: srebro tvoje ti naj s tebom bode na pogübelnost. kaj štímaš ka se boži dar za pejneze láda (ap. 8, 20), 365 mér boži naj láda vu srcáj vaši, nagfl. 89 dokeč (pes) s sebom láda, zgrizé ka pred ńega príde. perg. 22b le k mestu ima sudac preceniti i v ruke kupceve dati da je lâáda. 54b da zastavļeno imieńe pravdenim zakonom laáda, 70a nepravdeno láda ono imieńe (14a 17a 23a laada), petr. 200 vsem svetom láda i trése, 218 peklom láda, kraj. 257 kí vsem svetom láda i trése, 266 ńemu daruješ vse ostalo blàgo tvoje. da on ńím láda kak ti svojém, gašp. 1, 583 ako hočeš i desnu stran negda vudri, ar z levem vuhom vre čistò gluhota láda. kov. kemp. 203 kuliko natúra više se stéže i láda, tuliko vekša milošča se vlêva. 205 niti punum več istine svètlostjum, niti zdravjem i rávnovstjum hotéń svojeh láda, mat. 2, 247 naj bude vse, kaj dobra ima i láda svet. math. 2c 101 podeli nam milošču tvoju, da se svét poleg náredbe tvoje mirovno rávna i láda. mat. 1, 538 s. Jakob prednazvešćaje vsakoga blaženoga. koji nadláda skušavańa. 2, 59 na nas spada na nas včiniti da bog nadláda ovo strašilo greha, krist. nač. 14 ovakvo veséļe postavļamo mi vu ovem izvišenem pokoju i vu ovem želnem stališu srdca, gdé gâ nikaj ne gene, gdé je vsevdil mirno i nikakvoga se zburkańa, koje bi se proti ńemu podiglo, ne boji. i gde vsako zlo nadlàda, koje živlèńe človečansko obstira; mol. 71 staríno tere novina, sénco obláda pravica, 259 vodou moreš preplávati. smrti nej obládati, gda tou dönok tvoj'ga konec vtrgne žítka i naglo te obláda, küzm. 426 vsáko porodjeno z bogá obláda ete svejt i eta je ta obládnost, štera ete svejt obláda, vera naša. Što je, kí obláda

Digitized by Google

ete svejt, nego kí verje ka je Jezuš sin boži, 441 ki obláda, té se obličé v bejli gvant, 440 kí obláda i ki zdrží do konca dela moja, dám ńemi oblást nad poganmi, petr. 42 ako pák prišedči od ńega jákši obláda ńega vse ńegovo orožje vú ko se je vufal odnese, mul. fer. 43 krščenik sebe obladavec i nebo obláda koje se silum dobiva, gašp. 1, 325 vu Aleksandrije (s) svétem Athanašom prebivajúčemu da Arijáne obláda dojde stanoviti človek velike mudrosti imenom Didimuš, 391 koji obláda ne če se raniti od smrti druge, 400 vu vremenu onom Chosroas kraļ peržijanski s strašnum vojskum pod Jeruzalem dojde, varaš obstre, podséde, obláda, porobí, 586 ovdi trúdnoga vúgoden seń obláda, mul. ap. 845 ńegvu ženu kruto lépu pred svoje oči ne pustil dopeļati, da ga ńe pogled na zlo poželeńe ne dopeļa i ne obláda, kov. kemp. 98 ļúbav hoče biti prósta, da se po kakovi škodi ne obláda, 115 proti stáne zaráščena naváda, ali bolšum návadum se obláda, 116 hitrêje zvúnski neprijatel se obláda, ako nútrni človek nê porobļen, 198 kotéro zlo kad se obláda i podloži. spróti velik mír i vtíšeńe postáne, 204 potrêbno je milošče tvoje ter velike milošče. da se obláda natúra na zlo vsigdár gotova od mládosti svoje; — vládamo: mat. 1, 409 ono malo, kaj imamo i ládamo, je ostanek našeh dobrih, gašp. 1, 791 znáj da mi s tobum vojuvali búdemo, do konca stálni ostanemo i zadńič tebe obládamo; — vládate: mat. 2, 188 pošļe betege i strašne protivščine, koje vas poróbe i mentuju vsega kaj imate i kaj ládate, 278 vsa ova lahkò nadládate; — vládajo: küzm. 40 znáte ka poglavnícke poganski gospodüjo nad ńimi, i ti veliki ládajo nad ńimi (mat. 20, 25) 355 mi nemamo boja prouti krvi i tejli, nego prouti poglavníkom, prouti oblásti, prouti svejta zmožnosti, ki vu kmici etoga svejta ládajo, prouti dühovnem hüdoubam za ti nebeski volo, trpl. 10 okouli vrat je vse puno hüdobńákov, gda za man lüdjé med sinmi človečemi ládajo. 15 obari slugo tvojega od ti zvišeni, naj ne ládajo nad menom. perg. 4b kakovo gode imiňe ládaju, 9a kotero nepravdeno ládaju (14a 64a laadaju), mat. 2, 75 mora se moliti za občuvaňe i zdrzavaňe dobrih koja se ládaju i vživaju, 78 ládaju, vzivaju vsa dobra. 125 penezi po vsem svétu ládaju i gospoduju, kov. kemp. 233 vračtvo, vu kojem zla nagneńa moja se vráče, pohtéńa stèžeju, skušńe obládaju ali pomenšávaju. — Nu ako u supstantiva nije izvorno duga slovka a riječ ima samo u kranštini osobito u goreńštini ', onda ima glagol potisnuti naglas n. pr. srêčam: sréča a

Digitized by Google

kara: káram: küzm. 442 jas štere koli lübim káram je i kaštigam, mat. 1, 593 nit vas zbog toga káram, nego káram vas rádi voļneh vašeh faling vu molitve, 617 navlastito pak ńè opominam zažganò i oštrò káram kaj se dostojí kvarov luckeh, trpl. 41 tou si činio i jas sem mučao, i ti štímaš, kaj bom jas tákši kak tí? Ali jas te pokáram i na ouči te vržem, mat. 2, 184 bože vsamoguči, kaj morem včiniti da bi tvoje cirkve pošteńe i vrednost povrnuti mogel? je li da nazveščam tvoje zapovedi? jeli da pokáram, da grozim se? — káraš: kraj. 91 huàlu ti dàjem, da si ti menè denes vu on tvoj suèti templom zapeļal na poslúšańe tvojéga svétoga evangelioma, da me po ńem vučíš i z grehov káraš i tvojè nebésko semè na mlédne mojega srdca zemļe sèješ, trpl. 99 pokáraš te gizdave; — kára: trpl. 115 naj me bíje te pravičen smileno, naj me kára, li olia balžama naj ne vtají glávi mojoj, nagfl. 74 vučitel te hűde opomína, kára, kaštiga, zagr. 1, 61 kojeh oštro kàra i karajuč opomina, 182 koji goder vidi bližńega svojega grešiti ter mučí, ńega ne kàra, jednak greh z ńim činì, mul. ap. 742 bog se zarad kipov na Židove strašnò kára, gašp. 1, 25 Bernard oštro kára činèńe Šaula, mat. 1, 126 pitajte s. Bernarda je li istinu govorim, kak kúdi i kára one koji žeļu imaju dugoga živleńa, kaj štimate za kaj ńè kára? math. 1a 190 on nas kára, veseli, zapovéda . . , trpl. 77 té ki pogane pokára ne bode kaštigovao? mul. ap. 657 skrblivo opomene, pokára grešnika, gašp. 1, 240 kaj čujuči verni pastir Hilariuš ide sam vu spravišče ovo, da zlo nakáneńe pokára ńihovo, 403 ove s. Anaštažiuš razumevši s krščanskum pokára sloboščinum, 456 Gaj na kolena poklékne i Ivanu ruke kušujúči oproščeńa oprosi, kojega Ivan ļubļeno pokára i vu milošču cesara znovič zapeļa, 468 i da boļe skupost ńihovu pokára, pokaže lista, 776 vu hižu tovaruša dopeļana od velike žalosti na smrt obetéža, na tuliko da zvrhu ńe zdrávja vsi zdvoje vračiteli. Dojde vendar nekoja vešča, puna bahorje žena, istinsko zdrávje obečajúča, ako ńe prime vračtvo Frančiška, koju tak oštro pokára betežnica da kómaj za kóžu boječi se céla iz hiže pobégne, mat. 2, 239 vgrešil bil je Saul, i nut prorok Samuel poslan od boga da pokára i nagrozi se prekršiteļu zapovedi Šaulu; — káramo: mat. 2, 177 nas tenta, da se smějemo, posmehávamo, razgovarjamo, káramo; — kárate: küz. 431 či pa osobe prijimlete, grejh delate i kárate se od pravde liki prestoplávci, mat. 1, 617 ali moj človek, moj otec, moja mati, koteri tak štímate da dobro navûčate, ká-

Digitized by Google

rate i opominate vašu detcu, je li vas detca poslušaju? — kárajo: küz. 70 vsáki ki lagoja dela činí, odürjáva svetlost i ne ide na svetlost, naj se ne kárajo dela ńegova, 353 tá pa vsa, da se kárajo od svetlosti, očivesna grátajo, trpl. 11 i v noči kárajo mené obísti moje, mat. 2, 178 prigovarjate spoveduikom ńe ozivajuč oštre i sumļive, ako vas káraju i opominaju, krist. blag. 1, 61 potrébno je, da roditeli détcu zlo činèču kàraju, küzm. mik. 58 vsáki kí hüdou činí, odürjáva svetlost, i nejde na svetlost, naj se ne pokárajo dela ńegova, petr. 85 i ev. tirn. 78 vsaki on, kí zlo činí, oddurjava svetlost, i néjde na svetlost, da se ne pokáraju déla ńegova. Ređe: kâram.

kuja: kúja: ravn. 1, 88 kraļ obļubi ļudstvo spustíti. Kadar pa šiba odjeńa, se kraļ spet skúja.

merka: mérka: kast. 6 tà kir se po murji vozi, kadar per kraju morjá enu malu na suhu stopi, z miseljo je vse skuzi v barki inu flisih mèrka kadaj tá mornár ga pokliče. petr. 198 i ev. tirn. 183 odnud mérka na dóbre, jàko pázi na húde, rog. 92 kakor zamérka s. Gregorius, 643 Plutarh piše inu zamérka od teh sedmih modrih te Graecie; — mérkajo: traun 332 naj męrkajo tvoje všęsa na glas moje prošńe.

muka: múkajo: ravn. abc. 43 krave in vol múkajo.

muta: múta: nagfl. 43 či me vučitel kaj píta, jas odgovor dam, prazna gláva šeptá műta, té pa jas ne mam.

nuca: núcate: škrb. 1, 263 ako tá mitel núcate, imate dvojni dobiček.

ofra: ófram: jap. ev. 184 aku bó en človèk djal k očętu ali k materi korban (tó je, dar) katęriga jest ófram, bó tebi k pridu; — ófra: škriń. 347 tá se hvalęžen skáže, katęri od čiste pšenične móke ófra. — Govori se: vófra.

piha (uz piše): píha: škriń. 102 vętèr grę okóli tèr vse prepíha.

praska: práska: bar. 11 (s) svojim oblečalom je šparlíva bila. Vsigdár je pázila, naj se ne vtepé ali ne raspráska.

preša: préša: gön. 47 grozdje se prede vsejm zmuždí i teda prejša.

raja: rájajo: kor. 2, 47 stojé tri lípe zelenè: pod prvo końče stávijo, na ráj se brhk' obláčijo, pod drugo ráj predavajo, pod trétjo krógle rájajo.

rajta: rájtajo: škriń. 324 aku tudi povrniti zamórejo, se branijo inu komaj polovico od posójeniga vrnejo, inu še tó unimu

Digitized by Google

meč ú nozincah inu te nozince céle ostanejo, 81 čase udári in fercéra to dete ú maternimu telesu, de materi pak neč na stry skode.

fenta: féṇta: jap. prid. 2, 69 en sam smrtni grẹh pofẹṇta vse to dobru, kar vam je mogóče sturiti.

ferdama: ferdáma: rog. 461 on ńih ner več ferdáma. — ferdámajo: škrb. 1, 123 ktiri iz sramožļivosti en al drugi greh pred spovdníkam zamoučé, ti se tako že samí ferdámajo.

glešta: gléštate: kug. 44 vaša živina konec vzame za to kẹr jo ne čẹdite, ne vmijete, ne glẹštate, ne oplaknite.

gloda: glóda: preš. 187 tak mládi déklici, ki zgódna rána srcé ji glóda, vsmrti mír ńegovi.

groža: gróža: nagfl. 136 v ednoj drűgoj kadi pak melo cout eden valék te čas mejša, grouža dokeč se kak testou ne vgostí.

haba: hába: perg. 85b da se toga haaba činiti, petr. 272 ki se pogibeli nè hába poginuti mu je vu ńe (eccles. 3); — hábaju: gašp. 1, 317 s poniznem valuváńem grehi se obáļaju, prilike hábaju i vražje prečke odhitávaju.

heńa: héńa: küzm. 225 ete človek ne hejńa rečí prokletne gúčati, gön. 90 pri nas se na vékše zdaj začne sprotolejtje i hejńa trdo zimsko vrejmen; — héńamo: küzm. 347 vu svojem vrejmeni bomo želi obilno, či dobro činiti ne hejńamo; — héńajo: küz. 317 lübéznost nigdár s srcá vö ne spádne, geto ali so proroküvańa, se správijo, ali jezicke, hejńajo, trpl. 27 tanáč držíjo prouti meni i ti najnevolnejši brezi bina mojega; trgajo se, niti ne prehejńajo; vidi: jéńa.

hrepa: hrépajo: kug. 202 vy bóte vidili, de živali težko sopejo, hrẹpajo, rilc odpẹrajo.

hrusta: hrústa: škriń. 94 en rod je, katẹri na mẹsti zób méče imá inu s svojimi kócniki (pogrješno: kótčnike) hrústa, de bi rẹvne v dežéli inu vbožne ludy požèrèl, let. mat. 1882/3 329 sprédaj šílce, zádaj víl'ce, v srédi ústa, kámeńe hrústa (odgonetļaj: plug).

jeńa: jéńam: rog. 489 več le tákiga zamógel bi k ovršejnu besédy tega Ovidija naprej pernest inu postávit. Ali od tega neham inu jéjnam za zdàj; — jéńaš: ravn. 1, 227 prav kraļ bi mi bil tí, če mu perjéńaš; — jéńa: rog. 328 če te u trjetim skóku na dobji inu na popáde, skákat za ńo nehà inu jéjna, škriń. 111 zgol sam je inu vendèr ne jẹńa dẹlati, ravn. 1, 111 Izraelci so hotli malíkov po egipčansko. „Na noge, na noge! so

Digitized by Google

suka (uz suče): súkajo: ravn. abc. 67 per povezováńu nósim prevésla za ńim. Pestí pomágam v snòpe perkladati. Oče jih stisnejo s koļénam in s kļínam persúkajo.

šepa: šépa: levst. žup. 59 bolézen na parkļih storí, da živínče ošépa.

šeta (uz šeče): šéta: kor. 1. 96 kraļič se po kamri šéta, gön. 77 šegavo se šéta kokout po dvouri; — šétajo: nagfl. 114 ti edni (goloubje) se lübezníjo z edendrűgim, ti drűgi se pa šétajo okouli goloubńeka i turbékajo.

špoga: špóga: traun VII katòlška cęrku cęno psalmov dobru pozná, pèr svojih duhovnih opravílih psalme špóga.

špota: špóta: rog. 1, 397. Kaj je letú? jest tebe špótam, tadlam inu zmèrjam, ty se pa h temu smèjaš, math. 2° 116 koji onda bližńega svojega jedino iz nàzloba, srditosti, fantļivosti ovem načinom ošpòta i obšàni, on vreden je vu ogńu zežgati se, gašp. 1, 526 mesto ļúbavi i službe ńemu dúžne obšáni gâ, pošpòta gâ, opsúje gâ, kov. kemp. 213 koji jedínoga zmed naj menših mojèh pošpóta, niti velikoga ne poštúje; — špótajo: traun 205 naši sovrážniki se nam špótajo, trpl. 82 vsak dèn me špoutajo neprijátelje moji, nagfl. 28 nebouže osla vsigdar špoutajo kaj velka vűha má.

štepa: štépa: nagl. 135 pouleg toga mertüke vrejže vö sűkńe s škárjami na potrejbne falate kak ti rokáve, trűp, šińek. Ete posebne falate vküp poštejpa, po tom je z iglouv i konci ali svílov vküp zašíje.

šuta: šúta: trpl. 30 te nepobožen šűta za tim pravičnim i šetűje ga pogübiti; — šútajo: trpl. 44 vküp se črejdijo, čati mečejo i šűtajo za mojimi petami kak bi mogli mojo dűšo popádnoti.

tala: tála: gön. 107 dèn se na vöre tála, mol. 72 ki ga jej ne razgrzé ga, ne stere ni ne rastála, nego cejloga vzeme, küzm. 135 pride gospodár sluga onoga vu dnévi v šterom ga ne čaka i vu vöri štero ne zná, i raztála ga i tál ńegov s timi nevernimi položi.

tiska: tískam: nar. pes. čb. 5, 55 ga ímam fantíča, ga ļúbim zvestó, ga k sebi pritískam, kušújem ļubó; — tískaš: preš. 84 kaj strúne pertískaš tak hudó? — tíska: nagfl. 63 štampar p'ske zbéra i natíska, preš. 7 kak lepó se rôsa blíska dòkler jútra hlád ne míne, kómej sónce bòļ pertíska, bó pregnána od vročíne, 81 gódec strúne pertíska hudó, kov. kemp. 99 ļubav tiskana se ne stíska; — tískajo: gön. 107 mladézen se pred

Digitized by Google

kara: káram: küzm. 442 jas štere koli lübim káram je i kaštigam, mat. 1, 593 nit vas zbog toga káram, nego káram vas rádi voļneh vašeh faling vu molitve, 617 navlastito pak ńè opominam zažganò i oštrò káram kaj se dostojí kvarov luckeh, trpl. 41 tou si činio i jas sem mučao, i ti štímaš, kaj bom jas tákši kak tí? Ali jas te pokáram i na ouči te vržem, mat. 2, 184 bože vsamoguči, kaj morem včiniti da bi tvoje cirkve pošteńe i vrednost povrnuti mogel? je li da nazveščam tvoje zapovedi? jeli da pokáram, da grozim se? — káraš: kraj. 91 huàlu ti dàjem, da si ti menè denes vu on tvoj suèti templom zapeļal na poslúšańe tvojéga svétoga evangelioma, da me po ńem vučíš i z grehov káraš i tvojè nebésko semè na mlédne mojega srdca zemļe sèješ, trpl. 99 pokáraš te gizdave; — kára: trpl. 115 naj me bíje te pravičen smileno, naj me kára, li olia balžama naj ne vtají glávi mojoj, nagfl. 74 vučitel te hűde opomína, kára, kaštiga, zagr. 1, 61 kojeh oštro kàra i karajuč opomina, 182 koji goder vidi bližńega svojega grešiti ter mučí, ńega ne kàra, jednak greh z ńim činì, mul. ap. 742 bog se zarad kipov na Židove strašnò kára, gašp. 1, 25 Bernard oštro kára činèńe Šaula, mat. 1, 126 pitajte s. Bernarda je li istinu govorim, kak kúdi i kára one koji žeļu imaju dugoga živleńa, kaj štimate za kaj ńè kára? math. 1a 190 on nas kára, veseli, zapovéda . . , trpl. 77 té ki pogane pokára ne bode kaštigovao? mul. ap. 657 skrblivo opomene, pokára grešnika, gašp. 1, 240 kaj čujuči verni pastir Hilariuš ide sam vu spravišče ovo, da zlo nakáneńe pokára ńihovo, 403 ove s. Anaštažiuš razumevši s krščanskum pokára sloboščinum, 456 Gaj na kolena poklékne i Ivanu ruke kušujúči oproščeńa oprosi, kojega Ivan ļubļeno pokára i vu milošču cesara znovič zapeļa, 468 i da boļe skupost ńihovu pokára, pokaže lista, 776 vu hižu tovaruša dopeļana od velike žalosti na smrt obetéža, na tuliko da zvrhu ńe zdrávja vsi zdvoje vračiteli. Dojde vendar nekoja vešča, puna bahorje žena, istinsko zdrávje obečajúča, ako ńe prime vračtvo Frančiška, koju tak oštro pokára betežnica da kómaj za kóžu boječi se céla iz hiže pobégne, mat. 2, 239 vgrešil bil je Saul, i nut prorok Samuel poslan od boga da pokára i nagrozi se prekršiteļu zapovedi Šaulu; — káramo: mat. 2, 177 nas tenta, da se smějemo, posmehávamo, razgovarjamo, káramo; — kárate: küz. 431 či pa osobe prijimlete, grejh delate i kárate se od pravde liki prestoplávci, mat. 1, 617 ali moj človek, moj otec, moja mati, koteri tak štimate da dobro navúčate, ká-

Digitized by Google

rate i opominate vašu detcu, je li vas detca poslušaju? — kárajo: küz. 70 vsáki ki lagoja dela činí, odürjáva svetlost i ne ide na svetlost, naj se ne kárajo dela ńegova, 353 tá pa vsa, da se kárajo od svetlosti, očivesna grátajo, trpl. 11 i v noči kárajo mené obísti moje. mat. 2, 178 prigovarjate spovedníkom ńe ozivajuč oštre i sumlive. ako vas káraju i opominaju, krist. blag. 1, 61 potrébno je, da roditeli détcu zlo činèču kàraju, küzm. mik. 58 vsáki kí hüdou činí, odürjáva svetlost, i nejde na svetlost, naj se ne pokárajo dela ńegova, petr. 85 i ev. tirn. 78 vsaki on, kí zlo činí, oddurjava svetlost, i néjde na svetlost. da se ne pokáraju déla ńegova. Reče: kâram.

kuja: kúja: ravn. 1, 88 kraļ obļubi ļudstvo spustíti. Kadar pa šiba odjeńa, se kraļ spet skúja.

merka: mérka: kast. 6 tà kir se po murji vozi, kadar per kraju morjá enu malu na suhu stopi, z miseljo je vse skuzi v barki inu flisih mèrka kadaj tá mornár ga pokliče. petr. 198 i ev. tirn. 183 odnud mérka na dóbre, jàko pázi na húde. rog. 92 kakor zamérka s. Gregorius, 643 Plutarh piše inu zamérka od teh sedmih modrih te Graecie; — mérkajo: traun 332 naj męrkajo tvoje všęsa na glas moje prošńe.

muka: múkajo: ravn. abc. 43 krave in vol múkajo.

muta: múta: nagfl. 43 či me vučitel kaj píta, jas odgovor dam, prazna gláva šeptá műta, té pa jas ne mam.

nuca: núcate: škrb. 1, 263 ako tá mitel núcate, imate dvojni dobiček.

ofra: ófram: jap. ev. 184 aku bó en človèk djal k očętu ali k materi korban (tó je. dar) katęriga jest ófram, bó tebi k pridu; — ófra: škriń. 347 tá se hvalężen skáže, katęri od čiste pšenične móke ófra. — Govori se: vófra.

piha (uz piše): píha: škriń. 102 vętèr grę okóli tèr vse prepíha.

praska: práska: bar. 11 (s) svojim oblečalom je šparlíva bila. Vsigdár je pázila, naj se ne vtepé ali ne raspráska.

preša: préša: gön. 47 grozdje se prede vsejm zmužđí i teda prejša.

raja: rájajo: kor. 2, 47 stojé tri lípe zelenè: pod prvo końče stávijo, na ráj se brhk' obláčijo, pod drugo ráj predavajo, pod trétjo krógle rájajo.

rajta: rájtajo: škriń. 324 aku tudi povrniti zamórejo, se branijo inu komaj polovico od posójeniga vrnejo, inu še tó unimu

Digitized by Google

Pripomenak.

Knjiga iz koje navodim primjere pod bilješkom kraj. svojina je g. akademika Lopašića. Nije potpun eksemplar, istrgnut je naslovni list, počima se zadńim listom kalendarija, za time dolazi člančić: Ostroge duhovne, kêmi se kršćeni človek na pobolšańe žitka podbáda i na svetéši stališ nagáńa, koji je člančić dodan i Petretićevim evanđelijem na str. 282 i dale, pa i izdańu istih evanđelija u Trnavi 1694 i 1759 na strani također 282. Iza toga ide: predgovor (bez paginacije) k bratovčine muke i smrti Ježuševe i k vsem pobožnem kršćenikom, koteri budu ove knjižice čteli. Iz toga je predgovora iza devete strane barem jedan list istrgnut, a govori o početku bratovčine muke i smrti Ježuševe: o smrtnom vremenu i dobroj pripravi k smrti; za to da se ljudi mogu dobro pripraviti k sretnoj smrti, podigle su se bratovčine u Italiji, Nemačkoj i Ugarskoj. U Beču podigla je bratovčinu za sretnu smrt „cesaričina svetlost gospa Eleonora pokojnoga Ferdinanda ostavlena udova“ godine 1650 po primjeru bratovčine, koju je prije u Požunu podigao „Lippay estergomski eršek“. Na pokon isprosili su patri isusovci kolegija zagrebačkoga od pape „oblast da bi se i vu Zagrebu vu cirkve s. Katarine takova bratovčina za srečnu smrt podignula, koteru, ovo, vidimo leta 1653 podigńenu“. Na zadńem listu piše: Imaš potlam cele knjižice (gde vu četrtom delu najdeš moduš bližńe k smrti priprave) pune lepimi navuki, pobožnimi molitvami k vsakomu vremenu priličnemi, crkvenemi litaniami i popevkami negda *pokojnoga p. Miklovuša Krajačeviča, redovnika reda ježuitanskoga, trudom spravlene, a vezda znovič na hasen slovenskoga naroda pod štampom skupa z ovem što je pridano složene* vu to ime, da bi *jednem* trudom i vu *jedneh* knjigah („knygah“) imeli svoju dušnu hranu tak *bratja muke i smrti Ježušere* kak drugi verni kršćeniki. Vživaj, človeče, *obojega* truda, i bog te oslobodi hude i nepripravne smrti. To ti od boga žele tvoj vu Kristušu sluga *B. M.* redovnik ježuvita.

Knjiga je razdijeljena na pet dijela, na početku svakoga dijela stoji sadržaj: I. Navuk potreben znati vsakomu koteri se za srečnu smrt podati hoče vu zagrebečku bratovčinu muke i smrti Ježuševe (1—51); Drugi deel, vu koterem jesu popisane vnoge fele molitve vsem obojega spola vernem kršćenikom vsaki dén hasnovite i potrebne (52—166); Treti deel, vu koterom jesu postavljeni vnogi poglaviti navuki od pokore kršćanske (167—291); Četrti deel, vu kom se zapiraju navuki betežnem ljudem potrebni (292—325); Peti

Digitized by Google

deel, vu kom se zapiraju molitve cirkvene óbčinske i nekotere letaňe, antifone i popevke duhovne pobožne vu to ime ovde položene. da se mladi ļudi obojega spola pod ovu fórmu vučé boga moliti i dičiti vu príličnom vreménu (326—436, ali je istrgnuto od 424).

Prem da nema onoga lista na kom se inače dostavļa godina kada je kńiga izašla, ipak se znade godina, koje je ova kńiga bijeli svijet ugledala, a ta je 1657: jer, ako se ostatak kalendarija, na kom se navode od ńekoliko godina „gibuči svetki", sravni s kalendarijem u Petretića, vidi se da počiňe s godinom 1657. Kada je dakle ova kńiga izašla, bio je polag predgovora u ńoj Krajačević već među pokojnimi (Umro je dakle između god. 1640 i 1657). Po riječih u predgovoru, koje su gore navedene, biće naša kńiga novo izdańe Krajačevićeve ńeke kńige, kojoj je ńetko drugi ńešto pridodao. Sravni li se sadržina kńige Krajačevićeve s naslovom: molitvene kńižice vsem Kristuševem vérnem slovenskoga jezika pristojne i hasnovite. Vu Požune 1640 leto, kako ju Kukuljević u IX. kńizi svoga Arkiva str. 156 navodi, sa sadržinom naše kńige, to se vidi da je ista do predgovora i do sadržaja prvoga dijela, koji Kukuljevič ovako navodi: Od molitve božje navuke vsakomu človeku na znańe kruto hasnovite i potrebne. Ova kńiga može dakle biti novo ńešto preinačeno izdańe pomenute Krajačevićeve kńige. A priredio je to izdańe ńeki isusovac, koji se podpisa B. M. Taj bi mogao biti Boltižar *Milovec,* koji je četiri godine kašńe 1661 izdao kńigu s naslovom: *Dvoj dušni kinč,* jeden vernim živim k srečnomu prèminku na duhovni strošek, drugi vernim mrtveh dušam na odkup iz vnogih pobožnih knyg skupa spravļen po patru ‚Bolthifaru Millovczu' rèdovniku tovaruštva Ježuševa, štampan vu Bèču pri Mattheu Cosmeroviu štamparu leta 1661. Pogrješno je u Ļubićevu Ogledalu II 519: *Bilovac).* U toj se kńizi na strani 210 čita: Kakove skrovnosti duhovne i kaj znamenuje čislo mariansko, imaš od toga obilen *navuk vu ručneh kńižicah bratovčine muke i smrti Ježuševe za srečnu smrt vu Zagrebu podigńene.* Taj nauk o čislu dolazi u našoj kńizi pag. 152—166 pod naslovom: Navuk od moleńa na čislo. Nije dakle nezgrapno pomisliti, da bi nasoj kńigi mogao biti naslov: Ručne kńižice bratovčine muke i smrti Ježuševe za srečnu smrt. — Još jedan eksemplar ima u nadbiskupskoj kńižnici zagrebačkoj upisan pod: bratovčina, ali je nepotpuniji od Lopašićeva, ima ipak svršetak i k tomu ‚lajštrom' onoga što je u kńizi.

Digitized by Google

Prievodi t. z. „disticha moralia Catonis“ u hrvatskoj literaturi.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16 svibnja 1883.

PRAVI ČLAN DR. FRANJO MAIXNER.

Naumio sam razpravljati o prievodih iz latinskih i grčkih klasika u našoj staroj literaturi. Na prvom mjestu rad sam ocieniti hrvatske prievode spisa, koji je u cielom srednjem pa i dosta dugo u novom vieku po svoj zapadnoj Evropi bio vrlo razširen, prievode naime t. z. „disticha moralia Catonis“, koje s toga, što neki od tih prievoda, kao n. p. onaj glagolski, što ga I Kukuljević, stari pisci hrvat. I. knj. str. LXVIII i LXIX navodi, pa i Marulićev spadaju bez dvojbe medju najdrevnije ostatke te vrsti u našoj književnosti, koje s toga, što ti prievodi inače nisu u nikakvom dalnjem savezu s ostalimi iz pravih klasika rimskih i grčkih uzetimi prievodi, o kojih sam na pose nakanio pisati. S istoga razloga neću se takodjer sada ni dotaknuti pitanja, koje bi mi se pri takovu predmetu prije svega bilo nametnulo, pitanja naime, koliko je i naš narod sudjelovao u onoj plemenitoj borbi, koja je za vrieme preporoda humanističkih nauka ostale narode zapadne Evrope tako silno zanimala i oduševljavala, nego ga ostavljam za sgodniju priliku.

No prije nego li progovorim o prievodih t. z. Catonovih distiha samih, nuždno je svakako, da budemo na čistu glede latinskoga izvornika, naravno u toliko, u koliko ga je znanost u novije vrieme razbistrila, a to će biti tim nuždnije, što se još i dan danas glede mnogih pitanja, koja se spajaju s tim spisom, razna, pače i sasvim protivna mnienja iznose, i što je pitanje o postanku tih distiha u onom obliku, u kojem nam ih pružaju izdanja sve do Hauthalova[1] i Baehrensova,[2] po mom mnienju donekle u savezu s načeli,

[1] Berlin, 1869—1870.

[2] U Poëtae latini minores III., 205 sl.

Digitized by Google

za kojimi su se stari prevodioci u raznih evropskih literaturah što više što manje povodili.

Latinski original dolazi u rukopisih pod raznimi naslovi: Catonis disticha moralia; disticha de moribus ad filium; Ethica sive disticha de moribus; praecepta et disticha moralia; Cato moralissimus; Cato moralizatus i dr.

Na čelu ima prozaičan uvod: „Cum animadverterem, quam plurimos homines graviter errare in via morum: succurendum et consulendum eorum opinioni fore existimavi, maxime ut gloriose viverent et honorem contingerent. Nunc te, fili carissime, docebo, quo pacto mores animi tui componas. Igitur praecepta mea ita legas, ut intelligas; legere enim et non intelligere negligere est". Sada sliedi 56 kratkih izreka (sententiae breves): 1. Itaque deo supplica. 2. Parentes ama. 3. Cognatos cole. 4. Magistrum metue. 5. Datum serva. 6. Foro pare. 7. Cum bonis ambula itd., uz dosta znatne variante glede teksta, broja i poredanja u raznih rukopisih.

Iza ovih kratkih prozom sastavljenih izreka sliede četiri knjige pravih distiha (po dva heksametra). Prva knjiga ima 40, druga 31, treca 23, a četvrta 49 distihâ. Pred drugom, trećom i četvrtom nalaze se metrijski uvodi (prologus, praefatio), koji sastoji pred drugom od 10, pred trećom od 6,[1] a pred četvrtom od 4 heksametra.

Prvi trag tomu „Catonovu" spisu nalazimo u drugoj polovici četvrtoga stoljeća poslje Isukrsta u „Epistola Vindiciani comitis archiatrorum ad Valentinianum Imperatorem" († 375), gdje se pod Catonovim imenom drugi stih II, 22 *corporis auxilium medico committe fideli* navodi riečmi *„illud Catonis"*. Ne ima dovoljna razloga s K. Sprengelom[2] i F. Zarnckeom,[3] da podvojimo ob autentičnosti toga lista. Jer ono, što Sprengel kao razlog navodi[4]: „Es war im Mittelalter Gebrauch, dass die Schüler im Namen berühmter Männer des Alterthums Briefe und Reden als Schulexercitien auf-

[1] Jos. Scaliger uzeo je srednja dva stiha kao prvi distih treće knjige, tako da bi po njegovu mnienju uvod u ovu knjigu imao samo četiri stiha. U koliko smisao sam prija takovu razdieljenju, u toliko mu se svi rukopisi bez iznimke protive, zato i nije opravdano.

[2] Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde, 2. Aufl. Halle 1850.

[3] Der deutsche Cato; Geschichte der deutschen Uebersetzungen der im deutschen Mittelalter unter dem Namen Cato bekannten Distichen. Leipzig 1852.

[4] Kod Zarnckea op. cit. str. 184.

Digitized by Google

setzen mussten. So erhielten wir die Correspondenzen des Hippocrates mit Democritos, des Thales mit Pythagoras. So entstand die ganze Briefsammlung des Theophylaktos, so die des Phalaris. Einen ähnlichen Ursprung scheint auch die Epistel des Vindician zu haben“, to, u koliko se tiče Vindicianova lista, nije nego puka ničim nedokazana tvrdnja, koja i nije našla odziva u učenom svietu. Sr. Chr. Bähr, Gesch. der röm. Literatur, 4. Aufl. I. str. 539, Anm. 2 i Teuffel-Schwabe, Geschichte der römischen Literatur, 4. Aufl. 1882 § 432, 12.

U osmom stoljeću bijahu „Catonovi“ distisi već dosta razšireni. To se razabire iz jednoga t. z. capitulara Karla Velikoga ili bolje rekuć iz spisa, komu je naslov: „Carolus Magnus, opus contra synodum, quae in partibus Graeciae pro adorandis imaginibus gesta est“. Mjesto, koje se amo proteže, glasi po izdanju Heymannovu, Hannover 1751. str. 391[1] ovako: „Haec enim parvipendenda, non solum divinae legis oraculis, sed et in ipsis gentilium reperitur libris. Ait enim philosophus Cato *Somnia ne cures; nam mens humana quod optat, cum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.*[2] Nam si quis forte nobis succensere nitatur eo, quod gentilium verba nostro inseruimus operi, legat primum libros beatissimorum atque eruditissimorum virorum Hieronymi sive Augustini, et mox, ut in illorum opusculis non solum philosophorum sed etiam poëtarum gentilium quaedam verba reperiet, nos magistros et auctores, quorum vestigia sequimur, habere cognoscet“.

Tečajem sliedećih stoljeća razširi se poraba te knjige po svih zemljah zapadne Evrope, tako da je u učionah jedno od najvažnijih mjesta zauzela te sve do osamnaestoga vieka zadržala.[3]

---

[1] Kod Zarnckea, op. cit. str. 185.

[2] To je dist. II, 31.

[3] Sr. Zarnke, op. cit. str. 1: „Kein werk hat während des mittelalters eine entfernt so weite verbreitung gefunden, wie die unter dem namen des Cato bekannten lateinischen distichen. Sie waren das factotum beim unterrichte der jugend, die aus ihnen die anfangsgründe der grammatik, poesie und moral kennen lernte, sie blieben meistens ein lieblingsbuch auch noch der erwachsenen. Selbst nachdem im reformationszeitalter der jugendunterricht eine wesentliche umgestaltung erfahren hatte, und die bedeutung des Cato für ihn fast ganz zurücktrat, wirkt jene alte tradition noch in so hohem grade fort, dass noch tief in's 18. jahrh. hinein die distichen mit einer verehrung betrachtet wurden, der ihr wirklicher gehalt keineswegs entsprach“. Dr. Karl Schmid's Gesch der Erziehung und des Unterrichtes 3 Aufl. 1876,

Digitized by Google

Kako su razprostranjeni bili i obljubljeni ti „Catonovi" distisi, posvjedočava se i tim, što su se kod svih naroda zapadne Evrope često prevodili i tumačili, ne riedko po velikih učenjacih i znamenitih pedagozih. Da za sada ne spomenem drugih, navodim samo, da ih je medju ostalimi učeni i radi sličnih prievoda nekih rimskih klasika poznati Maximos Planudes (živio oko 1350) preveo na grčki (kašnje takodjer poznati filolog Jos. Scaliger), a veliki učenjak Erasmo Rotterdamski već početkom 16. vieka izvrstno komentovao (Basiliae 1526; no predgovor napisan je 1512) Na temelju toga izdanja priredio je Paulus Aquinas 1558 u Holomucu prvi češki (štampani) prievod.[1] I veliki reformator u pedagogici Jan Amos Komenský nije se ustručavao prevesti ih na češki.[2] Od njemačkih književnika preveo ih je Martin Opitz.

Da su se ti distisi takodjer u naših učionah kao učevna knjiga upotrebljavali, akoprem tomu ne imam izričnih dokaza, držim to ipak za vjerovatno zato, što su naše više učione u ono vrieme, kada su u obće i po ostaloj Evropi rabili „Catonovi" distisi, bile većinom u ruku raznih redova, za koje je izvan svake sumnje, da su im rabili,[3] te se već s toga jamačno nisu ni sustavom ni naučnom osnovom bitno razlikovale od učiona istih redova u drugih zemljah. A tako bijaše valjda takodjer u onih učionah, koje je grad Dubrovnik sam uzdržavao. Tako je n. p. poznato, da se je koncem srednjega i početkom novoga vieka za gramatičnu pouku upotrebljavala gramatika Donatova,[4] a porabu te knjige nalazimo i u Dubrovniku oko sredine 14. stoljeća,[5] što je dokazom, da su se

str. 162, 177., E. Wölfflin, sententiae Catonianae, Philologus IX, str. 685. Bähr op. cit. § 138. Dapače još godine 1866 izašao je u Parizu „Caton christiano para el uso de las escuelas", sr. Bähr op cit. § 138, Anm. 7b.

[1] Sr. Jungmann, hist. literatury české, 2 vyd. str. 144, Nr. IV, 277.

[2] Amsterdam 1662; sr. Jungmann op. cit. str. 270, Nro V, 254.

[3] Benediktinskih samostana bijaše u dubrovačkom zemljištu izmedju 1023 i početka 16. vieka pet, sr. Vicka Adamovića, gragja za istoriju dubrov. pedagogije u Slovincu 1882 str. 22 i 23. Pavlinci utemeljiše 1582 gimnasiju u Ljepoglavi, Isusovci najprije u Zagrebu 1607, zatim u Varaždinu, Požegi i na Rieci.

[4] Sr. K. Schmidt, op. cit. str. 162

[5] Sr. Monumenta ragusina, libri reform. tom II, Zagrabiae 1882, str. 259 ad ann. 1359: „Dominus Johannes, in minori consilio suprascripto assumptus fuit ad tenendum scolas et ad docendum pueros pro anno cum pacto quod debeat accipere ab illis scolaribus, qui adiscunt *Donatum* et a Donato supra, quolibet mense etc."

Digitized by Google

Prievodi t. z. „disticha moralia Catonis“ u hrvatskoj literaturi.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16 svibnja 1883.

PRAVI ČLAN DR. FRANJO MAIXNER.

Naumio sam razpravljati o prievodih iz latinskih i grčkih klasika u našoj staroj literaturi. Na prvom mjestu rad sam ocieniti hrvatske prievode spisa, koji je u cielom srednjem pa i dosta dugo u novom vieku po svoj zapadnoj Evropi bio vrlo razširen, prievode naime t. z. „disticha moralia Catonis“, koje s toga, što neki od tih prievoda, kao n. p. onaj glagolski, što ga I Kukuljević, stari pisci hrvat. I. knj. str. LXVIII i LXIX navodi, pa i Marulićev spadaju bez dvojbe medju najdrevnije ostatke te vrsti u našoj književnosti, koje s toga, što ti prievodi inače nisu u nikakvom dalnjem savezu s ostalimi iz pravih klasika rimskih i grčkih uzetimi prievodi, o kojih sam na pose nakanio pisati. S istoga razloga neću se takodjer sada ni dotaknuti pitanja, koje bi mi se pri takovu predmetu prije svega bilo nametnulo, pitanja naime, koliko je i naš narod sudjelovao u onoj plemenitoj borbi, koja je za vrieme preporoda humanističkih nauka ostale narode zapadne Evrope tako silno zanimala i oduševljavala, nego ga ostavljam za sgodniju priliku.

No prije nego li progovorim o prievodih t. z. Catonovih distiha samih, nuždno je svakako, da budemo na čistu glede latinskoga izvornika, naravno u toliko, u koliko ga je znanost u novije vrieme razbistrila, a to će biti tim nuždnije, što se još i dan danas glede mnogih pitanja, koja se spajaju s tim spisom, razna, pače i sasvim protivna mnienja iznose, i što je pitanje o postanku tih distiha u onom obliku, u kojem nam ih pružaju izdanja sve do Hauthalova[1] i Baehrensova,[2] po mom mnienju donekle u savezu s načeli,

[1] Berlin, 1869—1870.

[2] U Poëtae latini minores III., 205 sl.

Digitized by Google

porodila o njem. A ipak bijaše taj Dionysij Cato već davno zabačen u učenom svietu. Jer ne gledeć na to, da to ime nije nijednim od od mnogobrojnih nam poznatih rukopisa potvrdjeno — jer za onaj Scaligerov „codex vetustissimus" nije nitko nikad ništa saznao — naveo je proti njemu punim pravom već Zarncke op. cit. str. 4: „Wer bürgt dafür, dass in jener aufschrift des Bosius'schen codex der name *Dionysii* wirklich zu *Catonis* gehören soll? die worte *Catonis disticha de moribus ad filium* waren der titel des buches, der name des verfassers durfte im genitiv hinzutreten, war dies aber der fall, so wird durch den namen *Dionysius* nur die reihe der oben genannten im mittelalter gemuthmassten verfasser um einen neuen namen vermehrt, und es ist nicht einzusehen, weshalb der name *Dionysius* den vorzug verdienen sollte. Aber auch angenommen, der schreiber jenes codex habe einen *Dionysius Cato* für den verfasser gehalten: was will ein einzelnes entlegenes zeugnis, das doch auf alle fälle mehrere jahrhunderte jünger war als die abfassung der distichen, besagen gegenüber der im ganzen abendlande herrschenden ansicht? wie unwahrscheinlich ist es, dass diese quelle irgend einen werth verdiene? wie unwahrscheinlich ist es aber auch, dass wirklich ein Dionysius Cato jene moralischen distichen sollte verfasst haben, und dass man nicht von vornhinein auf die verschiedenheit dieses von den älteren Catonen sollte aufmerksam gemacht und den namen *Dionysius* um so fester gehalten haben, je näher eine verwechslung lag?" Druge razloge proti Scaligerovoj tvrdnji navodi M. Haupt, op. I, 376. I tako dan danas nitko ozbiljan ni ne misli na mogućnost Scaligerova mnienja.

Ako je tomu tako, treba da potražimo drugo tumačenje. Zarncke sam navodi više načina, kako je ime Catonovo moglo doći u savez s timi distisi. Pisac tih distiha, komu su po imenu bila poznata Catonova *praecepta ad filium* i njegov *carmen de moribus,* mogao je ime *Cato* uzeti kao naslov svojoj knjizi, kao što se druge knjige zovu *Laelius, Scaurus, Cato maior* i dr., ili je učinio hotimičnu prevaru pripisavši svoj vlastiti rad Catonu (a i takovih primjera ima u 3. stoljeću posl. Is. dosta), ili je netko kašnje našao distihe anonimno, a, znajuć, da je Cato pisao takova „moralia", sebi dozvolio tu konjekturu. No najjednostavnije pa ujedno i najvjerovatnije je mnienje, da je pisac Catonovim imenom htio one nauke, koji se u tih distisih izlažu, označiti u obće mudrimi, Catonskimi — Cato bo stariji bješe, kako je poznato, upravo *Sapiens* nazvan — i tim da im pribavi veći ugled. Sr. H. Jordan, Rhein. Mus. XIV, str. 277.

Digitized by Google

setzen mussten. So erhielten wir die Correspondenzen des Hippocrates mit Democritos, des Thales mit Pythagoras. So entstand die ganze Briefsammlung des Theophylaktos, so die des Phalaris. Einen ähnlichen Ursprung scheint auch die Epistel des Vindician zu haben“, to, u koliko se tiče Vindicianova lista, nije nego puka ničim nedokazana tvrdnja, koja i nije našla odziva u učenom svietu. Sr. Chr. Bähr, Gesch. der röm. Literatur, 4. Aufl. I. str. 539, Anm. 2 i Teuffel-Schwabe, Geschichte der römischen Literatur, 4. Aufl. 1882 § 432, 12.

U osmom stoljeću bijahu „Catonovi“ distisi već dosta razšireni. To se razabire iz jednoga t. z. capitulara Karla Velikoga ili bolje rekuć iz spisa, komu je naslov: „Carolus Magnus, opus contra synodum, quae in partibus Graeciae pro adorandis imaginibus gesta est“. Mjesto, koje se amo proteže, glasi po izdanju Heymannovu, Hannover 1751. str. 391[1] ovako: „Haec enim parvipendenda, non solum divinae legis oraculis, sed et in ipsis gentilium reperitur libris. Ait enim philosophus Cato *Somnia ne cures; nam mens humana quod optat, cum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.*[2] Nam si quis forte nobis succensere nitatur eo, quod gentilium verba nostro inseruimus operi, legat primum libros beatissimorum atque eruditissimorum virorum Hieronymi sive Augustini, et mox, ut in illorum opusculis non solum philosophorum sed etiam poëtarum gentilium quaedam verba reperiet, nos magistros et auctores, quorum vestigia sequimur, habere cognoscet“.

Tečajem sliedećih stoljeća razširi se poraba te knjige po svih zemljah zapadne Evrope, tako da je u učionah jedno od najvažnijih mjesta zauzela te sve do osamnaestoga vieka zadržala.[3]

---

[1] Kod Zarnckea, op. cit. str. 185.

[2] To je dist. II, 31.

[3] Sr. Zarnke, op. cit. str. 1: „Kein werk hat während des mittelalters eine entfernt so weite verbreitung gefunden, wie die unter dem namen des Cato bekannten lateinischen distichen. Sie waren das factotum beim unterrichte der jugend, die aus ihnen die anfangsgründe der grammatik, poesie und moral kennen lernte, sie blieben meistens ein lieblingsbuch auch noch der erwachsenen. Selbst nachdem im reformationszeitalter der jugendunterricht eine wesentliche umgestaltung erfahren hatte, und die bedeutung des Cato für ihn fast ganz zurücktrat, wirkt jene alte tradition noch in so hohem grade fort, dass noch tief in's 18. jahrh. hinein die distichen mit einer verehrung betrachtet wurden, der ihr wirklicher gehalt keineswegs entsprach“. Dr. Karl Schmid's Gesch der Erziehung und des Unterrichtes 3 Aufl. 1876,

Digitized by Google

selbst Beziehungen auf das alte Testament erkennen lassen, zwar nichts specifisch Christliches, aber lässt darum auch noch nicht auf einen heidnischen Verfasser schliessen, da sich eben so wenig irgend Etwas, was gegen das Christenthum oder gegen den christlichen Glauben gerichtet ist, darin findet". No tomu ipak nije sasvim tako, najpače ono, što Bähr tvrdi, „da distisi ništa ne sadržavaju, što bi se protivilo kršćanstvu i kršćanskoj vjeri", ne stoji. Dokazâ proti takovu shvaćanju stvari naveo je Teuffel-Schwabe § 24. 2. gdje se sasvim opravdano ističe, da medju izrekami ima i takovih, koje svoga poganskoga porekla zatajiti ne mogu. „Die Sprüche", veli on, „haben eine monotheistisch-humanitäre Richtung ohne specifisch christliche Färbung, manche (wie I 26, II 26, III 3, IV 26) sogar eine gut heidnische, und auch die Abmahnung von *sortes* (II 12) und von blutigen Opfern (IV 14, 38) ist frei von christlicher Motivierung. Die Sprüche über die Behandlung der Frauen und Sclaven tragen gleichfalls diesen Charakter (vrgl. IV 44, III, 12)".

Ovim po Teuffel-Schwaben navedenim mjestom moglo bi se još dodati I 40, gdje se gadna sebičnost in optima forma preporučuje, osobito pak jedno mjesto, koje je K. Schenkl iztraživajuć veronežki rukopis (Ztschrft f. d. oest. Gymn. 1873 str. 485) iz ovoga naveo, ali ga u drugih rukopisih, pa s toga ni u običnih izdanjih, ne ima Ver. I 17:

„Dissimula laesus, si non datur ultio praesens:
qui celare potest odium, pote laedere quem vult".

Dakle grozno načelo osvete, koje se jamačno protivi uzvišenoj nauci kršćanskoj!

I ono I 1 „Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt", čini se, pokazuje, da pisac nije bio kršćanin, jer kršćanski pisac jamačno nebi se pozivao na *carmina*, da dokaže da je *deus animus*. Ni ono, čim se II 27 izreka „Quod sequitur specta, quodque imminet ante videto" podkrepljuje „illum imitare deum, qui partem spectat utramque" nije baš kršćanska motivacija, jer se očevidno proteže na rimskoga boga Jana. Za III 12 „Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis, *nec retinere velis si coeperit esse molesta*" opazio je već Erasmo Rotterdanski sasvim sgodno „quamquam id apud Christianos non habet locum". Prevodioci, osobito naši hrvatski pokazaše malo ne kod svih tih sablaznjivih mjesta već svojim prievodom, kojim su nastojavali ublažiti bud oblik bud tendenciju njihovu, da se ta načela protive njihovoj kršćanskoj sviesti.

Digitized by Google

Moglo bi se prigovarati, da i notorno kršćanski pisci prvih stoljeća češće miešaju u svojih spisih kršćanske i poganske nazore. Tako da samo jedan primjer navedem, poznato je, da je Ausonij, pisac u drugoj polovici četvrtoga vieka, bio kršćanin, no ipak proviruju često iz njegovih djela skroz poganski nazori (sr. Teuffel-Schwabe op. cit. § 421, 4), što u ovakovo vrieme prielaza poganstva u kršćanstvo nije baš tako čudno. No takovo uzporedjivanje ne bi bilo umjestno, jer kod pisca naših distiha osim navedenih i drugih još primjera, koji se ne daju u sklad dovesti s kršćanskimi nazori, nije ni stožerno načelo kršćanstva, vjera u *jednoga Boga*, izvan svake sumnje. Ono bo, što Teuffel-Schwabe tvrde, da izreke „Catonove“ imaju monoteistično-humanitarni smjer, vriedi samo onda, ako se obazremo na onaj obični tekst, kako smo ga vikli čitati u štampanih izdanjih, koja se osnivaju na rukopisih Paris. saec. IX i Paris. saec. X i mladjih iz ovih proizteklih; no sasvim drugčije glasiti će odgovor na to pitanje, uvažimo li znatne variante u najstarijih rukopisih curiškom (Turicensis), pa osobito jednom veroneškom (Veronensis saec. IX), koji su tekar u novije vrieme izpitivani i to prvi po Hauthalu, a drugi u kratko u „indicatore di filologia classica“ anno I, 1872, a vrlo savjestno po K. Schenklu u Zeitschrift für d. öest. Gymn. 24 (1873) str. 485 sl., i po C. Cipoli „i codici Veronesi dei distici Catoniani“ u rivista di filologia classica e d' istruzione classica anno VIII, Torino-Roma 1880, str. 517 sl. Tako osim one prije navedene izreke, koje u drugih rukopisih ne ima, i koja ima na sebi izrazit karakter poganski:

„Dissimula laesus, si non datur ultio praesens:
qui celare potest odium, pote laedere quem vult“

upozoruje Schenkl l. l. punim pravom na to, da u ta dva najstarija rukopisa ima u nekih izrekah sasvim izrazitih tragova politeizmu. Tako n. p. I 24 mjesto *incusare* deum *noli*, što se obično čita, stoji u spomenutom cod. Veron. *incusare* deos *noli*. II 2 čita se obično:

Mitte arcana dei caelumque inquirere quid sit

ali u cod. Tur. ima varianta:

An dii sint, caelumque regant, ne quaere doceri.

Već ovi primjeri pokazuju dovoljno, da je tekst, kako ga nalazimo u svih izdanjih do najnovijih od Hauthala i Bachrensa, istom proizvod raznih promjena, te da je tekar s vremenom zadobio onaj monoteistično-humanitarni smjer, pa u obće onaj oblik, u kojem smo ga vikli obično čitati. To se u ostalom potvrdjuje takodjer

Digitized by Google

porodila o njem. A ipak bijaše taj Dionysij Cato već davno zabačen u učenom svietu. Jer ne gledeć na to, da to ime nije nijednim od od mnogobrojnih nam poznatih rukopisa potvrdjeno — jer za onaj Scaligerov „codex vetustissimus" nije nitko nikad ništa saznao — naveo je proti njemu punim pravom već Zarncke op. cit. str. 4: „Wer bürgt dafür, dass in jener aufschrift des Bosius'schen codex der name *Dionysii* wirklich zu *Catonis* gehören soll? die worte *Catonis disticha de moribus ad filium* waren der titel des buches, der name des verfassers durfte im genitiv hinzutreten, war dies aber der fall, so wird durch den namen *Dionysius* nur die reihe der oben genannten im mittelalter gemuthmassten verfasser um einen neuen namen vermehrt, und es ist nicht einzusehen, weshalb der name *Dionysius* den vorzug verdienen sollte. Aber auch angenommen, der schreiber jenes codex habe einen *Dionysius Cato* für den verfasser gehalten: was will ein einzelnes entlegenes zeugnis, das doch auf alle fälle mehrere jahrhunderte jünger war als die abfassung der distichen, besagen gegenüber der im ganzen abendlande herrschenden ansicht? wie unwahrscheinlich ist es, dass diese quelle irgend einen werth verdiene? wie unwahrscheinlich ist es aber auch, dass wirklich ein Dionysius Cato jene moralischen distichen sollte verfasst haben, und dass man nicht von vornhinein auf die verschiedenheit dieses von den älteren Catonen sollte aufmerksam gemacht und den namen *Dionysius* um so fester gehalten haben, je näher eine verwechslung lag?" Druge razloge proti Scaligerovoj tvrdnji navodi M. Haupt, op. I, 376. I tako dan danas nitko ozbiljan ni ne misli na mogućnost Scaligerova mnienja.

Ako je tomu tako, treba da potražimo drugo tumačenje. Zarncke sam navodi više načina, kako je ime Catonovo moglo doći u savez s timi distisi. Pisac tih distiha, komu su po imenu bila poznata Catonova *praecepta ad filium* i njegov *carmen de moribus,* mogao je ime *Cato* uzeti kao naslov svojoj knjizi, kao što se druge knjige zovu *Laelius, Scaurus, Cato maior* i dr., ili je učinio hotimičnu prevaru pripisavši svoj vlastiti rad Catonu (a i takovih primjera ima u 3. stoljeću posl. Is. dosta), ili je netko kašnje našao distihe anonimno, a, znajuć, da je Cato pisao takova „moralia", sebi dozvolio tu konjekturu. No najjednostavnije pa ujedno i najvjerovatnije je mnienje, da je pisac Catonovim imenom htio one nauke, koji se u tih distisih izlažu, označiti u obće mudrimi, Catonskimi — Cato bo stariji bješe, kako je poznato, upravo *Sapiens* nazvan — i tim da im pribavi veći ugled. Sr. H. Jordan, Rhein. Mus. XIV, str. 277.

Digitized by Google

knjigom, koji su po Schenklu l. l. str. 488 „in ihrer Fassung und im Ausdruck so schal und theilweise so ungeschickt, dass man sie schon aus dem Grunde als mittelalterliches Erzeugnis ansehen muss“. Neke takove nespretnosti opazio je u tih uvodih već učeni Erasmo Rotterdamski, n. p. kod druge knjige: „Macer tradit vires herbarum: quamquam alius quisquam fuit hic Macer, quam is quem habemus vulgo, ni fallor. Lucanus narrat Romanorum civilia bella: ubi legendum arbitror *civica* pro *Punica*. Nihil enim de Punicis bellis scripsisse legitur Lucanus“. To je isto osjećao i naš Marulić prevedši 4. i 5. stih uvoda drugoj knjizi:

„Si romana cupis et punica noscere bella
Lucanum quaeras, qui Martis proelia dicit.“

ovako:

„Ako l' te deleta slišati batalje
Lukan ti jih kanta, počan od Težalje.“

što doduše ne odgovara latinskomu tekstu, ali je sasvim sgodno po naravi stvari samih obzirom naime na Lukanovu najznatniju pjesan *Pharsalia,* u kojoj se pjeva boj C. Julija Caesara s C. Pompejem.

Držao sam za shodno, nešto obširnije govoriti o latinskom izvorniku samom, naročito pak iztaknuti, da je latinski tekst istom usljed ove preradbe, koja je po mom mnienju izvan svake sumnje, zadobio neki monoteistično-humanitarni karakter, jer imajući mi to pred očima, lako ćemo si takodjer moći protumačiti način i tendenciju, kojom su se prevodioci u obće a napose i naši hrvatski pri prevadjanju dali voditi. Ti prevodioci većinom reć bi nastavljaju samo ono, što je preradjivalac latinski započeo, t. j. dotjeruju i popunjuju distihe u kršćanskom smislu. Ta se tendencija opaža u ostalom mjestimice takodjer već u latinskom tekstu u nekih variantih proizteklih iz poznijega vremena. Tako navodi Zarncke, op. cit. str. 175 riečim prvoga distiha prve knjige: *„Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt“* variantu: *Si deus omnipotens nobis est* cet.

Da su Catonovi distisi gotovo u sve jezike evropske prevedeni, spomenuo sam već prije. Neće biti neumjestno navesti ovdje osim onih prije već spomenutih prievoda, dotičnu važniju literaturu po Jul. Feifaliku, „der altböhmische Cato“, Sitzungsberichte der Wiener kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Cl. XXXVI, str. 211 sl. op. 1: „Ueber die altfranzösischen Uebersetzungen, deren es mehrere gibt, s. histoire litteraire de la France 13, 67; 18, 826—830, über jüngere französische Uebersetzungen, Brunet, Manuel de Libraire, Paris 1842, vol. 1, S. 584 ff., wo auch von

Digitized by Google

selbst Beziehungen auf das alte Testament erkennen lassen, zwar nichts specifisch Christliches, aber lässt darum auch noch nicht auf einen heidnischen Verfasser schliessen, da sich eben so wenig irgend Etwas, was gegen das Christenthum oder gegen den christlichen Glauben gerichtet ist, darin findet". No tomu ipak nije sasvim tako, najpače ono, što Bähr tvrdi, „da distisi ništa ne sadržavaju, što bi se protivilo kršćanstvu i kršćanskoj vjeri", ne stoji. Dokazâ proti takovu shvaćanju stvari naveo je Teuffel-Schwabe § 24. 2. gdje se sasvim opravdano ističe, da medju izrekami ima i takovih, koje svoga poganskoga porekla zatajiti ne mogu. „Die Sprüche", veli on, „haben eine monotheistisch-humanitäre Richtung ohne specifisch christliche Färbung, manche (wie I 26, II 26, III 3, IV 26) sogar eine gut heidnische, und auch die Abmahnung von *sortes* (II 12) und von blutigen Opfern (IV 14, 38) ist frei von christlicher Motivierung. Die Sprüche über die Behandlung der Frauen und Sclaven tragen gleichfalls diesen Charakter (vrgl. IV 44, III, 12)".

Ovim po Teuffel-Schwaben navedenim mjestom moglo bi se još dodati I 40, gdje se gadna sebičnost in optima forma preporučuje, osobito pak jedno mjesto, koje je K. Schenkl iztraživajuć veronežki rukopis (Ztschrft f. d. oest. Gymn. 1873 str. 485) iz ovoga naveo, ali ga u drugih rukopisih, pa s toga ni u običnih izdanjih, ne ima Ver. I 17:

„Dissimula laesus, si non datur ultio praesens:
qui celare potest odium, pote laedere quem vult".

Dakle grozno načelo osvete, koje se jamačno protivi uzvišenoj nauci kršćanskoj!

I ono I 1 „Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt", čini se, pokazuje, da pisac nije bio kršćanin, jer kršćanski pisac jamačno nebi se pozivao na *carmina*, da dokaže da je *deus animus*. Ni ono, čim se II 27 izreka „Quod sequitur specta, quodque imminet ante videto" podkrepljuje „illum imitare deum, qui partem spectat utramque" nije baš kršćanska motivacija, jer se očevidno proteže na rimskoga boga Jana. Za III 12 „Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis, *nec retinere velis si coeperit esse molesta*" opazio je već Erasmo Rotterdanski sasvim sgodno „quamquam id apud Christianos non habet locum". Prevodioci, osobito naši hrvatski pokazaše malo ne kod svih tih sablaznjivih mjesta već svojim prievodom, kojim su nastojavali ublažiti bud oblik bud tendenciju njihovu, da se ta načela protive njihovoj kršćanskoj sviesti.

Digitized by Google

Moglo bi se prigovarati, da i notorno kršćanski pisci prvih stoljeća češće miešaju u svojih spisih kršćanske i poganske nazore. Tako da samo jedan primjer navedem, poznato je, da je Ausonij, pisac u drugoj polovici četvrtoga vieka, bio kršćanin, no ipak proviruju često iz njegovih djela skroz poganski nazori (sr. Teuffel-Schwabe op. cit. § 421, 4), što u ovakovo vrieme prielaza poganstva u kršćanstvo nije baš tako čudno. No takovo uzporedjivanje ne bi bilo umjestno, jer kod pisca naših distiha osim navedenih i drugih još primjera, koji se ne daju u sklad dovesti s kršćanskimi nazori, nije ni stožerno načelo kršćanstva, vjera u *jednoga Boga,* izvan svake sumnje. Ono bo, što Teuffel-Schwabe tvrde, da izreke „Catonove“ imaju monoteistično-humanitarni smjer, vriedi samo onda, ako se obazremo na onaj obični tekst, kako smo ga vikli čitati u štampanih izdanjih, koja se osnivaju na rukopisih Paris. saec. IX i Paris. saec. X i mladjih iz ovih proizteklih; no sasvim drugčije glasiti će odgovor na to pitanje, uvažimo li znatne variante u najstarijih rukopisih curiškom (Turicensis), pa osobito jednom veroneškom (Veronensis saec. IX), koji su tekar u novije vrieme izpitivani i to prvi po Hauthalu, a drugi u kratko u „indicatore di filologia classica“ anno I, 1872, a vrlo savjestno po K. Schenklu u Zeitschrift für d. öest. Gymn. 24 (1873) str. 485 sl., i po C. Cipoli „i codici Veronesi dei distici Catoniani“ u rivista di filologia classica e d' istruzione classica anno VIII, Torino-Roma 1880, str. 517 sl. Tako osim one prije navedene izreke, koje u drugih rukopisih ne ima, i koja ima na sebi izrazit karakter poganski:

„Dissimula laesus, si non datur ultio praesens:
qui celare potest odium, pote laedere quem vult“

upozoruje Schenkl l. l. punim pravom na to, da u ta dva najstarija rukopisa ima u nekih izrekah sasvim izrazitih tragova politeizmu. Tako n. p. I 24 mjesto *incusare* d e u m *noli,* što se obično čita, stoji u spomenutom cod. Veron. *incusare* d e o s *noli.* II 2 čita se obično:

Mitte arcana dei caelumque inquirere quid sit

ali u cod. Tur. ima varianta:

An dii sint, caelumque regant, ne quaere doceri.

Već ovi primjeri pokazuju dovoljno, da je tekst, kako ga nalazimo u svih izdanjih do najnovijih od Hauthala i Bachrensa, istom proizvod raznih promjena, te da je tekar s vremenom zadobio onaj monoteistično-humanitarni smjer, pa u obće onaj oblik, u kojem smo ga vikli obično čitati. To se u ostalom potvrdjuje takodjer

Digitized by Google

tim, što u oba ona navedena rukopisa ima više distiha, nego li u drugih, na kojih se osniva dosadanji tekst, i što je red, kojim sliede distisi, vrlo poremećen.

Kao što distisi, tako nisu ni one prozaične „breves sententiae" postale u jedno te isto vrieme, nego nose na sebi biljeg raznih vremena, o čem u ostalom učenjaci ni ne dvoje.[1]

Kao rezultat svemu tomu, što do sada rekosmo, možemo ustanoviti:

1. Distisi, koji su poznati pod imenom Catonovim, sastavljeni su u jednom od prvih stoljeća poslje Isukrsta, najkašnje početkom druge polovice 4. stoljeća. To se posvjedočava ne samo navedenim mjestom iz Vindicianova lista (na cara Valentiniana), o kojega autentičnosti dvojiti ne ima razloga, nego takodjer onim prozaičnim uvodom, jezikom i metričnimi osebinami, koje se odlučno protive tomu, da je pisac bio tobože iz poznijega vremena. Jer upravo prvih stoljeća poslje Isukrsta bijaše običaj pred pjesnička djela metati prozaične uvode. kako to svjedoči Martial, Statij (u svojih *silvae),* Ausonij (u 2. pol. 4. stol.), Symphosij i Avian (prelaz od 4. na 5. stol.), Merobaude (5. stol.) i dr. A što se jezika i metričnih osebina tiče, navodi Teuffel-Schwabe § 42, 2 punim pravom: „Alles führt darauf, dass die Sammlung noch aus guter Zeit stammt", a nedostatke neke, koji se ovdje kao najveći iztiču, oborio je K. Schenkl u navedenoj razpravi.

2. Pisac tih distiha bijaše poganin, ali sljedbenik ozbiljnih načela stoijskoga morala.

3. Preradba tih distiha u srednjem vieku je nedvojbena. To se već vidi poredjujuć tekst, broj i poredanje distiha u Tur. i Veron. s tekstom u drugih rukopisih, na kojih se starija izdanja osnivaju. Tendencija te preradbe bijaše naravno ta, da se ono, što bi zanosilo na pogansko, bud sasvim izpusti, bud promieni, ili, kako se to kod „kratkih izreka" vidi, da se nove izreke s izrazitim kršćanskim karakterom dodadu. Kao dokaz takovoj preradbi u srednjem vieku mogu služiti i uvodni stihovi pred drugom, trećom i četvrtom

[1] Sravni medju ostalimi Teuftel-Schwabe § 24, 3: „Während Nro. 1—40 auf dem Standpunkte des Alterthums stehen (z B. *foro pare,* 23 *pugna pro patria),* so tritt in den spaeteren, zugleich etwas wortreicheren, der christliche Ursprung stark hervor (53 *minime iudica,* 54 *alienum noli concupiscere).* In den früheren (meist aus zwei Worten bestehenden) ist ebenso deutlich die Sorge für die Schuldisciplin ausgeprägt (Nro. 11, 26, 27, 28); vgl. 36 fl. *trocho lude, aleam fuge, litteras disce.* Die Fassung schwankt in den Handschriften vielfach.

Digitized by Google

knjigom, koji su po Schenklu l. l. str. 488 „in ihrer Fassung und im Ausdruck so schal und theilweise so ungeschickt, dass man sie schon aus dem Grunde als mittelalterliches Erzeugnis ansehen muss“. Neke takove nespretnosti opazio je u tih uvodih već učeni Erasmo Rotterdamski, n. p. kod druge knjige: „Macer tradit vires herbarum: quamquam alius quisquam fuit hic Macer, quam is quem habemus vulgo, ni fallor. Lucanus narrat Romanorum civilia bella: ubi legendum arbitror *civica* pro *Punica*. Nihil enim de Punicis bellis scripsisse legitur Lucanus“. To je isto osjećao i naš Marulić prevedši 4. i 5. stih uvoda drugoj knjizi:

„Si romana cupis et punica noscere bella
Lucanum quaeras, qui Martis proelia dicit.“

ovako:

„Ako l' te deleta slišati batalje
Lukan ti jih kanta, počan od Težalje.“

što doduše ne odgovara latinskomu tekstu, ali je sasvim sgodno po naravi stvari samih obzirom naime na Lukanovu najznatniju pjesan *Pharsalia*, u kojoj se pjeva boj C. Julija Caesara s C. Pompejem.

Držao sam za shodno, nešto obširnije govoriti o latinskom izvorniku samom, naročito pak iztaknuti, da je latinski tekst istom usljed ove preradbe, koja je po mom mnienju izvan svake sumnje, zadobio neki monoteistično-humanitarni karakter, jer imajući mi to pred očima, lako ćemo si takodjer moći protumačiti način i tendenciju, kojom su se prevodioci u obće a napose i naši hrvatski pri prevadjanju dali voditi. Ti prevodioci većinom reć bi nastavljaju samo ono, što je preradjivalac latinski započeo, t. j. dotjeruju i popunjuju distihe u kršćanskom smislu. Ta se tendencija opaža u ostalom mjestimice takodjer već u latinskom tekstu u nekih variantih proizteklih iz poznijega vremena. Tako navodi Zarncke, op. cit. str. 175 riečim prvoga distiha prve knjige: „*Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt*“ variantu: *Si deus omnipotens nobis est* cet.

Da su Catonovi distisi gotovo u sve jezike evropske prevedeni, spomenuo sam već prije. Neće biti neumjestno navesti ovdje osim onih prije već spomenutih prievoda, dotičnu važniju literaturu po Jul. Feifaliku, „der altböhmische Cato“, Sitzungsberichte der Wiener kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Cl. XXXVI, str. 211 sl. op. 1: „Ueber die altfranzösischen Uebersetzungen, deren es mehrere gibt, s. histoire litteraire de la France 13, 67; 18, 826—830, über jüngere französische Uebersetzungen, Brunet, Manuel de Libraire, Paris 1842, vol. 1, S. 584 ff., wo auch von

Digitized by Google

je prevodilac zaključnu kiticu, u kojoj izražava želju, neka bi nauci čitateljem bili koristni, te slavi presveto trojstvo.

Način, kako je Marulić pri prevadjanju postupao, vidi se iz IV, 49, dakle iz posljednjega distiha cieloga djela. Latinski original:

„Miraris verbis nudis me scribere versus,
hos brevitas sensus fecit coniungere binos"

preveo je ovako:

Ino ni ostalo, ča bih reć pohotil,
ner, da s riči malo mnogo sam obhitil;
ke po dva versa pe Kato premudri sam
ja po četiri te nauke izpisah vam".

Marulić je preveo dakle dva latinska heksametra kiticom od četiri dvanaesterca sa srokovi u sredini i na kraju stiha, dakle poslje šestoga i dvanaestoga sloga. Od toga svoga načela glede broja stihova odustao je samo kod metrijskih uvoda drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi. Tako je preveo uvodnih 10 heksametara (ne 11. jer stih *corporis ut cunctos possis depellere morbos* je pozniji umetak) kod druge knjige dvjema kiticama, gdje bi, da je svoje pravilo dosljedno proveo, moralo biti pet kitica; 6 heksametara pred trećom knjigom preveo je takodjer dvjema kiticama, a 4 heksametra pred četvrtom knjigom jednom jedinom kiticom.

Kod tih uvodnih stihova postupahu i drugi prevodioci najslobodnije, jedini Maximos Planudes, koji se naravno kano učenjak i u klasičnih literaturah znanstveno naobražen čovjek ne smije ni uzporediti s drugimi prevodioci, držao se je u svom grčkom prievodu u svem latinskoga originala, samo kod uvodnih verasa druge knjige odstupio je sasvim racionalno od njega u toliko, što je mjesto latinskih pisaca uzeo dotične grčke, koji su o tih predmetih pisali: tako mjesto Vergilija *Hesioda*, mjesto Macera *Nikandra*, mjesto Lucana *Omira* (te je prama tomu naravno i tekst sam promienio) i mjesto Ovidija *Theokrita*.

Kako Marulić tako su jamačno i kod drugih naroda prevodioci glede izbora metra i broja stihova u pojedinih kiticah postupali. da su naime uzimali takove metre, koji su u ono vrieme i inače u pjesničtvu dotičnoga naroda bili u običaju, ne vežuć se inače strogo na broj stihova osobito u starije vrieme. Tako n. p. najstariji njem. prievod sastoji iz kitica po dva, tri ili četiri stiha srokovana, dočim prievodi poznije dobe sastoje skroz od kitica po 4 stiha sa srokom. Kao primjer navodim po Zarnckeu op. cit. str. 78 prievod (iz nekoga Stuttgardtskog rukopisa) IV, 49:

Digitized by Google

„Du magst wol wundern daran
das ich schlecht geschriben han
Czwen kurtz syn han es gethan
das ich tzwen versz tzusamen gefuget han.“[1]

Tako i najstariji češki prievod, kako ga Feifalik priobćuje, većinom je u srokovanih osmercih i to u strofah od šest stihova. O prievodih Paula Aquinata i Jana Am. Komenskoga veli Feifalik „welche beide einer jüngeren Epoche angehören und das Streben zeigen, ihr Original nicht blos dem Sinne nach, sondern auch in metrischer Beziehung möglich genau zu geben“. Za Komenskov prievod znamo, da je u heksametrih sastavljen. Kao primjer toga prievoda navodim po Jungmannu, hist. lit. češke 270 Nro V. 254, prva tri stiha iz uvoda IV. knjige:

Securam quicumque cupis traducere vitam
nec vitiis haerere animum, quae moribus obsunt,
haec praecepta tibi semper relegenda memento.
Kdožkoli swůj bezpećně žiwot zde stráwiti žádáš,
w zlých a nemíti wěcech wáznauci škodliwé mysli,
to čemu ja tě učim, ted' bedliwě wážiti pomni.

Toliko o vanjštini Marulićeva prievoda. A sada da vidimo, kojih se je načela držao obzirom na smisao sam!

Prije svega opaziti nam je, da je i Marulić svoj prievod kršćanskim duhom nadahnjivao, te s gledišta kršćanskoga morala često preporučivao i obrazlagao zasade ili nauke tako, da se ne riedko od latinskoga izvornika vrlo razlikuju, pa da od njega osim glavne misli gotovo ništa ne ostaje.

Tako n. p. I 22:

Ne timeas illam quae vitae est ultima finis;
qui mortem metuit, quod vivit perdit id ipsum.

Posve dobro tumači to Erasmo Rotterdamski: „Qui mortem timet, non solum non effugit mortem, sed insuper per hoc ipsum vitae quod datur, perdit. Nam anxie vivere non est vivere“. Tu posve jednostavnu misao, koja se ni najmanje ne protivi kršćanskoj nauci niti svojim sadržajem niti motivacijom, izražava Marulić ovako:

„Pripravit se nastoj tere se ne ć' bojat,
kad dojde konac tvoj, da s ufan'jem stojat;
ufan'je će t' podat od grihov kajan'je,
jer bog di, da će dat kajanim spasen'je“.

[1] Taj primjer u ostalom pokazuje, da dotični prevodilac nije baš puno mislio pri prevadjanju, jer je gotovo doslovce preveo, a nije pomislio, da nije prevodio u kiticah po dva, nego po četiri stiha.

Digitized by Google

Od izreka samih, o kojih nije naročito neznačeno, da su iz drugoga izvora uzete, nalaze se nekoje medju Catonovimi t. z. kratkimi izrekami t. j. onimi, koje poslje obćenitoga uvoda i pred distisi samimi stoje, nekoje medju distisi, nekoje medju jednimi i drugimi, budući da je poznato, da se u latinskom originalu neki nauci pod promienjenim oblikom opetuju, ali u svakom je slučaju obrazlaganje ili uzeto iz svetoga pisma ili barem u duhu svetoga pisma provedeno, pa i nauk sam takodjer često u istom duhu prikazivan. Tako medju Catonovimi kratkimi izrekami dolaze izreke *„libros lege“* i *„litteras disce“*. To je izraženo ovako: „Ki človik hoće ljubiti mudrost razuměi knjigi čti od mudrosti i duševnoga spasenija; uči se, da budeš mudar“. Cat. II, 2:

„Si potes, ignotis etiam prodesse memento;
utilius regno meritis acquirere amicos“.

Hrvatski prievod: „Ako moreš dobro učiniti neznanim, učini e; bolje e dostoino vniti v carstvo, nerě nedostoino v prězaň. Pripodabla se k mudrosti dobro čineňe, Neznanim tere stranim dobro čini, dobro čine, buděš iměl milost božju i ljudaisku i dobr glas“. Kako se vidi, to je isti nauk, koji je i u latinskom, ali obrazlaganje i reć bi komentar je sasvim u duhu kršćanskoga nauka. Da se ne valja bojati smrti, to se u Catonovih distisih često izrazuje.

I, 22: Ne timeas illam quae vitae est ultima finis;
qui mortem metuit, quod vivit perdit id ipsum.
III, 21: Fac tibi proponas mortem non esse timendam:
quae bona si non est, finis in illa malorum est.
II, 3: Linque metum leti, nam stultum est tempore in omni
dum mortem metuis, amittere gaudia vitae.
IV, 22: Multum venturi ne cures tempora fati;
non metuit mortem, qui scit contemnere vitam.

To je izraženo u hrvatskom prievodu ovako: „Nor est, ki svoju ričju ili misal odvlači smrt. Kada se smrti boiš, otvrzi se sega sveta, à onoga se drži, ki je va věki. Strah ta se pripodabla telu; pisano est: semèrt, kada sesmrt tělom razbie, tada e poběn i život; ki se boi smrti, nigdarě ni věsel“.

Cat. II, 4: Iratus de re incerta contendere noli:
impedit ira animum ne possit cernere verum.

Hrvatski prievod: „Ke riči istinno neviš, ob nju se ne karai, v karbi ni onoga dobudeš, obač se karaš, prijatěla pogubiš. Kada si srdit, niednoga člověka za tvoe srdce neosudi; gnev kratak: člověku srce oblada; srdita člověka odolaši tihimi rěčmi“.

II, 2: Mitte arcana dei caelumque inquirere quid sit.

Digitized by Google

„Skozi to neišći kako bi mogal izvedeti vse taini božie“. Prvoga distiha:

„Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
hic tibi praecipue sit pura mente colendus“.

sjeća nas u prievodu jedino „ki bogu s čistim srcem služit“, jer sve drugo nije nego amplifikacija u duhu svetoga pisma.

Ovi će primjeri biti dovoljni, da se pokaže, kako je prevodilac postupao kod onih nauka, koje je preneo iz Catonovih distiha: on bi uzeo samo temeljnu misao, te ju razširio i obrazlagao u smislu svetoga pisma. Ovakovo razširivanje i obrazlaganje Catonovih nauka naći ćemo takodjer kod drugih hrvatskih prievoda, navlastice kod Marulićeva, te ćemo ondje obširnije o tom pojavu govoriti, pa takodjer analogijâ navesti iz prievoda drugih naroda.

Sada samo još nekoliko rieči ob onih mjestih, gdje se navode latinski pisci, naime „Virgilius“ i „Lukanus“. Tu je prevodilac očevidno imao pred očima uvodne stihove drugoj knjizi, gdje uz *Macer* i *Naso* ta dva imena dolaze. No osim imena samih nema u prievodu upravo ništa, što bi ma samo iole odgovaralo onomu, što je u latinskom originalu, i čovjek se mora čudom začuditi, kako je prevodilac došao do toga, da baš Vergiliju i Lukanu pripisuje ono, što navodi u svojih naucih. Jer dočim se u lat. originalu obzirom na georgica o Vergiliju veli: „Telluris si forte velis cognoscere cultus, Vergilium legito“, a o Lukanu (dakako krivo, jer o punskih ratovih nije pisao): „Si romana cupis et punica noscere bella, Lucanum quaeras, qui Martis proelia dicet“, to naš prevodilac: „Pravi Virgiliuš: od zemle tere iz vodě ishodi blago“, a o Lukanu: „Pravi Lukanuš: kako slava bi prva dobrota, i se est, ako ljubiš, poznaj želenie skorě to smrt narica se da ljudi mori smrt.“

II. Prievod M. Marulića.

Marulić je preveo samo distihe i one metrijske uvode pred drugom, trećom i četvrtom knjigom, izostavio je dakle obćeniti prozaični uvod „Cum animadverterem etc.“ i onih 56 kratkih izreka (sententiae breves). Isti postupak opaža se kod mnogih drugih prievoda tih „Catonovih“ izreka, n. p. kod mnogih njemačkih. Sr. Zarncke op. cit. str. 72: „Viele lassen die einleitung und die kurzen sentenzen ganz weg, oder begnügen sich mit dem lateinischen original“. Distisi su svi prevedeni što se u običnih izdanjih nalaze, samo je ostao nepreveden I, 14. No zato dodao

Digitized by Google

je prevodilac zaključnu kiticu, u kojoj izražava želju, neka bi nauci čitateljem bili koristni, te slavi presveto trojstvo.

Način, kako je Marulić pri prevadjanju postupao, vidi se iz IV, 49, dakle iz posljednjega distiha cieloga djela. Latinski original:

„Miraris verbis nudis me scribere versus,
hos brevitas sensus fecit coniungere binos"

preveo je ovako:

Ino ni ostalo, ča bih reć pohotil,
ner, da s riči malo mnogo sam obhitil;
ke po dva versa pe Kato premudri sam
ja po četiri te nauke izpisah vam".

Marulić je preveo dakle dva latinska heksametra kiticom od četiri dvanaesterca sa srokovi u sredini i na kraju stiha, dakle poslje šestoga i dvanaestoga sloga. Od toga svoga načela glede broja stihova odustao je samo kod metrijskih uvoda drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi. Tako je preveo uvodnih 10 heksametara (ne 11, jer stih *corporis ut cunctos possis depellere morbos* je pozniji umetak) kod druge knjige dvjema kiticama, gdje bi, da je svoje pravilo dosljedno proveo, moralo biti pet kitica; 6 heksametara pred trećom knjigom preveo je takodjer dvjema kiticama, a 4 heksametra pred četvrtom knjigom jednom jedinom kiticom.

Kod tih uvodnih stihova postupahu i drugi prevodioci najslobodnije, jedini Maximos Planudes, koji se naravno kano učenjak i u klasičnih literaturah znanstveno naobražen čovjek ne smije ni uzporediti s drugimi prevodioci, držao se je u svom grčkom prievodu u svem latinskoga originala, samo kod uvodnih verasa druge knjige odstupio je sasvim racionalno od njega u toliko, što je mjesto latinskih pisaca uzeo dotične grčke, koji su o tih predmetih pisali: tako mjesto Vergilija *Hesioda*, mjesto Macera *Nikandra*, mjesto Lucana *Omira* (te je prama tomu naravno i tekst sam promienio) i mjesto Ovidija *Theokrita*.

Kako Marulić tako su jamačno i kod drugih naroda prevodioci glede izbora metra i broja stihova u pojedinih kiticah postupali, da su naime uzimali takove metre, koji su u ono vrieme i inače u pjesničtvu dotičnoga naroda bili u običaju, ne vežuć se inače strogo na broj stihova osobito u starije vrieme. Tako n. p. najstariji njem. prievod sastoji iz kitica po dva, tri ili četiri stiha srokovana, dočim prievodi poznije dobe sastoje skroz od kitica po 4 stiha sa srokom. Kao primjer navodim po Zarnckeu op. cit. str. 78 prievod (iz nekoga Stuttgardtskog rukopisa) IV, 49:

Digitized by Google

Inih ljubi takoj, da prijatelj budeš
i duši sam svojoj, i grišan ne budeš.

III. 10: Rebus et in censu, si non est, quod fuit ante,
fac vivas contentus eo, quod tempora praebent.

Ako nimaš toko ti blaga svojega
imao si koko vrimena pridnjega,
o tom se kuntetaj, i još od stvari tih,
vazda hvalu podaj bogu, i od stvari svih.

IV. 17: Si famam servare cupis, dum vivis, honestam,
fac fugias animo, quae sunt mala gaudia vitae.

Ako ćeš doteći dobar glas i nosit
i više usteći, ne htij se ponosit,
ni se razkoši daj, ni slasti vrimenoj,
sa svakim mir imaj, u svem se boga boj.

Tako takodjer I 7, 2, I 23, II 13, IV 4, 36, 38 i dr. pa osobito početak cieloga djela i svršetak.

I. 1: Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
hic tibi praecipue sit pura mente colendus.

Dušu je bog stvoril na priliku svoju,
za to bi ti imil stavit pomnju tvoju,
da griha ne učiniš; grih ju će ogrdit,
a da dobro živiš, tim će t' blažena bit.

A svršivši prievod distihâ dodao je još kiticu, u kojoj izražava pobožne kršćanske osjećaje svoje:

A da vam naprudi besid ke sbrasmo s tog,
otac, sin, duh budi hvaljen, jedini bog,
na zemlji, na more, na nebo, po vas svit,
sve dni, kim ne more skončan'ja biti lit.

Ova tendencija, da se svedu moralni ti nauci na kršćanski moral, te da se njim što pobliže tumače, što obrazlažu, ne opaža se možda samo kod Marulića; isti duh proviruje, kako smo se osvjedočili, takodjer iz onoga glagolskoga prievoda, o kojem smo prije već govorili, proviruje takodjer, doduše u manjoj mjeri, iz drugih hrvatskih prievoda, a proviruje napokon više manje iz mnogih prievoda na drugih jezicih, pače tragovi takovoj tendenciji opažaju se i u nekih variantah latinskoga originala.

Da navedemo sada nekoliko primjera iz drugih nehrvatskih prievoda, gdje se ista tendencija vidi. U jednom pražkom rukopisu saec. XIV (Feifalik, op. cit. str. 214 sl.) glasi prievod prvoga distiha:

„Poniewadz gest *wssemohoczy*
Buch nawieky wzdy buduczy

Digitized by Google

Gakz nam pismo wsseliyake
Swiedczy vczy k tomu take
Toho slussy naprzed cztiti
Czystu myslij wzdy chwalitij".

I, 40: Dapsilis interdum notis caris et amicis,
cum fueris felix, semper tibi proximus esto.

Vtiessyly kdy *pan buch* koho
Zie gemu wrucze pugde mnoho
Materz przately znamenie czty
A ssczednost gim swlasscze zgewiti
Nescym sie pto gynim lepssy
Bud sam sobie nayblissy.

I, 15, 2: atque aliis cum tu benefeceris ipse sileto.

Pomni wzdy chwalitij toho
Kdot zgewuge przizni mnoho
Pakly vczyniss bliznimu

Iz raznih njemačkih rukopisa kašnjega vremena (15. stoljeća) navodim iz tekstova kod Zarnckea op. cit. str. 101, gdje je od t. z. „sententiae breves" prva izreka *itaque deo supplica* ovako prevedena:

„Als sey mein erst gebot
du scholt anbiten ainen got".

U drugom nekom rukopisu (kod Zarncke, str. 108) prevedena je ista izreka i druga *(parentes ama)* i treća *(cognatos cole)* ovako:

Ere gott und bett zu aller fryst
wan die groste tugent das ist
habe eltern lieb d-in frewnd ere.

a u drugom jednom (kod Zarncke str. 110) prevedena je 1. i 2. kratka izreka:

Und also soltu bitten gott
und darzu halten sein gebott
wiltu denn tugent meren
so soltu vatter und muter eeren;

gdje je druga izreka *parentes ama* sasvim po dekalogu prevedena.

Sent. 36 *nihil mentire:*

Du solt ouch nit ligen
noch die leut betriegen (Zarncke str. 111).

Sr. još prievod prvoga distiha prve knjige I 1.

Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
hic tibi praecipue sit pura mente colendus.

Got ist zu allen stunden
als vns dy geschrifft vnd der mund chunden
dem got yo zu ersten ere
mit raynem mund das ist mein lere.

Digitized by Google

gdje onoga, što je u prvom redu, u latinskom izvorniku nema, i gdje se u drugom stihu pod „dy geschrifft“ bez dvojbe *sveto pismo*, a pod „*mund*“ u istom stihu valjda ustmena tradicija razumieva.

I tako jamačno mogli bismo i u prievodih na drugih jezicih naći dosta analogija tomu nastojanju, da se izreke i nauci stave u neki savez s kršćanskim naukom i s njegovim najvjernijim i najizrazitijim izvorom, sa svetim pismom. Tomu se nećemo ni malo čuditi, ako pomislimo, da su ti „Catonovi“ nauci prije svega bili namienjeni mladeži u učionah, i da su učione tada po svoj zapadnoj Evropi gotovo sasvim bile pod upravničtvom svećenikâ, i da su se kao što druge knjige tako i ovi „nauci“ najviše u manastirih po redovnicih prepisivali i prevodili. A za našega Marulića znade se, da je ne samo u teologijskih stvarih bio vrlo učen, nego takodjer naklon pobožnomu asketičnomu životu.

Što se dalnjih kriterija Marulićeva prievoda tiče, to je on istina bog što no vele vrlo slobodan, ali varao bi se, tko bi zato mislio, da je i po smislu nauka samih svagdje netačan. Osim razmjerno riedkih iznimaka, gdje je drugo šta u prievodu nego li u originalu, to je jezgra pojedinih izreka, dakle nauk sam, do kojega je napokon kod takovih spisa najviše stalo, gotovo svagdje pogodjen, te takodjer u obće dosta sgodno izražen. No kod obrazlaganja, koje je obično u drugoj polovici kitica zadržano, ne drži se prevoditelj strogo svoga originala, nego udaljuje se vrlo često od njega. Često naime podkrepljuje svoje moralne zasade drugimi razlozi, za koje misli, da su prikladniji za čitatelje, nego li oni, što su u latinskom originalu. Medju ovimi zauzimaju osobito važno mjesto ona obrazlaganja, koja su u duhu kršćanskoga morala izvedena, kako smo to prije razložili. Često pak upotrebljava doduše iste razloge, iste motivacije, što su u izvorniku, ali ih punije i obširnije, te s toga za obična čitatelja i razumljivije prikazuje. Takovu postupku imao je prevodilac, uzme li se na um prava svrha takovih moralnih spisa, opravdana razloga donekle u latinskom originalu samom. Jer uz svu jezgrovitost većine nauka, koji se u Catonovih distisih izlažu, mora ipak nepristran čitalac priznati, da mnogi baš nisu jasni, nego da im je češće smisao taman i zamršen, pa da i ono, što se u ime obrazlaganja nauka samih navodi, nije svagdje tako, da bi obastati moglo pred zahtjevi stroge logike. Lako se to može dokučiti, ako se uvaži historija tih distiha, da se jezgra njihova osniva na zasadah predkršćanske etike, da su preradbom i utjecajem drugih faktora doživjeli mnogu promjenu, i da je u raznih rukopisih i red

Digitized by Google

pojedinih distiha i spojenje pojedinih stihova u distihe nedosljedno i različito provedeno.

Da dakle bude svojim čitateljem što više razumljiv, bijaše ponajglavniji uzrok, što se naš prevodilac u pojedinostih nije baš strogo držao svoga izvornika. Po tom razlogu može se takodjer razumjeti načelo i način, kako je odstupao od originala. Ovo odstupanje sastoji s riedkimi iznimkami, koje ćemo kašnje navesti, u amplifikaciji mislî t. j. da se više kaže, nego li u originalu, bud da se dodaje kakovo obrazlaganje, ograničenje, specializovanje, pobliža modifikacija ili slični dodatci, bud da se izražava u glavnom doduše ista misao, ali se dodavanjem sinonimnih izraza, antitezâ ili uplitanjem prispodoba, poslovica etc. razširuje. Na takovu amplifikaciju prisilio je prevodioca, osim težnje za jasnoćom i lagljom razumljivošću, takodjer ponešto i izbor metra i strofâ. Jer uzmemo li za dva lat. heksametra poprieko 30 slovaka, to je prevodilac, da tim, što je u ta dva stiha rečeno, popuni četiri dvanaesterca, dakle 48 slovaka, svakako bio prinudjen koješta dodavati, čega u originalu ne ima, ma kako mi u ostalom uvažavali veliku razliku hrvatskoga i latinskoga jezika glede dikcije i frazeologije.

Da predjemo sada na potanje razlaganje toga, što rekosmo.

1. Kod latinskih distiha sadržava obično prvi heksametar nauk sam, a drugi njegovo obrazlaganje ili motivaciju, vrlo riedko obratno (n. pr. I.1, 19, 21, 33). Obrazlaganje uvodi se ili asindetično ili česticami *nam, enim, etenim* ili uzročnim veznikom *cum* ili drugim kojim shodnim veznikom.

Kadkada ne ima posebna obrazlaganja, nego oba stiha sadržavaju nauk (I. 9, 11, 15, 16, 20, 23, 24, 26, 28, 37, 40; II. 2; III. 2, 8, 9, 10, 16, 23; IV. 2, 6, 10, 11, 15, 17, 25, 32, 35, 44, 47, 48); kadkada davaju se po dva nauka (n. pr. II. 22, III. 11, IV. 26), kadkada pak isti je nauk dva puta tautologijom izražen (n. pr. II. 18).

Toga se je načela i Marulić u obće držao; iznimaka ima razmjerno malo.

Tako izpušta kadkada obrazlaganje, gdje ga u latinskom ima. Amo spada II. 3:

Linque metum leti, nam stultum est tempore in omni,
dum mortem metuis, amittere gaudia vitae.

Nimaj strah od smrti; da je se ne bojiš
grihov se isprti, a nastoj da živiš
pod zakon podložan, i ne sustan' prosit,
da s' vazda uzmožan duhovno se nosit.

Digitized by Google

Inih ljubi takoj, da prijatelj budeš
i duši sam svojoj, i grišan ne budeš.

III. 10: Rebus et in censu, si non est, quod fuit ante,
fac vivas contentus eo, quod tempora praebent.

Ako nimaš toko ti blaga svojega
imao si koko vrimena pridnjega,
o tom se kuntetaj, i još od stvari tih,
vazda hvalu podaj bogu, i od stvari svih.

IV. 17: Si famam servare cupis, dum vivis, honestam,
fac fugias animo, quae sunt mala gaudia vitae.

Ako ćeš doteći dobar glas i nosit
i više usteći, ne htij se ponosit,
ni se razkoši daj, ni slasti vrimenoj,
sa svakim mir imaj, u svem se boga boj.

Tako takodjer I 7, 2, I 23, II 13, IV 4, 36, 38 i dr. pa osobito početak cieloga djela i svršetak.

I. 1: Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
hic tibi praecipue sit pura mente colendus.

Dušu je bog stvoril na priliku svoju,
za to bi ti imil stavit pomnju tvoju,
da griha ne učiniš; grih ju će ogrdit,
a da dobro živiš, tim će t' blažena bit.

A svršivši prievod distihâ dodao je još kiticu, u kojoj izražava pobožne kršćanske osjećaje svoje:

A da vam naprudi besid ke sbrasmo s tog,
otac, sin, duh budi hvaljen, jedini bog,
na zemlji, na more, na nebo, po vas svit,
sve dni, kim ne more skončan'ja biti lit.

Ova tendencija, da se svedu moralni ti nauci na kršćanski moral, te da se njim što pobliže tumače, što obrazlažu, ne opaža se možda samo kod Marulića; isti duh proviruje, kako smo se osvjedočili, takodjer iz onoga glagolskoga prievoda, o kojem smo prije već govorili, proviruje takodjer, doduše u manjoj mjeri, iz drugih hrvatskih prievoda, a proviruje napokon više manje iz mnogih prievoda na drugih jezicih, pače tragovi takovoj tendenciji opažaju se i u nekih variantah latinskoga originala.

Da navedemo sada nekoliko primjera iz drugih nehrvatskih prievoda, gdje se ista tendencija vidi. U jednom pražkom rukopisu saec. XIV (Feifalik, op. cit. str. 214 sl.) glasi prievod prvoga distiha:

„Poniewadz gest *wssemohoczy*
Buch nawieky wzdy buduczy

Digitized by Google

Gakz nam pismo wsseliyake
Swiedczy vczy k tomu take
Toho slussy naprzed cztiti
Czystu myslij wzdy chwalitij".

I, 40: Dapsilis interdum notis caris et amicis,
cum fueris felix, semper tibi proximus esto.

Vtiessyly kdy *pan buch* koho
Zie gemu wrucze pugde mnoho
Materz przately znamenie czty
A ssczednost gim swlasscze zgewiti
Nescym sie pto gynim lepssy
Bud sam sobie nayblissy.

I, 15, 2: atque aliis cum tu benefeceris ipse sileto.

Pomni wzdy chwalitij toho
Kdot zgewuge przizni mnoho
Pakly vczyniss bliznimu

Iz raznih njemačkih rukopisa kašnjega vremena (15. stoljeća) navodim iz tekstova kod Zarnckea op. cit. str. 101, gdje je od t. z. „sententiae breves" prva izreka *itaque deo supplica* ovako prevedena:

„Als sey mein erst gebot
du scholt anbiten ainen got".

U drugom nekom rukopisu (kod Zarncke, str. 108) prevedena je ista izreka i druga *(parentes ama)* i treća *(cognatos cole)* ovako:

Ere gott und bett zu aller fryst
wan die groste tugent das ist
habe eltern lieb dein frewnd ere.

a u drugom jednom (kod Zarncke str. 110) prevedena je 1. i 2. kratka izreka:

Und also soltu bitten gott
und darzu halten sein gebott
wiltu denn tugent meren
so soltu vatter und muter eeren;

gdje je druga izreka *parentes ama* sasvim po dekalogu prevedena.

Sent. 36 *nihil mentire:*

Du solt ouch nit ligen
noch die leut betriegen (Zarncke str. 111).

Sr. još prievod prvoga distiha prve knjige I 1.

Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
hic tibi praecipue sit pura mente colendus.

Got ist zu allen stunden
als vns dy geschrifft vnd der mund chunden
dem got yo zu ersten ere
mit raynem mund das ist mein lere.

Digitized by Google

gdje onoga, što je u prvom redu, u latinskom izvorniku nema, i gdje se u drugom stihu pod „dy geschrifft“ bez dvojbe *sveto pismo*, a pod „*mund*“ u istom stihu valjda ustmena tradicija razumieva.

I tako jamačno mogli bismo i u prievodih na drugih jezicih naći dosta analogija tomu nastojanju, da se izreke i nauci stave u neki savez s kršćanskim naukom i s njegovim najvjernijim i najizrazitijim izvorom, sa svetim pismom. Tomu se nećemo ni malo čuditi, ako pomislimo, da su ti „Catonovi“ nauci prije svega bili namienjeni mladeži u učionah, i da su učione tada po svoj zapadnoj Evropi gotovo sasvim bile pod upravničtvom svećenikâ, i da su se kao što druge knjige tako i ovi „nauci“ najviše u manastirih po redovnicih prepisivali i prevodili. A za našega Marulića znade se, da je ne samo u teologijskih stvarih bio vrlo učen, nego takodjer naklon pobožnomu asketičnomu životu.

Što se dalnjih kriterija Marulićeva prievoda tiče, to je on istina bog što no vele vrlo slobodan, ali varao bi se, tko bi zato mislio, da je i po smislu nauka samih svagdje netačan. Osim razmjerno riedkih iznimaka, gdje je drugo šta u prievodu nego li u originalu, to je jezgra pojedinih izreka, dakle nauk sam, do kojega je napokon kod takovih spisa najviše stalo, gotovo svagdje pogodjen, te takodjer u obće dosta sgodno izražen. No kod obrazlaganja, koje je obično u drugoj polovici kitica zadržano, ne drži se prevoditelj strogo svoga originala, nego udaljuje se vrlo često od njega. Često naime podkrepljuje svoje moralne zasade drugimi razlozi, za koje misli, da su prikladniji za čitatelje, nego li oni, što su u latinskom originalu. Medju ovimi zauzimaju osobito važno mjesto ona obrazlaganja, koja su u duhu kršćanskoga morala izvedena, kako smo to prije razložili. Često pak upotrebljava doduše iste razloge, iste motivacije, što su u izvorniku, ali ih punije i obširnije, te s toga za obična čitatelja i razumljivije prikazuje. Takovu postupku imao je prevodilac, uzme li se na um prava svrha takovih moralnih spisa, opravdana razloga donekle u latinskom originalu samom. Jer uz svu jezgrovitost većine nauka, koji se u Catonovih distisih izlažu, mora ipak nepristran čitalac priznati, da mnogi baš nisu jasni, nego da im je češće smisao taman i zamršen, pa da i ono, što se u ime obrazlaganja nauka samih navodi, nije svagdje tako, da bi obastati moglo pred zahtjevi stroge logike. Lako se to može dokučiti, ako se uvaži historija tih distiha, da se jezgra njihova osniva na zasadah predkršćanske etike, da su preradbom i utjecajem drugih faktora doživjeli mnogu promjenu, i da je u raznih rukopisih i red

Digitized by Google

pojedinih distiha i spojenje pojedinih stihova u distihe nedosljedno i različito provedeno.

Da dakle bude svojim čitateljem što više razumljiv, bijaše ponajglavniji uzrok, što se naš prevodilac u pojedinostih nije baš strogo držao svoga izvornika. Po tom razlogu može se takodjer razumjeti načelo i način, kako je odstupao od originala. Ovo odstupanje sastoji s riedkimi iznimkami, koje ćemo kašnje navesti, u amplifikaciji mislî t. j. da se više kaže, nego li u originalu, bud da se dodaje kakovo obrazlaganje, ograničenje, specializovanje, pobliža modifikacija ili slični dodatci, bud da se izražava u glavnom doduše ista misao, ali se dodavanjem sinonimnih izraza, antitezâ ili uplitanjem prispodoba, poslovica etc. razširuje. Na takovu amplifikaciju prisilio je prevodioca, osim težnje za jasnoćom i lagljom razumljivošću, takodjer ponešto i izbor metra i strofâ. Jer uzmemo li za dva lat. heksametra poprieko 30 slovaka, to je prevodilac, da tim, što je u ta dva stiha rečeno, popuni četiri dvanaesterca, dakle 48 slovaka, svakako bio prinudjen koješta dodavati, čega u originalu ne ima, ma kako mi u ostalom uvažavali veliku razliku hrvatskoga i latinskoga jezika glede dikcije i frazeologije.

Da predjemo sada na potanje razlaganje toga, što rekosmo.

1. Kod latinskih distiha sadržava obično prvi heksametar nauk sam, a drugi njegovo obrazlaganje ili motivaciju, vrlo riedko obratno (n. pr. I.1, 19, 21, 33). Obrazlaganje uvodi se ili asindetično ili česticami *nam, enim, etenim* ili uzročnim veznikom *cum* ili drugim kojim shodnim veznikom.

Kadkada ne ima posebna obrazlaganja, nego oba stiha sadržavaju nauk (I. 9, 11, 15, 16, 20, 23, 24, 26, 28, 37, 40; II. 2; III. 2, 8, 9. 10, 16, 23; IV. 2, 6, 10, 11, 15, 17, 25, 32, 35, 44, 47, 48); kadkada davaju se po dva nauka (n. pr. II. 22, III. 11, IV. 26), kadkada pak isti je nauk dva puta tautologijom izražen (n. pr. II. 18).

Toga se je načela i Marulić u obće držao; iznimaka ima razmjerno malo.

Tako izpušta kadkada obrazlaganje, gdje ga u latinskom ima. Amo spada II. 3:

> Linque metum leti, nam stultum est tempore in omni,
> dum mortem metuis, amittere gaudia vitae.
>
> Nimaj strah od smrti; da je se ne bojiš
> grihov se isprti, a nastoj da živiš
> pod zakon podložan, i ne sustan' prosit,
> da s' vazda uzmožan duhovno se nosit.

Digitized by Google

Slično takodjer I. 36, 2:

ira odium generat, concordia nutrit amorem
neprijazan parnja, prijazan čini mir,
tko je, ki ne mrmnja, kad ga naskoči zvir?

Posljednjoj izreci ne odgovara ništa u latinskom originalu.

Ali i inače navode se u hrvatskom druga obrazlaganja nego li u latinskom.

I 39: Conserva potius quae sunt iam parta labore;
cum labor in damno est, crescit mortalis egestas.
Šćedi ča si stekal i s trudom dobio,
da t' ne pride pečal, buduć ostario.
Trudno je pod starost moći ča dobiti.
a smrtna je žalost tad ništar nemiti.

Na takovo obrazlaganje prinudila je prevodioca amplifikacija prvoga lat. stiha dodatkom izreke u 2. hrvat. stihu, koje u lat. ne ima.

Amo mogu se još pribrojiti II. 5, III. 4, IV. 24, 31 i dr.

3. Karakteristično je, da Marulić ne izvodi mislî latinskoga originala onako, kako je u izvorniku, makar inače i slobodno i prama duhu hrvatskoga jezika, nego ih razširuje. U tu svrhu služi se raznimi sredstvi.

a) Dodaje iste misli pod drugim oblikom (tautologija) ili slične, često tako, da se misli negativno izraženoj dodaje ista misao samo pozitivno ili obratno. Ovakovo gomilanje sinonimnih izraza i cielih izreka opaža se često.

I, 3: Virtutem primam esse puta compescere linguam
Prva ti jest kripost, jazik ustezati
i mučanja milost u sebi imati.

II, 8, 2: quem coniux diligit = ki mužu jest
ljubak i s kim ima pokoj.

I 15, 2: atque aliis cum tu benefeceris ipse sileto
. . . . . ; da hvalit se nimaš
kada sam učiniš ko dobro inomu:
čin' poni da mučiš, ni pravljaš drugomu.

I 20 placide accipito: dobrovoljno ga prim' i milosno i rado.

I 21: Infantem nudum cum te natura crearit
Buduć se ti rodil ubog i nag i gol
s nevoljom se podil na sega svita okol.

Ovdje je ne samo *nudus* dvjema sinonimnima izrazima nag i gol prevedeno, nego takodjer i onaj pojam „siromaštva“, koji u

Digitized by Google

lat. u tom stavku nije ni izražen posebnom riečju, nego se samo iz smisla cieloga distiha razabire.

I 25: Quod praestare potes, ne bis promiseris ulli
Ča tud'je moreš dat ne htij prodiljati
ni dva krat obećat, ni se ujimati.

I 37 Servorum ob culpam = Sluga kad sagriši
tere ti bude kriv.

II 1: Si potes ignotis etiam prodesse memento
Ljudem svim neznanim, kada mož, naprudi,
u ništar nijednim nigdar ne naudi.

II 4: Iratus de re incerta contendere noli
Od sumnjene stvari srdito se pričat
ostav', i u kari prez pristanka kričat.

II 27: partem qui spectat utramque
zad i sprid da j' okat, da s obi stran vidi.

II 31: Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat
dum vigilat, sperat: per somnum cernit id ipsum.
Ča t' se bude sniti, za ono ti ne haj,
ni viru imiti u vidin'ja takaj;
jere, ča človik mni al želi imiti.
to t' mu s' u noći sni, to t' bude tlapiti.

IV. 28 *parce laudato:* ne uznos' visoko človika, ni hvali. III. 18 *inter convivas* mej prisidci stola i gdji je starih zbor; III. 16 *patienter ferre memento* trpi z dobre volje a ne budi zlovoljan. III. 20 *aliena sequuntur* tujega se late, ni jih sram ni krasti.

IV 45: Quam primum rapienda tibi est occasio prima
Kada prigodu vidiš, tud'je ju popadi,
ter ča činit misliš, toj činit napadi.

IV 46: Morte repentina noli gaudere malorum
Nemoj se veselit nagloj smrti zalih,
da prija dreselit osudu dopalih.

IV 16: Utere quaesitis opibus; fuge nomen avari.
Uživaj ča s' dobil, a ne budi lakom,
i potrati obil, kad je tribi. svakom.

IV, 16 2 *quid tibi divitias* = ča ti blago
prudi i da s' bogat mnogo.

IV 33: Quod potes, id tenta:
S česa moreš biti, toga se primi ram'
a ne htij nositi, ča nosit ne mož sam.

IV 13: Auxilium a notis petito, si forte laboras
Kad ku imaš nemoć, od prijatelj tvojih
svit pitaj ť pomoć, ne likari onih,
kih no ne znaš ni viš;

Digitized by Google

IV 21: Exerce studium, quamvis perceperis artem;
Art ako naučiš, teg za toj ne zapust',
nastoj da ga činiš, linost od sebe odpust';

Tako i I. 11, 26; II. 5, 21, 19, 26; III. 4, 11, 22, 23; IV. 10, 40 i dr.

b) Često opisuje pojmove ili ih specialisuje, konkretnije te tim živahnije, a ne riedko i plastičnije izražava.

I, 2 2: nam diuturna qu'es vitiis alimenta ministrat

gdje se ono *vitiis alimenta ministrare* ovako potanje i konkretnije izražava:

jer span'je veliko grihom daje ogoj,
vrime z blagom gubi, pameti tančinu
debeliju čini, oblama jačinu.

I 4: qui secum dissidet ipse = ki liše inih
sobom je neskladan u ričih i u dilih.

I 8: Nihil temere uxori de servis crede querenti
Ne viruj sve ženi, kada tužbe svoje
čineć reče: „meni zli su sluge tvoje“.

I 17: conscius ipse sibi de se putat omnia dici
Ki bo se ćutiti bude krivac u čem
vazda t' bude mniti, da govore o njem.

I 26: Qui simulat verbis nec corde ast fidus amicus
tu quoque fac simules
Tko t' ričmi vuhluje, a ni ti srcem prav,
ljubav mu taku je uz taku ljùbav stav';
za riči rič vrati, za stvari davaj stvar.

I 28: Cum tibi sint nati nec opes, tunc artibus illos
instrue, quo possint inopem defendere vitam.
Kad nimaš blaga part, a sinov si dopal,
čin' da se uče art, na ku je ki pristal,
da budu moć živit, tegom se uzdržuć,
a potribu nimit ništar ne umijuć.

II 1: utilius regno est meritis adquirere amicos
tim ti je vridnije prijatelja steći
ner od sve Vlahije kraljem se nareći.

II 12: Quid deus intendat noli perquirere sorte
quid statuat de te sine te deliberat ipse
„Ča kani bog stvorit, nemoj iziskovat,
ner u čem on očit htil se je ukazat;
otajna iskati po zlamen'ja nika
ali htit čarati griha je velika“.

gdje drugi latinski stih nije ni preveden, ali s toga pojam od *sors* u prvom stihu obširno protumačen.

Digitized by Google

u hrvatskom prievodu pak ovom:

„ribar na udicu založaj nadije
da ulovi ribicu, koja se zadije".

Tako i II. 11 mjesto obrazlaganja:

„lis minimis verbis interdum maxima crescit".

čitamo poslovicu:

„iskra mala požar veće krat izvede".

II, 25: . . . „spes una hominem nec morte relinquit".

„Zimu slidi lito, oblake vedrina
noći stanovito dan, vitre tišina".

II, 6: Quod nimium est fugito, parvo gaudere memento:
tuta mage est puppis, modico quae flumine fertur.

„Za steć niko blago, čemu ti je štentat,
veće t' budi drago, malim se kuntentat.
Jer prikrčana nav rado se potopi,
a ka je prazna plav, more ju naskropi".

Kako se vidi, obrazlaganje nije identično s onim u latinskom.

IV, 9: namque solent, primo quae sunt neglecta, nocere.

jer veće naudi onomu, ki zaspi,
ter se ne probudi, kada no tat uzbdi.

Kadkada se dodaje onomu obrazlaganju, koje je u izvorniku, još koja takova poslovica u svrhu silnije podkrepe.

I, 27: Noli homines blando nimium sermone probare

„Dobra ne drž' za to, ki t' slatko besidi"

U lat. se obrazlaže taj nauk takodjer nekom poslovicom:

„fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps".

u hrvatskom prievodu pak:

„ne bude t' sve zlato, ča se svitlo vidi;
ptičar lipo pišćat pticam se ne lini
i cuvitom nišćat, dokla jih prehini".

II, 16: Nec te collaudes, nec te culpaveris ipse;
hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

„Ni se sam pohvali, ni se pokudi sam,
jer će reć ostali: mahnit je vidit nam".

Tim je sve rečeno, što je u latinskom, osim onoga *„quos gloria vexat inanis"*, što u obće nije ni prevedeno, no ipak još dolazi podkrepa uzeta iz izkustva svakdanjega života:

„Po voću se sudi, kakova su stabla,
i kih je tko ćudi po dila dobra i zla".

Digitized by Google

Slično također I. 36, 2:

ira odium generat, concordia nutrit amorem
nepriјazan parnja, prijazan čini mir,
tko je, ki ne mrmnja, kad ga naskoči zvir?

Posljednjoj izreci ne odgovara ništa u latinskom originalu.

Ali i inače navode se u hrvatskom druga obrazlaganja nego li u latinskom.

I 39: Conserva potius quae sunt iam parta labore;
cum labor in damno est, crescit mortalis egestas.
Šćedi ča si stekal i s trudom dobio,
da t' ne pride pečal, buduć ostario.
Trudno je pod starost moći ča dobiti.
a smrtna je žalost tad ništar nemiti.

Na takovo obrazlaganje prinudila je prevodioca amplifikacija prvoga lat. stiha dodatkom izreke u 2. hrvat. stihu, koje u lat. ne ima.

Amo mogu se još pribrojiti II. 5, III. 4, IV. 24, 31 i dr.

3. Karakteristično je, da Marulić ne izvodi mislî latinskoga originala onako, kako je u izvorniku, makar inače i slobodno i prama duhu hrvatskoga jezika, nego ih razširuje. U tu svrhu služi se raznimi sredstvi.

a) Dodaje iste misli pod drugim oblikom (tautologija) ili slične, često tako, da se misli negativno izraženoj dodaje ista misao samo pozitivno ili obratno. Ovakovo gomilanje sinonimnih izraza i cielih izreka opaža se često.

I, 3: Virtutem primam esse puta compescere linguam
Prva ti jest kripost, jazik ustezati
i mučanja milost u sebi imati.

II, 8, 2: quem coniux diligit = ki mužu jest
ljubak i s kim ima pokoj.

I 15, 2: atque aliis cum tu benefeceris ipse sileto
. . . . . ; da hvalit se nimaš
kada sam učiniš ko dobro inomu:
čin' poni da mučiš, ni pravljaš drugomu.

I 20 placide accipito: dobrovoljno ga prim' i milosno i rado.

I 21: Infantem nudum cum te natura crearit
Buduć se ti rodil ubog i nag i gol
s nevoljom se podil na sega svita okol.

Ovdje je ne samo *nudus* dvjema sinonimnima izrazima n a g i g o l prevedeno, nego također i onaj pojam „siromaštva“, koji u

Digitized by Google

III 21: quae (scil. *mors)* bona si non est
a da prem dobra ni
(jer podvraća lonac, ki svita slastju vri).

Sr. I. 16, II. 3, 13, IV. 7. 5, 19 i dr.

d) Osim do sada navedenih ima još omanjih dodataka, kojimi se smisao cielih izreka doduše ne modificira pobliže, nego služe samo kano razjasnjujuće glosse. N. pr. I. 17 mneć da te razpravlja. III. 20 li hteć trbuh pasti; IV. 11 *unum praecipio tibi* ja ti hoću dat svita sad neluda; ibd. *hominem* človika huda (prama kontekstu).

IV 23: Disce, sed a doctis, indoctos ipse doceto
Uči se od umića i kad se naučiš,
nauč' ne umića knjigu, ku dobro viš.

I 30, 2: turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.
meštru bo je prirok, kada druzih ćudi
karajuć, bude uzrok, da sam sebe osudi.

I 21: *bibentis* ki kopni piti brez reda

Sr. I 20, 31 i dr.

4. Takovih mjesta, da bi šta ostalo neprevedeno, što je u izvorniku, ima vrlo malo. To su većinom takove stvari, kojimi se smisao dotičnih mjesta ni malo ili posve neznatno mienja ili preinačuje n. pr. I. 16 *facta et dicta* djela; I. 26, 2 nije prevedeno *sic ars deluditur arte;* II. 15 *quos gloria vexat inanis,* IV. 37 corporis *umbra,* II. 13 invidiam nimio cultu vitare memento, gdje je *nimio cultu* prevedeno sa „odićom zalihom"; no to je premalo, jer *cultus* ima širi obseg. „Ne nimis splendore strepituque vitae conflaveris tibi hominum odium". Erasmo.

5. I inače, gdje i nema dodataka, o kojih smo govorili pod 3. prievod je većinom vrlo slobodan, kadkada tako, da se pravo rekuć ni ne može prievodom nazvati, nego više parafrazom, gdjegdje baš nejasnom i tamnom. Sr. I. 18, 2; I. 19, 34; II. 13, 14, 24; III. 3, 8, 2; III. 13; IV. 3, 12; IV. 18, 2; IV. 43, 27 i dr.

To su glavna načela, kojih se je Marulić držao prevodeć „Katonove nauke". Kako smo vidjeli, sastoje se ova poglavito u tom, da je prevodilac do zla boga razširivao misli latinskoga izvornika što opisivanjem pojmova što raznovrstnimi dodatci i umetci. Tim mu je prievod postao istina na mnogo mjesta jasniji i bistriji nego je original, ali takodjer i silno razvučen i mlohav, te je upravo tim izgubio onu krepkoću i jedrinu, koja mora da bude baš glavno obilježje takovih gnomičnih izreka. Naravno s gledišta našega vremena, gdje

Digitized by Google

od valjana prievoda ne tražimo samo tačnost i vjernost mislî, nego takodjer i vjernost izražaja, gdje to iole dopušta narav dotičnoga jezika, u koji prevodimo, mi takova prievoda odobriti ne možemo, ali možemo si ga protumačiti i izpričati tim, da je prevodiocu bilo poglavito do toga, da bude razumljiv i jasan, i da je takav način prevadjanja, koji je više parafraza nego li pravi prievod, kod svih dalmatinskih prevoditelja sve do novije dobe više manje bio u običaju. No promotrimo li pobliže taj prievod Marulićev, to opažamo, da se oni dodatci i umetci i u obće ona razširenja, o kojih smo razpravljali, po pravilu u drugom dvanaestercu nalaze, rjedje u četvrtom, a gotovo nikad u drugom kojem stihu, tako da bismo mogli vrlo često navedene stihove iz prievoda izpustiti, a ne bismo ni malo naudili razumljivosti prievoda, dapače primakli bismo se više duhu latinskoga izvornika.

Kao primjeri neka služe ova mjesta:

I 10 Contra verbosos noli contendere verbis
Ričmi prigovarat ne moj se s ričljivim,
[ako se ne č' karat i svadit s takovim.]

Tako bi se bez uštrba smisla mogao drugi dvanaesterac izpustiti: I. 4, 10, 16, 25, 27, 31, 39; II. 1, 4, 9, 18, 26, 31; III. 4, 7, 11, 13, 20, 21; IV. 5, 12, 16, 19, 26, 33, 36, 37, 45, 46, 48.

Četvrti dvanaesterac mogao bi se izpustiti: I. 15; II. 10; III. 1, 10, 23; IV. 17.

Dapače kadkada mogli bismo i 2. i 4. stih izpustiti, a ostalo bi ipak ono rečeno, što je u izvorniku. N. pr.:

I 3 Virtutem primam esse puta compescere linguam
proximus ille deo, qui scit ratione tacere.
Prva ti jest kripost, jazik uztezati
[i mučan'ja milost u sebi imati];
priličan je k bogu ki s vrimenom muči
[jere po razlogu govorit se uči].

I 21: Infantem nudum cum te natura crearit,
paupertatis onus patienter ferre memento.
Buduć se ti rodil ubog i nag i gol,
[s nevoljom se podil na sega svita okol];
uboštva težinu s ustrpin'jem nosi,
[i raja višinu razmišljaj i prosi].

I 36: Litem inferre cave, cum quo tibi gratia iuncta est
ira odium generat concordia nutrit amorem.
Ne potež se priti, s kim no s' u milosti,
[ni karat, ni riti, noseć oholosti];

Digitized by Google

neprijazan parnja, prijazan čini mir,
[tko je, ki ne mrmnja, kad ga naskoči zvir].

IV 22: Multum venturi ne cures tempora fati,
non timet mortem, qui scit contemnere vitam.

Ne haj hotit znati, kada imaš umrit,
[gdi će te smrt strti, ali odkud će prit];
smrti se ne boji, tko život ne haje,
[a pripravan stoji, jer se grihov kaje].

IV 44: Cum servos fueris proprios mercatus in usus
et famulos dicas, homines tamen esse memento.

Kad za tvu rabotu kupiš koga slugu
[nis' kupil ugota ni osla, da druga];
človik, kako ti, imij na pameti toj
[i kako tribi ni, pogrdit ga nemoj].

Tako i II. 18, 27; IV. 6, 21; drugi i treći II. 11; treći i četvrti I. 2, 9; II. 7, 16.

I omanji dodatci nalaze se većinom u 2. ili u 4. stihu. Sr. I. 7, 8, 11, 12, 17, 18, 20, 25, 28, 30, 31; II. 15, 18, 19; III. 11, 15; IV. 7, 23 i t. d.

III. Prievod „Catonovih distiha" od Marina Burešića.

Burešić preveo je sve distihe osim zadnjega IV. 49:

Miraris verbis nudis me scribere versus
hoc brevitas sensus fecit coniungere binos.

koji i onako ne sadržava nauka, nego samo metodu, po kojoj je pisac sastavljajuć svoje djelo postupao.

Izpustio je pak kao što i Marulić prozaički uvod „Cum animadverterem etc." i kratke izreke (sententiae breves), pa osim toga i uvodne stihove drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi, napokon preinačio je red kod 13., 14. i 15. nauka u toliko, što njegov 13. nauk odgovara latinskomu četrnaestomu, 14. petnaestomu, a 15. trinaestomu distihu prve knjige.

Burešić je preveo nauke u kiticah sastojećih od dva dvanaesterca sa srokom poslje šeste i dvanaeste slovke.

Izabravši si Burešić taj metar rekao je u dva dvanaesterca ono, čemu je Marulić trebao četiri, te već iz toga se može razabrati, da njegov prievod nije ni s daleka onako razvučen kako Marulićev, nego mnogo jedriji i krepčiji, premda inače. što se smisla i sadržaja nauka samih tiče, nije baš uviek tačan.

Digitized by Google

1. I Burešićev prievod pokazuje gdjegdje tendenciju, nauke navratiti na kršćanski, ali kud i kamo manje nego li oba prediduća prievoda, o kojih smo do sada razpravljali. U svem se ne nalazi više nego četiri primjera tomu, i osim ovih još nekoliko drugih, gdje se neki nauci lat. izvornika ponešto ublažuju.

Bur. 29, 2 (= I. 29), gdje mjesto latinskoga:

sic tibi nec parcus nec avarus nosceris ulli

stoji: „pomoz uboga, da stečeš tebi raj“.

B. 70 (= II 30): „Sit tibi praecipua, quod primum est, cura salutis“, gdje se kao kod Marulića *salus* uzima u znamenovanju „spasenje“, te se tim cielomu nauku daje drugi (kršćanski) smisao, kojega u njem ne ima.

B. 108 (= IV 14): Cum sis ipse nocens, moritur cur victima pro te?
Stultitia est morte alterius sperare salutem.
U griehu bivši ti kajat' se ne hteći
ne možeš prav biti uboziem dieleći.

B. 134 (= IV 41): Cum quid peccaris castiga te ipse subinde.
Kada grieh ki sgriešiš, kajat' se sveto jes'.

I. 1 ublažio je takodjer ono, što je u latinskom *ut carmina dicunt* prievodom „ko hoće svak rieti“, držeći jamačno, da je za duhovnost ili netjelovnost božju preslaba podkrepa pozivati se na *carmina*. I onu za najviše božansko biće odveć profanu i donekle nešto čudnu tvrdnju, koja se I. 3 riečmi izlaže, da je onaj *„qui scit ratione tacere“* tim *proximus deo,* izpustio je Burešić u 3. nauku:

Čin' prvu krepos tuj uzdržat' jezik tvoj
ne govor', mene čuj, kad hoće razlog toj.

Amo se može brojiti takodjer 106 (= IV. 12):

Cum tibi pervalidae fuerint in corpore vires
fac sapias, sic poteris vir fortis haberi.

Erasmo tumači taj nauk ovako: „Si natura dedit vires corporis, non statim vir fortis eris, nisi adiunxeris ingenii vim, hoc est, sapientiam, qua corporis robore recte utaris“; Burešić prevodi:

Imavši jakosti u snazi nu nastoj
take bit' kreposti, sva jakos er je toj.

Napokon proviruje takodjer donekle takova kršćanska tendencija, kada se *deus* prevodi 1 (= I. 1) sa „višnja vlas“, 52 (= II. 12) „bog odzgara“, i 128 (= IV. 34) „višnji odzgara“.

2. I Burešićev prievod je vrlo slobodan, ali pokazuje protivnu mahnu od Marulićeva. Dočim je Marulićev prievod, kako smo vi-

Digitized by Google

djeli, preko svake mjere razvučen, to je obratno Burešićev odveć sbijen te s toga i često netačan, taman i nerazumljiv. Prevodiocu je samo riedko pošlo za rukom, da u dva dvanaesterca valjano kaže, što je u dva latinska heksametra rečeno, većinom izostavio je bud u nauku samom, bud u obrazlaganju — a to češće biva — po koju misao ili ju je preinačio tako, da ne riedko trpi bistrina i razumljivost.

Češće se opaža takodjer, da je nauk i obrazlaganje spojio u jedno. te tako dao modifikaciju onoga nauka, što je u latinskom, ili da koje markantne i važne rieči, oko koje se upravo vrti glavni nauk sam, nije dobro shvatio, te tako i motivaciju prama tomu udesio. Tako je n. pr. posve krivo shvaćen nauk 6 (= I. 6):

Quae nocitura tenes quamvis sint cara relinquas,
utilitas opibus praeponi tempore debet

Što držiš tudje, vrat, kako je pravedno,
koris taj s častim stat' ne može za jedno.

7 (= I 7): Constans et lenis, ut res expostulat, esto.
Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

Na vrieme, moj svjet, promjenuj život svoj,
kako stvar bude htjet, mudru je dano toj.

Tu se ne radi o tom, da tko u obće način življenja mienja, nego to je rečeno s obzirom na karakter, na značaj.

12 (= I 12): Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi
nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Ne rec' od tve glave, što se ni reklo prije
neka t' ni zabave, da ti pak ž'o nije.

15 (I 13): Rem tibi promissam certo promittere noli,
rara fides ideo, quia multi multa loquuntur.

Što ti tko obeća, istino ne drži,
da t' muka ni veća, kad ti to ne izvrši.

29 (I 29): Quod vile est carum, quod carum vile putato,
sic tibi nec parcus nec avarus habeberis ulli.

Šta je ciena, kup' toga i cienu pak prodaj
pomozi uboga, da stečeš tebi raj.

31 (I 31): Quod iustum est petito, vel quod videatur honestum

Kad pitaš što na dar, vidj', mož' li imati.

35 (I 35): Ne dubites, cum magna petas, impendere parva,
his etenim rebus coniungit gratia caros.

Za vele prositi (?) malu se ne srdi
veselo primiti, ter ljubav potvrdi.

Digitized by Google

38 (I 38): Quem superare potes, interdum vince ferendo
maxima enim morum semper patientia virtus.

Svetit se nemoj htit zlim vrh zla čovika
trpeći se osvetit', to je krepos velika.

41 (II. 1): Si potes, ignotis etiam prodesse memento
I tiem, kih ne znaš ti, dil' tvoje bogatstvo.

53 (II 13): Invidiam nimio cultu vitare memento,
quae si non laedit, tamen hanc sufferre molestum est.

Jezgra ovoga nauka je, da se valja čuvati odveć sjajna življenja, jer to probudjuje zavist drugih; mjesto toga čitamo kod Burešića:

Zavidos dobra ni svaka, dim, na svieti,
štetu ti ne čini, nu je trudno podnieti.

82 (III 11): Uxorem fuge, ne ducas sub nomine dotis,
nec retinere velis, si coeperit esse molesta.

Da je tu dvostruk nauk sadržan, vidi se na prvi mah; Burešić dao je samo prvi:

Nemoj se ženiti s ženome s dukati,
da se pak š njome ti ne žudiš rastati.

drugi izpustio je, po svoj prilici zato, što se kršćanskomu moralu protivi.

124 (IV 30):

Cum Venere et Baccho lis est et iuncta voluptas.
quod lautius est, aio, complectere, sed fuge lites.

Erasmo: „Excerpe quod inest boni, fuge quod adiunctum est mali. Erhilarat potatio, discutit curas, utere hac commoditate, sed rursus ebrietas incitat ad iurgia, hoc cave. Item Venus delectat, sed habet sua iurgia. Ama igitur absque dissidiis“. Toga pak ne ima u Burešićevu prievodu:

Vino ter bludnos taj niesu bez gorkosti,
togaj se uklanjaj, druge išti radosti.

130 (IV 36): Est iactura gravis, quae sunt amittere damnis;
sunt quaedam quae ferre decet patienter amicum.

Erasmo: „Si verbulo laedat amicus, ferendum est. At damna rerum nemo potest aequo animo ferre. In his igitur cavendum, ne laedamus amicum“. Burešić posve netačno i nerazumljivo:

Štetome stvari ke gube se, trudno je,
ne zgubiv pak njeke podnieti lasno je.

135 (IV 41): Damnaris nunquam post longum tempus amicum;
mutavit mores, sed pignora prima memento.

Digitized by Google

Erasmo: „Si is cum quo tibi fuit diutina consuetudo, forte mutatis moribus alius esse coepit, hoc debes tribuere veteri necessitudini, ne vituperes eum, etiamsi non est dignus qui ametur".

Prijatelja davnjega ne ostavi za grieh mal,
spomen' se prednjega dobra, š njim ke s' imal.

O kakovu „malu griehu" ne ima u lat. izvorniku ni spomena, dočim se je ono *„mutavit mores"* što je ovdje važno, jer sadržava motivaciju, posvema mimoišlo.

136 (IV 32): Gratior officiis quo sis mage carior, esto,
ne nomen subeas quod dicitur officiperda.

Erasmo: „Ut sis carus omnibus, esto gratus officiis, id est beneficiis et benemeritis. Invisum enim apud omnes est nomen officiperdae. Sic enim vocant cum, in quem collocatum officium perditur. Nihil enim tam perit atque id quod confertur in ingratum".

Stav' pamet koliko od koga s' ti ljubljen,
da s' držan toliko, da nis' zvan izgubljen.

139 (IV 45): Quam primum rapienda est tibi occasio prima
ne rursus quaeras, quae iam neglexeris ante.

Smisao toga nauka sasvim je jasan: „Occasio statim est arripienda, ne si se subduxerit, frustra quaeras quae prius contempseras". To pak Burešićevim prievodom nije rečeno.

Prodiljit ti nemoj, prim' što t' tko hoće dat',
da ne išteš paka toj, što s' mog'o prie imat'.

Kadšto je jedna rieč, na kojoj je u izvorniku sva važnost, ili zlo shvaćena ili izpuštena, i tim i nauk sam dobiva drugi oblik i drugi smisao.

74 (III 3): Sermones blandos blaesosque cavere memento;
simplicitas veri sana est, fraus ficta loquendi.

Smisao toga nauka je: „Budi na oprezu, ako ti tko sladko govori"; u hrvatskom prievodu prevedeno je tako, da se moraš ti čuvati izustiti takove rieči; a mjesto drugoga heksametra nešto sasma inoga.

„Besjede tvoje, čin', da niesu himbene,
neg' dobar u način s istinom rečene".

14 (I 15): Officium alterius multis narrare memento.

nije dobro prevedeno sa: „Što ti da tko na dar", jer lat. *officium alterius* ima mnogo veći obseg, nego li je ono, što je u hrvatskom prievodu. Tako je takodjer netačno:

41 (II 1): Si potes, ignotis etiam prodesse memento
I „tiem, kih ne znaš, dil' tvoje bogatstvo".

Digitized by Google

52 (II 12): Quid deus intendat noli perquirere sorte.

„Ne sortilegiis ac malis artibus inquiras, quid de te futurum sit“. Erasm. Sva je jezgra toga nauka u *sorte perquirere,* to pak nije nipošto izraženo prievodom:

„Ne išti bog što će medju nam odzgara“.

59 (II 19): Luxuriam fugito simul et vitare memento
crimen avaritiae.

Već oprcka *crimen avaritiae* pokazuje dovoljno, što treba razumievati pod *luxuria* naime razkošan, razsipan život. No prevedši Burešić *luxuria* sa „bludnost“ pogriešio je proti smislu lat. izvornika, te je dao drugi nauk, koji premda je sam sobom hvalevriedan i svakoga uvaženja dostojan, ipak ovdje radi prediduće „lakomosti“ ne ima mjesta.

62 (II 22): Consilium arcanum tacito committe sodali.

Erasmo: „In rebus arcanis et tacendis cave ne quemvis consulas, sed eum dumtaxat, cuius fidem in tacendo perspectam habeas“. No što je rekao Burešić? On je izpustio pojam, koji je u *arcanum* te je tako nešto svjetovao, što ne odgovara lat. originalu i što takodjer ne ima puno smisla:

„Svjetuj se s tim, ki stvar tvu hoće tajat moći“.

73 (III 2): Productus testis, salvo tamen ante pudore,
quantumcunque potes celato crimen amici.

Tu nije suvišan dodatak *salvo tamen ante pudore,* jer je tim izraženo, da kano svjedok pri sudu smiješ prestupak prijatelja si zašutjeti samo u toliko, u koliko, kako Erasmo veli, „patietur fama tua et testimonii religio“. Premda je to i uz tu primisao još uviek nešto čudan nauk, učinio ga je Burešić tim, što je izpustio taj svakako vrlo važni modifikujući dodatak, upravo nemoralnim.

Bivši ti svjedok taj zvan na ko sudjenje,
što možeš ti zataj' prijatelja sgriešenje.

Amo ide takodjer 86 (III. 15):

Judicis auxilium sub iniqua lege rogato.
Ipsae etiam leges cupiunt, ut iure regantur.

Sudcu se htjej uteć' pod zakonom oštrim,
ki je stavljen za strah već neg' da se sudi njim.

Nejasno takodjer i donekle drugčije izražen je nauk 4 (I. 4):

Sperne repugnando tibi tu contrarius esse.

„Bud' miran u tebi“.

Digitized by Google

djeli, preko svake mjere razvučen, to je obratno Burešićev odveć sbijen te s toga i često netačan, taman i nerazumljiv. Prevodiocu je samo riedko pošlo za rukom, da u dva dvanaesterca valjano kaže, što je u dva latinska heksametra rečeno, većinom izostavio je bud u nauku samom, bud u obrazlaganju — a to češće biva — po koju misao ili ju je preinačio tako, da ne riedko trpi bistrina i razumljivost.

Češće se opaža takodjer, da je nauk i obrazlaganje spojio u jedno, te tako dao modifikaciju onoga nauka, što je u latinskom, ili da koje markantne i važne rieči, oko koje se upravo vrti glavni nauk sam, nije dobro shvatio, te tako i motivaciju prama tomu udesio. Tako je n. pr. posve krivo shvaćen nauk 6 (= I. 6):

Quae nocitura tenes quamvis sint cara relinquas,
utilitas opibus praeponi tempore debet

Što držiš tudje, vrat, kako je pravedno,
koris taj s častim stat' ne može za jedno.

7 (= I 7): Constans et lenis, ut res expostulat, esto.
Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

Na vrieme, moj svjet, promjenuj život svoj,
kako stvar bude htjet, mudru je dano toj.

Tu se ne radi o tom, da tko u obće način življenja mienja, nego to je rečeno s obzirom na karakter, na značaj.

12 (= I 12): Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi
nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Ne rec' od tve glave, što se ni reklo prije
neka t' ni zabave, da ti pak ž'o nije.

15 (I 13): Rem tibi promissam certo promittere noli,
rara fides ideo, quia multi multa loquuntur.

Što ti tko obeća, istino ne drži,
da t' muka ni veća, kad ti to ne izvrši.

29 (I 29): Quod vile est carum, quod carum vile putato,
sic tibi nec parcus nec avarus habeberis ulli.

Šta je ciena, kup' toga i cienu pak prodaj
pomozi uboga, da stečeš tebi raj.

31 (I 31): Quod iustum est petito, vel quod videatur honestum

Kad pitaš što na dar, vidj', mož' li imati.

35 (I 35): Ne dubites, cum magna petas, impendere parva,
his etenim rebus coniungit gratia caros.

Za vele prositi (?) malu se ne srdi
veselo primiti, ter ljubav potvrdi.

Digitized by Google

38 (I 38): Quem superare potes, interdum vince ferendo
maxima enim morum semper patientia virtus.

Svetit se nemoj htit zlim vrh zla čovika
trpeći se osvetit', to je krepos velika.

41 (II. 1): Si potes, ignotis etiam prodesse memento
I tiem, kih ne znaš ti, dil' tvoje bogatstvo.

53 (II 13): Invidiam nimio cultu vitare memento,
quae si non laedit, tamen hanc sufferre molestum est.

Jezgra ovoga nauka je, da se valja čuvati odveć sjajna življenja, jer to probudjuje zavist drugih; mjesto toga čitamo kod Burešića:

Zavidos dobra ni svaka, dim, na svieti,
štetu ti ne čini, nu je trudno podnieti.

82 (III 11): Uxorem fuge, ne ducas sub nomine dotis,
nec retinere velis, si coeperit esse molesta.

Da je tu dvostruk nauk sadržan, vidi se na prvi mah; Burešić dao je samo prvi:

Nemoj se ženiti s ženome s dukati,
da se pak š njome ti ne žudiš rastati.

drugi izpustio je, po svoj prilici zato, što se kršćanskomu moralu protivi.

124 (IV 30):

Cum Venere et Baccho lis est et iuncta voluptas.
quod lautius est, aio, complectere, sed fuge lites.

Erasmo: „Excerpe quod inest boni, fuge quod adiunctum est mali. Erhilarat potatio, discutit curas, utere hac commoditate, sed rursus ebrietas incitat ad iurgia, hoc cave. Item Venus delectat, sed habet sua iurgia. Ama igitur absque dissidiis“. Toga pak ne ima u Burešićevu prievodu:

Vino ter bludnos taj niesu bez gorkosti,
togaj se uklanjaj, druge išti radosti.

130 (IV 36): Est iactura gravis, quae sunt amittere damnis;
sunt quaedam quae ferre decet patienter amicum.

Erasmo: „Si verbulo laedat amicus, ferendum est. At damna rerum nemo potest aequo animo ferre. In his igitur cavendum, ne laedamus amicum“. Burešić posve netačno i nerazumljivo:

Štetome stvari ke gube se, trudno je,
ne zgubiv pak njeke podnieti lasno je.

135 (IV 41): Damnaris nunquam post longum tempus amicum;
mutavit mores, sed pignora prima memento.

Digitized by Google

Erasmo: „Si is cum quo tibi fuit diutina consuetudo, forte mutatis moribus alius esse coepit. hoc debes tribuere veteri necessitudini, ne vituperes eum, etiamsi non est dignus qui ametur".

Prijatelja davnjega ne ostavi za grieh mal,
spomen' se prednjega dobra, š njim ke s' imal.

O kakovu „malu griehu" ne ima u lat. izvorniku ni spomena, dočim se je ono *„mutarit mores"* što je ovdje važno, jer sadržava motivaciju, posvema mimoišlo.

136 (IV 32): Gratior officiis quo sis mage carior, esto,
ne nomen subeas quod dicitur officiperda.

Erasmo: „Ut sis carus omnibus, esto gratus officiis, id est beneficiis et benemeritis. Invisum enim apud omnes est nomen officiperdae. Sic enim vocant cum, in quem collocatum officium perditur. Nihil enim tam perit atque id quod confertur in ingratum".

Stav' pamet koliko od koga s' ti ljubljen,
da s' držan toliko, da nis' zvan izgubljen.

139 (IV 45): Quam primum rapienda est tibi occasio prima
ne rursus quaeras, quae iam neglexeris ante.

Smisao toga nauka sasvim je jasan: „Occasio statim est arripienda, ne si se subduxerit, frustra quaeras quae prius contempseras". To pak Burešićevim prievodom nije rečeno.

Prodiljit ti nemoj, prim' što t' tko hoće dat',
da ne išteš paka toj, što s' mog'o prie imat'.

Kadšto je jedna rieč, na kojoj je u izvorniku sva važnost ili zlo shvaćena ili izpuštena, i tim i nauk sam dobiva drugi oblik i drugi smisao.

74 (III 3): Sermones blandos blaesosque cavere memento;
simplicitas veri sana est, fraus ficta loquendi.

Smisao toga nauka je: „Budi na oprezu, ako ti tko sladko govori"; u hrvatskom prievodu prevedeno je tako, da se moraš ti čuvati izustiti takove rieči; a mjesto drugoga heksametra nešto sasma inoga.

„Besjede tvoje, čin', da niesu himbene,
neg' dobar u način s istinom rečene".

14 (I 15): Officium alterius multis narrare memento.

nije dobro prevedeno sa: „Što ti da tko na dar", jer lat. *officium alterius* ima mnogo veći obseg, nego li je ono, što je u hrvatskom prievodu. Tako je takodjer netačno:

41 (II 1): Si potes, ignotis etiam prodesse memento
I „tiem, kih ne znaš, dil' tvoje bogatstvo".

Digitized by Google

sliepom, koja nije sliepa; ali nipošto se ne može taj izraz uzeti u onom smislu, u kojem ga je Burešić uzeo.

67 (II 27): Quod sequitur specta, quodque imminet, ante videto:
illum imitare deum, qui partem spectat utramque.

Tu je u oba stiha gotovo isto rečeno, pa je Burešić, koji je onako, kako smo se osvjedočili, prevodio samo po smislu, imao sa svoga gledišta posve pravo, što je drugi heksametar izostavio, a učinio je to valjda tim radje, što tako bar nije trebao da navede poganskoga boga Jana.

79 (III. 8) *munificus vivas, non parcus* u hrvat. samo „ne . . . lakom“, 119 (IV. 25) *quodcunque laudaris . . . probaris* = što budeš hvaliti.

Tako izpuštene su i omanje izreke 9 (I. 9) *si tibi sit carus*, 92 (III. 21) *quae si bona non est* (scil. *mors)*, 93 (III. 22), 11 (I. 11), 15 (I. 15), 21 (I. 21) i dr.

S toga, što je prevodilac tako postupao, izašao mu je prievod mjestimice odveć slobodan, tako da se i jedva glavna misao razabrati može n. pr. 18 (I. 18), 20 (I. 20), 27 (I. 27), 30 (I. 30), 37 (I. 37), 63 (II. 23), 84 (III. 13), 87 (III. 16), 94 (III. 23), 113 (IV. 19), 120 (IV. 26), 142 (IV. 48) i dr.

Izpuštanjem obrazlaganja, omanjih izreka, i sinonimnih izraza postao je prievod na nekih mjestih i odviše kratak, tako da je pisac i prinudjen kadšto dodavati čega u izvorniku ne ima, samo da mu se popune stihovi, n. pr. kod spomenutoga već nauka 67 (II. 27) cieli stih: „spametan ako hoć' bit' u sve tve dilo“. Sr. i 3 (I. 3), 4 (I. 4), 80 (III. 9), 105 (IV. 11), 118 (IV. 24) i dr.

IV. Primudroga Catona ćudoredni nauki iz latinskoga jezika u slovinski prinešeni i za istoga naroda korist na svitlo dani.

Tako glasi po Šafařiku, Gesch. der südsl. Lit. II. 160 naslov knjizi koja je u Gradcu (tiskopisom baštinikâ Widmannsteten) godine 1763. izašla.

Tko joj je pisac, nije poznato. To je djelo po drugi put izdao zaslužni Brodjanin franjevac Marijan Jaić u Budimu 1825. skupa s Pustaićevim „indianskim mudroznancem“, a napokon po treći put I. A. B.[1]) u Zori dalmatinskoj god. III. (1846.) br. 31—38 str. 248 sl.

[1] To je Ignjat Al. Brlić, jer pod timi slovi I. A. B ima u Zori dalmatinskoj god. 1845. i drugih članaka, koji se u „Kazalu pred-

Digitized by Google

U koliko su se oba posljednja izdavatelja udaljili od gradačkoga izdanja, ne mogu kazati, jer su mi pri ruci samo izdanja Jaićevo i Brlićevo, no vjerojatno je, da su se nešto, naročito u frazeologiji udaljili, jer ako je knjizi sbilja bio onakav naslov, kako ga Šafařik navodi, to su ga oba potonja pisca promienili, budući da se u njih čita na naslovu: „iz latinskoga u slavonski". No i osim toga ne slaže se podpuno Brlićevo izdanje s Jaićevim.

Obćeniti onaj prozaični uvod „Cum animadverterem etc." i t. zv. kratke izreke nisu prevedene, nego samo distisi.

I Jaić i Brlić drže naravno piscem tih moralnih izreka Catona starijega. Zanimivo je, kako Jaić — negledeć dakako na to, što krivo smatra Catona piscem tih distiha — u obće bistro i razborito sudi o bitnoj naravi tih izreka, mnogo razboritije, nego li mnogi učeni suvremenici njegovi, koji su izvor tim distihom tražili čak u svetom pismu i pisca njihova držali kršćaninom. „Nemoj se morebiti", veli Jaić u predgovoru str. VII., „radi toga, što je Katon poganin bio, suztezati nje štiti iliti slušati i obvršiti, jerbo. premda on u nikojih izgovorih i sada Slavoncem jurve katoličanske vire naslidnikom poganskim načinom govori: ti, ako si zrila razuma i ljubitelj istine, ono moreš brez truda po načinu katoličanskoga nauka izpraviti i razumiti: premda s druge strane i sam lasno opaziti moreš, da ovi oštri ćudorednik ništa tolikog nije protiva razlogu čovičanskomu govorio, što bi pametnoga čovika smutiti moglo".

I u Brlićevu izdanju ima predgovor, u kojem izdavatelj pripovieda poviest toga prievoda te ističe korist njegovu za narod, a zatim kratku karakteristiku „premudroga Katona (M. Porcius Cato Censor)".

U Brlićevu prievodu sliede sada iza predgovora ovi uvodni stihovi:

Ako tko upita, što sad i od koga
pišem? Nauk dajem življenja dobroga.
Mudrost uči; nemoj nauk odbaciti,
ako nećeš živa slika smrti biti.
Nauk će ti prudit: ako l' neš učiti,
ne meni, već tebi na štetu će biti.

---

metä" navode pod punim imenom Ign. Al. Brlića. A s tim slaže se i liepo ono, što pisac u Zori dalm u predgovoru kaže, da je M. Jaić na njegovu prošnju dao i „premudroga Katona k toj knjizi (naime „Pustaićevu indianskomu mudroznancu") uslovotištiti", jer je poznato, da su oba pisca bila iz Broda rodom.

Digitized by Google

Ovi su stihovi očevidno slobodan prievod uvodnih stihova treće knjige:

Hoc quicunque velis carmen cognoscere lector,
haec praecepta feres, quae sunt gratissima vitae.
Instrue praeceptis animum, nec discere cesses.
Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.
Commoda multa feres; sin autem spreveris illud,
Non me scriptorem, sed te neglexeris ipse.

U Jaićevu izdanju ne ima uvodnih stihova prvoj knjizi, što i sasvim odgovara latinskomu izvorniku, nego se oni prije navedeni stihovi, koji su u Brlićevu izdanju pred prvom knjigom, nalaze pred trećom knjigom, gdje im je takodjer po lat. originalu pravo mjesto. Tim, što je Brlić te uvodne stihove metnuo pred prvu knjigu, bio je i prinudjen samostalno načiniti uvod za treću knjigu:

Lip nauk ovdi ću sada tebi dati,
i sritno ćeš živit, ako ćeš slušati:
viruj mi, zlo tebi neće nikad biti
Na svitu ovom, ako ćeš me sliediti.
Svatko sebi ore, seb' sije, seb' zubi,
dobro ako radi, žetve neizgubi,
to jest: koji dobro čini, dobro biti
njemu će na vike; to će sam viditi.
Mudrost uči: nemoj nauk odbaciti

i t. d. kako gore pri uvodu pred prvom knjigom.

I u uvodnih stihovih drugoj knjizi razlikuje se Jaićev prievod od Brlićeva u toliko, što u Jaićevu stihovi:

„Si quid amare libet vel discere amare legendo
Nasonem petito“.

nisu prevedeni, po svoj prilici radi naputka razbludnoj lecturi.

Uvodni stihovi drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi vrlo su slobodno prevedeni i ne u razmjerju prama broju stihova latinskoga izvornika, a vriedno je takodjer spomenuti, da je prevodilac dobro uvidio nespretnost latinskih stihova:

„Si Romana cupis et Punica noscere bella
Lucanum quaeras, qui Martis proelia dicet“.

te ih prama stanju stvarî sgodnije i primjerenije parafrazovao ovako:

Ako li, Rimljani ke imahu boje?
pitaš; Lukan za to knjige pisa svoje.

Što se prievoda distiha samih tiče, to je Brlić osim pravopisa još koješta promienio u oblicih, poredjanju, izboru riečî i t. d., n. pr. gdje Jaić piše dat. sing. *kome, nikome* etc. piše Brlić oblike na

Digitized by Google

— u: *komu, nikomu* etc.; *more, morebit* mienja u *može, možebit, mlogi* u *mnogi; uditi, nauditi* u *huditi, nahuditi; fajda* u *hasna* i sl. U tom smjeru preinačen je cieli prievod; veće promjene pak dozvoljava si riedko. Amo moglo bi se brojiti I. 1.

Kod Jaića glasi ovako:

Ako naša duša nikad neumire
po nauku svete i kršćanske vire,
najveća nam ima ova briga biti
da more na nebu u vike živiti.

Po Brliću:

Ako naša duša nikad neumira,
kako nas kršćanska sveta uči vira,
najveća nam ova ima briga biti,
da može u nebu na vike živiti.

Početak IV. 11 glasi po Jaiću:

Buduć da od lava, od zmaja kad zine,
vrio se pripadaš od ljute živine:

po Brliću:

Buduć da od lava, od zmaja i ine
vele se prepadaš od ljute živine.

IV. 46 po Jaiću:

Kada zločest čovik umre iz nenada,
ti se nemoj tomu veseliti tada:
— — — — — — Smrt je onih sričnа
U svomu životu, ni dila prigrišna.

Zadnja dva stiha, koji niti glede smisla niti glede sroka nisu korektni, preinačio je Brlić ovako:

Smrt bo j' onih sretna, koji ne imihu
U svom životu golemu pregrihu.

No sve te promjene, što je Brlić učinio, nisu takove, da bi se njimi smisao sam mienjao; samo na jednom jedinom mjestu opaža se takova promjena, naime I. 32:

Ignotum tibi nolito praeponere notis
Cognita iudicio constant, incognita casu.

Kod Jaića glasi prievod:

Stvar dobro neznanu ikad pridstaviti
nemoj, a poznanu natrag ostaviti:
jer bo po razlogu stvar biva, ku znamo,
neznana po srići upravlja se samo

Kod Brlića pak:

Digitized by Google

Neznanca nemoj nikad predstaviti,
a dobrog poznanca natrag ostaviti:
jerbo po razlogu mi znanca poznamo,
a što j' u tugjini — taliom doznamo.

Prievod, kako je kod Jaića, očevidno više se približava latinskomu originalu, jer *ignotum* je srednjega roda, ne mužkoga, kako to iz sliedećega *cognita* proizlazi. Smisao cieloga distiha je po Erasmu: „Ne facile commutes nota cum ignotis, puta amicum, vel rem, vel vitae genus. Notis enim commodius uteris, de quibus iudicare potes. Ignota vero cuiusmodi futura sint, incertum est“.

Budući da drugih bitnih razlika ne ima, to će se tekst u sliedećem razlaganju citovati po Brlićevu.

U ovom prievodu „Catonovih distiha“ prevedeni su svi distisi, koji se nalaze u običnih izdanjih, i to istim redom, kojim se i ondje nalaze, samo je II. 14 metnut pred II. 13, te osim toga su II. 25 i 26:

Rebus in adversis animum submittere noli;
spem retine, spes una hominem nec morte relinquit.
Rem tibi quam noscis aptam dimittere noli;
fronte capillata, post haec occasio calva.

stegnuti u jednu kiticu:

U sgodah protivnih nemoj se plašiti,
nego se spomeni jak u srcu biti.
Dobroj sgodi s čela vlasata je glava,
s traga je ne hvataj, jerbo je ćelava

Kako se vidi iz dosada navedenih primjera, prevodilac preveo je pojedine distihe kiticami od četiri dvanaesterca sa srokom na kraju verasa: aa bb.

Kao što svi dojakošnji, tako parafrazuje i ovaj prevodilac kadkada „Catonove nauke“ po kršćanski. To se n. pr. opaža odmah u prvom nauku, koji je u ostalom — što budi mimogredno rečeno — i najslobodnije preveden:

I 1: Ako naša duša nikad neumira
kako nas kršćanska sveta uči vira:
najveća nam ova ima briga biti,
da može u nebu na vike živiti.

IV 38: Thure deum placa, vitulum sine crescat aratro,
nec credas placare deum, dum caede litatur.

S molitvom Boga i s tamjanom časti,
junce pusti za plug i za jaram rasti

Digitized by Google

Ne misli, da će ti Bog grihe prostiti,
Kad mu krv živinsku budeš pokloniti.

II 2, 2: Cum sis mortalis, quae sunt mortalia, cura.

Buduć po naravi da moraš umrti,
trsi se živiti kriposno do smrti.

III 21: Fac tibi proponas mortem non esse timendam

Nastoj s čestim srdce mišljenjem kripiti
prot smrti, strahotna tak' ti neće biti.

Donekle je takodjer u tom duhu prevedeno

II 12: Quid deus intendat noli perquirere sorte

Nemoj ludoumno kobnike pitati,
božja svemogućnost što će komu dati.

IV 19: Disce aliquid, nam cum subito fortuna recedit,
ars remanet vitamque hominis non deserit unquam.

Vazda nastoj štogod dobra naučiti,
jer da iznenada sreća te podhiti,
odnit' može blago, a znanja ne more,
dok duša tilovne ne ostavi dvore.

Ublažio je pak i donekle promienio III. 11:

Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis,
nec retinere velis, si coeperit esse molesta.

Ako želiš mirno življenje imati,
s ženom, kad se ženiš, nemoj se udati:
rad toga ne gledaj, da dobiješ blago,
ako ti je živit' u pokoju drago.

O tom prievodu „Catonovih distiha" sudio je Ign. Al. Brlić u Zori dalm. 1846. str. 248. ovako: „Niti prevoditelj niti izdatelj ove knjižice nisu se imenovali, premda uzroka nevidim, zašto bi se tajiti imali, nit bo je uzdržaj nit prevod takove vrsti, koga bi se itko postiditi trebovao". I zaista ovaj prievod ne nadkriljuje samo kud i kamo sve ostale, o kojih smo dosada razpravljali, nego odlikuje se takodjer koli liepim pravilnim jezikom štokavskim, toli vjernim izražajem mislî latinskoga izvornika. Ima vrlo malo slučajeva, gdje nebi i nauci i obrazlaganja bila izražena u smislu i duhu latinske matice same. Osim prije navedenih mjesta, koja su u kršćanskom duhu izražena, mogla bi ovdje još navesti sljedeća:

I 33: Cum dubia incertis versetur vita periclis,
pro lucro tibi pone diem, quicunque laboras.

O smislu toga nauka vele ono, što je str. 103. rečeno. Prama tomu nije jezgra nauka shvaćena prievodom:

Digitized by Google

Budući dan po dan brzo prohodi
i naše življenje da je slično vodi:
svaki se dan trsi dobitak činiti,
koga ti smrt neće ni lupež odniti.

IV 25: Laudaris quodcunque palam quodcunque probaris,
hoc vide, ne rursus levitatis crimina damnes.

Sve da nebi bilo objekta *quodcumque,* već opreka *vide hoc sursus damnes* u drugom heksametru posvjedočavalo bi, da su *laudaris* i *probaris* u prvom heksametru aktivni oblici, ne pasivni, a za takove ih je naš prevodilac očevidno držao prevedši:

Ako radi koje hvale vridne stvari
bila ti je hvala dana, dani dari:
pomnjivo se čuvaj, da koje zlo dilo
nebi hvale vridna dila pocrnilo.

IV 7: Res age quae prosunt, rursus vitare memento,
in quibus error inest, nec spes est certa laboris.

Erasmo: „De quibus dubitas, ea ne feceris. Age illa, ex quibus certa speratur utilitas; rursus in quibus falli posses et incertum est profuturane sint an nocitura, ab iis abstineas“.

Jamačno smisao toga nauka nije shvaćen prievodom:

Ako si poglavar, to ti nauk budi,
da tako upravljaš kako svakom prudi,
a nemoj činiti bezkoristne stvari
ili koju kakvo pomanjkanje kvari.

II 17: Utere quaesitis modice, cum sumptus abundat

Kada malo imaš, a valja trošiti,
gledaj da što možeš pošteno dobiti.

krivo je prevedeno, jer nauk se ne tiče sticanja imetka, nego štedljivoga trošenja.

III 3: Kada što govoriš, čiste riči budi,
ne pleti jezikom, da s' varaju ljudi:
očito govori, tko istinu kaže,
tko govori riči neotvorne, laže.

O smislu latinskoga distiha v. str. 118.

Krivo je shvaćen smisao I. 11: „ut sis tibi carus amicus“, jer je prevedeno „da prijatelj vazda prvo misto ima“. Sva je prilika, da je prevoditelj čitao *sit,* no tomu se protivi smisao cieloga konteksta.

I II. 13 *nimio cultu* prievodom „vele ponosno nemoj se odievati“ nije pogodjen smisao (v. str. 117), niti II. 10 „*Quem scieris non esse*

Digitized by Google

— u: *komu, nikomu* etc.; *more, morebit* mienja u *može, možebit, mlogi* u *mnogi; uditi, nauditi* u *huditi, nahuditi; fajda* u *hasna* i sl. U tom smjeru preinačen je cieli prievod; veće promjene pak dozvoljava si riedko. Amo moglo bi se brojiti I. 1.

Kod Jaića glasi ovako:

Ako naša duša nikad neumire
po nauku svete i kršćanske vire,
najveća nam ima ova briga biti
da more na nebu u vike živiti.

Po Brliću:

Ako naša duša nikad neumira,
kako nas kršćanska sveta uči vira,
najveća nam ova ima briga biti,
da može u nebu na vike živiti.

Početak IV. 11 glasi po Jaiću:

Buduć da od lava, od zmaja kad zine,
vrio se pripadaš od ljute živine:

po Brliću:

Buduć da od lava, od zmaja i ine
vele se prepadaš od ljute živine.

IV. 46 po Jaiću:

Kada zločest čovik umre iz nenada,
ti se nemoj tomu veseliti tada:
— — — — — — Smrt je onih sričnа
U svomu životu, ni dila prigrišna.

Zadnja dva stiha, koji niti glede smisla niti glede sroka nisu korektni, preinačio je Brlić ovako:

Smrt bo j' onih sretna, koji ne imihu
U svom životu golemu pregrihu.

No sve te promjene, što je Brlić učinio, nisu takove, da bi se njimi smisao sam mienjao; samo na jednom jedinom mjestu opaža se takova promjena, naime I. 32:

Ignotum tibi nolito praeponere notis
Cognita iudicio constant, incognita casu.

Kod Jaića glasi prievod:

Stvar dobro neznanu ikad pridstaviti
nemoj, a poznanu natrag ostaviti:
jer bo po razlogu stvar biva, ku znamo,
neznana po sriči upravlja se samo

Kod Brlića pak:

Digitized by Google

Neznanca nemoj nikad predstaviti,
a dobrog poznanca natrag ostaviti:
jerbo po razlogu mi znanca poznamo,
a što j' u tugjini — taliom doznamo.

Prievod, kako je kod Jaića, očevidno više se približava latinskomu originalu, jer *ignotum* je srednjega roda, ne mužkoga, kako to iz sliedećega *cognita* proizlazi. Smisao cieloga distiha je po Erasmu: „Ne facile commutes nota cum ignotis, puta amicum, vel rem, vel vitae genus. Notis enim commodius uteris, de quibus iudicare potes. Ignota vero cuiusmodi futura sint, incertum est“.

Budući da drugih bitnih razlika ne ima, to će se tekst u sliedećem razlaganju citovati po Brlićevu.

U ovom prievodu „Catonovih distiha“ prevedeni su svi distisi, koji se nalaze u običnih izdanjih, i to istim redom, kojim se i ondje nalaze, samo je II. 14 metnut pred II. 13, te osim toga su II. 25 i 26:

Rebus in adversis animum submittere noli;
spem retine, spes una hominem nec morte relinquit.
Rem tibi quam noscis aptam dimittere noli;
fronte capillata, post haec occasio calva.

stegnuti u jednu kiticu:

U sgodah protivnih nemoj se plašiti,
nego se spomeni jak u srcu biti.
Dobroj sgodi s čela vlasata je glava,
s traga je ne hvataj, jerbo je ćelava

Kako se vidi iz dosada navedenih primjera, prevodilac preveo je pojedine distihe kiticami od četiri dvanaesterca sa srokom na kraju verasa: aa bb.

Kao što svi dojakošnji, tako parafrazuje i ovaj prevodilac kadkada „Catonove nauke“ po kršćanski. To se n. pr. opaža odmah u prvom nauku, koji je u ostalom — što budi mimogredno rečeno — i najslobodnije preveden:

I 1: Ako naša duša nikad neumira
kako nas kršćanska sveta uči vira:
najveća nam ova ima briga biti,
da može u nebu na vike živiti.

IV 38: Thure deum placa, vitulum sine crescat aratro,
nec credas placare deum, dum caede litatur.

S molitvom Boga i s tamjanom časti,
junce pusti za plug i za jaram rasti

Digitized by Google

Ne misli, da će ti Bog grihe prostiti,
Kad mu krv živinsku budeš pokloniti.

II 2. 2: Cum sis mortalis, quae sunt mortalia, cura.

Buduć po naravi da moraš umrti,
trsi se živiti kriposno do smrti.

III 21: Fac tibi proponas mortem non esse timendam

Nastoj s čestim srdce mišljenjem kripiti
prot smrti, strahotna tak' ti neće biti.

Donekle je takodjer u tom duhu prevedeno

II 12: Quid deus intendat noli perquirere sorte

Nemoj ludoumno kobnike pitati,
božja svemogućnost što će komu dati.

IV 19: Disce aliquid, nam cum subito fortuna recedit,
ars remanet vitamque hominis non deserit unquam.

Vazda nastoj štogod dobra naučiti,
jer da iznenada sreća te podhiti,
odnit' može blago, a znanja ne more,
dok duša tilovne ne ostavi dvore.

Ublažio je pak i donekle promienio III. 11:

Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis,
nec retinere velis, si coeperit esse molesta.

Ako želiš mirno življenje imati,
s ženom, kad se ženiš, nemoj se udati:
rad toga ne gledaj, da dobiješ blago,
ako ti je živit' u pokoju drago.

O tom prievodu „Catonovih distiha" sudio je Ign. Al. Brlić u Zori dalm. 1846. str. 248. ovako: „Niti prevoditelj niti izdatelj ove knjižice nisu se imenovali, premda uzroka nevidim, zašto bi se tajiti imali, nit bo je uzdržaj nit prevod takove vrsti, koga bi se itko postiditi trebovao". I zaista ovaj prievod ne nadkriljuje samo kud i kamo sve ostale, o kojih smo dosada razpravljali, nego odlikuje se takodjer koli liepim pravilnim jezikom štokavskim, toli vjernim izražajem mislî latinskoga izvornika. Ima vrlo malo slučajeva, gdje nebi i nauci i obrazlaganja bila izražena u smislu i duhu latinske matice same. Osim prije navedenih mjesta, koja su u kršćanskom duhu izražena, mogla bi ovdje još navesti sljedeća:

I 33: Cum dubia incertis versetur vita periclis,
pro lucro tibi pone diem, quicunque laboras.

O smislu toga nauka vele ono, što je str. 103. rečeno. Prama tomu nije jezgra nauka shvaćena prievodom:

Digitized by Google

Budući dan po dan brzo prohodi
i naše življenje da je slično vodi:
svaki se dan trsi dobitak činiti,
koga ti smrt neće ni lupež odniti.

IV 25: Laudaris quodcunque palam quodcunque probaris,
hoc vide, ne rursus levitatis crimina damnes.

Sve da nebi bilo objekta *quodcumque,* već opreka *vide hoc sursus damnes* u drugom heksametru posvjedočavalo bi, da su *laudaris* i *probaris* u prvom heksametru aktivni oblici, ne pasivni, a za takove ih je naš prevodilac očevidno držao prevedši:

Ako radi koje hvale vridne stvari
bila ti je hvala dana, dani dari:
pomnjivo se čuvaj, da koje zlo dilo
nebi hvale vridna dila pocrnilo.

IV 7: Res age quae prosunt, rursus vitare memento,
in quibus error inest, nec spes est certa laboris.

Erasmo: „De quibus dubitas, ea ne feceris. Age illa, ex quibus certa speratur utilitas; rursus in quibus falli posses et incertum est profuturane sint an nocitura, ab iis abstineas“.

Jamačno smisao toga nauka nije shvaćen prievodom:

Ako si poglavar, to ti nauk budi,
da tako upravljaš kako svakom prudi,
a nemoj činiti bezkoristne stvari
ili koju kakvo pomanjkanje kvari.

II 17: Utere quaesitis modice, cum sumptus abundat

Kada malo imaš, a valja trošiti,
gledaj da što možeš pošteno dobiti.

krivo je prevedeno, jer nauk se ne tiče s t i c a n j a imetka, nego š t e d l j i v o g a t r o š e n j a.

III 3: Kada što govoriš, čiste riči budi,
ne pleti jezikom, da s' varaju ljudi:
očito govori, tko istinu kaže,
tko govori riči neotvorne, laže.

O smislu latinskoga distiha v. str. 118.

Krivo je shvaćen smisao I. 11: „ut s i s tibi carus amicus“, jer je prevedeno „da prijatelj vazda prvo misto ima“. Sva je prilika, da je prevoditelj čitao *sit,* no tomu se protivi smisao cieloga konteksta.

I II. 13 *nimio cultu* prievodom „vele ponosno nemoj se odievati“ nije pogodjen smisao (v. str. 117), niti II. 10 „*Quem scieris non esse*

Digitized by Google

Dim. 60 jest upravo prievod od Cat. I. 14.

Ako te bude kad tko godi pohvalit
spomen' se jere tad tvoj sudac imaš bit;
i veće hitjej tebi, nego drugiem vjerovat,
jer što je u tebi, najbolje mož sam znat.

Cat. I. 14:

Cum te quis laudat, iudex tuus esse memento;
plus aliis de te, quam tu tibi credere noli.

Digitized by Google

Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. ožujka 1884.

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

I.

Ivan Ravenjanin, učenik Petrarkin, dubrovački kancelar (1384—87), kano predteča humanisma u Dubrovniku.

Prielaz iz srednjega u novi viek čini doba poznata pod imenom prieporoda ili renaissance i humanisma, t. j. doba uskrsnuća starodavne klasičke prosvjete u znanosti, umjetnosti i životu, doba uljudbe u podpunom i svestranom razvoju nutarnjih i vanjskih svojstva pojedinca i naroda. Ova doba obuhvaća po vremenu XIII.—XVI. stoljeća, te se tim prislanja na predidući srednji viek, dočim se po mislih i težnjah, koje iznosi na površinu, prislanja na stari viek.

Što ovu prielaznu dobu glavno obilježuje, nisu državni prievrati i zemljištne državne promjene, nego priekret u mislih i težnjah, u shvaćanju čovjeka u sebi i njegova položaja u družtvu. Prvi i najodličniji dusi dobe nastoje prosvjetu Rimljana i Grka u sviest kršćanskoga svieta privesti, trude se klasičku znanost i umjetnost sljubiti s kršćanskom, duh kršćanstva zaodjenuti oblikom i ljepotom, koja se ističe u duševnoj stečevini starodavnih naroda. Da je takav prekret stao preobraziti dosadanje skromne i javne odnošaje, samo se po sebi razumieva. U državi nazirao se ustroj, koji se prema časovitim potrebam i zahtjevom suvremenim mienja; u družtvu izticalo se pojedinca, kojega položaj ne smie pasti žrtvom zajednice.

Sveobćenitost prevladjivala je u razvitku sredovječnoga družtva. Zapadno-rimsko carstvo i papinstvo bijahu glavni zastupnici te sveobćenitosti. Carstvo bijaše središnja državna vlast, bijaše nosiocem jedinstva u državnom sklopu zapada. Ona prielazna doba probudila je u pojedinih članovih te zajednice osjećaj samosviestnih osebnosti, imajućih pravo na samostalnost i na neodvisan razvoj svojih

Digitized by Google

sila u korist i slavu vlastitu. I pojedinac čovjek, koji je u predjašnje doba utonuo bio u onoj obćenitosti, te joj sve sile svoje podredio i žrtvovao, dolazi do spoznaje svoje osobnosti, postaje samosvojnom osobom, kano takova razvija svoje sile, traži od društva priznanje svojim težnjam i zaslugam tako za sadašnjost kako za budućnost.

Papinstvo bijaše duhovna sila u srednjem vieku, nalazeća donjekle premicu samo u carstvu. Odavle nastali su poznati sukobi izmedju ovih dviju vrhovnih i sveobćih vlasti srednjega vieka, koji su obje dosta oslabili. Crkva i njezina vrhovna glava bješe zavladala cielim područjem duševnoga života, bijaše izvorom i gospodarom znanja i umienja. Ona je davala sadržinu, pravac i izraz knjizi. Bogoslovje bijaše ne samo najobsežnija nego i prva i najodličnija nauka; a sva nauka govorila je jezikom crkve. Uskrsnuće klasičke prosvjete uvelo je i u te odnošaje goleme promjene; nauka se je u svojoj sadržini postupice riešila bogoslovja; ovo prestalo biti ne samo jedinom, nego i glavnom znanošću, pače i jezik latinski skinu oblik crkve zaodjenuv se klasičkim. Ali uz dosadanji sveobći jezik stupiše narodni jezici u hram znanosti, tražeći kano što pojedinac i narod u sviesti svoje osebnosti svoja prava.

Sav je ovaj prekret uzdrmao onom sgradom sveobćenitosti, na kojoj su papinstvo i carstvo počivali. Car Fridrih II. († 1256.) i papa Bonifacio VIII. (1294—1303) bijahu najizrazitiji al i posljednji nosioci carske i papinske sredovječne vlasti. Jedna i druga stade poslije njih slabiti i padati, ne toliko pod vanjskimi udarci, koliko pod uplivom novih misli i težnja.

U to vrieme javiše se na obzorju dva predteče nove prielazne dobe: Brunetto Latini (1230., † 1294.) i Albertino Mussato (1261 † 1330.). Ova nas oba imena sjećaju na kolievku i otačbinu prieporoda znanosti i humanisma — na Italiju. Na razpuću stare i srednje dobe bijaše pozvana Italija, da bude mostom izmedju klasične starodavnosti, od koje je više nego li ikoja druga zemlja sačuvala ostanaka, i izmedju kršćanstva, koje je u njoj svoj priestol i središte jedinstva postavilo. Nigdje se nije kano ondje toliko sačuvalo od jezika, kojim su Rimljani svoje misli zaodjenuli, nigdje toliko od prava, na kojem su svoju svjetsku vlast zasnovali, nigdje toliko spomenika njihove uljudbe, nigdje toliko predaja života njihova. Jezik, pravo, crkva Rima poravna zemljište za obću evropsku prosvjetu, te obavi oko naroda vez, koji, budući u njegovoj ruci, učini Italiju provodičem izobraženoga svieta. Prosvjeta starorimska djelovala je od davna i izvan Italije na naobrazbu naroda. Sjetimo

Digitized by Google

se n. pr. franačke države za Karla vel. i Njemačke za Otona I. U dvoru Karla vel. čitani su ljubavlju latinski pjesnici, te se rado njihove stihove nasljedovalo. Ljetopisac Eckehard stavio si Svetonia za uzor, Vidukind ugledao se u Sallustia, Eckehard kitio je svoja djela rečenicami iz Cicerona, Ratherius i Gerbert sakupljali su i čitali rimske pisce, pače i pjesnike, kano Plauta, Terentia, Persia i Juvenala i t. d. U samostanih cieloga zapada prepisivali su se i čuvali klasički pisci; dovoljno budi sjetiti na benediktinske kuće u Cluny-u, Sv. Gallu i Fuldi. Latinski jezik bijaše kroz sav srednji viek u cielom zapadu ne samo jezikom crkve nego i države, škole i više društvenosti. A ipak je velika razlika u djelovanju rimske prosvjete u onih zemljah i u Italiji. Ondje je ona bila predmetom izučanja, ovdje ujedno živom predajom za sve slojeve pučanstva, koja jih je neprekidno sjećala na davnu slavnu prošlost. Ondje je latinski jezik ostao ograničen na više razrede društva, ovdje je ostao razumljivim i puku, kojemu se je postupice i prilagodjivao. Da klasička prosvjeta oživi, bijaše za Italiju samo pitanje vremena. Ovo je pako vrieme nastupilo s XIV. stoljećem. Propašću Hohenstaufena carstvo se Italije ili odreče ili se ne mogaše ondje održati, papinska se pako stolica na dugo razdobje preseli u Avignon (1305 –1378.); a tiem je Italija ostala riešena neposredna utjecanja dviju vrhovnih sredovječnih vlasti. Duh talijanskoga naroda, probudjen do samosviesti, stade tražiti druge uzore svojemu javnomu životu. Mjesto jedinstva obljubio je množtvo. Svaki znatniji grad uredio se je kano samostalna občina sa skupnovladom ili s jednim gospodarom (tiranno) na čelu U jedinom Rimu snivaše Nikola sin Lorenza, kraće Cola di Rienzi, o velikoj rimsko-talijanskoj svjetskoj carevini (1347—1354). Zanesen uspomenom na njekadanju rimsku republiku pozva talijanske gradske občine, da pošalju po dva zastupnika u Rim u obćeniti talijanski sabor, koji će predstavljati talijansku federaciju, pozvanu da predvodi Evropu. Velika osnova tribuna rimskoga nadje gdješto odziva, ali još više poruge. Tirani Pepoli, d' Este, Scala, Gonzaga, Carrara, Ordelaffi, Malatesta izvrgoše ju smiehu. Nu, premda se namisao ona ne izvede, probudjena uspomena na stari Rim nije ostala bez znatna upliva na talijanski narodni osjećaj I razciepkana u gradske občine Italija bijaše prikladno zemljište za nove misli. Plemstvo se i gradjanstvo u tih občinah izjednači, te se stvori zajedničko druš vo, koje je potrebu prosvjete osjećalo i tražilo prikladna za nju sredstva; u tom se pako i občine i gospodari njihovi medju sobom natjecahu,

Digitized by Google

Dim. 60 jest upravo prievod od Cat. I. 14.

Ako te bude kad tko godi pohvalit
spomen' se jere tad tvoj sudac imaš bit;
i veće htjej tebi, nego drugiem vjerovat,
jer što je u tebi, najbolje mož sam znat.

Cat. I. 14:

Cum te quis laudat, iudex tuus esse memento;
plus aliis de te, quam tu tibi credere noli.

Digitized by Google

Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. ožujka 1884.

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

I.

Ivan Ravenjanin, učenik Petrarkin, dubrovački kancelar (1384—87), kano predteča humanisma u Dubrovniku.

Prielaz iz srednjega u novi viek čini doba poznata pod imenom prieporoda ili renaissance i humanisma, t. j. doba uskrsnuća starodavne klasičke prosvjete u znanosti, umjetnosti i životu, doba uljudbe u podpunom i svestranom razvoju nutarnjih i vanjskih svojstva pojedinca i naroda. Ova doba obuhvaća po vremenu XIII.—XVI. stoljeća, te se tim prislanja na predidući srednji viek, dočim se po mislih i težnjah, koje iznosi na površinu, prislanja na stari viek.

Što ovu prielaznu dobu glavno obilježuje, nisu državni prievrati i zemljištne državne promjene, nego priekret u mislih i težnjah, u shvaćanju čovjeka u sebi i njegova položaja u družtvu. Prvi i najodličniji dusi dobe nastoje prosvjetu Rimljana i Grka u sviest kršćanskoga svieta privesti, trude se klasičku znanost i umjetnost sljubiti s kršćanskom, duh kršćanstva zaodjenuti oblikom i ljepotom, koja se iztiče u duševnoj stečevini starodavnih naroda. Da je takav prekret stao preobraziti dosadanje skromne i javne odnošaje, samo se po sebi razumieva. U državi nazirao se ustroj, koji se prema časovitim potrebam i zahtjevom suvremenim mienja; u društvu izticalo se pojedinca, kojega položaj ne smie pasti žrtvom zajednice.

Sveobćenitost prevladjivala je u razvitku sredovječnoga društva. Zapadno-rimsko carstvo i papinstvo bijahu glavni zastupnici te sveobćenitosti. Carstvo bijaše središnja državna vlast, bijaše nosiocem jedinstva u državnom sklopu zapada. Ona prielazna doba probudila je u pojedinih članovih te zajednice osjećaj samosviestnih osebnosti, imajućih pravo na samostalnost i na neodvisan razvoj svojih

Digitized by Google

sila u korist i slavu vlastitu. I pojedinac čovjek, koji je u predjašnje doba utonuo bio u onoj obćenitosti, te joj sve sile svoje podredio i žrtvovao, dolazi do spoznaje svoje osobnosti, postaje samosvojnom osobom, kano takova razvija svoje sile, traži od društva priznanje svojim težnjam i zaslugam tako za sadašnjost kako za budućnost.

Papinstvo bijaše duhovna sila u srednjem vieku, nalazeća donjekle premicu samo u carstvu. Odavle nastali su poznati sukobi izmedju ovih dviju vrhovnih i sveobćih vlasti srednjega vieka, koji su obje dosta oslabili. Crkva i njezina vrhovna glava bješe zavladala cielim područjem duševnoga života, bijaše izvorom i gospodarom znanja i umienja. Ona je davala sadržinu, pravac i izraz knjizi. Bogoslovje bijaše ne samo najobsežnija nego i prva i najodličnija nauka; a sva nauka govorila je jezikom crkve. Uskrsnuće klasičke prosvjete uvelo je i u te odnošaje goleme promjene; nauka se je u svojoj sadržini postupice riešila bogoslovja; ovo prestalo biti ne samo jedinom, nego i glavnom znanošću, pače i jezik latinski skinu oblik crkve zaodjenuv se klasičkim. Ali uz dosadanji sveobći jezik stupiše narodni jezici u hram znanosti, tražeći kano što pojedinac i narod u sviesti svoje osebnosti svoja prava.

Sav je ovaj prekret uzdrmao onom sgradom sveobćenitosti, na kojoj su papinstvo i carstvo počivali. Car Fridrih II. († 1256.) i papa Bonifacio VIII. (1294—1303) bijahu najizrazitiji al i posljednji nosioci carske i papinske sredovječne vlasti. Jedna i druga stade poslije njih slabiti i padati, ne toliko pod vanjskimi udarci, koliko pod uplivom novih misli i težnja.

U to vrieme javiše se na obzorju dva predteče nove prielazne dobe: Brunetto Latini (1230., † 1294.) i Albertino Mussato (1261 † 1330.). Ova nas oba imena sjećaju na kolievku i otačbinu prieporoda znanosti i humanisma — na Italiju. Na razpuću stare i srednje dobe bijaše pozvana Italija, da bude mostom izmedju klasične starodavnosti, od koje je više nego li ikoja druga zemlja sačuvala ostanaka, i izmedju kršćanstva, koje je u njoj svoj priestol i središte jedinstva postavilo. Nigdje se nije kano ondje toliko sačuvalo od jezika, kojim su Rimljani svoje misli zaodjenuli, nigdje toliko od prava, na kojem su svoju svjetsku vlast zasnovali, nigdje toliko spomenika njihove uljudbe, nigdje toliko predaja života njihova. Jezik, pravo, crkva Rima poravna zemljište za obću evropsku prosvjetu, te obavi oko naroda vez, koji, budući u njegovoj ruci, učini Italiju provoditeljem izobraženoga svieta. Prosvjeta starorimska djelovala je od davna i izvan Italije na naobrazbu naroda. Sjetimo

Digitized by Google

sabirao je svuda i spise svojih miljenika, i sastavio prvu knjižnicu u novom smislu rieči. Osim rukopisa sabirao je takodjer druge spomenike, ponajpače stare pjeneze, naziruči u njih žive svjedoke svieta, koji je samo iz knjiga učio poznavati. I u izučanju grčkoga jezika Petrarka je dao nov smjer štovateljem klasičke davnine. Znajući, da su Rimljani, kojih je djela tolikim zanosom zagrlio, nazrievali u Grcih svoje učitelje, htjede se upoznati takodjer s plodovi grčkoga duha, te je učio grčki najprije od basilijanskoga monala Barlaama (1339), onda od uglednoga Bizantinca Nikole Sigerosa (1353). Dobiv u ruke Homera u izvorniku, a sjećajući se, koliko je bio mio Ciceronu, Horaciu i Pliniu, zagrli ga od radosti. „Millibus ex tantis — uzkliknu — unus mihi summus Homerus; unus habet, quod suscipiam, quod miror amemque". Izprosi si takodjer djela Hesioda i Euripida u matici; te je samo žalio, što je u poznavanju grčkoga jezika ostao „elementarius Graius". Ali već sam primjer toli proslavljenoga muža bijaše dosta jako poticalo za njegove mnoge štovatelje. Petrarka je klasičku davninu učio, da ju na potrebe svoje dobe uporavi, da u suvremeno društvo nov kvasac prosvjete unese. Klasičku i kršćansku prosvjetu sljubiti, bijaše plemenita ciel njegova truda. Djela sv. Augustina nisu mu bila manje draga od diela Ciceronovih i Vergilijevih. „Quoties confessionum tuarum libros lego — ovako govori onomu umnomu crkvenomu otcu — inter duos contrarios affectus, spem videlicet et metum (licet non sine lachrymis interdum), legere me arbitror non alienam sed propriae meae peregrinationis historiam". Taj pako „philosophus Christi", kako ga naziva, doveo ga je na pomnjivo čitanje Ambrozija, Jerolima i Grgura. A pošto u suvremenoj školastičkoj bogosloviji, koja se je već u dialektiku izrodila bila, nije nalazio ni one učenosti, ni dubljine misli, ni veličine shvaćanja, ni ljepote u razlaganju, postao je prvoj upravo takovim protivnikom, kakovim bijaše i mletačkim averoistom i suvremenoj formalističnoj jurisprudenciji i na astrologiji osnovanoj medicini. S toga nije ni bio u tih krugovih obljubljen: „Et miraris — piše prijatelju — quod paucis placeo, cui cum paucis convenit, cui omnia fere aliter videntur ac vulgo, a quo semper quod longissime abest, id penitus rectum iter censeo". Ali za to je tim više u cjelokupnom društvu cienjen bio. Bio je štovan kano vanredan pojav dobe, kano pjesnik, mudrac i starinar u jednoj osobi, kano zastupnik misli, koje su si put krčile, da preobraze sve odnošaje. Kano mlada pjesnika živućega u Avignonu, dolazili bi pohoditi najodličniji i najizobraženiji

Digitized by Google

sinovi Franeezke i Italije. Pape i knezovi, visoko svećenstvo i plemstvo natjecahu se u izkazivanju svoje počasti. Obćenito štovanje novoga genija postalo je vezom za prosvietljene narode Evrope. U Petrarki zadobi Italija ime, kojega se je jeka čula od Alpa do jonskoga mora. Gradovi su se držali za proslavljene, ako su mu mogli odlikovanje izkazati. U dekretu mletačkoga vieća od 4. rujna 1362. godine veli se o Petrarki, da mu je u cielom svietu slava tako velika, da ne ima od pamtivieka ni filozofa ni pjesnika, koji bi se mogao s njim prispodobiti. Firenza, na koje je zemljište najprikladnije pala plodna sjetva Petrarkina duha, držala se počašćenom, što ga je „sugradjaninom" imenovala. Na državne su troškove odkupljene zemlje, koje je njegda uživao otac njegov, te velikomu sinu njegovu na uzdarje prikazane. Obćina je kod svojih visokih škola osnovala radi Petrarke stolicu slobodnih i liepih nauka, te ju uz najlaskaviji poziv ponudila mužu, „koji kroz stoljeća nije imao sebi ravna, a težko će ga imati i u budućnosti; pak koga štuje, kano da se je Marov duh i Ciceronova rječitost opet čovječjom pûti zaodjenula". Onaj treći u triumviratu, Giovanni Boccaccio, bio je odabran, da taj poziv donese pred noge velikoga Petrarke. Prosvietljeni vladalac njemački car i češki kralj Karlo IV. pozvao je Petrarku triputa k sebi, želeći se nasladjivati njegovim razgovorom. Carev i kraljev kancelar holomoučki biskup Ivan bio je začaran Petrarkinimi spisi. Pjesnici i književnici, kano Gabriel Zamoreo iz Parme, Pietro di Castelleto u Firenzi, Filippo Villani, Domenico iz Arezza i t. d. širili su slavu glasovitoga učenjaka. Umne radnje njegove prepisivale su se grozničavom revnošću i čitale neslućenom pohlepom. Biskup od Cavaillona, potonji kardinal sv. Sabine, dao jih kod stola čitati. Bile su pako u svih krugovih tim željnije primljene, što su obuhvaćale sve struke znanja i umienja one dobe, od govorničtva i pjesničtva u svih vrstih njegovih do filozofije, historije, geografije i etnografije. Ali ne samo kroz svoje spise nego i neposrednim obćenjem djelovao je Petrarka u veliko za razširenje svojih misli. Putujući ne samo Italijom nego i Francezkom, Belgijom i porenskimi pokrajinami, boraveći u Avignonu, tadanjem sielu pape i središtu kršćanskoga svieta, u Parizu, središtu znanstvenika, u Liegi, u Kolonji, gdje se čudio tolikoj uljudbi gradjana i t. d., dolazio je u doticaj s umnici različitih naroda. Visconti zadržali su ga dugo u svom dvoru u Milanu, te ga prigodom udaje Violante s kraljevićem englezkim Lionellom posadili medju knezovi. Držali su si za čast, što je pri-

Digitized by Google

mio poslanstvo k duždu u Mletke (1353), k francezkomu kralju Ivanu u Pariz (1361).

Petrarka je dakle već za života mogao vidjeti plod svojega umnoga truda. Vidio je takodjer priredjen razsadnik, iz kojega su se misli njegove presadjivati imale na sve krajeve. Nazrievao je i mladje propovjednike tih misli. Razsadnikom naznačio je sam Petrarka liepi grad na Arnu, „ubi et nobiles ingeniorum scaturigines erumpunt et dulces nidificant philomenae". Ovdje, u Firenzi, imao je Petrarka uz ostale obožavatelje umne prijatelje i štovatelje osim Ivana Boccaccia, Lapa da Castiglionchio, Francesca Nelli, učitelja Ivana de Strada i sina mu Zanobia. Ovdje su Luigi Marsigli i Coluccio Salutato humanismu u javnom životu pobjedu stekli: prvi stvoriv mu gojilište izvan učione i crkve, drugi uvedši ga u državnu zadrugu. Firenza bijaše prvi grad u Italiji, koji je razvio i u vis dignuo stieg prieporoda klasičke prosvjete. Bijaše pako za tu zadaću najprikladniji. Plemstvo se je ovdje bavilo trgovinom, te je za častno držalo sticati si imetak koristonosnimi podhvati; tim se je pako sraslo s ostalim gradjanstvom, a ne kano plemstvo u Mletcih, Genovi i Napulju, gdje se je ono kano poseban razred lučilo od ostaloga stanovničtva. S toga je u Firenzi najprije zavladao slobodouman republikanski duh, uvriežilo se pravo gradjansko ćuvstvo, probudila se težnja za napredkom. Uz bogatstvo gojilo se znanje i umienje, tako da se već u ono doba brojilo u gradu na tisuće, koji su čitati i pisati znali, na stotine, koji su više učevne zavode polazili.

Ali još se je jedan put otvorio, kojim su se brzo širile misli, Petrarkom u društvo posijane. Bijahu to njegovi po gradovih putujući učenici. Takav način širenja nauke nije bio neobičan u Italiji. Prije nego li su ondje visoke škole zasnovane bile, putovali su gramatici i retori od grada do grada, sakupljajuć oko sebe nauke žednu omladinu, koja bi takodjer svojega učitelja sliedila od mjesta do mjesta. Ovi „ludi litterarii" bijahu nalik na sadanje glumačke družine. Takav putujući učitelj a učenik Petrarke bijaše Ivan rodom iz Ravene, koji je predmetom ove razprave.[1]

* * *

[1] Za taj uvod služila su mi ponajglavnije djela: G. Voigta: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. II. Aufl. Berlin 1880. L Geigera: Renaissance und Humanismus in Italien und Deutschland. Berlin 1882. C. Cantù: Storia universale. Edizione VII Turin. 1851. T. IV. Il triumvirato italiano p. 687 ss.

Digitized by Google

teova djela „de monarchia“. Ako je Dante učio klasike, da izvadi iz njih, što je mudra našao, Petrarca se je u nje posvema udubio bio, tražeći podjedno u njih utjehu za neugodnasti svoje dobe: „Incubui venire — tako piše — ad notitiam antiquitatis, quoniam mihi semper aetas ista displicuit“. Petrarca je klasičku prosvjetu ne samo učio, ne samo oživio medju svojimi zemljaci, već ju je i u borbu predvodio, predvidiv i konačnu pobjedu njezinu. Za svoju naobrazbu držao se obvezana tim štovanja vriednim starcem a ne suvršnikom svojim, ne izuzam ni Dantea. Još u mladosti začara ga Cicero tako. da je o čitanju njegovih djela sam kašnje izpovjedio: „Sola me verborum dulcedo quaedam et sonoritas detinebat, ut quicquid aliud vel legerem vel audirem, vanum mihi longeque dissonum videretur“. Kako bijaše zanesen za tim prvim rimskim govornikom, neka svjedoči taj uzklik njegov: „O ti prvi stvorče rimskoga besjedničtva! tebi smo zahvalni ne samo ja nego mi svi, koji se kitimo cviećem latinskoga jezika; jer tvojim vrelom natapamo svoje poljane. Rado priznajemo, da predvodjeni tobom upućeni smo tvojim uzorom, tvojim svjetlom razsvietljeni, pod tvojim nadzorom dodjosmo do svojega umjeća u pisanju, kako i bilo ono neznatno“. Još s većim oduševljenjem pjeva Petrarca o latinskih i grčkih piscih i o zaslugah njihovih osobito za Italiju u prekrasnoj pjesmi „Trionfo della fama“, gdje jih po redu slavi i u zviezde kuje. Ovdje se redaju grčki i latinski mudarci, pjesnici, povjestnici, govornici uz dodavanje glavnih jim priednosti: Plato, Aristotel „pien d' alto ingegno“, Pitagora, Sokrat, Xenofon, Virgil, „Marco Tullio, in cui si mostra, quant' ha eloquenza e frutti e fiori“, Demosten. Eschin, Varo „il terzo gran lume romano“, Crispo Sallustio, „il gran Tito Livio padovano“, „Plinio veronese, a scriver molto a morir poco accorto“, Tucidide, „Erodoto di greca istoria padre“, Quintilian, Seneka, Plutarko i t. d. Tako je Petrarca doveo na pozornicu pred oči svojih suvremenika sve glavne zastupnike staroklasičke prosvjete, te je davne sjene velikih smrtnika udahnuo novim životom. I zbilja Petrarka je ne samo učio klasike, nego se je u nje i uživio te jih i nasljedovao. Kada je čitao rimsku poviest T. Livia, činilo mu se, da obći s Fabiji, Metelli i Scipioni, pak je žalio, što je kobna zviezda porod njegov u potlašnje doba preniela. U djelu „životopisi glasovitih muževa“ prikazuje slavna djela velikih Rimljana, osim dva stranca, Hanibala i Aleksandra vel. Težnja mu je, da ponuka suvremenike na hrabrost, značajnost, domoljubje i druge kreposti, kojimi su se djedovi njihovi odlikovali. U tom zanosu za starinom

Digitized by Google

carne vescebamur, pane, leguminibus interdum . . . Ad usum non ad pompam vestes erant, una huius temporis clamis". Za djetinstva njegova gospodarom (tiranno) Ravene bijaše Bernardino da Polenta, koji je dne 14. studenoga 1347. godine zamienio u vladavini svojega otca Ostasia[1]. U početku bijaše u zavadi sa svojom braćom Pandolfom i Lambertom; ali se ipak uzdrži u vlasti sve do smrti dne 10.—13. ožujka 1359. godine. Bernardina opisuju kano čovjeka razkošna, vlastodržca nečovječna, samosilnika i ugnjetača gradjanstva. Takovim se je s jedne strane pokazao i naprama Ivanu. Reć bi, da ga je Bernardino zavolio; ali ga htjede proti njegovoj volji usrećiti. Sam naime Ivan pripovieda[2], da mu je još kano dječarcu („adhuc puerescenti"), svakako prije godine 1359., nametnuo za suprugu bogatašicu, koje imetak imao ga učiniti sretnim. Ali Ivan ne postade tim sretnim. S jedne strane ne mogaše se priljubiti kućnoj brizi, s druge ohola ćud i ponašanje supruge ne bijaše mu po volji. Osim toga ne budući pohlepan za imutkom, što mu i suvremenici priznaju, želeći vidjeti svieta, a u obitelji nezadovoljan, pak ne mogući se razstaviti sa ženom („eamque abdicare non uacat"), nije mu drugo preostalo, nego pobjeći iz Ravene. Uputio se indi u Bolonju uz odluku, da će odanle „zdvojan" (desperabundus) ići po svietu.

U Bolonji imao je Ivan strica, koji ga ne samo gostoljubivo primi, nego ujedno i odvrati, kako veli, od skitanja, te na nauku nagovori. U Bologni su vladali od godine 1337 do 1350 Pepoli, od kojih je Ivan ustupio vlast Viscontiem. Ali ni ovi niesu se ondje dugo držali, jer je Giovanni Visconti da Oleggio prisiljen bio Bolognu predati godine 1360. kardinalu Albornozu. I papinska se je vlast taj put uzdržala samo do ožujka 1366. godine, ustupiv mjesto pučkoj vladi, za kakovom su tada gradske obćine u Italiji težile. Medjutim ovo kolebanje vladavine nije imalo zanimati toliko bjegunca Ivana, koliko duševni pokret, kojega je pozorištem bila Bolonja od vjekova. Bolonjske visoke škole slovile su u srednjem vieku osobito u pravoslovnoj struci, te bijahu, kano što i one u Padovi, stečištem omladine ne samo talijanske nego i priekogorske (ultramontani). Tko se neće ovdje sjetiti našega povjestnika Tome spljet-

[1] Chronicon Estense ap. Muratori: Script. rer. ital. XV, 433.

[2] Epistolae Johannis de Ravenna. MSC. u knjižnici jugoslav. akademije, p. 21. Ovdje opisuje u kratko svoj „curriculum vitae", kojim se mnoge praznine u njegovu životopisu popuniti mogu.

Digitized by Google

skoga arcidjakona, koji je više od sto godina prije polazio visoke škole u Bolonji? Tako je bivalo i za Ivana iz Ravene, koji u jednom listu uz ostalo pita: „Num improbemus e Galliis, e Germania, Hispaniaeque finibus Bononiam aut Patauium iuris studio profectos"? Petrarka je takodjer u Bolonji učio, te se rado sjećao i pod starost vremena, koje je ondje proživio; slavi red u naukah i velike učitelje, koje prispodablja sa starimi rimskimi „viris consulti". Isti je utemeljitelj humanisma doživio i tu radost, da su pristaše njegovi bili na visokih školah bolonjskih zastupani u mnogo većoj mjeri nego li igdje drugdje. A to je mnogo značilo, ako se uzme na um, da si je humanisam tek imao mjesto izvojštiti u visokih školah. Na talijanskih naime visokih školah one dobe bile su stolice za pravo crkveno i državno, za liečničtvo, za filosofiju, za astronomiju i za retoriku. A iz svih tih znanosti najveća se je pomnja posvećivala pravu i liečničtvu, pak se je za nje i najviše trošilo i učitelje najbolje plaćalo. S toga je bivalo, da su se i filolozi za te stolice osposobljivali. Humaniste mogli su izprvice imati pred očima glavno stolicu retorike i kadšto filosofije; a pošto nije jim pošlo tako lasno za rukom zasjesti ove stolice, poučavali bi izvan i pored velikih škola, često u posebnih zavodih, u latinskih učionah.

O svojih naucih u Bolonji sam Ivan piše[1] ovako: „Forte Bonomatus dictaminis introductor legebatur, cuius quidem lectiunculis allectus applicui animum, vera fateor, prius rhetoricam, quam grammaticam oracionem, sic astra propiciabantur, edebam. Ridebant condiscipuli soloecismum, cum verborum convenienciam mirarentur. Quid multa? Inde orsus elementa studii quosdam autores audiui: post trahor ad iura, his poëticam disuadentibus, quorum tunc uiuebam, diuque post sub tutela uixi". Ivan je dakle slušao u Bolonji retoriku, prije nego li je dosta čvrst bio u gramatici; ali u onoj je u toliko napredovao, da su mu se čudili i oni saučenici, koji su se smijali njegovoj nevještini u jeziku. Poslije retorike htjede slušati poetiku; ali od nje odvraćahu ga oni, od kojih je živio, te je tada prionuo uz prava.

Ivan je kratko vrieme boravio u Bolonji, uputiv se odavle u Padovu. Povod toj seobi navede on sam ovimi riečmi: „Cum autem leges fastidirem, migro Patauum, prius conpatrem quam preceptorem meum Petrum, rhetorice professorem, secutus". Ivan je

[1] Ibid.

Digitized by Google

indi otišao iz Bolonje u Padovu, da ovdje uči retoriku kod Petra, pod kojim imade se bez sumnje razumievati Pietro de Muglia, prijatelj Petrarke i Boccaccia. Imade list Petrarke od godine 1363. iz Mletaka na Petra, u kojem mu opisuje svečanosti, koje su Mletčani priredili, da proslave pobjedu stečenu nad ustašami u Kandiji, te žali, da nije i on sučestnik sbog bolesti. Odmah poslije godine 1368. predje Petar iz Padove u Bolonju na visoke škole, kojim je bio uresom sve do smrti godine 1382. Ivan spominje ovoga učitelja svoga takodjer u listu[1], pisanu Guilelmu, ravenskomu fiziku, riečmi: „Altero item anno, dum sub Petro rethorice professore Padue auditor adolescens agerem". Imade takodjer pismo[2], koje je Ivan upravio na Petra, kada je ovaj već u Bolonji bio: „Ad Petrum de Bononia, rhetorice professorem et preceptorem suum". Odkle se vidi, koli su se tiesni odnošaji izmedju glasovitoga humaniste Petra i Ivana zametnuli već u najranijoj mladosti njegovoj. Iz jednoga se pisma, koje je Boccaccio pisao Petru, razabire, da se je ime toga bolonjskoga učitelja u pitomoj Firenzi tako rado u tamošnjih izobraženih krugovih spominjalo, da su mnogi, samo da ga upoznaju, pošli u Bolonju.

Kada je Ivan učio u Padovi, bijahu gospodari grada gospoda od Carare, kojih je Jakov već od god. 1313. bio zavladao gradom, a Marsilio, poslije kako ga je njeko vrieme držao Fridrik austrijski, opet god. 1437. gradjanstvom proglašen za vladaoca. Od godine 1350. bijaše gospodarom Padove Francesco da Carrara. Ovaj je tražio prijateljstvo Petrarke, kojega je već jedan od predšastnika njegovih, Jakov, gostoljubivo primio i kanonikat mu podielio. Petrarka je u Franji probudio ljubav k nauci i umjetnosti, te se s toga držao proslavljenim, kada mu je slavni pjesnik i humanisma stjegonoša posvetio svoje djelo „de viris illustribus". Ovo ga djelo takodjer potaknulo, što je dao u svojem dvoru slikami slavne muževe ovjekovječiti Ovdje, u Padovi, Petrarka je takodjer posljednje godine svoga života, nošen dvorskom čašću, probavio; pak i u bližnjoj vili d' Arquà i svoj veliki duh dne 18. srpnja 1374. god. izpustio.

Sudbina je htjela, da je s Cararci tiesno svezan jedan odsjek života i našega Ivana, kano što ćemo odmah razložiti. Ali još odlučniji bijaše boravak njegov u Padovi za duševni mu razvoj. Ov-

[1] Ibid. p. 32.
[2] Ibid. p. 122.

Digitized by Google

Ivanu je poviest humanisma doznačila častno mjesto; ona ga smatra prvim putujućim učiteljem njegovim, neposredno po njegovu osnovatelju, Petrarki, izaslanom, da ga u širje krugove pronosi. Ali o njegovu životu umije dosta malo i to dosta nejasno pripoviedati. Ja ću nastojati, što je nejasno razsvietliti, a što je nedostatno popuniti, uz osobiti dakako obzir na djelovanje njegovo u Dubrovniku.

Rodno mjesto bijaše Ivanu grad Ravena; s toga se po običaju one dobe redovito zove i piše „Johannes de Ravena". Obitelj, iz koje je Ivan potekao, nosila je prezime „Malpaghini"; s toga zovu ga takodjer „Johannes de Malpaghinis" i „Joannes Malpaghinus de Ravenna". Nadpis jednomu pismu Coluccia Salutata na Ivana glasi: „Joanni Malpaghino de Ravenna", drugomu pako „Johanni de Ravenna Conversano". Što znači ovaj drugi pridjevak, to se razjasnjuje službenimi spisi padovanskimi od godine 1382. i 1399., u kojih se isti Ivan nazivlje „filius ser mag. Convertini physici de Tregnano" i „q(uondam) mag. Convertini". Otcu se indi Ivanovu, kojemu krstno ime bijaše Jakov, dodaje pridjevak „Convertinus, Conversanus"; pak se drži, da je to ime plemensko[1]. Prema tomu bijaše Ivan rodom iz Ravene, sin Jakova Malpaghina, plemenom Convertini ili Conversano.

Kada je Ivan rodjen, godina se neda točno ustanoviti; ali iz mnogih izjava njega samoga, pak iz rieči Petrarke, koje ćemo navesti niže, daje se razabrati, da je rodjen u posljednjoj desetini prve polovine XIV. stoljeća, t. j. izmedju god. 1340. i 1350.

Prvi odgoj dobio je Ivan u svojem zavičaju, u Raveni, njekadanjoj stolici exarhatskoj. Živio je siromašno, kano što sam izpovieda riečmi: „Memini puer, quum vix dominica et quinta feria

[1] C. Salutati Ep 14 et 18 ap Mehus. Florentiae 1741. Colle: Storia dello Studio di Padova. IV, 99 Facciolati: Gymnasii patav. Synt. XII p. 167. Gaye: Carteggio inedittо d' artisti dei sec. XIV—XVI. Firenze 1839. I. 544. Biskup Gianpietro Ferretti u XVI. v. svojatao je Ivana svojoj obitelji. Ovo, pak i njeka kronologička data, o kojih se držalo, da se dadu težko na jednu osobu protegnuti, bijaše povodom, te su njeki, imenito Ginanni (Memorie degli Scrittori Ravennatti, I. 214—225), Tiraboschi (Storia della Letteratura italiana XII, 265 ss.) i Fracassetti (Lettere di Fr. Petrarca V, 91) razlikovali dva suvremena Ivana de Ravenna, jednoga iz obitelji Malpaghini, drugoga iz obitelji Ferretti. Ali već su Baldelli (Petrarca. Firenze 1797. pag. 249—52), rečeni Colle i drugi dokazali, da se svi oni navodi tiču jedne osobe, Petrarkina učenika, našega Ivana. Voigt op. cit. I, 216.

Digitized by Google

carne vescebamur, pane, leguminibus interdum . . . Ad usum non ad pompam vestes erant, una huius temporis clamis". Za djetinstva njegova gospodarom (tiranno) Ravene bijaše Bernardino da Polenta, koji je dne 14. studenoga 1347. godine zamienio u vladavini svojega otca Ostasia[1]. U početku bijaše u zavadi sa svojom braćom Pandolfom i Lambertom; ali se ipak uzdrži u vlasti sve do smrti dne 10.—13. ožujka 1359. godine. Bernardina opisuju kano čovjeka razkošna, vlastodržca nečovječna, samosilnika i ugnjetača gradjanstva. Takovim se je s jedne strane pokazao i naprama Ivanu. Reć bi, da ga je Bernardino zavolio; ali ga htjede proti njegovoj volji usrećiti. Sam naime Ivan pripovieda[2], da mu je još kano dječarcu („adhuc puerescenti"), svakako prije godine 1359., nametnuo za suprugu bogatašicu, koje imetak imao ga učiniti sretnim. Ali Ivan ne postade tim sretnim. S jedne strane ne mogaše se priljubiti kućnoj brizi, s druge ohola ćud i ponašanje supruge ne bijaše mu po volji. Osim toga ne budući pohlepan za imutkom, što mu i suvremenici priznaju, želeći vidjeti svieta, a u obitelji nezadovoljan, pak ne mogući se razstaviti sa ženom („eamque abdicare non uacat"), nije mu drugo preostalo, nego pobjeći iz Ravene. Uputio se indi u Bolonju uz odluku, da će odanle „zdvojan" (desperabundus) ići po svietu.

U Bolonji imao je Ivan strica, koji ga ne samo gostoljubivo primi, nego ujedno i odvrati, kako veli, od skitanja, te na nauku nagovori. U Bologni su vladali od godine 1337 do 1350 Pepoli, od kojih je Ivan ustupio vlast Viscontiem. Ali ni ovi niesu se ondje dugo držali, jer je Giovanni Visconti da Oleggio prisiljen bio Bolognu predati godine 1360. kardinalu Albornozu. I papinska se je vlast taj put uzdržala samo do ožujka 1366. godine, ustupiv mjesto pučkoj vladi, za kakovom su tada gradske obćine u Italiji težile. Medjutim ovo kolebanje vladavine nije imalo zanimati toliko bjegunca Ivana, koliko duševni pokret, kojega je pozorištem bila Bolonja od vjekova. Bolonjske visoke škole slovile su u srednjem vieku osobito u pravoslovnoj struci, te bijahu, kano što i one u Padovi, stečištem omladine ne samo talijanske nego i priekogorske (ultramontani). Tko se neće ovdje sjetiti našega povjestnika Tome spljet-

[1] Chronicon Estense ap. Muratori: Script. rer. ital. XV, 433.

[2] Epistolae Johannis de Ravenna. MSC. u knjižnici jugoslav. akademije, p. 21. Ovdje opisuje u kratko svoj „curriculum vitae", kojim se mnoge praznine u njegovu životopisu popuniti mogu.

Digitized by Google

skoga arcidjakona, koji je više od sto godina prije polazio visoke škole u Bolonji? Tako je bivalo i za Ivana iz Ravene, koji u jednom listu uz ostalo pita: „Num improbemus e Galliis, e Germania, Hispaniaeque finibus Bononiam aut Patauium iuris studio profectos“? Petrarka je takodjer u Bolonji učio, te se rado sjećao i pod starost vremena, koje je ondje proživio; slavi red u naukah i velike učitelje, koje prispodablja sa starimi rimskimi „viris consulti“. Isti je utemeljitelj humanisma doživio i tu radost, da su pristaše njegovi bili na visokih školah bolonjskih zastupani u mnogo većoj mjeri nego li igdje drugdje. A to je mnogo značilo, ako se uzme na um, da si je humanisam tek imao mjesto izvojštiti u visokih školah. Na talijanskih naime visokih školah one dobe bile su stolice za pravo crkveno i državno, za liečničtvo, za filosofiju, za astronomiju i za retoriku. A iz svih tih znanosti najveća se je pomnja posvećivala pravu i liečničtvu, pak se je za nje i najviše trošilo i učitelje najbolje plaćalo. S toga je bivalo, da su se i filolozi za te stolice osposobljivali. Humaniste mogli su izprvice imati pred očima glavno stolicu retorike i kadšto filosofije; a pošto nije jim pošlo tako lasno za rukom zasjesti ove stolice, poučavali bi izvan i pored velikih škola, često u posebnih zavodih, u latinskih učionah.

O svojih naucih u Bolonji sam Ivan piše[1] ovako: „Forte Bonomatus dictaminis introductor legebatur, cuius quidem lectiunculis allectus applicui animum, vera fateor, prius rhetoricam, quam grammaticam oracionem, sic astra propiciabantur, edebam. Ridebant condiscipuli soloecismum, cum verborum conveniencam mirarentur. Quid multa? Inde orsus elementa studii quosdam autores audiui; post trahor ad iura, his poëticam disuadentibus, quorum tunc uiuebam, diuque post sub tutela uixi“. Ivan je dakle slušao u Bolonji retoriku, prije nego li je dosta čvrst bio u gramatici; ali u onoj je u toliko napredovao, da su mu se čudili i oni saučenici, koji su se smijali njegovoj nevještini u jeziku. Poslije retorike htjede slušati poetiku; ali od nje odvraćahu ga oni, od kojih je živio, te je tada prionuo uz prava.

Ivan je kratko vrieme boravio u Bolonji, uputiv se odavle u Padovu. Povod toj seobi navede on sam ovimi riečmi: „Cum autem leges fastidirem, migro Patauum, prius conpatrem quam preceptorem meum Petrum, rhetorice professorem, secutus“. Ivan je

[1] Ibid.

Digitized by Google

Papa Urban V. sklonu se napokon na molbu Rimljana i nagovorom uplivnoga Petrarke stolicu, proti volji francezkih stožernika, prenesti iz Avignona u Rim. Ova je odluka bila u Italiji primljena s velikim oduševljenjem. Mletci, Genova, Pisa, napuljska kraljica Ivana ponudiše papi brodove, koji će njega i sav dvor prevesti u Rim. On primi 25 brodova i s ovimi dospije dne 23. svibnja r. g. u Genovu, gdje je bio neizrecivim zanosom dočekan. Odanle krenu dne 28. sa 28 brodova, preplovi uz Pisu i izkrca se u Cornetu, a odavle krenu u Viterbo, sliedeće pako godine u Rim. Scienim indi, da je Ivan, sada slobodan a željan vidjeti svieta, znajući za sve ovo, htjeo ići u Avignon, da bude svjedokom papina odlazka i radosti ciele Italije; pak ga je kašnje, kada mu se ova želja izpunila nije, otišao u Rim, odkle izviesti svoga učitelja, ovaj pako odvrati mu pismom naslovom što šaljivim što ujedljivim „ad inconstantissimum vagumque hominem quendam". Jeda li je Ivan posjetio takodjer Napulj i Calabriu, izvori o tom šute.

Iz rieči samoga Ivana, da je u Firenzi počeo „e litteris stipendia mereri", sliedi, da se je u tom gradu, u koj se po mojem shvaćanju opet vrati iz Rima, duže bavio i ondje započeo svoje učiteljsko djelovanje. Tada je moglo biti Ivanu nješto preko 20 godina.

Kada je Ivan došao u Firenzu, još je živio treći u talijanskom triumviratu, prijatelj i jednomišljenik Petrarkin, Giovanni Boccaccio. On je stanovao ili u liepom gradu na Arnu ili u nedalekom Certaldu. Po svojoj ćudi ne bijaše prijateljem bučnomu životu, niti je rado zastupao svojih misli u društvu, niti se je natjecao za slavom učiteljske stolice. Tada se još nisu prvaci novoga smjera sastajali u vili bogatoga i umnoga fiorentinskoga trgovca Antonia degli Alberti, prozvanoj „paradiso degli Alberti", gdje se je uza zabavu razpravljalo o Liviu i Ovidiu, o Augustinu i Danteu, gdje su novelle izmjenjivale ozbiljne filosofske i starinarske razgovore. Sve je to tekar za desetak godina kašnje bivalo. Ali opažale su se već onda ozbiljne priprave. Još Petrarka i Boccaccio dali su povod, da su se prijatelji njihovi sastajali u samostanu augustinskom sv. duha (S. Spirito), gdje se je tim zasnovala slobodna akademija u smislu Platonovom. Članovi toga samostana Martino de Signa i Pietro de Casstelletto, kašnji pisac Petrarkina života, a najpače Luigi de Marsigli, bijahu domaćine, posljednji pako duša toga književnoga društva. Petrarka je Luigiu sjajnu budućnost na umnom propršću proricao, te ga osobito poticao, da bogosloviju sljubi sa slobodnimi znanostmi

Digitized by Google

i ustane proti nazovi-mudroslovju averoističkomu. Malo kašnje pridruži se ovomu kolu i spomenuti Coluccio di Pietro de' Salutati, učenik Petra da Muglio i po njem saučenik našega Ivana, obožavatelj Petrarke, s kojim je stao dopisivati, tajnik papinskoga dvora za Urbana V., kojega je takodjer iz Avignona pratio u Rim.

Sva je prilika, da se je već ovom prigodom zametnulo prijateljstvo izmedju Ivana i Salutata, koje se je u dopisih nastavilo. U takovu dakle gradu, gdje su misli Petrarke nalazile toliki odziv, ne bijaše mučno ni mladomu Ivanu naći djelokruga svojemu zvanju, kojemu se odluči posvetiti. A to zvanje bijaše učiteljstvo, koje je Ivan u Firenzi započeo. Što je Ivan i gdje je učio, toga nam on sam ne kaže.

U Firenzi zače se već godine 1321. misao osnovati ondje „studio" ili visoke škole, koja oživi poslije 1338. godine iz revnovanja proti Pisi, gdje su tada podignute bile. Boccaccio htjede za Firenzu predobiti Petrarku, ne bi li tim pribavio glas „studiu". Nastojanjem istoga Boccaccia bješe godine 1360. za Leonzia Pilata osnovana stolica grčkoga jezika, a iste godine bješe Francesco Bruni pozvan na stolicu retorike, obljubljene humanističkoj struji. Ali još je sveudilj bilo premalo mladih sila, koje bi nadahnule „studio" novim životom. S toga se nastojalo, da se zanj predobe bar „svjetla pravoslovja"; pak bude u tu svrhu god. 1364. pozvan glasoviti pravoslovac Baldo od Perugie. Učitelji za slobodne znanosti još su se sveudilj slabo nagradjivali; tako je n. pr. rečeni Bruni dobivao na godinu samo 80 fiorina; dočim su učitelji prava i liečničtva u ono doba, ako su bili na glasu, plaćeni bili i s 1000—2000 dukata na godinu. Odavle smiemo pomisliti, da ona „stipendia", koja si je Ivan u Firenzi mogao već tada kano mladić zaslužiti, niesu velikih svota iznosila.

Iz Firenze vrati se Ivan opet u gornju Italiju, i to po vlastitu mu pripoviedanju najprije u Treviso, pak onda odmah u Conegliano. „Posthac Treuisium desiliui, continuo Coneglianum". Po drugom pripoviedanju[1] Ivan bio bi se uputio prije u Paviu, gdje se nadao naći Petrarku; ali ga ne nadje, već bješe ljubezno primljen od njegova prijatelja Frana da Brossano. Kada se medju tim Petrarka približavao Pavii, podje mu sa svojim domaćinom u susret. Petrarka dočeka Ivana otčinski; ali poznavajuć ćud njegovu nije ni pomislio, da će kod njega ostati. „Činilo mi se — tako pisa prijatelju

[1] Tiraboschi op. cit. p. 262.

Digitized by Google

pravu „de sui ipsius et multorum ignorantia“ posvetio, pak se ga je i u oporuci sjetio: „magistro Donato de Pratoveteri, grammaticae praeceptori, nunc Venetiis habitanti“ i t. d. S njim je osim Petrarke i Boccaccia dopisivao takodjer Coluccio Salutato. Kašnje je Donato prešao u Ferraru za odgojitelja i učitelja mladoga markeza od Este, Nikolu; a kada ovaj preuze vlast, postavi g. 1398. Donata za svoga kancelira[1].

Toga Donata slušao je takodjer naš Ivan: „qui mee adolescentie fuisti eruditor“, tako priznaje kašnje u listu, koj mu pisa. Iz toga lista pače doznajemo, da je Donato ponajviše preporučio Ivana Petrarki: „Me quoque fateor — ovako izpovieda — viri huius decessu haud leviter ictum. eius quippe summa virtus et humanitas me, *quem te largiente suscepit,* suauis etiam familiaritas, quam in dies auctam iri uidebam, causant, ne queam siccare lacrimas“. Ove su rieči izvadjene iz lista „ad Donatum Apenninigenum, grammatice professorem, pro consolatione mortui Petrarche“[2]. Ondje kaže Ivan još i to, da je Petrarka držao Donata svojim najvećim prijateljem („amicorum summum“).

Prema tomu predje Ivan iz Padove u Mletke, gdje je učio gramatiku kod Donata[3]. Ovim pako preporučen priedje k Petrarki u kuću godine 1864., mislim u Padovu. Koliko je Petrarka mladoga Ivana zavolio, pokazale su nam njegove vlastite rieči u pismu na Boccaccia. Onaj velik triumvir upozna velike umne sposobnosti svojega gojenca, te ga je smatrao kano sina. Koliko je pako tako uman mladić naučio od slavnoga muža, svatko može pomisliti. Zanimivo je, da je Ivan učio na izust Petrarkine ekloge, koje je, sliedeći Virgilija u sastavku, za mladosti izpievao. a godine 1357. u Milanu iznova uredio. Ivan je nadalje Petrarkine listove, koji su s jedne strane porazbacani, s druge neuredjeni bili. i oko uredjenja kojih trudili su se prije osim Gaspara iz Verone četiri pisara, na zadovoljstvo svojega gospodara uredio.

Ivan bijaše kod Petrarke preko tri godine[4]; ali prem je uz takova muža uživao i prem je taj boravak u njegovoj kući bio za njega

---

[1] Muratori: Annal. estens. Script. rer. ital. XVIII, 933.

[2] In MSC. p. 128—133.

[3] Toga ne spominje u pismu na Jakobina.

[4] To svjedoči sam Petrarka (Epist. rer. senil. LI. 8) riečmi: „triennio et amplius mecum fuit“. Salutato pako kaže „Ferme trilustri tempore“; odavle se vidi, da se „lustrum“ ne ima uzeti po st. rimskom za 5 godina nego po sr. viečnom (v. Du Cange: Glossar. med. et inf.

Digitized by Google

a communi, eo quod esset nimium valens et in multo maioribus quam professor grammatice et non bene aptus ad docendum pueros"[1]. Učiteljevao je pako ondje od godine 1375. Uzrok, za što je nakon dovršena ugovora prestao učiti, navodi se, što se nije u obučavanju prilagodjivao djeci, baveći se radje višim naukom. I prijatelji su njegovi držali, da je pozvan na više zvanje. Tako se sačuvalo jedno pismo[2], upravljeno „Johanni de Ravenna viro excellentis ingenii", u kojem neimenovani prijatelj njega žali, što mora svoj visoki duh sniziti u kukavnu učiteljevanju. Ali sam Ivan navodi i drugi razlog, za što je Belluno ostavio: „Ubi — tako piše — haud sponte uerum felicius secundis himeneis vincior. Ibi tum indulgenda bene morate coniugis tum studendi oportunitate quietus nichil innovare meditabar; nec ut hactenus hererem, fortune libuit. Ecce mors secors aufert hereditatem, macram quidem et perplexam, coniunx adit causam prorsus litium sed melioris fortune michi. Nam conuenerunt aduersum me atque coniurarunt affines mei; et quod primo colebant, impugnare cepere, de paupere regno, ut ait Statius, disceptantes. Quibus quidem sepenumero aiebam, nihil opus esse tanta inuidia debachari; quippe qui satis bonas olim opes, et meas quidem, puer contempsisse potuerim, nequaquam ob exiguas ac parafernales contumeliam me passurum; quamobrem si iure agerent, ultro me cessurum. Et tamen (nec) pudor, nec fas iusque obstinatos ab incepta inuasione minime rec(p)ellebat; verum callidi potius hiantesque ac ueneno insani fori astuque armati quietum hominem et dolosarum insolentem artium, sponteque inter litteras ociantem quotidianis me citationibus vexabant, donec tedio causandi a scelerati(s) hominibus et ciuitate ingrata et, ut cum stomaco loquar, me prorsus indigna abruptus repeto Paduam"[3].

Iz ove se izpoviesti samoga Ivana razabire, da se je on u Bellunu oženio po drugi put (secundis hymeneis). U svih dojakošnjih izjavah nigdje se ne spominje prva žena, koju bijaše mu našao ravenski gospodar Bernardin još kano golobradu momku. Kakav je Ivan do sada vodio život, ne bi ga bila ona Ravenjkinja ni slediti mogla. Kada je Ivan došao u Belluno godine 1375., dakle oko 30 godina star, imao biti slobodan. Nije se rado, kako veli, oženio; ali ženitba bijaše sretna, jer žena bijaše, kako kaže „bene

[1] Colle loc. cit. p 95. Tiraboschi l. c. p. 272.

[2] U rukop. 1269 sveuč. knjižnice u Lipskom. Fol. 107. Voigt. op. cit. p. 220.

[3] MSC. cit. p. 21, b.

Digitized by Google

Papa Urban V. sklonu se napokon na molbu Rimljana i nagovorom uplivnoga Petrarke stolicu, proti volji francezkih stožernika, prenesti iz Avignona u Rim. Ova je odluka bila u Italiji primljena s velikim oduševljenjem. Mletci, Genova, Pisa, napuljska kraljica Ivana ponudiše papi brodove, koji će njega i sav dvor prevesti u Rim. On primi 25 brodova i s ovimi dospije dne 23. svibnja r. g. u Genovu, gdje je bio neizrecivim zanosom dočekan. Odanle krenu dne 28. sa 28 brodova, preplovi uz Pisu i izkrca se u Cornetu, a odavle krenu u Viterbo, sliedeće pako godine u Rim. Scienim indi, da je Ivan, sada slobodan a željan vidjeti svieta, znajući za sve ovo, htjeo ići u Avignon, da bude svjedokom papina odlazka i radosti ciele Italije; pak da je kašnje, kada mu se ova želja izpunila nije, otišao u Rim, odkle izviesti svoga učitelja, ovaj pako odvrati mu pismom naslovom što šaljivim što ujedljivim „ad inconstantissimum vagumque hominem quendam". Jeda li je Ivan posjetio takodjer Napulj i Calabriu, izvori o tom šute.

Iz rieči samoga Ivana, da je u Firenzi počeo „e litteris stipendia mereri", sliedi, da se je u tom gradu, u koj se po mojem shvaćanju opet vrati iz Rima, duže bavio i ondje započeo svoje učiteljsko djelovanje. Tada je moglo biti Ivanu nješto preko 20 godina.

Kada je Ivan došao u Firenzu, još je živio treći u talijanskom triumviratu, prijatelj i jednomišljenik Petrarkin, Giovanni Boccaccio. On je stanovao ili u liepom gradu na Arnu ili u nedalekom Certaldu. Po svojoj ćudi ne bijaše prijateljem bučnomu životu, niti je rado zastupao svojih misli u društvu, niti se je natjecao za slavom učiteljske stolice. Tada se još nisu prvaci novoga smjera sastajali u vili bogatoga i umnoga fiorentinskoga trgovca Antonia degli Alberti, prozvanoj „paradiso degli Alberti", gdje se je uza zabavu razpravljalo o Liviu i Ovidiu, o Augustinu i Danteu, gdje su novelle izmjenjivale ozbiljne filosofske i starinarske razgovore. Sve je to tekar za desetak godina kašnje bivalo. Ali opažale su se već onda ozbiljne priprave. Još Petrarka i Boccaccio dali su povod, da su se prijatelji njihovi sastajali u samostanu augustinskom sv. duha (S. Spirito), gdje se je tim zasnovala slobodna akademija u smislu Platonovom. Članovi toga samostana Martino de Signa i Pietro de Casstelletto, kašnji pisac Petrarkina života, a najpače Luigi de Marsigli, bijahu domaćine, posljednji pako duša toga književnoga društva. Petrarka je Luigiu sjajnu budućnost na umnom propršću proricao, te ga osobito poticao, da bogosloviju sljubi sa slobodnimi znanostmi

Digitized by Google

principem". Vriedno je spomena, što je Marsilio zavolio učenika Petrarke, prem je ovaj bio odrješitim protivnikom averoističkoj filozofiji, koje je jednim od glavnih pobornika bio Marsilio. Ali ovaj je prijateljski obćio takodjer s Ludovikom Marsigliem, kojega je takodjer poticao Petrarka, da ustane proti Averoesu, tomu, kako ga zove, „biesnomu psetu", koje laje proti Kristu i katoličkoj crkvi. Preporukom dakle Marsilia, svoga „pokrovitelja" (patrocinator) i „jedinoga svjetla Padove" (lumen unicum Patavi), dodje Ivan u doticaj s padovanskim gospodarom. On je njegov dvor polazio, ali dugo stanovao izvan njega, dokle napokon ne bude u nj i na stanovanje pozvan. „Cum in aula — piše — plures menses agerem, ubi cuncta magnifice absque ulla solicitudine curaue mea propinabantur". Ivan se smatrao „Carrigeni senioris vernam". Ovaj, želeći svojoj vojničkoj slavi dodati još slavu pokrovitelja znanosti, bijaše osim rečenoga Marsilia pozvao na visoke škole padovanske druge takodjer glasovite učenjake one dobe, izmedju kojih spominjemo pravoslovca Balda iz Perugie, onamo pozvanoga iz Firenze. O tom piše naš Ivan: „Carriger heros Franciscus magna auri summa Baldum Perusinum iuris consultum Patauum traxit"[1]. Kano što je indi Franjo s učenimi ljudmi u obće, tako je i s Ivanom rado obćio. Ivan se je i kašnje sa zahvalnošću sjećao toga ljubeznoga odnošaja. „Ego quoque — tako je pisao[2] Franjinu sinu Rudolfu — sponte unum in famulitio me fuisse confiteor primam trahens ad gloriam, quod inclito genitori tuo probatus et amatus fui ea nimirum tempestate, qua omni passim Europa clarissimam famam vera virtute superaret, eatenusque sibi placuisse ad alacritatem semper commemoro; nec minus quoties quanti me faceret testaretur, quod iuvenem iam grandeuus ipse patris ubique vocabulo compellaret, qui titulus, veteres apud aulicos quisquis superat, adhuc mihi perseuerat. Omitto quidem, iactare nullatenus erubesco, quod ei curis a ciuilibus libero usque raciocinando, spaciando, comessando, quiescendo ferme primus in vernis extiti, uix unquam sine me urbe excessit. Si insolenciore euentu animo laborasset, exclusis pene singulis, presentem me ac dicentem esse urgebat, quieturus insuper die seu noctu mea semper oracione in soporem usque pasci iuuabat . . . Ego autem iuuenis et pauper aulam adii, quid dico: adii? immo ultro uocatus, tractusque fui . . ." Franjo dakle želio je uviek

[1] Ibid. p. 114, b.

[2] Ibid. p. 143, a, b.

Digitized by Google

imati Ivana uza se i u svojem društvu, pače običavao je razgovarati se s njim i u postelji prije počinka. O jednom od takovih razgovora pripovieda nam sam Ivan na drugom mjestu[1]: „Congruit — piše — hoc loco, quid princeps Patauum senserit, cum de Urbano pontifice, assidente me eius lectulo, quiescebat enim, initio intervenissem. Credo, ait, Urbanum pontificem summum, si autem minus est, eidem nichilominus, quo in sacrosancta ecclesia huiuscemodi consuetudo peruersa improbandi approbata funditus conuelleretur, adesse cunctorum suffragia par esset sententia prorsus habenda instar oraculi". Predmetom dakle govora bijaše veliki razkol u zapadnoj crkvi, za kojega dokinuće brinuli su se najodličniji muzevi one dobe; ali koji se je bio zaoštrio upravo tada, kada je uz Urbana VI. (1378.) izabran bio stožernik od Geneve Robert, pod imenom Klementa VII. O ljubavi k znanosti, kojom bijaše Franjo nadahnut, piše Ivan uz ostalo sliedeće[2]: „Haud indignabitur, scio, in philosophorum exemplis habere locum meus princeps Euganeus Franciscus carissimus, ut cuius auspiciis ac fauore semper studia floruerint, sexagesimum agens annum preter id, quod amplissimis belli pacisque ac rei publice curis, que multe et varie in regnantium pectoribus volitant, temporis impendebat, semper aut audiendis lectionibus aut historiarum narrationibus aut acutorum disputacionibus studiorum uacabat, ita ut mandendo, bibendo, deambulando his animum exerceret. Nullo inerti otio detinebatur, sompnum capturus semper qui legeret aut illustria ueterum explicaret facinora . . . adesse uolebat, donec sopor oberrantes sensus, uelut ad domicilium, penitus cogeret . . ." Ovom ljubavlju za znanost, ovom odanosti k njezinim gojiteljem, ovom zaštitom svakoga napredka dva su posljednja Carrarca u Padovi stvorila njeko stečište preporadjajućih se nauka i tim prednjačila drugim gospodarom većih i samostalnijih talijanskih gradskih občina. U dvoru bi se oko vladaoca sakupljali srodni dusi i medju sobom sklapali sveze, koje su toliko doprinesle k bržemu širenju novih pomisli. Ivan je u dvoru padovanskom upoznao se i sprijateljio s mnogimi prvaci nauka one dobe. Ovdje je zametnuo takodjer prijateljstvo s Pavlom de Regulo iz Trevisa, s kojim je kašnje, kada su se razstali, i dopisivao.

---

[1] Ibid. p. 66, a.

[2] Hystoria Ragusii. MSC. biblioth. acad. nro. 828, p. 18—19.

Digitized by Google

a communi, eo quod esset nimium valens et in multo maioribus quam professor grammatice et non bene aptus ad docendum pueros"[1]. Učiteljevao je pako ondje od godine 1375. Uzrok, za što je nakon dovršena ugovora prestao učiti, navodi se, što se nije u obučavanju prilagodjivao djeci, baveći se radje višim naukom. I prijatelji su njegovi držali, da je pozvan na više zvanje. Tako se sačuvalo jedno pismo[2], upravljeno „Johanni de Ravenna viro excellentis ingenii", u kojem neimenovani prijatelj njega žali, što mora svoj visoki duh sniziti u kukavnu učiteljevanju. Ali sam Ivan navodi i drugi razlog, za što je Belluno ostavio: „Ubi — tako piše — haud sponte uerum felicius secundis himeneis vincior. Ibi tum indulgenda bene morate coniugis tum studendi oportunitate quietus nichil innovare meditabar; nec ut hactenus hererem, fortune libuit. Ecce mors secors aufert hereditatem, macram quidem et perplexam, coniunx adit causam prorsus litium sed melioris fortune michi. Nam conuenerunt aduersum me atque coniurarunt affines mei; et quod primo colebant, impugnare cepere, de paupere regno, ut ait Statius, disceptantes. Quibus quidem sepenumero aiebam, nihil opus esse tanta inuidia debachari; quippe qui satis bonas olim opes, et meas quidem, puer contempsisse potuerim, nequaquam ob exiguas ac parafernales contumeliam me passurum; quamobrem si iure agerent, ultro me cessurum. Et tamen (nec) pudor, nec fas iusque obstinatos ab incepta inuasione minime rec(p)ellebat; verum callidi potius hiantesque ac ueneno insani fori astuque armati quietum hominem et dolosarum insolentem artium, sponteque inter litteras ociantem quotidianis me citationibus vexabant, donec tedio causandi a scelerati(s) hominibus et ciuitate ingrata et, ut cum stomaco loquar, me prorsus indigna abruptus repeto Paduam"[3].

Iz ove se izpoviesti samoga Ivana razabire, da se je on u Bellunu oženio po drugi put (secundis hymeneis). U svih dojakošnjih izjavah nigdje se ne spominje prva žena, koju bijaše mu našao ravenski gospodar Bernardin još kano golobradu momku. Kakav je Ivan do sada vodio život, ne bi ga bila ona Ravenjkinja ni slediti mogla. Kada je Ivan došao u Belluno godine 1375., dakle oko 30 godina star, imao biti slobodan. Nije se rado, kako veli, oženio; ali ženitba bijaše sretna, jer žena bijaše, kako kaže „bene

[1] Colle loc. cit. p 95. Tiraboschi l. c. p. 272.

[2] U rukop. 1269 sveuč. knjižnice u Lipskom. Fol. 107. Voigt. op. cit. p. 220.

[3] MSC. cit. p. 21, b.

Digitized by Google

morata". Sreću mu razvrgoše rodjaci radi miraza ženina, valjda poslije smrti njezinih roditelja. Ivanu, udubenu u nauku, dosadi parnica, pak ostavi Belluno. Uspomena na taj grad sačuva se u dva pisma Ivanova; jedno je upravljeno na biskupa Antuna, drugo na njekoga Baptistu[1].

Ivan je dakle opet u Padovu došao godine 1379. Tada je gospodar občine Franjo I. ili stariji da Carrara, zakleti neprijatelj svojih susjeda Mletčana, želeći jim se osvetiti za nepovoljni ugovor mira od 21. rujna 1373. godine stupio u savez s Genovezi i s Ugri proti republici sv. Marka. Franjo je oči bacio na trevisansku marku, ne bi li ju osvojio. Obsada Trevisa godine 1379. ne uspie; ali sliedeće, uzprkos poraza dne 14. rujna kod Casale, Franji je pomoćju saveznika poslužila ratna sreća u toliko, da kada bi mu mir ponudjen, odgovori ponosito, da ne prima nikakova predloga, dok ne bude postavio uzda konju od tuča nad vratima crkve sv. Marka. Ovomu krvoproliću učinio je kraj poznati turinski mir od 8. kolovoza 1381. godine, koji je izbrisao sve za padovanskoga gospodara nepovoljne uvjete ugovora od godine 1373. Franja zovu suvremenici „vir singulari prudentia".

Kada je Ivan došao u Padovu, primi ga za jedno vrieme u kuću učitelj gramatike Carletto. Za tim uze si stan sa slugom, nehoteći biti nikomu nepriličan[2]. Poslije nekoga vremena nadodje mu i supruga, ali sa smrtnom bolešću, kojoj prije nego godina prodje, podlegnu. Sada ostade Ivan sam s djetetom sirotom. U jednom pismu[3] jadikuje, koliko mu brige zadavaše odgoj toga djeteta, koji je imao povjeriti služkinji, jednoj gorjoj od druge. Napokon bijaše prisiljen predati diete jednomu iz Belluna. Što se pako osobe njegove tiče, Ivan je ušao u volju padovanskomu gospodaru Franji da Carrara, o kojem veli: „ubi continuo illustrissimus princeps familiaritate me prima et rerum incrementis dignatus est; sicque, diuino munere, qui sedulo me exagitationibus indignis stimulantes abeuntem miserum arbitrati sunt, letis magis ac secundis fruentem conspicari uel inuiti coacti sunt; quibus profecto, tametsi male meritis post usu gratiarum benignissimi principis diui Francisci commodus inuentus sum"[4]. A preporučio je Ivana Franji spomenuti učitelj visokih škola u Padovi Marsilio di s. Sofia. Ivan zove Marsilia „medicinae

[1] Ibid. p. 126, b. — 128, b.
[2] Ibid. p. 40, b.
[3] Ibid. p. 41, b. ss.
[4] Ibid. p. 21, b.

Digitized by Google

principem". Vriedno je spomena, što je Marsilio zavolio učenika Petrarke, prem je ovaj bio odrješitim protivnikom averoističkoj filozofiji, koje je jednim od glavnih pobornika bio Marsilio. Ali ovaj je prijateljski obćio takodjer s Ludovikom Marsigliem, kojega je takodjer poticao Petrarka, da ustane proti Averoesu, tomu, kako ga zove, „biesnomu psetu", koje laje proti Kristu i katoličkoj crkvi. Preporukom dakle Marsilia, svoga „pokrovitelja" (patrocinator) i „jedinoga svjetla Padove" (lumen unicum Patavi), dodje Ivan u doticaj s padovanskim gospodarom. On je njegov dvor polazio, ali dugo stanovao izvan njega, dokle napokon ne bude u nj i na stanovanje pozvan. „Cum in aula — piše — plures menses agerem, ubi cuncta magnifice absque ulla solicitudine curaue mea propinabantur". Ivan se smatrao „Carrigeni senioris vernam". Ovaj, želeći svojoj vojničkoj slavi dodati još slavu pokrovitelja znanosti, bijaše osim rečenoga Marsilia pozvao na visoke škole padovanske druge takodjer glasovite učenjake one dobe, izmedju kojih spominjemo pravoslovca Balda iz Perugie, onamo pozvanoga iz Firenze. O tom piše naš Ivan: „Carriger heros Franciscus magna auri summa Baldum Perusinum iuris consultum Patauum traxit"[1]. Kano što je indi Franjo s učenimi ljudmi u obće, tako je i s Ivanom rado obćio. Ivan se je i kašnje sa zahvalnošću sjećao toga ljubeznoga odnošaja. „Ego quoque — tako je pisao[2] Franjinu sinu Rudolfu — sponte unum in famulitio me fuisse confiteor primam trahens ad gloriam, quod inclito genitori tuo probatus et amatus fui ea nimirum tempestate, qua omni passim Europa clarissimam famam vera virtute superaret, eatenusque sibi placuisse ad alacritatem semper commemoro; nec minus quoties quanti me faceret testaretur, quod iuvenem iam grandeuus ipse patris ubique vocabulo compellaret, qui titulus, veteres apud aulicos quisquis superat, adhuc mihi perseuerat. Omitto quidem, iactare nullatenus erubesco, quod ei curis a ciuilibus libero usque raciocinando, spaciando, comessando, quiescendo ferme primus in vernis extiti, uix unquam sine me urbe excessit. Si insolenciore euentu animo laborasset, exclusis pene singulis, presentem me ac dicentem esse urgebat, quieturus insuper die seu noctu mea semper oracione in soporem usque pasci iuuabat . . . Ego autem iuuenis et pauper aulam adii, quid dico: adii? immo ultro uocatus, tractusque fui . . ." Franjo dakle želio je uviek

[1] Ibid. p. 114, b.

[2] Ibid. p. 143, a, b.

Digitized by Google

imati Ivana uza se i u svojem društvu, pače običavao je razgovarati se s njim i u postelji prije počinka. O jednom od takovih razgovora pripovieda nam sam Ivan na drugom mjestu[1]: „Congruit — piše — hoc loco, quid princeps Patauum senserit, cum de Urbano pontifice, assidente me eius lectulo, quiescebat enim, initio intervenissem. Credo, ait, Urbanum pontificem summum, si autem minus est, eidem nichilominus, quo in sacrosancta ecclesia huiuscemodi consuetudo peruersa improbandi approbata funditus conuelleretur, adesse cunctorum suffragia par esset sententia prorsus habenda instar oraculi". Predmetom dakle govora bijaše veliki razkol u zapadnoj crkvi, za kojega dokinuće brinuli su se najodličniji muzevi one dobe; ali koji se je bio zaoštrio upravo tada, kada je uz Urbana VI. (1378.) izabran bio stožernik od Geneve Robert, pod imenom Klementa VII. O ljubavi k znanosti, kojom bijaše Franjo nadahnut, piše Ivan uz ostalo sliedeće[2]: „Haud indignabitur, scio, in philosophorum exemplis habere locum meus princeps Euganeus Franciscus carissimus, ut cuius auspiciis ac fauore semper studia floruerint, sexagesimum agens annum preter id, quod amplissimis belli pacisque ac rei publice curis, que multe et varie in regnantium pectoribus volitant, temporis impendebat, semper aut audiendis lectionibus aut historiarum narrationibus aut acutorum disputacionibus studiorum uacabat, ita ut mandendo, bibendo, deambulando his animum exerceret. Nullo inerti otio detinebatur, sompnum capturus semper qui legeret aut illustria ueterum explicaret facinora . . . adesse uolebat, donec sopor oberrantes sensus, uelut ad domicilium, penitus cogeret . . ." Ovom ljubavlju za znanost, ovom odanosti k njezinim gojiteljem, ovom zaštitom svakoga napredka dva su posljednja Carrarca u Padovi stvorila njeko stečište preporadjajućih se nauka i tim prednjačila drugim gospodarom većih i samostalnijih talijanskih gradskih občina. U dvoru bi se oko vladaoca sakupljali srodni dusi i medju sobom sklapali sveze, koje su toliko doprinesle k bržemu širenju novih pomisli. Ivan je u dvoru padovanskom upoznao se i sprijateljio s mnogimi prvaci nauka one dobe. Ovdje je zametnuo takodjer prijateljstvo s Pavlom de Regulo iz Trevisa, s kojim je kašnje, kada su se razstali, i dopisivao.

---

[1] Ibid. p. 66, a.

[2] Hystoria Ragusii. MSC. biblioth. acad. nro. 828, p. 18—19.

Digitized by Google

službeni spisi občine dubrovačke, s druge očitovanja samoga Ivana. U knjigah reformacija nalazećih se u dubrovačkom arkiva čita se uz ostala sliedeće[1]: „MCCCLXXXIV, indictione VII, Julii die 25. In maiori consilio, ballote LXIX. Prima pars est de faciendo Ser Johannem de Ravenna solum notarium nostrum recipiendo salaria de instrumentis secundum modum antiquum et secundum quod ei ordinabitur per minus consilium cum illo salario et illo termino, quo sive quibus fuit conductus. Captum per LXV". Na dalje čita se na drugom mjestu: „MCCCLXXXV 28. Martii. In maiori consilio, ballote 75. Prima pars est, quod confirmetur ser Johannes noster notarius cum salario ducatorum CLX, ubi habuit CL. et quod provideatur de domo cum cisterna, pro uno anno proxime venturo a die sui termini recipiendo salarium scripturarum secundum modum antiquum. Captum per LXVIII". Napokon na trećem mjestu je pisano: MCCCLXXXVI, indict. IX, die XX Augusti. In maiori consilio. Prima pars de confirmando magistrum Johannem de Ravenna pro uno anno proxime venturo a die sui termini cum salario, modis et conditionibus usitatis. Captum per omnes".

Iz onoga prvoga podatka sliedi, da je Ivan bio dne 25. srpnja 1384 god. izabran za notara, jer se kaže „de faciendo". I zbilja čita se u knjigah reformacija, da je pred tim, na ime god. 1383 i 1382, notarom bio njeki „Johannes Foschus" tal. Fosco. Ali odanle se takodjer vidi, da je Ivan bio pred tim pogodjen („conductus") za notara, pak onda na temelju pogodbe u vieću imenovan za notara. U Dubrovniku na ime osim učitelja i liečnika uzimalo se takodjer perovodno osoblje kancelarije pod pogodbom u službu. Svi ovi činovnici uzimali su se iz Italije, te bijaše običaj, da je vieće onamo poslalo svojega punomoćnika, koji je imao ili stavnu i izviestnu osobu pozvati te se s njom pogoditi. ili drugu prikladnu osobu naći. Kako je to bivalo, jasno nam pokazuje naputak[2] od god. 1359, mj. kolovoza, izdan po knezu Ivanu Buniću za Martola Gjorgjića, Mišu Bobalića i Vlaha Držića, koji su poslani, da traže dobroga liečnika najprije u Mletačkoj. „In prima debie cerchar, se vui pode aver al nostro salario maistro Gracioto et maistro Albertino da Mantoa, o maistro Nicola da Trevisio. Et se in Venesia non podesi aver algun de questi III, et vui pone le sorte intro de vuy, qual debia andar fuori de Venesia a cerchar; et quello, a

[1] Izpisao mi g. prof. A. Vučetić, kojemu budi na toj usluzi hvala.
[2] Monumenta spectantia historiam Slavor. merid. XIII, 278.

Digitized by Google

chi tocharà la sorte, debia andar in pena de yperperi C; et debia andar a zercar a Padoa; et se a Padoa non se podesse aver, debia andar a Bologna . . .“ Onda se zaključuje, da ako bi mogli jednoga od one trojice zadobiti, neka ga pogode na dvie godine.

Ovim načinom bio je Ivan pozvan iz Mletaka i pogodjen najprije na godinu dana uz plaću od 150 dukata na godinu i uz obične pristojbe kancelarijske za izprave, koje je sastavljao i izdavao. Druge godine bijaše mu plaća povišena za 10 dukata, i k tomu dodana kuća za stan, providjena bunarom; treće godine bijaše mu sve to potvrdjeno.

U kancelariji dubrovačke obćine bijaše obično pet perovodnih, kako bismo kazali, osoba. Dva notara ili kancelara, koji su prisutni bili sjednicam vieća, te bilježili zaključke njegove i sastavljali pisma u smislu tih zaključaka. Osim toga su oni sastavljali i izdavali sve javne izprave u ime vieća, nadalje oporuke, darovnice, punomoćja. Kadšto je taj posao bio povjeren samo jednomu bilježniku ili kancelaru, ili mu je dodan bio pomoćnik (socius). Kako se iz navedenoga zaključka veloga vieća od 25. srpnja 1384 god. vidi, bijaše Ivan izabran sam za notara. Dvie druge perovodne osobe bijahu pridieljene sudu i civilnoj kuriji. Napokon peta je vodila računske knjige. Za ona četiri mjesta birani su uz pogodbe stranci i to Talijani. Zahtievalo se pako od njih, da budu „litterati docti grammaticam“. Svi ovi poslovi vodili su se latinskim jezikom ili bolje „latina vulgari“. Ali pošto je Dubrovnik mnogo obćio sa susjednom Bosnom, Humom, Zetom, Srbijom i Bugarskom, s ovimi pako dopisivao slovjenski, to je imao u kancelariji još uviek jednoga notara ili kancelara slovjenskoga (slavicus) iz domaćih pismenih ljudi[1].

Glede svojstva, koja su se od kancelara zahtievala, bijaše ova služba ravna učiteljskoj; s toga su i u Italiji u ono doba bili za kancelara redovito birani učitelji ili ini učeni ljudi. Naš Dubrovnik, koji se osobito u Mletke rado ugledavao, sliedio je i u tom talijanske obćine. kad je Ivana pogodio za svoga notara.

Ivan je indi ljeti god. 1384 nastupio svoje novo zvanje. On je pršao na posve drugo polje, do sada u školi uz knjigu, sada u pisarni i u vieću. On je mislio, da će se i uz kancelarijske poslove

[1] Ovako opisuje dubrovačku kancelariju nješto kasniji pisac Filip de Diversis: Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum incl. civitatis Ragusii Ed. Brunelli. Zara 1882, p. 75—6. S ovim se opisom slažu službeni spisi.

Digitized by Google

tendi de' Ravegnani, od god. 1352 kancelar republike († 1365), hvaljen kano „acer vir ingenio promptaque oratione". U Mletcih našao je Petrarka u osobi spomenutoga Donata iskrenoga prijatelja i velikoga obožavatelja, kojega je i naš Ivan pohadjao. Prisutnost Petrarke u Mletcih i njegov ugled nije ostao bez svakoga upliva na prosvjetni smjer viših razreda gradjanstva. Ali nije mu pošlo za rukom, kano n. p. u Firenzi, sastaviti veći krug jednomišljenika. Mletci bijahu trgovačka občina; sve su njezine uredbe prema tomu udešene bile. Kada je zora prieporoda znanosti i umjetnosti svitala u Italiji, ostali su Mletci vjerni svojemu praktičkomu na sticanje blaga upravljenomu životu. Mladež se sveudilj odgajala za trgovinu, te se za humanističke nauke i misli slabo oduševljavala. Još okô god. 1430 pjevao je Gregorio Corraro u satiričkoj pjesmi o odgoju o mletačkoj omladini: „At Veneti pueri longis ambagibus haerent, aut abaco discunt teneri, imberbesque etiam tum assyrias Latio mutant sub sidere gazas; solae divitiae remo velloque petuntur"[1]. Samo pojedini „nobili" nalazili su nasladu takodjer u naucih, u zanimanju sa starimi klasičkimi pisci; a medju njimi plemićke obitelji Giustiniani, Zeno, Trevisano, Barbaro. Nalazimo takodjer našega Ivana u prijateljskom dopisivanju s Markom i Leonardom Giustiniani[2]. Marku bijaše Ivan učiteljem („nam quantuluscunque sim, fateri non erubescis, me tibi fuisse preceptorem"); pak se je na njega i kašnje obraćao, da bude sudijom njegovim listovom t. j. da sudi, kako su sastavljeni. Ivan hvali u Marku želju za znanjem, koja da je tim veće hvale vriedna, čim je rjedja u Mletcih: „Satis est, fili carrissime, tua (cura) eiusmodi etate studiis litterarum adversante precipue ritu ciuitatis . . Cernis in urbe uestra quam numerosa et opulens pubes, quorum eruditi sunt pauci, nemo tamen rudis omnino. Quid ita? quia nimirum melioribus annis, quo erudiri potuere, aput mercenarios litterarum tempus deteruere; subit interim etas actuosa, comerciique ambitus subit; tum non solum linquitur scola, sed fastiditur; quodsi etate conducibili eousque profecissent, ut sciencie dulcedinem gustillassent, ausim dicere, ad negotia iuuenescentes difficile retorquerentur, forentque apud nos haud pauciores, qui litteris quam qui mercibus deferuerent . . ." Ivan dakle spočitava mletačkoj mladeži onaj isti nemar za nauku, koji joj kasnije Corraro predbacivao. Onaj drugi

[1] Rosmini: Vittorino da Feltre. Bassano 1801. Kod Voigta op. cit. I, 419.

[2] Epist. MSC. p. 155, 158.

Digitized by Google

neca. linguasque uenales, ut Lucanus, quorum peticiones, oppositiones, improbaciones, inficie aggeratim ab actore et reo utrimque delatrate, corde sigillande ac sigillate cum sententia, ita mos exigit, uolumini contexende. Cum semper sit infidelis memoria depositi, quod incomposite ac turbulente credideris . . . quo tanta tamque dissipatim atque inconpaginate tradita, una exquisite instruere, congestare queat, nulla est opus secordia, arrectis potius exertisque auriculis, ne quid effluat e prolatis. Nec ab huiusmodi opera festi pacem dies habent, sed quo maximi sunt, hoc indulgentius instandum; quippe confluentibus ut qui circumferientur agrestibus urbanis cuncta rixisque fremoribus completa sunt. Quid de iugi assistentia cancellarii cum regente? Hic ei reipublice lege debetur, ut qui presit, ni nature necessitas extorqueat, a mane in vesperum in porticu ad ora deambulantium perseueret, mos, quod iudicium magis est peruium passis iniuriam, certe non improbandus. Hic igitur ad subsellia sedendum ut in spectaculo, cuius frequentatione loci, Seneca teste, moribus bonis damnosius nichil est. Ita enim hereat oportet huius obsequio, ut sedente magistratu sedendum, deambulante deambulandum sit. Vix enim, inquam, suapte appetitu refectionem diariam sumi contingat, sicque illorum gregem totalem cedentem auxonia non enasi, qui ad alienum somnum dormiunt, ad alienam famem comedunt, ad alienum gressum ambulant, quorum sorte miserius, ut ait Seneca, et infortunacius nichil est. At uero dictata, quod sue maxime uidetur esse professionis, non pro ingenii facundia seu fecunditate artisue preceptione, sed pro aliene potius ruditatis aut inscitie conceptu, nec unius quidem, cuius in sententiam haud foret perdifficile cedere uel eam ipsam ab erroris caligine detergere, sed plurimorum fabricanda sunt. Sub tot itaque uariorum doctrina ingeniorum ad ipsam dicendi rationem tam cecutientium quam temere et casu per quod impetu uerba formantium, cum alius crassam, attenuatam ille, hic scrupulosam exoptet orationem, quante sit molis dictatorem esse censeat, qui bene dicendi non ambigit rationem. Admirabere, vel magis rideas, ubi noris, disceptationem ex oratiuncule differentia subortam, in qua nulla vel delira anicula ponendum cauillam putet . . . Audine, in obeundis quoque consiliis, quam multa vite iactura et labor inest. Primum recensendi proceres, an quinquagenarium expleant; deinde loco edictore, voce quidem preconia, quo multa plectantur absentes, singillatim nominandi. Circumferende item distributim, quibus sortiendum est. pile; declarandeque, materno sed eloquio, littere destinate anna-

Digitized by Google

libus, inscribenda decreta, suspensis item mutisque labiis audiende disceptationes, conciones animose, opiniose, contenciose, clamores, ne dicam furores, consulta quoque et ab ratione semotissima et ipsam plerumque rempublicam maximas in calamitates precipitantia . . . Contemplare igitur, quante sit molis, si bene, si docte, si composite, etiam si nequiter, si dolose, si fatue, si dissolute peroretur, haurire auribus omnia . . . Ex quibus omnibus potes ipse colligere, quid hos me in questus impulerit".

Što se dakle Ivanu najmanje svidjalo u službi kancelara, bijaše njegov nesamostalan položaj; dužnost bo njegova bijaše pisati, sastavljati, bilježiti, ne što je sam htjeo i želio, nego što mu se zapoviedalo, što su drugi kazali. Taj mu se je položaj pričinio nesnosljivijim, kada ga je s predjašnjim, naime u Padovi, uzporedio. „Aduerte — piše u tom pogledu — quam iniqua et aduersa fortuna mea, qui mitem dominum et principem, et diligentem, quodque prestantius est, et prudentem, quo michi uacarem, declinaui, proque uno uiro multis obtemperandum; menstruo (quippe) presidatu reguntur, sicque quot mensibus alternandi sunt, si vanus, si furens, si fatuus, tolerandus est"[1]. U Padovi ostavio je jednoga, i to krotkoga, ljubeznoga, pametnoga gospodara, samo da sebi živi; a sada ima se pokoravati svaki mjesec drugomu gospodaru; jer se je, kano što je poznato, od god. 1359 birao u Dubrovniku knez na mjesec dana.

Ako je takova služba dosadna bila mužu, koji se do sada isključivo knjigom bavio, to mu se nisu činili prijazni ni drugi odnošaji, u koje je dospio. Već pusta okolica grada Dubrovnika neugodno se dojmila Ivana, koji je naviknuo bio ravnici mletačkoj i zelenim brežuljkom, riekam i potokom talijanskim: „Qua uersus inspexeris — piše iz Dubrovnika prijatelju Pavlu de Rugulo — arentia sata et procellosum mare patet; non dulcis aque muscosis sempiterne lapillis scaturigines, non distincta floribus prata, nec quibus insideat ueterem defletura querellam philomena rami frondentes"[2]. S toga, kad je njekomu znancu u Italiji spočitavao, kako jim je udes različit, napisao uz ostale i ove rieči: „Tu preclaram feracemque urbem ex Latiis, ego litoris Epidaurii rupes colo"[3], hoteći tim reći: koliko si ti, koji u liepom i plodnom gradu Italije stanuješ, sretniji od mene, koji živi u toj primorskoj dubrovačkoj

[1] Ibid. p. 30.
[2] Epistolae p. 3, a
[3] Ibid. p. 58, a.

Digitized by Google

krši. I svomu učitelju Donatu tuži se[1], što je „ab extremo Latii (na ime Mletaka) inter saxa atque montes detrusus horendos".

Ali ako se je Ivan našao u Dubrovniku tudjinom po položaju njegovom, još se je više takovim smatrao po narodu, u kojega je sredinu došao. Jezik, kojim se je gradjanstvo a još više okolišno pučanstvo dubrovačko već tada služilo, osobito u dnevnom životu, bijaše Talijanu Ivanu nerazumljiv: „Primum illud non deest incommodi — tako sam izpovieda — quod ego cunctis, omnes mihi sunt ydiote, per interpretem agenda omnia . . . Id quoque tedium auget, quod ignaros latini sermonis nescio michi barbari, quorum opus habes, admoneri". Ovdje se pod „sermo barbarus" razumieva za cielo jezik slovinski, hrvatski. Ali i talijansko narječje, koje se je tada govorilo u gradu, bijaše pravomu Talijancu slabo razumljivo. Ovdje je glede jezičnih odnošaja u Dubrovniku vriedno spomenuti, što Ivanov domorodac Filip o tom piše[2] pol vieka kašnje: „In . . omnibus consiliis et officiis civilium et criminalium oratores seu arengatores, advocati, iudices et consules legis statuto latine loquuntur non autem sclave; nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis Latinis intelligi nequit, nisi aliqualis, immo magna, eiusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consvetudo: panem vocant pen, patrem dicunt tata, domus dicitur chexa, facere fachir, et sic de caeteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt". Kako je latinski jezik bio tada malo poznat Dubrovčanom, vidi se iz ove primjetbe našega Ivana[3]: „Ita litterarum penitus ignota uis est, ut ipsi quoque sacerdotes nisi materna dictione lectitare nichil norint; diuinorum officiorum codices usu ipso ac male quidem legunt, soloecismis barbarismisque lectionem claudicare facientes, ut non deuotionem audienti sed tedium pariant. Sexagenarius ferme abbas in festo episcopi et martiris Blasii, qui quidem dies his festiuus populis et persolennis est, pontificio ornatu missam egit (conditio namque abbatie annuatim solennibus catedrali ecclesie missam debet); ita, me hercule, interrupte missam ac laboriose proferebat, ac si litterarum nouitius puer nunc primum elementa redderet; tandem, sicut potuit finita, populum uix sciuit crucis benedictione dimittere. Tunc surridens ueteranis

[1] Ibid. p. 129, a.
[2] Ed. cit. p. 70.
[3] Hystoria Ragusii p. 45.

Digitized by Google

libus, inscribenda decreta, suspensis item mutisque labiis audiende disceptationes, conciones animose, opiniose, contenciose, clamores, ne dicam furores, consulta quoque et ab ratione semotissima et ipsam plerumque rempublicam maximas in calamitates precipitantia . . . Contemplare igitur, quante sit molis, si bene, si docte, si composite, etiam si nequiter, si dolose, si fatue, si dissolute peroretur, haurire auribus omnia . . . Ex quibus omnibus potes ipse colligere, quid hos me in questus impulerit".

Što se dakle Ivanu najmanje svidjalo u službi kancelara, bijaše njegov nesamostalan položaj; dužnost bo njegova bijaše pisati, sastavljati, bilježiti, ne što je sam htjeo i želio, nego što mu se zapoviedalo, što su drugi kazali. Taj mu se je položaj pričinio nesnosljivijim, kada ga je s predjašnjim, naime u Padovi, uzporedio. „Aduerte — piše u tom pogledu — quam iniqua et aduersa fortuna mea, qui mitem dominum et principem, et diligentem, quodque prestantius est, et prudentem, quo michi uacarem, declinaui, proque uno uiro multis obtemperandum; menstruo (quippe) presidatu reguntur, sicque quot mensibus alternandi sunt, si vanus, si furens, si fatuus, tolerandus est"[1]. U Padovi ostavio je jednoga, i to krotkoga, ljubeznoga, pametnoga gospodara, samo da sebi živi; a sada ima se pokoravati svaki mjesec drugomu gospodaru; jer se je, kano što je poznato, od god. 1359 birao u Dubrovniku knez na mjesec dana.

Ako je takova služba dosadna bila mužu, koji se do sada isključivo knjigom bavio, to mu se nisu činili prijazni ni drugi odnošaji, u koje je dospio. Već pusta okolica grada Dubrovnika neugodno se dojmila Ivana, koji je naviknuo bio ravnici mletačkoj i zelenim brežuljkom, riekam i potokom talijanskim: „Qua uersus inspexeris — piše iz Dubrovnika prijatelju Pavlu de Rugulo — arentia sata et procellosum mare patet; non dulcis aque muscosis sempiterne lapillis scaturigines, non distincta floribus prata, nec quibus insideat ueterem defletura querellam philomena rami frondentes"[2]. S toga, kad je njekomu znancu u Italiji spočitavao, kako jim je udes različit, napisao uz ostale i ove rieči: „Tu preclaram feracemque urbem ex Latiis, ego litoris Epidaurii rupes colo"[3], hoteći tim reći: koliko si ti, koji u liepom i plodnom gradu Italije stanuješ, sretniji od mene, koji živi u toj primorskoj dubrovačkoj

[1] Ibid. p. 30.
[2] Epistolae p. 3, a
[3] Ibid. p. 58, a.

Digitized by Google

krši. I svomu učitelju Donatu tuži se[1], što je „ab extremo Latii (na ime Mletaka) inter saxa atque montes detrusus horendos".

Ali ako se je Ivan našao u Dubrovniku tudjinom po položaju njegovom, još se je više takovim smatrao po narodu, u kojega je sredinu došao. Jezik, kojim se je gradjanstvo a još više okolišno pučanstvo dubrovačko već tada služilo, osobito u dnevnom životu, bijaše Talijanu Ivanu nerazumljiv: „Primum illud non deest incommodi — tako sam izpovieda — quod ego cunctis, omnes mihi sunt ydiote, per interpretem agenda omnia . . . Id quoque tedium auget, quod ignaros latini sermonis nescio michi barbari, quorum opus habes, admoneri". Ovdje se pod „sermo barbarus" razumieva za cielo jezik slovinski, hrvatski. Ali i talijansko narječje, koje se je tada govorilo u gradu, bijaše pravomu Talijancu slabo razumljivo. Ovdje je glede jezičnih odnošaja u Dubrovniku vriedno spomenuti, što Ivanov domorodac Filip o tom piše[2] pol vieka kašnje: „In . . omnibus consiliis et officiis civilium et criminalium oratores seu arengatores, advocati, iudices et consules legis statuto latine loquuntur non autem sclave; nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis Latinis intelligi nequit, nisi aliqualis, immo magna, eiusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consvetudo: panem vocant pen, patrem dicunt tata, domus dicitur chexa, facere fachir, et sic de caeteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt". Kako je latinski jezik bio tada malo poznat Dubrovčanom, vidi se iz ove primjetbe našega Ivana[3]: „Ita litterarum penitus ignota uis est, ut ipsi quoque sacerdotes nisi materna dictione lectitare nichil norint; diuinorum officiorum codices usu ipso ac male quidem legunt, soloecismis barbarismisque lectionem claudicare facientes, ut non deuotionem audienti sed tedium pariant. Sexagenarius ferme abbas in festo episcopi et martiris Blasii, qui quidem dies his festiuus populis et persolennis est, pontificio ornatu missam egit (conditio namque abbatie annuatim solennibus catedrali ecclesie missam debet); ita, me hercule, interrupte missam ac laboriose proferebat, ac si litterarum nouitius puer nunc primum elementa redderet; tandem, sicut potuit finita, populum uix sciuit crucis benedictione dimittere. Tunc surridens ueteranis

[1] Ibid. p. 129, a.
[2] Ed. cit. p. 70.
[3] Hystoria Ragusii p. 45.

Digitized by Google

quibusdam ciuitatis primoribus, usque ne, inquam, alias homo iste, an nunc primum celebrauit? immo quotannis istic, aiunt, celebrat; sed hebes adeo rudisque, ut dediscere quotidie uideatur".

Onda ne treba se čuditi, ako je učenik Petrarkin, učitelj retorike, koji se je do malo prije bavio latinskimi klasici, u Padovi tumačio Cicerona, komu je glava zanesena bila za rimskom prosvjetom, ako takav čovjek, ne razumievajući s jedne strane hrvatski, čujući s druge strane talijanštinu svoje vrsti, a ne nalazeći niti u samom svećenstvu ljudi, koji bi liepo i čisto latinski govorili ili poznavali starodavnu literaturu — ako takav humanista, koji je u liepom latinskom govoru nalazio slast i slavu, naziraše svagdje u Dubrovniku neugladjenost, glupost, neizobraženost. „Istic — veli — et litterarum usus nullus et ingenia non elimata studiis, non eruditionibus directa, sed qualia quisque secum nascens traxit"[1]. Dubrovčani su mu „ingenite cruditatis"[2]. „Tu — ovako izrazuje prijatelju opreku medju Talijani i Dubrovčani — in deliciis Latinos inter, ego in puluere barbaros inter sum statutus"[3]. „Saxosus enim — tuži se drugomu — immi saxum est locus, saxei mores, ferea precordia"[4].

A je li sbilja stajala tada u Dubrovniku prosvjeta tako nizko, kako bi se iz rieči njezina kancelara dalo zaključiti?

Šta se tiče poznavanja latinskoga jezika, nije ni u Dubrovniku imalo gorje stajati nego li drugdje prije prieporoda klasičke prosvjete, kojoj je, kako rekosmo, bio u Italiji otcem Petrarka, a učenik njegov Ivan sa svojimi drugovi glavnim pobornikom. Ondje je već od davna prije sama občina uzdržavala školu i plaćala učitelja, koji bijaše „doctor grammatice", te je bio dužan „docere scolares legere et grammaticam"[5]. Učila se pako gramatika latinska i u Dubrovniku i to po gramatici (ars) Aelia Donata, gramatika i retora rimskoga oko polovice V. vieka, koja se je sačuvala u dvojakoj preradbi, kraćoj i obširnijoj. U zaključku dubrovačkoga vieća maloga godine 1359. čita se[6] uz ostalo: „Dominus Johannes assumptus fuit ad tenendum scolas et ad docendum pueros pro uno anno cum hoc pacto, quod debeat accipere ab illis scolaribus.

[1] Ibid. p. 44.
[2] Ibid. p. 31.
[3] Epist MSC. p. 58, b.
[4] Ibid. p. 2, a.
[5] Monumenta ragusina II, 52.
[6] Ibid. p. 259.

Digitized by Google

neca, linguasque uenales, ut Lucanus, quorum peticiones, oppositiones, improbaciones, inficie aggeratim ab actore et reo utrimque delatrate, corde sigillande ac sigillate cum sententia, ita mos exigit, uolumini contexende. Cum semper sit infidelis memoria depositi, quod incomposite ac turbulente credideris . . . quo tanta tamque dissipatim atque inconpaginate tradita, una exquisite instruere, congestare queat, nulla est opus secordia, arrectis potius exertisque auriculis, ne quid efluat e prolatis. Nec ab huiusmodi opera festi pacem dies habent, sed quo maximi sunt, hoc indulgentius instandum; quippe confluentibus ut qui circumferientur agrestibus urbanis cuncta rixisque fremoribus completa sunt. Quid de iugi assistentia cancellarii cum regente? Hic ei reipublice lege debetur, ut qui presit, ni nature necessitas extorqueat, a mane in vesperum in porticu ad ora deambulantium perseueret, mos, quod iudicium magis est peruium passis iniuriam, certe non improbandus. Hic igitur ad subsellia sedendum ut in spectaculo, cuius frequentatione loci, Seneca teste, moribus bonis damnosius nichil est. Ita enim hereat oportet huius obsequio, ut sedente magistratu sedendum, deambulante deambulandum sit. Vix enim, inquam, suapte appetitu refectionem diariam sumi contingat, sicque illorum gregem totalem cedentem auxonia non euasi, qui ad alienum somnum dormiunt, ad alienam famem comedunt, ad alienum gressum ambulant, quorum sorte miserius, ut ait Seneca, et infortunacius nichil est. At uero dictata, quod sue maxime uidetur esse professionis, non pro ingenii facundia seu fecunditate artisue preceptione, sed pro aliene potius ruditatis aut inscitie conceptu, nec unius quidem, cuius in sententiam haud foret perdifficile cedere uel eam ipsam ab erroris caligine detergere, sed plurimorum fabricanda sunt. Sub tot itaque uariorum doctrina ingeniorum ad ipsam dicendi rationem tam cecutientium quam temere et casu per quod impetu uerba formantium, cum alius crassam, attenuatam ille, hic scrupulosam exoptet orationem, quante sit molis dictatorem esse censeat, qui bene dicendi non ambigit rationem. Admirabere, vel magis rideas, ubi noris, disceptationem ex oratiuncule differentia subortam, in qua nulla vel delira anicula ponendum cauillam putet . . . Audine, in obeundis quoque consiliis, quam multa vite iactura et labor inest. Primum recensendi proceres, an quinquagenarium expleant; deinde loco edictore, voce quidem preconia, quo multa plectantur absentes, singillatim nominandi. Circumferende item distributim, quibus sortiendum est. pile; declarandeque, materno sed eloquio, littere destinate anna-

Digitized by Google

upravo u oholiju i precjenjivanje svojih vrlina i zasluga. Od ove slabosti nije ostao prost ni sam Petrarka. Jao onomu, koji se je usudio prigovoriti mu! Njetko se od prijatelja podrznu prosuditi njegove spise: odmah bude napadnut i posmjehom „sus docet Minervam“ odpravljen. Drugi su se usudili slabije o duhu njegovu misliti, te odmah prozva „četom plebejskih duša“. „Mnogi — tako piše — sude o meni, kojih ja ne znam; niti mi je stalo da jih upoznam, niti su dostojni da jih znadem“. Kadšto se je pače dao zavesti, da je sam o sebi slavu trubio. Požuda za slavom nije dala ni njemu ni sljedbenikom njegovim počivati. Ova slavičnost, ovo precjenjivanje svojih sila i zasluga mnogo je uzgojilo krivo i jednostrano shvaćanje klasičke davnine, koje je mnoge humaniste učinilo idealisti i zanešenjaci[1].

Tako je i naš Ivan, učenik Petrarkin, motrio dubrovačke odnošaje sa gledišta talijanskoga patriotisma i osobnoga čuvstva. Sve što je u Dubrovniku našao ljepše, to je pripisivao Talijanom: „Nulla hic — piše — ingenii subtilioris officina; quidquid reperias affabre factum, latine manus fecere terre misere“[2]. On je priznao, da imade u Dubrovniku liepih sgrada, te mu se je to na čudo dalo: „Urbis architectura egregia satis, nec qualem in barbaris putes“[3]. Priznao je takodjer, da su i kuće dubrovačke unutri tako liepe i udobno uredjene, da se mogu s talijanskimi natjecati. „In quas (sc. domus) igitur adii, ordo tantus, distinctionis compositionisque tanta pulcritudo, quanta maior in Latii medio nulla esse posset“[4].

Pošto je način življenja bio u Dubrovniku jednostavan i običaji naravni, otvoreni, vanjskom prosvjetom neizlizani i naprama talijanskim izvorni: činili su se Ivanu i način življenja i običaji prosti, neugladjeni: „Vita quanto inferior, tanto immundior, brutorumque simillima. Perpaucis demptis stramentis cuncti lineis solo passim cubant, pallearum usum uel ignorant uel non habent, pro quibus succides a pecoribus decisas sub filtris aut tapetibus sternunt, desuper dormitant ac vestiti quidem, linteorum usus ignotus. Haud mollior uictus[5]. Arietum, quorum abunde copia, unus et quotidia-

[1] Voigt op. cit. II. 364 ff.
[2] Hystoria Ragusii p. 34.
[3] Ibid. p. 41.
[4] Ibid. p. 42.
[5] Ibid. p. 50.

Digitized by Google

neca, linguasque uenales, ut Lucanus, quorum peticiones, oppositiones, improbaciones, inficie aggeratim ab actore et reo utrimque delatrate, corde sigillande ac sigillate cum sententia, ita mos exigit, uolumini contexende. Cum semper sit infidelis memoria depositi, quod incomposite ac turbulente credideris . . . quo tanta tamque dissipatim atque inconpaginate tradita, una exquisite instruere, congestare queat, nulla est opus secordia, arrectis potius exertisque auriculis, ne quid efluat e prolatis. Nec ab huiusmodi opera festi pacem dies habent, sed quo maximi sunt, hoc indulgentius instandum; quippe confluentibus ut qui circumferientur agrestibus urbanis cuncta rixisque fremoribus completa sunt. Quid de iugi assistentia cancellarii cum regente? Hic ei reipublice lege debetur, ut qui presit, ni nature necessitas extorqueat, a mane in vesperum in porticu ad ora deambulantium perseueret, mos, quod iudicium magis est peruium passis iniuriam, certe non improbandus. Hic igitur ad subsellia sedendum ut in spectaculo, cuius frequentatione loci, Seneca teste, moribus bonis damnosius nichil est. Ita enim hereat oportet huius obsequio, ut sedente magistratu sedendum, deambulante deambulandum sit. Vix enim, inquam, suapte appetitu refectionem diariam sumi contingat, sicque illorum gregem totalem cedentem auxonia non enasi, qui ad alienum somnum dormiunt, ad alienam famem comedunt, ad alienum gressum ambulant, quorum sorte miserius, ut ait Seneca, et infortunacius nichil est. At uero dictata, quod sue maxime uidetur esse professionis, non pro ingenii facundia seu fecunditate artisue preceptione, sed pro aliene potius ruditatis aut inscitie conceptu, nec unius quidem, cuius in sententiam haud foret perdifficile cedere uel eam ipsam ab erroris caligine detergere, sed plurimorum fabricanda sunt. Sub tot itaque uariorum doctrina ingeniorum ad ipsam dicendi rationem tam cecutientium quam temere et casu per quod impetu uerba formantium, cum alius crassam, attenuatam ille, hic scrupulosam exoptet orationem, quante sit molis dictatorem esse censeat, qui bene dicendi non ambigit rationem. Admirabere, vel magis rideas, ubi noris, disceptationem ex oratiuncule differentia subortam, in qua nulla vel delira anicula ponendum cauillam putet . . . Audine, in obeundis quoque consiliis, quam multa vite iactura et labor inest. Primum recensendi proceres, an quinquagenarium expleant; deinde loco edictore, voce quidem preconia, quo multa plectantur absentes, singillatim nominandi. Circumferende item distributim, quibus sortiendum est, pile; declarandeque, materno sed eloquio, littere destinate anna-

Digitized by Google

libus, inscribenda decreta, suspensis item mutisque labiis audiende disceptationes, conciones animose, opiniose, contenciose, clamores, ne dicam furores, consulta quoque et ab ratione semotissima et ipsam plerumque rempublicam maximas in calamitates precipitantia . . . Contemplare igitur, quante sit molis, si bene, si docte, si composite, etiam si nequiter, si dolose, si fatue, si dissolute peroretur, haurire auribus omnia . . . Ex quibus omnibus potes ipse colligere, quid hos me in questus impulerit".

Što se dakle Ivanu najmanje svidjalo u službi kancelara, bijaše njegov nesamostalan položaj; dužnost bo njegova bijaše pisati, sastavljati, bilježiti, ne što je sam htjeo i želio, nego što mu se zapoviedalo, što su drugi kazali. Taj mu se je položaj pričinio nesnosljivijim, kada ga je s predjašnjim, naime u Padovi, uzporedio. „Aduerte — piše u tom pogledu — quam iniqua et aduersa fortuna mea, qui mitem dominum et principem, et diligentem, quodque prestantius est, et prudentem, quo michi uacarem, declinaui, proque uno uiro multis obtemperandum; menstruo (quippe) presidatu reguntur, sicque quot mensibus alternandi sunt, si vanus, si furens, si fatuus, tolerandus est"[1]. U Padovi ostavio je jednoga, i to krotkoga, ljubeznoga, pametnoga gospodara, samo da sebi živi; a sada ima se pokoravati svaki mjesec drugomu gospodaru; jer se je, kano što je poznato, od god. 1359 birao u Dubrovniku knez na mjesec dana.

Ako je takova služba dosadna bila mužu, koji se do sada isključivo knjigom bavio, to mu se nisu činili prijazni ni drugi odnošaji, u koje je dospio. Već pusta okolica grada Dubrovnika neugodno se dojmila Ivana, koji je naviknuo bio ravnici mletačkoj i zelenim brežuljkom, riekam i potokom talijanskim: „Qua uersus inspexeris — piše iz Dubrovnika prijatelju Pavlu de Rugulo — arentia sata et procellosum mare patet; non dulcis aque muscosis sempiterne lapillis scaturigines, non distincta floribus prata, nec quibus insideat ueterem defletura querellam philomena rami frondentes"[2]. S toga, kad je njekomu znancu u Italiji spočitavao, kako jim je udes različit, napisao uz ostale i ove rieči: „Tu preclaram feracemque urbem ex Latiis, ego litoris Epidaurii rupes colo"[3], hoteći tim reći: koliko si ti, koji u liepom i plodnom gradu Italije stanuješ, sretniji od mene, koji živi u toj primorskoj dubrovačkoj

[1] Ibid. p. 30.
[2] Epistolae p. 3, a
[3] Ibid. p. 58, a.

Digitized by Google

krši. I svomu učitelju Donatu tuži se[1], što je „ab extremo Latii (na ime Mletaka) inter saxa atque montes detrusus horendos".

Ali ako se je Ivan našao u Dubrovniku tudjinom po položaju njegovom, još se je više takovim smatrao po narodu, u kojega je sredinu došao. Jezik, kojim se je gradjanstvo a još više okolišno pučanstvo dubrovačko već tada služilo, osobito u dnevnom životu, bijaše Talijanu Ivanu nerazumljiv: „Primum illud non deest incommodi — tako sam izpovieda — quod ego cunctis, omnes mihi sunt ydiote, per interpretem agenda omnia . . . Id quoque tedium auget, quod ignaros latini sermonis nescio michi barbari, quorum opus habes, admoneri". Ovdje se pod „sermo barbarus" razumieva za cielo jezik slovinski, hrvatski. Ali i talijansko narieèje, koje se je tada govorilo u gradu, bijaše pravomu Talijancu slabo razumljivo. Ovdje je glede jezičnih odnošaja u Dubrovniku vriedno spomenuti, što Ivanov domorodac Filip o tom piše[2] pol vieka kašnje: „In . . omnibus consiliis et officiis civilium et criminalium oratores seu arengatores, advocati, iudices et consules legis statuto latine loquuntur non autem sclave; nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis Latinis intelligi nequit, nisi aliqualis, immo magna, eiusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consvetudo: panem vocant pen, patrem dicunt tata, domus dicitur chexa, facere fachir, et sic de caeteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt". Kako je latinski jezik bio tada malo poznat Dubrovčanom, vidi se iz ove primjetbe našega Ivana[3]: „Ita litterarum penitus ignota uis est, ut ipsi quoque sacerdotes nisi materna dictione lectitare nichil norint; diuinorum officiorum codices usu ipso ac male quidem legunt, soloecismis barbarismisque lectionem claudicare facientes, ut non deuotionem audienti sed tedium pariant. Sexagenarius ferme abbas in festo episcopi et martiris Blasii, qui quidem dies his festiuus populis et persolennis est, pontificio ornatu missam egit (conditio namque abbatie annuatim solennibus catedrali ecclesie missam debet); ita, me hercule, interrupte missam ac laboriose proferebat, ac si litterarum nouitius puer nunc primum elementa redderet; tandem, sicut potuit finita, populum uix sciuit crucis benedictione dimittere. Tunc surridens ueteranis

[1] Ibid. p. 129, a.
[2] Ed. cit. p. 70.
[3] Hystoria Ragusii p. 45.

Digitized by Google

poduže boravi daleko od Italije, on, koji nije rado dugo u jednom mjestu živio. Bojao se je za sina, šta će u o onom — kako veli — pokvarenom vremenu od njega biti.

Ali napokon ostavi ipak grad, u kojem se osjećao tudjinom, gdje je u skromnih odnošajih, daleko čednijih od onih njekada u Padovi u dvoru cararskom[1], živio; te čezneći za „ljepotom Italije" (deliciae Latii), preseli se na apeninski poluotok negdje poslije 20. kolovoza 1387. godine.

Ivan je dakle u službi dubrovačkoj sproveo tri godine, na ime od 25. julija 1384. do 25. julija (20. augusta) 1387. godine. Za ovo kratko doba imao je prilike upoznati se s ovim gradom, koji podavši se izključivo trgovini gledao je, da u ono burno doba, koje je poslije smrti kralja Ljudevita I., a osobito poslije groznoga umorstva kralja Karla Dračkoga (1386.) nastalo u susjednoj Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni, ne bude upleten u ove dogodjaje. S toga ostajući vjeran kruni ugarsko-hrvatskoj, čuvao se podjedno svakoga sukoba s možnim bosanskim kraljem Stjepanom I. Tvrdkom. A da se je Ivan zanimao takodjer sudbinom balkanskoga poluotoka, svjedoči nam uz ostalo takodjer viest, koju napominje u svojem pismu na prijatelja Mletčanina Giustiniana: „Imperator Sclavorum Stephanus Urosius patrem regno expoliavit, demum obsedit; cumque oppidum, quo Urosius tenebatur, expugnatum iri posse diffideret, iurisiurandi fide ad deditionem illexit, deditumque necavit; tanteque paterne cedis scelere parum impius nisi addidisset et paricidii perfidiam"[2].

Kano što je Ivan u Dubrovnik došao neposredno iz Mletaka, tako se je on i sada u jeseni 1387. godine iz Dubrovnika u Mletke vratio. Ovdje se je nadao steći uvjete „pristojnoga i mirnijega življenja"[3]. Ali unatoč tomu, što je Ivan imao u Mletcih osobnih prijatelja, naprama humanismu i naukam u obće nisu se ondje

---

[1] Ibid. p. 10: „Vivimus . . haud ea lauticia, cui vestri in aula serenissimi principis Euganei, tecumve quondam et ceteris cum sodalibus assveveram . . ."

[2] Ibid. p. 45. S tim se slažu i srbski ljetopisi. V. Glasnik srp. uč. društva. LIII, 10—11 i Grigorije Camblak. XI, 95 Taj „oppidum" po životopiscu bješe „Петрынъ", a u gradu Zvečanu bješe Stjepan Uroš III udavljen (1331).

[3] Epist. ad physicum Guilielmum de Ravenna. Ibid. p. 22 ss. „Ragusio decedens . . . Venetias accurri ratus ob illius provinciam opportunitatemque honestiore me vita et tranquilliore fruiturum . ."

Digitized by Google

qui addiscunt Donatum et a Donato supra, quolibet mense grossos duos pro quolibet et ab aliis grossum unum". Odkle se podjedno vidi, da se je u školi i više od latinske gramatike učilo. Ako se k tomu na um uzme, da su za učitelje pozivani bili Talijani: onda nam se namiće misao, da u Dubrovniku nije nauka latinskoga jezika gorje stajala, nego li drugdje pred onim humanističkim pokretom, koji je u Italiji od njekoliko desetina godina sve duhove obuhvatio bio. I u Italiji vladale su za latinski jezik kroz stoljeća gramatike Donata i Alexandra de Villadei; te je humanistom tek velikim naporom i poslije duga vremena pošlo za rukom gramatičnoj nastavi, koja je pred očima imala glavno izučanje crkvenoga jezika, dati drugi pravac, koji je rimske klasike pred očima imao. Petrarka nije si glave razbijao gramatikom, već je učio jezik čitanjem latinskih pisaca; tek njegovi po duhu nasljednici nastupili su i ovdje polje zamašnih reforma. S toga, kad je Ivan došao u Dubrovnik, našao je ondje nauku latinštine, kakove se on za Italiju nije mogao sjećati.

Ali nije bio jedini latinski jezik povodom, što je Ravenjanin preko ledja motrio prosvjetne odnošaje dubrovačke. Takovi su bili svi talijanski humaniste naprama inostranstvu. Oni opojeni starom rimskom slavom i prosvjetom smatrahu Italiju „glavom Evrope i carske monarhije, kraljicom svih pokrajina, učiteljkom naroda", Rimljane zvahu „svojimi pradjedovi", a narode izvan Italije „transalpinskimi barbari". Ovih se predsuda nije mogao otresti ni Petrarka. On je poznao Pariz, obrtnu Flandriju i porenski dio Njemačke. U Francezkoj nazrievao je barbarstvo pitomije; ali čim je dalje na sjever putovao, tim je — reče — više učio diviti se svojoj domovini, Italiji[1]. Sjever mu čami u scitičkom varvarstvu. Koji narod da se mjeri s Italijom u prosvjeti! Sve što su stranci učinili, to su mu naučili u Italiji ili ondje uradili; tà kako i može biti drugačije, kad je ondje jezik latinski, taj temelj svake prosvjete, jezik domaći! Plemenština srdca, visina uma, prava čudorednost, sve što je liepo i uzvišeno, nalazi se samo u Italiji. Grci su vjetrogonje, Englezi požderusi, Niemci pijanice. Tomu narodnomu ponosu odgovaralo je osobno čuvstvo u ljudi, koji su sami sebe smatrali uzkrisitelje slavne prošlosti, svjetla svoje dobe i proroke budućnosti. Ovo se je osobno čuvstvo kod mnogih humanista izvrglo

[1] Svoje rodoljubno čuvstvo izlio je Petrarka u prekrasnoj canzoni: „Italia mia" (Rime del Petrarca canz. XVI).

Digitized by Google

s toga se je obratio na gradsko zastupstvo. Ovo je dne 28. siečnja 1390. godine zaključilo, da se pogodba, uglavljena s Ivanom, imade izvesti, da mu se ugovorena plaća imade izdati, a Grgurova škola odmah zatvoriti. Ali kano da se i taj zaključak nije izvršio, jer je Ivan već 21. travnja donio pred gradsko vieće tužbu, da mu je obećano bilo, kako će imati mnogo učenika i s toga od njih znatnu nagradu; a pošto nije tako, neka mu se stalna plaća odmjeri, inače da odlazi iz Udine. Vieće na ovu tužbu zaključi, da se Ivanu, „attenta euis plurima virtute et profunditate famose sue scientie", doznači godišnja plaća od 84 dukata. Sada se Ivan donjekle umiri, i ostade u Udini, gdje se nalazi još 12. travnja 1392. godine, kada mu vieće doznači još dukat zlatni „causa faciendi reducere libros suos, quos miserat Aquileiam occasione recedendi"[1].

Ovo je posljednji trag Ivanu u Udini. Promjena, koja se već dovrši u Padovi, otvori mu vrata u taj grad na Brenti, gdje je njekada najudobnije dane života sproveo bio

Izmedju Mletčana i Galeaca Viscontia bijaše uglavljen dne 29. ožujka 1388. godine proti Carrarcem ugovor, po kojem imala bi Viscontiu uz ostalo pripasti Padova. Franjo I. ili stariji nadje se ponukanim ustupiti svomu sinu Franji II. ili mladjemu Padovu. Ali saveznici stadoše već u srpnju izvadjati ugovor oružanom rukom. Vojska Viscontieva, vodjena Jakovom dal Verme, obsjednu Padovu, a Franjo II. bijaše prisiljen otvoriti mu vrata 23. studenoga. Ali prinuždjen položiti oružje ne klonu duhom, već utekavši, kano hodočastnik preobučen, iz sužanjstva, tražio je najprije pomoć u Genovi, Pisi, Firenci i Bolonji, pak prekoračiv Alpe u Bavarskoj. Vrativši se preko Koruške i Hrvatske, gdje je u Modrušah kod svoje sestre Kate i šurjaka kneza Stjepana gostom bio, u Italiju, zaposjede pomoćju bavarske i fiorentinske vojske opet Padovu dne 27. kolovoza 1390. godine[2]. Da si gospodstvo osjegura, uputi se Franjo odmah u Mletke i uglavi savez s republikom, kojoj se vlast milanskih vojvoda u blizini pogibeljnom činila.

Kada se je nov poredak u Padovi ustalio, mogao je Ivan, nezadovoljan u sielu oglajskoga patrijarhe, misliti na povratak u Pa-

[1] Po izpravah, koje je Tiraboschi (Storia della litteratura italiana XII, 273 - 5) iz arkiva udinskoga priobćio.

[2] Obširno pripovieda padovanski suvremeni historik A. Gattaro: Historia padovana. Muratori: Scriptores rer. ital. XVII, 719 ss.

Digitized by Google

qui addiscunt Donatum et a Donato supra, quolibet mense grossos duos pro quolibet et ab aliis grossum unum". Odkle se podjedno vidi, da se je u školi i više od latinske gramatike učilo. Ako se k tomu na um uzme, da su za učitelje pozivani bili Talijani: onda nam se namiće misao, da u Dubrovniku nije nauka latinskoga jezika gorje stajala, nego li drugdje pred onim humanističkim pokretom, koji je u Italiji od njekoliko desetina godina sve duhove obuhvatio bio. I u Italiji vladale su za latinski jezik kroz stoljeća gramatike Donata i Alexandra de Villadei; te je humanistom tek velikim naporom i poslije duga vremena pošlo za rukom gramatičnoj nastavi, koja je pred očima imala glavno izučanje crkvenoga jezika, dati drugi pravac, koji je rimske klasike pred očima imao. Petrarka nije si glave razbijao gramatikom, već je učio jezik čitanjem latinskih pisaca; tek njegovi po duhu nasljednici nastupili su i ovdje polje zamašnih reforma. S toga, kad je Ivan došao u Dubrovnik, našao je ondje nauku latinštine, kakove se on za Italiju nije mogao sjećati.

Ali nije bio jedini latinski jezik povodom, što je Ravenjanin preko ledja motrio prosvjetne odnošaje dubrovačke. Takovi su bili svi talijanski humaniste naprama inostranstvu. Oni opojeni starom rimskom slavom i prosvjetom smatrahu Italiju „glavom Evrope i carske monarhije, kraljicom svih pokrajina, učiteljkom naroda", Rimljane zvahu „svojimi pradjedovi", a narode izvan Italije „transalpinskimi barbari". Ovih se predsuda nije mogao otresti ni Petrarka. On je poznao Pariz, obrtnu Flandriju i porenski dio Njemačke. U Francezkoj nazrievao je barbarstvo pitomije; ali čim je dalje na sjever putovao, tim je — reče — više učio diviti se svojoj domovini, Italiji[1]. Sjever mu čami u scitičkom varvarstvu. Koji narod da se mjeri s Italijom u prosvjeti! Sve što su stranci učinili, to su mu naučili u Italiji ili ondje uradili; tà kako i može biti drugačije, kad je ondje jezik latinski, taj temelj svake prosvjete, jezik domaći! Plemenština srdca, visina uma, prava čudorednost, sve što je liepo i uzvišeno, nalazi se samo u Italiji. Grci su vjetrogonje, Englezi požderusi, Niemci pijanice. Tomu narodnomu ponosu odgovaralo je osobno čuvstvo u ljudi, koji su sami sebe smatrali uzkrisitelje slavne prošlosti, svjetla svoje dobe i proroke budućnosti. Ovo se je osobno čuvstvo kod mnogih humanista izvrglo

[1] Svoje rodoljubno čuvstvo izlio je Petrarka u prekrasnoj canzoni: „Italia mia" (Rime del Petrarca canz. XVI).

Digitized by Google

upravo u oholiju i precjenjivanje svojih vrlina i zasluga. Od ove slabosti nije ostao prost ni sam Petrarka. Jao onomu, koji se je usudio prigovoriti mu! Njetko se od prijatelja podrznu prosuditi njegove spise: odmah bude napadnut i posmjehom „sus docet Minervam“ odpravljen. Drugi su se usudili slabije o duhu njegovu misliti, te odmah prozva „četom plebejskih duša“. „Mnogi — tako piše — sude o meni, kojih ja ne znam; niti mi je stalo da jih upoznam, niti su dostojni da jih znadem“. Kadšto se je pače dao zavesti, da je sam o sebi slavu trubio. Požuda za slavom nije dala ni njemu ni sljedbenikom njegovim počivati. Ova slavičnost, ovo precjenjivanje svojih sila i zasluga mnogo je uzgojilo krivo i jednostrano shvaćanje klasičke davnine, koje je mnoge humaniste učinilo idealisti i zanešenjaci[1].

Tako je i naš Ivan, učenik Petrarkin, motrio dubrovačke odnošaje sa gledišta talijanskoga patriotisma i osobnoga čuvstva. Sve što je u Dubrovniku našao ljepše, to je pripisivao Talijanom: „Nulla hic — piše — ingenii subtilioris officina; quidquid reperias affabre factum, latine manus fecere terre misere“[2]. On je priznao, da imade u Dubrovniku liepih sgrada, te mu se je to na čudo dalo: „Urbis architectura egregia satis, nec qualem in barbaris putes“[3]. Priznao je takodjer, da su i kuće dubrovačke unutri tako liepe i udobno uredjene, da se mogu s talijanskimi natjecati. „In quas (sc. domus) igitur adii, ordo tantus, distinctionis compositionisque tanta pulcritudo, quanta maior in Latii medio nulla esse posset“[4].

Pošto je način življenja bio u Dubrovniku jednostavan i običaji naravni, otvoreni, vanjskom prosvjetom neizlizani i naprama talijanskim izvorni: činili su se Ivanu i način življenja i običaji prosti, neugladjeni: „Vita quanto inferior, tanto immundior, brutorumque simillima. Perpaucis demptis stramentis cuncti lineis solo passim cubant, pallearum usum uel ignorant uel non habent, pro quibus succides a pecoribus decisas sub filtris aut tapetibus sternunt, desuper dormitant ac vestiti quidem, linteorum usus ignotus. Haud mollior uictus[5]. Arietum, quorum abunde copia, unus et quotidia-

[1] Voigt op. cit. II. 364 ff.
[2] Hystoria Ragusii p. 34.
[3] Ibid. p. 41.
[4] Ibid. p. 42.
[5] Ibid. p. 50.

Digitized by Google

nus usus. Sat piscium ferax locus est[1]. Conficiendi panis ars nulla. Proinde horum teterrimus odor, hispidus cultus; habenda persona est, forma ipsa tantum a pecoribus distant; preteriti nichil, futuri parum curantes. Ventri uiuunt, tegi et pasci summum est. Corporis cultus haud ceteris discolor moribus, namque rudi(s) et scabra uestis lana, nec varium, ut Maro ait, mentita colorem . . . Neque hominum infimorum, sed eorum quoque, qui mediocri sorte, qui suprema fluunt, barbe comarumque nutriendarum mos est . . . At vero natio ista, ut inferior ingenii prestantia, sic morum constantia superior". Ovu postojanost u čuvanju starih običaja utvrdjuje naš Ivan primjerom u odielu, u kojem da se Dubrovčani drže starodavne nošnje, od koje da mužkarci, prem po cielom skoro svietu putuju, riedko, a žene nikada ne odstupaju. Kod žena da se pokrivalom glave razlikuju djevojke, udate, vlastelinke i udovice. Odielo ženskinja opisuje se obširnije. Čudnovat se je Ivanu činio takodjer običaj dubrovački, što se je i odličnije muževe, kano liečnika, nadpopa, sudca prozivalo samo imenom bez svakoga naslova. Taj običaj čini mu se priprost, „rurestris"[2].

Iz utisaka, koje je Dubrovnik na toga izobraženoga Talijana učinio, vidi se, da se je on našao u drugom svietu. Ondje je našao različit narod, različit jezik u puku, različite običaje, različit način življenja. Plemstvo je poznavalo talijanski, ali ne Danteov i Petrarkin, razumjelo je i latinski, nu ne po Donatovoj slovnici Kakovim se je latinskim i talijanskim jezikom pisalo tada u samoj dubrovačkoj kancelariji, u kojoj su ipak pero vodili izobraženi bilježnici, primjerom mogu nam služiti zapisnici vieća i službeni dopisi[3].

Dubrovnik bijaše tada, a i uviek, čisto trgovački grad, u malo na iztočnoj obali jadranskoga mora ono, što u veliko na sjeverozapadnoj Mletci. Jedan i drugi grad bijahu posrednici iztočne trgovine, Dubrovnik za balkansko zaledje, Mletci za dalji levante. Dok je Dubrovnik stajao u njekoj ovisnosti od Mletaka, bijaše mu i trgovina dosta ovisna. Ali odkako je godine 1358. svezu s Mletčani, kojoj zastupnikom bijaše knez Mletčanin, prekinuo, te se pod zaštitu ugarsko-hrvatske krune utekao, občina bijaše sada samoslalno sa tri dvomjesečna kneza izabrana iz sredine svoga plemstva

[1] Ibid. p. 38, 39.
[2] Epistol. MSC. p. 88.
[3] V. Monumenta ragusina. I. II. Za talijanski II, 276 ss.

Digitized by Google

što u pismu na Pavla, učitelja gramatike u Bassanu[1], veli: „Ego dudum sane famosissimis urbibus obversatus, nunc vero montes inter deliteo, volens preter integrum ocium, expetens nihil . . . Nonne, ut Naso ait, omne solum forti patria?“ . . A u pismih na Ivana iz Udine[2] i na rečenoga biskupa Šimuna zahvaljuje se. što su mu poslali hranu, imenito piliće; što sve sluti na blizinu od ovih gradova.

Ivan bijaše odlučio, da pošto je po dovršenom ratu zapriečen bio povratiti se u Padovu, da se tamo više ne povrati, tako je bar pisao Petru Pavlu koparskomu biskupu[3]. Ali ako je Ivan na svoju osobu malo mislio, mislili su na njega prijatelji njegovi. Medju ovimi u prvom redu bijaše Caluccio di Piero Salutato, od god. 1375 kancelar u Firenci, pravi uzor starih republikanskih kreposti, prijatelj i gojitelj klasičkih nauka. Listovi njegovi, službeni i neslužbeni, razsijani po Italiji, služili su kano uzor liepoga i kićenoga sloga. Ivan je s njim od davna prijateljski dopisivao, kako smo imali priliku primietiti, te se je i on nasladjivao njegovim načinom pisanja. „Ad tua ego scripta — piše mu laskavo — numquam accedo, quin, ut comiter dicam, ab his doctior abeam“[4]. Kano Petrarka, kojega je spomen visoko cienio i držao, revno je djela starih Rimljana za svoju knjižnicu sakupljao. Mladjim naprednim književnikom bijaše otac, savjetnik, učitelj“. „Mi, koji se naukami humanističkimi bavimo — pisao je poslije smrti Salutata Gian Francesco Poggio dne 15. svibnja 1406 — izgubismo otca, kakova nećemo više tako lasno naći; luku i utočište svih prosvietljenih duhova, svjetlo domovine, ures Italije izgubismo“[5]. Taj dakle izobraženi kancelar prosvietljenoga grada na Arnu, koj je nastojao u njem sakupiti čim više srodnih si duhom muževa, prokrči i našemu Ivanu put u Firencu do učiteljske stolice. Iz jednoga gradskoga zaključka od god. 1412 doznajemo, da je Ivan od više godina prije poučavao ondje u retorici i tumačio Dantea i druge pisce „na ne malu čast grada“[6]. A pošto se drži, da je Ivan još

[1] Ibid. p. 137—8.

[2] Ibid. p. 165.

[3] Ibid. p 157. „Arbitror mirari te . . . in has me latebras incidisse. Verum enimvero noris, quod belli statu nil pressius optavi, quam Paduam revehi . . . numquam alias Paduam reversurus“.

[4] Epist. p. 105.

[5] Pogii epistolae, ed. Tonelli, vol. I pag. XIII.

[6] Kod Tiraboschia op. cit. p 266: „Quum vir doctissimus d. Johannes de Malpaghinis de Ravenna hactenus in civitate Florentiae plu-

Digitized by Google

za živa Salutata došao u Firencu, ovaj je pako umro dne 4. svibnja 1406 godine, sliedilo bi odatle, da je Ivan već dotle zauzeo u Firenci učiteljsku stolicu. S tim se pako dade u sklad dovesti ono, što malo prije navedosmo o sgodah Ivana iz vlastitih mu pisama. Rat izmedju Franje II. od Carrare s gospodarom Milana Viscontiem započe god. 1403, a sliedeće (1404) godine umieša se i mletačka republika, kojoj podlegnu gospodar Padue (1405). S toga je Ivan ostaviti imao Padovu ili 1403 ili 1404 godine. Njeko je vrieme u zabiti prokuburio, dok nije došao u Firencu, što je moglo biti godine 1405, ako ne već 1404, a svakako „više godina (pluribus annis)" prije 1412 godine[1].

Ivan je Firencu našao sada u duhovnom pogledu daleko razvijeniju nego li bijaše, kada je u mladosti u njoj boravio. Središte izobraženijih razreda bijaše od god. 1389 tako zvani „il paradiso degli Alberti", i akademija sv. duha. U villi „paradiso" i perivoju bogatoga fiorentinskoga plemića trgovca Antonia degli Alberti sastajali bi se mladji i stariji plemići, vitezovi, trgovci, gradjani, gospodje, umnici sveučilišta i književnosti, svećenici i gostovi, slušali bi najprije u crkvici sv. misu, onda bi se pogostili uz svirku glasbe, mladež bi se igrami i plesom zabavljala na zelenoj livadi, zametnuo bi se živahan razgovor, čitale novelle i razprave iz filozofije i arheologije itd., razpravljalo o Liviju i Ovidiju, o sv. Augustinu i Danteovoj božanstvenoj komediji, o školastičkoj bogosloviji, o historijskih osobah, o rimskom carstvu i latinskom jeziku itd. Za čim se je u „paradisu" išlo zabavom i laganim načinom, nastojalo se je u augustinskom samostanu kod sv. duha postići slobodnom akademijom u platonskom smislu, kojoj je kamen položio Petrarka i Boccaccio, a produžio prijatelj mu augustinovac Martino de Signa, učitelj sv. pisma. Ovdje se takodjer sastajahu svaki dan umniji duhovi izobražene Firence, gdje su, dan prije odredivši pitanja, razpravljali dialogičkim načinom o svem, što je tada umove zanimalo. Od glavnih posjetitelja „paradisa" i akademije bijahu Luigi de Marsigli, kancelar Salutato, Francesco Landini, Marsilio di S. Sofia, Biaggio Pelacani itd.[2] Kano što se je putem ovih društva

ribus annis legerit et diligentissime docuerit rhetoricam et auctores maiores, et aliquando librum Dantis, et multos instruxerit in praedictis in non modicum decus civitatis . . ."

[1] Ali ne ima se vremena za mnienje, da je Ivan učio u to doba u Padovi.

[2] Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums I, 188 folg.

Digitized by Google

nastojalo potaknuti interes za knjigu i nauku u svih slojevih građanstva, tako se gledalo putem škola odgojiti mladež u istom smjeru. Osobito pohvaljeni Salutato bijaše muž, koji se je trudio velikoj školi pribaviti čim umnijih sila, navlastito za liepu i klasičku nauku. Tim su putem tada zapremljene bile stolice po P. P. Vergeriu, Dominiku iz Arezza, Antoniu Piovanu di Vado, Manuelu Chrysolaru (od 1397 god.) itd. A tako je Salutato za firentinski „studio" pridobio i našega Ivana.

Ivan dodje u Firencu malo prije smrti svoga zaštitnika Salutata. On je ondje predavao još prije 1412 godine retoriku i klasike, te kadšto tumačio Dantea. Ove je godine sveučilište fiorentinsko, koje je poslije grozne kuge god. 1400 jenjalo, k novomu životu privedeno. Za razvoj nauka osobite su zasluge stekli Nicolo di Niccoli, revan član akademije, Palla Strozza i Nikola da Uzzano. Od učitelja, koji su tada pozvani bili na veliku školu, budi spomenut Ivanov učenik Guarino, rodom iz Verone, koji poradi grčkoga jezika sprovede njeko vrieme u Carigradu u kući rečenoga učenoga Grka Chrysolara. Vrativši se u Italiju učio je u Mletcih i Padovi. Pozvan u Firencu (1410—11) bješe ondje častno primljen, podupiran rečenim Niccoliem i Antoniom Corbinelliem, dok se prijateljstvo s prvim ne razvrgnu.

Kakovo je naš Ivan u Firenci u tamošnjem izobraženom društvu učešće zauzimao, nije poznato, ali da kano učitelj bijaše štovan, potvrdjuje navedeno svjedočanstvo samoga gradskoga vieća. Da je i on Salutatovu kuću, dok je ovaj živio, pohadjao, može se nagovieštati iz naklonosti prama njemu firentinskoga kancelara, koji ga zove „mio nobile uomo Giovanni da Ravenna"[1]. A u kancelarovoj kući sakupljalo se takodjer odlično firentinsko društvo. Za njegova boravka na Arnu pade mu po našem mnienju u dio častni poziv cara i kralja Sigismunda, i to putem poslanika njegova pavijskoga biskupa Pavla. „Oblationes mihi regias — odgovara mu Ivan — amplas quidem ac liberas, honorande amice karissime, tuis nuper litteris insinuare dignatus es". Ivan slavi Sigismunda, što se je Turčinu oprô „incredibili audacia". Uz to sjeća se kralja Ljudevita, careva tasta, koji Sigismunda „vix puericiam supergresum in filium ac filie virum, regni dominum, heredemque nominis et glorie .. elegit, instituit, dimisit ... Ludovicus namque, letissimum humani generis sidus, numen illius regni propitium, regum optimorum

[1] Salutati epist. p. 194.

Digitized by Google

exemplar extitit, vivum dilexi, defunctum, quibus valeo, quemadmodum in plerisque meorum scriptorum predicationibus .. litterarum beneficio evasuris, celebro". Ali prem je Ivan toliko cienio i Ljudevita i Sigismunda, prem je onaj poziv držao častnim za svoju osobu, ipak ga je odklonio; a to ponajviše za to, što se je gledao pred grobom („precipue iamiam morituro"), pak nije mu se dalo u oči smrti ostaviti Firencu i prieći onkraj alpa[1].

Cara Sigismunda dohvati se humanistička struja u njegovu čestom saobraštaju s Italijom i Talijani. U Kostnici, gdje je čuveni sabor (1414—18) bio stecištem učenih ljudi, opjevao je Sigismunda Benedetto da Piglio, te mu i svoju latinsku eklogu posvetio. Ondje je učio poznavati takodjer Ivanova učenika, Kopranina P. P. Vergeria, koji je onamo pratio Ivanova prijatelja kardinala Zabarella. Vergeria uze car u svoju službu kao dvorskoga pjesnika i tajnika za latinske dopise, te ga i za poslanstvo u važnijih državnih poslovih upotriebi. Taj Ivanov učenik bijaše prvi talijanski humanista u službi kod ultramontanaca. Ivanu su po svoj prilici ovi prijatelji njegovi, Vergerius i Zabarella, s kojima je, kako znamo, dopisivao. htjeli put prokrčiti u carski dvor.

Ovo je posljednja viest o Ivanu. Kada je umro, za sada se ne zna; ali drži se, da okolo 1420 godine, svakako u velikoj starosti.

Ivan ostavi uspomenu i kano učitelj i kano pisac. Okô pol vieka sproveo je na učiteljskoj stolici. Uz zavode drugoga reda, kano što oni u Bellunu, Udini i Mletcih, dale su mu visoke škole u Padovi i Firenci, medju prvimi ne samo u Italiji nego i u Europi, dosta prilike, da načela tadašnjega humanisma ulije u mladjahne umove. A kako je Ivan bio gorljivi zastupnik tih načela, kako je revno obnašao učiteljsku službu, dokazuju mu svjedočanstva, koja su mu, kako na svojem mjestu vidismo, izdala dotična gradska vieća. Tečajem tolikih godina, koje je Ivan sproveo na učiteljskoj stolici, i to na različitih tačkah srednje i gornje Italije, imao je množinu učenika. Ako i je pretjerano, što reče jedan stari pisac[2], da su iz škole Ivanove izašli kano iz trojanskoga konja najglasovitiji učenjaci Italije, to ne ima sumnje, da je Ivan, koji je, kako svjedoči učenik mu Leonardo Bruni, umio „kano milošću božjom, uzhititi svoje učenike za liepe znanosti", sbilja mnogo doprineo, što su mnogi

[1] Epist. p. 150. „Domino Paulo papiensi, apocrisario regis Sigismundi".

[2] Rafael Volterrano kod Tiraboschia op. cit. p. 269.

Digitized by Google

učenika njegovih postali nosioci humanisma i glasoviti muževi, koji su iste misli što učionom što knjigom širili po svietu. Osim spomenutoga P. P. Vergeria slave se Ivanovi učenici od fiorentinskoga plemstva Palla Strozi, Jakov d' Angela da Scarparia, Roberto de Rossi, onda tri kasnija kancelara fiorentinska: Lionardo Bruni, Carlo Marsupini i Poggio Bracciolini, na dalje Ognibene da Vicenza, rečeni Mlečanin Franjo Barbaro, Ambrozio Travesari itd. I dva najznamenitija učitelja sliedeće dobe, Vitturino Rambaldoni da Feltre i Guarino da Verona, bijahu Ivanovi učenici. Guarino stekao je za nas Hrvate i za Ugarsku zasluge tim, što je bio učiteljem i odgojiteljem Ivanu iz Kešinaca, poznatomu pod imenom „Janus Panonius", kojega je ujak njegov Ivan Vitez, tada varadinski biskup, poslao bio na odgoj Guarinu u Veronu. Ova oba Hrvata bijahu glavni stjegonoše humanisma u Ugarskoj, za koji mu je ona tim putem posredno i našemu Ivanu iz Ravene zahvalna.

Pisalačka se radnja Ivanova kreće u području njekih struka, koje su prvi humaniste rado obradjivali; kamo idu imenito jezici i jezični spomenici, pjesničtvo, stilistika, njeke struke znanosti, kano filosofia, pedagogika, teologia, pravoslovje, poviest, zemljopis i arheologija.

Humanistam najviše su dakako ležali na srdcu klasički jezici, ponajprije latinski, onda grčki, i to počam od latinske i grčke slovnice i pravopisa do recensije textova i tumača klasičkih pisaca. Oni nezadovoljni sa starimi priepisi stali su jih uzporedjivati i izpravljati, te prvobitno čitanje povraćati. Jur Petrarka izpravljao je pojedina mjesta Livia u svojem exemplaru njegove historije. Salutato je tekstove svojih rukopisa, koje je marljivo sakupljao, prispodabljao i popravke u glosah naznačivao. Tako su postupali Niccoli, Traversari, Poggio, Guarino, Lionardo Bruni itd. Već ovaj postupak s klasici i njihovo tumačenje porodi komentare. Ima komentara iz one dobe, koji su postali iz bilježaka, učinjenih po učeniku na temelju učiteljeva tumačenja. Takovi su komentari k djelom Ovidia, Seneke i Aristotela, koji se pripisuju Petrarkinu prijatelju Dionigiu de' Roberti, učitelju na visokoj školi u Napulju. Ovamo spadaju takodjer „Recollecte Valerii Maximi sub reverendo viro magistro Johanne de Ravenna, olim digno cancellario domini Paduani"[1]. Ove glossae i razjasnjenja imao njeki od učenika Iva-

[1] Rukopis spominje Giov. Agustini: Notizie istorico-critiche intorno la vita e le opere degli scrittori Viniziani Venezia 1752. II, 29. Tiraboschi op. cit. p. 271.

Digitized by Google

novih pobilježiti po njegovih predavanjih. Boccacciev prijatelj a Ivanov suvremenik Benvenuto Rambaldi da Imola, tumačitelj Danteove božanstvene komedije, napisao je takodjer oveći komentar k Valeriu Maximu. Osim ovoga pisca imao je Ivan sa stolice tumačiti i druge, kano što se iz navedenoga zaključka fiorentinskoga vieća razabire.

Iz ovoga istoga zaključka razabiremo, da je Ivan na visokih školah u Firenzi tumačio kadšto i Dantea („legit et docuit . . aliquando librum Dantis"). Jur Boccaccio bijaše od fiorentinske Signorie pozvan (1373), da uz nagradu od 100 zl. cekina na godinu javno tumači „knjigu Danteovu". A na to je ona potakla i Ivana uz nagradu od 8 cekina na mjesec. Dante je ondje smatran predmetom više izobraženosti i narodnoga štovanja, kano što Omir kod Atinjana. Poslije Boccaccia a prije Ivana čitali su o Danteu Antonio Pievano di Vado (oko 1381) i Filippo Villani (1401), a kašnje, još za života Ivana, Giovanni da Prato (1417). Ali o tih Ivanovih predavanjih, koliko se znade, nije se ništa sačuvalo.

Pjesničko djelo u stihovih nije nam od Ivana poznato. Ali u prosi ovamo se pribraja njegova novella pod naslovom „Elysiae historia"[1]. Ovu vrst pjesničtva gojili su humaniste; i Ivanov učenik Guarino sastavio je ljubovnu pripoviedku pod naslovom „Alda", nu u stihovih („carmen elegiacum").

I za struku filosofskih tractata pridonio je Ivan njeke priloge. Humaniste su se naprama školastikom ponosili, da su oni filosofiju priveli na polje života, dočim su razpravljali o kreposti i zabludah, o sreći i o vrhovnom dobru, o prijateljstvu i o zahvalnosti, bogatstvu i siromaštvu, ponosu i poniznosti, o promjenljivosti zemaljskih odnošaja, o mladosti i starosti, o dužnostih zvanja itd. Ovakova razmatranja zasladili bi navodi iz klasika i sv. otaca, te bi navodili, što kaže ob ovom ili onom predmetu Virgil i Terentij, Cicero i Boëtius, Horac i Augustin, a ovo bi i ono razjasnili primjeri iz historije. Glede forme lebdio je humanistam za primjer Cicero. Tractat započima obično s uvodom sličnim Ciceronovu ili Senekinu, a onda prelazi se na sam predmet, o kojem se često razpravlja u obliku razgovora, koji je već Petrarka prigrlio bio. Takovi filosofski tractati od Petrarke jesu o samoći, o pravoj mu-

[1] Samo predgovor izdan u „Quirini cardinalis epistolae ed. Coleti. Venetiis 1756. Rukopis je u vatik knjižnici Ova ista novella dolazi u rukopisu oxfordskom pod naslovom: „Naratio violatae pudicitiae".

Digitized by Google

drosti, „de contemptu mundi, de secreto conflictu curarum suarum" itd. Ovakovi tractati Petrarkina učenika, našega Ivana, jesu: „de eligibili vitae genere (dialogus Venetum inter et Paduanum), de consolatione in obitum filii, de fortuna aulica, de dilectione regnantium, dolosi astus (dialogus), conventio podagram inter et araneam"[1].

S ovoga stanovišta motrili su humaniste i historiografiju. Imajući pred očima rečenicu Ciceronovu o vriednosti historije (de oratore II, 9. 36) držali su, da je zadaća poviesti, da ne samo dogodjaje bilježi i pripovieda, nego i da potiče na kreposti, koje stari sviet slavi, na domoljublje, hrabrost, veledušnost, na osobne vrline, na vještine političkoga i društvenoga života, a ponajprije na rječitost. U predpostavi pako da povjestnik sam razumie ono činiti, što umie crtati i primjeri iz starine podkriepiti, držao se je pozvanim davati drugim savjete. U načinu pako pisanja sliedili su humaniste ponajviše Livia. Predmetom humanističke historiografije bijaše stara, srednja i suvremena poviest. Od stare poviesti bijaše da kako rimska najobljubljenija; ali u početku nije se nitko usudio cielu napisati; sam Petrarka naziva svoje djelo o znamenitih osobah rimskih od Romula do cara Tita „opus immensum, temporisque et laboris rapacissinnm". Više su se zanimali humaniste suvremenom poviešću, memoiri i takovimi opisi iz suvremene poviesti. uz koje su mogli slaviti jednoga dinastu, vladajuću obitelj ili grad. A za takovu historiografiju nadala jim se je prilika, budući da su oni sami obavljali većinom službe u dvoru, u gradu, na učiteljskoj stolici, na koju su bili po knezu ili gradskoj občini pozvani. Odavle se dadu uz ostalo protumačiti oni slavopjevi na pojedine visoke osobe, gradove itd., kojimi toliko obiluju historički spisi humanista. Jednostavni dogodjaji nakićuju se rječitimi opisi, obični ljudi uzdižu se klasičkom razsvjetom do velikih ličnosti. A toga radi, što se je humanistička historiografija rado bavila osobami, bijaše biografija veoma obljubljena. Osobnost rado se izticala prema občim načelom humanisma. Sve ove mane i vrline iztiču se u historijskih spisih našega Ivana.

---

[1] Ovi se traktati nalaze u jednom rukopisu parižkom (po starom Cat. msc. bibl. reg. paris. cod. 6494): Ioannis de Ravenna Dragmalogia (δράγμαλογια) sive dramatologia". Rukopis god. 1404. Onda u jednom rukopisu oxfordskom (cod. coll balliolensis nr. 290, p. 8). U pismu Ivanu liečniku mletačkomu piše Ivan, da je izdao „libellum de podagra et aranea. Epist. p. 158. Tiraboschi loc. cit.

Digitized by Google

dovu, gdje je bio siguran za srdačan doček. „Nuperrime me — ovako piše iz Padove florentinskomu kancelaru Coluciu — olim indignum Carrigeni senioris vernam, iunior, sceptra qui Patavi . . . sortitus est, ad cancellariatus, paruitati mee ineptum pondus, ab otio et libellis, quos inter inglorius ultro delitescebam, extorsit“[1]. Odkle bi sliedilo, da Ivan nije sam za službom kod Franje čeznuo, nego da ga je ovaj želio imati, što obzirom na ćud našega humaniste vjerovati možemo. Medju listovi imade jih, koji nose datum u Padovi, i to iz godina 1394. i 1401; u to je dakle doba Ivan svakako u ovom gradu živio. Imao je prilike prieći drugamo; tako ga je prijatelj i kancelar mletački Desideratus pozivao, da podje u Firencu stanovati. Ali Ivan mu na taj poziv pismom[2] od 16. ožujka 1394. uz ostalo odgovori: „Amice insuper invitas ad urbis florentissime nostri orbis atque virorum insignium adornatissime stationem . . . At enim illud in re est, ut quid intendat amicus, ediscas. Primum omnium, sepositis domestice supellectilis familioleque sarcinulis. comitiva libellorum dumtaxat contentus, perget, nec ullo nomine alio, quam quo vita omnis hactenus defuncta est, detinendus . . . Sic namque videbitur compos voti evadere, sic pleniore litterarum negocio, ocio tutiore, ac opera sanctiore versari; quippe non tantum fugitat publica sed exhorret, amat privata atque expirat. Hoc igitur amico svade, procura, inquire, et si quid speres, enuncia“. Kano da je Ivan pripravan bio sliediti uputu svoga prijatelja, ali ne u javnu službu nego na mjesto, gdje bi uz knjigu miran život sprovesti mogao. Uz takav način mišljenja Ivanu nije laskao naslov kancelara, koji je u Padovi nosio; te nije dopuštao svojim prijateljem, da ga njim časte: „Ceterum — piše Koluciju — quo cernas, quam tecum familiariter agam, quaeso, deinceps titulum cancellariatus tuis in prescriptionibus amputes“[3]. U dvoru Franje mladjega živio je skromno, dvorskimi se razkoši nije nasladjivao; ali zabavljen službenim poslom kancelarije nije se mogao mnogo naukom zanimati, a još manje knjigom natjecati: „Quotidie namque morti propior — u to je vrieme pisao Bernardu iz Bolonje — sarcinulas legens meditor . . . In aula nil minus quam aulicus sum . . . Solebam, dum iunior etas atque vanior me spes agebat, scripta mea in pompe certamen . . . mittere . . . In presentiarum vix coactus

[1] Epist. MSC. p. 80.
[2] Ibid. p. 75—9.
[3] Ibid. p. 94. List je pisan u Padovi 18. ožujka 1394 god.

Digitized by Google

bilitas et plebs), pak se prosvjetno i društveno stanje plemstva i gradjanstva u kratko crta (42—46); za tim razlaže se uprava grada (48—49) i nadovezuju se primjetbe o njekih običajih; napokon sliedi „de loci origine" i o tiranu Judi (54—59), što je jedina poviestna sadržina spisa. Sav ostali veći dio niže se oko ove prave jezgre. U uvodu izpričava se prijatelju, što ništa ne piše; a za uzrok navodi svoj položaj. t. j. službu kancelara, koja s jedne strane ne daje mu vremena za pisanje, s druge strane sbog svakojakih neugodnosti ne potiče i ne bodri ga na pisanje. Tim povodom potanko opisuje funkcije kancelara i doticaj njegov s viećem i obćinstvom, što je dielomice gore priobćeno. Onda crta crnimi bojami svoje življenje u Dubrovniku, nesnosno naprama onom u prosvietljenoj Italiji, kano što smo njekojimi izvodi utvrdili. Tvrdnje pako svoje razjasnjuje i podkrepljuje primjeri iz klasika: Catona, Seneke, Cicerona, Sofokla itd. Gdje mu se god prilika pruži, prelazi u čitave razpravice, tako o umjerenosti, luxusu itd.; kreposti slavi, zle navade i navike kudi, dakle ne pripovieda nego uči. Tim je načinom taj spis dosta narasao, malo ili ništa nesadržavajuć iz prošlosti dubrovačke, a vriedan je za nas samo u toliko, u koliko nam se u njem zrcali shvaćanje pisca, i u koliko obuhvaća crtica o tadanjem prosvjetnom stanju Dubrovnika.

Pravim pravcatim humanistom one dobe pokazuje se Ivan u svojih takodjer listovih. Listovi humanista jesu vjerno zrcalo duše njihove, shvaćanja njihova svih odnošaja one dobe. Ovi listovi upravljeni su do duše na jednu osobu ali namienjeni su izobraženomu obćinstvu, i to svega svieta, gdje je latinski jezik poznat bio. List je smatran književnom umotvorinom, koja nije ostala samo kod osobe, kojoj je poslana, nego je umnožanjem prelazila iz ruke u ruke. Ovu je osobu imao pred očima pisac sastavljajući pismo. Dopisi medju prijatelji jedne težnje bijahu podjedno vezom srdaca njihovih; u listovih nazirali su oni zalog duševne zajednice, kojoj su pripadali. Oni su zastupali tada potlašnju dnevnu literaturu. S toga su listovi humanista veoma vriedni za poznavanje i dobe i njezinih, osobito prosvjetnih, težnja, i pojedinih ličnosti, o kojih bez njih često ne bi ništa znali do pojedinih imena. Sadržina tih listova ne tiče se samo osobnih nego i javnih odnošaja, te se razpravlja u njih o svem i svačem, pak se s toga često razvlačuju u podpune razprave ob ovom ili onom predmetu. Glede oblika služili su uzorom ponajviše listovi Seneke i Cicerona, manje mladjega Plinia. Na čelu humanistične epistolografije stoji prvak hu-

Digitized by Google

manisma Petrarka. On je sam već godine 1359 zamislio svoje mnogobrojne dopise sakupiti i po primjeru klasika u jednu knjigu sastaviti; a znamo, da ga je kašnje u tom učenik njegov, naš Ivan, pomagao. Svrhu, radi koje je htjeo listove poredati, očituje sam riečmi: „Ita enim et progressus mei seriem (si ea forte cura fuerit) vitaeque cursum lector intelliget“[1]. Listovi fiorentinskoga kancelara a Ivanova zaštitnika Colucia Salutata stekoše osim one obćenite još i tu osobitu važnost, kano što spomenusmo, što su postali uzorci službenoga plemenitijega sloga. Tragom ovih prednjaka svojih pošao je i naš Ivan, od kojega se sačuva ciela sbirka listova[2]; ali u kojoj imade glede kronologičkoga reda ona mana, koja se opaža kod sbirke Petrarkinih listova a i drugih humanista; kod većega na ime diela listova ne imade data. Kod sakupljanja i redanja listova humanista nije se, kano ni u Ciceronovoj sbirci, pazilo na data, te su ova, gdje su i bila u matici, obično izpuštana. Tako su kod njekih listova izostavljeni i naslovi, te se ne zna, komu su namienjeni bili. Ali daleko veći broj listova providjen je takovimi naslovi, iz kojih se podjedno vidi, s kojimi sve osobami je Ivan dopisivao. To je pako dosta važno toli za životopis Ivana koli za odnošaje onoga vremena. Iz ovih se dopisa vidi, da je Ivan stajao u duševnoj svezi s mnogimi ličnostmi različitoga stališa i zanimanja, ponajviše u Italiji, al i izvan apeninskoga poluotoka. Ako ove osobe razredimo po priedjelih, u kojih su obitavale ili rodjene bile, i po stališu i zanimanju njihovu, tada dobivamo ovu sliku o svezah, u kojih je naš Ivan živio: imao je znanaca, prijatelja, štovatelja u Padovi, Mletcih, Udini, Oglaju, Coneglianu, Bassanu, Bellunu, Feltriu, Trevisu, Veroni, Milanu, Pavii, Genovi, Raveni, Piacenzi, Bolonji, Forliu, Firenci itd., a u Istri u Trstu i Kopru; dakle u Italiji ponajviše u gornjoj, onda u srednjoj, što se lasno dade protumačiti iz tečaja života njegova. Medju osobami, s kojimi je dopisivao, nalazimo patrijarhe oglajskoga i jerusolimskoga, nadbiskupa milanskoga, biskupe belunskoga, tršćanskoga i koparskoga, svećenike u Coneglianu i Forliu iz crkvenoga stališa, a iz svjetskoga kneza padovanskoga, mletačke viećnike i plemiće, kancelare padovanskoga, mletačkoga. ravenskoga, bolonjskoga, tajnika padovanskoga, profesore u Padovi, Bassanu, Bolonji, Firenzi, liečnike u

[1] Epist rer. famil. XXIV, 13.

[2] U prekrasnom rukopisu knjižnice naše akademije br. 663 (po starom). Rukopis je na koži, ukrašen initiali i sličicami, pismo preliepo. Imade 179 listova; bit će iz XV. vieka.

Digitized by Google

Udini, Mletcih, Raveni, onda doktore prava i t. d. Pisma upravljena na ove osobe ili su sukromne naravi, odgovori na saobćenja njihova itd. ili obćenitoga smjera. Ove druge vrsti listovi razlikuju se samo u obliku od razprava, a inače svojom sadržinom razpravljaju pitanja, kako bi se ova riešiti mogla spisi, koji nisu namienjeni pojedinim osobam. Sadržina takovih listova često se na čelu lista ističe; kano što: „pro pietate paterna, de vanitate claustralium, de animi constantia, pro consolatione mortui Petrarche, de utilitate coniugii, quod non est adulationis laudare, de moderno usu scribendi, provocatio ad amicitiam, contra quaedam priscorum dicta, de orando deo, quod melius est bonum esse quam literatum, de ignorantia vulgari" i t. d. Na taj su način sastavljeni i njeki odgovori na pitanja, postavljena u pismu prijatelja; kano: „de secessu quaestio, ad petitionem consilii uxoris ducende petitio". Imade i listova polemičke i napadajuće ili obranbene naravi, kano: „contra adulatores, contra infamantem aliena propria tegentem, invectiva" itd. Poput Petrarke i drugih humanista, Ivan je, to se razumieva, listove svoje svakom sgodom začinio citati iz klasika, donjekle takodjer iz sv. pisma i sv. otaca

Svi ovi spisi Ivanovi pisani su latinskim jezikom, običnim kod humanista. Sam je Ivan mnogo nastojao oko elegancije dikcije i pravilnosti sloga, te mu je oboje priznano od suvremenika i učenika, a čitatelj može o tom suditi iz odlomaka, koji su navedeni iz spisa njegovih; ali on sam je mislio, da mu „ad integrum latine professionis innumera desunt". Grčki želio je učiti, kako znamo, ali latinski je predpostavljao, pak je svomu prijatelju Prosperu u Genovi opazio, „quod non grece loquendum est Latinis"; i da neka rabi grčki samo naprama sposobnijim: „capacioribus sensuque vegetioribus exotica illa utaris eloquentia; me italica instrui abs te disciplina sufficit"[1]. Ivanu kano Talijanu bijaše latinski domaći, a grčki strani jezik.

Spisi Ivanovi, do sada samo u odlomcih, i to veoma oskudnih, poznati, bili bi, da se objelodane, zanimiv prilog za poviest humanisma prve dobe. Ivan spada u prvi red humanista, koji su sliedili prvake prieporoda klasičkih nauka. On je prvi putujući učitelj nove škole, izaslan od samoga prvaka Petrarke. Kano takav Ivan pripada jednako Bellunu, Udini i Mletkam kano i Padovi i Firenzi, uz jedinu razliku, da je u jednom mjestu duže djelovao nego li u

[1] Epist. 117—19.

Digitized by Google

drugom, i da je prema znamenitosti mjesta imala njegova učiteljska djelatnost trajniji i zamašniji uspjeh ovdje nego li ondje. Kano kancelar pripada on jednako Dubrovniku kano i Padovi. U Padovi, sielu velike škole, našao je Ivan pripravnije zemljište nego li u Dubrovniku. U Padovi sam gospodar, komu je služio, bijaše zauzet za nove misli, kojih je viestnikom Petrarkin pitomac bio. U Dubrovniku knez se je svaki mjesec mienjao, te je ovdje i kancelara tištila sudbina, radi koje se Ivan tuži: „proque uno viro multis obtemperandum, menstruo presidatu . . .“[1] s toga je on na glavu obćine teže uplivati mogao. Ali djelatnost Ivanova uslied njegova nestalnoga živovanja nije nigdje trajna bila; kano da mu zadaća bijaše porazbacati u različitih priedjelih sjeme, koje je kašnje uztrajnijom njegom plod donesti imalo. Smije se ipak predmnievati, da službovanje Ivana u Dubrovniku uz ciele tri godine nije ostalo bez svakoga uspjeha; pak da je on prema ćudi svojoj i prema zanešenosti za klasicismom i ondje potaknuo misli, koje su donjekle tinjale, da malo kašnje uz povoljnije okolnosti buknu u plamen. Ne treba zaboraviti ni toga, da je Ivan, koliko se i je tužio na svoj položaj služben, našao u Dubrovniku toliko dokolice, da prijatelju sastavi spis, koji prozva „historijom Dubrovnika“. Prema tomu pripada Ivan našemu Dubrovniku i po svojem književnom radu negovoreći o listovih, koje je odanle pisao svojim prijateljem.

Ivan se dakle imade smatrati predtečom humanisma u Dubrovniku, te mu se kano takovu ne smie uzkratiti mjesto u poviesti humanisma u Dubrovniku.

---

[1] Hystoria p. 30.

Digitized by Google

nastojalo potaknuti interes za knjigu i nauku u svih slojevih gradjanstva, tako se gledalo putem škola odgojiti mladež u istom smjeru. Osobito pohvaljeni Salutato bijaše muž, koji se je trudio velikoj školi pribaviti čim umnijih sila, navlastito za liepu i klasičku nauku. Tim su putem tada zapremljene bile stolice po P. P. Vergeriu, Dominiku iz Arezza, Antoniu Piovanu di Vado, Manuelu Chrysolaru (od 1397 god.) itd. A tako je Salutato za firentinski „studio" pridobio i našega Ivana.

Ivan dodje u Firencu malo prije smrti svoga zaštitnika Salutata. On je ondje predavao još prije 1412 godine retoriku i klasike, te kadšto tumačio Dantea. Ove je godine sveučilište fiorentinsko, koje je poslije grozne kuge god. 1400 jenjalo, k novomu životu privedeno. Za razvoj nauka osobite su zasluge stekli Nicolo di Niccoli, revan član akademije, Palla Strozza i Nikola da Uzzano. Od učitelja, koji su tada pozvani bili na veliku školu, budi spomenut Ivanov učenik Guarino, rodom iz Verone, koji poradi grčkoga jezika sprovede njeko vrieme u Carigradu u kući rečenoga učenoga Grka Chrysolara. Vrativši se u Italiju učio je u Mletcih i Padovi. Pozvan u Firencu (1410—11) bješe ondje častno primljen, podupiran rečenim Niccoliem i Antoniom Corbinelliem, dok se prijateljstvo s prvim ne razvrgnu.

Kakovo je naš Ivan u Firenci u tamošnjem izobraženom društvu učešće zauzimao, nije poznato, ali da kano učitelj bijaše štovan, potvrdjuje navedeno svjedočanstvo samoga gradskoga vieća. Da je i on Salutatovu kuću, dok je ovaj živio, pohadjao, može se nagovieštati iz naklonosti prama njemu firentinskoga kancelara, koji ga zove „mio nobile uomo Giovanni da Ravenna"[1]. A u kancelarovoj kući sakupljalo se takodjer odlično firentinsko društvo. Za njegova boravka na Arnu pade mu po našem mnienju u dio častni poziv cara i kralja Sigismunda, i to putem poslanika njegova pavijskoga biskupa Pavla. „Oblationes mihi regias — odgovara mu Ivan — amplas quidem ac liberas, honorande amice karissime, tuis nuper litteris insinuare dignatus es". Ivan slavi Sigismunda, što se je Turčinu oprô „incredibili audacia". Uz to sjeća se kralja Ljudevita, careva tasta, koji Sigismunda „vix puericiam supergresum in filium ac filie virum, regni dominum, heredemque nominis et glorie .. elegit, instituit, dimisit ... Ludovicus namque, letissimum humani generis sidus, numen illius regni propitium, regum optimorum

[1] Salutati epist. p. 194.

Digitized by Google

exemplar extitit, vivum dilexi, defunctum, quibus valeo, quemadmodum in plerisque meorum scriptorum predicationibus .. litterarum beneficio evasuris, celebro". Ali prem je Ivan toliko cienio i Ljudevita i Sigismunda, prem je onaj poziv držao častnim za svoju osobu, ipak ga je odklonio; a to ponajviše za to, što se je gledao pred grobom („precipue iamiam morituro"), pak nije mu se dalo u oči smrti ostaviti Firencu i prieći onkraj alpa[1].

Cara Sigismunda dohvati se humanistička struja u njegovu čestom saobraštaju s Italijom i Talijani. U Kostnici, gdje je čuveni sabor (1414—18) bio stecištem učenih ljudi, opjevao je Sigismunda Benedetto da Piglio, te mu i svoju latinsku eklogu posvetio. Ondje je učio poznavati takodjer Ivanova učenika, Kopranina P. P. Vergeria, koji je onamo pratio Ivanova prijatelja kardinala Zabarella. Vergeria uze car u svoju službu kao dvorskoga pjesnika i tajnika za latinske dopise, te ga i za poslanstvo u važnijih državnih poslovih upotriebi. Taj Ivanov učenik bijaše prvi talijanski humanista u službi kod ultramontanaca. Ivanu su po svoj prilici ovi prijatelji njegovi, Vergerius i Zabarella, s kojima je, kako znamo, dopisivao. htjeli put prokrčiti u carski dvor.

Ovo je posljednja viest o Ivanu. Kada je umro, za sada se ne zna; ali drži se, da okolo 1420 godine, svakako u velikoj starosti.

Ivan ostavi uspomenu i kano učitelj i kano pisac. Okô pol vieka sproveo je na učiteljskoj stolici. Uz zavode drugoga reda, kano što oni u Bellunu, Udini i Mletcih, dale su mu visoke škole u Padovi i Firenci, medju prvimi ne samo u Italiji nego i u Europi, dosta prilike, da načela tadašnjega humanisma ulije u mladjahne umove. A kako je Ivan bio gorljivi zastupnik tih načela, kako je revno obnašao učiteljsku službu, dokazuju mu svjedočanstva, koja su mu, kako na svojem mjestu vidismo, izdala dotična gradska vieća. Tečajem tolikih godina, koje je Ivan sproveo na učiteljskoj stolici, i to na različitih tačkah srednje i gornje Italije, imao je množinu učenika. Ako i je pretjerano, što reče jedan stari pisac[2], da su iz škole Ivanove izašli kano iz trojanskoga konja najglasovitiji učenjaci Italije, to ne ima sumnje, da je Ivan, koji je, kako svjedoči učenik mu Leonardo Bruni, umio „kano milošću božjom, uzhititi svoje učenike za liepe znanosti", sbilja mnogo doprineo, što su mnogi

[1] Epist. p. 150. „Domino Paulo papiensi, apocrisario regis Sigismundi".

[2] Rafael Volterrano kod Tiraboschia op. cit. p. 269.

Digitized by Google

učenika njegovih postali nosioci humanisma i glasoviti muževi, koji su iste misli što učionom što knjigom širili po svietu. Osim spomenutoga P. P. Vergeria slave se Ivanovi učenici od fiorentinskoga plemstva Palla Strozi, Jakov d' Angela da Scarparia, Roberto de Rossi, onda tri kasnija kancelara fiorentinska: Lionardo Bruni, Carlo Marsupini i Poggio Bracciolini, na dalje Ognibene da Vicenza, rečeni Mlečanin Franjo Barbaro, Ambrozio Travesari itd. I dva najznamenitija učitelja sliedeće dobe, Vitturino Rambaldoni da Feltre i Guarino da Verona, bijahu Ivanovi učenici. Guarino stekao je za nas Hrvate i za Ugarsku zasluge tim, što je bio učiteljem i odgojiteljem Ivanu iz Kešinaca, poznatomu pod imenom „Janus Panonius", kojega je ujak njegov Ivan Vitez, tada varadinski biskup, poslao bio na odgoj Guarinu u Veronu. Ova oba Hrvata bijahu glavni stjegonoše humanisma u Ugarskoj, za koji mu je ona tim putem posredno i našemu Ivanu iz Ravene zahvalna.

Pisalačka se radnja Ivanova kreće u području njekih struka, koje su prvi humaniste rado obradjivali; kamo idu imenito jezici i jezični spomenici, pjesničtvo, stilistika, njeke struke znanosti, kano filosofia, pedagogika, teologia, pravoslovje, poviest, zemljopis i arheologija.

Humanistam najviše su dakako ležali na srdcu klasički jezici, ponajprije latinski, onda grčki, i to počam od latinske i grčke slovnice i pravopisa do recensije textova i tumača klasičkih pisaca. Oni nezadovoljni sa starimi priepisi stali su jih uzporedjivati i izpravljati, te prvobitno čitanje povraćati. Jur Petrarka izpravljao je pojedina mjesta Livia u svojem exemplaru njegove historije. Salutato je tekstove svojih rukopisa, koje je marljivo sakupljao, prispodabljao i popravke u glosah naznačivao. Tako su postupali Niccoli, Traversari, Poggio, Guarino, Lionardo Bruni itd. Već ovaj postupak s klasici i njihovo tumačenje porodi komentare. Ima komentara iz one dobe, koji su postali iz bilježaka, učinjenih po učeniku na temelju učiteljeva tumačenja. Takovi su komentari k djelom Ovidia, Seneke i Aristotela, koji se pripisuju Petrarkinu prijatelju Dionigiu de' Roberti, učitelju na visokoj školi u Napulju. Ovamo spadaju takodjer „Recollecte Valerii Maximi sub reverendo viro magistro Johanne de Ravenna, olim digno cancellario domini Paduani"[1]. Ove glossae i razjasnjenja imao njeki od učenika Iva-

[1] Rukopis spominje Giov. Agustini: Notizie istorico-critiche intorno la vita e le opere degli scrittori Viniziani Venezia 1752. II, 29. Tiraboschi op. cit. p. 271.

Digitized by Google

nih germanskih i normanskih narodah vlada, i koja je jedina poluga višega razvitka narodnoga izobraženja.“ —

Tako se sav hrvatski narod vinu putem viših naukah, a za orlom svojim, koji sada steče dično ime prvoga mecenata hrvatskoga. Prvoga velim, u pravom smislu rieči. Bilo je u hrvatskom narodu muževah, koji su mu dubokom učenošću proslavili ime; bilo je junakah, koji su mu nečuvenom hrabrošću branili slobodu; bilo je mogućnikah, koji su se kadšto brinuli i za njegovo materijalno blagostanje; bilo je napokon i umnikah, koji su mu amo tamo pomagali unapredjivati i duševni razvitak; ali koji bi se obćenito i stalno, sa svom dušom i s neutrudivom žrtvovnošću, uz blaženstvo srdca svoga zauzimao za njegovu višu obrazovanost, sievnuo je prvi put u biskupu Strossmayeru. Želiš li zadobiti podporu, da nastaviš više nauke; kaniš li se usposobiti za glasbenika ili glumca; namjeravaš li na sviet iznieti koje učeno djelo; hoćeš li udariti temelj kakovu koristnu družtvu: u Strossmayeru ti ključa obilno vrelo novčane pomoći. Pače sam te i umnom riečju i krilatim zanosom potiče, da se uzdaješ u se, a na korist cjelokupnoga hrvatskoga naroda, koji on grli neograničenom ljubavi. Prispodobi sa Strossmayerom sve bogatune hrvatske, koliko su doprinieli za dobro svoga naroda, pa će ti se pokazati kano patuljci napram onomu gorostasu darežljivosti. I sav mu narod kliče: Živio bezsmrtno prvi hrvatski mecenate!

Svu tu težnju za višom umnom obrazovanošću dobro je razumio hrvatski narod; ali što će sada sliediti, toga nije mogao shvatiti, pak mu se činilo tlapnjom. Kad se naime ustrojila hrvatska akademija i sveučilište u Zagrebu, a zaključio zlokobni sabor od gg. 1865—1867, povuče se naš mecenat s političkoga poprišta, da se dostojno pripravi za ono, čim je hotio iznenaditi narod. Vidjamo ga, gdje svake skoro zime putuje u Italiju; mi mislimo, da ide na zabavu, pak ga i korimo sbog česta izostajanja iz siela biskupskoga; čujemo, da zaredjuje i po drugih zapadnih zemljah, pak mu spočitujemo vjetrenost; a napokon doznajemo, da je sad ovdje sad ondje za težke novce kupio koju sliku, pak ga držimo razsipnim nevježom, koga perušaju umjetničke varalice. Kad je pako, posjetiv Zagreb, uzeo javno razsudjivati crkve sv. Marka i sv. Kralja, dokazujući, da bi onu, koju su Zagrebčani držali zrelom, da se do temelja poruši, trebalo prenačiniti prama gotičkomu slogu, u kojem je prvobitno sagradjena, a ovu osloboditi onih neukusnih prikrpinah, kojimi da su ju nagrdili nevješti bi-

Digitized by Google

skupi i kanonici: začudismo se smjelosti čovjeka, koji se mieša u tudje poslove. On za sve to haje i nehaje, pače proglasuje, da će u Djakovu sagraditi novu sjajnu stolnu crkvu. Sada požalismo biskupske šume, koje će na štetu nasljednikah pasti žrtvom, ističući s pomilovanjem opreku medju neznatnim Djakovom i sjajnom crkvom. Selo, a takova sgrada, zašto ne barem u Osieku? Kim će ju napuniti? Bit će puna praznine! govorasmo i tiho i glasno, a tko jamči, da će ju moći i dovršiti? — Pak i sbilja, prvi glasovi, da mu se je kamenje, koje je pripravio za gradnju, zimi na kiši razpalo, da mu sbog močvarnoga tla treba udariti pilote, i da mu se odasvud tornjaju neprilike, kan da potvrdjuju naše dvojbe, pak od srdca žalimo nepraktičnoga idealistu. — Netaji ni sam tih neprilikah, pače tvrdi otvoreno, *da je trebalo mnogo odlučnosti, uztrpljivosti i postojanosti; ali kad se pomisli, da je često u sdvojenju išao u postelju, a sutradan je Bog svjetlom svojim iznenadce pružio svoju pomoć, onda je iz dna duše vapio: „Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam", ter se za cielo nadao, da će Bog milostivo do konca pratiti djelo, slavi svojoj i obrazovanosti našega naroda posvećeno.*

Al on ipak neprestrašno nastavlja svoj bogoslužni posao. Čujemo, da ciele dane probavlja medju radnici, da lazi po skelah, potiče na rad, upućuje, kako da se što namjesti, pa se čudimo, držeći ga još uviek za diletanta. Mnogi nam putnici iz Djakova pripoviedaju, da se sgrada liepo diže, da će biti krasna, upravo pram odabranomu slogu. — Bit će to, mislimo, zasluga, graditeljah.

Al kad tamo, iznenadi nas godine 1874 knjiga: Stolna crkva u Djakovu, pisana samim biskupom. Presenetismo se: piše ju čovjek podpunoma vješt graditeljstvu, upotrebljujući samostalnu i strogu kritiku načinom dubokoumnim, opisujući potanko svaki joj dio s dotičnim simbolizmom, duhom apostolskim, zanosom domoljubnim. Počimamo s dubokim štovanjem skidati kapu pred vještakom, pak prilažemo ruke, da se poprave dvie zagrebačke crkve sv. Marka i sv. Kralja, sigurni budući, da ćemo uspjeti iduci za vodjom, koji si je na zastavu napisao: Ako mogu drugi narodi, zašto nebismo i mi Hrvati? Sad već nimalo nedvojimo, da će se njegovom ponukom i podporom sretno dovršiti u Zagrebu galerija slikah, koju će on napuniti i ukrasiti slikami, koje je, prave umotvore, pokupovao po Europi, pak mu zaneseni kličemo neumrlu slavu kao vodji i na putu umjetnostih Sad već počimamo pregledavati i druge po domovini crkve, pak prenačinjamo povrh drugih

Digitized by Google

i bističku; gradimo u Zagrebu kuće po novom ukusu; širimo i ravnamo ulice; krasimo trgove mramornimi kipi; ustrajamo družtvo umjetnostih; visoko cienimo glasbu; šaljemo o zemaljskom trošku svoje sposobne kćeri na razne konzervatorije, pak se ponosimo slavom, koju nam one šire po Europi; zavadjamo po svih gradovih pjevačka družtva; riečju, svi gorimo za umjetnosti: što smo držali tlapnjom, postalo nam istinom.

Živi opisi njekih slikah djakovačke crkve, što je već godinah 1873 i 1874 donio Vienac, potakne našu znaličnost do napetosti, ter neprestano pitamo jedan drugoga, kad će se dovršiti i posvetiti djakovačka crkva? Taj se uzdisani čas naviesti za dan 1. listopada 1882. Premda je biskup Strossmayer sam sobom, a ima i zašto, ponosan; i premda je djelo, što je ponajviše sam, dobiv tek 130.000 od biskupije, svojim troškom od pol drugi milijun forintih, dovršio, vele slavno, koje bi drugi tvorac bio razglasio na sve četiri strane svieta: javi on ipak posve čedno, da će se posveta obaviti samo kod kuće, bez ikakva slavlja, bez poziva stranih gostih, koji će se medjutim, doda, liepo i prijateljski dočekati. Ali hoćeš da! Nemogu se odkriti dragulji, a da sviet nepovrvi onamo! Premda je onda i domaći i inostrani sviet bio zapriečen spravljanjem zemaljskih plodovah, osobito znamenitom u Hrvatskoj berbom, i premda je kiša učestavala: diže se ipak sva hrvatska domovina, da što čestitkami, što vlastitim dolazkom još više, ako je moguće, proslavi slavnoga jur početnika.

Tomu obćenitomu zanosu nemogoh ni ja odoljeti, ter se s prijatelji Račkim, Markovićem, Vojnovićem i njegovom duhovitom gospodjom, digoh u Djakovo.

Da uzmognemo po tenanu i točno razmotriti crkvu, pak da se i što više naužijemo riedke gostoljubnosti biskupove, nehtjedosmo poći parobrodom, koji su domoljubni Siščani priredili za hodočastnike, nego krenusmo četiri dana prije drugim parobrodom. Milina je putovati s učenimi ljudi: svatko zna nješto zanimiva kazati iz poviesti, jezikoslovja i drugih znanostih; vrieme leti kao na krilih, osobito kad ga još krati ljubezna Dalmatinka pripoviedkami iz svoje klasičke domovine. Sveučilištni rektor Franjo Marković bješe sobom ponio i tačan zemljovid, koji smo još više razbistrivali potankim tlorisom rieke Save, posudjenim od kapetana broda Kollera, rodjena Zagrebčanina, pak se zabavljasmo, imenujući već unapried ne samo mnogobrojna sela, što su nanizana niza Savu, nego i svako drugo mjestance. Razmatramo kuće posavske, stojeće porad

Digitized by Google

bilitas et plebs), pak se prosvjetno i društveno stanje plemstva i gradjanstva u kratko crta (42—46); za tim razlaže se uprava grada (48—49) i nadovezuju se primjetbe o njekih običajih; napokon sliedi „de loci origine“ i o tiranu Judi (54—59), što je jedina poviestna sadržina spisa. Sav ostali veći dio niže se oko ove prave jezgre. U uvodu izpričava se prijatelju, što ništa ne piše; a za uzrok navodi svoj položaj, t. j. službu kancelara, koja s jedne strane ne daje mu vremena za pisanje, s druge strane sbog svakojakih neugodnosti ne potiče i ne bodri ga na pisanje. Tim povodom potanko opisuje funkcije kancelara i doticaj njegov s viećem i obćinstvom, što je dielomice gore priobćeno. Onda crta crnimi bojami svoje življenje u Dubrovniku, nesnosno naprama onom u prosvietljenoj Italiji, kano što smo njekojimi izvodi utvrdili. Tvrdnje pako svoje razjasnjuje i podkrepljuje primjeri iz klasika: Catona, Seneke, Cicerona, Sofokla itd. Gdje mu se god prilika pruži, prelazi u čitave razpravice, tako o umjerenosti, luxusu itd.; kreposti slavi, zle navade i navike kudi, dakle ne pripovieda nego uči. Tim je načinom taj spis dosta narasao, malo ili ništa nesadržavajuć iz prošlosti dubrovačke, a vriedan je za nas samo u toliko, u koliko nam se u njem zrcali shvaćanje pisca, i u koliko obuhvaća crtica o tadanjem prosvjetnom stanju Dubrovnika.

Pravim pravcatim humanistom one dobe pokazuje se Ivan u svojih takodjer listovih. Listovi humanista jesu vjerno zrcalo duše njihove, shvaćanja njihova svih odnošaja one dobe. Ovi listovi upravljeni su do duše na jednu osobu ali namienjeni su izobraženomu obćinstvu, i to svega svieta, gdje je latinski jezik poznat bio. List je smatran književnom umotvorinom, koja nije ostala samo kod osobe, kojoj je poslana, nego je umnožanjem prelazila iz ruke u ruke. Ovu je osobu imao pred očima pisac sastavljajući pismo. Dopisi medju prijatelji jedne težnje bijahu podjedno vezom srdaca njihovih; u listovih nazirali su oni zalog duševne zajednice, kojoj su pripadali. Oni su zastupali tada potlašnju dnevnu literaturu. S toga su listovi humanista veoma vriedni za poznavanje i dobe i njezinih, osobito prosvjetnih, težnja, i pojedinih ličnosti, o kojih bez njih često ne bi ništa znali do pojedinih imena. Sadržina tih listova ne tiče se samo osobnih nego i javnih odnošaja, te se razpravlja u njih o svem i svačem, pak se s toga često razvlačuju u podpune razprave ob ovom ili onom predmetu. Glede oblika služili su uzorom ponajviše listovi Seneke i Cicerona, manje mladjega Plinia. Na čelu humanistične epistolografije stoji prvak hu-

Digitized by Google

svi skupa uz povod načelnika Bratelja, koji nam se je odmah kod izkrcivanja pridružio, preko željezničkoga mosta u Brod, koji se je njekoč zvao turski, a sad bi trebalo da ga svi imenuju Novim Hrvatskim Brodom.

Most je duži od zagrebačkoga, pače od svih u Austriji, stoji na zidanih stupovih, a sagradjen je od željeza, tako da se željezne šibe dižu od tračnice u nakrst do visokoga recimo krova, tako da po njem šećeš kao po izložbenoj palači u Parizu; s tom ipak razlikom, da su ti ovdje izložene dvie grane jednoga ter istoga naroda, na kojem možeš motriti i prosvjetnu radnju kršćanske i tamneću muhamedanske vjere, pak se još stalnije odlučiti za prvu. Kad se taj most razsvietli mnogobrojnimi svjetiljkami, podaje s kopna divan vidik začarane vilinske palače, dočim je nas na njem očaralo zapadajuće sunce, što je kroz prozirnu maglu natapalo cielu okolicu svojim zlatom. Zaista ovdje bih hotio samo zato duže boraviti, da se našećem ovim mostom, kad bi mi dodijalo blato u oba Broda.

Poznavajuć turske gradove po Bišću, koji sam g. 1858. pohodio u onom veselom družtvu, neočekivah ništa utješna; ali se ipak, odkad sam pročitao divni Carigrad od Amicisa, nadah, da ću bar opaziti koju rešetku, a za njom onu prozirnu koprenu, koja čarobnim pokazuje žensko lice, i vidjeti bar jedan prstić one ručice, kojoj kao i nožici neima premice niti u glasovitoj s toga Andalusiji. Ali mjesto toga, premda smo prolazili tik takove kuće, vidjeh na ulici djevojčicu od 10 godinah, tjerajuću svinje, i kao sašitu u vreću. Na čast vam takova kultura! Ostalo još gore nego u Bišću: ondje mi je barem most na Uni njekako predočivao most na Arnu u Firenzi, s njegovimi štacuni, sievajućimi zlatom; ovdje bez mosta duga prazna cesta posred kukavnih kućah, od kojih su njekoje hajde de barem kako tako oživljavali štacunčići pravoslavnih stanovnikah. Da vidimo barem nješto liepa na tom Iztoku, udjosmo po Brateljevu savjetu u njeku pravoslavnu kuću. Tu nas dočekaše dvie ubave djevojčice u sobici, zaokruženoj divani na iztočnu, ali zapremljenoj ormari na zapadnu. Dakle ni tu ništa čisto iztočna! Pripovjediše nam čavrljive djevojke, kako se često polaze s muslomankami, koje da su posve zadovoljne sa svojim zatvorom, ter nezavide kršćankam njihova poslenoga života. Naravski, jer trud i muslomanska razkoš, to je očita protinba, koja se može izravnati samo propašću vjere, koja ju podržava. — Hajdemo, da vidimo bar džamiju, rekosmo si izišavši iz kuće, kad su Muhamedanci o zapadu sunca išli klanjat. Al kad tamo, pred džamijom bara, pred kojom

Digitized by Google

moradosmo stati, da vidimo bar klanjanje. Dvoje nam se čudno pričini: prvo, kako mogu muhamedanci, koji ulazeć ostavljaju pred vrati svoje posve slične papuče, razpoznati izlazeć svaki svoje; a drugo, ono grčevito ustajanje i padanje hodže, za kojim ostali, ustajući, klecajući i klanjajući pripievaju. Navika, odgovorismo si, koja je druga narav, pa krenusmo, baš kad su ljudi počeli izlaziti, preko istoga mosta natrag.

Sutradan odletismo na krilih znaličnosti na kolodvor, da što prije zagledamo crkvu djakovačku. Ali hoćeš da! Za nješto više putnikah, nego obično, neima dosta vagonah, ter moraš, zatvoren u svojem, čekati čitav sat, dok se odnekle dosmiču. Tu nam se pridesi vidjeti i to čudo, kako lieni željeznički službenici za prtljagu od više gospode izdaju samo jednu prijamnicu, nepazeći nimalo, kamo tko putuje. Zaista čudo, kako prtljaga, koja je opredieljena za Osiek, neostane u Vrpolju. *Denique* treba da bude svačega na svietu!

Putem se ogledavah, nebi li gdje spazio jednu od onih krasnih i vitkih Slavonakah, sa svilenim rubcem oko vrata i sa svilenom pregačom, dopirućom do svilenih dokoljenicah, kojim nisam na svojem prvom putu po Slavoniji godine 1846. mogao ništa drugo prigovoriti, nego što se presmjelo podsukuju. Ali nam gusta kiša ote izpred očijuh i sela i ljude, pak naravski i onakove djevojke.

Sad se počesmo bojati, hoćemo li po tako ružnu vremenu naći u Vrpolju sgodnih prilikah za Djakovo; al kad tamo, eno gdje nas njeki *abbate* poziva u dvie četveropřežne karuce biskupa Strossmayera. Istina, ter nismo baš neznatni ljudi, imajući sobom rektora sveučilištnoga, predsjednika akademijskoga, prepozita carskoga i vriednoga sa svake vrline profesora, ali tolikomu se sjaju nenadasmo, osim kad smo uvažili, da imamo sobom i dičnu kćerku ljubljene nam Dalmacije, pak pomislili, da biskup kavalir hoće baš kavalirski da doprati damu. Svakako je to bio znak odličnoga gostoprimstva, kojim se biskup osobito ističe.

Za sat vožnje ugledasmo na obzorju nješto visoka, vitka i crvena. Eno je — viknusmo zaneseni, eno *naše* crkve!

Zaštropotavši s kočijami u biskupski dvor, dočeka nas u veži revni obrednik Cepelić, pak će nam s mjesta opredieliti stanove: meni k staromu znancu, kanoniku Tordincu, a ostalim liepo u samom dvoru. Uzalud se rektor Marković izgovara, da je mlad čovjek, ter se može svakamo stisnuti, neka se dvor pridrži za odličnije goste. — Biskupova je to želja — primieti mu uljudno i odlučno

Digitized by Google

obrednik, ter neima priziva, u znak, kako visoko cieni biskup znanosti.

Sad ćemo svi uza stube, da se poklonimo visokomu domaćini. Mislio sam, da ću naći u sobi starca, namrskana, pognuta, izmučena brigom i trudom od tolikih godinah, komu će se s dubokim štovanjem poljubiti dobrotvorna desnica; ali kad mi navrh stubah, eto pred nami svježa, okretna, bistra muža, koji nas sve redom ljubi u bratinska lica. Mili Bože, kolika razlika medju biskupom Strossmayerom i drugimi velikaši, koji čuvani družbom dvoranikah, s kojimi se sretaš u predsoblju, čekaju u desetoj dvorani gosta, obavivši se njekakvim umjetnim dostojanstvom. Samo se sobom razumieva — reče nam gostoljubni domaćina na razstanku — da ste, gospodo, neprestano moji gosti. Zahvalivši se što uljudnije, razidjosmo se po svojih stanovih.

Sad bi trebalo, da opišem stolnu crkvu. I hotio sam to učiniti, i bilježio sam pojedine joj crte, da jih riečmi prelijem na papir; ali kad sam na povratku u Zagreb pažljivije pročitao navedenu biskupovu knjigu: Stolna crkva u Djakovu, zastidih se sam u sebi, videći, da je ondje opisana tako potanko, tako vjerno, tako zanosito i s tolikom nabožnom unkcijom, da je suvišna svaka druga radnja. I svi oni, koji su ju opisali po novinah, crpili su iz ovoga vrutka, samo što su daleko za njim zaostali. Ogriešio bih se dakle ob izvornost i vrstnoću toga djela, kad bih ga makar samo za podpunost svoga opisa hotio pretiskati, osobito što sam podpunoma osvjedočen, da će ono djelo i onda vjekovati po svih knjižnicah, a najpače u harnoj uspomeni ciele domovine, kad se za moja djela nebude ni znalo više. Zato odpravljajuć čitatelja na onaj izvor, bilježim ovdje samo ono, što se je meni učinilo osobito.

Kad razmatraš druge znamenite crkve po Europi, smeta ti, ako su drevne, ili vanjština, koja je ili neznatna, kano sv. Pavla u Rimu i naše prvostolne u Zagrebu, ili krnjasta, bez dogradjenih turanjah, kano Notre Damska u Parizu sa svojimi družicami malone po cieloj Francezkoj, ili razstavljena od svojih zvonikah poput sv. Marka u Mletcih, ili napirlitana poput stolne crkve u Milanu i zavjetne u Beču; ili te vriedja njezina nutrinja, koja je ili pretamna, da nerazabireš ostalih ukrasah, kano stolna u Spljetu, ili prenizka, s vodoravnimi tavanicami od drva, kao svih bazilikah prije desetoga stoljeća, a poimence sv. Pavla u Rimu, ili pretrpana spomenici od mramora poput svih mletačkih i sv. Vida u Pragu, ili nagrdjena svakojakimi žrtvenici, suvišnimi pjevnicami, izpovje-

Digitized by Google

Posveta stolne crkve djakovačke.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. ožujka 1884.

PRAVI ČLAN ADOLFO VEBER.

Tko se nesjeća 29. travnja 1861, kad je djakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, plamenitim saborskim govorom naviestio osnutak hrvatske akademije znanostih i sveučilišta u Zagrebu? Bili su to sunčani traci poslije burne noći za izmučeni narod hrvatski. Povrh Magjarah, koji su zakoni god. 1848 oborili hrvatsku kraljevinu, svedavši ju na tri hrvatske županije; i povrh Niemacah, koji su desetgodišnjom svojom vladom tako zakrenuli vratom hrvatskomu jeziku, da su već i u pučke nam škole kanili uvesti njemštinu, nasrtavahu na našu domovinu i njeki izrodjeni joj sinovi, tvrdeći, da onaj skup ljudih, koji je g. 1861 sam vladalac proglasio saborom, nije drugo, nego obće spravišće zemaljsko. U tu tamnu noć sievnu biskup svojim umom, dokazujuć, da je viša obrazovanost temelj svakomu, dakle i političkomu i materijalnomu napredku svakoga naroda, poimence pako hrvatskoga, koji da je Božjom providnošću pozvan, da luč prosvjete nosi medju iztočnu si braću, po kojoj bi se razkovale verige robstva, kojimi jih jur više vjekovah drži sapete nesmiljeni Turčin. Da taj vanredni muž nije po naravi bio tako visoka poleta, bio bi se najprije spustio na obrazovanje puka, kojim se prosvjetljuje i oplemenjuje prosti puk, na kojem se može najsigurnije graditi budućnost naroda; takov bo puk lako pojimlje, što mu se preporuča, pak se tako silno razmahuje u svojem radu, da mu osobito na političkom polju nemogu odoljeti nikakve zapreke protivnikah. Nu tko će orla privezati za zemlju? Čim se osjeti slobodna, dignu se u visine, pregledavajući bistrim okom daleko obzorje. Burni uzklici cieloga sabora bijahu jasnim dokazom, da je biskup pogodio žilicu inteligencije hrvatske. Inteligencije, velim, jer je i ona od po-

Digitized by Google

sv. Ivan Kapistran Bošnjaka muhamedanca u kožuhu s licem staroga Seitza, koji je sa svojim sinom i ukrasio cielu crkvu slikami na liepu, a lievo gledaocu kleči pred njimi biskup Strossmayer u sjajnom crkvenom ornatu, prikazujući jim na jastuku svoju crkvu. Ako su Seitzi naravitošću svojih slikah i shodnom živošću šarah, kakovom vladaju samo veliki umjetnici klasičkoga naturalizma, oživili crkvu, podali su joj onimi nacrti, koje su po Overbeckovih kartonih divnom tančinom i vjernošću u tako zvanom *chiaro-scuro* izveli, neobičnu nježnost, koja upravo dolikuje ovoj veličajno-ljubkoj crkvi. Ako svemu tomu dodaš orientalnu prostranost crkvenoga ruha, spojenu sa zapadnom okruženosti, i uzmožnu romonitost orguljah i crkvenoga pieva, koji se, bez ikakva ćurlikanja, prelieva jednostavno-veličanstvenimi melodijami: onda ćeš jasno uvidjeti, da je ova crkva opredieljena, da spajajuć zapadne i iztočne elemente, djeluje po naumu svoga osnovatelja na jedinstvo hrvatsko-srbskoga naroda. Takovu je crkvu i prama nepokolebivomu značaju i prama zvanju svomu najshodnije blagoslovio senjski biskup, dr. Juraj Posilović, koji je u njoj i smio i hotio zapjevati svetu misu hrvatskim jezikom, za dokaz, da se i pod okriljem katoličke crkve mogu ukloniti jezične zapreke, koje najvidnijim načinom diele obje crkve. Po ovih će kratkih crtah uvidjeti čitatelj, da je mene djakovačka crkva posve zaniela svačim, osobito pako položajem glavnoga oltara na početku svetišta pod kubom, nad kojim se diže tako veličajno i ujedno ukusno *nebo*, da mu milovidnijega nisam vidio niti u glasovitoj s toga crkvi sv. Petra u Rimu. Samo bih to želio, da se i nad mramornu propovjedaonicu, koja je naokolo ukrašena divnimi bas-reliefi iz Isukrstova života, uzvisi takova nebnica. Tim bi se podavala veća važnost propovjedniku, koji bi kao iz njekoga hramića progovarao puku, a nebi morao onako napinjati svoga glasa, koji se bez nebnice gubi u visinu, da mu se zaprieči potrebna modulacija, praćena zaokruženom kretnjom.

Ali sve to nije dovoljno samo čitati; ni najvještiji opis nemože niti iz daleka predočiti one savršene krasote, već treba uprav doći gledat. Da, gledat, ne samo djakovačku crkvu, već sve umjetne tvorine po našoj domovini, koja može odsada zadovoljiti svačijoj potrebi i znaličnosti. Hrvat se može na primjer spustiti iz Zagreba u našu Rieku, gdje će vidjeti ostanke drevnoga rimskoga luka, koji da je Germanikov sin podigao u slavu cara Claudija II.; odanle se može popeti na Trsat, gdje će u grozno romantički položenom gradu motriti drevne kipe i mnogo drugih grčkih, etruskih i egi-

Digitized by Google

Rima u preporodjenje i razvitak duševni još se i danas živo osjeća, i osjećati će se, dok je svieta i vieka. Mala šaka Francuzah i Englezah zauze Peking, ponizi i pokori narod od više sto milijunah ljudih. Toli više valja umna sila od materijalne. To je ona sila, koja nebom i zemljom vlada; to je ona sila, koja zviezde po nebu broji i stazu jim pokazuje; to je ona sila, koja parom upravlja, da plav napred goni; to je ona sila, koja munji zapovieda, da misao čovječju s jednoga kraja svieta na drugi prenosi; to je ona sila, koja u busulji mornaru na pučini morskoj danju i noću svieti. Te sile mi potrebujemo, gospodo, nada sve, da važni položaj svoj upotriebimo, da zadaću svoju na korist i na slavu naroda našega riešimo. Da si tih silah nabavimo, nuždno je da u sredini našoj u narodnom duhu sveučilište ustanovimo. Mladež naša krasna je, čedna je, poslušna je, rado se naukom posvećuje, sposobna je. Mladež naša taka je, da ju punim pravom cvietom sadašnjosti, a nadom bolje budućnosti nazvati možemo. Mladež naša ima biti baštinica željah naših i duševnih težnjah naših. Da se niti mi niti mila domovina u nadi svojoj neprevarimo, dužnost nam je, priliku pružiti mladeži našoj, da se izobrazi, da plemenitom baštinicom ljubavi domorodne, domorodnih željah i težnjah, slave i dike praotacah svojih po uzvišenom umu i oplemenjenom srdcu postane; što samo tada možemo dostići, ako sveučilište u sredini našoj podigli budemo. Mladež naša puno duha i poleta ima, al joj nije moguće velikim troškom tudja sveučilišta pohadjati, odkle višekrat biva, da najljepše sposobnosti zakopane i za narodni dobitak izgubljene ostaju. Da ni nenapomenem, da mladež u preranoj dobi izvan granicah domovine svoje boraveć, lako dušu svoju otrovati i narodu se svomu za vazda otudjiti može.

Istina je, da se oštećenost i razcjepkanost državnoga tiela našega prenesla u sve struke javnoga državnoga i duševnoga života našega, a po tom naravno i u knjigu našu, na veliku štetu narodnoga izobraženja našega. Tužni književnik, poslije kako bi velikim trudom i naporom knjigu izumio i svim mogućim uresom duše i srca svoga nakitio, tada mu se istom valja brinuti i glavu razbijati, kako će duševno ljubimče svoje na svjetlo iznieti i u bieli sviet odturiti. Trud pregolem, a šteta vazda gotova. Tomu nedostatku doskočiti će akademija znanostih, pružajuć sredstva narodnoj knjizi, da bez ikakvih prieponah slobodno pred lice svieta i naroda stupiti može: akademija znanostih će, ako Bog da, narodnoj knjizi onu slogu i ono jedinstvo pribaviti, koja jur kod izobraže-

Digitized by Google

nih germanskih i normanskih narodah vlada, i koja je jedina poluga višega razvitka narodnoga izobraženja.“ —

Tako se sav hrvatski narod vinu putem viših naukah, a za orlom svojim, koji sada steče dično ime prvoga mecenata hrvatskoga. Prvoga velim, u pravom smislu rieči. Bilo je u hrvatskom narodu muževah, koji su mu dubokom učenošću proslavili ime; bilo je junakah, koji su mu nečuvenom hrabrošću branili slobodu; bilo je mogućnikah, koji su se kadšto brinuli i za njegovo materijalno blagostanje; bilo je napokon i umnikah, koji su mu amo tamo pomagali unapredjivati i duševni razvitak; ali koji bi se obćenito i stalno, sa svom dušom i s neutrudivom žrtvovnošću, uz blaženstvo srdca svoga zauzimao za njegovu višu obrazovanost, sievnuo je prvi put u biskupu Strossmayeru. Želiš li zadobiti podporu, da nastaviš više nauke; kaniš li se usposobiti za glasbenika ili glumca; namjeravaš li na sviet iznieti koje učeno djelo; hoćeš li udariti temelj kakovu koristnu družtvu: u Strossmayeru ti ključa obilno vrelo novčane pomoći. Pače sam te i umnom riečju i krilatim zanosom potiče, da se uzdaješ u se, a na korist cjelokupnoga hrvatskoga naroda, koji on grli neograničenom ljubavi. Prispodobi sa Strossmayerom sve bogatune hrvatske, koliko su doprinieli za dobro svoga naroda, pa će ti se pokazati kano patuljci napram onomu gorostasu darežljivosti. I sav mu narod kliče: Živio bezsmrtno prvi hrvatski mecenate!

Svu tu težnju za višom umnom obrazovanošću dobro je razumio hrvatski narod; ali što će sada sliediti, toga nije mogao shvatiti, pak mu se činilo tlapnjom. Kad se naime ustrojila hrvatska akademija i sveučilište u Zagrebu, a zaključio zlokobni sabor od gg. 1865—1867, povuče se naš mecenat s političkoga poprišta, da se dostojno pripravi za ono, čim je hotio iznenaditi narod. Vidjamo ga, gdje svake skoro zime putuje u Italiju; mi mislimo, da ide na zabavu, pak ga i korimo sbog česta izostajanja iz siela biskupskoga; čujemo, da zaredjuje i po drugih zapadnih zemljah, pak mu spočitujemo vjetrenost; a napokon doznajemo, da je sad ovdje sad ondje za težke novce kupio koju sliku, pak ga držimo razsipnim nevježom, koga perušaju umjetničke varalice. Kad je pako, posjetiv Zagreb, uzeo javno razsudjivati crkve sv. Marka i sv. Kralja, dokazujući, da bi onu, koju su Zagrebčani držali zrelom, da se do temelja poruši, trebalo prenačiniti prama gotičkomu slogu, u kojem je prvobitno sagradjena, a ovu osloboditi onih neukusnih prikrpinah, kojimi da su ju nagrdili nevješti bi-

Digitized by Google

skupi i kanonici: začudismo se smjelosti čovjeka, koji se mieša u tudje poslove. On za sve to haje i nehaje, pače proglasuje, da će u Djakovu sagraditi novu sjajnu stolnu crkvu. Sada požalismo biskupske šume, koje će na štetu nasljednikah pasti žrtvom, iztičući s pomilovanjem opreku medju neznatnim Djakovom i sjajnom crkvom. Selo, a takova sgrada, zašto ne barem u Osieku? Kim će ju napuniti? Bit će puna praznine! govorasmo i tiho i glasno, a tko jamči, da će ju moći i dovršiti? — Pak i sbilja, prvi glasovi, da mu se je kamenje, koje je pripravio za gradnju, zimi na kiši razpalo, da mu sbog močvarnoga tla treba udariti pilote, i da mu se odasvud tornjaju neprilike, kan da potvrdjuju naše dvojbe, pak od srdca žalimo nepraktičnoga idealistu. — Netaji ni sam tih neprilikah, pače tvrdi otvoreno, *da je trebalo mnogo odlučnosti, uztrpljivosti i postojanosti; ali kad se pomisli, da je često u sdvojenju išao u postelju, a sutradan je Bog svjetlom svojim iznenadce pružio svoju pomoć, onda je iz dna duše vapio: „Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam", ter se za cielo nadao, da će Bog milostivo do konca pratiti djelo, slavi svojoj i obrazovanosti našega naroda posvećeno.*

Al on ipak neprestrašno nastavlja svoj bogoslužni posao. Čujemo, da ciele dane probavlja medju radnici, da lazi po skelah, potiče na rad, upućuje, kako da se što namjesti, pa se čudimo, držeći ga još uviek za diletanta. Mnogi nam putnici iz Djakova pripoviedaju, da se sgrada liepo diže, da će biti krasna, upravo pram odabranomu slogu. — Bit će to, mislimo, zasluga, graditeljah.

Al kad tamo, iznenadi nas godine 1874 knjiga: Stolna crkva u Djakovu, pisana samim biskupom. Presenetismo se: piše ju čovjek podpunoma vješt graditeljstvu, upotrebljujući samostalnu i strogu kritiku načinom dubokoumnim, opisujući potanko svaki joj dio s dotičnim simbolizmom, duhom apostolskim, zanosom domoljubnim. Počimamo s dubokim štovanjem skidati kapu pred vještakom, pak prilažemo ruke, da se poprave dvie zagrebačke crkve sv. Marka i sv. Kralja, sigurni budući, da ćemo uspjeti idući za vodjom, koji si je na zastavu napisao: Ako mogu drugi narodi, zašto nebismo i mi Hrvati? Sad već nimalo nedvojimo, da će se njegovom ponukom i podporom sretno dovršiti u Zagrebu galerija slikah, koju će on napuniti i ukrasiti slikami, koje je, prave umotvore, pokupovao po Europi, pak mu zaneseni kličemo neumrlu slavu kao vodji i na putu umjetnostih Sad već počimamo pregledavati i druge po domovini crkve, pak prenačinjamo povrh drugih

Digitized by Google

i bistričku; gradimo u Zagrebu kuće po novom ukusu; širimo i ravnamo ulice; krasimo trgove mramornimi kipi; ustrajamo družtvo umjetnostih; visoko cienimo glasbu; šaljemo o zemaljskom trošku svoje sposobne kćeri na razne konzervatorije, pak se ponosimo slavom, koju nam one šire po Europi; zavadjamo po svih gradovih pjevačka družtva; riečju, svi gorimo za umjetnosti: što smo držali tlapnjom, postalo nam istinom.

Živi opisi njekih slikah djakovačke crkve, što je već godinah 1873 i 1874 donio Vienac, potakne našu znaličnost do napetosti, ter neprestano pitamo jedan drugoga, kad će se dovršiti i posvetiti djakovačka crkva? Taj se uzdisani čas naviesti za dan 1. listopada 1882. Premda je biskup Strossmayer sam sobom, a ima i zašto, ponosan; i premda je djelo, što je ponajviše sam, dobiv tek 130.000 od biskupije, svojim troškom od pol drugi milijun forintih, dovršio, vele slavno, koje bi drugi tvorac bio razglasio na sve četiri strane svieta: javi on ipak posve čedno, da će se posveta obaviti samo kod kuće, bez ikakva slavlja, bez poziva stranih gostih, koji će se medjutim, doda, liepo i prijateljski dočekati. Ali hoćeš da! Nemogu se odkriti dragulji, a da sviet nepovrvi onamo! Premda je onda i domaći i inostrani sviet bio zapriečen spravljanjem zemaljskih plodovah, osobito znamenitom u Hrvatskoj berbom, i premda je kiša učestavala: diže se ipak sva hrvatska domovina, da što čestitkami, što vlastitim dolazkom još više, ako je moguće, proslavi slavnoga jur početnika.

Tomu obćenitomu zanosu nemogoh ni ja odoljeti, ter se s prijatelji Račkim, Markovićem, Vojnovićem i njegovom duhovitom gospodjom, digoh u Djakovo.

Da uzmognemo po tenanu i točno razmotriti crkvu, pak da se i što više naužijemo riedke gostoljubnosti biskupove, nehtjedosmo poći parobrodom, koji su domoljubni Siščani priredili za hodočastnike, nego krenusmo četiri dana prije drugim parobrodom. Milina je putovati s učenimi ljudi: svatko zna nješto zanimiva kazati iz poviesti, jezikoslovja i drugih znanostih; vrieme leti kao na krilih, osobito kad ga još krati ljubezna Dalmatinka pripoviedkami iz svoje klasičke domovine. Sveučilištni rektor Franjo Marković bješe sobom ponio i tačan zemljovid, koji smo još više razbistrivali potankim tlorisom rieke Save, posudjenim od kapetana broda Kollera, rodjena Zagrebčanina, pak se zabavljasmo, imenujući već unapried ne samo mnogobrojna sela, što su nanizana niza Savu, nego i svako drugo mjestance. Razmatramo kuće posavske, stojeće porad

Digitized by Google

vode na stupovih, providjene triemom oko prvoga konaka i pokrite visokimi i širokimi krovovi od drva za ljetinu; gledamo s veseljem. kako vitke Posavke peru rublje u čamcih, koji se svaki put silno zaljuljaju, kad jih dignu valovi od kolesah parobroda; veselimo se plodnoj obali na našoj, a žalostimo se sa šikare na turskoj strani, koja grdi onu zemlju bez sela i malone bez žive duše: samo nas kadšto koja kukavna munarica sjeća, da ima blizu i muhamedanacah hrvatskih. Napokon zagledamo napram Kobašu divnu goru Motajicu, obraslu šumom, gdje se je dugo vrieme branio naš narod proti divljoj sili turskoj za zadnjega hercegovačko-bosanskoga ustanka. Poslavši mu bratski pozdrav i blagoslov zakrenusmo prama brodskoj okolici, u živu razgovoru s vriednim prelatom zavjetne crkve drom. Gottfriedom Marschallom, koga smo primili u Staroj Gradiški, i koji nam je vjerno opisivao kukavno stanje bosanskoga naroda pod njemačko-magjarskom upravom, koja da se po izjavi samih službenih krugovah neda dugo držati. Činilo se, kan da ti pripovieda rodjeni i za svoj narod plamteći Hrvat, nečuveno dosad od Niemca. Za razgovaranja morasmo se neprestano premiešlati, uklanjajući se njekomu čovjeku, koji je svagdje za nami prisjedao, valjda uhodi. Napokon uočismo prekrasni željeznički most kod Broda, koji nam se još širim pričini, što ga je kvasila sipeća kišica.

Bio sam i prije više putah u Brodu, šetao po prostranom mu šetalištu, uživao s krasnih brežuljakah, posutih svuda vinogradi; imao sam vjernih prijateljah Brodjanah, s kojimi sam se puno našalio porad čakavskoga jim izgovora; ali sada me je mnogo ugodnije zatekao novi trg uz Savu, izpunjen skoro posve novimi kućami zidanicami, u kojih se je namjestilo dosta dobrih svratištah i kavanah: jedna od koristnih i ugodnih posljedicah osvojene Bosne! Čim stupimo na kraj, eno ti dvojice kapelanah vriednoga župnika Latkovića, koji nas zamole k župniku na konak. Ali da neobteretimo starca, odsjednem ja u gostionici, pak svi skupa krenemo za vodjami u dosta daleki župni stan dugimi ulicami, koje su gradjani prilično nasuli i spodbili uz nizke kućice, ali sredinu ostavili na milost i nemilost baram. Tu nas povrh župnikove ljubežljivosti preugodno zateče draga briga biskupa Strossmayera, koji žicom zapita župnika, jesu li jur stigli navješteni zagrebački gosti. Odgovorivši mu s mjesta, da ćemo sutradan stići željeznicom, i spoznavši se u posve pouzdanom razgovoru sa župnikom, podjosmo

Digitized by Google

da je na dan same svetčanosti pristupio k oltaru njeki bosanski muhamedanac u bogatom odielu, pak nakloniv se na tursku položio na stube bogato izvezen veo na uspomenu biskupu Strossmayeru. Kamo ćeš veće slave, kad i najljućemu dušmaninu kršćanskoga hrvatstva probija iz prsijuh iskra štovanja prama dobrotvoru!

Ostalo vrieme, malone do deset satih, proboravismo na trgu, čekajući hrvatske goste, medju kojimi se najviše izticahu vatrogasci trijuh družtvah, tri pjevačka družtva, sokolovci i daničari, odaslanici svih literarnih družtvah, načelnik glavnoga grada i ostalih gradovah, sila trgovacah, profesorah, učiteljah, a samih svećenikah pedesetorica: riečju tušta svieta u nalogi djakovačkoj. Djakovo dočeka goste i proslavi svetčara onako, kako je mogao, raz svjetom, koja se za čas razplamti mnogobrojnom bakljadom i skladnim i zanosnim pievom pjevalačkih družtvah, izmjenjivanim vojničkom glasbom, nabavljenom iz Osieka. Gromkomu Živio Strosmayer! nebijaše ni kraja ni konca. Napokon zašuti sve u domaćem krugu, nad kojim sgusti noć nezavidno svoju koprenu.

Poslije kišovite subote osvanu vjetrovita i vedra nedjelja, koju o praskozorju pozdravi gruvanje mužarah i vojnička glasba, svirajuća pred biskupskim dvorom prekrasnu molitvu. Već u šest satih sbila se tolika množina svieta kod crkve, da je biskup Posilović, koji ju je imao posvetiti, jedva prošao, pak je čekala u pobožnosti sve do deset satih i zavirkivala željno kroz otvarana časom vrata, kan da stoji pred rajskimi vrati. U to se doba poredaju na trgu okretni nam sokolovci daničari i vatrogasci, čekajući svetčara, koji je prije 32 godine kao biskup prvom uljezao u staru sad već porušenu stolnu crkvu. Divno ga bijaše vidjeti za povorkom od stotine svećenikah što u kanoničkih mucetih, što u bielih roketah, blaga i važna, samosviestna, za kojim su sliedile druge dvie stotine svećenikah bez crkvenih odorah, poslanici družtvah i zastupnici gradovah, napokon ostali sviet, tako da se je crkva, obuhvaćajuća do sedam hiljadah ljudih, za čas dubkom napunila. Sad zaoriše uzmožne orgulje, koje su same stajale 32 hiljade forintih, skladom svakojakih zvukovah sad gromko-krupnih, sat sitnih i veselih, kan da su zaječili svi glasbeni nastroji. Mi se namjestismo u klupah za velikim oltarom, odakle se mogasmo diviti veličanstvu ciele asistencije, koja se je sa sjedala biskupskoga, stojećega na čelu polukruga i vidljiva cieloj crkvi, važno kretala k oltaru. Poslije mise, koju je biskup svojim preljubkim glasom, okrenut puku, tako odpjevao, da se je svaka rječca jasno razabirala po

Digitized by Google

moradosmo stati, da vidimo bar klanjanje. Dvoje nam se čudno pričini: prvo, kako mogu muhamedanci, koji ulazeć ostavljaju pred vrati svoje posve slične papuče, razpoznati izlazeć svaki svoje; a drugo, ono grčevito ustajanje i padanje hodže, za kojim ostali, ustajući, klecajući i klanjajući pripievaju. Navika, odgovorismo si, koja je druga narav, pa krenusmo, baš kad su ljudi počeli izlaziti, preko istoga mosta natrag.

Sutradan odletismo na krilih znaličnosti na kolodvor, da što prije zagledamo crkvu djakovačku. Ali hoćeš da! Za nješto više putnikah, nego obično, neima dosta vagonah, ter moraš, zatvoren u svojem, čekati čitav sat, dok se odnekle dosmiču. Tu nam se pridesi vidjeti i to čudo, kako lieni željeznički službenici za prtljagu od više gospode izdaju samo jednu prijamnicu, nepazeći nimalo, kamo tko putuje. Zaista čudo, kako prtljaga, koja je opredieljena za Osiek, neostane u Vrpolju. *Denique* treba da bude svačega na svietu!

Putem se ogledavah, nebi li gdje spazio jednu od onih krasnih i vitkih Slavonakah, sa svilenim rubcem oko vrata i sa svilenom pregačom, dopirućom do svilenih dokoljenicah, kojim nisam na svojem prvom putu po Slavoniji godine 1846. mogao ništa drugo prigovoriti, nego što se presmjelo podsukuju. Ali nam gusta kiša ote izpred očijuh i sela i ljude, pak naravski i onakove djevojke.

Sad se počesmo bojati, hoćemo li po tako ružnu vremenu naći u Vrpolju sgodnih prilikah za Djakovo; al kad tamo, eno gdje nas njeki *abbate* poziva u dvie četveroprežne karuce biskupa Strossmayera. Istina, ter nismo baš neznatni ljudi, imajući sobom rektora sveučilištnoga, predsjednika akademijskoga, prepozita carskoga i vriednoga sa svake vrline profesora, ali tolikomu se sjaju nenadasmo, osim kad smo uvažili, da imamo sobom i dičnu kćerku ljubljene nam Dalmacije, pak pomislili, da biskup kavalir hoće baš kavalirski da doprati damu. Svakako je to bio znak odličnoga gostoprimstva, kojim se biskup osobito ističe.

Za sat vožnje ugledasmo na obzorju nješto visoka, vitka i crvena. Eno je — viknusmo zaneseni, eno *naše* crkve!

Zaštropotavši s kočijami u biskupski dvor, dočeka nas u veži revni obrednik Cepelić, pak će nam s mjesta opredieliti stanove: meni k staromu znancu, kanoniku Tordincu, a ostalim liepo u samom dvoru. Uzalud se rektor Marković izgovara, da je mlad čovjek, ter se može svakamo stisnuti, neka se dvor pridrži za odličnije goste. — Biskupova je to želja — primieti mu uljudno i odlučno

Digitized by Google

i postavio ga je Isus svojim zastupnikom u djelu ljubavi za sav rod ljudski. Gdje je dakle sv. Petar, ondje je i sloga i ljubav, ondje jedinstvo. Zato i reče Isus: *Ti si* (Petre) *stiena* (petra) *i na toj ću stieni sazidati crkvu svoju.* Isus je pravo sućtvo, nevidljiv temelj crkve, a na njem se tekar diže vidivi, kameniti temelj, ona stiena, koja nosi svu sgradu. Tako je Isus podielio svojoj crkvi jedincati, vidljivi temelj, stienu, sv. Petra. Neima prave crkve, premda si to njeke prisvajaju, gdje neima te stiene, sv. Petra, glave crkve.

Druge su crkve možda i mnogo toga uradile za nauk i prosvjetu: rado jim priznajem, što su učinile dobra; ali one neimaju životne snage, ni jedincata posrednika, koji bi nepredobitnom moćju branio cielost u vrieme nesreće, rata i nevolje. Izgubile su one svoju samostalnost i pravu slobodu, koju je Isus podielio svojoj crkvi i koju mora svatko čuvati, kao zjenicu oka svoga.

Zato je i iztočna crkva u ruci svjetovne moći, ter nesluži, nebudući utvrdjena na Isusovoj stieni, Bogu nego toj moći. Može ona biti hrabra, može tvoriti dobro i biti slavna, ali je svojina onoga, koji nije temeljem, slobodom, životom i cvietom crkve.

Sloboda je moć sv. Petra, jakost ciele crkve. Što Vam ja bez otezanja navieštam s ovoga mjesta rieči istine, radim to s toga, što te rieči istine bez straha naviešća i glava crkve u Rimu. Ako su biskupi i svećenici pripravni radje smrt podnieti, nego protiviti se istini, biva to s toga, što je i glava crkve, papa, spreman za nju umrieti. Ali crkva Petrova, premda je slobodna, nije ipak samovoljna; jer što je slobodno, nije zavisno, nego utemeljeno na stalnih i nepromjenljivih načelih, kojih nemože nitko, pak niti papa, promieniti. Zato se nenagadja ona, već se Berlin i Petrograd s njom nagadjaju.

Mi južni Slaveni imamo veliko zvanje u Europi. Po položaju smo svojem posrednici medju iztočnom i zapadnom obrazovanošću pak treba da joj budemo i spojnom karikom. Toga velikoga zvanja nemožemo izvršiti, dok nebudemo jedni i složni. Bez toga jedinstva nećemo izpuniti svoga poslanstva; a u poviesti će nam mjesto ostati prazno, ili će možda tko drugi preuzeti taj naš zadatak.

Zato neka si svatko, tko stupi u ovo svetište, uzme ciljem života, raditi oko jedinstva narodnjega, a to jedinstvo neka traži u ljubavi, jer samo ljubav nadvladava sve protivštine: *Charitas omnia potest.*

Digitized by Google

Divan zaista govor, ali prestrog napram cilju onoga dana. Istina, ter je logika istine sama sobom stroga, ali bi ju bilo trebalo, barem po mojem mnienju, malko ublažiti, po načelu: *Omnibus omnia factus, ut omnes lucri facerem.* Ako je u crkvi bio koji sljedbenik iztočne crkve, ona bi ga strogost više odbila, nego li privukla. U ostalom, ja sam tekar poslije toga neobičnoga u katoličkoj crkvi govora, koji je na temelju dogmatičke istine razpravljao svjetska, medjunarodna pitanja, posve shvatio smjer i cilj ciele crkve. Sad sam tekar razumio, što znači ona slika u glavnom polukrugu, gdje se pravoslavka i muhamedanac dovode k sv. Petru, što znači onaj napis pod pjevnicom, a nad srednjimi vrati: Slavi Božjoj, jedinstvu crkavah, slogi i ljubavi naroda svoga posvetio J. J. Strossmayer, godine 1866 počeo, god. 1882 dočeo. Biskup je crkvu zato sagradio i onako osobito upriličio, da pravoslavje privede u krilo katoličke crkve. Zaista nesgodnijega vremena nije mogao izabrati za posvetu, nego što je bilo ono, kad su srdca braće bila medjusobno upravo razjarena, ter bih bio posve odsudio nekoristnoga ideologa, da me nije suztezala misao: Taj je čovjek izvee mnogo toga, što smo mi držali za tlapnju, možda . . .! Pak i sbilja, kad bi se to dogodilo bez nikakve sile, samo vlastitim razmišljanjem i znanstvenom uputom, . . . Bog zna, što stoji pisano u knjizi providnosti? Nebi zaista za nikoga bilo ni štete, ni krivice!

U ostalom, pustimo to vremenu, pak pratimo dalje biskupa, koji je i odpjevao misu i čitav sat govorio propovied što donosnijim glasom, gdje u svojoj dvorani prima preko dvadeset deputacijah, odgovarajući svakoj obširnije, nego što ga je ona pozdravila, pak će nam se silovito nametnuti misao: No taj neće moći ni pisnuti kod objeda. Al kad tamo, istim onako čistim i zvonkim glasom, kakovim je zapjevao sv. misu, nazdravlja oduševljeno više zdravicah. — Drži ga zanos — pomislih — klonut će sigurno, kad mu se umire živci. — Ali on za čudo i sutradan drži propovied, napija istom krepčinom zdravice i začinja sladkim govorom gostbu, osam danah zasebice radi to isto, učeći puk i služeći Bogu, pak mu ništa nije: očevidna milost Božja! Bez nje bio bi svatko drugi smalaksao, kamo li nebi starac od sedamdeset godinah!

Al da vidimo, što biva kod hrvatskoga stola. U svih prostranih dvoranah posjedalo preko dvie stotine, a u sjemeništu preko stotine biskupovih gostih okolo stolovah, punih svakoga dara Božjega, a osobito dobra domaćega vinca i stranoga šampanjca. Kako biva

Digitized by Google

sv. Ivan Kapistran Bošnjaka muhamedanca u kožuhu s licem staroga Seitza, koji je sa svojim sinom i ukrasio cielu crkvu slikami na liepu, a lievo gledaocu kleči pred njimi biskup Strossmayer u sjajnom crkvenom ornatu, prikazujući jim na jastuku svoju crkvu. Ako su Seitzi naravitošću svojih slikah i shodnom živošću šarah, kakovom vladaju samo veliki umjetnici klasičkoga naturalizma, oživili crkvu, podali su joj onimi nacrti, koje su po Overbeckovih kartonih divnom tančinom i vjernošću u tako zvanom *chiaro-scuro* izveli, neobičnu nježnost, koja upravo dolikuje ovoj veličajno-ljubkoj crkvi. Ako svemu tomu dodaš orientalnu prostranost crkvenoga ruha, spojenu sa zapadnom okruženosti, i uzmožnu romonitost orguljah i crkvenoga pieva, koji se, bez ikakva ćurlikanja, prelieva jednostavno-veličanstvenimi melodijami: onda ćeš jasno uvidjeti, da je ova crkva opredieljena, da spajajuć zapadne i iztočne elemente, djeluje po naumu svoga osnovatelja na jedinstvo hrvatsko-srbskoga naroda. Takovu je crkvu i prama nepokolebivomu značaju i prama zvanju svomu najshodnije blagoslovio senjski biskup, dr. Juraj Posilović, koji je u njoj i smio i hotio zapjevati svetu misu hrvatskim jezikom, za dokaz, da se i pod okriljem katoličke crkve mogu ukloniti jezične zapreke, koje najvidnijim načinom diele obje crkve. Po ovih će kratkih crtah uvidjeti čitatelj, da je mene djakovačka crkva posve zaniela svačim, osobito pako položajem glavnoga oltara na početku svetišta pod kubom, nad kojim se diže tako veličajno i ujedno ukusno *nebo,* da mu milovidnijega nisam vidio niti u glasovitoj s toga crkvi sv. Petra u Rimu. Samo bih to želio, da se i nad mramornu propovjedaonicu, koja je naokolo ukrašena divnimi bas-reliefi iz Isukrstova života, uzvisi takova nebnica. Tim bi se podavala veća važnost propovjedniku, koji bi kao iz njekoga hramića progovarao puku, a nebi morao onako napinjati svoga glasa, koji se bez nebnice gubi u visinu, da mu se zaprieči potrebna modulacija, praćena zaokruženom kretnjom.

Ali sve to nije dovoljno samo čitati; ni najvještiji opis nemože niti iz daleka predočiti one savršene krasote, već treba uprav doći gledat. Da, gledat, ne samo djakovačku crkvu, već sve umjetne tvorine po našoj domovini, koja može odsada zadovoljiti svačijoj potrebi i znaličnosti. Hrvat se može na primjer spustiti iz Zagreba u našu Rieku, gdje će vidjeti ostanke drevnoga rimskoga luka, koji da je Germanikov sin podigao u slavu cara Claudija II.; odanle se može popeti na Trsat, gdje će u grozno romantički položenom gradu motriti drevne kipe i mnogo drugih grčkih, etruskih i egi-

Digitized by Google

dana, u nijednoj nesreći neklonuća, a njekoč, dao Bog, pobjedonosna nada u budućnost.

Pobratimski pako narod češki pokazao je u svojem vjekotrajnom robstvu neslomivu silu duha; tihim, ali tim stalnijim radom i prosvjetom odolio je neprijateljskim udarcem, koji su kao grom za gromom padali na vrhunce njegove sgrade. a opet polagano, poput strašna mora, podkapali temelj narodnjega obstanka. Narod je taj svojom obrazovanošću i radnjom zauzeo važno mjesto u monarkiji, toli u političkom, koli u ekonomičkom pravcu.

Slava dakle tim narodom i ljubav kao našoj braći, kao našim prednjakom, od kojih se možemo mnogo naučiti."

Na tu zdravicu odgovori knez Sapieha poljski: Hvala Vam na srdačnih riečih za moju domovinu, na iskrenom gostoljublju. Došli smo k Vam, vodjeni sućućem za Vas, pobratimah naših. Došli smo, da Vam dokažemo, da nam nije tudje ono, što potiče vaša srdca i misli, da damo izraz svojoj pripadnosti s Vami.

U vrieme pritiska zardjavjele su karike, spajajuće pobratimske narode. Danas se, hvala Bogu, počimaju sve to više čistiti i jačiti. Iz same težke i žalostne prošlosti izvija se polagano buduće doba pobratimstva narodah, doba pravičnosti i uzajamne ljubavi.

Ova je nam Slavjanom, koji smo od vjekovah raztrgani, od vjekovah nesložni, potrebnija, nego drugim narodom; u njoj leži naše posred povjestnih olujah spasenje, ter je vrieme, da već jednom progledamo.

Gledam s nadom i radosti u budućnost. U njoj ćemo, kako mi i Česi na sjeveru, tako i Vi, braćo naša na jugu, Vi, čija srdca neplamte manjom ljubavlju za domovinu od naših, mi ćemo raditi u ime velike ideje, slavjanske sloge, i u ime srdačne medju sobom sveze.

S ponosom i s pravom radošću vidim, kako štovanjem i ljubavlju okružujete muža, koji je to uzvišeno načelo postavio ciljem svoga života, muža puna ljubavi i požrtvovnosti za domovinu, kakova je samo providnost mogla izabrati za vodju i kako je pravo rekao plemeniti biskup Posilović, za otca narodu.

U ruke toga muža, a iskreno kažem, zaista velika, polažem s iskrenim srdcem što vruću želju za razvitak i veličinu, za sreću i blagostanje Vaše domovine.

Poslije te zdravice, koju su gosti s burnim povladjivanjem primili, ustade dr. Rieger, koji je u isti dan prispio, i progovori ovako: Dopustite, da i ja svojim narodnim jezikom progovorim njekoliko

Digitized by Google

riečih. Isus, pošiljajuć apostole na sve strane svieta, reče: *Idite, i naučajte sve narode,* pak i posla na nje Duha Svetoga, da znadu sve jezike. Hotio je dakle, da se svakomu narodu govori njegovim jezikom. Tim je i to želio, da se svaki narod razvija na svojem narodnom temelju, ne pako, da se oni, koji bi primili kršćanstvo, odreknu svoje narodnosti.

Samo je tim načinom crkva mogla postati općenitom i s jednakom ljubavlju steći za sebe sve narode.

Nisu svi širitelji vjere izpunili toga naloga. Njekoji su silili narode, da se skupa s poganskom vjerom odreknu i svoje narodnosti. Podavajući jim jednom rukom sv. evangjelje, drugom su jim oduzimali slobodu, i darivali narode, mjesto svjetlom božanske istine, umorstvom i razbojstvom.

Vjerni božankomu nalogu izvršiše svoje poslanstvo sveti Cyrill i Methodij. Donoseći svjetlost vjere slavjanskim narodom u narodnom jim jeziku, dadoše jim još i pismo, kojim se je mogla razširiti i svjetlost nauka; šireći vjeru, posijaše ujedno sjeme kulturnomu razvitku. Prozeliti njihovi sačuvaše tim načinom svoj jezik, narodnost i samostalnost, pak i oni Slavjani, koji su preko njih primili vjeru.

Mi dakle Slavjani, koji smo tim putem primili kršćanstvo, možemo reći, da imamo tim apostolom zahvaliti ne samo dobročinstva vjere, nego i narodnost svoju Zato, kojim god govorimo danas nariečjem, ili pišemo li latinicom ili cirilicom, nezaboravimo, da imamo iste roditelje, da smo u duhu svi djeca svetih Cyrilla i Methodija. Ta okolnost mora samo ojačiti jedinstvo naše.

Danas slavimo svetkovinu muža, koji je, djelujuć u Isusovu duhu, prestigao svekolike i najbliže pristupio k uzoru svetih apostolah naših. Znanjem, radom i požrtvovnošću postao je novovjekim apostolom svoga naroda, pak je taj hram, koji je sagradio, i posvetio njegovoj ideji. Budi mu zato vječna harnost i slava kao kontinuatoru i nasljedniku svetih Cyrilla i Methodija. —

Ovim temeljitim i mirnim govorom kolovodje českoga naroda, koji se bitno razlikuje od plamenitosti poljskoga govornika, kao što su jim i narodi tim bitno različiti, dovrši se zanosno prvi dan te nezaboravne svetčanosti.

Sutradan, u ponedjeljak, dogodi se to znamenita za Djakovo, što je biskup Posilović bez ničije spačke, pače na općenitu radost pjevao misu hrvatskim jezikom, i što je biskup Strossmayer

Digitized by Google

s propovjedaonice držao propovied o svetih apostolih Cyrillu i Methodiju, u kojem je opet preporučio jedinstvo crkvah i naroda.

Kod oprostnoga objeda nazdravi rektor Marković prvi biskupu, veleći: Čuli smo jučer znamenitoga Poljaka, kneza Sapiehu, koji reče: *Vrieme je da već jednom progledamo;* a dr. Rieger reče: *Ojačimo jedinstvo svoje.* Ja ću spomenuti ovdje još rieči našega junaka, Jelačića bana: *Što Bog dade i sreća junačka.* To je troje mnienje zaokvirio njekako u zlatni trokut onaj, koji je rekao: *Sve za vjeru i domovinu.* Zlatni taj trokut siže od domorodne zemlje sve do nebeskoga svoda, donosi domovini sreću i blagoslov. Neka dakle živi onaj, koji je izrekao te rieči i jučer podielio blagoslov svomu puku.

Zatim nazdravi biskup Poljakom i Čehom Plemenita braćo Poljaci, Vi, kojih je nesreća jur davno predobila srdce naše, i Vi hrabri Česi, koji ste nam primjerom u marljivosti i radu, Vam napijam ovu zdravicu. Jučer ste, iskreno kažem, za kratko vrieme svoga boravka pri našem ognjištu, sdružili sobom polovicu srdca moga, koju ćete i sobom u domovinu odnieti. Druga polovica pripada mojemu narodu, koji će me pitati: Gdje je polovica srdca tvoga? Doći ću jednom, o tom budite sigurni, u Vašu domovinu, onda ću uzeti onu polovicu, koju sam Vam dao. Ali neću ipak svega srdca odnieti sobom; ona polovica, koja je bila ostala kod moga naroda, ostat će s njegovom dozvolom kod Vas. Bog Vam dao sreću!

Napokon nazdravi Strossmayer biskupu Posiloviću, zahvaljujuć mu se iskreno, što mu je došao posvetit crkvu i moleć Boga, da mu nagradi iskrenu bratinsku ljubav.

Na to mu odvrati Posilović uprav apostolskim duhom: Dopusti, plemeniti mužu, da Ti reknem njekoliko riečih: Toliko mi se zahvaljuješ danas i jučer, a ja sam ipak učinio samo svoju dužnost. Nebih bio vriedan biskup, nebih bio Hrvat, da nisam došao na ovu veliku, svetu i znamenitu svatčanost. Nemogu se dosta zahvaliti Bogu i Tebi, da je upravo mene zapala ta sreća, posvetiti svojima rukama to svetište, tu krasnu i veličanstvenu sgradu, taj sveti dom Božji. Krasno jučerašnje vrieme, koje je sinulo tom sgodom, pokazuje, čini mi se, da je ugodan Bogu taj stan, ter će dopustiti, da podignut silom Tvoje vjere i ljubavi potraje na vieke. O kad bi samo još i to dozvolio, da i Ti u obćenitom štovanju i radu poživiš što duže za dobro i sreću ove naše domovine!

Poslije njega zahvali se biskupu Strossmayeru na zdravici dr. Rieger. Plemeniti naš domaćin reče, da je razpolovio svoje srdce, dajuć jednu polovicu svomu narodu, a drugu slavjanskoj braći.

Digitized by Google

Mislim, da nije pravo rekao. Jer nedvojim, da neće i u dalnjem životu, kako i dosada, raditi za svoju domovinu, a polovicom srdca nebi mogao izvesti takovih stvarih, kakove je učinio. Ta to je mnogo više, nego što se i cielim srdcem može izvesti. Prije će biti istini spodobno, kan da bi taj muž imao više srdacah, kad cielim srdcem može služiti crkvi, cielim svojoj domovini, i napokon isto tako cielim i punim drugim uzvišenim svrham. A i nam je Čehom bio uviek iskreno naklonjen. Zna to kod nas svatko, da je Strossmayer što iskreniji prijatelj našemu narodu; zna to svaki Čeh, da je on prvi i njekako utjelovljeni zastupnik pobratimstva hrvatskoga naroda za nas. Kadgod čuješ u nas zdravicu na slavu Hrvatah, čuješ i to: Živio Strossmayer, a gdje se čuje ime Strossmayerovo, ondje se odziva i uzklik: Živili Hrvati! —

Zatim reče knez Sapieha: S težkim se srdcem moramo razstati ja i moji drugovi s Vašim iskrenim i prijateljskim družtvom. Nikad nećemo zaboraviti sretnih časovah, što smo sproveli s Vami. Bog Vam nagradio, što ste nas primili tako iskreno, sa srdačnim gostoljubljem svoga ognjišta. Bog Vam platio, Vi sinovi ove zemlje, što ste nam podali svoju bratinsku ruku.

Spoznavši Vas pobliže, Vaš rad i težnju, ostavljamo s nutarnjim zadovoljstvom Vašu dragu i liepu zemlju, a u srdcu odnosimo sobom osvjedočenje, da i Vas kako i nas čeka sretnije doba u budućnosti, u kojoj ćemo, spojeni bratinskom ljubavi, nadvladati, što nam prieti, ili što nas tlačiti može, u kojoj će, ako Bog dade, pobiediti istina i pravičnost.

U ime te istine i pravičnosti skupljaju se sve naše težnje, koje su — neka nam vjeruju — čiste i plemenite. Pak i zaista težko je razumjeti, zašto bi nam drugi narodi, razsudjujući nas s dobrom nakanom, morali biti neprijatelji, zašto bi nam morali odricati slobodu, kad sami za njom težc? Mi možemo smjelo i s mirnim čelom kazati svojim protivnikom, a u tom leži pravica, da želimo samo jednaka prava, neželeći drugomu krivice. Ako li bi uztrajali u svojoj krivičnosti prema nam, neka si zapamte rieči: *Veniet suprema dies et ineluctabile tempus.*

Još jednu zdravicu nazdravi biskup Strossmajer Dr. Gottfriedu Marschallu iz Beča, prijatelju Slavjanah: Imamo medju sobom još jednoga gosta koji je tako sretan, da upravlja jednom od najljepših crkvah u Beču (Votivkirche). Osobito me veseli, da nas je i on kao Bečanin i Austrijanac pohodio na ovoj svetčanosti u Hrvatskoj.

Digitized by Google

Hvala mu, a neka bude osvjedočen, da nam je bio vrlo dragim gostom.

Kako je on srdcem privržen uzvišenoj dinastiji, i kako je dušom i tielom sin Austrije, tako ga uvjeravam iz dubljine svoje duše, da i ja i sav iskreno misleći austrijsko-slavenski sviet želi razvitak i moć Austrije. Njezin bi pad prouzročio strašno komešanje i prevrat, rieke bi krvi i suzah zalile polja Europi, i onako već natopljenoj krvlju: Uzvišena dinastija, kojoj vi tako blizu stojite, neka vjeruje, da ako tko, to joj zaista mi iskreno želimo sreću. Kažite joj, da kako su naši i pobratimskih nam slavjanskih granah predji za nju prolievali krvcu, tako ćemo ju i mi vjerno i uztrajno braniti. Kažite joj i to, da ako želimo biti srećni i slobodni, nebiva odatle, što nebismo toga želili i drugim narodom carstva, Niemcem i Magjarom. Mi težimo iskreno za slogom: u njoj leži naše zajedničko dobro i važnost i snaga ciele monarkije. Zato budite tumačem naših čuvstvah i željah, a primite iskrenu zahvalnost, što ste nas na našu radost pohodili.

Na taj govor, koji je bio primljen burnim povladjivanjem, odvrati dr. Marschall: Dopustite mi, preuzvišeni gospodine, da kao svećenik biskupu odgovorim na vaše rieči. Crkva je ognište, koje ima osobitu moć u širenju vjere i krieposti, a jakom je svezom narodah. Osvjedočen sam, da će i ova u istoj nakani sagradjena crkva odgovoriti svomu zadatku: razširit će vjeru i kriepost, a služit će pravici i ljubavi, čim će izpuniti namjenu svoga utemeljitelja, vaše preuzvišenosti.

Vaša je preuzvišenost izrekla u svojem na mene upravljenom govoru jednu želju, koja je duboko zasegla u moje srdce, pa ga iskreno predobila. Skoro ću se moći u svojem hramu, koji je liepim simbolom načela: *Viribus unitis,* vruće pomoliti pred Isukrstovim oltarom za sretan uspjeh želje vaše preuzvišenosti.

Neka svi narodi naše liepe Austrije rade prama načelu: *Viribus unitis,* pa će sreća i blagostanje procvasti u svoj carevini. Slogom i ljubavlju izkazat ćemo čast Bogu, a vjernu službu svomu gospodaru i caru, što neka Svemogući dopusti.

Za njim progovori arhitekt Hermann Bollé francezkom živošću i gladkoćom: U ime graditeljnoga savjetnika, Franje Schmidta, budi mi dozvoljeno reći, što mi prepunjuje srdce. *Saxa loquuntur,* to su rieči, što je na svojoj zastavi napisao onaj muž, koji je zauzeo prvo mjesto u poviesti umjetnosti u Austriji, u Njemačkoj, i mogu reći u cieloj Europi, mjesto, koje još i danas slavno drži.

Digitized by Google

Saxa loquuntur, to su rieči, što je taj slavni učitelj i otčinski prijatelj ponavljao svojim učenikom, kako bi si usjekli u pamet značenje tih riečih, kako bi pojmili, da u naših rukuh leži ljudska slava, to jest u rukuh umjetnikah, kojim je zadatak, čuvati ju i prenositi na buduća pokoljenja. Kako drevne sgrade, umjetno kamen po kamen sagradjene, davaju živo svjedočanstvo u razvitku ideje, težnje i misli onih, koji su onda živjeli: tako svaki rukom umjetnika oklesani kamen postaje spomenikom; često jedan kamen znači cielu poviest, možda bolje i trajnije, nego knjiga i pismo.

I ovaj krasno podignuti hram Božji — ovo u umjetnost pretvoreno djelo — pokazivat će sadašnjim i budućim pokoljenjem naš odnošaj prama najvišoj ideji, prama Bogu, kako i stupanj, na koji smo se mogli popeti i približiti uzoru ljepote. Bit će ona svjedokom, da se je tu podigao velik spomenik umjetničkoga razvitka ove zemlje.

Vaša se je preuzvišenost sjetila nas jučer u svojoj divnoj besjedi s ljubavju i naklonošću. Iskrena Vam za to hvala: te ćemo se srdačnosti i iskrenosti sjećati, dok nam život teče, a ni ona pohvala neće se nikad izbrisati u našoj pameti. Zato Vam se od svega srdca i duše zahvaljujemo na tolikoj odlici.

Pohvalila nas je vaša preuzvišenost, ali mi nismo želili te pohvale, pače smo se ćutili sretnimi, što smo mogli sudjelovati u tom velikom djelu ljubavi i obrazovanosti. Prava je slast, moći za Vas što učiniti. Pod blagim svjetlom blistajuće misli, pod dobrotvornim uplivom duševne veličine, pod vodstvom Vaše umjetničke ruke, mi smo samo sebi koristili: naša se je misao razvila na svjetlu Vaše ideje, za koju smo mi samo učinili nacrt i oblike, dali šare i nakite. Dan će kazati danu, noć šapnuti noći, godina će pripoviedati svojoj nasljednici, a stoljeće će klicati stoljeću, da je ovdje stanovao pravi meštar, u čijoj je ruci počivala ljudska slava, dika njegova naroda i kršćanske vjere. On je shvatio tu slavu, pak joj podielio prikladnu sliku.

Svršujem prošnjom, da dignemo čaše na zdravlje njegove preuzvišenosti kao zaštitnika svega, što je u sebi liepo, kao zastupnika umjetnosti, kao njezina prijatelja i kao učitelja sama sebe.

Zadnji probesjedi dr. knez Kosta Vojnović poznatom svojom bujnom rječitosti: Izvolite, preuzvišeni gospodine, posluhnuti slab glas iz Vaše Dalmacije. Rekao sam *Vaše,* ona bo pripada najprije Bogu, zatim svomu kralju, a napokon Vašoj preuzvišenosti.

Digitized by Google

Vi ste g. 1861 u carskom vieću prvi progovorili za spojitbu Dalmacije s Hrvatskom. Vi ste tim izrazili ćuvstva naroda. Pod svoje ste zaštitno okrilje uzeli muževe iz Dalmacije, koji su za hrvatsku stvar radili. Mi smo težili, da se spojimo s materom zemljom, a Vi ste nas jur davno spojili u srdcu svojem nerazdielivo. U Vašem srdcu ima mjesta za sve, što je uzvišeno, pravo i pravično: vjera, odanost našoj dinastiji, ljubav za Hrvatsku, prijateljstvo napram svemu slavjanstvu, sve to obuhvaća u podpunom skladu Vaše srdce, pristupno za sva uzvišena ćuvstva.

Kao što je preuzvišenost Vaša počela svoj uzvišeni život pod stiegom ljubavi za vjeru i domovinu, tako ga počima dočimati pod istom zastavom, dižući hram na slavu Božju, za dobro naroda. Neka mi dakle bude dopušteno, Vam namieniti ove rieči: A ti, Djakovo, nisi zadnje na hrvatskoj zemlji mjesto, jer u tebi prebiva muž, koji je u ovom novom hramu ostavio Bogu i svomu narodu ogledalo svoje duše i života, i čije će slavno ime donieti blagoslov cieloj Hrvatskoj.

Hvala Vam za sve, a ponaglavu za to, što se po Vas ime Hrvatske štuje kod svih slavjanskih, pače kod svih prosvietljenih narodah. Hvala Vam za dogradnju hrama, kojom ste ovjekovječili ideju naše domovine za sva sliedeća pokoljenja. Hvala Vam napokon, što ste k sebi privukli kolo plemenitih muževah slavjanskih, koji će u svojoj duši ponieti sobom sliku Hrvatske, takovu, kakova jim se je prikazala u Vašoj duši, u Vašoj težnji i u djelih Vaših. —

Na tako razigrano mnogojezično družtvo bilo bi, barem po mojem mnienju, silno djelovalo, da je tko na koncu gostbe ustao, pak latinskim kao crkvenim jezikom proslavio biskupova djela, zatim uzveličao talijanskim umjeću nazočnih talijanskih umjetnikah, od kojih bi se njemačkim jezikom obratio na pritomnoga opata Marschalla, izrazujući mu zahvalnost za neobični dosad pojav, da i Niemci počimaju priznavati, što je liepa u Slavjanah, komu bi se magjarskim jezikom mogao pridružiti pečuski kanonik Troll uz primjetbu, da se prava sloga medju braćom učvršćuje medjusobnim štovanjem, kako to dokazuju nazočna slavjanska braća, kojim bi se za dragi pohod zahvalio poljskim i českim, a za pismenu čestitku Gladstonu francezkim diplomatskim jezikom. Napitnica bi se ta, po načelu: *Redeat, unde digressa est oratio,* mogla dovršiti zahvalnošću, izrečenom hrvatski biskupu Strossmayeru za odlično gostoljublje. Da je kod te svetčanosti mogao biti naš pokojnik Fran Kurelac, koji je umio s mjesta progovarati, bio bi dokazao, koliko

Digitized by Google

i postavio ga je Isus svojim zastupnikom u djelu ljubavi za sav rod ljudski. Gdje je dakle sv. Petar, ondje je i sloga i ljubav, ondje jedinstvo. Zato i reče Isus: *Ti si* (Petre) *stiena* (petra) *i na toj ću stieni sazidati crkvu svoju.* Isus je pravo sućtvo, nevidljiv temelj crkve, a na njem se tekar diže vidivi, kameniti temelj, ona stiena, koja nosi svu sgradu. Tako je Isus podielio svojoj crkvi jedincati, vidljivi temelj, stienu, sv. Petra. Neima prave crkve, premda si to njeke prisvajaju, gdje neima te stiene, sv. Petra, glave crkve.

Druge su crkve možda i mnogo toga uradile za nauk i prosvjetu: rado jim priznajem, što su učinile dobra; ali one neimaju životne snage, ni jedincata posrednika, koji bi nepredobitnom moćju branio cielost u vrieme nesreće, rata i nevolje. Izgubile su one svoju samostalnost i pravu slobodu, koju je Isus podielio svojoj crkvi i koju mora svatko čuvati, kao zjenicu oka svoga.

Zato je i iztočna crkva u ruci svjetovne moći, ter nesluži, nebudući utvrdjena na Isusovoj stieni, Bogu nego toj moći. Može ona biti hrabra, može tvoriti dobro i biti slavna, ali je svojina onoga, koji nije temeljem, slobodom, životom i cvietom crkve.

Sloboda je moć sv. Petra, jakost ciele crkve. Što Vam ja bez otezanja navieštam s ovoga mjesta rieči istine, radim to s toga, što te rieči istine bez straha naviešća i glava crkve u Rimu. Ako su biskupi i svećenici pripravni radje smrt podnieti, nego protiviti se istini, biva to s toga, što je i glava crkve, papa, spreman za nju umrieti. Ali crkva Petrova, premda je slobodna, nije ipak samovoljna; jer što je slobodno, nije zavisno, nego utemeljeno na stalnih i nepromjenljivih načelih, kojih nemože nitko, pak niti papa, promieniti. Zato se nenagadja ona, već se Berlin i Petrograd s njom nagadjaju.

Mi južni Slaveni imamo veliko zvanje u Europi. Po položaju smo svojem posrednici medju iztočnom i zapadnom obrazovanošću pak treba da joj budemo i spojnom karikom. Toga velikoga zvanja nemožemo izvršiti, dok nebudemo jedni i složni. Bez toga jedinstva nećemo izpuniti svoga poslanstva; a u poviesti će nam mjesto ostati prazno, ili će možda tko drugi preuzeti taj naš zadatak.

Zato neka si svatko, tko stupi u ovo svetište, uzme ciljem života, raditi oko jedinstva narodnjega, a to jedinstvo neka traži u ljubavi, jer samo ljubav nadvladava sve protivštine: *Charitas omnia potest.*

Digitized by Google

djite drugom sgodom, kad Vas bude manje na okupu: sve je moje ujedno i vaše. — Pa tko da ga nezagrli od svega srdca! Razumje on našu tajnu želju, pak prvi razširi ruke na prijateljski zagrljaj. Izljubivši se uza zvuk glasbe i piev zagrebačkih gostih pod prozori, razstadosmo se s dikom našega naroda u Djakovu.

Ali se ja nerazstajem jošte s njim, imajući narodu dozvati u pamet mnogo toga, na što je možda zaboravio. Bilo je njekako oko godine 1843., kad su Slavonci, podjarivani susjednim narodom, koji jih je zlokobnom politikom bio ponješto odtrgnuo od Hrvatske, uzeli popreko gledati Hrvate, tako da su si rodjena braća bacala u oči često izmišljene krivice, čim se je mutila ljubav i u družtvenom krugu. Ceste se naše zanemaruju, — kazivahu Slavonci — sinovi se naši nenamještaju razmjerno po službah, nismo Hrvatom braća, već pastorčad, hajdemo da se od njih odielimo i politikom i knjigom, u prekodravske braće bit će nam svakako bolje. Sva nagovaranja i uvjeravanja od strane Hrvatah u saborih, skupštinah i družtvih, sve prošnje i najodličnijih pojedinacah s jedne i druge strane u privatnih družtvih, da se kanimo zadjevicah, nemogoše utažiti mržnje. Njom se tako okoristiše, kako znamo, Magjari, da su zakoni godine 1848. k sebi privalili Slavoniju, ostavivši Hrvatskoj samo tri kukavne županije. Istina, ter su Slavonci uz potresujuće dogodjaje iste godine, a pod ugledom neumrloga Jelačića bana, priznali svoju političku pripadnost k Hrvatskoj, ali su se u etnografskom smjeru još uviek rado lučili od Hrvatah, nazivajući sebe uporno samo Slavonce. U to sdvojno stanje, komu kan da nije bilo lieka, i koje je napokon prietilo razdvojiti narod, grmnu novi biskup djakovački Strossmayer, podupiran nepobitnom historijskom istinom, da i u Slavoniji, koja je samo geografijsko ime, stanuje jedan ter isti narod hrvatski. Ugled učenoga čovjeka, koji je sam rodom Slavonac, djelova čarobnom silom, ter što nismo mogli svi skupa mnogovrstnim aparatom, postiže jedan čovjek jednom nadahnutom rieči tako, da na saboru god. 1861. i Slavonci sami sebe zovu Hrvate. U to se doba počelo i u Dalmaciji širiti ime hrvatsko. Silna pobjeda učenosti, samozataje i ugleda jednoga čovjeka. Ako je dakle Gaj uzkrisio, a Jelačić ojačio narod, Strossmayer ga je krstio neizbrisivim krstom znanosti!

Bio je narod hrvatski i pod svojimi i pod tudjimi kraljevi vojničkom hrabrošću proslavio svoje ime po Europi, potukavši često deset putah jače neprijatelje, dok si nije za turskih ratovah od zahvalne Europe stekao dično ime: bedem kršćanstva. Ali mu je

Digitized by Google

tečajem vremena tu slavu malo pomalo potamnjivao i opet susjedni narod, iztičući sebe uzornim viteztvom, a potvarajući robskom ćudi Hrvate, koji da u svom divljačtvu na zapovied silničku tamane slobodu prosvietljenih narodah. Istina, ter je Jelačić ban dokazao Europi, da se Hrvati umiju boriti i za svoju slobodu; ali su jim jedni susjedi tim pobijali cienu, da su to uradili kano sluge absolutizma proti slobodi viekom viteškoga naroda, a drugi tim, da su inferiorna rasa, koja, neimajući niti viših umovah niti plemenite volje, mora biti pod vlašću kulturnoga naroda. Istina, da je i tu nastojanje Hrvatah okolo znanostih temeljito oprovrgavalo one krivične tvrdnje; ali sunce istine sinu u cielom svojem žaru tekar na crkvenom vatikanskom saboru g. 1870. Sva se Europa, pače sav se sviet čudi, kako je sin toga malenoga naroda tako nadsievao veleume i najprosvietljenijih narodah, da su ga, premda opozicionalca, jednodušno proglasili prvim govornikom kršćanstva. Pojimaš li, hrvatski brate, što to znači, dokučuješ li svu visinu slave, na koju je Strossmayer pred cielim svietom podigao narod hrvatski? Ako toga neshvaćaš jošte, znaj, da si i najodličniji muževi u svietu drže za čast, stupiti s njim u prijateljstvo; znaj, da mu je sadašnji nosilac veličine ponosnoga Albiona, ministar Gladstone, čestitao pismeno na dovršenoj crkvi; znaj, da mu i kurija rimska, ta vladalica cieloga svieta, pred kojom je bio često ocrnjen, da mu i car austrijski ljubežljivo dojavljaju vlastoručnim pismom svoje čestitke. A što sliedi odatle? Sliedi to, što po sudu nepristrane poviesti vazda slieditи mora. Većina onoga naroda, koji je Hrvate biedio umnom nedoraslosti, pada u manjinu; slava onoga naroda, koji jih je potvarao robskom ćudi, tamni izkustvom, da silnik nemože nikad biti slobodouman; a glas Hrvatah sve to više skače, ter mu se već namjenjuju zadatci, koje mogu vršiti samo zreli narodi. — Malena je Grčka, što je uživala štovanje narodah, pol vieka prije oslobodjena od turskoga jarma, nego li su, što su jih ozloglasivali, mnogobrojniji puci slavjanski. — Pa k onoj ti je nedvojbenoj sreći znatno pripomogao biskup Strossmayer. Čuvaj tu istinu u vječitoj harnoj uspomeni!

Svi se učenjaci u tom slažu, da je samozataja najteža al i najuzvišenija kriepost. Zato sav sviet hvali čovjeka, koji makar samo od svoga izobilja daje što za obćenito dobro, a slavi onoga, koji daje punom pregršti, makar i neimao odatle nikakve štete. Imena se takovih ljudih predaju od ustah do ustah, veličaju u javnih listovih, urezuju u spomenike. Koliko više moramo mi Hrvati slaviti, pače

Digitized by Google

dana, u nijednoj nesreći neklonuća, a njekoč, dao Bog, pobjedonosna nada u budućnost.

Pobratimski pako narod češki pokazao je u svojem vjekotrajnom robstvu neslomivu silu duha; tihim, ali tim stalnijim radom i prosvjetom odolio je neprijateljskim udarcem, koji su kao grom za gromom padali na vrhunce njegove sgrade, a opet polagano, poput strašna mora, podkapali temelj narodnjega obstanka. Narod je taj svojom obrazovanošću i radnjom zauzeo važno mjesto u monarkiji, toli u političkom, koli u ekonomičkom pravcu.

Slava dakle tim narodom i ljubav kao našoj braći, kao našim prednjakom, od kojih se možemo mnogo naučiti."

Na tu zdravicu odgovori knez Sapieha poljski: Hvala Vam na srdačnih riečih za moju domovinu, na iskrenom gostoljublju. Došli smo k Vam, vodjeni sućućem za Vas, pobratimah naših. Došli smo, da Vam dokažemo, da nam nije tudje ono, što potiče vaša srdca i misli, da damo izraz svojoj pripadnosti s Vami.

U vrieme pritiska zardjavjele su karike, spajajuće pobratimske narode. Danas se, hvala Bogu, počimaju sve to više čistiti i jačiti. Iz same težke i žalostne prošlosti izvija se polagano buduće doba pobratimstva narodah, doba pravičnosti i uzajamne ljubavi.

Ova je nam Slavjanom, koji smo od vjekovah raztrgani, od vjekovah nesložni, potrebnija, nego drugim narodom; u njoj leži naše posred povjestnih olujah spasenje, ter je vrieme, da već jednom progledamo.

Gledam s nadom i radosti u budućnost. U njoj ćemo, kako mi i Česi na sjeveru, tako i Vi, braćo naša na jugu, Vi, čija srdca neplamte manjom ljubavlju za domovinu od naših, mi ćemo raditi u ime velike ideje, slavjanske sloge, i u ime srdačne medju sobom sveze.

S ponosom i s pravom radošću vidim, kako štovanjem i ljubavlju okružujete muža, koji je to uzvišeno načelo postavio ciljem svoga života, muža puna ljubavi i požrtvovnosti za domovinu, kakova je samo providnost mogla izabrati za vodju i kako je pravo rekao plemeniti biskup Posilović, za otca narodu.

U ruke toga muža, a iskreno kažem, zaista velika, polažem s iskrenim srdcem što vruću želju za razvitak i veličinu, za sreću i blagostanje Vaše domovine.

Poslije te zdravice, koju su gosti s burnim povladjivanjem primili, ustade dr. Rieger, koji je u isti dan prispio, i progovori ovako: Dopustite, da i ja svojim narodnim jezikom progovorim njekoliko

Digitized by Google

riečih. Isus, pošiljajuć apostole na sve strane svieta, reče: *Idite, i naučajte sve narode,* pak i posla na nje Duha Svetoga, da znadu sve jezike. Hotio je dakle, da se svakomu narodu govori njegovim jezikom. Tim je i to želio, da se svaki narod razvija na svojem narodnom temelju, ne pako, da se oni, koji bi primili kršćanstvo, odreknu svoje narodnosti.

Samo je tim načinom crkva mogla postati obćenitom i s jednakom ljubavlju steći za sebe sve narode.

Nisu svi širitelji vjere izpunili toga naloga. Njekoji su silili narode, da se skupa s poganskom vjerom odreknu i svoje narodnosti. Podavajući jim jednom rukom sv. evangjelje, drugom su jim oduzimali slobodu, i darivali narode, mjesto svjetlom božanske istine, umorstvom i razbojstvom.

Vjerni božankomu nalogu izvršiše svoje poslanstvo sveti Cyrill i Methodij. Donoseći svjetlost vjere slavjanskim narodom u narodnom jim jeziku, dadoše jim još i pismo, kojim se je mogla razširiti i svjetlost nauka; šireći vjeru, posijaše ujedno sjeme kulturnomu razvitku. Prozeliti njihovi sačuvaše tim načinom svoj jezik, narodnost i samostalnost, pak i oni Slavjani, koji su preko njih primili vjeru.

Mi dakle Slavjani, koji smo tim putem primili kršćanstvo, možemo reći, da imamo tim apostolom zahvaliti ne samo dobročinstva vjere, nego i narodnost svoju Zato, kojim god govorimo danas nariečjem, ili pišemo li latinicom ili cirilicom, nezaboravimo, da imamo iste roditelje, da smo u duhu svi djeca svetih Cyrilla i Methodija. Ta okolnost mora samo ojačiti jedinstvo naše.

Danas slavimo svetkovinu muža, koji je, djelujuć u Isusovu duhu, prestigao svekolike i najbliže pristupio k uzoru svetih apostolah naših. Znanjem, radom i požrtvovnošću postao je novovjekim apostolom svoga naroda, pak je taj hram, koji je sagradio, i posvetio njegovoj ideji. Budi mu zato vječna harnost i slava kao kontinuatoru i nasljedniku svetih Cyrilla i Methodija. —

Ovim temeljitim i mirnim govorom kolovodje českoga naroda, koji se bitno razlikuje od plamenitosti poljskoga govornika, kao što su jim i narodi tim bitno različiti, dovrši se zanosno prvi dan te nezaboravne svetčanosti.

Sutradan, u ponedjeljak, dogodi se to znamenita za Djakovo, što je biskup Posilović bez ničije spačke, pače na obćenitu radost pjevao misu hrvatskim jezikom, i što je biskup Strossmayer

Digitized by Google

s propovjedaonice držao propovied o svetih apostolih Cyrillu i Methodiju, u kojem je opet preporučio jedinstvo crkvah i naroda.

Kod oprostnoga objeda nazdravi rektor Marković prvi biskupu, veleći: Čuli smo jučer znamenitoga Poljaka, kneza Sapiehu, koji reče: *Vrieme je da već jednom progledamo;* a dr. Rieger reče: *Ojačimo jedinstvo svoje.* Ja ću spomenuti ovdje još rieči našega junaka, Jelačića bana: *Što Bog dade i sreća junačka.* To je troje mnienje zaokvirio njekako u zlatni trokut onaj, koji je rekao: *Sve za vjeru i domovinu.* Zlatni taj trokut siže od domorodne zemlje sve do nebeskoga svoda, donosi domovini sreću i blagoslov. Neka dakle živi onaj, koji je izrekao te rieči i jučer podielio blagoslov svomu puku.

Zatim nazdravi biskup Poljakom i Čehom Plemenita braćo Poljaci, Vi, kojih je nesreća jur davno predobila srdce naše, i Vi hrabri Česi, koji ste nam primjerom u marljivosti i radu, Vam napijam ovu zdravicu. Jučer ste, iskreno kažem, za kratko vrieme svoga boravka pri našem ognjištu, sdružili sobom polovicu srdca moga, koju ćete i sobom u domovinu odnieti. Druga polovica pripada mojemu narodu, koji će me pitati: Gdje je polovica srdca tvoga? Doći ću jednom, o tom budite sigurni, u Vašu domovinu, onda ću uzeti onu polovicu, koju sam Vam dao. Ali neću ipak svega srdca odnieti sobom; ona polovica, koja je bila ostala kod moga naroda, ostat će s njegovom dozvolom kod Vas. Bog Vam dao sreću!

Napokon nazdravi Strossmayer biskupu Posiloviću, zahvaljujuć mu se iskreno, što mu je došao posvetit crkvu i moleć Boga, da mu nagradi iskrenu bratinsku ljubav.

Na to mu odvrati Posilović uprav apostolskim duhom: Dopusti, plemeniti mužu, da Ti reknem njekoliko riečih: Toliko mi se zahvaljuješ danas i jučer, a ja sam ipak učinio samo svoju dužnost. Nebih bio vriedan biskup, nebih bio Hrvat, da nisam došao na ovu veliku, svetu i znamenitu svatčanost. Nemogu se dosta zahvaliti Bogu i Tebi, da je upravo mene zapala ta sreća, posvetiti svojima rukama to svetište, tu krasnu i veličanstvenu sgradu, taj sveti dom Božji. Krasno jučerašnje vrieme, koje je sinulo tom sgodom, pokazuje, čini mi se, da je ugodan Bogu taj stan, ter će dopustiti, da podignut silom Tvoje vjere i ljubavi potraje na vieke. O kad bi samo još i to dozvolio, da i Ti u obćenitom štovanju i radu poživiš što duže za dobro i sreću ove naše domovine!

Poslije njega zahvali se biskupu Strossmayeru na zdravici dr. Rieger. Plemeniti naš domaćin reče, da je razpolovio svoje srdce, dajuć jednu polovicu svomu narodu, a drugu slavjanskoj braći.

Digitized by Google

Mislim, da nije pravo rekao. Jer nedvojim, da neće i u dalnjem životu, kako i dosada, raditi za svoju domovinu, a polovicom srdca nebi mogao izvesti takovih stvarih, kakove je učinio. Ta to je mnogo više, nego što se i cielim srdcem može izvesti. Prije će biti istini spodobno, kan da bi taj muž imao više srdacah, kad cielim srdcem može služiti crkvi, cielim svojoj domovini, i napokon isto tako cielim i punim drugim uzvišenim svrham. A i nam je Čehom bio uviek iskreno naklonjen. Zna to kod nas svatko, da je Strossmayer što iskreniji prijatelj našemu narodu; zna to svaki Čeh, da je on prvi i njekako utjelovljeni zastupnik pobratimstva hrvatskoga naroda za nas. Kadgod čuješ u nas zdravicu na slavu Hrvatah, čuješ i to: Živio Strossmayer, a gdje se čuje ime Strossmayerovo, ondje se odziva i uzklik: Živili Hrvati! —

Zatim reče knez Sapieha: S težkim se srdcem moramo razstati ja i moji drugovi s Vašim iskrenim i prijateljskim družtvom. Nikad nećemo zaboraviti sretnih časovah, što smo sproveli s Vami. Bog Vam nagradio, što ste nas primili tako iskreno, sa srdačnim gostoljubljem svoga ognjišta. Bog Vam platio, Vi sinovi ove zemlje, što ste nam podali svoju bratinsku ruku.

Spoznavši Vas pobliže, Vaš rad i težnju, ostavljamo s nutarnjim zadovoljstvom Vašu dragu i liepu zemlju, a u srdcu odnosimo sobom osvjedočenje. da i Vas kako i nas čeka sretnije doba u budućnosti, u kojoj ćemo, spojeni bratinskom ljubavi, nadvladati, što nam prieti, ili što nas tlačiti može, u kojoj će, ako Bog dade, pobiediti istina i pravičnost.

U ime te istine i pravičnosti skupljaju se sve naše težnje, koje su — neka nam vjeruju — čiste i plemenite. Pak i zaista težko je razumjeti, zašto bi nam drugi narodi, razsudjujući nas s dobrom nakanom, morali biti neprijatelji, zašto bi nam morali odricati slobodu, kad sami za njom teže? Mi možemo smjelo i s mirnim čelom kazati svojim protivnikom, a u tom leži pravica, da želimo samo jednaka prava, neželeći drugomu krivice. Ako li bi uztrajali u svojoj krivičnosti prema nam, neka si zapamte rieči: *Veniet suprema dies et ineluctabile tempus.*

Još jednu zdravicu nazdravi biskup Strossmajer Dr. Gottfriedu Marschallu iz Beča, prijatelju Slavjanah: Imamo medju sobom još jednoga gosta koji je tako sretan, da upravlja jednom od najljepših crkvah u Beču (Votivkirche). Osobito me veseli, da nas je i on kao Bečanin i Austrijanac pohodio na ovoj svetčanosti u Hrvatskoj.

Digitized by Google

Hvala mu, a neka bude osvjedočen. da nam je bio vrlo dragim gostom.

Kako je on srdcem privržen uzvišenoj dinastiji, i kako je dušom i tielom sin Austrije, tako ga uvjeravam iz dubljine svoje duše, da i ja i sav iskreno misleći austrijsko-slavenski sviet želi razvitak i moć Austrije. Njezin bi pad prouzročio strašno komešanje i prevrat, rieke bi krvi i suzah zalile polja Europi, i onako već natopljenoj krvlju: Uzvišena dinastija, kojoj vi tako blizu stojite. neka vjeruje, da ako tko, to joj zaista mi iskreno želimo sreću. Kažite joj, da kako su naši i pobratimskih nam slavjanskih granah predji za nju prolievali krvcu, tako ćemo ju i mi vjerno i uztrajno braniti. Kažite joj i to, da ako želimo biti srećni i slobodni, nebiva odatle, što nebismo toga želili i drugim narodom carstva, Niemcem i Magjarom. Mi težimo iskreno za slogom: u njoj leži naše zajedničko dobro i važnost i snaga ciele monarkije. Zato budite tumačem naših čuvstvah i željah, a primite iskrenu zahvalnost, što ste nas na našu radost pohodili.

Na taj govor, koji je bio primljen burnim povladjivanjem, odvrati dr. Marschall: Dopustite mi, preuzvišeni gospodine, da kao svećenik biskupu odgovorim na vaše rieči. Crkva je ognište, koje ima osobitu moć u širenju vjere i krieposti, a jakom je svezom narodah. Osvjedočen sam. da će i ova u istoj nakani sagradjena crkva odgovoriti svomu zadatku: razširit će vjeru i kriepost, a služit će pravici i ljubavi, čim će izpuniti namjenu svoga utemeljitelja, vaše preuzvišenosti.

Vaša je preuzvišenost izrekla u svojem na mene upravljenom govoru jednu želju. koja je duboko zasegla u moje srdce, pa ga iskreno predobila. Skoro ću se moći u svojem hramu, koji je liepim simbolom načela: *Viribus unitis,* vruće pomoliti pred Isukrstovim oltarom za sretan uspjeh želje vaše preuzvišenosti.

Neka svi narodi naše liepe Austrije rade prama načelu: *Viribus unitis,* pa će sreća i blagostanje procvasti u svoj carevini. Slogom i ljubavlju izkazat ćemo čast Bogu, a vjernu službu svomu gospodaru i caru, što neka Svemogući dopusti.

Za njim progovori arhitekt Hermann Bollé francezkom živošću i gladkoćom: U ime graditeljnoga savjetnika, Franje Schmidta, budi mi dozvoljeno reći, što mi prepunjuje srdce. *Saxa loquuntur,* to su rieči, što je na svojoj zastavi napisao onaj muž, koji je zauzeo prvo mjesto u poviesti umjetnosti u Austriji, u Njemačkoj, i mogu reći u cieloj Europi, mjesto, koje još i danas slavno drži.

Digitized by Google

Saxa loquuntur, to su rieči, što je taj slavni učitelj i otčinski prijatelj ponavljao svojim učenikom, kako bi si usjekli u pamet značenje tih riečih, kako bi pojmili, da u naših rukuh leži ljudska slava, to jest u rukuh umjetnikah, kojim je zadatak, čuvati ju i prenositi na buduća pokoljenja. Kako drevne sgrade, umjetno kamen po kamen sagradjene, davaju živo svjedočanstvo u razvitku ideje, težnje i misli onih, koji su onda živjeli: tako svaki rukom umjetnika oklesani kamen postaje spomenikom; često jedan kamen znači cielu poviest, možda bolje i trajnije, nego knjiga i pismo.

I ovaj krasno podignuti hram Božji — ovo u umjetnost pretvoreno djelo — pokazivat će sadašnjim i budućim pokoljenjem naš odnošaj prama najvišoj ideji, prama Bogu, kako i stupanj, na koji smo se mogli popeti i približiti uzoru ljepote. Bit će ona svjedokom, da se je tu podigao velik spomenik umjetničkoga razvitka ove zemlje.

Vaša se je preuzvišenest sjetila nas jučer u svojoj divnoj besjedi s ljubavju i naklonošću. Iskrena Vam za to hvala: te ćemo se srdačnosti i iskrenosti sjećati, dok nam život teče, a ni ona pohvala neće se nikad izbrisati u našoj pameti. Zato Vam se od svega srdca i duše zahvaljujemo na tolikoj odlici.

Pohvalila nas je vaša preuzvišenost, ali mi nismo želili te pohvale, pače smo se ćutili sretnimi, što smo mogli sudjelovati u tom velikom djelu ljubavi i obrazovanosti. Prava je slast, moći za Vas što učiniti. Pod blagim svjetlom blistajuće misli, pod dobrotvornim uplivom duševne veličine, pod vodstvom Vaše umjetničke ruke, mi smo samo sebi koristili: naša se je misao razvila na svjetlu Vaše ideje, za koju smo mi samo učinili nacrt i oblike, dali šare i nakite. Dan će kazati danu, noć šapnuti noći, godina će pripoviedati svojoj nasljednici, a stoljeće će klicati stoljeću, da je ovdje stanovao pravi meštar, u čijoj je ruci počivala ljudska slava, dika njegova naroda i kršćanske vjere. On je shvatio tu slavu, pak joj podielio prikladnu sliku.

Svršujem prošnjom, da dignemo čaše na zdravlje njegove preuzvišenosti kao zaštitnika svega, što je u sebi liepo, kao zastupnika umjetnosti, kao njezina prijatelja i kao učitelja sama sebe.

Zadnji probesjedi dr. knez Kosta Vojnović poznatom svojom bujnom rječitosti: Izvolite, preuzvišeni gospodine, posluhnuti slab glas iz Vaše Dalmacije. Rekao sam *Vaše,* ona bo pripada najprije Bogu, zatim svomu kralju, a napokon Vašoj preuzvišenosti.

Digitized by Google

Vi ste g. 1861 u carskom vieću prvi progovorili za spojitbu Dalmacije s Hrvatskom. Vi ste tim izrazili ćuvstva naroda. Pod svoje ste zaštitno okrilje uzeli muževe iz Dalmacije, koji su za hrvatsku stvar radili. Mi smo težili, da se spojimo s materom zemljom, a Vi ste nas jur davno spojili u srdcu svojem nerazdielivo. U Vašem srdcu ima mjesta za sve, što je uzvišeno, pravo i pravično: vjera, odanost našoj dinastiji, ljubav za Hrvatsku, prijateljstvo napram svemu slavjanstvu, sve to obuhvaća u podpunom skladu Vaše srdce, pristupno za sva uzvišena ćuvstva.

Kao što je preuzvišenost Vaša počela svoj uzvišeni život pod stiegom ljubavi za vjeru i domovinu, tako ga počima dočimati pod istom zastavom, dižući hram na slavu Božju, za dobro naroda. Neka mi dakle bude dopušteno, Vam namieniti ove rieči: A ti, Djakovo, nisi zadnje na hrvatskoj zemlji mjesto, jer u tebi prebiva muž, koji je u ovom novom hramu ostavio Bogu i svomu narodu ogledalo svoje duše i života, i čije će slavno ime donieti blagoslov cieloj Hrvatskoj.

Hvala Vam za sve, a ponaglavu za to, što se po Vas ime Hrvatske štuje kod svih slavjanskih, pače kod svih prosvietljenih narodah. Hvala Vam za dogradnju hrama, kojom ste ovjekovječili ideju naše domovine za sva sliedeća pokoljenja. Hvala Vam napokon, što ste k sebi privukli kolo plemenitih muževah slavjanskih, koji će u svojoj duši ponieti sobom sliku Hrvatske, takovu, kakova jim se je prikazala u Vašoj duši, u Vašoj težnji i u djelih Vaših. —

Na tako razigrano mnogojezično družtvo bilo bi, barem po mojem mnienju, silno djelovalo, da je tko na koncu gostbe ustao, pak latinskim kao crkvenim jezikom proslavio biskupova djela, zatim uzveličao talijanskim umjeću nazočnih talijanskih umjetnikah, od kojih bi se njemačkim jezikom obratio na pritomnoga opata Marschalla, izrazujući mu zahvalnost za neobični dosad pojav, da i Niemci počimaju priznavati, što je liepa u Slavjanah, komu bi se magjarskim jezikom mogao pridružiti pečuski kanonik Troll uz primjetbu, da se prava sloga medju braćom učvršćuje medjusobnim štovanjem, kako to dokazuju nazočna slavjanska braća, kojim bi se za dragi pohod zahvalio poljskim i českim, a za pismenu čestitku Gladstonu francezkim diplomatskim jezikom. Napitnica bi se ta, po načelu: *Redeat, unde digressa est oratio,* mogla dovršiti zahvalnošću, izrečenom hrvatski biskupu Strossmayeru za odlično gostoljublje. Da je kod te svetčanosti mogao biti naš pokojnik Fran Kurelac, koji je umio s mjesta progovarati, bio bi dokazao, koliko

Digitized by Google

grlah ima u jednom hrvatskom grlu. I ja sam se u nedjelju usudio slagati u tom smjeru misli i rieči, da u ponedjeljak počastim goste timi li hrvatskimi slasticami, ali bojeći se. da se nebi to tumačilo više kao taština, nego li želja ugoditi družtvu, odustao sam od nakane, zadovoljan onom svojom čestitkom. koju sam u ime zagrebačkoga kaptola i klera izrekao biskupu, koju samo zato ovdje prilažem, što sadržava jednu bitnu misao, koje nije nitko drugi spomenuo.

„Preuzvišeni gospodine biskupe! Prvostolni kaptol zagrebački i ostalo svećenstvo nadbiskupije zagrebačke ponose se i vesele, što mogu po nas, svojih zastupnicih, biti dionici riedke, pače u našoj domovini poslije mnogo vjekovah prve svetčanosti, gdje se posvećuje crkva Božja, služeća uzorom umjetnosti. Čestitaju Vam od svega srdca, što Vam je po milosti Božjoj dano, u zdravlju i veselju doživiti plod svoga mnogogodišnjega nastojanja ne samo okolo ove divne sgrade, već i u obće okolo umjetničkoga napredka ciele naše domovine, koja, potaknuta i pobudom i primjerom preuzvišenosti vaše, počima svuda razvijati umjetnički ukus. Isto je svećenstvo duboko osvjedočeno, da je preuzvišenost vaša stekla toliko zaslugah, osobito za višu obrazovanost Hrvatske i Slavonije, da se može najodličnijim načinom ponositi svojimi neuvehlimi lovor-vienci, u kojih sjaje alem kamen ovoga za vjekove opredieljenoga spomenika. Zato veseleći se isti kaptol i svećenstvo. što je tolike blagodati prosula na hrvatski narod *upravo svećenička ruka,* želi svesrdno, da Svemogući poživi još mnogo godinah preuzvišenost vašu, kako biste vlastitima očima mogli motriti plod s oplemenjenoga ovom crkvom Božjom naroda, kojim će se jačiti i ostala braća po našoj trojednici, ter Vam sa zanosom kliče: Živili!“

Promišljajuć, koliku je silu uzvišenih mislih i krilatih riečih, u svakom pravcu, svakom sgodom, često iznenada prosuo ovih danah biskup Strossmayer, pričini mi se, da njeki viši duh govori iz njega; pače mi se pod čarobnom moći občenitoga zanosa i to pričini, da se krećem u krugu viših duhovah. koji su zato časak sašli na zemlju. da i onaj dio naroda. koji čami po barah, dignu na vrhunce, kako bi sav bio na visini i vidiku ostalih narodah svieta.

Poslije objeda podjosmo k biskupu, da se s njim oprostimo. zahvalivši mu se na dobrostivom dočeku. — Ako se komu od Vas, braćo, u tolikoj nalozi dogodilo, da nije imao onakove narednosti, kakovu sam Vam ja želio pripraviti, oprostite nemogućnosti. Do-

Digitized by Google

djite drugom sgodom, kad Vas bude manje na okupu: sve je moje ujedno i vaše. — Pa tko da ga nezagrli od svega srdca! Razumje on našu tajnu želju, pak prvi razširi ruke na prijateljski zagrljaj. Izljubivši se uza zvuk glasbe i piev zagrebačkih gostih pod prozori, razstadosmo se s dikom našega naroda u Djakovu.

Ali se ja nerazstajem jošte s njim, imajući narodu dozvati u pamet mnogo toga, na što je možda zaboravio. Bilo je njekako oko godine 1843., kad su Slavonci, podjarivani susjednim narodom, koji jih je zlokobnom politikom bio ponješto odtrgnuo od Hrvatske, uzeli popreko gledati Hrvate, tako da su si rodjena braća bacala u oči često izmišljene krivice, čim se je mutila ljubav i u družtvenom krugu. Ceste se naše zanemaruju, — kazivahu Slavonci — sinovi se naši nenamještaju razmjerno po službah, nismo Hrvatom braća, već pastorčad, hajdemo da se od njih odielimo i politikom i knjigom, u prekodravske braće bit će nam svakako bolje. Sva nagovaranja i uvjeravanja od strane Hrvatah u saborih, skupštinah i družtvih, sve prošnje i najodličnijih pojedinacah s jedne i druge strane u privatnih družtvih, da se kanimo zadjevicah, nemogoše utažiti mržnje. Njom se tako okoristiše, kako znamo, Magjari, da su zakoni godine 1848. k sebi privalili Slavoniju, ostavivši Hrvatskoj samo tri kukavne županije. Istina, ter su Slavonci uz potresujuće dogodjaje iste godine, a pod ugledom neumrloga Jelačića bana, priznali svoju političku pripadnost k Hrvatskoj, ali su se u etnografskom smjeru još uviek rado lučili od Hrvatah, nazivajući sebe uporno samo Slavonce. U to sdvojno stanje, komu kan da nije bilo lieka, i koje je napokon prietilo razdvojiti narod, grmnu novi biskup djakovački Strossmayer, podupiran nepobitnom historijskom istinom, da i u Slavoniji, koja je samo geografijsko ime, stanuje jedan ter isti narod hrvatski. Ugled učenoga čovjeka, koji je sam rodom Slavonac, djelova čarobnom silom, ter što nismo mogli svi skupa mnogovrstnim aparatom, postiže jedan čovjek jednom nadahnutom rieči tako, da na saboru god. 1861. i Slavonci sami sebe zovu Hrvate. U to se doba počelo i u Dalmaciji širiti ime hrvatsko. Silna pobjeda učenosti, samozataje i ugleda jednoga čovjeka. Ako je dakle Gaj uzkrisio, a Jelačić ojačio narod, Strossmayer ga je krstio neizbrisivim krstom znanosti!

Bio je narod hrvatski i pod svojimi i pod tudjimi kraljevi vojničkom hrabrošću proslavio svoje ime po Europi, potukavši često deset putah jače neprijatelje, dok si nije za turskih ratovah od zahvalne Europe stekao dično ime: bedem kršćanstva. Ali mu je

Digitized by Google

tečajem vremena tu slavu malo pomalo potamnjivao i opet susjedni narod, ističući sebe uzornim viteštvom, a potvarajući robskom ćudi Hrvate, koji da u svom divljačtvu na zapovied silničku tamane slobodu prosvietljenih narodah. Istina, ter je Jelačić ban dokazao Europi, da se Hrvati umiju boriti i za svoju slobodu; ali su jim jedni susjedi tim pobijali cienu, da su to uradili kano sluge absolutizma proti slobodi viekom vitežkoga naroda, a drugi tim, da su inferiorna rasa, koja, neimajući niti viših umovah niti plemenite volje, mora biti pod vlašću kulturnoga naroda. Istina, da je i tu nastojanje Hrvatah okolo znanostih temeljito oprovrgavalo one krivične tvrdnje; ali sunce istine sinu u cielom svojem žaru tekar na crkvenom vatikanskom saboru g. 1870. Sva se Europa, pače sav se sviet čudi, kako je sin toga malenoga naroda tako nadsievao veleume i najprosvietljenijih narodah, da su ga, premda opozicionalca, jednodušno proglasili prvim govornikom kršćanstva. Pojimaš li, hrvatski brate, što to znači, dokučuješ li svu visinu slave, na koju je Strossmayer pred cielim svietom podigao narod hrvatski? Ako toga neshvaćaš jošte, znaj, da si i najodličniji muževi u svietu drže za čast, stupiti s njim u prijateljstvo; znaj, da mu je sadašnji nosilac veličine ponosnoga Albiona, ministar Gladstone, čestitao pismeno na dovršenoj crkvi; znaj, da mu i kurija rimska, ta vladalica cieloga svieta, pred kojom je bio često ocrnjen, da mu i car austrijski ljubežljivo dojavljaju vlastoručnim pismom svoje čestitke. A što sliedi odatle? Sliedi to, što po sudu nepristrane poviesti vazda slieditи mora. Većina onoga naroda, koji je Hrvate biedio umnom nedoraslosti, pada u manjinu; slava onoga naroda, koji jih je potvarao robskom ćudi, tamni izkustvom, da silnik nemože nikad biti slobodouman; a glas Hrvatah sve to više skače, ter mu se već namjenjuju zadatci, koje mogu vršiti samo zreli narodi. — Malena je Grčka, što je uživala štovanje narodah, pol vieka prije oslobodjena od turskoga jarma, nego li su, što su jih ozloglasivali, mnogobrojniji puci slavjanski. — Pa k onoj ti je nedvojbenoj sreći znatno pripomogao biskup Strossmayer. Čuvaj tu istinu u vječitoj harnoj uspomeni!

Svi se učenjaci u tom slažu, da je samozataja najteža al i najuzvišenija kriepost. Zato sav sviet hvali čovjeka, koji makar samo od svoga izobilja daje što za obćenito dobro, a slavi onoga, koji daje punom pregršti, makar i neimao odatle nikakve štete. Imena se takovih ljudih predaju od ustah do ustah, veličaju u javnih listovih, urezuju u spomenike. Koliko više moramo mi Hrvati slaviti, pače

Digitized by Google

uprav u zviezde kovati biskupa Strossmayera, koji je ne samo sve svoje materijalno dobro položio na žrtvenik svoje vjere i domovine, već koji sebe lišava i duševne naslade, samo da mu uživa ljubljeni narod? Bio je biskup poslije zlokobne godine 1867. odlučio živjeti za umjetnosti. U tu je svrhu ne samo proučio vječna pravila krasote, nego si i nabavio silu izvrstnih uzoracah, da u svojoj samoći uživa čistu duševnu nasladu. Od nacrta je prelazio do nacrta, od slike do slike, upijajući bogodani duh njihovih umjetnikah; riečju, slike su mu njegove bile najpouzdaniji prijatelji, s kojimi se je razgovarao u ovo tužno vrieme nevoljah ljudskih. Pak sada, kad mu godine otegoćuju obćenje sa svietom, kad će sve to više biti vezan na svoje sobe, u samoći malenoga Djakova, koji tako silnomu duhu nemože pružati dovoljne zabave, lišava sebe družtva svojih najmilijih pouzdanikah, šaljuć jih hrpimice u Zagreb, samo da mu se narod ponosi i koristi. Zaista tim je vanrednim činom pobiedio Strossmayer samoljublje i iztaknuo najčišći uzor domoljublja. Takova što može izvesti samo muž, komu se je svaka kap krvi prelila u domoljublje; takova muža radjaju samo vjekovi, ako ga u obće radjaju. Zato je punim pravom biskup Posilović u zanosnom govoru u Djakovu blaženom prozvao majku, koja je odgojila takova sina. Ja pako još većim pravom nazivljem blaženim biskupa Strossmayera, što je ne samo sretno stvorio tako velika djela, nego što je doživio vanrednu sreću, da već živ znade, kako će ga harni potomci veličati mrtva. Suvremenici su mu na slavu tako izcrpili sve najkrilatije izraze svoga bogatoga jezika, da se niti poslije njegove smrti neće moći više uznieti, osim ako bi izumili angjeoski jezik. Pak će se ipak onda dogoditi njesto, čega sada neima, kako ga u ljudskih stvarih i nemože biti: razminuti će se onda i one magle, u kojih je kadšto tutnjilo o njekoj taštini, o njekoj pristranosti, o njekom nehaju za ovu il onu dužnost, pak će njegovo ime za sve vjekove sjati kao najčišći uzor rodoljuba!

Ja sam godinu danah navlaš zatezao s ovim opisom, da se otmem onoj čarobnoj moći, koja me je u Djakovu uznosila, pak da mirnije nacrtam one dogodjaje. Ako sam se uza sve to gdješto više uznio, znak je siguran, da su ona djela takova, kakova se nedadu bez zanosa ni pomisliti, ni opisati.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od imperatorske akademije nauk u Petrogradu: Записки императорской академій наукъ, tom. XLI—XLIX.

— Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности, tom. 31, 32, 34, 35.

— Memoires de l' academie imperiale des sciences de St. Petersbourg, tom. XXXI. Nr. 5—14, tom XXXII. Nr. 1—13.

— Bulletin de l' académie impériale des sciences de St. Petersbourg, tom. XXVIII. Nr. 3, 4, tom. XXIX. Nr. 1—4.

— Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches. Band VI, VII.

— Ein Blick auf das Unterrichtswesen Russland im XVIII Jahrhundert.

Od akademije znanosti u Krakovu: Rozprawy i sprawozdania zposiedzeń wydzialu filologicznego, tom. X.

— Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydzialiu matematyczno-przyrodniczego, tom. XII.

— Sprawozdania komisyi językowej, tom. III.

— Jan Brožek, akademik Krakowski.

— Słownik synonimów polskich, tom. I.

— Starodawne prava polskiego pomniki, tom. VII. zesz. III.

— Pamiętnik akademii, tom. IX.

— Zabytki przedhistoryczne ziem Polskich, ser. I zesz. 3.

Od carske akademije znanosti u Beču: Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Classe. Band CI Heft. 2 CII 1. 2. CIII. 1. 2. CIV. 1. 2. 3. CVI. 1. 2

— Register zu den Bänden 91—100 der Sitzungsberichte.

— Archiv für oesterreichische Geschichte, Band LXIV. 2. LXV. 1. 2.

— Fontes rerum Austriacarum (Diplomataria et acta). Band XLIII.

— Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften. Band. XXXIII. XXXIV.

Od kr. akademije znanosti u Monakovu: Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe. 1883. Heft III. IV. 1884. Heft I—IV.

— Sitzungsberichte der mathematisch-physikalischen Classe. 1883. Heft III. 1884. Heft I—III.

— Almanach der k. b. Akademie der Wissenschaft für das Jahr 1884.

— Gedächtnissrede auf Theodor L. W. von Bischoff.

— Franz von Kobell. Eine Denkschrift.

— Ueber die Methoden in botanischen Systematik, von Ludwig Radlkofer.

Digitized by Google

Od magjarske akademije u Pešti: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, tom. III. IV. ed. Nagy Imre.

— Archivum Rákóczianum tom. IX. ed. Thaly Kalman.

— Monumenta comitialia regni Transsylvaniae tom. IX. ed Szilagyi Sándor.

— A bujdosók leveltara. Deák Farkas.

— Levelek és okiratok I. Rákóczy György-a Szilágyi Sándor.

— Ungarische Revue 1883. Heft IV—X. 1884. Heft I—VII. 1885. Heft I—III.

— Hazai es külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma, tom II. vol. 1.

— Archeologiai értesitö, tom. IV. V.

— A. Keszthelyi sirmezök ed. Lipp Vilmos

— Ertekezések a nyelv-es szep tudományok köréböl vol. XII. Nr. 4.

— Értekezések a történelmi tudomanyok köréböl, vol. XII. Nr. 1. 2.

— Értekezések a tarsadalmi tudomanyok köréböl, vol. VII. Nr. 8.

— Értekezések a termeszettudomanyok köréböl, vol. XIV. Nr. 7. 8.

— Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréböl, vol. II. Nr. 6.

— Elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszedek, vol. II. Nr. 8—50.

— Mathematikai és termeszettudomanyi értesitö. vol. III. Nr. 2. 3. 4. 5.

— A magyar tudományos akadémia értesitöje. Nr. 7.

— A másodrendii es két független változót tartalmazó parcziális differenczialegyenletek.

— Értekezesek a mathematikai tudomanyok köréböl, vol. XI. Nr. 9.

— A Bártfai sz. egyed temploma könyvtárának története

— Régi magyar könyvtar, vol. II ed. Szabó Karoly

— Nyelvemléktár régi magyar codexek es nyomtatványok, vol. XII.

Od kr. akademije u Turinu: Atti della r. accademia, vol. XIX. disp. 1—7. vol. XX. disp. 1.

— Il primo secolo della r. accademia.

— Bolletino dell osservatorio della r. universitá di Torino, anno XVIII.

Od ministarstva nastave u Parizu: Mission scientifique au Mexique et dans l' Amérique centrale. part. XIII. Études sur les reptiles et les batraciens part. XIV. Études sur le poissons.

— Inscriptions de la France du V. siecle au XVIII, tome V.

— Lettres du cardinal Mazarin, tom. III.

— Revue des travaux scientifiques, tom. 3—9.

— Bulletin du comitè des travaux historiques et scientifiques; nr. 5.

— Bulletin du comitè etc. a) section d' archeologie, annee 1883. nr. 1. 2. an. 1884. nr. 1. b) section d' histoire et de philologie, annee 1883. nr. 1.

— Repertoire des travaux historique, tom. X. nr. 1—3.

Od cars. geografijskoga obščestva u Petrogradu: Записки имп. русскаго географическаго общества; а) по общей географии, tom. VI VII. VIII. IX. X. XII. b) по отдѣленію этнографіи, tom. V. VI. VIII. IX. X XI.

— Отчетъ имп. русскаго географ. общества. год. 1871. 1872. 1874—1883.

— Извѣстія имп. русск. общества, tom. XIX. вып 1—5; XX 1—5 XXI. 1.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXV.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXV.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Predteče Darwina. Od dra. B. Šuleka. (Ostatak.)	1
O krivuljah u ravnini. Od dra. K. Zahradnika	79
Remarques sur la théorie de l' involution. Par le dr. C. Le Paige . .	181
Opaske k teoriji involucije	184
O produktih suhe destilacije škroba sa vapnom. Od V. Horvata . . .	187
Geometrijske opaske. Od dra. K. Zahradnika	211

Digitized by Google

(Od 5. prosinca 1882.):

Dr. Ivan Crnčić, kanonik sv. Jerolima u Rimu.
Luka Zore, profesor na gimnaziju u Dubrovniku.

(Od 21. studenoga 1883.):

Dor. A. Leskien, profesor na sveučilištu u Lipskom.
Radoslav Lopašić, tajnik kr. zemaljske vlade.

b) u razredu filozofičko-juridičkom:

(Od 25. srpnja 1867.):

Matija Ban, u ministartvu spoljašnih djela u Biogradu.
Dor. Hermenegild Jireček, savjetnik u ministarstvu za bogoštovje i nastavu u Beču.
Dor. Gustav Wenzel, profesor na sveučilištu u Pešti.

(Od 24. listopada 1870.):

Vaclav Brandl, moravski zemaljski arkivar u Brnu.

(Od 22. studenoga 1875.):

Dor. Romuald Hube, carsko-ruski pravi tajni savjetnik i senator u Radomsku.

(Od 5. prosinca 1882.):

Luka Zima, profesor na gimnaziju u Varaždinu.

c) u razredu matematičko-prirodoslovnom.

(Od 25. srpnja 1867.):

Dor. Josip Pančić, profesor velike škole u Biogradu.
Dor. Dioniz Štur, ravnatelj c. kr. geološkoga zavoda u Beču.
Dr. Šime Šubic, profesor na sveučilištu u Gradcu.

(Od 24. studenoga 1873.):

Martin Sekulić, umirovljeni profesor u Rakovcu.

(Od 23. studenoga 1875.):

Franjo Erjavec, profesor realke u Gorici.

(Od 8. prosinca 1882.):

Stjepan Schulzer Müggenburžki, c. kr. umirovljeni satnik u Vinkovcih.

(Od 21. studenoga 1883.):

Dor. Vinko Dvořak, sveučilišni profesor u Zagrebu.
Dor. Bogoslav Jiruš, sveučilišni profesor u Zagrebu.
Dor. Fr. Studnička sveučilišni profesor u Pragu.
Dor. Mijo Kišpatić, profesor kr. realke u Zagrebu.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Glavna skupština od 4. prosinca 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, Sp. Brusina, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, A. Pavić, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Proračun za god. 1885. ustanovljen akademijskom upravom u dogovoru i s odobrenjem financijalnoga odbora, bi pročitan i uzet u pretres.

Tajnik čita proračun od stavke do stavke, koje su prihvaćene, a tim prihvaćen je i predloženi proračun za 1885. godinu.

2.

Pošto su minule tri godine, na koje akademija bira sebi tajnike, pristupi u smislu § 5. poslovnika k izboru tajnika. U smislu pomenutoga § poslovnika na upit predsjednika odlučeno bi tajnim glasovanjem, da se na tri dojduće godine pridrže za tajnike dr. B. Šulek i dr. P. Matković.

Svečana sjednica od 6. prosinca 1884.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, A. Veber, Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. F. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G. Janeček; dop. članovi: dr. V. Dvořak, dr. B. Jiruš, R. Lopašić i dr. M. Kišpatić, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik govorio je svečano slovo.

Digitized by Google

2.

Tajnik dr. P. Matković čitao je izvještaj o radnji akademije za prošle godine.

3.

Pravi član dr. F. Marković čitao je razpravu: dialog Gučetića Dubrovčanina o ljepoti.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 17. prosinca 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, T. Smičiklas, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Razred je izabrao za svoga predstojnika jednoglasno opet dr. F. Račkoga.

2.

Prihvaća se predlog, da se odobri dojakošnji odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, sastojeći od gg. pr. čl. dr. F. Račkoga, S. Ljubića, dra P. Matkovića, I. Tkalčića, N. Nodila, T. Smičiklasa i dop. čl. R. Lopašića.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 20. prosinca 1884.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Matković, M. Valjavec, T. Smičiklas i dop. član R. Lopašić.

1.

Pravi član M. Valjavec čita razpravu: naglas u presentu glagola s osnovom na *ê*, koji drže presentni nastavak kao jo samo u 3. plurala; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Isti je član predao priepis iz knjižice: „razgovaranje medju papistu i jednim luteranom, stomačen po Antonu Senjanine, štampano u Padovi 1555.;“ odlučeno da se štampa u „Starinah“.

3.

Predloženo je nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, što je sabrao fra. Mijo Batinić; odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

Digitized by Google

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 27. siečnja 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. K. Zahradnik i dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. P. Matković i P. Budmani.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razpravu: prilog k teoriji krivulja u tangentijalnih koordinatih; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica od 3. veljače 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja, da je akademija čestitala preuzv. gospodinu pokrovitelju za 70-godišnji rodjeni dan.

2.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu" ravprava pr. čl. T. Smičiklasa o postanku banstva kod Hrvata.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. M. Valjavca naglas u presentu glagola s osnovom na *ê*, koji drže presentni nastavak *je* kao *jo* samo u 3. plurala. Da se štampa u „Starinah" od istoga člana priepis iz knjižnice: „razgovaranje medju papistu i jednim luteranom, stomačen po Antunu Senjanine, štampana u Padovi 1555."

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Starinah" od fr. Mije Batinića „nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povjesti.

3.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. člana dra G. Janečka „o imatraškom kamenju."

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra K. Zahradnika „prilog k teoriji krivulja u tangencijalnih koordinatih".

4.

Filologijsko-historijski razred izabrao je za svoga predstojnika jednoglasno opet dr. F. Račkoga.

Digitized by Google

Filosofijsko-juridički razred izabrao je za svoga predstojnika jednoglasno opet dr. P. Muhića.

Matematično-prirodoslovni razred izabrao je za svoga predstojnika jednoglasno opet J. Torbara.

5.

Filologijsko-historijski razred izabrao je opet isti odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, naime gg. pr. čl. dr. F. Račkoga, S. Ljubića, dr. P. Matkovića, I. Tkalčića, N. Nodilu, T. Smičiklasa i dop. čl. R. Lopašića.

6.

U odbor za izdavanje starih pisaca hrvatskih izabrao je filologijsko-historijski razred gg. pr. čl. dr. F. Račkoga, A. Pavića, P. Budmana, a filosofijsko-juridički razred izabrao je gg. pr. čl. J. Jurkovića i dr. F. Markovića.

7.

U financijalni odbor izabrana su gg. pr. čl. J. Torbar i T. Smičiklas.

8.

U odbor za galeriju izabrana su gg. dr. F. Rački, J. Jurković, dr. F. Marković i dr. F. Maixner.

9.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je presv. g. kanonik i biskup Gašparić poklonio galeriji sliku od Paola Veroneza.

10.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je preuzv. gosp. pokrovitelj poklonio galeriji Rubenovu sliku „mletačka seljačka djevojka“.

11.

Češko učeno družtvo javlja smrt svojega podpredsjednika prof. dr. Steina.

12.

Knjižara Hartmanova (Kugli i Deutsch) položila je račun o razprodanih knjiga akademičkih god. 1884. u iznosu od 3125 for.

Digitized by Google

89 novč. Računi pregledani od tajnika dr. P. Matkovića i pronadjeni u redu, predati će se financijalnomu odboru na uvid.

13.

Visoko predsjedničtvo kr. zem. vlade uzimlje do znanja izbore ove akademije od god. 1883. pravih i dopisujućih članova domaćih, potvrdjuje izbor dopisujućega člana dra Leskiena, a nepotvrdjuje izbor dopisujućega člana prof. Lamanskoga.

14.

Prihvaća se predlog, da se stupi u zamjenu publikacija s arheologičeskim obščestvom u Odesi i s redakcijom časopisa „Ateneum" u Varšavi.

15.

Predsjednik izvještuje, da je on po nagovoru redaktora „Revue internationale" izlazećega u Firenci, g. Angela de Gubernatis, dao napisati po g. prof. Starèu, a na francuzki prevesti od ravnatelja Šulera, nekoliko članaka o postanku i razvoju naše akademije, za da se vanjski učeni sviet s napredkom našega zavoda bolje upozna. U to ime moli predsjednik, da bi mu se opredielila neka svota, kojom će se nagraditi pisac i prevodilac pomenutih članaka. Nakon razpravljanja prihvaćen bi predlog, da se predsjedniku stavi za nagradjivanje rečenih članaka svota od 100 for. na razpolaganje.

16.

Pravi član i tajnik dr. B. Šulek moli akademiju, da bi mu izvolila odkupiti preostale otiske njegova „Jugoslavenskoga imenika bilja" ima ga još ukupno 400 komada, a nudi ih za 200 for. Uvažavajuć razloge moliteljeve, prihvaća akademija ponudu u cjelosti.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 12. veljače 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, M Valjavec, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, N. Nodilo i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. Gj. Pilar, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član i predsjednik dr. F. Rački čita razpravu o crkvi u Hrvata prije XII. stoljeća; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

Sjednica odbora za izdavanje starih pisaca 17. veljače 1885.

Članovi odbora: dr. Fr. Rački, J. Jurković, P. Budmani

1.

Odbor se konstituira, izabrav predstojnikom dr. F. Račkoga, izvjestiteljem P. Budmana.

2.

Na pitanje, može li se medju „starimi pisci" izdati knjiga: „Pištole i evangjelja Fr. Bernardina Splićanina" po najstarijem izdanju (1495), koje je za novo izdanje priredio prof. dr. T. Maretić, odlučuje se: da se ne može, jer je to djelo prievod, te se ne može smatrati kano plod piščeva uma, nego neka se izda medju posebnimi djeli akademije, kano što su izdani sinajski psaltir i euchologion, priredjeni za izdanje akademikom dr. L. Geitlerom.

3.

Pošto je već u odborskoj sjednici od 25. travnja pr. god. zaključeno bilo, da se imadu pjesnička djela A. Gledjevića, kojih je priepis od Vladimira Kačanovskoga akademiji priposlan, prirediti za štampanje, a da se redakcija povjeri akademiku A. Paviću, odredjuje se, da se pozove A. Pavić, neka se očituje, da li je voljan rečena djela tečajem godine prirediti za štampanje.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 25. veljače 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, N. Nodilo, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić i dr. P. Matković kao tajnik

Presv. gosp. I. Kukuljević čita razpravu: „Priorat vranski i crkvenjaci u Hrvatskoj"; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od imperatorske akademije nauk u Petrogradu: Записки императорской академій наукъ, tom. XLI—XLIX.

— Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности, tom. 31, 32, 34, 35.

— Memoires de l' academie imperiale des sciences de St. Petersbourg, tom. XXXI. Nr. 5—14, tom XXXII. Nr. 1—13.

— Bulletin de l' académie impériale des sciences de St. Petersbourg, tom. XXVIII. Nr. 3, 4, tom. XXIX. Nr. 1—4.

— Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches. Band VI, VII.

— Ein Blick auf das Unterrichtswesen Russland im XVIII Jahrhundert.

Od akademije znanosti u Krakovu: Rozprawy i sprawozdania zposiedzeń wydzialu filologicznego, tom. X.

— Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydzialiu matematyczno-przyrodniczego, tom. XII.

— Sprawozdania komisyi językowej, tom. III.

— Jan Brožek, akademik Krakowski.

— Słownik synonimów polskich, tom. I.

— Starodawne prava polskiego pomniki, tom. VII. zesz. III.

— Pamiętnik akademii, tom. IX.

— Zabytki przedhistoryczne ziem Polskich, ser. I zesz. 3.

Od carske akademije znanosti u Beču: Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Classe. Band CI Heft. 2 CII 1. 2. CIII. 1. 2. CIV. 1. 2. 3. CVI. 1. 2

— Register zu den Bänden 91—100 der Sitzungsberichte.

— Archiv für oesterreichische Geschichte, Band LXIV. 2. LXV. 1. 2.

— Fontes rerum Austriacarum (Diplomataria et acta). Band XLIII.

— Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften. Band. XXXIII. XXXIV.

Od kr. akademije znanosti u Monakovu: Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe. 1883. Heft III. IV. 1884. Heft I—IV.

— Sitzungsberichte der mathematisch-physikalischen Classe. 1883. Heft III. 1884. Heft I—III.

— Almanach der k. b. Akademie der Wissenschaft für das Jahr 1884.

— Gedächtnissrede auf Theodor L. W. von Bischoff.

— Franz von Kobell. Eine Denkschrift.

— Ueber die Methoden in botanischen Systematik, von Ludwig Radlkofer.

Digitized by Google

Od magjarske akademije u Pešti: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, tom. III. IV. ed. Nagy Imre.

— Archivum Rákóczianum tom. IX. ed. Thaly Kalman.

— Monumenta comitialia regni Transsylvaniae tom. IX. ed Szilagyi Sándor.

— A bujdosók leveltara. Deák Farkas.

— Levelek és okiratok I. Rákóczy György-a Szilágyi Sándor.

— Ungarische Revue 1883. Heft IV—X. 1884. Heft I—VII. 1885. Heft I—III.

— Hazai es külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma, tom II. vol. 1.

— Archeologiai értesitö, tom. IV. V.

— A. Keszthelyi sirmezok ed. Lipp Vilmos

— Ertekezések a nyelv-es szep tudományok köréből vol. XII. Nr. 4.

— Értekezések a történelmi tudomanyok köréből, vol. XII. Nr. 1. 2.

— Értekezések a tarsadalmi tudomanyok köréből, vol. VII. Nr. 8.

— Értekezések a termeszettudomanyok köréből, vol. XIV. Nr. 7. 8.

— Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből, vol. II. Nr. 6.

— Elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszedek, vol. II. Nr. 8—50.

— Mathematikai és termeszettudomanyi értesitö. vol. III. Nr. 2. 3. 4. 5.

— A magyar tudományos akadémia értesitöje. Nr. 7.

— A másodrendii es két független változót tartalmazó parcziális differenczialegyenletek.

— Értekezesek a mathematikai tudomanyok köréből, vol. XI. Nr. 9.

— A Bártfai sz. egyed temploma könyvtárának története

— Régi magyar könyvtar, vol. II ed. Szabó Karoly

— Nyelvemléktár régi magyar codexek es nyomtatványok, vol. XII.

Od kr. akademije u Turinu: Atti della r. accademia, vol. XIX. disp. 1—7. vol. XX. disp. 1.

— Il primo secolo della r. accademia.

— Bolletino dell osservatorio della r. universitá di Torino, anno XVIII.

Od ministarstva nastave u Parizu: Mission scientifique au Mexique et dans l' Amérique centrale. part. XIII. Études sur les reptiles et les batraciens part. XIV. Études sur le poissons.

— Inscriptions de la France du V. siecle au XVIII, tome V.

— Lettres du cardinal Mazarin, tom. III.

— Revue des travaux scientifiques, tom. 3—9.

— Bulletin du comitè des travaux historiques et scientifiques; nr. 5.

— Bulletin du comitè etc. a) section d' archeologie, annee 1883. nr. 1. 2. an. 1884. nr. 1. b) section d' histoire et de philologie, annee 1883. nr. 1.

— Repertoire des travaux historique, tom. X. nr. 1—3.

Od cars. geografijskoga obščestva u Petrogradu: Записки имп. русскаго географическаго общества; a) по общей географіи, tom. VI VII. VIII. IX. X. XII. b) по отдѣленію этнографіи, tom. V. VI. VIII. IX. X XI.

— Отчетъ имп. русскаго географ. общества. год. 1871. 1872. 1874—1883.

— Извѣстія имп. русск. общества, tom. XIX. вып 1—5; XX 1—5 XXI. 1.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXV.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Od magjarske akademije u Pešti: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, tom. III. IV. ed. Nagy Imre.

— Archivum Rákóczianum tom. IX. ed. Thaly Kalman.

— Monumenta comitialia regni Transsylvaniae tom. IX. ed Szilagyi Sándor.

— A bujdosók leveltara. Deák Farkas.

— Levelek és okiratok I. Rákóczy György-a Szilágyi Sándor.

— Ungarische Revue 1883. Heft IV—X. 1884. Heft I—VII. 1885. Heft I—III.

— Hazai es külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma, tom II. vol. 1.

— Archeologiai értesitö, tom. IV. V.

— A. Keszthelyi sirmezök ed. Lipp Vilmos

— Ertekezések a nyelv-es szep tudományok köréböl vol. XII. Nr. 4.

— Értekezések a történelmi tudomanyok köréböl, vol. XII. Nr. 1. 2.

— Értekezések a tarsadalmi tudomanyok köréböl, vol. VII. Nr. 8.

— Értekezések a termeszettudomanyok köréböl, vol. XIV. Nr. 7. 8.

— Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréböl, vol. II. Nr. 6.

— Elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszedek, vol. II. Nr. 8—50.

— Mathematikai és termeszettudomanyi értesitö, vol. III. Nr. 2. 3. 4. 5.

— A magyar tudományos akadémia értesitöje. Nr. 7.

— A másodrendii es két független változót tartalmazó parcziális differenczialegyenletek.

— Értekezesek a mathematikai tudomanyok köréböl, vol. XI. Nr. 9.

— A Bártfai sz. egyed temploma könyvtárának története

— Régi magyar könyvtar, vol. II ed. Szabó Karoly

— Nyelvemléktár régi magyar codexek es nyomtatványok, vol. XII.

Od kr. akademije u Turinu: Atti della r. accademia, vol. XIX. disp. 1—7. vol. XX. disp. 1.

— Il primo secolo della r. accademia.

— Bolletino dell osservatorio della r. universitá di Torino, anno XVIII.

Od ministarstva nastave u Parizu: Mission scientifique au Mexique et dans l' Amérique centrale. part. XIII. Études sur les reptiles et les batraciens part. XIV. Études sur le poissons.

— Inscriptions de la France du V. siecle au XVIII, tome V.

— Lettres du cardinal Mazarin, tom. III.

— Revue des travaux scientifiques, tom. 3—9.

— Bulletin du comitè des travaux historiques et scientifiques; nr. 5.

— Bulletin du comitè etc. a) section d' archeologie, annee 1883. nr. 1. 2. an. 1884. nr. 1. b) section d' histoire et de philologie, annee 1883. nr. 1.

— Repertoire des travaux historique, tom. X. nr. 1—3.

Od cars. geografijskoga obščestva u Petrogradu: Записки имп. русскаго географическаго общества; a) по общей географіи, tom. VI VII. VIII. IX. X. XII. b) по отдѣленію этнографіи, tom. V. VI. VIII. IX. X XI.

— Отчетъ имп. русскаго географ. общества. год. 1871. 1872. 1874—1883.

— Извѣстія имп. русск. общества, tom. XIX. вып 1—5; XX 1—5 XXI. 1.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXV.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXV.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Predteče Darwina. Od dra. B. Šuleka. (Ostatak.)	1
O krivuljah u ravnini. Od dra. K. Zahradnika	79
Remarques sur la théorie de l' involution. Par le dr. C. Le Paige . .	181
Opaske k teoriji involucije	184
O produktih suhe destilacije škroba sa vapnom. Od V. Horvata . . .	187
Geometrijske opaske. Od dra. K. Zahradnika	211

Digitized by Google

Digitized by Google

Predteče Darwina.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5 srpnja 1884.

PRAVI ČLAN DR. BOGOSLAV ŠULEK.

(Ostatak iz LXXII. knjige Rada.)

Što smo do sada naveli iz djelah Erazma Darwina za dokaz, da je već on uz načela svoga slavnoga unuka pristajao, to je Erazmo više kao natuknuo i uzgred spomenuo; nu kao što s vremenom i mušmule dozrievaju, tako se je s vremenom i u njegovoj glavi čitava teorija descendencije razvila i on ju je u XXXIX. odsjeku svoje Zoonomije u kratko razložio. Vriedno je navesti jezgru toga razlaganja, jer se iz njega razabire, da se varaju, koji misle, da je prvi početnik teorije razvitka Lamarck: 15 godinah prije nego je ugledala svjetlo Lamarckova „Philosophie zoologique" (g. 1809) nalazimo u Darwinovoj Zoonomiji sva njezina načela razvita. Evo što ondje piše Erazmo!

„Proletimo umom sve one promjene, koje opažamo kod životinjah poslije njihova rodjenja, n. pr. kako postaje šaren leptir od plazeće gusjenice, plućima dišuća žaba od puloglavca (Kaulquappe) u vodi živućega; bradat žilav momak od mekoputna djeteta. Predočimo si velike promjene, izvedene u njekih životinjah slučajnom ili umješnom kulturom; n. pr. u konjah, kako su uvježbani, da budu za nošenje tovarah ili za utrku; u pasah, kako su uvježbani, da budu jaki i srčani kao samsovi, ili brzi kao hrtovi, ili lovni kao kokošari i vižlad, ili plivači kao newfoundlandezi, ili vozni kao sibirski runjavci, tegleći saoni po sniegu i ledu. Uzmimo na um velike promjene oblika i boje, koje vidimo u domaće živine, n. pr. u kunićah i golubovah; ili promjene, koje su djelo podnebja i raznih dobah godine, kako n. p. ovce u vrućih zemljah, gdje imaju kostriet mjesto vune; kako zeci u zemljah, gdje ima za dugo

Digitized by Google

sniega, pod zimu pobiele. Tomu dodaj promjene u obliku čovjeka, izvedene načinom življenja i svakojakimi bolestmi, koje promjene na više koljenah prelaze, te se po obliku udovah poznaju, n. pr. kovači, rudari, tkaoci, pelivani. Nabrojimo na broj i one velike promjene, što živinu zapadaju još prije nego se rodi, te bude slična svojim kulturom ili drugimi okolnostmi promienjenim roditeljem, a ne djedovom, pak roditeljske promjene prenosi i na svoje potomke. Pârenjem različitih vrstih postaju polutani (bastardi), a od suviška hrane izradjaju se nakaze, od kojih se mnoge i razplodjuju. Vidio sam mačje leglo (pripovieda Erazmo Darwin), u kojega je svaki mačić imao po jednu suvišnu pandju; kokoši sa suvišnom čapkom i s krilima na noguh, pak i bezrepe. Buffon spominje pasju pasminu bez repa; za koju misli, da je postala, što su pasjadi uz više koljenah rep do trupa odsiecali[1]. Ima više čudnovatih vrstih golu-

[1] „Man hat schon längst bemerkt (nagadjao je dosjetljivi Lichtenberg još god. 1797. tumačeć Hogarthove slike), dass sich die Natur manche künstliche Verstümmelung, wodurch der Mensch ihre Werke zu verbessern glaubt, endlich gefallen und in ihrer eigenen Werkstätte nachahmen lässt. Haut man Hunden, Katzen u. s. w. in linea recta descendente die Schwänze öfter ab, so merkt sich dieses die Natur und lässt die Schwänze endlich weg. Wenn man ferner einen Hund von dunkler Farbe sieht, der mit einem weissen, natürlichen Halsbande gezeichnet ist, so kann man sicher glauben, dass es seinen Vorfahren irgend einmal mit dem Strick, oder der Kette, oder dem ebenso lästigen Halsbandorden inoculirt worden ist. Ja es ist mir mehr als wahrscheinlich, dass es mit den künstlichen Verstandes-Verstümmelungen eben diese Bewandtniss hat. Erst werden die Eltern durch Feuer und Schwert, oder den Popanz ungeprüfter Autorität, genöthigt, Dinge zu begreifen und zu glauben, die man mit Güte kaum einem Elephanten weiss machen würde. Was hat die Natur da zu thun? Antwort: Weil sie sieht, dass man es nicht besser haben will, gut, so giebt sie den Kindern solche Verstandesformen, dass ihnen Albernheiten aussehen wie nothwendige Wahrheiten". — Tomu dodaje Krause:

„Ganz ähnlich hat sich schon Hippokrates in einer, wie es scheint, bisher übersehenen Stelle über die Erblichkeit von Verstümmelungen und künstlichen Missbildungen ausgedrückt und dabei Darwin's Pangenesis-Theorie anticipirt. Er sagt nämlich in seiner schon oben angeführten Schrift von der Luft, den Wassern und den Gegenden (Ausgabe von Lilienhain, Glogau 1837, Bd I, S. 203) von den Spitzköpfen (Macrocephalen) im heutigen Mingrelien: „Es giebt gewiss kein Volk, welches solche Köpfe wie dieses hat. Anfangs scheint ein bei den Einwohnern eingeführter Gebrauch die Veranlassung zur Entstehung der langen Kopfformen gewesen zu sein; jetzt aber kommt auch die Natur dem Gebrauche zu Hilfe. Man hält nämlich diejenigen, welche

Digitized by Google

bovah, koje su istim načinom postale, pak se razplodile. Motreć sve ove promjene životinjskoga oblika, pak još i premnoge druge u prirodopisnih knjigah navedene nemože nam se na ino nego vjerovati, da se zametak stvara usvajanjem novih čestih, a ne razširenjem prvobitna gniezda klicah, koje da su tobože jedna u drugu uklopljene kao čaše glamaze".

„Kad čovjek razmatra veliku sličnost gradjevine u svih životinjah tople krvi, dakle ne samo kod svih sisarah, pticah i vodozemacah, nego i kod čovjeka dakle počevši od miša i šišmiša sve do slona i kita: nemože mu se na ino nego zaključivati, da svi poliežu od jednoga jedinoga živoga sjemenoga končića (filament)[1]. U jedne životinje stvorio je taj končić mekoputne ruke i prste, u druge žilave paponjke i čapke, u treće prste svezane plivaćom kožom, čitava ili razciepljena kopita. U pticah je potjerao krila mjesto prednjih noguh i perje mjesto dlake. U njekih je stvorio rogove mjesto gornjih kutnjakah, u drugih klove mjesto rogovah, u trećih kljun mjesto obojega. A sve se je to razvilo onako, kako se razvija žaba iz puloglavca, u kojem se razvijaju pluća i noge, jer jih životinji treba, a odmeće se rep, kad ga više nemože upotrebiti".

---

die längsten Köpfe haben, für die edelbürtigsten. Mit dieser Sitte hat es folgende Bewandtniss: Sobald ein Kind geboren wird, geben sie dem noch weichen und zarten Kopfe mit den Händen die bestimmte Form und zwingen ihn, in die Länge zu wachsen, indem sie Binden anlegen und passende künstliche Vorrichtungen anwenden, welche die kugelförmige Ausbildung des Kopfes verhindern, die längliche aber befördern. Durch diese Sitte hat die Natur den ersten Impuls zu dieser Gestaltung bekommen. Mit der Zeit aber wurde diese so zur Natur, dass es auch keines von der Sitte gebotenen Zwanges ferner bedurfte. Denn zur Bildung der Samenflüssigkeit tragen alle Theile des Körpers bei; gesunder Same kommt aus gesunden, und kranker aus ungesunden Theilen. Wenn nun Kahlköpfige von Kahlköpfigen, Blauäugige von Blauäugigen, Krüppel meistens von Krüppeln (Schielende von Schielenden) gezeugt werden, und wenn dieses Gesetz auf jede Leibesbildung anwendbar ist: warum sollen nicht auch Spitzköpfe Kinder mit Spitzköpfen zeugen? Wiewohl sie jetzt nicht so häufig wie früher geboren werden, da die Einwohner diese Sitte nicht mehr beachten".

[1] Da se ovo razumie, treba pamtiti, što se je onda obćenito vjerovalo (jer se još nije poznavala prava narav tako zvanih spermatozoidah), da zametak (embryo) postaje samo od otčinskoga sjemenoga končića, koji se u materinjoj utrobi kao ptica u gniezdu razvija i utrobnim sokom hrani.

Digitized by Google

„Sve se životinje počevši od prvoga početka, od zametka, pak sve do kraja života neprestano mienjaju. Ove promjene polieżu donjekle od njihove vlastite djelatnosti i to uslied njihove želje ili zaziranja, naslade ili boli, draženja ili udruživanja; a mnoga ovakva nova tvorba ili navada prelazi i na potomstvo. Budući da zraka i vode imaju sve životinje izobila, to su dakle ljubav, glad i sigurnost[1] ona tri glavna predmeta životinjske požude, koja su promienila oblik mnogoj životinji time, što je ova nastojala udovoljiti toj požudi".

„Prva velika potreba jednoga diela životinjstva je požuda svoje i samo svoje ženke. Uslied nje su životinje dobile oružje, da mogu toga radi boj biti jedna s drugom. Ovamo ide debela rožnata koža vepra divljaka — koja mu služi samo obranom od navale životinjah istoga roda, koje su vikle kosimice ozdol gore udarati. I klovi nisu čemu drugomu neg obrani, jer vepar-divljak nije mesojedja. — Rogovi jelenji su zaoštreni na kraju, da mogu njime neprijatelja raniti, a parožke imaju, da na njih dočekuju udarce protivnika, koji ima isto takvo oružje. Jelenji rogovi namienjeni su dakle samo pobijanju drugih jelenah u borbi za ženku, koja poput gospodjah vitežke dobe onoga sliedi, koji je na obdulji pobjedu održao. — Ptice, koje nenose hranu svojim mladim, i nezive u monogamiji, imaju ostruge, da njimi boj biju za ženku, n. pr. kokoti, prepelice. Da ovog oružja neimaju za obranu od drugoga neprijatelja, razabire se odtuda, što ženke neimaju takva oruzja. Pravi razlog borbi medju mužjaci, čini se, da je samo to, da najjači i najkrepčiji mužjak razplodjuje vrst, koja se uslied toga popravlja". (Ovaj predmet je Erazmov unuk Charles na široko razložio u svom djelu o poreklu čovjeka. Druga knjiga toga djela govori samo o spolnom obiru.)

„Oblik životinjah svake vrsti mienja se još i drugom njihovom velikom potrebom, a ta je hrana i sredstva, kojimi ju namiču. Tako je gubica u krmka otvrdnula, da njome može zemlju roviti tražeć bube i žile za hranu. Trubac od slona je produljen nos, da njime može savijati grane od drveća i smrkati vodu, a da nesavija koljenah. Zvjerad grabežljiva ima jako ždrielo i čampare. Goveda su dobila hrapav jezik i usta, da mogu travu smicati. Nekoje ptice kao što n. pr. papige, dobile su jak kljun, da mogu njim orahe

[1] I Schiller kaže za prirodu: „Durch Hunger und durch Liebe erhält sie das Getriebe".

Digitized by Google

krcati; druge, kao vrabci, imaju kljun podoban za izkljuvanje mekana sjemena iz tvrde ljuske; opet druge, kao zebe, imaju osobit kljun za kljuckanje mekana sjemenja i pupoljakah drveća. Šljuke imaju dugačke kljunove, da mogu njimi zemlju od crieta probijati, te bube ili korienje tražiti. Ptice-vodarice imaju širok kljun, da mogu krozanj vodu ociediti, a vodene bube za hranu zadržati. Čini se, da su se svi ovi ustroji hranitbe iliti hranila razvila malo po malo uz više koljenah i uz neprestano nastojanje životinje, udovoljiti potrebi hrane, te su prešla i na potomke uz neprestano popravljanje, da budu sve to sgodnija za porabu".

„Treća glavna potreba životinjah je sigurnost. Čini se, da jim je i ova potreba preinačila oblik i boju tiela, da se po tome lakše izmaknu drugim jačim životinjam. Zato su nekoje životinje dobile krila mjesto prednjih noguh, nekoje opet velike dugačke plitve kao morska lastavica (Exocoetus) ili opne kao šišmiš. Druge se opet odlikuju brzinom noguh kao zec. Nekoje imaju tvrd oklop, kao kornjača i morski jež. — S druge strane dobiše sokolovi i lastavice hitroleta krila, da mogu svoj plien stići; pčela, leptir, kolibri imaju trubce divna ustrojstva, da mogu porobiti medovnike cvieća. Sve se je to, kao što se čini, razvilo iz prvotnoga končića prema potrebam stvorenjah, koje moraju onako postupati, kako će udovoljiti svojim potrebam". (Charles Darwin zove sve ovo jednom rieči „accommodation", priljubljivanje, priudešavanje.)

„Ako sada na um uzmeš veliku srodnost u sgradi životinjah tople krvi; ako promisliš velike promjene, što su jih prije i poslje rodjenja zapale; ako se sjetiš, kako malo vremena trebaše mnogoj promjeni: bi li drzovitost bila pomisliti, da su se uz vrieme, odkada zemlja jestvuje, uz one miliune vjekovah, koji su prošli prije čovječje poviesti, da su se, rekoh, sve životinje tople krvi rodile iz jednoga jedinoga sjemenoga končića, što ga je *prvi veliki uzrok svega* nadario životom i snagom namicati nove dielove, uz nove navike, postale od pobudah, osjećajah, požudah i zadrugah? Tako je onaj prvotni končić stekao moć uciepljenom si djelatnosti sve to više se usavršivati i ovo usavršivanje porodjajem na svoje potomke prenositi. Sviet bez kraja i konca".

„Moglo bi se posumnjati, jesu li ribe, imajuće mjesto noguh i krilah plitve, istoga porekla, iste krvi, koje i toplokrvne životinje; nego kitovi, tulnjevi (Robben), a osobito žaba (koja se od vodene životinje, ribi slične i škrgami dišuće, preobrazuje u kopnenu životinju dišuću plućima), sve to dokazuje, da tu neima prave pregrade.

Digitized by Google

Nego bagude bit će očevidno postale od drugoga živoga končića: pak i crvlje, na koje spadaju i spužve, koralji, mekušci itd. Isto treba pomisliti i za bilje".

„Linné nagadja (u svom uvodu u naravne redove), da je izprva samo pomalo bilja stvoreno i da mu se broj umnožavao polutanstvom (Bastardirung), pak dodaje: „suadent haec creatoris leges a simplicibus ad composita". Za druge promjene, čini se, da su postale u onoj neprestanoj borbi za svjetlo i zrak na zemlji, a za hranu i vlagu pod zemljom, zatim od podnebja i drugih uzrokah. Jošte bi čovjek gotovo pomislio, da se je svaka biljka izprva sastojala iz jednoga bokora ili iz jednoga cvietka i jednoga koriena, kao što n. pr. u krasuljka (Bellis), pak da su uz borbu za svjetlo i zrak iztjerali iz staroga bokora novi pupci, koji su svoje žile u zemlju puštali, te je iz tih žilah niklo s vremenom tankovito drveće i tako je postala od jedne osebi čitava zadruga od bilja. Bilje, koje je bilo preslabo u borbi za svjetlo i zrak, te se nije moglo osoviti vlastitom snagom, stalo je prianjati za svoje susjede, tjerajuć u nje žilice, kao bršljan ili prikapčajuć se za nje viticami, kao vinova loza, ili vijuć se oko njih, kao orlovi nokti, ili rastuć upravo na drugom bilju i sišuć svoju hranu iz njegove kore, kao imela (liepak), ili prianjajuć za susjeda, a pijuć hranu iz zraka kao što Tillandsia"[1].

„Imamo li uzeti, da je prvotni sjemeni končić bilja posve bio različit od končića, od kojega poliežu životinje svake ruke, i da su plodni živi končići ovih različitih rodovah izkoni bili različiti? Il pako nam je nagadjati, da je bio plodni končić iste vrsti vrelom svega kolikoga ustrojnoga života, pošto je zemlja po svoj prilici prije postanka životinjah napučena bila već biljem, i pošto su njeka životinjska plemena pod izviestno prije bivstvovala od ostalih?"

„Ova idea postupnoga obrazovanja i oplemenjivanja, čini se. da nije bila nepoznata starim mudroznancem. Isti Plato je mislio, da je čovjek i sva ostala živina bio izprva, za svjetskoga djetinjstva, hermaphrodit, i da su tek s vremenom životinje razstavljene na mužke i ženske. — Pokojni David Hume cienio je puno više plodnu silu od toli hvaljene umne sile i primietio je: um može sagraditi samo kakov stroj, a plodna sila stvara tvorca toga stroja. Budući da se tolik diel zemlje sastoji iz ostanakah živora, odtuda izvodi, da je valjda i sviet rodjen, a ne stvoren, to će reći, da je sviet po svoj prilici iz malenih počelah malo po malo nastao i pomoću

[1] O tom predmetu je Charles Darwin čitavu knjigu napisao.

Digitized by Google

svojih prirodjenih silah sve se više povećavao i rastao; a ne da je naprečac uslied svemogućega „budi“ postao. To je doista uzvišena idea o neizmjernoj moći velikoga svetvorca, uzroka svih uzrokah, otca svih otacah, „ens entium“. Jer želeći poredjivati neizmjerno, razabiremo, da treba neizmjerno više sile za stvorenje uzrokah ukonom, nego za sam ukon (effectus). Ova idea ima analogiju u neprestanom usavršivanju, štono ga zamjećujemo u vasionom svietu, kao što je n. pr. postupno umnožavanje kopna naprema vodi, postupno umnožavanje znanja i sreće zemljanah. Ova se idea slaže s drugom, da je naš sadašnji život samo izkušavanje, te ga možemo svojom snagom popraviti i zato smo odgovorni za svoja djela“.

Tkogod uzčita ova razmatranja, koja su još godine 1794. na sviet izašla, mora priznati, da se već ovdje jasno razlažu posljedice porabe udah pogledom na teoriju zajedničkoga porekla t. j. tako zvanoga Lamarckizma, o kojem će biti malo niže govora. Nu Lamarck je pisao tek 15 godinah poslije Erazma Darwina. Lamarcka ide velika zasluga, da je načela descendencije potanko razvio; al prvi njihov začetnik i vjestnik, čini se, da je svakako bio Erazmo Darwin.

Nekoliko godinah iza „Zoonomie“ objavio je Erazmo novo djelo pod naslovom „Phytologia, or the philosophy of agriculture and gardening. London 1800“, u kojem se takodjer mnogo toga natuca, što je poslije unuk potanko iztražio.

Posljednja Erazmova književna radnja „hram prirode ili postanak družtva“ (The temple of nature or the origin of society) ugledala je sviet umah iza njegove smrti god. 1803. Ovo je takodjer didaktična pjesan, u kojoj pisac razlaže u cvatućih stihovih svoju pomisao o postanku i obstanku svieta, kako je u njem uz pol vieka dozrela.

Kao što u „biljoslovju“ (phytologii) tako brani i u tom hramu prirode samorodstvo („generatio aequivoca“); al dodaje, da se ovo može potezati samo na najjednostavnija bića, iz kojih su se onda ostala malo po malo razvila. U dokaz tomu navodi pisac, da i više životinje, dapače i sam čovjek, počimlje živiti kao mikroskopska piknja[1].

[1] Evo njegovih riečih:

Imperious man, who rules the bestial crowd,
Of language, reason and reflection proud,
With brow erect who scorns this earthy sod,
And styles himself the image of his God!
Arose from rudiments of form and sense,
An embryon point, or microscopic ens!

Digitized by Google

Dok ovako u I. spjevu razlaže samorodni život, pjeva u II. spjevu o dalnjem razplodu živora i povieda u liepih stihovih, kako se živor nadalje razvija i raznomu podnebju priljubljuje. Znamenito je, što kaže za postanak čovjeka u osobitoj bilježci: „Nekoji su tvrdili, da je čovjek bio odprije četveronožac i hermaphrodit, i da nekoji udovi njegova tiela udešeni sa još i sada više za horizontalnu legu tiela nego za uzpravnu. Tako n. pr. kad čovjek stoji, neleži mu dno od mjehura upravo nad ušćem urethre, zato se može mjehur samo riedko kada sasvim odtočiti, a to je uzrok, zašto ljudi više stradaju od bolesti „kamena", nego da su zadržali horizontalnu legu. Oni mudrci, koji tako umuju, čini se, da misle, kao što Buffon i Helvetius, naime, da čovjek polieže od njekoga majmunskoga plemena, živućega u primorju sredozemnoga mora, koje je slučajno naučilo upotrebljavati mišicu „adductor pollicis" zvanu, t. j. onu jaku mišicu, od koje se je razvilo ono debelo izpod palca (Daumenballen), te je počeo dohvatati jagodicom palca jagodice ostalih prstah, čega majmuni obično nečine. Ova mišica se je uz više koljenah sve to više razvijala, a tim i njezina jakost i djelatnost, te su majmuni uslied uvježbana opipa dobili jasnih ideah i malo po malo u ljude se preobrazili".

Ovaj zamašni zadatak ruke opisuje se potanko u III. spjevu, namienjenom razvitku i napredku čovječjega uma. Živina se odlikuje naprama čovjeku svojim prirodnim oružjem i tanjimi osjećali. Al se to sve izjednačuje vještinom ruke i njezinim utjecanjem kod obrazovanja duha[1]. U tom pomaže ruku prirodjen čovjeku nagon oponašanja, kojemu da se imaju ljudi zahvaliti na moralnih djelih, jezicih i umjetnostih. Po imenu dokazuje na široko, kako se je odatle razvio prvi jezik i prvo pismo. Nemože se reći, da je Erazmo baš i dokazao, što dokazuje; svakako je znamenito, kako su umni ljudi već prije 100 godinah naslućivali, da čovjek lozu vuče od majmuna. Pak upravo njegov unuk Charles je dokazao, da to nemože biti, već da majmun ima samo zajedničkoga praroditelja s čovjekom, ili (štono šaljivo reče priestolnik Rudolf u svom opisu putovanja po Dunavu), da je majmun naš stric.

IV. spjev „o zlu i dobru" opisuje duševni sviet kao viši stupanj materijalnoga razvoja. Velik diel toga spjeva namienjen je nesmiljenoj „borbi za bitak", koja bjesni po zraku, zemlji i vodi i pre-

[1] O znamenitosti ruke izašla je bila prije jedno 20 godina vrlo zanimiva englezka knjiga.

Digitized by Google

tvara sviet u veliku klaonicu, u kojoj svi žitelji svieta nemilice boj biju jedan s drugim:

„Air, earth and ocean to astonish'd day
One scene of blood, one mighty tomb display!
From Hunger's arm the shafts of Death are hurl'd,
And one great slaughter-house the warring world!"

Borbu za bitak nije ovdje Erazmo samo uzgred nagovieste, već o njoj na široko piše; al pravoga razloga joj nije dokučio, nego rek bi slutio; pronaći ga i odkriti pošlo je za rukom stoprv njegovu nauku. Opet nije ostalo njegovo razlaganje bez ploda i uspjeha, dapače sva je prilika, da je on njime svratio pažnju drugih potonjih prirodoznanacah na borbu za bitak. Da ga njegovi vršnjaci nisu razabirali, potvrdjuje kritika ove njegove pjesni, koja je god. 1806 u glasovitom časopisu „Edinburgh Review" izašla. Ondje se kaže: „Ako je Darwinovoj slavi sudjeno, da preživi promjenljivi ukus svoje dobe, to će biti plod njegovih pjesničkih djelah; za njegove znanstvene sanjarije neima prilike, da će se oteti zaboravu, van u koliko su s neumrlimi stihove stopljene". Baš se je protivno dogodilo: dan danas nitko nemari za Erazmove stihove, a njegove tobožnje sanjarije pomnjivo se razglabaju i izpituju. Zato primjećuje i Krause na kraju svoje ocjene Erazmova umovanja (l. c. str. 176): „Das müssen wir gestehen, dass er der Erste war, der eine consequent durchgeführte, abgerundete Theorie hinsichtlich der Entwicklung der lebenden Welt aufgestellt hat, ein Verdienst, welches namentlich hervorleuchtet, wenn man mit demselben die hin- und herschwankenden und oft verworrenen Anläufe Buffon's, Linné's und Goethe's vergleicht. Es ist die Idee eines aus dem Innern der Lebewesen hervorwirkenden Vermögens, ihre Naturlage zu verbessern, und so aus dem Antriebe individueller Bedürfnisse zur Vervollkommnung des Naturganzen hinzuwirken".

Uz veliku znamenitost, koja zapada Erasma Darwina, kao predteču svoga unuka Charlesa u teoriji razvitka, neće mi se možda zamjeriti, što sam evo podulje kod njega poboravio. Toga trebaše, da se njegova znamenitost na vidik iznese.

Ako su do sada navedeni učeni Englezi Charlesu Darwinu prednjačili u teoriji razvitka u obće, to je imala njegova sobstvena teorija (natural selection) takodjer posebnoga predteču, a taj je bio *dr. W. C. Wells,* koji je god. 1818 na svjetlo izdao izvješće o gospodji biele pasmine, u koje je koža od česti nalik na crnčevu

Digitized by Google

kožu[1]. Pisac tvrdi, da se crnci i mulatti odlikuju naprama bielcem immunitetom od njekih tropskih bolestih. Tom prilikom dodaje. da se sve životinje donjekle mienjaju, i da bi to svojstvo imali upotrebljavati gospodari stoke, te primjerenim obirom mladine za pleme oplemenjivati svoju domaću životinju. Zatim nastavlja: „što se ovako umješno postići može, čini se, da tako radi i priroda uz isti uspjeh, al polagano, stvarajuć čovječje pasmine prema kraju, u kojem prebivaju. Medju slučajnimi različci (varietas) ljudih, štono jih ima medju ono malo raztrešenih žiteljah srednje Afrike, preboljeva gdjekoji različak bolje od ostalih bolesti svoje zemlje. Uslied toga će se takva pasmina razplodjivati, a drugih će nestajati; ne samo zato, što nisu podobne preboljeti ondašnje bolesti, nego i zato, što se nemogu inače natjecati sa svojimi krepkimi susjedi. Ja sam uvjeren, da će ta krepčija pasmina biti crnomanjaste puti. Nego buduć da postaju sve jednako novi te novi različci: to će se s vremenom sve to crnja pasmina razviti; pa buduć da najcrnja pasmina najbolje dolikuje afričkomu podnebju: to će ova napokon u svojoj domovini sve ostale preživiti ili bar mah uzeti". (Häckel, Schöpfungsgeschichte str. 135.)

Što ovdje Wells razlaže, to je očevidno Darwinov „prirodni obir"; al ga Wells uporavlja samo na postanak čovječjih pasminah, a ne i na savkolik živor. To će i biti uzrok, zašto se na Wellsa nije onolika bura digla, kolika na Darwina, koji je tek sve posljedice povukao iz Wellsova umovanja. Tomu će biti pravi razlog ono, što Krause (l. c. 217) kaže:

„Die Verschiedenheiten und Rassenbildungen der Menschen wurden fast von allen Gelehrten auf Klima-, Boden-, Luft- und Wasserbeschaffenheit bezogen. Die Schrift des Hippokrates „Von der Luft, dem Wasser und den Gegenden" fasst bereits die Verschiedenheit der Menschen von diesem Gesichtspunkte auf, und es wird bei ihm der Sache gleich auf den Grund gegangen und untersucht, wie solche klimatischen Abweichungen auf den Samen wirken können? — In Bezug auf den Menschen war man eben von jeher darwinistisch gesinnt und bereit, die grösste Wandlungsfähigkeit zuzugeben, um alle Rassen (der heiligen Schrift gemäss) von einem einzigen Paare ableiten zu können. So lehrten auch die Talmu-

[1] Sam Darwin kaže za tu razpravu Wellsovu: „U ovoj razpravi priznaje Wells jasno načelo prirodnoga obira i ovo je *prvi* dokazani slučaj takva priznanja. Nu on je to načelo uporavio samo na čovječje pasmine i to na pojedine njihove biljege. (Origin of Species, 3.)

Digitized by Google

disten, das Cham, der Stammvater der Afrikaner, ursprünglich dieselbe Hautfarbe gehabt habe wie seine Brüder und erst nach dem Fluche Noah's die schwarze Hautfarbe erhalten habe" (Kosmos, Band III, str. 184).

Nije tako daleko pošao kao Wells, al se je opet Darwinu približio *W. Herbert,* poslije dechant u Manchestru, a velik prijatelj biljarstva i vrtlarstva. U nekoj razpravi od god. 1822, al osobito u svom djelu o Amaryllidaceah (1837 str. 19, 339) izjavi naročito: „da je vrtlarskimi pokušaji nepobitno dokazano, da su *vrsti* bilja samo viši i stalniji stupanj različakah". Ovo svoje mnenje proteže i na živinu, te misli, da su izprva stvorene bile pojedine vrsti svakoga roda, al su te vrsti bile vrlo tvorke (bildsam), te su se onda iz njih razvile ostale vrsti križanjem i promjenbom. To je dakle omedjašena teorija evolucije.

Godine 1826. izjavi profesor *Grant* u svojoj razpravi o „spongilli" izriekom, da su jedne vrsti postale iz drugih, te su se neprestanimi preinakami usavršile.

Godine 1831. izašlo je na sviet djelo „Naval Timber and Arboriculture", u kojem njegov pisac *Patrick Matthew* razvija o postanku vrstih uprav ona načela, koja i Ch. Darwin; al ta načela nisu neprekidno razložena, nego kojekuda po knjizi razasuta, zato i nisu bila u svoje vrieme uvažena, dok nije godine 1860 (pošto je već bila izašla Darwinova epokalna knjiga) u „Gardeners Chronicle" iznova na nje svratio pažnju prirodoznanacah. Ch. Darwin priznaje i sam, da se ta načela slabo razlikuju od njegovih. Svakako je Matthew poznavao znamenitost prirodnoga obira, dapače se je i prvi poslužio izrazom „natural selection" (Schleiden u časopisu „Unsere Zeit 1869, str. 246).

Biljar *Rafinesque* izjavi godine 1836. u svom djelu „New flora of North America" na str. 6, da su valjda sve vrsti bile izprva samo različci, a od mnogih različakah da su se malo po malo razvile vrsti, dobiv stalna i posebna obilježja". Al na str. 12 dodaje, da treba izvaditi odatle pralik (Originaltypus) iliti praotca svakoga roda.

U časopisu „Boston Journal of Natural History" (g. 1843—44, vol. IV. p. 468) sastavio je profesor *Haldeman* vrlo shodno razloge, kojimi se dokazuje i kojimi se pobija hipoteza razvoja i promjenljivosti vrstih, i premda se nije (valjda od straha) izriekom izjavio za tu hipotezu, opet se nazire u njegovih riečih prianjanje

Digitized by Google

uz taj nauk. Svakako je njegova razprava očit dokaz, da se je već onda ozbiljno razpravljala teorija descendencije.

„*Vestiges of Creation*“ zove se djelo neimenovana pisca. koje je godine 1844 prvi put svjetlo ugledalo i poslije tako na glas izašlo, da je bilo jedno 12 putah preštampano i na više jezikah prevedeno. U 10. izpravljenom izdanju kaže pisac: „posljedak zrela razmatranja jest, da su razni redovi živora, počevši od najprostijih i najstarijih sve do najviših i najmladjih, uz božju promisao, plod dvajuh nagonah (Impulse), kojima je živor nadaren. Jedan od tih nagonah diže živor od koljena do koljena, od jednoga stupnja ustrojstva do drugoga, sve do najviših kičmenjakah i dicotyledonah. Drugi nagon svezan je sa životnom silom i priljubljuje uz više generacijah ustroje živora izvanjskim uvjetom, te jih mienja prema hrani, prebivalištu i meteorološkim silam“. Pisac dakle dokazuje, da neima stalnih vrstih, nego da se ove mienjaju; al njegovo dokazivanje je više spekulativno nego prirodoslovno. Schopenhauer prianja ipak uz ovo umovanje i povladjuje mu više nego Lamarcku, o kojem ćemo malo niže govoriti. (Seidlitz, die Darwin'sche Theorie, str. 16.)

Čuveni profesor *R. Owen* izjavi u svom djelu „Nature of Limbs“ godine 1849 (str. 86) i u djelu „Derivative hypothesis of life and species“ (1868), da u životinjah ima prirodjena, uz primjerena razdoblja djelujuća sklonost udaljivati se i razlikovati od roditeljskoga typa, pa to da je po svoj prilici rad prirodnoga zakona, po kojem su se vrsti jedna iz druge razvile. On vidi jednu ljestvu od ichthyosaura do čovjeka, naime da su svi istoga podrietla; poriče odlučno djelovanje okoline, poriče čudesa; al napokon ipak pripisuje sve njekoj čudesnoj sklonosti razvoju. Kako se odavle razabire, Owen je nazirao istinu, al je nije sasvime shvatio; jer budući Cuvierov učenik, nije se mogao posve otresti načelah svoga učitelja. Zato pravo primjećuje za njega Oskar Schmidt: „So handeln die Halben. welche, die Consequenzen scheuend, durch ein Wort sich mit dem wissenschaftlichen Gewissen abfinden“. (Descendenzlehre und Darwinismus, 1873, str. 112.)

Dor. Freke je godine 1851. u časopisu „Dublin Medical Press“ postavio načelo, da sva ustrojna bića poliežu od *jednoga* pralika (typus). U tom se dakle slaže s Darwinom; nego u dokazivanju toga načela razilaze se sasvim obadva.

Glasoviti mudroslovac *Herbert Spencer* poredio je godine 1852 u jednoj razpravi (Essay) vrlo vješto teoriju stvaranja (creation)

Digitized by Google

i razvoja ustrojnih stvorovah. Iz plodovah paćenja, t. j. iz zapatakah, zatim iz promienah, koje moraju podnieti zametci mnogih vrstih, iz potežkoćah, na koje se nailazi kod razlikovanja vrstih i različakah, napokon iz ljestve, koju vidimo u živoj prirodi, iz svega toga izvodi Spencer, da su se vrsti promienile, a te promjene primjenjuje promjeni okolnostih i prilikah. God. 1855. napisao je isti pisac psychologiju po načelu, da se sve duševne sile i sposobnosti pribavljaju svakako postupice. Ovaj pisac se najviše primiče Darwinu; al do načela prirodnoga obira nije ipak dotjerao.

Tri godine iza njega t. j. 1855. izašlo je na sviet izvrstno djelo „Essays on the Unity of World", što ga bijaše napisao *Baden-Powell,* te dokazuje u njem zamašnimi dokazi, da je postanak novih vrstih redovit pojav prirode i da se nemože protumačiti čudom (neposrednim stvorenjem).

Evo englezkih predtečah Darwina. Svi priznaju promjenljivost vrstih; al njihov nauk našao je slabo pristašah, jer nisu imali pravoga ključa od vratah istine, već su ga samo nagadjali. Nego i to je koristilo, jer se je tim barem postiglo, da su prirodoznance pripravili za teoriju descendencije, koja je dotle bila nešto nečuvena. Samo je još trebalo pravoga tumačenja, da si put prokrči u bieli sviet. Nu znamenito je (i to bit će opazili i štioci), što bliže Darwinu, da su to više učestali njegovi predteče, što je očevidan dokaz, da njegov nauk nije u istinu iz nebuha banuo u učeni sviet, nego se je iz daleka pripravljao i napredkom prirodoznanstva sve to više dozrievao, akoprem nije nitko baš sasvim spazio, što se ono iza brda valja, dok nije naspjela godina 1859., te je Darwin osupnuo učeni sviet svojim u istinu monumentalnim djelom o postanku vrstih. Što se je to baš već pomenute godine dogodilo, a ne poslije, to je opet plod vanrednih okolnostih, koje idemo da pripoviedamo.

Godine 1858. dobi Ch. Darwin razpravu pisanu na jednom otoku ostrvlja Molukkah, zvanom Ternate (u iztočnoj Aziji), a napisao i poslao mu ju je njegov prijatelj *Alfred Russel Wallace* (iztražujući onda prirodu Molukkah), uz molbu, da ju, ako mu se učini vriedno, saobći najslavnijemu našega vieka geologu Charlesu Lyellu. Naslov bijaše razpravi: „O neomedjašenoj težnji različakah udaljivati se od svoga pralika". Čitajuć Darwin ovu razpravu nadje se u čudu, jer se u njoj razlažu načela prirodnoga obira, samo što u njoj neima ovoga potonjega izraza. Darwin dostavi razpravu Lyellu, a ovaj glasovitomu biljaru Hookeru: obojica pronadju, da se razprava

Digitized by Google

mora tiskati; nu znajući odprije, da je Darwin od davna do istoga resultata svojih iztrazivanjah došao, do kojeg i Wallace, navale na Darwina, neka i on svoje resultate u kratko napiše, da se mogu obje razprave k jednu tiskati. Darwin udovolji njihovoj želji i pomenuti naučnjaci odpreme obje razprave tajniku družtva „Linnean Society“ u Londonu, da jih pročita u sjednici družtva i onda natiska u organu družtva (Journal of the Linnean Society), gdje su zbilja u III. svezki iste godine izašle. Razpravam dodaše isti naučnjaci vrlo znamenito po historiju darwinizma pismo, u kojem uz ostalo vele:

„Priložene razprave, koje imamo čast predložiti družtvu Linnean Society, i koje govore ob istom predmetu, naime o zakonih, koji utječu u postanak različakah, pasminah i vrstih, sadržavaju posljedak iztraživanjah dvojice neumornih prirodoznanacah, Charlesa Darwina i Alfreda Wallacea“.

„Ova gospoda domisliše se, svaki o sebi i neznajuć jedan za drugoga, istoj veleumnoj teoriji, kojom tumače postanak i trajanje različakah i osebujnih oblika (specifische Formen) na našem planetu. Obojicu dakle ide po pravdi zasluga, da su na ovom znamenitom polju iztraživanja obojica izvorni misaonici. Buduć da nije nijedan od njih do sada ove svoje pomisli objavio, akoprem smo na gosp. Darwina prije puno godinah više putah navaljivali, da to učini: to mislimo, da će biti znanosti u prilog, ako se obje razprave u isti čas objelodane. G. Darwin je toliko cienio Wallaceovo mnenje, da je predložio, neka se njegova razprava umah tiska. Na to smo mi pristali drage volje, al pod uvjet, da ni g. Darwin neuzteže javnosti svoje zapiske ob istom predmetu, koje smo mi jošt od g. 1844. poznavali. G. Darwin se je dugo ustručavao, namjenjujuć prvenstvo Wallaceu; napokon smo ga ipak privolili, te nam je dopustio, da uradimo što hoćemo. Mi smo dakle odlučili podnieti obje razprave družtvu Linnean Society, da se obje razprave u isto vrieme štampaju. Tako smo postupali, ne samo zato, što smo želili osigurati relativno pravo prvenstva obojici prijateljah, nego jošt i u interesu znanosti u obće; jer smo želili, da se čim prije iznesu na vidjelo mnenja, osnovana na zaključcih iz učinah, koja su plod mnogoljetnoga razmišljanja“. (Dr. Ad. Bernh. Meyer: Charles Darwin und Alfred Russel Wallace, str. IV.)

A tko je taj, ne baš predteča, nego upravo znameniti vršnjak Darwinov? Vriedno će doista biti, ako popostanemo kod odgovora na ovo pitanje.

Digitized by Google

Alfred R. Wallace rodio se je godine 1823 u Ushu (dakle je bio 14 godinah mladji od Darwina rodjena g. 1809). Godine 1844 postade profesorom u Leicestru, nu do skora se ostavi toga zvanja, da se posveti prirodoznanstvu, po imenu iztraživanju prirode u slabo poznatih zemljah. Toga radi otidje godine 1848 u južnu Ameriku, po imenu u braziljsku pokrajinu Paru. Četiri godine boravio je uz golemu rieku Amazon, te si ondje navukao hudu groznicu, koja mu je zdravlje sasvim pokvarila, da se je morao godine 1852 kući povratiti. Al eto jada iznenada! Brod, na kojem se je vozio, zapožari se na debelu moru. Požar se nedade ugasiti, te su morali svi putnici brže bolje u čamce skakati, da život spase. Brod izgori plamenom, a š njim sve Wallaceove sbirke, što jih je sabrao uz minule dvie godine, a malo ne i svi rukopisi i nacrti. Deset danah su po moru tumarali gladni i žedni, dok su se velikom srećom namjerili na brod, koji jih je poslje dugotrajna i opasna putovanja kući dovezao. Došav u Englezku Wallace napisa dva znamenita djela: „Putovanje uz rieke Amazon i Rio negro“, zatim: „Paome uz rieku Amazon“. Mislio bi čovjek, da mu je s biede, što ju je podnio na prvom putu, dozlogrdilo svako putovanje po divljih zemljah. Al eto ga već godine 1854, gdje putuje neklonuć duhom na otoke Molukke. Osam godinah je boravio u onih priedjelih putujuć sve jednako uzduž i u prieko po svih otocih, počevši od poluotoka Malakke, pak do Nove Guinee, iztražujuć njihovu floru i faunu, te sabirajuć sve što je znamenito. Plod svoga iztraživanja složi u premnogih razpravah, a poglavito u svom djelu o Malayskom ostrvlju. A koliko je on toga proučio, to ćemo razumjeti, kada doznamo, da je na svom putu sabrao do 125.000 stvarih po prirodopis znamenitih. Iza svoga povratka živi u Londonu kao sukromni književnik, nastojeć opisati, što je proučio na putu.

Dok je još boravio na otoku Ternate, uhvati ga jednoć groznica i za ove groznice (tako sam pripovieda) puče mu medju očima. Već prije bijaše proštio (kao što i Darwin) poznato Malthusovo djelo. Za one groznice uporavi Malthusova načela na ostalo životinjstvo. Čim je groznica jenjala, sjede i napiše pomenutu razpravu, pak ju pošalje Darwinu i neslutec, da ovaj ob istom predmetu piše. Da vidimo dakle u kratko, kako Wallace u pomenutoj razpravi stvar razlaže! Najzamašniji je razlog onih, koji dokazuju prvobitnu i stalnu raznolikost vrstih, što su različci stvoreni paćenjem vrlo promjenljivi i ostavljeni sebi povraćaju se redovitomu obliku roditeljah. Ta nepostojanost oblika da i jest osobina svih različakah,

Digitized by Google

pak to da valja ne samo za zapaćene nego i za prirodne različke. Wallace pako dokazuje, da je to posve krivo mnenje; jer da u prirodi ima obće načelo, koje čini, te mnogi različci znadu preživiti roditeljsku vrst i povod dati novim različkom, koji se sve to dalje odaljuju od pralika. Život zvjeradi da je „borba za bitak“. Tko je jači i vrstniji, on nadmašuje i preživljuje ostale. Sve ovo potvrdjuje Wallace mnogimi primjeri. — Neima sumnje, da ima ne samo umješno zapaćenih nego i prirodnih različakah, koji se više manje odalečuju od pralika. Stvar je pako posve očevidna, da će oni različci dulje živiti, koji se odlikuju kakvim osobitim svojstvom pomažućim jih u nabavi hrane i pića, u borbi s neprijateljem i prirodnimi silami. N. p. antilopa kraćih noguh i slabijega tiela mora da prije nastrada od svoje jače drugarice, koja zna bolje trčati. Što valja za pojedina individua, valja i za savkolik različak. Upravo zato nebi mogle upitomljene pasmine (n. p. kudrov, golub gušavac), da jih ostaviš samim sebi, preživljeti ostale prirodne pasmine; jer njihove paćenjem stečene osebine, ako i jesu čovjeku u volju, nisu podobne odoljeti svim nevoljam prirodna života. Tako n. pr. arapski ili englezki konj umie trčati kao nijedan drugi; al za to se mora hraniti hranom, koje u prirodi sam nebi namaknuo. Da ga pustiš dakle na slobodu, do skora bi smalaksao i zaglavio.

Wallace je ova svoja načela u više razpravah na široko razvijao, po imenu u svojih „Essays“, koji su godine 1870. na svjetlo izašli.

Al sada da vidite i da se divite vanrednoj čednosti obijuh naučnjakah. Obično nastoje ovakvi takmaci jedan drugoga površiti ili bar jedan drugomu zasluge smanjiti, a sebe što se više može izkititi. Ovdje vidimo baš protivno. Darwin nije počasio časa hvaliti u velike Wallace-ovu radjevinu; naročito za pomenutu razpravu reče (Origin of Species, str. 11), da je u njoj teorija prirodnoga obira vanredno krepko i jasno razvita.

Pak što veli Wallace? Evo njegovih riečih iz uvoda pomenutih „Essays“: „Ovo moje djelo će dokazati, da sam ja već onda (godine 1858.) razabirao i vriednost i domašaj onoga zakona, što sam ga bio obreo, i da sam ga od onda umio uporavljati u kojekakvom smjeru. Al ovdje dospievaju moja prâva. Meni je za života moga uviek godilo i godi mi jošte, što je g. Darwin davno prije mene oko istoga posla nastojao i što nisam baš ja morao pisati njegovo djelo „o postanku vrstih“. Odavna sam svoje sile izmjerio i znam vrlo dobro, da ovakvoj zadaći nipošto nedotječu. Puno vrstniji ljudi

Digitized by Google

od mene priznat će. da u njih neima one strpljivosti za nagomiljanje silnoga množtva svakojakih učinah, niti one divne sposobnosti za njihovo uporavljanje, niti onog oštroumlja u domišljanju, niti vrsnoće za pokušaje, niti onoga čudnoga, k jednu jasnoga, uvjeravajućega, pak opet kritičnoga razlaganja — sve vlastitosti, koje u svom harmoničkom skladu u g. Darwina čine, te je on možebiti najvrstniji izmedju svih ljudih za ono veliko djelo, pod koje je podlegao, pa ga i izveo".

Wallace je izprvo uporavljao svoju teoriju i na čovjeka; al pošto je bio prionuo uza „spiritizam", opozvao je sve ono, što je odprije za čovjeka dokazivao, jer se to nije moglo složiti s njegovim novim naukom[1]. I u tom pogledu je Wallacea nadmašio Darwin, ostavši dodjednim sve do časa umrloga.

---

[1] Evo kako to razjasnjuje prevoditelj njegovih „Essays" A. B. Meyer: „Wallace erweis't sich in hervorragendem Maasse als scharfer Dialektiker und Kritiker, und als Philosoph, der keine Consequenzen zu umgehen scheint. Er verwirft z. B. die Annahme eines Instinctes beim Menschen und bei Thieren und stellt als leitendes Princip hin, dass man keine neuen und mysteriösen Kräfte in die Rechnung einführen dürfe, so lange die Thatsachen selbst noch unbekannt sind und erst experimentell festgestellt werden müssen, oder so lange bereits erkannte Gesetze feststehenden Thatsachen Rechnung tragen. Auf der anderen Seite jedoch verschont er einige seiner eigenen Theoreme mit dieser scharfen und nützlichen Kritik und stellt scheinbar zwingende Alternativen, um zu einem Schlusse zu gelangen, der, statt einer beabsichtigten Erklärung von in der That bis heutigen Tages unerklärbaren Phänomenen, ein neues Räthsel einführt und obscurum per obscurius zu lösen vermeint. Er sagt z. B.: „Entweder ist alle Materie bewusst, oder Bewusstsein ist etwas von der Materie Verschiedenes, und in dem letzteren Falle ist seine Anwesenheit in materiellen Formen ein Beweis von der Existenz bewusster Wesen ausserhalb oder unabhängig von dem, was wir Materie nennen". Wallace entscheidet sich für den ersten Fall, dass alle Materie bewusst sei, dass sie Kraft, dass sie Willenskraft sei und spricht die Kraft endlich als ein Product des Geistes an. Auf solcher Brücke meint er die Kluft zwischen Wissenschaft und Glauben überschreiten zu können und übersieht, dass er lediglich mit Worten operirt, welche durch den Verstand nicht erfasst werden können, und mit welchen ein Jeder einen anderen — oder gar keinen Sinn verbindet, und dass er sich auf Gebiete wagt, auf welche hin besonnene Forscher ihm nicht folgen dürfen, wollen sie überall Irrwege vermeiden.

Durch fast alle wissenschaftliche (und andere) Werke der Engländer — mit wenigen leicht zu bezeichnenden Ausnahmen durch Werke von dem höchsten sachlichen Werthe, zieht sich der Wunsch, eine Versöhnung der Wissenschaft mit dem Glauben herbeizuführen, und diese

Digitized by Google

Svi do sada navedeni predteče Darwina u novije doba rodom su Englezi. Odtuda bi mogao tko izvoditi, da darwinizam nije kakva obća od svih priznana idea, već da je to samo specifična englezka pomisao, kakav englezki osebunjak, englezki spleen, za koji se drugi narodi nisu brinuli, niti marili. Al bi se ljuto prevario, tko bi tako umovao, makar se to na oko, prema tomu što smo do sada kazivali, istinito ili bar vjerovatno činilo. Vidjet ćemo malo niže, da se je bome i u drugih prosvietljenih narodah našlo poviše umnih duhovah, koji su više manje nagadjali i nazirali istinitost Darwinovih načelah; al su našli slabo odziva i medju svojimi zemljaci, a kamo li preko medjah svoje domovine. To i jeste razlog, zašto se u nabrajanju Darwinovih predtečah nedržim kronologičkoga reda; jer ako ima medju timi predtečami kakve sveze, to je ima samo toliko, koliko su istoga porekla. Predteče jednoga naroda nisu djelovali na one drugoga kojega naroda; jer njihov nauk nije mogao pravoga korienja uhvatiti, te je ponajviše samo kao kakov meteor preletio preko književnoga obzorja. Tek u naše doba počelo se je bilo uvažavati iztraživanja njekih francezkih prirodoznanacah i s nefrancezke strane, kao što ćemo malo niže vidjeti, jer evo nas kod *francezkih* predtečah darwinizma, o kojih govori na široko de Quatrefages u svom djelu „Charles Darwin et ses précurseurs français. Paris 1870."

Thatsache kann es wohl, ohne dass an diesem Orte eine Erklärung derselben beabsichtigt würde, erläutern, wie selbst ein so hervorragender Kopf wie Wallace dazu gelangt, diesem Geiste der Zeit zu opfern. Dass er dieses Opfer in einer so besonderen Weise verrichtet, möge durch den Umstand beleuchtet werden, dass er dem „Spiritualismus" huldigt, nicht etwa einer philosophischen Geistesrichtung oder Schule, welche so benannt werden könnte, sondern einer besonders in England und Amerika verbreiteten Lehre, die in ihren Auswüchsen Geisterklopfen und Tischrücken (einen jetzt hinlänglich aufgedeckten Schwindel) zu Wege brachte, in ihren gemässigteren Anhängern aber zum Mindesten den Verkehr mit Geistern unterhält und vieles Unbegreifliche verübt. So sonderbar es in Deutschland erscheinen mag, so ist es nichtsdestoweniger ein (in England allbekanntes) Factum, dass Wallace ein „Spiritualist" ist, welcher sich offen als solchen bekennt; und dieses Factum — wenn es auch einer Erklärung spottet — möge zur Beleuchtung mancher in den beiden Schlussabhandlungen ausgesprochenen Ansichten verwandt werden. Es wird sich trotz dieser Ungereimtheiten aber wohl Niemand den Genuss an der durchaus originellen Leistung, welche in den vorliegenden Essais niedergelegt ist, verkümmern lassen.

Digitized by Google

O postanku vrstih počelo se je u Francezkoj razmišljati stoprv u početku 18. stoljeća, a prvi je o tom umovao *Benoit de Maillet*, lorenski plemić (rodjen 1659., a preminuo g. 1738.), u svom posmrtnom djelu „Telliamed, ou Entretiens d' un philosophe indien avec un missionnaire Français sur la diminution de la mer, 1748 i 1756[1]. Pisac toga djela bio je za života svoga francezki konzul u Egiptu i napisao je više uvaženih djelah o toj zemlji. Pod starost otidje u mir i sastavi malo prije pomenutu knjigu; nu zlo i naopako po se. On prodje onako kao što i lord Monboddo (gl. str. 54). Zato Quatrefages započimlje svoje razlaganje o Telliamedu ovimi riečmi: „Idem da pišem ime, koje ima tu žalostnu povlasticu, da probudjuje posvuda i svagda prezirni posmieh il porugu. Nu meni se je uviek činilo, da mu se time krivda nanosi. Nenamjeravam ga hvaliti preko zaslugah; nu neće biti s gorega, ako pokažem, zašto su na njega tako žestoko napadali, ne samo oni, kojim je bio donjekle naravni protivnik, nego i oni, za koje bi čovjek mislio, da su ga smatrali svojim saveznikom".

M. d' Archiac, njegov vjekopisac, kaže za njega, da je bio de Maillet čovjek vrlo uman, razborit i za svoje vrieme vrlo učen. Al on je bio *filozof*, kao što se je onda govorilo, ili *libre penseur*, kao što bi se danas reklo. Budući vrlo živahne mašte smislio je osobit sustav o sastavu svemira, o prošlosti i budućnosti zemlje, o postanku živora. Nu taj sustav se nije sudarao s dogmami u obće, zato je bio od njihovih braniteljah žestoko napadan i upravo atheismom biedjen, akoprem je naročito priznavao, da ima jedan bog, vječni i bezkrajni duh, koji je stvorio sve, što jest. Dapače je dokazivao, da se njegov kosmogonički sustav sudara s bibliom, pod uviet, da se koješta drugčije tumači nego obično[2].

S druge strane udariše po Talliamedu isti slobodoumnjaci, na čelu jim Voltaire, koji ga je upravo obasuo porugami. Zna se, kako su bile onda, a jesu još i sada, u javnome mnenju francezkom zamašne Voltaireove rugalice i brukalice. Pak što je navelo Voltairea, te se je onako nemilo oborio na Telliameda? U 17.

[1] Čitajuć prvu rieč naslova „Telliamed" straga razabrat ćeš, da je to ime pisca de Maillet.

[2] Jedan priedlog de Mailletov prihvaćen bi poslije i od samih pravovjernih bogoslovacah, naime, da se po hebrejskoj rieči *„jom"* u pripoviesti o stvorenju svieta neima razumievati *dan* nego *razdobje* (époque). Nu „jom" je već sv. Augustin preveo sa „aevum".

*

Digitized by Google

i 18. stoljeću bila se je žestoka bitka medju plutonismom i neptunismom, t. j. o tom, je li zemlja svoj sadašnji oblik dobila od ognja ili od vode. De Maillet je bio pristaša neptunizma. Našav daleko od mora na visokih planinah okamenjene ostanke morskih životinjah, nagadjao je, da je izkoni sva zemlja bila morem, to jest pod vodom. Kako je voda po malo hlapila, stade se pomaljati kopno, koje je sve to više raslo. Odavle se razabire, da de Maillet nije razumievao onakov obći potop, kako ga Genesis opisuje, t. j. nije bio diluvionista, na koje bijaše Voltaire zamrzio, i zato Telliameda onako na ruglo stavio. U zli čas po se! Jer on sam je na pitanje: „kako su dospjele okamenjele ljušture na vrh planinah?“ odgovorio, da su jih ondje valjda izgubili romari putujući iz Rima; a okamenjele ribe nadjene na Alpah da su bili valjda putnici, jer su jim se usmrdile. bacili, te su se ribe s vremenom okamile. Dan danas se svatko smije Voltaireovu mudrovanju.

Al odkuda živor u moru i na kopnu? Za prvi početak živora vjerovao je de Maillet, što i mnogi njegovi vršnjaci, u tako zvanu panspermiu t. j. da po svemiru lebdi neizmjerno množtvo životinjskih i bilinskih zametakah, kličicah, koje su dospjele i na zemlju, dok je još bila sva pod vodom. Nego budući da je bio izprva sav živor morski, to onda mora da sve kopnene životinje i biljke lozu vuku od morske živine i bilja. Zato traži sliku i priliku kopnenim životinjam u moru, te misli, kako je more malo po malo uz više tisućah godinah osiecalo, da su se morske životinje priučavale zraku i kopnu. To dokazuje morskim zeljem, dinjom, koprivom, grozdjem, letećimi ribami, morskimi sisari (kitovi) i morskimi ljudi (za koje se je onda obćenito vjerovalo da jih ima). Nego de Maillet nemisli (kao što Anaximander), da su se te kopnene životinje naprečac iz morskih razvile, da jim je morsko tielo bilo samo kao ljuska, kao kukuljica, iz koje su se prokljuvale gotove kao pile iz jajeta; već da se je samo gdjekoja morska životinja, jedna izmedju tisućah, priučavala polako životu na kopnu, t. j. izprva bila vodozemcem, a tek kasnije se je iz nje razvila prava kopnena životinja. Da je de Maillet uz bujnu maštu slabo poznavao prirodu, to potvrdjuje njegovo mnenje o postanku pticah. Ribe zvane morska lastavica ili ljiljak (Exocoetus) bit će bile u žestini lova, ili na bjegu, ili od vihra podaleko na obalu dospjele, u kakov ševarik ili travnik, u kojem su nalazile po malo hrane, a smetao jim je, te nisu mogle natrag u more. Sudjelovanjem zraka izcjepale jim se osušene ljuske u

Digitized by Google

perca, a plitve u noge, vrat i glava se je pružila, i ova potonja dobila je kljun, a riba se prometnula pticom[1].

Da ovo njegovo mudrovanje ocienimo, treba pamtiti, da su tu na njegovu maštu djelovali nekoji crkveni pisci, dokazujući preobraženje morskih životinjah u ptice, da protumače rieči svetoga pisma (Genesis I, 20).

O tom predmetu se je toga za čudo mnogo napisalo, al ne u smislu darwinizma, nego zato, da se dokaže, da su ptice vodene životinje, dakle se njihovo meso može u postu jesti[2].

Quatrefages ocjenjuje ovako de Mailleta: „Tel est le système que de Maillet joignit à ses sérieuses études de géologie et de paléontologie. A tout prendre et à tenir compte de la date, il n'était pas mal conçu. L'auteur partait de faits matériels bien observés et d'une interprétation de ces faits au moins plausible à une époque où la théorie des soulèvements était loin de tous les esprits: il s'appuyait sur une doctrine professée par les maîtres de la science; il n'ajoutait qu'une hypothèse, celle de la transmutation des espèces. A l'appui de cette hypothèse, il n'invoquait guère que des arguments difficiles à réfuter, précisément à cause de ce qu'ils avaient de vague; mais cela même dut séduire la plupart de ces esprits faciles à contenter, qui veulent avant tout qu'on leur explique l'inexplicable. Il avait commencé par constater et étudier des faits vrais dont il comprit, mieux que la plupart de ses contemporains, l'importance et la signification précises; il les avait coordonnés d'une manière assez rationnelle, et ce travail lui assignait un rang honorable parmi les savants de son temps. Non content d'avoir compris l'enchaînement des phénomènes, il les remplaça par l'hypothèse et l'imagination. Voilà comment un livre „commencé avec toute la sévérité des méthodes scientifiques" aboutit à des conceptions qu'on ne songe même plus à combattre".

Puno je znamenitiji od de Mailleta predteča Darwina (jer prost od naklapanjah puke mašte) proslavljeni njekoć *George Louis Leclerc comte de Buffon* (rodj. 1707, † 1788), pisac djela „Histoire

---

[1] La transformation d'un ver à soie ou d'une chenille en un papillon serait mille fois plus difficile à croire que celle des poissons en oiseaux, si cette métamorphose ne se faisait chaque jour à nos yeux.

[2] Toga radi se je na široko dokazivalo, da n. pr. vrst patke zvana „Anas Bernicla" postaje od njeke vrsti ljušture zvane „Lepas anserifera"; „Entenmuschel" (naški: morski kalež). Sličnoga porekla je i ime naše „postne race".

Digitized by Google

naturelle générale et particulière. Paris 1749—1789", o kojem je pol vieka radio. Djelo to je pravo ogledalo Buffonova mišljenja, koje se je uz pol vieka svakojako razvijalo i mienjalo. Njeko vrieme je prianjao uz teoriju descendencije, i u toliko je zavriedio, da se zove predtečom Darwina; nego kao što ćemo vidjeti, pod starost je ovo svoje uvjerenje sasvim promienio.

Kad je u početku druge pole prošloga vieka glasovito svoje djelo počeo pisati, bio je Buffon još evolutionista u smislu Leibnizovu i Bonnetovu: svikolici stvorovi, počev od andjela pak do rude, prikazivali su mu se kao velika ljestva. „Vidimo (pisao je onda), da neima sućne i absolutne razlike medju životinjom i biljem, već priroda silazi postupice od životinje, koju držimo najsavršenijom, k životinji manje savršenoj, a od ove sve dolje do biljke. Za sladkovodnoga polipa može se kazati, da je najniža životinja, a najviša biljka". (Kud i kamo nesavršenije živine poznajemo danas!)

Al za ovu ljestvu nisu vjerovali ni Leibniz ni Buffon, da se je savršeniji stvor iz nižega razvio, već da je ta ljestva od izkona postojala.

Proučavajuć Buffon anatomske slike i opise svoga druga Daubentona počeo je naslućivati, da ima u životinjstva njeko jedinstvo, da je sve stvoreno prema nekakvomu praliku (typus). „Ako izmedju neizmjernih razlikah (piše Buffon), koje nam prikazuje živa priroda, uzmemo tielo koje životinje, pa makar i samoga čovjeka, da ga poredimo s tielom drugih životinjah: naći ćemo, da zbilja ima svaki živorak svoju osobitu individualnost, i samo se nebrojenimi tankimi razlikami jedan od drugoga luči; nu podjedno ćemo naći i njeku prvobitnu obću osnovu, koju možemo na daleko proslieditи. Da mučim o ustrojih probave, cirkulacije i razploda, koji su zajednički svim životinjam, te bi ove bez njih prestale biti životinjami, prestale bi razplodjivati se i same živiti — ipak ima u svakom onom dielu tiela, kojimi se životinje jedna od druge spolja razlikuju, zajedno i očevidne sličnosti, koje nas nehotice vode do pomisli, da je sve prema jednomu praliku stvoreno. Uzmimo n. pr. konja — ima li što na prvi pogled različitije nego što je čovjek i konj? Al kad stanemo diel po diel, osobinu s osobinom poredjivati, više ćemo se čuditi sličnosti tih dielovah, nego razlikam. N. pr. rebra imaju ljudi, kao što i četveronožci, ptice, ribe; dapače i dolje u kornjačah nalazimo jim traga u prugah u oklop utisnutih. Ovdje ću još primietiti, da je konjska noga, koja se od čovječje

Digitized by Google

ruke toliko razlikuje, opet sastavljena iz istih kostih, iz kojih i čovječja ruka, i da mi imamo na kraju svakoga prsta nokat, koji je analogon konjskomu kopitu. Nije li ova tajna sličnost čudnovatija od spoljašne razlikosti? Pak ona postojanost u gradjevnoj osnovi, koju možemo proslediti iduć od čovjeka k četveronožcem, od ovih ka kitovom, od kitovah k pticam, od pticah ka gmazovom, a od gmazovah k ribam; jer u svih nalazimo po gotovu sve sućne dielove jednake, kao što su srce, crieva kičma — nepokazuje li to sve, da je stvoritelj htio upotrebiti samo jednu glavnu ideu, al ju je pod jedno svakojako preinačivao, tako, da se čovjek jednako diviti mora izvrsnoći izvedenja i jednostavnosti osnove?"

„Smatrajuć stvari ovako, nebi li mogli ne samo osla i konja, nego i čovjeka i majmuna, četveronožce, pak i sve životinje držati članovi iste porodice? Al u ovoj ogromnoj porodici nailazimo na druge pomanje porodice, ne samo u životinjah nego i u bilju, od kojih imaju nekoje samo dva tri člana (vrsti), a druge mnogo njih, pa jih je priroda sve uz dugo predugo vrieme izvela. Ove manje porodice mogle su postati samo križanjem jedne vrsti s drugom, ili pako postupičnim nakupljivanjem promienah i odrodjivanjem od prvotnoga pralika. — Al ako dopustimo, da ima onakvih porodicah, plemenah, da magarac s konjem jedno pleme čini, i da se jedan od drugoga razlikuje usliед izrodjaja od zajedničkoga pradjeda: onda moramo dopustiti jošt i to, da majmun spada u čovječju porodicu, da je samo izrodjen (degenere) čovjek, i da ima isto tako zajedničkoga praotca s čovjekom, kao što ga ima magarac s konjem. Odtuda bi sliedilo, da svaka porodica, životinjska i biljevna, polieže od jednoga stožera; al su se nekoji potomci iza mnogih generacijah više razvili i uzobrazili od drugih, koji su niže zaostali".

„Čini se, da prirodoznanci, koji su životinjstvo i bilje tako pomnjivo na porodice razgodili, nisu dovoljno promislili posljedice toga svoga postupka, tih praemissah; tà ove bi stegle svekoliko stvaranje svieta na vrlo malen broj individuah. Jer ako imamo valjanih razlogah za postavljanje onih porodicah, pak ako se jednoć dokaže, da ima medju živinom i biljem, neću kazati pojedinih vrstih, nego makar samo jedna jedina vrst, koja upravim poreklom polieže od koje druge vrsti; n. pr. kad bi se jednoć dokazalo, da je magarac samo izrodjen konj — tad se prirodnoj sili nebi više mogle medje utesati i mi nebi pogriešili umujuć, da je priroda mogla uz dovoljno vrieme iz jednoga živorka sve ostale zapatiti". Do skora postupi još dalje napried i stade ovako umovati: „Mjesto da magarca držimo

Digitized by Google

izrodjenim konjem, više bismo imali razloga konja zvati usavršenim magarcem, a ovcu kozom tanke vrsti, koju smo za svoju potrebu odgojili, usavršili i razplodili. U obće bismo imali tražiti poreklo svim savršenijim životinjam u pomanje savršenih, al jim inače najsličnijih divljih vrstih. Priroda sama nemože toliko uraditi, koliko priroda u družtvu s čovjekom". Ovako je Buffon pisao god. 1755. On je dakle već počeo bio vjerovati u promjenljivost vrstih; al je takve promjene pripisivao donjekle čovječjemu nastojanju.

Nego već sliedeće godine pokročio je dalje i priznao, da može donjekle i priroda polagano životinje mienjati. „Motreć pojedine vrsti živine u raznih podnebjih razabrat ćemo medju njimi različakah razlikujućih se veličinom i oblikom. Te razlike poliežu od podnebja, u kojem žive i koje djeluje na jednu vrst više na drugu pomanje. Al onakvo preobražavanje biva tek polagano i neznatno. Veliki proto prirode je vrieme. Ovo postupa svedjer jednakim korakom, neskače i nepreskakuje; samo postupice, uz mnoge generacije izvodi sve stvari; promjene, što jih zameće, izprva se niti neopažaju, al malo po malo se ipak razabiru, i napokon pokazuje se njihov posljedak tako očito, da o njem nemožeš više posumnjati. Nu ipak su valjda životinje, pak i sam čovjek, dok je slobodan i divlji, pomanje izvrgnut svake ruke promjenam i preobražavanju, nego pitome zivotinje; jer u slobodi mogu si po volji odabrati hranu i podnebje."

Još se je više uslobodio Buffon sliedećih godinah (1757—1761) pišuć: „Sva je prilika, da sve životinje novoga svieta (Amerike i Australie) lozu vuku od svojih rodjakah u starom svietu, a da priroda sa svoga običnoga postupka i puta nije zašla. Možemo reći, da su se životinje novoga svieta, budući uz puno vjekovah razstavljene prostranimi oceani i zemljami, korak po korak mienjale, te su s vremenom postale manje i promienile svoje biljege. Nu to nam nemože smetati, a da jih sada u sustavu nerazvrstimo u različite vrsti; jer razlika je razlika, postala ona vremenom, podnebjem, tlom, ili stvorenjem. Ja tvrdim, da priroda neprestano kao da teče i biba se. Čovjeku neka dostaje, ako ju shvati, kakva je za njegove dobe, i ako može dva tri puta poglednuti u njezinu prošlost i budućnost, da uzmogne razabrati, kakva je njekad bila i kakva će njekoć biti". Uzrok promjenam nalazio je Buffon u spoljašnjih prilikah, u tlu, podnebju i hrani; samo u domaće živine pripisuje nekoje instinkte navadi, a nekoja svojstva robstvu, kao

Digitized by Google

što n. pr. žuljeve u deve, koji se namiru. Al sve je to samo onako mimogred napomenuto.

Ovako umujuć Buffon uz više godinah nadje se napokon, kao što smo vidjeli, usred darwinizma. Al njegovo razlaganje probudilo je negodovanje pravovjernih krugovah, pa ga osudi i sama Sorbonne, vrhovno francezko znanstveno sudište, jer da se ono protivi riečim svetoga pisma o stvorenju svieta. Što će sada Buffon? „Humiliter se subjecit"; zabušen izjavi, da to sve neide; jer sveta nas objava uči, da je bog sam sve životinje stvorio. To je napisao god. 1753.

Nego povrativ se u živu prirodu i gledajuć kako su više putah neznatne i promjenljive one razlike, koje razstavljaju jednu vrst od druge, opet ga je teknuo um, nebi li čovjek ipak mogao tvrditi i vjerovati, n. pr. da je magarac samo kržljav konj, a vuk izrodjen pas. Godine 1766 (u XIV. dielu svoga prirodopisa) reče za čovjeka, da je manje osamljen u prirodi i da ima bližih susjedah nego što jih ima lav, slon, konj i druga plemenita živina. „Proučavajuć ustrojstvo orang utangova tiela jednako ćemo biti pravedni, il ga smatrali najvišim majmunom, il najnižim čovjekom; jer osim duše ima sve ono što i ljudi, a tielom se manje razlikuje od čovjeka nego od nekojih životinjah, koje pišemo u majmune. Što u njem nenalazimo duše, bit će možda odtuda, što orang-utang nije onako uzgojen kano čovjek, il što još nije dovoljno motren i opažan. „Mi poredjujemo (piše Buffon) divljega šumskoga majmuna s prosvietljenim gradjaninom naših velikih gradovah. Al mi bi ga imali porediti s grdim Hotentotom, pak bismo našli, da onaj gotovo toliko stoji nad najnižim čovjekom, koliko najniži čovjek nad orang-utangom".

Ele došljednošću se Buffon nije odlikovao, zato se netreba čuditi, što je god. 1765 opet tvrdio, da je glavni typus nepromjenljiv, i da se mienjaju samo spoljašnji neznatni biljezi živora. „Svaka vrst ima svoj typus, glavni njegovi biljezi su vječni, neizbrisivi, stalni, samo uzgredni potezi se mienjaju" — to je proglasio dogmom. Napokon je svaku promjenljivost pralika naprosto zanijekao.

Uz ovu prevrtljivost Buffonovu porodila se je razpra, ide li Buffon medju pristaše Cuviera ili Darwina. Kao što smo vidjeli, može se jedno i drugo za njega tvrditi, prema tomu, koju dobu njegova života uzmemo za temelj svoje tvrdnje. Može biti, da ga je zaplašila vika pravovjernih, te se je pod starost povratio u njihovo krilo na oko, a u sebi je mislio kao što i Galilei „e pur si

Digitized by Google

muove". A može biti, da je bio zbilja premac E. Baeru, koji je takodjer pod starost porekao svoja darwinistička načela.

Svakako sjeme Buffonom posijano nije sve od njega ugušeno, već je dosta toga niklo po njegovoj smrti, a jamačno je mnogo toga od njega usvojio i njegov neposredni učenik, a najznamenitiji francezki predteča Darwinov, po imenu *Jean B. P. A. de Lamarck*. Evo kako oduševljeno Häckel (Schöpfungsgeschichte str. 98) karakteriše njegove zasluge u tom pogledu: „An der Spitze der französischen Naturphilosophie steht Jean Lamarck, welcher in der Geschichte der Abstammungslehre neben Darwin und Goethe den ersten Platz einnimmt. Ihm wird der unsterbliche Ruhm bleiben, zum ersten Male die Descendenztheorie als selbständige wissenschaftliche Theorie ersten Ranges durchgeführt und als die naturphilosophische Grundlage der ganzen Biologie festgestellt zu haben. Obwohl Lamarck bereits 1744 geboren wurde, begann er doch mit der Veröffentlichung seiner Theorie erst im Beginn unseres Jahrhunderts, im Jahre 1801, und begründete dieselbe erst ausführlicher 1809, in seiner klassischen „Philosophie zoologique". Dieses bewunderungswürdige Werk ist die erste zusammenhängende und streng bis zu allen Consequenzen durchgeführte Darstellung der Abstammungslehre. Durch die rein mechanische Betrachtungsweise der organischen Natur und die streng philosophische Begründung von deren Nothwendigkeit erhebt sich Lamarcks Werk weit über die vorherrschend dualistischen Anschauungen seiner Zeit, und bis auf Darwins Werk, welches gerade ein halbes Jahrhundert später erschien, finden wir kein zweites, welches wir der „Philosophie zoologique" an die Seite setzen könnten. Wie weit dieselbe ihrer Zeit vorauseilte, geht wohl am besten daraus hervor, dass sie von den Meisten gar nicht verstanden und fünfzig Jahre hindurch todtgeschwiegen wurde. — Den hohen Ruf, welchen Lamarck sich als Naturforscher erwarb, verdankt derselbe nicht seinem höchst bedeutenden Werke, sondern zahlreichen speciellen Arbeiten über niedere Thiere, ins besondere Mollusken, sowie einer ausgezeichneten Naturgeschichte der wirbellosen Thiere, welche 1815—1822 in 7 Bänden erschien. Der erste Band dieses berühmten Werkes enthält in der allgemeinen Einleitung ebenfalls eine ausführliche Darstellung seiner Abstammungslehre".

Nu ovako se o Lamarcku tek danas piše, a za života svoga smatran je sanjarom i snatriocem, akoprem se je inače izticao kano vrlo oštrouman i vješt prirodoznanac, tako da ga Quatrefages

Digitized by Google

zove s razlogom francezkim Linnéom. Pak opet mu bijaše sva slava potamnjela i to sve š njegovih prirodoslovnih teorijah, kojih nitko od njegovih vršnjakah nije razumio niti shvaćao, budući da nisu pošle bile utrenikom, nego si krčile posve novu stazu. S toga je bio Lamarck za dugo biljegom bruke i poruge u prirodoznanacah. Pa kako li se vrieme mienja! Dok dan danas slabo tko pita za njegova prirodopisna djela: iznose se na vidjelo i slave uprav ona njegova djela, koja su mu za života samo obćim posmjehom i sažaljenjem urodila. Da vidimo dakle tu Lamarckovu teoriju, koju je tako čudnovata sudbina zapala!

Da se čovjek iznadje i razabere u neizmjernome množtvu prirodnih stvarih, treba mu te stvari po stanovitih načelih razgledati, pretražiti, pak onda razgoditi, razrediti i razklasti. Ovaj diel prirodoznanstva zove Lamarck umješnim i oštro opominje, da njegova pravila treba razlučiti od zakonah i djelah same prirode. — Prema tomu se razgadjaju svi prirodci t. j. svi dielovi prirode na redove, razrede, plemena, rodove i vrsti; al i opet ističe, da su ovo samo umješna sredstva, za koja sama priroda ništa nezna[1].

U istinu se je izprva gledalo kod razredjivanja živora samo na to, kako bi se lakše razpoznali pojedini živorci; a na kakav prirodni red nije se pomislilo, jer se za njega ni slutilo nije. Stoprv u novije vrieme počela se je uslied velikoga napredka u prirodopisu tražiti naravna razredba živora; jer Linnéov sustav, kolikogod je uman, opet je samo umjetan.

Al razredba živora prema prirodi vrlo je mučan posao; jer za mnoge redove životinjah čini se, da jim je zbilja sama priroda medje utesala i mnogo će proći vremena, dok se prestane vjero-

[1] Mais ces classifications, dont plusieurs ont été si heureusement imaginées par les naturalistes, ainsi que les divisions et sous-divisions qu'elles présentent, sont des moyens tout-à-fait artificiels. Rien de tout cela, je le répete, ne se trouve dans la nature, malgré le fondement que paroissent leur donner certaines portions de la série naturelle qui nous sont connues, et qui ont d'apparence d'être isolées. Aussi l'ont peut assurer que, parmi ses productions, la nature n'a réellement formé ni classes, ni ordres, ni familles, ni genres, ni espèces constantes, mais seulement des individus qui se succèdent les uns aux autres, et qui ressemblent à ceux, qui les ont produit. Or ces individus appartiennent à des races infiniment diversifiées, qui se nuancent sous les formes et dans tous les degrés d'organisation, et qui chacune se conservent sans mutation, tant qu' aucune cause de changement n'agit sur elles. (Philosophie zoologique I, 21).

Digitized by Google

vati, da su sisari, ptice itd. redovi, po samoj prirodi od ostalih razstavljeni i osamljeni. Što više napredujemo u poznavanju prirode, to više nestaje medjah medju pojedinimi redovi, baš i onimi. za koje se je mislilo, da su najviše osamljeni.

Da sve to potanko dokaže, svraća se Lamarck k pojmu *vrsti* (species), tomu najnižemu dielilu organičkoga svieta. Što će reći „vrst“? Ovo na oko neznatno pitanje od zamašne je znamenitosti po filozofiju u obće, jer se u njem krije zagonetka o postanku živora[1]. Al je odgovor na to pitanje vrlo mučan. Lamarck navodi za dokaz tomu neizviestnost znanosti i nepriliku prirodopisacah. koja jih snalazi, kad jim valja potanko obilježiti susjedne vrsti; pozivlje se na veliko množtvo tako zvanih „dvojbenih vrstih“, to će reći onih, za koje se nemože potanko osjeći, jesu li vrsti ili suvrsti, pasmine. Više putah zapovraća se na postupnost, što nam ju prikazuju svekolike vrsti i typi[2]. Iz ovih učinah, uzetih od divlje živine i bilja, zaključuje, da vrst neima u obće one stalnosti (constance), koja joj se obično pripisuje. Zatim navodi primjere čudnovate variacije kod životinjah domaćih, po imenu kod kokah i golubovah. Onda navodi posljedice tih učinah i nastoji jih razjasniti.

Lamarck razlikuje prirodu od svemira: ovaj potonji mu je skup svih tjelesah, sve tvari; a priroda mu je skup silah djelujućih na ma-

[1] C'est n'est pas un objet futil que de déterminer positivement l'idée que nous devons nous former de ce que l'on nomme des *espèces* parmi les corps vivans, et que de rechercher, s'il est vrai que les espèces ont une constance absolue, sont aussi ancienne que la nature, et ont toutes existé originairement telles que nous les observons aujourd'hui; ou si, assujetties aux changemens de circonstances qui ont pu avoir lieu à leur égard quoiqu' avec une extrême lenteur, elles n'ont pas changé de caractère et de forme par la suite des temps.

L'éclaircissement de cette question n'intéresse pas seulement nos connoissances zoologiques et botaniques, mais il est en outre essentiel pour l'histoire du globe. (Philosophie zoologique I, 53.)

[2] Comment pouvois-je envisager la dégradation singulière qui se trouve dans la composition de l'organisation des animaux, à mesure que l'on parcourt leur série, depuis les plus parfaits d'entr'eux, jusques aux plus imparfaits, sans rechercher à quoi peut tenir un fait si positif et aussi remarquable, un fait qui m'est attesté par tant de preuves? Ne devois-je pas penser que la nature avoit produit successivement les différens corps doués de la vie, en procédant du plus simple vers le plus conposé; puisqu'en remontant l'échelle animale depuis les animaux le plus imparfaits, jusqu'aux plus parfaits, l'organisation se compose et même se complique graduellement, dans sa composition d'une manière extrêmement remarquable? (Philosophie zoologique I, 2.)

Digitized by Google

teriju. Jedna od tih silah je sila životna, koja se pridružuje tvari, pak ju oživljuje: ona je oživila i napučila zemlju izprva pustu. Lamarck vjeruje dakle u samorodstvo i tumači ga evo ovako: Privlačitošću su se skupile, a skupljaju se i dan danas u moru vrlo maljušne stvarce od hladnetine i sluzi. Sudjelovanjem svjetla prodire u te sićušne stvarce toplina i munjevina, uslied šta se u njih razvija odbojitost, koja razstavlja pojedine trošice (molecules), pravi šupljine i time stvara tananu mrenu od stanicah. Od sada mogu te stvarce upijati pak izbijati tekućine i okružne plinove. Životno gibanje počimlje i (prema prvobitnomu sastavu te maljušne stvarce) evo ti začetka od biljke ili životinje. Može biti, da se ovako zameću i savršeniji živorci. Pak zašto nebi i utrobnjaci? Pak zašto nebi i mahovine i lišaji? — pita Lamarck

Kad prirodoznanac, pošav od prvotnih bićah, koja je priroda neposredno začela i rodila, motri sav skup životinjah i bilja, razabire vrlo živo, da se ustrojstvo pojedinih grunakah (groupe) postupno sve to više usavršuje i zamršuje. Al ovo da valja samo na veliko; onakve ljestve u živoru, kakvu su bili zamislili Leibnitz, Bonnet i drugi filozofi i prirodopisci, da neima nipošto u istinu. Živina da je posve razstavljena od bilja, svako od ovih carstvah da prikazuje posebnu povorku. Istina, da imaju oba isti postanak (samorodstvo), u obadva je bilo prvotno ustrojstvo vrlo jednostavno, pak se je sličnimi sredstvi popunjavalo; al u oba dva su pravionomu razvitku smetale slučajne okolnosti. Odtuda one praznine, one nepravionosti isto tako u obliku, kao što i u nutrnjem ustrojstvu.

Nu jedan obći zakon da se razabire očevidno u pojedinih plemenah, rodovah, a osobito vrstih: odtuda one neprilike, na koje prirodopisac svaki čas nailazi, kad hoće da uteše medje pojedinim grunkom. Svaki dan se nalaze novi posrednici medju typi, za koje se je mislilo, da su posve razstavljeni. Tako evo monotremata (ornithorhynchus, echidna itd.) vežu sisare, gmazove i ptice[1].

Kako da tumačimo ovo stanje stvarih? Lamarck odgovara na to pitanje „prirodnom moći“ (pouvoir de la nature). Ona da sve to izvodi. „Bjelodano je (nastavlja Lamarck), da nije na jedan put stvorila sve životinje, sve bilje; jer ona postupa polagano, korak po korak; njezino djelovanje tako je sporo, da ga mi kratkovjeki ljudi niti neopažamo[1].

[1] Pomenuto pleme (Monotremata) bilo je malo prije Lamarcka obreteno.

[2] Histoire naturelle des animaux sans vertèbres. Introduction.

Digitized by Google

Prvotna bića, stvorena svakako fizičkimi silami i nadarena od njih prvom iskrom života, razvijahu se i razvijaju se sveudilj; samorodstvo prvotnih živorakah započelo je umah prvi dan iza stvorenja svieta i djeluje još i danas kako onda. Od onih prvih ustrojnih bićah poliežu sva bića, kolikogod jih bilo u carstvu životinjstva i bilinstva; i najsavršenije vrsti vuku od njih lozu, njihovi su potomci.

Priroda je gospodarica tvari, prostora i vremena (što se sve njezinoj zapoviedi pokorava), te može biti roditeljicom svih bićah. Al i ona postupa po zakonih. Četiri su glavna zakona, koja Lamarck napose razlaže.

Prvi od tih zakonah kaže, da život nastoji svojimi vlastitimi silami oko toga, da živuće tielo raste i povećava objam svojih udah, dokle god nedospie do stanovite mete, što ju je sam život osjekao. Ta je meta smrt, naravna posljedica života. Nego prije no stigne do te mete, makar i ono sićušno tjelešce od hladnetine, za koje smo doznali, da je postalo samorodstvom, bijaše to tjelešce sielom gibanja, koje ga je razvilo, povećalo i donjekle promienilo, i to na bolje.

Ovaj prvi napredak, prvobitno osoban, samo je prvi korak na putu usavršivanja, kojim stupaju potomci onoga prvobitnoga tjelešca, prema sliedećemu drugomu od Lamarcka pronadjenomu zakonu: „Sve ono, što je ustrojstvu živorka za njegova života priraslo, il ga obilježilo i promienilo, prelazi porodom i na potomstvo onoga živorka, koji je onako promienjen“.

Svatko će lasno razabrati važnost ovoga zakona, jer prema njemu narastaju od maljušnih promienah, koje se nakupljaju od koljena do koljena, napokon vrlo znatne i očevidne promjene. *Vrieme* je dakle prieki faktor Lamarckov. Promjene ustrojstva su vrlo neznatne, tako da se tek poslje mnogih generacijah, kojim se hoće puno vremena, opažaju. U tom pogledu se dakle Lamarck razlikuje od Telliameda, koji je dopuštao, da se životinje i napreèac preobrazuju.

Makar se životinja i postupno i to vrlo polagano mienjala, opet treba da te promjene imaju svaka svoj posebni uzrok i da se izvode po stanovitom načinu i postupku. Treći Lamarckov zakon odredjuje oboje: „Tielo životinje dobiva nov kakov ustroj uslied nove potrebe, koja se svejednako osjeća, a povod daje novomu gibanju, koje se sveudilj ponavlja“.

Digitized by Google

U ovom pogledu primiče se Lamarck Telliamedu, samo što onaj prvi potrebuje puno vremena i velik broj generacijah, da se kakva promjena zametne i razvije. On govori često i o utjecanju okolnostih i srediva (medium) na razvoj promienah, pa bi čovjek rekao, da on prisvaja izvanjskomu svietu moć za neposredno preinačivanje ustrojstva živine i bilja. U tom pogledu se Lamarck primiče Buffonu; al neide tako daleko. Po Lamarcku djeluju uvjeti života na živor, jer o njih vise pomenute „potrebe", a nužda udovoljiti jim prelazi u *navadu, naviku* (habitude).

Gotovo isto kaže de Maillet; al je Lamarck tu pomisao razvio i priudesio. Po njegovu mnenju je navika glavno sredstvo prirode za preobražavanje živine. Svoje misli o tom sabrao je u četvrti zakon: „Razvitak i jakost ustrojah visi svagda o njihovoj porabi, o njihovu upotrebljavanju". — Prema tomu jača ustrojstvo, kad ustroji rade; a od mira, nerada, izprva malaksaju, kržljaju i napokon jih sasvime nestaje[1].

Tako je Lamarck morao priznati, ne samo da ima napredna preobražavanja, nego i nazadna, i to barem za njeke ustroje. Njegovo mnenje o poreklu sisarah i o njihovoj raztrojbi na tri glavna reda prikazuje uporavu ove teorije. Sisari da vuku lozu neposredno od gmazovah sličnih krokodilu. Izprva su imali sisari oblik gmazovah od četiri noge, al vrlo slabo razvite. Od onih su jedni, kao što tulnjevi (Phocina) svikli hraniti se živim plienom, te su se u lovu više putah zaletili na kopno, pa tako mu se malo po malo

[1] Des grands changemens dans les circonstances amènent pour les animaux de grands changemens dans leur besoins, et de pareils changemens dans les besoins en amènent nécessairement dans les actions. Or, si les nouveaux besoins deviennent constans ou très-durables, les animaux prennent alors des nouvelles *habitudes*, qui sont aussi durables que les besoins qui les ont fait naître. Voilà ce qu'il est facile de démontrer, et même ce qui n'exige aucune explication pour être senti.

Or, si de nouvelles circonstances, devenues permanentes pour une race d'animaux, ont donne à ces animaux de nouvelles habitudes, c'est-à-dire, les ont portés à de nouvelles actions qui sont devenues habituelles, il en sera résulté l'emploi de telle partie par préférance à celui de telle autre, et, dans certains cas, le défaut total d'emploi de telle partie qui est devenue inutile. — Le défaut total d'emploi de cette partie a été cause qu'elle a cesse graduelment de recevoir les développemens que les autres parties de l'animal obtiennent; qu'elle se amaigrie et atténuée peu à peu, et qu'enfin, lorsque ce défaut d'emploi a été total pendant beauconp de temps, la partie dont il est question a fini par disparoitre. (Philosophie zoologique I, 221.)

Digitized by Google

priučili i pretvorili se u sisare noktaše (unguiculata). Drugi, n. pr. manati (Sirenia) navadiše se na pašu, i dospjevši malo po malo daleko na kopno postadoše korjenikom sisarah kopitarah (Ungulata). Potreba plazenja po zemlji i navike, koje su odtuda polegle, vrlo razviše jednim i drugim uda i zdjelicu, to jest onaj sklop od kostih, za koji su prikopčani stražnji krakovi. Vodenim sisarom, koji su se navadili na vodu, a na lice njezino dolaze samo da dišu, nestajaše malo po malo zadnjih krakovah, jer jih nisu upotrebljavali, pak i zdjelica postade suvišna. U isto vrieme skratiše se prednji kraci uslied srediva, u kojem življahu, te se prometnuše u plitve. Tako je postalo ono, što se danas zove „typus aberrans", kamo spadaju kitovi (Cetacea).

Kako se odavde razabire, Lamarcku je kod preobražavanja živine glavni faktor navika, koja je postala potrebom, načinom življenja; zatim poraba i neporaba pojedinih udovah. Ovo su dašto zamašni uzroci preobražavanja, al nisu jedini, te je Lamarck mak na konac tjerao, kad je time sve promjene životinjskoga tiela protumačiti htio. Evo njekoliko njegovih primierah: Krtu živećemu pod zemljom netreba vida, zato su mu oči zakržljale i tako su slabo razvite, da se čini, neima jih. Kad bi se novorodjenoj djeci uz više generacijah jedno oko tako povezivalo, da nanj nemože gledati, napokon bi ga sasvim nestalo i od takve djece nastalo bi pleme jednookih cyklopah. — Zmije da imaju dugačko a gladko tielo, bez rukuh i noguh, jer se svakuda veru i provlače. Mekušcem da su narasla ticala i pipaljke, jer puzeć ili plivajuć pružaju glavu, da napipaju stvari i da dohvate hranu. Pticam-plivačicam da su srasli prsti na noguh plivaćom kožom, jer su te prste plivajuć stiskale. Labud i žirafa da su dobili svoj dugački vrat, jer ga labud pruža tražeć hranu na dnu vode, a žirafa brsteć lišće s visokih stabalah; (jer žirafa živi zbilja ponajviše u zemljah, gdje nenalazi druge hrane osim lišća). Drozdovi, kolibri itd. da imaju zato tanak i dugačak jezik, što ga pružaju tražeć i vadeć hranu iz tiesnih rupah i režakah.

Ovakvo jednostavno i usiljeno tumačenje razvitka tiela u živinah nije moglo dašto nikomu zadovoljiti. Priljubljivanje tiela sredivu i nasljedstvo stečenih time promienah nisu jedini faktori preobražavanja (kao što je Lamarck silom dokazivao). To je glavni razlog, zašto ga njegovi vršnjaci nisu razumjeli, dapače ga fantastom proglasili, a kamo li njegovu knjigu dostojno ocienili ili njegovo umovanje uvažili. Pak opet je Lamarck puno dalje gledao od svojih

Digitized by Google

vršnjakah; samo što nije mogao svoja umna nagadjanja izkustvom onako potvrditi, kao što je to za rukom pošlo Darwinu, koji se je iste one godine rodio, kad je Lamarck svoju „Philosophie zoologique“ na vidjelo iznio; nu prirodne znanosti su od onda do godine 1859, kad je Darwin svojom teorijom učeni sviet presnitio, tako bile napredovale, da se je puno toga obistinilo i dokazalo, o čem Lamarck ni sanjao nije.

Znamenito je, kako je Lamarck svoja načela i na čovječji rod uporavljao. Već on je dokazivao, da čovjek lozu vuče od kakve životinje majmunu slične. I ovdje je po njegovu mišljenju najviše djelovala navika i navada. Praljudi da su postali od majmunah čovjeku najsličnijih. Ovi da su počeli uzpravo stajati i hoditi. Uslied toga su jim se počele stražnje ruke preobražavati u noge: na ovih su se razvili listovi, podplati i čitavo stopalo. Hodeć uzpravo stali su bolje motriti sve na oko sebe, a tim su svoj duh znatno razvili. Budući sad već duhom pretežniji od ostalih životinjah, dapače i od pravih majmunah, počeli su se udruživati, da uzmogu laglje gospodovati ostalim živorom. Kao što u svih zadružno živećih životinjah, tako se razvi i u onih polu-ljudih potreba uzajamnoga saobćivanja svojih mislih i željah. To je bio prvi zametak besjede, jezika, koji se je izprva sastojao iz pojedinih glasovah bez ikakve sveze; al su se ti glasovi malo po malo počeli vezati i tako se je razvila prava besjeda. S razvitkom jezika stao se je i mozak silno razvijati, pak i ostalo ustrojstvo mienjati. Tako se je malo po malo razvio, po Lamarcku, pravi čovjek[1].

[1] Sve ovo razlaže Lamarck na široko pod naslovom: „Quelques observations relatives à l'homme“. Te svoje bilježke počimlje ovako: „Si l'homme n'étoit distingué des animaux que relativement à son organisation, il seroit aisé de montrer que les caractères d'organisation dont on se sert pour en former, avec ses variétés, une famille à part, sont tous le produit d'anciens changemens dans ses actions, et des habitudes qu'il a prises et qui sont devenues particulières aux individus de son espéce.

Pošto bi sada na široko dokazao, kako se je mogao čovjek iz majmuna razviti, kao da se je sam uplašio posljedicah izvirućih iz toga umovanja, jer završuje svoje opazke o tom predmetu evo ovako:

„Telles seroient les réflexions que l'on pourroit faire si l'homme, considéré ici comme la race prééminente en question, n'etoit distingué des animaux que par les caractères de son organisation et si son origine n'etoit pas différente de la leur.“ (Philosophie zoologique I, 349). Ovim svojim umovanjem o poreklu čovjeka bio se je Lamarck vrlo zamjerio Napoleonu I.; nego ostala učena djela prikloniše mu opet milost svemogućega cara.

Digitized by Google

Vidjeli smo, da je Lamarck bio Buffonov učenik, al se je od načelah svoga učitelja kud i kamo udaljio. Pita se, je li on do resultata svoga iztraživanja dospio sam sobom, il ga je tko drugi na taj put naputio? Do nedavno se je vjerovalo ono prvo; al odkada je sviet iznova proučio djela Erazma Darwina, koji je prije Lamarcka svoje umovanje na vidjelo iznio, nagadja se, da je Lamarck za njegova djela doznao i njegovo umovanje usvojio, nego prema resultatu svoga iztraživanja udesio[1]; akoprem sam Lamarck nigdje nespominje Erazma. Quatrefages (Charles Darwin et ses précurseurs Français, str. 59) ocjenjuje njegov sustav evo ovako:

„A ne voir que l'ensemble et à négliger les détails, le système de Lamarck est bien lié d'un bout à l'autre, et il faut reconnaître qu'il rend très-suffisamment compte des faits connus il y a soixante ans. Il ne faudrait pas ajouter grand'chose pour comprendre dans cette formule les découvertes modernes; mais il faudrait en même temps accepter les hypothèses de l'auteur, et nous les examinerons plus tard. Nous croyons dès à présent pouvoir dire que peu de personnes sans doute adopteront l'explication donnée par Lamarck de l'origine des tentacules chez les colimaçons. Cet exemple, très-malheureusement choisi par l'auteur, quelques autres de même nature et qui prêtaient à la plaisanterie, ont peut-être été cause du peu de retentissement réel qu'ont obtenu les théories de Lamarck. La contradiction, cet élément de succès parfois indispensable, leur fit d'ailleurs défaut, et elles sont restées peu connues en dehors du monde des naturalistes. Ailleurs, c'est le plus souvent sur parole qu'elles ont été exaltées ou condamnées, et le Linné français eût été à bon droit fort surpris, aussi bien de certains éloges que de certains blâmes adressés à ses écrits".

Etienne Geoffroy Saint-Hilaire smatran je do nedavno glavnim vjestnikom transformizma, zato, što je prvoga apoštola teorije descendencije, naime I. Lamarcka, djelo bilo kao ušutkano i stoprv od Charlesa Darwina iznova na vidjelo izneseno; gdjeno je Saint-Hilaire, kako ćemo malo niže vidjeti, nauk svoj tako jasno i glasno propoviedao, da mu je glas otišao po svoj Europi. Al tomu je bio pravi uzrok ponajviše, što je Saint-Hilaire bio i drugčije čuven prirodoznanac, a njegov protivnik Cuvier zapremao je baš prvo mjesto medju francezkimi izpitaoci prirode.

E. G. Saint-Hilaire (rodj. g. 1772 † 1844) bio je profesor zoologije u Parizu. Akoprem Lamarckov vršnjak i drug, što je i sam

[1] Gl. Ernst Krause, Erasmus Darwin, str. 201.

Digitized by Google

vjerovao donjekle u zajedničko poreklo živora; u ostalom, naime u tumačenju, kako se je sadašnji živor iz prvašnjega razvio, udario je S. Hilaire posve drugim putem, te je donjekle pošao Buffonovim tragom. Izpitujuć životinje zamislio je sve to bio već na izmaku prošloga stoljeća, nego posljedak svoga iztraživanja iznio je na svjetlo stoprv godine 1828. u djelu „Sur le principe de l'unité de composition organique". Poslije napisa o tom predmetu puno razpravah, koje namjeravaše sabrati u jedno kao „Philosophie anatomique"; al ga je smrt pretekla, te je njegovu nakanu izveo tek sin njegov Izidor.

Po mnenju S. Hilairea jedini je uzrok promjenam ustrojstva djelatnost okružujućega svieta (monde ambiant), t. j. onih stvarih u kojih životinja ili biljka živi, dakle imenito zraka, njegove topline, gustoće, njegovih sastavinah, po imenu vodene pare, ugljevine itd. Kao što smo vidjeli, Lamarck pripisuje promjene životinjskoga ustrojstva upotrebljavanju i neupotrebljavanju pojedinih udovah, zatim naviki, navadi. Po njegovu nauku je dakle živor kod preobražavanja svoga tiela donjekle aktivan; a po S. Hilairu je ustrojstvo živora naprama sredivu posve pasivno; on n. pr. misli, da su se iz gušterah ptice razvile, budući da se je smanjilo množtvo ugljevine, a umnožio kisik u obćem uzduhu. Jer uslied toga da se je krv više svrućila, pošto je životinja stala živahnije i krepčije disati. Ovo je dalo povod većoj djelatnosti mišicah i živacah, kao što ćemo malo niže vidjeti. Nego svoju teoriju uporavljao je samo na više životinje, a nije pošao tja do mekušacah kao Lamarck. Samo kod iztraživanja okamenjelih kostih nadjenih u Normandiji izjavi obćenito: „Životinje sada živuće poliežu neprekidnom povorkom generacijah od izumrle predpotopne živine". Po imenu izvodi sadašnje kukudrile od drevnih; dalje neide. Postanak prvih vrstih neiztražuje. Svoje razlaganje podupire embryogeniom, poviešću preobražajah i teratologiom (naukom o nakazah). Osudjuje Lamarcka, koji je tvrdio, da se mogu i odrasle životinje promieniti, a sam kaže, da prielaz jedne vrsti u drugu treba tražiti u zametku (embryo).

Svoju teoriju nastoji primjeri objasniti; al u tom pogledu nije srećniji od Lamarcka, kojega kori, što je tvrdio, da bi se mogli puževi odrasli promieniti, preobraziv glavu i stvoriv ticala uslied svoje želje, što je sve od koljena do koljena raslo. Pak evo kako S. Hilaire dokazuje razvoj ptice iz gmaza.

Digitized by Google

„Dans l'âge des premiers développements éprouve (le reptile) une constriction vers le milieu du corps, de manière à laisser à part tous les vaisseaux sanguins dans le thorax, et le fond du sac pulmonaire dans l'abdomen. C'est là une circonstance propre à favoriser le développement de toute l'organisation d'un oiseau. La portion postérieure du poumon se transforme en cellules abdominales ou sacs aériens. Agissant à la manière d'un soufflet, elle envoie dans la portion antérieure ou thoracique l'air comprimé renfermant plus d'oxygène sous un moindre volume. De là résulte un surcroît d'énergie pendant la combustion respiratoire et par suite l'élévation de la température, des modifications profondes dans le sang, l'accélération de la circulation, l'accroissement de l'énergie musculaire, enfin le changement des houppes tégumentaires en plumes".

Quatrefages karakteriše evo ovako umovanje S. Hilairea: „Geoffroy S. Hilaire a restreint bien que Lamarck le champ de ses spéculations; il s'est éloigné de lui sur plusieurs points fondamentaux; il a introduit dans cet ordre de recherches des considérations nouvelles empruntées aux progrès les plus récents de la science et à ses propres recherches. Considérées à distance et en bloc, ses idées n'ont rient qui répugne à l'esprit, et l'on comprend, qu'elles aient seduit bien des intelligences comme elles l'avaient entraîné lui-même. Dès qu'il tente d'entrer dans les détails, il est néanmoins forcé de s'en tenir aux assertions les plus vagues; dès qu'il veux citer un exemple, il n'est certainement pas plus heureux que son illustre prédécesseur (Lamarck): il finit, lui aussi, par en appeler à ses convictions personnelles comme à un démonstration. (l. c. str. 66).

Po obćem sudu učenih prirodoznanacah djelo Lamarckovo puno je temeljitije, dotjeranije, sustavnije od djelah S. Hilaireovih: pa kako to onda, da je bila radjevina Lamarckova sve do vremena Darwina ušutkana, gdjeno je S. Hilaire na glas izišao?

Tomu je uzrok izvanjski dogodjaj, koji sad idemo da izpripovjedimo. U početku ovoga stoljeća bijahu u Francezkoj najglasovitiji prirodopisci *George Leopold Cuvier* (rodj. 1769.) i *E. G. S. Hilaire,* oba profesora i članovi francezke akademije i oba veliki prijatelji sve do godine 1830. 22. veljače, kadno su se prvi put u sjednici akademije sporječkali. Ova učena prepirka probudila je s više razlogah pozor učenoga svieta. *Prvo,* svatko je znao, da su oba prirodoznanca prijatelji, a sad evo jih, gdje su se u koštac

Digitized by Google

tobože iznenada uhvatili. Tobože, jer se je ta opreka medju njima odavna iza brda vâljala, zato se i nije vidjela. *Drugo,* francezka akademija bila je dotle poznata kao areopag, u kojem su se protivna mnenja vrlo umjereno očitovala, pak sad evo prepirke, koja hoće da se gotovo u osobnu svadju izmetne.

Medju onimi, koji bijahu uprli oči u taj učeni mejdan, bijaše i Goethe: on mu je toliku znamenitost pripisivao, da ga je u posebnoj razpravi naertao, i to bijaše posljednja njegova razprava, završena malo prije njegove smrti (g. 1832). Prepirka ta je Goethea zato onako zanimala, jer se je i sam oko istoga predmeta bavio, kao što ćemo poslije vidjeti[1]. Povod je dao toj znamenitoj

---

[1] Pravo je čudo, kako je Goethe, onda starac od 81 godine, svu tu borbu pomnjivo motrio. Dokaz je tomu, što Soret pripovieda: „Die Nachrichten von der begonnenen Julirevolution gelangten heute Montag 2. August 1830. nach Weimar und setzten Alles in Aufregung. Ich ging im Laufe des Nachmittags zu Goethe. „Nun? rief er mir entgegen, was denken Sie von dieser grossen Begebenheit? Der Vulkan ist zum Ausbruch gekommen; alles steht in Flammen, und es ist nicht ferner eine Verhandlung bei geschlossenen Thüren!“ Eine furchtbare Geschichte! erwiderte ich. Aber was liess sich bei den bekannten Zuständen und bei einem solchen Ministerium anderes erwarten, als dass man mit der Vertreibung der bisherigen königlichen Familie endigen würde. — „Wir scheinen uns nicht zu verstehen, mein Allerbester, erwiderte Goethe. Ich rede gar nicht von jenen Leuten; es handelt sich bei mir um ganz andere Dinge. Ich rede von dem in der Akademie zum öffentlichen Ausbruch gekommenen, für die Wissenschaft so höchst bedeutenden Streite zwischen Cuvier und Geoffroy de S. Hilaire“. Diese Aeusserung Goethe's war mir so unerwartet dass ich nicht wusste, was ich sagen sollte, und dass ich während einiger Minuten einen völligen Stillstand in meinen Gedanken verspürte. „Die Sache ist von der höchsten Bedeutung, fuhr Goethe fort, und Sie können sich keinen Begriff davon machen, was ich bei der Nachricht von der Sitzung des 19. Juli empfinde. Wir haben jetzt an Geoffroy de Saint Hilaire einen mächtigen Alliirten auf die Dauer. Ich sehe aber zugleich daraus, wie gross die Theilnahme der französischen wissenschaftlichen Welt in dieser Angelegenheit sein muss, indem, trotz der furchtbaren politischen Aufregung, die Sitzung des 19. Juli dennoch bei einem gefüllten Hause stattfand. Das Beste aber ist, dass die von Geoffroy in Frankreich eingeführte synthetische Behandlungsweise der Natur jetzt nicht mehr rückgängig zu machen ist. Die Angelegenheit ist durch die freien Diskussionen in der Akademie, und zwar in Gegenwart eines grossen Publikums, jetzt öffentlich geworden, sie lässt sich nicht mehr an geheime Ausschüsse verweisen und bei geschlossenen Thüren abthun und unterdrücken“.

Digitized by Google

borbi izvještaj S. Hilaireov o njekoj razpravi, u kojoj se hvali „unité de composition organique“ i zove se pravim ključem prirodnoga iztraživanja, čemu je S. Hilaire povladjivao, dokazujuć promjenljivost vrstih, njihovo poreklo od zajedničkih korjenikah i jedinstvo životnoga ustrojstva (unité du plan).

Cuvier je bio protivnik ovakvih nazorah; budući pristaša Linnéov dokazivao je, da prirodna filozofija nije vlastna izvoditi tako daleko sižuće zaključke na temelju onda poznate empiričke gradje; u ustrojstvu živora da neima nikakve jedinstvene osnove. Nepromjenljivost vrsti da je uvjet znanstvenomu prirodopisu. Prepirka se je poslije izvan akademije učenimi razpravami nastavila, i porazom S. Hilairea završila, to će reći, da je javno mnenje (dašto uza znatne iznimke) pristajalo uz Cuviera. Da to razaberemo, valja pamtiti, da je Cuvier naveo za se puno očevidnih dokazah; nu to su bila dakako samo pojedina fakta, koja je on iz prave sveze iztrgnuo i prema svojoj potrebi udesio. S. Hilaire nije mogao za svoje abstrakcije i analogije nit iz daleka navesti onako „rukopipateljnih“ dokazah, kao što bi to bio mogao dan danas učiniti; jer je onda embryologia i palaeontologia tek u povoju bila; za okamenjela „archaeopteryxa“, koji tako nepobitno dokazuje preobraženje gmazovah u ptice, nitko ni slutio nije. S. Hilaire je bio dakle prisiljen dokazivati svoje tvrdnje tek svakojakimi hipotezami i analogijami, u kojem pogledu nije bio najsretniji; jer tko da vjeruje, da je sve preobraženje živora postalo samo djelovanjem srediva (Medium)? Samo preobražavanje je faktum, al se to nedogadja uprav onako, kako si je utvarao S. Hilaire, zato nije ni mogao svoga mnenja potankimi dokazi utvrditi, te je Cuvier priznan od većine pobjednikom[1]. Od toga poraza nije se mogla prirodoznanstvena filozofija po koji desetak godinah oporaviti, te je empirički smjer prirodopisa sve do Darwina svoje slavje slavio. Nego upravo Cuvierova tobožnja pobjeda može nam biti novim dokazom, da „consensus omnium“ nije svagda biljeg istine; jer već dan danas slabo tko vjeruje u stalnost i nepromjenljivost vrstih. Nu tomu se je htjelo onoga divnoga i divskoga napredka, kojim se dan danas

[1] Gegenüber der willkührlichen und verkehrten Phantasterei, in welche die Naturphilosophie sowohl in Frankreich, als in Deutschland damals ausartete, war es dem exacten, strengen und auf der breitesten empirischen Basis stehenden Cuvier ein Leichtes, die verwilderten und undisciplinirten Gegner aus dem Felde zu schlagen. (Häckel, Generelle Morphologie der Organismen. I, 69).

Digitized by Google

mnoge struke prirodoznanstva ponose. U ostalom je ova prepirka S. Hilaire-a s Cuvierom samo jedan pojav i prizor borbe, koja se bije u svietu učenom, odkad se je stalo prirodu iztraživati, te ću o njoj na kraju svoje razprave više progovoriti, a ovdje će doteći Goetheova karakteristika obojice učenjakah, da razumiemo, zašto i kako se ona dva prirodoznanca, pošto su 38 godinah vjerno drugovala i prijateljevala, onako u koštac uhvatiše. Goethe piše:

„Es offenbart sich hier der immerfortwährende Conflikt zwischen den zwei Denkweisen, in die sich die wissenschaftliche Welt schon lange trennt, der sich auch zwischen unsern nachbarlichen Naturforschern immerfort hinschlich, nun aber diesmal merkwürdig heftig sich hervorthut und ausbricht".

„Cuvier arbeitet unermüdlich als Unterscheidender, das Vorliegende genau Beschreibender, und gewinnt sich eine Herrschaft über eine unermessliche Breite. Geoffroy de Saint-Hilaire hingegen ist im Stillen um die Analogien der Geschöpfe und ihre geheimnissvollen Verwandtschaften bemüht; jener geht aus dem Einzelnen in ein Ganzes, welches, zwar vorausgesetzt, aber als nie erkennbar betrachtet wird; dieser hegt das Ganze im innern Sinne und lebt in der Ueberzeugung fort: das Einzelne könne daraus nach und nach entwickelt werden. Wichtig aber ist zu bemerken: dass manches, was dieses in der Erfahrung klar und deutlich nachzuweisen gelingt, von jenem dankbar aufgenommen wird; eben so verschmäht dieser keineswegs, was ihm von dorther einzeln Entschiedenes zukommt; und so treffen sie auf mehreren Punkten zusammen, ohne dass sie sich deshalb Wechselwirkung zugestehen. Denn eine Voranschauung, Vorahnung des Einzelnen im Ganzen will der Trennende, Unterscheidende, auf der Erfahrung Beruhende, von ihr Ausgehende, nicht zugeben. Dasjenige erkennen und können zu wollen, was man nicht mit Augen sieht, was man nicht greifbar darstellen kann, erklärt er (Cuvier) nicht undeutlich für eine Anmassung. Der Andere jedoch, auf gewisse Grundsätze haltend, einer hohen Leitung sich überlassend, will die Autorität jener Behandlungsweise nicht anerkennen". —

„Cuvier hält sich entschieden und in einem systematisch ordnendem Sinne ans Einzelne; denn eine grössere Uebersicht leitet schon und nöthigt zu einer Methode der Aufstellung. Geoffroy, seiner Denkart gemäss, sucht ins Ganze zu dringen, aber nicht, wie Buffon, ins Vorhandene, Bestehende, Ausgebildete, sondern ins Wirkende, Werdende, sich Entwickelnde. Und so nährt sich heimlich

Digitized by Google

der Widerstreit und bleibt lange verborgen, bis denn doch endlich eine geringe Veranlassung, die nach aussen und innen künstlich getrennte Elektricität der Leidner Flasche den geheimen Zwiespalt durch eine gewaltige Explosion offenbart". (Goethe's sämmtliche Werke. XL. 488, 502).

Činilo se je, da je Cuvierovom pobjedom za sve vieke riešeno pitanje o nepromjenljivosti iliti stanovitosti (constance) vrsti. Nu to se je samo činilo: „naturam expellas furca, tamen usque recurret". Većina prirodopisacah pristajala je doduše u tom pogledu uz Linnéa i njegova najslavnijega posljednika Cuviera, koji još i dan danas dosta ima u Francezkoj pristašah; akoprem se je njegova definicija „vrsti" ponajviše samo sliepo priznavala, a u praksi se je slabo za nju marilo; isti Cuvier se je napokon od exclusivne empirie prilično uklonio, te je počeo i naličje stvarih smatrati. Živa je istina, što je rekao Fritz Müller za zoologiju, a moglo bi se upraviti i za nekoje druge znanosti: „Wie es in christlichen Landen eine Katechismus-Moral gibt, die Jeder im Munde führt und Niemand zu befolgen sich verpflichtet hält, oder von Andern befolgt zu sehen erwartet: so hat auch die Zoologie ihre Dogmen, die man ebenso allgemein bekennt, als in der Praxis verläugnet". (Für Darwin, str. 71.). Na oko je bio Cuvier obći pobjednik, nego pod zapretom tinjala je mnoga iskra Lamarckizma, koja se je na mahove pojavljala, samo što se nemože reći, da se je igdje razpirila. Takva iskra bijaše

Bory de Saint-Vincent (rodj. 1780., † 1846), urednik djela „Dictionnaire classique d'histoire naturelle", koji je na više miestah toga rječnika, a osobito u članku „creation," razvijao nauk svoga učitelja Lamarcka s nekojimi promjenami.

Charles Naudin, čuven biljar, može se smatrati takodjer učenikom Lamarckovim; jer u obće prihvaća njegova načela; al se opet obzire i na ono, što je Lamarcku kritika s razlogom prigovarala. Po njegovu umovanju nemože se zajednica ustrojstva, kako ju vidimo u istom prirodnom carstvu, drugčije protumačiti nego zajednicom porekla. Ako se rekne, da je sličnost vrstih samo djelo slučaja, onda se tvrdi, da ima ukona bez uzroka. Ako se pako predmnieva zajednički pradjed, tad je sličnost podjedno posljedica i dokaz srodstva, i to ne metafizičnoga nego realnoga. Prema tomu prikazivalo bi nam se carstvo bilja kao stablo, kojemu je korien utajen u dubljini vremenah kozmogoničkih, a iz njega su nikla nekolika debla sve to više razgranjena. Ova debla prikazuju prvotne pralike

Digitized by Google

(types) bilinstva, a skrajnji ogranci njihovi prikazuju sadašnje vrsti". (Considérations philosophiques sur l'espèce et la varietè. Revue horticole 1852.) Uprav ovom prispodobom služi se i Ch. Darwin. — Za postanak vrstih misli Naudin takodjer gotovo onako kako Darwin, jer veli: „nemislimo, da priroda postupa drugčije kod stvaranja svojih vrstih nego što postupamo mi kod stvaranja suvrstih i pasminah. Recimo jasnije: mi smo postupak prirode prenieli u našu praksu. Želeć udovoljiti kakvoj potrebi ili mušici, ter izvesti nuzgrednu pasminu od kakve postojeće vrsti, onda odabiremo za razplod individua, koja, makar iz daleka samo, naliče onoj promjeni, koju želimo izvesti, pak jih parimo. Izmedju njihova legla odabiramo opet ona individua, koja najviše naliče onoj vrsti, što smo ju zamislili. Ovaj obir (sélection), nastavljen uz neizviestan broj generacijah, završuje se napokon resultatom više manje povoljnim. Isto tako postupa priroda. Kao što mi, želila je i ona stvoriti pasminah priudešenih svojim potrebam, te je tako iz malena broja prvotnih typah narodila malo po malo i u razna razdoblja sve one vrsti bilja i živine, kojimi je napučen zemaljski okrug.

Prema tomu se može i Naudin doista smatrati pravim predtečom Ch. Darwina; al opet nije nit on teoriju zajedničkoga podrietla onako temeljito razvio, kao što ovaj potonji, već ju je donjekle samo slutio i nagadjao.

D' Omalius d' Halloy, čuveni geolog, izjavio se je godine 1846. u kratkom, al (kako Darwin primjećuje) izvrstnom članku, objavljenom u Bulletinu de l' Academie Roy de Bruxelles, Tome XIII., p. 581., da je vjerovatnije, da nove vrsti postaju descendencijom uz promjenu staroga značaja, nego da su pojedince stvorene. Ovo svoje mnenje očitovao je prvi put već godine 1831.

Još se broji medju francezke predteče Darwina i *Lecoq,* na glasu biljar, koji je takodjer, rek bi u oči samoga Darwina (god. 1854.), dokazivao promjenljivost i preobražavanje vrstih.

Nu sve su ovo bili samo časoviti meteori, u svoje vrieme slabo uvaženi, te se njihova znamenitost sada stoprv na vidjelo iznosi. Cuvierova pobjeda potiskivala je u zakutak sve protivne mu teorije. Posljedice te pobjede nacrta Häckel (Generelle Morphologie der Organismen, II. Band, S. 161) evo ovako:

„Die Niederlage, welche Cuvier in seinem Kampfe mit Geoffr. St. Hilaire 1830 öffentlich der Naturphilosophie und speciell der Descendenz-Theorie bereitet hatte, war scheinbar so gründlich und wurde so allgemein anerkannt, dass in der nun folgenden Periode,

Digitized by Google

beinahe volle drei Decennien hindurch, von einer Umwandlung der Species, ja überhaupt von einer Entstehung derselben, fast nirgends mehr die Rede war. Diese Frage galt für ein unauflösliches Problem, dessen Lösung jenseits der Grenzen der Naturwissenschaft liege. Um eine Theorie zu vermeiden, welche noch nicht hinlänglich bewiesen und begründet erschien, um als allgemeine Basis der Biologie zu dienen, warf man sich einem Dogma in die Arme, dessen einzige Stärke in seiner Unbegreiflichkeit und seiner Unvereinbarkeit mit allen allgemeinen Entwickelungserscheinungen der Natur bestand. Dieses Dogma von der Constanz und absoluten Selbstständigkeit der Species, welches nunmehr zur Basis der organischen Morphologie erhoben wurde, konnte natürlich nichts erklären, sondern musste bei jedem Erklärungs-Versuche auf lauter Widersprüche und übernatürliche Eingriffe in den gesetzlichen Gang der Natur, auf „Wunder" stossen. Und diese metaphysischen Vorstellungen wurden um so beliebter und mächtiger, als man dadurch jeder Anstrengung des Nachdenkens über die Ursachen überhoben wurde. — So kam es, dass man sich in der organischen Morphologie allmählich daran gewöhnte, auf eine natürliche Erklärung ihrer Erscheinungen überhaupt zu verzichten und die blosse Beschreibung derselben als Wissenschaft anzusehen".

Što se ovdje kaže za posljedice Cuvierove pobjede, valja do duše za sav učeni sviet, al ponajprije za Francezku, gdje se je dogma o nepromjenljivosti vrstih tako duboko uvriežila, da je niti Darwinov nauk nije sasvim potresao.

Pitat će mnogi štioc, kako to, da medju navedenimi dosada predtečami Darwina neima ni jednoga *Niemca,* gdjeno inače uprav oni prednjače u svakoj teoriji, pak si upravo zato i nadievaju ime „naroda misaonikah". Ima zbilja takvih predtečah i u Niemacah, al se nijedan od njih nemože porediti n. pr. s Lamarckom; jer se njihovo umovanje osniva više na špekulaciji nego na resultatih vadjenih iz same prirode. Prvo mjesto medju njimi drži najslavniji filozof prošloga vieka,

Manojlo Kant (r. 1724., † 1804.). Akoprem strog mudroslovac i otac „kritičke filozofije", koja mu je slavu po svem svietu razniela: opet je podjedno i jedan od onih riedkih mudroslovacah, koji su prirodne znanosti temeljito proučili. Spajajuć ovako u svom duhu bistar spekulativni um s pozitivnim prirodoznanstvom prionù prije svega uz prvo pravilo Newtonovih „Regulae philosophandi", koje glasi: „*Causas* rerum naturalium non plures admitti debere, quam

Digitized by Google

quae et verae sint et earum phaenomenis explicandis sufficiant". Ovo se pravilo obično skraćuje, pak se kaže: „Entia (= principia) sine necessitate non sunt multiplicanda". — Prema tomu pravilu ističe Kant svagdje *jedinstvo prirode,* i zahtieva, da se ovo u znanosti, što se više može, čuva. „U pročišćenom mudroslovju — veli — vlada pravilo, koje se, istina, neizjavlja izriekom, al se svagda vrši, naime, da, iduć u potragu za uzrokom stanovitih ukonah (Wirkungen), vrlo treba paziti, kako bi se jedinstvo prirode što se više može sačuvalo, to će reći, iz jednoga jedinoga poznatoga razloga izvoditi valja raznovrstne ukone, a nevalja namjenjivati nove i različite uzroke različitim ukonom samo zato, što su na oko vrlo raznoliki. Prema tomu se dakle predmnieva, da u prirodi vlada znatno jedinstvo, te da iz jednoga uzroka potječu raznovrstne posljedice, pak se misli, da ima razloga vjerovati, da je sdruženje jedne vrsti pojavah s pojavi druge vrsti ponajviše stvar nuždna, i da to nije plod umjetnoga i slučajnoga reda. Koliko raznih ukonah izvodi se iz jedne jedine sile, iz teže! A odprije se je činilo, da te ukone treba pripisati raznim uzrokom. Ovamo ide: uzlaz jednih tjelesah, a padanje drugih. Nesta vrtlogah, s kojih su se tobože nebeska tjelesa okretala, pokle se je našao uzrok tomu okretanju u onoj prostoj prirodnoj sili. S razlogom se predmnieva, da je razprežnost tjelesah toplinom, svjetlo, munjevina, oluje, a može bit i magnetizam — da su to samo raznovrstni pojavi jedne ter iste tvari, koja se posvuda stere, naime *etera;* u obće se nemili nikomu izmišljavati novo načelo za ukone iste vrsti. Baš i ondje, gdje ima tako tačna razmjerja, te se čini, da polieže od osobite umjetne razredbe, voli se pripisivati ga nuždnomu posljedku obćih zakonah, i tako uzdržati pravilo jedinstva, nego tražiti mu uzrok u osobitoj umjetnoj odredbi. Sniežne pahuljice su tako pravione, ljepušne, a tako različite od onih nezgrapnih stvarih, koje postaju slučajem, da bi čovjek gotovo posumnjao ob istinitosti onih ljudih, koji su nam te pahuljice naslikali, kad nas nebi svaka zima toliko putah osvjedočila, da ima zbilja takvih pahuljicah. Malo ćeš naći cvieća, koje bi, motreć ga izvana, bilo ubavije i razmjernije od sniežnih pahuljicah, a nećeš naći rukotvorine, koja bi bila pravilnija od tih plodinah, što no ih priroda tako obilato po zemlji prosiplje. Pak opet nije još nikomu na um palo dokazivati, da pahuljice polieżu od kakvoga sniežnoga sjemena, ili izmišljati za to kakov osobit prirodni red, već se te pahuljice pripisuju kao uzgredna posljedica obćim zako-

Digitized by Google

nom, po kojih uprav takve postaju, da nemože biti drugčije. (Kant's Werke herausg. v. Hartenstein, Bd. II. S. 155)[1].

Postupajuć po ovih načelih napisao je Kant godine 1755 svoje djelo o postanku našega sunčanoga sustava[2]. Neima ovdje mjesta obširnomu razlaganju ovoga doista ženijalnoga djela; za našu svrhu doteći će, ako navedem njegovu glavnu misao, koju Kant ovimi riečmi izjavlja: „Onomu, koji se može otresti stare nerazložne predsude i liene premudrosti, koja pod pobožnim licem sakriti nastoji tromo neznanstvo, nadam se, da ću nepobitnimi razlozi dokazati: da je sviet postao mekaničkim razvitkom po obćih prirodnih zakonih, i da je istinit onaj način mekaničkoga postanka, što sam ga ja razložio. — Ja sam se kod ovoga dokazivanja što se može opreznije čuvao svake izmišljotine. Prestaviv sviet u najprostiji chaos, nisam upotrebio drugih silah osim privlačitosti i odbojitosti (Anziehungs- und Abstossungskraft), da dokažem, kako se je razvio onaj veliki red prirode; obje te sile su jednako izviestne, jednako proste, pak opet jednako izvorne i obće. Obje su pozajmljene od Newtonove filozofije. — Iz ovih posve jednostavnih izvorah razvio sam, bez ikakve umješnosti, bez izmišljanja drugih posljedicah, nego što su one, kojim će se pažljiv štioc sam domisliti, evo ovaj sustav". (Kants Werke, I. B. S. 224.)

Za ovim sliedi potanko razlaganje poznate Kantove kosmogonije, kako je naš sunčani sustav iz plinovah postao. Izprva je ovo Kantovo umovanje slabo naišlo na odziv, dok nisu pol vieka kasnije (1799) glasovit francezki matematik Laplace i englezki zvjezdar

[1] Jedinstvo prirode ističe Kant svakom sgodom; tako n. pr. u svojoj „Kritik der reinen Vernunft" izašloj na svjetlo god. 1781, piše: „Unsere Vernunft fordert gebieterisch, dass wir in aller Mannichfaltigkeit der Erscheinungen die Einheit derselben aufsuchen; sie setzt systematische Einheit mannichfaltiger Kräfte voraus, da besondere Naturgesetze unter allgemeineren stehen, und die Ersparung der Principien nicht bloss ein ökonomischer Grundsatz der Vernunft, sondern inneres Gesetz der Natur wird. Wir müssen die systematische Einheit der Natur durchaus als objectiv gültig und nothwendig voraussetzen, weil das Gesetz sie zu suchen, nothwendig ist, weil wir ohne dieselbe gar keine Vernunft, ohne diese aber keinen zusammenhängenden Verstandesgebrauch, und in dessen Ermangelung kein zureichendes Merkmal empirischer Wahrheit haben werden". (Kant's Werke, III. Bd., S. 440 ff)

[2] Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes, nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt von Immanuel Kant.

Digitized by Google

Hershel njegovu teoriju potanko obrazložili i utvrdili, te je sada mal ne od svih prirodoznanacah prihvaćena[1]. U ovom svom djelu razlaže Kant veličanstvenu teoriju razvitka, dokazujuć, kako su naše sunce i njegove priehodnice prije mnogo miliunah godinah bile samo maglena smjesa od počelah, koja je sizala preko sadašnjega sunčanoga sustava. Ova gom od plinovah okretala se je od zapada pram iztoku, pak se je uz to sve to više skupljala i sgušćavala; nego pojedini komadi su se odjeljivali od glavne mase i sabijali uz vrtnju u posebne okruge, i to su sadašnje priehodnice, od kojih su se isto tako odielili mjeseci.

Nu ovo načelo razvitka uporavlja Kant samo na bezustrojni sviet; jer kod ustrojnoga svieta „čovjek zapinje već kod prvoga koraka", zato što nepoznajemo nutrnje naravi ustrojnih tjelesah i nerazumiemo one zamršene raznolikosti, što je ima u njih. „Meni se čini — piše Kant — da se može u njekom smislu kazati, bez drzovitosti: „daj mi tvari, sazdat ću ti sviet od nje!" to će reći, dajte mi tvar, a ja ću vam pokazati, kako će od nje sviet postati. Jer ako ima tvari, u kojoj neponestaje poglavite sile, privlačitosti, nije baš mučan posao naznačiti uzroke, koji su postanku svjetskoga sustava u prilog bili. Zna se, šta se tomu hoće, da kakvo tielo postane okruglo; razumie se, šta treba, da lebdeći okrug počne kolati oko središta, koje ga privlači. Lega krugovah jednoga prama drugomu, skladnost njihova smjera, ekscentričnost — sve se to može svesti na najprostije mekaničke uzroke, i tvrdo se možemo nadati, da će se ti uzroci i pronaći, jer se mogu osnovati na najlakših i najjasnijih načelih. Nu možemo li se pohvaliti takvim znanjem i naprama najnižoj biljki ili naprama kakvoj bubici? Jesmo li podobni kazati: „dajte mi tvari, pak ću vam pokazati, kako postaje gusjenica"? Nezapinješ li ovdje kod prvoga koraka,

[1] Ovaj sjajni uspjeh Kantova umovanja na polju prirodoslovnom potaknuo je dra. Gustava Herbsta (u razpravi: „Kant als Naturforscher. Philosoph und Mensch"), da se je ovako izjavio: „War Kant's Forschung im Bereiche der geistigen Welt eine ungemein tiefe und erfolgreiche: so war sie dies im Bereiche der Körperwelt nicht minder. Gerade hier hat Kant recht augenfällig gezeigt, dass die wahre Philosophie kein unfruchtbares hohles Phantasiegebilde ist, sondern ein lebendiger ewig frischer Quell der Erkenntniss von Dem, was in und ausser uns waltet; eine geistige Fackel, die dem sinnenden Wanderer selbst die fernesten Fernen alles desjenigen zugänglich zu machen sucht, was wir so schlechthin, und meist ohne dabei viel zu denken mit dem kleinen Wörtchen „Welt" bezeichnen".

Digitized by Google

zato što nepoznaš nutrnje naravi takvoj stvari, i nerazabireš zamršene raznolikosti njezine? Netreba se dakle čuditi, što sam drznuo kazati, da ćemo prije razumjeti sazdanje svih nebeskih tjelesah, uzroke njihova okretanja, jednom rieči, postanak sadašnje uredbe svieta, nego jasno i podpuno očitovati, kako je makar i jedna jedina samo biljka ili gusjenica iz mekaničkih uzrokah nikla". (Kant's Werke, I. Bd. S. 219.)

Kant netvrdi ovdje dogmatički, da je sploh nemoguće objasniti postanak ustrojnih stvorovah mekaničkimi zakoni; već samo kritički osieca, da se (prema ondašnjemu stanju prirodoznanstva) nemožemo pohvaliti takvim preimućtvom. — Kant zahtieva (prema svojim mudroslovnim pravilom) kod iztraživanja prirode što se može veću rigoroznost. Zato kaže u svojoj razpravi „o upotrebljavanju teleologijskih načelah u filozofiji": „Načelo, da u prirodoznanstvu treba sve prirodno, naravno tumačiti, osieca pod jedno i medju prirodoznanstvu. Jer onda se je dospjelo do na kraj te medje, kad se upotrebljava posljednji razlog-tumač, koji se jošte može izkustvom potvrditi. Gdje ovi razlozi dospievaju, pak se treba prihvatiti izmišljenih silah tvari, i to po zakonih nečuvenih, nikakvimi dokazi nepoduprtih: ondje se je već premaklo preko pravoga prirodoznanstva, akoprem se još uviek prirodne stvari navode kano uzroci; al jim se k jednu podmeću sile ničim nedokazane, dapače um će slabo priznati, da su i moguće". S ovim se mnenjem sudara sliedeća izreka, koja se čita u Kantovu djelu „Kritik der reinen Vernunft": „Mnoge prirodne sile, koje svoje bivstvovanje ukonom očituju, nećemo opet nikada moći proučiti; jer jih nemožemo dovoljno podpažati".

S druge strane proteže Kant gore pomenuti postupak pročišćene filozofije ne samo na prirodnine bezustrojne, već zahtieva, da se taj postupak uporavlja i na proučavanje i tumačenje ustrojnih stvorovah. Evo o tom njegovih malko zasukanih rieči, zato izvorne navodim: „Dagegen liefert vornehmlich die unorganische Natur unaussprechlich viel Beweisthümer einer nothwendigen Einheit in der Beziehung eines einfachen Grundes auf viele anständige Folgen, dermassen, dass man auch bewogen wird, zu vermuthen, dass vielleicht da, wo selbst in der organischen Natur manche Vollkommenheit scheinen kann ihre besondere Anstalt zum Grunde zu haben, sie wohl eine nothwendige Folge aus ebendemselben Grunde sein mag, welcher sie mit vielen andern schönen Wirkungen schon in seiner wesentlichen Fruchtbarkeit verknüpft, so dass auch

Digitized by Google

sogar in diesen Naturreichen mehr nothwendige Einheit sein mag, als man wohl denkt". Od ove pomisli sastavio je Kant posebno pravilo i navodi ga kao „treće pravilo popravljeno metode za physico-theologiu". To pravilo glasi ovako: „Man vermuthe nicht allein in der unorganischen, sondern auch in der organisirten Natur eine grössere nothwendige Einheit, als so gerade in die Augen fällt. Denn selbst im Baue eines Thieres ist zu vermuthen, dass eine einzige Anlage eine fruchtbare Tauglichkeit zu vielen vortheilhaften Folgen haben werde, wozu wir anfänglich vielerlei besondere Anstalten nöthig finden möchten". (Kant's Werke, II. Bd. 150.)

Ovdje ište Kant, da treba, koliko se god može, i ustrojne stvorove tumačiti mekaničkimi prirodnimi zakoni[1]; al opet priznaje, da poznati njemu prirodni zakoni nedotječu tomu tumačenju i „da bi bilo u ovih okolnostih nesklapno, kad bi se postanak prve biljke ili životinje smatrao samo uzgrednom posljedicom općih prirodnih zakonah".

Al na drugome mjestu izjavlja, da je pozivanje na imaterijalna načela utočište liene filozofije, i zato da se treba, što se više može, okaniti tumačenja njihovom pomoći, te nastojati, „damit diejenigen Gründe der Weltanschauungen, welche auf den Bewegungsgesetzen der blossen Materie beruhen, und welche auch einzig und allein der Begreiflichkeit fähig sind, in ihrem ganzen Umfange erkannt werden". Što smo mi ovdje samo natukli, razlaže Kant na široko[1]. Iz toga razlaganja izvire troje:

1. Marljiva filozofija neka se nepozivlje na načela imaterijalna, već neka se drži razlogah mekaničnih, koji se osnivaju na zakonih o gibanju tvari, jer se samo oni mogu shvatiti. Ovaj je postupak više filozofičan; i uz ovakvu metodu može se doduše kadšto pogriešiti; al opet ta metoda valja više putah.

2. Jedva će se ikada utesati sigurna medja medju živom i bezživotnom prirodom, t. j. medju ustrojnim i bezustrojnim svietom. Nije dakle dokazano, da u tom pogledu ima dualizma.

3. Isto tako neima medju bilinstvom i životinjstvom očite medje, već su oba ova carstva srodna.

---

[1] Isto od prilike kaže u §-u 78. svoga djela „Kritik der Urtheilskraft": „Es liegt der Vernunft unendlich viel daran, den Mechanismus der Natur in ihren Erzeugungen nicht fallen zu lassen und in der Erklärung derselben nicht vorbeizugehen; weil ohne diesen keine Einsicht in die Natur der Dinge erlangt werden kann".

Digitized by Google

Ako pako za Kanta neima očite medje medju ustrojnim i bezustrojnim svietom, medju životinjstvom i bilinstvom; ako Kant zabacuje pozivanje na beztvarna načela, zato što takav poziv nije prema znanosti: onda mu treba samo još malko napried pokročiti, te će se okaniti i dualizma medju životinjom i čovjekom. I on je doista onako napredovao. Već godine 1771. izjavio je (u svojoj recenziji razprave dra. Moscati-a o tjelesnoj razlici medju čovjekom i životinjom), da je čovjek prvobitno četveronožke hodio, da se je hod na dvijuh noguh tek kasnije razvio, te je čovjek samo malo po malo glavu digao ponosito nad svojimi starimi drugovi (životinjami); a g. 1777 reče izriekom, „da smo mi životinjski stvorovi samo obrazovanjem postali ljudi".

U Kantovih djelih ima puno ovakvih miestah, u kojih se sad ovo sad ono načelo Darwinove teorije odsieva, a sabrao je sva ta mjesta Friderik Schulze u svom djelu „Kant und Darwin. Ein Beitrag zur Geschichte der Entwickelungslehre. Jena 1875". Mi ćemo ovdje navesti samo još jedno, al klasičko mjesto, u kojem Kant za čudo oštroumno *nazire,* što je Darwin *ugledao,* naime § 80. njegove „Methodenlehre der teleologischen Urtheilskraft".

„Es ist rühmlich, vermittelst einer comparativen Anatomie die grosse Schöpfung organisirter Naturen durchzugehen, um zu sehen, ob sich daran nicht etwas einem System Aehnliches, und zwar dem Erzeugungsprinzip nach, vorfinde, ohne dass wir nöthig haben, beim blossen Beurtheilungsprinzip (welches für die Einsicht ihrer Erzeugung keinen Aufschluss giebt) stehen zu bleiben und muthlos allen Anspruch auf Natureinsicht in diesem Felde aufzugeben. Die Uebereinkunft so vieler Thiergattungen in einem gewissen gemeinsamen Schema, das nicht allein in ihrem Knochenbau, sondern auch in der Anordnung der übrigen Theile zum Grunde zu liegen scheint, wo bewunderungswürdige Einfalt des Grundrisses durch Verkürzung einer und Verlängerung anderer, durch Einwickelung dieser und Auswickelung jener Theile eine so grosse Mannichfaltigkeit von Species hat hervorbringen können, lässt einen, obgleich schwachen Strahl von Hoffnung in das Gemüth fallen, dass hier wohl etwas mit dem Prinzip des Mechanismus der Natur, ohne welches es überhaupt keine Naturwissenschaft geben kann, auszurichten sein möchte. Diese Analogie der Formen, sofern sie bei aller Verschiedenheit einem gemeinschaftlichen Urbilde gemäss erzeugt zu sein scheinen, verstärkt die Vermuthung einer wirklichen Verwandtschaft derselben in der Erzeugung von einer gemeinschaft-

Digitized by Google

lichen Urmutter, durch die stufenartige Annäherung einer Thiergattung zur anderen, von derjenigen an, in welcher das Prinzip der Zwecke am meisten bewährt zu sein scheint, nämlich dem Menschen, bis zum Polyp, von diesem sogar bis zu Moosen und Flechten, und endlich zu der niedrigsten uns merklichen Stufe der Natur, zur rohen Materie, aus welcher und ihren Kräften, nach mechanischen Gesetzen (gleich denen, wornach sie in Krystallerzeugungen wirkt), die ganze Technik der Natur, die uns in organisirten Wesen so unbegreiflich ist, dass wir uns dazu ein anderes Prinzip zu denken genöthigt glauben, abzustammen scheint.

Hier steht es nun dem Archäologen der Natur frei, aus den übriggebliebenen Spuren ihrer ältesten Revolutionen, nach allem ihm bekannten oder gemuthmassten Mechanismus derselben, jene grosse Familie von Geschöpfen (denn so müsste man sie sich vorstellen, wenn die genannte durchgängig zusammenhängende Verwandtschaft einen Grund haben soll) entspringen zu lassen. Er kann den Mutterschooss der Erde, die eben aus ihrem chaotischen Zustande herausging (gleichsam als ein grosses Thier), anfänglich Geschöpfe von minder zweckmässiger Form, diese wiederum andere, welche angemessener ihrem Zeugungsplatze und ihrem Verhältnisse unter einander sich ausbildeten, gebären lassen, bis diese Gebärmutter selbst erstarrt, sich verknöchert, ihre Geburten auf bestimmte, fernerhin nicht ausartende Species eingeschränkt hätte, und die Mannichfaltigkeit so bliebe, wie sie am Ende der Operation jener fruchtbaren Bildungskraft ausgefallen war".

Kad čovjek ovo čita, mora se diviti, kako je duboko i jasno shvatio onaj veliki umnik već godine 1790 nutrnju potrebu nauka o zajedničkom poreklu organičkoga svieta. Taj mu je nauk jedini put, kojim se može doprieti do proučenja ustrojne prirode općimi prirodnimi zakoni. Pozivljuć se na ove rieči mogli bismo Kanta postaviti uz Lamarcka. Nego kad poredimo onaj § s ostalim sadržajem njegovih djelah, po imenu pako njegove „Kritik der Urtheilskraft", onda vidimo, da se je u njem Kant rek bi nadmašio, da opet do skora smalakše. Tà već završetak navedenoga §-a malne pobija ono, što je malo prije odatle navedeno. Pošto je naime izprva sasvim odrješito razložio, kako su ustrojni stvorovi postali iz sirove tvari po mekaničkih zakonih (onako kako postaju ledci), i kako su se u pojedine vrsti postupno razvili iz zajedničke pramatere, onda dodaje: „Allein der Archaeolog der Natur (t. j. palaeontolog) muss gleichwohl zu dem Ende dieser allgemeinen Mutter

Digitized by Google

eine auf alle diese Geschöpfe zweckmässig gestellte Organisation beilegen, widrigenfalls die Zweckform Produkte des Thier- und Pflanzenreichs ihrer Möglichkeit nach gar nicht zu denken ist". To će reći: bilje i živina bit će se razvili iz jedne pramatere po općih zakonih prirode; al ta pramati dobila je svoje ustrojstvo po drugih viših transcendentnih zakonih, kojimi se namjerava stanovita svrha (Zweck) postići, ona je dakle plod neposredne božje mudrosti.

Najoštrije se Kant izjavlja proti mekaničkomu tumačenju ustrojnih stvorovah u §-u 74. pomenutoga djela, kadno veli:

„Es ist ganz gewiss, dass wir die organisirten Wesen und deren innere Möglichkeit nach bloss mechanischen Principien der Natur nicht einmal zureichend kennen lernen, viel weniger uns erklären können. und zwar so gewiss, dass man dreist sagen kann: Es ist für Menschen ungereimt, auch nur einen solchen Anschlag zu fassen, oder zu hoffen, dass noch etwa dereinst ein Newton aufstehen könne, der auch nur die Erzeugung eines Grashalms nach Naturgesetzen, die keine Absicht geordnet hat, begreiflich machen werde, sondern man muss diese Einsicht dem Menschen schlechterdings absprechen".

Sve do Newtona se je takodjer mislilo, da se ustrojstvo nebeskih tjelesah nemože nikako proučiti; pa kako su zviezde od nas neizmjerno udaljene i zato nam nepoznate, dosta je bilo razloga takvomu mišljenju, dokle Newton nije dokazao, da je ta tobože nemoguća stvar, ipak moguća. Isto valja za Kantovo proročanstvo. „Indem Darwin (piše Haeckel) diese schwerste, noch von Kant für unlösbar erkannte Aufgabe gelöst hat, ist er in der That jener Newton der organischen Natur geworden". (Haeckel E., Die Naturanschauung von Darwin, Goethe und Lamarck, S. 57.)

Što se je Kantu proučenje ustrojnoga svieta nemogućim činilo, tomu se netreba čuditi; riešenju takve zagonetke htjelo se je onako potanka poznavanja ustrojne prirode kao što ga je bilo u Darwina; za Kanta takvo znanje nije bilo moguće, jer je pravo govoreć, stoprv njegov vršnjak Linné otvorio vrata sustavnomu proučavanju žive prirode.

Medju njemačke predteče Darwina ide i čuveni vršnjak i protivnik Kantov *Ivan Gottfried Herder*. Da to dokaže, o tom je nastojao osobito Friedrich von Bärenbach u svom djelcu: „Herder als Vorgänger Darwin's und der modernen Naturphilosophie. Berlin 1877". Na strani 24. piše: „Ako ikojega njemačkoga misaonika

Digitized by Google

za prošloga stoljeća ide zasluga, da je pripravljao onaj novi pogled na sviet, kojemu Darwinov nauk put prokrči; da je prigotavljao mladi naraštaj, kako će taj novi „Weltanschauung“ lakše razumjeti — ta zasluga ide Herdera. Tko uzčita njegove „Ideen zu einer Philosophie der Geschichte der Menschheit“ i poredi glavne teze toga njegova djela s posljedkom Darwinova iztraživanja i s Haeckelovim prirodnim mudroslovjem, vidjet će, da je naš misaonik prtinu prtio onim iztraživaocem prirode Sve, što spada na jezgru Darwinove teorije, počevši od borbe za bitak pak sve do prastanice (Urzelle), izraženo je jasnije u Herderovih „Ideah“ nego u ikojem djelu prošlih vjekovah“.

Ovu svoju tvrdnju dokazuje Bärenbach izvadci iz onoga djela. Tako n. pr. već u prvih glavah toga djela razlaže Herder u kratko teoriju razvoja pišuć: „Viele Pflanzen mussten hervorgegangen und gestorben sein, ehe die erste Thierorganisation ward; auch bei diesen gingen Insecten, Vögel, Wasserthiere den gebildeteren Thieren der Erde vor, bis endlich nach allen die Krone der Organisation unserer Erde auftrat, der Mensch, Mikrokosmus“. Da on nije mislio, da je to sve uz šest danah postalo, razabire se iz drugoga mjesta, gdje veli, da je zemlja mnogo prevratah podniela, dok je postala ono, što jest. Nastavljajuć svoje razlaganje kaže: „So viel Geschicklichkeit, Klugheit, Herz und Macht jede Art (von Geschöpfen) äusserte, so weit nahm sie Besitz von der Erde. Es gehört also nicht hieher, ob der Mensch Vernunft, und ob die Thiere keine Vernunft haben. Haben sie *diese* nicht, so besitzen sie etwas anderes zu ihrem Vortheil, denn gewiss hat die Natur keines ihrer Kinder verwahrloset“.

„Alles ist im Streit gegen einander, weil Alles selbst bedrängt ist; es muss sich seiner Haut wehren und für sein Leben sorgen. Warum that die Natur dies? Warum drängte sie so die Geschöpfe auf einander? Weil sie im kleinsten Raum die grösste und vielfachste Anzahl der Lebenden schaffen wollte, wo also auch Eins das Andre überwältigt und nur durch das Gleichgewicht der Kräfte Friede wird in der Schöpfung. Jede Gattung sorgt für sich, als ob sie die einzige wäre; ihr zur Seite steht aber eine andere da, die sie einschränkt, und nur in diesem Verhältniss entgegengesetzter Arten fand die Schöpferin das Mittel zur Erhaltung des Ganzen“.

Tko nevidi u ovom razlaganju Darwinovu „borbu za bitak“? Samo što ju je Darwin bolje od Herdera razložio i protumačio. Znamenito je, da se je već Herder oteo mišljenju svoga vieka, kao

Digitized by Google

da je čovjek pravi mikrokosmos, osobit sviet, za kojega nevaljaju zakoni makrokosma. Istina, on je žestoko pobijao pomisao, kao da mi poličemo od majmuna (a to je dokaz, da se je već za njega a ne stoprv za Darwina pomišljalo na naše s majmunom zajedničko poreklo); al inače ističe na više miestah srodnost čovjeka s ostalim životinjstvom. Tako veli na jednome mjestu, da što su bliže životinje čovjeku, to su mu u glavnom obliku sličnije, i da se čini, kao da je priroda pored one neizmjerne razlikosti, koja joj omili, opet sve živo po jednoj ter istoj prilici (Hauptplasma der Organisation) stvorila. Ovo jedinstvo životinjskoga ustrojstva dokazuje svakom prilikom, pak evo kako slika klimax prirodnoga razvoja:

„Tako to stupa od praha crvlja, od vapnenih kućicah ljušturnjakah, od predje bubah malo po malo k ustrojstvu više članitu. Kroz vodozemce kopnenim životinjam, izmedju kojih prikazuje već ružni „Unau" (Cholopus didactylus) sa svoja tri (?) prsta i svoje dvie sise sprieda bliži analogon naše prilike. Sad se igra i vježba priroda naokolo čovjeka u najvećoj raznolikosti osnovah i ustrojstvah. Ona podieli načine življenja i pudove (Triebe), stvori rodove protivne jedan drugomu, pak opet teže sva ova tobožnja protuslovja samo jednomu cilju. Istina je dakle anatomijska i fiziologijska, da u svem živom stvorovju naše zemlje vlada analogon jednoga ustrojstva; nego što je koja životinja od čovjeka udaljenija, to je i njezin život od njegova različitiji, te se je priroda, inače uviek ista, u svojih ustrojnih bitih morala odmicati od glavne prilike, a što bliže čovjeku, to je više skupljala redove i trakove, da u njem, u svetom središtu zemaljskoga stvorovja, sve što može sastavi". Herder nije bio prirodoznanski vrstak, al tim više pjesnik: prema tomu nevalja niti ove posljednje rieči tumačiti doslovce nego kao pjesnički izraz.

Kao što je poznato, Buffon je nijekao bližu srodnost čovjeka s ostalim životinjstvom, po imenu s majmunom. Herder ga pobija, te piše medju ostalim: „Der Affe hat keinen determinirten Instinkt mehr: seine Denkungsart steht dicht am Rande der Vernunft, am armen Rande der Nachahmung[1]. Er ahmt Alles nach und muss also zu tausend Combinationen sinnlicher Ideen in seinem Gehirn geschickt sein, deren kein Thier fähig ist; denn weder der weise

[1] I Darwin veli, da ima pogledom na razvoj neizmjerna razlika medju *najnižom* čovječjom pasminom i *najviše* razvitom životinjom.

Digitized by Google

Elephant, noch der gelehrige Hund thut, was er zu thun vermag: er will sich vervollkommnen".

„Die Liebe der Mutter zu den Kindern, ihre Auferziehung und Gewöhnung zu den Kunstgriffen und Schelmereien der Affenlebensart, die Ordnung in ihrer Republik und auf ihren Märschen, die Strafen, die sie ihren Staatsverbrechern anthun, selbst ihre possierliche List und Bosheit, nebst einer Reihe anderer unläugbarer Züge sind Beweise genug, dass sie auch in ihrem *Innern* so menschenähnliche Geschöpfe sind wie ihr Äusseres zeigt. Buffon verschwendet den Strom seiner Beredsamkeit umsonst, wenn er die Gleichförmigheit dieser Thiere bestreitet; die Facta, die er von ihnen selbst gesammelt hat, widerlegen ihn genugsam und der *gleichförmige* Organismus der Natur von innen und aussen, wenn man ihn recht bestimmt, bleibt in allen Bildungen der Lebendigen unverkennbar".

Ove svoje tvrdnje dokazuje Herder na široko obilatimi primjeri; al da kako tolikih dokazalah nije imao, kolikimi se služe današnji prirodoznanci. — Na drugom mjestu tvrdi isto drugimi riečmi, te kaže, da neima sumnje, da uza svu različitost zemaljskoga živora, čini se, kao da posvuda vlada njeka jednolikost gradjevine, rek bi glavni oblik, koji se obiljem različitosti izmjenjuje. Što je ovdje Herder samo umno nagadjao, to se je potankim iztraživanjem poredjujuće anatomije bjelodano dokazalo.

Noviji francezki pisac Quetelet piše: „Dugo vrieme gojio je čovjek krive idee o svojoj znamenitosti. Činilo mu se je, da sve visi o njegovoj volji; on se je smatrao jedinim gospodarom svieta, a ovaj naš sviet vladao je tobože svimi okolnimi svjetovi. Čovjek nije osamljena bit; on je samo ulomak cjeline". (Gl. Anthropométrie où mesure des différentes facultés de l'homme). Isto je učio Herder prije 100 godinah pišuć: „Neima kreposti, neima puda u čovječjem srcu, kojemu nebi našao analogon u ostalom životinjstvu. Za ostale životinje kaže: „Sie haben menschenähnliche Gedanken, sie üben sich, von der bildenden Natur gezwungen, in menschenähnlichen Trieben" (l. c. III. Band C. V.).

Što smo do sada iz pomenuta Herderova djela naveli, sve to dokazuje jasno, da je i on vjerovao razvoj organičkoga svieta uz borbu za bitak; nego budući više pjesnik nego prirodoznanac zaodievao je svoje ne sasvim jasne pomisli pjesničkim ruhom. Al da nije bio samo spekulativni mudrac, nego da se je zbilja bavio i prirodoznanstvom, to potvrdjuje naročito Goethe: „Naš (Goetheov

Digitized by Google

i Herderov) svakdanji razgovor bavio se je postankom vode i zemlje, ter ustrojnih stvorovah, koji se ondje od davne davnine razvijaju. O tom prvom početku i o dalnjem razvitku jednako smo razgovarali".

Prirodoznanstvo se nesastoji u proučavanju *pojedinih* prirodnih pojavah, nit u opisivanju *pojedinih* životinjah ili bilinah — kao što se je to do našega vieka obično mislilo, a misli se još kojegdje. Mi možemo onakvim radom proučiti puno pojedinih predmetah; al tim još nismo proučili prirode, nismo razabrali uzroke svega što biva, nismo spoznali zakone po kojih priroda postupa. — Zato su mnogi, osobito njemački mudroznanci, u početku našega stoljeća okrenuli drugčije, da stvore tako zvanu „Naturphilosophie", naški bi rekli filozofiju prirodoznanstva. Tako piše spekulativna glava toga mudroslovnoga sustava, Schelling: „Wer keine rechte Theorie hat, kann unmöglich eine rechte Erfahrung haben. Die Thatsachen an und für sich sind nichts. Ganz anders erscheinen sie dem, der Begriffe hat, als dem, der sie begrifflos anblickt. Um recht zu sehen, muss man wissen, wonach zu sehen ist. Viele Experimentatoren und Forscher gleichen jenen Reisenden, die recht vieles erfragen könnten, wenn sie nur wüssten, wonach zu fragen wäre". (Zeitschrift für speculative Physik. 1800. B. I. Heft I.)

Kao što se odavde razabire, ovi su ljudi udarili bili baš protivnim smjerom. Nemareć puno za pojedine stvari i pojave, t. j. za ono, što u istinu biva, pomišljahu, da će se umom doumiti zakonom prirode. Najznamenitiji od tih „naturphilosophah" bijaše *Lovro Oken* (r. 1779, † 1851), koji napisa g. 1809 čuveno onda djelo „Lehrbuch der Naturphilosophie". Oken orisi ovako zadaću te znanosti: „Ona ima predočiti prve momente razvitka svieta počevši od ništa, naime, kako su postali elementi i nebeska tjelesa, kako su se iz njih razvijali sve viši i raznolikiji stvorovi, kako su se od njih odlučile rude, kako su napokon ustrojstvo dobili, a u čovjeka i um stekli".

Doista bi vrlo liepa i uzvišena bila znanost, koja bi ove najmučnije zagonetke odgonetnula i savkolik sviet s njegovimi uzroci, ukoni i zakoni umu čovječjemu predočila. Al za takvu znanost neima još ni dan danas dovoljne gradje, a kud i kamo manje bilo je te gradje za Okenove dobe. Pa kako su se Oken i ostali „naturphilosophi" pomogli? Što nisu znali, tomu su se domišljali. Oni su prirodu rek bi konstruirali. Zakone, za koje Oken misli, da vladaju svietom, nije on abstrahovao od učinah, od izkustva, već jim

Digitized by Google

se je dovijao. Tako je dobila čitava sgrada njegova sustava obilježje utvare, u koje je više putah mučno razabrati istinu od izmišljotine, učin od obmane. To i jest razlog, zašto su od tih njemačkih „naturphilosophah“ Franczezi i Englezi onako zazirali. Stoprv u naše doba počelo se je Okenova djela objektivno proučavati i tu se je pronašlo, da je on mnogo toga upravo proročanskim duhom nazirao, što se je kasnije pokazalo da je prava istina, te je i Oken zavriedio, da se piše u predteče Darwina. Na to navode osobito dvie njegove idee, od kojih bijaše prva za dugo predmetom bruke i poruge.

Oken uči, da su se sve stvari iz četiri poznata počela (zemlje, vode, zraka i ognja) malo po malo razvile. Od dva ovakva slučena elementa postale su rude; od tri bilje; od četiri živina. Sad se pita: kako je od mrtvih rudah postalo živo bilje? Evo toga misterioznoga postupka; navest ćemo ga izvornim jezikom, jer bi se to težko dalo pretočiti na hrvatski jezik. „In der Metamorphose der Erde trat, als der Chemismus zum Gestaltungsprocesse hinzukam, nicht nur die Alkalität in der Kalkerde und den Salzen hervor, sondern auch das Erdige wurde frei und zeigte sich als Kohlenstoff in der Kohlensäure. Die Grundmaterie der organischen Welt ist der Kohlenstoff. Aus einer gleichartigen Mischung des Kohlenstoffes mit den Elementen Wasser und Luft entsteht der Meerschleim oder Urschleim. Der Meerschleim wurde ursprünglich erzeugt durch die Influenz des Lichtes und durch die dadurch bewirkte Abstreifung der rohen Masse. Der Meerschleim wird noch immer erzeugt durch das Licht. Der Schleim ist die Allheit der Mineralien und der Elemente. Alles Organische ist aus Schleim hervorgegangen“ etc.

Iz ovakvih diktatornih, učinom nedokazanih thesah sastavljen je malo ne sav Okenov sustav. Čitajuć ovakvo fantastično umovanje nehotice se čovjek nasmieši, te je Okenov „Urschleim“ zbilja bio dugo vrieme predmetom nebrojenih satirah i parodijah. Al kad tamo, pronadje se, da Oken nije baš ludo mudrovao, kao što se na prvi pogled čini; jer novijim iztraživanjem pomoću sitnozora našlo se je, da je sluz (Schleim; nu dan danas zove se to *protoplasma*) prvotna i poglavita sastavina organičkih tjelesah, te se i jajce, naime bjelance i žumance, sastoji ponajviše iz sluzi, dapače i sam zametak u jajcu, to jest prvobitna stanica, iz koje se obično bilina i životinja razvija, samo je zrnce bjelančaste sluzi.

Na svoju teoriju o prasluzi nadovezuje Oken drugu, isto tako znamenitu. On kaže, da je „Urschleim“ u moru postao, i da su

Digitized by Google

se ondje od njega samorodstvom (Urzeugung) razvili mjehurčići tako sitni, da se samo na sitnozor razabiru. Ove mjehurčiće prozvao je *Mile* ili *infusorie*. Podloga je svemu ustrojnomu svietu neizmjerno množtvo tih mjehurčićah. Ovi mjehurčići postaju od gustih zrnacah prasluzi, kojim se je površ ukrutila. Najjednostavniji organizmi sastoje se iz pojedinih ovakvih mjehurčićah i zovu se infusoria. Svako više ustrojno tielo, svaka biljka i životinjica samo je sbor (synthesis) takvih mjehurčićah, koji se raznimi kombinacijami raznoliko sakupljaju. Viši organizmi nisu dakle napose stvoreni, nego su se iz „milah" razvili. Ni čovjek nije stvoren, nego se je razvio. Bog je samo tvar stvorio. „Die Weltschöpfung ist das Sprechen Gottes. Gott sprach, und es ward".

Ako zamienimo rieč „mile" i „infusorium" sa riečju „cellula" (stanica) — evo nas kod teorije stanicah. Schwann i Schleiden dokazaše prije 50 godinah, da se sva ustrojna tjelesa sastoje iz pojedinih stanicah il iz sbora, kupa od stanicah.

Kako vidimo, Oken je tu razvijao teoriju zajedničkoga porekla životinjah i bilja; al ju je zaodjenuo tako nezgrapnim odielom, da su mu se svi smijali. Nego kad njegov nauk oprostiš fantastične primjese, začudit ćeš se njegovu oštroumlju, koje je nagadjalo i ono, što se je tek pol vieka iza toga obistinilo[1].

Po manje poznat njemački naturphilosoph, al odrješitiji Darwinov predteča bijaše *Gottfried Reinhold Treviranus* (r. 1776 † 1837). U svom djelu „Biologie oder Philosophie der lebenden Natur", koje je g. 1802—1805 (dakle prije Lamarckova i Okenova filozofijskoga djela) na sviet izašlo, razvio je, već u početku ovoga stoljeća, o jedinstvu prirode, o srodnosti svih vrstih živora svoje mnenje,

[1] Okenov postupak potvrdjuje istinu Haeckelovih riečih: „Empirie und Philosophie stehen keineswegs in so ausschliessendem Gegensatz zu einander, wie es bisher von den Meisten angenommen wurde; sie ergänzen sich vielmehr nothwendig. Der Philosoph, welchem der unumstössliche Boden der sinnlichen Erfahrung, der empirischen Kenntniss fehlt, gelangt in seinen allgemeinen Spekulationen sehr leicht zu Fehlschlüssen, welche selbst ein mässig gebildeter Naturforscher sofort widerlegen kann. Andrerseits können die rein empirischen Naturforscher, die sich nicht um philosophische Zusammenfassung ihrer sinnlichen Wahrnehmungen bemühen und nicht nach allgemeinen Erkenntnissen streben, die Wissenschaft nur in sehr geringem Masse fördern und der Hauptwerth ihrer mühsam gewonnenen Einzelkenntnisse liegt in den allgemeinen Resultaten, welche später umfassendere Geister aus denselben ziehen (Schöpfungsgeschichte, str. 71).

Digitized by Google

koje sasvim naliči darwinizmu. Evo tomu njekoliko dokazah iz pomenuta djela.

O glavnom predmetu Darwinove teorije, o postanku vrstih živora, izrazio se je Treviranus ovako: „U svakom živorku ima podobnost za izvodjenje bezkrajnje raznolikosti; svaki živorak je podoban priljubiti svoje ustrojstvo promjenam vanjskoga svieta; djelatnost ove moći, ovoga priljubljivanja dotjerala je prasvjetske zoophyte do sve to višega ustrojstva i razvila je u živoj prirodi onu neizmjernu raznolikost".

Po zoophytih razumieva Treviranus organizme najniže ruke i najjednostavnije gradje, po imenu ona neutralna, u sredini medju životinjom i bilinom stojeća prabića, koja, poprieko govoreć, zovemo sada *protiste*. „Ovi zoophyti (kaže nadalje) jesu pralikovi (Urformen), iz kojih su se malo po malo razvili svi organizmi više ruke. Meni se čini još i to, da ima svaka vrst (kao što i svaka oseb) stanovite dobe râsta, cvieta i umiranja; al umiranje nije raztvaranje, razsulo, nego *degeneracija*. Odtuda rek bi sliedi, da nisu velike zemaljske katastrofe, kao što se obično misli, prvašnje životinjstvo uništile; nego da su mnoge životinje te katastrofe preživjele, i da jih je zato nestalo iz prirode, jer su vrsti, kojim pripadahu, dokolale kolo svoga bivstvovanja i prešle u druge rodove". — Po „degeneraciji" nerazumieva Treviramus *izrodjenje*, kao što bi mi sada razumievali, nego promjene vanjskimi odnošaji izvedene t. j. ono što je Darwinu priljubljivanje (accomodation). Da je Treviranus ovo promjenjivanje organičkih vrstih tumačio priljubljivanjem, a njihovo uztrajanje namiranjem, pa svu raznolikost živora uzajamnim djelovanjem priljubljivanja i namiranja, to se razabire iz više miestah njegova djela. Treviranus nije priznavao nikakva jaza medju ustrojnom i bezustrojnom prirodom, već je tvrdio, da je vasioni sviet jednako ustrojen. To nam dokazuje sliedeća njegova izreka: „Svako izpitivanje, kako svakolika priroda djeluje na živi sviet, treba da polazi od načela, da su svi živi oblici plod fizičnih, još i sada djelujućih i samo stupnjem i smjerom različitih utečajah (Einflüsse). Tim je i glavni problem biologije riešen".

Još jedan njemački naturphilosoph ima, koji se može donjekle pisati u predteče Darwinove, al dan danas slabo tko i znade za njega. — Mislim dra. *Franju Gruithuisena* (rodj. god. 1774), njekada profesora zvjezdarstva na sveučilištu u Monakovu. Za svoje dobe bio je izašao na glas i kao liečnik, a mnogo je toga napisao. Nas ovdje osobito zanima njegova razprava „Verstandesblicke in

Digitized by Google

das Weltall", koja je izašla u Gruithuisenovu „Naturwissenschaftlich-astronomisches Jahrbuch-u", a probudila je radi svojih neobičnih thezah i filozofijskih spekulacijah veliku halabuku u književnom svietu. Ponajprije govori Gruithuisen o bezustrojnoj prirodi, a u drugom odsjeku razlaže ustrojnu prirodu. Prije svega dokazuje ovdje mogućnost i realnost samorodstva. — Kao što uči izkustvo, ima na zemlji neizmjerno množtvo jednostavnih životinjicah, od kojih Ehrenberg obreta dnevice nove vrsti. U tih životinjicah počimlje životinjstvo, a penje se sve to više do najsavršenije živine. Svatko znade, da je po prirodoznanca vrlo mučan posao razlučivanje svih rodovah i vrstih i prielazah jedne vrsti k drugoj. Jer sve medjaši jedno s drugim, sve prelazi jedno u drugo".

„Kako bilje napreduje od nesavršena k savršenu, to nam vrlo dobro prikazuje biljevni sustav de Candollea: on počimlje kod pojedinih jednostavnih stanicah, kao što su u živine infusoria, pak iz ovih se razvijaju i sastavljaju savršeniji oblici. — U bilja postaju podnebjem, tlom, križanjem, kulturom tolike i tako različite promjene, da jih nemogu na broj nabrojiti. Nemogu tumačiti niti promjenu vrstih, n. p. od Dahlia variabilis u Dahlia coccinea, Ziziphora dasiantha u Ziziphora intermedia itd.; jer se nezna, je li stara ili nova vrst savršenija".

Odavde razabiremo, da je Gruithuisen vjerovao promjenljivost vrstih i njihov postupični razvoj; al nije i zajedničko poreklo, jer dodaje, da samorodstvo (generatio aequivoca) bilja nije jošte dospjelo, te je vjerovatno, da ima kojegdje praklicah (Urkeime) i od višega bilja, a to ne samo na dnu mora nego i na kopnu, koje se na sgodi razvijaju. — Osobito oš ro ističe, da nam izkustvo nekaže potanko, kako priroda postupa od pravieka od nesavršena k savršenijemu; al da nebrojeni účini potvrdjuju, da tako biva. Evo jednoga njegova primjera. U najnižih životinjah vežu razne živce samo nekoliki uzlovi, slični uzlovom simpatičnoga živca; stoprv više, u ribah, počimlje razdielba živacah na sustav ganglijah i moždanah s malenim mozgom. U životinjah savršenijih usavršuju se oba sustava, al su opet svezana. U životinjah pako još savršenijih usavršuju se oba sustava još više, prema usavršivanju ustrojah osjećanja i asimilacije; a uredbom mozga napreduju i umne moći".

„Ovo usavršivanje osjećalah, gibalah i disalah postiže se samo porabom i vježbanjem tih ustrojah. Na naše oči gledamo, do kolikoga savršenstva se u tom pogledu može dotjerati. Divlji Američani, živući u neprestanoj opasnosti od neprijateljah i zvjeradi, za čudo

Digitized by Google

su izoštrili svoj vid, sluh i vonj. Petdesetgodišnjim vježbanjem moga desnoga oka na sitnozoru i zvjezdozoru dotjerao sam do toga, da to oko puno jasnije vidi od lievoga. Vješt ravnatelj glasbe pozna u množini glasbenikah, kad zajedno glasbuju, koji je od njih pravi glas promašio. Milo iz Krotone donio je bika žrtveniku na svojih ledjih; al da to uzmogne, nosio ga je od njegova rodjenja do 4. godine svaki dan na ledjih. U ronilacah, tražećih biser u moru, tako su se pluća razvila, da mogu više minutah pod vodom uztrajati, od prilike kao što i kitovi *(Cetacea)*".

„S druge strane imaju „Proteus anguineus", „Caecilia annulata" i „Marmota typhlus" oči majušne kao piknje, da jedva što vide; jer živuć vazda u tmini neupotrebljavaju jih, te su jim zakržljale; da pako moraju te životinje na vidjelu živiti, uz stotine generacijah usavršivale bi jim se oči, te bi dobro vidjele itd.

Gruithuisen završuje svoju razpravu ovim pogledom na ustrojnu prirodu: „Die Ausbildung der organischen Keime zu vollkommenen organisirten Thieren und Pflanzen geschah durch allmälig zunehmende Mengen von Einwirkungen auf sie (und nicht durch Verwandlung der Arten und Gattungen) und diese Ausbildung forderte Reihen von Millionen Generationen in der Zeit, die bei Gelegenheit einer Menge von nacheinander erfolgten Naturveränderungen auf den Weltkörpern sich durch Bildungstrieb und Reproduction zu bessern, neuern Organen verhalfen. So sind auch ganz allein die Sinn-, Bewegungs-, Reproductions- und Secretions-Organe durch äussere und innere Einwirkungen entstanden, und haben sich ausschliesslich für diese Einwirkungen ausgebildet und von den andern abgesondert, während sie unter einander alle durch die organischen Systeme des Zellstoffes, der Gefässe und der Nerven dennoch nicht aus ihrer Einheit in ihrer vielseitigen Wechselwirkung gekommen sind. Erst bei fortgesetzter diesartiger Ausbildung der Organe war die Emigration aus den Meeren in das Trockene möglich, und dieses selbst nicht ohne weitere Höherbildung ihrer hiebei betheiligten Körpertheile". I Gruithuisen je prošao kao što i njegovi drugovi: bio je za života predmetom bruke i poruge; sada stoprv čudi se sviet njegovu oštroumlju. (Gl. „Gaea" 1878. I.)

Još jedan Niemac i to veleum živio je u prvoj četvrti ovoga stoljeća, kojega jedni slave kao Darwinova premca, dok drugi isto tako odrješito pobijaju to mnenje. Mislimo najslavnijega njemačkoga pjesnika *Wolfganga Goethe-a*. Tako n. pr. Haeckel piše u svojoj „Generelle Morphologie der Organismen" (II. B. S. 160): „Das

Digitized by Google

wichtigste, was wir von Goethe als Naturforscher hervorheben müssen, und was unseres Erachtens noch Niemand gebührend gewürdigt hat, ist, dass wir ihn als den selbstständigen Begründer der Descendenz-Theorie in Deutschland feiern dürfen". Isto tako piše Seidlitz (Die Darwinische Theorie. str. 5): „Wir (Deutsche) können also Goethe mit Recht als ersten Begründer der Descendenz-Theorie feiern".

S druge strane napisa dr. Oskar Schmidt posebnu knjižicu (War Goethe ein Darwinianer?), u kojoj dokazuje, da Goethe nije bio pristaša Darwinovih načelah. Isto dokazuje du Bois Reymond u svojoj besjedi „Goethe und kein Ende", i kori „byzantinizam", koji je Goethea tja i predtečom Lyella prozvao.

Uz koga da pristanemo? Pretresav razloge jednih i drugih objektivno, priznati nam je, da Goethe nije doduše teoriju descendencije izumio, al se može istim pravom, kojim i mnogi drugi navedeni pisci, pisati u Darwinove predteče. Idemo da to svoje uvjerenje utvrdimo. U tom ćemo se kojegdje povesti za djelcem dra. S. Kalischera „Goethes Verhältniss zur Naturwissenschaft und seine Bedeutung in derselben". (Berlin 1878).

Goetheova preostala djela dokazuju bjelodano, da se je on preko 50 godinah bavio prirodoznanstvom, i to ne kao površan diletant, već je više putah vrlo duboko zaronio u mnogu struku prirodnih znanostih, pa kako je bio čovjek ženijalan, nije čudo, što je i mnogo toga na vidjelo iznio, čega učeni sviet nije poznavao ili nije uvažavao*. Zato i piše Goethe svakom prilikom o koristi i uzvišenosti prirodoznanstva s najvećim zanosom. Evo jednoga primjera. Svomu prijatelju Knebelu, nagovarajuć ga da prione takodjer uz prirodne znanosti, piše: „Die Naturwissenschaft ist so menschlich, so wahr, dass ich jedem Glück wünsche, der sich ihr auch nur etwas ergiebt; sie fängt an, leicht zu werden, so dass auch gern trägere Menschen sich eher dazu einladen lassen; sie ist so leicht wahr zu behandeln, dass sie den Geschmack zum Unwahren überwiegen kann; sie beweist und lehrt so bündig, dass das Grösste, das Geheimnissvollste, das Zauberhafteste, so ordentlich einfach, öffentlich, unmagisch zugeht; sie muss doch endlich die armen unwissenden Menschen von dem Durst nach dem dunklen Ausserordentlichen

* Kolik je bio prijatelj prirodnih znanostih, dokazuju njegove rieči: „Plato will keinen ἀγεωμέτρητον in seiner Schule leiden; wäre ich im Stande eine zu machen, ich litte Keinen, der sich nicht irgend ein Naturstudium ernst und eigentlich gewählt. (Italienische Reise. 1787)

Digitized by Google

heilen, da sie ihnen zeigt, dass das Ausserordentliche ihnen so nahe, so deutlich, so unausserordentlich, so bestimmt wahr ist. Ich bitte täglich meinen guten Genius, dass er auch mich von aller anderen Art von Bemerken und Lernen abhalte und mich immer auf dem ruhigen bestimmten Wege leite, den uns der Naturforscher so natürlich vorschreibt. (Knebel's Literarischer Nachlass. I. str. 143).

Potanko nabrajanje svega, što je Goethe prirodoznanstvu privriedio, nemože biti ovdje mojom zadaćom; meni dotječe, ako nagoviestim ono, što je pogledom na darwinizam zamislio. Tu nam treba na prvom mjestu spomenuti njegovu zaslugu oko uvedenja *idee razvoja* u prirodoznanstvo. O tom piše Kalischer (l. c. str. 49): „Prirodne znanosti morat će svagda priznavati kao jednu od neumrlih zaslugah Goetheovih, što je pojam razvitka u znanost unio, a tim ju živo potaknuo, te se je popela na sadašnju visinu. Dokle god nije bio Goethe osnovao svoj nauk o preobražavanju bilja, dotle se znanosti o ustrojnoj prirodi nisu bile podigle povrh posla skupljanja, sastavljanja, vrstanja i redanja; one se udovoljiše znanjem, da je što ustrojeno, a nepitahu, kako je. Naprama ovoj ukočenosti znanostih izkrsnuo je pjesnik kao pravi tvorac i oživio dahom svoga veleuma ukočenu znanost, motreć ne samo postale, gotove, dovršene stvari, nego i prisluškujuć, kako te stvari postaju, bivaju i preobrazuju se, jednom rieči, kako se *razvijaju*. Tako je ušao u trag zakonu, po kojem priroda postupa stvarajuć žive stvorove, a tim je postao utemeljiteljem znanstvena likoslovja (morphologia) ustrojnih bitih. Da ovo djelo podpuno ocienimo, pamtiti treba, da se je za Goetheove dobe posvuda vjerovala Bonnetova teorija evolucije (gl. gore str. 63) i Hallerovo načelo „nil noviter generari", te je upravo Goetheu za rukom pošlo razbiti onaj nauk tobožnje evolucije (Einschachtelungslehre) i prokrčiti put teoriji prava razvitka[1].

---

[1] Kako je Goethe oštroumno shvaćao ideu razvitka, to dokazuje ova njegova primjetba na francezku rieč „composition": „Es heisst, der Maler komponire sein Gemälde, der Musicus wird sogar ein für allemal Komponist genannt, und doch, wenn beide den Namen eines Künstlers verdienen wollen, so setzen sie ihre Werke nicht zusammen, sondern sie *entwickeln* irgend ein inwohnendes Bild, einen höhern Anklang natur- und kunstgemäss".

„Ebenso wie in der Kunst ist, wenn von Natur gesprochen wird, dieser Ausdruck herabwürdigend. Die Organe komponiren sich nicht als vorher fertig, sie *entwickeln sich aus- und an einander* zu einem nothwendigen ins Ganze greifenden Dasein". (Die Naturwissenschaft im Allgemeinen).

Digitized by Google

Što smo do sada naveli, to dokazuje samo toliko, da je Goethe prianjao u obće uz ideu razvitka, koja je dašto i prije Darwina dosta imala pristašah; sada idemo da dokažemo, kako je Goethe i druga načela Darwinova nauka poznavao i cienio. Polazište toga nauka je theorema o promjenljivosti vrstih. Da je Goethe pobijao stalnost vrstih, to su bili opazili već njeki francezki pisci (Isidor Geoffroy St. Hilaire, Lecoq, E. Caro), a to dokazuju premnoge njegove izreke (jer posebne kakve razprave nije o tom predmetu napisao). Evo jedno dva takva mjesta: „Sasvime sam bio uvjeren, da kroz *svakolika* ustrojna stvorenja prolazi *typus* iztičući se metamorfozom, da se svi njegovi dielovi mogu zapaziti na njekih srednjih stupkah, te se mora jošt i onda priznati, kad se na najvišem stupnju, u čovjeku, čedno povlači u zabit". (Tag- und Jahreshefte 170.) Što će kazati rieč „typus"? O tom se je u njemačkih tumačah Goethea razprela silna polemika, naime, je li to samo abstrakcija, idea, pralik, neimajući realnosti, il to znači stežer (Stammform) u darwinističkom smislu. Kalischer dokazuje na široko, da tu rieč zbilja treba tumačiti u potonjem smislu. To potvrdjuje i sliedeća Goetheova izreka: „Kad čovjek motri bilje i živinu u njihovu najnesavršenijem stanju, jedva će razlučiti jedno od drugoga. Životna klica, kruta, gibka, pomalo gibka — to je sve, što naša osjećala, pak i to jedva opažaju . . . Nego toliko možemo opet reći, da stvorenja pomaljajuća se malo po malo kao bilje i životinje, oboje tako srodno, da se jedva razlučiti može, usavršuju se na dva protivna smjera, tako da se bilje napokon kao drvo stalno i kruto, a životinja kao čovjek, uz najveću gibkoću i slobodu, diči"*.

* Kako se vidi, Goethe je bio monista t. j. nije razstavljao duh od tvari. Da ovo pravo razumiemo, treba pamtiti, da je na Goethea (po njegovoj vlastitoj izpoviesti) jedan jedini mudroslovni sustav stalno i odlučno djelovao i utjecao, naime pantheistski sustav Spinoze i njegov šiboleth „deus sive natura". — Prema tomu čitamo u Goetheovih „Ephemerides": „Separatum de Deo et natura disserere difficile et periculosum est, eodem modo, quam si de corpore et anima sejunctim cogitamus. Animam nonnisi mediante corpore, Deum nonnisi perspecta natura cognoscimus: hinc absurdum mihi videtur eos absurditatis accusare, qui ratiocinatione maxime philosophica Deum cum mundo conjunxere Quae enim sunt, omnia ad essentiam Dei pertinere necesse est, cum Deus sit unicum existens, et omnia comprehendat". — A svomu najboljemu prijatelju Knebelu piše: „Wem es nicht zu Kopfe will, dass Geist und Materie, Seel und Körper, Gedanke und Ausdehnung, oder (wie ein neuerer Franzos sich genialisch ausdrückt) Wille und Bewegung die nothwendigen Doppelingredienzien des Universums waren, sind und

Digitized by Google

U uvodu k „osteologii“ kaže: „To smo dakle dobili, da možemo bez bojazni tvrditi, kako su sva savršenija ustrojna bića, medju kojimi vidimo ribe, vodozemce, ptice, sisare, a na čelu jim čovjeka, kako su sva postala prema praliku, koji samo u svojih vrlo stalnih dielovih više manje ovamo onamo naginje, pak se još dnevice razplodom obrazuje i preobrazuje“.

Isto kaže drugimi riečmi pišuć: „Priroda stvara sveudilj nove prilike (Gestalten), što je sada, toga još nije bilo, što je bilo, nevraća se više — sve je novo, pak opet sve staro. Priroda se do vieka mienja; ona nestoji ni jedan časak; nezna stati, a stajanje je proklela“. (Die Natur).

„Nego kolikogod nam se priroda prikazivala raznolika, ona je opet jedna, jedinstvena (ein Eines, eine Einheit), zato, kad se gdje od česti očituje, sve ostalo mora tomu biti podlogom, mora ga s ostalim vezati. — Priroda radi po vječnih, nuždnih, tako božanstvenih zakonih, da jih niti samo božanstvo nebi moglo promieniti.

„Und es ist das ewig Eine,
Das sich vielfach offenbart*.

Da Goethe ni čovjeka, „vrhunac stvorstva“, nije izvadio izpod obćih zakonah ustrojnoga svieta, to se donjekle razabire iz onoga, što smo do sada naveli, a naročito dokazuju to ova dva mjesta: „Poznaja ustrojnih stvorovah u obće; poznaja savršenijih, štono jih zovemo pravu živinu, po imenu sisarah; uvidjanje, kako obći zakoni djeluju na razne omedjašene stvorove; napokon uvidjanje, kako je čovjek sagradjen, kako se u njem sastaju tolika svojstva i naravi, te nam se prikazuje po tom već fizički kao malen sviet, kao zastupnik ostalih životinjskih rodovah: — sve se to može najjasnije i najljepše razabrati, kad nesmatramo stvari počevši ozgor pa dolje (kao što žalibože često biva), kad netražimo čovjeka u životinji, nego kad počimljemo ozdol, te jednostavnu životinju obretamo u sastavljenu čovjeku“.

---

sein werden, die beide gleiche Rechte für sich fordern und deswegen beide zusammen wohl als Stellvertreter Gottes angesehen werden können, wer zu dieser Vorstellung sich nicht erheben kann, der hätte das Denken längst aufgeben und auf gemeinen Weltklatsch seine Tage verwenden sollen“.

* Zato i hvali Goethe Neesa v. Esenbeck, „dass er an völlig entschiedenen Geschlechtern gezeigt, wie man bei Sonderung der Arten dergestalt zu Werke gehen könne, dass eine aus der andern sich reihenweise entwickele“.

Digitized by Google

Što smo do sada naveli, to dokazuje samo toliko, da je Goethe prianjao u obće uz ideu razvitka, koja je dašto i prije Darwina dosta imala pristašah; sada idemo da dokažemo, kako je Goethe i druga načela Darwinova nauka poznavao i cienio. Polazište toga nauka je theorema o promjenljivosti vrstih. Da je Goethe pobijao stalnost vrstih, to su bili opazili već njeki francezki pisci (Isidor Geoffroy St. Hilaire, Lecoq, E. Caro), a to dokazuju premnoge njegove izreke (jer posebne kakve razprave nije o tom predmetu napisao). Evo jedno dva takva mjesta: „Sasvime sam bio uvjeren, da kroz *svakolika* ustrojna stvorenja prolazi *typus* iztičući se metamorfozom, da se svi njegovi dielovi mogu zapaziti na njekih srednjih stupkah, te se mora jošt i onda priznati, kad se na najvišem stupnju, u čovjeku, čedno povlači u zabit". (Tag- und Jahreshefte 170.) Što će kazati rieč „typus"? O tom se je u njemačkih tumačah Goethea razprela silna polemika, naime, je li to samo abstrakcija, idea, pralik, neimajući realnosti, il to znači stežer (Stammform) u darwinističkom smislu. Kalischer dokazuje na široko, da tu rieč zbilja treba tumačiti u potonjem smislu. To potvrdjuje i sliedeća Goetheova izreka: „Kad čovjek motri bilje i živinu u njihovu najnesavršenijem stanju, jedva će razlučiti jedno od drugoga. Životna klica, kruta, gibka, pomalo gibka — to je sve, što naša osjećala, pak i to jedva opažaju . . . Nego toliko možemo opet reći, da stvorenja pomaljajuća se malo po malo kao bilje i životinje, oboje tako srodno, da se jedva razlučiti može, usavršuju se na dva protivna smjera, tako da se bilje napokon kao drvo stalno i kruto, a životinja kao čovjek, uz najveću gibkoću i slobodu, diči"*.

* Kako se vidi, Goethe je bio monista t. j. nije razstavljao duh od tvari. Da ovo pravo razumiemo, treba pamtiti, da je na Goethea (po njegovoj vlastitoj izpoviesti) jedan jedini mudroslovni sustav stalno i odlučno djelovao i utjecao, naime pantheistski sustav Spinoze i njegov šiboleth „deus sive natura". — Prema tomu čitamo u Goetheovih „Ephemerides": „Separatum de Deo et natura disserere difficile et periculosum est, eodem modo, quam si de corpore et anima sejunctim cogitamus. Animam nonnisi mediante corpore, Deum nonnisi perspecta natura cognoscimus: hinc absurdum mihi videtur eos absurditatis accusare, qui ratiocinatione maxime philosophica Deum cum mundo conjunxere Quae enim sunt, omnia ad essentiam Dei pertinere necesse est, cum Deus sit unicum existens, et omnia comprehendat". — A svomu najboljemu prijatelju Knebelu piše: „Wem es nicht zu Kopfe will, dass Geist und Materie, Seel und Körper, Gedanke und Ausdehnung, oder (wie ein neuerer Franzos sich genialisch ausdrückt) Wille und Bewegung die nothwendigen Doppelingredienzien des Universums waren, sind und

Digitized by Google

U uvodu k „osteologii“ kaže: „To smo dakle dobili, da možemo bez bojazni tvrditi, kako su sva savršenija ustrojna bića, medju kojimi vidimo ribe, vodozemce, ptice, sisare, a na čelu jim čovjeka, kako su sva postala prema praliku, koji samo u svojih vrlo stalnih dielovih više manje ovamo onamo naginje, pak se još dnevice razplodom obrazuje i preobrazuje“.

Isto kaže drugimi riečmi pišuć: „Priroda stvara sveudilj nove prilike (Gestalten), što je sada, toga još nije bilo, što je bilo, nevraća se više — sve je novo, pak opet sve staro. Priroda se do vieka mienja; ona nestoji ni jedan časak; nezna stati, a stajanje je proklela“. (Die Natur).

„Nego kolikogod nam se priroda prikazivala raznolika, ona je opet jedna, jedinstvena (ein Eines, eine Einheit), zato, kad se gdje od česti očituje, sve ostalo mora tomu biti podlogom, mora ga s ostalim vezati. — Priroda radi po vječnih, nuždnih, tako božanstvenih zakonih, da jih niti samo božanstvo nebi moglo promieniti.

„Und es ist das ewig Eine,
Das sich vielfach offenbart*.

Da Goethe ni čovjeka, „vrhunac stvorstva“, nije izvadio izpod obćih zakonah ustrojnoga svieta, to se donjekle razabire iz onoga, što smo do sada naveli, a naročito dokazuju to ova dva mjesta: „Poznaja ustrojnih stvorovah u obće; poznaja savršenijih, štono jih zovemo pravu živinu, po imenu sisarah; uvidjanje, kako obći zakoni djeluju na razne omedjašene stvorove; napokon uvidjanje, kako je čovjek sagradjen, kako se u njem sastaju tolika svojstva i naravi, te nam se prikazuje po tom već fizički kao malen sviet, kao zastupnik ostalih životinjskih rodovah: — sve se to može najjasnije i najljepše razabrati, kad nesmatramo stvari počevši ozgor pa dolje (kao što žalibože često biva), kad netražimo čovjeka u životinji, nego kad počimljemo ozdol, te jednostavnu životinju obretamo u sastavljenu čovjeku“.

---

sein werden, die beide gleiche Rechte für sich fordern und deswegen beide zusammen wohl als Stellvertreter Gottes angesehen werden können, wer zu dieser Vorstellung sich nicht erheben kann, der hätte das Denken längst aufgeben und auf gemeinen Weltklatsch seine Tage verwenden sollen“.

* Zato i hvali Goethe Neesa v. Esenbeck, „dass er an völlig entschiedenen Geschlechtern gezeigt, wie man bei Sonderung der Arten dergestalt zu Werke gehen könne, dass eine aus der andern sich reihenweise entwickele“.

Digitized by Google

A u razgovoru s Eckermannom kaže: „Čovjek ima u svojoj lubanji dvie prazne šupljine. Pitanje: *zašto?* nebi me ovdje daleko dovelo; al pitanje: *kako?* uči me, da su ove šupljine ostanci živinske lubanje; uz onakva niža ustrojstva veće su te šupljine, a nit u čovjeka nije jih sasvim nestalo, akoprem se je čovjek visoko popeo". Odavle se nedvojbeno razabire, da je Goethe stežer (Stammbaum čovjeka nalazio u životinjstvu. Prema tomu je vjerovatno, da su ono Goetheove rieči, štono piše njegova prijateljica gospodja Steinova pomenutomu Knebelu: „Herders neue Schrift (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit) macht wahrscheinlich, dass wir erst Pflanzen und Thiere waren. Goethe grübelt jetzt gar denkbar in diesen Dingen".

Sve ovo, što smo do sada naveli, dokazuje nam očevidno, da je Goethe dobro poznavao promjenljivost vrstih i zato da nije vjerovao njezine izkonske stalnosti[1]. Sad se pita: što je po Goetheovu mnenju uzrok tomu pretvaranju i preobražavanju ustrojnih oblikah? Goethe ga nalazi ponajviše u utjecanju izvanjskoga svieta na živor, kojemu treba ovaj da se priljubi. Njemu se čini „die uns umgebenden Pflanzenformen seien nicht ursprünglich determinirt und festgestellt, ihnen sei vielmehr bei einer eigensinnigen, generischen und spezifischen Hartnäckigkeit eine glückliche Mobilität und Biegsamkeit verliehen, um in so vielen Bedingungen, die über dem Erdkreis auf sie einwirken, sich zu fügen und darnach bilden und umbilden zu können, dass das Geschlecht sich zur Art, die Art zur Varietät und diese wieder durch andere Bedingungen ins Unendliche sich verändern kann; . . . die allerentferntesten jedoch haben eine ausgesprochene Verwandtschaft, sie lassen sich ohne Zwang unter einander vergleichen". (Goethes Werke, XXXIII. B. str. 71.)[1].

---

[1] Im Vorstehenden darf als erwiesen angesehen werden, dass Goethe die Spezies nicht als ursprünglich determinirt und festgestellt, bleibend und beständig, sondern vielmehr als fliessend, unablässig sich verändernd, sondernd, scheidend, entwickelnd, umbildend, oder wie sonst seine Bezeichnungen lauten mögen, betrachtet und den Ursprung der Arten eben auf die den Organismen innewohnende ewige Mobilität, Fähigkeit zur Abänderung zurückgeführt hat, wodurch die Verschiedenheiten der Gestalten ins Unendliche möglich werden. (Kalischer, str. 89.)

[2] Isto tako veli na drugome mjestu: „Eine innere und ursprüngliche Gemeinschaft aller Organisation liegt zum Grunde; die Verschiedenheit der Gestalten dagegen entspringt aus den nothwendigen Beziehungsverhältnissen zur Aussenwelt, und man darf daher eine ursprüngliche,

Digitized by Google

Kako se razabire iz navedenih izriekah, Goethe primjenjuje izvanskim uvjetom života glede promjenljivosti živora veću važnost od samoga Darwina, koji misli, da sve to djeluje više indirektno, najpače kod životinjah. Al jedan i drugi priznaje, da ta promjenljivost nije neograničena (kao što se često, al krivo darwinizmu prigovara): tà onda bi nastao pravi darmar od raznolikih oblikah. Ima tu medja, a ta se zove zamjenica dielovah tiela (Wechselwirkung der Theile, t. j. od prilike ono, što Darwin zove „correlation of vegetation", a to će reći, da je svekoliko ustrojstvo živora, dok se razvija i raste, tako medju sobom svezano, da kad se jedan diel kakogod promieni i ta se promjena prirodnim obirom nagomila, da se onda moraju i drugi dielovi tiela promieniti. Po Goetheu potječe različitost oblikah odtuda, što gdjekoji diel tiela preteže; n. pr. u giraffe da su vrat i noge o trošku trupa narasle. On dakle smatra prirodnim zakonom, da nijednomu dielu tiela ništa neprirasta, a da se što drugomu kojemu dielu nesmanji. Ovo načelo ističe Goethe svakom prilikom; nu težko da valja onako općenito, kako on misli. U ostalom krije se u ovom načelu i ono, što je Cuvier prozvao „correlation d' organes", te se je njim vrlo proslavio; jer je po tom načelu, na veliko čudo učenoga svieta, umio iz kakve preostale kosti ili zuba od dospjele vrsti rekonstruovati čitavu životinju. U tolikom su skladu pojedini udovi životinje!

Još jedan ima razlog promjenljivosti vrstih po Goethe-u, naime upotrebljavanje i neupotrebljavanje ustrojah. Kao što smo gore na str. 95 vidjeli, istim ovim načelom podupro je Lamarck svoj nauk o zajedničkom stežeru; nego čini se, da Goethe nije ni znao za Lamarcka, jer ga nigdje nespominje. Nije ni čudo, jer su isti Lamarckovi vršnjaci njegovo djelo ušutkali bili (gl. gore str. 90). Al nije se Goethe pomenutomu razlogu promjenljivosti sam domislio, već ga je usvojio od dra. Körtea (Goethe's Werke XXXIII. Bd. str. 281). Ovdje nam je spomenuti, da je Goethe i razvitak instinkta protumačiti nastojao „durch andauernde Uebung oder Funktion, von Generation zu Generation übertragene und nach dem Principe der Summirung gesteigerte Gewohnheit". Al da se samom navadom nemože instinkt protumačiti, to je Darwin potanko dokazao.

gleichzeitige Verschiedenheit und eine unaufhaltsam fortschreitende Umbildung mit Recht annehmen, um die ebenso konstanten als abweichenden Erscheinungen begreifen zu können". (Goethes Werke XXXIII. B. str. 307.)

Digitized by Google

Da je Goethe i namiranje (Vererbung) ne samo tjelesnih nego i duševnih svojstavah vjerovao, to nam dokazuje sliedeća njegova šaljiva pjesmica, u kojoj načelo namiranja uporavlja na samoga sebe:

„Vom Vater hab' ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen,
Vom Mütterchen die Frohnatur
Und Lust zu Fabuliren.
Urahnherr war der Schönsten hold,
Das spukt so hin und wieder;
Urahnfrau liebte Schmuck und Gold,
Das zuckt wohl durch die Glieder.
Sind nun die Elemente nicht
Aus dem Complex zu trennen:
Was ist denn an dem ganzen Wicht
Original zu nennen?

Da je Goethe i borbu za bitak poznavao, zasvjedočuje poviše njegovih izriekah. Tako evo piše na jednome mjestu: „Već se je priznalo, da medju biljkom i biljkom ima njeka nam neočitovana zamjenica (Wechselwirkung), koja jim može huditi il u prilog biti. Što njeke biljke neuspievaju u hladnih, a druge u toplih sgradah: tko zna, nije li tomu uzrok, što su jim susjede neprijateljice? Možebiti, da jim ove preotimlju potrebit uzduh, koji je bio svim namienjen". (Goethe's Werke XXXIII. str. 121). Ovo je očit primjer aktivne borbe za bitak. Još oštrije i obćenitije izrazuje se o tom u svojih aforizmih o prirodi, gdjeno veli: „Sve, što je postalo, ište mjesto za se i hoće da živi; toga radi iztiskuje drugo i pokraćuje mu život".

Da je Goethe i resultate paleontologije onako shvaćao, kako Darwin, tomu ima takodjer dokazah, al donjekle indirektnih. Evo jednoga!

Don d'Alton bio je na svjetlo izdao dva djela („Die Faulthiere und die Dickhäutigen"; zatim „Die Skelette der Nagethiere 1821—1823.), pa kaže u uvodu: „Različitost okamenjenih kostih, kad jih poredimo s kostima sada živuće živine, kao što je posvuda opaženo, tim je veća, čim je starija stvora (Gebirgsformation), u kojoj se nalaze; samo u najmladjih slojevih zemlje nadjeni su ostanci životinjah slični sada živućoj živini. Sve ovo posvjedočuje istinu hipoteze, da životinje poličžu neprekidno jedna od druge (da imaju isto podrietlo) i da se neprestano pretvaraju prema različitim izvanjskim odnošajem. Što su životinje, kako su se za posljednjih tisuć godinah razplodjivale, specifice jednake, to nepobija mnenje

Digitized by Google

o polaganom njihovom preobražavanju; jer ovo može tu biti samo dokazom, da se za to vrieme izvanjski uvjeti razvitka nisu znatno promienili; il se pako može reći, da se živor prema pradobi sada polaganije razvija . . . Okamenjeni ostanci životinjah osobito su znameniti za poredjujuću anatomiju samo pogledom na neprekidnu susljedicu podrietla, jer, kao dokumenti prvašnjih stupnjevah razvitka, dokazuju polagano pretvaranje životinjah. Mi ostavljamo oštroumlju drugih, da si odatle po drugih hipotezah druge svjetove sagrade; a nam neka se samo dopusti prikazati životinjstvo kao skladnu cjelinu". U ovih izrekah razlažu se očevidno načela zajedničkoga podrietla, pak da vidimo, kako se je o tom izjavio Goethe u svojoj presudi pomenutih djelah. On piše: „Što se tiče uvoda (u navedene razprave), sasvime se sudaramo s piscem i vrlo smo mu se zadužili, što nas je ne samo utvrdio u načelih od davna gojenih i priznatih, nego nas je i na put doveo, na koji se sami nismo usudili, i stazu nam pokazao, od koje se najboljemu nadamo". (Goethe's Werke B. XXXIII. str. 275.)

Goethe-ova darwinistička načela sabrao je Kalischer (l c. XCVIII.) u ovo malo riečih:

„Fassen wir das Resultat unserer Untersuchung zusammen, so können wir Goethe's descendenztheoretische oder Darwinistische Lehrmeinungen mehr oder weniger mit seinen eigenen Worten wol folgendermassen kurz aussprechen:

Die unter dem Einflusse der Aussenwelt aus der den Organismen immanenten Anlage zur Veränderung hervorgehenden Abweichungen der ursprünglichen Gestalt oder ihre Anpassungen an die Existenzbedingungen werden kraft der Wechselwirkung der Theile bald nach dieser bald nach jener Seite hin entschiedener ausgeprägt, durch den Gebrauch oder Nichtgebrauch der Organe bald erweitert bald vermindert oder verkümmert, so dass unter dem Zusammenwirken aller dieser Faktoren einzelne Theile zweckmässig, andere unnütz erscheinen können. Zugleich findet der „zur Veränderung der Gestalten ins Unendliche" neigende „Bildungstrieb" eine Schranke in der Wechselwirkung der Theile, und aus dem gegenseitigen Ringen dieser Gestaltungskräfte, in welchem bei der Unbegrenztheit der möglichen Veränderungen bald die eine bald die andere ein Uebergewicht behält, geht allmählich unter Mitwirkung der Fortpflanzung und Vererbung und unter dem Einflusse der Konkurrenz der Organismen eine Scheidung, Sonderung derselben hervor, treten die Differenzen immer deutlicher zu Tage, nach

Digitized by Google

welchen wir Species, Gattungen, Familien u. s. w. unterscheiden. Die hiedurch in eine bestimmte Richtung gelenkte Bildung wird während langer Zeiträume durch Vererbung erhalten und eingeschränkt".

Odavle se jasno razabire, da čovjeku netreba da bude baš kakav prećerani obožavatelj Goethea, pak će ga opet pisati, ako ne u prave Darwiniste, a ono u predteče Darwina, koji su mu „put pripravljali".

U prvoj polovini ovoga stoljeća živio je u Petrogradu glasovit zoolog *Karlo Ernesto Baer*, kojega Haeckel zove „den grossen Reformator der thierischen Entwickelungsgeschichte", jer je bio napisao klasično djelo „Ueber Entwickelungsgeschichte der Thiere". U svojoj razpravi „obći zakon prirode u svakom razvitku", čitanoj god. 1834, razlaže izvrstno, da samo djetinjsko razmatranje prirode može držati ustrojne vrsti stalnimi i nepromjenljivimi typi; u istinu pako da su one samo prolazne povorke porodah, koje su se prietvorbom iz zajedničkoga stežera razvile. Iste pomisli razvio je u svojih potonjih djelih. Tako n. pr. u svojoj razpravi „Papuas i Alfuri" kaže na str. 342.: „Nemogu se oteti uvjerenju, da su mnogi oblici živora, koji se sada zbilja osebno razplodjuju, samo malo po malo postali onako odieljeni, a prvobitno da su svi ti oblici jednu vrst činili. Oni su dakle (prema sustavnim pojmovom) iz različakah postali specifično različite vrsti. Kako daleko dopire ovaj razvoj vrstih, o tom se neusudjujem izreći svoga mnenja. Budući da svi oblici nisu jamačno izkoni jestvovali na slabo udešenoj zemlji, to mi se neda na ino, nego staviti, da je bilo samorodstva; al kako je ovo postupalo, toga si neumiem protumačiti. Nu kad bih uzeo, nerazumievajuć samorodstva, da su se oblici tako pretvarali, te je i sam čovjek od drugih životinjah postao, čini mi se, da bih onda čitavu povorku nepoznatih i nerazumljenih tajnah skapčao. Što pako vjerujem, da su srodni životinjski oblici tek s vremenom postali samostalne vrsti, na to me navodi sadašnja razdielba njihova, pa bi se za tu vjeru valjda i u današnjem životinjskom naraštaju mnoga analogija našla". Za dokaz, da još i sada nove vrsti postaju, navodi se morski prasić (Cavia). „Ako se je više vrstih razvilo iz jednoga glavnoga oblika, onda se može reći, da se je odprije u obće slabo prianjalo uz typus. Rekao bih, da se typus tek uz neprekidnu povorku generacijah sve dublje utiskuje . . . u ovoj hipotezi neima ništa, što bi se opiralo našemu izkustvu, a mnoge nam odnošaje razjašnjuje, osobito pako variacije čovječanstva". Na

Digitized by Google

str. 341. primjećuje: „Ja upotrebljavam rieč „samorodstvo“ (Urzeugung); jerbo rieč „stvoren“, t. j. postao samo absolutnom voljom, bez prirodne nužde ili bez prirodnih zakonah, sasvim je neznanstvena, dakle nije niti prema prirodoznanstvu („ist also auch nicht naturwissenschaftlich“. Gl. Mémoires de l' Academie de St. Petersbourg. Ser. VI. Sc. nat. VIII.).

Jošte god. 1859. (dakle iste one godine, kad je Darwinovo djelo na sviet izašlo) izjavio se je Baer u svojoj autobiografiji, al pomanje odrješito, za samorodstvo. O Darwinovoj teoriji nije se za dugo očitovao. Napokon su godine 1876. izašli njegovi „Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften“. Šta dakle kaže za darwinizam? — pitat će mnogi štioc. Na to odgovaram s drom. O. Zachariasom: „Es ist äusserst schwierig einen Auszug aus dem Buche zu geben. Baer nimmt bald diese, bald jene Stellung zu dem Gegenstande seiner Kritik ein und man kann eine förmliche Blumenlese von sich einander widersprechenden Aussprüchen sammeln“. (Zur Entwicklungstheorie, 1876. str. 114.). Tako n. pr. na str. 252. kaže, da on nit je protivnik nit pristaša Darwinova nauka; al malo dalje nabraja na 100 stranah svoje prigovore proti tomu nauku. Nego još dalje (na str. 455.) izjavlja se opet za zajedničko podrietlo, pišuć: „Za pretočenje ribah u vodozemce i gmazove poznaje se više prielazah“. A na sliedećoj strani piše: „Moramo za prošlost dopustiti i stvaranje i pretvaranje; al medje tomu neznamo nikako utesati“. Ovo trebaše spomenuti, jer su mnogi Baera pisali u najodličnije protivnike Darwina; rieči pako navedene dokazuju, da se nije nikada sasvim odrekao teorije descendencije, samo se je očito protivio prirodnomu obiru.

Čuveni njemački geolog *Leopoldo Buch,* iztražujuć razprostranstvo bilja, izjavi se godine 1836. u svom djelu „Physikalische Beschreibung der Canarischen Inseln“ evo ovako: „Osebi (individua) rodovah, šireć se po kopnu, odmiču daleko, ter od njih postaju prema različitomu staništu, hrani i tlu različci, koji, budući razdaleko jedan od drugoga, nekrižaju se nikada s drugimi različci, a poradi toga nevraćaju se ka glavnomu typu, nego postaju napokon stanoviti i posebna vrst. Ova stiže možda drugim putem iznova prvašnji različak, koji se je uz to vrieme takodjer preobrazio, te sada žive zajedno kao različite vrsti, koje se više nemiešaju. Drugčije na otocih. Ondje se mogu osebi rodovah jedna drugu stići, budući obično stisnute u doline ili u tiesne kotare, te se ondje svako stanovljenje različka križanjem ruši. Od prilike isto tako udomaćuju se i oso-

Digitized by Google

bine ili grieške jezika zametnute glavom porodice, a kad se ova razširi, šire se i one po čitavom kotaru. Ako je ovaj odieljen i osamljen, te se jezik obćenjem s drugimi nevraća prvašnjoj čistoći, to postaje od njega nariečje. Ako naravne zapreke, kao što su šume, more, vlada itd., stanovnike onoga odieljenoga kotara još čvršće vežu, a razstavljaju jih jošte više od susiedah, nariečje se stanovi, te bude od njega posve različit jezik"*.

Čuveni biljar *dr. M. J. Schleiden* razložio je god. 1850. u svom djelu „Die Pflanze und ihr Leben" (str. 316.) ove svoje pomisli o postanku i razvoju živora: „Neima sumnje, da su jednoć iz borbe neustrojenih počelah nikle klice ustrojnoga života na zemlji; al pita se, da li je ovo više putah bivalo i da li je moralo više putah bivati. Budući da se u ovoj stvari svatko može povesti za svojom maštom: zašto nebih i ja za mojom? — Meni se čini, da je suvišno i zato bezputno mišljenje, da je bilo više putah samorodstva, t. j. da su klice bilja više putah postale iznovice od neustrojnih tvarih; a na to me nuka sliedeće razmatranje o polaganom razvitku bilinstva. Najprostija podloga bilinstva je stanica, vrlo jednostavno ustrojstvo; njezin postanak od ugljevine i vode može čovjek laglje protumačiti, nego naprasit postanak biljevne klice, u koje je moć, te se može iz nje razviti osobita vrst bilja. Da stanica može i sama živiti kao samostalna biljka, to nam svjedoči sadašnje bilinstvo; mnoge, po imenu vodene biljke, sastoje se iz jedne jedinite sta-

* Tomu dodaje Häckel (Schöpfungsgeschichte. str. 96): „Buch's Bemerkung ist auch deshalb von Interesse, weil sie uns auf die äusserst lehrreiche Vergleichung der verschiedenen Sprachzweige und der Organismenarten führt, eine Vergleichung, welche sowohl für die vergleichende Sprachwissenschaft, als für die vergleichende Thier- und Pflanzenkunde vom grössten Nutzen ist. Gleichwie z. B. die verschiedenen Dialekte, Mundarten, Sprachäste und Sprachzweige der deutschen, slavischen, griechisch-lateinischen und iranisch-indischen Grundsprache von einer einzigen gemeinschaftlichen indogermanischen Ursprache abstammen, und gleichwie sich deren *Unterschiede* durch die *Anpassung*, ihre gemeinsamen *Grundcharactere* durch die *Vererbung* erklären: so stammen auch die verschiedenen Arten, Gattungen, Familien, Ordnungen und Klassen der Wirbelthiere von einer einzigen gemeinschaftlichen Wirbelthierform ab; auch hier ist die Anpassung die Ursache der Verschiedenheiten, die Vererbung die Ursache des gemeinsamen Grundharakters. Dieser interessante Parallelismus in der divergenten Entwickelung der Sprachformen und der Organismenformen ist in sehr einleuchtender Weise von einem unserer ersten vergleichenden Sprachforscher, von dem genialen August Schleicher, erörtert worden".

Digitized by Google

nice. Uzrok velikoj različitosti bilinstva, čini se, da je obilje otopljenih bezustrojnih tvarih u tlu: od njih polieže promjena lučbenoga postupka u bilju, a od ovoga veća ili manja različitost oblika".

„I to znamo, da različci, pokle su uz iste uvjete više generacijah potrajali, prelaze napokon u suvrsti, koje se sjemenom dalje razplodjuju, kao što nam dokazuju naša grahovišta, povrtnjaci i usjevi. Nu što onda, ako uzroci, koji su povod dali promjeni oblika kakve biljke, nedjeluju jednako samo kojih 100 ili 1000 godinah, nego 10- i 100.000 godinah? Nemora li onda napokon, isto onako, kao što je od različka postala suvrst, iz ove postati tako stalan biljevni oblik, te ga možemo i moramo prozvati vrščU? Evo dakle, ako samo postavimo stanicu, pukao nam je put, kojim stupajuć razvilo se je iz stanice malo po malo svekoliko obilje bilinstva postajanjem različakah, suvrstih, vrstih i tako dalje, iznova počevši od vrstih. Tomu se dakako hoće razdobljah, kojih mi niti nepojimljemo".

Schleiden je dakle do istoga posljedka dospio, do kojeg i Darwin; samo što je ovaj drugim putem bio pošao i držeć maštu na uzdi sve, što je tvrdio, i exactno je dokazivao, čemu se je Schleiden tek domišljao.

Izvrstni bečki biljar *F. Unger* dovio se je pomnjivim i obsežnim iztraživanjem izumrlih vrstih bilja, od kojega su preostali okamenjeni ostanci, paleontologijskoj poviesti razvitka bilinstva, u kojoj se jasno izriče glavna pomisao zajedničkoga podrietla. U svojem „Versuch einer Geschichte der Pflanzenwelt" (god. 1852.) tvrdi, da sve različite vrsti bilja polieżu od njekolikih stežerah (Stammformen), a možda od jedne jedine prabiljke, najprostije stanice. On dokazuje, da genetička sveza svih biljevnih oblikah nije samo fiziološki nuždna nego i izkustvom potvrdjena.

Dor. H. P. D. Reichenbach[1], liečnik u Altoni, čitao je godine 1851. u skupštini njemačkih prirodoznanacah i liečnikah razpravu, koja je godine 1854. na svjetlo izašla pod naslovom: „Ueber die Entstehung der Menschen. Ein kleiner Beitrag zur Anthropologie und Philosophie". U toj razpravi izjavlja svoje uvjerenje, kao postulat logičkoga razmišljanja o dosadašnjih stečevinah prirodoznanstva, da prva ustrojna bića mora da su postala samorodstvom, pak su se, baš i sam čovjek, malo po malo do sadašnje raznolikosti

[1] Drugo je dr. Ludwig Reichenbach u Draždanih, taj je odrješit protivnik darwinizma.

Digitized by Google

razvila. Evo nekoliko izriekah iz te knjižice od 24 strane: „Prvo ustrojno stvorenje mora da je postalo bez roditeljah, a bilo je po svoj prilici kakav protozoophyton, iz kojega se je malo po malo sve životinjstvo i bilinstvo razvilo". Nego i ova izjava osta glas vapećega u pustinji; nitko nije u prvi mah uvažio njegova umovanja; tek poslije su se ljudi sjetili, da je Reichenbach puno toga tvrdio, što je Darwin kasnije dokazao.

Grof Kayserling je god. 1853. objavio razpravicu pod naslovom „Note sur la succession des êtres organisés" (Bulletin de la Société geologique de France II. ser. 10. p. 355.), u kojoj veli, da se samo sobom razumieva, da su sve nove vrsti prema prirodnim zakonom postale iz prvašnjih oblikah. Nego što dalje tvrdi, naime, da se njeke vrsti u geoložkih slojevih zato onako naprečac pojavljuju, jer, kao što ima periodičkih pošastih, koje haraju živor, onako da ima i periodičkih dobah, gdje postaju nepravione klice, to je već plod mašte. Novija iztraživanja nepotvrdjuju, da bi se nove vrsti iznenada pojavljale.

Viktor Carus napisa godine 1853. vrlo hvaljeno djelo „System der thierischen Morphologie". Da je već onda bio pristaša teorije zajedničkoga podrietla, razabire se iz njegova uvoda; nu očito nije se nekako usudio to izjaviti, već piše vrlo zasukano: „Ich darf wohl hoffen, nicht missverstanden zu werden, wenn ich daran erinnere, dass die erstgeschaffenen Formen, welche uns aus den anerkannt ältesten geologischen Lagern entgegentreten, ausser ihrem organischen Charakter nur den allgemeinen der Gruppe, zu der wir sie stellen, zeigen, dass wir sie also, natürlich nur in einem durch den absoluten Mangel eines Beweises beschränktem Sinne, als die Uhrahnen betrachten können, aus denen, durch fortgesetzte Zeugung und Accomodation an progressiv sehr verschiedene Lebensverhältnisse, der Formenreichtum der jetzigen Schöpfung entstand".

Al netom je bilo izašlo na svjetlo Darwinovo glasovito djelo, Carus je bio medju prvimi, koji su uz njega pristali, pak je i samo djelo na njemački jezik preveo.

Iste godine 1853. izjavio se je i vrlo zaslužni antropolog *Schaaffhausen* u članku „Ueber Beständigkeit und Umwandlung der Arten" evo ovako: „Živo bilje i živina nisu razstavljeni od dospjeloga kao nova stvorenja, već se imaju smatrati kao njihovi potomci uslied neprekidna razploda". Što se srodne vrsti razilaze, tomu da je uzrok, jer su dospjele vrsti posrednice, koje su jih vezale. Godine

Digitized by Google

1857. očitovao se je, da se je i čovjek razvio iz životinjah majmunu sličnih.

Jošte valja spomenuti izmedju njemačkih naturphilosophah i *Luisa Büchnera*, koji je u svom vrlo razprostranjenom djelu „Kraft und Stoff" godine 1855. takodjer razložio načela descendencije i to ponajviše na temelju empiričkih svjedočanstvah, što nam jih pruža paleontološki i individualni razvoj ustrojnih bitih, kao što i poredjujuća jih anatomija i paralelismus razvojnih povorakah. Büchner dokazuje vrlo jasno, da već uslied toga mora da su postale razne ustrojne vrsti iz zajedničkih stežerah, a ovi da su svakako postali samorodstvom; drugo što da se nemože pomisliti.

Napokon treba nam se još sjetiti *dra. Gustava Jägera*, koji je jošte godine 1857. u kolu mladih prirodoslovacah svukoliku teoriju zajedničkoga podrietla razvijao; al se nije usudio izaći na vidjelo sa svojim razlaganjem, dok nije Darwin led probio, tad je i Jäger u svojih „Zoologische Briefe" g. 1864. te svoje razprave na svjetlo izdao.

Štioci bit će zapazili, da i u Njemačkoj, što bliže našoj dobi, to više ima predtečah Darwinu. Uzrok je tomu sama narav njegova nauka, koji je potekao iz resultatah iztraživanja prirode. Što je bilo izprva samo oštroumno nagadjanje riedkih misaonikah, to je s napredkom prirodoznanstva postajalo i po ljude, za koje se nemože reći, da su bili veleumi, postulatom prirodoznanstvenih premissah. Uslied toga morali su učestati i Darwinovi predteče, kako je potanko iztraživanje prirode u kojega naroda mah uzimalo. Zato i ima najmanje njih u onih narodah, koji su pomanje nastojali oko prirodnih znanostih. Ovamo idu n. pr. Talijani. U njih nenalazimo sve do najnovije dobe nikakva predteče Darwina.

Od kako je izašlo Darwinovo djelo „o postanku vrstih", od toga se doba nadmeću kulturni narodi u iztraživanju svojih starijih pisacah, nebi-li u njih našli ma kako izrečene ili bar nagovještene rieči Darwinove. Prosvietljeni se narodi otimaju o slavu prvenstva u ovom pitanju i gledaju da dokažu, da je i u njihovu krilu bilo ljudih, koji su prije Darwina isto ili barem nešto nalik kao on razlagali o životu organskih stvorovah. Do sada smo nabrajali naučnjake drugih narodah, za koje se to može u većoj ili manjoj mjeri tvrditi.

Napokon pitat će tko, ima-li traga kakvomu predteči Darwina u našoj književnosti? Kako se kod nas sve do nedavno gotovo

Digitized by Google

nitko nije bavio prirodoznanstvom, to dašto neimamo prirodoznanca, koji bi se bio domišljao načelom darwinizma; al neimamo li bar kakvoga mudroznanca ili drugoga pisca, za kojega bi se to moglo kazati?

Tražeć odgovor na ovo pitanje profesor St. Nedeljković nadje, da je naš slavni pjesnik-mudroznanac, *Petar Petrović Njeguš*, vladika crnogorski, doista pravi predteča Darwinov. Evo što piše o tom u časopisu „Javoru“ (1877. br. 49): „Dvanaest punih godinah prije nego što Darwin izdade svoje čuveno djelo, izašlo je u srbskoj književnosti jedno pjesničko djelo, puno pjesničkoga poleta i duha, ali isto tako puno i filosofskih mislih. Djelo to govori i srcu, al isto tako i umu, može se dakle podpuno mjeriti sa djelima drugih tudjih pjesnikah i filosofah. To je djelo „Gorski vijenac“ od vladike Petra Petrovića Njegoša, prvi put štampano godine 1847. Ovo je djelo poznato i njemu se s pravom pripisuje epohalna važnost u našoj književnosti. Nu to je učinjeno samo sa pjesničke, poetske strane. Filosofska važnost njegova, na žalost, jako je zanemarena, ili bar mnogo manje cienjena nego što zaslužuje. Nemogu ni ja ovdje tu stranu ovoga djela presudjivati; ali moram iznieti nešto, što mi jako u oči pada. Izniet ću samo nekoliko stihovah, što se po mom shvaćanju približuju Darwinovoj teoriji mnogo jače nego ma koje djelo Goetheovo. Stihovi ti opisuju nam „borbu za obstanak“ skoro sasvim onako, kao što ju je dvanaest godinah docnije Darwin iznio. Skoro istom rieči krsti naš pjesnik prirodni zakon o toj borbi kojim i englezki naučenjak. On ju naziva „ratom u prirodi“ i „o(d)branom što je s životom skopčana“, a proteže ju na sve prirodne stvorove, ne samo na organizme. Ovako filozofski shvaća on tu borbu mnogo jače nego što je Darwin u prvi mah iznco; naš je pjesnik u onom istom objamu uzima, u kom je tek najnovija prirodnjačko-filosofska škola taj zakon izniela, te ju kao i ova smatra kao obšti zakon u prirodi, t. j. zakon, što vlada svima tjelesima“.

„Da ovim svojim stihovima i sam vladika Petar hoće da dade filosofski značaj, svjedoči poglavito osoba, kojoj ih on meće u usta. Ta je osoba iguman Stevan, sliepi stari kaludjer, koji je po dalekim krajevima putovao i dugo po svietu gledao, a sad osliepio starac sjedi mirno i *misli* („ne driemam, veće nešto mislim“), i narod poučava; a „vojvode ga u ruku ljube, što liepo i mudro zbori“, te mu priznaju bez okolišenja, da je mudar i pametan („ti nijesi sliep igumane, kad si tako mudar i pametan“).

Digitized by Google

Do istoga od prilike resultata dospio je i J. Pasarić presudjujuć (u „Viencu“ 1884. br. 5. i 6.) djela P. P. Njeguša. On piše: „Ako i nije mladi vladika proučio sve naučne i filozofske sisteme, to bijaše u njega zdravo i bistro oko sokolovo, koje je kadkada i najzabitnije tajne prirode i čovječjega značaja proziralo i odgonetnulo. Tako nalazimo u govoru igumna Stefana u „gorskom vijencu“ više rjekovah, o kojih bi revni čitalac Darwinovih djelah mogao posumnjati, nije li to pjesnički odjek prozaičke „borbe o bitak“. Nu „gorski vijenac“ izdan je na novo ljeto 1847., a Darwinovo temeljno djelo izadje tek 1859.: dakle nije moguće pomišljati, da je Njeguš crpao svoja duhovita opažanja iz Darwinovih spisah“.

„Pjesničko oko — sokolovo oko. Čuveni njemački pjesnik Goethe promatrajuć slučajno paomu odkri metamorfozu bilja, a gledajuć razlupanu ovčiju lubanju iznadje temelj filozofskoj anatomiji. Tako je i pjesničko oko Njeguševo promatrajuć prirodu i ljude nazrelo vječnu borbu u svietu“.

Evo i samih Njeguševih stihovah, u kojih se izrazuje o ratu i obrani u prirodi. Na strani 117[1] pjeva:

Obrana je s životom skopčana.
Sve priroda snabdjeva oružjem
Protiv neke neobuzne sile,
Protiv nužde, protiv nedovoljstva.
Oštro osje obranjuje klasje,
Trnje ružu brani očupati,
Zubova je tušte izoštrila
I rogova tušte zašiljila[2];
Kore, krila, i brzine noga[3],
I cijeli ovi besporeci
Po poretku nekome sljedujn[4].
Nad svom ovom grdnom mješavinom
Opet umna sila toržestvuje[5],

[1] Gorski vienac. Historički dogodjaj pri svršetku XVII. vieka. Sačinio Petar Petrović Njeguš, vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. U Zadru 1868.

[2] Svak ima u prirodi obranu, kao n. p. osje brani da ptice ne očupaju pšenični klas, trnje brani ružu ubrati. Tušt ima zubove i rogove, koji ga brane od gusjenice itd.

[3] Priroda je dala kao obranu žabi (kornjači) koru, zecu noge, tici krila.

[4] Pak opet sve ove anomalije slijede njekim redom.

[5] Ruska riječ, znači: slavno predobiva.

Digitized by Google

Ne pušta se da je zlo pobiedi,
Iskru gasi, a zmiju u glavu.
Muž je branič žene i djeteta,
Narod branič crkve i plemena[1].

A na strani 126 povieda:

Sviet je ovaj tiran tiraninu,
A kamo li duši blagorodnoj!
On je sastav paklene nesloge:
U nj ratuje duša sa tijelom,
U nj ratuje more s bregovima,
U nj ratuje zima i toplina,
U nj ratuju vjetri s vjetrovima,
U nj ratuje živina s živinom.
U nj ratuje narod sa narodom,
U nj ratuje čovjek sa čovjekom,
U nj ratuju dnevi sa noćima,
U nj ratuju dusi s nebesima.
Tielo stenje pod silom duševnom,
Koleba se duša u tijelu;
More stenje pod silom nebesnom[2],
Koleblju se u moru nebesa:
Volna volnu[3] užasno prepire,
O brijeg se lome obadvije.
Niko srećan, a niko dovoljan,
Niko miran, a niko spokojan,
Sve se čovjek bruka sa čovjekom,
Gleda majmun sebe u zrcalo.

Kao što svatko vidi, u ovih se stihovih pjesnički opisuju pojedini momenti „borbe za bitak“. Da svaki stvor ima svoje oružje, to je već Anakreon u svojoj pjesmici „εἰς γυναῖκας“ u kratko spjevao; a što se za obći rat kaže, to je samo exemplificatio poznate latinske izreke „bellum omnium contra omnes“. Nezna se, je li Njeguš poznavao Anakreonta i pomenutu latinsku rieč, il se je tomu sam domislio, il je što čitao od Schopenhauera, filozofa pesimizma. Nu podpuno nije nacrtao borbe za bitak, a kamo li joj je razlog, postanak i posljedak onako razložio kao što to učini Darwin. On se dakle u istinu samo iz daleka može pisati u njegove predteče.

---

[1] Nad ovom smjesom opet um ljucki caruje, previgja, uklanja zlo, gasi iskru, a zmiju bije u glavu. Pojedini čovjek brani svoju obitelj kao narod pleme i vjeru

[2] To jest vazdušnom.

[3] Rusko „volna“ je naš v a l, t. j. sila silu bije.

Digitized by Google

Evo nas sa svake strane kod Darwina, a tim i na kraju naše razprave, koja se je preko mjere i volje otegla s toga, što sam želio predmet izcrpsti, a stvar potanje razložiti, budući da se o njoj kod nas do sada nije pisalo. Isto tako je sama narav predmeta, o kojem se razpravlja, potrebovala, da se puno toga iz drugih knjigah za potvrdu navede; inače bi se lasno posumnjati moglo, da je to ponajviše samo subjektivno umovanje pisca. Pak što je dakle plod našega iztraživanja? Da je Darwin puno imao predtečah, da se je idea, koju je on razvio, davno prije njega pojavila, al u obliku vrlo nepodpunu i nejasnu, rad šta i nije mogla na učeni sviet onako djelovati, kako je djelovao sam Darwin. To dašto još nedokazuje istinitost njegova nauka (a nije ni bila moja nakana dokazivati ju ovdje); al svakako potvrdjuje njegovu veliku znamenitost, pak to i jest zadaća i opravdanje ove razprave. Jer doista vriedi iztraživati poreklo i razvoj pomisli, koja, kad se svestrano obistini, mora da poremeti sve dosadašnje znanstvo i mišljenstvo. Na završetku ove razprave odgovorit ću još samo na pitanje, zašto je idea, koju Darwin zastupa, akoprem starovječna, ipak tako kasno, to jest stoprv u naše doba dozrela, gdjeno se tvrdi, da je ona po razvitak realne znanosti od zamašne važnosti. Odgovor na to pitanje sadržavaju evo ove rieči Häckela: „Von der Descendenz-Theorie gilt dasselbe, was von allen andern epochemachenden Entdeckungen und Fortschritten der Menschheit: dass sie ein Kind ihrer Zeit sind, und dass sie mehr oder minder bestimmt geahnt und angedeutet wurden, ehe der selbstbewusste Genius sie an das Tageslicht förderte und mit voller Klarheit scharf formulirte. Wie die Entwickelungsbewegung der gesammten organischen Natur eine kontinuirliche Kette von successiv fortschreitenden Differenzirungs-Processen ist, die mit absoluter Nothwendigkeit aus einander hervorgehen: so waltet auch in dem geistigen Entwickelungsgange der denkenden Menschheit, der nur ein Theil jener grossen Kette ist, dasselbe Nothwendigkeits-Gesetz. Sobald die Zeit der Reife für eine neue grosse Idee gekommen, sobald die Hülle des herrschenden Dogma zu eng für den wachsenden Menschengeist geworden, muss mit Nothwendigkeit diese Hülle gesprengt werden. — Die Gültigkeit dieses Naturgesetzes, die wir bei allen grossen geistigen Metamorphosen der fortschreitenden Menschheit bestätigt finden, zeigt sich auch in der Entwicklungsgeschichte der Descendenz-Theorie. Durch (Erasmus Darwin und) Lamarck ein halbes Jahrhundert zu früh ins Dasein gerufen, blieb sie fast ohne Wirkung. Erst der

Digitized by Google

Reifegrad, den in den folgenden fünfzig Jahren die gesmamte Biologie durch das colossale Wachsthum ihrer empirischen Kenntnisse erlangt hatte, lieferte den fruchtbaren und empfänglichen Boden zur Aufnahme der Ideen von Darwin und Wallace". (Generelle Morphologie. II. B. str. 151.)

Predteče Darwina.

	Strana		Strana
Kapila	203	Etienne Geoffroy Saint-Hilaire	34
Anaximandros	211	Bory de Saint-Vincent	40
Xenophanes	212	Charles Naudin	40
Heraklitos	212	D' Omalius d' Halloy	41
Empedokles	213	Lecoq	41
Anaxagoras	215	Manojlo Kant	42
Lord Monboddo	225	Ivan Gottfried Herder	50
Erazmo Darwin	227	Lovro Oken	54
W. C. Wells	9	Gottfried Reinhold Treviranus	56
W. Herbert	11	Franjo Gruithuisen	57
Grant	11	Volfgang Goethe	60
Patrick Matthew	11	Karlo Ernesto Baer	68
Rafinesque	11	Leopoldo Buch	69
Haldeman	11	M. J. Schleiden	70
R. Owen	12	Franjo Unger	71
Dr. Freke	12	H. P. D. Reichenbach	71
Herbert Spencer	12	Grof Kayserling	72
Baden-Powell	13	Viktor Carus	72
Alfred Russel Wallace	13	Schaaffhausen	73
Benoit de Maillet	19	Louis Büchner	73
G. L. Buffon	21	Gustav Jäger	73
Jean B. P. de Lamarck	26	Petar Petrović Njeguš.	74

Digitized by Google

O krivuljah u ravnini.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. travnja 1884.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Drugi dio[1].

Nožištnice.

α) *Nožištnicom (podaire, Fusspunktscurve) dane krivulje za točku* ***O*** *kao pol zovemo mjesto nožišta okomica iz ove točke na tangente dane krivulje spuštenih.*

Danu krivulju zovemo *osnovkom*[2] (Basis) nožištnice za pol *O*.

Uvedenu definiciju mogli bi i ovako izreći:

β) *„Mjesto vrha pravoga kuta, kojega jedan krak dotica se dane krivulje, te drugi ide danim polem, je nožištnica dane krivulje“.*

Iz definicije (β) sliedi namah konstrukcija tangente nožištnice. Jesu li naime (lik 1) M, M' dvie točke osnovke, T_m, T_m' tangente tih točaka, M_1, M_1' nožišta okomica iz pola O na ove tangente, je $lim\ M_1M_1' = T_{m1}$, t. j. sudaraju li se točke M, M', valja to i za M_1, M_1', t. j. krug nad OM' kao premjerom sječe krug nad OM kao premjerom u točki M_1 za $M = M'$. Je li dakle S razpolovište od OM, je okomica na M_1S u M_1 tangentom[3] nožištnice u točki M_1.

---

[1] Prvi dio izašao u *„Radu“* knjiga 64. god. 1882.

[2] *Steiner* zove danu krivulju, *Basis*, *Em. Weyr* ravnateljkom *„Direktrix“*; nu budući da *Cantor* i *Raabe* ovo ime za druge krivulje rabe, ćemo pridržati se oznake Steiner-a.

[3] Ova konstrukcija je posebni slučaj sliedeće: Mienja li stalni kut MM_1M' ovako svoj položaj, da njegovi kraci M_1M, M_1M' se doticaju danih krivulja K, K', u točkah M, M' je tangenta u M_1 tangenta kruga idućega kroz MM_1M' u točki M_1. Gledaj: *J. Bertrand* Cours de calcul différentiel Paris pg. 13, *J. Vaneček:* Pošinování geometrických útvarův. Jičín pg. 15.

Digitized by Google

Ovo promatranje vodi nas opet geometrički do dalnje poznate definicije nožištnica:

γ) *Zamotaljka krugova opisanih nad provodnicami točaka dane krivulje kao premjerima je nožištnica dane krivulje kao osnovke obzirom na pol* ***O***.

Što se tiče karaktera nožištnih krivulja to su ovi drugdje[1] u svojoj općenitosti izvedeni. Budi ovdje samo spomenuto, da, je li m, μ stupanj te razred osnovke, da su pol te imaginarne kružne

[1] *Salmon-Fiedler:* Höhere ebene Curven Leipzig 1873 pg. 125. *R. Sturm:* Ueber Fusspunktscurven und Flächen, Normalen und Normalenebenen. Mathematische Annalen Leipzig Bd. VI. p. 241.

Budi ovdje još naveden pregled literarni o nožištnicah:

Albrich Carl. Ueber Fusspunktscurven. Grunert — Archiv (G. A.) LII. pg. 56.

Ameseder Ad. Theorie der negativen Fusspunktcurven. G. A. LXIV. pg. 164. Negative Fusspunktscurven der Kegelschnitte ibid. pg. 170. Fusspunktscurven der Kegelschnitte ibid. pg. 43. Zur Theorie der negativen Fusspunktscurven der Kegelschnitte ibid. pg. 145.

Bacaloglo E. Ueber Fusspunktcurven und Fusspunktflächen. G. A. XXXV. pg. 41.

Casey J. On a new form tangential equation. Reports of the meeting of the Britisch Association for the advancement of sciences London 1878 (gledaj referat o toj radnji u „Ohrtmann Fortschritte d. Math. dio X. pg. 449.)

Dienger J. dr. Untersuchungen über die Curve, welche der Ort der Fusspunkte der Senkrechten ist, die man in einer Ellipse vom Mittelpuncte auf ihre Tangente fällt. G. A. IX. pg. 335.

Drobisch M. Einige Bemerkungen über die Fusspunktslinien insbesondere der Kegelschnitte. Schlömilch Zeitschrift für Mat. und Phys. (Sch. Z.) III. pg. 1.

Eckhardt E. Bemerkungen über die Fusspunktscurve der Ellipse oder Hyperbel. Sch. Z X. pg. 382.

Magener A. Berichtigung zur Abhandlung d. H. Bacaloglo über Fusspunktscurven und Fusspuntsflächen. G. A. XXXVI. pg. 375.

Malet J. C. On the negative pedal of a central conic Transactions of the Royal Irish Academy Dublin 1878 (gledaj referat u Ohrtmannu l. c. dio X. pg. 491).

Melde F. Einige Bemerkungen über die Bedeutung der Fusspunktscurven und Fusspunktsflächen in der Katoptrik Sch. Z. V. pg. 223.

Ocagne M. dr. Application de geometrie cinematique plane. Nouvel. Annal. d. Math. Paris II. Serie XIX pg. 301.

Raabe J. dr. Ueber die gegenseitigen Beziehungen zwischen irgend einer ebenen Curve und den ihr zugehörigen einem gemeinschaftlichen Pole entsprechenden Direktrix und Fusspunktenlinien. Crelle Journal für r. u. ang. Mathematik (Cr. J.) XLVIII. pg. 105.

Digitized by Google

točke 2ρ struke točke za nožištnicu (M_1), koja je u obće 2ρ tog stupnja te $m+2\rho$ tog razreda.

2. Budi dana krivulja (M) jednačbom

$$p = f(\alpha).$$

Nožište M_1 okomice iz pola O na tangentu točke M zvati ćemo točki M pridruženo nožište, te ćemo sa (M_1) označiti mjesto ovakih točaka t. j, nožištnicu osnovke (M) za pol O (lik 2).

Budi dalje α_k, A_k kut odnosno presjek tangente točke M_k sa čvrstom osi OX, te $\sphericalangle XOM_k = \vartheta_k$, $\sphericalangle OM_kA_k = V_k$.

Da konstruiramo tangentu točke M_1, treba kao u čl. 2. navedeno, naći razpolovište S provodnice OM, te na SM_1 u M_1 konstruirati okomicu. Sad je

$$\sphericalangle MM_1S = \sphericalangle OM_1A_1 = V_1,$$

budući da kraci tih kuteva su uzajam okomiti, te radi $SM = SM_1$ sliedi

$$V = V_1,$$

ili

$$\sphericalangle OMA = \sphericalangle OM_1A_1.$$

— Bemerkungen über Direktrix und Fusspunktenlinien Cr. J. L pg. 189.

Reuschle C. jun. Ueber Fusspunktscurven. Sch Z. XXI. pg. 139.

Seydewitz Fr. Ueber einige Eigenschaften des Punktes der kleinsten Entfernung. G. A. VIII. pg. 174.

Steiner J. Aufgaben und Lehrsätze. Cr. J. XIV. pag. 88 (Gesammelte Werke II. dio pg. 27.) — Aufgaben und Lehrsätze. Cr. J. XVIII. pg. 278, pg 369. (Gesam. W. II. dio pg. 65.) — Von dem Krümmungsschwerpunkte ebener Curven. Cr. J. XXI. pg. 33, pg. 101. (Gesam. W. II. dio pg. 99.)

Sturm R. Ueber Fusspunkscurven und Flächen, Normalen und Normalebenen Clebsch. Math. Annalen VI. pg. 241.

Sturm Ch. Cours d' analyse 1873. T. II. pg. 377. Note V. par E. Prouhet.

Schütte dr. Ueber Fusspunktscurven der Kegelschnitte G. A. XX. pg. 175.

Wetzig F. Ueber Fusspunktslinien beliebiger Ordnungen. Sch. Z IV. 379.

Weyr Emil dr. Construktion des Krümmungskreises für die Fusspunktscurven. Berichte d. Wiener Academie LIX. 2. Abth pg. 169. — Fusspunktscurven räumlicher Curven. Sitzb. d. k. böhm. Gesellsch. d. Wissenschaften 1871. pg. 3.

— Ueber die Identität der Brennlinien mit den Evoluten der Fusspunktscurven. Sch. Z. XIV. pg. 376.

Wolf R. dr. Ueber Fusspunktscurven der Linien zweiten Grades Cr. J. XX. pg. 88.

Digitized by Google

T. j. *Kut provodnice točke krivulje (M) sa tangentom iste točke jednak je kutu provodnice odgovarajućega nožišta sa tangentom njegovom.*

3. Da nadjemo jednačbu nožištnice (M_1) u tangencialnih surednicah, treba opredjeliti relaciju izmedju okomicom p_1 na tangentu točke (M_1) te kutem α_1. Nu valja

$$p_1 = p \sin V$$

$$\operatorname{tg} V = -\frac{p d\alpha}{dp}$$

$$\alpha - \alpha_1 = \frac{\pi}{2} - V.$$

Izključimo li iz ovih jednačba V te α, naći ćemo namah

$$p_1 = F(\alpha_1)$$

kao traženu jednačbu nožištnice (M_1).

4. U polarnih surednicah dobivamo jednačbu nožištne krivulje neposredno. Budući da je

$$\alpha = \frac{\pi}{2} + \theta_1,$$

te $p = r_1 = OM_1$ provodnica točke M_1, je

$$r_1 = f\left(\frac{\pi}{2} + \theta_1\right)$$

jednačba nožištnice (M_1) osnovke (M) u polarnih surednicah.

Ako bi uzeli točku $O'(\xi, \eta)$ kao nov pol, to bi prije na taj pol transformirali jednačbu osnovke, nemjenjajuć smjer osi[1]. Jednačba $p = f(\alpha)$ osnovke (M) predje u ovom slučaju u jednačbu

$$p = \xi \sin \alpha - \eta \cos \alpha + f(\alpha).$$

5. Primjeri.

I. *Logaritmičke spirale jednačba je*

$$p = a e^{k\alpha},$$

dakle $tg\ V = \frac{1}{k}$ stalno,

te radi

$$\alpha = \frac{\pi}{2} + \alpha_1 - V,$$

je jednačba nožištnice logaritmičke spirale

$$p_1 = a \sin V\, e^{k\left(\frac{\pi}{2} + \alpha_1 - V\right)} = a_1 e^{k\alpha_1}, \qquad (1)$$

gdje smo stavili

$$a_1 = a \sin V e^{k\left(\frac{\pi}{2} - V\right)} = a e^{k\beta},$$

[1] Gledaj I. dio ove razprave „Rad" knjiga 64 pg. 24.

Digitized by Google

U polarnih surednicah bi imali:

$$r_1 = a_1 e^{k\theta_1} \quad \text{gdje je } a_1 = ae^{k\frac{\pi}{2}}, \tag{2}$$

Nožištnica logaritmičke spirale uzev pol osnovke za pol je ista logaritmička spirala samo pookrenuta oko pol za kut

$$\beta = \frac{l \sin V}{\cot V} + \frac{\pi}{2} - V.$$

II_1. *Basis krug, pol na obodnici.* Uzmimo li premjer idući polom za čvrstu os (lik 3), imat ćemo:

$$OM_1 = OH + HM_1$$

t. j.

$$p = a(1 + \sin\alpha) \tag{1}$$

$$\operatorname{tg} V = \frac{1 + \sin\alpha}{\cos\alpha} = \operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{4} + \frac{\alpha}{2}\right),$$

dakle

$$V = \frac{\pi}{4} + \frac{\alpha}{2}. \tag{2}$$

Obzirom na ovu jednačbu imademo

$$p_1 = p \sin V = 2a \sin^3 V. \tag{3}$$

Nu valja u obće (čl. 3)

$$\alpha - \alpha_1 = \frac{\pi}{2} - V,$$

dakle je s obzirom na jednačbu (2)

$$V = \frac{\pi + \alpha_1}{3},$$

što stavljeno u jednačbu (2) daje

$$p_1 = 2a \sin^3 \frac{\pi + \alpha_1}{3},$$

ili okrenemo li os čvrstu za 180^0:

$$p_1 = 2a \sin^3 \frac{\alpha_1}{3} = -\frac{a}{2} \sin\alpha_1 + \frac{3a}{2} \sin\frac{\alpha_1}{3}.$$

Uzmemo li konačno $O'\left(-\frac{a}{2}, o\right)$ kao novo izhodište, dobit ćemo za jednačbu nožištnice

$$p_1 = \frac{2}{3} a \sin\frac{\alpha_1}{3}, \tag{4}$$

iz koje upoznajemo[1], da je to kardioide, za koju je polumjer čvr-

[1] Gledaj I. dio pg. 32; odgovarajući lik dobivamo iz lika 3; ako ga okrenemo za 180^0.

Digitized by Google

stoga kruga jednak polovini polumjera osnovke, te kojega središte razpolavlja udaljenost pola od središta osnovke.

Jednačbu nožištnice u polarnih surednicah dobivamo iz jednačbe (1), staviv (čl. 4) $p = r_1$, $\alpha = \frac{\pi}{2} + \theta_1$; glasi dakle

$$r_1 = a\ (1 + \cos\theta_1), \qquad (5)$$

što je poznata jednačba kardioide.

II.[2] *Pol povoljno uzet.* Jesu li (ξ, η) surednice središta C danoga kruga obzirom na pol O je jednačba kruga

$$p = a + \xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha.$$

Jednačba nožištnice u polarnih surednicah je

$$r_1 = a + \xi\cos\theta_1 + \eta\sin\theta;$$

dakle je nožištnica konchoidom kruga

$$\rho = \xi\cos\theta_1 + \eta\sin\theta_1.$$

kojega je premjer OC, t. j. je *limaçon* Paskala.

Za $\eta = o$, $\xi = a$ prielazi ova krivulja u kardioidu.

III. *Osnovka elipsa ili hiperbola.* Jesu li ξ, η surednice središta S (lik 4) elipse obzirom na pol O je, uzmemo li čvrstu os istosmjerno sa glavnom osi osnovke

$$OP = \xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha,$$

te[1]
$$SN = \sqrt{a^2\sin^2\alpha + b^2\cos^2\alpha} = \Delta(\alpha)$$

dakle je

$$p = \xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha + \Delta(\alpha). \qquad (1)$$

Jednačba nožištnice elipse u polarnih surednicah je dakle

$$r_1 = \xi\cos\theta_1 + \eta\sin\theta_1 + \Delta\left(\frac{\pi}{2} + \theta_1\right). \qquad (2)$$

Budući da je[2]

$$2OP = OM_1 - OM_1',$$

je ako $OP = \rho$ stavimo:

$$\rho = \xi\cos\theta_1 + \eta\sin\theta_1,$$

t. j. razpolovišta udaljenosti nožišta odgovarajućih k istomu polarnomu kutu leže na krugu, kojega je premjer OS. Ovo i geometrički

---

[1] Je li $O = S$ jednačbi elipse $b^2x^2 + a^2y = a^2b^2$, te $\sin\alpha - y\cos\alpha = p$ je tangentom ako je $p = \sqrt{a^2\sin^2\alpha + b^2\cos^2\alpha}$. U obće ako je $F(x, y) = o$ jednačba dane krivulje, trebamo u nju staviti za $x = \frac{p + y\cos\alpha}{\sin\alpha}$ te diskriminant ovako dobivene jednačbe obzirom na y daje $\varphi(p, \alpha) = o$ što je tražena jednačba krivulje u koordinatih p, α.

[2] Polarni kut točke M_1' je za 180^0 veći nego je polarni kao točke M_1, budući da je kut tangente u $M' = \pi + \alpha$.

Digitized by Google

proizlazi. Okomica SP iz središta na provodnicu OM_1 razpolavlja udaljenost nožišta M_1M_1', te mjesto vrha P pravoga kuta nad OS jest krug K sa OS kao premjerom.

Isti resultat valja i za hiperbolu, treba samo svuda $-b^2$ mjesto b^2 pisati. Da su nožištnice elipse i hiperbole krivulje zatvorene, proizlazi već tim, da provodnice svake točke t. j. za svaku vriednost za ϑ_1, je konačna.

U istosmjernih surednicah bi imali za jednačbu nožištnice elipse (hiperbole)

$$(x^2+y^2-\xi x-\eta y)^2 = a^2x^2+b^2y^2, \qquad (3)$$

je dakle krivuljom četvrtoga stupnja sa trima dvotočkama (jedna u polu O[1]), dvie u imaginarnih kružnih točkah); nožištnica elipse (hiperbole) je prema tomu krivulja racionalna.

Jednačku (3) možemo i pisati

$$K^2 = a^2x^2+b^2x$$

gdje je $K=0$ jednačba kruga K. Iz ove jednačbe sliedi, da se *nožištnica dotica okomicâ na asimplote iz pola spuštenih u točkah, u kojih je sječe krug K.*

Jednačba istostranične hiperbole je

$$p = \xi\sin\alpha-\eta\cos\alpha+ai\sqrt{\cos 2\alpha}.$$

Umetnemo li pol u središte ove hiperbole, je jednačba hiperbole

$$p = ai\sqrt{\cos 2\alpha}, \qquad (4)$$

dakle je jednačba nožištnice u polarnih surednicah

$$r_1 = a\sqrt{\cos 2\vartheta_1}. \qquad (5)$$

U ovom slučaju lahko nadjemo i u tangencialnih surednicah jednačbu nožištnice.

Sliedi naime iz

$$\operatorname{tg} V = -\cot 2\alpha$$

$$\frac{\pi}{2}-V = -2\alpha = \alpha-\alpha_1$$

dakle

$$3\alpha = \alpha_1$$

pa tim je

$$p_1 = p\sin V = ai(\cos 2\alpha)^{\frac{3}{2}},$$

t. j.

$$p_1^{\frac{2}{3}} = a^{\frac{2}{3}}\cos^{\frac{2}{3}}\alpha_1 \qquad (6)$$

tražena jednačba nožištnice istostranične hiperbole za središte kao pol.

[1] Dvotočka u polu O za čunjosjek prielazi u povratište, leži li pol na krugu, te leži li pol u izdubljenoj česti čunjosjeka, je za nožištnicu isoliranom dvotočkom, čega razlog geometrički uvidljiv.

Digitized by Google

IV. *Basis parabola.* Jesu li ξ, η surednice vrha parabole obzirom na pol O, je jednačba parabole

$$p = \xi \sin\alpha - \eta\cos\alpha - \frac{a}{2}\frac{\cos^2\alpha}{\sin\alpha}, \qquad (1)$$

pa tim je jednačba nožištnice u surednicah polarnih

$$r_1 = \xi\cos\theta_1 + \eta\sin\theta_1 - \frac{a}{2}\frac{\sin^2\theta_1}{\cos\theta_1}. \qquad (2)$$

Za povoljan položaj pola je jednačba racionalna krivulja trećega stupnja sa dvotočkom u polu. Pojedini posebni slučajevi, koji u III. te IV. mogu se pojaviti, sastavljeni su u sliedećem.

Vrst čunjosjeka	Položaj pola	Nožištnica
Elipsa	gorište	krug
Krug	središte	krug
„	na obodnici	kardioida
„	za svaki drugi položaj	limaçon Paskala
Hiperbola istostranična	središte	lemniskata
Hiperbola istostranična	gorište	krug
Parabola	vrh parabole	cissoida
„	presjek ravnalice sa osi parabole	strophoida
„	gorište	pravac: naime vršna tangente parabole

V. Zanimiv je još sliedeći primjer. Mislimo si danu neku krivulju. U točki A ove krivulje mislimo si konstruirane parabole u stiku drugoga stupnja sa krivuljom.

Uzmemo li tangentu te normalu točke A za osi surednicâ, i označimo li kao obično sa R polumjer krivosti u toj točki A dane krivulje, te sa α kut, što ga stvara os parabole sa osi X, je jednačba ovake parabole

$$(y\cos\alpha - x\sin\alpha)^2 = 2R\sin^2\alpha\, y. \qquad (1)$$

Ovdje je α promjenljiv parametar, pripadajući pojedinoj paraboli stičnoj u drugom stupnju sa krivuljom u točki A. Jednačba osi parabole je

Digitized by Google

$$x \sin \alpha - y \cos \alpha = - R \sin^2 \alpha \cos \alpha,$$

dakle je

$$p = - R \sin^2 \alpha \cos \alpha \qquad (2)$$

jednačba zamotaljke osi parabolâ stičnih u drugom stupnju u točki A dane krivulje.

Ovu krivulju možemo namah opredjeliti, jer ako sa ρ polumjer krivosti u sticištu tangente (p, α) označimo, je

$$\rho = - 2 R \cos 3\alpha; \qquad (3)$$

jest dakle spomenuta zamotaljka *Steinerova hipocikloida.* Polumjer temeljnog kruga[1] je $\frac{3R}{4}$ te valjajućega kruga $\frac{R}{4}$.

Prva nožištnica ove krivulje (1) je u polarnih surednicah

$$r_1 = R \sin \theta \cos^2 \theta \qquad (4)$$

ili u istosmjernih surednicah

$$(x^2 + y^2)^2 = R x^2 y, \qquad (5)$$

dakle je racionalna kružna krivulja sa trotočkom u izhodištu za taj novi pol:

Mjesto gorišta stičnih parabola (1) dano je jednačbami

$$\begin{aligned} x_1 &= - \frac{R}{2} \sin \alpha \cos \\ y_1 &= \frac{R}{2} \sin^2 \alpha. \end{aligned} \qquad (6)$$

Označimo li sa α' kut, što ga stvara tangenta točke (x_1 y_1) odgovarajuće parametru α sa osi X, je

$$y_1' = \operatorname{tg} \alpha' = - \operatorname{tg} 2\alpha,$$

dakle je

$$\alpha = - \frac{\alpha'}{2}.$$

Jednačba tangente ovoga mjesta u točki odgovarajućoj α je

$$x \sin \alpha' - y \cos \alpha' = \frac{R}{2} \sin^2 \frac{\alpha'}{2},$$

dakle je jednačba tog mjesta kao zamotaljke u tangencialnih surednicah (p, α):

$$p = \frac{R}{2} \sin^2 \frac{\alpha'}{2} = \frac{R}{4} (1 - \cos \alpha,), \qquad (7)$$

ili ako okrenemo os za 90°

$$p = \frac{R}{4} (1 + \sin \alpha).$$

Jest dakle (čl. 5, II_1) mjesto gorišta (6) stičnih parabola u drugom stupnju u točki A dane krivulje krug, kojega je polumjer

[1] Gledaj I. dio l. c. pg. 32. Sravnaj *Tisserand* „Recueil" pg. 73.

Digitized by Google

jednak četvrtini polumjera krivosti točke A te koji tiče danu krivulju u toj točki t. j. surednice središta su $\left(o, -\frac{R}{4}\right)$. Ovo sliedi i neposredno iz sbroja kvadratâ jednačaba (6).

Taj se krug dotica navedene Steinera hipocikloide u trijuh točkah $\alpha = 0, 60, 120$; je naime za ove vriednosti $tg\,\alpha' = -tg\,2\alpha$. Da vriednost $\alpha = 90^0$ odpada, vidimo namah iz (2) te (7).

Neke vlastitosti nožištnicah.

6. Budući da se krajna točka N_1 polarne subnormale točke M_1 nožištnice sudara sa nožištem okomice iz pola na normalu točke M osnovke, sliedi (lik 5), da je *mjesto krajnih točaka polarnih subnormala nožištnice nožištnicom evolute dane krivulje,* te ćemo ovu krivulju sa (N_1) označiti.

Budući da je

$$\overline{OM}^2 = OM_1^2 + \overline{ON}_1^2,$$

sliedi, da je *kvadrat prorodnice koje god točke dane krivulje* (osnovke) *jednak sbroju kvadrata prorodnicah pridruženih točakah nožištnicah dane krivulje te njezine evolute.*

Je li N_2 nožište okomice iz pola na spojnicu M_1N_1 spuštene, te znači li φ_2 kut XON_2, je

$$ON_2 = p\cos V.$$

Dalje je

$$\varphi_2 = \alpha + V - \frac{\pi}{2},$$

$$tg\,V = \frac{p\,d\alpha}{dp}.$$

Izlučimo li iz ovih jednačba V te α, dobivamo, označimo li $ON_2 = \rho_2$,

$$\rho_2 = \Phi(\varphi_2)$$

kao polarnu jednačbu nožištnice zamotaljke (M_1N_1).

Kut spojnice M_1N_1 sa čvrstom osi označimo sa β_1, te sa ρ_1 okomicu ON_2. Budući da je[1]

$$\beta_1 = \varphi_2 + \frac{\pi}{2},$$

je

$$p_1 = \Phi\left(\beta_1 - \frac{\pi}{2}\right) = F(\beta_1)$$

jednačba zamotaljke $(M_1\overline{N_1})$ u tangencialnih surednicah.

[1] Uzimamo ovdje kao positivan smjer od M_1 do N_1, kao što i kod normale sličnо postupamo. Ako bi uzeli N_1M_1 kao positivan smjer, trebali bi u obliku gore staviti $\beta_1 - \pi$ mjesto β_1.

Digitized by Google

Do istoga resultata bi dakako i analitički došli. Surednice točaka M_1 (x_1, y_1), N_1 (ξ_1, η_1) su

$$M_1 \begin{cases} x_1 = p \sin \alpha \\ y_1 = -p \cos \alpha, \end{cases} \qquad N_1 \begin{cases} \xi_1 = p' \cos \alpha \\ \eta_1 = p' \sin \alpha. \end{cases}$$

dakle je jednačba spojnice $M_1 N_1$:

$$x(p \cos \alpha + p' \sin \alpha) + y(p \sin \alpha - p' \cos \alpha) = pp'.$$

Razdielimo li sad ovu jednačbu sa $p' \cos \alpha$, dobivamo obzirom na to, da je $tg\, V = \frac{p}{p'}$:

$$x \sin(\alpha + V) - y \cos(\alpha + V) = p \cos V.$$

Stavimo li u ovu jednačbu

$$\alpha + V = \beta_1$$

je

$$x \sin \beta_1 - y \cos \beta_1 = p \cos V.$$

Jest dakle β_1 kut spojnice $M_1 N_1$ sa čvrstom osi, te

$$\beta_1 = \varphi_2 + \frac{\pi}{2}$$

odgovarajuć sasma članku 4. Tim je

$$ON_2 = q_1 = p \cos V = F(\beta_1),$$

jednačba zamotaljke $(M_1 N_1)$ u tangencialnih surednicah.

Budući da je $M_1 N_1$ normala nožištnice (M_1) u točki M_1, je krivulja (N_2) nožištnica evolute krivulje (M_1) t. j. evolute nožištnice dane krivulje.

Sbroj surednicah točakah M_1 i N_1 jednak je sbroju surednicah točke M, što možemo i ovako izraziti

$$OM - ON_1 + OM_1,$$

iz čega i proizlazi konstrukcija krivulje (N_1) iz krivulja (M) te (M_1).

U slučaju logaritmičke spirale dane jednačbom

$$p = ae^{k\alpha}$$

je zamotaljka $(M_1 N_1)$ opet ista logaritmička spirala, samo pokrenuta za kut

$$V - \frac{\log \cos V}{\cot V}.$$

Budući da je u obće:

$$\frac{N_1 N_2}{N_2 M_1} = \cot^2 V,$$

sliedi da *kod logaritmičke spirale je spojnica odgovarajućih točaka nožištnica osnovke te evolute osnovke sa odgovarajućom točkom nožištnice od evolute nožištnice osnovke razdieljena u stalnom omjeru* $= k^2$.

Digitized by Google

Rektifikacija nožištnica.

7. Za elemenat luka nožištnice (M_1) dobivamo

$$ds_1 = d\alpha\sqrt{p^2+p'^2} = OM \,.\, d\alpha,$$

dakle je

$$s_1 = \int_{\alpha_0}^{\alpha} d\alpha \sqrt{p^2+p'^2}.$$

Kao primjer budi asteroida dana jednačbom

$$p = -a \sin\alpha\cos\alpha = -\frac{a}{2}\sin 2\alpha.$$

Nožištna krivulja asteroide sastoji iz četirijuh kongruentnih petlja. Duljina luka jedne petlje odgovara medjam od $0 \ldots \frac{\pi}{2}$; nu buduć da ove petlje su simetričke sa pravcima $y = \pm x$, imamo za pol luka petlje

$$\frac{s}{2} = a\int_0^{\frac{\pi}{4}} d\alpha\sqrt{1-\tfrac{3}{4}\sin^2 2\alpha} = \frac{a}{2}\int_0^{\frac{\pi}{2}} d\alpha\sqrt{1-\tfrac{3}{4}\sin^2\alpha},$$

dakle je duljina petlje

$$s = a\,E_1\left(\frac{\sqrt{3}}{2}\right),$$

tim je obodnica čitave nožištnice asteroide

$$S = 4aE_1\left(\frac{\sqrt{3}}{2}\right),$$

dakle jednaka sa obodnicom elipse kojoj je velika os a te mala os $\frac{a}{2}$.

8. Na eliptički integral vodi nas u obće rektifikacija nožištnice hipocikloide odnosno epicikloide. Jest naime[1]

$$p = a\sin n\alpha$$

jednačba hipocikloide za $n > 1$, te epicikloide za $n > 1$.

U prvom slučaju je

$$\sqrt{p^2+p'^2} = an\sqrt{1-\frac{n^2-1}{n^2}\sin^2 n\alpha},$$

pa tim je

$$s_1 = an\int_{\alpha_0}^{\alpha} d\alpha\sqrt{1-k^2\sin^2 n\alpha} = a\int_{n\alpha_0}^{n\alpha} \Delta\,(k,\,\alpha)\,d\alpha$$

[1] Gledaj I. dio l. p. pg. 30.

Digitized by Google

gdje je

$$k = \frac{\sqrt{n^2-1}}{n} < 1.$$

Duljina jedne grane hipocikloide odgovara medjam za α od o do $\frac{\pi}{n}$. Duljina odgovarajuće petlje nožištnice je

$$s_1 = a\int_0^{\pi} d\alpha\, \Delta(k, \alpha) = 2a\, E_1(k).$$

Nu omjer polumjera čvrstoga kruga te valjajućega kruga je

$$\frac{1}{m} = \frac{2n}{n-1},$$

dakle je obodnica čitave nožištnice hipocikloide dane

$$S = \frac{4na}{n-1} E_1\left(\frac{\sqrt{n^2-1}}{n}\right).$$

U drugom slučaju je

$$\sqrt{p^2 + p'^2} = \sqrt{1-(1-n^2)\cos^2 n\alpha},$$

pa tim

$$s = a\int_{\alpha_0}^{\alpha} d\alpha \sqrt{1-k_1^2\cos^2 n\alpha}$$

gdje je

$$k_1 = \sqrt{1-n^2} < 1.$$

Stavimo li

$$n\alpha = n\beta - \frac{\pi}{2}$$

je

$$s = a\int_{\beta_0-\frac{\pi}{2n}}^{\beta-\frac{\pi}{2n}} d\beta \sqrt{1-k_1^2\sin^2 n\beta}.$$

Tražimo li sad duljinu pol grane nožištnice, odgovarajuć osnovki od $\alpha = o$ do $\alpha = \frac{\pi}{2n}$, dakle za $\beta \ldots -\frac{\pi}{2n} \ldots . o$, je

$$s = \frac{a}{n}\int_0^{\frac{\pi}{2}} d\beta \sqrt{1-k_1^2 sm^2\beta} = \frac{a}{n} E_1(\sqrt{1-n^2}).$$

Obodnica čitave nožištnice je tim

$$S = \frac{2a}{1-n} E_1(\sqrt{1-n^2}).$$

Digitized by Google

Što se tiče rektifikacije nožištnica budi ovdje još upućeno na razpravu[1] *Steinera*, u kojoj navadja taj ženialni geometar čitav red občenitih vlastitosti. Na ovoj razpravi oslanja se i razprava[2] *Fr. Seydewitz-a* o istom predmetu.

Dodatak. Da je za krivulju (N_1) duljina luka

$$\sigma_1 = \int_{\alpha_0}^{\alpha} d\alpha \sqrt{p'^2 + p''^2} = \int_{\alpha_0}^{\alpha} OE d\alpha,$$

gdje je E središte krivosti točke M osnovke sliedi već iz navedenih surednica za točku N_1.

Kvadratura nožištnicah.

9. Buduć da je

$$d\alpha = d\theta_1,$$

je ploština P_{m_1} nožištnice (M_1), je li jednačba osnovke (M)

$$p = f(\alpha),$$

te uzmemo li pol surednica za pol nožištnice:

$$P_{m_1} = \frac{1}{2} \int_{\alpha_0}^{\alpha} p^2 d\alpha. \qquad (1)$$

Tako je ploština nožištnice elipse uzev središte njezino kao pol za navedene medje

$$P_{m_1} = \frac{a^2 + b^2}{4} \cdot (\alpha - \alpha_0) + \frac{a^2 - b^2}{2} \sin(\alpha + \alpha_0) \sin(\alpha - \alpha_0),$$

za ploštinu ciele nožištnice trebamo samo $\alpha_0 = o$, $\alpha = 2\pi$ uzeti. je dakle

$$P_{m_1} = \pi \frac{a^2 + b^2}{2},$$

za ploštinu nožištnice kruga uzev pol na obodnici $(5, II_1)$ dobivamo

$$Pm_1 = a \int_{\frac{\pi}{2}}^{\frac{3\pi}{2}} (1 + \sin\alpha)^2 d\alpha = \frac{3}{2} \pi a^2,$$

---

[1] *J. Steiner.* „Aufgaben und Lehrsätze" Crelle-Journal f r. und ang. Math. dio XVIII. (J. Steiner gesammelte Werke Berlin 1882 II. dio pg. 65) te „Von dem Krümmungsschwerpunkte ebener Curven" ibid dio XXI. (Steiners-Werke II dio pg. 99)

[2] *Seydewitz:* „Ueber einige Eigenschaften des Punktes der kleinster Entfernung" Grunert Archiv für Math. und Phys. dio VIII. pg 174.

Digitized by Google

što smo već dobili drugim načinom[1]; jest naime $\alpha = 2\varrho = 2.\,OO'$ (lik 3), dakle $P_{m_1} = 6\pi\varrho^2$.

10. Za ploštinu osnovke *(M)* u medjah $\alpha_0 \ldots \alpha$ našli[2] smo:

$$P_m = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} p\,(p + p'')\,d\alpha,$$

dakle je

$$P_m = P_{m_1} + \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} pp''\,d\alpha.$$

Nu sad je

$$\int_{\alpha_0}^{\alpha} pp''\,d\alpha = \Big/_{\alpha_0}^{\alpha} pp' - \int_{\alpha_0}^{\alpha} p'^2 d\alpha,$$

te $ON_1 = f'(\alpha) = p'$, $\sphericalangle XON_1 = \alpha$, dakle, ako sa P_{n1} ploštinu krivulje *(N_1)* [gled. čl. 6.] označimo, je

$$P_{n_1} = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} p'^2 d\alpha,$$

te

$$P_m = P_{m_1} - P_{n_1} + \Big/_{\alpha_0}^{\alpha} pp'. \qquad (1)$$

U slučaju da je

$$\Big/_{\alpha_0}^{\alpha} pp' = 0$$

je

$$P_m = P_{m_1} - P_{n_1}. \qquad (2)$$

Ovo uvjek valja je li osnovka krivulja zatvorena u medjah $o \ldots 2\pi$. buduć da se p povraća poslje cieloga okreta sa svojom vriednoću, sa kojom je izašla, te tim i p'.

Tako je za nožištnicu elipse uzev pol u središtu

$$p = \sqrt{a^2\sin^2\alpha + b^2\cos^2\alpha},$$

$$\Big/_{0}^{2\pi} pp' = (a^2 - b^2)\sin\alpha\cos\alpha = 0,$$

$$P_m = \pi ab, \quad P_{m_1} = \frac{\pi}{2}(a^2 + b^2)$$

[1] I. dio pg 65.
[2] Ibid.

Digitized by Google

dakle je (lik 6)

$$P_{n_1} = \frac{\pi}{2}(a-b)^2.$$

t. j. ploština, koja leži unutri nožištnice elipse (uzev pol u središtu elipse) te elipsom sastoji iz četirijuh kongruentnih mjesečica, te se ravna ploštini nožištnice evolute elipse sastojeće iz četirijuh petljah.

Za nožištnicu kruga (pol na obodnici) našli smo

$$P_{m_1} = \frac{3}{2}\pi a^2, \quad \text{te je } P_m = \pi a^2,$$

radi

$$\int_0^{2\pi} pp' = a^2 \int_0^{2\pi} \cos\alpha(1+\sin\alpha) = 0$$

je

$$P_{n_1} = \frac{\pi a^2}{2} = \frac{a^2}{2}\int_0^{2\pi} \cos^2\alpha d\alpha,$$

što i geometrički sliedi, buduć da je evoluta osnovke *(M)* središte *B* (lik 3), tim je nožištnica (N_1) evolute osnovke mjesto vrha pravoga kuta, kojega kraci idu točkama *O, B,* dakle krug nad *OB* kao premjerom, koji moramo dvaputa uračunati, buduć da ga točka N_1 dvaputa opiše, dakle $2 \cdot \pi\left(\frac{a}{2}\right)^2 = \frac{1}{2}\pi a^2$.

Slično valja za epi- odnosno hipocikloide, u obće, uzev pol u središtu čvrstoga kruga, dakle danih jednačbom

$$p = a \sin n\alpha,$$

uzimamo li u obzir jednu granu epicikloide (hipocikloide), kojoj odgovara petlja nožištnice, radi

$$\int_0^{\pi} pp' = 0$$

$$P_m = P_{m_1} - P_{n_1}.$$

Opazka. Buduć da je

$$OM^2 = \overline{OM}_1^2 + \overline{ON}_1^2$$

t. j.

$$r^2 = p^2 + p'^2$$

valja

$$\int r^2 d\alpha = \int p^2 d\alpha + \int p'^2 d\alpha. \qquad (1)$$

Tad je

$$\alpha = V + \theta$$

Digitized by Google

pa tim je

$$\int r^2 d\alpha = \int r^2 d\vartheta + \int r^2 dV = \int r^2 d\vartheta + \int (p'^2 - pp'') d\alpha.$$

Obzirom na ovu relaciju možemo (1) pisati:

$$P_m + \frac{1}{2}\int r^2 dV = P_{m_1} + P_{n_1}$$

$$P_m - \frac{1}{2}\int pp'' d\alpha = P_{m_1}.$$

Druga jednačba vodi nas do resultata članka (10). Iz prve jednačbe sliedi za logaritmičku spiralu

$$P_m = P_{m_1} + P_{n_1}$$

t. j. u stanovitih medjah je ploština logaritmičke spirale jednaka sbroju ploštinâ nožištnicâ spirale te njezine evolute.

Upliv pola na ploštinu nožištnice.

11. Jednačba dane krivulje *(M)* je ovisna kako smo vidjeli o izboru izhodišta te smjeru osi. Je li

$$p = f(\alpha)$$

jednačba krivulje za izhodište *O*, je

$$p_1 = \xi \sin\alpha - \eta \cos\alpha - p$$

jednačba iste krivulje za izhodište *O'*, nemienjamo li smjer osi ξ, η su surednice istosmjerne staroga izhodišta obzirom na novo izhodište.

Ako bi sad imali naći ploštinu nožištnice krivulje za pol *O'*, to premjestimo prije izhodište surednica u pol *O'* nemienjajuć smjer osi, daljni postupak je već kao prije. Označimo li sa P_{m_1} ploštinu nožištnice (M'_1) dane krivulje za pol *O'*, je

$$P'_{m_1} = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} p_1^2 d\alpha =$$

$$\frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} p^2 d\alpha + \int_{\alpha_0}^{\alpha} p(\xi \sin\alpha - \eta\cos\alpha)\, d\alpha + \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi \sin\alpha - \eta\cos\alpha)^2 d\alpha.$$

Jest dakle $P'_{m'}$ za dane medje funkcija surednica pola t. j.

$$P'_{m_1} = \varphi(\xi, \eta).$$

Digitized by Google

O polu najmanje nožištnice.

12. Stavimo si sad pitanje, kako bi našli pol O' obzirom na koji bi bila ploština nožištnice dane krivulje najmanja.

Kako poznato, treba ξ, η opredjeliti iz jednačba:

$$\frac{dP'_{m_1}}{d\xi} = 0. \quad \frac{dP'_{m_1}}{d\eta} = 0,$$

što nama daje

$$\begin{aligned} \xi \int_{\alpha_0}^{\alpha} \sin^2\alpha d\alpha - \eta_1 \int_{\alpha_0}^{\alpha} \sin\alpha\cos\alpha\, d\alpha &= -\int_{\alpha_0}^{\alpha} p \sin\alpha\, d\alpha \\ -\xi \int_{\alpha_0}^{\alpha} \sin\alpha\cos\alpha\, d\alpha + \eta_1 \int_{\alpha_0}^{\alpha} \cos^2\alpha\, d\alpha &= \int_{\alpha_0}^{\alpha} p\cos\alpha\, d\alpha. \end{aligned} \tag{1}$$

Stavimo li vriednosti ξ_1, η_1 iz ovih jednačba za ξ, η u jednačbu (1), dobiti ćemo za ovako opredjeljeni pol nožištnicu minimalne ploštine, za koji ćemo Π_{m_1} pisati. Ovu eliminaciju ovako najjednostavnije obavimo. Pomnožimo prvu iz jednačba (2) sa $-\xi_1$, drugu sa $-\eta_1$, te sbrojimo, što nama daje:

$$\int_{\alpha_0}^{\alpha} p(\xi_1 \sin\alpha - \eta_1\cos\alpha)\, d\alpha = -\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi_1\sin\alpha - \eta_1\cos\alpha)^2 d\alpha$$

dakle je

$$\Pi_{m_1} = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} p^2 d\alpha - \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi_1\sin\alpha - \eta_1\cos\alpha)^2 d\alpha$$

t. j.

$$\Pi_{m_1} = P_{m_1} - \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi_1\sin\alpha - \eta_1\cos\alpha)^2 d\alpha$$

iz kojega resultata se vidi, da je Π_{m_1} sbilja minimum.

Jest dakle

$$P_{m_1} = \Pi_{m_1} + \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi_1\sin\alpha - \eta_1\cos\alpha)^2 d\alpha. \tag{2}$$

Je li krivulja *(M)* zatvorena te svuda izbočita, dobivamo cielu ploštinu nožištnice, integriramo li u medjah $0 \ldots 2\pi$. Je dakle u ovom slučaju

$$P_{m_1} = \Pi_{m_1} + \frac{1}{2}\pi(\xi_1^2 + \eta_1^2), \tag{3}$$

Digitized by Google

„Ploštinu nožištnice za pol O nadjemo, ako ploštinu nožištnice minimalne povećamo za polokrug kojega je polumjer udaljenost toga pola od minimalnoga pola S.

Iz ovoga vidimo, da se ploština nožištnice dane krivulje nemjenja neka već uzmemo koju god točku na obodnici čvrstoga kruga, kojega je središte minimalni pol *S*.

Nožištnica kruga, je li pol u središtu *S*, je dani krug sam. Je li *a* polumjer toga kruga, je ploština P'_{m_1} nožištnice za koji god pol *O'* dakle

$$P'_{m_1} = \pi a^2 + \frac{1}{2}\pi \overline{SO'}^2.$$

Leži li pol *O'* na obodnici kruga je $\overline{SO'} = a$, u tom slučaju je (čl. 9)

$$P'_{m_1} = \frac{3}{2}\pi a^2.$$

Za nožištnicu elipse je minimum pol u središtu elipse; ovo bi i direktno namah našli, budući da uzmemo li za pol *O'* je jednačba elipse premjestimo li izhodište u taj pol

$$p_1 = \xi \sin\alpha - \eta\cos\alpha + \sqrt{a^2\sin^2\alpha + b^2\cos^2\alpha},$$

dakle je

$$P'_{m_1} = \frac{\pi}{2}(a^2+b^2) + \frac{\pi}{2}(\xi^2+\eta^2).$$

Je naime po *Binetovom* poučku za $p = \sqrt{a^2\sin^2\alpha + b^2\cos^2\alpha}$

$$\int_0^{2\pi} p\,(\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)\,d\alpha = (p)_0 \int_0^{\lambda} (\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)\,d\alpha + (p)_{2\pi}\int_{\lambda}^{2\pi} (\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)d\alpha,$$

gdje znači $(p)_h$ resultat substitucije $\alpha = h$ u izraz za *p*, tim radi $(p)_0 = (p)_{2\pi} = b$, je

$$\int_0^{2\pi} p\,(\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)\,d\alpha = b\int_0^{2\pi} (\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)d\alpha = 0;$$

dalje je

$$\int_0^{2\pi} (\xi\sin\alpha - \eta\cos\alpha)^2\,d\alpha = \pi(\xi^2+\eta^2).$$

Gornji izraz za P'_{m_1} možemo tim pisati:

$$P'_{m_1} = \frac{\pi}{2}(a^2+b^2) + \frac{1}{2}\pi\overline{SO'}^2.$$

Digitized by Google

Je dakle sbilja P'_{m_1} minimum, ako $S = O'$ t. j. za pol u središtu elipse. Stavimo li $SO' = s$, je

$$P'_{m_1} = \frac{\pi}{2}(a^2+b^2+s^2)$$

t. j. *ploština nožištnice elipse za pol O' jednaka je sbroju ploština polokrugovâ opisanih sa velikom te malom poloosi te sa udaljenošću pola od središta elipse kao polumjeri.*

Leži li pol na krugu opisanom nad razmakom goriștâ kao premjerom, je

$$s^2 = a^2 - b^2,$$

dakle je ovdje

$$P'_{m_1} = \pi a^2,$$

što već i tim se slaže, buduć da je za gorište kao pol nožištnica krug koncentrički sa elipsom danom, kojega je polumjer jednak glavnoj poluosi elipse.

Primjetba. U članku 10 jednačba (2) našli smo

$$P_{m_1} = P_m + P_n ;$$

za sasma izbočitu te zatvorenu krivulju valja za pol O'

$$P'_{m_1} = P_m + P'_{n_1}$$

$$P'_{n_1} = \Pi_{n_1} + \frac{1}{2}\pi s^2$$

dakle je takodjer

$$P'_{m_1} = P_m + \Pi_{n_1} + \frac{1}{2}\pi s^2.$$

Za slučaj elipse je

$$P_m = \pi ab, \quad \Pi_{n_1} = \frac{\pi}{2}(a-b)^2$$

dakle je

$$P'_{m_1} = \pi ab + \frac{\pi}{2}(a-b)^2 + \frac{1}{2}\pi s^2$$

$$= \frac{\pi}{2}(a^2+b^2+s^2)$$

kao prije.

13. Ako nije krivulja zatvorena te sasma izbočita, prielazi, uzimamo li ploštinu nožištnice u medjah $\alpha_0 \ldots \alpha$, te ako pišemo:

$$2a_{11} = \int_{\alpha_0}^{\alpha} \sin^2\alpha \, d\alpha , \qquad 2a_{22} = \int_{\alpha_0}^{\alpha} \cos^2\alpha \, d\alpha$$

$$2a_{12} = -\int_{\alpha_0}^{\alpha} \sin\alpha \cos\alpha \, d\alpha ,$$

Digitized by Google

obličak predidućega članka

$$P_{m_1} = \Pi_{m_1} + \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (\xi_1 \sin\alpha - \eta_1 \cos\alpha)^2 d\alpha :$$

u sliedeći:

$$P_{m_1} = \Pi_{m_1} + a_{11}\xi_1^2 + 2a_{12}\xi_1\eta_1 + a_{22}\eta_1^2. \quad (2)$$

Stavimo li

$$a_{11}\xi_1^2 + 2a_{12}\xi_1\eta_1 + a_{22}\eta^2 = f \quad (3)$$

je

$$P_{m_1} = \Pi_{m_1} + f. \quad (4)$$

Uzmemo, da je f stalno, t. j. da ξ_1, η_1 leže na elipsi (3) koja ima za svoje središte pol najmanje ploštine t. j. minimalni pol.

Je li dakle pol na ovoj eliposi, je ploština odgovarajuće nožištnice uvjek ista dok se medje α_0, α nemjenjaju.

Za $a_{11} = a_{22}$, $a_{12} = 0$, t. j. za medje $\alpha_0 = 0$, $\alpha = 2\pi$ prielazi ta elipsa u krug, što nama daje Steinerovu izreku predidućega članka[1].

Postupne nožištnice.

14. Nožištnicu (M_1) osnovke (M) možemo opet smatrati osnovkom te konstruirati nožištnicu (M_2) pridržavši isti pol O. Budi M_2 nožište okomice iz pola O na tangentu točke M_1 krivulje (M_1). Mjesto (M_2) nožišta M_2 zovemo drugom nožištnicom (takodjer nožištnicom drugoga reda) obzirom na danu krivulju (M). Nožištnicu (M_3) nožištnice (M_2) zovemo trećom nožištnicom obzirom na osnovku (M) te pol O, itd. dobivamo čitav red nožištnih krivuljah.

15. Točki M na danoj krivulji odgovaraju točke M_i nožištnih krivulja (M_i) $i = 1, 2, 3, \ldots$

Označimo li kut $OMM_1 = V$, $\sphericalangle OM_hM_{h+1} = V_h$, je očevidno

$$V = V_1 = V_2 = \ldots V_n \quad (1)$$

t. j. *kut koji provodnica točke M dane krivulje stvara sa tangentom iste točke ravna se kutu koji provodnica odgovarajuće točke na kojoj god nožištnici sa tangentom iste točke stvara.*

Imaju naime kutevi $\sphericalangle OMM_1$, $\sphericalangle OM_1M_2$, itd. isti dopunjak na $\frac{\pi}{2}$, buduć da je $\sphericalangle M_2OM_1 = \sphericalangle SM_1O = \sphericalangle M_1OS$ (lik 2). Isto valja, ako od krivulje (M_1) na krivulju (M_2) predjemo, itd. Iz ovoga sliedi, ako kut provodnice točke M_h sa čvrstom osi sa θ_h označimo, da je:

[1] Sravni: *Raabe* Bemerkungen über Direktrix und Fusspunktenlinien Crelle L pg. 192. *Wetzig* l. c. V. pg. 1.

Digitized by Google

$$\theta_h - \theta_{h+1} = \alpha_{h-1} - \alpha_h = \frac{\pi}{2} - V$$

t. j. *kut pod kojim spojnicu točaka* $M_h M_{h+1}$ *iz pola vidimo, je stalni, neka je već* h *koje mu drago.*

16. Iz sličnosti trokutâ OMM_1, OM_1M_2, itd. sliedi:

$$\frac{OM}{OM_1} = \frac{OM_1}{OM_2} = \ldots = \frac{OM_h}{OM_{h+1}} = \frac{1}{k} = \frac{1}{\sin V}. \qquad (3)$$

dakle je

$$OM_1 = k \,.\, OM = OM \sin V,$$

te

$$OM_h = k^h \, OM = OM \sin^h V. \qquad (4)$$

Iz relacije (3) sliedi, da *pridružene točke* M_h $(h = o, 1, 2 \ldots .)$ *leže na logaritmičkoj spirali, koja ima pol zajednički sa polom* O *nožištnice.*

Sad ćemo naći jednačbu ove spirale. Stavimo li u jednačbu (2) postepeno $h = o, 1, 2 \ldots . h - 1$, te sbrojimo li napokon, naći ćemo:

$$\theta - \theta_h = h\left(\frac{\pi}{2} - V\right),$$

dakle je

$$h = \frac{\theta - \theta_h}{\frac{\pi}{2} - V},$$

što stavljeno u jednačbu (4), daje:

$$OM_h = OM (\sin V)^{\frac{\theta - \theta_h}{\frac{\pi}{2} - V}}$$

$$= OM (\sin V)^{\frac{\theta}{\frac{\pi}{2} - V}} \cdot e^{\frac{l \sin V}{V - \frac{\pi}{2}} \cdot \theta_h}$$

Stavimo li sad:

$$a = OM (\sin V)^{\frac{\theta}{\frac{\pi}{2} - V}},$$

$$\lambda = \frac{l \sin V}{V - \frac{\pi}{2}},$$

$$OM_h = r_h,$$

je jednačba tražene spirale

$$r_h = a e^{\lambda \theta_h} .$$

Digitized by Google

Stalni kut γ tangente sa provodnicom dirališta dan je sa

$$\cos\gamma = \frac{l \sin V}{V - \frac{\pi}{2}}.$$

Je li *osnovka (M)* sama *logaritmička spirala,* je kut V stalni, *tim i sve logaritmičke spirale, koje za koju god skupinu pridruženih nožišta dobivamo jednake, samo pookrenute oko zajednički pol.*

17. Već smo pokazati, kako bi našli jednačbu nožištnice neke krivulje u tangencialnih surednicah p, α. Opetovanjem toga postupka možemo jednačbu n te nožištnice naći.

Nu mogli bi i prielazno upotriebiti polarnih surednicah. Prielaz iz polarnih surednicah na tangentialne surednice je naime jednostavan. Je li

$$r = F(\theta)$$

jednačba krivulje *(M)* u polarnih surednicah, je

$$p = F(\theta) \sin V$$

$$\operatorname{tg} V = \frac{p}{p'}$$

$$V = \alpha - \theta;$$

eliminiramo li sad iz ovih trijuh jednačba V, te θ dobivamo traženu jednačbu dane krivulje u koordinatih tangencialnih, naime

$$p = f(\alpha).$$

Na primjer, dan li krug jednačbom u polarnih surednicah

$$r = 2a \cos\theta \tag{1}$$

je

$$p = 2a \cos\theta \sin V \tag{2}$$

$$\operatorname{tg} V = -\cot\theta$$

pa tim

$$V = \frac{\pi}{2} + \theta; \tag{3}$$

osim toga je

$$V = \alpha - \theta, \tag{4}$$

dakle

$$\alpha = 2\theta + \frac{\pi}{2}. \tag{5}$$

Jednačbu (2) možemo tim radi jednačbe (3) pisati:

$$p = 2a \cos^2\theta = a(1 + \cos 2\theta),$$

dakle obzirom na jednačbu (4) je

$$p = a(1 + \sin\alpha).$$

18. Hoćemo li sad naći jednačbu n te nožištnice (M_n) za krivulju *(M)* danu jednačbom

$$p = f(\alpha),$$

Digitized by Google

trebamo naći relaciju izmedju r_n, α_n za tangencialne koordinate ili u r_n, θ_n u surednicah polarnih. Polag čl. 15. jed. 2. je

$$\alpha_n = \alpha_{n-1} - \left(\frac{\pi}{2} - V\right)$$

Stavimo li za $n = 1, 2, 3 \ldots n-1$, te sbrojimo, dobivamo

$$\alpha_{n-1} = \alpha - (n-1)\left(\frac{\pi}{2} - V\right),$$

dalje je

$$\theta_n = \alpha_{n-1} - \frac{\pi}{2},$$

pa tim je

$$\theta_n = \alpha - n\,\frac{\pi}{2} + (n \quad 1)\,V, \tag{2}$$

gdje je kao poznato

$$V = \text{arc tg}\,\frac{p}{p'}$$

funkcija kuta α. Riešimo li jednačbu (2) po α, dobivamo

$$\alpha = \varphi(\theta_n). \tag{3}$$

Dalje je, pišemo li $OM_n = r_n$

$$p_n = r_{n+1},$$

je

$$r_1 = p = r \sin V$$
$$r_2 = r_1 \sin V = r \sin^2 V$$
$$\cdots\cdots\cdots$$
$$r_n = r \sin^n V. \tag{4}$$

Obzirom na jednačbu (3) sliedi iz ove jednačbe (4)

$$r_n = \varphi(\theta_n) \tag{5}$$

kao polarna jednačba n te nožištnice.

Na jednačba u tangencialnih surednicah p_n, α_n dodjemo ovako: Jest naime

$$p_n = r_{n+1} = p \sin^n V$$

$$\alpha_n = \alpha - n\left(\frac{\pi}{2} - V\right);$$

izrazimo V pomoću α, te eliminiramo li α iz ovih jednačba dodjemo neposredno do jednačbe n te nožištnice u tangencialnih surednicah

$$p_n = F(\alpha_n). \tag{6}$$

Je li n. pr. dan krug sa polumjerom a, je za pol na obodnici uzev premjer toga pola za čvrstu os, jednačba tog kruga

$$p = a(1 + \sin\alpha).$$

Polarna jednačba nožištnice toga kruga uzev pol surednica za pol nožištnice je kao već poznato:

$$r_1 = a(1 + \cos\theta_1) = 2a\cos^2\frac{\theta_1}{2}.$$

Digitized by Google

Budući da je

$$\mathrm{tg}V = -\cot\frac{\theta_1}{2}$$

je

$$V = \frac{\pi}{2} + \frac{\theta_1}{2}, \qquad (7)$$

dakle je jednačka n te nožištnice

$$r_n = 2a\cos^{n+1}\frac{\theta_1}{2},$$

gdje još θ_1 pomoću θ_n imamo izraziti. Radi

$$\alpha = \frac{\pi}{2} + \theta_1,$$

sliedi iz jednačbe (2) čl. 18. te gornje jednačbe (7)

$$\frac{\theta_1}{2} = \frac{\theta_n}{n+1},$$

pa tim je

$$r_n = 2a\left(\cos\frac{\theta_n}{n+1}\right)^{n+1},$$

ili u tangencialnih surednicah:

$$p_n = 2a\left(\cos\frac{\alpha_n - \frac{\pi}{2}}{n+2}\right)^{n+2},$$

jednačba n te nožištnice kruga za pol na obodnici.

Kao drugi primjer budi istostranična hiperbola. Središte hiperbole uzeti ćemo za pol te glavnu os njezinu za čvrstu os koordinata. Jednačba dane krivulje je ovdje

$$p = ai\sqrt{\cos 2\alpha},$$

dakle je jednačba nožištnice

$$r_1 = \sqrt{\cos 2\theta_1}$$

te radi

$$\mathrm{tg}V = -\cot 2\theta_1,$$

je

$$V = \frac{\pi}{2} + 2\theta_1,$$

te iz

$$\theta_{n-1} - \theta_n = \frac{\pi}{2} - V = -2\theta_1$$

sliedi, ako pišemo za $n = 2, 3 \ldots$. n, sbrojitbom

$$\theta_n = (2n-1)\theta.$$

Budući da je

$$r_n = r_1 \sin^{n-1} V = a(\cos 2\theta_1)^{\frac{2n-1}{2}},$$

dobivamo obzirom na zadnju jednačbu:

Digitized by Google

$$r_n = a\left(\cos\frac{2}{2n-1}\theta_n\right)^{\frac{2n-1}{2}},$$

kao jednačbu n te nožištnice u polarnih surednica ili radi

$$p_n = r_{n+1} \quad \text{te} \quad \theta_n = \alpha_{n-1} - \frac{\pi}{2}$$

je

$$p_n = a\left(\cos\frac{2\left(\alpha_n - \frac{\pi}{2}\right)}{2n+1}\right)^{\frac{2n+1}{2}}$$

jednačba n te nožištnice u surednicah tangencialnih.

19. Oba dva prediduća primjera su posebni slučajevi roda krivulja, izraženoga jednačbom

$$p^\varkappa = a^\varkappa \cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) \tag{1}$$

u tangencialnih surednicah ili sa

$$r^{\frac{\varkappa}{1-\varkappa}} = a^{\frac{\varkappa}{1-\varkappa}} \cos\frac{\varkappa}{1-\varkappa}\theta \tag{2}$$

u surednicih polarnih. Jednačba n te nožištnice ove krivulje je oblika

$$p_n^\lambda = a^\lambda \cos\lambda\left(\alpha_n - \frac{\pi}{2}\right) \tag{3}$$

kako ćemo namah dokazati. Ove krivulje iztraživali su mnogi matematici radi liepih vlastitosti njihovih[1].

Na ovake krivulje dolazimo:

α) tražimo li krivulje te vlastitosti, da je omjer kuteva, koje čvrsta os sa provodnicom te normalom stvara, jednak stalnoj veličini;

β) tražimo li krivulje, kojih polumjer krivosti je omjeran $\frac{1-2\varkappa}{1-\varkappa}$ toj uzmnoži provodnice;

γ) tražimo li krivulje kojih polumjer krivosti je omjeran za $1-2\varkappa$ toj uzmnoži udaljenosti tangente od pola;

---

[1] *Fagnano* u Produzioni matematice 1750, *Tortolini* u Anali di matematice dio I pg. 178 *Legendre* i *Serret* u Liouville-Journalu VII. pg. 144. VIII. pg. 495. *Fr. Unferdinger* u Grunerta Archivu dio LI. pg. 72, *Tisserand* Recueil d'exercices sur le calcul infinitesimal pg. 234 itd. *Wetzig* u Schlömich Zeitschrift IV. pg. 330. Gledaj i *Salmon* Höhere Curven pg. 93, pg. 103. itd.

Digitized by Google

δ) tražimo li krivulje, koje su jednake svojim trajektorijama, samo pokrenute za stanovit kut.

ε) tražimo li mjesto točaka, te vlastitosti, da je umnožak udaljenosti njihovih od vrhâ pravilnoga $\varkappa'$ kutnika jednak $\varkappa'$ toj uzmnoži polumjera kruga ovomu K′ kutniku opisanoga $\left(\varkappa' = \frac{\varkappa}{1-\varkappa}\right.$ = cio broj positivan. *Jos. Alf. Serret).*

ξ) tražimo li krivulje, te vlastitosti, da je umnožak udaljenosti svake točke njezine od $\varkappa'$ vrhova $\varkappa'$-kutnika jednak je $\varkappa'$ toj uzmnoži provodnice iste točke. ($\varkappa' = \frac{\varkappa}{1-\varkappa}$ = broj cio positivan. *Fr. Unferdinger.)*

Reciproke krivulje, nožištnica ovakih krivulja možemo opet izraziti jednačbom istoga oblika.

Sada ćemo ovdje spomenuti, da krivulje ovoga roda trebamo u dvie vrsti razdieliti, koje baš su u sebi u odnošaju reciprokalnom.

Prva vrst odgovara za

$$0 < \varkappa < 1,$$

druga vrst odgovara ostalima vriednostima za $\varkappa$. U prvom slučaju su grane krivulje zatvorene te kongruentne u drugom slučaju idu grane krivulje u bezkonačno. Broj tih grana je konačan za racionalno K, a drugačije je neizmjerno velik.

U sliedećoj križaljci navedene su neke krivulje, koje u taj rod krivulja spadaju:

$\varkappa$	ime krivulje
-1	parabola, pol u goristu
$-\frac{1}{2}$	kaustika parabola, svietli traci okomito na os parabole
$\frac{1}{3}$	kardioida
$\frac{1}{2}$	krug
$\frac{2}{3}$	lemniskata
2	hiperbola istostranična
∞	pravac okomit na os

Za krivulje (1) valjaju relacije:

$$p = a^{\frac{\varkappa}{1-\varkappa}} r^{\frac{1}{1-\varkappa}}$$

$$p R = (1-\varkappa)^2 \qquad (4)$$

$$R = (1-\varkappa) a^{\frac{\varkappa}{1-\varkappa}} r^{\frac{2\varkappa-1}{\varkappa-1}}.$$

Digitized by Google

20. Jednačba n te nožištnice dane krivulje[1]

$$p^{\varkappa} = a^{\varkappa} \cos \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2} \right) \tag{1}$$

u polarnih surednicah glasi

$$r_n = p \sin^{n-1} V, \tag{2}$$

gdje još α te V trebamo pomoću θ_n izraziti.

Sad je

$$\operatorname{tg} V = -\cot \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = -\cot \varkappa \theta_1 ,$$

dakle

$$V - \frac{\pi}{2} = \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = \varkappa \theta_1 ,$$

te

$$\theta_n = [\varkappa (n-1) + 1] \theta_1 ,$$

tim možemo jednačbu (2) pisati:

$$r_n = a \left(\cos \frac{\varkappa . \theta_n}{\varkappa (n-1) + 1} \right)^{\frac{\varkappa (n-1)+1}{\varkappa}}.$$

Buduć da je (čl. 18):

$$p_n = r_{n+1} \quad \text{te} \quad \alpha_n = \theta_{n+1} + \frac{\pi}{2},$$

je

$$p_n = a \left[\cos \frac{\varkappa}{\varkappa n + 1} \left(\alpha_n - \frac{\pi}{2} \right) \right]^{\frac{\varkappa n + 1}{\varkappa}}$$

jednačba n te nožištnice u surednicah tangencialnih.

Buduć da je

$$\lim \left(\cos \frac{\varkappa}{\varkappa n + 1} \left(\alpha_n - \frac{\pi}{2} \right) \right)^{\frac{\varkappa n + 1}{\varkappa}}, \quad \text{za } \lim n = \infty ,$$

je

$$\lim p_n = a$$

t. j. n ta nožištnica krivulje dane približava se neprestance krugu kao medji, za neizmjerno veliko n.

Jednačba dane krivulje prielazi dakle *u jednačbu n te nožištnice* iste krivulje za pol u izhodištu, ako $\varkappa$ sa $\frac{\varkappa}{\varkappa n + 1}$ *zamjenimo.*

---

[1] Ako bi čvrstu os za 90° u neg. smislu okrenuli, glasila bi jednačba (1) $p^{\varkappa} = a^{\varkappa} \cos \varkappa \alpha$. Oblik gornji smo uzeli radi predidućih primjera.

Digitized by Google

Dalnje vlastitosti postupnih nožištnica.

21. Budući da je

$$\overline{OM}^2 = \overline{ON}_1^2 + \overline{OM}_1^2$$

$$\cdots\cdots\cdots\cdots$$

$$\overline{OM}_{n-1}^2 = \overline{ON}_n^2 + \overline{OM}_n^2$$

sliedi sbrojitbom, da je:

$$\overline{OM}^2 = \sum_{h=1}^{n} \overline{ON}_h^2 + \overline{OM}_n^2,$$

t. j. *razlika kvadratâ provodnicâ točke (M) na danoj krivulji (M) te odgovarajuće joj točke M_n n te nožištnice (M_n) jednaka je sbroju kvadrata polarnih subnormalah odgovarajućih točaka od prve do n te nožištnice.*

Ovu izreku mogli bi i ovako kazati: Razlika kvadratâ provodnicâ točke M na danoj krivulji (M) te odgovarajuće joj točke M_n na n toj nožištnici jednaka je sbroju provodnica pridruženih točaka N_h nožištnica od evoluta nožištnica (M_h) $h = 1, 2 \ldots n$.

Budući da je

$$OM_n = OM \sin^n V$$

je $$\lim (OM_n)_{n=\infty} = OM \lim (\sin V)_{n=\infty}^{n} = 0,$$

tim je $$\overline{OM}^2 = \sum_{h=1}^{\infty} \overline{ON}_h^2,$$

t. j. *kvadrat provodnice točke dane krivulje jednak je sbroju polarnih subnormala pridruženih točaka M_h na svijuh postupnih nožištnica.*

Ovo bi mogli i drugačije izraziti. Jest naime

$$p_{h-1}^2 = \overline{M_h M_{h+1}}^2 + p_h^2,$$

$$\text{za } h = 1, 2, 3, \ldots n$$

dobivamo radi $p_0 = r$ sbrojitbom

$$r^2 = \sum_{1}^{n} \overline{M_h M_{h+1}}^2 + p_h^2$$

te za $\lim n = \infty$

$$r^2 = \sum_{h=1}^{\infty} \overline{M_h M_{h+1}}^2.$$

t. j. *kvadrat provodnice točke na osnovki jednak je sbroju kvadrata stranica poligona otvorenoga, što ga stvaraju produljene točke neposredno sliedećih nožištnicâ.*

Rabimo li $\equiv$ kao znak ekvipolencije, je

$$r \equiv \sum_{1}^{\infty} M_h M_{h+1}.$$

Digitized by Google

22. Buduć da je

$$ON_n = ON_1 \sin^{n-1} V,$$

sliedi[1], da *krajne točke polarnih subnormala pridruženih točaka na postupnih nožištnicah leže na logaritmičkoj spirali.*

23. Za udaljenost $\overline{M_n N_n}$ točke M_n na n toj nožištnici, od krajne točke N_n njezine polarne subnormale nalazimo

$$M_1 N_1 = r$$
$$M_2 N_2 = p = r \sin V$$
dakle $$\cdots\cdots\cdots$$
$$M_n N_n = r \sin^{n-1} V,$$

t. j. *točka M_n se k točki N_n tim većma približava čim je veće n, te se što dalje tim tjesnije orijaju oko pola, koji je obima medjom,* budući da je

$$lim\ \overline{M_n N_n} = o,\ lim\ ON_n = o \text{ za } \lim n = \infty.$$

24. Spojnica $M_n N_n$ je normalom točke M_n nožištnice (M_n), te bi mogli pitati po jednačbi ove normale.

Okomica iz izhodišta (pola) na $\overline{M_n N_n}$, naime $ON_{n+1} = q_n$ je

$$q_n = ON_1 \sin^n V; \qquad (5)$$

označimo si kut spojnice $M_n N_n$ sa čvrstom osi β_n, te $\sphericalangle XON_{n+1} S_{n+1} =$ je[2]

$$\varphi_n = \alpha_{n-1}, \quad \beta_n = \varphi_{n+1} + \frac{\pi}{2},$$

dakle

$$\beta_n = \alpha + (n-1)\frac{\pi}{2} + n V. \qquad (2)$$

Izrazimo li u jednačbi (1), gdje je $ON_1 = p' = \frac{dp}{d\alpha}$, α pomoću β_n (vriednost za V u α sliedi kao višeputi već spomenuto iz $tg\ V = \frac{p}{p'}$), dobivamo:

$$q_n = F(\beta_n),$$

tim je:

$$x \sin \beta_n - y \cos \beta_n = F(\beta_n)$$

jednačba normale nožištnice (M_n) u točki M_n, te

$$q_n = F(\beta_n)$$

jednačba zamotaljke normala nožištnice (M_n); t. j. jednačba evolute[3] n te nožištnice osnovke (M).

---

[1] Gledaj čl. 16.

[2] Sravnaj čl. 6, te čl. 18.

[3] Za evolute krivulja u tangencialnih surednicah gledaj sliedeću svezku.

Digitized by Google

Rektifikacija n-te nožištnice.

25. Duljina luka n te nožištnice izraziti možemo pomoću elemenata osnovke. Jest naime

$$\cos V_n = \frac{dr_r}{ds_n} = \frac{p'}{p} = \cos V,$$

te

$$r_n = r \sin^n V \frac{p^n}{r^{n-1}},$$

dakle je

$$ds_n = [p^n + np'^2 - (n-1)pp''] \frac{p^{n-1}}{r^n} d\alpha. \quad (1)$$

Izraz u zaporkah možemo i pisati

$$nr^2 - (n-1)pR = pR + n(p' - pp'').$$

Je li dakle

$$p = f(\alpha)$$

jednačba dane krivulje, je uzev izhodište za pol luk n te nožištnice odgovarajući luku dane krivulje u medjah $\alpha_0 \ldots \alpha$

$$s^n = \int_{\alpha_0}^{\alpha} (nr^2 - [n-1]pR) \frac{p^{n-1}}{r^n} d\alpha. \quad (2)$$

Da, ako bi prije našli jednačbu n te nožištnice bi imali[1]

$$s_n = \int_{\alpha_{no}}^{\alpha_n} (p^n + p^{n''}) d\alpha_n$$

je očito.

Tako je na primjer za osnovku

$$p = a(1 + \sin\alpha)$$

$$r = \sqrt{2ap}$$

$$p^2 + np'^2 - (n-1)pp'' = a(1+n)p,$$

dakle je luk n te nožištnice

$$s_n = a(1+n) \int_{\alpha_0}^{\alpha} \left(\frac{p}{2a}\right)^{\frac{n}{2}} d\alpha,$$

ili stavimo li (čl. 17, 5) $\alpha = 2\theta + \frac{\pi}{2}$:

$$s_n = 2(1+n)a \int_{\theta_0}^{\theta} \cos^n\theta \, d\theta.$$

---

[1] Gledaj I. dio pg. 19.

Digitized by Google

Pol obodnice nožištnice odgova medji za α od $\frac{\pi}{2}$ do $3\frac{\pi}{2}$, dakle za ϑ od o do $\frac{\pi}{2}$, je dakle za luk ciele nožištnice

$$S_n = 4(1+n)\frac{2 \cdot 4 \ldots (n-1)}{3 \cdot 5 \ldots n} a \qquad (4)$$

za *liho* n, te

$$S_n = 2(1+n)\frac{1 \cdot 3 \ldots (n-1)}{2 \cdot 4 \ldots n} \pi a \qquad (5)$$

za *tako* n duljina ciele obodnice n te nožištnice dane osnovke (3).

Za $n = 1$, imamo duljinu cieloga luka kardioide[1]

$$S_1 = 8a, \qquad (6)$$

gdje je a premjer temeljnoga kruga za kardioidu.

26. Ako bi uzeli kao drugi primjer obćenit rod krivulja izražen jednačbom

$$p^{\varkappa} = a^{\varkappa}\cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right), \qquad (7)$$

je, ako upotriebimo relacije (4) čl. 19.

$$pR + n(p'^2 - pp'') = [(n-1)\varkappa + 1]r^2,$$

dakle je luk n te nožištnice dane krivulje (7):

$$s_n = [(n-1)\varkappa + 1]\int_o^{\cdot} \frac{p^{n-1}}{r^{n-2}}\, d\alpha$$

$$= [(n-1)\varkappa + 1]\int_o^{\cdot} p \sin^{n-2} V \, d\alpha.$$

Nu je

$$\sin V = \cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

dakle je

$$s_n = [(n-1)\varkappa + 1]a\int_o^{\cdot} \left\{\cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right\}^{n-2+\frac{1}{\varkappa}} d\alpha.$$

Je li $\frac{1}{\varkappa} = \nu$ cio broj, su za pol grane medje za α od $\frac{\pi}{2}$ do $(\nu+1)\frac{\pi}{2}$ ili, stavimo li:

$$\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = \varphi,$$

biti će za φ medje od o do $\frac{\pi}{2}$, te $d\alpha = \frac{1}{\varkappa} d\varphi = \nu d\varphi$,

tim je

$$s_n = 2(n+\nu-1)a\int_o^{\frac{\pi}{2}} (\cos\varphi)^{n+\nu-2} d\varphi,$$

[1] Gledaj čl. 19.

Digitized by Google

luk jedne grane n te nožištnice. Ovdje trebamo, kako smo već u posebnom primjeru prediućem učinili razlikovati dva slučaja i to gdje je $n+\nu$ broj taki ili lihi.

Je li $n+\nu =$ taki broj, je

$$s_n = (n+\nu-1)\frac{1\,.\,3\,\ldots\,(n+\nu-3)}{2\,.\,4\,\ldots\,(n+\nu-2)}\pi a$$

duljina jedne grane, te jeli $n+\nu =$ lihi broj je

$$s_n = 2(n+\nu-1)\frac{2\,.\,4\,\ldots\,(n+\nu-3)}{3\,.\,5\,\ldots\,n+\nu-2}a$$

duljina jedne grane. Za $n = 1,\ \nu = 2$ imamo (lik 8):

$$t_n = 4a = 2.\,OC$$

kao prije, jer je

$$p = a_1(1+\sin\alpha) = 2a_1\cos\frac{1}{2}\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

Isti resultat dobivamo za $n = o,\ \nu = 3,$ su u ovom slučaju.

Tražimo luk osnovke, koja je za slučaj $\alpha = \frac{1}{3}$ kardioida.

Nije li $\frac{1}{\alpha}$ cio broj, nedobivamo tako jednostavnom integracijom duljinu luka kojegod nožištnice.

Je li $n+\nu = \frac{1}{2},\ \frac{1}{4},\ \frac{1}{6},$ vodi nas integracija na elipstički integral ili prve vrsti *(Legendre)* ili ga izraziti možemo eliptičkim integralom druge vrsti *(Serret)*.

Kvadratura n te nožištnice.

27. Slično kao kod opredjelbe luka možemo i kvadraturu n te nožištnice dane krivulje

$$p = f(\alpha)$$

izraziti pomoću elemenata osnovke. Uzevši izhodište u polu, imamo:

$$P_n = \frac{1}{2}\int r_n^2 d\theta_n = \frac{1}{2}\int r^2\sin^{2n}V\,d\,\alpha_{n-1}$$

radi

$$\theta_n = \alpha_{n-1} - \frac{\pi}{2}.$$

Dalje je

$$d\alpha_{n-1} = d\alpha + (n-1)dV$$

$$dV = \frac{p'^2 - pp''}{r^2}\,d\alpha,$$

Digitized by Google

pa tim je:

$$P_n = \frac{1}{2}\int [pR + n(p'^2 - pp'')]\,\frac{p^{2n}}{r^{2n}}\,d\alpha .$$

Ako bi imali na primjer opet:

$$p = a_1 (1 + \sin\alpha),$$

je

$$pR + n(p'^2 - pp'') = a_1 (1 + n)\, p$$

$$\frac{p}{r} = \sqrt{\frac{p}{2a_1}}\,\sqrt{\frac{1+\sin\alpha}{2}},$$

ili stavimo li

$$\alpha = 2\theta + \frac{\pi}{2},$$

je

$$\frac{p}{r} = \cos\theta ,$$

dakle je ploština n te nožištnice

$$P_n = 2(1+n)\, a_1^2 \int \cos^{2(n+1)}\theta\, d\theta .$$

Za pó ploštine trebamo integrirati od $\theta = o$ do $\theta = \frac{\pi}{2}$, dobivamo dakle za cielu ploštinu n te nožištnice osnovke $p = f(\alpha)$ za pol u izhodištu:

$$P_n = 2(1+n)\,\frac{1\,.\,3\,.\,(2n+1)}{2\,.\,4\,.\,(2n+2)}\,\pi a_1^2 .$$

Za $n = 1$, dobivamo ploštinu kardioide, naime:

$$P_1 = \frac{3}{2}\,\pi a_1^2 ,$$

gdje je $a_1 = OB$ (lik 3) premjer temeljnoga kruga za kardioidu, je dakle *ploština kardioide* jednaka *šesterostrukoj ploštini temeljnoga*[1] *kruga.*

28. Uzmimo opet kao drugi primjer krivulje izražene jednačbom

$$p^x = a^x \cos x \left(a - \frac{\pi}{2}\right).$$

Ovdje imamo

$$pR + n(p'^2 - pp'') = [(n-1)x + 1]\, r^2$$

te

$$P_n = \frac{(n-1)x+1}{2}\int p^2 \left(\frac{p}{r}\right)^{2n-2} d\alpha .$$

[1] Gledaj I. dio pg. 65.

Digitized by Google

Nu jest:

$$\frac{\rho}{r} = \sin V = \cos \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

dakle je:

$$P_n = \frac{(n-1)\varkappa + 1}{2} a^2 \int_0^{\cdot} d\alpha \left[\cos \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{2n-2+\frac{2}{\varkappa}}.$$

U slučaju, gdje je $\frac{1}{\varkappa} = \nu$ cio broj, možemo, kao što smo kod rektifikacije i kvadraturu lahko obaviti; je naime, stavimo li opet (čl. 26):

$$\varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = \varphi,$$

$$P_n = (n + \nu - 1) a^2 \int_0^{\frac{\pi}{2}} (\cos\varphi)^{2(n+\nu-1)} d\varphi \qquad (1)$$

ploština jedne grane n te nožištnice, ili ako izvedemo integraciju

$$P_n = \frac{n + \nu - 1}{2} \cdot \frac{1 \cdot 3 \cdot \ldots (2n+2\nu-3)}{2 \cdot 4 \ldots (2n+2\nu-2)} \cdot \pi a^2.$$

Za $n = 1$, $\nu = 2$ ili $n = o$, $\nu = 3$ dobivamo ploštinu kardioide (u prvom slučaju kao nožištnice kruga sa polom na obodnici, u drugom kao ploštinu osnovke, koja je za $\nu = 3$ kardioida).

$$P_1 = \frac{1 \cdot 3}{2 \cdot 4} \pi a^2 = \frac{3}{8} \pi a^2,$$

sto se slaže dakako sa resultatom u prijašnjem primjeru

$$P_1 = 6\pi \overline{OO'}^2,$$

buduć da je

$$a = 2a_1 = 4\,OO'.$$

Nu ako već i nije $\frac{1}{\varkappa} = \nu$ cio broj, ali ipak oblika $\frac{2\lambda+1}{2}$, gdje je λ cio broj, možemo i u ovom slučaju jednostavno naći ploštinu n te nožištnice.

Jest u ovdje

$$n + \nu - 1 = n + \lambda - \frac{1}{2},$$

dakle polag jednačbe (1) je ploština jedne grane

$$P_n = \left(n + \lambda - \frac{1}{2}\right) a^2 \int_0^{\frac{\pi}{2}} (\cos\varphi)^{2(n+\lambda)-1} d\varphi$$

Digitized by Google

$$= (n+\lambda-\frac{1}{2})\ \frac{2\,.\,4\,.}{3\,.\,5\,.}\ \frac{2(n+\lambda-1)}{2n+\lambda)-1}\ a^2.$$

Za $n = 1$, $\nu = \frac{1}{2}$, dakle $\lambda = o$ imamo lemniskatu kao nožištnicu istostranične hiperbole sa polom u središtu hiperbole. Ploština jedne grane (petlje) je

$$P_n = \frac{a^2}{2}\int_0^{\frac{\pi}{2}} \cos\varphi\, d\varphi = \frac{a^2}{2},$$

dakle je ploština cielc lemniskate $= a^2$ t. j. kvadratu nad OA. (lik 7).

Za $n = 2$, $\nu = \frac{1}{2}$ ili $n = 1$, $\nu = \frac{3}{2}$, t. j. za drugu nožištnicu istostranične hiperbole za pol u središtu hiperbole, ili za prvu nožištnicu lemniskate za pol u njezinoj realnoj dvotočki. je ploština jedne grane

$$P_n = \frac{3}{2}\, a^2 \int_0^{\frac{\pi}{2}} \cos^3\varphi\, d\varphi = a^2,$$

dakle je ploština obijuh grana [simetričkih prema čvrstoj osi te okomici u polu na tu os] iz kojih ta nožištnica sastoji, jednaka $2a^2$ t. j. dvostrukoj ploštini osnovke lemniskate.

(Ostatak u sliedećoj svezci.)

Digitized by Google

O krivuljah u ravnini.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. travnja 1884.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Drugi dio.

(Ostatak.)

Negativne nožištnice.

28. Dana li je krivulja *(M)* jednačbom

$$p = f(\alpha),$$

mogli bi pitati po krivulji, kojoj je ova krivulja nožištnicom, t. j. tražiti osnovku, za danu nožištnicu te pol. Ovaku krivulju zovemo negativnom nožištnicom (M_{-1}) krivulje *(M)*, jer ovdje u opredielbi idemo obratnim putem.

Krivulju (M_{-1}) opet bi mogli smatrati nožištnicom krivulje (M_{-2}), koja je dakle prva negativna nožištnica obzirom na krivulju (M_{-1}) ili druga negativna nožištnica obzirom na danu krivulju *(M)*. Ovim načinom dobili bi čitav red postupnih negativnih nožištnica (M_{-n}) $n = 1, 2, 3 \ldots$ dane krivulje *(M)*.

Da je obratno krivulja *(M)* *n*-ta obična nožištnica krivulje (M_{-n}) kao osnovke, je iz razvitbe uvidljivo.

Što se tiče konstrukcije, to ju dobivamo kao zamotaljku okomicâ podignutih u točkah krivulje na provodnice tih točaka. Iz ovoga sliedi da *giblje li se vrh pravoga kuta po krivulji (M), kojega jedan trak ide uvjek polom O, zamotava drugi trak negativnu nožištnicu (M_{-1}) dane krivulje*[1].

[1] Općenit integral diferencialne jednačbe negativne nožištnice predočuje sustav pravaca, kojih zamotaljkom — osebit integral diferencialne ove jednačbe — je negativna nožištnica. Gledaj *dr. Fr. Studnička:* Vyšší mathematika III. dio pg. 91. Praha 1867. U paralelnih sudrednicah analitički gledaj *Salmon:* Höhere ebene Curven 1873 pg. 124. Sintetički promatra negativne nožištnice *Ad. Ameseder* u Grunert-Hoppe-a Archiv für Math. und Phys. 64 dio, pag. 164 te neg. nožištnice čunjosjeka napose ibid. pg. 170.

Digitized by Google

Diralište M_{-1} naći ćemo ovako: povucimo iz O trak, koji sa provodnicom OM stvara kut, koji je dopunjak kuta $OMA = V$ na $\frac{\pi}{2}$; presjecište toga traka sa okomicom u M na $\overline{OM}$ je tražena točka M_{-1}. Ili: okomica u razpolovištu S provodnice OM (lik 8) presjeca trak MS_{-1}, koji sa okomicom u M na AM stvara kut V, u točki S_{-1}. Produljimo li OS_{-1} za svoju duljinu dobiti ćemo točku M_{-1}.

29. Da nadjemo jednačbu neg. nožištnice, označiti ćemo kut tangente točke M_{-h} na (M_{-h}) sa α_{-h}, presjek ove tangente sa čvrstom osi sa A_{-h}, kut $\sphericalangle XOM_{-h} = \theta_{-h}$, $OM_{-h} = r_{-h} = p_{-(h+1)}$; tu imamo

$$OM_{-1} = OM \sin^{-1} V,$$

buduć da je $V_{-h} = V$ kao kod positivnih nožištnicah, iz istoga razloga, kao tamo spomenuto (čl. 15). Dalje je

$$\alpha_{-1} = \alpha + \left(\frac{\pi}{2} - V\right), \tag{1}$$

dakle, ako je

$$p = f(\alpha),$$

je

$$p_{-1} = p \sin^{-1} V,$$

gdje trebamo α te V izraziti (1) pomoću α_{-1}, što nama daje:

$$p_{-1} = f(\alpha_{-1})$$

kao traženu jednačbu prve negativne nožištnice (M_{-1}) dane krivulje (M) uzev za izhodište pol.

Ako bi bila osnovka dana u polarnih surednicah jednačbom

$$r = \varphi(\theta),$$

je radi

$$\alpha_{-1} = \theta + \frac{\pi}{2}, \quad p_{-1} = r,$$

$$p_{-1} = \varphi\left(\alpha_{-1} - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba prve negativne nožištnice u tangencialnih surednicah.

30. Taj postupak možemo opetovati, te tim dodjemo postepeno do druge, treće itd. *n-te* negativne nožištnice

Buduć da je:

$$OM_{-n} = \frac{OM_{-n+1}}{\sin V} = \frac{OM_{-n+2}}{\sin^2 V} = \ldots = \frac{OM_1}{\sin^{n+1} V}$$

sliedi, da je

$$p_{-n} = p \sin^{-n} V. \tag{1}$$

Dalje je

$$\alpha_{-n} = \alpha_{-n+1} + \left(\frac{\pi}{2} - V\right), \tag{2}$$

Digitized by Google

dakle

$$\alpha_{-n} = \alpha + n\left(\frac{\pi}{2} - V\right). \tag{3}$$

Izrazimo li V pomoću α, tim ujedno sa α i pomoću α_{-n}, te stavimo li dobivene ovako vriednosti u jednačbu (1), naći ćemo namah

$$p_{-n} = \varphi(\alpha_{-n})$$

kao traženu jednačbu *n-te* negativne nožištnice (M_{-n}) krivulje (M) u tangencialnih surednicah uzev izhodište surednica u polu.

Buduć da je

$$\alpha_{-n} = \theta_{-n+1} + \frac{\pi}{2}, \quad r_{-n} = p_{-n-1},$$

je

$$r_{-n} = \varphi\left(\theta_{-n} - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba negativne *n-te* nožištnice u surednicah polarnih.

Iz cieloga postupka te sravnitbom relacija, koje ovdje dobivamo, sa onima u čl. 18. sliedi, da isti resultati valjaju i za negativne nožištnice, uzmemo li tamo n kao negativno. Da točke postupnih negativnih nožištnica pridružene k točki M osnovke leže na istoj logaritmičkoj spirali, kao što pridružene točke na postupnih positivnih nožištnica (čl. 16), netreba posebnog dokaza.

31. Za primjer neka nama služi parabola, te ćemo njezinu negativnu nožištnicu naći, uzev pol u gorištu parabole (lik 9). Os parabole neka je čvrsta os surednica. Okomica MA_{-1} na provodnicu OM u točki M parabole je tangentom tražene krivulje. Uzmemo li gorište i kao pol surednica polarnih te os parabole za os polarnu, je

$$r = \frac{a}{1-\cos\theta} \tag{1}$$

jednačba parabole. Nu gorište parabole razpolavlja dio osi izmedju tangentom te normalom koje god točke parabole, dakle je

$$\theta = 2\alpha, \tag{2}$$

osim toga je

$$\alpha_{-1} = \theta + \frac{\pi}{2}, \tag{3}$$

pa tim je radi $p_{-1} = r$:

$$p_{-1} = \frac{a}{1-\sin\alpha_{-1}} \tag{4}$$

jednačba[1] prve negativne nožištnice parabole (1).

[1] Mogli bi i ovako naći jednačbu ove krivulje. Je

$$p_{-1} = OM = \frac{MP}{\sin\theta} = \frac{MP}{\sin 2\alpha};$$

Digitized by Google

Jednačbu (4) možemo i pisati:

$$p_{-1} = \frac{a}{2}\left[\cos\frac{1}{2}\left(\alpha_{-1} - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{-2},$$

tim spada ova krivulja u vrst krivulja promatranih u čl. 19.

Polarna jednačba ove neg. nožištnice je radi $\varkappa = -\frac{1}{2}$ (čl. 19 jedn. 2)

$$r_{-1} = \frac{a}{2}\left(\cos\frac{1}{3}\theta_{-1}\right)^{-3}.$$

Surednice sticišta tangente (p_{-1}, α_{-1}) su[1]

$$x = \frac{a(\cos 2\alpha_{-1} + \sin\alpha_{-1})}{(1-\sin\alpha_{-1})^2}$$

$$y = \frac{a(\sin 2\alpha_{-1} - \cos\alpha_{-1})}{(1-\sin\alpha_{-1})^2}.$$

Ove jednačbe bi znatno pojednostavili, ako bi uveli kut, što ga stvara normala parabole u točki M sa čvrstom osi. Pišemo li za taj kut

$$\sphericalangle XNM = \alpha',$$

sliedi iz ΔAMA_{-1}:

$$\alpha_{-1} = 2\alpha' - \frac{\pi}{2},$$

tim dobivamo:

$$x = -\frac{a}{2}\frac{\cos 3\alpha'}{\cos^3\alpha'}$$

$$y = -\frac{a}{2}\frac{\sin 3\alpha'}{\cos^3\alpha'}.$$

Ta je krivulja simetrička prema osi, te bi ju lahko mogli konstruirati pomoću ovih jednačba.

Za polumjer krivosti točke M_{-1} dobivamo:

$$R_{-1} = \frac{3a}{(1-\sin\alpha_{-1})^2} = \frac{3p_{-1}^2}{a};$$

---

dalje je $\sphericalangle NAM = \sphericalangle PMN = \alpha$, dakle je

$$MP = PN\cot\alpha = a\cot\alpha,$$

$$p_{-1} = \frac{a\cot\alpha}{\sin 2\alpha} = \frac{a}{2\sin^2\alpha} = \frac{a}{1-\cos 2\alpha} = \frac{a}{1-\sin\alpha_{-1}}.$$

Budući da $\sphericalangle PMN = \sphericalangle MMA_{-1}$, sliedi da *negativnu nožištnicu parabole za pol u gorištu smatrati možemo kaustikom parabole reflektiranih trakova svietla okomitih na os parabole.* Iz ovoga gledišta promatra analitički *Tisserand* l. c. pg. 91 ovu krivulju; u ostalom gledaj i *Salmon* Höhere ebene Curven Leipzig 1873 pg. 125, primjer I, gdje pogrešno stoji, da traci imaju biti istosmjerni k osi, mjesto okomiti.

[1] Gledaj I. dio čl. 3.

Digitized by Google

Nu jest:

$$\frac{p}{r} = \sin V = \cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

dakle je:

$$P_n = \frac{(n-1)\varkappa+1}{2} a^2 \int_0^{\alpha} d\alpha \left[\cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{2n-2+\frac{2}{\varkappa}}.$$

U slučaju, gdje je $\frac{1}{\varkappa} = \nu$ cio broj, možemo, kao što smo kod rektifikacije i kvadraturu lahko obaviti; je naime, stavimo li opet (čl. 26):

$$\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = \varphi,$$

$$P_n = (n+\nu-1)a^2 \int_0^{\frac{\pi}{2}} (\cos\varphi)^{2(n+\nu-1)} d\varphi \qquad (1)$$

ploština jedne grane n te nožištnice, ili ako izvedemo integraciju

$$P_n = \frac{n+\nu-1}{2} \cdot \frac{1 \cdot 3 \cdot \ldots (2n+2\nu-3)}{2 \cdot 4 \ldots (2n+2\nu-2)} \cdot \pi a^2.$$

Za $n = 1$, $\nu = 2$ ili $n = 0$, $\nu = 3$ dobivamo ploštinu kardioide (u prvom slučaju kao nožištnice kruga sa polom na obodnici, u drugom kao ploštinu osnovke, koja je za $\nu = 3$ kardioida).

$$P_1 = \frac{1 \cdot 3}{2 \cdot 4} \pi a^2 = \frac{3}{8} \pi a^2,$$

sto se slaže dakako sa resultatom u prijašnjem primjeru

$$P_1 = 6\pi \overline{OO'}^2,$$

budući da je

$$a = 2a_1 = 4\,OO'.$$

Nu ako već i nije $\frac{1}{\varkappa} = \nu$ cio broj, ali ipak oblika $\frac{2\lambda+1}{2}$, gdje je λ cio broj, možemo i u ovom slučaju jednostavno naći ploštinu n te nožištnice.

Jest u ovdje

$$n+\nu-1 = n+\lambda-\frac{1}{2},$$

dakle polag jednačbe (1) je ploština jedne grane

$$P_n = \left(n+\lambda-\frac{1}{2}\right) a^2 \int_0^{\frac{\pi}{2}} (\cos\varphi)^{2(n+\lambda)-1} d\varphi$$

Digitized by Google

Nu mogli bi neposredno naći po čl. 29 jednačbu ove $-n$ te nožištnice. Jest naime:

$$V - \frac{\pi}{2} = \varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) \tag{2}$$

te

$$\alpha_{-n} = \alpha - n\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) \tag{3}$$

je

$$\alpha_{-n} - \frac{\pi}{2} = (-n\varkappa + 1)\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right). \tag{4}$$

Jednačba $-n$ te nožištnice (čl. 29)

$$p_{-n} = p \sin^{-n} V$$

glasi radi (2) u ovom slučaju:

$$p_{-n} = a\left[\cos \varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{\frac{-n\varkappa+1}{\varkappa}},$$

koju konačno obzirom na (4) pisati možemo:

$$p_{-n} = a\left[\cos \frac{\varkappa}{-n\varkappa+1}\left(\alpha_{-n} - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{\frac{-n\varkappa+1}{\varkappa}}. \tag{5}$$

Zamjenom $-n$ za $+n$ valjaju sve formule, koje smo za n te nožištnice naveli i za $-n$ te nožištnice, tim i opazke, koje kod rektifikacije i kvadrature smo naveli.

Kosokutne nožištnice.

33. Kosokutnu nožištnicu dane krivulje možemo kao nožištnicu običnu definirati kao mjesto točaka kako sliedi:

Mienja li stalni kut $\sphericalangle OM_1'M$ ovako ovaj položaj (lik 10), da uvjek jedan krak ide čvrstom točkom O, dočim drugi njegov krak tiče danu krivulju (M), opisuje vrh M_1' toga kuta krivulju, koju zovemo kosokutnom nožištnicom, te ovu čvrstu točku O polom.

Iz ovoga se vidi, da možemo i kazati: *povućemo iz pola* O *ka svakoj tangenti krivulje dane pravac koji sa njom stvara stalni kut, dobivamo na svakoj tangenti točku* M_1' *kao presjek, te mjesto tih točaka je kosokutna nožištnica*[1] *dane krivulje za pol* O. Konstrukcija tangente u točki M_1' sliedi iz bilježke (1) čl. 1. kao tangenta kruga opisanoga trokutu OMM_1' u točki njegovoj M_1'.

[1] Kosokutne nožištnice promatra *C. Albrich* u svojoj razpravi: Über Fusspunktscurven-Grunert Archiv 52 dio pag. 56—61. gdje o nožištnicah pojedinih čunjosjeka te log. spirale govori.

Digitized by Google

O krivuljah u ravnini.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. travnja 1884.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Drugi dio.

(Ostatak.)

Negativne nožištnice.

28. Dana li je krivulja *(M)* jednačbom

$$p = f(\alpha),$$

mogli bi pitati po krivulji, kojoj je ova krivulja nožištnicom, t. j. tražiti osnovku, za danu nožištnicu te pol. Ovaku krivulju zovemo negativnom nožištnicom (M_{-1}) krivulje *(M)*, jer ovdje u opredielbi idemo obratnim putem.

Krivulju (M_{-1}) opet bi mogli smatrati nožištnicom krivulje (M_{-2}), koja je dakle prva negativna nožištnica obzirom na krivulju (M_{-1}) ili druga negativna nožištnica obzirom na danu krivulju *(M)*. Ovim načinom dobili bi čitav red postupnih negativnih nožištnica (M_{-n}) $n = 1, 2, 3 \ldots$ dane krivulje *(M)*.

Da je obratno krivulja *(M)* *n*-ta obična nožištnica krivulje (M_{-n}) kao osnovke, je iz razvitbe uvidljivo.

Što se tiče konstrukcije, to ju dobivamo kao zamotaljku okomicâ podignutih u točkah krivulje na provodnice tih točaka. Iz ovoga sliedi da *giblje li se vrh pravoga kuta po krivulji (M), kojega jedan trak ide uvjek polom O, zamotava drugi trak negativnu nožištnicu (M_{-1}) dane krivulje*[1].

---

[1] Općenit integral diferencialne jednačbe negativne nožištnice predočuje sustav pravaca, kojih zamotaljkom — osebit integral diferencialne ove jednačbe — je negativna nožištnica. Gledaj *dr. Fr. Studnička:* Vyšší mathematika III. dio pg. 91. Praha 1867. U paralelnih suradnicah analitički gledaj *Salmon:* Höhere ebene Curven 1873 pg. 124. Sintetički promatra negativne nožištnice *Ad. Ameseder* u Grunert-Hoppe-a Archiv für Math. und Phys. 64 dio, pag. 164 te neg. nožištnice čunjosjeka napose ibid. pg. 170.

Digitized by Google

Diralište M_{-1} naći ćemo ovako: povucimo iz O trak, koji sa provodnicom OM stvara kut, koji je dopunjak kuta $OMA = V$ na $\frac{\pi}{2}$; presjecište toga traka sa okomicom u M na $\overline{OM}$ je tražena točka M_{-1}. Ili: okomica u razpolovištu S provodnice OM (lik 8) presjeca trak MS_{-1}, koji sa okomicom u M na AM stvara kut V, u točki S_{-1}. Produljimo li OS_{-1} za svoju duljinu dobiti ćemo točku M_{-1}.

29. Da nadjemo jednačbu neg. nožištnice, označiti ćemo kut tangente točke M_{-h} na (M_{-h}) sa α_{-h}, presjek ove tangente sa čvrstom osi sa A_{-h}, kut $\sphericalangle XOM_{-h} = \theta_{-h}$, $OM_{-h} = r_{-h} = p_{-(h+1)}$; tu imamo

$$OM_{-1} = OM \sin^{-1} V,$$

buduć da je $V_{-h} = V$ kao kod positivnih nožištnicah, iz istoga razloga, kao tamo spomenuto (čl. 15). Dalje je

$$\alpha_{-1} = \alpha + \left(\frac{\pi}{2} - V\right), \qquad (1)$$

dakle, ako je

$$p = f(\alpha),$$

je

$$p_{-1} = p \sin^{-1} V,$$

gdje trebamo α te V izraziti (1) pomoću α_{-1}, što nama daje:

$$p_{-1} = f(\alpha_{-1})$$

kao traženu jednačbu prve negativne nožištnice (M_{-1}) dane krivulje (M) uzev za izhodište pol.

Ako bi bila osnovka dana u polarnih surednicah jednačbom

$$r = \varphi(\theta),$$

je radi

$$\alpha_{-1} = \theta + \frac{\pi}{2}, \quad p_{-1} = r,$$

$$p_{-1} = \varphi\left(\alpha_{-1} - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba prve negativne nožištnice u tangencialnih surednicah.

30. Taj postupak možemo opetovati, te tim dodjemo postepeno do druge, treće itd. *n-te* negativne nožištnice

Buduć da je:

$$OM_{-n} = \frac{OM_{-n+1}}{\sin V} = \frac{OM_{-n+2}}{\sin^2 V} = \ldots = \frac{OM_1}{\sin^{n+1} V}$$

sliedi, da je

$$p_{-n} = p \sin^{-n} V. \qquad (1)$$

Dalje je

$$\alpha_{-n} = \alpha_{-n+1} + \left(\frac{\pi}{2} - V\right), \qquad (2$$

Digitized by Google

dakle

$$\alpha_{-n} = \alpha + n\left(\frac{\pi}{2} - V\right). \tag{3}$$

Izrazimo li V pomoću α, tim ujedno sa α i pomoću α_{-n}, te stavimo li dobivene ovako vriednosti u jednačbu (1), naći ćemo namah

$$p_{-n} = \varphi(\alpha_{-n})$$

kao traženu jednačbu *n-te* negativne nožištnice (M_{-n}) krivulje (M) u tangencialnih surednicah uzev izhodište surednica u polu.

Buduć da je

$$\alpha_{-n} = \theta_{-n+1} + \frac{\pi}{2}, \quad r_{-n} = p_{-n-1},$$

je

$$r_{-n} = \varphi\left(\theta_{-n} - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba negativne *n-te* nožištnice u surednicah polarnih.

Iz cieloga postupka te sravnitbom relacija, koje ovdje dobivamo, sa onima u čl. 18. sliedi, da isti resultati valjaju i za negativne nožištnice, uzmemo li tamo n kao negativno. Da točke postupnih negativnih nožištnica pridružene k točki M osnovke leže na istoj logaritmičkoj spirali, kao što pridružene točke na postupnih positivnih nožištnica (čl. 16), netreba posebnog dokaza.

31. Za primjer neka nama služi parabola, te ćemo njezinu negativnu nožištnicu naći, uzev pol u gorištu parabole (lik 9). Os parabole neka je čvrsta os surednica. Okomica MA_{-1} na provodnicu OM u točki M parabole je tangentom tražene krivulje. Uzmemo li gorište i kao pol surednica polarnih te os parabole za os polarnu, je

$$r = \frac{a}{1-\cos\theta} \tag{1}$$

jednačba parabole. Nu gorište parabole razpolavlja dio osi izmedju tangentom te normalom koje god točke parabole, dakle je

$$\theta = 2\alpha, \tag{2}$$

osim toga je

$$\alpha_{-1} = \theta + \frac{\pi}{2}, \tag{3}$$

pa tim je radi $p_{-1} = r$:

$$p_{-1} = \frac{a}{1-\sin\alpha_{-1}} \tag{4}$$

jednačba[1] prve negativne nožištnice parabole (1).

[1] Mogli bi i ovako naći jednačbu ove krivulje. Je

$$p_{-1} = OM = \frac{MP}{\sin\theta} = \frac{MP}{\sin 2\alpha};$$

Digitized by Google

Jednačbu (4) možemo i pisati:

$$p_{-1} = \frac{a}{2}\left[\cos\frac{1}{2}\left(\alpha_{-1} - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{-2},$$

tim spada ova krivulja u vrst krivulja promatranih u čl. 19.

Polarna jednačba ove neg. nožištnice je radi $\varkappa = -\frac{1}{2}$ (čl. 19 jedn. 2)

$$r_{-1} = \frac{a}{2}\left(\cos\frac{1}{3}\theta_{-1}\right)^{-3}.$$

Surednice sticišta tangente (p_{-1}, α_{-1}) su[1]

$$x = \frac{a(\cos 2\alpha_{-1} + \sin\alpha_{-1})}{(1-\sin\alpha_{-1})^2}$$

$$y = \frac{a(\sin 2\alpha_{-1} - \cos\alpha_{-1})}{(1-\sin\alpha_{-1})^2}.$$

Ove jednačbe bi znatno pojednostavili, ako bi uveli kut, što ga stvara normala parabole u točki M sa čvrstom osi. Pišemo li za taj kut

$$\sphericalangle XNM = \alpha',$$

sliedi iz ΔAMA_{-1}:

$$\alpha_{-1} = 2\alpha' - \frac{\pi}{2},$$

tim dobivamo:

$$x = -\frac{a}{2}\frac{\cos 3\alpha'}{\cos^3\alpha'}$$

$$y = -\frac{a}{2}\frac{\sin 3\alpha'}{\cos^3\alpha'}.$$

Ta je krivulja simetrička prema osi, te bi ju lahko mogli konstruirati pomoću ovih jednačba.

Za polumjer krivosti točke M_{-1} dobivamo:

$$R_{-1} = \frac{3a}{(1-\sin\alpha_{-1})^2} = \frac{3p_{-1}^2}{a};$$

---

dalje je $\sphericalangle NAM = \sphericalangle PMN = \alpha$, dakle je

$$MP = PN\cot\alpha = a\cot\alpha,$$

$$p_{-1} = \frac{a\cot\alpha}{\sin 2\alpha} = \frac{a}{2\sin^2\alpha} = \frac{a}{1-\cos 2\alpha} = \frac{a}{1-\sin\alpha_{-1}}.$$

Budući da $\sphericalangle PMN = \sphericalangle MMA_{-1}$, sliedi da *negativnu nožištnicu parabole za pol u gorištu smatrati možemo kaustikom parabole reflektiranih trakova svietla okomitih na os parabole.* Iz ovoga gledišta promatra analitički *Tisserand* l. c. pg. 91 ovu krivulju; u ostalom gledaj i *Salmon* Höhere ebene Curven Leipzig 1873 pg. 125, primjer I, gdje pogrešno stoji, da traci imaju biti istosmjerni k osi, mjesto okomiti.

[1] Gledaj I. dio čl. 3.

Digitized by Google

dakle jednačbu istoga oblika[1], kao je jednačba dane krivulje, samo mjesto $\varkappa$ stoji $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1}$.

Za $\varkappa = 2$, je $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1} = \frac{2}{3}$, dakle *za istostraničnu hiperbolu* dobivamo *lemniskatu inversijom* uzev središte hiperbole za središte inversije; za $\varkappa = -1$, *je* $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1} = \frac{1}{3}$ t. j. iz *parabole* dobivamo *inversijom kardioidu*, uzmemo li pol surednica za središte inversije naime gorište parabole.

O krivuljah polaro-reciprokih.

36. Produljimo li okomicu $OM_1 = p$ na tangentu točke M dane krivulje *(M)* do točke *R* uz uvjet, da je:

$$OR \,.\, OM_1 = b^2 = \text{konstantno}, \qquad (1)$$

je mjesto *(R)* ovako dobivenih točaka krivulja polarno reciproka[2] dane krivulje *(M)* za pol O.

Iz (1) sliedi, da polaro-reciproku krivulju dane krivulje dobivamo inversijom iz krivulje (M_1), t. j. da *polaro-reciproka krivulja dane krivulje je ujedno i krivuljom inversije nožištnice dane krivulje uzev središte inversije za pol.* Ako bi dakle prije opredieljili (M_1), mogli bi pomoću prediućega članka polaro-reciproku krivulju naći.

Kad bi neposredno hotjeli naći jednačbu polaro-reciproke dane krivulje *(M)*, to iz gore uvedenoga te čl. 2. sliedi, da je kut provodnice OR sa tangentom iste točke, dopunjak kuta $OMA = V$ *na* 180^0.

Nožište iz pola *O* na tangentu točke *R* sudara se sa točkom *J*, je dakle (lik 11)

$$(R_1) \equiv (J)$$

---

[1] Sravnaj: *Salmon,* höhere Curven pg. 93 te pg. 363, Kegelschnitte pg. 536 historičke bilježke ibid. pg. 592. *Ime inversija* za ovu transformaciju potiče od *G. Bellavitisa:* Teoria delle figure inverse e'loro usu nella Geometria elementare. Padova 1836; Liouvilla rabi ime: transformacija pomoću reciprokih provodnica. Liepo sastavljena je teorija inversije u članku *A. Strnada:* O kruhové inversi u Weyra Archivu 1877. Što se tiče posveobćenje inversije gledaj radnje *J. Vanečka* na pr. O všeobecné inversi u spisih kr česk. učenoga družtva u Pragu 1882.

[2] Gledaj: *Salmon.*

Digitized by Google

Nu mogli bi neposredno naći po čl. 29 jednačbu ove — n te nožištnice. Jest naime:

$$V - \frac{\pi}{2} = \varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) \tag{2}$$

te

$$\alpha_{-n} = \alpha - n\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) \tag{3}$$

je

$$\alpha_{-n} - \frac{\pi}{2} = (-n\varkappa + 1)\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right). \tag{4}$$

Jednačba $-n$ te nožištnice (čl. 29)

$$p_{-n} = p \sin^{-n} V$$

glasi radi (2) u ovom slučaju:

$$p_{-n} = a\left[\cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{\frac{-n\varkappa+1}{\varkappa}},$$

koju konačno obzirom na (4) pisati možemo:

$$p_{-n} = a\left[\cos\frac{\varkappa}{-n\varkappa+1}\left(\alpha_{-n} - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{\frac{-n\varkappa+1}{\varkappa}}. \tag{5}$$

Zamjenom $-n$ za $+n$ valjaju sve formule, koje smo za n te nožištnice naveli i za $-n$ te nožištnice, tim i opazke, koje kod rektifikacije i kvadrature smo naveli.

Kosokutne nožištnice.

33. Kosokutnu nožištnicu dane krivulje možemo kao nožištnicu običnu definirati kao mjesto točaka kako sliedi:

Mienja li stalni kut $\sphericalangle OM_1'M$ ovako ovaj položaj (lik 10), da uvjek jedan krak ide čvrstom točkom O, dočim drugi njegov krak tiče danu krivulju (M), opisuje vrh M_1' toga kuta krivulju, koju zovemo kosokutnom nožištnicom, te ovu čvrstu točku O polom.

Iz ovoga se vidi, da možemo i kazati: *povućemo iz pola* O *ka svakoj tangenti krivulje dane pravac koji sa njom stvara stalni kut, dobivamo na svakoj tangenti točku* M_1' *kao presjek, te mjesto tih točaka je kosokutna nožištnica*[1] *dane krivulje za pol* O. Konstrukcija tangente u točki M_1' sliedi iz bilježke (1) čl. 1. kao tangenta kruga opisanoga trokutu OMM_1' u točki njegovoj M_1'.

[1] Kosokutne nožištnice promatra *C. Albrich* u svojoj razpravi: Über Fusspunktscurven-Grunert Archiv 52 dio pag. 56—61. gdje o nožištnicah pojedinih čunjosjeka te log. spirale govori.

Digitized by Google

gdje rabimo: $$a_1 = \frac{b^2}{a}.$$

Pišemo li $\varkappa_1 = \frac{\varkappa}{\varkappa - 1}$, imamo:

1) $\varkappa = -1$, $k_1 = \frac{1}{2}$ t. j. Paraboli obzirom na gorište kao pol jest polaro-reciproka krivulja krug idući ovim polom.

2) $\varkappa = -\frac{1}{2}$, $\varkappa_1 = \frac{1}{3}$. Kaustiki parabole (čl. 81 pg. 118) obzirom na gorište kao pol je polaro-reciproka krivulja kardioida.

3) $\varkappa = \frac{2}{3}$, $k_1 = -2$. Lemniskati obzirom na dvotočku njezinu kao pol reciproka je krivulja 6. stupnja, sa četverostrukom točkom u polu.

4) $\varkappa = 2$, $\varkappa' = 2$. Istostraničnoj hiperboli obzirom na središte njezino kao pol odgovara opet istostranična hiperbola koncentrička itd.

37. Je li M_{-1} točka prve negativne nožištnice (M_{-1}) pridružena točki M dane krivulje (M), sliedi iz sličnosti trokuta $OM_{-1}M \sim OJJ_1$:

$$OJ_1 . OM_{-1} = OJ . OM = m^2.$$

Znači li $R(M) = (R)$ t. j. polaro reciproku krivulju krivulje (M), $J(P)$ krivulju izvedenu inversijom iz krivulje (P), $N(K) = (K_1)$ nožištnicu krivulje (K), valja, ako uzmemo, da pol nožištnice je ujedno i središte inverzije i pol polaro reciproke krivulje (lik 11):

$$J(M_{-1}) = (J_1) = N(J)$$

t. j. *inversna krivulja prve negativne nožištnice dane krivulje (M) jednaka je nožištnici inversne krivulje od (M);*

$$(M_{-1}) = R(J)$$

t. j. *prva negativna nožištnica dane krivulje jednaka je reciprokoj krivulji njezine inversne krivulje.*

Je li $N(M) \equiv J(R)$

je $N(R) \equiv J(M)$,

slično iz $R(M) \equiv J(M_1)$,

sliedi $R(M_1) \equiv J(M)$.

Isto tako valja

$$N . R(M) \equiv R . N(M),$$

t. j *nožištnice polaro reciproke krivulje jednaka je polaro reciprokoj krivulji nožištnice uzev pol nožištnice za središte inversije.*

Digitized by Google

gdje je $\alpha_1' = \theta_1' + V$

tim radi (2): $\alpha = \alpha_1' + \pi - \beta - V.$

Izrazimo li sad V pomoću α, tim pomoću gornje jednačbe α i V pomoću α_1', te stavimo li ovako dobivene vriednosti u jednačbu (8), naći ćemo

$$q_1 = F(\alpha_1')$$

t. j. tangencialnu jednačbu kosokutne nožištnice (M_1'):

Tako je na primjer za

$$p = 2a\left[\cos\frac{1}{2}\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^2 = a(1 + \sin\alpha),$$

$$V = \frac{\pi}{4} + \frac{\alpha}{2},$$

dakle

$$\frac{1}{2}\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = \frac{1}{3}(\alpha_1' - \beta)$$

$$V = \frac{\pi}{2} + \frac{1}{3}(\alpha_1' - \beta),$$

tim je

$$q_1 = 2a\lambda\cos^3\frac{1}{3}(\alpha_1' - \beta),$$

jednačba kosokutne nožištnice kruga za pol na obodnici kruga. *Jest dakle ta nožištnica opet kardioida, ali polumjer čvrstoga kruga za ovu kardioidu je veći nego onaj koji dobivamo za običnu nožištnicu.*

U obće kosokutna nožištnica dane krivulje je krivulja iste vrsti kao obična nožištnica, te uzajamni odnošaj daje nama već relacije (6).

34. Neka su dane nožištnice kosokutna $N_\beta(M) = (M_1')$ te nožištnica pravokutna $N_{\frac{\pi}{2}}(M) = (M_1)$ iste osnovke za zajednički pol.

Tangente pridruženih točaka M_1, M_1' sjeku se u točki S. Koje je mjesto (S) tih presjecištâ.

Buduć da je

$$\sphericalangle M_1'SM_1 = \sphericalangle M_1'OM_1 = \frac{\pi}{2} - \beta,$$

sliedi, da točka S leži na obodnici kruga opisanoga pravokutnomu trokutu OM_1M_1', a buduć da je OM_1' premjer, je

$$\sphericalangle M_1SO = \frac{\pi}{2},$$

dakle je (S) nožištnica obična krivulje (M_1').

Buduć da je

$$\sphericalangle OSM_1 = \sphericalangle OM_1'M$$

Digitized by Google

Je li S razpolovište od OM, je M_1S normala u točki M_1 krivulje (M_1), koja je očito istosmjerna sa normalom D_1M točke D_1 krivulje (D_1); dakle su i tangente tih točaka istosmjerne. Ovo sliedi već iz jednačbe (2), jer postoji li izmedju provodnicama r, ρ dvijuh krivulja za isti polarni kut relacija

$$r = \lambda\rho,$$

su radi

$$\frac{r}{r'} = \frac{e}{e'}$$

i kutevi provodnica sa tangentami jednaki.

39. Iz cieloga sliedi, da je li jednačba dane krivulje (M) u tangencialnih surednicah

$$p = f(\alpha),$$

nadjemo jednačbu njezine nožištnice (M_1)

$$p_1 = F(\alpha_1),$$

a

$$q_1 = 2F(\alpha_1) \qquad (3)$$

biti će jednačba ravnalice (D_1) u tangencialnih surednica, q_1 je okomica OK_1 na tangentu D_1H_1.

Da je jednačba ravnalice u polarnih surednicah

$$\rho_1 = 2F\left(\theta_1 + \frac{\pi}{2}\right),$$

gdje je $\rho_1 = OD_1$, proizlazi iz jednačbe (2).

Jest dakle *ravnalica krivulje*

$$p = f(\alpha)$$

za pol **O** *nožištnicom krivulje*

$$p = 2f(\alpha)$$

za isti pol. Tim je iztraživanje ravnalica svedeno na iztraživanje nožištnica.

Da su krivulje (M_1) te (D_1) slične netreba valjda napose spominjati.

Tako je i ovdje ravnalica elipse ili hiperbole[1] za pol u goristu, krug, kojega je premjer velika os te središte drugo gorište. Elipsa ili hiperbola imaju dva gorišta realna, dakle i dva realna kruga kao ravnalice.

Kod parabole za pol u goristu je ravnalica pravac, kojega udaljenost od gorišta se razpolavlja vrhom parabole. Taj pravac se zove osobito ravnalicom parabole.

---

[1] Gledaj čl. 5. IV.

Digitized by Google

Jeli sad dana krivul a *(M)* u tangencialnih surednicah jednačbom

$$p = f(\varkappa) \tag{4}$$

je

$$\operatorname{tg} V = \frac{p}{p'}$$

$$\varkappa - V = V + \beta - \pi, \tag{5}$$

iz kojih jednačba bi $\varkappa$ pomoću β izrazili, te ovako dobivenu vriednost u jednačbu (3) stavili, čim bi neposredno našli:

$$q_{(i)} = F(\beta), \tag{6}$$

dakle relaciju izmedju koordinatima tangente krivulje inversije, t. j. tangencialnu jednačbu iste krivulje.

Na primjer za logaritmičku spiralu

$$p = ae^{\varkappa\alpha}$$

je

$$V = \operatorname{arc\,cot} \varkappa = \text{stalno},$$

$$q_{(i)} = a_1 e^{-\varkappa\beta},$$

gdje je

$$a_1 = \frac{m^2}{a(1+\varkappa^2)} e^{-\varkappa(2V-\pi)}.$$

Krivulja inversije logaritmičke spirale je dakle opet logaritmička spirala.

Kao drugi primjer uzmimo rod krivulja izražen jednačbom

$$p^\varkappa = a^\varkappa \cos \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right);$$

ovdje je

$$V - \frac{\pi}{2} = \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

dakle (jedn. 5)

$$2V - \pi = \alpha - \beta = 2\varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

pa tim je

$$\alpha - \frac{\pi}{2} = -\frac{\beta - \frac{\pi}{2}}{2\varkappa - 1}.$$

Dalje imamo

$$q_{(i)} = \frac{m^2}{a}\left[\cos \varkappa \left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)\right]^{\frac{2\varkappa - 1}{\varkappa}};$$

uvedemo li sad gornju vriednost amo za $\left(\varkappa - \frac{\pi}{2}\right)$ dobivamo, stavivši $\frac{m^2}{a} = a_1$, tangencialnu jednačbu krivulje inversne

$$q_{(i)}^{\frac{\varkappa}{2\varkappa-1}} = a_1^{\frac{\varkappa}{2\varkappa-1}} \cos \frac{\varkappa}{2\varkappa-1}\left(\beta - \frac{\pi}{2}\right)$$

Digitized by Google

dakle jednačbu istoga oblika[1], kao je jednačba dane krivulje, samo mjesto $\varkappa$ stoji $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1}$.

Za $\varkappa = 2$, je $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1} = \frac{2}{3}$, dakle *za istostraničnu hiperbolu* dobivamo *lemniskatu inversijom* uzev središte hiperbole za središte inversije; za $\varkappa = -1$, *je* $\frac{\varkappa}{2\varkappa - 1} = \frac{1}{3}$ t. j. iz *parabole* dobivamo *inversijom kardioidu*, uzmemo li pol surednica za središte inversije naime gorište parabole.

O krivuljah polaro-reciprokih.

36. Produljimo li okomicu $OM_1 = p$ na tangentu točke M dane krivulje *(M)* do točke *R* uz uvjet, da je:

$$OR \,.\, OM_1 = b^2 = \text{konstantno}, \qquad (1)$$

je mjesto *(R)* ovako dobivenih točaka krivulja polarno reciproka[2] dane krivulje *(M)* za pol O.

Iz (1) sliedi, da polaro-reciproku krivulju dane krivulje dobivamo inversijom iz krivulje (M_1), t. j. da *polaro-reciproka krivulja dane krivulje je ujedno i krivuljom inversije nožištnice dane krivulje uzev središte inversije za pol.* Ako bi dakle prije opredieljili (M_1), mogli bi pomoću prediućega članka polaro-reciproku krivulju naći.

Kad bi neposredno hotjeli naći jednačbu polaro-reciproke dane krivulje *(M)*, to iz gore uvedenoga te čl. 2. sliedi, da je kut provodnice OR sa tangentom iste točke, dopunjak kuta $OMA = V$ *na* 180^0.

Nožište iz pola *O* na tangentu točke *R* sudara se sa točkom *J*, je dakle (lik 11)

$$(R_1) \equiv (J)$$

---

[1] Sravnaj: *Salmon*, höhere Curven pg. 93 te pg. 363, Kegelschnitte pg. 536 historičke bilježke ibid. pg. 592. *Ime inversija* za ovu transformaciju potiče od *G. Bellavitisa:* Teoria delle figure inverse e'loro usu nella Geometria elementare. Padova 1836; Liouvilla rabi ime: transformacija pomoću reciprokih provodnica. Liepo sastavljena je teorija inversije u članku *A. Strnada:* O kruhové inversi u Weyra Archivu 1877. Što se tiče posveobćenje inversije gledaj radnje *J. Vanečka* na pr. O všeobecné inversi u spisih kr česk. učenoga družtva u Pragu 1882.

[2] Gledaj: *Salmon.*

Digitized by Google

t. j. *nožištnica krivulje polaro-reciproke dane krivulje je takodjer inversna krivulja dane krivulje* uzev središte inversije u polu (predpostaviv da je $m = b$ čl. 35, jedn. 1). Označimo li surednice tangente točke R sa $q_{(r)}$, γ, i to $OJ = q_{(r)}$, $\sphericalangle OX . RJ = \gamma$, te je li jednačba krivulje *(M)*

$$p = f(\alpha),$$

je: $$OJ = OR \sin V$$

dakle je

$$\alpha - V = \gamma - \frac{\pi}{2} = \theta. \qquad (3)$$

Tim možemo α te V izraziti pomoću γ, što umetnuto u jednačbu (2) daje $$q_{(r)} = \Psi(\gamma),$$

naime tangencialnu jednačbu krivulje polaro-reciproke.

Budući[1] da je $(R_1) \equiv (J)$, je po čl. (3)

$$r = \psi\left(\theta + \frac{\pi}{2}\right)$$

polarna jednačba krivulje *(J)*.

Tako bi za logaritmičku spiralu, danu jednačbom

$$p = ae^{\varkappa\alpha}$$

imali

$$q_{(r)} = \frac{b^2}{a} e^{-\varkappa\alpha} \sin V,$$

dakle je: $$q_{(r)} = a_1 e^{-\varkappa\gamma}$$

gdje je

$$a_1 = \frac{b^2}{a} \sin V . e^{-\varkappa\left(V - \frac{\pi}{2}\right)}$$

Da je ovdje $\varkappa = cot V$, već prije višeputa iztaknuto.

Kao drugi primjer opet ćemo uzeti krivulje izražene jednačbom

$$p^\varkappa = a^\varkappa \cos\varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right).$$

Ovdje imamo

$$\alpha - \gamma = V - \frac{\pi}{2} = \varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right),$$

dakle je:

$$\alpha - \frac{\pi}{2} = -\frac{\gamma - \frac{\pi}{2}}{\varkappa - 1}.$$

Jednačba (2) reciproke polare *(R)* glasi dakle u ovom slučaju

$$q_{(r)}^{\frac{\varkappa}{\varkappa-1}} = a_1^{\frac{\varkappa}{\varkappa-1}} \cos\frac{\varkappa}{\varkappa - 1}\left(\gamma - \frac{\pi}{2}\right),$$

---

[1] Rabimo $(M_1) \equiv N(M)$ t. j. nožištnica krivulje **M**, analogno $(R_1) \equiv N(R)$.

Digitized by Google

gdje rabimo: $$a_1 = \frac{b^2}{a}.$$

Pišemo li $\varkappa_1 = \frac{\varkappa}{\varkappa - 1}$, imamo:

1) $\varkappa = -1$, $k_1 = \frac{1}{2}$ t. j. Paraboli obzirom na gorište kao pol jest polaro-reciproka krivulja krug iduci ovim polom.

2) $\varkappa = -\frac{1}{2}$, $\varkappa_1 = \frac{1}{3}$. Kaustiki parabole (čl. 81 pg. 118) obzirom na gorište kao pol je polaro-reciproka krivulja kardioida.

3) $\varkappa = \frac{2}{3}$, $k_1 = -2$. Lemniskati obzirom na dvotočku njezinu kao pol reciproka je krivulja 6. stupnja, sa četverostrukom točkom u polu.

4) $\varkappa = 2$, $\varkappa' = 2$. Istostraničnoj hiperboli obzirom na središte njezino kao pol odgovara opet istostranična hiperbola koncentrička itd.

37. Je li M_{-1} točka prve negativne nožištnice (M_{-1}) pridružena točki M dane krivulje (M), sliedi iz sličnosti trokuta $OM_{-1}M \sim OJJ_1$:

$$OJ_1 . OM_{-1} = OJ . OM = m^2.$$

Znači li $R(M) = (R)$ t. j. polaro reciproku krivulju krivulje (M), $J(P)$ krivulju izvedenu inversijom iz krivulje (P), $N(K) = (K_1)$ nožištnicu krivulje (K), valja, ako uzmemo, da pol nožištnice je ujedno i središte inverzije i pol polaro reciproke krivulje (lik 11):

$$J(M_{-1}) = (J_1) = N(J)$$

t. j. *inversna krivulja prve negativne nožištnice dane krivulje (M) jednaka je nožištnici inversne krivulje od (M);*

$$(M_{-1}) = R(J)$$

t. j. *prva negativna nožištnica dane krivulje jednaka je reciprokoj krivulji njezine inversne krivulje.*

Je li $N(M) \equiv J(R)$

je $N(R) \equiv J(M)$,

slično iz $R(M) \equiv J(M_1)$,

sliedi $R(M_1) \equiv J(M)$.

Isto tako valja

$$N . R(M) \equiv R . N(M),$$

t. j *nožištnice polaro reciproke krivulje jednaka je polaro reciprokoj krivulji nožištnice uzev pol nožištnice za središte inversije.*

Digitized by Google

Ravnalice.

38. Po *Raabe-u*[1] zovemo ravnalicom *(Direktrix, Leitlinie)* krivulje *(M)* krivulju (D_1), za koju je duljina normale koje god njezine točke do presjecišta sa danom krivuljom, jednaka udaljenosti ovoga presjecišta od dane čvrste točke O. Točku O zovemo polom te danu krivulju osnovkom ravnalice.

Jest dakle (lik 12)

$$OM = MD_1, \tag{1}$$

gdje je MD_1 normalom ravnalice u točki (D_1). Dana li je ravnalica te pol O lahko nadjemo osnovku. Normala točke D_1 presjeca okomicu u razpolovištu M_1 provodnice OD_1 u točki M osnovke.

Obratno, dana li je osnovka *(M)* te pol O, to leži točki M odgovarajuća točka D_1 na krugu, kojega je središte točka M te polumjer MO. Opisuje li sad M krivulju *(M)*, dobivamo sustav ovakih krugova te zamotaljka tih krugova je tražena ravnalica.

Dakle i ovdje imamo posla sa singularnim integralom diferencialne jednačbe, kojom bi krivulju (D_1) izrazili. Što se tiče smjernice tangente u točki M (x, y) pridruženoj k točki D_1 (ξ, η) je, ako pol uzmemo za izhodište:

$$(x-\xi)^2 + (y-\eta)^2 = x^2 + y^2,$$

t. j.

$$\xi^2 + \eta^2 = 2(\xi x + \eta y)$$

jednačba izrazujuća nam vlastitost $OM = MD_1$. Differenciranjem sliedi

$$d\xi(\xi - x) + d\eta(\eta - y) = \xi dx + \eta dy.$$

Nu lieva strana jednaka je ništici usljed uvjeta, da je MD_1 normala krivulje (D_1) u točki D_1, dakle je

$$\frac{dy}{dx} = -\frac{\xi}{\eta}$$

t. j. tangenta u točki M stoji okomito na spojnici OD_1. Tim je $OM_1 = M_1D$ a buduć da je M_1 nožište okomice iz pola O na tangentu osnovke, je (M_1) nožištnica osnovke, te

$$OD_1 = 2\,OM_1. \tag{2}$$

---

[1] *J. Raabe:* „Untersuchungen über die Direktricen der Curven". Crelle-Journal II. dio pg. 330; *isti:* Ueber die gegenseitigen Beziehungen zwischen irgend einer ebenen Curve und den ihr zugehörigen einem gemeinschaftlichen Pole entsprechenden Direktrix- und Fusspunkten linien. Crelle XLVIII. dio pg. 105; *isti:* „Bemerkungen über Direktrix und Fusspunktenlinien. Crelle L. dio, pg. 189. *M. Cantor:* „Ueber Leitlinien". Grunert Archiv XX. dio pg. 249.

Digitized by Google

Je li S razpolovište od OM, je M_1S normala u točki M_1 krivulje (M_1), koja je očito istosmjerna sa normalom D_1M točke D_1 krivulje (D_1); dakle su i tangente tih točaka istosmjerne. Ovo sliedi već iz jednačbe (2), jer postoji li izmedju provodnicama r, ρ dvijuh krivulja za isti polarni kut relacija

$$r = \lambda\rho,$$

su radi

$$\frac{r}{r'} = \frac{e}{e'}$$

i kutevi provodnica sa tangentami jednaki.

39. Iz cieloga sliedi, da je li jednačba dane krivulje (M) u tangencialnih surednicah

$$p = f(\alpha),$$

nadjemo jednačbu njezine nožištnice (M_1)

$$p_1 = F(\alpha_1),$$

a

$$q_1 = 2F(\alpha_1) \qquad (3)$$

biti će jednačba ravnalice (D_1) u tangencialnih surednica, q_1 je okomica OK_1 na tangentu D_1H_1.

Da je jednačba ravnalice u polarnih surednicah

$$\rho_1 = 2F\left(\theta_1 + \frac{\pi}{2}\right),$$

gdje je $\rho_1 = OD_1$, proizlazi iz jednačbe (2).

Jest dakle *ravnalica krivulje*

$$p = f(\alpha)$$

za pol **O** *nožištnicom krivulje*

$$p = 2f(\alpha)$$

za isti pol. Tim je iztraživanje ravnalica svedeno na iztraživanje nožištnica.

Da su krivulje (M_1) te (D_1) slične netreba valjda napose spominjati.

Tako je i ovdje ravnalica elipse ili hiperbole[1] za pol u goristu, krug, kojega je premjer velika os te središte drugo gorište. Elipsa ili hiperbola imaju dva gorišta realna, dakle i dva realna kruga kao ravnalice.

Kod parabole za pol u goristu je ravnalica pravac, kojega udaljenost od gorišta se razpolavlja vrhom parabole. Taj pravac se zove osobito ravnalicom parabole.

---

[1] Gledaj čl. 5. IV.

Digitized by Google

Ravnalica logaritmičke spirale, dane jednačbom

$$p = ae^{\varkappa\alpha}$$

je opet[1] logaritmička spirala naime:

$$q_1 = 2a_1 e^{\varkappa\alpha_1}.$$

Za krivulje dane jednačbom

$$p^\varkappa = a^\varkappa \cos \varkappa\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)$$

za pol u izhodištu je:

$$q_1^{\frac{\varkappa}{\varkappa+1}} = (2a)^{\frac{\varkappa}{\varkappa+1}} \cos\frac{\varkappa}{\varkappa+1}\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2}\right).$$

Za $\varkappa = \frac{1}{2}$ sliedi, da je ravnalica kruga za pol na krugu kardioida, za koju je krug opisani iz B sa polumjerom BO čvrstim krugom, kojega je polumjer dvaputi tako velik kao za čvrsti krug kardioide, koju kao nožištnicu dobivamo (lik 3).

Da su odgovarajući lukovi ravnalice te nožištnice u omjeru 2 : 1, te odgovarajuće ploštine u omjeru 4 : 1, polumjeri odgovarajućih točaka u omjeru 2 : 1 itd., sve već sliedi iz sličnosti ravnalice te nožištnice za zajednički pol.

40. Ravnalicu (D_1) bi mogli opet uzeti kao danu krivulju — osnovku — te tražiti za nju ravnalicu $D(D_1) \equiv (D_2)$, koju kao ravnalicu ravnalice drugom ravnalicom zovemo. Taj postupak bi mogli nastaviti, čim bi dobili red postepenih ravnalica (D_n) za $n = 1, 2, 3 \ldots n$, $(D_0) \equiv (M)$ = osnovka.

---

[1] Vriednost za a_1 gledaj čl. 5. I. Već toliko puti smo našli, za logaritmičku krivulju, kako se opet sama izvadja. Kako je bio *Jakov Bernoulli* (1654—1705) ovom vlastitošću logaritmičke spirale oduševljen, sliedi iz ovih rieči, koje navadja u Acta eruditorum 1692 pg. 212: „Cum autem ob proprietatem tam singularem tamque admirabilem mire mihi placeat spira haec mirabilis, sic ut ejus contemplatione satiari vix queam, cogitavi illam ad res varias symbolice representandas non inconeinne adhiberi posse. Quoniam enim semper similem et eamdem spiram gignit, utcumque volvatur, evolvatur, radiet, hinc poterit esse vel sobolis parentibus per omnia similis emblema: *similima filia matri*. Aut, si mavis, quia curva nostra mirabilis in ipsa mutatione semper sibi constantissime manet similis et numero eadem, poterit esse vel fortitudinis et constantiae in adversitatibus, vel etiam carnis nostrae, post varias alterationes et tandem ipsam quoque mortem, ejusdem numero resurrecturae symbolum; adeo quidem ut si Archimedem imitandi hodienum consuetudo obtineret, libenter spiram hanc tumulo meo juberem incidi cum epigraphe: *„Eadem mutata resurgo“*.

Digitized by Google

Nu mogli bi obratnim putem k danoj krivulji M kao ravnalici tražiti osnovku, koju ćemo sa (D_{-1}) označiti, jer je (D_h) osnovka za (D_{h+1}). Nastavimo li ovim obratnim putem, dolazimo postepeno do druge, treće itd. negativne ravnalice.

Pridružene točke D_h *svijuh postepenih positivnih i negativnih ravnalica krivulje* (M) *za pol* O *leže na logaritmičkoj spirali*, čega dokaz je sasvim analogički sa onim za nožištnice.[1]

Nu dočim se ta spirala zavija u smislu od M_h k M_{h+1}, radi $OM_h > OM_{h+1}$, to se ona odvija od D_h k D_{h+1}, buduć da je $OD_h < OD_{h+1}$.

Jeli sad dana krivulja (M) jednačbom, te q_n, α_n tangencialne surednice tangenata n te ravnalice, p_n, α_n tangencialne surednice odgovarajuće točke na n toj nožištnici — tangente pridruženih točaka n te ravnalice te n te nožištnice dane krivulje za pol zajednički su istosmjerne — je

$$\begin{aligned} OD_1 &= 2\ OM_1 \\ OD_2 &= 2^2.OM_2 \\ &\cdots \\ OD_n &= 2^n\ OM_n . \end{aligned}$$

Radi $$p_n = OM_n \sin V, \quad q_n = OD_n \sin V,$$

valja obzirom na gornje relacije:

$$q_n = 2^n p_n. \tag{1}$$

Jeli $p_n = F(\alpha_n)$ jednačba n te nožištnice (M_n), je

$$q_n = 2^n\ F(\alpha_n) \tag{2}$$

jednačba n te ravnalice. (D_n).

Za negativne ravnalice imamo

$$OD_{-1} = \frac{1}{2}\ OM_{-1}$$

$$OD_{-2} = \frac{1}{2^2}\ OM_{-2}$$

$$\cdots$$

dakle $$OD_{-n} = \frac{1}{2^n}\ OM_{-n}.$$

Jednačba (2) valja dakle neka je već n positivno ili negativno t. j. za positivne i negativne ravnalice.

Jeli dakle $$p_{-n} = \Psi(\alpha_{-n})$$

jednačba $-n$ te nožištnice, je

$$q_{-n} = \frac{1}{2^n}\ \Psi(\alpha_{-n}).$$

[1] Gledaj čl. 16.

Digitized by Google

Nožištnica te ravnalica n-ta su dakle krivulje slične za zajednički pol; nu n-ta ravnalica raste sa n, gdje usuprot $-n$ ta ravnalica se umanja sa n.

Istosmjerne krivulje.

41. *Istosmjerna krivulja*[1] *(Paralelle Curve) sa danom krivuljom je zamotaljka pravaca istosmjernih sa tangentami dane krivulje u danoj čvrstoj udaljenosti.*

---

[1] Istosmjernu krivulju možemo definirati kao mjesto središta krugova sa čvrstim polumjerom, tičućih danu krivulju ili kao zamotaljku krugova sa stalnim polumjerom, kojega središte opisuje danu krivulju. (Salmon-Höhere Curven 2 Auf. 128.) *Leibnitz* je već označio krivulju kao paralelnu, koja ima sa danom krivuljom istu evolutu. Kašnje [u „Acta eruditorum" 1695. u razpravi: De novo usu centri gravitatis ad dimensiones] definirao je Leibnitz paralelnu krivulju, kao krivulju, koju opisuje središte kruga valjajućega po danoj krivulji. Spomenuta razprava nalazi se takodjer u spisih J. Bernoulli-a I pg. 154 i sa opazkama od strane Bernoulli-a Dalje se bavio sa ovima krivuljama *Kästner* u razpravi „De curvis aequidistantibus" u Coment. soc. reg. scient. Gotting. 1791 T. XI; *De Prasse* u „De ellipseos evoluta et aequidistantibus et earum evolutione". Lipsiae 1798. Nadalje treba spomenuti radnje *Cagnazii-a, Lotteri* od god. 1792., kao što i *Bordonia* radnju Sopra le linee e le superficie parallele. Verona 1813. *Crelle* u „Memoire sur le parallelisme des lignes et sufaces courbe u Gergona Annal. XII. *Reiss dr. M.* De lineis et superficietus aequidistantibus. Göttingen 1826. Dalje radnje *Bretona* de Champ „Note sur les courbes paralleles a ellipse" Nouv. Annal. III. Navedenu radnju *Bretona* obradio je *Grunert* u svojem „Archiv f. M." dio VIII pg. 375 pod naslovom Ueber Toroide, koje ime za krivulju istosmjernu elipse od Bretona potiče. *Brenner* Normallinien, Normalcurven u Grunert Arch. XIII. *M. Cantor* Zur Theorie paralleler Curven Schlömilch. Zeitsch. V. *J. Steiner* Aufg. und Lehrsätze Crelle J. XVII. Ueber parallele Flächen. Monatsbericht d. Ac. d. Wissensch. Berlin 1840. Ueber Lehrsätze, von welchen die bekannten Sätze über parallele Curven besondere Fälle sind Crelle J. XXX. *Cayley Arthur* Sur la courbe parallele àl elipse a Tortolioi Annali III. *Schwering dr. K.* Die Parallelcurve der Ellipse, als Curve von Range Eins unter Anwendung eines neuen Liniencoordinatem systems. Brilon 1878. *J. C. Males* On the negativ pedal of. a central conic Trans. of. Dublin 1878. Iz jednačbe mjesta središta promjenljivog kruga, koji dani krug ortogonalno sječe te danu krivulju tiče, izvadja i jednačbu paralelne krivulje sa danom krivuljom. *J. Casey:* On a new form of tangencial equations Rep. Brit. Ass. 1878. Zadnje dvie razprave poznate su mi samo iz Ohrtmanna, Jahrbücher X. 1880. Jöran *Dillner* podao je, kako Grunert u svojem „Archiv" dio 52 pg. 11 d. liter. Berichte navadja, teoriju

Digitized by Google

t. j. ploština ležeća unutri krivuljah istosmjernih $+\lambda$, $-\lambda$ dane krivulje zatvorene te svuda izbočite jednaka je pravokutniku, kojega je bavio obodnicu dane krivulje te visina udaljenost 2λ obijuh istosmjernih krivulja.

Označimo li plohu, koja leži izmedju istosmjerne krivulje te dane krivulje, koju ćemo predpostaviti kao zatvorenu te svuda izbočitu[1], sa V, je

$$V = \Pi_\lambda - P = \lambda S + \pi\lambda^2.$$

Jeli $\Sigma = 2\pi\lambda$, je

$$S : \Sigma = c : \varkappa$$

dakle

$$S = \frac{c}{\varkappa} . 2\pi\lambda,$$

pa tim je

$$V = \pi\lambda^2 \left[\frac{2c}{\varkappa} + 1\right],$$

koji resultat možemo ovako izreći:

Valja li se krug sa polumjerom λ po krivulji zatvorenoj te susma izbočitoj, kojoj je obodnica k obodnici kruga u omjeru $c : \varkappa$, je ploha, koja leži unutri krivulje opisane središtem tog kruga te dane krivulje jednaka $(\frac{2c}{\varkappa} + 1)$ strukoj ploštini valjajućega kruga.

Ploština opisana polumjerom krivosti.

48. Budi opet Π ploština, koju opisuje polumjer krivosti krivulje istosmjerne, te P ploština[2] opisana odgovarajućim polumjerom krivosti dane krivulje, je

$$P = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} R^2 d\alpha$$

$$\Pi = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (R + \lambda)^2 d\alpha,$$

---

[1] Gledaj *Steiner* Werke II. dio pg 66 ili u Crelle žurnalu XVIII. pg. 278. Steiner tamo navadja i obćenitiji resultat, nego je ovaj, koji u ostalom već sliedi iz razprave *Crelle-a* u Gergonne-a Annales dio 12 pg. 1—36.

[2] Gledaj I. dio pg. 61.

Digitized by Google

Jest naime

$$OM_1' - OM_1 = M_1M_1' = \lambda.$$

43. Moramo primjetiti, da u obće dobivamo jednu te istu paralelnu krivulju, neka je već λ positivan ili negativan[1]. Nu može se dogoditi, da se krivulja paralelna raztavlja u dvie česti, od kojih jedna odgovara positivnoj vriednosti za λ te druga negativnoj vriednosti[2] za λ.

Tako je na primjer

$$p = a$$

jednačba kruga, te jednačba istosmjerne mu krivulje je

$$p = a \pm \lambda,$$

što su očito dva koncentrička kruga sa danim krugom, kojih polumjeri su $a + \lambda$, te $a - \lambda$.

U koordinatih Plückerovih navadja *Salmon*[3], kako možemo upoznati, kada se istosmjerna krivulja raztavlja u dvie krivulje. Nu možemo i ovdje za tangencialne surednice p_1 α jedan kriterij navesti. Je li naime

$$p = f(\alpha)$$

jednačba dane krivulje, je

$$r_1 = f\left(\frac{\pi}{2} + \theta_1\right)$$

jednačba njezine nožištnice u surednicah polarnih, te je jednačba nožištnice istosmjerne krivulje u istih surednicah

$$r_1 = f\left(\frac{\pi}{2} + \theta_1\right) \pm \lambda.$$

Dobivamo li sad istu nožištnicu, neka je već λ broj positivan ili negativan, to je krivulja istosmjerna jednostavnom krivuljom t. j. neraztavlja se u dvie krivulje. U drugom slučaju se raztavlja.

Na primjer je jednačba čunjosjeka sa središtem uzev izhodište u središtu, te glavnu os za čvrstu os surednica:

$$p = \sqrt{a^2 \sin^2\alpha + b^2 \cos^2\alpha}$$

---

[1] Ovo je uvidljivo iz definicije paralelne krivulje kao zamotaljke promjenljivog kruga sa stalnim polumjerom λ, kojega središte $(\xi\ \eta)$ leži da danoj krivulji $\eta = \varphi(\xi)$, jer je diskriminant jednačbe

$$[x - \xi]^2 + [y - \varphi(\xi)]^2 = \lambda^2$$

glede ξ, funkcija od λ^2.

[2] Sravnaj za taj slučaj. Salmon l. c. pag. 129 primjer 2 te pag. 130 primjer 3.

[3] Ibid. pg. 131, čl. 120.

Digitized by Google

dakle je

$$p_1 = \sqrt{a^2 \sin^2 \alpha + b^2 \cos^2 \alpha} \pm \lambda$$

jednačba istosmjerne krivulje tog čunjosjeka[1].

Kao drugi primjer budi dana asteroida sa jednačbom

$$p = -\frac{a}{2} \sin 2\alpha.$$

Nožištnica asteroide za središte kao pol je

$$r_1 = \frac{a}{2} \sin 2\theta_1,$$

dakle je polarna jednačba nožištnice istosmjerne krivulje

$$r_1 = \frac{a}{2} \sin 2\theta_1 \pm \lambda$$

ili u pravokutnih surednicah

$$(x^2 + y^2)^2 = [axy \pm \lambda (x^2 + y^2)]^2.$$

Za $+\lambda$ te za $-\lambda$ dobivamo ovdje dvie različite krivulje, tim se i istosmjerne krivulje odgovarajuće k $+\lambda$ te $-\lambda$ razlikuju. Jednačba tih istosmjernih krivulja je

$$p = -\frac{a}{2} \sin 2\alpha \pm \lambda$$

ili u surednicah istosmjernih:

$$[3(x^2 + y^2 - a^2) - 4\lambda^2]^3 + [27axy \mp 9\lambda(x^2 + y^2) \mp 18a^2\lambda \pm 8\lambda^3]^2 = 0.$$

Rektifikacija istosmjernih krivulja.

44. Rektifikaciju istosmjerne krivulje možemo uvjek obaviti, znademo li rektifikaciju dane krivulje. Jest naime, ako sa ds_1 element luka istosmjerne krivulje odgovarajući elementu ds dane krivulje označimo:

$$\frac{ds_1}{d\alpha} = \frac{ds}{d\alpha} \pm \lambda,$$

dakle, promatramo li luk u razmaku od $\alpha_0 \ldots$ do α je, računamo li luk dane krivulje i istosmjerne krivulje od dirališta tangente odgovarajuće k α_0:

$$s_1 = s \pm \lambda (\alpha - \alpha_0).$$

Kut $\alpha - \alpha_0$ jednak je kutu $T_{\alpha_0} T_\alpha = \varphi$ naime kutu tangenata krajnih točaka luka, koji je jednak kutu odgovarajućih normala t. j. kutu, što ga stvaraju polumjeri krivosti krajnih točaka luka[2].

[1] Gledaj Salmon Kegelschnitte 1866 pg. 441 Auf. 2, ili Höh. Curven pg. 121 te već navedene u čl. 41 razprave Cayley-a te Schwering-a.

[2] Sravnaj Steiner Werke II. dio pg. 153, pg. 73.

Digitized by Google

Označimo li luk s_1 odgovarajući k $+\lambda$ odnosno $-\lambda$ sa $s_{+\lambda}$ odnosno sa $s_{-\lambda}$, je

$$s_\lambda + s_{-\lambda} = 2s$$

t. j. *luk dane krivulje je aritmetički sredik odgovarajućih lukova krivulje istosmjerne ležećih po izbočitoj i izdubljenoj strani dane krivulje.*

45. Mislimo si, da je dana krivulja svuda izbočita te zatvorena. te promatrajmo taj luk istosmjerne krivulje, koji opisuje središte kruga valjajućega po izbočitoj strani krivulje sa polumjerom jednakim λ. Za taj cieli luk[1] istosmjernice je

$$S_1 = S + K$$

gdje znači S obodnicu dane krivulje, te K obodnicu valjajućega kruga.

Je li sad

$$K : S = m : n$$

t. j.

$$S = \frac{m}{n} K,$$

je

$$S_1 = \left(1 + \frac{m}{n}\right) K,$$

t. j. *obodnica ove istosmjerne krivulje jednaka je* $\frac{m+n}{n}$ *strukoj obodnici valjajućega kruga, kojega središte istosmjernu krivulju opisuje.*

46. Ako bi imali naći obodnicu istosmjerne krivulje asteroide, to sastoji ta istosmjerna krivulja odgovarajućih ka $\pm\lambda$ iz dvijuh kongruentnih krivulja $B_1B_2B_3B_4$, $C_1C_2C_3C_4$ samo pookrenutih za 90° (lik 14). Svaka od tih krivulja sastoji iz dvijuh kongruentnih manjih lukova, kojih je duljina

$$B_1B_2 = C_2C_3 = \frac{3a}{2} + \lambda\frac{\pi}{2}$$

$$B_2B_3 = C_1C_2 = \frac{3a}{2} - \lambda\frac{\pi}{2},$$

tim je obodnica jedne krivulje *6a*, t. j. obodnica svake iz obijuh istosmjernih krivulja $B_1B_2B_3B_4$, $C_1C_2C_3C_4$ jednaka je obodnici dane asteroide[2] $A_1A_2A_3A_4$.

Je li dana krivulja obična cikloida, kojoj je jednačba

$$p = 2a\alpha\sin\alpha,$$

---

[1] Naime krivulje opisane jedanputi središtem kruga K, kad se taj krug valja po obodnici krivulje S.

[2] Gledaj I. dio pg. 20.

Digitized by Google

je duljina grane[1] ove cikloide odgovarajuć jednomu okretu valjajućega kruga jednaka $8a$, gdje je a polumjer valjajućega kruga. Duljina odgovarajućega luka istosmjerne krivulje u udaljenosti $\pm \lambda$ jednaka je $8a \pm \pi\lambda$, naime (lik 15)

$$\Sigma = B_1B_2B_3 = 8a + \pi\lambda$$
$$\Sigma' = C_1C_2C_3 = 8a - \pi\lambda.$$

Znači li dakle S duljinu jedne grane $A_1A_2A_3$ dane cikloide, je

$$\Sigma + \Sigma' = 2S$$
$$\Sigma - \Sigma' = 2\pi\lambda.$$

Istosmjerna krivulja obične cikloide sastoji dvijuh kongruentnih krivulja, samo pomaknutih u smislu osi X za $2\pi a$. Svaka od tih krivulja sastoji iz lukova Σ te Σ', koje sliede izmjenice jedan drugi[2].

Analogno bi postupali za epicikloide u obće.

Kvadratura istosmjernih krivulja.

47. Jednačbe istosmjerne krivulje ka krivulji

$$p = f(\alpha)$$

u udaljenosti λ glasi kao poznato

$$p_1 = p + \lambda.$$

Ploštinu $OM_0'M'$ omedjenu lukom $M_0'M'$ istosmjerne krivulje te provodnicama krajnih točaka toga luka (lik 16) označimo sa Π, te odgovarajuću ploštinu OM_0M dane krivulje sa P, za Π dobivamo[3]:

---

[1] Ibid. pg. 21.

[2] Jeli $\lambda \leq 2a$, je lik sličan sa likom 15, nu ako bi $\lambda > 2a$, ima istosmjerna krivulja petlju.

[3] Je naime $ds = (p + p'')\,d\alpha$,

dakle

$$S = \int_0^{2\pi} p\,d\alpha + \Big/_0^{2\pi} \frac{dp}{d\alpha}.$$

Nu $\frac{dp}{d\alpha} = M_1M$ (lik 1) dobiva za $\alpha = 0$, te $\alpha = 2\pi$ istu vriednost, jer predpostavljamo krivulju zatvorenu, dakle je

$$\Big/_0^{2\pi} \frac{dp}{d\alpha} = 0,$$

pa tim je

$$S = \int_0^{2\pi} p\,d\alpha.$$

Digitized by Google

Uzmimo taj najjednostavniji slučaj, da je $\psi(\alpha) = \varepsilon =$ stalno. U ovom slučaju imademo:

$$p = a e^{i\alpha\sqrt{1-\varepsilon}} + a_1 e^{-i\alpha\sqrt{1-\varepsilon}}$$

$$p_1 = b e^{i\alpha\sqrt{1+\varepsilon}} + b_1 e^{-i\alpha\sqrt{1+\varepsilon}}$$

Jeli abs. $\varepsilon < 1$, su krivulje *(A)* te *(B)* jedna epicikloida te druga hipocikloida. Za abs. $\varepsilon > 1$ je jedna krivulja hipocikloida te druga krivulja spirala.

Za $\varepsilon = \pm 1$, je jednačba krivulje *(A)* za $\varepsilon = +1$

$$p = a\alpha + a_1$$

te jednačba krivulje *(B)*

$$p_1 = b\cos(\alpha\sqrt{2} + \beta)$$

za slučaj $\varepsilon = -1$, trebamo p_1 sa p izmjeniti.

Je dakle ovdje krivulja *(A)* istosmjerna krivulja evolvente kruga. nu sve istosmjerne krivulje odgovarajuće pojedinima vriednostima za a_1 su kongruentne evolvente kruga, razlikujući se početkom odmatanja. Konstanta a znači polumjer čvrstoga kruga, za $a = o$ reducira se taj krug na točku, na koju i evolventa reducira, te krivulja *(A)* je u ovom slučaju krug kao istosmjerna krivulja u užjem smislu slova u udaljenosti a_1.

Druga krivulja *(B)* je hipocikloida.

Ako bi uzeli, de je

$$p_1 = f(\alpha) = \lambda = \textit{stalno},$$

je

$$R_2 = R + \lambda$$

$$\text{arc } CC' = \text{arc } AA' + \lambda(\alpha - \alpha_0)$$

t. j. krivulja *(C)* prielazi u ovom slučaju krivulju istosmjernu sa krivuljom *(A)* ako uzmemo pol u središtu kruga $p_1 = \lambda$; za povoljan položaj pola nije ovako dobivena krivulja (C) istosmjerna[1] sa krivuljom (A), nu dade se u takav položaj svesti da postane istosmjernom. Isto valja i za krivulju *(D)* za uegativno λ.

O evolutah.

52. *Normale dane krivulje (M) omotavaju novu krivulju (M') koju zovemo evolutom (courbe développé) dane krivulje.* Budući da je normala M' točke M dane krivulje tangentom evolute *(M')*, možemo namah naći jednačbu evolute, znademo li jednačbu dane krivulje u tangencialnih surednicah $(p_1\ \alpha)$.

[1] Jer nije $AC + T_a$. Sravnaj Steiner l. c. pg. 365.

Digitized by Google

t. j. ploština ležeća unutri krivuljah istosmjernih $+\lambda$, $-\lambda$ dane krivulje zatvorene te svuda izbočite jednaka je pravokutniku, kojega je bavio obodnicu dane krivulje te visina udaljenost 2λ obijuh istosmjernih krivulja.

Označimo li plohu, koja leži izmedju istosmjerne krivulje te dane krivulje, koju ćemo predpostaviti kao zatvorenu te svuda izbočitu[1], sa V, je

$$V = \Pi_\lambda - P = \lambda S + \pi\lambda^2.$$

Jeli $\Sigma = 2\pi\lambda$, je

$$S : \Sigma = c : \varkappa$$

dakle

$$S = \frac{c}{\varkappa} . 2\pi\lambda,$$

pa tim je

$$V = \pi\lambda^2 \left[\frac{2c}{\varkappa} + 1\right],$$

koji resultat možemo ovako izreći:

Valja li se krug sa polumjerom λ *po krivulji zatvorenoj te sasma izbočitoj, kojoj je obodnica k obodnici kruga u omjeru* $c : \varkappa$, *je ploha, koja leži unutri krivulje opisane središtem tog kruga te dane krivulje jednaka* $(\frac{2c}{\varkappa} + 1)$ *strukoj ploštini valjajućega kruga.*

Ploština opisana polumjerom krivosti.

48. Budi opet Π ploština, koju opisuje polumjer krivosti krivulje istosmjerne, te P ploština[2] opisana odgovarajućim polumjerom krivosti dane krivulje, je

$$P = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} R^2 d\alpha$$

$$\Pi = \frac{1}{2}\int_{\alpha_0}^{\alpha} (R+\lambda)^2 d\alpha,$$

[1] Gledaj *Steiner* Werke II. dio pg 66 ili u Crelle žurnalu XVIII. pg. 278. Steiner tamo navadja i obćenitiji resultat, nego je ovaj, koji u ostalom već sliedi iz razprave *Crelle-a* u Gergonne-a Annales dio 12 pg. 1—36.

[2] Gledaj I. dio pg. 61.

Digitized by Google

budući da je polumjer krivosti točke M' istosmjerne krivulje $R + \lambda$, jeli polumjer krivosti točke M dane krivulje jednak R.

Iz ovoga sliedi, da je

$$\Pi = P + \lambda \int_{\alpha_0}^{\alpha} R\,d\alpha + \frac{\lambda^2}{2}(\alpha - \alpha_0)^2.$$

Nu

$$\int_{\alpha_0}^{\alpha} R\,ds = \int_{\alpha_0}^{\alpha} ds = s - s_0,$$

pa tim je

$$\Pi = P + \lambda\,(s - s_0) + \frac{\lambda^2}{2}(\alpha - \alpha_0)^2,$$

gdje, što se proznaka λ tiče, valja isto, što u predidućem članku rečeno. Računamo li P, Π, te s istodobno od $\alpha_0 = 0$, je

$$\Pi = P + \lambda s + \frac{\lambda^2}{2}\alpha.$$

Jeli dana krivulja sasma zatvorena te svuda izbočita, je za čitavu ploštinu opisanu polumjerom krivosti

$$\Pi_\lambda = P + \lambda S + \pi\lambda^2$$

koji resultat je sasma analogičan onome u čl. 37, samo imadu Π te P ovdje drugi znamen.

Za krug je $R = a$,

dakle $\Pi_{+\lambda} = \pi(a \pm \lambda)^2 = \pi a^2 \pm \lambda \cdot 2\pi a + \pi\lambda^2$;

sastoji naime istosmjerna krivulja kruga iz dvijuh sa ovim koncentričkih krugova sa polumjeri $a \pm \lambda$.

Za običnu cikloidu je

$$R = 4a\cos\alpha,$$

dakle je ploha, koju opisuje njezin polumjer krivosti[1]

$$P = \frac{1}{2}\int R^2\,d\alpha = 4a^2\left(\alpha + \frac{\sin 2\alpha}{2}\right) + C.$$

Integraciom od $\alpha = 0$ do $\frac{\pi}{2}$ dobivamo pol ploštine, koju opisuje polumjer krivosti za čitavu granu cikloide, naime

$$P = 8a^2 \Big/_0^{\frac{\pi}{2}} \left(\alpha + \frac{\sin 2\alpha}{2}\right) = 4\pi a^2.$$

[1] Gledaj I. dio pg. 61.

Digitized by Google

Za istosmjernu krivulju njezinu u udaljenosti λ je

$$R_1 = R \pm \lambda,$$

dakle je

$$\Pi = 4\pi a^2 \pm 8a \,.\, \lambda + \frac{\pi\lambda^2}{2},$$

pa tim je

$$\Pi_{+\lambda} - \Pi_{-\lambda} = 16a\lambda$$

t. j. razlika ploštinâ krivuljâ opisanih polumjeri krivosti istosmjernih krivulja sa običnom cikloidom u udaljenosti $\pm\lambda$, koja odgovara jednoj grani cikloide, jednaka pravokutniku, kojega basis je duljina jedne grane cikloide te njegova visina jednaka je udaljenosti 2λ tih istosmjernih krivulja.

O krivuljah, obuhvaćajućih istosmjerne krivulje kao poseban slučaj.

49. Neka su dane dvie krivulje *(A)* te *(B)* sa svojima jednačbama

$$\begin{aligned} p &= \varphi(\alpha) \\ p_1 &= f(\alpha). \end{aligned} \qquad (1)$$

Sticište tangente (p, α) na prvoj krivulji je A, te sticište tangente (p_1, α) na drugoj krivulji budi B. Ove točke A, te B krivulja *(A)* te *(B)* zovemo pridružene točke, te vidimo, da su tangente pridruženih točaka istosmjerne. Opisuje li A krivulje *(A)* luk AA', opisuje pridružena točka B odgovarajući luk BB' na krivulji *(B)*. Mislimo si sad neku točku O kao pol, te ćemo ju uzeti za izhodište surednica. Povucimo sad OB, te točkom A pravac AC ekvipolentan sa BO. Jesu li (xy), (x_1, y_1), (ξ, η) surednice točaka A odnosno B, C, je

$$\begin{aligned} \xi &= x - y_1 \\ \eta &= y - y_1 ; \end{aligned}$$

jesu li dalje p, p_1, p_2 udaljenosti pola od tangenata točaka A, B, C, je radi T_a T_b i T_c sa ovima ovima tangentama istosmjerna, te je njezina udaljenost od pola

$$p_2 = p - p_1 , \qquad (2)$$

jer je $\xi \sin\alpha - \eta\cos\alpha = (x - x_1)\sin\alpha - (y - y_1)\cos\alpha$.

Dalje valja $R_2 = R - R_1$,

gdje su R, R_1, R_2 polumjeri krivosti u točkah A, B, C, te

$$s_2 = \int_{\alpha_0}^{\alpha} (p_2 + p_2'')\, d\alpha = s - s_1$$

Digitized by Google

t. j. $$\text{arc } CC' = \text{arc } AA' - \text{arc } BB'.$$

Da neima izbor pola na ove relacije nikakva upliva sliedi, da zamjenimo li izhodište, koje uzimamo kao pol, prielazi p_2 u $p_2 + x_0 \sin\alpha - y_0 \cos\alpha$, tim se $p_2 + p_2''$ nemjenja.

U liku 16 predpostavljamo da su lukovi AA', BB' izbočiti u istom smislu, t. j. točke A, te B u istom smislu opisuju krivulje (A) te (B); kad ovo nebi bilo, morali bi pravac AC povući ekvipolentno sa OB te ne sa BO kao prije; oba dva slučaja možemo spojiti u jedno te kazati da, povucimo točkom A istosmjernicu sa OB te nanesimo na nju duljinu jednaku OB na izdubljenu stranu krivulje[1] (A).

Kad bi nanesli na istosmjernicu točkom A duljinu AD jednaku sa OB na stranu izbočitu krivulje (A), dobili bi kao mjesto krajnih točaka D krivulju (D), za koju bi valjalo

$$p_2 = p + p_1$$
$$R_2 = R + R_1$$
$$\text{arc } DD' = \text{arc } AA' + \text{arc } BB'.$$

I ovdje neima izbor pola upliva na ove relacije, buduć da je

$$p_2 + p_2'' = [p_2 + x_0 \sin\alpha - y_0 \cos\alpha] + \frac{d^2(p_2 + x_0 \sin\alpha - y_0 \cos\alpha)}{d\alpha^2}$$

Zamjenom pola mienja samo lukovima AA', BB' odgovarajući luk svoj položaj; je samo pomaknut za $O'O$ u smislu spojnice ovih polova.

Ovakva dva luka odgovarajuća polovima O te O' su kongruentna jednako položena. Luk CC' te luk DD' su samo simetrički položeni, te je možemo okretom jednoga za 180° u jednaki položaj svesti.

50. Za ploštinu OAA' te OBB' dobivamo

$$2.\ OAA' = \int_{\alpha_0}^{\alpha} p\,(p + p'')\,d\alpha = \int_{\alpha_0}^{\alpha} pR\,d\alpha$$

$$2.\ OBB' = \int_{\alpha_0}^{\alpha} p_1\,(p_1 + p_1'')\,d\alpha = \int_{\alpha_0}^{\alpha} p_1 R_1\,d\alpha$$

[1] Gledaj Steiner Werke II. dio 363.

Digitized by Google

Ovo valja osobito za krivulje zatvorene te svuda izbočite, budući da u ovom slučaju je

$$\int_0^{2\pi} p' R = 0.$$

Tako je za *elipsu*

$$P(OM) = \pi ab$$

$$P(OM') = -\frac{3}{8}\pi \frac{(a^2 - b^2)^2}{ab},$$

budući da provodnica OM' u negativnom smislu ploštinu evolute opisuje, tim je (lik 20)

$$P(MM') = \pi ab + \frac{3}{8}\pi \frac{(a^2 - b^2)^2}{ab},$$

koji je resultat već iz lika uvidljiv, budući da je:

$$AA'C'B'BCA = ABCA + A'C'B'A'.$$

Za *običnu cikloidu* je

$$R = 4a \cos \alpha,$$

te

$$\int_{-\frac{\pi}{2}}^{+\frac{\pi}{2}} p' R = 0,$$

dakle opet valja gornji obličak; i ovdje je $P(OM')$ negativno, budući da OM' ovu ploštinu u obratnom smislu opisuje, kao OM ploštinu $P(OM)$. U liku 21 je:

$$P(OM) = OCMO + OPBO$$

te

$$P(OM') = OCO'BO$$

$$P(MM') = OPBO'CMO.$$

57. Promatrajmo sad promjenljiv trokut OMM', kojega vrsi M, M' opisuju krivulje (M) te (M') ovako, da je M' središte krivosti krivulje (M) u točki M.

Kut $MOM' = \frac{\pi}{2} - [\sphericalangle XOM' - \sphericalangle XOM] = \frac{\pi}{2} - (V_1 - V)$,

dakle je ploština trokuta

$$2\,\Delta\, MOM' = OM \,.\, OM' \cos (V_1 - V).$$

Sad bi pitali, kada je taj trokut MOM' uvjek pravokutan kod O. Taj uvjet izrazuje nama jednačba

$$V_1 = V,$$

Digitized by Google

Uzmimo taj najjednostavniji slučaj, da je $\psi(\alpha) = \varepsilon =$ stalno. U ovom slučaju imademo:

$$p = a e^{i\alpha\sqrt{1-\varepsilon}} + a_1 e^{-i\alpha\sqrt{1-\varepsilon}}$$

$$p_1 = b e^{i\alpha\sqrt{1+\varepsilon}} + b_1 e^{-i\alpha\sqrt{1+\varepsilon}}$$

Jeli abs. $\varepsilon < 1$, su krivulje *(A)* te *(B)* jedna epicikloida te druga hipocikloida. Za abs. $\varepsilon > 1$ je jedna krivulja hipocikloida te druga krivulja spirala.

Za $\varepsilon = \pm 1$, je jednačba krivulje *(A)* za $\varepsilon = +1$

$$p = a\alpha + a_1$$

te jednačba krivulje *(B)*

$$p_1 = b\cos(\alpha\sqrt{2} + \beta)$$

za slučaj $\varepsilon = -1$, trebamo p_1 sa p izmjeniti.

Je dakle ovdje krivulja *(A)* istosmjerna krivulja evolvente kruga. nu sve istosmjerne krivulje odgovarajuće pojedinima vriednostima za a_1 su kongruentne evolvente kruga, razlikujući se početkom odmatanja. Konstanta a znači polumjer čvrstoga kruga, za $a = o$ reducira se taj krug na točku, na koju i evolventa reducira, te krivulja *(A)* je u ovom slučaju krug kao istosmjerna krivulja u užjem smislu slova u udaljenosti a_1.

Druga krivulja *(B)* je hipocikloida.

Ako bi uzeli, de je

$$p_1 = f(\alpha) = \lambda = \textit{stalno},$$

je

$$R_2 = R + \lambda$$

$$\text{arc } CC' = \text{arc } AA' + \lambda(\alpha - \alpha_0)$$

t. j. krivulja *(C)* prielazi u ovom slučaju krivulju istosmjernu sa krivuljom *(A)* ako uzmemo pol u središtu kruga $p_1 = \lambda$; za povoljan položaj pola nije ovako dobivena krivulja (C) istosmjerna[1] sa krivuljom (A), nu dade se u takav položaj svesti da postane istosmjernom. Isto valja i za krivulju *(D)* za uegativno λ.

O evolutah.

52. *Normale dane krivulje (M) omotavaju novu krivulju (M') koju zovemo evolutom (courbe développé) dane krivulje.* Budući da je normala M' točke M dane krivulje tangentom evolute *(M')*, možemo namah naći jednačbu evolute, znademo li jednačbu dane krivulje u tangencialnih surednicah $(p_1\ \alpha)$.

[1] Jer nije $AC + T_a$. Sravnaj Steiner l. c. pg. 365.

Digitized by Google

genta doduše istosmjerna sa AX ali u obratnom smislu. Okrenemo[1] li dakle os za 180^0 te transformiramo li potlem na točku B kao novo izhodište, prielazi jednačba (2) u

$$p_1 = 2a\,\alpha_1 \sin\alpha_1 \qquad (3)$$

iz koje upoznajemo, da je evoluta obične cikloide opet cikloida sa danom kongruentna, samo pomaknuta za duljinu AB u smislu spojnice $\overline{AB}$.

Ovo sliedi takodjer neposredno iz jednačbe cikloide

$$R = 4a\cos\alpha,$$

iz koje dobivamo jednačbu evolute:

$$R_1 = -4a\sin\alpha = 4a\cos\alpha_1.$$

Budući da $R = MM'$ stoji okomito na $R_1 = M'M''$, sliedi da je

$$MM'' = \sqrt{R^2 + R_1^2} = 4a = AA'$$

t. j. udaljenost točke M cikloide od središta krivosti M'' odgovarajuće točke M' na evoluti je stalna za sve točke cikloide.

Kao drugi primjer budi *evolventa kruga,* dana jednačbom

$$p = a\alpha.$$

Za jednačbu evolute dobivamo

$$p_1 = a,$$

t. j. tangente evolute su od izhodišta jednako udaljene, omotavaju krug, kojega je središte izhodište te polumjer jednak a.

III. Jednačba logaritmičke spirale je

$$p = a\,e^{\varkappa\alpha},$$

dakle je jednačba evolute

$$p_1 = a\varkappa e^{\varkappa\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2}\right)} = a_1\, e^{\varkappa\alpha_1},$$

gdje je:

$$a_1 = a\varkappa e^{-\varkappa\frac{\pi}{2}} = a e^{\varkappa\beta};$$

jest dakle evoluta logaritmičke spirale opet logaritmička spirala kongruentna sa danom, imajući zajednički pol, te samo pookrenuta za kut

$$\beta = \frac{l\varkappa}{\varkappa} - \frac{\pi}{2}.$$

---

[1] Za danu krivulju rasle α od 0 do $\frac{\pi}{2}$ od točke A k B. Kod evolute raste α_1 od $\frac{\pi}{2}$ do π od točke A' do B. Smjer normale točke B je $\overline{BN}$. Ako bi paralelno pomaknuli sustav surednica za točku B, bili bi osi surednice za evolutu cikloide obratnoga smjera, nego su osi za danu cikloidu.

Digitized by Google

Iz ove relacije sliedi, da se *duljina luka evolute ravna razlici polumjera krivosti, koje svrše u krajnik točkah toga luka.* Iz ove vlastitosti uvidjamo i razlog imena evolute.

Što se tiče luka[1] s_1, moramo primjetiti, da je positivan, ako polumjer krivosti raste od točke M do točke P, obratno, ako se polumjer krivosti umanja od točke M do točke P. Mogli bi dakle i pred s_1 staviti $\pm$, te kazati da valja gornji proznak, raste li s_1 ujedno sa R, obratno, da valja dolnji proznak, kad bi hotjeli imati relaciju medju obsolutnom vriednošću. Nalazi li se na luku MP vrh H krivulje, u kojem dobiva dakle R ili svoju maximalnu ili minimalnu vriednost, je, ako od M do H polumjer krivosti raste

$$\text{arc } M'H' = HH' - MM',$$

dalje od H do P umanja se R, je tu odgovarajući s_1 negativno, jer su sad prirasti dR negativni, dakle je (lik 18)

$$-\text{arc } H'P' = PP' - HH'$$

pa tim

$$\text{arc } M'H'P' = 2\,HH' - PP' - MM'.$$

53. K svakoj točki M dane krivulje, gdje dobiva polumjer krivosti R vriednost maximalnu ili minimalnu, prestane luk evolute rasti te počima padati ili obratno. Odgovarajuća točka evolute M_1 je povratište[2], te vriednosti za α sliede iz jednačbe

$$\frac{dR}{d\alpha} = p''' + p' = 0.$$

K svakomu obratištu dane krivulje, odgovara ubježna točka evolute. Vriednost za α pripadajući k tangenti ovake točke M sliedi iz

$$p + p'' = 0,$$

buduć da je u obratištu polumjer krivosti $R = \infty$.

Povratištu dane krivulje odgovara vrh evolute; u povratištu je

$$R = p + p'' = 0.$$

54. Jeli krivulja dana jednačbom u nerazvijenom obliku

$$f(p, \alpha) = 0,$$

to bi u derivaciji

$$\frac{df}{dp} \cdot \frac{dp}{d\alpha} + \frac{df}{d\alpha} = 0$$

---

[1] Sravnaj I. dio čl. 32 pg. 51. Možemo i kazati, da taj luk smatramo negativnim, ako se positivan smjer normala njegovih točaka nesudara sa smjerom polumjera krivosti.

Digitized by Google

Iz ovoga opet proizlazi sličnost epicikloide (hipocikloide) sa njezinom evolutom, te da je evoluta manja ili veća prema tomu li je dana krivulja epicikloida ili hipocikloida.

U ovom položaju je takodjer luk dane krivulje te luk evolute omedjen sa istosmjernimi polumjeri krivosti u stalnom omjeru i to u omjeru polumjera krivosti naime *1 : n*.

Relacija izmedju polumjeri krivosti sdruženih točaka epicikloide (hipocikloide) te njezine evolute je

$$n^2 R^2 + R_1^2 = a^2 (1 - n^2)^2.$$

Smatramo li R te R_1 kao surednice točke, izrazuje nama gornja relacija elipsu, pomoću koje upoznajemo uzajamnu promjenu krivosti sdruženih točaka epicikloide (hipocikloide) te njezine evolute.

V. Jednačba *parabole*[1] je:

$$p = + \frac{a}{2} \frac{\cos^2 \alpha}{\sin \alpha},$$

dakle je jednačba evolute

$$p_1 = - \frac{a}{2} \frac{\sin \alpha_1 \, (\cos^2 \alpha_1 + 1)}{\cos^3 \alpha_1}.$$

Nu poznata je nama takodjer sliedeća jednačba parabole

$$R = \frac{a}{\sin^3 \alpha},$$

tim bi našli za evolutu parabole

$$R_1 = - \frac{3 a \sin \alpha_1}{\cos^4 \alpha_1}.$$

Ali za $\alpha = \frac{\pi}{2}$ dobiva R vriednost minimalnu, što odgovara sticištu vršne tangente, tim je odgovarajuća točka evolute povratište. Radi $\alpha_1 = \alpha + \frac{\pi}{2}$ je

$$\Big/_{\frac{\pi}{2}}^{\alpha_1} p_1 = 0, \qquad \Big/_{\frac{\pi}{2}}^{\alpha_1} \frac{dp_1}{d\alpha_1} = + a$$

---

[1] Sravnaj I. dio pag. 13, jednačba u istosmjernih surednica je $y^2 = - 2ax$, ili

$$x = - \frac{a}{2} \cot^2 \alpha$$

$$y = - a \cot \alpha.$$

Ako bi stavili $\cot \alpha = 2t$, imali bi parametričku predočbu parabole. Sravnaj Rad: knjiga 64.

Digitized by Google

pa tim su surednice[1] povratišta evolute:

$$x_1 = -a, \quad y_1 = 0.$$

Ako bi uzeli ovo povratište za izhodište surednica, glasila bi jednačba evolute

$$p_1 = a \sin \alpha_1 - \frac{a}{2} \frac{\sin\alpha_1 (\cos^2\alpha_1 + 1)}{\cos^2\alpha_1}$$

$$= -\frac{a}{2} \frac{\sin^3\alpha_1}{\cos^2\alpha_1}.$$

Za jednačbu evolute u surednicah istosmjernih bi našli[2]

$$x_1 = -\frac{3}{2} \frac{\sin^2\alpha_1}{\cos^2\alpha_1} a$$

$$y_1 = -\frac{\sin^3\alpha_1}{\cos^3\alpha_1} a$$

ili:

$$y^2 = -\frac{8}{27} \frac{x^3}{a},$$

ako bi α_1 iz gornjih jednačba eliminirali. Upoznajemo tim *evolutu parabole Archimeda kao Neilovu ili semikubičku parabolu.*

O postupnih evolutah.

59. Kao što smo našli evolutu *(M')* dane krivulje *(M)*, možemo opet tražiti istim postupkom evolutu evolute *(M')*, koju zovemo drugom evolutom dane krivulje. Evoluta druge evolute biti će treća evoluta itd.

Je li dakle dana krivulja jednačbom

$$p = f(\alpha),$$

je jednačba prve evolute

$$p_1 = f'\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2}\right),$$

analogički bi našli za jednačbu druge evolute

$$p_2 = f''\left(\alpha_2 - 2\,\frac{\pi}{2}\right),$$

ter u obće za jednačbu n-te evolute:

$$p_n = f^{(n)}\left(\alpha_n - n\,\frac{\pi}{2}\right).$$

Središte krivosti M' točke M krivulje dane *(M)* zovemo točkom pridruženom k točki M, slično je opet središte krivosti M'' točke M' evolute točki pridružena k točki M'. tim i k točki M itd.

[1] Sravnaj I. dio pg. 2, jedn. 4.
[2] Ibid.

Digitized by Google

Ovo valja osobito za krivulje zatvorene te svuda izbočite, budući da u ovom slučaju je

$$\int_0^{2\pi} p' R = 0.$$

Tako je za *elipsu*

$$P(OM) = \pi ab$$

$$P(OM') = -\frac{3}{8}\pi\frac{(a^2-b^2)^2}{ab},$$

budući da provodnica OM' u negativnom smislu ploštinu evolute opisuje, tim je (lik 20)

$$P(MM') = \pi ab + \frac{3}{8}\pi\frac{(a^2-b^2)^2}{ab},$$

koji je resultat već iz lika uvidljiv, budući da je:

$$AA'C'B'BCA = ABCA + A'C'B'A'.$$

Za *običnu cikloidu* je

$$R = 4a\cos\alpha,$$

te

$$\int_{-\frac{\pi}{2}}^{+\frac{\pi}{2}} p' R = 0,$$

dakle opet valja gornji obličak; i ovdje je $P(OM')$ negativno, budući OM' ovu ploštinu u obratnom smislu opisuje, kao OM ploštinu $P(OM)$. U liku 21 je:

$$P(OM) = OCMO + OPBO$$

$$P(OM') = OCO'BO$$

te

$$P(MM') = OPBO'CMO.$$

57. Promatrajmo sad promjenljiv trokut OMM', kojega vrsi M, M' opisuju krivulje (M) te (M') ovako, da je M' središte krivosti krivulje (M) u točki M.

$$\text{Kut } MOM' = \frac{\pi}{2} - [\sphericalangle XOM' - \sphericalangle XOM] = \frac{\pi}{2} - (V_1 - V),$$

dakle je ploština trokuta

$$2\,\Delta\, MOM' = OM \,.\, OM' \cos(V_1 - V).$$

Sad bi pitali, kada je taj trokut MOM' uvjek pravokutan kod O. Taj uvjet izrazuje nama jednačba

$$V_1 = V,$$

Digitized by Google

dakle mora da je

$$\frac{p'}{p''} = \frac{p}{p'}$$

t. j. $$p'^2 - pp'' = 0.$$

Integracijom dobivamo za *(M)*:

$$p = a_1 e^{a_0 \alpha},$$

dakle kod logaritmičke spirale, je trokut OMM' pravokutan, t. j. $\sphericalangle MOM' = \frac{\pi}{2}$, pa tim $OM' =$ polarna subnormala točke M. Evoluta *(M')* je dakle kod logaritmičke spirale mjesto krajnih točaka polarnih subnormala.

58. Ako bi tražili krivulju promjene[1] krivosti za evolutu dane krivulje

$$p = f(\alpha),$$

našli bi najprije

$$\xi = s_1 = R + a, \tag{1}$$

gdje je a konstante ovisna o početku luka s_1 evolute; računamo li luk evolute od središta krivosti sticišta M_0 tangente smjera α_0, je $a = -R_0$ t. j. jednako negativnomu polumjeru krivosti točke M_0. Dalje je

$$\eta = R_1 = \frac{dR}{d\alpha}. \tag{2}$$

Eliminacijom parametra α iz jednačaba (1) te (2) dobivamo

$$F(\xi, \eta) = 0$$

kao traženu jednačbu promjene krivosti evolute.

Jesu li x, y surednice točke na krivulji promjene krivosti za danu krivulju, te (ξ, η) odgovarajuća točka na krivulji promjene krivosti njezine evolute, je

$$\xi = \frac{dx}{d\alpha}, \quad \eta = \frac{dy}{d\alpha},$$

čim je i uzajamna suvislost očita.

Primjeri. Obična cikloida dana je sa jednačbom

$$p = 2a\alpha \sin\alpha, \tag{1}$$

pa tim je

$$p_1 = 2a\left[\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2}\right)\sin\alpha_1 - \cos\alpha_1\right] \tag{2}$$

jednačba njezine evolute, potegnuta na tangentu vrha AX kao os te vrh A kao izhodište surednica. Nu u točki B evolute je tan-

[1] Gledaj I dio pg. 58.

Digitized by Google

genta doduše istosmjerna sa AX ali u obratnom smislu. Okrenemo[1] li dakle os za 180^0 te transformiramo li potlem na točku B kao novo izhodište, prielazi jednačba (2) u

$$p_1 = 2a\,\alpha_1 \sin\alpha_1 \qquad (3)$$

iz koje upoznajemo, da je evoluta obične cikloide opet cikloida sa danom kongruentna, samo pomaknuta za duljinu AB u smislu spojnice $\overline{AB}$.

Ovo sliedi takodjer neposredno iz jednačbe cikloide

$$R = 4a\cos\alpha,$$

iz koje dobivamo jednačbu evolute:

$$R_1 = -4a\sin\alpha = 4a\cos\alpha_1.$$

Budući da $R = MM'$ stoji okomito na $R_1 = M'M''$, sliedi da je

$$MM'' = \sqrt{R^2 + R_1^2} = 4a = AA'$$

t. j. udaljenost točke M cikloide od središta krivosti M'' odgovarajuće točke M' na evoluti je stalna za sve točke cikloide.

Kao drugi primjer budi *evolventa kruga,* dana jednačbom

$$p = a\alpha.$$

Za jednačbu evolute dobivamo

$$p_1 = a,$$

t. j. tangente evolute su od izhodišta jednako udaljene, omotavaju krug, kojega je središte izhodište te polumjer jednak a.

III. Jednačba logaritmičke spirale je

$$p = a e^{\varkappa\alpha},$$

dakle je jednačba evolute

$$p_1 = a\varkappa e^{\varkappa}\left(\alpha_1 - \tfrac{\pi}{2}\right) = a_1 e^{\varkappa\alpha_1},$$

gdje je:

$$a_1 = a\varkappa e^{-\varkappa\frac{\pi}{2}} = a e^{\varkappa\beta};$$

jest dakle evoluta logaritmičke spirale opet logaritmička spirala kongruentna sa danom, imajući zajednički pol, te samo pokrenuta za kut

$$\beta = \frac{l\varkappa}{\varkappa} - \frac{\pi}{2}.$$

---

[1] Za danu krivulju rasle α od 0 do $\frac{\pi}{2}$ od točke A k B. Kod evolute raste α_1 od $\frac{\pi}{2}$ do π od točke A' do B. Smjer normale točke B je $\overline{BN}$. Ako bi paralelno pomaknuli sustav surednica za točku B, bili bi osi surednice za evolutu cikloide obratnoga smjera, nego su osi za danu cikloidu.

Digitized by Google

Ovo isto sliedi iz jednačbe[1]

$$R = b\, e^{\varkappa\alpha}$$

logaritmičke spirale.

IV. *Epicikloida* odnosno hipocikloida dana je jednačbom

$$p = a \sin n\,\varkappa.$$

Za evolutu dobivamo:

$$p_1 = an \cos n\left(\varkappa_1 - \frac{\pi}{2}\right).$$

Okrenemo li sad os za kut

$$\beta = \frac{n-1}{n} \cdot \frac{\pi}{2},$$

dobivamo za evolutu epicikloide odnosno hipocikloide jednačbu

$$p_1 = a_1 \sin n\,\varkappa_1$$

gdje smo stavili:

$$a_1 = n\,a.$$

Evoluta epicikloide (hipocikloide) je dakle opet epicikloida (hipocikloida), za koju je polumjer čvrstoga kruga i valjajućega kruga n struki polumjera čvrstoga te valjajućega kruga dane epicikloide (hipocikloide).

Budući da imamo[2] za $n < 1$ epicikloidu te za $n > 1$ hipocikloidu, sliedi, da je *evoluta epicikloide opet epicikloida slična sa danom i to umanjena, te evoluta hipocikloide da je opet slična hipocikloida i to povećana.*

Ovo isto sliedi iz jednačbe epicikloide

$$R = a\,(1 - n^2) \sin n\,\varkappa.$$

Za evolutu dobivamo

$$R_1 = an\,(1 - n^2) \cos n\left(\varkappa_1 - \frac{\pi}{2}\right),$$

koju relaciju možemo pisati

$$R_1 = an\,(1 - n^2) \sin n\,\varkappa_1,$$

okrenemo li čvrstu os za kut $\beta = \frac{n-1}{n}\,\frac{\pi}{2}$. Možemo dakle evoluku svesti okretom u takav položaj, da su istosmjerni polumjeri krivosti polumjeri krivosti dane epicikloide te njezine evolute u stalnom omjeru[3] naime $1 : n$.

---

[1] Gledaj I. dio pg. 45.
[2] Gledaj I. dio pg. 33.
[3] Gledaj čl. 71 ove razprave.

Digitized by Google

Iz ovoga opet proizlazi sličnost epicikloide (hipocikloide) sa njezinom evolutom, te da je evoluta manja ili veća prema tomu li je dana krivulja epicikloida ili hipocikloida.

U ovom položaju je takodjer luk dane krivulje te luk evolute omedjen sa istosmjernimi polumjeri krivosti u stalnom omjeru i to u omjeru polumjera krivosti naime *1 : n.*

Relacija izmedju polumjeri krivosti sdruženih točaka epicikloide (hipocikloide) te njezine evolute je

$$n^2 R^2 + R_1^2 = a^2 (1 - n^2)^2.$$

Smatramo li R te R_1 kao surednice točke, izrazuje nama gornja relacija elipsu, pomoću koje upoznajemo uzajamnu promjenu krivosti sdruženih točaka epicikloide (hipocikloide) te njezine evolute.

V. Jednačba *parabole*[1] je:

$$p = + \frac{a}{2} \frac{\cos^2 \alpha}{\sin \alpha},$$

dakle je jednačba evolute

$$p_1 = - \frac{a}{2} \frac{\sin \alpha_1 (\cos^2 \alpha_1 + 1)}{\cos^3 \alpha_1}.$$

Nu poznata je nama takodjer sliedeća jednačba parabole

$$R = \frac{a}{\sin^3 \alpha},$$

tim bi našli za evolutu parabole

$$R_1 = - \frac{3 a \sin \alpha_1}{\cos^4 \alpha_1}.$$

Ali za $\alpha = \frac{\pi}{2}$ dobiva R vriednost minimalnu, što odgovara sticištu vršne tangente, tim je odgovarajuća točka evolute povratište. Radi $\alpha_1 = \alpha + \frac{\pi}{2}$ je

$$\alpha_1 \Big/ \frac{\pi}{p_1} = 0, \qquad \alpha_1 \Big/ \frac{\pi}{\frac{dp_1}{d\alpha_1}} = + a$$

---

[1] Sravnaj I. dio pag. 13, jednačba u istosmjernih surednica je $y^2 = - 2ax$, ili

$$x = - \frac{a}{2} \cot^2 \alpha$$

$$y = - a \cot \alpha.$$

Ako bi stavili $\cot \alpha = 2t$, imali bi parametričku predočbu parabole. Sravnaj Rad: knjiga 64.

Digitized by Google

jednačba evolvente, dakle opet logaritmička spirala, kongruentna sa danom, samo pookrenuta za stanovit kut. Ostale evolvente su krivulje istosmjerne sa ovom logaritmičkom spiralom.

δ) *Verižnica* dana je jednačbom

$$R = \frac{a}{\cos^2 \alpha},$$

pa tim je jednačba evolvente

$$R_{-1} = \lambda - a \cot \alpha_{-1}.$$

Stalna veličina λ, je kao poznato ovisna od početka odmatanja. Počimamo li u točki M_0 je (lik 22), je $\lambda = 0$, te

$$R_{-1} = - a \cot \alpha_{-1}$$

jednačba evolvente verižnice. Ovo je i geometrički uvidljivo.

Sliedi naime iz istosmjernjaka $MNN'M'$:

$$M'M = N'N = ON' \operatorname{tg} \alpha = a \operatorname{tg} \alpha$$

te osim toga je

$$\text{arc } M_0 M = a \operatorname{tg} \alpha = - a \cot \alpha_{-1}$$

dakle je

$$M'M = \text{arc } M_0 M.$$

t. j. mjesto točaka M' je evolventa dane verižnice. Duljina tangente evolvente u točki M naime $M'A'$ je stalna, budući da

$$M'A' = N'O = M_0 O = a,$$

jest dakle evolventa verižnice za $\lambda = 0$ traktorija osi X.

Surednice točke M' (x_1, y_1) na traktoriji su

$$x_1 = x - a \sin \alpha$$

$$y_1 = a \cos \alpha,$$

gdje je x abscisa odgovarajuće točke M na verižnici.

Primjetba: Do jednačbe traktorije došli bi i direktno.

Polag definicije je[1]

$$t = a = \frac{du}{d\alpha'} \sin \alpha',$$

---

[1] Traktorija je i ortogonalna trajektorija sustava krugova sa stalnim polumjerom, kojih središta leže na pravcu. *Leibnitz* prozvao je ovu krivulju krivuljom jednakih tangenata. Takodjer se zove traktorijom *Huygens-a*, koji se je veoma bavio sa ovom krivuljom (Acta erud. god. 1693), ili logaritmičkom krivuljom *Huygensa*, takodjer kvadratix hiperbole. *J. Bernoulli* je pokazao, da je tautochronom, je li odpor omjeran ka kvadratu brzine. *Clairaut* posveobćio je pojam trajektorije tim da je mjesto pravca (u našem slučaju os X) uzeo koju god krivulju za ravnalicu. Tako možemo govoriti o traktoriji kruga, parabole itd. Gledaj I. dio ove razprave pg 5.

Digitized by Google

pa tim je

$$u = a\, l\, \mathrm{tg}\, \frac{\alpha'}{2} + C.$$

Za konstantu znademo, da upliva na izbor izhodišta. Uzevši, da tangenta okomita na os X ide izhodištem, je $C = o$, pa tim je

$$p_{-1} = u \sin \alpha' = a \sin \alpha'\, l\, \mathrm{tg}\, \frac{\alpha'}{2}$$

jednačba traktorije osi X, gdje je $\alpha' = \sphericalangle X A' M'$.

Uvedemo li kut $XA'K = \alpha_{-1} = \pi - \alpha'$, što odgovara tomu, da uzmemo $M'A'$ za positivan smjer tangente, biti će

$$p_{-1} = a \sin \alpha_{-1}\, l \cos \frac{\alpha_{-1}}{2}$$

jednačba traktorije u surednicah (p_{-1}, α_{-1}). Polumjer krivosti u diralištu tangente (p, α') je

$$R_{-1} = - a \cot \alpha_{-1},$$

te jednačba evolute je

$$R = \frac{a}{\sin^2 \alpha_{-1}},$$

gdje moramo $\alpha_{-1} = \alpha - \frac{\pi}{2}$ staviti, čim dobivamo

$$R = \frac{a}{\cos^2 \alpha},$$

t. j. dolazimo opet na jednačbu verižnicu, od koje smo prije bili izašli.

ε) Konačno budi naveden slučaj *epi-* odnosno *hipocikloide,* dane jednačbom $p = a \sin n \alpha.$

Jednačba evolvente je

$$p_{-1} = \frac{a}{n} \cos n \left(\alpha_{-1} + \frac{\pi}{2} \right) + \lambda.$$

Okretom čvrste osi za kut ε bi dobili za jednačbu evolvente

$$p_{-1} = \frac{a}{n} \sin n \alpha_{-1} + \lambda.$$

I svih tih evolvenata za pojedino λ, osobit je slučaj, gdje je vriednost ove konstante integracije jednaka ništici, ostale su krivulje ovoj krivulji istosmjerne.

Nu u tom slučaju imamo opet jednačbu epi- odnosno hipocikloide slične sa danom, samo povećane u slučaju epicikloide te umanjene u slučaju hipocikloide[1].

[1] Sravnaj pg. 133 čl. 58, IX.

Digitized by Google

(M^h), koja stvara sa čvrstom osi kut $\alpha_h = \alpha + h\frac{\pi}{2}$, te $\overline{M^{(h-1)}M^{(h)}} = R_{h-1}$.

Projekcijom u čvrstu os dobivamo, ako surednice točke $M_{(h)}$ sa x_n, y_n označimo:

$$x_h - x_{h-1} = -R_{h-1}\cos\alpha_n$$
$$y_h - y_{h-1} = R_h \sin\alpha_h ,$$

dakle je:

$$x_n - x_o = -\sum_{h=1}^{n} R_{h-1}\cos\alpha_h = -\sum_{h=1}^{n} R_{h-1}\cos\left(\alpha+h\frac{\pi}{2}\right)$$
$$y_h - y_o = \sum_{h=1}^{n} R_{h-1}\sin\alpha_h = \sum_{h=1}^{n} R_{h-1}\sin\left(\alpha+h\frac{\pi}{2}\right)$$

Do istih jednačba bi i došli iz gornjih jednačba djelomičnom integracijom, te nama pokazuju, da je projekcija slomene suvisle crte $MM'M''\ldots M^{(n)}$ jednaka projekciji spojnice krajnih točaka MM^n, gdje smo bili jedan puti os X, drugi put os Y za os projekcije uzeli.

Da je:

$$\overline{MM^n}^2 = \sum_{h=o}^{h=n-1} R_h^2$$

je uvidljivo neposredno. U toj oznaci rabimo $R_o = R$.

61. Ako bi imali krivulju, kojoj je jednačba

$$p = f(\alpha),$$

vlastitosti izražene sa:

$$f(\alpha) > f'(\alpha) > f''(\alpha) > \ldots \text{ itd.}$$

to moramo razlikovati dva slučaja:

1. Može biti n ta derivacija veličina stalna t. j.

$$f^{(n)}(\alpha) = a,$$

što se dogodi, ako je $f(\alpha)$ algebraička racionalna cielistva funkcija veličine α stupnja n toga. Ovako krivulja je dakle te vlastitosti, da ima za n tu evolutu njezinu krug.

Dana krivulja je dakle u tom slučaju n ta evolventa kruga.

2. U drugom slučaju je

$$\lim\left[f^{(m)}(\alpha)\right]_{m=\infty} = o.$$

Ovo se opet može sbiti ili u danom razmaku za α ili neovisno o α. Prvi slučaj se pojavlja kod logaritmičke spirale, gdje je

$$f(\alpha) = a\,e^{b\alpha}$$

Digitized by Google

ako je $b < 1$. Odgovarajući lukovi postupnih evoluta za α u konačnom intervalu čim dalje tim tiesnije okružuju izhodište surednica t. j. pol spirale.

Ako bi bilo dano u drugom slučaju:

$$f(\alpha) = a \sin n\alpha$$

je

$$\lim \left[f^{(m)}(\alpha) \right]_{m=\infty} = \lim a n^m \sin\left(n\alpha + m\frac{\pi}{2} \right) = 0$$

za $n < 1$, neovisno o kutu α. Taj slučaj obuhvaća epicikloide, kojoj konačna evoluta se reducira na točku, naime ne središte čvrstoga kruga.

O evolventah.

62. Iz dane jednačbe

$$p = f(\alpha)$$

krivulje prešli smo na jednačbu njezine evolute derivacijom, u koju smo pisali

$$\alpha = \alpha_1 - \frac{\pi}{2};$$

je naime

$$p_1 = f'\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2} \right)$$

jednačba evolute, od koje bi natrag došli na danu krivulju kao evolventu (involutu) obratnim postupkom, naime integracijom, u koji bi resultat opet stavili za

$$\alpha_1 = \alpha + \frac{\pi}{2}.$$

Nu buduć da se kod integracije pojavlja povoljna konstanta, dobivamo za evolventu krivulje

$$p_1 = f'\left(\alpha_1 - \frac{\pi}{2} \right)$$

jednačbu:

$$p = f(\alpha) + \lambda,$$

gdje je λ spomenuta konstanta. Dobivamo tim kao poznato k danoj krivulji čitav sustav evolvenata, od kojih je svaka istosmjerna[1] sa svima ostalima. Za svaku posebnu vriednost za λ dobivamo stanovitu evolventu.

Ako bi izašli od krivulje dane jednačbom

$$p = f(\alpha),$$

[1] Gledaj p. 132 čl. 41.

Digitized by Google

je jednačba njezine evolvente

$$p_{-1} = \int f\left(\alpha_{-1} + \frac{\pi}{2}\right) d\alpha_{-1} + \lambda, \tag{1}$$

što bi i označiti mogli kratko

$$p_{-1} = p^{(-1)} + \lambda \tag{2}$$

gdje je

$$\alpha = \alpha_{-1} + \frac{\pi}{2}.$$

63. Nu mogli bi i od pojma evolvente izaći. Imali[1] smo, da je

$$M'P' = MM' - PP',$$

dakle

$$s_1 = R - R_{\alpha_0},$$

gdje računamo luk s_1 evolute počam od $\alpha = \alpha_0$ odnosno od $\alpha'_0 = \frac{\pi}{2} + \alpha_0$. Označimo li polumjer krivosti u točki P sa R_1 je

$$\int_{\alpha'_0}^{\alpha_1'} R_1 d\alpha_1 = R - R_{\alpha_0},$$

ili

$$R = \int R_1 d\alpha_1 + \lambda, \tag{3}$$

koja jednačba nama pokazuje, kako možemo iz jednačbe krivulje K' preći na jednačbu njezine evolvente, dana li je krivulja jednačbom u obliku

$$R_1 = \varphi_1(\alpha_1),$$

gdje poslje obavljene integracije imamo staviti

$$\alpha_1 = \alpha + \frac{\pi}{2},$$

buduć da polumjeri krivosti pridruženih točaka stoje okomito jedan na drugom. Jednačbu (3) mogli bi i pisati

$$R_{-1} = R^{(-1)} + \lambda.$$

Slično, kad bi bila dana krivulja jednačbom u obliku

$$s = \psi(\alpha).$$

Buduć da je[2]

$$s_1 = \int_{\alpha_0}^{\alpha} \frac{ds}{d\alpha},$$

[1] Gledaj čl. 52.

[2] Kad bi hotjeli absolutnu vriednost od s_1, to bi pisali $s_1 = \pm \int \frac{ds}{d\alpha}$ gdje odlučimo proznak po čl. 52.

Digitized by Google

sliedi, da je

$$s = \int_{\alpha_1'}^{\alpha_1''} s_1 \, d\alpha_1 + \lambda,$$

gdje bi opet imali poslje obavljene integracije pisati $\alpha + \frac{\pi}{2}$ mjesto α_1.

63. Tako bi imali na primjer za *parabolu* danu jednačbom

$$p = \frac{a}{2} \frac{\cos^2\alpha}{\sin\alpha},$$

radi

$$\int \frac{\cos^2\alpha}{\sin\alpha} \, d\alpha = \cos\alpha + l \operatorname{tg} \frac{\alpha}{2}$$

jednačbu njezine evolvente:

$$p_{-1} = \lambda - \frac{a}{2} \sin\alpha_{-1} + \frac{a}{2} \, l \operatorname{tg} \left(\frac{\pi}{4} + \frac{\alpha_{-1}}{2} \right).$$

β) Dan li je *krug* jednačbom

$$p = a,$$

je jednačba njegove evolvente

$$p_{-1} = a \left(\frac{\pi}{2} + \alpha_{-1} \right) + \lambda.$$

Opredjelimo li λ uz uvjet, da je $p_{-1} = 0$ za $\alpha_{-1} = 0$, je $\lambda = -\frac{\pi a}{2}$, pa tim je[1]

$$p_{-1} = a \, \alpha_{-1},$$

što je nama već poznata jednačba evolvente kruga.

γ) Za *logaritmičku spiralu,* kojoj je jednačba

$$p = a e^{\varkappa\alpha},$$

dobivamo jednačbu evolvente

$$p_{-1} = \frac{a}{\varkappa} e^{\varkappa \left(\alpha_{-1} + \frac{\pi}{2} \right)} + \lambda.$$

Uzmemo li, da ima evolventa zajednički pol sa danom krivuljom, t. j. uzmemo li, da je $\lambda = 0$, te stavimo li konačno

$$\frac{a}{\varkappa} e^{\varkappa \frac{\pi}{2}} = a_{-1},$$

je

$$p_{-1} = a_{-1} e^{\varkappa\alpha_{-1}}$$

[1] Srav. I. dio pg. 9 l. c.

Digitized by Google

jednačba evolvente, dakle opet logaritmička spirala, kongruentna sa danom, samo pookrenuta za stanovit kut. Ostale evolvente su krivulje istosmjerne sa ovom logaritmičkom spiralom.

δ) *Verižnica* dana je jednačbom

$$R = \frac{a}{\cos^2 \alpha},$$

pa tim je jednačba evolvente

$$R_{-1} = \lambda - a \cot \alpha_{-1}.$$

Stalna veličina λ, je kao poznato ovisna od početka odmatanja. Počimamo li u točki M_0 je (lik 22), je $\lambda = o$, te

$$R_{-1} = - a \cot \alpha_{-1}$$

jednačba evolvente verižnice. Ovo je i geometrički uvidljivo.

Sliedi naime iz istosmjernjaka MNN'M':

$$M'M = N'N = ON' \operatorname{tg} \alpha = a \operatorname{tg} \alpha$$

te osim toga je

$$\text{arc } M_0 M = a \operatorname{tg} \alpha = - a \cot \alpha_{-1}$$

dakle je

$$M'M = \text{arc } M_0 M.$$

t. j. mjesto točaka M' je evolventa dane verižnice. Duljina tangente evolvente u točki M naime $M'A'$ je stalna, buduć da

$$M'A' = N'O = M_0 O = a,$$

jest dakle evolventa verižnice za $\lambda = o$ traktorija osi X.

Surednice točke M' (x_1, y_1) na traktoriji su

$$x_1 = x - a \sin \alpha$$

$$y_1 = a \cos \alpha,$$

gdje je x abscisa odgovarajuće točke M na verižnici.

Primjetba: Do jednačbe traktorije došli bi i direktno.

Polag definicije je[1]

$$t = a = \frac{du}{d\alpha'} \sin \alpha',$$

[1] Traktorija je i ortogonalna trajektorija sustava krugova sa stalnim polumjerom, kojih središta leže na pravcu. *Leibnitz* prozvao je ovu krivulju krivuljom jednakih tangenata. Takodjer se zove traktorijom *Huygens-a*, koji se je veoma bavio sa ovom krivuljom (Acta erud. god. 1693), ili logaritmičkom krivuljom *Huygensa*, takodjer kvadratix hiperbole. *J. Bernoulli* je pokazao, da je tautochronom, je li odpor omjeran ka kvadratu brzine. *Clairaut* posveobćio je pojam trajektorije tim da je mjesto pravca (u našem slučaju os X) uzeo koju god krivulju za ravnalicu. Tako možemo govoriti o traktoriji kruga, parabole itd. Gledaj I. dio ove razprave pg 5.

Digitized by Google

α) Na primjer, ako bi imali

$$ap + a_1 p' = o,$$

je

$$p = c\, e^{-\frac{a}{a_1}\alpha}.$$

Označimo li si p' sa p_1 kao okomicu na odgovarajuću tangentu evolute, je

$$ap'' + a_1 p_1'' = o,$$

dakle i

$$a(p + p'') + a_1 (p_1 + p_1'') = o,$$

t. j.

$$aR + a_1 R_1 = o, \qquad (1)$$

t. j. odgovarajući polumjeri krivosti su omjerni t. j. logaritmička spirala je slična[1] sa svojom evolutom.

Ako bi imali:

$$ap + a_1 p' = b,$$

je

$$p = b + c\, e^{-\frac{a}{a_1}\alpha}.$$

t. j. zadovoljavaju li okomite surednice p, $p' = p$ pridruženih tangenata krivulje te njezine evolute linearnoj jednačbi, je ta krivulja istosmjerna krivulja logaritmičke spirale.

β) Ako bi imali relaciju

$$pp' = \frac{a^2}{2}, \qquad (1)$$

koja nama izrazuje da trokut OM_1N_1 ima stalnu ploštinu a^2, je

$$p^2 = a^2\alpha + \lambda. \qquad (2)$$

Nožištnica ove krivulje je

$$r^2 = a^2\theta + \lambda_1, \qquad (3)$$

gdje smo stavili

$$\lambda_1 = \lambda + \pi a^2.$$

Nožištnica tražene krivulje je dakle konchoida paraboličke spirale

$$r^2 = a^2\theta,$$

dakle je tražena krivulja (2) negativna nožištnica konchoide paraboličke spirale.

γ) Ako bi imali relaciju

$$p'^2 = pp'',$$

koja nama kaže da točka M te ovoj točki pridružena nožišta N_1, N_2: tangenata prve te druge evolute stvaraju u N_1 pravokutan trokut, je

$$p = b\, e^{a\alpha}, \qquad (2)$$

gdje su b, te a konstante integracije.

[1] Gledaj čl. 71.

Digitized by Google

Postupne evolvente.

64. Za evolventu dane krivulje mogli bi opet na isti način tražiti evolventu, čim bi došli do krivulje, koju zovemo drugom evolventom dane krivulje Evolventa druge evolvente je treća evolventa itd.

Je li jednačba dane krivulje

$$p = f(\alpha),$$

je jednačba prve evolvente

$$p_{-1} = \int f(\alpha)\, d\alpha + C,$$

gdje bi za α imali staviti $\alpha_{-1} + \frac{\pi}{2}$. Jednačba druge evolvente je na isti način

$$p_{-2} = \iint f(\alpha)\, d\alpha^2 + C\alpha + C_1$$

gdje bi za α imali staviti $\alpha_{-2} + 2\,\frac{\pi}{2}$. Ovakim postupkom dobivamo za n tu evolventu

$$p_{-n} = \int^{(n)} f\left(\alpha_{-n} + n\,\frac{\pi}{2}\right) d\,\alpha_{-n} + \varphi(\alpha_{-n})$$

gdje je $\varphi(\alpha_{-n})$ algebraička racionalna cielistva funkcija $n-1$ ga stupnja promjenljivice α_{-n}. Gornju jednačbu mogli bi i pisati

$$p_{-n} = f^{(-n)}\left(\alpha_{-n} + n\,\frac{\pi}{2}\right) + \sum_{h=o}^{n-1} C_h \alpha^h,$$

gdje znače C_h povoljne konstante integracije, kojih značaj kod konstante integracije λ prve evolvente smo bili iztakli.

Iz prijašnje razvitbe je očito, kako bi postupali, kad bi krivulja bila dana jednačbom

$$R = \varphi(\alpha).$$

Za n tu evolventu bi našli

$$R_{-n} = \int^{(n)} f(\alpha)\, d\,\alpha + \sum_{h=o}^{n-1} C_h\, \alpha_h$$

gdje bi poslje obavljenih integracija imali staviti

$$\alpha = \alpha_{-n} + n\,\frac{\pi}{2}.$$

Da ovdje upotrebujemo svuda negativan index, tomu je razlog taj, da baš označimo obratan postupak prema onomu, kojim smo bili kod postupnih evolutah bili udarili. Jest prema tomu α-te evo-

Digitized by Google

od koje izlazimo, upoznajemo da *nožišta okomica na koju god tangentu logaritmičke spirale te na priredjene tangente evolutâ postupnih leže opet na logaritmičkoj spirali,* koja se nemjenja, samo se pookrene, ako od druge koje god tangente dane krivulje izadjemo.

Nu ujedno nalazimo iz jednačbe (3), da *k nekoj točki logaritmičke spirale priredjena središta krivosti $M^{(n)}$ postupnih evoluta opet na logaritmičkoj spirali leže.* Ovo izlazi već tim, da postoji (lik 25):

$$OM' = OM \cot V = a \,.\, OM$$
$$OM'' = OM' \cot V = a^2 OM$$
$$\cdots\cdots\cdots$$
$$OM^{(n)} = a^n \, OM.$$

67. Suvislost dane krivulje sa postupnimi evolutami može biti i dana sa relacijom:

$$\Phi\,(R, R', R'', \ldots R^{(n)}) = 0,$$

gdje je valja uzeti

$$R_n = \pm R^{(n)} = \pm \frac{d^n R}{d x^n},$$

te uzeti gornji ili dolnji proznak prema tomu li R_n rastučim R raste ili pada, radi li se za absolutnu vriednost polumjera krivosti.

Ako bi ta relacija bila linearna naime:

$$\sum_{n=0}^{n} a_n R_n = b,$$

je

$$\sum_{n=0}^{n} \varepsilon_n a_n \frac{d^n R_n}{d\alpha^n} = b,$$

gdje je $\varepsilon_n = \pm 1$. Rješitba je u ovom slučaju ovisna o integraciji linearne differencialne jednačbe sa stalnimi koeficienti n toga reda, ako ćemo resultat u obliku

$$R = \varphi\,(\alpha),$$

ili reda $(n+2)$ ga za resultat u tangencialnih surednicah u obliku

$$p = f\,(\alpha).$$

α) Ako bi na primjer bilo:

$$a R + R_2 = b, \qquad (1)$$

je $R_2 = \varepsilon \frac{d^2 R}{d x^2}$ te $\varepsilon = \pm 1$. Integracijom dobivamo za $\varepsilon = +1$:

$$R = \frac{b}{a^2} + c \sin \sqrt{a}\,(x - x_0)$$

te za $\varepsilon - 1$

$$R = \frac{b}{b^2} + b_1 e^{\alpha\sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha\sqrt{a}}.$$

Digitized by Google

Krivulje dane su u ovom slučaju (a je uzeto positivno, kad bi bil a negativno, zamjeni se prva rješitba sa drugom zamjeniv samo pro znak veličine b) istosmjerne krivulje epi- odnosno hipocikloide prema tomu li $|a| \lessgtr 1$ te ε sa a istoga proznaka. Jeli a obrat noga proznaka od ε, je tražena krivulja krivuljom istosmjernom spirala izraženih jednačbom

$$R = c_1 e^{\alpha \sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha \sqrt{a}}, \qquad (4$$

ili u tangencialnih surednicah:

$$p = A \sin \alpha + B \cos \alpha + \frac{c_1 e^{\alpha \sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha \sqrt{a}}}{1 + a}$$

tim u surednicah istosmjernih

$$x = A + \frac{c_1 e^{\alpha \sqrt{a}}}{1 + a} [\cos \alpha \sqrt{a} + \sin \alpha] - \frac{c_2 e^{\alpha \sqrt{a}}}{1 + a} [\cos \sqrt{a} - \sin \alpha$$

$$y = -B + \frac{c_1 e^{\alpha \sqrt{a}}}{1 + a} [\sin \alpha \sqrt{a} - \cos \alpha] - \frac{c_2 e^{\alpha \sqrt{a}}}{1 + a} [\sin \alpha \sqrt{a} + \cos \alpha$$

Promatrajmo slučaj $b = o$. Združeni polumjeri krivosti krivulje te njezine druge evolute su stalnom omjeru, te istosmjerni, t. j. krivulje (2) te (3) za $b = o$, te njihove druge evolute su krivulje slične te slično položene.

68. Relacija izmedju polumjeri krivosti postupnih evoluta ne treba biti linearna.

α) Tako na primjer možemo tražiti krivulju, kojoj je pridruženi polumjer krivosti evolute reciproki polumjera krivosti dane krivulje, ili što je isto, da trokut, koji stvaraju točka M krivulje te odgovarajuće točke M_1, te M_2 na prvoj te drugoj evoluti je stalne ploštine. Ovu relaciju izrazuje nama jednačba

$$RR_1 = a^2.$$

β) Mogli bi i tražiti krivulju, za koju je polumjer krivosti prve evolute geometrički sredik polumjera krivosti dane krivulje te njezine druge evolute u pridruženih točkah.

Relaciju ovu izrazuje jednačba

$$R_1^2 = R R_2.$$

Raste li kod zadnje zadaće ujedno R sa R_1 ili pada li, je:

$$R = b e^{\varepsilon a \alpha},$$

u drugom slučaju je

$$R = \sqrt{b + \varepsilon a \alpha},$$

Digitized by Google

gdje znači $\varepsilon = \pm 1$, prema tomu li R sa α raste ili pada. U ovom drugom slučaju dolazimo ujedno i na rješitbu s početka navedene zadaće.

γ) Ako bi izmedju R te R_1 postojala relacija

$$\frac{R^2}{a^2} + \frac{R_1^2}{b^2} = 1,$$

je

$$R = a \sin \frac{b}{a} (\alpha - \alpha_0),$$

te tražena krivulja je u ovom slučaju epi- odnosno hipocikloida, koja u slučaju za $a = b$ prielazi u običnu cikloidu[1].

Veličina α_0 je povoljna konstanta integracije, kojoj je znamen geometrički uvidljiv.

δ) Označmo as $M^{(h)}$ točku h te evolute pridruženu k točki M na danoj krivulji te ploštinu trokuta $M_h M_i M_k$ sa Δ_{hik}. Stavmo si sada zadaću naći krivulje, koje zadovoljavaju relaciji (lik 25)

$$\Delta_{123}^2 = \Delta_{012} \cdot \Delta_{234} . \tag{1}$$

Ovu relaciju možemo i radi

$$2\,\Delta_{012} = RR_1 , \quad 2\,\Delta_{123} = R_1 R_2 , \quad 2\,\Delta_{234} = R_2 R_3$$

pisati:

$$R_1 R_2 = R R_3 ,$$

dakle je:

$$\frac{R_1}{R} = \frac{R_3}{R_2} . \tag{2}$$

Nu valja za veličinu polumjera R_n n te evolute

$$R_n = \pm \frac{d^n R}{d\alpha^n},$$

dakle je u slučaju, valja li gornji proznak:

$$R_2 = a R \tag{3}$$

gdje smo sa a označili konstantu integracije.

Krivulje, koje zadovoljavaju ovoj integralnoj jednačbi[2] su

$$R = c \sin \sqrt{a}\,(\alpha - \alpha_0),$$

ili

$$R = c_1 e^{\alpha\sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha\sqrt{a}},$$

dakle epicikloide odnosno hipocikloide, te spirale izražene jednačbom drugom, koja obuhvaća logaritmičku spiralu kao poseban slučaj, ako ima jedna konstanta integracije vriednost ništice.

---

[1] Sravnaj I. dio pg. 57.

[2] Gledaj č. 67. α).

Digitized by Google

$$s = \frac{4(r+\rho)\rho}{r} \sin \frac{r}{r+2\rho}\alpha,$$

gdje je r polumjer čvrstoga te ρ polumjer valjajućega kruga, te

$$\frac{\rho}{r} = \frac{\varkappa - 1}{2} = m.$$

Zadnja dva oblička valjaju za epicikloidu i za hipocikloidu, samo u zadnjem slučaju bi imali uzeti ρ sa proznakom negativnim. Jednačbu ove epicikloide odnosno hipocikloide mogli bi namah pisati i u obliku

$$p = \frac{b\varkappa^2}{\varkappa^2 - 1} \sin \frac{\alpha}{\varkappa},$$

iz koje jednačbe namah opet sliedi[1]:

$$\frac{\rho}{r} = \frac{\varkappa - 1}{2} = m,$$

kao prije.

O krivuljah danih relacijom izmedju postupnimi evolutami.

66. Je li jednačba krivulje *(M)*:

$$p = f(\alpha),$$

je, kao što smo vidjeli, jednačba n-te evolute

$$p_n = p^{(n)} = f^{(n)}\left(\alpha_n - n\frac{\pi}{2}\right).$$

Dana li je sad relacija

$$\Phi(p_1\ p', p'' \ldots p^{(n)}) = o \qquad (1)$$

možemo tim i jednačbu krivulje naći, koju ova relacija karakterizira. Je li jednačba (1) linearna sa stalnimi koeficienti te prikraćena dakle:

$$\Phi = \sum_{h=n}^{o} a_h p^{(h)} = o,$$

je

$$p = \sum_{h=1}^{n} c_h e^{\lambda_h \alpha},$$

gdje su λ_h korieni jednačbe

$$\sum_{h=n}^{o} a_h \lambda^h = o.$$

Kako se mjena oblik integrala, ima li zadnja jednačba višestruki koren ili korjene kompleksne, je iz teorije integracije linearnih diferencialnih jednačba poznato.

[1] Gledaj I. dio pg. 36.

Digitized by Google

α) Na primjer, ako bi imali

$$ap + a_1 p' = o,$$

je

$$p = c e^{-\frac{a}{a_1}\alpha}.$$

Označimo li si p' sa p_1 kao okomicu na odgovarajuću tangentu evolute, je

$$ap'' + a_1 p_1'' = o,$$

dakle i

$$a(p + p'') + a_1 (p_1 + p_1'') = o,$$

t. j.

$$aR + a_1 R_1 = o, \qquad (1)$$

t. j. odgovarajući polumjeri krivosti su omjerni t. j. logaritmička spirala je slična[1] sa svojom evolutom.

Ako bi imali:

$$ap + a_1 p' = b,$$

je

$$p = b + c e^{-\frac{a}{a_1}\alpha}.$$

t. j. zadovoljavaju li okomite surednice p, $p' = p$ pridruženih tangenata krivulje te njezine evolute linearnoj jednačbi, je ta krivulja istosmjerna krivulja logaritmičke spirale.

β) Ako bi imali relaciju

$$pp' = \frac{a^2}{2}, \qquad (1)$$

koja nama izrazuje da trokut OM_1N_1 ima stalnu ploštinu a^2, je

$$p^2 = a^2\alpha + \lambda \qquad (2)$$

Nožištnica ove krivulje je

$$r^2 = a^2\theta + \lambda_1, \qquad (3)$$

gdje smo stavili

$$\lambda_1 = \lambda + \pi a^2.$$

Nožištnica tražene krivulje je dakle konchoida paraboličke spirale

$$r^2 = a^2\theta,$$

dakle je tražena krivulja (2) negativna nožištnica konchoide paraboličke spirale.

γ) Ako bi imali relaciju

$$p'^2 = pp'',$$

koja nama kaže da točka M te ovoj točki pridružena nožišta N_1, N_2: tangenata prve te druge evolute stvaraju u N_1 pravokutan trokut, je

$$p = b e^{a\alpha}, \qquad (2)$$

gdje su b, te a konstante integracije.

[1] Gledaj čl. 71.

Digitized by Google

Za ovu krivulju valja

$$x_2 = a\,x + a_1 x$$
$$y_2 = a\,y + a_1 y_1. \tag{4}$$

Za ove krivulje valja

$$R_2 = a\,R + a_1\,R_1 \tag{5}$$

dalje je[1]

$$s_1 = a\,s + a_1\,s_1, \tag{6}$$

gdje je značaj oznake svuda uvidljiv.

---

[1] Ovu zadnju relaciju za slučaj $a = 1$, $a_1 = -1$ navadja *Bertrand* u svojem: Traité de calcul differentiel bez dokaza. Taj je podao dr. *Em. Weyr* u II. Zpráva jednoty českých mathematiků. 1870. Zadaća ova glasi na spomenutom mjestu ovako: „Dvie krivulje $F(x, y) = o$, $f(\xi, \eta) = o$ su u istoj ravnini. Spojimo li ovake točke tih krivulja, kojih su tangente istosmjerne, te povućemo li čvrstom točkom ravnine duljine jednake te istosmjerne k onim spojnicam, izpuni nama krajna točka tih duljina novu krivulju $\varphi(u, v) = o$, te luk njezin jednak je sbroju ili razlici odgovarajućih lukova danih krivulja".

Prikraćen dokaz Weyra je sliedeći: Radi

$$u = x - \xi, \quad v = y = \eta,$$

te

$$dy = \operatorname{tg}\alpha \,.\, dx, \quad d\eta = \operatorname{tg}\alpha \,.\, d\xi,$$

je takodjer $dv = tg\,\alpha\, du$. Nadalje je označimo li sa s, σ lukovi danih krivulja te w luk izvedene krivulje, je $ds = dx\sqrt{1 + \operatorname{tg}^2\alpha}$, slično za $d\sigma$ te dw, te iz oblika tih izraza za diferenciale lukova sliedi dokaz poučke neposredno. Nu gornji dokaz je očito jednostavniji, nego ovaj ovdje, koji sam u znatno prikraćen ovdje naveo.

Ovu zadaću navadja i Frenet pg. 237 u svojem „Recueil d'exercises sur le calcul infinitesimal", 3. ed. 1873

Zanimivo je shvaćanje *E. Prouhet-ovo* (u njegovom izdanju „*Char. Sturma*" Cours d'analyse 1873 II. dio pg. 379 Note V.) ove zadaće, koju bez dokaza navadja:

Jesu li AB te A'B' dva istosmjerna pravca, te a, b točke na pravcih AA', BB' uz uvjet da je (lik 26):

$$\frac{Aa}{A'a} = \frac{Bb}{B'b} = \frac{m}{n},$$

je

$$ab = \frac{n\,AB - m\,A'B'}{n - m}.$$

Uzimamo li AB, te A'B' absolutno, treba prihvatiti dolnji proznak, ako je A'B' sa AB istosmjerno u obratnom smislu. Prouhet pogrešno navadja $ab = \frac{n\,AB + m\,A'B'}{m + n}$ kako se ovo iz mojega dokaza vidi. Radi s A'B' a $\sim \Delta$ AMa je ako $x = \frac{m}{n}$ stavimo, $AM = x\,A'B' = NB$. Dalje usljed konstrukcije točaka *a, b,* je $ab \parallel AB$, te $MB = AB - AM = AB - x\,A'B'$.

Digitized by Google

od koje izlazimo, upoznajemo da *nožišta okomica na koju god tangentu logaritmičke spirale te na priredjene tangente evolutâ postupnih leže opet na logaritmičkoj spirali,* koja se nemjenja, samo se pokrene, ako od druge koje god tangente dane krivulje izadjemo.

Nu ujedno nalazimo iz jednačbe (3), da *k nekoj točki logaritmičke spirale priredjena središta krivosti* $M^{(n)}$ *postupnih evoluta opet na logaritmičkoj spirali leže.* Ovo izlazi već tim, da postoji (lik 25):

$$OM' = OM \cot V = a \,.\, OM$$
$$OM'' = OM' \cot V = a^2 OM$$
$$\cdots\cdots\cdots$$
$$OM^{(n)} = a^n \, OM.$$

67. Suvislost dane krivulje sa postupnimi evolutami može biti i dana sa relacijom:

$$\Phi (R, R', R'', \ldots R^{(n)}) = 0,$$

gdje je valja uzeti

$$R_n = \pm R^{(n)} = \pm \frac{d^n R}{d x^n},$$

te uzeti gornji ili dolnji proznak prema tomu li R_n rastučim R raste ili pada, radi li se za absolutnu vriednost polumjera krivosti.

Ako bi ta relacija bila linearna naime:

$$\sum_{n=0}^{n} a_n R_n = b,$$

je

$$\sum_{n=0}^{n} \varepsilon_n a_n \frac{d^n R_n}{d x^n} = b,$$

gdje je $\varepsilon_n = \pm 1$. Rješitba je u ovom slučaju ovisna o integraciji linearne differencialne jednačbe sa stalnimi koeficienti n toga reda, ako ćemo resultat u obliku

$$R = \varphi (x),$$

ili reda $(n+2)$ ga za resultat u tangencialnih surednicah u obliku

$$p = f (x).$$

α) Ako bi na primjer bilo:

$$a R + R_2 = b, \qquad (1)$$

je $R_2 = \varepsilon \frac{d^2 R}{d x^2}$ te $\varepsilon = \pm 1$. Integracijom dobivamo za $\varepsilon = +1$:

$$R = \frac{b}{a^2} + c \sin \sqrt{a} \, (x - x_0)$$

te za $\varepsilon - 1$

$$R = \frac{b}{b^2} + b_1 e^{x\sqrt{a}} + c_2 e^{x\sqrt{a}}.$$

Digitized by Google

Krivulje dane su u ovom slučaju (a je uzeto positivno, kad bi bilo a negativno, zamjeni se prva rješitba sa drugom zamjeniv samo proznak veličine b) istosmjerne krivulje epi- odnosno hipocikloide, prema tomu li $|a| \lessgtr 1$ te ε sa a istoga proznaka. Jeli a obratnoga proznaka od ε, je tražena krivulja krivuljom istosmjernom spirala izraženih jednačbom

$$R = c_1 e^{\alpha\sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha\sqrt{a}}, \qquad (4)$$

ili u tangencialnih surednicah:

$$p = A\sin\alpha + B\cos\alpha + \frac{c_1 e^{\alpha\sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha\sqrt{a}}}{1+a}$$

tim u surednicah istosmjernih

$$x = A + \frac{c_1 e^{\alpha\sqrt{a}}}{1+a}[\cos\alpha\sqrt{a} + \sin\alpha] - \frac{c_2 e^{\alpha\sqrt{a}}}{1+a}[\cos\sqrt{a} - \sin\alpha]$$

$$y = -B + \frac{c_1 e^{\alpha\sqrt{a}}}{1+a}[\sin\alpha\sqrt{a} - \cos\alpha] - \frac{c_2 e^{\alpha\sqrt{a}}}{1+a}[\sin\alpha\sqrt{a} + \cos\alpha].$$

Promatrajmo slučaj $b = o$. Sdruženi polumjeri krivosti krivulje te njezine druge evolute su stalnom omjeru, te istosmjerni, t. j. krivulje (2) te (3) za $b = o$, te njihove druge evolute su krivulje slične te slično položene.

68. Relacija izmedju polumjeri krivosti postupnih evoluta netreba biti linearna.

α) Tako na primjer možemo tražiti krivulju, kojoj je pridruženi polumjer krivosti evolute reciproki polumjera krivosti dane krivulje, ili što je isto, da trokut, koji stvaraju točka M krivulje te odgovarajuće točke M_1, te M_2 na prvoj te drugoj evoluti je stalne ploštine. Ovu relaciju izrazuje nama jednačba

$$RR_1 = a^2.$$

β) Mogli bi i tražiti krivulju, za koju je polumjer krivosti prve evolute geometrički sredik polumjera krivosti dane krivulje te njezine druge evolute u pridruženih točkah.

Relaciju ovu izrazuje jednačba

$$R_1^2 = R\,R_2.$$

Raste li kod zadnje zadaće ujedno R sa R_1 ili pada li, je:

$$R = b\,e^{\varepsilon a\alpha},$$

u drugom slučaju je

$$R = \sqrt{b + \varepsilon a\alpha},$$

Digitized by Google

gdje znači $\varepsilon = \pm 1$, prema tomu li R sa α raste ili pada. U ovom drugom slučaju dolazimo ujedno i na rješitbu s početka navedene zadaće.

γ) Ako bi izmedju R te R_1 postojala relacija

$$\frac{R^2}{a^2} + \frac{R_1^2}{b^2} = 1,$$

je

$$R = a \sin \frac{b}{a} (\alpha - \alpha_0),$$

te tražena krivulja je u ovom slučaju epi- odnosno hipocikloida, koja u slučaju za $a = b$ prielazi u običnu cikloidu[1].

Veličina α_0 je povoljna konstanta integracije, kojoj je znamen geometrički uvidljiv.

δ) Označmo as $M^{(h)}$ točku h te evolute pridruženu k točki M na danoj krivulji te ploštinu trokuta $M_h M_i M_k$ sa Δ_{hik}. Stavmo si sada zadaću naći krivulje, koje zadovoljavaju relaciji (lik 25)

$$\Delta_{123}^2 = \Delta_{012} \cdot \Delta_{234} . \qquad (1)$$

Ovu relaciju možemo i radi

$$2\,\Delta_{012} = RR_1, \quad 2\,\Delta_{123} = R_1 R_2, \quad 2\,\Delta_{234} = R_2 R_3$$

pisati:

$$R_1 R_2 = R R_3,$$

dakle je:

$$\frac{R_1}{R} = \frac{R_3}{R_2}. \qquad (2)$$

Nu valja za veličinu polumjera R_n n te evolute

$$R_n = \pm \frac{d^n R}{d\alpha^n},$$

dakle je u slučaju, valja li gornji proznak:

$$R_2 = a R \qquad (3)$$

gdje smo sa a označili konstantu integracije.

Krivulje, koje zadovoljavaju ovoj integralnoj jednačbi[2] su

$$R = c \sin \sqrt{a}\,(\alpha - \alpha_0),$$

ili

$$R = c_1 e^{\alpha\sqrt{a}} + c_2 e^{\alpha\sqrt{a}},$$

dakle epicikloide odnosno hipocikloide, te spirale izražene jednačbom drugom, koja obuhvaća logaritmičku spiralu kao poseban slučaj, ako ima jedna konstanta integracije vriednost ništice.

---

[1] Sravnaj I. dio pg. 57.
[2] Gledaj č. 67. α).

Digitized by Google

koja nama sličnost danih dvijuh krivulja izrazuje, dane li R_1 te R kao funkcije kuta α. Gornju jednačbu možemo naime pisati

$$(p_1'' - np'') + (p_1 - np) = o,$$

dakle je:

$$p_1 - np = c_1 \cos\alpha + c_2 \sin\alpha. \qquad (6)$$

Sravnimo sad jednačbu (6) sa jednačbom (5), dobivamo

$$x_o = \frac{c_2}{1-n}$$

$$y_o = -\frac{c_1}{1-n}.$$

Veličine c_1, c_2 su povoljne konstante integracije.

Posebnim vriednostima tih konstanta odgovara posebno sasma opredjeljeno središte sličnosti; obratno možemo si svaku točku u ravnini dvijuh sličnih krivuljah iztaknuti kao središte krivosti, ako sgodno jednu od tih krivulja pomaknemo.

73. Sad bi mogli tražiti krivulju, koja je sa svojom evolutom slična. Budi

$$p = f(\alpha)$$

jednačba dane krivulje, te tim

$$p_1 = f'\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba evolute. Okrenemo li evolutu oko pola za $\frac{\pi}{2}$, dobit ćemo za jednačbu evolute

$$\bar{p}_1 = f'(\alpha) = p'.$$

Iz uvjeta sličnosti

$$\bar{p}_1 = np = p'$$

dobivamo

$$p = a e^{n\alpha}.$$

Jest dakle tražena krivulja logaritmičke spirale. Ta je logaritmička spirala slična te slično položena sa svojom evolutom ma kako god pokrenutom oko pola, jer je

$$\bar{p}_1 = a e^{n(\alpha+\alpha_o)} = n a e^{n\alpha_o} e^{n\alpha}$$

pa tim je:

$$p_1 = n e^{n\alpha_o} p.$$

Je li u jednom položaju omjer sličnosti n, naraste, ako za α_o evolutu pokrenemo, omjer sličnosti $e^{n\alpha_o}$ puti, a sličan položaj se nemjenja.

Uzmimo kardioidu kao drugi primjer, kojoj je jednačba

$$p = a \sin\frac{\alpha}{3}.$$

Digitized by Google

Jednačba evolute je

$$p_1 = \frac{a}{3} \cos \frac{\alpha_1 - \frac{\pi}{2}}{3}.$$

Okrenemo li evolutu za kut ε, imat ćemo

$$\bar{p}_1 = \frac{a}{3} \cos \frac{\alpha_1 - \frac{\pi}{2} + \varepsilon}{3};$$

Za $\varepsilon = -\pi$ je

$$\bar{p}_1 = \frac{a}{2} \sin \frac{\alpha_1}{3},$$

dakle je

$$\bar{p}_1 = \frac{1}{3} p.$$

Iz ove razvitbe se vidi, da je evoluta kardioide opet kardioida, za koju iznaša polumjer temeljnoga kruga trećinu polumjera temeljnoga kruga dane kardioide; u sličan položaj svedemo evolutu ovdje sa danom krivuljom okretom za 180°.

Budi još navedena cikloida obična, kojoj je jednačba

$$p = 2a\alpha \sin \alpha$$

$$p_1 = f'\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right) = 2a\left(-\cos\alpha + [\alpha - \frac{\pi}{3}] \sin\alpha\right),$$

dakle je:

$$p_1 = -2a\cos\alpha - \pi a \sin\alpha + 2a\alpha\sin\alpha.$$

Pomaknemo li evolutu za $+\pi a$ u smislu osi X, te za $-2a$ u smislu osi Y, predje $\bar{p}_1$ u $\bar{\bar{p}}_1$ naime:

$$\bar{\bar{p}}_1 = 2a\alpha\sin\alpha,$$

pa tim je:

$$\bar{\bar{p}}_1 = p.$$

Evoluta cikloide obične je dakle kongruentna[1] sa cikloidom danom (omjer sličnosti = 1), samo pomaknuta u svojoj ravnini.

Iz čitave razvitbe se vidi, kako jednostavno možemo upotriebiti koordinata tangencialnih p, α na iztraživanje vlastitosti krivulja, te za riešitbu mnogih problema. Kaustičke krivulje promatrati u ovih koordinatih ostavljamo si za sliedeću razpravu.

[1] Gledaj § 58.

Digitized by Google

Sadržaj II. diela.

Strana

Nožištnice: definicija nožištnice (1), vlastitost $V = V_1$(2), jednačba nožištnice u tangencialnih (3), u polarnih (4) surednicah. Primjeri (5). Neke vlastitosti nožištnicah (6) rektifikacija (7—8), kvadratura (9—10) nožištnicah. Upliv pola na ploštinu nožištnice (11). O polu najmanje nožištnice (12—13). Postupne nožištnice (14—21). Dalnje vlastitosti postupnih nožištnica (21—24). Rektifikacija (25—26), kvadratura (27) *n* te nožištnice . . . . . 79—114

Negativne nožištnice (28—32) . . . . . 115—120

Kosokutne nožištnice (33—34) . . . . . 120—123

Krivulje izvedene inversijom (35) . . . . . 123—125

O krivuljah polarno-reciprokih (36—37) . . . . . 125—127

Ravnalice, suvislost ravnalice sa nožištnicom (38—39), *n* ta ravnalica positivna te negativna (40) . . . . 128—132

Istosmjerne krivulje (41—43), rektifikacija (44—46), kvadratura (47) istosmjernih krivulja. Ploština opisana polumjerom krivosti (48) . . . . . 132—141

O krivuljah obuhvaćajućih istosmjerne krivulje kao poseban slučaj (49—51) . . . . . 141—144

O evolutah (52—55); kvadratura evolute (56—58). O postupnih evolutah (59—61) . . . . . 144—157

O evolventah (62—63); postupne evolvente (64) . . . 157—163

Teorem Bernoulli-Whewell (65) . . . . . 163—166

O krivuljah danih relacijom izmedju postupnimi evolutami (66—68) . . . . . 166—173

O krivuljah sastavljenih (69—73) . . . . . 173—179

Digitized by Google

Remarques sur la théorie de l' involution.

PAR LE DR. C. LE PAIGE.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. lipnja 1885.

Jusqu'ici la théorie de l'involution a été étudiée, en général, sur des groupes d'éléments représentés à l' aide de figures unicursales à *une* dimension; par excemple, on a considéré des groupes de points d'une droite ou d'un courbe, les tangentes d'une courbe, les plans tangents d'une développable. Cette théorie, ainsi envisagée, a reçu de nos jours une extension fort considérable.

Une première généralisation, dans un cas particulier, est due à *M. Poudra,* géomètre connu par quelques travaux estimables et par son édition des oeuvres de Desargues. Cependant peu d'applications furent faites de sa théorie: seul, Mr. *Picquet* semble l'avoir employée à la solution d'un problème intéressant.

On pourrait trouver des traces d'idées analogues dans plusieurs écrits récents: cependant personne ne paraît avoir fait connaître une théorie générale des involutions dans un espace à plus d'une dimension avant deux jeunes géomètres tchèques: *M M. J—S.* et *M—N. Vaněček.* Dans un travail présenté en 1884 à l' Académie des Sciences de Paris, ils avaient déjà exposé leurs idées fondamentales; ils les ont développées avec quelque détail dans diverses communications insérées aux Comptes-Rendus de la même Académie. Nous avons lieu d'espérer qu'ils tireront prochainement un grand parti de cette idée féconde.

On peut observer que le caractère fondamental des relations involutives est la propriété, que possèdent les éléments de chaque groupe de pouvoir se substituer les uns aux autres sans altérer le groupe. C' est avec ce caractère que se présentent les transformations involutives de Mr. Cremona, les collinéations et les réciprocités involutives.

Il semble donc que l'on pourrait, d'uno manière tout-à-fait, générale, définir les involutions de la manière suivante:

Digitized by Google

Des groupes d'éléments, dans une variété à un nombre quelconque de dimensions, forment une involution du n *ordre et du* k *rang, lorsque des groupes de* n *éléments, en nombre fini ou infini, déterminés par* k *de ces éléments, sont tels que chaque groupe continue à jouir des mêmes propriétés lorsque l'on choisit arbitrairement* k *éléments déterminatifs parmi les* n *du groupe.*

Nous n'avons pas le temps de développer cette idée actuellement et nous nous bornerons, pour l'éclaircir, à une simple indication.

Supposons, par exemple, que l'on se donne, dans un plan, une cubique C_3 et que l'on détermine des groupes de points A_1 A_2 A_3 tels que la polaire mixte de A_1, A_2 passe par troisième point A_3.

Ces groupes A_1 A_2 A_3 forment une I_2^3 plane.

Nous voyons déjà ici qu'il existe une infinité de groupes A_1 A_2 A_3 déterminés par les deux éléments A_1 A_2, car tous les points de la polaire mixte de A_1, A_2 peuvent être pris comme point A_3.

Il est de plus visible que si nous déterminons un de ces groupes A_1 A_2 A_3, nous pourrons prendre comme éléments caractéristiques A_2 A_3 sans que A_1 A_2 A_3 cesse d'être un groupe de l'involution.

Les conditions qui sont contenues dans la définition se trouvent ici parfaitement justifiées.

Nous voyons tout d'abord que les groupes rectilignes d'une pareille I_2^3 forment une I_2^3 première dimension.

Analytiquement une pareille I_2^3 pourra être définie par une forme ternaire triliréaire symétrique

$$F = a_x\, a_y\, a_z = 0.$$

Les éléments triples d'une pareille involution sont donnés par l'équation

$$C_3 \quad a_x^3 = 0$$

c'est-à-dire sont les points de la courbe C_3.

Nous savons le rôle important que jouent les éléments neutres dans une involution rectiligne I_2^3; nous retrouvons ces mêmes éléments dans l'involution plane. Il se peut, en effet, que les deux éléments A_1 A_2 laissent indéterminée leur polaire mixte et, par conséquent, que les groupes A_1 A_2 A_3 déterminés par deux éléments A_1 A_2 ne soient plus en nombre simplement infini, mais doublement infini.

Un calcul extrêmement simple nous montre que les points A_1 A_2 jouissant de cette propriété sont les points conjugués de la hessienne de C_3.

Digitized by Google

Parmi ces groupes il en est qui sont à la fois groupes neutres et groupes triples: ce sont les points d'inflexion de la courbe.

L'involution, d'ailleurs, pourrait être définie indépendamment de la courbe.

Il n'existe qu'une seule espéce d'involution I_2^3 rectiligne, au contraire, nous aurons deux I_2^3 planes.

Dans la première les groupes caractérisés par deux éléments A_1 A_2, sont en nombre infini; dans la seconde, il n' existe, en général, qu'un groupe déterminé par deux éléments.

Ces groupes senont caractérisés par deux équations

$$a_x\ a_y\ a_z = 0$$
$$b_x\ b_y\ b_z = 0.$$

Les groupes rectilignes d'une I_2^3 de 2. espéce forment une I_1^3.

Il est facile de voir que nous pourrons généraliser ces idées et considérer les éléments appartenant à des espaces différents.

Ainsi les équations

$$a_x\ a_y'\ a_z'' = 0$$

et

$$a_x\ a_y'\ a_z'' = 0$$
$$b_x\ b_y'\ b_z'' = 0,$$

definiraient des II_2^3 de première et de seconde espèce.

La seconde sera particulièrement interessante en ce qu'elle répondra à un problème particulier de géométrie descriptive qui a déjà été traité synthétiquement.

En effet, à chaque groupe de deux points situés dans deux plans différents correspondra un seul point, d'un troisième plan.

Nous espérons pouvoir développer prochainement ces concidérations. Pour le moment, nous n'avions en vu que de faire connaître le point de départ de certaines recherches que nous nous proposons de poursuivre dès que le temps nous le permettra.

Liege 29. avril 1885.

Digitized by Google

koja nama sličnost danih dvijuh krivulja izrazuje, dane li R_1 te R kao funkcije kuta α. Gornju jednačbu možemo naime pisati

$$(p_1'' - np'') + (p_1 - np) = o,$$

dakle je:

$$p_1 - np = c_1 \cos\alpha + c_2 \sin\alpha. \qquad (6)$$

Sravnimo sad jednačbu (6) sa jednačbom (5), dobivamo

$$x_o = \frac{c_2}{1-n}$$

$$y_o = -\frac{c_1}{1-n}.$$

Veličine c_1, c_2 su povoljne konstante integracije.

Posebnim vriednostima tih konstanta odgovara posebno sasma opredjeljeno središte sličnosti; obratno možemo si svaku točku u ravnini dvijuh sličnih krivuljah iztaknuti kao središte krivosti, ako sgodno jednu od tih krivulja pomaknemo.

73. Sad bi mogli tražiti krivulju, koja je sa svojom evolutom slična. Budi

$$p = f(\alpha)$$

jednačba dane krivulje, te tim

$$p_1 = f'\left(\alpha - \frac{\pi}{2}\right)$$

jednačba evolute. Okrenemo li evolutu oko pola za $\frac{\pi}{2}$, dobit ćemo za jednačbu evolute

$$\bar{p}_1 = f'(\alpha) = p'.$$

Iz uvjeta sličnosti

$$\bar{p}_1 = np = p'$$

dobivamo

$$p = a\, e^{n\alpha}.$$

Jest dakle tražena krivulja logaritmičke spirale. Ta je logaritmička spirala slična te slično položena sa svojom evolutom ma kako god pokrenutom oko pola, jer je

$$\bar{p}_1 = a\, e^{n(\alpha+\alpha_o)} = na\, e^{n\alpha_o} e^{n\alpha}$$

pa tim je:

$$p_1 = n\, e^{n\alpha_o} p.$$

Je li u jednom položaju omjer sličnosti n, naraste, ako za α_o evolutu pokrenemo, omjer sličnosti $e^{n\alpha_o}$ puti, a sličan položaj se nemjenja.

Uzmimo kardioidu kao drugi primjer, kojoj je jednačba

$$p = a \sin\frac{\alpha}{3}.$$

Digitized by Google

pine od n elemenata u broju konačnom ili bezkonačno, opredjeljene sa x od tih elemenata te vlastitosti, da svakoj skupini pripadaju iste vlastitosti, izaberemo li po volji x elemenata temeljnjih (opredjeljućih) izmedju n elemenata skupine.

Neimamo za sada vremena, da bi sbilja razvili ovu misao, te ćemo se ograničiti na jednostavno naznačenje, da ju razjasnimo.

Predpostavimo na primjer, da bi bila dana u ravnini krivulja trećega stupnja C_3, te da bi opredjelili skupine točaka A_1, A_2, A_3 ovako, da bi druga smiešana polara točaka A_1, A_2 prolazili točkom A_3.

Ovake skupine A_1, A_2, A_3 stvaraju I_2^3 ravnu.

Ovdje već vidimo, da postoji bezkonačno mnogo skupina A_1, A_2, A_3, od kojih je svaka dvima elementima A_1 A_2 skupine opredjena, budući da svaka točka druge polare smiešane točaka A_1 A_2 se može uzeti za točku A_3.

Osim toga se vidi, da, opredjeljimo li jednu od skupina $A_1A_2A_3$, možemo uzeti za elemente karakterističke A_2 A_3 te da tim A_1, A_2, A_3 neprestaje biti skupina involucije.

Uvjetima, koje sadržaje definicija, zadovoljava se ovdje posvema.

Uvidjamo namah, da skupine pravčaste ovake I_2^3 stvaraju I_2^3 prvoga razmjeja.

Analitički možemo ovaku I_2^3 izraziti formom ternernom trililearnom te simetričkom

$$F = a_x\, a_y\, a_z = 0.$$

Trostruki elementi ovake involucije dani su jednačbom

$$C_3 = a_x^3 = 0$$

t. j. su točke krivulje C_3.

Znademo ulogu, koju igraju elementi neutralni u involuciji pravčastoj I_2^3; nalazimo iste elemente u involuciji ravnoj. Može se sbilja zbiti, da oba elementa A_1, A_2 pušćaju neopredjeljenu svoju drugu polaru smiešanu, pa tim skupine A_1 A_2 A_3 opredjeljene dvima elementima A_1 A_2, da nisu više u broju jednostavno bezkonačnom, nego u dvostruko bezkonačnom.

Račun veoma jednostavan nama pokazuje, da točke A_1 A_2 spomenute vlastitosti su združene točke Hessiane krivulje C_3.

Medju ovimi skupinami nalaze se skupine, koje su ujedno skupine neutralne i skupine trostruke: ove su obratišta krivulje. Involucija u ostalom može se definirati neovisno o krivulji.

Nepostoji više nego jedina vrst involucije I_2^3 pravčaste, nu obratno imamo dvie I_2^3 ravne.

Digitized by Google

U prvoj je broj skupina karakteriziranih elementi A_1 A_2 beskonačno velik; u drugoj neexistira u obće nego samo jedna skupina opredjeljena dvima elementi.

Ove skupine karakterizuju sliedeće dvie jednačbe

$$a_x\ a_y\ a_z = 0$$

$$b_x\ b_y\ b_z = 0.$$

Skupine pravčaste od I_2^3 druge vrsti stvaraju I_1^3.

Ovako bi jednačbe

$$a_x\ a_y'\ a_z'' = 0$$

te

$$a_x\ b_y'\ a_z'' = 0$$

$$b_x\ b_y'\ b_z'' = 0$$

opredjeliti H_2^3 prve te druge vrsti.

Druga vrst biti će napose zanimiva u tom, da odgovara na posebni problem geometrije deskriptivne, koji je već obradjen sintetički.

Sbilja k svakoj skupini dvijuh točaka, ležećih u dvijuh različitih ravninah odgovarat će samo jedina točka u ravnini trećoj.

Nadamo se, da budemo mogli razviti kašnje ova promatranja. Za trenutat imali smo samo na umu pokazati neka izlazišta stanovitih iztraživanja, koja ćemo nastaviti, u koliko vrieme nama to dopusti.

Digitized by Google

Remarques sur la théorie de l' involution.

PAR LE DR. C. LE PAIGE.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. lipnja 1885.

Jusqu'ici la théorie de l'involution a été étudiée, en général, sur des groupes d'éléments représentés à l' aide de figures unicursales à *une* dimension; par excemple, on a considéré des groupes de points d'une droite ou d'un courbe, les tangentes d'une courbe, les plans tangents d'une développable. Cette théorie, ainsi envisagée, a reçu de nos jours une extension fort considérable.

Une première généralisation, dans un cas particulier, est due à *M. Poudra,* géomètre connu par quelques travaux estimables et par son édition des oeuvres de Desargues. Cependant peu d'applications furent faites de sa théorie: seul, Mr. *Picquet* semble l'avoir employée à la solution d'un problème intéressant.

On pourrait trouver des traces d'idées analogues dans plusieurs écrits récents: cependant personne ne paraît avoir fait connaître une théorie générale des involutions dans un espace à plus d'une dimension avant deux jeunes géomètres tchèques: *M M. J—S.* et *M—N. Vaněček.* Dans un travail présenté en 1884 à l' Académie des Sciences de Paris, ils avaient déjà exposé leurs idées fondamentales; ils les ont développées avec quelque détail dans diverses communications insérées aux Comptes-Rendus de la même Académie. Nous avons lieu d'espérer qu'ils tireront prochainement un grand parti de cette idée féconde.

On peut observer que le caractère fondamental des relations involutives est la propriété, que possèdent les éléments de chaque groupe de pouvoir se substituer les uns aux autres sans altérer le groupe. C' est avec ce caractère que se présentent les transformations involutives de Mr. Cremona, les collinéations et les réciprocités involutives.

Il semble donc que l'on pourrait, d'une manière tout-à-fait, générale, définir les involutions de la manière suivante:

*

Digitized by Google

Des groupes d'éléments, dans une variété à un nombre quelconque de dimensions, forment une involution du n ordre et du k rang, lorsque des groupes de n éléments, en nombre fini ou infini, déterminés par k de ces éléments, sont tels que chaque groupe continue à jouir des mêmes propriétés lorsque l'on choisit arbitrairement k éléments déterminatifs parmi les n du groupe.

Nous n'avons pas le temps de développer cette idée actuellement, et nous nous bornerons, pour l'éclaircir, à une simple indication.

Supposons, par exemple, que l'on se donne, dans un plan, une cubique C_3 et que l'on détermine des groupes de points A_1 A_2 A_3 tels que la polaire mixte de A_1, A_2 passe par troisième point A_3.

Ces groupes A_1 A_2 A_3 forment une I_2^3 plane.

Nous voyons déjà ici qu'il existe une infinité de groupes A_1 A_2 A_3 déterminés par les deux éléments A_1 A_2, car tous les points, de la polaire mixte de A_1, A_2 peuvent être pris comme point A_3.

Il est de plus visible que si nous déterminons un de ces groupes A_1 A_2 A_3, nous pourrons prendre comme éléments caractéristiques A_2 A_3 sans que A_1 A_2 A_3 cesse d'être un groupe de l'involution.

Les conditions qui sont contenues dans la définition se trouvent ici parfaitement justifiées.

Nous voyons tout d'abord que les groupes rectilignes d'une pareille I_2^3 forment une I_2^3 première dimension.

Analytiquement une pareille I_2^3 pourra être définie par une forme ternaire triliréaire symétrique

$$F = a_x\ a_y\ a_z = 0.$$

Les éléments triples d'une pareille involution sont donnés par l'équation

$$C_3 = a_x^3 = 0$$

c'est-à-dire sont les points de la courbe C_3.

Nous savons le rôle important que jouent les éléments neutres dans une involution rectiligne I_2^3; nous retrouvous ces mêmes éléments dans l'involution plane. Il se peut, en effet, que les deux éléments A_1 A_2 laissent indéterminée leur polaire mixte et, par conséquent, que les groupes A_1 A_2 A_3 déterminés par deux éléments A_1 A_2 ne soient plus en nombre simplement infini, mais doublement infini.

Un calcul extrêmement simple nous montre que les points A_1 A_2 jouinant de cette propriété sont les points conjugués de la hessienne de C_3.

Digitized by Google

raztvara se najme u C_{10} $H_{16}O$ i C_2H_4O, a posljednje okisuje se u oxalovu kiselinu. *Schwarz* nadovezuje jošte, kako se dade razjasniti pojav smolastih stvarih uplivom vrijuće lužine, te postanak slučenine $C_6H_{10}O$, kao što i djelovanje koncentrovane sumporne kiseline i fosforova peterokisa.

Najnovija radnja oko produktah destilacije sladora sa vapnom (1 : 3) potiče od *Benedikta*[1]. *Benedikt* dobi uz velike množine plina aceton, *Fremy-jev* metaceton ($C_6H_{10}O$, 84°), potonjemu je i gustoću para ustanovio, te napokon tekućinu vrijuću kod 208°—210°, za koju se iz analize i gustoće para odvadja sastav $C_9H_{14}O$ (isoforon). Ciela velika partija 100°—190° nije po *Benediktu* ništa drugoga, nego smjesa metacetona sa foronom. *Benedikt* scieni, da se prvobitno stvara aceton, a uplivom vapna na aceton da postaju, kao sekundarni odnosno terciarni produkti, metaceton i foron.

Za metaceton veli *Benedikt,* da je izomeran za mesitilovim kisom, nu razlikuje se od potonjega vrelištem i mirisom. Nadalje veli, da se metaceton ne slučuje sa $NaHSO_3$, da se sa PCl_5 raztvara u crno smedje gusto ulje, koje se destilaciom raztvara uz proizvadjanje velike množine HCl.

Kako vidimo, imademo pred sobom četiri iztraživatelja. Svi se u tom osim Favre-a slažu, da se medju produkti suhe destilacije sladora sa vapnom nalazi u vodi topka slučenina aceton. U vodi netopko ulje sastoji se po *Fremy-u* od metacetona kipućega kod 84°, što ga dobi *Benedikt,* a *Gottlieb* i *Favre* ga takodjer navadjaju. Po *Schwarzu* pako sastoji se to ulje od cieloga reda homolognih slučenina od občenite formule $C_nH_{2n-6}O_3$. Napokon izolovao je *Benedikt* još slučeninu $C_9H_{14}O$, izomernu sa foronom i camfrenom, kako sam veli, dakle izoforon, pod kojim ga imenom nalazimo u *Beilsteinu* (Handbuch der org. Ch. 1883, 382).

Kako su ti resultati različiti, tako su ne suglasna data i o svojstvih tih različitih produkta. S toga sam po savjetu prof. i predstojnika kemičkoga zavoda dr. *Janečka* još jednom uzeo na iztraživanje produkte suhe destilacije škroba sa vapnom.

Fremy navadja, da slador, škrob, smola i guma daju iste produkte.

Ja sam uzeo *škrob;* taj sadržavaše 14·81% higroskopične vode i 0.177% pepela. Upotrebljeno vapno dobiveno paljenjem bieloga mramora sadržavaše još 2% CO_2.

[1] Ann. Ch. Pharm. 162, 303.

Digitized by Google

Opazke k teoriji involucije.

NAPISAO DR. CH. LE PAIGE.

Dosada bila je teorija involucije promatrana u obće na skupinah elemenata pojavljajućih se na likovih unikurzalnih *jednoga* razmjera; tako su na primjer iztražene skupine točaka na pravcu, na krivulji, skupine tangenata krivulje, tangencialnih ravnina plohe odmotljive (odmotke). Ta teorija ovako naznačena, znatno je posveobćena za naših dana.

Prvo posveobćenje u posebnom slučaju, podao je g. *Poudra,* poznat geometar nekimi radnjami vriednimi kao što i sa izdanjem radnja *Desargues-a.* Medjutim možemo samo malenu uporabu njegove teorije izkazati: jedini *Picquet* čini se, da ju je upotriebio na riešitbu jednoga zanimivoga problema.

Mogli bi naći tragove analognih ideja u više novijih spisa: medjutim ne čini se, da bi netko u javnost stupio sa obćenitom teorijom involucija u prostoru sa više nego jednoga razmjera prije dvijuh českih geometara, naime braće *I. S. Vanĕček-a* te *M. N. Vanĕčeka.* U radnji, predloženoj god. 1884. akademiji znanosti u Parizu, protumačili su već svoje temeljne ideje, te je razvili pobliže u više radnja izašlih u Comptes Rendus iste akademije. Možemo se nadati, da u buduće budu znatnu korist crpili iz ove plodne misli.

Možemo opaziti da temeljni značaj involutivnih (izmjenljivih) relacija je vlastitost, koja pripada članovima svake skupine, da možemo jedan član sa drugima zamjeniti, a da se nemienja skupina. Ovakoga su značaja involutorne transformacije Cremone, kolineacije i reciprociteti involutorni.

Čini se, da bi mogli na način sasme obćenit definirati involucije ovako:

Skupine elemenata u raznoličnosti razmjera kojega god razreda stvaraju involuciju n toga stupnja te z toga razreda, jesu li sku-

Digitized by Google

pine od n elemenata u broju konačnom ili bezkonačno, opredjeljene sa x od tih elemenata te vlastitosti, da svakoj skupini pripadaju iste vlastitosti, izaberemo li po volji x elemenata temeljnjih (opredjeljućih) izmedju n elemenata skupine.

Neimamo za sada vremena, da bi sbilja razvili ovu misao, te ćemo se ograničiti na jednostavno naznačenje, da ju razjasnimo.

Predpostavimo na primjer, da bi bila dana u ravnini krivulja trećega stupnja C_3, te da bi opredjelili skupine točaka A_1, A_2, A_3 ovako, da bi druga smiešana polara točaka A_1, A_2 prolazili točkom A_3.

Ovake skupine A_1, A_2, A_3 stvaraju I_2^3 ravnu.

Ovdje već vidimo, da postoji bezkonačno mnogo skupina A_1, A_2, A_3, od kojih je svaka dvima elementima A_1 A_2 skupine opredjena, budući da svaka točka druge polare smiešane točaka A_1 A_2 se može uzeti za točku A_3.

Osim toga se vidi, da, opredjeljimo li jednu od skupina $A_1A_2A_3$, možemo uzeti za elemente karakterističke A_2 A_3 te da tim A_1, A_2, A_3 neprestaje biti skupina involucije.

Uvjetima, koje sadržaje definicija, zadovoljava se ovdje posvema.

Uvidjamo namah. da skupine pravčaste ovake I_2^3 stvaraju I_2^3 prvoga razmjeja.

Analitički možemo ovaku I_2^3 izraziti formom ternernom trililearnom te simetričkom

$$F = a_x\, a_y\, a_z = 0.$$

Trostruki elementi ovake involucije dani su jednačbom

$$C_3 = a_x^3 = 0$$

t. j. su točke krivulje C_3.

Znademo ulogu, koju igraju elementi neutralni u involuciji pravčastoj I_2^3; nalazimo iste elemente u involuciji ravnoj. Može se sbilja zbiti, da oba elementa A_1, A_2 puščaju neopredjeljenu svoju drugu polaru smiešanu, pa tim skupine A_1 A_2 A_3 opredjeljene dvima elementima A_1 A_2, da nisu više u broju jednostavno bezkonačnom, nego u dvostruko bezkonačnom.

Račun veoma jednostavan nama pokazuje, da točke A_1 A_2 spomenute vlastitosti su združene točke Hessiane krivulje C_3.

Medju ovimi skupinami nalaze se skupine, koje su ujedno skupine neutralne i skupine trostruke: ove su obratišta krivulje. Involucija u ostalom može se definirati neovislo o krivulji.

Nepostoji više nego jedina vrst involucije I_2^3 pravčaste, nu obratno imamo dvie I_2^3 ravne.

Digitized by Google

U prvoj je broj skupina karakteriziranih elementi A_1 A_2 bezkonačno velik; u drugoj neexistira u obće nego samo jedna skupina opredjeljena dvima elementi.

Ove skupine karakterizuju sliedeće dvie jednačbe

$$a_x\, a_y\, a_z = 0$$
$$b_x\, b_y\, b_z = 0.$$

Skupine pravčaste od I_2^3 druge vrsti stvaraju I_1^3.

Ovako bi jednačbe

$$a_x\, a_y'\, a_z'' = 0$$

te

$$a_x\, b_y'\, a_z'' = 0$$
$$b_x\, b_y'\, b_z'' = 0$$

opredjeliti H_2^3 prve te druge vrsti.

Druga vrst biti će napose zanimiva u tom, da odgovara na posebni problem geometrije deskriptivne, koji je već obradjen sintetički.

Sbilja k svakoj skupini dvijuh točaka, ležećih u dvijuh različitih ravninah odgovarat će samo jedina točka u ravnini trećoj.

Nadamo se, da budemo mogli razviti kašnje ova promatranja. Za trenutat imali smo samo na umu pokazati neka izlazišta stanovitih iztraživanja, koja ćemo nastaviti, u koliko vrieme nama to dopusti.

Digitized by Google

O produktih suhe destilacije škroba sa vapnom.

NAPISAO VATROSLAV HORVAT.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 6. svibnja 1885.

Kod nekih organskih slučeninah, najme kiselinah i njihovih solih, dade se u napried odrediti, kakovi će produkti nastati suhom destilacijom. Po *Pelouzu* dadu se nastali produkti odvoditi redukcijom prvotnih tvarih, ili diferencijom medju prvotnom tvarju i CO_2 ili H_2O.

Druge organske tvari, tako zvane indiferentne, nedadu se u sklad dovesti s tim *Pelouzovim* pravilom, jer nam daju vrlo komplikovane uljaste pirogenske produkte.

Fremy je pomislio, kako bi umjetnim načinom sklonio takovu tvar, da toplinom čim više CO_2 i H_2O molekula izlučuje, nebi li tim onda nastali produkti bili kao kod organskih solih tumačivi *Pelouzovim* pravilom. To je bio povod, što je prvi *Fremy*[1] podvrgao suhoj destilaciji slador, škrob, smolu i gumu sa CaO, kao vodu i ugljičnu kiselinu upijajućim sredstvom. Sve ove upotrebljene tvari suhom destilacijom sa vapnom daju malom iznimkom posve iste produkte, koji se zbilja od prvotnih tvarih razlikuju stanovitim brojem CO_2 i H_2O molekula.

Uzevši slador sa vapnom (1 : 8) dobio je *Fremy* suhom destilacijom uz vrlo malo plina tekućinu eterična mirisa. Iz nje podje mu za rukom izolovati aceton i slučeninu nazvanu po njem metaceton $C_6H_{10}O$. Tim se Fremyevim iztraživanjem zbilja obistinjuje Pelouz-ov nazor, jer imademo:

$$C_{12}H_{22}O_{11} = 3\ C_3H_6O + 3\ CO_2 + 2\ H_2O.$$

Favre[2] dobi destilacijom manita sa vapnom, kao što i suhom destilacijom kalcijeve soli mliečne kiseline, uljastu tekućinu vrijuću oko 84° sastavom odgovarajuću metacetonu.

---

[1] Ann. Ch. Pharm. 15.$_{277}$; Ann. de chim. phys. [2] 59, 6.

[2] Ann. d. ch e phys. 3. Serie 11 79.

Digitized by Google

Vodeni dio ne sadržavaše acetona. (?) *Gottlieb*[1] dobio je destilacijom sladora sa vapnom (1 : 3) takodjer aceton i metaceton.

Nadalje iztraživanjem produktah suhe destilacije sladora sa vapnom bavio se je *Schwarz*[2]. Dočim je *Fremy* uzeo u reakciju pol kilograma sladora sa osmerostrukom množinom vapna, radio je *Schwarz* mnogo većom količinom, a rabio mu pri tom naputak *Gottlieb-ov,* te destilovao slador i vapno u omjeru 1 : 3. U vodi netopivi dio mućkao je te tim čistio sa razriedjenom lužinom.

Lužina tim prima iz uljastoga destilata neku smedju tvar, koja se po *Schwarzu* sastoji od tri slučenine: jedne smole, malo neke mastne nu neopredieljene kiseline, te od biberasto mirišućega ulja, kojemu je elementarnom analizom ustanovio formulu $C_6H_{14}O_2$, to je po njem hidrat acetonilova kisa $C_6H_{14}O_2 = C_6H_{12}O + H_2O$.

Netopivi u vodi dio, pošto je lužinom očišćen bio, podvrgao je *Schwarz* frakcionovanoj destilaciji, te skupio frakcije izpod 100° sve do 250° (kod 250° počeo se ostatak raztvarati.)

Schwarz navadja, da mu je pošlo za rukom frakcionovanom destilacijom isolovati cieli red homologuih slučenina obćenite formule $C_n H_{2n-6}O_3$ najme $C_{14}H_{22}O_3$, $C_{18}H_{30}O_3$, $C_{20}H_{34}O_3$, $C_{28}H_{50}O_3$.

Oxidacijom smjese tih homologuih slučenina dobio je mastne kiseline samo onda, kad ta smjesa nije prije sa lužinom čišćena bila; u protivnom slučaju nije dobio više mastnih kiselina osim veoma malo metacetonove, već oxalovu kiselinu i izparivo ulje sastava $C_{40}H_{66}O_5 = 4\ (C_{10}H_{16}O) + H_2O$.

Kada je pustio uz grijanje na smjesu tih homologuih slučenina djelovati vodenu jedku lužinu, dobi *Schwarz* uz neke smolaste produkte lahko gibivo izhlapivo ulje, kojega percentualni sastav dovadja do formule $C_6H_{10}O$, a ta oxidovana daje iste produkte kao i sama prvotna smjesa: oxalovu kiselinu i spomenuto ulje $C_{40}H_{66}O_5$, dočim se sa konc. H_2SO_4 ili P_2O_5 pretvara u ugljovodik C_6H_8. Homologne gornje slučenine smatra Schwarz, da predstavljaju tjelesa sastavljena analogno složenim etirom. To su slučenine nekoga tiela $C_{12}H_{18}O$ sa kojim aldehidom mastnoga reda. Jasno je, veli *Schwarz,* i vrlo jednostavno, što se okisenjem toga reda pojavljuju mastne kiseline (aldehidi prelaze okisenjem u odgovarajuće kiseline) i što još dobivamo indiferentni produkt $C_{10}H_{16}O$, onaj isti, što stvara okisenjem tiela $C_6H_{10}O$. $2C_6H_{10}O$

[1] Ann Chem. pharm 52. 121.

[2] Journ. f. prakt. Chem 51. 374. (N. F.)

Digitized by Google

raztvara se najme u C_{10} $H_{16}O$ i C_2H_4O, a posljednje okisuje se u oxalovu kiselinu. *Schwarz* nadovezuje jošte, kako se dade razjasniti pojav smolastih stvarih uplivom vrijuće lužine, te postanak slučenine $C_6H_{10}O$, kao što i djelovanje koncentrovane sumporne kiseline i fosforova peterokisa.

Najnovija radnja oko produktah destilacije sladora sa vapnom (1 : 3) potiče od *Benedikta*[1]. *Benedikt* dobi uz velike množine plina aceton, *Fremy-jev* metaceton ($C_6H_{10}O$, 84°), potonjemu je i gustoću para ustanovio, te napokon tekućinu vrijuću kod 208°—210°, za koju se iz analize i gustoće para odvadja sastav $C_9H_{14}O$ (isoforon). Ciela velika partija 100°—190° nije po *Benediktu* ništa drugoga, nego smjesa metacetona sa foronom. *Benedikt* scieni, da se prvobitno stvara aceton, a uplivom vapna na aceton da postaju, kao sekundarni odnosno terciarni produkti, metaceton i foron.

Za metaceton veli *Benedikt,* da je izomeran za mesitilovim kisom, nu razlikuje se od potonjega vrelištem i mirisom. Nadalje veli, da se metaceton ne slučuje sa $NaHSO_3$, da se sa PCl_5 raztvara u crno smedje gusto ulje, koje se destilaciom raztvara uz proizvadjanje velike množine HCl.

Kako vidimo, imademo pred sobom četiri iztraživatelja. Svi se u tom osim Favre-a slažu, da se medju produkti suhe destilacije sladora sa vapnom nalazi u vodi topka slučenina aceton. U vodi netopko ulje sastoji se po *Fremy-u* od metacetona kipućega kod 84°, što ga dobi *Benedikt,* a *Gottlieb* i *Favre* ga takodjer navadjaju. Po *Schwarzu* pako sastoji se to ulje od cieloga reda homolognih slučenina od občenite formule $C_nH_{2n-6}O_3$. Napokon izolovao je *Benedikt* još slučeninu $C_9H_{14}O$, izomernu sa foronom i camfrenom, kako sam veli, dakle izoforon, pod kojim ga imenom nalazimo u *Beilsteinu* (Handbuch der org. Ch. 1883, 382).

Kako su ti resultati različiti, tako su ne suglasna data i o svojstvih tih različitih produkta. S toga sam po savjetu prof. i predstojnika kemičkoga zavoda dr. *Janečka* još jednom uzeo na iztraživanje produkte suhe destilacije škroba sa vapnom.

Fremy navadja, da slador, škrob, smola i guma daju iste produkte.

Ja sam uzeo *škrob;* taj sadržavaše 14·81% higroskopične vode i 0.177% pepela. Upotrebljeno vapno dobiveno paljenjem bieloga mramora sadržavaše još 2% CO_2.

[1] Ann. Ch. Pharm. 162, 303.

Digitized by Google

Prije nego što sam podvrgao veće množine škroba sa vapnom destilaciji, htio sam se osvjedočiti, u kakovom najprikladnijem omjeru valja škrob sa vapnom destilovati. *Fremy* preporuča, kako je već spomenuto, omjer 1 : 8; dočim *Gottliebu* rabljaše omjer 1 : 3. Kako razna množina vapna upliva na ukupnu množinu produkta, pokazuju ovi moji pokusi:

25	g	škroba	:	25	g	vapna	= 1 : 1	daje	9·8	g produkta.
25	„	„	:	50	„	„	= 1 : 2	„	5·4	„ „
25	„	„	:	75	„	„	= 1 : 3	„	4·6	„ „
25	„	„	:	100	„	„	= 1 : 4	„	4·3	„ „
25	„	„	:	125	„	„	= 1 : 5	„	3·4	„ „
25	„	„	:	250	„	„	= 1 : 6	„	3·2	„ „

Odatle vidimo, da čim više vapna uzimamo uz istu množinu škroba, tim manje dobivamo produkta i obratno manjom množinom vapna više produkta. Nu kakov produkt raste sa manjkom vapna? — vodeni; pravi pako produkt tamne boje, koji na vodi pliva, povećava se sa množinom vapna upotrebljena za destilaciju, dok napokon kod omjera 1 : 4 ne postane množina produkta ista i za dalnje veće množine vapna.

Neima dakle razloga, da se uzima tolika množina vapna, kao što ju *Fremy* navadja, a i s teoretičke strane ako promotrimo, osvjedočit ćemo se, da je četverostruka množina vapna daleko dostatna. Pripomenuti mi je, da mislim, da omjer škroba odnosno sladora i vapna dosta znatno djeluje na omjer i absolutnu množinu pojedinih sastojina produkta; tako *Fremy* veli, da pripravljajuć si svoj materijal destilacijom nije dobio van neznatne množine plina, dočim drugi iztraživatelji, a i za sebe moram to reći[1], dobili su obilno svietlim plamenom gorućega plina. Pa i sama množina vapna prama istoj množini škroba, pokazuje, da reakcija neće biti u svakom slučaju ista. Tim opet neću da kažem i tumačim možda, zašto su s jedne *Fremy i Benedikt*, s druge pako strane *Schwarz* došli do ne suglasnih rezultata u svom iztraživanju. U glavnom ostaju isti produkti, rabili mi veću ili manju, ali barem trostruku množinu vapna, samo što dobivamo veću ili manju relativnu množinu dotičnih produktah. Kod mojih predbježnih destilacija opazio sam, da se, dok se toplinom zrak iztjeruje, najednoč tlak u retorti i hladilu tako snizi, da se voda iz pneumatičke kadice, nad kojom

[1] Ja sam dobio mnogo plina paće i onda kad sam i više vapna upotrebio nego sam *Fremy*.

Digitized by Google

sam plinove hvatao, diže u retortu. Množina vode, koja bi se digla uhvaćena je u tikvicu, te iznaša na 25 gr. škroba po prilici 100cc Taj pojav nisam si mogao protumačiti.

Za pripremu materijala bio je škrob i vapno na najfiniji prah sdrobljen i svilenim sitom prosijan, svako napose, a prije destilacije smjesa što bijaše moguće bolje izradjena. Takovu smjesu od $1^1/_2$ klgr. škroba i 6 klgr. vapna destilovao sam iz velike staklene retorte, spojene sa dobrim hladilom. Iz kapalice hladjene ledom izlazila su opet dva obratna hladila tako, da su razvijajući se produkti tri dobro hladjena hladila prolaziti morali, pak ipak se nisu sve pare kondensovale, nego su izlazile nekondensovane sa razvijajućimi se plinovi. $1^1/_2$ kilograma škroba daje po prieko 190 gr. surova produkta. Nisam mogao konstatovati navod *Fremy-jev*, da se uslied izlučenja mekaničke vode škrobove toplinom te spajanja iste sa vapnom ciela smjesa tako ugrije, da *tom* toplinom reakcija nastane. Mnogo veća temperatura nego 100° nuždna je, da započne reakcija. Kada reakcija počme, onda se sama proizvadjajućom se toplinom nastavlja i podržava, te posve jednako po prilici pol sata traje. Plin, koji se razvija u velikoj množini, te koji gori svietlećim plamenom, sastoji se od ugljovodikâ pomiešanih sa zrakom, kako to i *Benedikt* navadja.

Ukupan surovi materijal, što sam si ga pripravio, iznašao je nešto preko 2 litre, sastojeći se od dva diela. Jedan gusti crni laglji dio, a drug dolnji vodeni žute boje. Lievkom za odjeljivanje razdvojio sam po mogućnosti ta dva diela.

Vodeni dio, u kojem bi po suglasnom navadjanju svih dosadanjih iztraživalaca osim Favrea imao biti aceton sa vrelištem 56°, počimlje kod 75° vriti. Nakon 10-kratnoga frakcionovanoga destilovanja na raztaljenom $CaCl_2$ dobih sbilja konstantno vrelište 55·8° kod 755 mm. tlaka. Tačno vrelište toj frakciji ustanovio sam kod 752 mm. barometričkoga tlaka, te iznaša 55·9°C.

Specifična težina kod 15°C bijaše 0.7996. *Fremy* nadje za aceton vrelište kod 60°; drugi iztraživatelji nenavadjaju ni vrelište na taj način dobljenoga acetona ni spec. težinu. Obično se navadja za vrelište acetona 56°—58°, a za spec. tež. kod 0° 0.8144 (Kopp.)

Analize mi s početka nisu dale točna resultata, dok nisam opazio, da ne izgorjele tvari preko bakrova kisa prolaze. Morao sam uzeti široku i dugu ciev, te ju jako razzariti, prije nego sam započeo grijanjem tvari.

Digitized by Google

Tu sam dobio brojeve, koji odgovaraju acetonu. Sredik od 3 posljednje dobro sudarajuće se analize daje najme za:

C 61·90	teoretički	C 62·06
H 10·40		H 10·34
O 27·70		O 27·60

Ustanovljenom gustoćom po *Meyer-ovoj* metodi, popravljenoj *Goldschmidtom* i *Ciamicianom,* dobio sam 1· 98 mjesto 2·07. Napomenuti mi je još, da se sušenjem acetona na raztaljenom $CaCl_2$ stvaraju ledci, koje sam s početka držao za $CaCl_2+nH_2O$, nu nestajanje acetona a ne umanjivanje tih kristalah osvjedočilo me, da tu mora sam aceton stvarati neku slučeninu. Spomenuti se ledci vodom raztvaraju, a vodena ta raztvorina je vrlo alkalična, s toga mislim, da će to biti molekularna slučenina od $CaO+nC_3H_6O$, koja se vodom raztvara u $Ca(OH)_2$ i aceton. Nisam dospio, da se potanje bavim timi kristali.

Osim acetona bilo je u vodenom dielu više vrijućega ulja ne topivoga u vodi, koje je samo uz aceton u vodi topivo bilo. To sam dodao dielu ne topivom u vodi, na koji sada prelazim.

Glavnu tu uljastu partiju razdielit ćemo radi lagljega pregleda na prvi dio vrijući od 70°—220° (kod 70° počimlje surova smjesa kipiti) i drugi od 220° dalje, to jest smolasti ostatak. Samu destilaciju tjerao sam za to samo do 219°, jer bi mi se tvar kod više temperature mogla raztvarati, pa ću ostatak vrijući nad 220° u vakuumu destilovati.

Iztraživanje frakcije 70°—220° (oko ½ litre). Dodao sam isti objam razriedjene lužine te nakon mućkanja za dva dana odielio i vodom oprao. Tim postupkom gubi ulje aceton (kojega je sveudilj još ostalo) i žuto crvenu boju, koja prelazi u lužinu. Očišćeno ulje je svjetlije boje, nu na zraku opet potamnjuje. *Schwarz.* kako je već spomenuto, iztražio je čišćenjem u lužinu prešle tvari, te našao tri slučenine. I ja sam taj lužnati izvadak podvrgao destilaciji, pošto je sa H_2SO_4 okiseljen bio. U destilat prešlo je osim vode malo neopredieljene kiseline i vrlo malo ne topiva na vodi plivajućega ulja, a ostatak u tikvici imao je nešto suspendiranih smolastih tvarih.

Te količine su tolike, da sam odustao od dalnjega njihova iztraživanja, radi očevidnog ne uspjeha; pa mi je skoro ne pojmljivo, kako je mogao *Schwarz,* koji je ipak sa manjom množinom materijala radio, izolovati 3 slučenine. To bi moguće bilo samo u tom slučaju, da su se njegovi produkti koji mjesec na zraku povlačili,

Digitized by Google

a to na svaki način da je težko s njegove strane priznati. Ono malo ulja, koje pliva u destilatu, i nešto smolaste tvari u ostatku potiče po mom mnienju odatle, što se ne može tako tačno i sasvim odieliti ulje od lužnate tieči.

Ulje vrijuće od 70°—220° sada oprano lužinom i vodom jest onaj dio, gdje se nalazi po *Fremy-u, Favre-u, Gottlieb-u* i *Benediktu* metaceton vrijući kod 84° i *Benediktov* isoforon (208°—212°). *Schwarz* napokon izolirao je odavde slučenine homolognoga reda $C_nH_{2n-6}O_3$. Prije nego to zeleno-žuto oprano ulje podvrgnemo našemu iztraživanju, promotrit ćemo u kratko, što se sve o metacetonovih svojstvih znade. Fremy ga opisuje kao bezbojno ulje ugodna mirisa, topivo u alkoholu i etiru, a ne topivo u vodi, težko se oslobadjajuće od primjese acetona. *Gottlieb* dobio je oxidaciom sa kromovom kiselinom: CO_2, $C_2H_4O_2$, $C_3H_6O_2$.

Benedikt veli, da metaceton ima miris ketono-aromatički, da se ne spaja sa $KHSO_3$. Sa PCl_5 daje tamno-smedje ulje, koje se grijanjem raztvara. Sa HI, Na, ni Br. nije dobio *Benedikt* novih derivata. Schwarz dobio je iz slučenina svoga homolognoga reda uplivom lužine ulje $C_6H_{10}O$.

Da li *Schwarz* tu slučeninu smatra za metaceton ili ne, toga nam ne kaže, premda joj daje istu formulu koju i metaceton imade. Ta slučenina ima svojstvo narkotično kao etir i kloroform, po tom to nebi bio metaceton. *Schwarz* krivo navadja, da je *Gottlieb* dobio oxidaciom smjese produktah mravinju kiselinu, a *Benedikt* opet tu pogrešku opetuje te veli: „*Gottliebom* već zna se (!), a *Schwarz* je to potvrdio, da se oxidaciom metacetona dobiva CH_2O_2 $C_2H_4O_2$ i $C_3H_6O_2$." Schwarz je još oxidaciom dobio i ulje $4(C_{10}H_{16}O)+H_2O$. Tako nalazimo nesklad u navodih glede svojstva metacetonovih, a osim toga *Schwarz*, koji se je iztraživanjem istih produktah mnogo bavio, ni ne pripoznaje, da se medju produkti suhe destilacije škroba sa vapnom nalazi metaceton, već govori o svojoj slučenini $C_6H_{10}O$ kao o produktu postalom tekar uplivom lužine na produkte suhe destilacije.

Tako nam se mora i vjera uzdrmati u existenciju metacetona, te probuditi dvojba i neizvjestnost o njegovih svojstvih, premda se po teoretičkom razmatranju lahko i ne prisilno u produktih suhe destilacije škroba sa vapnom tielo, kao što je metaceton, nastalo kondensaciom očekivati dade. Da vidimo, što će moje iztraživanje pokazati.

Digitized by Google

Kad su prvašnji iztraživatelji frakcionovanom destilacijom došli do striktnih resultata te odielili individua kemička u toj smjesi, sadržana, nisam ni ja pomišljao na kakovo bolje i zgodnije sredstvo odieljivanja, tim manje, što sam mogao pri frakcionovanju upotriebiti aparat olahkoćujući frakcionovanje — nastavak i što sam imao prilično veliku množinu sirova produkta.

Smjesa se počimlje kod 70° bezbojno prekapljivati, a kašnji destilati su sve to žući. Skupih najprije frakcije od 20°—20°.

Kod prvoga odieljivanja pokazuju se dva maxima, što se množine destilata tiče; prvi medju 120°—140°, drugi medju 180°—120°. Izmedju ovih maxima leži minimum kod 155°, prije pako prvoga maxima padaju polahko frakcije prama 70°, dočim od drugoga maxima dalje frakcije, što se množine tiče, rapidno padaju.

Dalnjim frankcionovanjem oba maxima padaju prama nižim temperaturam i sve se više sa minimumom izjednačuju; množina ukupne tekućine postaje manja, jer kod svake destilacije na kraju ostaje smolastih tvarih.

Nakon višekratnoga destilovanja, kad mi se je relativna množina pojedinih frakcija prilično konstantnom pokazala, uzeo sam prvu frakciju vrijuću do 100°, te ju posebno na manje frakcije razdielio, očekujuć iz nje izolovati metaceton (84°). I zbilja odmah kod prvoga opreznoga odjeljivanja od 5°—5° pokaže se maximum kod 84°. Tu su *Fremy* i *Benedikt* svoj metaceton našli. Ali taj maximum se još nastavljenim frakcionovanjem polahko vuče prama nižim temperaturam i polahko ga ne staje, frakcije se izjednačuju, a na kraju svakog frakcionovanja ostaje uvjek više vrijuće tekućine tamno rujne boje, dok napokon ne izčezne maximum. Razciepkao sam izjednačene frakcije na manje od 1°—1°, te sam, nakon peterokratne takove ukupno 40-kratne frakcionovane destilacije, frakcije oko 79° analizovao, jer od 79° gore i dole padala je množina destilata (nu tek za spoznati).

I. 0·2933 gr. (vr. 78·5°) dadoše 0·7602 CO_2 i 0·2830 H_2O
II. 0·1631 gr. (vr. 79°) „ 0.6848 „ „ 0·2606 „
III. 0·2783 gr. (vr. 79·5°) „ 0.7220 „ „ 0·2641 „

Tomu odgovara u postotcih:

	I.	II.	III.	Teoretički za aceton	Teoretički za metaceton
C	70·68	70·98	70·75	62·06	73·47
H	10·70	11·00	10.54	10·34	10.20
O	18·71	18·62	18·02	27·60	16·33

Digitized by Google

I. Gustoća para jednoč po *Meyerovoj* metodi ustanovljena daje vriednosti:

0·1310 gr. (79°)
temperatura atmosfere 12·5°
„ kupelji 104·0
barometrički tlak 750 mm/m
dobiven volum 38·2cc

II. Drugi put ustanovljena gustoća para po *Goldschmidu* i *Ciamicianu* daje:

0·0710 gr. (79°)
dT = 13.334
V = 26.55
$_0V_{760}$ = 19·97

	I.	II.	Teoretički za aceton	Teoretički za metaceton
Gustoća za zrak = 1 :	2·84	2·74	2·07	3.5
mol. težina	79·52	76·7	58·	98·

Analize dadoše vriednosti, koje leže medju acetonom i metacetonom, a isto takova je i gustoća para.

S toga držim, da po *Fremy-u* i *Benediktu* označeni metaceton sa vrelištem 83°—84° nije kemički individuum, nego se dalnjim odjeljivanjem pokazuje kao smjesa od acetona i jedne druge slučenine, kojoj vrelište više ležati mora.

Fremy i *Benedikt* prerano su, kako mi se čini, smatrali metaceton izolovanim, te ga podvrgli analizi. Nedvojim, da su dobili analizom brojeve odgovarajuće formuli $C_6H_{10}O$; jer u frakciji, koju su analizovali, lahko bijaše po mom mnienju acetona i viših slučenina u omjeru takovom, da su dali analizom vriednosti za $C_6H_{10}O$, a isto tako bilo bi tumačivo, kako je *Benedikt* i za gustoću para mogao dobiti broj odgovarajući metacetonu. Napominjem ovdje, da i sam *Fremy* izražava dvojbu o čistoći svoga metacetona i da je *Schwarz* takodjer frakcionovanjem dobio — ne metacetona — već svoje slučenine homolognoga reda. Što se Gottlieba tiče, spominjem, da si nije stavio za zadaću izpitivati, dali metaceton postoji ili ne, nego da si je prama Fremy-evoj radnji metaceton pripravio, najme ulovio izmedju produkta suhe destilalacije škroba sa vapnom frakciju vrijuću oko 84°.

Na Favre-ovu radnju ne možemo se takodjer obazreti, jer nam pokazuje, da je sa premalo materijala i premalo tačnosti radjena. Nikakova svojstva dobljena metacetona ne navadjaju se, već se

Digitized by Google

jednostavno veli: Prve partije, množinom veoma slabe, vrijuće oko 84° (bez frakcionovanja), daju brojeve za metaceton.

Još dodajem, da sam iz uljaste prve frakcije (65—100°) dobio frakcionovanjem malo tekućine kipuće kod 45°—48°; ali tako malo, da joj ne mogoh ustanoviti naravi.

Metaceton, kakova *Fremy* i *Benedikt* medju produkti suhe destilacije škroba odnosno šećera sa vapnom nadjoše, bio bi istoga procentnoga sastava, a i iste molekularne težine kao što:

Mesitilov kis dobiven uplivom H_2SO_4 na aceton od Kane-a[1], zatim vapna na aceton[2] od Fittiga i napokon Zn-metila ili Zn-etila na aceton od Pawlov-a[3].

Nadalje izomeran bio bi metaceton sa dumasinom dobivenim provadjanjem acetona ili octovne kiseline kroz razžarene cievi od *Kane-a*[4]; ili naglim žarom olovna acetata sa CaO od *Heintz-a*[5], te napokon sa allyl-acetonom od *Zeidlera*[6], *Hofmanna*[7] i *Henry-a*[8].

Kad nisam dobio kao *Fremy* i *Benedikt* i metacetona, a svakako vrlo je vjerovatno, da se uplivom vapna na škrob stvoren aceton uz prisutnost suvišnoga vapna kondenzovati mora, jer se već kod obične temperature aceton uz vapno kondenzuje u mesitilov kis: prešao sam na frakcionovanje ostalih nad 100° vrijućih frakcija, nebi li ondje našao partiju, koja bi odgovarala jednoj od napomenutih izomerija.

Nakon drugoga odjeljivanja frakcionovanom destilacijom sabralo se je kod 100°—110°, zatim kod 140°—145°, te kod 170°—175° malo više tekućine, nego kod ostalih; ali nikako dalnjom destilacijom ma kako polahko i oprezno izvadjanom nije se mogla nikoja frakcija osobito iztaknuti, ako to o frakciji 100°—110° nebi mogao reći. Od posljednje dobio sam konstantno kipuće tekućine kod 101° (bar. tlak 742 $^{m}/_{m}$), a nuzgredne prije i poslie 101° vrlo su neznatne bile, mogao bih reći izčeznule.

---

[1] Journ. f. prakt. Ch. $15._{129}$. (N. F.)
[2] Ann. Chem. Pharm $110._{32}$.
[3] Ann. Chem. Pharm. $188._{180}$.
[4] Journ. f. pr. Chem. $13._{69}$. (N. F.)
[5] Pogg, $68._{277}$.
[6] Ann. Chem. Pharm. $187._{35}$.
[7] Ann. Chem. Pharm. $201._{81}$.
[8] J. $1875._{517}$.

Digitized by Google

Specifična težina frakcije vrijuće kod 101° ustanovljena kod:

0°C = 0·83047 prama vodi od 0°C = 1
15°C = 0·81648 „ „ „ 15°C = 1

Analize dadoše vriednosti:

I	0.3744	g. tvari	dadoše	0·9811	CO_2	i 0·3850	H_2O
II	0.2560	„ „	„	0·6716	„	0·2610	„
III	0·3474	„ „	„	0·9181	„	0.3659	„
IV	0·1561	„ „	„	0·4136	„	0·1598	„

Tim brojevom odgovara u postotcih:

	I	II	III	IV	Teoretički za		
					sredik	aceton	metaceton
C —	71·4	71·5	72·0	72·26	71·7	62·06	73.47
H —	11·1	11·3	11·4	11·3	11·2	10·34	10·20
O —	17·5	17·2	16·6	16·44	17·5	27·60	16·33
						100·00	100.00

Ove vriednosti približavaju se formuli $C_6H_{10}O$, a razliku uzrokuje po svoj prilici prisutnost malih množina acetona. Po tome, očekujuć, da je nedaleko malo više od 101° tekućina, koja će pokazati sastav formule $C_6H_{10}O$, analizovao sam frakciju 125°—130°, koja nije baš osobito množinom izražena bila, te zbilja dobio brojeve odgovarajuće formuli $C_6H_{10}O$, a i nadjena gustoća para s njom se posvema slaze. Specifična težina frakcije vrijuće kod (128°) opredieljena kod 13° = 0·4569.

I	0·2160	dadoše	0·5821	CO_2	i 0.2102 H_2O
II	0·2035	„	0·5491	„	0·1982 „
III	0.3554	„	0·9602	„	0·3469 „

Tomu odgovara u postotcih:

	I	II	III	sredik	po teoriji za $C_6H_{10}O$
C	73·4	73·5	73·7	73·5	73·47
H	10·8	10·8	10·9	10·8	10·20
O	15·8	15·7	15·4	15·7	16.33

Gustoća para po *Goldsmiedt-Ciamicianu* opredieljena dala je ove vriednosti:

Množina tvari: 0·0789 gr.

upotrebljena živa	892·2 gr.	početna temp.	9·5°C
iztekla živa	339·5	temp. kupelji	150°
		barom. tlak	760 m/m
		visina djelujuće žive	90 m/m

Digitized by Google

Gustoća za zrak = 1 jest 3.49 gr.
za $C_6H_{10}O$ teor.: 3.5 „

Odatle molekulekularna težina 97·7 mjesto 98 za $C_6H_{10}O$. Tekućina dakle vrijuća oko 128° dala je analizom i gustoćom para vriednosti, koje odgovaraju formuli $C_6H_{10}O$.

Oxidacia frakcije odgovarajuće formuli $C_6H_{10}O$.

Obično rabljena oxidačna smjesa 3 diela $K_2Cr_2O_7 + 1$ dio $H_2SO_4 + 10H_2O$ već kod obične temperature djeluje tako, da sličenina potamni. Da se nebi tako koncentrovanom oxidačnom smjesom prije oxidacije stvorili takovi tamni valjda kondenzačni produkti, koji bi mogli alterovati produkte oxidacije, dodavao sam samo postupno sumpornu kiselinu, te tim oxidaciju pooštrivao, dok se nije sva tvar oxidovala. Oxidacija bila je izvedena u retorti spojenoj sa uzvraćenim Liebig-ovim hladilom.

Sa H_2SO_4 predistilovane kiseline zasitio sam s $Ba(OH)_2$, suvišan barij s ugljičnom kiselinom odstranio, barijeve soli s $AgNO_3$ frakcionovano taložio.

1) 0·1187 gr. srebr. soli dade mi 0·0710 gr. metal. srebra 59·81% Ag
2) 0·1028 „ „ „ „ „ 0·0620 „ „ „ 60·42 „ „
3) 0·1155 „ „ „ „ „ 0·0727 „ „ „ 62·94 „ „
4) 0·0906 „ „ „ „ „ 0·0581 „ „ „ 64·13 „ „
5) 0·0432 „ „ „ „ „ 0·0276 „ „ „ 63·99 „ „

Ti brojevi dokazuju, da oxidaciom iz $C_6H_{10}O$ dobivamo propionovu i octenu kiselinu, jer:

Ag $C_2H_3O_2$ sadržaje 64·66% kovna srebra
Ag $C_3H_5O_2$ „ 59·66% „ „

Osim dvih ovih kiselina razvijala se je kod okisenja i ugljična kiselina. Medju produkti okisenja $C_6H_{10}O$ nejma ni mravinje kiseline a nikakova ulja

$$4(C_{10}H_{16}O) + H_2O,$$

kako ga je *Schwarz* oxidaciom svojih slučeninah homolognoga reda dobio.

Da bude laglje suglasje i razlike dosele poznatih tjelesa sastava $C_6H_{10}O$ poredjivati, te po tom opredieliti mjesto našoj slučenini, sastavio sam ovu tablicu:

Digitized by Google

Dakle prvih pet izmedju gore navedenih bili bi identični.

Kachler dokazao je nadalje, da je foron iz acetona sa HCl identičan sa Camfrenom. Diallylaceton svojim postankom i svojstvi ne sudara sa nijednim.

Zaključak po svemu bio bi, da imademo pod formulom $C_9H_{14}O$ 3 isomerna tiela i to:

1) Foron nastao iz acetona sa solnom kiselinom (kristalna slučenina)

2) Izoforon, ulje dobijeno na razne načine (vrel. oko 208°).

3) Diallylaceton.

Foron, što sam ga ja dobio destilaciom škroba sa vapnom, pokazuje svojstva izoforona.

Izoforon oxidovan sa chromovom oxidačnom smjesom na isti način kao i metaceton daje izparive kiseline i malo ulja, koje sam odielivši ga na mokrom filtru spravio za kašnje iztraživanje.

Izparive kiseline zasitio sa Ba $(OH)_2$. Ovdje mi se pokazao pojav, koga ću zabilježiti. Čim se kiselina sa Ba $(OH)_2$ zasiti, te samo mali višak alkalična sredstva upotriebi, pokaže se liepa krvna boja. Ta boja posve je ista sa onom, koju dobijemo, ako se frakcije u blizini forona *na zraku stojeć* oxidiraju, te ako im dodamo koju alkaličnu tekućinu. Ta boja potiče od topive u vodi tvari, nastale oxidacijom forona. Iz vodene raztopine ne može ju ni etir, ni kloroform, ni benzin, ni sumporougljik izlužiti. Ta tvar dolazeća u maloj množini, nedostatnoj a da bi joj se narav opredieliti mogla, smeta donjekle kod taloženja srebrnih solih.

Iz raztopine Ba-soli odstranio sam suvišan Ba ugljičnom kiselinom, (pri čem se i crvena boja opet izgubi). Iz te pako raztopine taložio sam frakcionovano srebrenim nitratom, te dobih ove frakcije:

1) 0·0907 *g* srebrove soli dadoše 0·0373 *g* kov. srebra
2) 0·0906 „ „ „ „ 0·0581 „ „ „
3) 0·1656 „ „ „ „ 0·1050 „ „ „

ili u postotcih:

	Proračunano
1) 63·17% Ag.	za Ag $C_2H_3O_2$
2) 64·13 „	64·66% Ag.
3) 63·40 „	

Ulje, koje sam odielio u destilatu od predestilovanih kiselina, te koje bi moglo biti produkt oxidacije, jest žućkaste boje, mirisa slična kao i za oxidaciju upotrebljen isoforon. Schwarz je takodjer oxidaciom slučenina svoga homolognoga reda dobio neko ulje, kojemu je pronašao formulu $C_{40}H_{66}O_5$, te navadja, kako se upravo

Digitized by Google

Reakcije sa					
	P_2O_5	C_6H_8 (Schwarz, Benedikt)			
	PCl_5	tamno-smedje ulje, vrućinom se raztvara (Benedikt)	$C_6H_{10}Cl_2$ Baeyer		C_6H_9Cl i $C_6H_{11}Cl_3$(Henry)
	Br.	smolasti neizviestni produkti (Benedikt)	Težko ulje (Baeyer Claisen)		
	HI	smolasti neizviestni produkti (Benedikt)			
	Na	smolasti neizviestni produkti (Benedikt)			
	H_2		Lahko, po kamforu mirišuće ulje; raztvara se destilacijom u $C_{11}H_{22}O$(Baeyer)	Claissen: $C_{18}H_{10}O$ i neki nuzgredni kristalni produkti	

Metaceton izpuštam iz kombinacije, jer ga medju produkti suhe destilacije škroba sa vapnom nejma, a i vrelište se od onoga moje tvari znatno razlikuje

I od allylacetona je moja tvar sastava $C_6H_{10}O$ nedvojbeno različita, jer ne samo da im je miris različan, pače protivan, već i produkti okisenja, pa i sam postanak obijuh tih tvarih, čini vjerovatnim, da su to slučenine različite.

Dakle preostaje još mesitilov kis i dumasin. Ova dva tiela imadu isti postanak kondensacijom acetona, a izpitana svojstva se tako slažu, da se lahko pomišlja na njihovu istovietnost. Jedina razlika u svojstvih bila bi, što se mesitilov kis na nikakav način nespaja sa Na HSO_3[1], dočim se dumasin pod stanovitimi uvjeti spaja; a i ta razlika pada, jer se po Pinnerovu[2] iztraživanju i mesitilov kis sa Na HSO_3 slučuje.

Po mom mnienju za formulu $C_6H_{10}O$ imademo dosada dvie izomerne slučenine Mesitylov kis i allylaceton, a medju produkti suhe destilacije škroba sa vapnom nalazi se slučenina vrijuća oko 128° sastava $C_6H_{10}O$ sa svojstvi mesitylova kisa.

Navesti ću još sada specifične težine, elementarne analize i opredieljenja gustoće para malo bolje iztaknutih dvijuh frakcija, koje

[1] Fittig.

[2] B. B. $15._{593}$.

Digitized by Google

Tom zgodom upotrebio sam još aparat od dra. *G. Janečka* opisan u Radu, kojim se može ustanoviti vrelište i gustoća para jednom operaciom i sa vrlo malo iztražne tekućine, te sam dobio za to ulje preostalo od okisenja isoforona za vrelište 207° a za gustoću para 4·85.

U ostatku preostalom od okisenja isoforona poslije izparenih izhlapivih kiselina, najme u zelenoj krom-tipsovoj gustoj raztopini, nisam mogao ništa drugoga naći osim preostale octove kiseline. *Kachler* navadja da, je od *Benedikta* dobiveni isoforon podvrgao okisenju sa kromovom kiselinom i našao u ostatku izluzenom etirom adipinovu kiselinu.

Ja sam isto tako radio kao *Kachler,* te se opetovano osvjedočio, da adipinove kiseline nejma.

Redukciom isoforona nisam mogao dobiti nikakovih resultata. Sa krutim natrijevim amalgamom nakon osamdnevnoga polaganoga razvijanja vodika u alkoholom razredjenom izoforonu, nisu se pojavili novi produkti, a sa kovinskim natrijem nastadoše smolasti produkti, koji se ne dadu dalje čistiti, kao što to isto i *Benedikt* navadja.

Izoforon sa koncentrovanom H_2SO_4 raztapa se sa krvno-crvenom bojom.

Kušao sam još i ponašanje produktah suhe destilacije škroba sa vapnom prama $NaHSO_3$.

Pojedine frakcije, dovedene u dodir sa natrijevim kiselim sulfitom čini se da reaguju, barem se smjesa ponješto ugrije; nu kristalinična produkta nisam mogao dobiti.

Nastaje još pitanje o konstituciji izomernih ketona sastava $C_9H_{14}O$.

Diallylacetonu pripada po *Zeidleru* nedvojbeno konstitučna formula $(C_3H_5)_2\ CH—CO—CH_3$ jer je postao od dialilacetoctova etilestira lužinom:

$$\begin{array}{l} CH_3 \\ | \\ CO \\ | \\ C\ (C_3H_5)_2 \\ | \\ CO.OC_2H_5 \end{array} + 2\ KOH = \begin{array}{l} CH_3 \\ | \\ CO \\ | \\ CH\ (C_3H_5)_2 \\ CO(OK)_2 \end{array} + C_2H_5OH$$

Preostale dvie izomerije, najme foron i izoforon, izvadjaju se kondensaciom acetona, a po tom mogle bi im odgovarati najjednostavnije ove konstitucije:

Digitized by Google

s toga svu tekućinu, koja vrije nad 84° i izpod 212°, smatra kao smjesu od metacetona i forona. Meni se to ne čini vjerovatno već s toga, što frakcije u jednakih intervalih skupljene ne diferiraju glede množine, te neizčezavaju prama sredini od 84—212, kao što bi to moralo nastati, da imademo smjesu samo metacetona i forona. Moje mučno odjeljivanje dosta me uvjerilo, da tu mora biti intermediarnih produktah, a ti bi mogli biti sastavljeni ketoni zasićena reda. Jer kad se n. pr. destiluje kalcijeva sol, uzmimo acetat, nedobiva se samo dimetilketon, nego i viših ketona istoga reda. Kod suhe destilacije škroba sa vapnom stvaraju se po svoj prilici kalcijeve soli, a neće biti samo acetat već i druge, pa će biti tim više opravdano očekivati u produktih razne ketone. Tim bi samo bilo moguće tumačiti, što se iz ulja 100—220 nedade odieliti nijedna čista slučenina, jer se u njem nalaze mnogi ketoni homolognog reda $C_nH_{2n}O$, kojim se vrelišta jako nerazlikuju. Tim bi se dala tumačiti i nješto veća vriednost za vodik dobiven analizom.

Sada nam ostaje još za iztraživanje partija, koju sam sačuvao. da ju pod nizkim tlakom destilujem, a to je partija, koja nije ni kod 220° više destilovala. *Benedikt* navadja, da mu je glavni dio uljastoga diela destilirao najviše kod 208°—212° — isoforon.

Ja pako ne našav ga dosada u partiji do 220°, nisam ipak izgubio nade, da ću ga još izolovati iz ostatka kipućega preko 210°.

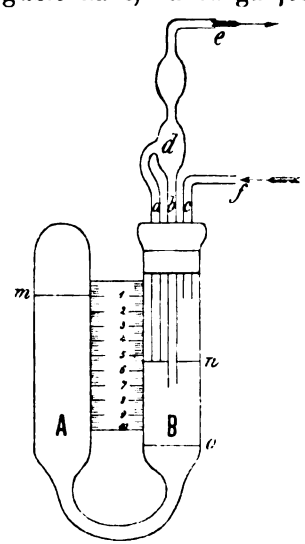

¼ nar. velič.

Kušao sam u tu svrhu uz porabu vodene sisaljke destilovati, nu budući mi je tekućina u retorti jako skakala pače neprestano i u destilat preskakivala, upotrebio sam tlačni regulator, da tim uzrok skakanja zapriečim. Regulator bio je sastavljen po principu kao onaj od Godefroy-a[1], samo što sam ga nešto modifikovao, čim je i jednostavniji postao.

Ciev *U*, odozdo sužena, s jednoga kraja kod A je zataljena, s druge pako strane kod *B* otvorena. U otvorenom kraju dobro pristaje kaučukasti čep satri luknje. Ciev, koja izlazi zjalom *a*, spaja se sa onom cievlju, koja izlazi iz *b* u

[1] C. Bl. 1884_{886}.

Digitized by Google

jednu, kod *d,* kojom se zrak sa sisaljkom sisa. Sa cievlju *c* spojena je posuda, koja se kani evakuirati.

Ako je ciev *U* napunjena s lieve strane kod A posve živom, koja dopire u B do crte *o,* pak si pomislimo *e* spojenu sa sisaljkom, *f* pako sa posudom, iz koje zrak želimo izsisati. Kad sisaljka počme djelovati, to će se ponajprije u B tlak smanjiti, živa u B će se dizati, a u A pada sve dotle, dok živa ne dopre najprije do dolnjega kraja cievi *b,* zatim do dolnjega kraja cievi *a.* Čim se sada još malo tlak u B umanji, dići će se živa u cievi *a,* te će niveau kod *n* pasti, a živa nalazeća se u cievi *a* dići će se u kruglju *d,* te svojom vlastitom težinom kroz *b* natrag pasti. Tim će se niveau *n* dići, te proces opetovati. Tim skakanjem žive uzdržat će se konstantan tlak, koj diferuje od vakuuma razlikom niveaua u *m* i *n.*

Da se ta razlika razabrati može, stoji medju obima cievima mjera, koja ujedno služi za učvršćenje sprave. Prama tomu, dali više ili manje žive u aparat ulijemo, dobit ćemo veći ili manji tlak. Premda aparat nije priugotovljen, da njim po volji regulujemo tlak, nego da se štetan upliv nestalna tlaka na destilaciju ukloni, ipak se dade i ono njim postići.

I zbilja uz porabu toga aparata nije više kod distilacije pod sniženim tlakom tekućina skakala, nego se liepo destilovati dala. Jednoč sam destilovao sve dok mi se je dalo, te dobih kao destilat ulje zelenkasto-žute boje, nu koje s vremenom potamnjuje. Konsistencija mu bijaše sve to gušća, a u retorti ostade napokon kao ostatak malo smole. To predestilovano ulje topivo je posve u metil-, etil-alkoholu, kloroformu, sumporougljiku i etiru, tako, da se timi sredstvi neda služiti za možebitno razdieljenje pojedinih sastojina. Sad sam prešao na frakcionovanje pod nizkim tlakom. Prve frakcije tako dobivene destilovao sam pod običnim tlakom, te sada već počimlju kipiti izpod 200°. Višekratnim frakcionovanjem skupilo se najviše destilata u frakciji 205°—210°; odakle sam izolirao ulje kipuće po prilici kod 207°, slabo žućkaste boje, osobita mirisa. Elementarna analiza i gustoća para pokaza, da zbilja odgovara foronu od *Benedikta.*

Specifična težina te frakcije kod 0°C jest 0·9547
„ „ „ „ „ 15° „ 0·9448

Analiza:

0·1647 *g* dadoše 0·4730 *g* CO_2 i 0·1494 *g* H_2O
0·2470 „ „ 0·7091 „ „ i 0·2405 „ „

Digitized by Google

tomu odgovara u postotcih:

	I	II	teoretički za $C_9H_{14}O$
C	78·32	78·26	78·24
H	10·08	10·32	10·14
O	11·60	11·42	11·62

Gustoća para (Goldschmiedt-Ciamician)

Množina tvari:	0·0308 *g*		
upotrebljene žive	576 „	početna temperatura	10°C
iztekle žive	131 „	temp. sumporne kupelji	240°
		barometrički tlak	755 *m/m*
		visina stupca žive	110 *m/m*

Gustoća po tome (zrak = 1) jest 4·96, a molekularna težina 138·8, teoretički za $C_9H_{14}O$ 138·0

U literaturi nalazimo priličan broj na razni način dobivenih izomerija sastava $C_9H_{14}O$ a te su: 1) Foron dobiven iz saharoze; 2) Foron dobiven iz dekstrose; 3) Foron iz acetonasa Na; 4) Foron iz acetona sa CaO; 5) Foron iz kamforove kiseline; 7) Foron iz acetona sa HCl; 7) kamfren iz kamfora; 8) Diallylaceton iz diallylacet octova etira sa KOH. Novimi prispodabljajućimi radnjami medjutim došlo se je do nazora, da se sva ta kao izomerna navedena tiela redukuju na tri.

Prije svega je *Fittig*[1] pokazao, da je foron iz kamforne kiseline odnosno iz kalcijeveve soli, istovjetan sa foronom dobivenim iz acetona sa CaO.

Oba su slabo žuta na zraku potamnjujuća ulja, vrlo slična mirisa. Specifična težina im je 0.939 odnosno 0·932. Sa dušičnom kiselinom daju smolaste produkte, a duljim kuhanjem oxalovu kiselinu, a sa P_2O_5 daju isti ugljovodik C_9H_{12} = Cumol. Taj navod *Fittigov* potvrdjuje *Jakobsen*[2].

Jakobsen nadalje misli, da su foron iz kamforne kiseline i foron iz sladora ista slučenina.

Po tome smatra *Kachler*[3], da su identični: Foron iz kamforne kiseline, foron iz acetona sa vapnom, iz acetona sa natrijem i foron iz saharose i dextrose sa vapnom. Sravni s time uspjeh okisanja obih forona: naime *Kachlerova* forona iz kamforne kiseline, te mojega isoforona na str.

---

[1] A. $112._{309}$.
[2] A. $146._{103}$.
[3] A. $164._{82}$.

Digitized by Google

Dakle prvih pet izmedju gore navedenih bili bi identični.

Kachler dokazao je nadalje, da je foron iz acetona sa HCl identičan sa Camfrenom. Diallylaceton svojim postankom i svojstvi ne sudara sa nijednim.

Zaključak po svemu bio bi, da imademo pod formulom $C_9H_{14}O$ 3 isomerna tiela i to:

1) Foron nastao iz acetona sa solnom kiselinom (kristalna slučenina)

2) Izoforon, ulje dobijeno na razne načine (vrel. oko 208°).

3) Diallylaceton.

Foron, što sam ga ja dobio destilaciom škroba sa vapnom, pokazuje svojstva izoforona.

Izoforon oxidovan sa chromovom oxidačnom smjesom na isti način kao i metaceton daje izparive kiseline i malo ulja, koje sam odielivši ga na mokrom filtru spravio za kašnje iztraživanje.

Izparive kiseline zasitio sa Ba $(OH)_2$. Ovdje mi se pokazao pojav, koga ću zabilježiti. Čim se kiselina sa Ba $(OH)_2$ zasiti, te samo mali višak alkalična sredstva upotriebi, pokaže se liepa krvna boja. Ta boja posve je ista sa onom, koju dobijemo, ako se frakcije u blizini forona *na zraku stojeć* oxidiraju, te ako im dodamo koju alkaličnu tekućinu. Ta boja potiče od topive u vodi tvari, nastale oxidacijom forona. Iz vodene raztopine ne može ju ni etir, ni kloroform, ni benzin, ni sumporougljik izlužiti. Ta tvar dolazeća u maloj množini, nedostatnoj a da bi joj se narav opredieliti mogla, smeta donjekle kod taloženja srebrnih solih.

Iz raztopine Ba-soli odstranio sam suvišan Ba ugljičnom kiselinom, (pri čem se i crvena boja opet izgubi). Iz te pako raztopine taložio sam frakcionovano srebrenim nitratom, te dobih ove frakcije:

1)	0·0907 g	srebrove	soli	dadoše	0·0373 g	kov.	srebra
2)	0·0906 „	„	„	„	0·0581 „	„	„
3)	0·1656 „	„	„	„	0·1050 „	„	„

ili u postotcih:	Proračunano
1) 63·17% Ag.	za Ag $C_2H_3O_2$
2) 64·13 „	64·66% Ag.
3) 63·40 „	

Ulje, koje sam odielio u destilatu od predestilovanih kiselina, te koje bi moglo biti produkt oxidacije, jest žućkaste boje, mirisa slična kao i za oxidaciju upotrebljen isoforon. Schwarz je takodjer oxidaciom slučenina svoga homolognoga reda dobio neko ulje, kojemu je pronašao formulu $C_{40}H_{66}O_5$, te navadja, kako se upravo

Digitized by Google

mora očekivati kao produkt oxidacije indiferentno ulje, ako se po njegovu iztraživanju uzme, da se u produktih suhe destilacije škroba sa vapnom nalazi homologni red $C_{12}H_{18}O + Cn\ C_{2n}{-}_6O_2$. Ulje, što sam ga ja dobio kod okisenja foronova, imade vrelište oko 207° kao i izoforon, a i gustoća para 4·90 slaže se sa gustoćom para izoforona. To dakle ulje nije ništa drugoga nego ne oxidovani izoforon. Buduć sam imao veoma malenu količinu toga ulja, koje sam kao ne oxidovani izoforon prepoznao, bilo mu je ustanovljeno *vrelište* po principu metode od *Maina*[1], modifikovane po *Handlu* i *Přibranu*[2], sa dalnjom modifikacijom *Chapmana Jonesa*[3]. Ovu posljednju metodu, koja zahtieva samo kapljicu iztražne tvari, promienio sam u toliko, što sam promienio način punjenja U cievi, i to s toga, što način *Chapmana Jonesa* zahtieva, osobito kod tekućina visoka vrelišta, mnogo vremena, više opreznosti a i više tvari. Kod *Chapmana Jonesa* zataljeni dio U cievi izvukao sam i svinuo kako slika kod *a* pokazuje. Gornji dio kod *b*, kamo će se koja kapljica iztražne tvari metnuti, jest malo širi od kapilare *a*, užji od same U cievi.

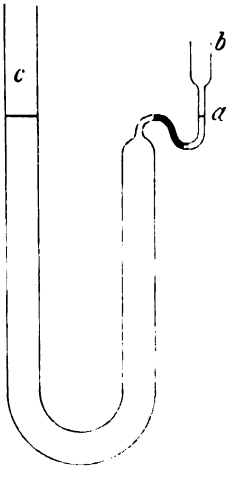

Najprije ulije se kod C suha i čista živa tako da dopre u drugoj cievi u kapilaru. Sad se kod b puste do dvie kapljice iz tražne tvari, kako da medju živom i tom tvarju ne ostane zraka, na iztražnu tekućinu pusti se kapljica žive, te kada imade iztražna tekućina i živa položaj kao što je na slici naznačen zatali se kapilara puhaljkom malo povrh žive. U otvorenom kraju živu odlijemo, te u kupelji opredielimo temperaturu, kod koje je u obih krajevih U aparata visina žive jednaka.

Još je jednostavnije, kad se ne bojimo možebitne raztvorbe kod zataljivanja, ako uzmemo upravnu kapilaru, te ju — a da žive ni ne dodamo, nad iztražnom tekućinom kod *a* zatalimo.

---

[1] Chem. News $35._{59}$ — Zeitsch. f. an Ch. $1878._{335}$.

[2] Carl's Repert f. experimental physik $14._{101}$ — Zeitsch f. an Ch. 1878. 336.

[3] Journ. of. the. Chem. soc. April. $1878._{175}$ - Chem. News $37._{68}$. — Zeitsch. f. an. Ch. $1880._{65}$.

Digitized by Google

Tom zgodom upotrebio sam još aparat od dra. *G. Janečka* opisan u Radu, kojim se može ustanoviti vrelište i gustoća para jednom operaciom i sa vrlo malo iztražne tekućine, te sam dobio za to ulje preostalo od okisenja isoforona za vrelište 207° a za gustoću para 4·85.

U ostatku preostalom od okisenja isoforona poslije izparenih izhlapivih kiselina, najme u zelenoj krom-tipsovoj gustoj raztopini, nisam mogao ništa drugoga naći osim preostale octove kiseline. *Kachler* navadja da, je od *Benedikta* dobiveni isoforon podvrgao okisenju sa kromovom kiselinom i našao u ostatku izluzenom etirom adipinovu kiselinu.

Ja sam isto tako radio kao *Kachler*, te se opetovano osvjedočio, da adipinove kiseline nejma.

Redukciom isoforona nisam mogao dobiti nikakovih resultata. Sa krutim natrijevim amalgamom nakon osamdnevnoga polaganoga razvijanja vodika u alkoholom razredjenom izoforonu, nisu se pojavili novi produkti, a sa kovinskim natrijem nastadoše smolasti produkti, koji se ne dadu dalje čistiti, kao što to isto i *Benedikt* navadja.

Izoforon sa koncentrovanom H_2SO_4 raztapa se sa krvno-crvenom bojom.

Kušao sam još i ponašanje produktah suhe destilacije škroba sa vapnom prama $NaHSO_3$.

Pojedine frakcije, dovedene u dodir sa natrijevim kiselim sulfitom čini se da reaguju, barem se smjesa ponješto ugrije; nu kristalinična produkta nisam mogao dobiti.

Nastaje još pitanje o konstituciji izomernih ketona sastava $C_9H_{14}O$.

Diallylacetonu pripada po *Zeidleru* nedvojbeno konstitučna formula $(C_3H_5)_2\ CH—CO—CH_3$ jer je postao od dialilacetoctova etilestira lužinom:

$$\begin{array}{l} CH_3 \\ | \\ CO \\ | \\ C\ (C_3H_5)_2 \\ | \\ CO.OC_2H_5 \end{array} + 2\ KOH = \begin{array}{l} CH_3 \\ | \\ CO \\ | \\ CH\ (C_3H_5)_2 \\ CO(OK) \end{array} + C_2H_5OH$$

Preostale dvie izomerije, najme foron i izoforon, izvadjaju se kondensaciom acetona, a po tom mogle bi im odgovarati najjednostavnije ove konstitucije:

Digitized by Google

I.

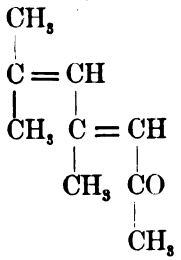

II.

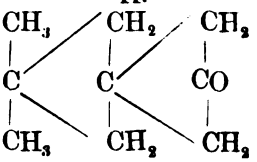

III

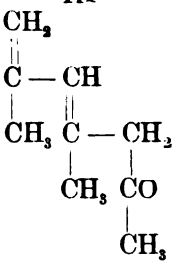

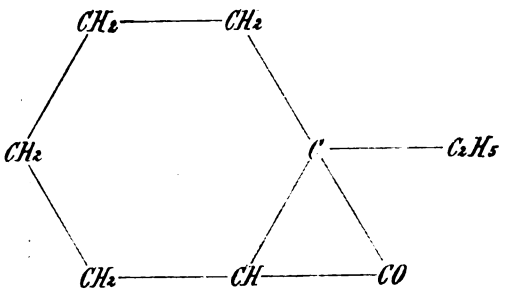

Osim tih po mom mnienju condensacijom acetona nastalih najjednostavnijih constitucija navadja *Kachler*[1] za foron 4. konstitucionu formulu: jer se samo tom formulom dade lahko tumačiti postanak adipinove kiseline okisenjem.

Težko je odlučiti, dali i koja od ovih pripada foronu, a koja izoforonu.

Claisen[2] dobio je uplivom konc. sumporne kiseline na foron mesitylen. Budući se pako mesitylen najjednostavnije iz prve (I.) od navedenih konstitucija izvesti dade, bilo bi vjerovatno, da je ona zbilja pravim izrazom foronova sastava. Sbilja su i neke učevne knjige tu formulu poprimile, predpostavljajuć pri tom, da se kondenzacija acetona u mesitylov kis i foron analogno vrši kao što kondenzacija aldehyda u krotonaldehyd.

Nu *Claisen* je svojom radnjom dokazao, da foron direktno uplivom sumporne kiseline ne prelazi u mesitylen, nego da se prije razpada u aceton i mesitylov kis, posljednji pako u dva molekula acetona, te da sada tek iz acetona $3C_3H_6O - {}_3H_2O = C_9H_{12}$ nastaje mesitylen. Odatle dakle ipak nemožemo zaključiti na konstituciju.

Što se tiče izoforona, valja pripomenuti, da je *Liès-Bodart* uplivom P_2O_5 iz njega dobio kumol, a *Benedikt* kumolu i mesitylenu izomeran ugljovodik C_9H_{12}. To protuslovje otegoćuje ustanovljenje konstitucije izoforonove. Nu to stoji, da se kumol, ako se on medju produkti djelovanja sumporne kiseline na izoforon zbilja nalazi.

[1] Ann. 164.$_{92}$.

[2] Ann. Chem. Pharm. 180. 21.

Digitized by Google

samo velikim premetanjem daje odvesti od gore navedenih formula izoforona.

Ni oxydacijom ne dolazimo do positivnih rezultata. *Popow*-ovim pravilom kod tako komplikovanih ketona ne možemo se služiti, što se ovakovi nezasićeni visoki ketoni, ili već sami ili iz njih neposredno nastale kiseline, obično okisivanjem razpadaju dotle, dok se nestvore najjednostavnije kiseline mastnoga reda. Uz to sam se mirisom sam osvjedočio, da se isoforon uplivom kisele okisujuće smjese razpada, poprimiv vodu, u aceton, tako da dobivamo oxydovane produkte ne isoforona, već acetona.

Ni redukcijom, ni drugimi reakcijami nije se moglo doći do odlučna rezultata, što se konstitucije tiče, jer se isoforon rado pri tom u smole pretvara, koje se dalje ne dadu iztraživati.

Tim ostaje pitanje o konstituciji isoforona još uviek ne riešeno.

Visoko vrijuće ulje, što sam ga frakcionovao pod nizkim tlakom, prelazilo je ponajviše kod 145°—150° pri tlaku od 80 $^{m}/_{m}$. Ako je frakcioniranje ovakovih sastavljenih produktah i kod obična tlaka tegotno, to je dakako pod nizkim tlakom još tegotnije. S toga sam se zadovoljio elementarnom analyzom gore navedene partije. Ta mi dade brojeve, iz kojih se dade zaključiti, da imade jošte viših kondenzacionih produktah nego je sam isoforon. Pa i smole valja smatrati, kako držim, sličnimi kondezacionimi produkti, kod kojih je možda izstupom vode baš i sav kisik potrošen; barem mi se kod nastavljene destilacije takvih visokih produkta uviek u velikoj množini pojavljivala voda i stvarala pri tom smola.

Iztražujuć dakle produkte suhe destilacije škroba sa vapnom (1 : 4) došao sam do ovih rezultata:

Da se medju tekućimi produkti, kako to i svi prvašnji iztraživaoci nadjoše, nalazi aceton;

Da tekućina, što su ju *Fremy* te *Benedikt* sabrali kod 84° iz diela destillata, u vodi netopiva, te opisali kao metaceton $C_6H_{10}O$, predstavlja smjesu acetona sa nekom više vrijućom slučeninom;

Da formuli $C_6H_{10}O$ odgovarajući sastav pripada frakciji oko 128° vrijućoj, koja pokazuje svojstva mesitylova kisa.

Da je kod 207° kipuća slučenina isoforon, identičan sa foronom nastalim iz acetona sa vapnom, iz acetona sa natrijem i sa foronom iz dextrose sa vapnom, valjda i sa foronom iz kamforne kiseline; izomeran pako sa foronom iz acetona sa HCl i sa dialilacetonom

Digitized by Google

Frakcije, ležeće medju 128° i 207°, smatram za ketone homolognoga reda $C_n H_{2n}O$, a više od forona kipuće ulje sastoji se od još viših kondenzačnih produkta acetonovih.

Oxidaciom tekućine $C_6H_{10}O$, vrijuće oko 128°, dobio sam CO_2, $C_2H_4O_2$ i $C_3H_6O_2$.

Oxidaciom isoforona dobivena je samo CO_2 i $C_2H_4O_2$, a ni pošto adipinova, kako *Kachler* navadja, a ni *Schwarz*-ovo ulje sastava $C_{40}H_{66}O_5$, koje mi se ustanovljenjem vrelišta i gustoće para pokazalo, da je neoxidovani isoforon.

Drugimi reakcijami nisam došao do novih resultata, nego sam se samo o poznatih od prije faktih osvjedočio.

Bilježim još i to, da mi je kod predležećega iztraživanja rabio po meni modifikovani *Godefroy*-ov aparat za regulovanje tlaka, i da sam promienio aparat *Chapmana Jones*-a za opredieljivanje vrelišta sa malom količkoćom iztražne tekućine.

Nemogu tom zgodom propustiti, a da svomu profesoru dru. G. *Janečku,* predstojniku sveučilišnoga lučb. zavoda, gdje je ova radnja izvadjana, ne izrazim najsrdačniju hvalu za pružena mi sva moguća sredstva kod izradbe moje radnje, za zanimanje, kojim je moju radnju pratio i za savjete, što mi ih je podjeljivao.

Digitized by Google

Geometrijske opazke.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. srpnja 1885.

PRAVI ČLAN DR. K. ZAHRADNIK.

Budi C_3 središte kruga najvećega, koji tiče dani krug K u točki D_3, pak tetivu toga kruga A_1A_2 u njezinom razpolovištu B_3. Za središte C_3 uzimamo, da neleži sa središtem S kruga K po istoj strani tetive (lik 1), kad bi obratno bilo, označili bi središte ovakog kruga sa C_3' te sa D_3' njegov stik sa krugom K.

Da spojnica SB_3 leži u promjeru D_3D_3', po gornjem razvoji se već razabire. Krug sa središtem C_3 označit ćemo sa K_3, njegov polumjer sa $\varkappa_3$, obodnicu sa O_3, plohu sa P_3. Isto valja za krug K_3' kojega je C_3' središte itd. Je li R polumjer kruga K, valja

$$\varkappa_3 + \varkappa_3' = R \tag{1}$$

te

$$O_3 + O_3' = O \tag{2}$$

$$P - P_3 - P_3' = \tfrac{1}{2} O_3 O_3. \tag{3}$$

Zadnje dvie relacije kažu, da je u trokutu $D_3A_1D_3'B_3$, kojega stranice D_3B_3, B_3D_3', $D_3'A_1D_3$ su polukrugovi, da je sbroj dvijuh stranica njegovih jednak trećoj stranici, te da je ploha njegova jednaka pravokutniku, kojemu su stranice duge kolik poluobodnice $\frac{1}{2}O_3$, $\frac{1}{2}O_3$.

Taj resultat ne visi o veličini tetive A_1A_2, mogli smo naime kazati: nad usječci, u koje dieli neka točka B_3 promjer D_3D_3', kao promjeri konstruirajmo krug itd.

II.

2. Uzmimo sad, da tetiva A_1A_2 mienja svoju veličinu i svoj položaj uz uvjet, da ostaje nekom funkcijom svojega smjera; onda opiše točka C_3, odnosno C_3', stanovitu krivulju (C_3), odnosno (C_3'), koju ćemo sada poblize promatrati.

Digitized by Google

Napišimo sada $\varkappa$ mjesto R za polumjer kruga K. Za tetivu A_1A_2 valja

$$A_1A_2 = f(\varphi); \tag{1}$$

surednice polarne točke C_3 neke su ρ, θ, gdje je očito

$$\varphi = \frac{\pi}{2} + \theta. \tag{2}$$

Budući da je

$$B_3C_3 = \varkappa_3 = \sqrt{\varkappa^2 - \tfrac{1}{4} f^2(\varphi)},$$

je SC_3 naime:

$$\rho = \frac{\varkappa + \sqrt{\varkappa^2 - \tfrac{1}{4} f^2(\varphi)}}{2},$$

te radi (2):

$$\rho = \frac{\varkappa + \sqrt{\varkappa^2 - \frac{1}{4}\left[f\left(\frac{\pi}{2} + \theta\right)\right]^2}}{2} \tag{3}$$

kao jednačba mjesta (C_3). Za mjesto (C_3') je

$$SC_3' = \varkappa - SC_3,$$

pa tim

$$SC_3' = \frac{\varkappa - \sqrt{\varkappa^2 - \tfrac{1}{4} f^2(\varphi)}}{2}.$$

Označimo kut provodnice $SC_3' = \rho'$ sa θ_1, je

$$\theta_1 = \theta + \pi,$$

pa tim

$$\varphi = \theta_1 - \frac{\pi}{2},$$

dakle

$$\rho' = \frac{\varkappa - \sqrt{\varkappa^2 - \frac{1}{4}\left[f\left(\theta_1 - \frac{\pi}{2}\right)\right]^2}}{2} \tag{4}$$

Odklonimo li korien, upoznajemo, da se krivulja (C_3') od krivulje (C_3) samo *okretom* za 180° oko pola razlikuje.

Iz jednačbe (2) sliedi, da je krivulja (C_3) konchoidom krivulje (E), koju dobivamo, kad provodnice točaka krivulje (C_3) umanjimo za duljinu $\frac{\varkappa}{2}$.

Da mora da je $2\varkappa > f\left(\frac{\pi}{2} + \theta\right)$, t. j. $2\varkappa > A_1A_2$, to se već geometrički razabire. Za $2\varkappa = A_1A_2$ prielazi (C_3) u krug koncentrički sa K.

3. Promatrajmo neke posebne slučajeve.

Budi

$$f(\varphi) = 2m \sin \varphi + 2n \cos \varphi. \tag{5}$$

Digitized by Google

Jednačba konchoide krivulje (C_3) je u ovom slučaju

$$4r_1^2 = x^2 - (m\cos\theta - n\sin\theta)^2,$$

ili u surednicah istosmjernih:

$$4(x^2+y^2)^2 = (x^2-m^2)x^2 + 2mnxy + (x^2-n^2)y^2. \quad (6)$$

Nu poznata je jednačba nožištnice elipse, naime

$$(x^2+y^2)^2 = a^2x^2 + b^2y^2, \quad (7)$$

jeli pol u središtu elipse te sudara li se os X sa glavnom osi elipse. Jednačba (7) dobiva oblik jednačbe (6), ako pookrenemo nožištnicu elipse oko pola za kut α dani jednačbom

$$\operatorname{tg} 2\alpha = \frac{2mn}{m^2-n^2}. \quad (8)$$

Sravnitbom naći ćemo

$$a = \frac{x}{2}$$

$$b = \frac{1}{2}\sqrt{x^2-m^2-n^2}. \quad (9)$$

Konchoida (3) krivulje (C_3) je u ovom slučaju nožištnica elipse, smjer te položaj ove elipse opredjeljuju jednačbe (8) te (9). Da imamo posla ovdje sa nožištnicom elipse proizlazi tim, da, znači li t duljinu tetive, pripadajuće k smjeru φ, je polag (5)

$$4(m^2+n^2)\cos^2\varphi - 4nt\cos\varphi + (t^2-4m^2) = 0,$$

a usljed ove relacije nalazimo da je:

$$x^2 > m^2+n^2.$$

Kad bi m ili n u jednačbi (5) bilo jednako ništici, sudarala bi se os X sa glavnom osi elipse.

Slučaj

$$f(\varphi) = n\sqrt{\sin\varphi\cos\varphi}$$

se stvarno takodjer od predidućega nerazlikuje. I ovdje je konchoida (E) krivulje (C_3) nožištnicom elipse, kojoj velika os stvara sa osi X kut 45°.

Slično za

$$f(\varphi) = \sqrt{m^2\sin^2\varphi + n^2\cos^2\varphi}$$

je konchoida (E) krivulje (C_3) nožištnica elipse, kojoj glavna os se sudara sa osi X, kao što i njezino središte sa izhodištem, te duljine osi su:

$$a = \frac{1}{2}\sqrt{4x^2-m^2}, \quad b = \frac{1}{4}\sqrt{4x^2-n^2}.$$

Kako bi drugih više primjer navesti mogli, već prema navedenomu je jasno.

Digitized by Google

dakle je $$\Sigma (P_i' - P_i) = \pi R^2 + \pi R r,$$

koji bi resultat nama pokazuje, za koliko nadmašuje sbroj površtinu krugova K_i' onaj krugova K_i.

Konačno budi još navedeno sliedeća relacija:

$$\frac{O_i' - O_i}{O} = \cos \alpha_i = \frac{P_i' - P_i}{P}$$

pa tim je $$\frac{P_i' - P_i}{O_i' - O_i} = \frac{P}{O} = \frac{R}{2}$$

za $i = 1, 2, 3$. Jest dakle količnik razlikâ ploštinâ te obodnicâ krugova K_i' te K_i jednak polovini polumjera kruga K. Taj resultat možemo ovako izreći: Konstruiramo li na nekom tetivom dva kruga koja tiču krug i tetivu svaki po jednoj strani u njezinom razpolovišti je razlika ploštinâ te obodnicâ tih krugova jednaka polovini polumjera danoga kruga.

Digitized by Google

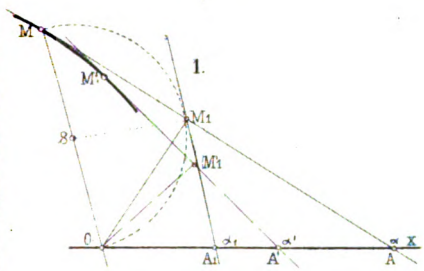

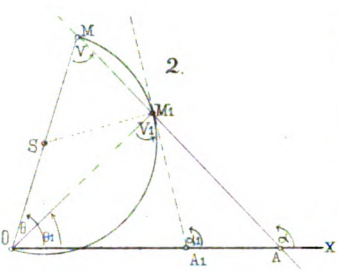

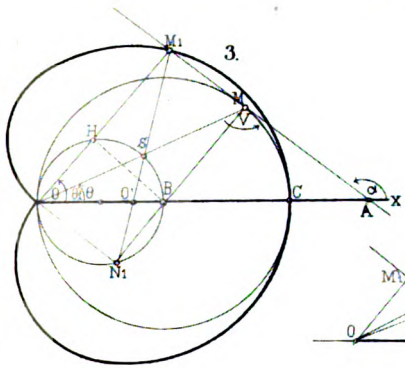

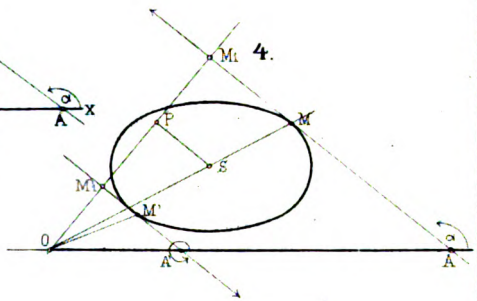

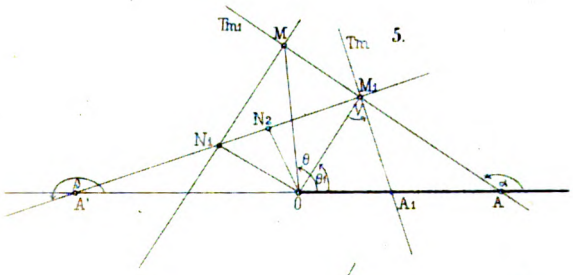

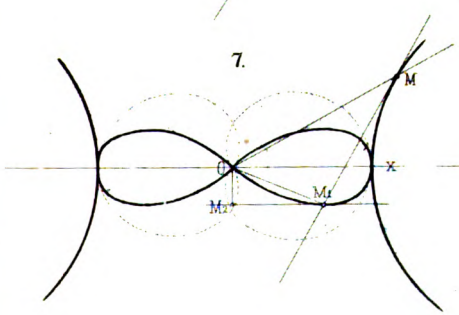

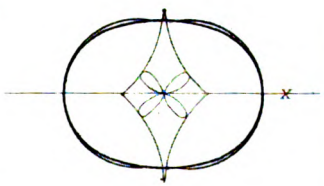

© Albrecht Zagreb

Digitized by Google

dakle

$$\frac{1}{v_h} = \frac{R}{\Delta_a} \sin \alpha_h \tag{13}$$

pa tim

$$\Sigma \frac{1}{v_h} = \frac{R}{\Delta_a} \Sigma \sin \alpha;$$

ili radi (11)

$$\Sigma \frac{1}{v_h} = \frac{1}{r}. \tag{14}$$

Pomnožimo li jednačbe (13) h = 1, 2, 3, dobivamo

$$\frac{1}{v_1 v_2 v_3} = \frac{R^3}{\Delta_a^3} \Pi \sin \alpha,$$

koja relacija obzirom na (9) prielazi u:

$$2\Delta_a^2 = R\, v_1 v_2 v_3. \tag{15}$$

Sravnimo li opet taj resultat sa jednačbom (8), naći ćemo:

$$R\, v_1 v_2 v_3 = 2r\, r_1 r_2 r_3. \tag{16}$$

Iz jednačbe (6) dobivamo:

$$\Sigma \frac{1}{r_h} = \Sigma \frac{s - a_h}{\Delta_a} = \frac{s}{\Delta_a},$$

što nama izrazuje stavak *Steiner*[1] *Bobilier-a*

$$\frac{1}{r} = \frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} + \frac{1}{r_3}. \tag{17}$$

Dalje oobivamo iz jednačbe (6)

$$r_1 + r_2 + r_3 - r = \Delta_a \left(\frac{1}{s - a_1} + \frac{1}{s - a_2} + \frac{1}{s - a_3} - \frac{1}{s} \right),$$

valja pako

$$\frac{4R}{\Delta_a} = \frac{a_1 a_2 a_3}{\Delta_a^2} = \frac{1}{s - a_1} + \frac{1}{s - a_2} + \frac{1}{s - a_3} - \frac{1}{s},$$

pa tim dobivamo drugi stavak *Bobilier*[2]*-a*

$$4R = r_1 + r_2 + r_3 - r. \tag{18}$$

Iz jednačbe (11) te (12) sliedi:

$$\frac{r}{2R} = \frac{\Pi \sin \alpha}{\Sigma \sin \alpha},$$

što radi poznate relacije

$$\Sigma \sin \alpha = 4 \Pi \cos \frac{\alpha}{2}$$

---

[1] J. Steiner-Werke I dio pg 214.

[2] Bobilier objelodanio je ove izreke u Gergonna „Annales de math.“ Treba samo na desno sbrojiti te rabiti $2s = \Sigma a$, dobit ćemo za brojnik sbroja $a_1 a_2 a_3$.

Digitized by Google

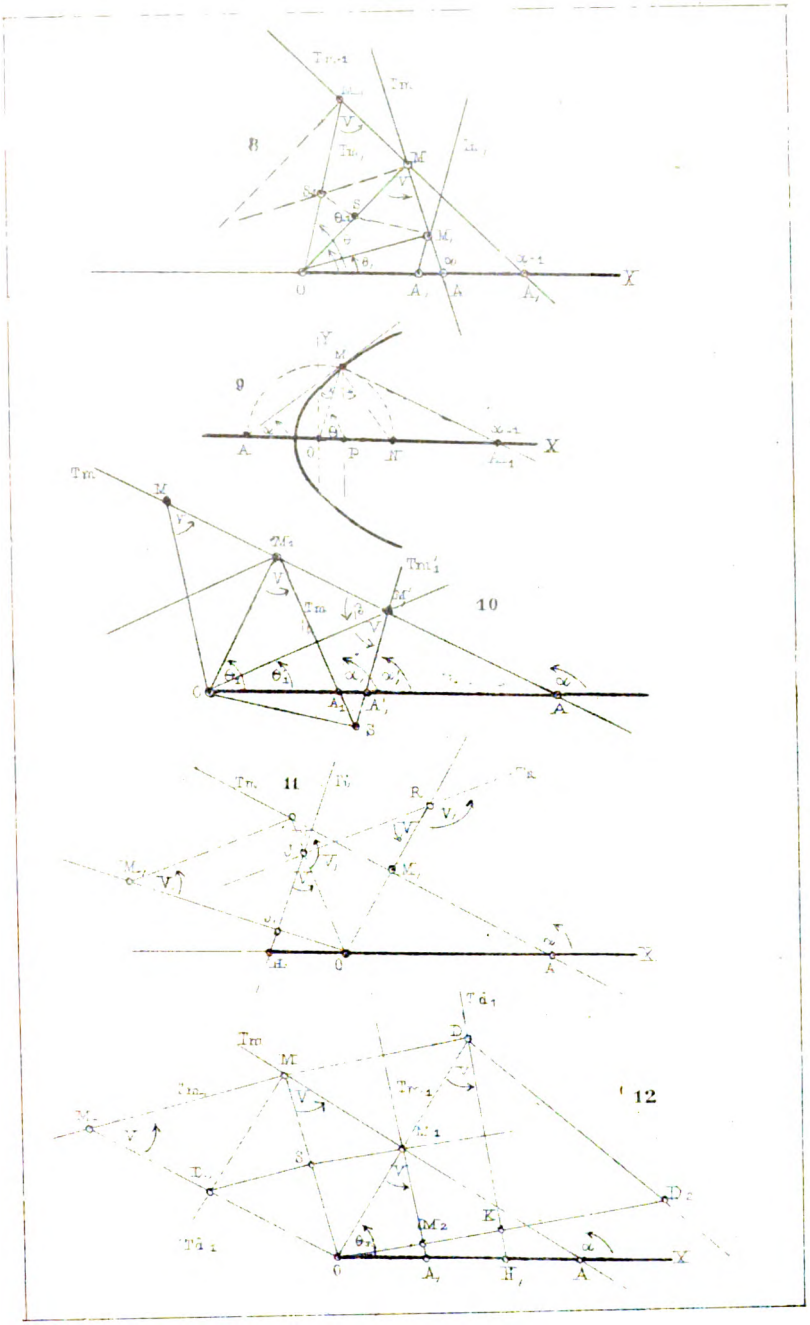

Digitized by Google

Digitized by Google

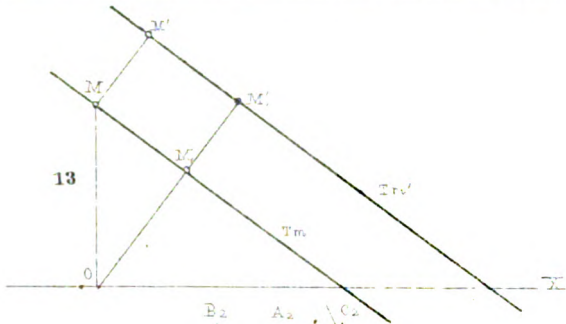

13

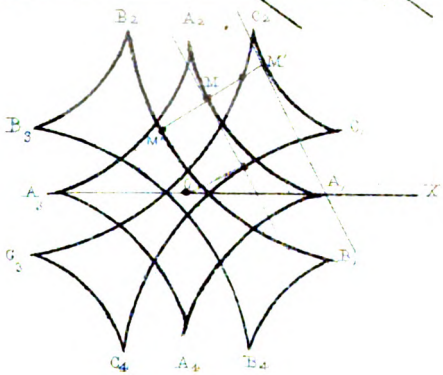

14

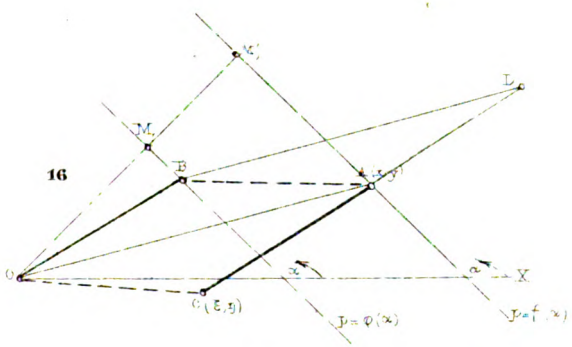

16

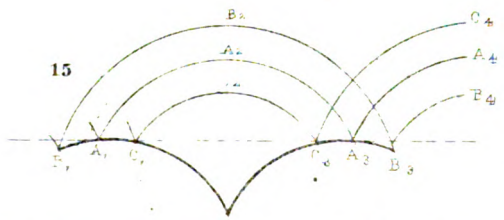

15

Digitized by Google

dakle je $$\Sigma (P_i' - P_i) = \pi R^2 + \pi R r,$$

koji bi resultat nama pokazuje, za koliko nadmašuje sbroj plo-štinu krugova K_i' onaj krugova K_i.

Konačno budi još navedeno sliedeća relacija:

$$\frac{O_i' - O_i}{O} = \cos \alpha_i = \frac{P_i' - P_i}{P}$$

pa tim je $$\frac{P_i' - P_i}{O_i' - O_i} = \frac{P}{O} = \frac{R}{2}$$

za $i = 1, 2, 3$. Jest dakle količnik razlikâ ploštinâ te obodnicâ krugova K_i' te K_i jednak polovini polumjera kruga K. Taj re-sultat možemo ovako izreći: Konstruiramo li na nekom tetivom dva kruga koja tiču krug i tetivu svaki po jednoj strani u njezi-nom razpolovišti je razlika ploštinâ te obodnicâ tih krugova jed-naka polovini polumjera danoga kruga.

Digitized by Google

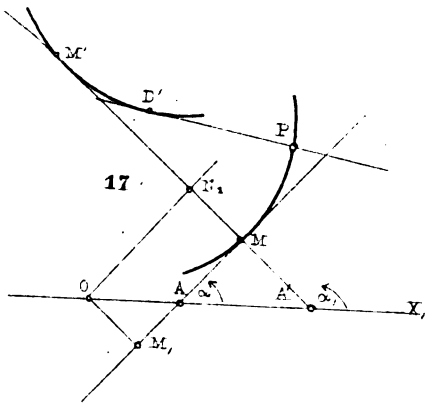

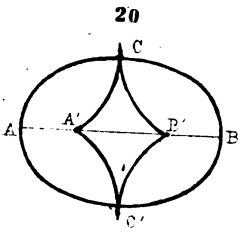

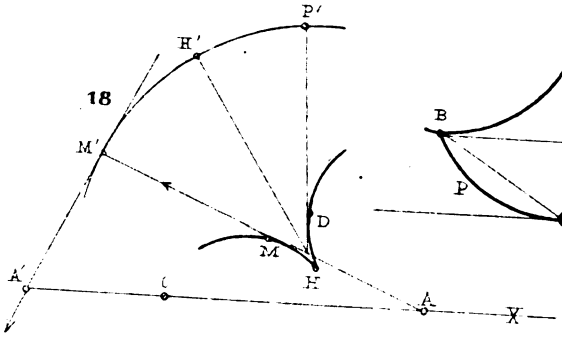

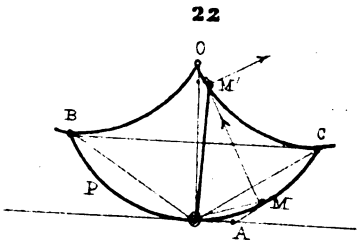

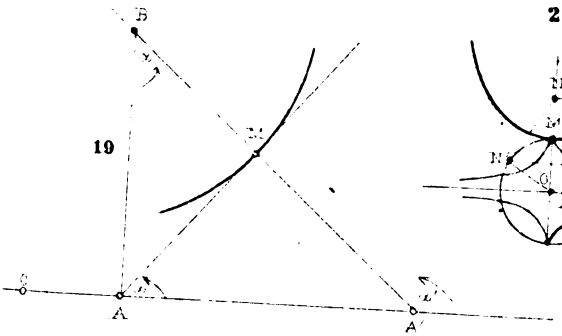

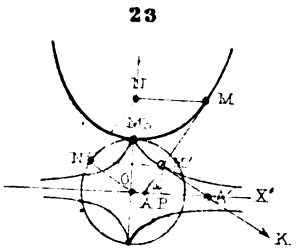

Digitized by Google

Digitized by Google

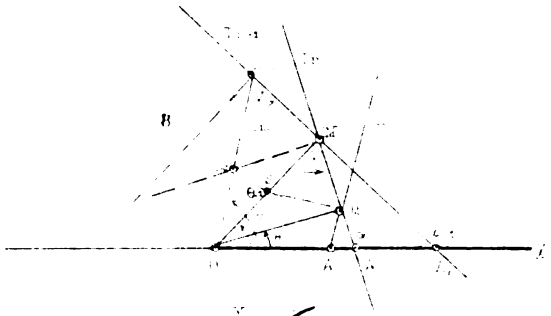

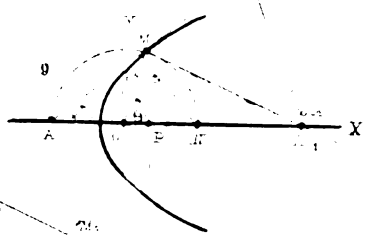

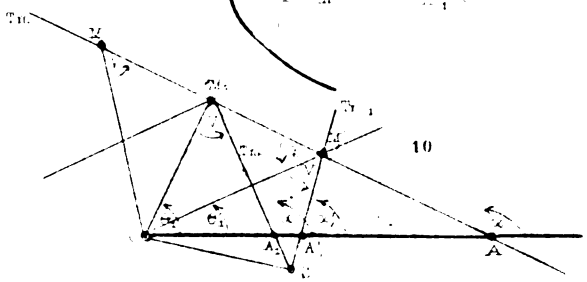

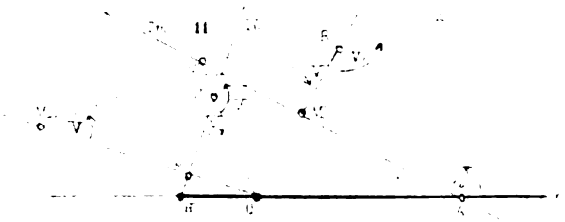

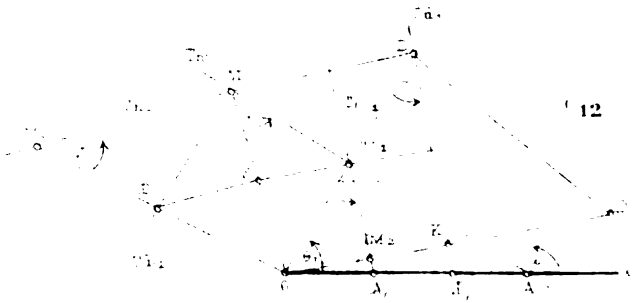

Digitized by Google

Digitized by Google

1

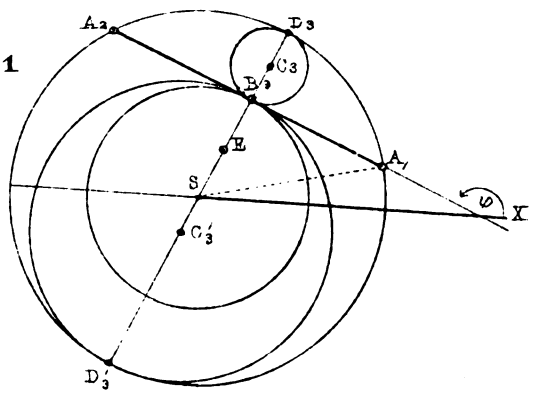

2

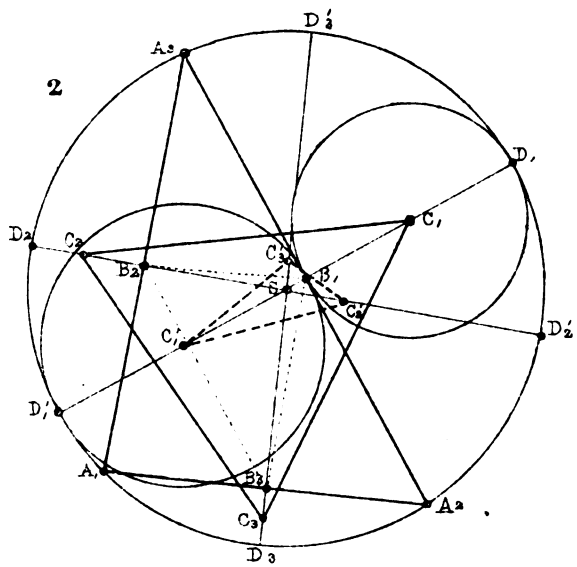

Digitized by Google

Digitized by Google

U akademičkoj knjižarnici Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici (knj. 1—125):

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti** (knj. 1—77):
   — knjige I. do LIX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč.
   — Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj LX., LXII., LXIII.. LXV., LXVII., LXVIII., LXX., LXXI., LXXIII, LXXIV, LXXVI. i LXXVII. (I—XII). Ciena po 1 for. 50 nvč.
   — Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII. i LXXV. (I—VI). Ciena svakoj knjizi 1 fr. 50 nvč. Svakoj svezci 75 nvč.
2. **Stari pisci hrvatski** (knj. 1—15).
   — Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 fr. a. v.
   — „ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića 1870. Ciena 2 fr.
   — „ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III. knj. 2 fr., knj. IV. 2 for. 50.
   — „ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr.
   — „ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 fr.
   — „ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.
   — „ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića i S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 for. 70 nvč.
   — „ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 for.
   — „ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.
   — „ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.
   — „ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for. XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.
3. **Starine.** Knj. I—XVI. 1869—1884. Ciena I. knjizi 1 for. 25 nč. Knj. VII. X. po 2 for. ostalim po 1 for. 50 novč.
4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—15):
   — Knj. I - V., IX, XII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. knj. po 3 fr. IV. knj. po 4 fr. V. i XII. knj. po 2 fr. 50 novč.
   — Knj. VI., VIII., XI., 1876., 1877., 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj. 2 for. VIII. knj. 2 fr. 50 nč.
   — Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
   — Knj. X. XIII. Monumenta ragusina. Tom. I. et II. 1882. Ciena X. knj. 2 50. nvč. Knj. XIII. 3 for.
   — Knj. XIV. Scriptores. Vol. I. 1883. Ciena 3 for.
   — Knj. XV. Spomenici hrvatske krajine. Vol. I. 1884. Ciena 3 for.
5. **Monumenta historico-juridica Slavorum meridion.** (Knj. 1—3)
   — Knj. I. Statuta et leges Curzulae. 1877. Ciena 3 for.
   — Knj. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878. Ciena 3 for.
   — Knj. III. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3. Ciena 4 for. 50 novč.

II. Posebna djela (knj. 1—18, sv. 26):

1. **Flora croatica.** Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. 1869. Ciena 6 fr.
2. **Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda.** Izdao Ivan Brčić. 1870. Ciena 1 for.

Digitized by Google

3. **Historija dubrovačke drame.** Napisao prof. A. Pavić. 1871. Ciena 1 for. 25 novč.
4. **Pisani zakoni na slovenskom jugu.** Bibliografski nacrt dra V. Bogišića. 1872. Ciena 1 for. 25 novč.
5. **Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana.** Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 873. Ciena 3 for.
6. **Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Knjiga I 1874. Ciena 6 for.
7. **Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia.** Edidit A. Theiner (tomus I. Romae 1863.), tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for.
8. **Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku.** Napisao dr. Gj. Daničić. 1877. Cijena 4 for.
9. **Ljetopis jugoslavenske akademije.** 1877. sv. I. Ciena 60 novč.
10. **Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Obrađuje Gj. Daničić. 1878.
11. **Fauna kornjaša trojedne kraljevine.** Od dra. J. K. Schlossera Klekovskoga. 1877—1879. Knj. I., II., III. Ciena svakoj knjizi 3 for., djelu 9 for.
12. **Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom.** Napisao L. Zima. 1880. Ciena 2 for 50 novč.
13. **Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obrađuje Đ. Daničić. Dio I Sv. 1—4. 1880—1882. Cijena svesku 3 for., cijelomu I. dijelu 12 fr. Sv. 5 (1 drugoga dijela) 1884. Obradili Đ. Daničić, M. Valjavac, P. Budmani. Sv. 6 i 7 (2 i 3 drugoga dijela). 1884—1885. Obrađuje P. Budmani. Cijena svesku 3 for.
14. **Djela jugoslavenske akademije** (knj. 1—4):
   — Knj. I. **Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.** Sastavio J. Torbar. 1882. Ciena 2 for.
   — Knj. II. **Euchologium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. Lavoslav Geitler. 1882. Ciena 2 for.
   — Knj. III. **Psalterium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. L. Geitler. 1883 Ciena 3 for. 50 nč.
   — Knj. IV. **Flora fossilis susedana. (Susedska fosilna flora. — Flore fossile de Sused.)** Auctore dr. Georgio Pilar. 1883. Ciena 8 for.
   — Knj. V. **Leksikonarij Bernardina Splječanina.** Po prvom izdanju od god. 1245. 1885. Ciena 1 for. 50 nč.

B. **Knjige, koje su izašle troškom ili podporom akademije** (knj. 1—7):

1. **Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga.** Napisao V. Jagić. Knj. I. 1867. Ciena 1 for. 20 nč.
2. **Rěčnik lěčničkoga nazivlja.** Sastavio dr. Ivan Dežman. 1868. Ciena 1 for. 50 novč
3. **Opis jugoslavenskih novaca** od prof. S. Ljubića. 1875. Ciena 10 i 15 fr.
4. **Bilinar. Flora excursoria.** Sastavili dr. J. C. Schlosser i Ljud. Vukotinović. 1876.
5. **Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389.** Sastavio u cjelinu A. Pavić. 1877. Ciena 1 for.
6. **Jugoslavenski imenik bilja.** Sastavio dr. B. Šulek. 1879. Ciena 2 fr.
7. **Podobe hrvatskih hrastova okoline zagrebačke.** Opisao Ljud. Vukotinović. 1883.

C. **Knjige, koje su prešle u svojinu akademije** (knj. 1—6, sv. 8):

1. **Povjestni spomenici južnih Slavenah.** Izdao I. Kukuljević. Knj. I. (Acta croatica). 1863. Ciena 3 for.
2. **Rječnik iz književnih starina srpskih.** Napisao Gj. Daničić. Knj. I—III. Ciena svakoj knj. 3 for., djelu 9 for.
3. **Nikoljsko jevangjelje.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nč.
4. **Život sv. Save i Simeuna** od Domentijana. Na sviet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
5. **Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih** od Danila. Na svijet izdao Gj Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
6. **Poslovice.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for.

Digitized by Google

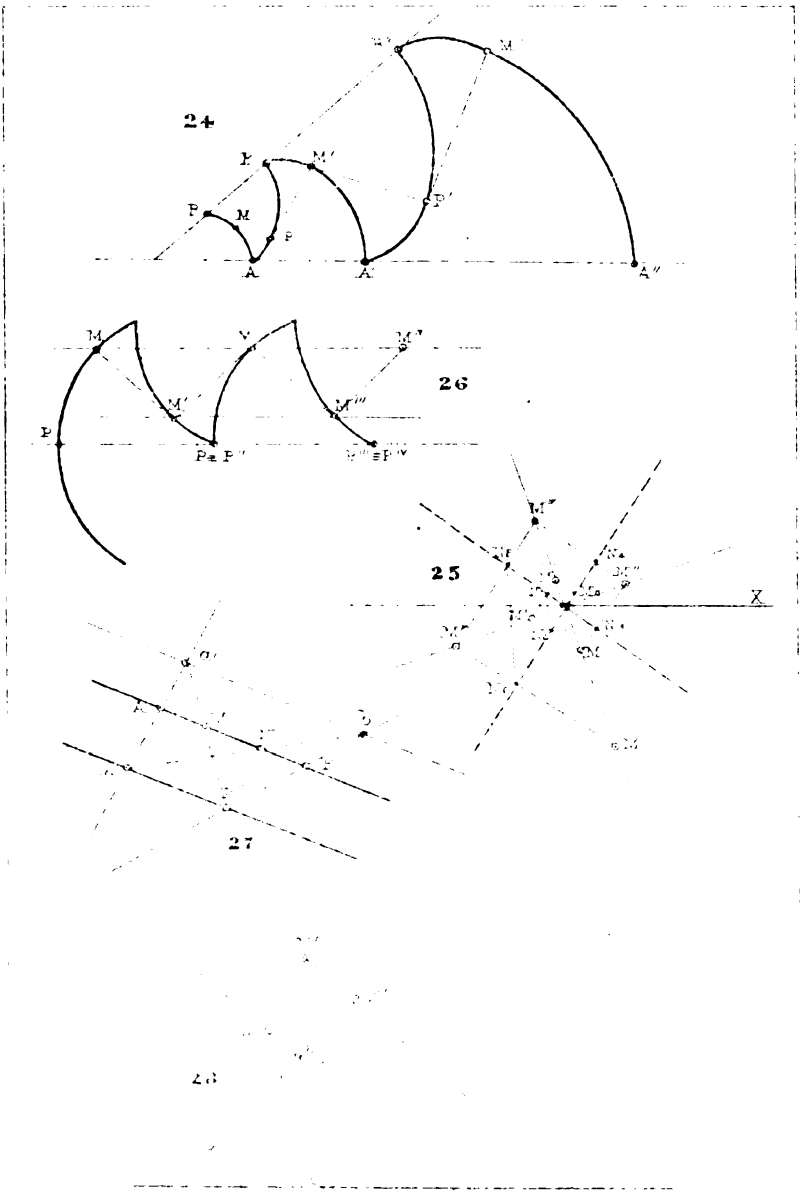

Digitized by Google

32101 077266276

Digitized by Google

0917
.5
V.70-75
(1884-85)

DATE ISSUED	DATE DUE	DATE ISSUED	DATE DUE

Digitized by Google

Digitized by Google

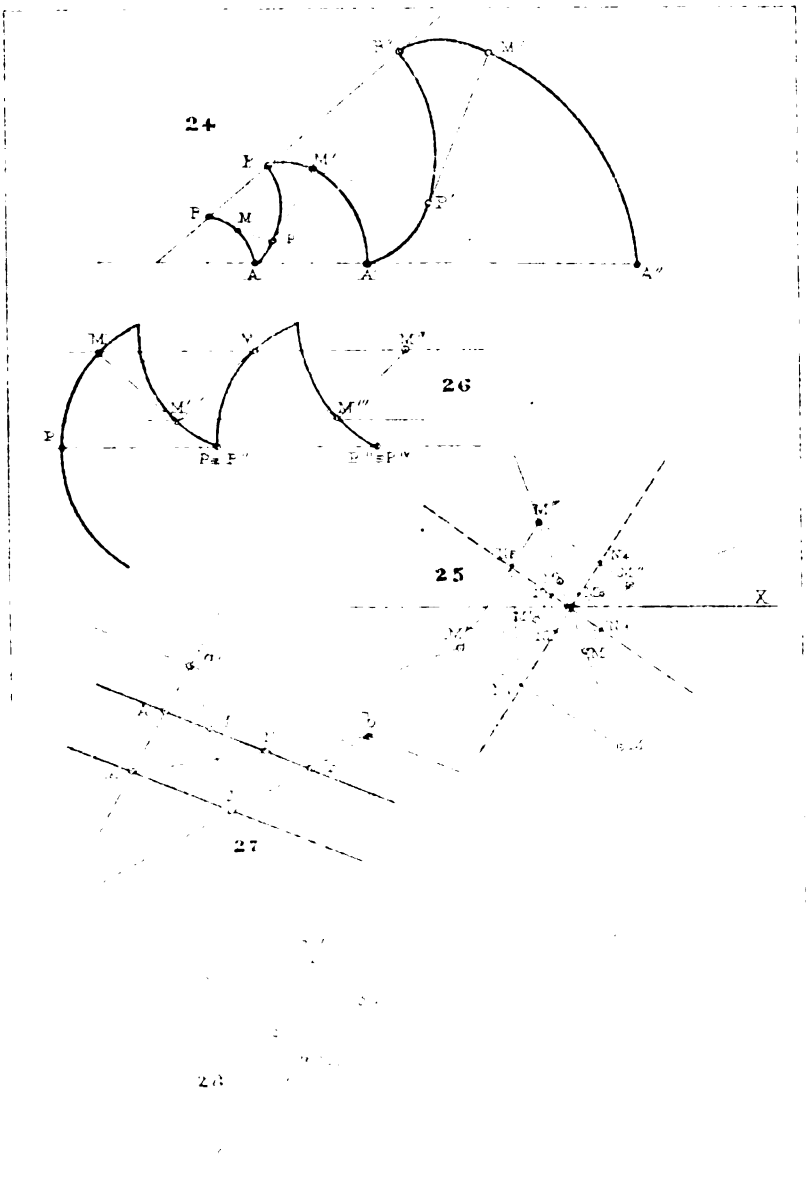
24
26
25
27

Digitized by Google

1

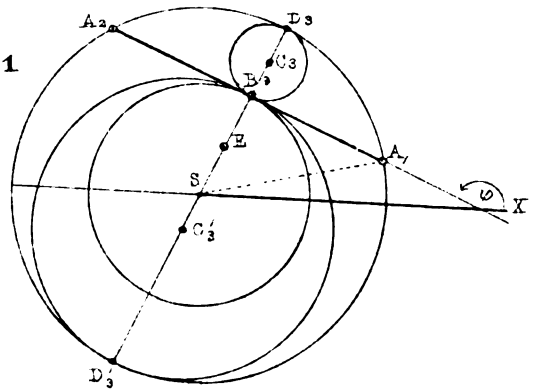

2

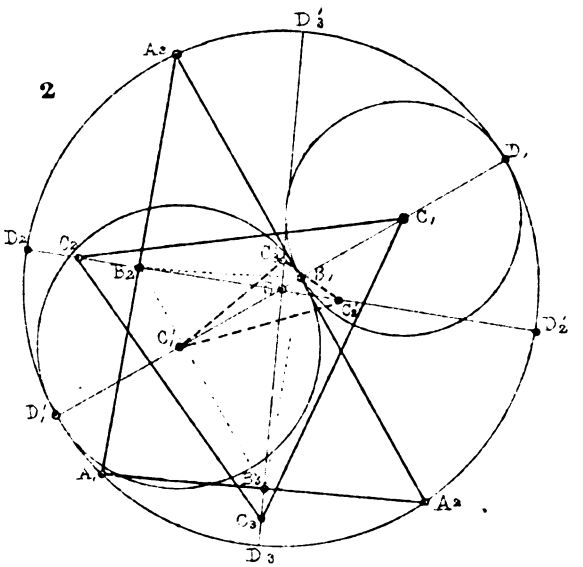

Digitized by Google

Digitized by Google

U akademičkoj knjižarnici Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici (knj. 1—125):

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti** (knj. 1—77):
   — knjige I. do LIX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč.
   — Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj LX., LXII., LXIII., LXV., LXVII., LXVIII., LXX., LXXI., LXXIII, LXXIV, LXXVI. i LXXVII. (I—XII). Ciena po 1 for. 50 nvč.
   — Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII. i LXXV. (I—VI). Ciena svakoj knjizi 1 fr. 50 nvč. Svakoj svezci 75 nvč.
2. **Stari pisci hrvatski** (knj. 1—15).
   — Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 fr. a. v.
   — „ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića 1870. Ciena 2 fr.
   — „ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III. knj. 2 fr., knj. IV. 2 for. 50.
   — „ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr.
   — „ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 fr.
   — „ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.
   — „ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića i S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 for. 70 nvč.
   — „ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 for.
   — „ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.
   — „ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Bunešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.
   — „ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for. XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.
3. **Starine.** Knj. I—XVI. 1869—1884. Ciena I. knjizi 1 for. 25 nč. Knj. VII. X. po 2 for. ostalim po 1 for. 50 novč.
4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—15):
   — Knj. I - V., IX., XII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. knj. po 3 fr. IV. knj. po 4 fr. V. i XII. knj. po 2 fr. 50 novč.
   — Knj. VI., VIII., XI., 1876., 1877., 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj 2 for. VIII. knj. 2 fr. 50 nč.
   — Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
   — Knj. X. XIII. Monumenta ragusina. Tom. I. et II. 1882. Ciena X. knj. 2 50. nvč. Knj. XIII. 3 for.
   — Knj. XIV. Scriptores. Vol. I. 1883. Ciena 3 for.
   — Knj. XV. Spomenici hrvatske krajine. Vol. I. 1884. Ciena 3 for.
5. **Monumenta historico-juridica Slavorum meridion.** (Knj. 1—3)
   — Knj. I. Statuta et leges Curzulae. 1877. Ciena 3 for.
   — Knj. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878. Ciena 3 for.
   — Knj. III. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3. Ciena 4 for. 50 novč.

II. Posebna djela (knj. 1—18, sv. 26):

1. **Flora croatica.** Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. 1869. Ciena 6 fr.
2. **Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Cirila i Metuda.** Izdao Ivan Brčić. 1870. Ciena 1 for.

Digitized by Google

Digitized by Google

U akademičkoj knjižarnici Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici (knj. 1—125):

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti** (knj. 1—77):
   — knjige I. do LIX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč.
   — Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj LX., LXII., LXIII., LXV., LXVII., LXVIII., LXX., LXXI., LXXIII, LXXIV, LXXVI. i LXXVII. (I—XII). Ciena po 1 for. 50 nvč.
   — Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII. i LXXV. (I—VI). Ciena svakoj knjizi 1 fr. 50 nvč. Svakoj svezci 75 nvč.
2. **Stari pisci hrvatski** (knj. 1—15).
   — Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 fr. a. v.
   — „ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića 1870. Ciena 2 fr.
   — „ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III. knj. 2 fr., knj. IV. 2 for. 50.
   — „ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr.
   — „ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 fr.
   — „ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.
   — „ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića i S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 for. 70 nvč.
   — „ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 for.
   — „ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.
   — „ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.
   — „ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for. XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.
3. **Starine.** Knj. I—XVI. 1869—1884. Ciena I. knjizi 1 for. 25 nč. Knj. VII. X. po 2 for. ostalim po 1 for. 50 novč.
4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—15):
   — Knj. I - V., IX., XII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. knj. po 3 fr. IV. knj. po 4 fr. V. i XII. knj. po 2 fr. 50 novč.
   — Knj. VI., VIII., XI., 1876., 1877., 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj 2 for. VIII. knj. 2 fr. 50 nč.
   — Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
   — Knj. X. XIII. Monumenta ragusina. Tom. I. et II. 1882. Ciena X. knj. 2 50. nvč. Knj. XIII. 3 for.
   — Knj. XIV. Scriptores. Vol. I. 1883. Ciena 3 for.
   — Knj. XV. Spomenici hrvatske krajine. Vol. I. 1884. Ciena 3 for.
5. **Monumenta historico-juridica Slavorum meridion.** (Knj. 1—3)
   — Knj. I. Statuta et leges Curzulae. 1877. Ciena 3 for.
   — Knj. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878. Ciena 3 for.
   — Knj. III. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3. Ciena 4 for. 50 novč.

II. Posebna djela (knj. 1—18, sv. 26):

1. **Flora croatica.** Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. 1869. Ciena 6 fr.
2. **Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Cirila i Metuda.** Izdao Ivan Brčić. 1870. Ciena 1 for.

Digitized by Google

3. **Historija dubrovačke drame.** Napisao prof. A. Pavić. 1871. Ciena 1 for. 25 novč.
4. **Pisani zakoni na slovenskom jugu.** Bibliografski nacrt dra. V. Bogišića. 1872. Ciena 1 for. 25 novč.
5. **Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana.** Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 873. Ciena 3 for.
6. **Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Knjiga I 1874. Ciena 6 for.
7. **Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia.** Edidit A. Theiner (tomus I. Romae 1863.), tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for.
8. **Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku.** Napisao dr. Gj. Daničić. 1877. Cijena 4 for.
9. **Ljetopis jugoslavenske akademije.** 1877. sv. I. Ciena 60 novč.
10. **Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Obrađuje Gj. Daničić. 1878.
11. **Fauna kornjaša trojedne kraljevine.** Od dra. J. K. Schlossera Klekovskoga. 1877—1879. Knj. I., II., III. Ciena svakoj knjizi 3 for., djelu 9 for.
12. **Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom.** Napisao L. Zima. 1880. Ciena 2 for 50 novč.
13. **Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.** Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obrađuje Đ. Daničić. Dio I Sv. 1—4. 1880—1882. Cijena svesku 3 for., cijelomu I. dijelu 12 fr. Sv. 5 (1 drugoga dijela) 1884. Obradili Đ. Daničić, M. Valjavac, P. Budmani. Sv. 6 i 7 (2 i 3 drugoga dijela). 1884—1885. Obrađuje P. Budmani. Cijena svesku 3 for.
14. **Djela jugoslavenske akademije** (knj. 1—4):
   — Knj. I. **Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.** Sastavio J. Torbar. 1882. Ciena 2 for.
   — Knj. II. **Euchologium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. Lavoslav Geitler. 1882. Ciena 2 for.
   — Knj. III. **Psalterium, glagolski spomenik manastira Sinaibrda.** Izdao dr. L. Geitler. 1883 Ciena 3 for. 50 nč.
   — Knj. IV. **Flora fossilis susedana. (Susedska fosilna flora. — Flore fossile de Sused.)** Auctore dr. Georgio Pilar. 1883 Ciena 8 for.
   — Knj. V. **Leksikonarij Bernardina Splječanina.** Po prvom izdanju od god. 1545. 1885. Ciena 1 for. 50 nč.

B. Knjige, koje su izašle troškom ili podporom akademije (knj. 1—7):

1. **Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga.** Napisao V. Jagić. Knj. I. 1867. Ciena 1 for. 20 nč.
2. **Rěčnik lěčničkoga nazivlja.** Sastavio dr. Ivan Dežman. 1868. Ciena 1 for. 50 novč
3. **Opis jugoslavenskih novaca** od prof. S. Ljubića. 1875. Ciena 10 i 15 fr.
4. **Bilinar. Flora excursoria.** Sastavili dr. J. C. Schlosser i Ljud. Vukotinović. 1876.
5. **Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389.** Sastavio u cjelinu A. Pavić. 1877. Ciena 1 for.
6. **Jugoslavenski imenik bilja.** Sastavio dr. B. Šulek. 1879. Ciena 2 fr.
7. **Podobe hrvatskih hrastova okoline zagrebačke.** Opisao Ljud. Vukotinović. 1883.

C. Knjige, koje su prešle u svojinu akademije (knj. 1—6, sv. 8):

1. **Povjestni spomenici južnih Slavenah.** Izdao I. Kukuljević. Knj. I. (Acta croatica). 1863. Ciena 3 for.
2. **Rječnik iz književnih starina srpskih.** Napisao Gj. Daničić. Knj. I—III. Ciena svakoj knj. 3 for., djelu 9 for.
3. **Nikoljsko jevangjelje.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nč.
4. **Život sv. Save i Simeuna** od Domentijana. Na sviet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
5. **Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih** od Danila. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč.
6. **Poslovice.** Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for.

Digitized by Google

Digitized by Google

32101 077266276

Digitized by Google